Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e
Yakın Tarihimizin Belgesi

1908-1925

Sebîlürreşâd

Mecmuası

BAĞCILAR BELEDİYESİ

آبونه شرائطی

ممالك عثمانیه‌ده سنه‌لکی (٦٥) ، التی آیلغی (٣٥) غروشدر .
ممالك اجنبیه‌ده سنه‌لکی (١٧) ، التی آیلغی (٩) فرانقدر .

اداره خانه

باب‌عالی جاده‌سنده ورخان یلد خاننده نومرو ٢٣—٢٦

اخطارات

آبونه پدلی پشیندر .

§

مسلکه موافق آثار مع‌المنونیه قبول اولنور . درج ایدیلمه‌مین یازیلر اعاده اولونماز .

اخطارات

رساله‌مزدن آلندیغی کوسترلمك شرطیله یتون یازیلر هرهانکی برغزته طرفندن اقتباس اولونه بیلیر .

§

مکتوبلرك ، امضالرك واضح و اوقوناقلی اولمسی و آبونه صره نومروسنی محتوی بولونمسی لازمدر.

§

ممالك اجنبیه ایچون آبونه اولانلرك آدرسلرینك فرانسزجه‌سی‌ده یازلمسی رجا اولنور.

§

اون آبونه قید ایدن ذاته بر آبونه مجاناً تقدیم اولنور.

دین ، علمی، ادبی، سیاسی هفته‌لق مجموعهٔ اسلامیه‌در

والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم

اتبعون اهدکم سبیل الرشاد

صاحب ومدیر مسئول : ع . اشرف ادیب

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 8

Sayı 183 - 208

08 Mart 1912 – 29 Ağustos 1912

Proje Yürütücüsü

M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ

BAĞCILAR BELEDİYESİ

BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Adres: Güneşli Mahallesi Kirazlı Caddesi NO:1-34200 Bağcılar / İstanbul
Tel:+90 212 410 06 00 Faks:+90 212 410 06 32
www.bagcilar.bel.tr/kultur@bagcilar.bel.tr

SIRÂTIMÜSTAKĪM - SEBÎLÜRREŞÂD KÜLLİYÂTI NEŞRİ: 8
Kültür Yayınları Dizisi No. 218/8

ISBN
978-605-9478-00-7 (8. c.)
978-605-86860-0-7 (Takım)

Yayınlayan
Lokman ÇAĞIRICI
Bağcılar Belediye Başkanı

Proje Yürütücüsü ve Editör
M. Ertuğrul DÜZDAĞ

Yayın Koordinatörü
Kenan GÜLTÜRK

Yayına Hazırlayan
İskender TÜRE

Çeviri Yazı Kurulu
İskender TÜRE - Numan YEKELER - Nedim PAKIRDAĞ
Yılmaz KARACA - Fuat RECEP – Osman USLU - Nevzat SAĞLAM

Kapak Tasarım
Ahmet YILMAZ

Baskı
Seçil Ofset Ltd. Şti. Tel: 0212 629 06 15 (Pbx) Fax: 0212 629 20 20 www.secilofset.com

ARALIK 2016 - Bağcılar / İstanbul

SEBÎLÜRREŞÂD
Cilt 8

İÇİNDEKİLER

183. Sayı

19 Rebîülevvel 1330 **- 08 Mart 1912 -** 24 Şubat 1327

"Ve Câhedû fi Sebîlillâh", [*Sırâtımüstakīm*'den *Sebîlürreşâd*'a],
[Sebîlürreşâd] 3
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi Hey'et-i Tahrîriyyesi,
[Sebîlürreşâd] 4
Sebîlürreşâd'ın Muhtevî Olduğu Mebâhis,
[Sebîlürreşâd] 4
Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 5
Hadîs-i Şerîf,
[Sebîlürreşâd] 6
İctimâiyât,
[Sebîlürreşâd] 6
Felsefe,
[Sebîlürreşâd] 7
Vahdet-i Vücûd,
Ferid 7
Fıkıh ve Fetâvâ,
[Sebîlürreşâd] 8
Edebiyât,
Mehmed Âkif 9
Târîh,
[Sebîlürreşâd] 10
Hak ve Hakîkat: Târîh-i İslâmiyyet'e Dâir Doktor Dozy'nin Eser-i Garazkârına Karşı Reddiye,
Manastırlı İsmail Hakkı 10
Terbiye ve Ta'lîm,
[Sebîlürreşâd] 11
Hutbe ve Mevâ'iz,
[Sebîlürreşâd] 11
Makālât,
[Sebîlürreşâd] 11
Siyâsiyât,
[Sebîlürreşâd] 11
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye,
[Sebîlürreşâd] 12

Harekât-ı İlmiyye ve Fikriyye,
[Sebîlürreşâd] 12
Mekâtîb,
[Sebîlürreşâd] 12
Bulgaristan İslâmlarının Yaşayışı: Medenî Avrupa'nın ve Osmanlı Tebaası Bulgarların Nazar-ı Dikkatine,
[Sebîlürreşâd] 12
Matbûât,
[Sebîlürreşâd] 14
Şuûn:
Somalı ve Yemen Ahvâli 14
Cihâd-ı Mukaddes İ'lânı 15
Avrupa Medeniyet ve Hürriyeti (!) 15

184. Sayı

25 Rebîülevvel 1330 **- 14 Mart 1912 -** 01 Mart 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 16
Felsefe,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 16
Tenkīd-i Muhıkk Muharririnin İkinci Cevabı,
Ömer Fâruki (Tenkīd-i Muhıkk muharriri Rusçuklu) 18
Edebiyât: İntikād,
Mehmed Âkif 19
Târîh: Hak ve Hakīkat, Târîh-i İslâmiyyet'e Dâir Doktor Dozy'nin Eser-i Garazkârına Karşı Reddiye,
Manastırlı İsmail Hakkı 20
Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 21
Siyâsiyât: Bir İbret-i Mehîbe 2,
Ali Rıza Seyfi 22
Konferans: Afrika'da Mücâhidîn-i İslâmiyyenin Ahvâline ve Müslümanlığın İstikbâline Dâir 1,
Abdürreşid Efendi 26
Şuûn:
Trablusgarb:
Şeyh Senûsî hazretlerinin ma'rûzâtı / Şeyh Senûsî hazretlerine hedâyâ-yı şâhâne 27
Yemen:
Dahyânî Kabîlesi'nin mağlûbiyet ve arz-ı mutâvaatı / İdrisî'nin hezîmeti 28
Mısırlılar-İtalyanlar:
Mısır'da tezâhürât-ı vatan-perverâne 28
Almanya:
Umûm müslümanlara beyânnâme 28
Hindistan 29
Sumatra ve Cava 29
Cenûbî Afrika 29
İran 29

185. Sayı

02 Rebîülâhir 1330 **- 21 Mart 1912 -** 08 Mart 1328 - 185

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 31

Felsefe: Vahdet-i Vücûd 19,
Ferid.....32
İslâm'da Fen ve Felsefe,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü).....33
Edebiyât: Arab Târîh-i Edebiyyâtından, Ebû'l-Alâ' el-Maarrî,
G[gayın]. N (Üsküb).....34
Târîh: Hak ve Hakîkat, Târîh-i İslâmiyyet'e Dâir Doktor Dozy'nin Eser-i Garazkârına Karşı Reddiye,
Manastırlı İsmail Hakkı.....36
Nazmi-zâde Hüseyin Murtaza Efendi,
Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif'at.....38
Siyâsiyât: Âlem-i İslâm'a Umûmî Bir Nazar,
Ahmed Agayef.....38
Konferans: Afrika'da Mücâhidîn-i İslâmiyyenin Ahvâline ve Müslümanlığın İstikbâline Dâir 1,
Abdürreşid Efendi.....40
Mekâtîb: Borneo Sempas'dan,
Muhammed Muhammed Ali.....47
Matbûât: *el-Hilâlü'l-Osmânî*,.....47
Şuûn:
Osmanlı Afrikası:
Mücâhidîn-i İslâmiyyenin büyük bir muzafferiyeti.....47
Devlet-i Aliyye-Rusya:
Rusya'nın şark politikası.....48
Girit:
Girit'teki müslümanların ahvâli / Girit'e asker ihrâcı.....48
Mısır:
Hilâl-i Ahmer menfaatine bir tiyatro.....48
Tunus:
Tunus müslümanlarının hissiyâtı.....49
İran:
İran'da Rus askeri / İran'da irticâiyyûn / İran'da İngilizler ve Ruslar.....49
Hindistan:
Hindistan'da İngiltere tâcı / Hindistan'ın yeni makarr-ı hükûmeti / Bombay'da yeni bir âbide / Hind müslümanlarının Trablus mücâhidlerine muâvenetleri / Rangon Yangon-Myanmar müslümanlarının ulüvv-i cenâbı.....49

186. Sayı

09 Rebîülâhir 1330 **- 28 Mart 1912 -** 15 Mart 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif.....50
Fıkıh ve Fetâvâ: Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târihinden: Hac ve Ka'be 1,
Halim Sâbit.....51
Sebîlürreşâd Mecelle-i İslâmiyyesi'ne,
İmzâları Mahfuz Kimseler (Ödemiş).....52
Felsefe: Vahdet-i Vücûd 20,
Ferid.....52
İslâm'da Fen ve Felsefe: Gazzâlî ve İlm-i Ahlâk,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü).....53
Târîh: Hak ve Hakîkat, Târîh-i İslâmiyyet'e Dâir Doktor Dozy'nin Eser-i Garazkârına Karşı Reddiye 4,
Manastırlı İsmail Hakkı.....55
Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî).....56
Makālât: Tevhîd ve İttihâd 11,
Mehmed Fahreddin.....57

Bir İbret-i Mehîbe 3,
Ali Rıza Seyfi (Göztepe) 58
Siyâsiyât: Vaz'iyet-i Hâzıramız,
Ahmed Agayef 62
Osmanlı-İran Hudûdu ve Rusya,
S[sin]. M. T[te] 63
Mekâtîb: Bir Mektûb-ı Mühim Seyyid Senûsî Hazretlerinden Mücâhid-i Muhterem Enver Bey'e,
El-Muktebisü'n-Nûru'l-Kuddûsî Ahmed bin Muhammed Eş-Şerîfü el-İdrîsî el-Hüseynî es-Senûsî 64
Matbûât: Trablusgarb'ın Müslümanlarca Ehemmiyeti
ve İtalya'da Avrupa'da Müslümanlığı Boğmak Emeli,
S[sin]. M. T[te] 64
Tokyo'da *İslâm* Gazetesi,
[Sebîlürreşâd] 65
Şuûn:
Beyânnâme-i Meşîhat-penâhî 65
Hilâl-i Ahmer'in nâiliyeti 65
Şeyh Senûsî'ye hediye-i şâhâne 65
Tezyîd-i muhassasât hakkında kānûn-ı muvakkat 65
İbnü'r-Rüşd hazretlerinin ulüvv-i cenâbı 65
Devlet-i Aliyye İtalya Muhârebesi 65
Trablusgarb / Bingazi / Derne 65
Mısır
Mısır Osmanlılarının ulüvv-i cenâbı 66
Cezâir:
Cezâir'de tezâhürât-ı İslâmiyye / Umûm Afrika kalkıyor 66
Bulgaristan:
Bulgaristan'da hürriyet-i edyân 66
İran:
İran ve komşuları / İran-ı Cenûbî ve İngiliz Avam Kamarası / Müslümanlar çarpışıyor,
ecnebiler kazanıyor / İâne-i harbiyye 67
Fransa:
Mösyö Jores ve âlem-i İslâmiyyet 67
Almanya:
İslâmiyet hakkında tetebbuâtta bulunmak üzere teşekkül eden yeni bir Alman Cem'iyeti 67
Hindistan:
Hindistan Şîîlerinin yemîn ve kasemleri / Hindistan müslümanlarıyla putperestleri /
Japonya'da neşr-i İslâm için 67
Çin:
Çin müslümanlarının teşebbüsü 67
Japonya:
Japonya'da Hindli Müslüman talebesi / Altın Hind Cem'iyet-i Siyâsiyyesi /
Japonya müslümanlarının hissiyâtı / İslâmiyet an'anesiyle ilerliyor 67
Rusya:
Muhârebe olursa Rusya'daki müslümanlar iştirâk edecek mi 68
Türkistan:
Terakkıyât-ı iktisâdiyye 68

187. Sayı

16 Rebîülâhir 1330 **- 04 Nisan 1912 -** 22 Mart 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 69

Fıkıh ve Fetâvâ: Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târihinden: Hac ve Ka'be 2,
Halim Sâbit 70
Felsefe: Vahdet-i Vücûd 21,
Ferid 71
İslâm'da Fen ve Felsefe: Gazzâlî ve İlm-i Ahlâk,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 72
Târîh: Hak ve Hakîkat, Târîh-i İslâmiyyet'e Dâir Doktor Dozy'nin Eser-i Garazkârına Karşı Reddiye 5,
Manastırlı İsmail Hakkı 73
Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Târihirü'l-Mevlevî) 74
Makālât: Tevhîd ve İttihâd 12,
Mehmed Fahreddin 75
Şems-i Münîr-i Medeniyyet Şark'dan mı Tulû' Etti, Yoksa Garbdan mı?..
Aksekili Ahmed Hamdi 76
Bir İbret-i Mehîbe 4,
Ali Rıza Seyfi (Göztepe) 78
Siyâsiyât: İngiltere ve Biz,
Ahmed Agayef 80
Mekâtîb:,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 81
*[Sebîlürreşâd'*ın yorumu*]* 83
Dersaâdet'te *Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesi'ne,
Muhammed Hilmi, Mustafa Şevki, Selim Sâmi, Mustafa, Hâfız İbrahim 83
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Bulgaristan, Vidin'de Müslüman Mektepleri,
[Sebîlürreşâd] 83
Matbûât: Vambery Kimdir?
[Sebîlürreşâd] 84
Şuûn:
Bağdad'da bir medrese-i ulûm 84
Beyrut şühedâsına bir âbide 84
Bu sene farîza-i hac îfâsına müşerref olan müslümanlar 84
Afrika-yı Osmânî:
Senûsîler ve cihâd / İtalya beyânnâme-i ahîri 84
Girit:
Rusya ve Girit / Girit işleri ve Yunanistan intihâbâtı 84
Mısır:
Mısır nasyonalistleri / Yeni gönüllüler / Mısırlıların muâveneti 85
İran:
Şuâ'u's-Saltana / Sâlârüddevle i'lân-ı istiklâl ediyor / İran-ı Cenûbî ve Hind hükûmeti / Tahran'da kaht u galâ âsârı / Rusya ve İngiltere'nin son notaları 85
Almanya:
Alman İmparatoru ve İttifâk-ı Müselles 86
İngiltere-İtalya:
İngiliz tebaasının zarar ve ziyânları 86
Hindistan:
Bengale Eyâleti vali-i cedîdi / Singapur'da iâne / Mecûsîler bile iâneye şitâb ediyor 86
Rusya:
Âlem-i İslâm mecmûası / Rusya'da kahtlık, açlık 86
Afganistan:
"Vezîrî" kabilesiyle İngilizler 86
Yunanistan:
Atina'da Müsteşrikīn Kongresi 87

Brezilya:
Selâm-ı Şâhâne ve Brezilya'da tezâhürât-ı Osmâniyye 87
Tenkīd ve Takrîz: *Medeniyet-i İslâmiyye Târîhi*'nin Hatâları,
Mehmed Âkif 87

188. Sayı

23 Rebîülâhir 1330 **- 11 Nisan 1912 -** 29 Mart 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 88
Fıkıh ve Fetâvâ: Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târihinden: Hac ve Ka'be 3,
Halim Sâbit 89
Sebîlürreşâd Müdîriyeti Cânib-i Vâlâsına,
Yunus-zâde Ahmed Vehbi (Bolvadin) 90
Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe: Gazzâlî ve Tasavvuf,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 92
Edebiyât: Arab Târîh-i Edebiyyâtından, Ebû'l-Alâ' el-Maarrî,
(Terc. Abdüllatif Nevzad) 93
Edebiyât Yahud İran Târîh-i İnkılâbından Bir Yaprak,
S[sin]. M. Tevfîk 95
Islâh-ı Hurûf Cem'iyeti: Tedkīk Encümeni'nin İlk İctimâı,
Ispartalı Hakkı 97
Makālât: Bir İbret-i Mehîbe 5,
Ali Rıza Seyfi (Göztepe) 98
Siyâsiyât: Fransa-Fas, Rusya-İran,
S[sin]. M. T[te] 100
Mekâtîb: Tokyo'dan: Japonya'da Din Mes'elesi,
Ahmed Münir Reşid (Japonya'da Osmanlı Talebesinden, Tokyo) 101
Şuûn:
Devlet-i Aliyye:
Makām-ı Muallâ-yı Hilâfet'e İslâmların Hürmet ve Muhabbeti/ Hükûmetin Nazar-ı Dikkatine / Tayyârecilik Tahsîli / Rumeli'de Evkāf-ı İslâmiyye'nin İhyâsı 103
Devlet-i Aliyye-İtalya Muhârebesi:
Tobruk / Senûsî Hazretleri ve Muhârebe-i Hâzıra / Bahr-i Ahmer'de İtalyanlar / Neş'et Bey İngilizlere Teşekkür Ediyor 103
Mısır:
Hizbü'l-vatanî Reisi Mehmed Ferid Bey / Mısır Meskûkâtı İstanbul'da Darb Edilecekmiş / Mısır Adliye Nâzırı İsti'fâ Etmiştir 104
Fas ve Fransa:
Fas'ın Hüccet-i İ'dâmı İmzalandı / Fas Ulemâsı ve Mulay Hafîz 104
İran:
Şahseven Kabîlesi Reisi / Meşhed'de Ruslar / Sâlârüddevle / İran-ı Cenûbî ve İngiltere/ Şâh-ı Mahlû' Ruslara Gücenmiştir 104
Rusya:
Rusya'da Kaht ü Galâ/ Rusya'da Mûsevîler / Rus Tahşîdât-ı Askeriyyesi/ Bir Müslüman Zenginin Ziyâı/ 145 Kişinin Kar Altında Kalması / Hazret-i Ömer'in Parası 105
Çin:
İhtilâl, İğtişâş 105
Hindistan:
Hindistan'da Islâhât ve İcrâât / Müslümanlarla Putperestlerin İttifâkı / Artık Müslümanlar Uyanıyor 105
Elvâh-ı İntibâh: Fas Himâyesi Muâhedesi 106
İhtâr ve İ'tizâr 106

189. Sayı

01 Cemâziyelevvel 1330 **- 18 Nisan 1912 -** 05 Nisan 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 107
Fıkıh ve Fetâvâ: Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târihinden: Hac ve Ka'be 4,
Halim Sâbit 107
Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe: Gazzâlî ve Tasavvuf,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 109
Edebiyât: Hayat, *Şiir*,
İbni Hâzım Naim (Fethiye Müderrisi, Konya) 111
Târîh: Hak ve Hakîkat, Târîh-i İslâmiyyet'e Dâir Doktor Dozy'nin Eser-i Garazkârına Karşı Reddiye 6,
Manastırlı İsmail Hakkı 111
Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Târihirü'l-Mevlevî) 112
Fâiz Halil Efendi,
Bursalı Mehmed Târihir bin Rif'at 113
Kılıç Dini: Religion of the Sword,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi) 113
Terbiye ve Ta'lîm: "Dâru'd-da'veti ve'l-İrşâd"da Usûl-i Tedrîs ve Ta'lîm,
Muhammed Reşid Rıza Efendi 114
Makālât: Tevhîd ve İttihâd 13,
S[sin]. M. T[te] 115
Siyâsiyât:Tasavvuf,
Ahmed Agayef 116
Mekâtîb: Bütün Ulemâ-yı İslâmiyyenin Nazar-ı Dikkatine, Bütün Müslümanları Toplayacak Bir Kuvve-i İlmiyye Lazım,
İbnü'l-İsâm Rıza 117
Dersaâdet'te *Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesine,
Boşnak İbrahim Alagiç (İzmir) 118
Abdürreşid İbrahim Efendi Hazretlerine Açık Ma'rûzât,
Hasan Ruhi (Samsun İ'dâdî muallimlerinden) 119
[Konferanslara dair bilgi],
[Sebîlürreşâd] 120
Sebîlürreşâd Cerîde-i Muhteremesi İdâre-i Aliyyesine,
Mehmed Ali (Babaeski'de Redîf Mülâzım-ı evveli) 120
Matbûât: Devlet-i Aliyye-İtalya Muhârebesi 120
Şuûn:
Devlet-i Aliyye:
Meclis-i Meb'ûsân'ın Küşâdı / Teşrîf-i Şâhâne / Nakl-i Evkāf / Lihye-i Saâdet / Bağdad Dârülfünûnu / Bağdad-Kuveyt Şimendüfer Hattı / Hicâz'da Emn ü Asâyiş / Mekke Emîri ve Seyyid İdris 120
Osmanlı-İtalya Muhârebesi:
Trablusgarb / Bingazi / İstimzâc / Senûsî Hazretleri / Tobruk Kumandanı Edhem Paşa Hazretleri / Sûdanlı Gönüllüler / İtalya Sevkiyât-ı Askeriyyesi 121
Osmanlı-Karadağ:
Tahdîd-i Hudûd 123
Mısır:
Mısırlıların Hamiyet ve İnsâniyetleri / Mısırlı Bir Miralayın Hamiyeti / Mısır Nasyonalistleri / Nil Nehri Hâdisesi 123
İran:
Rusya'nın İran'daki Âmâli / Rusya Me'mûrlarının Raporları / İran Parlamentosu / Rusya'nın İran Hakkındaki Sû'-i Niyyeti / İran Valileri / Tebriz Ahrârı /

İran'da Osmanlı Şehbenderleri / Sâlârüddevle ve İran Hükûmeti /
İran Nâib-i Hükûmeti Bıkmıştır / Şâh-ı Mahlû' Londra'da /
İngiltere'nin İran Mes'elesi Hakkında Mavi Kitap Neşri 123
Bulgaristan:
Bulgaristan Mekâtib-i İslâmiyyesi 124
Yunanistan:
Müsteşrikīn Kongresi 124
Japonya:
Yeni Japon Harbiye Nâzırı 124
Çin:
Nankin Mahv Olmuştur / Çin Parlamentosu 124
Hindistan ve İngiltere:
Bir Hindilinin *Times*'e Mektubu / İsmail Gasprinski'nin Hindistan'da Mektep Te'sîsi 124
Afganistan:
Afgan Emiri ve İngiltere / Afganistan'da İsyân 124
Fas:
Fas'da Fransız Himâyesi 124
Tenkīd ve Takrîz: Medeniyyet-i İslâmiyye Târîhi'nin Hatâları,
*[Şeyh Şiblî en-Nu'mânî] (*Terc. Mehmed Âkif) 125
İhtâr
[Sebîlürreşâd] 126

190. Sayı

08 Cemâziyelevvel 1330 **- 25 Nisan 1912 -** 12 Nisan 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 127
Fıkıh ve Fetâvâ: Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târihinden: Hac 5,
Halim Sâbit 127
Felsefe: Vahdet-i Vücûd 22,
Ferid 129
Târîh: Hak ve Hakīkat, Târîh-i İslâmiyyet'e Dâir Doktor Dozy'nin Eser-i Garazkârına Karşı Reddiye 7,
Manastırlı İsmail Hakkı 130
Kılıç Dini: İkinci Bâb, Mûsâ (as)'ın Tevellüdünden İrtihâline Kadar Mûsevîlik,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi) 131
Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Târihirü'l-Mevlevî) 132
Hutbe ve Mevâiz: Hutbe 24, *Arapça*,
Ali Şeyhü'l-Arab 133
Mev'iza: (Ayasofya Câmi'-i Şerîf'inde),
Abdürreşid Efendi 134
Siyâsiyât: Muhârebenin Yeni Devresi,
Ahmed Agayef 135
Çin İnkılâbı ve Kolca Vilâyeti Müslümanları,
Kolcalı Abdülaziz (Enderûn-ı Hümâyûn Muallimi) 136
Mekâtîb: Osmanlı ve Arap Kahramanlarının Süngü Hücûmu,
Nazmi Efendi 137
Matbûât: Osmanlı-İtalyan Muhârebesi ve Matbûât-ı Cihân,
Matbûât-ı Mısriyye 138
İngiltere Matbûâtı 139
Fransız Matbûâtı 139
Rusya Matbûâtı 139
Almanya Matbûâtı 139

Avusturya Matbûâtı....139
İtalyan Matbûâtı....140
Bulgaristan Matbûâtı....140
Râbıta-i Dîniyyenin Ehemmiyeti....140
Afganistan'da İntibâh....140
Fransa'da Ahvâl-i Hâzıra-i İctimâiyye....141
Şuûn:
Meclis-i Meb'ûsân-ı Osmânî:
Meclis-i Umûmî'nin Resm-i Küşâdı, Nutk-ı Hümâyûn....141
Hırka-i Saâdet Ziyâreti....143
Yeni Köprü....143
İdris'in Hezîmeti....143
Rusya Sefîr-i Cedîdi ve İ'timâdnâme Takdîmi....143
Tayyârecilik ve Osmanlı Zâbitleri....143
Osmanlı-İtalya Muhârebesi:
Derne / Çanakkale / Alaçatı / Düvel-i Muazzamaya Verilen Cevap / Düvel-i Muazzama ve Çanakkale Boğazı'nın Seddi / Kablo Ta'mîri / Bir daha Çanakkale'ye Yanaşılmamıştır / Adalar'ı İşgâl edecekmiş(!) / Vesâit-i İstihbâriyye / Çanakkale Boğazı'nın Küşâdı / Şehremâneti ve Narh Cetveli / Rusya'nın Bahr-i Siyah Filosu / Rusya Protesto Edilmiştir / Turhan Paşa ve Sazanof / İtalyanlar Deliğe Tıkılmışlardır / Senûsî Hazretleri....143
İtalya:
İtalya'da İğtişâşât....144
Bulgaristan:
İslâmlar Öldürülüyor!....145
İngiltere:
Londra'daki Hindistan Cemâât-i İslâmiyyesi Komitesi'nin Hissiyâtı....145
Tunus, Cezâir:
Tunus, Cezâir Müslümanları ve İtalya....145
Fas:
Fas'da İğtişâş....145
İran:
Salârüddevle / İran Nâib-i Hükûmeti / Meşhed Bombardımanı ve Profesör Brawn / Sâlârüddevle Uğurunda Sarf Olunan Mebâliğ / Tebriz Evzâı / Sipehdâr ve Fedâîler....145
Çin:
Çin Tibet İğtişâşı / Çin'in Eski ve Yeni Askerleri / Moğolistan Çin'den Ayrılmıştır....146
Amerika:
Titanik Vapuru Kazâsı....146

191. Sayı

15 Cemâziyelevvel 1330 **- 2 Mayıs 1912 -** 19 Nisan 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif....147
Fıkıh ve Fetâvâ: Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târihinden: Hac 6,
Halim Sâbit....147
Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe: Gazzâlî ve Tasavvuf,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü)....149
İctimâiyât: Gençlerde Milliyet Hissi Ölüyor, Levantenizm,
(Rumeli)....150
Edebiyât: Arap Târîh-i Edebiyyâtından, Ebu'l-Alâ' Maarrî,
Abdüllatif Nevzad....151

Târîh: Kılıç Dini: İkinci Bâb, Mûsâ (as)'ın Tevellüdünden İrtihâline Kadar Mûsevîlik,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi) 152
Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Târihirü'l-Mevlevî) 153
Makālât: İslâmiyet Hakkında Ernest Hegel'in Makālesine Reddiye,
H[ha]. Mehmed Şevket (Selânik İttihâd ve Terakkī Mektebi Ulûm-ı Dîniyye Muallimi) 154
Siyâsiyât: Marakeş Hâdisâtı – Sazanof'un Nutku,
Ahmed Agayef 156
İslâmiyet ve Türklük,
A. Süleyman 158
Girit Mes'elesi: Nâhoş Tefsîrât,
Ahmed Sâkī (Girit Resmo ahâlî-i müslimesi vekîl-i umûmîsi Da'vâ Vekîli Giridî) 159
Matbûât:
Memâlik-i İslâmiyye ve Hükûmât-ı Nasrâniyye 160
Âlem-i İslâm ve Avrupa 160
Şuûn:
Cülûs-ı Hümâyûn-ı Hazret-i Padişâhî 161
Hükümdârân Tebrîkâtı 161
Bendegân Tebrîkâtı 161
Hidîv-i Mısır ve Emîr-i Mekke ile Vülât Tebrîkâtı 161
Defter-i Mahsûs Küşâdı 161
Hürriyet-i Ebediyye Tepesi'nde Resm-i Geçit 161
Otağ-ı Hümâyûn ve Resm-i Geçit 161
Tayyâre Manzarası 161
Geceki Âsâr-ı Şâd-mânî 161
Mahkûmîn-i Siyâsiyyenin Afvı 161
Sitâre-i Şerîfe 161
Edirne Medreselerinde Terakkī 161
Bursa'da İcâzet Cem'iyeti 161
İzmir Limanı'nda Bir Kazâ 162
Sazanof'un Nutku 162
Kafkas ve Kars'da Asker Tahşîdi 162
Seyyid İdris ve Hempaları 162
Girit'in Tekrar İşgāli 162
Osmanlı-İtalya Muhârebesi:
Trablusgrab / Tobruk / Kunfuda / İtalyanlar Aleyhine Dînî Muhârebe / Yemenlilerin Sadâkat ve İhlâsı / İtalya Eshâmı / Osmanlı Eshâmı / Papa'nın İtalya'ya İânesi / Tunus Hududunda İtalyanlar / Varez Vapuru'nun Garkı / Çanakkale Boğazı Açılmayacaktır / Hubûbât Tâcirleri ve Borsalar / Hâin Hasune ve İtalya Korsanları / Kongre Akdi / İtalya Yeniden Asker Topluyor 162
Somal-İtalya:
Somal Hâkimi ve İtalya Korsanları 163
İran:
Halhal, Erdebil İğtişâşâtı / Tahran'a Yeni Ta'yîn Olunan İngiltere Sefîri / Sâlârüddevle Nerededir? / Nâib-i Hükûmetle Millet / Nâib-i Hükûmet Avrupa'ya Gitmek İstiyor / Urumiye Bombardımanı / Bir Müctehidin Tevkīfi ve Cihâd İ'lânı / Salârüddevle Tahran'a Geliyor / Fermân-Fermâ ve Salârüddevle / Salârüddevle'nin Hülyâları / İran Hazîne Müşâviri / İran-ı Cenûbî–Isfahan / Nâib-i Hükûmet ve İngiliz Sefîri 163
Fas:
Fransızlara Karşı Kıyâm / Fas'a Kuvâ-yı İmdâdiyye Sevki / Fas'da Katliâm ve Yahudiler 164
Tenkīd ve Takrîz: Medeniyet-i İslâmiyye Târîhi'nin Hatâları,
[Şeyh Şiblî en-Nu'mânî] (Terc. Mehmed Âkif) 164
Teşekkür,
[Sebîlürreşâd] 165

192. Sayı

22 Cemâziyelevvel 1330 **- 09 Mayıs 1912 -** 26 Nisan 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 166
Fıkıh ve Fetâvâ: Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târihinden: Hac 7,
Halim Sâbit 166
Felsefe: Vahdet-i Vücûd 24,
Ferid 168
İslâm'da Fen ve Felsefe: Gazzâlî ve Tasavvuf,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 169
Edebiyât: Arap Târîh-i Edebiyyâtından, Ebu'l-Alâ' Maarrî,
Abdüllatif Nevzad 171
Târîh: Kılıç Dini: Üçüncü Bâb, Hazret-i Yûşa' (as) ve Benî İsrâîl,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi) 171
Makālât: Tevhîd ve İttihâd 14,
Mehmed Fahreddin 172
Dîn-i İslâm Medeniyet-i Hakīkıyyenin Rûhudur,
Aksekili Ahmed Hamdi 174
Türk Hâkānı Tahta Çıktığı Gün...,
Tâhirü'l-Mevlevî 176
San'at-ı Hat,
Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif'at 176
Siyâsiyât: İtalya'nın Teşebbüsât-ı Mezbûhânesi İngiltere ve İslâmiyet,
Ahmed Agayef 177
Girit Mes'elesi: Tavzîh-i Hakīkat 1,
Ahmed Sâkī (Girit Resmo ahâlî-i müslimesi vekîl-i umûmîsi Da'vâ Vekîli Giridî) 179
Mekâtîb: Avrupa'nın Nokta-i Nazarı ve Osmanlıların Mevkii,
Mehmed Hayreddin (Stuttgart) 180
Şuûn:
Meclis-i Meb'ûsân-ı Osmânî Hülâsa-i Müzâkerâtı 180
Osmanlı-İtalyan Muhârebesi:
Trablusgarb / Tobruk / Kunfuda / Rodos / Çanakkale Boğazı'nın Küşâdı / Osmanlı Süferâsına Boğaz Hakkında Teblîgât / Bütün Afrika Dârü'l-cihâda Koşuyor / Şeyh Senûsî Hazretleri / Avrupa İslâm Kuvvetini Görsün 181
Devlet-i Aliyye:
Mekke'den Gönderilen Emânât-ı Mukaddese / Bağdad A'zamiye Dârülfünûnu / İhyâ-yı Evkāf / Hukūk-ı Havâiyye Kānûnu / İrtihâl / Zihni Paşa'nın Vefâtı / Trablusgarb Muhâcirleri 183
Girit:
Girit ve Düvel-i Hâmiyye / Girit Meb'ûslarının Tevkīfi 183
Mısır:
Mısır'da Câmi'ü'l-ezher Dârülfünûnu / Mısır Nasyonalistleri / *el-Hilâlü'l-Osmânî* ve Mısır Hükûmeti 184
Türkistan:
Kaşgarî Müslümanlarının Himmet ve Hamiyetleri 184
Fas:
Fas Sultânı / Mulay Hafîz Fransızları Tenkīd Ediyor 184
Afganistan-Acemistan 184
Hindistan:
Nüfûs-ı İslâmiyye'nin Tezâyüdü 184
Tibet:
Tibet'de Karışıklık 184

Cava:
Cava Müslümanlarının Ahvâli 184
Aksâ-yı Şark:
Rus-Japon İhtilâfı 184
Benâdir-i İtalya:
İtalyanlar Her Tarafda Mağlûb ve Miskîn 184

193. Sayı

29 Cemâziyelevvel 1330 **- 16 Mayıs 1912 -** 03 Mayıs 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 185
Fıkıh ve Fetâvâ: Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târihinden: Hac 8,
Halim Sâbit 185
Târîh: Kılıç Dini: Üçüncü Bâb, Hükkâm ve Benî İsrâîl,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi) 187
Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Târihirü'l-Mevlevî) 188
Makālât: Tevhîd ve İttihâd 15,
Mehmed Fahreddin 189
Trablusgarb Muhârebesi – Avrupa ve İntibâh-ı Âlem-i İslâm,
Kolcalı Abdülaziz (Enderûn-ı Hümâyûn Muallimi) 190
Siyâsiyât: Âlem-i İslâm ve İngiltere - Almanya,
Ahmed Agayef 192
Girit Mes'elesi: Tavzîh-i Hakîkat 2,
Ahmed Sâkī (Girit Resmo ahâlî-i müslimesi vekîl-i umûmîsi Da'vâ Vekîli Giridî) 194
Ruslar ve İranîler: Meşhed Bombardımanı,
S[sin]. M. T[te] 194
Mekâtîb: Hakîkī Müslümanlığı Avrupa'ya Tanıtmanın Yolunu Bulalım,
Mehmed Hayreddin (Stuttgart) 197
Tokyo'dan Mektûb,
Münir Reşid (Tokyo) 197
Makām-ı Muallâ-yı Hilâfet ve Kaşgar Müslümanları,
[Sebîlürreşâd] 198
Şuûn:
Meclis-i Meb'ûsân-ı Osmânî Hülâsa-i Müzâkerâtı 199
Osmanlı-İtalyan Muhârebesi:
Trablusgarb / Bingazi / Derne 199
Adalar Denizi:
Valinin Esâreti / Rodos'un İşgāli İkmâl Edilmemiş / Rodos'da Kuvâ-yı Osmâniyye / Rodos'a İtalya Asâkiri Sevkiyâtı / İtalyanların Tasavvurâtı / Cezâir-i Bahr-i Sefîd'de Asâkir-i Osmâniyye / İzmir'deki İtalyanların İhrâcı / Esîr-i Harb / İzmir'de İtalya Casusları / Leryoz ve Kalimnos Adaları / Muhârebe-i Hâzıra ve Protesto / Bir Muâhede-i Hafiyyenin İfşâsı 199
Bahr-i Ahmer:
Bahr-i Ahmer'de İtalyanlar / Aden ile Hudeyde Postası / Kunfuda Bombardımanı ve İdris / Gelecek Sene Hacıları 200
Sitâre-i Şerîfe ve Merâsim-i Mahsûsa 200
Mekke Reîsü'l-ulemâlığı 201
Müessesât-ı İlmiyye-i İslâmiyye 201
Meclis-i Meb'ûsân Müddetinin Temdîdi 201
Bulgar Çetelerinin Faâliyeti 201
İstanbul'daki İtalyanlar 201

Donanma İânesi 201
Torpil İş'âli 201
Girit:
Venizelos'un Tavsiyesi / Girit Meb'ûsları / İtalyanlarla Seyyid İdris / Düvel-i Hâmiyyenin Teblîgâtı 201
İtalya:
Bir İtalyan Tayyârecinin Sukūtu 201
Avusturya:
Avusturya'nın İhtiyâtkârâne Hareketi / Avusturya-İtalya Hudûdu 201
Almanya-İngiltere:
Alman Sefîri 201
Sırbistan:
Sırbistan Askerî Manevraları 202
İran:
Sâlârüddevle - Fermânfermâ / Meşhed Bombardımanı ve Âlem-i İslâmiyyet 202
Afgan - İran:
Afganlılar İran'da 202
Tunus:
Tunus'da Ahvâl-i İktisâdiyye 202
Fas:
Fas Muhârebâtı / Mulay Hâfîz ve Terk-i Saltanat 202
Rusya:
Rus Zırhlısında İsyân / Rusya'da Grevler / Rusya'da Sosyalistler / Yahudiler - Ruslar / Rusya Tahşîdât-ı Askeriyyesi 202
Afrika-yı Cenûbî:
Nijer'de İslâmiyet 202
Matbûât: İtalya'nın Avrupa Nazarında Sukūtu, *[Sebîlürreşâd]* 203
Tenkīd ve Takrîz: *Medeniyet-i İslâmiyye Târîhi*'nin Hatâları, *[Şeyh Şiblî en-Nu'mânî]* (Terc. Mehmed Âkif) 203

194. Sayı

06 Cemâziyelâhir 1330 **- 23 Mayıs 1912 -** 10 Mayıs 1328

Tefsîr-i Şerîf, *Mehmed Âkif* 205
Fıkıh ve Fetâvâ: Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târihinden: Hac 9, *Halim Sâbit* 206
Dördüncü Nüshada Münderic Suâle Gönderilen Cevapların İkincisi, *Arapça*, *Ahmed Hilmi (Savur Kazâsı Müftüsü)* 207
Felsefe: Musâhabe 1, *Ferid* 207
Edebiyât: Edebiyât-ı Dîniyyeden, Zemzeme-i Lâ-yetenâhiyyet, *Ali Rıza Seyfi* (Göztepe) 211
Tâbûtun İçinden, *Şiir*, *İbni Hâzım Naim (Fethiye Müderrisi,* Konya) 211
Arab Târîh-i Edebiyyâtından: Ebû'l-Alâ' el-Maarrî, (Terc. Abdüllatif Nevzad) 212
Târîh: Kılıç Dini: Beşinci Bâb, İlk Yahudi Krallığı, *Abdullah Quilliam* (Terc. Ali Rıza Seyfi) 213
Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân, *[Emîr Abdurrahmân Hân]* (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 214
Makālât: İslâmiyet Hakkında Ernest Hegel'in Makālesine Reddiye, *H[ha]. Mehmed Şevket (Selânik İttihâd ve Terakkī Mektebi Ulûm-ı Dîniyye Muallimi)* 215

Siyâsiyât: Arnavutluk ve Hissiyât-ı İslâmiyye,
Ç - Ş - Z[ze]. 217
Âlem-i İslâm ve Harb-i Hâzır: Trablusgarb Cihâdı ve Mösyö Hanoto,
Kolcalı Abdülaziz (Enderûn-ı Hümâyûn Muallimi) 217
Girit Mes'elesi: Tavzîh-i Hakîkat 3,
Ahmed Sâkī (Girit Resmo ahâlî-i müslimesi vekîl-i umûmîsi Da'vâ Vekîli Giridî) 219
Rusya'da Müslümanlara Yapılan Mezâlim,
[Sebîlürreşâd] 220
Şuûn:
Meclis-i Meb'ûsân-ı Osmânî Hülâsa-i Müzâkerâtı 220
Osmanlı-İtalyan Muhârebesi:
Tobruk /Derne / Bingazi 221
Rodos:
Rodos Muhârebesi 221
İttihâd-ı Anâsır Tezâhürâtı:
Zito İtalyano! / Bütün İtalyanların Tardı 222
Yemen ve Bahr-i Ahmer:
Bahr-i Ahmer'de İtalya ve İngilizler....222
Girit:
Yunan Kabinesi'nin Kararı 222
Mısır:
Mısır Kadısı / Mısır'da Cinâyât Çoğalmıştır 222
Kıbrıs 223
İran:
İran Parlamentosu İntihâbâtı / Kirman Evzâı / Benderabbâs'da İngiliz Askeri /
Sâlârüddevle'nin Beyânnâmesi 223
Afgan-İran....223
Hindistan:
Harb İânesi 223
Fas:
Ahvâl-i Vahîm 223
Çin:
Çin İslâmları....223
Rusya:
Rusya Tahşîdât-ı Askeriyyesi / Rusya'nın Te'mînâtı....224
İtalya:
İtalya'da Açlık 224
Somal Hâkimi-İtalyanlar:
Somal Hâkimi....224

195. Sayı

13 Cemâziyelâhir 1330 **- 30 Mayıs 1912 -** 17 Mayıs 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 225
Fıkıh ve Fetâvâ: Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târihinden: Hac ve Ka'be 10,
Halim Sâbit 226
İctimâiyât: Feminizm Mes'elesi 1,
Mehmed Fahreddin 227
Edebiyât: İnsan, *Şiir*,
İbni Hâzım Naim (Konya, Fethiye Müderrisi) 228
Arab Târîh-i Edebiyyâtından: Ebû'l-Alâ' el-Maarrî,
(Terc. Abdüllatif Nevzad)....229

Târîh: Kılıç Dini: Altıncı Bâb, İbrânîlerin İkinci Hükümdârı,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi) 230
Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 231
Celâl-zâde Sâlih Efendi,
Bursalı Mehmed Tâhir 232
Siyâsiyât: Şark ve Garb 1,
Ahmed Agayef. 232
Girit Mes'elesi: Tavzîh-i Hakîkat 4,
Ahmed Sâkī (Girit Resmo ahâlî-i müslimesi vekîl-i umûmîsi Da'vâ Vekîli Giridî) 234
Zavallı Yefrem Hân: İran Meşrûtiyeti'nin Sonuncu Kurbanı,
S[sin]. M.T[te]. 235
Afganistan Hükûmet-i İslâmiyyesi,
S[sin]. M.T[te]. 237
Mekâtîb: İngiliz Dürbünüyle Avrupa'nın Görünüşü,
Mehmed Hayreddin (Stuttgart) 238
Amerika'da Müslüman Düşmanları,
[Sebîlürreşâd] 239
Matbûât: Avrupalılaşmak,
[Sebîlürreşâd] 239
Şuûn:
Cava Hüccâcı 240
Osmanlı-İtalyan Muhârebesi:
Trablusgarb / Bingazi / Yemen 240
Adalar Denizi 240
İstanköy ve Sömbeki'nin İşgāli 240
Ma'lûmât-ı Müteferrika:
Trablus'da ve Bingazi'deki Kuvâ-yı Osmâniyye'nin Tasavvurâtı 241
Bingazi Ahâlisi 241
Eritre Askerleri Geri Gidiyorlar 241
Din ve Vatan Hâini Bir Nâmerd 241
Ma'sûmların Hapsi 241
Bir Osmanlı Askerinin Şecâati 241
Arap-Türk Uhuvveti 241
İtalya:
İtalya'da İhtilâl / İtalya'da İânât Derci / Bir Sosyalist İtalyan Askerinin Beyânâtı 241
İngiltere ve Akdeniz:
Malta İctimâı 241
Girit:
Küçük Bir Ehl-i Salîb 241
Fas:
İğtişâşât ve Fransa'nın Mezâlimi 242
İran:
Mücellilüssultan'ın İ'dâmı / Efrem Hân'ın Halefi / İran'a Verilen Bir Avans Daha /
Nâib-i Hükûmetin Yolculuğu 242
Kuveyt:
Şeyh Mübârek'e İngiliz Nişânı 242
İngiltere:
Misyonerler Tevhîd-i Mesâî Ediyorlar 242
Afganistan:
Resm-i Gecit İcrâsı / Afganistan'da Maârif 242
Tenkīd ve Takrîz: Medeniyet-i İslâmiyye Târîhi'nin Hatâları,
[Şeyh Şiblî en-Nu'mânî] (Terc. Mehmed Âkif) 243

196. Sayı

20 Cemâziyelâhir 1330 **- 06 Haziran 1912 -** 24 Mayıs 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 244
Müdâfaât-ı Dîniyye: Hak ve Hakîkat: Doktor Dozy'nin İslâmiyet Aleyhindeki İsnâdâtına Karşı 8,
Manastırlı İsmail Hakkı 245
İslâmiyet Hakkında Hegel'in Makâlesi Münâsebetiyle 3,
H[ha]. Mehmed Şevket (Selânik İttihâd ve Terakkī Mektebi Ulûm-ı Dîniyye Muallimi) 246
Fıkıh ve Fetâvâ: Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târihinden: Hac ve Ka'be 11,
Halim Sâbit 247
Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe,
Mehmed Fahreddin 249
İctimâiyât: Feminizm Mes'elesi 2,
Mehmed Fahreddin 250
Edebiyât: Trablusgarb Mücâhidînin Pîşvâ-yı Muazzamı Şeyh Senûsî-i Kebîr Hazretlerine, *Şiir*,
Ali Salahaddin 252
Arab Târîh-i Edebiyyâtından: Ebû'l-Alâ' el-Maarrî,
(Terc. Abdüllatif Nevzad) 253
Târîh: Kılıç Dini: Altıncı Bâb, İbrânîlerin İkinci Hükümdârı,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi) 254
Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 255
Siyâsiyât: Fas ve Trablus,
Ahmed Agayef 257
Mekâtîb: Girit'den Yükselen Bir Enîn-i Hitâb,
(İmzâ mahfûzdur, Girit) 258
Matbûât:
Lord Kitchener'in Mısır Hakkındaki Raporu ve Harb-ı Hâzıra Dâir Beyânâtı 259
Derne Meb'ûsunun Beyânâtı 259
Şuûn:
İshakpaşa Yangını 260
İhyâ-yı Mefâhir 260
Osmanlı-İtalyan Muhârebesi:
Trablusgarb / Bingazi / Derne / Tobruk / Trablusgarb / Yemen / Adalar Denizi 260
Ma'lûmât-ı Müteferrika:
Şeyh Senûsî'nin Gönderdiği İlk Mücâhidîn Kāfilesi 261
Karargâh-ı Osmânî'te Mektep 261
Muhâfızîn Fırka-i Askeriyyesi 261
Bir İngiliz Zâbitinin Vefâtı 261
İtalyanların Zulüm ve Denâeti 261
Duyûn-ı Umûmiyye'deki İtalyanlar 261
Harekât-ı Bahriyyenin Tahdîdi 261
Konferans Mes'elesi ve Devletler Beyninde İhtilâf 261
Girit:
Girit Meb'ûsları / Cinâyât ve Hicret 261
Osmanlı-İran:
İran Hudûdunda Müsâdemât 262
İran:
İran'ın Muvaffakıyeti / Genç Şâh Avrupa'da / Reşt'te Müdhiş Bir Yangın 262
Fas 262
Malta ve Mısır 262
Malta'da İngiliz Kuvve-i Askeriyyesi 262

Kıbrıs:
Kıbrıs Müslümanları 262
Almanya 262
Tenkîd ve Takrîz: Medeniyet-i İslâmiyye Târîhi'nin Hatâları,
[Şeyh Şiblî en-Nu'mânî] (Terc. Mehmed Âkif) 262

197. Sayı

27 Cemâziyelâhir 1330 **- 13 Haziran 1912 -** 31 Mayıs 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 264
Fıkıh ve Fetâvâ: Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târihinden: Hac 12,
Halim Sâbit 265
Felsefe: İslâmiyet'te Fen ve Felsefe: İbn Cezle,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 266
İctimâiyât: Hüviyet-i Milliyye,
Ferid 267
Feminizm Mes'elesi 3: Kadınlık, Vücûd-ı Beşeriyyetin Kısm-ı Mestûrudur
Mehmed Fahreddin 269
Târîh: Kılıç Dini: Yedinci Bâb, Hazret-i Süleyman,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi) 270
Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 271
Siyâsiyât: Taassub-ı Câhilâne Kimdedir?
Ahmed Agayef 272
Hilâl ve Salîb Yahud İslâm ve Nasrâniyet,
S[sin]. M. T[te]. 274
Fas Ahvâli,
Kolcalı Abdülaziz (Enderûn-ı Hümâyûn Muallimi) 275
Mekâtîb: Nil'de Salîb ve Hilâl,
Mehmed Hayreddin (Stuttgart) 276
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Bosna Müslümanları 1,
Kolinoviç Hidayet (İstanbul Dârülfünûn-i Osmânî Dîniyye Şu'besi'nden) 278
Şuûn:
Osmanlı-İtalyan Muhârebesi:
Trablusgarb / Bingazi / Tobruk 279
Ma'lûmât-ı Müteferrika:
İslâm Mücâhidlerinin Meclis-i Millî'den Talebleri 281
Enver Bey'in Terfîi 281
Mücâhidînin İânesi 281
Kahraman Osmanlı Çocukları 281
Rodos Gümrük Me'mûrları 281
Rodos Gümrük Hâsılatı 281
İtalyan Mezâlim-i Denâetkârâne ve Vahşiyânesi 281
Mezâlim-i Nasrâniyye 282
Ceneral Ameglio ve Rodos'un Osmanlı (!) Rumları 282
Vatan Hâini Bir Mel'ûn 282
Diğer Alçak Bir Casus 282
Diğer Bir Hâin Daha 282
Devr-i Sâbık Yâdigârı Bir Hâin 282
Rodos'ta Şenlik 283
Allah Fırsat Vermesin Yoksa 283

Girit:
Me'mûriyetinden Azl Edilen İslâmlar 283
Rusya:
Rusya Hudûdundaki Tahşîdât 283

198. Sayı

05 Receb 1330 **- 20 Haziran 1912 -** 07 Haziran 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 284
Müdâfaât-ı Dîniyye: Hak ve Hakîkat: Doktor Dozy'nin İslâmiyet Aleyhindeki İsnâdâtına Karşı Reddiye 9,
Manastırlı İsmail Hakkı 284
İslâmiyet Hakkında: Hegel'in Makâlesi Münâsebetiyle "Teallüm-i Nebî" İddiâsına Reddiye 4,
H[ha]. Mehmed Şevket (Selânik İttihâd ve Terakkī Mektebi Ulûm-ı Dîniyye Muallimi) 285
Felsefe: İslâmiyet'te Fen ve Felsefe: İbni Cezle,
M. Şemseddin (Midilli İ'dâdîsi Müdürü) 287
İctimâiyât: Bir Milleti Sefâlete Sâik Kuvvetler ve Kurtaracak Eller,
M. Şemseddin 288
Edebiyât: Şâir-i Meşhûr Eşref,
[Sebîlürreşâd] 290
Arab Târîh-i Edebiyyâtından: Ebû'l-Alâ' el-Maarrî,
(Terc. Abdüllatif Nevzad) 291
Târîh: Kılıç Dini: Sekizinci Bâb, Benî İsrâîl ve Yehûda Hükûmetleri,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi) 292
Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 293
Siyâsiyât: Tecelliyât-ı İslâmiyye,
Ahmed Agayef 294
Osmanlı-İran İttifâkı
S[sin]. M. T[te]. 295
Mekâtîb: Çin Müslümanlarının Hatâları ve Hükûmet-i Osmâniyye'nin Çin'deki Vezâifi,
Münir Abdürreşid (Tokyo) 297
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Bosna Müslümanları 2,
Kolinoviç Hidayet (İstanbul Dârülfünûn-i Osmânî Dîniyye Şu'besi'nden) 297
Şuûn:
Osmanlı-İtalyan Muhârebesi:
Trablusgarb / Bingazi / Derne / Basra-Kuveyt 298
Girit:
Yeni Notalar / Yunanistan'ın Hülyâları 299
Kıbrıs:
1912 Senesi Vahşîleri 299
Devlet-i Aliyye-İran:
Nevâhî-i Şarkiyye Mes'elesi / İran Hudûd Hâdisesi Tahkīkātı /
Osmanlı-İran Hudûd Mes'elesi 300
Devlet-i Aliyye-Afganistan:
Afgan Emirinin Mektûbu 301
İngiltere
Hüccâca Karşı 301
İran:
İran Müslümanlarına Beyânnâme / İran Kabinesi Buhrânı / Nâib-i Hükûmetin
Avrupa'ya Azîmeti / Sâlârüddevle / Fermân-fermâ / Şahsevenler'le Ruslar 301
Afganistan:
Afgan Kabâilinin İsyânı / Afganistan'da İsyân Kalmamıştır 301

Rusya:
Rusya ve Panislâmizm....302
Türkistan:
Kaşgar'da Anarşi / Kaşgar'a Asker Sevki / Kaşgar İhtilâlcileri....302
Hindistan:
Dehli'de Teceddüd / Hind İslâmlarının İânesi....302
Fas....302
Tenkīd ve Takrîz: Medeniyet-i İslâmiyye Târîhi'nin Hatâları,
[Şeyh Şiblî en-Nu'mânî] (Terc. Mehmed Âkif)....303

199. Sayı

12 Receb 1330 **- 27 Haziran 1912 -** 14 Haziran 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif....304
Müdâfaât-ı Dîniyye: Hak ve Hakīkat: Doktor Dozy'nin İslâmiyet Aleyhindeki İsnâdâtına Karşı Reddiye 10,
Manastırlı İsmail Hakkı....305
Fıkıh ve Fetâvâ: Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târihinden: Hac 13,
Halim Sâbit....306
İctimâiyât: Feministlerin Nazargâh-ı İnsâfına 4,
Mehmed Fahreddin....307
Makālât: Barbaros'un Mevlidinde Bir Gece,
M. Şemseddin (Midilli)....309
"İhtifâl-i Edebî" Hakkında Bazı Mütâlaât,
Tâhirü'l-Mevlevî....311
Siyâsiyât: Mülâhazât-ı Mütenevvia,
Ç - Ş - Z[ze].....312
Bağdâd ve Mâverâ-yı İran Hatları,
Ahmed Agayef....314
Fransa ve Fas,
Kolcalı Abdülaziz (Enderûn-ı Hümâyûn Muallimi)....315
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Afganistan Müslümanları: Emîr Habîbullâh Hân'ın Ulviyeti ve Afganistan'da Âsâr-ı Tekâmül ve Terakkī,
S[sin]. M. T[te].....316
Bulgaristan Müslümanları: Umûr-ı Maârif....318
Matbûât: Lord Kitchener ve Hidîv....319
Mekâtîb: Kaşgâr Ahvâli,
A[ayın], (Kaşgar)....319
Şuûn:
Afrika Cihâdı:
Senûsî Hazretlerinin Mektûbu (Arapça) / İngiliz Hilâl-i Ahmer Hey'eti....319
Devlet-i Aliyye – Rusya:
Osmanlı-İran Hudûdu'nda Rusya'nın Tahşîdâtı....320
Girit:
Girit Hey'et-i İcrâiyyesi....320
İran:
Şâhsevenler'le Ruslar / Nâib-i Hükûmet Avrupa'da / Tebrîz Muhâberâtının İnkıtâı....320
Afganistan:
Afganistan'da Yeni Bir Sâat Kulesi....321
Hindistan:
Hindistan'da Adem-i Merkeziyyet Usûlü / Hindistan'da Kolera....321
Fas:
Kabâil ve Fransızlar....321

Çin:
Başvekîl Korkuyor / Kanton'da Müsâdeme / Mokdan'da İğtişâş / Çin İslâmlarının Matâlibi 321
Tenkīd ve Takrîz: Medeniyet-i İslâmiyye Târîhi'nin Hatâları, *[Şeyh Şiblî en-Nu'mânî]* (Terc. Mehmed Âkif) 322

200. Sayı

19 Receb 1330 **- 04 Temmuz 1912 -** 21 Haziran 1328

Sebîlürreşâd'ın Yeni ve Mühim Bir Teşebbüsü, İslâm Memleketlerine Muhbirler İ'zâmı, ...323
Fıkıh ve Fetâvâ: Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târihinden: Hac 14, *Halim Sâbit* 324
Müdâfaât-ı Dîniyye: İslâmiyet Hakkında: Hegel'in Makālesi, Münâsebetiyle "Teallüm-i Nebî" İddiâsına Reddiye 5, *H[ha]. Mehmed Şevket* 325
İctimâiyât: Feminizm Mes'elesi Münâsebetiyle 5, *Mehmed Fahreddin* 327
Târîh: Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân, *[Emîr Abdurrahmân Hân]* (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 329
Makālât: Nâfi' Seyâhatler: Selânik Zirâat gazetesi yazıcı ve bilgiçlerinin seyâhatleri münâsebetiyle, *M. Şemseddin* 330
Cevabım, *Tâhirü'l-Mevlevî* 332
Girit'te H[ha]. S[sad]. Beyefendi'ye, *Mehmed Fahreddin* 334
Müslümanın Müslümanla Alış Veriş Etmesi, *Müntesibîn-i Fen'den Bir Müslüman* 335
Hâmiş 337
Sebîlürreşâd['ın yorumu] 337
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi İdârehânesine, *Yüzbaşı Hüseyin* (Alay 31, Tabur 2, Bölük 3, Sofulu) 337
Siyâsiyât: Mülâhazât-ı Mütenevvia, *Ç - Ş - Z[ze].* 337
Osmanlı – İtalya Muhârebesi ve Âlem-i İslâm'da Te'sîrâtı, *S[sin]. M. T[te].* 339
Şuûn:
Osmanlı – İtalya Muhârebesi:
Trablusgarb 340
Ma'lûmât-ı Müteferrika:
Tevzî'-i Mükâfât 340
Dârü'l-cihâdda Bir Hindli 340
Irak:
Hıtta-i Irâkıyye'de İngiliz Mahkemeleri 340
Kıbrıs 340
Mısır:
Bir İslâm Memleketinin Felâketi / Lahic Emîri 341
Bulgaristan:
Bulgaristan'da Maârif-i İslâmiyye 341
İngiltere:
Londra Cem'iyet-i İslâmiyyesi / Londra'da Hidîv Hazretleriyle Cem'iyet-i Mısriyye 341

İran:
Sâlârüddevle / Muhammere Hâkimi Serdâr Erfa' ve Bahtiyârîler / Mâverâ-yı İrân Şimendüferi....341
Fas....342

201. Sayı

26 Receb 1330 **- 11 Temmuz 1912 -** 28 Haziran 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif....343
Müdâfaât-ı Dîniyye: Hak ve Hakîkat: Doktor Dozy'nin İslâmiyet Aleyhindeki İsnâdâtına Karşı Reddiye 10,
Manastırlı İsmail Hakkı....344
İslâmiyet Hakkında: Hegel'in Makālesi Münâsebetiyle "Teallüm-i Nebî" İddiâsına Reddiye 6,
H[ha]. Mehmed Şevket (Selânik İttihâd ve Terakkī Mektebi Ulûm-ı Dîniyye Muallimi)....345
Siyâsiyât: Mülâhazât-ı Mütenevvia,
Ç - Ş - Z[ze].....346
Felsefe: Maddiyyûn ve Meslekleri 1,
Aksekili Ahmed Hamdi....347
Târîh: Kılıç Dini: Dokuzuncu Bâb, Benî İsrâîl ve Yehûda Hükûmetleri,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi)....348
Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Târihirü'l-Mevlevî)....349
Terâcim-i Ahvâl: Altıparmak Mehmed Efendi,
Bursalı Mehmed Târihir....350
Hutbe ve Mevâiz: Hutbe 25, *Arapça*,
Ali Şeyhü'l-Arab....351
Makālât: Rehâ-kâr ve Ulvî Teşebbüsler: Bursa'da Dârüşşafaka Te'sîsi Münâsebetiyle,
M. Şemseddin....351
Nisâiyyûndan Cevad Sâmi Bey'e Açık Cevap,
Mehmed Fahreddin....353
Gâlib Dede İçin Yapılan İhtilâf Hakkında,
Târihirü'l-Mevlevî....356
Hâmiş,
T[tı]. M.....357
Siyâsiyât: Mühlik Bir Maraz,
Ahmed Agayef....358
Mekâtîb: Dârü'l-Hilâfe'de Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi'ne,
Ali Hilmi (İtalya'da mukim Çekmeceli Komiser Muâvini)....359
Sebîlürreşâd['ın yorumu]....359
İmâm Yâhyâ'nın Bir Mektûbu,
İmam Yâhyâ....359
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Habeşistan Müslümanları,
[Sebîlürreşâd]....360
Şuûn:
Osmanlı – İtalya Muhârebesi:
Trablusgarb....361
Yemen:
İdrîs'in Tenkîli....361
Basra:
Basra'da Bir İslâm Mekteb-i Âlîsi....361
Kıbrıs:
Yunanlılar ve Müslümanlar....361

Mısır:
Hidîv ve İngiltere Kralı / Kâhire'de Bir Sû'-i kasd Cem'iyeti / *Sebîlürreşâd*.....361
İran:
Şahsevenler ve Ruslar / İran Kabinesi ve Şahsevenler / İran Mücâhidleri ve Şahsevenler / Sâlârüddevle ve Serdâr Erfa' 361
Fas.....361
Tunus:
Tunus İsyânı Müşevvikleri 361
Hindistan:
Rusya'nın Mezâlimine Karşı Hindistan Şîî Müslümanlarının Heyecânı / Hindistan'da İran Hilâl-i Ahmer Hey'eti 362

202. Sayı

04 Şa'bân 1330 **- 18 Temmuz 1912 -** 05 Temmuz 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif.....363
Müdâfaât-ı Dîniyye: Hak ve Hakîkat: Doktor Dozy'nin İslâmiyet Aleyhindeki İsnâdâtına Karşı Reddiye 11,
Manastırlı İsmail Hakkı.....364
İslâmiyet Hakkında: Hegel'in Makālesi Münâsebetiyle "Teallüm-i Nebî" İddiâsına Reddiye 7,
H[ha]. Mehmed Şevket (Selânik İttihâd ve Terakkī Mektebi Ulûm-ı Dîniyye Muallimi) 365
Felsefe: Maddiyyûn ve Meslekleri 2,
Aksekili Ahmed Hamdi 366
Terbiye ve Ta'lîm: Ta'lîm ve Terbiye Mes'elesi,
M. Şemseddin 368
Edebiyât: Ebu'l-Alâ Maarrî,
M. Şemseddin 370
Çalışmak, *Şiir*,
İbni Hâzım Naim (Fethiye Müderrisi, Konya) 370
Fenniyât,
[Sebîlürreşâd] 371
Târîh: Kılıç Dini: Onuncu Bâb, Bâbil Esâreti ve Sonraki Zamanlar,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi).....371
Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî).....372
Makālât: Nisâiyyûndan Cevad Sâmi Bey'e Açık Cevap,
Mehmed Fahreddin 373
Siyâsiyât: Mülâhazât-ı Mütenevvia,
Ç - Ş - Z[ze].....374
Baltık Mülâkātından Sonra,
Ahmed Agayef.....376
Mekâtîb: Müslüman Mallarına Rağbet,
A[ayın]. Selim (Bursa) 377
Sebîlürreşâd['ın yorumu] 378
Dârülhilâfe'de *Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesi'ne,
Ahmed Münir Reşid (Tokyo) 378
Aksâ-yı Şark'ta İslâmiyet,
Üsküdarlı Ali Enver (San Francisco).....379
Müslümanların Şanlı Bayram Günleri,
[Sebîlürreşâd] 379
Matbûât: Uyan Ey Millet!
(el-Hilâlü'l-Osmânî) 380

Şuûn:
Osmanlı – İtalya Muhârebesi:
Bingazi Ordugâhı'nda Bir İctimâ' / Düşmanda Cebânet, Bizde Besâlet / Düşmanın Vahşet ve Mezâlimi....380
Hüccâcın Taltîfi....380
Müftî ve Müsevvid Maâşları....381
Ulemâ ve Talebe-i Ulûm....381
Evkāf Nezâreti'nin İstimlâk Salâhiyeti....381
Mısır:
Mısır'da Sû'-i kasd....381
Bulgaristan:
Zavallı Müslüman / Bulgaristan'da Muallimîn-i İslâmiyye Kongresi....381
Türkistan:
İğtişâş....381
Tunus:
Tunus Beyi Paris'te....381
İran:
İran'da Kazak Alayı / İran'da Rus Müfrezeleri / Endîşe-bahş Haberler / Şâhın İmtihânı / İran Hudûdunda Rus Askeri / Basra Körfezi'ne Asker İ'zâmı....382
Fas:
Mulay Hafîz'ın Uçması....382
Afganistan:
Afganistan ve Âlem-i İslâm....382

203. Sayı

11 Şa'bân 1330 **- 25 Temmuz 1912 -** 12 Temmuz 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif....383
Müdâfaât-ı Dîniyye: Hak ve Hakîkat,
Manastırlı İsmail Hakkı....384
İslâmiyet Hakkında: Hegel'in Makālesi Münâsebetiyle "Teallüm-i Nebî" İddiâsına Reddiye 8,
H[ha]. Mehmed Şevket (Selânik İttihâd ve Terakkī Mektebi Ulûm-ı Dîniyye Muallimi)....384
Felsefe: Maddiyyûn ve Meslekleri 3,
Aksekili Ahmed Hamdi....385
Edebiyât: Edebiyât Bahisleri, Plân,
Mehmed Âkif....387
Secde-i Kalb, *Şiir*,
İbni Hâzım Naim (Fethiye Müderrisi, Konya)....387
Terbiye ve Ta'lîm: Ta'lîm ve Terbiye Mes'elesi,
M. Şemseddin....388
Fenniyât: Fenni Sâha-i Ittılâı,
M. Şemseddin....389
Târîh: Kılıç Dini: Onuncu Bâb, Bâbil Esâreti ve Sonraki Zamanlar,
Abdullah Quilliam (Terc. Ali Rıza Seyfi)....390
Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî)....391
Makālât: Ramazân Vaazları,
Balıkesrî Sîretî....392
Enzâr-ı Millete: Yetimlerin Feryâdı: Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye'ye Muâvenet,
Cemal (Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye Teşebbüs Komisyonu ve Dârüşşafaka Evkāf Encümeni a'zâsından)....394
"Dîn Mâni'-i Terakkî Değildir",

Halil Fahreddin (Şâir Ziya Paşa Hafîdi) 395
Zâbitânın Te'ehhülü Mes'elesi,
Hüseyin Rıza (Debre-i Bâlâ'dan) 396
Siyâsiyât: Mülâhazât-ı Mütenevvia,
Ç - Ş - Z[ze] 397
Vahîm Günler,
Ahmed Agayef 397
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Rusya Müslümanları,
(Hilâl) 399
Şuûn:
Devlet-i Aliyye:
Beyânnâme-i Hümâyûn / Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn / Yeni Kabîne Listesi 399
Osmanlı-İtalya Muhârebesi:
Trablusgarb / Çanakkale / Düvel-i Muazzama'ya Nota 400
Yemen:
İdrîs'in İnhizâmı 400
Karadağ:
Tahşîdât 400
Bulgarsitan:
Tahşîdât 401
İngiltere:
Londra Cem'iyet-i İslâmiyyesi Merkezi'nde Bir İctimâ' 401
Rusya:
Tazyîkāt / Maârif-perver Bir Müslüman Hanımı 401
Fas:
Fas'da Fransız Himâyesi / İhtilâl 401

204. Sayı

18 Şa'bân 1330 **- 01 Ağustos 1912 -** 19 Temmuz 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 402
[Bakara Sûresi 84. Âyet Üzerine]
Mehmed Fahreddin 403
Edebiyât: Süleymâniye Kürsüsünde, *Şiir*,
Mehmed Âkif 403
Edebiyât Bahisleri, Plân,
Mehmed Âkif 404
Terbiye ve Ta'lîm: Ta'lîm ve Terbiyede Ebeveynin Vezâifi,
M. Şemseddin 405
Siyâsiyât: Mülâhazât-ı Mütenevvia,
Ç - Ş - Z[ze] 407
Bir Memleket Nasıl Mahvolur,
Ahmed Agayef 409
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsamızdan: Hind Yolunda,
S[sin]. M. T[te] (Sebîlürreşâd'ın Hindistan Muhâbiri) 410
Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan,
Aksekili Ahmed Hamdi 413
Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan,
Ahmed Münir bin Abdürreşid İbrahim (Tokyo) 414
Senûsî Hazretlerinin Mücâhidîn-i İslâm'a Mektûbu ve İki Oğlunun Meydân-ı Harbe Vusûlü, *Arapça*,
Ahmed eş-Şerif es-Senûsî (el-Muktebis en-Nûr el-Kuddûsî) 415
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Adakale,
Mustafa Muhsin (Üsküp Sultânîsi muallimi) 416

Matbûât. Ey Ulemâ-yı İslâmiyye! Hâlâ mı Uyku?
(el-Livâ – Mısır) 418
Misyonerler Çalışmakla İntişâr-ı İslâm'ın Önüne Durabilir mi?
[Sebîlürreşâd] 418
Şuûn:
Osmanlı – İtalya Muhârebesi:
Trablusgarb 419
Bahr-ı Ahmer:
Hudeyde Bombardıman Ediliyor 419
İngiltere – İtalya:
Lord Kitchener'ın "Roma Tarîkıyla" Londra'ya Azîmeti 419
Rusya – İran:
İran'da Rusya 419
Marakeş 419
Rusya:
Ruslarda Müskirât İsti'mâlinde Terakkī / Rusya Askerinde İğtişâş 420
Hindistan:
Osmanlıların İhtilâfı Âlem-i İslâm'ı Kan Ağlatıyor 420
Rusların Zulmüne Karşı Hind Müslümanlarının Heyecânı 420

205. Sayı

25 Şa'bân 1330 **- 8 Ağustos 1912 -** 26 Temmuz 1328

Hadîs-i Şerîf,
Ahmed Naim 421
Edebiyât: Süleymâniye Kürsüsünde, *Şiir*,
Mehmed Âkif 422
Terbiye ve Ta'lîm: Ta'lîm ve Terbiyede Üssü'l-Esâs,
Mehmed Fahreddin 422
Fenniyât: Hıfzussıhhaya Dâir,
M. Şemseddin 423
Târîh: Afganistan: Altıncı Fasıl,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 425
Hutbe ve Mevâ'iz: Mev'iza,
Aksekili Ahmed Hamdi 426
Makālât: Hak 1,
Abdüllatif Nevzad 428
İstîlâ-yı İktisâdî,
Halil Fahreddin (Şâir Ziyâ Paşa Hafîdi) 429
Siyâsiyât: Ahvâl-i Hâzıra,
*** 430
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Malezya Müslümanları,
(el-Alem) 431
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 2,
S[sin]. M. T[te] (Muhâbir-i Mahsûs) 432
Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan 2,
Aksekili Ahmed Hamdi (Sebîlürreşâd'ın Bulgaristan Muhâbiri) 434
Hindistan Mektûbu: Hindistan Müslümanları ve Harb-i Hâzır,
Abdülaziz Nevâitî 437
Şuûn:
Osmanlı – İtalya Muhârebesi:
Behyûde Bir Hitâb / *Sebîlürreşâd* / Enver Bey Musâlaha Kabûl Etmiyor 437
Hüccâc-ı Kirâm 438

Koçana'da Bomba 438
Osmanlı – Karadağ:
Karadağ'ın Hudûdu Tecâvüzü / Devlet-i Aliyye'nin Protestosu 438
Devlet-i Aliyye – Rusya:
Hudûdda Müsâdeme 438
İran:
İran'da Ruslar / Şâh-ı Sâbıkın Avdeti İçin 438
Rusya:
Taşkend'de Rus Askerî İhtilâli / Tazyîkāt 438
Hindistan:
Hindistan'da Hoşnutsuzluk 439
İtalya:
Harb Aleyhinde Nümâyiş 439
Devlet-i Aliyye – Bulgaristan:
Bulgar Hükûmetinin Teşebbüsü / Silah Başına! 439
Tenkīd ve Takrîz: Medeniyet-i İslâmiyye Târîhi'nin Hatâları,
[Şeyh Şiblî en-Nu'mânî] (Terc. Mehmed Âkif) 439

206. Sayı

02 Ramazan 1330 **- 15 Ağustos 1912 -** 02 Ağustos 1328

Tebrîk,
[Sebîlürreşâd] 440
Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif 440
[Bakara Sûresi 183. Âyet Üzerine]
Mehmed Fahreddin 441
Hadîs-i Şerîf,
Ahmed Naim 442
İctimâiyât: Kanayan Yaralarımız,
M. Şemseddin 443
Edebiyât: Süleymâniye Kürsüsünde, Şiir,
Mehmed Âkif 445
Terbiye ve Ta'lîm: Ta'lîm ve Terbiyede Mektepler,
M. Şemseddin 446
Târîh: Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî) 448
Terâcim-i Ahvâl: Şemsüddîn-i Sivâsî Ebu's-Senâ Şeyh Şemsüddîn Ahmed,
Mehmed Tâhir bin Rif'at (Bursalı) 448
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 3,
S[sin]. M. T[te] (Muhâbir-i Mahsûs, Beyrut) 450
Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan 3,
Ahmed Hamdi (Sebîlürreşâd Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsu) 452
Matbûât: Hindistan ve Afganistan Müslümanları Arasında Din Kardeşliği Tezâhürâtı,
(Sirâcü'l-Ahbâr-ı Afgâniyye) 455
Siyâsiyât: Hürriyet-i Hakīkıyye Nefse Hâkimiyyettir,
(Sirâcü'l-Ahbâr-ı Afgâniyye) 456
Şuûn:
Osmanlı – İtalya Muhârebesi:
Trablusgarb / Derne ve Tobruk'da 457
Zelzele 457
Beyrut'ta İhâ-i İslâm Cem'iyeti 458

Mısır:
İskenderiye'de İngiliz Mevkıf-i Bahrîsi İnşâsını Protesto....458
İran:
İran'da Rusya....458
Marakeş:
Faslıların Şehâmet-i Vatanperverâneleri/ Fransızlara Mukāvemet, Dînî ve Vatanî Hareketler..458
Muhâbere-i Aleniyye,
[Sebîlürreşâd]....458
İhtâr,
[Sebîlürreşâd]....458

207. Sayı

09 Ramazan 1330 **- 22 Ağustos 1912 -** 09 Ağustos 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif....459
Müdâfaât-ı Dîniyye: Hak Hakîkat 13,
Manastırlı İsmail Hakkı....459
Teallüm-i Nebî İddiâsına Reddiye 9,
Mehmed Şevket....460
Edebiyât: Süleymâniye Kürsüsünde, *Şiir*,
Mehmed Âkif....462
Terbiye ve Ta'lîm: Ta'lîm ve Terbiyede Mektepler,
M. Şemseddin....462
Ta'lîm ve Terbiyede Üssü'l-Esâs,
Mehmed Fahreddin....464
Fenniyât: Hıfzussıhhaya Dâir,
M. Şemseddin....465
Târîh: Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî)....467
Makālât: Müslümanlık İlmî ve Fennî Bir Dindir,
Baban-zâde Mustafa....468
Siyâsiyât: *Mülâhazât-ı Mütenevvia*,
Ç - Ş - Z[ze]....471
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Yolunda 4: Nüfûz-ı Ecânib, Beyrut Mektepleri,
S[sin]. M. Tevfik (Muhâbir-i Mahsûs, Beyrut*)*....473
Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan 4,
Ahmed Hamdi (Muhâbir-i Mahsûs)....475
Şuûn:
Osmanlı - İtalya Muhârebesi:
Seyyid Senûsî Hazretleri / İtalyanların Hâl-i Perîşânı....477
Devlet-i Aliyye – Karabağ:
Karadağ'ın Hudûdu Tecâvüzü / Bâbıâlî'nin Tahrîrât-ı Umûmiyyesi....477
Kosova:
Şân-i İslâmiyyet Budur....477
Girit:
Hanya'da Yeni Bir Tecâvüz....477
Mısır:
Mısır'da Mazlûmîn-i Siyâsiyye....478
Fas:
Fransızlarla Muhârebe / Mulay Yûsuf....478
Rusya:
Rusya'da İdâre-i Örfiyye / Rusya'da Müskirât İsti'mâli....478

İran:
Rusya İran'ı Kemiriyor....478
Moğolistan:
Avrupalılar Şark Memleketlerini Nasıl İstîlâ Ediyorlar....478

208. Sayı

16 Ramazan 1330 **- 29 Ağustos 1912 -** 16 Ağustos 1328

Tefsîr-i Şerîf,
Mehmed Âkif....479
Müdâfaât-ı Dîniyye: Hak Hakîkat: Doktor Dozy'nin İslâmiyet Aleyhindeki İsnâdâtına Reddiye 14,
Manastırlı İsmail Hakkı....480
Edebiyât: Süleymâniye Kürsüsünde, *Şiir*,
Mehmed Âkif....481
Terbiye ve Ta'lîm: Ta'lîm ve Terbiyenin Esâsları,
M. Şemseddin....482
Târîh: Afganistan: Emîr Abdurrahman Hân,
[Emîr Abdurrahmân Hân] (Terc. Tâhirü'l-Mevlevî)....483
Makālât: Hak 2,
Abdüllatif Nevzad....484
Siyâsiyât: *Mülâhazât-ı Mütenevvia*,
Ç - Ş - Z[ze]....485
Garbın Şarkta Kilise Siyâseti,
Mehmed Hayreddin (Stuttgart'ta Anadolulu)....486
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsamızdan: Hind Yolunda 5: Cebel-i Lübnan Ahvâli,
S[sin]. M. Tevfik (Muhâbir-i Mahsûs, Beyrut*)*....489
Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan 5: Bulgaristan Mektepleri,
Ahmed Hamdi (Muhâbir-i Mahsûs)....492
Müslüman Kardeşlerimize,
Mehmed Fevzi, Ahmed İbrahim (Almanya'da Hayilbron fabrikalarında tahsîlde bulunan müslümanlardan)....493
Şuûn:
Dârülhilâfe:
Vesâyâ-yı Şer'iyye....493
Osmanlı – İtalyan Muhârebesi:
Trablusgarb / Derne / Tobruk....493
Müteferrik:
Lede'l-îcâb İ'lân-ı İstiklâl....494
Derne'den Telgraf....494
İâne....494
Hindistan:
Hind Müsümanlarının Temenniyâtı / 35 Bin Mühtedî....494
Âsâr-ı Münteşire: Fennin En Son Keşfiyâtından,
[Sebîlürreşâd]....494

YAZAR İNDEKSİ....495

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 8

Sayı 183 - 208

08 Mart 1912 – 29 Ağustos 1912

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ

وَلَا تَفَرَّقُوا... [1] ريحُكُمْ... [2]

كُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا... [3]

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ... [4]

CİLD 8

Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi Sâhip ve Müdürü

H. Eşref Edib

Sırâtımüstakīm Sâhib ve Müdîr-i Mesûlü

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ HEY'ET-İ TAHRÎRİYYESİ

A'yândan Manastırlı İsmâil Hakkı Efendi – Baş Müddeî-i Umûmî Bereket-zâde İsmâil Hakkı Bey – Hâriciye Tercüme Şu'besi Mümeyyizi Ferid Bey – Abdürreşid İbrahim Efendi – Baban-zâde Ahmed Naim Bey – Darülfünûn Muallimlerinden Mehmed Âkif Bey – Alay Müftüsü Mehmed Fahreddin Efendi – Bursalı Mehmed Tâhir Bey – Kazanlı Halim Sâbit Efendi – Midilli İ'dâdîsi Müdürü M. Şemseddin Bey – Ali Şeyh el-Arab Efendi – Ispartalı Hakkı Bey – Tâhirü'l-Mevlevî Bey – Edhem Nejad Bey – Selim Efendi-zâde Mustafa Takī Efendi – Aksekili Ahmed Hamdi Efendi – Hoca-zâde Ahmed Efendi – A[ayın]. N. Bey – Âlimcan el-İdrisî Bey – Halil Hâlid Bey – Ahmed Bey Agayef – Ali Rıza Seyfi Bey – Debistân-ı İrâniyân Müdürü Tevfîk Bey – H. Eşref Edib.

وَاللهُ يَهْدى مَنْ يَشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ[5] اِتَّبِعُونِ اَهْدِكُمْ سَبيلَ الرَّشَادِ[6]

Tab'-ı Sânî

[1] Âl-i İmrân, 3/103.
[2] Enfâl, 8/46.
[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Edeb, 57; Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Birr, 7.
[4] Hucurât, 49/10.
[5] Hucurât, 49/10.
[6] Mü'min, 40/38.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

8 Mart 1912 | 19 Rebîülevvel 1330 | Cuma | 24 Şubat 1327 | Cild: 8 - Aded: 183

وَجَاهَدُوا فى سَبيلِ اللهِ[1]

Geçenlerde taşradaki kāri'în-i kirâmımıza gönderdiğimiz beyânnâmede demiştik ki: *"Sırâtımüstakīm*'in neşrinden yegâne maksad müslümanların intibâhına, Müslümanlığın te'âlîsine hizmettir. Onun için bu hususda elde[n] gelen fedâkârlığın dirîğ olunmayacağı tabiidir. Ancak bu gāyeye vüsûl için aynı fikrin aynı maksadın hâdimi bulunan zevâtın el birliğiyle çalışması lâzım geliyor ki bu da cumhûr-ı kāri'înin teksîrine himmetten ibârettir." Bunun üzerine her taraftan öyle iltifatlara, teşviklere mazhar olduk ki bu tûfân-ı teveccühe karşı teşekkürden âciz kaldık. Bir ay zarfında bir çok abone geldi. Kendilerinden beşer abone kaydı ricâ olunan zevât telgraflarla yirmişer abone senedi taleb ettiler. Anlaşıldı ki müslümanların intibâhına, Müslümanlığın te'âlîsine her tarafda şiddetli iştiyâk var; bu uğurda herkes elinden gelen fedâkârlığı îfâya bin can ile müştâk. Şu hâlde yapılabilecek şeylere hemen teşebbüs etmek lâzım geldi: Bir tarafdan maârif-i İslâmiyyenin terakkīsine, uhuvvet-i İslâmiyyenin te'yîdine hâdim bir hey'et, bir cem'iyet teşkîli için lâzım gelen program hazırlanıp ber-mûceb-i kānûn Dahiliye Nezâreti'ne derdest-i takdîm olduğu gibi, diğer tarafdan da risâlemizin hem hey'et-i tahrîriyyesinin, hem mündericâtının tanzîmine teşebbüs olundu. Bunu haber alan büyük bir müslüman da cenâh-ı âtıfetini risâlemizin üzerine gerdi; çalışmak için bize pek azîm bir itmi'nân verdi. Fî sebîlillâh Müslümanlığa hizmet uğrunda garazsız, ivazsız çalışan fedâkâr muharrirlerimizden başka ulûm-ı şer'iyye ve âlem-i İslâm hakkında vukūf-ı küllîleri olan diğer bazı büyük İslâm muharrirlerine de mürâcaat olundu, Müslümanlığın intibâh ve teâlîsi uğrunda hiç bir, muâvenetten geri kalmayacaklarına dâir kendilerinden va'ad alındı. Bunun üzerine isimleri bütün milletçe tanılmış olan âtîdeki zevât-ı muhteremeden mürekkeb bir hey'et-i tahrîriyye teşkiline inâyet-i Hak'la muvaffakiyet hâsıl oldu.

Üç buçuk seneden beri risâlemizin dîne, vatana, ilim ve ma'rifete, âlem-i İslâm'ın oldukça te'ârüfüne, intibâh ve tevhîdine âcizâne ettiği hizmetler cümlenin ma'lûmudur. Kendisinin istikāmet ve ciddiyeti, Cenâb-ı Hakk'ın lütuf ve inâyeti sayesinde az zaman zarfında bütün âlem-i İslâm'a intişâr etti; sadâ-yı îkāzı bütün Rusya, Çin, Hindistan, hatta Japonya'lara kadar in'ikâs eyledi. İnşâallahu te'âlâ hayâtı te'mîn olunan risâlemiz, bundan sonra —gerek bu bâbda hâsıl olan meleke, gerek mu'âvenet-i tahrîriyyede bulunmayı kat'î olarak va'ad eden zevât-ı muhteremenin himmetleriyle— daha mütenevvi', daha mütekâmil ve daha ziyâde hâdim-i intibâh bir tarzda intişâr edecektir.

Bu va'dimize kāri'lerimiz emîn olabilirler, zira risâlemizin şimdiye kadar çıkan cüz'lerini ta'kīb etmiş olan erbâb-ı insâf risâlemizin nasıl doğru, nasıl mu'tedil, nasıl açık bir meslek tuttuğunu; sonra şuûnun, edvârın inkılâbına, efkârın, hâdisâtın tehavvülât-ı bî-hesâbına rağmen o mesleğe nasıl merbût kaldığını elbette takdîr buyurmuşlardır.

[1] Bakara, 2/218; Enfâl, 8/74; Tevbe, 9/20.

[4] Şu hakîkati bütün müslümanların bilmesi lâzımdır ki risâlemiz hiçbir fırkanın âmâline, hiçbir cem'iyetin efkârına hizmetkâr değildir. O, yalnız bir Müslüman hükûmetinden başka bir şey olmayan Hükûmet-i Osmaniyye'nin menâfi'-i meşrû'asını müdâfaa eder; makām-ı bülend-i Hilâfet'e dünyâlar durdukça dînen merbût kalmaları pek tabii bulunan üç yüz bu kadar milyon müslümanı birbirinden haberdâr etmeye, hepsine birden meâlî-i mübeccele-i dînî dilinin döndüğü kadar anlatmaya; bir zamanlar medeniyette, ticârette, ma'rifette, sınâatte, azamet ve şevkette muktedâ-yı cihân iken sonraları ahkâm-ı gāmiza-i şerî'ati büsbütün ma'kûs anlamak yüzünden zarurete, cehâlete, zillete, meskenete düşen bu kütle-i nâimeyi uyandırıp sâir milletler gibi onu da bu hayât-ı nûrânûr-i ma'rifete teşrîk eylemeye çalışır.

Maamâfîh beyânnâmemizde söylediğimiz vechile şurasını tekrar muhterem kāri'lerimizin kadir-şinâs nazarlarına arz edelim ki bu sa'yin semeredâr olabilmesi için her gün, her zaman erbâb-ı mütâlaanın iltifâtı, teşvîki lâzımdır. Biz şimdiye kadar îfâ edebildiğimiz hizmetleri hiçbir zaman kâfî göremediğimiz, âlem-i İslâm'a daha çok yararlıklar göstermek iştiyakına aslâ karşı duramadığımız için müslüman kardeşlerimizden de bundan çok rağbet beklemekte kendimizi haklı buluyoruz. Cihân-ı Tevhid'in her tarafında muhâbirler peydâ etmek, şuûn-ı İslâm'ı günü gününe ta'kīb eylemek matbûât-ı garbiyyeden havâdis nakli kadar külfetsiz, masrafsız olmasa gerektir.

Vâkıa hizmetimizin [doğrudan] doğruya hem hükûmetimize, hem de şerî'atimize râci' olduğunu bildiğimiz için biz vüs'atimizin yettiği hatta yetemeyeceği kadar fedâkârlıkta bulunacağız. Lâkin bu mücâhedede ebediyen devâmımız her hâlde ihvân-ı dînimizin risâlemize gösterdikleri rağbeti bir kat daha artırmalarına, yek-diğerlerini teşvîk ile dâire-i intişârını genişletmelerine vâbestedir. Milel-i ecnebiyyenin bu kadar mücâhedeleri, fedâkârlıkları, gayretleri önünde biz müslümanlar da tevhîd-i mesâî ederek Hilâfet-i Muazzama-i İslâmiyye'nin dîn-i celîl-i Muhammedî'nin şan ve şevketini i'lâya hâdim her mü'esseseyi yaşatmak ve ilerletmek bütün müslümanlar için taht-ı vücûbdadır. Mâdem ki bu risâle, bu müslüman cerîdesi her türlü ağrâz-ı şahsiyyeden berî olarak sırf müslümanların intibâhı, İslâmiyet'in teâlîsi emel-i Hudâ-pesendânesini gāye-i maksad bilerek intişâr ediyor; o hâlde bütün müslüman kardeşlerimiz de bunu kendi gazetesi, kendi emel-i muazzezlerinin mümessili, kendi muhassala-i hayâtı addederek dâire-i intişârının tevsî'ine candan çalışmaları lâzım gelir.

Biz maksad ve mesleğimizi îzâh yolunda bu kadarla iktifâ eder ve bu bâbda tevfîkātı Cenâb-ı Hak'dan bekleriz.

İhtâr: Sekizinci cildden ve 183 numaradan i'tibâren risâlemizin ünvânı *"Sebîlürreşâd"* olmuştur.

Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi Hey'et-i Tahrîriyyesi

A'yândan Manastırlı İsmail Hakkı Efendi - Baş Müddeî-i Umûmî Bereket-zâde İsmail Hakkı Bey - Hariciye Tercüme Şu'besi Mümeyyizi Ferid Bey - Abdürreşid İbrahim Efendi - Baban-zâde Ahmed Naim Bey - Darülfünûn-i Osmanî muallimlerinden Mehmed Âkif Bey - Alay Müftüsü Mehmed Fahreddin Efendi - Bursalı Mehmed Tâhir Bey - Kazanlı Halim Sâbit Efendi - Midilli İ'dâdîsi Müdürü M. Şemseddin Bey - Ali Şeyhü'l-Arab Efendi - Ispartalı Hakkı Bey - Tâhirü'l-Mevlevî Bey - Edhem Nejad Bey - Selim Efendi-zâde Mustafa Takī Efendi - Aksekili Ahmed Hamdi Efendi - Hoca-zâde Ahmed Bey – A [ayın]. N. Bey - Âlimcan el-İdrisî Bey - Halil Hâlid Bey - Ahmed Bey Agayef - Ali Rıza Seyfi Bey - Debistân-ı İraniyân Müdürü Tevfik Bey - H. Eşref Edib.

Sebîlürreşâd'ın Muhtevî Olduğu Mebâhis

Sebîlürreşâd iki kısımdan ibârettir: Birinci kısım ilmî olup; ikinci kısım siyâset ve hayât-ı İslâmiyyeden bâhisdir.

Birinci kısmın muhtevî olduğu mebâhis: Tefsîr-i Şerîf - Hadîs-i Şerîf - Felsefe - İctimâiyât - Fıkıh ve Fetâvâ - Edebiyât - Târîh - Terbiye ve Ta'lîm - Hutbe ve Mevâiz - Makālât.

İkinci kısmın muhtevî olduğu mebâhis: Makālât - Siyâsiyât - Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye - Harekât-ı İlmiyye ve Fikriyye - Mekâtîb - Matbûât - Şuûn.

Bir de ilâve kısmı vardır ki "tenkīd ve takrîz" ile "İslâm ticâretgâhları, âsâr ve erbâb-ı sanâyii"ni muhtevîdir.

Her kısım hakkında ta'kīb olunacak program kısm-ı mahsûsunda beyân olunmuştur.

[5]

TEFSÎR-İ ŞERÎF

Mecmûamız bir İslâm mecellesidir. Onun için ulûm-ı İslâmiyye'nin rükn-i esâsîsini teşkîl eden tefsîr-i şerîfe kısm-ı ilmînin birinci bâbını tahsîs ediyoruz.

Kütüphânelerimizde, Arabî, Türkî hatta sâir lisanlarda yazılmış âsâr-ı nefîse-i tefsîriyye matbû, gayr-ı matbû olarak kesretle bulunduğundan artık doğrudan doğruya bunları nakledivermekte bir fâide-i ciddiyye göremiyoruz. Bunları herkes istediği yerde okuyup müstefîd olabilir. Binâenaleyh mecmûamıza geçirilecek âsâr-ı tefsîriyyede alâ kadri'l-imkân nikāt-ı âtiyyeden birine riâyet etmeyi, gerek yeni yeni bir takım fâideler te'mîni, gerek mecmûanın meslek-i mahsûsu nokta-i nazarından ehemmiyetli buluyoruz:

1) Ulûm ve fünûna, târîhe, hayât-ı ictimâiyye ve maîşetimize temâs eden bazı âyât-ı celîle mevzû-ı bahs edilerek dirâyeten ve rivâyeten mütalaa edilecek ve sâir lisanlarca bu yolda yazılan âsâr-ı tefsîriyyenin mühim görülen ve nikāt-ı ma'rûzaya tevâfuk eden yerleri tercüme olunacaktır.

İ'rab ve binâdan, tahlîlât-ı nahviyyeden bahsetmek için mecmûamızın hacmi müsâid bulunmadığından yazılacak makālelerde mümkün mertebe ulûm-ı Arabiyyenin nazariyâtından sarf-ı nazar ile netâyic-i ameliyye üzerinde i'mâl-i fikir edilecektir. Hangi vesâit-i ilmiyye ile olursa olsun ibtidâ Nazm-ı Celîl'den anlaşılan meânî-i münîfe yazılarak ibâre ve işaretinin delâlet, ve iktizâsının irşâdât-ı belîgânesine istinâden zaman ve zemînin icâbâtına göre ahvâl-i umûmiyye-i İslâmiyye hakkında fikir ve mütalaalar yürütülecektir.

2) Mesâlik-i tefsîriyye ve bu bâbda yazılan âsâr ve müellefât, ilm-i tefsîrin aksâmı ve târîhi, müfessirîn-i kirâmın tercümeleri ve tarz-ı tefsîr ve meslekleri hakkında tedkīkāt ve tetebbuât icrâ edilecektir.

3) Zamanımızda tefsîr-i şerîf tahsîlinin hayli tedennî etmiş olduğu ma'lûmdur. Âdeta Kur'an-ı Kerîm'i bilmek, anlamak ehemmiyetsiz, fâidesiz bir iş gibi telakkī olunmaya başlamıştır. Ortada Kur'an-ı Kerîm artık anlaşılmış, hâşâ daha bilinecek bir yeri kalmamış gibi bir zehâb-ı bâtıl türemiştir. Bir mantık kitabı ile senelerce uğraşıldığı halde talebe-i ulûmun Celâleyn malûmatı kadar olsun tefsîrden bîbehre oluşu şüphesiz pek büyük bir kusurdur.

İşte bütün şu mülâhazalardan dolayı mecmûamız mümkün mertebe tefsîr-i şerîf ilminin ihyâsına çalışacak, mektep ve medreselerimizde tedrîs edilmesine tergîb etmekten hâlî kalmayacak, bu bâbda ayrıca makāleler neşredecektir.

Bilhassa bütün mekteplerimizde, medreselerimizde tefsîr-i şerîf dersleri ve usûl-i tedrîsleri hakkında tenkīdler yazılacak, talebenin bu bâbda her türlü haklı şikâyetleri enzâr-ı âmmeye arzedilecektir. (والله هو المستعان).

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ. وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ. وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ.

وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ. فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ. لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ. إِلَّا مَن تَوَلَّى وَكَفَرَ.

فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ. إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ. ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ [1]

[1] Gâşiye, 88/17-26.

Tercümesi

"Deveye bakmıyorlar mı ki nasıl yaratılmıştır? Göğe bakmıyorlar mı ki nasıl kaldırılmıştır? Dağlara bakmıyorlar mı ki nasıl dikilmiştir? Yere bakmıyorlar mı ki nasıl döşenmiştir? Öyle ise hatırlarına getir. Sen yalnız ihtâra me'mûrsun; yoksa onların üzerinde tahakkümde, murâkabede bulunacak değilsin. Lâkin yine haktan yüz çevirip küfründe inad eden olursa, Allah onu en büyük azâb ile ta'zîb edecektir. Onların döneceği yer başkası değil, ancak biziz; sonra hesaplarını görmek de yalnız bize aittir."

* * *

Üstâd-ı muhterem Şeyh Muhammed Abduh "Gâşiye" sûresini tefsir ederken (أَفَلَا يَنظُرُونَ...) âyetine gelince diyor ki:

Sûrenin başından beri söz umûr-i âhireti bildirmek; insanların ferdâ-yı kıyâmetteki hâlini göstermek için serd olunuyor. Muhataplar arasında ise âhireti ya büsbütün inkâr eden dinsizler yahud imân etmekle beraber işledikleri ef'âlin kendilerini nasıl bir âkıbete sevk edeceğinden gâfil beyinsizler var.

Cenâb-ı Hak her iki tarafın nazarını âlem-i hilkatin her gün gözleri önünde duran aksâmındaki âsâr-ı kudrete doğru tevcîh etmek suretiyle fikirlere hüccet ikāme eylemek, gâfilleri intibâha getirmek murâd ettiği için (أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ) buyuruyor.

Kudret-i ilâhiyyeyi gösterecek nâmütenâhi mahlûkāt varken, âyet-i kerîmede deve tahsîs buyurulmuştur. Zîrâ deve Arab'ın kullandığı hayvânât içinde en iyisi, en faydalısı olduktan başka hakîkaten hârikulâde bir hilkate mâliktir. Çünkü o kadar şiddetiyle, kuvvetiyle beraber âciz bir mahlûka râm olur; küçük çocuğun arkasından bile gider.

Sonra bünyesi ağır yükleri kaldırıp uzak memleketlere taşıyacak sûrette tertib edilmiştir. Bundan başka, yükleyenlere kolaylık olsun diye yere çöker; sırtına istenildiği kadar yük vurulduktan sonra kalkar; açlığa susuzluğa dayanmak şartıyla uzun uzun mesafelere gider. Kanaati o derecededir ki başka hayvanların yemeyeceği dikenlerle aylarca yaşar.

Elhasıl devede diğer bir çok meziyetler daha vardır ki başka hayvan o meziyetlerde kendisine iştirâk edemez.

[6] Âyet-i kerîmede devenin tahsîsen îrâd olunması cüssesi itibariyle değildir. Öyle olsa idi, ondan daha büyük olan fil zikredilirdi. Vâkıa devedeki meziyetlerin bir kısmı filde de vardır; ancak sütü sağılmaz, eti yenmez, sonra da deve kadar kolay kullanılamaz.

Göklerin kaldırılması, üzerimizde görünen güneşler, aylar, yıldızlardan her birinin, seyrini şaşırmamak, tâbi' olduğu nizamdan ayrılmamak şartıyla, kendi medârında durması demektir.

Devenin gökler, dağlar, yerlerle birlikte zikrolunması pek beliğdir; zîrâ bunların hepsi Arabın hilkate aid olmak üzere çölde, ovada her gün, her zaman gördüğü manzaralardır. Göz önünden sıra ile geçen levhaların hatırdan da böyle sıra ile geçirilmesi ne kadar güzeldir!

Şimdi, yukarıda söylediğimiz münkirlerle gâfiller, gözleri önünde duran bu şeylere im'ân ile baksalar; nasıl olmuş

da her biri bulunduğu hâli almış azıcık düşünseler, o zaman anlardılar ki bir mûcid, bir muhâfız olmadıkça, meydandaki san'atın îcâdına, devamına imkân yoktur; o mûcid, o muhâfız ise Allahu Zülcelâl'dir. Ve kâinatı yaratmaya, pâyidar etmeye, kavânîn-i hikmet üzerine tertîb eylemeye kādir olan, hiç şüphe yoktur ki, insanları herkesin cezâ-yı amelini göreceği bir muhâsebe günü için toplamaya da kādirdir. Bundan başka Allahu Zülcelâl bütün mevcûdâtı yarattığı halde, insanlar hilkatten yalnız gördükleri kadarını bildikleri, yoksa usûl-i hilkate dair bir şey bilmedikleri gibi, Cenâb-ı Hak kendilerini o muhâsebe günü yeniden vücûda getirecek, halbuki beşer bu ikinci îcâdın sûretini de bilemeyecek; görecekleri şeyden alacakları nasîb, bugün şu mahlûkāta bakmaktan almakta oldukları nasîbin aynı olacak.

Şimdi mâdem ki iş bu kadar zâhir, bu derecelerde bedîhîdir, mâdem ki ibret için bir nazar-ı im'ân kâfidir, (فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ) "Hatırlarına getir, sen yalnız ihtâra me'mûrsun."

Fıtrat bir Sâni'-i Kādir'e inanmak hissine beşeri kendiliğinden sevk ettiği gibi, yine o fıtrat aynı Sâni'in insan için hüsran çekilecek yahud safâ-yı sermedî içinde yaşanacak ikinci bir hilkate kādir olduğunu en beliğ bir lisan ile teblîğ edip duruyor. Ancak gafletin tahakkümü, hevesâtın galebesi yüzünden, çok zamanlar beşer, doğruyu ihtâr eden, kendisini fıtratının sevk edeceği tarafa çeviren bir mürşide muhtaç oluyor. Onun için Allahu Zül'celâl istidlâlin bu suretini "tezkîr" lâfzıyle tavsîf buyuruyor.

(إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ) "Sen yalnız ihtâra me'mûrsun" hitâb-ı celîli ise Nebiyy-i Muhterem sallâllahu aleyhi ve sellem Efendimiz'in bi'setinden maksûd olan emri tahdîddir ki, o emir de insanlara unutmuş oldukları evâmir-i ilâhiyyeyi ihtâr etmekten ibarettir. Yoksa insanların kalbinde iman yaratmaya aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz'in kudreti yetişemeyeceği gibi, kalbleri murâkabe altında bulundurmak da vazifesi değildir.

(لَسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ)[2] (وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ)[1] âyetleri bu hakîkati sarâhaten teblîğ ediyor.

Âyât-ı Kur'aniyyeyi mensûh göstermeye pek hevesli olanlardan biri, bu âyetin cihâd âyetleriyle neshedilmiş olduğunu söylüyor. Sanki Müslümanlık'ta cihâd insanları zorla mu'tekid yapmak için meşrû' imiş. Bu sözü ileri süren adam düşünmüyor ki, cebr ile, kahr ile iman elde edilemez; ikrâhın dinde hiç bir mevkii yoktur; sonra, muhârib ister Yehûdî, ister Nasrânî, ister Mecûsî olsun, yine kendi dininde kalmak şartıyle haraç vermeye razı olursa -ekseriyetin re'yine göre- cihâdın vücûbu kalmaz.

(إِلَّا مَن تَوَلَّى...) âyetindeki illâ, lâkin ma'nâsınadır ki nefy-i saytaranın ifade eylediği ahvâlin umûmundan istisnâyı mutazammındır.

Mütercimi
Mehmed Âkif

[1] Gâşiye, 88/22.
[2] Kaf, 50/45.

HADÎS-İ ŞERÎF

Kur'ân-ı Kerîm'den sonra ulûm-ı 'âliyye-i İslâmiyyenin en kıymetdâr, kıymetdâr olduğu kadar da dakîk bir rükn-i mühimmini teşkîl eden ilm-i hadîs için de mecmûamızın ikinci bâbı tahsîs olunuyor. Kur'ân-ı azîmü'ş-şânın lisân ve tercümânı, dîn-i mübîn-i İslâm'ın me'haz ve menşe'i bugün Peygamberimiz Efendimiz ile bizim beynimizde vesîka-i mu'azzama olan ehâdîs-i nebeviyye mecmûamızda dâimâ mevki'-i mühim işgāl edecek, ümmet-i İslâmiyyenin ihyâ ve te'âlîsine sa'y ü gayret edilecektir. Vaktiyle her türlü mevâni' ve mezâhime göğüs gererek her türlü tehavvülât-ı kevniyye ve siyâsiyyeye lâ-kayd kalarak, tel'înlere, tadlîllere, hapis ve tağrîblere, ezalara, cefalara nazar-ı istihfâfla bakarak ehâdîs-i şerîfenin cem'i, sünnet-i seniyyenin ihyâ ve i'lâsı uğrunda çalışan e'âzım-ı ümmeti tekrar zamanımızda yaşatmayı mecellemiz kendisine mukaddes bir vazîfe bilecektir.

Şu ümniye-i mu'azzezeye erişebilmek için hadîs bâbında îcâbına, zamanına göre yazılacak sözler ber-vech-i âtî nikāt-ı selâseden ibâret olacaktır:

1- Ehâdîs-i sahîhanın aynen tercümesi

2- Ahvâl-i ictimâiyye ve hayâtiyyemize uzaktan yakından temâs eden ehâdîs-i şerîfe ve sünnet-i seniyyeyi mevzû'-ı bahs ederek ahvâl-i câriyye ile nazar-ı şâri' arasında mukâyese ve muhâkeme icrâsıyla tenkīd eylemek.

3- İlm-i hadîs ve teferru'âtına dâir makaleler yazmak, muhaddisîn-i kirâm hazerâtının tercümeleri, meslek-i âlîleri, âsâr ve mecmûaları hakkında tetebbu'âtta bulunmak.

[7] İCTİMÂİYÂT

Sebîlürreşâd'ın ictimâ'iyâttaki mesleği umûmî olmaktan ziyâde husûsî bir mahiyeti hâiz olacaktır. Fakat böyle olması ictimâiyât lafzının muhît olduğu mebâhisin büsbütün ihmâlini tazammun etmez. *Sebîl*'in sütunları ma'nâ-yı umûmîsi i'tibârıyla mebâhis-i ictimâiyyenin kâffesi için açıktır. Fakat cerîde bir İslâm cerîdesi olmak haysiyetiyle en ziyâde âlem-i İslâm'a âid mesâil-i ictimâiyyeden bahs eyleyecektir. Bundan maksadı da şuûn-ı İslâmiyyenin münhasıran fünûn-ı ictimâiyye nokta-i nazarından tedkīki, muhâkemesi değildir. *Sebîl*'in sütunlarında mevzû'-ı bahs olacak mesâil-i ictimâiyye, âlem-i İslâm'da maddeten mevcûd olan, fevâidi İslâm'ı müstefîd, mehâzîri mutazarrır eden mesâil cümlesinden olacaktır. Çünkü şimdilik biz de mevzû'u olmayan nazariyât-ı ictimâiyye ile sütûnlar doldurmak harâb bir kulübede ikāmete mecbûriyet var iken saraylara, kâşânelere mahsûs inşâât planlarının tedkīkiyle meşgūl olmak kabîlindendir. *Sebîlürreşâd* İslâm'a âid mesâil-i ictimâiyyeden bahs ettiği sırada hiçbir zaman cehlin, ma'nâ-yı meşhûruyla taassubun delâletine iktidâ etmeyecek; İslâm'ı girîvelere düşüren bu iki delîl-i zelîle dâimâ nazar-ı nefretle bakacaktır. Çünkü onun i'tikādına göre hadîka-i dîne müstevlî olan yabanî otlar ancak bu sûretle ayıklanabileceği gibi[3] (وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ) nass-ı celîline mâ-sadak olacak sûrette rahat döşeğine uza-

[3] Kehf, 18/18.

nan üç yüz milyonluk bir kütle de ancak bu sûretle devre-i hayât ve faâliyete girebilecektir. *Sebîl* bu mebhasda levm-i lâimden, şetm-i şâtimden aslâ tehâşî etmeyecek, doğruluğuna kāil olduğu bir fikri, bir ictihâdı bî-muhâbâ izhârdan çekinmeyecektir.

FELSEFE

Sebîlürreşâd mebâhis-i felsefiyyeyi de ihtivâ edecek bütün mesâlik-i felsefiyye erbâbının efkâr ve mülâhazâtı için dâimâ sahîfelerini açık bulunduracaktır. Fakat hiçbir zaman felsefeyi hedm-i dîne âlet ittihâz etmeyecektir. Belki felsefenin bir çok mebâhisini te'yîd-i dîne hâdim kılacaktır. *Sebîl*, mesâlik-i muhtelife-i felsefiyyeden kemâl-i serbestî ile bahsi kebâirden addedecek kadar muktezâ-yı zamandan gāfil olmadığı gibi, felsefenin hücûmundan korkacak kadar da za'af-i kalbe, za'af-i îmâna mübtelâ değildir. Binâ'enaleyh izhâr-ı hak ve hakîkate medâr olmak için en münkirâne fikirleri, en mülhidâne nazariyeleri aynen nakilde, bî-tarafâne muhâkemede aslâ bir beîs görmeyecek ve belki bu şıkkı lâzım ve zarûrî addeyleyecektir.

VAHDET-İ VÜCÛD

–18–

Fikriyyûnun âlem-i hâricî hakkında muhtelif nazariyeleri vardır; bu nazariyyelerin nev'ine göre meslekler de ta'addüd eder. Bunlar hakkında tafsîlâta girişmek sade[d]den tebâ'üdü müstelzimdir. Bu mesleğin en müfriti eşyâ-yı hâriciyyeyi "ene" üzerine terettüb ettiren ve "idealizm egoist" denilen meslektir. Bu meslek erbâbı nefs-i nâtıka ile ona mahsûs olan kuvâ-yı müdrikenin hâlât-ı muhtelifesinden başka bir şeyin vücûduna kāil olmayıp âlem-i hâricîyi teşkîl eden suver-i mümkinâtın o kuvvetlerle kāim ve o kuvvetlerin birer şekl-i mahsûsu olduğuna kāildirler. Bunların nazarında âlem kendi hakîkat-i zâtiyyeleri olan "ene"den ibârettir. Halbuki zevi'l-ervâhdan evvel âlem var idi. Zevi'l-ervâh bilhassa onlardan biri olan insan avâlime nisbeten hadîsü'l-ahd sayılır. Şu hâlde dünyâda nüfûs-ı müdrike yok iken avâlimin velev ki başka bir sûretle olsun vücûdunu tasdîk zaruridir. Zevât-ı eşyanın kıyâm-ı zâtîleri i'tibârıyla bir vücûd-ı müdrike karşı tahakkukları nazariyesi kabûl edildiği takdîrde o vücûd-ı müdrikin be-heme-hâl bizden başka bir şey olması lâzım geleceği tezâhür eder. İkinci mülâhazaya gelince o da nefs-i nâtıkada husûl-i ihsâsât için bir illet-i hâriciyyenin vücûduna ihtiyâc derkâr olmasıdır. Felâsifeden bazıları bu illeti nefs-i nâtıkanın silsile-i hâlâtı miyânına idhâl ederek bunlara henüz nefsimizde tecellî etmeyen ihsâsât-ı mümkine diyorlar. Halbuki ihsâsât-ı mümkine nedir? Nefsde tecellî etmeyen hâlât. Bu hâlât nasıl olur da aynı zamanda nefsde teccellî eden hâlâta illet olabilir? Çünkü henüz kendisi tahakkuk etmemiştir. Şu hâlde nefsde husûl-i ihsâsât için bir illet-i hâriciyyenin vücûduna ihtiyâc muhakkaktır. Çünkü bir kāide-i külliyye olan kāide-i illiyyet bunu iktizâ eder. Haydi bundan da sarf-ı nazar edelim. Nefs-i nâtıkanın dâire-i idrâki, dâire-i ihâtası mahdûd olduğu da insâfa vedâ' etmeden inkâr edilemez ya? Öyle ise avâlim-i gayr-ı mütenâhiyenin aklen meczûmumuz olan vücûduna ne diyelim? Eğer eşyâ-yı hâriciyye yalnız "ene"den ibâret olan nefs-i nâtıkaya karşı müte'ayyin olaydı vücûdu aklen meczûmumuz olan avâlim-i gayr-ı mütenâhiyye onun dâire-i idrâki hâricinde olmak hasebiyle mevcûd olmamak lâzım gelir idi.

Halbuki o âlemler mevcûddur; bunların vücûd-ı nefsü'l-emrîlerini a'râzından tecrîd ile ma'kūlâttan olmak üzere kabûl etmek bir nevi' mükâberedir. Aks-i sûret kabûl edildiği takdîrde eşyâ-yı hâriciyyenin vücûdu bizim idrakimize müftekır ve onun vücûduyla meşrût olmamak iktizâ eder ki hakîkat de budur. İşte yukarıda ismi geçen Berkley vürûdu zarûrî olan bu ve bu gibi itirâzları def' için fikrini diğer bir nazariyye ile tashîh ediyor. Bu feylesof, en muta'assıb fikriyyûndan olmakla beraber eşyâ-yı hâriciyyenin vücûdunu inkâr etmeyip yalnız onların efkâr-ı mahzadan ibâret olduğunu söylüyor. Ve bu inkârın insandaki nefs-i nâtıkadan başka bir idrâke ta'bîr-i diğerle akl-ı külle karşı taayyününe kāil olarak buna da Cenâb-ı Hak diyor.

Bu sûretle bizim eşyâ-yı hâriciyye nâmını verdiğimiz hakāyık-ı sâbiteye Cenâb-ı **[8]** Hakk'a karşı taayyün eyledikten sonra ukūl-i cüz'iyye tarafından idrâk olunana silsile-i efkâr nazarıyla bakıyor. Berkley'in rûh mülâhazâtı mutasavvıfâne bir edâ ile ifâde edilirse ehl-i vahdetin fikrine yaklaşır. Akıl için tarîk bir olmak haysiyetiyle bundan da bir şey çıkmaz. Zâten ehl-i vahdetin mesleği hakkında nazarî tedkīkāta girişenler be-heme-hâl onu fikriyyûn mesâlikinden birine temâs ettiriyorlar. Hatta İbn-i Haldun bile ehl-i vahdetin mesleğini tenkīd ettiği sırada onu döndürüp dolaştırıp "idealizm egoist" mesleği derekesine indiriyor. Kāri'îni *Mukaddime-i İbn-i Haldun*'a mürâcaat külfetinden vâreste kılmak için buraya aynen nakl ettiğimiz âtîdeki sahife dikkatle mütâlaa edilecek olursa hilâf-ı hakîkat bir isnâda tasaddî etmediğimiz anlaşılır, *Mukaddime-i İbn-i Haldun*'dan nakl olunan sahîfe şudur:

"Müte'ahhırîn-ı mutasavvıfenin bir fırkası dahi vahdet-i mutlakaya kāil oldular ve bu mezheb ta'akkul ve teferru'âtında evvelkiden daha garîb bir re'ydir. Bu mezheb ashâbı zu'm ederler ki vücûdun tefâsîlinde bir takım kuvvetler vardır ki mevcûdâtın hakāyık ve suver-i mevâddı onlar ile olur ve anâsırın vücûdu dahi kendide olan kuvvetler iledir.

"Ve kezâ madde ve heyûlâ-yı anâsırın kendisinde dahi kuvvetler vardır ki madde-i mezkûrenin vücûdu onlar iledir sonra mürekkebâtta dahi bu kuvvetler mevcûd olup ancak mâ-bihi't-terkīb olan kuvvetin zımnında bulunurlar. Kuvve-i ma'deniyyede kuvâ-yı anâsır mevcûd olup fazla olarak kendide dahi bir kuvvet vardır sonra kuvâ-yı hayvâniyye kuvâ-yı ma'deniyyeyi mutazammın olup kendisinde dahi diğer kuvvet-i zâide vardır. Kuvâ-yı hayvâniyyeye nisbetle kuvâ-yı insâniyye dahi böyledir. Sonra felek dahi kezâlik kuvve-i insâniyye ile bir kuvve-i zâideyi mutazammın olup zevât-ı rûhâniyyenin hâli dahi bu minvâl üzeredir ve kâffesini min

gayrı tafsîl câmi' olan kuvvet ancak kuvve-i ilâhiyyedir ki küllî ve cüz'î cemî' mevcûdâtta münbes ve münbasit olmuş ve cümlesini cem' edip yalnız zuhûr ya hafâ veyahud sûret ya madde cihetinden olmayarak belki min külli'l-vücûh cümlesini ihâta etmiş olduğundan kâffesi vâhiddir ve ol vâhid zât-ı ilâhiyyenin kendidir ve fil-hakîka zât-ı ilâhiyye vâhid-i basîttir. Ve onu mufassıl olan ancak bir i'tibârdır. Hayvâniyetle insâniyet gibi ki hayvân onda münderic ve onun vücûduyla mevcûddur. Onun için bazen böyle cins ma'annev' ile ve bazen dahi kül ma'a'l-cüz' ile temsîl eder. Ancak bunları misâl olarak îrâd edip bu husûsda min külli'l-vücûh terkîb ve kesretten firâr ve hazer ederler ve onların indinde terkîb ve kesreti mûcib olan ancak vehim ve hayâldir.

"Bu mezhebin takrîrinde İbn-i Dihkān'ın kelâmından zâhir olan budur ki onların vahdet hakkında olan kelâmlarının hakîkati hükemânın elvân hakkında dediklerine şebîhdir. Şöyle ki hükemâ elvânın vücûdu ziyâ ile meşrût olduğundan ziyâ ma'dûm oldukta elvân bir vechile mevcûd olamaz derler. Onların indinde dahi mevcûdât-ı mahsûsenin küllîsi müdrik-i hissînin vücûduyla meşrût ve belki mevcûdât-ı ma'kūle dahi müdrik-i aklînin vücûduyla meşrût olduğundan bu sûrette küllîsini mufassıl olan vücûd, müdrik-i beşerî ile meşrût olmağın müdrik-i beşerînin bütün bütün ademini farz ettiğimizde vücûdun tafsîli olmayıp mevcûd olan ancak basît-i vâhid olmuş olur. Bu sûrette harâret ve burûdet ve salâbet ve mülâyenet ve arz ve mâ' ve nehâr ve semâ ve kevâkibin vücûdu ancak onları müdrik olan havâssin vücûdundan nâşî olarak vücûd-ı nefsü'l-emri bulunmadığından onları mufassıl olan müdrikler mefkūd oldukta hiç tafsîl bulunmayıp mevcûd olan ancak idrâk-i vâhid olur ki "ene"den ibâret olup başka bir şey bulunmaz ve bunu nâimin hâliyle temsîl ederler ki hâl-i nevmde hiss-i zâhirî mefkūd oldukta ona göre cemî' mevcûdât mefkūd olup kuvve-i hayâliyyesinin tafsîl ettiği rü'yâdan başka bir şey kalmaz. İşte uyanık kimsenin hâli dahi böyledir derler ki o dahi bu idrâkât-ı adîdeyi bir nevi' müdrik-i beşerîsiyle tafsîl edip müdriki mefkūd oldukta tafsîl dahi mefkūd olur. İşte Sûfiyyenin kelâmında vehmin ma'nâsı budur, yoksa idrâk-i insânînin bir kısmı olan vehim demek değildir. İşte İbn-i Dihkān'ın kelâmından anlaşıldığına göre mezheb-i mezkûr ashâbının hulâsa-i re'yleri budur.

"Ancak re'y-i mezkûr derece-i sıhhat ve kabûlden sâkıt ve nâzildir. Zîrâ girip çıkmış olduğumuz ve gideceğimiz beldenin yakînen vücûdunu gözümüzden gāib iken cezm ederiz ve kezâ semâ ve kevâkibin ve sâir görmediğimiz şeylerin vücûdunu kat'iyyen biliriz ve insan bunu kat' edip böyle yakīniyyâtta kendi kendine mükâbere edemez. Halbuki hicâb hissi keşf ile âlem-i rûhânîye muttali' olup da evhâm ve hayâlâttan sâlim olan kimse müstağrak-ı bahr-i ma'rifet olarak idrâki bu gûne tahayyülâttan hâlis ve hâlî bir idrâk-i sâzec-i basît-i umûmî olmak lâzım gelip bu sûrette ise tafsîl ve tefrîk ile hakāyık-ı mevcûdâtı nasıl ta'yîn edebilir? Ve söylediği sözler avârız-ı vehmiyyeden başka ne olabilir? Binâenaleyh bu gûne keşif sâhibi kendini müttehem edip de ibâdetine ikbâl etmek üzere mürâcaat etmelidir tâ ki Cenâb-ı Hak onu vâsıl-ı mertebe-i hakīkat eyleye…. ilh."

Ferid

FIKIH VE FETÂVÂ

Müslümanlık âleminde intişâr eden İslâm mecellelerinin hemen ekserisinde bu ünvâna tesâdüf olunur; en tatlı ilmî mülâhazlar, fıkhî düşünceler bu ünvân altında mütâla'a edilir. Vaktiyle İslâm Âlemi'nde pek âlî mevki'ler işgāl eden efâzıl-ı ulemânın geceleri gündüzlere katarak senelerce, ömürlerce çalışmalarına zemîn olan mescidlerde, câmi'lerde, medreselerde ekâbir-i fukahânın iştirâkiyle günlerce imtidâd eden müzâkere ve mübâhaseler için de yegâne mevzû' teşkîl eden ilm-i celîl-i fıkhın zamanımızın dinî ve İslâmî mecellelerinde dahi bir kısm-ı mühim teşkîl etmesi iktizâ eder.

[9] Diğer tarafdan kāri'în-i kirâm beyninde tahaddüs ederek hükm-i şer'îsi bilinmek üzere mürâcaat olunan suâller de cevapsız bırakılamaz. Yevmî ve siyâsî cerîdeler vekā'i-i yevmiyye ve siyâsiyyeyi tedkīk etmek mecbûriyetinde bulundukları gibi bir mecmûa-i İslâmiyye dahi âlem-i İslâm'da ve kendi kāri'leri beyninde ukde teşkîl eden mes'elelerin bilhassa İslâmî ve şer'î bir nokta-i nazardan halledilmesine tavassut etmesi îcâb eyler.

İşte şu mülâhazalara göre *Sebîlürreşâd*'da bir de "Fıkıh ve Fetâvâ" bâbı küşâd edilmek ciheti münâsib görülmüştür.

Fıkıh ve Fetâvâ kısmı nefs-i ünvandan dahi anlaşıldığı üzere ikiye ayrılır ki; biri "fıkıh" diğeri "fetâvâ" kısmıdır. Kısm-ı fıkhı ihvân-ı dîn tarafından tevârüd eden suâllerden, cevaplardan, zaman ve zemîne göre tahaddüs ve îcâbına göre hey'et-i tahrîriyyece mevzû'-ı bahs edilmesi münâsib görülen mesâil hakkında cereyân eden mütâlaât ve muhâkemât-ı fıkhiyyeden ibâret olacaktır.

Mecmûamızda bilhassa bu bâbın zenginliğine ayrıca dikkat ve ihtimâm olunacak ve bu husûsda îcâb eden fedâkârlıktan geri durulmayacaktır. Elimizin eriştiği kadar memâlik-i sâire-i İslâmiyyede bulunan fukahânın dahi fikir ve mütâlaalarına mürâcaat edilecektir. İstiyoruz ki mecellemizin bu kısmı Hanefîlik, Malikîlik, Şâfiîlik, Hanbelîlik… tefrîk edilmeksizin mezâhib-i İslâmiyyenin âyîne-i fıkhîsi olsun. Onun için bu kısmın sırf ilmî fakat serbest ve bî-taraf bir sûrette idâre edilmesine sa'y ve gayret edilecektir. Bununla beraber bu bâbda usûl-i İslâmiyyece mu'teber olan delîle, senede istinâd etmeyen iddiâlar mutlaka mesmû' olmayacaktır. Bu bâbda söylenecek sözler sırf istidlâl tarîkıyla ve delîlleri nokta-i nazarından îrâd edilecek olduğundan hiç birinde kat'iyyet iddiâ edilemez. Ve aynı zamanda mes'elenin bu sûretle tahlîl ve edillesi nokta-i nazarından tedkīk edilmesiyle iddiâ-yı ictihâd edilmek lâzım gelmeyeceği şübhesiz addolunur. Maamâfîh ilmî mevzû'lara dâir idâre-i kelâm etmek, mes'eleyi istidlâl tarîkıyla tahlîl ve tafsîl eylemek bâb-ı fıkıhda kesb-i mümârese eylemek isteyenler için vâsi' bir zemîn teşkîl eder ümidindeyiz. Her hâlde zekâ-yı fıkhîsi olanlar için bu sâha geniş bir meydan-ı müsâbaka olacaktır.

Sebîlürreşâd ihvân-ı kirâm tarafından vârid olan suâl-i fıkhîleri evvelâ enzâr-ı âmmeye arz eder. Kāri'în-i muhteremece bu husûsda sırf ilmî ve müdellel olmak üzere yazılan cevaplar neşr, sonra bunlar îcâbına göre muhâkeme edilir. Fakat suâl kāri'în-i kirâm tarafından cevapsız kalır veyahud mes'elenin daha ziyâde îzâhı îcâb ederse *Sebîlürreşâd*'ın kendi muharrir-i ilmîleri tarafından mes'ele tedkīk edilir.

Fetâvâ kısmında dahi vârid olan istiftâlar ibtidâ kāri'în-i kirâma arz olunur. Cevap verilirse me'hazı gösterilmiş olmak şartıyla neşr ve yoksa *Sebîlürreşâd*ca cevabı taharrî edilir; bulunursa me'hazı, yeri gösterilerek derc ve illâ cevabı bulunamadığı i'lân olunur. Bu gibi cevabı bulunamayan mesâil-i fıkhiyye sırf ilmî ve naklî bir sûrette fıkıh kısmında mevzû'-ı bahs edilebilinir.

Bu hâlde fıkıh ve fetâvâ kısmı tabiatiyle ikiye ayrılıyor ki biri fıkıh diğeri fetâvâ kısmıdır. Buna göre bu kısımlar ber-vech-i âtî mebâhisi müştemil olurlar:

1) Vârid olan ve hey'et-i tahrîriyyece mevzû'-ı bahs edilmesi münâsib görülen suâller,

2) Fıkıh kısmına âid olmak üzere yazılan, yahud vârid olan cevaplar

3) Îcâbına göre vârid olan cevapların tenkīdi, aralarında muhâkemeler icrâsı,

4) Fetvâlar

5) Cevabı bulunamayan suâller, ihtâr ve îcâbına göre bunun kāri'în-i kirâmca fıkıh kısmında mevzû'-ı bahs edilmesi istirhâm olunur.

Ve mine'llâhi't-tevfîk.

EDEBİYÂT

Edebiyâtı nasıl telâkkī ettiğimizi, nasıl bir meslek tutmak istediğimizi şimdiye kadar çıkan yazılarımız elbette göstermiştir. Şiir için, edebiyât için "süs", "çerez" diyenler var. Karnı tok, sırtı pek milletlere göre bu söz belki doğrudur. Lâkin bizim gibi aç, çıplak milletlere süsten, çerezden evvel giyecek, yiyecek lâzım. Onun için ne kadar süslü, ne kadar tatlı olursa olsun, libas hizmetini, gıda vazifesini görmeyen edebiyât bize hiç söylemez.

Hele "San'at san'at içindir. San'atta gâyet yine san'attır. Edebiyâtta edebiyâttan başka bir gâye aramak san'atı takyîd etmektir." gibi yüksek nazariyeler bizim idrâkimizin pek fevkindedir. Zaten bu türlü nazariyeler ahlâksızlığa felsefe şekli veren; edebiyât namına milletin nâmûsuna, hayatına, mevcûdiyetine yürüyen bir takım hazelenin eser diye ortaya koydukları bahnamelere revac verilmek için ileri sürülüyor.

Bir de biz edebiyâtın vatanı olduğuna iman edenlerdeniz. O sebepten hiçbir milletin edebiyâtını memleketimize mâl etmek istemeyiz.

Şarklılar herşeyde olduğu gibi edebiyâtta pek geri; garplılar herşeyde olduğu gibi edebiyâtta pek ileri. Biz onların edebiyâtından yalnız san'at cihetiyle istifâde etmek isteyeceğiz. Yoksa ecnebî emtiasını yerli metâı yerine satmayacağız. Simsarlığın bu türlüsü dolandırıcılık olduktan başka kendi hissiyatımızın, kendi efkârımızın elhâsıl kendi hayatımızın kıyâmete kadar işlenmeyerek ham eşya sırasında kalmasına sebep olur ki hem ayıp hem günahtır. Petrolün **[10]** nasıl çıkarıldığını, nasıl tasfiye edildiğini öğrenen Osmanlı Erzurum'daki, Irak'taki madenlerimizi işletmeye çalışmalıdır. Yoksa Amerika'dan, Rusya'dan Romanya'dan teneke teneke gaz taşıyacak sonra da yerli mahsûlü diye bizi kandıracak olursa biz onun madenciliğinden birşey anlamayız!

Darılmasınlar, gücenmesinler ama sanatkârız diye meydana atılan bir çoklarını biz âdî birer simsar bulduk! Âdî kaydını da ilâve ediyoruz; çünkü eklerini belli etmeyecek kadar mahâret gösteremiyorlar.

Sebîlürreşâd'da görülecek eserler kaba olacak, saba olacak lâkin yerli malı olacak, hiçbir tarafında başka memleket mahsûlü olduğunu gösterir damgası bulunmayacak. Bir de az çok bir ifâde te'mîn edecek. Şayed ahlâkî, içtimaî hiçbir fâide te'mîn etmezse zararı bâri olmayacaktır ki bir nazara göre bu da fâide demektir.

Yazılarımız en nâmuslu âileler arasında okunabilmek üzere yazılıyor. Zaten bizim ictihâdımıza göre edepsizlik başladığı noktada edebiyât biter.

Elverişli bulduğumuz her mevzuu yazacağız. Hele ictimaî derdlerimizi dökmekten, yaralarımızı açıp göstermekten hiç çekinmeyeceğiz. Bundan maksadımız bir takım zavallıların zannettiği yahut zannettirdiği gibi milleti ele, düşmana karşı maskara etmek değildir. Merâmımız kendimizi değil maskaralıklarımızı maskara etmektir. Ta ki ülfet neticesi olarak, her gün yapmaktan hiç sıkılmadığımız hiç azab duymadığımız bir sürü fenalıkları yavaş yavaş bırakalım da elbirliği ile insanlığa doğru bir adım atalım.

Görülüyor ki biz edebiyâttan pek çok şeyler bekliyoruz. Evet, memleketin aklı başında olan evlâdı bize yan bakmaz da yardım edecek olursa neden Osmanlıların millî, hakīkī, insanî bir edebiyâtı vücûda gelmesin?

Yazılarımızın gerek mevzuunda, gerek üslûbunda herşeyden evvel bütün Osmanlıları düşüneceğiz; yani mümkün olduğu kadar halka söyleyecek eserler meydana getireceğiz. Yoksa havas için yazı yazmaya yeltenecek derecede sersem değiliz! Zaten altıyüz bu kadar seneden beri yalnız havassı düşüne düşüne avam olmuş gitmişiz!

Sâde yazmak bizim için asıldır. Ne zaman bu asıldan ayrı düşmüşsek, mutlaka muztar kalmışızdır. Yalnız sâdelikte "cennet"i beğenmeyip "uçmak", "cehennem"i bırakıp "tamu" diyecek kadar ileri gidecek değiliz.

Hele dilimizin şivesini –ister Napolyon çizmesi çekmiş, ister İngiliz çorabı giymiş olsun– hiçbir ecnebî ayağına çiğnetmeyeceğiz. Bu hususta ne kadar taassub, ne kadar muhafazakârlık kābilse göstereceğiz. Evet, eskiler gibi Arapça, Acemce düşünülüp yahud yeniler gibi Fransızca, Almanca tertip eyleyip Türkçeye ondan sonra naklolunan yazılara karşı gücümüz yettiği kadar hücum edeceğiz. Zira şu hakīkate iyice inanmışız ki: Dilsiz millet gibi şîvesiz dil de yaşamaz; her memleket nasıl kendi tabiî hududu dahilinde ilerlerse, her dil de kendi fıtrî şîvesi dâiresinde terakkī eder.

Lisânın şîvesine uymayan eserler mahdûd bir kısım halk arasında bir müddet yaşar; lâkin sonra da ölür gider.

Mehmed Âkif

TÂRÎH

Bir milleti hakkıyla tanımak için, yalnız ahvâl-i hâzırasını bilmek kâfî değildir. Zîrâ ahvâl-i hâzıra mâzînin mahsûlüdür. Binâenaleyh her şeyden evvel tanımak istediğimiz milletin mâzisini bilmek lazımdır. Millet-i İslâmiyyeyi kāri'în-i kirâma bi-hakkın tanıtmak isteyen risâlemiz, bu hakîkati nazar-ı dikkate alarak milletimizin târîhinden, bu millet-i muazzamayı teşkîl eden akvâm-ı muhtelifenin mâzîlerinden, bunlar içinde yetişip ilim ve fenne, İslâmiyet ve insâniyete hizmetleri sebk eden büyük simâların tercüme-i hâllerinden bahs etmeyi münâsib görmüştür. O hâlde bu kısmın ihtivâ edeceği mebâhis şunlar olmak iktizâ eder:

1) Târîh-i İslâmiyyet,
2) Akvâm-ı İslâmiyyenin târîhleri
3) E'âzım-ı İslâmiyyenin terâcim-i ahvâli

HAK VE HAKĪKAT

Târîh-i İslâmiyyet'e Dâir Doktor Dozy'nin Eser-i Garazkârına Karşı Reddiye

بسم الله الرحمن الرحيم ve حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ[1]

Bi-tevfîki Rabbânî "Hak ve Hakīkat"in mâba'dine bed' ediyoruz.

Cild-i evvelin hitâmına doğru enbiyâ-yı izâm hazerâtına mahsûs mevhibe-i sübhâniyye olan vahy-i ilâhîden bahs edilerek keyfiyet-i vukū'una dâir bazı beyânât-ı âliyye ile tezyîn-i sahâif kılınmıştı.

Burada evvelâ mâ-sebeka münâsib bir (tekmile) takdîm edeceğiz. Bunda zikri geçen âyât-ı Kur'âniyyenin tefsîrini itmâmla beraber bir takım nükât-ı celîle dermiyân edilecek. Ve vahy-i ilâhî aksâm-ı adîdesinin alâ vechi't-tafsîl beyân ve tedkīkiyle mebhas-ı âlî-i mezkûr ikmâl olunacaktır, ba'dehu saded-i aslî olan müdâfaaya şürû' ve *Târîh-i İslâmiyyet* nâm-ı müsteârıyla yazılan garazkârâne eserin red ve ibtâline sırasıyla devâm ve hakāyık-ı ahvâlin îzâhına bezl-i ihtimâm eyleyeceğiz. Bu sâyede gerçekten bir târîh-i hakīkī-i İslâmiyyet vücûd bulacaktır. (و من الله العون والتأييد)

Tekmile

Nübüvvet tebşîriyle beraber şeref-nüzûl eden Sûretü'l-Alak evâili,[2] (اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذى خَلَقَ. خَلَقَ الْاِنْسانَ مِنْ عَلَقٍ. اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ. اَلَّذى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ. عَلَّمَ الْاِنْسانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ.) **[11]** nazm-ı celîli cild-i evvelde vech-i tahkīk üzere tefsîr edilerek mebde'-i vahy-i Rabbânîye münâsebet-i kâmilesi ibdâ olunmuşidi. Burada teberrük ve tezâyüd-i istifâde arzusuyla Nahçivanî Ni'metullah merhûmun *el-Fevâyihü'l-İlâhiyye* nâm tefsîr-i bedî'-i ârifânelerinden iktibâs-ı envâr ediyoruz. Nesta'îzü bi'llâh (اِقْرَأْ) Yâ Ekmele'r-rusül! *Kur'ân-ı Kerîm*-i münezzeli oku, (بِاسْمِ رَبِّكَ) mürebbî-i zî-şânın Bârî te'âlânın bütün esmâ-yı ilâhiyyesi ile beraber. Zîrâ *Kur'ân-ı Kerîm*'den hâric bir ism-i küllî-i ilâhî yoktur! (الَّذى خَلَقَ) esmâ ve sıfât-ı celîlesi iktizâsınca her şeyi halk, ketm-i ademden ihrâc, terbiye-i lâika ile mertebe-i kemâle i'râc etmiş (خَلَقَ الْاِنْسانَ مِنْ عَلَقٍ) bil-cümle mükevvenât içinden mezîd-i lütf ve keremiyle mümtâz buyurduğu nev'-i insânı uyuşmuş kandan îcâd eylemiştir. Madde ile sûret beynindeki tefâvüte dikkat olunmalı!

(اِقْرَأْ) Tedebbür ve ta'mîk ve istikşâf-i hakāik üzere yine oku ki metâvî'-i ibârâttaki bedâ'i-i işârât sana müncelî olsun. Evvelâ zabt ve tertîl-i elfâz siyâkında okumayı emr etmişidi. Şimdi de te'emmül-i ma'ânî ve istıtlâ'-ı fehâvîye mukārin olacak tarzda okumayı fermân buyuruyor ki bu sâyede kendisine elfâz ve mebânî-i metâvîsinde mündemic bedâ'i-i mermûzât inkişâf eylesin.

(وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ) Erbâb-ı imlâdan olmayan bir recul-i ümmî olduğuna bakma! Çünkü Rabbin inâyet ve ikrâmda ekmeldir. (اَلَّذى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ) Tekellüm ve idrâkten ârî kalem vasıtasıyla ta'lîm-i ilm eyleyen odur. (عَلَّمَ الْاِنْسانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ) Bilmedikleri şeyleri efrâd-ı beşere beyân ve bürhân, keşf ü ilhâm tarîkleriyle bildirmektedir. Sen ki ey habîbim o nev'in güzîde ferdi, şan ve şerefçe ekmel ve emcedisin en âlî bir fıtratta ibdâ' buyurulmuş, en parlak makāma elyak görülmüş dürr-i yektâ-yı âlemsin, bütün hakāik ve esrâra vâkıf kılınacağın bî-iştibâhdır. A[elif].h[he].

Ba'de zâ hil'at-i risâlet iksâ buyurulduğu vakit inzâl buyurulan Sûretü'l-Müddessir evâili tefsîr olunmak iktizâ eder ki onun da tebşîr-i risâlet ve i[r]şâd-ı enâma mübâderet, hengâmına münâsebet-i tâmmesi âşikâr olsun. Este'îzübillâh[3] (يَا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ) Ey lâbis-i disâr-ı mübârek! *Tefsîr-i İrşâd* da Ebussuud rahimehullah müddessiri böyle tefsîr ediyor.

Fakat müşârun-ileyhin murâdı fil-cümle lebs-i disâr değildir.*

Belki *Tefsîr-i Kebîr*'de tasrîh olunduğu üzere "tedessür" disâra bürünmek, yahud uyumak veya ısınmak arzusuyla ona sarınmak demektir. Nasıl ki müftî-i müşârun-ileyh de esbâb-ı nüzûl beyânı sırasında evvelâ –bâlâda beyân olunan kavl-i râcih vefkince– Cebel-i Hırâ'dan avdetle hâne-i saâdetlerine gelip berây-ı istirâhat istitcâ' buyurdukları zaman üzerlerini örttürmelerini, sâniyen kavm-i Kureyş'in haklarında nâ-sezâ sözler sarf etmelerinden nâşî müteessir ve mütefekkir bulundukları esnâda hırka-i saâdetlerine bürünmüş olmalarını, sâlisen melek-i vahyin hîn-i vürûdunda

[1] Âl-i İmrân, 3/173.

[2] Alak, 96/1-5.

* "Müddessir dal ile sâ'nın teşdîdiyle okunur. Aslı mütedessir'dir. Kāide-i ma'rûfe ile sâ dala idgâm olunmuştur. "Disâr" fevka'lkamîs iktisâ olunan hırka ve kaftan gibi urbaya denildiği *Okyanus*'da mezkûrdur. Kamîs gibi şa'r-ı bedene temâs eden sevbe de "şi'âr" derler. (الانصار شعار والناس دثار) Hadîs-i şerifi ikisini de câmi' olarak teşbîh-i belîğ kabîlindendir. Bu teşbîhden dolayı ensâr-ı kirâmın kâffesi muhâcirînin her birinden efdal olmak lâzım gelmeyeceği derkârdır.

[3] Müddessir, 74/1.

uyku uyumaya müteheyyi' bir hâlde bulunmalarını nakil ve rivâyetle ma'nâ-yı murâda işâret buyurmuşlardır.

Müşriklerin söylemiş oldukları o nâ-sezâ sözler kütüb-i siyerde ber-vech-i âtî hikâye olunuyor. Resûl-i Ekrem efendimiz hazretleri nâsı dîn-i hakka da'vet buyurmakta oldukları beyne'l-kabâil şâyi' olduğu sırada bir gün Ebû Cehil diğer sanâdîdi Dâru'n-Nedve'ye cem'le husûs-ı mezkûra dâir müessir bir nutuk îrâd etti ve nihâyetinde dedi ki: Ey ihvân! Karîben bütün kabâil-i Arab berây-ı hac Mekke'ye gelerek bizimle mülâkī olacak ve şimdiye –mâba'di var–

Manastırlı İsmail Hakkı

TERBİYE VE TA'LÎM

Yevmî cerîdelerimiz ölmüş bitmiş hâdisâtı şöyle böyle tahlîl ederek dinimiz, hatta milletimiz, kavmimiz için bile fâidesi olmayan öte beri şeylerle birkaçı müstesnâ olduğu hâlde mecmûalarımız da sathiyât ile iştigāl ederek asıl bugünkü vaz'iyet ve ahvâli hazırlayan esbâb hakkında şakk-ı şefe etmeyi hatırlarına bile getiremiyorlar. Biz bu milletimizin çekmekte olduğu bütün belâları mâzimizin hazırlamış olduğuna eminiz. Fi'l-hakîka bizi şu vaz'iyet önünde bulunduran mâzî birçok avâmilin taht-ı te'sîrinde olarak teşekkül etmiş ise de burada en büyük âmil ulûm ve maârif cihetinden geri kalışımız olmuştur. Bunun da başlıca esbâbı medreselerimizde, mekteplerimizde usûl-i ta'lîm ve terbiyenin yolsuz bir sûrette cereyân etmiş bulunmasından ibârettir. Vâkı'a medreseler, mektepler yok değil; okuyoruz, çalışıyoruz; fakat hiç de matlûb olan netîceler iktitâf edilememiştir.

Biz hâlâ o eski hâlimizde didiklenip duruyoruz. Mekteplerimiz, medreselerimiz mükemmel adamlar yetiştiremiyor. Birçok mesâîler boşa gidiyor. Memleketimizde, yalnız memleketimizde değil, bil-umum memâlik-i İslâmiyyede bu yüzden belki yüz binlerce gençlerimizin ömürleri, kıymetli vakitleri zâyi' olup gidiyor. Bu cihetler âlem-i İslâm'ın bazı taraflarında anlaşılmaya başlanıldığı hâlde memleketimizde bu hakîkat hâlâ meydan bulamıyor. Gerek medreselerimizde gerek mekteplerimizde tahsîlde bulunan genç talebelerimiz ve bunların hâline **[12]** acıyan bazı hamiyetli zâtlarımız kendi kendilerine üzülüyor, çabalıyorlar ise de; dimâğları uyuşmuş olan evliyâ-yı umûrun kat'iyyen aldırdıkları görülmüyor. Matbûâtımız da ma'nâsız dedikodulara, fâidesiz sathiyâta dalarak bu cihetler hakkında bir iki kelime olsun yazmaya vakit bulamıyorlar. Mektep, medrese talebesinin derdini dinleyecek sâhib-i hamiyyet bir kimse bulunmuyor. İşte mecmûamız bütün bu cihetleri nazar-ı i'tibâra alarak ta'lîm ve terbiye hakkında bir bâb-ı müstakil küşâd ediyor. Burada ta'lîm ve terbiyenin nazariyât ve tatbîkātı hakkında beyân-ı mütâla'a olunur, buna dâir vârid olan makāleler derc olunur. Mekteplerde, medreselerde ve bunların dâire-i âidelerinde vukū'a gelen yolsuzluklar kemâl-i bî-tarafî ile bî-pervâ yazılır. Medrese ve mektep müdâvimleri tarafından vürûd eden ve haklı olan şikâyetler lüzûmuna göre, müştekînin arzusu vechile –imzâlı veya ma'zeretin sübûtu takdîrinde imzâsı mahfûz olarak– derc olunur. Binâenaleyh bu kısım ber-vech-i âtî mebâhisi müştemil olur:

1) Ta'lîm ve terbiye hakkında vârid olan makālât-ı fenniyye,

2) Medrese ve mekteplerde olan yolsuzluklar ve esbâbı,

3) Medrese ve mektep talebelerinin şikâyâtı.

İşte mecmûamızın terbiye ve ta'lîm kısmı şu üç fasıldan ibârettir.

HUTBE VE MEVÂ'İZ

Dîn-i İslâm hutbelere, mev'izalara pek büyük bir ehemmiyet vermiştir. Zîrâ sebîl-i ilâhîye da'vet sûretlerinin ikisi hikmetle cidâl-i hasen ise birisi de mev'iza-i hasenedir. Muhtelif kābiliyette yaradılan insanların bir kısmı vardır ki onlara hikmetten, mücâdele-i ilmiyyeden ziyâde güzel sözler daha ziyâde te'sîr icrâ eder. Zâten mecmûamızda ilimden, hikmetten ve îcâbına göre cedelden bahs olunduğu hâlde erkân-ı da'vetten te'sîri daha şümullü olan kısm-ı mühimminin ihmâl edilemeyeceği tabîîdir. Binâenaleyh risâlemiz bunun için dahi bir kısm-ı mahsûs küşâdını münâsip görmüştür.

Mev'izaların bir kısmı vardır ki mahâll-i mahsûsada eşkâl-i mahsûsa ile icrâ olunur ve ahkâm-ı şer'iyye ile ittisâf eder ki bunlara "hutbe" denilir.

Diğer bir kısmı da vardır ki mahal ve şekl-i mahsûsa tâbi' olmayarak sırf ihtiyâcın ilcâsıyla îrâd olunur ki bunlara da "nutuklar" diyelim.

Hutbeler, vaktiyle ancak ahvâlin îcâbâtına göre îrâd olunması meşrû' kılındığı hâlde gitgide maatteessüf hikmet-i meşrûiyyeti unutularak gördüğümüz gibi sırf kalıpdan ibâret tuhaf bir şekil almıştır ki her hâlde şekl-i aslîsine ircâ'ı lâzımdır.

İşte bu ümniyenin husûlü ümidiyle mecmûamız hutbeler için sırası gelince nümûneler derc etmeyi münâsib gördüğü gibi, ümmetin efkârını tenvîre, ahlâkını tehzîbe hâdim mev'izaların dercini de elzem addetmiştir.

MAKĀLÂT

Doğrudan doğruya bir kısma ta'alluk etmeyen makāleler buraya derc olunacaktır.

SİYÂSİYÂT

Bir milletin te'mîn-i istikbâli, o millet ile sâir hükûmetler arasındaki münâsebâtın ne derecelerde olduğu hakkıyla bilinmesine mütevakkıfdır. Kendisiyle diğer devletler beynindeki münâsebâtı bilmeyen milletler hukūkunu muhâfaza için pek çok müşkilâta dûçâr olurlar. İşte bu nokta-i mühimmeyi nazar-ı dikkate alan risâlemizin siyâset husûsunda üssü'l-esâs mesleği, Avrupa ile âlem-i İslâm arasındaki

münâsebâtı tedkîk ile istikbâl-i İslâm'ı te'mîn edecek yolları göstermeye çalışmaktan ibâret olacaktır.

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

Sırası geldiği zaman "üç yüz şu kadar milyon müslüman …." diye yazar dururuz, fakat bu üç yüz dört yüz milyon müslüman hakîkaten var mı, yok mu? Var ise arzın nerelerinde ve ne mikdârda bulunuyorlar? Hayât-ı ictimâiyye ve siyâsiyyeleri, ahvâl-i iktisâdiyye ve maîşetleri nasıldır? İ'tikādları, dîn-i celîl-i İslâm'ı anlayışları, sûret-i tatbîkleri bize benziyor mu? Hangi lisânla tekellüm ediyorlar, hangi devletin taht-ı esâretinde inliyorlar, bu azametli yekûnun bir kıymet-i ameliyyesi var mıdır yok mudur? Bunu hiç düşünmüyoruz. Maamâfîh düşünsek de bir fâidesi olmaz, zîrâ bu husûsda esaslı bir ma'lûmât verecek âsârımız mefkūddur. Ma'lûmdur ki bu kabîl âsârı ortaya koyabilmek için oralara gitmek, onların içinde onlarla beraber yaşamak, hâsılı onları re'yü'l-ayn yakından görmek lâzımdır. Hâlbuki bizde bu zahmeti ihtiyâr etmiş kim vardır, yekûnu üçü dördü geçmeyen fedâkâr seyyâhlarımızı düşünecek, onların masraflarını deruhde edecek kaç kişi zuhûr etmiştir? Lâkin ecnebîler dünyâda hiçbir hıristiyan kavim yoktur ki onun hakkında ma'lûmât-ı tâmmeye mâlik olmasınlar. Ondan başka bütün milel-i sâireyi, hatta biz müslümanları o kadar tedkîk etmişler, öğrenmişler ki bu tetebbu' önünde insan –fakat bizim gibi insan– hayret ediyor. İşi o dereceye götürmüşler ki sırf müslüman âlemine mahsûs yüzlerce sahîfelik risâleler te'sîs etmişler, cihânın her tarafına adamlar göndermişler, dünyânın her tarafından eserler getirtmişler, sırf bununla uğraşacak hey'etler teşkîl **[13]** eylemişler; mütemâdiyen yazıyorlar, milletleri de mütemâdiyen okuyorlar. İşte Paris'de çıkan "*Revue du Monde Musulman*" bu sa'y ve faâliyetin bir misâli, bir şâhid-i belîğidir. Buna karşı Dârülhilâfeti'l-Aliyye'de bir şey yapılabilmek için her ne kadar şimdilik vesâit mefkūd ise de arayıp bulmak için çalışmaktan da geri durmak lâzım gelmez.

Vâkıa bu husûsda menâbi'-i ecnebiyye çoktur. Fakat onlar kendi nokta-i nazarlarına göre anlattıklarından pek mevsûk addedilemez. Maamâfîh hiçlik içinde yine fâide-bahş olabilir ve bizim için tedkīkāt yollarını öğretir.

İnşâallah ehl-i İslâm'ın himmetiyle Abdürreşid Efendi gibi fedâkâr seyyâhlarımızdan mürekkeb hey'etler teşekkül eder; gidip oralarda tedkīkāt-ı amîkada bulunurlar, müşâhedâtlarını, tedkīkātlarını bize bildirirler; o zaman işte en hakīkī ma'lûmâtı öğrenmiş oluruz.

Şimdi bu kısımda tedkīk etmek istediğimiz şeyler şunlardır:

1) Bütün dünyâdaki müslümanlar kaç milyon nüfûsdan ibârettir? Arzın nerelerinde sâkindirler?

2) Millet-i İslâmiyye hangi kavimlerden mürekkebdir, her kavmin sâkin olduğu mahaller nereleridir, hangi lisânla mütekellimdirler?

3) Her kavmin hayât-ı ictimâiyye ve siyâsiyyeleri, ahvâl-i iktisâdiyye ve maîşetleri nasıldır?

4) Millet-i İslâmiyye ne kadar mezâhib ve turuk-ı mütenevviaya inkısâm etmiştir, her mezheb ve tarîkat ne sûretle vücûd bulmuştur? Hâl-i hâzırda neden ibârettir.?

5) Akvâm-ı İslâmiyye arasında i'tikād, dîn-i celîl-i İslâm'ı anlayış ve sûret-i tatbîkçe ne gibi farklar vardır?

6) Bu kütle-i nâimeyi îkāz ve irşâd için ne gibi tedâbîre mürâcaat lâzımdır?

İşte tedkīkātımız bu husûslara dâir olacağından gerek kendilerine mürâcaat olunan, gerek bu bâbda sâhib-i ma'lûmât olup tanıyamadığımız zevâtın bu program dâiresinde ibrâz-ı muâvenet buyurmaları ricâ olunur.

HAREKÂT-I İLMİYYE VE FİKRİYYE

Bu kısmın muhteviyâtını ta'yîn etmek bize düşmez. Biz yalnız şunu Cenâb-ı Hak'dan temennî eder ve müslüman kardeşlerimizden bekleriz ki bu kısmı hiçbir zaman boş bırakmasınlar. Her gün sâha-i ilm ü fende bir terakkī, her zaman sâha-i hayâtta bir teceddüd ve zindegî göstersinler. Zîrâ asıl gāye, netîce budur.

MEKÂTÎB

Bu kısım gerek muhâbirîn-i mahsûsamız, gerek sâir erbâb-ı kalem ve hamiyet tarafından ahvâl-i İslâmiyyeye dâir gönderilecek mektupları ihtivâ edecektir. Şimdilik Avrupa'da birkaç muhbir tedârik edilmiştir. Fakat asıl muhbirlerimiz şarkta tedârik olunmak lazımdır. Cerâid-i yevmiyyemizin şimdiye kadar bunu yapması lâzım gelirken ihmâl edişi şâyân-ı te'essüfdür. İnşâallah yavaş yavaş onlar da baba yurdlarını der-hâtır etmeye başlarlar. Birçok zamanlar Londra'da bulunan, dünyânın her tarafından gelen müslümanlarla, İslâm cem'iyetleriyle kesb-i mu'ârefe eden ve el-yevm Dârülhilâfe'de bulunan Halil Halid Beyefendi'nin delâlet ve himmetiyle lâzım gelen İslâm cem'iyetleri ve rüesâsıyla bu husûsda muhâbereye başlanmıştır. İnşâallah evvelisi gün dârü'l-harbden avdet eden ve bütün şarkta tanıdıkları bulunan Abdürreşid Efendi'nin himmetiyle de bu cihet daha ziyâde taht-ı intizâm ve te'mîne alınacaktır. Ma'ahâzâ sütunlarımız bu bâbda beyân-ı ma'lûmât edecek bütün ehl-i İslâm'a açıktır.

BULGARİSTAN İSLÂMLARININ YAŞAYIŞI

Medenî Avrupa'nın ve Osmanlı Tebaası Bulgarların Nazar-ı Dikkatine

Bir takım ricâlden addolunan Gospodinler Makedonya hakkında söz söyler iken delîl makāmında Bulgaristan'da yaşayan İslâmların refâh-ı hâllerinden kānûn-ı mahallînin

her bendinden müstefîd olduklarından bahisle Türkiye tebaası bulunan Bulgar milletdaşlarının da onlar gibi müsâvât dâiresinde! yaşamalarını temenni ettiklerini bâlâ-pervâzâne bağırıyor ve bu tasnîâtlarını bilâ-hicâb Avrupa matbûâtına kadar aks ettirerek bununla Avrupa'ya karşı da'vâyı kazandıklarını tahayyül ediyorlar! Zehî tahayyül!!

Bu avanturisler!.. Bilmiyorlar ki irâe etmek istedikleri delîlleri da'vâlarının butlânına delîldir. Onlara bâlâdaki sözleri sarf etmeye gelen cesâret mahzâ bizim sabır ve sekînetimizden mütevelliddir. Yoksa hakkımızda bugüne kadar revâ görülegelen haksızlıkları tamamı tamamına âlem-i matbûâta aksettireydik, hükûmeteyn beyninde ilâ mâşâallâh cârî olagelen sulh ve silmin pek çoktan muhtel olması îcâb eder idi. Lâkin biz İslâmlar sulhun istikrârını her fiil ve hareketimizle arzu ettiğimiz için dâimâ bıçak kemiğe dayanıncaya kadar sükûtu ihtiyâr eder ve bu tahammülümüzün semeredâr olmasını ez-cân u dil ve temennî eyleriz.

[14] Sadede rücû' edelim; ne demiştik: Bulgaristan İslâmlarının yaşayışı! Evet, Bulgaristan İslâmlarının yaşayışı…! Âh sormayın! Ey Osmanlı Bulgarları! Sizler yukarıda zikri geçen avanturist Gospodinlerin yaldızlı ve musanna' sözlerine firîfte olarak bizim gibi yaşamayı ile'l-ebed temenni etmeyin! Bunu size bir dost, bir kardeş samîmiyetiyle söylüyoruz.. Bizim yaşamamız gibi yaşamayı hiçbir vakit istemeyin! Zîrâ: Onun ne gibi yaşayış olduğunu yalnız bizim yüreklerimiz bilir! Onları fotoğraf gibi meydân-ı vuzûha çıkarmanın bir kolayı olsa da sizlere ve Avrupa insâniyet-perverânına bir temâşâ ettirilse?! Fakat heyhât! Sizin, terakkī, te'âlîniz için hükûmetiniz mektepler inşâ ettiriyor. Bizim mekteplerimiz sed olunuyor, tahrîb olunuyor! Tahrîbi çareleri düşünülüyor. Sizlere iki millet beyninde asırlarca hüküm süren burûdetin izâle-i vücûdu zımnında ayrıca kilise yaptırılarak kardeş gibi vatandaş gibi yaşamanız teshîl olunuyorken bizim câmilerimiz plana uğratılarak kahr olunuyoruz! Hangi tebaanın daha mes'ûd, daha müreffeh yaşadığını tefrîk ve temyîz etmeyi erbâb-ı insâfa bırakarak sahîfe-i hayâtımızın bir yaprağını çevireceğim.

Mâh-ı hâl-i Rumî'nin on ikinci Pazar günü icrâsı mukarrer belediye intihâbâtı için her fırka mübârezeye hazırlandığı gibi yeni usûlde icrâ olunacak bu intihâbda her fırka şubeleri İslâmlara kazandırmamak üzere fırkaları dahilinde bulunan İslâmları tertîb ettikleri listelerin en aşağı sıralarına koymaya çalıştılar. Bit-tabi İslâmlar onların bu hareketlerine râzı olmayarak İntihâb Kānûnnâmesi'nin mevâdd-ı mahsûsundan istifâde maksadıyla ayrıca bir grup şeklinde işlemeye hâhişlendiler ve listelerini yalnız İslâm gençlerinden tertîb ettiler idi. Bunu istihbâr eden bir takım tufeylî ve son derece mutaassıb Gospodinler İslâmların bu teşebbüslerini akīm bırakmak garaz-ı merdûduyla fırka maskelerini ber-taraf ederek sosyalistlerden mâadâ hepsi bir fırka halinde işlemeye, İslâmlara bir tek a'zâ kazandırmamaya karar verdiler.

Bu türlü işledikleri hâlde de ekseriyeti ihrâz edemeyecekleri zehâbına düşmüş olmalıdırlar ki İslâmları tehdîd, mevki'lerini te'mîn zımnında hakkımızda mübâh addettikleri bühtân ve iftiralara germî verdiler! Güyâ intihâb gününden bir hafta akdem Filibe'de intişâr eden *Balkan* gazetesi sâhibi Edhem Ruhi Bey kasabamıza gelerek İslâmları müftülük dairesine da'vet ettirmiş, İslâmların intihâblarda hırıstiyanlardan ayrı çalışmalarını tavsiye etmiş!!! Da'vet olunun İslâmlar da bu fikri tervîc edeceklerine dâir *Kur'ân-ı Kerîm*'e el basarak ahd ü peymân etmişler..! Bunun için ayrı çalışırlar imiş!? İslâmların bu hareketi taassub-ı dinîleri sâikasıyla ve Edhem Ruhi'nin eser-i teşvîkiyle vukū' buluyormuş! Bu intihâb değil iki dinin çarpışması mübârezesi imiş!! Zehî iftirâ.. Zehî vesvese! Bunun üzerine bir takım bed-mest ve şekāvet-perver Bulgarları para ile iknâ ederek üzerlerimize hücum ettirdiler. Hakkımızda icrâ etmedik rezâlet ve şenâat bırakmadılar! Yapmadıkları zulüm ve hakāret kalmadı! Bütün İslâmların mukaddesâtlarını tahkīr ettirdiler.. Rast geldikleri müslümanı döğdüler, döğemediklerini birer sûretle ihâfe ve tehdîd ettirdiler.. Bu husûsda istihdâm için bir çok kurâ-yı mütecâvireye da'vetnâmeler irsâliyle mutaassıb köylü Bulgarlarını mahzâ İslâmları ezdirmek, ürkütmek üzere da'vet ederek İslâmı kesîr mahallâta hücum ettirdiler. Onlar ve şerîkleri fırsatı ganimet bilerek kimi müslüman döğmeye, kimi kîse-i şekāvetini imlâ etmeye aç kurt gibi saldırdılar!... Misâfirhâne kapılarını cebren açtırarak içeride bulunan kimselerin sâat ve paralarını yağma ettiler. Güpegündüz ticaretgâhlarımıza bid-duhûl ansızın üzerimize hücum ve darb ettiler. Komşumuz hırıstiyan tüccârları bu hâlleri temâşâ edip duruyorlar idi. Bu vahşilikleri merci-i âidine ihbâr etmeye giden eşrâf-ı mahalliyyeye hükûmet konağı önünde (… dölü alçak Türkler) (… dölü barbar müslümanlar) diye kurtlar gibi uluştular!!

Bunların bu hâlini müşâhede eden müteşebbislerimiz hayâtlarını muhâfaza çaresine düşerek ticâretgâhlarını kapayarak her biri bir tarafa savuştu. Zîrâ: Şikayetleri sem'-i kabûle lâyık görülmemişti.. Yalan söylüyorsunuzdan başka cevaba nâil olamamıştık!

Hele köylerde imrâr-ı hayât eden bî-çâre din kardeşlerimizin hâl-i pür-melâlini, onların tahammül-sûz hayâtlarını hiç işitmeyin! Onlara her an revâ görülen tecâvüz ve tahkîrâta yürekler "çelikten" de olsa yine tâkat getiremez! Meğer ki vatandaşlarımızın yürekleri gibi ola..! Kuyularına hınzır eti mi atmadılar? Mezarlık taşlarını mı kırmadılar? Bir takım eşraftan kimselerin mezar taşlarına "haç" işâreti mi yapmadılar? mektep ve câmileri mi sed olunmadı? Câmi kapılarına domuz eti mi asmadılar.. İçerilerine tegavvut mu etmediler? Yapmadıkları hangi şenâat, fazâhat kaldı? Hangi birisinden tazallum, hangi bir tecavüzlerinden şikayet edebilelim?! Hangi bir vahşîliklerini sımâh-ı insâniyyete ismâ' edelim?? Biz İslâmların yaşayışını benim âciz kalemim tasvîr edemez.. O her türlü tasvîr ve tasavvurun fevkindedir! Esir, bizden hürdür! Mahbûs, bizden müreffehdir!! Eşrâf-ı İslâmiyyenin birçoğunun sözünden bir domuz çobanlığı eden Bulgarın ifâdesi mergūb ve müreccahdır.! Bizler burada yalnız bir şeye i'timâd ederek güvenerek oturuyorduk. (Kuvve-i kānûniyye), bu her şeye hâkim zann-ı kavîsinde bulunduğumuz kuvvetin de bize, bizim hukūkumuzu sıyânete, istirdâda gelince, o da âciz kalıyor! O da o zaman kendi vücûdunu

kağıtlar arasına gizlemeye, yapılan vahşetlerin şâhidi olmamak için –nazar-ı insâniyyetten– ihtifâya mecbûr kaldığını ifhâma çalışıyor!?

[15] Sözlerim yanlış anlaşılmasın! Kuvve-i kānûniyye fevkinde dünyâda hiçbir kuvvet olamaz! Fakat adâletin hüküm sürdüğü, ona perestiş olunduğu mahalde olursa? Burada bizim için kānûn hüküm-fermâ değil, Hükm-i Karakuş'tur! "Bil-cümle edyân mukaddesdir. Her bir mezheb icrâ-yı âyîninde hürdür, mesâkin: Taarruzdan masûndur, kezâlik kānûna riâyet şartıyla herkes fikir ve hareketinde serbesttir" ne güzel gözler[sözler], ne dil-firîb cümleler! Değil mi? Bu ta'dâd ettiklerim Bulgaristan Kānûn-ı Esâsîsi madde-i asliyyelerindendir. Çe sûd ki bu mevâdd-ı kānûniyyeyi yalnız kağıt üzerinde matbû görmekte, infâz-ı ahkâmını otuz bu kadar yıldır hasretle beklemekteyiz. Efsûs!?..

Bir Bulgar bir müslümanı döğmüş, cerh etmiş; hayâtına kasd etmiş ve bî-çâre kuvve-i kānûniyyeden berây-ı istimdâd hey'et-i hükkâmdan dârib veyahud cârihinin tecziyesini taleb ediyor. Değil mi? Heyhât! Eğer vefâ ederse beklesin! Bir Türk'ün bir Bulgar'da alacağı var! Bulgar vermek istemiyor! O kimse matlûbunun istirdâdını mehâkim-i âidine havâle etmiş; icrâsına dört gözle muntazır, bir o kadar para daha sarf etmeyince ve birçok aylar sabreylemeyince matlûbu is'âf olunduğunu görmek nasîb olmaz! Hafizanallâh –kazârâ– bir müslüman bir Bulgarı döğse, cerh etse! O kimsenin hakkında kānûnun en şedîd ahkâmı isti'mâl olunması bir emr-i zarurîdir. Çünkü öteki Bulgar'dır. Onun hukūk-ı şahsiyyesi, hukūk-ı medeniyyesi var. Beriki müslümandır: O en aşağı bir mahlûktur! Onu kâfile-i insâniyyete katmak, hukūk-ı medeniyyesini tanımak adetâ cinâyetle tev'emdir!. Ve kīs [kıs] aleyhi'l-bevâkī! Bunun gibi haksızlıkları, vahşîlikleri ta'dâda kalkışacak olur isek cildler dolusu kitablar vücûda gelmesi iktizâ eder. Yalan söylemiyoruz. Mâ vâkıı beyân ediyoruz. Eğer da'vâmıza delîl isteyen olursa (Bir Türk gibi gelip Bulgaristan'da bir mikdâr imrâr-ı hayât etmesini tavsiye ederiz.)

Bulgarya: Dubriç, fî 16 Şubat sene 327

Eş-Şâkî
Mazlûm bin Niyazi

MATBÛÂT

Bugün dünyâda en büyük vâsıta-i te'ârüf matbûâttır. Zîrâ matbûât milletlerin âyîne-i hayâtıdır.

Milletlerin düşünüşleri, derece-i terakkī ve medeniyetleri matbûâtında görülür. Onun için bütün dünyâdaki İslâm matbûâtını tedkīk etmek bir İslâm cerîdesi için lâzımdır. Ara sıra onlardan fıkralar nakl etmek, Dârülhilâfe'ye karşı kalblerinde merkûz olan muhabbetleri, merbûtiyetleri göstermek her hâlde fâidelidir.

Sonra matbûât-ı Osmâniyye'yi tedkīk ederek bazı güzel mütâlaaları, nokta-i nazarımıza muvâfık veya muhâlif fıkraları nakl etmek, îcâbına göre o husûsda beyân-ı mütâlaa etmek iyi olur. Çünkü herkes Memâlik-i Osmâniyye'de münteşir bütün gazeteleri göremez, okuyamaz. Fakat her hâlde kendi memleketinde çıkan, Müslümanlığın hayrına yahud şerrine çalışan gazeteleri, bilmek, görmek ister.

Daha sonra matbûât-ı ecnebiyye gelir ki bî-nihâyedir. Bunları tamamıyla ta'kīb etmek mümkün değildir. Şu kadar ki belli başlılarını tedkīk etmek âlem-i İslâm'ın, Müslümanlığın leh veya aleyhinde akvâm-ı garbiyye efkâr ve mütâlaâtına vâkıf olmak, ona karşı verilebilecek cevabı görmek mûcib-i intibâh ve ibrettir.

Binâ'enaleyh bu kısımda tedkīk olunacak matbûât şunlar olabilir:

1- Matbûât-ı Osmâniyye
2- Matbûât-ı İslâmiyye
3- Matbûât-ı ecnebiyye

ŞUÛN

Hey'et-i ictimâiyye hâlinde yaşayan milletler için dâimâ tahaddüs etmekte olan vekāyi' ve hâdisât göz önünde bulunmak lâzımdır. Bir vak'a, diğer bir vak'ayı meydana getirir. Şuûn-ı hayâta bîgâne kalan milletler dâimâ mahkûm-ı inkırâzdır. Bununla beraber bir millet her hangi noktada bulunursa bulunsun, sâir ihvân-ı dîninin hayâtına âid olan şuûna da vâkıf olması lâzımdır. İşte bunun için risâlemiz şuûn kısmına ehemmiyet-i mahsûsa vererek

1) Hayât-ı İslâmiyye'ye taalluk eden haftalık şuûn-ı mühimme-i dâhiliyye ve hâriciyyeyi hülâsa etmeye,

2) Arzın muhtelif noktalarında bulunan müslümanlara âid şuûnu göstermeye çalışacaktır.

SOMALİ VE YEMEN AHVÂLİ

Yemen eşrafından ve meb'ûs-ı sâbıkı Seyyid Ahmed Yahya el-Kebsî hazretlerinden vârid olmuştur:

Bu def'a kuvve-i umûmiyye kumandanıyla İmam Yahya hazretlerinin ve Ebha cihetinden Süleyman Paşa'nın ve evvelce Emir-i Mekke Şerîf Hüseyin Paşa hazretlerinin Asir'de taht-ı itâate da'vet etmiş oldukları aşâirin sa'y ü gayretiyle İdris hâini Sabya'da muhâsarada kaldığını hissedince tarîk-ı firâra teşebbüsü üzerine kendisine bir çâre-i halâs ve necât olmak üzere vahşî İtalya'nın Fersan adasını işgali için esbâb-ı lâzıme ittihâz etmiş ise de Kuvve-i Umûmiyye Kumandanı büyük İzzet Paşa hazretleri tarafından ittihâz edilen tedâbîr İdris'in teşebbüsât-ı cinâyetkârânesini akîm bırakdı. İdris hâininin bir seneden beri iğfâl ve iğvâ etmiş olduğu aşâyir-i urbân bu def'a İmam Yahya'nın kuvve-i umûmiyyesiyle müttefikan aşâyir-i mezkûre üzerine hareket etmekle beraber müttefik-i küffâr olan İdris'in ensârı oldukları ifhâm ve hâl ve mevki' izah edilince derhâl İdris'in umûm etbâ'ı hükûmetin afv ü merhametine dehâlet ve iltică ettiler ve müştereken İdris'in üzerine hareket edeceklerini **[16]** taah-

hüd eylediler. O esnâda usûl-i İslâmiyye üzerine İmam Yahya tarafından İdris'e bir vefd gönderildi. Son ihtârı tefhîm ve şâyed beş güne kadar hükûmete ilticâ ve dehâlet etmediği hâlde mahvının muhakkak ve mukarrer olduğu bildirildi. Gelecek posta ile İdrisî'nin vereceği cevap iş'âr olunacaktır. Aden'den almış olduğum bir mektupta Somal'de es-Seyyid Muhammed bin Abdullah el-Vedâd el-Mehdî umûm Berberiyye ve Somal ahâlîsini cihâda da'vet ettiği ve hudûddaki İtalya müsta'meresine müteheyyi'-i hareket olduğu mevsûkan yazılıyor ve deniliyor ki bu mektubum size vâsıl olmazdan evvel İtalya ile müsâdeme vukūunu haber alacaksınız.

CİHÂD-I MUKADDES İ'LÂNI

İtalya hükûmeti, Yemen'de Osmanlıları endîşeye düşürmek için İdris hâiniyle birlikte ve kemâl-i faâliyetle entrikalar çevirmeye başladı. Fakat âlem-i İslâm'ın buna mukābelesi çok gecikmedi. Evvelki günkü "Ajans Kolonyal" (*Agence Colonial(?))* telgrafları arasında Cibuti'den keşîde edilen bir telgrafda, havali-i mezkûre ahâlî-i İslâmiyyesinin İtalyanlara karşı umumiyetle bir galeyân içinde bulundukları ve İslâm'ın bu düşmanlarına karşı perverde edilmekte bulunan hiss-i kîn ü garazın aslâ zevâl bulmayacağı bildirilmekte idi.

Şimdi İstanbul'da okunduğuna göre Somal kıt'a-i İslâmiyyesi hâkimi Seyyid Muhammed ibni Abdillah el-Vedâd hazretleri İtalyanlara karşı cihâd-ı mukaddes i'lân etmiştir. Seyyid hazretleri komşusu bulunan İtalyanlar üzerine kuvvetli bir ordunun başında bulunduğu hâlde yürümek üzere pâyitahtından çıkmıştır. Somal hâkimi hazretleri 100.000 kişiden fazla bir kuvvete mâlik bulunmaktadır. Müşârun-ileyhin bütün âlem-i İslâmda birinci derecede değilse de her hâlde Senusî Şeyhi hazretlerinin nüfûzuna müsâvî bir nüfûza mâlik bulunduğu da ma'lûmdur.

İtalya hükûmeti şimdi Eritre müstemlekesi hududunda başgöstermiş olan tehlikeye karşı koymak üzere serîan mezkûr müstemlekeye asker sevk eylemektedir.

Bu mühim hâdiseyi ilk önce istihbâr etmiş olan Yemen meb'ûs-ı sâbıkı Seyyid Ahmed el-Kebsî Efendi geçen akşam Dahiliye Nezâreti'ne azîmetle Nâzır Vekîli Talat Bey'e ihbâr-ı keyfiyyet eylemiş ve Talat Bey de Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa'ya iş'ârât-ı lâzımede bulunmuştur. Sevâhil-i müsta'merelerine ecnebiler tarafından vukū' bulan birçok hücumlardan dâimâ dâhile çekilmek sûretiyle kurtulmuş olan Somal kabâili son derecede cesur, şecî' ve muhâribdirler.

Her Somalli harbe bir mızrak ile uzun siyah boynuz kabzalı ve kuşaklarına sokulmuş bir pala ile gider.

Rüesâ geniş yüzlü ve her iki tarafı keskin büyük bir kılıç isti'mâl ederler. Seyyâhlar Somalililerin diğer ahâli ile Afrika'daki kabâil-i sâireden umumiyetle boylarının uzun olması, tab'-ı nâzike ve muhâribâneleri ve renklerinin daha siyah olması ile tefrîk edilebildiğini söylüyorlar. Yek-nazarda kendilerinin koyu renkli bir takım Avrupalı adamlar olduklarına hükm edileceği gelir. Somalililer miyânında Macerteynler tavırlarının vakār ve ciddiyetiyle temeyyüz ederler. İslâmiyet Somalililerin mezheb-i yegânesidir; bunlar umumiyetle hâl-i bedâvettedirler, seyyâhîn her ne kadar mikdârlarını bir milyon kadar tahmîn etmekte iseler de hakīkī nüfuslarının ta'yîni müşkildir. Somalliler üç büyük gruba münkasemdir. Cenûbda Rehsanvîler, vasatta Haveryalar ve şimâlde Haşeryalar. En büyük ve mühim ittifâk Macerteynlerin ittifakıdır ki bunlar otuz kadar kabileden müteşekkil olarak memleketin bütün şimâl-i şarkîsini işgāl eylemekte ve bir hâkimin zîr-i nüfûzunda bulunmaktadırlar.

Hatırlardadır ki İtalyanlar 1889 senesinde rüesâ-yı mahalliyye ile ve bilhassa Obbia ve Macerteynler hâkimleri ile akd eylemiş olduklarını iddiâ ettikleri muahedelere müsteniden şimalen Kısmayo'dan Bedevi Burnu'na kadar bütün Somal Kıt'ası üzerinde müsta'mere teşkili iddiâ ve talebinde bulunmakta idiler ki bu sevâhil 1200 kilometreden fazladır. 1891 senesinde İngiltere ile akd edilen bir itilâf netîcesinde fil-hakīka İtalyanların bu kıt'a üzerindeki hakk-ı isti'mârları her ne kadar tanınmış idiyse de teşkîlâtı şimdiye kadar icrâ edilemeyerek el-yevm Masavva'ın bir kısmını teşkîl etmektedir. Somal hâkimi hazretleri şimdi İtalyanlara karşı cihâd-ı mukaddes i'lân ediyor; şimdi de Habeşîler kadar cesur ve şâyân-ı tevakkī olan Somalliler İtalyanlara yeniden îkā'-ı gavâil ve müşkilâta gidiyorlar.

AVRUPA MEDENİYET VE HÜRRİYETİ (!)

Bingazi'den gönderilen Arabca husûsî bir mektuptan:

Bingazi'de şimdiye kadar idâm edilen ma'sûmînin adedi 276'ya bâliğ olmuştur. Bunların sûret-i idâmları muhteliftir… Bazısı salben, bazısı kurşuna dizilerek, birkaçı da üzerlerine gaz dökülerek ateşlenmek (!?) sûretiyle idâm olunmuşlar, dumanları cevv-i havaya doğru yükselirken İtalya medeniyetini bütün şa'şaasıyla (!) i'lân eylemişlerdir.

Şehirdeki iki câmi ile Berka'daki iki câmi müezzinleri polis idâresince celb edilerek okuyacakları ezânı yüksek sesle tilâvet etmemelerini, çünkü bundan hıristiyan, Musevî ahâlinin bî-zâr olmakta bulunduklarını beyân ve hilâfında hareket mûcib-i nedâmet olacağı dermiyân kılınmıştır. Bunu haber alan ahâlî-i İslâmiyye artık bu zulm-i kat'î ve kahr-ı müebbed içinde yaşamaya mahkûm bulunduklarını anlayarak Cenâb-ı Hak'dan sabır ve felâh temenni eylemektedir.

Tevsî'-i Tıbâat Kollektif Şirketi Mehmed Hilmi ve Şürekâsı | Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

14 Mart 1912 | 25 Rebîülevvel 1330 | Perşembe | 1 Mart 1328 | Cild: 8 - Aded: 184

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالضُّحٰى. وَاللَّيْلِ إِذَا سَجٰى. مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى.

وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولٰى.

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى. أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيماً فَآوٰى.

وَوَجَدَكَ ضَالّاً فَهَدٰى. وَوَجَدَكَ عَائِلاً فَأَغْنٰى.

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ. وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ. وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ.[1]

Tercümesi

"Gündüze de, durgun geceye de yemin ederim ki, Tanrı'n seni bırakmadı; senden muhabbetini kesmedi; âkıbet senin için evvelinden daha hayırlıdır; hem sana Tanrı'n öyle verecek ki artık hoşnûd olacaksın. O seni öksüz bulup da barındırmadı mı? Şaşırmış bulup da yol göstermedi mi? Yoksul bulup da zengin etmedi mi? Öyle ise öksüzü sen de sakın incitme; soranı, isteyeni reddetme. Tanrı'nın ni'metini ise her zaman ikrâr et."

Muhtelif rivayetler şu noktada birleşiyorlar ki: Bu sûre-i şerîfenin nüzûlüne sebep, aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz'e inmekte olan vahyin bir aralık kesilmesidir. Bunun üzerine "Allâh Muhammed'i bıraktı, gazaba uğrattı." zannedenler, yahud öyle diyenler bulundu.

Şimdi bizim için zan yahud inat sevkiyle bu sözü söyleyenlerin kimler olduğunu tahkîka lüzûm yoktur. Muhakkak bir şey varsa o da sûre-i şerîfenin üslûb-ı semâvîsinden anlaşılan şu hakîkattir ki:

Cenâb-ı Hak birer birer saymış olduğu şu ni'metleri, bu sûretle te'kîd ederek, Nebiyy-i Muhterem sallâllahu aleyhi ve sellem Efendimiz'in rûh-ı müştâkına itmînân vermek; hakkında sebk eden o ni'metlerin sırf fazl-ı ilâhî eseri olduğunu düşündürüp, geçmişte kendisinden inâyetini esirgemeyen Kerîm-i Lâyezâl'in gelecekte de esirgemeyeceğini istidlâl ettirmek murâd ediyor.

Üstâd-ı muhterem Şeyh Muhammed Abduh diyor ki:

Sûre-i şerîfenin tertîbinde hitâb-ı vâki'den müşriklerin yahud başkalarının maksûd olabileceğini gösterir hiç bir işaret yoktur. Zaten müşrikler vahyin seyrekleştiğini nereden bilecekler ki, tutsunlar da dedikodu yapsınlar?

İşin hakîkati aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz'in vahiydeki zevk-i lâhûtîye olan iştiyâkıdır. Tabîîdir ki iştiyâk halecânı, halecân ise mutlaka korkuyu tevlîd eder. Zîrâ Hazret-i Peygamber de insandır; kendisini sâir ebnâ-yı beşerden ayıran imtiyâz yalnız vahiydir.

Nitekim [2](قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَىَّ) gibi bir çok âyetler bu hakîkati sarâhaten söyler.

Demek, Cenâb-ı Hak Peygamberini başkalarının kederine yahud sürûruna karşı değil, onun kendi iştiyâkından, kendi halecânından dolayı teskîn ediyor, vahiydeki fetretin öyle hatırına gelen sebeblerden olmadığını kasem ile te'mîn ediyor.

[18] Âlem-i hilkatteki eşyadan yahud şuûn-ı kâinâttan birine yemîn etmek Kur'an'da cârî olan âdet-i ilâhiye muktezâsıdır. Bundaki maksad, o nâmına kasem olunan şeye ezelde mevdû' olan hikmeti ihtâr etmek; insanlar onda bir nevi' şer tevehhüm etmişlerse, hata eylemekte olduklarını, zîrâ fenâlığın, şerrin o gibi şeylerde olmayıp, onları kullananların, yahud o sûrette inananların kendilerinde olduğunu anlatmaktır.

Mehmed Âkif

FELSEFE

İslâm'da Fen [ve] Felsefe

–179'dan mâba'di–

Gazzâlî – Gazzâlî gibi fıtratın efrâdını çoğaltmakta pek

[1] Duhâ, 93/1-11.

[2] Kehf, 18/110.

az semâhati görülen dâhîlerin rûhunu anlamak, anlayabilmek için bunların sergüzeşt-i hayâtlarını yakından tetebbu' ve tedkîk etmek îcâb eder. Büyük adamları dâimâ ilcâât-ı muhîtiyye yetiştirmiştir. Târîh bu bâbda bize müte'addid misâller gösterebilir. Kimbilir ne kadar zengin dimâğlar, ne kadar cevvâl zekâlar feyzsiz bir sâhada yetişmek, akīm bir muhîte düşmek bedbahtlığına mahkûm oldukları için beyhûde yere sönüp gitmişler, irfân-ı beşeriyyete hiçbir şey ilâvesine muvaffak olamadan ufûl etmişlerdir.

Hârika-nümâ zekâları daha âvân-ı unfuvânda iken takdîr etmek, veche-i istikāmetlerini feyyâz sâhalara tevcîh ederek inkişâflarına zemîn-i müsâid hazırlamak hem ebeveynin ve hem erbâb-ı terbiyenin en mühim vezâifini teşkîl eder.

Fakat bu vazîfeyi cidden takdîr ederek hüsn-i tatbîkine muvaffak olan peder ve mürebbîler maatteessüf pek nâdirdir.

Gazzâlî'nin pederi işte bu nâdir adamlardan idi. Oğlundaki dehâ ve isti'dâdı bi-hakkın takdîr edebilmişti. Onun büyük bir âlim, meşhûr bir dâhî olacağını anlamış ve kendisi vüs'atli bir maîşete mâlik olmadığı, kedd-i yemîniyle geçinir bir san'atkâr bulunduğu hâlde bütün mesâîsini evlâdının ta'lîm ve terbiyesine hasr eylemişti. Ne çare ki arzûsunun hüsn-i îfâsına zaman müsâade vermedi. Gazzâlî henüz mukaddemât-ı ulûmun tahsîli ile meşgūl iken bu hamiyetli peder pister-i mevte uzandı. Artık cihân-ı fânîye vedaa, şehekāt-ı vâ-pesînini vermeye mahkûm bulunduğunu anladığı zaman bütün tatlı ümîdlerinin mahv ü nâ-bedîd olduğunu hisseyledi. Evlâdını istediği gibi okutamayacak ve bu nâdire-i fıtrat da zekâ-yı hârika-nümâsının âsâr ve tecelliyâtını gösteremeyecekti. Bu müdhiş hâtıralar pederin rûhunu lerzedâr ediyordu. Son bir ümîdi kalmıştı. Ona mürâcaata karar verdi.

Erbâb-ı zühd ü ittikādan pek ziyâde seviştiği bir arkadaşı vardı. Son günlerinde bu zâtı ser-i bâlînine celb ederek bütün arzûlarını, birer birer ona anlattı. Ve evlâdını bir vedîa olarak kendisine bıraktığını söyledi. Son vasiyeti, evlâdının ta'lîm ve terbiyesine ihtimâm edilmesi arzûsundan ibâretti.

Bu müşfik pederin bıraktığı servet hiç mesâbesinde olduğu gibi evlâdının terbiyesini havâle ettiği zât da feleğin lütfuna mazhar olmak bahtiyârlığından mahrûm kalmış felâket-zedelerden bulunduğundan hükm-i vasiyeti bil-fiil icrâya muvaffak olamadı. Keyfiyeti Gazzâlî ve biraderine açtı, muvâfakatlerini istihsâl ederek her ikisini de Ahmed bin Muhammed er-Râzkânî'nin zîr-i idâresinde bulunan bir medreseye kayd ettirdi.

Râzkânî meşâhîr-i fukahâdan bulunduğu cihetle Gazzâlî fıkıh ve usûl-i fıkhın gavâmızât-ı âliyyesini bu zâttan teallüm eylemiştir.

Fakat Gazzâlî bir dâhî idi. Zekâ-yı âteşîni yalnız fıkıhla iktifâ edemiyordu. Her şeyi bilmek, her şeyin hakīkatine, künh ve mâhiyetine kesb-i vukūf etmek arzûsu dimâğını muttasıl kemiriyor, iz'âc ediyordu.

Gazzâlî'nin Cürcan'a ihtiyâr-ı hicretle İmâm Ebû Nasr el-İsmâilî'nin halka-i tedrîsine mülâzemeti bu arzû sâikasıyla vukūa gelmiştir. Büyük dimâğlar felâketten bile bir hisse-i intibâh alırlar. Gazzâlî Cürcan'da tahsîlde iken muallimin takrîrlerini bir defter-i mahsûsa kayd ve zabt etmeyi i'tiyâd edinmişti. Fakat Cürcan'dan Tus'a avdet ederken yolda hırsızlar tarafından tevkîf olunarak üzerinde bulunan eşyâ ile beraber kitap ve defterler de gasb ve zabt olundu. Kitap ve defterlerinin bu sûretle ziyâı Gazzâlî'nin aklını başından aldı. Senelerce imtidâd eden sinîn-i mesâîsinin semerât-ı muktetafesinin bir anda ziyâa uğramasına mümkün değil râzı olamıyordu. Eşkıyâ reîsine mürâcaat ederek yalnız kitap ve defterlerinin iâdesini istirhâm eyledi.

Senelerce çektiği meşâkk-ı tahsîlin mükâfâtı bu kitaplarda bulunduğu cihetle indinde hayatı kadar azîz ve kıymetdâr olan ve kendilerinin hiçbir işine yaramayan bu kâğıt tomarlarının iâdesine müsâade etmesini ricâ etti. Herif kitaplarını Gazzâlî'ye iâde etti. Fakat aynı zamanda ona bir de ders vererek dedi ki: (İlim sütûrda değil, sudûrda olmalıdır. Kitapların elinden alındığı vakit benim derekeme inecek isen senin fazl ü kemâlinin ne kıymet ve ehemmiyeti kalır…) Bu ders pek ağırdı ve bundan sonradır ki Gazzâlî her okuduğu şeyi evvelâ dimâğına nakş ve ba'dehu bir mahalle kayd etmeyi i'tiyâd edinmiştir.

Hazret-i İmâm bu şakīye olan minnetdârlığını yâd ederek: (Evvelce tahrîr ve ta'lîm etmiş olduğum şeyleri şimdi o kadar hıfz etmişimdir ki bil-farz sârikler bugün bütün kitaplarımı aşırmış olsalar bile ilmimden yine hiçbir şey zâyi' etmiş olmam) sözlerini dâimâ tekrar edermiş. Gazzâlî devre-i tahsîlde iken iktisâb-ı fazîlete ne kadar bir aşk ve gayretle **[19]** çalışmış olduğunu *El-Münkızu mine'd-Dalâl* nâmındaki eserinde ber-vech-i âtî tasvîr ederek diyor ki:

"Unfuvân-ı şebâbetimden beri hakk[ı] bâtıldan ayırmak için bahr-i bî-kerân-ı mesâînin en derin yerlerine kemâl-i cesâretle dalmaya çalıştım.

"Hayret-bahş bir cür'etle her vartaya atılmadan çekinmedim. Her fırkanın akāidini, her tâifenin esrâr-ı mezhebiyyesini tefahhus eyledim. Ehl-i bâtının serâirine, ehl-i zâhirin hâlâtına; feylesofların mesleklerine, mütekellimînin gavr-ı kelâmına kesb-i ıttılâa gayret ettim. Erbâb-ı tasavvufun esrârını, ashâb-ı zühdün tarz-ı takvâsını, zındıkların sûret-i muhâkemelerini yegân yegân tedkîk eyledim.

"Hiss-i tecessüs çocukluktan beri bende mevcûd idi. Belki bu hâl muktezâ-yı cibillet ve fıtratımdır.

"Maamâfîh ben bu hâlden memnûnum. Hudâ-yı lem-yezele hamd olsun ki bu sâyede îmân ve i'tikādımda bir rüsûh-ı yakīnî hâsıl oldu. Nakīsa-i taklîdden kurtuldum ve İslâmiyet'in ulviyetini takdîr ettim.

"Ebeveyn ve üstâdlarımdan gördüğüm, o yolda ta'lîm eylediğim için değil, kanâat-i ilmiyye ve vicdâniyyem bulunduğu için İslâmiyet'in ulviyet ve fezâilini takdîs ve tebcîl ediyorum."

Hazret-i İmâm'ın şu mütâlaası cidden şâyân-ı dikkat ve mülâhazadır. İslâmiyet'in azametini, beşeriyeti bir gāye-i saâdete sevk eylediğini anlamak, takdîr edebilmek için mesâlik-i felsefiyyenin, üdebâ-yı mevcûdenin mezâhib-i muhtelifenin tedkîk ve tenkīdi îcâb eder.

Fennin gavâmızına vukūf peydâ eden ve aynı zamanda İslâmiyet'in sâfiyet-i asliyyesini bilen, hakāyık-ı dîniyyemize

bi-hakkın muttali' olan hiçbir sâhib-i fikr ü nazar bulunamaz ki Gazzâlî'nin şu i'tirafâtını tasdîka mecbûr olmasın! Hakāyık-ı İslâmiyyeden büsbütün bîgâne kalarak yarım yanlış bellenilen mukaddemât-ı fenniyye ve felsefiyyeye mağrûren İslâmiyet'e ta'rîza kalkışanlar, bu hareketleriyle her husûsda cehâletlerini i'lân ve i'tirâf ediyorlar demektir. Dîn-i Ahmedî'nin mezâyâ-yı âliyyesini takdîr edebilmek için yalnız ulûm-ı dîniyyede ihtisâs kifâyet etmez. Hazret-i Gazzâlî gibi fünûn ve felsefenin her şu'besini, edyân ve mezâhib-i mevcûdenin kâffesini ayrı ayrı tedkîk etmiş olmak îcâb eder.

Hakāyık-ı İslâmiyyeye bi-hakın vâkıf olmak şartıyla fen ve felsefe ne kadar ta'mîk edilirse İslâmiyet'in hakîkati hakkındaki akîde de o derece rüsûh-pezîr olur.

Bazı sebük-mağzânın nâ-lâyık ta'rîzleri cehâletlerini i'lândan başka bir şey değildir.

Rivâyât-ı muharrefe ile dimâğları meşbû' olan ve mukaddemât-ı fenniyye ve felsefiyyeden bile bî-nasîb bulunan bî-çârelerin fen ve felsefeye karşı gösterdikleri hücûmları da ma'zûr görmeli ve hâllerine acımalıdır.

Çünkü İslâmiyet'i muhâfaza zu'muyla gösterdikleri bu taşkınlıklarla birçok gençlerin akîde-i asliyelerinin sarsılmasına sebebiyet veriyorlar. Gûyâ ulûm ve fünûn zaaf-ı i'tikādı müstelzim oluyormuş. Ne yanlış fikir! Ne hatâ-âlûd iddiâ…

A'sâr-ı mütekaddimede yetişen ve dîn-i mübîne îfâ ettikleri hidemâtla namlarını ilelebed târîh-i dînde hürmetle yâd ettiren eimme, müctehidîn ve ekâbir-i mütefekkirîn ilim ve fen tahsîlinin dinde rüsûhu takviye edeceğini musırran beyân ettikleri ve herkesi tahsîl-i kemâlâta sevk etmek husûsunda büyük büyük himmet ve gayret gösterdikleri hâlde bir takım acezenin muhâlif cereyânlar tevlîdine sâî olmalarına cehl ve aczden başka bir sâik olmasa gerektir.

Hazret-i Gazzâlî diyor ki: (من لم يعرف الهيئة والتشريح فهو ناقص فى معرفة الله) Yani hey'et ve ilm-i teşrîh gibi fenleri bilmeyen kimse azamet-i ilâhiyyeyi hakkıyla takdîr edemez. Ma'rifetullâhda noksân kalır.

Halbuki fünûn-ı riyâziyye ve hikemiyye öğrenilmedikçe hey'et anlaşılamaz. Ulûm-ı tabîiyye görülmedikçe fizyoloji, biyoloji ve teşrîh fenlerinin gavâmızına vukūf-peydâ edilemez.

Şu hâlde fünûn-ı mevcûdede ne kadar vâsi' bir ma'lûmât iktisâb edilirse âlâ-i Rabbâniyye ve azamet-i ceberûtiyye hakkında da o kadar metîn ve esâslı bir fikir edinilmiş, bâb-ı ma'rifetullâhda o nisbette ileri gidilmiş olur ve ancak bu sûretledir ki [1](تَفَكَّرُوا في آلاء الله …) emr-i münîfinin hükmü îfâ edilebilir. –mâba'di var–

Midilli İ'dâdîsi Müdürü
M. Şemseddin

TENKĪD-İ MUHIKK MUHARRİRİNİN İKİNCİ CEVABI

–182'den mâba'd–

Şimdi gelelim *Sırâtımüstakīm*'in 180 ve 181'inci nüshalarındaki makālenize, hele bir kere medyûn-ı şükrân olduğumu beyân ederim. Yalnız bir, iki noktaya karşı söz söylemek için müsâadenize i'timâd ediyorum.

180'inci nüshasının ikinci sütûnundaki tevcîhiniz olan (Darwin Nazariyesi merdûddur. Olmasa bile İslâmiyet'e mugāyir değildir) sûretindeki ibârenizin kāillerinden olmadığımız yukarıda beyân ettiğimiz hakîkatle tezâhür etmiştir.

Tenâsülün aksâm-ı seb'asından bahsetmeniz bizim sadedimiz hâricindedir. Hâricinde olduğunu da yine yukarıki beyânâtımız te'mîn etmiştir.

Aristo'nun dediği tenâsül bi-nefsihi mesleği de bizim mesleğimiz değildir.

[20] Biz bidâyet-i zuhûrda yumurta mı mukaddemdir? Tavuk mu mukaddemdir? Suâline verilecek cevaptayız. Bir kere bu mes'ele hallolunmalı ki sonra aksâma girişelim. Biz kendimizi tâ mebde'-i zuhûrdan evvelki mebâdîde medd-i nazar deryâlarında görüyoruz.

Bizim tenâsül bi-nefsihi dediğimiz şey teşebbüh ma'nâsındadır. Yoksa… Cehl ile vahşet arasında fark-ı küllî vardır. Cehl irâdiyâttandır. Vahşet ise tabîiyyâttandır. Cehl henüz isti'dâd-i kemâl sâhibi olup noksan terbiye cihetiyle olan bir hâldir. Vahşet ise henüz kābil-i hitâb ve terbiye olmayan Afrika'daki vahşîler gibidir Bir kavm mürûr-ı dühûr ve ahyân ile tekâmül ede ede müstaidd-i kemâl olur. Fakat henüz câhildir. Sonra bir mürebbî eline düşer. Terbiye göre göre ıstafâ eder. Ehl-i irfân olur. Bir kavm tekrar noksân-ı terbiye cihetiyle cehl mertebesine düşer, düşer amma vahşet derekesine kadar inmez. Böyle bir fikre sâlik olmak tekâmül kānûnunu hakîkatte inkâr demektir. Enbiyâya mahsûs olan kemâl, kemâl-i izâfîdir. Bunda şübhe edilemez. Zîrâ nasıl ki: İnsanlar tekâmül-i izâfî sûretiyle kemâle vâsıl oluyorlarsa tabîîdir ki: Enbiyâ-yı izâm hazerâtı da bu kānûndan müstesnâ olamayacaklarını kabûlde muztarrız. Aksini iddiâ etmek kaş yapalım derken göz çıkarmak kabîlinden olarak Cenâb-ı Feyyâz-ı Kudret'e nakîsa getirmiş oluruz. Zîrâ bu kānûn-ı tekâmül denilen (düstûr-ı lâ-yetegayyer) bir hakîkat olmasaydı peygamberden peygambere, suhufdan suhufa, kitaptan kitaba hâcet kalır mıydı? Abesle iştigāl olmaz mıydı. Bu kānûn-ı münîfin muktezâsındandır ki hâtemü'r-rusül efendimiz efdalü'l-enbiyâdır. [2](وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ) ve [3](لَوْلاَكَ لَوْلاَكَ لَمَا خَلَقْتُ اْلاَفْلاَكَ) ve [4](كُنْتُ نَبِيًّا وآدَمَ بين المَاء والطِّين) kelâm-ı kadîm ve kelâm-ı hadîsleri o şân-ı sultânü'l-enbiyâ haklarındadır.

Yine o câlis-i serîr-i levlâk ve zînet-bahş-ı evreng-i vemâ-erselnâk olan ekmelü'l-beşerin teblîğ buyurduğu o fermân-ı ilâhî hâtemü'l-kütübdür.

Bugün akvâm-ı beşer meydanda. Birçok coğrafya, seyahâtnâme, ilm-i tabakāt ve ulûm-ı tabîiyye-i tecrübiyye ve felsefiyye… Bunlar da meydanda. Hazret-i Furkān-ı Kerîm de eyâdî-i mübeccelede, rehber-i mahsûsât ve ulûm ve fünûn olan aklımız da başımızda. Artık şu şöyledir, bu böyledir demek câ-yı insâf ve kâr-ı akıl değildir, sanırım.

[1] Benzer şekilde, Beyhâkî, *Şu'abu'l-İman,* Riyad, 2003, c. 1, s. 262.

[2] Enbiyâ, 21/107.

[3] Aclûnî, *Kefşü'l-Hafâ,* Şam, 1421, c. 2, s. 191, no: 2123.

[4] Aclûnî, *Kefşü'l-Hafâ,* Şam, 1421, c. 2, s. 191, no: 2123.

Vâkıa erbâb-ı ilm ü ma'rifet ve tetebbu' hatâ etmez değil, eder. Lâkin hep bilgileri ve tetebbu'ları hatâ değil a. Biz [1](هَلْ اَتٰى ...) âyet-i kerîmesinden müstebân olan ma'nâyı bugünün ulûm ve fünûna muvâfık olduğunu beyân ettik. Lâkin yine âtîye izâfetle beyânımızın savâb olduğu iddiâsında da değiliz.

Birinci âyetteki insandan murâd nümûnesi meydanda olan Afrika sükkânından Niyamyamlar kabîlinden bulunan insanlardır ki henüz müstaidd-i hitâb ve teklîf olmayan vahşîlerdir. Bunların binlerce asır edvâr-ı sâbıkalarına doğru medd-i nazar edecek olursak bidâyet-i zuhûrundaki ahvâlleriyle Hazret-i Âdem zamanına yetişen soyların ahvâlleri arasında geçen dühûr ve ahyân bunları da tekâmüle erdire erdire nihâyet Hazret-i Adem makām-ı hilâfet ve teklîfde nübüvvetle temeyyüz ederek mürebbî ve Ebu'l-beşer olmuştur.

İkinci âyet-i kerîmedeki insan ise, işte o müstaidd-i teklîf olan insân-ı evvelin, yahud insân-ı evvelin müstaidd-i teklîf olan ensâlidir. Şuracıkta gāyet esrâr-engîz bir nokta vardır. Teemmül ister.

Meclûbu olduğum ilim ve zekânızdan şurasını aslâ beklemezdim. (هَلْ اَتٰى...) âyet-i kerîmesinin ma'nâsını tevcîhinizde (nefs-i nâtıka)yı hîn ile takyîdinizden nefs-i nâtıkanın zamana mülâbis olduğunu bildirmemişsiniz. Halbuki nefs-i nâtıka zâten zaman ve mekâna mülâbis olan âlem-i mahsüsâttan değildir ki dühûr ve ahyâna mülâbis olsun. Hâl-i vahşette bulunan insan bu nefs-i nâtıkayı bil-kuvve hâmil olduğu hâlde henüz hükmünü bil-fiil gösteremediği hîn ve dehrde kābil-i hitâb ve teklîf değildiyse de mürûr-ı ahyân ve dühûr ile oldu. [2](اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ...) âyet-i kerîmesi bu sırra işârettir. Kānûn-ı tekâmül birçok kısımlara münkasemdir. Ez-cümle tekâmül, umûmî olur, husûsî oluri ıztırârî olur, ihtiyârî olur, irâdî olur, hissî olur. Vukūî olur. Şüyûî olur. Rücûî olur. Bunların kimisi edvâra, kimisi etvâra, kimisi merâtibe âiddir.

Türâb, tıyn, tıyn-i lâzib, salsal, hamein mesnûn bunlar edvâra âiddir.

Sülâle-i tîniyye, nutfe, mudga, izâm ve sabâvet; şebâbet, şeyhûhet… Bunlar da etvâra âiddir.

Henüz umûm insanlar bu edvâra, bu etvâra el-yevm mülâbis olduğu huzûr-ı fen ve tabîatta kābil-i inkâr olmayan hakīkatlerdendir.

Ve'l-hâsıl seyir sûretiyle ma'nevî ve maddî safahâtında bulunmuş, bulunduğumuz, bulunacağımız şu âlem-i imkân bir rûhdur, bir hakīkattir ki: Tekmîl tezâhürâtıyla ma'nâ-yı mücmeli insandır. Kelâm-ı Kadîm'de ve kelâm-ı hadîsde pek çok âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe hep o ma'nâ-yı insânîyi beyân için başka başka ma'nâlarda fakat bir hakīkatte vârid olmuştur.

Ey nûr-ı zekâ! Bu mebhasde velev ki muhtasar olsun daha söylenecek sözler vardı. Lâkin şu sırada meşgale-i zihniyyem müsâid olmadığı için bu kadarcıkla iktifâ ettim.

Necîb milletimizin geçirmekte olduğu şu devrede kalblerimizi yakan âteş-i ye's zât-ı âlîniz gibi genç zekâları gördükçe karîb âtîmizin pek parlak bir zülâl-i ümîdî ile itfâ ve ihyâ edeceğini görerek ferâğ-ı bâl oluyoruz. Bâkī sa'y-i belîğ ve feyz-i müteâlî.

Tenkīd-i Muhıkk muharriri Rusçuklu
Ömer Fârûkī

[1] İnsan, 76/1.
[2] Ahzab, 33/72.

[21] EDEBİYÂT

İntikād

İntikād muâheze demek değildir. Bir eser-i edebîyi dikkatle okuyarak iyi yerlerini, fenâ yerlerini ayırmak demektir. Bunu tenkīd sûretinde kullanmak yanlıştır. Çünkü Arapça'da öyle bir kelime yoktur.

İntikād nakd maddesinden geliyor. Nakkād yani sarraf meskûkâtın kalplarını, siliklerini, eksiklerini hülâsa bir sûretle tedâvül hassasından mahrum olanlarını iyice seçerek "Şunlar geçmez; ötekiler geçer." dediği gibi kendisinde intikād selâhiyetini gören edîb de eline aldığı eserin her parçasını, hatta her kelimesini ayrı ayrı tartıp, şunların revâcı vardır, şunların yoktur, hükmünü verir.

Doğru bir intikād için herşeyden evvel sağlam bir kafa ile sağlam bir yürek lâzımdır. Bunların ikisini birden kendisinde cem' edebilmiş olan müntekidin vereceği hükümler bir dereceye kadar hakīkate yaklaşabilir. Çünkü taraftarlık etmez; hissiyatına kapılmaz.

Şimdi, sağlam kafanın nasıl olacağını biraz söylemeliyiz. Bir eseri hakkıyle anlamak, hele bir şiirin zevkine varmak yalnız terbiye-i ilmiyye sâyesinde büyümüş her beyinin kârı değildir. Şiir ile ayrıca meşgul olmuş, yani birçok manzum parçalar okumuş olmak lâzımdır.

Fünûn-ı hâzıra arasında edebiyât gibi hiçbiri yoktur ki dâire-i feyzi bu kadar geniş olsun; umûmu bu derecelerde müstefîd etsin de sonra hakkıyle takdîri, temyîzi pek mahdûd şahıslara münhasır kalsın.

Bizde şimdiye kadar sözüne i'timâd olunur bir müntekid çıkmamıştır, diyecek olursak intikādın ne ehemmiyetli, ne azametli bir iş olduğu anlaşılır.

Edebiyâtta intikādın zorluğu en ziyâde şundan ileri geliyor ki âsâr-ı edebiyyenin muhtelif nokta-i nazarlara göre meziyetlerini yahud noksanlarını ta'yîn için her ne kadar bir çok nazariye, bir sürü kāide ileri sürülmüş ise de her zaman o kāidelerle, o nazariyelerle bir eserin iyiliğine yahud fenâlığına hükmolunamaz. Hüküm nihayet zevk-i selîmden ibaret kalır. Pek âlâ! Kendisini zevk-i selîm sahibi görmeyen kaç kişi tasavvur edebilirsiniz?

Sâir fenler böyle değildir. Evet, meselâ riyâziyâta yahud tabîiyâta aid bir eserin doğru olup olmadığı o fenlere aid esaslarla kat'î sûrette isbat edilebilir. Edebî eserlerde ise hasmınızı susturacak deliller, kat'î deliller getiremezsiniz. Sizin sehl-i mümteni' bulduğunuz bir şiire başkası çıkar, âdî söz der; ötekinin gâyet tabiî gördüğü bir tasvîri karşısındaki bayağılıkla itham eder. Meselâ işitilmemiş bir hayal, bir fikir

halkın bir kısmı tarafından hayretlerle takdirlerle karşılanırken diğer kısmı nazarında garâbetle mahkûm olur. Hele, insan insâfı bırakır, müşkil-pesendliği ele alırsa hiçbir sözü beğenmemek onun için işten bile değildir.

Bizde evvelce intikādın kendi şöyle dursun, ismi bile yoktu. Nefi'nin Veysî hakkındaki kıt'aları Sürûrî ile Vehbî arasında geçen ağız dalaşları gibidir; Şeyh Galib tarafından Nâbî'nin *Hayrâbâd*'ına aid olarak yürütülen mülâhazalar da intikāddan ziyâde hücûmdur. Kânî iyi bir müntekid olacakmış, yapmamış. İlk intikādî te'lîf olarak Kemal'in *Tahrîb*'i ile *Ta'kīb*'ini kabul etmek zarurîdir. Yalnız şurasını söylemeliyiz ki Ziya Paşa merhumun *Harâbât*'ını intikād maksadıyle yazılan bu iki eser pek çok sağlam mülâhazâtı hâvi olmakla beraber asla bî-tarafâne yazılmış değildir. Kemal Bey infiâline mağlûb olarak birçok haksızlıklar da yapmıştır.Bununla beraber nazım ile şiirin henüz ayrılamayıp bir zannedildiği; hangi söze şiir denebilecek, çokları tarafından kestirilemediği bir zamanda yazılan o iki eseri muâhezede ileri gitmek doğru olamaz. Bizde Kemal Bey kadar ma'lûmat-ı edebiyyesi geniş bir edîb yoktur. Arab, Acem, Türk edebiyâtını hakkıyle bildiği gibi Garp edebiyâtına da lüzûmu kadar vâkıf idi. Lâkin ne merhumun bu derecelerdeki ihâta-i edebiyyesi, ne de –üç beş garazkâr ile beş on kopuk istisnâ edildiği takdirde– herkesin müsellemi olan deha-yı fıtrîsi onun iyi bir müntekid olmasına elvermezdi. Zira son derecede hissiyatçı. son derecede infiâlâtına mahkûm idi.

Vâkıa Nâci merhum da müntekidlik ederdi. Lâkin Nâci'nin mütâlaât-ı intikādiyyesi sırf lisâna, nazma âiddi denilebilir. Merhûmun mesleğine göre vezni düzgün, elfâzı ahengli, hey'et-i umûmiyyesi lisânın şîvesine uygun bir nazım en birinci şiir idi. Şunu da söyleyelim ki Nâci'nin intikādlarından lisân istifâde etmiştir, hâlâ etmektedir. Merhûma sövenler, lâkin düzgün bir ağızla sövenler dillerini Nâci sâyesinde o kadar kıvrak bir hale getirebilmişlerdir!

Üstad Ekrem'in intikād yollu eserlerinden şiirimiz cidden büyük büyük istifâdelere mazhar olmuştur. Yazık ki o yazıların devamını göremedik. Evet, Nâci lafza, nazma; Üstad ise ma'nâya, şiire çok hizmetler etmiştir.

Bir zamanlar *Servet-i Fünûn* risalesinde de intikādlar görülürdü. Lâkin medh-i mütekābil esası üzerine yürütülen o mütala'alar tabiî tarafgirlikten âzâde değildi.

Bir şâir her eserinde şâir olamaz; yani insanın her yazdığı eser şiir derecesine çıkamaz. En büyük şâirlerin öyle yâveleri olur ki en küçük şâirden sudûr edemez. Bunun gibi herze söylemekle **[22]** iştihâr edenlerin arasıra öyle sözleri görülür ki şahıslarına verilemez. Onun için hakkında hüküm vereceğiniz eseri sahibine âid olmak üzere taşıdığınız fikirden tecerrüd etmeden okursanız dâimâ yanılırsınız.

Şarkın iki büyük, iki hakîm şâiri olan Sa'dî ile Mütenebbî'den evvelkisi; "Ayıp arayan göz hüner görmez.." diyor; ikincisi de: "Rıza gözü bütün kusurlara karşı kör olur; nasıl ki gazap gözü olanca fenalıkları bulur bulur çıkarır." hükmünü veriyor. Bunlar pek doğru sözlerdir. İnsan bir eseri herçi bâd-âbâd beğenmek niyetiyle okursa daima iyi taraflarını görür; bil-akis beğenmemek için mütâlâa ederse nazarına hiç güzel yerleri isabet etmez, yalnız nakîsaları rastgelir. Onun için müntekıde her şeyden evvel hissiyat-ı husûsiyyeye kapılmayacak sağlam yürek lâzım.

Her eser kendi vâdîsinde tedkīk edilir; hepsi de mevzûuna, sonra o mevzûdan çıkarılmak istenen neticeye göre intikād olunur. Muhtelif eserler hakkında aynı nokta-i nazar muhâfaza olunamaz. Ayrı ayrı mevzûların belâgati ayrı ayrı olmak pek tabiî olduğu gibi çok defalar fesâhatleri bile başka başkadır. Bunlar kavâid-i edebiyyeyi şaşırtacak, hükümden sâkıt bir hale getirecek noktalardır. Daha doğrusu edebiyâttaki düstûrların pek çoğu hukûk-ı düvel kāideleri gibidir: Yalnız, zavallı yazıcılar hakkında tatbîk olunur. Yoksa kalemine güvenen o kāideyi yırtıp öte tarafına geçer de kimse sesini bile çıkaramaz! Bahis uzun gidecek. Birazını da gelecek haftaya bırakalım.

Mehmed Âkif

TÂRÎH

HAK VE HAKĪKAT

Târîh-i İslâmiyyet'e Dâir Doktor Dozy'nin Eser-i Garazkârına Karşı Reddiye

–183'den mâba'd–

kadar işitip merak etmekte oldukları Muhammed (sav)'in ahvâlini soracaklardır. Eğer bunlar her birimizden başka başka cevaplar alırlarsa ihtilâf-ı vâkıı butlân-ı makālimize mukābil delîl kılarlar. Geliniz onlara yek-zebân olarak söyleyeceğimiz söze bugün bir karâr verelim ki beynimizde teşettüt ve ihtilâf vukū' bulmasın. Cümlesi pekala olur, dedikten sonra içlerinden biri şâir olmasına karâr vermeyi teklîf etti. Velîd bin el-Mugīre: Hayır! dedi. Zîrâ Ubeyd bin el-Ebras[1] ve Ümeyye bin es-Salt gibi böyle ahlâk ve hikemiyâta dâir inşâd-ı şi'r edenlerin hepsini biliriz. Bunların eş'ârına nisbeten Muhammed'in kelâmı daha cezâletli daha parlak olmasından başka şiir esâlîbi üzere de değildir. Ne vezni var, ne kāfiyesi, maa hâzâ halâvet ve tarâveti de inkâr olunamaz. Bir diğeri kâhin diyelim dedi. Velîd ona da cevap verdi, dedi ki: Kâhinler bilirsiniz ki yüzde bir doğruya tesâdüf ettiriyorlar. Muhammed'in ise biz bugün bir yalanını tutup kat'iyyen isbât edemiyoruz.

Diğer bir şahıs da mecnûniyetine karâr verilmek teklîfinde bulundu. Velîd bu sözü de ber-vech-i âtî red ve tezyîf etti, dedi ki: Mecnûn olan kimse korkunç olur. Hiç olmazsa bazı evkāt ve hâlâtında halkı ihâfe ve tevhîş edecek sözler söyler, öyle muâmelelerde bulunur. Onda böyle bir şey iddiâ olunamaz. Görüyorsunuz ki biz mümânaat etmeyecek olsak bütün halk kendisine perestiş derecesinde mütâbaatta bulunacaklar. Muahharan Velîd kalkıp hânesine gitti. Orada kalanlar: Gördünüz mü en metînimiz olan Velîd bile sâbî "dîn-i cedîde mâil" oluyor, diye izhâr-ı teessüfe başladılar. Bunun

[1] Metinde (الابرس) şeklinde yazılmıştır.

üzerine Ebû Cehil'in pek ziyâde canı sıkılıp Velîd'in hânesine vardı ve dedi ki: Yâhu! Sen bugün söylediğin sözlerle herkesi merâka düşürdün. Rüfekāmızın cümlesi Velîd sâika-i zarûretle sâbî oluyor diye sana iâne toplamaya karâr verdiler. Velîd: Hayır! Bunlar hep tevehhümdür dedi, ben hiçbir vakit sâbî olmadım ve olmam. Zerre kadar zarûretim de yoktur. Ancak meclisde söylenen sözleri ma'kūl görmedim de iyice düşünebilmek için oradan çekildim ve ona sâhir demekten başka çare olmadığına karâr verdim. Çünkü sihir ile beyne'n-nâs ilkā-yı burûdet, ehibbâ ve akrabâ arasına îkā-ı münâferet olunduğu gibi Muhammed de (sav) da'vet etmekte olduğu dîn-i cedîdi vâsıtasıyla evlâdı ebeveyninden, kardeşleri yekdiğerinden ayırmaktadır. İşte bu söze kim olsa kanar. Münâsib görürseniz buna karâr verelim. Her ikisi hemen meclise avdetle öyle karâr verdiler. Bütün mu'cizât-ı nebeviyyeyi, hatta *Kur'ân-ı Kerîm*'i de sihire haml ettiler.

Dâru'n-Nedve'de müctemi' rüesânın bu karârı umûm halka i'lân olunup her tarafa işâa edildi. Sultân-ı enbiyâ efendimiz de istihbâr buyurdu. Hâne-i saâdetlerinde hırka-i mübâreklerine bürünerek mahzûnen düşünmeye başladı. Bunun üzerine berây-ı tesliyye bu sûre nâzil oldu.

Tenbîh – Ekser-i müfessirînden sâdır olan terdîd-i ma'rûz pek be-câ değildir. Zîrâ rivâyet-i sahîha iktizâsına tevfîkan hükm olunuyor ki tefsîr edeceğimiz (عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ)[1] nazm-ı şerîfine kadar ol Sûre-i Müddessir ibtidâ-yı risâlette mâba'di olan (ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا. وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا.)[2] kavl-i kerîmi ile beraber (وَبَنِينَ شُهُودًا. وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا فَقَالَ)[3] (اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ. اِنْ هٰذَا اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ) nazm-ı şerîfini muhtevî âyât-ı lâhika da hayli zaman sonra beyne'l-kabâil şüyû'-ı da'vete müterettib i'lân-ı karâr mâcerâsı üzerine nâzil olmuştur. Evet! Burada **[23]** evsâfı mezkûr olan şahsın Velîd bin el-Mugīre olmasın[d]a ittifâk vardır. Fakat sadr-ı sûre evvelce nâzil bulunduğu cihetle "Müddessir" hitâb-ı şerîfinin hengâm-ı irsâlde vâki' olan tedessürün gayrı ma'nâya haml olunmasına lüzûm yoktur.

"Müddessir" hil'at-i nübüvvetle mütezeyyin[4], maârif-i hakīkıyye ile mütehallî ibâresiyle de tefsîr olunuyor. Çünkü *Kur'ân-ı Kerîm*'de "libâs-ı takvâ" ta'bîri olduğu gibi âtiyen beyân olunacağı üzere "siyâb" lafzı ile nefs ve kalb ma'nâları murâd olunmak eş'âr-ı kadîme şehâdetiyle câizdir. "Disâr" da siyâbın bir nev'-i hâssı olmağla onun da ma'nevî telakkī olunması istib'âd olunmaz. İhtisâsı hasebiyle bu tefsîrin makāma ensebiyeti de derkârdır. Ama tefsîr-i zâhirîye haml maksadına binâen bu ünvân tercîh edilmiş olabilir. Çünkü bu maksadla muhâtabın telebbüs ettiği hâle dâl bir ism-i müştâkla nidâ olunması bülegāca müteâref bir uslûb-ı latîfdir. Nasıl ki Cenâb-ı Risâlet-meâb efendimizin –Hazret-i Fâtıma'nın hânesinden çıkarak mescid-i şerîf suffesinden tozlu hasırlar üzerinde yatıp uyuduğu bir sırada– Hazret-i Ali'ye hitâben (قُمْ يَا اَبَا تُوارب) buyurmaları da muâtebe değil, belki bu kabîlden bir mülâtafe-i seniyyedir!

El-hâsıl ekser-i mevâki'de (يا ايها النبي) ve (يا ايها الرسول) tarzında nidâ ve hitâblarla tebcîl buyurulan Peygamber-i zî-şâna böyle muvakkaten mukārin bulunduğu hâlet-i husûsiyyeye dâl ünvânlarla hitâb-ı ilâhî de şeref-vürûd edebilir. Bu sûretle muhâtaba vukūu zikr ettiğimiz nükteleri ihtivâ ile beraber kendisinin dâimâ nazargâh-ı Sübhânî'de bulunmasını ahvâl-i husûsiyyesi meşhûd-ı Bârî olmasını da tezkîr etmiş oluyor. Kezâlik bazı erbâb-ı tefsîrin dediği gibi artık örtünüp yatmak ve istirâhatle imrâr-ı evkāt etmek zamanı geçmiş, irşâd-ı enâm ile uğraşıp meşâk ve metâibe katlanmak derdi [devri] hulûl etmiş olduğu dahi iş'âr buyuruluyor. İbtidâ-yı risâlette bu türlü irşâd-ı ilâhînin münâsebeti ise kābil-i inkâr değildir.

[5](قُمْ فَاَنْذِرْ) Artık yerinden kalk, yahud azm ü cidd ile kāim ol, ihtimâmlı davran, vazîfe-i inzârı îfâ et, kendi aşîretini yahud cemî' nâsı azâb-ı ilâhiyle ihâfe eyle!

(Kıyâm – Hissî ve ma'nevî olabileceğinden nazm-ı celîli iki türlü tefsîr ediyoruz. Emr bil-inzârda vazîfe-i inzârı kabûl ve îfâ ile o esnâda mükellef bulundukları inzâr-ı aşîret "en yakın akrabâyı tahzîr" ve ale't-tedrîc me'mûr kılındıkları inzâr-ı enâma mübâderet ma'nâlarına müsâid olduğunu gösteriyor.

İhtimâl-i evve[le] göre müteaddî lâzım menzilesine, sânîye göre hazf mef'ûl-i münâsible mü'evvel olur.)

–mâba'di var–

Manastırlı İsmâil Hakkı

AFGANİSTAN
EMÎR ABDURRAHMAN HÂN

–mâba'd–

Mektubu götürecek me'mûra da "Dostlarımın düşmanlarına hiçbir vakit muhâdenette bulunamam. Çünkü dostlarımın düşmanı, benim de düşmanımdır" meâlini benim tarafımdan ve şifâhen İngilizlere söyle dedim.

Me'mûr, Peşaver ve Benev'e gitti. Sanırım ki sözlerimi de teblîğ etti. Dave'de sekiz gün daha kaldıktan sonra yola çıktı[k]. Beş gün yolculuğu müteâkib Kafikürem'e geldik. On yedi gün kadar orada oturduk. Etrâf çayırlık olduğu için beygirlerimiz epeyce tavlandı. Bana da bir sıtma ârız olup beş gün rahatsız etti.

Oradan da hareket ve Gumal Nehri'ni ubûr ederek karşı sâhile geçmiştik ki arkamızdan birinin koşarak gelmekte ve elindeki mendili sallamakta olduğunu gördük. Ali Asker Hân'a: Bakın kimdir? Ne istiyor? dedim. Gitti ve beraber geldi. O vakit bunun yirmi yaşında Afganlı bir kadın olduğunu, on iki yaşında iken Vezîrî tâifesi [tarafından] çalındığını, şimdi fırsatı ganimet bilerek bize ilticâ eylediğini anladık. Kendisini tesliye ederek altına bir at verdik, peder ve mâderine götürmeyi taahhüd eyledik.

Şîrânî tâifesinin arâzîsine vâsıl olunca ahâlîsi 1 koyun 4 keçi, 3 kuştan başka bir şey bulup getiremediler. Biz ise üç

[1] Müddessir, 74/10.
[2] Müddessir, 74/11-14.
[3] Müddessir, 74/24.
[4] Metinde (متردى) şeklinde yazılmıştır..
[5] Müddessir, 74/1.

yüz kişiden ibârettik. Diğer yoldaşlarımız Benev'e gitmişlerdi. Nâ-çâr koyunu, keçileri, kuşları iştirâ edip ertesi günü Kakrî tâifesi kaleleri[n]den Job nâmındaki mahalle geldik. Orada un, yağ, et ve sâir levâzımı tedârik ederek iki gün oturduktan sonra Debrenc Kalesi'ne vâsıl olduk. Sekenesi, birçok erzâk ve eşyâ getirip almamızı ricâ etti. Lüzûmundan fazlasını red ettiğimiz için onları yere bırakıp çekildiler. Ertesi günü gelip de bıraktıkları eşyânın yerinde durduğunu görünce alıp götürmeye mecbûr oldular. Onları da almadığımdan dolayı epeyce söğdüler.

Yola çıkmış ve birkaç fersah ilerlemiştik ki yalın kılıcıyla takrîben iki bin kişi önümüze çıktı. Biri, önde giden amcamın atının başından tutup durdurmak istedi. Koşup tüfengimi göğsüne dayadım elini çekti, ne istiyorsunuz? diye sordum.

– Burası Job Vilâyeti'dir. Eğer adam başına yirmi rupiye bâc vermezseniz ileri gidemezsiniz! dedi.

– Teklîfinizi kabûl edecek olursak bütün Kaker Vilâyeti **[24]** bizden bâc ister. Binâenaleyh bunu vermenin ihtimâli yoktur, diyerek müsâdemeye hazırlandık.

Bizim istihzârımızı görünce:

– Canım latîfe ettik! diye yolumuzdan çekildiler. Yürüdük daha menzile varmadan evvel ihtiyâr bir herif karşımıza çıktı. Başına beyaz sarık sarmış, örülü saçlarını omuzlarına doğru salıvermiş, elinde bir çomak olduğu, yanında on tane de refîkı bulunduğu hâlde duruyordu. Rüfekāsından ikisi amcama tekarrüble:

– Biz, bu vilâyetin reîsiyiz. Şu Seyyid Mukaddes de mürşidimizdir, dediler. Amcam kalkıp o, Seyyid Mukaddes'in eline öptü ve yanı başına oturttu. Bense birçok müzevvir şahıslar görmüş olduğum için herifin heykel-i acîbinden şüpheye düştüm. Kalktım çarşıya çıktım. Zaten ilk defa girdiğim bir kalede ahâlî ile ihtilât ederek ahvâl-i mahalliyyeyi mümkün mertebe anlamak mu'tâdımdı. Bu defa birkaç rupiye mukābilinde bizim Seyyid Mukaddes'in yüz haydûddan mürekkeb bir çete sergerdesi olduğunu ve kırk nefer mürîdiyle! bizi soymak için kāfilemize sokulduğunu öğrendim. Avdetimde mes'eleyi amcama anlattım, inanmadı Muhammed Server Hân'a:

– Şu zât-ı şerîf, bu gece misâfirimiz olsun dedi.

Gurûb-ı şemse yakın dolaşırken Mürşid Mukaddes'in adamlarından birkaç tanesinin –bizimkilerin at sulayacakları– kuyu başını tuttuklarını gördüm. Hemen atları birkaç desteye ayırıp beherini fazla fazla muhâfızlar ile kalenin nukāt-ı muhtelifesindeki çeşmelere gönderdim. Şu sûretle üç yüz at, tamâmen gidip geldi. Amcamla mahdûmunun takrîben elli atı vardı. Bunlara bakanlar, amcama:

– Şeyh efendinin adamları, kuyu başında oturmuşlar, atları sulamaya bırakmıyorlar dediler. Mürşid Mukaddes, bozuldu.

– Ben atlarla beraber gideyim de onların mümânaatına mâni' olayım, diyerek kalktı. Biraz açılınca at uşaklarını su çekmek için ileri yolladı. Bunlar, kuyu başında uğraşırken Mürşid Mukaddes, merdesiyle otuz re's hayvanı yakaladığı gibi kaçtı, yirmi re's istirdâd edilmekle beraber süvarilerimizden beş mecrûh oldu. Vak'a, amcama haber verildiği sırada ben de yanında idim. Kahkaha ile gülerek:

– Öğleden evvel size bunu anlatmıştım. Sözüme inanmadınız, galiba:

چون بسی ابلیس آدم روی هست بس بهر دستی نشاید دلدوست

Beyt-i *Mesnevî*'sini hatırlamadınız dedim.

Amcamın oğlu Muhammed Server Hân sabaha kadar çalınan atlara teessüf etmekle beraber mecrûhların tedâvîsiyle meşgûl oldular. Arkadaşları da ertesi günü iki kişi bir ata binmek sûretiyle yola çıktılar.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

SİYÂSİYÂT

Bir İbret-i Mehîbe

–2–

–Ulemâ-yı muhtereme-i İslâm'a–

Birinci makālede Protestan misyoner cem'iyetlerinin mukaddeme-i icrâātının Cezîretü'l-Arab'da ilk tezâhürâtına âid birkaç söz söylenilmişti. Ve ma'lûm olduğu üzere bu tezâhürât başlıca sevâhil-i şarkiyyede vâki' olmuştu.

Garbî Arabistan'da işe başlanması lüzûmunu ve burada birçok muvaffakiyetler me'mûl bulunduğu husûsunu ise 1886 senesinde "İncil Cem'iyeti"'nin senevî raporunda müşâhede ediyoruz. Bu raporda Aden şehrinde bir misyonerlik merkezi te'sîs ve bir *İncil* deposu küşâd olunduğu ve bundan başlıca maksad "Kitâb-ı Mukaddes'in daha vâsi' mikyâsda ve daha muhtelif lehçelerde tevzîi" olduğunu da okuyoruz. Bu deponun müdürü İbrahim Abdülmesîh isminde bir zât idi. Gerek Mısır'dan, gerek Aden'den hareket eden bir takım İngiliz ve milel-i sâire misyonerleri bütün Bahr-i Ahmer limanlarını gezmişler, hattâ Yemen kıt'asının merkezi olan Sana'ya kadar hulûl etmişlerdi.

1880 ve 1890 târîhleri arasında Arabistan kıt'ası için mükerreren teşebbüsât-ı mühimmede bulunulmuştur. Amerikalı ihtiyâr Doktor Lansing –ki Mısır'da otuz sene mütemâdiyen Hıristiyanlık uğrunda çalışmıştı– daha müsâid günlerin hulûlünü beklemekte iken Arabistan'ın ihtiyâc-ı irşâdı hakkında duyduğu şeylerden galeyâna gelerek Yemen'e hareket etmiştir. Yine bir Amerikalı rahib bu târîhler için diyor ki: "Çok senelerdir gerek ben ve gerek refîklerim Arabistan'ın zulmet-i küfürden(!) tahlîsi için duâ etmekte idik.

"Vehhâbî mezhebinin zuhûru o esnâda ufk-ı siyâsîyi tedkîk ve rasadla meşgûl olan birçoklarının nazar-ı ehemmiyetini celb etti. 1858'de Cidde'nin topa tutulması üzerine herkesin gözü Mekke-i Mükerreme'ye ve Hac husûsuna çevrilmiş ve Aden şehrinin İngiltere eline geçdiği 1838 târîhinden 1880 târîhine kadar bütün Arabistan sâhilinde keşfiyât ve tedkîkāt büyük bir faâliyetle devâm etmiş idi. İşte bu aralık İngiltere'nin ve Hindistan filosuna mensûb üç dört

muktedir bahriye zâbiti keşfiyât-ı fenniyye ile iştigāl ederken Generel Haig nâm zâbit de "Arabistan'da misyonerlik" işleriyle uğraşmakta idi. Bütün Arabistan sevâhilini dâiren mâdâr dolaşan ve Yemen kıt'asına girerek tetebbuâtta bulunan ilk seyyâh budur. Arabistan'ın bir misyonerlik şebekesiyle işgāli emrinde mûmâ-ileyhin vukū' bulan neşriyâtı, mürâcaatları nihayet Keith Falconer ismindeki **[25]** rahibi bütün sahne-i vesîa-i İslâmiyyet içinde muayyen bir sâha-i mesâî intihâbına sevk eyledi."

Zevimer diyor ki:

"General Haig'in raporları bugün bile kıymetçe gayr-ı mütebeddil kalmış ve eğer gösterdiği usûl-i mesâî kābiliyetli, fedâkâr adamlar tarafından tatbîk olunursa elbet bir gün Arabistan kıt'asının Hırıstiyâniyeti kabûl edeceği âşikâr bulunmuştur!"

1886 senesinde vâki' olan bir teklîfe binâen General Haig Arabistan'ın Bahr-i Ahmer sevâhili ile Afrika'da Somali hıttasının misyonerlik âmâline ne derece küşâde olduğunu anlamak üzere bir sefîne ile Tûr-ı Sînâ'ya, Yenbu', Cidde, Sevakin, Musavva ve Hudeyde'ye uğrayarak Aden'e gitmiştir; bu esnâda Aden'de dahi muktedir ve meşhûr misyonerlerden iki kişi bulunuyor, oradan içerilere nüfûz için bir kapı arıyorlardı. Bunlardan biri Aden'den General Haig ile Hudeyde'ye avdet edip orada bir müddet hem meccânen doktorluk, hem misyonerlik etmiştir. General Haig'in bu seyâhati Hudeyde'den kara yoluyla Sana'ya ve Yemen'i aykırılayıp Aden'e ba'dehu bütün sevâhile uğramak şartıyla Maskat ve Basra ve Bağdad'a imtidâd edip buradan dahi Şâmiye Çölü'nü geçerek Şam'a gelmiştir. General Haig bu medîd ve müşkil seyâhatinin netîcesi olarak *Bahr-i Ahmer'in İki Sâhilinde* ve *Misyonerlik Nokta-i Nazarından Arabistan* ünvânlı iki eser yazmış idi.

Bunların ikincisinden kāri'lerimiz için nazar-ı dikkati câlib olmak lâzım gelen bazı satırları tercüme edelim:

"Arabistan'ın bu kısm-ı cenûbîsi mu'tedil iklimli, dağlık bir hıtta ile işgāl edilmiş olup sekene de cesûr ve çalışkan insanlardır. Bu hıtta-i cebeliyye ile sekenesi şimâlen Asîr'e, şarkan Hadramut arâzîsine doğru gayr-ı mahdûd sûrette mütevessi' ve münteşir olup şimâl-i şarkī ciheti ise sahârî-i vâsiaya müntehî olur. Yemen ahâlîsinin en yakışıklı ve en muhârib kabâili San'a'nın şimâl ve şimâl-i şarkīsinde mütavattındırlar ki: Bunlardan kısm-ı a'zamı Türklerin boyunduruğuna baş eğmemişlerdir, diyebiliriz. Bu hâlde havâlî-i cenûbiyye-i garbiyyede olduğu gibi *İncil*'in bu cesur, lâkin câhil dağlılar arasında da neşr ve tevzîi, maânî-i Hırıstiyâniyyenin, kelâm-ı ilâhînin teblîği son derece mühim değil midir? Bu kabâil hemen ekseriyetle mezheb-i Şîa'ya yakın olan Zeydî mezhebine sâlik iseler de aralarında bulunduğum müddetçe kendilerinde eser-i taassub müşâhede etmediğim gibi bilakis hakīkati kabûl ve istimâ' için heves bile hisseyledim. Bundan başka bu kabâilin kavâid-i İslâmiyyeye hiç de riâyet etmemekte oldukları için hırıstiyan edilebileceklerine emniyet olunabilir. Yemen'deki bütün seyâhatlerim esnâsında bunlardan hemen hiçbirini namaz kılarken görmediğim gibi oldukça cesîm karyeler müstesnâ olmak üzere diğer köylerde câmi' bile yoktur. Kadınlarla ise muhâverât ve münâsebâtta bulunulabilir. Kasaba ve karyelerde yüzlerine nikāb koymazlar ve hân ve sokaklarda tesâdüf ettiğiniz kadınlar sizinle konuşur. Seyâhatimiz esnâsında gördüğümüz küçük kız çocukları bile koşarak odamıza gelir ve yanımıza oturup sözlerimizi dinler idi. Yemen ahâlisinin sıfât-ı mümeyyizesinden başlıcası derin bir cehâlettir. Gerek kendi dinlerine, gerek en basît hakāyıka karşı bile tamâmıyle gāfil ve câhildirler. Kat'iyyen emînim ki: Arabcayı iyi bilen bir hırıstiyan misyoneri hiçbir mânia tesâdüf etmeksizin bilakis pek parlak netîceler elde etmek şartıyla bütün dâhilî Yemen'de karye karye, kabîle kabîle dolaşıp icrâ-yı vaaz ve neşr-i dîn ile iştigāl edebilir!"

Şu yukarıki satırları okuyan ihvân-ı dînimizin biz onları yazarken nasıl müteessir olduğumuzu kendi vicdânlarında tehassül eyleyecek ıztırâbâttan kıyâsen ta'yîn ve takdîr edeceklerine emîniz. Birçok seneler evvel söylenilen o yukarıki sözlerin bugün o kimsesiz, nûrsuz, hidâyetsiz dağlarda nasıl teşebbüsât-ı ciddiyeye münkalib olduğuna dâir ma'lûmâtımız var mıdır?

Yine burada da bir mes'eleyi tekrar etmekten vazgeçemeyeceğiz: İki sene mukaddem Basra'ya iki harb sefînemizi götürmeye me'mûr olan büyük biraderim, bedbaht Arabistan'ın ihtiyâcâtına vâkıf olduğu cihetle buradan gider iken beş altı yüz eczâ-i şerîfe-i Kur'âniyye ve bir iki yüz nüsha da *Kur'ân-ı Kerîm* götürmüştü. Daha Yemen havâlîsinde birkaç iskeleye uğrar uğramaz evlâd-ı Arab'ın tehâlükü netîcesinde gerek eczâ-i şerîfe gerek *Kur'ân-ı Kerîm* nüshaları bitivermiş. Zavallı Arab böyle bir hediye-i kıymetdâra mazhar olabilmek için küçücük çocuğunun kolundan tutup biraderin huzûruna getiriyor ve:

– Efendinâ bakınız, çocuk Kitâbullâhı okumaya muktedirdir, binâenaleyh hediyenize kesb-i istihkāk eylemiştir, diye yalvarıyormuş!

Şurası da nazar-ı i'tinâya alınmalıdır ki: *Kur'ân-ı Kerîm* o mu'cizât-ı fesâhat ve belâğatıyla zâten lisân-ı Arab üzere tahrîr edilmiş olduğundan Kitâbullâh'ın akvâm-ı Arabiyye üze[ri]ndeki te'sîrât-ı salâh-bahşâsı doğrudan doğruya vücûd bulacaktır. Üç beş mutaassıb hırıstiyanın gayret ve servetleriyle bugün bizce hatta isimleri mechûl akvâm-ı vahşiyye lisânları da dâhil olmak üzere elli altmış lisâna tercüme edilen *İncil*ler ve müteaddid kütüb-i dîniyye-i Hırıstiyâniyye şu cihân-ı vesîin her noktasında bedâva tevzî' olunur, herkes adetâ kabûlünden istiğnâ gösterir ve evler bunlarla dolup taşar iken memleketimizdeki ihvân-ı dînimizin Kelâm-ı İlâhî'den mahrûmiyetleri acaba millet ve hükûmet-i İslâmiyyeye en büyük zillet değil midir?

Dâire-i âidesi hac mevsiminde ve sâir vakitlerde Arabistan'da beş altı yüz bin Kelâm-ı Kadîm Hilâfet-i İslâmiyye nâm-ı celîline dağıtmak için acaba beş altı bin lira sarf edemez mi?

Mâdem ki: Şimendüferlerin yapılması, yolların açılması, kanalların meydana **[26]** gelmesi büyük sermâyelerde, uzun vakitlere muhtâc olduğundan bize vedîatullâh olan ahâlinin terfîh-i ahvâline istediğimiz süratle çalışamıyoruz, gıdâ-yı maddîlerini te'mîn edemiyoruz, hiç olmazsa beş altı bin lira masârıfla gıdâ-yı ma'nevîlerini te'mîn edelim!

Beş on sene evvel Arabistan'da Hırıstiyanlığın neşr ü ihyâsı için büyük bir kitap yazmış olan Zevimer Yemen sâhasında el-ân vazifenin îcâb ettiği mahâret ve gayretle neşr-i dîne çalışmadığından şikâyet ediyordu. Acı acı ibret alalım.

San'a hakkında General Haig diyor ki:

"Sana bizim için en mühim bir noktadır; bu mevkiin Hırıstiyâniyet'in ümidleri, vazîfeleri, teâlîsi nokta-i nazarından hadd-i zâtında hâiz olduğu ehemmiyet-i azîmece ne kadar mübâlağakârâne beyân-ı efkâr eylesem yine az söylemiş addolunurum. San'a Cenûbî Arabistan'ın en cesur ve güzel kabâilinin merkezidir ve burada sûret-i lâzımede çalışacak bir misyoner hey'eti nüfûz-ı hidâyetkârını bütün muhîtât-ı baîdesine pek parlak sûrette neşr ve teblîğ edecektir…"

Haig Arabistan kıt'asının hâl-i cehâlete, müsâmaha ve atâlete nasıl terk edildiğini yazdıktan ve burada tenvîr-i ezhân için hırıstiyanlara açık kapıları ve melhûz mevâkii birer birer tedkîk ve muhâkeme ettikten sonra ilâve ediyor:

"Arabistan deyip korkmayalım; bu kendi kaderine terk edilmiş olan Arab'ın vatanı baştanbaşa irşâdât-ı İnciliyyeye açık ve müsâiddir. Maamâfîh müşkilât yok değildir; bazı yerlerde Hırıstiyaniyet hidâyetkârları kendilerine dinleyecek ve müncî-i rûhânîleri addedecek erkekler, kadınlar, bir şey bilmeyen kabîleler bulacakları hâlde bazı yerlerde bilhassa Türkiye idâresindeki Cezîretü'l-Arab hıttalarında tevkîf edilmek, hudûddan hârice tard olunmak müşkilâtı mevcûddur. Lakin biz bundan pervâ eder miyiz? Havâriyyûnun neşr-i Hırıstiyaniyet için çektikleri azâblar dûçâr oldukları kanlı ölümler, gösterdikleri ilâhî metânetler bize bir misâl-i gayret ve fedâkârî teşkîl etmiyor mu?...

"Müşkilât-ı azîme-i hakîkiyye dîn-i Hırıstiyâniyet'i kabûl edenlerin İslâmların taassub ve gadrinden muhâfazasıdır, ihtimâl böylece terk-i dîn edenler mezâlime, Afrika'da Uganda nevâhîsinde olduğu gibi hatta ölüme mahkûm olacaklar. Lâkin zanneder misiniz ki gadr ve zulm nihâyet hakkın, hakîkat-i bârize-i dîniyyenin tezâhür ve teâlî etmesine mâni' olabilsin!."

General Haig'in bu beyânâtı âlem-i Hırıstiyaniyet önünde görülünce hemen Aden ile Şeyhosman nevâhîsindeki misyoner merkezleri Keith Falconer ismindeki râhibe terk edilmiş ve Doktor Harper ile zevcesi de Hudeyde'ye gönderilmiş idi. Hudeyde'de mahzâ celb-i kulûb için bütün menâfi-i şahsiyye ve nakdiyyeden âzâde sûrette muhtâcîn-i ahâlîye, cühelâ-yı urbâna müdâvât-ı tıbbiyyede bulunmak husûsunun Aden'de, İngiltere hükûmeti nezâreti tahtında bulunan iki meccânî hastahânenin Arablar üzerinde icrâ ettiği te'sîre muâdil bir te'sîr yapacağı hesâb olunmakta idi. Doktor Harper İngiltere'ye Hudeyde'den şöyle yazıyordu:

"Misyonerlik vazîfesine kemâl-i gayretle devam ediliyor. Vâsıl-ı maksad doktorluk olarak gösteriliyor, lâkin teşebbüsât-ı vâkıanın Türkiye Hükûmet-i mahalliyyesinin nazar-ı dikkati[ni] celb ettiği zannolunur; çünkü Hudeyde hükûmeti bana doktorluk edebilmek için bir diploma ibrâz etmemi, husûsuyle İstanbul'ca diplomanın musaddak bulunması lâzım geldiğini teblîğ etti. Münâsebet peydâ ettiğim birkaç Arab kendi lisânlarında yazılmış Kitâb-ı Mukades'i pek büyük bir merâk ve hâhişle ta'kîb eyliyorlar…"

Hudeyde misyonerliği ser-güzeştini ta'kîb edersek nihayet Doktor Harper'in bu diploma mâniası sebebi ile 1887 senesi Nisan'ında İngiltere'ye avdete mecbûr olduğunu görürüz; lâkin bütün muâmelât-ı nizâmiyyesi yapılmış evrâk ve hüviyet ile içimize sokulan bu dinî propagandanın mazarrâtını akîm bırakabilmek için acaba o devirde Hudeyde hükûmetinin nasılsa müsmir olan bir ısrârı kâfî midir. Kâfî olabildi mi ve olabilecek mi?

Nasıl ki: Hudeyde'de misyonerlik icrââtı bu mânia ile haleldâr olduğu esnâda Arabistan'ın bütün şark-ı şimâlîsi "Church Missionary Society" misyoner cem'iyeti tarafından kemâl-i muvaffakiyetle teşkîlât tahtına alınmış, husûsiyle Bağdad'da işe başlanmış idi. Misyoner cem'iyetleri Bağdad şehrine İran iklîmine tevsî' edilen misyoner teşkîlâtının dahi ileri karakolu olmak üzere müstesnâ bir ehemmiyet vermekte idiler. Ancak bunların raporlarında hükûmet-i mahalliyye ile şiddetli ihtilâfâta, mücâdâlâta girişmeye mecbûr olduklarını ve Hırıstiyanlığı kabûl eden Arab ve Acemlerin intikām ve şiddetten kurtulmak üzere terk-i vatan ettiklerini okuyoruz. Maamâfîh bugün misyonerler burada kemâl-i istirâhatle çalışıyor ve açtıkları mektepten istifâde ediyorlar.

Misyonerlerin hükûmet-i mahalliyyeden ettikleri şikâyetlerin ne derece haklı olduğunu bilemez isek de zaten İslâmiyetin bu muhâcemât-ı ma'neviyye ve maddiyye-i salîbiyyeye karşı esbâb-ı müdâfaasının her hâlde cebr ü şiddet olamayacağı bunlara ancak maârif-i dîniyyemizi ilerletmek ve ictimâî seviyemizi yükseltmek, hikmet-i İslâmiyyenin rûhunu efkâr-ı umûmiyyeye ilkā etmekten başka meşrû' ve ma'kūl çâre-i tahaffuz ve galebe bulunamayacağı fikrindeyiz!

Beş altı sene evvel Musul'daki misyonerlik merkezi de takviye ve ıslâh edilmiş, hatta bu merkeze mensûb misyonerlerden biri büyük bir i'timâd-ı nefsle demiş idi ki:

– Artık bütün hâhişimiz, gayretimiz ile *İncil*'i Cezîretü'l-Arab'ın tâ kalbgâhına, dâhilinden Mekke-i Mükerreme'ye, hac tarîk-ı berrîsinin geçdiği **[27]** memâlik-i dâhiliyeye sâhib müstakil Necid hükümdârı memâlikine neşr ü ta'mîm etmek fırsatını bekliyoruz."

. . . . . .

Arabistan kıt'asında çalışan misyonerler içinde şu isimler hâiz-i ehemmiyyettir:

Stern ki: Tâ bin sekiz yüz elli târîhinde San'a, Bağdad'a seyâhatler etmiş Arab Mûsevîleri içinde Hırıstiyaniyet'i neşr ve ta'mîme çalışmıştır.

Bavyeralı bir Mûsevî olan Joseph-Wolf ki Hırıstiyanet'i kabûl ve Benedictin râhibleri silkine duhûl ile 1812'de kezâlik Yemen ve Bağdad kıt'alarında çalışmıştır.

Mister William Lethaby ki: Zevcesiyle birlikte Muâb cibâl-i menîasındaki Kerek mevkii urbân-ı vahşiyyesine vaaz ve telkīn-i dîn için 1884 senesinde pek çok fedâkârlıklar etmişlerdir. Kerek mevki-i cebelîsinin pek kalabalık ve mühim olduğu beyân edilerek buraya Arablarca Andenye şehri denilmesi de delîl gösterilmektedir. Bu William Lethaby Filistin Misyoner Cem'iyeti ile teşrîk-i mesâî ettikten ve 1892'de Bahreyn cezâirinden hareketle Cezîretü'l-Arab'ı garba doğru aykırlayıp geçmeye nâfile yere uğraştıktan sonra Aden'e avdet etmiş, el-yevm oradaki *İncil* Deposu Müdüriyeti'nde bulunmuştur.

1886 senesinde "Afrika-yı Şimâlî Neşr-i Dîn-i Hırıstiyaniyet Komitesi" Arabistan-ı Şimâlî'de ve Humus civarındaki kabâil-i bedeviyye içinde çalışmaya teşebbüs etmiş idi. İşte bu teşebbüs netîcesi idi ki: Mister Samuel-Van Tassel isminde bir Felemenkli 1890 senesinde ta'lîmât-ı mahsûsa ile bu havâlîye gelmiş, bedevî kabâili rüesâsından biri refâkatinde ve kabîle mevsim-i mahsûsunda sahrâya giderken, onlarla beraber hareket etmiş idi. Misyoner Cem'iyeti'nin resmî raporlarına nazaran mûmâileyh bu bâdiye-peymâ ihvân-ı dînimiz içinde "bâb-ı irşâdı arkasına kadar açık" bulmuş! Ancak Türkiye me'mûrîninin kabâilin eşhâs-ı ecnebiyye ile münâsebâtta bulunamaması hakkında müttehaz olan muâmelât-ı şiddet-kârâneleri netîcesinde parlak gāyelere mazhariyetinden mahrûmiyet hâsıl olmuştur.

Zevimer diyor ki:

"Bedevîlerin siyah çadırları altında ilk defa hakīkat-ı Hırıstiyaniyyeyi i'lâ etmeye teşebbüs eden bu kardeşimizin tecârib ve beyânâtı cidden hâiz-i ehemmiyyettir. Çünkü irşâdât-ı vâkıa bedevîlerin değil, ancak Türklerin mümânaatına tesâdüf ediyor…"

Biz bu uzak ümîdlerden, bütün millet-i merhûme-i İslâmiyye nâmına, nâm-ı celîl-i İslâmiyet'e istinâden, endişe etmemek fikrindeyiz, lakin esbâba tevessül hikmet-i İslâmiyyesi, emr-i dînîsi, bu hâricî ümîdler, sa'yler karşısında hâlâ mı mensî kalacak?

Van Tassel'in beyânâtına nazaran: Mûmâileyh bedevîleri pek misâfirperver ve mültefit, Arabca *İncil*'i, husûsiyle "Ahd-i Atîk" denilen *Zebûr* ve *Tevrat*'ı istimâa pek hâhişger bulmuştur. Diyor ki: "Şehirlerde tesâdüf edilen âsâr-ı taassubun bu bedevîler içinde zerresi yoktur, hatta şeyhleri irşâdât-ı münâsibe ile Pazar günleri kervânların hareket etmeyip istirâhat eylemesine bile iknâ' edebildim.."

Bu beyânâtın ne dereceye kadar doğru olduğunu ta'yîn ve tahdîd edebilmek mümkün değildir; maamâfîh: Evlâd-ı necîbe-i Arab'ın bâdiyede olsun, ma'mûrede olsun misâfirperverlikleri, efkâr-ı hürriyet-perverâneleri adetâ darb-ı meseldir. Buna ilâve edelim: Zaten dîn-i İslâm'ın ahkâm-ı ulviyyesi, Furkān-ı Mübîn'in irşâdât-ı hikemiyyesi *Zebûr* ve *Tevrat*'ı kendi lisânlarında onlara okuyan bir misâfir hakkında sâhib-i hâne için bir hakk-ı gadr ü zulm bahş etmez. Yine bu cümleden olarak akvâm-ı Sâmiyye'nin mefâhir-i ilmiyye, fedâkârî-i müttekıyâne ve şevket-i mâziyyesi ile meşbû' ve bütün akvâm-ı cihânca mutâ' ve makbûl tutulan kısâs-ı enbiyâ evlâd-ı İsmâil üzerinde hudûd-ı tabîiyye ve hakīkıyyesini geçmedikçe bit-tab' sû'-i te'sîr değil, hüsn-i te'sîr hâsıl eder. Kur'ân-ı azîmü'ş-şân dahi kütüb-i mukaddesenin zan ve tahrîf ile şâibedâr olmamış aksâmını mündericât-ı ulviyyesi miyânına koymamış mıdır? Bütün bu söylediğimiz şeyler misyonerlerin Arabların nezdinde terk-i dîn tavsiyesinin zannettikleri ve bazılarının da i'tirâf ettikleri vechile o kadar kolayca vücûda gelemeyeceğini i'lâm ve isbât ederse de, bu mülâhazât dahi ihvân-ı dînimizi zulmet ve iğfâle terk etmekliğimiz için bir sebeb, bir ma'zeret –hiç ve hiçbir zaman bir müşkilât önünde– teşkîl edemez.

Bunu isbâta hâcet yoksa da yüreğimize derd olan bir vesikayı şuraya yazmaktan vazgeçmedik: Afrika-yı Şimâlî Misyoner Komitesi'nin bildiğimize nazaran, on seneye kadar Arabistan-ı Şimâlî bedevîleri arasında muntazam bir teşkîlâtları vücûd bulamamış idi; lakin bütün Cem'iyet merâkizinde, mevâzi-i ibâdetinde her resm-i dînî icrâ olunurken Hırıstiyaniyetin teâlî-i müstakbeli istirhâmâtına aynen tercüme ettiğim şu satırlar ilâve edilir.*

"Arabistan-ı Şimâlî Hazret-i İsmâil'in hakīkī torunları olan kabâil ile meskûndur, bunlarda Suriye kıt'asında görülen kaba İslâmlık taassubu yoktur. Bu kabâil nûr-ı hidâyetten hissedâr olmaya müştâktır? **[28]** Cenâb-ı Hak hemen bu vazîfe-i tenvîr ve irşâdı icrâya hakkıyla müstaid içimizden fedâkârlar, sâîler çıkarsın!."

Maamâfîh Hırıstiyaniyet'in bu tehâlüklerini yukarıya nakl edilen duâ veya bed-duâlara, nazariyât ve hayâle münhasır kalmış zannetmeyelim: Çünkü on sekiz sene evvel Amerika Protestan cem'iyetleri de dâhil olmak üzere teşkîl edilen ittihâd ve iştirâk-ı mesâî netîcesi olarak tekrar Şimâlî Arabistan'a Suriye tarîkıyla girmek için Forder isminde biri gönderilmişse de, Şam tarîkıyla istihsâl-i metâlibe çalışırken bir kazâya uğramıştır.

Şubat 327, Göztepe

Ali Rıza Seyfi

---

* Van Tassel'in mecmûa-i mesâîsini okumak ve bu cümleden olarak birçok elîm hakīkatler öğrenmek isteyen zevât (Nort Africa 21. Lintnorhing, London; vol; 1880) (Afrika-yı Şimâlî 1890 senesine mahsûs cildi. Londra'da King'de Lintin Sokağında 21 numara) nâm eserin ve bir sene sonraki cildinin 21, 43, 59'ncu sahifelerine mürâcaat buyursunlar.

Konferans

AFRİKA'DA MÜCÂHİDÎN-İ İSLÂMİYYENİN AHVÂLİNE VE MÜSLÜMANLIĞIN İSTİKBÂLİNE DÂİR

Seyyâh-ı şehîr Abdürreşid Efendi hazretleri tarafından

–1–

27 Şubat 327, Ferah sahnesinde

–Selâmün aleyküm – Ve aleykümü's-selâm.

Efendiler, bu gece size arz edeceğim mes'ele, cümlenin fikrini işgāl etmekte olan mühim bir mes'eledir. O derece mühim ki bundan yalnız burada Türkiye'deki müslümanlar değil, bütün küre-i arzda mevcûd müslümanlar alakadardır. Binâenaleyh bu bâbda mümkün olduğu kadar îzâhât vermek istiyorum. Mes'eleyi yakında tetebbu' ettiğim, harbe fiilen iştirâk eylediğim cihetle söyleyeceklerimin tamâmiyle sıhhat ve mevsûkiyetine emîn olmanızı ricâ ederim. Mes'eleyi güzelce îzâh edebilmek için ibtidâsından başlayarak nihayetine kadar tafsîlât-ı lâzımesiyle arz etmeyi münâsib görüyorum. Vaktimiz müsâid olmazsa mâba'dini vakt-i âhara bırakırız.

Cümlenizce ma'lûmdur ki Trablusgarb mes'elesi öyle nâgehânî bir sûrette zuhûr etmiştir ki o güne kadar –ekâbir-i siyâsiyyemizden başka– hemen hiç kimsenin haberi yoktu. Herkes bayram şenliğini yapmakta iken bir âfet-i semâviyye gibi memleketin üzerine bir harb bulutudur ki çöktü, bayram yerine ortalığı mâtem kapladı. Şenlikler söndü, yerine zulmet kāim oldu.. Zannederim ki o günler herkesin hatırındadır.. Ortalığı bir şaşkınlık kaplamıştı. Nâzırımız, sadr-ı a'zamımız hepsi hayrete düştüler. Ne Roma'da sefîrimiz var, ne Trablus'ta valimiz, ne de harbe karşı tedâbîrimiz. Nâgehânî çıkagelen vahşî bir hayvan karşısında kalan halk gibi herkese bir şaşkınlık ârız oldu. Herkes gibi ben de şaşırmıştım, ben de telâşa düşmüştüm.

Beş, altı sene mukaddem Petersburg'da halk tiyatroda bulunduğu zaman hayvanât-ı vahşiyyeden biri nasılsa demir kafesten kurtularak herkese saldırmaya başlamış, bütün tiyatro halkını darmadağın etmişti. İtalya da tıbkı böyle vahşî bir canavar gibi mazlûm bir takım insanlar üzerine saldırmaya başlayınca tabîidir ki herkes şaşkınlaştı. Ben deli gibi olmuştum. Kendi hesabıma Roma'ya kadar gitmeyi bile göze aldırmıştım. Birkaç gün geçti. Herkes gibi ben de aklımı başıma topladım. Roma'ya gidecek yerde Trablusgarb'a gitmeyi muvâfık buldum.

Tabîi o zamanlar hepinizin hatırındadır. Maamâfîh bazı vekāyi' vardır ki bugün için zikre şâyândır. Ez-cümle o günün vüzerâsı, vükelâsı biraz aklını başına toplar toplamaz geceyi gündüze katarak çalışmaya başladılar. Sadrıa'zam Said Paşa sadârete geçiyor. Bir taraftan eâzım-ı ricâl ile istişâreler oluyor, diğer taraftan sabahlara kadar Meclis-i Vükelâlar ictimâ' ediyor. Herkes bir türlü beyân-ı fikr ediyor. O sırada idi ki en akıllılardan, milletin en büyük en meşhûrlarından birisi "Bu mes'elede müdâfa'a etmek cinâyettir" demişti. Zannederim umûmunuzun kulağındadır. Bu söz, benim kalbime İtalyanların hançerinden daha ziyâde saplanmıştı. Onun için hiç unutamam, efendiler, o vakit müdâfaa cinâyettir diyenlerin fikrine kapılarak müdâfaa edilmeyeydi, bugün bu şanlı zafere nâil olabilir miydik? İşte müdâfaa ettik ve bu azm-i kahramânâne ile koca bir İslâm kıt'asını kurtardık. Bugün efendiler, emîn olunuz, Trablusgarb kurtulmuştur, bu mübârek cüz'-i vatan kat'iyyen o miskin İtalyanlara teslîm olunmayacaktır. (Alkışlar)

Efendiler, Trablusgarb mes'elesi iki üç Osmanlı, yahud otuz milyon Osmanlı mes'elesi değildir. Bu mes'ele âlem-i İslâm'ın hayat, memât mes'elesidir. Her ne kadar Avrupalılar vaktiyle o güzel memleketleri paylaşmış iseler de mes'elenin âkibeti hiç umulmayan bir şekil aldı.

Birkaç günde örtbas edileceği zannolunurken bütün dünyâyı sarstı. Bu mes'ele Avrupalıların şark, bilhassa Müslümanlık hakkında besledikleri efkâr-ı desîsekârîlerini büsbütün tebdîl etti, i'tikādındayım. Efendiler, şuna emîn olunuz ki bugün Avrupalıların veya onlara peyrev olan bazı küberâmızın nazarında en vahşi, en şâyân-ı istihfâf addolunan bir mes'elenin ittihâd-ı İslâm mes'elesinin esası bu vesîle ile bugün kurulmuştur. Avrupalılar ne düşünürlerse düşünsünler, Trablusgarb mes'elesi bu büyük mes'elenin esâsını kurdu, hem altından te'sîs etti. (Alkışlar)

İşte hakîkat meydanda. Biz hareket eder etmez evvel be-evvel Mısır iştirâk etti. Sonra baktık her tarafta ittihâd sadâları yükseldi. Tâ Hindistan'a, Mecûsîlere kadar te'sîr etti. Afganistan'da bilhassa emir vüzerâsını topladı, milletini fiilen iştirâke da'vet etti, kendi **[29]** evlâdlarını harbe göndermeye teşebbüs eyledi; milletine dedi ki: "Bu mes'ele bütün âlem-i İslâm'ın hayat, memât mes'elesidir." Yirmi beş bin rupiye iâne verdi ve her ihtimâle karşı hazırlandı.

Trablus'da dört beş ay dolaşıp avdet ettikten sonra evimde bir mektup buldum, Cava'dan gönderilmiş. Orada mücâhidîn-i İslâmiyye için para toplamışlar. Nereye göndermek lâzım geldiğini soruyorlar. İkinci mektup da Hindistan'da Lahor şehrinden gönderilmiş. Gāyet uzun bir mektup. Bundan mâadâ aksâ-yı şarktan Japonlar, orada te'sîs olunan İslâm Cem'iyeti a'zâları gönüllü göndermek için bizimle istişârede bulundular. Sonra mes'ele uzamayacaktır, zahmete katlanmaya değmez dedik gelmemelerini tavsiye ettik.

İşte hep bunlar ittihâdın esâsı kurulduğunu gösterir. Her ne kadar bunlar, saded hâricinde ise de sırası geldiği cihetle söyledim, kusûrumun afvını ricâ ederim.

Her ne ise o şaşkınlıklar zâil olur olmaz herkes dârü'l-harbe gitmeye başladı. Ben de duramadım, bir ateştir kalbimi kapladı. Gitmeden rahat olamadım. Vâkıa benim elimden bir şey gelmez, fakat hiç olmazsa cihâd i'lân edenlere su vermeye yararım â.

Üç gün sonra ale'l-acele hareket ettim. Osmaniye vapuru Marmara'ya açılır açılmaz birçok yoldaşlar bulduk. Lisânlarımız söylemezse de kalben tanıştık. Anladık ki pek çoklarımız oraya gidiyor.

Tebdîl-i kıyâfet eylemiş zâbitler, hüviyetini ketm etmiş siviller… Vapur dolu. Lisânlarımız sâmit, fakat gözlerimiz konuşuyor. İzmir'e varıncaya kadar bu hâl devam etti. Nihâyet orada dayanamadık, birbirimize açıldık.

İzmir'e gelir gelmez her tarafdan beşâretli havâdisler aldık: İtalyanlar şöyle mağlûb oldu, böyle münhezim oldu… Bunlar şevkimizi artırdı. Oradan Pire'ye geldik orada da işittik ki İskenderiye'de Trablusgarb muvaffakiyetinden dolayı büyük bir sevinç, büyük bir hareket, nümâyiş olmuş. Vapur ahâlîsi söylediler. Fakat hakkıyla künhünü idrâk edemedik. Nedir, derken İskenderiye'ye yaklaşmaya başladık.

O sırada vapurda Kâmil Paşa hazretleriyle görüşüyordum. Zaten burada da birkaç defa mülâkātımız vardı. Bu mes'eleye dâir fikr-i âlîlerini istifsâr ettim. Çünkü böyle mühim mes'elelerde gāyet büyük bir diplomatın fikrini anlamak her hâlde mûcib-i istifâdedir. Diğer mes'eleler hakkındaki suâllerime lütfen cevap verdiler.

Nihâyet söz Trablus'a intikāl edince dedim ki: –Bu husûsda fikriniz nedir? Bunun üzerine dedi ki: –Bu, hallolunmuş gibi bir şeydir. Fakat ben, kendi hesâbıma Bingazi'nin kurtarılmasına çalışacağım.

Demek kendi hesâbına Trablus'u gözden çıkarmıştı. Tabîîdir ki bu siyâset benim hoşuma gitmedi. Fakat büyük adama bir şey demek de mümkün olamazdı. Şu kadar ki canım pek sıkılmıştı. Zîrâ bu pek eski siyâsetlerimizdendir. Bir mes'ele çıkınca hep nısfını fedâ ile halletmeye çalışmışlar. Ne vakit Avrupa bir mes'ele çıkarmışsa tehdîd etmiş, blöf yapmış, hâsılı ne yapdıysa yapmış, yarısını almış, sonra işi sulha bağlamışlar. Bunun için bu siyasetten hoşlanamadım. Maa hâzâ Kâmil Paşa gāyet haklı idi. Zîrâ bütün cihânca ma'rûf olan bu racül-i siyâset etrâfı teftîş ve tedkîk ettikten sonra bu fikre zâhib olmuş idi. Etrâfa baktı, bizim gevşekliğimizi gördü, sonra da hazırlığımız hiç yok.. Tabîi bir diplomat için başka ne söylenebilirdi.

Fakat ben başka türlü düşünüyorum. Müslümanlar hakkında her zaman Cenâb-ı Allah'a i'timâd ediyorum. Odur müsebbibü'l-esbâb, odur her şeyi halk eden. Vâkıa Trablus'da kuvvet nâmına bizim bir şeyimiz yok, vâkıa onların topları, tüfekleri, donanmaları, tayyâreleri, hâsılı her şeyleri mebzûl; fakat bir kuvvet, beşerin fevkinde bir kuvvet vardır ki ona karşı kâinâtın ehemmiyeti yoktur. Biz bu yokluklar içinde ona dayanırız. Emîniz ki o kuvvet mazlûmu himâye eder, zâlimi ser-nigûn eder. Biz [1](وَاُفَوِّضُ اَمْرِی اِلَی اللّٰہِ) deriz. Biz [2](وَمَا تَوْفِیقِی اِلَّا بِاللّٰہِ) deriz. Onun için dâimâ o Hazret-i Zü'l-Celâl en müşkil zamanlarımızda imdâdımıza yetişmiş ve inşâallâh dâimâ da yetişecektir. Kalbimiz tamâmıyle buna mutmain olmalı. Zîrâ ani'l-yakīn bu hârikaları gördük. Bugün Trablus'ta asker nâmına, mühimmât-ı harbiyye nâmına neyimiz var…

Şunu ıstıtrâren arz edeyim ki Trablus diyorsam maksadım Bingazi'dir. Çünkü ben ancak Bingazi mıntıkasını biliyorum. Oraya gittim. Trablusgarb cihetini bilmiyorum. Çünkü oraya gitmedim. Onun için söyleyeceğim sözler hep Bingazi tarafına âiddir. Trablus dersem sözümü Bingazi tarafına atf ediniz…

Ben bu şark cihetini, ki Enver Paşa'nın taht-ı kumandasında bulunuyor, biliyorum, bu tarafdaki asâkir-i nizâmiyyemiz nihayet beş yüzü tecâvüz etmez. Onun da birçoğu sakat makat, hasta, hep eskiden kalma, kalan kısmı hep mücâhidîn-i kirâm, gönüllü. Zâbitânımız var, onlar da gönüllü.

Şimdi zihninize bir suâl tebâdür eder: Neden oradaki askerimiz az olmuş? Bu suâlin cevabından sarf-ı nazar edelim. Yalnız şunu bilelim ki askerin orada bulunmaması ayn-ı isâbet olmuştur. Bu, en büyük bir muvaffakiyettir. Sırası gelince esbâbını arz edeceğim, netîcede de vâzıhan bu hakīkat anlaşılacak.

Ben kendi i'tikādımca Trablus mes'elesi hakkında şimdiden tebşîrâtta bulunacağım. Zîrâ içinde bulundum; ahîrini tamâmiyle hesâb ettim. Bugünkü hâl ve keyfiyet bunu gösteriyor ki; Enver Paşa'nın ve sâir erbâb-ı hamiyyetin çalışmaları sayesinde inşâallâh mes'ele tamâmıyle bütün âlem-i İslâm'ın arzûsuna muvâfık sûrette hallolunacaktır. Hatta bütün Avrupa **[30]** bizi sıkıştırsa, Bâbıâlî'yi tazyîk edecek olsa onlar bize diyecekler ki: Siz kendi hesâbınızı görün, biz kendi kendimizi müdâfaa ve idâre ederiz.

Çünkü esliha istemiyorlar. Erzâk istemiyorlar. Zaten bizim ehl-i İslâm için silâhın lüzûmu yok, ben bu i'tikāddayım. Düşmanlar fabrikalar yapıyorlar, silahlar hazırlıyorlar, önümüze gelince vurur alırız. Nitekim işte alıyorlar. Bugün Trablus'da alınan esliha ve mühimmât bizim için kâfî ve vâfîdir. Bugün alınan fişenkler bir sene muhârebeye kifâyet eder. Bizim kuvvetimiz kuvvet-i îmândır. İnşâallâh bunları tafsîlâtıyla birer birer îzâh edeceğim.

–mâbâ'di üç bu kadar daha var–

ŞUÛN

Trablusgarb:

Şeyh Senûsî hazretlerinin ma'rûzâtı – *Neue Freie Presse* gazetesinin mevsûkan istihbârâtına nazaran Şeyh Senûsî hazretleri Şubat'ın yirmi dokuzunda Bâbıâlî'ye ma'lûmât-ı ma'rûzât-ı âtiyyede bulunmuştur: "Düvel-i mu'azzamanın Devlet-i Osmaniyye'yi sulha icbâr için yeniden teşebbüsâtta bulunduklarına dâir bazı haberler aldım. Trablus ve Berka kıt'alarındaki mücâhidînin adedi ve levâzım-ı harbiyyesi İtalyanların ebedî bir sûrette dâhile ilerlemelerine mâni' olmaya kâfî bulunduğu nezd-i âcizîde muhakkak olduğundan ve umûm Afrika-yı Cenûbî İslâm'ın şeref ve namusunu müdâfaa için kanlarının son damlasını isâleye ahd ü peymân eylemiş olduklarından hiçbir vechile sulh teşebbüsâtına ehemmiyet verilmemesi ma'rûzdur."

Şeyh Senûsî hazretlerine hedâyâ-yı şâhâne – Seyyid Şeyh Senûsî hazretlerine birinci rütbeden bir kıt'a nişân-ı âlî-i Osmânî ve bir murassa' kılınç ve zarîf kıymetdâr bir seccâde

[1] Mü'min, 40/44.
[2] Hûd, 11/88.

ile bir murassa' sâatin nâm-ı hümâyûna olarak Enver Bey vâsıtasıyla i'tâsı hakkında irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-sâdır olmuştur.

Yemen:

Dahyânî Kabîlesi'nin mağlûbiyet ve arz-ı mutâvaatı –Yemen Kuvâ-yı Umûmiyye Kumandanı İzzet Paşa tarafından Harbiye Nezâreti'ne keşîde edilen bir telgrafnâmede İmâm Yahya hazretlerinin mensûbîninden Seyfü'l-İslâm Muhammed Hâdî'nin, Dahyânî Kabîlesi üzerinde büyük bir gālibiyet ihrâz eylediği bildirilmektedir. Dahyânî Kabîlesi Yamlılar mevkiine çekilerek arz-ı mutâvaata mecbûr kalmıştır.

Bu Dahyânî Kabîlesi'nin reîsi Ebû Kasım ed-Dahyânî İmâm Yahya'nın muhâlifidir. Öteden beri Zeydîliğin umûmî imâmetini elde etmek için çalışmış, hattâ birçok defalar İmâm Yahya ile müsâdeme etmiştir.

İdrisî'nin hezîmeti – İtalyanlardan istiâne sûretiyle Makām-ı Hilâfet-i İslâmiyye ve Saltanat-ı Osmâniyye aleyhine harekete cür'et etmekle bütün âlem-i İslâm'ın nefrînine bi-hakkın mazhar olmuş olan İdrisî bu defa bir makhûriyet-i şedîdeye uğratılmıştır.

Ma'lûm olduğu üzere bu hâin devletimizin İtalya ile harbde bulunmasından Bahr-i Ahmer'e yeniden sevkiyât-ı askeriyye icrâsında donanma i'zâmında ma'zûr olmasından bil-istifâde düşman-ı denîden aldığı esliha ve cephane kuvvetiyle Asîr kıt'asında bulunan kuvve-i askeriyyemizi tazyîk emel-i hâinânesinde bulunmuş ve fakat kahraman askerlerimizin ve onlara iltihâk eden hamiyet-mend ahâlînin müdâfaa-i dilîrâneleriyle nâil-i emel olamamış, merkūmun İtalyanlarla müttehiden hareket gibi bir denâet-i şenîayı irtikâb eylemesinden pek ziyâde münfail olan Yemen Zeydî İmâmı Yahya bin Hamîdüddîn hazretleri de bu hâini kahr ve tedmîrde asâkir-i Osmâniyye'ye muâvenet etmek üzere bir kuvve-i kâfiyye i'zâm etmiş idi.

İşte bu kuvvet ahîren Asir'e muvâsalat ve kuvve-i askeriyye-i Osmâniyye ile birleşmiş olmağla tertîbât-ı mukteziyye bil-icrâ Hasâviye mevkiinde te'sîs-i karârgâh olunduğu sırada İdris keyfiyetten haberdâr olarak güyâ kuvve-i azîmeyi olduğu noktada basdırarak fena hâlde bozmak fikr-i sakīm ve fâsidiyle dokuz bin şakīden mürekkeb olan çetesi efrâdını birden bire üzerlerine göndermiş ve nâgehânî bir hücûm icrâ ettirmiştir. Yedi sâat devam eden muhârebe-i hûn-rîzâneden sonra gerek asâkir-i Osmâniyye'nin ve gerek İmâm Yahya hazretleri tarafından gönderilen kuvve-i muâvinenin hamelât-ı şîrâne ve dilîrânesine tâb-âver-i mukāvemet olamayan İdris havene-i fesedesi münhezimen ve makhûren dağılmışlardır. Rûmî Şubat'ın on beşinci günü vukū' bulan bu müsâdeme İdris avenesinin bir daha yerlerinden kıpırdamayacak sûrette izmihlâlini mûcib olmuştur.

Mısırlılar-İtalyanlar:

Mısır'da tezâhürât-ı vatan-perverâne –Kahire'de münteşir yevmî *el-Müeyyed* gazetesinde okunduğuna göre Kahire'de bir İtalyan sosyetesi tarafından Ehramlar kurbünde kâin bir hotelde, İtalyanca bir konser ve müsâmere tertîbi mutasavver imiş. İtalyanların Trablusgarb müslümanları hakkında revâ gördükleri muâmelât-ı vahşiyânelerinden müteneffir olan Osmanlı Mısırlılar mezkûr müsâmerenin İtalyan lisânıyla tertîb olunması aleyhinde protesto etmişlerdir. Mezkûr gazetenin mütâlaât-ı mûşikâfânesine bakılırsa bu hareket-i nâ-be-cânın İtalyanlar tarafından ihtiyâr olunması keyfiyeti, Mısır müslümanlarının hissiyât-ı dîndârâne ve insâniyet-kârânelerini tahrîk ve tahdîş maksadına mebnîdir.

§ Aynı zamanda İskenderiye'de bulunan İtalya tüccârı, Bingazi ve civârında bulunan İtalyan hempalarına sûret-i hafiyyede yiyecek ve içecek tedârik ve irsâl ettikleri hâlde Hükûmet-i Mısriyye tarafından mümânaat olunmamak sûretiyle kavâid-i bî-tarafînin ihlâl edilmekte olduğunu *el-Müeyyet* gazetesi yazıyor.

§ Yine mezkûr gazetenin beyânâtına göre Osmanlı-İtalya muhârebesinin ibtidâsından bu âna kadar Trablusgarb mücâhidleri nâmına Mısır hamiyet-mendânı tarafından derc olunan iânâtın mikdâr-ı yekûnü on bin beş yüz otuz beş Mısır lirasına bâliğ olmuştur.

§ Bingazi ve civarında İtalyanlarla muhârebe etmekte olan Umûm Kuvâ-yı Osmâniyye Kumandan-ı gayûru Enver Beyefendi tarafından Kahire'de teşekkül eden Hilâl-i Ahmer hey'etleri reisi *el-Müeyyed* gazetesi sâhib-i âlîsi Şeyh Ali Yusuf Efendi hazretlerine bir mektup yazılıp himemât-ı mütevâliye-i Hudâ-pesendânesine karşı samîmî bir sûrette teşekkür olunmuştur.

[31] § *el-Müeyyed* gazetesi tarafından Trablus'la Bingazi'ye sûret-i mahsûsa[da] i'zâm olunan muhâbirler, kuvâ-yı Osmâniyye ile mücâhidîn-i İslâmiyyenin İtalyanlara karşı takınmış oldukları vaz'iyet-i kahramâneyi günü gününe Mısırlılara tebşîr eylemeleri üzerine umûm Mısırlıların fevkalâde bir sûrette sürûr ve tesellîlerini mûcib olmuştur. Bunun üzerine Trablus ve Bingazi'de bulunan Hilâl-i Ahmer hastahânelerine lüzûmu kadar âlat ve edevâtın Mısır'dan irsâli takarrur etmiştir.

§ Trablus'la Bingazi ordugâhlarına gerek muvazzaf ve gerek gönüllü olarak tıyb-i hâtırlarıyla iltihâk eden Mısırlı zâbitlerin meydân-ı harbde göstermiş oldukları besâlet ve şecâatlerine mükâfaten Osmanlı Harbiye Nezâreti tarafından rütbelerinin terfiiyle muayyenâtlarının tezyîdi husûsunda gösterilen nevâzişât umûm matbûât-ı Mısriyyece tahsîn ve teşekkürle telakkī olunmuştur.

Almanya:

Umûm müslümanlara beyânnâme – Almanya'da mukīm müslümanlar tarafından bilumum ihvân-ı dîne hitâben tastîr olunan Arabca beyânnâmenin tercümesidir:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Bize ni'met-i İslâmı inâyet ve ihsân buyuran Zât-ı ecell ü a'lâya hamd ü senâ, hayru'l-enâm olan Peygamberimiz efendimiz hazretlerine dahi salât ve selâmımızı ihdâ ve bilumum ihvân-ı dînimize tahiyyâtımızı inbâ ve haklarında hidâyet-i ilâhiyye-i hâtimeyi niyâz ve hüsn ü tazarru' eyledikten sonra kâffe-i ihvân-ı dînimize beyân eyleriz ki:

Ma'lûmunuz olduğu üzere sâhib-i makām-ı hilâfet-i uzmâ ve hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn olan Devlet-i Osmâniyye'ye karşı İtalya hükûmet-i zâlimesi izhâr-ı bağy u udvân eyleyerek Afrika'da kâin ve Mısır'a hem-hudûd bulunan Trablusgarb Vilâyeti'ne hücum eyledi. [1](وَاِنَّ هٰذِهٖ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً) âyet-i kerîmesiyle bilumum müslümanların ümmet-i vâhide ve [2](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ) nass-ı celîli ile de cümlesinin kardeş bulundukları sâbit ve bunların [3](اَلْمُؤْمِنَ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ الْمَرْصُوص يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا) hadîs-i şerîfinin delâletiyle yekdiğerlerine muâvenetleri vâcibdir.

Vâcib Teâlâ ve Tekaddes hazretleri [4](فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا) âyet-i kerîmesiyle bize teaddî edenlere biz de mukābele-i bil-mislde bulunmamızı fermân buyurmuştur. Binâenaleyh Allah'a, yevm-i âhirete, melâikeye, kütüb-i münzeleye, enbiyâ-yı kirâma îmân ve i'tikād eden her müslim ve müslimeye ihvân-ı dînimize sell-i seyf-i udvân eden düşmana mâlen ve bedenen karşı koymak [5](وَجَاهِدُوا) fermân-ı Rabbânîsi mûcebince bir vecîbedir. Acaba din kardeşlerimize zulmen hücûm eden İtalya gibi bir düşmana karşı durmaktan büyük bir mücâhede, rızâ-yı Bârî'yi tahsîl için bundan büyük bir vesîle tasavvur olunabilir mi? İşte buna binâen biz de ey ihvân-ı dîn, iktidâr ve istitâatınız nisbetinde mâlınızla, canınızla bu muhârebede Hilâfet-i Muazzama'ya muâvenette bulunmaya Trablusgarb'daki mücâhid kardeşlerinize yardım etmeye, şu zâlim, bâğî İtalyanlarla muâmelât-ı ticâriyyenizi, içinizde, memleketlerinizde bulunan İtalyanlarla münâsebâtınızı kat' etmeye sizleri da'vet ediyoruz. Bu ricâmızı bütün ihvân-ı dînimize bildirmenizi, takdîm eylediğimiz nüshaları cevâmi' ve mesâcidde de okutmanızı, münâsib göreceğiniz vesâit ile neşr ü ta'mîm eylemenizi istirhâm eyleriz. Bir de şurası ma'lûmunuz olsun ki bu da'vetnâmemiz âlem-i İslâm'ın her tarafına gönderilmiştir. Hemen Cenâb-ı Hak sizlere tarîk-ı savâbı ilhâm ve bu farîza-i dîniyyeyi edâ eylemenizden dolayı ecr-i cezîl ihsân buyursun.

Hindistan:

Hind müslümanlarının hissiyâtı. –Bu hafta zarfında Hindistan'dan aldığımız gazetelerde mütâlaa olunduğuna nazaran Bombay, Madras, Haydarâbâd, Deccan, Delhi, Amritsar cem'iyât-ı İslâmiyyesi İtalyanların Trablusgarb'la Bingazi'de icrâ etmekte oldukları harekât-ı hûnhârâne ve vahşiyânelerini Hind hükûmeti vâsıtasıyla İngiltere Devleti nezdinde yeniden protesto etmeye karâr vermişlerdir. Dînen ve ma'nen doğrudan doğruya makām-ı muallâ-yı Hilâfet'e merbût bulunan Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesi vesîle düştükçe Osmanlılara karşı da izhâr-ı sadâkat ve ihlâs etmeyi vecîbe addeylediklerinden dolayı umûm Osmanlılar tarafından hissiyât-ı hâlisânelerine mukābil senâ ve teşekkür etmek vazîfe-i nazîfesini deruhde etmekle gazetemiz mübâhîdir.

İngiltere kralı ve kraliçesi hazerâtının Hindistan'a vukū' bulan seyâhat ve ziyâretleri esnâsında Hindli kardeşlerimizden İtalyanların tecâvüzât-ı gaddârâneleri hakkında defaâtle krala mürâcaat edilmiş idi. Kral hazretleri bu bâbda kendilerini tatyîb ve tatmîn-i hâtır etmiş ileride Devlet-i Aliyye'nin lehinde olmak üzere teşebbüsât-ı mühimmede bulunacağını kendilerine vaad eylemiş idi. İtalyanların harekât-ı hod-serâne ve bâğiyânelerinden bî-zâr olan Hind müslümanları, İtalya emtia ve ticâretine karşı boykotaj i'lân etmişlerdi. Bu kere mezkûr boykotajın ebedî ve dâimî bir sûrette icrâsı husûsuna Hind putperestleriyle müslümanları beyninde i'tilâf hâsıl olduğunu Hindistan gazeteleri yazıyor.

Hindistan'ın Lahor şehrinde intişâr eden yevmî *Pise Ahbâr* gazetesinin tedkīkāt-ı amîkası netîcesinde bu âna kadar umûm Hindistan'daki boykotaj yüzünden İtalya emtia ve ticâretine var olan zarar ve ziyânın mikdârı iki milyon İngiliz lirası tahmîn olunduğu anlaşılmıştır.

Hindistan'da İtalyanlara karşı hâsıl olan hiss-i nefret ve işmi'zâz umûma sirâyet etmiş ve putperestlerle müslümanlar arasında bu noktada ittihâd ve ittifâk-ı tâm husûle gelmiştir.

[32] Sumatra ve Cava:

Cava ve Sumatra adaları ahâlî-i İslâmiyyesi tarafından Trablusgarb mücâhidîn-i İslâmiyyesi nâmına iânât-ı külliyye derc olunmaya başlamıştır. İânât-ı mezkûre komisyonu riyâsetine de tebaa-i Devlet-i Osmâniyye'den ve Hadramut sâdât ve eşrâfından olup orada mütemekkin bulunan Seyyid Habîbürrahman Efendi hazretleri ta'yîn olunmuştur. İânât-ı mezkûreden başka mücâhidîn-i İslâmiyyeye yaprak sigaralarının da gönderilmesi takarrur etmiştir.

Cenûbî Afrika:

Ahîren Cenûbî Afrika'da İngiltere'nin Natal müstemlekâtında kâin Durban şehrindeki müslümanlar tarafından gāyet muazzam ve muhteşem bir miting akd olunmuştur. Bu miting hakkında Durban'daki Hilâl-i Ahmer İâne Cem'iyeti Reîsi Davud Muhammed ve Osman Ahmed efendiler tarafından Harbiye Nezâret-i Celîlesi'ne 8 Şubat 1912 târîhli arîza ile beyân-ı ma'lûmât olunmuştur.

Bu mitingde bulunanlar tarafından umûm Natal müslümanları nâmına İtalyanların Bahr-i Ahmer ve Ka'be-i Ulyâ civârında dolaşarak İslâmların hissiyât-ı dînîyyesini rencîde etmelerinden dolayı İngiltere Hâriciye Nezâreti'ne bâ-telgraf şikâyet edildiği gibi, makām-ı Sadâret-i Uzmâ'ya bir telgrafnâme keşîde edilerek muvaffakiyât-ı Osmâniyyeden dolayı da arz-ı tebrîkât edilmiştir.

İran:

İran'ın kanlı günleri – İran-ı Cenûbî ahvâli bir dereceye kadar kesb-i salâh eylemiş gibi görünüyor. İngiltere tarafdârı bulunan Kavam-zâde'nin Şiraz-Fars Eyâleti fermân-fermâlığına ta'yîn olunması sûretiyle o civârlarda âsâyiş ve sükûn rû-nümâ olmaya başlamıştır. Kavam-zâde öteden beri İran meşrûtiyeti aleyhdârı olmakla müştehirdir. Eski devirde tegallüb ve istibdâd yüzünden milyoner olan bu âilenin reîsi

[1] Metinde (امتكم) kelimesi atlanmıştır. Mü'minûn, 23/52.
[2] Hucurât, 49/10.
[3] (المرصوص) olmaksızın, Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü's-Salât, 87.
[4] Bakara, 2/194.
[5] Mâide, 5/35'te ve muhtelif âyetlerde "savaşın" anlamında geçmektedir.

büyük Kavamüddevle İran inkılâbı esnâsında İran ahrârından Nimetullâh Burûcerdî tarafından kurşunla itlâf edilmiş idi. İran-ı Cenûbî yollarında âmed-şüd eden kârvânlara karşı vukū' bulan bütün yağmagerlikler Kavam-zâdelerin tarafdârânı olan kabâil tarafından tertîb edilmekte idi. İngiliz tüccârânının zarar ve ziyânlarını teşkîl eden ahvâl-i mezkûre ahîren İngilizin teşebbüsât-ı fi'liyyede bulunmalarını intâc eyledi. Şöyle ki Hindistan'dan iki yüz nefer süvarinin İran-ı Cenûbî'ye i'zâmı ahîren kararlaştı. Vilâyât-ı cenûbiyyenin âsâyişiyle haydûdların hecemât-ı mütevâliyyesine ma'rûz kalan kavâfilin serbestçe seyr ü sefer etmelerini te'mîn için Nizâmü's-Saltana salâhiyet-i fevkalâde ile hükûmet-i mahalliyye tarafından Şiraz'a i'zâm ve ta'yîn olundu. Vali-i müşârun-ileyh Kavam-zâdelerin vücûdunu kendi icrâātına mâni' görmesi üzerine nâgehânî bir sûrette tevkīfleri cihetini iltizâm etmiş ve İngiltere hükûmetinin Şiraz'daki konsolosunun müdâhalesi netîcesinde Avrupa'ya teb'îdleri takarrur eylemişti. Esnâ-yı râhda iki kardeşlerden biri eşkıyâ tarafından itlâf edilmesi üzerine küçük kardeş firâr edip Şiraz'a muvâsalat ettikten sonra İngiltere konsülatosuna ilticâ ve dehâlet eylemeye muvaffak olmuştur. İngiltere'ye mâil olan bu adam en sonra umûm Şiraz ile havâlîsine vali-i umûmî ta'yîn edilmiştir.

İran-ı Şimâlî'nin en mühim eyâletlerinden ma'dûd olan Azerbaycan ahvâlinin kesb-i sükûn eylemesi, Rusların harekât-ı dürüştânelerinden münbais olmuştur. Ruslar Tebriz'de istedikleri gibi davranıp, kendi âmâl ve ihtirâslarına mukāvemet eden veyahud âtiyen karşı gelebilecek her mütefekkiri astılar, kestiler, ipten, kazıktan güç hâl ile tahlîs-i girîbân edebilen zavallılar ise ahîren hudûd-ı Osmâniyye'ye ilticâ etmek sûretiyle tahlîs-i girîbâna muvaffak oldular.

Azerbaycan idâre-i umûru gereği gibi el-yevm Ruslar elindedir. Kendi tarafdârlarını valiliğe, vali muavinliğine ta'yîn edip onlar vâsıtasıyla zavallı ahâliyi arzûları vechile istîsâl ediyorlar. Bu âna kadar Rusya'nın tîğ-i kahrına dûçâr olup mevte mahkûm olan eşhâsın adedi iki yüzü tecâvüz etmiştir. Aynı zamanda ahâlî-i mahalliyyenin silahları da Rusya asâkiri tarafından –her ihtimâle karşı– tecrîd edildi. Mekâtib, medâris, cevâmi' kâmilen kapattırıldı.

Tebriz'de birkaç ay evvel yevmî birkaç gazete intişâr ettiği hâlde el-yevm bir tek gazete bile neşr edilmemektedir. Ahâliye hariçten vürûd eden ve ahâlî tarafından hârice gönderilen mekâtîb ve muharrerâtın cümlesi Rus me'mûrları tarafından sıkı sûrette kontrol ediliyor. Aynı zamanda İran meşrutiyetine fiilen darbe vurmak isteyen Muhammed Ali ile Sâlârü'd-Devle'ye İran hükûmetinden îcâb eden tahsîsâtı da Rusya koparmaya muvaffak oldu. Şimdilik İran'a yüz bin lira ikrâzâtta bulunmak sûretiyle İran'ın hayât-ı maddiyesini taht-ı inhisâra almak isteyen Rusya ve İngiltere devletleri verecekleri paranın mahall-i sarfını daha şimdiden hazırlamışlardır. İran asâkirine kumanda edecek olan Rus zâbitlerinin keselerine girecek olan bu para ancak iki ay kadar istihlâk edilecek ve akībinde de Rusya ve İngiltere devletleri tarafından arkası yetiştirilecektir.

Gitgide İran borç altına girecek ve karşılık olmak üzere bütün menâbi'-i servetini "yeni misâfirler"e terk etmeye muztar kalacaktır. Kuvâ-yı maddiyye ve askeriyyesi bu derece mahsûr ve mahdûd olan İran, o zaman gereği gibi Rusya ve İngiltere kucağına atılmaya mecbûr bulunacaktır. İran umûru hakkında esâsen Sazanof'la Edward Grey beyninde öteden beri i'tilâf-ı kavî hâsıl olmuş, İran Meclis-i Millîsi'ndeki fırka münâzaâtı her iki devletin âmâl-i harîsânelerini tezyîde hizmet etmiştir.

Vaktiyle batş u şiddete mâlik olan İran an'anâtını, mecd ü azametini, şevket ve ihtişâmını gāib etmiş, en sonra istiklâlini de gāib etmeye mahkûm olmuştur.

يوم نوبت می زند بر طاقم افراسیاب
پرده داری می کند برقصر قیصر عنکبوت

Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib Matbaa-i Tevsî'-i Tıbâat

(Tab'-ı Sânî)

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

21 Mart 1912 | 2 Rebîülâhir 1330 | Perşembe | 8 Mart 1328 | Cild: 8 - Aded: 185

TEFSÎR-İ ŞERİF

Bismillâhirrahmânirrahîm

(وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولٰى)[1] Âyet-i kerîmesi, sonradan gelecek vahiylerin evvelkilerden daha hayırlı olacağını; çünkü dinin kemâli, ni'met-i ilâhiyyenin tamamı onlar sâyesinde kābil olabileceğini tebşîr ediyor.

Yoksa aleyhissalâtü vesselâm efendimiz için âhiretin dünyâdan daha iyi olması pek âşikârdır. Onun için "âhiret"e âhiret, "ûlâ"ya da dünyâ ma'nâsı vermek o kadar mülâyim gelmiyor. Hakîkat, vahyin başlangıcı ile sonları arasındaki fark ne büyüktür! (اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ...)[2] âyetlerindeki icmal nerede! Sonraları inen âyât-ı celîledeki, o, akāide, ahkâma âid tafsîl nerede!

Hazret-i Peygamber'in yetim olup evvelâ dedesi Abdulmuttalib'in, sonra amcası Ebû Tâlib'in himayesi altında yaşadığı ma'lûmdur. Burada tafsîle lüzum görmüyoruz.

Gelelim (وَوَجَدَكَ ضَالّاً فَهَدٰى)[3] âyet-i kerîmesine. Aleyhissalâtü vesselâm efendimiz daha çocukluğunda iken muvahhid idi, ahlâkın en temizine mâlik idi; hiç bir saneme tapmadı, hiç bir fenâlık yapmadı. O derecede ki: Kavmi arasında doğruluğun timsâli tanılır, herkes tarafından "el-Emîn" diye anılırdı.

Şirkten yahud nefse mağlubiyetten ileri gelecek dalâl onun zât-ı kerîminden dünyalar kadar uzak durur, civâr-ı tâhirine yaklaşmaktan korkardı.

Meb'ûs olduğu milletçe şahsı muhterem görülsün de sözü dinlensin, gösterdiği yola gidilsin diye Cenâb-ı Hak onu daha çocukluğunda iken şirk, ahlâksızlık gibi iki lekeden tenzîh etmiş idi.

Demek, âyet-i kerîmedeki "dalâl" bu ma'nâya asla gelemez. Ancak dalâlin diğer bir takım nev'ileri vardır ki biri de insan için karşısına çıkan yollardan hangisini tutmak lâzım geleceğinde mütehayyir kalmaktır.

Evet, aleyhissalâtü vesselâm efendimiz daha peygamber olmazdan evvel kavmi arasındaki müşriklerin dinine bakıyor, butlânını görüyordu. Diğer taraftan her ikisi de dîn-i tevhîd olan Nasrânîlik ile Yahudilik vardı. Acaba gerek kendi, gerek kavmi için bu iki dinden birini ihtiyâr etmek iyi olur mu idi?

Lâkin ümmî olduğundan kitap okuyup bu iki dinin ahkâmını tedkîk edemiyordu. Şu da var ki Yahudilerle Nasrânîlerin hâli müşriklerinkinden pek farklı değildi. Onların da akīdeleri şirk ile, amelleri fesâd ile karışmış idi. Sonra, Cenâb-ı Peygamber'e asıl dalâlin yani hayretin büyüğü Arapların hâline baktığı zaman istîlâ ediyordu: Sehâfet-i akīde seyyiesi olarak evhâm içinde, hurâfât içinde çalkanıp duran bu kavim, birbirinin kanını içtikçe tefrikadan tefrikaya düştükçe, bir taraftan Habeşlilerle Acemlerin, diğer taraftan Romalıların boyunduruğu altına girip helâk uçurumuna yuvarlanmaya mahkûm idi.

Evet, bunları kurtarmak lâzım idi. Lâkin akīdelerini düzeltmek, âdât-ı câhiliyyenin tahakkümünü kaldırmak için ne yapmalı idi? Hangi yoldan gitmeli idi? İşte aleyhissalâtü vesselâm efendimizi şaşırtan bu idi.

Bir de, vâkıa Cenâb-ı Peygamber daha çocukluğunda iken muvahhid idi; Allâhu Zü'l-celâl'in bütün âlemi yarattığını, ondan başkasının ibâdete asla **[34]** müstahak olmadığını anlamış idi. Lâkin yaşadığı muhit şirk içinde, vahy-i ilâhî olmaksızın, Hâlık'a nasıl ibâdet edileceğini, onu nasıl tenzîh etmek, hangi vasıf ile tavsîf eylemek lâzım geleceğini, kendiliğinden nasıl bulabilirdi.

İşte Cenâb-ı Hak'tan vahy ininceye kadar aleyhissalâtü vesselâm efendimizin hâli bu idi. Nüzûl-i vahiyden sonra ise kavmini, sonra bütün cihânı kurtarmak, Hâlık'ını tenzîh etmek için tutacağı yolu öğrenerek dalâlden yani hayretten kurtuldu. Görülüyor ki (وَوَجَدَكَ ضَالّاً فَهَدٰى)[4] âyetindeki "dâll" vasfı Hazret-i Peygamber için zül değil bilakis şereftir.

---

[1] Duhâ, 93/4.
[2] Alak 96/1.
[3] Duhâ, 93/7.
[4] Duhâ, 93/7.

(وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ)[1] âyet-i celîlesindeki "sâil" kelimesini müfessirîn-i kirâmdan çoğu "dilenci" ma'nâsına almış iken, merhûm Muhammed Abduh doğrudan doğruya "bilmediğini soran" ibâresiyle tefsîr ediyor, delil olarak da diyor ki: "Eğer sâil lafzı sadaka isteyen ma'nâsına olsaydı (وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدٰى)[2] kavl-i şerîfine mukābil îrâd buyurulmazdı; belki (وَوَجَدَكَ عَائِلًا)[3] âyetine mütenâzır olurdu. Bununla beraber bu ikinci âyete de mukābil olmak asla sahîh olamaz. Zîrâ Cenâb-ı Peygamber âil yani fakir idi, lâkin hiç bir zaman sâil olmamış idi."

Mehmed Âkif

FELSEFE

Vahdet-i Vücûd

–19–

Felâsifeden bazılarını bu i'tikāda sevk eden esbâb hakkında az çok bir fikir hâsıl edebilmek için da'vâlarının mebnâ-aleyhi olan cevherle araza, onları müteâkibde yine bahse taallukları hasebiyle zaman ve mekân ve sâireye dâir bir iki söz söylemek lâzım geliyor.

Herkesin ma'lûmu olduğu üzere cevher demek eşyâ-yı hâriciyyenin ihsâsâtımıza karşı tecellîsini istilzâm eden a'râz-ı muhtelifenin mevzûu* mahall-i mukavvimi demektir. Felâsife arasında birçok münâkaşâtı mûcib olan cevher-i fikrînin menşe'-i zuhûru nefs-i nâtıkamızdır. Şöyle ki biz ne zaman nefs-i nâtıkamızda zuhûr eden hâdisâtı nazar-ı mülâhazaya alacak olur isek turuk-ı meşâirden nefs-i nâtıkamıza ale't-tevâlî bir takım efkârın vürûd ettiğini, bunların nev'ine göre nefs-i nâtıkamızda muhtelif infiâlât husûle geldiğini, bu infiâlâtın arzumuz, ef'âl-i irâdiyyemiz üzerine icrâ-yı te'sîrden hâlî kalmadığını görürüz. İşte ale't-tevâlî nefs-i nâtıkaya vürûd eden bu efkâr ile onların nev'ine tâbi' bulunan infiâlât bu infiâlâtın arzu ve ef'âl-i irâdiyyemiz üzerine icrâ eylediği te'sîrât nefs-i nâtıka sâhasında zuhûr eden bir takım hâdiseler, geçici hâller demektir. Eğer nefs-i nâtıkamızda bir fikr-i vahdet, bir fikr-i istimrâr olmasaydı, daha doğrusu nefs-i nâtıkamızın hakîkati vahdet ve istimrârdan ibâret bulunmasaydı nefs-i nâtıkamız o hâdisâtın mahall-i zuhûru olamaz, onları idrâk edemez idi.

Mülâhaza-i akliyyemiz nefs-i nâtıkamızda vukūa gelen bu hâdisâtın vücûduna hükm ettiği esnâsında kuvâ-yı müdrikemizin cihet-i vahdeti demek olan vicdânımız onların bir mevzûu, bir mahall-i mukavvimi olduğuna hükm eder ki bu mevzû', bu mahal-i mukavvimi kendi cevher-i zâtîmiz olan nefs-i nâtıkamızdır.

Nefsimiz hakkında verdiğimiz bu hükmü müteâkib bizim için bir kıyâs tarîki açılır. O tarîkten girerek bu hükmü âlem-i hâricîye de teşmîl ederiz. Yani âlem-i hâricîde kuvâ-yı hâssemize karşı tecellî eden hâdisâtı müşâhede ile onların da bir mevzûu, bir mahall-i mukavvimi olması lâzım geleceğine hükm eyleriz. İşte bizde hâsıl olan cevher-i maddî fikrinin menşe'i budur. Descartes ihâtâ-i hissiyemiz dâhiline giren kâffe-i hâdisâttan imtidâdın adem-i infikâkini müşâhede ile imtidâdı maddenin hâssa-i mümeyyizesi olmak üzere telakkī etmiş, maddeye "cevher-i mümtedd" rûha, nefs-i nâtıkaya da "cevher-i mütefekkir" demiştir.

Bazı kimseler "Madde esâsen imtidâd hâssasını hâiz olmayan eczâ-yı ferdiyyeden müteşekkil olduğundan "imtidâd" maddenin envâı beyninde müşterek hâssa-i yegâne olamaz; rûha gelince o da yalnız bir cevher-i mütefekkir değil belki bir cevher-i hassâs ve müessirdir. Binâenaleyh "Descartes"in bu teveccühünde isâbet yoktur" diyorlar. Ancak ister cevher-i mümted olan madde olsun ister cevher-i mütefekkir olan rûh; bu iki şeyin kendileriyle kendilerinde tecellî eden ahvâl sırf onların kendi eserleri değildir. Zîrâ bu iki mevcûd felsefe ıstılâhınca mümkinâttan olduklarından evvelen bunların neden dolayı mevcûd oldukları, sâniyen niçin hakīkat-i hâzıralarından başka bir hakīkat üzere tecellî etmedikleri hakkında bir suâl vârid olabilir.

Bu suâli müteâkib "kāide-i illiyyet" bizi gerek onların, gerek onlarda tecellî eden havâs ve keyfiyâtın bir illeti olmak, lâzım geleceğini, bu illetin de behemehâl vücûb ve ıtlâk ile muttasıf olmasını iktizâ edeceğini kabule sevk eyler. Çünkü silsile-i mümkinât için vâcibe intihâ zarûrîdir. Böyle olmasa teselsül lâzım gelir ve hiçbir mümkün mevcûd olamaz idi. Halbuki teselsülün butlânı bedîhî, mümkünün vâcibe intihâsı zarûrîdir. Mümkün mevcûd ise onun vücûdu hasebiyle vâcibin inkârı da mer[d]ûddur. Binâenaleyh bütün cevâhir ve a'râzın hâlıkı, müsbiti, mukavvimi olan bir vücûd vardır ki o da Cenâb-ı Hak'tır. Fakat feylesofların kâffesi bu nazariyyeyi kabûl etmezler. Bu iki cevherden yalnız maddeyi kabûl edenlere Maddiyyûn **[35]** denir ki mezheblerinin hulâsası yukarıda geçmiş idi. Bunlar hakīkat-i insâniyye ile sâni'-i âlemi külliyyen inkâr ederler. Fikriyyûn ise bilakis maddeyi kabûl etmeyip yalnız cevher-i fikrînin vücûduna kāil oluyorlar. Bir kısım feylesoflar da cevhere kıyâmında gayra muhtâc olmayan mevcûd-ı müstakil ma'nâsını veriyorlar ve âlemde Cenâb-ı Hak'tan başka böyle bir mevcûdun vücûduna kāil olmuyorlar. Bunlar da "Panteist"ler yani nev'amâ vahdet-i vücûda kāil olan feylesoflardır. Felâsifeden bir fırka da insanın sâha-i tekvînde hâdisâttan başka bir şeyi idrâk edemeyeceğini ileri sürerek yalnız hâdisâtın vücûdunu kabûl ile cevheri inkâr ediyorlar. Cevhere mahalden müstağnî mümkün ma'nâsı verildiği takdîrde "Panteist"lerin i'tirâzı bir dereceye kadar def' edilebilir. Ancak "Panteist"ler hangi cevher olursa onun bizzat kıyâmına, kıyâmında Cenâb-ı Hak'tan istiğnâsına ahass-ı evsâfda Cenâb-ı Hak ile iştirâk nazarıyla baktıklarından âlemde zât-ı ulûhiyyetten başka böyle bir mevcûdun vücûduna kāil olmuyorlar. Hattâ onlar bu ma'nâ i'tibârıyla Cenâb-ı Hakk'a cevher ıtlâk ederler. Fakat bundan maksadları vücûdu kendinden olan, kıyâmında gayra muhtâc bulunmayan mevcûd demek olup

[1] Duhâ, 93/10.
[2] Duhâ, 93/7.
[3] Duhâ, 93/8.
* Bu ta'bîr Mantıkiyyûn ile Mütekellimîn tarafından öteden beri kabûl edilmiştir ki ma'nâsı arazın kāim olduğu mahal demektir.

başkalarının cevherden murâd ettikleri ma'nâ değildir. Ne olursa olsun Cenâb-ı Hakk'a cevher ıtlâkı mü'evvel de olsa mahzûrdan sâlim değildir. A'râza gelince ma'lûmdur ki imtidâd, levn, râyiha, salâbet, mülâyenet gibi kıyâmında bir mevzûa, bir mahall-i mukavvime muhtâc olan şeylere araz derler. Biz aklen bunların kâffesini bir cevher üzerine terettüb ettiririz. Fakat a'râzın tahtında müstetir olan o cevherin ne olduğunu bilemeyiz. O bizim için bir emr-i mechûlden başka bir şey değildir. Hükemâdan bazıları imtidâd, hareket, atâlet, kuvve-i câzibe ve kuvve-i dâfi'a gibi cevher-i maddîden infikâki gayr-ı kâbil olan ve bizdeki ihsâsât ile aslâ alâkası olmayan arazlara a'râz-ı evveliyye, renk, râyiha, sadâ ve lezzet gibi bizdeki ihsâsât ile münâsebeti olan arazlara da a'râz-ı sâneviyye demişlerdir.

A'râz-ı evveliyye bize doğrudan doğruya eşyâ-yı hâriciyyeyi idrâk ettirir, bunlar nefs-i nâtıka ile eşyâ-yı hâriciyye arasına mevzû' hudûd işâretleridir. Bu iki âlem birbirinden bu işâretlerle ayrılır; fakat a'râz-ı sâneviyye böyle değildir. Bu takdîre göre bil-farz âlem-i şühûdda şu'le-i idrâk muntafî olsa madde, a'râz-ı evveliyyesi i'tibârıyla bundan aslâ müteessir olmayacak, fakat maddenin a'râz-ı sâneviyyesi –ihsâsâtımızla kıyâmları hasebiyle– külliyyen mün'adim olacak demektir. A'râz-ı evveliyye ve sâneviyye bahsi felâsife beyninde birçok münâkaşâtı mûcib olmuştur.

Ferid

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

–184'den mâba'd–

Gazzâlî - Hazret-i İmâm yine *el-Münkızu mine'd-Dalâl*'de diyor ki: "Taharrî-i hakîkat arzusuna galebe edemeyerek taleb-i hak sadedinde bulunan tarîkleri sırasıyla tedkîka giriştim. Evvelâ ilm-i kelâmdan başladım. Sonra mesâlik-i felsefiyyenin ta'mîkātına koyuldum. Ulûm-ı akliyyede kesb-i rüsûh ettikten sonra ta'lîmât-ı bâtıniyye ve turuk-ı sûfiyyeyi tahkîka ibtidâr eyledim.

Muhakkıkīn-ı kelâmiyyenin âsâr-ı mevcûdesini tamâmen mütâlaa ettim. Netîce-i tetebbuâtımda bu zâtların mesâî-i hayret-bahşâlarını takdîrden kendimi alamadım.

Yalnız husamâ-yı kelâmiyyûn tarafından îrâd edilen i'tirâzâtı def' husûsunda ale'l-ekser "bu i'tirâzınız kabûl ve tasdîk olunursa şöyle olmak lâzım gelir" gibi husamânın kabûl etmedikleri mukaddemât ve an'anâta mürâcaat mecbûriyetinde kalmış olduklarını anladım.

Ba'dehu felsefe tahsîline başladım. Mesâlik-i felsefiyyeyi tamâmiyle öğrendim. Şâyân-ı red ve cerh olan cihetlerini de cerh etmeden çekinmedim. Netîce-i tedkîkte aklın yalnız başına kâffe-i mu'dilât ve müşkilâtı keşf ve izâleye kâfil olabileceğinde şüpheye düştüm.

Ulûm-ı şer'iyye ve akliyyenin ta'lîm ve tedkîkini müteâkib tarîk-ı sûfiyyeye teveccüh eyledim. Sûfiyyûn kalbi mâ-sivâdan tahliye ve zikrullâh ile tezkiye edebilmek için ahlâk-ı mezmûmeyi tamâmıyle terk ve akabât-ı nefsi derece derece kat' etmeyi esâs-ı tasavvuf addettiklerini anlayınca tarîk-i sûfiyyenin ilim ile beraber amel yardımıyla kat' edilebileceğine kāni' oldum.

Ebû Tâlib-i Mekkî'nin *Kūtü'l-Kulûb* nâmındaki eser-i tasavvufîsinden pek çok istifâdeler ettim. Cüneyd ve Şeyh Şiblî gibi eâzim-i mutasavvıfenin âsârı da rûhumda bir i'tilâ uyandırdı.

Bu medîd tetebbu' sâyesinde sûfiyyûnun pâye-i irfânlarına vâsıl olabilmek için yalnız ta'lîm ve mütâlaanın kifâyet edemeyeceğini bil-fiil akabât-ı nefsiyyeyi geçerek hâl-i zevk ve istiğrâka vusûl îcâb ettiğini anladım."

Hazret-i İmâm ne kadar medîd ve müz'ic bir cidâl-i nefsî netîcesinde nihâyet her türlü ihtirâsâtı ayakları altına alarak tarîk-i sûfiyyeye sâlik olduğunu kendine hâs bir uslûb-ı nezîh ile ber-vech-i âtî tasvîr ederek diyor ki:

"Sûfiyyûnun erbâb-ı hâl olduklarını yakînen anladım. Bunların kavl ile değil, hâl ile meşgūl olduklarına kāni' oldum. Ben ise bu bâbda tahsîli îcâb eden ulûmun kâffesini öğrenmiştim. Yalnız teallüm ile tahsîli mümkün olamayan ve ancak zevk ve sülûk ile bilinecek olan husûsât kalmıştı.

Öğrendiğim ulûm-ı şer'iyye ve akliyye sâyesinde Vâcibü'l-Vücûd'a, nübüvvete ve yevm-i âhirete cezmen îmân ve kanâat hâsıl etmiştim. Îmânın bu derece-i râsihasını tetebbuât-ı vâsiam sâyesinde kazanmıştım. Fakat saâdet-i uhreviyyeye **[36]** ancak zühd ü takvâ ve terk-i hevâ ve heves ile nâil olabileceğimi de kat'iyyen anlamıştım. Bunun da dünyâdan alâka-i kalbiyyeyi kat' ederek Cenâb-ı Bârî'ye kemâl-i şevk ve teveccühle ikbâl ve şevâgıl ve alâiktan tecerrüdle müyesser olacağı şübhesizdi.

O vakte kadar güzerân eden tarz-ı hayâtımı der-pîş ettim. Netîcede vâdî-i hızlâna doğru yuvarlanmakta olduğumu anladım. Telâfî-i mâ-fâta çalışmak îcâb ediyordu. Kendi kendime düşünmeye başladım. Zihnim dâimâ bu gibi mücâdelâtla meşgūl idi. Bazen Bağdad'dan çıkmayı ve o havâlîden uzaklaşmayı kurar, fakat ertesi gün bu fikirden ferâğat ederdim.

Taleb-i âhirete olan rağbetim sabahları kesb-i safvet eder ve fakat akşamları cünûd-ı şehvet hücûm ederek bu safveti izâle ederdi.

Selâsil-i şehevât ve ihtirâsât beni Bağdad'a rabt eder fakat münâdî-i îmân da dâimâ: (Git, durma. Kalan ömrün az. Gideceğin yol uzun. Kazandığın ilim ve amel ise riyâ ile âlûdedir. Âhirete şimdi hazırlanmaz isen ne vakit bu tedârikâtta bulunacaksın. Alâik-ı dünyeviyyeden kendini biran evvel tahlîs eyle) nidâsını tekrar eder dururdu. Dört yüz seksen sekiz senesi Receb'inden i'tibâren bu sûretle yani ezvâk-ı maddiyye ve ma'neviyyeden birisinin tercîhi mücâdelesiyle mütereddidâne altı ay vakit geçirdim. Nihâyet keyfiyet nokta-i ıztırâra müntehî oldu. Çünkü lisânıma bir tutukluk ârız olarak artık ders takrîr edemez oldum. Talebenin ısrârıyla derse devâm etmek istedim. Fakat bir kelime bile tekellümüne muktedir olamadım. Lisânıma ârız olan bu hâlden pek müteessir oluyordum. Bu hüzün ve teessür sâikasıyla kuvve-i hazmiyyeme de halel târî oldu. Ekl ve şürbden de kesildim. Etibbâ tedâvîden izhâr-ı acz ettiler. Bârgâh-ı Eha-

diyyet'e ilticâ eyledim. Alâiktan tecerrüd arzusu kalbimde galebe eyledi. Mekke'ye gitmek niyetiyle Şam'a azîmet fikrinde idim. Hicretimin esbâb-ı ma'neviyyesini keşf ü takdîr edemeyen bir takım zevât bu kararımdan dolayı beni ta'n ediyorlardı.

Şam'da iki sene kadar kütüb-i sûfiyye mütâlaası ile meşgûl oldum. Tezkiye-i nefs, tehzîb-i ahlâk, tasfiye-i kalble çalışmak üzere halvet-nişîn-i uzlet oldum. Mücâhede-i nefs ve riyâzata müdâvemet eyledim. Gündüzleri Mescid-i Dımaşk minaresine çıkarak üzerime kapıyı kapar ve i'tikâfa girerdim.

Sonra Kudüs-i Şerîf'e rihlet ettim, orada her gün Sahra'ya girer ve inzivâya çekilirdim.

Bu hâl üzere muhtelif mahallerde on sene kadar uzlete devam eyledim. Bu müddet içinde bana, burada ihsâsı mümkün olamayan birçok umûr keşf ü ayân oldu. Yakînen anladım ki tarîk-i ilâhîye ancak sûfiyyûn sâliktir. Onların hüsn-i sîretleri, metîn tarîkleri, müzekkâ ahlâkları, beni mest ü medhûş bıraktı. Çünkü erbâb-ı tasavvufun bâtınî ve zâhirî bil-cümle harekât ve sekenâtı nûr-ı mişkât-i nübüvvetten muktebes olduğunu anlamıştım.

Rûy-ı arzda nûr-ı nübüvvetten başka şâyân-ı istizâ'a hangi nûr vardır? Meslek-i sûfiyyeye intisâb etmek için ilk şart kalbi mâ-sivâdan tathîr, nefsi levsiyyât-ı âdiyyeden tezkiye, rûhu envâr-ı ilâhiyye ve fezâil-i ahlâk-ı Muhammediyye ile tahliyeden ibârettir. Bundan güzel bir tarîk olabilir mi?!.. Bu mesleğin gâyesi ise istiğrâk-ı küllî ve fenâ fillâh sırrına mazhar olmaktır."

* * *

Hazret-i İmâm tarîhde hiss-i fedâkârî için bir misâl-i fazîlet-nümâ olarak gösterilebilir. Menâfi'-i zâtiyyesini, hem-cinsinin teâlî-i irfân ve tezkiye-i ahlâkiyyesine fedâ etmek kadar büyüklük göstermek herkesin kârı değildir.

Kendisine merâtib-i ilmiyyenin evc-i ulyâsı tevcîh edilmişken bütün mazhariyât-ı dünyeviyyeyi nefretle reddederek sırf ma'nevî bir zevkle hem-cinslerinin tekâmül-i fikrîsine, teâlî-i rûhîsine çalışmak kadar büyüklük olur mu?!

Fıtrat-ı beşeriyye îcâbâtı olarak her insan menâfi'-i zâtiyye ve ihtirâsât-ı nefsiyyesinin esîridir. Bu gibi müessirâtın bâzîçesi olmaktan kurtulabilmek için irfânen, rûhan Gazzâlî'nin derecesine suûd etmek îcâb eder. Gazzâlî merâtib-i beşeriyyenin en yüksek tabakātına urûc etmiş, secâyâ-yı behîmiyyeden tamâmiyle tecerrüd ederek şîme-i melekiyyetle tahallîye muvaffak olmuş büyük sîmâlardandır. Şarkta yazılmış olan terâcim-i ahvâl kitaplarında Hazret-i İmâm'ın yalnız şahsiyet-i zâhiriyyesi tedkīk ve güzâriş-i hayâtı sâdece tasvîr edilmiş ve bu büyük adamın samîm-i rûhuna nüfûz olunamamıştır.

"Baron Karadovo" gibi ulemâ-yı garbiyye ise kütüb-i şarkiyyeden pek noksân olarak aldıkları ma'lûmâta istinâden Gazzâlî'nin safahât-ı hayâtiyyesine âid pek basît bir kroki çizmekten başka bir şey yapamamışlardır.

Halbuki Gazzâlî bir dâhiye-i fıtrat, bir muammâ-yı hilkattir. Safahât-ı hayâtı hatve be-hatve ta'kīb edilerek samîm-i rûhuna nüfûz edilmedikçe hayatının edvâr-ı müteâkıbesinde yazmış olduğu eserler sırasıyla yegân yegân tedkīk olunmadıkça Gazzâlî'yi anlamak imkân hâricindedir.

Hazret-i İmâm gençliğinde şan ve şöhret ve dârât ve debdebeye mütemâyildi. Sırf sa'y-i zâtîsi netîcesi olarak arzu ettiği câ-yi muallâyı ihrâza muvaffak oldu. En büyük âlimlerin bile gıbta edeceği şan ve şerefi kazandı. Bağdad'da riyâset-i ulemâ makām-ı mübeccelini işgāl ettiği zaman ümerâyı vakt dâmen-i feyz-nisârını takbîl ile şeref-yâb oluyorlardı.

Tedrîsâtta bulunmak üzere Medrese-i Nizâmiyye'ye giderken yüzlerce tâlibîn-i ma'rifet dest-ber-sîne-i ta'zîm olarak kendisini ta'kīb ederlerdi. Halbuki bir müddet sonra Gazzâlî'nin hayatında pek mühim bir tebeddül görülüyor. Evvelki mağrûr ve debdebedâr Gazzâlî'nin bir müddet sonra Dımaşk-ı Şam minaresine çekilerek dûr-â-dûr bir i'tikâfa girmiş olduğunu görüyoruz. İstiğrâk-ı küllî içinde gaşy olup gittiği müşâhede olunuyor… Bu tebeddül-i küllî esbâbını kendisi bize tasvîr ediyor. Fakat rûh-ı Gazzâlî'de uyanan hiss-i nedâmetin filizlerini daha uzaklarda aramalıdır.

[37] Terbiye-i ibtidâiyyenin ahvâl-i rûhiyye üzerinde bıraktığı izler o kadar derindir ki temâdî-i sinîn ve tevâlî-i ihtirâsât bile onları tamamıyla silemezler. Hazret-i İmâm'ın muhâkemât-ı fikriyyesinde husûle gelen intibâh-ı ma'nevînin sâik-i aslîsini bulabilmek için hayât-ı ibtidâiyyesine kadar ric'at etmek îcâb eder.

Verâset-i ahlâkıyye ve îcâbât-ı muhîtiyyenin bıraktığı eserler bazı mevâni'le setr edilseler bile hafif bir kuvvet te'sîriyle derhal tecellî-yâb-ı zuhûr olurlar. Gazzâlî'nin peder ve efrâd-ı âilesinin erbâb-ı zühd ü ittikāddan oldukları, bilâhare kendisine vasî olan zâtın da etkıyâ-yı ümmetten bir sûfî-i rûşen-zamîr bulunduğu tevâtüren sâbittir.

Demek ki Hazret-i İmam'ın unfuvân-ı hayâtı bir muhît-i zühd ü takvâda geçmiş, terbiye-i evveliyyesini o yolda almış, pederinden aynı temâyülât-ı psikolojiyyeyi tevârüs etmiş, daha sıgar-ı sinninde iken meslek-i tasavvufa karşı rûhunda bir incizâb ve temâyül uyanmıştı.

Vaktâ ki zirve-i ikbâle kadar çıkarak âlâyiş ve şânın her türlüsünü gördü, her zevkini tattı, ulûm ve fünûnun her şu'besini tedkīk ve tetebbu' ederek rûh ve kalbi envâr-ı ma'rifetiyle revnak-pezîr oldu. İhtirâsât ve âlâyiş-i zâhiriyye ihtiyâcât-ı rûhiyyesini teskîn edememeye başladı. Kalb-i üstâd, terbiye-i ibtidâiyyenin bırakmış olduğu cürsûme-i takvânın suhûletle inkişâfına müsâid bir hâl iktisâb etti ve bu andan i'tibâren Gazzâlî ebediyyen âğūş-ı tasavvufa atıldı.

Gazzâlî'nin meslek-i tasavvufî ve ahlâkīsine âid tedkīkātı makālât-ı âtiyeye bırakıyoruz.

Midilli İ'dâdîsi Müdürü
M. Şemseddin

EDEBİYÂT

Arab Târîh-i Edebiyyâtından:

Ebû'l-Alâ' el-Maarrî

Ulûmun, felsefenin terakkiyât-ı ahîresi "târîh" kelimesinin medlûlünü pek ziyâde tevsî' etmiştir. Öyle ki târîh; bir "mecmûa-i şuûn" bir "rûznâme-i havâdis" olmaktan ar-

tık kurtulmuştur. Nihâyet kavâid-i edebiyye kitaplarında sınâât-ı lafziyye ve ma'neviyyeye misal olabilecek kadar bir uslûb-ı mutantan ile yazılan eski târîh kitapları; bugünün müverrihleri için yazıldığı asrın temâyülât-ı edebiyye ve ictimâiyyesini gösterebilecek bir vesîka kıymetini hâiz olabilmek derecesinden ileriye gidemiyor. Onlardan ta'rîf-i meşhûruyla "zamanlarının âyîne-i ef'âl-i beşeriyyesi" olmak i'timâdı, ister istemez selb olunuyor. Teessüflerle i'tirâf etmek lâzımdır ki bu yolda misâl gösterilebilecek olanların saff-ı evvelîni arasında bizim târîhlerimiz de göze çarpar. Eslâfımız, yazılarında "niçin"lerden çok ürkmüşler, muhitin tazyîkine, ilcââtına pek ziyâde katlanmışlar, lüzûmundan çok fazla hürmet göstermişlerdir. O hâlde bugün "târîh"ten anladığımız ma'nâya göre, her hâlde târîh-i âlemde gayr-ı kābil-i ihmâl bir mevki'-i bülendi olan mâzîmiz, Osmanlılık mâzîsi; ekser husûsâtta ebkem ve sâmittir. Târîh-i siyâsîyi şöyle bir tarafa bırakalım. Fakat târîh-i temeddün, târîh-i ulûm, târîh-i edebiyyât, târîh-i sanâyi' nâmına elde bir şey yoktur. Bugünün erbâb-ı himmeti için rehberlik edecek vesâik de ma'dûmiyet ile hem-ma'nâ bir nedret gösteriyor.

Birçok Osmanlı meşâhîri ta'dâd edebiliriz: Âlim, siyâsî, edîb, şâir, san'atkâr, musîkī-şinâs, mütefennin, fakat hakka'l-insâf söyleyelim, hangi âlimimizi, hangi edîbimizi, hangi müntesib-i irfânımız, bugünün seviye-i vukūf ve ihâtası ile mütenâsib, bugünün nazar-ı nakkādı için itmi'nân-bahş olabilecek bir sûrette anlamıştır, tanımıştır? Çok uzak zamanlara kadar gitmeyelim, Osmanlı târîhi yakın zamanlarda epeyce meşâhîr nâmlarını tesbît etmiştir: Reşîd, Fuâd, Midhat paşalarımızı ne kadar tanıyabiliyoruz. Mesela Midhat Paşa'yı Osmanlı âlem-i tefekkürüne bütün vuzûh-ı imtiyâzıyla, bütün dehâ-yı âsârıyla tanıtacak kaç eser yazıldı? Yazılan eser kaç kāri' bulabildi? Mevzûumuz târîh-i edebiyyâta müteallık olduğu için birkaç misâl de oradan intihâb edelim:

Edvâr-ı evveliyye-i edebiyyemiz, hele şöyle dursun, o zamana âid erbâb-ı şi'r ü inşâmızın hemen isimlerini, birkaç parça yazılarını bilmekle kalmaya kanâat edelim. Fakat Sinan paşaları, Fuzulîleri, Bâkîleri, Nef'îleri, Nedîmleri, Rûhî-i Bağdâdîleri acaba ne kadar tanıyabiliyoruz? Bir Osmanlı târîh-i edebiyyâtında bunların birinden bahs edebilmek için *Tezkire-i Şu'arâ*'lardan alınmış birkaç kelime-i tescîliyye ve şe'niyye ile elegeçen birkaç parça eserlerinden başka neye mâlikiz? Daha fazlasına mâlik olduklarımız hakkında bütün şerâit-i fenniyyesine muvâfık bir tedkīk-ı edebîde bulunabildik mi?.. Hadi bunlar için vesâikin azlığından yahud yokluğundan bahsedelim. Fakat Şinasi, Kemal, Hâmid için de böyle bir i'tizâra yüzümüz var mı?..

* * *

Arap efâzıl-ı erbâb-ı kaleminin bu husûstaki cidd ü himmetlerini pek büyük bir hiss-i takdîr ile istikbâl etmeliyiz. Vâkıa o milliyet-i necîbe içinde yetişen efâzılın hayatları bugünün fikr-i istiksâ ve tetebbuunu doyuracak sûrette mazbûttur. İhtimâmkârâne tesbît olunmuştur. Siyer-i meşâhîre i'tinâ olunmuştur denecek. Fakat bütün o vesâiki, derleyip toplayarak nazariyât-ı hâzıra dâiresinde bir târîh, bir eser-i tedkīk meydana koymak… İşte fazl ü imtiyâz, şâyânî-i tahsîn burada tecellî eder. Gerek bu himmet-i mağbûta, gerek bir târîh-i edebiyyât veya felsefede büyük sîmâların usûl-i tedkīk ve tenkīdine bir nümûne olmak üzere Üstâz-ı fâzıl Şeyh Muhammed Hilmi Tamara hazretlerinin, Şeyh Abdülaziz Çaviş hazretlerinin *el-Hidâye* mecelle-i garrâsında münderic *Ebu'l-Alâ' el-Maarrî'nin Hayât ve Felsefesi* ünvânlı risâlesini Türkçeye bazı ilâvât ve telhîsât ile nakl ediyorum.

Maarrî gibi şark ve garbın bi-hakkın nazar-ı dikkatini celb etmiş, lehdârlar, aleyhdârlar kazanmış, muhîtinden şâyân-ı hayret bir azm-i istiğnâkâr ile fırlamış olan bir büyük feylesof-i İslâmînin *Sebîlürreşâd* kāri'în-i muhteremesince zevk-i istiksâyı tatmîn edecek bir mevzû'-ı mühim olarak telakk[ī] buyurulacağını ümîd etmek istedim.

Ebû'l-Alâ' el-Maarrî'nin Hayatı, Felsefesi

Üstâz-ı fâzıl bu risâlenin tahrîrinde tuttuğu mesleği şu yolda îzâh buyuruyor:

"Risâlem; garazdan hâlî, hissiyâta mağlûbiyetten uzaktır. Müşârun-ileyhin ne husamâsına tarafdâr oldum, ne de esdıkāsının sülûk ettiği yolu **[38]** tuttum. Manzûm ve mensûr sözleri üzerindeki tedkīkāt-ı amîkamın gösterdiği derecede Maarrî'nin efkâr ve akāidini ortaya koydum. Müşârun-ileyh hakkında yazı yazan iki fırkanın sözlerini şöyle bir tarafa bıraktım. Fikr-i dînî ve mezheb-i felsefîsini doğrudan doğruya kitaplarından ve şiirlerinden istinbât ettim. Vâzıh ve celî bir sûrette bast ettim. Fakat her şeyden evvel şunu söyleyeyim:

Maarrî hakkında bir risâle kaleme alacağımı haber alan bir zat, benden kitabımda feylesofun îmânına hükm ederek kendine isnâd olunan ilhâd ve zındıkadan, küfür ve cuhûddan tebriye etmemi, bazı muharrirler tarafından üzerine atılan seng-i ta'rîz ve isnâdâtı red etmemi ricâ etti. Diğer bazıları da müşârun-ileyhi cemâatleri için bâdî-i şeref ve tarafdârlarını çoğaltmaya medâr olmak üzere bir zındık gibi göstermek için ilhâh ettiler.

Benim bu iki takım hakkındaki hiss-i taaccübüm, birbirinden az değildir.

Birinci takım, zannetti ki ben mahkeme-i teftîşte kadıyım, Ebu'l-Alâ'nın kendine nisbet olunan şeylerle mahkûmiyet veya onlardan berâetini tahkīk husûsu bana tevdî' olunmuştur. Töhmet tahakkuk eder, edillesi de toplanırsa hemen zavallıyı sâha-i katle sevk edeceğim, muhibleri de ondan mahrûm kalacaklar! Yahud zannediyorlar ki Ebu'l-Alâ' bugün "a'râf"dadır; cennete duhûlü benim onu tebriye etmeme, nâra sevk olunması da îmânına hükm eylememe mütevakkıfdır. Düşünmüyorlar ki Maarrî; bugün bizim hükümlerimizden müteellim olacak bir hâlde değildir, kemikleri bile mübeddel-i gubâr olmuştur.

ولا يبالى المرء فى قبره
بذمه شيع او مدحه

Cennete, cehenneme gelince: Oraya idhâl veya oradan ihrâc ne benim ne de hiçbir kimsenin elinde değildir. Bu iki

dâr-ı cezânın anahtarları yed-i ilâhîdedir. Rahmet-i Sübhâniyyesi Maarrî ve ashâbını ihâtadan nasıl âciz değilse, azâbı da mahlûkāttan hiçbirini istisnâ etmeyecek derecede kahhâr ve muhtârdır.

Öbür takıma da derim ki: Yalnız Maarrî'yi değil, onun gibi binlerce feylesofu da size tarafdâr göstersem, sizin mesleğinizin butlânı zâhir oldukça, onların sizinle beraber olması o butlânı, kābil değil, hakka kalb edemez.

Kaldı ki bazı ukalâ da feylesofu seviyorlar, şiirleri, meslek-i felsefîsi hoşlarına gidiyor, bu mezhebi, beyne'n-nâs neşr etmek arzusuna düşmüşlerdir. Halbuki öbür taraftan görüyorlar ki Maarrî, umûr-ı dîniyyede lâ-kayd tanındıkça yahud cemâate muhâlif bir akīdeye sâlik olduğu nakl edildikçe mezhebini neşr etmek kābil değildir. Binâenaleyh müşârun-ileyhin mesâvîsini (eğer varsa) halktan ihfâ etmek isterler. Tâ ki sözlerinin müteallimîn arasında şuyûuna mâni' olmasın. Ben bunlara da derim ki:

Bulduklarına muhâlif olduğu, i'tikādı kendi i'tikādlarına benzemediği için Maarrî'den uzak bulunmak, sözlerini yabana atmak isteyenler istıtlâ'-ı ahvâle inâyetkâr olmayan, öğrenmeyi sevmeyen cemâat-i avâmdır ki esâsen tabîatiyle bunlar, müşârun-ileyhin ve sâirenin akvâlini okumaktan baîddirler.

Bahse, tederrüse müteşevvik olanlara gelince: Bunlar kāili ister te'mîn ister tekfîr etsinler; lâ-muhâl sözünü bir kere okumuşlardır.

Ben, Maarrî'ye âid yazılarımda onu mülhidînden kıskanmadığım gibi (eğer mülhidse) mü'min ise mü'minînden de imsâk etmemek yolunu tuttum. Benim bu bâbda mevkiim bir râvî gibidir. Yoksa feylesofun mu'abbir-i ahlâmı değilim.

Maarretü'n-Nu'mân

Haleb Vilâyeti'nde Humus ve Hama arasında "Maarretü'n-Nu'mân" isminde küçük bir kasaba vardır.

Ehl-i İslâm, karn-ı evvel-i Hicrî'de Şam fütûhâtı esnâsında burayı da feth etmişlerdir. Râyet-i İslâm bu belde üzerinde 492 senesine kadar temevvüc etti. Ehl-i salîb muhârebâtında Frenklerin Suriye üzerine istîlâlarında sâhib-i tercümenin, bu büyük feylesofun maskat-ı re'si olan Maarretü'n-Nu'mân da bilâd-ı İslâmiyyeden zabt ettikleri yerler arasında idi. Belde-i mezkûre ellerinde –zındık elinde Mushaf gibi– 529 senesine kadar kaldı. İmâdüddîn-i Zengi; kemâl-i şeref ve keremle istirdâd etti.

"Maarra"nın "Nu'man"a nisbet olunması hakkında derler ki: Nu'mân bin Beşir el-Ensârî rıdvânullâhi aleyh karn-ı evvel-i Hicrî evâsıtında Humus valisi iken buradan geçti, yanında evlâdından biri de var idi, vefât etti, oraya defn olundu, sebeb-i nisbet budur.

"Maarra" için de şöyle derler: Süryânî'dir ve aslı (Mağara)dır. Burada bilâd-ı Şâmiyye'nin vasfına ihtiyâcımız yok. Bundan başka o zamanlar bütün ehl-i İslâm'ın ahvâlinden, sûret-i husûsiyyede müslimîn-i Şam'dan mufassalan bahse lüzûm yok. Çünkü mevzûumuzdan hâric yalnız alâ vechi'l-icmâl şu kadar söyleyeceğiz ki temdîn-i İslâmî, hikmet-i şarkiyye, medeniyet; sâhib-i tercüme zamanında her türlü tavsîfâtın hakk-ı edâsından kāsır kalacağı bir mertebe-i bülendde bulunuyor idi. Bu asırda temdîn-i İslâmînin vâsıl olduğu dereceye vâkıf olmak isteyenler, ehl-i İslâm'ın feth ettiği bilâdı öğrendikten sonra karn-ı râbiin evâhirine, karn-ı hâmisin evâiline âid mazbûtât-ı târîhiyyeye mürâcaat etmelidirler. Görecektirler ki o esnâda Devlet-i Fâtımiyye; Mısır ve Şam'da ilim ve hikmette Batalse'ye mütefevvik bir mertebe-i a'lâda hükümrândır. Göreceklerdir ki Emeviler; Endülüs'te semâ-yı felsefede pervâz ediyor. Zirve-i irfâna sâid oluyorlar. Ve yine göreceklerdir ki Irak'da Abbasîlerin; esmâr-ı ukūlü zirve-i nefce **[39]** erişmiş, enhâ-yı memlekette yenâbî'-i hikmet inficâr etmiştir. Bu kadar füyûz ve tezâhürât-ı ilmiyeyye mazhar olan dördüncü karn-ı Hicrî muhît-i kemâlinin "Maarrî" gibi bir feylesofun fıtrat-ı dâhiyye yetiştirmesi çok görülmez, hayretlerle karşılanmaz.

Üsküb **G**[gayın]**. N.**

TÂRÎH

HAK VE HAKĪKAT

Târîh-i İslâmiyyet'e Dâir Doktor Dozy'nin Eser-i Garazkârına Karşı Reddiye

– 3 –

[1](وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ) Sen ancak Rabb-i Zü'l-Celâl'ini tekbîr, kavlen ve i'tikāden vasf-i kibriyâ ile tavsîf et, yani her hâl ü kârında tekbîr ve takdîs-i ilâhîyi terk etme! (Bu hasr ve devâm "fâi" cezâiyyeden müstefâd oluyor. Çünkü kāide-i ma'rûfeye tatbîkan nazm-ı celîl «مهما يكن من شئ فكبر ربك» takdîrindedir.)

[2](وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ) Elbiseni pâk eyle, pâklığı muhâfaza et, yahud tedessür eylediğin disâr-ı nübüvveti mâ-lâ-yelîkten siyânet eyle! "Nefsini, kalbini, bedenini pâk tut" diye de tefsîr olunmuştur. Zîrâ *Tefsîr-i Kebîr*'de zikr olunan eş'âr-ı kadîme ile "siyâb" lafzının bu ma'nâlarda isti'mâli sâbit oluyor. [Tafsîl-i merâm tefsîr-i mezkûra mürâcaatla âşikâr olunur.]

[3](وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ) Kavl ve fiil ve i'tikāda âid, her neye dâir olursa olsun kabîh olan şeyleri hicr, tamamen terk et! Hafs (ra) rivâyetinde Cenâb-ı Âsım bu kelimeyi *Kur'ân-ı Kerîm*'in her yerinde kesr-i râ ile yalnız burada zamme ile okumuşlardır. Ma'nâca fark yoktur. Bazen –tefsîrde işâret olunduğu üzere– her habîs ve müstakzere şâmil ma'nâda isti'mâl olunur. Fakat azâb ve ukūbet ma'nâsında daha şâyi'dir. Bu ma'nâdan alınarak sebebiyet alâkasıyla azâb ve ikāba bâdî olacak münkerâtda isti'mâl edilmiştir denilebilir. Her hâlde ma'nâ-yı müfâdın tebeddülü lâzım gelmez. Gāyeti ma'nâ-yı mezkûr mecâzî addolunur.

(İhtâr)- Âyet-i sâbıkada üssü'l-esâs-ı İslâmiyyet olan tahâret ve nezâfete riâyet, bu âyette de hükm-i şer'de münker ve müstakzer olan cemî'-i âsâmdan mücânebet emr olunuyor. Muhassal-ı kelâm-ı şerîf müşriklerin mu'tâdı bulunan,

[1] Müddessir, 74/3.
[2] Müddessir, 74/4.
[3] Müddessir, 74/5.

edvâr-ı câhiliyyede şâyi' olan bütün fenalıklardan nehy demek olmağla bu nazm-ı celîl cevâmiu'l-kelim idâdında bulunuyor.

Mebde'-i risâlete gâyet münâsib böyle âlî düsturları hâvî olan âyât-ı celîlenin belâğatına hayran olmamak kābil değildir. Fakat bu hakîkati i'tirâf Dozy gibi düşmanların işine gelmez.

[1](وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ) Daha çok şeylere, değerli ivazlara nâil olmak arzusuyla bir kimseye bir şey in'âm ve i'tâ etme! (İstiğzâr tesmiye olunan bu nevi' hibe –ehâdîs-i şerîfe delâletiyle– esâsen câiz ve meşrû' ise de hırs ve tama'dan hâlî olmamağla şân-ı risâlet-penâhîye şâyân görülmeyerek tahrîm buyurulmuş. Fakat ümmet hakkında kerâhet-i tenzîh mertebesinde bırakılmıştır.) Yahud bir kimseye ettiğin iyiliği çok görerek i'zâm ederek işleme? İmtinânda bulunma? Bu ma'nâya göre nazmın nâhî olduğu (من ممنوع) ahsen-i ahlâk ve eşref-i evsâf üzere bulunmaları muktezâ[zî!] olan zevât-ı âliyye haklarında emr-i münâsib olmayacağı ganiyyün ani't-tavzîhtir. Bu haslet-i zemîmeden âhâd-ı mü'minîn dahi men' olunmuşlardır.

[2](وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ) Rızâ-yı Bârî için her cefâya sâbir ol, ikmâl-i nefs ve istikmâl-i gayra taalluk eden her husûsta, iktihâmı lâbüd olan her nevi' mücâhededе luhûku tabîî olan meşâkk u metâibe tahammül et! Bu emr-i şerîfin de makāma münâsebeti derkârdır. Çünkü irşâd-ı halâik husûsuna ihtimâm en büyük mücâhededir.

[3](فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ) Boruya üflettiği hengâmda yani Sûr-ı İsrâfil'e nefha-i sâniyye vâki' oldukta [4](فَذَٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ) işte o hengâme, hengâme-i nefha kâffe-i efrâd-ı beşer hakkında gāyet usretli ve dehşet-nâk bir rûz-ı hevl-nâktir. Ma'lûm olduğu üzere ehvâl ve efzâ'-ı yevm-i kıyâmetten enbiyâ-i izâm bile ürkecek, cisr-i sırât üzere "nefsî nefsî" diyeceklerdir. Lâkin ibâd-ı mü'minîn hakkında –[5](إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا) sırrı zâhir olarak– usret-i vâkıa mübeddel-i yüsr ü suhûlet olacak [6](عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ) kâfirîn haklarında ise usret-i şedîde ber-devâm olacak, onlar dîdâr-ı yüsr ü semâhati aslâ görmeyeceklerdir.

İşte beyânât-ı ma'rûzamızla bu âyât-ı celîlenin her cümlesi meâl ve ma'nâ ve îcâz-ı mebnâ cihetiyle hengâm-ı mebde'-i risâlete en ziyâde yakışık alan bir hitâb-ı sâmî ve irşâd-ı bî-adîl-i ilâhî olduğu nümâyân oluyor. Lâkin bu zevk ve halâveti idrâk edebilmek için insanda biraz iz'ân ve biraz da insâf bulunmak şarttır. [7](قَدْ تُنْكِرُ الْعَيْنُ ضَوءَ الشَّمْسِ من رَمَد – وَيُنْكِرُ الفَمُ طَعْمَ المَاءِ من سَقَم) Şimdi nakl ü beyân edeceğimiz tefsîr-i şerîf ile de erkân-ı kelâm-ı maâlî-ittisâm arasındaki iltiyâm ve intizâm tamâmen âşikâr olacaktır.

Bu tefsîri *Tabsîrü'r-Rahmân fî Tenâsübi Âyâti'l-Kur'ân* kitâb-ı müstetâbından* iktibâs ediyorum. [8](يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ) Ey câme-i pâkiyle mütesettir, melek-i vahyin vürûdundan mütevârî ve müteessir olan zât-ı âlî-i mütefekkir! [9](قُمْ فَأَنْذِرْ) Sen melekten korkma. Belki azm ü cidd üzere kāim olup **[40]** gāfilleri azâb-ı ilâhî ile korkut. [10](وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ) Azamet ve kibriyâ-yı Rabb-i Zü'l-Celâl'i anlat ki işitenlerin kalblerinde haşyet-i ilâhiyye peydâ olsun ve bu sâyede inzârın te'sîr etsin. Zîrâ azâbın şiddeti kendisine karşı ibrâz-ı isyân olunan âmirin, velî-ni'metin büyüklüğü nisbetindedir. (Makām-ı irşâdda vârid olacak inzâr ve tahvîf gāyet belîğ ve müessir olmak muvâfık-ı maslahattır. Zîrâ müstemiînin zâhir ve bâtınları ancak bu vâsıta ile tathîr olunabilir.)

Tahâret-i zâhir tahâret-i bâtının mevkūfun-aleyhi olmağla evvela zâhirin tathîri emir buyurularak [11](وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ) hitâbı teveccüh ediyor. Yani hissî ve cismânî melâbisini tathîr et, ednâs-ı melhûzadan pâk tut! Sonra da [12](وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ) buyuruyor yani i'tikādât-ı fâside ve ahlâk ve etvâr-ı kâsideden sakın, hepsini hicr et. El-hâsıl cesedini ve rûhunu telvîs edecek şeylerden be-gāyet hazer eyle. [13](وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ) Bilhassa telvîs-i bâtın eden rezâilin en şenî'lerinden ma'dûd hırs ve tama'dan mücânebet et, hatta yapacağın iyilik ve ihsânı nef'-i âcilin için yapma! [14](وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ) Mülevvesât-ı bâtıniyyeden bir şey istîlâ etmemek için bezl-i mesâî ve fedâkârîde sâbir ve sâbit ol! Sabrını da ancak rızâ-yı Bârî ihrâzı için kullan!

[15](فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ فَذَٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ) Mübtelâlarını eşedd-i eyyâmda şedâid-i tâkat-fersâya ma'rûz kılacak mülevvesât-ı zâhir ve bâtından sabır ve imtinâa nasıl ihtimâm etmezsen ki Sûr-ı İsrâfîl aleyhisselâma nefh vâki' olacak hengâmda tahaddüs edecek âsâr-ı müdhişe –usret ve suûbeti sabır ve tahammül hâricinde bulunan– rûz-ı rüstehîzle mütenâsib olacak [16](عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ) hakîkati setr** ve mâyelerini telvîs ile fıtrat-ı selîme hâricine çıkanlar hakkında o rûz-ı dehşet-efrûzda hiçbir gûnâ yüsr ü suhûlet ciheti görünmeyecektir. Ama tahâret ü nezâheti iltizâm eden kesân yani erbâb-ı cehd ve îkān haklarında her usrü bir yüsr ta'kîb edeceği mefhûm-ı muhâlefet-uslûbuyla anlaşılmaktadır.

---

1 Müddessir, 74/6.
2 Müddessir, 74/7.
3 Müddessir, 74/8.
4 Müddessir, 74/9.
5 İnşirâh, 94/6.
6 Müddessir, 74/10.
7 "Göz hastalıktan dolayı bazen güneşin ışığını göremez ve ağız da hastalıktan suyun tadını alamaz." İmam Busîrî, *Kasîdetü Bürde.*

* İki cild üzere Mekke-i Mükerreme'de tab' olunan bu kitâb-ı celîlü'n-nisâb her sûre-i Kur'âniyyeyi bu gördüğünüz tarzda tefsîr ediyor. Münâsebât-ı âyâtı bir mertebe izhâr eyliyor ki bütün bir sûrenin bir âyet, belki bil-cümle *Kur'ân-ı Kerîm*'in bir sûre gibi iltiyâm-ı eczâsı ve intizâm-ı ma'ânîsi zâhir ve münkeşif oluyor.

8 Müddessir, 74/1.
9 Müddessir, 74/1.
10 Müddessir, 74/3.
11 Müddessir, 74/4.
12 Müddessir, 74/5.
13 Müddessir, 74/6.
14 Müddessir, 74/7.
15 Müddessir, 74/8-9.
16 Müddessir, 74/10.

**Çünkü "küfr"ün ma'nâ-yı lügavîsi bir şeyi örtmek demektir. Buna binâen ekinci tohumu toprakla örtmekte olmasından dolayı kâfir tesmiye olunur. İmândan mahrûm olan kimse de berâhîn-i bâhire ile âşikâr olan hakîkat-i sâbiteyi setr ü ihfâya savaşması hasebiyle küfürle tavsîf olunmaktadır.

Nasıl ki [1](سَيَجْعَلُ اللهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا) nazm-ı Sübhânîsinde tasrîh buyurulmuştur.

Manastırlı İsmail Hakkı

NAZMİ-ZÂDE HÜSEYİN MURTAZA EFENDİ

Müverrihîn-i Osmaniyye'den sâhib-i ilim ü kalem bir zât-ı maârif-simât olup Bağdad'lıdır. İkmâl-i tahsîlden sonra hizmet-i hükûmete sülûk ederek Bağdad Hazîne-i Mâliyyesi Rûznâmçe Halîfeliği'ne irtikā eyledi ve 1134 târîhinde memleketinde irtihâl etti. Âsâr-ı mütenevviası ber-vech-i âtîdir:

1- *Gülşen-i Hulefâ*: 1143 târîhinde İbrahim Müteferrika ma'rifetiyle tab' olunan bu eser 127 târîh-i Hicrîsinden 1130 târîhine kadar güzerân eden vekāyi'-i İslâmiyyenin Endülüs'e âid kısmının gayrısından ve be-tahsîs feth-i Osmâniyândan sonra hıtta-i Irakiyye'nin ahvâlinden bâhis olup tarz-ı tahrîri usûl-i atîka üzere lügat-perdâzâne ise de nakliyâtı –ekseriyeti i'tibârıyla– şâyân-ı vüsûktur. *Devhatü'l-Vüzerâ* ismindeki zeyli Bağdad valilerinin terâcim-i ahvâlini ve kısmen ahvâl-i Irak'ı mübeyyindir.

2- *Tercüme-i Târîh-i Timur*: Mevlânâ İbni Arabşah'ın Arabiyyü'l-ibâre *Demirlenk Târîhi*'nin Türkçe ve Farsça'ya tercümesi olup Türkçesi 1277 târîhinde *Târîh-i Timur-ı Gürkan* ismiyle tab' olunmuştur.

3- *Şerh-i Kasîde-i Ferazdak*: Şâir-i şehîr-i Arabî Ferazdak'ın eimme-i isnâ-aşerden İmâm Zeynelabidin hazretleri hakkında Mekke-i Mükerreme'de bil-bedâhe nazm ettiği:

هذا الذي تعرف البطحاء وطائة
والبيت تعرفه والحل والحرم

Matla'lı kasîde-i meşhûresinin Türkçe şerhidir ki bir nüshası Bâbıâlî karşısındaki Beşir Ağa Kütübhânesi'nde mevcûddur. Şerhin nihâyetinde vekāyi'-i İslâmiyyeden Bedir, Hendek, Hayber, Feth-i Mekke ve sâir bu gibi vak'alar da ayrıca tafsîl edilmiştir.

4- *Tercüme-i Tuyûr-ı Câriha ve Davârî-i Sâyide*: Bir nüshası Hamîdiye Kütübhânesi'nde vardır.

5- *Zeyl-i Siyer*: Nâbî'nin Veysî'ye zeylen yazdığı *Siyer*'in zeylidir. Nüshaları Beşir Ağa ile sâir kütübhânelerde vardır.

6- *Tezkire-i Evliyâ-i Bağdad*: Bağdad ile civârında medfûn olan ekâbir-i evliyâullâhın terâcim-i ahvâlinden bâhis olup ismi *Câmi'u'l-Envâr fî Menâkıbil-Ahbâr*'dır. Nüshası fudalâ-yı askeriyyeden Bağdadî İsmail Paşa hazretlerinin kütübhânelerinde mevcûddur.

7- *Şerh-i Şevâhid-i Muğni'l-Lebîb:* İlm-i nahve dâir yazılan âsârın en meşhûrlarından olan (*Muğnî*) *Şevâhidi*'nin şerhi olup iki cild-i kebîrdir. Beşir Ağa'da mevcûddur.

8- *Şerh-i Lügāt-ı Târîh-i Vassâf*: İbâresinin muğlakiyeti cihetiyle bazı zevât tarafından da şerh olunan *Vassâf Târîhi*'nin şerhidir ki Beşir Ağa ile sâir kütübhânelerde vardır.

9- *Dîvân*: Tarz-ı ma'rûf üzeredir.

10- *Tercüme-i Kitâb-ı Fezâilü'l-Hayl*: Bir nüshası Yerebatan Mahallesi'nde Es'ad Efendi Kütübhânesi'nde vardır.

11- *Münşe'ât*: Muharrerâtını câmi' olup tarz-ı kadîm üzeredir.

12- *Tercüme-i Kābûsnâme*: Asl-ı eser hulefâ-yı Abbâsiyye zamanlarında Kûhistan'da hükûmet eden (tavâif-i mülûktan Keykavus bin İskender **[41]** bin Kābûs)'un oğluna hitâben yazdığı siyâset ve hikmet-i idâre ile nesâyih-i ma'nîdârı hâvî olan ve hemen her maddesi bir hikâye-i münâsibe ile tevşîh edilen eser-i meşhûru olup birinci defa 835 târîhinde Sultân Murâd-ı Sânî emriyle nüdemâsından Mercimek Ahmed bin İlyas tarafından sâde bir lisânla tercüme edilmiştir. 44 bâb üzere müretteb olan bu tercümenin bir nüshası Kütübhâne-i Umûmî'de vardır ki bil-vücûh bâis-i istifâde âsârdandır. İkinci defa 1117 târîhinde Bağdad Valisi Hüseyin Paşa emriyle Nazmi-zâde tarafından zamanı şivesine göre ıslâh ve tebdîl edilmek üzere tercüme edildiği gibi Kazan ulemâsından Abdülkayyum Monla Nâsır tarafından da biraz ihtisâr edilmek sûretiyle Türkçe'nin Kazan şîvesine nakl edilerek iki defa tab' edilmiştir. Elsine-i şarkiyye âlimelerinden Rusyalı Gülnar Hanım-Madam Delebedef tarafından da Rusça'ya tercüme ve tab' olunmuştur. Sâhib-i tercüme Nazmi-zâde'nin ebyâtından:

İki âlemde râhat ister isen Murtazâ sen de
Edip terk-i enâniyyet ubûdiyyette yurdun tut

Bir gazeli:

Bülbül-i bâğ-ı hakīkat hem-enînimdir benim
Şâhid-i cûş-ı dilim çeşm-terînimdir benim
Lütf-ı Hakk'a eyledim ilkā-yı dest-i i'tisâm
Hasbiyallâh kefâ nakş-i nigînimdir benim
Yoktur a'mâle ümîdim dergeh-i Hakk'a hemen
Rişte-i acz-i dilim hablü'l-metînimdir benim
Urvetü'l-vüskâ-yı ihlâsa temessük Murtazâ
Bî-tekellüf hâsıl-ı kedd-i yemînimdir benim.

Bursalı Mehmed Tâhir bin Rıf'at

SİYÂSİYÂT

Âlem-i İslâm'a Umûmî Bir Nazar

Sebîlürreşâd'da âlem-i İslâm'ın hayât-ı siyâsiyyesine âid neşr edeceğimiz silsile-i makālâta mukaddime olmak üzere bugün âlem-i İslâm'ın ahvâl-i umûmiyye-i hâzırasına umûmî bir nazar atf etmek istiyoruz.

Karşımıza çıkacak levha fil-hakīka müdhiştir. Her tarafta milel ve akvâm-ı İslâmiyye bir maktel-i hûnîn içinde bir velvele-i cân-güdâz ile zîr ü zeber olmaktadırlar. Her taraftan bir sadâ-yı enîn, bir âvâze-i figān geliyor. Saltanatlar mahv ü mün'adim, devletler perîşân ve zebûn oluyor. Tâ bidâyet-i İslâmiyet'ten beri târîh-i İslâm bu kadar muzlim ve dil-sûz sahîfeler irâe etmemiştir. Âlem-i İslâm hiçbir zaman, hatta Ehl-i Salîb muhârebâtı esnâsında, şimdiki kadar vahîm tehlikelere, mevt-âver darbelere ma'rûz kalmamıştır.

[1] Talak, 65/7.

Marakeş bugün artık bir ta'bîr-i coğrafîden başka bir şey değildir. Fransızların şu devlet-i İslâmiyyeyi zabt ve istîlâsı bugün bir emr-i vâki'dir. Artık Marakeş'e, hükûmât-ı müstakille sırasından çizilmiş gibi bakılabilir. Almanya'nın Marakeş mes'elesine müdâhalesi, Marakeş mukadderâtı hakkında Fransızlar tarafından tâ öteden beri verilmiş olan karar ve hükmün icrâsını te'hîr ve ta'lîk değil, isti'câl ettirdi. Almanya'nın şu müdâhalesi ve müdâhalenin el-Cezîre Mukāvelenâmesi ile netîcelenmesi Marakeşliler ile beraber bütün müslümanlara birçok ümidler telkīn etmişti. Fakat çok geçmeden bütün şu ümidlerin bir serâb olduğu teayyün etti. Bilakis şu müdâhale Marakeş mes'elesini beyne'l-milel bir mes'ele şekline koyarak mes'elenin bilâhare Fransızların istedikleri sûrette halledilmesine yardım etmiş olduğu gibi Marakeş'in mukadderât-ı âtiyyesi de daha ziyâde kat'iyyet kesb etmiştir. Şöyle ki bugün Marakeş kavâid-i beyne'l-milel nokta-i nazarından Fransa'ya Tunus'tan ve el-Cezâir'den daha ziyâde rabt edilmiştir. Artık Marakeş sultânı Tunus beyinden bile dûn bir istiklâliyete mâliktir.

İran'da ise vaz'iyet daha vahîm bir şekil almıştır. Rusya ve İngiltere artık perde arkasından hareket etmeye lüzûm hissetmeyerek açıktan açığa şu zavallı memleketin umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale ettiler. Tebriz'de, Reşt'de vukū' bulan kanlı hâdisât, Müctehid Sikatülislâm'ın yüzlerce mücâhidler ile asılmaları, Tebriz'in, Hoy'un, Selmas'ın, Reşt'in Rus asâkiri tarafından zabtı, sonra iki hükûmet tarafından müttehiden İran'a teblîğ edilmiş olan ültimatomun meâli herkesçe ma'lûmdur. Şu ültimatomda İngiltere ve Rusya hükûmetleri İran hükûmetinin eline adetâ bir ip vererek kendi kendine intihâr etmesini teklîf ediyorlar. İran hükûmeti tarafından bu ültimatomu kabûl etmek fil-hakīka intihârdan başka bir şey değildir. Ültimatomda serd edilen maddeler arasında en ziyâde câlib-i dikkat ve mühlik olanlar bunlardır:

1) İran hükûmeti Rusya hükûmeti ile İngiltere hükûmeti arasında 1907 senesinde İran'ın iki mıntıka-i nüfûza taksîmi hakkında akd edilmiş olan mukāvele-nâmeyi tasdîk ve teslîm edecektir.

2) İran devleti fîmâ-ba'd iki hükûmetten istihsâl-i me'zûniyet etmeksizin kimseden istikrâz edemez. Ecnebî tebaasından kimseyi İran me'mûriyetine da'vet edemez, kimseye imtiyâzât-ı iktisâdiyye veremez.

3) İran hükûmeti dâhilde muntazam ordu teşkîlâtı niyetinden vazgeçerek hâricî siyâsiyâtını iki hükûmetin re'y ve tasvîbine tevfîk ettirecektir.

Şu şerâitin kabûlüne karşı Rusya hükûmeti de kendi askerini İran'dan çıkaracak, İngiltere hükûmeti ile beraber İran'a iki yüz bin liralık bir istikrâz akd edecek.

Fakat ta'dât ettiğimiz şu mevâddın kabûlü hemen İran'ı Rusya ile İngiltere'nin taht-ı himâye ve sıyânetine tevdî' etmek demek değil mi?

[42] Osmanlılığa gelince; i'lân-ı Meşrûtiyetle beraber i'tilâ-yı şân ve şevket âsârı göstermekte olan Makarr-ı Hilâfet'e karşı îkā' edilen muhtelif, müteaddid gavâil ve müşkilât herkesçe ma'lûmdur. Bosna-Hersek ve Rumeli-i Şarkī gavâili halledildikten sonra İtalya Devleti bilâ-sebeb ve bahâne, bütün kavâid ve âdât-ı beyne'l-mileli ayaklar altına alarak birden bire Osmanlılığın bir kıt'a-i azîmesi, bir cüz'-i lâ-yetecezzâsı olan Trablus üzerine atıldı. Fakat burası ne İran idi, ne de Marakeş. İşte İtalyanlar ve onlar ile beraber bütün Avrupa şu noktayı takdîr edemedi. İtalyanlar kendi tevehhümât ve tahayyülâtlarına kapılarak Trablus seferini bir eğlence gibi telakkī ettiler. Lâkin işte Trablus gerek İtalya'ya gerek bütün cihâna salâbet-i İslâmiyyenin bütün bütün bitmemiş olduğunu re'ye'l-ayn isbât etti. Yalnız Osmanlılar içinde değil, bütün âlem-i İslâm'da hamiyet-i İslâmiyye galeyân ederek uhuvvet ve vahdet-i İslâmiyyenin füyûzât-ı bî-nihâyesini beşeriyete gösterdi. Makarr-ı Hilâfet'e karşı yapılmış olan şu küstâhâne taarruz, Hindistan'dan Tunus'a kadar Türkistan'dan Cava adalarına varıncaya kadar dört yüz milyonluk âlem içinde bir velvele-i dehşetnâk uyandırdı. Afrika'nın en hücrâ köşelerinden binlerce ihvân-ı dîn meydân-ı cihâda doğru koştular. Bunlar fedâkâr Osmanlı zâbitlerinin kumandası altında olarak işte o gibi yırtıcılara vahdet ve uhuvvet-i İslâmiyyenin ne kadar azîm bir kuvvet olduğunu anlattılar. On beş günlük bir tenezzüh için çıkmış olan düşman hâlâ yani tam beş buçuk ay geçdikten sonra iki adım bile ilerleyememişlerdir. Fen ve ilim ile san'at ve para ile mücehhez olan düşmanı şu yüksek, şu muazzam kuvvet tamâmiyle sarsmış, şaşırtmıştır. Ne yapacağını bile bilemiyor. Öteye beriye atılarak hükûmât-ı sâirenin tavassutunu dileniyor. Maamâfîh inâd ve gururundan aslâ vazgeçmiyor. Bir taraftan sun'î nümâyişler içinde kağıdlar üzerinde Trablus'un ilhâkını i'lân diğer taraftan hükûmâtın tavassutuna mürâcaat ediyor. Bit-tabi' şu şekil ve tarzda yapılmış olan tavassutlar şimdiye kadar hiçbir semere vermedi ve veremezdi. Zîrâ bir taraftan mağlûb ve menkûb oluyorken, diğer taraftan da büyük bir kıt'anın ilhâkını temennî etmek İtalya muhayyilesinden başka hiçbir akl-ı selîm ve mantık-ı sahîha sığmaz. Binâenaleyh hükûmât-ı muazzama tarafından icrâ edilmiş olan tavassutlar netîcesiz kalmıştır. Hattâ hükûmât-ı mezkûre arasında mühim bir ihtilâfın zuhûruna da meydan vermiştir. Zîrâ harbin evâilinde İtalya'yı İttifâk-ı Müselles'ten ayırmak niyeti ile İtalya'ya karşı bir vaz'iyet-i müsâadekârâne almış olan Fransa ve İngiltere bilâhare hükûmet-i mezkûre İttifâk-ı Müselles'de kalacağına kesb-i kanâat ettiklerinden tebdîl-i meslek etmişler, azîm bir kıt'anın böyle kolay kolay bel' edilmesine rû-yi muvâfakat göstermemişlerdir. Bunlar Türkiye üzerine icrâ-yı tazyîk ederek Türkiye'yi sulha icbâr fikrine iştirâk etmek istemiyorlar ve tavassutu iki muhârib arasında kavâid-i bî-tarafîye tamâmen riâyet etmek şartı ile kabûl ediyorlar.

İşte İtalya'nın böylece tamâmiyle me'yûs ve nâ-ümîd olacağı bir zamanda öteden beri Osmanlılığa karşı ibrâz-ı husûmet etmek için hiçbir fırsatı fevt etmeyen Rusya birden bire meydana atılarak tavassut hakkında garîb bir vaz'iyet aldı. Şu hükûmet bir taraftan Kafkasya hudûdunda asker tahşîd etmiş, diğer taraftan bizi mutlak sulha icbâr etmek gibi bir vaz'iyet almıştır. Hatta kendisinin şu garîb harekâtını

tasvîb etmeyen, harekât-ı mezkûrenin gāyet vahîm netîceler verebileceğini, yeni Türkiye'nin bu gibi gürültülere külâh kaptırmayacağını kendisine söylemekten çekinmeyen Dersaâdet sefîrini azl etti.

İşte âlem-i İslâm'ın bugünkü hâli, mevkii bundan ibârettir. Şu hâl Ehl-i Salîb muhârebâtı zamanındaki hâl ve mevki'den daha vahîmdir. Zîrâ o zamanlar İslâmiyet'in yalnız bir tarafına, bir noktasına hücûm ediliyordu. Bugün ise İslâmiyet'in her tarafına her noktasına hücûm ediliyor. Tehlike gāyet azîm ve vahîmdir. Buna karşı müslümanların üzerine düşen yegâne ve en birinci vazîfe, her türlü mesâil-i zâtiyye ve şahsiyyeyi unutarak ittifâk ve ittihâd etmekten ibârettir. İnşâallâh makālât-ı âtiyyemizde âlem-i İslâm'a âid mesâil ve vekāyiin cereyânı ve alacağı şekiller hakkında beyânât-ı mufassalada bulunacağız.

Ahmed Agayef

Konferans

AFRİKA'DA MÜCÂHİDÎN-İ İSLÂMİYYENİN AHVÂLİNE VE MÜSLÜMANLIĞIN İSTİKBÂLİNE DÂİR

Seyyâh-ı şehîr Abdürreşid Efendi hazretleri tarafından

–1–

–geçen nüshadan mâba'd–

Mısır'a varınca yirminci asrın medeniyetinde vapurumuza karantina ta'yîn ettiler. Vapurda öğrendik ki İskenderiye'de büyük nümâyişler, heyecânlar olmuş. Nihâyet İskenderiye'ye çıktık, bir de baktık ki dehşet. Vaktiyle de ben Mısır'a gitmişidim. Fakat bu defaki Osmanlılık hissi beni dûçâr-ı hayret etti. Bütün sokaklar feslilerle dolu. Her tarafta bir hareket, bir faâliyet. Koca şehir çalkanıyor. Nümâyişlerin sebebi de Trablus'tan gelen muzafferiyet haberleri imiş. Mücâhidînin parlak muvaffakiyetine dâir bir haber gelmiş, müslümanlar Osmanlı bayrakları çekmişler, sokaklara dökülmüşler. Büyük caddeye gelince polislerden, İngiliz polislerinden, daha doğrusu İngiliz me'mûrîninde İtalyan polislerinden biri Osmanlı bayrağını tahkīr eder:

– Niçin "Yaşasın sultânımız" bağırırsınız?

[43] Diye münâsebetsiz sözlerle, tahkīrlerle mümânaata kadar cesâret eder.

Eğer biz bîçâreler bunu yapsaydık, tekmîl devletlerin sefîrleri gelir, bu adamı ipe çekin derlerdi. Orada ise kimse ses çıkarmıyor. Sonra bütün pencerelerden İtalyanlar, Rumlar müslümanlara kurşun sıkmaya başlamışlar. Gördünüz mü Avrupa medenîlerini! Onlar her ne yapsalar medeniyet oluyor. Biz ise küçük bir yolsuzlukta bulunsak kıyâmetler kopuyor. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâh. Nedir bu hâl?

Ne ise, orada çok kalmadık. İki, üç sâat sonra Kahire'ye gittik. Yolda vagonda müslümanlar, gideceğimiz yeri biliyorlarmış gibi, bize büyük bir nazar-ı teveccüh ve muhabbet atf ediyorlardı. Kimisi elimizi öpüyor, kimisi hizmetimize bakıyordu. Kardeşler, biliniz ki kalblerimizde bu lâ-yezâl merbûtiyeti husûle getiren ancak İslâmiyet'tir. Onun için dâimâ sağlam müslüman olmaya çalışmalıyız.

Mısır'da kardeşlerimiz umûmiyetle bizim bu hâlimize iştirâk ettiler. Fakat her millette olduğu gibi içimizde fenalar da yok değildir. Onları da kendimiz söyleyelim ki fenalıklarından sakınabilelim. Böyle şeyleri ibret kulağıyla dinlemek lâzımdır.

Bu cümleden olarak Ezher ulemâsından (!) ve Nakşibendî meşâyihinden (!) bir adam gördük ki İtalya fikrine hizmet ediyor, hem o sûretle ki câmi'-i şerîf içerisinde İtalyanların lehine propaganda yapıyor. Bu hâl-i esef-iştimâli gözümüzle gördük, kulağımızla işittik. Bu herifler lâyık oldukları itâb ve hakāreti oradaki sâdık kardeşlerimizden aldıklarında ve alacaklarında şübhe yok ya. Maamâfîh bu mel'ûnlar el-ân mel'anetlerinden de geri kalmıyorlar.

Her millette mahdûd olarak bulunan bu yüz karalarından sarf-ı nazar, umûmiyetle Mısırlıların bize karşı olan hissiyât-ı dîniyye ve Osmaniyyeleri o kadar galeyânda idi ki nerede Türk'e benzer bir adam görseler, onu cihâda gider farzıyla, hemen kucaklayıp öpmek isterlerdi. Maamâfîh Mısır hükûmeti de bu bîçârelere elinden geldiği kadar mümânaattan geri durmuyordu. Türlü türlü vesîleler îcâd eder, iftirâlar tasnî' eder, yoldan çevirmenin çâresini bulurdu. Meşâhîr-i ulemâdan Hoca Tevfik Efendi'yi bile yolundan alıkomuşlardı. Her tarafta sıkı tahkīkātlar, bî-nihâye suâller. Maa-hâzâ insan bir kere oraya gittikten sonra dönmeye de gönlü râzı olmuyor. Her mümânaata rağmen yoluna devamda bir zevk hissediyor.

Benim yanımda gençlerden iki efendi de vardı. Onlar da benim gibi azminde sâbit; birisi Osman Cûdî Efendi, diğeri de *Sırâtımüstakīm-Sebîlürreşâd* sâhibi Eşref Bey'in yeğeni Nazmi Bey. Biz üç kişi yol aramaya kalkıştık. Muhtelif yollar mevcûd. Bir yol var ki oradan yirmi günde gidilir. Fakat biz o yoldan gitmedik. Uzak da olsa sağlam, emîn bir yol aradık. Rehberlerimiz bize bir yol gösterdiler. (Verdan) İstasyonu'ndan sonra Sahrâ-yı Kebîr, sonra Siva, sonra da Cağbûb tarîkiyle Derne. Bu yoldan 25-30 günde Derne'ye gidiliyormuş. Uzak olmakla beraber emîn olduğu cihetle biz bu yolu tercîh ettik.

Develer hazırlandı. Bir buçuk sâatlik yere trenle gittik. Trende rast geldiğimize gittiğimiz yeri söylemiyorduk. Fakat bilmem neden anlamışlardı. Halbuki biz elbiselerimizi Mısır'da tebdîl etmiş, Arab elbiseleri giymiştik. Böyle iken bütün yanımızdakiler tarafından bize karşı fevkalâde bir ihtirâm ve teveccüh gösteriliyordu. Verdan'a (burası Mısır reîs-i nuzzârını öldüren meşhûr vatanperver İbrahim Verdânî'nin memleketidir) ineceğimiz vakit ulemâ kıyâfetinde bir zât kemâl-i ta'zîm ve ihtirâmla hizmetimize şitâb etti. Her neyimiz varsa alıp birer birer dışarıya taşıdı. Yanındaki adamlara da şöyle yapın, böyle yapın diye bir takım tenbîhâtta bulundu.

Asıl gurbetin ibtidâsı buradan başladı. Bundan sonra tarîk-i mücâhedeye girdik. Önümüzde geniş bir sahrâ, git git nihâyeti yok. Günlerce gideriz, artık tahammülümüz tükeniyor.

– Deveci, diyoruz, daha mı?

– Geldik yâ şeyh, diyor, daha bir hafta kaldı.

Yine gideriz gideriz, birçok tulû'lar, gurûblar seyr ederiz. Artık geldik, zannederiz. Yine sorunca anlarız ki daha beş gün var imiş. Böyle günlerce haftalarca kum sahrâlarında seyâhat ettik. Öyle ıssız yerler ki ne insan görülür, ne hayvan, ne nebât. Bî-nihâye kum dalgaları. Bir aya yakın zaman içinde koca sahrâda hayat nâmına ancak iki tavşana rast geldik. Nihâyet Verdan'dan hareketimizden yirmi dört gün sonra "Kāra" dedikleri bir şehre geldik.

Bu şehir gāyet istiğrâbımızı mûcib oldu. Şehir denilen bu yer gāyet tuhaf bir şey. Sanki bir vapur. Tıbkı bizim Volga Nehri'nde işleyen yandan çarhlı vapurlar şeklinde. Oraya doğru yürüdük. Bir de baktık ki yan kamarasından, pencerelerden bir takım adamlar bakıyorlar. Biraz daha yürüdük, kapılarda gāyet muntazam zincirler. İçeri girince vapur teşkîlâtı gibi iki taraftan yolları var, makine yerinde câmi'. Ben hiç böyle şehir görmedim ve işitmedim. Zâten neden işiteceğim, müslümanlar seyâhati sevmezler, Allah'ın emr ettiği şeyleri yapmazlar ki. Çok istiğrâbımızı mûcib oldu. Tamâm kırk hâne var. Minaresi tam kapudân yerinde.

24 gün zarfında şehir nâmına burasını gördük. Bu kadar zaman kumlar içinde yuvarlanan bizler için bu şehrin ne kadar kıymeti vardı. Bâ-husûs ki sekiz günden beri susuz kalmıştık. Bir müddet su nâmına çamur, yahud boza içtik, bir müddet de ma'den gibi tuzlu sudan başka **[44]** bir şey bulamadık. Nihâyet birçok günler onsuz da kaldık.

Bu şehri de geçtikten sonra Siva'ya geldik. Artık buraya geldiğimizi nasıl anlatayım. O derece memnûn olduk ki ta'rîf olunmaz. Bunun beş, altı bin ahâlisi var imiş. Bu da Kāra şehrinin ikincisi. Şu kadar ki o bir vapur ise bu da birkaç vapur.

Bu tarafta eskiden beri büyük kum yığınları olur, bir rüzgâr gelir, ortalığı siler süpürür, dağlar teşkîl eder. Burası da öyle kumların terâkümüyle tahaccür ederek bir şehir olmuş.

Siva'ya geleceğimiz gün idi. Daha ne kadar kaldığını deveciye sorduk.

– Geldik artık, dedi, biraz daha kaldı.

Bu biraz dediği altı sâat sürdü. Bu altı sâati de yayan yürüdük. Fevkalâde yorulmuştuk. Nihâyet 25 gün sonra Siva'ya muvâsalat ettik. Şehre yaklaşınca bir iki adam geldi, elimizi öptüler, fevkal-âde ta'zîmât ve tekrîmâtta bulundular. Zâten her tarafta müslümanlar ulemâya pek ziyâde hürmet ederler. Lâkin bunların hürmeti pek fevkalâde idi. Elimizi öpünce yanımızdan çekilip gittiler. Beş dakîka geçer geçmez önünde birkaç merkeb biri geldi. Buyurun dedi. Ömrümde merkebe binmemişim, düşündüm, taşındım, bir türlü karar veremedim.

Adamcağız beni böyle müteredditd görünce yere uzandı "arkama bas da bin" dedi, hayret ettim, bu kadar memleket gezdim, misâfirperverliğin bu derecesini hiçbir yerde görmedim. Bu hâl pek hayretimi mûcib oldu. Onun üzerine:

– Siz zahmet etmeyin, ben binebilirim.

Diyerek merkebi aldım, bindim. Bizi "Zâviye" dedikleri bir tekkeye götürdüler. Afrika'nın her tarafında Senûsîlerin tekkeleri, zâviyeleri var. Senûsî meşâyihi bütün Afrika Arabistanı'nı istîlâ etmişlerdir. Nereye gitseniz mutlaka Senûsîlere tesâdüf edersiniz. Her zâviyenin bir şeyhi, yani büyük Senûsî tarafından bir vekîli var, bu zât min cihetin Tarîkat-ı Senûsiyye'nin şeyhi ve vekîli, min cihetin o organizasyonun umûr-ı idâresine bakan bir adamı, yahud tahsîldârıdır. Bütün Mısır ülkesinde ne kadar Arab bedevîler varsa hepsi Senûsî'dir. Zâviyelerdeki meşâyih bütün vergileri Senûsîlik nâmına toplar. Bedevîler İngilizlere vergi vermiyor. Fakat Senûsî meşâyihine en fakiri en aşağı bir buçuk İngiliz lirasını hüsn-i rızâsıyla veriyor. Bizim hükûmet-i Osmâniyye orada tahsîlât için dipçik kullanırmış. Halbuki İngilizlerin idâresinde olan bir mahalde bir Senûsî şeyhi yerinde oturduğu hâlde herkes hüsn-i rızâsıyla vereceğini getirir, verir. Bu derece intizâm ve itâat şâyân-ı hayrettir.

Biz Siva'ya geldiğimiz zaman Senûsî meşâyihinden Şeyh Muhammed Zevî hazretlerinin zâviyelerine geldik. Bizi gāyet büyük ta'zîmlerle istikbâl ettiler. Bunu görünce rahatımız iyidir, dedik, i'tibârı kazandık zannettik. Biraz sonra meşâyih kendi ihvânıyla birlikte ziyârete gelmeye başladılar. Ellerimizi öpünce bayağı bir adam imişiz fikrine zâhib olduk. Kendimize hüsn-i zan etmişiz. Meğer bu ziyâretler bizi istintâk için imiş.

Beş on kişi toplanınca bizim anlayamadığımız bir lisânla konuşmaya başladılar. Bunlar beş bin kişi kadar tahmîn olunuyor. Bunların kendilerine mahsûs bir lisânları var, o lisânı diğer Arablar da anlamaz. Vâkıa ne konuştuklarını anlamıyoruz. Fakat bize âid bir şey konuştukları sîmâlarından, nazarlarından belli oluyordu. O günü mes'elenin farkına varamadık, lâkin ertesi günü bizim İslâm olup olmadığımızdan bahsettiklerini anladık. Zîrâ burası Trablus hudûdunun ibtidâsı, Mısır hudûdunun müntehâsıdır. Burası gāyet mühim ve nâzik bir mahal addediliyor. Çünkü burası Tarîkat-i Senûsiyye'nin en mukaddes bir merkezi sayılan Cağbûb'un kapısıdır. Oraya giden adam mutlaka müslüman olacaktır.

Yalnız İslâm olmak da kâfî değil, her ne sûretle olursa olsun İslâmiyet'e hizmet edecek kadar bir iktidara da mâlik olacak. Binâenaleyh biz evvelâ müslüman olduğumuzu anlatmaya mecbûr olduk. Bu da büyük bir mes'ele oldu. Bunun için tam bir hafta uğraştık. Nihâyet ben kendi Müslümanlığımı isbât edebilmişim. Bu müslüman olunca bunun bir şâkirdi de olabilir â. Bu sûretle iki kişiyi müslüman yapıyorlar. Fakat üçüncüsüne gelince bir türlü bunu te'vîl edemiyorlar. Nihâyet iş keşif mes'elesine geldi, herife dedim: Hâzır ol, Müslümanlığını isbât edeceksin! Fakat bununla da kāni' olmadılar. O müslümandan başkasında da olabilir, dediler. Başa çıkamayacağımızı anladık. Başka bir tedbîre mürâcaata mecbûr olduk.

Biz bu tahkīkāt ile meşgūl iken Mısır'la muhâbere olmuş:

Böyle böyle üç adam geldi, bunların hüviyeti hakkında ma'lûmâtınız var mı? demişler. Yok, cevabı gelmiş ve "çevirin" demişler. Az kalsın çevireceklerdi. Fil-hakîka –yâ rızâen, yâ cebren– çevirileceğimize kanâat-i tâmme hâsıl etmiştik. Bunun üzerine bir çaresine bakalım, dedik. Kendi kendimize el altından bedevîlerle görüşüp kaçıracak adam aradık. Bin meşakkatten sonra nihâyet bulduk. Pazarlığı yaptık. Bir gün alelacele Siva'dan çıkıp "Aynü'l-bakar" dedikleri bir yere geldik. Akşam üstü hecinli askerler geldi, bizi istintâk ettiler. Bir şey söylemeden gittiler. O vakte kadar biz hareket edecektik. Fakat devecilerimiz vaktinde gelemedi. O bulunduğumuz mahal de pis bir yer. Hükûmetin sıkıştırmak, bulmak ihtimâli var. O geceyi orada geçirdik.

Ertesi günü sabahleyin develer geldi, bindik, Mısır'a doğru yol tutarak bir manevra yaptık. Akşama kadar Mısır'a doğru yürüdük. Gece biraz istirâhatten sonra yola düzüldük. Bir gün gittik **[45]** ikinci günü gitmekte iken gāyet uzaktan duman gibi iki hecin gözüktü. Bunlar mutlaka bizi ta'kîbe çıkmışlardır, diye bir dağ, bir kum yığını arkasına gizlendik. Akşama kadar orada kaldık. Karanlık olunca yine yola revân olduk. Bütün gece gidersek ancak Osmanlı hudûdunu geçeceğiz. Filhakîka bütün gece gittik. Sabahleyin baktık ki Osmanlı hudûduna geçmişiz. Biraz gittikten sonra yine uzaktan hecinli askerler gözüktü. Doludizgin develeri sürdük. Biz üç arkadaş bir de deveci dört deve üzerindeyiz. Bir deveci de yayan geliyor. Öyle gidiyoruz ki develer bütün yürüyüşüyle yol alıyorlar. O yayan gelen bedevî de öyle koşuyor ki bir adam ancak o kadar koşabilir. Sâat sekize kadar böyle serî' bir yürüyüşle gittik. Fakat bizi ta'kîb edenler de epey yaklaştılar. Baktık ki kaçmakla kurtulmanın çaresi yok, bâri kibârca teslîm olalım dedik. Bakalım bu heriflerin derdleri nedir, anlayalım. Pek ileri giderlerse biz beş adamız, yanımıza alırız, biraz konuştuktan sonra ben size göz ederim, kıskıvrak onları bağlarız, develerini alırız. Olur biter…

Fakat deveci beni korkuttu. Yanımıza gelseler iyi, amma gelmezler, dedi. Karşıdan kurşun atarlar, hepimizi öldürürler.

– Bunu size yaparlarsa da bize yapamazlar, dedim.

Yarım sâat sonra yetiştiler. Tam devecinin ta'rîf ettiği gibi karşıdan nişân aldılar. Ben göğsümü açarak üzerlerine yürüdüm. Öyle kemâl-i ciddiyetle:

– Kimi istersiniz, maksadınız nedir? Adam öldürmeye çıkmışsanız işte vurunuz…

Deyince birden bire dona kaldılar, silahlarını indirdiler. Ben de yürüdüm. Herifler gevşedi. Yanına gittim. Ne kadar olmasa arada İslâmiyet de var. Ne yapsın herifler, emir kulu, gelmişler. Fakat benim muâmeleme karşı utandılar. Ne ise anlaştık. Herifleri def' ettik. Kendimizi de ta'kîbâttan kurtardık. Ferah ferah yola düzüldük. Nihâyet iki gün sonra Sellum mıntıkasına geldik. Askerimizin ilk noktasını burada bulduk. Burada vaktiyle yapılmış kışlalar var imiş. Zâten işitmiştik. Buranın Osmanlı mülkü olduğuna kanâat getirmiştik. Derken Neca''a (karye, köy demek) geldik. O vakte kadar öyle köye rast gelmemiştik. Sellum kışlası yakın imiş. Arablar kışlaya kasr derler. Şöyledir, böyledir, diye bize ta'rîf ettiler.

– Fakat dediler, kasra gideceğiniz zaman orada İngiliz askerleri var, sakın onlara uğramayın. Onları sağınızda bırakın. Siz sola gidin.

Ta'rîf dâiresinde giderken önümüze dört çadır çıktı. Birdenbire çadır olduğunu anlayamadık. Kışla zannettik. Çadır olduğunu anlayınca: Vâh yakayı eleverdik. Haydi develeri sola doğru sürelim dedik. Fakat develer de yorulmuş. Her gün on dört sâat yol yürüdüler. Hiçbir şey de yememişler. Çadırdakiler bizi gördüler, artık kaçmak da olamaz. Çevirdik develerin başını, yürüdük. Çadıra yaklaştık. Şaşırmışız artık. Önümüzdeki adamları görmemişiz. Derken Nazmi dikkat etmiş: – Vallâhi Hoca Efendi, dedi, bunların elindeki tüfek bizim tüfeklerimiz.

Hakîkaten baktım bizim asker. Gülerek selâmün aleyküm dedi. Aleyküm selâm dedik. Kemâl-i iştiyâk ve samîmiyetle kucaklaştık. Öyle bir hâl ki lisân ile kalem ile ta'rîfi mümkün değil. Bîçâre nefer, en yakın kardeşleri gelmiş gibi sevindi. Biz de nihâyetsiz derecede memnûn olduk.

Çadırlar pek merâkımızı mûcib oldu. Sabırsızlık gösteriyoruz, ne olduğunu biran evvel anlamak istiyoruz. Bizde böyle çadırlar olmasına kalbim inanamıyor. Dışı bembeyaz, tertemiz. İçi ipekli işlemeli dayanamadım sordum:

– Bu beyaz çadırlar nedir?

– Elhamdü lillâh oldu, dedi.

Ne ise biraz anlaştıktan sonra kışlayı sordum. Sıkıla mıkıla anlattılar: O gün Sellum'u tahliye etmişler, çadıra çekilmişler. İstanbul'dan emir gelmiş: Tahliye ediniz, garba doğru çekiliniz! diye. Zâbit gāyet kahraman bir çocuk. İsmetullah Efendi. Gözyaşlarıyla bize söylemeye başladı. Fırsattan bil-istifâde İngilizler burasını istemişler, tabîidir ki teslîm olunmasını hâl îcâb etmiş. Fakat İsmet Efendi öyle bir çocuk ki sanki büyük bir siyâsî. Bana öyle göründü. Yapmış olduğu muâmeleyi söyledi. Hakîkaten şâyân-ı takdîr. Her ne kadar rütbesi mülâzım ise de hakîkat-i hâlde binbaşılık bile az. Telgrafa bakmış. Tahliye edip çekilin diyor. Fakat İngilizlere teslîm edin, cümlesi yok. Kışlanın kapısını kilidler; erzâkı, eşyâyı orada bırakır, kendi de garba doğru çekilir. Vâkıa netîcede olacağı yine o. Fakat burası Mısır'a yazacak, Mısır da Londra'ya haber verecek, sonra Londra'dan sefîre ta'lîmât gelecek, sefîr Bâbıâlî'ye gidecek ondan sonra tekrar emir gelecek. Yani vakit kazanmak. Bu sûretle Sellum mes'elesi ancak iki ayda hallolunabildi.

Sellum'daki askerimiz on beş, yirmi kişiden ibâret. Bunun da altısı hasta, on üçü sağlam. Bir de mülâzım var. Maamâfîh orada askerin pek lüzûmu da yok. Düşman oraya pek o kadar saldıramaz, fikrinde bulunmuşlar. Bununla beraber kışlası gāyet sağlam. Hatta İstanbul'daki Selîmiye Kışlası'ndan daha sağlam imiş. O derece ki iki tabur askere iki sene kifâyet edecek suyu var imiş. Oralarda kışlanın kıymeti su ile kāim. Bu kışlayı bir aralık İtalyanlar topa **[46]** tutmuşlar, elli bir gülle atmışlar. Bir tanesi yalnız kapıya isâbet ederek biraz rahnedâr etmiş. Koca Selîmiye Kışlası'nı tuttıramayan bir herif bilmem insana nasıl isâbet ettirir?..

Ne ise İsmet Efendi'den ilerisi hakkında ma'lûmât almak

istiyoruz. Fakat gāyet meşgūl. Bir taraftan kışlayı tahliye ediyor, bir taraftan gönüllüler geliyor. Maamâfîh arkasından koşarak vakit buldukça ahvâli soruyoruz. Gideceğimiz yolların ahvâlini anlamak istiyoruz. O gün konuşmaya vakit olmadı. Çünkü telgraf hattını nakl ediyordu. Hakîkaten pek meşgūl idi. Akşam epey ma'lûmât verdi. Evvelâ biraz tebşîrâtta bulunacağım, dedi. Biz de maa'l-memnûniyye dinleyeceğimizi beyân ettik. Cebinden bir telgraf çıkardı, adetâ bir deste kağıd, uzun bir telgraf, Tobruk'tan almış. Aynıyla istinsâh etmiştim, sûretini evde unutmuşum. Mazmûnu şundan ibâret: Tobruk'tan düşman üzerine mücâhidîn-i İslâmiyyeden 172 kişi hücûm etmiş. Düşmanın kuvveti ise iki tabur piyade, dört mitralyöz, iki taraftan istihkâmlarda toplar, arkada denizden de on dört gemi ateş ediyor. Bu kadar ateşe karşı 172 mücâhid bir de Şeyh Müberrî'nin on sekiz yaşında kızı hücûm ediyor. Kemâl-i muvaffakiyetle düşmana yedi yüze karîb telefât verdirerek mitralyözleri tahrîb ederler, birini de omuzlayarak külliyetli ganîmetle avdet ederler. (Alkışlar) Bunun tafsîlâtını tebşîr etti. O derece memnûn oldum ki dünyâda bu kadar memnuniyet tasavvur edemem.

Tekrar ederim, müslüman kardeşlerim, zâbitân kardeşlerimin aklı bunu kesdiremez, zîrâ onlar fen erbâbındandır. Ortada mitralyözler, piyadeler, yanda istihkâmlar, arkada filo; dakîkada binlerce kurşun, gülle yağar, bütün bu ateşler arasında 172 mücâhid ilerliyor, hücûm ediyor, bu büyük kuvveti darmadağın ettikten, topları susdurduktan sonra mitralyözleri ve alayını mahv ederek mitralyözlerin birini de omuzlayarak ordugâha getirirler. Akıl, fen bunu kabûl edemez. Bu hârikadan başka bir şey değildir. Müslüman kardeşlerim, dünyâda en büyük kuvvet, kuvvet-i îmândır. Kudret-i Sübhâniyye'nin karşısında hiçbir şey duramaz.

Sonra gidip kendi gözümüzle bütün bu hârikaları an'anâtıyla gördük. İşte müslümanların hiçbir şeyi yok. Zâten ne lüzûmu var, ne lâzımsa onlardan alıyoruz. Mavzer lâzım oldu, aldık. Mitralyöz lâzım oldu, aldık. Bir muhârebede üç yüz mavzer getirdiler, işte birisi de buradadır. Bu çadır da onlarındır. Bunları getirmekten maksadım yalnız laf değil, bil-fiil işler görüldüğünü ve görülmekte olduğunu göstermektir.

Tabîîdir ki bu işleri görenler bizim zâbitlerimizin taht-ı idâre ve kumandasındaki Arab kardeşlerimizdir. O muhârebede hücûm edenlerin en büyüğü Şeyh Müberrî hazretleri idi. Beş oğlu ve bir kızıyla harbe iştirâk etmişti. İstihkâma girdikten, düşmanın zâbitlerini öldürdükten sonra şehîd oldu. Bütün o muhârebede verilen şühedâmız altı nefer idi, yedi değil. İşte hücûm eden mücâhidîn 172; şühedâmız 6 düşman ise birkaç bin telefâtı da 750.

Fakat bu telefâtı burada gazetelerde dört yüz okumuşsunuzdur. Zîrâ oradaki kumandanlar düşmanın hakîkī telefâtını bildirseler belki inanan olmayacak. Çünkü bizim şühedâmızla kıyâs kabûl edecek derecede değil. Onun için hiç olmazsa onların telefâtının bir kısmını beyân edelim, dediler.

Bu öyle bir cihâd ki şeker gibi. Böyle düşman olduktan sonra muhârebenin devamı bizce menfaatlidir. Zîrâ ne ihtiyacımız varsa hep onlardan alıyoruz. Afrika'daki müslümanlar silahlanıyor, neşve-i muzafferiyetle bütün Afrika çalkanıyor, uyanıyor. Yalnız onunla kalmıyor, kıtaât-ı sâiredeki müslümanlar da bundan intibâh ediyor. Arablar için bu, muhârebe değil, düğün. Kızlar müzeyyen elbiselerini giyerler, şiirler söyleyerek meydân-ı harbe giderler. Şiirleri ale'l-ekser şu meâldedir:

– Miskin İtalyanlar! Harb sahneleri size yakışmaz. Bu gazâ meydânları şân ve şeref sâhibi milletler içindir. Sefâhetle çürümüş denâetle bulaşmış sînelerde yetişen alçak İtalyanlar! Geliniz, geliniz, karşımıza çıkınız! Namus ve şerefiyle yaşamış büyük bir milletin şanlı evlâdlarını görünüz vaktiyle size verdiğimiz dersler yetişmemiş. Ders almak için gelmişsizin. Öyle ise esirgemeyiz. Elinize yakışmayan o silahları bırakınız. Bu şanlı mücâhidler size isti'mâlini öğretsinler…

Yürüyün ey evlâd-ı Arab! Mübârek topraklarımızı vücûdlarıyla telvîs eden bu piçlerden vatanımızı temizleyelim. Vâlideleriniz bugün için sizi doğurdu, bugün için büyüttü.

Yürüyün ey nusret-i ilâhiyye ile mev'ûd İslâm mücâhidleri! Babalarınız bu meydanlarda şehâdet kazandı. Milletimiz bu sâyede şeref buldu. Kelimetullâhı i'lâ için Allah size hitâb ediyor. Ey dinin büyük muhâfızları! [1](وَجَاهَدُوا فى سَبيلِ اللهِ)

Dâimâ böyle kasîdelerle, şiirlerle, mücâhidlerin önünde dolaşırlar. Düşeni kaldırırlar, mücâhidîne su verirler. Pek büyük işler görüyorlar.

Ya Enver Paşa hakkında bülegā-yı Arabın tertîb ettikleri kasîdeler şâyân-ı hayrettir. Hemen her gün kasîdeler geliyor. Enver Paşa diyorum. Belki bazılarınızın istiğrâbını mûcib olur, çünkü burada Enver Bey diyorlar. Bu paşalık nereden? Evet, bu paşalık ünvânını o muhterem zâta Arablar vermişlerdir. (Yaşasın kadir-şinâs millet) ve hakîkaten paşalığa lâyıktır. Zîrâ Arabların en mütehayyir, en fütûrlu bir zamanında Hızır gibi yetişti. O sırada bunun ve Fethi'nin yetişmeleri bir hârika, millet için büyük bir muvaffakiyettir.

[47] Çünkü herkes ne olduğunu anlayamamış, silaha sarılmış, fakat başta kimse yok. Me'mûrlarımızın bazıları memleketi büsbütün teslîme karar vermiş. Halbuki Roma'ya kadar esir gittik, diyorlar. Fakat teslîm ederek gitmişler. Hamiyetlerine doymasınlar. İtalyanlar Bingazi'yi almışlar, Derne'ye girmişler. Arablar ne yapacağını şaşırmış, İtalyanlarla çarpışıyorlar. Başta bir nâzım-ı harekât yok. Böyle müdhiş bir zamanda Enver, Hızır gibi karşılarında peydâ oluyor. Ne için geldiğini onlara anlatmaya muvaffak oluyor. Çünkü Arablara kendini anlatmak da bir derttir. Ben bayağı ulemâ zümresinden olduğum hâlde müslüman olduğumu anlatmak için bir hafta geçti. O ise iki üç sâat içinde Müslümanlığını anlattıktan sonra kumandayı ele almış. Enver için en büyük bir mazhariyettir bu. Bunda hiç şübhe etmemeli ki bu zât Cenâb-ı Hakk'ın bu millete bir ihsânı, bir mevhibe-i ilâhiyyesidir. Zîrâ Arabları iknâ' etmek, yaman bir iştir.

Arab gāyet âkıl, çok düşünür, zekî bir millettir. Her vakit zekâlarına hayret ile bakıyorduk. Muhârebedeki hud'aları

[1] Bakara, 2/218; Enfâl, 8/74; Tevbe, 9/20.

şâyân-ı hayrettir. Bu da fart-ı zekâlarından ileri gelir. Böyle zekî bir millet kolay kolay kanar mı? Ne söylersen söyle ağızdan çıkan söze inanmazlar. Mutlaka fiiliyât gösterilmek lâzım. Böyle iken birkaç sâat zarfında onu iknâ' etmek, kendine ısındırmak hakîkaten bir hârikadır. Bunu yapabilmek herkesin kârı değildir. Tamâm kırk gün Enver'in yanında oturdum. Arab lisânını mükemmel bildiğim hâlde kırk gün içinde kendimi Arablara zor anlatabildim. Onun için bu, büyük bir muvaffakiyet, büyük bir fazilettir. Hızır gibi herkesten evvel yetişmiş, en büyük vazîfeyi o görmüş, yoktan bir ordu teşkîl ederek düşmana yürümüş, büyük ve şanlı milletimizin namus ve şerefini bütün cihâna tanıtmış, milyonlarca Arab kalbinde paşalık ünvânını almıştır. (Alkışlar, yaşasın büyük Enver)

Her ne kadar bazı adamlar –yine zâbitânımız içerisinde– Enver'in aleyhinde bulunurlarsa da pek büyük haksızlık ediyorlar. Her millette olduğu gibi tabii böyle adamlar bizde de bulunur. Fakat bunlar kendilerinin ne kabîl mâhiyette olduklarını ortaya koymuş olmaktan başka bir şey kazanamazlar. Bu husûsta söylemek istediğim bazı şeyler var, diğer bir konferansa terk ediyorum.

Sellum mes'elesini İsmet Bey'den güzelce anladık. Trablus vilâyeti hudûdu Sellum'dan daha şark tarafa kadar imtidâd edermiş. Fakat tama'kâr İngilizler fırsattan bil-istifâde Sellum Limanı'nı ve Kışlası'nı elde edelim demişler. Hudûdların muhtelefün-fîh kalması muvâfık değildir, mes'elenin halli lâzımdır, diye bu mes'eleyi ortaya çıkarmışlar; ve bize demişler ki: Sellum'u vermezseniz postanızı Mısır'dan bırakmayız. Zâten İngilizlerin siyaseti ma'lûm: Her kiminle muhârebe ettiysek fırsattan bil-istifâde bizden bir şey koparmağa çalışmış ve muvaffak olmuşlar, şimdi de biliyorlar ki netîcede İtalya mağlûb olacak. Hiç olmazsa şimdiden bir şey kapalım demişler. Bunun üzerine bizim tarafdan da çâr nâ-çâr şimdilik hudûdlar teayyün edinceye kadar Sellum'un tahliyesine muvâfakat gösterilmiş, ne yapsın başka çare yok ki. İki devlete birden i'lân-ı harb edecek kadar budala değiliz ya.

Bunun üzerine İngilizler orasını taht-ı işgâle almışlar. Şu kadar ki hudûd zâyi' olmasın diye İsmet Efendi orada duruyor. Yine inşâallâh istirdâd olunacak, olunmasa bile Trablus bizim lehimize hallolununca bizim için şimdiki hâlde pek o kadar kıymetli bir mevki' değil.

Trablus mes'elesi gittikçe Afrika'da en büyük bir mes'ele oluyor. Mıntıkası Trablus olmakla beraber sağı, solu da harekete geldi, sarsıldı. Arz ettiğim gibi ihvân-ı Senûsiyyenin tutmuş olduğu meslek ve yola biz de rehber olabilirsek İslâm Afrika'nın istikbâli pek parlaktır.

Biraz da meşâyih-i Senûsiyyenin ahvâlini anlatmak îcâb eder. Bu tarîkat-i aliyyenin ilk müessisi Muhammed bin Ali hazretleri olup 1204 senesinde Müstegânem nâm mevki'de dünyâya gelmiştir. Asrımızın en büyük bir müslümanıdır. Bu Muhammed bin Ali hazretleri ulûm-ı dîniyyeyi Fas'ta tahsîl etmiş. Tarîkattan Derkāviyye tarîkatına sülûk ederek ilm-i ahlâk ve tasavvufu orada tahsîl etmiş. Fas'tan sonra Hicaz'a gitmiş. Asıl Senûsîlik esâsını Mekke-i Mükerreme'de kurmuş. Orada hayli Senûsî zâviyesi te'sîsine muvaffak olmuş. Sonra Yemen'e gitmiş. Mekke-i Mükerreme'de ulûm-ı Arabiyye ve dîniyyenin usûl-i cedîd üzere ta'lîm olunması hakkında pek çok efkâr beyân etmiş. Tedrîsât-ı hâzırayı dâimâ tenkîd edermiş: Mekke'deki ulemâ töhmet ederek bunu oradan kaçırmışlar. İskenderiye'ye avdeti esnâsında Hidiv Abbâs-ı Evvel zamanı imiş, Abbâs çok iltifât etmiş. Fakat bu Abbâs'a bir muhabbet bağlayamamış. Sonra Câğbûb'a gelmiş.

Meşâyih-i Senûsiyyenin ikincisi Muhammed el-Mehdî hazretleridir ki Ali'nin oğludur. Asıl Senûsîlik organizasyonunu vücûda getiren, bu fikri ilerleten bu zât-ı şerîftir. Bu zât gāyet mâhir olmakla beraber büyük bir siyâsîdir. Senûsîlik esâsını kurduğu zaman, ki 1273'tür, daha o vakit yani bundan altmış sene mukaddem İtalyanların Afrika'da tutmuş oldukları siyâseti tamâmiyle keşf etmiştir. Daha o zaman İtalyanların Trablusgarb'a asker çıkaracaklarını söylemiş ve yazmıştır. Bu zâtın te'lîfâtından birkaç eser vardır ki isimlerini söyleyeyim:

Birisi; *el-Vesnân fi'l-Amel bi-Sünneti'l-Kur'ân*

Bu kitapta kuvvete temessük etmenin İslâmlara vâcib olduğunu ve müslümanlar Kur'ân ile amel ederlerse bütün küre-i arzda mevcûdiyetlerini isbât edebileceklerini yazmış.

[48] İkincisi; *es-Selsebîlü'l-Muîn fi't-Tarîki'l-Erba'în*. Bunu göremedim.

Sonra; *eş-Şümûsü'ş-Şârıka fî Meşâyihi'l-Meşârıka ve'l-Meğāribe* nâmında bir eser-i âlîleri daha vardır ki en mühim eseri budur. Bütün ta'lîmât bu eserde yazılıdır. Bu eserde bizim ulemânın usûl-i tedrîsi de tenkîd olunmuştur. Şimdiye kadar hâl-i atâlette kalmalarına ulemânın nasıl sebeb olduğunu, ulemânın millete nasıl rehber olabileceğini îzâh etmiştir. Sonra İtalya'nın Afrika'ya geleceğini ve yapıp yapamayacağı şeyleri tamâmiyle söylüyor. Güyâ bir kerâmet. Kerâmet demeyelim de gāyet büyük bir diplomat diyelim. Çünkü diplomatlık keşf-i istikbâl ise bu zât bi-hakkın ilerisini görebilmiştir. Bismark 20, 25 sene mukaddem demişti ki: "Rusların mezarı aksâ-yı şarkta, İngilizlerin ise Afrika'dadır." Bismark bunu görebildiyse bir Senûsî şeyhi de görebilir. Rusların mezarını gördük. İngilizlerin hayatı ise müslümanlar hakkında ta'kîb edecekleri politikaya bağlıdır.

Şeyh Muhammed hazretlerinin vukūf-ı siyâsîsi pek mükemmeldir. Hatta bunun için Arablar kendisine Mehdî ta'bîr ederler. Şimdiki şeyhin ammidir. Asıl Senûsîlik büyük organizasyonunu o yapmıştır. On sene mukaddem vefât etmiştir. Cağbûb'da medfûndur. Bütün Senûsîlere ta'lîm edermiş ki: En büyük düşmanımız İtalya'dır. Onlara gālib gelebilirsek Afrika'da İslâmiyet pek ziyâde terakkī ve teâlî edecektir.

İsmi bugün Senûsiyye meşâyihi lisânında kemâl-i hürmetle, radıyallâhu anhü, diye yâd olunur. Bugün Afrika müslümanlarının yüzde yirmisini okur-yazar bir hâle getirmiş. Yirmi otuz sene mukaddem bir mektup yazmak için üç dört gün yol gider, adam ararlar imiş. Bundan başka birçok ağaç yetiştirtmiş. Afrika'nın bütün Senûsîlik olan mahallerinde eşcâr-ı müsmire vücûda gelmiştir. Bu zât-ı muhterem

dermiş ki: "Siz, ey müslümanlar, dünyâda bir şecere dikerseniz bunun mukābilinde Cenâb-ı Allah en dehşetli hesâb günlerinde sizin için yüz şecere ihsân edecek, onların gölgesinde mes'ûd ve kâmkâr olacaksınız…" Zirâat için nebâtât için, hayvânât için hep öyle teşvîkātta bulunurmuş.

Bizim Devlet-i Osmâniyye idâresindeki Arablar Afrika'nın en zenginleridir. Buradaki Arabların en fakirinin on beş, yirmi devesi, elli, altmış koyunu var. İki yüz koyunu olan bile Arablar nazarında fakir sınıfından ma'dûddur. Zenginleri üç yüz, beş yüz deveye, sekiz on bin koyuna mâliktir. Bizim memleketlerde sahrâya çıkılırsa hayvânât hergeleleri görülür, bunlarda ise develer. Hatta Sellum'dan sonra Derne'ye kadar ki on dört gün kadar tutuyor, hep develerle doludur.

Mer'âlarda boş yer bulunmuyor. Halbuki biz Afrika'yı en fakīr bir yer zannederiz. Hâlâ biz onlara müslüman olduğumuzu bildirememişiz. Hatta bugün Arab mücâhidler ordugâhında bize karşı alenen söylüyorlar: "Biz sizin müslüman olduğunuzu, Müslümanlığı müdâfaa için canlarınızı fedâ edecek kadar müslüman olduğunuzu bilseydik çoktan sizinle birleşir, Afrika'da pek büyük işler görürdük. Şimdi bugün ittihâddan ittifâktan başka düşüneceğimiz bir şey yoktur. Bu belâyı def' edelim, sonra inşâallâh biz kendi hesâbımızı kardeş gibi görürüz…"

Senûsî hazretleri bunları pek çok terbiye etmiş. Filhakīka bazı câhilâne kusûrları varsa da pek yüksek terbiye olunmuş bir millettir.

Bugün kabâil kavgaları mevcûd iken, kan da'vâları var iken Trablus mes'elesi çıkınca her şeyi unutmuşlar, el ele vererek kucaklaşmışlar, meydân-ı cihâda şitâb etmişlerdir. Bu mes'ele zâil oluncaya kadar bütün Afrika ittihâd ve âsâyiş-i tâm içinde kalacaktır.

Bugün Osmanlı-İslâm Afrika'nın her hangi noktasına istersen yapayalnız gidebilirsin. O kadar emniyet içindedir. Dünyada bundan büyük medeniyet olur mu? Bugün medeniyet iddiâ eden Avrupa'nın pâyitahtlarında bu emniyetin yüzde biri yoktur. O medenîlerin (!) ne mâhiyette olduğunu anlamak için o müdhiş kuvve-i zâbıtayı beş dakīka çekiniz, yapılacak vahşetleri görürsünüz. Fakat bugün İslâm Afrika'da emniyeti te'sîs eden sırf fazîlet-i ahlâkiyyedir. Avrupalıların kānûn-ı âsâyişi kurşun, gülle, bizim kānûnumuz ise ahlâk, îmândır. İşte Müslümanlığın ulviyetine, müslümanların necâbet-i ahlâkiyyesine bundan büyük delîl, delîl-i maddî olamaz. Bu muhârebe âlem-i İslâm ile Avrupa arasındaki farkı anlamak için büyük bir vesîledir. O, kaçmamak için topa bağlanır, bu, bütün âilesiyle birlikte cihâda koşar. O, meydân-ı harbde canını, cânânını düşünür, bu ise dini, vatanı için gülerek canını fedâ eder. O, miskin miskin kaleler, istihkâmlar arkasına saklanır, bu ise kahraman kahraman düşmanı meydân-ı mübârezeye da'vet eder… Bunu bütün cihân, bütün cihân-ı insâniyet görsün. Din ve millet yolunda bu kadar ittihâd, bu kadar fedakârlık ancak müslümanlarda olabilir. İşte bu muvaffakiyetler hep bu sâyede husûle gelmektedir. Bir milletin düstûr-ı esâsîsi i'tisâm bi-hablillâh olursa onun karşısına dağlar duramaz. Peygamber'in en büyük siyâseti burada tecellî etmiştir. Arablar bunu pekala bilirler. Lâkin maatteessüf ki koca âlem-i İslâm içinde yalnız bir Dârülhilâfe kalmış ki bu hakīkati nazar-ı dikkate almıyor. Onlar, o Arab mücâhidleri ne büyük adamlar imiş ki dini, vatanı tehlikede görünce her şeyi unutmuşlar, sarsılmaz âhenîn bir kale hâlinde düşman karşısında bütün azamet ve mehâbetiyle şanlı Hilâl'i dikmişler. Kendi şeref ve namuslarını muhâfaza ettikten başka üç yüz milyon müslümanın da kadr u şerefini i'lâ etmişler. Hakīkī Müslümanlık budur. İnşâallâh bu ittihâd ve ittifâk ba'demâ daha mükemmel olacaktır. Çünkü muhârebe nihâyetinde Enver Paşa hakem olarak bütün kabâil arasındaki kan da'vâlarını halledecek.

Bu muhârebe âlem-i İslâm'ın intibâhı için büyük bir vesîle oldu. İnşâallâh bundan sonra gözlerimizi açarak şeref ve mecd-i kadîmimizi ihrâz ederiz.

[49] Bizim elhamdü lillâh dâimâ iftihâr etmekte olduğumuz bir şey varsa Müslümanlık'tır. (Alkışlar) Müslümanların bugünkü hâliyle iftihâr etmeyen adamlara müslüman nazarıyla bakamam. Müslümanlar filhakīka pek müşkil bir mevki'dedirler. Fakat Cenâb-ı Allah'ın fazl ü inâyetiyle mes'elenin evveli ne kadar ağır ise, netîcesi o kadar parlak olacaktır. Evet ibtidâsı ne kadar muzlim ise nihâyeti dünyada hiç vücûdu akla gelmeyen parlaklıklar gösterecektir. Ben bunu yerinde gördükten, muvâzene, muhâkeme ettikten sonra söylüyorum. Bunu müslüman kardeşlerime tebşîr etmeyi kendim için farz derecesinde i'tikād ederim. (Alkışlar)

Bugün düşman tarafından ne kadar hülyâlar kurulursa kurulsun yine düşmanın kendi sözüyle, kendi fiiliyle bu da'vâmı isbât edebilirim. En büyük kumandan Kanva değil mi? Roma'ya gitti ve kendi hükûmetine dedi ki: "Biz Trablus'ta hiçbir şey beceremeyeceğiz, başka bir çaresine bakınız!" Âciz olmasaydı, gidip böyle söyler miydi? Aczleri kendi indlerinde bile sâbittir. Bunların daha zelîlâne acziyetini cereyân-ı ahvâl tamâmiyle gösterecektir. Bugüne kadar nerelerde muhârebeye tutuşmuşlarsa mağlub ve makhûr olmuşlardır. Muhârebe başlayalı beş ayı geçti. Bu beş ay zarfında en aşağı elli defa müsâdeme oldu. Birinde olsun muvaffakiyet gösteremediler. Âlât-ı harbiyye onlarda mükemmel, bizde nâkıs olmakla beraber. Maamâfîh şimdi onların sayesinde her şeyimiz tamâm oldu. Yalnız Derne muhârebesinde onlardan otuz beş bin fişengiyle beraber sekiz yüz mavzer, kundağı götürülmüş iki top aldık. Sâir yerlerde de bütün asâkirin mücâhidlerin elbisesi İtalyanlardan iğtinâm olunmuş elbiselerdir. İşte bu (bir pelerin göstererek) İtalyanlardan iğtinâm olunmuş bir pelerindir. Mücâhidlerimiz baştan ayağa kadar bunlarla giyinmiştir. Yine (göstererek) işte bu da kasaturası, işte bu da su matarası, bu ise çantaları (bir kapan göstererek) buna da dikkat ediniz; eğer Avrupa medeniyetini anlamak isterseniz yeri kazıp bunu gömüyorlar. Arabları tavşan zannederler. Sanki Arablar gelecek de bunun üzerine basacak, ayağı tutulacak, esîr olacak. Bundan daha ziyâde mantıksızlık olamaz. Medeniyet getirmek iddiâsında bulunan heriflerin rezaletine bakınız! (Kahr olsun vahşîler) İşte bu da (bir kazığın ucuna bağlanmış bir tel gös-

tererek) bu da yirminci asrın medeniyeti. İnsan avlıyorlar. Arab buna basacak, ayağı kösteklenecek, düşecek, o da istihkâm arkasından çıkıp gelerek Arab'ı tutacak, esir edecek.

Çok budala kavimler gördüm ama bu derece ahmak, şaşkın millet görmedim. Ne ise biz buna da medeniyet nâmı vereceğiz.

Ben, bunları umûmun istifâdesi maksadıyla getirdim. İstiğnâma dâir gazetelerin yazdıklarının doğru olduğuna kanâat getirdiniz ya. Bu mavzerle onların tayyârelerine attım. Tabîî tayyâreye kurşun yetişemez. Fakat şarapnellerine, daha bilmem nelerine Arablar fitilli çakmaklı tüfeklerle gider ve herifleri mahv ve perîşân ederlerse benim tayyâreye mavzer atışım pek istiğrâb olunamaz. (Alkışlar)

Fil-hakîka bunlar zâhirî bakışta pek tuhaf hallerdir. Nasıl olabilir, diye insan hayrete düşer, pek çok şeyler var ki insan gözü ile görmeyince inanamaz. Ben daha çok şeyler getiribilirdim. Fakat fazla gördüm. İnşâallâh muhârebeden sonra askerî müzehânemizi İtalya eslihasıyla dolduracağız.

Bizim Osmanlı târîhinin en parlak sahîfelerini Trablus Muhârebesi teşkîl edeceği gibi en yüksek mevki'leri de Enverler, Fethiler, Edhem paşalar tutacaklardır. Hem yalnız bizim nazarımızda değil, bütün Avrupa'nın nazarında bu böyledir. Bu hakîkat fiilen sâbittir. Bunların yaptıkları fedakârlık, hizmet ta'rîf olunamaz. Bu kadar nevâkısı olan bir ordu ile bu derecelerde büyüklükler göstermek her yiğitin kârı değildir. Bu da min indi'llâh bir mazhariyet. Bir muhârebede Enver Paşa'nın yanında bulundum. Etrâfına beş yüzden ziyâde gülle geldiğine inda'llâh şehâdet ederim. Daha nice yüzlerce gülleler mücâhidlere geldi. Şükrü Bey nâmında bir topçumuz var, o söyledi, o gün düşmanın attığı güllelerin adedi iki bini mütecâviz imiş. Biz ise seksen gülle attık. Fakat netîce ne oldu, bilir misiniz? Onların iki bin güllesinden bizim taraftan yalnız bir ester telef oldu. Bir de bir mücâhidin yüzü biraz berelendi. Hâ, biraz da Ömer Naci'nin pantolonu çizildi. O gün şark kolumuzda çok zâyiât verdik. Ne kadar bilir misiniz? Tamâm on yedi şehîd. Bundan bütün ordu mâtem içinde idi. Sonra tahkîk ettik ki düşmanın telefâtı beş yüzü mütecâviz imiş. O bizim tarafta telef olan ester de düşmandan iğtinâm olunmuş. Ama öyle ester diye tahkîr olunamaz. Hayvancağız namus ve haysiyet bilirmiş. Orada kalmayı haysiyetine sığdıramadı, bizim karargâha geldi. Yarım sâat sonra teslîm-i rûh etti.

O on yedi şehidimiz de şark kolunun ateş içine girmesinden neş'et etti. Yoksa o kadar da zâyiâtımız olmayacaktı. İnşâallâh bu muvaffakiyetlerimizi diğer bir konferansımda an'anâtıyla îzâh edeceğim. Söyleyeceklerim pek çok. Her birine de mukaddime yapmak istiyorum. Çünkü mukaddimeleri beyân etmezsem nâkıs kalacak. Zîrâ bu gibi vekâyi' târîhlerde görülemez. Târîh böyle hârikaları kabûl edemez. İnsanların akılları da bunu kabûl etmekte mütehayyir kalır. Fakat ben kendi gözümle gördüm. Söylediklerim hep müşâhedâtım üzerinedir. Ve sözlerim de hiçbir garaza müstenid değildir. Ben el-hamdü lillâh, oraya kadar kimsenin teşvîkiyle ve yardımıyla gitmedim, kendi hesabıma gittim, geldim. Daha bazı gidenler var, kimisi hükûmet tarafından, kimisi İttihâd tarafından gönderilmiş. Mücâhidînin kâffesi gönüllüdür. Hattâ binbaşı bir zâbit var, tezkiresinde kitapçı esnâfından yazılı. Diğer **[50]** biri de kendisini komisyoncu göstermiş. Bazısı seyyâh, bazısı da tüccâr kayd olunmuş. Bu sûretle oradaki mücâhidînin hemen hepsi gönüllüdür. Maksadları, cihâd fî sebîli'llâhdır. Dini, vatanı düşmana karşı müdâfaadır. Sonra buraya karşı ihtiyâcları da o kadar yoktur. Çünkü buradan imdâd gönderilmesi pek müşkil, ona göre tertîbâtlarını yapmışlar. Vâkıa büsbütün gönderilmez değil, her şey gönderilmekte fakat orası buraya güvenemez. Zîrâ her dakîka inkıtâ' melhûzdur. Gerek Fransızlar gerek İngilizler her ne vakit isterlerse münâkaleyi kat' edebilirler. Bunun için mücâhidîn-i kirâm umûmiyetle ona göre tertîbâtta bulunmuşlardır. Bu sebeble Enver Paşa'ya da salâhiyet-i vâsia verilmiştir. Oradaki efkâr-ı umûmiyye, İtalyanları bir daha oralara ayak bastırmamak şartıyla her taraftan def' etmektir. Enver Paşa'dan tut en âdî bir Arab çocuğuna kadar bütün Afrika müslümanları bu fikirdedir. En küçükleri de bilerek, hissederek bu fikre iştirâk etmişlerdir. Kadınlara varıncaya kadar herkesin arzusu, gâyesi budur.

Hatta yedi yaşında bir çocuğa, buradan giden Tunuslu Şeyh Salih Efendi'nin yanında rast geldim. Çocuk bizden soruyordu:

– Efendim, Pâdişâhımız topla silah gönderecekti, ne vakit gelecek? O gün de Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti gelmişti.

– İşte erzâk geldi, dedik.

Buna karşı yedi yaşındaki çocuğun şu sözüne dikkat ediniz? Dedi ki: – er-Rızku ala'llâh… Pâdişâh babamız bize toplar göndersin, rızık Allah'tan gelir…

Bütün Arablar bize pâdişâh tarafından gelmiş nazarıyla bakarlar. (فضلوا يا عساكر السلطان، فضلوا يا جماعة السلطان) diyorlar. O kadar hürmet ve ta'zîm ediyorlar ki nazarlarında en muazzez adamlar biz Türkleriz. Onlar dâimâ bizim bütün nevâkısımızı ikmâle koşuyorlar, hatta bir Arab var, sol memesinin altından iki kurşun yemiş. Bir müddet hastahânede kaldıktan sonra çıkıp 14 Kânûnievvel muhârebesine iştirâk ederek sol ayağından vurulmuş. Yine ayağını sardırarak topal topal diğer bir muhârebede ilk saff-ı harbe iştirâk etti. İşte bu Arab "ben Hilâfet-i muazzamanın namus ve şerefini muhâfaza için canımı fedâ etmedikçe rahat olamayacağım" dedi.

İşte bu mübârek adamlar böyle canlarıyla, mâllarıyla, evlâd ü ıyâlleriyle fî sebîli'llâh mücâhede ediyorlar. Doğrusu İslâmiyet nâmına ne kadar iftihâr etsek azdır. Biz böyle kalbe mâlik olduktan sonra düşman hiçbir zaman bize galebe çalamaz. Buna bütün kalbinizle emîn olmalısınız. Muhterem kardeşlerim! İnşâallâh an-karîb düşman-ı zelîl külliyen makhûr olacaktır. Bilhassa Derne, Tobruk'ta iki aya varmaz denize döküldükleri haberini alacaksınız. Orası sukût edince Bingazi de tabîatıyla sukût eder. Bu zamanlar takarrub etti. Yakında inşâallâh bu muzafferiyetleri göreceğiz. Elverir ki bu ittihâd ve ittifâk, bu azim ve sebât devam etsin. Bu gece bu kadarla iktifâ edelim. Diğer konferanslarımda müslüman kardeşlerime daha birçok hakîkatler arz ederim.

MEKÂTÎB

Borneo: Sempas'dan

Muharremü'l-harâm – 1330

Mektubun aslı Arapça olup aynen tercüme edilmiştir:

الى جناب عبد الرشيد ابراهيم نزيل دار الخلافة بعد اهداء التسليمات مسكية النفحات صادرة من قلب مملؤ بالمحبة.

Yâ Hazrete'l-üstâz ben zatınıza Japonlar ile münâsebâtımız an-karîb fiilen başlayacağını 14 Zilka'de târîhiyle yazdığım mektupta iş'âr etmiştim. Şimdi size tebşîr ederim. Tavsiye etmiş olduğunuz Japonlar bu kere Sempas'a geldiler. Bendehânede misâfir oldular, bendeniz tavassut ettim, Hollanda müstemlekâtından 26 bin hektar arâzî mübâyaasına muvaffak oldular. Tesâdüfen gâyet ucuz olmağla beraber sâhile dahi yakın olduğu cihetle matlûba da muvâfık oldu. Her ne kadar az ise de bir de İngiliz müstemlekâtından bir yer gördüler, ümîd ederim ki bu da ehven bir fiatla mübâyaa olunabilir, esâsen sizin matlûbunuz olan münâsebet fiilen başladı demektir.

Sâniyen 28 Şevvâl târîhli mektubunuzu dahi aldım. Efkâr-ı umûmiyye bugün bilâ-istisnâ hep Trablusgarb mes'elesiyle meşgüldür. Herkes tamâmen kanâat etmiştir ki bu mes'ele âlem-i İslâm için hayât memât mes'elesidir. Bugünden i'tibâren umûm Cava ve Malayu ahâlîsi kalben ve mâlen Osmanlı mücâhidîn-i İslâm kardeşlerimize iştirâk etmişlerdir. Bütün câmilerde duâlar olunmakta ve iâneler toplanmaktadır. Herkes Osmanlı kardeşlerimizin şecâat ve hamâsetlerinden emîn olarak her gün her sâat muzafferiyet havâdisine muntazır olmaktadır.

Şunu dahi arz edeyim: Bizim Cava müslümanları umûmiyetle Makarr-ı Hilâfet'e kalben merbût olduklarından mâadâ bizzat Hazret-i Halîfetü'l-A'zam Mehmed Hân-ı Hâmis hazretlerine ayrıca hiss-i i'tikādları vardır. İtalyanların harb i'lânı haberi telgraflarda görülünce câmide toplanan ahâlî Kelâm-ı Kadîm üzerinde halîfe ismi ile tefe'ül etmişler. [1](وَلَنْ يَجْعَلَ اللهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا) Âyet-i kerimesi açılmış, bu da bizim Cava müslümanlarında bir i'tikād olmuştur.

Singapur'a da mektuplarınızın geldiğini ve orada dahi iâne defterleri açıldığını es-Seyyid Ömer Sakkaf hazretleri yazmıştı. Ümîd ederiz ki **[51]** muhârebe umûm ehl-i İslâm için bir şeref ile hitâm bulacaktır. Zâtınızın bizzat muhârebeye iştirâk etmenizi bizim Borneo ahâlîsi pek hoş görmediler, zîrâ kalem ile mücâhedenizi daha enfa' ve daha muvâfık görüyorlar. İnşâallâh orada dahi saff-ı kıtâlde bulunmazsınız.

Arâzî mes'elesine âid tafsîlâtı an-karîb yazarım.

Japonya'ya talebe göndermek ciheti birkaç defalar müzâkere olunduysa da şimdilik bir muvaffakiyet görülmedi. Bi-iznillâh o husûsta da bezl-i cehd etmek fikrindeyim.

Japon eşrâfından birinin ihtidâsı bu arada İngiliz gazetelerinde görülmüş ve gâyet büyük te'sîr hâsıl etmiştir. Demek olur ki mahdûmlarınızın semere-i faâliyeti dahi görülmeye başlamıştır. Cenâb-ı Hak muvaffak eylesin. (اهدى لحضرة سيدى خالص الشكر والسلام)

Sempas El-hakīr

Muhammed Muhammed Ali

[1] Nisâ, 4/141.

MATBÛÂT

el-Hilâlü'l-Osmânî – Birçok seneler Mısır matbûâtıyla ümmet-i İslâmiyyenin intibâh ve teâlîsine dâir neşriyât ve mücâhedede bulunan fâzıl-ı şehîr Abdülaziz Câviş hazretleri tarafından Dârülhilâfe'de Müslümanlığın ve Osmanlılığın menâfiini müdâfaa maksadıyla siyâsî, iktisâdî, edebî Türkçe, Arapça yevmî bir gazete neşrine başlanmıştır. Refîk-ı muhteremimizin devamını temennî eder ve bütün kāri'lerimize tavsiye ederiz. Abonesi Memâlik-i Osmaniye'de 150, memâlik-i ecnebiyede 200 kuruştur.

Hazret-i Üstâz *el-Hilâl*'i neşr etmekteki maksad-ı mübecceli şu cümlelerle netîcelendiriyor:

"… Biz de tevfîk ve ıslâh yolunda çalışan mücâhidîn saflarına iltihâk ile bu cerîdeyi neşre karâr verdik. Bu karârı verirken Cenâb-ı Hak'dan, kendisinin nâfi' hakīkatler, müfîd mev'izalar ihtivâ eden bir sirâc-i hakīkat olmasını ricâ ve niyâz ettik. Bizim Mısır'dan buraya hicretimiz, emirden korkarak firâr etmek veya burada bir mansıba nâil olmak ümidiyle değildir. Biz adâleti ikāme, hürriyete hürmet, hakkı te'yîd eden bir kavmin arasına girdik ve girmekle hayatımızı onların (hak olmakta devam ettikçe) her türlü emellerine var kuvvetimizle teşrîk etmeyi vicdânımızla ahd ettik.

Evet, insan vatanını kolay kolay terk etmez. Edemez. Ve etmemelidir. Fakat hicret-i Nebeviyyeyi îcâb eden sebebleri nazar-ı mütâlaaya alırsak keyfiyet kısmen vuzûh kesb eder. Biz de zulümât-ı şirkten kurtulup nûr-ı hürriyyetin lem'a-pâş olduğu bir yere ayak basıyoruz. Son zamanlara kadar Avrupa'da alnının teriyle çalışıp da bugün vatanın yüzü güldükçe sevincinden ağlayan fedâkâr evlâdları görülmemiş şeylerden değildir.

Bugünden i'tibâren Mısır'ı Dersaâdet'e rabt ettim. Vatan-ı sağīri terk ediyorum. Fakat âlem-i İslâm'ın kalbinde bulunuyorum. Eğer ona hayat isâle edebilirsek Mısır kendi kendine canlanır ve onun saâdetiyle bahtiyâr, onun felâketiyle giryedâr olur…

İşte bu azimledir ki bugün bu dört sahîfelik *Hilâl* (Oh ne mübârek bir isim) cerîdesini çıkarıyoruz. İnşâallâh pek az bir zaman sonra "bedr-i kâmil" hâline gelecektir. Tabîî isminden anlaşıldığı vechile Osmanlı ve İslâm menâfiini müdâfaa edecektir."

* * *

ŞUÛN

Osmanlı Afrikası:

Mücâhidîn-i İslâmiyyenin büyük bir muzafferiyeti – Nâzûra muhârebesi hakkında Harbiye Nezâreti'ne vârid olan

ma'lûmât-ı resmiyyedir: Şubat'ın yirmi yedinci günü sabahı düşmanın üç tabur piyade ve iki cebel bataryasıyla Nâzûra kurbüne ilerlemesi üzerine asâkir-i Osmaniyye kabâil ile birlikte hücûm ederek üç sâat devam eden müsâdemede düşman istihkâmâta kadar püskürtülmüş ve arkadan gelen kuvvetle takviye edilmiş düşman yeniden taarruz ve garb tarafındaki kuvvetimizin şarktaki kuvvetimize ilhâkına mâni' olmak üzere iki tabur düşman piyade başkaca istihkâmâttan çıkarak tecâvüz etmiş ise de mücâhidînin muhâcemât-ı dilîrâneleriyle düşman her taraftan tekrar püskürtülmüş ve müsâdeme gece sâat ikiye kadar devam ederek esnâ-yı müsâdemede düşmanın gemileriyle top ve mitralyözlerinden ateş yağdırmasına rağmen gemilere ric'ate mecbûr olmuştur.

Düşmandan iki bini mütecâviz telefât ve o nisbette yaralı ve mücâhidînden ise on altı şehîd ve altmış beş mecrûh ve askerden bir şehîd ve iki mecrûh vardır. Külliyetli esliha ve cephane iğtinâm edilmiş ve mücâhidîne su ve cephane yetiştirmek üzere saff-ı harbde ilerleyen urbân kadınlarından biri de yaralanmıştır.

Devlet-i Aliyye-Rusya

Rusya'nın şark politikası – Rusya'nın Dersaâdet'teki sefîrinin geri çağırılması Şark-ı Karîb'de âtiyen Rusya politikasının sadeleşeceğini gösteriyor. Rusya, şarktaki tarz-ı siyâsetini daha vâzıh ve muayyen bir hâle ifrâğ etmeyi arzu ediyor. Çarikof, devlet-i metbûası nezdinde şahsî bir emniyet ihrâz etmiş ve bu âna kadar ta'kîb eylediği tarz-ı siyâseti de beğendirmişti. Her ne kadar Mösyö Çarikof Rusya'nın en birinci ricâl-i siyâsiyyesinden ma'dûd değil ise de mûmâ-ileyhin her hâlde pek ciddî ve faâl olduğu gayr-ı kābil-i inkârdır. Çarikof'un esbâb-ı azlinden sarf-ı nazar edilirse, her hâlde Rusya Devleti'nin Şark-ı Karîb hakkında beslemekte olduğu âmâlin mâzîden ziyâde kesb-i vuzûh etmesini arzu eylediğine hükm etmek lâzım gelir. Aynı zamanda Rusya'nın Türkiye'ye karşı olan vaz'iyet-i siyâsiyyesi de açık bir tarza ifrâğ olunacağı me'mûldür.

Sefîr-i mûmâ-ileyhin İstanbul Sefâreti'nden nâgehânî sûrette infikâki Avrupa mahâfil-i siyâsiyyesinde ehemmiyetle telakkī ediliyor. Çarikof'un şark hakkında beslediği niyyât-ı siyâsiyyeden Rusya Hâriciye nâzırıyla başvekili memnûn değildirler. Mûmâ-ileyhin sebât ve i'tidâl tarafdârı olduğu ve ta'kîb ettiği meslekte bir mülâyemet ve hüsn-i niyyet aradığı tecrübeten meydân-ı vuzûha çıkmıştır. Onun bu sırada azl edilmesi Rusya'nın İran'daki vaz'iyetinden nâşîdir. İran üzerine kendi zu'munca bir hakk-ı vesâyeti bulunan Rusya İstanbul'daki sefîrinin icrââtından memnûn olmamıştır. Devlet-i Aliyye ile İran hükûmeti beyninde münâzaun-fîh olan "nevâhî-i şarkiyye" arâzî mes'elesinin halli husûsunda İran'dan ziyâde telâş gösteren Rusya İstanbul'da Çarikof'tan daha ziyâde işgüzâr bir sefîre mâlik olmayı arzu etmiş ve yerine Bükreş Sefîri Mösyö Jeyeres'in ta'yînini nefsü'l-emre muvâfık bulmuştur. Yeni sefîr evvelce Tahran Sefâreti'nde senelerce bulunmuş ve İran ahvâl-i siyâsiyye ve iktisâdiyyesi hakkında oldukça ma'lûmât-ı vesî'aya vâkıfdır. İran Tahdîd-i Hudûd Komisyonu, germî ile mes'ele-i münâza'un-fîhânın halliyle iştigal ederken Çarikof'un kaldırılması keyfiyeti pek ma'nîdâr görünüyor. Rusya'nın aksâ-yı emeli, İran hudûd mes'elesini keyfe mâ yeşâ İran'ın lehinde halletmek ve emâkin-i mezkûreyi ba'demâ kendi mıntıka-i nüfûzuna rabt ve ilâve eylemeye ma'tûftur. İşbu azl ü ta'yîn keyfiyetinin az çok Boğazlar Mes'elesi'yle Osmanlı-İtalya beyninde ihzâr ve istihsâl olunacak sulh mes'elesine de şümûl ve ta'alluku vardır. Çarikof'un **[52]** Türk tarafdâr ve muhibbi olduğuna dâir Rusya Hariciye Nezâretince kanâat hâsıl olmuştur. Beheme-hâl mûmâ-ileyhin azliyle yerine ta'yîn olunan zâtın esbâb ve mü'essirâtına dikkatle bakılmak îcâb eder.

Girit

Girit'teki müslümanların ahvâli – Girit Hey'et-i İcrâiyyesi Reisi Mösyö Mihalyakis yeniden bir takım roller oynamaya başlamıştır. Bu adam *Times*'a bir mektup yazıp, Giritlilerin an'anâtından bahisle yek-vücûd olarak Yunanistan'a iltihak etmek ârzûsunda bulunduklarını hülyâ-perestâne bir edâ ile bildirmiştir. Aynı zamanda Giritliler tarafından Yunan Meclis-i Millîsi'ne a'zâ intihabıyle i'zâmını dermiyân eylemiştir. Hanya'da cinâyât-ı siyâsiyye îkā' edilmeye başlamış ve Halil Piperaki nâmındaki bir müslüman bilâ-sebeb ada hırıstiyanları tarafından cerh edilmiştir. Mecrûh hastahâneye nakl edildiği esnâda eser-i cerhten müte'essiren vefât eylemiştir. Girit hükûmet-i icrâiyyesi tarafından beş yüz redîf efrâdı silâh altına alınmaya başlanmıştır. Fakat Girit'te elbise-i askeriyye bulunmadığından elbise-i mezkûre Atina'dan celb olunmuştur. Şehr-i hâlin yirmi ikisinde Hanya'dan Avusturya vapuruyla elli kadar aile-i İslâmiyye memâlik-i Osmaniyyenin nukāt-ı muhtelife-i Asyâiyyesine göçmüşlerdir. Muhâceretin yegâne sebebi Girit'teki müslümanların ırz, can ve malları şimdi değil, on dört seneden beri büyük tehlikeye ma'rûz bulunmasından nâşîdir. Bunu bugün cihân bildiği hâlde mutazarrırlar İslâm bulunduklarından seslenemiyorlar.

Girit'e asker ihrâcı – İngiltere Sefîri Sir Lavter cenâbları evvelki gün Dâire-i Hariciye'de Nâzır Âsım Bey ile mülâkātında Girit'de îkā' edilen harekât-ı cinâyetkârâneden dolayı hükûmet-i metbû'asının Girit'e asker ihrâc edeceğini beyân etmiş ve Âsım Bey ile bu bâbda uzun müddet te'âtî-i efkâr eylemiştir.

Mısır:

Hilâl-i Ahmer menfa'atine bir tiyatro – İskenderiye'nin el-Hamrâ tiyatrosunda Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti menfaatine Hidîv hazretlerinin himâyesi tahtında mükellef ve mükemmel bir tiyatro verilmiş ve umûm nüzzâr ve a'yân-ı memleket tarafından iştirâk olunmuştur. Mezkûr tiyatronun bir levhasını işgāl eden Mısır reîs-i nüzzârı tarafından yüz lira verildiği gibi mezkûr levhaların diğer birisi leyle-i mezkûrede istîcâr eden Bâbiye ve Bahâiye reisi İranlı Abbâs Efendi hazretleri tarafından da kırk lira verilmek

sûretiyle ibrâz-ı hamiyyet olunmuştur. Leyle-i mezkûrede umûm Mısır Hilâl-i Ahmer Hey'eti Reîsi ve *el-Müeyyed* gazetesi müdîr-i siyâsîsi Şeyh Ali Yusuf tarafından mufassal bir nutuk îrâd olunarak Hilâl-i Ahmer Cem'iyâtının hidemât-ı vâkıasından bahsederek huzzârın medîd alkışlarına mazhar olmuştur. Mezkûr tiyatro hâsılât-ı sâfiyesi dört bin İngiliz lirası tahmîn olunmaktadır.

Tunus:

Tunus müslümanlarının hissiyâtı – *Tan* gazetesine iş'âr olunduğuna göre Tunus'da tramvaylara karşı boykotaj i'lânı zımnında tertîbât icrâ etmiş olan yerli komite a'zâsından birkaçı Tunus hükûmeti tarafından tevkîf edilmiştir. Bunlardan üçü Marsilya'ya i'zâm edilmiş olup oradan Fransa hudûdu hâricine ihrâc olunacaklardır. Diğer ikisi Tunus'un cihet-i cenûbiyesinde haps edilmeleri takarrur etmiş ve diğer biri de Bardu'da tevkîf edilmiştir.

Fransa'nın Tunus'daki me'mûr-ı mahsûsu Mösyö Alaptit boykotajın siyâsî bir mâhiyeti hâiz olduğunu ve bazı Panislâmizm tarafdârânının bundan istifâde etmekte bulunduklarını görmesi üzerine tedâbîr-i vâkıayı ittihâza mecbûr kalmış imiş. Hatta Tunus Tramvay Kumpanyası ahâlinin mütâlebâtından çoğunu is'âf eylediği ve tramvaylarda müstahdem ecnebi me'mûrların mikdârını tenkīsa muvâfakat ettiği ve netîcede i'tilâf teessüs etmek üzere bulunduğu hâlde, ahâlî-i İslâmiyye boykotajı kat' etmemişlerdir.

İran:

İran'da Rus askeri – Bu hafta zarfında tereşşuh eden havâdise nazaran mühim mikdârda Rus asâkiri Tiflis'ten Urumiye Gölü mıntıkasına azîmet eylemiştir. Kuvve-i mezkûre Osmanlı harekât-ı askeriyyesine mümânaatta bulunacaktır.

İran'da irticâiyyûn – Müşârun-ileyhin biraderi olup öteden beri maiyyetindeki Kürdlerle Kirmanşah'ı işgāl ve muhâsara altına almış olan Sâlârüddevle kasabayı yağma edip valinin iki bacağını kestikten sonra zavallıyı diri olarak ateşte yaktırmıştır. Aynı zamanda Kirmanşah'taki İngiliz bankasını soyup binâsını da top güllesiyle yıkmış ve İran mücâhidlerini de tarafdârâna i'dâm ettirmiştir.

İran'da İngilizler ve Ruslar – İngiltere hükûmeti, civar kabâilin taarruzâtına mâni' olmak üzere İran Körfezi'nde bulunan Bender-i Lenge şehrine Hindistan asâkirinden yüz elli kişilik bir kuvvet ihrâc eylemiştir. Rusya ise Kafkasya'daki ordusunu her bir ihtimâle karşı seferber hâline vaz' etmiştir. Rusya'nın bu hazırlığı İran umûruyla sıkı münâsebeti vardır. Kendi metâlibiyle İran'da iddiâ eylediği mıntıka-i nüfûzunu resmen İran hükûmetine kabûl ve tasdîk ettirmek için böyle bir teşebbüste bulunmayı Rusya muvâfık görüyor.

Hindistan:

Hindistan'da İngiltere tâcı – İngiltere kralı Hindistan'da imparatorluk nâmına başına koyduğu tâcı tezyîn eden girân-bahâ taşların kıymeti altmış bin İngiliz lirası tahmîn olunmuştur. Mezkûr tâcın i'mâline sarf olunan mebâliğin Hindistan emvâlinden tesviyesi Hind hükûmetince takarrur etmiştir.

Hindistan'ın yeni makarr-ı hükûmeti – Hindistan'ın yeni makarr-ı hükûmeti olmak üzere İngiltere kralı tarafından Hindistan'daki seyâhati esnâsında i'lân olunan Delhi şehrinin tezyînâtına nezâret etmek için Londra Şehremâneti Reîsi Mühendis Mister Sebonton ta'yîn edilmiştir.

Bombay'da yeni bir âbide – İngiltere kralının Hindistan'a vukū' bulan ziyâretine bir hâtıra-i mahsûsa olmak üzere Bombay Limanı'nı teşkîl eden Apolobender mevkiinde kıymetli bir âbidenin rekzi Hind hükûmetince takarrur etmiştir. Mezkûr teşebbüsün kuvveden fiile çıkarılmasına medâr olmak üzere Hind ağniyâsı tarafından nakdî muâvenetler icrâsı tasavvur edilmektedir. Ez-cümle aslen Bağdadlı olup el-yevm Hindistan'ın en birinci erbâb-ı servetinden ma'dûd bulunan Mûsevî Sir Yakob Sason tarafından mezkûr âbideye sarf olunmak üzere yirmi bin İngiliz lirası verilmiştir.

Hind müslümanlarının Trablus mücâhidlerine mu'âvenetleri – Hindistan'ın Amritsar şehrinde münteşir *Vekîl* gazetesinde okuduğuna göre Rampur hükûmet-i müstakillesi hâkimi tarafından sâdır olan bir emr-i resmî mûcebince mezkûr eyâlet dâhilinde bulunan bilumum ahâlî-i İslâmiyenin Trablusgarb ve Bingazi mücâhidlerine iânât-ı nakdiyyede bulunmaları lüzûmu i'lân olunmuştur. İâne Derci Komisyonu riyâsetine hükûmet-i mezkûrenin velîahdı ta'yîn olunmuştur.

Rangon Yangon-Myanmar müslümanlarının ulüvv-i cenâbı – Lahor'da intişâr eden *Vatan* gazetesinin neşriyâtına nazaran Rangon ahâlî-i İslâmiyyesi tarafından Trablusgarb ile Bingazi Osmanlı ordugâhlarında bulunan marzâ ve mecrûhîn-i Osmaniyyenin emr-i tedâvîleri için bir Hilâl-i Ahmer hey'etinin i'zâmı kararlaşmış ve bu husûs için îcâb eden iânât-ı nakdiyye ile edevât-ı tıbbiyyenin tedârikine tevessül olunmuştur.

Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı ✦ Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

28 Mart 1912 | 9 Rebîülâhir 1330 | Perşembe | 15 Mart 1328 | Cild: 8 - Aded: 186

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

عَبَسَ وَتَوَلّٰى. أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمٰى. وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰى.
أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى.
أَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى. فَأَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى. وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكّٰى.
وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعٰى.
وَهُوَ يَخْشٰى. فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى.[1]

Tercümesi

"Yanına a'mâ geldi diye yüzünü hem ekşitti, hem çevirdi. Nereden biliyorsun? O, belki salâh bulacak; yahud senden işiteceğini düşünecek de, bu düşünmek kendisine fayda verecek. Kimin güvendiği var da ağır davranıyorsa yüzünü ona dönüyorsun; halbuki onun salâh bulmasında sence bir şey yok. Diğer taraftan, kimin kalbinde Allah korkusu var da sana koşa koşa geliyorsa, ona aldırmıyorsun."

* * *

Bu sûre Hazret-i Hadîce radıyallâhu anhâ vâlidemizin yeğeni İbni Ümmi Mektûm hakkında nâzil oldu. İbni Ümmi Mektûm'un ismi kavl-i meşhûra göre Amr bin Kays'dır; Ümmi Mektûm ise vâlidesinin lâkabıdır.

Amr bin Kays a'mâ idi. Bazıları anadan öyle doğdu diyorlar; bazıları da sonradan olduğunu rivâyet ediyorlar. Kendisi Muhacirîn-i Evvelîn'dendir.

Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz henüz Mekke'de idi. Bir gün Kureyş'in Utbe, Şeybe, Ebû Cehil, Abbâs, Ümeyye, Velîd gibi ileri gelenleri huzûr-ı Peygamberîde bulunuyor; o da bunları imana getirmek için uğraşıp duruyordu. Çünkü bunlarla beraber bir çok kişi daha müslüman olur ümidini besliyordu. İşte Amr bin Kays, Hazret-i Peygamber'in tam bunlarla meşgûl olduğu bir sırada gelerek, Efendimiz'in sözünü kesmiş;

"Yâ Resûlallâh, Allah'ın sana öğrettiği şeylerden bana da öğret" demiş; hatta karşısındakinin meşgüliyetinden haberi olmadığı için bu sözü bir kaç kere söylemiş idi.

Öyle bir zamanda sözünün kesilmesi aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz'in hoşuna gitmediğinden, mübârek yüzünde tabiî olarak infiâl eseri görüldü; bundan başka Amr bin Kays'a arkasını da çevirdi. Âyetlerin sebeb-i nüzûlü bu vak'adır.

Cenâb-ı Hak Nebiyy-i Muhteremine itâb sûretinde ihtâr ediyor ki:

Bu zavallı a'mânın kudretsizliği, yoksulluğu sebebiyle sözünü dinlememek, kendisinden yüz çevirmek doğru değildir. Evet, kendisi fakîr, gözü alîl, lâkin kalbi zengin, içi uyanık... Senden işiteceği hikmeti can kulağıyla dinleyerek zabt edecek; o sâyede cismini bütün menâhîden sakınacak; ruhunu her türlü mülevves hatıralardan temiz tutacak. Yahud o hikmeti hatırlamak müstakbelde de maâsîden âzâde kalmasını te'mîn eylemek suretiyle, bîçârenin işine yarayacak.

Beriki servet, kudret sahiplerine gelince: Bunların çoğunda o uyanık, o hak tanır kalb yok. Başkalarının İslâmına sebep olacaklar diye, yani sırf mevki'leri hatırı için kendilerine doğru **[54]** dönmek lâyık olamaz.

İnsanın kudreti hakîkatte kalbinin uyanık olmasıyla, bir de hak kendini gösterince ona karşı inâd etmeyerek inkıyâd etmesiyledir.

Yoksa, para, mal, haseb, neseb, kabîle, aşîret, hadem, haşem, tâc, taht gibi esbâb-ı azamet, bugün var, yarın yok, bir takım âriyet şeylerdir.

Görülüyor ki bu âyât-ı kerîme ile Cenâb-ı Hak ümmete edeb öğretiyor, insanlık öğretiyor. Hem öyle bir sûrette ki:

Eğer biz o âdâba sarılmış olsaydık, bugün milletlerin en büyüğü olurduk.

Mehmed Âkif

[1] Abese, 80/1-10.

FIKIH VE FETÂVÂ

Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târîhinden: Hac ve Ka'be

—1—

Hac, Ka'be… İki târîhî kelime. İki kelime ki gûyâ lafız ile ma'nâsı, sebeb ile müsebbibi gibi beraber olarak târîhin a'mâk-ı mechûlesi içinde karışıp giderler. Öyle ki târîh bunların mebâdîlerini ta'yîn husûsunda mütezebzib bulunuyor. Hurafâta, esâtîre mürâcaat edecek kadar izhâr-ı acz ediyor.

Zulmet-i mâzîye doğru uzanıp giden iki silsile-i mütevâzine-i târîhiyyenin hangisi daha uzun, hangisi daha sürekli olduğu hakkında aksini muhtemil olmayan bir söz söylemek gāyet güçtür. Ka'be-i Mu'azzama'nın pek eski, o kadar ki âlemin eskiliğine müsâvî, belki müsâvî değil de kırk sene kadar daha ömürlü olduğuna dâir söylenen sözler de kāilleri tarafından inanılarak söylenmiştir. Her hâlde Ka'be'nin bu derece kıdemine kāil olanlar şübhesiz velev bazı erkânıyla olsun haccı da oralara kadar çekiyorlar. Fakat bu bâbda vârid olan âsâr ziyâdesiyle karışık, münekkidîn-i rüvâtca şâyân-ı i'timâd değildir. İmâm Ali hazretlerinden mervî olan sözlerde dahi Ka'be'nin hilkat-i âleme kadar uzanan bir mâzîsi olmadığı epeyce sarîh bir sûrette anlaşılır. İşte Hazret-i İmâm'ın bu sözüne istinâd ederekdir ki Arab ve Beytü'l-harâm târîhiyle iştigāl eden Muhammed bin İshak, es-Seyyid Takiyyüddin ve emsâli münekkid müverrihler dahi Ka'be-i Mu'azzama'nın birinci defa olarak Halil aleyhisselâm eliyle binâ edilmiş olduğuna kāil oluyorlar.

Hatta İbni Kesîr Tefsîr'inde: (ولم يرو عن معصوم ان البيت كان مبنيا قبل الخليل) diyor.

Târîh bütün kuvvetiyle kitâbelerden, harâbelerden, mezârlar, taşlardan… istimdâd ederek mâzînin derinlikleri içinde gizlenen Kadîm Keldânîler devrine, dört beş bin senelik mâzîye ircâ'-ı nazar ediyor da işte Ka'be'yi; haccı da öyle uzak bir mâzîde teessüs etmiş buluyor. Bu nevi' harekât-ı fikriyyelerinin netîcesi olarak hâlik ve ma'bûdlarını semâvâtta arayan Keldânîler, aylara, yıldızlara taabbüd ederken, diğer tarafta Hazret-i İbrahim anlamış olduğu hak ve hakîkatin telakkī etmiş olduğu evâmir-i lâhûtiyyenin tazyîk ve te'sîri altında kıvranıyor, müteheyyic bulunuyordu. Cenâb-ı Rabbü'l-izzeti takdîs ve temcîd ederek oğlu Hazret-i İsmail'in yardımıyla Mekke vâdisinde Beytü'l-harâm'ın esâsını kurmakla meşgūl oluyordu. Ecyâd ve Ka'kiyah tepelerinde, Mekke ovalarında bulunan Arablar Hazret-i İbrahim'in bütün mevcûdiyet-i hâşiânesiyle tekbîrler getirerek Ka'be-i Şerîfe'yi binâ etmekte bulunmasından ziyâdesiyle mesrûr oluyorlardı. Hazret-i İbrahim'e oğlu İsmail aleyhime's-selâma karşı olan muhabbet ve riâyetleri artıyor, onlara ihtirâm etmekte kusûr etmiyorlardı. Hatta Hazret-i İbrahim'in kazanmış olduğu şu i'tibâr beyne'l-Arab âl-i İbrahim'in batnen ba'de batnin kesb-i imtiyâz ve şerâfet etmelerine sebeb olmuştur.

Âl-i İbrahim an-asl Arab olmadığı hâlde kavmiyetlerine şiddetle merbût bulunan Arablar arasında asâlet ve necâbetle yâd olunuyorlardı. İşte şu i'tibâr ve şerefin yardımıyladır ki Hazret-i İbrahim ve İsmail aleyhime's-selâmın dinleri Hicaz Arabları beyninde hayli intişâr etmişti. Arablar beyninde görülüp fakat putperestlik ile kābil-i tevfîk bulunmayan ulûhiyet fikri, bazı merâsim-i dîniyye, nezâfet ve tahârete müteallik bazı i'tiyâdât, savm ve bilhassa hac… Hep Hazret-i Halil'den telakkī olunan âsâr-ı celîle-i dîniyye idi.

Fil-hakîka Arablar târîhin bilemediği zamanlarda başlayarak Ka'be-i Müşerrefe'nin bulunduğu mevki'-i mübâreki ta'zîm ve ihtirâm eyliyor, oraya giderek Allah'a karşı duâ kılıyor, tazallum ve istirhâmâtta bulunuyorlardı. İşte bazı kimseler beyne'l-Arab buk'a-i mübârekenin evvelleri dahi mukaddes addolunmasını nazar-ı i'tibâra almış olacak ki Beyt-i Şerîf'in devr-i Halil'den daha eski bir zamanlara âid olup, Hazret-i İbrahim tarafından müceddeden binâ ile ihyâ olunmuş yahud evvelce mevcûd bulunan binâ mürûr-ı dühûr, ihtimâl ki Tûfân-ı Nûh ile harâb olarak beyne'n-nâs hâtıra-i beytullâh olmak üzere arsası mübârek addolunmaya başlanmış olduğu zannediliyor. Buna göre Hazret-i Halil binâ-yı Ka'be'ye mübâşeret ile yeni bir iş değil, belki Arabların o eski hâtıralarını uyandırmış, öteden beri besledikleri hissiyâtı tehyîc etmiş oluyor.

Fakat bu mütâlaanın evvelce de arz olunduğu üzere sağlam bir esâs-ı târîhîye müstenid olmadığı meydandadır. Arab-ı bâidenin binâ-yı Halil'den mukaddem dahi buk'a-i mübârekeye ihtirâm etmeleri ile orada vaktiyle bir binâ-yı mübâreke mevcûd bulunduğuna hükm edilemez. Olabilir ki o eski Arablar oraya karşı başka türlü düşüncelerin, başka türlü fikirlerin netîcesi **[55]** olarak arz-ı ihtirâm eylemişlerdir. Zaten Arab-ı bâide fetişî idiler. Kabîlece yahud kabîlece değil de bir şahsın kendi fikrince bir dağda, bir ovada, bir kayada hulâsa nasıl ise bir şeyde bir garâbet bulunduğunu düşünmek o şeyin muhterem tutulması hatta ma'bûd tanılması için kifâyet ediyordu.

Fil-hakîka o zamanlar Mekke vadisi yeşillikler, ağaçlıklar ile mestûr orta yerinde şimdi Ka'be'nin bulunduğu mevki'de kırmızımsı kumlu bir tepecik mevcûd idi. Güneşin ezelden beri mütemâdiyen akıtmakta bulunduğu ziyâ-yı şedîd ve harâret-i muhrikanın te'sîriyle eser-i hayât bulunmayan ulu taş dağları arasında dolaşan ve henüz kendilerini ve âlem-i hâricîyi hakkıyla tanıyamayan Arabların fikr-i ibtidâîleri o mevki'-i müstesnânın letâfet ve mümtâziyetine karşı mütehayyir ve meclûb kalabilirdi. Kalblerinde hâsıl olan şu tahayyür ve meclûbiyet de onları kendilerince ta'zîm ve ihtirâm addolunan ef'âl ve harekâtın izhâr ve icrâsına sevk etmekte güçlük çekmezdi. Demek oluyor ki Arabların o buk'a-i mübârekeye ta'zîm ve ihtirâm etmeleri orada bir binâ-yı mukaddesin bulunmasına tevakkuf etmiyor. Elverir ki fetişî bir kavmin zihinlerini gıcıklayacak, fikirlerini tehyîc edecek az çok garâbet-âmîz bir şey bulunsun.

Maamâfîh fikr-i beşerin bugün dîn-i mübîn-i İslâm'ın ta'lîm ettiği tevhîd-i hakîkîye erişinceye kadar kendinden mâadâ her şeyin ma'bûd tanılması devresinden başlayarak tecrübelerin telâhukuyla ezhâna gelen güşâyiş nisbetinde belki bugüne nazaran şirk addolunabilecek yüzlerce safhalar geçirmiş olduğu tahmîn ediliyor. Bu tahmînde bir şemme-i

hakîkat bulunursa Arabların o buk'a-i mübârekeye karşı ettikleri ta'zîm ve ihtirâmlar Hazret-i Halil'in vahy-i ilâhîye müstenid olarak icrâ ve ta'lîm ettiği tarz-ı hacca nazaran silsilenin, silsile-i terakkī ve tekâmülün ilk halkaları olmak ihtimâli bulunduğunu zihinlere tebâdür edebilir…

Halim Sâbit

SEBÎLÜRREŞÂD MECELLE-İ İSLÂMİYYESİ'NE

Sebîlürreşâd cerîde-i İslâmiyyesinin programı miyânında fetâvâdan da bahs olunacağı söyleniyordu. Şübhe yoktur ki *Sebîlürreşâd* için bu ciheti nazar-ı dikkatten dûr tutmamak pek muvâfık idi. Çünkü millet-i İslâmiyyenin bu bahse ne kadar ihtiyâcı olduğu vâreste-i îzâhtır. Biz programı gördüğümüz için ber-vech-i âtî suâlimize cevap verilmesini ehemmiyetle ricâ eyleriz.

Suâl:

Kazâmız bulunan Ödemiş'te vaktiyle otuz beş kadar medrese yapılmış ve bir vakitler Ödemiş hakîkaten makarr-ı ulemâ ıtlâkına şâyeste olmuştur. Bugün ise bu medreselerin kısm-ı küllîsi köhne, vîrân bir hâlde bulunduğu için kābil-i süknâ değildir. Hatta yaz geldiği gibi bazılarına tütün seriliyor, diğer bazılarına da hayvanlar bağlanıyor. Bu hâl-i esef-iştimâle bir nihâyet verip bunların yerine mükemmel bir medrese yapmak maksadına mebnî olmalı ki Evkāf Nezâreti tarafından bu köhne medreselerin cümlesi ölçülüp fiât takdîr olundu. Binâenaleyh satılmak ihtimâli vardır. Fakat öteden beri bizde bir i'tikād var ki vakıf yeri ne satılır ve ne de alınır. Vakıfları satın alanlar her cihetten zarar görür. Şimdi sizden soruyoruz: Bu medreseler satılırsa almak câiz mi değil mi?

Ödemiş **(imzâlar mahfûzdur)**

SEBÎLÜRREŞÂD

Birinci nüshadaki programımızda beyân olunduğu vechile mes'eleyi evvela enzâr-ı ulemâya arz ediyoruz. Ümîd ederiz ki ulemâ-yı kirâmımız cevabını taharrî ve beyânda gecikmezler.

FELSEFE

Vahdet-i Vücûd

–20–

İmtidâda, zaman ve mekâna dâir söylenen sözler de şu sûretle hulâsa edilebilir: İmtidâd bu'd-ı mücerredin bir cüz'-i mahdûd ve muayyenidir. (Fakat bu ta'rîf kudemânın hareketi; bir cismin bir mahalden mahall-i diğere intikālidir diye ta'rîf etmelerinin aynıdır) İmtidâd ve bu'd-ı mücerred mes'eleleri felâsife beyninde birçok münâkaşâtı mûcib olmuştur. İmtidâd fikri eşyâ-yı adîdenin aynı zamanda mevcûdiyetlerini idrâkimizin netîcesidir. Bu fikrin husûlünü mûcib olan hisler de bâsıra ve lâmise hisleridir. Fikr-i imtidâd sâha-i idrâkimize bu iki kapıdan girer. Zihnimizdeki imtidâd fikri dâimâ fikr-i ecsâm ile müterâfık olduğundan ne zaman bir cisim tasvîr edecek olur isek onunla be-heme-hâl bir de imtidâd tasavvur etmekliğimiz zarûrîdir. Bizim için imtidâdsız cisim tasavvuru gayr-ı mümkin olduğu gibi cisimsiz imtidâd tasavvuru da gayr-ı mümkindir. İşte bundan dolayıdır ki kudemâ-yı hükemâ imtidâdı ecsâmın a'râz-ı evveliyesinden biri olmak üzere kabûl etmişler idi. Yukarıda söylenildiği vechile Descartes daha ileriye giderek imtidâd için maddenin hâssa-i esâsiyyesi, cevheri demiştir.

Leipniz, Descartes'ın madde ile imtidâda şey'i vâhid nazariyle bakmasına i'tirâz ile: İmtidâd, hâdisâtın tekerrür ve tekessürleriyle "vücûd-ı ma'î"lerinden başka bir şey değildir. Mahall-i hâdisât olmak üzere bir cevherin vücûdu lâ-büddür. Eğer o cevherin vücûdu hâdisâttan mukaddem değilse be-heme-hâl hâdisât ile müttehidü'z-zaman olmak iktizâ eder demiştir.

İmtidâd, ecsâmdan mücerred olarak tasavvur edilecek olursa ecsâm gibi mutlaka mahdûd olarak tasavvur edilir. Biz imtidâdı âlem-i tabîatta mevcûd olan kâffe-i ecsâm gibi mütezâyid, mütenâkıs ve ilâ gayrı'n-nihâye kābil-i taksîm olmak üzere tasavvur ederiz.

[56] Bu'd-ı mücerrede gelince ona dâir söz söyleyenler de şöyle diyorlar: Bu'd-ı mücerred kâffe-i ecsâmı hâvî olmak üzere tasavvur edilen bir imtidâd-ı gayr-ı mahdûddur. Hükemâdan bazıları bunun adem-i mahz, bazıları da bir cevher olduğunu da iddiâ ediyorlar. Hatta Newton ile Clark bu'd-ı mücerrede sıfât-ı ilâhiyyeden iki sıfat nazarıyla bakmışlardır. Bu'd-ı mücerred tasavvuru bizim için zarûrîdir. Çünkü biz ecsâmı imtidâddan ârî olarak tasavvur edemediğimiz gibi bir mahalden mahall-i âhara kābil-i intikāl olmaktan başka bir sûretle de tasavvur edemeyiz. Bu zarûret-i akliyye ecsâm ile beraber bir de bu'd-ı mücerred tasavvurunu istilzâm eder.

Fakat bu zarûret idrâkimizin mâhiyetinden mütevellid ve enfüsî ahvâl cümlesindendir. Bu'd-ı mücerredin bu vechile tasavvur-ı ıztırârîsi onun hâricinde vücûd-ı hakīkīyle ittisâfını istilzâm etmez. Nitekim Kant demiştir ki: Ecsâm ile beraber zaman ve mekân tasavvuru bünye-i idrâkimizin îcâbât-ı zarûriyyesindendir. Bizim bu tasavvurumuz onların vücûd-ı hâricîlerini müstelzim değildir. Akıl ve idrâkimiz başka bir sûrette yaratılmış olaydı ihtimâl ki bu hakīkatler bize karşı başka bir mâhiyette tecellî eder idi.

Bu'd-ı mücerred fikri iyice tahlîl edilecek olursa bizim ecsâm hâricinde bir mevcûd-ı hakīkī tasavvur etmeyip belki mevzû'larından hâric bir imtidâd, bir intikāl tasavvur ettiğimiz tahakkuk eder. Bu da bir "intizâ'"dan başka bir şey değildir. Şu hâle nazaran âlem-i tabîattaki ecsâmın in'idâmıyla bu'd-ı mücerredin in'idâmı farz olunamayacağını iddiâ etmek doğru olamaz. Zîrâ ecsâm olmasaydı biz ne imtidâd, ne de bu'd-ı mücerred tasavvur edemez idik. Eğer –ecsâmı idrâkimiz netîcesi olarak– imtidâd ve bu'd-ı mücerred mefhumlarını idrâk eyledikten sonra ecsâm mün'adim olaydı fil-hakīka zihnimizde bir imtidâd, bir bu'd-ı mücerred fikri

kalır idi. Fakat bu fikir onların hâricde vücûd-ı hakīkīyle ittisâflarını istilzâm etmez idi. Çünkü nefis ile kāim olan bir mefhûmun zihinde istimrârı medlûlünün vücûd-ı hâricîsini müstelzim değildir.

Demokrit ile Epikür âlemde madde ile halâdan ibâret olmak üzere iki aslın vücûduna kāil olmuşlar idi. Eflatun madde ile bu'd-ı mücerrede şey'-i vâhid nazarıyla bakar idi. Aristo bu'd-ı mücerred semânın müntehâ-yı hudûdudur demiş. Descartes bu'd-ı mücerredle imtidâdı yek-diğerinden tefrîk etmeyerek yalnız halâyı inkâr etmiştir. İspinoza imtidâd cevher-i mutlakın iki sıfat-ı asliyesinden biridir demiş ve bu'd-ı mücerredle imtidâda şey'-i vâhid nazarıyla bakmıştır.

Bu'd-ı mücerredin mâhiyetine gelince bu'd-ı mücerred bir mevcûd-ı hakīkī olmak şöyle dursun, hatta imtidâd gibi ecsâmın bir hâssası bile değildir. Bu'd-ı mücerred ecsâmın "imkân-ı vücûd"larıdır.

Bu'd-ı mücerred gayr-ı mütenâhîdir, demek bir cismi yahud ecsâmdan müteşekkil bir hey'et-i mecmûayı ne kadar büyük olmak üzere tasavvur edersek onları tasavvur ettiğimiz o büyüklükten daha büyük olarak tasavvur etmekliğimiz mümkündür demektir. Şu hâle nazaran bu'd-ı mücerred gayr-ı mütenâhî olmak üzere tasavvur edilmeyip belki ecsâm gayr-ı mahdûd olarak tasavvur ediliyor, demek olur.

Zamana gelince zaman idrâk olunur. Fakat ta'rîf olunamaz. Mekân ecsâmın sâha-i sübûtu olduğu gibi zaman da hâdisâtın sâha-i tevâlîsidir. Zaman olmasa bir hâdisenin hâdise-i uhrâya takaddümü yahud ondan teehhuru ve bu takaddüm ve teehhurun netîcesi olarak hâdisâtın tevâlîsi, taayyünü mümkün olamaz idi. Daha doğrusu hâdisâtın bi-i'tibârı'z-zuhûr yek-diğerinden temeyyüzlerine medâr olan zamanın fıkdânı mülâbesesiyle bize tevâlî-i hâdisât fikrini veren fark, idrâk-i mâhiyeti müstahîl bir cem'a münkalib olur ve bi'n-netîce âlemde hiçbir hâdisenin sübûtu mümkün olamaz idi. Eczâ-yı zamanın şîrâzesi bizdeki kuvve-i hâfızadır. O kuvvet olmasa eczâ-yı zaman perîşân olur, dimâğımızda zaman fikrinden eser kalmaz idi. İnsan kendisindeki istimrârı hâdisâtın tevâlîsinden müntezi' bir fikr-i takaddüm ve teehhurla ânâta taksîm etmiş ve o istimrâr-ı mutlak için etvâr-ı muhtelife isbât ederek bunlara mâzî, hâl ve istikbâl demiştir. Hâfızanın fıkdânı takdîrinde bu üç tavır, tavr-ı vâhide münkalib olarak ezelle ebed birleşir idi.

İnsan nefsindeki istimrâr üzerine müterettib hâdisâtın tevâlîsini ve bu tevâlînin lâzım-ı gayr-ı müfârıkı olan takaddüm ve teehhuru kuvve-i hâfızasının iânesiyle cezm ve zihninde bir zaman fikri hâsıl eder. Bu fikrini âlem-i hâricîye teşmîl ederek onu zarf-ı zamanda mazrûf görür Clark zaman için ezeliyet-i ilâhiyyeden ibârettir demiştir. Leipniz'in i'tikādına göre zaman hâdisâtın tevâlîsinden başka bir şey değildir. Kant'ın zaman hakkındaki fikrini yukarıda söylemiş idik. Zaman hakkında icrâ edilen tahlîlât ve tedkīkātın hiç biri sadra şifâ verecek bir mâhiyeti hâiz değildir. Zaman ve mekân gibi şeylerin ta'rîfi herkesin onlar hakkında hâsıl eylediği fikre başka bir şey ilâve etmez.

Bu hakāyıkın nikāb-ı istitârını ref' etmek aklın iktidârı hâricindedir. Çünkü onlar esrâr-ı gāmiza-i ilâhiyyedendir. Aklın onlara tekarrübü hakīkatte onlardan tebâüdünden başka bir şey değildir. Onlar gölge gibi dâimâ ta'kīb edenden kaçarlar. Bu gibi mesâil-i mu'dilenin tedkīkātına girişenler akıllarıyla onların arasına vaz' olunan hudûd işâretlerini bilmelidirler. Ondan ötesine at sürmeye kalkışmak haybet ü hüsrân ile geri dönmekten yahud inâd ve ısrara kurbân olmaktan başka bir netîce vermez.

Ferid

* * *

[57] İSLÂMDA FEN VE FELSEFE

–185'den mâba'd–

Gazzâlî ve ilm-i ahlâk – Gazzâlî şerîatla hakīkati, felsefe ile dini, fen ile tasavvufu mezc etmiş dühât-ı İslâmiyyedendir.

Ulemâ-i zâhirenin beyânâtıyla erbâb-ı tasavvufun mülhemâtını tevhîd ederek esâsât-ı dîniye ile fennin prensipleri arasında bir âheng-i tâm bulunduğunu meydana koymuştur. Gazzâlî bî-emân mantıkıyla meslek-i felsefeyi birer birer devirmiş, Kelâmiyyûnun bazı haşîn mütâlaalarını çürütmüş ve bu sayede fikr-i tevhîdi i'lâ eylemiştir.

Furkān-ı Mübîn'in ahkâm-ı âliyyesini tamâmiyle ihâta edebilmek için senelerce ulûm-ı âliyye ve 'âliyye tahsîl ettikten, hadsiz kitaplar mütâlaa ettikten sonra öğrendiği şeylerle vâsıl olmak istediği gāye-i âliyyeye urûc edemeyeceğini anlamıştı. Bu hâl Hazret-i İmâm'ı bî-huzûr bırakıyordu. Senelerce imtidâd eden bir devre-i mesâînin akīm bir gāyeye müncer olduğunu görmek kadar acı bir şey var mıdır? Gazzâlî bu acıyı pek müessir olarak hissediyordu. Bu sâikledir ki âğūş-ı tasavvufa atılmıştır. Bu sâyede âyât ve ehâdîs-i mübeccelenin yalnız maânî-i zâhirelerine değil, işârât-ı ledüniyyelerine de kesb-i vukūf eylemiştir.

Hazret-i İmâm meslek-i ilmî ve ahlâkīsini [1](مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّه) hikmeti üzerine te'sîse çalışmıştır. Bu hikmete göre vâsıl ila'llâh olabilmek ve hakāyık-ı eşyâya vukūf peydâ etmek için tecrübe ve tetebbu' tarîkını iltizâm ederek evvela ahvâl-i rûhiyyeyi, kâinât-ı muhîtiyyeyi tedkīk etmek lâzım gelir ki Hazret-i İmâm da bu usûlü ta'kīb eylemiştir. Gazzâlî mesleği, evvela âlem-i suğrâ olan nefs-i insânîyi ba'dehu beşeriyeti muhît bulunan eşyâ ve avâlimi tedkīk ederek onlardan istidlâl ile mebde'-i evvel ve maâd-ı küll olan zât-ı Bârî'yi idrâk ve takdîs esâsına mübtenîdir.

Gazzâlî seyr u sülûkün en büyük mürevviclerindendir. Mesâlik-i hakīkat, ahvâl-i rûhiyye ve hâdisât-ı kevniyyeye dâir tecrübeler, tetebbu'lar ve istikrârlarla ilerleyeceğinden pâye-i hakīkate daha emîn ve daha doğru bir tarîkle vâsıl olur diyor.

Eserden müessire istidlâl etmek usûlü yani bürhân-ı âtî tarîki (demonstration a posteriori) ile istikrâ' tarîki (induction) bugünkü fennin de istinâd ettiği metodlar değil midir?

Gazzâlî devrine kadar şübhe ve endîşe ile görülen mes-

[1] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ,* 2532.

lek-i tasavvuf, Hazret-i İmâm'ın himmet ve gayretiyle tamâmiyle anlaşılmıştır. Gazzâlî tedrîsât ve irşâdâtında başlıca iki düstûr-ı esâsî ta'kīb eylemiştir:

Birincisi: [1](مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّه) Hikmet-i âliyyesidir. Bu düstûr sâyesinde tecrübe ve istikrâlarla tenevvür eden rûh-ı beşer, eserden müessire intikāl gibi metîn bir usûl-i fennî ile mevcûdâttan vücûda, vücûddan (mûcide) vâsıl olabilir.

Gazzâlî'nin ikinci düstûru: [2](كَلِّمُوا النَّاسَ عَلى قَدْرِ عُقُولِهِم) Tavsiye-i âliyyesidir. Bu sâyededir ki Hazret-i İmâm o vakte kadar erbâb-ı tasavvufa tevcîh edilmekte olan sihâm-ı şübhe ve ta'rîzi ber-taraf edebilmiştir.

Hallâc-ı Mansûr gibi muhitinin inkişâf-ı ma'neviyye ve seviye-i irfânını nazar-ı i'tibâra almayarak, en mütefekkir eâzim mecâlisinde bile ifşâsı muvâfık olamayacak hâlâtı, âvân-ı vecd ve istiğrâka âid inkişâfâtı avâm-ı nâs muvâcehesinde i'lâna kalkışanlar, halkda tasavvufa karşı hakīkī bir şübhe ve tereddüd uyandırmışlardı. Gazzâlî nezîh ifâdesi, metîn uslûbu ile bu gibi şübhe ve tereddüdlerin nâ-be-câ olduğunu gösterdi. Ta'kīb ettiği şu iki düstûrla Hazret-i İmâm âlem-i İslâm'ın büyük rûhiyyûn ve ahlâkıyyûnu pâyesine suûd eylemiştir.

Ta'lîm ve terbiye ile ahlâkın tebdîli mümkün müdür? İnsanın mecbûl olduğu melekât-ı hulkiyye esâsen fena mıdır ki tebdîl ve tasfiyesi îcâb etsin? Îcâb ediyorsa tehzîb ve tasfiye-i ahlâk ne sûretle olacak?

Hükemâdan bazıların "huy"un insanlar[da] bir emr-i tabîî, bir cibillet-i fıtrî olduğuna kāildirler. Bunlara göre bir emr-i tabîî olan hulkun avârızından müteessir olması mümkün olamayacağından tebdîl-i ahlâk ile uğraşmak beyhûde bir yorgunluk sayılıyor.

Felâsifenin bir kısmı da "huy"u tabîî ve kesbî olmak üzere ikiye ayırıyorlar. Hulk-ı tabîînin tebdîl edilemeyeceğini kabûl ve hulk-ı kesbînin –kesret-i ülfet ve tekerrürle kazanılmış olduğu cihetle– kābil-i tebdîl olabileceğini i'tirâf ediyorlar. Muhakkıkīn-i hükemâ ise ahlâkın her hâlde tebdîl olunabileceğine kāni'dirler. Esâsen edyân-ı mevcûdenin kâffesi bu esâs üzerine istinâd etmiş ve tebdîl-i ahlâkın imkânına kāil olmuştur.

Nefs-i insânînin fıtraten temâyülât ve secâyâ-yı hasene ile mecbûl olup olmadığı mes'elesinde de ârâ-i hükemâ muhteliftir:

Bazıları nüfûs-ı beşeriyenin "hayr-ı mahz" ile mecbûl olduklarına kāildirler. Bunlar diyorlar ki: Nüfûs-ı insâniyye fıtraten mahz-ı hayr ve kemâl üzerine halk edilmişlerdir. Fakat bilâhare umûr-ı hasîse ve ihtirâsât-ı süfliyye ile mümârese peydâ etmek sûretiyle sâfiyet-i asliyyelerini gāib ederler. Muhîtin te'sîrâtı, tarz-ı icrâsı, ahlâk-ı zemîme ashâbıyla kesret-i ülfet ve ihtilât netîcesinde temâyülât-ı hasene bir takım melekât-ı redîe sûretinde inkişâf ederler.

Fransa hükemâsından meşhûr Jean Jacques Rousseau da bu fikirdedir. Erbâb-ı felsefeden bir takımları da büsbütün bu fikrin aksini iltizâm etmişlerdir. Halbuki erbâb-ı i'tidâl bu iki fikr-i mütebâyini de kabûl etmiyorlar ve diyorlar ki: Nüfûs-ı beşeriyye mâhiyetleri i'tibârıyla ne hayr-ı mahz ve ne de şerr-i mahz üzerine mec'ûl değillerdir. Belki nefs-i insânî fıtraten melekiyyet ile behîmiyyet arasında ve her iki tarafa da kābiliyet ve isti'dâdı olacak sûrette mec'ûldür. **[58]** Kavâid-i ahlâkiyye dâiresinde ta'lîm ve terbiye edilir ve nezîh bir muhîtte perverişyâb olursa mazhar-ı saâdet ve kemâl olur.

Aksi takdîrde bir takım ahlâk-ı redîe ve melekât-ı sefîle ile ülfet peydâ edilerek ehl-i şekāvet derekesine düşülmüş olur. Gazzâlî *İhyâ* ve âsâr-ı sâiresinde bu mes'eleyi amîk bir tarzda tedkīk ve muhâkeme eylemiştir.

Hazret-i İmâm ahlâk tebeddül eder demek –felâsifeden bazılarının zu'm ettiği gibi– insandaki kuvâ-yı fıtriyyenin mâhiyetleri tehavvül eder demek olmadığını pek güzel îzâh etmiştir.

Gazzâlî insanlardaki kuvâ-yı cibilliyyeye, ifrât, tefrît ve i'tidâlden ibâret olmak üzere üç mertebe ta'yîn etmektedir.

Merâtib-i mezkûreden ifrât ve tefrîti bir nevi' maraz-ı ma'nevî ad ve i'tidâli nefsin sıhhat-i tâmmesi sûretinde tasvîr ediyor.

İhyâ'u'l-Ulûm'un üçüncü dördüncü rub'ları ilm-i ahlâkın en ulvî sânihaları, en rengîn esâsları ile mâl-â-mâldir.

Üçüncü rub'da ahlâk-ı mezmûme ber-tafsîl îzâh edildikten sonra tezkiye-i nefs hakkında esâslı düstûrlar, metîn muhâkemeler serd edilmiştir. Gazzâlî hulkun, terbiye ve riyâzât-ı nefs sâyesinde tehzîb edilebileceğine kāni'dir. Bu husûsta aklî ve naklî îrâd ettiği bürhânları bazı misâllerle de tavzîh eylemiştir.

İhyâ'da diyor ki: "Bazı kimseler tabîatin değişmeyeceğini ve huyun kābil-i tagayyür olamayacağını zu'm ettiklerinden tehzîb-i ahlâk ile iştigāli abes addediyorlar. İddiâlarını te'yîd için diyorlar ki kadd ü kāmet, şekil ü sîmâ bedenin sûret-i zâhiresi olduğu gibi "huy" da nefsin sûret-i bâtınesidir. Bir adamın kadd ü kāmetini küçültüp büyütmek veya sîmâsının eşkâlini tağyîr etmek nasıl imkân hâricinde ise sûret-i bâtınenin değiştirilmesi de aynı sûretle mümkün değildir."

Gazzâlî bu iddiâda bulunanların ulûm-ı şer'iyye veya ulûm-ı akliyye müntesibîni olduklarına göre mütâlaalarını iki sûretle cerh ediyor. Erbâb-ı şerîattan olanlara tevcîh-i hitâbla diyor ki: (Siz ashâb-ı i'tikāddan olduğunuz hâlde huyun tebeddülü imkânını reddediyorsunuz. Halbuki Cenâb-ı Risâlet-meâb [3](تخلقوا باخلاق الله) ve (حسنوا اخلاقكم) gibi bir takım emirler vermiştir. Gayr-ı mümkin olan bir şeyi Peygamber nasıl olur da emr eder? Hazret-i Peygamber'in mehâsin-i ahlâk ile ittisâf hakkındaki fermân-ı âlîleri huyun tebeddül edebileceğine bir delîl-i şer'î değil midir?)

Ulûm-ı akliyye erbâbını da şu sûretle ilzâm ediyor: Siz bir taraftan huy tebeddül etmez iddiâsını ayyuka çıkardığınız hâlde diğer taraftan hayvânâtın huylarını ve i'tiyâdlarını de-

[1] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* 2512.

[2] "İnsanlara akılları nisbetinde konuşun."

[3] Fahreddin Râzi, *Mefâtihü'l-Gayb,* Beyrut, h. 1420, c. 11, s. 230.

ğiştirebildiğinizi müftehirâne i'lân ediyorsunuz. Behâyimin huyları tebeddül ettiğini kabûl edip de mürîd ve sâhib-i akl ü iz'ân olan insanlarda tebeddül-i ahlâkın adem-i imkânına kāil olmanız kadar münâsebetsiz bir şey olur mu?

Bir şâhinin, bir kelbin yakaladığı şikârı parçalayıp yemesi tabîati muktezâsından iken ta'lîm ve terbiye sâyesinde bu huyundan vazgeçirilebilir, şahin tuttuğu kuşu, tazı yakaladığı avı parçalamaksızın getirip sâhiblerine teslîm ediyorlar, tûtî ta'lîm ve terbiye ile –ma'nâlarını anlamamakla beraber– bazı cümleler tekellüm edebilir.

Hayvânâtın huylarını bu sûretle tebdîl mümkün olduğu hâlde insanlarda bunun adem-i imkânına kāil olmak mükâbereden başka bir şey olamaz.

Bâ-husûs ki biz huyun tebdîli sözüyle tabîatın tağyîri imkânını iddiâ etmiyoruz, belki tehzîb-i ahlâkı kasd ediyoruz.

Biz de kāniiz ki bir zirâat mütehassısı ne kadar muktedir olursa olsun hiçbir zaman elma çekirdeğinden hurma ağacı yetiştirmez. Fakat elma çekirdeğini usûl-i zirâate tevfîkan terbiye ve tenmiye sûretiyle tekâmül ettirebilir.

Terbiye-i ahlâkiyye de aynıyla böyledir: Gazab ve şehvet garîzelerini; hiçbir mürebbî insanın kalbinden söküp çıkaramaz. Fakat terbiye, ta'lîm, riyâzat ve mücâhede sâyesinde bunlar ta'dîl ettirilebilir, işte bizim tebdîl-i ahlâktan maksadımız bu tarz bir ta'dîldir. Yoksa cibillî olan huyların bil-külliyye kal' u kam'ı değildir. Çünkü bu hâl gayr-ı mümkündür.

Cibillet ve tabâyi'-i beşeriyye muhtelifdir. Bazı insanlar kolaylıkla kābil-i ıslâh oldukları hâlde bir takımlarının ta'dîl-i ahlâk edebilmeleri pek çok vakte ve hayli himmet sarfına lüzûm gösterir."

Midilli İ'dâdîsi Müdürü
M. Şemseddin

TÂRÎH

HAK VE HAKĪKAT

Târîh-i İslâmiyyet'e Dâir Doktor Dozy'nin Eser-i Garazkârına Karşı Reddiye

– 4 –

Vahy-i Rabbânî'nin merâtib-i adîdesi vardır

"Vahy"in lügaten ve ıstılâhan tefsîri: Kütüb-i lügate nazar olundukda "vahy" lafzının kalbe ilhâm etmek, süratle gelip geçmek, yazı yazmak, elçi göndermek, gizlice lakırdı söylemek gibi bir takım ma'nâlarda istimâl olunduğu görülür. Lâkin kavl-i tahkīka göre bu maânî hep ma'nâ-yı vâhidin fürûudur. *Müfredât-ı Ragıb*'ta tasrîh olunmuştur ki "vahy" maddesi fil-asl işâret-i serîa ma'nâsına mevzû'dur. Bu ise baş ve gözle îmâ sûreti ve hurûftan ârî savt ve sadâ vâsıtası ile olduğu gibi remz ve ta'rîzi hâvî kelâm, kitap, ilhâm ve bil-vâsıta ifhâm-ı merâm **[59]** tarîkiyle de olabilir. Binâenaleyh maanî-i mezkûrenin hiç biri ma'nâ-yı aslî değildir.*

Istılâh-ı ilm-i kelâmda "vahy" dergâh-ı ilâhîden enbiyâ-yı izâm ve melâike-i kirâm hazerâtına –zikr olunacak merâtib ve aksâmın biriyle– mesâlih-i dîn ve dünyâya âid bir hakīkat keşf ve i'lâm buyurulmaktır.

Merâtibden murâdımız envâ' ve keyfiyât-ı vahydir.

Birinci mertebe –Rü'yâ-yı sâlihadır. Gerek nübüvvetten evvel, gerek sonra olsun *Buhârî-i Şerîf*'deki sâlifü'z-zikr (فَكَانَ لاَ يَرَى رُؤْيَا إِلَّا جَاءَتْ مِثْلَ فَلَقِ الصُّبْحِ)[1] ibâre-i aliyyesiyle ifâde kılındığı üzere Resûl-i Ekrem efendimize nübüvvet ihsânı takarrub ettiği hengâmda, Cebel-i Hira'da halvet ve inzivâ tahbîb buyurulduğu altı ay müddet zarfında gördükleri rü'yâlar hep bu kabîldendi. Kable'n-nübüvve vâki' olan vahy-i Rabbânî bir hükm-i şer'î ihtivâ etmiyorduysa da muahharan vürûd edecek envâ'-ı vahye esâs teşkîl ediyordu. Bu sâyede zât-ı Risâlet-penâhîye üns ü ülfet hâsıl oluyordu. Hatta rivâyet-i mevsûkaya nazaran nübüvvet ihsân olunan gecenin ibtidâsında Resûl-i Zî-şân efendimiz Cenâb-ı Cibrîl'i evvela rü'yâsında görmüş hâlet-i yakazada îfâ ettiği –cild-i evvelde mezkûr– muâmelât-ı kudsiyyet-simâtı tamâmen âlem-i menâmda îfâ etmişti. Çünkü kuvve-i beşeriye mülâkāt-ı melâikeye başka sûretle tahammül edemezdi.

Rü'yâ-yı enbiyânın mahz-ı ilhâm-ı Sübhânî olması Haz-

---

* İzâh-ı merâm için İmâm Râgıb-ı Isfahânî'nin beyânını telhîs ediyoruz. Vahy maddesinin ma'nâ-yı aslîsi işâret-i serîadan ibârettir. Yani gerek hissiyye ve gerek ma'neviyye olsun (bazı eimme-i lügat âhar kimsenin anlaması kābil olmayacak tarzda ifâde-i husûsiyyeden ibâret kılıyorlar. (قال ابو اسحق الوحى اعلام فى خفاء ولذلك صار الالهام يسمى وحيًا وكذلك الايماء والكتابة) Râgıb'ın da ifâdât-ı âtiyyesinden anlaşıldığına göre murâdı budur. Binâberîn ta'mîm-i sâlifi ilâve ettik) Bu ma'nânın tahakkuku a'zâ ve cevârihin biriyle îmâ ve işâret, kezâlik arzu olunan kimsenin anlayacağı tarzda ibrâz-ı kitâbet ve nasb-ı alâmet ve remz ve ta'rîzi hâvî kelâm, terkîbden ârî sadâ-yı hâs ile olacağı gibi başka türlü vesâit ile de olabilir. "Vahy"in müştakkâtı olan ef'âl *Kur'ân-ı Kerîm*'in pek çok mevâkiinde ma'nâ-yı lügavînin fürûunda müsta'meldir. Meselâ ferzend-i mübârekleri Yahya (as.)'ın kadem-nihâde-i âlem-i şühûd olacağı tebşîrine nâil olması üzerine üç gün dünyâ kelâmı etmemekle me'mûr bulduğu esnâdaki ahvâlini hâkî olarak Hazret-i Zekeriya hakkında vârid olan (فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا) [Meryem, 19/11] nazm-ı celîlindeki (اوحى) bu kabîldendir. Müşârun-ileyh hazretleri takdîrât-ı Sübhâniyyeye muvâzabetle onların da arz-ı şükrânda bulunmaları için ümmetine meserret-i vâkıasını ifhâm sadedinde mücerred şefeteynini tahrîk etmek yahud şehâdet parmağıyla işâret-i mahsûsada bulunmak veya yazı yazmak sûretiyle remz ve îmâya mecbûr olmuştu. Zikr edeceğimiz şu ma'nâlarda da müsta'meldir: Vesvese (وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ) [En'am, 6/121]. Nebî olmayana ilhâm (وَأَوْحَيْنَا إِلَى أُمِّ مُوسَى) [Kasas, 28/7]. Teshîr-i tabîî (وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ) [Nahl, 16/68]. Enbiyâ vesâtatıyla i'lâm (وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلٰوةِ) [Enbiyâ, 21/73]. (وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ) [Mâide, 5/111]. Emir, levh ve kalem delâletiyle irşâd (إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلٰئِكَةِ) [Enfal, 8/12] Çünkü bu nazm-ı celîlde sonraki ma'nâların ikisi de câizdir.

[1] Buhârî, *Sahîh,* Bâbu Bed'u'l-Vahy, 3.

ret-i İbrahim aleyhisselâmdan mahkî olan *(يَا بُنَيَّ اِنّى اَرٰى فِى الْمَنَامِ اَنّى اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى) nazm-ı celîli ile de sâbittir ki Hazret-i müşârun-ileyh rü'yâda vâki' olan bu işâret ile oğlu İsmail aleyhisselâmı kurbân etmeye şürû' etmişti.

Resûl-i Zî-şân aleyhi salavâtu'r-Rahmân efendimizin Cenâb-ı Rabbü'l-İzze (teâlâ ve tekaddes)'i rü'yâsında görüp mazhar-ı hitâb-ı ilâhî olmaları da bu mertebede dâhil olduğu derkâr iken *Mevâhib-i Ledünniye*'de kısm-ı tâsi' addolunması garîbdir.

Teberrüken bu kabîlden bir hadîs-i şerîf nakl edelim: Bu hadîsi İmâm Ahmed bin Hanbel (ra) ile Tirmîzi ve Taberânî ve sâir ashâb-ı tahrîc İmâm-ı Zührî tarîkiyle Muâz bin Cebel ve Abdullah bin Abbas (rıdvânu'llâhi aleyhim) hazerâtından merfûan rivâyet ediyorlar.

أَتَانِي الليلةَ رَبِّي فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ، فَقَالَ: أتدري يا مُحَمّد فيم يَخْتَصِم المَلَأُ الْاَعْلَى قلتُ لَا فوَضَعَ يدَه بينَ كتفى فوَجَدَتُ بَرْدَها بين ثَدْيَيّ فعلمتُ مَا فِي السّمواتِ وما فى الارضِ فقَالَ يَا مُحَمّد هلْ تَدْرى فِيمَ يَخْتصِم المَلَأُ الْاَعْلى قلتُ نَعَمْ فى الكفارات والدرجات الخ [1]

Tercümesi: Bu gece Rabbim (teâlâ şânuhû) bana ahsen-i sûrette geldi. (Murâd-ı nebevî Cenâb-ı Hakk'ın rü'yâda görünmesidir.) Bir rivâyette (فى المنام) kaydı da musarrahtır.** Rü'yâda **[60]** görünen zât mer'î olmayıp misâlî olacağı emr-i âşikârdır. Cenâb-ı Bârî'nin misli yok ise de misâli olabilir. (ولله المثل الاعلى) Böyle bir misâl görüp de mazhar-ı hitâb-ı ilâhî olan Zât-ı Bârî teâlâ hazretlerini görmüş addolunur. (Nasıl ki *Beyyinât-ı Ahmediyye*'nin cild-i evveli evâilinde îzâh olunmuştur) buyurdu ki: Yâ Muhammed! Mele'-i a'lânın neye dâir muhâvere ettiklerini biliyor musun? Dedim: Hayır yâ Rabbi. Der-akab elini omuzlarım arasına vaz' eyledi. Ben onun serinliğini memelerim arasında hissettim ve o sâyede arz u semâda mevcûd bil-cümle kâinâta âşinâ oldum. Ba'dehu suâl-i mezkûru tekrar buyurdu. Dedim ki: Evet! Biliyorum, keffârât ile derecâtın ta'yîninde ihtilâf ediyorlar.

Keffârât: Edâ-yı salâttan sonra mescidde meks "hurûcda teennî", cemâate mübâderet, vuzû'yu ikmâle dikkatten ibârettir. "Sadakte yâ Muhammed" buyurdu. Böyle yaşayan kimse hayır ile yaşar, saâdet içinde olur. Ve bütün hatîâtından halâs bulur. Dedikten sonra tekrar hitâbla şöyle buyurdu: Edâ-yı salât akîbinde bana şu vechile duâ etmelisin. (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِعْلَ الخَيْرَاتِ، وَتَرْكَ المُنْكَرَاتِ، وَحُبَّ المَسَاكِينِ، وَإِنْ تغْفرلى وترحمنى وتتوب على وَإِذَا أَرَدْتَ بِعِبَادِكَ فِتْنَةً فَاقْبِضْنِي إِلَيْكَ غَيْرَ مَفْتُونٍ) ma'nâ-yı şerîfi: Yâ Allah senden isterim ki inâyetinle ben bütün hayrâtı işleyeyim, bil-cümle münkerâtı terk edeyim ve kâffe-i mesâkîni seveyim ve sen beni rahmet ve mağfiretine nâil, bana tevbe-i hâlisa müyesser kılasın, kullarına bir fitne, "ibtilâ ve ikâb" murâd eylediğinde beni zuhûr-ı fitneden evvel huzûruna kabz eyle! Ba'dehu dedim: Derecât da üçtür. İhvân-ı dîne benden selâm, muhtâcîne it'âm-ı taâm, nâs uykuda iken salât-ı leyle ihtimâm. Yine "Sadakte yâ Muhammed" buyurdu.

Manastırlı İsmail Hakkı

---

* Ey oğulcağızım! Ben âlem-i menâmda mükerreren seni zebh eder olduğumu görüyorum. İmdi sen tefekkür et de re'yini bana söyle! Eğer İbrahim aleyhisselâm rü'yâsında gördüğü bu hâleti taraf-ı Rabbânî'den emir tarzında telakkî etmiş olmasa idi îkâ'-ı zebha tasaddî etmezdi. Emr-i kat'î almış iken oğlunun muvâfakat edip etmeyeceğini anlamak için istişâreye lüzûm görmesi mesâlih-i adîdeyi mutazammındır. Ez-cümle teslîmiyet gösterdiği takdîrde ecr ü sevâbı tezâyüd edecek, muhâlefet ibrâzı sûretinde de ona göre davranmak lâzım gelecek idi. Oğlu İsmail aleyhisselâmın (يَا اَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنى اِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنَ الصّابِرِينَ) [Saffat, 37/102] kavl-i kerîmiyle ifâde buyurulan cevabı ise işâret-i mezbûrenin emr-i ilâhîye mahmûl olmasına ber-vech-i sarâhat dâldır.

Ma'nâ-yı şerîfi: Ey babacığım! Sen me'mûr olduğun işi hemen işle. İnşâallâh beni sâbırîn zümresinden bulursun.

Müşârun-ileyhimâ hazerâtının muvaffak buyuruldukları kemâl-i ihlâs ve mutâvaatları sâyesinde bu imtihân-ı dehşet-nişânda nâil-i selâmet ve mazhar-ı envâ'-ı fevz ü saâdet oldukları ise ma'lûmdur.

[1] Bazı farklılıklarla, Tirmizî, *Sünen,* 3233; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 3484.

** Hâfız İmâdüddîn ibni Kesîr-i Dımeşkī (aleyhi'r-rahmetü) de tefsîr-i celîllerinde bu hadîsin hâlet-i menâma mahmûl olduğunu tasrîhle yakaza hâline dâir olmasını tevehhüm edenlerin kelâmını cerh ve tezyîf buyurmuşlardır. Ancak müşârun-ileyhin o kadar i'tinâ ile Bulak'da tab' edilmiş olan tefsîrlerinde büyük bir sehv-i tertîb bulunduğunu ihtâra lüzûm görmekteyiz. Şöyle ki orada Muâz bin Cebel (ra) rivâyetiyle mezkûr olan hadîs-i şerîfin ibtidâsında vâki'(أَتَي قُمْتُ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّيْتُ مَا قُدِّرَ لِي فَنَعَسْتُ فِي صَلَاة فَاسْتَيَقظتُ، فَإِذَا أَنَا بِرَبِّي عز وجل فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ) ibâresinin hâvî olduğu (فَاسْتَيقظتُ) ta'bîri yanlış basılmıştır. Doğrusu *Câmi'-i Tirmizi*'ye bil-mürâcaa gözümle gördüğüm üzere (فَاسْتَثْقَلْتُ) olacaktır.

Bunun böyle olması zâten tabiîdir. Çünkü eğer nüsha-i matbûa doğru farz olunsa müellif-i müşârun-ileyh hükm-i sâbıkı neye binâen verebilirdi? Açıktan açığa râvî-i hadîsin ifâdesine münâfî olurdu.

Bu tashîha nazaran ma'nâ-yı müfâd: Evvelce bana esnâ-yı salâtta nu'âs "hafif uyku" ârız oldu. Muahharan ağırlaştı. Nevm-i âdîye inkılâb etti. Ve o esnâda Rabbim (teâlâ şânuhu) bir misâl-i kudsî ile tecellî etti. Bana göründü, demek olur.

AFGANİSTAN
EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

On bir gün sonra Kaker arâzîsinde bir kaleye vâsıl olduk. Bizim yoldaşlar, kendileri için yiyecek tedârik eylediler. Ben de bir koyun buldurup yirmi rupiye mukābilinde iştirâ ettim. Tamâm kesdireceğim sırada bâyii gelip:

– Koyunu satmaktan vazgeçtim alın paranızı, verin koyunumu dedi. Muvâfakat ederek koyunu teslîm eyleyeceğim esnâda tekrar satmaya râzı oldu. Bunun üzerine koyun kesildi. Ba'de'z-zebh herif paraları önüme attı ve:

– Koyunumu diri olarak iâde edin! dedi.

– Buna muktedir değilim. İstersen hem paraları al, hem de koyunun lâşesini götür. Cevabını verdim. Sözümü dinlemeyerek kavgaya başladı.

Herifin elinden kurtulmak için hatırıma bir hîle geldi. Yanıbaşımızda duran bir Ahunda teveccühle:

– Hazret! Bu herif size neden sebbediyor? dedim. Ahund,

bunu işitince koyun sâhibine doğruldu. Ben ondan evvel gidip:

– Be adam! Bana söğdün, saydın. Hadi ne ise. Fakat şu zât-ı muhteremden ne istiyorsun ki ıyâline sebbediyorsun? dedim. Ahund da gelip:

– Behey hınzır! Ne halt ediyorsun? diye bağırdı. Muhâtabı da ona mukābele etti. Birbiriyle söğüşmeye, muahharan da döğüşmeye başladılar. Ben hemen koyunun gövdesiyle paraları kaldırtıp onları kendi hâllerine bıraktım. Kale ahâlîsinin bir kısmı Ahundu, bir kısmı da öbürünü iltizâm eylediği cihetle münâzaa büyüdü ve bir iki sâat sürdü. Miyâncıların gayretiyle kavga basıldıktan sonra bizim koyun sâhibi, iki kap yoğurt, iki somun ekmek, kızarmış bir kuzu ile iki koyunu hâmilen geldi. Bana ta'zîmâtta bulundu. Biraz evvelki hâliyle şimdiki hâli taaccübümü mûcib olduğu cihetle hikmetini sordum.

– Muhammed Server Hân Kandehar valisi iken bana zulm etmişti. Onun intikāmını sizden almak istedim, dedi.

– Muhammed Server Hân burada iken onu bırakıp da benimle niçin münâzaa çıkarıyordun? diye sordum.

– Onu Kandehar hükûmetine siz ta'yîn etmiştiniz. Cevabını verdi. Âkıl bir zât olduğunu sözlerinden anladığım bu adamla bir iki sâat konuştuktan sonra azîmetini müteâkib yatıp uyudum.

Ertesi günü tekrar yola çıktık ve şiddetli bir fırtınanın tozu toprağı arasında kat'-ı mesâfe ettik. Konak mahalline yaklaşınca:

– İki süvari ile buranın sergerdesi istikbâle geliyor, dediler. Daha o gelmezden evvel adamlarından biri vürûd edip:

– Şâh Cihân Pâdişâh istikbâlinize geliyor. Piyade olarak karşısına çıkıp koltuğuna girmelisiniz, dedi. Bu teklîf üzerine:

– Ne yapacağız? diye amcam bana sordu.

– Bakalım, anlayalım, diyerek ilerledim. İki kişinin bize doğru geldiğini gördüm. Bir tanesine:

– Pâdişâhınız nerededir? Diye suâl ettim.

– Arkadaşımdır! Cevabını verdi. Pâdişâh denilen bu adam bir ihtiyâr idi ki sırtına elvân parçalarından dikilmiş ve bazı mahalline yamalar urulmuş eski bir pösteki lâbis idi, başında bir sarık sarılı idi ki kirden ne renkte olduğu anlaşılamıyordu. Bunun altında da uzun bir külâh vardı. Ayağına çizme yerine yün çorab giymişti. Bir deri ile bir kemikten ibâret bir kısrağa binmişti ki hayvanın dizlerine ve ipten ma'mûl dizginine küçük çıngıraklar takılmıştı.

Adamcağınız şu tavr-ı acîbine karşı gülümsemekten kendimi alamadım ve yanını yaklaşarak: **[61]**

– Emîrimizden bağalkeş[l]ik istemeniz size lâyık değildir. At üzerinden (safâ geldiniz) demeniz daha münâsibdir, dedim. Buna râzı olduğu cihetle atımı sürüp pâdişâhın at üstünde istikbâle rızâ gösterdiğini söyledim. Vatka ki iki hükümdâr birbirine yaklaştı. Amcamın atı, Şâh Cihan'ın kısrağındaki çıngıraklardan ürküp şahlanmaya başladı. Amcam korkusundan:

– Yetiş! diye haykırdı. Ben gülerek:

– İki pâdişâhın arasına giremem! dedim. Amcam:

– Allah aşkına bir çâre bul. At beni yere atacak, Latîfenin sırası değil, diye istimdâd etti.

– Eğer bir şey vaad ederseniz îcâbına bakarım. dedim. Bir kılıç vereceğini söylemesi üzerine evvela amcamın atını teskîn ettim. Ba'dehu Şâh Cihan'ın yanına gidip:

– Hadi gidelim de misâfirlere yiyecek tedârikinde bulunalım, dedim.

– Kırk pide ile et suyu hazırladım. Merak etmeyin dedi.

– Büyük lütf etmişsiniz. Fakat bir evvel gidelim de nevâkısı ikmâl eyleyelim, diyerek onu amcamın yanından uzaklaştırdım, rub' fersah kadar ilerleyince:

– Bazı levâzımı unutmuşum, dönüp onları alayım dedimse de Şâh Cihan yanımdan ayrılmak istemedi.

– Müsâade buyurun. Gideyim size tatlı getireyim diyerek yakamı kurtardım. –mâba'di var–

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

MAKĀLÂT

Tevhîd ve İttihâd

–11–

Ümmet-i muhteremesinin tek bir gece kaht u galâ-zede olmasına râzı olmayan* en âdî bir ferdinin bir dakîkalık teellümünden deryâ-yı şefkat ve merhamet-i bî-pâyânı teheyyüc eden Cenâb-ı Rahmeten li'l-âlemîn (aleyhisssalâtü vesselâm) efendimiz hazretlerinin revân-ı akdes ü a'lâları bu hired-güdâz, bu cihân-sûz felâket-i uzmâyı acaba ne kadar mâtem-engîz bir teessür-i lâhûtî ile telakkī buyurmuşlardır?!

O sultân-ı ekālîm-i rahmet ki sitâyişhân-ı ezelîsi lisân-ı Hak, Cenâb-ı Kur'ân'dır. [1](لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ)

(Azamet-i celâl ü kibriyâmıza kasem ederiz –ey nâs!– ki size kendi hem nev'inizden bir peyâmber-i ecmel teşrîf buyurdu. Öyle bir ol vücûd-ı rahmet ve şefkat ki sizin mâddî ve ma'nevî helâkiniz, kendinizi tehlikeye ilkānız, mesâibe ma'rûz olmanız zât-ı hümâyûnuna pek ağır gelir. Kalb-i rahmet-penâhını sızlatır. Rûhâniyet ve cismâniyet-i mukaddesesini hırpalar. Mübârek gözlerini eşk-rîz-i teessür eder. Vahdâniyet-i Samedâniyyeme, risâlet-i kübrâ-yı Muhammediyyesine îmândan istikbâr ile kendilerini ebedî gayyâ-yı hızlân ve hüsrâna atanların bu mecnûnâne temerrüdlerinden o derece dilhûn olur ki âdetâ mukaddes vücûduna kıymak, ifnâ etmek ister! Sizin şeref-yâb-ı îmân ve İslâm, sizin dünyâda, âhirette mazhar-ı her-saâdet olmanıza harîs, bütün âmâl-i ulviyyesinin nokta-i ictimâı sizin selâmetiniz! Sizin saâdetiniz! Mü'minlere re'fet ve âtıfetin ma'nâ-yı zî-hayâtı!

* (مَنْ تَمَنَّى عَلَى أُمَّتِي الْغَلاَءَ لَيْلَةً وَاحِدَةً أَحْبَطَ الله عَمَلَهُ أَرْبَعِينَ سَنَةً) "Her kim ümmetime –değil fiilen ihânet etmek, hatta– tek bir gececik kaht u galâ-zede olmasını temenni ederse Cenâb-ı Kahhâr ve Müntakim de onun kırk yıllık sermaye-i saâdetini mahv ve ihbât buyursun! Kırk yıl feyz-i ilâhîden mahrûm ve mehcûr kalsın!" *Câmi'-i Sagīr* - li's-Süyûtî [No: 12312]

[1] Tevbe, 9/128.

Mü'minlere şefkat ve merhametin deryâ-yı bî-pâyânı! Bütün âlem-i hilkatin velî-ni'met-i ulüvv-i şânı! Bütün cihân-ı fıtratın sultân-ı kudsî-ünvânı!)

Akl-ı samîm, sevdâ-zede-i hulk-ı azîmi; vicdân-ı selîm-i meftûn-ı nutk-ı hakîmi! İnsâniyet, sâyesinde bahtiyâr! Medeniyet, himâyesinde feyz-dâr! İbtisâmı hande-i cemâlim! Hüznü kahr u celâlim!

Kadr-ı azîmini biliniz! Gösterdiği yola –ki Sebîlürreşâd-ı selâmetiniz, müntehâsı ka'be-i âmâl-ı saâdetinizdir.–gidiniz! Eğer o zâde-i aşk-ı kibriyâma, o sultân-ı enbiyâma arka çevirirseniz onun Allah'ı var. Ona kâfidir. Mâ-sivâsından müstağnîdir.

Veyl… o menba'-ı hazâin-i rahmetin kadrini bilmeyen esfel-i mahlûkāta! Ehass-i mevcûdâta! "Sûre-i celîle-i Berâ'e"

Şimdi –ey kāri'-i mü'min!– vicdânını dinle! Bütün ciddiyet-i akl ü idrâkle düşün! Ki İslâmiyet'in şânı bu mudur? Düşün ki İslâmiyet yalnız senin vücûdundan, senin îmânından mı ibârettir? Ya senin evlâd ü ahfâdının ilâ mâşâallah, nesl-i müstakbelinin hakk-ı tevhîdi, hakk-ı îmânı, hakk-ı İslâm'ı, hakk-ı Kur'ân'ı yok mu? On dört asırdan beri cevher-i tevhîdin mahfazası kulûb-ı muvahhidîn değil mi? Livâü'l-hamd-i Muhammedî'yi (aleyhissalâtü vesselâm) yed-i yemîn-i takdîsinde tutan pederden evlâda teslîm ve tesellüm sûretiyle on dördüncü asrın fark-ı tekrîminde mevce-endâz eden müslüman elleri değil mi?

Peki –maâzallâh!– tevhîd Endülüs'ten olduğu gibi sâir bütün kıtaât-ı arzdan Hicaz'a hicret, oradan da Cenâb-ı Vâhidü'l-Ehad'a –giryebâr-ı teessür olarak– avdet etmiş; yeryüzünde bir tek muvahhid kalmamış olaydı sen şimdi ne olacakdın?

Türklerin o ser-tâ-be-pâ mücessem-i îmân, o her biri bir fedâ-yı Kur'ân, **[62]** bir şîr-i jiyân ecdâd-ı izâmı (aleyhim sehâbü'r-rahmeti ve'l-gufrân!) Arnavudluğu feth edip bizi dîn-i Hakk'a irşâd ve ihdâ etmemiş olaydılar şimdi ben ne olurdum? Cenâb-ı Kur'ân-ı Hakîm'i nasıl der-âğūş edebilirdim? (Mehmed Fahreddin) ism-i pâkini bana kim takardı? Of…! İnsan, bu elîm, bu vicdân-sûz suâllerin cevabını der-hâtır ettikçe vâhimesi önünden masrû'lar gibi çarpılmak ağzından, burnundan kanlı köpükler gelerek yerlerde yuvarlanmak derecesine geliyor!

İbret alalım! Endülüs'deki Arab nesl-i mürteddîninden ibret alalım! İşte ben onların bu ebedî felâketlerini esbâbıyla beraber icmâlen her nazar-ı hakîmin pîş-i ibretine koydum. Bütün esbâbın mebde' ve menşei habl-i metîn-i ittihâdı hançer-i şikāk u nifâk ile kesmekten, parçalamaktan ibâret! Bunu on yaşındaki zeki bir çocuk bile takdîr eder! Şimdi sen, ni'met-i îmân ve İslâm ile iftihâr eder ve Cenâb-ı Vehhâb-ı Kerîm['e] îmâna hamd ü senâ etmekle doyamazsın değil mi?

Öyle amma bak, ittihâd-ı dîni parçalıyor, vatan-ı İslâm'ın bulunduğu tehlike-i inkırâzı ta'cîl ediyor ve biran evvel o müdhiş uçurumdan aşağı yuvarlamaya çalışıyorsun!

Sen –aklınca!!– cennete gidecek, fakat evlâdını bütün nesl-i müstakbelinle beraber, kollarından tutup cehennemin içine atacaksın! Nasıl kıyıyorsun?

Haydi o ciğer-pâreni, o sevgili hafîdini kendi öz ellerinle yüreğin titremeden, ruhun sarsılmadan, vicdânın kanamadan, gözlerin ağlamadan şu dünyâ ateşine at bakayım… O zavallılar alevler içinde dil-hırâş feryâdlarla cayır cayır yanarken sen cansız bir heykel gibi karşılarına dikil, tütün dumanlarını savurtarak lâ-kaydâne seyr et dur:

Eğer [1](اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ), "Eğer hakīkaten Allah'a ve kıyâmet gününe iman ediyorsanız…" nazm-ı celîl-i Kur'ânîsine inanıyorsak bu dehşetli son gün muhakkak!

Sen evlâdını, hani o en hafif bir rahatsızlığından sararıp solduğun, yemekten, içmekten kesildiğin ve belki de gözyaşlarını zabt edemediğin evlâdını kendi öz ellerinle ateşlere atıyorsun da haberin bile yok!

Biliyor muyuz, şu cümle-i celîlenin tazammun ettiği tehdidin dehşetini? Cenâb-ı Alîmün bi-zâti's-sudûr adem-i ilmi istilzâm eden (şek)ten münezzeh ve müteâlîdir. Halbuki cümle-i celîle bir şartiyye-i gayr-ı câzime şeklinde şeref-îrâd buyuruluyor. Bu âyet-i celîlede dikkat ve teemmüle şâyân bir hakīkat daha var. Allah'a ve kıyâmet gününe îmânın edât-ı atf ile yekdiğerine –bilâ-istiklâl merbût bulunması– ma'tûfda fiil-i îmân –yani nü'minûne– iâde buyurulmadığı gibi harf-ı cer olan "bâ" da tekerrür etmiyor. Kıyâmet gününe îmân; o kadar mühim, o derece kat'iyyü'l-matlûb ki onu inkâr Allah'ı inkâr demek oluyor. İşte kıyâmet gününe inanmayanlar yahud şek ve tereddüdde bulunanlar yine esâmî-i İslâm altında kendilerini müslüman addede dursunlar!

Bilmiş ol ki İslâmiyet; işte o senin silsile-i ahfâdınla kāim. Yoksa seninle birlikte düşman ayağı altında ezilip parçalanan, senin hûn-âlûd na'ş-ı bî-rûhunla mezâra gömülen İslâmiyet'in sana fâidesi olmak şöyle dursun kıyâmete kadar seni ta'zîb eder! Huzûr-ı ahkamü'l-hâkimînde de girîbânına sarılarak senden da'vâcı olur.

Mehmed Fahreddin

BİR İBRET-İ MEHÎBE

–3–

–Ulemâ-yı muhtereme-i İslâm'a–

Maskat İmamlığı'na tâbi' bulunan hıtta-i Arabiyye bir müddetten beri misyonerlerin son derece nazar-ı dikkatlerini celb etmekte olup 1811'de Henry Martin Maskat şehrinde: "Elbet evlâd-ı Arab için müstakbel-i karîbde bir devre-i hidâyet[2] vardır." diye yazmış olduğu gibi Afrika'nın ehemmiyet-i azîmesi İslâmlarca aslâ tanınmamış olan Uganda kıt'asında çalışmakta olan Alexander Mackay Arablara bizzat en mühim merkez-i medenîlerinden olan Maskat şehrinde irşâdâta girişmeyi uzun bir lâyiha ile 1888 senesinde tâ o mevki'-i baîdden taleb etmiş idi. Mackay bu raporunda esir ticaretinin esâsından men'i ve Afrika kıt'asının hâtırı için Maskat'ın elde edilmesi lâzım geldiğinden pek âteşîn bir lisân ile bahs ediyordu:

[1] Nisâ, 4/59.

[2] Metinde (هدلت) şeklinde yazılmıştır.

"Afrika-yı Merkezî'nin anahtarı vazîfesini görecek olan Maskat tüccarının, ahâlîsinin ni'met-i Hıristiyaniyet'i tatmaları lâzımdır. Evvela: Burada gāyet kuvvetli ve fedâkâr bir misyoner merkezi teşkîli lüzûmu kat'î görünüyor. Vazîfe cidden müşkildir ve bu mevki'de îfâ-yı hizmet edecek zevâtın hakîkaten rûh-ı kudsî-i hazret-i Yesû' ile zinde bulunmasına, husûsiyle muhâtablarının yalnız kulaklarına değil, kalblerine kadar da icrâ-yı te'sîr edecek kemâlât-ı lisâniyyeyi hâiz olmasına dikkat ve ihtimâm edilmelidir…"

Burada senelerce Abdülhamid idâresinin meskeneti, memnûâtı içinde şehirlerimizin, köylerimizin kûşe-i atâletinde uyuşup kalmış olan bizler Maskat sevâhili ahâlî-i Arabiyyesinin seyâhât-ı ticâriyye ile Afrika'nın nasıl muzlim nikātına kadar nüfûz ettiklerini, hatta bir çok kabâilin mahzâ bu İslâm ve Arab tüccârlarının mümkün olabilen telkīnâtıyla içinde binlerce senelerdir boğuştukları zulmet-i küfür ve cehlden kurtularak kabûl-i İslâm eylediklerini şübhesiz tafsîlât ve ehemmiyet-i lâzımesi ile ne idrâk, ne de takdîr edebiliriz. Lâkin binlerce felâketlere, yoksuzluklara, katl-i âmlara, ilel-i müdhişeye rağmen Afrika'nın a'mâkına nüfûz eden misyonerler bu te'sîri **[63]** bizzat görmüş, tecrübe etmiş, akvâm-ı zenciyyenin bu Arab tüccârlarını büyük bir hürmetle telakkī eylediklerini anlamış olduklarından Afrika'yı Hıristiyaniyet'e koymak için Maskat ahâlîsini elde etmeyi en kat'î tedâbîrden addetmişlerdir. Bu vüs'at-ı nazar, bu tûl-i emel, bu azamet-i teşebbüs cidden bâdî-i ibret değil midir? Uganda misyoneri Mackay'in mütâla'âtı nazar-ı dikkate hemen alınmış, Piskopos Frenc isminde bir râhib Maskat vezâif-i irşâdiyyesini taahhüd eyleyip orada terk-i hayât etmiştir.

Amerikalı Zevimer diyor ki:

"İşte bu Piskopos French hatta Râhib Mackay'in tasavvurundan fazla efkârını sâmi'lerinin sâde kulaklarına değil, kalblerine kadar îsâl edecek bir kemâl-i ilmî ve kudret-i lisâniyyeyi hâiz idi."

Burada kāri'lerimize Arabistan misyonerlerinin mukaddime-i ceyşi olan Aden misyoneri Keith Falconer'in mesâîsinden bir nebze bahs eylemez isek bu sulh-perverâne Ehl-i Salîb seferlerinin ciddiyet ve şiddetinden sûret-i lâzımede haberdâr edilmemiş oluruz.

Keith Falconer esâsen İngiltere'de büyük bir âileye mensûb olduğu hâlde fevkalâde bir tahsîl ile temeyyüz etmiş, bilhassa İbrânî ve Arabî lisânlarını sûret-i mükemmelede öğrenmişti. Hatta henüz genç iken el-Mu'allakāt ve el-Harîrî gibi güç âsâr-ı Arabiyyeyi pek suhûletle anlıyordu. Muahharan Arabistan'da neşr-i Hıristiyaniyet fedâileri silkine hâhiş-i kalbîsiyle dâhil olup 1885 senesinde zevcesi ile beraber Aden İskelesi'nden Arabistan toprağına kadem-nihâde olmuştur. Ancak nefs-i Aden kasabasında te'sîs-i merkez eyleyecek yerde onun cihet-i şimâliyesine masrûf olan Şeyhosman havâlîsinde sâha-i faâliyetini intihâb eylemiş idi ki; bu husûsta irâe ettiği esbâb kendi tarafından ber-vech-i âtî îzâh ve ta'dâd olunuyor:

"Aden şehrinin ahâlîsi şunlardan mürekkebtir.

1- Arablar ki hemen cümlesi Sünnî ve mezheb-i Şâfiî'ye sâliktirler. 2- Afrikalılar ki hemen ekseri Somali olup bunlar da Şâfiîdir. 3- Mûsevîler, 4- Kısm-ı a'zamı İslâm, mütebâkīsi Hindu dînine mensup Hind ahâlîsi ve bir mikdâr Pars ile Gava şehrinden gelen Portekizliler. 1872 senesinde şehirde her beş Araba mukābil mevcûd Somalililerin adedi üçe bâliğ değil iken el-yevm (yani 1885'te), her ikisinin nüfusu müsâvî olduğu beyân ediliyor ve Arabların Somali İslâmları nüfûs-ı umûmiyyenin kısm-ı a'zamîsini, yani takrîben dörtte beşini teşkîl eyliyor. 1872'de Mûsevîlerin adedi 1435 olduğu hâlde bugün (1885'te) iki bini mütecâvizdirler. Avrupalılar ise dört bine karîbdir. Aden'in iklimi memâlik-i hârre içinde sıhhate nâfi' addolunabilir. Burada beş sene mütemâdiyen bulunan hükûmet doktorunun te'mînât-ı vâkıasına nazaran Aden havâlîsinde misyonerler için sıhhatlerinden endîşeye mahal yoktur; bu da yağmur ile nebâtâtın adem-i mevcûdiyetinden ve dâimâ esen meltem rüzgârının te'sîrâtından ileri geliyor. Fil-hakīka harâret-i sayf cidden müdhiş ise de sıhhat üzerinde fenâlık yapmaz. Şübhe yoktur ki Aden şehri bir İngiliz müstemlekesi olmasına ilâveten mevki'-i coğrafîsi, dâhil ile mevcûd münâsebât-ı siyâsiyyesi, Yemen ile olan ticâreti, iklîminin muvâfık bulunması Arab ve Somali ahâlî-i memzûcesi cihetlerince gerek Afrika ve gerek Cezîretü'l-Arab İslâmlarına karşı neşr-i Hıristiyaniyet için en mühim ve en muvâfık bir mevki'dir.

"İkinci mes'ele şudur: İşe nereden başlamalı? Benim fikrim Şeyhosman havâlîsinde bir mektep, fukarâ-i etfâl ve yetîmler için bir sanâyi' mektebi ve hastahâne ile muâvenet-i tıbbiyye merkezi teşkîl etmektir. Burada her yerde olduğu gibi çocuklar büyük adamlardan ziyâde ümîd-bahş oldukları gibi hastahâne ile muâvenet-i tıbbiyye husûsu ise asıl Şeyhosman'da te'mîn edeceği fevâid-i azîmeden başka dâhile nüfûz edebilmekliğimize de fevkalâde yardım edecektir.

Aden'de birçok âdetâ sokağa atılmış Somali İslâm çocukları vardır ki: Fakīr ve sefîl olan ebeveyni bunların başka biri tarafından terbiye edilmesine, iâşe olunmasına bin can ile rû-yi rızâ gösterirler. İşte bu sefîller ile yetîmler sokaklardan, zulmet köşelerinden toplanıp dîn-i Hıristiyaniyet'e mâl edilerek büyütülmelidir. Bu küçük mühtedîlerin her hâlde bir san'at edinmeleri lâzım olduğundan gerek İngiltere'den gerek Hindistan merâkizinden hey'et-i irşâdiyemiz miyânına marangoz, demirci veyahud diğer sanâyi'den birine müntesib zevâtın gönderilmesine intizâr olunur. Ancak hey'etin en mühim ve esâs vazîfesi yerli ve Afrikalı mühtedîlerimizden ulemâ-yı İnciliyye ve vâizler yetiştirmek olacaktır. Bu yerli vâizlerin husûsât-ı tıbbiyyeden dahi hisse-mend-i ma'lûmât olmalarına lüzûm-ı kat'î vardır. Tıb ve cerrahlığa âid hafif, sathî bir ma'lûmât ile bu yeni vâizlerimiz kendileri önünde birçok fırsat kapılarını açık bulacaklardır. Mektepte ise Arabca *İncil* ve diğer kütüb-i Hıristiyaniyye vâsıtasıyla okumak, yazmak, hesâb sûret-i umûmiyyede öğretileceği gibi terakkī gösterenlere ilâveten İngilizce, coğrafya-yı târîhî, hendese, cebir ve tabîiyyât ta'lîm olunur. İbtidâ-yı emrde Suriye veya Mısır'dan bir Arab muallim tedârik edebilirsek bize büyük

fâideleri olacaktır. Eğer Aden'in havâlî-i dâhiliyesine, Yemen'e doğru Şeyhosman'da bir muktedir hekîm ve cerrâhın mevcûdiyeti şâyi' olursa şimdi tâ dâhilinden Aden'e doktor aramaya gelen Arablar oraya uzamaya ihtiyâc görmeksizin Şeyhosman'daki misyoner merkezimizin kapısında tevakkuf edeceklerdir. Hele muktedir bir cerrâh pek az zamanda gerek Şeyhosman ile el-Havta'da ve gerek civardaki müteferrik Arab karyelerinde, hatta karşı Afrika sâhilinde nüfûz ve şöhret-i azîme **[64]** kazanabilir. Ancak cerrâh vazîfesini deruhde eden zâtın mesleğinde cidden mâhir olması lüzûmunu tekrar ederiz. Çünkü Arablar cehâletleri muktezâsı ekseriya yaraları tedâvîsi müşkil olacak bir devreye girmedikçe cerrâha mürâcaatı taakkul etmezler ve mürâcaatları takdîrinde serî' bir tedâvîye nâil olamazlarsa i'timâdlarını gâib edip artık gerek cerrâha ve gerek doktora ehemmiyet vermez. Aden hükûmet cerrâhı bu ciheti bana kemâl-i ehemmiyetle tavsiye etmiş ve Şeyhosman'da îfâ-yı vazîfe eden ve yerli ahâlîden bir cerrâh vekilinin adem-i ehliyeti hasebiyle kendisinden bir fâide göremeyen hastaların Aden'e hükûmet hastahânesine mürâcaatı fazla ve fâidesiz bir külfet addetmekte olduklarını söylemiştir. Bunlara ilâveten misyoner merkeziyle ona müteallik binâların mezrû' arâzî ve ağaçlıklar içinde olması lâzımdır. Bu hâl daha câzib bir manzara arz eyleyeceği gibi çocuklar için de fâidelidir. Bütün bu şeylerin ise Şeyhosman havâlîsinde vücûda getirilmesi mümkün olabilir. Çünkü burada su mebzûl, toprak münbittir. Aden'de ise her taraf yanık, çorak, taşlıktır.

Şimdi Şeyhosman'ı intihâbımın sebeblerini telhîs edeyim:

1- Şeyhosman'da Aden'de olduğu gibi hükûmetin müessesât-ı hayriyyesinin refâkatinden kurtuluruz. Zaten hükûmet de bizim Şeyhosman'da yerleşmemizden memnûn olur.

2- Şeyhosman'ın iklimi daha iyidir. Bahr-i Muhît'in serinleştirici rüzgârlarına daha ma'rûz bulunduğu gibi arâzî de bir kere harâreti bel' ettikten sonra iâde eylemez.

3- Arâzî münbittir. İki üç husûsî bahçe ile hükûmet bahçesinin hâli buna delildir. Aden'de münâsib mevki' de yoktur.

4- Şeyhosman dâhile giden tarîkın sekiz mil içerisinde bulunduğundan kabâil ile temâs çoktur. Husûsiyle Aden'deki birçok ahlâksız Avrupalıların teşkîl edeceği sû'-i misâllerden müberrâdır…"

Uzun bir rapordan muktebes olan şu satırlar Falconer'in işe ne metîn bir esâs ile başladığını gösterir. Şâyân-ı dikkattir ki mûmâ-ileyh bu tedkīkātta bulunduktan sonra tekrar İngiltere'ye gidip İskoçya serbest kilisesinin ictimâ'-ı umûmîsinde "Muhammedîlik ve Muhammedîler arasında misyonerlik" üzerine meşhûr bir nutuk îrâd etmiş, bütün masârıfâtını kendi kesesinden tesviye ettiği gibi kiliseden refâkatine istediği bir misyoner için de yine kesesinden senevî üç yüz İngiliz lirası te'diye etmeyi ve misyoner ile zevcesinin Aden'e kadar masârıf-ı râhiyyelerini vermeyi taahhüd etmiştir!

Hayat fedakârlığından sarf-ı nazar, nakden bile İslâmlarımız içindeki erbâb-ı servetin, ihvân-ı dînimizin selâmet-i dünyeviyye ve saâdet-i uhreviyyesi uğrunda bu derecelik bir fedâkârlıkta bulunduklarını acaba ne zamanlar işiteceğiz?

Keith Falconer'in nasıl çalışkan bir adam olduğunu anlamak için şunu da söyleyelim:

Mûmâ-ileyh Londra'ya avdetinde bir müddet Cambridge Dârülfünûnu'nda Arabî muallimliği etmiş ve mesâîsi arasında "*Mekke'ye Hac*" ünvânlı meşhûr *Lectur (Lekçir)*'ını meydana getirmişti. Bu eseri yazmak üzere müteaddid lisânlarda birçok kitaplar okuduğu gibi Felemenk lisânında yazılmış tek bir kitabı okuyabilmek için de Felemenkçeyi öğrenmiştir! İngilizler bile bu adam hakkında "Tıbkı Napolyon Bonapart gibi onun lügat kitabında 'gayr-ı mümkin' kelimesi mevcûd değildi" diyorlar.

Keith Falconer ikinci defa Aden'e bütün eşyâ ve rüfekāsıyla geldiği zaman İngiltere'ye şöyle yazmıştı:

"Gelirken Cidde'ye uğradık, çok teessüf ettim ki karantina şehre çıkmamıza mâni' oldu. Mekke-i Mükerreme'yi enzârımızdan saklayan tepelere uzun uzun baktım…"

Bu adam 1887 senesinde Şeyhosman'da vefât etti. Arabistan'da istediği kadar çalışamadı. Lâkin vücûda getirdiği müessesât el-ân bâkī ve açtığı tarîk-ı mesâî ise kemâl-i germî ile işliyor. Husûsiyle açılmış olan mektep kayd-ı esâretten kurtarılarak Hıristiyan mezhebinde büyütülen etfâl ile dolmuştur. Keith Falconer misyoner hey'eti muâvenetleri ile Şeyhosman'ın yüzlerce mil etrafındaki ahâliye mevcûdiyetlerini ihsâs eylediklerini okuyoruz. Hatta Amerikalı (Zevimer) diyor ki:

"Yemen dağlarından İslâmiyet taassubunu, bâtıl i'tikādlarını kaldırmaya pek çok çalışıyor ve muvaffak da oluyor, 1898 senesi zarfında misyoner hastahânesine yatmak için kabûl edilenlerden mâadâ 1780 hâricî hastaya muâvenet-i tıbbiyede bulunmuştur!"

Şimdi biraz da misyonerlik âleminin başka bir şahsiyet-i meşhûresine ve Maskat İmâmlığı'na atf-ı tedkīkāt edelim:

Yukarıda Maskat misyonerliğini ilk defa kabûl edenin Piskopos French olduğunu bil-münâsebe söylemiş idik. Bu adam ömrünün tam kırk senesini ekser aksâmı seyâhât-ı mühlike ve medîde ile mürûr etmek üzere dîn-i İslâm aleyhine yine milel-i İslâmiye içinde bir ehl-i salîb seferine vakf etmiş, ilk defa Hindistan'ın şimâlindeki Keşmir kıt'asının meşhûr Lahor'da misyonerlik merkezi teşkîl etmiş, ulemâ-yı İslâmiye ile birçok münâkaşât-ı dîniyyede bulunmuş, ale'd-devâm Arab lisânıyla mütekellim ahâlî arasında dolaşarak Suriye'de, Bağdad'da ve Tunus hatlarında bu lisânda tekemmüle çalıştığı gibi Anadolu'nun aksâm-ı şimâliyyesi ile Ermenistan'da dahi bulunmuştur. Bu adam demiştir ki: "İrâde-i ilâhiyyenin bizi iş başına çağırdığı tezâhür edince cihânda hiçbir şey yoktur ki fedâ etmeyelim. Ne vatan, ne rûh, ne çocuk, ne hayât!"

Fil-hakīka Piskopos French tam altmış altı yaşında terk-i hayât **[65]** ettiği zaman Maskat ikliminin gayr-ı kābil-i tahammül harâreti altında ve ıssız vahşî bâdiyelerin kenarında beş altı arşın bezden ibâret çadırını kurmuş, yanında bir iki hizmetcisi olduğu hâlde Cezîretü'l-Arab'ın a'mâkına doğru sokulmak üzere bulunmuştu.

Piskopos French rûznâmesinin bir yerinde diyor ki:

"Yolda Hudeyde'ye uğradık, gāyet ümîd-bahşâ bir gün geçirdim. Îcâbât-ı ahvâl dolayısıyla Safâ'ya [Sana'!] çıkamadığıma pek mükedderim. Hudeyde'de birçok Arabî *İncil* dağıtılmak üzere hazırdır. Buradaki *İncil* müvezzii Stefanos nâmında Mûsevîlikten dönme bir zâttır. Arabcaya vukūf-ı mükemmeli vardır. Yemen valisi Arabca *İncil*lerin Yemen havâlî-i dâhiliyesine sevkine şedîden mümânaat ediyor, lâkin Sana ve civarı Yahudileri için Hudeyde'ye getirilmiş olan İbrânî *İncil*ler bir hafta evvel havâlî-i cebeliyyeye sevk edildi…"

Bağdad ve Yemen'den, Maskat'da misyoner merkezinin ehemmiyeti bit-takdîr lâzım gelen fedakârlık ibzâl olunduktan sonra İngiltere ile Amerika'ya mensûb birkaç misyoner cem'iyetinin de bil-ittifâk Basra'ya hücûm ettiklerini görüyoruz. Şurası şâyân-ı dikkattir ki asabiyet-i İslâmiyyeyi bilen ve ihvân-ı dînimiz arasında mürtedlerin ne derece nâdir bulunduğunu bit-tecrübe anlayan Hıristiyan misyonerlerinin içinde bu husûs için intihâb edilen me'mûrların ilm-i tıbba[1], fenn-i cerrâhîye âşinâ bulunmasına bilhassa i'tinâ edilmiştir. Misyonerlerin her türlü menâfi'-i şahsiyyeden âzâde olarak, hükûmetin dest-i muâvenet ve şefkatinden dûr, dağ kovuklarında kalmış, âdetâ derece-i hayvâniyete yaklaşmış bir takım zavallılara karşı evvela her türlü muâvenet-i insâniyetkârâne ile hulûl etmeleri fil-hakīka işe en muvâfık sûrette başlamak addolunabilir.

Basra'da misyonerlerin her yerden ziyâde gayretle çalıştıkları anlaşılıyor. Çünkü Suriye ahâlîsinden olup İslâmiyet'i terk ile Abdülmesih ismiyle tevsîm edilmiş ve misyonerlere İslâm Arabları arasında pek büyük muâvenetler göstermiş olan Kâmil'in vefâtından sonra da Basra'da misyonerler ile hükûmet-i mahalliyye arasında bir çok ihtilâfların zuhûrunu ve yine Basra ahâlî-i İslâmiyyesinden olup zevcesiyle beraber tanassur eden ve o yolda çalışan Ya'kūb isminde birinin hükûmet tarafından tevkīf olunduğunu görüyoruz.

Yine bu aralık Basra'daki bir takım *İncil* müvezzi'leri de tevkīf ediliyor. *İncil* deposu kapatılarak kitaplar müsâdere olunuyor ve misyonerlerin ikāmetgâhı önüne bir jandarma vaz' ediliyor. Hatta makām-ı vilâyetten Bâbıâlî bu Protestan rahiblerinin memleketten ihrâcı için müsâade taleb olunuyorsa da tabiî hükûmet bazı esbâb-ı siyâsiyyeden dolayı buna muvaffak olamıyor. Nihayet işler yine eski reviş-i müterakkīsini alıyor.

Yukarıda dahi bahs eylemiş idik. Hükûmetin bu gibi tedâbîri acı bir muvaffakiyetsizlikten, serbestî-i mezâhib diye bağıran, onu kabûl eden hukūk-ı müdevvene-i ahîre ve kavânîn-i siyâsiyyeye karşı câhilce karşı durmaya çalışmış olmaktan fazla bir netîce hâsıl etmez. "Düşmanın silahını alarak onunla kendinizi müdâfaa ediniz!" meâl-i hakîmânesinde beyânâtta bulunmuş olan Hazret-i Resûl-i müctebânın emr-i âlî-şânları mûcebince misyoner istîlâlarına karşı onların kullandıkları muâvenet-i maddiyye, ma'neviyye, irşâd-ı ilmî ve dînî silâhları ile ihvân-ı dînimizi nûrlandırmak, hidâyet-i hakīkıyyeyi göstermek, maatteessüf yüzde doksan dokuzumuzun anlayamadığı, kıymetini bilmediği o hazâin-i dîn-i mübîni onların gözleri önünde şa'şaa-pâş eylemek lâzımdır. Yoksa [2](لَا اِكْرَاهَ فِى الدّين) buyuran bu dîn-i mübîn evlâdlarını mahzâ kendi himmetsizliğimiz ile elden çıkardıktan, onları İslâmiyet içinde geçen bütün sinîn-i hayâtiyyelerinden –hîn-i hâcette iknâât-ı bâtıla-i hâriciyyeye mukābeleye muktedir kılacak– bir îmân-ı tâm, bir hikmet-i İslâm ile teslîh ve takviye edemedikten sonra [3](العُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْاَنْبِيَاء) mantûk-ı fahr-engîzine nasıl iddiâ-yı nisbet eylemek mümkün olur. Medârisin bîgâne sakfları altında, kütübhânelerin tozlu raflarında deverân-ı ulûm ve hikemiyâtın hayât-ı ma'rifete fâidesi nasıl hiç ise teşerrüf etmiş oldukları ni'met-i ilmin nûr-ı irşâdıyla dindaşlarını ve belki dindaşı olmayanları tenvîr etmeyen ulemânın kıymeti de böyle hiçtir. Ve hattâ "mâl-ı mevrûs-ı enbiyâyı beyhûde yere habs veya isrâf eylemek" cümlesi bütün ma'nâsıyla bu sadedde kullanılabilir!

Basra'dan sonra her ne kadar bazı mertebe müşkilât içinde ise de (Bahreyn)'de dahi bir *İncil* deposu açılmış, şâyân-ı dikkattir ki birinci sene-i teşebbüs nihâyetinde yalnız para ile iki yüz nüsha *İncil* satılmıştır. Bahreyn gibi ahâlîsi balıkçılık, inci sayyâdlığı ile taayyüş eden bir iki ıssız ada ahâlisi arasında bu iki yüz *İncil*'in para ile satılabilmesi ise cidden bir muvaffakiyet addolunmaya sezâ görülmüştür.

Aşağıki cedvel Basra misyoner merkeziyle bütün şuabâtta müslümanlara satılan *İncil*lerin mikdârını iş'âr eder:

Seneler	Fürûht edilen aded-i kütüb
1892	625
1893	725
1894	1760
1895	2313
1896	2805
1897	1779
1898	2010
1899	2464
1900	3700

Şu makālâtımızı ne kadar tatvîl etsek, maatteessüf dîn-i mübîn-i Muhammedî aleyhine ref'-i livâ-yı tahrîb eyleyen ve müdhiş bir azim ve fedâkârî ile çalışan birçok Hıristiyan cem'iyyât-ı dînîyyesinin ve bunlara mensûb eşhâsın mütemâdî ve müselsel icrâât-ı vâsiasına müdâhale etmekten başka bir şey yapmış olmayacağız. Husûsiyle bu mebhasin şümûlü fazla tafsîlâta mütehammil **[66]** değildir. Bize şu satırları ale'l-isti'câl, hatta biraz gayr-ı muntazam yazdıran sâik mahzâ alâkadâr olan zevât-ı kirâmın mümkün mertebe sür'atle nazar-ı dikkatini celb edebilmek idi. Binâenaleyh dördüncü makālemizde eşhâs-ı müteşebbisenin husûsiyâtından kat'-ı nazar Hıristiyanlık âleminin (esâs programına nazaran) Cezîretü'l-Arab'dan ve bütün akvâm-ı necîbe-i Arabiyyeden neler ümîd ettiklerini, bunu nasıl bir mes'ele-i ilmiyye farz ve halli için dînî, ictimâî, siyâsî ne mâhiyette kāideler, tarîkler, ittihâz eylediklerini en mevsûk ve salâhiyetdâr

[1] Metinde (طلبه) şeklinde yazılmıştır.

[2] Bakara, 2/256.

[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm 10.

menâbiinden hatta kendi lisânlarından tedkîk ile mütâlaât-ı âcizânemizi dahi ilâve edeceğiz.

Göztepe
Ali Rıza Seyfi

SİYÂSİYÂT

Vaz'iyet-i Hâzıramız

Vaz'iyet-i hâzıramız el-yevm şundan ibârettir: Bir taraftan hükûmât-ı muazzamanın akd-i sulh hakkında icrâ etmekte oldukları tavassut, diğer taraftan Rusya'nın bize karşı ta'kîb etmekde olduğu meslek.

Zaten şu iki mes'ele yek-diğerine gâyet sıkı bir alâka ile merbûttur. O derece ki birisi diğerinin netîcesidir. Bunları ayırmak aralarında bir hatt-ı fâsıl çizmek bile kâbil değildir.

Ma'lûm olduğu vech ile icrâ-yı tavassut hakkında en ziyâde ön ayak olan Rusya hükûmetidir. Hatta fikr-i tavassut bile ilk defa Petersburg'da doğmuştur. Üç ay bundan akdem Rus hükûmeti düvel-i muazzamaya mürâcaat ederek Osmanlı-İtalyan muhârebesine nihâyet verilmesi lüzûmunu dermiyân etmişti. Fakat o zaman Rus diplomatlarının fikri Avrupaca tasvîb edilmedi. Avrupa hey'et-i düveliyyesi arasında o zamanlar İtalya'yı avlamak, kendi tarafına celb etmek için büyük bir rekâbet hüküm-fermâ idi. İngiltere-Fransa bir taraftan, Almanya-Avusturya diğer taraftan İtalya'yı âdetâ okşuyorlardı. Sebeb, İttifâk-ı Müselles mukāvelenâmesi müddetinin nihâyetine erişmek zamanının yaklaşmasıydı. Tarafeyn miyânında İtalya'ya hoş görünmek müsâbakası açılmıştı. İtalya ricâl-i devleti şu hâlden mümkün olduğu kadar fazla istifâde etmek mesleğini ta'kîb ediyor, gâh bir tarafa, gâh diğer tarafa meyl ve nevâziş göstererek iki tarafı da elde saklamak istiyordu. Fakat her iki taraf da hükûmet-i müşârun-ileyhânın şu oyununu anlayarak aldanmıyorlardı. Muhârebenin uzaması iki taraf arasında oyunlar ile vakit geçirmek isteyen İtalya'nın müşkilât içinde boğulması, iki tarafın da işine daha ziyâde geliyordu. İşte bunun içindir ki Rusya hükûmetinin akd-i sulh hakkında yapmış olduğu ilk tavassut teklîfine hükûmât-ı muazzama tarafından müsâid zamanın daha hulûl etmemiş olduğu cevabı verilerek teklîf-i mezkûr reddedildi.

Fakat bir müddet geçtikten sonra İtalya hükûmeti oynamakta olduğu oyunların ilâ nihâye devâm edemeyeceğini anlayarak İttifâk-ı Müselles'de kalmaya karar verdi. İşte Rusya hükûmeti şu vak'adan istifâde ederek yeniden tavassut icrââtına girmişti. Bu defa hükûmet-i mezkûrenin teklîfi kabûl edildi. Zîrâ İtalya'nın müttefiki bulunan Almanya ve Avusturya'nın İtalya hükûmetini girmiş olduğu girîveden çıkarmak istemeleri pek tabîîdir. İngiltere ve Fransa'ya gelince şu hükûmetler de müttefikleri bulunan Rusya'yı gücendirmemek için teklîf-i vâkıı kabûl etmek mecbûriyetinde bulundular. Şu kadar ki Osmanlı hükûmeti üzerine icrâ-yı tazyîk etmek fikrine iştirâk etmediler. Yani tavassutu şerâit-i bî-tarafâneye tamâmiyle riâyet edilmek ve tarafeyni tavassutu kabûl edip etmemek hakkında tamâmen serbest bırakmak şartıyla deruhde ettiler. Rusya hükûmeti çâr nâ-çâr şu şartı kabûl etti. Fakat tavassutu şu şart ile kabûl etmek, yani Osmanlı hükûmeti üzerine icrâ-yı tazyîkât fikrinden vazgeçmek, tavassutu bil-fiil akîm bırakmak demektir. Zîrâ Osmanlı hükûmetinin tâ öteden beri akd-i sulh hakkında beslemekte olduğu efkâr bütün Avrupaca ma'lûmdur. Osmanlılar Trablus'un İtalya'ya ilhâkı esâsı üzerine tertîb edilmiş olan bir sulha hiçbir zaman rû-yı muvâfakat göstermeyeceklertir. Halbuki İtalya da akd-i sulha mutlaka şu şartın kabûlü ile râzı olacağını musırrâne iddiâ etmektedir. İşte tarafeyn arasında böyle tehâlüf-i vaz'iyyet-i esâsiyye mevcûd olduğu hâlde tavassuta mürâcaat etmek tâ evvelden muvaffakiyetsizliği göz önüne almak demektir.

Evet, şu muvaffakiyetsizlik Rusya hükûmetinin izzet-i nefsini, haysiyet-i zâtiyyesini cerîhadâr edebilir. Fakat acaba hükûmet-i müşârun-ileyhâ tavassut teşebbüsüne giriştiği zaman bunu da gözü önüne almak vazîfesiyle mükellef değil miydi? Teklîf-i mâ-lâ-yutâk edenler dâimâ izzet-i nefslerinin cerîhâdâr olacağını beklemelidirler!.

Binâenaleyh Rusya hükûmetini izzet-i nefsini bile cerîhadâr ettirecek kadar fedakârlığa katlandıran tavassut hakkında şu derece telâş göstermeye sevk eden esbâbı anlamak birkaç gün evvel bütün Avrupa matbûâtını ve efkâr-ı umûmiyyesini son derece rahatsız ediyordu! Rusya ile İtalya arasında hiçbir husûsî ve müşterek mesâil yahud menâfi' mevcûd değildir. Bilakis İtalya'da Rusya'ya karşı şiddetli bir hiss-i nefret besleniliyor. Hatta 1909'da Rusya İmparatoru Roma'ya kadar gitmeye cesâret edemeyerek İtalya Kralı ile Rafkonca'da görüşmek mecbûriyetinde bulundu. Diğer taraftan Rusya'nın teşebbüs-i vâkıı Fransa ve İngiltere'yi de hoşnûd etmedi. Zîrâ şu iki hükûmet İttifâk-ı Müselles'e yeniden girmiş olan İtalya'nın bilâ-nihâye Trablus girîvesinde boğulmasını ez-cân ü dil arzu ediyorlar. **[67]** Demek ki Rusya'yı bu yola sevk eden İtalya'yı kurtarmak veyahud sulh ve müsâlemete karşı beslemekte olduğu aşk ve muhabbet değil, diğer bazı husûsî ve mühim esbâb imiş.

Bugün şu esbâbın neden ibâret olduğu tamâmiyle tavazzuh etmiştir. Rusya İran mes'elesinin hallini istiyor. Bunun için bir taraftan tavassuta, diğer taraftan da tahşîdât-ı askeriyyeye mürâcaat ederek bizi iki şık karşısında bulundurmak istiyor. Ya İtalya ile Trablus'un ilhâkı şartı ile sulh ya İran mes'elesinin halli! Daha doğrusu birinci şık ikinci şıkkın husûlü için mücerred bir bahânedir. Rusya hükûmeti pek ra'nâ biliyor ki ne olursa olsun Osmanlılar Trablus'un İtalya'ya ilhâkını kabûl etmeyeceklerdir. Zaten Rusya için Trablus'un İtalya'ya ilhâk edilip edilmemesi mes'elesi tamâmiyle müsâvîdir. Onun için o yalnız bizim İran'dan çekilmemizi ve Azerbaycan'ı kendisine bırakmamızı taleb ediyor.

Fakat bizce İran ve Azerbaycan mes'elesi Trablus mes'elesi kadar mühim ve vahîmdir. Biz Azerbaycan'a icrâ-yı fütûhât ve tevsî'-i memâlik için gitmedik. Bizi oraya sevk eden, bir lüzûm-ı mübrem, bir vücûb-ı hayâtiyye idi. Rusya'nın Azerbaycan'a sokulması Tebriz'i ve diğer nikât-ı mü-

himmeyi işgāl ederek Azerbaycan'da bil-fiil icrâ-yı hükûmet etmesi İran kadar bizi de tehlikeye ma'rûz ediyor. Binâenaleyh bedîhîdir ki Ruslar Azerbaycan'dan çıkmayınca bizim de işgāl etmiş olduğumuz mevâkii terk etmemiz kābil değildir. Terk edersek yalnız İran'ın tamâmiyet-i mülkiyye ve istiklâliyyet-i siyâsiyyesini fedâ etmekle kalmıyoruz, Anadolu'yu da Rus istîlâsı tehlike-i dâimesine ma'rûz bırakmış oluyoruz.

Rus hükûmeti tâ öteden beri alenen ve resmen kendi askerini İran'dan çıkaracağını ve İran'ın tamâmiyet-i mülkiyesine ve istiklâliyet-i siyâsiyyesine riâyet edeceğini vaad etmektedir. Şimdi mâdem ki hükûmet-i müşârun-ileyhâ bizim İran hudûdundan çıkmamızı taleb ediyor, neden biz de mukābeleten kendisinden şu vaadin îfâsını taleb etmeyelim? Bu yalnız uhuvvet-i İslâmiyye muktezeyâtından değil, Osmanlılığın da îcâbât-ı hayâtiyyesindendi. Ruslar bizi İran hudûdundan çıkarmakla bir darbede iki büyük emele nâil olmak istiyorlar. Evvela İran'ın kendilerine teslîmine sâniyen bizim Asya-yı Kübrâ'da son zamanlar esnâsında yükselmiş ve kuvvet bulmuş olan nâm ve haysiyetimizin kırılmasına!

Fakat şuna cidden emîn olmalı ki Rusya beslemekte olduğu bu kadar büyük emelleri te'mîn için ciddî vesâile mürâcaat edecek vaz'iyetten mahrûmdur. Harbden biz ihtirâz ettiğimiz kadar, hatta belki bizden daha ziyâde Rusya da ihtirâz ediyor. Binâenaleyh gürültü ve patırtılara külâh kapdırmayalım! Kendi hakkımızı taleb etmekte aslâ tereddüd göstermeyelim. Bu sâyede yalnız kendimizi değil, bir hükûmet-i İslâmiyyeyi de halâs edebiliriz.

Ahmed Agayef

* * *

OSMANLI-İRAN HUDÛDU VE RUSYA

Osmanlı-İran hudûdu mes'elesi yeni bir şey değildir. Bu mes'ele yüz seneden beri her iki devlet beyninde münâzaun-fîh bir hâlde bulunuyor. İran-ı Garbî ciheti tamâmiyle Memâlik-i Osmaniyye ile bitişik ve mülâsık olmasıyla bu arâzî dâhilinde bir takım İranlı ve Osmanlı Kürd kabâilinin meskûn bulunmaları yüzünden her iki hükûmet arasında gürültü ve kargaşa hiç eksik olmamıştır. Birbirlerine karşı çapulculuk eden Kürdler gâh İran'a ve gâh Osmanlı hükûmetine istinâd ve ilticâ etmekle kendi yakalarını kurtarmaya bakmışlar ise de hakîkat-i hâlde bir İran hudûdu mes'ele-i münâzaun-fîhâsını da aynı zamanda ihdâs eylemeye yardım etmişlerdir. Osmanlı hükûmeti korkusundan İran'a ilticâ eden Osmanlı Kürdlerine İran hükûmeti ses çıkarmadığı gibi, İran Kürdlerinin Osmanlı toprağına ilticâlarına karşı Hükûmet-i Osmaniyye tarafından aynı muâmele icrâ edilegelmiştir. Bu mes'ele ikide birde sârî ve muzır bir mikrop gibi "canlanır, söner" her iki hükûmeti işgāl etmiştir. Vaktiyle kemâl-i suhûletle halli mümkün olan bu ehemmiyetsiz mes'ele devr-i sâbıkın cühelâ zimâmdârân-ı umûru yüzünden nâ-kābil-i hal bir hâlde kalmasına hizmet olunduğu gibi, aynı zamanda hall ü fasl ile tahkîm ve tavassut hakkına hiçbir vechile salâhiyetdâr olmayan Rusya ve İngiltere'nin müdâhalâtına maatteessüf sebebiyet verilmiştir. Âtiyen her iki hükûmet-i İslâmiyye arasında mûcib-i tevlîd-i şikāk ve nifâk olabilecek sûrette düvel-i mutavassıta tarafından bir harita tertîb ve tasnîf edilip altına da her iki hükûmetin murahhasları olan süferâsının imzâları aşk olunmuştur.

Fakat hükûmeteyn arasında ayrılık gayrılık hissinin adem-i mevcûdiyeti üzerine bu mes'ele –uyumuş bir fitne gibi– öylece alâ hâlihî devâm edegelmiştir. Vaktâ ki İran'da meşrûtiyet i'lân edildi ve kanlı vekāyi' ve fecâyi' devresi revâc buldu. Rusya ve İngiltere devletleri tam meydanı boş bularak ve fırsatı ganimet ittihâz ederek memâlik-i İraniyyenin taksîmine 1907 i'tilâfnâmesiyle teşmîr-i sâid-i âhenîn edilmesi üzerine hükûmet-i Osmâniyyece de İran hudûdunda bazı tedâbîrin ittihâzı elzem görünmüş ve hudûd-ı İraniyyeye –genç Türklerin ta'bîr-i mahsûsu vechile– (yangın duvarınının muhâfazası için) asâkir-i Osmâniyyenin sevki takarrur eylemiştir. İran umûrunda zorla alâka peydâ eden Rusya ve İngiltere gitgide tahrîkât ve teşvîkāt-ı istîlâkârâne-de bulunup müslümanları birbirine –esmâ-i muhtelife ve fırak-ı muhâlife ile– düşürmeye muvaffak olduktan sonra yavaş yavaş kendilerine birer mıntıka-i nüfûz (!) îcâd ve ihdâs eylediler. Bu hâl-i esef-iştimâle nigerân olan hükûmet-i Osmâniyye her bir ihtimâle karşı o da azar azar ilerlemeyi azm etti, bu sokulma keyfiyeti hiçbir mümânaata **[68]** dûçâr olmayınca herçi bâd-âbâd öteye beriye ve en sonra yüz bu kadar karye işgāliyle netîcelendi. Rusya ve İngiltere sefirlerinin tasdîkine iktirân eden Osmanlı-İran harita ve projesinde gösterilen münâzaun-fîh hudûdun birisinde bulunan yüzlerce kilometrelik mesâfe asâkir-i Osmâniyye tarafından işgāl olundu. Tam İran'ın taksîmi başlanır başlanmaz, İtalya hükûmeti birden bire i'lân-ı harb edince Rusya dostumuz da akîbinde fırsattan istifâdeye karar verdi.

Osmanlı-İran hudûdunu hal için teşekkül eden komisyona İran hükûmeti merkezinden i'tilâü'l-mülk nâmında iki zât intihâb edilip Dersaâdet'e altmışar lira maâşla i'zâm olundular. Bu hey'et İran Sefîr-i Kebîri (İhtişâmü's-Saltana Mirzâ Mahmud Hân) hazretlerinin riyâseti tahtında Bâbıâlî'deki Osmanlı komisyonuyla birleşip mes'elenin halliyle tam iştigāl edecekleri sırada Rusya dostumuz (!) hemen hudûdlara askerini tahşîd ediverdi.

Tahran'dan gelen hey'etin eline vesîka olmak üzere bir kâğıd parçası verilmeyip, lâzım gelen vesâikin Rusya Sefâreti'nin tatarıyla İstanbul'a gönderilmesi İran'ın (Hür kabînesince) kararlaştı. Vesâik-ı mezkûrenin vusûlünden sonra bu komisyon hudûd mesâilini hall ü fasl ile uğraşacak ve ihtilâf netîcesinde Lahey Hakem Meclisi'ne tevdîine çalışılacaktır.

Munsifâne düşünülürse bu mes'elenin Osmanlı-İran hudûdu tesmiyesinden ziyâde Osmanlı-Rus mes'elesi ıtlâkına sezâvâr olduğunu i'tirâf etmek lâzım gelir.

İran'ın hakkı faraza isbât ve tahakkuk etse bile mütenâzaun-fîhâ olan arâzîden zaten istifâde edemeyeceği âşikârdır. Çünkü arâzî-i mezkûrenin Rusya mıntıka-i nüfûzu dâhilinde

bulunduğundan bit-tabi' Rusya Devletinin dest-i kahhâr-ı tegallübüne geçecek ve fakat hükûmet-i Osmâniyye'nin mahrûmiyetiyle netîcelenecektir. Arâzî-i mezkûre İran'a geçecek olsaydı emînim ki hükûmet-i Osmâniyye tarafından hiçbir i'tirâz vukū' bulmayacaktı. Belki bilakis üstüne de kendi toprağından bir kazâ veya bir livâ bile terk etmeye muvâfakat edecekti. Gerek İran'ın Osmanlı'ya ve gerek Osmanlı'nın İran'a geçecek olan yek-diğerinin hukūku esâsen kardeşten kardeşe geçen fazla haktan başka bir şey teşkîl etmediği cihetle hiçbir tarafın işmi'zâz ve iğbirârını mûcib olmazdı. Fakat maatteessüf şimâl cihetinden her iki tarafa hücûm edip parçalamayı tasavvur eden azgın bir …nın dendân-ı hırs ve inhimâkine bedbahtâne ve câhilâne ihmâl belâsı netîcesinde nasîb olacak olan bu arâzî-i İslâmiyyeye âtiyen İran da ağlayacak, Osmanlı da hayrân olacaktır. Binâenaleyh hulâsa-i kelâm olarak Osmanlı-İran hudûdu mes'elesi "Nasreddin Hoca"nın yorganından başka bir şey değildir, bütün gürültü, şamata onun başında dönüyor. Zift olsun, zakkum olsun demekten gayrı çâre olmayacak gibi geliyor. İşte cehâlet ve nifâkın netîcesi. Bu fenâ tohumları eken Şîîlik, Sünnîlik mes'elesidir. Artık kim isterse uyansın, her kim dilerse ebediyyen uyusun.

S[sin]**. M. T**[te]**.**

MEKÂTÎB

Bir Mektûb-ı Mühim Seyyid Senûsî Hazretlerinden Mücâhid-i Muhterem Enver Bey'e

Seyyid Senûsî hazretlerinin merkez-i siyâdeti olan Kufra'dan sâha-i harbe hareketinden evvel mücâhid-i muhterem Enver Bey'e hitâben tahrîr ve irsâl eylediği meveddetnâme-i cevâbînin tercümesi sûretidir:

Bismillâhirrahmânirrahîm

"Ve sallâllahu alâ seyyidinâ Muhammed ve âlihî ve sahbihî ve sellim. Hak Sübhânehû ve teâlâ hazretlerinin abdi Ahmed bin es-Seyyid Muhammed eş-Şerîf bin es-Seyyid Muhammed bin Ali bin es-Senûsî el-Hattâbî el-Hüseynî el-İdrîsî'den âli'l-himmet şerîfü'n-nazar, sâhibü'r-re'yi's-sâib ve fikri's-sâkıb, Devlet-i Aliyye'nin yed-i yümnâsı sâid-i kavîsi, batalü'l-hümâm Enver Beyefendi edâmallâhu es'âdehû ve veffera huzûzahûya i'lâm olunur ki:

Ba'de ihdâi etemmi's-selâm ve't-tahiyyeti ve'l-ikrâm… mektûb-ı şerîfiniz vâsıl ve beyânât-ı fahîmeniz münfehim oldu. Cenâb-ı Bârî'ye hamd ü şükrân olsun ki bu mektubunuzda sıhhat ve selâmetiniz haber-i beşâretiyle mübeşşer olduk. Tarafınızdan nezdimize vâsıl olan ihvândan aldığımız ma'lûmâtta hâl-i İslâm'ın pek mükemmel olduğuna rağmen leîm İtalyanların da dâimâ hâib ve hâsir bulunduklarını istibşâr eyledik ve derece-i nihâyede mesrûr ve ferahnâk olarak gayret-i İslâmiyyenin bu derece galeyanından dolayı Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd'a hamd ü senâlar ettik.

İtalyanların bilâd-ı İslâmiyyeye tecâvüz ve taarruzları ne kadar mûcib-i la'net ve nefrîn ise ümmet-i İslâmiyyenin onlara karşı vatan ve dîn namusunu müdâfaa eylemeleri o mertebe müstelzim-i hamd ü şükrândır. Cenâb-ı Hak Kitâb-ı Kerîm'inde: [1](يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا اِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُم…), [2](اِنْ يَنْصُرْكُمُ اللهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ) buyurmuşlardır.

O hâlde gerek size ve gerek bizlere şimdi vâcib olan şey: Kemâl-i cidd ü hazm ve azm ile çalışmak, düşman-ı denîye karşı cihâd eylemektir. Bütün ehl-i İslâm bu cihâda iştirâkle kelime-i vâhidede ictimâ' etmiş ve etmekte bulunmuş olduklarını bir daha isbât eylemelidirler. Buna binâendir ki biz de dâire-i nüfûzumuzda bulunan bütün ihvân-ı müslimîni cihâda iştirâke da'vet eyledik ve onların i'lâ-i kelimetullâh için bilumum vatandaşlarla yek-vücûd ve yek-fikir **[69]** olmalarını arzu ettik. Onlar Cenâb-ı Feyyâz-ı Kadîr'in Kitâb-ı Kerîm'inde: [3](قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُم…) ve [4](اِنَّ اللهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ…) olduğunu der-hâtır ederek düşman-ı dîn ve vatan ile bütün azimleriyle, bütün varlıklarıyla uğraşacaklardır.

Biz de inşâallâhu teâlâ yakında size kavuşacağız ve mücâhidîn-i İslâmiyye miyânında bulunmakla iftihâr eyleyeceğiz."

Mühür
El-Muktebisü'n-Nûru'l-Kuddûsî Ahmed bin Muhammed
Eş-Şerîfü el-İdrîsî el-Hüseynî es-Senûsî

MATBÛÂT

Trablusgarb'ın Müslümanlarca Ehemmiyeti ve İtalya'nın Avrupa'da Müslümanlığı Boğmak Emeli

"Trablusgarb gerek Osmanlılık, gerek âlem-i İslâmiyet için fevkalâde mühim bir merkezdir. Afrika-yı Vüstâ içine medeniyet ve efkâr-ı İslâmiyyenin intişârı emrinde Trablus yegâne bir kapı, bir pencere olarak kalmış idi. Onun için Trablus, müstakbel-i İslâmiyet dolayısıyla gāyet mühim bir noktadır. Vâkıa İngiltere ile Fransa bir muâhede ile Trablus'un hinterlandını yani gerisini kesmişler ise de Trablus yine İslâmiyet'in medhali olmak vazîfesini edebilirdi, bâhusûs mesmûâtımız doğru ise İtalya Trablus'un bu hizmet-i medeniyye-i İslâmiyyesini nazar-ı dikkate alarak serd ettiği şerâit arasında hürriyet-i mezhebiyyeye müteallik bir kayd koymuş. Bu hürriyeti (Liberte individuelle) yani şahsî ve ferdî bir hürriyet olmak üzere serd eylemiş! Demek ki cemâatce, idârece bir hürriyet tanımıyor. Müessesât-ı dîniyye teşkîlâtı hakkında gāyetle ihtiyâtlı davranıyor. İtalya kendisine cevâb-ı red verileceğinden kat'iyyen emîn olduğu hâlde anlamalı ki hürriyet-i mezhebiyyeyi bile takyîd etmek istiyor. Demek oluyur ki maâzallâh Trablusgarb'ın İtalya

[1] Muhammed, 47/7.
[2] Âl-i İmrân, 3/160.
[3] Tevbe, 9/14.
[4] Tevbe, 9/111.

eline geçmesi farz edilse artık Senûsî hey'etlerine müsâade edilmeyecek. Bu ise hâkimiyet-i dîniyye-i İslâmiyyeyi zaafa düşürmek için düşünülmüş bir şeydir…"

(*İktihâm*)

TOKYO'DA *İSLÂM* GAZETESİ

Bu kere 20 Şubat'tan i'tibâren Japonya'da Japon lisânında *İslâm* nâmıyla felsefî, dînî bir gazete neşrine başlanmıştır.

Birinci numarasının mündericâtı:

1) İslâmiyetin on üç asırlık siyâseti. Muharriri (yakında İslâmiyet ile müşerref olan Japon eşrâfından) Baron Hiki

2) Japonların İslâmiyet'e nazarı ve hâl-i hâzırdaki mevkii. Muharriri: Hasan Mürşid.

3) İttihâd-ı İslâm. Muharriri: Ahmed Münîr Reşîd

4) Şarkda Kur'ân-ı Şerîf. Muharriri: Muhammed Bereketullah

5) Sosyalizm ve İslâm. Muharriri: Luiz Nikel

6) Trablusgarb Muhârebesi'nin âlem-i İslâm'a te'sîri.

ŞUÛN

Beyânnâme-i Meşîhat-penâhî – Dîn-i mübîn-i İslâm'ın tesettür-i nisvân hakkındaki ahkâmı nice menâfii câlib ve bunca mefâsidi mâni' ve sâlib olup hatta Avrupa hükemâsından birçokları tarafından dahi takdîr edildiği hâlde bizde bu vazîfe-i dîniyyenin ve bunun üzerine teessüs ve takarrur eden âdât-ı müstahsene-i milliyyenin günden güne ehemmiyetten iskât edilmekte olduğu kemâl-i teessürle müşâhede olunmaktadır. Nisvân-ı müslimenin tesettür maksadıyla mine'l-kadîm isti'mâl ve iktisâ etmekte oldukları çarşafların şeklini refte refte tağyîr ederek bir müddetten beri modaya tebaan iktisâb eylediği şekil ve sûret aklı başında olanların cümlesini te'sîrât-ı amîkaya dûçâr ediyor. Namus ve haysiyetini, iffet ve ismetini muhâfaza kaydında bulunan İslâm hanımlarının dünyâda en büyük fenalıkları câlib ve dâr-ı âhirette suâl ve azâb-ı elîmi müstevcib olan bu gibi hâllerden tevakkī eylemeleri ne derecelerde vâcib ise biz erkeklerin dahi erbâb-ı nâmûs nazarında çirkin görüldüğü şübhe olmayan bu gibi modalarla gitgide dâire-i edebden hârice çıkmak isteyen zevcât ve benâtımıza hudûd-ı şer'iyyeyi telkīn ve tefhîm ve fevkalâde muhâfazası herkese vâcib olan âdât-ı milliyyeye riâyeti tavsiye ve hilâfı harekette bulunanları te'dîb ve men' eylemekliğimiz iktizâ eder. Milletin matlûb olan terakkīsi âdâb-ı dîniyye ve âdât-ı müstahsene-i kavmiyyenin hüsn-i muhâfazasıyla kāim olup hatta Japon kavminin otuz kırk sene zarfında işitilen terakkiyât-ı hârika-nümâsı bu sâyede müyesser olmuştur. Biz bu hakīkatlerden gāfil, hevâ ve heves-i nefsânînin îcâbâtına mâil olursak ümîd ettiğimiz ve cidden muhtâc olduğumuz terakkī ve teâlîye bedel kem-nâm olmaklığımız mukarrerdir. Memâlik-i Osmâniyye'de tanınmış olan edyân erbâbı kendi mezheblerinin âdâb ve îcâbâtını icrâ ile mükellef olup buna muhâlif harekâtın memnûiyeti dahi Kānûn-ı Cezâ'nın doksan dokuzuncu maddesinin üçüncü zeyli mûcebince bâ-irâde-i seniyye ittihâz ve i'lân edilen mukarrerât ile bu kere hükûmet-i Seniyye-i Osmâniyyece te'yîd edilmiş ve bu fıkra-i mezkûreye temâs eden cerâimin ta'kībi ve mürtekibleri için mehâkim-i **[70]** cezâiyyece cezâ tertîbi de mukarrer bulunmuştur. Bu babda ta'kībât-ı kānûniyyeye dûçâr ve akrân ve emsâli miyânında şerm-sâr olmamak için nisvân-ı müslimenin îcâbât-ı şer'iyye dâiresinde tesettüre riâyet ve alış-veriş bahânesiyle töhmet mevki'lerine girip çıkmaktan mücânebet ve aile reîslerinin de bu husûstaki evâmir-i dîniyye ve âdâb-ı milliyyeye dâimâ iltizâm ve ihtimâm ve dikkat eylemeleri lüzûmu ahâlî-i muhteremeye sûret-i mahsûsada tavsiye ve ihtâr olunur.

Hilâl-i Ahmer'in nâiliyeti – Şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî üzerine Başkadın Efendi hazretleri Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'nin kadınlar kısmı riyâset-i fahriyyesini lütfen deruhde buyurmuşlardır.

Şeyh Senûsî'ye hediye-i şâhâne – Taraf-ı zî-şeref-i pâdişâhîden Şeyh Senûsî hazretlerine ihdâ buyurulacak murassa' kılıcın üzerinde *es-Seyfü'l-murassa'u'l-mühdâ mine'l-Halîfeti'l-a'zam ile'ş-Şeyhi'l-Muhammed es-Senûsî* cümlesi muharrer bulunacaktır.

Tezyîd-i muhassasât hakkında kānûn-ı muvakkat – Osmanlı-İtalya harbinin devâmı müddetince Trablusgarb vilâyetiyle Bingazi sancağında bulunan erkân ve ümerâ-yı askeriyeye mâhiyye maâşlarının rub'u mikdârı ve kolağası ve yüzbaşılara üçer yüz ve mülâzımlara iki yüz ellişer kuruş zamîmeten i'tâ olunacaktır. Mensûbîn-i askeriyyeye muhassasâtça muâdili olan rütbe zamâimi verilir.

İbnü'r-Reşîd hazretlerinin ulüvv-i cenâbı – Şu son günlerde İtalyanların Beyrut'u bombardıman eylemeleri üzerine Cebel Emîri (İbnü'r-Reşîd) hazretleri son derece müteessir ve münfail olmuş ve Arabistan tarîkıyla kendi kabâili efrâdından binlerce eşhâsın Suriye'ye i'zâm etmelerini düşünerek keyfiyeti Suriye valisine iş'âr eylemiştir.

Devlet-i Aliyye-İtalya Muhârebesi:

Âtîdeki ma'lûmât dârü'l-harbde bulunan kumandanların iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti tarafından Osmanlı Ajansı'na teblîğ edilmiştir:

Trablusgarb:

3 Mart – Şehr-i hâlin üçüncü günü akşamı iki yüz kişilik bir Osmanlı müfrezesi, düşmanın Kırkkarış istihkâmlarına hücûm ile istihkâmât önündeki tel örgülerine kadar takarrub ve orada bir buçuk sâat kadar ateş ile düşmanı ta'cîz etmiş ve iki harb köpeğini itlâf ve nevbetci kuleleriyle tel örgülerinin bir kısmını tahrîb eylemiştir. Düşmanın telefâtı tahmîn olunamamıştır. Bizden dört şehîd ve on mecrûh vardır.

5 Mart – Mart'ın beşinci günü düşmanın kābil-i sevk bir balonu ordugâhlarımız üzerinde dolaşarak on bomba atmış ise de tevcîh edilen mitralyöz ateşinden dolayı çekilmeye mecbûr olmuştur. Düşman Kırkkarış istihkâmâtından Zanzûr üzerindeki karakolumuza doğru top endâht etmiştir.

7 Mart – Bugün sükûnet haleldâr olmamıştır. Yalnız düşmanın iki kābil-i sevk balonu ordugâhlarımız üzerinde tayarân ile otuza karîb bomba atmıştır. Bu bombaların askerimiz üzerinde hiçbir te'sîri görülmemiş, ancak ahâlîden dört yaşında bir çocuk bomba parçalarıyla maktûl düşüp diğer bir çocuk da mecrûh olmuştur.

Bingazi:

20 Şubat – Şubat'ın yirmisinde Bingazi civarında Kophat istihkâmâtından çıkmış olan kolumuzun sabahleyin barakalarından çıkan düşman askeri üzerine açtığı ateşten düşmana üç yüz kadar telefât verdirildi. Bizden yalnız iki yaralı vardır. İtalyanların kullandıkları Arab hayvanlarından pek çok beygir, deve, ester ve sâir eşyâ alınmıştır.

28 Şubat – Şubat'ın yirmi sekizinci gecesi iki bin kişilik bir müfrezemiz tarafından Konhat istihkâmına icrâ edilen hücûm bütün gece devâm etmiştir. Düşmanın kuvveti üç alay piyade, iki sahrâ bataryasıyla iki mitralyöz bölüğünden ibâret idi. İstihkâmâttaki on beş santimetrelik düşman topları dahi bu muhârebede isti'mâl edilmiştir. Düşman bir sahrâ muhârebesini açıkta terk ile istihkâmâta ilticâ eylemiş ise de top ateşi altında bu topları almak kābil olamamıştır. Düşmanın kırk ikisi zâbit olmak üzere bini mütecâviz telefâtı vardır. Bizden piyade mülâzım-ı evveli Mustafa Efendi ile beraber yüz yirmi şehîd, piyade yüzbaşısı Hasan Efendi ile beraber elli beş mecrûh vardır. Top ateşi himâyesi altında dışarı çıkmaya cesâret eden düşman bu muhârebeden sonra artık başını istihkâmâttan çıkaramamıştır.

29 Şubat – Şubat'ın yirmi dokuzuncu gecesi yine Bingazi'de icrâ edilen küçük bir baskında düşmandan birçok kazma, kürek, telefon telleri, telgraf telleri iğtinâm edilmiştir.

Derne:

6 Mart – Derne'de Mart'ın altıncı gecesi kırk kişilik bir müfrezemiz kendi istihkâmâtının yedi yüz metre ilerisinde düşman tarafından hafr edilen avcı siperlerini işgāl ile ale's-sabâh mezkûr siperlerde birisinin üzerlerinden gelen düşmana ateş ederek altı kişiyi itlâf eylemiştir.

Düşmanın istihkâmâtı gerisine toplamakta olduğu büyücek kuvvetlere güvenerek on dokuz Şubat'ta olduğu gibi bütün kuvvetiyle muhârebeye ibtidâr edeceği zannolunarak ihzârâtta bulunulmuş ise de düşman piyadesini istihkâmâttan hârice çıkaramamış ve yalnız topçusuyla bütün gün ateşe devâm eylemiştir. Bizden üç şehîd ve üç mecrûh vardır. Düşmanın kuvve-i ma'neviyyesi büsbütün bozulmuştur.

Mısır:

Mısır Osmanlılarının ulüvv-i cenâbı – Vâlide-i Hidîvî Emine Hanımefendi hazretleri tarafından evvelce defaâtle Trablus ve Bingazi'de mücâhedâtla meşgūl olan guzât-ı İslâmiyyeye lâzım gelen me'kûlât ve melbûsât irsâl olunduğu gibi bu kere de kendilerine yazlık takımlarının i'mâl ve irsâline teşebbüs edilmiştir. Müşârun-ileyhânın arslancasına olan bu teşebbüsât-ı hayr-hâhânelerine karşı umûm Mısırlılar tarafından (Ümmü'l-muhsinîn) lakabı verilmiştir ki müşârun-ileyhâ hazretleri bu lakabı bi-hakkın ihrâz buyurmuşlardır.

Cezâir:

Cezâir'de tezâhürât-ı İslâmiyye – *Pari Journal* gazetesine Cezâir'de bulunan muhâbiri tarafından yazıldığına göre Trablusgarb'daki Osmanlı mecrûhîni **[71]** lehinde olmak üzere Hilâl-i Ahmer Hey'eti tarafından Cezâir'de küşâd edilmiş olan iâne, büyük bir şevk ve meserret ile telakkī edilmiştir. Bil-cümle Cezâir müslümanları Trablugarb mücâhidlerine muâvenet göstermek için kemâl-i ulüvv-i cenâb ile bezl-i iânât eylemişlerdir. Kostantin'deki Hilâl-i Ahmer Hey'eti Fransa'nın Dersaâdet sefirine ilk defaya mahsûs olmak üzere yüz bin frank iâne göndermiştir. Şimdiye kadar cem' edilen mebâliğ yalnız Kostantin Vilâyeti'nde yüz elli bin frank derecesini bulmuş ve her taraftan iânât gelmekte bulunmuştur. Gerek şehirlerde ve gerek çöllerde ikāmet eden bil-cümle Arabların topladıkları mebâliği kemâl-i semâhatle i'tâya şitâb etmeleri, müşkil sâatlerde birbirlerine müzâheret ve muâvenet göstermeyi bildiklerini isbât ediyor.

Umûm Afrika kalkıyor – Cezâir emîr-i nâmdârı Seyyid Abdülkādirzâde Ali Efendi hazretleri tarafından Dâhiliye Nezâreti'ne Dehibât'tan vârid olan bir telgrafnamede mücâhidîn-i Arabı, umûm millet-i İslâmiyyeyi istihkār ve Halîfe-i Resûl emîru'l-mü'minîn efendimizin hukūk-ı şâhânelerine taarruza ictisâr eden düşmanı memâlik-i şâhâneden def' ve tenkîle da'vet etmek üzere Seyyid Senûsî hazretleri tarafından âyât ve ehâdîs-i nebeviyye ile müveşşah beyânnâmeler tevzî' edildiği beyân ve Bingazi'den Trablusgarb'a kadar icrâ eylediği seyâhatte yollarda tesâdüf eylediği umûm tekâyâ ve aşâirle konuştuğu ve binlerce mücâhidînin sahne-i harbe koşmak üzere bulunduğu dermiyân edilmektedir. Müşârun-ileyh telgrafnâmesinde kuvve-i ma'neviyyenin pek yüksek bir dereceye vâsıl olduğunu te'mîn ve tebşîr etmektedir.

Bulgaristan:

Bulgaristan'da hürriyet-i edyân – Bulgaristan dâhilinde Burgaz kasabasından gönderilen bir mektuba nazaran şehr-i mezkûrdaki rüşdiye ve i'dâdiye mekteplerine devam eden müslüman çocukları başlarına şapka giymekten imtinâ' ettikleri cihetle mektepten tard edilmişlerdir. Kemâl-i hayret ve teessüf ile haber aldığımız şu vak'a hürriyet-i edyâna Bulgaristan'da nasıl riâyet edildiğine dâir bir fikr-i kâfî verebilir.

İran:

İran ve komşuları – İran hükûmet-i hâzırası, İngiliz-Rus notasına verdiği cevabda dört milyonluk avans i'tâsı için düvel-i müşârun-ileyhimâ tarafından serd edilen şerâiti kabûl eylediğini beyân etmiştir. Hükûmet-i müşârun-ileyhimâ, kendi politikasını (1907) târîhli İngiliz-Rus i'tilâfı esâslarıyla te'lîf etmeyi taahhüd ederek i'tilâf-ı hâzırla verilen te'mînâtı nazar-ı dikkate aldığını da serd ve ityân eylemiştir. İran hükûmeti, ordunun ihtiyâcât-ı memlekete sâlih bir sûrette tensîk ve ıslâhı kendi tarafından ta'kīb olunacak programın nokta-i esâsiyyesini teşkîl etmekte olduğunu ilâveten dermiyân eylemekte ve şâh-ı mahlû' ile biraderi artık İran'dan müfârakat ederek maiyyetleri asâkiri dağıtılmış olduğu cihetle İran'ın

sür'at-i mümkine ile asâkir-i ecnebiyyeden tahliyesi emrinde iki devlet-i muazzamanın müzâherette bulunacakları husûsunda izhâr-ı ümîd ile cevâbnâmesine nihayet vermektedir.

İran-ı Cenûbî ve İngiliz Avam Kamarası – Avam Kamarası a'zâsından Colonel Yat tarafından İran-ı Cenûbî ahvâli hakkında Hâriciye Nâzırı Sir Edward Grey'e bazı suâller îrâd olunmuştur. Şiraz-Isfahan yollarında şu son zamanlarda İngiliz müessesât-ı ticâriyyesi tarafından irsâl olunan doksan bin İngiliz lirası kıymetindeki emvâl-i ticâriyyenin İran eşkıyâsı tarafından sirkat ve yağma olunduğunu Kolonel Yat beyân eylemiştir. Edward Grey, vekāyi'-i mezkûreyi tasdîk ettikten sonra, İran-ı Cenûbî ahvâlinin peyderpey kesb-i salâh edeceğine kanâat ettiğini ve havâlî-i mezkûrede âsâyiş ve emniyetin takrîri için İsveç memleketinden celb edilen jandarma zâbitânının İran hükûmeti tarafından Şiraz'a i'zâm olunduklarını cevâben söylemiştir.

Müslümanlar çarpışıyor, ecnebiler kazanıyor – *Ajans Royter* Tahran'dan istihbâr ediyor: Şâh-ı sâbık tarafdârânı ile meşrûtiyet-perverân beynlerinde Meşhed'de gāyet şiddetli bir müsâdeme vukūa gelmiş ve Rusya Konsolosluğu tarafından idâre-i örfiyye i'lân edilmiştir.

İâne-i harbiyye – Kirmanşah'ta bulunan ahâlî-i İslâmiyye tarafından Trablus'taki İslâm mücâhidleri için seksen lira i'tâ edilmiştir.

Fransa:

Mösyö Jores ve âlem-i İslâmiyyet – Fransa Meclis-i Meb'ûsânı a'zâsından Mösyö Jores tarafından şu son günlerde gerek âlem-i İslâm'a ve gerek Fransa'ya taalluk eden değerli mütâlaât dermiyân edilmiştir. Müşârun-ileyh Hindistan müslümanlarının İngiltere devletine vermiş oldukları mahzar-ı umûmîyi mevzû'-ı bahs ederek nokta-i nazarını âlimâne ve müdekkıkāne bir sûrette isbât etmiştir. Eyyâm-ı ahîrede beyne'l-İslâm bir tekâfül-i umûmî hâsıl olmuş olduğunu ve bu münâsebetle Fransa hükûmâtının âlem-i İslâm muhabbetinden uzaklaşmaması lâzım geldiğini bir lisân-ı mü'essirle tavsiye eylemiştir. Âlem-i İslâmiyyet'in yek-vücûd bir kitle-i siyâsiyye hâlinde bulunduklarına kaviyyen kāni' olduğunu Mösyö Jores beyân etmiştir. Müslümanların eskisi gibi uyumadıklarını kanâat-bahş bir sûrette isbât eden hatîb-i müşârun-ileyh bu mecmûa-i insâniyetin dîn-i mübîn ile Kur'ân-ı Şerîf'in ahkâm ve âyât-ı lâ-yeteğayyeri sâyesinde ileride şâyân-ı taaccüb bir sûrette teâlî ve terakkī eyleyeceklerini ve terakkiyât-ı vâkıalarına bundan sonra Avrupa devletleri tarafından hiçbir sûretle mümânaat edilemeyeceğini kaviyyen me'mûl ettiğini de ifhâm eylemiştir.

Almanya:

İslâmiyet hakkında tetebbuâtta bulunmak üzere teşekkül eden yeni bir Alman Cem'iyeti – *Osmanicher Loyd*'da okunduğuna göre Berlin'de yakın zamanda İslâmiyet hakkında tetebbuâtta bulunmak üzere bir cem'iyet teşekkül etmiştir. Bu cem'iyetin gāyesi, âlem-i İslâm'ın mevki'-i dînî ve ictimâîsi hakkında icrâ-yı tetebbu' ile neşriyâtta bulunmaktır. Bu cem'iyet neşr ettiği bir beyânnâmede vâki' olacak tetebbuâtı, neşr edeceği beyânnâmeler ile a'zâlarına bildireceğini ve bilâhare bir kütübhâne te'sîs olunarak memâlik-i İslâmiyyedeki âsâr-ı münteşire cem' olunacağını beyân etmektedir.

Hindistan:

Hindistan Şîîlerinin yemîn ve kasemleri – Kalküta'da Fârisiyyü'l-ibâre intişâr eden usbûî *Hablü'l-Metîn* gazetesinde mütâlaa olunduğuna nazaran Necef ve Kerbela ile atebât-ı âliyyâtta bulunan Şîiyyü'l-mezheb din kardeşlerimizin rüesâ-yı rûhâniyyeleri olan (hücec-i İslâmiyye) tarafından ahîren yeniden ısdâr olunan evâmir ve fetâvâda "umûm küre-i arz üzerinde bulunan Caferiyyü'l-mezheb müslümanların İtalya ve Rusya devleteyn-i mütecâvizeteynleri hakkında boykotaj icrâsı ekîden tavsiye ve i'lân edildiği ve mezkûr keyfiyetin dînen ve şer'an her müslim ve müslime üzerine farz ve vâcib bulunduğu" sarâhaten zikr olunmuştur. Binâenaleyh *Hablü'l-Metîn* gazetesi bir kasemnâme sûreti tab' ve tertîb ederek İtalyanca ve Rusça lisânlarıyla emtia ve ticaretine karşı nefret ve boykotaj icrâ etmek isteyenlerce ol vechile yemîn eylemeleri lüzûmu tefhîm olunmuştur. Bu âna kadar Hindistan Şîîlerinden binlerce zevât mezkûr yemîne tebaiyet ve iştirâk eylemişlerdir. Mezkûr gazete kasem edenlerin isimlerini neşr eylemiştir.

[72] Hindistan müslümanlarıyla putperestleri – Bengale'de münteşir *Zîgo Merid* cerîde-i İslâmiyyesinde görüldüğüne nazaran bu kere Hind müslümanlarıyla putperestleri arasında bir i'tilâf hâsıl olarak bundan sonra bilumum memâlik-i şarkiyye ve İslâmiyyeye tecâvüz eden Avrupa devletleri hakkında tatbîk ve ta'kîbi lâzım gelen muâmelâtın her iki tâifece müştereken teşebbüs olunması karârgîr olmuştur.

Japonya'da neşr-i İslâm için – Hindistan gazetelerinde okunduğuna göre Encümen-i Himâye-i İslâm'ın yevm-i mahsûsu münasebetiyle Şubat'ın 26'ncı günü Lahor şehrinde İslâmlardan mürekkeb in'ikād eden encümen-i mezkur ile İslâm mektepleri nâmına cem'-i iânât ve neşr-i İslâm maksadıyla Pencap İslâmlarından mühim bir hey'et-i mahsûsanın Japonya'ya i'zâmına karar verilmiştir. Hey'et-i mezkûre Japonya'da iki ay kalacaktır.

Çin:

Çin müslümanlarının teşebbüsü – *Hongkong Gazet* cerîdesinde yazıldığına nazaran Çin müslümanları tarafından İtalya emtia ve ticaretine boykotaj i'lân edilmiş ve Trablus ve Bingazi mücâhidlerine irsâl edilmek üzere iânât-ı nakdiyye dercine başlanmıştır. İânât-ı mezkûre cem' ve irsâliyle iştigāl etmek için bir komisyon teşekkül edip riyâsetine de (Mevlevî Hayreddin Sâhib) ta'yîn olunmuştur.

Japonya:

Japonya'da Hindli Müslüman talebesi – Tokyo'da münteşir *İslâm* gazetesinde okunduğuna göre bundan on sene mukaddem Japonya'da Hindli talebe iki üç kişi bulunuyordu. Beş sene mukaddemde Hindli talebe nefs-i Tokyo'da otuz kadar olup kendilerine mahsûs bir hâneleri dahi bulu-

nuyor idiyse de bunların kâffesi mecûsî olup içlerinde bir tek müslüman yoktu. Şimdi ise elli altmış kadar Hindli talebeden yirmi kadar müslüman bulunduğu ve umûr-ı ictimâiyyede müslüman talebeleri diğerlerine rehberlik vazîfesini îfâ etmekte oldukları görülmektedir.

(Tokyo-*İslâm*)

Altın Hind Cem'iyet-i Siyâsiyyesi – Bugün merkezi Tokyo'da "Altın Hind" ünvânıyla bir cem'iyet-i siyâsiyye teşkîl olunmuştur. Bu cem'iyetin mühim erkânı Hindli İslâm talebesi olduğu maa'l-mesâr müşâhede olunmaktadır. Japonya'da da Hindli müslüman tüccârı mühim bir mevki' ihrâz ediyor.

(*İslâm*)

Japonya müslümanlarının hissiyâtı – Japonya'nın pâyitahtında intişâr eden İngilizce *Uhuvvet-i İslâmiyye* gazetesinin beyânına nazaran Japonya ahâlî-i İslâmiyyesi tarafından tertîb edilen bir mitingde Osmanlı-İtalya muhârebesine dâir müteaddid nutuklar ve konferanslar îrâd olunup İtalyalıların Afrika-yı Osmanî'de icrâ eyledikleri mezâlim ve tecâvüzât hakkında beyân-ı nefret ve işmi'zâz eyledikten sonra insâniyet nâmına (Mikado) hazretlerinin müdâhalesi taleb ve istirhâm olunduğu gibi mücâhidîn-i İslâmiyyeye sarf ve tevzî' olunmak üzere iânât-ı nakdiyye cem' ve dercine teşebbüs olunmuştur. Bu kadarla da iktifâ etmeyen hamiyet-mendân-ı İslâmiyye, ayrıca meydân-ı harb ve cihâdda mecrûh olan gāziyân-ı İslâm'ın emr-i tedâvîlerine bakılmak için bir Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'nin i'zâmına da karar vermişlerdir.

İslâmiyet an'anesiyle ilerliyor – Yine bâlâda ismi sebk eden cerîde-i İslâmiyyenin başmakālesinin meâlinden müstebân olduğu üzere 1909 sene-i Mîlâdîsinden bu ana kadar umûm Japonya memâlikinde dîn-i mübîn-i İslâm hakkıyla intişâr etmeye başladığından bu ana kadar yüzlerce zevât şeref-i İslâmiyyetle müşerref oldukları gibi bundan sonra da diyânet-i mukaddese-i İslâmiyye ile şeref-yâb olmaya hâzır ve müstaid olan pek çok kimseler tarafından kavâid-i İslâmiyet'in künh ve hakāyıkını öğrenmek için Tokyo'daki Cem'iyet-i İslâmiyye'ye mürâcaat etmekte bulundukları anlaşılmıştır. Müslüman olanlar miyânında Japonya a'yân ve eşrâfından bir çok zevâtın da dâhil bulundukları mezkûr gazete tarafından tebşîr edilmiştir. Fürûz-ı dîniyye ile evâmir ve ahkâm-ı mukaddese-i şer'iyyenin evkāt-ı muayyene-i mefrûza esnâsında kemâl-i i'tinâ ve ihtirâm ile îfâ olunması için Tokyo'da bir câmi'-i şerîfin inşâsı tasavvur ve tezekkür edilerek emr-i hayr-ı mezkûrun kuvveden fiile çıkarılmasına son derece bezl-i gayret ve faâliyet edilmektedir.

Rusya:

Muhârebe olursa Rusya'daki müslümanlar iştirâk edecek mi – Umûmiyetle Rusya'da bulunan İslâm gazeteleri Rusya hükûmetinin tavassut hakkında ittihâz edeceği mesleği tenkīd etmekle beraber, Rusya ordusunda harb zamanlarında iştirâk edebilecek iki yüz bin kadar İslâm "saldat"ın (askerin) hiçbir cihetle Kafkasya hudûdu sevkiyâtından hoşnûd olamayacaklarını lisân-ı teessüf ile beyân etmektedir.

Zaten Rusların umûr-ı dâhiliyyesinde olan hoşnutsuzluklar da harekât-ı askeriyyeye müsâid olmadığı ilâve olunmaktadır.

Türkistan:

Terakkıyât-ı iktisâdiyye – Türkistan'da pamuk ticâreti her sene tekâmül ve terakkī etmekde olduğu gibi bu yüzden umûm Türkistan müslümanlarında iktisâdî bir tefevvuk görülüyor. Her şehirde mükemmel pamuk temizler fabrikalar inşâ ediliyor. Tarz-ı cedîd usûl-i zirâat tatbîk olunuyor. El-hâsıl fevkalâde memnûniyet-bahşet bir terakkiyât-ı iktisâdiyye vardır. Ehl-i servet sene be-sene tezâyüd etmektedir.

Matbaa-i Mesâî Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

İkinci Tab'ı

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

4 Nisan 1912 | 16 Rebîülâhir 1330 | Perşembe | 22 Mart 1328 | Cild: 8 - Aded: 187

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ. وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ. الَّذِي أَنقَضَ ظَهْرَكَ.
وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ. فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً. إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً.
فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ. وَإِلَى رَبِّكَ فَارْغَبْ. [1]

Tercümesi

"Biz senin göğsünü genişletmedik mi? Belini çatırdatan yükünü indirmedik mi? Sonra, ismini yükseklere çıkarmadık mı? Öyle ise bilmiş ol ki güçlüğün yanında kolaylık var. Evet güçlüğün yanında, şüphesiz, kolaylık var. Onun için mücâhedenin birini bitirince birine atıl. Bir de yalnız Tanrı'ndan iste."

* * *

İnşirâh Sûresi ekseriyetin kavline göre Mekkîdir, Duhâ Sûresi'nin tetimmesidir, diyenler bile olmuştur.

Ma'lûmdur ki (şerh) açmak, genişletmek ma'nâsınadır. Göğsün büyüklüğü, vücûdun kuvvetini gösterdiği için Araplarca pek makbûl idi. Hakîkat, geniş göğüs, kalb ile ciğerin rahat rahat işlemesini te'mîn ederek vücûdu kuvvetli tutar. Kavî ise kendisine hücûm edenleri ezeceği için huzûr içinde yaşar. O sebepten sadrın inşirâhı meserret, inbisât demek olur.

Duhâ Sûresi'ni tefsîr ederken söylediğimiz vechile aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz kavmini dalâl içinde, küfür ve inâd içinde gördükçe içi son derecelerde daralır; onları hangi yoldan irşâd edeceğini düşünürdü. Cenâb-ı Hak Nebiyy-i Muhteremine aramakta olduğu yolu vahy ile gösterince, kalbindeki sıkıntı birden bire ferâha münkalib oldu, göğsü genişledi.

İkinci âyetteki (vizr) yani yük de maddî değil ma'nevî yüktür. Ancak rûha verdiği ezâ hakîkī yükün vereceği yorgunluktan daha acıklı olduğu için, bu kadar şiddetli bir sûrette tasvîr buyurulmuş.

Evet; şirkin, vahşetin, cehâletin en sâfil derekelerindeki bir kavmi; daha sonra diğer bir çok milletleri tevhîde, insâniyete, irfâna doğru çekip götüren; onları cehennem uçurumlarının kenarından alarak hayât-ı câvidânî sahasına çıkaran Resûl-i Ekrem'in göğsü ne kadar genişlemiş, arkasından ne dehşetli bir yük inmiş olacağı meydandadır.

Ref'-i zikirden murâd-ı ilâhî ise, şehâdetlerde, ezanlarda, hutbelerde Kelâmullâh'ın bir çok yerlerinde Hazret-i Peygamber'in Allah ile birlikte anılmasıdır. Bir isim daha ne kadar yükselebilir?

(إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً) kavl-i celîli Hâlık'ın ne büyük bir kānûnuna, ne kat'î bir düstûruna tercümân oluyor! Usr'süz yüsr olmayacak; lâkin usr'ün yanında mutlaka yüsr bulunacak. Zemahşerî diyor ki: "Âyet-i kerîmede "ma'a" kelimesi îrâd buyurulmuş; zîrâ yüsr, usr'e o kadar yakın ki: Âdetâ aralarında hiç fâsıla yok da ikisi beraber."

Bu âlem-i hayâtta insanlar türlü türlü sıkıntılar çeker, türlü türlü **[74]** musîbetlere düşerler. Şâyed yeis getirirlerse çalışmayı bırakacakları için mahvolup giderler; yok o sıkıntıdan kurtulmak, o felâketi yenmek için uğraşırlarsa sonunda muvaffak olurlar. İş himmeti büyük, azmi sağlam tutmakta, bir de yüsrü ele geçirmenin yolunu araya araya bulmaktadır.

Artık, yüsr, usrün yanı başındadır, hakîkatini lisân-ı Hak'tan duyanlar için kemâl-i itmînân ile çalışmaktan başka ne kalır? Allah'ın bu müeyyed tatmîni, Kur'an'ın bu müekked te'mîni beşeriyet için ne kıymetli bir tesliyettir!

Zaten tevfîk-i Hak'dan ümîdini kesmek; ye'se, kunûta düşmek harâmdır. Sa'ye, mücâhedeye, azme sarılmak Müslümanlığın rûhudur.

[1] İnşirâh, 94/1-8.

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا [1]
لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ [2]
وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ [3]
... وَلَا تَايْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللهِ [4]

gibi daha bir çok emirler, nehiyler gözümüzün önünde dururken, yazıklar olsun ki biz o ruhdan uzaklaşmışız gittikçe de uzaklaşıyoruz.

Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber iken, ne kadar şedâide, ne kadar mesâibe ma'rûz kaldı! Ezâlar, cefâlar, tehdîdler, ölümler içinde tek başına nasıl uğraştı! Sonradan etrafına toplanan sahâbîlerinden de ne büyük fedakârlıklar görüldü! Lâkin o muvakkat usr ne sürekli bir yüsre inkılâb etti!

(فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ) Allâhu Zü'l-celâl Resûl-i güzînine diyor ki: Mâdem usrün sonu yüsrdür; gerek kendine gerek ümmetine müfîd olacak ibâdâtından, mücâhedâtından birini bitirince diğerine atıl, bu uğurda yorul. Zîrâ bu yorgunluk ayn-ı râhattır.

Mehmed Âkif

FIKIH VE FETÂVÂ

Fıkıh ve ibâdât-ı
İslâmiyye târîhinden:

Hac ve Ka'be
–2–

Hac ve Ka'be'nin târîhi husûsunda bizce muhakkak olan bir şey var ise o da bunların Hazret-i İbrahim ile oğlu İsmail aleyhime's-selâm tarafından icrâ ve binâ edilmiş bulunmalarıdır. İbrahim ve İsmail aleyhime's-selâmın izn-i ilâhî üzere Ka'be-i Muazzama'yı binâ etmeleri, tamâm olunca hac etmeleri gerek târîhçe, gerek nusûs-ı Kur'âniyye ve ehâdîs-i nebeviyyece sûret-i kat'iyyede sâbit olmuştur.

Hazret-i İsmail'in muâvenetiyle İbrahim aleyhisselâmın Ka'be'yi bugün bulunduğu mevki'-i mübârekte binâ etmiş bulunması Arablar beyninde öteden beri meşhûr idi. Âsâr-ı câhiliyyede buna delâlet edecek birçok şâhidler bulunabilir. Hazret-i İsmail'in ahfâd ve zürriyeti, hatta bunların temâsta bulundukları sâir kabâil-i Arab Ka'be-i Muazzama'yı tavâf ve ziyâret ettikçe, hac kıldıkça büyük babaları Hazret-i Halil'in sünnet-i şerîfelerini ihyâ ile millet-i Hanîfiyye üzere bulunduklarını i'tikād ederlerdi. İhrâma girerken, Beyt-i Şerîf'i görürken, inişe iner, yokuşa çıkarken telbiye etmek, ihlâl eylemek ile Hazret-i İbrahim'in binâ-yı Ka'be'yi müteâkib Cebel-i Ebî Kubeys'e çıkarak vücûb-ı haccı i'lân ile insanları hacca da'vet buyurmasına karşı icâbet etmekte bulunduklarını ileri sürüyorlardı demektir.

Feth-i Mekke günü Ka'be-i Muazzama derûnundaki esnâm ve heyâkil çıkarı[lır]ken bir de İbrahim ve İsmail aleyhime's-selâmın ellerine ezlâm sıkıştırılmış sûretleri de bulunmuş idi ki şübhesiz Arablarca kendileri Ka'be'nin bânîsi tanılmalarından sûretleri ihtirâmen oraya vaz' olunmuştu.

Dîn-i mübîn-i İslâm dahi Hazret-i İbrahim'i bânî-i Ka'be ve millet-i Hanîfiyyenin büyük bir rüknü olmak üzere tanıyor. Bir de şerîat-i İslâmiyyenin ta'lîm ettiği menâsik, Hazret-i Halil'e nisbet olunan batnen ba'de batnin tevârüs tarîkıyla beyne'l-Arab şüyû' bulan nüsüklere de muhâlif değildir. Bu hâlde bir müslim bir müverrih Ka'be-i Muazzama'yı hacc-ı şerîfi devr-i Halîlî'de mevcûd olarak görebilir.

Fakat Hazret-i İbrahim Ka'be'yi mi hac için binâ etti, yahud haccı mı Ka'be için icrâ etti? İşte burada her iki şıkkı kabûle yardım edebilecek sözler söylemek kābildir. Haccın devr-i Halîlî'den mukaddem dahi velev ibtidâî bir sûrette olsun mevcûd bulunduğuna kāil olur isek Ka'be'nin hac için binâ edilmiş olduğuna kāil olmak için yol açılır. Yok devr-i Halîlî'den mukaddem beyne'l-Arab hac ıtlâkına lâyık bir şey bulunmadığı cihetini iltizâm etmek daha hâiz-i rüchân görülürse haccın Ka'be için, yani Ka'be sebebiyle meşrû' edilmiş olduğu anlaşılır. Zaten ulemâ-yı İslâm hazerâtının re'yleri de bu merkezdedir. Beytullâhın nefs-i vücûb-ı hac için sebeb olduğunu edille-i muknia ile isbât ediyorlar. Bundan Hazret-i Halil'in Ka'be'yi binâ etmeden evvel haccın bulunmadığı anlaşılır. Fakat bizce muhakkak olan bir şey varsa o da İbrahim aleyhisselâm binâ-yı Ka'be'yi müteâkib hac etmekle me'mûr oldu. Hazret-i İbrahim İsmail aleyhisselâm ile belki beraberlerinde daha başka kimseler de bulunduğu hâlde îfâ-yı hac ettiler. Müverrihler hacc-ı İbrahim'in keyfiyetini de beyân ediyorlar. Lâkin bu nasıl ma'lûm olmuş, bu bâbda verilen tafsîlât nereden iktibâs edilmiş olduğu bizce bilinemedi. Maamâfih sırf müverrihlerin verdiği ma'lûmât üzere, âtiyen bu bâbda söylenecek sözlere mukaddime olarak hacc-ı İbrahim'in menâsik ve ef'âlini burada zikr etmeyi münâsib görüyorum.

Hazret-i İbrahim ikmâl-i Ka'be'yi müteâkib Harem-i Şerîf'in hudûdunu ta'yîn etti. Zilhicce'nin yedinci günü Beyt-i Şerîf muvâcehesinde **[75]** menâsik-i haccı beyân ederek hutbe okudu. Zilhicce'nin sekizinci günü ihrâma girerek mâşiyen Mina'ya azîmet eylediler. Yollarda telbiye ve tehlîl, evkāt-ı hamseyi vakti hulûl ettikçe edâ ediyorlardı. Geceyi orada geçirdiler. Yevm-i terviye böylece mürûr etti. Zilhicce'nin dokuzuncu günü sabah namazını kılıp güneş hayli yükseldikten sonra Arafat'a geldiler. Mescid-i İbrahim'in bulunduğu yerde tevakkuf ettiler. Sahra nâm mevki'de Hazret-i İbrahim hutbe okudu. Sonra öğle ve ikindi namâzlarını beraber olarak öğle vaktinde edâ, ba'dehu Müzdelife'ye avdet ettiler. Akşam ile yatsıyı cem' eylediler. Remy-i cemerât için dokuzar aded taş topladılar. O gece Müzdelife'de kalarak sabah namâzını ba'de'l-edâ Vâdî-i Mahser denilen mevzia muvâsalat ettiler. Bu vadinin beş yüz arşın kadar mahallini sür'atle geçtiler. Mina'da üç gün kalarak remy-i cemerât ve zebh-i kurbân eylediler. Ba'dehu yola çıkarak öğle namâzını Mahsab nam mevki'de edâ ile Mekke'ye avdet ettiler.

[1] Ankebût, 29/69.
[2] Zümer, 39/53.
[3] Hicr, 15/ 56.
[4] Yûsuf, 12/87.

Müverrihlerin rivâyetine göre Hazret-i Halil'in kıldığı hac işte şundan ibâret idi. Fakat bu ilk hacca Arablardan kimlerin iştirâk ettiği ma'lûm değil. Hatta bazı rivâyetlerde bu haccın ihtiyâr pederiyle oğlundan başka kimsenin bulunmadığı da anlaşılıyor. Maamâfîh âm-ı kābilde Hazret-i İbrahim oğlu İshak ile zevcesi Sâre'yi de beraber getirmiş, hepsi birlikte îfâ-yı hac etmişlerdi.

Şimdi bu rivâyete bakılırsa ikinci sene hac edenlerin adedi dört kimseden ibâret idi. Olabilir ki başkaları da iştirâk etmişlerdir. Fakat bu cihet mervî değil, maznûndur. Maa-zâlik Hazret-i İbrahim'in Kenan diyârında, Hicaz'da Hazret-i İsmail'in kabâil-i Arab ve bilhassa Cürhümîler beyninde olan mevki'leri, hele nübüvvetleri nazar-ı dikkate alınırsa birinci defalarda hacca iştirâk edenlerin adedi az olmakla beraber sonraları çoğalmış olduğunu düşünmek için yol açılır.

Kenan diyârının muhterem bir şeyhi, nebî ve resûlü memleketini terk ile birkaç sene sırasıyla Mekke'ye gelerek hac etsin de kavmi arasında bu vak'a kimsenin nazar-ı dikkatini celb etmesin. Bu kābil değildir. Hazret-i İsmail de kavmi arasında hatırı sayılan bir resûl idi. Cürhümîler beyninde pek ziyâde i'tibâr ve şeref sâhibi idi. Bu hâlde onun ehemmiyet ve ciddiyetle icrâ etmekte bulunduğu hacc-ı şerîfin kavmince nazar-ı i'tibâra alınmayıp muhibbânınca bil-fiil iştirâk edilmemesi mutasavver değildir. Her hâlde çok geçmeden Arablardan, bil-hâssa Hicazlılardan hacca iştirâk edenlerin adedi çoğalmış olacaktır. Zaten hacc-ı şerîf değil o zaman Arablarının belki şimdiki insanların bile nazar-ı teemmül ve tefekkürlerini mûcib ibret-âmîz bir ibâdettir. Zamanımızda şarkan ve garben dünyânın her tarafından her sene yüz binlerce müslümanların maddî ve ma'nevî birçok zahmetlere katlanarak edâ etmek üzere bütün hulûs ve mevcûdiyetleriyle can attıkları o ibâdet-i şerîfeye, o civârda bulunan o zaman Arablarının dahi fırsat düştükçe iştirâk etmeye meraklanmaları pek tabîî gelir. Fil-vâki' hacc-ı şerîfin zamanımızda dahi îfâ ve edâ edilmesi o kadar azîm fedakârlıklara tevakkuf ediyor ki menfaat-i ma'neviyye te'mîni ümîdiyle yapılabilecek ibâdetlerin zahmet ve meşakkat nokta-i nazarından kat kat fevkindedir. Fakat diğer cihetten de o fedâkârlıkları zahmetleri lâ-şey derecesine indirecek kadar merak-âver, lezzet-bahş bir ibâdet de bulunamaz denilebilir. İhtimâl şu cihetin yardımıyladır ki bugün beyne'l-müslimîn kendisine hac farz olanlardan pek az kimseler, îfâ-yı farîzada kusûr ettikleri hâlde hemen ekseriyet-i azîmenin vebâl altında kalmadıkları maa'ş-şükrân meşhûd oluyor. Halbuki beri tarafta salavât-ı mektûbenin îfâsı husûsunda izhâr-ı tekâsül edenlerin hadd ü hesâbı yoktur. İşte bu hakīkatin şübhesiz zamân-ı mâzîde, Arablar beyninde dahi icrâ-yı hüküm etmiş olduğuna şübhe edilemez. Fi'l-hakīka İbrahim ve İsmail aleyhime's-selâmdan sonra Arablar, hele Arab-ı müsta'ribe şuabât ve butûnu arasında hac taammüm etmiş, beyne'l-kabâil yegâne bir ibâdet-i umûmiye ve resmiye şeklini almıştı.

Halim Sâbit

FELSEFE

Vahdet-i Vücûd
–21–

Zamandan bahs edilmiş iken ezeliyet ve ebediyet hakkında da istitrâdî bir iki söz söylemek fâideden hâlî değildir. Ma'lûmdur ki mâzîye doğru takdîr edilen ezmine-i gayr-ı mütenâhiyyede istimrâr-ı vücûda "ezel" denildiği gibi müstakbele doğru takdîr edilen ezmine-i gayr-ı mütenâhiyyede istimrâr-ı vücûda da "ebed" tesmiye olunur.

Ezel ve ebed ta'bîrleri Cenâb-ı Hakk'a izâfet edilirse vücûd-ı Bârî'nin kayd-ı zamandan ârî olarak istimrâr-ı mutlakı ma'nâsını tazammun eder. Fakat ezel, ebed ta'bîrlerinde bizim için bir "kabliyyet" ve "bu'diyyet" tasavvuru zarûrî olup bu zarûret de kayd-ı zamandan ârî istimrâr-ı mutlakın tasavvurundaki aczimizden münba'istir.

Ezeliyet-i ilâhiyye zât-ı Bârî'nin kemâl-i zâtîsi iktizâsından olmak üzere taakkul edilen bir "kabliyyet"tir. Fakat bu "kabliyyet" Cenâb-ı Hakk'ın medîd bir zaman ile hâdisâta takaddümü ma'nâsını tazammun etmez. Çok kimseler ezeliyet-i ilâhiyyede böyle bir ma'nâ tevehhüm ederler ki doğru değildir. Ezeliyet-i ilâhiyye vücûd-ı hâdisâta nazaran takdîr edilmez. Akıl böyle bir takdîrde muztar kalsa bile bunun i'tibârât-ı vehmiyye kabîlinden olup hakīkate temâstan baîd bulunduğunu unutmamalıdır. Bu ma'nâyı ifâdede böyle bir takdîr yukarıda söylendiği gibi zarûrîdir. Çünkü başka türlü teblîğ-i merâm mümkün değildir.

[76] Halbuki ezeliyet-i ilâhiyye zamanın ihâtası dâhiline girmez. Tevâlî-i hâdisâta nisbetle ta'yîn olunmaz. Onun hâdisâta takaddümü, umûr-ı i'tibâriyyedendir. Ezeliyet-i ilâhiyye kayd-ı zamandan hâric bir istimrâr-ı mutlaktan ibâret olmak haysiyetiyle vücûd-ı hâdisâttan evvel ne ise ondan sonra da odur. Biz bunun hakīkatini anlayamayız. Bizim taakkul edebileceğimiz, ezel mebdei olmayan bir mâzîden, ebed de müntehâsı olmayan bir müstakbelden ibârettir. Ezeliyet-i ilâhiyye ise bu gibi kuyûd-ı vehmiyyenin taallukundan tamamıyla âzâdedir. Zaten istimrâr-ı mutlakı mâzî, hâl ve istikbâl gibi hudûd-ı vehmiyye ile tahdîd ederek zamana üç muhtelif şekil vermek eşkâl-ı hendesiyyenin tahakkuku için ferâğ-ı mevhûmu tahdîd etmek kabîlindendir. Hudûd-ı maddiyyenin in'idâm-ı mefrûzuyla ortada bu'd-ı mutlaktan başka bir şey kalmadığı gibi hudûd-ı vehmiyyenin iskātıyla da ortada ân-ı mutlaktan başka bir şey kalmaz. Bu misâl dâî-i itirâz olabilir. Ancak biz bunun hakīkat-ı matlaba tamâmî-i tevâfukunu iddiâ etmiyoruz. Yalnız kıyâs maa'l-fârık kabîlinden bir misâl olmak üzere serd ediyoruz. Onun için tazammun ettiği mahzûrdan dolayı mu'âhaze vârid değildir.

Her hangi bir istimrâr olursa olsun biz onu zamandan mücerred olarak tasavvur edemeyiz. Çünkü aczimiz buna mâni'dir. Fakat onun imkânını inkârda asla ma'zûr olamayız. Vücûd-ı Bârî'de taakkul olunan "bu'diyyet" ve "kabliyyet" hükmü olduğundan zamana gayr-ı tâbi'dir.

Gelelim ebediyet-i ilâhiyyeye; ebediyet-i ilâhiyye demek vücûd-ı mümkünün inkıtâ'ından sonra vücûd-ı vâcibin istimrârı i'tibârıyla olan "şe'n-i ilâhî" demektir.

Şu takdîre göre Cenâb-ı Hakk'ın ezeliyeti aynıyla ebediyeti, ebediyeti de aynıyla ezeliyeti olmuş olur.

Ezeliyet-i ilâhiyye ile ebediyet-i ilâhiyyenin bu sûretle hakîkat-i vâhideye inkılâbı Cenâb-ı Hakk'ın bekā-yı zâtîsiyle münferid kalması için izâfî olan iki tarafın kendisinden inkıtâ'ı demektir.

Hulâsa-i kelâm; "ezeliyet" ve "ebediyet" Hakk'ın iki sıfatıdır. Vücûb-ı ilâhînin taakkulu için bu sıfatlar zamana izâfet edilir. Bunlar hakîkatte başka başka şeyler değildir. Ezel, zamandan mücerred olarak taakkul edilince onda ebed de tahakkuk eder. Ezel her iki müntehâ-yı ma'kūlu câmi' bir istimrâr-ı mutlak ma'nâsına alınırsa Cenâb-ı Hakk'ın sebk-ı zaman ile mesbûk olmayan vücûdu, tetâvül-i zamandan berî olan bekāsı demek olur.

Muhakkıkīn ezelle kıdem beynindeki farkı ta'yîn ederek ezel vücûd-ı Bârî'de taakkul olunan "kabliyyet"tir. Kıdeme gelince o da bu kabliyyetin ademle mesbûk olmamasıdır, diyorlar. Şu takdîre göre ebedde vücûd-ı Bârî'de taakkul olunan "bu'diyyet" bekā, o "bu'diyyet"in tarayân-ı ademden berî olması demek olur. Ezel ile ebedin ittihâdına dehr tesmiye olunur. Bu kelimenin ma'nâ-yı ıstılâhîsi "ân-ı mutlak" demektir. "Ân-ı mutlak" yahud "ân-ı dâim" de Hazret-i Ulûhiyyetin istimrârı, bu istimrâr da zamanın bâtınıdır. Orada ezel ile ebed birleşir. [1](لاَتَسبّوا الدهر فَانّ الدّهر هو الله) hadîs-i şerîfi bu ma'nâ i'tibârıyladır.

Sarı Abdullah Efendi hazretleri *Mesnevî-i Şerîf* şerhinde zaman hakkında şöyle buyuruyor: "Mütekellimîn indinde zaman bir emr-i vehmî olup hâricde vücûdu yoktur. Erbâb-ı keşf ve şühûd katında zaman dedikleri merâtib-i teayyünât ve zuhûrâttan her bir mertebede edvâr-ı erbaa-i cemâliyyede vâki olan tecelliyât-ı zâtiyyenin imtidâd ve bekā ve deymûmiyet ve sermediyetinden ibâret olup her mertebede bir isim ile müsemmâdır. Mertebe-i vâhidiyyet ve makām-ı ceberut da "vakt-i mutlak" ve "ân-ı dâim" ile müsemmâdır ki bu mertebede subh u şâm yoktur. [2](كما قال عليه اسلام لى مع الله وقت لا يسعنى فيه ملك مقرب ولانبي مرسل وقال ليس عند ربك صباح ولا مساء) ve zaman mertebe-i melekûtta dehr ile müsemmâdır. (لاَتَسبّوا الدهر فَانّ الدّهر هو الله) ve zaman mertebe-i berzahda asr ile müsemmâdır, [3](وَالْعَصْر اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفى خُسْرٍ) ve mertebe-i melek ve şehâdette zaman ile müsemmâdır."

Hazret-i şârihin düstûr-ı hakāik olan eser-i hakîmânesinden alınan şu birkaç satır, zamanın ehl-i hakk u hakîkat indinde tazammun ettiği ma'nâyı pek vâzıh, pek vecîz bir sûrette anlatıyor. Bundan ziyâdesi fazladır. Kudemâ-yı hükemâ bu iki şeyin hakîkatte şey'-i vâhid olduğuna işâreten ezel ile ebedi bir dâire, yahud kuyruğunun ucunu ağzına almış bir yılan sûretinde temsîl ederler idi.

Ferid

[1] (فَانّ الدّهر هو الله) olmaksızın, Müslim, *Sahîh,* Kitâbü Elfâzü mine'l-Edeb, 1.

[2] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 2159.

[3] Asr, 103/2.

İSLÂMDA FEN VE FELSEFE

–186'dan mâba'd–

Gazzâlî ve ilm-i ahlâk – Gazzâlî tehzîb-i ahlâk nokta-i nazarından insanları başlıca üç kısma ayırmıştır:

(Birinci kısım, sâfiyet-i fıtriyyelerini muhâfaza eden insanlardır. Bunlar hayr ü şerre karşı tamâmiyle lâkayd kalırlar. "Hayr"ın iyi ve "şerr"in fenâ olduğunu muhâkeme edemezler. Kendileri hangi yola sevk edilirlerse o tarîkı ta'kîb ederler. Bu hâlde bulunan insanlar bir mürebbî-i kâmilin dest-i terbiyetinde sühûletle ahlâk-ı fâzıla iktisâb edebilirler.

İkinci kısım insanlar, "hayrı" fazilet "şerri" ise bir rezîlet olarak tanırlarsa da ihtirâsât-ı nefsâniyye, şehvet ve gadabın ifrât ve tefrîti gibi rezâil-i ahlâkıyye ile ülfet peydâ etmiş olduklarından fenâlığını i'tirâfla beraber rezâile inhimâk gösterirler.

Bu hâlde bulunan insanların tebdîl-i ahlâk edebilmeleri az çok bir mücâhede ve zamana muhtâcdır. Çünkü evvela kendilerinde bir meleke hâline gelmiş olan fenâ huyları terk ve yerlerine iyi huylar ikāme etmeleri lâzımdır. Maamâfîh güç olmakla beraber bunların da ıslâh-ı nefs edebilmeleri mümkündür.

Üçüncü kısmı teşkîl edenler, rezâil-i ahlâkıyye ile me'lûf olmakla beraber **[77]** rezîleti fazîlet i'tikād ve fazîlet-i ahlâkiyyeyi bir nevi' budalalık addeden kimselerdir. Bunların tebdîl-i ahlâk edebilmeleri pek müşkildir. Çünkü bu gibi eşhâsın evvela rezîlet-i ahlâkıyyenin bir kabîha ve fazîlet-i hulkiyyenin de bir meziyyet olduğuna kanâat peydâ ederek evvelki i'tikādlarından nükûl etmeleri, sâniyen kendilerinde bir meleke hâline gelmiş olan fenâ huylardan tamâmiyle vazgeçmeleri, sâlisen fezâil-i ahlâkıyye ile ittisâfa çalışmaları lâzımdır. Bu ise hem geç ve hem güç olur.)

Gazzâlî'nin şu mütâlaası piskoloji-i insânî hakkında ne kadar derin tetebbuâtta bulunmuş olduğunu pek güzel gösterebilir.

Senelerce âlem-i İslâm'a huzemât-ı irfân saçmış olan bu mümtâz dâhinin –bilhassa yaşadığı zaman ve muhîti nazar-ı i'tibâra almak şartıyla– eserlerindeki maâlî-i fikriyye ve felsefiyyeyi tedkîk eden erbâb-ı insâf, kendisinin cidden hârika-nümâ büyük bir psikolog olduğunu i'tirâfa mecbûr kalırlar. Gazzâlî tebdîl-i ahlâktan maksad tabâyi'-i insâniyyenin bil-külliye mahvı demek olduğunu [olmadığını] îzâh ederken diyor ki: "İnsanda bulunan kuvâ, hayât-ı şahsiyyenin muhâfaza ve hayât-ı nev'iyyenin bekāsı için elzemdir. Mesela insandaki iştihâ dediğimiz hâl mahv edilmiş olsa hayât-ı şahsiyyenin bekāsı mümkün olamaz. Yiyip içmekten mahrûm kalan insan helâk olur gider.

Hiss-i şehvet bulunmasa tenâsül olmaz ve netîcede nev'-i beşer münkatı' olur. Kuvve-i gadabiyye münadim olunca insan bir takım muhâcemâta karşı kendisini müdâfaa edemez. Âciz kalır. Yine mahv u helâk olur.

Fâtır-ı Mutlak şahıs ve nev'-i insânînin muhâfazası için efrâd-ı beşeriyyeyi bu gibi bir takım kuvvetlerle techîz etmiştir.

İlm-i ahlâk ve ta'lîm ve terbiye bu kuvvetleri ifrât ve tefrîtten kurtararak i'tidâle ircâ' etmeye çalışır."

Gazzâlî bu bâbdaki muhâkemesini [1](خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَاطُهَا) esâsı üzerine ibtinâ eylemektedir.

Hazret-i İmâm ilm-i ahlâkı fenn-i tıbba teşbîh ederek diyor ki: "Bedenin muhâfaza-i sıhhati için kavâid-i hıfzu's-sıhhaya riâyet ve maraz vukūunda etibbâya mürâcaat nasıl lâzım ise hayât-ı ma'nevînin tekemmül ve muhâfazası için de ilm-i ahlâk mütehassıslarına mürâcaatla kavâid-i ahlâkıyyeyi teallüm ve tezkiye-i nefse mübâderet o kadar lâzım ve vâcibdir.

"Ahlâk-ı seyyie hayât-ı ebediyyeyi ifnâ eder bir takım emrâz-ı rûhâniyyedir. Bedenin helâkini müstelzim olan emrâz-ı cismâniyye ile hayât-ı ma'neviyyenin mahvını mûcib olan emrâz-ı ma'neviyye arasında pek çok farklar vardır. Hayât-ı fâniyyenin ifnâsını intâc edebilen emrâz-ı cismâniyyenin tedâvîsi için herkes i'tinâlarda bulunur. Tabîblere koşar, ilâclar tertîbine koyulur. Halbuki emrâz-ı ma'neviyye hayât-ı ebediyyeyi ifnâ etmektedir.

"Şu hâlde emrâz-ı ma'neviyyenin tedâvîsine ihtimâm ve ahlâk-ı fâzıla ile ittisâfa itinâ edilmesi ercahiyetle herkese lâzım olmak îcâb etmez mi?"

Gazzâlî, hayât-ı ma'nevîde muhâfaza-i i'tidâli sıhhat-i bedene ve ifrât ve tefrîti de vücûda târî olan emrâza teşbîhle diyor ki: "Bir hastanın tedâvisi için bir tabîb-i hâzıka ihtiyâc olduğu gibi maraz-ı ma'nevîye mübtelâ olan bed-huy bir şahsın tedâvisi için de bir mürebbî-i fâzıla lüzûm vardır. Yeni doğan bir çocuğun bedeni tağdiye ve terbiye ile neşv ü nemâ bulur ve tekemmül eder. Kuvâ-yı ma'neviyye de böyledir. Bu kuvvetler de evvelce zaîf olurlar. Fakat terbiye ve tehzîb-i ahlâk sâyesinde tekemmül ve ilim ve irfânla tegaddî ederler.

"Vücûd sağlam ve hastalıktan âzâde olursa tabîbe hiç de ihtiyâc messetmez. Tabîbden yalnız hıfzu's-sıhha kavâidini öğrenmek ve tatbîkine çalışmak kâfidir. Hastalık alâimi görüldüğü zamandır ki derhâl tabîbe mürâcaat îcâb eder.

"Nefis de emrâz-ı ma'neviyyeden masûn ise bu hâli muhâfazaya ve kuvvet ve safvetini tezyîde çalışmak iktizâ eder. Aksi takdîrde etibbâ-yı ma'neviyât olan ekâbire mürâcaatla hastalıktan tahlîs-i nefs etmek çâreleri aranılmalıdır.

"Fakat bir hastalığın tedâvi edilebilmesi için esbâb-ı maraz ma'lûm ve hastalık teşhîs edilmiş olmak lâzımdır. Çünkü mi'yâr-ı devâ mi'yâr-ı ilimden ahz olunmuştur.

"Nüfûs-ı beşeriyyenin tezkiye ve tehzîbiyle meşgūl olan erbâb-ı irşâd da dest-i terbiyelerine mevdû' olan insanların evvela sinnini, mizâcını, ahlâkını, hâlini, bünyesinin riyâzata derece-i tahammülünü tedkīk etmeli, ba'dehu netîce-i tedkīkine göre tedâviye başlamalıdır."

Gazzâlî'nin hikmet-i ahlâkdaki vukūfu cidden şâyân-ı hayrettir. Tasfiye-i nefs için vaz' ettiği usûller meslek-i tasavvufîsi mülhemâtındandır. Gazzâlî'ye göre tehzîb-i ahlâk ve terbiye-i ma'neviyyeden gāye "insân-ı kâmil" yetiştirmektir. Bu gāyeye vusûl için Hazret-i İmâm "mücâhede" ve "riyâzat" usûllerini tavsiye ediyor. Tedrîcî riyâzat sâyesinde nefsin tezkiye ve rûhun fezâil-i âliyye ile tahliye edilebileceğine kānî'dir. *İhyâ'ü'l-Ulûm*'da bu husûsa dair pek rengîn sahîfeler okunabilir.

Middilli İ'dâdîsi Müdürü
M. Şemseddin

[1] Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân*, 6176.

TÂRÎH

HAK VE HAKĪKAT

Târîh-i İslâmiyyet'e Dâir Doktor Dozy'nin Eser-i Garazkârına Karşı Reddiye

–5–

Vahy-i Rabbânî'nin merâtib-i adîdesi vardır.

İkinci mertebe – Melek-i vahiy görünmeyerek kalb-i Nebî'ye ifâza-i ma'nâ etmesidir. Bu nevi' vahyin kıbel-i ecell-i Rahmânî'den olması kalb-i mübâreklerinde **[78]** ilm-i zarûrî, ma'rifet-i vicdâniyye halkıyla Nebî-i zî-şân hazretlerine ma'lûm olur. Nasıl ki Cibrîl-i Emîn de hitâb-ı vâridin dergâh-ı Sübhânî'den şeref-sudûrunu, kendisinin teblîğe me'mûr kılındığını ancak bu tarîkle biliyordu. (Tenbîh) Bu mertebelerin hiç birinde *Kur'ân-ı Kerîm* nâzil olmuş değildir.*

Mertebe-i sâniyeden olduğu tasrîh buyurulan vahy-i ilâhîlerden biri şu hadîs-i şerîfdir:

[2](إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي أَنَّ نَفْساً لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَكْمِلَ رِزْقَهَا فَاتَّقُوا الله وأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ وَلَا يَحْمِلَنَّ أَحَدَكُمُ اسْتِبْطَاءُ الرِّزْقِ أَنْ يَطْلُبَهُ بِمَعْصِيَةِ الله فإِنَّ الله تَعَالَى لَا يُنَالُ مَا عِنْدَهُ إِلاَّ بِطَاعَتِهِ) ma'nâ-yı şerîfi: Rûhu'l-Kuds (Cenâb-ı Cibrîl) kalbime üfledi, îsâl-i vahy eyledi ki hiçbir nefis erzâk-ı mukadderesini istikmâl etmedikçe ölmeyecektir. Binâberîn cümleniz Hak'tan ittikā ve taleb-i rızkta icmâl etmelisiniz. Rızk-ı vâsiin teehhuru sizden birinizi ma'siyetle "gayr-ı meşrû'" bir sûretle talebe sâik olmasın. Çünkü hayırlı ve bereketli rızk tâat-i ilâhiyye hâricinde bulunmaz.

Cibrîl-i Emîn hayât-ı kulûba bâdî olacak vahy-i ilâhî îsâ-

* *Fusûlü't-Teysîr fî Usûli't-Tefsîr* nâm risâlemizde bu mes'ele tafsîl olunmuştur ki ber-vech-i âtî icmâl olunabilir: *Sahîh-i Müslim*'de sûre-i Kevser'in nüzûlü hakkında mervî olan şu hadîs-i şerîfde (بيت رسول الله صلعم فى المسجد إِذْ أَغْفَى إِغْفَاءَةً ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مُتَبَسِّمًا، فقَالَ اَنْزل عَلَيَّ آنِفًا سُورَةٌ فَقَرَأَ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ الخ) [Müslim, *Sahîh,* Kitâbü's-Salâ, 14.] vârid olan (أَغْفَى إِغْفَاءَةً) terkîbi bazı ulemâ tarafından (نام مومة) ile tefsîr olunarak sûre-i mezkûrenin hâlet-i nevmde nüzûlü iddiâ olunmuştur. Lâkin İmâm Rafiî rahimehullâh demiştir ki; tefsîr-i mezkûr müsellem farz olunduğuna göre sûre evvelce nâzil olduğu hâlde esnâ-yı nevmde hutûr etmiş yahud vaad buyurulan "Kevser" âlem-i menâmda kendilerine arz edilmiş olmasına binâen lede'l-intibâh ashâb-ı kirâma tilâvet buyurulmuş olabilir. Fakat iğfâ-i mezbûrun Resûl-i Ekrem hazretlerine esnâ-yı vahiyde ârız olan hâlet-i teveccüh ve insilâha mahmûl olması da câizdir. Celâl-i Süyûtî rahimehullâh da *Kitâbü'l-İtkān*'da ihtimâl-i sânîyi tercîh ve te'yîd etmişlerdir. E[elif].H[he].

[2] Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr,* 3848.

line vâsıta olmasına binâen "Rûhu'l-Kuds" tesmiye olunmaktadır ki [1](قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ) nazm-ı celîlinde de vâriddir. (نَفَثَ) nefh mürâdifidir ki (النفاثات) bundan müştaktır.* (روع) zamm-ı ra ile kalb ma'nâsındadır. Emir buyurulan (اجمال فی الطلب) meşrû' olan turuk-ı cemîle ile hırs-ı zâid ve ta'b-ı müfrit karıştırmayarak bezl-i mesâîde bulunmak, yahud rızk olmaya sâlih olacak şeyin talebinde inhimâkle Rezzâk-ı Müteâl'in hukûk-ı rubûbiyyetini ihmâl etmemekten ibârettir.

Ârif-i bi'llâh sâhibü'l-hikem İbni Atâullâh *Kitâbü't-Tenvîr*'de daha birkaç vecih zikir etmiş ise de ercah olan bu ma'nâlardır. Hâdis-i şerîf-i mezkûru Hâfız Ebûbekr Bağdadî ve Hâkim-i Nisaburî İbni Mesud (ra)'dan bu lafızla rivâyet etmişlerdir. İmâm Taberanî *Mu'cem*'inde ve Hâfız Ebû Nuaym *Hilye*'sinde Ebû İmâte'l-Bahilî (ra)'dan (حتی تستکمل اجلها وتستوفی رزقها) tarzında rivâyet ediyorlar ki Celâl-i Suyûtî (rh) *Câmi'*inde bu rivâyeti ihtiyâr etmiştir. Zaten ecelin de rızk gibi emr-i mukadder olmasında şek ve irtiyâbımız yoktur. Ancak mahall-i münâsibinde tahkîk edildiği üzere takdîr-i ezelî –bize dâimâ mestûr bulunduğu cihetle– celb-i hayr ve def'-i dayr te'mîni için lüzûm görülen tedbîr-i umûr ve bezl-i mesâîde [nâ]tuvânî ve tekâsül vukūunu asla mûcib değildir. Belki [2](خُذُوا حِذْرَكُمْ) ve [3](وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ) ve [4](تداووا عباد الله فان ما أَنْزَلَ اللَّهُ دَاءً، إِلَّا أَنْزَلَ لَهُ دَوَاءً) misilli nusûs-ı şer'iyye bu bâbda ihtimâm-ı tâm ile çalışmaklığımızı îcâb etmektedir. Hatta zekât ile infâkāt-ı sâire vücûbuna dâl olan evâmir-i Sübhâniyye iktisâb-ı servet ve gınâya sarf-ı himmet ve ikdâmdan asla geri durmamaklığımızı muktezîdir. Servet ve gınâ ihrâzı rızk-ı mukadderi tezyîd ve tevfîr etmiyorsa da infâk-ı hayr ve te'mîn-i selâmet vasıtasıyla ecir ve sevâbın tezâüfünde te'sîr edeceği câ-yı şitibâh değildir.

Manastırlı İsmail Hakkı

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMAN HÂN

–mâba'd–

Amcamın yanına gelince:

–Şu büyük pâdişâh hakkında ne buyurursunuz? dedim. Epeyce güldü.

Kale dâhiline girdiğimizde Şâh Cihân'ı ardıksa da meydanda yoktu. Nihâyet hakīr bir kulübe dâhilinde bulduk. Beni görünce –size yemek pişirmek için ormandan odun getirmek üzere adam gönderdim. Hâlâ ekmeğiniz de pişmedi. Çünkü demir tavamızı düğüne almışlardı. Daha getirmediler dedi. İşi anlayınca adam yollayıp yiyecek tedârik ettirdim. Ahâlîden görüştüklerime –bu zât sizin pâdişâhınız mıdır? diye soruyor ve –çok akıllı kimselersiniz ki böyle muktedir bir sultânı hükümdârlığınıza intihâb etmişsiniz! diyordum ki şu medâyih; ahâlînin pek hoşuna gidiyordu.

Ertesi günü Şâh Cihân gelip:

– Bundan sonra iki menziliniz amcazâdem Dost Muhammed'in kalesidir. O sizi benden daha iyi misâfir edebilir. Erkenden yola çıkınız dedi. Kendisinden kılavuz istedik:

– Kendim gelir, size yolu gösteririm, teklîfinde bulundu.

Amcama: Belki bunda bir maksad vardır dedimse de ber-mu'tâd sözüme kulak asmadı. Ne ise hareket ve bir dağın eteğinde beytûtet ettik. **[79]** O gecenin ferdâsında yine bir dağ aşıp harâb bir kalenin önünden geçtik.

Tekrar amcama:

– Bu herif bir şeytânlık ediyor, bizi sapa yollardan götürüyor. Yiyeceğimiz kalmadı. Hâlâ da bir ma'mûreye gelmedik. Ne yapacağız? dedim. Geceyi kırda geçirdik. Sabahleyin –evvelce kendisine haber gönderilmiş olan– Dost Muhammed iki bin kişi ile istikbâlimize geldi ve selâm ve ihtirâmdan sonra:

– Niçin bu sarp yollardan geldiniz? diye sordu. Kılavuzumuzun amcazâdesi olduğunu anlayınca:

– Onu bana veriniz. Zîrâ bizim kaleye uğramamanız için sizi böyle dağlardan, bayırlardan götürmüş ki maksadı beni bed-nâm etmektir. Siz de lutfen kaleyi teşrîf ile istirâhat buyurun dedi. Amcama yaklaşıp:

– Sözümü dinlemiş olsaydınız bu iki şeytânın dâm-ı ittifâkına düşmezdik dedim. Sohbet esnâsında bir gürültü oldu. Tahkîk edince Dost Muhammed'in getirdiği hırsızlardan beş tanesi bizim eşyâyı çalmaya kalkışmış ve adamlarımız tarafından tüfenkle yaralanmış olduğunu haber aldık.

Şâh Cihân, bunu işitince meydandan gāib olmuştu. Aratıp buldurdum ve niçin gizlendiğini kendisinden sordum:

– Beni Dost Muhammed'e teslîm edersiniz diye korktum da onun için savuştum dedi.

– Öyle bir fikrimiz yok. Kalk bakalım bizi buraya getirdiğin gibi ma'mûr bir mahalle götür diyerek amcama da:

– Gündüz gözüyle hareket edelim. Geceye kalırsak Dost Muhammed'in adamları ile uğraşmaya mecbûr olacağız, ihtârında bulundum.

Hareket ettik ve bütün gece şiddetli soğukta yürüdük. Ertesi günü de devam eyleyerek ikindi vakti harâb ve metrûk bir kaleye vâsıl olduk. Kılavuzumuz olan sultânü'ş-şeyâtîne:

– Buranın ahâlîsi nereye gitmişler? diye sordum.

– Baharda gelirler, hava soğuyunca karşıkı dağa giderler, cevabını verdi.

– Babana la'net! Senin uğursuzluğundan insan da hayvan da yürümekten âciz kaldı, diye söylendim.

– En iyisi kendiniz gidip oradan yiyecek tedârik ediniz. Çünkü benimle o kale ahâlîsi arasında münâferet vardır, dedi.

Herifi kemâl-i meserretle def' ettikten sonra gurûb-ı şemsi müteâkib ta'rîf edilen kaleye geldik. Ahâlî bizi düşman zannıyla müdâfaaya kalkıştıysa da hüviyetimizi anlayınca is-

---

[1] Nahl, 16/102.

* Münâvî rahimehullâh (نَفَثَ) ta'bîri ıstılâhan isti'dâd-ı kâmil ashâbına ulûm-ı vehbiyye ve maârif-i ilâhiyye feyz ve ilhâmından ibarettir, diyorlar ki buna nazaran evliyâ-yı kirâmın da bu inâyete mazhariyetleri istib'âd olunmamak iktizâ eder.

[2] Nisâ, 4/71.

[3] Bakara, 2/195.

[4] (تداووا عباد الله فان) olmaksızın İbn Mâce, *Sünen*, Kitâbü't-Tıb, 1.

tikbâlimize çıkıp bizi iki gün misâfir ettiler. Verdikleri erzâkın bedelini de almadılar.

Oradan (Peşenk)'e müteveccihen yola çıktık. Peşenk civârındaki bir kaleye geldiğimizde ora hâkiminin kırk bin rupiyelik resm-i mîrî cem' ederek Kandehar'a göndermek fikrinde olduğunu casustan haber aldım. Bunun üzerine amcamla meşveret ederek:

– Gece yürüyelim, tulû'-ı şemsten evvel Peşenk'e girip rupiyeleri alalım, dedim. Lâkin maiyyetimizden birkaç kişi ihsân ümîdiyle benden evvel davranıp niyetimizi hâkime ihbâr ettiği cihetle tedbîrimiz bozuldu.

Hâkim, aldığı haber üzerine yakındaki kalelerden yüz nefer celb ederek kalesini tahkîme çalıştı. Bereket versin ki evvelce gidip beni beklemek için bir casus göndermiştim. Bu casus avdetle amcamın adamlarından beş kişinin ettiği hıyânetle kale hâkiminin tahkîm-i mevki' etmesini bildirdi. Orada nâil-i maksûd olamayacağımızı anlayınca Kariz-i Zîr'e[1] azîmetle iki gün ikāmet ettik. –mâba'di var–

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

MAKĀLÂT

Tevhîd ve İttihâd

–12–

İmâm-ı Süyûtî merhûmun *Câmi'-i Sağīr*'inde [Nu: 795] cenâb-ı Ebî Hüreyre hazretlerinin rivâyetiyle nakl ettiği şu hadîs-i celîlü'l-kadre bak! Dikkatle oku! (إذا ماتَ الإنْسانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إلاَّ مِنْ ثَلَاث صَدَقَةٍ جارِيَةٍ أوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أو ولد صالح يدعو له) "İnsan ölünce defter-i a'mâli de dürülür. Hayatında hayr ve şer ne yapmış ise onlarla hesap başını bekler. Yalnız üç amel-i hayr bu hükümden müstesnâ; bunların ecir ve mükâfâtı yâ-yenkatı'dır. Ardı arası kesilmez Dâimâ sâhiblerinin defter-i a'mâllerine yazılır durur. Ya –gerek müceddeden ve gerek ta'mîren– medâris ve mekâtib-i İslâmiyyeyi ihyâ; çeşme, köprü, yol, cadde, şimendüfer, tayyâre gibi nef'i bilhassa millet-i İslâmiyyeye ve umûm âlem-i insâniyyete şâmil mebânî ve âsâr-ı medeniyye ve levâzım-ı hayâtiyye ya kendisiyle intifâ' ve istifâde olunan –hayât-ı tayyibe-i dîniyyenin, şevket ve azamet-i Kur'âniyenin bekāsına hâdim– her hangi bir ilim ve fenni evlâd-ı mü'minîne okutup yetiştirmek, husûsiyle bunlara dâir kitaplar te'lîf ve neşr etmek veyahud nâmını hayr ile yâd eder ve ettirir veled-i sâlih, hayru'l-halef bırakmak." Görülüyor ya; bu fânî, bu mevte mahkûm insan için asıl hakīkī hayat ne imiş!

Bu nutk-ı hakîm-i cenâb-ı Risâlet-penâh-ı a'zamîyi muzâaf bir im'ân-ı nazarla oku da düşün!

Sonra bir de Endülüs'deki o kara tâli'li bîçâreleri derhâtır et! **[80]** Onlar kendilerini salîbe teslîm eden büyük cedlerinin mezarlarına gidip Fâtiha mı okuyor? Yoksa ayaklarıyla çiğneyerek, tekmeleyerek düşnâm ve la'net mi ediyorlar? Bedbahtlar! Arkalarına öyle bir nesl-i mürteddîn bıraktılar ki kıyâmete kadar la'net-hân!

[1] Metinde (كاريز و زير) şeklinde yazılmıştır.

Ya Osmanlıların Macaristan'da, Hırvatistan'da, Romanya'da terk ederek tıbkı Endülüs Arabları gibi cebren tanassur ettirilmiş olan nesillerine ne diyelim? Bir Macarın Bosna'da hemşehrim Arnavudlardan birkaçının huzûrunda şu: "Bizim memleketimiz Osmanlıların elinde iken benim o zamanki büyük ceddim memleketin müftüsü imiş. Yâdigâr olarak bir oda dolusu kitapları pederden evlâda intikāl sûretiyle el-ân mahfûz. Biz bu kitapları –okuyamadığımız için– bilmeyiz. Yalnız Müslüman dînine âid olduklarına şübhemiz yok. Sizin mevlid-i şerîf, regāib ve mi'râc gibi eyyâm-ı mübârekenizi unutmayız. O günlerde odaya girer ve kitapları siler, öper (?) yine yerli yerine dizeriz!!"

Fecîayı kemâl-i teessürle anlattığını söylersem bilmem kalbin ne kadar sızlar! İhtimal ki gözlerin dolar, işte bu zavallı Macar büyük ceddinin müftî-i belde olduğunu ve bir oda dolusu da kitap bıraktığını kendi lisânıyla söylüyor. Bir bu bedbaht müftîye bak! Bir de ondan bin kere bedbaht nesl-i mutanassırına bak! Sonra rûhuna ne okunduğunu, defter-i a'mâline ne yazılmakta olduğunu teemmül et!

Geçen Rus felâket-i uzmâsında Abdülhamid'in bizzat verdiği emri üzerine mevâki'-i harbiyyeyi gezmiş ve meşhûdâtını bir lâyiha-i mahsûsa ile bu milletin (Neron)una bildirmiş olan hamiyetli bir zât lâyihasının otuzuncu sahifesinde:

"Şıpka Balkanı üzerindeki Receb Paşa'nın tabyasına çıktım. İsveti Nikola istihkâmının içinde Hulûsi Paşa'nın bırakmış olduğu çadırlar ve birçok mühimmât arabaları görülüyordu. Bir de Moskofların Kızanlık'tan ve kurâsından cebren alıp oraya kaçırmış oldukları altmış kadar genç İslâm kızlarıyla Rus zâbitlerinin kol kola gezmekte olduklarını görünce Receb Paşa'ya: "Bunlara nasıl tahammül olunur?" dedim. "Evet, ben de görüyorum; gülle atsam bu bîçâre kızlara tesâdüf eder. Bunların ne kabâhatleri var?" dedi. Dikkatle bakılınca mazlûm kızların gözlerinden yaşlar dökülmekte olduğu görülüyordu."

Hâilesini söylüyor. Eyvah, bu zavallı kızlara! Anaları, babaları bu maktûle-i iffet ve ismetleri böyle Moskofların pâmâl-i hayvâniyetleri olmak için mi büyüttü?

Âh…! Biz ne kadar hissiz, ne kadar kansızız! Yunanîler, Sırblar, Bulgarlar kendilerini müteessir etmek, bizim aleyhimizde ateşler, alevler püskürmek için hiç yoktan barbarlığı îcâd, Osmanlı vahşeti ibdâ' ederler. Biz ise her günümüz, her dakīkamız için bin vesîle-i mâtem, bin enîn ve feryâd var iken sanki biz o 93 felâket-i istîlâsına dûçâr olan binlerce ihvân-ı dîni karılarıyla, evlâdlarıyla Moskof Kazaklarının mızraklarına kılıçlarına kurbân edilmiş, binlerce gelinler, gelinlik kızlar cebren götürülüp tanassur ettirilmiş, yarı cihân vüs'atinde memleketleri ellerinden çıkmış Türkler değilmişiz gibi her taraftan piyano, ud, keman, gramafon sadâları içinde bir velvele-i zevk u safâ, ki insana durgunluk gelmemek kābil değil!

Tıbkı Endülüs'ün safahât-ı ahîresi! Koca Kurtuba on beş buçuk asırlık Dârülhilâfe-i İslâmiye bunca müessesât-ı dîniyye ve mebânî-i medeniyyesiyle Kral Ferdinando'ya zelîlâne, miskînâne istîmân ederek kapılarını açıyor. Eyvâh…! Bir

milyon derecesindeki o kansız, o vicdânsız müslümanlar yalnız sırtlarındaki elbise ile karılarını yanlarına, çocuklarını omuzlarına alarak ağlaya ağlaya kırlara düşüyorlar! Bayırlar üzerinde baykuş yuvalarına sığınıyorlar! Bir daha da "Kurtuba var mıymış? Dünyâda misli nâdir görülür öyle bir musîbet başlarına gelmiş mi?..." vazîfelerinde bile değil!

Vazîfelerinde olsa da …! Bir kere kan sulanmış! His ölmüş! Hayat nâmına behîmiyetten başka bir şey kalmamış!

Değil Endülüs'ten; hatta "Dünyâdan çık!..." deseler yine bir vaz'iyet-i tezellül ve ihtikār ile!! "Peki…!?" diyecek!

Bir İspanyalı kollarını sallayarak evine giriyor, gözleri önünde namusunu pâ-mâl ediyor da yine ses çıkaramıyor.

Engizisyon Cem'iyeti bu vahşiyâne namus-şikenliğe bir de kānûn (???) koymuş. Erkek olursa İspanyalının, kız olursa bedbaht kadının! Miskin kocasının! Kahraman-ı Salîb evden çıkarken "biliyorsun ya! Hâmil kalır, oğlan doğurursa benim, kız olursa senin!" diyor!

Medeniyet-i Salîbiyye bu! Onlar; galebe hâlinde yapacakları ma'rifet, gösterecekleri medeniyet işte bu tarz-ı vahşet, bu uslûb-ı mel'anetten ibâret!...

Trablus'ta yirminci asr-ı medeniyyetin (?) Ehl-i Salîb'i de böyle yapmıyor mu? Hem de utanmak hâtır ve hayaline bile getirmeden o sâhil kahramanlarının ihtiyâcât-ı hayvâniyyeleri için kumandanları beyânnâme neşr ederek namus ve ismet-i İslâmiyyeyi fuhşa da'vet ediyor!

Târîh –fart-ı teessürle!– diyor ki: "Kurtuba'yı kuşatan İspanyalılar oralara kadar mahzâ çapulculuk ve mümkün olduğu mertebe tahrîbât îkāı için sakınarak gelmişler; fakat Kurtubalıların –mezâr taşları gibi– yerlerinden kımıldanmadıklarını görünce berây-ı tecrübe teslîm teklîfine cesâret etmişler ve derhal bilâ-kayd ü şart (?) cevâb-ı îcâbet almışlar.

Hayretler içinde kalmışlar. Hatta kral bu nâ-me'mûl icâbete karşı "Ben; Arabların bu dereke-i cebânete, bu esfel-i sâfilîn-i zillete düştüklerine ihtimâl vermezdim!" demiş. Eğer Kurtubalılarda zerre kadar Arablık kanı, Arablık hamiyeti, vatan muhabbeti olaydı, değil Ferdinando'ya teslîm olmak, bilakis onu askeriyle esîr etmek kudretine mâlik idiler. Nefîr-i âm olarak herkes silâh-ı nâmûsa sarılmış olaydı düşmanın –iki misli bir kuvve-i fâika ile istikbâline çıkarlardı. Halbuki bunlar cüz'î bir eser-i hayât, bir nişâne-i merdî bile göstermediler!"

[81] Sübhânallâh!... Ne esrâr-engîz hikmettir ki tevhîd-i ilâhî nâm-ı akdesine şark ve garbda müteaddid hükûmetler teşekkül ettiği hâlde hiç biri pâydâr olamamış!

Sanki bir silsile-i inkırâz ve izmihlâl İslâmiyet'i sürükleye sürükleye yirminci asr-ı medeniyetin, medeniyet-i Salîbiyyesinin zîr-i pâ-yi kahrına –bîtâb ve [nâ]tüvân!– sermiş, uzatmış! Üç yüz bu kadar milyonluk koca bir âlem-i tevhîdin, bir cihân-ı Kur'ân'ın –birkaç milyonu müstesnâ olmak üzere– mahkûm-ı teslîs olduğunu gördükçe akla durgunluk geliyor! Hayretten teessüre, teessürden yeise düşüyor! Nihâyet kalbi taşıyor, gözleri coşuyor! Çocuk gibi ağlamaya başlıyor!

Üç yüz milyon müslüman çift hayvanı gibi boyunduruk altında…! Aman yâ Rabbi! Yoksa mahkûmiyetin, esaretin, zilletin bir zevk-i rûhânîsi mi var?

Üç de değil de üç yüz milyon…? Mecmû'-ı efrâdı üç yüz binden ibâret Karadağlılar milliyetlerini krallıkla tetvîc ediyorlar da beride on milyonluk Fas, on milyonluk İran şikāk u nifâk şerefine (?) istiklâllerinden, saltanatlarından, hayât-ı hakīkīlerinden isti'fâ ediyor! Biri Fransa'ya, diğeri Moskof'a teslîm-i rûh ediyor!

Mehmed Fahreddin

ŞEMS-İ MÜNÎR-İ MEDENİYYET ŞARK'DAN MI TULÛ' ETTİ, YOKSA GARBDAN MI?..

Bu serlevha ile böyle bir makāle kaleme almaklığıma yegâne sebeb bundan birkaç gün mukaddem birkaç arkadaş miyânında cereyân eden bir mes'eledir.

Mes'ele İslâmiyet'e âid bulunuyordu. Arkadaşlardan birisi İslâmiyet'in fezâilinden bahs ediyor ve bütün insanların saâdet ve selâmetini te'mîn edecek bir din varsa o da dîn-i İslâm olduğunu iddiâ ediyordu.

Diğer birisi de bu fikri kabûl ile beraber İslâm'ın hâl-i hâzırı ile Fransa'nın hâl-i hâzırını göz önüne getirip bu iki milletin –terakkī husûsunda– arasındaki azîm farkın nereden ileri geldiğini söylüyor ve diyordu ki: Eğer bu cihetler bi-hakkın düşünülecek olursa âlem-i medeniyyeti neşr eden Müslümanlık'tır demek doğru olamaz. Eğer böyle olmak lâzım gelse idi her nerede İslâm hükûmeti varsa adetâ sekerât-ı mevt ıtlâkına sezâ bir hâlde olmazdı. Belki biraz âsâr-ı terakkī gösterirlerdi. Halbuki her nerede İslâm hükûmeti varsa ismi var cismi yok bir hâle gelmiştir. Binâenaleyh bana öyle geliyor ki İslâmiyet medeniyetle kābil-i te'lîf değildir. Medeniyet nâmına görülen şeyler de ecnebilerden istiâre edilmiştir…!

İşte mes'elenin bu sûretle cereyân etmesidir ki bu makāleyi yazmaya sebeb olmuştur. Şurasını da söylemek mecbûriyetindeyim ki: İslâmiyyetin medeniyetle kābil-i te'lîf olup olmadığını tedkīk etmezden mukaddem İslâmiyet medeniyeti başka milletlerden mi istiâre etti? Yoksa milel-i sâire medeniyeti Müslümanlığın feyzinden mi aldı? Burasını araştırmak lâzımdır. Bu ise zuhûr-ı İslâm'dan mukaddem küre-i arzda bulunan milletlerin edvâr-ı hayâtiyyelerini güzelce tedkīk etmekle olur. Eğer bu cihet bi-hakkın tedkīk edilecek olursa netîcede görülür ki esâsen medeniyeti bütün cihâna neşr etmeye çalışan İslâmiyet'tir. Bu ciheti tafsîlen diğer makālelerimizde inşâallâh zikr edeceğimizden bu makālede bidâyet-i İslâm'a atf-ı nazar etmek istiyoruz.

Târîh-i ümeme nazar-ı im'ân ve basîretle bakarsak görürüz ki beşeriyet geçirmiş olduğu edvâr-ı mütemâdiyyede birçok tebeddülât-ı gûnâ-gûn ma'rûz kalmıştır.

Asırlarca salâh ve sükûn ile imrâr-ı hayât ederek bütün şa'şaasıyla âlemi dehşetlere ilkā eden bir millet bir zaman geliyor ki bütün ma'nâsıyla tedennî ediyor. Binâenaleyh cem'iyât-ı beşeriyye dâimâ bir kıyâm ve kuûd, bir hübût suûd karşısında bulunuyor. Bazen yürüyür bazen de tevakkuf ediyor.

Târîh-i ümem gösteriyor ki: Dîn-i mübîn-i İslâm'ın meşrık-ı bathâdan tecellîsi cem'iyât-ı beşeriyyenin gāyet müdhiş bir devre-i inhitâtına tesâdüf ediyordu. O vakit bütün dünyâ her cihetten geride kalmış idi.

Din, ilim, medeniyet, siyâset, ahlâk… hülâsa min külli'l-vücûh dûçâr-ı inhitât olmuşlar, bütün insanlar bir fetret, bir zalâm-ı bî-pâyân içinde pûyân olup gidiyordu. Târîh, gösteriyor ki o zaman dünyâ başlı başına iki devlete –İran ve Roma devletlerine– boyun eğip onların zîr-i tahakkümünde bulunuyordu. Bu iki devletin medeniyetini (?) göz önüne getirecek olursak görürüz ki: Birincisi gavâil-i dâhiliyye ve hâriciyye ile zâten sarsılıyordu. Bir taraftan fesâd-ı ahlâk netîcesi olarak tahaddüs eden belâ-yı tefrika, diğer taraftan gavâil-i hâriciyye ile bunların bünyân-ı şevketi zâten yıkılmak üzere bulunuyordu. Roma Devleti ise satvet ve şevketini henüz gāib etmemiş, ahvâl-i hâriciyye ve dâhiliyyesi pek muhkem bir hâlde olup akvâm-ı mücâvireyi muttasıl na'ra-i tehdîdiyle titretiyordu. Memleketleri kahr ve galebe ile zabt ederek insanlarını zîr-i tahakkümüne geçiriyor, dâimâ onlara ezâ ve cefâ edip bir ân bile zulümden geri durmuyordu.

Bu cihetle Roma Devleti bütün dünyâyı hükmüne teshîr edip akvâm-ı sâire Romalıların pençe-i kahr ve istibdâdı altında eziliyordu. O zamanlar Roma Devleti medeniyet-i sâbıkasını da zâyi' etmeyip gûyâ medenî bir devlet idi. Lâkin bu medeniyet nasıl bir medeniyet idi? Medeniyet nâmına ne gibi şeyler icrâ ediliyordu. İşte buralarını arîz ve amîk anlamak için Larousse'un *Dâiretü'l-Maârif*'ini –Ansiklopedisini– açalım da bir kere gözden geçirelim ki: İslâmlar medeniyeti garbdan mı? Yoksa garb, İslâmlardan mı aldı? Tamâmiyle anlaşılsın. Bakınız! Larousse bunların medeniyetini nasıl tasvîr ediyor? "–Romalıların kānûnlarını icmâlen söylemek lâzım gelirse deriz ki: Bunlar, kānûn şekline bürünmüş, vahşet, kasvet, zulümden başka bir şey değildi. Roma'nın evvelce muttasıf olduğu fezâil-i ahlâkıyye, bütün ma'nâsıyla rezâlete, vahşete inkılâb etmişti, **[82]** şecâat, ebnâ-yı cinsine muâvenet, cem'iyât-ı beşeriyyenin devâm ve bekāsı için lâzım olan intizâm-perverlik, vatan ve millet uğrunda fedakârlık gibi fezâil-i ahlâkıyye aynıyla hayırsızların, haydûdların ahlâkına mümâsil idi. Kâffe-i fezâilden tecerrüd edip libâs-ı vahşeti iktisâ ederek alabildiklerine cem'-i mâla harîs idiler. Romalılar bütün ecânibe karşı dâimâ son derece buğz ve adâvet besleyerek onları behâyim-i âdiyye hükmünde tutarlardı. Hâsılı tam ma'nâsıyla vahşet hüküm-fermâ idi. Binâenaleyh Roma'daki medeniyet, fazîlet, azamet bütün dünyâya kılınç, kamçı sallamaktan meydân-ı harbde esîr olanları her türlü işkence ile ta'zîb etmek, ma'sûm çocuklarla âciz ihtiyârlara zafer arabalarını çektirmekten başka bir şey değil idi."

Larousse'un sözlerini bil-münâsebe buraya yazmaktan maksadımız, mahzâ İslâm'ın ilk devre-i tecellîsinde rû-yi arzda en büyük medenî olan devletlerin medeniyetini göstermek ve bu sâyede İslâm'ın vaz' etmiş olduğu o metîn, rasîn esâslarından hiç birinin –bazı ukūl-ı kāsıra ashâbının zannettikleri gibi– sâir medeniyetlerden iktibâs edilmemiş olduğunu isbât etmektir.

İşte dîn-i mübîn-i İslâm, böyle bir zamanda Asya kıt'asının garb-ı cenûbîsini teşkîl eden yarım adadan –Cezîretü'l-Arab'dan– leme'ân etmeye başlıyor. Kâinâtta medeniyet nâmına icrâ-yı ahkâm eden bu kadar vahşet ve mezâlime nihâyet veriyor, yarım asır geçmeden bütün âlem, bu dînin getirmiş olduğu ilm-i muhkem, medeniyet-i hakīkiyye, siyâset-i reşîde ile teceddüd eyliyor. Kuvvet-i hak, sür'at-ı berk ile aktâr-ı âlemin her köşesinde intişâra getirmiş olduğu medeniyet-i hakīkiyyeyi neşre başlayıp küre-i arzı çirkâb-ı dalâletten tathîr ve insanlara yeniden bir hayat bahş ediyor.

Din-i İslâm'ın bu sûretle zuhûr ve intişârını en büyük hakîmler şu yolda tasvîr ediyorlar: "Din-i İslâm'ın bu intişârı âdetâ bir menba'dan feyezân ederek etrâf-ı âleme dağılan, akıp giden ve her vardığı yeri irvâ ve iskā ile ihyâya çalışan esâslı bir su gibidir. Çünkü ibtidâ-yı zuhûru Cezîretü'l-Arab'dan başlıyor. Fakat az müddet zarfında her tarafa intişâr ederek mevt-i ma'nevîye mahkûm olan dünyâya rûh veriyor, taze taze hayat bahş ediyor, bütün insanlar nâil-i hayât, mâlik-i hürriyet oluyor.

Şimdi medeniyet-i İslâmiyyenin kendisinden mukaddem bulunan milletlerden alındığını iddiâ eden erbâb-ı ağrâza sorarız: İslâmiyet kavâid-i medeniyyeyi rû-yi arzda kendisinden evvel icrâ-yı hükûmet eden İran ve Roma devletinden mi aldı? Yoksa her nasılsa ismi sahâif-i târîhiyyeye geçmemiş olan diğer bir devlet-i mütemeddineden mi istiâre etti? Hâşâ! Sümme hâşâ! İslâmiyet bu lâ-yetezelzel olan kavâid-i medeniyyeyi ancak Cenâb-ı Kibriyâ tarafından getirmiştir. Bu lâhûtî medeniyetin bidâyetinde mislini ortaya koymak hiç kimseye müyesser olmadığı gibi şimdiki hâlde de yoktur. Ve ilelebed de olamayacaktır. İşte bunun için insanları gāye-i saâdete erdirecek olan bir din varsa o da dîn-i İslâm olduğuna şark ulemâsından başka garb ulemâsının mutaassıb olmayanları da ittifâk etmişlerdir.

Bakınız! Le Chatelier *19'ncu Asırda İslâm* nâm eserinde ne diyor: "İslâm'ın Hind'de günden güne –hiç misyoner olmadığı hâlde– neşv ü nemâ bulduğu, intişâr ettiği gayr-ı kābil-i inkâr bir hakīkattir. Bunun başlıca sebebini tedkīk edecek olursak, şerîat-i İslâmiyyenin insanlar arasında i'lân eylediği müsâvât-ı hakīkıyyeden başka bir şey olmadığını görürüz. Çünkü Hind ahâlîsi –mezâhib-i kadîmeleri muktezâsınca– bir takım tâifelere münkasım oluyorlar ki: Bir tâife fevkinde bulunan diğer tâifeye kadar terakkī edebilmek kābil değil. Tabaka-i süflâdan doğan kimse tabaka-i ulyâya terakkī etmek, onun nâil olduğu bir takım hukūka nâil olmak mümkün değil. Binâenaleyh bu muzır kaydlardan bunları kurtaracak yegâne çâre kabûl-i İslâmiyet'tir."

Ludwig Decantation da *Nasârâ ve İslâm* nâmındaki kitabında diyor ki: "Hind ahâlîsi aralarındaki mezheb, kavmiyet, tâifecilik yüzünden tahaddüs eden muhâlefeti kaldırıp atmadıkça müstakil bir hükûmet, bir hükûmet-i vataniyye te'sîs edemezler. Aralarında bir vahdet-i milliyye vücûda getirip müstakil bir hükûmet te'sîs etmek için de mutlaka ihtilâf ve tefrikayı, nifâk u şikākı men' eden, bunların yerine müsâvât, uhuvvet, hürriyet esâslarını –ki bunlar ancak dîn-i

İslâm'ın ortaya koyduğu kāidelerdir– vaz' eden İslâmiyet'e iyi sarılmak lâzımdır."

Bu iki hakîmin sözleri İslâmiyet'in bütün ulviyetini pek açık bir sûrette meydana koyuyor. Bil-cümle ukalâ nezdinde Müslümanlığın bir dîn-i fıtrî-i umûmî olduğu müsellemdir. Fakat bir takım bed-hâhân, hakīkate karşı göz yumanlar Müslümanlığın muhtevî bulunduğu hakāik-ı âliyeyi düşünmeksizin İslâm mâni'-i terakkīdir deyip gidiyorlar. Bu yüzden İslâmiyet pek çok zararlar gördüğü gibi hâlâ da görmektedir.

Maa hâzâ bir gün olup da İslâm'ın beşeriyete etmiş olduğu hidemât-ı ilmiyye elbette teslîm olunacak ve Müslümanlığa karşı herkesde büyük bir hiss-i minnettârî uyanacaktır. Çünkü bu din, dîn-i umûmî, dîn-i fıtrîdir. [1](فِطْرَتَ اللهِ الَّتى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْديلَ لِخَلْقِ اللهِ ذٰلِكَ الدّينُ الْقَيِّمُ)

Aksekili
Ahmed Hamdi

[83] BİR İBRET-İ MEHÎBE

–4–

–Ulemâ-yı muhtereme-i İslâm'a–

Arabistan'da dîn-i Hırıstiyânıyet'in neşrindeki müşkilât mes'elesini Hıristiyan cem'iyet-i dîniyyesi iki safhaya taksîm ediyorlar:

1- Muhammedîliğin bütün memâlik-i sâire-i İslâmiyye gibi Arabistan'da dahi "siyâsî-ruhânî" bir mezheb olması.

2- Bizzat Arabistan'ın ahvâl-i umûmiyyesine müteallik müşkilât-ı husûsiyye.

Diğer cihetten dîn-i mübîn-i İslâm a'dâsının asırlardan beri onun ulviyet-i bî-pâyânını gûyâ zu'mlarınca lekelemek için ne kadar delâil-i bâtıla ibrâz etmiş, nasıl uğraşmış oldukları ma'lûm olduğundan burada tekrarından sarf-ı nazar edersek mesela misyoner Yosab gibi bazı ileri gelenler İslâmiyet'in Hıristiyânıyet'e imkân-ı kalbinde dîn-i mübînimizin şu saydıkları ahkâm ve i'tikādına binâ-yı ümîd ediyorlar:

1- Vahdâniyet-i ilâhiyyeye îmân

2- *Zebûr*, *Tevrat* ve *İncil*'e karşı hürmet

3- Hazret-i İsa (as)'a hürmet-i azîme

4- Putperestliğe karşı derin bir buğz ve nefret

5- Müskirâtın memnûiyet-i kat'iyyesi

6- Milel-i Hıristiyâniyyenin ilim, san'at ve iktisâden bütün memâlik-i İslâmiyyede nüfûzlarının, te'sîrlerinin a'zamî sür'atle tezâyüdde bulunması

7- Bütün milel-i İslâmiyye arasında âhir zamanda nihâyet bütün İslâmların irtidâd edeceklerine dâir bir i'tikād mevcûd olması.*

Amerika misyonerlerinden Zevimer diyor ki: "Fil-hakīka şu son senelerde bu husûsâta bazı mertebe tebeddülât-ı mahsûse ârız olmuşsa da, mes'elenin hutût-ı asliyyesi bâkī kalmıştır.

Arabistan'ın muhtelif hıttalarının ne kadar muhtelif hasâis-i coğrafiyyeye mâlik bulunduğu ve bu hıttalardaki nikāt-ı müteaddidenin üssü'l-harekât olabilmek cihetince ehemmiyet-i nisbiyyeleri senelerden beri tedkīk edilmiş, ma'lûm olmuştur. Şimdi düşünelim ki: Arabistan'ın irşâdât-ı İnciliyyeye açık, misyonerlerin harekâtına müsâid olan aksâmı nereleridir?

1- Civar-ı Hicaz vilâyeti sevâhili ile Yenbû'u'l-Bahr'e kadar Tûr-ı Sînâ şibh-cezîresi.

Burada sekenenin kısm-ı a'zamı bedevî ise de Süveyş körfezi dâhilindeki Tûr karantina mevkii pek muvâfık bir misyoner merkezi olabilir.

2- İngiltere taht-ı himâyesinde ve takrîben 200.000 nüfûsu hâvî bulunan Aden ve civârı.

3- Aden'den Mükellâ ve Şihr'e kadar imtidâd eden bütün Arabistan-ı cenûbî sevâhili ile arâzî-i mütecâvire-i dâhiliyye

Bu çok zevâta yabancı, mechûl olan mıntıka dâhilinde bütün seyyâhlar, kadın ve erkek misyonerler kemâl-i emniyetle seyâhat edebilirler. Sekene-i mahalliyye ecânibe karşı mültefit, misâfirperverdirler. Buranın tabîî üssü'l-harekâtı Mükellâ olabilir.

4- Kasabât-ı sâhiliyyesi, menâtık-ı cebeliyyesi ile Umman İmâmlığı baştan başa icrâât ve tatbîkāta küşâdedir. Burada misyonerler hangi noktaya gitmişlerse me'mûlün fevkinde mazhar-ı hoş-âmedî oluyorlar.

5- Arabistan-ı Şarkī'de Re'sü'l-Hayme ile Abudabi beyninde ve Avrupalılar tarafından "Korsan Sâhili" denilen yerler ki:

Karyelerinden kısm-ı a'zamı İngiltere'nin cenâh-ı himâyesine koşmakta ve içlerinde yerli ahâlîden İngiltere acentaları bulunmaktadır.

6- Bahreyn adaları

İşte bu havâlî-i vâsia ve mühimmenin cümlesi bize en büyük müşkilâtı îrâs eden Türkiye idâresi hâricinde olup âdetâ İngiltere hükûmetinin nüfûz ve sâhibiyetinden ayrılamayacak hâle gelmiş olduğundan baştanbaşa misyoner teşebbüsâtına açıktır.

Türkiye idâresindeki Arabistan memâlikinde ise mes'ele ber-aksdir. Ancak bütün müşkilâtıyla beraber buraların dahi misyonerler için kapalı olduğunu kesip atıvermek doğru değildir.

Fil-hakīka Türkler tasavvurât-ı mahsûsamız için en büyük bir mâni' teşkîl ediyorlar. Ancak biz (yani Protestan râhibleri) bazı Avrupa memâlikinde, husûsiyle Rusya'da daha müdhiş mukāvemetlere, müşkilâta müsâdif olmadık mı?

Bugün hıristiyanlara sûret-i kat'iyyede kapalı olan Arabistan-ı Türkî'de yalnız iki nokta, Medîne-i Münevvere ve Mekke-i Mükerreme vardır. Lâkin eğer kilise kuvve-i mev-

[1] Rum, 30/30.

* Bit-tabi' bu satırlar cem'iyât-ı dîniyye-i Hıristiyâniyyenin mahsûl-i zanniyyât ve muhâkemesini iş'âr eder. A'dâmızın aleyhimizdeki isnâdâtını kalbimizde husûlü tabîî bir hiddet-i muhikka ile bir tarafa atmak devirleri, bu lüzumsuz tegāfüller artık devam etmemelidir. Bir kumandan ne kadar mâhir olsa hasmının harp planını öğrenmek ihtiyacından vâreste olamaz. Bunu kat'iyyen fikrimize yerleştirmeden bir adım ilerlemek gayr-ı mümkindir.

cûdesiyle çalışır ve bunların kapılarından elinde İnciliyle girmeye teşebbüs eylerse zannetmeyiz ki bu mevâki'de kendilerini uzun müddet müdâfaaya muktedir olabilsin!

Diğer aksâm-ı Arabistan ise hiç olmazsa bir dereceye kadar kābil-i duhûldür.

1- Bütün Hicaz sahili kābil-i faâliyyettir. Bilhassa Cidde ve Hudeyde şehirlerinde muâvenet-i tıbbiyye kisvesi altında çalışacak misyoner hey'etleri pek büyük işler görebilirler. Biraz daha gayret olunursa Tâif şehr-i latîfi, Mekke-i Mükerreme'nin bu gülistânında bir hey'et-i tıbbiyye ve irşâdiyye **[84]** merkezi vücûda getirmek mümkündür. Dofti beyanına nazaran Tâif arâzî-i mübârekeden ma'dûd değildir.

2- Yemen (Bahtiyar Arabistan) ise iklîm-i gülistân-âsâsı, kesret-i nüfûsu, şehirlerinin, karyelerinin kesreti, toprağının kuvve-i inbâtiyyesi ile başta duruyor. Şübhesiz bu güzel ve âlî dağlar müebbeden gadr, zulüm ve cehâlet altında ezilip kalmayacaktır. Sâât-ı halâs vurduğu anda her karyede bir misyoner mektebi, her şehirde birçok irşâdât-ı İnciliyye merâkizi açılacaktır. Hatta şimdi, şu haşîn Türklerin zamanında bile Yemen'de mevcûd azîmü'l-mikdâr Yahudiler arasında birçok iş görülebiliyor.

3- Merkezi Hufhûf ve Katif olan Hasâ hıtta-i sâhiliyyesi.

4- Basra ve Bağdad vilâyetleri

En sonra: Arabistan'ın havâlî-i vesîa-i dâhiliyyesi, Asir, Necran, Yemâme, Necd ve Cebelü'ş-Şemmar kısımları gelir. Acaba buraları Hıristiyan misyonerleri için müsâid, açık mıdır? Yahud buraları bizden (hıristiyanlardan) setr eden kapılar açılamaz mı? Bu saydığımız mevâkiin kısm-ı a'zamı Türkiye idâresinden müstakil ve İbnü'r-Reşîd'in halefi olan Abdülaziz'in taht-ı hükûmetindedir. Seyyâhîn için Palgrav'ın zamanından beri havâlî-i dâhiliyye kābil-i nüfûz olduğunu arz eylemiştir. Diyebiliriz ki: Lisân-ı mahallîye tamâmiyle âşinâ ve sâhib-i tedbîr ve cesâret olan bir hey'et-i tıbbiyye Necd kıt'asının merkezinde, hatta Riyad kasabasında pek harâretli bir hoş-âmedî görür.

Arabistan iklîminin yek-nazarda misyonerlik teşebbüsâtı için en büyük mevâni'den olduğu zannedilir ise de Yemen'de olduğu gibi Umman havâlî-i cebeliyyesinde, dâhilî Necd yaylasında iklîm sıhhata nâfi ve latîfdir.

Arabistan'da taassub-ı dînî, baştanbaşa İslâm olan diğer memâlikte görülenden daha fazla değildir. Arabların taassubları pek ziyâde mübâlağa ediliyor. Asabiyet ve sâfiyetin gāyesi iddiâsında bulunan Vehhâbîler arasında bile Arabca *İncil*'i okumak ve vaaz eylemek mümkündür. On sene zarfında Arabistan'da misyonerlerin hayatına kasd gibi teşebbüsâta tesâdüf edilmemiştir. Arablar ecânibin elbisesine, lisânına karşı öyle kaba ve mesela Çin'de görüldüğü gibi körcesine bir adâvet beslemezler; hatta ecânibin taâmını dahi temiz addedip birkaç lokma alırlar. Lakin Hıristiyan dininin bazı safahâtına karşı müstesnâ bir nefret ve mukāvemetleri vardır. Mesela; umûmî bir Arab kahvehânesinde "Allah'ın oğlu", "Hazret-i İsa'nın ölümü" ve "ekānîm-i selâse" … ilh. Gibi ta'bîrâtı îzâhât-ı münâsibe-i mütekaddime vermeksizin sarf eylemek hem münâsib değildir, hem de muvâfık-ı tedbîr…

Arabistan ahâlîsi misyonerlik nokta-i nazarından okumak bilen ve okumak bilmeyen kısımlarına taksîm edersek ahâlinin kısm-ı a'zamı okumak bilmeyen sınıfına dâhildir ve bütün kabâil-i bedeviyye bu sınıftandır. Şayed nüfûs-ı umûmiyyeyi takrîben sekiz milyon farz edersek yarım milyonunun okuyabileceği tahmîn edilemez.

Kabâil-i bedeviyyeye hulûl etmek en mühim ve müfîd bir mes'eledir. Şimdiye kadar bu husûsta muvaffakiyetle çalışan zevâttan birisi Arabistan-ı Şimâlî'de çalışmış olan Van Tassel'dir. Akvâm-ı bedeviyyenin şehirlerde ve civârındaki zurrâ' Arablara nazaran dince pek ziyâde mübâlâtsız olduğu anlaşılmıştır. Bu iş ile uğraşan birisi diyor ki: Bedevilerin muhâfaza-i İslâmiyet etmeleri ancak inanacak daha iyi bir şey bilmediklerindendir. Bunlar kasabalar civârında bulundukları zaman İslâmiyet'in bazı merâsim-i zâhiriyyesine şöylece tebaiyyet ederlerse de tekrar bâdiyelere açılınca her türlü tekellüfât-ı dîniyyeyi bir tarafa atarlar. Arabistan şibh cezîresi nüfûsunun dörtte birini teşkîl eden kabâil-i bedeviyye içinde yapılacak misyonerlik vazîfesi James Kilmor'un Moğol kabâili arasındaki vezâifine müşâbih olacaktır."

Misyonerlerin on beş sene evveline kadar temâs ettikleri Arabistan nüfûsu:

Aden ve sâire	100.000
Bahreyn adaları	060.000
Maskat	020.000
Basra ve Bağdad	520.000

Misyonerler tarafından Arabistan şibh cezîresinde ziyâret edilen mevâkiin mesâhası:

Aden ve civârı	8.000 mil-i İngiliz murabba'ı
Bahreyn adaları	400 mil-i İngiliz murabba'ı
Maskat	600 mil-i İngiliz murabba'ı
Basra ve Bağdad	71.000 mil-i İngiliz murabba'ı

(Arabistan şibh cezîresinin mesâha-i sathiyye-i umûmiyyesi 1.000.000 mil-i İngilizîdir.)

Mekādîr-i sâlifeyi nazar-ı dikkate alan misyonerler Arabistan için henüz hiçbir şey yapılamadığından acı acı şikâyet ediyor, bütün gayret ve servetleri ile âlem-i Hıristiyâniyeti işbaşına da'vet eyliyorlar.

Arabistan'ın en muntazam misyoner teşkîlâtına mâlik olan hıtta-i Basra ve Bağdad havâlîsi, Dicle ve Fırat nehirleri sevâhilidir. Buralarda te'sîs olunmuş müteaddid merkezlerden muntazam fâsılalarla gerek ecnebi misyonerler ve gerek yerli muâvinler ile *İncil* müvezzi'leri etrafda şehirler, karyelere giderler, îfâ-yı vazîfe ederler.

"Maamâfîh: Hudeyde, Cidde, Taiz, Zebid, Menâha, Dâmâr, İbb, San'a şehirlerinde gāyet kuvvetli merkezlerin teşkîline el-ân lüzûm-ı kat'î vardır. Bundan başka Ayn hıttasındaki kırk pâre kasaba ve karye de nazar-ı dikkate alınmaktadır. Hadramut'taki Mükellâ, Şihr, Şibâm ile Umman'daki **[85]** Rustak, Samail, Sahar, Sur, Abudabi, Debay, Şarka ve sâir mühim şehirlerde dahi tedâbîr-i lâzıme ittihâz olunuyor. Hıristiyan kadınlarının Arabistan misyonerliğinde pek çok işe yaradığını tecrübe ediyoruz. Bu fedakâr ve

müşfik mahlûklar şâyân-ı hayret sûrette bir metânetle zavallı yerlilere yardım etmekte ve erkeklerin mesâîsini teshîl eylemektedir…" –mâba'di var–

Göztepe **Ali Rıza**

SİYÂSİYÂT

İngiltere ve Biz

İngiltere mahâfil-i siyâsiyye ve efkâr-ı umûmiyyesinde bir müddetten beri bize doğru bir cereyân husûle gelmekte idi. Şu cereyânın Girit mes'elesi münâsebeti ile şekil ve mâhiyeti bir dereceye kadar taayyün etti. İngiltere hükûmeti bu mes'elede Osmanlı menâfi'-i zâtiyyesine, göze çarpacak kadar müsâid bir meslek ta'kîbini iltizâm etmiştir.

Fil-hakîka iyi düşünülürse İngiltere'yi Osmanlılıktan ayıracak, aralarına soğukluk îkâ' edecek ve te'lîfi gayr-ı kâbil olabilecek ihtilâf-ı menâfi' mefkûddur. Zaten şu iki memleket son zamana kadar pek güzel anlaşıyorlardı. Aralarında menâfi'-i zâtiyye nokta-i nazarından ihtilâf mevcûd ise de yek-diğerine karşı hiss-i emniyyet ve samîmiyyetle mütehassis olduklarından şu ihtilâfı muvaffakiyetle ber-taraf ediyorlardı: Şöyle ki şu son otuz beş seneye varıncaya kadar Devlet-i Osmâniyye ile İngiltere hükûmeti arasındaki alâka-i târîhiyye meveddet ve ittifâka müstenid bir silsile-i an'anâttan ibârettir.

Fakat Abdülhamid zamanında hükûmet-i müşârun-ileyhâ ile Osmanlı Devleti arasına bir soğukluk ilkā edildi. Abdülhamid'in hal'ine kadar bile şu soğukluk ta'mîr edilemedi. Şu vak'a-i târîhiyyenin mes'ûliyeti kime âid olduğu mes'elesini şimdi araştırmayacağız. Yalnız şurasını söyleyelim ki bu mes'ele hakkında Abdülhamid mu'âhaze edilebilirse de İngiltere ricâl-i devletinin, bilhassa Gladstone'in Panislavizm cereyânına kapılarak memleketimiz hakkında almış oldukları vaz'iyyete de bir hisse-i mes'ûliyet isâbet ediyor.

İlân-ı Meşrûtiyet'ten sonra İngiltere ile eski an'anât ve i'tiyâdât-ı kadîmemizin iâde edileceği bir müddet ümîd edildi. Yeni Osmanlı hükûmeti İngiltere hakkında yapılması mümkün olan bütün cemîle ve âsâr-ı meveddetin ibrâzında kusûr etmedi. İngiltere efkâr-ı umûmiyyesi de bizi aynı şiddetle alkışladı. Fakat maatteessüf araya sokulmuş olan soğukluk bununla da ta'mîr edilemedi.

İngiltere ricâl-i hükûmetinde hakkımızda temerküz etmiş olan adem-i i'timâd ve i'tibâr devam ediyordu. Yeni Osmanlılığın bütün te'mînâtı, bütün hulûs-ı niyyeti bu adem-i i'tibâr ve i'timâdın ref'ine muvaffak olamadı.

İngilizler bizi eskisi gibi ittihâd-ı İslâm hareketinin mebde' ve menbaı addederek bize karşı vaz'iyyet-i iğbirârânelerinde devam ettiler. Zannettiler ki yeni Türkiye bir taraftan asker ve donanmasını tanzîm ve tertîb ederek diğer taraftan da akvâm ve milel-i İslâmiyye miyânında harekât-ı cedîdeyi teşvîk ve tergîb etmekle şarkta müstemlekât-ı azîmeye, milyonlarca İslâm tebaasına mâlik olan hükûmât ve ez-cümle İngiltere hükûmetine karşı azîm müşkilât ve tehlikelerin îkāına sebeb olacaktır.

Şu zanniyyât sırf İngiltere ricâl-i devletinin muhayyile ve evhâmında tevellüd etmiştir. Fil-vâki' birçok mesâil-i dâhiliyye ile yalnız kendi hayat ve mevcûdiyetini te'mîn, yeni vaz' edilmiş olan usûl-i idârenin takviyesi ile meşgûl bulunan yeni Osmanlı hükûmetinin bu gibi cihângîrlik, bütün akvâm-ı İslâmiyyeyi siyaseten birleştirerek büyük bir devlet te'sîsi gibi evhâm ile uğraşamayacağı bedîhîdir. Fakat İngilizler bu yolda yeni Türkiye tarafından serd edilen bütün te'mînâta bir türlü inanamadılar, İngilizler bizden öyle te'mînât taleb ettiler ki hükümetimiz tarafından kat'iyyen kabûl edilmesi imkânı yoktu. Bize ordu ve donanma tertîb ve tanzîminden vazgeçilmesi teklîf ediliyordu. Böyle bir teklîfi kabûl etmek yeni Türkiye için intihâr etmek veyahud kendisini başka bir hükûmetin taht-ı himâyet ve sıyânetine teslîm etmek demekti. Halbuki Osmanlılar inkılâbı, ihtilâli, bu kadar fedâkârlığı bunun için yapmamıştı. Binâenaleyh bu gibi mâ-lâ-yutâk tekâlîfin velev İngiltere'nin veyahud diğer bir devletin iğbirârı bahâsına olsun kabûlünde hükûmet ma'zûrdu.

İşte bundan dolayı İngiltere ile Osmanlılar arasına sokulmuş bulunan iğbirâr bir zaman devam etti. Fakat şu iğbirârın bir gün gelip de zâil olacağına tâ evvelden emîn idik. Zîrâ insanları en ziyâde yaklaştıran, en güzel anlaştıran tevâfuk-ı menâfi'dir. İngiltere birçok mesâil-i mühimme, birçok menâfi'-i hayâtiyyesi ile bize bağlıdır. Biz de İngiltere'ye karşı aynı vaz'iyetteyiz. İngiltere ricâl-i devleti bir zamanlar yanlış bir fikre zâhib oldular. Yeni Türkiye ile eski Türkiye arasındaki fark-ı azîmi kestiremediler. Zannettiler ki iğbirâr, soğukluk, adem-i i'tinâ ve hatta tazyîkātla bize boyun eğdireceklerdir. Fakat bunu yapamayacağına kanâat-i kâmile hâsıl ettikleri gün bize karşı almış oldukları vaz'iyetten vazgeçmeye mecbûr oldular. Artık bize yukarıdan aşağıya doğru bakmak, bizi idâresi altına almak fikri beslemek değil, bizimle hemayâr ve hem-seviye olarak muâmele etmek lüzûmunu hissetti. Şu lüzûmu İngilizlere ilkā ettiren en ziyâde tarafımızdan ibrâz edilmiş olan sebât ve metânet oldu. İngilizler bizimle başka sûret ve şekilde anlaşamayacaklarını duydukları gün meslek-i siyâsetlerini değiştirdiler.

[86] Bugün İngilizler yeniden eski an'anât-ı târîhiyyelerine avdet etmek âsârını gösteriyorlar. Girit mes'elesi hakkında almış oldukları vaz'iyyet tamâmiyle bunu andırıyor. Hükûmât-ı muazzama-i hâmiyenin tesâmüh ve tegāfülü Girit mecnûnlarını son derece şımartmıştı: Bunlar Osmanlı-İtalyan muhârebesinden istifâde etmek hülyâlarına kapıldılar. Yunanistan'a cezîrenin ilhâkını bir emr-i vâki' şekline sokmak niyeti ile Girit hükûmet-i İhtilâliyyesi teblîgāt ve evâmir-i resmiyyeyi Meclis-i Millî'nin ictimâ'larını Yunanistan kralı nâmına yapmak gibi harekât-ı mecnûnânede bulundular. Bunlara zamîme olarak bir de Yunanistan Meclis-i Meb'ûsân'ına Girit tarafından meb'ûslar göndermek istediler. Hükûmet-i Osmâniyye bit-tabi' bunların kâffesini

hükûmât-ı hâmiyye nezdinde protesto etti ve Giritlilerin şu gibi harekâtından neş'et etmesi muhtemel olan tehlikelere nazar-ı dikkatlerini celb etti. Fil-hakîka Osmanlı hükûmeti Yunanistan hükûmetinin bu gibi harekât-ı mecnûnâneye mümâşât etmesine sabır ve tahammül edemezdi ve Girit meb'ûslarının Atina'ya vusûlü ile beraber Osmanlı ordusunun da hudûd-ı Yunaniyyeyi geçeceği bedîhî idi. Hükûmât-ı hâmiyye miyânında İngiltere Osmanlı hükûmeti tarafından serd edilen şu mülâhazâtın muhik olduğunu cümleden evvel tasdîk etti. Müşârun-ileyhin teklîfi üzerine hükûmât-ı sâire de müttehiden Girit hükûmet-i ihtilâliyyesine yapmakta olduğu ef'âl-i nâ-lâyıkaya tahammül edemeyeceklerini, Osmanlı hâkimiyetinin haleldâr edileceğine meydan vermeyeceklerini ve şayed bu gibi ef'âl ve harekâtta devam ederse cezîreye asker çıkararak yeniden işgāl edeceklerini beyân ettiler!

Trablusgarb mes'elesine gelince yine İngiltere'nin bize karşı müsâid bir vaz'iyet almak üzere olduğu hissediliyor. İngiltere'de efkâr-ı umûmiyyenin İtalya aleyhine çevrildiği, Rusya tahşîdâtının Londra'da pek şiddetli i'tirâzlara ve hoşnutsuzluklara ma'rûz kalmış olduğu, İngiltere hükûmeti ile Osmanlı hükûmeti arasında Bağdad Demiryolu, Kuveyt ve diğer mesâil hakkında yeniden müzâkereye şürû' edilmesi iki hükûmet miyânında takarrub husûle gelmiş olduğunu anlattırıyor. İngiltere Hâriciye nâzırının son nutkundaki îmâları da bunu irâe ediyor. Hulâsa İngiltere hükûmeti sû'-i zanlardan tecerrüd ederek yeni Türkiye'nin hiçbir âmâl-i husûsiyye ve cenk-cûyâne beslemediğine emniyet hâsıl ettiğinden bugün meslek-i siyâsîsini bizim hakkımızda tebdîl etmektedir.

Bit-tabi' bundan hoşlanmayacak, izhâr-ı memnûniyyet etmeyecek bir Osmanlı bulunamaz. Yüz yirmi milyon tebaa-i İslâmiyyeyi hâvî İngiltere, İslâmiyet'i kendisi ile bizim aramızda bir hâil, bir perde, bir sebeb-i kin ve adâvet diye telakkī değil, bilakis bir vâsıta-i takarrub, bir âmil-i te'lîf diye kabûl etmelidir. İşte o zaman iki hükûmet arasında hakīkī ve samîmî bir anlaşma kābil olur, bu ise her iki devletin menâfiine aynı derecede lâzımdır.

Ahmed Agayef

MEKÂTÎB

Fâzıl-ı muhterem M. Şemseddin Beyefendi'den aldığımız husûsî mektuptur ki pek musîb mütâlaaları ihtivâ ettiği için dercini münasib gördük:

Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesine

12 Mart 328, Midilli

Efendim!

Vatanımızda fecr-i hürriyyetin infilâkını müteâkib meşiyyet-i ilâhîde hidâyetleri mukarrer olan erbâb-ı îmânı gâye-i sa'âdete îsâl edebilmek arzû-yı samimîsi ile te'sîsine muvaffak olduğunuz *Sırâtımüstakīm* vazîfe-i tenvîriyyesini bi-hakkın ifa edebilmiş ve erbâb-ı tevhidi mü'essislerine karşı ebediyyen minnetdâr bırakmıştı. Emr-i ilâhîye ittibâ'la sırâtımüstakīmi ta'kīb edenlere sebîlürreşâd ihdâ olunacağına şübhe yoktu. Son teşebbüsünüz bu hakīkati tecellî ettirdi. Samîm-i kalbimden sizi takdîr ve tebrik eder ve muvaffakiyetinizi eltâf-ı Sübhâniyyeden temenni eylerim. Birinci nüshada derc edilmiş olan programı dikkatle okudum. *Sebîlürreşâd*'ın göreceği ve görmesi îcâb edeceği vezâif-i âliyyeye dair ayrı ayrı kısımlar açılması, sütûnlar tahsîs edilmesi tekâmüle doğru atılmış esâslı hatvelerdir. Program ihtiyâc-ı hâzıra elverişlidir. Bit-tabi' lüzûma göre tedrîcen tevsî' edilebilir. Âlem-i İslâm'ın kat'î ve esâslı bir intibâh-ı fikrîye muhtâc olduğunda şübhe edilemez. Ötede beride görülen nahda-i fikriyyeye lâzım gelen faâliyet ve istikāmet-i muayyeneyi vermek cerâid-i İslâmiyyeye âid bir vazîfedir. Merkez-i Hilâfet'te intişâr eden *Sebîlürreşâd*, bu gibi cerîdelere bedreka-i hüdâ olmalıdır. İşte o zaman [1](اتَّبِعُونِ اَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ) fermân-ı celîli bütün ma'nâsıyla tecellî eder.

Furkān-ı Mübîn'in ulûm ve fünûnun hâl-i hâzırına nazaran bir tefsîre muhtâc olduğunu i'tirâf etmeyecek bir mütefekkir yoktur zannederim. Ehâdîs-i sahîhanın efkâr-ı enâmda toplanan şübühâtı tamâmiyle izâle edecek sûrette teşrîhine de ihtiyâc-ı kat'î vardır. *Sebîlürreşâd*'ın bu iki mühim vazîfeyi bi-hakkın îfâ edeceği şüphesizdir. Fikrimce *Sebîlürreşâd* neşriyâtında iki gāye ta'kīb etmelidir: Birisi milletin mütefennin geçinen gençlerinde dine karşı uyanan lâ-kaydî ve şübühâtı esâsından izâle ederek yerine metîn ve rüsûhlu bir akīde ikāme etmek ve diğeri de kitle-i müslimîn ile fünûn ve felsefeden bî-haber hey'et-i ilmiyyenin tenvîr-i efkârına çalışmak, seviye-i ictimâîlerini yükseltmek, ahlâk-ı fâzıla ile ittisâflarını te'mîn etmek, cehl ile tev'em olan mutaassıbı kökünden söküp atarak yerine cürsûme-i irfân ve fazîleti zer' eylemek…. Neşr edilen program arz edilen şu gāye için çalışılacağını gösteriyor.

İctimâiyât ve ahlâkiyâta âid sütûnlar millet-i İslâmiyyenin hayât-ı **[87]** müstakbelesi için nâzım vazîfesini görecektir. Son zamanlarda Avrupa'da taammüm eden sosyalizm, endividüalizm gibi mesâlikle, adl ü hayâ üzerine müesses olan ahlâkın köhneliğinden, bugünkü insanların ihtiyâcıyla mütenâsib olmadığından bahisle yerine ikāme edilmek istenilen menfaat prensiplerine müstenid ahlâkın –Avrupa'da her ne görür ve işitirlerse bir hiss-i takdîrle bilâ-muhâkeme istikbâl eden– zübbeler tarafından bizde de neşrine çalışılmakta olduğundan ahlâk-ı fâzılamızı, hayât-ı ictimâî ve dînîmizi muhâfaza ve tenmiye edecek ciddî mübâhase, esâslı muhâkemelere lüzûm-ı kat'î vardır. İctimâiyyât ve ahlâkiyyâta âid sütûnlarda milletin hayât-ı âtiyyesini kurtaracak, umûmu istîlâ eden kâbûs-ı atâleti ref' ve mevcûdiyetimizi kemiren emrâz-ı ma'neviyyeyi tedâvî edecek esâsları okuyacağımız şüphesizdir.

En büyük ihtiyâclarımızdan olan ta'lîm ve terbiye bahsinin de unutulmaması şâyân-ı mahmidettir. Âlem-i İslâm'ın bugünkü sefâleti ta'lîm ve terbiye husûsunda ve şimdiye kadar ta'kīb edilen usûllerin daha doğrusu usûlsüzlüklerin

[1] Mü'min, 40/38.

seyyiesidir. Ana kucağından başlayarak mektep ve medreselerde ve bilâhare muhît-i ictimâîde evlâd-ı vatana verilen ta'lîm ve terbiyede ma'lûmdur ki hiçbir gāye gözetilmemekte, muayyen bir usûle tevfîk-i hareket edilmemektedir. Bu gibi bir terbiyenin netîcesi ise gördüğümüz fecî' manzaraları tevlîd eylemektedir. *Terbiye* mecmûasında neşr edilmekte olan makālelerde teşrîhine çalıştığım gibi ta'lîm ve terbiyede bir mefkûre ta'kīb edilmez, Hazret-i Haydar'ın tavsiye-i âliyyesinden istifâde çâresi aranılmazsa çekilen emekler pek beyhûde gider ve metîn seciyeye mâlik gençler yetiştirmek imkân hâricine çıkar. *Sebîlürreşâd*'ın bu husûsta da vazîfe-i tenvîriyyeyi îfâ etmesine iştiyâkla intizâr ederiz.

Felsefe mebâhisine husûsî sahîfeler ayrılması bu bâbdaki ihtiyâcı tatmîn edebilir. Ma'lûm-ı âlîleridir ki şarkta ve bilhassa bizde İbn-i Kemal'den sonra –Gelenbevî merhûm gibi birkaç zât istisnâ edilirse– fen ve hikmet-i 'âliyye ile tevaggul eden zevât hemen yok gibidir. Kadı Mîr'in Aristo felsefesinden müstahrec köhne nazariyâtını bile okumak şimdiye kadar büyük bir kabâhat addedilmiş, felsefe ile uğraşanların i'tikādında şüpheye düşülmek i'tiyâd hükmüne girmiş olduğundan muhâkemât-ı akliyye ve fenniyyeye karşı sınıf-ı ulemâ büsbütün silahsız kalmışlardır. Fünûn-ı riyâziyye ve ulûm-ı tabîiyyeye vukūf peydâ edilmeden felsefenin mebâhis-i 'âliyyesi anlaşılamayacağından İbni Rüşd, İbni Sina, Şehabüddîn-i Maktûl… gibi zevâtın eserleri de –anlayan kimse kalmadığı için– eyâdî-i rağbetten düşmüş, kütübhâne köşelerinde çürümeye mahkûm bırakılmışlardır. Bugün âlem-i İslâm yalnız bunların ihyâsıyla da iktifâ edemez. Felsefe ve fen son zamanlarda büsbütün başka istikāmetler almıştır. Dîn-i mübîni müdhiş hücûmlardan kurtarmak, kurtarabilmek için sunûf-ı ilmiyyeyi, erbâb-ı tevhîdi bu yeni fikirlerden haberdâr etmek, bunların zâhiren rengîn fakat hakīkatte çürük ve müteaffin olanlarının üzerlerindeki cilâyı muğfili kazımak, esâslı ve kat'î bulunanlarıyla İslâmiyet arasında bir tezâd bulunmadığını, bulunamayacağını meydana çıkarmak îcâb eder. Târîh-i felsefeyi, felsefenin sûret-i terakkī ve tekâmülünü, mesâlik-i muhtelifeyi ve bilhassa son zamanlarda pek ziyâde taammüm eden ateizm, pozitivizm, materyalizm ve determinizm…. meslek-i felsefîlerini tedkīk ve bunların çürük noktalarını meydana çıkarmak ve bu sûretle dinsizliğe olan temâyülâta karşı fennî ve felsefî mânialar, sedler hazırlamak bu kısmın dâire-i şümûlüne girmelidir. *Sebîlürreşâd*'ın diğer kısımlarda ta'kībini vaad ettiği usûl-i tenvîrîyi de bi-hakkın îfâ edeceği muhakkak olduğundan bütün mevcûdiyetimle muvaffakiyetini temennî eylerim.

Sizce münâsib görülüp görülemeyeceğini bilmemekle beraber bendeniz "Sebîlürreşâd Kütübhânesi" nâmı altında bir silsile-i âsâr neşrini de pek fâideli ve ta'kīb edilen gāyeye kolayca vusûl için pek emniyet-bahş görüyorum. Bu kitaplar açık ve sâde bir ifâde ile bilhassa ilm-i kelâm (fünûn ve felsefe-i hâzıraya göre), hikmet-i 'âliyye-i İslâmiyye, târîh-i felsefe, felsefe-i 'âliyye, ilm-i hey'et (riyâzî ve mihanikî kısımları çıkarılmak üzere), hikmet-i tabîiyye-i tecrübiyye (lüzûmsuz olan tafsîlatından ve riyâziyyât kısmından tecrîd edilmek şartıyla) ilm-i vezâifü'l-a'zâ, ilm-i teşrîh, ilm-i hayât, ilm-i ahvâl-i rûh, ilm-i ahlâk, ilm-i terbiye, ilm-i ictimâî, ilm-i hayvânât ve nebâtât (tasnîf ve fasîlelerle tafsîlatına lüzûm yok) ilm-i tabakātü'l-arz, ilm-i müstehâsât, târîh-i edyân… fenlerine âid olmalı ve tarz-ı tahrîrleriyle tatbîk edilmiş olan metodları kendilerine mahsûs bulunmalıdır. Bir hâlde ki bu kitaplar medreselerde okunabilsin. Ve bunları okuyan talebe-i ulûm veya efrâd-ı İslâmiyyeden bir zât her hangi bir mütefennin veya dinsizle mübâhasâta girişirse akīdesi sarsılmaksızın işin içinden çıkabilsin ve hasmını kendi delîli ile ilzâma muvaffak olsun. Âsar-ı mezkûre mümkün mertebe umûmun anlayabileceği bir tarzda yazılmalıdır ki her müslim istifâde edebilsin. Bu yolda neşr edilecek silsile-i âsâr gerek medâris-i ilmiyye talebesi ve gerek mektep şâkirdânı için pek çok fâide te'mîn edebilir. Talebe-i ulûmu fennî ve felsefî esaslarla techîz eder. Mektep talebesine de fen ve felsefe-i müsbete ile İslâmiyet-i hakīkiyye arasında bir tezâd, bir tebâyün olmadığına dair kanâat verir. Efrâd-ı İslâmiyyeyi kâbûs-ı cehele ve taassubdan, atâlet-i mutlakadan ve temâyülât-ı muzırradan tahlîs ederek [1](وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى) hükm-i celîli mûcebince fezâil-i ahlâkıyye ile mücehhez oldukları hâlde bir hayât-ı faâliyyete sevk eder ve mesâîlerinden bol bol istifâde etmelerini taht-ı te'mîne alır. Yetiştirecekleri çocukların metîn ve asîl bir terbiye alarak tekemmül etmelerine sebeb olur.

Milleti tahlîs ve tenvîr ile mükellef olan hey'et-i ilmiyyenin hâli, **[88]** medâris-i İslâmiyyenin akīm gāyelere doğru yuvarlanması, yirminci asırda hâlâ Isâm'ın, Abdülgafur'un vehmiyyâtıyla iştigāl edilmesi pek yazık ve acıklı değil midir?!..

Avrupa'da bulunduğum esnâda kendi derslerimden vakit buldukça üniversitenin ilâhiyât (teoloji) şu'besinin derslerine de devam ederek yetiştirilen ilm-i dîn erbâbının –esas çürük olmakla beraber– fennî ve felsefî esaslarla ne kadar metîn bir sûrette techîz edilmekte olduklarını gıptalarla görmüştüm. İslâmiyet gibi âlî ve fen ve hikmet, akıl ve muhâkeme üzerine müesses bir dîne mazhar olduğumuz hâlde kitle-i İslâmiyyenin ve o kitleyi sevk ve tenvîr ile mükellef hey'et-i ilmiyyenin hâlini düşündükçe, millet-i İslâmiyyeyi ezen kâbûs-ı atâlet esbâbının hâlâ izâle edilemediğini gördükçe yeise düşmemek, yürek parçalanmamak kābil değil.

Millet-i İslâmiyyeyi şu girdâb-ı müdhişten kurtaracak şey ta'mîm-i maârif-i müsbetedir. Bu da *Sebîlürreşâd* gibi cerâid-i İslâmiyyenin neşriyâtı ve o yolda yazılacak eserlerin ta'mîmi sâyesinde müyesser olur. Bu husûsta ettiğiniz mücâhede, gösterdiğiniz fedakârlık her türlü takdîrin fevkindedir. Me'mûriyet-i âcizânem Dersaâdet'te olsaydı farîza-i asliyyeden bildiğim bu gāyeye –hasbeten li'llah– bütün mevcûdiyetimle çalışmaya ve vüs' u iktidârım derecesinde mesâî-i mübeccelenize iştirâk etmeye gayretle iftihâr ederdim… Millet-i İslâmiyyenin saâdet-i âtiyyesi için ümîd-bahş gördüğüm mesâî-i âlîlerine yakından ve istediğim gibi hizmet edemediğimden vicdânen müteessir ve müteessifim.

İslâmda fen ve felsefe ünvânı altında yazdığım şeyler de

[1] Necm, 53/39.

–ki asıl felsefe ve piskoloji mebâhisiyle ta'kīb edileceklerdir– maatteessüf arzu ettiğim gibi olamıyor. Çünkü bu husûsta muntazam vesâik bulunmadığından pek çok tetebbuât icrâsına, birçok kütübhâneler dolaşılmasına ihtiyâc var. Halbuki Midilli'de tek bir kütübhâne bile yoktur. Kendimde bulunan kitaplar ise mahdûd. Bit-tabi' noksanlarını ma'zûr görürsünüz.

Midilli İ'dâdîsi Müdürü
M. Şemseddin

Sebîlürreşâd – Hakkımızda ibzâl olunan iltifâtlara arz-ı teşekkür eyleriz. O kadar vesâitsizliğe rağmen, "İslâmda fen ve felsefe" makālelerinin fevkalâde nefîs ve kıymetli olduğu bütün kāri'lerimizce müsellemdir.

"Sebîlürreşâd Kütübhânesi" nâmı altında müfîd ve ciddî bir silsile-i neşriyât ta'kīb etmek bizce de mutasavverdir. Ancak şu sıralarda bu kabîl âsârın tâlibi, müşterisi az olduğu cihetle cesâret edemiyoruz. Satılmayacak bir yığın âsâr neşrinden mütevellid zararı telâfiye de sermâyemiz müsâid değil. İnşâallâh halkımızda ciddî, nâfi' âsâr okumak hevesi uyanır da biz de elimizden gelen hizmeti îfâya çalışırız.

DERSAÂDET'TE *SEBÎLÜRREŞÂD* CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ'NE

Muhterem efendim,

Bu defa gelen *Tanin* gazetesinde *Sırâtımüstakīm* cerîde-i ferîdesinin *Sebîlürreşâd*'a tahvîl edildiğini okuduk. Umûm mü'minînin bâis-i fevz ü felâhı olan *Sebîlürreşâd*'ın neşrinden nâşî ziyâdesiyle memnûn olduk. Memâlik-i Osmâniyye'nin en hücrâ köşesinde hudûd civârında bulunan biz fakīrler muvaffakiyetinize duâhân olmaktayız. Sizler gibi fî sebîlillâh çalışanları dâreynde Cenâb-ı Hakk'ın mes'ûd eyleyeceğine hiç şübhe etmemekteyiz. Ahâlî-i İslâmiyye pek ziyâde intibâha muhtâcdır. Katolik papaslarının Tuz ve havâlîsinde faâliyetlerini görüp de mütehayyir olmamak kābil değildir. Lâkin aynı zamanda ağlamamak da kābil değildir. Bilâ-mübâlağa arz ediyorum ki her iki sâatlik bir mevki'de binlerce liralara mâl olmuş pek âlî binâlar göze çarpmaktadır. İşte bunlar kiliselerdir. Tekmîl Malisörlerin servetleri bir yere cem' olunsa dört kilise inşâ etmeleri mümkün değil iken bu binâlar nasıl yapılıyor? İşte şâyân-ı dikkat noktalar burasıdır. Bugün Hıristiyan Malisörleri yalnız Katolik papaslarını tanırlar. Lâ-teşbîh onlara Cenâb-ı Hak gibi itâat ederler. Avusturya sarf ettiği milyonların işte şimdi semeresini görmektedir. Buna mukābil bizim köylü İslâm Malisörlerin hâli cidden şâyân-ı teessüftür. Köylerde münâsib bir câmi'-i şerîf yoktur, hoca yoktur, bu sebepten vaktiyle müslüman olanların ekserîsi şimdi tanassur etmiştir. İsmi Mehmed, lâkin hânesinin bir köşesinde Hazret-i İsa'nın ve Meryem'in resimleri yanında küçük bir kandil. Bunların yegâne esbâbı kat'iyyen buralarda ahâlîyi irşâd edecek hocaların dolaşmamasından ileri gelmiştir. Geçen îd-i adhâda tamâm hudûd üzerine Denboşe nâmındaki İslâm köyünün ileri gelenlerinden birkaç kişi doğruca askerî kumandanına mürâcaatla bayram namazını kıldırmak için askerlerin içinde bulunması me'mûl olan bir hocanın kendilerine terfîkan köye i'zâmını istirhâm eylediler. İstirhâmları tervîc olunarak hemen iki nefer verildi. Memnûniyetlerinden kumandanın ellerini öpdüler. Artık tasavvur edelim, bîçâre İslâmlar bayram namazını kıldıracak hoca bulmaktan âciz, netîcesi ne olacak? Maâzallâh ileride bunlar da tanassur edecekler. Bunlar devr-i istibdâdda hükûmetin gösterdiği lâ-kaydlıktan başka bir şey değildir. Hâl-i hâzırda dahi bu gibi husûsâta matlûb vechile ehemmiyet verilmiyor.

Ez-cümle iki yüz kuruşluk mektep muallimi gönderiliyor. İki yüz kuruşa yalnız iâşe olunması bile gayr-ı kābil iken tabîî cüz'î olan maâşa tama'an gelen hocadan da o nisbette istifâde olunur. İnşâallâh himmetinizle ehl-i İslâm kendisini anlayacak, kendilerinin mevcûdiyetlerini takdîr edecekler. Tekrar arz ediyorum, Cenâb-ı Hak muîniniz **[89]** olsun. Âtîdeki beş adrese *Sebîlürreşâd* senelik abone kayd ederek müterâkim nüshaların irsâline inâyet buyurulmasını, elimizden geldiği mertebe abone kayd ettirmeye çalışacağımızı arz eyleyerek takdîm-i ihtirâmât eyleriz, efendim.

1 Mart 327, İşkodra-Tuz

Muhammed Hilmi, Mustafa Şevki,
Selim Sâmi, Mustafa, Hâfız İbrahim

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

Bulgaristan

Vidin'de Müslüman Mektepleri

Nefs-i Vidin'de zükûr ve inâsa mahsûs olmak üzere dört sınıflı bir rüşdî ile dört sınıflı bir ibtidâî mevcûddur. Rüşdînin mevcûdu zükûr ve inâs olmak üzere 82 olup 34'ü inâs, bâkīsi zükûrdur.

Mekteb-i ibtidâîde zükûr ve inâs olmak üzere mecmû'-ı şâkirdân 140'dır ki mekâtib-i İslâmiyye mevcûdu 222 adede bâliğ olmaktadır.

Mekâtib-i İslâmiyye bir müdürün taht-ı idâresinde bulunup rüşdî ve ibtidâîde sekiz muallim bir de müfettiş muallimesi mevcûddur. Me'mûrîn ve mu'allimîn maâşâtı kâmilen Encümen-i Maârif-i İslâmiyye kasasından te'diye olunmaktadır.

Hey'et-i ta'lîmiyyeden ikisi âlî, biri idâdîden me'zûndurlar. Bâkīleri mekâtib-i rüşdiyyede me'zûn olup müddet-i medîde muallimlikte bulunmuşlardır.

Mekâtib-i İslâmiyye vâridât ve masârıfâtı yirmi bin franga bâliğ olmaktadır.

Evliyâ-yı etfâl umûmiyet üzere rencberdir. Ancak yüzde on ilâ on beşi tüccar, esnâf ve me'mûrini teşkîl etmektedir.

Kızanlık – Nefs-i kasabada üç sınıflı zükûra mahsûs olmak üzere bir rüşdî, zükûr ve inâs iki ibtidâî mektebi mev-

cûddur. Rüşdînin mevcûdu 40 olup ibtidâîlerde de 125 mevcûd vardır ki yekûn-ı mevcûd 165'dir. Mekâtib altı muallim iki muallime tarafından idâre olunmaktadır. Muallimlerden biri sultânî biri idâdî me'zûnu olup bâkīsi rüşdî me'zûnudurlar. Muallim-i evvelin maâşı Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nden te'diye olunur. Bâkīsi ve me'mûrîn ve muallimîn maâşâtı kâmilen Maârif veznesinden te'diye olunmaktadır. Mekâtib-i İslâmiyye vâridât ve masârıfâtı 5000 franktır.

Kazâ dâhilinde yirmi beş mekteb-i ibtidâî mevcûd olup ancak onu usûl-i cedîdeye tahvîl olunabilmiştir. Mevcûd talebe ve tâlibât 300'dür ki nefs-i kasaba ile yekûnu 465'e bâliğ olur.

Karlova – Nefs-i kasabada üç sınıflı bir rüşdî, zükûr ve inâsa mahsûs iki ibtidâî vardır. Rüşdînin mevcûdu 25 olup ibtidâî mevcûdları da 76'sı inâs olmak üzere 128'dir. Mekâtib-i İslâmiyye dört muallim ve iki muallime tarafından idâre olunmaktadır. Muallim-i evvel Maârif-i Umûmiyye Nezâreti'nden ta'yîn olunmuştur. Sarfiyât yekûnu 3500 franktır. Kazâ dâhilinde altı ibtidâî mektebi mevcûd olup 65'i inâs olmak üzere müdâvimînin mecmûu 135'e bâliğ olmaktadır. Kasaba ve kazâda mevcûd talebe 263'tür.

MATBÛÂT

Vambery Kimdir?

Bu adam seksen sene yaşamış imiş, gāyet meşhûr bir müsteşrik olduktan mâadâ, bir de Osmanlı muhibbi imiş. (*İktihâm*, 18 Mart)

Bizim bildiğimiz bu adam bir Macar'dır, şarkta büyük seyâhatleri vardır. Ne derecede şöhreti olduğu bizce ma'lûm değil. *Seyâhatnâme*'sinde yazdıkları şeylerin hiçbiri karîn-i hakīkat değildir. Bilhassa Türkistan'da imâmet vazîfesinde bulunduğunu hiçbir "Hocend"li bilmiyor.

İslâm düşmanı olduğunu bundan altı ay mukaddem kendi kalemi ile gösterdi. Trablusgarb Muhârebesi münâsebetiyle yazmış olduğu makāleyi telgraf ajansları bütün âleme neşr etmiştiler. *İkdam* refîkımize kendi gazetelerine mürâcaatı tavsiye ederiz.

ŞUÛN

Bağdad'da bir medrese-i ulûm – Bağdad'da ulûm-i 'âliyye-i dîniyye ve fünûn-ı hâzıra-i medeniyyenin bi-hakkın tedrîsi için vâsi' bir medrese-i ilmiyye te'sîsi takarrür eylemiştir. El-yevm mevcûd Medrese-i A'zamiyye bu sûretle ıslâh edilecektir. Islâhâtın îcâb eylediği masârıfın tesviyesi nezâret-i âidesine teblîğ olunmuştur.

Beyrut şühedâsına bir âbide – Beyrut'taki İtalya bombardımanı esnâsında şehîd olan guzât-ı Osmâniyyenin ihyâ-yı hâtıraları için rekzi mukarrer olan bir âbidenin masârıf-ı inşâiyyesine medâr olmak üzere iânât dercine ahâlî tarafından gösterilen arzu üzerine mezkûr iânâtın dercine nezâret etmek için vâlî-i vilâyet riyâseti tahtında eşrâf-ı mahalliyyeden mürekkeb bir komisyon teşekkül etmiştir.

Bu sene farîza-i hac îfâsına müşerref olan müslümanlar – Londra'da münteşir *The Near East* gazetesine Cidde'den bildirildiğine göre bu sene esnâsında hacc-ı şerîf farîzasını îfâ eden anâsır-ı muhtelife-i İslâmiyyenin adedi ber-vech-i âtîdir:

	Arabistan'dan	250.000
	Hind ve Afganistan'dan	21068
	Buhârâ'dan	7380
	Cezayir ve Tunus'tan	222
	Mısır'dan	442
	Yemen'den	1698
[90]	Cava'dan	29630
	Çin'den	277
	İran'dan	2929
	Hadramut ve Maskat'tan	92
	Sudan'dan	4850
	Fas ve Marakeş'ten	2426
	Hıtta-i Irakiyye'den	2922
	Rusya'dan	1564
	Anadolu ve Rumeli'den	5467
	Bahr-i Ahmer sevâhilinden	1467
	Mevâki'-i muhtelifeden	325

Afrika-yı Osmânî:

Senûsîler ve cihâd – *Times*'ın istihbârâtına nazaran Afrika'da ve Mısır'da bulunan Senûsîler, reîsleri Seyyid Ahmed eş-Şerîf es-Senûsî hazretlerinin İtalyanlara karşı cihâd emrine itâat ve imtisâl eylemekte olduklarından peyderpey Osmanlı ordugâhına iltihâk ve inzimâm etmeye karar vermişlerdir. Senûsîler, Afrika'nın her tarafında kesretle münteşir ve sâhib-i nüfûz olmalarından dolayı İtalyanlar endîşe etmektedirler. Bunun üzerine Roma'daki ifrât-perver İtalya gençleri beyninde Ciolni kabinesi aleyhinde fenâ bir cereyân-ı efkâr hâsıl olarak kabine a'zâsından bir ikisinin katlini tasavvur ediyorlarmış.

İtalya beyânnâme-i ahîri – Kahire'den *Times*'a iş'âr olunduğuna nazaran İtalyanlar mücâhidîn-i Osmâniyyeye karşı ne yapacaklarını şaşırıp, hile ve desîseye tevessül etmeye karar verip, Arabiyyü'l-ibâre bir beyânnâme neşr ile havâî balonları vâsıtasıyla mezkûr varak-pâreleri cevv-i havâdan Arabların bulundukları mevâkie atmışlardır. Bu varak-pârelerden biri ahîren Mısır'da münteşir *el-Alem* gazetesine gönderilip neşr edilmiş ve mevâddı hakkında amîk bir sûrette intikād olunmuştur. İtalyanların hezeyânâtını *Times* dahi beğenmemiş olmalıdır ki beyânnâmeye karşı istihzâ-âmîz cümleler neşr etmiştir.

Girit:

Rusya ve Girit – Rusya hükûmeti îcâbı takdîrinde Girit'e sevk edilmek üzere bin nefer askerin hâzır bulundurulması hakkında lâzım gelenlere evâmir i'tâ eylemiş ve kuvâ-yı mezkûrenin Boğazlardan mürûruna hükûmet-i Osmâniyye

tarafından müsâade edilmiş imiş. İtalya'dan mâadâ diğer düvel-i hâmiyye dahi bu yolda tertîbât icrâ etmeye karar vermişlerdir.

Girit işleri ve Yunanistan intihâbâtı – Bir haftadan beri Avrupa gazetelerinde Girit hey'et-i icrâiyyesinin Yunanistan Meclis-i Mebûsânı'na Girit'ten azâ intihâb etmekle meşgūl bulunduklarını ve hatta yirmi beşe karîb azânın müteaddid fırkalar tarafından nâmzed edildiklerini ve Girit hıristiyanları tarafından bu kere Yunanistan'a a'zâ göndermek için karâr-ı kat'î verilmiş olduğu mevzû'-ı bahs olmaktadır.

Times gazetesi bu kadarla iktifâ etmeyerek bir makāle-i mahsûsa ile Yunan Başvekili Mösyö Venizelos'un on yedi ay zarfındaki icrâātını bir lisân-ı sitâyiş ile yâd edip alkışlamıştır. *Times* gazetesinin beyânâtına bakılırsa Yunan başvekili Yunanistan'ı her türlü dağdağa ve tezebzübden tahlîs edip emn ü âsâyişi te'mîne muvaffak olmuş ve Yunanistan için yeni bir devre-i terakkī ve saâdet ihzâr ve tedârik etmiştir. Hâsılı başvekil cenâblarını Yunan esâtize ve felâsife-i kadîmesine bile tercîh edercesine *Times* ihtiyâr-ı zahmet ve külfet etmiştir.

Mısır:

Mısır nasyonalistleri – Mısır Nasyonalistleri reîsi Muhammed Ferid Bey tarafından her sene vukū' bulduğu gibi bu sene de bir nutuk irâd edilip İngiltere'nin Mısır'daki vaz'iyet-i işgāliyyesi kemâl-i şiddetle intikād olunmuştur. Ferid Bey'in beyânâtından münfail olan İngilizler mûmâ-ileyhin bir müddet-i muvakkate için Mısır'dan ihrâc edilmesine veyahud cezalandırılmasına hükûmet-i Mısriyye'yi icbâr ediyorlarmış. Ferid Bey Atina'da ictimâ' eden Müsteşrikīn Kongresi'nde İngilizlerin Mısır'daki vaz'iyetlerini protesto etmek için Pire'ye azîmet ettiğini *Times* yazıyor.

Yeni gönüllüler – Mısır'dan vârid olan husûsî bir telgrafnâmeye nazaran Mısır hudûdundan Osmanlı ordugahına 2000 müsellah cengâver iltihâk eylediğini *Sabah* yazmıştır.

Mısırlıların muâveneti – *el-Livâ'* gazetesinde okunduğuna göre: Bu âna kadar Mısır'da derc olunan iânâtın mikdârı doksan dört bin altı yüz on dokuz Mısır lirasına bâliğ olmuştur.

İran:

Şuâ'u's-Saltana – *Novye Vremya* gazetesinin mündericâtına göre İran Şâh-ı mahlûunun küçük kardeşi Şuâ'u's-Saltana İran'dan Rusya tarîkiyle Petersburg'a gitmiştir. İran inkılâbât-ı ahîresinde Rusya'nın menfaatine hizmet etmek üzere bu adam en mâhir rolleri îfâ etmiştir. İran Hazîne Nâzırı Amerikalı Mister Shuster Morgan Şuâ'u's-Saltana'nın emvâl ve emlâkini haczetmek istediğinden müşârun-ileyhin vâlide ve haremi tarafından Rusya Çar ve Çariçesi'ne telgrafla şikâyette bulunması üzerine Rusya hükûmeti Çar'ın tensîbi vechile İran hükûmetine ilk notayı vermişti. En sonra Mister Shuster'in azlini Rusya taleb ettiği gibi re'sen İran umûruna da müdâhale etmeye başlamıştır.

Sâlârüddevle i'lân-ı istiklâl ediyor – Hâl-i hâzırda İran'ın Kirmanşah şehrinde bulunan Sâlârüddevle bütün İran-ı Garbî cihetlerinde vâsi' bir hükûmet teşkîline kat'î sûrette karar vermiştir. Rusya ve İngiltere devletlerinin tavassutları üzerine –İran'dan def' olup gitmek şartıyla– merkūma İran hükûmeti tarafından senevî bir mikdâr tahsîsât verilmişti. Maâşına mahsûben Rusya ve İngiltere'nin Kirmanşah'daki konsolosları vâsıtalarıyla İran'dan gönderilen nükūdu Sâlârüddevle ahz ve kabûlden imtinâ' etmiş ve ancak İran Şahı'nın taht-ı nüfûzunda kalmak üzere İran-ı Garbî vilâyâtında müstakil bir hükûmet teşkîline mâil olduğunu anlatmıştır. Bu arzusu üzerine Rusya büsbütün kızmış ve müşârun-ileyhi kendi askeri vâsıtasıyla te'dîb ve ihrâc etmeyi kurmuştur.

İran işlerini pek yakından ta'kīb ve tetebbu' edenlerce ma'lûm olduğu üzere Sâlârüddevle'yi Muhammed Ali'nin dümdârı olmak üzere Ruslar tarafından İran'a gönderilmişti. İran hükûmetinin bu bâbdaki şikâyâtına vaktiyle Rusya tarafından ehemmiyet verilmemişti. Rusların şu son günlerde İran'daki mıntıkalarına doğrudan doğruya sâhib çıkmaları üzerine Sâlârüddevle'nin İran'dan mübâadetine karar vermiş ve kendisini tatyîb için de İran'dan –Muhammed Ali Şâh'ı hayrân çıkardığı gibi– bir mikdâr tahsîsât koparmaya sa'y eylemişti.

Binâenaleyh Rusya kendi kabâhatlerini örtbas etmek için İran'dan tebâüd etmek istemeyen Sâlârüddevle'nin Devlet-i Osmâniyye'ye güvenmekte olduğunu dermiyân ediyor. Bu bâbdaki mes'elenin Bâbıâlî ile hall ü faslı için Rusya tarafından Dersaâdet'teki sefirine ta'lîmât-ı mahsûsa vermiş olduğunu *Times* yazıyor.

Sâlârüddevle'nin Kirmanşah'ta ve Hemedan'da bu ana kadar akıttığı ma'sûm ve bî-günâh kanların haddi hesâbı yoktur. Hele şu son zamanlarda Kirmanşah valisiyle ahâlîsine karşı îkā' eylediği cinâyât-ı fazîa-i vahşiyâne, insanın tüylerine ürpertmeye kâfîdir. Sâlârüddevle'nin rezâletlerine, engizisyon târîhinde bile emsâline tesâdüf olunmamıştır. Böyle bir herifi tatyîbe çalışan Rusya hükûmetine ne demelidir? Şimdi de hükûmet-i Osmâniyye'yi lekelemeye çabalıyor. Hükûmet-i Osmâniyye bu hâllerden berîdir. Sâlârüddevle'nin ve emsâlinin vücûdundan hâsıl olacak fâide eksik olsun.

[91] İran-ı Cenûbî ve Hind hükûmeti – Hindistan Hâkim-i umûmîsi Lord Harding îrâd ettiği nutukta sözünü İran-ı Cenûbî ahvâline intikāl ettirerek âtîdeki beyânâtta bulunmuştur: "Cenûbî İran ahvâli pek fenâ ve karışık bir hâlde devâm etmesinden İngiltere ve Hindistan ticâreti havâlî-i mezkûrede sekte ve ziyâna uğramıştır. Eşkıyâ tarafından şose yolları tahrîb edildiği gibi, kervan kāfileleri de nehb ü gāret edilmişlerdir. Ahvâl-i mezkûreye bir çâre bulmak üzere İran Körfezi sevâhilinden ma'dûd olan Bender-i Buşir'deki İngiliz me'mûr-ı siyâsîsine evâmir-i lâzıme gönderilmiştir. Mûmâ-ileyh âsâyişi te'mîn için kabâil-i mahalliyye rüesâlarıyla görüşecek ve kendilerine teblîgātta bulunacaktır. Ahvâl-i mezkûreye kabâil tarafından devam edildiği takdîrde tecziyeleri cihetine tevessül olunacaktır." El-yevm İran-ı Cenûbî mıntıkasında iki bin Hind askerinin mevcûd olduğu müşârun-ileyhin beyânâtından istinbât olunmaktadır.

Tahran'da kaht u galâ âsârı – Tahran'da et ve erzak fıkdâ-

nından dolayı ahâlî son derece heyecâna gelmişlerdir. Beş yüz kadın kāfilesi Sipehdâr'ın hânesi önüne gidip nümâyişte bulunmuşlar ve mahallî jandarma ve polisler tarafından dağılmalarına teşebbüs olunması üzerine, kadınlardan biri vahîm sûrette cerh edilmiştir.

Rusya ve İngiltere'nin son notaları – Rusya ve İngiltere'nin son notaları hakkında İran hükûmeti tarafından verilen cevap memnûniyet-bahş görüldüğünden Rusya ve İngiltere hükûmetlerinden her biri İran'a yüz bin liralık bir avans vermişlerdir.

Almanya:

Alman İmparatoru ve İttifâk-ı Müselles – Almanya İmparatoru Avusturya-Macaristan imparatoruyla görüştükten sonra Venedik'e gidip İtalya kralını ziyâret etmiştir. Kayser hakkında İtalyanlar fevkalâde izhâr-ı ihtirâm ve nezâket etmişlerdir. İmparatorla kral beyninde bazı matbûâtça, muhârebe-i hâzıra hakkında teâtî-i efkâr olunduğu iddiâ olunuyor ise de Avrupa'nın sâir matbûâtınca da bu bâbda hiçbir şey konuşulmadığını ve ziyâret-i mezkûrenin sırf İttifâk-ı Müselles'in tahkîm ve tarsîni için icrâ olunduğu dermiyân edilmektedir. *Times*'ın beyânâtına bakılırsa imparator bî-taraflık kavâidini asla ihlâl etmeyecekmiş. İtalya matbûâtı ile efkâr-ı umûmiyyesi Dersaâdet'teki Alman sefiri Baron Mareşal'in Türk muhibbi bulunmasıyla Von der Goltz Paşa'nın Osmanlılar lehinde Viyana ve Alman matbûâtı vâsıtasıyla neşr eylediği makālâtından son derece muğber ve müşmeiz olduklarını *Times* beyân ediyor.

İngiltere-İtalya:

İngiliz tebaasının zarar ve ziyânları – İngiltere Avâm Kamarası a'zâsından biri Hâriciye Nazırı Sir Edward Grey'den Trablus ve Bingazi müsâdemâtı esnâsında İtalyanların bombardımanlarından mutazarrır olan İngiliz tebaasının zarar ve ziyânlarının tazmîni husûsunda İngiltere hükûmetinin teşebbüsünü istîzâh etmesi üzerine Edward Grey cevâben "Bu bâbdaki İngiliz tebaasının müddeayâtını te'yîd için ihzârı lâzım gelen vesâikin tedâriki zımnında konsoloslarımız vâsıtasıyla mutazarrır olan tebaalarımıza teblîgāt icrâ edilmiştir. Maamâfîh İngiltere hükûmeti âtiyen bu bâbda kendi tebaasının hukūkunu mütâlebe için teşebbüsât-ı lâzımede bulunacak ise de hâl-i hâzırda ihtiyâr-ı sükût etmeyi nefsü'l-emre daha muvâfık telakkī ettiğini" beyân eylemiştir.

Hindistan:

Bengale Eyâleti vali-i cedîdi – Hindistan'ın Bengale Eyâleti'ne vâsıl olmak üzere İngiltere kralı tarafından Lord Kar Mihail ta'yîn edilmiştir. Kalküta eşrâf ve a'yânından Şemsülhüda emirnâme-i kralî ile mezkûr vilâyetin meclis-i idaresine dâimî a'zâ intihâb olunmuştur.

Singapur'da iâne – Hindistan'ın Singapur şehrinde mukīm müslümanlar tarafından Trablus'a tecâvüz eden düşman-ı dînin def'-i savleti emrinde isti'mâl edilmek üzere iâne dercinde büyük bir tehâlük gösterilmekte olduğu şehr-i mezkûrda Arabca münteşir *el-Vatan* gazetesinde okunmuştur. Seyyid Abdullah bin İsa el-Habeşî nâmında bir zât-ı hamiyet-sıfât bu iânenin dercine vesâtat eylediği gibi kendisi de ehemmiyetli bir meblağ i'tâsı sûretiyle iştirâk eylemiştir.

Mecûsîler bile iâneye şitâb ediyor – Sharnpur beldesinde, ehl-i İslâm ictimâ ederek Trablusgarb şühedâ-yı İslâmiyyesine muâvenet-i nakdiyye cem'ine mübâşeret ettikleri sırada, mecûsîlerden dahi pek çok adamlar iâne verdiklerini Bombay'da münteşir *el-Islâh* gazetesi yazıyor. Hissiyât-ı insâniyye yirminci asr-ı medeniyyeti iddiâsında olanların kalbinden silindiyse, fıtraten insan olanların kalbinde ilelebed bâkīdir.

Rusya:

***Âlem-i İslâm* mecmûası** – Rusya İmparatoriçesi Aleksandra Teodorona'nın taht-ı himâyesinde ve Ceneral Şevedof'un riyâsetinde bulunan Müsteşrikīn Cem'iyeti *Âlem-i İslâm* nâmıyla bir mecmûa neşr etmiş ve Ceneral Şevedof bundan bir nüshasını da idârehânemize irsâl eylemiştir. Mecmûanın mukaddimesinde, neşrinde ta'kīb edilecek maksadın milel-i İslâmiyyenin mâzî ve hâl-i hâzırı hakkında tedkīkât-ı ilmiyyede bulunarak medeniyet ve târîh-i İslâmı tetebbu' ve neşr etmek olduğu beyân ediliyor.

Rusya'da kahtlık, açlık – Bu sene Rusya'nın pek çok vilâyetlerinde kahtlık, açlık olduğu ma'lûmdur. Bu defa ihvânımızdan biri ber-vech-i âtî ma'lûmât-ı mufassala vermiştir. Rusya'da açlık birkaç nevi' olur: Bazen insanlar, bazen hayvanlar, bazı senelerde hem insanlar, hem hayvanlar kahta dûçâr olur. Dâhilî Rusya'da Ufa ve Samara cihetlerinde açlık insanlar içindir, Sibirya'da, Mâverâ-i Ural'da, Kazakistan'da kaht hayvanât içindir. Bu sene Akmol ve Simipalat, umûmiyetle Kazakistan dehşetli bir açlık içinde bulunuyor. Bilhassa Şubat'ta Sibirya'nın pek çok vilâyetlerinde yağmurları müteâkib şiddetli soğuklar olduğundan az zamanda pek külliyetli hayvanât telef olmuş, üç dört yüz belki bin hergelesi olan adamlar bir hayvansız kaldığı gibi beş on bin koyunu olanlarda da bir tek koyun kalmamış. Bu sûretle Şarkī Rusya'da pek çok adamların da açlıktan telef olduğu Rus gazetelerinde görülüyor. Rusya'da bilhassa Kazakistan sahrâlarında her zaman kaht olurdu. Lakin bu seneki gibi dehşetli kaht hiçbir zaman görülmemiştir.

Afganistan:

"Vezîrî" kabilesiyle İngilizler – Hindistan'dan *Times*'e iş'âr olunduğuna nazaran Hind ile Afgan hudûdunda mütemekkin olup Afgan unsuruna mensûb bulunan Vezîrî Kabîlesi efrâdı İngilizler aleyhine kıyâm etmişlerdir. On dört sene evvel dahi bunlarla İngilizler beyninde bir münâzaa ve müsâdeme tekevvün ederek İngilizlerin maddî ve ma'nevî zararlara dûçâr olunmalarına sebebiyet verilmişti. Vekāyi'-i mezkûrenin başlıca esbâbı tuz ve barut rüsûmunun İngilizler tarafından ihdâs olunmasından ileri gelmişti. Hâl-i hâzırdaki isyanın esbâbı **[92]** henüz ma'lûm değildir. Ancak belli başlı bir şey var ise gerek Afganistan ahâlîsi ve gerek orada mevcûd olan bütün kabâil-i Afganiyyenin İngiltere'nin Osmanlı-İtalya muhârebesine nihâyet vermek için müslümanların istirhâmât-ı mükerrerelerini havâle-i sem'-i i'tibâr etmediğinden dolayı iğbirârlarını mûcib olmasından nâşî olmuştur.

Yunanistan:

Atina'da Müsteşrikîn Kongresi – On altıncı defa olmak üzere Nisan-ı Efrencî'nin yedisinden on dördüne kadar Müsteşrikîn Kongre'si bu defa Atina'da ictimâ edecektir. 1908 senesinde mezkûr kongre Kopenhag şehrinde ictimâ ile hayli mukarrerât ittihâzına muvaffak olmuştu. Mezkûr kongrede isbât-ı vücûd etmek üzere her devlet tarafından delegeler i'zâm edilmesi takarrür ederek hükûmet-i Osmâniyye tarafından da Hâriciye me'mûrîn-i mümtâzesinden Hikmet Beyefendi'nin i'zâmı kararlaşmıştır. Kongre-i mezkûre Yunan kralının taht-ı himâyesinde ictimâ' edeceği gibi riyâset-i fahriyyesini de Yunan veliahdı kabûl etmiştir. Yunan Maârif nâzırı da mezkûr komisyonun teşkîlâtına nezâret etmeyi deruhde eylemiştir. Cambridge Dârülfünûnu Lisân-ı Arabî Muallimi Profesör Marko Lives İngiltere Devleti tarafından isbât-ı vücûd edeceği gibi Londra'daki Hind Nezâreti Kitâbhâne-i Umûmisi Nâzırı Mister Thomas da Hind Hükûmeti nâmına kongreye i'zâmı takarrür etmiştir. Aynı zamanda İngiltere'de bulunan Cambridge, Oxford, Aberdin, Londra, Gal-i Şimâlî, Edinburg, Dublin, Glaskow, Manchester, Şefilt, Sant Andre dârülfünûnlarıyla Londra'daki Asya Cem'iyet-i Kraliyye'si taraflarından da ayrıca birer murahhas gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

Brezilya:

Selâm-ı Şâhâne ve Brezilya'da tezâhürât-ı Osmâniyye – Brezilya'da kâin Sen Paulo Başşehbenderi Münir Süreyya Bey mahall-i me'mûriyyetine hîn-i azîmetinde berây-ı arz-ı vedâ' huzûr-ı mülûkâneye kabûl buyurulduğu sırada mahall-i mezkûrda bulunan tebaa-i Osmâniyye'ye selâm-ı şâhânenin teblîğine me'mûr buyurulmuştu. Bu defa şehr-i mezbûrda bulunan tebaa-i Osmâniyye tarafından Serkarîn-i hazret-i şehriyârî Lütfü Bey'e vârid olan bir telgrafta, şehbender vâsıtasıyla nâil oldukları selâm ve iltifât-ı şehriyârîden dolayı ta'zîmât ve teşekkürât-ı ubûdiyyetkârânelerinin hâk-i pây-i şehriyârîye arz ve iblâğı ricâ ve zât-ı mülûkânenin tezâyüd-i ömr ü ikbâline ve sevgili vatanımızın ihrâz-ı şeref ve saâdetine duâ-hân oldukları beyân ve ilâve olunmuştur.

TENKİD VE TAKRÎZ

MEDENİYET-İ İSLÂMİYYE TÂRÎHİ'NİN HATÂLARI

el-Hilâl sâhibi Corci Zeydan Efendi'nin *Târîhü't-Temeddüni'l-İslâmî*'si *Medeniyet-i İslâmiyye Târîhi* ismiyle Türkçe'ye nakl olundu. Aslını okumayanlar tercümesini okumuşlar, yahud işitmişlerdir.

Mısır'da, Rusya'da bir hayli intikāda ma'rûz olan bu eser, memleketimizde pek büyük bir mevki' tuttu. İşittiğime göre târîh yazanlarımız, Corci Zeydan Efendi'nin kitabını en zengin, en bî-taraf me'haz biliyorlarmış da sahîfelerini aynıyla nakl ediyorlarmış.

Müellif vaktiyle eserini mekteplere kabûl ettirmek için Mısır Maârif Nezâreti'ne mürâcaat eylemiş, lâkin müsâade alamamış idi. Çünkü mündericâtını tedkîk eden erbâb-ı ihtisâs Nezâret'e verdikleri takrîrde, kitabın birçok yanlışı olduğunu ileri sürerek okunamaz, okutulamaz demişlerdi.

El-Müeyyed gazetesinde de aynı kitaba dair birçok intikādlar görüldü ki kitabın sâhibi bunların bir kısmına mukābele, bir kısmını kabûl etti.

El-Menâr sâhibi Muhammed Reşid Rıza'ya göre: Eserdeki hatâlar bile bile değilmiş, müellifin bir takım mesâilini anlayamamasından imiş. Vekāyi-i cüz'iyyeyi kavâid-i külliyye sûretinde kabûlüne gelince, bu da Corci Zeydan'ın bütün müellefâtında tuttuğu bir usûl imiş. Yalnız sonraları yazdığı yazılardan, söylediği sözlerden kendisinin şuûbiyyeden (sâir milletleri Arablara tercih edenler) olduğu hissolunuyormuş. Zaten eserin Türkçe'ye tercüme edilmesi de bundan ileri geliyormuş.

Zannetmeyiz ki *el-Menâr* sâhib-i muhteremi şu son sözle Türklere hücûm etmek istemiş olsunlar. Zîrâ pek iyi bilmeleri lâzım gelir ki *Târîhü't-Temeddüni'l-İslâmî* mütercimi Türk değildir. Mü'ellifi gibi Hıristiyan Arablardandır.

Şimdiye kadar bizde bu kitaba dâir kimse tarafından bir söz söylenmemesi, cidden şâyân-ı teessüftür. Hele târîh-i İslâm yazmaya kalkışanlar, dedikleri gibi me'haz olmak üzere yalnız bu eserin tercümesini intihâb etmişlerse pek garîb olur!

Bizim târîhçiliğimiz yok amma, öyle zannediyoruz ki bu iş masal yazmak nev'inden bir şey olmayacak. Onun için az zaman zarfında cildlerle târîh meydana getiren müverrihlerimize hayrân olmamak elimizden gelmiyor.

Haydi diyelim ki; garbdaki milletlerin târîhi son zamanlarda mümkün olduğu kadar bî-taraf adamlar tarafından yazılmıştır. Onun için o eserleri tercüme edivermekle bir iş görmüş olalım. Lakin târîhin şarka, husûsiyle İslâm'a âid kısmı için de aynı vâsıtaya mürâcaat etmek pek sâf-derûnluk olmaz mı?

Târîh-i İslâm doğrudan doğruya Müslüman müverrihlerinin eserlerinden alınmalıdır. Ancak bunların hiç olmazsa en mevsûk tanılmış olanları iyice tedkîk edildikten, uzun uzadıya muhâkeme olunduktan sonra nakl olunmalıdır.

Târîh yazmak için tabîî birçok şerâiti câmi' olmak îcâb edecek. Lakin târîh-i İslâm için her şeyden evvel lisân-ı Arab'ı edebiyâtıyla beraber bilmek elzemdir. Zîrâ mürâcaat edilecek me'hazlar arasında herkese söylemeyenleri pek çoktur.

Bu hafta gelen *el-Menâr*'da Corci Zeydan'ın târîhine dair bir makāle gördük. Muharriri Hind ulemâsından Şeyh Şiblî en-Nu'manî'dir. İnşâallâh gelecek nüshamızdan başlayarak tercüme edeceğiz. Eserin ne kadar süreceğini bilemiyoruz. Çünkü *el-Menâr*'da da mâba'dlı olarak devâm ediyor.

Mehmed Âkif

Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

11 Nisan 1912 | 23 Rebîülâhir 1330 | Perşembe | 29 Mart 1328 | Cild: 8 - Aded: 188

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسٰيهَا. فِيمَ أَنْتَ مِن ذِكْرٰيهَا. إِلٰى رَبِّكَ مُنتَهٰيهَا. إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَيهَا. كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَيهَا.[1]

Tercümesi

"Senden kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. Bunu düşünmekten sana ne? Onu bilmek ancak Tanrı'nındır. Sen, yalnız, ondan korkana tehlikeleri anlatmakla me'mûrsun. Onlar kıyameti gördükleri zaman, dünyâda bir sabah, yahud bir akşam kalmışlar, sanacaklar."

* * *

En-Nâziât Sûre-i celîlesinin sonundaki şu âyetler kendilerinden evvel gelen âyetler gibi Mekkîdir. Sebeb-i nüzûlü de şudur: Kureyş inâdcıları ikide birde "Haşir ne zaman vukūa gelecek? Kıyamet ne vakit kopacak?" diye aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz'i sıkıyorlardı. Bu suâl Cenâb-ı Peygamber için bir ukde-i hâtır oluyordu; halletmek arzusu bir türlü içinden çıkmıyordu. Karşısındakini doğru yola sevk etmek, hakîkati kabûle iknâ' eylemek iştiyâkında olanlar için pek tabiî olan şu arzu Nebiyy-i Muhterem sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'e göre de öyle idi.

İşte Cenâb-ı Hak Resûlünü böyle tahakkuku mümkün olmayacak temennîlerden nehy ediyor. Evet, bu nehiy (فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرٰيهَا) Âyet-i celîlesinde görüldüğü vechile istifhâm-ı inkârî sûretinde îrad buyurulmuştur.

(فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرٰيهَا. إِلٰى رَبِّكَ مُنتَهٰيهَا. إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَيهَا) Yani: Sana hiç tealluku bulunmayan, anlaşılmasına sence bir ihtiyâc olmayan bu mes'eleyi neden kendine ukde edip duruyorsun? Bu ebedî bir sırdır ki halli ilm-i ilâhîye dayanır. Senin vazîfen kıyâmeti düşünüp korkanları o müdhiş günün şedâidinden haberdâr ederek uyandırmak; yaşadıkları müddetçe salâh içinde, mekârim-i ahlâk içinde yaşatmak sûretiyle o yevm-i hesâba hazırlamaktır. İkide birde bu suâli soran erbâb-ı inâda gelince, onları kendi hâline bırak. Zîrâ onlar bu fânî cihânın arkasından ikinci bir cihân-ı bâkī geleceğini, ölümle dinen velvele-i hayâtın yeniden uyanacağını, bir türlü kafalarına sığdıramıyorlar. Onun için, sen de sırf seni sıkmak maksadıyle ileri sürdükleri bu suâli kendine derd etme, bununla uğraşma.

(كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا) Kıyâmet gününü gördükleri vakit zihinlerindeki suver-i zamaniyye büsbütün silinecek de yaratıldıkları demden ba's olundukları zamana kadar geçen müddeti tam bir gün kadar bile tasavvur edemeyecekler. Bu zan ise ya evvelce onların böyle bir âtîye hazırlanmış olmamalarından, yahud gözleri önündeki dehşetin karşısında medhûş kalmalarından ileri gelecek.

Birinci âyetteki "sâat" insanların yeniden dirildikleri, zamandır ki o da yevm-i kıyâmettir. Zaten (إِنَّ اللهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ)[2] gibi diğer bir çok **[94]** âyetler de hep aynı ma'nâya gelmiştir. (أَيَّانَ مُرْسٰيهَا) Sâatin yani kıyâmetin irsâsı ne zamandır demek oluyor. İrsâ: İkāmet, istikrâr, husûl, vukū' ma'nâlarınadır. (ضُحٰيهَا)'daki zamirin (عَشِيَّةً)'e rücûu şu iki kesr-i zamaneynin yani sabah ile akşamın aynı güne âid olduğunu göstermek içindir. Demek ki zanlarına göre bir günü bile tamamıyle geçirmemişler de, o günün ancak sabahı yahud akşamı kadar bulunmuşlar.

Mehmed Âkif

[1] Nâziât, 79/42-46.

[2] Lokmân, 31/34.

FIKIH VE FETÂVÂ

Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târîhi'nden:

Hac ve Ka'be

–3–

Hazret-i Halîl ber-hayât kaldıkça her sene mevsim-i Hac'da Mekke'ye gelir, îfâ-yı Hac ettikten sonra Ken'ân taraflarına, memleketine avdet ederdi. Hazret-i İshak dahi fırsat buldukça Hicâz'a gelir, büyük biraderi ile beraber Beytullâh'ı ziyâret ve Hacc-ı şerîfi edâ ederdi.

Bu sûretle Hac her sene muntazaman kılınmaya başlamış, Araplardan, Cürhümîler'den iştirâk edenler de çoğalmış idi. İsmail aleyhisselâm vefât edince Hacc'ın emr-i idâresi oğlu Nâbit'e geçmiş, Nâbit'ten sonra Cürhümîler'in reîsi Mudad bin Amr'a intikāl etmişti. Fakat Cürhümîler gitgide fısk u fesâda daldılar. Beyt-i Şerîf'in hürmetini unuttular; hazînesinde bulunan hedâyâyı yağma ettiler, hüccâc-ı kirâma eziyet eder oldular. Cürhümîler'den başkaların hac edebilmeleri kesb-i suûbet etmişti. Bu hâl ise sâir kabâilin urûk-ı hamiyyetini tahrîk ediyordu. Çünkü o civârda bulunanlar için hac etmek ihtiyâcı artık dînî bir şekil almıştı. Bunun üzerine Benî Bekir ile Huzâ'îler müttefiken Cürhümîler üzerine yürüdüler. Kanlı bir muhârebeden sonra Cürhümîler mağlûb olarak Mekke ve Ka'be'yi terk etmek mecbûriyetinde kaldılar, Yemen taraflarına gittiler; bu kabîle şu mağlûbiyeti müteâkıb bir daha belini doğrultamadı; münkarız oldu. Bundan sonra riyâset ve idâre Huzâ'îler'in eline geçmişti. Beytullâh dahi Huzâ'îler'in taht-ı nezâretinde bulunuyordu. Bu nezâret hakkı asıl Benî İsmail'in ve Kureyş'in hakkı idiyse de onlar daha haklarını arayacak bir hâlde olmayıp dağınık ve zaîf idiler.

Mekke ve Ka'be'nin velâyeti Cürhümîler'in, Huzâ'îler'in elinde iken erkân-ı haccın emr-i îfâsında olan velâyet-i idâre de başkalarının uhdesinde bulunuyordu. Bu vazîfe Cürhümîler'den Gavs[1] bin Mür'ün mesâîsiyle ihtirâ' olunmuş, ber-hayât bulundukça kendisi, vefâtında ise oğlu tarafından idâre edilmekte bulunmuş idi. Bunlara Sûfe denilirdi ki Arafe vakfesi tamam olunca izin ve işâretleriyle Mina'ya gelinirdi. Remy-i cimâr vakti hulûl edince herkes bunların remy-i cemreye bed' etmelerine muntazır kalır kimse buna takaddüm edemezdi. Remy-i cemreyi ta'cîl ederek biran evvel ihrâmdan kurtulmak için olan ibrâm ve ısrârlara kat'iyyen kulak asmazlardı. Cemerât tamam olunca herkes dağılmak isterdi. Fakat Sûfe, Akabe tarafını (geçilecek yolu) işgāl ile ibtidâ kendi a'vânı mürûr etmeden kimsenin dağılmasına müsâade etmezdi. Hüccâc-ı kirâm ise bundan ziyâdesiyle müteezzî bulunuyorlardı. Bu sülâlenin inkırâzında ve halîfe-i mezkûre âl-i Safvân'a intikāl ile zuhûr-ı İslâm'a kadar bu sülâlede kalmıştır ki en sonları Kerb bin Safvân nâm zât olmuştur.

Müzdelife'den ifâza ve kıyâm emri de Benî Advân'a âid idi. İslâmiyet gelinceye kadar onlarda kaldı ki en sonları Ebû Seyyâre Umeylet bin A'zel[2] nâm zât olmuştur.

Nâbit bin İsmail'in vefâtı, velâyet-i Ka'be'nin Benî İsmail elinden çıkması üzerinden hayli zamanlar mürûr etmiş idi. Bu zamanlar zarfında velâyet-i Ka'be, idâre-i umûr-ı hac hakkında asıl sâhib-i hak olan Benî İsmail dağınıklıktan kurtulamamış, henüz bir cem'iyet ve kabîle teşkîline muvaffak olamamışlardı. Hâmî ve zahîrleri bulunan Cürhümîler'in Mekke'den çıkarılmaları üzerine bunlar da kısmen Cürhümîler ile beraber Yemen taraflarına gitmiş, kısmen Mekke ve Hicâz taraflarında kalmışlardı. Gerek gidenler, gerek kalanlar henüz bir mevcûdiyet gösterebilecek bir hâlde değil idiler. Maamâfîh hâiz oldukları asâlet ve necâbeti hatırlıyor, vaktiyle Ka'be'nin, emr-i haccın idâre ve velâyeti kendilerine âid olduğunu düşünüyorlardı. Nihayet Kusay bin Kilâb gözünü açtı. Mekke ve Ka'be'nin olmasa bile lâ-ekall babaları İbrahim'in sünneti olan haccın emr-i idâresini Benî İsmail eline geçirmeyi tasavvur etti. Bu tasavvurunu Kureyş, Kinâne, Kuzâ'a kabîlelerinin ileri gelenlerine söyledi. Kusay'ın fikri bit-tabi' tasvîb edildi. Aralarında verilen karar üzerine o senenin haccı tamam olunca o vakte kadar Sûfeler uhdesinde bulunan vazîfenin, velâyet-i haccın kendilerine âid olduğunu i'lân etti. Bunun üzerine Sûfe ve ensârıyla Kusay ve müttefikleri arasında mukātele vukūa geldi. Netîcede Kusay tarafı gālib gelmekle maksadına erişmiş demek idi. Fakat iş bununla bitmedi. Asıl o zamanlar iktidâr ve velâyet-i âmmeyi hâiz bulunan Huzâ'îler ve müttefikleri bulunan Benî Bekir kabîleleri bundan kuşkulandılar.

Kusay bin Kilâb üzerine i'lân-ı harb ettiler. Muhârebe gāyet şiddetli oldu; her iki tarafdan bir çok kimseler maktûl düştü. Fakat gālib, mağlûb anlaşılamadan sulha da'vet olundular. Mes'elenin halli için hakem intihâb edilmiş olan Ya'mer bin Avf Beyt-i Şerîf-i Mekke'nin velâyet ve idâresi husûsunda Benî İsmail'in sâir kabâile nazaran daha ehakk ve binâenaleyh bu mes'elede Huzâ'îler'in haksız olduğuna hüküm ile Kusay **[95]** bin Kilâb tarafını iltizâm etmiş oldu. Bu sûretle Kusay mevki'-i iktidâra geçti. Mensûb olduğu Kureyş Kabîlesi Beyt-i Şerîf'in etrafında Mekke'de iskân etti. Âl-i Safvân, âl-i Advân'a ilişmedi; eski me'mûriyetlerinde ibkā etti; onlar ke'l-evvel âbâ vü ecdâdlarından gördükleri gibi hüccâc-ı kirâmın Arafât'tan hareket ile Müzdelife'ye gelmeleri, Müzdelife'den Mina'ya inmeleri husûslarını ve Mina'da remy-i cemerâtı idâre ediyorlardı.

Kusay zekâ ve dirâyeti, dehâsı sâyesinde Benî İsmail'in ellerinden çıkarmış oldukları iktidârı tekrar iâde edince yabancı ellerde hayli müsâhelelere uğramış olan umûr-ı haccı ıslâh etmeyi düşündü. Beytullâh'ın hâcibliğini, vazîfe-i sikāyeti deruhde etti. Bir de rifâde, yani fukarâ-yı hüccâca me'kûlât tevzî'i sûretiyle muâvenet usûlünü vaz' etti. Her sene Kureyşliler beyninde iâne toplanarak Kusay'a teslîm edilir, o da bununla me'kûlât tedârik ederek fukarâ-yı hüccâcı it'âm ederdi. Kusay bütün bunları kendi hayatında pek ziyâde hüsn-i idâre ettiği gibi halefleri için de güzel ve sağlam yol hazırladı. Hakīkaten emr-i idâre Kureyşîler'in eline geçtikten sonra hüccâc-ı kirâmın adedi sene be-sene tezâyüd etmekte bulunmuştur.

[1] Metinde (عوث) şeklinde yazılmıştır.

[2] Metinde (عمليه بن الاعرل) şeklinde yazılmıştır.

İshak aleyhisselâm vefât ettikten sonra Ken'ân taraflarından hiçbir kimsenin hac niyetiyle Mekke'ye geldiği ma'lûm olamıyor. Hac İbrahim ve İshak aleyhimesselâmın kendileri için farz olduğu hâlde acaba ümmetlerine farz mı değildi; yahud farz olduğu hâlde kendilerinden sonra öyle uzun, zahmetli işlere katlanacak kimse mi bulunamadı; yahud onların Hicâz'a gelmeden hac etmeleri için başka dürlü mevâni' tekevvün etmiş mi idi?

Bütün bu suâllerin cevapları mechûldür. Bununla beraber son suâli nazar-ı tedkîke alarak bir iki söz söylemek mümkündür. Halîl aleyhisselâmın nübüvvet ve risâleti ve bilhassa nâsa imâm olarak meb'ûs bir nebî olduğu nazar-ı dikkate alınırsa her hâlde kavminin de hacca karşı büsbütün bî-gâne kalamamaları iktizâ eder. Çünkü bir nebî, (zelleden ve şahsına mahsûs olandan başka) işlediği ef'âl husûsunda dâimâ muktedâ-bih olur ki o ef'âlin her hâlde ümmeti için de meşrû' olduğu anlaşılır..

Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûr Yemen meliklerinden Tübbân Es'ad Ebû Kerib nâm zât şark seferinden avdeti esnâsında Mekke'ye uğramış, maiyetinde bulunduğu ve silsile-i nesebleri Hazret-i Hârûn vâsıtasıyla Ya'kūb bin İshak'a müncer olan iki Yehûd âliminin tavsiyesi üzerine Ka'be-i Şerîfe'yi iksâ ve bazı nevâkısını ikmâl ile tavâf ve ihtirâm eylemişti.

Yehûdîliğe meyl eden bu zât dîn-i Mûsâ'da Beytullâh'ı ziyâretin meşrû' olup olmadığını anlamak yolunda suâl îrâd etmesi üzerine o iki âlim de Ka'be-i Muazzama'nın büyük babaları Hazret-i İbrahim'e mensûb, binâenaleyh kendilerince muhterem addolunduğu, fakat etrâfında bulunanların putlarıyla müşrikâne ihrâk ettikleri kurbân kanlarıyla telvîs etmelerinden dolayı Ka'be'den ayrılmış olduklarını söylediler.

İşte bu bir rivâyet-i târîhiyyedir. Fakat karâin-i ahvâle bakılırsa her hâlde yabana atılacak gibi mücerred bir söz değildir. Çünkü Ka'be ile İsrâîlîler'in beyninde kadîmen bir münâsebet-i sahîha bulunmuş olmasını akıl pek ziyâde mülâyim buluyor; hatta hiçbir rivâyet bulunmasa bile Ka'be etrâfında cereyân eden ahvâl, İsrâîlîler'in, binâenaleyh Yehûdîlerin büyük babaları olan İshak'ın, İbrahim'in Ka'be'ye karşı olan ihtirâmları nazar-ı mülâhazaya alınacak olur ise asıl Yehûdiyet ile hac ve Ka'be arasında dahi büyük bir yabancılık olmadığına hüküm edilebilir.

Demek oluyor ki İsrâîlîler, Yehûdîler vaktiyle hacc-ı şerîfi edâ ile Ka'be-i Şerîfe'yi ta'zîm ve ihtirâm ederlermiş. Bu hâl bilhassa Ka'be'nin mütevellîleri bulunanların dîn-i İsmail'i terk ederek putperestliği kabul ve Beyt-i Şerîf'i putler ile telvîs ettikleri güne kadar devam etmiş, Fakat Arablar arasında şirk yüz gösterince, Ka'be şirk ile telvîs edilince ehl-i tevhîd olan İsrâîlîler, Yehûdîler de haccı ve Ka'be'yi terk etmiş oluyorlar.

Fil-hakîka Hazret-i Halîl ve Hazret-i İsmail temâsda bulundukları kavim ve kabîlelerin i'tikādlarını tashîh, vahdâniyeti telkīn etmişlerdi. Bu silsile İshak ve Ya'kūb aleyhimesselâm kolunda pek ince devreler geçirmekle beraber hiçbir vakit inkıtâa uğramamışidi. Fakat Cezîretü'l-Arab Kıt'ası'nda bulunan İsmail kolunda büsbütün gāib olmamakla beraber silsile-i tevhîdin tamamıyla çözüldüğü zamanlar da olmuştur.

Hazret-i İsmail'den sonra ahfâdı, ümmeti hayli zamanlar dîn-i Hak üzere devam ettiler. Fakat mürûr-ı eyyâm ile dîn-i İsmail yavaş yavaş unutuluyor, onun yerine eşya-perestlik, vesenîlik geliyordu. Ümmet-i İsmâiliyye arasına putperestliğin[1] ibtidâ-yı duhûlü hakkında müverrihlerce bir çok sözler söyleniyor ki hiçbiri nazar-ı dikkatten dûr tutulacak gibi sözler değildir. Gerek Arabların Harem-i Şerîf'e olan şiddet-i merbûtiyyet ve muhabbetleri sebebiyle ahcâr-ı haremi ihtirâmları ahcâr ve esnâm-perestliğe kadar ilerlemiş olsun, gerek Amâlikalılar'dan, Yemenliler'den …. sirâyet etmiş bulunsun; her hâlde İsmail'den üç dört asır sonlarına doğru Hicâz Arabları, Benî İsmail arasında vesenîlik taammüm etmiş, Harem-i Şerîf, Ka'be-i Muazzama bütün esnâm ve heyâkil ile doldurulmuş bulunuyordu. Hac ve erkân-ı hac dahi müşrikâne âyinler ile karıştırılmış, artık bunların hiçbirinde bir muvahhid için ısınılacak cihet kalmamışidi.

İşte görülüyor ki Hazret-i İbrahim'e müncer olan iki silsile-i tevhîdin biri dâimâ varlığını muhâfaza etmiş, fakat diğer biri de git gide zulmet-i şirk içinde boğulup gitmiştir. Bu sûretle, şu iki silsile arasında büyük bir açıklık meydana gelmiş, sâlikîni yekdiğerlerinden ayrılmıştır. Halbuki Ka'be, idâre-i umûr-ı hac ikinci silsile-i sâlikînin **[96]** taht-ı tevliyet ve istîlâsında kalmış olduğundan birinciler yani İsrâîlîler, Yehûdîler oraya yaklaşamamış, yahud yaklaşmak istememişler olacak ki bu sûretle hac, tavâf-ı Ka'be hissi mürûr-ı zaman ile onların dimâğından tamamıyla silinmiştir…

Halim Sâbit

SEBÎLÜRREŞÂD MÜDÎRİYETİ CÂNİB-İ VÂLÂSINA

Efendim

Risâle-i hakāyık-disâr ve mecelle-i dekāyık-nisârınızın dördüncü nüshasında münderic zîri Ödemiş imzalı bir mektupta kasaba-i mezkûre medârisinin bil-külliye matlûb olan menâfii fevt olup köhne ve vîrân olduklarına mebnî Evkāf Nezâreti tarafından medâris-i mezkûre mesâha olunup kıymetleri takdîr olunması, yerlerine mükemmel bir medrese yapılmak garazıyla medâris-i münderisenin nukūd ile tebdîl edileceğini gösterdiğinden bahisle şayed medâris-i merkūme ber-vech-i meşrûh bey' edilecek olur ise şirâsı câiz olur mu olmaz mı? diye hey'et-i tahrîriyyenizden sorulmuş ve idâre-i ulyâlarından dahi ba'dehu îcâb-ı şer'îsi beyân edilmek üzere evvelemirde mes'elenin enzâr-ı ulemâya vaz' edildiği mütalaa-güzâr-ı âcizânem olmuştur.

Fıkıh ve fetâvâda yed-i tûlâ eshâbından değil isem de, bu fenn-i celîlde rüsûh bulmaya kesret-i iştiyâkım kem-bizâa olan hâme-i fakīrânemi bu mes'eleye dair bir makāle-i cevâbiyye tahrîrine bâis olmuştur.

[1] Metinde (يك پرستلك) şeklinde yazılmıştır.

Suâl-i mezkûr medâris-i mezkûre bey' olunduğu takdîrde iştirâsının meşrû' olup olmayacağını istifsârdan ibâret ise de bir şeyin bey'ini tecvîz, şirâsını tecvîz; adem-i tecvîz ise şirâsını dahi adem-i tecvîz demek olacağından âcizleri tarafından yalnız bey'i ciheti mevzû'-bahs edilerek şirâsı kāle alınmamıştır.

Binâen alâ-zâlik hall-i mes'eleye dair suâl ve cevap tarzında kalem-i kāsırânemle tertîb ve kütüb-i fıkhiyye-i mu'temededen her bir mes'elenin zîrinde Arabiyyü'l-ibâre olarak me'hazları tahrîr olunan cevâbnâme-i âcizânem risâleniz vâsıtasıyla ber-vech-i zîr enzâr-ı âmmeye takdîm olunur. (İnnehû hüve'l-Hâdî)

* * *

(S) Mütevellî-i mahsûsları bulunan evkāfda Evkāf-ı Hümâyûn nâzır-ı âmmı olan Zeyd'in, icâre ve istibdâl ve bunun emsâli vücûh-ı tasarrufdan bir vechile mütevellîleri izinleri munzam olmaksızın tasarrufu câiz olur mu? (C) Olmaz.

القاعدة السادسة عشر الولاية الخاصة اولى من الولاية العامة كذا فى الاشباه والنظائر (سئل) فيما هو الواقع بالديار الشامية من الاوقاف المعروفة بالاوقاف المصرية من ان السلطان ينصب ناظر اعاماً عليها وللاوقاف التى بالقدس منها ناظر خاص متصرف منصوب من قبل السلطان أيضا هل للناظر العام رفع يد الناظر الخاص المنصوب عن التصرف فيما يسوغ له شرعاً أم لا (اجاب) ليس للناظر العام رفع يد الناظر الخاص المتصرف المستفاد من نصب السلطان وكيف ذلك والولاية الخاصة أقوى كما هو المقرر عند اهل العلم واصحاب القضاء والفتوى كذا فى الفتاوى | الخيرية فى كتاب الوقف ملخصاً قاضى | البلد اذا نصب رجلا متوليا للوقف بعد ما قلده الحاكم الحكومة فليس للحاكم على الوقف سبيل حتى لايملك الاجارة ولاغيرها (خيرية من المقطعات فى كتاب الوقف).

(S) Bu sûrette bir kasabada vâki' medrese bil-külliye harâb olup vakıf da binâya müsâid olmayıp medresenin nukzu binâya sarf olunmak mümkün olmamağla mütevellîsi Amr izn-i hâkim ile nukz-ı mezbûru Bekir'e semen-i misli olan şu kadar akçeye bey' ve teslim ve medrese arsasından bir cânibi Bekir'e ecr-i misli olan senede şu kadar akçeye îcâr edip bedel-i ücret ile semen-i nukzdan müctemi' meblağ ile vakf-ı mezbûru müceddeden inşâ etmek câiz olur mu? (C) Olur.

وفى الحاوى فان خيف هلاك النقض باعه الحاكم وامسك ثمنه لعمارته عند الحاجه انتهى فعلى هذا يباع النقض فى موضعين عند تعذر عوده وعند خوف هلاكه (كذا فى البحر الرائق فى شرح قوله ويصرف نقضه).

(سئل) فى مدرسة احتاجت الى نفقة لعمارة ما ضرب منها وليس هناك ما يعمر به من الوقف هل يجوز أن تؤجر قطعة منها بقدر ما ينفق عليها أم لا (اجاب) مقتضى ما فى الخلاصة جواز ذلك فانه قال ولايؤاجر فرس السبيل الا اذا احتيج الى نفقة فيؤاجر بقدر ما ينفق عليه وهذه المسئلة دليل على ان المسجد المحتاج الى النفقة تؤاجر قطعة منه بقدر ما ينفق عليها انتهى وبه يعلم الحكم فى المدرسة بالاولى (خيرالدين فى كتابس الوقف).

(S) Bu sûrette medrese-i mezkûre arsasından bir cânibi îcâr ile ta'mîr ve inşâsı dahi mümkün olmasa arsasını istibdâl hayr olduğu zâhir olmağla Amr re'y-i hâkim ve emr-i sultânî ile arsa-i mezbûreyi şerâit-i istibdâl mevcûde olduğu hâlde Bekir'in arsa ve binâsı mülkü olan menzil ile istibdâle kādir olur mu? (C) Olur.

(سئل) عن مسئلة استبدال الوقف ماصورته وهو على قول ابى حنيفة رحمه الله تعالى ام على قول اصحابه اجاب الاستبدال اذا تعين بان كان الموقوف لاينفع به وثمه من يرغب فيه ويعطى بدله ارضا اودار الها ربع يعود نفعه على جهت الوقف فالاستبدال فى هذه الصورة على قول ابى يوسف ومحمد رحمهما الله تعالى وان كان للوقف ريع ولكن يرغب شخص فى استبداله ان اعطى مكانه بدلا اكثر ريعا منه فى صقع احسن من صقع الوقف جاز عند ابى يوسف والعمل عليه والا فلايجوز (قائ الهداية).

(S) Sûret-i mezkûrede medrese-i mezkûre arsasını vakfa enfa' bir mülk menzil ile istibdâl dahi mümkün olmasa arsa-i merkūmeyi yerine âhar vakf almak üzere nukūd ile istibdâl vakfa yararlı görülmekle Amr re'y-i hâkim ve emr-i sultânî ile arsa-i mezbûreyi fî zamaninâ nukūd ile istibdâl etmeye kādir olur mu? (C) Her ne kadar istibdâl-i mezkûrun cevâzı Mezheb-i Hanefî'de menkūl ise de ezmânın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürüne mebnî müstebdelün-bih olan nukūdu kuzât-ı zamanın yahud nâzırlarının ekl edip yerine âhar vakf iştirâ etmemeleri gālib olmağla Hayreddîn er-Remlî gibi birkaç fukahâdan mâadâ ulemâ ve müteahhirîn ve Devlet-i Osmâniyye meşâyih-i İslâm'ı istibdâl-i mezkûru men' edip cevâz ile iftâ etmemişlerdir. **[97]**

وشرط فى البحر خروجه عن الانتفاع بالكلية وكون البدل عقار والمستبدل قاضى الجنة المفسر بذى العلم والعمل وفى النهر ان المستبدل (اى ان كان المستبدل) قاضى الجنة فالنفس به مطمئنة فلا يخشى ضياعه ولو بالدراهم والدنانير كذا فى الدر المختار فى كتاب الوقف قوله (ولو بالدراهم والدنانير) ردلمامر عن البحر من اشتراط كون البدل عقار اوحاصلة ان اشتراط ذلك انما هو لكون الدراهم يخشى عليها اكل النظار لها واذكان المشروط كون المستبدل قاضى الجنة لايخشى ذلك قلت وفيه نظر لان قاضى الجنة شرط للاستبدال فقط لا للشراء بالثمن ايضا فقد يستبدل قاضى الجنة بالدراهم ويبقيها عنده عند الناظر ثم يعزل القاضى ويأتى فى السنة الثانية من لايفتش عليها فتضيع نعم ذكر فى البحر ان صريح كلام قاضيخان جوازه بالدراهم ولكن قال قائ الهداية وان كان للوقف ريع ولكن يرغب شخص فى استبداله ان عاطى مكانه بدلا اكثر ريعامنه فى صقع احسن من صقع الوقف جاز عند ابى يوسف والعمل عليه ولافلا فقد عين العقار للبدل فدل على منعه بالدراهم انتهى واعرضه الخير الرملى بأنه كيف يخالف قاضيخان مع صراحيته بالجواز بما قاله قارئ الهداية مع انه ليس فيه تعرض للاستبدال بالدراهم لاينفى ولا اثبات انتهى قلت لايخفى ان قوله ان اعطى مكانه بدلا الخ يدل على نفى الجواز بدون العقار بل صرح به فى قوله والا فلا نعم يرد على البحر ان كلام قارئ الهداية لايعارض كلام قاضيخان لانه فقيه النفس والجواب ان صاحب البحر لم ينكر كون المنقول فى المذهب ما قاله قاضيخان ولكن مراده ان هذا المنقول كان فى زمنهم وان ما قاله قارئ الهداية مبنى على تغير الزمان ويدل على ان مراده هذا قوله فيما سبق ويجب ان يزاد آخر فى زماننا وهو ان يستبدل بعقارلا بالدراهم والدنانير الخ ولا شك ان هذا هو الاحتياط ولا سيما اذا كان المستبدل من قضاة هذا الزمن وناظر الوقف غير مؤتمن (كذا فى رد المحتار لابن عابدين) قال صدر الشريعة استبدال الوقف يجوز بدون الشرط اذا ضعفت الارض عن الريع ونحن لانفتى به وقد شاهدنا فى الاستبدال من الفساد مالا يعد ولايحصى فان ظلمة القضاة جعلوه حيلةً الى ابطال اكثر اوقاف المسلمين وفعلوا ما فعلوا

زاد (القهستانى) وهذا فى زمانه ونعم الزمان هذا وهو شاك عنه واما فى زماننا فلا يبقى اثر من الوقف فيستبدل ولا من الموقوف عليه فيستبدل به عليه ومع هذا نرجو من الله تعالى ان يحدث بعد ذلك امرا قلت وببركة دعائه قد حدث امر شريف سلطانى بمنع استبداله بالكلية وامر ان يصير باذن السلطان نصره الله تعالى تبعا لترجيح صدر الشريعة كما افاده المفتى ابو السعود وانه كان سنة تسعمأة واحدى وخمسين (الدر المنتقى فى الوقف).

Bolvadin'de Yunus-zâde
Ahmed Vehbi

Sebîlürreşâd – Ödemiş'ten vârid olan suâle ümîd ettiğimiz vechile ulemâ-yı muhtereme-i İslâmiyye cevap vermeye başladılar. Fâzıl-ı muhterem Yunus Vehbi Efendi bu husûsda tekaddüm ettiler. Gerek esâs-ı mes'eleye, gerek verilen cevâba âid mütalaa beyânında bulunacak ulemâ-yı kirâma bir müddet daha intizâr edeceğiz.

FELSEFE

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

–187'den mâba'd–

Gazzâlî ve Tasavvuf: Dîn-i mübîn-i Ahmedî tabîatın huşk ve yâbis bir iklîminde, sengîn bir buk'ada tulû' eylemişti.

Maddî bir hayât-ı bedeviyâne ile me'lûf rûhlarda birden bire ma'neviyyâtın nûşîn cezebâtı tecellî edemezdi. Evvela bu rûhların bir terbiye-i dîniyye, tevhîd esâsı üzerine müstenid füyûzât-ı lâhûtiyye ile perverişyâb olmaları îcâb ediyordu. Fil-hakîka böyle olmuştur: Mişkât-ı nübüvvetten inşiâ' eden huzemât-ı nevvâre, haşîn Arabların kalbinde bir rikkat-i fevkalâde uyandırmış, onları zevk-i ma'nevînin füsûnkâr te'sîrâtına hazırlamıştır.

Daha zamân-ı Risâlet'te; füyûzât-ı Ahmediyye ile yakından tenevvür eden e'âzım-ı ashâb, fikren, rûhen o kadar ulvî âsâr ve tecelliyât-ı ma'âlî göstermişlerdir ki mâzîdeki haşîn halleriyle ba'de'l-İslâm izhâr ettikleri asâlet-i fikriyye ve necâbet-i insâniyyeleri arasında bir mukâyese yapılırsa az zaman zarfında ahvâl-i rûhiyyelerince vukûa gelen tebeddül-i azîme ve İslâmiyet'in kudret-i musavviresine karşı derin bir hiss-i hayret ve tebcîl duymamak kābil değildir.

Sinn-i sabâvetinden i'tibâren harîm-i nübüvvette perverişyâb-ı kemâl olan cenâb-ı Ali işte bu büyük ve ma'âlî-nisâr rûhlardandır.

Müşârun-ileyhin ma'neviyyâta âid derin sânihât-ı rûhiyyesi, hikemiyyât-ı âliyyesi tedkîk edilirse ilm-i rûh ve ilm-i ahlâktaki ihtisâsına karşı hayretle memzûc tekrîmler, ta'zîmler îsâr etmemek mümkün olamaz.

Ensâl-i âtiyyenin ta'lîm ve terbiyeleri hakkındaki tavsiyeleri ise nâfiz ve basîret-kâr bir dimâğ mahsûlüdür.

Erbâb-ı tasavvufdan bir kısmı silsile-i feyzlerini cenâb-ı Haydar vâsıtasıyla atebe-i Risâlet'e kadar îsâl ederler.

Avrupa müelliflerinden bazılarının tasavvufun İslâmiyet'e sonradan idhâl edilmiş olduğu hakkındaki iddiâlarına rağmen huzemât-ı sûfiyyenin Cenâb-ı Sıddîk ve Haydar vâsıtasıyla inşiâ' ettiğine dair olan âsâr ve an'anât tereddüde mahal bırakmayacak bir kuvveti hâiz görünürler.

Hazret-i Haydar'ın semâ-yı efkârının hayret-bahş derecede nevvâr ve feyyâz olduğuna kendisinden tevâtüren mervî olan hikemiyyâttan istidlâl olunabilir.

Aşk-ı İlâhî rûh-ı Haydar'ı o kadar teshîr etmiş, maddiyetten o derece tecrîd eylemiş idi ki vücûduna isâbet eden bir okun çıkarılması ameliyâtının bârgâh-ı ehadiyyete esnâ-yı teveccühünde icrâ edilmesini ihtâr eylemişti.

Zamân-ı hilâfetinde bazı mukarrebîni tarafından tavsiye edilen ve muhâfaza-i mevki' için elzem olan siyâsî entrikalara tenezzül etmemesi, icrââtında dâimâ merdâne ve âlicenâbâne hareketten ayrılmaması mekteb-i Nebevî'de aldığı terbiye-i rûhiyyenin parlak tecelliyâtındandır. Mütekaddimîn-i erbâb-ı tasavvuf, fikren feyfâ-neverd-i lâ-yetenâhîden olmak, fenâ fillâhın lücce-i hafâyâsına dalmağla rûh-ı şeğaf-âmîzlerine bir vasat-ı sükûn bahş aramışlardır.

Furkān-ı Mübîn yeni bir şerîatı nâtık olarak umûm nâsa hitâben şeref-nüzûl etmiş olduğundan insanların yalnız ma'neviyyâtını değil maddiyât-ı beşeriyyelerini de tanzîm ve tenmiye edecek esasları câmi'dir.

Şer'-i mübînin ahkâm-ı kat'iyyesini müşerrih olan beyyinât-ı âliyye miyânında rûhen i'tilâ edenlere bedraka-i hidâyet olacak pek çok âyât-ı celîle de **[98]** vardır. Fakat âyât-ı mezkûrede mündemic olan hafâyâ-yı maâliyyâtı keşf edebilmek terbiye-i dîniye dâhilinde rûhen fikren i'tilâ etmiş olan e'âzıma mahsûs bir bahşâyiş-i Yezdânî'dir.

Herkes, her nevi' ma'neviyâtın habâyâ-yı esrâr-âlûdunda dolaşamaz. Putperestlik veya dinsizlik bâdiyelerinde dolaşanlar şükûfezâr-ı ma'neviyyâtın ânât-ı elvânını temyîze muktedir olamazlar.

Halbuki terbiye-i İslâmiyye ve fezâil-i ahlâkıyye dâhilinde tenevvür eden zekâlara karşı, Kur'ân-ı Mübîn'in gavâmızât-ı hayret-bahşâsı, tenevvür nisbetinde inkişâf eder. Cenâb-ı Haydar gibi ecille-i dîn Kitâb-ı Mübîn'de lâhûtiyâta doğru feyyâz ma'berler bulabilmişlerdir.

Sadr-ı İslâm'da aşk-ı ezelî ile nâlân pek çok e'âzım gelip gitmiştir. Fakat bunların vecd ü istiğrâk demleri bir âyîn-i mahsûs şeklinde tezâhür etmemiştir.

(هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)[1] nazm-ı münîfinin muhtevî olduğu maânî-i âliyye bu gibi rûhları ezvâk-ı lâhûtî içinde mest ve nâlân bırakır ve onlar bu zevk-i ma'nevî ile hayatlarını nûşîn cezebât içinde imrâr ederlerdi.

(لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل)[2] kavl-i Peygamberîsi vechile evân-ı şeğaf ve istiğrâkta maddiyetten tecerrüdle ummân-ı rûhaniyyet içinde gaşy olur giderlerdi.

Hazret-i Ali'ye isnâd edilen:

دوائك فيك وما تشعر ودائك فيك و ما تبصر

Hikmetinden istişâre ederek dâ' ve devâ'-i kalbi yine

[1] Hadîd, 57/3.
[2] Aclûnî, *Kefşü'l-Hafâ,* 2159.

kendi nefislerinde arar, câvidânî bir aşk-ı lâhûtînin ezvâk ve hicrânı içinde kendi kendilerine çırpınırlardı.

Evâil-i İslâm'da bu gibi zevâta "zâhid" ve "ârif" nâmı verildiği âsâr-ı kudemâdan anlaşılıyor. "Sûfiyye" ünvânı altında bir meslek teessüs ve icrâ edilen âyîn ve menâsik bi'n-nisbe muahhar şeylerdir. Meslek-i tasavvuf evvelce sâf ve nevvâr bir sâha-i fikret iken –her meslek için olduğu gibi– bilâhare yanlış vâdîlere sapılmış, Hurûfîler, Sabbâhîler gibi bir çok gulât taraflarından gāye-i asliyyesinden büsbütün uzaklaştırılmıştır.

Tasavvuf âlem-i İslâm'da pek derin te'sîrler îkā' etmiş bir âmildir. Gāye-i asliyyesine müteveccihen bir istikāmet ta'kīb ettiği zamanlarda efkâr-ı enâmı feyyâz ve şükûfedâr riyâz-ı ma'neviyyât içinde tenmiye ve teâlî ettirmiş ve bu istikāmetten inhirâf ettikçe âlem-i İslâm'ın en müessir esbâb-ı inkırâzı sırasına girmiştir. Bir kısım müslümanları mahkûm-ı atâlet bırakan sebeb işte bu inhirâfdır.

Bilhassa sûfîlik ve şeyhlik hırkası altında siyâsî emelleri gizleyen ve halkın terbiye-i ma'neviyyesine i'tinâdan ziyâde cehl ve nâdânîlerinden bol bol istifâde etmek çarelerini arayanlar efrâd-ı İslâmiyyenin damarlarında cevelân eden dem-i zindegîyi eme eme kuvâ-yı faâlelerini uyuşturmuş, fikir ve bedenlerini mahkûm-ı atâlet bırakmış, onları derin ve muhaddir bir gaflet uykusuna daldırmışlardır. Yine tasavvuf bir kısım halkı melekât ve ihtirâsât-ı behîmiyyeden kurtararak onları insâniyet için vusûlü mümkün olan mertebe-i bâlâ-terîne ıs'âd etmiş, bütün ma'nâsıyla insân-ı kâmil olacak bir terbiye-i asîle ile tahliye eylemiştir.

İlim ve irfân ile mücehhez olan zevât-ı âliyye tasavvufun ummân-ı bî-pâyânında ta'yîn-i istikāmete muvaffak olmuşlar ve teveccüh ettikleri mersâ-yı maâlîye vusûle yol bulmuşlardır. Bu bahr-i nâyâb içinde; ta'yîn-i cihâta hâdim ibre-i irfândan mahrûm olan bîçâregân ise; büsbütün şaşırıp kalmışlar, müdhiş bir kaya veya girintili, çıkıntılı mahûf bir madreporide çarparak mahv ü helâk olmuşlardır. Mâ-hasal-ı irfânları havâsla istihsâl edilen derme çatma ma'lûmâttan ibâret olan avâm-ı halk; tasavvufun esrâr-âlûd hafâyâsına akıl erdiremeyeceğinden; yanlış yollara sapmaları, mühlik bâdiyelere düşmeleri ağleb-i ihtimâldir.

Tasavvufun âlem-i İslâm'da bıraktığı derin izlerden taşan seylâbe-i efkâr gayr-i müsâid dimağlarda müdhiş çukurlar açmış ve bir kısım halkı çürütüp mahv eylemiştir. Çünkü her dimağ kendisine isâle edilen füyûzât-ı fikriyyeyi –bilhassa yüksek ve esrâr-âmîz olursa– zabt ve hazm edebilmek iktidârını gösteremez.

Zamân-ı Risâlet ve Hulefâ-i Râşidîn devirlerinde zâhid nâmını alan zevât-ı âliyye bütün ma'nâsıyla fezâil-i ahlâkıyyeyi câmi', habl-i şerîate mütemessik, ihtirâsât-ı sefîleden müctenib bulunduklarından herkesin mazhar-ı hürmet ve tekrîmi olurlardı. Sânihât-ı kalbiyyelerini gizler, avâm-ı nâsın havsala-i idrâkine sığışamayacak ifşâattan son derece ictinâb ederlerdi.

Fakat bilâhare İşrâkiyyûn efkârıyla meşbû' bazı adamlar bu kisve altında mugāyir-i şer' bazı akvâl ve ef'âl ızhârına kalkışmış olduklarından halkdan tasavvufa karşı hakīkī bir şübhe ve tereddüd uyanmıştır.

Hallâc-ı Mansûr gibi zevâtın nâ-münâsib ifşââtı, taşkınlıkları bu şübheleri artırmış ve nihâyet Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin dediği gibi:

چون قلم دردست غداری بود بیکمان منصور برداری بود

hükm-i kazâ cereyânıyla Mansûr'un i'dâmına kadar varılmıştır.

Hazret-i Gazzâlî'dir ki bârika-nisâr muhâkemât-ı metînesiyle efkâr-ı nâsı kaplayan sehâbe-i tereddüdü tamamıyla izâleye muvaffak olmuştur.

Gazzâlî rengîn ve mantıkī beyânâtıyla şübhe ve tereddüde mahal bırakmayacak sûrette tasavvufu teşrîh ve tavzîh eylemiştir.

İhyâ'u'l-Ulûm'da görülen mebâhis-i amîka, *Kimyâ-yı Sa'âdet*'in nezîh ve rengîn sahîfeleri her dürlü tereddüdü izâleye kâfîdir.

Meslek-i sûfiyyûna vukū' bulan hücumlara karşı; Gazzâlî'den daha evvel, **[99]** İmâm Kuşeyrî tarafından da müdâfaa edilmiş ise de Kuşeyrî'nin müdâfaâtı hükmî ve şer'î olmaktan ziyâde an'anî ve tasavvufîdir.

Bu sebebe mebnîdir ki devr-i Gazzâlî'ye kadar olan tehâcümât günden güne şiddetini artırmıştır. Gazzâlî esâsât-ı akliyye ve şer'iyyeye istinâden nihâyet hakīkati meydana çıkarmış, herkesi teshîr eden şübheleri büsbütün ber-taraf edebilmiştir. –mâba'dı var–

Midilli İ'dâdîsi Müdürü
M. Şemseddin

EDEBİYÂT

Arab Târîh-i Edebiyyâtı'ndan:

EBU'L-ALÂ' MAARRÎ

–185'den mâba'd–

Maarrî'nin Mevlidi, Hayatı

Feylesof, 363 sene-i hicriyyesinde (974 mîlâdî) Rebîulevvel'in yirmi yedinci Cuma günü tevellüd etmiştir.

"Ebu'l-Alâ' Ahmed bin Abdullah bin Süleyman bin Muhammed et-Tenûhî" diye ma'rûfdur. "Tenûh" bir Arab kabîlesidir.

Babası, efâzıl-ı ulemâdan idi. Ceddi Maarra'da kādî idi. Maarrî, bu sûretle bir hânedân-ı ilme mensûb olmuş oluyor. Vâlidesi de asîl bir âileye mensûb idi.

Müşârun-ileyhin vilâdetinde Maarra, "Haleb"de hükümrân olan Devlet-i Hamdâniyye'nin taht-ı idâresinde olup o esnâda Haleb emîri, Sa'düddevle Eba'l-Ma'âlî idi.

Sâhib-i tercüme üç yaşında iken çiçek hastalığıyla musâb oldu, bu yüzden sol gözünü gāib etti, sağ gözüne de –arkadaşının uğradığı felâketi görüp ağlamasına mâni' olacak

derecede– ak indi; hayatında kırmızıdan başka bir renk görememiş oldu, çünkü çiçek çıkardığı zaman kendine kiremit renginde bir libâs giydirmişlerdi, gördüğü, anladığı ilk ve son renk bu oldu.

Sinn-i teallüme erişince pederi; nahiv, sarf, beyân ve kāfiye gibi ulûm-ı lisâniyye-i Arabiyye'yi öğretmeye başladı.

Bundan sonra beldesi ulemâsının bir çoklarından telemmüz etti, okuttukları şeyleri öğrendi, daha sonra Muhammed bin Abdullah bin Sa'd en-Nehavî el-Halebî'den de ders okudu ve yirmi yaşına kadar bu yolda devam etti. Artık bütün meşâyihinin maârifi, Maarrî'nin sadrına dökülmüş, inzimâm etmiş idi, sağına soluna baktı, etrafında bir ilimde kendini sebkat etmiş, yahud kendi öğrenmediğini öğretmekle mümtâz olmuş kimseyi göremeyince kendi başına evine çekildi, artık muallimi yoktu. Lügat ve edebiyât okumaya başladı, belâgat-ı Arabiye, lisân-ı Arab'ın dekâikı, havâs-ı terâkîb ve mezâyâ-yı esâlîb ile o kadar uğraştı ki bu husûsda herkese tefevvuk etti, kimsenin erişmediği bir mertebeye bâliğ oldu.

Koca feylesof "hıfz"da bir âyet, bir hârika idi. O kadar ki müşârun-ileyhden kimsenin erişemeyeceği, herkesin tasdîkden çekineceği şeyler rivâyet ederler. Mesela anladığını da, anlamadığını da, ister kendi dilinden ister ona yabancı bir dilden olsun hıfz ettiğini söylerler. Bu rivâyetlerin mebânî ve maânîsi dûçâr-ı ihtilâf ve tebâyün oluyorsa da mazmûnlar birbirini te'yîd ede ede Maarrî'nin herkese müyesser olmayan bir kuvve-i hâfızaya mâlik olduğu anlaşılıyor.

Her söze kulak verenlerden, her duyduğunu tecvîz edenlerden olsaydık kāriînimize bu vâdîde bir çok hikâyât-ı merviyye takdîm ederdik. Biz burada bunlardan akla en yakın, hakka en şebîh olanları bir numûne olmak üzere îrâd etmekle iktifâ edeceğiz:

Derler ki: Maarrî, Bağdad'a dâhil olup da cevdet-i hâfızasını, önünde okunan her şeyi bir kehrübâ gibi cezb eden o metânet-i hıfzıyla herkesce tanınmaya başlayınca erbâb-ı mekânetten biri hakîkati anlamak üzere müşârun-ileyh ile görüşmek istedi: Feylesofu "Dâru'l-hikme" nâmıyla ma'rûf olan "Reşîd" Kütüphânesi'ne koydular, bir kitap intihâb olundu, müteaddid sahifeler okundu. Tereddüd ettiği kelime tekrar olunuyordu. Hitâm-ı kırâatta Maarrî, asla tereddüd etmeksizin istediklerini imtihâncılara tekrar etti.

Maarrî, şiiri çok severdi, *Mütenebbî Dîvânı*'nın bu muhabbette te'sîri vardır; *Dîvân*-ı mezkûru o kadar çok okumuştur ki kendi şiirlerinde bunun te'sîr-i gālibi hissolunur. Mesela Mütenebbî'nin:

يموت راعى الضأن فى ضأنه
ميتة جالينوس فى طبه

diyor. Maarrî, aynı ma'nâyı, şu yolda ifâde ediyor:

والواحد المفرد فى حتفه
كالحاشد المكثر فى حشده

Bunu gösterecek misaller az değildir. Lakin biz iki şâiri mukâyese ve mukārene etmek sadedinde değiliz.

Maarrî; temyîz-i elvân hâsiyetinden, temâşâ-yı tabîatten mahrûm bir a'mâ olmakla beraber teşbîhde o kadar muvaffak olurdu ki ihsâsât-ı basariyyeye müteallık teşbîhâtı, erbâb-ı bâsırayı hayretler içinde bırakır idi.

Menâzır-ı tabîiyyeye karşı küşâde-basar olmak ni'metinden mahrûm olmayan **[100]** tabîat-ı fâtinenin cemâlini istediği gibi doya doya seyredebilen şuarâ arasında Maarrî'nin bir yıldız tasvîrinde olan şu:

و سهيل كوجنة الحب فى اللو
ن وقلب المحب فى الخفقان

beyti kadar zinde ve müteharrik bir söz söyleyebilen kim vardır?

Musîbet-zede-i amâ olanların umûr-ı mahsûsede, hele idrâki kuvve-i bâsıraya müftekir olan mevâdda gösterdikleri iktidâr-ı teşbîh ve tasvîr, şâyân-ı hayrettir. Maarrî, bu yolda bedî'alar gösteren ilk şâir-i a'mâ değildir,

كأن مثار النقع فوق رؤسنا
واسيافنا ليل تهاوى كوا كبه

diye bize bir levha-i vegā ibdâ' eden Beşşâr da böyle idi.

Şurada efdalü'l-müteahhirîn Şeyh Muhammed Abduh hazretlerine âid bir mâcerâ-yı fekâhet-âmîz, şâyân-ı zikrdir: Fâzıl-ı müşârun-ileyhi bir âfâkī ziyaret eder; cenâb-ı Şeyh zâirin nazar ve ferâsetine aldanır, onu bir âlim-i hakîm zannıyla pek çok tevkīr ve ta'zîz eder, misâfirini bir tarafdan memnûn etmeye çalışırken bir tarafdan da "Maarrî"den söz açar, âfâkī, cehline bir fürce-i inkişâf vermemiş olmak üzere ihtiyâr-ı sükût etmiş idi, lakin söz, Maarrî'ye intikāl edince bir şey söylemiş olmak üzere:

– Maarrî'nin, bir a'mâ iken, nazm-ı şiir edebilmesine taaccüb ederim, der.

Cenâb-ı fâzıl: – Şaşılacak bir şey yok, çünkü Maarrî, şiiri, gözleriyle nazm etmiyordu.

Cevabını verir ve her iki taraf sükût eder. Lakin âfâkīnin lisân-ı hâli: "İnsan übbehet ve ihtirâmı, bir şey söyleyinceye, yahud yazıncaya kadar muhâfaza edebiliyor" diyordu.

Feylesof, amâdan çok müteellim değildi, şöyle derdi: "Başkaları ni'met-i basar için Cenâb-ı Hakk'a hamd ettikleri gibi ben de amâ için hâmid olurum."

A'mâ; tetebbuât-ı ilmiyyesine, şiirinin ciyâdet ve bedâatine mâni' olmadığı gibi gözlülerin oyununa iştirâkden de onu men' edemiyordu.

Şâir Masîs[?], şöyle hikâye eder:

"Maarratü'n-nu'mân'da şaşılacak bir şey gördüm: Ebe'l-Alâ' tekniye edilen a'mâ bir şâir-i zarîf vardı; bu adam, şatranç oynuyor, hezl ü cidden, her nevi' fünûnun altından çıkıyordu!!!..."

Üç yüz doksan senesinden sonra idi, Maarrî; ulûm ve kütübhâneler hakkında tetebbuâtta bulunmak üzere Şam'da bazı beldelere gitti. Sonra üç milyondan ziyâde mücelledât-ı ilmiyyeyi muhtevî bulunan Trablus Kütübhânesi'ni ziyaret etti. Bu kütübhâne, hurûb-ı salîbiye fırtınasına uğrayan kütübhânelerdendir.

Lazkiye'yi ziyaret etti; burada ruhbâna âid bir "deyr" vardı, oraya indi, aralarında bir müddet kaldı, *Ahd-i Kadîm*

ve *Cedîd*'den rivâyet ettikleri şeyleri, Cenâb-ı Mûsâ ve İsâ hakkındaki re'ylerini anladı; ihtisâs iddiâsında bulundukları ilmi –bu ilim da'vâlarınca yalnız onlarda var, herkesde bulunmaz– vesâir bazı efkâr-ı kehenûtiyyeyi öğrendi, şiirlerinde bunların eseri zâhirdir, Maarrî'yi taaccüblere sevketmiştir.

Lüzûmiyyât'a muttali' olanlar; feylesofun kasâvise ve ruhbân hakkında sözü uzattığını bilirler. İşte o yolda sözlerinden biri:

عجبا للمسيح بين اناس،	والى الله والدا نسبوه،
اسلمة الى اليهود النصارى،	وأقروا بانهم صلبوه؛
يشفق العاقل اللبيب على الطف	ل اذا مالداته ضربوه.
واذا كان ما يقولون فى عيسى	صحيحاً فأين كا ابوه؟
كيف خلى واليده للأعادى	أم يظنون أنهم غلبوه؟
واذا ما سألت اصحاب دين،	غيروا بالقياس مارتبوه،
لايدينون بالعقول ولكن،	بأباطيل زخرف زينوه.

Feylesofun böyle teâlîm-i kenîsâiyye ile istihzâ eden şiirleri çoktur. –mâba'di var–

(Üsküb) Mütercimi
Abdüllatif Nevzad

EDEBİYÂT
YAHUD
İRAN TÂRÎH-İ İNKILÂBINDAN BİR YAPRAK

İran ahrâr ve üdebâsından Mirza Akahan Kirmânî Kirman ahâlisinden fâzıl ve edîb bir genç idi. Ulûm-ı edebiyye ve mantıkiyyeyi İran'da ikmâl ettikten sonra tahsîlini ikmâl için Avrupa'ya ve oradan da Dersaâdet'e gelmiş ve burada Nişantaş Misâfirhânesi'nde hâkān-ı sâbıkın irâdesiyle misâfir –daha doğrusu ikāmete me'mûr– bulunan merhûm Seyyid Cemâleddîn-i Efgānî'nin mecâlis-i ilmiyesinde isbât-ı vücûd etmek sûretiyle tahsîl-i kemâlât-ı suveriyye ve ma'neviyyede bulunmuştu. Mirza Aka'nın aynı zamanda İstanbul İranîleri içinde diğer iki değerli refîkı var idi ki, bunlardan biri Habîrülmülk lakabıyla mülakkab ve İran'ın Dersaâdet Sefâreti Başkâtibliği vazîfesiyle muvazzaf Mirza Hasan Han ile İran ulemâ-yı benâmından Kirmanlı Rûhi nâm zâtlar bulunuyorlardı. Bu üç kişiye ahîren, Seyyid Cemâleddîn merhûmun hidemât-ı husûsiye ve tahrîriyesiyle iştigāl eden Molla Rızâyı Kirmânî iltihâk etmişti. Bunlar vaktiyle İran şahlık makāmını işgāl eden Nâsırüddîn Şâh'ın mezâlim-i fevkalâdesinden bîzâr idiler.

Seyyid Cemâleddîn ise İran'a ihtiyâr ettiği seferde Nâsırüddîn'in **[101]** zulüm ve gadrine bizzat dûçâr olmuş ve bir kış gecesi, kar ve yağmur kemâl-i şiddetle hüküm-fermâ iken şâhın irâdesiyle Tahran'dan semerli bir beygire bindirilerek seyr-i serî' ile İran hudûdu hâricine îsâl edilmişti. İstanbul'da Seyyid-i Mağfûr'a iltihâk eden bu zevât-ı muktedire hafî bir komite teşkîl edip İran Şâhı aleyhinde îcâb eden tedâbîri ittihâza tevessül eylediler. İranlılar üzerine bir nüfûz-ı hakīkī ve ma'nevîleri olan İran ulemâsına hulûl etmek her şeyden evvel elzem bulunduğu cihetle, ilk önce Kerbelâ ve Necef'de mukīm bulunan ulemâ ile muhâbere ve mürâsele kapısını açmaya karar verdiler. Şâh'ın aleyhinde efkâr-ı umûmiyeyi ihzâr etmek ve hal'i için yeni ve metîn bir cereyân husûle getirmek için, ellerinde oldukça mühim ve şâyân-ı ehemmiyyet bir bahane ve vesîka mevcûd idi.

O esnâda Nâsırüddîn, İran'ın tönbekilerini, hatırı sayılır bir meblağ mukābilinde "Reji Tönbeki İnhisârı" nâmıyla doksan dokuz sene müddetle bir İngiliz şirketine bahşeylemişti. Şâh'ın bu husûsda ta'kīb eylediği nokta-i nazar sırf menâfi'-i şahsiyyeden ibâret olup başka bir sû'-i niyyeti yoğidi. Seyyid ve etbâı işe siyâsî bir renk verdirip, Samarra'da –Bağdad vilâyetine mülhak bir kazâdır– ikāmet eden Şiîlerle İranîlerin en büyük müctehidi bulunan Mirza Hasan Şîrâzî'yi Şâh'ın sû'-i niyyeti hakkında fetvâ vermeye iknâ' etmeye muvaffak olmuşlardı. Fetvâ akībinde umûm İranîler tönbeki zirâatiyle isti'mâlinden ânî bir sûrette ferâgat edip nargilelerini kırdılar. Tahran'daki ahâli şâhın sarayı etrafına toplanıp hal'ine tasaddî edince, Nâsırüddîn Şâh ahâliyi dağıtmak için kendi askerine evâmir-i ekîde ısdâr eylediyse de, bu emrine asâkir-i İrâniyye tarafından ehemmiyet verilmediğinden ve neticenin kendisi için dâ'î-i felâket olacağını vaktinden evvel tahmîn eden Şâh bilâhare reji kumpanyasından avans olarak almış olduğu mebâliği iâde ederek imzasını muhtevî olan konturato fermânını geri almak sûretiyle mes'elenin kapanmasına çalıştı. Bunun üzerine ahâli tekrar âdet-i kadîmelerine devamla nargile isti'mâline başladılar.

İstanbul'daki komite ise muvaffak olamayınca bu defa Şâh'a kat'î ve son bir darbe vurmak için Osmanlılarla İrânîler beyninde temelli ve hakīkī bir ittihâdın husûlüne mesâî-i ciddiyyede bulundular. Binâenaleyh âlem-i İslâmiyet'in zaafıyla Avrupa'ya karşı hîn-i hâcette mukāvemet edemeyeceklerini ve ma'nen, maddeten zaaf ve inhitâta sebebiyet veren avâmil ve müessirâtın ihtilâf-ı mezâhibden ileri geldiğini bir lisân-ı müessirle İran ulemâlarına tefhîm ve buna âcil bir çare taharrîsi lüzûmu da kendilerine iş'âr olunmuştu.

İran ulemâsı müttefikan, Sünnîlerle Şiîler beyninde mine'l-kadîm câygîr olan ihtilâfât ve mücâdelâtın ref'i lüzûmuna dair bir beyânnâme ısdârıyla mezkûr beyânnâmeyi bilumum İran vilâyâtıyla küre-i arzın her tarafında bulunan Şiiyyü'l-mezheblere tevzîini tensîb ve tasvîb eylediler. Fakat maatteessüf İran şâhı Nâsırüddîn vak'adan haberdâr olarak teşebbüsât-ı mezkûrenin neticesini kendisi için hayırlı bir şey olamayacağını gereği gibi anlamış olduğundan derhâl bir takım mevâni' ve avâik istihsâline kalkışıp, kuvveden fiile çıkmaya müsta'id olan ittihâd ve ittifâk-ı mutasavvereye nihayet vermişti. Şöyle ki İran'daki müteneffizîn-i ulemâdan birkaçını ansızın ve kimseye sezdirmeksizin zehirleyip bir kısmını da Kelat –İran şahları tarafından nefy olunanlar vaktiyle buraya i'zâm edilirdi– kalesine nefy ve teb'îd eylemekle işe hâtime vermiştir.

O esnada sûreti âtîde derc olunan kasîde, edîb-i merhûm Kirmanlı Mirza Aka Hân tarafından Firdevsî'nin meşhûr *Şehnâme*'sindeki ebyât tarzında kaleme alınıp taahhüdlü olarak Nâsırüddîn Şâh'a gönderilmişti.

Ahîren Nâsırüddîn'in izâle-i vücûd-ı habâset-âlûdundan başka bir çare kalmadığı hakkında mezkûr komiteye kanâat gelmiş ve şâhın katli için kendilerinden birini kur'a çekmek sûretiyle nâmzed eylemeye muztar kalmışlardı. Kur'a ise Molla Rızâ'ya isâbet etmiş ve der-akab me'mûr olduğu vazîfeyi îfâ için Dersaâdet'ten Rusya tarîkıyla İran'a ve Tahran'a azîmet etmişti. Arkadaşlarıyla vicdânına karşı ikmâlini taahhüd eden vedî'ayı elde etmek için Molla Rızâ aylarca şâhı tarassud altına almış ve en nihayet Tahran'ın beş kilometrelik mesâfesinde kâin Eimme-i İsnâ Aşeriye ahfâdından olan Şâh Abdülazîm'i ziyaret kasdıyla, hadem ü haşemiyle, vüzerâ ve erkânıyla yola çıkan Şâh mahall-i mezkûra muvâsalat ederek mu'tâd namâz ve ziyaretini edâ ve îfâ ettikten sonra merkad-i mezkûrdan tebâ'üd edip tekrar arabasına bineceği sırada Molla Rızâ kemâl-i cesaretle iki elinde koca bir arzuhâli şâha takdim etmek üzere ileri yürümeye başlamıştı. Tam elinden arzuhâlini almak üzere bulunan Nâsırüddîn Şâh'ın göğsüne iki kurşun sıkıp rûh-ı habîsini dâru'l-bevâra îsâl eylemeye muvaffak olmuştu.

Şurası tuhafdır ki Nâsırüddîn Şâh o esnada cülûsunun ellinci sene-i devriyesini ikmâl etmeye iki gün kalmıştı.

Bütün Avrupa hükümdârânı tarafından kendisine bu münâsebetle hedâyâ-yı semîne ihdâ ve ithâf edildiği gibi arz-ı tebrîkât için de hey'ât-ı müteaddide i'zâm etmişlerdi.

Şen ve şâtır olan Şâh ânî ve fücâî bir sûrette terk-i hayât etmiş ve fakat memlekette bu yüzden hâsıl olacak iğtişâşâtın önünü almak için sadr-ı a'zamı Emînü's-sultân Mirza Ali Asgar Hân henüz şâhın ölmeyip ber-hayât kaldığını i'lân etmiş ve diğer tarafdan Tebriz Vâlîliği'nde bulunan velîahd-ı hükûmet Muzafferüddîn Mirza'ya hakîkati şifre ile i'lâm ve ifhâm eylemişti.

Muzafferüddîn pâyitahta muvâsalat ettikten sonra her ne kadar şâhın kātili olan Molla Rızâ'nın şerîk-i cürmü olanları meydana çıkarmak için müşârun-ileyhi işkence ve isticvâb etmiş ise de, refîklerinin kimlerden ibâret bulunduğunu anlamakdan âciz kalması üzerine, Molla Rızâ'yı ahâli nazarında dinsiz ve îmânsız olduğunu ve İran'da elli seneden beri **[102]** türemiş olan (Bâbî)lik tarîkına mensûb bulunduğunu îmâ ve işrâb etmeye tasadddî olunmuş ise de, bilâhare asılacağı esnada Molla Rızâ tarafından bedâheten îrâd ve inşâd olunan (غلام خاص بیمبر، محب هشت وجهارم – کشندهء شه ایران رضای شکارم) beyt üzerine müşârun-ileyhin Bâbî olmadığına herkesde kanâat hâsıl olmuştur.

Muzafferüddîn Şâh'ın emriyle İran Hâriciye Nezâreti'yle Dersaâdet'deki sefîrleri bulunan Alaülmülk Mirza Mahmûd Hân beyninde kātilin rüfekāları hakkında muhâbere cereyân etmiş ve bi'n-netîce bâlâda isimleri yâd olunan üç zâtın kātil ile sıkı meveddet ve münâsebette bulundukları tahakkuk etmesi üzerine İran Sefâreti tarafından müşârun-ileyhim tahte'l-hıfz olarak Dersaâdet'ten Tebriz'e i'zâm edilip şehr-i mezkûrda salben i'dâm olundular.

Seyyid Cemâlüddîn'e gelince bir müddet sonra ağzında çıkan seretan illetiyle veyahud alâ rivâyetin Abdülhamîd tarafından kendisine telkīh olunan mezkûr hastalıkla Nişantaş'ta ikmâl-i enfâs-ı hayât eyleyip, mürg-i rûhu illiyyîne pervâz eylemiştir.

Merhûm Mirza Aka Hân-ı Kirmânî'nin vaktiyle ittihâd-ı İslâm hakkında silk-i nazîme keşîde eylediği ebyât:

تو تا باشی ای خسرو نامور،
مرنجان کسی را که دار دهنر!
بو یژه که باشد ز روشن دلی،
بجان دوستدار نبی وعلی.
یکی نامداری، زایران منم
که، خوکرده در جنك شیران تنم.
قلم دارم وعلم وفرهنك ورای،
نژاد بزرکان وفر همای.
بکاهی که، آمد تمیزم پدید؛
روانم بدانش همی بد کلید.
زکیتی نجمستم بجز راستی؛
نکشتم بکرد کم وکاستی.
همه خیر اسلامیان خواستم؛
دلم را بنیکی بیاراستم.
همی خواستم تا که اسلامیان،
بو حدت ببندند یکسرمیان.
همه دوستی باهم افزون کنند؛
زدل کین دیرینه بیرون کنند.
مراسلامیان را فزاید شرف؛
نفاق وجدائی شود برطرف.
در اسلام آید بضر حیمد،
یکی اتحاد سیاسی پدید.
شود ترك ایران وایران چو ترك؛
نماند دوئی درشهان سترك.
همان نیز دانند کان عراق؛

بسلطان اعظم کنند اتفاق.
زدلها زدایند این کینه زود.
نکونید سنی وشیعی که بود؟
وزان پس بکیرند کیتی بزور،
زجان مخالف بر آرند شور.
ایا چند آزاده مرد کزین؛
نبشتیم بس نامهای متین.
روانه نمودیم سوی عراق؛
که بر خیز داز عالم دین نفاق.
بنیروی دادار جان آفرین؛
همه بر نهادند امضا برین.
ببخشید حسن اثر نامه ها؛
که خام وبنخته نبد خامه ها.
سپاسم زیزدان بیروز کر؛
که این نخل امید شد بارور.
تو شتند زایران وهم از عراق؛
که از دل بشستیم کرد نفاق.
همه جان فدای شریعت کنیم:
بسلطان اسلام بیعت کنیم،
کذاریم قانون بیکانکی؛
بکیریم آیین فرزانکی.
ازین پس همه کفر سازیم پست:
بیاریم کیتی سراسر بدست.
کسی از سلاطین اسلامیان:
زعباسیان تا بعثمانیان.

زسامانی وغزنی ودیلمی؛
زسلجوق وخوارزمی وفاطمی.
زصدر سلف تابکاه خلف؛
موفق نکردید براین شرف.
مکر اندر این عصر کآ مدبدید؛
چنین طرح محکم زرای سدید.
کرت زین بد آمد کناه منست؛
که این شیوه آیین وراه منست.
براین زاده ام هم برین بکذرم؛
وزین فخر بر جرخ ساید سرم.
اکر شاه را بود حسنی نهان؛
مرا ساختی بی نیاز از جهان.
وکراز مسلمانیش بودبهر؟
به نیکی مرا شهره کردی بدهر.
چو در خون او جوهر شرك* بود.
زتوحید اسلام خشمش فزود.
پشیزی به از شهر یاری چنین؛
که نه کیش دارد نه آیین ودین!
مرا بیم دادی که رار دبیل؛
تنم رارا بزنجر بندی چو پیل!**

* Nâsırüddîn Şâh'a işâret eder.
** Fil demektir.

زکشتن نترسم که، آزاده ام.
زما درهمی مرگ را زاده ام.
کسی بی زمانه بکیتی نمرد؛
بمرد آنکه نام بزرکی نبرد!
نمیرم ازین پس که من زنده ام؛
که این طرح توحید افکنده ام.
بکوش از سردشم بسی مترده هاست:
دلم کنج کوهر، قلم اژدهاست.
پس از مردنم هست پایندکی؛
که، جاویدباشد مرا زندکی.
نصیب من آباد تحسین بود؛
ترا بهره همواره نفرین بود.
پس از من بکویند نام آوران!
سرایند با یکدکر مهتران.
که، کرمانی راد پاکی نهاد،
همه داد مردی ودانش بداد.
پس از سیزده قرن پر اختلاف:

نمو دارکرد اوره ائتلاف.
بتوحید دعوت کرد ازدوئي
بچیپید از کثری* دجا دوئی.
مرا آیداز مشتری آفرین؛
که بودم فدا کار دین مبین.
دردم زمینو** ر أنند حور؛
هم از آسمانم فشانند تور.
بدوزخ بماتی توقیره روان*** ؛
همت لعنت آیدز پیر وجوان!
نشینند وکویند پیران راد
به نیکی نیارند نام تویاد!
که شه (ناصر الدین) بدی یار کفر:
ازوکرم کردید بازار کفر!
کسانیکه توحید دین خواستند؛
بدین مقصد قدس برخاستند.
بیآزرد وافسردواز خو براند؛
بکیتی بجز نام زشتی نخواند!

توای شه چینین راه دین سد مکن!
بخیره همی نام خود بد مکن!
که نا که دلم را بر آری زجای؛
همه دور مانت بر آرم رپای!
بکویم سنخهای نا کفتنی؛
بسنبم کهر های نا سفتنی.
که چون بود بیخ وتبار فجر؟****
چکونه بشام آوریدند سر؟!
بتاتار بهر چه آمیختند؟
زشام از برای چه بکریختند؟!
مراهست تاریخی اندرا روب؛
بقوت فزونتر ز توپ کروپ!
ما دا که آن نامه افشان شود:
که بیخ وتبارت پریشان شود!
همان به که خاموش سازی مرا!
زکینه فراموش سازی مرا!

[103] Hâmiş.– Görülüyor ki merhûm Mirza Aka Hân-ı Kirmânî ittihâd-ı İslâm tarafdârı idi. Bu ümniyenin husûlüne senelerce çalışmış, imrâr-ı evkāt eylemiş ve en sonra muvaffak olduğu hâlde bütün mesâîsi İran şâh-ı esbakı Nâsırüddîn Şâh'ın teşebbüsâtıyla akīm bırakılmıştır. Müşârun-ileyh cidden iyi düşünmüş ve bu sûretle umûm müslümanların senâ ve rahmetini kazanmıştır. Rahmetullâhi aleyh rahmeten vâsi'aten.

سعدیا مردتکو نام نمیرد هرکز
مرده آنشد که نامش به نکوئی نبرند

S[sin]**. M. Tevfik**

ISLÂH-I HURÛF CEM'İYETİ

Tedkīk Encümeni'nin İlk İctimâı

Bugünlerde fazla meşgūlüm. Hele iki haftadır, gazete bile okuyamadım. Bu sebeblerle, Islâh-ı Hurûf Cem'iyeti'nin yeni teşekül eden Tedkīk Encümeni'nde geçen müzâkerelere dair habersizim. Gazeteler lâkayd mı kaldılar? Yoksa bir vakit olduğu gibi –mesela Ispartalı Hakkı'ya Bereket-zâde İsmail Hakkı Efendi demek tarzında***** yanlış haberler mi verdiler? Ne oldu, bilmiyorum.

Öndeki Cuma (23 Mart sene 328) günü resmî vazîfemi vekîlime devir ve teslim için birkaç kalem arkadaşımla çalışıp hesâblar yaparken, arkadaşlarımdan yarım sâatlik izin alıp, cem'iyetin şimdilerde toplandığı Katırcıoğlu Çarşısı'ndaki 63 numaralı dâireye gittim. Encümeni müzâkerâta başlamış gibi buldum. Cem'iyetin muhterem reîsi muhterem babamız Büyük Gāzî Muhtâr Paşa hazretleri söylüyorlardı. Üstâd-ı Ekrem ve Atâ Beyefendilerle sâir a'zânın çoğu hazır idi. A'zâ-yı kirâma söz dağılacağı sırada müsâade alıp şu sözleri söyledim:

"Büyük bir ma'zeretten dolayı kulları bugünkü müzâkereye iştirâk edemeyeceğim. Onu arz ile müsâade istemek üzere geldim."

Muhterem Tedkīk Encümeni'nin ilk ictimâında bulunamamaktan çok çok üzülmekle beraber, işin tedkīk noktasının her hâlde gelecek toplanışlara da kalacağını mülâhaza ile hafifliyorum.

Müsâade buyuruluyor… Gideceğim. Fakat şu kadar gelmiş, şu kadar söylemiş iken üç söz de mes'ele hakkında söyleyeyim. Bu sözlerle hem-tarafdâr olageldiğim üç esâsı tekrar edeyim, hem üstâd-ı muhterem Atâ Beyefendi'nin harflerin kesik olması aleyhinde gibi görünen şimdiki mütâlaalarına karşı durmuş gibi olayım.

"Bu ictimâ'dan bir hafta evvel Haydarpaşa Tıbbiyeliler Kulübü'nde yapılan ictimâ'ın sonlarında, bir son lakırtı halinde, ileri sürüp durduğum üç esasın "ıslâh-ı hurûf" terkîbinden nasıl çıkacağını arz etmiş idim. Bunu resmen zabt ettirmiş olmak için, yine diyorum ki Cem'iyet'in ünvânı olan "Islâh-ı hurûf" sözünden cem'iyetin maksadına uygun üç esas çıkar.

O üç esas neler? Evvelen harflerimiz yine yerinde ve Arabîliğinde kalacak… Sâniyen yazımızda her hece mutlaka bir sâitle yazılacak… Sâlisen matbaa harflerimiz maktû' ve munfasıl olacak.

Tekrar iddiâ ediyorum ki bu üç esas, "ıslâh-ı hurûf" terkîbinin zımnında ve tabîatinde mantıken dâhildir. Bu ta'bîr etrafında toplananlar aklımca bu üç esası kabul etmiş oluyorlar. Çünkü evvelen herkes bilir ki ıslâh demek, büsbütün bozmak da değildir, büsbütün bozmamak da değildir. Belki az bozulmuş bir şeyi az ve kolay tarafından bozmak demekdir.. Düzeltmek gibi bir bozmak. Şu hâlde yazımız –"tağyîr-i yesîr" dedikleri nevi'den ufak bir ta'dîlle– yine Arabî kalacak. İşte birinci esas.

Sâniyen bu ıslâh niçin? Yazının kusûru olduğu için. Ya-

* Eğrilik demektir.
** Cennettir.
*** Can ve rûh ma'nâsınadır.
**** Kaçar Sülâlesinden kinâyedir
***** *Yeni Gazete* 4 Şubat sene 327 numara (1250).

zının kusûru olmasa onu ıslâh elbette hatırlara gelmezdi. Yazımız vazîfesini iyi yapamıyor ki bin yıldır bunun çaresi diye çalışılıyor. Kur'ân'a harf, hatta nokta ilâve edilemezken zarûret sevkiyle cevâz yolu bulmuşlar da, nokta koymuşlar, i'râb koymuşlar, hareke koymuşlar, secâvend koymuşlar. Islâh işinin Selefce de meşrû' ve makbûl olduğunu bu kıymetli delîller parıl parıl gösterir. Mülküm Hân ve sâire teşebbüsleri gibi yeni delîller aramaya hâcet kalır mı? Islâh denildi mi, yazının kusûrunu i'tirâf da onun içindedir.

Evet, yazı ıslâh edilecek. Nasıl ıslâh edilecek? Her hece mutlaka bir sâitle yazılmak sûretiyle. İşte ikinci esas.

Sâlisen yazımızın sâitleri tahsîs ve cüz'î ta'dîl edilerek bunlar da yine yazılarımızda numûneleri görülen elifden vavdan yâdan teşkîl edilecek.. Böylece iki elif, iki yâ, dört vav ile sâit takımı sekize çıkıp kâmilleştiğinden başka üç de okunan elif (hemze), okunan yâ, okunan vav olup sâitlerle sâmitler birbirinden karışmaz sûrette ayrılacak.

Unutmamalıyız ki sâitlerden elifle vav zâten sondan bitişmeyen harflerdendir. Matbaa harflerinin bitişmesi ise bir iyilik değil, bir fenâlıktır. Ne bileyim? Böyle kendi kendine kalkan bir fenâlığın kalmasını niçin istiyorlar, anlayamıyorum. Bunun sayıldıkça uzayacak zararları vardır. Bunlar sayıldı ve sayılacak da. Fâidesine aklım ermiyor. Şu hâlde matbaa harflerimiz muttasıl değil, maktû' ve munfasıl olacak. İşte üçüncü esas.

Efendilerim! Sarıldığım üç esasa dair ma'rûzâtım hülâsası burada bitiyor. Îcâb ederse bunu yine tekrar ederim. Cezm ile i'tikād **[104]** ediyorum ki arz ettiğim noktalar birer hakîkattir. Bu hakîkatler "ıslâh-ı hurûf" maksadıyla bir araya toplananlar arasında müsellem olmak lazım gelir. Bunlar müsellem olunca, yazının ıslâhı için Encümen'e matbû' ve gayr-i matbû' numûne veren gayretkârların buldukları ve teklîf ettikleri sûretleri tedkîk ve ta'dîl ve kabul etmeye sıra gelmiş olur. Zannımca Encümen'imiz bunun için teşkîl olunmuştur, sıra bu işin sırasıdır.

Bendeleri, şimdiki kanâatime bakarsam, bu üç noktada musırr kalacağım, sanıyorum. Şayed bunlar nakz ve hedm olunacak olursa, ictihâdımdaki istiklâli muhâfaza için, Encümen-i âlîden ayrı kalacağım, ayrılmaya mecbûr olacağım diye korkuyorum. Bu ayrılık kulunuzu çok üzen ve çok ezen bir ayrılık olur.

Ma'rûzâtımın hele bu son fıkrası şeklen biraz küstahânedir. Sanki Encümen'e karşı tek başıma hasım mevkiinde kalmış oluyorum. Fakat bu şeklen böyledir. Afvlarına sığınırım. Bu küstahlık şekli kanâatimin kuvveti ve şiddeti îcâbıdır. Öyle telakkī buyurulmalıdır.

Artık, tekrar tekrar afvımı istirhâmla, gelecek ictimâ'larda bulunabilmek ümîdiyle çekilip gidiyorum."

İşte işin hikâyesi budur. Bunu gazetelerde yanlış bir şey yazılırsa tekaddüm edilmiş ve işe alâka edenlere icmâlen ma'lûmât verilmiş olsun diye iltizâm ettim.

Ispartalı Hakkı

MAKÂLÂT

Bir İbret-i Mehîbe

–5–

–Ulemâ-yı Muhtereme-i İslâm'a–

Bu vesâit ile misyonerlerin memâlik-i garbiyyede [Arabiyyede] lisân-ı mahallî ile yazılmış *İncil*lerin icrâ ettiği te'sîrâttan ne kadar ümîdvâr olduklarını kāri'lerimize anlatmak için yine meşhûr misyonerlerden George Stone'un vefâtından bir hafta evvel Maskat'da *İncil*lerin mütezâyid sarfiyâtına âid yazmış olduğu rapordan şu satırları tercüme ediyoruz:

"Arabistan'da Dîn-i İslâm aleyhinde vâki' olacak işti'âl-i mehîbin vaktini haber veremem; lakin çoktan beri İslâmiyet kayasının altına dinamitleri yerleştirmekteyiz; bir gün Allah'ın parmağı işâret-i işti'âl olarak bunlara temâs edecektir…"

……

Burada bil-münâsebe, şübhesiz fâideden hâlî olmayacak birkaç satır ilave edelim. Mechûl olmamalıdır ki: İslâmların hıristiyan edilmesi husûsunda sarf olunan bu kadar mesâiye, beslenilen bu kadar ümîdlere rağmen İslâmiyet ve akvâm-ı İslâmiyye hakkında bir takımları da büsbütün mugāyir fikirler dermiyân etmektedirler; ancak bu efkârın da hem izzet-i dîn-i mübîne, hem bütün akvâm-ı İslâmiyyenin izzet-i nefislerine ne kadar büyük taarruz olduğunu göreceğiz:

İslâm milletleri arasında Hıristiyânîyet propagandasının hiç lüzûmu olmadığına dair muhâlif menâbiinden gelen beyânât ve delâilden ve tabîî misyonerlerin hiç hoşuna gitmeyecek ictihâdâttan biri kendisi zaten dinsiz bulunan Blyden nâmındaki müellifin *Hıristiyânîyet, İslâmiyet ve Zenci Cinsi* (1889) ünvânlı eserinde şu meâlde serd olunuyor:[1]

"Bir takım tecârib İslâmların din ve mezhebine müdâhelenin değil fâidesiz, hatta muzır olduğunu isbât etmiştir. Onların dini onlara yetecek kadar iyidir; onların örf ve âdetine muvâfık düşmüştür. Putlara taabbüd etmedikleri gibi İslâmiyet ekālîm-i şarkiyyeye mahsûs bir kānûn-ı ahlâkī dahi vaz' etmiştir. Hazret-i Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah'ın peygamberi idi ve bu cins ahâli için mümkün olabileni yaptı. Bu akvâmı Hıristiyanlığa sokmak için sarf edilen bütün mesâî boşa gider. Onları kendi hallerine bırakın; İslâmiyet inkılâb ve teceddüdünü kendi kendine meydana getirecek."

Bu müellifle beraber Canon Taylor da İslâmiyet'in Hıristiyanlığın hâdimi olduğunu ve bütün akvâm-ı zenciyye için sûret-i mahsûsa ve kat'iyyede muvâfık bulunduğunu ilâve eyliyor.

Misyonerlik teşebbüsâtı muârızlarının ikinci kısmı büsbütün başka türlü beyân-ı mütâlaa ediyorlar, onlar Hıristiyanlığın putperestler için bile bir nûr-ı hidâyet olacağını tasdîk ettikleri hâlde İslâmiyet'in kendisine olan fevkalâde i'timâdından ve sarıldığı taassub-ı müdhişten (!) endîşe-nâk olu-

[1] Bu mesâilin butlânı müsellemdir; lakin isterdik ki: Ulemâ-yı muhtereme-i İslâm bu iddiâları ümmetin ravza-i ilm ü irfânına bir yâdigâr-ı müebbed olarak asıllarıyla beraber matbûâtta cerh etsinler! Beyânât-ı âcizânemiz bit-tabi' buna müsâid değil.

yorlar. Diyorlar ki: İslâmiyet'te taassub o kadar müdhişdir ki: Hıristiyanlarla alâkadâr olduğu için, bir çok mutaassıb İslâmlar Hazret-i İsâ'yı bile tanımamak isterler.[1]

Zevimer, İslâmlar arasında irşâdât-ı İnciliyye'nin semeresiz kalacağı nazariyesini bütün kuvvetiyle red ve cerha çalışıyor; ve misal olarak diyor ki: "Bugün Hindistan'da âşikâr olarak Dîn-i Hıristiyâniyet'i kabul etmiş yüzlerce İslâmlar var. Hindistan'ın şimâl-i garbî eyâletinin ilk ser-râhibi İslâm'dan dönme idi. Agra beldesinden Vilâyet Ali **[105]** Hıristiyan olduğu için katledilmiştir. Mirza Gulâm Mesîh (ki Delhi hânedân-ı hükümdârîsine mensûb idi) ve Amballa'nın cesur Abdullah Âsım'ı Hıristiyanlığı kabul ettiler. Kendisi de İslâm iken terk-i dîn edip Hıristiyanlığı kabul eden Doktor İmadüddîn Şikago'da Mezâhib Parlamentosu huzurunda okuduğu mufassal bir raporda Hindistan İslâmları arasında irşâdât-ı İnciliyye'den bahsetmiş ve kısm-ı a'zamı Pencab hıttasından yüz on yedi İslâm'ın Hıristiyaniyet'i kabul ettiklerini söyleyerek isimlerini okumuştur. Resmî raporlardan müstebân olduğuna nazaran Pencab Kıt'ası'nın yüksek tabakalarından Hıristiyaniyet'i kabul edenlerin nısfı İslâmlardandır. İran ve Türkiye'de dahi bir çok irşâd edilmişler vardır."

Şuraya derin teessürlerle koyduğumuz yukarıki satırları ihvân-ı dînimizin pîş-i ibretine vaz' etmeden vazgeçebilir mi idik? Bit-tabi' buna imkân-ı vicdânî olmadığı gibi akl-ı selîme, vazîfe-i dîniyyemize de mugâyir olurdu. Felaketlere karşı göz kapamak, iftirâlara "Bizde böyle bir şey yok.." mukābele-i mağrûruyla izhâr-ı hakka çalışmamak politikası İslâm devletlerini ve İslâm ümmetlerini asırlardan beri ne müdhiş inhitâtlara, zilletlere sürükledi!

Yalnız, tesadüf ettiğimiz bir kayıt bizi teessürâtımız içinde tekrar gülmeye sevketti; bize pek yakından tealluku olmak lazım geleceğinden kaydediyoruz:

Gûyâ on beş yirmi sene kadar evvel Doktor Koelle (Koel) isminde bir zat dahi İstanbul'da İslâmlardan bir çoklarını Hıristiyan ederek başına toplamış ise de bu yeni Hıristiyanlar az müddet içinde ortadan nâ-bedîd olmuşlar; yani İslâmlar tarafından tanassurlarından dolayı şübhesiz sır-engîz bir sûrette birer birer telef olmuşlar!

Bilmem bu Sherlock Holmes'in romanlarına yakışacak vak'aya inanabilecek kaç İstanbullu İslâm, hatta hıristiyan bulunur; binâenaleyh ister idik ki: Memâlik-i sâire-i İslâmiyye hakkında duyduğumuz, okuduğumuz şeyler de bu derece-i vüsûku(!) hâiz olsun!...

Bu makālâtımızda yalnız Arabistan hakkında teşebbüsât-ı Hıristiyaniyyeden bahsedecek olduğumuzu ve memâlik-i sâire-i İslâmiyyedeki faâliyet-i Nasrâniyyeyi îcâb ederse ileride teşrîh edeceğimizi söylemiş isek de sevk-i kelâm tanassur ve mikdâr-ı tanassur mes'elesine müncer olduğundan kemâl-i teessürle, sabrımızı nâlân eden, bir safha-i baîdeden bir nebzecik bahsedelim:

Vâki' olan tedkīkātımıza nazaran; Cava ve Sumatra cezâir-i azîmesinde –ki din-i esâsı İslâmiyet'tir– Felemenk misyonerlerinin zavallı câhil İslâm kabâili arasında –Felemenk hükûmetinin her türlü zulüm, gadr ve tazyîkāt-ı siyâsiyyesi te'sîrâtı da bir kuvve-i müdhişe-i muâvine teşkîl etmek üzere– nâil oldukları muvaffakiyetler cidden bütün ehl-i İslâm'ın ciğerlerini sızlatacak dereceye vâsıl olmuştur. Sumatra Cezîresi'nde ve tamamıyla İslâmlar içinde çalışan Renich (Reniş) Misyoner Cemiyeti'nin dört merkezinde yani (Sipirok–Simaneanben, Bangabunder, Bipongot ve Simanasur)'da kiliseye intisâb eden İslâmların adedi 3510 kişiye bâliğ olmuş idi.[2] Bu merkezlerin İslâmlarının 1897 senesinin nısf-ı evvelindeki mutanassırların adedi 97 olduğu kuyûdâtla sâbittir. Bazı karyelerde evvelce Dîn-i İslâm hâiz-i tefevvuk iken şimdi büsbütün ma'dûm hükmüne girmiştir. Batak Hıristiyanlarının mecmûu 31000 kişiye bâliğ olup bunların kısm-ı a'zamı evvelce Dîn-i İslâm'a müntesib idiler! (Doktor Schreiber'in *Sumatra'da Misyonerlik – Afrika-yı Şimâlî*–1896 ünvânlı eserine mürâcaat.)

Bu saydıklarımıza ilâveten Cava Cezîresi'nde hatta daha büyük muvaffakiyât-ı İnciliyye iddiâları ileri sürülüyor. Bu ahvâlin sûret-i cereyânından haberimiz var mı? Kim arıyor ve kim soruyor ve kim huzûr-ı İlâhî'de mes'ûl olacaktır? Konsoloslarımızın bu vekāyiin mâhiyet-i hakīkiyeleri hakkındaki mütâlaaları ne merkezdedir?.. Hayf!

Kavm-i necîb gönüllerini nûr-ı İslâmiyet'le tenvîr eder etmez birer nüvîd-i necât ve hidâyet gibi Cezîretü'l-Arab'dan çâr-aktâr-ı cihâna harbî, ticârî, tetebbu'î, irşâdî maksadlarla dağılmışlar, dindâr, metîn, ulü'l-azm ve hamiyetkâr bir kavmin, hatta bir çok asırlar kum deryaları arasında kalmış bir kavim olsa da, yâverî-i tevfîk-i İlâhî'ye istinâd eden gayretleriyle neler yapmaya muktedir olduğunu, hatta inkılâb-ı umûmî-i cihânı tevlîd edebileceğini târîhde isbât eylemişlerdir. Asya-yı Cenûbî'nin bütün sevâhilinde Hind-i Şarkī adalarında, akvâm-ı vahşiyeye vatan olan Afrika-yı Şimâlî bâdiyelerinde, Afrika'nın tâ bağrında hem din ve hem lisanı bir sür'at-i berkıyye ile neşr ve tesbît cidden –hatta din tanımayan ulemâ-yı maddiyyûn nokta-i nazarınca bile– bir hârika-i târîhiyye teşkîl eder. Ehl-i İslâm'ın henüz kurûn-ı vüstâ esnasında bile Maluka cezâirine kadar Bahr-i Muhît-i Hindî ve Kebîr'de dînî, ticârî müsta'mereleri var idi. Mozambik sevâhili işgāl edilmiş, Hindistan içinden geçen kervanlar hidâyet ve ticâreti Çin İmparatorluğu'nun en muzlim, mutaassıb köşelerine kadar taşıyarak hem hâdîlik, hem kâsiblik yüzünden iki katlı "Habîbullâh" olmuşlardı. Avrupalılar Dîn-i İslâm'a "kılıç dini" ta'bîriyle ta'rîze kıyâm etmek istiyorlar. Sorarız, kendilerine; acaba Çin ülkesine de mi nûr-ı İslâmiyet kılıç kuvveti ile dâhil oldu? Bütün düvel-i muazzama-i garbiyye elli altmış seneden beri müttehid harekât-ı harbiyeleri, dâimâ o sularda dolaşan mehîb donanmaları ile şu devirde bile üç dört misyonerlerini barındıramadıkları hâlde bin sene evvel elinde Kelâmullâh ve dilinde nûr-ı hi-

[1] İnsan hakīkat-i İslâmiyye'ye, akvâm-ı İslâmiyyenin ahvâline iddiâ-yı vukūf eden bu zatların şu hatâlarını gördükçe bilâ-ihtiyâr gülüyor; lakin mahzâ bizim himmetsizliğimiz yüzünden dîn-i mübîne edilen bu iftirâların Avrupa'da asırlardan beri hakīkat-i mahza gibi okunduğunu düşündükçe gözlerimiz yaşla doluyor.

[2] Bu miyânda intişâr eden 1900 târîhli *Bombay Guardian* nâm İngilizce gazete.

dâyetten başka bir şey olmaksızın o diyâr-ı mechûle giden **[106]** mürşidîn-i İslâm'ın gördükleri hüsn-i kabûl, nâil oldukları muvaffakiyet bütün i'tirâzların cevâb-ı celîl ve müskiti olmaya yalnızca kifayet etmez mi? Lakin hayfâ ki: Afrika'da Senûsî ihvânının bin müşkilât-ı siyâsiyye-i Avrupaiyyeye ma'rûz mesâîsi, harekât-ı müfritâne neticesinde İngiliz mitralyözlerinin bî-emân dâneleri önünde binlerce ihvân-ı İslâm'ı ni'met-i şehâdete kavuşmuş bırakıp ezilen mehdî-i Sûdânî'nin pek kısa süren şedîdâne gayretleri istisnâ edilirse bir çok seneler ve hatta asırlardan beri Arab diğer milletlere mensûb ihvân-ı dînleriyle âlem-şümûl denilecek sûrette tevsî' ettiği hareket ve teşebbüsât-ı irşâdkârâne bir hatt-ı tevakkufda kalmış, hatta mâhiyet-i tevessüîden sarf-ı nazar kudret-i tedâfü'î ve tehaffuzîden izhâr-ı acz etmeye başlamıştır ve nice felaketler gelip geçmiş, ibret almak değil, hatta haberimiz olmamıştır!

Biz tekrar ediyoruz, acz-i küllîmize bakmadan bütün ma'neviyetimizi lerzedâr-ı haşyet eden mehâfetullâh, bütün düşüncelerimize gālib "umûm ihvân-ı dînimizin saâdet-i dâreyni" endişesi ile şu satırları yazdık. Âlim ilmiyle, zengin servetiyle, avâm mümkün olan fedakârlığıyla üzerimize yüklenmiş olan mes'ûliyet-i mühimmeyi atmaya çalışacak vakit gelmiş geçiyor. Biz başlayalım; tevfîk Allah'dandır ve süratle başlamak için düşünelim ki: Bugün on binlerce baîd-i mechûl adalarda, hatta şuracıkta Şâmiye Çölü'nde ona kelâm-ı Hakk'ı tekrar edecek bir nüsha-i Kur'ân-ı azîmü'ş-şân'dan binde biri bile mahrûm milyonlarca ihvân-ı dînimiz var!

Göztepe **Ali Rıza Seyfi**

SİYÂSİYÂT

Fransa-Fas, Rusya-İran

Bu sene umûm hükûmât-ı İslâmiyye için pek fena ve felaketli bir târîh telakkī olunabilir. Vaktiyle el-Cezîre Konferansı mukarrerâtı neticesi olarak Fas'ın taksîmi takarrur ettiği hâlde Alman imparatorunun bir müdâhale-i nâgehânîsi üzerine akīm bırakılan ve kuvveden fiile çıkarılmayan Fas mes'elesi en sonra Fransa'nın zîr-i tahakküm ve tehekkümüne girmiş bulundu. Mukātelât ve mücâdelât-ı dâhiliyye ile, Fas ahâlî-i İslâmiyyesinin cehâlet ve taassub-ı âmiyâneleriyle aralarında –düşman entrikalarıyla– tekevvün eden nifâk ve şikāk yüzünden rişte-i uhuvvet ve ittihâd kopmuş ve düşmanın vâsi' ve geniş âmâl ve arzuları için yeni bir meydan açılması üzerine Fransa derhâl müdâhaleye karar vererek, hemen asker sevkine mübâderetle kabâil-i âsiyyeyi te'dîb ve tenkîl ile Mulay Hafîz'i kendisine celb ve cezb etmiş ve git gide kudretini, nüfûzunu tanıttırmaya muvaffak olmuştur.

Bir aralık Almanya'nın ikinci bir müdâhalesiyle Fransa'nın ümidi mahv olmak râddesine gelmiş ise de bilâhare İngiltere ve Rusya'nın yardımlarıyla ittifâk-ı müselles erkânından olan Avusturya ve İta[lya]'nın müttefiklerine karşı –mes'ele-i mezkûre hakkında– gevşek davranmaları sebebiyle Almanya ve Fransa beyninde me'mûl edilen harb tehlikesi mürtefi' olmuş ve yerine sulh ve müsâlemet alâimi cây-gîr olmuştur.

Fransa Fas'daki İngiltere ve İspanya hukūkunu tanımak şartıyla koca memleket-i İslâmiye'yi bilâhare zabt u tasarruf edip Mulay Hafîz'i kerhen mukāvelenâme-i ma'hûdeyi imzaya mecbur etmiştir.

Huzûzât-ı şehevâniyye ve ağrâz-ı nefsâniyyeye esir olan Mulay Hafîz yalnız kendi hukūkunu muhâfaza ettirdikten sonra milyonlarca ehl-i İslâm'ın hukūkunu Fransa'ya bir kalem ve imza çizgisiyle peşkeş ve takdîm eylemiştir. Bu haber-i meserret-eserin Fransa'ya mün'akis olması üzerine bütün Fransızların esbâb-ı sürûr ve şâdmânîlerini mûcib olmuştur. Fas'daki Fransa Sefîri Mösyö Renyol bundan sonra Fas Emâreti'ne hakīkī ve ma'nevî emir ve hâkim kesilerek bilumum Fas nâzırlarına muâvin ve müsteşâr nazarıyla bakacak ve kendi icrâātını yalnız Sultân'a tasdîk ettirmeye bir dereceye kadar mecbur olacaktır.

Fransa hükûmeti yeni muâhedenâme ahkâmı muktezâsınca her an ve zamanda Fas'ın her hangi noktasını kuvve-i askeriyesiyle işgāle muhayyer olacağı gibi doğrudan doğruya Fas umûr-ı dâhiliye ve hâriciyesini idareye me'mûr ve me'zûn bulunacaktır. Bunca fedakarlıklarla, şühedâ kanları bahâsına vaktiyle zabt ve istîlâ olunan bu memleket-i mübeccele-i İslâmiye pek değersiz ve ucuz bir hâlde Fransa'ya hibe edildi.

واهاً على زن بالحمى مونق
فقط ذهب الزمن المونق

Mulay Hafîz lehv ü lu'bunu, huzûzât-ı redîesini o kadar düşünmemiş olsaydı, fitne ve fesâdı ortalıktan def' u ref'e teşebbüs etseydi, bugün kendi namına târîh-i İslâm sahifelerinde fena bir ünvân zam ve ilâve etmiş bulunmazdı.

İran'a gelince o da bedbaht son şâhı Muhammed Ali'nin ahlaksızlığına, molla ve ahundlarının asabiyetlerine, –saltanatlar, devleler, mülkler lakab-ı bî-ma'nâ ve vâhiyyesine mâlik bulunan– a'yân ve erkânlarının gadr u hıyânetlerine, ni'met-i ilm ü ma'rifetten bî-nasîb ve bî-behre olan ahâlisinin cehâletine koca altı bin senelik an'anâta, mecd ü azamete mâlik olan (İran-ı pür-tarab) kurban oldu gitti.

Dahhâkların, Gâvelerin, Cemşîd ve Dârâların, İskender ve Erdeşirlerin, Rüstem ve Nûşîrevânların, mehd-i zuhûr ve cevelangâhı olan bu "hâver-i zemîn" dahi pek ucuz ve bâd-ı hevâ olarak Rusya'ya nasîb oldu geçti.

İran târîhini amîk ve ciddî bir sûrette tedkīk ve tetebbu' edecek **[107]** olursak Kaçariye ailesi kadar bu muhterem memlekete, toprağa fenalık ve hıyanet eden kimse gelmediğini vehle-i ûlâda taakkul ve idrâk ederiz. Memleketin servetini hazef-pârelere verip külâhını, elbisesini, üniformasını tezyîne sarf-ı nakd ü vakt eden Nâsırüddîn Şâh, elli senelik dağdağasız saltanatı esnâsında bu memleketi reşk-i bâğ-ı rıdvân ve mahsûd-ı cinân eyleyemez miydi? Dört defa Avrupa'ya ettiği seyahat-i sefîhânesi neticesi olarak İran'a ne armağan getirebildi? İngiltere ve Rusya'nın İran'da hiçbir

emel ve gāyeleri bulunmadığı sıralarda neler, neler yapılamazdı. Hadîs-i Nebevî mâ-sadakı bulunan ve ilim ve hüneri gökten indirmeye zekâlarıyla kudret-yâb olan İranîleri tenvîre çalışmadıktan mâadâ Nâsırüddîn milleti için bir ibtidâî mektebi bile küşâd etmedi. Muzafferüddîn za'f-ı kuvâ ve ahlâk beliyyesiyle İran'ı Rusya'nın borcu altına sokarak aldığı paralarla hevâ-yı nefsânîsini okşadı.

[1](لا عن ادراك رمية من غير رام) kabîlinden olarak meşrûtiyeti istihsâl eden İranîler dahi cehâlet ve ağrâz-ı şahsiyyelerini ta'kīb etmek beliyyesi neticesinde memleketi herc ü merce verip, al kanlara boyattılar. Rus terbiye-gerdesi ve –leke-i taht-ı keyân– ıtlâkına sezâvâr olan Muhammed Ali fıtrat-ı habîsesini meydana koyup memleket içinde Ruslara bir mıntıka ve hak çığırını te'mîn ettikten sonra Odesa'ya def' olup gitti. Çok geçmeden yine âlet-i şer olarak kendi bir taraftan ve kardeşleri bulunan Şu'âussaltana ile Sâlârüddevle'ler diğer taraftan memleketin başına bir kâbûs-ı belâ kesilerek ikinci defa olarak Rusya ve İngiltere'nin menfaatlerini tervîce hasr-ı evkāt eylediler. Bunlardan kat'-ı nazar memleketteki eşrâr ve derebeyler herbiri bir âmir-i mutlak kesilip zavallı mazlûm ve bîçâre milleti haraca keserek can ve mallarıyla, ırz ve namuslarına dest-i tetâvülü uzatmak sûretiyle Rusya'nın müdâhalât-ı vâkıasını tervîc eylediler.

En sonra Rusya hükûmeti evvela Gilan ve Mazenderan'ı ve sonra Azerbaycan'la bilumum İran vilâyâtını yed-i zapta geçirip –fa'âlün limâ-yürîd– memleketin müneverrü'l-fikr, değerli, tecrübe-dîde ve hayr-hâh evlâdını birer birer darağacına astırıp evlerini, barklarını yağma ve ihrâk eyledi. Mekteplerini, câmilerini Kazaklarıyla hayvanlarına mesken ve ıstabl ittihâz edip, kendi tarafdârânını, mültezimlerini valiliklere nasb ve ta'yîn etti. Hindistan'ın Kalküta şehrinde intişâr eden Fârisüyyü'l-ibâre *Hablü'l-Metîn* gazetesinin bu hafta içinde alınan son nüshasındaki makāleye bakılırsa, İran'ın Pars Sefîri Mümtâzü's-saltana Samed Hân'ın delâletiyle Serdar Es'ad'ın –Bahtiyârî Kabîlesi reisidir– Mösyö Sazanof'a takdîm edilmesiyle İran'daki Rusya âmâlinin te'mînine söz verilmesi akībinde serdâr-ı merkūm İran'a avdet edip sözünü ikmâl ile Rusya'nın fikrini tervîc eylemiştir. Bu kadarla iktifâ etmeyen Rusya hükûmeti en sonra Meşhed'deki İmâm-ı Sâmin Ali bin Musa er-Rızâ hazre[tler]inin merkad-i şerîf ve zarîh-i mübârekini de top güllesiyle hâkle yeksân eylemiştir.

Sâlârüddevle ise İran-ı Garbî cihetinde i'lân-ı istiklâliyet etmekle meşgūl bulunmakla beraber muttasıl tahrîb ve ihrâka, katl ve i'dâma teşmîr-i bâzû-yı habâset ve mel'anet etmekle be-nâm olmuştur.

Büsbütün İran-ı Şimâlî'yi yutabilmek için Rusya hükûmeti şu son günlerde Osmanlıları İran'dan çıkarmak için ikdâmât-ı ciddiye ile iştigāl edip askerini Kafkasya hududuna tahşîd etmiştir.

Rusya ve İngiltere müttefikan İran hükûmetine kendi mıntıka-i nüfûzlarını tasdîk ettirebilmek için süngü ucuyla İran'a iki yüz bin lira ikrâzâtta bulunup İran'ın bütün gümrüklerini, mâ-bihi'l-hayâtını te'mînât makāmında ellerine aldılar. Aynı zamanda İran'ın hemen her tarafında Rusya ve İngiltere hükûmetleri tarafından kuvâ-yı askeriyye bulundurulup, ahkâm-ı örfiyyeyi kendi me'mûrîn-i askeriyyeleri vasıtasıyla i'lân ettikleri hâlde bir tarafdan nez'-i silâh ve def'-i eşirrâ ile, diğer tarafdan ahâliden vergi tahsiliyle uğraşmaktadırlar. Bu evzâ'-ı mütecâvizânelerini haklı görmeye alışan bu hod-kâm ve hod-ser hükûmetler yalnız Osmanlı hükûmetini çekemez oldular. İtalyanların şekāvetinden istifâde etmeyi fırsat addeden Rusya zannediyor ki hükûmet-i Osmâniyye kolay kolay İran hududunu boşaltıp dolayısıyla –Osmanlıların medâr-ı tesellîsi olan– koca Anadolu'yu Rus istîlâsı tehlikesine ma'rûz bırakacaktır. Osmanlılar için bir hayat ve memât mes'elesi mesâbesinde bulunan bu mes'ele o kadar mühim ve şâyân-ı teemmüldür ki, bu husûsda ufacık bir hatâ, en âdî bir hefve mesâib ve mazarrât-ı azîme ve vahîmeyi mûcib olacaktır. Hem öyle bir ağır hatâdır ki mes'ûliyeti altına hiçbir kimse girmeyecektir. İran-ı Garbî'nin Rusya mıntıkasıyla birleşmesi, âtiyen hükûmet-i Osmâniyye'yi senevî lâ-ekall yarım milyon fazla asker beslemesine mecbur eder.

Şunu da unutmamalıyız ki İran'a karşı hükûmet-i Osmâniyye'nin vaz'iyeti dâimâ olduğu gibi şimdi de açık ve sarîhdir. İran'da hiçbir menfaat ta'kīb edilmiyor. Osmanlıların aksâ-yı emel ve arzuları İran istiklâlinin devam ve bekāsıyla her tehlikeden masûn ve mahfûz bulunmasından başka bir şeye ma'tûf değildir. Rusya ve İngiltere İran'daki evzâ'-ı hâzıralarına hâtime ve nihayet verip İran'ı kendi hâline bıraktıkları dakīkada, hükûmet-i Osmâniyye'nin de aynı hareketde bulunacağı tabîîdir. Yoksa hükûmet-i Osmâniyye'ye "Sen İran'dan askerini geri al da ben ebediyen yerleşeyim" derse pek yanılmış olur.

آن سبو بشکست وآن پیمانه ریخت.

Bi-hamdillâh, husûsiyle bugünkü İranlılar da her şeyi bilip pek acı tecrübeler geçirmek sâyesinde hakīkī dost ve düşmanlarını iyiden iyiye fark ve temyîz eylemişlerdir.

[108] Rusya dostumuz iyi bilmelidir ki, bu gibi eski hesapları, dolapları çevirip karıştırmanın sonu kendisi için iyi olamaz. İhtimâl ki henüz zamanı da gelmemiştir.

برو این دام پر مرغ دکر نه
که عنقا را بلندست آشیانه

S[sin]**. M. T**[te]**.**

MEKÂTÎB

Tokyo'dan:

Japonya'da Din Mes'elesi

Japonların edyân ile alış verişi olmadığını, Japon hükûmetinin hiçbir dîni takdîr veya reddetmediğini, yani Japonya'da hürriyet-i edyâna tamamıyla ri'âyet olunduğunu bugüne kadar herkes söyledi, muharrirlerimiz yazdı, bu hu-

[1] "Atıcı olmadan vurmak akıl dışıdır."

sûsda Avrupa matbûâtı bile hayli tedkīkātta bulundular. Mâhir Japonlar bu mes'elede de bütün âlemi iknâa muvaffak olmuşlardı.

Şimdi ise Dâhiliye Nezâreti müsteşarının taht-ı riyâsetinde bir din kongresi açtılar.

Bunun esbâbını şimdi de matbûât-ı âlem türlü türlü tenkīd ediyor, kimi Dâhiliye müsteşarının fikr-i şahsîsidir diyorlar, kimi de yeni kabinenin Nasrâniyet tarafdârı olduğundan bahsediyor. Amerika matbûâtı da bunun Avrupa medeniyetinin te'sîrinden hâsıl olduğunu iddiâ ediyor. Hiç hatırlarına getirmiyorlar ki Avrupa'da ulûm ve fünûn-ı âliyye tahsîl edenlerin hiçbiri Nasrâniyete iman etmezler.

Japon matbûâtı ise bu mes'eleyi pek vakitsiz buluyorlar ve Japon siyasetinin mukaddime-i inhizâmını bu mes'elede görüyorlar.

Rus matbûâtından birkaç gazetede Japonya'da bundan sonra Nasrâniyet'in pek büyük terakkıyâta mazhar olacağından behsediyorlar. Ya âlem-i İslâm ne yapıyor?

…..Sükût ediyor. Zaten âlem-i İslâm ber-mu'tâd ekseriyetle mes'eleler hallolunduktan sonra uyanıyor.

* * *

Bu mes'ele gāyet mühim olduğundan Japon mu'teberân-ı siyâsiyyûnundan–burada isminin zikrini zâid bulduğum– bir zat ile mülâkātı vazîfemden addederek hanesine gittim: Kabul etmelerini ricâ ettim. Maa'l-memnûniye dediler.

Ben– Japonya'da Nasrâniyet'in edyân-ı resmiyyeden addedileceğine ve dîn-i mezkûru ta'lîm için hükûmet kendi cebinden bir meblağ ta'yîn edeceğine dair bir şâyia deverân ediyor, bu haberin aslı var mıdır; Japonya hükûmeti hakīkaten Hıristiyan dînini edyân-ı resmiyye miyânına idhâl etmek fikrinde midir? dedim.

Siyâsî– Bu mes'ele gāyet uzun ve eski bir mes'eledir. Biz eminiz ki her millet kendi milliyetini kavî ve sağlam olarak muhâfaza edebilmek için bir dine muhtâctır ve o dine hakkıyla i'tikād etmelidir. Bugün memleketimizde Budizm ve Şintoizm mezhebleri mevcûdur. Bu iki dinin birincisi bize Çin ve Kore tarîkıyla Hindistan'dan bundan bin üç yüz sene mukaddem gelmiştir. Şintoizm ise Japonların asıl dinleridir. Vatanımızın günden güne terakkī ve teâlîsi sâyesinde bu dinler gitgide i'tibârdan sâkıt olmakta ve memleket ahâlisinin ma'nevî kuvveti zaafa dûçâr olmaktadır. Bunun nihayeti tabîî ma'nevî inkırâzdır! Halbuki bu inkırâza biz hiçbir vechile razı olmayacağız. Çünkü onun neticesi için Fransa bize misaldir. Biz vatanımızı rûhen dâimâ kavî bulundurmak arzu ederiz. İşte şu esasa mebnî şimdiki dâhiliye nâzırı muâvini cenâbları bu mes'eleyi ortaya vaz' ettiler. Maksadları memlekette i'tikādât-ı kâmileye sâhib talebeler terbiye etmektir ve bu vechile ordumuzu milletimizi vatana rabt etmektir.

Bu kongreyi küşâd etmekten maksadları Hıristiyanlığı takdîr veya kabûl maksadıyla olmayıp memleketimiz ahâlisi beyninde cârî edyânın ulemâsı ile müzâkere edip vatan ahâlisine i'tikādâtı ta'lîm için sağlam usuller aramaktır. Bugün size pek vâzıh ma'lûmdur ki hiçbir Japon kolaylıkla bir dini kabûl etmediği gibi kabûl ettiği dinin de en sâdık ümmetinden olmaktadır. Lakin bunun gelecek genç tabakalarda da aynı hâlde devamı için tabîî çareler düşünülmelidir.

Sâniyen: Hıristiyanlığın himâyesi için hükûmet muâvenette bulunacak mı, diyorsunuz. Bu mes'ele de pek basittir. Şimdi Japonya'da altmış ilâ yetmiş bin tanassur etmiş Japon mevcûddur. Husûsan bunlar miyânında fukarâ çoktur. Tabîî, bunların evladına da bir din ta'lîm etmek lazımdır; eğer hükûmet sâir Japonlara ta'lîm olunan Budizm veya Şintoizm mezâhibini bunların evladına da ta'lîm edecek olursa arada sû'-i niyyet mes'elesi çıkacaktır. Bunun için hükûmet Hıristiyan talebeye de Hırisyitanlığı ta'lîm için birer muallim bulunduracaktır. Maksad yalnız memleketi ihtilâftan vikāyedir. Eğer Japonya mekteplerinde İslâm çocukları olsaydı onlara İslâmiyet'i ta'lîm için muallimler ta'yîn, kongreye onları da da'vet ederek usûl-i ta'lîmleri hakkında müzâkere ederdik.

Sâlisen: Japonya imparatoru hazretleri Şinto Mezhebi'nde oldukları gibi ekser ahâli Budî olduğu hâlde Japonya hükûmeti ne Budizm'i ve ne de Şintoizm'i resmî din olarak tanıyamaz ve hâkezâ Hıristiyân mezâhibinden hiçbirini de resmî din olarak tanımayacaktır. Bir mektepte bir dinin hükûmet masrafından okutulması o dinin orada resmî din olduğunu ifhâm etmez. Bugün Rusya hükûmeti yahud Fransa hükûmeti taht-ı idâresinde olan mekteplerinden birkaçında Dîn-i İslâm muallimine maâş **[109]** verilebilir ve aynı mektepte hıristiyanların muallimi de bulunabilir. Lakin bazı gazeteler gûyâ hükûmetin tanassur edeceğinden bahsettiler. Lakin muharrirleri hıristiyan mezhebine mensûb gazeteler bile bunu nefretle telakkī ettiler. Bu hâl Japonların Nasrâniyet'e ne kadar nefretle baktıklarına birer misal olabilir.

Ben isterdim ki bu kongrede İslâm ulemâsından da birkaç zat bulunup bulunmadığından erbâb-ı mütalaamız onların fikrinden mahrûm kaldılar.

Kongrede İslâm olarak–o da pek yeni İslâm– yalnız muhterem Hasan Mürşid Efendi Hatano cenâbları hazır bulunmuşlardır. Her ne kadar İslâmiyet hakkında i'tikādları kâmil ise de, ma'lûmât-ı vâsiaya vâkıf olmadıklarından kendi fikirleri olarak bir şey demeye salâhiyetdâr olmadıklarını beyan buyurmuşlardır.

Zann-ı âcizâneme göre i'tikādât ve vatan kuvvetlerinin birbiriyle ne kadar merbût olduğunu bugün Japon siyâsiyyûnu tamamen fehm etmişler ve bu niyet ile bugün bu mes'eleye sarılmışlardır. İşte bugün bizim vazîfemiz de Japonlara vatan ile İslâm dininin i'tikādâtı arasındaki râbıtanın pek kavî olduğunu isbât edip nazar-ı dikkatlerini bu noktaya celb etmektir.

Bu husûsta erbâb-ı kalem ve ictihâdımızın irşâdâtına muntazırız.

Tokyo Japonya'da Osmanlı talebesinden

Ahmed Münir Reşid

ŞUÛN

Devlet-i Aliyye:

Makām-ı Muallâ-yı Hilâfet'e İslâmların Hürmet ve Muhabbeti – Kaşgar ulemâ-yı İslâmiyye ve meşâyih-i muhteremesinden bir zât-ı âlî-kadr tarafından atebe-i ulyâ-yı hazret-i Hilâfet-penâhî'ye takdîm edilmek üzere bir arîza-i teşekküriyye ile 771 târîhinde ipek kâğıd üzerine yazılmış gayet kıymetdâr bir *Mesnevî-i Şerîf* vürûd etmiş ve merci'-i âlîsi vâsıtasıyla takdîm edilmiştir.

Hükûmetin Nazar-ı Dikkatine – Bugünlerde Çin'in bazı havâlîsinde husûsiyle İslâm ile meskûn bulunan memâlikinde bazı cerrârların dolaşmakta olduğu mevsûkan haber veriliyor. Bu cerrârlardan bazısının hükûmet-i Osmâniyye namına hareket etmekte olduğu geçen sene bazı gazeteler tarafından istihbâr edilmiş ve bu bâbda matbûâtça bir çok mübâhasâta kapı açmış idi.

Bu cümleden olmak üzere iki sene mukaddem Şamlı Saîd el-Aselî nâm zat hakkında dahi bir çok sözler söylenmiş ve hükûmetin nazar-ı dikkatine arzedilmişti. İşte yine bu zatın yani Saîd el-Aselî eş-Şâmî'nin bu defa Kaşgar'a gittiğini ve Kaşgar'da hükûmet namına Hicaz Demiryolu için iâne toplamakta olduğunu mevsûkan haber aldık. Hükûmetin nazar-ı dikkatini celb eyleriz.

Tayyârecilik Tahsîli – Tayyârecilik tahsîli için hükûmet-i Osmâniyye tarafından altı zâbit ve beş makinist Avrupa'ya i'zâm olunmuştur.

Rumeli'de Evkāf-ı İslâmiyye'nin İhyâsı – Arnavutluk'ta ıslâhât icrâsı için giden hey'et İşkodra'ya tâbi' Poka kazâsındaki emlâk-ı vakfiyye ile cevâmi'-i şerîfenin ta'mîri için 23.085 ve nefs-i İşkodra ile mülhakāttan beş karyedeki hayrât-ı şerîfenin ta'mîr ve tefrîşi için de 163.000 kuruşun ki cem'an 186.085 kuruşun üç yüz yirmi sekiz senesi evkāf bütçesi tertîbâtından tesviyesine lüzum göstermiş ve meblağ-ı mezbûr derhâl Evkāf Nezâreti'nce tesviye edilmiştir.

Devlet-i Aliyye-İtalya Muhârebesi:

Âtîdeki ma'lûmât dârü'l-harbde bulunan kumandanların iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti tarafından Osmanlı Ajansı'na teblîğ edilmiştir:

Tobruk:

18 Mart – Mart'ın on sekizinci günü Tobruk'ta düşmanın bir tabur piyadesi avcı siperleri inşası için istihkâmâtın ilerisine çıkmış ve bilâhare bir bölüğünü orada terk ile avdet etmiş, işbu bölük üzerine sevk olunan yedi kişilik küçük bir müfreze tarafından birkaç el ateş edilmesi üzerine mezkûr bölük efrâdı avcı siperlerini terk ile karışık bir hâlde şehre kadar firar etmişler, düşmanın avcı siperlerinde terk eylediği eşya müfrezemiz tarafından iğtinâm olunmuştur.

19 Mart – Mart'ın on dokuzunda Tobruk'ta düşmanın iki tabur piyadesi ile bir batarya topçusu, bir bölük mitralyözü avcı siperlerini tahkîm için dışarıya çıktığında bunlar üzerine müntahab efrâddan yirmi kişilik bir müfreze sevk olunarak ateşe başlanması üzerine düşmanın gerek bataryası ve gerek sefâin-i harbiyyesi tarafından ateş edilmiş, bu ateş hayli müddet devam etmiştir. Müfrezemiz avdetinde düşmandan biraz eşya iğtinâm eylemişlerdir.

20 Mart – Mart'ın yirmi ikisinde kezâlik Tobruk'ta elli kişilik bir müfrezemiz düşmanın avcı siperlerinden birinde yerleşmiş idi. Sabahleyin düşmanın üç taburu siperleri işgāl etmek üzere ilerlemiş, bir taburu pîşdârı teşkîl etmekte bulunmuş idi. Müfrezemiz işbu pîşdâr üzerine ateş etmeye başlayınca düşmanın karada ve denizde bulunan topları ateşe ibtidâr eylemiştir. Bunun üzerine müfrezemize muâvenet için beş yüz kişilik bir kuvvet sevk olundu. Bu kuvvetin muhârebeye iştirâki ve düşman pîşdârının askerimizin avcı siperlerine yaklaşması da diğer düşman kuvvetinin ric'atine ve istihkâmâta ilticâlarına sebeb olmuştur. Zâyiâtımız yoktur. Düşmanın ise otuz kadar telefâtı vardır. Askerimiz alel-âde hayli eşyâ-yı askeriye iğtiğâm eylemiştir. Kuvâ-yı cüz'iyye ile istihsâl olunan şu netâyic düşmanın kuvve-i ma'neviyyelerinin tamamıyla muhtel olduğunu irâe eder.

Senûsî Hazretleri ve Muhârebe-i Hâzıra – Senûsîlerin İtalya aleyhinde hareket etmekten çekindikleri evvelce şüyûʻ bulmuştu. Fakat şu son zamanlarda İtalyanların mezâlim ve kabâyihini işiten Senûsî hazretleri ahkâm-ı dîniyye ile Kur'ân-ı Mecîd'in evâmirini tatbîka mecbûr olarak bütün etbâına harbe iştirâk etmek için evâmir-i ekîde ısdâr buyurmuştur. Kendisi de ikāmetgâhı bulunan Kufra'dan hareket ederek Cağbûb'a muvâsalat buyurmuşlardır.

Bu hafta zarfında Mısır'dan alınan *el-Müeyyed* gazetesinde okunduğuna nazaran müşârun-ileyh hazretleri Cağbûb mevki'ini merkez-i harb ittihâz etmeye niyet ettiği anlaşılmıştır. Oradan meydân-ı harbe iştirâk eden etbâına kumanda edecektir. Senûsî hazretleri Mısırlılarla vâlide-i hidîvîye ve Hilâl-i Ahmer reisine mücâhidîn hakkında ibrâz ettikleri muâvenet-i insâniyetkârânelerinden dolayı beyân-ı teşekkür etmiş ve harb **[110]** hakkındaki nokta-i nazarını kendi talebe ve telâmîzinden olan Seyyid Salih bin Yunus namındaki zat delâletiyle *el-Müeyyed*'de neşreylemiştir. Müşârun-ileyhin beyânât-ı ilmiyyesinden anlaşıldığına göre Senûsîler yalnız İtalya'ya karşı mücâhedât ve müdâfaât ile iştigāl edecekleri hasebiyle bundan sâir Avrupa devletlerinin huylanmamaları lazım gelir. Bundan başka yine müşârun-ileyh, dinen bu vazîfeyi îfâya mecbûr bulunduğunu ve aksi takdîrde yevm-i kıyâmette huzûr-ı İlâhî'de mes'ûl olacağından endişe eylediğini dermiyân eylemiştir. Kāhire ile hıtta-i Mısriyye civarında bulunan etbâı müşârun-ileyhin bu fikirde olup olmadığına dair evvelce biraz tereddüd eylemişler ise de, bilâhare kanâat hâsıl ederek cümlesinin harbe iştirâk etmek fikrinde bulundukları da *Times*'in Kāhire muhâbiri tarafından beyân olunmaktatır.

Bahr-i Ahmer'de İtalyanlar – İtalya harb gemilerinden Piemonte gemisinin kumandanı tarafından neşr olunan beyânnâmede, İtalya harb gemileri Lıhye, Salif, Kamaran sahillerinin bombardıman edilecekleri beyân olunmuştur. Kamaran gāyet mühim bir mevki' olup aynı zamanda beyne'l-milel bir adadır. Bütün devletler tebaasından olan hüccâc-ı İslâmiyye mezkûr adada karantina müddetini ikmâl ediyorlar. Salif mevkii de ikinci derecede hâiz-i ehemmiyet bir adadır. Mâlik olduğu memlahadan dolayı vâridâtı Duyûn-i Umûmiyye-i Osmâniyye'ye gönderiliyor. Lıhye civarında Vodkuk[?] namında bir İngiliz ticaret gemisi İtalya harb

gemileri tarafından tevkîf edilip Musavva'a sevk olunmuştur. Bu kadarla iktifâ etmeyen İtalyanlar en sonra Kamaran ile Hicaz arasında vâki' olan Osmanlı kablosunu kat' etmişlerdir.

Neş'et Bey İngilizlere Teşekkür Ediyor – Trablus ve Bingazi muhârebelerinde fedâ-yı can etmekle nâil-i şehâdet olan guzât ve mücâhidîn-i Osmâniyye'nin bî-kes âilelerine verilmek üzere İngiltere'deki Osmanlı ve İslâm muhibleri olan İngilizler tarafından derc olunan iânâta karşı bu kere Trablus'daki kuvâ-yı Osmâniyye kumandanı Neş'et Beyefendi tarafından teşekkürü hâvî bir mektup Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne gönderilerek *Times* gazetesi vâsıtasıyla neşri taleb olunması üzerine Sefâret-i Osmâniyye tarafından icâbına bakılmıştır.

Mısır:

Hızbü'l-vatanî Reisi Mehmed Ferid Bey – Kāhire'de Nasyonalistler reisi Ferid Bey şu son günlerde Mısır'daki fırka merkezinde neşir ve îrâd eylediği nutuk üzerine istintâk ve isticvâb edilmesi üzerine Dersaâdet'e gelmiştir. Hükûmet-i Mısriyyece mûmâ-ileyhin mahkûm edilmesi mukarrer imiş. Gerek Mehmed Ferid Bey ve gerek *el-Hilâlü'l-Osmânî* gazetesi sermuharrir-i muhteremi Şeyh Abdülaziz Çâviş geçen sene zarfında yine Hükûmet-i Mısriyye tarafından tevkîf edilmişlerdi. Fakat bu tevkîf keyfiyeti müşârun-ileyhimânın şeref ve haysiyetlerini tenkīs edecek yerde bilakis tezyîdine hizmet etmiştir. Ferid Bey Mısır'dan infikâk etmezden evvel İngiltere Hâriciye nâzırına da bir telgraf keşîde eylemiştir. *el-Müeyyed*'e bakılırsa telgrafında Mehmed Ferid Bey yalvarmış imiş, bize kalırsa Mehmed Ferid Bey ale'l-mu'tâd ya hükûmet-i Mısriyyeyi ve yahud İngilizlerin harekâtını mutlaka protesto etmiş olmalıdır.

Mısır Meskûkâtı İstanbul'da Darb Edilecekmiş – Mısır hükûmeti meskûkâtını küçük bir ücret mukābilinde ez-her cihet pek mükemmel olan meskûkât-ı Osmâniyye Darphânesi'nde darb ettirmek tasavvurunda bulunduğu matbûât-ı mahalliyyede okunmuştur.

Mısır Adliye Nâzırı İsti'fâ Etmiştir – Mısır Adliye Nâzırı Saad Zaglul Paşa me'mûriyetinden isti'fâ edip takāüdünü taleb etmiştir. Vazîfesi el-yevm Mısır Hâriciye nâzırı tarafından îfâ olunmaktadır. Müsta'fînin İngiliz muhibbi ve taraftârı olduğu musaddak ve müştehirdir. Evvelce vatanperver olan bu zat hükûmet-i Mısriyye hizmetine girdikten sonra birden bire mesleğini değiştirip ikbâlperestliği ele almış ve az vakit içinde İngilizlere ibrâz eylediği tabasbus sâyesinde nezârete kadar çıkmıştır. Kāhire nasyonalistleriyle müsta'fî beyninde vak'alar, hengâmeler hâsıl olmuş ve mürevvic-i efkârları olan *el-Livâ'* ve *el-Alem* gazeteleri vâsıtasıyla müşârun-ileyhi şiddetli ma'rûzâta hedef eylemişlerdir. Yine matbûât-ı mezkûreye göre Zaglul Paşa hem vatandaşları indinde, hem de vicdânı nezdinde mahkûm bir adamdır.

Fas ve Fransa:

Fas'ın Hüccet-i İ'dâmı İmzalandı – Fas ile Fransa hükûmeti arasında mün'akid olan mukāvelenâmeyi en sonra Fas Hâkimi Mulay Hafîz imza etti. Fas bundan sonra Fransa'nın me'mûr-ı siyâsîsi ma'rifetiyle idare edilecektir. Maamâfîh Fas Sultânı nâzırlarını muhâfaza edecek, fakat bu nâzırlar Fransa me'mûr-ı siyâsîsinin verdiği emirlere mutî' ve münkād bulunacaklardır. Me'mûr-ı mezkûrun evâmirini tedkīk ve tasdîk hakkı Sultân'a bahş olunmuştur. Fas nâzırları hakīkat-i hâlde Fransa me'mûruyla hâkimin müşâvirleri gibi istihdâm olunacaklardır. Aynı usûl-i idâre el-yevm Tunus'da cârîdir. Bu sûretle gûyâ hissiyât-ı milliyye bir derece muhâfaza edilmiş olacaktır. Fransa hükûmeti Fas'ı doğrudan doruya idare etmeye taannüd gösterseydi, Faslıları o kadar çabuk taht-ı itâate alamayacağından mâadâ, Fas'da pek çok asker ikāmesine ve fedâkârlıklar ihtiyârına mecbûr olacaktı.

Mukāvelenâmede, Fas Sultânı'nın nüfûz ve i'tibârıyla memleketinde emâkin-i dîniyye ve serbestî-i vicdân muhâfaza olunmak şartıyla ıslâhât icrâsı mukarrerdir. İcâbında Fransa Fas'ın her hangi noktasını askerle işgāl edebilecek ve Fas kıt'asının berren ve bahren umûr-ı inzibâtiyesini der-uhde edecektir. Fransa me'mûr-ı siyâsîsi Sultân'ın evâmirini telakkī ettikten sonra infâzına me'mûr bulunacaktır. Aynı zamanda memâlik-i ecnebiyyede bulunan Faslıların hukūku Fransa hükûmeti tarafından muhâfaza edilecektir.

Fas Ulemâsı ve Mulay Hafîz – Fas ricâl ve ulemâsı arasında heyecan pek çoktur. Mulay Hafîz'in ikrâh neticesi olarak Fransa himâyesini kabûl etmesi üzerine eâzım mahâfilinde halecân hâsıl olmuş, bir takım ihtiyârlarla ulemâlar emîr-i müşârun-ileyhi muâhedeye vaz'-ı imzâ ettiğinden dolayı tekfîr etmişlerdir. Fas ileri gelenlerinden bir çoğu Memâlik-i Osmâniyye'ye hicrete hazırlanıyorlarmış. Fransız ve İspanyol işgāliyle hayât-ı umûmiyye durmuş gibidir. Beledü'l-mahzen kabâil ve aşâiri silaha sarılmışlardır. Limanlarda sükûn, asayiş mefkūd bir hâldedir. Fransız asâkiri ahâliye pek hodserâne muâmelâtta bulunuyorlar. Mal, can, ırz emîn değildir. Kadınlara bile tecâvüz vukū' bulmaktadır.

Emîr, muvâzenesini fart-ı asabiyyetinden bozmuştur. Fransa'nın Tanca sefîri Fas'a esnâ-yı azîmetinde pek âmirâne, cebbârâne bir vaz'iyyet alıp ehl-i İslâm'a karşı pek bârid muâmelelerde bulunmuştur. Fransa'nın dillerde dâstân olan hürriyetperverliği, insâniyeti ile Avrupa hâricinde yaptığı mezâlimi mukāyese ettikçe, hayretler, esefler ediliyor.

İran:

Şahseven Kabîlesi Reisi – Bu hafta zarfında alınan haberlere göre Rusya-İran hududunun Erdebil'e yakın olan kısmında ahvâl gāyet endîşe-bahş bulunmakta imiş. Ahvâl-i mezkûreye sebebiyet veren mes'ele bundan iki sene evvel İran Polis Nâzırı Yefrem Hân tarafından habsedilmiş **[111]** olan Şahseven Kabîlesi rüesâlarının tahliye edilmelerinden nâşî olmuştur. Rüesâ-yı mezkûre tahliye edilip Tahran'ı terk ettikten sonra o civarlarda şekāvet fevkalâde bir sûrette tezâyüd eylemiş ve ahâlinin mal ve canları tehlikeye ma'rûz bulunmuştur. Bunun üzerine hukūklarının muhâfazası için ahâli tarafından Rusya konsolosuna mürâcaat edilmiştir.

Meşhed'de Ruslar – Meşhed'de yeni fenalıklar hâsıl olmaya başlamıştır. Ruslar Meşhed'deki İmâm-ı Sâmin Ali bin Musa er-Rızâ hazretlerinin merkad-i mübârekini topa tutup hâk ile yeksân etmişlerdir. Bu esef-engîz hâdise İran Sefâ-

reti'ne telgrafla bildirilmiş ve intişâr etmesi akîbinde umûm İstanbul İranîlerinin teessürât-ı amîkasını mûcib olmuştur. Ruslar mezâliminden imâmın mezarına ilticâ eden bazı kimseleri istîsâl için Rusya tarafından top atışı icrâ edilmiştir. Kabahatlerini örtmek için Ruslar, tecemmu' eden kimselerin şâh-ı mahlû' tarafdârları olduklarını beyân ediyorlar.

Sâlârüddevle – Rusya ve İngiltere'nin nesâihini Sâlârüddevle kat'î sûrette red ile İran'dan çıkmayacağını ve paraya da muhtâc olmadığını aynı zamanda beyân etmiştir. Sâlârüddevle etbâı tarafından Hemedan-Kirmanşah hutût-ı telgrafiyyesi kat' edilmiştir. Rivâyete nazaran İran Kürtleriyle Caf kabîlesi Sâlârüddevle'ye her türlü müzâherette bulunacaklarını te'mîn etmişlerdir. Caf kabîlesi reisinin Bağdad'a gitmiş olduğu Avrupa matbûâtı tarafından beyân olunmaktadır. Bize kalırsa Sâlârüddevle'nin elbette bir istinâdgâhı olmalıdır. Her hâlde Rusya'nın parmağı olsa gerektir.

İran-ı Cenûbî ve İngiltere – *Times*'in istihbârâtına göre İran hükûmeti tarafından Şiraz ve Isfahan vilâyetlerine bir takım asker ve jandarma sevkedilmiştir. Kuvâ-yı mezkûre İsveç'ten celb edilen zâbitânın kumandasına verilmiştir. Vilâyât-ı mezkûrede asâyiş takarrur ettikten sonra İngiltere, havâlî-i mezkûrede bulundurmakta olduğu asâkirini geri aldıracağına dair İran hükûmetine kat'î söz vermiştir. Hatta konsoloslarının maiyetindeki cüz'î asâkiri bile Hind'e iâde edeceğini vaad etmiştir.

Hind hükûmetince İran-ı Cenûbî'ye i'zâmı mukarrer olan kuvvetin sevki bu vaad üzerine şimdilik te'hîr edilmiştir. İngiltere yalnız eşkıyânın te'dîbini taleb ve arzu ediyor.

Şâh-ı Mahlû' Ruslara Gücenmiştir – Muhammed Ali'yi bunca vakitten beri âlet ittihâz eden Ruslar en sonra onu İran'dan def' etmek çaresini hazırlayıp İran hâricine çıkardılar. Rusların iğvââtına tâbi' olduğuna, Muhammed Ali peşîmân olmuştur. Müşârun-ileyhin haremi ahîren Odesa'da münteşir *Odeskia Novesti* gazetesi erkân-ı tahrîriyesinden birine, zevcinin İngiltere'de te'sîs-i ikâmet fikrinde bulunduğunu söylemiştir. Muhammed Ali İngiltere'ye gitmek için biraderi Sâlârüddevle'ye intizâr ediyormuş.

Rusya:

Rusya'da Kaht ü Galâ – Rusya'nın on dört vilâyetinde yirmi milyon halk kaht sebebiyle dûçâr-ı zarûret ve meskenet olmuşlardır. Vilâyât-ı mebhûsede buğday ve çavdar mevcûd olmadığı için telef olacaklarını bilen ahâli papaslarını yanlarına da'vet ederek kendilerine ölüm duâsını okumalarını ricâ etmişlerdir. Kaht-zedegânın tehvîn-i musîbetleri için Rusya hükûmetince 142 milyon ruble tahsîs olunduğu hâlde mebâliğ-i mezkûre aç kalanları iâşeye kifâyet etmemiştir. Kahtlık, en ziyâde Sibirya'da hüküm-fermâdır. Bu yüzden çocuklar, pek fena ve müdhiş emrâz-ı müstevliyyeye dûçâr olmuşlardır. Ekmek mukābilinde çocuklarını satanların haddi yoktur. Açlar, ölümü dakîka be-dakîka bekliyorlar. Bir tarafdan kahtlık, diğer tarafdan hastalık köylüleri mahv ü tebâh etmiştir.

Rusya'da Mûsevîler – Kiyef ve havalisinde Rus nasyonalistleri tarafından Mûsevilerin kıtâli hakkında icra edilmekte olan tahrîkâtın vüs'at-peydâ etmiş olmasına nazaran, ileride vukūu melhûz olan felaketin önü alınmak üzere, hükûmetin işe müdâhale etmesi hakkında Hahambaşı tarafından Kiyef valisine müracaat olunmuştur. Vali Mûsevîlerin mal ve canlarının vikāyesi için lazım gelen tedâbîri ittihâz edeceğini beyân etmiştir.

Rus Tahşîdât-ı Askeriyyesi – Te'mîn edildiğine nazaran Kafkasya hududunda Rusya hükûmeti tarafından icra edilmekte olan tahşîdât-ı askeriyenin hükûmet-i Osmâniyye aleyhine olmadığına dair Rusya hükûmetince i'tâ edilen te'mînâta hükûmet-i Osmâniyyece de kanâat hâsıl olmuş imiş.

Bir Müslüman Zenginin Ziyâı – Rusya müslümanları ağniyâsından, *Vakit*, *Şûrâ* gazeteleri nâşiri Şâkir Efendi Ramiyef 21 Mart târîhinde Orenburg'da vefat etmiştir. Merhûm, teşebbüs-i şahsîsi ve faâliyet-i mütemâdiyyesi ile Ural dağlarında büyük ve zengin bir altın ma'denlerine sâhib olmuş ve bu sâyede servetini milyonlara iblâğ etmiş idi. Mekâtib ve medârise ettiği bir çok teberruâttan başka *Vakit* gazetesi ve *Şûrâ Mecmûası*'nı te'sîs etmekle Rusya müslümanlarının tenvîr-i efkârına cehd ü himmet eylemişti. Cenâb-ı Hak merhûmu rahmetinde daim ve biraderi edîb-i muhterem Zâkir Efendi ile sâir akrabasına sabr-ı cemîl ihsân buyursun, âmîn.

145 Kişinin Kar Altında Kalması – Sibirya'da şehr-i hâlin on dördüncü günü Tomski vilâyetinde kar boranları devam ederek yüz kırk beş adam telef olduğunu yerli gazeteler rivâyet ediyor.

Hazret-i Ömer'in Parası – Simir[?] vilâyetinde tüccârân-ı mu'teberândan fabrikatör Hasan Efendi Akçura cenâbları mülkünde Hazret-i Ömer'e mensûb, küreviyyü'ş-şekl sene-i Hicrî 20 rakamıyla hakkolunmuş dirhem (gümüş para) bulunduğu mahallinden iş'âr olunuyor.

Çin:

İhtilâl, İğtişâş – Çin hükûmet-i cumhûriyyesinin yeni kabinesi teşekkül etmiştir. Bu kabineye dahil olan nâzırlar asîl âilelere mensûb değillerdir. Pekin'de hâl-i tabîî henüz kesb-i istikrâr etmemiştir.

Ahâlinin her bir tabakasında asabiyet mevcûddur. Hükûmet, pâyitahtta bir mikdar daha asker ikâme ettirmeye mecbûr olmuştur. Mançu tarafdârânının tekrar şehri yağma etmelerinden endişe ediliyor. Çin'de mukîm ecnebiler, kendilerinin taht-ı muhâfazaya alınmalarını hükûmet-i metbûalarından taleb etmişlerdir. Bazı Japon ticarethaneleri tamamıyla yağma edilmiştir. Nankin şehrinde teşevvüşât zuhûr edip asker, şehri yağma etmiştir.

Hindistan:

Hindistan'da Islâhât ve İcrâât – Dehli kasaba-i İslâmiyyesinin Hindistan'a merkez ta'yîn olalıdan beri, Hind Başvalisi Lord Harding ale'd-devâm tensîkât ve ıslâhât-ı dâhiliyye ile iştigāl etmektedir. Hindistan bütçesini tedkīk ve tasdîk ettikden sonra Lord cenâbları devre çıkıp Hind-i Şimâlî hudud ve vilâyâtını devr ve teftîş ederek Dehli'ye muvâsalat etmiştir. İngiltere hükûmeti, vâlî-i müşârun-ileyhin inhâsı üzerine

Hindistan'a yeni valilerle me'mûrîn-i adliyye ve askeriyye i'zâmına karar vermiştir. Bu me'mûrlar, pek yeni ve şedîd bir politikanın ta'kîbine me'mûr olduklarını bilumum Hindistan matbûâtı tarafından beyân ve tahmîn edilmektedir.

[112] Müslümanlarla Putperestlerin İttifâkı – Hind müslümanlarıyla putperestleri arasında–İngilizlerin sa'y ü gayretleri neticesi olarak– mine'l-kadîm cây-gîr olan ihtilâfât şu son günlerde meveddet ve i'tilâfa mübeddel olduğundan İngilizlerin nazar-ı dikkatini celb etmiştir.

Artık Müslümanlar Uyanıyor – Afganistan ile Hindistan hududunda mütemekkin olan kabâil ile İngilizler arasındaki münâsebâtın da aynı zamanda pek iyi olmadığını Hind gazeteleri tarafından dermiyân olunmaktadır.

Elvâh-ı İntibâh:

FAS HİMÂYESİ MUÂHEDESİ

Fransa ile Fas arasında mün'akid himâye muâhedenâmesinin metni tercümesidir:

Fas'da ıslâhât icrâsıyla memleketin neşv ü nemâ-yı iktisâdîsine müsâid ve intizâm- ı dâhilî ve âsâyiş-i umûmî üzerine müesses bir idâre-i muntazama vücûda getirmek arzusunda bulunan Fransa Hükûmet-i Cumhûriyyesi ile Hükûmet-i Şerîfiyye aralarında mevâdd-ı âtiyye kararlaştırılmıştır:

Birinci Madde– Fransa Hükûmet-i Cumhûriyyesi ve Emîr Hazretleri Fransa hükûmetinin Fas memleketine idhâli tensîb edeceği ıslâhât-ı idâriyye, adliyye, tedrîsiyye, iktisâdiyye, mâliyye ve askeriyyenin icrâsını kâfil bir tarz-ı cedîd-i idâre te'sîsi husûsunda müttehiddirler.

Bu usûl-i idâre, hâl ve mevki'-i dînîyi, Sultân Hazretleri'nin mine'l-kadîm hâiz olduğu nüfûz ile mevkie lâzım olan ri'âyeti, Dîn-i İslâm'ın serbestî-i icrâsıyla müessesât-ı dînîyye ve bilhassa müessesât-ı vakfiyyeyi muhâfazayı kâfil olacaktır. Islâh edilerek bir mahzen-i şerîfî teşkîl edilecektir. (Hükûmet-i Şerîfiyye) Vaz'iyyet-i coğrafiyesi ve Fas sahilinde arâzîsi bulunması i'tibârıyla İspanya hükûmetinin hâiz olduğu menâfi' Hükûmet-i Cumhûriyye ve Hükûmet-i Mezkûre arasında bil-müzâkere ta'yîn ve tanzîm edilecektir.

Tanca şehri evvelce kabûl edilmiş olan vaz'iyet-i mahsûsasını muhâfaza edecek ve teşkîlât-ı belediyyesi bunun üzerine ta'yîn edilecektir.

İkinci Madde – Sultân Hazretleri Fransa hükûmetinin, idâme-i intizâm ve münâkalât-ı ticâriyyesinin dâire-i âsâyişde cereyânı maksadıyla mahzene ba'de'l-iş'âr Fas arâzîsinde lazım olan mahaller işgāl-i askerî tahtına almasını şimdiden kabûl ettiği gibi gerek karada ve gerek Fas sularında harekât-ı inzibâtiyye icrâ eyleyeceğini de tasdîk eyler.

Üçüncü Madde – Hükûmet-i Cumhûriyye Şerîf Hazretleri'ne şahıs ve tahtını tehdîd veya memâlik-i emîriyyelerinin asâyişini halel-dâr edebilecek her tehlike karşısında muâvenet-i dâimede bulunacağını taahhüd eyler.

Dördüncü Madde – Usûl-i cedîde-i himâyenin icâb edeceği tedâbîr Fransa hükûmetinin vâki' olacak teklîfi üzerine Şerîf Hazretleri veya taraflarından bu salâhiyeti hâiz me'mûrîn cânibinden neşir ve i'lân edilecektir. Nizâmât-ı cedîde ile nizâmât-ı mevcûdede ta'dîlât icrâsı da bu sûretle cereyân edecektir.

Beşinci Madde – Fransa hükûmetini Şerîf Hazretleri nezdinde mukīm ve cumhûriyetin Fas'daki bütün hukūk ve salâhiyetini hâiz olan bir komiser temsîl edecektir ki kendisi bu muâhede ahkâmının icrâsına me'mûrdur.

Mukīm komiser, Şerîf Hazretleri'yle ecnebi me'mûrları arasında ve bu me'mûrların Fas hükûmetiyle olacak münâsebâtına yegâne vâsıta-i teblîğ ve tebellüğ olacaktır. Kendisi, bilhassa Memâlik-i Şerîfiyye'de ecânibe müteallık mesâil ile tevaggul vazîfesiyle de muvazzaf olacaktır. Şerîf Hazretleri'nin ısdâr eyledikleri emirnâmeleri, Fransa hükûmeti namına tasdîk ve neşr [ü] i'lân salâhiyetini de hâiz bulunacaktır.

Altıncı Madde – Memâlik-i ecnebiyyede Fas tebaasını ve menâfiini Fransız me'mûrîn-i siyâsiyye ve ticâriyyesi temsîl ve himâye edeceklerdir. Şerîf Hazretleri, evvelce Fransa Hükûmet-i Cumhûriyyesi'nin re'y ve muvâfakatini istihsâl eylemeden mâhiyet-i beyne'd-düveliyyeyi hâiz hiçbir akidde bulunmayacağını taahhüd eder.

Yedinci madde – Fransa Hükûmet-i Cumhûriyyesi ve Hükûmet-i Şerîfiyye Fas istikrâzâtı tahvîlâtı hâmillerine bahşedilmiş olan hukūka ri'âyet etmek şartıyla hazîne-i emîriyyenin taahhüdâtını icrâ ve tekâlîf-i memleketi muntazaman cibâyet eylemek üzere ıslâhât-ı mâliyye esâsâtını müttehiden vaz' ve ta'yîn hakkını muhâfaza ederler.

Sekizinci Madde – Şerîf Hazretleri, bilâ-vâsıta ve bil-vâsıta her hangi bir şekil ve sûrette olur ise olsun, bundan böyle Fransa hükûmetinin müsâadesi olmaksızın umûmî veya husûsî istikrâz akd etmeyeceğini ve imtiyâz vermeyeceğini kabûl ve tasdîk eder.

İHTÂR VE İ'TİZÂR

Muhterem kāri'lerimizden mesleğimize muvâfık olmak üzere pek kıymetli makāleler, mektuplar alıyoruz. Bunları haftası haftasına risâlemize derc etmek aksâ-yı temenniyâtımızdır. Lakin maatteessüf risâlemizin hacmi bu emelimizin tahakkukuna aşılmaz bir mâni' teşkîl ediyor. *Sebîlürreşâd* esâsen on altı büyük sahîfeden ibaret iken bu gibi kıymetli âsârı kısmen olsun kāri'lerimize okutmak için kaç haftadır yirmi sahîfe üzerine çıkarmak fedâkârlığına katlanıyoruz. Lakin bir bu kadar fedâkârlık daha ihtiyâr edilse yine maksad te'mîn edilemeyecek. Diğer tarafdan böyle bir fedâkârlığın ihtiyârına imkân-ı mâlî müsâid değil. Onun için gerek şimdiye kadar gelip arz ettiğimiz sebebden dolayı neşr olunamayan, gerek bundan böyle vürûd edecek olan âsâr için târîh-i vürûdları i'tibârıyla birer sıra numarası yürütülecek, her eser nöbeti geldikçe derc edilecektir. Eser sâhiblerinin bu bâbda bizi ma'zûr görmelerini an samîmi'l-kalb niyâz ederiz.

Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı | Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

18 Nisan 1912 | 1 Cemâziyelevvel 1330 Perşembe | 5 Nisan 1328 | Cild: 8 - Aded: 189

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ. اَلَّذِينَ إِذَا اكْتَالُواْ عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ. وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ.

أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ. لِيَوْمٍ عَظِيمٍ. يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ.[1]

Tercümesi

"Vay o eksik ölçenlerin, yanlış tartanların haline ki: Başkalarından alırken dolu dolu alırlar da vermek için ölçer, yahud tartarken aldatırlar! Acaba bunlar büyük bir gün için, evet, insanların huzur-i Rabbü'l-âlemîn'de duracağı bir gün için tekrar dirileceklerini hiç akıllarına getirmezler mi?"

* * *

Mutaffifîn Sûresi Mekkîdir. Bazıları Medenîdir diyorlar. İkinci iddiâda bulunanlar şöyle söylüyorlar: Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz Medine'ye hicret buyurdukları zaman şehrin ahâlisi ölçüp tartmak hususunda pek insafsızca gidiyordu. Sûre bunlar, yani ehl-i Medine hakkında nâzil oldu. "Tatfîf"in ne demek olduğunu ikinci, üçüncü âyetler zaten bildiriyor. "İktiyâl" ölçmek, ölçüp almak ma'nâlarınadır. (إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ) "Nâsın üzerindeki haklarını almak için ölçtükleri, tarttıkları zaman" demek oluyor.

(وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ) âyetinde harf-i cer mahzûfdur. (كَالُوا لَهُمْ أَوْ وَزَنُوالَهُمْ) takdîrindedir.

Nitekim;

وَلَقَدْ جَنَيْتُكَ اَكْمَؤُا وَعَسَاقِلا
وَلَقَدْ نَهَيْتُكَ عَنْ نَبَاتِ ٱلْاَوْبَرِ

Beyt-i meşhûrunda lâm mahzûfdur: Kelâm (وَلَقَدْ جَنَيْتُ لَكَ…) takdîrindedir. (Ekme'u, 'asâkıl, nebât-ı evber hepsi de yerde biten mantar demektir. Ancak iki evvelkisi iyi cinsinden, üçüncüsü yenmez kısmındandır.)

Bazıları (اَلَا يَظُنُّ أُولٰئِكَ…) âyet-i kerîmesindeki "zann"ı yakîn ma'nâsına alıyorlar. Halbuki doğrudan doğruya kendi ma'nâsını vermek daha belîğdir. Zîrâ âhirete yakîni olanlar için böyle eksik tartmaya, ötekini, berikini aldatmaya, dolandırmaya zaten imkân tasavvur edilemez. Halbuki murad-ı ilâhî –Allâhu a'lem– şöyle olacak: "Günün birinde insanların huzûr-ı Rabbü'l-âlemîn'e çıkacağını yakînen bilmek şöyle dursun, bu hakîkati bir zan, bir tahmîn, bir ihtimâl olarak hatıra getirmek bile bu gibi rezâili irtikâba mâni'dir. Öyle iken başkalarını aldatıyoruz da kazanıyoruz, zu'muyla hakîkatte alabildiğine aldananlar, alabildiğine ziyân edenler nasıl oluyor da bu hüsrana düşüyorlar? Yoksa âhiret hissinden bunlar büsbütün mü mahrûm?"

[114] A'râbînin biri Halîfe Abdülmelik'e: "Allâh mutaffifler hakkında ne söylüyor, işittin mi?" demiş. Demek istemiş ki terâziyi, ölçüyü biraz eksik tutanlara karşı Cenâb-ı Hak o kadar elîm bir âkıbet hazırlarsa; ya sen ki kuvvetine, ceberûtuna dayanarak halkın malını, mülkünü ölçüsüz, hesapsız olmak şartıyle boğazına geçiriyorsun… Acaba ferdâ-yı mahşerde hâlin ne olacak? Vay asıl senin başına!

Mehmed Âkif

[1] Mutaffifîn, 83/1-6.

FIKIH VE FETÂVÂ

Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târîhi'nden:

Hac ve Ka'be

– 4 –

Zaman geçtikçe, ahd-i Halîl uzaklaştıkça dîn-i İbrahim ve İsmail'in dahi Arablar ve Arab-ı müsta'rebe üzerinde olan kuvvet ve nüfûzu yavaş yavaş eksiliyordu. Fikr-i tevhîd ve i'tikād-ı sahîh, kulûb-i Arab'a seyl-i hurûşân gibi akmakta olan vesenperestlik his ve arzusunu ta'dîl edemiyordu. Gitgide öyle oldu ki şirk, dalâlet bütün Cezîretü'l-arab'ı istîlâ

etti. Ötede beride pek az kimseler Hazret-i Allah'a îmân ediyorlardı. Maamâfîh dîn-i İbrahim'in bazı erkân ve âdâbı gerek Arabların ahvâl-i rûhiyyelerine, gerek o zamanın düşünce ve menfaatlerine muvâfık geldiğinden hâlâ ma'mûlün-bihâ bulunuyor, eski kudsiyetlerini muhâfaza ediyorlardı. Hıtân, gusül, mazmaza, istinşâk, savm… gibi âdâb ve ibâdâta ri'âyet olunduğu gibi ziyâret-i Ka'be, hac ve umre dahi kemâ-kân bâkī idi.

Her sene hac mevsiminde etrâf ve eknâfdan birçok kimseler hac niyetiyle ihrâma girerek Mekke'ye gelir, Ka'be-i Mu'azzama'yı yedi defa tavâf, Safâ ile Merve arasında sa'y eyler, ehl-i Harem ile beraber Arafât ve Müzdelife vakfesini icrâdan sonra Mina'ya gelerek üç yerde remy-i cemerât ederlerdi.

İhrâma telbiye ile dâhil olarak inişlerde, yokuşlarda… ihlâl eder, fakat Kureyş, Kinâne kabîileleri (لبيك اللهم لاشريك لك الا شريك هو لك تملكه وما ملك) diye telbiye ederek nefy-i şerîk ile tevhîd-i Bârî'ye kāil olduktan sonra hemen bilâ-istisnâ putlarına dahi bir nevi' mevki'-i ma'bûdiyyet ve şerîkiyyet veriyorlardı.

Remy-i cemerâtı müteâkıb Mina'da kurban keserek halk [yahud] taksîr ile ihrâmdan çıkıyorlardı. Mevsim-i haccın gayri aylarda umre etmek dahi beyne'l-Arab büyük bir ibâdet sayılıyordu. Fakat umrenin hacca nisbeten mevkii dûn olduğundan her hâlde mevsim-i hacda edâ edilememesi iktizâ ediyordu.

Muhrim alâmet-i ihrâm olmak üzere boynuna yünden bir kılâde takardı, ki bu sûretle hallâlın dûçâr olması melhûz olan sû'-i mu'âmelelerden, her türlü taarruzlardan masûn olurdu. İkmâl-i hac edince Harem-i Şerîf ağaçları kabuğundan, yahud orada biten otlardan bir kılâde yaparak kendisinin boynuna ta'lîk eylerdi ki bu da o zatın, haccını ikmâl eden bahtiyâr ve binâenaleyh muhterem bir kimse bulunduğuna delâlet ederdi.

Hüccâcın gerek alâmet-i ihrâm, gerek alâmet-i ikmâl olmak üzere kılâde takınmaları şübhesiz devr-i Halîlî'den kalma bir hâl değil, belki ehl-i câhiliyyetin kendileri tarafından edinilmiş bir adet idi. Bu adetin bir bidat olduğunda şübhe olmamakla beraber târîhce hangi zamanda, kimler tarafından vaz' edilmiş olduğu anlaşılamıyor. Olabilir ki putperestlik gibi bu da hâriçten sirâyet etmiştir. Zaten ahd-i Halîl uzaklaştıkça yavaş yavaş putperestlik, sonra Arab-ı câhilenin ahvâl-i rûhiyesine tercüman olabilecek bir çok örf ve adetler ihdâs olunduğu gibi bâb-ı hacda dahi bir çok indî bidatler ihtirâ' edilmiş idi. Kureşîler Ka'be ve Mekke'nin velâyet ve idaresini ellerine geçirdikten sonra eben an cedd-in tevârüs tarîkıyla intikāl eden, fakat izhârı için henüz bir zemîn-i müsâid bulunamayan şerâfet ve asâlet da'vâsını beyne'l-Arab ileri sürmeye başlamışlardı; üzerinden asırlar geçtikten sonra Hazret-i Halîl'in ahfâdından bulunduklarını hatırlıyor, buna istinâd ederek kendilerinin bütün Arablara karşı olan tefevvuk ve rüchânlarını iddiâ ediyor ve bu iddiâlarını hakîkaten bütün kabâil-i Araba dinletiyorlardı. Ka'be ve Harem-i Şerîf üzerinde olan velâyetleri de da'vâlarını tervîce yardım ediyordu. İşte sonraları bütün bunları bahâne ittihâz ederek Arafât vakfesini terk etmeye başlamışlardı. Kendileri ehl-i Harem, sükkân-ı Mekke, İbrahim ve İsmail (aleyhime's-selâm) ahfâdından iken hâric-i Harem'de bulunan Arafât'a gitmeleri gûyâ sâir Arablara göre Harem-i Şerîf ve mensûbîninin istihfâfını mûcib olacaktı. Gûyâ sâir kabâil Kureşîleri hâric-i Harem'e çıkarak Arafât vakfesinde bulunmalarından dolayı fazîlet ve şerâfetce kendilerine müsâvî addedeceklerdi. Bu hâlde ehl-i Harem olmalarının bir fâidesi kalmıyordu. Mensûbînine hürmet-i mahsûsa ve imtiyâz te'mîn edememesinden ihtimâl ki Harem'in, Ka'be'nin hâric-i Harem'de olan Arablarca nazar-ı i'tibârdan düşmesi lazım gelecekti. Bit-tabi' bu ise işlerine gelmiyordu. Onun için Kureyş'in siyâsetince binlerce seneden beri devam eden Arafât vakfesi kendilerine mahsûs olmak üzere terk edilmişti. Daha sonraları Benî Kinâne, Benî Huzâa, Benî Âmir dahi Kureşîlere ittibâ' etmişlerdi; fakat sâir kabâil-i Arab eskisi gibi her sene Arafât vakfesinde hazır bulunuyorlardı.

[115] Kureyşîler erkân-ı hacdan olan vukūfu bilerek an kasdin terk eyledikleri hâlde diğer tarafdan da hac ile kat'iyyen münâsebeti olmayan bir takım bidatler vaz' etmişlerdi. Onlarca ehl-i Harem'in, ihrâmda iken yoğurt yememeleri, eritilmiş yağ isti'mâl etmemeleri iktizâ ediyordu… Bakılırsa bu, onlar için bir nevi' perhiz gibi bir şey idi. Fakat nereden sirâyet etmiş olduğu târîhce ma'lûm olamıyor. Maamâfîh bu cihetin İsevîlerden alınmış olması pek de müsteb'ad değildir. Çünkü o zamanlar Cezîretü'l-arab'da Nasrâniyet'i kabûl eden bir çok kimseler bulunduğu gibi, Kureşîler ticaretle Yemen'e, Şam'a, hatta Mısır'a kadar seyahat ediyor, bit-tabi' yolda gittikleri yerlerde oranın İsevîleri ile temasda bulunuyorlardı. Olabilir ki Kureşîler İsevîlerin, yahud İsevî münzevîlerinin bazı mukavvî yemeklere karşı olan perhizlerinden iktibâs ile hacda yoğurt, yağ gibi yemeklerden imsâk-ı nefs etmeyi münasib görmüştürler.

Daha sonraları muhrimin yünden yapılmış meskenlere duhûlünü, gölgelenmesini tecvîz etmiyor, fakat güneşin şiddetli hararetine karşı sahtiyândan ma'mûl çadırın gölgesinde barınabilmesine müsâade bulunduğunu i'tikād ediyorlardı. Daha sonraları ehl-i hallin hâric-i Harem'den getirdikleri yemekleri yiyememeleri, tavâf-ı kudûmü ancak Harem dâhilinde tedârik edebilecekleri elbise ile icrâ edebilmeleri hacda usûl ittihâz edilmişti. Bu sebebe mebnî âfâkîler yiyeceklerini, tavâf-ı kudûm icrâsı için de giyecekleri elbiseyi Harem dâhilinde tedârik etmek mecbûriyetinde bulunuyorlardı. Yiyecek mes'elesi kolay idi. Sıcak bir yerde zaten kanâatkâr olan Arab için çok yemek lazım gelmiyordu. Aynı zamanda rüesâ-yı Kureyşçe yenilecek, içilecek şeyler tevzîi suretiyle fukarâ-yı hüccâca muâvenet de ediliyordu. Fakat elbise mes'elesi böyle değil, bazen Harem elbisesi tedârik olunamıyordu. Böylelerde elbiselerini çıkarır, çıplak olarak icrâ-yı tavâf ederlerdi. Hicâbları gālib olan erkek ve kadınlar kendi elbiseleriyle tavâf eyler, fakat hemen tavâfı ikmâl

eder etmez o elbisesini çıkarır, atarlardı ki ba'demâ onları kendilerinin, hiçbir kimsenin de kullanması kat'iyyen câiz olmazdı. Bu elbiselere de "luky" denilirdi.

Vakfe-i Arafât'ı müteâkib tavâf-ı ziyâreti ise erkekler umûmen çıplak olarak, kadınlar da kendi elbiselerini çıkarmak şartıyla ferâcelere bürünerek icrâ eder, böyle yapamadıkları sûrette kendisiyle tavâf ettikleri libaslarını "luky" olmak üzere bırakırlardı.

Fakat bütün bu bidatlerin de târîhce sebebleri bilinemiyor. Ticaretle me'lûf, binâenaleyh kendi menfaatlerine ziyâdesiyle merbût olan Kureyş Beyt-i Şerîf'in tavâfında hâric-i Harem'den gelen elbisenin memnû' edilmesinden ihtimâl ki bir fâide-i maddiyye te'mîn etmek istiyorlardı. Zaten Harem dâhilinde elbise tedârikine mecbûr olan hüccâc şübhesiz ehl-i Harem olan Kureşîlerden satın alacaklardı. Çünkü o zamanlar Mekke'nin sekenesi, Harem ahâlisi Kureşîlerden ibâret bulunuyordu. Bu mütâlaaya göre Kureşîlerin şu bid'atleri bir menfaat-i maddiyye te'mîni ümidiyle ihtirâ' ettiklerine kāil olmak için yol açılır.

Hazret-i Halîl, Hazret-i İsmail devrinden başlayarak Kusay bin Kilâb zamanına, buradan da zamân-ı bi'sete kadar mürûr eden asırlar zarfında hacc-ı şerîf bütün kabâil-i Arab beyninde yavaş yavaş bir ibâdet-i resmiyye şeklini almış, hac etmek her ferd için yegâne bir emel-i dînî olmuştu. Eşhür-i Haram'da Cezîretü'l-arab'ın her tarafından bir çok insanlar gelir, îfâ-yı hac ederlerdi. Fırsat buldukça her Arabın hac etmesi asırların geçmesiyle âdetâ bir ihtiyâc-ı tabîî hâline girmişti. Şu sûretle her sene mevsim-i hacda cezîrenin sâir yerlerinde görülemeyen bir kalabalık toplanırdı. Bit-tabi' bunların yiyeceklerini, içeceklerini, giyeceklerini ve sâir muhtâc bulundukları eşyayı orada arayacak olduklarından alış veriş için dahi yol açılıyordu. İşte şu sûretle başlayan alış verişler gittikçe kesb-i intizâm ederek, mevsim-i hacca müsâdif olmak üzere Mekke civarlarında Ukaz, Mecenne, Zü'l-mecâz ve sâir panayırlar teessüs etmiş, Arablarda ve bilhassa Benî İsmail ve Kureşîlerde fikr-i ticâretin uyanmasına hizmet eylemiş idi. Mekke bir merkez-i dînî olmakdan başka bir de merkez-i ticâret olmuş idi. Fikr-i dînî ile vukūa gelen bu ictima'larda gitgide ticaretten başka bir de edebiyât meclisleri kurulmaya başlamış idi. Cezîrenin her tarafından gelen meşâhîr-i üdebâ için bu panayırlar, hele Ukaz panayırı geniş bir müsâbaka meydanı olmuştu. Bu sûretle Arabların muhtelif lehçeleri birleşiyor; lisan ve edebiyâtları günden güne terakkī ediyor; kabâil-i muhtelife yekdiğeriyle tanışıyor, beynlerinde bir ünsiyet husûle geliyordu.

İşte görülüyor ki hacc-ı şerîf dağınık, vahşi, bedevi olan Arabları devr-i Halîlî'den başlayarak yavaş yavaş Ka'be-i Mu'azzama'ya takrîb ile beynlerinde fikr-i ticâretin uyanmasına, lisan ve şivelerinin birleşmesine, edebiyâtlarının terakkīsine, netice olarak tanışıp kesb-i ülfet etmelerine yardım etmiştir…

Halim Sâbit

FELSEFE

İslâm'da Fen ve Felsefe

—188'den mâba'd—

Gazzâlî ve Tasavvuf – Şehâbeddîn Sühreverdî'nin *Avârıfü'l-Maârif* ünvânlı kitâb-ı meşhûruyla Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sı; Şa'rânî'nin *Tabakāt-ı Kübrâ*'sı, Abdüsselâm Nişâbûrî'nin *Tabakāt-ı Sûfiyye*'si **[116]** Kuşeyrî'nin *Risâle*-i meşhûresi, Muhiddîn-i Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye* ve *Füsûs*'u Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'si, Câmî'nin *Nefahâtü'l-Üns* nâmındaki kitabı tasavvuf-ı İslâmî hakkında yazılmış ma'rûf eserlerdir.

Rûh-ı nezîhi lâhûtî bir aşk ile nâle-sarây-ı iştikâ olan İbn-i Fâriz'in *Dîvân*-ı meşhûru edebiyât-ı sûfiyyenin en rengîn sahîfelerini muhtevîdir:

سائق الاظعان يطوى البيد طى منعماً عرج على كثبان طى
وبذات الشيح عنى ان مرر ت بحى من عريب الجزع حى
فتلطف واجر ذكرى عندهم عليهم ان يرجعوا عطفاً الى
قل تركت الصب فيكم شبحا ماله مما تراه العشق فى

Matla'ıyla başlayan *Kasîde-i Yâiyye*'sindeki sânihât-ı âliyye dûrâ-dûr bir nâle-i aşk ve iştiyâkdır.

شربا على ذكر الحبيب مدامة سكرنابها من قبل ان يخلق الكرم
لها البدر كاس وهى شمش يديرها هلال وكم يبدو اذا مزجت نجم

Matla'lı *Kasîde-i Hamriyyesi* ise gülbün-i ma'neviyyâtın revâyih-ı mestî neşr eden ezhâr-ı rengâ-rengiyle mâlâ-mâldır.

Ebu'l-feyz-i Hindî'nin:

يا ازلى الظهور، يا ابدى البقا
نورك فوق النظر، حسنك فوق الثنا

نور توبينش كداز، حسن تودانش كسل
فكر تو انديشه كاه كنه تو حير تفرزا

دانش وبينش همه كرده رها در رهت
چشم ارسطو نظر، عقل فلاطون ذكا

نكتهء توحيد تو آنچه پسند آيدت
عقل نكيرد فرو، كشف نيابد فرا

Matla'lı kasîde-i ârifânesi bu yolda yazılmış en parlak âsârdandır. Sühreverdî-i maktûlün tasavvufa dair yazmış olduğu *Hikmetü'l-İşrâk* ve *Heyâkilü'n-Nûr* kapalı ve mûcib-i tereddüd bazı beyânâtı muhtevîdir. Sühreverdî felsefe-i Yunâniyye ile hikmet-i işrâkiyyeyi mezc ve kendi tarafından dahi bazı ilâvât icrâ ve ta'bîrât ve ıstılâhât-ı mahsûsa vaz' ederek bir meslek-i tasavvufî vaz'ına çalışmıştır.

Sühreverdî'nin zâhir-i ifâdâtı akıl ve nakle pek de tevâfuk etmediğinden sebeb-i felâketi olmuştur.

Ömer Hayyâm ve Hâfız-ı Şirâzî gibi bazı zevâtın eserlerini edebiyât-ı sûfiyye miyânına idhâl etmek pek de doğru olamaz.

Hayyâm'ın vahdet-i vücûdu îmâ eder bazı rubâiyyâtı varsa da –evvelce müşârun-ileyhden bahsederken söylemiş olduğumuz vechile– rubâiyyâtın kısm-ı küllîsi tasavvufdan ziyâde reybî ve bedbînî mesleklerine daha yakın mazmûnları muhtevîdir. Mesela:

یا رب توکلم سر شتهء من چه کنم
پشم وقصبم تو رشتهء من چه کنم
هر نیك وبدی که از من آید بوجود
تو بر سر من نوشتهء من چه کنم

Hayyâm'ın ne kadar bedbîn bir feylesof olduğu âtîdeki rubâîlerinden pek güzel anlaşılabilir:

شادی مطلب که حاصل عمر دمیست
هر ذره زخاك کیقبادی وجمیست
احوال جهان واصل این عمر که هست
خوابی وخیالی وفریبی ودمیست

بنکر زجهان چه طرفه بربستم: هیچ
وزحاصل عمر چیست دردستم: هیچ
شمع طربم ولی چو نشتم: هیچ
من جام جمم ولی چو بشکستم: هیچ

آنها که کهن شدند وآنها که نوند
چندی پس از آمدن یکا یك بروند
این سفله جهان بکس نماند جاوید
رفتند وروند ودیکر آیند وروند

افسوسکه بی فائده فرسوده شدیم
وزداس شپهر سرنکون سوده شدیم
دردا وندامتا که تا چشم زدیم
نا بوده بکام خویش نابوده شدیم

افسوس که سرمایه ز کف بیرون شد
دردست اجل بسی جکرها خون شد
کس نامد از ان جهان که تا پرسم ازو
کاحوال مسافران عالم چون شد

[117] Hayyâm mevcûdiyetini kemiren reyb ve tereddüdün can-şikâf ve müellim nâlelerini tekrar etmekle rûhuna bir tesliyet ve sükûn aramış, kâinâtı mütemâdiyen bârân-ı ıztırâb yağdıran bir sehâbe-i gumûm ile mestûr görmüş ve sanki vâveylâ-yı tazallümüyle bulutları dağıtmaya çalışmıştır:

از آمدن ورفتن ما سودی کو؟
و ز تار امید عمرما پودی کو؟
در چنبر چرخ جان چندین باکان
می سوز دوخاك میشود دودی کو؟

Hayyâm'ın:

اسرار ازل را نه تو دانی ونه من
وین حرف معما نه توخونی ونه من
هست از پس پرده کفتکوی من وتو
چون پرده برافتد نه تومانی ونه من

gibi sözlerine bir ma'nâ-yı tasavvufî atf etmeye kalkışmaktan ise reyb ve şekkin kat'î bir tazallüm ve iştikâsı sûretinde telakkī etmek daha muvâfıktır.

Tasavvuf-ı İslâmî hakkında açık ve vâzıh bir fikir edinebilmek için Hayyâm gibi meşşâiyyûn felsefesiyle meşbû' dimağların sânihât-ı şi'riyyelerine veya Sühreverdî misilli işrâkiyyûnun vehmiyyât ile tev'em olan kapalı ve lastikli

آنانکه محیط فضل وآداب شدن
در جمع کمال شمع اصحاب شدند
ره زین شب تاریك نبردند برون
کفتند فسانهء ودر خواب شدند

Ve

قومی متفکرند در مذهب ودین
جمعی متحیرند در شك ویقین
نا کاه منادئ در آید زکمین
کای بیخبران راه نه آنست ونه این

gibi rubâîlerde reyb ve tereddüdün iğneleyici fikirleri mündemicdir.

Hayyâm bir mutasavvıfdan ziyâde mütefennin bir hakîm, reybî, bedbîn ve müstehzî bir feylesof gibi düşünmüş ve öyle yazmıştır. İngiliz fâcia-nüvis-i şehîri Şekspir'in *Hamlet*'deki şu:

Imperions Cesar, dead and turn' d to clay
Might stop a hole to keep the Wind away
Othat that carth, which kept the world in awe
Should patch a wall to expel the winter's flxv!*

sözleriyle Ömer Hayyâm'ın:

خاری که بزیر پای هر حیوانیست
زلف صنمی وابروی جانانیست
هر خشت که بر کنکرهء ایوانیست
انکشت وزیری وسر سلطانیست

Ve

دی کوزه کری بدیدم اندر بازار
برباده کلی همی لکدزد بسیار
وان کل بزبان حال با او میکفت
من هم چو تو بوده ام کرامی ام دار

Rubâîleri arasındaki ittihâd-ı fikr şâyân-ı dikkattir.

Hayyâm aynı mevzûu Şekspir'in mazhar-ı takdir ve gıbtası olacak bir lisân-ı nezâhetle şu sûretle tasvîr ediyor:

درهر دشتی که لاله زاری بودست
ز خون دل عاشق زاری بودست
هر برك بنفشه کز زمین می روید
خالیست که بر رخ نکاری بودست

Hayyâm ef'âl-i beşeriyyenin mahlûk-ı Hudâ olmasıyla müstelzim-i mücâzât bulunması husûsundaki şübhelerini, tereddüdlerini şu sûretle ifşâ ediyor:

یزدان چو کل وجود مارا آراست
دانست زفعل ماچه بر خواهد خاست
بی حکمش نیست هر کناهی که مراست
پس سوختن قیامت از بهر چه خواست

---

* Roma İmparatoru Sezar öldü, eczâ-i bedeniyyesi rûzgârların nüfûzuna karşı duvar deliklerine tıkılan çamurun yerini tutabilir. Eyvah! Bir zamanlar ihtişâm ve celâdetiyle cihânı titretmiş olan bu vücûd; toz toprak hâlinde; poyraz rüzgârının üşütücü vezzânına karşı; eski bir kulübenin kapı aralıklarını, duvar yarıklarını tıkayan çamurlara mı münkalib oldu!?

fikirlerine karîb mütâlaât sahiblerinin eserlerine değil, Gazzâlî gibi müteşerri' ve hakîm fudalânın mecmûa-i irfânlarına mürâcaat edilmelidir. Mutasavvıfîn-i İslâmiyyeden bazılarının beyânâtı arasında hikmet-i işrâkiyyeye karîb fikirler de yok değildir.

Mevlânâ Câmî'nin *Nefahâtü'l-Üns* ünvânlı kitabından anlaşıldığına göre beyne'l-İslâm ilk def'a sûfî nâmı alan zat Ebû Hâşim olup bilâhare Süfyân-ı Servî, Râbia-i Adeviyye, Şeybetü'r-râî gibi eâzım bu ünvânla iştihâr eylemişlerdir.

Zünnûn-ı Mısrî, Bâyezîd-i Bistâmî, Hasan-ı Basrî, Cüneyd-i Bağdâdî, Şakîk-i Belhî ve turuk-ı aliyye müessisleri ise sûfiyyûn mesleğinin tevessü' ve takarrurunu te'mîne muvaffak olmuşlardır.

Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ* ismindeki kitabında erbâb-ı tasavvuf hakkında tafsîlât-ı kâfiyye bulunabilir.

–mâba'di var–

Midilli İ'dâdîsi Müdürü
M. Şemseddin

EDEBİYÂT

Hayat

Hayâtı sevmeyen olmaz… Fakat nedense ona
Benim büyük, ezelî, müfritâne bir meylim,
Muhabbetim var; onu ben nasılsa pek severim;
Nasılsa katlanırım en ağır ezâlarına.

O her dakîkada bir sahne-i fecîa-i memât
Açar iken ona ben sîne-i garâm açarım;
Benim enîse-i rûhumdur işte hiss-i hayât
Ölüm… Duyunca onu korkarım, hemen kaçarım,

Hayât… O her gün ezerken beni azâbıyla,
Onu yine severim; sevmemek elimde değil;
Nasılsa zevk alırım bâr-ı ıztırâbıyla.
Bana kalırsa: Yaşa, rahat etme; ölme, ezil

Hayır, unutmuyorum ben o ıztırâb ve gamı
Onun o neşve-i bî-sûd ü bî-sebâtıyla.
Hayır, onun koca dağlar dayanmayan elemi
Çekilmez öyle iki üç günlük iltifâtıyla.

Onu niçin severim?: Sağlığımda birgün ben
Görür de memleketin, milletin saâdetini
Nasîbedâr olurum belki iftihârından
Perestiş ettiren ancak, budur hayâta beni.

Bana hayatımı çok sevdiren evet, bu ümîd:
Ümîd-i feyz ü teâlî, ümîd-i istikbâl.
Hayât bence çalışmak, hayât, neyl-i kemâl.
Odur eden yalnız zevk u şevkimi tecdîd.
Evet, o, olmalı işte perestiş eyleyerek
Bize hayâtımızı sevdiren sebeb yalnız;
Değil biraz yaşamak, rahat etmek, eğlenmek
İçin bizim yaşamaktan yegâne maksadımız.

Konya: Fethiye Müderrisi
İbni Hâzım Naim

TÂRÎH

HAK VE HAKİKAT

Târîh-i İslâmiyyet'e Dâir Doktor Dozy'nin Eser-i Garazkârına Karşı Reddiye

– 6 –

Vahy-i Rabbânî'nin merâtib-i adîdesi vardır.

Üçüncü Mertebe – Cibrîl-i Emîn'in beşer sûretinde temessül ederek teblîğ etmesidir. Ehâdîs-i sahîha delâletiyle ma'lûm olduğu üzere melek-i müşârun-ileyh **[118]** "Dıhye bin Halîfe"[1] radıyalâhu anh şekil ve sîmâsında zâhir olarak *Kur'ân-ı Kerîm*'i teblîğ ve ta'lîm ediyordu. Bu şekil ve sûrette zuhûru cenâb-ı Dıhye'nin vak'a-i Bedir'den sonra vâki' olan kabûl-i İslâmiyet'i zamanından evvel dahi vâki' oluyurdu. Bunu istib'âd edenler isâbet etmemişlerdir. Çünkü sahâbî-i müşârun-ileyhin saâdet-i ezeliyyesini izhâr edeceği ma'lûm-ı İlâhî olmasına binâen kendisi kabûl-i İslâmiyet'ten evvel de nezd-i Sübhânî'de mü'min addolunuyordu. Hâiz olduğu hüsn ü cemâl ise adîmü'l-emsâl olmasından dolayı Cibrîl-i Emîn ale'd-devâm onun şekil ve misali üzere temessül etmiş olabilir. Rivâyet-i mevsûka ile sâbit olan vekâyia karşı taallül ve iştibâh şân-ı erbâb-ı basîret değildir. İmâm-ı Tirmîzî rahimehullâhın Abdullah bin Ömer radiyallâhu anhümâdan rivâyet ettiği vechile Cenâb-ı Dihye huzûr-ı Risâlet-penâhî'ye gelip saâdet-i ezeliyyesini izhâr ettiği hengâmda Cibrîl aleyhisselâmın onun sûretinde zâhir olmakta bulunduğu bizzat Resûl-i Ekrem tarafından hikâye buyurulmuş, bir hadîs-i şerîfde de [2](أشبه من رأيت بجبريل دحية الكلبي) vârid olmuştur.

Evet, Cenâb-ı Cibrîl bir defa Dıhye (ra)'in gayri bir racül

[1] Dıhye'nin dalı meftûh kılınmak da câizdir. Fakat kesr-i dal ercah ve eşherdir. Lisân-ı Yemânî üzere lügat ma'nâsı reis-i cünddür ki serasker demektir. Kendisi berây-ı ticaret Şam'dan Mekke'ye geldiği zaman cemâlini müşâhede maksadıyla kadın, erkek bütün ahâli güzergâhına dizilirlerdi. Hudeybiye Musâlahası akd olunup Medîne-i Münevvere'ye avdet-i seniyye vukûundan sonra yedinci sene-i hicriyye Muharrem'inde mülûk-ı etrâfa dîn-i mübîne da'vet siyâkında nâme-i saâdetler gönderildiği ma'lûmdur. İşte o esnada Kayser-i Rûm olan Hirakl'e nâme-i hümâyûnu îsâl için Dıhye hazretleri me'mûr kılınmıştı. İbni Dıhye kendisiyle [künyesiyle] ma'rûf olan –tesânîf-i mu'tebere sahibi– Hâfız Ebu'l-Hattâb Ömer bin Hasan-ı Endülüsî merhûm müşârun-ileyhin neslindendir ki mülûk-ı Mısır'dan Melik Kâmil'in muallimi idi. 633 senesinde irtihâl etmiştir.

[2] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, 989.

sûretinde de zâhir olarak bütün ashâb-ı kirâma görünmüştü. Ancak o zaman Kur'ân inzâl etmeyip mühimmât-ı dîniyyeye âid bazı es'ile îrâd ederek taraf-ı Risâlet-penâhî'den i'tâ olunan ecvibenin istimâ'ıyla huzzârı müstefîd etmişti. Hazret-i Ömerü'l-Fârûk (ra)'den bu kıssaya dair mervî olan hadîs-i şerîfe Hadîs-i Cibrîl denir. İmâm-ı Nevevî hazretlerinin meşhûr *Hadîs-i Erbaîn* kitabında *Sahîh-i Müslim* mündericâtından olmak üzere mezkûr ikinci hadîs-i şerîf bundan ibârettir. O esnâda melek-i müşârun-ileyh kendisini kimsenin tanımadığı –üzerinde alâim-i sefer mefkūd, saçları gāyet siyah, elbisesi pek beyaz– bir zat şeklinde mescid-i Resûl'e girmiş ve Resûl-i Ekrem hazretlerinin önüne gelerek soracağı suâlleri sorduktan sonra mescidden çıkmış ve bir daha görünmemiş idi, muahharan Resûl-i Ekrem'in ihbâr-ı âlîleri üzerine Cebrâîl olduğu teayyün etmişti. Hadîs-i şerîf şöyle başlar:

عنْ عُمَرُ رضى الله عنه بَيْنَمَا نَحْنُ جلوس عِنْدَ رَسُولِ اللهِ (صلعم) ذَاتَ يَوْمٍ، إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيدُ بَيَاضِ الثِّيَابِ، شَدِيدُ سَوَادِ الشَّعَرِ، لَا يُرَى عَلَيْهِ أَثَرُ السَّفَرِ، وَلَا يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ، حَتَّى جَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ (صلعم) فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ، وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ، وَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِسْلَامِ الخ

Bu makāmda bir suâl-i meşhûr vardır. Denir ki: Cibrîl-i Emîn âdemî şekline girerek rûy-ı zemîne indikte kendisinin altı yüz kanatlı olan cism-i aslîleri ne oluyordu, rûhu cism-i âhara intikāl edince cism-i muka'abları ber-hayât olarak nasıl kalabiliyordu?

Bu suâle karşı *Mevâhib-i Ledünniye*'de şârih-i *Buhârî* Bedreddîn-i Aynî merhûmun naklettiği İzzeddîn bin Abdüsselâm hazretlerine mensûb cevapla iktifâ edilmiştir. Cevâb-ı mezkûr bir rûhun cesed-i âhara intikāli cesed-i aslînin mevtini mûcib olacağını men'den ibarettir. Denir ki rûh-ı Cibrîl şekl-i âdemî üzere olan cisme intikāl ettiği hâlde kendi cism-i mübârekleri bütün maârif ve idrâkâtını hâvî olarak ber-hayât kalabilirdi. Rûhun mufârakatıyla tareyân-ı mevt cereyân âdet-i İlâhiye'ye binâen benî âdeme mahsûs bir keyfiyettir. Melâike-i kirâm hakkında da öyle olmak aklen vâcib değildir.

Bu suâle daha başka sûretle de cevap verilmiştir. Sûfiye cemâati ise âlem-i ecsâm ile âlem-i ervâh arasında letâfet ve kesâfet i'tibârıyla mütavassıt bir âlem-i diğer, âlem-i misâl isbât ederek o âlemde ervâhın tecessüm ile suver-i muhtelifede zuhûrunu tecvîz, bu makūle rivâyâtı bu minvâl üzere tevcîh ediyorlar.

Lakin ekserin indinde râcih olan *Fethu'l-Bârî*'de Hâfız ibni Hacer-i Askalânî tarafından verilen cevaptır ki hîn-i temessülde Cenâb-ı Cibrîl'in cism-i aslîsi hadd-ı zâtında aslâ tebeddül etmeyerek mikdâr-ı zâidin müşâhede eden zattan muhtecib kalmasından ibârettir. Çünkü şekl-i âdemîde temessül, inkılâb-ı mâhiyyeti muktezî değil, belki mahzâ te'nîs-i muhâtab maksadıyla bir şekl-i ma'rûfda zuhûr etmek demektir. Melâike-i kirâm ise–cild-i evvelde sebk eylediği üzere– bi-kudretillâh bu hâssaya mâlik bulunuyorlar ki cihet-i fenniyyesi de orada izah olunmuştur.

Manastırlı İsmail Hakkı

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Ora ahâlisi siyâdet iddiâsında bulunduğu hâlde sâdât-ı kirâmın ahlâk-ı necîbesine mugāyir hâl ve hareketten geri durmaz ve fırsat buldukça birbirini öldürmekten çekinmez. Ne ise buradan da hareket ederek Abrek kalesine vâsıl olduk ve Nushki yolunda yağan yağmur ve esen sert rûzgârdan elimiz, ayağımız donacak derecelerde sıkıntı çektik. **[119]** Nushki'ye vusûlümüzde ahâlinin i'zâz ve ikrâmına mazhar olarak bir gece kaldıktan sonra hareketle yola çıktık. Bir katre suyu bulunmayan bir çöle düştüğümüz için geri dönmeye mecbûr olduk. Haran[?] tarîkinden giderseniz yolunuz dört, beş menzil uzar, amma rahat edersiniz; dedilerse de ben, çöl yolundan gitmeyi tercih eyleyerek iki yüz deve kiralayıp o tarîk ile azîmet ettik. Çok şükür ki hergün yağmur yağdı ve muhtâc olduğumuz su tedârik olundu.

On gün sonra Chagay'e yaklaştık ki sellerin yolları bozmasından atlardan inmeye ve dizginlerinden tutup dize kadar çamur içinde hayvanları yedmeye mecbur olduk.

Son menzilde gerek arkadaşlar, gerek hayvanlar yürümekten kaldılar. Bizzat yemek pişirip büsbütün kuvvetten düşmüş olan rufekāya tevzî' ettim. Bindiğim bu küheylandan mâadâ bütün atlar da yere yatmış ve hareketten kalmıştı. Şu meşakkatle iki gün daha yürüyüp Chagay'e geldik.

Oranın hânı istikbâlimize gelmediği için taaccüb ediyordum. Kendimize menzil tehiyye eyleyerek birkaç gün istirahatten sonra hânın hademesinden biri gelip efendisinin ziyaretimize gelmek istediğini haber verdi.

– Şimdiye kadar niçin gelmedi? diye sordum.

– Ahâli, atlarını otlatmak için yaylaya gittiği cihetle şehirde kimse kalmamıştı. Şimdi avdet edenlerden beş yüz kişi ile mülâkātınıza gelecek. Dedi.

– Buyursun, cevabını verdik. Biraz sonra hân, kaleden piyade olarak çıktı. Maiyeti arkasında bir katar teşkîl ederek geliyordu. Önlerinde biri dokuz, diğeri on iki yaşında iki küçük bulunuyordu ki saçlarının doğduklarından beri su ve sabun görmediği anlaşılıyordu. Bu küçüklerin hâline münâsib bir de sâzende takımı vardı.

İşte Chagay hânının on beş gün zarfında tedârik ve icrâ eyleyebildiği merâsim-i istikbâliyye bunlardan ibaretti.

Chagay'de yirmi beş gün kadar oturduk. Bu müddet zarfında atlarımız epeyce toplandı. Çünkü civar, çayırlı ve otlu idi. Ba'dehu hareket ve Hilmend nehri sahilinden Pelalek[?]tarafına azîmetle altı gün sonra Şahgel'e muvâsalat ettik. Burası Beluçi serdarlarından Şah Gel'in ismini almıştı. Kalesinde iki ihtiyardan başka kimse yoktu ki onlar da görünmemek için çalışıyorlardı. Bunları görüp kalenin ne için boş bırakıldığını sordum.

– Gaynat Emîri Alem Hân'ın askeri Serdâr Şerîf Hân-ı Sistânî kumandasında olarak gelip emvâl ve eşyamızı yağma edecekler. O sebebden ahâli yakın bir yere kaçıp gizlendi, cevabını verdiler.

Amcam: – Bize delâlet ederseniz size muâvenette bulunuruz, dedi. İhtiyarlar, önümüze düşüp bizi[1] Şah Gel'in? bulunduğu mahalle götürdüler. Şâh Gel, bizi istikbal ve misafir ederek muâvenette bulunacağımıza memnun oldu. Gece yarısı casuslarından ikisi gelip, Sistan süvarilerinin kaleye yarım menzil mesafede bulunduklarını ve yarın sabah buraya geleceklerini haber verdi. Şâh Gel:

– Yarın erkenden ahâli ve eşya ile dağın üzerinde tahassun etmek istiyorum, dedi. Amcam da ne yapılmak lazım geldiğini benden sordu.

– Nereyi isterlerse oraya gitsinler. Yalnız bir kılavuz versinler ki onun delâletiyle Sistânîlere karşı çıkalım, dedim. Şâh Gel, bir kılavuz bırakıp kendisi dağa çıktı. Biz de birkaç sâat yürüdükten sonra gördüğümüz tozdan süvarilerin gelmekte olduğunu idrâk ile cenge hazırlandık. Ben amcamdan evvel gidip Sistânîlere görününce şaşırdılar ve yaklaşıp:

– Kimsiniz? diye sordular.

– Afganız, Pelüç değiliz. Cevabını verdim. Bu cevap üzerine reisleri yanımıza geldi. Ona:

– Şâh Gel ve tebaası Afganistan hükûmetinin taht-ı himâyesinde bulunduğu için muâvenetlerine geldik. Sistânlılar, kat'iyyen onlara ilişmemelidir, dedim. Reis, sözümü kabûl etmekle beraber Şâh Gel'in gelip kendisine selâm vermesini şart koydu. Yanımızda kılavuza:

– Git, Şâh Gel'e söyle. Gelsin reise selâm versin, dedim. Kılavuz, gidip teblîğ ettiyse de Şâh Gel'in hemşîresi, biraderini öldürürler, yahud esir ederler fikriyle salıvermedi. Tekrar adam gönderdim ve :

– Şâh Gel amcamla gitsin. Ben de rehin olarak kalede kalayım, dedim. Buna râzı oldular. Amcama da:

– Şâh Gel'i, beş gün fazla alıkoymayın, dedim.

–mâba'di var– Mütercimi

Tâhirü'l-Mevlevî

FÂİZ HALİL EFENDİ

Ulûm-ı Arabiyye ve edebiyât ile fünûn-ı riyâziyyede behre-i küllî sahibi zû-fünûn bir zat olup 1085 târîhinde Yedikule'de Câbî-zâde Mustafa Efendi sulbünden dünyâya gelerek tahsîl-i ibtidâîsini ba'de'l-ikmâl ulûm-ı âliyye ve 'âliyyeyi Kara Halil, Bostân Salih, Mestçi-zâde Abdullah, Mutavvelci Efendiler gibi efâdıldan ve fünûn-ı riyâziyyeyi de zamanı riyâziyyûnundan ahz ve teallüm eyledikten sonra tedrîs-i ulûm u te'lîf-i âsâra başladı. Bir aralık şiirle de **[120]** iştigāl ederek vakti esâtize-i şuarâsının bile takdîrine mazhar olacak derecede inşâd-ı şiire muvaffak oldu. Bu hâl ile evkāt-güzâr iken maatteessüf mübtelâ olduğu illet-i sevdâ sâikasıyla 1134 târîhinde hanesinde salben intihâra ictirâ eylediğinden zekâ ve fazlının musaddak ve meftûnu olan bütün âşinâlarını hüzün ve elem deryasına ilkā ederek Yedikule haricindeki Kirişhâne mezaristanında vedîa-i hâk-ı fenâ kılındı. Âsârının tab'ına himmet olunmadığı ve rahle-i tedrîsinde bulunan tüllâb-ı ilme icâzet vermeye muvaffak olamadığı cihetle âlem-i ilim ve fende iktisâb-ı şöhret edemeyen tâli'-i nahse mâlik erbâb-ı fazîlettendir.

Âsârı:

1) *Risâle fi't-Tefsîr*: Sûre-i Yûnus'da olan (وَجَاوَزْنَا بِبَنِى إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ) âyet-i kerîmesinin [âyet 90] tefsîrine müteallıkdır.

2) *Şerh-i Kasîde-i Nûniyye*: İlm-i Kelâm'dan Mevlânâ Hızır Bey merhûmun meşhûr-ı âfâk olan kasîdesinin şerhidir.

3) *Şerh-i Kelimât-ı Şerîfiyye*: Seyyid Şerîf'in fenn-i âdâb ve münâzaradan olan risâlesinin şerhidir.[2]

4) *Şerh-i Kavâid-i Fârisiyye*: Küberâ-yı Mevleviyye'den Edirneli Neşâtî Dede'nin *Kavâid-i Fârisiyye Risâlesi*'nin şerhidir.

5) *es-Savletü'l-Hizberiyye fi'l-Mesâili'l-Cebriyye*: Ta'rîfden müstağnîdir.

6) *Fütûh-ı Alâiyye*: İlm-i Hey'et-Nücûm'da kīl ü kāli mûcib olan mesâilin halline dairdir.

7) *Fezleketü'l-Hesâb*: Türkçe mükemmel bir kitap olup bir nüshası kütüphâne-i âcizîde vardır.

8) *Ta'lîkāt*: Fenârî-zâde Hasan Çelebi'nin *Mutavvel Hâşiyesi*'nin bazı nikātına dairdir.

9) *Kelimât-ı Usûliyye*: Mass-ı duhâna âid mesâil-i usûliyeyi mübeyyindir.

Dîvânçe teşkîl edecek kadar da eş'ârı vardır ki başlıca me'hazimiz olan *Şakāyık-ı Nu'mâniyye Zeyli* Şeyhî'deki bir gazeli tab'-ı şâirânesine delâlet etmek üzere ber-vech-i âtî derc edildi:

Biz ki dilden emel-i râhatı dûr eylemişiz
Çekilip gûşe-i gamgâha huzûr eylemişiz
Fikr-i dîdâr ile hizmet-geh-i eyyâm içre
Geşt-râz-ı emeli mezra'-i mûr eylemişiz
Feyz-i tevfîk ile pîçîde edince niceniz
Pençe-i şahs-ı gamm u mihnete dûr eylemişiz
Hâlden dîdeyi hayfâ ki edip biz tahvîl
Mahv-ı nezzâre-i dîdâr-ı umûr eylemişiz
Gösterip bezm-i belâgatte yed-i beyzâyı
Fâizâ arsa-geh-i âlemi Tûr eylemişiz.

Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif'at

KILIÇ DİNİ

Religion of the Sword

Müellifi: Abdullah Quilliam

İki Söz

Bu eser-i mühim Liverpool Cem'iyet-i İslâmiyyesi reisi fâdıl-ı muhterem Abdullah Quilliam Efendi hazretleri tarafından şehr-i mezkûr Cemiyet-i İslâmiyyesi huzûrunda i'tâ olunmak üzere tertîb edilmiş bir *Lecture* (Lekçır)'ın görülen lüzûm üzerine muahharan tevsîinden vücûda gelmiştir.

[1] Metinde (برنجى) şeklinde yazılmıştır.

[2] Metinde madde numarası 3'ten 5'e atlayarak devam etmektedir.

Abdullah Quilliam Efendi hazretleri evvela bunu bir risâle-i muhtasara sûretinde tab' ettirmek istemişler ise de mes'elenin ehemmiyet-i azîmesine ve her tarafdan gösterilen mutâlebâta mebnî nihayet tevsî' ve tekmîlen üç cildden mürekkeb bir eser-i mühim hâlinde tab' olundu. Bu gibi âsârın, maârif-i İslâmiyemiz nâmına azîm birer eser-i tekâmül teşkîl ettiği hâlde, bu âna kadar Türkçe'ye tercüme edilmemiş olması büyük bir noksan idi. Binâenaleyh bu defa noksânî-i iktidârımıza bakmaksızın gayret ve hüsn-i niyyete ve bilhassa hüsn-i niyete yâver avn-i Bârî'ye güvenilerek tercümesine ibtidâr olunmuştur.

Ali Rıza Seyfi

15 Mart 328, Haydarpaşa

BİRİNCİ BÂB

Müellifin İfâde-i İbtidâiyyesi

Dîn-i İsevî müdâfiîn-i müteaddidesinin en güvendikleri ve ileri sürdükleri delâilden biri de şudur ki: İseviyet i'lâyı efkâra hâdim, beşeriyete karşı hüsn-i niyyet ve sulh ve müsâlemetin müjdecisi olduğu hâlde İslâmiyet büsbütün başka bir mâhiyet arz etmiş ve tâ ibtidâsından hâl-i hâzıra kadar ancak kılıç kuvvetiyle neşir ve idâme edilmiştir. Fil-hakîka şu iddiânın kısm-ı sânîsi bu ana kadar tekrar tekrar redd ü tekzîb edilmiş ise de muârızlar el-ân kavillerinde ısrâr gösterdiklerinden artık aşağıki satırların yazılması vâcib oldu.

Sahâif-i âtiyyede Mûsevîlik, İsevîlik ve İslâmiyet'ten ibâret olan üç dîn-i azîmin târîhini kemâl-i bî-tarafî ve adâlet ile nazar-ı dikkate alarak her birinin kütüb-i mukaddesesinden ve mensûb bulundukları a'sâr ve edvârın sahâif-i târîhiyyesinden bu üç dinden hangisinin "kılıç dini" vasfına layık olacağını irâe ve isbâta çalışacağız.

Bu vechile nefsimize tahmîl eylediğim vazîfenin kolay bir şey olmadığından haberdârım; çünkü: Kendilerininkinden mâadâ her din ve mezhebi ale'l-fevr reddetmeyi va'z u nasîhat eyleyenler ile senelerce temâdî eden münâsebet ve ünsiyetin tevlîd eylediği tabîî taassub kāri'lerimiz üzerinde nüfûz-ı müessirini gösterecek olduğu gibi beşeriyetin efkâr-ı cedîdeyi kabulden ziyâde çocukluğundan beri dimağına yerleşmiş olan efkâra, akāide rabt-ı nefs eylemek hasîsa-i tabîiyyesi de bu nüfûza munzam olacaktır. Gece yatağına çekilip uyumaktan hoşlanmayan çocuk sabahleyin oradan uyanıp kalkmaktan da aynı derecede hoşlanmaz! Hayatın her safhasında "müceddid"ler umumiyet tarafından ve bilhassa o müceddidînin teblîgātı ile a'mâl ve nazariyâtı ibtâl edilen kısım nazarında bir düşman, bir ahmak, bir mecnûn addolunmuştur.

[121] Bununla beraber bütün İngilizlerin mâlikiyetle fahr eyledikleri serbestî-i tefekkür, teslîm-i hak hasîsalarına mürâcaatla pîş-i nazarlarına vaz' edilecek hakāyık ve vesâikı kemâl-i i'tidâl ve bî-tarafî ile muhâkeme eylemelerini ve bu takdîrde verilecek hükm-i kat'îyi kemâl-i i'tidâl ile fikr-i kārîîne terk edeceğimi arz eylerim.

Bu beyânâtımıza şu mukaddimecikle başlamak isteriz: Târîh-i âlemde bir millet görülmemiştir ki: Ma'bûda veya ma'bûdlara, bir sınıf-ı rûhânîye, peygamberân-ı izâma, a'yâd ve eyyâm-ı mübâreke-i dînîyyeye, mukaddes, esrârengîz ma'bedlere ve bir takım bâtınî hafiyyât-ı mu'dille-i i'tikādiyyeye sâhib olduğu hâlde bunların içine muhill-i hürmet bazı zevâid girmemiş olsun[1] ve akvâm-ı Sâmiyye ünvânı altında ma'lûm olan bütün milel ve akvâm evvelden beri arz ve semâ ve bihârın hâlıkı, nâzımı, nâzır ve hâkimi olarak Kādir-i Mutlak bir vücûdun mevcûdiyetine sûret-i umûmiyyede iman eylemişlerdi. Bu mevcûd vâhid addolunmakla beraber bir çok isimler ve sıfatlarla yâd olunmakta idi. Ancak kolayca anlaşılacağı vechile bu akīde-i âliyye ekseriya –süflî ve dolaşık nevi'den– bir takım efkâr-ı beşeriyye ile setr olunmuş. İhtimâl sunûf-ı rûhâniyyenin "künhüne vukūf gayr-i mümkin olan" o mevcûd-ı muazzamın sıfât ve temeyyüzâtından bazılarını kendilerine de teşmîl etmek maksadıyla tasnî' ettikleri bir takım teblîgāt-ı bâtıla ve mevzûât-ı esâtîriyye ile zulmet ve müşevveşiyete ilkā edilmiştir. Şemsin, kamerin, nücûmun ve seyyârelerin "vücûd-ı semâvî" fikriyle karıştırılması ve sıra ile bunların vücûd-ı vâhid-i semâvînin vekîlleri, ikāmetgâhı, ordusu, hatta bazen bizzat kendisi gibi telakkī edilmesi bu nevi'dendir.

Bu vâdîye nakl-i kelâm etmek o kadar vâsi' bir saha-i tedkīk ve tetebbu' açmak olur ki: O hâlde önümüzdeki mes'ele-i asliyyeyi hudûd-ı ma'kūle ve münâsibe dâhilinde tutabilmek imkânından hârice çıkar.

Binâenaleyh: Bu sahifelerde – izâh-ı efkâr ve irâe-i misâl eylemek üzere vâki' olacak beyânât müstesnâ– Mûsevîlik, İsevîlik ve Muhammedîlik pîş-i mütâlaa ve muhâkemeye alınacak, mebâhis aşağıki serlevhalar tahtında tertîb olunacaktır:

1- Mûsevîlik nedir? Ne teblîğ etmiştir? Nasıl neşr olunmuştur? Bu din mensûbîni tarafından "vazîfe-i dînîyye" zehâbı altında icrâ olunan muâmelât-ı şiddetkârâne neden ibârettir?

2- Hıristiyâniyet hakkında aynı tedkīkāt.

3- İslâmiyet hakkında aynı tedkīkāt.

4- Ba'dehu bu üç dinin vekāyi'-i mahsûsasını mukāyese ederek bir neticeye vusûle çalışmak. –mâba'di var–

Ali Rıza Seyfi

TERBİYE VE TA'LÎM

"DÂRU'D-DA'VETİ VE'L-İRŞÂD"DA USÛL-İ TEDRÎS VE TA'LÎM

–182'den mâba'd–

İlm-i Usûl-i İctimâ'

Bu ilim, Kur'ân-ı Hakîm'in bizi tahsîline irşâd eylediği ulûmun en büyüklerindendir. Binâenaleyh bu ilme ehem-

[1] Bu husûs Doktor Inman'ın âsârında, husûsiyle *Edyân-ı Kadîme ve Esmâ-i Kadîme* nâm eserinde sûret-i dakīkada izah olunmuştur.

miyet vermek, mesâilini tahrîr, hükmüne ihtidâ etmek husûsunda en ziyâde ileri giden müslümanlar olmak lazımdır. Bu ilim, tarîkat ve üslûb-ı İslâmiye üzerine okunmak lazımdır ki ibrete ircâ, amele dâî olan da budur.

Sınıf-ı Mürşidîn:

Mukaddime-i İbni Haldûn'dan bazı mesâil-i ictimâiyye alınır ve tenbîhi lazım olan mesâile işaret olunarak yine bundan bazı fasıllar ta'kîb olunur. Mesela: Arabdan naklen söylemiş olduğu şeylerin bazılarında vâki' olan hatalar, ahvâl-i ictimâiyye ve tabîat-ı umrânın ihtilâf eylediği –zamanımızda medenî ve kibar takımlarının bedevî ve köylüler üzerine gālib olması gibi– mesâil beyân olunur. Fakat kendi zamanında, yahud daha evvelkilerden bahs olunmaz. Bunlar bir takım derslere, yahud fasıllara taksîm olunur ve sınıf-ı mürşidînde okunur.

Sınıf-ı Duât:

Bu ilme âid asr-ı hâzırın muhtâc oldu tertîb üzere kitaplar yazılır, rûh-ı ibret, hidâyet-i İslâmiyye nefh olunur ve sınıf-ı duâta okutulur.

Mesela: Gerek ilmin mukaddimesinde, gerek mevzûunu beyân ederken [1](قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ), [2](سُنَّةَ اللهِ فِى الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلًا) ve bunların emsali pek çok âyât-ı hikemiyye ve ehâdîs-i nebeviye zikr olunur.

Cem'iyyât-ı beşeriyyenin aslı, sunûfu, merâtib-i ictimâiyyesi husûsunda da
(يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا)[3]، (وَمَا كَانَ النَّاسُ اِلَّا اُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا)[4]، (كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللهُ النَّبِيّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِين)[5]
gibi âyât-ı kerîme zikr edilir.

Cem'iyyât ve ictimâın kuvveti, ittifâk ve ittihâdı âmir, tenâzu' ve tefrikadan nâhî olarak vârid olan âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i nebeviyye ile bildirilir. Bu bâbda vârid olan âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i nebeviyye pek çok olduğu gibi Tirmizî'nin rivâyet eylediği [6](يَدَ اللهِ عَلَى الْجَمَاعَةِ) hadîs-i şerîfi de bu ma'nâyadır.

Devletlerin, milletlerin bir hâlden diğer bir hâle intikāline câri olan [7](اِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ) ve [8](وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ) gibi kavânîn-i İlâhiyye gösterilir.

İştirâk ve teâvün husûsları da zekât ve sadakāta dair vârid olan âyât-ı kerîme, ehâdîs-i nebeviyye, âsâr-ı celîle ile beyân edilir; talebe bu ilimde ve kendisiyle amel lazım olan şeylerde vücûh-ı ibret üzerine tenbîh olunur. –mâba'di var–

[1] Âl-i İmrân, 3/137.
[2] Ahzab, 33/62.
[3] Hucurât, 49/13.
[4] Yûnus, 10/19.
[5] Bakara, 2/213.
[6] Nesâî, *Sünen,* Kitâbü Tahrîmü'd-Dem, 5.
[7] Ra'd, 13/11.
[8] Âl-i İmrân, 3/140.

[122] **MAKĀLÂT**

Tevhîd ve İttihâd

– 13 –

Yazık… *Kur'ân-ı Kerîm* nâmına pâ-mâl-ı Salîb olan nâmûs-ı İslâmiyyet'e! Yâ Rab! Bu ne dağlar dayanmaz felâket! Bu ne hıred-sûz musîbet!

İşte görülüyor ki bir cemiyette hayât-ı ittihâd olmayınca vahdet-i ırk ve neslin, vahdet-i milliyyetin hiç de te'sîri olmuyor. O hey'et-i ictimâiyyenin livâ-yı istiklâlini sukūttan muhâfaza edemiyor. Hükûmetini, saltanatını yaşatamıyor.

Fas, pek cüz'î olan Mûsevîler istisnâ edilince on milyonluk yekpâre bir Arab milleti, bir Hâşimî saltanatı, bir İslâm hükûmeti idi.

Daha garibi şu ki Dâru'l-emâre olan Merakeş'te Abdullah-ı Sağīr ile hicret etmiş yüz binden ziyâde Gırnata ve havalisi Arabları da var. Bunlar her Cuma günü cevâmi'-i şerîfede ellerini bârgâh-ı ulûhiyete açarak, âteşîn yaşlar dökerek tard ve ihrâc olundukları Endülüs'ün tekrar feth u teshîri duâsıyla âfâkı sarsarlar! Kubbeleri inletirler!

Bu zemzeme-i niyâzların, bu velvele-i ricâların şeref-yâb-ı icâbet olacağı i'timâdıyla câmilerden çıkarlar; cenbiyeleri, kılıçları çekerler, kaval tüfeklerini doldururlar; sanki harb manevraları yapıyorlarmış, yahud Endülüs'e geçmişler de İspanyalılar karşısında bulunuyorlarmış gibi yekdiğerini öldürmeye, yaralamaya başlarlar! Ve nihayet Fransızlara teslîm-i silâh ederek Salîb'in zincir-i kahr u esâretine gerdenlerini uzatırlar.! Endülüs'ü feth etmek isteyen kahramanların şu harâretli duâsına, şu enîn-i istirhâmına bakınız, bir de şu teslîm-i silahına..?! Fiili kavlini tekzîb eden, *Kur'ân-ı Kerîm*'e iman ile iftihâr ederken ahkâm-ı evâmir ve nevâhîsine arka çeviren bir milletin Cenâb-ı Hak'dan göreceği iltifât işte böyle kahr u gazabdan, düşman istîlâsına terkten ibâret olur.

Zavallı câhiller, bedbaht mutaassıblar artık şimdi Fransız idâresi altında rahat etsinler! Zelîlâne, miskînâne yaşasınlar! Meğer nâmûs-ı istiklâlleri dikiş gibi gözlerine batıyormuş! Meğer o duâlar hayât-ı tayyibe-i dîniyeleri olan saltanat-ı Kur'ân aleyhine imiş! Yazıklar olsun!

Artık biz Osmanlı müslümanları insâf etmez miyiz? Bunlardan, İranîlerden olsun ibret alarak aklımızı başımıza toplamaz mıyız?

Hâkimiyet-i Kur'âniyye'nin, saltanat-ı İslâmiyye'nin, Hilâfet-i celîle-i Muhammediyye'nin yeryüzünde yegâne mümessili biz kaldık. Eğer Avrupalılar bizi de Fas'a benzetmeye, İran'a refîk etmeye muvaffak olurlarsa Hilâfet-i mukaddese-i Ahmediyye Ravza-i Mutahhara'ya hicret edecek; Cenâb-ı Kur'ân-ı Hakîm sidreye, Levh-i Mahfûz'a çekilecek. Oradan başta biz olduğumuz hâlde bütün âlem-i İslâm'a la'netler, nefretler yağdıracak.

Avrupalıların gāye-i âmâli Osmanlı mebnâ-yı saltanatını yıkmak, livâü'l-hamd-i Hilâfeti zabt etmek, parçalamak, yırtıp ayakları altında çiğnemektir.

Fas'a nazîre olmak üzere biz de bu denâeti, bu hıyâneti,

bu mel'aneti irtikâb edelim mi? O emânet-i kübrâ-yı Muhammediyye'nin burc-ı istiklâlimizden sukūtu, şehâdeti, kendi öz ellerimizle esbâbını hazırlayalım mı?

Biz Abdülhamîd'in o kanlı pençe-i zulm ü istibdâdında bir sürü hayvan gibi esir değil miydik? Biz mahkûm-ı inkırâz ve izmihlâl değilmiydik? Biz Avrupalıların Şark Mes'elesi nâmına yüz elli seneden beri oynamakta oldukları trajedinin son perdesini kaldırmak üzere bulunmuyor muyduk? Allah, bize acıdı. Hem lâyık olmadığımız bir merhameti ifâza buyurdu. Şu On Temmuz İnkılâbı'nı bize ihsân etti. Bizi o müdhiş zindân-ı esâretten kurtardı. Cinân-ı hürriyyete, firdevs-i hâkimiyyete soktu. Biz bu ni'met-i uzmânın kadrini bilsek ya! Şımarmasak, kudurmasak, hakk-ı şükrânını edâya hasr-ı enfâs etsek ya! Nedir bu velvele-i nifâk? Nedir bu hây-ı hûy-ı şikāk? Cenâb-ı Hak [1](وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ اِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَا) buyurmuyor mu? Bu âyet-i celîlenin bize hâs olan hitâb-ı ezelîsi şöyle diyor: "Ey müslümanlar hablullâhi'l-metîn olan Kur'ân'ıma hepiniz birden dört el ile sımsıkı sarılınız! O düstûr-ı ezelîden, o hüden li'l-müttekīnden ayrılıp ta dûçâr-ı tefrika olmayınız! Yâd ediniz, gözünüz önüne getiriniz o kara günleri, o eyyâm-ı felâketi ki siz birbirinize düşman idiniz! Siz yekdiğeriniz aleyhinde hafiyelik eder jurnaller verir hânmânlar yıkar aileler, ocaklar söndürürdünüz. Siz dün, yetimler, alîl pederler, kötürüm analar ağlatırdınız! Siz zindanlarda, menfâlarda zincirler sürükler; enînler, feryadlar ederdiniz! Siz câmilerinizde adl ü ihsânı, emânetin ehline tevdî'ini, her işinizde meşvereti emreden, zulme, istibdâda la'net-hân olan âyât-ı celîle-i Kur'âniye'yi cehren tilâvetten men' olunur; daha namazdan selâm vermeden hafiyelerin, kandilleri cebren söndürmek için kayyûmları darb ve tahkīr ettiklerini görür hüngür hüngür ağlayarak çıkar giderdiniz! Siz vatanınızın, nâmûs-ı istiklâlinizin, kişver-i Hilâfet'in can çekişmekte olduğunu kolu bağlı esirler gibi seyreder ve imdadına koşamazdınız. İnkırâzınıza, mahvınıza ramak kalmıştı. Allah; sizin kalblerinizi te'lîf etti. Sizi *Kur'ân-ı Kerîm*'in etrafına topladı. Sizi barıştırdı, öpüştürdü. Göz yaşları dökerek "Ya ölüm ya hürriyet" diye Kur'ân'ımı öptünüz! Üzerine el basarak yeminler, kasemler, ahidler, mîsaklar ettiniz! Ve o sâyede hür olarak On Temmuz sabâhü'l-hayr-i inkılâbına dahil oldunuz! Allah'ın size lutfen ve merhameten ifâza **[123]** ve ibzâl buyurduğu şu bî-nazîr ni'met-i uzmânın kadrini biliniz! Dâimâ müttehid, dâimâ yekvücûd olduğunuz hâlde livâü'l-hamd-i Hilâfet altında hürriyetinizle, şevket ve saltanatınızla yaşayınız, yaşamaya çalışınız!...

Mehmed Fahreddin

SİYÂSİYÂT

Tavassut

Birçok zamandan beri deverân etmekte olan tavassut şâyiaları nihayet kesb-i tahakkuk etti. Zaten süferâ-yı ecnebiye icrâ-yı tavassut için çoktan beri hazırlanıyorlardı. Yalnız Rusya sefîr-i cedîdi Mösyö Dekirs'in Dersaâdet'e vürûduna muntazırdılar. Müşârun-ileyh de bundan birkaç gün mukaddem şehrimize vâsıl olmuştur.

Fakat şu tavassut ne şekil ve sûrette icrâ edilecekti? İşte biz Osmanlıları en ziyâde düşündürecek mes'ele bundan ibaretti. Avrupa efkâr-ı umûmiyyesinde şu suâle karşı bir çok şâyialar deverân etmekte idi. Bazıları Rusya hükûmeti ile İtalya hükûmeti arasında hafî bir i'tilâfnâmenin mevcûdiyetini ve Osmanlılar hakkında bir meslek-i hayr-hâhâne ve i'tidâl-kârâne ta'kīb etmek tarafdarı olan Mösyö Çarikof'un def'aten azlini ileri sürerek Mösyö Dekirs'in tavassuta dair hükûmetinden teblîgāt-ı fevkalâde almış olduğunu ve tavassuta bir şekil ve sûret-i tazyîkıyye vermek için me'mûr olduğunu iddiâ ediyorlardı. Diğerleri ise şu şâyialaların hilâf-ı hakīkat olduğunu, Mösyö Dekirs de başka sefirler ile tevfîk ve teşrîk-i efkâr ve âmâl ederek onlar ile müttehiden hareket edeceğini ve tavassuta asla bir şekil ve sûret-i tazyîk verilmeyeceğini te'mîn ediyorlardı.

Fakat tâ evvelden şu ikinci fikrin daha ziyâde muvâfık-ı hakīkat olduğu müsellem idi. Zîrâ hükûmât-ı muazzama tazyîk muâmelesinin pek fâhiş bir haksızlık ve tarafgirlik olduğunu, maamâfîh tazyîkin hiçbir semere vermeyeceğini, bilakis ortalığı daha ziyâde karıştıracağını nazar-ı dikkate alarak tazyîkten vazgeçerek her iki muhârib tarafla aynı muâmelede bulunmayı tercîh edeceklerdi. Binâenaleyh Rusya hükûmetinin tavassut hakkında ittihâd-ı düvelîden ayrılarak yalnız başına iş göreceği ve kendisini açık ve muhakkak bir ric'at-i siyâsiyyeye giriftâr edeceği pek de muhtemel değildi.

Jöntürk gazetesinin bir menba'-ı mevsûktan almış olduğu şu mülâhazâtı cereyân-ı havâdis de te'yîd etti. Mezkûr gazetenin şu fıkrasına binâen hükûmât-ı mutavassıta Bâbıâlî'ye bir nota göndererek sulh hakkında re'yini istifsâr etmekle iktifâ edecekler; ve bu notada hükûmetler Bâbıâlî'den hangi şerâit üzerine akd-i sulha razı olabileceğini sormakla beraber yalnız Bâbıâlî tarafından serd edilecek şerâitin kābil-i kabûl olabileceği hakkında temenniyâtta bulunacaklardı. Fil-hakīka Salı günü vukû' bulan istimzâc bu sûretle oldu.

İşte tavassut böylece gāyet nâzik ve zarîf ve haysiyet ve şeref-i millîmize asla dokunamayacak bir şekilde yapılmış olmakla beraber doğrusu şu tavassutun aslâ hikmet ve sırrını anlayamıyoruz. Acaba hükûmât-ı muazzama hangi mülâhazâta, esâsâta istinâden şu tavassutu yapıyor? Acaba hükûmet-i Osmâniyye'nin vereceği yegâne cevabı hükûmât-ı mezkûre şimdiye kadar kesdirememişler midir? Efkâr-ı umûmiyye-i Osmâniyye tâ bidâyet-i harbden beri tavassut ve sulh hakkında kendi efkâr ve hissiyâtını tamamıyla ve mufassalan beyân etmiştir.

Osmanlılar kimseye tecâvüz etmediler ve el-ân da etmek istemiyorlar. Kimsenin hakkına, malına, canına tecâvüz etmediler ve etmek fikrinde bile değildirler. Günün birinde anûd ve mütehevvir bir düşman bütün âdât ve merâsim-i beyne'l-mileli çiğneyerek, medeniyet-i hâzıranın bütün ka-

[1] Âl-i İmrân, 3/103.

vâid ve esâslarını istihkār ederek, bilâ-sebeb ve bahâne bize hücum etti. Biz ise Cenâb-ı Hakk'ın bütün kâinât, bütün mevcûdâta bahşetmiş olduğu tabîî bir hakka, hakk-ı müdâfaa-i nefse sarılarak kendimizi muhâfazaya atıldık. Müdâfaa-i nefs hakkı hayatın netîce-i gayr-i mufârıkı olarak Vâcibü'l-vücûd hazretleri tarafından bütün zî-hayâtın uhdesine tevdî' edilmiştir. Bu, aynı zamanda bir salâhiyet ve bir vazîfe olduğu için hiçbir zî-vücûd, ister tek tek efrâd olsun ister hey'et-i ictimâiyye olsun, ne şu hakkından vazgeçebilir, ne de şu vazîfesinin îfâsına lâkayd kalabilir. Vazgeçerse, lâkayd kalırsa hakk-ı hayâttan vazgeçmiş olur, intihâr etmiş olur!

Şimdi bizi şu hakkımızdan istifâde ve şu vazîfemizi îfâya mecbûr eden bir tarafdan İtalya ve diğer tarafdan Avrupa'nın İtalya korsanlığına ve haydutluğuna karşı almış olduğu vaz'iyet-i lâkaydîsi olmuştur. Demek ki İtalya ve Avrupa'nın bize karşı almış oldukları vaz'iyet ne kadar devam ederse o kadar biz müdâfaa-i nefs hak ve vazîfemizi isti'mâl ve îfâ etmekle mükellefiz.

Fakat acaba İtalya hangi hak ve esâs üzerine bugün üzerimize atılmıştır? Zannetmeyiniz ki küre-i arzda ve hatta İtalya'nın kendisinde az çok vicdan ve namus sâhibi olan bir zat bulunsun da şu suâle karşı müsbet bir cevap verebilsin! Bütün cihân İtalya'nın haksızlığını teslîm etti. Bütün cihân İtalya hükûmetini "Beyne'l-milel haydut çetesi" diye tahkîr etti! Bütün Avrupa esâtize-i hukūku İtalya'nın bizimle muhârebe etmeye asla hakkı olmadığını beyân ettiler. Demek ki İtalya'nın elinde hak, hakkāniyet, esâs, prensip nâmına hiçbir şey kalmıyor. Şu devlet yalnız kuvvet ve zor nâmına hareket ediyor. Fakat acaba Avrupa medeniyetince, Avrupa nazariyât-ı hukūkiyyesince yalnız kuvvet ve zor bir menba'-ı hak ve salâhiyyet, bir sebeb-i meşrû'-ı harb diye tanınmış mıdır? Elbette ki bütün Avrupa, bütün beşeriyet-i medeniyye-i hâzıra şu suâle karşı "Hayır!" diye cevap verir. Lakin biz bir an için olsun farz edelim tanınmıştır. Farz edelim ki Avrupa vicdanı kuvvet ve zora karşı kendisini gösteremiyor, kuvvet ve zorun yapmakta olduğu "emr-i vâki'"leri kabûl etmek mecbûriyetinde bulunuyor; fakat şu faraziyâtı kabul etsek bile İtalya onların bahş edebileceği fevâidden kendisini mahrûm etmiştir. Zîrâ İtalya bütün cihâna kendisinin her haktan mahrûm olduğunu isbât ettiği gibi her kuvvet ve zordan da mahrûm olduğunu gösterdi. Muhârebe el-yevm yedinci ayını geçirmektedir. Şu müddet-i medîde esnasında İtalyanlar dâimâ mağlûb ve menkûb olagelmektedirler. Şimdiye kadar elde etmiş oldukları sahanın vüs'ati sefâin-i bahriye toplarının gülle menzilinden ziyâde değildir. Öteki tarafa doğru bir hatve bile atamamışlardır. Atmak istedikleri zamanlarda dâimâ feci' ve elîm bir sûrette geriye doğru koğulmuşlardır! Demek ki İtalyanlar bütün haklar içinde en menfûru, beşeriyet için bir leke teşkîl eden hakk-ı kuvvetten bile istifâde edemezler!

Hâl böyle iken acaba tavassut hangi mülâhazât ve esaslar üzerine yapılabilir? Acaba bir haydut ve kātil ile bir ma'sûm arasında te'mîn-i sulh için nasıl tavassut edilebilir? Eşhâs-ı sâlise ya tamamı ile işe karışmayarak mes'elenin hallini tarafeyne bırakmalıdır, yahud karışmak istiyorlarsa mutlaka ve mecbûren ma'sûmu himâye ve vikāye için karışacaklardır. Bunların arasında üçüncü bir şık kābil-i tasavvur bile değildir.

Evet, hükûmât-ı muazzama buna karşı kendilerinin de muhârebeden mutazarrır olduklarını ileri sürebilirler. Bu doğrudur. Fakat muhârebeyi biz yapmıyoruz ki! Onlar mutazarrır olmak istemiyorlarsa ya evvelce muhârebeye meydan vermemelidirler, yahud sonra muhârebeye sebep olanı, muhârebe edeni durdurmalıdırlar.

Hükûmât-ı muazzama bunu sarâhaten bilmelidirler ki İtalya bize hücum etmekte devam edince biz de hakk-ı sarîhimiz olan müdâfaa-i nefse koşacağız! Hiçbir hükûmet-i Osmâniyye mutasavver değildir ki şu hakk-ı sarîhinden vazgeçsin, yahud geçebilsin! Binâenaleyh Avrupa hükûmetleri muhârebeye hakîkaten nihayet vermek istiyorlarsa evvel be-evvel İtalya'yı Trablus'dan çıkarmalıdırlar! Başka sûretle akd-i sulhün ihtimâli bile yoktur.

Ahmed Agayef

* * *

[124] **MEKÂTÎB**

Bütün ulemâ-yı İslâmiyyenin nazar-ı dikkatine:

BÜTÜN MÜSLÜMANLARI TOPLAYACAK BİR KUVVE-İ İLMİYYE LAZIM

Çok yazılar yazılıyor; fakat esasa henüz bir adım atılmıyor. Her ferd-i zî-fazl münferiden çalışmak istiyor; aynı zamanda da ittihâd, tevhîd sadâsı ayyûka çıkarılıyor. İttihâd için ashâb-ı tevhîdin pîşvâsı, hâdî ve mürşidi ve irşâdında indallâh mes'ûl olan ulemâ-yı dînin, verese-i enbiyânın ittihâd ve bir maksad uğrunda müctemian çalışmaları lazım geliyor. Halbuki bu nokta-i nazarda müttehid olan ulemâ-yı İslâm kuvvede kalan ittihâdlarını fiile çıkarmıyor? Bilakis tezâhür-i hakîkat için olsa bile beynlerinde münâkaşât hiç eksik olmuyor. Zamanımızda münâkaşa ile meydana çıkacak ve fakat mevki'-i tatbîk bulmayacak bin hakîkatten ittihâd-ı fikirle kabûl ve tatbîk olunacak bir kāide-i adl, daha ziyâde nef'-dâr olacaktır.

Ma'lûm olan esaslara karşı ulemâ beynindeki ihtilâf, münâkaşa ne oluyor? Tarafeyn yekdiğerinin fikr-i esâsîlerine vâkıf değilmiş gibi kendi fikrindeki ısrâr nedir? Bunları iskât edecek bir kuvve-i ilmiyye ne için temerküz etmiyor? Devr-i Meşrûtiyet hükm-i meşrûiyetin an'anesiyle zamân-ı zuhûru değil midir? Bu devrin tulûuyla her kitle-i nâs bir cem'iyet bayrağı altında toplanmış, muhâfaza-i mevki'-i millî ve siyâsî ve iktisâdî ile uğraşmakta bir hak, bir vazîfe bulmuş iken ulemâ-i İslâm ne için vazîfelerini takdîr ederek bir ittihâd-ı ilmî teşkîl edemedi? Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye nâmıyla verilen bir ism-i âlî İslâmlarda pek büyük ümîd-i necât uyandırmışken bu cemiyet ne için vazîfesini ta'yîn ederek teessüs edemedi.

İslâmlar arasında her hangi bir devirde görülen inhitât ve tedennînin hep mes'ûl-i yegânesi ulemâsıdır. İslâmiyet'te ruhbâniyet yoktur; fakat İslâm her âlimi vâris-i Nebî bilir; onun emrine i'tikādı nisbetinde münkād olur; götürdüğü uçurumlara bî-pervâ, bilâ-teemmül sukūt eder; bîçârenin maksadı sukūt değil, i'tilâdır; körükörüne itâati bâis-i nekbeti oluyor; insâf buyurulsun ki bu itâat celb-i fevz içindir. Bu safvet-i vicdânı bilerek bilmeyerek bin türlü tehlikelere ma'rûz eden ulemâ nasıl olur da mes'ûliyet-i maddiyye ve ma'neviyyeden kurtulur?

Geçmişleri düşünmeyelim; hâl-i hâzıra bakalım: Şu dört sene-i kâmilede tamamen serbest olan ulemânın İslâmlar için ne gibi irşâdât ve hidâyâtı görüldü? Hani muntazam ve her yere kol salmış cem'iyetleri? Hani bu cem'iyetlerin idaresinde açılmış medrese-i cedîdeler? Yoksa mevcûd medreselerdeki usûl-i ta'lîmi henüz muhâfaza tarafdârı mıyız? Hâşâ; ulemâ arasında her gün âsârı görülen ashâb-ı fazl u irfân bize her türlü irfân-ı hakīkīyi tarz-ı hakīkī-i cedîdde ifâzaya muktedir olduğunu bildiğimdendir ki bu feryadımı takdîm ediyorum. Ulemânın millet-i İslâmiyyeye rehber olması iledir ki âlem-i tevhîd ittihâd edebilecektir. Ufak bir cem'iyet bile makāsıd-ı şahsiyye ta'kīb ettiği müddetçe pâyidâr olamayacağına nazaran cem'iyyât-ı mevcûdenin makāsıd-ı şahsiyyeden teberrî edeceği tabîîdir.

Bugün müslümanlar perîşân bir hâlde, ulemânın ise dedikodudan başını kaldırdıkları yok. Arada Müslümanlık gāib ediyor, vatan zarar görüyor. Artık şikāka, ene-enteye vatanın, vatan-ı İslâm'ın tahammülü yok, milletimizin cereyân-ı efkâr ve i'tikādını idare ile mükellef olan erbâb-ı fazl ü zekâ daha ne bekliyorlar? Maâzallâh din bittikten, vatan munkarız olduktan sonra mı çalışmaya başlayacağız? Ne yapılacaksa yapılsın. Bütün müslümanlar ulemâdan hayat, faâliyet bekliyor.

Hemen işe başlamalı, memâlik-i İslâmiyyenin her köşesinde zaten mevcûd olan ulemâ-yı İslâm hemen birleşerek el birliğiyle çalışmalı. Zîrâ ancak bu sâyede din i'tilâ bulacak, zîrâ ancak bu sâyede vatan kurtulacaktır.

Şurada burada şerîat isteriz diye vukū' bulan yaygaracılık, ma'rûzâtım vechile, ulemâ arkasından koşmasını bâis-i saâdet bilen efrâd-ı İslâmiyyeyi ıdlâl etmiş, sıfat-ı ilmiyyeden ârî fakat kisvesini mültebis erbâb-ı mefsedete ittibâdan tevellüd etmiş âsâr-ı dalâldir. Ulemâ-yı İslâm'ın göğsünden bu fesâdları kal' ederek maksad-ı âlîsini şeraîtin müsâadesi dairesinde te'mîn için uğraşmalı, İslâmların hayât-ı umûmiyyesini idare ve muhâfaza etmeli. Ahvâl-i iktisâdiyyelerini yoluna koymaya gayret etmeli. Zamanın icâbâtına göre bütün müslümanlar için bir program çizmeli, muhtelif yollarda nâlân ve perîşân kalan bu milyonlarca kitle-i muvahhideyi caddeye çıkarmalı; elele verdirmeli, evc-i reşâd ve saâdete îsâl etmeli. Zaman duracak zaman değildir.

Maksadım, münferiden vazîfelerini hiçbirisi îfâya muktedir olamayacağı emsali delâletiyle kâmilen anlaşıldığından bir maksad-ı âlî altında ictimâ'larını neye mütevakkıfsa ele alınması için ulemâ-yı İslâm'dan *Sebîlürreşâd* vâsıtasıyla istimdâd eylemektir efendim.

İbnü'l-İsâm Rıza

DERSAÂDET'TE *SEBÎLÜRREŞÂD* CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİNE

Muhterem Efendim,

Evvela sizden şu karalamış olduğum şeyleri bir genç müslümanın figān-ı vicdânîsi olarak telakkī etmenizi ricâ ederim. Evet bu öyle bir figāndır ki biz İslâmların hayat ve memâtıyla müsâvîdir. Âcizleri dünyânın oldukça germ ü serdini çekmiş, hakīkat-i dîne muttali' olmak üzere biraz da tetebbuâtta bulunmuşumdur. Şimdiye kadar hâmî-i İslâmiyet olan Osmanlılığın fedakâr bir evladı olduğum gibi durduğum, seyahat ettiğim yerlerde tesâdüf **[125]** eylediğim İslâmların nazarında da, Osmanlılığı büyük pek büyük olarak irâe etmekte kusûr etmedim velhâsıl onun terakkīsi husûsunda elimden gelini gerek şifâhen ve gerek kalemen icrâ ettim ve ilâ mâşâallâh da edeceğim.

Lakin neden son zamanlarda zihnime tebâdür eden bir mes'elenin bâr-ı tazyîkı altında dimağım eziliyor, âdetâ mahvoluyor? Hayli vakittir bu fikir; oturduğum, kalktığım velhâsıl her vakit kuvve-i müfekkiremi işgāl ediyor. Düşünüyor, mütemâdiyen düşünüyorum; düşündükçe de yekdiğerini nâkız neticeler elde ediyorum. Bazı defalar bir fikirde sebât etmek isterim, fakat ejderha-yı reyb rahat bırakıyor mu!. Akūrâne hücumuyla havsala-i tefekkürâtımı zîr ü zeber eyliyor…! Zaten vüsat-i bidâa ashâbından olmadığımdan bu hücum-ı müdhişlerin karşısında lâl ve mebhût kalıyorum…!

Diyorum ki: Niçin memleketimizde dine olan bîgânelik, gittikçe tevessü' ediyor? Garb için bir âfet olan bu maraz-ı mühlik, memâlik-i İslâmiyye için mahv u inkırâzdan başka bir şey olmadığını hemen herkes tasdîk ettiği hâlde niçin bu kadar intişâr ediyor..!

Bu suâle i'tâ olunacak cevaplar pek çok ise de bunu âtîye ta'lîk ile asıl fikr-i âcizîyi işgāl eden mes'eleye gelelim:

Ma'lûm-ı âlînizdir ki bu kadar ecnâs-ı muhtelife ile meskûn vatanımızda millet-i vâhide teşkîli gayr-i kābildir. Buna edyân farkı, lisan farkı, ırk farkı mâni' olduğu gibi anâsır-ı mahkûmenin hâkimlerden daha açık göz olmaları bu imkansızlığı bir kat daha teşdîd ediyor. Şu hâlde bizim için iki cihet kalıyor: Ya "Panislamizm", ya "Panturanizm". Şimdiye kadar işitiyor, görüyor ve tecrübelerimle sâbit oluyor ki mütefekkir geçinenlerimizden kısm-ı a'zamı –evvelce zikrettiğim gibi– dine bîgâne kalan kısımlardandır, bir kimsede gayret-i dîniyye olmayınca o kimsenin "ittihâd-ı İslâm"ı ta'kīb edemeyeceği bedîhîdir, çünkü onların iddiâlarınca yakında –onlarda olduğu vechile– zaaf-ı dînî her tarafı istîlâ edecek, binâenaleyh din zaîfleyince ırkan lisânen yekdiğerinden muteferrik bulunan bu kitle-i muazzama-i beşeriyyenin de birbirlerine olan merbûtiyet-i ma'neviyyeleri çözülecek imiş…!

Kaldı ki "Tevhîd-i etrâk"! işte bu kısmın ta'kīb edebilecekleri bir gāye, bir maksad varsa o da bu olabilecekmiş…!

Dîn-i celîlden kat'-ı alâka edenlerin ta'kīb edecekleri bu siyaseti –kendi nâmıma– tabîî bulurum, zîrâ asr-ı hâzır, dinden ziyâde "fikr-i milliyyet" arkasından koşuyor, Avrupalılar dini, bir vâsıta-i cerr ü menfaat, bir âlet-i nifâk olarak isti'mâl ettiklerini ve din perdesi altında Şark'da ne fırıldaklar çevirdiklerini hepimiz biliyoruz.

İ'tirâf edelim ki bizde de bu husûsu icrâ eden kimseler çoktur. Ezcümle fırka münâzaâtı mes'elesinde, matbûâtta bir takım dînî münâkaşât olduğu gibi, mu'tekıdânın da yekdiğerlerine karşı bir alet olarak ittihâz edildiğini maatteessüf gördük ve elân görmekteyiz. Hâce-i muhterem Sibiryalı Hacı Abdürreşid İbrahim Efendi hazretlerinin dediği gibi; hakāyık-ı İslâmiyyeyi akvâm-ı mütemeddinenin hakîkat-bîn olanları takdîr ve tasdîk ettikleri hâlde burada aksü'l-amel icrâ ediyor!

Şehbender-zâde Filibeli Ahmed Hilmi Efendi'nin *Târîh-i İslâm* mukaddimesinde zikrettiği gibi akvâm-ı Garbiyyenin temeddün etmek için geçirdikleri serencâm-ı felâketleri acaba biz de mi geçirmek ıztırârında kalacağız… Fakat hâl-i hâzırımız o zamanla kābil-i kıyâs mıdır…?

Bu gidişle Arabistan'da için için yanmakta olan Hilâfet mes'ele-i mühimmesinin ansızın patlamayacağını kim te'mîn eder..? Bu mahûf mes'ele yalnız Arabistan için değil, Türk olmayan anâsır-ı sâire-i müslime için de mühimdir..!

İşte asıl beni bu kadar düşünceye sevk eden mes'ele bundan birkaç mâh mukaddem bir Arnavud arkadaşımla vukū' bulan musâhabemdir. Müsâadenizle size cereyân eden mübâheseyi arz edeyim: Bahsimiz İslâmiyet hakkında idi, söz Hilâfet mes'elesine intikāl edince arkadaşım coştu: "Hilâfetin müslüman Arnavudlar üzerindeki te'sîr ve nüfûzu gayr-i kābil-i inkârdır, fakat son zamanlarda ta'kīb edilen siyaset Arnavud mütefekkirîni üzerinde derin bir sû-i te'sîr husûle getirdi, ben kendi nâmıma bunu haklı buluyorum, çünkü Arnavudlar Türklüğe değil, İslâm olmaları hasebiyle Osmanlılığa zahîr oluyorlar" diyordu.

İşte o vakitten beri elîm bir düşünce zihnimi, hazîn bir te'sîr dimağımı eziyor, düşüyor, mütemâdiyen düşünüyorum: Acaba sonu ne olacak…? İttihâd-ı etrâk politikasını ta'kīb edenler, nasıl bu tehlikeleri göremiyorlar, hayret ediyorum. Hazret-i Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz kabîle ve kavmiyet tefrikalarını kaldırmak, bütün müslümanları kelime-i vâhidede cem' etmek için ne kadar çalıştı? Şimdi asırlardan beri kurulmuş âlî bir esası yıkıp da yine edvâr-ı câhiliyyeye mi rücû' etmek istiyoruz? Bütün akvâm-ı muhtelife-i İslâmiyyeyi birleştirmekle mükellef olanların "Türklük" nâmına hareket edip de "İslâm"lığı kāle almamaları ne kadar teessüflere şâyândır. Belki başka muhît havasıyla meşbû' olan fikirler böyle sakīm bir politika ta'kībinde kendilerini haklı bulurlar. Fakat bu vatanın, vatan-ı Hilâfet'in sâdık Türk evladları şunu iyice bilmelidirler ki bu hayâl-âmîz politikanın neticesi inkısâm-ı kelimeden, izmihlâl-i hayâttan başka bir şey değildir. Zîrâ Türk olmayanları makām-ı celîl-i Hilâfet'e rabt eden, Türklük değil, Müslümanlık'tır. Böyle iken bu ruhu bilerek, yahud bilmeyerek giderenler başlarını avuçları içine alarak düşünsünler, vicdanlarını dinlesinler, duydukları sadâyı da lutfen bize bildirsinler.

İzmir: **Boşnak İbrahim Alagiç**

[126] ABDÜRREŞİD İBRAHİM EFENDİ HAZRETLERİNE AÇIK MA'RÛZÂT

Esselâmu aleyküm:

Hazret! (الجند جندان جند الوغاء وجند الدعاء) –Asker ikidir: Harb askeri, duâ askeri– hadîs-i şerîfi ma'lûm-ı fâdılâneniz-dir. Bugün ebediyen düşmanımız olan İtalya canavarlarını ma'şûka-i vicdânımız olan vatanımızdan tard ve teb'îd etmek üzere Trablus ve Bingazi dârü'l-harbinde bulunan asâkir ve mücâhidîn-i İslâmiyye harb askeri, biz de duâ askeriyiz. Rûy-ı zemînde mevcûd bu kadar milyon İslâm, İslâmların gālibiyeti, düşmanımızın mağlûbiyet ve makhûriyeti uğrunda her zaman Cenâb-ı Hakk'a duâdan, istirhâmdan hâlî değildir. Zât-ı fâdılâneleri Bingazi dârü'l-harbine gittiniz, orada İslâmları teşcî' ve gazâya teşvîk ettiniz, ihtimal ki: Birkaç muhârebede de bulundunuz; bir harb askeri olmak şeref ve fazîletine nâil oldunuz. Bundan başka esasen de bir duâ askeri idiniz. Bundan dolayı Resûl-i Ekrem Efendimizin amcazâdeleri Hazret-i Cafer'e (radıyallâhu anh) gazavât-ı Hazret-i Peygamberînin en büyüklerinden olan Mûte muhârebesinde iki kolu kesilerek şehîd olduğundan "Zü'l-cenâheyn" vasf-ı cemîlini i'tâ buyurdukları gibi siz de bu vasf ile tavsîf edilmeye bi-hakkın sezâ olduunuz. Harb askeri ile duâ askeri huzûr-ı İlâhî'de [1](أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ أَحْمَزُهَا) hadîs-i şerîfi iktizâsınca ecren ve sevâben siyyân olamaz. Her hâlde harb askerinin indallâh mevkii daha mübeccel ve derecesi daha mükerremdir. Mûte gazâsında bizzat Resûl-i Ekrem Efendimiz ashâb-ı kirâmını müstashiben avdet buyuran guzât-ı İslâmiyyeyi istikbâl buyurduklarını bilirsiniz. Mûte muhârebesi de Trablus muhârebesinin hemen aynı gibidir. Asâkir-i İslâmiyyenin azlığı; fakat Zeyd bin Hârise, Cafer Tayyâr, Abdullah bin Revâha, Hâlid bin Velîd gibi gerek fenn-i harb, gerek metânet ve hamiyet-i dînîyyenin birer timsâl-i mücessemi bulunan guzât ve ümerâ-yı İslâmiyyenin mevcûdiyeti cihetinden Trablus muhârebesine benzemez mi? Mûte muhârebesinde düşman ordusunun çokluğuyla bu defa ki İtalyanların çokluğu, fazla olarak âlât ve vesâit-i harbiyyemizin her hâlde düşmanınkine nisbetle azlığı; fakat Enverler, Fethiler, Neşetler, Musalar, Zâfirler, Edhemler gibi hamiyet-i mücesseme ve vatan âşıklarının orada olması cihetiyle şu iki muhârebe hakîkaten biribirine benzetilebilir. Cenâb-ı Hak cümlesinden ve cümlenizden razı olsun.

Muhârebeye giden guzât-ı İslâmiyyeyi Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretleri teşyî', avdette de istikbâl buyururlardı. Bu âdet-i müstahsene el'ân memleketimizde cârîdir. Geçenki Yunan muhârebesinde maskat-ı re'sim olan Bor kasabasının asâkir-i redîfesi toplandı. Ahâli cümleten iki

[1] Fahreddin Râzi, *Mefâtîhü'l-Gayb*, Beyrut, 1420, c. 2, s. 431.

sâatlik mesafeye kadar teşyî' ettiler, avdette de istikbâl ettilerse de –Fahr-i kâinât Efendimizin Mûte muhârebesinden avdet buyuran gāzîleri istikbâlde Hazret-i Cafer'in şehâdetine fevkalâde esef-nâk olup müşârun-ileyhi guzât-ı İslâmiyye arasında görmediklerinden mahdûmları Abdullah bin Cafer'in yüzüne baktıkça teessürlerini zapt edemeyerek çeşm-i münevver-i cenâb-ı Risâlet-penâhîlerinden eşk-i teessür dökdükleri gibi– vefât edenlere, şehîd olanlara ağlamışlardı. Benim için o günleri unutmak mümkün değildir.

Hazret! Hasbe'z-zarûre sizi istikbâl bence mümkün değil. Mümkün olmadığından şu açık ma'rûzâtımla gazânızı tebrîk ve bir şey daha ricâ ederim. İs'âfı kolay olduğundan dirîğ buyurmayacağınıza eminim: *Sebîlürreşâd*'ın üçüncü nüshasında dârü'l-harbe nasıl gidebildiğinizi bu bâbda iktihâm eylediğiniz meşâkk u mezâhimi takrîr buyuruyorsunuz. Tatlı tatlı okudum. Hele Mûte gazâsının seyfullâhı Hazret-i Hâlid ise Trablus muhârebesinin seyfullâhı tavsifine kesb-i istihkāk eden Enver Paşa hakkındaki cümel-i takdîrkârâneniz beni iftihârlara, gıbtalara gark eyledi. Bu bahisleri okudukça mücâhidîne duâlar eyledim. Nihayetinde birkaç mev'ıza daha takrîr buyuracağınıza dair va'd-i fâdılâneniz beni daha ziyâde memnun etmişti. (الكريم اذا وعد وفا) değil mi? *Sebîlürreşâd*'da Enver Paşa hakkında Arab kardeşlerimiz tarafından tanazzum edilen kasâid-i belîğadan bir iki numûne ile kāri'lerinize birkaç mev'iza daha takrîr buyurmanızı hamiyet-i müsellemenizden intizâr ettiğimi beyân ve afv-ı âlînizi ricâ ederim hazretim.

Tetimme: Şu günler şanlı ordumuzun nevâkısından biri olan "Tayyâre filosu" teşkîli hakkında lehü'l-hamd ahâlimizde fevkalâde şevk ve heves görülmektedir. Îrâd buyuracağınız mev'izalarda sâmiînden münâsib bir ücret alınır da "Tayyâre" iânesine verilirse defter-i hasenâtınıza bir zamîme-i fâika daha îfâ edilmiş olur.

Samsun: İ'dâdî muallimlerinden
Hasan Ruhi

* * *

***Sebîlürreşâd* –** Bu sırada ilmî konferanslar da– siyâsiyâta geçilir mülâhazasıyla– idâre-i örfiyye tarafından men' olunduğu cihetle hazretin vereceği kararlaştırılan büyük ve umûmî konferanslar bi'z-zarûre te'hîr olunmuştur. Maahâzâ hazret bazı kulüblerde husûsî konferanslar vermektedir. Şimdi de Ereğli ahâlî-i kirâmı tarafından da'vet olunduğu cihetle oraya azîmet etmişlerdir. İnşâallâh avdetlerinde dârü'l-harbe âid hâtırâtını takrîr ve neşr buyuracaklardır.

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ MUHTEREMESİ İDÂRE-İ ALİYYESİNE

Muhterem muharrirîn-i kirâm,

(كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ)[1] âyet-i celîlesinin güzelce tefsîrine ve bu emr-i celîle ittibâan emr-i bil-ma'rûfda **[127]** bulunan bir kimsenin mes'ûl olup olamayacağı hakkındaki mütâlaa-i aliyyelerinin iş'ârına himem-i aliyyelerini ricâ ve niyâz ile tarîk-ı irşâdda muvaffakiyâtınızı eltâf-ı Hudâ'dan tazarru' eylerim. Bâkī nâil-i selâmet olasınız azîzler.

Babaeski'den Redîf Mülâzım-ı evveli
Mehmed Ali

Sebîlürreşâd – İnşâallâh sırası gelince bu âyet-i kerîme de tefsîr ve izâh olunacaktır.

MATBÛÂT

Devlet-i Aliyye-İtalya Muhârebesi

İngiltere matbûât-ı mühimmesinden olan *Times*'in Osmanlı-İtalya muhârebesine dair olan beyânâtı:

İtalyanların Trablusgarb ile Bingazi mevkiindeki faâliyetleri zikre şâyân bir hâlde değildir. Yalnız bombaları tayyâreleriyle Arab mücâhidleri üzerine atmakla iktifâ ediyorlar. Mezkûr tayyârelerin dördü şu son günlerde mücâhidlerin çadırları hizasına gelip on bir bomba atarak geri dönmüşlerdir. Bombaların te'sîrinden ancak üç kişi yaralanmıştır. Bu gidişle İtalyanların hiçbir şey yapamayacakları bellidir. Şimdiye kadar İtalyanlar tarafından mücâhidlere hiçbir ehemmiyetli zarar îkā' edilmemiştir. Eğer İtalya böylelikle Trablus ile Bingazi'yi ele geçirmek istiyorsa ziyâdesiyle yanılıyor. Mücâhidler cesurâne ve şecîâne bir sûrette kızgın kurşuna göğüs gerip her gün yeni yeni muvaffakiyetler te'mîn ettikleri hâlde İtalyanlar hayâlât ile galebe etmeyi arzu ediyorlar. İtalyanlar fil-hakîka korkmayıp mertlik iddiâsında buluyorlarsa hasımlarına karşı göğüs germeleri îcâb eder. İtalyanların cebânet ve hezîmetlerini gördükçe Arab mücâhidlerinin şecâat ve metânetleri günden güne artmaktadır. İtalyanların bomba kullanmalarına gelince, bu da külliyen muhâlif-i insâniyyettir. Vatanlarını müdâfaa etmek hissiyât-ı âlîcenâbânesiyle mütehassis olan Arabları böyle hasîs vesîlelerle mağlûb etmek isteyen İtalyanlara karşı izhâr-ı nefret etmektedir. Aynı zamanda âlem-i medeniyyete lâyık bir kavim olmadıklarını İtalyanlar bu sûretle isbât etmişlerdir. Arablar, yüksek sesleriyle millî şarkılarını çağırıp İtalyanlara meydan okuyorlar.

İtalya hükûmetinin siyaset ve politikasını uzun uzadıya tenkīd etmekten şimdilik sarf-ı nazar ediyoruz. Ancak meydân-ı harbde göstermekte olduğu cebânetlerini yazmaya mecbûruz. Bunu ketm etmekte ma'nâ yoktur. Sahîfelerimizle kāri'lerimize ve Avrupa efkâr-ı umûmiyyesine Türklerle Arabların hissiyâtını tasvîr ve ta'rîf eyleriz. Bu husûsda hâsıl olan yanlış fikirleri tashîh etmek vazîfemizdir. Her hâlde Arab ve Türk kavimlerinin an'anâtını bu faâliyet ve şecâatlerinden anlamak pek kolaydır.

ŞUÛN

Devlet-i Aliyye:

Meclis-i Meb'ûsân'ın Küşâdı – Bâlâsı imzâ-yı hümâyûn-ı cenâb-ı pâdişâhî ile müveşşah Meclis-i Vükelâ mazbatası-

[1] Âl-i İmrân, 3/110.

nın sûretidir: "Kānûn-ı Esâsî ve karâr-ı vâki' îcâbınca 5 Nisan 328 târîhinde açılması lazım gelen Meclis-i Meb'ûsân'ın târîh-i mezkûra kadar ekseriyet hâsıl olduğu hâlde huzûr-ı hümâyûn-ı cenâb-ı pâdişâhiyle küşâdı bil-istîzân makrûn-ı müsâade-i seniyye-i hazret-i tâc-dârî olmuş idi. İntihâb olunan meb'ûsândan haylisinin Dersaâdet'e vâsıl oldukları ve târîh-i mezkûra kadar geleceklerin yüzü tecâvüz edeceği anlaşılmasına nazaran ekseriyet hâsıl olamadığı takdîrde dahi resm-i küşâdın huzûr-ı hümâyûn-ı mülûkânede icrâsı merhûn-ı re'y-i âlî-i cenâb-ı şehriyârî bulunduğu tezekkür kılınmış olmağla kātıbe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir." 26 Rebîulâhir 330-1 Nisan 328

Teşrîf-i Şâhâne – Zât-ı şevket-simât-ı hazret-i şehriyârînin bugün ba'de'z-zuhr sâat ikide sarây-ı hümâyûndan hareketle Meb'ûsân Dâiresi'ni teşrîf-i şâhâneleri mukarrerdir.

Nakl-i Evkāf – Bahçekapısı'ndaki Hamidiye Sebîli'nin mahall-i mezkûrdan kaldırılarak Zeyneb Sultân Câmi'-i şerîfi'nin bulunduğu mahalle nakledileceği haber alınmıştır.

Lihye-i Saâdet – Üsküp'te kâin Sultân Murâd Câmi'-i şerîfine câmi'-i mezkûr hatîbi Ahmed Bîcân Efendi vedâatıyla lıhye-i saâdet-i Hazret-i Peygamberî irsâl edilmiştir.

Bağdad Dârülfünûnu – Bağdad'da A'zamiye'de i'tâ edilen müsâade üzerine inşâsı takarrur eden dârülfünûna rüşdî ve i'dâdî kısımları da idhâl edileceğini, rüşdiyenin birinci sınıfından i'dâdînin son sınıfına kadar bir şu'be-i mahsûsada lisân-ı Arabî'nin kavâidi, edebiyâtı velhâsıl kâffe-i teferruâtı, tedrîsât-ı dîniyye ile beraber ta'lîm olunacağını, dârülfünûn leylî ve nehârî olup sunûf-ı 'âliyye kısmındaki tıp ve hukūk şu'belerinden başka ahkâm-ı kazâ dahi mevcûd bulundurulacağını ve Hıtta-i Irâkıyye niyâbetlerine nüvvâb kısmından me'zûn olanlar ta'yîn edileceklerini Bağdad gazeteleri yazıyor.

Bağdad-Kuveyt Şimendüfer Hattı – Bağdad-Kuveyt şimendüfer hattına müteallık tedkīkāt-ı ibtidâiyyeyi ikmâl etmek üzere Londra'ya i'zâm olunan Hâriciye Hukūk Müşâviri Reşid Bey vazîfesini îfâ eylemiştir. Binâenaleyh bu hafta zarfında mûmâ-ileyhin İstanbul'a vürûduna intizâr olunmaktadır. Londra Sefîri Tevfik Paşa Sir Edwar Grey ile müzâkerât-ı kat'iyyeye girişmiştir. Müzâkerât-ı mütekaddimenin müsâid bir sûrette ve hükûmet-i Osmâniyye lehinde cereyân etmekte olduğu Avrupa mahâfil-i siyâsiyyesinde te'mîn edilmektedir.

Hicâz'da Emn ü Asâyiş – Mekke Emîri hazretlerinin himemât-ı masrûfesiyle Hıtta-i Hicâziyye'nin her tarafında emn ü âsâyiş gereği gibi hüküm-fermâdır. Hükûmet-i Osmâniyye me'mûrlarıyla Şerîf hazretleri arasında vifâk-ı tâm mevcûddur. Kabâil-i Hicâziyye'nin iltimâsı üzerine Emîr hazretlerinin mahdûmu Şerîf Faysal Bey Cidde meb'ûsluğuna intihâb olunduğu gibi, sâbık Mekke Meb'ûsu Şerîf Abdullah Bey de Mekke meb'ûsluğuna yeniden intihâb olunmuştur.

Mekke Emîri ve Seyyid İdris – *el-Müeyyed* gazetesinde okunduğuna göre Mekke Emîri hazretleri şürefâdan bazılarıyla kendi mahdûmu Şerîf Faysal Bey'i maiyetindeki Bîşe asâkirinden bin nefer ile Kunfuda cihetlerine i'zâm etmeye karar vermiştir. Bunlar Seyyid İdris'in aleyhinde kıyâm eden Yemen kabâiliyle kuvâ-yı Osmâniyye'ye iltihâk edeceklerdir. Bu âna kadar Asîr kabâili tarafından hükûmet-i Osmâniyye'ye karşı tamamıyla itâat ve inkıyâd âsârı görülmüştür. Kabâil-i mezkûre Mekke Emîriyle beynlerinde mün'akid olan şerâit-i uhûda harfiyen riâyet eylemektedirler.

[128] Osmanlı-İtalyan Muhârebesi:

Âtîdeki ma'lûmât dârü'l-harbde bulunan kumandanların iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti tarafından Osmanlı Ajansı'na teblîğ edilmiştir:

Trablusgarb:

28 Mart – Bu sabah İtalyanların dokuz harp ve iki nakliye sefînesi Züvâre önüne gelerek akşama kadar Züvâre'yi topa tutmuşlardır. Sefâin-i mezkûre el-ân Züvâre önünde demir atmış bulunuyorlar. Şehir ile kışlanın birer kısmı ve bir câmi'-i şerîf düşmanın topçu ateşiyle tahrîb edilmiştir. Nüfûsca zâyiât yoktur.

29 Mart – Züvâre önündeki düşman sefâin-i harbiyyesi bu sabah alaturka sâat on birde tekrar bombardımana başlamıştır. Düşman gündüz dört ve sekizde iki defa karaya asker ihrâcına teşebbüs etmiş ise de edilen mukābele üzerine muvaffak olamamıştır. Düşman el-ân bombardımana devam ediyor. Üç vapuru daha geldiğinden düşman sefâininin adedi on dörde bâliğ olmuştur. Nüfûsca zâyiâtımız yoktur.

§ İki günden beri sarfettiği mesâîye rağmen Züvâre'ye asker ihrâcına muvaffak olamayan düşman sefâin-i harbiyyesinden üçü Züvâre'de kalarak sefâin-i nakliyyesi Seyyidsaîd'e hareketini müteâkib Züvâre'den oraya kuvve-i kâfiyye-i imdâdiye sevkedilmiştir.

30 Mart – Dün Züvâre'ye asker ihrâc edemeyen düşman garb cihetine hareketle Seyyidsaîd civarını topa tutmuş ve karaya bir mitralyöz ile bir mikdar asker çıkarmış ise de gönderilen kuvve-i imdâdiyye tarafından ihrâcın devamına mümânaat edildiği gibi karaya çıkan asker ile düşman filosunun muvâsalası kat' edilmiştir. El-hâletü hâzihi düşmanın dokuz nakliye sefînesi Seyyidsaîd'in garbında durmaktadır. Karaya çıkan düşmanın ilticâ ettiği Karvâya [?] karakolunun tahrîbi ve Seyyidsaîd'e karşı düşmanın vukū' bulacak teşebbüsâtının men'i için Züvâre'den tekrar top ve kuvve-i muâvine gönderilmiştir.

1 Nisan – Evvelki gün şiddetle esen kıble rûzgârının husûle getirdiği cesîm kum savruntularından bil-istifâde düşman Seyyidsaîd ile Karvâya[?] arasındaki hâlî arâzîye süvari ve piyadeden mürekkeb bir kuvvet çıkarmış ve bu kuvvetle Karvâya[?] ve Bukmuş[?] karakolhânelerinde tarafımızdan muhâsara olunan müfrezelerini tahlîs etmeye muvaffak olmuştur.

2 Nisan – Bukmuş[?] karakolundaki mahsûrîni kurtarmak üzere Seyyidsaîd'in garbına çıkan düşmanın kısm-ı a'zamı tekrar gemilerine ilticâya mecbûr edilmiştir. El-hâletü hâzihi düşmanın Bukmuş[?] karakolunda bir mikdar piyadesi ve Karvâya[?] şibh cezîresinde dahi cüz'î süvarisi mevcûd olup bundan başka düşmanın karada askeri kalmamıştır. Mezkûr mevâki' üzerine kuvve-i kâfiyye sevk edildiği ma'rûzdur.

Bingazi:

21 Mart – Yirmi bir Mart'ta Kukhat[?] istihkâmâtına çıkarılan devriyemiz üzerine düşmanın Lisama[?] istihkâmından şiddetli ateş icrâ ve aynı zamanda bir alay piyade ve bir batarya top ve bir mitralyöz bölüğünden mürekkeb bir müfrezesi ilerleyerek devriyemizi püskürtmüş ise de bil-mukābele cepheden ve yandan hareket eden piyade ve süvarimizin taarruzâtına mukāvemet edemeyerek firara mecbûr olmuş ve üç hatt-ı müdâfaası zapt olunarak, birkaçı zâbit olmak üzere yüzü mütecâviz telefâta dûçâr edilmiştir ve bir çok eşya iğtinâm olunmuştur. Düşmanın bir zırhlısı ateşe iştirâk eylemiştir. Zâyiâtımız pek cüz'î olup zâbitân, efrâd ve aşâirin ibrâz eyledikleri cesaret ve fedâkârlık şâyân-ı takdîrdir.

İstimzâc – Düvel-i Muazzama süferâsı Salı günü Âsım Bey'in konağına münferiden azîmetle sulh hakkında teşebbüsâtta bulunmuşlardır. Vukū' bulan teblîgât müttehidü'l-meâldir. Süferâ-yı ecnebiyye şifâhen söyledikleri sözleri muhtevî olmak üzere ale'l-usûl bir de kâğıd bırakmışlardır.

Bunun metni hakkında Bâbıâlî'ce ma'lûmât verilmiyor. Yalnız muhteviyâtının gāyet dostâne olduğu ve ne gibi şerâit dâiresinde akd-i sulh edebileceğimizin beyânı ricâ edildiği te'mîn olunmaktadır.

Âsım Bey bu istimzâca mukābeleten keyfiyetin Meclis-i Vükelâ'ca tezekkür edilerek ba'dehu bir cevap verileceğini beyân eylemiştir. Bâbıâlî'nin bir haftaya kadar cevap vereceği zannolunmaktadır. Bu teehhur verilecek cevabın mâhiyeti hakkında tereddüd mevcûd olmasından değil Meclis-i Meb'ûsân'ın küşâdı keyfiyetinin araya girmesindendir. Hükûmet-i Osmâniyye'nin vereceği cevap hakkında kimsenin şübhesi yoktur.

Senûsî Hazretleri – Seyyid Salih bin Yunus nâmında bir zat ahîren *el-Müeyyed* matbaasına gidip Senûsî hazretlerinin telâmîzinden olduğunu beyân ile âtîdeki beyânâtının mezkûr gazeteye derc olunması için Senûsî tarafından kendisine ta'lîmât-ı mahsûsa gönderilmiş olduğunu söylemiştir:

"Senûsî hazretleri harp adamı değildir. Bütün mürîdleriyle Allah'a tevekkül ederek halka va'z u nasâyih vermekle iştigāl ederler. İtalya casusları tarafından gerek Mısır'da ve gerek Trablus ve Bingazi'de, Senûsî hazretlerini azminden, niyetinden çevirip, İtalyanlara meylettirmek için ihtiyâr olunan fedâkârlıkların müşârun-ileyh üzerine hiçbir te'sîri olmamış ve olmayacaktır. Senûsî'nin bütün nokta-i nazarı evâmir-i İlâhiyye'ye itâat etmektir. Binâenaleyh Trablusgarb'a hücum ve tecâvüz eden İtalya'ya karşı dinen müdâfaa etmeye me'mûrdur. Cihâdı bu noktadan i'lân edip de meydân-ı harbe gitmeyi azmeden Senûsî, artık İtalyanların nukūd ve emvâl-i dünyeviyyelerine din ve vicdanını satamayacağından dolayı tasavvurâtını kuvveden fiile getirmeye son derce cezm eylemiştir. Aynı zamanda Mısır hidîviyle vâlidesine, Prens Ömer Tosun Paşa'ya ve Hilâl-i Ahmer Hey'eti reis-i umûmîsine ve bütün Mısırlılara, Trablus mücâhidleri hakkındaki iânât ve hıdemât-ı insâniyet-perverânelerinden dolayı teşekkürât-ı samîmiyyesini beyân eder."

el-Müeyyed diyor ki: "Bu beyânâtı bizi teblîğ eden zattan, Senûsî hazretlerinin bizzat meydân-ı harbe iştirâk etmek fikrinde olup olmadığını istîzâh etmekliğimiz üzerine: "Senûsî hazretleri ikāmet ettiği Kufra mevkiinden çoktan beri hareket etmiştir. Cağbûb mevkiine muvâsalatından sonra orada muvakkat bir zaman için ihtiyâr-ı ikāmet edecektir. Ancak bütün maiyetini meydân-ı harbe gönderecektir" demiştir ve Cağbûb mevkiinin Senûsî tarafından bir merkez-i harbî ittihâz edileceğini de dermiyân eylemiştir.

Tobruk Kumandanı Edhem Paşa Hazretleri – Kumandan Edhem Paşa rahatsızlığını tedavi için Sellûm tarîkıyla Kāhire'ye muvâsalat ederek hakkında ihtirâmât-ı fevkalâde ibrâz olunmuştur. Kāhire a'yân ve erkânıyla mahall-i mezkûr umûm Hilâl-i Ahmer Cem'iyyâtı Reisi Seyyid Ali Yusuf tarafından istikbâl edilerek Hotel Continental'e[1] îsâl olunmuştur. Seyyid Ali Yusuf hazretleri müşârun-ileyhi akşam taâmına da'vet eylemiştir. Müşârun-ileyh hazretlerinin gaybûbeti esnasında vazîfesi Nazım Bey tarafından îfâ kılınacaktır.

Müşârun-ileyhin Trablus ve Bingazi muhârebâtı hakkındaki nokta-i nazarı pek nîk-bînânedir. Kāhire'de bulunan yerli ve ecnebi gazete muhâbirlerine müşârun-ileyh beyânât-ı âtiyyede bulunmuştur: "Arablarla asâkir-i Osmâniyye ellerinde mevcûd olan mühimmât-ı harbiyyeyi kemâl-i ihtiyâtla" **[129]** sarf eyledikleri hâlde, İtalyanlar beyhûde yere gülle ve fişeklerini her gün tüketmektedirler. İtalyanlar tarafından atılan mermilerin binde biri bile hedefe isâbet etmediği ecnebi harp muhâbirlerinin taht-ı tasdîkindedir.

"Harp balonları vâsıtasıyla İtalyanlar sık sık üzerimize bomba ve dinamit yağdırıyorlar ise de hamd olsun bundan dolayı zâyiâtımız yoktur. Hatta geçenlerde bulunduğum çadır üzerine yağdırılan dinamitler başka mevâkie sukūt etmişti. Bununla beraber Osmanlı askerleri tarafından Bingazi'de şu yakın zamanlarda İtalyanların bir harp balonu yere indirilmiştir.

"Osmanlı-İtalya muhârebesi devam edecektir. Çünkü mücâhidlerimiz harpten hazzalıyorlar. Senûsî hazretlerinin ahmâl ve eskāli Cağbûb mevâkiine vürûd etmiştir. Yakında kendisinin de oraya muvâsalatına intizâr ediyoruz."

Edhem Paşa Serkomiserliğe mahsus olan otomobile râkiben vürûdu akībinde Mısır'daki Osmanlı Komiserliği'ne gidip mülâkāt eylemiş olduğu matbûât-ı Mısriyye'ye istihbâr olunmuştur. Müşârun-ileyh kesb-i âfiyet ettikten sonra tekkar meydân-ı harbe avdet edecektir.

Sûdanlı Gönüllüler – Muhammed el-Kübrâ'nın taht-ı kumandasında olarak Osmanlı ordusuna bin kadar Sûdanlı vürûd etmiş ve beraberlerinde bir çok deve, at ve koyun getirmişlerdir. Bunlar dört aylık bir seyahat icrâ eylemişlerdir.

Bundan başka Osmanlı ordusuna Gabes'den bin kişilik bir hey'et vürûd etmiştir.

İtalya Sevkiyât-ı Askeriyyesi – İtalya hükûmeti Trablus'daki kuvve-i askeriyyesini şu son günlerde tezyîd eylemiştir. İtalya'dan bir çok malzeme ile mühim mikdarda asker meydân-ı harbe gönderdiği gibi, aynı zamanda Eritre'den 881 ve Habeşlerden 1800 piyade asker tedârik eyleyip Trablus'a

[1] Metinde (فوتنتانتال) şeklinde yazılmıştır.

i'zâm eylemiştir. Siyahîlere bil-iltizâm kırmızı ve uzun fes giydirerek süvari vezâifiyle tavzîf etmiştir.

Osmanlı-Karadağ:

Tahdîd-i Hudûd – Karadağ hudûdunun tahdîdine me'mûr olan erkân-ı harp miralaylarından Ali Rıza Bey ile Hâriciye Nezâreti me'mûrlarından Reşad Nuri Bey bu hafta zarfında Çetine'ye müteveccihen hareket etmişlerdir.

Çetine'de tarafeyn delegeleri umûmî bir ictimâ' akd ederek ba'dehu hudûda gelecekler ve öteden beri münâzaun-fîh olan çayırlar ile İşkodra gölü sahilindeki arâzî üzerinde tahdîd-i hudûd ameliyâtına mübâşeret edeceklerdir.

Mısır:

Mısırlıların Hamiyet ve İnsâniyetleri – Kāhire'ye tâbi' Hilvân kasabasında hidîvin kardeşi Mehmed Ali Paşa hazretlerinin himâyesi tahtında teşekkül eden iâne komisyonu tarafından az bir müddet zarfında yedi yüz Mısır lirası toplandığını *el-Müeyyed* yazıyor.

Mısırlı Bir Miralayın Hamiyeti – *el-Alem*'de okunduğuna göre asâkir-i Mısriye miralaylarından Kāhire Polis Mektebi Kumandanı Halil Hamdi Bey Trablus ve Bingazi muhârebât ve müsâdemât-ı Osmâniyyesine iştirâk etmeye kat'î sûrette karar vermiş ve ahmâl ve eskālini meydân-ı harbe îsâl edecek develerin tedârikiyle iştigāl etmekte bulunmuştur.

Mısır Nasyonalistleri – Dersaâdet'te bulunan Nasyonalistler Reisi Mehmed Ferid Bey'le İsmail Hâfız Efendi ve Ali Fehmi Bey haklarında Kāhire müddeî-i umûmîsi tarafından da'vâ ikāmesine karar verilip karâr-ı mezkûrun tasdîkı zımnında ol bâbdaki iddiânâme Adliye nâzırı ile Reis-i Nuzzâr'a i'tâ kılındığını *el-Alem* yazıyor.

Nil Nehri Hâdisesi – Kāhire'nin Nil nehrinde tenezzüh için istîcâr olunan gemi kazâen gark olmuş ve derûnundakilerden elli kişi terk-i hayât eylemiştir. Mağrûkînin cümlesi Mısır ahâlisinden olup, içlerinde hiçbir ecnebinin olmadığı sonradan anlaşılmıştır.

İran:

Rusya'nın İran'daki Âmâli – Bugünlerde Petersburg'da Rus me'mûrîn-i siyâsiyyesiyle iktisâdiyyûnundan müteşekkil bir encümen tarafından Rusya'nın İran'daki vaz'iyet ve âmâli hakkında tedkīkāt-ı amîka icrâ edilmektedir. Şimdiki hâlde Rusya, İran'da menâfi'-i iktisâdiyyesinin muhâfazasından gayri hiçbir maksad ta'kīb etmek tarafdârı değilmiş.

Rusya Me'mûrlarının Raporları – Tahran ile İran'ın nikāt-ı sâiresinde bulunan Rusya me'mûrîn-i siyâsiyyesi tarafından İran umûr-ı dâhiliyyesiyle şâh-ı mahlû'a dair pek çok raporlar vürûd eylediğini *Times* yazıyor.

İran Parlamentosu – Tahran'dan *Standard* gazetesine iş'âr olunduğuna göre İran Parlamentosu'nun intihâbâtıyla Nisan-ı Efrencî'nin on sekizinde meb'ûsların ictimâına dair İran kabinesince evâmir ısdâr olunmuştur.

Rusya'nın İran Hakkındaki Sû'-i Niyyeti – Rusya bir taraftan İran'a karşı fena ve sû'-i niyet beslememekte olduğunu iddiâ ettiği hâlde diğer tarafdan asker sevk ve i'zâm etmekle faâliyet gösteriyor. Bu hafta zarfında da İran'a yeniden dört tabur asker sevk eylediğini Avrupa ajansları bildirmektedirler. Bu hâlleriyle kālleri arasında bir münâsebet olmayan Rusya'nın İran hakkındaki hüsn-i niyetine inanmak için insanın deli olması lazım gelir!

İran Valileri – İran kabinesi tarafından Fâizü'd-devle Horasan, Fermân-fermâ Kürdistan-ı İran, Sipehdâr Azerbaycan valiliklerine ta'yîn olunmuşlardır. Sâlârüddevle'yi te'dîb ve tenkîl etmek için de bir mikdar asker sevk olunmuştur.

Tebriz Ahrârı – Tebriz kuvâ-yı askeriyyesi kumandanı Emir Haşmet hazretleri Rusların yolsuzluklarını görmeye tahammül edemeyerek Tebriz'den çıkmış ve yollarda tesâdüf ettiği Rus askerleriyle pençeleşerek tahlîs-i girîbân etmiş ve Osmanlı hudûdu tarîkıyla Dersaâdet'e muvâsalat eylemiştir. Müşârun-ileyhin hıdemâtı pek çoktur.

İran'da Osmanlı Şehbenderleri – *Times*'in beyânâtına nazaran İran'daki Osmanlı şehbenderhâneleriyle tebaa-i Osmâniyye'nin hukūkuna Sâlârüddevle ve etbâı tarafından vukū' bulan tecâvüzâtı Osmanlı hükûmeti protesto ederek ahvâl-i mezkûreye ânî ve kat'î sûrette nihayet verilmesi lüzumunun İran hükûmetine teblîği hakkında Tahran'daki Osmanlı sefirine evâmir-i lâzıme i'tâ olunmuştur.

Sâlârüddevle ve İran Hükûmeti – Kirmanşah ve Hemedan'da fa'âlâne bir sûrette icrâ-yı mezâlim-i gûnâ gûn etmekte olan Sâlârüddevle'ye karşı yeniden İran hükûmeti tarafından kuvâ-yı askeriyye sevk edilmiştir. Hudûd-ı Osmanî'de bulunan bazı kabâil tarafından Sâlârüddevle'ye izhâr-ı muâvenet edildiği zannolunuyormuş.

İran Nâib-i Hükûmeti Bıkmıştır – Son Rusya-İngiltere notasının İran hükûmeti tarafından kabulünden beri Nâibü's-saltana Nâsıru'l-mülk'ün mevkii pek ziyâde kesb-i suûbet etmiştir. Notanın kabulünden sonra, İran mütehayyizânı İran'ın istiklâli hitâm bulduğundan bahisle aleyhine ahz-ı mevki' eylemişlerdir. Mezkûr notanın kabul edilmesine rağmen Rus askerleri henüz Azerbaycan ve Horasan havâlîsinden çekilmemiş olması, Nâsıru'l-mülk aleyhine mevcûd olan cereyânı **[130]** teşdîd eylemiştir. Bu cereyânları ihzâr edenler İran'ın mücâhidleriyle demokratlarıdır. İhtimal ki nâib-i hükûmet bu müşkilât üzerine isti'fâsını verir ve Avrupa'ya çekilir. Zaten öteden beri müşârun-ileyh bu mevkii nâz ü niyâz ile kabul ettiği rivâyet ediliyor. Müşârun-ileyh çekilecek olursa, yerine Serdar Esad'ın ta'yîn edileceği zannolunmaktadır.

Şâh-ı Mahlû' Londra'da – İran şâh-ı mahlûu Rusya'dan mufârakata karar vermiştir. Muhammed Ali'nin mu'temedlerinden biri birkaç günden beri Londra'da şâh-ı mahlû' ile maiyeti erkânı için münâsib bir binâ taharrî etmekle meşgüldür. Muhammed Ali, maiyetiyle birlikte Petersburg'da yerleşmesine Rus diplomatları tarafından mümânaat edilmesi üzerine Londra'ya azîmete niyet etmiştir.

İngiltere'nin İran Mes'elesi Hakkında Mavi Kitap Neşri – İngiltere hükûmeti tarafından İran mes'elesi hakkında bir (mavi kitap) neşr olunmuştur. Mezkûr kitapta İran'ın şu bir iki sene zarfında geçirmiş olduğu ıztırâbâtıyla Muhammed

Ali ve etbâının İran'a avdetleri yüzünden husûle gelen fenalıklar ve Amerika müşâvirleriyle reisleri bulunan Mister Şuster Morgan'ın İran'da oynamış oldukları roller birer birer mevzû'-ı bahs edilmiştir. Hatta Asya-yı Vustâ hakkındaki İngiliz-Rus i'tilâfının bir aralık pek ziyâde dûçâr-ı teşevvüş olduğu mezkûr kitapta zikr olunmuştur.

Bulgaristan:

Bulgaristan Mekâtib-i İslâmiyyesi – Bundan üç sene evvel Bulgaristan'da Mekâtib-i İslâmiyye Encümenleri tarafından bir cem'iyet teşkîl olunmuştu. Her sene ta'tîl mevsiminde cem'iyet-i mezkûre tarafından kongreler akd edilerek Bulgaristan Mekâtib-i İslâmiyesi'nin idâre ve terakkīsine dair bazı mukarrerât ittihâz olunduğu gibi bu hafta zarfında mezkûr kongre Filibe şehrinde ber-mu'tâd in'ikād ederek mukarrerât-ı müfîde ittihâzına teşebbüs olunduğu Sofya gazetelerinde okunmuştur.

Yunanistan:

Müsteşrikīn Kongresi – Atina'da in'ikād eden Müsteşrikīn Kongresi kemâl-i muvaffakıyetle vazîfesini ikmâl edip şereflerine verilen ziyafetlere iştirâk etmişlerdir. Üç sene sonra mezkûr kongrenin Kāhire'de ictimâ' etmesine karar verilmiştir.

Japonya:

Yeni Japon Harbiye Nâzırı – Sâbık Japon Harbiye nâzırının vefâtı üzerine İmparator Mikado hazretleri, Ondördüncü Fırka Kumandanı Ferik Baron Yozako Havara'yı Harbiye Nezâreti'ne ta'yîn eylemiştir. Müşârun-ileyh Erkân-ı Harb Mühendis Mektebi'nden neş'et etmiş ve senelerce Avrupa'da tetebbuât-ı askeriyye ile uğraşmış bir zattır.

Çin:

Nankin Mahv Olmuştur – Avrupa matbûâtının beyânâtına nazaran Nankin şehrini askerler yağma ettikten sonra kasabayı ihrâk edip geri çekilmişlerdir! Şehir ateşler içinde cayır cayır yanmıştır.

Çin Parlamentosu – *Times* gazetesinin istihbârâtına nazaran Nankin'de bulunan müşâvirlerin bundan sonra Pekin'e nakli Çin Hükûmet-i Cumhûriyyesi'nce takarrur ettiği gibi aynı zamanda parlamentonun teşkîli lüzumundan bahisle intihâbâta mübâşeret olunması hakkında reîs-i cumhûr tarafından bir emirnâme ısdâr olunmuştur. Mezkûr meclisin Teşrinievvel-i Efrencî ayında teşekkül ve ictimâına karar verilmiştir. Çin intihâbâtı nüfûs haysiyetiyle değil ancak eyâlât ve vilâyât taksîmâtı noktasından icrâ olunacak ve parlamento a'zâsı her dört senede bir defa değiştirilecektir. A'yân meclisi a'zâsı ise her altı senede tebdîlen intihâb edilecektir.

Hindistan ve İngiltere:

Bir Hindlinin *Times*'e Mektubu – İngiltere hükûmetinin Hindistan'daki vaz'iyeti pek garîb ve şâyân-ı münâkaşa bir hâlde bulunmaktadır. Çünkü el-yevm Newfoundland müstemlekesinin mikdâr-ı nüfûsu Hindistan'a nisbetle binde bir râddesinde olmadığı gibi, ticaretleri de yalnız Bombay şehrinin yüzde iki nisbetindedir. Hâl böyle iken müstemleke-i mezkûre de İngiltere Parlamentosu'na i'tâ edilmekte olduğu hâlde bilakis nüfûs-ı kesîreye mâlik olan İngiltere hükûmetine senevî milyarlarca menfaat te'mîn eden Hindistan kıt'a-i vesîası ahâlisinin İngiltere Parlamentosu'nda hiçbir mümessili bulunmaması cidden câlib-i nazar-ı dikkat ve şâyân-ı istiğrâbdır. Binâenaleyh bu husûsdaki mânianın ref'iyle Hindistan ahâlisinin âmâl-i meşrûa ve muhıkkalarının te'mîni çaresine bakmak her İngilize farz ve vâcibdir." Bâlâdaki mektuptan İngiltere'nin Hindistan'daki vaz'iyet-i siyâsiyyesi iyiden iyiye ma'lûm olur.

İsmail Gasprinski'nin Hindistan'da Mektep Te'sîsi –Muharrirîn-i meşhûreden olup Bahçesarayı'nda münteşir *Tercümân* gazetesinin sahibi İsmail Gasprinski Bombay'dan Kāhire'ye avdet etmiştir. Mûmâ-ileyh Bombay'a azîmetten maksadı usûl-i savtiye ile hurûf-ı Arabiyye'yi tederrüse mahsûs mektepler te'sîsine çalışmaktır. Nasıl ki Rusya'da bu gibi mektepler te'sîs edilerek kırâatın teshîline ve tabakāt-ı müslimîn arasında maârifin neşrine hizmet edilmiştir.

Müşârun-ileyh Bombay'da lisân-ı Arabî ve Türkî'ye vâkıf bir muallim bularak hecâ-i savtî usûlünü mûmâ-ileyhe ta'lîm eylemiştir. Bir müddet geçtikten sonra orada bu usûl ile ta'lîm-i kırâat için bir mektep te'sîsine muvaffakiyet hâsıl olmuştur. Mektebin resm-i küşâdı merasiminde Bombay Kādîsı Muhammed Ali Hân ve *Ahbâr-ı İslâm* nâm gazetenin sahibi Kādî İsmail Sâhib gibi erbâb-ı maârif hazır bulunmuşlardır.

İsmail Bey bu münasebetle îrâd ettiği nutukta usûl-i mezkûrenin ehemmiyetini izâh eylediğinden hâzırûn kendisini istihsân eylemişler ve iktizâ eden muâveneti îfâ eylemeği vaad etmişlerdir.

Bombay Gazette nâmındaki İngilizce gazete diyor ki: "İsmail Gasprinski Bey Rusya'da hecâ-yı savtî usûlüyle tedrîse mahsûs beş bin kadar mektep te'sîsine muvaffak olmuştur. Bu usûl sayesinde çocuklar kırk gün zarfında kırâat ve kitâbete muktedir olmaktadırlar. Rusya'da ve ez-cümle Sibirya ve Türkistan ile Asya-yı Vustâ'da mütemekkin olan müslümanlar bu usûlden pek büyük fâideler görmüşlerdir. İsmail Bey Hindistan'da açtırdığı mektebe devam edecek fukarâ-yı etfâlin ücret-i tedrîsiyyesini kendisi der-uhde etmiş ve bundan başka mektebin kirasını, orada tedrîsât ile meşgūl olacak muallimlerin maâşını kitap ve edevât ve levâzım-ı sâirenin bedelini dahi kendi tarafından tesviye etmeyi taahhüd eylemiştir."

Afganistan:

Afgan Emiri ve İngiltere – Afganistan Emiri'nin Hindistan ile İran ve Türkiye'de bir istihbârât acentesi te'sîs etmek üzere bulunduğuna dair Reuter idâresi tarafından verilen havâdisten bahseden *Fossischen Zeitung* gazetesi şu yolda idâre-i lisân eyliyor:

"Afganistan Emiri, memleketini İran'ın uğradığı âkıbetten sıyânet etmeye **[131]** çalışıyor. Müşârun-ileyhin teşebbüs-i vâkii, hükûmât-ı İslâmiyye arasında bir i'tilâf husûle getirmek arzusunda bulunduğunu isbât etmektedir. Emir'in,

Afganistan'ın Hindistan-ı Şimâlî hududundaki dağlarda sâkin kabile ile icrâ ettiği müzâkerât ve arâzî-i mezkûreyi Afganistan'a ilhâk etmek iddiâsında bulunması; kendisinin İngiltere'ye karşı serbestîsini te'mîn eylemek arzusunda bulunduğu hakkındaki faraziyeyi muhıkk gösteriyor."

Afganistan'da İsyân – *Osmanischer Lloyd*'un Londra'dan aldığı husûsî bir telgrafa göre valinin tazyîki neticesiyle Afganistan'da vâsi' bir isyân başgöstermiştir. Asker bir çok müsâdemâtta inhizâma uğramışlardır. Kâbil'den kuvâyı muâvine sevk olunmuştur.

Fas:

Fas'da Fransız Himâyesi – Fas'da Fransa himâyesi teessüs ettiği memleket dahilinde efrâd-ı ahâlî arasında intişâr eylediği gibi, ahâli beyninde galeyân husûle geldiği İngiltere matbûâtı tarafından istihbâr olunmuştur. Matbûât-ı mezkûrenin beyânâtına göre Fas'da henüz sükûnet takarrur etmiş olmayıp teşevvüşât el-ân bâkī imiş.

TENKİD VE TAKRÎZ

MEDENİYET-İ İSLÂMİYYE TÂRÎHİ'NİN HATÂLARI

Şeyh Şiblî en-Nu'mânî makāle-i intikādiyyesinin başına on beş satırlık bir dîbâce geçirdikten sonra Corci Zeydan'a hitâben diyor ki:

Ey fâzıl müellif, ben senin lütfunu inkâr edecek değilim. Evet, eserinde ismimi yükseklere çıkarmış; beni sikadan sayarak sözlerimle istişhâd etmiş; en hakīr, en az tanılmışı olduğum hâlde adımı Hind ulemâsının meşâhîri sırasına geçirmişsin. Lakin bunların hepsine mukābil acaba şahsım medh olunuyor diye Arabların zemmedilmesine, anmakta olduğun tezyîf, teşnî' oklarının nişânesi olmasına razı olabilir mi idim? Emevîler–başka bir şey için değil– sırf hâlis Arab olduklarından dolayı senin nazarında mahlûkāt-ı İlâhiyyenin en şerîri, en fenası oluyor; halka gadr ediyorlar; türlü türlü işkencelerde bulunuyorlar; ahâlinin elindekini bitiriyorlar; zürriyeti öldürüyorlar. Tebaanın malını yağma, her türlü muharremâtı irtikâb ediyorlar. Ka'be'yi yıkıyorlar; Kur'ân'ı istihfâf ediyorlar, öyle mi? Ben bu kadar isnâdâta karşı susabilir mi idim? İskenderiye Kütüphânesi'nin yakılmasını kemâl-i adâletine yerler, gökler şehâdet eden Ömer ibnü'l-Hattâb'a nisbet etmene dayanabilir mi idim? Abbâsîleri medh ederken bunların mefâhiri sırasında diyorsun ki:

Arabı kelb menzilesine indirdiler; el-Mansûr Ka'be'yi düşürmek için Kubbe-i Hadrâ binâ ettirdi; bir de haremini sefîl etmek maksadıyla avâidini kesti; El-Me'mûn nüzûl-ı Kur'ân'ı inkâr eyledi, el-Mu'tasım Billâh Samarra'da Ka'be yaparak etrafında tavâf yeri, Mina, Arafât mevki'leri ta'yîn etti… Ben bunları sükût ile geçiştirebilir mi idim?

Farz et ki bende millet, din gayreti kalmamış da bir takım ecnebilerin yaptığı gibi bütün hissiyât-ı âliyyeden mahrûm bir feylesof-ı sırf olmakla iftihâr ediyorum; rızâ, gadab, sürûr, gayz gibi duygulardan bî-haber yaşıyorum. Farz et ki nefsimi zulme tahammül etmeye, olur olmaz şeyleri kabul edivermeye, fena sözlere aldırmamaya iyiliği kötülükle, kötülüğü iyilikle karışılamaya alıştırmış olayım; bununla beraber yine sen zanneder misin ki durur da târîhin nâsiyesini kirletmeye, hakkı beyninden vurmaya, bâtıla revâc vermeye, rivâyâtı bozmaya, hakîkati çevirmeye nâsı hurâfâta alıştırmaya tahammül edebilirim? Ey fâdıl-ı muhterem, ne fena bir zanda bulunmuşsun! Düşünmemişsin ki insâniyet henüz boş değil: Kıyıda bucakta kalmışlar var; hak henüz yardımcılarından, müdâfi'lerinden büsbütün mahrûm olmamış.

* * *

Müellifin aradığı gāyet ümmet-i Arabiyye'yi tahkīr etmekten, onun seyyiâtını meydana koymaktan başka bir şey değildir. Lakin fitne ayaklandırmaktan korktuğu için mecrâ-yı kelâmı değiştirmiş, hakkı bâtıl kisvesinde göstermiştir. Müellif asr-ı İslâm'ı üç devre taksîm ediyor:

Hulefâ-yı Râşidîn, Emeviye, Abbâsiye devirleri. Birinci devirle üçüncü devri medh ediyor. (Aşağıda görülecektir ki bu medih de zâhirîdir hakīkī değil) İşte müellif evvela bizim ulularımız, dinde imâmlarımız olan Hulefâ-yı Râşidîn'i, sâniyen, aleyhissalâtü vesselâm efendimizin amcazâdeleri olup neşr-i medeniyette, azamet-i şân ve şevkette medâr-ı iftihârımız bulunun Abbâsîleri medh etmek sûretiyle halkı aldattıktan sonra, mâdem ki Emevîlerin böyle bir mevki'-i mümtâz-ı dînîleri yoktur, kimse çıkıp da onları müdâfaada bulunmaz, diyerek zavallılara pek fena hücum ediyor; isnâd etmedik fenalık, selb eylemedik iyilik bırakmıyor. Şayed bu hücum Emevîlerin âl-i Mervân'dan yahud Ümeyye sülâlesinden olmalarından neş'et eylese idi biz onları müdâfaa yahud himâye etmekten vâreste kalırdık. Lakin zavallıların bütün kabahati başka milletle asla karışmamış hâlis Arab olmalarıdır. Nitekim müellif kitabının ikinci cildinde:

"Emevîler Devlet-i Abbâsiyye'den hâlis Arab olmaları i'tibârıyla ayrılır" diyor. Dördüncü cildinde de:

"Sözün hülâsası: Devlet-i Emeviye bir devlet-i Arabiyyedir ki esâs maksadı saltanat ve tagallüb dâiyesinden ibârettir" hükmünü veriyor.

Arabın Arab Olmayanlara Karşı Asabiyeti

Müellif bu da'vâyı isbât için sözü uzatıyor. İkinci cildde buna dair medsûs olmak şartıyla biraz söyledikten sonra **[132]** asıl dördüncü cildde bir fasl-ı mahsûs açıyor işte şu ibâreler aynen kendi sözleridir:

"Arablar başkalarına karşı köle muâmelesi ederlerdi. Câmide arkalarına durup namaz kılarlarsa bunu Allah rızâsı için ihtiyâr edilmiş bir tevâzu' sanırlardı."

"Mevâlîyi (âzâdlı köle yahud bunların nesli) künyeden mahrûm ederek yalnız isimleriyle yahud lakablarıyla çağırırlardı. Hem onlarla yan yana yürümezlerdi"

"Derlerdi ki namazı ancak üç şey bozar: Eşek, köpek, bir de mevâlî"

"Arap kendisini Arap olmayanların seyyidi addeder:

Kendisinin siyâdet başkalarının ise hizmet için yaratıldığı zannında bulunur."

"Arablar bünyelerine mizâclarına varıncaya kadar her şeylerinde sâir milletlere karşı kendilerinde bir rüchân tevehhüm ederler. Hatta vücûdlarına nüzûl isâbet etmez; Kureyş karılarından başkası altmış yaşında çocuk doğuramaz i'tikādını beslerler."

"Kazâ gibi mühim manâsıb-ı dîniyyeden Arab'ın gayrisini men' ettiler. Kazâya Arab'dan başkası ehil olamaz dediler. Câriyeden doğanları babası Kureyşî bile olsa hilâfetten mahrûm bıraktılar.

"İsterse kabâilin en aşağısından olsun bir Arap karısını Arabdan başkasına emir bile olsa yine vermezler."

"Muâviye zamanında Emevîler mevalîyi esir nev'inden sayarlardı. Bunlar çoğaldığı için Muâviye bu tekessürden devlet-i Arabiyeye gelecek tehlikeyi idrâk ederek ya hepsini birden yahud bir kısmını öldürtmek istedi."

* * *

Bilinmelidir ki efkâr-ı bâtılasını te'yîd için müellifin müteaddid usûlleri vardır. Bunlardan biri bile bile yalan söylemektir, nitekim göreceksiniz. Öbürü efrâdın birinden sâdır olan bir hareketi bütün millete teşmîl etmektir. Daha öbürü, rivâyete hıyânet, kelimeleri tahrîf eylemektir. Bunlardan başka muhâdarât, letâif gibi mevsûk olmayan me'hazlerle de istişhâd eder. Şimdi bunların her birinden birer misal getirelim. Diyor ki:

"Arablar başkalarının arkalarında durup da namaz kılarlarsa bunu Allah rızâsı için ihtiyâr edilmiş bir tevâzu' sanırlar… Mevâlîyi künyeden mahrûm bırakırlar… Namazı üç şey bozar…"

Acem, Arap târîhine biraz vukūfu olanlar için mechûl değildir ki Acemler zuhûr-ı İslâm'dan evvel Arabları tahkīr ederlerdi. Aleyhissalâtü vesselâm efendimizin mektubunu aldığı zaman Kisra yüzünü ekşiterek, "Kölem bana mektup yazıyor!" demişti. Yezdicerd Kādisiye fâtihi Saad ibni Vakkās'a yazdığı mektupta "Deve sütü içmekten, kertenkele yemekten Araplar o hâle geldiler ki Acem şâhlarının tâc ü tahtını istiyorlar. Yazıklar olsun sana ey dönek dünyâ!" demişti.* Hîre pâdişâhları ise Acem şahlarının taht-ı himâyesinde idi.

Sonra Cenâb-ı Hak Arapları İslâm ile müşerref edince Acemlerden intikām almaya, onların tahakkümü altında yaşamamak istemeye başladılar. Şerîat-i İslâmiyye ise bütün fahr u nahveti kökünden kaldırdı. Aleyhissalâtü vesselâm efendimiz Haccetü'l-vedâ'daki son hutbesinde "Arabın Aceme, Acemin Araba rüchânı yoktur. Hepiniz Âdem'in evladısınız" buyurmuştu.

Artık bundan sonra temâyüz kalktı. Herkes müsâvî oldu. Lakin bununla beraber her iki tarafa mensûb olanların bir kısmında diğerine karşı bir hiss-i infiâl saklı olarak kaldı ki bu hâl iki hizb-i mütekābilin hudûsüne sebep oldu. Bunlardan biri Şuûbiye'dir. Şuûbiye Arabları tahkīr eden, onlara her kusûru isnâd eden fırkadır. Ebû Ubeyde müteaddid kitaplar vücûda getirmiştir ki bunlarda bütün kabâil-i Arab'ın neseblerine ta'n etmiştir. Diğer fırka ise Arab asabiyetini güdenlerdir.

Allâme İbni Abdirabbih *el-İkdü'l-Ferîd*'inde her iki fırkanın hüccetlerini, sözlerini câmi' olmak üzere bir bâb ayırmıştır. Zaten Arabın asabiyetini isbât husûsunda müellifin naklettiği sözlerin kısm-ı a'zamı *el-İkdü'l-Ferîd* sâhibinin bu bâbda yazmış olduklarıdır. Nitekim eserinin hâmişinde müellif bunu tasrîh etmiştir.

Kitapları karıştıracak olursanız görürsünüz ki müellifin bütün Araba nisbet ettiği sözler ashâb-ı asabiyye nâmıyla tanılmış bir şirzime-i husûsiyyenin sözlerinden ibârettir. Zaten *el-İkdü'l-Ferîd* sâhibi bu sözleri naklederken bâbın başına "Arap ashâb-ı asabiyyeti diyor ki" ibâresini yazmıştır. Pekala biliyorsunuz ki bu cemâat Arab'ın kâffesi yahud kısm-ı a'zamı olmak şöyle dursun yüzde biri bile değildir. Belki cem'iyet arasında gāib olup gidecek bir cemâat-i kalîleden ibârettir.

Bundan başka müellif bu kadarla iktifâ etmiyor. Belki şahsı muayyen, ismi ma'lûm olan bir adamın sözünü bütün Araba isnâd ediyor. İşte "Mevâlî arkasında namaz kılmazlardı kılsalar da bunu tevâzu' addederlerdi…" sözünü *el-İkdü'l-Ferîd*'den nakl ediyor. *el-İkdü'l-Ferîd* sâhibi bu sözü bin Cübeyr'e nisbet etmişken müellif onu bütün Arab'ın hissiyâtına tercümân gösteriyor. Bu sanîa, yani husûsi bir vak'ayı umûmî şeklinde göstermek müellifin te'yîd-i bâtıl için irtikâb ettiği hilelerin en büyüğüdür; daha doğrusu çarh-ı müellefâtının mihveridir.

İHTÂR

Sebîlürreşâd'ın mazhar olduğu teveccüh-i âmmeden istifâde kaydına düşen bir takım din, vatan hâini kimseler bazı müvezzi'leri ıtmâ' ile risâlemizin içine mefsedetkârâne bir takım evrâk sıkıştırtarak tevzî' ettirmiş oldukları istihbâr olundu; muhterem kāri'lerimizce bu kabîl müfsidlikler anlaşılacağı tabîî ise de ihtiyatlı bulunmak üzere beyân-ı ma'lûmâta lüzum görülmüştür.

Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib

* زشیر شتر خوردن وسوسمار؛ عر برا بجایی رسیدست کار
که تاج کیانرا کند آرزو… تفو برتو ای جرخ کردان تفو!

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib

25 Nisan 1912 | 8 Cemâziyelevvel 1330 Perşembe 12 Nisan 1328 | Cild: 8 - Aded: 190

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ. فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ. إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ.[1]

Tercümesi

"Biz sana son derecede çok verdik. Öyle ise Tanrı'n için namaz kıl, kurban kes. Asıl ebter sana buğz edenin kendisidir."

* * *

Sûre-i Kevser üç âyet olup Mekkîdir. Sebeb-i nüzûlü şudur: Âs bin Vâil, Ukbe bin Ebî Muayt, Ebû Leheb gibi Kureyş müstehzîleri, ne zaman aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz'in oğlunu irtihâl etmiş görürlerse "Muhammed ebter kaldı" yani namını andıracak bir evlad bırakamadı derlerdi. Hem bunu Hazret-i Peygamber için büyük bir kusur sayarlardı da halkı şerîat-i mutahharasına ittibâ' eylemekten alıkoymak maksadıyle daima ileri sürerlerdi.

Bundan başka müslümanların bidâyetteki za'fı, fakrı, kılleti de birer medâr-ı istihfâf idi. Evet, bunları dinin hak olmadığına delîl sayarlar; ilâhî bir din, servetlerin, kuvvetlerin sînesinden fışkırır, derlerdi. Zaten cehâletin hüküm sürdüğü zamanların, zeminlerin hepsinde süfehâ, hakka, hakîkate karşı aynı tavrı takınmıştır.

Bu dediler kodular müslümanları, husûsiyle dine yeni girenleri incitiyordu. Bu sûre-i celîle erbâb-ı îmanı ferahlandırmak, ashâb-ı küfr ü tuğyânı mebhût bırakmak için nâzil oldu.

* * *

(إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ) "Kevser" kelimesi, kesretten mübâlağa sîgasıdır, çokluğun gāyesine varan şey demektir. (قِيلَ لِأَعْرَابِيَّة رَجَعَ اِبْنُهَا مِنَ السَّفَرِ بِمَ آبَ اِبْنُكِ قَالَتْ بِكَوْثَرْ) "Oğlu seferden gelen bir Arap karısına, çocuğun ne getirdi? demişler. Pek çok, demiş."

[1] Kevser Sûresi.

Kevser kelimesinden maksûd ne olduğunda pek çok ihtilâf hâsıl olmuş. Kimi aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz'in kıyamete kadar pâyidâr olan ashâb ve etbâıdır demiş. Kimi Kur'an, kimi İslâm, kimi tevhîd, kimi ilim, kimi hikmet, kimi menâim-i dünyâ ve âhiret olmak üzere tefsîr etmiş.

İbni Abbâs radıyallahu anh hazretlerine "Kevser cennetteki nehir değil midir?" demişler. "O nehir de Cenâb-ı Hakk'ın Peygamberimize verdiği çoğun içindedir." cevabını vermiş.

(إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ) "Ebter" ismi, nesli kesilmiş ma'nâsına kullanılıyor. Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz'e buğz edenler, onun şahs-ı mübârekine karşı bir şey söylemiyorlardı. Zîrâ iddiâ-yı nübüvvetten evvelki târîhi de gösteriyor ki şahsı herkes nazarında muhterem, herkes, nazarında sevimli idi. Bu herifler Cenâb-ı Peygamber'in zâtına değil, şerîatına buğz ediyorlardı. Onun için küfür, inâd zulmetlerinde kaynayıp gittiler; **[134]** bütün ma'nâsıyle ebter oldular. Çünkü bu âlemde hayırlı bir ad bırakmadılar. Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz ise arkalarında muhalled bir şerîat, nâ-mütenâhî bir zürriyet yani koca bir ümmet bıraktılar. Sallâllâhu aleyhi ve sellem.

Mehmed Âkif

FIKIH VE FETÂVÂ

Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târîhi'nden:

Hac

– 5 –

İslâmiyet bütün şerâi'-i sâlifeyi nâsih olarak gelmekle beraber şerîat-i İbrâhimiyye'ye karşı büyük bir yabancılık izhâr etmiyor; belki kendisinin millet-i Hanîfiyye üzere müesses

bir dîn-i kavîm olduğunu ileri sürüyor; Hazret-i İbrahim'e mensûb birçok ahkâmı kabûl, millet-i Halîle'yi yeni baştan ihyâ ediyordu. Dîn-i Halîl bir taraftan edvâr-ı câhiliyyede karıştırılan esâtîr ve hurâfâttan tathîr olunuyor; diğer taraftan en son devre-i tekâmüle kadar pâydâr olabilmesi için metîn, lâ-yemût temeller üzerine binâ olunarak ikmâl ediliyordu. İslâmiyet bir dîn-i müstakil olmakla beraber Dîn-i Halîl'de mevcûd bulunan bir çok ibâdât ve merâsim-i dîniyyeyi kabûl ile onları yavaş yavaş ihyâ ediyordu.

Fahr-i Kâinât Efendimiz ibtidâ ba's buyurulduktan sonra nâsı tevhîde da'vet etmek husûsunda bütün mesâîlerini sarf etmekte bulunmuşlardı. Putperestliğin çirkinliği zâhir olup, tevhîd kulûb-ı nâsda yer bulmaya başlayınca sırasıyla tedrîcî bir sûrette ibâdât-ı İslâmiyye vaz' ve te'sîs olunmaya başlamışidi. Salât, savm, zekât, sadaka-i fıtır, cemâat, ezân, ahkâm-ı muâmelât…hep bu yolda teessüs etmişlerdir.

* * *

Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretleri kable'l-ba's Hazret-i Halîl'e mensûb bazı sünnet ve ibâdetleri Kureyş ile beraber icrâ eder, dâ'î-i şirk olan cihetlerde kavmine uymazdı. Hac eder, tavâf kılar, umre getirirdi. Fakat İsâf ve Nâileleri, Lât ve Uzzâları işe karıştırmaz, belki kavminin dahi gerek esnâ-yı hac ve umrede, gerek sâir vakitlerde onlara olan ta'zîm ve akīdelerini ta'yîb ve takbîh ederdi. Maamâfîh Risâlet-meâb Efendimiz hazretlerinin umûr-ı hacda Kureyş'in ihdâs ettikleri bazı merâsime iştirâk etmiş oldukları anlaşılıyor.

İbni Cerîr'in Zührî'den rivâyetine göre Hudeybiye umresi esnâsında olacak* Fahr-i Kâinât Efendimiz hazretlerine tebaiyetle arka sıra ihrâmda bulunan Ensâr'dan Kutbe bin Âmir radıyallâhu anh de dîvârı üzerinden atlamayarak bir bostanın kapısından çıkar. Bu hâl diğer sahâbînin nazar-ı dikkatlerini celb eyler: Muhrim iken kapıdan çıkarak günahkâr olduğu söylenir. Bunun üzerine Fahr-i Kâinât Efendimizce Kutbe'den niçin böyle yaptığı sorulur. O da zât-ı Risâlet-penâhîlerine ittibâan çıkmış olduğunu dermiyân edince, peygamberimiz kendisinin ahmes (Harem'e mensûb) olup muhrim iken kapıdan çıkmasına cevâz bulunduğunu söylerler. Kutbe de: –Yâ Resûlallâh, benim dinim senin dinindir; onun için ben sana ittibâ' edebilirim, der. Bunun üzerine (وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى)[1] âyet-i kerîmesi nâzil olur. **

Bu haber sahîh olduğuna göre ashâb-ı kirâmca, hatta ol hazretce dahi altıncı sene-i hicriyye nihayetlerine doğru vukūa gelen Hudeybiye seferi esnâsında şu âyet-i kerîmenin nüzûlüne kadar ehl-i Harem olmayan muhrimlerin kapılardan girip çıkmaları câiz olmadığı i'tikādının devam ettiği anlaşılıyor.

* * *

Ba'de'l-bi'set haccın mahzûriyetine dair bir delîle tesâdüf edilemiyor. Onun için her hâlde ibâhat-i asliyyesi üzere, belki meşrûiyeti üzere bekāsı derkârdır. Buna göre Fahr-i Kâinât Efendimizin dîn-i mübîn-i İslâm'ı kabûl eden ashâb-ı kirâmın fırsat buldukça hac etmiş ve umre getirmiş olmalarına kāil olmak için bir mâni' görülemiyor.

Nasıl ki Abdullah bin Abbâs, Câbir bin Abdillah (radiyallâhu anhüm) hazerâtı, Fahr-i Kâinât Efendimizin ikisi kable'l-hicret, diğer biri de ba'de'l-hicret Medîne-i Münevvere'den "Haccetü'l-vedâ'" olmak üzere üç defa hac etmiş olduklarını rivâyet ediyorlar. ***

Fakat kable'l-hicret kılınmış olduğu rivâyet edilen haclar farz olarak mı, yahud şerîat-i İslâmiyyece hilâfına delîl kāim olmadığından sünnet-i Halîl üzere nâfile olarak mı kılınmıştır? Her ne kadar mervî ise de**** –târîh-i iftirâzı hakkında söylenecek sözlerden anlaşılacağı üzere– hilâfına bir çok deliller kāim olduğundan birinci şıkkı şâyân-ı kabûl değildir. Bu hâlde ikinci şıkkı taayyün ediyor demektir.

Hicret-i seniyyeyi müteâkib İslâmiyet'in pâydâr olabilmesi için iktizâ eden bil-cümle tedâbîr ittihâz edilmiş, dîn-i mübînin en mühim esasları vaz' olunmuştu. İslâmiyet dâhilen ve hâricen kesb-i metânet ederek dost ve düşman karşısında gazavâtta, nezd-i nebevîde, câmilerde birleştikleri gibi, bir de Harem-i Şerîf'de huzûr-ı Beytullâh'da dahi birleşmek, yekdiğeriyle tanışmak istiyorlardı. Fahr-i Kâinât Efendimiz hazretleri maiyetinde ashâb-ı kirâmdan bin dört yüz kadar kimse bulunduğu***** hâlde umre **[135]** niyetiyle sefere çıktılar, gönüllerinde fikr-i harb yok idi. Zaten yanlarında birer kılıçtan mâadâ silahları da bulunmuyordu. Hedy olmak üzere yetmiş kadar deveyi beraber getiriyorlardı. Zü'l-huleyfe nâm mevkie geldiklerinde ihrâma girdiler. Kurbanlık develerinin örgüçlerinden sağ taraflarını kanatarak nişanlamış ve boyunlarına kılâde takarak kendileri ile beraber sevk etmekte bulunmuşlardı.

Hedy, Arabların i'tikādınca her türlü taarruzdan masûn olduğu gibi sâhibinin dahi muhrim olduğuna delâlet ederdi. Muhrim olan kimse bit-tabi' muhârib olamayacağı gibi şahsı dahi her türlü tecâvüzlerden, mümânaatlardan mahfûz olurdu.

Asl-ı İslâm Hudeybiye nâm mevkiin halden ma'dûd tarafına nüzûl ettiler. Fakat Fahr-i Risâlet hazretleri namazlarını Harem'e âid olan kısmında edâ buyuruyorlardı.******

Hedylerini beraber sevk ettikleri hâlde mücerred umre niyetiyle muhrim olarak Ka'betullâh'ı kasd eden İslâmların îfâ-yı umre etmeleri husûsunda hiçbir mâniaya tesâdüf etmemeleri iktizâ edecekti. Fakat mes'ele böyle olmadı: Müşrikîn ehl-i İslâm'ın Mekke'ye dahil olarak îfâ-yı umre etmelerine mâni' oldular. Bunun üzerine sene-i âtiyyede üç gün zarfında umre etmelerine mâni' olmamak, şu üç gün zarfında

* *İtkān* li's-Suyûtî.

1 Bakara, 2/189.

** *Esbâbu'n-Nüzûl* li'l-Vâhidî; *Tefsîr-i Kebîr* li'r-Râzî.

*** *Keşfü'l-Gumme mine'l-Ümme.*

**** *Fethu'l-Bârî.*

***** *Sahîh-i Buhârî.*

****** Muhammed bin İshak ile İmâm Ahmed bin Hanbel hazretleri rivâyet etmişlerdir.

Mescidü'l-harâm'a müşrikînden kimse girmemek şartıyla… akd-i musâlaha ettiler. Fakat bu musâlaha İslâmlar için ziyâdesiyle ağır geldi: İhrâma girmiş iken îfâ-yı umre etmeden geriye dönmeyi bir türlü hazm edemiyorlardı. Ashâb-ı kirâm beyninde olan heyecân hayli güçlük ile bastırılabildi.

Bu sene hac etmek kābil olamayınca şübhesiz ihrâmdan çıkarak Medîne'ye avdet etmek iktizâ ediyordu. Fakat ashâb-ı kirâm beyninde olan dedikodulara, heyecâna nihâyet vermek üzere ashâb-ı kirâma kurbanlarını keserek halk ile ihrâmdan çıkmalarını kirâren tavsiye buyurdular. Fakat aldıran olmadı. Bunun üzerine sahâbiyâttan Ümmü Seleme'nin yanına girerek emr-i nebevîlerine karşı ashâbda olan lâkaydî ve heyecânı hikâye buyurdular. Ümmü Seleme de:

"Yâ Resûlallâh mâdem ki mes'elenin böyle olmasını arzu buyuruyorsunuz, bu hâlde ashâba karşı bir söz sarf etmeye hâcet yok, kalkar kurbanınızı keser, halk ile ihrâmdan çıkarsınız; onların da size ittibâ' edeceklerinde şübhe etmem" dediler. Bunun üzerine peygamberimiz kurbanlarını kesti, halk ile ihrâmdan çıktılar. Hakîkaten herkes ol hazrete ittibâ' ile kurbanlarını kestiler; halk, yahud taksîr ile ihrâmdan çıktılar.*

* * *

Bu sefer esnâsında hacca dair birinci defa olarak** [1](وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ) âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Bu âyetin sebeb-i nüzûlü hakkında İbni Ebî Hâtim Saffân bin Ümeyye'den naklen diyor ki – Hudeybiye umresi esnâsında olacak*** –: Üzerine cebe iktisâ etmiş, za'ferân sürünmüş birisi nezd-i Risâlet'e gelerek:

– Yâ Resûlallâh, umrem hakkında ne buyuruyorsunuz?

Demiş idi. Bunun üzerine (وَاَتِمُّوا الْحَجّ…) âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Nebî aleyhisselâm da o zatı çağırarak:

– Elbiseni çıkar, iğtisâl et.. buyurdular.****

Yine bu sefer esnâsında: [2](فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِه اَذًى مِنْ رَاْسِه فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ فَاِذَا اَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur. İbni Abbâs'ın rivâyetine göre Kaab bin Ucre diyor ki: Hudeybiye umresi esnâsında Fahr-i Rusül Efendimize tesâdüf ettim; başımda olan hevâmdan ziyâdesiyle müteezzî oluyordum; hatta ara sıra yüzüme iniyorlardı. Ol hazret bu hâle muttali' olunca:

– Yâ Kaab saçlarını kestirebilirsin…

Buyurdular. Bunun üzerine (فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا …) âyet-i kerîmesi nâzil oldu. *****

Zuhrî'den naklen İbni Cerîr'in rivâyetine göre –yukarıda arz edilen sebeb üzerine– yine bu sefer esnâsında****** [3](وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى) âyet-i kerîmesi nâzil olarak Araplarca öteden beri hâl-i ihrâmda ön kapısından girip çıkmanın bir bidat olduğu bildirilmiş, bu husûsda olan âdât-ı câhiliyye lağv edilmiştir.

Müfessirîn-i kirâmın ittifâkları vechile: [4](فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْىُ مَحِلَّهُ) âyet-i kerîmesi de Hudeybiye umresi esnâsında nâzil olmuştur. Zaten âyet-i kerîmenin hükm-i ihsârı beyân etmekte bulunmasına nazaran dahi Hudeybiye'de nâzil olduğuna kāil olmak akla da hoş geliyor.

* * *

İşte ba'de'l-hicre birinci defa vukūa gelen umre seferi bu sûretle yarıda kaldı. Fakat sene-i âtiyyede her hâlde telâfî-i mâfât etmeleri muhakkak idi. Resûl-i Ekrem ve ashâb-ı kirâm hazerâtı kurbanlarını keserek bazıları halk, bazıları taksîr ile******* ihrâmdan çıkmayı müteâkib **[136]** Medîne'ye avdet ettiler. Esnâ-yı avdette Sûre-i Fetih nâzil olmakla müslimîn ziyâdesiyle mesrûr oldular. A'sâbda olan gerginlikler tamamıyla zâil oldu. Kulûb-ı müslimîne sekînet geldi…

Halim Sâbit

FELSEFE

Vahdet-i Vücûd
– 22 –

İşte fikriyyûn mesleğine sâlik olan hükemâdan bir çoğu a'râzın mahall-i mukavvimi olan cevherin bir emr-i ma'kūl ve hıyta-i ihsâsâtımız dâhiline giren a'râzın da kuvâ-yı müdrike-i beşeriyye ile kāim olduğunu bit-teyakkun havâdis-i mahsûsenin hey'et-i mecmûasından ibâret olan âlem-i his ve şühûda "ene" denilen nefs-i nâtıkanın eşkâl-i muhtelife-i ihsâsâtı nazarıyla bakmışlar, kuvâ-yı müdrike-i beşeriyyenin in'idâm-ı mefrûzuyla âlem-i hâricîden eser kalmayacağını iddiâ eylemişlerdir.

Hatta bunlardan Hume ve Stuard Mill bu mebhasde her türlü faraziyât-ı mâ-fevka't-tabîayı ber-taraf ederek husûl-i ihsâsât için aklın ne dâhilinde, ne de hâricinde hiçbir illet kabûlüne lüzum görmemişler ve illet fikrinin ancak dâire-i ihsâsât dâhilinde kâbil-i tatbik olup onun hâricinde asla hâiz-i ma'nâ olamayacağını söylemişlerdir. Bunların iddiâlarına göre âlem-i hâricî ihsâsâtın vücûd-ı ma'îleriyle tevâlî ve teâkublarından ibârettir.

Stuard Mill diyor ki: Bir şey'-i hâricî ihsâsâtımızdan biri vâsıtasıyla bize karşı teayyün etmemiş bile olsa biz onun

* *Zâdü'l-Meâd.*
[1] Bakara, 2/196.
** *Tefsîr-i Kebîr* li'r-Râzî.
*** *Zâdü'l-Meâd.*
**** *İtkān.*
[2] Bakara, 2/196.
***** *Sahîh Buhârî, Fethu'l-Bârî, Esbâbü'n-Nüzûl* li'l-Vâhîdi.
****** Bazıları bu âyetin Haccetü'l-vedâ'da nâzil olduğunu rivâyet ederler, *İtkān.*
[3] Bakara, 2/189.
******* *Sahîh Buhârî.*
[4] Bakara, 2/196.

mevcûdiyetine kāil oluruz. Zîrâ o şey'-i hâricîyi teşkîl eden ihsâsâtın henüz bizde zuhûr etmemiş olması onların imkânına mâni' değildir. Dâire-i şuûrumuzdan hâriç bir şeyin vücûduna kāil olmak ihsâsâtın imkân-ı dâimîsine kāil olmak demektir. Şu hâlde âlem-i hâricî bizim vicdanımızla benî nev'imizin ve sâhib-i his olan sâir mahlûkātın vicdanlarına tahakkuk eden "imkân-ı dâimî-i ihsâsât"dan başka bir şey değildir.

Stuard'ın bu iddiâsına karşı bir çok i'tirâzât dermiyân olunuyor. Âlemde henüz sâhib-i his ve hayat mahlûkāt yok iken âlemin mevcûd ve bir takım hâdisâta mahall-i zuhûr olması bu i'tirâzların en kuvvetlilerinden biridir. Eşyâ-yı hâriciyyenin vücûdu inkâr edilemez. Çünkü onların mevcûdiyetleri bizim idrâkimize müftekır değildir. Hıyta-i idrâk ve ihsâsımız hâricinde bir çok şeylerin mevcûd, hatta ihsâsâtımıza muvâfık bir vücûd ile teayyünlerini kabûle bir mâni'-i aklî yokdur. Hıyta-i ihsâsâtımızdan hâriç her hangi bir mevcûd tıbkı ihsâsâtımız dahilindeki teayyün-i zâtîsiyle mevcûd ve ihsâsâtımızın onda tahakkukuna hükmettiği a'râz-ı muhtelife ile müteayyin olabilir.

Fikriyyûnun bu iddiâları şâibe-i ifrâttan hâlî olmamakla beraber ehl-i vahdetin vücûd-ı hâricî hakkındaki fikirlerini izaha medâr olmaktan hâlî değildir.

Ehl-i vahdetin bu bâbdaki fikirleri fikriyyûn mesleğine sâlik olan hükemânın iddiâlarına tamamıyla mugāyirdir. Çünkü ehl-i vahdet hiçbir zaman âlem-i hâricînin vücudunu inkâr etmeyip yalnız onun kıyâm-ı zâtîsinde Hak'tan istiğnâsına kāil olmuyorlar ve âlem her dakīka tecellî-i İlâhî'ye mazhariyetle kāimdir; Cenâb-ı Hak bir dakīka âleme ifâza-i vücûd etmese âlemden eser kalmaz, zîrâ âlem zâtına nazaran ma'dûm, Hakk'a nazaran mevcûddur diyorlar. Fakat onların bu sözü kat'â âlem-i hâricînin vücûdunu inkâr ma'nâsını tazammun etmez. Bu sözün ma'nâsı eşyâ-yı hâriciyyede tahakkuk eden vücûd bir nokta-i nazara göre vücûd-ı diğer bir nokta-i nazara göre adem demektir. Ehl-i vahdetin şu fikirleri âtîdeki misal ile bir dereceye kadar anlaşılabilir.

Mesela hükemâ ecsâmda tahakkuk eden a'râzın sırf bizdeki ihsâsâta nazaran tahakkukuna kāil olarak onları enfüs-i ahvâl cümlesinden addediyorlar. Onların şu fikrine göre a'râz min vechin mevcûd min vechin ma'dûm demek olur. Yani idrâkimize karşı teayyün eden bir cevherle idrâkimizin ona tealluku neticesi olarak teayyün eden üçüncü bir mâhiyet mesela "levn" denilen araz, tahakkukunun şartlarına nazaran mevcûd, aksi sûrete göre ma'dûm demektir. Halbuki araz-ı mahsûs mevcûddur. Ona hiçbir zaman ma'dûm denilemez. Fakat arazın vücûdu mutlak değil belki şerâitinin ictimâına vâbestedir. Binâ-berîn a'râz bir nokta-i nazara göre mevcûd diğer nokta-i nazara göre ma'dûm hükmündedir. Çünkü şerâitinin ictimâından sonra tahakkuk eden bir araza asla ma'dûm denemediği gibi bunun aksi de iddiâ edilemez. Yani araz hakkında tahakkuku şerâitinin ictimâına gayr-i mütevakkıf bir mâhiyet-i müstakılledir denemez.

Bu misali serd eylemekten maksadımız ehl-i vahdetin: "Eşya zâtına nazaran ma'dûm, zât-ı ulûhiyyete nazaran mevcûddur" sözünün tavzîhinden başka bir şey değildir. Binâberîn bu misalin aynen kabûlü Cenâb-ı Hakk'ın bir cevher, âlem-i hâricînin de o cevherle kāim bir araz olduğunu kabûl demek olur ki neticesinin nereye varacağı izahdan müstağnîdir.

Hülâsa-i kelâm fikriyyûndan bazılarının i'tikādları vechile âlem-i hâricînin vücûdu öyle ceffe'l-kalem inkâr edilerek işin içinden çıkılamaz. Bu böyle olduğu gibi âlem-i hâricînin Cenâb-ı Hak'tan müstağnî olarak mevcûd ve mütehakkak olduğu da kolay kolay kabûl edilemez. Hatta müstağrak-ı bahr-ı vahdet olan Şeyh-i Ekber *Hikmet-i Ulviyye* faslında şöyle buyuruyor:

فاوجد فی هذا المختصر الشریف الذی هو الانسان الکامل جمیع الاسماء الالیة وحقائق ما خرج عنه فی العالم الکبیر المنفصل

[137] Bosnevî merhûm ibâreyi şu sûretle şerh ediyor: Allâhu teâlâ hazretleri bu muhtasar-ı şerîfdeki insân-ı kâmildir, cemî'-i esmâ-i İlâhiyeyi icâd eyledi. Ve "Âlem-i kebîr-i munfasıl"da vâki' olan şeyin ki insandan hâriçtir hakāikını icâd eyledi. Yani âlem-i kebîr-i munfasılda mecmûa olan eşyanın hakāyıkını ki ol eşya sûretle insandan hâricedir, insanda icâd etti. Zîrâ eczâ-i âlem, semâvât, arz, anâsır, maâdin, nebât ve esnâf-ı hayvân insanda suveri ve eşhâsıyla mevcûd değildir. Ve lakin bunların hakāyıkı onda mevcûddur ki hakāyık, ol suver için ervah ve nüfûs-ı nâtıka gibidirler. İnsân-ı kâmil sûretiyle âlem-i kebîrin neticesi ve zübdesi olduğu i'tibâr üzere âlem-i kebîrin cemî'-i hakāik ve sıfâtını câmidir. Hazret-i âlihiyyette mecmûa olan cemî' esmâ-i İlâhiye ve sıfât-ı Rabbâniyye'yi ve âlem-i kebîrde cemî' hakāik ve havâssı Hak teâlâ insân-ı kâmilde cem' etti.

وجعله روحا للعالم فسخرله العلو والسفل لکمال الصورة

Ve insân-ı kâmili Allâhu teâlâ âlem için revh eyledi. Nefs-i nâtıkayı sûret-i insâniyye için revh ettiği gibi ona ulvî ve süflîyi teshîr eyledi. Sûret-i câmiasının kemâlinden ötürü. Zîrâ insân-ı kâmilin sûreti sûret-i İlâhiyyeyi ve sûret-i âlemi câmi'dir. Sûretin kemâlinden ve cem'iyetinden ötürü semâvât ve arz ve ervâh-ı ulviyyeyi ve eşhâs-ı süfliyyeyi ve âlem-i ervâhı ve âlem-i şehâdeti ve esmâ-i İlâhiyye-i vücûbiyye-i ulviyyeyi ve mezâhir-i kevniyye-i imkâniyye-i süfliyyeyi ona teshîr eyledi."

Şu ibâreden anlaşılıyor ki hazret-i şeyh hakīkat-i insâniyyeden hâriç bir âlemin vücûduna o âleme âid hakāikın hakīkat-i insâniyyede indimâcına kāil oluyor.

Ferid

TÂRÎH

HAK VE HAKĪKAT

Târîh-i İslâmiyyet'e Dair Doktor Dozy'nin Eser-i Garazkârına Karşı Reddiye

–7–

Vahy-i Rabbânî'nin Merâtib-i Adîdesi Vardır.

Dördüncü Mertebe – Kuvvet ve ihtizâzda (صلصلة الجرس)'e, bir nevi' çan sadâsına şebîh bir sadâ-yı mehîb-i

semâî sûretiyle vâki' olan vahiydir. Aksâm-ı vahiy içinde eşedd ü es'ab olan bu kısımdır. Zîrâ nebî olan zat bunun te'sîr ve ilcâsıyla tabîat-ı beşeriyyeden mertebe-i melekiyyete urûc eder ve inkıtâ'-ı sadâ akîbinde hitâm-ı İlâhî'yi kemâ yenbagī fehm ü hıfz eylerdi. Bu kısma âid izâhât-ı mümkine cild-i evvel evâhirinde i'tâ olunmuştur.

(Çan sadâsının şer'an mezmûmiyeti ihtivâ ettiği tanîn i'tibârıyla olup bu ise buradaki vech-i şibihden hâriç bırakılıyor. Yalnız kuvvet ve ihtizâzda teşbîh maksûddur deniliyor. Çünkü ilm-i beyânda takarrur ettiği üzere mübeşşeh her vechile müşebbehün-bihe mümâsil olmak şart değildir.)

Bu sûretle vahy-i İlâhî vukūu hengâmında –rivâyet-i mevsûka göre– nezd-i Risâlet-penâhîde hazır bulunan ashâb-ı kirâm (دوی النحل) arı vızıltısına şebîh bir nevi' sadâ hissederlermiş. Lakin bu hâl sadâ-yı vâkiin bizzat mazhar-ı hitâb olan Resûl-i Ekrem hakkında daha şedîd ve mehîb olmasına münâfî değildir. Bazı erbâb-ı tedkīk diyorlar ki: Cenâb-ı Risâlet-meâb'a –mesâil-i avîsadan olup efrâd-ı ümmete keşf ve izahı kābil olmayan– keyfiyet-i vahiyden suâl vukū' bulunca işitildiği esnâda kendisinden bir ma'nâ tefehhümü mümkün olmayan işbu sadâ-yı mütedârik (tetâbu') ile temsîl buyurmaya mecbûr olmuşlardır. Bu ifâde ile vahyin sıfat-ı celâl ve übbehet-i kibriyâya iktirân hâlinde vürûd ederek mehâbet-i hitâb-ı Sübhânî'nin mecâmi'-i kalb-i şerîflerini ihâta ve işgāl etmekte ve o esnâda âlem-i şühûddan âlem-i gayba ittisâl ile vâlih ü hayrân kalmakta olmalarını ve müteâkiben bir sûret-i hârikada kalb-i mübâreklerine intikāş eden kelâm-ı şerîfi telakkī buyurmakta bulunmalarını tefhîm ve tebyîn buyurmuşlardır.

Beşinci Mertebe – Cenâb-ı Cibrîl'i altı yüz kanadı hâvî* olan hey'et-i asliyyeleri üzerine görerek mazhar-ı vahy-i Rabbânî olmaktır. Bu keyfiyetle vahiy telakkīsi yalnız iki defa vâki' olmuştur. Onların biri yeryüzünde Cibrîl'in ufk-ı a'lâyı seddettiği, diğeri de Leyle-i Mi'râc'da Sidretü'l-müntehâ'ya vusûl buldukları hengâmda vukū' bulduğu Suretü'n-Necm evâilinde musarrahtır.

(فَاسْتَوٰى. وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى. ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى. فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى. فَاَوْحٰى اِلٰى عَبْدِه مَا اَوْحٰى)[1]

(وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى. عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى)[2]

âyât-ı celîlesi bir tefsîr-i mevsûka göre bu mertebenin beyânını hâvîdir.

Manastırlı İsmail Hakkı

* İmâm Süheylî (ra) bu kanadları kuş kanadları gibi değil, belki birer sıfat-ı melekiyye ve kuvve-i rûhâniyye olmak üzere telakkī ve tefsîr etmiştir. Ekser ulemâ ise "ecniha" ta'bîr-i şerîfini melâikenin hilkatleriyle mütenâsib cevârih-i mahsûsadan i'tikād ederek te'vîl-i ma'rûzu istib'âd ediyorlar. Vallâhu a'lem.

[1] Necm, 53/6-10.

[2] Necm, 53/13-14.

[138]

KILIÇ DİNİ

İkinci Bâb

Mûsâ (as)'ın Tevellüdünden İrtihâline Kadar Mûsevîlik

Mûsevîliğin ne olduğunu tedkīke mübâşeret ettiğimiz esnâda Yahudilerin şârii olan zât-ı mükerremin yani Hazret-i Mûsâ'nın târîh-i hayâtına bir nazar-ı mücmel atmak lazımdır.

Hazret-i Mûsâ'nın târîh-i hayâtı ile teblîgāt ve ta'lîmâtı kendisine atf olunan *Tevrat*'ın beş suhufunda mündemic olup *Talmûd* ile (Yosefus) Oosephus'un âsârında az çok izah ve tefsîr olunmuştur. Bu vesâika nazaran: –

Mısır hükümdarı Firavun müşâviri ve muahharan katl edilen** Baur oğlu Belam'ın tavsiyesi üzerine Benî İsrâîl'in erkek çocuklarının doğunca katledilmesini emr etmişti, Levi kabilesine mensûb bir kadın bir erkek çocuk doğurdu, Firavun'un me'mûrlarından üç ay sakladı. Artık saklamaya muktedir olamayınca onun için bir saz sandalcık yaptı; çamur ve zift ile sıvayıp çocuğu sazlara sararak nehrin kenarından suya bıraktı ve çocuğun hemşîresi ona ne olacağını anlamak için uzakta durdu.*** Gün sıcak ve sıkıntılı idi; hava da ağırdı. Bir çok ahâli bayıltıcı sıcaktan kaçıp serinlemek üzere Nil'in serin sularına gelmişlerdi. Firavun'un kerîmesi olan Basya da bu maksadla câriyeleriyle beraber geldi; suya girince sepeti görüp çocuğa acıyarak ölümden kurtardı. Ben onu sudan çıkardım diyerek "Mûsâ" tesmiye etti. Mûsâ Firavun'un kızı Basya'ya öz oğlu gibi ve kralın sarayına hakīkaten mensûb bir çocuk gibi oldu.****

Mûsâ (as) hükümdarın sarayında güzel bir delikanlı olarak büyüdü. Şâhâne giyinir, ahâlinin hürmetine mazhar olur, her husûsda hükümdâr silsilesinden görünürdü."***** Ve "İşte bu günlerde, Mûsâ büyüdüğü vakit****** çıkıp kardeşlerinin yanına gitti ve çektikleri yüke baktı ve Mısrîlerden birinin kendi kardeşlerinden olan bir İbrânî'yi dövdüğünü gördü. O tarafa baktı, bu tarafa baktı; kimsenin olmadığını görünce Mısrî'yi katl edip kumların içine sakladı. İkinci gün dışarı çıktığında; İbrânî'nin diğerleriyle mücâdele ettiğini gördü ve ona sordu: Sana ne haksızlık yaptı ki arkadaşını dövüyorsun? O cevap verdi ki: Seni bizim üstümüze âmir ve hâkim kim nasb etti? Beni de Mısırlı'yı öldürdüğün gibi öldürmek mi istiyorsun? Mûsâ korktu ve şübhesiz bu iş meydana çıktı, deyip Mısır'dan firar etti."*******

** "Beur oğlu Bilem'i kılıç ile öldürdüler."

*** "Sifr-i Hurûc" *Tevrat*'ın Beni İsrâîl'in Mısır'dan hurûcunu hâvî olan ikinci cüz ve sifri.

**** Pulano'nun *Talmûd'dan Müntehabât*, sahîfe 126.

***** Pulano'nun *Talmûd*'u sahife 128.

****** İhbârât-ı Talmûdiyyeye nazaran Mûsâ (as) o zaman sekiz yaşında idi.

******* *Tevrat,* Sifr-i Hurûc.

Talmûd Mûsâ (as)'nın hicretinden sonraki sergüzeştini ve Habeşistan ve Nube tarafından hükümdarlığını nakl eder. "Mûsâ (as) nazar-ı İlâhîde makbûl oldu, askerlerini sadâsı ve harekâtı ile teşcî' etti. Kalelere ordularla borular çalarak ve azîm şevkler ile hücum etti. Şehir onun eline teslim olundu. Düşmanlarından bin yüz kişi muhârebede katl olundu.* "Mûsâ (as) sonradan hükümdarlığı terk edip Medyen'de koyun gütmüş ve müteâkiben fermân-ı İlâhî ile bu memleketteki Benî İsrâîl'i esâretten halâs için Mısır'da avdet eylemiştir.** Zevcesiyle Mısır'a giderken yolda Mûsâ (as) oğlunu sünnet etmek istemiş, bunun üzerine zevcesi "Tahkīk sen benim için kanlı bir zevcsin!" demişti.***

Mûsâ (as) Mısır'a girmiş ve makām-ı hükûmette bulunan Firavun ile mülâkāt edip Benî İsrâîl'in esaretten âzâd edilmesini taleb eylemiştir. Bu teklîf reddolunmakla Mısır ahâlisi bir çok belâyâ ve mesâibe dûçâr oldu. "Hârûn'un eliyle Allah Mısır'ın sularını kana tahvîl etti. Akar derelerden su çekenler kaplarına baktılar ki: İçindeki suları al kan olmuş. İçmek ve harâretlerini teskîn eylemek isteyenler ağızlarını ancak kan ile doldurdular. Ekmek yapmak için su kullananlar hamurlarında kan karışmış buldular."**** Bir çok belâyâ daha zuhûr edip en nihayet ölüm musîbeti meydana geldi. "Nihayet nısfu'l-leylde Cenâb-ı Hak tahtında oturan Firavun'dan zindandaki esire kadar Mısır ülkesindeki ahâlinin ilk çocuklarını ve bütün ilk doğan hayvanâtı öldürdü. Firavun ve huddâmı geceleyin uyandılar; ve ahâlinin hepsi de kalktı. Mısır'da bir feryâd-ı azîm vardı; çünkü içinde ölü olmayan bir ev kalmamıştı."*****

Basye, Firavun'un kızı Mûsâ ile Hârûn'u aramaya çıktı. Onları meskenlerinde Cenâb-ı Hakk'a tegannî-i şükür ve mahmidette buldu. Mûsâ'ya dedi ki: Bak, seni kucağımda besledim; tâ çocukluğundan beri kalbimden sevdim. Sen benim bu i'tinâ ve şefkatime nasıl mükâfât ettin! Bana, benim milletime, babamın hanesine felâket ve mesâib getirdin!

Mûsâ cevap verdi: "Onlar Allah'ın sesini duymak istemiyorlar; bunun için bu mücâzâta mübtelâ oldular."******

Saint Paul Kilisesi Serrâhibi Milman nâm zat *Mûsevîlerin Târîhi* nâm eserinde bu hâdiseden bahsederken der ki: Bu gecenin dehşet ve vahşetini iyice tasavvur etmek için asıl Mısır ahâlisinin ölüleri arkasından ettikleri figānlarla tanıldığını söylemeliyiz. Bir takım kadınlar perîşân saçlarla feryad ederek öteye beriye koşuyorlar, bir çok insanlar cenaze çıkan hanelerin etrafında toplanarak gürültü ediyorlardı; ve artık içinden cenaze çıkmayan bir hane bile kalmamıştı. Rivâyât-ı İbrâniyye ise ma'bedlerin sarsıldığını, putların mevki'lerinden yuvarlandıklarını ve ilk doğmuş olarak muhâfaza edilen mukaddes hayvanâtın harâbî-i umûmîde helâk olduklarını da te'mîn ederek bu felâketin mehâbet ve dehşetini büsbütün tezyîd etmektedir."

Bu son belâyâ nihayet Mısır hükümdârını Hazret-i Mûsâ ile Benî İsrâîl'in Mısır'dan çıkması için lazım gelen müsâadeyi i'tâya sevk eylemiştir.

Şurası da unutulmamalıdır ki: Mûsevîlerin hamursuzun birinci gününe tesâdüf eden kurban bayramları işte bu hâdisenin yâd ve tezkîri için mevzû' olup bu resm-i dînînin safahâtından biri de kuzu öldürüldükten sonra kanı bir kap dahiline akıtılacak ve sonra "bir demet roka otu Hojesop alıp kaptaki kanın içine daldıracaksın!"*******

Lakin Firavun sonradan Benî İsrâîl'e müsâade ettiğine pişman olarak onları tekrar esâret altına getirmek üzere büyük bir ordu ile ta'kībe başladı. Bahr-i Ahmer'in suları Benî İsrâîl'in geçmesi için iki tarafa açıldılar.

Firavun ile ordusu bunların arkasından bütün harp arabaları, süvarileri ile beraber denizin ortasına kadar yürüdü. "Mûsâ (as) ellerini denizin üzerine uzattı; ve sabah açılırken deniz kuvvetini iktisâb etti; Mısrîler ona karşı kaçtılar; ve Allah Mısrîleri denizin ortasına attı. Sular geri çekildi. Muhârebe arabalarını, süvarileri ve Firavun'un bütün maiyetini kapattı. Bir kişi bile kalmadı." "Benî İsrâîl deniz kıyısından Mısrîlerin helâk olduğunu seyrettiler."********

–mâba'di var–

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

* * *

[139] AFGANİSTAN

……..

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Yedi gün geçtiği hâlde Şâh Gel avdet etmedi. Ahâli:

– Siz beş gün demiştiniz. Yedi gün mürûr etti. Hâlâ reisimiz gelmedi. Mutlaka onu esir ettiler, diye şikâyete başladılar.

– Kābil değil, yapamazlar. Gideyim, bakayım, diyerek hazırlanmaya kalkdımsa da:

– Reisimiz gelinceye kadar bizim esirimizsiniz. Cevabını verdiler. Maiyetimde bulunan iki yüz kişiyi topladım. Ahâli toplanıp yalın kılıç hücuma niyet etti. Bizimkilerin nısfına tüfenk atmaları ve nısfına da kılıçla müdâfaada bulunmaları için emir verdim.

Bunu gören ahâli kaçıp saklandı. Ben de onların develerinden iki yüz tanesini tutup eşyamı yüklettikten sonra Şâh Gel'in gittiği tarafa yollandım.

Özür dileyerek arkamdan koştular ve beraber Sistan'a kadar geldiler. Orada develerini iâde edip kaleye girdim ve amcamdan Şâh Gel hakkında izahât taleb ettim. Amcam:

– Sistânîlerin iki sergerdesi var. Biri Serdar Şerîf Hân ki Sistan süvarilerinin kumandanıdır. Diğeri Emîr Alem Hân süvarilerinin kumandanı Yusuf Hân'ın oğludur ki Şâh Gel'i esir eden de budur. Kendisine çok söyledim. Fakat sözümü dinlemedi, dedi. Derhâl onun nezdine gittim. Attan inmeyerek elimi uzattım ve:

---

* Pulano'nun *Talmûd'dan Müntehabât*, sahîfe 130.
** *Tevrat*. Sifr-i Hurûc
*** *Tevrat*. Sifr-i Hurûc.
**** *Talmûd.*
***** *Tevrat*. Sifr-i Hurûc.
****** Pulano'nun *Talmûd'dan Müntehabât*, sahîfe 137.
******* *Tevrat*. Sifr-i Hurûc.
******** *Tevrat*. Sifr-i Hurûc.

– Şâh Gel neredesin diye sordum. Çadırdan mevkūf bulunduğunu anlayınca yanıma çağırdım ve bunu niçin esir ettiniz? dedim.

– Emîr Alem Hân'a götürmek istiyorum, cevabını verdi.

– Onu size ben göndermiştim, kendim de onun yerine kalmıştım. Şâh Gel, sizin tebaanız değildir ki emîrinizin yanına götüreceksiniz. Hitâb ve itâbından sonra Şâh Gel'i ve hizmetçisini süvarilerimden on kişiye terfîkan memleketine yolladım.

Üç gün tevakkuftan sonra Sistânlılar ile Sistan'a azîmet ettik. İkinci günü Hilmend nehrinin kenarına geldik. Yusuf Hân Hezara oğlu zâdenin süvarilerindendir. Bazıları Şâh Gel'in tâifesini vurmak istemişler, kalelerdeki ahâli de toplanıp bunlarla cenge hazırlanmışlardı.

Hezara süvarilerinin sergerdesine maiyetinin men'i hakkında haber gönderdim. Kaleler ahâlisini de teskîn için toplandıkları kaleye doğru yürüdüm. Kapalı bulunan kapıdan giremeyince adamlarımdan birini yolladım. Bunun üzerine rüesâdan birkaçı kaleden çıkıp nezdime geldiler. Kendilerini:

– Afgan olmanız i'tibârıyla sizi birader mertebesinde tutarım, diyerek teskîn ve tatmîn ettim. Ba'dehu oradan hareket ederek iki gün ve iki gece bunların kaleleri arasından geçtik. Her kalede bize zâd ü zahîre verdikleri hâlde Sistânlılara vermiyorlardı. Biz de nevâlemizi Sistânlılar ile taksîme mecbûr oluyorduk. Necar'a gelince oralı olan süvariler çekildiler. Kalanlar da Emîr Alem Hân'ı istikbâlimize getirmek üzere gittiler. Serdar Şerîf Hân Şerîfâbâd nâmındaki kalesinde iki gün bizi misafir etti. Üçüncü günü Emîr Alem Hân Nasırâbâd Sistan'ın kalesine gittik. Müşârun-ileyh istikbâlimize çıkıp ihtirâmâtta bulundu. Amcamla beni kaleye götürüp ikrâm ve it'âm ettikten sonra hâric-i kalede yeni çadırlar kurdurdu ve maiyetimize bir mihmandâr ta'yîn etti. On iki gün emîrin misafiri olduk. Sistân Gölü'ne mütevecchen hareket edeceğimiz sırada emîr-i müşârun-ileyh, gerek çadırların, gerek bizim için hazırlanan sâir eşyanın birlikte götürülmesini ricâ eyledi. Ba'de't-teşekkür kabul etmeyecek olduksa da ısrâr ve ibrâmı üzerine iki üç küçük çadır aldık. Ayrıca bin toman nakit de verdi. Paraları amcama verip:

– Şimdiye kadar sizin masrafınızı te'diye ediyordum. Bunları alın, artık benden de bir şey istemeyin, dedim. Kendi yanımda Abdurrahim Hân'ın hazinedârı tarafından getirilen paradan henüz iki yüz eşrefî vardı.

Civarındaki ahâlinin Hamun dediği Sistân Gölü'nden geçip Pendan'a vâsıl ve Rane yolundan Deşt-i Lût'a dahil olarak Birçend'e geldik.

Birçend[‘de] Emîr Alem Hân'ın iki oğlu bizi misafir ettiler, valideleri de büyük bir ziyafet çekti.

1824 senesi Muharremi ibtidâsında Birçend'e gelmiştik. On ikisinde İmâm Ali Rıza radiyallâhu anh hazretlerinin meşhed-i mukaddesine doğru yola çıkıp Sarayan şehrine vâsıl olduk. Oranın suyu, hem acı, hem tuzlu olduğundan ahâlisi yağmur suyuyla dolmak üzere havuzlar yapmışlar, iki tane de kuyu kazmışlardı. Bu kuyuların suyu ile yemek pişebilirse de kābil-i şürb bir hâlde değil idiler.

Buraya geldiğimiz gibi amcam sıtmaya tutuldu ve hastalığı bir ay kadar uzadı. Bu müddet zarfında ikāmete ve nakd-i mevcûdumuzu sarfa mecbûr olduğumuzdan parasız kaldık.

Amcam devr-i nekāhete girince kendisi için bir tahterevân tedâriki fikrinde bulundum. Oralarda ağaç pek nâdir olduğu için emelimin mümkün olamayacağını söyledi. Ora mescidinin müştemilâtından dört direk kestim, i'tirâza kalkışanlara da:

–mâba'di var– Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

[140] HUTBE VE MEVÂİZ

Hutbe
– 24 –

الحمدلله الذى دلت بدائع صنعته وعجائب مملكته على انفراده بالايجاد والانشاء. وذلت لعظمته هيبته وقهر سطوته رقاب العظماء. وكلت عن حقيقة معرفته وكمال صمدانيته افهام العقلاء. الاول بالقدم قبل ابتداء جميع الاشياء. الآخر بالعز والملك والبقاء فسبحانه من اله اوضح ادلة وجوده وخص المحققين بكشف الغطاء واكمل لهم المنة بما اولاهم من كريم العطاء. فتح باب جوده للقاصدين واوفق العاملين لخدمته ووعدهم بجزيل الجزاء. احمده على ما اولانا من الفضل والآلاء. واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له شهادة ادخرها عنده ليوم اللقاء. واشهد ان محمدا عبده ورسول خاتم الرسل والانبياء. صلى الله عليه وعلى آله واصحابه اهل الصدق والوفاء «اما بعد فيا بن ادم» من سواك لايدوب وقد رأى ما اليه هذا الدين الحنيفى وصل. من سواك لايموت وقد تقدمت الامم وانت لم تزل تارة فى شهوة واخرى فى كسل. من سواك لايبرأ من الحياة وقد برئت نفسك منك وعنك شاع الزلل. من سواك لايحرم على عينيه المنام وقد حرم من الهدى والكمال. انت من اهل الوجود معدود وكأنك معدوم غير معدود. انت لا فى الدنيا لك سعى مشكور ولا فى الدين لك عمل محمود. انت تهتم بحظوظ نفسك وتقصر فى حقوق ربك المعبود. انت فى طريق هواك معتدل وفى طريق مولاك على غير اعتدال. انت تقابل اخاك بوجه بشوش لكن اللسان مبرد والقلب اسود. انت تكره الوشاية والى العدو بالوشاية فى اخيك تتودد. انت اذا اغتنى الاجنبى مدحت واذا اغتنى المسلم كان لك قلب من الحسد يتوقد. انت لو نصحت نفسك لأغنتك عن القيل والقال. انت فى داخل البيت تسيئ الى اهله وفى خارجه تتظاهر بالمحاسن وتتلطف. انت للفقير تحتقر واذا هفا تحتد. وللغنى تعتبر واذا غضب تتعطف. انت على المسلم تتهور ومن الغريب اذا حملق غينيه تتخوف. انت تتجسس اخبار الناس واخبارك معلومة للملك المتعال. اذا كنت فى سكرة فأفق واجعل قلبك مع سائر القلوب فى اتفاق واتحاد. وان كنت فى غفلة فتنبه ولا يكن لك على غير نفسك وربك اعتماد. تب الى الله فقد مضى زمن الفساد وجاء وقت الرشاد. ونج قلبك واتق ربك فوقت العصيان قد طال = روى الامام احمد عن معاذ بن جبل انه سأل النبى صلى الله عليه وسلم عن افضل الايمان (فقال ان تحب لله وتبغض لله وتعمل لسانك فى ذكرالله) قال ماذا يا رسول الله (فقال وان تحب للناس ماتحب لنفسك وتكره لهم ماتكره لنفسك) صدق رسول الله.

Ali Şeyhü'l-Arab

MEV'İZA

Abdürreşid İbrahim Efendi hazretleri tarafından Ayasofya Câmi'-i şerîf'inde

اَعوُذُ باللهِ مِن الشَّيْطَانِ الرَّجِيم بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحيمِ.

(وَجَاهَدُوا فى سَبيلِ اللهِ)[1] صدق الله العظيم.

Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd mü'minlere cihâd ile emrediyor. Cihâd ki bizim diyânet-i İslâmiyye'de ibâdâtın en efdalidir. Sallallâhu aleyhi ve sellem hazretleri buyurmuşlar ki: (اَفْضَلُ الجِهَاد، العِبادَاتِ) İbâdâtın efdali cihâddır. Cihâd ulemâ-yı İslâmiyye indinde iki kısımdır: Farz-ı ayn, farz-ı kifâye. Farz-ı ayn olan cihâd, cumhûr-ı ulemâ nazarında memâlik-i İslâmiyyeden birine a'dâ tecâvüz ederse o zaman cihâd farz olur. Bugün bizim memleketimize küffâr tecâvüz etmiştir; cumhûr-ı fukahânın kavline binâen cihâd bugün mü'minlere farz-ı ayndır. Fakat bu ferâizin hudûdu, (اَلْاَقْرَبُ فالاَقْرَب) kâide-i tabîasına binâen, tahdîd edilmiştir. Farz-ı ayn olmakla bütün dünyâdaki müslümanların meydân-ı cihâdda isbât-ı vücûd etmeleri lazım gelmez; belki mes'eleye alâkası ve mıntıkaya kurbiyeti olan kimselere farz-ı ayndır. Onların mevcûdu kifâyet etmezse lüzumu mikdarında baîd olanlara da farz-ı ayn olur.

Bugün bizim memleketimize düşman tecâvüz etmiştir. Bilhassa bu memleket, düşmanın tama' ettiği bu kıt'a, bizim bir vilayetimizdir. Buraya düşmanın taslîti üzerine umûm ehl-i İslâm'ın zimmetine müdâfaa vazîfesi terettüb eder; şerîat bütün dünyâdaki müslümanları bu bâbda alakadâr görüyor; ve bütün efrâd-ı ümmeti îfâ-yı vazîfeye, bezl-i hamiyyete da'vet ediyor.

Zîrâ bu muhârebe her ne kadar Trablusgarb'a münhasır gibi görünüyorsa da neticede bütün âlem-i İslâmiyyet ve insâniyyete sirâyet etmek ciheti var. Zîrâ bütün medeniyet iddiâsında bulunan bir âlemin yüz seneden beri kurmakta olduğu siyasetin iki sözle hülâsası: İslâm'a son darbeyi bütün dehşetiyle vurmak ve ne yayıp yapıp İslâmiyet'i ortadan kaldırmaktır. Bu fikri şeytan bunlara telkîn etmiş. Senelerden, asırlardan beri bu siyaset devam etmektedir. Tamam biraz kendimizi toplamaya başlayacağımız sırada bir muhârebe açarlar, cenazemizi kaldırmaya hazırlanırlar.

Bu da ihtimal, onlarca son darbe idi. Afrika'da Müslümanlığın nâmını kaldırmak fikriyle bu işe giriştiler. Düşman zannetmişti ki biz Afrika'da gâyet gâfil, gâyet zaîf, son derece tedbîrsiz, tedâriksiz bir hâlde bulunuyoruz. Bunun için yalnız bir nümâyişle orasını zapt edecek, bir tenezzüh-i askerî ile Afrika'da Müslümanlığın kapısını kapayacak. Sonra kâğıd üzerindeki taksîmâtlara tevessül olunacaktı.

[141] Fakat Cenâb-ı Kādir-i Mutlak adâlet-i Sübhâniyyesi'ni gösterdi, Kur'ân-ı azamet-şânındaki va'd-i Rabbânîsi'ni îfâ buyurdu. Küffârın planlarını perîşân, desîselerini alt üst etti. Fakîriniz bizzat bu muhârebeye iştirâk ettim, Trablusgarb'ın Bingazi mıntıkasına, Derne cihetlerine gittim, oradaki mücâhidîn-i kirâmın ahvâl-i hâzırasına dair oldukça kesb-i ıttılâ' eyledim. Her ne kadar orada tedârikât-ı harbiyye nâmına bizim bir şeyimiz yok ise de, mü'minlerin kalbi gâyet kavîdir, cihâd son derece bizim matlûbumuza muvâfık cereyân ediyor, cemâat-i müslimîne, oradaki müşâhedâtımı Cenâb-ı Hakk'ın bu ni'met-i uzmâsını tebşîr etmeyi bir vazîfe addederim. (Sağ olun.)

Ma'lûmdur ki bu mes'ele bütün âlem-i İslâm'a âiddir. Hindistan ve Cava'da bile müslümanların hissiyât-ı ma'neviyyelerine dokundu. Cümlesi bu tecâvüzün müslümanlar için ağır bir darbe olduğunu hissetti. Cümlesi (وَجَاهَدُوا فى سَبيلِ اللهِ)[2] emrine imtisâlen kîse-i hamiyyetlerini açarak meydân-ı cihâddaki Müslüman kardeşlerin imdadına yetişmeye, velev mâlen olsun, şitâb ettiler: Yalnız Mısır'daki ihvânımızın muâvenetleri benim Mısır'dan mufârakatime kadar seksen altı bin liraya bâliğ olmuştu. Erzâk, eşya ve sâir bütün ihtiyâcâtı mücâhidlere yetiştirdiler, hükûmetimiz de kendi hesabına levâzım-ı harbiyyeyi oradaki ihvâna yetiştirdi. Bu sûretle oradaki mücâhidler kemâl-i ciddiyyetle, kemâl-i hamiyetle memleketi, vatanı himâye ve müdâfaa etmeye; farz olan cihâdı edâya, Allah'ın emrini yerine getirmeye uğraşıyorlar. Her ne kadar düşmanın kuvve-i maddiyyesi, bizim kuvve-i maddiyyemize nisbetle, pek büyük ise de, yani onlara nisbetle bizim edevât-ı harbiyyemiz orada hiç yok gibi ise de, ibtidâ-yı muhârebeden bugüne kadar muzafferiyet dâimâ mücâhidîn-i İslâmiyye tarafındadır. Mağlûbiyet de düşmanlar, küffâr tarafındadır.

Bu da Allah'ın va'd-i Sübhânîsi'dir.[3] (اِنَّ اللهَ لَا يُخْلِفُ الْميعَادَ) Allah va'dinde hulf etmez.[4] (وَلَيَنْصُرَنَّ اللهُ مَنْ يَنْصُرُهُ) Elbette Allah nusret edecektir, o kimselere ki onlar Allah'a nusret ederler. Yani i'lâ-yı kelimetullâh için muhârebe edenlere, Allah yolunda cihâda gidenlere Allah yardım eder. Bir taraftan gönüllü giden hamiyetli zabitlerimiz, şecî' askerlerimiz, diğer tarafdan ahâlî-i kirâm dinin, vatanın müdâfaasına şitâb etmişler, gece gündüz Allah yolunda fedâ-yı cân ederler. Allah da her vakit bunları gālib ve muzaffer kılmaktadır. Ben kendi müşâhedâtımdan ma'lûmât vereceğim ki zerre kadar mübâlağa, yalan ihtimâli yoktur.

(Hazret, burada müdhiş bir muhârebeyi tasvîr etti) İşte bu, sırf Cenâb-ı Hakk'ın müslümanlara olan inâyetidir. Allah Sübhânehû ve teâlâ hazretleri onların ne fıtratta olduklarını bilir. Onun için bundan bin üç yüz sene evvel[5] (لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَميعًا اِلَّا فى قُرًى مُحَصَّنَةٍ اَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ بَاْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَديدٌ تَحْسَبُهُمْ جَميعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتّٰى) buyurmuştur. Bu âyet-i kerîmede tasvîr olunduğu vechile hakîkaten duvarlar arkasından, istihkâmlar içinde muhârebe eden korkak bir düşmana hücûm için o kadar çok adama ihtiyac yok. Düşmanın o azîm kuvvetine karşı müslümanlar yirmide, otuzda bir nisbetinde kuvvetle giderler, yine düşmanı makhûr ve perîşân ederler.

[1] Bakara, 2/218.

[2] Bakara, 2/218.

[3] Âl-i İmrân, 3/9; Ra'd, 13/31.

[4] Hac, 22/40.

[5] Haşr, 59/14.

Bu hârikulâde bir hâldir. İnsan buna kuvve-i beşer diyemez. Bu Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd'un vaad buyurduğu nusret-i İlâhiyye'dir. Bunu ne fen kabûl eder, ne akıl.

–mâba'di var–

SİYÂSİYÂT

Muhârebenin Yeni Devresi

Çanakkale bombardımanı Trablusgarb muhârebesinin yeni bir devreye girmekte olduğuna bir sebeb ve delîl-i kâfî gibi addedilebilir.

Ma'lûm olduğu vechile İtalya Trablusgarb muhârebesine giriştiği zaman hükûmât-ı sâireye muhârebenin yalnız Trablus ve civarıyla tahdîd edileceğine, kat'iyyen tevsî'-i dâire etmeyeceğine dair te'mînât vermişti. Gerçi muhârebenin ibtidâlarında bile İtalya donanmasının Preveze'ye ve diğer sevâhil-i Osmâniyye'ye tecâvüzü şu te'mînâta taban tabana zıd olarak İtalya hükûmetinin ahd ü mîsâklarına kat'iyyen emniyet edilemeyeceğine bir delîl-i kâfî teşkîl ediyordu; lakin hükûmet-i mezkûre şu harekât-ı ahd-şikenânesi "sû'-i tefhîm", "donanma kumandanlarının hatası" sûretinde te'vîl ile Avrupa hükûmetlerini yeniden tatmîn etti. Fakat muhârebe uzadıkça, İtalya'nın Afrika'da giriftâr olduğu müşkilât taaddüd ettikçe İtalya hükûmetinin Trablusgarb'da acz ü zaafı gerek İtalya'da, gerek başka yerlerde tezâhür ediyordu. İtalya'nın muhârebeyi başa çıkaramayacağına, bilahare hâsir ve nâdim bir ric'at-ı fâhişeye dûçâr olacağına dair herkeste bir kanâat-ı kat'iyye hâsıl oluyordu. Bu ise İtalya için hâriçte azîm bir âr ve hicâba, dahilde ise efkâr-ı umûmiyyenin son derece teheyyücüne sebeb oluyordu.

Yedi aydan beri temâdî eden Trablusgarb muhârebesi İtalya'nın şeref ve haysiyet-i beyne'd-düveliyyesini tamamıyla mahvetti. İtalya Devleti'nin asla kıymet-i askeriyyesi olmadığı, düvel-i muazzama sırasında bulunması bir sû'-i tefehhüm neticesi olduğu tamamıyla âşikâr oldu; dâhilen ahâli kendilerinin son derece fâhiş bir sûrette hükûmet tarafından aldatılmış olduğunu anlamaya başladı, Trablusgarb seferi, hükûmetinin te'mînâtına rağmen, bir askerî eğlence yerine, müdhiş bir felâket hazırlayacağı nümâyân oldu; İtalya efkâr-ı umûmiyyesinde bundan dolayı hükûmet ve hânedân aleyhine müdhiş bir adem-i hoşnûdî tezâhür etti. İşte bu hoşnudsuzluğu def' etmek için İtalya hükûmeti mecnûnâne ve serseriyâne bir sûrette bir takım blöflere, **[142]** şarlatanlıklara koyuldu, âlâyiş ve nümâyişler içinde Trablusgarb'ın İtalya'ya ilhâkını i'lân etti ve şu i'lâna âid emirnâme-i kralîyi meclis-i meb'ûsâna kabûl ettirdi. Şu şu'bede-bâzlıkla İtalya hükûmeti İtalya efkâr-ı umûmiyyesini bir müddet için tatmîn ettiyse de kendisini düşmüş olduğu çâh-ı zillete daha ziyâde soktu. Zîrâ bir gün gelip de İtalyanlar bütün hakîkati, bütün üryanlığı ve dehşeti ile beraber göreceklerinde ve hükûmet tarafından aldatılmış olduklarını anlayacaklarında şübhe edilemezdi. Halbuki İtalya hükûmeti şu nümâyiş ve âlâyişleri ile arkasındaki bütün hatt-ı hareketleri kesmiş ve kendisini hakîkaten çıkmaz bir sokak içine sokmuş görecekti.

Fil-hakîka da böyle oldu. İtalyanlar emr-i ilhâkı alkışladılar, nümâyişler icra ettiler iseler de, matbûât-ı ecnebiyye vâsıtası ile olsun İtalya'nın Trablusgarb'da her gün yeni bir mağlûbiyete dûçâr olduğunu, İtalya hükûmetinin Trablus'da yüz elli bin kişilik bir kuvvet bulundurmaya mecbûr kaldığını, maamâfîh İtalyanların ilk elde ettikleri yerden bir hatve bile ileri atamadıklarını öğreniyorlardı. Yavaş yavaş yeniden İtalya'da efkâr-ı umûmiyye hükûmetin ve hânedân-ı hükümrânînin aleyhine galeyâna başladı. Halbuki diğer taraftan İtalya hükûmetinin en ziyâde güvendiği, ümid ettiği beyne'd-düvel tavassut da bir semere, bir fâide vermiyordu. Osmanlıların metânet ve azmi, hak yolunda ibrâz etmekte oldukları âsâr-ı şehâmet ve fedakârî bütün tavassutları ve tavassutları etrafında çevrilmekte olan blöfleri, entrikaları, tehdîdleri akîm bırakıyordu.

Demek ki İtalya hükûmetinin vaz'iyyeti hakîkaten fecî' bir şekil ve renk almakta idi; dâhilen efkâr-ı umûmiyyenin tazyîkâtı, hâricen ise adem-i muvaffakiyet hükûmet-i mezkûreyi me'yûs ve nevmîd bir hâle sokmuştur. İşte Beyrut bombardımanı, Çanakkale hücûmu şu ye's ve nevmîdînin ilhâm etmiş olduğu son çılgınlıklardır. Beyrut bombardımanı ile İtalya Hükûmeti hükûmât-ı sâireyi müdâhaleye ve harbe nihayet vermeye da'vet etti. Fakat buna cevap olarak hükûmât-ı sâire kendi hoşnudsuzluklarını ve vaz'iyyet-i bî-tarafîden kat'iyyen ayrılmayacaklarını İtalya'ya anlattılar.

Fil-hakîka tavassut fikri hükûmât-ı sâire miyânında daha ziyâde câygîr oldu. Fakat şu fikir İtalya'nın farz ettiği şekilden tamamıyla başka başka bir renk ve şekil aldı. Hükûmât-ı sâire tavassuta ikdâm ettiler. Lakin İtalya'nın ümid ettiği gibi Türkiye üzerine tazyîk ve icbâr icrâsı ile değil, Roma Kabinesi nezdinde yaptıkları gibi Osmanlı Kabinesi'nden de akd-i sulh hakkında beslemekte olduğu efkârın istifsârıyla iktifâ ettiler. Bu ise İtalya'yı tamamıyla çıldırttı. Zîrâ İtalya Hükûmeti gerek efkâr-ı umûmiyye, gerek Osmanlı hükûmetinin akd-i sulh hakkında beslemekte oldukları hissiyâtı pek ra'nâ biliyor. Osmanlılar müzâkerât-ı sulhiyyeye girişmek için evvel be-evvel İtalyan askerinin Trablus'u tahliyesini ve ilhâk hakkında İtalya tarafından edilen i'lânın feshini taleb ediyorlar. Şu taleb kabûl edilmeyince Osmanlılar kat'iyyen sulha girişemezler.

İşte İtalya hükûmeti bunu bildiği ve hükûmât-ı muazzamaya kendi iğbirâr ve hiddetini ibrâz etmek istediği içindir ki son vesîleye mürâcaat etti ve son silahlarını kullanarak Çanakkale'ye hücûm etti.

Şu teşebbüs İtalya hükûmetinin kat'iyyen bî-nihâye ve bî-pâyân bir hamâkat, bir sefâhete giriftâr olduğunu isbât etti. Çanakkale bombardımanı İtalya hükûmetinin elinde son vesîle-i tehdîd ve taarruz idi. Bari bunu muhâfaza etseydiler, bari bombardımanın heybet-i mevhûmesini kendileri için sermâye-i tehdîd olarak saklasaydılar! Fakat şu sefiller bunu da isrâf ettiler. Sekiz yüz bin franka mal olan dört yüz

mermi atarak yalnız bir beygir itlâfından başka bir halt edemediler. İşte size İtalya'nın kıymet-i bahriyyesi! Zannederiz, şu kıymet Trablus'da tezâhür etmiş olan kıymet-i berriyyeye hemen hemen müsâvîdir. Bütün Avrupa handeler ve istihzâlar içindedir. Bütün Garb matbûâtı Osmanlıların şecâat, şehâmet, i'tidâl ve uluvv-i cenâblarını takdîr etmekle beraber İtalyanların bu kadar âciz olduklarını ve aczleri kadar da küstah ve edebsiz bulunduklarını sermâye-i takbîh ve tezmîm ittihâz ediyor!..

Maamâfîh İtalya'nın daha bir ümidi var ki o da Boğazların kapanmasıyla Avrupa ticâret ve menâfiine ârız olacak zararlar! Düşmanın hücûmuna karşı Osmanlılar bit-tabi' Çanakkale Boğazı'nı seddettiler. Bu ise bir çok hükûmâtı ve bilhassa Rusya hükûmetini mutazarrır edecektir. Binâberîn İtalya Hükûmeti hükûmât-ı sâirenin müdâhaleye mecbûr olacaklarını ve bizi de akd-i sulha icbâr edeceklerine ümîd-vârdır!

Halbuki hükûmet-i mezkûrenin ümidi de boşa çıkıyor: Rusya'dan başka diğer hükûmâtın kâffesi İtalya'nın böyle blöfler ile Osmanlıları sulha icbâr edemeyeceklerini müttehiden ikrâr ediyorlar. Yalnız Rusya mübhem ve mechûl bir vaz'iyyet almıştır. Her ne kadar Rusya Hâriciye Nâzırı Sazanof Rusya'nın muhârebe hakkında vaz'iyyet-i bî-tarafîden inhirâf edemeyeceğini ve İtalya-Rusya arasında hiçbir husûsî i'tilâf bulunmadığını resmen söylediyse de, yine müşârun-ileyhin irâd etmiş olduğu bir cümle Rusya hükûmetinin bize karşı efkârını gâyet mübhem ve meşkûk bir tarzda göstermek için kâfîdir. Müşârun-ileyh demiş ki: "Çanakkale'nin seddi tûl müddet devam ederse Rusya protesto edecektir!" demek ki Rusya bizden Çanakkale Boğazı'nın açılmasını taleb edecektir.

Böyle bir taleb teklîf-i mâ-lâ-yutâktan başka bir şey olamaz. Teklîf-i mâ-lâ-yutâk ise hiçbir vech ü sûretle kabûl edilemez. Boğaz'ı biz keyfimiz için seddetmedik ki! Onu bize seddettiren İtalya'dır. Boğaz'ın açılmasını bizden taleb edecek her hangi bir hükûmet evvelce **[143]** İtalya'nın Boğaz'a hücûm etmeyeceğine kefâlet etmelidir. Başka sûrette hareket, Osmanlı-İtalyan muhârebesinin bir muhârebe-i umûmiyye şeklini almasından başka bir netice veremez. Zîrâ Boğazlar meselesinde bizim kadar ve belki bizden ziyâde alâkadâr diğer hükûmetler de mevcûddur. Rusya'nın bil-fiil işe müdahalesi ihtimâlinde bunlar da bit-tabi' seyirci vaz'iyyeti alarak lâ-kayd kalamazlar ya! Hülâsa metânet ve sebâtımızda ber-devâm olalım. Gittikçe düşman şaşırıyor ve cereyân-ı ahvâl bizim lehimize çeviriliyor.

Ahmed Agayef

ÇİN İNKILÂBI ve KOLCA VİLÂYETİ MÜSLÜMANLARI

Yirminci asrın en büyük vekâyiinden biri Çin'de vukûa gelen inkılâb-ı azîm olduğu ma'lûmdur. Çin'de vücûd bulan bu inkılâb-ı kebîri anlamak için Çin hükûmetini teşkîl eden anâsırı bilmek lâzımdır, ki o anâsır şunlardır:

1) Mançu, 2)Karahıtay, 3) Moğol, 4) Şih 5) İslâm.

Çin hükûmetini teşkîl eden bu anâsırdan inkılâbı vücûda getiren unsur Karahıtay unsurudur. Ekseriyet-i uzmâ bu unsurda olduğu gibi her şeye kābiliyet ve isti'dâd, iktisâdî ve ictimâî, fikrî ve ilmî tefevvuk ve teâlî bu unsurun elindedir. Bu unsur ihrâz eyledikleri ekseriyet ve terakkiyât-ı medeniyyede hâiz oldukları tefevvuk gibi avâmil-i müessire ile millet-i hâkime iken bin altı yüz kırk dört sene-i miladiyyesinden beri zimâm-ı hükûmet Mançuların ellerine geçmiş olduğundan o günden beri Karahıtaylar fırsat buldukça Mançular ile çarpışmaktan ve zimâm-ı hükûmeti tekrar ellerine almak için maddî ve ma'nevî çalışmaktan biran hâlî kalmıyorlardı. İşte bugün Çin'de vücûda gelen inkılâb-ı kebîr Karahıtayların o sa'y ü faâliyet-i mütemâdiyye ve muttaritelerinin eseridir. Bu inkılâb neticesinde Mançu sülâle-i hükûmetine nihayet verilmiş ve Çin'in her tarafında cumhûriyet i'lân edilmiştir.

Fakat her yerde olduğu gibi Karahıtaylar da i'lân ettikleri bu cumhûriyetin Çin memâlik-i vesîasında tatbîkinde müşkilâta ve hükûmet tarafdârlarından tas'îbat ve mukāvemâta dûçâr olacakları şübhesiz olan avârız-ı inkılâbiyyedendir. Bu ârıza-i inkılâbiyyeyi bu kere Çin'in Çungarya kıt'asında kâin Kolca şehrinden aldığım bir mektup şu sûretle tasvîr ediyor:

"Üç yüz yirmi yedi senesi yirmi beş Kânûnievvel'i akşamı Kolca'daki Karahıtay cenerallerinden Yan Tunlin kendi cinsinden olup maiyetinde bulunan ve cumhûriyet i'lânı husûsunda kendisi ile hem-fikir olan [yüz] yirmi altı neferiyle Mançu Hükûmeti Kolca valisinin ikāmet eylediği Gura[?] şehrine gelmiş ve maiyetindeki yüz yirmi neferden bir kısmını şehrin hâricinde bırakmış, diğer kısmıyla şehre dahil olmuş, o gece sâat sekizde sur kapısını açtırarak evvelce verdiği parola üzerine surun hâricinde bırakmış olduğu neferlerini şehrin içine almış ve burada verdiği emir üzerine askerin bir kısmı valinin ikametgâhına diğer kısmı topçulara üçüncü bir kısmı sâir hükûmet tarafdârı askerî ve mülkî me'mûrların ikāmetgâhlarına hücum etmişler idi. Bu hücumdan haber alan hükûmet tarafdârı askerler mülkî ve askerî me'mûrlarıyla birlikte cumhûriyet askerlerine karşı harp açmışlardı. Bu gece muhârebesi esnâsında cumhûriyet askeri tarafından açılan top ateşinden valinin konağı ateş almış, bu harîk kargaşalığı içinde vali kaçarak gizlenmiş, hükûmet dâireleri yağma edilmiş, me'mûrînin kimisi kaçmış, kimi katledilmiş, topçu askerleri teslim olmuşlar idi. Bu gece muhârebesinde cumhûriyet askerinden on dört, hükûmet askerinden iki yüz telefât olduğu, maktûl valinin konağında kasalar derûnunda iki milyon kadar Rus kāimesi bulunduğu söylenildi. Fakat bu kasalar derûnundaki kāimelerden ateşin verdiği harâretten bir buçuk milyon mikdarı kül hâline geldiği, yarım milyon kadarının bir kısmının nısfı yanmış, diğer kısmının ateşten sararmış bulunduğu bir hâlde meydân-ı tedâvüle çıkarıldığı görüldü. Fakat bu kāimeleri Kolca'daki ve hâriçteki Rus postaları, ticârethâneleri ve bankaları almaktan imtinâ' ediyorlar. Bu imtinâ'larına sebeb olarak Rus hudûdu hâri-

cinde böyle bir hâle dûçâr olan Rus kāimelerini almak Rus hükûmetince memnû' bulunduğunu söylüyorlar. Neyse sadede gelelim.

Kânûnievvel'in yirmi altıncı günü sabahleyin vali kaçtığı gizlendiği yerden çıkarılarak kurşuna dizildi. Kâtib-i husûsîsi dahi çarşıda katledildi. Bunu gören hükûmet ve asâkiri teslim bayrağını açtılar. Bu resm-i teslim ve tesellümün icra edilmesini müteâkib cumhûriyet askerî kumandanı Ceneral Yan Tunlin cumhûriyetin i'lân olunduğunu, eski hükûmetin sukūt ettiğini, ahâlinin kendi işleriyle meşgūl ve hükûmet-i cumhûriyeye itâat etmelerinin lazım geldiğini, yerli ve ecnebi herkesin canı, malı, ırzı hükûmet-i cedîdenin damân ve tekeffülü dahilinde tecâvüzden masûn olduğunu müş'ir bir beyannâme neşr ve bu beyannâmenin aynını Kolca'daki Rus konsolosuna teblîğ etti. Rus konsolosu dahi hükûmetinden aldığı emir üzerine hükûmet-i cedîdenin beyannâmesindeki vaz'iyyeti kabûl eylediğini Yan Tunlin'e bildirdi.

Ceneral Yan Tunlin bâlâdaki vech ile ahâliye hitâben cumhûriyet beyannâmesini i'lân ve teâtîden sonra umûr-ı hükûmete vaz'-ı yed eyledi. Maktûl valinin oturduğu Gura[?] şehrinin birinci ve Kolca'yı ikinci cumhûriyet merkezi olduğunu, birinci merkeze Çince Dadudu[?], ikinci merkeze İrdudu[?] nâmları verildiğini i'lân eyledi. Birinci merkezin riyâsetine Karahıtay cinsinden Kolca ma'zûl valisi, ikinci **[144]** merkezinin riyâsetine ceneralin kendisi oturdu. Hükûmet-i cumhûriyye bu sûretle merkezleri işgāl ve hükûmeti teşkîlden sonra askerlerin tensîk ve tanzîmine başladı.

İnkılâbdan evvel Kolca'daki Çin askeri kırk bin râddesinde idi. Bu yekûn askerinin ekseriyetini hükûmet-i müstebidde cinsinden bulunan Mançular ve hükûmet tarafdârı olan Moğollar, Şihler[?] dönme müslümanlar teşkîl ederdi. Bu defaki tensîkāt ve teşkilâtta hükûmet-i sâbıka cinsinden ve tarafdârânından olan askerler kadrodan ihrâc, bunların noksanı Karahıtay'dan alınan askerler ile ikmâl edildi. Ceneral Yan Tunlin teşkilât-ı askeriyyeyi bu şekilde tertîb ve ikmâlden sonra Türkistan-ı Çinî'den üzerine geleceği her gün rivâyet olunmakta olan ve hükûmet tarafdârı bulunan askerlerin vürûduna intizâr etmekte, bunların def' ve tenkîli için hududlara asker sevk etmektedir. Cumhûriyet askerinin Kolca ve havalisinde dest-i gālibiyyete geçirdiği iklîl-i zaferi def' ve tenkîline me'mûr olduğu havalide dahi tetevvüc edeceğinde şübhe yoktur.

Çünkü Kolca'da olduğu gibi bütün havalideki yerli müslümanlar inkılâba tarafdârdırlar. Yalnız gayr-i müslim yerliler hükûmet tarafdârı iseler de hükümleri yoktur. Çünkü ekseriyet İslâmlardadır. Bu ekseriyet cumhûriyete zahîr olduğundan her yerde cumhûriyet askerinin gālib geleceği ve cumhûriyetin tefevvük ve takarrur edeceği muhakkaktır.

İslâmlar cumhûriyete karşı ittihâz ettikleri bu hizmet ve vaz'iyetlerinin unsur-ı aslî-i cumhûriyet ve erkânı tarafından nazar-ı dikkate alınacağına ve mevki'-i ictimâîlerinin unsur-ı cumhûriyet ile birlikte tereffu' ve teâlîsine hizmet ve hukūk-ı ictimâiyyelerine riâyet edileceğine dair hükûmet-i cumhûriyyeden büyük ümidler beslemektedirler. İslâmlar bu ümidlerinin hayyiz-i fi'lde tecellî etmesini hükûmet-i cumhûriyyenin kıymet, hak, hizmet-şinâslığından intizâr etmekte oldukları gibi kendileri dahi bu ümîd-i âlî-i millînin kānûn dahilinde istihsâline gayretten, sa'y ü faâliyetten geri durmuyorlar. İslâmlar bu sa'y ü faâliyette devam ve hükûmet-i cumnûriyye ile birlikte hareket, kānûna riâyet, ulûm ve fünûn ve sanayiin tahsîline gayret, ticâret ve zirâatte terakkī dâirelerinde ümîd-i millî ve ictimâîlerine nâil olacakları şübhesizdir. İşte Kolca'da cereyân eden Çin inkılâbı safahâtıyla müslümanların vaz'iyyetleri bu merkezdedir."

Şurada nihayete eren mektubun hülâsası bize Kolca'daki Çin inkılâbı Karahıtayların bu husûsdaki faâliyet-i mütemâdiyyelerinin semeresi olduğunu ve bu husûsda Karahıtay cenerali Yan Tunlin mühim bir rol oynadığını; yerli gayri müslimlerin istibdâda ve müslümanların inkılâba tarafdâr olduklarını ve inkılâbın ekseriyeti teşkîl eden İslâmların muâvenetleriyle vücûda geldiğini ve İslâmlar bu inkılâba olan muâvenetlerinin semeresini görmek için bir tarafdan hükûmet-i inkılâbiyye unsur ve erkânının kıymet ve hakşinâslığına i'timâdlarını takviye ve mevki'-i ictimâîlerini terfî' ve tarsîn ve hakk-ı ictimâîlerinin sâha-i bürûzda tecellîsini bi-hakkın te'mîn edecek ilim, ticâret, sınâat, zirâat gibi avâmil-i müessirâtın tahsîl ve ta'mîmine çalışmakta olduklarını gösterdiğini beyâna hâcet yoktur.

Bu hülâsanın Kolca İslâmlarına âid olan kısmından kalbimiz azîm bir ferah ve inbisât duyuyor. Çünkü bu hülâsada Kolca İslâmlarının sâir kıt'alarda mütemekkin münevver fikirli İslâmlar gibi artık inkılâbın ne demek olduğunu derk eyledikleri ve inkılâbdan istifâde ve mevcûdiyet-i milliyye ve hukūk-ı ictimâiyyelerini muhâfaza etmek yollarını aradıkları ve bu husûsda asrın muktezâsına ve siyasetin icabına göre hareket etmekte oldukları incilâ-sâz-ı uyûn-ı iftihârımız oluyor. Çünkü bu gibi ilmî, ictimâî, kānûnî hareketlerin şâhid-i muallâ-yı emelin âgūş-ı vehhâc-ı intizâra incizâbına vesîle-i garrâ olacağı kat'îdir. Biz dahi bu büyük İslâm mecelle-i âliye-i üsbû'iyesinde Kolcalı İslâm kardeşlerimizin vukūa gelen inkılâbdan bi-hakkın istifâde etmeleri için çare olmak üzere ancak ilmî, iktisâdî, sınâî, ictimâî, kānûnî hareketlerinde devam ve tezyîd-i faâliyet etmelerini tavsiyeden başka bir söyleyeceğimiz yoktur.

Enderûn-ı Hümâyûn Muallimi
Kolcalı Abdülaziz

MEKÂTÎB

Seyyâh-ı şehîr Abdürreşid İbrahim Efendi hazretleriyle birlikte dârü'l-harbe gidip orada kalan mekteb-i hukūk talebesinden Nazmi Efendi'den dün aldığımız bir mektuptur ki aynen derci münâsib görülmüştür:

Osmanlı ve Arap Kahramanlarının Süngü Hücûmu

Derne: 19 Şubat 327 Pazar

Derne Garb Ordugâhı'nda bulunuyoruz; lakin bugün diğer günlere benzemiyor: Orduda bir fevkalâdelik, yarın için

bir hazırlık var. Nihayet bu şemâtet ile gece oldu. Kahraman zabitânımız, şanlı askerlerimize: Yarın İtalyanların haddi bildirileceği ve büyük bir meydan muhârebesinin icra edileceğini haber verdiler. Herkes tüfengini silmeye, süngüsünü yağlamağa başladı. Böylelikle gece sâat altıyı bulduğu hâlde bir türlü o kahramanlar uyku uyuyamıyor, nasıl olsa da gündüz olsa diye düşünüyorlardı. Nihayet sabah olmazdan evvel düşmanın hâin topları gürlemeye başladı. Hemen arslan ordumuz, kahraman urbânımız silah başı olarak fevkalâde bir süratle geceden baskına gitmiş olan kardeşlerimize mülâkī olmak üzere hareket ettik. Ayaklarımız yere değmez **[145]** bir hâlde koşmaya başlayarak üç sâatlik bir mesâfeyi yirmi beş dakîkada kat' ile saff-ı harbe karîb bir mahalde tevakkuf ettik. Sekiz bini mütecâviz olan alçak düşman bir takım Osmanlı askeri ile yüzü mütecâviz Arabın üzerine ateş ediyor ve süngü takmış ilerlemek istiyordu. Hâin düşman yirmi beş nefer askerimizi bile yerinden kaldırmaya muvaffak olamadığı bir zamanda idi ki kumandan-ı muhteremimiz: "Hazır ol! Süngü tak! İleri!" emrini vermiş ve şanlı, kanlı süngüler o saniyede düşmanın hâin, korkak kalbini delmeye başlamıştı. Düşmanın top, mitralyöz ve tüfenkleriyle açtığı ateşe gerdiğimiz göğüsler öyle bir göğüsler idi ki dönmek onlar için imkan hâricinde idi.

Kanlı bir sûrette on üç sâat devam eden bu muhârebede İtalyanlar iki binden fazla zâyiât vererek ve bir o kadar da tüfenk ve cephane bırakarak kahpeler gibi birbirinin üzerine düşerek kaçmaya başladı; biz de geriden süngülerimizle, kurşunlarımızla onların sırtlarını deldik.

İşte muhtarasan yazdığım bugünü hiç de unutamam. Üzerime gülleler, kurşunlar yağmaya başlayınca validem ve kardeşlerim hatırıma geldi. Lakin biraz sonra binlerce kahraman urbânın "Allâhu Ekber, Allâhu Ekber" sadâları bana her şeyi unutturdu, şühedâmızın, milletimizin intikāmıyla titreyen süngümü düşmanın kalbgâhına saplamaktan, fevk-ı re'simizde dalgalanan hilâl-i mübârekin azamet-i şânını Salîb'e karşı göstermekten, lisanlarımızdan yükselen Kelimetullâhı tâ Arş'a kadar i'lâdan başka ne bir şey düşünebilir, ne bir şey görebilirdim.

Kulaklarım [1](وَجَاهَدُوا فى سَبيلِ اللهِ) hitâb-ı ceberûtunu işitiyor gibiydi. Nazarımda cihânın ehemmiyeti kalmamıştı. Adım attıkça başka bir âlemin, âlem-i şehâdetin gulgule-i saâdetini işitiyordum. Şanımızla, kanımızla yürüdük, ilerledik. Allah nusret verdi; gālib geldik, muzaffer olduk. Salîbi paraladık, yerine şanlı Hilâl'i diktik…

* * *

Düşmanın kaçması ne kadar da hoş oluyor. Miskinler, alçaklar! Medeniyet getireceklerdi. Kaçacak delik bulamıyorlar. O kadar perîşân oldular ki bir daha ilerlemeleri imkan hâricinde kaldı.

Elhamdü lillâh Cenâb-ı Hak bize nusret veriyor. Bütün harp mıntıkalarında Salîb Hilâl'in taht-ı muhâsarasındadır. İnşâallâh yakında düşman büsbütün muzmahil olacaktır. Yalnız Derne'de on beş bini mütecâviz urbân son sistem silahlarla müsellahdır. Her taraf böyle. Buradaki mücâhidîn-i İslâmiyye için en ehemmiyetsiz bir şey varsa o da ölümdür. Hiç kimse ölümden kaçmaz, bilakis ölüm bizden kaçıyor. Muhârebede bir gülle başımda bulunan askerî kalpağını uçurdu, yine hiçbir şey olmadım.

Abdürreşid Efendi hazretlerinin, yolda, bilhassa Araplara Müslümanlığımızı anlatmak husûsunda büyük muâvenetlerine mazhar olduğumuz o muhterem babamızın ellerinden öperim, arkadaşım Cûdî Efendi'ye selam ederim. Derne'de bir buçuk ay, Tobruk'ta on beş gün kaldım. Şimdi de Defne'deyim. Yakında gelirim inşâallâh. Ara sıra bizim gazeteye yazı yazan Tunuslu Şeyh Salih Efendi buradadır, cümlenize selamlar ediyor. Asker arkadaşlardan Abdürreşid Efendi'ye ve cümlenize selamlar.

Defne, 22 Mart 328

Nazmi

[1] Bakara, 2/218.

MATBÛÂT

OSMANLI-İTALYAN MUHÂREBESİ VE MATBÛÂT-I CİHÂN

Matbûât-ı Mısriyye:

***el-Livâ* gazetesi** – "İtalya'nın şu son bombardımanı o kadar gülünç ve ma'nâsızdır ki, cihân-ı medeniyyeti güldürmeye, kendisine karşı bütün insanların a'mâk-ı kalbinde uyanan işmi'zâz ve nefret hislerini tezyîd etmekten başka bir şeye yaramamıştır."

***el-Alem* gazetesi** – "Çanakkale Boğazı'na karşı vukū' bulan İtalya taarruzâtı haddini tecâvüz edip, Osmanlıları son derce kızdırıp, asabiyetlerini tahrîk edecek mâhiyettedir. Bu rezaletlerden umûm insanlarla, müslümanların nefret etmeleri muhakkaktır."

***el-Mukattam* gazetesi** – "İtalya'nın hükûmet-i Osmâniyye hakkında ittihâz eylediği evzâ'-ı mütecâvizâneye karşı Avrupa devletleriyle bilhassa İngiltere'nin sükûtu en sonra İtalya'yı şımartı. İtalya, şu son hareketiyle cidden fırsat düşmanı olduğunu isbât etti. Fakat Osmanlılar İtalyanların bu son rezaletlerini de cünûnuna bağışlayacakları tabîîdir."

***el-Cerîde* gazetesi** – "İtalyan'ın cesâret-i mecnûnânesi delileri bile güldürmüştür. İtalya emin olsun ki her yapacağı şeyde bir adem-i muvaffakiyyete tesâdüf edecek ve en sonra kendi kuyusunu kendi eliyle kazacaktır.

***el-Ehrâm* gazetesi** – Diyor ki: "İtalya gittikçe terbiye ve edebi tecâvüz ediyor. Zannediyor ki, böyle şarlatanlıklarla bir muvaffakiyet te'mîn edebilir. Düvel-i hamse süferâsının cevap almalarına müsaâde etmeksizin İtalya, Çanakkale bombardımanına tasaddî etti. Bu ise sırf bir nümâyiştir. İtalya, zannediyor ki Avrupa devletleri böyle bir zamanda Devlet-i Aliyye'yi İtalya hatırı için sulha icbâr edebileceklerdir. Avrupa hükûmetleri böyle nâzik bir sırada muvâzene-i düveliyyeyi ancak muhâfaza edebilirler. İtalya aklını evvelinden başına toplamış olsaydı, Trablus'a tecâvüz etmez ve kendisini de bütün âleme karşı rezîl ü rüsvây eylemezdi."

***Farid Aleksandri* gazetesi** – "İskenderiye'de münteşir bu Fransızca gazete de İtalyanlara atıp tutmuş ve bu teşebbüsât-ı ahîresinin neticesiz kalacağını edillesiyle ityân eylemiştir.

[146] *Egyptian* Gazete – Kāhire'de intişâr eden bu İngilizce gazete dahi; İtalya'yı pek ciddî bir sûrette tenkīd ederek, en sonra İtalya Devleti bil-mecbûriyye Avrupa hey'et-i düveliyesinden sukūt edeceğini ve bundan sonra hükûmât-ı sagīre idâdına dâhil olmaya namzed bulunduğunu yazmıştır.

***el-Müeyyed* gazetesi** – Kāhire'de münteşir ve âlem-i İslâmiyet'te en büyük bir nüfûza mâlik olan yevmî *el-Müeyyed* gazetesi birkaç başmakālesini İtalya'nın harekât-ı mütecâvizâne-i ahîresine hasr ederek, min külli'l-vücûh İtalya'yı haksız ve gaddâr bir hükûmet ve millet olmak üzere göstererek, umûm milel ve düvel-i mütemeddine ile bilhassa müslümanların bundan sonra İtalya ve İtalyanlarla hasım ve düşman olmaları lazım geldiğini beyân etmiştir.

İngiltere Matbûâtı:

***Times* gazetesi** – İngiltere matbûâtının en ehemmiyetleriyle bilumum İngiliz milletinin lisân-ı hâli makāmında olan *Times* gazetesi İtalya'nın hareket-i ahîresine dair neşrettiği bir makāle-i mahsûsada İtalyanları tecrübesizlik ve dirâyetsizlikle ithâm ederek İtalya'da siyasi adamların fıkdânından bahisle, her bir işin silah kuvvetiyle ileriye götürülemeyeceğini ve İngiltere hükûmetinin bundan böyle bî-taraf kalamayacağını ve Adriyatik Denizi'yle Akdeniz'de bulunan sevâhil-i Osmâniyye'ye karşı vukū' buluan İtalya tecâvüz ve taarruzâtının doğrudan doğruya İngiltere menâfiine taalluku olduğunu ve mezkûr İtalya-Osmanlı muhârebesinin zarar ve ziyânının muhâriblerden ziyâde bî-taraflara şâmil bulunduğunu bir lisan-ı müessirle beyân etmiş ve hükûmet-i Osmâniyye'yi kendisini müdâfaa ettiğinden dolayı pek ma'zûr görmüş olduğunu da ilave eyleyerek, genç Türklerin hâl-i hâzırdaki faâliyetleriyle ıslâhât-ı dâhiliyye husûsunda göstermekte oldukları ihtimâmları medh eylemiştir.

* * *

Fransız Matbûâtı:

Matin – *Matin* gazetesi, Çanakkale bombardımanını, siyasi bir nümâyiş sûretinde telakkī ediyor.

L'Humanite – *L'Humanite* gazetesi de taarruz-ı vâki'in Rusya çarının iştirâkiyle irtikâb edilmiş bir İtalyan şekāvetkârânesinden ma'dûd bulunduğunu beyân etmiştir.

Mösyö Jores, Rusya'nın oynadığı oyunun neden ibaret bulunduğunu suâl ettikten sonra hükûmet-i mezkûrenin müdâhalesi netâyic-i meş'ûme tevlîd eyleyebileceğini ilâveten dermiyân ediyor ve diyor ki: "Fransa, Rusya ile İngiltere'nin menâfi'-i mütezâddesi arasına düşmek tehlikesine ma'rûzdur."

* * *

Rusya Matbûâtı:

Rus gazetelerinin beyanâtına göre, Rusya ile İtalya arasında bir i'tilâf mevcûd bulunduğuna dair şâyi' olan havâdis Rusya Hâriciye Nezâreti'nce tekzîb edilmekte bulunmuştur. Rusya Hâriciye Nezâreti, muhâfaza-i bî-tarafî etmek arzusunda bulunan Rus hükûmetinin, İtalyan harekâtından dolayı protestoda bulunmayacağı, lakin Boğazların mesdûdiyeti imtidâd ettiği takdîrde bu mes'ele hakkında serd-i i'tirâz edeceğini beyân etmektedir.

***Reç* gazetesi** – Rus matbûât-ı mühimmesinden *Reç* gazetesi yazdığı bir makālede diyor ki:

"Düvel-i muazzamanın teşebbüsüyle bombardımanın vukūu bir zamana tesadüf etmesi, Rusya'nın İtalya'ya gizlice muâvenette bulunduğu zannını tevlîd eyliyor. Mösyö Sazanof buna dair umûmî izahâtta bulunmalıdır. Rusya, kendi nâmının düşünülmemiş ve tehlikeli bir hareket-i tâli'-cûyâneye teşrîk edilmemesini taleb etmek hakkına bile mâliktir."

* * *

Alman Matbûâtı:

***Kölnische Zeitung* gazetesinin beyânâtı** – "Gazetemize Berlin'den gönderilen bir telgrafda deniliyor ki: "İtalyanların Çanakkale medhalindeki istihkâmlara icra ettikleri bombardımanın akīm kaldığı anlaşılıyor. Alman menâfii icabı takdîrinde her hâlde nazar-ı dikkate alınacaktır. Türkiye'nin kendi müdâfaası için ittihâz eylediği tedâbîri geri almaya icbâr edilemeyeceğini mevcûd ahvâl gösteriyor. Fakat Bâbıâlî'nin, aynı zamanda menâfi'-i zâtiyyesi dolayısıyla, bombardımandan evvel mevcûd şerâit tahtında olarak Çanakkale'yi sefâin-i beyne'l-milele küşâd için her şeyi yapacağı tahmîn edilebilir. İtalya'nın Rusya ile hem-âhenk olarak hareket eylediğine dair olan iddiâya gelince, bunun asıl ve esasdan ârî bulunduğu te'mîn edilmiştir."

Local Anzeiger'in istihbârâtı. – Çanakkale bombar[dı] manının, adaların işgālini gizlemek maksadıyla icra edildiğini ve bombardımanın bir daha tekerrür eylemeyeceğini mezkûr gazete de mevsûk bir menba'dan istihbâr etmiştir.

Berliner Tageblatt – *Berliner Tageblatt* diyor ki: "İtalyanların farfaralığı (Preveze) ile (Yunan Denizi) harekâtını andırıyor."

Fossiche Zeitung – Bu gazete de izhâr-ı endîşe ederek Avrupa sulh ve müsâlemetinin, Rusya'nın mukarrerâtına tâbi' bulunduğunu beyân eylemektedir.

***Rheinische Post* gazetesi** – Bu usûl dâiresinde icrâ-yı harbin ve top ile oynamanın karîben hitâm bulması kat'î olmadığını beyân eylemiştir.

***Zeit* gazetesi** – "İtalyanların Adalar Denizi filosunun Cezâir-i Bahr-i Sefîd'de yeniden iğtişâşâta sebeb olmayacağı ümid edilmek icab ettiğini" dermiyân ediyor.

* * *

Avusturya Matbûâtı:

Bilumum Avusturya matbûâtı, başta *Neue Freie Presse* gazetesi olduğu hâlde, İtalya hareket-i ahîresinin her tarafda umûmî bir hoşnudsuzluğu mûcib olduğunu beyân etmektedirler. Binâenaleyh matbûât-ı mezkûre tarafından; İtalya'nın Çanakkale bombardımanına kalkışmasını nâ-be-hengâm

telakkī edip İtalyanların pek mecnûnâne bir harekette bulunduklarını Avrupa hey'et-i düveliyyesi nazarında kendi kıymet ve haysiyetlerini gitgide böyle çocukluk ve çılgınlıklarla gāib edeceklerini de dermiyân eylemişlerdir.

* * *

İtalyan Matbûâtı:

Mesagerio – Roma'da intişâr eden *Mesagerio* gazetesi diyor ki: "Hareket-i ahîre, İtalyan serbestî-i hareketinin devletlerden hiç biri tarafından dûçâr-ı mevâni' olmayacağını isbât eyliyor."

Popolo Romano gazetesi de şu satırları yazıyor: "Bir muhârib sıfatıyla hâiz olduğumuz hukūkun isti'mâlinden mütevellid bazı rahatsızlıklara düvel-i muazzama pek iyi tahammül edebilirler."

* * *

[147] Bulgaristan Matbûâtı:

Sofya'da intişâr eden gazeteler Çanakkale bombardımanı hakkında âtîdeki mütâlaalarda bulunuyorlar:

"Çanakkale bombardımanının burada husûle getirdiği şiddetli teessürât, bombardımanın alel-âde bir nümâyişten ibâret olduğu ve İtalya donanmasının sahilden uzaklaştığı anlaşılması üzerine büsbütün zâil olmuştur. İtalyanların Çanakkale'den her halde geçeceklerine zâhib olan Makedonya mahâfili, onların oradan geçemediklerini görünce aldandıklarını anlamışlardır.

Çanakkale medhalindeki istihkâmların bombardımanı, gerek ahvâl-i harbiyye, gerekse Balkan ahvâli üzerinde hiçbir tebeddül husûle getirmeyeceği fikri hâl-i hâzırda mahâfil-i siyâsiyyede gālib gelmektedir."

Râbıta-i Dîniyyenin Ehemmiyeti

Muhârebeyi sevk ve idare eden esbâb-ı ma'neviyye, serlevhası altında *Tanin* refîkimiz 1306 numaralı nüshasında şu mütâlaâtta bulunuyor:

Trablus mücâhidleri, İtalya'nın yalnız memleketlerine, Osmanlı[lı]ğa değil İslâmiyet'e de taaddî ettiği fikrindedirler. Bunun için harbe münhasıran Osmanlılığın ve vatanın muhâfazası için değil, belki daha ziyâde hissiyât-ı mukaddese-i dîniyyenin sevkiyle atılıyorlar. Sahne-i harbde lisanları zikir ve tehlîl ile meşgūl: Kalbleri din aşkı, Allah ve Peygamber aşkı, bütün mukaddesât aşkı ile meşbû'dur…

Trablusgablılara Osmanlılık'tan bahs edince onlar "İslâmiyeti, Halîfe ve Sultân'ı" anlar…

Trablusgarblılar hükûmete belki Anadolu ahalisinden ziyâde muti'dir denilebilir… Fakat bütün bu itâatlerinde, teslimiyetinde Trablusgarblı herşeyden evvel "İslâmiyet'i, Halîfe ve Sultân'ı" düşünür ve o nâma boyun eğer. İşte bu esbâbın sevkiyledir ki Trablusgarb ahâlisi İtalya'yı bütün mukaddesât-ı vicdâniyyesine, Hilâfet'e ve dine taaddî etmiş addediyor ve her şeyden evvel bu nâm ve hesâba mücâhedelerinde devam eyliyorlar.

Yalnız Trablusgab ahâlisi mi? Bütün Afrika memâlik-i İslâmiyyesi, bütün âlem-i İslâmiyyet de aynı hisle mütehassis, aynı te'sîrle muztaribdir. Buna kanâat getirmek için Trablusgarb sahne-i harbine ve mücâhidlere bakmak kâfîdir. Bugün orada, düşmanla fedakârâne çarpışan mücâhidîn arasında aylarca yollar kat' ederek ve bir çok meşakkatler çekerek gelmiş bir çok İslâm vardır…

Afganistan'da İntibâh

Fas ve İran'ın ahîren dûçâr olduğu âkıbet-i elîmeden Afganistan'ın ibret alarak bir intibâh-ı siyâsî eseri göstermekte olduğu hakkında *Fossiche Zeitung* gazetesi tarafından bazı ma'lûmât verilmiş olduğunu ajans telgrafnâmeleri beyân eylemiş idi. *Fossiche Zeitung* gazetesinin posta ile vârid olan son nüshasında bu bâbda tafsîlât-ı âtiyye görülmüştür:

"Afganistan emîri eser-i intibâh ve hareket gösteriyor. Müşârun-ileyh kâinâtta ve âlem-i siyâsette ne gibi ahvâl cereyân eylediği hakkında doğrudan doğruya ma'lûmât almak için lazım gelen tedâbîre tevessül eylemiştir. Şimdiye kadar Afgan emîri İran'a İngiliz gözlüğüyle bakıyor idi.

Emîr artık bu gözlüğü kâfî görmüyor. Asya'da ve bâhusûs Afganistan civarında son zamanlarda inkılâbât-ı azîme vukū' buldu, koca Çin Devleti cumhûriyete münkalib oldu. Tibet ile Moğolistan beyne'l-milel siyasetin anaforuna girmek üzere bulunuyor. İran bu siyasetin akıntısına büsbütün kapılmak üzere bulunduğundan mahv ü gark olmasına bir şey kalmamıştır. Binâenaleyh Afganistan'ın ahvâl ve vukūât-ı cihâna layıkıyla vukūf kesb edip İran'ın arkasından çâh-ı inkırâz ve mahva gitmemek için tedâbîr-i lâzıme ittihâz eylemesinin vakti gelmiştir. Kalküta'dan Londra gazetelerine iş'âr olunduğuna nazaran Afganistan emîri vukūât-ı hâriciyyeye kesb-i ıttılâ' etmek üzere müstakillen bir İstıtlâât Dâiresi teşkîl eylemiştir. Bu dâire erkânı memâlik-i Osmâniye ile İran ve Hindistan'da dolaşacaklardır.

Emîrin biraderlerinden Nasrullah Hân Asmar civarında sâkin Mohmand kabâilinin arâzîsini Afganistan'a ilhâk için kabâil-i mezkûre rüesâsıyla müzâkerâtta bulunmaktadır. 1907 senesinde İngiltere ile Rusya arasında Asya-yı Vustâ hakkında akd olunan ve İran'ın bâis-i felâketi olan muâhede-i mezkûre İran ve Afganistan'ın bekāsına bir nihayet vermek maksadıyla akd edilmiştir. Muâhede-i mezkûrenin akdinde İran'ın asla re'y ve fikri alınmamış olduktan başka bu muâhede birkaç hafta mukaddem cebren ve kahren İran hükûmetine tasdîk ettirilmiştir.

Muâhede-i mezkûrede Afganistan hakkında dahi bir madde-i mühimme vardır. Şu kadar var ki bu maddenin tatbîk edilişi İngiltere hükûmeti tarafından madde-i mezkûrenin Afganistan emîrine kabûl ve tasdîk ettirilmesine ve emîrin tasdîki İngiltere hükûmeti tarafından Rusya hükûmetine teblîğ olunmasına vâbestedir. Bundan mukaddem madde-i mezkûre mevki'-i fi'le konulamayacaktır. Afganistan emîrinin bu maddeyi tasdîk eylediği ve bunun İngiltere tarafından Rusya'ya teblîğ edildiği hakkında henüz kat'î ma'lûmât alınamamıştır. Maa-hâzâ bu tasdîkin vâki' olmuş olması pek muhtemeldir. Çünkü madde-i mezkûrenin zâhirîsi Rusya ile İngiltere'nin Afganistan'a karşı ne gibi vaz'iyette bulunacaklarına münhasır gibidir. Zaten Afganistan emîrinin Rusya

ile İngiltere arasında olan husûsî bir işe karşı muhâlefet ve mukāvemette bulunması kābil değildir. Binâenaleyh emîr bu maddeden evvelce endîşe-nâk olmamıştır. Fakat ahîren İran'ın başına gelen felâket-i azîme Afganistan emîrini fena hâlde tedhîş eylemiştir. Rusya-İngiltere muâhedesinin metninde İran'a dokunur bir madde yok gibi idi. Hatta muâhede-i mezkûrede İran Devleti'nin tamâmiyet-i mülkiyye ve istiklâliyyeti hakkında te'mînât bile verilmiş idi. Son vakitlerde bu te'mînâtın kuru ve esassız bir şey olduğunu İran pek acı tecrübe eyledi.

Şimdi Afganistan emîri memleketinin başına İran'a gelen felâketin gelmemesi esbâbını istihzâra çalışıyor. Emîrin bu tedâbîri kendisinin gāyet âkıl ve dûr-endîş olduğunu irâe ve isbât ediyor. Afganistan emîri İngiliz hükûmet-i Hindiyyesi'nden her sene aldığı tahsîsât-ı azîmeye mukābil memâlik-i ecnebiyyede sefir bulundurmamayı taahhüd eylemiştir. Şimdiye kadar Afganistan hükûmeti memâlik-i ecnebiyye ile münâsebât ve muâmelâtını İngiltere hükûmeti vasıtasıyla icra ediyor idi. Başka devletler dahi İngiltere vasıtasıyla Afganistan ile münâsebât ve muâmelâtta bulunuyorlar. İşte bundan dolayı Afganistan hükûmetinin şimdiye kadar hâriçte bir pencereye mâlik idi ki o dahi İngiliz hükûmet-i Hindiyyesi idi. Yukarıda derc eylediğimiz telgrafnâme Afganistan hükûmetinin mezkûr hâle bir nihayet verdiğini isbât eylemiştir. Tabîî emîr-i Afgan istihbârât için memâlik-i ecnebiyyeye gayr-i resmî me'mûrlar gönderecektir.

Afganistan emîrinin istihbârât me'mûrlarını ilk İran ve Türkiye'ye göndermesi ziyâdesiyle ma'nidârdır.. Emîrin bu kararı diğer memâlik-i İslâmiyye'nin efkârına kesb-i ıttılâ' etmek istediğine delâlet etmektedir. Afganistan hükûmetinin Hindistan-ı İngilizî hudûdundaki aşâyirin arâzîsini Afganistan mülküne ilhâk için müzâkerâtta bulunması emîrin İngiltere'ye karşı ihtiyatlı bulunmak fikrinde bulunduğuna delâlet etmektedir."

[148] Fransa'da Ahvâl-i Hâzıra-i İctimâiyye

"Fransa'da fuhuş ve cinayet çoğalıyor, kānûnsuzluk ve bin-netîce anarşi hüküm sürüyor. Hey'et-i udûl ma'siyetkârâne bir müsâmaha ibrâzıyla en müdhiş canileri tebriye ediyor, meyhanelerin adedi artıyor, nüfûs tenâkusda berdevâm, ahlâka mugāyir ef'âl ve harekât her sene birer nisbet-i hendesiye ile tekessür etmekte, hülâsa size en siyah ve dumanlı hükümler verdirebilecek ne kadar vekāyi' var ise Fransa'da hayreti mûcib bir mebzûliyetle müşâhede ediliyor!" Selanik-*Rumeli*

ŞUÛN

MECLİS-İ MEB'ÛSÂN-I OSMÂNÎ

Meclis-i Umûmî'nin Resm-i Küşâdı, Nutk-ı Hümâyûn – Nisan'ın beşinci günü Meclis-i Umûmî-i Osmânî merâsim-i mahsûsa ve kemâl-i ihtifâl ile küşâd edildi. Yeni meb'ûsân, sadrazam ve hey'et-i vükelâ salona geldikten sonra zevâlî sâat ikiyi dört geçe zât-ı hümâyûn-ı hazret-i Hilâfet-penâhî şehzâdegân hazerâtı, serkâtib ve serkarîn ve teşrîfât-ı umûmiyye nâzırları beyefendiler ve yâverân ile Meclis salonunu teşrîf buyurdular. Serkâtib beyefendi kırmızı atlas kese derûnunda bulunan nutk-ı hümâyûnu bit-telsîm sadrazam paşaya tevdi' etti. Müşârun-ileyh dahi ba'de't-telsîm gāyet yüksek bir sesle zât-ı hazret-i pâdişâhî nâmına âtîdeki nutk-ı iftitâhîyi kırâat eyledi:

Muhterem a'yân ve meb'ûsân,

Her memlekette meşrûtiyetin feyz-bahşâ ve müsmir bir sûrette istikrâr ve inkışâfı kuvve-i teşrîiyye ile kuvve-i icrâiyye beyninde adl ü muvâzenetin tesbît ve te'mînine mevkūf bulunmasına ve bu ümniyenin husûlüne sâî olan hükûmetle kuvve-i teşrîiyye arasında ihtilâf vukū' bulmasına mebnî Kānûn-ı Esâsî mûcebince Meclis-i Meb'ûsân'ın feshini irâde etmiş idim. Yine Kānûn-ı Esâsî ile muayyen olan müddet zarfında intihâbât-ı cedîde icra edilerek bugün Meclis-i Millî'nin küşâdına bi-lutfihi teâlâ muvaffakıyet hâsıl oldu, bu münâsebet-i hayriyye ile de Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ eder ve cümlenize beyân-ı hoş-âmedî eylerim.

Meşrûtiyet-i idârenin mâ-bihil-kavâmı olan Kānûn-ı Esâsî'nin ihtiyâcât-ı memlekete göre ikmâl-i ta'dîlâtı birinci derecede ehem ve elzemdir. Meclisinizin evvel-emirde bu cihete sarf-ı ihtimâm etmesini ve tevdî' olunacak kavânîn lâyihalarının sür'at-i tedkīk ve tasdîkini ve bunların hîn-i müzâkerâtında geçirilecek her dakīkanın hayât-ı millette pek kıymetdâr olduğunun nazar-ı ehemmiyetten dûr tutulmamasını hamiyet-i vataniyyenizden beklerim.

Memlekette ticâret ve zirâat ve sınâatin bi-hakkın inkişâfı emn ü âsâyişin takrîrine ve kavâid-i adl ü müsâvâtın tamamen tatbîkine vâbestedir. Bu maksadın fiilen te'mîni zımnında ihtiyâcât-ı mahalliyyeyi re'ye'l-ayn müşâhede ve tedâbîr-i mukteziyyeyi bilâ-imhâl mahallinde ittihâz ve tatbîk eylemek üzere Dâhiliye nâzırımızın riyâseti tahtında Rumeli'ye bir hey'et-i mahsûsa i'zâm olunmuş ve hey'etçe takarrur eden ıslâhât peyderpey tatbîk edilmekte bulunmuştur. Sâir vilâyâtımız ihtiyâcâtının dahi tedkīki, arâzî mesâilinin halli ve aşâirin iskânı için de ayrıca hey'etler i'zâmı mukarrer bulunmuştur.

Umûr-ı nâfiaca keşfiyât-ı ibtidâiyyesi icra kılınan ve Anadolu'ya bir hayât-ı cedîde verecek olan Samsun-Sivas, Erzincan-Erzurum ve Trabzon-Erzurum demiryolları hakkında müzâkerât cereyân eylemekte olduğu gibi, Anadolu hatlarını Sivas hutûtuna rabt edecek olan demiryolunun ehemmiyet-i azîmesine mebnî sür'atle inşası esbâbı tedkīk edilmekte ve Manastır'dan Yunan hudûduna, Kumanova'dan Bulgar hudûduna kadar da birer hatt-ı hadîdî inşası için şirketlerle müzâkerede bulunulmaktadır. Üsküb-Kalkandelen-Gostivar şimendüferinin de mukāvelesi akd edilmiş olup meclisinize tevdî' olunacaktır.

Vâridât-ı devlette sinîn-i sâbıkada olduğu gibi üç yüz yirmi yedi senesinde de pek mühim bir tezâyüd vardır. Üç yüz yirmi sekiz senesi bütçesinin meclisinizce sürat-i mümkine ile tedkīk ve tasvîbi gayretinizden muntazardır.

Senelerden beri sefk-i dimâya sebeb olan Yemen mes'elesi oralardaki kuvve-i askeriyyemiz kumandanı ve erkân-ı harbiyemiz reisi İzzet Paşa'nın ittihâz eylediği tedâbîr-i askeriyye ve hakîmâne ile hüsn-i sûretle hallolunarak hamden lillâh sükûn hâsıl olmuş ve Asir cihetlerinde dahi iâde-i sükûn için tedâbîr-i askeriyye ittihâz olunmuştur.

Sâdık ve kıymetdâr bir me'mûrumuz olan Sisam Beyi Kopas Efendi hakkındaki sûikast mûcib-i teessüfümüz olmuştur.

Girit'de hukūk-ı hükümrânîmizin muhâfazası esasında müttehid bulunduklarını ve bu esasa mugāyir bir hareketin vukūuna müsâade etmeyeceklerini İngiltere Fransa ve Rusya devletleri bize te'mîn etmişlerdir. Hükûmetimiz bu mes'elede teyakkuz ve tabassurla hareket etmekte olduğundan ahvâlin kesb edeceği şekle göre tedâbîr ittihâz ve hukūkumuzun muhâfazasında sebât edilecektir.

Kuvâ-yı harbiyemizin terakkıyât-ı ahîresi mûcib-i memnûniyyet bir hâlde olup bunun bir kat daha tekemmülü esbâbına i'tinâ olunması nuhbe-i âmâlimizdir. Bu yolda masrûf olan mesâî sulh ve âsâyişin muhâfazasına ve hukūk-ı memleketin müdâfaasına ma'tûfdur.

Siyasiyât-ı hâriciyyemizde hükûmetimizin ta'kīb ettiği hatt-ı hareket mu'tedil fakat metîn olmak ve hukūkumuzun tamamen muhâfazasıyla hukūk-ı âhara tecâvüz etmemek esasına müstenid bulunmak i'tibârıyla düvel-i muazzama-i mütehâbbe ve komşu hükûmetlerle olan münâsebât-ı siyâsiyyemiz kemâ-kân samîmî ve her tarafdan mütekābilen ibrâz olunan meâsir-i i'tilâf ve müsâlemet-perverâne ile daha ziyâde müsta'idd-i inkişâf ve inbisâttır.

Devletimizle İran Devleti beyninde muhtelifün-fîh olan hudûd mes'elesinin hallini arzu eylediğimizden esâsât-ı ahdiyyenin tebyîni sûretiyle hukūk-ı **[149]** tarafeyni te'mîn ve hudûdu sûret-i kat'iyyede ta'yîn eylemek üzere Osmanlı ve İran delegelerinden mürekkeb muhtelit bir komisyon teşkîl ve müzâkerâta ibtidâr olundu. Müddet-i muayyene zarfında i'tilâf husûlünü arzu ederiz. İntizârımızın hilâfında olarak bazı nikāt hakkında i'tilâf hâsıl olamaz ise bunlar Lahey Mahkeme-i Tahkîmiyyesi'ne ibrâz edilecek ve bil-cümle düvel-i mütemeddine ricâl-i hukūkundan mürekkeb olan böyle bir mahkemenin vereceği karar bit-tabi' ma'mûlün-bih olacaktır.

Bi-gayri hakkın ve uhûd ve usûl-i beyne'd-düvele mugāyir olarak İtalya tarafından açılan harp her tarafdan gösterilen arzû-yı sulha rağmen devam ediyor. Biz de sulhu arzu ederiz. Ancak bu harbin sulh ile neticelenmesi hukūk-ı hükümrânîmizin fiilen ve tamamen idâme ve ibkāsıyla kābildir. (Alkış)

Asâkir-i berriyye ve bahriyyemizin ve mücâhidîn-i necîbe-i Arap evladımızın (alkış) hâk-i pâk-i vatanın müdâfaa ve muhâfazası husûsunda ibrâz etmekte oldukları azm ü besâlet ki el-hak sezâvâr-ı takdîrdir, târîh-i askerî ve millîmize şanlı bir sahîfe ilave etmiştir. (Alkış) Şehidlerimizin ervâhına Fâtihalar ve gāzîlerimize selâm ve duâlar ithâf ederim. (Alkış)

Mevcûdiyetlerini muhâfaza ile selâmet ve refâhet-i umûmiyyelerini te'mîn eden milletler bu saâdete anâsır-ı mürekkebelerinin ittihâd ve teâvünü ile vâsıl olmuşlardır. Menfaat-i memleketin her şeyden akdem ve akdes tutulmasını ve müttehid bulunulmasını kemâl-i ihlâs ile cümleye tavsiye eylerim. Selâmet-i mülk ü millet uğrunda masrûf olacak mesâînizin tevfîkāt-ı Sübhâniyye'ye mazhariyetini Cenâb-ı Hak'tan niyâz ve Meclis-i Umûmî'yi küşâd ederim. (Alkış)

Nutk-ı hümâyûn ikiyi yirmi geçe hitâm buldu. Ba'dehu Nakībü'l-eşrâf efendi hazretleri ve a'yândan Manastırlı İsmail Hakkı Efendi hazretleri müteâkıben duâ eylediler.

İki buçukta zât-ı hazret-i pâdişâhî Meclis-i Umûmî a'zâ-yı kirâmının mükerrer alkışları arasında maiyet-i mülûkânelerıyle ictimâ' salonundan mufârakat buyurmasıyla celseye hitâm verildi.

(Ba'dehu zât-ı hazret-i mülûkâne maiyet-i seniyyelerinde zevât-ı müşârun-ileyhim hazerâtı olduğu hâlde Tophâne Meydanı'nda vâki' Nusretiye Kasrı'nı teşrîf buyurmuşlardır. Burada i'mâlât-ı harbiyye devâiri muhâfazasına me'mûr tabur tarafından zât-ı hazret-i pâdişâhîye taâm numûnesi takdîm edilmiş ve ekmek, makarna, irmik helvasından ibâret olan taâmlardan lutfen tenâvül buyurularak efrâda atiyye-i seniyye ihsân ve tabur kumandanına da mahzûziyet-i şâhânelerini beyân buyurmuşlardır.)

§ Velîahd-ı saltanat hazretleri nezleden muztarib oldukları cihetle merâsime iştirâk buyuramamışlardır.

İkinci Celse:

Yemîn – İsmi okunan meb'ûs birer birer kürsî-i hitâbet önüne gelerek "Zât-ı hazret-i pâdişâhîye ve vatana hüsn-i sûretle hizmet edeceğime ve Kānûn-ı Esâsî'ye ve uhdeme tevdî' olunan vazîfeye sadâkatle hilâfından mücânebet eyleyeceğime vallâhi" tarzında yemîn ediyordu. Yemînin tekrarına hâcet olmadığına, hakk-ı yemîn ma'lûm olduktan sonra işaretle kasem câiz olabileceğine dair Sadrazam Said Paşa'nın beyân-ı mütâlaası ve Şeyhülislam efendinin tasdîkı üzerine metnin tekrarına hâcet görülmemiş, mevcûd meb'ûsânın esâmîsi okunarak her birinin kürsî-i hitâbet önüne gelerek yalnız "Vallâhi" demesiyle iktifâ edilmiştir. Bundan sonra gelecekler meb'ûsân reisi huzurunda yemîn edeceklerdir.

Riyâset ve Kitâbet – En müsinni Ahmed Mahir Efendi (Kastamonu) kürsî-i riyâsete çıktı; en gençleri Hasan Ferhad (Karesi), Hakkı Bahâ (Bursa), Kazım (İzmir), Hakkı (Sinop) beyler de kitâbet mevkiine geldiler.

Fâtiha-i Müzâkerât – Hâkimiyet-i milliyyenin temessülgâhı olan Meclis-i Âlî'nin bugün yeniden küşâdıyla hayât-ı Meşrûtiyyet'in ikinci devre-i ictimâiyesi idrâk edildiğinden dolayı Cenâb-ı Hakk'a teşekkür olundu. Vatan-ı mukaddesin bir uzv-ı kıymetdârı olan Trablusgarb'da din ve vatan uğrunda fedâ-yı hayât eden mücâhidîn-i İslâmiyyenin cümlesine meclis nâmına ihdâ-yı selâm ve dâimâ mansûr ve muzaffer olmaları duâsı yek-zebân ve yek-vicdân olarak alkışlarla tekrar edildi.

Teehhur-i Müzâkerât – Mevcûd meb'ûsânın adedi (107) olması hasebiyle ekseriyet-i mutlaka bulunmadığından mü-

zâkereye imkân görülememiş, müzâkere ekseriyet husûlüne ta'lîk ile meclise hitâm verilmiştir.

Hırka-i Saâdet Ziyâreti – Zât-ı hazret-i pâdişâhî Cuma günü Hırka-i Saâdet'i ziyaret ettiği esnada mahâdîm-i kirâmı da maiyetinde bulunuyorlardı.

Yeni Köprü – Yeni inşa edilen köprü yerine vaz' edilip âbirînin mürûru te'mîn olunmuştur.

İdris'in Hezimeti – Kāhire'den *Secolo* gazetesine iş'âr edildiğine nazaran Yemen'deki İdris; asâkir-i Osmâniyenin cesaret ve şecâat-i fevkalâdelerine karşı tâb-âver-i mukāvemet olamayarak, birbirini mütevâlî iki defa hezimete dûçâr olmuştur.

Rusya Sefîr-i Cedîdi ve İ'timâdnâme Takdîmi – Rusya sefîr-i cedîdi Mösyö Dökirs merâsim-i mu'tâde ile saray-ı hümâyûna gidip huzûr-ı pâdişâhîye kabûl ile i'timâdnâmesini takdîm etmiştir. Hâriciye Nâzırı Asım Bey de hazır bulunuyordu. Sefir tarafından samimî bir nutuk îrâd edilmiş ve zât-ı hazret-i pâdişâhî tarafından da bil-mukābele münâsib cevap verilmiştir.

Tayyârecilik ve Osmanlı Zâbitleri – Zâbitân-ı Osmâniyye'den bazılarının li-ecli't-tahsîl Fransa Tayyârecilik Mektebi'ne i'zâm olunacakları evvelce yazılmıştı. Alınan ma'lûmât-ı mevsûkaya nazaran şu son günlerde Harbiye Nezâreti'nce Edirne İnşâât Komisyonu'na me'mûr Kolağası Cemal ve Birinci Kolordu zâbitânından Yüzbaşı Refik, Feyzi, Salim ve Mülâzım-ı Sânî Nuri Beyler ta'yîn ve i'zâm olunmuşlardır.

Osmanlı-İtalyan Muhârebesi:

Âtîdeki ma'lûmât dârü'l-harbdeki kumandanların iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti'nden Osmanlı Ajansı'na teblîğ edilmiştir:

Derne:

31 Mart – Mart'ın 31'inci Cumartesi günü İtalyanlar Derne'nin şark istihkâmından top atışına başlayarak yüzü mütecâviz mermi endaht ve bu sûretle civar arâzîde askerimizin adem-i mevcûdiyyeti hakkında emniyet hâsıl ettikten sonra bir alay piyade ve bir batarya ile mezkûr istihkâmın bir kilometre kadar ilerisine gitmişler ise de şark kuvveti ile garbdan bir küçük kuvvetimizin **[150]** karşılarına gittiklerini görmeleri üzerine uzaktan derhâl geri dönerek istihkâmât hattına geri çekilmişlerdir.

Çanakkale:

5 Nisan – İkinci Kolordu Kumandanlığı ile Bahr-i Sefîd Mevki'-i Müstahkem Kumandanlığı'nın Harbiye Nezâreti'ne iş'ârı vechile bugün zevâlî sâat on biri kırk beş geçe düşmanın sekiz zırhlısı Bahr-i Sefîd Boğazı'nın medhalinde bulunan tabyalarımızı bombardıman etmeye başladıklarından tarafımızdan dahi müsteînen bi-tevfîkihî teâlâ mukābele edilmiştir. İşbu bombardıman sâat ikiye kadar devam etti.

Düşman, Orhaniye tabyasına 300, Kumkaleye 30, Seddülbahir'e 12 ki cem'an büyük çaplı 342 mermi endaht etmiştir. Buna mukābil bizim Orhaniye tabyamızdan 24 ve Ertuğrul'dan 3 mermi atılmıştır.

Düşmanın attığı mermilerden hiçbiri tabyalarımıza tesadüf etmemiş ve binâenaleyh asâkir-i muhâribemizden hiç birinin burnu bile kanamamıştır. Yalnız Orhaniye kışlasında bir koğuş yıkılmış ve bir de hayvan telef olmuştur. Kumkale ve Seddülbahir koğuşlarının birer köşelerine mermi isabet etmekle enkāz altında kalan gayr-i muhârib bir nefer şehid ve biri de mecrûh olmuştur.

Düşman sefâini tabyalarımızın müessir ateşi altına girmeye cesaret edemeyerek on bin metre mesafeden ateş etmiştir. Ve tabyalarımıza hiçbir mermi isabet edememesine mukābil bizim tarafdan atılan 27 mermiden tahminen beşi hedefe isabet eylemiştir.

Esnâ-yı muhârebede Ertuğrul tabyasından atılan bir mermi düşman sefâin-i harbiyesinden birine tesadüf etmekle sefîne-i mezkûre hatt-ı muhârebeyi terke mecbur olmuştur.

Düşmanın şu tecâvüz-i nâgehânîsi üzerine Bahr-i Sefîd Boğazı'nda evvelce sefâin-i ticâriyyenin mürûruna mahsûsan torpilsiz bırakılmış olan geçit mahalline dahi torpil ilkā edildiğinden mezkûr boğaz i'lân-ı ahîre kadar sefâin-i ticâriye için maatteessüf seddedilmiştir.

Bu şiddetli bombardımana karşı müdâfaa-i kahramanânede bulunan ağır topçu askerlerimizin kuvve-i ma'neviyyesi fevkalâdedir. Sunûf-ı sâireden olan askerlerimiz de cenkleşmeye âmâdedir. Her tarafda ahâli sâkin ve heyecân mefkūddur. Düşman sefâin-i harbiyyesi ateşi kestikten sonra Seddülbahir tabyasının arkasına doğru gitmiştir.

Sisam:

5 Nisan – Sisam Emâreti'nden Dâhiliye Nezâreti'ne yazıldığına göre Nisan'ın beşinci günü vasatî sâat beş buçukta İtalya'nın evvela bir torpidosu Vati Limanı'na gelip bir devir yaptıktan sonra uzaklaşmış, biraz sonra bir kruvazör ile beraber limana avdet eylemiştir. Kruvazör bir gûne mutâlebede bulunmaksızın ve kavâid-i hukūk-ı düvele riâyet etmeksizin Osmanlı sancağı mütemevvic bulunan kışlayı topa tutmaya başlamıştır. Bu sırada limandaki İhsâniye Vapuru, süvarisi tarafından baştankara edilip mürettebatı çıkarılmıştır. Torpidonun limana takarrubu üzerine kışla ve cephanelikteki asâkir-i Osmâniyye sancağı müstashiben icab eden tedâbîri almıştır. Kasabaya atılan mermilerden top anbarı, mekârî hayvanâtı ahırı yanmış, müzehânenin bir duvarıyla bir hâne kâmilen tahrîb olunmuş ve ahâliden iki kişi yaralanmıştır. Bombardımandan üç sâat sonra kruvazör ve torpido semt-i mechûle müteveccihen limandan hareket etmişlerdir.

Alaçatı:

7 Nisan – Alaçatı'daki telsiz telgraf aletine vukū' bulan bombardımana dair mahallinden Dâhiliye Nezâreti'ne ber-vech-i âtî ma'lûmât vârid olmuştur: "Nisan'ın yedinci Cumartesi günü alaturka sâat üç buçukta "Alaçatı" nâhiyesinin sekiz dakīkalık mesafe hâricinde bulunan telsiz telg-

raf istasyonu civarında "Germiyan Yalısı" limanına evvela düşman filosundan bir torpido girerek keşfiyât icra etmiş ve bir müddet sonra üç bacalı "Pizza"zırhlısı sisteminde bir harp gemisi mezkûr limanda torpidonun yanına demirleyerek sâat beş buçukta her ikisi tarafından top atışına başlanarak doksan bir mermi atılmış ve bunlardan yalnız bir tanesi isâbet ettirilebilmiştir. Halbuki hedef olan "Antelin" kulesi seksen beş metre irtifâında idi. Son merminin kulenin bir tarafına isabetinden sonra gemiler ateşi kesmiş ve on dakîka sonra tekrar ateşe başlayarak iki yüz on yedi mermi atmışlardır. Bu mermilerden birkaçı telgraf binasının şimâl ve garb cihetlerinin saçaklarını kırabilmiştir. Şehrin hâriç ve dâhilinde cüz'î ve küllî hiçbir zarar vâki' olmadığı gibi nüfûsca da zayiât yoktur. Ahâlinin bombardıman esnasında ibrâz eylediği metânet ve sükûnet şâyân-ı medhdir."

Düvel-i Muazzamaya Verilen Cevap – Bu hafta zarfında müteaddid defalarda Meclis-i Vükelâ ictimâ' ederek Osmanlı-İtalya harbi dolayısıyla düvel-i muazzamadan beşi tarafından geçen hafta Hâriciye Nâzırı Âsım Bey nezdinde vâki' olan sulh tavassutuna verilecek cevap hakkında uzun müddet müzâkerâtta bulunarak cevâbî teblîğnâmenin tanzîmiyle meşgûl olmuşlardır. Bu bâbda alınan ma'lûmâta göre mezkûr cevâbnâmede, vâki' olan tavassutlarından dolayı düvel-i müşârun-ileyhime beyân-ı memnûniyyet ve bi-gayri hakkın uhûd ve usûl-i beyne'd-düvele mugâyir olarak İtalya tarafından açılan harbin bidâyetinden bugüne kadar safahâtı ta'dâd edildikten sonra gösterilen arzû-yı umûmîye rağmen harbin el'an devam etmekte olduğu ve harbin sulhen neticelenmesi hukūk-ı hükümrânî-i Osmânî'nin fiilen ve tamamen idâme ve îfâsı esasıyla kābil olabileceği dermiyân ve devletlerin teşebbüsâtının alacağı neticeye intizâr edilmeksizin İtalyanların Çanakkale'ye taarruzları teşebbüsât-ı vâkıanın semeredâr olabilmesini işkâl edeceği beyân olunmuştur. Husûsât-ı mezkûreyi ihtivâ etmesi i'tibârıyla mufassal olan cevâbnâme tasdîk-i şâhâneye iktirân edilmiş ve düvel-i muazzama süferâsına Hâriciye müsteşarı tarafından teblîğ olunmuştur.

Düvel-i Muazzama ve Çanakkale Boğazı'nın Seddi – İtalya filosunun taarruzu üzerine vesâit-i müdafaa ile techîz olunan Çanakkale Boğazı'nın, sefâin-i ticâriyyenin mürûr ve ubûruna küşâde bulundurulması hakkında düvel-i muazzama süferâsının Bâbıâlî nezdinde teşebbüsâtta bulundukları bazı telgraf ajansları tarafından ihbâr olunmuş idi. Bu mes'elede alâkadâr olan süferânın beyânâtına nazaran mesdûdiyet-i vâkıa bir müdâfaa-i meşrûadan mütevellid olması i'tibârıyla husûs-ı mezkûr için devletler şimdilik mürâcaata lüzûm görmemişlerdir.

Kablo Ta'mîri – Kablo ta'mîri İtalyanlar tarafından dûçâr-ı tahrîb olan Marmaris ile Rodos arasındaki kablonun ta'mîrâtının ikmâliyle muhâverâtın devamı te'mîn edildiği merciine keşide olunan telgrafnâmeden anlaşılmıştır.

Bir daha Çanakkale'ye Yanaşılmamıştır – İlk taarruzdan sonra düşman filosonun Çanakkale'ye yanaşamadığı ve kasabada dahi âsâyiş mükemmel olduğu mahallinden Harbiye Nezâreti'ne vukū' bulan iş'ârdan anlaşılmıştır.

Adalar'ı İşgāl edecekmiş(!) – İtalyanların Akdeniz'de harekât-ı bahriyyede bulunması İmroz, Limni, Sakız ve Bozcaada'nın işgāli maksadından münbais olduğu mahâfil-i resmiyyede zannolunmaktadır.

Vesâit-i İstihbâriyye – Adalar'ın vesâit-i istihbâriyyesini teşkîl eden kablo hattının düşman tarafından kat' edilmesinden dolayı İzmir ve sâire gibi sevâhil-i **[151]** Osmâniyye'ye uğrayan sefâin-i ticâriyye kaptan ve yolcularından ma'lûmât istihsâl olunmaktadır.

Çanakkale Boğazı'nın Küşâdı – Bu hafta zarfında ictimâ' eden Meclis-i Vükelâ'da Çanakkale Boğazı'nın sefâin-i ticâriyyeye küşâdı mes'elesi mevzû'-ı bahs olmuş ise de bu bâbda henüz bir karâr-ı kat'î ittihâz olunmamıştır.

Şehremâneti ve Narh Cetveli – Esnâfın fırsattan istifâde maksadıyla havâyic-i zarûriyyeden olan ve Belediye Kānûnu'na tâbi' bulunan eşyaya gālî fiât ta'yîn etmekte oldukları nazar-ı dikkate alınarak bu bâbdaki havâyic-i zarûriyyenin en başlıcalarından bulunan yirmi dört kalem eşyaya fiât ta'yîn edilip matbûât vasıtasıyla neşrettirilmiştir.

Rusya'nın Bahr-i Siyah Filosu – Rusya'nın Bahr-i Siyah filosunun amirali mezkûr filonun hâl-i seferberîye vaz' edilmiş olduğuna dair deverân eden şâyiayı sûret-i kat'iyyede tekzîb eylemiştir. Mûmâ-ileyh, İtalya'nın hareket-i bahriyyesi hükûmet-i Osmâniyye'yi korkutacak derecede şiddetli olmadığı mütâlaasını da dermiyân etmiştir.

Rusya Protesto Etmemiştir – Boğazlar'ın seddi menâfi'-i beyne'l-milele muhâlif olduğu cihetle Rusya hükûmetinin Bâbıâlî nezdinde protestoda bulunacağına dair Petersburg'da bazı şâyiât deverân etmekte olduğu şehr-i mezkûrda sûret-i husûsiyyede tekzîb edilmiştir.

Turhan Paşa ve Sazanof – Turhan Paşa Rusya Hâriciye Nâzırı Mösyö Sazanof ile mülâkāt eylemiş ve nâzır-ı müşârun-ileyh, Rusya'nın hissiyât-ı dostâne perverde eylediğine dair te'mînât-ı lâzımede bulunmuştur. Boğazlar'ın seddi mes'elesine gelince: Bu muvakkat bir müddet için olduğu takdîrde Rusya bir i'tirâz dermiyân etmeyecekmiş.

İtalyanlar Deliğe Tıkılmışlardır – Trablus'dan gelen mektuplara nazaran tedkīkāt icrâsı için harpten evvel (Fizan)'a azîmet etmiş olan İtalyan Hey'et-i Fenniyyesi a'zâsı esnâ-yı râhda tevkīf edilerek Cebel-i Garbî'ye gönderilmiş ve orada hapsedilmişlerdir.

Senûsî Hazretleri – Senûsî hazretleri tarafından güya on iki zâviye reisine, Osmanlı ordugâhını terk eylemeleri lüzumunu emreylediğini İtalyanlar işâa etmektedirler. Böyle bir şâyiât-ı kâzibe ile tağlît-ı ezhâna müsâraat ediyorlar. Senûsî hazretleri ise günden güne etbâını meydân-ı harbe gönderiyor. Kendisi de ordugâh-ı Osmânî'ye takarrub etmekte ve İtalyanlar aleyhinde her sûretle davranmaktadır.

İtalya:

İtalya'da İğtişâşât – İtalya ahvâl-i ictimâiyyesine vâkıf olan ecnebi ricâl-i siyâsiyyesinden birinin Fransız gazetelerden birinin muharririne beyân eylediğine göre, Avrupa mat-

bûâtının Çanakkale taarruzuna karşı isti'mâl eylemiş olduğu lisan, İtalya'da pek fena bir te'sîr husûle getirecektir. İtalya efkâr-ı umûmiyyesi Çanakkale bombardımanından muvakkaten memnun olduktan sonra bunun Trablusgarb ve Bingazi hezimetlerine munzam olan yeni bir hezimet olduğunu öğrendikleri zaman şedîd bir inkisâr-ı hayâle uğrayacaklarını ve İtalya hükûmetinin harb-i hâzırı bir netîce-i haseneye îsâle gayr-i muktedir bulunduğuna kanâat hâsıl eyleyeceğini yine mezkûr diplomat söylemiştir. İtalya efkâr-ı umûmiyyesi bu sûretle me'yûs olduktan sonra hükûmet aleyhine harekete başlayacak ve ahâli tarafından vukū' bulacak böyle bir aksü'l-amelin derecesini şimdilik kimse tahmin edememekte olduğunu da dermiyân eylemiştir.

Bulgaristan:

İslâmlar Öldürülüyor!. – *Balkan* gazetesinde okunduğuna göre 9 Nisan akşamı Filibe'de fecî' bir cinâyet irtikâb edilmiştir. Filibe eşrâfından Sâib Efendi-zâde Ali Bey ve Yahya Ağa-zâde Ali Efendi (Ümmiye'nin Ali) fecî' bir sûrette katledilmiştir. Vak'a Filibe'de, Filibe'nin en Kalabalık mevkiindeki kibâr kahvehânelerinin birinde vukū' bulmuştur. Esbâb-ı cinâyeti öğrenenler bunun evvelden müretteb bir şey olduğuna hiç şübhe etmezler. Hiç şübhe etmezler ki bu iki müslümanın fermân-ı siyâseti evvelden yazılmış, çizilmiş bir icrâ me'mûruna verilmiş o da tiynetindeki şenâati ibrâz eylemiştir.

İngiltere:

Londra'daki Hindistan Cemâât-i İslâmiyyesi Komitesi'nin Hissiyâtı – İngiltere matbûâtında okunduğuna nazaran Londra'daki Hindistan Cemâât-i İslâmiyyesi Komitesi tarafından İtalya'nın Çanakkale Boğazı'na karşı vukū' bulan hareket-i ahîresiyle Rusya'nın Meşhed'de İmâm Rızâ hazretlerinin merkad-i şerîfini topa tutulmasından dolayı İngiltere Kralı'na şikayet-âmiz bir muhtıra takdîm eylemiş oldukları tahakkuk etmiştir. Mezkûr muhtırada eğer İngiltere hükûmeti mezkûr iki mütecâviz devlet hakkında ciddî bir vaz'iyyet almayacak olursa, bilumum Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesi'nin nefretini celbe sebebiyet vermiş olduğunu ve bu ise gerek hâl-i hâzırda ve gerek müstakbelde İngiltere için bâis-i fevz ü felâh olmayacağını ve ihtimal ki Hindistan'da bu yüzden İngiltere hükûmeti büyük felaket ve müşkilâta dûçâr olacağını mantıkī bir sûrette îrâd ve ifhâm eylemişlerdir.

Tunus, Cezâir:

Tunus, Cezâir Müslümanları ve İtalya – El'an Tunus ve Cezâir müslümanları arasında İtalyanlara karşı nefret ve husûmet devam ediyor. Bir İtalyan kumpanyasına âid olan tramvaylara hâlâ boykotaj yapılıyor. Fransa me'mûrlarının gösterdikleri şiddetle beraber bu mes'eleye bir türlü nihayet verilememiştir. Trablus ve Bingazi mücâhidîn-i İslâmiyyesine gönderilmek üzere küllî miktarda iânât-ı nakdiyye toplanmıştır. Mebâliğ-i mezkûre peyderpey mahalline îsâl edilmektedir. Bu hiss-i nefret ve husûmet ebedî ve daimî sûrette İtalyanlara karşı icra edilecektir. Tunus ve Cezâir müslümanları bu bâbda yemîn ve kasem eylemişlerdir.

Fas:

Fas'da İğtişâş – Yeniden Fas'da iğtişâşât hâsıl olmağa başlamıştır. Fransızlar aleyhinde Fas kabâili tarafından tedâbîr-i fi'liyye ittihâz olunarak on iki Fransız zâbitin itlâfı mümkün olmuştur.

Fas'daki Fransa me'mûr-ı siyâsîsi telaşa düşüp kendi hükûmetiyle muhâberâta devam eylemektedir.

Sultân Mulay Hafîz, Dârü'l-beyzâ mevkiine ilticâ etmek fikrinde iken Mösyö Renbolet[?]'in tavsiyesi üzerine bir bölük askerin taht-ı muhâfazasında olarak sarayında kalmıştır. Fas'daki asâkir-i âsiyenin başında bulunan rüesâ-yı mahalliyye Ceneral Dalye'ye arz-ı dehâlet etmek üzere Tanca'ya muvâsalat eylemişlerdir. Fas kabâilinde asabiyet gittikçe hâd bir şekil almakta **[152]** ve Mulay Hafîz'in Fransa metâlibine ser-fürû edip muâhedenâmeyi imza ettiğinden dolayı memlekete ve millete büyük bir hıyânet icra etmiş olduğuna dair kanâat hâsıl eylemektedirler.

Fransa hükûmetince iğtişâşât-ı mezkûreye nihayet vermek zımnında tedâbîr-i mukteziyyeye tevessül edilmek üzeredir.

İran:

Salârüddevle – Sâlârüddevle Kirmanşah Rus ve İngiliz konsolosları tarafından dermiyân olunan teklîfâtı reddeyliyor. Makām-ı hükümdârî üzerinde hukūk iddiâ etmekte olduğunu ahâliye i'lân ediyor. Kendisine iltihâk eden rüesâ-yı kabâil ile bir taraftan da muhâbere etmektedir. Hükûmet-i İraniyye tarafından Sâlârüddevle'nin te'dîbine çalışılmaktadır. Prens Fermânfermâ Kazak süvari kıtaâtından mürekkeb bir müfreze ile Kazvin'den Hemedan'a hareket etmiştir. Merkūm Hemedan'da kendisine intizâr eden diğer bin kişilik bir kuvvete iltihâk edecektir. Kuvvetli bir Bahtiyârî müfrezesi (Zencan) mevkiini işgāl eylemiştir.

İran Nâib-i Hükûmeti – Geçen sene Meclis-i Meb'ûsân'dan ahz-ı me'zûniyyet eden İran Nâibü's-saltanası Avrupa'ya azîmet ediyor. Müşârun-ileyhi İranlılar aleyhine icra eyledikleri nümâyiş üzerine gücendirmişlerdir. Niyâbet-i hükûmeti Demokratlar elde etmeye çalışmaktadırlar. Zaten bunun için bir çok kimseler ve meb'ûslar çalışmışlardı. Serdar Esad da bu makām için ziyâde çalışanlardandır. Fakat hâl-i hâzırdaki nâib-i hükûmet kadar âlim ve fâzıl bir kimse nâmzedler içinde yoktur. Bu Avrupa'ya giderse bir daha geri dönmeyecektir.

Meşhed Bombardımanı ve Profesör Brawn – Meşhed'deki İmâm-ı Sâmin (Ali bin Mûsâ hazretlerinin) merkad-i şerîfi Ruslar tarafından bombardıman edildiği esnada ziyaretçilerinden yüz kişi kadar top güllelerinden müteessiren vefat etmişlerdir. Ruslar, güya mezâr-ı mezkûra ilticâ eden eşkıyâyı yahud şâh-ı sâbık tarafdârânını dağıtmak bahanesiyle bu fi'l-i mezmûmu ihtiyâr ettiklerini iddiâ ediyorlar.

Profesör Brawn *Manchester Guardian*'a yazdığı bir makālede Rusların tecâvüzâtını protesto ederek, bil-iltizâm bu

fi'l-i makbûhun irtikâb olunduğunu ityân ile Ruslar tarafından makbere-i mezkûrede mevcûd olup İran şahlarıyla ağniyâları tarafından mahall-i mezkûra teberrüken ihdâ olunan mücevherât ve âsâr-ı atîkanın yağma edildiğini ve Rus Kazakları atlarıyla mezkûr mahall-i mübâreke hücûm olunduğunu dermiyân etmekle İngiltere hükûmetinin nazar-ı dikkatini celb etmek istemiştir. Rusların bu tecâvüzlerinden umûm Şiîlerin nâ-hoşnûd olduklarını da profesör-i müşârun-ileyh beyân eylemiştir.

Sâlârüddevle Uğurunda Sarf Olunan Mebâliğ – Sâlârüddevle aleyhinde gönderilen jandarma teşkîlâtı için şimdiye kadar vukū' bulan sarfiyât hemen iki milyon rubleye bâliğ olmuştur.

Tebriz Evzâı – Tebriz şehri ve mülhakātı ahâlisi valinin tebdîlinden dolayı hâl-i heyecândadır. Şehirde akd-i ictimâ' eden ulemâ ve tüccâr Şücâüddevle'nin tekrar vali ta'yîn edilmesini taleb eylemiş ve iğtişâşâta meydan vermemek için bazı tedâbîr ittihâzına karar vermiştir. Şücâüddevle, maiyetinde Meraga'dan gönderilen üç yüz elli süvari askeri bulunduğu hâlde şehri dolaşarak ahâliyi teskîn eylemiştir.

Sipehdâr ve Fedâîler – Sipehdâr'ın avdetini ümid eden fedâîler, Tebriz'de toplanmaktadırlar. Sâlârüddevle maiyetindeki sekiz bin süvariyle Zencan şehrini işgāl etmiştir. Meclelüssaltana[?], Salârü'd-devle'nin korkusundan bir karyeye ilticâ etmiştir.

Çin:

Çin-Tibet İğtişâşı – *Standard* gazetesinde okunduğuna göre Tibet-Çin hududunda hâsıl olan bir iğtişâş esnasında Tibetliler, Çinlilerden pek çok kimseleri ele geçirip diri diri yakmışlardır. Ahîren bu hâlden haberdâr olan Çinliler ise ahz-ı sâr ve intikām için Tibetlilere hücûmla bir çoğunu öldürdükten sonra ma'bedlerini de yakmışlardır.

Çin'in Eski ve Yeni Askerleri – Çin'e tâbi' Vansin şehrinde ahîren eski ve yeni askerler arasında gürültü hâsıl olarak silaha sarılmaya mecbûr olmuşlardır. Devamlı müsâdemelerden sonra her iki taraftan yüz kişi telef olduğu *Standard* gazetesinde okunmuştur.

Moğolistan Çin'den Ayrılmıştır – (Kolça)'dan Petersburg'a iş'âr olunduğuna göre, tekmîl Moğolistan, Çin Cumhûriyeti'yle kat'-ı râbıta ederek i'lân-ı istiklâl eylemiştir.

Amerika:

Titanik Vapuru Kazâsı – Southampton'dan New York'a gitmekte olan İngiliz Titanik sefîne-i cesîmesi Efrencî Nisan'ın sekizinci Pazar günü akşamı sâat onbiri kırk geçe Ternovo[?] Adaları etrafında, Bun Burnu civarında, Kapdros'dan 300 mil uzakta, 41 derece, 46 dakīka, arz-ı şimâlî, 50 derece 14 dakīka tûl-i garbîde, vücûdundan geç haberdâr olan sâbih bir buz kitlesine çarparak nısfu'l-leylden sonra sâat ikiye yirmi geçe gark olmuştur. Battığı mahal 3700 metre derinliktedir. Telsiz telgrafla nısfu'l-leylde kazâzede vapurdan imdad talebini almış olan Karpatya Vapuru sabahın sâat dördünde mahall-i hâdiseye yetişmiş, hayattakiler kendisi tarafından kurtarılmıştır. Titanik'te 1400 yolcu 940 tâife var idi ki cem'an 2340 kişiye bâliğ olmakta idi. Yolculardan 435 tâifelerden 210 ki cem'an 645 kişi kurtulmuştur.

Titanik şimdiye kadar inşa edilmiş olan sefâin-i cesîmenin en büyüğü idi. Tûlü 268, arzı 28, umku da 29 metre idi. Hacm-i istîâbîsi 46.382 tonilato olup bu mikdar el-yevm mevcûd dritnotlardan en büyüklerinin iki misline muâdildir. Bacalarından beheri, içinden çifte hatlı bir tren pek kolayca geçebilecek derecede büyüktü. Geminin dümeni 101.740 ve bir demiri 15.740 kilo sikletinde idi.

Geminin taksîmât ve tezyînât-ı fevkalâdesi ise hakīkaten her türlü tasvîrin fevkinde idi.

Titanik sefînesinin hamûlesi 50.000 çuval kahve ve çaydan mürekkeb idi. Bundan başka sefînede yüz milyon değerinde elmas ve sâir zînet taşları bulunmakta idi. Yolcuların eşyalarına yüz milyondan ziyâde bir kıymet takdîr olunmaktadır. Dalgalar arasında yedi milyon mektup zâyi' olmuştur. Hasârât 500 milyon markı tecâvüz etmektedir.

Titanik'in batması pek fecî' olmuştur. Suların şiddetle nüfûzundan tulumbalar hareketten muattal kalmıştır. Elektrik dinamosu hareketten sâkıt olduğundan lambalar birden bire sönmüş, vapur zulmetler içinde kalmıştır. Çocuklarla kadınlar sefîneden ayrıldıkları vakit hâsıl olan manzara pek müdhiş olduğunu tahlîs olunan yolcular anlatıyor. Avrupa ve Amerika'nın bir hayli büyük zevâtı da mağrûkīn miyânındadır. Bu kaza Avrupa ve Amerika'da pek büyük te'sîr icra etmiştir, binlerce insanlar mâtemler içindedir.

Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı | Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

2 Mayıs 1912 | 15 Cemâziyelevvel 1330 Perşembe 19 Nisan 1328 | Cild: 8 - Aded: 191

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِذْهَبَا إِلٰى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغٰى. فَقُولَا لَهُ قَوْلاً لَيِّناً لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشٰى[1]

Tercümesi

"Firavun'a gidiniz, o çünkü azdı. Kendisine yumuşak söz söyleyiniz; belki aklını başına alır, yahud içine korku gelir."

* * *

Tâhâ Sûre-i şerîfesinden naklettiğimiz şu âyetlerdeki hitâb, Mûsâ ile Hârun aleyhimesselâmadır. Hârun daha belîğ olduğu için, evâmir-i ilâhiyyeyi tebliğ ederken kendisine refîk edilmesini Hazret-i Mûsâ, Cenab-ı Hak'dan istemiş idi.

Kur'an'daki kıssaların her birinde büyük büyük ibretler vardır. İm'ân ile bakarsak şu ikinci âyette iki azîm nükte görürüz: Allah elbette Firavun'un tuğyandan vaz geçmeyeceğini, aklını asla başına almayacağını bilirdi. Böyle iken peygamberlerine "Belki..." diye bir ümid veriyor. "Siz vazifenizi azm ile, kuvvet-i kalb ile, itmînan ile îfâya bakınız. Evet, resûlün vazifesi yalnız tebliğdir. Siz bu tebliğin mübîn olması için çalışınız. Karşınızdaki yola gelecek yahud gelmeyecek, onu düşünmeyiniz. Bunu düşünürseniz ye's içinde kalırsınız ki, o zaman vazîfe-i risâleti hakkıyle edâ edemezsiniz" diyor.

Demek ki hakkı, hakîkati müdâfaa edenler, bütün dünyâ Firavun kesilse, hiç fütur getirmeyecekler.

İkinci nükte – Firavun küfrün, inadın, dalâlin canlı bir timsâli idi. Mûsâ ile Hârun ise birer peygamber idi. Ulûhiyet da'vâsına kalkışan Firavun'u yola getirmek için Cenâb-ı Hak bu iki vücûd-ı mübâreki bin hüccet-i kāhire ile gönderebilirdi. Öyle iken "Sert davranmayınız, yumuşak söyleyiniz, rıfk ile muâmelede bulununuz" emrini veriyor. Maksad-ı ilâhî şüphesiz bize yol göstermektir. Evet, biz müdâfaa edeceğimiz fikre karşı ufacık bir i'tirâz serd olunsa, yumuşak söylemek şöyle dursun, en sert, en acı hücumlarla bile kanâat etmeyiz de ağız dolusu söveriz! Bazen en temiz bir hakîkatı en murdar şütûm ile kabul ettirmek isteriz! En pâk, en meşrû bir maksada böyle en mülevves, en rezîl bir vasıta ile varmaya yelteniriz! Sövüşler dövüşler, ancak sefîl maksad ta'kīb eden erâzile yakışır birer silah olabilir. İşte bizi öldüren, zaafa, tefrikaya düşüren iki derd-i içtimaî: Azimsizlik, terbiyesizlik...

Efrâd-ı millet arasında haksız bir ye'sin, ma'nâsız bir bedbinliğin günden güne şiddetini artırmak şartıyle hüküm sürdüğünü görüyoruz. Mübeccel bir maksad uğrunda bütün mesâîsini, bütün mücâhedâtını heder olmuş gören bir adam bile ye'se düşmemelidir. Hele bizim me'yûs olmaya hiç hakkımız yoktur; çünkü hiç çalışmadık. Şüphe yoktur ki ye'simiz, **[154]** bedbinliğimiz, hep, uğraşmamaya, atâlet içinde paslanıp gitmeye hak kazanmak içindir.

Terbiyesizlik ise âdeta müslümanların bir sıfat-ı kâşifesi olmuş! İşte milleti bu iki musîbetten kurtarmak bütün efrâd-ı milletin boynuna borçtur.

Mehmed Âkif

[1] Tâhâ, 20/43-44.

FIKIH VE FETÂVÂ

Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târîhi'nden:

Hac

– 6 –

Yedinci sene-i hicriyenin Zilka'desi idi; Fahr-i Kâinât Efendimiz hazretleri Hudeybiye umresi için ihrâm edenlerden kimse kalmamak şartıyla tedârikât-ı seferiyyede bulun-

malarını emir buyurdular.* Herkes hazırlandı. Hudeybiye vak'asında dûçâr-ı ihsâr olmayanlardan dahi bir çok kimseler umreye iştirâk edeceklerdi. Kadınlardan, çoluk çocuktan başka maiyet-i Nebevî'de ashâbdan iki bin kadar kimse umre niyetiyle yola çıktılar. Kāfile-i müslimînin Mekke'ye takarrubunu görünce müşrikîn Harem-i Şerîf'i tahliye ile Kuaykıân [1]tepelerine çıkarak, kısmen Dâru'n-nedve'nin bulundu yerde birikerek ehl-i İslâmı temâşâya koyulmuşlardı. Aralarında Hazret-i Peygamber ve ashâbının zaaf ve nâ-tüvânîye dûçâr olduklarından, gûyâ Yesrib'in himâyesiyle ezilmiş bulunduklarından bahs ile kîl ü kāl edip duruyorlardı. Ehl-i İslâm muhteşem kalabalıklarıyla Mekke'ye dâhil oldular. Şuarâ-yı İslâmiyyeden Abdullah bin Revâha kılıcını kuşanmış, nâka-i Nebevî'nin dizgininden tutmuş olduğu hâlde:

خلوا بنى الكفار عن سبيله	قد انزل الرحمن فى تنزيله
فى صحف تتلى على رسوله	يارب انى مؤمن بقيله
انى رأيت الحق فى قبوله	اليوم تقريكم على تأويله
ضرباً يزيل الهام عن مقيله	ويدخل الخليل عن خليله

Diye "recez" söyleyerek ilerliyordu. Hazret-i Ömer, Abdullah'a: Bu ne oluyor, nezd-i Nebevî'de şiir söylenir mi?... diye men' etmek istedi ise de; ol hazret: – Yâ Ömer, Abdullah'a dokunma, söylesin, onun sözleri küffâra oktan ziyâde te'sîr ediyor!.. buyurdular.

Fahr-i Kâinât efendimiz Mescid-i Şerîf'e dâhil olunca ıztıbâ' etti; yani ridâ-yı şerîfinin bir ucunu sağ koltuğu altından geçirerek sol omuzu üzerine attı. Bütün ashâb-ı kirâm da ol hazrete ittibâ' ettiler: Hepsinin sağ omuzları açık bulunuyordu. Artık tavâfa başlayacaklardı. Fahr-i Kâinât efendimiz ashâbına esnâ-yı tavâf ve sa'yde müşrikîne karşı neşât ve kuvvet ibrâz etmelerini, tavâfın evvelki üç şavtında remel –yani adımlarını kısaltarak, omuzlarını silkindirerek, çalımlıca icrâ– eylemelerini, rükn-i Yemânî ile rükn-i Esved arasından alel-âde meşy ile geçmelerini emir buyurdular. **(عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ، فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ: إِنَّهُ يَقْدَمُ عَلَيْكُمْ وَفْدٌ وَهَنَهُمْ حُمَّى يَثْرِبَ، «وَأَمَرَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرْمُلُوا الأَشْوَاطَ الثَّلاَثَةَ، وَأَنْ يَمْشُوا مَا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ، لَمْ يَمْنَعْهُ أَنْ يَأْمُرَهُمْ، أَنْ يَرْمُلُوا الأَشْوَاطَ كُلَّهَا إِلَّا الإِبْقَاءُ عَلَيْهِم...»)

Sonra ol hazret Hacer-i Esved'i istîlâm –selamlamak– ile Ka'be'yi sola alarak ve remel ederek tavâfa başladılar. Bit-tabi' ashâb-ı kirâm hazerâtı da Resûl-i Ekrem efendimize ittibâ' ediyorlardı. Rükn-i Yemânî ile rükn-i Hacer arasından alel-âde meşy ile geçtiler. Çünkü Beyt-i Şerîf aralarına hâil olduğundan Kuaykıân ve Dâru'n-nedve taraflarında bulunan müşrikîn, rükn-i Esved ile rükn-i Yemânî beyninde bulunan müslimînin hâlini fark edemiyordu. Tavâfın ikinci ve üçüncü şavtını da aynıyla birincisi gibi, fakat kalan eşvât-ı erbaasını alel-âde meşy ile icrâ ettiler. Her şavtın ibtidâsında da Hacer-i Esved istîlâm ediliyordu.

Tavâfı ikmâl edince Safa ile Merve arasında da yedi defa sa'y ettiler. Meyleyn-i ahzareyn arasını da hervele ile, yani süratle geçiyorlardı. Bu hervelenin dahi remel gibi müşrikîne karşı bir nümâyiş olmak üzere yapıldığı anlaşılıyordu.

[1] Metinde (قعيقيعان), kaynaklarda (قعيقعان) şeklinde geçmektedir.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: إِنَّمَا سَعَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالمَرْوَةِ، لِيُرِيَ المُشْرِكِينَ قُوَّتَهُ ***

Bu umre esnasında aleyhissalâtü vesselâm efendimiz Meymûne bintü'l-Hâris'i tezevvüc buyurdular. Fakat zifâf ve düğün ihrâmdan çıkarak "Serif" nâm mevkie geldiklerinde icrâ edildi. ****(عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضى الله عهما قَالَ: تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَيْمُونَةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ، وَبَنَى بِهَا وَهُوَ حَلاَلٌ)

Ehl-i İslâm üç gün Mekke'de kaldıktan sonra dördüncü günün sabahı müşrikîn tarafından Huveytıb bin Abdiluzzâ riyâsetinde bir hey'et-i murahhasa gelerek Hudeybiye Musâlahası'nın madde-i mahsûsası iktizâsınca Mekke'den çıkmaları söylendi. Fahr-i Kâinât efendimizce, düğün ve umûma karşı bir ziyafet tertîb edecek kadar Mekke'de kalmaktan müşrikîn için bir zarar melhûz olmadığı söylenmiş ise de anlatmak kābil olmayınca hemen Mekke'den çıkmak üzere karar verilmiş, Serif nâm mevki'de düğün yapıldıktan sonra Medîne'ye avdet buyurulmuştur.

* * *

Yedinci sene-i hicriyede îfâ edilen bu umre ehl-i siyer, ashâb-ı hadîs arasında "Umretü'l-kazâ" nâmıyla yâd edilmektedir. Bu umre ya isminden **[155]** anlaşıldığı üzere altıncı senesi müşrikînin ihsâr ve mümânaatıyla yarıda kalan umrenin kazâsı oluyor; yahud kazâ olmayarak yeni baştan bir umre demektir. İkinci ihtimâle göre "Umretü'l-kazâ" ta'bîrinde olan "kazâ" kelimesi musâlaha ma'nâsını ifade eden "mukâzât" kelimesinin mücerredi olup (قضى يقضى)'nin me'haz-i iştikākı ve edâ mukābili kazâdan ibaret olmaz; belki Hudeybiye Musâlahası'nın berekâtından olarak îfâ edilmiş müstakil bir umre olur. Abdullah bin Ömer radiyallâhu anhümâ dahi bu ciheti tercîh ederek: (لم تكن هذه العمرة قضاً ولكن كان شرطاً على المسلمين ان يعتمروا فى الشهر الذى حاضر هم فيه المشركون) diyor.

İşte bu nokta-i nazardan olacak ki bu umreye "Umretü'l-kısâs" nâmı dahi verilmiştir. Nasıl ki İbni Abbâs radiyallâhu anhümâ [2](اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ) âyet-i kerîmesinin yedinci sene-i hicriyye umresi esnasında nâzil olduğunu rivâyet ediyor. Maamâfîh umretü'l-kazâ ta'bîri hakkında olan bütün bu te'vîl ve şâhidlerin sıhhati, yedinci sene umresi, altıncı senesi ihsâr sebebiyle fevt eden umrenin kazâsı olmak ihtimalini ref' edemez. Bu hâlden umrenin dahi sâir kurubât ve nevâfil gibi, şürû' sebebiyle vücûbuna kāil olanların söz söylemesi için de meydan müsâid demektir. Onlar umretü'l-kısâsın ihsâr sebebiyle fevt olan haccın kazâsı olduğunu pekala iddiâ edebilirler. Şu kadar ki bunun için, bu umrenin adı "Umretü'l-kazâ" olmaktan kat'u'n-nazar ile, bir delîl taharrî etmek mecbûriyeti yüz gösterir...

Halim Sâbit

* *Umdetü'l-Kārî*, *Sîret*ü'l-İmâm ibni Haşim.

** Buhârî [*Sahîh,* Kitâbü'l-Hacc, 55].

*** Buhârî [*Sahîh*, Kitâbü'l-Hacc, 80].

**** Buhârî [*Sahîh,* Kitâbü'l-Megâzî, 43].

[2] Bakara, 2/194.

FELSEFE

İSLÂMDA FEN VE FELSEFE

–189'dan mâba'd–

Gazzâlî ve Tasavvuf –Tasavvuf-ı İslâmî vahdet-i vücûd mesleğinin rengîn sünûhâtıyla pîrâyedârdır. Mevlânâ Câmî'nin:

زین پیش برون زخویش بنداشتمت
در غایت سیر خود کمان داشتمت

اکنون که ترا یافتم دانم
کاندر قدم تخمت بکذارشتمت

kıt'asında ne kadar ulvî bir sâniha mündemicdir.

Mutasavvıfîn-i İslâmiye hâmûn-ı belâyâyı dolaşarak harîm-i vuslata erişmek için tezkiye-i nefs tarîkıyla fenâ fillâh mertebesine çıkmaya çalışmışlar ve nevâ-yı firkat ve tazallümlerini:

بهر تو بر و بحر بشتافته ام
هماموں ببریده کوه بشکافته ام

وزهر چه رسید پیش رو تافته ام
تاره بحریم وصل تو یافته ام

gibi sânihalarla ifşâ eylemişlerdir.

Ruhlarını meshûr bırakan aşk-ı lâhûtî ile yalnız dünyâyı değil, naîm-i cinânı bile unutmuşlar ve sermest-i garâm olarak yaşamakla zevk-yâb olmuşlardır. Meâli (Semnûn-ı Muhib)'e isnâd edilen şu kıt'a ne güzeldir:

کر کند جای بدل عشق جمال ازلت
جشم امید بحوران بهشتی ننهی

کی مسلم شودت عشق جمال ازلی
تابر آفاق همه تهمت زشتی ننهی

Ekâbir-i evliyâdan Hasrî diyor ki: (الصوفی، هو الذی لا یوجد بعد عدمه ولا یعدم بعد وجوده) yani sûfî-i hakīkī, riyâzat ve mücâhede ile alâik-ı maddiyeden tecerrüd ederek fânî olunca bir daha evvelki hâle avdet etmeyen ve bu yolda merâhil-i muayyeneyi geçerek kendinde bekā ba'de'l-fenâ sırrı tecellî ettikten sonra da bir daha fenâ-pezîr olmayan zattır. Mevlânâ Câmî şu rubâî ile Hasrî'nin bu sözünü pek parlak bir sûrette tasvîr eylemiştir:

خوش آنکه چو نیست شد ازین نقش مجاز
دیکر بوجود خویشتن ناید باز

زان پس چو وجود یافت زان مایهء نار
جاوید برو عدم کشت فراز

Erbâb-ı tasavvuf mesleklerinde gāye-i maksûda vusûl için başlıca iki usûl ta'kīb eylemişlerdir: Bazıları müessirden esere istidlâl, yani (tarîk-ı limmî)yi ve bazıları da eserden müessire intikāl, yani (tarîk-ı innî)yi tercîh eylemişlerdir.

Müessirden esere intikāl usûlü pek az fennîdir. Sâât-ı hayâtı vecd ü uzlete hasr etmek sûretiyle gāye-i tekâmüle vâsıl olmak istemek, her şeyi ve hatta kendini bile nâbûd menzilesine indirerek istiğrâk-ı küllî içinde inhilâl edip gitmek işrâkiyetin "Pantheisme" nûşîn ve atâlet-âmîz hayâlâtına takarrub etmek demek olur ki bu usûlün fennî metodlarla tabîî bir hatt-ı iştirâki olamaz.

Bu tarîkın ifrât ve sû'-i tefsîrinden istifâde etmek isteyenler tarafından; irfân ve hikmetin kuvâ-yı nâzımesinden mahrûm olan dimağlarda îkā' edilen tahrîbât-ı maddiyye ve ma'neviyye; pek acıklı hâlâta sebebiyet vermiş ve vermekte bulunmuştur.

Müslümanları tahrîb eden meskenet ve atâlet marazlarının menba'-ı intişârı, mâzînin çürümüş ve kemirilmiş enkāz-ı mütebâkiyyesi kovuklarında müstakbele intikāl eden bu gibi sû'-i tefsîr ve ifrâttan mütevellid büzûrâttan başka bir şey değildir. Halkın atâlet ve cehâletinden istifâdeye yeltenen tufeylîler, efrâd-ı ümmetin teâlî-i efkârına hizmet edecekleri yerde; bu tarîkı sû'-i tefsîr ederek; fıtraten mevcûd olan cürsûme-i zekânın adem-i inkişâfına ve belki büsbütün sönüp mahv olmasına sebebiyet vermişlerdir.

Pîr-i muhterem Cüneyd-i Bağdâdî'nin dediği gibi ilim ve irfânla tezeyyün etmemiş olan ve hikmet-i Kur'âniyye'den bî-behre bulunan irşâd müddeîlerinin sevk edecekleri tarîk gayyâ-yı sefâlet ve felâketten başka ne olabilir?!

İsmailîler, Hurûfîler, Bâtınîler….. gibi gulâtın meslek-i tasavvufa istinâden ortaya attıkları hurâfeler, etrafa saçtıkları zehirler ibtidâî dimağlarda pek müsâid bir zemîn-i tahrîb bulabilmişlerdir.?

[156] Baştan başa uyuşmuş bir iklîm-i târ-mârdan başka bir manzara arz etmeyen cihân-ı İslâm'ın avâmil-i inkırâz ve sefâletten en mühimmi maraz-ı atâlet ve nâdânîdir. Bugün müstevlî ve müzmin bir devreye girmiş olan bu hastalığın esbâb-ı intişârı arasında vaktiyle saçılmış bu gibi sem-nâk fikirleri de ta'dâd etmek icab eder. Gazzâlî mutasavvıf geçinen ve fakat tasavvuftan bî-haber bulunan kimselerle de hayli çarpışmış, tasavvuf-ı İslâmî'yi eserden müessire istidlâl esası üzerine ibtinâ etmeye çalışmıştır. Gazzâlî, eserden müessire istidlâl usûlünü [1](مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّه) hikmetinden istihrâc eylemiştir. Tecrübe ve tetebbu' üzerine müstenid olan bu usûl, daha çok fennî ve daha çok mantıkîdir.

Hazret-i Ali'ye isnâd edilen:

و تزعم انك جرم صغیر — وفیك انطوی العالم الاکبر
فلا حاجة لك من خارج — وفکرك فیك وما تفکر

kıt'asından müşârun-ileyhin de eserden müessire intikāl usûlünü tercîh ve tavsiye ettiği anlaşılıyor.

Cenâb-ı Haydar'ın sânihât-ı fikriyyesinden muktebes olan meâl, Celâleddîn-i Rûmî'nin şu kıt'asıyla da te'yîd edilmektedir.

ای نسخهء اسرار الهی توئی
وی آیینهء جمال شاهی که توئی

بیرون زتو نیست هر چه در عالم هست
از خود بطلب هر آنچه خواهی که توئی

[1] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 2532.

Gazzâlî tasavvuf-ı İslâmî'ye iki sûretle hizmet etmiştir: Evvela, erbâb-ı tasavvufa karşı tevcîh edilmekte olan sihâm-ı ta'n ve şübheyi ber-taraf ederek tasavvuf-ı İslâmî'nin Kitap ve Sünnet'ten müstahrec olduğunu ve bâb-ı şerîatten girilmedikçe şükûfe-zâr-ı hakîkate vusûl mümkün olmayacağını göstermiş, sâniyen mutasavvıfînden geçinen ve fakat ahkâm-ı âliyye-i şer'iyyeden bî-haber bulunan bir takım cühelânın, an'anât-ı işrâkiyye ile dimağları meşbû' bir hale gelmiş olan türedilerin tasavvuf nâmına ortaya attıkları tâmât ve şathiyâtın reddiyle uğraşmış ve hadîka-i tasavvufu kaplamış olan muzır filizleri, zehirli yosunları söküp çıkarmaya çalışmıştır.

Pâye-i kemâlleri:

لله تحت قباب العز طائفة	اخفا هموا فی رداء العز اجلالا
هم السلاطين فی اطمار مسكنة	جروا على فلك الخضراء اذيالا
غير ملابسهم شم معاطسهم	استعبدوا من ملوك الارض اقيالا

beyitleriyle tasvîr edilen eâzım-ı mutasavvıfîn, akîde, ahlâk ve a'mâl ve sîret husûsunda Cenâb-ı Risâlet-penâh hazretlerine mütâbaat ederek derece derece kat'-ı merâhil ile pâye-i hakîkate teâlî eylemişlerdir.

Bu muhterem zatlar şerîat-i Ahmediyye'yi iltizâm ve dekâyık-ı sünnet-i Nebeviyye'ye ihtimâm sayesinde bahr-i tevhîd ve irfânda lücce-i vecd ü istiğrâka erişerek esrâr-ı Rabbâniyye ve nefehât-ı Sübhâniyye ile leb-rîz-i kemâlât olmuşlardır.

Cüneyd-i Bağdâdî: "Eser-i risâlete ıktifâ etmeyenlere bârgâh-ı rubûbiyyete mûsıl olan yollar kapalı kalır. Kur'ân ve ehâdisle tenevvür etmemiş olanlar tarîk-ı tasavvufta muktedâ-bih olamazlar" diyor.

Eslâf-ı kirâmın meslek-i tasavvufu ne sûretle telakkī ve ta'kīb etmiş olduklarını bundan güzel tasvîr edecek bir ifade bulunamaz. Pîr-i tarîkat, bu sözleriyle hırka-pûş-ı atâlet olan cühelânın makām-ı irşâda geçmeleri şöyle dursun bir hânkāhın kapıcısı bile olamayacaklarını i'lân eylemiştir.

Iyâdetine giden Cüneyd-i Bağdâdî'ye:

كيف اشكو الى طبيبى ما بى	والذى بى اصابنى من طبيبى

beytiyle mukābele etmiş olan ekâbir-i urefâdan Sırrı Sakatî diyor ki: "Mutasavvıf, nûr-ı irfân ve ma'rifeti nûr-ı vera' ve takvâsını ıtfâ etmeyen, ahkâm-ı şer'iyye ve zâhir-i Kitâb'a mütenâkız sözler sarfından tevakkī eden, kat'-ı merâtib ettikçe hetk-i mahârimden ictinâba olan gayreti de o nisbette artan velhâsıl takarrub ettikçe haşyeti tezâyüd eden kimsedir."

Tasavvuf-ı İslâmî'de esas, ilim ve takvâ, istikāmet ve mekârim-i ahlâkıyye ile ittisâftan ibarettir. Kisve-i etkıyâya bürünerek kerâmât-fürûşluk sevdasında bulunanlar ve ef'âl ve sekenâtlarını şer'-i mübîne tevfîk etmeyenler zümre-i ahyâr miyânında değil, şirzime-i eşrâr arasında ta'dâd olunmalıdırlar.

–mâba'di var–

Midilli İ'dâdîsi Müdürü
M. Şemseddin

İCTİMÂİYÂT

GENÇLERDE MİLLİYET HİSSİ ÖLÜYOR!

Levantenizm

Her milletin âtî ve istikbâl ümîdi gençleridir. Vatan ve memleket terakkī ve teâlîsini gençlerin hamiyyet ve gayretinden, kuvvet ve kudretinden intizâr eyler. Çünkü gençlik, hâl değil, âtîdir; gençlik hayal değil, hakīkattir; gençlik ruhdur, kuvvettir. Fakat bu, hakīkat, ruh ve kuvvet olan gençliğin yarım bir hakīkat, marîz bir ruh, nâkıs bir kuvvet olmaması lazımdır. Gençlikte bütün vuzûhuyla zindegî, metânet tezâhür etmelidir.

Gençlerimizde bu zindegî ve metânet mevcûd mudur? Zindegî ve metânet her iki kuvvete de şâmildir. Yani hem maddî, hem ma'nevî; cisimde, ruhda mevcûdiyeti elzem kuvvet ve şiddet! Bunlar, ancak millî bir seciyenin mevcûdiyetiyle husûl-pezîr olabilir. Halbuki gençlerde millî seciyeyi hemen hemen göremiyoruz. Buna da en birinci sebeb "Levantenizm"dir.

Memleketimizde asırlardan beri yerleşmiş, ictimâiyâtımızın her noktasına sokulmuş, tedrîcî, fakat müessir tahrîbât îkā' etmekte bulunmuş bir şey vardır ki o da "Levantenizm"dir. Levantenizm o kadar eski bir târîhe **[157]** mâlik değildir. Levantinler ancak bir asırlık târîhe mâliktirler. Levantenizm bir asıra az çok karîb bir zamandan beri bu pâk ve nezîh memleketimizde meydana çıkmış, garba olan temâsımızın nisbetiyle mütenâsib bir süratle intişâra başlamıştır.

Levantenizm nedir? Levantenizm, garb âdâb ve muâşeretini fena bir sûrette taklîd eden bozuk nesillerin ictimâî hayât-ı rezîle ve sefîhelerine imtisâl!..

İşte bu Levantenizm ile gençlerimiz arasında münâsebet şu makāleye mevzû' olmuş. Gençlik üzerinde ne berbâd, ne derin izler, cerhalar açmakta bulunduğunu beyâna lüzum göstermiştir.

İstanbul'da Beyoğlu'nda yaşayan ve İzmir, Selanik ve diğer memleketlerimizin yine kendilerine âid mahallerinde ikāmet eden bu serseriler memleketin gûyâ monden hayatının, kibâr âleminin en mühim uzuvları gibi geçinirler. Ahlâkı sâf ve nezîh bir müslümana pek çirkin görünen şekilleri, kıyafetleri, tavır ve hareketleriyle mümtâz bir hayat taşıdıklarını iddiâ ederler. Bunlarda milliyet, vatan hissi, düşüncesi zerre kadar mevcûd değildir. Çünkü ne bir milliyeti, ne de bir vatanları vardır. Milliyetleri behîmî bir insanlık, vatanları iğrenç ve müstekreh bir monden salon diye gösterilebilir.

Bu her türlü levsiyâta müstaid olan levantenlerin gençlerimizi kendilerine celb ve cezb için öyle sâhir ve câzib vasıtaları, aletleri vardır ki… fakat hakīkī bir müslüman genci, fikir ve ruhu ecdâdının ulviyet ve hamâseti ile, ırkının necîb ve âlî ahlâk ve fazîletleriyle perverişyâb olmuş bir müslüman genci bu vasıtalara yanaşmak, bu aletlere kapılmak değil, o sefîl ve rezil şekillere, vasıtalara bütün gayz ve tehevvürünü fırlatmak ve bütün kuvvetiyle oradan tebâüd etmek ister.

Riya, hile, sahtekarlık, ahlâksızlık ve daha ahlâkın mugāyiri ne kadar seyyieler varsa hepsini toplamış olan bu Levantenleri taklîde kalkışmak bir müslüman için ne acıdır, ne zillettir!..

Bugün vatanımızın, canımızın düşmanı olan korsan İtalya; Çanakkale'yi bombardıman eder, bu Levantenler buralarda neş'e ve sürûrdan bayılır. Harbi, bombardımanı alel-âde bir yevmî şuûn olmak üzere telakkī eder. Mukâleme, musâhabelerini yine kadınlar, tuvaletler, eğlenceler teşkîl eder.

Şimdi bu Levantenlerin bu sefil hareketlerini taklid ederek derûnî bir haz duyan, kendini bir garblı, bir medenî telakkī eden zavallı gençlerimize yalnız acımak kifayet etmez. Onları, bu düşmekte oldukları derin ve mülevves hufreden kurtarmaya çalışmalıdır. Gittikçe terakkī eden Levantenizm'e mâni' olmak lazımdır. Bir müslümanın; kendi dindaşı bir gencin Müslümanlık âdetlerini, Müslümanlık edeb ve rükünlerini istihfâf etmesini, buna mukābil Levantenlerin maymunluklarını tebcîl eylemesini işitmesi kadar bedbahtlık tasavvur olunur mu? Bu hâl, pek kesretli değilse de maatteessüf kesrete yakın bir mikdardadır. Müslümanlığın yükselmesi, büyümesi için çırpınan, çalışan bu mefkûreyi yaşayan ve yaşatmak isteyen bir kısım gençlerimiz, ne mertebe tebcîl, tes'îde layık ise… maymunları taklîde özenen, fikri, rûhu hayâlen garb mukallidliğinde bulunan diğer kısım gençlerimiz de o mertebe merhamete şâyândır.

İstanbul'da ve hiçbir tarafta gençler, maatteessüf millî bir hüviyet, kuvvetli bir kitle hâlinde millî bir mevcûdiyet göstermiyor. Bugün Paris gençlerinin vatanperverlikleri, milliyetperverliklerini düşünmeli, bir de bizim İstanbul'daki bu mukallid genç beylerimizin milliyetsizliklerini düşünmeli! Fakat o Paris'teki gençler arasında yabancı mahlûklar, milliyetsiz, vatansız lavantenler mevcûd değildir!

Bütün müslüman an'anelerine, âdetlerine yabancı bir nazarla bakan, millî fikirleri, kanâatleri istihfâf eden, müslüman metâına iltifât etmeyen bir gençten vatan ve millet istikbâlde ne bekler?!

Halbuki vatan; gençlerden pek çok şey bekliyor. Bütün istiklâliyet ve terakkī ümîdlerini gençlerine atf etmiş bulunuyor. Çünkü vatanı yükseltecek, Müslümanlığı büyültecek ve Osmanlılığı muhteşem ve muhterem nâm ve ünvânına layık bir azamet ve kuvvet ile yaşatacak gençlerdir; bugünkü ve yarınki gençliktir.

Milliyetini küçük gören, kavmiyetini tezyîf eden insanlar, yaşamaya değil, ölmeye mahkûmdur. Japon gençlerini imtisâl edelim! Avrupa'da senelerce oturan, bütün Avrupa âdetlerini öğrenen ve orada bir Avrupalı gibi yaşayan bir Japon memleketine avdette derhâl (kimono)sunu giymekte ve Japon âdetlerini yaşamakta ihmâl etmez. O, yalnız Avrupa'nın ilim ve fennini memleketinde tatbîk ve neşre çalışır…

Rumeli

EDEBİYÂT

Arap Târîh-i Edebiyyâtından:

EBU'L-ALÂ' MAARRÎ

–188'den mâba'd–

Anlaşılıyor ki şâir-i hakîm, Lazkiye'de ruhban ile olan mubâhesâtını pek i'tinâ ile ta'kīb etmiş, öyle ki bu vâkıanın te'sîri, ölünceye kadar devam ederek bir türlü zihninden silinmemiş: Mesela, feylesofun bir kasîdesini okurken birden bire kiliseye, rahibe, şammâsa, kıssa, zünnâra cerr-i kelâm ederek bunlarla ve bunların bir türlü aklının kavrayamadığı taâlîmiyle istihzâya başladığını görürsünüz.

Şam taraflarında dolaştıktan sonra Bağdad'a gitmeye azm **[158]** etti. Bağdad, onun zamanında "medînetü'l-ilmi ve'l-felsefeti", "dâru'l-hidâyeti ve'l-hikmeti" idi. Risâlelerinden birinde Bağdad'ı şöyle vasf ediyor:

"Bağdad'da ilmi; Cemretü'l-Akabe'de çakıl taşından daha çok, Hâsıra'da sudan daha bol, Câbire'de Haymânî'den daha ucuz, Yemâme'de Cerîde'den daha yakīn buldum."

Bağdad'a hikmet-i Yunâniyye ve felsefe-i Hindiyye'yi tedrîs etmek, "Beytü'l-hikme"de bulunan bu âsâr-ı mütercemeden, Yunan, Roma, Hind feylesoflarının fikirlerine vâkıf olmak için gitmiş idi. Çünkü Hârûnü'r-Reşîd Bağdad'da bir kütüphâne te'sîs ile her türlü kitapları toplamış, halefleri cem'-i kütübde ve tercüme-i âsârda devam ederek bu dâru'l-kütüb, âlemin en mebrûr, en hayırlı kitaphâneleri sırasına geçmiştir. Bu devirde Bağdad'da "Bahâüddevle" kütüphânesi de var idi ki karn-ı râbi'-i hicrî evâhirinde te'sîs olunmuştu; şehr-i mezkûr ulemâ, üdebâ, müteallimîn, fukahâ, muhaddisîn ile dolu bulunuyor idi. İşte buna binâen Maarrî, Bağdad'a can attı ve 398 senesinde dâhil oldu. Bağdadlılar, feylesofun şeref-i kudûmünü haber alır almaz müştakāne bir hüsn-i kabûl gösterdiler; birer birer, takım takım müşârun-ileyhin etrafına toplanıyorlardı. Çünkü sîtı her tarafı tutmuştu. Bağdadlılar arasında bir buçuk seneyi tecâvüz etmeyen bir müddet kaldı. Bu esnada Maarrî'den ilim ve edeb telakkī olunuyordu; bir taraftan da ulûm-ı felsefiyye ile meşgūl oluyordu, gâh efvâhdan, kısmen de kitaplardan ahz-ı felsefe ediyordu, öyle ki koca Maarrî, felsefede pek yükseldi ve muâsırîninden bir çokları karşısında kendini gösterdi.

Bağdad seferinden beklediği gāyeyi te'mîn edince artık avdet etmek istedi. Fakat Bağdadlılar, bunu hisseder etmez feylesofun fırâkı kendilerine pek girân geldi, hakîmi merâmından vazgeçirmek istediler, mal ile, gümüşler, altınlar ile itmâ' etmek istiyorlar idi. Fakat heyhât, heyhât… Maarrî gibi bir feylesof böyle şeylere aldanamaz idi; Ebu'l-Alâ Bağdad'a ihsân değil, irfân istemek için gitmişti. Bağdadlıların ceblerinde değil, sadrlarında olana muttali' olmak için şedd-i rahl etmişti. Bağdad'ı, altınına değil, edebine tamaan ziyaret etmişti; bunun için kendine ne arz olunduysa emelinden vazgeçiremedi, beldesine dönmek istiyordu. Dayısı Ebî Kāsım'a gönderdiği mektuptan şu parça da feylesofun Bağdad'da kalmak için mala tergīb olunduğuna, fakat kabul etmediğine delîldir:

"Benim Bağdad'dan ayrılmak istediğimi hissedince yüreklerini, açdılar, güzel güzel sözler söylediler, kendileriyle beraber kalmamı arzu ettiklerini beyân ile kanâatin nehy ettiği, i'tiyâdımın hoş görmediği bazı tergībâtta bulundular."

أماوى لا يغنى الثراء عن الفتى

اذا حشرجت يوماً وضاق بها الصدر

Nihayet 400 sene-i hicriyyesi Ramazan'ının yirmi dördünde Bağdad'ı terk etti.

Maarra'ya varınca validesinin vefât ettiğini anladı, pek çok mahzûn oldu, gamlar, kederler içinde kaldı; artık dehrin bir validesini de kendinden esirgediğini anlamıştı. Bu hadise, Maarrî'nin esbâb-ı tezehhüdündendir, dünyâdan nefret etmişti.

Bağdad'da şöyle bir macera olmuştu:

Feylesof; Şerîf Murtaza ile beraber bir mecma'-ı üdebâda bulunuyordu. Şâirlerin sözü oluyordu. Şerîf: – Mütenebbî'nin şiirlerini sevmem dedi ve şâiri çekiştirmeye başladı. Maarrî: – "Hakkın yoktur,

لك يا منازل فى القلوب منازل

şiiri, şâirin başka hiçbir şiiri olmasa yine kâfîdir" diye Mütenebbî'yi müdâfaa etti.

Şerîf, bunu duyunca feylesofun meclisden ihrâc edilmesini emretti. Mûmâ-ileyhin bu kadar nâ-şinâsâne muâmelesi ta'yîb edildi. Fakat Şerîf:

– Bu adam, bana sövüyor. Çünkü:

واذا أتتك مذمتى من ناقص
فهى الشهادة لى بأنى كامل

demek istiyor. Yoksa Mütenebbî'nin dahi güzel kasîdeleri, şiirleri varken bu kasîdenin sadrını îrâd etmekten maksadı nedir?" dedi. –mâba'di var–

Mütercimi
Abdüllatif Nevzad

TÂRÎH

KILIÇ DİNİ

İkinci Bâb
Mûsâ (as)'ın Tevellüdünden İrtihâline Kadar Mûsevîlik

–mâba'd–

"Mûsâ (as) ve Benî İsrâîl Allah'a bunu tegannî ettiler.* Ve dediler: Allah'a tegannî edeceğim; çünkü: Şân ve celâl ile muzaffer oldu; beygiri ve süvarisini denize attı" "Firavun'un arabalarını, maiyetini ve kendisini denize attı; müntahab kumandanları da Bahr-i Ahmer'de boğuldular."**

[159][1]

Bu mu'cizeyi müteâkib Benî İsrâîl çöl içinden geçerek Refidin civarında çadır kurdular, burada Amâlika kavmi gelip onlarla cenk etti. Mûsâ (as) Hazret-i Yûşa'a dedi ki: "Asker ayırıp git ve Amâlika ile cenk et. Yarın ben cebelin zirvesinde elimde asâ-yı İlâhî duracağım" Yûşa' (as) onun dediği gibi yaptı. Amâlika ile muhârebe etti ve Hazret-i Mûsâ ve Hârûn cebelin zirvesine çıktılar, Yûşa' (as) Amâlika'yı kılıç ağzı ile perîşân etti. Mûsâ (as) dedi ki: "Cenâb-ı Hak Amâlika ile neslen ba'de neslin cenk edecek."***

Bundan sonra Benî İsrâîl Sînâ çöllerinde Dekālog yani *Tevrat*'ın vesâyâ-yı aşeresi ve şerîat-i Mûseviyye'nin bir takım ahkâmı Mûsâ (as) tarafından teblîğ olundu. Ahkâm-ı mezkûreden bir parçası şudur: "Sen hayat için hayat, göz için göz, diş için diş, el için el, ayak için ayak verecek yakmak için yakılacak. Yaralamaya karşı yaralanacak. Kavga için kavgaya dûçâr olacaksın!"****

Bu vesîle ile şu noktayı da izah edelim ki: Yahudilerin kānûn-ı ictimâîlerinin madde-i esâsiyyesi olan "Sâfiyet-i ibâdet" yani İlâh-ı bî-misl-i vâhide iman keyfiyeti o devre âid merâsim-i dînîyyeden mâadâ kavânîn-i şedîde-i siyâsiyye ve cezâiyye ile de taht-ı te'mîne alınmış idi. Fil-hakīka bu kavânîn-i cezâiyyenin şiddeti nazar-ı dikkati câlib bir noktaya kadar vâsıl olmuştur; çünkü: Putperestlik, müşriklik hem hükûmetin selâmetine; hem de azamet-i İlâhiyye'ye karşı iki katlı bir cinayet addolunurdu.

Saâdet-i milliyyenin vâsıta-i istimrârı ancak îmân-ı umûmî-i millînin tamâmiyetinde meknûz bilinirdi. Tek bir şehirde, hatta tek bir şahıs tarafından irtikâb olunan kabahatler, i'tikādsızlık, kaht, tâûn ve buna mümâsil bir çok belâyâ-yı hevl-engîz ile bütün Benî İsrâîl diyârını mahv u harâb etmek isti'dâdı gösterir idi. Binâenaleyh: Bu nevi' cürm ve kebâirin mahv u ref'i emrinde dâimâ en büyük ve müdhiş mücâzâtlar, şiddetler ihtiyâr olunurdu. Şayed bir kasaba böyle bir fiil ile müttehem olup da icrâ edilen tahkīkāt neticesinde ilâh-ı vâhid-i hakīkī yerine kâzib ma'bûdlar ikāme etmiş oldukları tebeyyün ederse bütün sekene bilâ-istisnâ kılıçtan geçirilip hatta canlı hayvanât bile bırakılmaz idi. Bütün ganâim bir mahalle yığılarak ihrâk, şehir de hâk ile yeksân edilir, ilâveten böyle bir cürme binâen tahrîb edilmiş şehri tekraren i'mâra teşebbüs edecekler için la'net olunurdu.

Bir şahsı "putperestlik" ile mahkûm etmek üzere iki şahsın şehâdeti kifâyet ederdi; mahkûm bir mevki'de umûm Benî İsrâîl tarafından recm edilerek öldürülür, ancak ilk taşları şâhidler atar idi.*****

Hazret-i Mûsâ Cenâb-ı Hak'la kelâm için Tûr'a çıkmıştı dedik. Ancak müşârun-ileyhin müddet-i gaybûbeti uzadığından Benî İsrâîl altından bir buzağı heykeli yapıp onu kendilerine ma'bûd ittihâz eylediler. Hazret-i Mûsâ Tûr-ı Sînâ'dan avdetinde ahâlisini çıplak olarak bu put karşısında taabbüd ile meşgūl buldu.

Bunun üzerine Mûsâ (as) ordugâhın önünde tevakkuf edip kimlerin Allâhu teâlâ tarafından olduğunu sordu ve "Kim Allah tarafından ise bana gelsin!" dedi. Bütün Levi kabîlesi oğulları onun etrafına toplandılar. Mûsâ (as) onlara dedi ki: "Benî İsrâîl'in Allâhu müteâli buyuruyor ki her biriniz kılıcını yanına taksın. Bütün ordugâhda kapıdan kapıya

* *Talmûd*'a göre âvâze-i şâdî ile.

** *Tevrat*, Sifr-i Hurûc.

[1] Burada bulunan üç paragraf, orijinal 196. sayfada bulunan "İ'tizâr" başlığı altındaki tashih gereği silinmiştir.

*** *Tevrat,* Sifr-i Hurûc, Onyedinci bâb.

**** *Tevrat,* Sifr-i Hurûc, Yirmibirinci bâb.

***** Vid[?] Milman'ın *Mûsevîler Târîhi*, üçüncü kitap.

girip çıkarak herkes biraderini, herkes arkadaşını, herkes komşusunu katl etsin" ve Levi oğulları Hazret-i Mûsâ (as) ın dediği gibi yaptılar. Orada o gün hemen üç bin kişi telef oldu.*

Bundan sonra Sifrü'l-a'dâd'da (yani *Tevrat*'ın dördüncü kitabı) Benî İsrâîl'in sırf din nâmına Kenânîleri tamamıyla katl ü i'dâm, şehirlerini mahv u tahrîb ettiklerini, Amûrilerin hükümdarı Si'ûn ile ahâlisini kılıç ağzı ile mahv eylediklerini görüyoruz. Benî İsrâîl onların arâzîsini, kasabât ve bilâdını alıp burada tavattun ettiler. "Ve Mûsâ (as) casus vazîfesiyle Yazer'i[1] gönderdi, onlar da tesâdüf ettikleri kasaba ve karyeleri zapt, ahâlisini tard ettiler. Sonra dönüp Başan tarîkinden yukarı yürüdüler. Başan hükümdarı Og onlara karşı gitti. İdrîs'de muhârebe ettiler." Og mağlûb oldu. Bu husûsda kütüb-i mukaddese-i İsrâiliyye'nin verdiği ma'lûmât şöyledir: "Böylece onlar (yani Benî İsrâîl) onu (yani hükümdâr Og'u) ve oğullarını ve ahâlisini mahv ve i'dâm ettiler, tâ ki onlardan sağ ferd kalmadı ve memleketlerini zapt ettiler…"**

Bu vekāyiin aleti olarak Hazret-i Mûsâ'nın muhârebâta asker sevkiyle nasıl cenk edip bütün Medyen nüfûs-ı zükûrunu ve Medyen hükümdârını katl eylediğini okuyoruz. Bu vak'ada Benî İsrâîl Medyen ahâlisinin hep kadınları ile çocuklarını esir ediyorlar, hayvanâta varıncaya kadar her şeyi yağma eyliyorlar. Muhâribler bu hâlde Hazret-i Mûsâ (as)'ın huzûruna gelince müşârun-ileyh diyor ki: "Çocuklar erkek olanlarını ve evvelce bir erkek ile yatmış olan kadınları umûmiyetle katl edin. Ancak kız çocukları ve evvelce bir erkekle yatmamış kadınları kendiniz için saklayın…"***

Nihayet, Hazret-i Mûsâ (as) kavmini esâret memleketinden (yani Mısır'dan) kurtardıktan ve kırk sene çölde dolaştırıp süt ve bal akan memleketin (yani Arz-ı Mev'ûd) hududuna îsâl ettikten sonra bir çok teblîgāt-ı mühimme ve âliye-i dîniyyede bulunuyor, gözleri müebbeden kapanmadan bu cihânda Arz-ı Mev'ûd'u **[160]** bir kerecik görebilmek için yüksek bir noktaya çıkarak enzârı önündeki muhteşem manzaraya nâzır olduğu hâlde yüz yirmi yaşında, lakin bütün kuvâ-yı fikriyye ve bedeniyyesine sâhib teslîm-i rûh eyliyor. "Şimdiye kadar kimse müşârun-ileyhin merkadinin nerede olduğunu öğrenememiştir."****

Ben bir müslim olmak sıfatıyla Hazret-i Mûsâ (as)'ın hüviyet ve icrââtına muârız olmaktan tebriye-i nefs ederim. Zaten böyle bir kasda makrûniyetim dahi gayr-i mümkindir. Ben, bilakis, müşârun-ileyhi bu cihâna Cenâb-ı Hak tarafından irsâl buyurulmuş bir nebiyy-i müntahab-ı zî-şân diye takdîs eylerim. Benim bu fasılda göstermek istediğim ancak şudur ki: Okuduğumuza nazaran Hazret-i Mûsâ dîn-i İlâhî diye iman eylediği ahkâm ve akāidi neşr, ta'mîm ve tesbît için şiddet ve kılıç isti'mâlinden geri durmamışlardır. Ancak bazı müellifîn; husûsiyle hatta dîn-i Hıristiyaniyet'le perverişyâb olmuş bir takımları nebî-i müşârun-ileyhin icrâât-ı mastûresi hakkında şiddetli bir lisan kullanmışlardır. Bu miyânda meşhûr Thomas Paine (Tomas-Peyn) mütâlaâtını ber-vech-i âtî beyân etmiştir.*****

[1] Metinde (جآرز) şeklinde yazılmıştır.

"Kütüb-i mukaddesenin tasvîrine göre bu ahvâl gāye-i tahayyülâtımızın vâsıl olabileceği derece müdhiş, müellimdir. Şayed bu beyânât doğru addolunursa Hazret-i Mûsâ (as)'nın din bahânesi ile muhârebât-ı müteselsileyi ilk îcâd eyleyen ve hiçbir milletin târîhinde tesâdüf olamayacak zulümleri din maskesi altında icrâ eden bir adam olması lazım gelir. Nitekim: Sifrü'l-a'dâd'da beyân olunduğu üzere erkek çocukların ve bir evvelce erkekle yatmış kadınların katli bu nevi' zulümlerdendir. Tekrar ederiz ki bu haberler doğru ise her hangi bir devr-i târîhîde nâm-ı beşeri tezlîl eden zaleme içinde müşârun-ileyhden büyüğüne tesâdüf olunamamak icab eder. İşte bir emir ki: Küçük erkek çocukları valideleri katl ettiriyor, kerîmeleri, bâkireleri taarruzâta ma'rûz kılıyor.

–mâba'di var–

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

– Biz garîb olduktan başka hastamız var. Allah'ın malını, Allah'ın âciz bir kuluna muâvenet etmek üzere kestim, diyerek i'tirâzlarını kestirdim. O gün akşama kadar çalışıp çabaladım, oldukça bir sedye vücûda getirdim. Amcamı, üstüne yatırdıktan sonra İsa Hân türbesine âzimen yola çıkdık ve Kârîz-i Şehzâde denilen mevkie geldik. Buranın suyu latîf ve havası sâf olup epeyce binalar da yapılmıştı.

Birkaç gün bu imârâtta oturduk. Hizmetçimiz olduğu hâlde amcamın yemeğini pişiriyor ve hizmetinde bulunuyordum. Amcazâdem Serdar Server Hân da beraberimizde olduğu hâlde pederinin kırk gün süren hastalığında iki defa babasının yanına gelmişti. Bense bu müddet zarfında yanından ayrılmadığıma ve kendisini oğlundan ziyâde sevdiğime rağmen amcam yine beni pek sevmezdi.

* *Tevrat*, Sifr-i Hurûc, Otuzikinci bâb. Bir rivâyete göre maktûlîn 23.000 ikinci rivâyete nazaran 10.000 kişi imiş.

** Sifrü'l-a'dâd, Yirmibirinci bâb.

*** Sifrü'l-a'dâd, Otuzbirinci bâb.

**** *Tevrat* eczâsından beşincisi olup Deuteronomy (Dotrenomi) denilen cüz'ün ki şerîat-i sâniyye yahud te'kîd-i şerîat ma'nâsıyla tercüme olunabilir. Otuzdördüncü bâbına mürâcaat.

***** Mumaileyhin *The Age of Reason* yani "Asr u Devr-i Hikmet", yahud "Devr-i Muhâkeme" nâm eseri. İkinci kısım. Tomas-Peyn'in menkūl sözleri bit-tabi' bu eserin muharririne âid olamaz. Kendisi dahi bu satırları ne için delîl sûretinde isti'mâl eylediğini söylüyor. Mes'elenin hakîkatte "Kılıç Dini" lakabına hangi dinin lâyık olacağını istintâc için vesîka-i bî-tarafâne cem'inden ibâret olduğu düşünülmelidir.

Bir gün, amcama hediye olmak üzere bir mikdar zerdali getirmişlerdi. Sıtma nöbeti bir gün evvel kesilmiş ve tekrar başlaması muhtemel bulunmuş olduğundan perhiz etmesini tavsiye eyledim, dinlemedi, kemâl-i iştihâ ile zerdaliyi yemeye başladı.

– Bu kadar vakittir, gece uykularını feda ederek hizmetinizde bulundum. Bir parça iyileşmeniz üzerine benim de biraz rahat edeceğim sırada perhizi bozuyorsunuz, yeniden hastalanacaksınız, dedim. Sözüme kulak asmadı ve zerdaliyi tamamıyla göçürdü.

Amcamın söz dinlemezliği, husûsiyle şu pis boğazlığı beni fena hâlde me'yûs etti. Husûsiyle kendisini tedavi için silahlarımı satışım da müteessir bırakmıştı. Artık duramadım, izin alarak Türbet-i İsa Hân'a müteveccihen yola çıktım ve bir gece içinde iki menzillik yol kat' ettim. Bu kadar sürat iltizâmımın sebebi, yoldaşlarımın infâkına kâfî param bulunmadığı gibi gündüzün de havanın fevkalâde sıcak olmaması idi.

Türbet'e vâsıl olunca şâhzâdegândan birinin ikāmetgâhında menzil ittihâz ettim. Amcam için de tedârikâtta bulundum. Şâhzâde Tahran'a gitmiş olduğundan kendisiyle görüşemedik. Hacı Hasan Ali isminde aslen Heratlı olup birkaç senedir burada ticaretle kesb-i servet eylemiş bir zat nezdime geldi ve:

– Yüz bin Kâbil rupiyesine mâlikim, iki, üç yüz bin kıran da başkalarının parasını hâmilim. Binâenaleyh masraf için ne kadar paraya ihtiyacınız varsa ikrâz etmeye hazırım, dedi.

– Lütfunuza teşekkür etmekle beraber istikrâza mütecâsir olamam. Çünkü edeceğim borcu şimdilik tesviye eyleyebilecek bir hâlde değilim. Fakat müddet-i ikāmetimizde erzâkımızla atlarımızın yiyeceğini sizden kabul edebilirim, dedim.

Altı gün sonra amcam geldi. Hacı Hasan, onun masrafını da uhdesine aldı.

Yoldaşlarımızın elbisesiyle at takımlarımız esnâ-yı seferde eskimişti. Hacı Hasan, bunları tecdîd etmek teklifinde bulundu. Amcam, bu teklîfi kabul eylediyse de ben reddettim. Çünkü tüccâr bir adamın bize gösterdiği muhabbete iğtirâren üzerine bu kadar yüklenmek münasebetsiz olacaktı.

Burada amcam, perhizi bozduğu için tekrar hastalandı. On gün daha hizmetinde bulundum.

[161] Birkaç gün sonra –vürûdumuzdan haberdâr olan– Horasan valisi, İran şâhının emri mûcebince amcam için bir tahtırevân ile dört re's katır yolladı ve "Rahatsızlığınızı haber alan şâh hazretleri, sizi Meşhed'e îsâl etmek üzere tahtırevân irsâlini emretmişlerdir" meâlinde bir de kağıd gönderdi.

Amcam, bu iltifâtı maat-teşekkür kabul ederek bir ay sonra Meşhed'e azîmet ettik. Esnâ-yı ikāmetimizde Hacı Hasan'a yedi bin Toman borçlu olmuşduk ki bu mikdarın altı bini amcamın, bini de benim tarafımdan alınmıştı. Hacı Hasan bu kadar insâniyetten mâadâ bizi beş menzil ilerideki Selâm Tepesi'ne kadar teşyî' etmek nezaketinde de bulundu. Selâm Tepesi'ne vâsıl olup da İmâm-ı Sâmin Ali Rıza (radiyallâhu anh) hazretlerinin kubbe-i münevveresini görünce Fâtiha-i Şerîfe kırâat ederek rûh-ı pür-fütûhuna ihdâ eyledim. Oradan hareketimizde karşımıza biri dört, diğeri iki at koşulu müzeyyen iki araba çıktı ki bunlar şâhın amcasıyla oğlunun malı olup âstâne-i mukaddese ve eyâlet nâmına istikbâlimiz için gönderilmiş ve bir hey'et-i müstakbile tarafından getirilmişti. (Kitabın Fârisî mütercimi Gulâm Murtaza Hân-ı Kandahârî bu arabalardan biri, Meşhed civarında vefat eden Şehzâde Celalüddevle'nin, diğeri, şâhın amcası ve Horasan valisi Şâhzâde Hamza Mirza Haşmetüddevle'nin olduğunu yazıyor.) Hey'et-i müstakbile kemâl-i ihtirâm ile bizi alıp husûsî olarak hazırlanmış bir dâireye götürdüler. Üç gün hazret-i imâmın misafiri, ondan sonra da İran Devleti'nin mihmânı olduk.

Şâhın amcası Türkmenlerin teskîni ile uğraşmak için azîmet etmiş olduğu cihetle hîn-i vürûdumuzda kendisiyle görüşememiştik. On gün sonra avdet edince amcamla oğlunu, beni ve hem-râhlarımızdan birkaç kişiyi akşam yemeğine da'vetle hakkımızda hürmet ve muhabbet gösterdi. Ertesi günü de kalkıp ziyaretimize geldi.

Ben, hazret-i imâmın ziyâret-i merkadiyle müşerref olarak âstân-ı mübârekine yüzümü, gözümü sürüp gubâr-ı mukaddesini dîde-i câna sürme ittihâz etmiş ve lemeân eden envâr-ı feyzâ-feyz ile kalb-i pür-halecânımı teskîn eylemiştim. –mâba'di var–

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

MAKĀLÂT

İSLÂMİYET HAKKINDA ERNEST HEGEL'İN MAKĀLESİNE REDDİYE

– 1 –

Yirminci Asırda Zekâ cerîdesinin 18 Mart 328 târîhli ve 2 numaralı nüshasında Ernest Hegel'in İslâmiyet hakkındaki bir mütâlaası tercüme ve neşr edilmiş ve ulemâ-yı İslâm tarafından verilecek cevabların da yazılacağı ilâveten dermiyân edilmiş olduğunu gördüm. Mezkûr cerîdeye cevablarımı göndermiş ise de umûm ihvân-ı dînimize –aczimle beraber– hizmet etmeyi arzu ettiğimden ve en meşhûr risâle-i dînîyyemiz olan *Sebîlürreşâd*'ın bil-cümle İslâmlarla muhâbere ve râbıtası bulunduğunu bildiğimden cevablarımızın bir sûretini de *Sebîlürreşâd*'a takdîm ediyorum.

* * *

Ernest Hegel'in mezkûr makālesi baştan aşağı okunursa sâf bir düşüncenin mahsûlü olduğu görülür. Şu kadar var ki hakāik ve i'tikādât-ı İslâmiyyeye noksan-ı vukūfu bazı hatâların sudûruna mahal vermiştir. Makālesinde iki cihet şâyân-ı tenkīd ve muâhezedir: 1) Hazret-i Muhammed (sav) Nastûrîlerden teallüm eyledi, 2) Hazret-i Muhammed (sav) Allah'ı insan gibi tahayyül eyledi. Teşrîh edelim: Ernest Hegel diyor ki:

"Beş yüz yetmiş târîh-i mîlâdîsinde tevellüd eden Muhammed (as) daha genç yaşında iken kendi hemşehrilerinin

taaddüd-i ilâh mesleklerini reddederek Nastûrîlerden Hıristiyanlığın esaslarını ahza sa'y etti. Fakat bu esaslardan İsa'nın dahi tıbkı Mûsâ gibi bir peygamber olduğu neticesini çıkardı, yani onun ulûhiyetine kāni' olmadı. Teslîs nazariyesini hâl-i hâzırın i'tikādât-ı bâtıladan muarrâ bir mütefekkiri nasıl kabul ederse Muhammed (as) dahi öylece kabul eyledi; ve bunu ne bir esâs-ı dînî ile, ne de akıl ve hikmet nazariyesiyle kābil-i tevfîk bulmadı. Meryem-i Azrâ'ya tapmanın, putperestlikten bir farkı olmadığını ve bunun pek beyhûde bir şey olacağını beyân etti. Bu husûsda ne kadar düşünüyorsa, Allah'ı sâf bir idrâk içinde i'tikād etmeye o kadar muvaffak oluyordu. Vaz' etmiş olduğu kat'î ve büyük esas şudur: "Lâ ilâhe illâllâh, Allah vâhiddir, onun yanında diğer bir Allah farz etmeye mahal yoktur. *Zekâ*"

Cevap:

Evvela muhakkakāt-ı kat'iyye-i târîhiyyedendir ki Cenâb-ı Peygamber (sav) bi'sete kadar hiçbir kimseden ilim, teallüm etmemiştir. Hiçbir mektebe gitmemiş, hiçbir hocadan tederrüs buyurmamışlardır. Hatta mübârek ellerine kalem alarak ba'de'l-bi'se bile li-hikmetin yazı yazmamışlardır.

[162] Küffâr-ı Kureyş Hazret-i Peygamber'in gösterdiği dini adem-i kabûlde pek ziyâde inâd ettiler, tabîat-i insâniyyedeki muhâfazakârlığın ilcâsıyla büsbütün an'anâtı terk etmek, Kureyş'e pek ağır geldi, risâleti inkârdan başka çare bulamadılar; fakat nübüvvet iddiâ eden bu zat, bir çok havârık ibrâz ediyor ve müddeâsını bunlar ile de te'yîd ediyordu. Ezcümle o zaman beyne'l-Arab şiir pek ziyâde terakkī etmiş idi. En büyük mu'cize olan ve ilâ yevmi'l-kıyâm mu'cize-i müstemirre bulunan *Kur'ân-ı Kerîm* âyet âyet nâzil oldukça belâgat-i Kur'âniyye'den Kureyş şaşırdı, ne diyeceklerini bulamadılar da "Muhammed, bir kâhindir… yok şâirdir… yok, mecnûndur" gibi türlü türlü sözler söyledilerse de bir takım doğru düşünceli zevât dediler ki:

"Ne kâhindir, ne şâirdir; Muhammed'e mecnûn demek ise ayn-ı cünûndur... Bu, böyle olmaz ama ne diyelim? Nereden öğreniyor bunları? Bu söylediği sözler, pek ulvî sözler!.."

Münâzara ve münâkaşa edemediklerini gördüler, başka bir çare bulamayınca ezâ ve cefâya başladılar, hatta katle kadar tasaddî ettiler, nihayet Mekke'den Medîne'ye hicret-i nebeviyye vâki' oldu… Vekāyiin bu sûretle cereyânına tevâtür derecesinde kat'iyyet vardır.

Şimdi Cenâb-ı Peygamber'in Nastûrîlerle düşüp kalktığını Kureyş görse idi, yahud işitseydi demezler mi idi, ki. "Sen fülan vakit Nastûrîlere gittin de öğrendin, bunlar oradan alınmış sözlerdir."

Halbuki Kureyş'in sözleri içinde böyle bir söze târîhlerde tesâdüf edilemiyor.

"İhtimâl var idi ama, gayret-i dîniyye ile bu gibi sözler târîhlerden kaldırılmıştır" denilemez. Çünkü ne kadar söylenmeyecek sözler varsa cümlesi yazılsın da reddi o kadar müşkil olmayan bu sözü târîhler yazmaktan istinkâf etsin… bunu akıl kabul etmez. Bil-farz din dostları bunu kabul etse bile o zaman da din düşmanları eksik değil idi, hatta ekseriyet onlarda idi, onların söylemeleri onların yazmaları lazım gelirdi. Çünkü yeniyi neşr etmek ne kadar güç ise eskiyi muhâfaza o kadar kolaydır; binâenaleyh yeni bir fikir –hem de nasıl fikir?– onların i'tikādâtını kökünden sarsacak bir fikir aleyhinde meydan gāyet vâsi' idi. Hatta bir sâat olsun Cenâb-ı Peygamber'in Nastûrîlerle görüştüğü sâbit olsaydı, habbeyi kubbe yaparak on sene demekte hiç müşkilât çekmezlerdi.

Hazret-i Peygamber Nastûrîleri nerede buldu da teallüm eyledi? Hazret-i Peygamber zamanında dârülfünûnlar, fakülteler, mektepler vardı diyecek bir kimse bulunamaz zannederim. "Nastûrîler Mekke'ye gelip gizlice Hazret-i Peygamberi okuttular" demek, pek garîbdir. (Bırak ki Nastûrîler Mekke'ye adım atmadılar.)

Çünkü neden Cenâb-ı Peygamberi bulup okutacaklar da diğer birkaç kişiyi daha halka-i tedrîslerine almayacaklar?

Nastûrîler; Şam'dan, İstanbul'dan, Yunan'dan o vakte kadar bir kavim ile ihtilât etmemiş olan Araplara, Mekke'ye ihtiyâr-ı zahmet etmelerinde elbet ki bir menfaat-i dünyeviyye melhûz olacaktır. Hiçbir menfaat olmadan neye gelsinler?

Öyle ise Ebû Cehil gibi, Velîd bin Mugīre gibi sanâdîd ve ağniyâ-yı Kureyş'in evladlarını alıp okutmasınlar da neden anasız babasız bir yetim çocuğu tercîh etsinler?.. Bundan ne me'mûl ederlerdi?..

"İstikbâlde büyük bir inkılâbcı olacağını anladılar da menfaat-i müstakbele mülâhazasıyla olmuştur" denilirse, cevabında deriz ki: Pekala, i'lân-ı nübüvvette tam mesâîlerinin semeresini iktıtâf edecekleri bir zamanda bu adamlar yer yarılıp da yere mi battılar? Bakıyoruz ki yine Cenâb-ı Peygamberin etrafında Ebûbekir, Ömer, Osman gibi Kureyşî zevât dönüp dolaşıyor, vüzerâlık, vükelâlık ve hilâfet makāmları onlara kalıyor. O mevhûm zevât neye çıkıp da bu mes'elede bizim de hizmetimiz sebk etti diye bir hisse istemediler?...

"Yok Hazret-i Peygamber Şam'a veya diğer memâlike gidip tahsîl etmiştir" denilirse yine muhakkakāt-ı kat'iyye-i târîhiyyedendir ki Cenâb-ı Peygamber bi'sete kadar Mekke'den ayrılmamıştır. Yalnız bir defa on iki yaşlarında iken amcaları Ebû Tâlib'in beraberlerinde kervân ile Şam'a azîmet ile mallarını alâ rivâyetin orada satarak avdet ettiler.

Bir defa da 17-18 yaşlarında yine ticaret maksadıyla bir kāfile-i ticâriyyeye iltihâk ederek Yemen'e kadar gidip geldiler. Fakat gerek Yemen, gerek Şam seferlerinde rahiblerden hiç kimse ile musâhabe-i ilmiyyede bulunmadıkları hakâyık-ı târîhiyyedendir. Zaten Şam'a azîmetlerinde sinni küçüktü, rahiblerden ahz-ı ulûm-ı âliyye etmesi hakîkate de muvâfık düşmez. Hem ne için daha büyükleri var iken rahib buna telkīn-i ulûm edecekti. Bu kabîl âlî mevzû'lar için her hâlde sinnen ve aklen isti'dâd lazım değil mi? Onun için bu seferler esnasında da ahz-ı ulûm etmiş olduğu iddiâsı kat'iyyen hakîkate muvâfık olamaz.

Nastûrîler Arabistan'a 132 sene-i hicriyyesinde Mansûr zamanında geldiler, ki Abbâsîler devrinde idi. Kostantıniyye imparatoru o papasları tard etti, Mansur hürmetle kabul etti. İslâmların ulûm ve fünûna olan rağbetlerine pek büyük numûne teşkîl eyleyen ve "Dîn-i İslâm, mâni'-i terakkīdir"

diyenlerin gözlerine batması lazım gelen bu vak'a târîhlerde gāyet meşhûrdur. Yüz otuz küsûr sene sonra Nastûrîler Bağdad'a –Mekke'ye değil– geldiler, ilm-i hikmeti Arapça'ya tercüme ettiler, Araplardan muallim yetişinceye kadar muallimlik ettiler, mektepler açtılar, yararlıkları dokundu.

* * *

Şübühâtı kökünden sarsmak üzere biraz daha söyleyelim: Haydi **[163]** cümlesini kabûl edelim –maksadımız irhâ-yı inândır, yoksa hakîkaten kabûl değil– Cenâb-ı Peygamber İslâmiyet'i Nastûrîlerden yani Hıristiyanlardan teallüm eyledi, –Hegel'in dediği gibi– Hıristiyanlığı tasfiye etti, İslâmiyet nâmıyla bir din çıkardı, diyelim. Halbuki Hıristiyaniyet ile İslâmiyet arasında usûlde ve fürû'da pek çok mübâyenet var:

Mürâcaatsız, hatırımıza gelebilenleri söyleyelim:

1- Hıristiyanlar teslîse kāil; İslâmiyet tevhîdi âmir, teslîs ve teşrîki nâhî.

2- Hırisyitanlık lebâleb tasâvîr ile memlû. Nasıl ki Hegel kendisi de makālesinin sonlarında bu hâlden müteşekkî, İsa'nın resmi, Meryem'in resmi, Rûhü'l-kudüs'ün resmi, bilmem şeytânın resmi, azîzlerin resmi; İslâmiyet ise tasâvîri şiddetle nâhî.

3- İslâmiyet, tekessür-i nüfûs gāyesiyle "Sizin çoğalmanızla iftihâr olunur" diyerek taaddüd-i zevcâtı tecvîz ettiği hâlde; Hıristiyaniyet gûyâ tezehhüd hülyâsıyla taaddüd-i zevcâtı tecvîz etmemiş.

4- İslâmiyet, zevceyn arasında imtizâc dâire-i imkânın hâricine çıkınca kendilerine başka birer eş aramak üzere zevceyn beynini tefrîka cevâz veriyor, talâkı kabûl ediyor; Hıristiyanlık ise talâkı kabûl etmiyor.

5- Hıristiyanlık gāyet hilm, ifrât-ı hilm, bir yanağına bir tokat vursalar diğerini de çevir, kim vurduğunu sorma ve bakma gibi emirleri hâvî; İslâmiyet sana zulm edenlere sen de mukābele et, miskîn olma, cesur ol, sizin bir kişiniz küffârın on kişisinden korkmasın gibi evâmir-i şecâat-pesendâne ve izzet-perverâne ile mâlî. (Bu kadar yeter)

Bunlar usûlde, rûhda olan ihtilâflardır ki tasfiyecilerin usûlü değiştirmek ihtimâli yoktur. Teferruâtta ihtilaf edilebilir; fakat usûl değişmez. Mesela (Luter) Hıristiyanlığı tasfiye etti, Protestan mezhebini çıkardı; lakin usûlüne muhâlefet edemedi, Protestanlık yine Hıristiyanlık'tan başka bir din değildir.

Gelelim fürûâta, burada pek çok ihtilâf var:

1- Hıristiyanlık'ta günâh çıkarmak mes'elesi, papasın huzurunda günâhını i'tirâf ederek papasın avf etmesi var; İslâmiyet'te işlenen günâhı hiçbir kimseye söylemek câiz değil, hatta memnû' olması, Hâlık ile abd arasında hiçbir vâsıtanın bulunmaması var.

2- Hıristiyanlık'ta papalar Allah'ın vekîli, lâ-yuhtî i'tikād olunuyorlar; İslâmiyet'te her insan hata eder, insanlar beyninde hiçbir fark yok.

3- Hıristiyanlık'ta aforoz var; İslâmiyet'in "ehl-i kıble tekfîr olunmaz, hiç kimsenin âkıbeti bilinmez, hatta kâfire –şahsen– şu cehennemliktir demek câiz değildir" gibi kāideleri var.

4- Hıristiyanlık'ta ruhbâniyet var; bizde yok.

5- Hıristiyanların kıblesi başka; bizim başka.

6- Hıristiyanlık'ta hınzır eti makbûl ve meşrû'; bizde harâm.

7- Hıristiyanlık'ta hıtân yok; İslâmiyet'te var.

8- Hıristiyanlık'ta müskirât helâl; bizde harâm.

9- Hıristiyan kadınlarında tesettür yok; İslâmiyet'te bilakis mevcûd.

10- Papaların cennetten yer satması var; İslâmiyet'te böyle mantıksızlık yok.

Artık bunları saymak pek uzun bir şey…

Bu hıristiyan olan Nastûrîler, Hazret-i Peygamber'e kendi dinlerinin büsbütün hilâfını mı öğrettiler? Ve bu hilâfı öğretmekle ne kazanmış oldular? Halbuki zamanımızdaki Cizvit, misyoner papaslarının kendi dinlerini tervîc için İslâmiyet'in aleyhinde o kadar saçma sapan sözlerle çalıştıklarını görenler o zamanki papaslarla bu zamanki papasların arasında bu kadar ihtilâfın bulunacağını kabûlde pek çok tereddüd ederler.

"Yok, onlar yine Peygamber'e Hıristiyanlığı öğrettiler, lakin bunları buldu" da denilemez. Çünkü senelerce teallüme ihtiyâc-ı kat'î bulunan ve teallümsüz meydana gelemeyen bir dinin esaslarını ve fer'lerini değiştirmek, sonra hiçbir tenâkuz yapmadan yeni bir din te'sîs etmek, mümkinâttan değildir. Bunu iddiâ edecek bir kimse bulunamaz.

* * *

Hülâsa: Bu beyânâtımızla isbât ettik ki Hazret-i Peygamber, Nasrûrîlerle görüşmediği gibi görüşmek ihtimâli de dâire-i imkân hâricindedir.

Asıl mu'cize nazm-ı Kur'ân'dadır. Nastûrîler nereden Arapça'yı öğrendiler de Kur'ân gibi bir kitabı ta'lîm edebilsinler, ne kadar uzak!.. Ernest Hegel burasını çok yanlış anlamış.

İlâve:

Bize bir suâl daha teveccüh eder: Hazret-i Muhammed (sa) oradan öğrenmedi, buradan okumadı, kimse ile görüşmedi; pek iyi, kendi kendine nasıl böyle mükemmel bir din çıkardı!

Cevap: İşte asıl düşünülecek nokta burası ya! Sadâkat-i peygamberî bununla sâbittir.

Hegel Peygamber'e muallim aramakla uğraşmasın, beyhûdedir bulamaz. Çünkü o muallim Allâhu Zü'l-celâl hazretleridir. (Celle celâlühû).

Selanik: İttihâd ve Terakkī Mektebi
Ulûm-ı Dîniyye Muallimi
H. Mehmed Şevket

[164]

SİYÂSİYÂT

MARAKEŞ HÂDİSÂTI – SAZANOF'UN NUTKU

Son hafta esnasında âlem-i İslâm'a âid iki mühim hadise vukū' buldu. Bunlardan birisi Marakeş'te bir müddet evvel

tahaddüs etmiş olan âsâr-ı ihtilâliyyenin tebeyyün-i mâhiyetidir. Ma'lûm olduğu vechile Marakeş'te Fransız zâbitânının taht-ı idâresinde teşekkül etmiş olan kıtaât-ı askeriyye miyânında bir ihtilâl zuhûr etmişti. Efrâd-ı zâbitânı terk ve hatta bazılarını katl ederek Mulay Hafîz'in sarayına hücum etmiştiler. Yerli ahâliden de birçokları efrâd-ı askeriyyeye karışarak şehri gāret ve bir çok Avrupalıları katl etmiştiler.

Fransa hükûmet ve matbûâtı evvelce şu hâdisâtın ehemmiyetten ârî olduğunu ve sırf efrâdın vaktinde maâşâtını almadıklarından dolayı tahaddüs etmiş bulunduğunu iddiâ ettiyse de, hâdisâtın mâhiyeti başka bir tarz ve şekilde olduğu bilâhare tebeyyün etti. İhtilâlin maâş için değil, Fransızların Fas'ı istîlâlarından ve Mulay Hafîz'in de şu istîlâya karşı almış olduğu vaz'iyet-i müsâmahakârâneden mütevellid gāyet mühim ve vahîm vak'adan ibâret olduğu tahakkuk etmiştir.

Gerek hükûmât-ı ecnebiyye, gerek akvâm-ı İslâmiyye arasında bulunan zimemdârân-ı umûr, İslâm kitle-i nâsını lâşey addettiklerinde pek büyük hatâ irtikâb ediyorlar. Bunlar şu yanlış zehâba kapılıp da kendi aralarında memâlik ve akvâm-ı İslâmiyye'yi gayr-i zî-rûh eşya gibi alıp satıyorlar ve zannediyorlar ki İslâm kitle-i nâsı bu gibi alım satımdan haberleri bile olmayacaktır. Halbuki hâl ve evzâ' böyle değildir.

Akvâm-ı İslâmiyye her ne kadar câhil ve gāfil iseler de şu son seneler esnâsında hissedilecek derecede müteyakkız ve mütenebbih oldular. Her yerde az çok bir sınıf-ı mümtâze-i urefâ teşekkül etmiştir. Bunlar Avrupalıların efkâr ve âmâline, harekât ve ikdâmâtına oldukça vâkıftırlar. Bunlarda bir hiss-i vatanperverî, bir devlet, millet kaygısı uyandı. Bununla beraber bunlar her yerde ve mensûb oldukları kavmin lisanında matbûât-ı milliyyenin neşv ü nemâsına bezl-i gayret ettiler. Bu münâsebetle efkâr-ı umûmiyyenin, hissiyât ve temâyülât-ı milliyyenin eser-i tedvîr ve temşiyeti bunların ellerine geçmiştir. Merbût bulundukları kavim ve devlete âid mesâil hakkında günü gününe ahâliye ma'lûmât veriyorlar. Ahâlinin hissiyât ve efkârını tenvîr ediyorlar.

Arap ırk-ı necîb ve şecîine mensûb onbeş milyonluk ahâliyi muhtevî Marakeş devletinin bilâ-mukāvemet Fransa'nın zîr-i bâr-ı himâye ve idâresine girmesi evvelce herkesi dilhûn ve me'yûs etmişti. Bu hâl doğrusu Arap ve İslâm hamiyeti ile gayr-i mütevâfıktı. Marakeş'in öteki başında bulunan Trablus urbânının bütün cihânı mütehayyir ve müteaccib eden âsâr-ı şecîâneleri karşısında Marakeşlilerin şu zillet ve meskeneti hakîkaten ye's-âver ve anlaşılamaz bir muammâ gibi idi. Fakat şimdi iş anlaşılıyor. Mulay Hafîz'in irtikâb etmiş olduğu cinâyet ahâli tarafından anlaşılınca Arap hûn-ı hamiyyeti pür-cûş olmuştur. Sultânın sarayını muhâsara eden ihtilâlciler: "Biz Fransızlara değil, sana, devletimize, milletimize hizmet etmek istiyoruz! Ve sen de Fransız tarafdarı olursan bu memlekette yaşayamayacaksın!" diye bağırıyorlarmış! İşte şu sûretle başlamış olan ihtilâl gittikçe tevessü' etmektedir. Her yerde ahâli hiddet ve şiddeti Mulay Hafîz'e ve Fransızlara karşı ibrâz ediyor. Evet; Fransızlar kavîdirler, muktedirdirler, vesâit-i icbâriyye ile şu ihtilâli bastıracaklardır; fakat Fas ahâlisinin de meyyit ve lâ-şey olmadığı tebeyyün etti. Bir millette asıl olan rûhdur, diriliktir, ölmeye hazırlıktır! Bu cihet sağlam ise o millet ölmez, mahv olmaz, bir gün gelir harâbezârlar altından başını kaldırır ve yine eski mevkiini ahz eder. Behemehâl Fransızlar zannettikleri kadar Marakeş'te kolay kolay yerleşemeyeceklerdir ve istedikleri gibi hareket edemeyeceklerdir!

* * *

Haftanın bize getirmiş olduğu ikinci vâkıa-i mühimme doğrudan doğruya bize âiddir. Şu vâkıa Rusya Hâriciye Nâzırı Sazanof'un Rus Duması muvâcehesinde îrâd etmiş olduğu nutuktur.

Şu nutkun muhteviyâtı ve bize âid cihâtı hakkında yevmî gazeteler o kadar mufassal ma'lûmât verdiler ki artık biz bunlardan sarf-ı nazar edebiliriz. Bize düşen yegâne vazîfe şu nutkun cihet-i ma'nevîsini tahlîl etmektir.

Rusya'nın bizim bir düşman-ı târîhîmiz olduğu bütün Osmanlılarca ma'lûmdur, zannederiz. Hilâfet-i İslâmiyye ve Saltanat-ı Osmâniyye, en müdhiş darbeleri Rusya'dan yemiştir. Osmanlı Saltanatı'nın târîh-i tedennîsi Rusya Devleti'nin târîh-i teşekkül ve terakkīsi ile tev'emdir. Deli Petro'dan beri biz şu anûd ve bî-emân düşmanla çarpışarak geliyoruz. Fil-hakīka Rusya hükûmeti kendisini Bizans İmparatorluğu'nun vâris-i hakīkīsi addettiğinden bizi bitirmeye, yerimize kāim olmaya azmetmiştir. Ayasofya ve Bosfor.. İşte Rusya Devleti'nin ta'kīb etmekte olduğu gāye-i emel! Tam iki yüz senedir ki şu emelinin istihsâli için hükûmet-i mezkûre bizimle pençeleşiyor. Şu uzun müddet esnâsında dâimâ bizim kuvâ-yı maddiyyemizi, bütün dikkat ve i'tinâmızı işgāl ve celb ettiği için biz kuvâ-yı ma'neviyyemizin inkişâfı için ne fırsat, ne de mühlet bulduk!

İ'lân-ı Meşrûtiyet'ten sonra Rusya bize karşı mesleğini değiştirir gibi bir vaz'iyet aldı. Biz de buna aldandık. Ve zannettik ki şu anûd ve târîhî düşmanla aramızda anlaşmak, i'tilâf etmek **[165]** kābildir. Halbuki hükûmet-i mezkûreyi bize karşı bir vaz'iyet-i müsâid-kârâne almaya sevk eden başka âmillerdir. Bizde i'lân-ı Meşrûtiyet zamanı Rusya ile Japonya arasındaki muhârebenin hitâmına tesâdüf etti. Menkûb, mağlûb, dâhilen ve hâricen son derece perîşân olmuş bir devletin bize karşı alacağı vaz'iyet zâhirî dostluktan başka bir şey olamazdı.

Fakat tâ evvelden şu dostluğun muvakkat olduğuna az çok Rusya'yı tanıyanların kâffesi hükm edebilirlerdi. Rusya kendisini topladığı, kuvâ-yı askeriyye ve umûr-ı dâhiliyyesini tanzîm ettiği anda şu vaz'iyetini değiştireceğine şek edilemezdi. Ve hakīkaten de böyle oldu.

Rusya hükûmeti gavâil-i hâzıramızdan istifâde ederek bizi mutazarrır edecek, bizi ma'rûz-ı darbe edecek hiçbir vesîleden imtinâ' etmiyor. Tavassut fikrini ilk defa şu hükûmet îcâd etti ve diğer hükûmâta teklîf etti. Buna muvaffak olamadığını görünce hemen Azerbaycan ve İran mes'elesini îkā' etti. Buna da istediği kadar muvaffak olamadı. Azerbaycan mes'elesinin halli Osmanlı ve İran murahhaslarından

müteşekkil bir komisyona havâle edildi, komisyon tarafından halledilemeyecek noktalar kalırsa Lahey Sulh Mahkemesi'ne tevdî' edileceği prensip olarak kabûl edildi.

Şimdi ise Rusya hükûmeti bütün hükûmât-ı sâire miyânında önayak olarak Çanakkale Boğazı'nın açılmasını bizden taleb ediyor. İşin en garîb ve aynı zamanda da en ma'nidâr ciheti hemen Rusya'nın Dersaâdet sefiri tarafından Bâbıâlî'ye Çanakkale Boğazı'na âid bir notanın tevdîi günü Rusya Hâriciye nâzırının Petersburg'da meşhûr nutkunu îrâd etmesidir.! Notanın teblîği ve nutkun îrâdı belki aynı anda bile vukū' bulmuştur. Eğer fil-hakîka Rusya hükûmeti Çanakkale hakkında hüsn-i niyet perverde ediyorsa en basit bir mantık ve aklın îcâbınca mezkûr nutkun i'tidâl-perver ve mülâyemetkâr olması lazımdı. Halbuki nutk-ı mezkûr son derece cerîha-bahş ve mütecâvizânedir. Rusya Hâriciye nâzırı hiç utanmadan Duma kürsî-i hitâbetinden İtalya'yı "uluvv-i cenâblıkla, efkâr ve hissiyât-ı insâniyyetkârâne" ile ta'rîf ettiği hâlde; bize de Balkanlarda sâkin ahâlî-i Hıristiyaniyye hakkında ma'delet-kârâne davranmamızı tavsiye etmiştir. Bit-tabi' böyle bir nutuk bütün Osmanlılarda hiss-i nefret ve istikrâh uyandırdı. Bütün matbûât-ı Osmâniyye Rusya Hâriciye nâzırını teeddübe da'vet etti. Ve Osmanlıların umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale etmek iddiâ-yı fuzûlânesinde bulunmak yerine bize tavsiye ettiği ma'delet ve insâfın hiç olmazsa bir hissesini kendi memleketinde yaşayan ve aynı derecede inleyen Hıristiyan ve müslümanlar hakkında bezl etmek lüzumunu ihtâr eyledi.

Bize karşı bu kadar vaz'iyet-i husûmetkârâne almış olan bir devletin notasına redden başka bit-tabi' bir cevap verilemezdi. Nitekim hükûmet-i Osmâniyye de böyle yaptı. Bâbıâlî kendi cevabında İtalya donanmasının Osmanlı sularında bulunduğu müddetçe boğazın sefâin-i ticâriyye için olsun açılması gayr-i kābil olacağını bir lisân-ı münâsib ve lakin lisân-ı metîn ile Rusya hükûmetine anlattı. Biz bundan dolayı hükûmetimizi bütün kalbimizle tebrîk eder ve alkışlıyoruz. Her ne kadar Rusya hükûmeti ilk muhârebesini bizimle yapacağında şek ve şübhe edilemezse de muhârebenin vakti, zamanı gelmediğinde de tereddüd etmeyelim. Rusya intihârı tasmîm etmiş olunmaksızın bizimle şu sırada muhârebe edemez. Hükûmet-i mezkûre daha kuvâ-yı askeriyesini derece-i lâzımede tanzîm edemediğinden başka, harekât-ı ihtilâl-cûyâneyi de tamamıyla bastıramamıştır. Bilakis gerek vilâyâtta gerek pâyitahtta âsâr-ı ihtilâl yeniden kesb-i şiddet etmektedir. Binâenaleyh Rusya'nın blöflerine külah kaptırtmayalım ve metîn olalım!

Ahmed Agayef

İSLÂMİYET VE TÜRKLÜK

Geçen haftaki *Sebîlürreşâd* mecelle-i İslâmiyyesinde, İslâmları Dârülhilâfe etrafında toplayan kuvvet, Türklük mü, İslâmiyet mi? diye bir makāle vardı. Makāle sahibinin fikrine iştirâk etmekle beraber, bir noktayı nazar-ı dikkate arz etmek istiyorum: Sâhib-i makāleye göre, dinle alâkası olmayanlar, meslekleri iktizâsı İslâmiyet tarafdarı olmayabilir. Panturanizm'i ta'kīb etmekte kendilerine hak veriyor. Bu husûsda biraz yanılıyor. Benim fikrime göre dinsiz olanlar da Panislamizm'i ta'kīb etmelidir. Panturanizm tarafdarı olabilmeleri için Panislamizm fikrini kabûl etmelidirler.

İzâh edelim: Her millet, her ferd, siyasetini, mukadderâtını tedvîr ederken en evvela menfaatini göz önünde tutmalıdır. Avrupalılar bu esası hakkıyla anladıklarından dolayı, kendi milletlerinin bekāsı ve terakkīsi neye mütevakkıf ise, ne yapmak lazım geliyorsa icrâ ediyorlar. Her fedâkârlığa katlanıyorlar. Din ortadan kalkınca bir milletin muhâfaza-i mevcûdiyyeti kābil olamayacağını pekala takdîr etmişlerdir. Dinsiz olanları da, alel-husûs idâre adamları îcâbında dindar görünmeye gayret ediyorlar. Askerlerinin dindar olmalarını bir şart-ı esâsî ittihâz etmişlerdir. Askerliğin rûhu, maddiyâttan ziyâde ma'neviyât olduğunu, dinsiz bir askerin ma'neviyeti olamayacağını anlamışlar.

Almanya imparatorunun ikide birde kudsiyetten, dinden dem vurması, hep bu sebebe mebnîdir. Bugün bir Fransız, bir Cezâirliyi vatandaşlığa kabûl etmez. Ona hukūk-ı medeniyye ve siyâsiyye verilmesi tarafdarı olmaz. Çünkü o bir müslümandır. Ona hukūk vermek gurûr-ı millî ve Salîbîsine dokanır. Diğer Avrupa hükûmetlerinin de, İslâmlara bu sûretle muâmelede bulundukları her günkü âsârıyla sâbittir. Dünyânın her tarafına nüfûzlarını yaymak ve tahkîm **[166]** etmek için dini en büyük bir vâsıta olarak kullanıyorlar. Misyonerler hey'etlerine milyonlarca para veriyorlar; bu fedâkâr adamlar Arabistan çöllerine kadar sokuluyorlar. Velhâsıl millet menfaati neyi icâb ediyorsa icrâsı için hiç tereddüd etmiyorlar.

Türklük tarafdarları tabîatıyla İslâmiyet tarafdarı olmaları lazımdır. Menfaat-i millet bundadır. Muhterem Ahmed Agayef Bey *Türk Yurdu*'nun onuncu sayısında bu husûsu pek güzel izâh ediyor: "Bizim din aleyhine çıkan, kavmiyet tarafdarlarımız, kavmiyet ne olduğunu uzun uzadıya arîz ve amîk mütâlaa ve tedkīk etmemişlerdir. Kendi hissiyâtlarında, tarz-ı tefekkürlerinde aldanmışlardır. Bir kavmin dinini, yani esâs rûh ve hayatını inkâr edenler o kavmin tarafdarı olamaz" diyor. Müfrit bir Nasyonalistlik, Türkleri fikrî, ilmî, iktisâdî husûsâtta birleştirmek şöyle dursun, Türkiye idâresindeki müslüman anâsır ile Türkler arasına bir uçurum kazmaktan başka bir şeye yaramaz.

Yalnız Türklük tarafdarı olan bazı zevât diyorlar ki: "İslâmiyet fikrini ta'kīb etmek kābil değildir. Anâsır-ı müslimenin münevverü'l-fikr olanları milliyet cereyânları ta'kīb ediyorlar, Türklere karşı bir adem-i emniyet, bir adem-i hoşnûdî besliyorlar; işte biz de bunları görerek İslâmlık nâmına çalışmanın fâidesiz olduğuna, Türklük için çalışmanın elzem olduğuna kanâat hâsıl ettik."

Ne kadar yanlış bir fikir! Bir hizb-i kalîlin böyle bir fikir taşımasıyla hemen esastan tebâüd etmek ne kadar boştur. İslâmlar arasında uhuvvet ve ittihâd tarafdarı olanların da o fırka-i kalîleye, milliyet tarafdarlarına iltihâk etmelerini,

Türklere ve hükûmete karşı bir adem-i emniyyet hissi beslemelerini teshîl ve ta'cîl etmeye sebeb olur.

Hilâfet kuvvetinin Türklerde olması da bütün İslâmlar için çalışmayı icâb eder. Bu kuvveti muhâfaza ve bundan istifâde için kavmiyet sâha-i mahdûdesinden çıkarak, daha vâsi', daha müfîd meydân-ı faâliyyeti intihâb etmelidir.

Avrupa ve Amerikalıları ele alalım: Bunlar memâlik-i Osmâniyye'nin her köşesine sokulmuşlar, misyoner hey'etleri gece gündüz uğraşıyorlar, köylere varıncaya kadar mektepler, dâru's-sınâalar, dâru'ş-şifâlar açıyorlar. Mesela bir köye gidiyor, zirâat mektebi açıyor, meccânen okutuyor, hastaları meccânen bakıyor, tedâvî ediyor. Acaba bunların bu kadar fedâkârlıklara, mezâhime katlanmalarına sebeb nedir? İnsâniyet için, makāsıd-ı ulviyye için çalıştıklarını zannetmek pek sâf-derûnluk olur. Bu fedâkârlıklara sebeb, kendi nüfûz-ı siyâsî, iktisâdî, fikirlerini neşr ü takviye, kendilerine muhib ve tarafdar celb etmekten başka bir şey değildir. Demek ki onlar, elde edilmesi güç bir kuvvete mâlik olmak için bu kadar fedâkârlıklar ihtiyâr ediyorlar. O hâlde biz Türklere elde edilmesi için hiç emek sarfına ihtiyac olmayan, mükemmel ve müessir bir kuvvet olan Hilâfet kuvvetini hüsn-i isti'mâl ve istifâdeye gayret etmek elzem değil midir? Menfaat-i millet bunu icâb etmez mi?

Dînî bir cereyân ta'kîb etmek yirminci asıra yakışmaz.. diyenlerin nazar-ı dikkatini celb ederim.

Bu nikāt-ı mühimmeden sarf-ı nazar, diğer bir mühim nokta vardır ki İslâmiyet cereyânının ta'kîb edilmesi lüzûmunu pek âşikâr bir sûrette gösterir. Bil-farz kendi aramızda tefrikayı mûcib kavmiyet cereyânlarını ne kadar ta'kîb etmek mümkünse edelim, yine Avrupalıların İslâmlara karşı besledikleri fikr-i tecâvüz ve tahakümlerinden kurtulamayız. Belki artmasına sebeb oluruz. Avrupalılar "Salîb, Hilâl'e gālib gelmelidir, Hilâl'in yerine kāim olmalıdır" fikrini asırlardan beri ta'kîb ettikleri gibi şimdi de o fikirlerinde sâbittirler. İleride de aynıyla böyle olacağına şübhe yoktur. Bir Faslının bir İranlının başına gelenler bir Türkün de başına gelebilir. Türkleri bu hâle getirmek için Avrupalıların bütün kuvvetleriyle çalıştıkları meydandadır. Bütün İslâmlar aynı tehdîd altında bulunuyorlar. O hâlde esâret-i iktisâdiyye, siyâsiyyeden kurtulmaya gayret etmek her İslâm ismini taşıyanın borcu değil midir? Kuvveti dağıtmak ve tefrikadan başka bir şeye yaramayan kavmiyet cereyânlarından vazgeçerek bütün kuvvetleri bir araya toplayan İslâmiyet cereyânına bütün mevcûdiyet ile sarılmak icâb etmez mi? İşte bu noktalardan dolayı dinle alâkası olmayanların da, ittihâd ve uhuvvet-i İslâmiyye tarafdarı olmaları lâzım gelir.

Bu muhâkemâtın hep boş olduğunu biran için farz edelim; acaba Türklük cereyânı müsmir, Panturanizm kābil bir şey midir?.. Türk diye kabûl ettiğimiz İslâmların kısm-ı a'zamı Rusya'da yaşıyorlar, bunların hayatları, Osmanlı Türklerine nazaran bütün bütün başkadır. Acaba bir Kazanlıya İslâmiyet hissine mürâcaat etmeyerek Türklüğü kabûl ettirebilir miyiz? Onun milliyet hissine mürâcaat ile "Sen Türksün!" denildiği zaman o, biraz düşünür, kendi kendine der ki: "Benim muhîtim ile Osmanlı muhîti ayrı, âdât ve tabîatlarımız birbirine benzemez, edebiyâtımız ayrı, lisân şîvesinde fark var, târîhlerimiz, an'anâtımız ayrı, elhâsıl kavmiyete âid her bir esâsda bir ayrılık var; o hâlde ben niçin Türk olayım, beni Türklüğe bağlayan hiçbir kuvvet göremiyorum, ben her şeyden evvel Tatarım" diye düşünür. Din hissinden âzâde kavmiyet hissi onları böyle bir fikre sevk etmekte pek haklıdır.

Fakat araya İslâmiyet girince iş değişir; aynı adam der ki: "İslâmlar her yerde esir ve mahkûmdur. Her yerde hücuma ma'rûz kalıyorlar. İslâmlar kardeş olduklarından birbirine zahîr olmaya, yardım etmeye borçludurlar. Esâretten kurtulmak, kelimetullâhı i'lâ etmek için hep müttehiden çalışmalıyız. Osmanlı Türkleri de İslâmdır. Aynı zamanda ellerinde Hilâfet de mevcûd, dünyâda yegâne bir İslâm hükûmetini muhâfaza ediyorlar, binâenaleyh onların bekāsı ve terakkīsi, İslâmiyet'in bekā ve terakkīsini müstelzim **[167]** olduğu cihetle, benim için her şeyden evvel mültezem ve mukaddes bir arzudur. Türkler benim en yakın kardeşimdir" diye muhâkemâtı yürütür. Türklüğü de pek kolaylıkla kabûl eder.

O hâlde Panislamizm Panturanizm yapabilir. Yalnız Türklük hissi hiçbir şey yapamaz. Hülâsa (ittihâd-ı İslâm) fikri (ittihâd-ı etrâk) doğurabilir. Fakat yalnız Türklük fikri hiçbir şey doğuramaz, akīm kalmağa mahkûmdur. Bu hakāyıkı muhterem Yusuf Akçura Bey'in nazar-ı dikkatine arz ederim.

Hâmiş: İttihâddan maksad, siyâsî değildir. Bunun taht-ı imkâna girebilmesi daha şimdilik pek baîddir. Fakat ilmî, iktisâdî, ictimâî ittihâdın esâsları hep birlikte gayret edilirse sağlam olarak konabilir.

A. Süleyman

GİRİT MES'ELESİ

–Nâhoş Tefsîrât–

Ma'lûmdur ki meşrûtiyet ile idâre olunan milletlerde bütçe müzâkere olunurken kuvve-i icrâiye müstakbelde ittihâz edeceği harekât-ı siyâsiyyeyi millete anlatmak ve kuvve-i teşrîiyyeyi nokta-i nazarını kabûl ettirmek usûlüne riâyet eylemektedir. Duma Meclisi'nde ahîren Hâriciye bütçesi müzâkere olunurken Mösyö Sazanof tarafından ahkâmına riâyet olunan bu kāideye tevfîkan irâd edilen nutuk Osmanlılık âleminde olduğu gibi mahâfil-i saire-i siyâsiyyede dahi memnûniyet-bahş hiçbir te'sîr hâsıl etmemiştir; bilakis nutk-ı mezkûrda Türkiye mütefekkirînini bir deryâ-yı tereddüde ilkā edecek ve komşu hükûmetin sâf ve müstakīm bir hareket-i dostânede bulunduğundan şübhe ettirecek bir çok ithâmât mevcûddur. Buralarını ricâl-i siyâsiyyemiz düşünsün. Bizim mevzû'-ı bahs etmek istediğimiz madde Duma Meclisi'nde meb'ûs Miljokof nâm zâtın Girit hakkındaki beyânâtıdır. Mûmâ-ileyh diyor ki ""Girit mes'elesine gelince devletler Yunan Kralı'na bazı vaadlerde bulunmuşlardır" acaba şu ifâde düvel-i müstevdi'ayı müşkil bir mevkie koyamaz mı? vâkıa bir meb'ûs hürriyet-i kelâma mâlik olduğu için mütâ-

laâtını vicdânının telkînâtı dâiresinde beyân edebilir. Fakat zannederiz ki böyle ince mesâilde devletlerin mevkiini işkâl edecek tefsîrâtta bulunmak kendi hükûmetine hizmet değil, zarardır. Mösyö Mijokof dahi bilir ki Yunan Kralı'na şâyed düvel-i muazzama tarafından vaadler verilmiş ise bu vaadler hukūk-ı hükümrânî-i Osmânî'ye te'sîr i'tibârıyla gayr-i kābil-i incâzdır. Kezalik umûr-ı müsellemedendir ki Devlet-i Osmâniyye Girit'i bir vedîa olmak üzere düvel-i müstevdi'aya "muvakkaten" tevdî' eylemiştir. Vedîada tasarrufun gayr-i câiz bulunduğunu yalnız ilm-i hukūk değil, siyâsiyât dahi bir çok tecrübelerle kabûl eylemiştir. Biz zannediyoruz ki hak ve adâlete hizmet eden efkâr-ı münevvere ashâbı meb'ûs-ı mûmâ-ileyhin şu tefsîrât ve beyânâtını kemâl-i şiddetle reddedeceklerdir. Asıl şâyân-ı teessüf nokta mûmâ-ileyhin şu kısım beyânâtında mevcûddur: (Bu vaadlerin incâzı için hâl-i hâzır "münâsib" değildi. Fakat Girit mes'elesi hakkında bir adım geri gitmenin Rusya'nın an'anâtına külliyen dehşetli muhâlif olduğunu tasdîk etmek lâzım gelir.)

Şu acı sözlerle mûmâ-ileyh, Yunan muhârebesi münâsebetiyle pek ziyâde zebân-zed olmaya başlayan "Salîb'in girdiği yeri Hilâl bir daha işgāl etmez" düstûr-ı taassubkârîsini yeni baştan hatırlara getirmek istiyor. Biz buna bütün mevcûdiyetimizle teessüf eyleriz. Eğer Rusya Hükûmet-i muazzamasının an'anâtını tedkīk edersek pek çok nikāt-ı nazardan meb'ûs-ı mûmâ-ileyhin şu beyânât-ı sakīmesine mükemmel tekzîbler teşkîl edecek herekât-ı merdâne görürüz. Eğer bir adım geri gitmek hak ve adâlet nâmına bir şeyn, bir leke ise Rusya Hükûmeti değil hiçbir devlet-i muazzama tarafından böyle bir hareketin irtikâb olunmasını biz Osmanlılar ne teklîf ve ne de kabûle tenezzül eyleriz. Fakat hukūk-ı hükümrânîmizi mukaddes bir emânet olmak üzere muhâfaza için müstevdi' sıfatıyla bir vazîfe tahmîl eylediğimiz düvel-i muazzama Girit vedîasının tasarrufu hakkında –meb'ûs-ı muhterem tarafından beyân edildiği vechile– vaadler verecek kadar hudûd-ı vidâati tecâvüz ederlerse hak ve adâlet nâmına biz Osmanlılar taarruza, izzet-i nefs-i millîmizi kıracak böyle bir tecâvüze kat'iyyen tahammül edemeyiz. Artık bilinmeli ki sâye-i meşrûtiyyette mülkü için çarpan bir Osmanlı yüreği mevcûddur!

Girit Resmo ahâlî-i müslimesi vekîl-i umûmîsi
Da'vâ Vekîli Giridî
Ahmed Sâkī

MATBÛÂT

MEMÂLİK-İ İSLÂMİYYE VE HÜKÛMÂT-I NASRÂNİYYE

Haritaya şöyle bir göz gezdirecek ve Afrika-yı Garbî'nin müntehâsından Çin Denizi'ne kadar bir hatt-ı muhtelit keşîde edecek olursak görürüz ki memâlik-i İslâmiyye üzerine saldıran hükûmâtı-ı mütemeddine-i Nasrâniyye'nin adedi dörde bâliğ oluyor. İngiltere başta olmak üzere Fransa, İtalya, Rusya dğrudan doğruya akvâm-ı müslime ile muhârib bulunmaktadır. Bunun dördü aynı zamanda gizli bir Ehl-i Salîb bayrağı altında müctemi' oldukları gibi yine aynı zamanda da dördü Panislamizm yani "İttihâd-ı İslâm" politikası aleyhine sap yiyip saman savurmaktadırlar. Ya bize ne dersiniz?

Teemmül eylemek lâzım gelir ki Mehmed Ali vak'a-i ma'lûmesinde bize imdâd eden İngiltere bugün Mısır'da müstevlî, keza vak'a-i mezkûrede bize muhâlefetle beraber İngiliz dubarasına uğrayan Fransa Cezayir, Tunus, Fas kıt'alarına gûyâ **[168]** hâmî, bu târîhlerde mevcûdiyetinden bile gāfil bulunan [İtalya] Trablusgarb ve Adalar'a mütecâviz, henüz Cenûbî Kafkasya'ya inmiş olan Ruslar şuûn-ı İran'a müdâhil, Rusya'nın Besarabya taraflarında yerleşmesine nazar-ı haşyet ile bakan Avusturya, Bosna ve Hersek'e sâhib, yumurtadan çıkmış civcive benzeyen Yunan gizli gizli Girit'e teşne, zorla başımıza çıkardığımız Bulgaristan Trakya ve Makedonya mes'eleleriyle meşgūl.

(*Hak*)

ÂLEM-İ İSLÂM VE AVRUPA

Profesör Vambery "İslâmlar ve Budalılar Arasında Mukārenet" nâmıyla Londra matbûâtında neşr ettiği makālede diyor ki:

"Avrupa bir çok zamanlardan beri Ehl-i Salîb muhârebesini andırır bir sûretle bu tarzda âlem-i İslâm'a bir hücûm yapmamıştı.

"Bugün neşr-i medeniyyet bahânesiyle vukūa getirilen Fas, İran, Trablus fâcialarını, göz önüne getirsek pek ra'nâ görürüz ki bunlar âlem-i İslâm'a karşı bütün şümûl-i ma'nâsıyla müretteb hücûmlardır.

"Birkaç senenin vukūâtı tedkīk olunursa ta'kīb edilen politikanın bütün İslâm hükûmetlerini harac-güzâr yaparak hürriyet-i mahsûsalarını mahv eylemekten ibâret olduğu görülür."

Zaten Fas ve İran hükûmetlerinin avâkıb-ı müessifeleri nazar-ı i'tibâra alınırsa bütün âlem-i İslâm'ı temsîl eden hür bir hükûmet-i İslâmiye olarak Türkiye'yi görürüz ki o da Trablus harbiyle zedelenmek isteniyor. Alel-husûs kapitülasyonlarla Türkiye'nin de serbestî-i harekâtı tahdîd edilmiş bulunuyor.

Biz, asabiyet-i dîniyyeye karşı vukū' bulan bu hücûmların yavaş yavaş bir aks-i te'sîr vücûda getirdiğini görüyoruz. Netice zannettiğimiz gibi değildir. Umûm şarklılar vukūât âlemini pek güzel seyr ve ta'kīb ediyorlar. Avrupa'nın Ehl-i Salîb muhârebâtını andıran bu hücûmlarına karşı mütenebbihâne davranıyor. Mesela Türkistan'a karşı yarım asır evvel i'lân-ı harb eden Çin, bugün Türkçe gazetelerin neşir ve tevzî'ini beyân-ı memnûniyetle görüyor.

Kezalik Çin bütçesinden ayrılan meblağla buğün câmiler ta'mîr ve inşa olunuyor. Bu gösteriyor ki Avrupa'nın şu cereyân-ı asabiyetkârânesi İslâmlarla –Bûdîleri yekdiğerine takrîb ediyor.

Zaten Şark insanları umûmen bir samîmiyet-i hayâtiyye içinde yaşadıklarından birbirlerine daha çabuk yaklaşabilirler.

Daha bazı beyânâtta bulunduktan sonra Profesör Vambery lüzûmsuz şeylerle Şarklıları dilgîr etmenin istikmâl için pek âkılâne bir politika olamayacağını âtîdeki sözlerle İngiltere efkâr-ı umûmiyyesine arz ve ihtâr eyliyor:

"Beyhûde ve fâidesiz yere Asyalıları bize karşı gücendirmek ve onları heyecan ve zahmete dûçâr etmekle Şark ve Garb beyninde adâvet tohumlarını ekmekte ma'nâ yoktur."

ŞUÛN

Cülûs-ı Hümâyûn-ı Hazret-i Padişâhî – Bu hafta içinde cülûs-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhî hasebiyle Dolmabahçe Sarayı'nda resm-i tebrîkât ricâl-i devlet ve şehzâdegân-ı kirâm hazerâtı tarafından icrâ kılınmıştır.

Hükümdârân Tebrîkâtı – Cülûs-ı hümâyûn münâsebetiyle hükümdârân hazerâtıyla süferâ-yı Saltanat-ı Seniyye tarafından telgraf vâsıtasıyla arz-ı tebrîkât olunmuştur.

Bendegân Tebrîkâtı – Mâbeyn-i Hümâyûn erkânı ve bendegân dahi ayrıca arz-ı tebrîkât eylemişlerdir.

Hidîv-i Mısır ve Emîr-i Mekke ile Vülât Tebrîkâtı – Hidîv-i Mısır Prens Abbas ve Emîr-i Mekke-i Mükerreme Şerîf Hüseyin Paşalar hezerâtıyla vülât ve elviye-i müstakille mutasarrıfları tarafından Mâbeyn-i Hümâyûn'a telgraf keşîde edilerek arz-ı tebrîkât olunmuştur.

Defter-i Mahsûs Küşâdı – Saray-ı Hümâyûn'un ikinci kat salonunda küşâd edilen defter-i mahsûsa süferâ-yı ecnebiyye baştercümanlarıyla müessesât-ı mâliyye direktörleri imza vaz' etmek sûretiyle arz-ı tebrîkât eylemişlerdir.

Hürriyet-i Ebediyye Tepesi'nde Resm-i Geçit – Zât-ı hazret-i şehriyârî tebrîkâtın hitâmında bir müddet dâire-i hümâyûnlarında istirâhat buyurduktan sonra dört atlı bir saltanat arabasına râkiben maiyet-i seniyye asâkir ve me'mûrîn ile beraber Hürriyet-i Ebediyye Tepesi'ne azîmet buyurmuşlardır. Velîahd-ı saltanatla sâir şehzâdegân-ı kirâm dahi mevkib-i hümâyûnu ta'kîben mahall-i mezkûra müteveccihen hareket eylemişlerdir. Mevkib-i hümâyûnun güzergâhında bulunan mahallâtta tecemmu' eden binlerce halk metbû'-ı mufahhamlarını samîm-i dilden alkışlamışlardır. Hürriyet-i Ebediyye Tepesi'ndeki manzara cidden şâyân-ı takdîr idi. Pâdişâh efendimiz hazretlerinin Hürriyet-i Ebediyye Tepesi'ne muvâsalatını müteâkib vâsi' ve geniş meydanda ictimâ' etmiş olan asâkir-i muhtelife hep birden "Pâdişâhım çok yaşa" duâsını yâd ve tekrar ve pâdişâh hazretleri kıtaâtı berây-ı muâyene güzâr eylediler.

Otağ-ı Hümâyûn ve Resm-i Geçit – Zât-ı hazret-i pâdişâhî ve maiyet-i mülûkânelerinde velîahd ve ricâl-i devlet bulundukları hâlde kendilerine tahsîs olunan çadıra teşrîf buyurduktan sonra zât-ı mülûkânelerine mahsûs sancak keşîde kılınmıştır.

Resm-i geçite iştirâk eden Mekteb-i Harbiyye, Bahriye, Tıbbiye-i Askeriyye, Küçük Zâbit, Numûne Taburu, İtfâiye Taburu, Müretteb İstanbul Fırkası, Nişancı Alayı, Küçük Zâbit Mektebi, Telgraf ve Telefon müfrezeleri, İhtiyât Zâbit Mektebi, Jandarma Mektebi ve sâir kıtaât-ı askeriyye kemâl-i intizâm ile resm-i geçide başlayıp umûmun alkışlarına mazhar olmuşlardır. Resm-i geçide iştirâk eden asâkir kırk bin raddesinde idi. Asâkir-i Osmâniyye'nin intizâm ve terakkīsini bil-cümle süferâ-yı ecnebiyye ile ataşemiliterleri tasdîk ve takdîr etmişlerdir.

Tayyâre Manzarası – Bu resm-i âlîden mütevellid sürûr-ı millîyi tetvîc eden Birinci Ordu tayyâresinin halk üzerinde hâsıl eylediği te'sîr-i amîk hakīkaten şâyân-ı dikkat bir manzara idi. Tayyâre evvelce mukarrer olduğu üzere Ayastefanos'dan Hürriyet-i Ebediyye Tepesi'ne doğru kat'-ı mesâfe etmiş ve cevv-i havada görünen küçük bir kartal kadar görünen mezkûr tayyâre tepe üzerinde üç defa devr icrâ eyledikten sonra uzaklaşıp Boğaziçi ve Sirkeci, Bâbıâlî, Divanyolu, Bayezid istikāmetiyle tekrar geldiği yere gitmiştir.

Geceki Âsâr-ı Şâd-mânî – Leyle-i mezkûre bilumum Osmanlılar için bir leyle-i sürûr ıtlâkına sezâvârdır. Ahâlî-i sâdıka tâ be-sabâh cülûs-ı hümâyûnun dördüncü sene-i devriyyesinin şeref-i âlîsine icrâ-yı şâd-mânî ve meserret eylemişlerdir.

[169] Mahkûmîn-i Siyâsiyyenin Afvı – İstanbul Dîvân-ı Harb-i Örfîsi tarafından mahkûm edilen mücrimîn-i siyâsiyyeden bazılarının afvına dair Komisyon-ı Mahsûs tarafından tanzîm olunan liste arz olunarak mûcebince irâde-i seniyye sâdır olmuştur.

Sitâre-i Şerîfe – Tebeddül-i saltanat ve hacc-ı ekber vukūunda makām-ı muallâ-yı Hilâfet'e îsâli âdet-i kadîme-i müstahseneden olan Sitâre-i şerîfe-i Ka'betullah'ı, emîr-i Mekke hazretleri tarafından zât-ı hazret-i Hilâfet-penâhî'ye takdîm olunmak üzere Harem-i Şerîf Müdürü Emin Efendi me'mûr edilmiştir. Mûmâ-ileyh bu hafta zarfında Selanik tarîkiyle Sirkeci İstasyonu'na muvâsalat edip şerîf hazretlerinin biraderi Şerîf Nâsır Bey'le mahdûmu Abdullah Bey tarafından istikbal olunarak emânet-i mübâreke dört sandık derûnunda olduğu hâlde müşârun-ileyhim taraflarından Sirkeci'den istimbotla müşârun-ileyh Nâsır Bey'in hanelerine nakl olunmuş ve Sitâre-i şerîfenin Dersaâdet'e vusûlü zât-ı hazret-i Hilâfet-penâhî'ye arz edilmiştir. Sitâre-i şerîfe bugün ihtifâlât-ı lâyıka ile Ebâ Eyyûbe'l-Ensârî hazretlerinin türbe-i şerîfelerine nakl olunacaktır. Sitâre-i şerîfe türbe-i münevvere-i mezkûrede bir hafta kadar umûmun ziyaretine açık bırakılacak, bir hafta sonra da yine ihtifâlât-ı lâyıka ve ta'zîmât-ı fâika ile Eyüb'den Topkapı Saray-ı Hümâyûnu'na nakl edilip mevki'-i mahsûs-ı ihtirâmına vaz' olunacaktır.

Edirne Medreselerinde Terakkī – Edirne'de talebe-i ulûmu bütün ulûm ve fünûn-ı asriyyeden behre-mend etmek üzere teşekkül eden komisyonun mesâî-i âliyyesiyle Sultân Selîm Medresesi'nde bir dershâne küşâd edilerek, târîh, coğrafya, hesâb ve sâir fünûn-ı lâzıme tedrîsine başlanmıştır.

Bursa'da İcâzet Cem'iyeti – Henüz otuz yedi yaşlarında bulunan Bursa efâzıl-ı ulemâsından Müderris Hoca Zahid Efendi hazretleri tarafından Nisan'ın altınca Cuma günü Ulu

Câmi'de on üç efendiye icâzet verildiği *Ertuğrul Gazetesi*'nde okunmuştur.

Şam Harîk-ı Müessifi – Nisan'ın on dördüncü Cumartesi gecesi nısfu'l-leylde Şam'da büyük bir yangın vukūa gelerek en mühim şark pazar-ı nefâisi olan Şam Çarşısı kâmilen yanmış, kül olmuştur. Yangın 24 sâat devam etmiştir. Mecmû' hasâr 40-50 milyon frank raddesinde tahmîn olunmuştur. Bunun yalnız üç milyonu sigortalı idi. Cenâb-ı Hak bil-cümle memâlik-i İslâmiyye'yi âfât-ı kevniyyeden muhâfaza buyursun.

İzmir Limanı'nda Bir Kazâ – Haci David Kumpanyası'nın Amerika bandırasını hâmil Teksas Vapuru 16 Nisan sene 328 ba'de'z-zuhr sâat altıda men'-i mürûr bataryasından atılan onu mütecâviz topa ehemmiyet vermeyip limandan çıkarken dış fener istikāmetindeki otomatik torpillerinden biriyle bil-müsâdeme gark olduğu ve yüz iki güverte ve altı kamara yolcusuyla otuz mürettebâttan 16 Nisan sene 328 sâat dokuza kadar altmış dokuz kişinin hayyen ve ikisi meyyiten kurtarıldığı ve kurtarılanlardan on beş kişi yaralı olup bunlardan ikisinin yarası ağır olduğu ve yolculardan elli kadar Arnavut ile kaptanın mecrûh olarak kurtarıldığı Altıncı Fırka Kumandanlığı'ndan bildirilmiştir.

Sazanof'un Nutku – Sazanof'un şu son günlerdeki nutku bütün Avrupa mecâlis-i resmiyye ve mahâfil-i siyâsiyyesinde mevzû'-ı bahs olduğu gibi, hükûmet-i Osmâniyye'nin de nazar-ı dikkatini celb etmiştir. Rusya Hükûmeti Balkanların asâyişini ihlâl etmeyeceği istişmâm ediliyor. Bunun sebebi ise İran'daki vaz'iyet-i mübhemesinden endişe ettiği içindir. Rusya'nın Devlet-i Aliyye'ye karşı perverde eylediği âmâl pek mübhem olarak Sazanof tarafından beyân olunmuştur. İngiltere Rusya arasında İran hakkında hâsıl olan i'tilâfın da o kadar metîn olmadığı tezâhür etmiştir. Sazanof'un nutkunda sarâhaten anlaşılan bir şey var ise, Rusya ile İtalya beyninde bir samîmiyetin hâsıl bulunması keyfiyetidir.

Kafkas ve Kars'da Asker Tahşîdi – Beyoğlu gazetelerinden birinin bir menba'-ı mevsûktan istihbâr ettiğine göre Rusya Hükûmeti Kars'a asker i'zâmına yeniden başlamış imiş. Aynı zamanda Kafkas ordusunun noksan taburları da ikmâl edilmek üzere bulunuyormuş. Bu tedbîr hudûd asâkirinde mevcûd olan noksanların telâfîsi maksadıyla olduğu ber-mu'tâd Mösyö Sazanof tarafından hükûmet-i Osmâniyye'nin Petersburg Sefiri Turhan Paşa'ya beyân olunmuştur.

Seyyid İdris ve Hempaları – İdris'in inhizâmı ve adamlarının her taraftan taht-ı muhâsaraya alındıkları tahakkuk etmiştir. Kaçanların bazıları sevâhile doğru takarrub etmeye yelteniyorlarsa da kendilerini ihâta eden asâkirle hükûmet-i Osmâniyye'ye izhâr-ı sadâkat ve hizmet etmekte olan urbândan bir türlü fırsat bulup tahlîs-i girîbân edemeyerek birer birer yakayı ele verip esir düşmektedirler.

Girit'in Tekrar İşgāli – *Times* gazetesinin beyânâtına göre Girit müslümanlarına karşı ada hıristiyanları tarafından her gün vukū' bulmakta olan tecâvüzât derecesini aşmıştır. Bundan başka Yunan Meclis-i Meb'ûsânı'na a'zâ göndermek hakkında gerek Girit Hey'et-i İcrâiyyesi el-ân ısrâr etmektedirler. Binâenaleyh bu mezâlim ile yolsuzluklara nihayet vermek için düvel-i hâmiyyenin fiilen tedâbîr-i âcile ittihâz eylemeleri lâzım geldiği tavsiye olunmaktadır.

Osmanlı-İtalya Muhârebesi:

Âtîdeki ma'lûmât dârü'l-harbdeki kumandanların iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti'nden Osmanlı Ajansı'na teblîğ edilmiştir:

Trablusgarb:

10 Nisan – Guruvva[?]'daki düşman 10 Nisan 328 târîhinde iki tabur ile cenûb istikāmetinde ve dört kilometre mesâfedeki tuzlanın kenarına doğru taarruz eylemiş ise de mukāvemet-i şedîdemiz üzerine perîşân bir sûrette ve külliyetli telefât vererek firar etmiş ve hudûd-ı müstahkemesine kadar ta'kīb edilmiştir. Dört sâat devam eden bu muhârebede 15 şehîdimiz ile yüz yirmi mecrûh vardır. Bilâhare düşman Seyyidsaîd ile havâlîsine bombardıman etmiş ise de te'sîri olmamıştır.

Tobruk:

11 Nisan – Dün gece Tobruk'taki müfrezelerimizden biri ileri hareketine başlayarak birkaç manevra ile düşmanı şaşırtmaya muvaffak olduğundan İtalyanlar üç sâati mütecâviz bir müddet istihkâmâtdan ateş etmişlerdir. Bu esnâda düşman istihkâmdan çıkarak piyademize mahsûs siperleri işgāl etmeye teşebbüs eylemiş ise de müfrezelerimizden biri tarafından edilen ateş üzerine kırkı mütecâviz telefât vermiştir. İtalyanların iki mitralyözü gayr-i kābil-i isti'mâl bir hâle gelmiş ve bir projektör tahrîb olunmuştur. Zâyiâtımız iki şehîd ve üç mecrûhdan ibârettir.

Kunfuda:

13 Nisan – Hudeyde'den vârid olan bir telgrafnâmede İtalyan eşkıya filosundan müfrez bir deniz çetesinin Kunfuda'ya gelerek kasabayı sâatlerce bombardıman eylediği, kasabanın ötesine berisine saçtığı vahşi mermilerle ekserî kadın ve çocuk olmak üzere on iki ma'sûmu zümre-i şühedâya ilhâk ettiği bildirilmiştir.

[170] İtalyanlar Aleyhine Dînî Muhârebe – Senûsî kabîlesi şeyhi Mısır bankalarından birisine İtalya aleyhine i'lân edilecek dinî muhârebeye sarf olunmak üzere ihtiyât akçesi olarak yedi yüz bin lira yatırmıştır. Şeyh hazretleri bizzat kendisinin elli bin Arap askeri ile Osmanlı askeri kumandası tahtında bulunmak üzere Trablus ve Bingazi'ye gelmekte olduğunu bildirmiştir. Sudan'dan bir kāfile olmak üzere yedi bin gönüllü derviş Osmanlı askerine iltihâk etmiştir.

Yemenlilerin Sadâkat ve İhlâsı – Yemen'den vârid olan haberler meserret-bahştır. Yemen'deki sâdât-ı kirâm ve ulemâ-yı izâm hazerâtıyla Menahib[?] tarafından bütün Yemen ahâlî-i sâdıkasına hitâben mühim bir beyânnâme neşr olunmuştur. Mısır'da neşr olunan bu beyânnâmede Trablusgarb'da a'dâ-yı dîn olan İtalyanların katl-i nüfûs ve hetk-i haremât gibi irtikâb ettikleri cinâyât, hele nâ-tüvân ihtiyârları, aciz kadınları, nevzâd çocukları bir sûret-i vahşiyâne-

de öldürüp hânümânları söndürmek sûretiyle icrâ eyledikleri fazâyih birer birer ber-âverde-i zebân olunduğu gibi, o havâlîdeki mücâhidîn ile harp kahramanlarının onlara şiddetle mukāvemet etmekte ve kendilerini keskin kılıçlarıyla, alevli ateşleriyle dağıtıp durmakta oldukları beyân edilmiş ve bilâd-ı İslâmiyye'deki bilumum ehl-i İslâm'ın mallarıyla, canlarıyla mücâhidîne muâvenet eylemeleri lüzûmu tavsiye ve te'kîd olunmuştur.

İtalya Eshâmı – İtalya hazîne bonoları Avrupa piyasalarında gāyet suûbetle alınır satılır bir hâle gelmiştir. İtalya'nın muvaffakiyetsizliği yüzünden ahvâl-i mâliyye ve iktisâdiyyesi günden güne inhitâta doğru sürüklenmektedir.

Osmanlı Eshâmı – Osmanlı eshâmı kemâl-i rağbetle Avrupa'nın bütün piyasalarında satılmaktadır. Mâliyûnun beyânlarına göre hükûmet-i Osmâniyye, muhârebe yüzünden asla sarsılmamıştır. Gittikçe haysiyet ve i'tibârı tezâyüd etmektedir. Memâlik-i Osmâniyye'deki ahvâl-i iktisâdiyye kemâ-kân hüsn-i sûretle devam eylemektedir.

Papa'nın İtalya'ya İânesi – Papalık hazînesi taraf ve yolunu bulup, İtalya Harbiye Nezâreti'ne bir mikdâr iânede bulunmuştur. Papaya ihtiyac gösteren bir Harbiye Nezâreti'nin ahvâl-i iktisâdiyyesinin ne olduğunu söylemek zâiddir!

Tunus Hududunda İtalyanlar – *Times* gazetesinin ihbârına nazaran Bukmuş[?] civarında bazı noktalar İtalyanlar tarafından işgāl edilmiştir. İtalyanlar daha ileriye gitmek teşebbüsünde bulunmuşlarsa da, urbân tarafından tard edilmişlerdir. Karaya beş bin İtalyan piyade askeri, altı batarya top ve bir mikdâr süvari kıtaâtı ihrâc edilmiştir. Karaya ihrâc edilmek üzere daha başkaca kıtaât henüz vapurlar içinde bulunmaktadırlar.

Varez Vapuru'nun Garkı – Çanakkale bombardımanında İtalyan sefîne-i harbiyyesinden birinin hasâr-zede olduğunu Osmanlı Harbiye Nezâreti muhârebe raporunda ve Osmanlı Telgraf Ajansı husûsî telgraflarında i'lân etmişler idi. İtalyanlar bunu tekzîb ettiler. Limni adasının Mondoros limanında bir sefîne-i harbiyyenin batmış olduğu sudan yukarı görünen direkleriyle bu kere sûret-i resmiyyede tahakkuk etmiştir. Limni sahilinde elde edilen evraktan ve can kurtaran gibi eşya ve levâzımât üzerindeki yazılardan bu sefînenin "Varez" nâmındaki zırhlı kruvazörü olduğu tahakkuk etmiştir. Diğer bir İtalyan zırhlısının da iki torpido tarafından cerredilerek İtalya'ya sevk edildiği Atina'dan verilen ma'lûmâttan anlaşıldığı cihetle mezkûr Çanakkale bombardımanında Osmanlı topçusu tarafından atılan yirmi yedi mermiyle İtalyan'ın bir sefîne-i harbiyyesinin gark ve birinin de sakat edildiği tebeyyün ediyor. İtalyanların tekzîbi artık para edemeyecektir.

Bir İtalya Nakliye Gemisinin Karaya Oturması – Napoli'den keşîde edilen bir telgrafa göre bir İtalya askerî nakliye sefînesi Trablus'dan avdet eden askerleri hâmilen Rediyodi Kalabra[?] önünde karaya oturmuştur. İçindeki askerler yüzerek sahile çıkmışlardır. Bir kısmı boğulmuştur. Gemi mahv olmuştur.

Çanakkale Boğazı Açılmayacaktır – Bâbıâlî Çanakkale Boğazı'nı uhûd ve muvâfakat-ı düveliyye muktezâsınca açmayacaktır. Bundaki hakk-ı sarîhini muhâfaza edebilir. Avrupa tarafından hiçbir tazyîk icrâ edilmeyecektir. Çünkü Bâbıâlî'nin mantıkī özürlerini kabûl etmeye mecbûrdurlar. Avrupa matbûâtını tedkīk eder isek, bu noktayı gereği gibi anlayacağız. Tedâbîr-i tahaffuziyye tamamıyla tatbîk olunmuştur. Hiçbir şeyden endişe etmek câiz değildir. Yalnız biz Osmanlılara elzem olan bir şey var ise hâl-i hâzırda dâhilde müttehid ve müttefik yaşayıp gürültülere gavgalara muvakkat olsun nihayet vermektir.

Hubûbât Tâcirleri ve Borsalar – Hamburg hubûbât tâcirleri, Çanakkale Boğazı'nın seddi icâbâtı olarak telakkī edilip edilmeyeceğini ve binâenaleyh mevcûd konturatoların feshi mümkün olup olmadığını takdîr için hemen bir komisyon teşkîl edilmesi teklîfi ile Ticâret Odası'na mürâcaat etmişlerdir. Nikolayef hubûbât tâcirleri boğazın mesdûdiyetini bir hâl-i mecbûrî addederek vapurlar limanlarda hareketsiz kaldıkları müddetçe konturatoları fesh etmeyip intizâra karar vermişlerdir.

Hâin Hasune ve İtalya Korsanları – İtalya'ya "Trablus" nâmında bir tayyâre ihdâsı için Trablus şehrinde bir iâne defteri küşâd edilmiş ve ma'hûd Hasune hâini bu teşebbüsü deruhde ederek, İtalya idâresine tarafdar olan zenginlerin muâvenetini taleb eylemiştir.

Kongre Akdi – Harbe nihayet vermek lüzûmunu hisseden Avrupa devletleri gûyâ emsâli vechile bir kongre akdi sûretiyle her iki tarafı sulha icbâr edeceklerdir. Rusya fırsattan istifâde ile Boğazlar Mes'elesi'ni mevzû'-ı bahs etmek istiyormuş.

İtalya Yeniden Asker Topluyor – 1887 esnân-ı askeriyyesinden otuz bir bin kişinin taht-ı silaha alınması için İtalya hükûmetince taht-ı karara alınmıştır. Gûyâ kuvve-i mezkûre Cezâir-i Bahr-i Sefîd'e gönderilmek için imiş!

<u>Somal-İtalya:</u>

Somal Hâkimi ve İtalya Korsanları – Somal hâkimi Şeyh Vedad hazretleri Benadir'de İtalyanlar üzerine hücûm etmiş, ihrâz-ı muvaffakiyet buyurmuşlardır. İtalya, sahilde ancak üç noktada mahsûr kalmıştır.

<u>İran:</u>

Halhal, Erdebil İğtişâşâtı – Erdebil ve Halhal'dan alınan telgraflara nazaran oralarda anarşi gittikçe tevessü' etmektedir. İğtişâşâtın Rusya ile hem-civâr havâlîye sirâyet etmesinden endişe edilmekte bulunduğu bildirilmiştir. Erdebil'den icrâ edilen emtia-i ticâriyye sevkiyâtı ta'tîle uğramıştır.

Tahran'a Yeni Ta'yîn Olunan İngiltere Sefîri – Yeni ta'yîn olunan İngiltere sefîri Tahran'a muvâsalat etmiş ve hakkında merâsim-i ihtirâmiyye îfâ edilmiştir.

[171] Sâlârüddevle Nerededir? – Sâlâr ile maiyetindekiler Genzus[?] taraflarında yağmacılığa devam etmektedirler. Zencan'da âsîlere karşı gönderilen Bahtiyârîler, bir sûret-i serîada Genzus'a doğru ilerlemektedirler.

Nâib-i Hükûmetle Millet – Nâib-i hükûmetin icrâât aleyhinde her vilayette nümâyiş olunmakta ve icrââtından

ahâli son derece nâ-hoşnûd bulunmaktadırlar. Nâib-i hükûmet ise Avrupa'ya gitmeyi tasavvur etmektedir.

Nâib-i Hükûmet Avrupa'ya Gitmek İstiyor – Nâib-i hükûmet aleyhinde açılan cereyânlar üzerine müşârun-ileyh tedavi ve rahatsızlık bahanesiyle İran'ı terk edip Avrupa'ya azîmet etmek fikrinde imiş. Müşârun-ileyhin muktedir ve ma'lûmâtlı bir zat olduğu ve Avrupa medeniyetini İran'a idhâle muvaffak olacağı ve mevkiinde kalması lüzûmu Rusya ve İngiltere hükûmetleri tarafından beyân olunmaktadır.

Halbuki, nâib-i hükûmet Rusya nüfûzu altında bulunduğu cihetle Rusların medhine nâil olmuştur. Müşârun-ileyhin ilim ve meziyeti İranlılarca müsellem ise de, korkaklığı ile beceriksizliği de ma'lûmdur. İran'a medeniyeti idhâl etmek için ilk önce Rusya ve İngilte'yi İran'a sokmaya çalıştığı meydandadır. Bu zat Avrupa'ya gidecek olursa, yerine (Sipendâr)'ın ta'yîn edileceği ekseriyetle tahmîn olunmaktadır.

Urumiye Bombardımanı – Diza kasabasında bir Rus asker firârîsinin cesedi bulunduğu cihetle İranlılar tarafından katl edildiğine hükm olunmaktadır. Binâenaleyh Diza kasabası Rus askerleri tarafından topa tutulmuştur. Rusların bombardımanı esnasında kale dûçâr-ı hasâr olmuştur.

Bir Müctehidin Tevkîfi ve Cihâd İ'lânı – Büyük müctehidlerden Seyyid Ali kabine aleyhinde tesvîlâtta bulunduğundan dolayı tevkîf edilmiştir. Kabine bu hareketiyle mevkiini pek ziyâde tahkîm etmek istemiştir. Ahâli bunun üzerine heyecâna gelip Ruslar aleyhinde fena sözler sarf ediyorlar. Ruslarla muhârebe etmek için müctehidler İranîleri teşvîk ediyorlar. Ahvâl-i mahalliyye –İran'ın her tarafında– iğtişâşâta doğru gidiyor.

Salârüddevle Tahran'a Geliyor – Sâlârü'd-Devle Tahran'a gelmek üzere ilerliyor. İran hükûmet-i hâzırası Rusya'nın mukāvemet-i askeriyyesini taleb ediyor. İngiltere hükûmeti İran'ın bu teşebbüsünü tasdîk etmeyecektir.

Fermân-Fermâ ve Salârüddevle – Sâlârü'd-Devle aleyhinde hareket etmek üzere Prens Fermân-Fermâ ile maiyeti yavaş yavaş Sâlârüddevle'nin bulunduğu mahalle yanaşmaktadır. Maiyeti pek az olduğundan bir şey yapamayacağı zan olunuyor.

Salârüddevle'nin Hülyâları – Gittikçe Sâlârü'd-Devle'nin gurûru artmaktadır. Evvelce beylik ile kāni' iken bilâhare şâhlığı iddiâ etmiştir. Daha sonraları –bugünlerde– kendi kendine Hâmî-i İslâm lakabını –süsünü– vermiştir.

İran Hazîne Müşâviri – Mösyö Monar'ın mâliyenin teftîşi husûsunda hâiz bulunduğu salâhiyet-i mahsûsa pek ziyâde dûçâr-ı tahdîd olmuştur. Mûmâ-ileyhin mevkii mütezelzil görünmektedir. İranlılar bu adamdan son derece müteneffir bulunmaktadırlar. Bilakis selefi bulunan Amerikalı Mister Şuster Morgan'ı perestiş edercesine severlerdi. İran mâliye nâzırıyla Belçikalı mâliye müşâviri arasında müşkilât zuhûr etmiştir.

İran-ı Cenûbî–Isfahan – İran-ı Cenûbîye azîmet etmekte bulunan İsveçli Binbaşı Tirsen, Isfahan'ın şimâlinde eşkıyâ tarafından dûçâr-ı tecâvüz olmuştur.

Nâib-i Hükûmet ve İngiliz Sefîri – İran nâib-i hükûmeti Nâsırulmelik hazretleri Tahran'a zevcesiyle beraber yeni muvâsalat eden İngiltere sefîr-i cedîdi Mister Valter Tarnly'i[?] huzûruna merâsim-i mu'tâde kabûl edip i'timâdnâmesini teslîm almıştır. Her iki taraftan teâtî olunan nutuklardan İngilter-İran münâsebâtının yolunda olduğu beyân olunmuştur.

Fas:

Fransızlara Karşı Kıyâm – Bil-cümle kabâil Mulay Hafîz ve Fransa himâyesi aleyhine silah be-dest olarak kıyâm etmişlerdir. Maatteessüf Fransa turuk-ı muvâsalayı kat' ettiğinden alınan haberler pek nâkısdır. Fransızlar dûçâr olmakta oldukları hezîmetleri setr ü ihfâ için hiçbir havâdis vermiyorlar. Bununla beraber karîben gelecek olan mektûblardan Fransanın hasârât-ı azîmeye dûçâr olduğu anlaşılacaktır.

Fas'a Kuvâ-yı İmdâdiyye Sevki – Sefâin-i harbiyyeden bir nakliye sefînesi kuvâ-yı imdâdiyyeyi hâmil olarak Marsilya'dan Oran[?]'a müteveccihen hareket eylemiştir. Senegal müstemlekesinden sekiz yüz nişancı efrâd-ı askeriyyesi (Kazablanka)'ya ihrâc olunmuşlardır. Aynı zamanda Cezayir'den asker i'zâmı sûretiyle kuvve-i işgāliyyenin tezyîdine karar verilmiştir.

Fas'da Katliâm ve Yahudiler – Ahîren vukū' bulan katliâmları müteâkib Fas'daki Mûsevîlerin mevkii kesb-i vehâmet eylediği şehr-i mezkûrdan iş'âr olunmaktadır. Yüzlerce Mûsevî itlâf edilip, haneleri ihrâk olunmuştur. Ahâlî-i Mûseviyye büyük bir sefâlet içerisinde açlıktan müteellim bulunmaktadır. Fransız me'mûrîni tarafından muâvenet hey'etleri teşkîl edilmiştir.

TENKİD VE TAKRÎZ

MEDENİYET-İ İSLÂMİYYE TÂRÎHİ'NİN HATÂLARI

–189'dan mâba'd–

Müellif diyor ki: Muâviye mevâlînin çoğalması yüzünden devlet-i Arabiyye'ye gelecek tehlikeyi anladığı için hepsini yahud bir kısmını öldürmek için emir vermek istedi. "Cild 4 sahîfe 59"

Muâviye'nin metn-i kelâmı ise şöyledir: "Bana öyle geliyor ki bunlar Arab'a, Arab'ın saltanatına karşı kıyâm edecekler. Onun için yarısını öldürmek, yarısını bırakmak fikrindeyim." Görülüyor ki bu rivâyet sahîh olduğu takdîrde bile Muâviye mevâlînin ancak yarısını öldürmek fikrinde imiş.

Halbuki müellif ibâreye kendisinden söz ilâve ederek, Muâviye bunların hepsini öldürmek için emir vermek istedi diyor.

Müellif: "Arablar felç hastalığına tutulmaz i'tikādında bulunuyorlardı." (Cild 4 sahîfe 60) diyor; bu iddiâsına da, kitabın hâmişinde gösterdiği vechile, *Tabakātü'l-Etibbâ*'yı şâhid gösteriyor.

Hudâ bilir, *Tabakāt*'ın ibâresine vâkıf olsanız müellifin rivâyâtı bozmak, hikâyâtı alt üst etmek husûsundaki cür'etine karşı hayretler **[172]** içinde kalırsınız. *Tabakāt* sâhibi Tabîb

İsa'nın (kavl-i râciha göre hıristiyandır) tercüme-i hâlini zikr ederken diyor ki: El-Mehdi'ye nüzül isâbet etmiş. Yanına gelen hekimlerin içinde sâhib-i tercüme İsa da var imiş. Demiş ki: "El-Mehdi bin el-Mansur bin Muhammed bin Ali bin Abdillah bin Abbas'a nüzül isâbet etsin! Vallâhi ne bunlara ne de bunların neslinden gelen bir kimseye ebediyen felç hastalığı gelemez; meğer ki Türk, Çerkes karılarıyla çokca münâsebette bulunmuş olsunlar."

Tabakāt sâhibi bu hikâyeyi yazdıktan sonra Tabîb Yusuf'dan naklen şu vak'ayı zikr ediyor: "El-Mehdî'nin oğlu İbrahim felce benzer bir ârızaya uğrayınca Yusuf'u çağırmış, bu hastalığın beni tutmasına ne diyeceksin bakalım?" demiş. Yusuf diyor ki: İbrahim'in şu suâlinden Tabîb İsa'nın el-Mehdi'ye söylemiş olduğu sözü hatırladığını; kendisindeki hastalığın mühlik olmamak lazım geleceğine kāil olduğunu anladım. Dedim ki: Sizin bu hastalığı inkâr etmenize sebeb göremiyorum. Zîrâ vâlideniz Denbavendli idi. Denbavend ise bilâd-ı Rum'un en soğuk bir yeridir.

Görülüyor ki Arabların felç hastalığından muâfiyetleri hakkındaki zanları bilâd-ı Arab'ın harâret-i ma'lûmesinden neş'et ediyor; yoksa bu imtiyâzın şerâfet-i nesl ile hiç münâsebeti yoktur. Hatta Tabîb İsa'nın kalkıp da el-Mehdi'nin ecdâdını saymasından bu imtiyâzın âile-i Risâlet-penâhî'ye ihtisâsı anlaşılmış olsa bile bundan umûm Arablara hisse çıkarmak doğru olamaz. Nitekim Halîfe el-Mehdi'nin oğlu İbrahim'e anasının Denbavendli olduğu söylenince kendisinin felce musâb olduğunu hiç istiğrâb etmemiş.

Bakınız müellif hikâyenin cereyânını nasıl değiştiriyor; bunun için nasıl bir silsile-i hıyânet yürütüyor! Kaldı ki bu söz Tabîb İsa'nın sözüdür. Bu zatın ise Arap olup olmadığı ma'lûm değildir. Zann-ı gālibe göre Nasrânî'dir. Hatta Arap olduğunu farz etsek, mensûbîn takımından olduğu için müdâhenekârlıkla halîfeye bir kat daha sokulmak isteyeceği tabiîdir. Artık böyle bir adamın sözü bütün Arabın sözü olabilir mi?

Müellif: "Arabdan başkasını kazâ gibi mühim manâsıb-ı dîniyyeden mahrûm bırakıtlar; kazâya Arabdan başkası elvermez dediler" diyor, bu rivâyeti de İbni Hallikân'a isnâd ediyor. (Cild 4 sahîfe 6)

İşin hakîkati şöyledir: Haccâc tâbiî-i meşhûr Said bin Cübeyr'i esir ettiği vakit Said mevâlîden olduğu için ona karşı biraderi [bir edâ-yı] imtinân ile dedi ki: "Kûfe'de Arabdan başka kimse olmadığı hâlde ben seni orada namaza imâm nasb etmedim mi?"

İbni Cübeyr evet dedikten sonra Haccâc tekrar dedi ki: "Ben sana Kûfe kazâsını tevcîh etmek istediğim zaman Arablar şikâyete başlayarak mansıb-ı kazâya Arabdan başkası elvermez demediler mi?"

İbni Hallikân vak'ayı uzun uzadıya naklediyor. Ma'lûmdur ki Kûfe'de o aralık Arabdan başkası yoktu. Bir de tabîîdir ki emr-i kazâ milletin âdâtına, hasâisına, teâmülüne, tarz-ı muâşeretine tamamıyla muttali' olan adamın kârıdır. Başkası bu işi göremez. Said bin Cübeyr ise Arap değil idi. Eğer Kûfelilerce bu adamın mevki'-i kazâya geçmesine karşı gösterilen mümânaat kendisinin mevâlîden olmasından ileri gelseydi, onun namaza imâmetini de kabûl etmezlerdi. Zîrâ imâmet kazâdan daha şerefli, daha yüksektir. Ne hâcet, işte Ebû Hanîfe mevâlîden olduğu hâlde Emeviler zamanında kendisine kazâ tevcîh etmek istediler, kabûl eylemedi. Vak'a İbni Hallikân'da mufassalan mezkûrdur.

Müellif diyor ki: "İsterse Kureyş'den olsun, câriyeden olanı mansıb-ı hilâfetten mahrûm bıraktılar." Evet bu hâl câriyeden olanları tahkīr için değil idi. Asmaî diyor ki: Emevîler câriyeden doğanlara bîat etmezlerdi. Bu ise halkın zannı gibi onları hakīr gördüklerinden değil, ancak saltanatlarının zevâli bir câriye elinde vukū'a gelecek zannını beslemelerinden idi. (*el-Akdü'l-Ferîd* cild 2 sahîfe 330) Hişâm bin Abdilmelik Zeyd ibni Ali'ye söylemiş olduğu "Sen câriyeden doğdun, onun için hilâfete sâlih değilsin" sözü ki müellif onunla istidlâl ediyor. Zeyd buna cevâben "İsmail de câriyeden olma idi; halbuki Seyyidü'l-beşer Muhammed onun sülâlesindendir" cevabını vermişti. Ma'lûmdur ki İmâm Zeyne'l-âbidîn'in oğlu olan Zeyd kadr u menzilet, mecd ü asâlet, sıdk u emânet cihetiyle Hişâm'a elbette fâikdır. Kaldı ki, iş böyle olsa idi ne Yezid ibni Velîd, ne de Mervân halîfe olamazdı. Çünkü her ikisi de câriyeden olma idi.

Müellifin hıyânetlerinden bütün müellefâtında tuttuğu usûle ünvân olabilecek kadarını gösterdiğimiz için şimdi rûh-ı mes'eleyi tedkīk etmekliğimiz icâb ediyor. Yani Arab olmayanlarla mevâlî müellifin iddiâsı vechile Emevîler zamanında hakīkaten köle muâmelesi görecek kadar hakīr, zelîl mi idi? Yoksa Arabın mazhar-ı ihtirâmı olacak bir mevki'-i şân ü şerefde mi bulunuyordu? –mâba'di var–

TEŞEKKÜR

Sebîlürreşâd'ın dâire-i intişârının tevsîi hakkında muhterem kāri'lerimizin pek samîmî lütuflarına, himmetlerine mazhar oluyoruz. Her birine ayrı ayrı teşekkür etmek istiyoruz, fakat meşgūliyetten maatteessüf bu samîmî emelimizin, vazîfemizin îfâsı mümkün olamıyor. Onun için bütün kāri'lerimize alenen teşekkür eder, bu teşvîkāt ve lütuflarına inşâallâh elden geldiği kadar fedâkârlık ihtiyârıyla, intizâma riâyetle mukābele edeceğimizi arz eyleriz.

Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

9 Mayıs 1912 | 22 Cemâziyelevvel 1330 Perşembe 26 Nisan 1328 | Cild: 8 - Aded: 192

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ [1]

Tercümesi

"O kimseler ki bizim uğrumuzda çalışmışlardır, elbette kendilerine yollarımızı göstereceğiz; zaten hiç şüphe yoktur ki Allah iyilerle beraberdir."

* * *

Bu âyet-i kerîme [2](الم. اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوا اَنْ يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ) âyet-i celîlesiyle başlayan Ankebût Sûresi'nin sonudur. Görülüyor ki mücâhede mutlaktır; bir mef'ûl ile mukayyed olarak îrad buyurulmamıştır. Bir kayıt varsa, o da Allah için, yani hayır için olmasıdır.

Sonra, (…لَنَهْدِيَنَّهُمْ) suretindeki va'd-i ilâhî ne kat'îdir! Demek, maksad-ı hayr ile uğraşanlara, Allah için çalışanlara tevfîk hazırdır.

İhsân "isâet"in zıddıdır. "İsâet" kötülük etmek, "ihsân" iyilik etmek demektir. Muhsin iyi adam, iyilik eden adamdır. Âyet-i kerîme Allah'ın iyilerle beraber olduğunu da gâyet-kat'î bir lisan ile teblîğ ediyor.

Elhasıl, âyet-i kerîme bize şunu bildiriyor ki: Hangi hayırlı maksada olursa olsun çalışanlar, çabalayanlar; lâkin Allah için çalışıp çabalayanlar, hidâyet yolunu, feyiz yolunu, saadet yolunu mutlak bulacaklardır.

Evet, Allahu Zülcelâl Feyyâz-ı Kerîmdir; şân-ı azîmi için –hâşâ– buhl mutasavver değildir. Ancak bir kere O'nun feyzini kabul edebilecek isti'dâd hazırlamalı yani çalışmalı; sonra da Feyyâz'ın dirîğ-i feyz etmeyeceğinden emîn olarak hiç fütûr getirmemelidir. İşte, tevekkül diye pek azımızın anladığı yahud çoğumuzun anlamak istemediği mâhiyet budur; yoksa "Armut piş; ağzıma düş!" gibi miskin temennîlerin tevekkülle hiç münasebeti olamaz. Tevekkül demek, insan için mesâîsinin, mücâhedâtının –evvelce iki üç haybet gözükse bile– mutlaka sonunda tevfîka mazhar olacağına karşı gevşemez bir ümid, sarsılmaz bir itmînan beslemek demektir.

Hayatı mücâhede içinde geçenler için mev'ûd olmadık ni'met; ma'nâsız bir tevekkül ile âtıl yaşayanların ise mahkûm olmayacağı zillet yoktur. Fâtır-ı Hakîm'in kavânîni ebedîdir, asla değişmez. Allah o kanunların hiç birinin, hiç bir noktasını, hiç bir mü'minin keyfi, hatta bütün müslümanların hâtır-ı şerîfi için ta'dîl etmez...

Şuûn, hâdisat, Kur'an'daki hakîkatleri –o bizim bir türlü anlamak istemediğimiz hakîkatleri– olanca dehşetiyle ihtâr edip durmakta iken nasıl oluyor da bir türlü gözümüzü açmıyoruz? Nasıl oluyor da meskenetler, atâletler, gayretsizlikler içinde sürüklenip duruyoruz? Efrâdı üçyüz, üçyüz elli milyona varan cemaat-i müslimînin nedir bugünkü hâli? İslâm sa'y dini, mücâhede mesleği, şân ü şevket, mecd **[174]** ü azamet rehberi iken; o dîn-i mübîne intisâb da'vâsını güden biz zavallılar, dünyanın muhtelif iklimlerinde âtıl, bâtıl, miskin, zelîl, muhakkar, mahkûm, iğrenç bir takım yığınlar, canlı lâşe yığınları teşkîl ediyoruz! [3](وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاّ بِاللّٰه)

Mehmed Âkif

FIKIH VE FETÂVÂ

Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târîhi'nden:

Hac

– 7 –

Hicret'in sekizinci senesi idi, Mekke feth edilerek Ka'be-i Muazzama, Mescid-i Harâm esnâmdan tathîr edildi. Aleyhissalâtü vesselâm efendimiz Ka'be'yi gayr-i muhrim olarak

[1] Ankebût, 29/69.

[2] Ankebût, 29/1-2.

[3] (İnsanın) güç ve kudreti sadece Allah (ın yardımı) iledir.

yedi defa tavâf eylediler. Hacer-i Esved'i, elinde bulunan çevgânı ile istîlâm ediyordu. Tavâf tamam olunca, emr-i nebevî üzerine, Ka'be dahi esnâmdan tathîr edilerek, Hazret-i Bilal Ka'be'nin üzerine çıktı, ezân okudu. Ba'dehu ol hazret maiyetinde Bilal, Usâme bin Zeyd, Osman bin Talha bulunduğu hâlde Ka'be'ye dâhil olarak kapıyı kapadılar. Hazret-i Bilal'in rivâyetine göre, aleyhissalâtü vesselâm efendimiz kapıya mukābil olan duvara üç zirâ' kadar yaklaşarak oraya müteveccihen namaz kıldılar. İbni Abbâs'ın dediğine göre, bu sırada [1](اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا) âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Derûn-ı Ka'be'de tekbîr ve tehlîl getirerek az çok gezindikten sonra kapı açıldı. Kureyş kapı önünde saf teşkîl ederek haklarında nasıl muâmele edeceğini düşünüp duruyorlardı. Aleyhissalâtü vesselâm efendimiz kapının iki tarafına elleriyle tutunarak gāyet belîğ ve müessir bir hutbe îrâd buyurdular. Âdât-ı câhiliyye, kan da'vâları lağv edildi. Kureyş de afv-ı nebevîye mazhar oldular. Ba'dehu Mescid-i Harâm'da oturarak Abdüddâr evladından Osman bin Talha'yı çağırdı. (اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا) âyet-i kerîmesinden anlaşılan emr-i ilâhîye imtisâlen Ka'be'nin anahtarını teslîm etti. Zaten Ka'be'nin perdedârlığı öteden beri Abdüddâr evladında bulunuyordu. Feth-i Mekke günü de Ka'be'nin anahtarı ve hicâbet (perdedârlık) vazîfesi bu sülâleden Osman bin Talha'nın elinde idi. Ba'de'l-feth dahi bu vazîfe lağv edilmeyerek tekrar bu sülâleye tevdî' olundu.

* * *

Feth-i Mekke'yi müteâkib Huneyn seferi dahi hüsn-i hitâma ererek emvâl-i ganâim taksîm edilmişti. Sonra Zilka'de ayı içinde aleyhissalâtü vesselâm efendimiz bazı ashâb ile Ci'râna nâm mevki'den kalkarak umre niyetiyle muhrimen Mekke'ye dâhil oldular. Umrelerini ikmâl edince tekrar ordugâhlarına gelerek Mekke'nin umûr-ı idâresini Attâb bin Esîd'e, umûr-ı dîniyyenin ta'lîm cihetini de Muâz bin Cebel'e teslîm ederek Zilka'de nihâyetlerinde yahud Zilhicce'nin ibtidâlarında Medîne-i Münevvere'ye avdet buyurdular.

Bu sene ehl-i İslâm, haccı Attâb bin Esîd ile birlikte îfâ ettiler. Fakat İslâmiyet'i henüz kabûl edemeyen kabâil-i Arab ve müşrikîn ise kendi âdât-ı câhiliyyeleri üzere icra etmek husûsunda serbest bırakıldılar.

* * *

Hicret-i seniyyenin dokuzuncu senesi idi, aleyhissalâtü vesselâm efendimiz birinci defa olmak üzere Hazret-i Ebûbekir'i emîr-i hac intihâb buyurdular. Ebûbekir, alâ rivâyetin, Medîne-i Münevvere'den üç yüz kadar ehl-i İslâm ile yola çıktılar. Ol hazret kendi mübârek eliyle yirmi deveyi hedy olmak üzere nişanlayarak ve boyunlarına kılâdeler takarak Ebûbekir ile beraber îsâl etti. Hazret-i Ebûbekir kendisi için de beş hedy nişanlamıştı. Hüccâc-ı müslimîn Zülhuleyfe mevkiinde ihrâma girdiler. Mekke'ye doğru ilerliyorlardı.

Bu sıralarda Berâe sûre-i celîlesi nâzil oldu. Resûl-i Ekrem ile müşrikîn arasında olan muâhede-i umûmiyyenin, yani tâ devr-i Halîlî'den i'tibâren zî-kuvvet ve mütevellî-i Ka'be olanların ziyaret-i Beytullâh ve îfâ-yı hacdan mü'min ve müşrik hiçbir kimsenin men' edilmemesi, eşhur-ı haramda kimsenin hiçbir türlü taarruza dûçâr olmaması zımnında bir taâmül mevcûd idi. Bu hâlde bugün zî-kuvvet ve şevket olan ehl-i İslâm'ın dahi ziyaret-i Ka'be ve edâ-yı hacdan hiçbir kimseyi men' etmemeleri iktizâ edecekti.

Umuma âid olan bu hak âdetâ bir muâhede ile te'mîn edilmiş gibi idi. Nasıl ki feth-i Mekke'yi müteâkib ol hazret bir çok bid'atleri fesh ettiği hâlde bu ciheti meskûtün-anh bırakmışlardı. Fakat bundan böyle müşrikâne icrâ edilecek tavâf ve sa'ylere, bir çok bid'atler ile karışık olarak icrâ edilen haclara nihayet verilecek, bir muhît-i mukaddes dâhilinde Hâlık-ı Zü'l-celâl olan Allah'ın ism-i pâkleriyle beraber [2](لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِى مِنْ جُوعٍ) olan esnâmın nâmları yâd edilemeyecekti. Hazret-i Allah'ın *Kur'ân-ı Kerîm*'de: [3](وَعَهِدْنَا اِلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ) diye hikâye buyurduğu üzere, İbrahim ve İsmail aleyhisselâmın tâ o zamanlar mükellef oldukları vazîfe-i tathîr ile bu defa da ol hazret me'mûr oluyordu. Artık Ka'be-i Muazzama esnâm ve evsândan, her türlü âsâr-ı şirkten tathîr, hac sıfat-ı asliyyesine ircâ' edilecekti.

Bir de aleyhissalâtü vesselâm efendimizin bazı kabâile karşı husûsî muâhede ve mütârekeleri vardı ki ba'de'l-hicre akd edilmişti. İşte Berâe sûre-i celîlesi birinci nevi'den olan muâhede-i umûmiyyenin fil-hâl **[175]** nakz edilip, ancak târîh-i i'lândan i'tibâren dört ay kadar bir müddet ihmâl, fakat muâhede-i husûsiyyelerin müddetlerine kadar riâyet edilmek lazım geleceğini iş'âr ediyordu. Muâhede-i umûmiye erbâbına göre o dört ay, muâhede-i husûsiyyeleri olanlara göre o muayyen müddetleri bir düşünmek zamanı idi, ki bu müddet zarfında ya İslâmiyet'i kabûl edecek, yahud etmeyecek de İslâmiyet'e hasm olduklarını alenen söyleyeceklerdi. İşte Berâe sûre-i celîlesinde olan [4](فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) âyet-i kerîmesiyle bunların dahi demleri heder olacağı bildiriliyordu. İşte Berâe sûre-i celîlesinin ahkâm-ı münîfesinden olarak bil-cümle müşrikîne karşı olan muâhede-i umûmiyyenin nakzıyla iki türlü netîce-i ameliyye meydana geliyordu:

1) İslâmlara karşı muâhede-i husûsiyyeleri bulunsun, bulunmasın, târîh-i i'lândan i'tibâren hiçbir müşrik hac edemeyecek, âdât-ı câhiliyye üzere hiçbir kimsenin Ka'be-i Muazzama'yı tavâf etmesine müsâade olunmayacak idi.

2) Ancak muâhede-i umûmiyye tahtına dâhil olanlar dört ayı, muâhede-i husûsiyyeleri bulunanlar müddet-i muayenelerini müteâkib İslâmiyet'i kabûl etmedikçe gerek eşhur-ı haram, gerek sâir aylarda mutlaka hasım telakkī olunup demleri heder edilecekti.

İşte Berâe sûre-i celîlesini okumak, hâvî olduğu ahkâmı teblîğ ve i'lân etmek üzere Hazret-i Ali ta'yîn buyurularak. Nebiyy-i Ekrem efendimizin Adbâ adlı devesine râkib olarak yola çıktı. Kāfile-i hüccâc Arc, yahud Zacnan nâm ma-

[1] Nisâ, 4/58.

[2] Gâşiye, 88/7.

[3] Bakara, 2/125.

[4] Tevbe, 9/5.

halle vâsıl olduklarında onlara erişti. Hazret-i Ebûbekir: "Yâ Ali! Emîr olarak mı geliyorsun, yahud me'mûr olarak mı?.." diye suâl etmesi üzerine, Hazret-i Ali: "Emîr değil, me'mûr olarak geldiğini" söyledi ve mes'eleyi de anlattı.

Mekke'ye vâsıl olunca tavâf ve sa'yi ol hazretten gördükleri vechile icrâ ettiler. Hazret-i Ebûbekir, aleyhissalâtü vesselâm efendimizden telakkī ettiği vechile erkân ve menâsik-i haccı ta'lîm ederek mevkıflarda hutbeler okuyordu. Hüccâc-ı müslimîn dahi Hazret-i Sıddîk'a ittibâ' eyliyorlardı. Fakat müşrikîn bu sene daha hac ve ef'âlini kendi bildikleri gibi îfâ ve icrâda serbest olduklarından âbâ vü ecdâdlarından tevârüs ettikleri âdât-ı câhiliyye üzere edâ ediyorlardı. Tevriye günü Mina'ya geldiler. Yevm-i arefenin sabahı olunca Hazret-i Ebûbekir aleyhissalâtü vesselâm efendimizden aldığı ta'lîmât mûcebince vakfe için Arafât'a gideleceğini söylemişlerdi. Fakat bazı kimseler kendilerinin ahmesî ve ehl-i Harem olduklarını, binâenaleyh Arafât vakfesiyle mükellef olmadıklarını, bu hâlin âbâ vü ecdâddan tevârüs eden âdetlere muhâlif olduğunu… ileri sürmeye başladılar. Bit-tabi' Hazret-i Sıddîk bu makūle sözlere kulak vermedi. Peygamberden telakkī ettiği evâmir ve ta'lîmâtı tamamıyla yerine getirdi. Hüccâc-ı müslimîn gerek ahmesî, gerek gayr-i ahmesî, bilâ-istisnâ, Arafât vakfesinde hazır oldular. İşte bu sûretle ihdâs olunan o bidat ref' edilmiş oldu. Hazret-i Ali yevm-i nahr günü Mina'da "Cemretü'l-akabe" mevkiinde ayak üzeri kalkarak yüksek ses ile Sûre-i Tevbe'nin evvellerinden kırk kadar âyât-ı kerîmeyi tilâvet ettikten sonra, fahr-i kâinât efendimizden ahz ettiği vechile:

لاَ يَدخُل الجنة كافر، ولاَ يَحُجَّ بَعْدَ العَامِ مُشْرِكٌ وَلاَ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ. ومنْ كان له عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فهو الى مدته. [1]

Dilerek kâfirin Cennet'e dâhil olamayacağını, bundan böyle müşrikîn hac edemeyeceğini, Resûl-i Ekrem efendimiz ile aralarında muâhedeleri bulunanların müddetleri nihayetlerine kadar ahidlerine riâyet olunacağını i'lân etti. Hazret-i Ali merkezde bunları teblîğ ettiği gibi, Hazret-i Sıddîk'ın emriyle Ebû Hureyre ve diğer bazı ashâb-ı kirâm dahi hüccâc beyninde yürüyerek bu ciheti umuma i'lân ediyorlardı. Bit-tabi' bu hâl müşrikînin hoşuna gitmemiş, onları düşünmeye sevk etmişti. İslâmiyet'i kabûl etmedikçe fevz ü felâha erişmeyeceklerini yavaş yavaş takdîr etmeye başlamışlardı. Fi'l-vâki' çok geçmeden hepsi de şeref-i İslâm ile müşerref oldular.

Halim Sâbit

FELSEFE

VAHDET-İ VÜCÛD

– 24 –

Mâdem ki söz buraya kadar geldi, biraz da Şeyh-i Ekber'in âlem hakkındaki fikrinden bahs edelim. *Fusûs Şerhi*'nden mahv ü isbât sûretiyle buraya nakl edeceğimiz şu hülâsadan anlaşılacağı vechile diğer ekâbir-i sûfiyye gibi Hazret-i Şeyh de âlemin kendi nefsiyle ma'dûm, Hakk'ın vücûduyla mevcûd olduğuna kāildir. Onun i'tikādına göre âlem ânât ile mütebeddil, Cenâb-ı Hak âleme dâimâ mütecellîdir. Tecellî-i evvelin aslına rücûuyla âlem ma'dûm, tecellî-i sânînin vukūuyla tekrar mevcûd olur. Fakat tecellî-i sânînin sür'at-i vukūundan dolayı her iki tecellî beynindeki infisâl müşâhede olunmaz. Yani âlemin, bir an-ı gayr-i münkasimde ma'dûm, tekrar mevcûd olduğunun farkına varılmaz. Bu hakīkatten gāfil olanlar âlemi müstemirrü'l-vücûd zan ederler. Halbuki: Cevher olsun araz olsun âlemin hey'et-i mecmûası dâimâ **[176]** mütegayyir, her mütegayyirin teayyünü de ânât ile mütebbeddeldir. Hülâsa-i kelâm âlem turfetü'l-aynda fânî ve sûret-i uhrâ ile hâdistir. Eş'arîler mevcûdâttan yalnız a'râzın ânen fe ânen tecdîdine kāildirler. Zîrâ onlar (العرض لا يبقى زمانين) derler. Sofestâîlere gelince: Onlar âlemin, daha doğrusu suver-i mükevvenâtın ânen fe ânen tecdîdine kāil olmakla beraber bu suverin menşei olan hakīkat-i ehadiyyenin vücûduna kāil değildirler. Binâ-berîn suver-i eşya için zünnûndan ibâret derler. İşte Sofestâîler bu vechile gerek Cenâb-ı Hakk'ın tecelliyât-ı gayr-i mütenâhiyyesinden gāfil oldular.

Mütekellimîn ve felâsife vücûd ile mütelebbis olan hakāikın tebeddülüne kāil olmadıklarından Sofestâîleri red ettiler. Onların bu reddi mâverâ-yı şuûnda hakīkat-i vâhide isbâtı demektir.

Halbuki bu mebhasde her iki fırka da min vechin musîb min vechin muhattîdir. Zîrâ Sofestâîler âlemin tebeddülüne kāil oldukları hâlde suver-i tebeddülâtı kabûl eden cevher-i ma'kūlün aynındaki ehadiyeti kabûl etmediler. Suver-i mütehavvilenin mâverâsında bir hakīkat-i sâbite vardır ki o asla mütegayyir ve mütebeddil değildir. Eğer Sofestâîler bu cevher-i ma'kūlü kabûl etmiş olaydılar mertebe-i tahkīka vâsıl olurlardı. Kabûl etmedikleri için hatâya düştüler.

Eş'arîlerin hatâsına gelince: Onlar araz dâimâ müteceddeddir dedikleri hâlde âlemin hey'et-i mecmûası a'râzdan ibâret olduğunu anlayamadılar. Halbuki âlem a'râzdan ibârettir. A'râz ise daime mütebeddildir. Binâenaleyh âlem de dâimü't-tebeddüldür. Bu iki fırkanın fikirlerindeki isâbete gelince: Sofestâîler yukarıda söylendiği vechile âlemin küllîsi mütebeddildir demişlerdir. Bu fikirleri doğrudur. Fakat onlar "Cemî'-i suver-i âlemi kabûl eden cevher-i ma'kūlün aynındaki ehadiyete muttali' olmadılar!" o cevher-i ma'kūl ancak o sûretle zâhir olur; o sûretlerin hakāikı da ancak o cevherle taakkul edilir. İmdi Sofestâîler suver-i âlemi kabûl eden hakīkat-i ehadiyyeden ve Hakk'ın tecelliyât-ı gayr-i mütenâhiyye ile o sûretlere tecellîsinden gāfil oldular ve âlemin icmâlen ve tafsîlen tebeddülü hasebiyle aslı, faslı yoktur dediler.

Eğer Sofestâîler âlemin tebeddülüne kāil oldukları gibi o tebeddülün mâverâsında gayr-i mütebeddil bir hakīkatin vücûduna da kāil olaydılar girîve-i hatâya düşmezler idi. Eş'arîlere gelince: Onlar eczâ-yı âlemden bazısının a'râzdan ibâret olduğuna kāil oldular. Halbuki âlemin hey'et-i mecmûası a'râzdan ibârettir ve a'râzdan hiçbirinin kendi nefsine

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü's-Salâ, 10.

nazaran vücûdu yoktur. Binâenaleyh âlem de kendi nefsine nazaran ma'dûm demektir.

Zaten âlemde Cenâb-ı Hakk'tan gayri kendi nefsiyle kāim hiçbir cevher yoktur. Kendi nefsiyle kāim olan ancak Cenâb-ı Hak'tır. Eşyâ-yı sâire kendi nefisleriyle değil, belki Hakk'ın vücûduyla kāimdir.

Eş'arîler bu hakīkatten zâhil, âlemde Cenâb-ı Hak'tan başka bir çok cevâhirin, vücûduna kāil oldular. Onların isbât ettikleri bu cevherlerden hiçbirinin kendi nefsine nazaran vücûdu yoktur. Hepsinin vücûdu vücûd-ı Hak ile kāimdir. Daha doğrusu Eş'arîlerin cevher dedikleri şeyler vücûd-ı Hakk'a nisbeten araz kabîlindendir. Eğer Eşâire âlemde Cenâb-ı Hak'tan başka bir takım cevâhirin vücûduna kāil olmayıp yalnız cevher-i vâhid isbât etmiş olaydılar tamamıyla fikirlerinde isâbet etmiş olurlardı.

Âlemin a'râzdan ibâret olduğu bahsine gelince mesela: Gerek Eş'arîler, gerek sâir erbâb-ı nazar bir şeyi had, yani ta'rîf-i resmî ile ta'rîf etseler muarrefi teşkîl eden eczânın a'râzdan ibâret olduğu tahakkuk eder.

Bu vechile tahakkuk eden a'râzın ise hiçbiri nefsiyle kāim değildir. Demek ki nefsiyle kāim bir takım olmayan şeylerin bir yere gelmelerinden nefsiyle kāim diğer bir şey tahakkuk ediyor.

Zîrâ hudûd-ı zâtiyye-i mahdûdun ta'bîr-i diğerle bir şeyi teşkîl eden eczâ o şeyin aynıdır. Burada a'râz, şey'i mahdûdun, yani ta'rîf-i resmî ile muarref olan cevherin eczâsını teşkîl ediyor, ale'l-infirâd tahakkukları olmayan bir takım şeylerin ictimâından bizzat mütehakkık olan bir şey'i diğer hâsıl oluyor.

Halbuki cevher denilen şey kendisini teşkîl eden eczâ üzerine âmir-i zâid değildir. Yani esâsen o a'râz-ı müctemiadan başka bir şey mevcûd olup da o arazlar onun üzerine müretteb değildir. Cevheri teşkîl eden a'râz o cevherin aynıdır. A'râzdan hiçbirinin nefsinde tahakkuku yoktur. Böyle nefsinde tahakkuku olmayan bir takım şeylerin bir yere gelmesinden de nefsinde tahakkuku olan diğer bir şeyin husûlü mümkün değildir. Binâenaleyh âlemde cevher olsun, araz olsun hiçbir şeyin hatta âlemin nefsine nazaran vücûdu yoktur. Şu sözlerden anlaşılıyor ki:

Muhakkıkīn-i sûfiyeden hiçbiri Cenâb-ı Hak'tan başka bir şeyin vücûd-ı hakīkī ile ittisâfına kāil değildir. Onlar lafz-ı vücûd ile ancak Cenâb-ı Hakk'ı murâd ediyorlar. Fakat bundan evvelki makālelerde de kerrât ile söylendiği vechile onların vücûddan maksadları a'yânda kevn ile müfesser olan mefhûm-ı küllî değildir. Zîrâ bu ma'nâ i'tibârıyla olan vücûdun, ma'nâ-yı ulûhiyyeti mutazammın vücûda nisbeten asla ma'nâsı yoktur.

Sûfiye-i kirâm hazerâtı bu hakīkate fikir ve nazar tarîkıyla değil, ancak seyr-i sülûk ile vâsıl olmuşlardır. Onların bu bâbdaki mücâhedât ve müşâhedâtına dair söz söylemek bizim haddimiz değildir. Zîrâ o yol başka bir yoldur. Onun ne olduğunu anlamak bir mürşid-i kâmilin dâmen-i irşâdına sarılmakla müyesser olabilir.

Şimdiye kadar vahdet-i vücûd hakkında söylediğimiz perîşân sözler bu mes'elenin hakīkati neden ibâret olduğuna dair bir fikr-i mücmel vermiştir zannederim. Bahsin esası bundan ibârettir. Teferruâtı **[177]** hakkında tafsîlâta girişmeyeceğimizi bundan evvelki makālelerin birinde zaten söylemiş idik. Muhakkıkīn-i sûfiyyenin kâffesi bu asla tevessül etmişler, bu bahsin usûl ve fürûuna dair binlerce eser yazmışlardır. Fakat hepsinin esası "vahdet-i vücûd"dur. Bu bahis fikir ve nazar tarîkıyla ta'mîk edilecek olursa it'âb-ı zihinden başka bir şeyi intâc etmez. Belki de gāyeti Frenklerde olduğu gibi tefelsüfe varır. Fakat bir mü'min-i muvahhid ihlâs-ı tâm ile tarîk-ı hakk u hakīkate sâlik olursa isti'dâdına göre kendisinde bir neş'e uyanır, mücâhedesi nisbetinde müşâhedeye nâil olur.

تحقیق معانی از عبارات مجوی
بی رفع قیود واعتبارات مجوی
خواهی یابی زعلت جهل شفا
قانون نجات از اشارات مجوی

Ferid

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

–191'den mâba'd–

Gazzâlî ve Tasavvuf – Ârif-i Rabbânî Süleyman ed-Dârânî diyor ki: "Feyz ve inkişâf tarîkıyla mazhar olduğum tecelliyât ve sânihâta, kitap ve sünnet gibi iki şâhid-i âdil ile müeyyed olduklarına, yani şer'-i Ahmedî'ye mutâbık bulunduklarına kāni' olmadıkça; asla iltifât etmedim." Zünnûn-ı Mısrî, Cüneyd'in mütâlaasını te'yîden diyor ki: "Muhabbet-i İlâhiyye ile mest ü meşgūf olanların alâmeti, ahlâk, ef'âl husûsunda Habîb-i Hudâ'ya iktidâ etmeleri, evâmir ve nevâhî ve sünen-i peygamberîye kemâl-i i'tinâ ile riâyetkâr bulunmaları gibi ahvâlden ibârettir." Uzemâ-yı meşâyih-i kirâm, şer'-i mübîne kemâl-i ihtimâmla riâyetkâr olmak ve garâimi vâcibât gibi telakkī etmek sâyesindedir ki nâil oldukları merâtibe i'tilâ edebilmişlerdir. Âdâb-ı şerîate ve esâsât-ı dîniyyeye mürâât edilmedikçe makāmât-ı hakīkate vusûl müstahîl olur.

Cehl ü hırmândan başka bir sermayeleri olmayan bir takım derbederlerin ortaya attıkları tâmât ve şathiyâtın tasavvuf-ı İslâmî ile hiçbir münâsebeti yoktur ve olamaz.

Tufeyliyât-ı muzırra gibi ümmet-i İslâmiyye'nin urûk-ı faâliyyetlerini istîlâ ve milleti mahkûm-ı atâlet bir kitle-i câmide hâline getirenlerin erbâb-ı tarîkat miyânına sokulmaları ve onlar arasında sayılmaları; metîn bir esâs-ı hükmîye mübtenî olan meslek-i tasavvufun şerefini haleldâr etmiş ve belki bâdî-i inhitâtı olmuştur.

Ebû Saîd el-Harrâz (Şerîate muhâlif tarîkat bâtıldır) hükmünü vererek şerîat ve tarîkatin irfânen, ahlâken, fazîleten pâye-i melekiyyete urûc için iki cenâh-ı istinâd olduğuna işaret eylemiştir.

Kalb-i insânînin ilhâmât-ı âliyyeye mücellâ olabilmesi

için dimağın behemehâl huzemât ma'rifetiyle tenevvür etmesi lazım olduğunu Gazzâlî *İhyâ*'da şu sûretle anlatıyor:

"Nefsin riyâzet ve tezhîbinden evvel hakāyık-ı ulûm tahsîl ve teallüm edilmelidir. Câhil bir sâlikin kalbi fâidesiz bir takım hayâlât ile teşettüt edebilir ve nefsi uzun müddet o hayâlâta kapılır gider.

Bîçâre sâlik düştüğü bu girîveden tahlîs-i nefs edemeyerek kıymetdar ömrünü beyhûde vehmiyât ile itlâf eder. pek çok kimseler bu yolda senelerce mahkûm-ı evhâm ve hayâlât olup kalmışlardır. Halbuki bu adamlar tarîk-ı tasavvufa sülûk etmezden evvel tahsîl-i ilim etmiş olsalardı hâl ile hayâl arasındaki bu iltibâs zâil olur ve gittikleri yolu huzemât-ı ilmiyeleriyle münevver olmuş görürlerdi. Tasavvufda gāyeye vâsıl olmak için her hâlde tarîk-ı tahsîl ta'kīb edilmelidir. Yalnız riyâzat ve muvâzabetle gāyeye vâsıl olmak zu'munda bulunan kimse nefsine zulm ve ömrünü beyhûde yere izâ'a etmiş olur.

Böyle bir kimse aynıyla, belki bir defîne bulurum ümîdiyle tarîk-ı kesb ü harâseti terk eden, çalışmaksızın para kazanmak hülyâ-yı hâmına düşen adama müşâbihdir.

Ta'lîm etmeksizin mertebe-i beşeriyyete suûd iddiâsında bulunanlar her hâlde beyhûde yere uğraşmış ve belki hazelâna düşmüş olurlar. Halbuki tahsîl-i ilmi müteâkib riyâzat ve tehzîb-i nefse çalışılırsa husûl-i inkişâf daha ziyâde me'mûldür. Gazzâlî sermâye-i irfândan mahrûm bir takım zavallıların tasavvuf hülyasıyla gerek kendi nefislerine ve gerek hey'et-i İslâmiyyeye verecekleri mazarratları uzun uzadıya tasvîr ederek hakîkatin tecellîsine pek çok himmet ve gayret etmiştir. Hazret-i üstâd diyor ki:

"İnsan tegaddî ve tenâsül ettiği gibi nebâtât da tegaddî ve tenâsül eder. İnsanın bu husûsda nebâtâttan farklı ol[ma]duğu gibi his ve hareket-i ihtiyâriyye cihetiyle de hayvanâttan farkı yoktur. Sûret ve kāmet husûsunda ise bir heykel-i masnûa benzetilebilir.

"Şu hâlde insanın cemâdât, nebâtât ve hayvanâttan mâ-bihi't-temâyüzü, kendisinde hakāyık-ı eşyâya kesb-i vukūf edebilmek hâsiyetinin bulunmasından ibârettir. Nev'-i beşer, hâiz olduğu mümtâziyeti; yalnız ilim ve ma'rifete medyûndur. Bir kimse a'zâ ve kuvâsını ilim ve amele hasr ederse behîmiyetten kurtularak melekiyete takarrub eder ve ancak o zaman insân-ı kâmil ıtlâkına liyâkat kesb etmiş olur."

Gazzâlî ilim ve irfânla tenevvür etmiş olan eâzımın tezkiye-i nefs sâyesinde vâsıl olabilecekleri gāyeyi, kalblerinde inkişâf edecek tecelliyâtı şu sûretle tasvîr ediyor:

"Hakāyık-ı ulûmun mir'ât-ı levh-i mahfûzdan mir'ât-ı kalbe tecellîsi, bir âyineye tekābül eden sûretin inikâsıyla karşısında bulunan diğer âyinede intibâ' etmesine müşâbihdir.

"Bu âyineler arasındaki hicâb bazen el ile izâle edilir, bazen de nesîm-i sabânın hübûbuyla zâil olur."

[178] "Bunun gibi nesîm-i eltâf-ı Subhâniyye bazen kalb-i abddeki hicâbı ref' ederek levh-i mahfûzdaki hakāyıkın kendisinde inkişâfına müsâid olur. Hicâb tereffu' eder, verâ-i perde-i gaybdan huzemât-ı irfân lemeân ederek kalb-i abdi nurlara müstağrak kılar. Fakat bu hâlet-i nûşîn berk-i hâtıf gibi ancak bir an için devam eder. Ve abd bu ân-ı istiğrâktan ayrılarak yine hâl-i asliyyesine avdet eder."

Gazzâlî *İhyâu'l-ulûm*'un diğer bir sahîfesinde diyor ki: "Hiçbir kimse tahsîl-i ilimden müstağnî olamaz, suedânın derece husûsundaki tefâvütleri ma'rifetlerinin tefâvütüne göredir. İlim ve maârif mü'minleri likā-i Rabbânî'ye vâsıl edecek envâr-ı tâb-dârdır. [1](يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ اَيْديهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ) kavl-i şerîfi ile bu nikâta işâret buyurulmuştur."

Hazret-i İmâm, ma'rifet ve fazîletle pîrâyedâr olan sâlikînin vâsıl olabilecekleri makāmâtın gāye-i kusvâsı "muhabbetullâh" olacağını kendisine hâs bir üslûb-ı nezîh ile beyân ederek diyor ki: "İnsan her şeyden evvel kendi nefsini sever ve vücûdunun adem-i helâkini arzu eder. Çünkü tab'an sevilen şey muhib için mülâyim olan şeydir. İnsana en mülâyim olan şey ise kendi zâtıdır. İnsanın ölümden nefret etmesi, bekā-yı hayâtını istemesi şahsına olan fart-ı muhabbetinden neş'et eder.

"Bazen ölümün istenilmesi sinîn-i ıztırâb ve âlâmın tevâlî etmesinden ileri gelir. Maamâfîh idrâk ve muvâzene-i akliyyesini gāib etmemiş olan hiçbir kimse telef-i nefse cür'et edemez. Çünkü kendini sever. İnsan; nefsinden sonra; malına, evladına, ekārib ve esdıkāsına meveddet besler.

"İnsan malını, servet ü sâmânının sever. Çünkü zâtının mes'ûd yaşaması ve hayatının refâh içinde geçmesi için mala ihtiyac olduğunu bilir. Şu hâlde servet ü sâmân kendi aynıları için sevilmezler, belki insanın refâh-ı şahsîsine yaradıkları için sevilirler. Şu hâlde insanın malına muhabbeti yine şahsına muhabbeti demektir.

"Envâ'-ı meşakkat ve felâketi çekmekle beraber insan evladına karşı samimî bir muhabbet besler. Çünkü kendisi fenâ-pezîr olduktan sonra evladının kendi makāmına kāim olacağını ve neslini idâme edeceğini düşünür.

"Görülüyor ki insanın evladına muhabbeti de yine bekāyı nefse olan muhabbetinden ileri geliyor. İnsan kendi nefsini sevdiği için kendinden bir cüz' gibi bilâhare makāmına kāim olacak evladına da bir muhabbet perverde eder.

"İnsanlar tab'an kemâle de muhabbet ederler. Hubb-ı âlî bu nevi' muhabbettir. Hüsn ü cemâl rûha nûşîn bir zevk-i temâşâ bahş eder. Bu zevk ve lezzet ise mahbûbdur. Suver-i cemîleye muhabbet yalnız nefsin zevki için değildir. Rûh da bundan mütelezziz olur. Çünkü orada bir kemâl görür.

"Latîf bir çemensâz içinde akan cûybârın temâşâsından insan bir hazz-ı derûnî, bir inşirâh-ı rûhânî duyar. Ve böyle dil-rübâ manzaraları sever. Güzel bir yazı, hoş bir sadâ, insanda derin bir his uyandırır. Birinin seyri, diğerinin istimâ'ından bir zevk alır. Ve bunları sever. Çünkü onlarda bir kemâl görür.

"Bir şeyin hüsnü ona lâyık ve onun için mümkün olan kemâli cem' etmiş olmasıyla hâsıl olur. Bir şeyde kemâlât-ı mümkinenin kâffesi mevcûd ise o şey son derece güzel demektir.

"Her türlü evsâf-ı kemâliyye ancak Zât-ı Akdes hakkında mutasavver olduğundan muhabbet-i hakīkıyyenin de

[1] Hadid, 57/12.

ma'bûd-ı cinân olan Fâtır-ı Mutlak hazretlerine âid olması tabîîdir. Mahbûb-ı ezelî ve hakīkī ancak Zâtı-ı Kibriyâ'dır.

"Muhabbet-i ilâhiyye, alâyık-ı dünyeviyyeden tecerrüd ve gayrullâha muhabbetten fârig olmak sâyesinde kazanılabilir."

Gazzâlî'nin âdâb, ahlâk ve tasavvuf hakkındaki tedkīkāt ve beyânât-ı dâhiyânesinin basit bir krokisini çizmek için pek çok sahîfeler doldurmak icâb eder. Buna ise planımız müsâid değildir. Şu mahdûd satırlarla o büyük fâzılın hayât-ı mesâîsi tabîî hakkıyla tasvîr olunamaz.

Hubbullâh ve şevkullâha dair *İhyâu'l-ulûm*'da rengîn ve nezîh sahîfeler bulunabilir! Gazzâlî'nin erbâb-ı felsefe ile olan münâkaşâtından İbni Rüşd'e tahsîs edilecek sütunlarda bahs olunacaktır.

Midilli İ'dâdîsi Müdürü
M. Şemseddin

EDEBİYÂT

Arap Târîh-i Edebiyyâtından:

EBU'L-ALÂ MAARRÎ

–191'den mâba'd–

Bir defa da yine Şerîf Murtazâ'nın huzûruna giderken feylesofun ayağı kaymıştı, üzerine doğru düştüğü adam "Bu köpek kimdir?" dedi, Maarrî "Köpek, köpeğin yetmiş ismini bilmeyendir" diye mukābele etti. Bu mâcerâ da Ebu'l-Alâ'nın lügaviyyûndan olduğuna delâlet ediyor.

Müşârun-ileyh, pek hassâs idi; bir defa bile duymuş olduğu esvâtı hiç unutmaz, derhâl temyîz ederdi: Maarra'da bir cemiyet-i şuarâda Mazenî ile beraber bulunmuş mûmâ-ileyhin inşâd ettiği şu şiiri:

وقانا لفحة الرمضاء واد سقاه مضاعف الغيث العميم
نزلنا دوحه فحنا علينا خنو المرضعات على الفطيم

dinleyerek (أنت اشعر من فى الشام) iltifâtını fırlatmıştı. Mazenî filosofla "Irak"da tekrar buluştu, huzûrunda: **[179]**

لقد عرض الحمام لنا بسجع اذا آضغى له ركب تلاحا
شجا قلب الخلى فقال غنى وبرّج بالشجى فقال ناحا

Kıt'asını inşâd eder etmez Maarrî evvelce îrâd ettiği (ومن بالشام)'a atfen (ومن بالعراق) cümle-i takdîriyyesiyle iltifât etti. Feylesof nûr-ı basîretle, yüzünü görmeden, ismini işitmeden Mâzenî'yi hemen tanımıştı.

Ebu'l-Alâ'nın kavmi arasında pek büyük bir mekânet ve i'tibârı vardı: Haleb Emîri Sâlih bin Merdas Maarrî'yi muhâsara etmişti; halk, kasabayı kurtaramayacaklarını, Sâlih'i def' edemeyeceklerini anlayınca hemen Maarrî'ye koştular, tavassut icrâ etmesini ricâ ettiler. Feylesof, rehberiyle beraber çıktı. Sâlih, müşârun-ileyhe ikrâm etti ve maksadını sordu; Ebu'lalâ (الامير اطال الله بقاء وكاليف القاطع لان مسه وخشن حده وكالنهار قاظ وسطه وطاب برده خذالعفو وأمر باعرف واعرض عن الجاهلين) deyince Sâlih (قدوهبتهالك) diyerek koca feylesofun memleketinden döndü gitti.

Maarrî; infirâdı, halktan uzak bulunmayı sever, rüesâ ile birlikte bulunmadan nefret eder, ahâliyi de onlara takarrubdan nehy eylerdi, şöyle derdi:

توحد فان الله ربك واحد
ولاتر غبن فى عشرة الامراء

Şarabdan istikrâh eder, şerîat men' etmemiş bile olsa yine onu harâm görür, bu husûsda şöyle derdi:

ما منهم يرو لا ناسك الا الى نفع له يجذب
أفضل من افضلهم حمزة لاتظلم الناس ولاتكذب

"Maarrî", Bağdad'dan avdet ettikten sonra evinde oturdu. Te'lîf, ta'lîm ü nazm-ı şiir ile meşgūl oldu, şiirlerinin mevzûu zühd ve hikmet idi. Müşârun-ileyhin bir çok musannefâtı vardır. Bunlar hurûb-ı Salîbiyye dâhiyesinde heder-i zalâl olmuş ve ancak bugün ma'rûf olanlar kalabilmiştir.

Ortadan kalkan müellefâtından biri *Kitâbü'l-Eyke ve'l-Gusûn*'dur. *Dîvân-ı Mütenebbî*'yi ihtisâr ederek *Mu'ciz-i Ahmed* tesmiye etmişti. *Bihterî Dîvânı*'nı da tehzîb ederek *Abesü'l-Velîd* tesmiye eylemiş, *Ebî Temâm Dîvânı*'nı ba'de'l-ihtisâr tertîb ettiği şerhe *Zikri Habîb* nâmını vermiştir. *Sektü'z-Zend*, *Dav'ü's-Sakt*, *Risâletü'l-Gufrân ve'l-Lüzûmiyât* cümle-i âsârındandır.

Maarrî'nin *Kur'ân-ı Kerîm*'i tanzîren bir kitap yazdığını da söylerler; bu kitap için kendine demişler ki: "Vâkıâ belîğdir, lakin Kur'ân'daki halâvet bunda yok" Gûyâ feylesof da "Benim kitabım da dört yüz sene dillerde saykaldâr olsun, ondan sonra bakın ne olur?" demiş.

Maarrî'nin bugüne kadar muhâfaza-i tarâvet eden bedî' şiirleri, hikmet-âmîz sözleri vardır. Şiirlerinde diğer şâirlerde çokluk tesâdüf olunan medihler, fâhiş hücumlar pek az görülür. –mâba'di var–

Mütercimi
Abdüllatif Nevzad

TÂRÎH

KILIÇ DİNİ

Üçüncü Bâb
Hazret-i Yûşa' (as) ve Benî İsrâîl

–mâba'd–

Artık zât-ı şârî' îfâ-yı vazîfe etmiş olduğundan muhârib Hazret-i Yûşa' Benî İsrâîl'in mevki'-i hâkimiyyetine çıkıyor. Bütün kabâil-i İsrâiliyye en kat'î ve sarîh ta'bîrât ile müşârun-ileyhe bîat ediyorlar: Her ne ki emr ediyorsan yapacağız, her nereye gönderirsen gideceğiz. Senin evâmirine karşı isyân eden, senin her emrine ne olursa olsun itâat etmeyen kim ise i'dâm olunacak. Yalnız kavî ve şecî' ol."*

* *Kitâbü'l-Yûşa'.*

Hazret-i Yûşa'ın ilk hareket-i askeriyyesi casus göndererek Ürdün nehrini geçeceği nokta kurbundaki en kuvvetli şehir olan Ceriko'nun ahvâlini ve kuvvetini öğrenmek oldu. Casusların avdetinde emr-i muhâsara için tedârikâta başlanmış idi. Bu vak'anın tafsîlâtına lüzum yoktur. Şu kadarını söylemek kâfîdir ki: "Onlar (Benî İsrâîl) şehri zabt ettiler ve içinde bulunanları, erkekleri kadınları, çocukları ihtiyârları, öküzleri koyunları, eşekleri kılıç ağzıyla katl ü i'dâm ettiler.."*

Şehir dahi harâbiyet-i ebediyyeye mahkûm edilmiş, ve tekrar i'mâra teşebbüs edeceklere la'net olunmuş idi.

Müteâkib sefer-i askerîde Benî İsrâîl bir ricat-i nâ-gehânîye ma'rûz kaldı: Üç bin kişi civardaki "Ey" şehrine hücum ettiği hâlde bir hayli zâyiât ile püskürtüldü. Yûşa' (as) bu vak'ayı maiyetindekilerden bazılarının irtikâb etmiş oldukları bazı taksîrâta karşı bir mücâzât-ı ilâhiyye sûretinde telakkî edip mücrimleri meydana çıkarmak için kur'aya mürâcaat eylemişti. Kur'a Ahan'a isabet etmiş, o da fil-hakîka düşmanla harpte ele geçen her şeyin ihrâkı lazım iken kendisinin ganâimden bir mikdarını nezdinde ihfâ eylediğini i'tirâf etmiştir. "Bunun üzerine Yûşa' (as) ve onunla beraber bütün Benî İsrâîl Ahan'ı, oğullarını, kerîmelerini, öküzlerini **[180]** eşeklerini, koyunlarını, çadırlarını ve mâlik olduğu her şeyi aldılar. Onları Âhûr vâdîsine götürdüler; burada Benî İsrâîl onları taşlarla recm ettiler ve ateşe yaktılar."**

Bu müdhiş mücâzâtın tatbîkinden sonra ilerleyip bir hud'a-i harbiyye sayesinde Ey şehrini zapt etti. "Ve Ey hükümdârını Benî İsrâîl sağ tutup Yûşa' (as)'a getirdiler. Ey şehrinin bütün ahâlisini muhârebe meydanında ve sıkıştırdıkları bâdiyede katl edip bitirdiler. Bunlar kılıç ağzıyla bitince Benî İsrâîl Ey üzerine geldi ve kılıçla mahv etti. Öyle ki: Bugün katl olunanlar on iki bin kişi idi. Çünkü Yûşa' (as) Ey ahâlisini külliyen mahv edinceye kadar elini çekmedi. Ve Yûşa' (as) Ey şehrini yaktı, onu bir küme, hatta bu vakte kadar bir harâbe hâline getirdi. Ey hükümdârını da bir ağaca astı. Sonra Yûşa' (as) Benî İsrâîl'in Allah'ına bir ma'bed binâ etti."***

Hazret-i Mûsâ'nın halkının bunu ta'kîb eden seferi beş hükümdâr tarafından akd edilen bir ittifâk aleyhine idi. Yûşa' (as) kuvâ-yı müttefikayı mağlûb edip Gibeon[1] mevkiinde telefât-ı azîme ile mahv eyledi. "Beş hükümdâr" kaçtılar Makeda'da bir mağaraya saklandılar. Yûşa' (as) mağaranın ağzına büyük taşların yuvarlanmasını emretti., ve bunların yanına nezâret için adamlar koydu. Dedi ki: Düşmanlarınızın ta'kîbini bitirmedikçe durmayınız, en arkada kalanı öldürünüz. Onları şehirlerine girmeye bırakmayınız!

"Böylece Yûşa' (as) ile Benî İsrâîl onları telefât-ı azîme ile i'dâm eylediler. Sonra Yûşa' (as) dedi ki: Mağaranın ağzını açınız ve şu beş hükümdârı dışarı bana getiriniz! Onlar (yani Benî İsrâîl) böyle yaptılar. Beş hükümdâr Yûşa' (as)'ın huzûruna getirilince o bütün Benî İsrâîl'i cem' etti ve onunla beraber giden muhâriblerin kumandanlarına dedi ki: Yakın geliniz ve ayaklarınızı bu hükümdârların boğazına koyunuz. Öyle yaptılar. Sonra Yûşa' (as) bunları vurdu katl etti ve beş ağaç üzerine astı."****

[1] Metinde (جيدعون) şeklinde yazılmıştır.

Bundan sonra Yûşa' (as) Makkeda', Libna, Lakiş, Eglon, Hebron ve Debri şehirlerini zabt edip bunlardan her birini "kılıç ağzından geçirip içindeki canları külliyen ifnâ eyledi." Ve "Böylece Yûşa' bütün tepelerdeki, şimaldeki vadideki ve sular yanındaki memleketleri zabt ve harâb etti ve hükümdârlarından hiç kimseyi sağ bırakmayıp zabt ve ifnâ eyledi."**

Bu vakte kadar şimaldeki hükûmetler rüesâsı Benî İsrâîl'in harekâtına karşı bir şey yapmamışlardı. Şimdi bunlar tûfân-ı istîlâ ve tahrîbin kendi üzerlerine doğru yuvarlanmaya başladığını görerek ne kadar mugâyir-i siyâset bir tavır ve hareket ittihâz etmiş olduklarını derk eylediler ve Benî İsrâîl aleyhine kuvvetli bir ittifâk vücûda getirdiler. Yûşa' (as) bunları bir hücûm-ı nâ-gehânî ile perîşân edip tek bir muhârebe neticesinde bütün hıttayı ele getirdi; mağlûbların beygirlerini mahv ve harp arabalarını tahrîb etti. Bu harp yedi sene kadar imtidâd etmiş, ancak kısm-ı ahîri başlıca müstahkem şehirlerin muhâsara ve zabtıyla işgâl olunmuş idi.

Bu müddet zarfında Kenânî, Amorî, Hittî, Hivî, Hargâşiyet[?], Perizzî ve Yebûsî nâmındaki beş kavim tamamen ezilmiş idi. *Kitâbü'l-Yûşa*'ın 12'inci bâbında Benî İsrâîl'in seyf-i muzafferiyyeti altında can vermiş otuz bir hükümdârın isimleri mezkûrdur. Fâtihler ba'dehu memâlik-i meftûhayı taksîme girişmişlerdi. Ancak şâyân-ı dikkattir ki: Mevki' kabâil-i İsrâiliye'ye, usûl-i askerîye müstenid vezâif-i askeriyye mukābili taksîm olunmuş, böylece umum Benî İsrâîl seferber ordu-yı dâimî hâline girmiştir.

"Ve bundan sonra hâdim-i ilâhî olan Yûşa' (as) –ki tecârib ve şecâat-ı askeriyyesi bu kadar memleketi feth eylemiş idi– yüz on yaşında vefât etti."***

Muharrirîn-i meşhûreden biri *Kitâbü'l-Yûşa"*da beyân olunan vekāyi'-i târîhiyye hakkındaki fikrini**** şöyle icmâl ediyor:

"Kitabın mâhiyetine bakılırsa pek haşyet-bahş, pek zâlimânedir. Zulüm ve kıtâlin bir târîh-i askerîsidir; vekāyi'-i mebsûta şiddet ve vahşetçe ilk kitabın muhteviyâtına mümâsil bulunuyor."

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

MAKĀLÂT

TEVHÎD VE İTTİHÂD

– 14 –

Muârizîn-i tevhîdi hayretlere, velehlere düşüren o nâ-mütenâhî füyûz-ı i'câz-ı Kur'ân'dan biri ve belki birincisi dinen,

* *Kitâbü'l-Yûşa'*.

** *Kitâbü'l-Yûşa'*.

*** *Kitâbü'l-Yûşa*', Sekizinci Bâb.

**** *Kitâbü'l-Yûşa*', Onuncu Bâb

mezheben, ırkan, tab'an, mizâcen muhtelif bunca Şark ve Garb akvâmının livâü'l-hamd-i tevhîd altında lisanlarıyla, kıyafetleriyle, İslâmiyet'e münâfî olmayan bazı ahlâklarıyla toplanıp bünyân-ı mersûs gibi metîn, gayr-i kābil-i tezelzül bir hey'et-i ictimâiyye-i dîniyye, bir millet-i lâ-hûtiyye vücûda getirmeleri; bir gün evvel ma'bûd diye huzûrunda perestiş eyledikleri âlihât-ı eşcâr ve esnâmı kemâl-i nefret ve istikrâh ile pâ-mâl-i tahkīr ve tezlîl etmeleri, tarîk-ı hidâyette kendilerine refâkatten imtinâ' edenler ile bütün revâbıt-ı kavmiyye ve ırkiyyelerini, bütün hukūk-ı karâbet ve uhuvveti esasından kat' ederek onlara müdhiş bir nazar-ı husûmet ve adâvetle bakmalarıdır.

Bu mihr-i münîr-i hakīkatin envâr-ı i'câzı karşısında yarasa kuşlarını tanzîr ediyor. Ma'lûliyet-i vicdân ile, amâ-yı basîretle idrâk-ı hakdan mahrûm olduklarını ne bilsinler! Bir câmi-i şerîfe giriyorlar; bakıyorlar, ki Arap, Türk, Kürd, Arnavud, Çerkes, Boşnak, Pomak…ilh. her biri kıyafet-i milliyyesiyle, sıralar, saflar teşkîl etmiş. Hiçbiri kıyafetine bakmıyor! Hiçbiri kavmiyetini hatırına getirmiyor. Hepsi bir kıbleye müteveccih! Hepsi bir imâma muktedî! Hepsi bir Allah'a râki' ve sâcid. Daha o ka'be-i tevhîdin kapısında libâs-ı kavmiyetlerinden tecerrüd etmişler. Mücessem, zî-hayât birer nûr-ı îmân olarak içeriye girmişler. Şaşıp kalmaya da hakları var ya!

Şimdi bir de ma'bed-i teslîsi nazar-ı teftîşten geçirelim. Mesela: Bir Rum-Ortodoks kilisesi. Buna Bulgar, aynı mezhebden iken girmez. Yanından bile geçmez. Rum da Bulgarın öyle. Sırplardan oldukça mütenevvir **[181]** bir zat ile görüşüyordum. Komşuları Bulgarlardan bahis açtı. Herifin sîmâsı bir levha-i nefret ve istikrâh şeklini aldı. Buna hayret eder gibi göründüm. Bunun üzerine aramızda şu muhâvere başladı:

– Mösyö! Bulgarlara karşı niçin bu kadar hiddet ve nefret gösteriyorsunuz!

– Onlar bizim ebedî düşmanımızdır.

– Canım! İki unsur da bir Islav ırkından değil mi?

– Evet!

– Ya mezhebce bir gûne mugāyeretiniz var mı?

– Hayır!

– İkiniz de Ortodoks değil mi?

– Evet!

– Irk bir, mezheb aynı olunca Sırp'ın Bulgar'dan, Bulgar'ın Sırp'dan ne farkı kalır? Bulgar, Sırp; Sırp, Bulgar…

Söz buraya müntehî olunca musâhibim çıldırmış gibi birden bire yerinden fırladı kalktı. Mühtez bir sadâ-yı asabiyetle:

– Ricâ ederim! Bana çingene diye hitâb ediniz, razıyım; fakat Bulgar demeyiniz!

Rûhum, (وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ) "Biz a'dâyı tevhîd arasına ferdâ-yı haşre kadar yanıp duracak bir âteş-i buğz u adâvet ilkā ettik. İşte onlar o ateş içinde yanıp kavruluyorlar." (Sûre-i Celîle-i Mâide [5]) müjde-i ilâhîsi önünde bir daha secde-i itmi'nâna kapandı.

Hıristiyanlık'ta kavmiyet, ırk, hatta o kavmiyetin, o ırkın bir fasîlesi bile mezhebe galebe ediyor. Bulgar, Sırp Islav ve Ortodoks oldukları hâlde yekdiğerine ezelî düşman. Hele Rum bin kere Ortodoks olsa yine nâfile! Sonra bunun Ortodoksa karşı bir de Katoliği, Protestanı var. Aynı mezhebler arasında bir çok münferid i'tikādlar da var. Hıristiyan felsefe-i dînini okumalı da o tûfân-ı ihtilâfı, o şekilden şekle giren emvâc-ı i'tikādı görmeli!

Fetihden evvel Papa Dördüncü Ojen İstanbul'a bir hey'et-i ruhbâniyye gönderir. Bunun vazîfesi Şark ve Garb kiliselerini te'lîf(?) etmek. İmparator Kostantin bu te'lîfi memleketin selâmeti(!) nâmına pek arzu eder. Tarafeyn rûhânîleri Ayasofya'da ictimâ' ederler.

Rumlarda bir velvele-i hiddet ve gazab kopar. Bazıları âdetâ cinnet derecesini bulur. Üstlerini, başlarını, yırtarak, saçlarını, sakallarını yolarak ma'bedden çıkarlar ve âvazları çıktığı kadar: "Silindir şapkalı Katolik misyonerleri kilisemizde görmekten kavuklu Türkleri görmek bizim için bin kere ehvendir!!?" diye bağırırlar. Rûh-ı hakīkatten mahrûm bir dinin mu'tekidleri işte böyle yüz bin parça olur. Hıristiyan ma'bedi Ortodoksa, Katolike Protestana ayrıldığı gibi bir de Ruma, Bulgara, Sırpa ilh inkısâm ediyor.

Bizde ise din hâkim-i mutlak, sultân-ı mutâ'; Hanefîsini, Şâfiîsini, Mâlikîsini, Hanbelîsini, sonra Arabını, Türkünü, Kürdüğü ilh bir câmie sokar.

"Allâhu ekber! Allâhu ekber"

Zemzeme-i felâh-âverîni işiten her müslüman ne ameldeki mezhebini, ne de ırkını, kavmiyetini düşünür. Derhâl kalkar; dârü'l-felâha koşar. Şerîk-i saffına –kim olursa olsun– bir din kardeşi, kendisi gibi bir musallî, bir sâcid nazarıyla bakarak yanına sokulur. Zâhirde mütenevvi', müteaddid fakat hakīkatte müttehid bir kitle-i tevhîd ve temcîd vücûd bulur.

Hayât-ı insâniyyet, şeref-i medeniyyet nâmına bundan ulvî delîl mi ister? Tâc-dâr-ı âşıkīn Cenâb-ı Mevlânâ buyuruyorlar, ki:

کر تو صد سیب وصد آبی بشمری
صد نماند یك شود چون بفشری

Yüz elma, yüz ayva bunları say! Sonra bir de bunları sık! Sularını bir kabın içine doldur. Haydi şimdi yüz elmayı, yüz ayvayı bul da say. Hepsi kabın içinde gayr-i kābil-i inkısâm ve tecezzî bir deryâ-yı ma'nâ! İşte câmideki safların zâhiri o ayvalar, o elmalar, onların hakīkati, rûhu o ayvaların, o elmaların kab içindeki sıkılmış suları:

ده چراغ ارجمع آری در مکان هر یکی باشد بصورت غیر آن
فرق نتوان کرد نور هر یکی چوق نبورشی روی آری هریکی

On kandili bir yere getiriniz! Sûrette –gerçi– her biri diğerinin gayri. Fakat nûrlarının tefrîk ve temyîzi kābil mi? Aynı nûr, aynı ziyâ, aynı mâhiyet, aynı hakīkat değil mi? Her kalb-i mü'min bir mişkât-ı tevhîd; içindeki de aynı misbâh-ı îmân.

Bunu bir Arabın lisânından işittiğiniz gibi aynıyla –işte!– bir Arnavudun da hâme-i tevhîd-perestânesinden okursu-

nuz! Hatta henüz bugün ihtidâ etmiş bir Fransızın, bir İngilizin, bir Almanın ağzından işiteceğiniz yine bu hakîkattir. Zemzem-i îmân ile kalbini tathîr eden her hangi bir muvahhidin söyleyeceği budur.

Fakat Nasrâniyet hakkında her hıristiyandan aynı i'tikādı beklemeyiniz! Çünkü her birinin *İncil*'i başka! Binâenaleyh vicdanı, i'tikādı, âyîni, ma'bedi de başka!

بيين تفاوت ره كز كجاست تا بكجا!

Şimdi serâ ile Süreyyâ arasındaki bî-nihâye tefâvüt anlaşıldı ya!

Mehmed Fahreddin

[182] DÎN-İ İSLÂM MEDENİYET-İ HAKĪKIYYENİN RÛHUDUR

Geçen makālemizde İslâmiyet tulû' ettiği zaman rû-yı zemînde medeniyet nâmına hiçbir şeyler olmadığını delâil-i vâzıha ile isbât etmiş, medeniyet-i hakīkıyyeyi cihâna neşr eden İslâmiyet olduğunun izâhını diğer makālemize bırakmıştık; binâenaleyh bu makālemizde İslâm medeniyet-i sahîhanın menbaı olduğunu umumî bir sûrette izâh, ve bu iddiâmızı bizzat Avrupa ulemâsının sözleriyle de işhâd edeceğiz. Fakat şurasını da söylemek lazımdır , ki Dîn-i İslâm'ın menba'-ı medeniyyet olduğunu ecânibin sözleriyle işhâd etmekten maksadımız İslâm'ın hakīkaten medenî bir din olduğunu bunlardan istidlâl etmek değildir; çünkü bu hakīkat ma'lûmdur, bunu inkâr etmek için deryâ-yı taassuba, mükâbereye dalmak lazımdır. Ancak, bu sûretle isbât-ı müddeâ etmekten yegâne maksadımız, kalblerinden perde-i taassubu kaldıran Avrupa ukalâsı nezdinde Kur'ân'ın menba'-ı medeniyyet, İslâm'ın her zamanda, her muhîtte terakkīnin rûhu olduğuna kanâat-ı kâmile hâsıl olduğunu göstermektir. Bir de bu yolda yazacağımız makālelerde Avrupa mutaassıblarının ve onları körükörüne taklîde yeltenenlerin İslâmiyet aleyhinde savurdukları i'tirâzları nazar-ı dikkate alarak. İslâmiyet onların anladıklarından pek müteâlî olduğunu isbât edeceğiz.

Husemâ-yı İslâm olanlar diyorlar ki: "İslâm, medeniyet ile kābil-i te'lîf değildir; her zamanda her mekânda ahkâmı kābil-i tatbîk olamaz.." Gerek Avrupa ve gerek onları taklîde heves edenlerin dâimâ öne sürmek istedikleri i'tirâzların birisi ve belki birincisi bu sözdür. Hatta İngiliz ricâlinden Lord Cromer bundan birkaç sene mukaddem Mısır'da neşr etmiş olduğu kitabda bunu aynen tekrar etmiş bit-tabi' lâyık olduğu cevabı almıştı. Vâ esefâ ki memleketimizde bu fikre tarafdar olanlar günden güne tekessür etmektedir. Şimdi bakalım bu söz doğru mu, değil mi?

Dîn-i İslâm, Muhammed (sav) efendimiz hazretlerinin taraf-ı ilâhîden getirmiş olduğu bir dîn-i semâvîdir; her yerde aklı kendisine bir refîk-ı hâlis olarak tanımış, medeniyet ile beraber yürümüş, insana, insâniyete dâimâ dest-i muâvenetini uzatmıştır. İslâm'dan evvelki rüesâ-yı dînin evzâ'-ı gazûbâne ile ibâdullâh üzerine hücum ederek "Nûr-ı aklı söndürünüz?! Çeşm-i basîreti kör ediniz!! Akıl dine münâfîdir; hakāyıkı görmek küfürdür" diye şiddetle sayhalar ettikleri esnâda Resûl-i hakîm efendimiz [1](الدِّينُ هُو العَقْل وَلاَ دِينَ لِمَنْ لاَ عَقْلَ لَه) "Din ayn-ı akıldır, aklı olmayanın dini de yoktur" diye nidâ ediyordu.

Dîn-i İslâm, şân-ı insâniyyeti dereke-i süflâ-yı behîmiyyetten tabaka-i ulyâ-yı melekiyyete is'âd eyledi; bütün kabâili yekdiğerine kardeş, cümlesini hukūk-ı medeniyyede müsâvi olarak tanıdı. Cenâb-ı Hakk'ın insanlara fıtrî olarak ihsân etmiş olduğu zekâ, ilim ve takvâdan başka aralarında hiçbir fark olmadığını, ancak yekdiğerlerinden ilim ve takvâ ile temeyyüz eylediklerini ilk evvel i'lân eden İslâmiyet'tir. [2](اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ) âyet-i kerîmesi, [3](وليس لعربي على عجمي فضل إلا بالتقوى) hadîs-işerîfi bu hakīkati nâtıktır. İrtikâb-ı sirkat eden bir kimseye karşı hadd-i sirkat icrâ edileceği zaman, hadd-i sirkati iskāt ettirmek için Hazret-i Üsâme bin Zeyd'in şefâat-i peygamberîyi taleb etmesine karşı Cenâb-ı Peygamber'in [4](أَتَشْفَعُ فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا) buyurması hukūk-ı medeniyyede bütün insanların müsâvî olduklarını açık sûrette i'lân etmek değil mi?

Dîn-i İslâm, insanları akīde-i şirk ve teksîr-i ilâhdan tahlîs, onlardan perde-i hurefâtı izâle, akıllarından kuyûd ve evhâmı kesr eyledi, onları fesâd-ı ahlâktan kurtardı. Çünkü İslâm'ın Sâni'-i teâlâyı ikrâr, haşr ve ecsâdı i'tirâf etmesi o kadar vâzıh bir sûrettedir ki: Edyân-ı sâireden hiçbirisi bu hakīkati bu kadar açık, i'vicâcdan sâlim olarak meydana koyamamıştır.

İslâm, Cenâb-ı Hakk'ı zâtında, ef'âlinde, tevhîd; mahlûkāta müşâbehetten tenzîh eyledi; bu âlemin –âsâr-ı sun'una delâlet eden ilim, kudret, irâde ve bunların emsâli sıfât-ı âliyye ile muttasıf–bir hâlık-ı zî-şânı olduğunu, hâlık ile mahlûk arasında hiçbir nisbet olmayıp ancak hâlık onların mûcidi ve onlar da ona rücû' edici olduğunu edille-i vâzıhı ile isbât eyledi: [5](قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ. اَللّٰهُ الصَّمَدُ. لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَد. وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ)

Gerek vahdâniyet, gerek sâir evâmir-i ilâhiyye husûsunda berâhîn-i akliyeyi kendisine rehber eden Dîn-i İslâm; sinîn-i vefîreden beri insanlar üzerinde hüküm sürmekte olan zalâm-ı cehâleti tard, yerine envâr-ı ulûmu zer'; onların kararmış olan kalblerini nûr-ı irfân ile tezyîn eyledi. Bu dinin ekmiş olduğu medeniyet sâyesindedir ki: Evvelce ma'sûm kız çocuklarını diri diri mezara sokan katı kalblerde şefkat ve merhamet neşv ü nemâ buldu. Kalblerinin en ulvî köşesinde envâr-ı hakāyık lemeân ediyor; akāid-i meş'ûme ile kasvet-engîz bir hâle gelen akılları arasında nûr-ı hakīkat sabah yıldızı gibi parlıyordu.

Bu hakāyıkı ulemâ-yı Garb bile tasdîk etmekte tereddüd etmiyorlar nasıl, ki Di Kasteri[?] İslâmiyet'ten bahs eylediği bir eserinde şöyle diyor: "İslâm'ın âlemden büyük bir kısmını kendisine cezb etmesi nefsin şânını i'lâ etmesiyledir; İslâm,

[1] Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân*, 4323.
[2] Hucurât, 49/13.
[3] Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn,* 1423, Beyrut, c. 2, s. 24.
[4] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü Ehâdîsü Enbiyâ, 51.
[5] İhlâs Sûresi.

zât-ı İlâhiyyeyi beşerin sıfâtının fevkında bir sıfâtta tasavvur, ve onu günde beş defa icrâsıyla mükellef olduğu namazda tezekkür etmesiyle şân-ı insâniyyeti i'lâ eylediği gibi nefsin iştihâ eylediği bazı şeyleri mübâh kılarak tabîat-ı beşeriyyeye suhûletli olan şeyleri müştemil olmasıyla da i'lâ etmiştir. İntişâr-ı İslâm'ın en büyük âmillerinden birisi de mezâhib ve teâlîm-i İslâmiyye'nin gāyet açık, i'vicâcdan sâlim bulunmasıdır. Onun için **[183]** tabîate gâyet mülâyimdir. Bu öyle bir dindir ki: "Anlaşılmayacak esrârdan müberrâdır…"

Isaac Taylor diyor ki: "… Dîn-i İslâm, Merakeş'den Cava'ya, Zengibar'dan Çin'e kadar intişâr eyledi, hâlâ da Afrika'da vasfı kābil olmayan bir sür'at ile intişâr ediyor, görüyoruz ki: İslâm, ümem-i mütevahhişenin tehzîb-i ahlâkı, onların terakkīsi için en muvâfık bir dindir, diyânet-i Mesîhiyye ise böyle değildir. Bunun akāidinde görülen esrârengîz şeylere akıllar ermiyor, işte bu sebebdendir ki İslâm'ın medeniyete pek büyük menâfii, hizmeti dokunduğu hâlde diyânet-i Mesîhiyye'nin o kadar menfaati, hizmeti görülmemiştir. Diyânet-i Muhammediyye girdiği kabîlelerden evsâna tapmayı, insan eti yemeyi, çocukları diri diri mezara gömmeyi mahv ü ibtâl eylemiştir. Onlarda nezâfet, izzet-i nefs, vakār, cûd-ı kerem gibi sıfât-ı fâzıla yerleştirmiştir.

"İslâmlar, misâfirperverliği hemen farz gibi i'tikād ederlerdi. Cem'iyyât-ı beşeriyyenin mevcûdiyetini rahnedâr eyleyen müskirât, kumar ve sâire gibi bir takım fazâyih bu dinin zuhûruyla sukūt etmeye başladı. Dîn-i İslâm kadınlarda nâmûs ve iffeti halâik-ı takvâdan addeder, ihsân ile tenâsuhu, vicdân ile uhuvveti ifşâ ediyordu."

Dîn-i İslâm, o dindir ki: Avrupa akvâmını Endülüs ve Salîb muhârebâtına kadar pûyân oldukları hakīkī cehâletten, yürümekte oldukları girîve-i izmihlâlden tahlîs eyledi; Avrupa akvâmını dereke-i süflâ-yı behîmiyyetten zirve-i bâlâ-yı temeddüne îsâl, onlara usûl-i medeniyyeti ta'lîm eyledi. Eğer Muhammed (sav), gelmese idi şimdiye kadar Avrupa akvâmı bahr-i ummân cehâletin mühlik dalgaları arasında gark olur, tayerât-ı evhâm ile mahv ü mün'adim olup giderdi. Zîrâ onlar fikir ve muhâkemeye dalanları, ilim ve hikmetle meşgūl olanları, dinsiz oluyor, diye telakkī ederlerdi. Halbuki, İslâmiyet; tathîr-i cism için mevâdd-ı maraziyyeden hâlî, yenâbî'-i sahîhadan cârî bir madde-i mutahhara ne derecelerde lâzım ise nefsin de kendisine ârız olan evhâmı izâle edecek, ikdâr-ı vesveseden tahlîsine hizmet eyleyecek bir kuvve-i muslihaya o derecelerde muhtâc, ve o kuvve-i muslihanın da tecârib-i sahîha ile sâbit, mahsüsât-ı akliyye ile müstedel olan ilim olduğunu i'lân, ve zarûret-i ilmin zükûr ve nisvâna mütesâviyen şâmil olduğunu beyân eyledi.
(طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ)[1] ، (اُطْلُبُوا الْعِلْمَ مِنَ الْمَهْدِ اِلَى اللَّحْدِ)[2] ، (وَاِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِاَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ)[3]

İslâm'ın meydana koyduğu bu hakāyıkı Avrupa'da ilk evvel keşf ve i'lân eden zât Feylesof Dekart'dır ki on sekizinci asrın ricâlinden bulunuyor.

Hem de İslâmiyet sayhât-ı şedîde ile i'lân ediyordu ki: İlmin zarûret-i tahsîli yalnız hayât-ı uhrâya maksûr değildir; o zarûret; hayât-ı hâzırayı dahi tamâmen muhîttir, zîrâ i'mâl-i hayâtiyyenin kıvâmı, şuûn-ı dünyeviyyenin salâhı münhasıran ilim ile kāimdir.[4] (مَنْ اَرَادَ الدّنْيا فَعَلَيْه بِالعِلْم ومَنْ اَرَادَ الآخرَةَ فَعَلَيْه بِالعِلْم ومَنْ اَرَادَهُمَا فَعَلَيْه بِالعِلْم) hadîs-i şerîfi bunu nâtıkdır.

Bakınız! Dervi[?] ne diyor: "Avrupa zalâm-ı cehâlet içinde mahv ü nâbûd olup inlediği, te'mîn-i hayât edecek ziyâ, ışık nâmına ancak iğne deliğinden intişâr eden ışık mikdârı bir parçadan başka ziyâ görmediği bir zamanda idi ki: Ümmet-i İslâmiyye tarafından pek şa'şaalı bir ziyâ tulû' etti; ulûm-ı felsefe, sanâyi'…! Bu ziyâ ile beraber intişâr eyledi. Bu intişâr içinde Bağdad, Basra, Semerkand, Dımeşk, Kayrevan, Mısır, Fars, Gırnata, Kurtuba merkez-i maârif olmuş, Avrupa akvâmı kurûn-ı vüstâda bu merâkiz-i azîmeden pek çok keşfiyyât, ulûm ve fünûn iğtinâm eylemiştir."

Sédillot* da şu yolda idâre-i kelâm ediyor: "Hazret-i Muhammed (sav), zuhûr edip müteferrik bir hâlde olan kabâil-i Arabı tevhîd, onları bir maksad-ı âlî uğrunda cem' ettikden sonra bunlar bir millet-i muazzama halinde dünyâya karşı meydan okumaya başladı. Cenâh-ı mülkünü Taç nehrinden Ganj nehrine –aksâ-yı şarktan tâ mağrib önlerine– kadar uzattı. Avrupa'da cehâlet hüküm-fermâ olduğu bir zamanda aktâr-ı arzın her köşesine livâ-yı medeniyeti rekz eyledi."

Kur'ân-ı Kerîm hakkında beyân-ı mütâlaa ederken Gibbon diyor ki: "*Kur'ân-ı Kerîm*'in umûr-ı uhreviyyeye tealluk eden usûlden mâadâ bil-cümle ahkâm-ı cinâiyye ve medeniyye için de bir düstûr-ı esâsî, nev'-i beşerin tanzîm-i hayâtı, tertîb-i şuûnu için bir kānûn-ı medenî olduğu bütün âlemce müsellemdir…. Şerîat-i Muhammediyye'nin ahkâmı en büyük sultanlardan en küçük efrâda kadar kâffe-i efrâd-ı beşere şâmildir…..!"

Yine İslâmiyet beyân ediyordu ki: Fehm-i maânî-i Kur'ân vâbeste-i izdiyâd-ı irfândır.[5] (وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا اِلَّا الْعَالِمُونَ) İşte İslâmiyet'in makām-ı ilme ihtirâmı, tahsîline tergīb ve icbâr husûsundaki ihtimâm ve ikdâmı bu mertebelere bâliğ oluyordu.

Zaten *Kur'ân-ı Kerîm*'in pek çok mebâhisini anlamak da kâffe-i ulûm ve fünûnu tahsîl etmeye vâbeste olduğundan İslâmlar pek büyük bir hâhişle o zamanın hikmetini, riyâziyâtını, felekiyâtını, kendi lisânlarına tercüme ve onlardaki hatâları ıslâh ediyorlardı. Amerikalı Draper diyor ki: "Hazret-i Muhammed (sav), dâr-ı âhirete irtihâl eyledikten sonra pek geçmeden **[184]** Arablar kütüb-i Yunâniyye'nin en

[1] İbn Mâce, *Sünen,* İftitâh, 17.
[2] İ. Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, Beyrut, c. 5, s. 274.
[3] En'am, 6/119.
[4] Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ,* Lübnan, c. 1, s. 54.
* Bunun Mısır'da tercüme ve tab' olunan *Hülâsatü Târîhi'l-Arab* nâm eseri dikkatle mütâlaa edilecek olursa Avrupalıların müslümanlardan ne sûretle iktibâs-ı ulûm ettikleri görülür; çünkü bu müverrih-i şehîr medeniyet-i garbiyyenin medeniyet-i İslâmiyye hükmü altında bulunduğunu, garbiyyûnun müslümanlara daima medyûn ve müftekir olduklarını i'tirâf etmektedir. Bugün ise emrin bir aksi olduğunu maatteessüf i'tirâfa mecbûruz. Zîrâ cehilde ve ihtiyâcât-ı hayâtiyye ve ictimâiyyemizde acınacak bir hâlde bulunuyoruz.
[5] Ankebut, 29/43.

meşhûrlarını lügatlerine tercüme etmeye başladılar; hatta din nokta-i nazarından i'tikād-ı âmmeye mazarratı olan bir takım kasâidi bile ulemânın muttali' olduğu Süryânî lügatine tercüme ettiler."

Bu sûretle müslümanlar ulûmun kâffe-i şuabâtında üstâz-ı kül olmuşlardı çünkü *Kur'ân-ı Kerîm* bunlar için bir sâha-i cevelân idi her istediklerini onda buluyorlardı. Avrupa ulemâsının keşfine henüz muvaffak oldukları bir çok hakīkatleri Kur'ân haber veriyordu. Binâenaleyh İslâmlar kudret-i fâtıranın bahş etmiş olduğu bu geniş sahrâda cevelân ederek dünyânın her tarafına medeniyet tohumunu serptiler. Şu hâlde "İslâmiyet medeniyetle kābil-i te'lîf değildir…!" demeye vicdân nasıl râzı olur?

Aksekili
Ahmed Hamdi

"TÜRK HÂKĀNI TAHTA ÇIKTIĞI GÜN…"

Şu serlevhayı 12 numaralı *Türk Yurdu* risâlesinde okuduğum vakit birden bire ne demek istenildiğini –Osmanlıca ile mütekellim mâderzâd bir İstanbullu olduğum hâlde– anlayamadım. Sonra, alt tarafında "Nisan'ın 14'üncü günü…." ibâresini görence cülûs-ı hümâyûn yevm-i mes'ûdundan bahs olunduğuna intikāl ettim.

Yazılarımızın sırf Türkçe olacak diye böyle anlaşılmaz ve çetrefil bir şîve alıp gitmesine teessüf edip dururken Vefîk Paşa merhûmun *Lehçe-i Osmânî*'sini açıp "hâkān" kelimesine bakmak hatırıma geldi. Bakdım. Paşa merhûm, o kelime için şu izâhâtı vermiş: "Hâkān es. Çinî'de Hohenk: Pâdişâh ve şâhenşâh ma'nâsına olmağla Türk ve Tatar ve Moğol hanları Çin imparatorlarına galebe edip müstakil oldukca bu ünvânı kullanmış ve hâkān diye tahrîf etmişlerdir. Kemâ saraha Abdullah Beyzâvî. "Kāân" bunun tahrîfle ta'rîbidir. Türk ve Tatar'ın ulusları hanlarından sâhib-i hurûc olanlar bütün hâkān telakkub etmiştir. Defter-i Hâkānî, nişân-ı hâkānî, hâkān-ı Çin." "Kāân" kelimesi için de *Burhân-ı Kātı' Tercümesi* şu ma'lûmâtı yazmış: "Kāân: Hemze ile Çin pâdişâhlarına mahsûs alemdir. Kayser-i Rum ve şâh-ı İran gibi."

Bir de "hân" kelimesi hakkında tetebbuâtta bulundum. *Lehçe-i Osmânî*'de "Hân es. Çin'de hâniğ ve eniğ ve oneğ: Mülk ma'nâsına olmağla Tatar'dan evvel Çin'e müstevlî olan etrâk mülûkü ol ünvânı takınmış ve her ulus büyüğüne hân denmişdir" şerhini gördüm.

Bundan sonra –tâbiiyetiyle müftehir bulunduğum– Devlet-i Osmâniyye hükümdârlarının ünvânları arasında "Türk hâkānı" ta'bîri olup olmadığını düşündüm. Müessis-i devlet Osman Gāzî hazretlerinin, Konya pâdişâhından alâmet-i emâret olmak üzere gönderilen tabl ve alem üzerine resmen "bey"lik ve i'lân-ı istiklâli müteâkıb da "hân"lık ünvânını aldığını, bilâhare Yıldırım Bâyezîd Hân'a Mısır'daki halîfe-i Abbâsî tarafından "Sultân-ı iklîm-i Rum" lakabının verildiğini ve Sultân Selîm-i Evvel'in nâil-i hilâfet olunca "halîfe" ünvânıyla tebcîl kılındığını tahattur ettim.

Vâkıa halîfe-i müşârun-ileyhden sonra gelen ve ünvân-ı dînîleri halîfe olup ünvân-ı siyâsîleri "sultân" ve "pâdişâh" bulunan Osmanlı hükümdârlarının "Sultânü'l-berreyn ve hâkānü'l-bahreyn" gibi ta'bîrât-ı teşrîfiyye ile tavsîf olunduklarını hatırladım ise de "Türk hâkānı" ünvânını almış bir Osmanlı pâdişâhı bilemediğim cihetle zât-ı şevket-simât-ı şehriyârî için "Türk hâkānı" denilmesinin hikmetini idrâk eyleyemedim. Acaba bu terkîbin ma'nâsı Osmanlı Türklerinin mi, yoksa bilumum Türk unsurunun mu hükümdârı demekdir?

Şıkk-ı evvele göre iki evli bir köyde bile ma'lûm ve müteârif olan pâdişâh lafz-ı muhteremine nisbeten –aslen Çince olup hâlis Türkçe olmayan– hâkān kelimesinin garâbetinden sarf-ı nazar edildiği hâlde "Türk hâkānı" olan cenâb-ı şevket-meâb, Türk olmayan müslim ve gayri müslim tebaa-i Osmâniyye'nin de hâkānı değil mi?

Şıkk-ı sânîye nazaran ise hayâl-perverâne bir kasîdecilik olmağla beraber siyâsî mahzûrları bâdî olmaz, ez-cümle şimâlî dostumuzu huylandırmaz ve homurdandırmaz mı?

Evet. Hilâfet-penâh efendimiz; bilumum Türklerin de, bil-cümle Arabların da, hatta tekmîl akvâm ve efrâd-ı İslâmiyye'nin de emîr ve imâmıdır. Lakin bu; siyâseten değil, dinendir. Saltanaten değil, hilâfetendir.

Biraz dikkat edilse ve kavmiyet gayretinde azcık insâf gösterilse de "Türk hâkānının" denileceğine "Peygamberimizin vekîli bulunan pâdişâhımızın" deniverse acaba evvelkinden daha cem'iyetli olmaz ve dört yüzmilyon müslümanın kulûb-ı müttehidesine heyecân-ı şükrân getirmez mi?

Asabiyet-i kavmiyye gayretkeşleri bilmelidirler ki ümmet-i Osmâniyye'nin çâre-i felâhı: Müslim olanlarının Müslümanlık, gayri müslim bulunanlarının da Osmanlılık noktasında ittihâd ve ittifâkındadır.

Tâhirü'l-Mevlevî

SAN'AT-I HAT

–Hutût-ı İslâmiyye müntesiblerinden Hâlid Beyefendi'ye–

San'at-ı hat, sanâyi'-i nefîse-i İslâmiyye'nin bir şu'be-i mühimmesidir. Bu bedî' san'atın menşeiyle vâzı' ve mûcidlerine ve icâd ve ibdâ' ettikleri hutût-ı mütenevvianın isimleriyle etvâr ve dekāyıkına dair hattâtîn-i Osmâniyye'den Âlî Efendi'nin *Menâkıb-ı Hünerverân* Tokadî Ahmed Derviş Efendi'nin *Arâisü'l-Hat* Nefes-zâde İbrahim Efendi'nin *Gülzâr-ı Savâb* **[185]** Suyolcu-zâde Necîb Efendi'nin *Devhatü'l-Küttâb*, Müstakīm-zâde Süleyman Efendi'nin *Tuhfetü'l-Hattâtîn* ve *Silsiletü'l-Hattâtîn* ve Köstendil Müftîsi Şem'î Efendi'nin *Tuhfetü'l-Hattâtîn* isimlerindeki gayr-i matbû' eserleriyle İranî Habîb Efendi'nin *Hat ve Hattâtân* ismindeki matbû' eserinde tafsîlât-ı lâzıme münderic olduğu gibi *Târîh-i İbni Haldûn Mukaddime*'sinde ve İmâm Râgıb Isfahânî'nin *Muhâdarâtü'l-Üdebâ*'sının "Mimmâ câe

fi'l-Kitâbi ve'l-Kitâbeti" bahsinde de mesrûdât-ı vâkıfâne muharrerdir. Bunlardan başka kavâid-i hat ve kitâbete dair Sultân Ali Meşhedî'nin *Manzûme-i Fârisiyye*'siyle kıble'l-Kitap Şeyh Hamdullah Efendi merhûmun *Manzûme-i Türkiyye*'sinde izâhât-ı mukteziyye mukayyeddir.*

Bâb-ı ilm-i Nebî, Cenâb-ı İmâm-ı Ali de bu san'at-ı celîleyi takdîr ve tebcîl zımnında (اكرموا اولادكم بالكتابة فان الكتابة الخط الحسن نزهة العيون و زكانة) ve (من اهم الامور واعظم السرور القلوب) ve (الخط الحسن للفقير مال وللغنى جمال وللحكيم كمال) buyurdukları gibi (تعلم قوام الخط ياذا التأدب، وما الخط الازينة المتأدب، فان كنت ذو مال فخطك زينة، وان كنت محتاجاً فافضل مكسب) kıt'asıyla da te'yîd-i maksad buyurmuşlardır. Âyât-ı celîle-i Kur'âniyye'den [1](ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ) âyet-i kerîmesinin tefsîrinde müfessirîn-i izâm hazerâtı cânibinden tefsîrât-ı mütenevvia îrâd olunduğu gibi Şeyhü't-tâbiîn Hasan Basri hazretleri de (ن)'dan maksat devât, (قلم)'den maksad kitâbet, (يسطرون)'dan maksad hat olduğunu ityân etmişlerdir. İşte maddî ve ma'nevî kadri celî olan bu san'at-ı celîlenin terakkī ve teâlîsine vakf-ı vücûd ederek bu yolda hayret-bahş-ı ukūl elvâh-ı kıymetdâr vücûda getiren eslâf-ı kirâmın velev muhtasar olsun terâcim-i ahvâlini bilmek ve her birinin bu dakīk san'atda ne gibi teceddüd ve bedîalar gösterdiklerini öğrenmek lâzıme-i kadr-dânîden olduğu için o isre iktifâ ederek bu yolda çalışmak da şübhesiz ki bizler için vâcibe-i kadr-şinâsîdir.

Eslâf-ı hattâtînin "şeş-kalem" ta'bîr ettikleri kûfî, sülüs, nesih, muhakkak, reyhânî, tevkî', ve bunlara ilâveten ta'dâd edilen ta'lîk, nesta'lîk, dîvânî, rik'a, siyâkat, çep, müselsel ve sâire gibi kalemlerde mündemic san'at ve incelikleri tedkīk ve tefrîk etmek erbâbına ma'lûm olduğu üzere herkese müyesser değildir. Bu sebebden sanâyi'-i nefîse-i İslâmiyye şuabâtından pek mühim bir şu'beyi teşkîl eden "san'at-ı hat" şu'besinin ihyâ ve idâmesi husûsunda Müze-i Osmânî Müdîriyeti'nin erbâbından mürekkeb bir cem'iyet-i mütehassısa teşkîli için mensûb olduğu Maârif Nezâreti'nden tahsîsât-ı lâzıme talebinde bulunmasını zamanın hulûl ettiğine kāil olan müştâkīn ve mensûbîn-i ilm-i hat çâr-çeşmle muntazırdır. Zîrâ birkaç sene daha bu yolda iltizâm ihmâl edildiği takdîrde bir tarafdan –zâten adedi pek mahdûd olan– erbâbı kalmayacağı cihetle muktezî mebânînin kudsiyet ve ulviyetiyle mütenâsib yeni bir levha yazılamayacağı gibi bir tarafdan da adem-i zevk ve takdîr dolayısıyla elde mevcûd küçük büyük elvâh-ı nefîse harâb olup gidecek ve şâyed bunlardan bir tanesinin ta'mîrine lüzûm görünse o levha-i nefîse bit-tabi' san'at-ı hat dâiresinde ta'mîr edilemeyeceğinden mahva mahkûm kalacaktır.

Avrupa müzelerinin hat kısmını tedkīk eden Osmanlıların İbni Mukle, İbni Bevvâb, Yâkūt-ı Musta'sımî, Abdullah Hirefî, Hayreddin Maraşî ve sâire gibi üstâde-i ilm-i hattın âsârıyla beraben be-tahsîs Osmanlı hattâtları esâtizesinden olan Şey Hamdullah'ın, Karahisarî'nin, Damad Şükrullah'ın, Hasan-ı Üsküdârî'nin, Halid-i Erzurumî'nin, Derviş Ali'nin, Hâfız Osman'ın, Yedikuleli Seyyid Abdullah'ın, Eğrikapılı Hoca Rasim'in, müteehhirînden İsmail Zühdü'nün, Yesârî'nin, Râkım'ın, Mahmud Celaleddin'in, Mustafa İzzet'in, Şefîk Bey ve sâirenin Kelâm-ı Kadîm, murakkaât misillü âsâr-ı kıymetdârının ne kadar i'tinâlarle muhâfaza edildikleri elbette manzûrları olmuştur. Bu san'at-ı dakīkaya gerek vukūf gerek tevârüs dolayısıyla yabancı olan garbiyyûnun bile bu derece takdîr-i kıymet etmeleri san'at nâmına şâyân-ı tahsîn olmakla beraber bizler için de mûcib-i teemmül ve intibâh olması lazım geleceği âzâde-i güvâhdır.

Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif'at

[1] Kalem, 68/1.

* Kütübhâne-i Umûmî'de san'at-ı hat ve kitâbete dair on yedi risâleyi hâvî bir mecmûa-i kıymetdâr vardır ki mündericâtı ber-vech-i âtîdir:
Bidâatü'l-Mücevvid li's-Sincârî
Kasîdetü İbnü'l-Bevvâb fî Sınâati'l-Kitâb
Şerhuhâ li-İbni Basisi'ş-Şâfiî
Şerhu Âhir aleyhâ li-İbni'l-Vahîd
Kāidetü fi San'ati Beryü'l-Kalem
Lemhatü'l-Muhtatıfi fi Sınâati'l-Hatti li'l-Ebherî es-Sûfi es-Salef
Lemhatü'l-Muhtatıfi fi Sınâati'l-Hatti's-Salefi li-İbni'l-Vahîd
Kitâbü fi Şerefi'l-Kütübi ve'l-Kitâbeti li-İzz bin Abdisselâm es-Sülemî
Umdetü'l-Kitap ve İddetü zevi'l-Elbâb mimmâ Elf li'l-Emîr ibni Bâdîs Sâhibi'l-Mehdiye ve fihâ Fenni't-Teclîd
Kitâbü'l-Umdetü fi Sınâati'l-Kitâbeti li'ş-Şeyh Abdullah bin Ali el-Heytî
İddetü'l-Kitâbi mine'l-Beryi ve'l-Kitâbü li-İbni Mukla
Risâletü min İlmi'l-Hatti ve'l-Kalem li-Ebî Ali bin Mukla
Risâletün Latîfetün min İlmi'l-Hat
Kitâbü'l-İsâbetü fi Ma'rifeti Usûli'l-Kitâbeti
Fâidetü fi'l-Hatt
Fâidetü Uhrâ fi'l-Hatt
Fâidetü fi'l-Hatt li's-Suyûtî

[186]

SİYÂSİYÂT

İTALYA'NIN TEŞEBBÜSÂT-I MEZBÛHÂNESİ İNGİLTERE VE İSLÂMİYET

Avrupa'nın bile beklemediği, ümid etmediği bir zamanda Çanakkale Boğazı'nın küşâdına hükûmet-i Osmâniyye tarafından müsâade edilmesi, İtalya'yı son derece şaşırttı. İtalya Osmanlılar tarafından böyle cesurâne ve aynı zamanda da âlîcenâbâne bir kararın vukū' bulacağını kat'iyyen beklemiyordu. O zannediyordu ki biz bilâ-nihâye Boğaz'ın mesdûd kalmasında ısrâr edeceğiz ve bu münâsebetle bî-tarafların menâfi'-i maddiyyesini ızrâr ederek Avrupa efkâr-ı umûmiyyesini kendi aleyhimize çevermekle İtalya'nın tervîc-i makāsıdına bir yol açacağız. Halbuki Bâbıâlî'nin Boğaz'ın küşâdı hakkındaki kararı İtalya planlarının kâffesini zîr u zeber etti. Osmanlıların şu cesareti, düşmanı hiçe saymaları, Avrupa'ya karşı azîm bir nezâket göstermeleri Avrupa efkâr-ı umûmiyyesini hakkımızda sitâyiş-kârâne bir vaz'iyet almaya sevk etti. Bugün bütün Avrupa müttehiden artık bî-tarfların muhârebeye müdâhaleleri için meydanda hiçbir sebeb

kalmadığını, kimsenin Bâbıâlî üzerine icrâ-yı tazyîk hakkına mâlik olmadığını ikrâr ve i'tirâf ediyor. Bilakis icrâ-yı tazyîk lâzım ise bunun da mahall-i hakīkīsi İtalya olduğu cümlece teslîm edilmektedir.

Şimdi hâsir ve nâdim düşman acaba ne gibi mezbûhâne teşebbüslere atılacaktır?

Şu suâle karşı hatıra iki ihtimâl geliyor. Fakat bunları söylemeden evvel şu noktayı ta'mîk edelim İtalyanlar Trablusgarb sâhasında –yani alel-umum Afrika-yı Osmânî'de– her nevi' icrâ-yı faâliyyet ve teşebbüsten muattal ve âciz kalmışlardır. İşgāl ettikleri sahillerde yapmış oldukları istihkâmlar arasına çekilip saklanıyorlar. İleriye doğru bir adım bile atamıyorlar. Bu hâl İtalya efkâr-ı umûmiyyesini son derece tehyîc ettiği gibi İtalya hükûmetini de tamamen şaşırtmıştır. Zaten İtalya'nın Çanakkale Boğazı'na atılması, ve bu münâsebetle hükûmât-ı sâirenin cenâh-ı müdâhesine sığınması şu hâl-i yeis ve nâ-ümîdînin neticesi idi. Binâenaleyh İtalyanların yakın zamanlarda Trablusgarb sâhasında ibrâz-ı faâliyyet etmelerine ihtimal bile yoktur. Olsa olsa bunlar burada tedâfüî bir vaz'iyet alarak endi mevki'lerinin muhâfazası için bezl-i mesâî edeceklerdir. İşte şu nokta şöylece teayyün ettikten sonra yukarıda arz etmiş olduğumuz tahmînâtın beyânına gelelim:

Evvela İtalya'nın yeniden Çanakkale Boğazı'na atılması hatıra geliyor. Fakat zannetmeyiz ki İtalyanlar cesaretlerini bu dereceye vardırsınlar. İtalyanlar Çanakkale'yi tecrübe ettiler. Kalenin ne kadar muhkem, gayr-i kābil-i zabt bir sûrette tahkîm edilmiş olduğunu, ne gibi arslanlar tarafından muhâfaza edildiğini öğrendiler. İtalya, filosunun onda dokuzuna fedâ etmeyi göze aldırmadıkça böyle bir teşebbüse girişemez! Fakat şu fedakârlığa tahammül etse neticede elde hiçbir şey edemeyeceği âşikâr. Zîrâ bir iki yıpranmış, zedelenmiş, zahîre ve levâzımâtı tükenmiş iki üç harp sefînesi ile İstanbul'un önüne gelse bile bir şey yapamayacağı bedîhîdir. Bundan mâadâ İtalya yeniden Çanakkale Boğazı üzerine atılır atılmaz boğazın bizim tarafımızdan seddedileceği tabîîdir. Artık buna karşı Avrupa'nın ne kadar mutazarrır olursa olsun diyecek hiçbir sözü olamaz. Bedîhîdir ki o zaman Avrupa'nın bütün hiddet ve şiddeti İtalya'ya doğru çevirilir. Hatta şimdiden bile Avrupa matbûâtı arasındaki en mühim cerîdeler böyle bir ihtimâlin vukūunu derpîş-i nazar ederek merbût bulundukları hükûmetlerden İtalya'yı bu gibi harekât-ı mecnûnâ[ne]den men' etmek için lâzım gelen teşebbüsâtta bulunmalarını taleb ediyorlar. İtalya hükûmeti elbette ki Avrupa'nın şu vaz'iyet ve ahvâl-i rûhiyyesini biliyor. Binâenaleyh düşmanın yeniden Çanakkale Boğazı üzerine hücum edeceği pek de muhtemel değildir.

İkinci ihtimâl –Bahr-i Sefîd'de vâki' Osmanlı cezâirini tazyîk ve belki bazılarını işgāl ve sevâhil-i Osmâniyye'den bazı mevâkii rahatsız etmektir. Şu ihtimâl, vekāyi'-i ahîre ile kesb-i hakīkat etmiştir. Düşmanın hakīkaten tevessül edebileceği başka bir vesîle kalmamıştır. Fakat bununla da İtalya'nın bir şey kazanamaycağı bedîhîdir. Zîrâ eğer İtalya'nın şu teşebbüsünden maksadı bizi tazyîk ederek sulha istediği şerâit üzere icbâr etmek ise bit-tabi' şu maksadına bununla da nâil olamayacaktır. Zîrâ Osmanlılar, değil Cezâyir-i Bahr-i Sefîd'in işgāli, değil sevâhil-i Osmâniyye'nin tazyîkı, hatta İstanbul'un bile bombardıman edilmesini göz önüne alarak muhârebeye devam ediyorlar. İtalya sevâhil-i Osmâniyye'ye asker ihrâc etmeyince, bütün kuvvetini bize karşı koyarak ve bizimle pençeleşerek ya kendisi veya biz mahv olmayınca bizi akd-i sulha icbâr edemez. Fakat cebîn, alçak düşman bunu hiçbir zaman yapmayacaktır. Zîrâ pek ra'nâ biliyor ki yaparsa mahv olacak biz değiliz, kendisidir.

Yok, eğer maksadı Cezâyir-i Bahr-i Sefîd'i kendisine mâl edinerek muhâfaza ise buna da nâil olamayacağı bedîhîdir. Zîrâ şark sularındaki muvâzene-i hâzırayı muhâfaze etmek mes'elesinde bizim kadar, hatta bizden ziyâde sâir hükûmât alâkadârdırlar; ez-cümle mesela İngilter.

İngiltere hükûmeti hiçbir zaman muvâzene-i hâzıranın bozulmasına ve bizim gibi nisbeten zaîf bir kuvvet-i bahriyyeye mâlk olan hükûmetin yerine şark sularında İtalya gibi kavî bir hükûmetin kāim olmasına rûy-ı rızâ gösteremez. Bu da iki sebebten ileri gelir: Birisi maddî, sırf İngiltere'nin menâfi'-i zâtiyye ve hayâtiyyesine âiddir. İngiltere'nin en büyük ve en mühim müstemlekeleri Asya'dadır. Yalnız Hindistan İngiltere için bir menba'-ı **[187]** hayât ve medâr-ı maîşettir. Devlet-i mezkûrenin bütün haşmet ve azameti, bütün iktidâr ve azameti şu müstemlekelere mâlikiyet sâyesindedir. İşte bunun içindir ki İngiltere bütün dikkat ve vaktini şu müstemlekelerin müdâfaa ve muhâfazasına sarf ediyor. Demek oluyor ki İngiltere siyâset-i hâriciyyesinin hatt-ı istikāmetini tamamen şu müstemlekelerin vaz'iyet ve lüzûm-ı hıfzı ta'yîn ediyor. Halbuki şu müstemlekeleri İngiltere'ye rabt eden bütün yollar Osmanlılar elindedir.

Şu yolların te'mîn-i selâmeti içindir ki İngiltere Cebel-i Târık'a, Girit'e Mısır'a, Süveyş Kanalı'na, atıldı. Ve yine şu yolları ve yollar üzerinde zapt edilmiş olan nikāt-ı müstahfazayı müdâfaa içindir ki İngiltere muhteşem bir donanma beslemek mecûriyetindedir. Demek ki İngiltere kendi menâfi'-i zâtiyye ve hayâtiyyesi icâbınca bile hiçbir zaman şu yollar üzerinde bahren kavî ve muktedir bir devletin bulunmasına rûy-ı rızâ gösteremez. Bilhassa ki şu devlet İngiltere'nin rakīb-i cânı olan Almanya'nın müttefiki İtalya olsun! Binâenaleyh İtalya'nın Cezâyir-i Bahr-i Sefîd'de yerleşmesi bizden ziyâde İngiltere'nin menâfi'-i hayâtiyyesini halel-dâr eder. Ta'bîr-i diğer ile İtalya'nın şu cezâyire mâlikiyeti mutasavver bile değildir. Böyle bir fikir İtalya ricâlinin rüyasına bile giremez.

Mes'elenin ma'nevî cihetine gelince; İngiltere Devleti yine aynı müstemlekelerde yüz milyondan ziyâde tebaa-i İslâmiyye'ye mâliktir. Şimdiye kadar şu tebaa-i İslâmiyye İngiltere'nin en sâdık, vefâkâr bir istinâdgâhı olarak İngiliz hâkimiyetini bütün Asya'da te'mîn etmiştir. Halbuki aynı tebaa-i İslâmiyye'nin makām-ı muallâ-yı Hilâfet-i İslâmiye ile de merbûtiyet-i ma'neviyyesi İngiltere hükûmetince ma'lûmdur. Şu merbûtiyetin derecesi ve mikdârı bilhassa Trablus muhârebesi ile tecellî etti. Gerek Afrika'da ve gerek

Asya'da sâkin bu kadar akvâm ve tavâif-i İslâmiyye dakīka be-dakīka çehâr-çeşm ile muhârebenin teferruât ve tafsîlâtını bekleyerek her an Halîfe-i müslimînin nusret ve muzafferiyeti için Rabbü'l-âlemîn'den temenniyât-ı hâlisânede bulunuyorlar; bilhassa Hindistan müslümanları bunlar harp için muâvenet-i nakdiyyede bulunduktan başka defaâtla ictimâ'lar, mitingler tertîb ederek hükûmet-i metbûalarından Halîfelerine muâvenet edilmesini temennî ettiler. Elbette ki İngiltere hükûmeti de bu kadar milyon tebaasının temenniyât ve arzularını nazar-ı dikkate almak mecbûriyetindedir. Elbette ki hükûmet-i mezkûre en ziyâde güdümünde olduğu unsur-ı İslâm'ın kalbini kırmaz ve temâyülât-ı hissiyyâtlarını okşamak ister. Bâ-husûs şu temâyülât ve hissiyât, yukarıda beyân ettiğimiz vechile, kendi menâfi'-i zâtiyye ve icâbât-ı hayâtiyyesi ile de tevâfuk ediyor.

İşte bunun içindir ki İngiltere parlamentosunda vukū' bulan bir istîzâha cevâben erkân-ı hükûmetten birisi "Şark sularında İngiltere menâfinin halel-dâr edilmesi mes'elesi hükûmeti düşündürüyor" demiştir. Diğeri ise "Yüz milyondan ziyâde tebaa-i İslâmiyye'ye mâlik olan İngiltere hükûmeti için Hilâfet-i İslâmiyye'yi pek de sıkıştırmak elverişli bir iş olamaz" diye beyânâtta bulunmuştur. Ve yine bunun içindir ki İngiltere matbûâtı müttehiden hükûmetten İngiltere menâfinin Şark-ı Karîb'de muhâfazası için teşebbüsât-ı lâzımede bulunmasını taleb ediyor. Bazıları ise şu teşebbüsâtın şekil ve sûretini de ta'yîn ederek Roma'da icrâ-yı tazyîk edilmesini ve Osmanlı sularının rahat bırakılması için icrâât-ı lâzımeye hemen girişilmesini taleb ediyorlar.

İtalya hükûmeti elbette ki şu acı vaz'iyeti anlıyor ve takdîr ediyor. Ve anladığı içindir ki hükûmât-ı sâireye Cezâyir-i Bahr-i Sefîd'in işgāli hakkında beyânâtta bulunmak ve işgālin muvakkat olduğunu izâh etmek mecbûriyetini hissetmiştir. Hâl böyle iken metânet ve azmimizde sâbit ve cereyân-ı ahvâle muntazır olalım…

Ahmed Agayef

Girit Mes'elesi:

TAVZÎH-İ HAKĪKAT

– 1 –

Almanya cerâid-i mühimmesinden *Kölnische Zeitung* gazetesinde münderic ve Kandiye'den mersûl bir mektup müsâdif-i nazar-ı âcizî oldu. Corci Broviç Paşa'nın vilâyet müşâvirliği evâhirinde bir çok te'sîrât ve ilcâât-ı siyâsiyye ile ve munhasıran Girit nâire-i mesâibinin itfâsı maksadıyla Bâbıâlî tarafından biz-zarûr tatbîkine muvâfakat buyurulan ve "mukarrerât-ı ahîre" ünvânını almış olan tarz-ı idâre-i cezîrenin safahât-ı müellimesini burada mevzû'-ı bahs etmek istemeyiz. Encâm-ı kâr mukarrerât-ı mezkûreye pek ziyâde ehemmiyet vererek kabûl ve tatbîkı için Bâbıâlî'yi teşvîkten hâlî kalmamış olan devletlerin pek ziyâde aldandıklarını isbât etti. Asâkir-i Osmâniyye'nin ve daha doğrusu esâs-ı idâre-i devletin infikâkına bir vesîle ihzâr eden bu vak'a-i siyâsiyye 1898 senesinde cereyân etmekte iken Girit'de mevcûd nüfûs-ı İslâmiyye –mektûbda gösterildiği gibi– yetmiş dört binden ibâret değil, resmî bir sûrette ahz olunan ma'lûmât-ı mevsûkaya göre "doksan altı" bini mütecâviz bulunuyordu. Mezkûr mektûbun muharriri o târîh-i meş'ûmdan bugüne kadar cereyân eden vekāyii tahlîl ederken bir çok hakāyıkı dermiyân eyliyor ki bundan hissemize terettüb eden teşekkürü îfâ etmek nasıl bir vazîfe ise bazı yanlış ve garaza müstenid olarak kendisine verildiği muhakkak olan ma'lûmâtı tashîh kaziyyesi dahi öylece bir borçtur.

Evvela biz de muharrir ile beraber arz edelim ki Girit'de ahâlî-i müslime için o târîhden sonra hukūk-ı hayâtiyye –bir çok mezâlim ve i'tisâfât ile– tahdîd ve tazyîk edilmiş olduğundan memâlik-i sâire-i Osmâniyye'ye ilticâ bir **[188]** zarûret hâlini iktisâb etmiştir. Zannetmeyiz ki pâk bir mâzîye, hamiyet ve fedakârlıkla meşhûn bir hiss-i merbûtiyyete sâhib olan zavallı ahâlî-i müslimeyi bu ıztırâr üzerine ihtiyâr ettikleri tarîk-ı ilticâdan dolayı takbîh ve muâhaze edecek bir vatandaş bulunsun! O bîçâregâna mesâib-i gurbet, merâret-i hayât kâfîdir. Canı, ırzı, malı ve mukaddesât nâmıyla ne mevcûd ise cümlesi dûçâr-ı taarruz oldukları ve bu taarruzâta karşı koyacak bir kuvvet, bir kuvve-i idâre acz içinde bulunarak –muharririn dediği gibi– onların feryâd-ı istimdâdkârânesini istimâ' ile mehâkimde; zâbıta ve sâir aksâm-ı idâriyede te'mîn-i adâlet ve müsâvât için irâe-i âsâr-ı hayât ve faâliyet göstermediği hâlde ehl-i İslâm'ı adem-i sebât ile muâteb etmek insafsızlık olur.

Mezkûr mektûbun bir fıkrasında "Hıristiyanlar Türkiye'nin boyunduruğu altında iken çektiklerinin intikāmını şimdi müslümanlardan alıyorlar." deniyor. Biz buna bütün mevcûdiyetimizle i'tirâz eder ve deriz ki: Zulüm ve istibdâd bütün memâlik-i Osmâniyye'de canhırâş bir sûrette tedvîr-ı çarh etmekte iken Girit'de hükûmet-i Osmâniyye esâsât-ı meşrûtiyet dâiresinde idâre-i umûr ediyor ve Giritlileri "Halepa" Kararnâmesi ve mukarrerât-ı sâire-i ahrârâne ahkâmıyla bir saâdet-i ictimâiyye içinde yaşatmak teşebbüsâtında kusûr etmiyordu. Parlamenter hayatının küçük kıt'ada bir numûnesini irâe eden Girit Meclis-i Umûmîsi muntazaman icrâ-yı müzâkerât ederken sâir vilâyât ahâlisi istibdâdın muzîk pençeleri altında inliyordu. Hakkul-insâf düşünülürse Girit, livâ-yı Osmânî altında fiilen ve maddeten idâre olunduğu müddetçe ahâlî-i mahalliyye devletten, hükûmetten lütuf, şefkat ve semâhat-i tebaa-perverîden başka bir şey görmediler. Her sene masârıf-ı müteferrika-i fevkalâdeden mâadâ on bin liradan aşağı düşmüş bütçe açığını dolduran bu Türkiye hükûmeti değil mi idi? Fakat Girit hıristiyanları bu ni'meti bilmediler. Nankörlük ettiler. Şimdi de iddiâ edebiliriz ki o fi'l-i kabîh-i had-nâ-şinâsânelerinin cezâ-yı sezâsını cezîrede müstevlî sefâlet-i iktisâdiyye dolayısıyla çekiyorlar. Bugün muharririn beyânâtına tamamıyla muhâlif olarak iddiâ edeceğiz ki Girit hıristiyanları harekât-ı cinâyetkârâneleriyle Türkiye'den çektiklerinin intikāmını alıyorlar değil, o Türkiye idâresi sâyesinde ele geçirmiş oldukları kasr-ı müzeyyen ve muhteşem hürriyetin yine Türkiye'nin

eser-i semâhatiyle tarsîn edilmiş olan temellerini bir feverân ve galeyân-ı mecnûnâne ile gülerek, oynayarak yıkmaya çalışıyor ve epeyce de muvaffak oluyorlar! Yazık!

Girit Resmo ahâlî-i müslimesi vekîl-i umûmîsi
Da'vâ Vekîli Giridî
Ahmed Sâkī

MEKÂTÎB

AVRUPA'NIN NOKTA-İ NAZARI VE OSMANLILARIN MEVKİİ

Almanya-Stuttgart

Bahr-i Sefîd Boğazı'nın İtalya filosu tarafından topa tutulduğundan sonra Alman gazetelerinin ekserîsi neşriyât-ı âtiyyede bulunup diyorlar ki:

İtalyan ve Osmanlılar beyninde edilen küçük mikyâsdaki muhârebe şu esnâda ehemmiyetini gāib ederek Avrupa diplomatlarının oynadığı oyun perdesinin arkasında gizlendi. Balkan muhârebesi, âlemi tahrîke sebeb olacak dram sahnesi medhalini teşkîl ettiğinden, oyuna başlanacak zamanın takarrub ettiğini müdhiş bir ciddiyetle bize ihbâr ve teblîğ ediyor. Bahr-i Sefîd'e tahakküm için edilecek güreşlerin mukaddimesi demek olan mes'ele-i hâzıra, belki Avrupa-yı Vüstâ hükûmetleri ile Garbî hükûmetleri şu nokta-i nazardan yine bu müdhiş Balkan kayaları üzerinde yekdiğerine tesâdüf ederek, değil yalnız Avrupa'da, Asya'da bile, satvet-i tahakkümlerini te'mîn için çarpışacaklardır. Tarafeynden birincisi Berlin, ikincisi Londra'dır.

Ruslar, bugün hiçbir mâniaya tesâdüf etmeden Bahr-i Sefîd'e girip çıkmak üzere kendileri için Boğazlar'ın açık bulundurulması arzusunu sûret-i kat'iyyede takviyeye gayret ediyor. İngilizler ise ona karşı aynı ciddiyetle muhâlefet ediyor. Almanlar, komşusu bulunan Rusların arzusu ile İngilizlerin tehdîdi arasında dümensiz gemi gibi yalpa vurmakta. Avusturya, Selanik'e yan gözle bakarak Ruslara istinâd ediyor. İtalyanlar, Balkan barut fıçısının biran evvel iş'âli için sûret-i mütemâdiyyede uzaktan dinamitler atmakta. Fransızlar ise, Ruslara mı, yoksa İngilizlere mi muvâfakatla te'mîn-i menfaat edebileceğini tefekkür ile beklemektedir.

Osmanlıların hayatı Rusların Bahr-i Sefîd iştihâsına bir sedd-i azîm çekmekle kāim olduğundan bu husûsda İngilizlerin şimdiye kadar sarf eyledikleri sa'y u gayret semeresiz kalacak olur ise bu hâlde hâiz-i nüfûz olacak olan Ruslar İngilizlere bir felâket uçurumu tedârik etmiş olurlar. Osmanlıların zî-nüfûz ve sâhib-i kudret olması İngilizlerden mâadâ hiçbir devletin mûcib-i menfaati değildir. Hilâfet'in nâ-tüvân bulunması, mevcûdiyetini muhâfazaya kudret-yâb olamayacağından, dini ve mezhebi Hilâfet'e merbût ve İngilizlerin taht-ı idâresinde bulunan bir takım memâlik-i İslâmiyye'nin tahrîkâtına bâis olacağı vâreste-i iştibâhdır. Zîrâ Rusların hâl-i hâzıra gelinceye kadar mütemâdiyen çalıştıkları Anadolu, Mısır ve Hind gibi memâlik-i İslâmiyye'de isyâna müşâbih bir hareketin zuhûruyla Osmanlıların hayatına hitâm verilecek ve bunun netîcesi olarak başlarına açılan bir felâketin def'ine İngilizler suhûletle muvaffak olamayacaklarından tahakküm-i âlem menzilesinden sukūt ve Ruslar da maksadlarına nâil olacaklardır.

[189] Eğer Ruslar İtalyan ve Balkan hükûmât-ı sağīresiyle Osmanlıları harekete gayr-i muktedir bir hâle ifrâğ edecek olur ise, tarafeyninde Fransız ve Japonlar bulundukları hâlde bile acaba İngilizler bu müşkil işin üstesinden gelebilecekler mi? Acaba İngilizler böyle bir müşkilâta dûçâr olurlar ise Fransızların dostluğuna itimad edebileceklerine emin midirler? Avrupa dipyomatlarının fikirine kalır ise "Rus-Fransız-İtalyan ve Balkan hükûmât-ı sağīresi"nden mürekkeb bir ittifâkın vücûd bulması ihtimâle daha karib olduğunu söylüyorlar. Bu hâl kesb-i hakīkat edecek olur ise, ta'kīb ettiği yol İngilizleri doğrudan doğruya Alman ve Avusturyalılara sevk edecek. İşte asıl o zamanda Osmanlıların hayatı ebediyen te'mîn edilmiş olacaktır.

İşte buna karşı zihne şöyle bir suâl vârid olur: Bâlâda beyân olunan ve iki taraf teşkîl eden tecemmu'-ı hükûmâtın husûlü mümkün müdür? Eğer evet ile cevap verilecek olur ise, o zaman Avrupa'nın sulh ve müsâlemetle imrâr-ı zamân eylemesi ve muvâzenet-i hükûmât ebediyen te'mîn edilmiş olur. Yalnız şu şartla ki eğer İngilizler hiçbir şerâit vaz'ına lüzûm görmeden Alman, Avusturya ve Osmanlılar ile ittifâk etsin, şu kadar ki bununla mevcûd olan tehlikelerin istikbâlde büsbütün meydandan kalkacağına hüküm olunamaz.

İkinci suâli teşkîl eden mes'ele de: Eğer hâl-i hâzırda mevcûd olan İttifâk-ı Müselles'e bir de Ruslar dâhil olacak olurlar ise, her ne kadar bu dehâlet siyâsî ve iktisâdî müttefiklere fâide-bahş bir şey değil ise de, yalnız Osmanlıların hayatı tezelzüle uğrayıp uğramayacağıdır?.. Viyana ve Petersburg'da Osmanlı yağmasına olan hâhişin el-ân üstü kapalı tutulmağa gayret olunuyor ise de an karîb meydân-ı aleniyyete atılacakları hâl ve mevkiin almış olduğu renkten kemâl-i vuzûh ile anlaşılıyor. Rusların İttifâk-ı Müselles'e doğrudan doğruya duhûlü bir takım külfete dahi hâcet kalmaksızın yalnız mes'ele-i mezkûre üzerine yekdiğeriyle anlaşmak ile de kābil olabilir. Bunun husûlüyle de Fransız, Rus, ittifâk şu'lesi söner.

Stuttgart'tan **Mehmed Hayreddin**

ŞUÛN

MECLİS-İ MEB'ÛSÂN-I OSMÂNÎ HÜLÂSA-İ MÜZÂKERÂTI

İkinci Devre–Birinci Sene-i İctimâiyye

Birinci İctimâ'-ı Umûmî:

21 Nisan 328 Cumartesi

Tahlîf – Evvela resm-i küşâdın zabıtnâme hülâsası okunduktan sonra, resm-i küşâdda bulunamadıklarından dolayı

tahlîfleri icrâ edilemeyen meb'ûslar makām-ı riyâset önünden geçerek, tarz-ı sâbık vechile, yemîn ettiler.

Reîs-i Muvakkat İntihâbı – Her meb'ûs masasının üzerindeki zarfa intihâb ettiği zatın ismini yazarak kutuya attı. Re'ye iştirâk eden mevcûd meb'ûsân (150) idi. Netîce-i tasnîfde 142 re'y ile Kastamonu Meb'ûsu Ahmed Mahir Efendi muvakkat reîs intihâb olundu.

Muvakkat Reîs Vekîli İntihâbı – Bunu müteâkib muvakkat reîs vekîlleri için re'y pusulaları toplanarak tasnîfe başlandı. Teşettüt-i ârâya mebnî ekseriyet-i mutlaka hâsıl olamadı. Yeniden re'yler toplanarak (80) re'y ile İstanbul Meb'ûsu Artas Efendi muvakkat reîs vekâletine intihâb olundu.

Trablus'daki Mücâhidîn-i İslâmiyyeye Selâm, Mısırlı ve Tunuslu Kardeşlerimize Teşekkür – Trablusgarb Meb'ûsu Naci Bey Trablusgarblıların hamiyet ve fedakârlıklarından, nutk-ı hümâyûnda sarf buyurulan cümle-i takdîrkârînin mücâhidîn-i İslâmiyye üzerindeki hüsn-i te'sîrinden bahisle millet-i muazzama-i Osmâniyye'nin efkâr ve ihtisâsât-ı bergüzîde-i vatanperverânesini temsîl eden hey'et-i milliyyenin fâtiha-i a'mâli olmak üzere meydân-ı harbdeki mücâhidîn-i muhteremenin harâretle selâmlanmasını teklîf ve keyfiyetin derhâl telgrafla teblîğ buyurulmasını taleb etti; umum tarafından kabûl olundu.

Bingazi Meb'ûsu Şetvân Bey de dârü'l-cihâddaki İslâm kumandanlarıyla muhârebâtın bidâyetinden beri hissiyât-ı âliyye, muâvenât ve himemât-ı fevkalâde ibrâz eden Mısırlı ve Tunuslu kardeşlerimize de beyân-ı teşekkür edilmesini teklîf etti, bilâ-ifâte-i vakt telgrafla teblîği kabûl olundu.

Şu'beler İntihâbı – Ba'dehu lâ-ale't-ta'yîn her birinde birer meb'ûsun ismi yazılı olan yuvarlaklar masaya atılmak sûretiyle meb'ûsânın şu'belere taksîmâtı icrâ olundu. Mevcûd meb'ûsların mazbata-i intihâbiyyeleri yuvarlaklar vâsıtasıyla şuabâta taksîm olundu.

OSMANLI-İTALYAN MUHÂREBESİ

Âtîdeki ma'lûmât dârü'l-cihâddaki İslâm kumandanlarının iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti tarafından Osmanlı Ajansı'na teblîğ olunmuştur:

Trablusgarb:

19 Nisan – Düşman bu sabah Humus kasabasının şarkında sâhil boyunca bir hurûc hareketi yapmış ise de gördüğü mukāvemet-i şedîde üzerine deniz kenarında ve kasabadan bir buçuk kilometre mesâfede bulunan Libde[?] Harâbeleri'nden ileri geçememiştir. Bu muhârebeye düşmanın ber-mu'tâd bir sefîne-i harbiyyesi dahi iştirâk etmiştir. Muhârebe düz bir hurmalık ve bahçe duvarları ile muhât bir mıntıkada cereyân etmiştir. Üç şehîd ile üç mecrûhumuza mukābil düşmana yetmişi mütecâviz telefât verdirilmiş olduğuna eminiz.

§ Şehr-i hâlin on dokuzuncu günü bir İtalyan tayyâresi Sâniyeten[?] benî âdeme 16 boma atmış, bir nefer, üç çocuk ve altı kişi mecrûh olmuştur.

§ Aynı gün bir İtalyan kābil-i şevk u idâre balonu Azîziye'deki Hilâl-i Ahmer çadırları üzerine 16 bomba atmış ve 12 kişi cerîhadâr olmuştur. Düşman başka zâyiât îkā' eyleyememiştir.

19 Nisan Gecesi – Homs'da Libde[?] Harâbeleri'nden tecâvüz eden düşman üzerine 19-20 Nisan gecesi bir baskın icrâ edilerek muhârebe **[190]** bütün gece devam etmiş, düşman bir hayli telefâta dûçâr olduğu gibi kazma, kürek, cebehâne, dürbin gibi levâzım-ı harbiyye iğtinâm olunmuştur.

Sabaha karşı kurulan bir pusuya düşen bir düşman bölüğü dahi hayli maktûl bırakmıştır.

20 Nisan – Nisan'ın 20'nci günü sabahı Fruva'da bulunan düşmanın dört tabur piyade ve iki mitralyozden mürekkeb bir müfrezesi cenûba doğru hareket etmiş ise de cebheden askerimizin mukāvemeti, hareketlerini tevkîf etmiş, ve müteâkıben vürûd eden Fruva ve Acilat, Zâviye gönüllüleri tarafından düşmanın sol cenahına vukū' bulan hücum düşmanın firâr sûretiyle istihkâmâtına kadar ric'atini intâc eylemiştir. Bu muhârebede düşmanın pek çok zâyiâta dûçâr olduğu, meydân-ı harbe de terk eylediği maktûllerden ve kan izlerinden istidlâl edilmektedir. Mezkûr iki muhârebedeki zâyiâtımız yirmi şehîd ve yirmi yaralıdan ibârettir.

22 Nisan – Yevm-i mezkûr sabahı Humus'da düşman bir kol ile şimalden cenûba, ve diğer bir kol ile Humus'un garbına, ve bir üçüncü kol ile sâhildeki hurmalığa taarruz etmiş, ve cebheden taarruz eden düşman taburu, Zılleteyn müfrezesi tarafından müdâfaa olunan tepeleri işgāle muvaffak olamayarak donanmanın ve karadaki topların taht-ı himâyesinde münhezimen ric'at etmekte iken geceden o tarafa yerleştirilen kuvvetli bir pusunun ateşi altında ikisi zâbit olarak on beş maktûl ve altı mecrûh meydanda bırakarak firâr eylemiştir. Garba taarruz eden düşman kuvveti ise gördüğü mukābele-i dilîrâne üzerine şehre çekilmiştir.

Homs'un şarkına hurmalığa yürüyen düşman kuvvet ise Sart[?] müfrezesinin muhâcemâtı üzerine meydana altı maktûl bırakarak firâr etmiştir.

İşbu muhârebâtın cümlesinde asker ve mücâhidînin hiç birisi mecrûh bile olmamıştır.

Tobruk:

11 Nisan – Şehr-i hâlin 11'inci gecesi Tobruk'ta ileri sokulan bir müfrezemiz bazı tertîbât ile düşmanı şaşırtıp üç sâat top ve mitralyoz ateşinden sonra istihkâmâttan pürtelâş dışarı çıkararak avcı siperleri işgāl edilmiş ve gelen düşman bölüğü üzerine yandan icrâ ettikleri iyi bir ateşle kırkı mütecâviz telefât verdirilmiş ve iki mitralyöz ile projektörleri tahrîb edilmiştir. Milisten bir şehîd ile bir mecrûh ve gönüllü askerlerden iki mecrûh vardır. Düşmanın top ve tüfenk ateşi sabaha kadar devam etmiştir.

Kunfuda:

21 Mart – Mart'ın yirminci günü akşamı Kunfuda'ya gelen bir düşman gemisi ertesi günü sabahdan akşama kadar Kunfuda mevâki'-i askeriyyesini topa tutmuştur.

22 Mart – Bugün İtalyan gemisi yine bombardıma-

na başladığı esnâda eşkıyâ da bir kasabaya hücum ettiler. Merkûmların hücumu şiddetle def' edildiği gibi İtalyan mermileri de bir zarar îrâs edememiştir. Eşkıyâ müsâdemesinde askerimizden yalnız biri şehîd ve üçü hafif sûrette mecrûh olmuştur.

25 Mart – Ayın yirmi beşinci günü düşman gemisi toplarını doğrudan doğruya Kunfuda kasabasına tevcîh ederek bil-cümle emâkin-i mîriyyeyi ve üzerinde Hilâl-i Ahmer bayrağı bulunan hastaneyi topa tutmuş ve sazdan ma'mûl olup ariş denilen ahâli hânelerinden yüzü mütecâviz hâneyi ihrâk etmiştir.

27 Mart – Ayın yirmi yedisinde düşman tekrar bombardımana başlayıp hükûmet konağıyla kasabaya pek çok mermi atmıştır. Düşmanın ateşinden asâkir-i Osmâniyye kat'iyyen müteessir olmadı. Emâkin-i mîriyyece de vukū' bulan hasârât ehemmiyetsizdir. Ancak husûle gelen harîkten o gün de kırk kadar ariş muhterik ve dördü çocuk ve altısı kadın olmak üzere ahâliden yirmi kişi mecrûh olmuştur.

26 Mart – Ayın yirmi altısında Kunfuda'ya kuvve-i kâfiye-i imdâdiyye muvâsalat etmiştir.

29 ve 31 Mart – Ayın yirmi dokuz ve otuz birinci günleri gemi tarafından tekrar hükûmet konağıyla askerî anbarına ve gümrük dâiresine ateş edilerek hükûmetin kısm-ı fevkānîsi ve anbar ile gümrük dâiresi kısmen rahnedâr edilmiştir. Burada bulunduğu müddet esnâsında gemi efrâdı limandaki dört büyük senbugu cer ve diğer ikisini dahi gark ederek Mart'ın otuz birinci günü ale's-sabâh cenûba müteveccihen buradan gitmiştir.

Bir hafta imtidâd eden şu hâdise-i müellime esnâsında askerimizin eşkıyâya karşı gösterdiği besâlet şâyân-ı takdîrdir. Sefîne burada bulunduğu esnâda endaht ettiği beş yüzü mütecâviz gülleden askerimize hiçbir hasâr vâki' olmamıştır. Şehirdeki sükûn ve asâyiş ber-devâmdır.

Rodos:

22 Nisan – Cumartesi sabahı gurûbî sâat onda düşmanın 11 sefîne-i harbiyyesi Rodos'u ihâta ile kasabanın kurbundaki Trianda ve şarkındaki Faliraki körfezlerinde ahz-ı mevki' etti. Ve sâat iki buçukta Trianda körfezi üzerindek Mike[?] sırtlarına gemilerden ateş etmeye başladı. Ve bu esnâda Faliraki körfezine asker ihrâcına ibtidâr etti. Aynı zamanda Rodos'un gerilerine dahi sefâin-i harbiyyeden ateş edilmekte idi. Düşmanın Faliraki cihetine çıkardığı kuvvete karşı derhâl hareket edildi. Sâhile çıkarılan kuvvet, iki piyade alayı ile iki bataryadan ibâret idi. Düşman sefâin-i harbiyyesinin ateşi himâyesinde Uzgur[?] karyesi cihetine teveccüh etmiş olduğundan o cihetten mukābelesine şitâb edildi. Bütün sefâin-i harbiyye tarafından düşmanın sâhile çıkardığı topçu bataryaları top atışıyla himâye edilmekte idi. Bu sebebden düşmanın iki topçu zâbiti ile bir hayli efrâdı itlâf edildikten ve bir topçu küçük zâbiti de esir alındıktan sonra düşman sefâin-i harbiyyesinin ateşi hâricinde kalınmak üzere dâhile doğru çekilinerek münâsib bir mevki' işgāl edilmiştir. Yalnız bir mülâzım ile birkaç nefer mecrûhumuz vardır. Zaif ve hastegân ile perâkende birkaç nefer şehirde bırakılmıştır.

§ Kuvve-i askeriyyemizin dâhil-i cezîrede sefâin-i harbiyye ateşinden masûn mahallere çekilmesi üzerine İtalyanların Rodos kasabasına asker çıkardıkları ve bombardımanın te'sîriyle dağlara ilticâ eden ahâlinin şehre avdetle inzibât ve asâyiş-i beldenin zâbıta vâsıtasıyla muhâfaza ettirildiği ma'rûzdur.

Çanakkale Boğazı'nın Küşâdı – Meclis-i Hâss-ı Vükelâ tarafından Çanakkale Boğazı'nın küşâdıyla limanımızda bulunan sefâin-i ticâriyye-i ecnebiyyenin mürûr ve ubûruna müsâade olunmuştur. Boğaz medhalinin uzun müddet mesdûd kalması gerek ticâret-i Osmâniyye'ye ve gerek ecnebî sefâin-i ticâriyyesine mazarrat îrâs edeceği Bâbıâlî tarafından dikkate alınarak, düşman donanması tarafından tekrar bir tecâvüz vukūunda boğazın seddine hükûmet-i Osmâniyye'nin hak ve selâhiyeti hâiz olması hasebiyle şimdilik boğazın sefâin-i ticâriyyeye mahsûs olan geçidi üzerindeki torpillerin ref'i ile kemâ fi's-sâbık sefâin-i mezkûrenin mürûruna müsâade olunmasına karar verilmiştir. Meclis-i Vükelâ'ca Boğaz medhalinin açılmasına dair verilen karar üzerine Harbiye ve Bahriye nezâretlerinden Kale-i Sultâniyye Kumandanlığı'na telgrafla evâmir ve ta'lîmât-ı muktezziyye i'tâ kılınmıştır.

[191] Osmanlı Süferâsına Boğaz Hakkında Teblîgât – Hâriciye Nezâreti, Boğaz'ın küşâdı hakkındaki kararı berây-ı ma'lûmât düvel-i ecnebiyye nezdinde bulunan süferâ-yı Osmâniyye'ye telgrafla iş'âr ettiği gibi Dersaâdet'deki sefârât-ı ecnebiyyeye dahi ber-vech-i âtî i'tâ-yı ma'lûmât etmiştir: "Hükûmet-i Seniyye'nin Çanakkale Boğazı'nı mesdûdiyetinden evvelki şerâit dâiresinde yani sefâin-i ticâriyye için kılavuzluk îcâbâtına tâbi' olmak mecbûriyeti bâkī kalmak üzere bî-taraf sefâine küşâd etmeye karar verdiğini Hâriciye Nezâreti sefârât-ı ecnebiyyeye teblîğ eyler. Muayyen ve mahdûd bir yolun açılması için maddeten lâzım olan müddetin inkızâsında Boğaz şerâit-i meşrûa dâiresinde sefâine küşâde bulunacaktır. Hükûmet-i Seniyye'nin lüzûm hissolunduğu anda Boğaz'ı tamamen seddetmek husûsundaki hakk-ı meşrûunu tamamen muhâfaza eylediği vâreste-i tezkârdır.

Bütün Afrika Dârü'l-cihâda Koşuyor – Enver Bey'den Harbiye Nezâreti'ne iş'âr olunduğuna nazaran meşâyih-i urbândan Şeyh Savf[?] mikdâr-ı küllî mücâhidîn ile birlikte Osmanlılara iltihâk etmiştir.

Sudan'dan binlerle süvariden mürekkeb ve Seyyid Ali eş-Şerîf kumandası tahtında gelen bir kıt'a dahi kuvâ-yı Osmâniyye'ne inzimâm eylemiştir. Bu kuvvet Tumbuktu ve Çad gölü cihetlerinde dört ay seyahat ederek, Osmanlı ordugâhına muvâsalat etmişlerdir.

Yine rüesâ-yı meşâyihden Muhammed el-Emîn ile Muhammed Ahmed hazerâtı kıt'alarının başında olarak Osmanlı ordugâhına muvâsalat eylemişlerdir. Tuarek kabîlesi dahi elân sahne-i harbde bulunmaktadırlar. Bâlâdaki meşâyih Afrika urbânı nezdinde hâiz-i nüfûz ve iktidâr zevâttır. Müşârun-ileyhimânın yalnız sahne-i harbde mevcûdiyetleri, Arabların kuvve-i ma'neviyyelerini tezyîd ve takviye eylemeye kifâyet eder.

Şeyh Senûsî Hazretleri – *el-Müeyyed* gazetesine meydân-ı harb muhâbirinden keşîde olunan bir telgrafnâmede, Şeyh Senûsî hazretleri maiyetindeki asâkir-i kesîre ile beraber Cağbub'a[?] muvâsalat buyurduğu iş'âr olunmuştur.

Avrupa İslâm Kuvvetini Görsün – Dün Rodos'dan alınan resmî telgraflara göre Rodos'daki İslâm mücâhidleri İtalyanları fena hâlde perîşân ederek binden ziyâde telefâta dûçâr etmişler, bin de esir almışlardır.

Devlet-i Aliyye:

Mekke'den Gönderilen Emânât-ı Mukaddese – Emânât-ı mukaddese üç kıt'adan ibâret olup biri "sitâre-i şerîfe" Ka'be-i Muazzama örtüsüdür. Siyah ipek ibrişimden mensûc olup üzerinde yine siyah ipek ibrişim ve hatt-ı celî ile kelime-i tevhîd yazılıdır.

Emânât-ı mukaddeseden ikincisi sitâre-i şerifenin vasatında "sırma kemer" olup, üzerinde dâiren mâ-dâr hâlis sırma ve gâyet kalın bir hatt-ı celi ile Ka'betullâh hakkında şeref-nâzil olan âyâtı-i kerîme ile nâm-ı nâmî-i hazret-i şehriyârî muharrer ve menkūştur.

Emânât-ı mukaddeseden üçüncüsü Hacerü'l-Esved'in gümüş zarfı olup cennet-mekân Sultân Abdülaziz Hân'ın zamân-ı saltanatlarında tebdîl edilmiş ve tamam kırk sekiz sene Hacerü'l-esved üzerinde bulunup bu kere de tebdîl edilmiştir.

Bu emânât-ı mukaddese her sene tebdîl olunur ise de ba'de't-tebdîl pâyıtahta îsâli yalnız "Haccu'l-ekber" ve tebdîl-i hilâfet vukūuna münhasırdır. Bu defa dahi hacc-ı ekber vukūu hasebiyle Dersaâdet'e getirilmiştir. Sitâre-i şerîfe berây-ı ziyâret Hazret-i Ebâ Hâlid'e gönderilmiştir.

Bağdad A'zamiye Dârülfünûnu – *Osmanischer Lloyd*'un Bağdad muhâbiri Bağdad'da İmâm-ı A'zam hazretlerinin câmi'-i şerîfi derûnunda bulunmakta olan A'zamiye Medresesi'nin sûret-i ıslâh ve tensîkı hakkında bazı ma'lûmât veriyor. Bu ma'lûmâtdan anlaşıldığına göre mektep, rüşdî, i'dâdî ve âlîden ibâret olmak üzere üç kısma taksîm olunacak ve birinci ve ikinci kısımda müddet-i tahsîl dört ve üçüncüde altı sene olacaktır. Rüşdî, i'dâdî kısımlarında ecnebi lisânlarından mâadâ bil-cümle ulûm tedrîs olunacaktır. Tedrîsât Arapça olacak ve Arap edebiyâtı da rüşdî ve i'dâdî sınıflarında okutturulacaktır. Fârisî ve Türkçe'nin tederrüsü mecbûrî ve Urdu lisânı dahi ihtiyârî olacaktır.

Mektebin kısm-ı âlî talebesi felsefe-i edyân, târîh-i edyân, hukūk-ı umûmiyye kavâidi ve felsefe-i cedîde ile bil-cümle ulûm-ı dîniyyeyi tederrüs edecekler ve mektepte bir matbaa bulunarak Arapça, Türkçe ve Fârisî lisânlarıyla aylık bir mecmûa neşr olunacaktır. Mektep bir müdîr-i umûmî vâsıtasıyla idâre edilecek ve bunun taht-ı emrinde bir müdîr muâvini ve kâtibler bulunacaklardır. Her şu'bede talebenin ef'âlini ve tahsîlin sûret-i icrâsını teftîş edecek bir mubassır bulunacaktır. Mektebin fen komisyonu müdîr-i umûmî ile müdîr muâvininden ve muallimîn ve şu'be mubassırlarından ibâret olacaktır. Bu meclis her on beş günde ictimâ' edecektir.

Komisyon a'zâsı gâyet muktedir zevâtdan intihâb edilerek vazîfeleri kānûn-ı mahsûs ile ta'yîn olunacaktır.

Mezkûr mektebin bir konferans salonu, büyük bir kütübhânesi, âsâr-ı atîka müzesi, kimyâhânesi, matbaası ve jimnastik salonu ve tenezzüh bahçeleri olacaktır. Mekteb-i mezkûr me'zûnları Irak'da hâkimliğe veyahud rüşdî ve i'dâdî mekteplerinde muallimliğe ta'yîn olunacaklardır. Bilâhare mektebe hukūk ve tıb tahsîli için ayrıca birer dershâne ilâve edilerek burada tedrîsât Türkçe icrâ edilecektir.

İhyâ-yı Evkāf – Rumeli Hey'et-i Islâhiyesi'nin ihyâ ettiği âsâr-ı vakfiyyeye yeni bir zamîme olmak üzere bu kere Berat'da Sinan Bey Medresesi'nin mükemmelen ta'mîri için 17000 ve Yanya'da evkāfının adem-i kifâyesi anlaşılan Sultân Bâyezîd, Dede Oruç, Yusuf Ağa, Osman Çavuş câmi'-i şerîflerinin ta'mîri çin de (29000) kuruşun hemen irsâl-i lüzûmu Evkāf Nezâreti'ne iş'âr olunmakla mebâliğ-i mezkûrenin havâlenâmeleri irsâl kılınmıştır.

Hukūk-ı Havâiyye Kānûnu – Hava donanmalarının günden güne tekessür ve tekemmül etmesi hasebiyle her ciheti şâmil bir hukūk-ı havâiyye kānûnuna ihtiyâc-ı kat'î hâsıl olduğunu ve Avrupa ilm-i hukūk mütehassıslarınca bu cihet düşünülmekte olması üzerine keyfiyet-i mezkûre Fetvâhâne-i Âlî'nin nazar-ı dikkatini celb ettiğinden kütüb-i fıkhiyyede tedkīkāt icrâsıyla ihtiyâca kâfî (hukūk-ı havâiyye) kānûnu tanzîmine mübâşeret olunmuştur.

İrtihâl – Mekke-i Mükerreme Reîsü'l-ulemâsı ve Şâfiî Müftîsi eş-Şeyh Mehmed Saîd Efendi doksan yaşında bulunduğu hâlde irtihâl-i dâr-ı bekā eylemiştir. Rahmetullâhi aleyh.

Zihni Paşa'nın Vefâtı – Devlet-i Aliyye'ye hidemât-ı adîde îfâsına muvaffak olan a'yân a'zâsından Zihni Paşa vefât etmiş ve taraf-ı hazret-i pâdişâhîden merhûmun âile-i keder-dîdesine beyân-ı ta'ziye olunmuştur.

Trablusgarb Muhâcirleri – Trablusgarb ve Bingazi ve civârından gelen muhâcirlerin iskân ve iâşeleri muâmelâtını îfâ etmek üzere teşekkül eden komisyon-ı mahsûs Şehremâneti'nde bu hafta zarfında ictimâ' ederek; muhâcirlere yevmiye tevzîâtında bulunmuştur. Hükûmet-i Seniyye'nin bu lutfu umumun teşekkürünü mûcib olmuştur.

Girit:

Girit ve Düvel-i Hâmiye – Girit müslümanlarına karşı ânen fe-ânen ada hıristiyanları tarafından icrâ olunan muâmelât-ı nâ-revâ düvel-i hâmiyye –bilhassa **[192]** İngiltere'nin nazar-ı dikkatini celb etmiştir. Bu yolsuzluklarla, cinâyât-ı mezkûreye nihâyet vermeye düvel-i hâmiyyece takarrur etmiştir. Bundan sonra Girit kuvve-i icrâiyyesini Avrupa devletleri konsolosları kontrol edeceklerdir.

Girit Meb'ûslarının Tevkīfi – Yunanistan Parlamentosu'nda isbât-ı vücûd etmek üzere Gidir hıristiyanları tarafından intihâb olunan a'zâların vapura binip Pire'ye âzim bulunduklarını istihbâr eden düvel-i hâmiyye vapuru tevkīf ile meb'ûsları alıkoymuşlardır.

Mısır:

Mısır'da Câmi'ü'l-ezher Dârülfünûnu – Câmi'ü'l-ezher Dârülfünûnu talebesi arasında zuhûr eden bir kargaşalık Mısır hükûmeti tarafından teskîn edilmiştir. Şimdiye kadar hizmet-i askeriyyeden muâf tutulmakta olan ilâhiyât talebesinden sekizi kışlaya sevk edilerek kendilerine cebren elbise-i askeriyye iksâ olunmuştur.

Mısır Nasyonalistleri – Mısır nasyonalistleri olup el-yevm şehrimizde bulunan Muhammned Ferid Bey aleyhinde ikâme edilen da'vânın rü'yeti hitâm bulmuştur. Ferid Bey, Mısır'da bulunmadığından gıyâben bir sene müddetle hapse mahkûm edilmiştir. Muhammed Ferid Bey'den mâadâ *el-Alem* ve *el-Livâ* gazeteleri muharrirleri de üçer ay müddetle hapse mahkûm edilerek hemen tevkîf olunmuşlardır.

***el-Hilâlü'l-Osmânî* ve Mısır Hükûmeti –** Mısır nasyonalistlerinin mürevvic-i efkârı olup Dersaâdet'de neşr edilmekte olan Arabî ve Türkî *el-Hilâlü'l-Osmânî* gazetesinin Mısır'a men'-i duhûlü hakkında hükûmet-i Mısriyye tarafından karar verilmiştir. Bu men'-i duhûl kararı sırf Abdülaziz Çâviş'in mezkûr gazeteye makâle yazdığından münbais olmuştur.

Türkistan:

Kaşgarî Müslümanlarının Himmet ve Hamiyetleri – Kaşgar ahâlî-i İslâmiyyesi tarafından Trablus mücâhidîn-i İslâmiyyesi için iânât toplandığı ve ikinci defa olarak dört bin ruble –her biri on iki kuruştur– Rus postasıyla *İktihâm* gazetesi idârehânesine gönderilmiştir. Mebâliğ-i mezkûre Harbiye Nezâreti'ne teslîm olunmuştur.

Fas:

Fas Sultânı – Fas'dan gelen muhtelif havâdislere nazaran cereyân-ı hâdisât karşısında muztar kalan Sultân Mulay Hafîz Rabat şehrine azîmetine Fransızlar tarafından mümânaat gösterildiği takdîrde terk-i saltanat eylemek tasavvurunda bulunuyormuş. Fransızlar tarafından müşârun-ileyhin azîmetine muhâlefet gösterilmeyeceği te'mîn kılınmıştır.

Mulay Hafîz Fransızları Tenkîd Ediyor – Fransız matbûâtı Mulay Hafîz'in cesaretini gâib etmekte olduğuna dair ifşââtta bulunuyor. Mulay Hafîz, Fransız me'mûrlarının ihtiyâttan mahrûm olduklarını ve tarz-ı idâreleriyle tabâyi' ve ahlâk-ı İslâmiyyeye adem-i vukūflarını söylüyormuş.

Afganistan-Acemistan.

Osmanischer Lloyd'un Londra'dan aldığı husûsî bir telgrafa göre 200 kişiden mürekkeb bir Afgan pîşdârı Acemistan'a dâhil olmuştur. Bu vak'adan büyük mikyâsda bir istîlâ ihzâr olunduğu anlaşılıyor.

Hindistan:

Nüfûs-ı İslâmiyye'nin Tezâyüdü – Hindistan'daki ahâlî-i İslâmiyye'nin fazlası ve yeni ihtidâ edenlerin mikdârı geçen sene tam 1.050.000 nefere bâliğ olmuştur.

Tibet:

Tibet'de Karışıklık – Tibet ahvâli son günlerde pek ziyâde kesb-i vehâmet etmiştir. Leha[?] şehrinde musâdemeler tevâlî ediyor. Tibetliler, şimdiye kadar altı yüz telef vermişlerdir. Çinliler, cenûb havâlîsinde Tibetlilerden mühim bir kuvvet tarafından sıkıştırılmışlardır.

Cava:

Cava Müslümanlarının Ahvâli (Makām-ı Hilâfet'in Nazar-ı Dikkatine) – *İstihbârât* gazetesinin neşriyâtına göre Sond adalarındaki ehl-i İslâm'ın adedi gittikçe tezâyüd etmektedir. Kezâlik ahâlî-i mezkûre servet i'tibârıyla da pek ilerlemektedir. Mecûsî ahâliye nisbetle ihvân-ı dînin gerek seviye-i maddiyyesi, gerek seviye-i ma'neviyyesi pek yüksek ise de Felemen hükûmeti maatteessüf maârif-i umûmiyyenin taammümüne pek ziyâde mâni' olmaktadır. Hele fünûn-ı cedîdenin İslâm medreselerine duhûlünden hükûmet pek ziyâde korkuyor. Bir de İslâmları fena hâlde iz'âc eden hukūkça adem-i müsâvâttır.

Cavalılar, Felemenklilerin nazarında âdetâ insan ile hayvan arasında mutavassıt bir cinstir. Hükûmet yerli rüesâya pek çok maâş, rütbe ve nişân i'tâ sûretiyle ahâliye zulüm ve i'tisâfa giriftâr etmek politikasını tutmuştur.

Cava'nın merkezi olan Batavya'dan mâadâ sâir büyük şehirlerde de Hükûmet-i Seniyye'nin bir iki konsolosluk ihdâsı ve mezkûr me'mûriyetlere ulemâdan bazı zevâtın intihâbı hüsn-i te'sîr edeceğini oradan gelen bir zat söylemektedir. Manila'da açılan başşehbenderlik Filipin adaları ehl-i İslâm'ını pek ziyâde müteşekkir etmiştir.

Aksâ-yı Şark:

Rus-Japon İhtilâfı – Tokyo'dan Ajans Royter'e bildirildiğine göre şimâl sularında sayd-ı mâhî mes'elesi dolayısıyla tahaddüs eden Rus-Japon ihtilâfı üzerine üç Japon kruvazörü şimâle müteveccihen hareket eylemiştir.

Benâdir-i İtalya:

İtalyanlar Her Tarafda Mağlûb ve Miskîn – Benâdir'de İtalya nüfûzu mahv olmuştur. Zaten adedi pek az olan İtalyan askeri gecelerini pek büyük bir havf ve haşyetle geçirmektedirler. Şeyh Vedad hazretlerinin İtalyanlardan iğtinâm eylediği emvâl hayli kıymetdârdır. Müşârun-ileyh bu yakında bir çok esliha, mühimmât ve hatta bir batarya sahrâ topuna mâlik olmuştur. Orada da muhârebe Trablus gibi İtalyanlar aleyhinde temelli devam edecektir.

Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı | Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

16 Mayıs 1912 | 29 Cemâziyelevvel 1330 Perşembe | 3 Mayıs 1328 | Cild: 8 - Aded: 193

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَيٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ [1]

Tercümesi

"Ey insanlar, bilmiş olunuz ki, biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık sonra, tanışabilmeniz için her birinizi asıllara, kabîlelere ayırdık; Allah'dan en ziyâde korkanınız kim ise, işte indallâh en büyüğünüz odur; Allah sizin içinizi, dışınızı bilir."

* * *

Beş vakit namazını aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz'in arkasında kılar, bu tertîbi hiç bozmaz bir siyah köle varmış. Günün birinde Efendimiz bu köleyi mescidde göremeyerek, nerede olduğunu sahibinden sormuş. "Hummadan yatıyor" cevabını alınca yoklamak için yanına kadar gitmiş.

Aradan üç gün geçtikten sonra Resûl-i Muhterem sallâllahu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretleri kölenin halini sordurup son nefese geldiğini öğrenince, tekrar bulunduğu eve uğramış. Hastanın vefâtını müteâkib cenazesini kendileri yıkamış, kendileri defin buyurmuş.

Gerek Muhâcirîn, gerek Ensâr bu vak'ayı pek büyük bir şey olarak telâkkī etmişler. İşte onun üzerine Sûre-i Hucurât'a mensûb olan şu âyet-i kerîme nâzil olmuş.

Erkekle kadından maksad Adem ile Havvâ'dır; herkesin doğrudan doğruya kendi anası, babasıdır, diyen müfessirler de vardır.

"Şu'ûb" şa'bın cem'idir. Şa'b kelimesini "kütük" lâfzıyla tercüme edebiliriz ki silsile hususunda Arapların saydığı altı tabakanın müntehâsıdır. Bu tabakalar aşağıdan yukarıya doğru şu isimleri alır: Fasîle, fahz, batn, imâre, kabîle, şa'b... Şa'b hepsinin aslıdır. Yani kabîle şa'bdan, imâre kabîleden, batn imâreden, fahz batından, fasîle fahzdan çıkıyor. Bunu bir misal ile göstermek lâzım gelse deriz ki: Abbas fasîledir; Hâşim fahzdır; Kusay batındır; Kureyş imâredir; Kinâne kabîledir; Huzeyme şa'bdır.

Âyet-i kerîme sarâhaten gösteriyor ki, insanların asıllara, kabîlelere ayrılması, nesebler yekdiğerine karışmamak; her şahsın hüviyeti ma'lûm olmak içindir; yoksa babalarla, dedelerle tefâhur için değildir.

Hasebin, nesebin hiç bir kıymeti olmadığını bildiren ehâdîs-i kerîme pek çoktur. Haccetü'l-veda'daki ihtâr-ı Peygamberî ümmetin kıyâmete kadar hatırından çıkmamalıdır.

(إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَيٰكُمْ) teblîğ-i ilâhîsi Kur'an'da; bunu müfessir olan hadîs-i şerîflerin bir çoğu meydanda iken hâlâ ma'rûf bir adamın ahfâdından olmayı medâr-ı temâyüz bilenler var!

Ulemâ-yı İslâmiyyenin en büyüklerinden olan Kınalı-zâde Ali Efendi merhûm diyor ki: "İnsan, hatta Peygamber sülâlesinden olsa, asâlet da'vâsıyla meydân-ı tefâhura atılmamalıdır. Zîrâ bu da'vâyı isbât edebildiği **[194]** takdîrde bir şey kazanamayacak; çünkü bütün şan ve şeref cedd-i muhteremine âid olup kendi yabancı mevkiinde kalacak. Asâletini isbât edemediği sûrette ise fazla olarak bir de yalancılık rezîlesini yüklenecek."

Ekâbir-i ümmetten Mevlâna Şâh-ı Nakşibend'e: "Silsile-i nesebiniz nereye varır?" demişler. "Silsile-i nesebiyle, kimse bir yere varamaz!" cevabını almışlar.

Mehmed Âkif

[1] Hucurât, 49/13.

FIKIH VE FETÂVÂ

Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târîhi'nden:

HAC

– 8 –

Bazı ehâdîs-i şerîfeden Berâe Sûre-i celîlesinin Hazret-i Ebûbekir yola çıkmadan nâzil olup bu cihetin teblîği dahi

ona havâle edilmiş olduğu, yevm-i Nahr günü Mina'da Hazret-i Ali'den mâadâ Ebû Hüreyre ve rüfekāsının Hazret-i Sıddîk'in emriyle vazîfe-i teblîğiyyenin îfâsı cihetine iştirâk etmiş oldukları anlaşılıyor. Fakat Buhârî'nin Hazret-i Ebû Hüreyre'den naklen rivâyet ettiği muhtelif hadîslere, kütüb-i siyer ve tevârîhe, tefsîrlere bakılırsa Berâe Sûre-i celîlesi nâzil olmadan aleyhissalâtü vesselâm efendimizce bundan böyle müşriklerin hac etmemeleri, üryânın Ka'be'yi tavâflarına müsâade edilmemesi ciheti tekarrur ederek teblîğ etmek üzere Sıddîk radıyallâhü anha tevdî' ve onun da ancak şu cihetlerden teblîğini Ebû Hüreyre ve sâir bazı sahâbelere havâle etmiş olduğu anlaşılır. Bu hâle göre Berâe Sûre-i celîlesi huccâc-ı kirâm ile yola çıktıkdan sonra nâzil olmuş, binâenaleyh Hazret-i Ali sûre-i celîlenin ibtidâsından kırk kadar âyetin tilâvetiyle hâvî olduğu ahkâmın teblîğine sonradan me'mûr edilmiş olduğu zihne tebâdür eder. Hele Buhârî'nin Humeyd bin Abdirrahman'a müstenid olarak muhtelif tarîkler ile Hazret-i Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği ber-vech-i âtî hadîs-i şerîfe bakılacak olursa bu cihet hakkında galebe-i zan te'mîn edebilecek nikāt-ı latîfeye tesâdüf olunur:

أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: بَعَثَنِي أَبُو بَكْرٍ فِي تِلْكَ الحَجَّةِ فِي مُؤَذِّنِينَ يَوْمَ النَّحْرِ، نُؤَذِّنُ بِمِنًى: أَنْ لاَ يَحُجَّ بَعْدَ العَامِ مُشْرِكٌ وَلاَ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ. قَالَ حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ: ثُمَّ أَرْدَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا، فَأَمَرَهُ أَنْ يُؤَذِّنَ بِبَرَاءَةٌ، قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَأَذَّنَ مَعَنَا عَلِيٌّ فِي أَهْلِ مِنًى يَوْمَ النَّحْرِ: «لاَ يَحُجُّ بَعْدَ العَامِ مُشْرِكٌ وَلاَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ.»[1]

İşte bu hadîs-i şerîfde Ebû Hüreyre radıyallâhu anh kendisinin hac esnâsında Nahr Günü Mina'da Hazret-i Ebû Bekir'in ba's ve intihâb etmesiyle: (وَلاَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ) diye nidâ eden münâdîler cümlesinden bulunduğunu, Hazret-i Ali'nin de kendileriyle beraber bulunup, fakat onun ehl-i Mina'ya karşı hem Berâe sûre-i celîlesini tilâvet hem de başka müezzinlerin nidâ ettiği iki maddeyi i'lân eylediğini hikâye buyuruyor.

Bu hadîs-i şerîfin râvîsi bulunan Humeyd bin Abdirrahman hazretleri dahi hadîsi yarısında keserek Hazret-i Ebû Hureyre'nin (فَأَذَّنَ مَعَنَا عَلِي...) diye söyleyeceği sözüne bir nevi' mukaddime ve temhîd olmak üzere kendi tarafından: (ثُمَّ أَرْدَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى الله...) diyerek Hazret-i Ali'nin bâ-emr-i Risâlet-penâhî Berâe Sûre-i celîlesini tilâvet etmek üzere arkadan gönderilmiş olduğunu dermiyân ediyor. İşte şu hadîs-i şerîfin heyet-i mecmûasına dikkat edilecek olursa mantûk ve mefhûmundan ber-vech-i âtî ma'lûmât elde edilir:

1) Bu hac esnâsında vazîfe-i i'lâm ve i'lânın îfâsına Ali ve Ebû Hüreyre radıyallâhü anhümâdan başka diğer zevât da iştirâk etmiş, binâenaleyh bunlar bir heyet olmuşlardır.

2) Bu heyet –Hazret-i Ali müstesnâ olmak üzere– Hazret-i Sıddîk tarafından intihâb ve ba's olunmuşlardır.

3) Bu heyet Nahr Günü Mina'da ahâlîye karşı (اَ يَحُجُّ بَعْدَ العَامِ مُشْرِكٌ وَلاَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ) diye nidâ etmişlerdir.

4) Bu heyet Berâe Sûre-i celîlesini tilâvet ile me'mûr olmamışlardır.

5) Hazret-i Ali de bu heyet ile beraber bulunmuştur.

6) Hazret-i Ali Medine'den huccâc ile beraber çıkmış değil, arkalarından gelmiştir.

7) Hazret-i Ali, bu vazîfeyi Hazret-i Sıddîk'in intihâbıyla değil, belki Risâlet-meâb efendimizin tensîb ve emriyle îfâ etmiştir.

8) Hazret-i Ali bu heyet gibi ancak o iki maddenin i'lânı ile değil, belki ziyâde olarak Berâe Sûre-i celîlesinin tilâveti –ve hâvî olduğu ahkâmın teblîği– ile muvazzaf olmuştur.

9) Berâe Sûre-i celîlesi huccâc-ı müslimîn yola çıktıkdan sonra nâzil olmuştur.

Bu halde netîce olarak Hazret-i Risâlet'ce vahy-i gayr-i metlûv ile ba'demâ müşriklerin hac etmemeleri, üryânın Ka'be'yi tavâf etmelerine müsâade edilmemesi ciheti Sûre-i Berâe nâzil olmadan, kâfile-i huccâc hareket etmeden tekarrur ederek bunun i'lân ve ta'mîmi de Hazret-i Sıddîk'a tevdî' olunmuş; onların hareketini müte'âkib sûre nâzil olarak o mukarrerât-ı sâbıkayı te'yîd ettikden mâadâ bir de uhûda dâir ahkâmı hâvî olduğundan her halde umûma karşı tilâvet ve ahkâmının i'lânı iktizâ etmekle işte evvelkiler ile beraber bu cihetin îfâsı için de Hazret-i Ali me'mûr edilmiştir, denilebilir.

* * *

[195] Hicret'in dokuzuncu senesi îfâ edilen bu hac, farz olarak mı, yâhûd farz değil de meşrûiyet-i kadîmesi üzere bâkī kaldığından sünnet-i seniyye-i Halîle'ye ittibâan mı kılınmıştır? Ulemâ-yı muhtereme işte bu cihetlerin ta'yîni husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Dikkat edilecek olursa bu ihtilâf haccın târîh-i iftirâzı, bir de dokuzuncu senesi haccının Zilka'de'de mi, yâhûd Zilhicce'de mi îfâ edilmiş olduğu hakkındaki ihtilâflardan neşet etmekte olduğu görülür. Hac hicretin onuncu seneleri ibtidâsına doğru farz edilmiş, yâhûd dokuzuncu sene Zilka'de'de kılınmış ise, şüphesiz hacc-ı mebhûsün-anhin farz olarak îfâ edilmemiş olduğu anlaşılır. Çünkü teklîf vukū' bulmadan edâ edilen haccın farz olarak kılınmış sayılması mümkün olmadığı gibi, şerîat-i İslâmiyyece farz olan hac da ancak Zilhicce'nin ilk onundaki muayyen günlerde icrâ edilir. Şu halde burada olan dokuzuncu sene haccının Zilka'de'de mi, yoksa Zilhicce'de mi edâ edilmiş olduğunu; sâniyen haccın târîh-i iftirâzı hakkında olan sözü muhtasaran olsun nazar-ı teftîş ve muhâkemeden geçirmek iktizâ eder.

Mücâhid radıyallâhü anh ve etbâ'ı bu haccın Zilhicce'de değil, belki âdet-i câhiliyye üzere nesî' tarîkiyle vakt-i aslîsinden takdîmen Zilka'de ayında icrâ edilmiş olduğunu dermiyân; bazıları da bunun Zilka'de'de değil, belki Zilhicce ayında, hac günlerinde kılınmış olduğunu rivâyet ediyorlar. İşte bu sözlerin ikisi de iddiâ değil, belki olmuş bitmiş bir hâdiseyi hikâye ve rivâyetden ibârettir. Fakat öyle rivâyetler ki birinin sıdkı, diğerinin vehm ve hatâ olduğunu iktizâ ediyor.

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü's-Salâ, 10.

Çünkü aynı hâdisenin hem Zilka'de, hem de Zilhicce'de vukūa gelmiş bulunmak ihtimâli yoktur. Her halde birisinde vukūa gelmiş olacaktır. Ulemâ-yı müteahhirînden bazıları birinci rivâyeti, bazıları da ikinci rivâyeti kabûl etmişlerdir. Fakat bizce hiçbir tarafın esbâb-ı tercîhden olarak istinâd ettiği delîllere kesb-i vukūf müyesser olamadı. Yalnız İbni Kayyım El-Cevziyye hazretlerinin fil-cümle Mücâhid tarafına meyl ederek: (وعلى هذا فلم يؤخر النبى صلى الله عليه وسلم الحج بعد فرضه عاماً واحداً بل بادر الى الامتثال فى العام الذى فرض فيه وهذا هو الاليق بهدية وحاله صلى الله عليه وسلم) dediği görülüyor ki dokuzuncu sene haccının Zilka'de'de kılınmış bulunmasından daha farziyet teveccüh etmemiş ve binâenaleyh Peygamber hâl ve şân-ı nebevîlerine muvâfık olduğu vechile farz olduğu seneden te'hîr etmeyip onuncu senesi hitâb teveccüh ettiği gibi, ale'l-fevr edâ etmiş olması lâzım geliyor demektir. Güyâ dokuzuncu sene haccı Zilhicce'de kılınmış ola idi, bunun farz olarak îfâ edilmesi, bu hâlde Peygamber'in dokuzuncu senede kılması iktizâ eden haccı onuncu seneye te'hîr etmiş olması lâzım gelecekti. Bu şüphesiz şân-ı risâlete pek de mülâyim düşmez. İşte İbni Kayyım hazretleri şu mütâlaaya göre dokuzuncu sene haccının Zilhicce'de değil, belki Zilka'de'de edâ edilmiş bulunduğu meydana çıkıyor demek istiyor. Fakat bunun o kadar sağlam bir delîl olmadığı meydandadır. Çünkü dokuzuncu sene haccının mesela Zilhicce'de edâ edilmiş bulunmasından farziyyete iktirânı iktizâ etmez. Çünkü haccın şerîat-i İbrâhimiyyece vakt-i aslîsine avdet etmesi ve binâenaleyh dokuzuncu sene haccının o vakit edâ edilmiş olmasıyla şerîat-i İslâmiyyece vücûbu arasında bir telâzüm yoktur.

Dokuzuncu sene haccının Zilka'de ayında edâ edilmiş olduğuna dâir Hazret-i Mücâhid'in sözünü takviye edecek sağlamca hiçbir şeye tesâdüf edilemediği hâlde Zilhicce ayında edâ edilmiş bulunması hakkında ilim değilse bile kavî bir zan te'mîn edebilecek istinâdgâhlar bulmak kâbildir. Sûre-i Tevbe'nin, (يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ) [3.] âyet-i kerîmesinde "yevmü'l-hacci'l-ekber"in "yevmü'n-nahr" ile tefsîri me'sûr olmuş ve bu "yevm-i nahr"in de dokuzuncu senesi Hazret-i Ali'nin Mina'da me'mûriyyetini îfâ ettiği günün "yevm-i nahr" oluşuna nazaran o haccın Zilhicce'de edâ edilmiş olduğuna kāil olmak mümkündür. Çünkü "yevm-i nahr"in eyyâm-ı Zilhicce'den olduğu ma'lûmdur.

Yine Berâe sûre-i celîlesine (إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِؤُا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ) [37. âyet] diye takbîh edilirken diğer tarafdan haccın meşrû' olduğu vakitden mukaddem olarak nesî' ile Zilka'de ayında edilmiş bulunmak ihtimâli yoktur. Çünkü evvelce söylendiği üzere sûre-i celîle herhâlde dokuzuncu sene haccından evvel nâzil olmuştur. Şu hâlde müslimîn hiçbir ma'zeret yok iken, emr-i hac kendi ellerinde iken haclarını İslâmiyetce [yasak] olan nesî' üzerine binâ etmeyecekleri şüphesizdir.

Halim Sâbit

TÂRÎH

KILIÇ DİNİ

Üçüncü Bâb
Hükkâm ve Benî İsrâîl

Hükkâm asr-ı târîh-i Benî İsrâîl'in devre-i kahramanîsidir; bu devre bir çok cesurâne sergüzeştler, bir takım ahvâl-i kahramânâne-i şahsiyye meşhûd olur. Hükkâmı nâm ve mevki'lerine is'âd eden meziyyât, faâliyet-i şahsiyye, cür'et ve hud'adan ibâret idi. Bu zevât bir hükûmet-i azîmenin kānûnî rüesâsından ziyâde şecî', müteşebbis ihtilâlcilere, usâta müşâbih bulunuyorlar.

Bakılırsa İbrânî hükkâmının vazîfe ve salâhiyetleri bir lüzûm-ı şedîd üzerine, **[196]** bir hâlet-i fevkalâdeden dolayı kuvâ-yı milliyyenin mevki'-i riyâsetine is'âd edilmiş bir askerî "diktatör"ünkine pek müşâbih görünüyor. Bununla beraber "hükkâm" dahi bir takım kavânîn-i esâsiyyeye tâbi' idi.

Hükkâm devri esnâsında dahi Benî İsrâîl tarafından "kılıç" dîn-i millîleri düşmanlarına karşı pek mühim bir âlet-i tedâfü' ve taarruz addolunmakda devam etmiştir. *Kitâbü'l-Hükkâm'*ın ilk bâbında Bezek'de binlerce insanın katl ü i'dâm olunduğunu hükümdar Adoni-Bezek'in esâretini, onun Cenâb-ı Müteâlin "müntehab kulları" olan Benî İsrâîl tarafından nasıl bir sûret-i müdhişede parçalandığını okuyoruz:

"Ve Adoni Bezek kaçtı, onlar (yani Benî İsrâîl) arkasından ta'kīb ettiler, tuttular, ellerinin ve ayaklarının baş parmaklarını kestiler; Kudüs'e getirdiler. Orada öldü"* yine aynı kitabda aynı bâbın gerisinde Horma ve Betel şehirlerinin külliyen harâb edildiği mastûrdur.

Üçüncü bâbda Eklonlu Ahaz tarafından Muâbîlerin hükümdarının katli görülüyor. "Ve o zaman Muâb'da takrîben on bin kişi katl ettiler. Bir kimse kurtulmadı. Sonra Anat oğlu Şamgar var idi ki: Bir öküz öğendiresi ile Filistinlilerden altı yüz kişiyi öldürdü."**

Târîh-i cihânın en siyah ve en hâinâne hikâyelerinden biri olan Yael'in kātilliği hakkında ise burada fazla tafsîlâta meydanımız yoktur. Zâten diğer hikâyeler gibi bu da o kadar meşhûrdur ki: İ'tâ-yı tafsîlâtı zâid addederiz***. Bununla beraber hıristiyan râhiblerinden birinin eserinden şu satırları da nakl eyleyeceğim.**** "Evvelâ: Şark ahâlîsinin hukūk-ı mihmân-perverîyi, ve bu nâma verdikleri vaad ve kefâleti ne derece mukaddes addeylediklerine nazar-ı dikkati celb ederim. Şayed arada bir lokma yemek yenilmiş ve ikrâm

* *Kitâbü'l-Yuşa',* Onuncu bâb.

** *Kitâbü'l-Yuşa',* Yirmi dördüncü bâb.

*** *Kitâbü'l-Hukkâm,* Dördüncü bâb.

**** *Ahd-i Cedîd ve Ahd-i Atîk Üzerine Konferanslar,* Edmund Hall, Oxford.

olunmuş ise bu tarafeynin yekdiğeri hakkında hiçbir fenalık yapmayacağı hususunda bir kefâlet-i kudsiyye bir kasem makāmına kāim olur. Hattâ şarkda şöyle bir hikâye vardır: Bir haydud mâlına tamaan birini katl etmek üzere gece hânesine girmiş; sürünerek, duvarları tutarak yürürken bir aralık elini ağzına sürünce parmağına tuz bulaşmış olduğunu diliyle hissetmiş; bunun üzerine tuzunu tattığı bir adama, bir hâneye hiyânet etmenin ne kadar azîm bir vicdansızlık olduğunu düşünerek aldığı eşyâyı terk ve efkârından sarf-ı nazar edip hâneden çıkmış; muahharan hâne sâhibini bulup hayatının nasıl kurtulduğunu anlatmış, i'tirâf-ı kusûr etmiş." Bu satırları tuz, ekmek hakkının kudsiyyetini izâh için aldık; ancak Yael'in hareketini büsbütün mahkûm eyleyen cihet Sisera'nın hükümdarı ile onun zevci Ebr arasında zaten sulh ve müsâlemetin mevcûdiyetidir. Yael kocasının bir dostu sıfatıyla Sisera'yı kabul ederek "Giriniz, efendim, giriniz, korkmayınız!" der ve yorgun muhârib Yael'in elinden birkaç yudum süt içtikten sonra yatıp uyur. Ta'kīb eden fâcia-i haşyet-engîz ise ma'lûmdur. Bu cinâyet-i müdhişe için tasavvur olunabilecek yegane ma'zeret varsa o da muzaffer İsrâilîlerin bir düşmanını himâye etmesi cürmüyle kocasının mahkûm olacağına âid bir haşyet-i şedîdenin birden bire Yael'i istîlâ etmiş olmasıdır. Ancak böyle de olsa –bilhassa bu günlerde– bu kadının hareketini bir cinâyet, en kanlı bir cinâyetden başka sûretle telakkī edebilecek bir kalb tasavvur olunamaz. İmdi *Kitâbü'l-Hükkâm*'ın beşinci bâbına gelecek olursanız Debora ile Barak'ın nagamâtında şu cümleleri bulacaksınız:

"Bütün kadınlardan ziyâde Heber'in zevcesi Yael mukaddes olacak. Merkez-i Benî İsrâîl'deki kadınlardan fazla mübârek olacak" "Bütün düşmanların böyle mahv olsun Yâ Rabbî! İşte bir nebiyyenin, mazhar-ı vahy ü ilhâm bir kadının sözleri ve işte gerek Mûsevîlerin, gerek Hıristiyanların –hattâ bugün bile– o "Gayr-i kābil-i idrâk bir vücûd" olan "Rûhü'l-Kuds"ün vahy ü ilhâmı ile yazılmış aslâ yanılmaz "Kelâmullâh" i'tikād ettikleri *Tevrat* ve *İncil*lerinin bir kısmı! Gideon'un *Vekâyi'-i Harbiyyesi*'ni, onun riyâseti tahtında ve "Ve Rabbin ve Gideon'un kılıcı yardımı ile" Medyânîlerin hükümdarları olan Oreb ile Zeeb'i nasıl esîr edip Oreb'i Oreb kayası üzerinde, Zeeb'i Zeeb şarâb baskısında katl ettiklerini, Medyen'i ta'kīb eyleyerek Oreb ile Zeeb'in başlarını Gideon'a getirdiklerini de burada uzun uzadıya yazmayacağız ki* Yeftah'ın devr-i hâkimiyetinde Amorilerin Amon kabîlesinin mahv ü itlâfı. Rûh-ı ilâhî kendisine hulûl edince otuz kişiyi katl ve bunların elbisesini, güyâ zevcesi addeylediği hîlekâr kadının başı altından olmak üzere, sorduğu bâtıl suâle cevap verdiğini zanneylediği birkaç kişiye mükâfâten bahş eyleyen Şimşon'un şayân-ı hayret icrâātı, bilhassa bir himârın çene kemiği ile bin kişiyi katl etmesi gibi şeyler de bu kabîldendir.

"İşmoil" aleyhisselâmın tarîh-i Benî İsrâîl'de bir nokta-i muziyye gibi durur; onun zamanında millet-i İsrâîliyye idâre-i âdile ve muktedirânesi sâyesinde sulh ü selâmet ve saâdetden müstefîd olmuş ise de ihtiyârlığında mevki'-i iktidâra gelmiş olan oğulları muhterem pederlerinin tarîk-ı âdilânesine gitmemişlerdir. Çünkü fazîlet-i ahlâkıyyeden mahrûm idiler. Nihâyet ahâli bu müşevveş, ıttırâdsız tarz-ı idâreden usanarak ve tevzî'-i adâlet ve muntazam bir kuvve-i askeriye temîni için kavî, intizâm-perver bir usûl-i idârenin lüzûmuna kāil olarak milletin başlı başına bir hükümdâra mâlikiyyetini taleb etmişlerdir ve işte bu vechile dört yüz altmış sene devam edip bir takım esâretler ve iktisâb-ı istiklâl uğrunda hûn-âlûd, şiddetkâr mübârezeler elvâhı arz eyleyen hükkâm devri de nihâyet bulmuştur. Binâenaleyh nazar-ı tedkīkimizi şimdi hükûmet-i İbrâniyye'nin terakkī, azamet ve inhitât devirlerine atf edelim.

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

* * *

İ'tizâr – 158. sayfanın ikinci sütunundaki *Kılıç Dîni* makālesinin beşinci satırı ibtidâsı olan "Benî İsrâîl bâdiyeleri geçip Refidin … ilh." kelimesinden bil-i'tibâr 159. sayfanın birinci sütunundaki yirmi ikinci satırda cümle nihâyeti olan "demeleri şâyân-ı dikkattir"e kadar olan parça fazla bir müsvedde ve metnin nâkıs maânîsini ifâde etmekde olup hasbe'l-beşeriyye yeni tercümeye karıştırılmış olduğundan taleb-i afv eyler ve fazla addedilmesini ihtâr ederim.

A[ayın].**S**[sin].

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Şâhın vüzerâsından olup Asitâne-i mukaddese tevliyetinde bulunan Debîrü'l-Mülk beni hânesine da'vet etti. Gittim, gāyet samîmî görüştük.

Meşhed'de ikāmetimiz esnâsında sıtmaya tutuldum ve on beş gün kadar mustarib oldum. Bilâhare Cenâb-ı Hak şifâ ihsân buyurdu.

İkinci defa olarak şâhın amcasıyla görüştüğümüzde:

[197] – Acaba Şâh hazretleri lütuf buyururlar da Derkiz'e Tajen Orkenç tarîkiyle Türkistan'a azîmetime müsâade ederler mi? dedim ve İran'ın serhaddi bulunan Derkiz'de vâlî Allahyar Han'a hitâben bir emirnâme ile bir kılavuz taleb ettim. Şâhın amcası:

– Size bu hususda cevap vermezden evvel arzunuzu şâh hazretlerine arz edeyim dedi.

Birkaç gün sonra vâlî tarafından bir me'mûr geldi, çaylar, nargileler içilirken:

– Matlûbunuz, Debîrü'l-Mülük vâsıtasıyla şâha arz edildi. Şâh hazretleri talebinizi infâz eylemezden evvel Tahran'ı teşrîf buyurmanızı, ba'deh dilerseniz Türkistan'a âzim olmanızı irâde buyururlar dedi.

* *Kitâbü'l-Hükkâm,* Yedinci bâb.

– Şimdilik şâh hazretleriyle teşerrüf fikrinde değilim. Eğer başka tarafda nâil-i maksûd olamaz, yani Afganistan'ı kurtaracak bir muâvenet göremezsem o vakit hâk-i pây-ı şâhîlerine ilticâ edeceğim. Çünkü İran şâhı gibi refî'ü'l-kadr bir zâtın huzûruna çıktıkdan sonra istimdâd için başka bir devlete mürâcaatda bulunmak doğru bir hareket olmayacak ve yâr u ağyâr nazarında İran şâhı, Abdurrahman'a yardım etmekden âciz kalmış zannını uyandıracakdır, cevabını verdim.

İki gün sonra, şâhın dilediğim sûretde hareket etmeme müsâade eylediği ve beni evlâdı makāmında tutup benim de İran'ı kendi memleketim gibi telakkī etmeme arzûkeş olduğu haber verildi. Bir sergerde maiyyetinde on nefer süvari ile Allahyar Han'a bu kadar âtıfete karşı teşekkürât-ı minnetdârânemin şâh hazretlerine arzını temennî ettikden sonra Meşhed'den hareket ve altı gün sonra Derkiz'e muvâsalat eyledim.

Allahyar Han bin nefer süvari ile beni karşılayıp hâric-i şehirde kâin âb u havâsı latîf bir bağı ikāmetime tahsîs etdi. Kırk senelik ahbâbım imiş gibi son derece ikrâm ve ihtirâmda bulunup bir ay alıkoydu. Bu müddet zarfında Türkmen tüccârından bazıları bin deve yükü eşyâ-yı ticâriyye ile Derkiz'e gelmişti. Allahyar Han bunları benim selâmetim için rehîne olarak tevkīf etdi. Tajen serdarlarından Özbek Serdar, Aziz Serdar, Artuk Serdar isminde üç kişiyi de Orkenç'e kadar kılavuzluğumuza ta'yîn eyledi. Derkiz'den hareketle Lutfâbâd Kale-i Hüsrev yolundan İbord'a gelinceye kadar da bin beş yüz süvari ile bizi teşyî' eyledi. Bu yolu neşveli bir sûretde kat' ettik. Bir tarafdan Allahyar Han ile tatlı tatlı görüşüyor, bir tarafdan da etrafda kesretle bulunan kuşları avlayıp taze kebablar pişiriyorduk.

İbord'da mîzbânımızla vedâ' ederek ayrıldık. Müşârun-ileyh avdet eylemekle beraber haber-i selâmetimizi kendisine îsâl için maiyyetimize birkaç süvari bıraktı. O gece sabaha kadar gittik. Sabahleyin Tajen Nehri kenarında vâki' bir ormana vâsıl olduk. Nehrin sâhillerini serâpâ kavun, karpuz bostanları işgāl ediyordu. Buranın ahâlîsinin bir âdeti varmış: Kavun, karpuz zamanları buradaki bostanlara gelir ve yalnız kavun karpuz yemekle iktifâ ederlermiş. Hayvanları da başka bir şey bulamadıkları için yeşil kamışla karınlarını doyururmuş. Erzâk tedârik etmek ve bir hayvanın attığı çifteden mecrûh olan ayağımı tedavî eylemek üzere burada beş gün ikāmet ederek altıncı günü Orkenç'e müteveccihen yola çıktık.

Kılavuzlarımızdan Artuk Serdar memleketine gitti. Aziz ve Özbek serdarlar ise beraber geliyordu. O gece tamamıyla yürüyüp ertesi günü öğleye iki sâat kala bir kuyu başını menzil ittihâz ettik. Bu kuyunun suyu çok acı olmakla beraber bir gün orada kaldık. Üçüncü gün öğle üstü hareket ve ertesi sabaha kadar kat'-ı mesâfe ettik. Dördüncü gün bir kuyu başına daha geldik ki bunun suyu evvelkinden acı ve bulanık idi. Fakat mecbûren içtik. Hayvanlarımız da fevkalâde yorgun düştükleri için altı gün orada kaldık. Ba'dehu yine yola çıktık ve geceleri gitmek, gündüz sıcağında oturup istirâhat etmek şartıyla tayy-ı mesâfede devam eyledik.

Birgün, bir Türkmen kāfilesine rast geldik. Ehl-i kāfile bizi görür görmez İranlı sandıkları için yollarını değiştirip gözden nihân oldular. Çünkü bu havâlîdeki Türkmenler ile İrânîler arasında son derece münâferet vardır. Her iki taraf câhil ulemânın teşvîkāt-ı câhilânesiyle yekdiğerini öldürmeye harîstir. Cenâb-ı Hak "Müminler birbirinin kardeşidir" buyurduğu halde bu müslümanlardan her biri sevk-i cehâletle diğerini müşriklerden daha bedter görür. İşte aralarındaki bu nifâk dolayısıyla dîn düşmanları da müslimîn üzerine gālib geliyor. Bu büyük bir kusûrdur. Fakat Müslümanlık'da değil, biz müslümanlardadır. –mâba'di var–

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

MAKĀLÂT

TEVHÎD VE İTTİHÂD

– 15 –

Sultân-ı iklîm-i velâyet, *Mesnevî*-i tevhîd ve ittihâdlarında sânihât-ı feyz-âyâtlarına devam ile buyuruyorlar ki:

اتحاد یار با یاران خوشست
پای معنی کیر! صورت سر کشست

Yârı yârânının, mü'mini ihvân-ı dîninin âğūş-ı vefâpenâh-ı ittihâdında **[198]** görmek ne hoştur! Ne saâdettir.! Ne bahtiyârlıkdır! Sen –ey mümtâz-ı hilkat! Ey uluvv-i fıtrat!– hayât-ı hayvânîden başka bir şerefi olmayan kalıbı bırak! Sûret-perest olma! Ma'nâya, rûh-ı insâniyyete sarıl! Zîrâ sûretde tefrikalar, tezâdlar, tenâfürler, tebâğuzlar var. Sûretde infiâller, ihtirâslar, zaaflar, inhitâtlar, sukūtlar, esâretler, inkırâzlar menkūş. Nefsine, hayvâniyyetine esîr olmak, onun her çektiği belâ girdâblarına, felâket uçurumlarına gitmek insana yakışır mı? Düşün! Sen mü'minsin. Mü'minim diyorsun. Mü'min demek bütün ma'nâsıyla insan demektir.

مؤمنان معدود لیك ایمان یکی
جسمشان معدود لیکن جان یکی

Mü'minler gerçi sûretde müteaddiddir. Fakat bu taaddüd sırf kalıba maksûddur. Bunun vahdet-i ma'neviyye ve hakīkiyyesi hiç de te'sîri yokdur.

Evet! Çünkü

"Hepsinin îmânı bir, Allah'ı bir
Kıblegâhı, sümme vechullâhı bir"

Görmez misin? Onlar cisminde müteaddid; lakin hepsinin rûhu bir; canı bir.

همچو آن یك نور خورشید سما
صد بود نسبت بصحن خانها
لیك یك باشد همه انوار شان
چونکه بر کیری تو دیوار ازمیان
چون نماند خانهارا قاعده
مؤمنان مانند نفس واحده

Mü'minlerin –sûretdeki taaddüd ve tegāyürlerine rağmen– vahdet-i ma'neviyye ve hakīkiyyelerine nûr-ı hurşîdi

misal olarak îrâd edebiliriz: Her hâneye, her birinin sofasına, odalarına in'itâf eden bir nûr, bâdî-i nazarda müteaddid gibi görülür. Fakat vaktâ ki duvarları yıkar, hâilleri ortadan kaldırırsan, zemîn yek-pâre bir âyîne-i nûr kesilir. Nûr-ı hurşîdin tecezzî ve inkısâm şânından olmayan vahdet ve besâtatini o dakīkada takdîr edersin. İşte –ey akl-ı selîm! Ey vicdân-ı hakîm!– Mü'min-i kâmiller de vahdet-i ma'neviyye ve hakīkiyyelerine hâil gibi görünen pîrâhen-i unsuriyetlerinden silkinip çıkınca "[1](اَلْمُؤْمِنُونَ كَرَجُلٍ وَاحِدٍ) el-hadîs!" Sitâyiş-i celîlinin bir timsâl-i muşahhası olurlar. Onların vahdet-i ma'neviyyeleri nesil ve ırkın, kavmiyet ve cinsiyetin tehâlüf ve tegāyüründen kat'â müteessir olmaz. Hak şerefine, hakīkat nâmına hissiyât ve infiâlât-ı nefsâniyyemizden –bir an için– tecerrüd edelim de akl-ı selîme yakışır bir sûretde düşünelim: Nesil ve ırk nedir? Mü'min isek evvelâ cenâb-ı Kur'ân-ı hakîme mürâcaat edelim! Allâhu Zü'l-celâl (اما العرب اخوة) yâhûd (اما الترك اخوة) veyâhûd (اما الكرد اخوة) buyurmuyor. [2](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ) diyor. Hakīkī ve rûhî kardeşliği mü'minlere kasr u tahsîs ediyor.

Nesil ve ırk bir katre mâ'-i dâfıkdan, bir parça kan pıhtısından ibâret değil mi? Hayatdan mahrûm kalınca mezara atılmaya, üzerine bir yığın toprak çekilmeye mahkûm bir na'ş-ı mütefessih ve müteaffinden başka nedir? Farz et ki bu cihangir bir padişah idi. Fakat nerede kaldı o mâlik-i rikāb-ı ümem ünvânı? Nereye gitdi o dünyâlara sığmayan sultânî? Ne oldu buna ki şimdi ber-gurûr nâim?

O murassa' altın taht üzerinde murabba'-nişîn-i azamet ü şevket olan bu muydu? Bu ise ya şimdi neden mezara gömülüyor? Niçin üzerine bir yığın toprak çekiliyor?

Bu bir çuval etin, kemiğin hakīkat-i insâniyye bahsinde bir medhali varsa o da teşhîs ve ta'yîne âdî bir vâsıta olmakdan ibârettir. Yoksa o hakīkat, o insâniyyet çekilip gittikden sonra

Bu pâdişâh da olsa yine bir avuç toprak!

İşte neslin kıymeti! İşte ırkın meziyyeti!

Hakīkat-i insâniyye, o mâhiyeti ebediyyen vukūf-ı beşer hâricinde kalan rûh-ı muazzam Arablık, Türklük, Kürdlük ilh. gibi nesil ve ırk kayıdlarından münezzeh ve müteâlîdir. Onun –müsbet, menfî olmak üzere– iki kaydı, iki vasfı var: Mü'min, gayr-i mü'min. Ta'bîr-i diğerle: Saîd, şakī. Kānûna karşı ef'âl ve akvâlinden mes'ûl, odur. Mükâfât ve mücâzât onadır. Kānûn, bir kātili na'ş-ı câmid hâlinde bulursa ne yapabilir? İşte asıl cânî yılan gibi gömleğinden sıyrılıp kaçmış. Tutabilirse aşk olsun!

Bir hıristiyan Arab'a sorulsa: "Arablığınla Hıristiyanlığın arasında tahyîr olunsan, mutlak ikisinden birini terkde muztar kalsan hangisinden vazgeçersin?" Arablığına sarılıp da mezhebini terk edeceğini ümîd eder misin? Ben Arnavud olmak i'tibâriyle gayr-i müslim bir Arnavud'a böyle bir suâl îrâd ediyorum da bilâ-tereddüd, hem de asabî bir lisân ile "Arnavudluğumdan bin vaz geçerim de yine mezhebimi terk etmem!" cevabını alıyorum. Ya ben Arnavudluğumu, defne mahkûm olan kalıbımı neden rûhuma, dînime feda etmeyeyim? Ben daha firâş-ı mevtimde çene atmadan, gözlerimi yummadan neslim, ırkım benden yüz çeviriyor. Kefenimi biçmeye, mezarımı kazımaya başlıyor. Arnavudluğun bana gösterdiği muhabbet rûhumun, hakīkat-i insâniyyemin şerefine! Dînim; kalıbımın değil, rûhumun. Onun mâlı! Onun berât-ı saâdeti! Arnavudluğum kuru bir kalıbdan ibâret değil mi? İşte alsınlar! Ne yaparlarsa yapsınlar!!

Halbuki mukaddes dînim beni iki yüz kanatlı kurûn-ı ûlâ fistanımla, kebemle, çarıklarımla kabûl etdi. Ne Arnavudluğumdan vazgeçmekliğimi, ne de kıyâfet-i milliyyemden tecerrüd etmekliğimi teklîf etdi. O, bana: "Bütün envâr-ı lâhûtîsiyle çeşm-i basîretinin önünde lemeân etmekde olan mihr-i tevhîde inan! Bunu tasdîk et!" dedi. Hiç güneş inkâr olunur mu? Ziyâ-yı hurşîdden Arnavudluğun, Arnavudların hazz-ı hayâtı, nasîb-i saâdeti yok mu? Güneş, bütün cihân-ı insâniyyetin mâl-ı müştereki, hepsine in'itâfı bir. **[199]** İfâza-i envârı aynı. İşte ben bu hakīkat-ı vâzıhayı –elhamdülillâh!– anladım. Mihr-i tevhîdi kemâl-i ta'zîm ile selâmladım.

Bizi şimdiye kadar yaşatan ve bundan sonra yaşatacak olan bu güneştir. Mihr-i tevhîdden yüz çeviren ve yarasalar gibi karanlıklara kaçan her hangi bir kavmin vay hâline!

Kurdlar etrâfımızı almış, dişlerini gıcırdatıyorlar. Sürüden ayrılan koyunlar ecellerine koşuyor. Kurdlara, canavarlara lokma olmağa gidiyor.

Eğer hakīkaten mü'min isek, bu da'vâmız gerçek ise ittihâd edelim. İttihâdın delîli hakīkī uhuvvet, samîmî muhabbet, yekdiğerimize fedakarâne muâvenettir. İşte ittihâdın vücûdunu isbât edecek bunlardır. Yoksa kuru laf para etmez. Ma'nâsız sözün hiçbir hükmü, hiçbir te'sîri yokdur. (Ekmek) demekle karın doymaz. Ortada (ekmek)in vücûdu lâzım. Hülâsa:

Tevhîd, ittihâd ile kāim
İttihâd, tevhîd ile dâim
اللهم اهدنا صراطك المستقيم

Mehmed Fahreddin

TRABLUSGARB MUHÂREBESİ – AVRUPA VE İNTİBÂH-I ÂLEM-İ İSLÂM

İtalya hükûmet-i bâğiyyesinin Trablusgarb hâk-i pâk-i İslâmî ve Osmânîye vukū' bulan tecâvüz-i vahşiyyânesi bugün yedi aydan ziyâde bir müddet oluyor. Bu uzun müddet zarfında o iklîm-i muallâda İtalya vahşîleri bir tarafdan hırsızlara, çetelere, korsanlara, rahmet okutacak; vahşîlere, hunharlara, canavarlara taş çıkaracak keyfiyât-ı mel'ûnâneler ile beşikteki ma'sûmların, haml döşeklerindeki zaîf kadınların, vücûddan düşmüş ihtiyârların, alîllerin, şifâhânelerdeki hastaların ma'sûm kanlarını heder ve irâka etmek, muhadderâtın ırzlarına geçmek, ibâdethâneleri harâbe-zâra çevirmek gibi mel'anetler ile iştigāl ve iftihâr ediyor. Diğer tarafdan memâlik-i mahrûse-i Osmâniyye'den nerede açık, gayr-i müstahkem bir şehir, bir ma'mûre görürse orayı topa tutmak, bombardıman etmek, hastahâneleri yakmak gibi

[1] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Birr, 17.

[2] Hucurât, 49/10.

çılgınlıklarda, alçaklıklarda, zebun-küşlüklerde bulunuyor. Üçüncü bir tarafdan bütün âlem-i İslâm'ın din, siyâset, tabîat noktalarından istinâdgâhı, kıblegâhı, mürâcaatgâhı, rûhu, kalbi, dimâğı olan Hilâfet-i uzmâ pay-ı taht-ı mukaddesine kelb-i akūra benzer vaz'iyet-i muhtelle ile saldırmak, atılmak, ısırmaya yeltenmek gibi mezbûhâne, miskînâne, akūrâne çalımlar satıyorsa da bu çalımlarının, o hücûmlarının, o tecâvüzlerinin cezâlarını aynı zamanda muhtelif, fecî' sûretlerde görmekde olduğu meşhûd-ı uyûn-ı şükrân oluyor.

Evet mağrûr İtalya bugün bu tecâvüz, bu hücûm ve taarruz-ı miskînânenin cezâlarını muhtelif, fecî' sûretlerde çekiyor: Evvela, Trablusgarb'da yedi aydan ziyâde bir müddetden beri ma'nen kebîr, sûreten sağîr, muhterem bir fie-i kalîle tarafından mağlûb, mahsûr ve her dakîka denize dökülmeye mahkûm olmak gibi bir vaz'iyyet-i elîme içinde bulunuyor. Ne azâb! Sâniyen: Vahşî bombardımanlarıyla hücûm eylediği mevki'lerde acı tebessüm, acı istihzâ ve tahkīrlere hedef olmakda olduğunu görüyoruz. Ne zillet! Sâlisen: Taarruzuna yeltendiği pay-ı taht-ı mukaddes istihkâmlarından hediye edilen gülleler ile hisse-i edebini aldığını, muvâzene-i akliyye ve kuvâ-yı maddiyesini gāib ettiğini, haybete, hüsrân ve hezîmete giriftâr, âleme karşı rezîl ü rüsvây olduğunu müşâhede ediyoruz. Ne meskenet!

İtalya'dan bu harekât-ı mezbûhânesinin sebeb ve illeti suâl edilirse Trablusgarb'ın Neronlar memâlikine ilhâk ve i'mârı ve orada medeniyetin neşr u ta'mîmi olup bu husûsu mâl sâhibi olan hükûmet-i muazzama-i Osmâniyye ve Hilâfet-i mukaddese-i İslâmiyye'nin tasdîkine iktirân ettirmek olduğu cevabını veriyor. Ne hamâkat! Halbuki bu miskîn ve sefîl hükûmet kendi memâlikinden büyük bir kısmın harâbezâr bir halde olduğunu ve yüz binlerce ahâlisinin câhil, gayr-i medenî, fakīr, sefîl bir vartada bulunduğunu ve kendinin dahi zâhiri yaldızlı, bâtını kof, aç, zelîl, cebîn, miskîn bir hükûmet olduğunu kimse bilmiyor zannediyor. Bu miskîn hükûmet birkaç sene mukaddem Habeşistan'a karşı vukū' bulan aynı hareket-i bâğıyyânesiyle Habeşlilerden yediği dayağı, Habeşistan çöllerine verdiği yüz binlerce kurban askerini, netîcede münhezim, perîşân, makhûr; mağlûb ve bütün âlem-i askerî önünde rezîl ü rüsvây olarak Habeşistan'dan kaçarak Roma'da nefes aldığını unutuyor da an'anât-ı askeriyye ve milliyyesi yâr u ağyâr dillerinde destân olan şecâat ve mehâbet-i askeriyyesiyle âleme şân veren, namus ve şeref-i askerî ve millîsini bidâyet-i teşekkülünden bugüne kadar muhâfaza eden hükûmet-i muazzama-i Osmâniyye'nin bir mülk-i meşrûuna, Trablusgarb'ına tecâvüzle harâbe-zâr miskîn memâlikine ilhâkını i'lân etmek çılgınlığında bulunuyor.

İtalya'nın bu harekât-ı akūrâne, bu tecâvüzât-ı gāsıbâne, bu i'lân-ı uhûd-şikenânesine karşı resmî Avrupa'nın seyirci, lâ-kayd bir nazar ile bakmakda olduğu üç yüz milyonu mütecâviz bulunan bütün âlem-i İslâm'ın meşhûd-ı nazar-ı telehhüfü olmaktadır. Çünkü âlem-i İslâm yirminci asr-ı medeniyyet hükûmetlerinin yekdiğerlerine karşı îfâsını taahhüd ettikleri hukūk, uhûd, mukāvelâta ri'âyet edeceklerine ve bu uhûd-ı düveliyeyi harekât-ı şekāvetkârânesiyle yırtmak, sulh ü silm-i cihânı ihlâl etmek arzusunda bulunan İtalya hükûmet-i şakiyyesini o harekât-ı bâğıyyânesinden men' ve salâha **[200]** da'vet ile haddini bildireceklerine mutmain bulunuyorlardı. Fakat vâ esefâ ki İslâmların Avrupa'ya karşı olan bu itmi'nân ve hüsn-i zanlarının boşa çıktığını vukūât gösterdi.

Çünkü İtalya'nın tecâvüzlerini Avrupa'nın takdîs ve îkā' eylediği cinâyâtını Salîb nâmına tecvîz ettiği görüldü. İtalya'nın bu tecâvüz ve vahşetlerine karşı Avrupa'nın bu sûretle hareketi bir takım esbâb-ı kadîme ve sevâik-ı hâzıraya müstenid, İtalya'nın tecâvüz-i vâkıı da aynı esbâb ve sevâikden olduğu anlaşıldı. Evet; İtalya tecâvüzünü ve Avrupa'nın bu tecâvüz mukābilinde sükûtunu tevlîd eden esbâb, sevâik ve münâsebât şunlar idi: 1881'de Fransa Tunus'u, 1882'de İngiltere Mısır'ı, 1884'de İtalya Eritre ve Somal'i işgāl etmişlerdi. Fransa, İngiltere, İtalya hükûmetleri mezkûr iklîmleri taht-ı işgāllerine aldıkdan sonra 1899'da dâire-i nüfûzlarında olan ekālîmin hudûdunu ta'yîn ve tahdîdde ittifâk etmişlerdi. 1904'de Mısır ve Fas hakkında İngiltere ve Fransa arasında, 1907'de İran hakkında İngiltere ve Rusya beyninde, 1911'de son olarak Almanya Fransa miyânında ittifâklar vücûda gelmişti. Vücûda gelen bu ittifâklarda İtalya şimdiki ihtirâsât-ı akūrânesinin sâha-i fi'lde tecellîsini te'mîne muvaffak olmuş ve ma'lûm olduğu vechile hemen bilâ-teehhur meydana atılmıştı.

İşte Afrika'nın ve âlem-i İslâm'ın mukadderâtına âid olan bu acı hakīkatlerden kat'iyen sâbit oldu ki İtalya'nın Trablusgarb'a vâki' olan tecâvüzî ve akūrâne hareketleriyle resmî Avrupa'nın bu bâbda ittihâz etmiş olduğu vaz'iyâtın esbâb ve sevâiki, mâddiyât ve ledünniyâtı budur. Bunun için resmî Avrupa'nın bugün İtalya vahşetlerine karşı alacağı vaz'iyet sükûtdur!!! Çünkü resmî Avrupa'nın dahi İtalya gibi yüzü kara, ağzı kanlı, eli kirli, İtalya ile olan mukarrerât-ı sâbıkasının bahşettiği İslâm kıt'aları lokmalarıyla gözü dönük, akıl ve fikri muhteldir!

Elhamdülillâh İtalya'nın bugünkü korsanlığı ve Avrupa'nın vaz'iyeti İslâmları dalmış oldukları derin gaflet uykusundan uyandırmak, resmî Avrupa ile İtalya arasındaki revâbıt, münâsebât ve mukarrerâta haberdâr etmek gibi büyük hizmetlere vesîle-i mübeccele olmuştur. Bu vesîle-i mübeccelenin İslâmlara bahşeylediği intibâhdan İslâmlar mukadderât-ı milliyye ve ictimâiyyelerine âid olan mezkûr mukarrerât-ı düveliyyeyi Avrupa'ya kendi eliyle yıktırmak ve yaktırmak, İtalyayı Trablusgarb'dan çıkarmak, denize dökmek için makām-ı muallâ-yı Hilâfet ve muazzam Osmanlılar ile müttehid olmak, birlikte çalışmak, her türlü muâvenetten geri durmamak, fedâ-yı cân etmek üzere ahd ü peymân etmişlerdir.

Bugün İtalya muuhârebesine karşı İslâmlık, Osmanlılık ve Hilâfet nâmına bütün Afrika müslümanlarının harekât ve mühâcemât-ı müttehide-i hârika-nümâları, Çin, Hind, Afgan, Türkistan, Buhârâ, Hîve, hülâsa bütün küre-i arz müslümanlarının bizzât ve bil-fi'l meşhûd-ı bâsıra-i iftihârımız,

nazra-pîrâ-yı uyûn-ı ibtihâcımız olmakda olan muâvenât-ı maddiyye ve tezâhürât-ı ma'neviyyeleri hep o ahd ü peymân-ı İslâmînin âsâr-ı kudsiyyesindendir.

İtalya umum İslâmların ve Osmanlıların bu tecelliyât-ı müttehide-i kahhâreleri altında adâlet ve intikām-ı ilâhî ile an-karîb ezilecek, vahşetlerinin, korsanlıklarının, cinâyetlerinin cezâsını görecek, muzmahil ve perîşân olacak, Avrupa dahi İslâmların ve Osmanlıların mukadderâtına âid olan mukarrerâtını İslâmlar ve Osmanlıların ittihâdda devam ve sebâtları, ilmî ve vicdânî ve bi-hakkın medenî olan Avrupa'nın muâvenet-i insâniyye, muzâheret-i irfâniyye, münâsarat-ı medeniyyesiyle yırtacak, ihrâk edecek ve umum İslâmlar ile Osmanlılar ve irfânî Avrupa iklîl-i zaferi tetevvüc edecekler, fezâ-yı medeniyyet ve insâniyyette yükseldikçe yükselecekler, sulh u silm-i cihânı muhâfaza ve medeniyet-i hakīkiyyeyi neşr, zaîfleri himâye ve haklarına hürmet ve riâyet edecekler ve ettireceklerdir.

İşte İtalya'nın tecâvüzü ve resmî Avrupa'nın mukarrerâtı İslâmların böyle büyük emeller ile meşbû' ve meşhûn ve bu millî, meşrû' ve âlî emellerine nâil olmak için intibâhlarına ve Osmanlılar ile ittihâdlarına vesîle-i ulyâ olmuştur. İslâmlarda vücûd bulan bu intibâh ve emel-i muallâyı, dîn ve ihtiyâcın husûle getirdiği bu ittihâd, bu vahdet-i âliyyeyi hiçbir kuvvetin men' edemeyeceği, İslâmların bu intibâhda devam, Hilâfet-i uzmâyı hâiz olan Osmanlılar ile ittihâdlarında sebât, metânet gösterdikçe bütün emellerine nâil olacakları muhakkak ise de, inkılâb-ı Osmânînin âmil ve nâzımı olan Osmanlı müslümanlarının bu gāye-i emel-i İslâm'ın dahi rehber ve nâzımı olmaları bir farîza-i mühimme-i hayâtiyye bilinmek lâzımdır.

Bu hakīkati, yani bu gāye-i emel-i İslâmîyi Celal Nuri Beyefendi kendilerine mahsûs rengîn ve muhteşem bir üslûb ile *Hak Gazetesi*'nin kırk dört numaralı nüshasında şu sûretle tasvîr buyurdular: "Acaba asırlarca devam eden bir devr-i inhıtâtdan, bir hâl-i müşevveşiyyetden çıkan ve bugün hürriyetiyle beraber şeref ve namusunu da istirdâd eden Devlet-i Osmaniyye'nin, millet-i Osmaniyye'nin, âlem-i İslâm'ın, Türklerin gāye ve nuhbe-i emeli, ideali, hedefi, maksadı nedir?

"Bu suâle cevap vermek güç değildir. Biz idealimizi biliriz. Güzîde-i âl-i Osmân Sultân Mehmed Hân hazretlerinin taht-ı hükümrânîsinde bulunan bu devletin, otuz milyonluk âlem-i Osmânînin, üç yüz elli milyonluk âlem-i İslâm'ın, elli milyonluk Türk âleminin gāye-i emeli birdir: Azamet-i sâbıkayı iâde ve hey'et-i düveliyye arasında haysiyet, medeniyet, kuvvet i'tibâriyle hakk-ı müsâmerâtımızı istihsâl ve isti'mâl! Evet; bu gāyeyi kabûl etmeyecek kimse yoktur. Daha doğrusu Osmanlı, Türk-İslâm olmak bu gāye ile perverişyâb olmak demektir…

"Hey'et-i Osmâniye-i İslâmiyye aşk ile, kalb ve rûh ile, bütün mevânia iktihâm ile böylece gāye-i emele doğru giderse –emîn olunuz– onu **[201]** râh-ı azminde muvâzene-i umûmiyye-i siyâsiyyenin topları, zırhlıları, ne de Avrupa'nın sû'-i niyyeti çevirebilir. Bu ideal ile, bu mukaddes ve meşrû' emel ile millet-i Osmâniyyenin necâbet-i cibilliyyesi, havâss-ı fıtriyyesi daha ziyâde tecellî eder. Dost düşman karşılarında ne müttehid ne müterakkī, bir kuvvet olduğunu anlarlar. Bazan mâddî kuvvetin, topun, tüfengin yapamayacağını azm ü sebât yapar. Biz de, maddeten olan noksânlarımızı ikmâl edinceye kadar bu ma'nevî kuvvetin inkişâfına çalışmalıyız. Husûsiyle bu geçirdiğimiz zaman, hengâme-i harb bu hissin en ziyâde tevessü' edeceği bir devre-i imtihâniyyedir. Bu gāye her Osmanlının mâyesinde mündemicdir. Onu inkişâf ettirmek ise, husûsiyle şu dakīkada en birinci vazîfe en mukaddes bir haktır."

Bu hakāyıkın lâzım gelenler tarafından nazar-ı dikkate alınacağına ümîdimiz ber-kemâldir.

Enderûn-ı Hümâyûn Muallimi
Kolcalı Abdülaziz

SİYÂSİYÂT

ÂLEM-İ İSLÂM ve İNGİLTERE - ALMANYA

Almanya'nın Dersaâdet Sefîri Baron Marşal'ın Almanya hükûmeti tarafından celb edilerek Londra Sefâreti'ne ta'yîn edilmesini bütün matbûât-ı ecnebiyye ve mahâfil-i siyâsiyye Trablusgarb muhârebesi ile alakadâr addediyor.

Müşârun-ileyh sefîr cenâbları el-yevm Kalsruhe'de Almanya İmparatoru, Almanya başvekîli hâriciye nâzırı ile müzâkere ve müdâvele-i efkâr ederek Londra'da ta'kīb edeceği meslek hakkında ta'lîmât almaktadır. Şu ta'lîmâtın esâsı, Almanya ile İngiltere arasında bir zemîn-i i'tilâf ve iştirâk-i mesâî tehiyyesinden ibâret olduğunu herkes tahmîn ediyor. Bütün hayât-ı milel üzerine icrâ-yı te'sîr edebilecek böyle bir mühim teşebbüs için Almanya işte en muktedir ve en zekî addedilen diplomatını me'mûr ediyor.

Şu teşebbüsün derece-i ehemmiyyetini takdîr için şurasını söyleyelim ki bugün hayât-ı beyne'l-milelde müşâhede edilen bütün tezelzülât ve tereddüdât ve sulh u müsâlemet-i umûmiyyeyi dâimî bir tehlike altında bulunduran başlıca esbâbın menşei, Almanya ile İngiltere arasındaki rekābettir.

Şimdiki Almanya Avrupa hükûmetleri arasındaki en son teşekkül etmiş olan bir devlettir. Şu hükûmet teşekkül ettiği zaman istimlâk edilebilecek bütün hâlî kıt'alar veyâhûd kifâyetsiz, dirâyetsiz sâhibleri tarafından idâre ve muhâfaza edilemeyen bütün yerler, daha evvel teşekkül etmiş olan diğer devletler tarafından zabt u gasb edilmişti. Halbuki bir tarafdan Almanya ahâlisinin nüfûsu, diğer tarafdan Almanya ticaret ve sınâati dehşetli bir sûrette tezâyüd ve terakkī etmekde idi. Ahâlinin Almanya'da barınamayan fazlası bir zamanlar Amerika'ya doğru hicret ediyordu. Fakat bilâhare Amerika kendi kapılarını Almanya muhâcirlerine kapadı. İşte bunun içindir ki Almanya hükûmeti gerek tebaasının fazlasını iskân ettirmek, gerek mahsûlât-ı ticâriyye ve sınâiyesine mahrecler, pazarlar bulmak için ne olursa olsun

müstemlekât elde etmeye çalışmaya başladı. Karşısında henüz istîlâ edilmemiş, lakin zaîf, mütezelzil, hemen hemen perîşân olmak üzere bulunan birkaç hükûmât-ı İslâmiyye bulunuyordu. İşte Almanya hükûmeti için en sağlam, en kısa tarîk şu hükûmâta doğru yürümek idi. Fakat burada müşârun-ileyhe karşı yine aynı âlem-i İslâm'ın bir çok nikâtına mâlik ve mütebâkîsine de çoktan beri göz dikmiş olan diğer hükûmât çıkıverdi. Bunlardan en başlıcası İngiltere idi. Bit-tabi' îcâbât ve mukteziyât-ı hayâtiyye ile yekdiğerine karşı gelmekte olan şu iki hükûmet arasında bir gün müsâdeme vukū' bulacağı muhakkaktır.

İngiltere'nin bütün kuvveti deniz üzerindedir. Bütün müstemlekâtını kuvve-i bahriyyesi ile muhâfaza ve müdâfaa ediyor. Kendisi ise müdhiş bir donanma tarafından müdâfaa edilen birkaç adaların ictimâından müteşekkil bir devlet olduğu için başkaları tarafından gayr-i kābil-i hücûm ve istîlâdır. Böyle bir devlete karşı çıkarak onunla rekābet etmek için Almanya'ya bilhassa donanmasını takviye etmek lâzım idi. Fi'l-hakīka Almanya donanmasının takviyesine bütün kuvvet ve dikkati ile koyuldu, bir çok fedakarlıklar sâyesinde az zaman içinde kuvve-i bahriyyesini İngiltere donanmasından sonra en yüksek bir mevkie terfî' ettirdi. İşte bu münâsebetle Almanya ile İngiltere arasında tezyîd-i kuvâ-yı bahriyye üzerine bir müsâbaka ve rekābet açıldı. Almanya'nın her yeni zırhlısına dretnotuna mukābeleten İngiltere ikisini inşâ ettirdi.

Aynı zamanda Almanya İngiltere'nin âlem-i İslâm'daki nâm ve şânını tenzîl ettirerek onun yerini kendisi tutmak için müslümanları okşamak, onlara dost görünmek tarîkını iltizâm etti. Abdülhamid zamanında makām-ı Hilâfet'e takarrub ederek Almanya imparatoru İstanbul'a kadar icrâ-yı seyâhat etti. Şu seyâhat esnâsında yapılan dârât ve ihtişâmât, Ebâ Eyyûb-i Ensârî'nin makberesi üzerinde îrâd edilen hassâs ve mutantan nutuklar Almanya Devleti'nin âlem-i İslâm'da İngiltere'nin yerini tutmak istediği niyeti tamamıyla tezâhür etti. Fi'l-hakīka hükûmet-i müşârun-ileyhâ bu gibi daha diğer bazı harekât ve ef'âl-i mâhirâne sâyesinde âlem-i İslâm'da az bir zaman içinde bu makām-ı bülendi ahz etti. Almanya müslümanlarca en samîmî, en hakīkī dost addedilmeye başlandı.

Lakin Almanya'nın şu son iki sene zarfında ibrâz etmiş olduğu bazı harekât müslümanların kendisi hakkında beslemekte oldukları efkâr ve hissiyâta tevâfuk etmedi. Mesela İran hakkında Rusya ile uzlaşarak **[202]** kendi menâfi'-i iktisâdiyyesini te'mîn ettikten sonra Rusya'ya İran'da serbestî-i hareket bahşetti. Kezâ Merakeş mes'elesinde bir çok gürültü, bir çok velvelelerden sonra Fransa ile i'tilâf ederek Fransa'dan almış olduğu müstemlekâta mukābeleten Merakeş'in Fransa tarafından bel' edilmesine mümâşât etti. Şu gibi hareketler elbette ki müslümanlara ve âlem-i İslâm'a ilkā-yı i'timâd ve i'tibâr edecek mâhiyeti hâiz değildi. Bundan birçokları, devlet-i müşârun-ileyhânın hüsn-i niyyeti, samîmiyeti hakkında iştibâh etmeye başladılar.

Şimdi ise mes'ele âlem-i İslâm'da yalnız kalmış ve yalnız kendi mevki' ve hayatını muhâfaza edebilmiş olan saltanat-ı Osmâniyye etrafında çevriliyor.

İtalya'nın Trablusgarb'da tamamen me'yûs olarak Cezâyir-i Bahr-i Sefîd sularına atılması şu mes'elenin meydana çıkmasına sebeb olmuştur.

Bahr-i Sefîd muvâzenesi mes'elesi ile en ziyâde alakadâr olan İngiltere hükûmeti bit-tabi' İtalya'nın şu yeni vaz'iyyetine karşı uzun bir müddet lâ-kayd kalamaz. Er, geç işe müdâhale etmek mecbûriyetinde bulunacaktır. Fakat şu müdâhale ne sûretle icrâ edilecektir? Osmanlıların hayrına mı, zararına mı? İşte şu mes'ele son derece meşkûk bir ridâ-yı mübhemiyyet altında kalmaktadır. Fi'l-hakīka İngiltere efkâr-ı umûmiyye ve mahâfil-i siyâsiyyesinde şu son zamanlarda bize doğru bir temâyül müşâhede edilmektedir. Fakat şu temâyül henüz bir kat'iyyet, bir şekl-i muayyen kesb edemedi. Behemehâl Almanya için şu mes'eleyi anlamak, üzerindeki ridâ-yı mübhemiyyeti kaldırmak, mümkün ise İngiltere ile uzlaşmak mecbûriyeti hissedilmiştir. Zîrâ başka sûrette iki hükûmet arasında şu mes'eleden dolayı müdhiş bir mudârebenin zuhûru ağleb-i ihtimâlâtdandır.

Fakat acaba Almanya ile İngiltere arasında i'tilâf ne gibi mâhiyette olabilir? Osmanlıların aleyhine mi, lehine mi?

Bazıları aleyhimize olacağını iddiâ ediyorlar. Fakat biz buna ihtimâl vermiyoruz. Bizim mahv u perîşânîmiz ne İngiltere'nin, ne de Almanya'nın, îcâbât-ı menâfiinden değildir. Fi'l-hakīka İngiltere müstakbelen kavî ve muhteşem bir Devlet-i Osmâniyye'den mütevahhiştir. Fakat evvela hükûmet-i mezkûre burasını da unutmaz ki şimdilik bizim mevcûdiyetimiz onun için elzemdir. Osmanlı Devleti bugün Rusya'nın cenûba ve garb-ı cenûbîye, yani Hindistan yollarına doğru yürümesine karşı bir sedd-i tabîî teşkîl ediyor. İstikbâle gelince biz kendi ef'âl ü harekâtımızla kavî ve muktedir bir saltanat-ı Osmâniyye'nin İngiltere'nin şarkda tabîî ve samîmî bir dostu ve müttehidi olacağını isbât edeceğimizde şüphe etmiyoruz.

Almanya'ya gelince şu hükûmetin bütün şark hakkında beslemekte olduğu iktisâdî ümîdlerin husûl-pezîr olması bit-tabi' Osmanlılığın bekā ve devamına mütevakkıfdır. Yarın Osmanlılık yerine başka bir hükûmet, Almanya kadar müterakkī, ticâret ve sanâyi' nokta-i nazarından o derece muktedir bir devlet kāim olursa bedîhîdir ki Almanya'nın bütün bu ümîdlerden vazgeçmesi lâzım gelecektir. Evet, Almanya'ya Afrika'da bazı müstemlekâtın verileceği söyleniliyor. Fakat Almanya pek ra'nâ biliyor ki henüz bedevî ve hatta vahşî bir hayat geçirmekte olan şu müstemlekât daha bir çok seneler Almanya hazînesine bâr olmaktan başka bir ehemmiyeti hâiz değildirler. Bu gibi müstemlekât için Almanya, Asya gibi vâsi' ve tükenmez servet-i tabîîye mâlik olan kıt'a hakkında beslemekte olduğu ümîdlerden, el-yevm bile şu kıt'aya vaz' etmiş olduğu mühim sermâyelerden, teşebbüsâttan vazgeçmez!

İşte şu mülâhazât sebebiyledir ki biz Almanya ile İngiltere arasındaki i'tilâf tecrübelerine bir nazar-ı nîk-bîn ile bakıyoruz. Fakat bununla beraber vaz'iyyetin vahâmetini unutma-

malıdır; bu sıra Osmanlı devlet ve diplomatları için en müteyakkız bulunmak lâzım gelen bir zamandır!..

Ahmed Agayef

Girit Meselesi

TAVZÎH-İ HAKĪKAT

– 2 –

Mevzû'-ı bahsimiz olan *Colniche Zeitung gazetesi*nde münderic mektûbun bir fıkrasında "Maamafih Girit hadd-i zâtında gāib olmuş idi. (Hukūk-ı hükümrânî-i Osmânî nokta-i nazarından) bir tarafdan düvel-i hâmiyye (Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya) yavaş yavaş hükûmet-i Osmaniyye'ye Girit'i rabt eden râbıtayı gevşeterek onu pâdişâhın hayâlî bir rişte-i münâsebeti derecesine kadar indirmişler, diğer tarafdan Yunan hükûmetiyle devamı mukarrer münâsebet-i siyâsiye ve esâsiyyeyi te'mîn edici revâbıt-ı metîne te'sîs eylemişlerdir" deniyor. Şu sâf ve hakīkakate mukārin olan i'tirâfa karşı muharririne beyân-ı teşekkür ederiz. Zîrâ bu ifâde-i kat'iyye bizi düvel-i müstevdeanın 1314 senesinden beri ta'kīb ettikleri hatâ-âlûd siyâsetlerine karşı her türlü tenkīdâtı yürütmeye salâhiyetdâr kılıyor. Ma'lûmdur ki hâkān-ı sâbıkın Girit mes'elesine eser-i za'f olarak gösterdiği müsâmaha düvel-i müstevdeayı gāyet müsâid bir mevkie ıs'âd etmiştir. O derece ki İtalya Amirali Kanavaro o sıralarda Bahr-i Sefîd'in muvâzenesini Girit'in anahtarıyla te'mîn etmek hülyâsına düşmüş ve hatta Girit mes'ele-i mühimmesinin merkez-i hallini Roma'ya getirmek ve binâenaleyh –İngiliz siyâset-i kadîmesine karşı– hukūk-ı hükümrânî-i Osmânîye Roma'dan icrâ-yı te'sîrât etmeye bile muvaffak olmuş idi. Herkesin ma'lûmudur ki âlem-i siyâsiyyâtta en ziyâde muvaffakiyeti te'mîn eden esbâb "kuvvet"dir. Biz o sıralarda istibdâdın zehr-âlûd te'sîrât-ı menhûsesiyle pek zaîf düşmüş, hatta devlet-i Osmâniyye'nin devâ-yı hayâtını bir takım süflî entrikaların hayyiz-ârâ-yı husûl olmasına menût **[203]** addetmiş, başımızda yanan ateşleri görmeyerek, Girit'de nâmûs-ı millîmizi ihtirâsât-ı mütezâdde-i siyâsiyyesiyle gözlerine perde inmiş olan "hâmîler"e tevdî' etmiş idik. Bu hâlet-i fecîaya koca bir devlet-i muazzamayı muztar kılanlara la'net yağdırmak vazîfe-i hamiyyettir zannederiz.

Diğer tarafdan "müstevda'" sıfatını vermiş olduğumuzdan düvel-i muazzamanın Girit'de –ta'bîr ma'zûr görülsün– oynadıkları iki yüzlü komedyanın zehirli alkışlarını toplayan zavallı millet-i Osmâniyyenin pür-hiddet ü hışm ihtisâsâtını şurada şerh etmekten vazgeçemeyiz. Biz Girit'i bir "vedîa" olmak üzere düvel-i muazzamaya teslîm ettik. Vedîanın bir emânet olduğunu ve binâenaleyh onda tasarruf câiz olmadığını erbâb-ı hukūk gibi ricâl-i siyâsiyyûn dahi tasdîk ederler. Şu hâlde mektûbun muharriri tarafından vâki' olan i'tirâfa binâen diyebiliriz ki: "Düvel-i müstevdea" bize karşı hiyânet ettiler. Gerdûn bir âsiyâb-ı felâket-medâr ise bu hıyânete sebeb olanların cezâsını er, geç verecektir. Zaten meşîme-i siyâsetin bu günlerde ne doğuracağını bilmiyoruz. Fakat emîniz ki Bahr-i Sefîd muvâzenesini –Girit'i vesîle addederek– bozmak isteyenlere pek büyük bir ders-i te'dîb hazırlıyor. Hatta iddiâ edebiliriz ki âlem-i siyâsiyyâtta görünen muzlim bulutların merkez-i ittisâı Girit olacaktır.

Düvel-i müstevdeanın tuttukları tarîk-ı nâ-hemvârı şehrâh-ı necât ve şeref addetmeye meyl eden Yunan komşumuz eğer ricâl-i siyâsiyye-i meşhûresinin sertâcı olan Trikopi'nin vasiyet-i ahîresini düşünerek ve "Girit Yunanistan için bir mezâr-ı fenâ olacaktır" düstûr-ı siyâsîsini üssü'l-esâs-ı harekât ittihâz ederek Türkiye ile ciddî ve samîmî bir siyâset ta'kīb etmiş ola idi encâm-ı kârda kendisi için inkisâr-ı hayâli mûcib dolaşıklı bir yol tutmuş olmazdı. Biz Yunan Başvekîli Venizelos'u şahsen tanır ve zekâ ve dirâyetini tasdîk ederiz. Fakat siyâsî-i müşârun-ileyhin –belki istemeyerek– fenâ, pek fenâ bir âkıbete müncer olacak bir siyâsete âlet olduğunu iddiâ etmekten kendimizi men' edemeyiz. Girit'in feyyâz ve muhsin iklîminden ahz-ı zekâ ve dehâ eden Yunan başvekîli bilmelidir ki Girit Osmanlı memleketi kalmaz ise Yunanistan için hüsrân muhakkaktır.

Düvel-i müstevdea Girit'i yed-i emânetlerine aldıkları zaman "hukūk-ı hükümrânî-i Osmanî'nin cezîrede bekāsını ve âsâyiş-i umûmînin te'mîni ile beraber unsur-ı İslâm'ın muhâfaza-i cân ve ırz ve mâlına müteahhid" bulunduklarını resmen ve kat'iyyen Bâbıâlî'ye beyân ettiler. Acaba hedef-i hareket ile maksad-ı aslîleri arasında tezâhür eden tenâkus ve mübâyeneti te'lîf iktidârını hâiz hangi siyâsî mevcûddur? Buradaki suâlimizi Yunan başvekîline tevcîh etmekten ihtirâz ederek deriz ki: Venizelos şân-ı zaferi Girit'in şevâhık-ı muallâ-yı siyâsetinde arayacak yerde Osmanlılık âleminde ciddî ve pek samîmî bir hayât-ı âhenkdâr-ı iktisâdiyyâttan temennî ede idi pek çok isâbet etmiş olur idi!

Girit Resmo Ahâlî-i Müslimesi Vekîl-i Umûmîsi
Da'vâ Vekîli
Girîdî Ahmed Sâkī

RUSLAR – İRANÎLER

MEŞHED BOMBARDIMANI

Rusya Hükûmeti 1907 senesinde İngiltere ile kendi beyninde akd eylediği i'tilâf mûcebince İran-ı Şimâlî'de kendisine bir "mıntıka-i nüfuz" ayırmış ve İngiltere için dahi İran cihet-i cenûbiyyesiyle şark-ı cenûbîsinde bir mıntıka ayırmıştır. Rusya, İran'ın eyâlât ve vilâyât-ı şimâliyyesini fi'len işgāl etmek için İran hükûmetine karşı ânen fe-ânen müşkilât îcâd etmekte kusûr ve ihmâl göstermemiştir. İran hükûmet-i meşrûtasıyla vatanperverlerini âciz bırakmak için İran dâhilinde âsâyişsizlik ve iğtişâş husûlüne var kuvvetini bâzûya vermiş ve İran meşrûtiyetinin temerküz ve teessüsüne düşman olan sâbık müstebid ve mürteci'leri İran aleyhinde dâimâ teşvîk ve terğīb etmiştir. Gâh Rahim Han'ı, gâh Şücâüddevle Hamd Hân'ı bazan Mehmed Ali ve avenesini İran'a musallat edip, bu sefîlleri âlet-i mahsûsa olarak mat-

lûbu vechile kullanmış ve en sonra İran umûr-ı mâliyye ve iktisâdiyyesini ıslâh için Amerika'dan celb edilen Maliye Müşâviri Amerikalı Mister Şuster Morgan ile maiyetindeki refîklerini İran'da kuvveden fiile çıkarmak istediği âmâl ve menviyyâtına muhıll ve muzır gördüğünden azilleriyle İran'dan çekilmeleri esbâbını tehiyye ve ihzâr ile üç seneden beri İran'da bulundurmakta olduğu kuvve-i askeriyyesi vâsıtasıyla mezâlim-i gûnâ-gûn irtikâb ederek, meşrûtiyetin ileri gitmesine bir mâni'-i kavî îcâd etmiştir. Bu kadarla iktifâ etmeyen Rusya, ahîren Azarbeycan ve Tebriz vekāyi'-i müellimesine sebebiyet verip yüzlerce ma'sûm ve bî-günâh evlâd-ı vatanın i'dâmlarına teşebbüs ettikten sonra bakiyyetü's-seyf kalan İran ahrârını hapis ve işkence ve nefy ü teb'îd ile tahkîr ve tevhîn eylemiştir. Kendi tarafdarı olan İran mürteci'lerini –Şücâüddevle gibi– ser-i kâra getirerek kimini vâli, kimini de mühim me'mûriyetlere ta'yîn etmiş ve İran kabinesini kendi emrine mutî' ve münkād eylemiştir.

İran Millet Meclisi'ni bu vesîle ile dağıtmış ve İran Meclisi'ni mürteci' kabine eliyle kapattırıp, Bahtiyârîleri para kuvvetiyle iğfâl ve onları millet lehinde bulunmaktan mümânaat eylemiştir. Rusya, en sonra İran'ın Geylan, Mâzenderân, Azerbaycan, Kazvin eyâlât ve vilâyetlerini doğrudan doğruya kuvve-i askeriyyesiyle işgāl etmiş ve İran ahrârını terk-i dâr u diyâr etmeye mecbûr etmiştir.

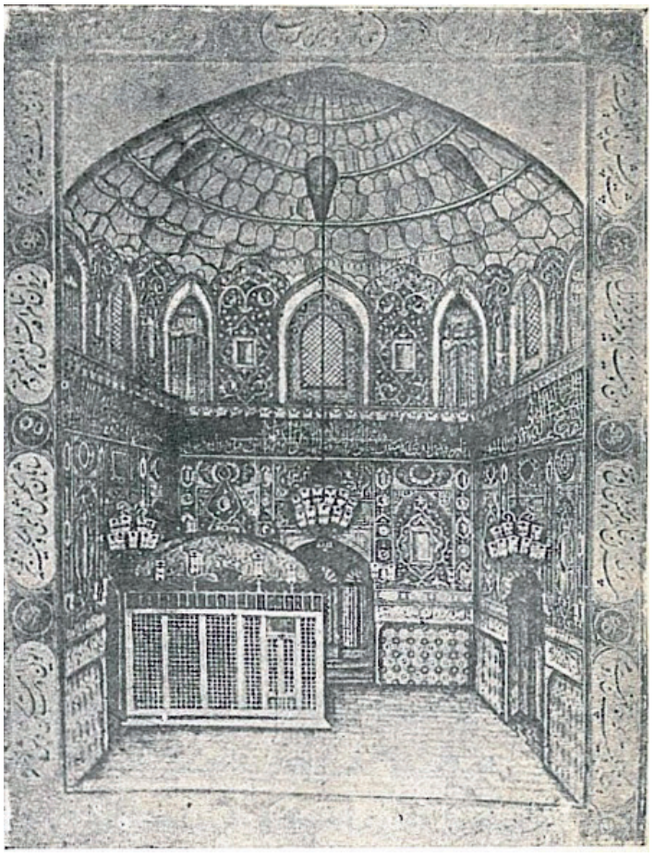

İmâm-ı Sâmin Rıza hazretlerinin merkad-i şerîfi

[204] Daha sonraları Horasan ve Meşhed'i dahi zabt ve istîlâ etmek için vaktinden evvel oralara kendi asâkirini sevk ederek, Yusuf Hân-ı Heratî ve Mehmed Hân-ı Nişâbûrî gibi hâinleri Meşhed'de iğtişâş çıkarmak için şâh-ı mahlû' ile biraderi Şu'âussaltana vâsıtalarıyla teşvîk ve teşcî' etmiş ve âmâline muvaffak olmuştur. Bilâhare iğtişâşa sebeb olan eşkiyâyı def' ve tenkîl etmek bahânesiyle serî' atışlı topları vâsıtasıyla bil-umûm İslâmların ziyâretgâhı olan sekizinci imâm hazretlerinin merkad-i mübâreklerini bombardıman ederek, azîm maddî ve ma'nevî hasârât îkā'ına muvaffak olmuştur. Bu dilsûz hâdise esnâsında iki yüz bîçâre ve bî-günâhın ölümüyle, yüz kişinin yaralanmasına sebebiyet vermiştir. Akîbinde kuvve-i askeriyesiyle İmâm Rıza hazretlerinin mezâr-ı mübârekine girip, oraya Rusların top güllesinden masûn kalmak için ilticâ etmiş olan zu'afâ ve fukarâyı haps ve tevkîf ettikten sonra kendi askerlerinin ester ve hayvanlarına imâmın makberesini ıstabl makāmında kullanmıştır. Kembriç Dârülfünûnu lisân ve edebiyât-ı Fârisî muallimi olan Profesör Edvar Brown cenâblarının İngiltere'de münteşir *Manchester Guardian* gazetesine derc eylediği makāleye nazaran Rus zâbitleri imâmın mezâr-ı şerîfinde bulunan bütün İran şahlarıyla ekâbir ve a'yânı tarafından nezr ve teberru' edilen eşyâ-yı nefîse ve âsâr-ı kadîmeyi kâmilen ele geçirip Petersburg Müzehânesi'ne göndermiştir. İmâmın mezarlığında mevcûd olan âsâr ve cevâhir-i giran-bahâ ile Şah Abbas ve Safevî şahları devrinden kalma nefâis-i eşyâ ve mefrûşâtı Ruslar gasb ettikten sonra imâmın kütübhânesinde bulunan bil-cümle el yazması ve İran'ın en güzîde ve meşhûr hattâtları tarafından senelerce emek sarf etmek sûretiyle meydana getirilen müzehheb ve münakkaş kitapları da elde edip Rusya'ya yollamıştır. Bu fecâyi'den sonra Ruslar âsâyişsizliğe sebebiyet veren şakîleri salıverip, Meşhed polislerini vazîfelerinden tecrîd etmiştir. Ahîren Meşhed valisi bulunan Rüknüddevle'yi idâresizliğinden bahisle İran kabinesine azl ettirip yerine kendi taraftarları olan Neyyirüddevle'yi ta'yîn ve Harakof nâmındaki bir Rusyalıyı Meşhed'in polis müdîriyetine nasb etmiştir. Londra'da münteşir *Şark-ı Karîb* gazetesinin beyânâtına göre imâmın mezarına ilticâ eden bîçârelerin mikdârı dört bin kişiye bâliğ oldukları halde bazıları Rusya askerlerinin süngüleriyle, diğerleri de diri olarak kuyulara atılmışlardır. Ruslar, müdhiş ve mahûf güllelerinin isâbetini te'mîn için toplarının bir kısmını mürtefi' bir hanın damına çıkarıp yüz seksen ayrı mermi ve üç yüz elli ufak gülle imâmın mezarına atıp, mahall-i mezkûrun bir kısmını kâmilen tahrîb ile diğer kısmını hasâr-dîde eylemişlerdir. Bombardımana Rebiülevvel'in dokuzuncu günü öğleden evvel başlanmış ve akşama kadar devam olunduktan sonra nihâyet verilmiştir. Rusların tahrîbâtından sâlim kalan yer, yalnız mezâr-ı şerîfin minarelerinden ibârettir. Mezkûr gazeteye Meşhed'deki muhâbir-i mahsûsu tarafından iş'âr olunduğuna bakılırsa, Ruslar, fitne ve fesâdın mürettib ve müsebbibi olanları kâmilen taltîf ettikten sonra Meşhed'den çekilmelerini ihtâr etmişlerdir.

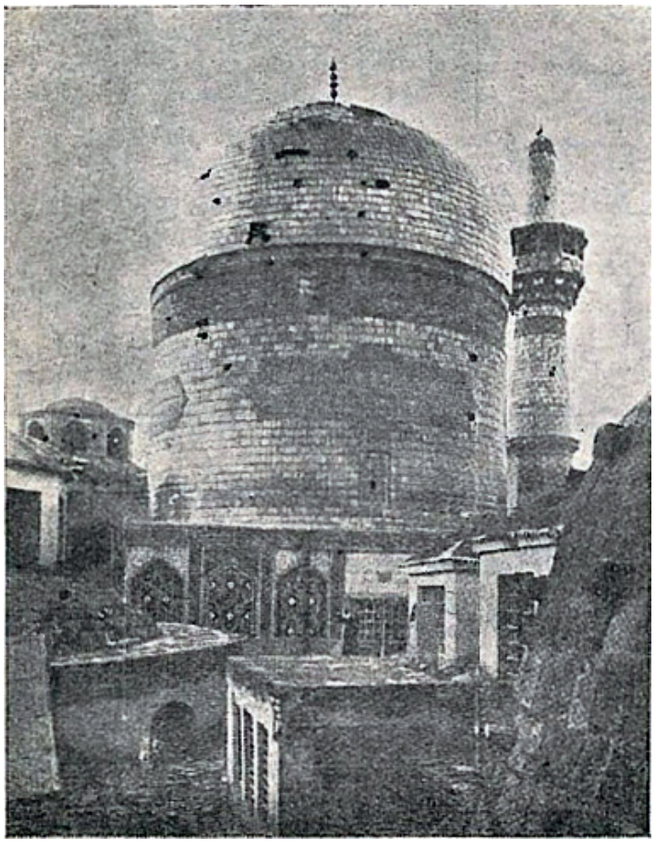

İmâm-ı sâmin Rıza hazretlerinin merkad-i şerîfi kubbesi
(Ruslar tarafından bombardımandan sonra)

Vaktiyle Anadolu ve Arabistan ile İran'da tetebbuât-ı ilmiyye ve fenniyye ve ictimâiyyede bulunmak üzere oralarda icrâ-yı seyâhat eden İngiltere Devleti'nin Dersaâdet ataşemiliteri Major P. M. Sykes – ki hâl-i hâzırda devlet-i müşârun- **[205]** ileyhânın Meşhed'deki General Konsolosu bulunuyor– *A Tarvers La Perse* nâmında te'lîf ettiği eserde Meşhed şehriyle imâm-ı müşârun-ileyhin mübârek merkadi hakkında gāyet etraflı ma'lûmât-ı mükemmele i'tâ ederek diyor ki: "Peder cihetinden sülâlesi Hazret-i Ali kerremallâhu vechehû ve vâlidesi ise Hazret-i Fâtıma binti Nebî radıyallâhü te'âlâ anhâya muttasıl olan Sekizinci İmâm Rıza hazretlerinin mezâr-ı şerîfi Meşhed Kasabası'nın vasatında kâin olup etrâf-ı erbaası büyük ve geniş câddelerle ihâta olunmuştur. Mezkûr câddelerden züvvâr imâmın makberesine âmed şüd edip namaz ve duâlarıyla evkāt-ı hamsede iştiğāl ederler. Mezkûr câddelerde vaktiyle dikilen gölgeli sâl-hurde ağaçlar, mârrîn ve âbirînin istirâhatini te'mîn ediyor. İmâmın mezarını ziyâret için her sene bilâd-ı baîde-i İslâmiyye'den Türk, Arab, Acem, Afgan, Hind, Cava, Tatar, Özbek müslümanlarından altmış bin kişi Meşhed şehrine uğrayıp günlerce ikāmet ederler. Mekke-i muazzama, Kerbelâ, Necef ziyâretgâhlarından sonra bu mahall-i mübârek en mu'tenâ ve mukaddes emâkin-i müberreke-i İslâmiye'den ma'dûddur. Mezarın bulunduğu mahallin etrafında geniş odalar ve revâklar inşâ edilip gurebâ ve fukarânın ikāmetlerine tahsîs olunmuştur. Bil-umûm yeryüzündeki Şîiyyü'l-mezheb müslümanlar tarafından Hazret-i Rıza'ya hedâyâ ve nüzûrât takdîm olunmuş ve müşârun-ileyhin mezarı âdetâ bir İslâmî Müzehâne hâline ifrâğ olunmuştur. Bütün İran şahlarının takdîm ettikleri kıymetli mücevherler içinde birkaç tane murassa' tâc dahi bulunmaktadır. Merkad-i mezkûrun parmaklıklarıyla kapıları som altın ve gümüşten yapıldığı gibi içindeki mefrûşâtı da pek kadîm ve değerlidir. Bundan başka imâmın dört hazînesi olup içinde envâ' incilerle güzel ve kıymetli fîrûze ve mücevherler doludur. İran şahlarından olup Hindistan'a hücûm ile avdetinde beraber getirdiği altın ve mücevherâtı Nadir Şah kâmilen imâm hazretlerine vakf ve teberru' etmek sûretiyle dîndârlığını isbât eylemiştir. İmâmın mezarını inşâ için Kâşân ile Azarbeycan vilâyetlerinden yekpâre ve kıymetli mermer ve musanna' taşlar mezâhim ve meşâkk-ı fevkalâde ile Meşhed'e nakl ettirilip îcâb eden yerlere vaz' olunmuştur. Mezâr-ı mezkûrun inşâsına vaktiyle İran'ın en birinci mi'mârları tarafından i'tinâ ve dikkat olunmuş ve eserin meydana getirilmesine son derece himmet ve gayret edilmiştir.

"İmâmın mevkūfâtı o kadar çoktur ki, vâridâtı bir küçük Avrupa hükûmetinin vâridâtına mukābildir. İmâmın mezarı etrafında on altı medrese-i ilmiyye inşâ edilerek, dâimî sûrette bin iki yüz talebe-i ulûmun tahsîl-i ulûm-ı dîniyye, edebiyye, mantıkıyye ve felsefiyye-i İslâm ile iştigāl eylemelerini teshîl eylemiştir. İmâmın mezarına bakan hademe ve me'murînin adedi üç bin kişiyi mütecâviz olup bunlara yiyecek, giyecek ve maâş verilmektedir. Hâsılı İran'da bulunan emlâk ve akārın dörtte biri imâma vakf edilmiş ve gece gündüz imâmın matbahından fukarâya et'ime ve eşribe-i nefîse tevzî' edilmekte bulunmuştur. İmâmın umûr-ı vakfiyyesine bakmak için icrâ-yı vazîfe ve hizmet eden ketebe ve muhâsibler, bir küçük hükûmeti idâre etmeye kifâyet ederler."

Bâlâdaki beyânâttan Rusların îkā' ettikleri zarar ve hasârât-ı maddiyyenin mikdârı kolaylıkla tahmîn edilebilir. Daha İran'ın nikāt-ı şimâliyyesine gereği gibi yerleşemeyen Ruslar sellemehü's-selâm İrânîlerin ve umûm müslümanların ziyâretgâhını teşkîl eden emâkine karşı tecâvüz edip bugün İslâmları dilhûn eylemişlerdir. Bu harekât-ı dürüştâne ve hasmâne ile İrânîler Rusları nasıl sevebilsinler. Bilakis a'mâk-ı kalblerinde Ruslar'a karşı derin bir hiss-i husûmet ekildiğine şüphe yoktur. Me'âbid ve mesâcid ile rüesâ-yı dînin mezarları her yerde ve her millet ve din nazarında masûn bulunduğu hâlde, Ruslar hiçbir şeye ehemmiyet vermeyerek Meşhed'deki İmâm Rıza hazretlerinin merkad-i mübârekini toplarıyla bombardıman etmek sûretiyle mâhiyet-i garazkârânelerini derhâl ortaya koymuşlardır. Bu hafta içinde alınan *Times* gazetesinin başmakālesi İran işlerinden bahsederken sözünü Meşhed bombardımanına intikāl ettirip, Rusların harekât-ı ahîrelerini edille ve berâhîn-i mantıkıyye ile intikād etmiş ve sû'-i siyâsetleriyle a'mâl-i kabîhalarını lisân-ı ta'n u la'n ile yâd eylemiştir.

Şimdi munsıfâne düşünelim, Ruslar ne yüzle İrânîleri kendilerine ısındıracaklar ve ne hak ile bu fenâlıkları yapıyorlar. İşte düvel-i salîbiyyenin en birincilerinden ma'dûd

olan Rusya'nın teşebbüsât-ı istîlâkârânesi bundan ibârettir. Hayret, ibret!

S[sin]. **M. T**[te].

MEKÂTÎB

HAKÎKÎ MÜSLÜMÂNLIĞI AVRUPA'YA TANITMANIN YOLUNU BULALIM

Almanya-Stuttgart

Alman Levante Vapur Şirketi tarafından Almanya ihrâcât-ı sınâiyyesinin tezâyüdü kendi vâridât-ı seneviyyesinin de tezâyüdünü mûcib olacağı mülâhazasıyla bir buçuk sene mukaddem evvelce mâhiye olmak üzere ve el-ân on beş günde bir çıkarılan resimli Alman *Levante* gazetesi gerek şarkda ticâretle meşgûl vatandaşlarına, gerek vatanında şarkla münâsebât-ı ticâriyyede bulunan ticârethânelere büyük bir menfaat te'mîn eylemektedir. Mündericâtı, şarkda revâc bulacak emtianın reklamından mâadâ, ticâret için oralarda geçen metâ'ın cins ve fiyâtlarıyla terkîbât-ı i'mâliyyesini, münâkasaya çıkarılan eşyânın teferruâtıyla usûl-i teslîmâtı ve mahall-i mürâcaatlarını, şark-ı karîb körfez ve limanlarının idhâlât ve ihrâcât istatistiklerini, ticâret nokta-i nazarından vukūât-ı yevmiyye ve mühimmeyi muhtevîdir. İşbu gazetenin Mayıs ibtidâsında neşr olunan altıncı nüshasında:

[206] Tetkīkāt-ı Fünûn-ı İslâmiyye

Nâmı tahtında Berlin'de bir cem'iyetin teşkîl olunduğu ve hedef-i maksadı ise âlem-i İslâm'ın ahvâl-i mezhebiyye ve fikriyyesini hayât-ı ictimâiyye ve medeniyyesini tedkīk ile ta'kīb etmek ve elde ettiği ma'lûmâtı garb medeniyeti nazar-ı ıttılâına vaz' eylemek olduğu beyân edildikten sonra diyor ki:

"Hâl-i hâzırda memâlik-i İslâmiyye'nin hemen her tarafında Avrupa milel-i medeniyyesinin nazar-ı dikkatini celb edecek sûrette bir faâliyette bulunulduğundan, Almanlar da dâhil oldukları hâlde, garblıların kuvve-i faâliyyelerine ihzâr olunan bu vâsi' arâzîde Avrupalılar daha ziyâde sarf-ı mesâî ederek içerilerine doğru sokulup garblıların oralarda inbisât etmesine çalışmak zamanı gelmiştir. Bu memleketlere muvaffakiyetle sokulabilmek için ancak ora ahvâlinin künhüne vukūf-ı tâm hâsıl etmek ile olabilir. İşte şu teşekkül eden cem'iyet, şark ahvâl-i hâzıra ve sâbıkası meraklılarının ta'mîk-ı ma'lûmâtlarına bir menba' teşkîl ederek dâire-i ma'lûmâtlarının tevsîine hizmet edecektir. Bu husûsda memâlik-i İslâmiyye'de müddet-i medîde mütemekkin ve İslâmlarla dâimâ temâsda bulunup da verecekleri îzâhât ve ma'lûmâtın hakīkatine iştibâh hâsıl ettirmeyecek mu'temed sâhib-i dirâyetler tercîh olunduğu cihetle, bu gibi menba'lardan hayâtî ve fen elde edilen ma'lûmât kitap şeklinde neşr edildikten mâadâ, dâimî ve sûret-i muntazamada konferanslar da verilerek cem'iyet a'zâlarının tenvîr-i efkârına çalışılacak, cem'iyet vârid olan suâllere bir menba'-ı ahz-i ma'lûmât olacak, muntazam bir kütübhâne teşkîl edilerek hâl-i hâzırda edebiyât ve harekât-ı İslâm'a dâir neşr olunan kitaplar, husûsiyle İslâm gazeteleri mündericâtı cem' olunarak a'zâlarının müstefîd olmasına sa'y ü gayret olunacaktır…"

İşte teşkîlini vatandaşlarımın nazargâh-ı ibretlerine arz eylediğim Alman cem'iyetinin ta'kīb edeceği hatt-ı hareket, her ne kadar bizim için henüz mechûl ise, her hâlde mûcib-i intibâh ve dâî-i basîrettir. Zâten mündericâtından dahi anlaşıldığı üzere tercîhan intihâb ettikleri ahz-i ma'lûmât menba'ları müddet-i medîde İslâmlar içerisinde mütemekkin yine Avrupalılar olduklarından, bunların kendi hissiyâtlarına mağlûb olmadan bî-tarafâne ma'lûmât vermeleri kābil-i tasavvur mudur? Cümlenin ma'lûmu olduğu üzere, her hangi bir ferd nokta-i bî-tarafîyi iltizâm azm-i kavîsinde bulunsa bile yine hissiyât-ı milliyye ve mezhebiyyesine bilâ-ihtiyâr mağlûb olduğu tecrübe ile sâbittir. Hergün yeni yeni, hayret-âmiz havâdis okumak hevesinde bulunan yirminci asır garb ahâlîsinin iştihâsına ne sûretle galebe çalacağını şaşırmış olan Avrupa matbûâtı verilen ma'lûmâtların ekserîsini bilâ-tahkīk ve tedkīk, bazılarını da yalan yanlış tab' ettiklerinden kāri'lerini âlem-i İslâm'ın kesb-i istihkāk etmediği fikirlere düşürüyorlar. (Bu kabîlden olarak bu hafta intişâr eden *Vohen Şav* resimli gazetesi İtalyanların topa tuttukları Bahr-i Sefîd Boğazı medhali diye bizim İstanbul Boğazı'ndaki Rumeli Hisarı'nın resmini kari'lerine gösteriyor.) İşte bunun içindir ki bizde de bu gibi cem'iyetler teşkîl olunup da hakkımızda hakīkate gayr-i muvâfık neşriyât yine kendi lisânlarıyla cerh olunarak neşr ettirilse âlem-i İslâm ve akvâm-ı şarkiyye hakkında neşv ü nemâ bulmuş olan zanniyât birden bire solarak mahv olacağı gibi İslâmiyet hakkında sağlam fikirler husûle getirileceği şüpheden vârestedir. Zâten tezelzüle ve tefrikaya giriftâr olmuş olan fikr-i hıristiyânî hakīkatin izhârıyla tenvîr olunacak olur ise İslâmiyet'in istifâdesini mûcib olacağında kat'iyyen şüphe etmemelidir.

Stuttgart'da Anadolu Hisarlı
Mehmed Hayreddin

TOKYO'DAN MEKTÛB

Mart nihâyetinde bir gün Tokyo'da kâin zâdegân mektebinin yevm-i mahsûsu münâsebetiyle da'vet olunmuştum. Mektebe geldiğimde hey'et-i muallimîn tarafından istikbâl olunarak mektebin müdîri, meşhûr General Nuci cenâblarının huzûruna kabûl buyuruldum. On dakīka kadar kendileriyle sohbet ettim, ellerimi sıkarak pederinize ayrıca arz-ı ihtirâm ederim, mektup yazarsanız selâmımı yazınız buyurdular.

Mektebin kayık yarışları başladı, biz müşârun-ileyh general ile bir kayıkda yarış mahalline giderek seyrettik. Mahall-i mezkûrda veliahd hazretleri dahi teşrîf buyurmuşlardı. Yarışı müteâkib çay ziyâfetinde herkes baş açık olduğu halde yalnız ben fes ile bulunuyordum. Veliahd hazretlerinin nazar-ı

dikkatlerini celb etmişim, gāyet nâzik bir zât olduğu zâten müşâhede olunuyordu. Müşârun-ileyh hazretlerinin meclisden müfârakatleri esnâsında General Nuci cenâbları "Japon muhibbi bir genç Türk talebesi" diyerek beni veliahd hazretlerine takdîm ettiler. Müşârun-ileyh cenâbları yanıma gelerek iltifât buyurup:

– Teşekkür ederim, iki millet yakında biri birini daha yakından tanıyacaklar, muhabbetimiz her iki taraftandır, çalışınız!..

diyerek geçti. Ben de bir şey diyemedim. Nuci cenâbları veliahdı teşyî' ettikten sonra gülerek yanıma geldi. Veliahd size tekrar selâm söyledi diyerek pek samîmî bir iltifât ile ilâve etti: Veliahd böyle iltifât ettiği zaman baban olsa idi, fırsattan bil-istifâde bir çok şeyler söylerdi, gördün mü babalar ile evlâdların farkını?!.. buyurdular. Ba'dehu tekrar çay ziyâfeti devam etti, bu kere ziyâfet husûsî idi. Mükellef adamlar gitmişti, mamafîh yine bir çok adamlar vardı.

Esnâ-i ziyâfette bir çok nutuklar îrâd olundu. Nutukların hulâsası muhârebe-i hâzıra münâsebetiyle Japonların hissiyâtına ait olup hep bir ağızdan İtalyanlara izhâr-ı nefret olunuyordu. Bilhassa mektebin ulûm-ı ilâhiyye muallimi Fransızca nutuk îrâd ederek gāyet mufassal sûrette Avrupa vahşetinden bahsettikten sonra, beyaz belâya karşı Japon ve müslümanların vazîfelerinden ve bilâhare an-karîb Hilâl ile Güneş birleşir, sevişe sevişe koklaşır cümlesiyle nutkuna hitâm verdi.

Bunu müteâkib General Nuci cenâblarının kayınbiraderi Vatanaba cenâbları dahi iki milletin muhabbetinden bahsettikten sonra Ay ile Güneş yekdiğerine gayr-i müfârik ecrâm-ı semâviyyeden olduğunu söyledi.

Ulûm-ı dîniyye muallimi İslâmiyet'in ulviyyetinden bahsederek hamrın hürmeti esbâbını gāyet müessir sûrette îzâh eyledi. Hukūk muallimi, İslâmiyet'te hukūk-ı nisvânı medh etti.

[207] Şu sûretle meclis sâatlerce devam etti, ben de oldukça göz yaşları döktüm. Artık ben bundan sonra fesim ile ne kadar iftihâr edersem hakkım vardır, zira bana bu iltifâtlar fesim sâyesinde oldu.

Tokyo **Münir Reşid**

MAKĀM-I MUALLÂ-YI HİLÂFET VE KAŞGAR MÜSLÜMANLARI

Geçen haftaki nüshamızda Türkistan-ı Çînî'de kâin Kaşgar müslümanlarının Trablusgarb Muhârebesi için gönderdikleri meblağdan ve bu bâbda ibrâz eyledikleri fütüvvet ve hamiyetlerinden bahsedilmiş idi.

Bu defa dahi Kaşgar müslümanları a'yân ve eşrâf ve ulemâsından olup nâm-ı muhteremleri matbaamızca ma'rûf bulunan bir zât-ı âlî tarafından Enderûn-ı hümâyûn Muallimi Kolcalı Abdülaziz Efendi'ye vurûd eden bir mektûbun sadedimize ait olan kısmını muhterem kāri'lerimizin nazar-ı mütâlaalarına vaz' eyleriz.

Kaşgar

"Dersaâdet'ten müfârakatimin sekizinci ayında Kaşgar'a vâsıl oldum. Yolda uğradığım memleketler müslümanları tarafından büyük hürmetler, samîmiyetler ile istikbâl olunuyor idim. Bu memleketler müslümanlarının ilk suâlleri Halîfe-i nev-câh efendimiz hazretlerinin sıhhat-i hümâyûnlarından ve hükûmet-i meşrûta-i seniyyelerinin vaz'iyyet-i hâzırasından ve asâkir-i Osmâniyye-i şâhânelerinin ahvâl-i gazanferânelerinden mübâhaseye tealluk ederdi.

Bu abd-i âciz dahi lisânım döndüğü kadar Hilâfet-penâh, şevket-meâb Sultân Mehmed Reşâd Hân eyyedehullâh efendimiz hazretlerinin büyüklüklerinin iktidârlarının, merhametlerinin merâtib-i sâmiyyesiyle Osmanlılar ile âlem-i İslâm'ın terakkıyât, teâliyât, saâdâtına dâir fikr-i şâhânelerinin derecât-ı âliyyesi her nevi' sitâyişin fevkinde olduğunu ve hükûmet-i meşrûtalarının meslek-i âlîsi dahi aynı fikir ve meslek ve iktidâr-ı şâhâne dâire-i bâhiresinde cereyân etmekte bulunduğunu ve asâkir-i nusret-meâsir-i mülûkânelerinin devr-i sâbıkdan parlak ve her türlü tekemmülât-ı askeriyye ile mücehhez olduklarını re'ye'l-ayn müşâhedesiyle bahtiyâr olduğumu zikrettikçe İslâmlar tarafından bütün samîmiyetle, hulûs ve sadâkat yaşlarıyla Halîfe-i a'zam efendimiz hazretlerinin ömür ve âfiyet-i cihân-kıymet-i şâhânelerinin temâdîsine, bütün umûr ve efkâr-ı hümâyûn-ı mülûkânelerinin tevfîkāt-ı Sübhâniyyeye iktirânına ve hükûmet-i meşrûta-i âdilelerinin kâffe-i harekât-ı idâriyye, i'mâriyye, ictimâ'iyye ve siyâsiyyede muvaffakiyetlerine ve asâkir-i (müeyyedetün min indillâh) şâhânelerinin her yerde mansûr ve muzaffer olmalarına duâlar tazarru'lar, niyâzlar bârgâh-ı icâbet-i iktinâh-ı ehadiyyete ref' ediliyor idi.

İşte her memlekette makām-ı muallâ-yı Hilâfet'e böyle duâlar, sadâkatler, hulûslar içinde lebrîz-i sürûr ve hubûr olduğum hâlde yukarıda geçtiği gibi sekiz ayda Kaşgar'a vardım. Bütün Kaşgar ahâlîsi bu hakīr üstâz ve üstâz-zâdelerinin istikbâline şitâbân olmuşlar idi.

Bu güzel memlekette dahi makām-ı Hilâfet'ten yukarıdaki aynı suâller îrâd edilir, aynı cevaplar verilir, aynı samîmî duâlar, tazarru'lar, niyâzlar dergâh-ı azamet-iktinâh-ı ulûhiyyete arz ediliyor idi.

İşte İstanbul'dan Kaşgar'a kadar uğradığım memleketler, iklimler müslümanlarının Hilâfet-i ulyâ-yı İslâmiyye ve hükûmet-i muazzama-i Osmâniyye'ye karşı beslemekte oldukları râbıtaları böyle âlî, saf, muhkem, metîn bir vaz'iyettedir.

Hele İtalya korsanlarının Hilâfet'in hâk-i pâkine vukū' bulan vukū' bulmakta olan tecâvüzleri o vaz'iyet-i ma'neviyye-i İslâmiyye'nin mâddî bir vaz'iyet-i mehîbe-i İslâmiyye'ye inkılâbına bir vesîle-i garrâ, bir râbıta-i mübeccele olmuştur.

Bu vesîle-i mübeccele Kaşgar ve havâlîsi müslümanlarına Trablusgarb Muhârebesi'ne iâne nâmıyla bir iane defterinin küşâdını ilhâm eylemiş ve beyne'l-İslâm iâne cem'ine mübâşeret edilmiştir.

Cem' edilmekte olan iâneden bu mektûbu postaya verdiğim târîhe kadar terâküm eden dört bin rublesi posta ile gönderilmiştir*. İâne terâküm ettikçe peyderpey gönderi-

lecektir. Bugün bütün Kaşgar ve havâlîsi müslümanlarının birinci vazîfelerini Hilâfet ve hükûmetin bekā ve muvaffakiyâtına, asâkir ve mücâhidîn-i Osmâniyye'nin muzafferiyetlerine İtalya hükûmet-i bâğiyyesinin makhûriyetine bütün mahâfil-i âliyye-i ilmiyye ve husûsiyyede duâlarda bulunmak, ikinci vazîfelerini iâne cem' etmek gibi millî, âlî, medenî, dinî iştigāller teşkîl etmektedir.

İnşaallâh izzet, gayret ve adâlet-i İlâhiyyenin an-karîb tecellî edeceği ve İtalya hükûmet-i bâğiyyesinin mahv, muzmahil, perîşân olacağı kat'îdir. Yaşasın Hilâfet ve Osmânlılar, mahv olsun İtalya.

ŞUÛN

MECLİS-İ MEB'ÛSÂN-I OSMÂNÎ HÜLÂSA-İ MÜZÂKERÂTI

İkinci İctimâ'-ı Umûmî: 25 Nisan 327, Çarşamba

Zabt-ı sâbık kırâet ve aynen kabûl olunduktan sonra henüz gelip de tahlîfi icrâ olunmayan zevâtın tahlîfi icrâ olundu.

Titanik hâdisesi münâsebetiyle çekilen ta'ziyet telgrafnâmesine beyân-ı teşekkürü hâvî Sir Edward Grey'dan mevrûd telgrafnâme kırâet olunarak alkışlandı.

Bazı vilâyât-ı Osmâniyye'den galeyân-ı hissiyâtı mübeyyin olarak gelen telgrafnâmeler kırâet olundu ve şiddetle alkışlandı.

Mazbata-i intihâbiyyelerin kırâetine başlandı. Reis mazbatalar aynı meâlde olduğu için sâde dâire-i intihâbiyesinin ve kendisinin ismi okunmak sûretiyle geçiştirilmesini teklîf etti. Bu mes'ele gürültüye sebebiyet verdi. Lehde, aleyhde bir çok şeyler söylendi. Nihâyet okunmasına karar verilerek yine kırâete başlandı.

Lazistan Meb'ûsu Ziya Bey'in dünkü A'yân müzâkeresinde Damat Ferid Paşa'nın intihâbât hakkındaki beyânâtının Meclis-i Meb'ûsân'a ve umûm millete ait bir tahkīr olması i'tibâriyle reddi teklîfini müş'ir bir takrîri okundu ve kabûl edildi.

Üçüncü İctimâ'-ı Umûmî: 30 Nisan, Pazartesi

Zabt-ı sâbık kırâet ve aynen kabûl olunduktan sonra henüz gelip de tahlîfi icrâ olunmayan zevâtın tahlîfi icrâ olundu.

Enver Bey'in Telgrafı – Trablus ve Bingazi mücâhidlerine beyân-ı teşekkürâtı hâvî çekilen telgrafa Enver Bey'den gelen âtîdeki cevap okundu:

Deraliyye'de Meclis-i Meb'ûsân Riyâset-i Aliyyesine: Burada vazîfelerini îfâdan başka bir şey yapmayan bizlere karşı muhterem Meclis-i Meb'ûsân'ımızın telgrafla izhâr buyurduğu hüsn-i teveccüh ve i'timâd bizi fevkalâde müteşekkir kıldı. Bundan böyle de bu i'timâd ve teveccühe lâyık olduğumuzu göstermeye çalışacağız. Yekvücûd olarak mahv olacak veya düşmanımızı kâmilen kahr u tedmîr edeceğiz. (şiddetli alkışlar) En küçüğümüzden i'tibâren hepimiz şimdiye kadar bizi bırakmayan Allah'ın bundan sonra da bizlere muâvenetinden emîniz. (şedîd ve sürekli alkışlar)

25 Nisan 328, Derne Enver

§ Ba'dehu mazbata-i intihâbiyyelerin kırâetiyle iştigāl olundu.

[208] OSMANLI-İTALYA MUHÂREBESİ:

Âtîdeki ma'lûmat dârü'l-cihâddaki İslâm kumandanlarının iş'ârı üzerine Harbiye Nezâret-i Celîlesi tarafından Osmanlı Ajansı'na teblîğ edilmiştir:

Trablusgarb:

28 Nisan – İki İtalyan kābil-i sevk u idâre balonu ayın yirmi sekizinde karârgâh üzerine 30 bomba atmıştır. Bir şehîd, üç mecrûh vardır.

Bingazi:

23 Nisan – Küçük bir müfrezemiz tarafından kurulan pusudan bir düşman taburu üzerine edilen ateşle mezkûr tabur bir hayli zâyiâta dûçâr olarak karma karışık firâr etmiş ve bu esnâda düşmanın topçu ateşiyle tarafımızdan yalnız iki kişi mecrûh olmuştur.

Derne:

25 Nisan – Derne'de ta'lîm etmekte bulunan iki bölük İtalya askeri üzerine küçük bir müfrezemiz tarafından edilen ateşin te'sîriyle İtalyanlardan on iki kişi itlâf ve üç kişi cerh edilmiş ve bizden bir gûnâ zâyiât olmamıştır.

Adalar Denizi:

Valinin Esâreti – Cezâir-i Bahr-i Sefîd Valisi Subhi Bey'le oranın tahrîrât müdîr ve defterdârını İtalyanlar esîr edip, sâir üserâ-yı Osmâniyye'nin bulundukları Kazerta'ya sevk ve îsâl eylemişlerdir. Müşârun-ileyh, ailesine bir telgraf keşîde edip sıhhatte bulunduğunu iş'âr etmiştir.

Rodos'un İşgāli İkmâl Edilmemiş – Ecnebî harb muhâbirlerinin tetebbuât-ı askeriyyeleri netîcesinde İtalyanlar ancak bir buçuk aydan sonra Rodos'un her tarafını işgāl edebilirler. Bu ise binlerce telefât vermek sûretiyle mümkün olabilir. General Ameglio ise bu ana kadar ancak mevâki'-i sâhiliyyeyi işgāl edebilmiştir.

Rodos'da Kuvâ-yı Osmâniyye – Rodos Adası'ndaki kuvâ-yı Osmâniyye üç bin asâkir-i muntazama ile iki bin müsellah ahâlîden ibârettir. Zahîreleri ise altı ay kadar kifâyet eder. Şimdilik asâkir-i mezkûre adanın dâhilinde bulunan dağlarla ormanlara çekilip ta'biye ve istihkâmât inşâsıyla iştigāl etmektedirler.

Rodos'a İtalya Asâkiri Sevkiyâtı – İtalya Hükûmeti Trablus'daki asâkirinden otuz binini tebdîl etmek bahânesiyle bunların iki binini on altı sefîne-i nakliyye vâsıtasıyla Rodos'a sevk etmiştir. Hâl-i hâzırda bunlar Rodos'da bulunuyorlar. Asâkir-i mezkûrenin vurûdundan sonra İtalyanlar kendi bayraklarını adadaki hükûmet konağına alay-ı mahsûs ile rekz etmişlerdir.

* Bu dört bin ruble Harbiye Nezâreti'ne teslîm olunmuştur.

İtalyanların Tasavvurâtı – General Amegliyo Rodos ve Astropalya ile bilâhare işgāl olunacak cezâiri idâreye me'mûr olmuştur. Sakız, Midilli, Limni'yi işgāl etmek için bir iki ay lâzım geleceği zan olunur. Yeni sâha-i harbe müteveccihen İtalya'dan diğer bazı asâkir daha sevk edilmek üzere imiş!

Cezâir-i Bahr-i Sefîd'de Asâkir-i Osmâniyye – *Tan Gazetesi*'nin mevsûkan istihbâr ettiğine nazaran Rodos'daki kuvâ-yı Osmâniye 2300 kişi ile dört cebel topu, Lesbos'da 240 kişi ve 4 top; Sakız'da ise 1200 kişi ve dört top mevcûd olup asâkir-i mezkûrenin sekiz yüzü Rumlardan ibârettir.

İzmir'deki İtalyanların İhrâcı – Düşman donanması İzmir sevâhilini topa tuttuğu gibi Cezâir-i Bahr-i Sefîd civârında bir vaz'-ı tehdîdkârâne ile dolaştığı ve Rodos Adası'na dahi asker çıkardığı cihetle âtiyen îcâb eden mahallere teşmîl edilmek üzere şimdilik Aydın Vilâyeti dâhilinde bulunan İtalya tebaasının hudûd hâricine çıkarılmasına karar verilmiştir. Teb'îd edilecek olan İzmir'deki İtalyanların alâkalarını kat' etmek üzere kendilerine on beş gün mühlet verilmiştir. Râhibelerle papasların bu teb'îd kararından istisnâsı mukarrerdir. Karâr-ı mezkûr Aydın valisiyle süferâ-yı Osmâniyye'ye iş'âr olunmuştur.

Esîr-i Harb – İtalyan kılavuzlarıyla balıkçılardan yirmi kişi tevkîf edilmişlerdir. Mevkūfîn esîr-i harb sıfatıyla askerî kışlasına sevk olunmuşlardır.

İzmir'de İtalya Casusları – İzmir polislerinden birinin zekâ ve vazîfe perverliği sâyesinde Trablus'dan İzmir'e muvâsalat eden iki İtalya casusu elde edilmiştir. Casuslar üzerinde bir çok para ve evrâk ve vesâikden başka Trablus'daki İtalya askeri kumandanı tarafından da tavsiyenâme ve hüsn-i hâl varakaları çıkmıştır. Binâenaleyh hükûmet-i mahalliyye tarafından taht-ı tevkîfe alınıp tahkīkāt-ı amîkanın icrâsına mübâşeret olunmuştur.

Leryoz ve Kalimnos Adaları – Osmanlı Ajansı'nın istihbârâtına göre bâlâdaki adaların bir İtalyan fırka-i bahriyesi tarafından işgāl olunduğu ve karaya asker ihrâc edildiği bildiriliyor.

Muhârebe-i Hâzıra ve Protesto – İtalya Donanması, gayr-i müstahkem Osmanlı limanlarını bombardıman eylediği cihetle Hâriciye Nezâreti'nce düvel-i muazzama nezdinde protesto edilmiştir. Fakat fâide ne?..

Bir Muâhede-i Hafiyyenin İfşâsı – *Jurnal De Berlin Ami?di*[silik] gazetesi İspetetator Cermanyus imzâsı tahtında olarak bir muâhede-i hafiyyenin vücûdunu ifşâ etmiştir. Mezkûr muâhede mûcebince İngiltere hükûmeti, Rodos, Sakız ve Sisam adalarının İtalya tarafından işgālini kabûl etmiştir. Buna mukābil İngiltere dahi Girit'in Suda Limanı'nı işgāl edecek ve Fransa ve Rusya hükûmetlerine de ayrıca ta'vîzât verilecekmiş!

Bahr-i Ahmer

Bahr-i Ahmer'de İtalyanlar – İtalya, Bahr-i Ahmer'deki ta'arruzâtına devam ederek ablukayı tevsî' etmek istiyor. Bundan Osmanlılar mutazarrır olmayacaklardır. Yalnız Avrupa ticâreti müteessir olabilir. Aden tüccârı mükerreren İtanyanların harekâtından ve ticâretlerinin mahv olduğundan bahisle İngiltere'ye şikâyet etmişlerdir.

Aden ile Hudeyde Postası – Hudeyde önünde dolaşan İtalya sefâin-i harbiyyesinin çekilmesine intizâren İngiltere hükûmeti Hudeyde ile berren posta muâmelâtını te'mîn etmiştir. Aden'den her gün muntazaman kervanlar hareket etmekte ve abluka edilen havâlî mahsûlâtını nakl eylemektedirler. Osmanlılar Aden'e gelerek **[209]** münâsebâttan dahi hiçbir fâide istihsâl etmemişlerdir. Eritre müstemlekesi me'mûrîni tarafından istikrâ edilip Seyyid İdris tarafdârânına irsâl edilmek üzere 280 bin fişengi hâmil olan bir gemi berây-ı ta'mîr Şeyh Said kurbunda tevakkufa mecbûr kalmış ve sâhilde zâbıta vazîfesi hükûmet tarafından tamâmen te'mîn edilmiş bulunulduğundan vapur derûnundaki esliha ve mühimmâtın kâffesi zabt olunmuştur.

Kunfuda Bombardımanı ve İdris – İtalyanlar ahîren Kunfuda'yı bombardıman ettikleri esnâda Koz mevkiinde bulunmakta olan Mekke emîrinin üçüncü mahdûmu Şerif Faysal Beyefendi ile taht-ı kumandasındaki şürefâ-yı muktedire ve urbân ve Binbaşı Çerkes Mahmud Bey kumandasında bulunup Mekke'den Nişancı Taburu zâbitân ve efrâdı, Ebhâ tarîkini kat' etmeye cüret eden İdris şakīsini kemâl-i besâletle kahr u tedmîr etmişlerdir. Ulemâ-yı Arab'dan ve Mekke emîri tarafından edilen nesâih-i müessire ile kabâil yavaş yavaş şakī İdris'den tebâüd eylemektedir.

Gelecek Sene Hacıları – Aden vâlîsi İtalya'nın neşriyâtına rağmen Mekke'ye her sene olduğu gibi bu sene dahi hüccâcın gidebileceğini ahâlî-i İslâmiyye'ye teblîğ etmiştir. Cidde'ye azîmet etmek isteyen İslâmların himâyesi te'mîn edilmiştir. Muâyene-i sıhhiyyeleri dahi ablukaya rağmen Kamaran'da vukū' bulacaktır.

Sitâre-i Şerîfe ve Merâsim-i Mahsûsa – Hazret-i Hâlid bin Zeyd Ebî Eyyûb El-Ensârî radıyallâhü anhü'l-Bârî türbe-i mübârekesinde vaz'-ı mevki'-i tekrîm edilmiş olan beyt-i şerîf-i muazzamın sitâreleriyle Hacer-i Esved-i mukaddesin gümüşten ma'mûl atîk mahfazasının Topkapı Saray-ı hümâyûnuna nakli merâsim-i fevkalâde-i ihtirâmkârî ile icrâ edilmiştir. Bu münâsebetle zât-ı Hazret-i Padişâhî de Topkapı Saray-ı hümâyûnunu teşrîf etmişlerdir. Maiyyet-i pâdişâhîde mehâdîm-i hazret-i padişâhî şehzâdegân-ı kirâm ile Mâbeyn-i hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâne erkânı dahi bulunuyorlardı.

Şevket-meâb efendimiz Dolmabahçe Sarayı rıhtımından Söğütlü yatına râkiben Sirkeci'ye muvâsalat etmiş ve İstanbul vâlîsiyle polis müdîr-i umûmîsi tarafından istikbâl olunmuşlardır.

Mevkib-i hümâyûn Bâbıâlî Câddesi, Sultân Mahmud Türbesi, Divân Yolu, Ayasofya tarîkiyle Topkapı Sarayı'na muvâsalat ederek, Hazîne-i Hümâyûn kethüdâsıyla Enderûn-ı Hümâyûn efendileri tarafından istikbâl edilmişlerdir. Zât-ı hazret-i pâdişâhî mâşiyen Bağdad Kasrı'na teşrîf ve salât-ı zuhru müteâkib bir müddet istirâhat ettikten sonra

Ebâ Eyyûb Câmi'-i şerîfinden Topkapı Sarayı'na ve Arzhâne'ye merâsim-i mahsûsa ile nakl edilen pûşîdeyi maa encâl ve maiyyet-i kirâm ziyâret ettikden sonra tekrar teşrîf buyurdukları tarîkdan âlây-ı vâlâ ile Saray-ı hümâyûna muâvedet buyurmuşlardır.

Sitâre-i şerîfe merâsiminde şeyhülislâm, evkâf nâzırı, Şerîf Nâsır Beyefendi, Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Beyefendi, Harem-i Şerîf Müdîri Mehmed Emin Efendi, Hazîne-i Hâssa Müdürü ve Teşrîfâtî Hasan Beyle Enderûn-ı hümâyûn efendileri, Zülüflü baltacılar, ve dervîşân ve dedegân ile ulemâ-yı kirâm isbât-ı vücûd etmişlerdir. Güzergâhlarda bulunan ahâlî zât-ı hazret-i pâdişâhîyi selâmladıkları gibi Bâbıâlî önünde de vükelâ-yı devlet tarafından zât-ı şâhâneye arz-ı ihtirâm olunması üzerine zât-ı şâhâne gerdûne-i hümâyûnun tevakkufunu irâde buyurarak vükelâ hazerâtına iltifât buyurmuşlardır. Teşrîf-i şâhâneyi müteâkib emânât-ı mukaddese dahi emânet-i celîle hazînesine nakl olunmuştur.

Mekke Reîsü'l-ulemâlığı – Mekke-i mükerreme reîsü'l-ulemâlığına ve Şâfi'î Müftîliği'ne sâdât-ı Aleviyye'den ve ulemâ-yı benâmdan Seyyid Hüseyin El-Habeşî Efendi hazretleri nasb u ta'yîn olunmuştur. Müşârun-ileyh hazretleri emsâl ve akrânı içinde ittikā, iffet, istikāmetle kesb-i temeyyüz etmiş ve arzû-yı umûmî ile taraf-ı emâretten ta'yîn kılınmıştır.

Müessesât-ı İlmiyye-i İslâmiyye – Bağdad Vilâyeti'ne tâbi' Necef-i Eşref Kazâsı'nda Badkubeli Hacı Mirza Abdurrahim Belbele'nin zîr-i idâresinde Murtazavî nâmında bir mektep te'sîs ve küşâd olunup tâlibîne tahsîl-i ulûm ve fünûn hakkında delâlet-i hayr-hâhânede bulunmaktadır. Bu gibi müesseselerle hamiyetli müessislerinin muvaffakiyyetini cenâb-ı Hak'dan temennî eyleriz.

Donanma İânesi – Mekke-i Mükerreme'de şerîf hazretlerinin himmetiyle donanma nâmına otuz bin lira iâne cem' olunduğu anlaşılmıştır. Müşârun-ileyhin bu himmet-i fevkalâdesi şâyân-ı teşekkürdür.

Meclis-i Meb'ûsân Müddetinin Temdîdi – İctimâ' eden Meclis-i Meb'ûsân'ın geçen devrenin mâba'di mi yoksa yeni devrenin mebdei mi olduğu Meclis-i Vükelâca mevzû'-ı bahs ve müzâkere olmuş ve netîcede yeni meclisin yeni devre-i ictimâına âit olduğu esâsı kabûl edilerek Meclis-i Meb'ûsân'ın devâm-ı müzâkerâtı için müddet-i ictimâın bir zamân-ı münâsibe kadar temdîdi taht-ı karâra alınmıştır.

Bulgar Çetelerinin Faâliyeti – Selanik-Üsküb hattı üzerine Gevgili İstasyonu'nun seksen kilometre ve dokuz yüz metre ilerisinde kâin bir taş köprü Bulgar çeteleri tarafından vaz' edilen fitilli bir bombanın iş'âli üzerine harâb olmuş ve Nisan'ın yirmi dördüncü günü akşamı alafranga sâat dokuzda patlamıştır. Tahrîb edilen köprü derhâl ta'mîr edilerek trenlerin ubûr u mürûru te'mîn olunmuştur. Hükûmet ve kumpanya tarafından tezyîd-i takayyüdât ve tedâbîr-i fevkalâde ittihâz olunmuştur.

İstanbul'daki İtalyanlar – İtalya Donanması tarafından vâki' olacak yeni bir tecâvüze karşı Dersaâdet ve mülhakātında mütemekkin İtalyanların tardı mes'elesi hükûmetimizce tezekkür edilmiştir. Tecâvüz olunmadık neresi kaldı ki hükûmet yeni tecâvüzler daha bekliyor. Düşman-ı cânımız olan bu hâinleri artık memleketimizde görmeye müslümanların tahammülü kalmamıştır.

Torpil İş'âli – Çanakkale Boğazı'nda tahte'l-bahr torpillerin ref'i esnâsında torpillerin bir tanesi iştiâl etmiş ve önceden ittihâz olunan tedâbîr-i ihtiyâtiyye sâyesinde insanca zâyiât vukû'bulmamıştır.

Girit

Venizelos'un Tavsiyesi – Yunan Başvekîli Venizelos Giritlilere bir telgraf keşîde ederek, düvel-i hâmiyyenin vesâyâsına ittibâ' etmelerini tavsiye etmiştir.

Girit Meb'ûsları – Mösyö Venizelos'la İngiltere'nin Atina sefîri arasında vukū' bulan bir mülâkāt üzerine Minerva Sefînesi dahilinde mevkūf bulunan Girit meb'ûslarının serbest bırakılmaları te'mîn edilmiştir.

Nasyonal Bank'da bulunan paralarını taleb etmektedirler. Asâkir-i Osmâniyye'ye her türlü me'kûlât ve levâzımât bilâ-müşkilât gönderiliyor.

İtalyanlarla Seyyid İdris – İtalyanlar Seyyid İdris ile icrâ ettikleri [yarım bırakılmıştır.]

[210] Düvel-i Hâmiyyenin Teblîgātı – Düvel-i hâmiyye, hâl-ı hâzırda Girit mes'elesinin hallini muvâfık gördüklerini ve statikonun muhâfazasına azm etmiş olduklarını ve Girit meb'ûsları Yunan parlamentosuna duhûle teşebbüs ettikleri takdîrde cezîreyi işgāl ile umûr-ı idâreyi der'uhde eyleyeceklerini Girit hükûmetine teblîğ etmişlerdir.

İtalya:

Bir İtalyan Tayyârecinin Sukūtu – İtalya'da Brunofa nâm mahalde bir suûd tecrübesi eden Mülâzım Deyzeris elli metrelik bir irtifâ'dan tayyâresi ile birlikte sukūt ederek hemen telef olmuştur.

Avusturya:

Avusturya'nın İhtiyâtkârâne Hareketi – Avusturya hükûmetinin Bosna hudûdu civârında ihtiyâtkârâne davranmakta olduğu ve o civârdaki askerine bir mikdâr zam ettiği işitilmiştir.

Avusturya-İtalya Hudûdu – Avusturya gazetelerinin beyânâtına bakılırsa, Avusturya hükûmeti her bir ihtimâle karşı İtalya hudûdunda otuz bin asker bulundurmaktadır. Avusturya'nın bu hareketi Balkan muvâzenesini ihlâlden vikāye etmeye ma'tûf bulunuyor.

Almanya-İngiltere:

Alman Sefîri – Sâbık Almanya Sefîri Baron Mareşal'in, Almanya'nın Londra Sefîri Kont Meternik'in tekāüdü üzerine yerine ta'yîn olunmuş ve kabûlü için İngiltere'den istimzâc olunmuştur. *Times* gazetesi Baron Mareşal'in yeni me'mûriyetini tebrîk ile Türkiye'de kendi devletine îfâ ettiği hidemâtı bir makāle ile ber-âverde-i zebân-ı temcîd eylemiştir. Almanya'nın İstanbul sefâretine ise, Almanya'nın Yunanistan Sefîri Baron Vankenhaym ta'yîn olunacaktır.

Sırbistan:

Sırbistan Askerî Manevraları – Sırbistan hükûmeti Mayıs ayında askerî manevralarını tensîb etmiş olduğundan mezkûr teşebbüs Avusturya hükûmetinin endîşesini tezyîd etmiştir.

İran:

Sâlârüddevle - Fermânfermâ – Hemedan'da Sâlârüddevle nâmına harb eden Mücellilü's-saltana ile vukū' bulan bir muhârebede hükûmet asâkiri mağlûb olmuştur. Fermânfermâ 150 kişi ile Hemedan'da bulunuyor. Hükûmet, Bahtiyârîler ile birlikde Tahran polis ve zabtiye nâzırı Yefrem Han'ı bir mikdâr asker Maksim topu ile iğtişâşcılara karşı sevk etmiştir. Ahvâl-i umûmiyye bu yüzden kesb-i vahâmet etmiştir.

Meşhed Bombardımanı ve Âlem-i İslâmiyyet – Londra'dan gelen bir telgrafa nazaran, Meşhed'deki İmâm Rıza mezarının Ruslar tarafından bombardıman edilmesinden dolayı âlem-i İslâmiyet'te husûle gelen heyecan, İngiltere'de aks-i te'sîr hâsıl eylemiştir. Âlem-i İslâm Cem'iyeti Merkez-i Umûmîsi'ne vâsıl olan telgrafnâmede Hindistan müslümanlarının büyük mitingler akd ederek İslâm ibâdethânelerine icrâ edilen tahkīrâtı protesto eyledikleri bildirilmiştir. İngiliz siyâsiyyûnu bu mitingleri Hindlilerle âlem-i İslâmiyet'in ittihâdına dâir bir emâre gibi elakki eylemektedir ki, bu hâl İngilizlerin hiç hoşlarına gitmiyor.

Afgan-İran:

Afganlılar İran'da – Evvelce İran arâzîsine dâhil olan iki yüz Afgan süvarisine ilâveten bu kere de bir ikinci Afgan kuvve-i askeriyyesi Belucistan'ın hudûd-ı cenûbiyyesine yakın bir mevkie muvâsalat etmiştir.

Tunus:

Tunus'da Ahvâl-i İktisâdiyye – Devlet-i Osmâniyye-İtalya Muhârebesi Tunus ahvâl-i iktisâdiyyesi üzerinde sû'-i tesîr husûle getirmiştir. Tunus'da İtalyanlar, İslâmların gösterdikleri husûmet üzerine Tunus'u terk ile Trablus'a hicret etmişlerdir. İtalyanların Tunus'dan çekilmeleri ile amele ücreti tezâyüd etmiştir.

Fas:

Fas Muhârebâtı – Ahvâl gittikçe karışıyor. Fransız ordusu muattal ve me'yûs bir hâldedir. Bütün kabâil ve aşâyir isyân etmiştir. Mulay Hafîz'e karşı olan kin ve adâvet umûmîdir. Fransa'nın himâyesini kabûl ile mevkiinden münhali' addedilen sultânın yerine geçmek için sekiz kadar emîr ve şerîf isyân ve hurûc etmişlerdir. Fas'daki hezîmetlerden bahs olunmaması Fransız matbûâtına ricâ olunmuştur. Maamafîh Sosyalist gazeteleri ketm-i hakīkatde bir fâide görmediklerinden muttali' olabilecekleri havâdisi neşr ediyorlar.

Mulay Hafîz ve Terk-i Saltanat – Fas Sultânı Mulay Hafîz'in terk-i saltanat niyetinde bulunduğunu Fransız gazeteleri yazıyor. *Matin* gazetesinin beyânâtına göre müşârun-ileyh Fransa'nın me'mûr-ı siyâsîsi tarafından Rabat'a gitmesini men' ettiği için sultân darılmıştır. Sultânın terk-i saltanat etmesinden dolayı Fransızlar endîşe ediyorlar. Çünkü Fas kabâilinin herhâlde ileride büyük iğtişâşât çıkaracaklarına dâir Fransa zimâmdârânınca kanâat hâsıl olmuştur.

Rusya:

Rus Zırhlısında İsyân – Rusya'nın Straroviç Zırhlısı'nın mürettebâtı isyân etmişlerdir. Altmış tâife tevkīf olunmuştur.

Rusya'da Grevler – İki gazete matbaasının mürettibleri dâhil oldukları hâlde Moskova'da beş bin amele grev etmiştir. Kuvve-i inzibâtiyye, nümâyişi men' için bir tabîb, bir avukat ve birkaç talebe ile hayli kimseleri tevkīf etmiştir.

Rusya'da Sosyalistler – Rusya Dârülfünûn talebesinin iştirâkiyle Sosyalistler Petersburg'da nümâyiş icrâ etmeleri üzerine Avrupa'ya gönderilen telgraflar sansüre tâbi' tutulmuşlardır. Nümâyişcilerle polis ve jandarmalar arasında hûnrîzâne müsâdemeler vukū' bulup, ekserîsi talebeden olmak üzere iki yüz seksen kişi maktûl düşmüştür.

Yahudiler-Ruslar – Rusya'nın Kiev şehrinde Mûsevîler aleyhine yeniden pek çok entrika çevrilmekte ve bunların tard ve itlâfını ihzâr etmek üzere bir takım teşebbüsât-ı mezmûmeye tevessül olunmakta bulunduğu cihetle İngiltere'nin en meşhûr ve muhterem ulemâ, fudelâ, siyâsiyyûn tüccâr ve ruhbânıyla pek çok büyük gazete muharrir ve müdîrleri tarafından bin imzâyı muhtevî bir protestonâme *Times* gazetesinde **[211]** neşr olunmuştur. Mezkûr protestonâmeye mümâsil Almanya, Avusturya, Fransa Amerika şehirlerinde de neşr olunmuştur. Bu protestonâmelerde Rusların zulüm ve i'tisâfları mevzû'-ı bahs olmuştur.

Rusya Tahşîdât-ı Askeriyyesi – Rusya hükûmetinin Kafkasya hudûdu civârında tahşîdâtını tevkīf eylediği merciine vârid olan telgrafnâmeden anlaşılmıştır.

Afrika-yı Cenûbî:

Nijer'de İslâmiyet – *Times*'den iktibâs olunmuştur: Mister Morel Cenûbî Afrika'da Nijer ahvâline dâir mufassal bir konferans vermiş ve orada icrâ eylediği seyâhat netîcesinde elde etmiş bulunduğu resimleri sihirbaz vâsıtasıyla huzzâra irâe ve ta'rîf eylemiştir. Konferans Nijer vâlî-i lâhıkı Sir Jirvard'ın riyâseti tahtında akd edilmişti. Pek çok huzzâr ve müstemiîn mevcûd idi. Mister Morel sâbık Nijer Vâlîsi Sir Logard'ın hidemâtından sitâyiş-âmizâne bir lisân ile bahsederek, İngiltere Devleti'nin müşârun-ileyhin mesâî ve himemât-ı idâriyyesi sâyesinde on milyon nüfûsu muhtevî bulunan iki yüz elli bin murabba' dönüm arâzîye mâlik olduğunu söyledikten sonra sözünü Nijer memleketinde bulunan akvâm ve kabâil-i İslâmiyye'ye atf ettirmiş ve müslümanların müsâvât ve uhuvvetle, intizâm ve medeniyete son derece riâyetkâr olduklarını beyân eylemiştir. Mister Morel Afrika'daki müslümanların ahvâl-i rûhiyye ve ictimâiyyelerini mevzû'-ı bahs edip, Kur'ân-ı Mübîn'in mükemmel ve kâfî derecede müslümanlara tedrîsât ve ta'lîmât ahlâkiyye ve ictimâiyye[de] bulunduğunu ve dâimâ zaîfin hukūkunu kavîlere karşı müdâfaa eylediğini ve bu sâyede en hücrâ noktalarda yaşayan akvâm-ı İslâmiyye beyninde

bir teâvün-i ictimâî ve medenî te'mîn ettiğini ve bunu bil-fiil kabâil-i İslâmiyye arasında müşâhede eylemiş olduğunu söylemiştir. Mister Morel bu kadarla iktifâ etmeyip, Kur'ân ve dîn-i mübîn-i İslâm'ın âdetâ muâvenet-i ictimâiyye-i hâzıra kānûn ve mesleğine pek müşâbih ve mümâsil olduğunu ve bu ise tamamıyla müslümanların meşrûtiyet ve meşveret usûlü dâiresinde yaşamalarını te'mîn eylediğini munsıfâne ve takdîrkârâne bir lisân ile yâd ve tezkâr eylemiş ve İngiltere hükûmeti tarafından da kabâil-i mezkûreye lutf ve nezâket âsârı gösterilmesini ve ihtiyâclarını kâfil bir kānûnun neşr ü tedvînini taleb eylemiştir.

MATBÛÂT

İTALYA'NIN AVRUPA NAZARINDA SUKŪTU

Londra'da münteşir *Egypt* gazetesi İngiltere'nin meşhûr siyâsîlerinden biriyle vukū' bulan mülâkātını yazıyor ve diyor ki:

"Trablusgarb Muhârebesi'nden evvel Avrupa İtalya'ya sevimli bir nazar ile bakıyordu. Trablusgarb Muhârebesi'nde İtalya'nın bütün tekâmülât-ı askeriyesine rağmen bir avuç mücâhidîn-i Osmâniyye karşısında mağlûb ve mahsûr bir vaz'iyette kalması İtalyayı Avrupa'nın nazarından iskāt etmiştir.

"Çünkü Avrupa İtalya'nın hiçbir kıymet-i askeriyyeye mâlik olmadığını bu muhârebede re'ye'l-ayn müşâhede etmiştir. İtalya askerlerinin bu muhârebede gösterdikleri havf u cebânet ve bundan tevellüd eden harekât-ı mecnûnâneleriyle kadınlar, çocuklar, hastalara karşı irtikâb eyledikleri vahşet ve cinâyet, yalnız İtalya'nın değil, Avrupa'nın dahi âlem-i İslâm üzerindeki nüfûz ve i'tibârına halel îrâs eylemiştir.

"Bunun için İtalya bu gibi gayr-i meşrû' hareketleriyle Avrupa'nın i'tibârına halel verdiğinden siyâseten dahi Avrupa'nın nazarından düşmüştür. Binâenaleyh İtalya bu muhârebeden hiçbir şey kazanamayacağını ve muhârebenin kendisine tahmîl eylediği ağır masraf yükü altında ezileceğini ve muhârebeden hâib ve hâsir döneceğini ve her cihetten i'lân-ı iflâs edeceğini yakında müşâhede edecektir."

* * *

el-Alem gazetesi yazıyor: "İtalya hükûmet-i bâğiyyesi harekât-ı mecnûnânesini Çanakkale Boğazı'nda tatbîk etmek istedi. Oraya kırk parça harb sefînesini sevk etti. Hücûm gösterdi. Münhezim oldu. Boğazkesen önünde bir zırhlı sefînesini kurban verdikten sonra hâib ve hâsir döndü. Târîhe bakınız ki İtalya'nın Boğaz önünde dûçâr olduğu bu zillet ve meskenete bu güne kadar hiçbir hükûmet giriftâr olmamıştır. İtalya Trablusgarb'da berren sukūt ettiği gibi boğaz önünde dahi bahren sukūt etmiş ve Osmanlıların kıymet-i harbiyyelerinin bütün âlem nazarında yüksek bir derecede tecellîsine vesîle olmuştur."

TENKĪD VE TAKRĪZ

MEDENİYET-İ İSLÂMİYYE TÂRÎHİNİN HATÂLARI

–191'den mâba'd–

Emevîler zamanında en büyük, en mühim memleketler, Mekke, Medîne, Basra, Kûfe, Yemen, Mısır, Şam, Elcezire Horasan idi. Bu memleketlerin her birinde birer imâm var idi ki halkı onlar idâre ederlerdi. Bu imâmların isimlerini sıra ile yazıyoruz:

Mekke Atâ ibni Ebî Rebâh (Ebû Hanîfe'nin üstâdı)
Yemen Tâvus
Şam Mekhûl
Mısır Yezid bin Ebî Habîb
Elcezîre Meymûn bin Mehran
Horasan Dahhâk bin Müzahim
Basra İmâm Hasan-ı Basrî
Kûfe İbrahim-i Neha'î

[212] Bu adamların İbrahim-i Neha'î'den mâadâsı kâmilen mevâlîden, bir kısmı da câriye çocuğu idiler. İşte hem Arab olmadıkları, hem câriye çocukları oldukları halde zamanlarında nâsın ulusu idiler. Arablar kendilerine inkıyâd eder, hulefâ-yı Emeviyye ise hürmette bulunurlar idi. Atâ ibni Ebî Rebâh'a gelince İbni Sindiye olmakla beraber şeyhü'l-harem idi. Fetvâda kavl-i râcih, mesâilde son söz kendisinin idi.

İbni Hallikân bu zâtın tercüme-i hâlini yazarken şöyle söylüyor:

"İbrahim bin Amr ibni Keysân diyor ki Emevîler zamanında bir münâdî çıkarırlardı ki Atâ ibni Ebî Rebâh'dan başkası nâsa fetvâ veremez diye bağırırdı. Acaba halîfelerin rızâsı olmaksızın böyle bir şey kābil midir? Tâvus'a gelince vefâtında cenazesine o kadar halk birikti ki namazını kılmak müşkil oldu. O aralık İbrahim ibni Hişam Mekke vâlîsi bulunuyordu. Zâbıtadan muâvenet istedi. Cenazede Hazret-i Hasan'ın oğlu Abdullah da var idi. O da tabutun altına girdi. Namazını kılanlar arasında Halîfe Hişâm bin Abdülmelik de mevcûd idi. Tâvus'un tercüme-i hâlini yazarken Allâme ibn-i Hallikân bunların hepsini söylüyor, pekalâ, bundan büyük pâye-i şeref olabilir mi?

Mekhûl-ı Şâmî ise ittibâ' olunan eimmenin biridir. Zührî: "Ulemâ dörttür: Fülân, fülân bir de Mekhûl" diyor.

Yezid ibni Ebî Habîb'e gelince halka fıkıh öğretmesi, mesâil-i şer'iyyede fetvâ vermesi için Ömer bin Abdülaziz'in Mısır'a göndermiş olduğu zât budur. İmâm-ı Suyûtî'nin *Hüsnü'l-Muhâdara*'sında musarrah olduğu vechile kendisi onların ilk muallimidir.

Meymûn bin Mehran fazîletiyle, siyâdetiyle beraber Elcezîre'de harâc üzerine emîr idi. İbni Kuteybe *el-Ma'ârif*'inde bunu tasrîh etmiştir.

Hasanü'l-Basrî'ye gelince: Büyüklüğüne ait ne söyleyebilirseniz hiç tereddüd etmeyiniz, söyleyiniz. Hâkimler, melikler, serdarlar kendisine arz-ı ta'zîm eder; sözü herkes

tarafından nas gibi telakkī ediliyordu. Sehâvî, Irâkī'nin *El-fiyyetü'l-Hadîs*'i şerhinde diyor ki: Hişâm, Zührî'ye "Ehl-i Mekkeyi kim idâre ediyor?" diye sorup, Atâ cevabını alınca "Bu pâyeyi ne ile kazanmış?" demiş. Zührî "Diyânetle, rivâyetle" demiş. Bunun üzerine Hişâm "Evet, diyânet sâhibi olanın riyâset hakkıdır." i'tirâfında bulunmuş. Sonra Hişâm "Yemen'i, Mısır'ı, Elcezîre'yi, Horasan'ı, Basra'yı, Kûfeyi kim idâre ediyor?" diye sıra ile sorarak, "Tâvus, Mekhûl, Yezid…ilh." Cevaplarını aldıkça her ismin arkasından "Arap mıdır? Mevâlîden midir?" suâlini îrâd etmiş. Zührî hepsi için birer birer "Mevâlîdendir" diyerek nihâyette İbrahim Enneha'î'nin Arap olduğunu söyleyince Hişâm demiş ki; "Şimdi yüreğime azıcık su serpdin, Vallâhi mevâlî Arablara hâkim olacak, minberlere çıkıp hutbeler îrâd edecek de Arablar aşağıdan onları dinleyecek."

Tâbiînin târîh-i İslâm'daki mevkii pek yüksektir. Bunların başı Saîd bin Cübeyr'dir ki esved olduğu hâlde hüccâc kendisini Kûfe'de namaza imâm nasb etti. Kûfe ise o aralık Arab'ın dimağı, müslümanlığın harîmi idi. Artık bu kadar temhîdâttan sonra müellifin "Araplar mevâlî arkasında namaz kılmakdan istinkâf ederlerdi" tarzındaki da'vâsı doğru olabilir mi? İşte Sevrî'nin üstâzı olan Süleyman el-A'meş, kendisi bir Acem köle olmakla beraber o derecelerde muazzez idi ki Halîfe Hişâm ibni Abdilmelik buna Osman'ın menâkıbını, Ali'nin mesâvîsini yazması için bir mektup göndermiş idi. A'meş mektûbu alıp okuduktan sonra o sırada yanında bulunan bir keçiye yedirdi; getiren adama da "Hişâm'a söyle ki: Mektûbunun cevabı işte budur!" dedi. (İbni Hallikan – *A'meş'in Tercüme-i Hâli*)

İşte meşhûr Hammâd-ı Râviye, *Mu'allakāt*'ı tedvîn eden, şiir ve edebde gāyet büyük bir mevki' sâhibi olan bu zât siyah bir köle idi. Bununla beraber Emevîler kendisini önlerine geçirirler, vezîr ittihâz ederlerdi.

İşte Sâlim bin Abdillah bin Ömer. Kendisi câriyeden olma idi. Halîfe Hişâm bin Abdilmelik Medîne'ye geldiği zamân bunu da'vet etti fakat Sâlim özür dileyip gelmediği için Hişâm kalktı ayağına gitti. Hem de on bin dirhem ihsân etti. Halîfe hacdan avdetinde Sâlim'in hasta olduğunu işitip ziyâretine gitti; vefâtında namazını kıldı. Sonra dedi ki: "Bilmem hangisine sevineyim? Hac ettiğime mi, yoksa Sâlim'in namazında bulunabildiğime mi?"

Eğer bu gibi vekāyii saymaya kalkışacak olur isen söz usanç verecek derecede uzayacak. Bununla beraber şu saydıklarımızdan da anlaşılır ki: Mevâlî Emevîler zamanında şerefin, rif'atin müntehâsında idiler. Arablar bunlara karşı huzû' derecesinde hürmet gösterirler, kendilerine muktedâ bilirlerdi. Artık müellifin "Mevâlî ile câriyeden olmalar Emevîler zamanında son derecede muhakkar idiler; hiçbir mevcûdiyetleri yoktu; Arablarla Emevîler tarafından köle muâmelesi görürlerdi" tarzındaki sözlerinin hükmü kalır mı?

–mâba'di var–

Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

23 Mayıs 1912 | 6 Cemâziyelâhir 1330 | Perşembe | 10 Mayıs 1328 | Cild: 8 - Aded: 194

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَلاَ تَقُولُواْ لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لاَ تَشْعُرُونَ [1]

Tercümesi

"Allah yolunda öldürülenler için ölü demeyiniz; bilakis onlar diridir, lâkin siz farkında değilsiniz."

* * *

Bu âyet-i kerîme Sûre-i Bakara'ya mensûbdur. Âl-i İmrân Sûresi'ne aid bir âyet-i celîlede ise [2](بَلْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ) buyurulmuştur ki: "Bilakis onlar diridir, nezd-i ilâhîde merzûk oluyorlar." demektir.

Ruhun bedenden ayrıldıktan sonra pâyidâr olacağı erbâb-ı imâna göre muhakkak ise de ervâh-ı şüheda için daha yüksek, daha mümtaz bir hayat olmak tabiîdir. Şühedâya mevdû' olan bu hayatın, bu rızkın nasıl bir hayat, nasıl bir rızık olması lâzım geleceği hakkındaki sözler müteaddiddir. Şeyh Muhammed Abduh'a göre bu hayat bir hayât-ı gaybiyyedir ki ervâh-ı şühedâ ona mazhariyetle başka ruhlardan seçilecek; o hayat ile merzûk, o hayat ile mütena'im olacak. Ancak, ne o hayatın hakîkati, ne de o rızkın mâhiyeti bilinemeyeceği için, bahsedilemez. Bunlar âlem-i gayba aid o esrâr-ı ilâhiyyedendir ki vücûduna iman olunur, alt tarafı Allâhu Zü'l-celâl'e bırakılır.

Hakîkat, hak yolunda, Allah yolunda fedâ-yı cân edenler elbette ervâh-ı zekiyyeye mev'ûd olan hayât-ı tayyibeye yüz bin kere lâyıktırlar. Dünyâ âhiretin bir tarlası değil mi? Burada ne ekilirse ötede o biçilmeyecek mi? O halde, fî-sebîlillâh ölenlerin yani bu toprağa hayatını ekip kanıyla sulayanların ferdâ-yı cezâda biçecekleri mahsûl bir hayât-ı nûr-â-nûr-ı sermedîden başka ne olabilir.

Yığın yığın efrâd-ı beşer hayatı kendilerince bir gâye bilerek, onu elden bırakmamak için, çok zamanlar, insâniyyetin alnını karartacak kadar rezil maîşetlere katlanır dururken; ne mutlu o yüksek fıtratlara, o pâk hilkatlere ki: Pek muazzez, pek mukaddes bir gâye uğrunda hayatlarını, nâçîz bir vâsıta gibi feda ediverirler!

Sırası gelince hayatı istihfâf edemeyenler, şühedâya mev'ûd olan safâ-yı câvidânîyi bulmak şöyle dursun, yaşadıkları müddetçe kâbil değil saâdet yüzü göremezler. Servetler, sâmânlar, refâhiyetler insan için hakîkī bir mes'ûdiyet te'mîn edemiyor. Bir ferd yâhûd bir cemâat için yaşamak, nasıl olursa olsun yaşamak iştiyâkı yegâne emel sırasına geçerse; sefîl, rezîl, namussuz bir hayat, şanlı bir ölüme tercih edilirse; o ferdin yâhûd o cemâatin kıyâmete kadar nâsiye-i hizlânı eşâret, zillet damgasından kurtulamaz. [3](ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ) hakîkati ne müdhiş bir ibrettir.

Eski şan ve şevketinden cüdâ düşeli secâyâ-yı kerîmesinin bir çoğunu kaybeden... Hayır! Yanlış söylüyorum, o secâyâ-yı kerîmeye vedâ edeli şevket-i kadîmesinden cüdâ düşen âlem-i İslâm'da hâlâ bu seciyeyi bu hayatı hiçe saymak, Allah yolunda feda edivermek **[214]** seciyesini dîn-i mübînin bir emânet-i kübrâsı gibi sînesinde taşıyan cemâatler meğer eksik değil imiş. Allah'a yüz bin kere hamdler, senâlar olsun ki, müslümanların yüreğindeki rûh-ı şehâmet henüz ölmemiş. Biz bu ruhu öldürmemek için ne lazımsa dirîğ etmemeliyiz. Zira dünyâmız bu ruh ile; âhiretimiz ise dünyâmız ile kâimdir. Hatta dünyâ âhiretten evveldir.

İşte zırhlıları ile denizden gülleler; tayyâreleri ile bulutlardan ateşler yağdıran; müstahkem mevâki' arkasından gece gündüz kurşunlar püsküren yüz binlerce düşmana karşı yalın kılıç, yalın sîne ile çıkan şanlı mücâhidlerimiz meydanda duruyor. Biz bunlar için muvaffakiyet, sâir cemâât-i İslâmiyye için de halden ibret temennî ederiz.

اَللّٰهُمَّ انْصُرْ مَنْ نَصَرَ الدِّينَ وَاخْذُلْ مَنْ خَذَلَ الْمُسْلِمِين.

Mehmed Âkif

---

[1] Bakara, 2/154.

[2] Âl-i İmran, 3/169.

[3] Bakara, 2/61.

FIKIH VE FETÂVÂ

Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târîhinden:

HAC
– 9 –

Haccın târîh-i iftirâzı hakkında akvâl-i muhtelife vardır. Bazıları kable'l-hicre farz edilmiş olduğunu rivâyet ediyorlar. Fakat bu rivâyet âsâr-ı meşhûreye, ba'de'l-hicret farziyyeti hakkındaki kanâat-i cumhûra muhâlif olduğundan şüzûz kabîlinden ma'dûddur; binâenaleyh şayân-ı i'timâd olamaz. İmâm Kurtubî ba'de'l-hicre beşinci senede farz edilmiş olduğuna zâhib oluyor. İmâm Vâkıdî ve bazı ashâb-ı hadîsin rivâyetine göre hicretin beşinci senesi Benî Sa'd tarafından nezd-i risâlete hey'et-i murahhasanın reîsi olarak gelen Zimâm bin Sa'lebe'nin huzûr-ı nebevîde: [1](اللّٰهُ أَمَرَكَ أَنْ تَحُجَّ) demesinin (اللهم نعم…) diye tasdîk-i nebevîye iktirân etmiş olması haccın beşinci senesi farz edilmiş olduğuna kāil olanlarca delîl makāmına geçmiştir. Fakat bu hadîsden yalnız beşinci senesi değil, belki daha evvelce farz edilmiş olduğunu da anlamak mümkündür. Bir de Muhammed bin İshak, sâir erbâb-ı siyer ve hadîs, Zimâm bin Sa'lebe'nin nezd-i risâlete "âmmü'l-vüfûd"da yani İslâmiyet kuvvet bularak her tarafdan hey'etler irsâl olunduğu zamanlarda, binâenaleyh dokuzuncu senesi gelmiş olduğunu rivâyet ediyorlar. Bu hâde Zimâm bin Sa'lebe hadîsiyle haccın beşinci senesi farz edilmiş olduğuna kāni' olmak için yol kapanıyor demektir.

Bazıları da haccın altıncı senesi Hudeybiye seferi esnâsında nâzil olan [2](وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) âyet-i kerîmesiyle farz edilmiş olduğuna kāil oluyorlar.

Bu ciheti bilhassa Şâfiîler iltizâm ediyorlar. Hele bazı kurrâca (اتموا) yerinde (اتيموا) kırâeti bunlara ziyâdesiyle yardım ediyor demektir. Fakat bu kırâetin şâz, binâenaleyh gayr-i mu'teber bulunması, hele yedinci senesi aleyhissalâtü vesselâm efendimizin, ashâbının hac için değil, belki umre için ihrâm etmiş olmaları, hele sâbıkan bu âyetin sebeb-i lüzûmu hakkında söylenen sözler… Şâfiîler gibi (اتموا) emr-i celîlinden ibtidâ-yı vücûb ve farziyyeti anlamaktan ziyâde, ibâre ve lügatin yardımıyla ba'de'ş-şürû' vücûb-ı itmâm ma'nâsını anlamanın daha mülâyim olduğunu bildiriyor. Hanefîler de bu ciheti iltizâm etmişlerdir. İşte şu mülâhazaya göre haccın altıncı senesi dahi farz edilmemiş demektir.

Bazıları yedinci senesi, bazıları sekizinci senesi farz edilmiş olduğuna zâhib olmuşlar ise de hiç birinin ma'kūl bir delîline tesâdüf edilememiştir. Şu halde dokuzuncu ve onuncu seneler kalıyor demektir. Fil-vâki' meşhûr erbâb-ı tefsîr ve siyerin sözlerine göre dokuzuncu senenin nihâyetlerine doğru [3](فِيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ اِبْرٰهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ) âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur, ki bunun vücûb-ı hacca delâleti pek zâhirdir. Hattâ İmâm Ahmed bin Hanbel hazretlerinin Hazret-i Ebû Hureyre'ye muttasıl olarak rivâyet ettiğine göre: –Bu âyet-i kerîme nâzil olarak– hac farz olunca Fahr-i Kâinât efendimiz umûma hitâben [4](يا ايهاَ النّاس قدْ فَرَضَ عَلَيْكُمُ الْحجّ) فحَجُّ… الخ) diye başlayarak bir hitâbe îrâd buyurmuşlardır. İşte bu bâbda pek sarîh olan şu delîllere bakılacak olur ise haccın dokuzuncu senesi nihâyetlerine doğru farz edilmiş olduğu tahakkuk eder.

Binâenaleyh bu târîhe kadar icrâ edilen hiçbir haccın iskāt-ı farzı için icrâ edilmeyip belki İslâmiyetçe hilâfına bir delîl kāim olmadığından şerîat-i Halîliyye'de olan meşrûiyet-i kadîmesi üzere edâ kılınmış olduğu söylenebilir. Zâten mezheb-i Hanefî'de şerâyi'-i sâlifeden bir hükmün hilâfına delîl vârid olmadıkça İslâmiyetçe mu'teber olduğu ma'lûmdur. Şu kadar var ki şerâyi'-i sâlifenin bir çok hükümleri tahrîfâta ma'rûz kaldığından mu'teber olması için nass-ı ilâhî veyâhûd hadîs-i nebevîde bilâ-inkâr zikr ve kıssa edilmiş bulunması şarttır.

Bu halde netice olarak dokuzuncu senesi haccının iskāt-ı farz için kılınmamış olduğu meydana çıkıyor demektir.

* * *

Hicret-i seniyyenin onuncu senesi Zilka'de ayı hulûl edince aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz hazretleri bu sene îfâ-yı farîza-i hac etmek üzere Mekke'ye gidileceğini, binâenaleyh hac ile mükellef olanların tedârikât-ı seferiyyede bulunmalarını i'lân ettirdi. Ayın âhirlerine doğru kırk bin kadar kimse Medîne-i Münevvere'de ictimâ' etmişlerdi. **[215]** Ol hazret ahkâm-ı ihrâmı, haccın vâciblerini ve sünnetlerini beyân ederek hutbe îrâd buyurdular..

Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz Zilka'de'nin hitâmına altı gün kala Perşembe, yâhûd Cumartesi günü öğle namazını mescid-i şerîfde dört rek'at olarak kıldıktan sonra mübârek saç ve sakallarını taradı; hoş râyihalı yağ sürdü. Miskli kokular isti'mâl etti. Ridâ ve izârını giydi. Öğle ile ikindi arası idi. Kāfile hareket etti. Fahr-i Kâinât efendimizin önünden, arkasından sağından, solundan gözün görebildiği yerler halk ile dolu bulunduğu halde ilerleniyorlardı…

Hutbe îrâd buyurulduğuna, öğle namazı kılındığına bakılacak olur ise yevm-i hareketin Perşembe değil, Cumartesi günü olduğu anlaşılır. Çünkü Fahr-i Kâinât efendimizin Cuma'dan mâadâ günlerde ahâliyi cem' ettirerek minberde hutbe îrâd buyurdukları ma'lûm değildir. Şu hâlde ol hazretin Cuma günü ba'de'l-Cum'a hac hakkında îrâd-ı hutbeden sonra ferdâsı Cumartesi günü öğle namazını kılarak yola çıkmış oldukları müstebân olur..

Kāfile Zülhuleyfe mevkiinde tevakkuf etti. Orada geceleyeceklerdi. Binâenaleyh yola çıktıkları günün ikindi, akşam, yatsı namazları da orada kılındı. Ferdâsı günün sabah namazı da kılındıktan sonra ol Hazret kurbanlık devesinin hörgücünü kanatarak nişanladı ve bir de kılâde olmak üzere boynuna na'leyn taktı. Sonra ihrâma mahsûs olmak üzere gusl etti. Mübârek başını (gaynın kesriyle) gısl ile yıkadı. Miskli tîb isti'mâl etti. Ridâ ve izârını giydi. Öğle namazını kasr tarîkiyle iki rek'at olarak kıldı. İşte namazını kıldığı şu

[1] El-Bâci, *el-Müntekâ,* Mısır, 1332, c. 2, s. 268.
[2] Bakara, 2/196.
[3] Âl-i İmrân, 3/97.
[4] Nesâî, *Sünen,* Kitâbü Menâsik, 1.

yerde hacc-ı kırâna, yani hac ve umrenin ikisine birden niyet ve cehren [1](لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالمُلْكَ، لاَ شَرِيكَ لَكَ) diye telbiye eyledi. Ba'dehu nâkasına bindi. Ashâb-ı kirâm, aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz'in telbiyesini işitiyor, ve ol hazretin emriyle onlar da telbiyelerini yüksek sesle okuyorlardı. Bundan böyle yüksek mevki'lere çıktıkça yokuşlara indikçe… telbiye ediliyordu.

Fakat ol Hazret ihlâlinde bazen hac ve umrenin ikisini zikr ediyorlardı. İleride görüleceği vechile işte bu noktadan dolayıdır ki Hazret-i Peygamber'in şu ihrâmında kārin veyâhûd mütemetti' ve müfrid olduğu hakkında ihtilâf edilmiştir: Hac ve umreyi zikr ederek ihlâlini işitenler, ol Hazret'in kārin olduğuna, yalnız birisini zikr eylediğini görenler de ya müfrid yâhûd mütemetti' olduğuna kāil olmuşlardır. Fakat ashâb-ı kirâm hazerâtı, aleyhissalâtü vesselâm efendimizin tahyîri üzerine kendi arzularına göre bazıları müfrid, bazıları kārin yâhûd mütemetti' olarak ihrâma girmişlerdi..

Zülhuleyfe mevkiinde Hazret-i Ebubekir'in zevcesi Esmâ binti Umeys doğurmuştu. Ol Hazret onun gusl ederek ihrâma girmesini emr etti..

Kāfile-i hüccâc Seref nâm mevkie geldiklerinde Resûl-i Ekrem efendimiz, hedyleri bulunmayanların –ifrâd, yâhûd kırân değil de– umre niyyeti üzere bulunmaları daha iyi olacağını söyledi. Dikkat edilecek olursa bunun evvelki tahyîri bir dereceye kadar nakz ettiği görülür. Çünkü Mîkāt'ta iken ashâb-ı kirâmın istedikleri gibi ihrâm etmelerine müsâade edilmiş iken Seref mevkiinde umrenin mendûbiyeti beyân buyuruluyordu. Bu hâlde hedyleri bulunmayanların ifrâd ve kırândan ziyâde, mendûbiyete riâyeten umre tarafına meyl etmeleri daha mahbûb olacaktı.

Umre niyetiyle ihrâma girmiş olan Ümmü'l-mü'minîn Hazret-i Âişe şu Seref nâm mevkie geldikde âdeti görmeye başlamıştı. Peygamberimiz Efendimiz ona da tavaf ve sa'yden mâadâ bil-cümle ef'âl-i hacca iştirâk edebileceğini söyledi.

Kāfile Zilhicce'nin dördüncü Pazar gecesi Zî-Tuva nâm mahalde geceleyerek ol Hazret sabâh namazını edâ ettikten ve yıkandıktan sonra hareket eyledi. Gündüze karşı "Seniyyetü'l-ulyâ" ve şehrin yukarı tarafından Mekke-i Mükerreme'ye girildi.

Halim Sâbit

DÖRDÜNCÜ NÜSHADA MÜNDERİC SUÂLE GÖNDERİLEN CEVAPLARIN İKİNCİSİ:

الاظهر انه بالوقف تنتقل رقبة الموقوف الى الله تعالى اى تنفك عن اختصاص الآدميين كالعتق وقيل لابل للواقف لانه انما ازال ملكه عن فوائده وبه قال ابو حنيفه مالم يقترن بحكم او تعليق بموت بلفظ اذامت فقد وقفت او فهى وقف على كذا اذا المعنى فاعلموا انى قد وقفت لا وقفت بدون فقد والفرق ان الاول انشآء تعليق والنانى تعليق انشآء وهو باطل لأنه وعد محض وقيل للموقوف عليه كالصدقة والخلاف فيما يقصد بد تمليك ريعه بخلاف ما هو تحرير نص كالمسجد والمقبرة والربط والمدارس فاتفاق اذا تقرر هذا فنقول ضبطا لموضوع البحث ومعادله دفعا لانسحاب حكم احد هما على الآخر الموجب لصرف الذهن عن سبيل الصواب ماسبيله التحرير لايخلوا اما ان يتناهى بفوات الانتفاع به او لا يتناهى والاول باطل لامكان الانتفاع به حالا بالصلاة او الدريس فى ارضه فتعين الثانى فلايباع وهذا الدليل سالم عن المعارض ونقول فى قسيم هذا ما سبيله المنافع لايخلوا اما انيتناهى بفوات منافعه المقصوده بالكلية او لايتناهى والاول باطل لمنافاته للتأبيد الغرض مندفتعين الثانى فلايباع لكن فى هذا القسم القول بالتأبيد الغرض منه معارض وان صرح الواقف للعلم بأنه لايريد تعطل وقفه وثوابه بتعطل منافعه فيحمل تصريحه بذالك على ابقاء الوقف على حاله ما امكن فاذا اتضت الضرورة عدم ابقائها على حالها ولم يقترن بمانع يحكم بالمسامحة فى نحو بيعها لتدارك **[216]** مثلها نظير نقض المحررات المذكورات آنف لامحالة والتقطنا هذه الموقولات الشافيات من عيون الفاظ متن الملتقى لما علمنا ها مدموعة بتلك الاشارات فان مؤلفه مع وجازة لفظه لم يدع شيئا من المهمات ولما ضارلنا علم بالاستجواب والجواب من يونس افندى المبرز لذلك الخطاب وبعد حضر اتكم مطنبون بما عسى ولعل يزيد فى البين ما هو ذكرى وحسن مأب اردنا التبرك بلحاظ عيونكم بتبرك هذه السطور لو وضعت فى خير المنظور.

Müftî-i Kazâ-i Savur Ahmed Hilmi

FELSEFE

MUSÂHABE

– 1 –

İki kişi arasında münâsebet hâsıl olabilmek için fikirlerin tevâfuku şart-ı a'zamdır. Fikirler tevâfuk etmedikçe şahseyn beyninde münâsebet husûlü mümkün değildir. Hem-dem-i muvâfık bulmak husûsundaki suûbetin menşei de bu şerîta-i müvânesetin kolay kolay elde edilememesidir. Nasılsa biz buna muvaffak olmuş, kendimize bir yâr-ı muvâfık bulmuş idik. Sohbet-i latîfesi benim için rûhânî bir gıdâ teşkîl eden refîkimde bir müddetden beri beledî bir maraz hâlini alan "politika" hastalığına tutulmaya bir isti'dâd gördüğümden bu maraz-ı elîmin sirâyetinden muhâfaza-i nefse medâr olacak bazı tedâbîr-i vâkıyyeye tevessül etmesini kendisine hâlisâne ihtâr eylemiş idim. İhtârımı dinlemedi; kânûn-i maraz olan mahallere tekarrübde ısrâr etti; nihâyet olanca şiddetiyle bu maraz-ı müdhişe tutuldu.

Marazın devr-i takrîhı refîkimin ahvâl-i umûmiyyesince bir fevkalâdelik göstermediyse de buhrân devreleri cidden beni endişeye dûçâr etti. Sirâyeti, mikrop vâsıtasıyla değil –esneme gibi– alâka tarîkiyle olmasına nazaran cismânîden ziyâde rûhânî demek olan bu derd-i müz'icin indifâı için refîkimin cümle-i asabiyyesi üzerinde hüsn-i te'sîr icrâ edecek bazı telkīnâtta bulunmak istedim; maatteessüf hiç te'sîri olmadı. Hattâ bu telkīnât, ma'kûs netîceler verdi. Yani refîkim vesâyâ-yı dostânemden memnûn olmak şöyle dursun üç beş aydan beri benimle büsbütün kat'-ı münâsebet etti. İâde-i münâsebet husûsunda ısrârın faydayı değil, bilakis mazarratı mûcib olacağını bildiğimden ben de kendisini aramaz oldum.

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Hacc, 25.

Geçen gün bir de baktım ki bizim refîk-ı muhterem çıka geldi ve mâ-sebakdan nedâmeti mu'lin bir tavr-ı şetâretle cebr-i hâtır tarîkine sülûk ederek gevrek kahkahalarla karışık, yaldızlı cümleler sarf etmeye, tab'a küşâyiş verecek latîfeler söylemeye başladı. Ben de mukābelede kusûr etmedim. Fakat bîçârenin şahsiyet-i maddiyyesinde gördüğüm azîm bir tebeddül cidden nazar-ı dikkatimi celb eylemekten hâlî kalmıyor idi. "Ez-zâhirü ünvânü'l-bâtın" kāidesinin pek az tehalluf ettiğine, yâhûd hiç tehalluf etmediğine binâen refîkimin şahsiyet-i ma'neviyyesinde de bir tehavvül vukū'una hükümde tereddüd etmedim. Lakin kendisini endişeye düşürmemek için aslâ bu tebeddülün esbâb-ı mûcibesini sormadım; zâten kendi kendine meydana çıkacak bir şeyde istiksâ abesdir.

Refîkim gāyet cevvâl bir zekâya mâlik olduğundan edebiyâtı sever, felsefeden lezzet alır, hele mübâhesât-ı dîniyyede ale'l-ekser ifrâta varır. Fakat kaldırım siyâsetine kat'iyyen temâyül etmez idi. Bir zaman bilhassa şiire ziyâdece bir inhimâk göstermiş idi. Nazm-ı eş'âra olan isti'dâdını hevesinden dûn bulduğumdan bir gün kendisine şöyle ihtârda bulunmuş idim: Birader niçin daha nâfi' şeylerle iştigāl etmiyorsun? Bazı şeyler vardır ki "alelâde"si sâhibi için hiçbir meziyet te'mîn etmez: Onlardan biri, belki birincisi de şiirdir. İnsan şâir olmak için mutlaka şâir doğmalıdır. Fıtratın böyle müstesnâ bir lutfuna mazhar olmayanlar sevk-i hevesle cebr-i tabîat vâdîsine sülûk ederek şiir nâmına bazı eserler vücûda getirebilirler ise de eserlerinin kıymeti mahdûd, hele ömürleri pek azdır. Şiir vâdîsi herkesin bir kere başvurduğu bir vâdîdir. Ber aksü'l-amel ekseriyâ o vâdîye sülûk edenleri ric'ate mecbûr eder. Şiirin a'lâsı bir şey, alelâdesi hiçtir. Alelâde şiir söyleyenler en şâyân-ı merhamet adamlardır. Hem senin gibi ezkiyâ-yı ümmetin kâffesi şiire heves edecek olursa ortada yalnız bir mevzû' kalır ki o da kaht-ı ricâl yüzünden vatanın müstakbelen uğrayacağı beliyye-i müdhişe mazmûnudur maâzallâh artık o şâirler o zaman bol bol mersiye söylesinler!

Refîkim bu ihtârımın kendisi için tazammun ettiği haberi teslîm ile beraber yine bildiğinden şaşmadı. Ben de pek ilerisine gitmedim.

Bir aralık mebâhis-i dîniyyeyi ta'mîk fikrinden sarf-ı nazar etmesi için de kendisine bazı vesâyâda bulunmuş idim. O cihet benim meâdıma tealluk eder, ondan aslâ ferâgat edemem, dedi. Bundan dolayı ara sıra beynimizde dînî mesâile dâir bazı mübâhesât cereyân eder idi. Vâkıâ politika hastalığı bunların kâffesini unutturmuş idi. Fakat bu unutmak muvakkat idi. Zira o gün beynimizde biraz âfâkî sohbet ceryân ettikten sonra refîkim ciddî bir tavr ile şu sözleri söyledi:

– Birader sen pek iyi bilirsin ki ben dinsiz olmadığım gibi, dinsizleri de sevmem. Çünkü bütün meziyyât-ı insâniyyenin dîn ile kıyâmına kāil olanlardanım. Fakat bu günlerde ahvâl-i ma'neviyyemde garîb bir tebeddül müşâhede ediyorum. Vicdânımda dine dâir iki muhtelif cereyân hâsıl oldu. Ben bu cereyânlardan birine aklî, diğerine hissî diyeceğim. Sebeb-i tesmiyeyi şimdi anlarsın çünkü bizim akıl nâmını verdiğimiz kuvvetle düşündükçe din husûsunda bir türlü kanâat-ı kâmile hâsıl edemiyorum; daha doğrusu dine ısınamıyorum. **[217]** Aklın hükmünü ta'tîl ile yalnız hissî düşündüğüm zaman da bir türlü kendimi dinden alamıyorum. Yani dinsiz olamıyorum. Bu iki kuvve-i muhâlifenin arasında bir nokta-i istikrâr bulmak benim için mümkün değil. Görüyorsun ya ne müşkil bir hâl! Bunun sebebi nedir? Bu müşkilimi halledersen cidden beni memnûn edersin. Bu tezebzüb benim huzûrumu ihlâl ediyor.

– (مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذٰلِكَ لَا اِلٰى هٰؤُلَاءِ وَلَا اِلٰى هٰؤُلَاءِ) Sadakallâhülazîm. Birader sizin ahvâl-i ma'neviyyenizde vukūa gelen bu tebeddül, siyâsiyât ile çokça uğraşmanızın cümle-i asabiyyenize îrâs etmiş olduğu şiddetlice bir tezelzülden münbais olsa gerek.

– Canım sen de çocuk gibi söylüyorsun. Siyâsiyât ile iştigālin bu hâl ile ne münâsebeti olabilir? O başka, bu başka!

– Filhakīka öyle; fakat a'sâb bir kere mütezelzil olunca ondan tevellüd edecek hâlâtda intizâm-ı mantıkī aranmaz. Hattâ muvâzenesi bozuk adamların efkârında görülen adem-i ıttırâddan kinâye olarak: Sap derken saman diyor, derler. Afvınıza mağrûren söylüyorum muvâzenesizliğin mantığına mahsûs kıyâsâtta, ale'l-ekser mukaddime başka, netîce yine başkadır. İştigālât-ı siyâsiyyeden dolayı muvâzenesine halel gelen bir cümle-i asabiyyenin a'râz-ı tezelzülü –sizde görüldüğü vechile– bazan böyle dînî bir şekilde de tezâhür edebilir. Biraz istirâhatle ta'b-ı zihnîye nihâyet verir iseniz bu müşkili kendi kendinize halledersiniz.

– Anlaşılan sen bana deli nazarıyla bakıyorsun.

– Estağfirullâh; Yalnız sizi ta'b-ı zihnîden muztarib gibi görüyorum. Niçin sözlerimden öyle ma'kûs bir ma'nâ çıkarıyorsunuz?

– Boş lakırdıları bırak da şu benim ukde-i hâtırıma bir çâre-i hall bul.

– Sizin ukde-i hâtırınıza çâre-i hall olup olamayacağını bilemem.Yalnız yukarıda: Bizim akıl nâmı verdiğimiz kuvvet beni dinden teb'îd, his dediğimiz şey de dine takrîb ediyor demiş idiniz. Bu münâsebetle nefs-i nâtıkanın şu iki kuvveti hakkında müsâadenizle bazı mülâhazât serd edeceğim. Fakat şu şart ile ki şâyed söyleyeceğim sözlerdeki mantık da sizin mantıkınıza benzeyecek olursa birbirimizn kusûruna bakmayalım. Söz aramızda kalsın. Zira ahvâl-i hâzıra bende de bu gibi mesâil-i dakīka hakkında i'mâl-i fikr edecek kudret bırakmadı.

– Canım ne beis var? Gāyeti bir mülâhazadan ibâret değil mi? Doğru ise kabûl, değilse red ederim. Doğru olmadığından dolayı da asla sizi muâheze etmem. Hem yekdiğerimize karşı o kadar müşkil-pesend olursak uhuvvet-i hâzıramıza vedâ' etmek lâzım gelir.

– Pekalâ, öyle ise ben de bu bâbdaki mütâlaamı beyân edeyim: Hani hâtırınıza geliyor mu? Bir zaman rüşdiye mekteplerinde okutulan ma'hûd *İsagoci Risâlesi*'nde insanın (انه ماش على قدميه...) diye başlayan bir ta'rîfi vardır. Rahmetli hocamız bu ta'rîf münâsebetiyle bir gün bize şöyle fıkra

anlatmış idi: Eflatun talebesine ders verdiği esnada insanı bu sûretle ta'rîf etmiş. Meşhûr Diyojen de o gün kapıdan Eflatun takrîrine kulak misâfiri oluyormuş, bu ta'rîfi işitince hemen gidip bir horoz bulmuş tüylerini yolmuş, işte mualliminizin ta'rîf ettiği insan budur diye horozu dershâneden içeri salıvermiş.

Çocukluk bu ya, bu fıkrayı işitince irâde elimden gitti, başladım kahkaha ile gülmeye, hattâ o kadar güldüm ki fes başımdan düştü. Eğer hoca efendi o zamanın hükmünce en mühim vesâit-i ta'lîmiyyeden olan uzunca boylu kızılcık değneği ile bu hande-i ma'sûmânenin lezzetini kaçırmamış olaydı, belki dersin nihâyetine kadar gülecek idim.

Haydi gel bizde Eflatun'un şu ta'rîfine bir nazîre yapalım. İnsan nedir? Evet! İnsan kollarından sarf-ı nazar edilecek olursa çatal çekice benzer bir mahlûkdur. Başı ile boynu oldukça muntazam bir bal kabağı gibidir. Vücûduyla başındaki kıllar ihtimâl ki devr-i tekâmül-i hayvânînin bidâyetinden beri tabîatin uğraşa uğraşa ancak bu kadar temizleyebildiği kılların bakiyyesidir. Cebhe denilen mesâfelice sathın altında iki beyzî pencere vardır. Bu pencerelerin ortasından aşağıya doğru bir tümsek iner ki nihâyeti teneffüse ve bir nevi' mâyiin seyelânına mahsûs iki delikle mücehhezdir. Ondan sonra ağız denilen bir yırık gelir. Bu yırığın içine gıdâyı ezmeye mahsûs küçük küçük kemik parçaları dizilmiştir.

Erkeğin gövdesinde vazîfesi olmayan lüzûmsuz iki tomurcuğu unutmayalım.

Gövdenin yukarıki kısmında sopaya benzer iki uzuv, onların müntehâsında da beş aded diğer uzv-ı müteferrik vardır. Vücûdun aşağı kısmında orta çapda iki odun gibi diğer iki uzuv ile bunların nihâyetine merbût ve parmak nev'inden beş uzv-ı müteferriki hâvî bir uzv-ı diğer görülür. Hülâsa insan heyet-i mecmûası i'tibâriyle daha pek çok taşhîhe muhtaç olan tekâmül müsveddelerinden bir müsvedde olup kim bilir beyaz edilinceye kadar daha kaç bin sene geçecektir!

– Aman birader sayıklıyor musun? Yoksa benimle eğleniyor musun?

– Hayır, ne sayıklıyorum, ne de sizinle eğleniyorum. İnsan ile ondaki mehâsine sizin akıl nâmı verdiğiniz kuvvetle bakıyorum. İnsanı, o kuvvetin muktezâsı vechile ta'rîf ve tasvîr ediyorum. Aklı hissine gālib bir müdakkik sıfatıyla insanda bu saydığım şeylerden başka ne gibi mehâsin görebilirim? Bu ta'rîfi daha insanın kısm-ı dâhilîsine teşmîl etmedim. Eğer teşmîl edeydim, sahîfeler dolar, taşar idi.

İşte bu ta'rîf, insanı hilkaten hâiz olduğu kâffe-i bedâyi'-i hissiyyeden tecrîd ile tasvîr demektir. İnsan, bir de zâtında tecellî eden mehâsin-i zevkiyyeyi tahlîl ve irâe sûretiyle tersîm edilir. İnsanı o yolda tasvîr **[218]** edebilmek için tahlîl bedâyiinde en dakīk mehâsin-i san'atı görebilecek duhât-ı san'atın hissiyle mütehassis, onların gözüyle mücehhez olmalıdır.

– Pekalâ bu iki tasvîr-i mütehâlifden ne çıkar?

– Bu iki tasvîr-i mütehâlifden şu çıkar ki insan bir şeye baktığı zaman his gözünü tamamıyla kapayıp da yalnız nüfuz-ı nazarındaki isâbet-i kat'iyyesine kāil olduğu akıl gözüyle bakacak olursa mevcûdâtta tecellî eden bedâyi'-i zevkiyyeden birini göremez, dünyâda hiçbir şeyden zevk-i bedâyi' nâmına lezzet alamaz. İşte sizin dine olan nazarınız da anlaşılan sırf aklî bir gözle olsa gerek. Yalnız o nazar zevk-i sahîh-i îmân ile görülebilecek mehâsin-i dîniyyeyi görmenize mâni'-i kavîdir. Siz yalnız o gözle bakarsanız dini başka bir mâhiyette görürsünüz, bu görüşle de asla ona ısınamazsınız.

Akıl dâimâ her türlü mehâsinden ârî gibi gördüğü esâsa nâzır, his de o esâsda tecellî eden mehâsinden müteessirdir. Mehâsin-i eşyâyı görebilmek için akıl hissin, his de aklın nâzımı, mütemmimi olmalıdır. Hisse makrûn olmayan akıl, eğer ta'bîr câiz ise, bir kuvve-i yâbisedir. Tamâmıyla akla bîgâne olan his de cinnetin bir nev'idir. Akıl ile his dâimâ birbirini ikmâl ve ıslâh eder ve etmelidir. Bunların birbirini ıslâh ve ikmâlinden sonraki tecellîlerine kemâl-i aklî yâhûd akl-ı kâmil denir. Bu aklın anâsırı ale'l-ıtlâk akıl nâmı verilen kuvvetle hisden ibâret olduğu hâlde ale'l-infirâd onların birine benzemez ve hattâ kendisine üçüncü bir mâhiyet dedirtecek kadar onlardan (his ve akıldan) temeyyüz eder. Bu temeyyüzle vücûda getireceği âsâr da tamâmıyla kendisini vücûda getiren anâsırın ef'âl ve âsârına muhâlif olur. Şu fikrimi îzâh için size bir misal getireyim. Görüyoruz ki müvellid-i nebâtî ve hayvânînin mâ-bihi'l-hayâtı olan su, iki hacim müvellidü'l-mâ' ile bir hacim müvellidü'l-hamûzadan mürekkebdir. Müvellidü'l-mâ' mevâdd-ı nebâtîye ve mevâdd-ı hayvânîye ile bir çok mürekkebât-ı kimyeviyyenin terkîbine dâhil olup tabîatde mühim roller icrâ eder. Müvellidü'l-hamûza da vezâif-i sâiresinden kat'-ı nazar bizdeki şu'le-i hayâtı îkād ediyor. Şu hâlde hayâtımızın rüknü demektir. Bu iki unsurun yukarıki nisbet üzere imtizâcından üçüncü bir madde hâsıl oluyor ki o da bildiğimiz sudur. Suyun kendisine mahsûs bir vazîfesi var ki bu vazîfe onu vücûda getiren iki unsur, yani müvellidü'l-mâ' ile müvellidü'l-hamûza tarafından ale'l-infirâd îfâ edilemez. Bu vazîfeyi îfâ edebilmek için o iki unsurun nisbet-i ma'lûme üzere imtizâcı şartdır. Eğer o iki unsur bu sûretle imtizâc etmese ve bi'n-netîcede su hâsıl olmasa idi bugün sâha-i arzı tezyîn eden, devâm-ı hayâtı suya muhtaç olan sunûf-ı nebâtât ve hayvânâttan hiç biri vücûda gelemez idi. Bu bir misaldir, tamamıyla mümesselin aynı olmak lâzım gelmez; ancak yukarıki fikirleri bazı mertebe îzâh eder.

Dîn-i mübînin mehâsin-i ulviyyesini görmek de semâvî bir zevkin, lâhûtî bir hissin nisbet-i âdile-i ilâhiyye üzere akla inzimâmına, akıl ile imtizâcına mütevakkıfdır. Bu iki unsurun bu sûretle imtizâcından üçüncü bir mâhiyet hâsıl olur ki onun vücûda getireceği âsâr kendisini teşkîl eden akl-ı mahz ile hiss-i mahzın vücûda getireceği âsâra kat'â benzemez. İşte asıl akl-ı selîm-i Rahmânî dedikleri budur. Yoksa rezâil ile âlûde olan akl-ı sahîf-i nefsânî ehl-i Hak nazarında akıldan ma'dûd değildir. Zirâ akl-ı sahîh-i Rahmânî'nin cümle-i âsârından olan mukaddesât-ı vicdâniyyenin (ki ashâbı nezdinde kıymeti pek büyüktür) kâffesi o akl-ı sahîf için birer kayd-ı fâsid-i vehmânîdir, bir adamın işi yalnız o aklın tasarrufuna kalırsa vay onun hâline!

Bu aklın tasarrufu insana havsala-sûz şenâatleri, insâniyyetle kābil-i te'lîf olmayan denâetleri bir emr-i tabîî gibi gösterir. İnsan kendisiyle ana, evlâd, kardeş, teyze, hala gibi mehârimi beynindeki revâbıt-ı mukaddesenin hetkinde aslâ bir mahzûr görmez. Bu aklın tamâmıyla hüküm-fermâ olacağı devrenin hulûlünde kalb ve vicdânı tezyîn eden mukaddesâttan mütevellid rakîk, nâzik hisler birer birer körleşecek; cemâât-i insâniyyenin muâşeret husûsunda köpek sürülerinden farkı kalmayacaktır! O zaman insan mukaddesât-ı vicdâniyyeden tecürrüdü i'tibâriyle bir u'cûbe-i hilkat, bir mecmûa-i şenâat ve gılzat olacaktır. Öyle akla, öyle insâniyyete bir kere değil daha şimdiden yüz bin kere la'net olsun! Ondan tehassül edecek menâfi' ve lezâiz bir milyon kere yerin dibine girsin!

Benim i'tikādıma kalırsa böyle bir aklın zevkinde de bir garâbet olmak lâzım gelecek, onun nazarında pis ile temiz müsâvî olacak. Çünkü ikisinin anâsırı beyninde hiçbir fark-ı kimyevî yoktur. Azot her yerde azot, karbon her yerde karbondur. Şu hâle nazaran pislik ile temizlik anâsır beynindeki imtizâcât-ı kimyeviyye ile anâsırın makādîr-i nisbiyyelerindeki ihtilâfâtdan münbais takdîrât-ı vehmiyyeden başka bir şey değildir. Akıl bunu isbât ve kabûl ettikten sonra zevkin reddetmeye aslâ hakkı yok demektir.

– Birader hatırın kalmasın ama deminden beri amma mugallata amma safsata sarf ettin!

– Hakkınız vardır. Bu da nokta-i nazara, tarz-ı telakkīye âid bir tevcîhdir.

– Aklı kısım kısım ayırdın, bunlara kendince birer nâm verdin, mukaddesâtı yıktırdın; nihâyet zevki de berbâd ettin! Senin fikrine kalırsa mukadderât-ı insâniyyenin nâzımı olan o nûr-ı cihân-efrûz ile'l-ebed inhisâfa mahkûm olacak demektir. Eğer herkes senin i'tikādın vechile hareket etse idi Avrupa bugün kurûn-ı vustâ vahşetinden kurtulamaz, akıllara hayret veren âsâr-ı medeniyyeden biri vücûda gelemez idi.

– Ben size âsâr-ı medeniyyeyi vücûda getiren aklın faâliyetini ta'tîl ediniz demedim ki böyle bir söz söylüyorsunuz. Bahsimiz vicdâna, i'tikāda âid bir mes'elenin tahlîlinden ibâret. O meâsiri vücûda getirmek için aklınızı, fikrinizi istediğiniz kadar kullanınız. Hikmet-i **[219]** tabîiyyeye, tıbba çalışıp Edison gibi bir mûcid, Erlih gibi bir kâşif oldunuz da size niçin oldunuz mu dediler? Hâlbuki çok kimseler akıllarını bu vâdîlerde isti'mâl etmiyorlar. Bütün kuvâ-yı zihniyyelerini mevcûdiyet-i milliyemizin rükn-i rekîni olan en mukaddes bir şeyin hedmine, yed-i kudretin îkād ettiği bir nûrun ıtfâsına hasr ediyorlar. Fakat emîn olsunlar ki Cenâb-ı Hak onların bu mesâîsine rağmen o nûru kıyâmete kadar söndürmeyecektir.

– Pekalâ ama faâliyetinde bir çok kuyûdun zebûnu olan aklın ne hayrı olur. Akıl tasarrufâtında mutlak olmalı ki faâliyetinden muntazar olan fevâid-i maddiyye ve ma'neviyye husûl bulabilsin!

– Fevâid-i maddiyye husûsunda bir şey diyemem; fakat fevâid-i ma'neviyye emrinde sizin i'tikādınız vechile aklın ıtlâkından bir şey anlayamam.

– Ne demek? Mâdem ki aklın kemâli onun inkişâfıyla kāimdir; Takyîd ister maddî olsun, ister ma'nevî, bu inkişâfa mâni' değil midir?

– Orasını bilmem; fakat din husûsunda akla lüzûmundan fazla faâliyet verilirse aksi kaziyye tecellî eder. Yani akıl kemâle değil, bilakis zevâle müteveccih olur. Bunun netîcesi de hezeyâna varır.

– İşte anlayamadığım, anlayamayacağım bir söz daha.

– Size sorarım, mâdem ki her şeyin izdiyâd-ı faâliyyetinde ale'l-ıtlâk bir feyz, bir kemâl görüyorsunuz, şu hâlde mi'yâr-ı sahîh-i âfiyyetiniz olan harâret-i garîziyyenizin niçin otuz yedi dereceden fazla bir dereceye irtikāsından tehâşî ediyorsunuz? Neden onu da otuz dokuza, kırka doğru çıkaracak esbâba tevessül etmiyorsunuz? Sizi dâimâ otuz yediyi muhâfazaya mecbûr eden sebeb nedir? Çünkü âfiyetiniz bununla kāimdir. Harâret üç derece daha yükselince başlarsınız mevcûdu ma'dûm, ma'dûmu mevcûd görmeye! Hazîne-i hâfızanızda müddehar ve revâbıt-ı mantıkiyye ile yekdiğerine merbût olan bir takım kelimâtın mikrâz-ı hezeyân ile şîrâze-i irtibâtı kesilir başlarsınız o kelimâtı avuç avuç ortaya serpmeye, vezinsiz kāfiyesiz şiirler tanzîm, mübtedâsız habersiz cümleler tertîb etmeye!

Harâretiniz otuz yedi râddesinde iken bu gibi ahvâlin kâffesinden âzâde idiniz. Bakılırsa yine kendi cinsinden ona inzimâm eden iki üç derecenin böyle azîm bir inkılâbı mûcib olmaması hattâ âfiyeti, feyz-i hayâtı arttırması lâzım gelir idi. Hâlbuki bu tezâyüdle emir ber-akis oldu. Harâret bir derece daha yükselecek olursa nûr-ı hayâtınız büsbütün sönecek, yüzünüz dünyâdan âhirete dönecek! İşte bu inkılâb-ı azîm topu topu üç derecenin te'sîr-i füsun-sâzıdır.

Tıbkı bunun gibi âfiyet-i ma'neviyye de sizin faâliyet-i akliyye nâmını verdiğiniz şeyin (bâ-husûs i'tikādiyâtta) şer'-i şerîf ile muayyen olan derece istikrârıyla kāimdir. Aklın o dereceden inhirâfıyla derhâl mizâc-ı ma'neviyye inhirâf târî olur. Mizâc-ı ma'neviyye inhirâf târî olunca onun a'râz-ı tabîiyyesinden olan nöbetler başlar. Kat'â vücûdu olmayan mevhûmât birer hakīkat-i sâbite şeklini alarak marîzin dimâğ-ı fâsidini tazyîk eder. Bu tazyîkı müteâkib dîn-i mübîn aleyhinde bir takım hezeyânlar birbirini vely eyler.

Yazık ki bazı sade diller de bu herzelere, bu hezeyânlara selîm bir kafanın mahsûl-i irfânı, metîn bir aklın zübde-i ictihâdı nazarıyla bakıyorlar ve bu sûretle dünyâ ve âhiretlerini berbâd ediyorlar.

Âfiyet-i maddiyyeye târî olan haleli gösterecek bir mikyâsü'l-harâre mevcûd olduğundan onun selâmetten inhirâfı çabuk anlaşılıyor. Keşke elde âfiyet-i ma'neviyyeye isâbet eden haleli de gösterecek bir mikyâs olaydı! O zaman dîn-i mübîn hakkında akıl ve hikmet nâmına ortaya sürülen yâvelerin hezeyân-ı mahmûmdan başka bir şey olmadığı pek kolay anlaşılır idi. (نسأل الله العافية فى الدين والدنيا والآخيرة).

Ferid

EDEBİYÂT

Edebiyât-ı Dîniyyeden:

ZEMZEME-İ LÂ-YETENÂHİYYET

–Rûznâmeden–

Sonbahar sâkit ve penbe akşamıyla tabîati süslüyordu; hayât-ı medeniyyetin gürültülerinden uzak ve sahrânın bir köşesine sığınmış inzivâgâhımdan çıktım; kısa, râtıb çimenlerin üzerinde ilerledim…

Rüzgâr büsbütün durmuştu,

Şemsin âteşîn, büyük küresi garbda keskin ve muayyen muhîtiyle ufkun al sînesine yaslanarak, bulunduğum yerden geniş bir deryâ-pâre ile ayrılmış arâzî-i baîde üzerinde dinleniyordu…

Üstümdeki âsumân, önümdeki vesî' deniz, şark ve cenûb ufuklarını hudûdlayan âlî, mehîb dağlar, nihâyetleri sisler içinde gāib olup giden sahrâlar, hâsılı bütün tabîat-i muhîta derin bir sükût-ı müştereke, hürmetkâr bir istiğrâk-ı hayâl-engîz içinde ateşli, muhteşem güneşin erguvan eşi'a-i vâpesînini bel' ediyordu.

Bilmem neden bu akşam, bende de müstesnâ bir hâlet vardı. Muhîtin bu âsûdegîsinden, azamet-i vakūrundan, fikret-i nâzik-terînninden bana da büyük bir hisse ayrılmıştı. Sanki, bu al güneşin gül ziyâları tâ rûhumun, dimâğımın a'mâkına kadar girerek orasını da nûrlandırıyor, orada, endîşelerin ve bazı dikenli, elemli şüphelerin saklanmak, söylenmek istediği nîm muzlim köşeleri tesliyet-sâz ve devâ-kâr okşuyordu.

Müfekkiremde bir vüs'at, nihâyetini ihâta ve muhâkemeden âciz olduğum münevver bir vüs'at vardı. Vücûdum maddiyetten, onun kayıdlarından, ağırlığından kurtuluyor gibi idi. Âfâk-ı besîmeye baktıkça fikrimle, nazarımla refâkat ederek, onları kendime iki şehbâl-i esîri yaparak tâ oralara uçmak, yükselmek isterdim. Semâ zerrîn hutûtla münakkaş mâîliği ve her şeyi, hattâ en büyük elemleri, en siyah şüpheleri ihâta ve gāib edecek vüs'at ve azamet-i bî-kerânîsiyle rûhumu da'vet **[220]** eder gibi durur ve ben onun a'mâkına baktıkça nâ-mütenâhîliği hisseder, âdetâ görürdüm! İhtiyârsız gözlerimi yükseklere çevirdiğim zaman o sâha-i esîri sanki milyonlarca gāyet ince mâi tüllerin tekâsüfünden vücûd bulmuş da şimdi onlar birbirini müteâkib ve nihâyetsiz derinliklere, başlangıcı olmayan müebbed mesâfelere doğru açılıyor, dâimâ açılıyor zannederdim! Hevâ-yı sâf ile beraber, onun zerrâtıyla memzûc olarak gönlüme, şu güzel ve büyük kâinâta, bu yeşil sahrâlara, bu mâî, pür-vakār u azamet denize, mâî semâya, besîm ve nevâzişkâr güneşe, sisli ve uzak kırlara, dağlara ve kâinâtın bütün bu erkân-ı azamet ve heybeti muvâcehesinde o kadar vazî', lakin dil-nişîn kalmış düşünen şu önümdeki solgun şukûfeciğe ait, yüreğimi çarptıracak kadar müessir, derin bir muhabbet, merbûtiyet girer, yayılırdı…

Dâire-i bedîa-i ufku bir daha minnetdâr, mübtelâ, âşinâ gözlerimle ve rûhumla seyrettim:

Kâinât! Sanki bir nokta-i nûrânî ki: Dest-i bedîakâr-ı kudret bir zînet olmak üzere adem-i mutlakın sahîfe-i deycûr ve siyahı üzerine koymuş! Bir gülistân-ı fikret ki: Ziyâ şukûfesi, esîr-i nesîm hoş-revânı, ve rûh, her dem terâne-sâz-ı lâ-yetenâhiyyet, andelîbidir!

Bu müstesnâ akşamda işte böyle nâ-mütenâhiyetlerden gelen derin bir zemzeme-i sâmit, böyle pür-nûr u ziyâ bir güzellik, böyle mûnis, himâyetkâr bir büyüklük vardı. Etrâfımdaki her şeyi biliyor, seviyor, hürmet ediyordum. Oh, şu arz-ı bedî' ve mutarrâ ile şu pür-nûr u nâr olan ezeliyyet-peymâ semâ, âgūşunda fâzıl, sâî, ve mes'ûd yaşamak için insanlara verilmiş ne güzîn bir muhît idi!

Şark, garb, zemîn, âsumân ayağımıza, rûhumuza saçılmış hazâin-i istifâde ve saâdetiyle nasıl muhteşem, bî-nihâye önümde uzayıp gidiyordu. Derin bir huşû' ve minnet içinde tâ a'mâk-ı mevcûdiyyetimden titredim; lâ-yetenâhiyetin zemzeme-i sâmiti kevserîn bir müessiriyetle rûhuma dedi ki:

"Güneşin doğduğu ve güneşin battığı yerler Allah'ındır. Hangi tarafa baksanız Allah'ın vech-i zâtı o cihettedir. Allah vâsi' ve alîmdir."*

328, Göztepe **Ali Rıza Seyfi**

TÂBÛTUN İÇİNDEN

Bir hâile, bir mevce-i nâlân-ı terahhum,
Bir velvele, bir seyl-i hurûşân-ı teellüm,
Bir mersiye-i ye's okuyan kitle-i sâir…
Baktım gidiyorlardı bütün hâib ü hâsir;

Baktım gidiyorlardı bütün sâkit ü sâkin
Sîmâları feryâd ediyordu gibi, lakin
Bir sayha-i hâmûş-ı elem yükseliyordu;
Bir nâle-i cângâh-ı teessüf geliyordu…

Bakdım da nasılsa o tevâlî-i hücûma
Ben de kapılıp düştüm o girdâb-ı gumûma:
Bir mevkib-i mevt… Ortada sandûka-i tâbût…
Bir şehka-i nevmîd… Fakat sâmit ü mebhût…

Bir âlem-i hîçîye bizi aldı götürdü;
Herkes o zaman korkulu bir manzara gördü.
Bir manzara… Yok, manzara denmez buna, –hâşâ!..–
Kasvet veriyor rûhuma, ettikçe temâşâ:

Her bir taşı bir nevha-i cânsûz-i mücessem;
Her bir ağacından geliyor bir acı mâtem;
Âfâk-ı siyâhından esen, sarsar-ı sem-nâk;
Bir hufre kazılmış duruyor ortada, mûhiş;
Etrâfı kemiklerle dolu, korkulu, müdhiş…

Kaç âilenin –kim bilir– ikbâl ü ümîdi
Bu kabre gömüldü, bu derin hufreye girdi.
Vardık o derin hufrenin etrâfına durduk,
Tâbûtu sükûnet ile indirdik oturduk.

---

* وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ
[Bakara, 2/115.]

İşte o zaman başladı tâbûtun içinden
Hiç duymadığım pek acı bir sayha-i şîven
Bir nevha ki sessiz geliyor, âh ediyordu;
Bir vaz'-ı mehîbâne ile şöyle diyordu:

"İbret size! Ey âlem-i fânîde kalanlar!
İbret!.. Bakınız ben gibi dünyâda ne canlar
Lezzât ü meserrâtını terk eyledi, öldü,
Bu kabre, bu matmûre-i nisyâna gömüldü.

Köşkler, yalılar, tantanalar hep hiç imiş âh!..
Bir gün yed-i kahhâr-ı kazâ âdemi nâgâh
Dûr eyler imiş sevdiği, zevk aldığı şeyden,
Emvâl ü iyâlinden o, gāfil yaşıyorken.

Ölmek... O, benim akl ü hayâlimde değildi;
Ezvâk-ı hayâtımdan uzak bir yere, şimdi
Bir mahbes-i tengîye beni terk edecekler;
Sonra bırakıp da yapa yalnız gidecekler.

Bir parça kefen… İşte bu, hep mâl ü menâlim;
Bî-kes ve garîb kaldı yazık ehl ü iyâlim;
Dünyâda benim kalmadı hiçbir şeyim eyvâh!..
Ancak bana ümmîd-i tesellî, büyük Allâh..."

Bir süngü gibi rûhuma saplandı bu sözler;
Bir söz ki duyan, taş bile olsa yine titrer.
Bir öyle teessür ki daha fazlası olmaz;
Bir öyle teessür ki sanırdım: Unutulmaz...

Pür-hüzn ü telehhüf onu defn eyledik, artık
Geldik... O teessürleri hep orda bıraktık;
Daldık yine deryâ-yı şuûnâtına dehrin,
Geçti acısı birden o te'sîrin, o zehrin.

[221] *Yâ Rab! Nedir insandaki bu gaflet ü nisyan?!.*
Bu gaflet ü nisyân ile aldanmada, insan.
Bir lutf-ı cemîlin bize bu!.. Yoksa, bu âlem
Baştan başa insanlara bir gam-geh-i mâtem,
Bir sahne-i pür-fâcia-i nekbet olurdu:
Terk eyler idi çoktan evet, hepsi bu yurdu

26 Nisan 328 Konya: Fethiye Müderrisi

İbni Hâzım Naim

Arab Târîh-i Edebiyyâtından:

EBU'L-ALÂ' MAARRÎ

–192'den mâba'd–

Maarrî'nin enbiyâ ve edyân hakkındaki fikri*

Din, insanın, diğer insanlara, kendi nefsine ve Cenâb-ı Hakk'a karşı üzerine vâcib olan –Cenâb-ı Hakk'a mensûb olmak şartıyla– teâlîmdir.

Dinin bir vaz'-ı ilâhî olması, erbâb-ı nazar arasında mevzû'-ı bahs olmuştur.

Bir takımları derler ki: İnsan, kendi maslahatını idrâkten kâsırdır; tarîk-ı hayrı ancak kendine teblîğ-ı hakāyık edecek bir mürşid-i ma'sûmun delâletiyle tanır ve ona vâsıl olabilir, bu sûretle insanlar, Cenâb-ı Hakk'a karşı ikāme-i hüccet edemezler.

Bazıları da: Akl-ı insânîde bir kifâyet görürler ve hidâyetin tarîk-ı yegânesi akıldır, risâlete gelince: O da'vâda bulunanların siyâdet ve zeâmet için intihâl ederek halkı istedikleri tarafa sevk etmek ve bu sûretle devlet ve miknetlerini te'mîn eylemek üzere reng-i semâviyyetle telvîn ettikleri bir nevi' sınâatdir derler.

Bu ikinci kısımda hem resûlü hem mürseli inkâr edenler de bulunur. Fakat biz tafsîl-i mezâhib sadedinde değiliz. Bizim mevzû'-ı bahsimiz şudur: Maarrî; edyâna kāil olanlardan, peygamberânı tasdîk ederek kendi nefislerinde iddiâ ettikleri sıfatı –ki Allah'dan teblîğ-i ahkâm etmiş olmaktır– i'tirâf eyleyenlerden mi idi? Yoksa bunlardan hiç birine inanmıyor mu idi? Feylesof hakkında bu husûsda şöylece bir hüküm verivermek kolay değildir, bu mes'elede öyle havadan söz savrulamaz.

Evet, biz Maarrî'nin aleyhine hüküm vermekle müşârun-ileyhi ne cennete sokmuş, ne de çıkarmış olacağız. Fakat bizden beklenen, feylesofun fikr-i mahzını keşf etmek ve bu husûsda ne kendine, ne de a'dâsına tarafgîr bulunmamaktır.

Feylesofun din ve peygamberân hakkındaki sözlerini tetebbu' edenler görürler ki bu husûsda Maarrî, tezâhürât-ı acîbe göstermiştir:

Bazan görürsünüz ki dinde rusûhuna ve kuvvet-i yakîna delâlet edecek sözler söyler, mürselîni takdîs eder, şerâii tebcîl eder. Bir de bakarsınız ki feylesof diğer bir sözüyle peygamberânı tekzîb etmiş, onların semâ ile olan rişte-i irtibâtlarının maktû' ve muhayyel olduğuna, gönüllerinin istediklerine göre söylediklerine rûy-ı kanâat göstermiştir. Bazan da feylesof, şek ile yakîn arasında müteredddiddir; ne nefyi cezm eder, ne isbâta kāildir. Ben, Ebu'l-Alâ'yı sözlerinde nefy ü isbât gibi havâss-ı ciddiyyet görünmemekten tenzîh ettiğim gibi şek ettiklerinde bile şüpheleri olan "cemâat-i lâ-edriyye"ye mensûb olmaktan da müteâlî görürüm; şöyle düşünürüm: Mesâil-i lâhûtiyyede tefahhus-ı yakîn edenlerin akılları, telâtum-ı emvâc içinde uğraşan bir sefîneye benzetirim. Böyle akıllar bir seviyede duramaz; bazan fırtınaların te'sîriyle göklere kadar yükselir, bazı da denizin dibine kadar iner. İlm-i ilâhî ile iştigāl edenlerin ma'lûmu üzere bedâhete îsâl eden bir delîl bulunmaz. Böyle bir delîle müeyyed bil-vahy olanlar muzaffer olabilir. Delîl-i lâhûtî, hendesenin, ulûm-ı riyâziyyenin, reybi kabûl etmeyen mukaddemât-ı mahsûse, melmûse veya bedîhiyyeye müntehî olan delîllerine benzemez. Edille-i lâhûtiyye; ekseriyetle –vicdânî olsun yâhûd zannî ve vehmî olsun– kazâyâ-yı müsellemeye i'timâd eden bir takım delîllerdir. İlm-i ilâhîde hendese delîli gibi delîller arayan yâhûd buna kādir olduğunu zu'm eden, ya fende mümârese peydâ etmemiş bir câhildir, yâhûd mantık ile iştigāl etmediği için mevâdd-ı akîse arasını tefrîk ede-

* Bu fasıl tamâm oldukdan sonra *Sebîlürreşad* da bu husûsda Ebu'l-Alâ hakkında birkaç söz söyleyecektir.

meyen, müsellem ile bedîhîyi tanıyamayan, zan ile yakînde dûçâr-ı iştibâh olan bir zavallıdır. Maarrî de diğer feylesoflar gibi bir çok tereddüdlere, şeklere uğramış, îmânlar, itmi'nânlar, küfürler arasında çırpınmış, hayretten hayrete düşmüş, nûr ve zulmet içinde boğuşmuş bir feylesofdur.

Felâsife-i lâhûtun hâlleri budur; mes'elelerini böyle hallederler; kābil olsa da sahîfe-i dimâğlarını açsak bu müsâraa-i efkârın mebhût bir temâşâgeri oluruz. Ancak Maarrî ile diğer feylesoflar arasında bir fark vardır: Ebu'l-Alâ', her hâtırına gelen şüpheyi kayd ederdi; hakka zafer-yâb oldu mu tîğ-i şi'riyle bâtılı deler, tekrar bir şüpheye uğradı mı yine bend-i eş'ârıyla bağlar, saklardı. Diğer feylesoflar, böyle yapmazlardı, hâtırlarına gelen şeyleri zabt ve kayd etmezlerdi, gelir giderdi. O hâlde feylesofun mütenâkız ve mütereddid olduğu zannına düşen; erbâb-ı nazarın, felâsifenin sûret-i cevelân-ı efkârını bilmiyor demektir.

Mes'eleyi bu sûretle telakkī edince artık feylesofun nübüvvet hakkındaki bazı akvâl-i mudârebesini anlamak kolaylaşır; bu yolda bazı şiir **[222]** lerini îrâd edeceğim, ancak şurası bilinmelidir ki ben, feylesofun hiçbir sözünü te'vîl, yâhûd gayr-i zâhire haml edecek değilim; ben, bu sûret-i îzâhı Kitâbullâh da bile iyi görmem. Maarrî'nin şiirinde nasıl yapabilirim? İsbât ve nefy-i nübüvvet hakkında gördüğüm şiirlerini saklayacak da değilim; artık ben de, halk da hükmümüzü ona göre verelim. –mâba'di var–

Mütercimi
Abdullatif Nevzad

TÂRÎH

KILIÇ DİNİ

Beşinci Bâb
İlk Yahudi Krallığı

Saul yani Tâlût'un millet-i Mûseviyye hükümdârlığına ta'yîni ile vazîfe-i hükümdârîyi sûret-i muntazamada ve iktidâr-ı tâm ile icrâya başlaması arasında biraz müddetin geçtiği görülüyorsa da bir kere inân-ı idâreyi kavrayınca ilk himmetini muntazam ve dâimî bir ordunun te'sîsine tevcîh eylediğini anlıyoruz. Bir iki sene sonra Tâlût Amâlika üzerine hücûm edip bunları mağlûb ediyor. "Ve Saul (yani Tâlût) Hüveyle'den Amâlika'yı çıkardı… kralları Agag'ı esîr aldı. Bütün ahâlisini kılıç ağzıyla mahv etti. Lakin Saul ve Benî İsrâîl Agag ile koyunların, öküzlerin, kuzuların iyilerini ve iyi olan her şeyi öldürmediler. Ancak fena ve red edici olanları külliyen mahv eylediler.."* Bununla beraber yine aynı kitabın aynı bâbında Agag'ın katl olunduğunu görüyoruz ki nebiyyullâh olan İşmoil tarafından parçalandı.**

Bunu müteâkib Filistinliler üzerine icrâ olunan bir sefer-i askerîye tesâdüf olunuyor. Tâlût Cebeâ hısn-ı metînini fenâ silâhlı 600 kişi ile tutuyor ve bu tehlikeli mevki'den oğlu tarafından bir sa'y-i şecîâne ile tahlîs olunuyor. Bu cesur delikanlı yalnız silahdârı ile düşmanın karakol kulesi vazîfesini îfâ eden bir kaya üzerine çıkıp yirmi kişilerini katl ediyor, ve onları öyle şaşırtıyor ki: İhtimâl muhtelif kabîlelerden müteşekkil olan Filistin ordusu birbirine karışıp girişiyorlar. Cebeâ Kalesi'nin üzerinden bunu müşâhede eyleyen Tâlût (Saul) hemen aşağı hücûm ederek ortada perîşânlığı, karışıklığı tezyîd ediyor. Filistinliler her tarafa kaçışıyorlar; ormanlıklara, etrâfa saklanmış olan İsrâilîler ileri fırlayıp onları katl ve i'dâm ediyorlar. "Altmış bin kişilerini katl ederek düşmanlarından intikāmını alan Tâlût vatanına avdetle orada bahtiyar ve muzafferiyyât-ı askeriyyesinin şöhretiyle muazzez yaşadı.***

Tâlût'un bu esfâr-ı harbiyyesini müteâkib Hazret-i Dâvûd (as)'ın nâmı zuhûr ediyor ve Tâlût'un vefâtında Benî İsrâîl'in hükümdârı oluyor. Devre-i şebâbında Dâvûd (as) hükümdar Tâlût'u mahâret-i mûsikiyyesiyle mütelezziz etmek üzere saraya gönderilmişti. Ve bu esnâlarda da Filistinliler büyük bir ordu ile İbrânîler üzerine yürümüşlerdi. Benî İsrâîl Tâlût'un kumandasında bunları tard için yürüdüler, iki ordu mukābil iki dağa konmuş, arada bir vâdî bulunmuştu. Ahvâl bu merkezde iken Gāz Şehri'nden bir Filistinli, hârikulâde kuvvet ve cesâmete mâlik Câlût isminde birisi tepeden inip vâdînin vasatına geldi. Biraz arkasından da müsellah bir gürûh geliyordu. Tehdîdkâr bir vaz', bülend bir sesle Benî İsrâîl ordusundan kimi olursa olsun karşı karşı mübârezeye da'vet etti. Ve bu muâmele-i hakāretten sonra Filistin ordusuna avdet eyledi. Câlût böylece kırk gün Benî İsrâîl'i mübârezeye da'vet etmiş idi; Bu hâl Tâlût'u çok sıktı. Her defasında ordusunu harp nizâmına koyar, lakin Câlût'un mevcûdiyetinden harbe cesâret edemezdi. Dâvûd evvela ordu ile beraber yoktu; sonradan geldi; Câlût'u gördü ki: Koca Benî İsrâîl ordusunda kimse onunla tek başına mübârezeye cesâret edemediği için Benî İsrâîl'i korkaklık ile tahkīr etmekte idi. Bu hâl Dâvûd'u çok müteessir ettiğinden Câlût'un bu da'vetini kabûle karar verip fikrini Tâlût'a söyledi. Tâlût bu kadar mühim bir mes'elenin böyle tarafeynin kuvveti beyninde hiç nisbet görülmeyen bir mübârezeye havâlesini muvâfık-ı tedbîr görmedi. Dâvûd ise dedi ki "Bu küstah Filistinli'nin senin orduna karşı gösterdiği muâmele Cenâb-ı Hakk'a karşı da bir isyândır; binâenaleyh: Bu mübâreze Câlût ile Dâvûd arasındaki bir müsâbaka-i mehâret değil, belki Câlût ile Benî İsrâîl'in Rabbi arasında bir imtihân olacaktır. Muzafferiyet benim kolumun kuvvetiyle değil, ekseriya celâlini isbât için en âlî maksadları en âciz vâsıtalarla vücûda getiren Kādir-i Mutlak'ın lutf-ı mahsûsu sâyesinde kazanılacaktır. Bu sözleri tedbîrsizce ve ıssız bir i'timâd-ı nefsden değil, belki şu küstah öğünücüyü akvâl-i kâfirânesinden dolayı mücâzât için bir vâsıta-i ilâhiyye ittihâz olunacağıma dâir i'tikād-ı kâmilemden söylüyorum.****

Böylece Dâvûd (as) hükümdârı iknâ' edip Benî İsrâîl'in

* *Ve.*
** *Kitâbü'l-İşmoil.*
*** *Yusuf,* Altıncı Kitap, Sekizinci bâb.
**** *Yusuf,* Altıncı Kitap, Onuncu bâb.

mübâriz-i müdâfii seçildi. Câlût'a karşı çıktı; sapana bir taş koyup attı; taş Câlût'un beynine girip öldürdü. "Ölüm hâlinde olan Câlût yüz üstü düşmüş yatarken Dâvûd kılıncı kınından çekip merkūmun başını bedeninden ayırdı. Bu vak'a bütün Filistin ordusunu son derece korkuttu; Tâlût bundan istifâde ederek üzerlerine kemâl-i şiddetle hücûm etti ve uzun mesâfelere kadar kovaladı" Bu vak'ada maktûlînin otuz bin ve mecrûhînin iki misli olduğu ta'dâd olunmuştur. Benî İsrâîl düşmanın ordugâhını yağmalayıp sonra ihrâk etti. Dâvûd (as) Câlût'un başını muzafferâne çadırına götürüp kılıncı dahi Cenâb-ı Hakk'a takdîm eyledi.* "Ve Benî İsrâîl ile Dâvûd (as) Filistinlilerin katliâmından avdet ederken Benî İsrâîl'in bütün şehirlerinden kadınlar tegannî ve raks ederek hükümdâr Tâlût'u istikbâle çıktılar. Ve meserret, çalgılar ile gelerek kadınlar oynar iken birbirine cevap verdiler. Dediler ki: Tâlût kendi binlerini ve Dâvûd kendi on binlerini katl etti."**

Bir müddet sonra Tâlût Dâvûd (as)'a kızını tezvîc etmeyi teklîf etti; bu nikâhda Dâvûd (as)'den cihâz ve masârıf-ı izdivâciyye taleb olunmuyordu; yalnız buna mukābil Filistinlilerden yüz kişinin gulfe (yani sünnet derileri) taleb olunuyordu. Binâenaleyh: Dâvûd (as) kalkıp gitti, Dâvûd ile maiyyeti Filistinlilerden iki yüz kişi katl edip gulfelerini hükümdâra takdîm ettiler. Ve bütün mâcerâ-yı seferi nakl eylediler ki: Hükümdârın damadı olabilsin.*** Dâvûd (as) mükâfâtı olarak Tâlût'un kerîmesi Mişel'i aldı. Muahharan Tâlût Dâvûd (as)'ı kıskanmağa başladığından ve öldürmek istediğinden Hazret-i Dâvûd Benî İsrâîl diyârını terke mecbûr oldu. Ve İşmoil suhufunun birincisinde ve yirmi yedinci bâbda Hazret-i Dâvûd'un altı yüz adamıyla nasıl Gath (Gāz) Kabîlesi Kralı Akiş tarafından mihmân-perverâne hüsn-i kabûl gördüğü "O, Dâvûd (as) ve maiyyeti, herkes **[223]** ailesiyle, hattâ Dâvûd (as) iki zevcesiyle Tsiklag denilen bir şehre yerleştirildi." İşte böyle, ıztırârî bir menfâ hâlinde kalan Dâvûd (as) kendi vatanına karşı bir vaz'-ı hasmâne almamak için en büyük müşkilâta hedef olduğunu hissediyor; vakit geçtikçe Dâvûd (as) ile maiyyeti ilticâ ettikleri memleket ahâlî-i asliyyesi aleyhinden çapul seferleri icrâsına başladılar (İşmoil'in 2-6 bendleri) kitâb-ı mezkûrun dokuzuncu parçası der ki: Dâvûd (as) memleketi vurdu, ne erkekleri, ne kadınları sağ bıraktı ve bütün ganâimi alıp Akiş'e geldi. (10-11. bend) "Ve Akiş sordu: Bugün yolunuzu nereye sevk ettiniz? Dâvûd (as) (sahîh olmayarak) cevap verdi: Yahûdiyenin cenûbuna ve Ken'ânîlerin cenûbuna karşı ve Dâvûd belki aleyhimizde gelip şikâyet ederler Gāz'a getirirler diye ne erkek, ne kadın sağ bırakmamıştı; Akiş Dâvûd (as)'a inandı."

Filistinîlerin hükümdârı Benî İsrâîl ile harbi tazelemek için bir vesîle elde ettiği zaman Dâvûd (as)'ın müşkilât-ı vaz'iyyesi bir kat daha tezâyüd etmişti; çünkü: Bütün kuvvetini yeni hükümdâr-ı himâyetkârının askerine iltihâk üzere cem' eylemesi resmen emr olunuyordu. Fil-hakīka mu'askerde isbât-ı vücûd ettiyse de bereket versin bu mevki'-i müşkilinden yine Filistinîlerin kıskançlığı ve adem-i emniyyeti yüzünden halâs oldu. Ordudan böyle iştigāl edilen Dâvûd (as) ma'iyyeti ile Tsiklag şehrine döndü. Ancak anladı ki; kendilerinin bulunmadığı esnâda Amâlika kabîlesi burasını muhâsara edip şehri yakmış kül etmiş; şehirdeki emvâli iğtinâm eyleyerek hattâ gerek Dâvûd'un iki zevcesini, gerek bütün maiyyetinin zevcelerini de esîr götürmüştü. "Dâvûd Cenâb-ı Hakk'a kalbini tuttu. Başrâhib Atyatar'a kendisince büyük libâsını giydirmesini söyledi ve bu müşkil, felaketli mevkiinden kurtulabilmek için hangi vâsıtaya mürâcaat edebileceğini Cenâb-ı Hak'tan taleb etti. Asıl mesele, İbrânîlerin Amâlika'yı yakaladıkları takdîrde zevce ve çocuklarını tekrar almaya müsâade olunup olunmayacağı ve onlardan intikām alıp alamayacakları idi. Başrâhib Cenâb-ı Hakk'ın, Amâlika'nın ta'kībi ve onlar üzerine muzafferiyet merkezinde olan cevabını teblîğ etti. Dâvûd bu cevâbdan iktisâb-ı i'timâd ve cesâret eyleyerek ahâlîsini Amâlika'nın ta'kībine sevk eyleyip onlara yetişti; bunların bir kısmı uyumuş bir kısmı sarhoş sızmış olduğundan müdâfaaya gayr-i muktedir bir hâlde idiler. Dâvûd (as) adamları ile bunları üzerine öyle şedîd bir hücûm etti ve öyle kılıçtan geçirdi ki. Amâlika'dan yalnız dört yüz kişi sağ kaldı; bunlar da selâmetlerini binmiş oldukları develerinin sür'atine borçlu idiler. Nihâyet ta'kīb zevâlden geceye kadar devam ettikden sonra İbrânîler zevcelerini ve çocuklarını ve Tsiklag muhâsarasında Amâlika'nın iğtinâm ettikleri emvâl ve eşyâyı istirdâd ettiler.

Bedbaht Tâlût'un âkıbeti yakın idi. Kanlı Gilboa muhârebesi'nde Filistînî ve Benî İsrâîl silâhları çatışıp netîce-i ma'rekede İsrâilîler külliyen münhezim oldular. Tâlût'un oğulları katl olundu. Hükümdâr son ye's içinde kılıncının sapını yere koyup keskin tarafını vücûduna sapladı. Lakin kuvvetinin adem-i kifâyesinden buna tamâmıyla muvaffak olamadığından kılıcın sapına kadar vücûduna geçmesi husûsunda bir Amâlika delikanlısının muâvenetine muhtâc oldu.

Benî İsrâîl'in ilk Kralı Tâlût, İşmoil (as)'ın vefâtından evvel on sekiz sene ve vefâtından sonra yirmi iki sene icrâ-yı hükm ettikten sonra işte bu sûretle terk-i hayât etmiştir.****

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Kāfile halkından olup da geri kalmış bulunan birkaç Türkmen'e yakınlarda bir kuyu olup olmadığını sordum.

–Bu tarîk ile giderseniz güneş doğarken bir kuyu başına vâsıl olursunuz dediler. Ta'rîf mûcebince yola devam ettik.

---

* *Yusuf,* Altıncı Kitap, 11. bâb.

** İşmoil.

*** Bu hükûmet müddetleri bazıları tarafından dûçâr-ı i'tirâz olmuştur. Bizim me'hazemiz (*Yusuf,* Altıncı Kitâb, Onbeşinci bâb)'dır.

**** Yusuf, Beşinci Kitap, Onbeşinci bâb.

Güneş yükseldi, sıcak ziyâdeleşti, hayvanlarımızda yürüyecek tâkat kalmadı, bizim de harâretden dilimiz damağımız kurudu. Hâlâ bir kuyu, yâhûd başka bir su bulamadık. Nâçâr atlardan bir ikisini kestirdim bir damla olsun kanları akmadı. Yanımda bulunan bir limonu ağzıma sıktım. Biraz sonra da dilimi atımın diline dokundurdum. Zavallı hayvanın ağzında hiç rutûbet hissedilmiyordu. O esnâda cehennemin beden-i insânda mevcûd olduğuna inandım. Çünkü susuzluktan ateş gibi yanıyordum. Şu hâlde akşama kadar gidip bir kuyu başına gelebildik. Fakat buraya benimle dört kişi vâsıl olmuş, öbür arkadaşlarımız yolda düşüp kalmıştı.

– Biraz su içip teskîn-i atş eyleyince yoldaşlarım hâtırıma geldi. Bîçârelerin felâketine ağladım. Ahal ahâlisinden iştirâ ettiğim bir beygir, sâirlerine nisbeten az yorulmuştu. İki kırba su doldurtup ona yüklettirdim. Bu adama at izlerini gâib etmemesini tenbîh ile beraber belki lâzım olur diye bir de kıble-nümâ verdim.

Bereket versin ki gidip zavallı adamları beygirden düşmüş ve hareketten kalmış bir hâlde bulmuş. Ağızlarına biraz su döküp akıllarını başlarına getirdikten sonra alıp beraber gelmiş.

Yedi gün bu kuyu başında kaldık. Yolda gördüğümüz Türkmen kervanı da buraya uğradı. Kervandakiler, benim kim olduğumu öğrenince:

– Biz, sizi İrânî sandık da susuzluktan helâk olsunlar diye yoldan sapıtdık diyerek kabâhatlerinden büyük bir özür serd ettiler. Mamafih, erzâkımız tükendiği cihetle dört gün bizi o menzilde beslediler, talebimiz üzerine üç günlük de yiyecek sattılar.

Bulunduğumuz yer ile Hîve şehrinin arası beş günlük bir mesâfe idi. O tarafa müteveccihen hareket ettik. Hîve'ye muvâsalatımızda belde hâricinde ve ağaçlık bir mahalde konup adamlardan bir kaçını nevâle tedârik etmek üzere şehre yolladım.

Hîve hanın me'mûrları bizim adamlara tesâdüf ederek nevâlenin kimin için alındığını sormuşlar onlar da "Emîr Dost Muhammed Han'ın torunu ve Emîr Muhammed Efdal Han'ın mahdûmu bulunan efendimiz Serdâr Abdurrahman Han için alıyoruz" demişler.

[224] Hive hanı bu haberi alınca vüzerâsından birini nezdime gönderdi. Ve gece öyle münâsebetsiz yerde râhatsız bir gece geçirmek lâyık değildir. Lütfen teşrîf buyursunlar, misâfirimiz olsunlar" teklîfinde bulundu. Kalktık, şehre girince birkaç evi bize tahsîs edip hepimizi misâfir eylediler.

İki günlük misâferet ve istirâhatten sonra Hîve hanı tekrar vezîrini yollayıp görüşmek emelinde olduğunu teblîğ etti.

– Burada garîb bir adamım, kimse beni tanımaz. Han hazretleri zahmet buyurmasınlar. Ben kendilerini ziyârete giderim, diyerek atıma bindim ve hanın ikâmetgâhına gittim. Orada altmış aded top gördüm ki mukaddemâ hiçbir yerde bu kadar çok topun bir arada bulunduğunu görmemiştim. Bu topların idâresine me'mûr olanların hepsi de Habeşî idi.

Hanın sarayına yaklaşınca şerefime elli top atıldı. Han da piyâde olarak istikbâlime çıktı. Bil-musâfaha el ele olduğumuz hâlde dîvân-ı hükûmete çıktık. O vakit Türkçe bilmediğim için bir tercümân vâsıtasıyla iki sâat kadar musâhabetde bulunduk. Bana:

– Sizi büyük biraderim mesâbesinde tutarım. Çünkü: Pederim Muhammed Emîn Han, Belh'de bulunduğu sırada vâlid-i muhtereminizle gâyet sevişirdi. Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâlar olsun ki şu sûretle görüşebildik. Ne vakit arzu ederseniz Belh şehrinin fethi için size asker terfîk eylerim, dedi. Ve taht-ı hükmünde bulunan yedi şehirden ikisini de bana vermek istedi.

Bu kadar ikrâm ve iltifâta karşı ifâ-yı teşekkür eyledikden sonra:

– Birkaç gün sonra size hem bu husûsda cevap veririm, hem de hükûmetinize faydası olacak bazı sözler söylerim diyerek müsâade istedim.

Hanın yanından çıkınca delîlimiz olan Nöker Han:

– Han hazretleri sizin için kendi köşkünü hazırlattı. Rüfekânız da oraya götürüldü. Demesiyle biz de o tarafa tevecc üh ettik. Bu köşk, şehir hâricinde bir bağ içinde olup gâyet rûh-efzâ bir binâ idi.

İki sâat sonra hanın hazînedârı geldi:

– İki bin eşrefî altınına kadar emrinize te'diyâtta bulunmaya me'zûnum. Ne kadar lüzûmu varsa emir buyurun, takdîm edeyim dedi.

– Cenâb-ı Hak hân-ı keremkârı dâim ve pâyidâr buyursun. Bu kadar mürüvvete ne sûretle teşekkür edeceğimi bilemiyorum. İki bin eşrefîyi alıp ne yapayım? Benim her günkü masrafım otuz kıranı geçmez, cevabını verdim.

–mâba'di var–

Mütercimi Tâhirü'l-Mevlevî

MAKĀLÂT

İSLÂMİYET HAKKINDA ERNEST HEGEL'İN MAKĀLESİNE REDDİYE

– 2 –

Zekâ cerîdesinde münderic Hegel'in makālesine karşı tarafımızdan gönderilen reddiyeyi *Sebîlürreşâd* risâle-i mu'teberesinde okuyan bazı ihvân-ı dînim tarafından gerek şifâhen ve gerek tahrîren vukū' bulan tavsiyelerde bu mebhasin biraz daha tevsî' olunması iltimâs ve beyân ve zamanımızda bu gibi mebâhis ve mesâile olan ihtiyâcın pek şedîd olduğu da hemen cümlesi tarafından dermiyân olunuyordu. Zâten maksadımız yalnız Hegel'e cevab vermek ve bu sûretle onları müslüman yapmak değil, bizim gençlerimizden hakīkati anlamak isteyen kısımlarına anlatmak olduğundan Dîn-i İslâm'a i'tirâz edenler ne cihetlere daha ziyâde i'tirâzâtta bulunmuşlar ve ulemâ-yı İslâm tarafından (mesâîleri meşkûr olsun) ne gibi reddiyeler yazılmış, bunları mütâlaa ve tedkīk ile hülâsa-i mütâlaâtı yine sadâkat-i peygamberîye âid olmak üzere *Sebîlürreşâd*'a takdîm etmeyi bir vazîfe-i dîniyye addeyledim.

İnsanları i'tikād ve adem-i i'tikād i'tibâriyle üç kısma taksîm etmek muvâfık olur: Birinci kısım – Allah'a, Peygamber'e, Kurân-ı Kerîm'e inanmış; ahkâm-ı şer'iyye-i İslâmiyyeye bütün mevcûdiyetiyle rabt-ı kalb etmiş olanlardır. Bu kısmın şüpheleri yok ki delîle ihtiyâcları olsun. Binâenaleyh bu kısım hıyâr-ı ümmete bu gibi mebâhisin, zâid olduğunu teslîm etmekle beraber, müntesib olduğu dinin ulviyetini anlayacağından fâidesi de yok değildir.

İkinci kısım – Gürûh-ı muannidîn gelir, bunlar hiçbir şeye inanmazlar, "Din nâmına ne söylense inanmam" demekle iftihâr ederler. Herif Allah'a inanmıyor ki Peygamber'e inansın. Hâlbuki îmân billâh, îmân bi'r-resûle mukaddemdir. Artık bu kısma söz söylemek zâid addolunabilir. Çünkü anlamazlar ve anlamak da istemezler.

Üçüncü kısım – Hatırlarına bir parça tereddüd gelenlerdir ki: "Bunda her hâlde bir ma'nâ-yı hakîkat varsa da acaba nasıldır?" derler, işte bunlar muhtâc-ı irşâddırlar.

Binâenaleyh böyle mesâilde hissedâr olabilecek birinci ve üçüncü kısım halkımızdır ki ekseriyet bunlardadır. İkinci kısım ekall-i kalîldir.

Bu gibi mebâhisi zâid görenler de –ihtimâl– bulunabilirse de, sükûtta zarar melhûz olmakla zararın izâlesi cümle mü'minîne vâcib **[225]** olur. Bir yarayı deşmek, örtmekten daha fâidelidir. Bu gibi mebâhisin ortaya sürülmesi hakāyıkın inkişâfına sebebiyet verir ve fâidesi de görülür, Dîn-i İslâm'da ne kadar taharriyât-ı amîkaya girişilirse erbâbının i'tikādı o nisbette kuvvet bulur, bu husûsda Müslümanlık edyân-ı sâireye benzemez. Edyân-ı sâire: "Çok karıştırma, altından çapan oğlu çıkar" kayd-ı ihtirâzîsi ile bağlıdırlar. Lakin İslâmiyet: "Karıştır, çünkü oğaladıkça râyiha-i latîfesi anber gibi etrâf-ı âleme intişâr eder" levha-i celîlesiyle müzeyyendir. Ahkâm-ı İslâmiyye böyledir, ta'mîk ve tedkīk edildikçe hakāyıkı daha ziyâde incilâ-pezîr olur.

* * *

Hegel'in makāle-i mebhûsesi gāyet mücmel ve muhtasar olmakla hangi tarafından tutulmak îcâb edeceği anlaşılmıyor. Çünkü ale'l-amyâ Hazret-i Muhammed (as) Nastûrîlerden teallüm eyledi deyip geçiyor. Artık her ihtimâli tarafımızdan isbât ve ba'dehu ona karşı cevablar vererek ihtimâl-i mezkûru red, ahvâl-i münâzarada makbûl olmakla beraber matlûb vechile müfîd değildir.

Bizim kavâid-i usûliyyemizdendir ki: "Mücmel veya müşterek olan bir kelâm ya icmâl eden zât tarafından tefsîr edilir, yâhûd karâin-i sâire ile bazı vücûhu tereşşuh eder de maksada vusûl ancak bu sûretle hâsıl olur" bu mes'elede yine ikinci tarîka mürâcaata mecbûr kaldık.

Fâzıl-ı muhterem Ahmed Midhat Efendi hazretlerinin tercüme ve İslâmiyet nokta-i nazarından tenkīd buyurdukları New York Dârülfünûnu muallimlerinden Draper'in *Nizâ'-ı İlm [ü] Din* nâm eserinin birinci cildinin üçüncü bâbında Cenâb-ı Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem hakkındaki mütâlaası görülürse Hegel'in makāle-i mebhûsası Draper'den hülâsa edildiği zannı hâsıl oluyor, yâhûd Avrupa efkârının ekseriyetle bu noktada saplandıkları anlaşılır. Mebhas-i mezkûru aynen iktibâs edelim ki iki makāle beynindeki münâsebet daha ziyâde tezâhür etsin. Bu sûretle biz de daha vâsi' bir mevzû'da tedkīkāt icrâ etmiş oluruz.

Draper diyor ki:

"Târîh-i mîlâdînin 581 senesi mevsim-i sayfında bir Arab kervanı Şam'ın cenûb tarafında Arabistan hudûdu üzerinde kâin Busra kasabasına vâsıl oldu, bu kervan Mekke'den geliyor idi. Arabistan'ın zengin mahsûlâtıyla mahmûl idi. Kervanın reîsi olan Ebû Tâlib nâmındaki zât-ı mu'teber ve onun yeğeni olan on iki yaşındaki bir tıfl-ı mu'teber kasaba-i mezkûrede kâin Nastûrî manastırı tarafından misâfirperverâne bir sûrette kabûl olundular. Papaslar derhâl öğrendiler ki bu genç misâfirlerinin ismi Halîbî ya Muhammed'dir ve Arabların mukaddes ma'bedi olan Ka'be muhâfızının dahi yeğenidir. Bu papaslardan Bahîrâ nâmında birisi Muhammed'i (as) içinde doğmuş olduğu putperestlikten ayırıp Nastûrîliğe idhâl için elinden geleni dirîğ etmedi. Bu tıfl-ı nev-civân zekâ-yı hârikulâdeden mâadâ teallüme, bâ-husûs edyâna dâir husûsâtın teallümüne dahi azîm bir heves sâhibi idi.

"Busra manastırında râhib Bahîrâ Muhammed'i (as) ta'lîm eyledi. Nastûrî mezhebini kendisine öğretti. Nastûrîler dahi nasıl dûçâr-ı zulm ü i'tisâf edildiklerini o nev-civân Arab Bahîrâ'dan öğrendi. Şark kilisesinin putperestlik ile mahlût olan mezhebine adâveti dahi orada Bahîrâ'dan öğrenip bilâhare Hazret-i İsa'dan (İbnullâh) diye değil (İbni Meryem) diye bahs etmeye alıştı. Ba'demâ o parlak meslegiinde bu alışıklığını aslâ gāib etmedi. Ta'lîmsiz ve fakat fa'âl olan zihni yalnız efkâr-ı dîniyye ile değil, belki muallimlerinin (yani Busra râhiblerinin) efkâr-ı felsefeleriyle dahi amîkan müteessir oldu. Çünkü bu papaslar Aristo'nun ulûmuna vâkıf olmak ile de iftihâr ediyorlardı. Sonraki hâller gösterdi ki o papaslar hakkında ne derecelerde teveccühü vardır. Bütün ömrünü o papasların mezhebini bit-tevsî' neşre sarf eyledi ve o mezheb bir defa yerleştikten sonra kendi ahlâfı o papasların mezheb-i ilmîsini dahi şedîden istishâb ve himâye eylediler. Aristo'dan gelen efkârın kâffesini iltizâm ve tervîc ettiler. Muhammed (as) büyüdükte Suriye'ye başka seferler daha icrâ eyledi. Zan olunmaya müsâade vardır ki bu fırsatlarda dahi Busra manastırı ile misâfirperver râhibleri unutulmadılar. Müşârun-ileyhin yani Hazret-i Peygamber'in bu memleket hakkında bir gizli ta'zîmi var idi." *Nizâ'-ı İlm ve Din.*

İşte bu ma'lûmât ve mütâlaât görüldükten sonra Hegel'in makālesi bunun bir hülâsası olduğu gün gibi âşikâr oluyor.

Tedkīk ve tenkīde başlamazdan evvel şurasını beyân edelim ki: Cenâb-ı Peygamber sallalâhü aleyhi vesellem efendimiz hazretlerine karşı hukemâ-yı garbın pek büyük hürmetleri vardır. Draper nâm-ı peygamberîyi hürmetle yâd ediyor. Ebû Tâlib'i de amm-i nebî olmak münâsebetiyle zât-ı mu'teber diye tavsîf ediyor.

Felâsife-i garbdan *Hukūk-ı Beşer Mukāvelenâmesi*'ni yazan Lafayet hukūk-ı insâniyye hakkındaki mütâlaâtını uzun uzadıya şerh ve îzâh ettikden sonra [1](النّاسُ سَوَاء كأسْنَان الْمُشْط) yani insanlar, tarağın dişleri gibi biri birine hukūken

[1] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2847.

müsâvîdir, hadîs-i şerîfini görünce hazret-i peygambere tevcîh-i hitâb ile diyor ki: "Ey Arab-ı âlî-kadr, şeref ve şân sana olsun ki adâlet ve hakkâniyetin tâ kendisini bulmuşsun." Müsteşriklerden hangisinin âsârı tetebbu' edilse bunlarda dâimâ şer'-i şerîf-i Ahmedî'nin ta'dâd-ı ma'âlîsine ve pek ulvî bir esâs-ı hakîmâneye müstenid olduğuna hasr-ı mütâlaât edildiği görülür.

Biz, min-tarafillâh ba's olunmuş Peygamber-i Zîşândır; binâenaleyh vahy-i ilâhî ile esâsât-ı dîniyyeyi vaz' etmiştir, diyoruz. Onlar: "Mâ-fevka't-tabîa bir kuvvetin isbâtına ihtiyâc yok. Peygamber dediğiniz akıllı bir zât idi. Hattâ denilebilir ki a'kal-i nâs idi" diyorlar. Hâlbuki teallümsüz bu kadar hakāik-ı mühimmeye vukūf, kānûn-ı tabîat hâricinde olmakla buna "Nastûrîlerden öğrenmiş olmalı" demekten başka çare bulamıyorlar. Sonra kendi fikirleri üzerine bir takım te'vîlât ve tesvîlâta girişiyorlar. Bu külfetlerin cümlesi, revâbıt-ı dîniyyeyi ortadan kaldırmak için ihtiyâr edilmiş şeylerdir, gāyeleri budur. Bir çokları "Bir dine inanmayı ihtiyâr etsem, müslüman olurum" diyerek dîn-i İslâm'ın meziyyetini i'tirâf ederler. Yoksa Cenâb-ı Peygamber sallallâhu aleyhi veselleme karşı kat'iyyen bir hürmetsiz**[226]**likleri yoktur. Çünkü bu zevâtın ilim ve fazl ashâbından oldukları kābil-i inkâr değildir. Yalnız bazı cihetlerde haberleri olmadan hayât-ı Nasrâniyye'nin te'sîrâtına kapıldıkları ve bazı cihetlerde de kendi gāyelerini te'mîn için vekāyi'-i târîhiyyeyi –kasden– tahrîfden çekinmedikleri vâki'dir. İşte biz de o cihetleri arîz u amîk tedkīk ve tenkīd edeceğiz.

Selanik İttihâd ve Terakkī Mektebi
Ulûm-ı Dîniyye Muallimi
H[ha]. **Mehmed Şevket**

SİYÂSİYÂT

ARNAVUDLUK VE HİSSİYÂT-I İSLÂMİYYE

Büyük küçük hiçbir kavim hakkında ale'l-ıtlâk mülâhazât-ı tenkīdiyye yürütmek doğru bir meslek değildir. Umûmiyet üzere bir kavim hakkında sû'-i zan besleyenler o kavim efrâdıyla münâsebât ve temâsda bulundukça zanlarını tebdîl eyleyecek pek çok mehâsin-i kavmiyyeye tesâdüf eylerler. Ale'l-husûs câmia-i İslâmiyyeye dâhil olan akvâm, cinsiyet tefrikalarından âzâde kalmak iktizâ edeceğinden, Arnavudluk'daki efrâd-ı İslâmiyye hakkında diğer müslümanların hiss-i buğz u hiddet ile mütehassis olmalarını biz tasvîb edemeyiz.

Maamafîh âr-ı temeddünden külliyen mahrûm bir frenk devletinin tecâvüzât-ı câniyânesine ma'rûz kaldığımız bir sırada Arnavudlardan bir kısmının silâh be-dest-i isyân olarak devletimizin müşkilât-ı mevcûdunu artırmaları bütün kulûb-ı İslâmiyye'de büyük bir hiss-i infiâl uyandırmıştır. Sırası geldikçe biz Arnavudların gönüllerini almak için onları kavm-i necîb olmak üzere tavsîf eyleriz ve bu tavsîfimiz tamamıyla samîmîdir; zîrâ o bâbda iltizâm-ı riyâya hiç de ihtiyacımız yoktur. Fakat biz, necâbeti, Fizan'ın ve Afrikâ-yı Şimâlî'deki kıtaât-ı mütecâvirenin tâ içerlerinden gelerek Trablus ve Bingazi'de livâ-yı Hilâfet'i müdâfaa edenlerde daha ziyâde buluyoruz.

Arnavudlar sâf-dil imişler de yerli ve yabancı bazı müfsidlerin telkīnât-ı iblis-pesendânelerine kapılıyorlarmış; binâenaleyh bir kısmının silâh-ı isyâna sarılmaları ondan nâşî imiş. Arnavudlar Anadolu halkından daha ziyâde sâf-dil olmasalar gerekdir. Hiss-i necîb-i hamiyyetden mahrûm münâfıklar ile yabancı müfsidler memleketimizin sâir cihetlerinde dahi eksik değildir. Fakat herhalde vatanperverlik hissi ahâlimizi heyecân ve şûrişi andırır ef'âl-i isyâniyyeden men' etmek iktizâ eyler.

Arnavudlar hatîât-ı idâriyyeden pek muazzeb oluyorlarmış da hükûmete karşı mukāvemet-i müsellahayı bir çâre-i yegâne addediyorlarmış. İdâremizde hatâlar vukū' buluyorsa bunun te'sîri vatanımızın cihât-ı sâiresinde dahi hissedilir. Hamiyet ve vatanperverlik hatîât-ı idâriyyenin tuğyân ve isyân ile izâlesine kat'iyyen müsâid değildir. Zâten o hatâların isyân ile izâle olunamayacağını akl-ı selîm dahi gösterir.

Bugün memleketimizin payıtahta yakın ve terakkiyât-ı fikriyyesi bi'n-nisbe yolunda olan cihetlerini bir tarafa bırakalım, Asya-yı Osmânî'nin en uzak köşelerine gitseniz ahâlî aman bize mektepler, yollar yaptırınız diye yalvarırlar. Hâlbuki Arnavudluk'da devletin mektep ve yol yaptırmak istemesini türlü türlü te'vîle uğratarak o yoldaki teşebbüsâtı fiilen men'e kalkışanlar oluyor; acınacak bir hâl değil mi?

Şüphesiz Arnavudların ehl-i idrâk ve haysiyeti içinde isyân-ı hâzırı kemâl-i ye's ve teessüfle telakkī edenler pek çoktur. Bu hâli cümlemiz de ye's ve hüzn ile telakkī ederiz. Fakat ihvân-ı dîn arasında sefk-i dimâya sebeb olan, terakkiyâtımızı sekteye uğratan, ağyâra vesîle-i müdâhale veren ve ale'l-husûs İtalya gibi bir düşman-ı dînin âmâl-i mütecâvizânesini takviyeye medâr olacak bir mâhiyette bulunan isyân-ı hâzır âlem-i İslâm'ı dilhûn eder ve umûmiyetle ta'yîbe müstahak görünür.

Ç - Ş - Z[ze].

ÂLEM-İ İSLÂM VE HARB-İ HÂZIR

TRABLUSGARB CİHÂDI VE MÖSYÖ HANOTO

Geçen hafta bu sütunlarda İtalya'nın Trablusgarb'a vukū' bulan tecâvüzü bu tecâvüz dakīkasından beri îkā' etmekte olduğu cinâyet ve vahşetleri, Avrupa'nın bu husûsdaki vaz'iyetlerini bütün âlem-i İslâm'ın intibâhına vesîle olduğunu, bu intibâh-ı İslâm'ın âsâr-ı kudsiyye ve meşkûresi yâr u ağyâr nazarlarında muhtelif tecelliyât ve tezâhürât ile kendini göstermekte bulunduğunu bu tecelliyât ve tezâhürât-ı intibâhiyye-i İslâmiyye altında yakın zamanda İtalya'nın ezileceğini, Avrupa'nın dahi İslâmların mukadderâtına dâir çizdikleri mukarrerâtı yırtacaklarını beyân etmiş idim. İntibâh-ı İslâm'ın şu keyfiyyât-ı sâtıa ve netâyic-i bâhiresini îzâh eden bu beyân-ı kemterî bu kere aktâr-ı cihânda muhte-

lif lisânlarda neşr olunmakta olan bütün İslâm ve Avrupa matbûâtı tarafından te'yîd edildiği görüldü. Bu cümleden olmak üzere Fransa meşâhîr-i siyâsiyye ve kalemiyyesinden Mösyö Hanoto sadedimize dâir *Aklar Gazetesi*'nde yirmi bir Nisan-ı Efrencî'de *İslâm ve Harb-i Hâzır* ünvânıyla mufassal bir başmakāle yazmıştır.

Mösyö Hanoto öteden beri Dîn-i İslâm ve âlem-i İslâm'ın aleyhinde ittihâz etmiş olduğu meslek, efkâr ve neşriyâtıyla ma'rûf bir racül-i siyâsî olduğundan makale-i rennâne-i siyâsiyyesini garbın bütün matbûâtı tarafından büyük bir ehemmiyetle telakkī edilerek sahîfelerine geçirilmiş ve mütâlaalar beyân edilmiş, **[227]** Avrupa mahâfil-i ilmiyye ve cem'iyyât-ı siyâsiyyesinde mühim, mühim olduğu kadar azîm te'sîrler husûle getirmiştir. Mösyö Hanoto bu makālesinde İtalya'nın Trablusgarb'a tecâvüzünün ledünniyâtını vesâiki ile beyân ve bunun vahâmetini îzâh ve İslâm kuvvetinin nazar-ı dikkat ve i'tibâra alınmasını Avrupa'ya tavsiye yolunda makālesine şu suâl sûretiyle şürû' ve devam ediyor:

"Acaba! Niçin, İtalya'nın her nevi' tekâmülât-ı harbiyye ile mücehhez bulunan kuvâ-yı berriyye, süfün-i harbiyye, sâidât-ı hevâiyyesi, bu techîzât-ı harbiyece kendinden dûn ve Trablus'un her tarafına dağılmış bulunan beş, altı bin Osmanlı askerine karşı fevz ü zafere nâil olamıyor? Acaba niçin, Trablus'un istihkâmât-ı atîka ve esvâr-ı kadîmesi İtalya'nın ateşler fışkıran, bombalar yağdıran fevvârât-ı müdhişe-i harbiyyesi önünde sukūt etmiyor? Bu suâlin cevabı pek basîttir. O da bu muhârebenin hissiyât ve âtıfât-ı dîniyye ile mezc edilmiş olmasıdır. Bunun için bu muhârebe-i dîniyyeye karşı gālib olmak kat'iyyen mümkün değildir.

İtalya Trablus'da yalnız hükûmet-i Osmâniyye ile muhârebe edeceğini zannetmiş ve bu muhârebeye başlamış idi. Fakat karşısına Osmanlı ile İslâm'ın çıktığını gördü. Çünkü İtalya'nın hükûmet-i Osmâniyye'ye karşı açtığı bu muhârebe bin dokuz yüz dört ve beş senelerinde Avrupa'nın İslâmiyet ve İslâm hükûmetleri aleyhinde ittihâz etmiş oldukları mukarrerât mukteziyâtıyla vücûda geldiği cihetle bir Salîb ve İslâm muhârebesine benziyordu. Bunun için İtalya karşısında Osmanlı ile İslâm'ı gördü. İslâm muhârebesi ise hükûmet ve devlet muhârebesi değil, din muhârebesidir. İslâm ne zaman din muhârebesine başlar ve sell-i seyf-i dîn ederse bu muhârebenin müdhiş bir harb-ı umûmîye müncer olacağı muhakkaktır. Bu harb-i umûmî Bahr-i Sefîd sevâhili nüfûsuna, belki bütün cihân nüfûsuna nihâyetsiz, büyük adâvet tohumlarını saçacağı, bu adâvet tohumlarının sulh ve silm-i cihânı zîr ü zeber edeceği, bütün ma'mûreleri harâbe-zâra çevireceği, bütün toprakları ve denizleri kan ile boyayacağı kat'îdir. Bunun için Avrupa dalmış olduğu gurûr ve gaflet uykusundan uyansın! Harp için kaldırmış oldukları bâzûlarını indirsin! Benim gibi sulh ve müsâlemet tarafdârlarının asvât-ı hâlisânelerini ısgā etsin! Evet ben öteden beri sulh ve silm-i cihân ve akvâmın takarrürü için pek çok sarf-ı mesâî ettim. Bu bâbdaki sa'ylerim, taleblerim, teklîflerim bir netîceye iktirân etmediği, bir fâide vermediği hâlde hâlâ çalışmaktayım ve nihâyete kadar çalışacağım.

"Fakat Avrupa İslâmiyet ve İslâm hükûmetlerine nihâyet verecek son bir harb-i kat'înin İslâmlara tatbîkine yol arıyor. Avrupa İslâmların zıddına olan böyle bir harb-i hâil ile İslâmların suhûletle mağlûb olacaklarını zannediyorsa Avrupa bu zannında yanılıyor. Çünkü kalemin tersîm ettiği hatlar ile değil, belki Krup toplarının ağızlarından fışkıran ateşler ile bile üç, dört yüz milyon şahsın vücûdunu imhâ etmek mümkün değildir.

"O hâlde ey Avrupa hükûmetleri! Bu adüvv-i hâili Avrupa iklîminden hâric ve kendinizden uzak bir mahalle nefy etmek mi istiyorsunuz? Eğer Avrupa iklîmi hâricinde İslâmları sürmek istediğiniz bu mevki' Küçük Asya yâhûd Orta Asya ise buralara şimendüferleriniz vardır. Buralarda da İslâmların muâvenetlerine muhtâcsınız. Eğer bu mevki' Afrika ise bu iklîm de müstemlekenizdir. Eğer bu mevki' Çin veyâhûd Hind ise bu iklîmler ile dahi her tarafdan hem-hudûdsunuz. Bu sûretler ile dahi İslâmdan kurtulmak imkânı yoktur.

"Bu hâlde bu mes'elenin halline yegâne çâre nedir? Evet, mes'elenin halline yegâne çâre bin dokuz yüz üçte dediğim ve el-yevm demekte olduğum gibi İslâm ile akd-i sulh etmek, İslâm kuvvetine nazar-ı hürmet ile bakmak, bu kuvvetin hukūk-ı ictimâiyesine hürmet ve riâyet eylemektir.

"Bilmelidir ki, Trablusgarb'da kendini göstermekte olan İslâm kuvveti müstakil bir vaz'iyyeti hâizdir. Bu kuvvetin harekât ve icrââtı genç Türkiye ve kadîm Türkiye'nin irâde ve nüfûzuna tâbi' değil, ancak Kur'ân nüfûzuna tâbi'dir. İtalya hükûmeti Trablus'daki İslâm kuvvetinin bu mâhiyet-i müstakilleyi hâiz olduğunu idrâkte hatâ etmiş ve Türkiye'yi iz'âc etmekle oradaki kuvvetin harekâtını tevkîf ve te'sîrâtını iskāt edeceği zannında bulunmuş ve kendini Titanik vapuru gibi mühlik bir anafora atmıştır. Şimdi İtalya hükûmeti kendinin düştüğü bu hâviyeye Avrupa'yı dahi sürüklemek için şu üç nevi' hareketde bulunuyor: 1) Selanik'i bombardıman etmek, Boğaz'ı zorlamak, İstanbul'a girmek; 2) Bahr-i Sefîd'deki Osmanlı adalarını işgāl eylemek; 3) Her an müsteidd-i iştiâl olan Balkan barut fıçılarına kıvılcım atmak.

"Fakat İtalya'nın bu üç sûretle hareketi kendine hiçbir muvaffakiyet te'mîn etmeyecektir. Evvela İstanbul'da, Boğaz'da, Selanik'te Rus, İngiliz, Avusturya gibi muhtelif hükûmetlerin menfaatleri vardır. Bu hükûmetler menfaatlerini İtalya'ya fedâ edemeyecekler, İtalya'nın buralarda harekâtına mâni' olacaklardır. Her ne kadar Boğaz ve İstanbul'a dâir İtalya ile Rusya arasında bir i'tilâf olduğu şâyi' olmuş ise de bu şâyia şekk ü zandan münbais ve hakīkatden ârîdir. Bir de böyle bir i'tilâf netîcesinde Rusya'nın Boğaz ve sevâhiline hâkim olmasına İngiltere'nin hiçbir sûret-i tesviye ile müsâade etmeyeceği bedîhîdir.

"Sâniyen: Bahr-i Sefîd'deki Osmanlı adalarının işgāli salâbet-i İslâmiyye'nin inkisârına bâis ve Trablusdaki harbin devamına mâni' olamayacak, belki muhârebenin şiddetini tezâyüd ettirecektir. Yalnız Osmanlılık ve İslâmlığın kalbi ve merkezi olan işgāl ve iskātı salâbet-i İslâmiyye'nin inkisârına ve Trablus muhârebesinin sukūtuna bâis olacağı hâtıra tebâdür ediyor **[228]** ise de bu işgāl ve iskātın dahi imkân hâ-

ricinde olduğu ma'lûmdur. Çünkü İstanbul'u işgâl ve sukūta mahkûm edecek bir kuvvet farz-ı muhâl olarak Boğaz'dan mürûr ve Bosfor'a dâhil olduğu takdîrde her nevi' techîzâtla mücehhez, muallem, fedâkâr beş yüz bin askeri karşısında bulacaktır. Bütün tekâmülât-ı maddiyye ve ma'neviyyeyi hâiz olan bu mehîb, müttehid kuvvetin düşman kuvvetine karşı nasıl hareket edeceğini ve vatanı ne gibi büyük bir harâret, şiddet ve fedâkârlık ile müdâfaa edeceğini, bu uğurda ölmek ve öldürmek usûlüne vâkıf olduğunu yakînen bilirim. Böyle sıfât-ı fâzıla ve mümtâze ile muttasıf bulunan bir kuvvetin karşısında bulunacak kuvvetlerin hüsrân ve izmihlâle uğrayacakları kat'îdir.

"Sâlisen: Balkanlarda bir kıvılcımın iş'âli müdhiş bir harb-i umûmînin iştiâline sebebiyet verecek ve bundan İtalya ile beraber bütün cihân-ı beşere felâketler olacak, yukarıda bast ettiğim gibi, denizler, karalar kan ile boyanacaktır. Görülüyor ki muhârebenin vaz'iyet-i hâzırası aynı Titanik kazâzedegânının vaz'iyet-i hazînesine benziyor. Muhârebenin bu vaz'iyeti Avrupa'yı, bütün âlemi müdhiş felâketlere sürüklemek isti'dâdını gösteriyor. Bu felâket-i umûmiyyenin kemâl-i ehemmiyyetle çâresine bakmak Avrupa'nın vazîfesidir. Bunun yegâne çâresi ise bâlâda sebk ettiği vechile bütün efkâr ve hissiyât, harekât ve sekenâtta İslâmlar ile tev'em ve gayr-i mufârik olan Osmanlılar ile akd-i sulh etmek ve haklarına hürmet ve riâyet göstermektir. Avrupa her hâle rağmen bu vazîfe-i mühimmeyi îfâda vesâtet-i umûmiyyeyi vikāyede sür'at ibrâz etmelidir. Yoksa tehlike-i umûmiyyenin başgöstereceği muhakkaktır."

Enderûn-ı Hümâyûn Muallimi
Kolcalı Abdülaziz

Girit Mes'elesi:

TAVZÎH-İ HAKĪKAT

– 3 –

Mezkûr *Kölnische Zeitung* gazetesindeki mektup muharriri diyor ki: "Girit'in yeni baştan Türkiye'nin kalem-rev-i hükûmetine dâhil olması düvel-i hâmiyyeye ve daha bazı rakîblere karşı galebe ile tetvîc olunacak bir muhârebeye mütevekkıf binâenaleyh muhâldir." Biz bu sathî mütâlaaya karşı kemâl-i i'tidâl ile cevab vereceğiz ve muharririne diyeceğiz ki: –Kendi ikrârı vechile– bir çok fedâkârlıklar ile feth etmiş olduğu bir memleketini Osmanlılar şu dakīkada elinden kaçmış farz etmiyor. Bilakis mâlını "vedîa" sûretiyle hayât-ı düveliyyede bir mevki'-i ihtirâm ihrâz etmiş olmaları iktizâ eden ve "emîn" olduklarına şüphe etmek bile câiz bulunmayan düvel-i muazzamaya emânet etmiş bulunuyor. Düvel-i muazzamaya "gāsıb" ünvânını vermeyi hâtırımızdan bile geçirmiyoruz. Zîrâ Bahr-i Sefîd muvâzenesi düvel-i müşârun-ileyhimden hiç birinin –İtalya düşmanımız hâric olmak üzere– irtikâb edemeyeceğine kanâat getirdiğimiz böyle bir muâmele-i "gasb"ın vücûd bulmasına külliyen mâni'dir.

Bahr-i Sefîd havzasında müzehher bir istikbâl-i hayâlîye nâil olmak sevdâsına düşen "daha bazı rakîbler"imize gelince: Onlar dahi emîn olabilirler ki Girit hiçbir vakit hayât-ı siyâsiyyelerini zehr-âlûd gıdâlar ile ihlâl etmekden geri durmayacak belki de sebeb-i izmihlâllerini ihzâra müstaid bir kâbûs-ı belâ teşkîl edecektir. Sahâif-i târîh bu bâbda onlara ibret-âmiz netîce-i vekāyi' gösterebilir.

Eğer muharririn vaz'iyet-i zihniyyesi vechile ahvâli muhâkeme etmek lâzım gelse diplomasi âleminde oynatılan oyunların münfail bir mâhiyeti hâiz oldukları ve binâenaleyh "teahhüdât" ve "te'mînât" gibi ta'bîrâtın büsbütün boş ve kuru lâf ü güzâfdan başka bir şey olmadıkları netîcesi hâsıl olur. Hâlbuki ne âlem-i İslâm ve ne de hükûmet-i Osmâniyye ahvâli bu dereke-i sefîlede görmek ve anlamak istemiyor. Biz adâlet-i düveliyyenin mevcûd olduğuna, insâniyet, ahde vefâ, hukūk-perverlik, hak-perestî gibi hasâis-i ulviyyeden mahrûm bir Avrupa'nın, bir siyâset-i umûmiyyenin kat'iyyen bekā bulamayacağına ve ākıbet bu fezâilin fıkdânından dolayı bâd-ı sarsar-ı inkırâza tutulup hacâlet deryâsının ka'r-ı nâ-yâbına düşeceğine kāniiz ve bu zihniyet ile vekāyi'-i âlemi gözden geçiriyoruz.

Fransa Almanya muhârebesi netîcesinde "kuvvet"in derece-i te'sîri tamamıyla zâhir oldu. Bu te'sîrât-ı müdhişe iledir ki bir aralık nâsiye-i siyâsiyyâtta bir takım hutût-ı "tehakküm" belirdi. Fakat sonraları muhtelif avâmil bu hutûtun o çehreye verdiği çirkinlikleri izâleye vesîle oldu. Şu hâlde bilâ-pervâ iddiâ edebiliriz ki "Girit' yeni baştan kalem-rev-i hükûmetimize idhâl etmek" için "düvel-i hâmiyeye ve daha bazı rakîblere karşı" zafer ile mütetevvic bir muhârebeye ihtiyâcımız yok. Tahakkümü, hak-şikenliği izâle edecek avâmili –diplomasi vâsıtasıyla– silâh-ı müdâfaa olarak ele almak ve "hakk"ımızı Osmanlıcasına merdâne, cesûrâne ve gāyet ihtiyâtkârâne bir sûretle taleb etmek ve iddiâ-yı muhıkkımızda milletimizde hâs olan metânet ve sebâtımızı isti'mâl eylemek sâyesinde matlûbumuza, vedîamızı istirdâda muvaffak oluruz. Zîrâ muharririn tahayyül edemediği bir çok kuvvetlerimiz –mâddî ve ma'nevî– çıkaracağımız sadâ-yı iştikâyı sımâh-ı ibtisâra îsâl edecektir.

Kûteh-bîn ve sathiyyâtperestler için mülâhazâtımız belki bir hayâl-i muhâl olarak telakkī edilir. Fakat Avrupa'nın bir çok mehâfil-i siyâsiyyesinde dehân-ı hakīkati açıp âlem-i İslâm'ın, hükûmet-i Osmâniyye'nin hakk-ı hayâta müstahak, ihtirâma lâyık olduğunu kemâl-i vuzûh ile anlatmak isteyince erbâb-ı dehâ ve siyâset elbette hayâl ile uğraşmazlar ve hakāyık-ı ahvâli inceden inceye ba'de't-tedkīk lakırdı söylerler zannederiz. Biz vaz'iyet-i **[229]** muhâkememizin isâbetini gāyet vâzıh bir delîl, maddî bir misâl ile, düşman-ı laînimizin Trablus'daki tecâvüzünde aldığı hisse-i nekbet ve hacâlet ile isbât ediyoruz. Bir avuç mücâhidimizin orada nelere muvaffak olduğunu hakāyıkı anlamak isteyenler de, istemeyenler de gördü.

Kürsî-i millette muhterem reîsin beyânâtını burada zikretmek istemeyiz. Yalnız müşârun-ileyh dahi Osmanlılığın herkese hiss-i ihtirâm ilkā edecek bir rûha mâlik olduğunu âleme i'lân etmedi mi? Şu hâlde biz, Bahr-i Sefîd perisini –sevgili Girit'imizi– muharririn tahayyül ettiği gibi muhâre-

beler ile değil, vakūr bir çehre-i siyâset ile yed-i gāsıbdan (muharririn düvel-i muazzamaya dolayısıyla isnâd etmek istediği bir sıfattır) istirdâd ile nâmûs-ı millîmizi, izzet-i nefsimizi, Bahr-i Sefîd havzasındaki hayât-ı siyâsiyemizi tehlikeden ve levs-i sukūt ve süfliyyetten kurtarmak kuvvetini hâiz bulunuyoruz fikrindeyiz. Âlem-i İslâm'ı ve bütün an'anât-ı mefâhiriyle Devlet-i Osmâniyye'yi pek yakından tetebbu' ve tedkīk edenler tasdîk eylerler ki nizâm-ı âlem "tegallüb" ile değil ancak "âhenk ve tevâzün-i kuvâ" ile mümkündür. Bu dakīkaya ehemmiyeti nisbetinde atf-ı nazar-ı basîret etmek ricâl-i siyâsiyyûnun akdem-i vezâifindendir.

Girit Resmo Ahâlî-i Müslimesi Vekîl-i Umûmîsi
Da'vâ Vekîli Giridî
Ahmed Sâkī

RUSYA'DA MÜSLÜMANLARA YAPILAN MEZÂLİM

Müslüman meb'ûslardan mücâhid-i muhterem Sadreddin Maksudof Efendi'nin Rusya Duma Meclisi'nde îrâd ettiği mühim nutkun bazı fıkraları:

Ey muhterem a'zâ! Dâhiliye nâzırı şuûnât-ı dâhiliyyeden bahsetti. Ben bugün size müslümanların dûçâr olduğu mezâlimi söyleyeceğim. Siz diyeceksiniz ki bu mezâlim İslâmlara münhasır değildir. Bütün Ruslar da bu mezâlime dûçâr oluyorlar. Ben bugün Rusya akvâmının iştirâk ettikleri mezâlimi size şerh ve tafsîl edeceğim:

Her milletin takdîs ve ihtirâm edilecek üç şeyi vardır. Birisi lisânı, ikincisi âdâtı, üçüncüsü serbestî-i mekâtibi, her âkıl hükûmet bu üç şeyin aksinden tevakkī etmek lâzım iken Rusya Hükûmeti lisân ve edebiyâtımız ve muhıkk âdâtımızı öldürüyor ve mekteplerimizi kapatıyor.

Efendiler, Biz bu dünyâyı lisânımız vâsıtasıyla öğrendik. Lisânımız sâyesinde terbiye olduk. Her bir şeyi mekteplerimizde lisânımızla teallüm ettik. Edeb ve terbiyenin ma'nâsını lisânımızın belâgatinden öğrendik. Hâlbuki Rusya mukaddes lisânımıza taarruz ediyor. İslâm kardeşlerimin dûçâr olduğu mezâlimi söylemek için sizden müsâade isterim. İslâm a'zâlarından birisi kürsî-i hitâbete çıktığı vakit ta'dâd-ı mezâlime tahammülü kalmaz, sabrı tükenir. Ben bu gün şu kürsî-i hitâbete çıktım ricâ ederim sözlerimi dikkat ve sükûnetle dinleyiniz, lakırdılarımı kesmeyiniz ve husûsiyle hükûmet fırkasından müsâade taleb ediyorum.

Ben evvela İslâmlar hakkında hükûmetin ittihâz ettiği i'tisâfâtın esbâbını ve bir senede dûçâr oldukları zulümlerin vesâilini beyân edersem bir senede ta'dâd etmeye izhâr-ı acz ederim.

Onun için bunlardan en ehemmiyetli ve en müellim olanlarını zikr edeceğim:

Moskova'da Laroruski Câmii'nde Türkçe muallimi Hasan Basri Efendi zâbıtaca tutuldu hapse atıldı ve memleketi hâricine nefy edildi. Molla Abdullah ve Molla Âlim Can'ın evrâkları teftîş olundu. Kitapları, âsârı müsâdere edildi ve Fatkâ vilâyetinde Bubi karyesinde haps olundu. Ve Ubeydullah ve Abdullah efendilerin ve dokuz müderrisin hânelerine hücûm edilerek dînî beş yüz cild kitapları müsâdere edildi. (Reîs, ricâ ederim hesâbâta boğmayınız, diye i'tirâz etti.) Reîs efendi beyân-ı ma'lûmât etmekliğime müsâade buyurmuyor. Hâlbuki ben vekāyiin ehemmini zikr etmekle iktifâ ediyorum. Bir senede yüz elli müslümanın hânesi taharrî edildi ve yetmiş mektep kapatıldı bir çok gazete ve risâleler ta'tîl edildi. Türkistan'da Kokar şehrinde hükûmetin emriyle yirmi mektep kapatıldı ve muallimleri tard ve Samarra vilâyetinde Arsay karyesindeki mektep sed ve Petropavlaski'de meşhûr Hasan Efendi Mektebi ve Kazan şehrinde mescid ittisâlinde 17 numaralı mektep sed ve mikdârı yirmiye bâliğ olan muallimleri tard olundular ve Ufa vilâyetinde Merala şehrinde Saâdet Kütübhânesi ve Kazan şehrinde Evreng ve Karfof İslâm matbaaları sed olundular.

Reîs efendi kısa söylemekliğimi arzu ediyorlar ben de en mühimlerini muhtasaran söylemekle iktifâ eder ve derim ki Bakü şehrinde münteşir *Güneş*, *Hilâl* ve *Ma'lûmât* gazeteleri ta'tîl ve *Vakit* gazetesi bir senede 800 ruble ve Bakü'de *Ma'lûmât* ve *Sadâ* gazeteleri de cezâ-yı nakdîye dûçâr oldular. İşte efendiler bir sene zarfında Rusya'da icrâ edilen mezâlimin bir kısmı bunlardır.

ŞUÛN

MECLİS-İ MEB'ÛSÂN-İ OSMÂNÎ

Hülâsa-i Müzâkerât

Dördüncü İctimâ'-ı Umûmî: 2 Mayıs 328, Çarşamba

Zabt-ı sâbık kırâet ve aynen kabûl olunduktan sonra henüz tahlîf olunmayan meb'ûsların resm-i tahlîfi icrâ olundu.

[230] Reîs-i dâimî intihâbı – Tasnîf-i ârâya nezâret için kur'a ile beş zât intihâb olunarak re'yler toplandı. Mecmû'-ı ârâ 175, ekseriyet-i mutlaka 87 idi. 163 re'y ile Menteşe Meb'ûsu Halil Bey makām-ı riyâsete intihâb olundu.

Birinci ve ikinci reîs vekîlleri – 156 re'y ile Şam Meb'ûsu Mehmed Paşa birinci reîs vekîli 141 re'y ile İstanbul Meb'ûsu Hallacyân Efendi ikinci reîs vekîli intihâb olundu.

Kâtibler – İzmit Meb'ûsu Müfid Bey 157, Diyarbakır Meb'ûsu Feyzi Bey 150, Karesi Meb'ûsu Hasan Ferhad Bey 135, Prizrin Meb'ûsu Tevfik Bey 133 re'y ile Meclis-i Meb'ûsân kitâbetlerine intihâb olundular.

İdâre me'mûrları – İzmit Meb'ûsu Canpolat Bey 134, Canik Meb'ûsu Hakkı Bey 131, Serfice Meb'ûsu Gligor Efendi 128 re'y ile idâre me'mûrluklarına intihâb olundular.

§ Ba'dehu reîs tarafından bir nutuk îrâd edilerek ictimâa hitâm verildi.

Beşinci ictimâ'-ı umûmî: 5 Mayıs, Cumartesi

Tezâkir, mevâd ve levâyıh-ı kānûniyye kırâeti – Zabt-ı sâbıkın kırâet ve aynen kabûlünden sonra, Sadâret'ten mevrûd Kānûn-ı Esâsî'nin 7, 35 ve 38. maddelerinin ta'dî-

line dâir tezkire ile lâyiha-i kānûniyye okunarak Kānûn-ı Esâsî Encümeni'ne havâle olundu.

328 bütçesinin müsta'celen tedkîki hakkındaki tezkire okundu.

7. Maddeye mugāyir olan 73. maddenin ilgāsı ve 43 ile 76. maddelerin suver-i muaddeleleri ile esbâb-ı mûcibe lâyihası okunarak Kānûn-ı Esâsî Encümeni'ne havâle olundu.

Daha bazı tezkirelerin kırâetinden sonra emvâl-i gayr-i menkūle kānûnunun müsta'celiyet kararıyla kabûlüne âid Sadâret'in tezkiresi okundu. Fakat müsta'celiyet kararı kabûl olunmadı.

Jandarmaların nefer, çavuş, onbaşıların maâş ve tekāüdleri hakkında Sadâret'ten gelen tezkire ile lâyiha-i kānûniyye, ba'dehu Sadâret'in Trablusgarb, Bingazi ahâlîsinin 328 senesi mürettebât-ı umûmiyyesinin akdine dâir lâyiha-i kānûniyyesi okundu.

Bundan başka hükûmetin bir çok husûsâta ve ez-cümle muvakkaten tatbîk ettiği fevkalâde kānûnların tasdîkine dâir gönderdiği tezkireler de kırâet olunarak âid olduğu encümenlere havâle olundu.

Arîza-i Cevâbiyye – Ba'dehu arîza-i cevâbiyye müzâkeresine başlandı. Bazı fıkraları ta'dîl edildikten sonra, hey'et-i umûmiyyesi re'ye konarak kabûl edildi. Ve berây-ı tashîh encümene havâle olundu.

§ Bazı meb'ûsların mazbataları kırâet ve kabûl olunduktan sonra Trablusgarb, Bingazi meb'ûslarından Naci, Ferhad Beyler ve Baruni Efendi'nin mücâhidîn miyânında bulunmaları hasebiyle me'zûn addedilerek tahsîsâtlarının burada bulunan ailelelerine verilmesini teklîf eden, takrîr okundu ve ekseriyetle kabûl edildi. Bunun üzerine meydân-ı cihâdda bulunan diğer meb'ûsların da me'zûn addedilerek ailelerine tahsîsât-ı muayyenelerinin verilmesi teklîf edildi. Muvâfık görülerek meclise hitâm verildi.

Osmanlı-İtalyan Muhârebesi:

Dârü'l-cihâddaki İslâm kumandanlarının iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti'nden Osmanlı Telgraf Ajansı'na teblîğ edilmiştir.

Tobruk:

29 Nisan – Bugün Tobruk'ta inşâât-ı istihkâmiyyede bulunmak üzere istihkâmdan dışarı çıkan bir düşman bölüğü üzerine pusuda bulunan müfrezemiz tarafından ateş edilerek düşmana yirmi maktûl ve otuz beş mecrûh verdirilmiştir. Düşman bu âni ateşten fevkalâde şaşırarak havaya ateş etmeye başlamıştır. Müfrezemiz zâyiâta dûçâr olmamıştır.

Derne:

30 Nisan – Bugün sabahleyin düşmanın bir tayyâresi karârgâhımız üzerine gelerek bomba atmış ise de hiçbir te'sîri görülmemiştir. Tayyâre tüfenk ateşiyle edilen mukābele üzerine avdet etmiştir.

Bingazi:

24 Nisan – Bugün keşf için yerli bir klavuzla çıkan düşman ve müfrezesi devriyemize tesâdüf eylediğinden klavuzu terk ile firâr etmiş klavuz bit-ta'kīb itlâf edilmiştir.

26 Nisan – Bugün düşmanın bir keşif kolu üzerine tarafımızdan edilen ateşten bir nefer katl edilmiş ve yine bugün sekiz süvariden mürekkeb bir keşif düşman kolundan iki nefer itlâf edilmiştir. Mezkûr süvari keşif kolunun avdetinde düşmanın iki tabur piyade ve bir batarya topdan mürekkeb bir müfrezesi önde Burgayârî denilen yerli çingenelerden bir otuz kişilik kuvvet olduğu halde Kara Yunus istikāmetinde ilerlemişse de uzaktan küçük müfrezelerimiz tarafından edilen ateş üzerine İtalyanların iki taburu topçusuyla firâr eylemiştir. Burgayârîler üzerine müteaddid devriyelerimiz hücûm ederek bunların bir haylisini itlâf eylemişlerdir. Esnâ-yı ta'kībde düşmanın on süvarisi katl edilmiştir. Garâibden olarak bu müsâdemâtın hiç birinde telefâtımız yoktur.

Rodos:

Rodos Muhârebesi – Osmanlı Ajansı muharrirlerinden birinin Harbiye Nezâreti'ne mürâcaatla gerek mikdâr-ı üserâ hakkında ve gerek muhârebenin sûret-i cereyânına dâir aldığı ma'lûmâttır: Şöyle ki, Rodos'da bulunan askerimizin mikdârı 870 nizâmiye ve 24 redif ki cem'an 894 kişilik bir tabur piyade ile Rodos Şehri'nin İtalyanlar tarafından işgāli üzerine askerle beraber içerilere çekilen 66 jandarmadan ibâret idi. İtalyanlar Mayıs'ın 2. Çarşamba günü üç koldan askerimizin mahall-i ictimâı olan Zitos üzerine hareket etmişlerdir. Bu üç koldan birincisi General Amegliyo kumandasında olarak Rodos Şehri'nden hareket etti. Diğer iki kol sefâin-i harbiyye himâyesinde bulunan nakliye gemileriyle şark tarafından Maluna ve garb cihetinden Kanavarda mevki'lerine nakl edilerek yevm-i mezkûr akşamı sâhile çıkarılmış ve bu esnâda Osmanlı askeri tarafından şiddetli mukāvemete dûçâr olmuştur. Mezkûr iki kol esâsen Osmânlı taburunun hatt-ı ric'atini kat' etmeye me'mûr edilmiştir.

Her biri kuvve-i Osmâniyye'nin 2-4 misli olan bu kuvvetler Zitos'a doğru mütekāriben hareket etmişlerdir. O sûretle ki Perşembe günü sabah erkenden Zitos ilerisinde Basnetida ve Mariçya mevki'lerindeki Osmanlı ileri karakolları düşman sefâin-i harbiyyesi tarafından ateş altına alındıktan sonra yevm-i mezkûrda öğleden evvel vasatî sâat 9'da mâru'z-zikr üç düşman kolu ile Osmanlı taburu beyninde muhârebeye ibtidâr edilmiştir. İtalyanlar Osmanlıların 9-10 misli idi. Osmanlılar cebel topuna karşı İtalyanlar 6 batarya yani 24 sahra ve cebel topu koymuşlar idi. Şu ahvâl içinde muhârebe Çarşamba günü akşama kadar devam ettiği gibi bütün gece tarafeynden ateş edilmiştir.

Ertesi Perşembe sabahına karşı bir müddet ateş kesildikten sonra o gün saat 6'da yine muhârebeye başlanmış ve fakat Osmanlılar şiddetli topçu ateşi altında işgāl ettikleri mevkii terk ede ede nihâyet dereler içinde kalmakla her tarafda İtalyanlar tarafından ihâta edilmiştir. Böyle bir vaz'iyyette bilhassa dokuz on misli **[231]** râddesinde bulunan bir düşmana karşı muhârebenin imkânsızlığı derkâr olduğundan düşman tarafından vukū' bulan teklîfi merâsim-i ihtirâ-

miyye-i askeriyenin îfâsı ve zâbitânın kılınçlarını taşımaya me'zûniyeti şartıyla Osmanlı taburu binbaşısı tarafından kabûl edilmiştir. İtalyanların eline düşen üserâmız jandarmalar ile yedi yüzü mütecâviz değildir. Yüzde otuza karîb mikdârı şehîd olmadıkça askerimiz esîr olmamıştır ki bu derece bir mukāvemet târîh-i harbde enderdir. Bütün cihân-ı askerî tasdîk eder ki böyle bir muhârebe Osmanlı ordusu için şeyn değil, bilakis bâdî-i izdiyâd-ı şereftir. Bazı ahvâl-i husûsiyye Osmanlı askerinin çete muhârebesi yapmasına mâni' olmuştur.

İttihâd-ı Anâsır Tezâhürâtı:

Zito İtalyano! – İzmir'e çıkmış olan Kalimnos Mekteb-i İbtidâîsi Muallimi Sabri Efendi Nisan'ın otuzuncu günü düşman tarafından cezîrenin işgālini müteâkib kazâ ve jandarma kaymakâmlarıyla bidâyet reîsinin zırhlıya nakl edildiğini beyândan sonra şu ma'lûmâtı da ilâve etmiştir: "… memûrîn-i sâire de ailelerinden tefrîk edilerek hükûmet hapishânesine gönderildi. Bunların hânelerini Rumlar irâe ediyorlardı. Esasen bir çok Rum me'mûrlar me'mûrîn-i hükûmetin hapishâneden zırhlıya nakli sırasında "Zito İtalyano!.." diye bağırdılar. Bit-tabi' bu tezâhürât-ı hâinâne bizi son derece dilhûn etti. Ben de istimbotla Piza zırhlısına kaldırılan me'mûrîn arasında idim. Zırhlıda on sekiz sâat kaldık. Ben muallim olduğum için serbest bırakıldım. Diğerleri İtalya'ya gönderildi." Bu ahvâlden bi-hakkın müteessir olan İzmir'de münteşir *Anadolu* gazetesi şu sözleri ilâve ediyor:

– Altı yüz bu kadar seneden beri rahat rahat servet toplayan, bir çok ağır vazîfelerden afv edilen, bir takım imtiyâzât ve atâyâ-yı sultâniyye ile cidden mümtâz bir mevkie is'âd edilen, hülâsa memleketin yalnız zevk ve saâdetlerinden dâimâ büyük hisseyi alan bir unsur içinde bu gibilerin kesretle bulunması ne büyük nankörlük, ne büyük hiyânetdir.

– Baykuşların sayha-i şeâmetine pek benzeyen "Zito İtalyano" sadâsının kalblerimize hakk ettiği siyah satırlar hayât-ı milliyyemizin her vakfe-i ümîdi zamanında, bundan sonra olsun, bir tanîn-i îkāz, bir bang-i intibâhkârî hâsıl etmeyecekse hayf bizlere!

Bütün İtalyanların Tardı – Geçen gün Harbiye Nezâreti'nde akd-i ictimâ' etmiş olan Meclis-i Vükelâ zuafâ, şimendü[fer]lerde çalışan amele, dullar ve ruhban müstesnâ olmak üzere on beş gün zarfında bütün İtalyanların memâlik-i Osmâniyye'yi terk etmeleri lüzûmunu taht-ı karâra almıştır.

Yemen ve Bahr-i Ahmer:

Yemen İmâmı ve İdris – *el-Livâ* gazetesinde okunduğuna göre Yemen imâmı hazretleri, İdris'in İtalyanlarla i'tilâf edip Devlet-i aliyye'ye karşı müşkilât çıkarmasından ve iğtişâşâta sebebiyet vermesinden dolayı son derece hiddet ve tehevvür göstermiştir. Dîn ve devletimizin düşman-ı bî-emânı bulunan İtalyanlarla bu gibi nazik bir zamanda tevhîd-i mesâî-i hâinânede bulunan İdris ile harb ve darbde bulunmak üzere İmâm tarafından asâkir-i Osmâniyye'ye iltihâk etmek üzere bir çok muhâriblerin i'zâmı tekarrür etmiştir. Yemen İmâmı, Devlet-i Osmâniyye ile Hilâfet-i İslâmiyye'nin büyük bir hayır-hâhı bulunuyor. Asabiyet-i dîniyyesi şimdilik bunu iktizâ etmiş olduğundan ileride hâcet messederse daha vâsi' bir mikyâsda İdris'in tenkîl ve te'dîbi için teşebbüsât-ı mukteziyyede bulunacağı şüphesizdir. Aynı zamanda müşârun-ileyh, Yemen'deki bilcümle kabâil ve aşâire hitâben bir beyânnâme neşr edip me'mûrîn-i mahsûsa ile tevzîine mübâşeret eylemiştir. Mezkûr beyânnâmede İdris'e iltihâk edenlerin hâin-i vatan ve millet sayılacakları ve ihânet edenlerin ise şiddetle cezâ-dîde olacakları bir lisân-ı tehdîd ile yâd ve tezkâr edilmiştir. Ümîd olunur ki, bu beyânnâmeyi okuyan Yemen aşâyiri efrâdı İdris'in dâm-ı iğfâline düşmezler.

Bahr-i Ahmer'de İtalya ve İngilizler – Aden'den Hudeyde'ye emvâl-i ticâriyye nakl eden Vovkuk nâmında bir İngiliz vapurunu bir İtalya harb gemisi tevkîf eylemiştir. Vapur İngiliz tebaasında Kavuscu nâmında bir Mecûsî'nin malı imiş. *Daily Telgraf* gazetesi bunun üzerine İtalyanların yolsuzluklarıyla tecâvüzü hakkında mufassal bir makāle yazmış ve İtalya'nın harekât-ı nâ-revâsını şiddeli bir lisân ile takbîh eylemiştir.

Girit:

Girit ahvâli pek vahîmdir. Girit mes'elesinin sûret-i kat'iyyede halli için Rusya Hükûmeti tarafından perverde edilen arzulardan cesaret alan Girit meb'ûsları cezîreye kat'iyyen avdet etmemek fikrinde olduklarını bildirmişlerdir. Atina'da Yunan vükelâsı fevkalâde bir sûrette in'ikād edip mukarrerât-ı mühimme ittihâz etmek istiyorlarmış.

Diğer beş Girit meb'ûsu Atina'ya gitmiş, istikbâl edilmişlerdir. Atina'da el-yevm bulunmakda olan Girit meb'ûslarının adedi yirmi sekize bâliğ imiş.

Venizelos Atina'ya Korfu'dan muâveneti müteâkib Girit meb'ûslarına nasîhat vermiş ise de, meb'ûslar el-ân Yunan Meclisi'ne gireceklerini cevâben söylemişlerdir. Yunan Meclis-i Vükelâsı müzâkerâtta bulunmak ve bu işlere hâtime çekmek üzere ictimâ' etmişlermiş.

Yunan Kabinesi'nin Kararı – Girit meb'ûsları ahîren Girit'den ahz ettileri ta'lîmât üzerine bir tavr-ı azmkârâne ittihâz etmişler ise de Yunanistan hükûmeti hîn-i hâcette kuvve-i müsellahaya mürâcaatla bunların Meclis'e duhûlünü men' etmek fikrindedir.

Mısır:

Mısır Kadısı – Mısır kādi'l-kudâtlığına Hükûmet-i Seniyye tarafından ta'yîn olunan Mehmed Nuri Efendi hazretleri Mısır'a muvâsalat etmiştir. Gerek İskenderiye'de ve gerek Mısır'da müşârun-ileyhe karşı son derece izhâr-ı hürmet edilmiş ve bir cemm-i gafîr tarafından istikbâl edilip ikāmetgâhına îsâl edilmiştir. Hükûmet-i Mısrıyye ile Osmanlı Komiserliği tarafından me'mûrîn-i mahsûsa i'zâm etmek sûretiyle kendisine beyân-ı hoş-âmedî edilmiştir.

Mısır'da Cinâyât Çoğalmıştır – Mısır hükûmetinin ahâliye karşı gösterdiği zulüm sebebiyle bir çok cinâyetler vukū' bulmakda idi. Bu cinâyetlerin önünü almak için Mısır hükûmeti üç sene mukaddem müstesnâ bir kānûn tatbîkine başlamış ise de cinâyetlerin önünü almak mümkün olmadığı gibi cinâyetler daha ziyâde tevâlî etti. Adliye müsteşârının

i'tirâfı üzerine mezkûr kānûn tatbîkinden geçen sene evvelki seneye nisbeten beş yüz üç cinâyet fazla vukū' bulmuş. Böyle bir kānûndan behemehâl bu gibi netîceler tevellüd edeceğini beyân etmiştir. Mısır'da en ziyâde cinâyet vukū' bulan sene 1909 senesi olduğu hâlde kānûn-ı mezkûrun tatbîki olan bu üç senede cinâyeler daha ziyâde çoğalmıştır.

Ahâlîyi tazyîk ile cinâyetlerin önünü almak mümkün değil, bunun önünü alabilecek ancak adâlettir; ki o da meşrûtiyet-i idârenin bahş edilmesiyle olur.

Kıbrıs:

Kıbrıs'ın muhtelif noktalarında altmış bin kadar ahâli – Proodos dostumuzun yalanlarıdır– ictimâ' ederek hükûmet-i hâzıra aleyhinde ve müsta'fî Rum meb'ûslarının siyâseti lehinde kararnâmeler imzâ etmişler ve adanın Yunanistan'a ilhâkı keyfiyetini i'lân eylemişlerdir. Lemesus civârında da büyük bir miting yaparak ellerinde Yunan bandırası olduğu halde nümâyişler yapmışlarmış. Lefkoşa'da dahi altmış kadar Yunan bandırasıyla on iki bin kişi toplanmış ve İngiliz komiserinin konağı önünde ilhâk lehinde bulunmuşlardır.

[232] İran:

İran Parlamentosu İntihâbâtı – *Times*'ın istihbârâtına göre şimdilik İran Parlamentosu intihâbâtı te'hîr edilmiştir. Hâl-i hâzırdaki gürültülerle intihâbâtın sağlam bir sûretde cereyân edemeyeceğini hükûmet anlamış ve intihâbâtın vakt-i âharda icrâsını tensîb eylemiştir.

Kirman Evzâı – Kirman Vilâyeti'nde iğtişâşât büyümüştür. Vâli Emira'zam sükûn ve asâyişi te'mîn etmeye muvaffak olamayınca kendi nefsini kurtarmak ümidiyle mahall-i mezkûrda kâin İngiltere konsulatosuna iltică eylemiştir.

Kaşkâî İl Beyi – Hükûmet-i hâzıra tarafından aşîreti riyâsetinden azl edilip yerine kardeşi Haykamüddevle'nin ta'yîn edilmesinden nâ-hoşnûd kalan Kaşkâî kabîlesi Reîsi Savletüddevle memâlik-i Osmâniyye ve hıtta-i Irâkiyye'ye kendi etbâıyla beraber hicret ve göç etmek fikrinde bulunuyor.

Benderabbâs'da İngiliz Askeri – Arab kabâili tarafından dûçâr-ı hücûm olan Benderabbâs şehrine –Halîc-i Fars sevâhil-i İrâniyyesindendir– müteveccihen azîmete müheyyâ bir hâlde bulunması için Foks nâmında İngiliz kruvazörüne emir verilmiştir. İngiltere'nin Bersos Kruvazörü şimdiden Benderabbâs'a 150 nefer asker çıkarmıştır. Dünkü telgraflar bu askerin yine gemilere çekildiğini iş'âr ediyordu.

Sâlârüddevle'nin Beyânnâmesi – Sâlârüddevle, bir takım Kafkasya mültecîleriyle ihtilâlci gurûhuna mensûb Bahtiyârîlerden ibâret bulunan hükûmet-i hâzıra İran'da te'mîn-i sukûn ve asâyişe gayr-i muktedir olduğu için İran'ı ma'rûz bulunduğu tehlikeden tahlîs etmeyi, vazîfesi cümlesinden addeyliyor! Sâlârüddevle İran'ın kısm-ı a'zamını elde ettiğini ve şimdi de her tarafta ahâlinin harâretli hüsn-i kabûlüne mazhariyetle Tahran üzerine yürümekte olduğunu beyândan sonra Avrupa hükûmetlerinin bî-taraf kalmalarını ve böylece birkaç ay zarfında İran'da sükûn ve intizâmın teessüsünü mümkün kılmalarını taleb etmektedir.

Afgan-İran:

Afgan asâkir-i hâssası kemâl-i muvaffakiyetle İran'da ilerlmektedir. İşgāl olunan yerler ahâlîsi Rusya ve İngiltere nüfûzunun sirâyetinden pek ziyâde korktuklarından emîr-i nâmdâr Habîbullah Han hazretlerinin memleketlerini işgāl etmelerini fevkalâde sürûr ve hubûr ile telakkī etmektedirler. Dârü'l-emânda Kâbil'den alınan haberlere göre emîrin İstanbul'a dâimî bir vekîl göndermek niyetinde bulundukları rivâyet edilmektedir. Afgan süvarileri Belucistan İran hudûduna yollandıkları gibi, Meşhed şehri hudûduna da gitmişlerdir. İngiltere hükûmeti bu bâbda teşebbüsât-ı mukteziyeye tevessül etmiş olduğunu *Times* yazıyor.

Hindistan:

Harb İânesi – *el-Livâ* gazetesindeki okunduğuna göre Bombay'da ticâret eden Kasım Muhammed İbrahim Efendi nâmında bir zât mücâhidîn-i Osmâniyye için iânât derc etmek üzere kendi riyâseti tahtında bir komisyon teşkîliyle kırk yedi bin altı yüz altmış yedi buçuk rubiye –bir rubiye altı kuruştur– iâne cem'ine muvaffak olmuştur. Mebâliğ-i mezkûreden beş bin rubiyesi evvelce Mübârek es-Sabâh tarafından doğrudan doğruya Harbiye Nezâreti'ne gönderilmiş ve mütebâkīsi ahîren Mısır'da Ömer Tosun Paşa hazretlerinin riyâsetleri altında teşekkül eden i'ane komisyonuna irsâl edilmiştir.

Fas:

Ahvâl-i Vahîm – Mulay Hafîz Fransa'nın mahbûsudur. Haremleriyle bile münâsebâtı Mösyö Renyo'nun taht-ı teftîşinde cereyân ediyor. Rabat'a gitmek mûmâ-ileyh için muhal hâline gelmiştir. Vârid olan haberlerden Mulay Hafîz'in himâye muâhedesini ikrâh-ı kalemi ile akd olunduğu anlaşılır. Hele emîrin *Maten* muhâbirine vukū' bulan beyânâtı bu bâbda hiç şüphe bırakmıyor. Bununla beraber Fas askeri hâl-i kıyâmdadır. Asâkir-i işgāliyye dâimâ dayak yiyor. Fransa şark hudûdu tehlikede bırakacak derecede Fas'a sevkiyât-ı askeriyede bulunmaktadır. General Liyon'a son derecede cebr ve şiddet göstermek, lede'l-hâce birkaç bin kişiyi katliâm etmek sûretiyle icrâât yapmak üzere Paris'den evâmir-i kat'iyye almıştır.

Çin:

Çin İslâmları – Gerek Yunnan, gerek Türkistan'da mukīm ehl-i İslâm Çin'de cumhûriyete zahîr olmaktadırlar. Cumhûriyet-i cedîde de müslümanların sâir Çinliler ile hakk-ı müsâvâtını kabûl ve hattâ millî bayrağa bu müsâvâta bir işâret-i mahsûsa olmak üzere bir renk ilâve ettiklerinden, ümîd ederiz ki, hıtta-i vesîa-i mezkûrede ehl-i İslâm fîmâba'd rahat ederler. Çin'de Sultân Mehmed Hân-ı Hâmis hazretlerinin lâ-ekall elli milyon sâdık, zâhid, mutî' ehl-i sünnetten tebaa-i dîniyyesi var. Acaba neden yeni cumhûriyet ile hükûmetimiz bir dostluk ve ticâret muâhedesi akd etmiyor? Ve neden Pekin'de bir sefârethâne, Yunnan'da ve Türkistan'da şehbenderhâneler açmıyor; Hâriciye nâzırımızın nazar-ı dikkatini celbi kendimize vazîfe biliriz.

Rusya:

Rusya Tahşîdât-ı Askeriyyesi – Rusya'nın Kazan'dan Kafkasya hudûduna asker sevk etmekte olduğu evvelce yazılmıştı. Alınan haberlere göre Kafkasya'da tahşîdât devam etmekde olduğu gibi diğer tarafdan Odesa'da dahi tahşîdât icrâ edilmektedir. Mahâfil-i siyâsiyyede Rusya'nın harekât-ı askeriyyesine büyük bir ehemmiyet atf edilmektedir.

Rusya'nın Te'mînâtı – Petersburg'daki Osmanlı Sefîri Turhan Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne gönderilen haberlere göre Rusya Hâriciye Nâzırı Mösyö Sazanof tarafından Rusya'nın tahşîdât-ı askeriyyesinin hükûmet-i Osmâniyye'ye karşı olmadığı te'mîn edilmiştir.

İtalya:

İtalya'da Açlık – İtalya'nın Komakiyo kasabasında işsizlikten aç kalan İtalyan amelesi caddelerde nümâyişler icrâsıyla telgraf ve telefon tellerini kat' ederek şimendüferlerin seyr ü seferine mümânaat etmek teşebbüsünde bulunmuşlardır. Muhtel olan asâyişi iâde etmek üzere şitâb eden bir sağalmeri[silik] müfrezesi, ahâli tarafından taşla istikbâl edilmiştir. Nümâyişçiler bir hâneyi tahrîb ederek, bir polis me'mûrunu bıçak ile katl etmişlerdir. Müsâdeme esnâsında bazı jandarma zâbitânı mecruh olmuşlardır.

Somal Hâkimi-İtalyanlar:

Somal Hâkimi – Seyyid Abdullah el-Vedâd hazretleri, adamlarının başında olduğu hâlde istîlâsına karar verdiği Eritre İtalyan müstemlekesine doğru gitmektedir. Bununla beraber Seyyid Abdülvedâd hazretleri, Aden'den gönderilen İngiliz asâkiri, ileriye doğru hareketini tevkîf eyledikleri cihetle hareket-i vâkıasında müşkilâta ma'rûz kalmakda imiş. Sâbık Yemen meb'ûsları tarafından Aden'den alınan husûsî ma'lûmât dahi bu havâdisi te'yîd ediyormuş.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı | Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

30 Mayıs 1912 | 13 Cemâziyelâhir 1330 Perşembe 17 Mayıs 1328 | Cild: 8 - Aded: 195

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَأَطِيعُواْ اللهَ وَرَسُولَهُ وَلاَ تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ[1]

Tercümesi

"Hem Allah'a, hem onun Peygamber'ine mutî' olunuz; birbirinizle uğraşmayınız, yoksa korkaklaşır, kuvvetten de düşersiniz; bir de sabrediniz, zîrâ şüphe yoktur ki Allah sabredenlerle beraberdir."

* * *

Müslümanlar hüsrân-ı mübînden kurtulmak isterlerse; yani dünyâda sefîl, âhirette rezîl olmayalım derlerse; kendileri için, Sûre-i Enfâl'e mensûb olan şu âyet-i celîleyi düstûr-ı hareket ittihâz eylemekten başka çare yoktur.

Şimdiye kadar gelip geçen akvâm-i İslâmiyyenin târîhi üzerinde kısacık bir nazar gezdirecek olursak, Furkân-ı Hakîm'in nâtık olduğu şu hakîkati te'yîd edecek nâ-mütenâhî sayfalar, hem pek acı, pek kanlı sayfalar görürüz!

Evet, hiç bir cemâat-i İslâmiyye yoktur ki, Allah'a itâat etsin; Peygamber'in gösterdiği yola gitsin; efrâdı arasında ittihâd olsun da, o yine şevketten, azametten mahrûm kalsın. Sonra, hiç bir cemâat-i İslâmiyye yoktur ki, evâmir-i ilâhiyyeyi dinlemesin; Resûl-i Muhterem'in teblîgātına kulak vermesin; âhâdı birbirine düşsün de o yine izmihlâl uçurumlarına yuvarlanmasın.

Müslümanların kaynayıp gittiği uçurumlar hep tefrika yüzünden açılmış; o tefrikayı ise bütün azgınlıklar, o evâmir-i ilâhiyyeye mübâlâtsızlıklar meydana getirmiştir.

Şerîat-i Garrâ-yı Ahmediyye'nin ahkâmı insanları yalnız âhirete hazırlamaz; onlara dünyâda insanca yaşamanın nasıl olacağını, hem nasıl kābil olabileceğini gösterir. Vaz' eylediği kānûnlar ise kavânîn-i fıtratın aynıdır: Bu âlem-i hilkat durdukça bir noktasının bile değişmesine imkân yoktur.

"Tenâzu'" birbiriyle uğraşmak; tefrikalar, ihtilâflar içinde çalkanmak ma'nâsınadır. Efrâdı birbiriyle boğuşan millet, hârice karşı mevcûdiyetini muhâfaza edebilecek maddî kuvvetler tedârikine, ne vakit, ne imkân bulamayacağı gibi âlemde hiç bir şeyle telâfîsi kābil olamayan kuvve-i ma'neviyyeden de mahrûm olur ki bu en müdhiş bir hüsrândır. İşte (وَلاَ تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ) nehy-i ilâhîsi en sarîh, en kat'î bir tarzda gösteriyor ki: İttihâddan ayrılan, birbirleriyle uğraşan milletler evvela şecâat, metânet, i'timâd-ı nefs gibi seciyelerden cüdâ düşüyor; sonra da satvetine, şevketine, istiklâline ebediyyen vedâ ediyor.

Âyet-i kerîmedeki "rîh", kuvvet, devlet, azamet ma'nâlarınadır. Ekâbir-i müfessirîn, kelimeyi hep o sûretle tefsîr buyurmuşlardır.

Yaşamak isteyen millet için ittihâdın lüzûmu bedîhiyât-ı evveliyyedendir. Öyle efrâdı birbirine kaynamış, hey'et-i mecmûası bir bünyân-ı mersûs **[234]** vücûda getirmiş olan cemâatler, düşmanın topuyla tüfengiyle kolay kolay devrilmezler. "Kal'a içinden fetholunur" sözü ne büyük bir hakīkattir!

Müslümanlar için bu hakīkatten gāfil olacak zaman değildir. Hâriçteki düşmanı bırakıp da dâhilde birbirleriyle uğraşmasınlar. Mevcûdiyetlerine birer birer hâtime çekilen hükûmât-i İslâmiyyenin hâlinden olsun ibret alsınlar ki inkırazlarına sebep, hep aralarındaki tefrika idi, başka bir şey değildi.

Âyet-i celîledeki "sabr" her türlü şedâide göğüs germek; hiç bir düşman, hiç bir tehlike karşısında metâneti elden bırakmamak ma'nâlarınadır; yoksa miskin miskin oturmak, mezellete, mahkûmiyete katlanıp durmak demek değildir. Tevekkül gibi sabır da bazıları tarafından yanlış telakkī edilmekte olduğu için şu ihtâra lüzûm gördük.

(رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا ...)[2]

Mehmed Âkif

[1] Enfâl, 8/46.

[2] Bakara, 2/250.

FIKIH VE FETÂVÂ

Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târîhi'nden:

Hac ve Ka'be

– 10 –

Kuşluk zamanları idi, Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretleri doğru Harem-i Şerîf'e gelerek Bâb-ı Benî Şeybe'den Mescidü'l-Harâm'a dâhil oldular. Ka'be-i Muazzama'yı müşâhede edince [1](اللهُمَّ زِدْ بَيْتَكَ هَذَا تَشْرِيفًا وَتَعْظِيمًا وتَكْرِيمًا وَبِرًّا وَمَهَابَةً) diye duâ eylediler. Bazı rivâyetlere göre nazar-ı nebevîleri Beyt-i Şerîf'e vâki' olunca mübârek ellerini kaldırarak tekbîr getirdikten sonra: [2](اللهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ، وَمِنْكَ السَّلَامُ، فَحَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلَامِ، اللهُمَّ زِدْ هَذَا الْبَيْتَ تَشْرِيفًا وَتَعْظِيمًا، وَمَهَابَةً، وَزِدْ مَنْ حَجَّهُ، أَوِ اعْتَمَرَهُ تَكْرِيمًا، وَتَشْرِيفًا، وَتَعْظِيمًا وَبِرًّا) dediği menkūldür. Ba'dehu Ka'be-i Muazzama'ya doğru yürüdüler. Hacer-i Esved hizâsına gelince ellerini kaldırmayarak onu selamladılar. Burada tahiyyetü'l-mescid namazı kıldığı, tavâfa el kaldırarak tekbîr ile başladığı mevsûk değildir. Sonra Ka'be-i Mükerreme'yi soluna alarak tavâfa bed' ettiler. Fakat tavâf ederken Ka'be'nin kapısı önünde, arkasında, oluk altında muayyen bir zikir ile duâ etmiş oldukları mertebe-i sübûta vâsıl olmamıştır.. Yalnız Rükn-i Yemânî ile Hacer-i Esved arasında [3](رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ) dedikleri rivâyet olunmuştur.

Tavâfa başlamadan evvel ıztıbâ' etmiş, yani ridâ-yı şerîfinin bir ucunu sağ koltuğu altından alarak sol omuzu üzerine atmış idi. Evvelki üç şavtı remel ile, yani sür'atli ve çalımlı adımlar ile mübârek omuzlarını silkerek icrâ buyurdular.

Kalan dört şavtında ise remel edilmedi. Tavâfın bazı şavtında Hacer-i Esved'in hizâsına gelince ellerinde olan çevgân ile işaret ederek onun ucunu, bazılarında ellerini temâs ettirerek onları, bazen bilâ-vâsıta Hacer'in kendisini takbîl buyururlardı. Rükn-i Yemânî'yi istislâm buyurdukları mervî ise de, bu husûsda hiçbir vechile takbîl sâbit değildir.

Aleyhissalâtü vesselâm efendimiz hazretleri, o zamanlar Beyt-i Şerîf'in yakınlarında bulunan "Makām-ı İbrâhîm"in arka taraflarına gelerek: [4](وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى) âyet-i kerîmesini tilâvet buyurduktan sonra birincide Fâtiha-i Şerîfe'ye [5](قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) diğer İhlâs sûrelerini zam ederek iki rek'at tavâf namazı kıldılar. Ba'dehu Hacer-i Esved'i selamlayarak, Harem-i Şerîf'in Safâ'ya açılan kapısından hârice çıktı ve Safâ'ya geldiler; [6](إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللهِ) âyet-i kerîmesini tilâvet ettikten sonra [7](أبدؤا بِمَا بَدَأَ اللهُ بِهِ) diyerek tepeye suûd buyurdular. Artık görünmekte olan Beyt-i Şerîf'e teveccüh ile tekbîr getirerek: [8](لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ، أَنْجَزَ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ) diye Allah'ı tevhîd ettikten sonra: [9](اللهم انا نسألك موجبات رحمتك وعزائم حضرتك والضيمة من كل بر والسلامة من كل اثم لا تدع لى ذنباً الاغفرته ولاهماً الافرجته ولا كربا الا كشفته ولا حاجة الاقضيتها…) diyerek tazarru' ve niyâz eylediler. Tekrar üç kere tehlîli müteâkib duâ ettikten sonra tepeden inerek Merve'ye doğru yürümeye başladılar. Sonraları meyleyn-i ahdarayn ile tahdîd edilmiş olan vâdîden hervele ile yani sa'y ve sür'at ile geçerek Merve'ye geldiler. Burada da tepeye çıkarak Safâ'da olduğu gibi duâ ettiler. Sa'yin birinci şavtı böylece tamam oldu. Merve'den Safâ'ya gelerek ikinci şavtı da ilâve ettiler. Safâ'dan tekrar Merve'ye… rivâyet olunduğuna göre esnâ-yı sa'yde: [10](رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ) diyerek duâ ediyorlardı. Fakat çok geçmeden oralara ahâli doldu. Herkes ol hazretin yanına sokulmakla, mübârek yüzlerini görmek istiyordu. Öyle oldu ki artık yayan olarak sa'y kābil değildi. Bunun üzerine deveye bindiler. Yedi şavt olmak üzere sa'yi Merve'de ikmâl buyurdular.

Ba'dehu aleyhissalâtü vesselâm efendimiz hazretleri hedyleri bulunmayan ashâb-ı kirâmın halk veyâhûd taksîr ile ihrâmdan çıkmaları lüzûmunu i'lân ettiler. Bu hâle göre hedyleri bulunanlar ihrâmlarında devam, binâenaleyh kārin veyâhûd müfrid olacaklardı. Hedyleri bulunmayanlar ihrâmdan **[235]** çıkarak, kıldıkları tavâf ve sa'y ise umreden mahsûb olacak; fakat hac için ayrıca ihrâm etmeleri iktizâ edecekti. Netice i'tibârıyla bunlar da mütemetti' oluyorlardı. Görülüyor ki hüccâc-ı kirâm iki kısma ayrılıyorlar. Bir kısmı ki hedyleri bulunup kārin yâhûd müfrid olanlardır; diğer kısmı ise hedyleri bulunmayıp mütemetti' olanlardır. Birinciler ihrâmlarında devam edecekler; ikinciler ise ihrâmdan çıkacaklardı.

Halbuki Mîkāt'ta ihrâma girerken ancak umre niyetiyle mahrûm olanlar pek azdı. Ashâb-ı kirâmın kısm-ı a'zamı ya kārin yâhûd müfrid olarak ihrâma girmişlerdi. Şu hâle göre bu ekseriyetin birinci tavâf ve sa'yi müteâkib ihrâmdan çıkmak hatırlarına bile gelmiyordu. Zaten Arablar arasında öteden beri devam eden i'tikāda göre hac aylarında umre getirmek en büyük maâsîden ma'dûd bulunuyordu. Halbuki aleyhissalâtü vesselâm efendimizin emrine ittibâan bu defa tavâf ve sa'yi müteâkib ihrâmdan çıkıldığı sûrette şübhesiz hac ayında umre etmiş bulunmaları lâzım geliyordu. İşte şu nokta-i nazarlardan olacak ki ihrâmdan çıkmaları lüzûmunu bildiren emr-i nebevî birden bire anlaşılamadı. Bazı kimseler tarafından –"Biz nasıl ihrâmdan çıkabiliriz, bu yapılamaz; çünkü biz mütemetti' olarak değil, müfrid olarak ihrâma girdik…" gibi sözler sarf edildi. Bit-tabi' ol hazrete karşı gelmek olmazdı; emr-i nebevînin kat'î olduğu anlaşıldı; hedyleri bulunmayanların hepsi ihrâmdan çıktılar.

Bu esnâlarda ashâb-ı kirâmdan Sürâka bin Mâlik, aleyhissalâtü vesselâm efendimize fesh ve ihlâlin –yani Mîkāt'ta

---

1 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* Kahire, 1994, c. 3, s. 181, No: 3053.
2 Beyhâkî, *es-Sünen el-Kübrâ,* Lübnan, 2003, c. 5, s. 118, No: 9213.
3 İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'l-Menâsik, 32.
4 Bakara, 2/125.
5 Kâfirûn, 109/1.
6 Bakara, 2/158.
7 (أبدؤا) yerine (أَبْدَأُ) ile, Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Hacc, 19.
8 Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Hacc, 19.
9 Baş tarafı için bkz. Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 3109.
10 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef,* Riyâd, 1409, c. 3, s. 420.

iltizâm olunan haccın umreye kalbiyle ihrâmdan çıkmak– lüzûmu bu seneye mi mahsûs, yâhûd hediyleri bulunmayanlar bundan böyle hep temettu' mu edecekler?" diye suâl etti. Ol hazret de bu hükmün ebedlere kadar hep böyle devam edeceğini bildirdiler.

Fahr-i kâinât efendimizden mâadâ Ebûbekir, Ömer, Ali, Talha, Zübeyr bin Avvâm'ın hediyleri bulunduğundan ihrâmları üzere kaldılar. Fakat ümmehât-ı mü'minîn ve Hazreti Fâtıma ise sâir ashâb-ı kirâm gibi ihrâmdan çıktılar. Hazreti Âişe özrüne mebnî tavâf ve sa'y edemediğinden bit-tabi' ihrâmdan çıkamadı.

Hüccâc-ı kirâm Pazar, Pazartesi, Salı, Çarşamba günleri Mekke'de kaldılar. Bu müddet zarfında namazlarını kasr ediyorlardı. Perşembe gününe tesâdüf eden yevm-i terviyenin kuşluk zamanları gelince, ihrâmlarından çıkmış olanların hepsi şehir hâricinde yerli yerlerinde ihrâma girdiler. Kâfile Mina'ya doğru hareket etti. Bu Cuma gecesini Mina'da geçirecekleri ferdâsı Cuma günü güneş az çok irtifâ' peydâ edince "Dabb" nâm yolu ta'kîb ile "Arafât"a gidildi. Esnâ-yı râhda ashâbdan bazıları tekbîr getiriyor, bazıları telbiye ediyordu. Arafât kurbunda "Nemre" nâm mahalle eriştiklerinde ol hazret, zât-ı nebevîlerine mahsûs olmak üzere kurulan çadırlarını görünce orada tevakkuf buyurdular.

Halim Sâbit

İCTİMÂİYÂT

FEMİNİZM MES'ELESİ

– 1 –

Bizde Nisâiyyûn Nasıl Türedi?

Teslîs; tevhîd-i ilâhînin musâlaha değil, bir an mütâreke kabûl etmez ebedî düşmanıdır. Teslîsin İslâmiyet aleyhinde beslediği âteş-i kîn ve husûmetini medeniyetin yirminci asır terakkī ve tekâmülü değil â, beş yüz yirminci asrı da söndüremez. Sûret değişir, sîret değişmez.

Siz kurûn-ı vustâda papaların Salîb ordularını nasıl techîz ettiklerini, nasıl yanar dağlar gibi feverân ettirerek İslâmiyet üzerine yığdıklarını bilseniz! Bilseniz Sen Piyer'in hayru'l-halefleri(?!) nasıl İslâmiyet aleyhinde ne hâtıra hayâle gelmedik bühtânlar, iftirâlar uydururlar, ne şenî' manzûmeler, ne fâci' destanlar tertîb ettirerek fedakâr evladları misyoner lisânıyla garbın en hücrâ köylerinde okuturlardı!

O manzûmeleri görmeli, o destanları okumalı ki insan Hıristiyanlığın İslâmiyet aleyhindeki adâvetinin ne kadar şiddetli, ne derece gayr-i kābil-i teskîn olduğuna dair bir fikr-i sahîh edinsin.

Teslîs; mihr-i tevhîdin İspanya'da ihtilâl ateşleri, kan denizleri içinde üfûl ettiğini görmekle, kendisince pek mukaddes bir îd-i ekber muzafferiyeti idrâk etti. Fakat bu Allah güneşinin Domaniç dağları üzerinde tekrar tulû' ederek Avrupa âfâk-ı muzlimine neşr-i envâr-ı füyûzâta başladığını görünce yine telâşa düştü. Yine gözleri sulanmaya, kalbi titremeye, vücûdu ürpermeye başladı.

Söner mi püf demekle mihr tevhîd-i İlâhî'dir
Cihan bir sarsar-ı kahr olsa da vallâhi vâhîdir.

Mekânı cennet olsun! Sâika-i kahr-ı İlâhî Bâyezîd-i Evvel'in Papa Beşinci Martin'e gönderdiği "Geleceğim! Sana İslâmiyet aleyhinde Salîb orduları teşkîl etmek nasıl olurmuş göstereceğim! Bekle ey düşman-ı tevhîd!" haberi Vatikan sarayıyla beraber Roma'yı, bütün İtalya şibh cezîresini zelzele-i kıyâmete tutulmuşa döndürdü. Papa korkusundan bayılıp yerlere yuvarlandı. Çünkü tepesine inmeye hazırlanan Yıldırım idi!

Vaktâ ki Osmanlı seyf-i cihângîri niyâm-ı fütûruna girdi, o garbı tiril tiril titreten sayha-i şîrînin ardı kesildi. Evet arslan yaralanıp sırtı üzerine düşünce meydan yine tilkiye kaldı.

[236] Arslan yaralandı, ayaktan düştü; fakat mâdem ki ölmedi, öldürülemedi; mutlak bunun vücûdu kaldırılmak garb için bir farîza idi.

Avrupalılar ve bilhassa Vatikan sarayı amîk bir tefekküre daldılar. Bir çâre buldular; pek dehşetli: Osmanlıların saf-vet-i i'tikādını bulandırmak, nûr-ı îmânını lekedâr etmek. Tedrîcî tesmîm ameliyâtıyla rûh-ı şehâmet ve hamâsetini öldürmek. İşte bu çâre Osmanlı vatanının her tarafında medeniyet, ma'rifet nâmına mektepler, dâru'n-nedveler te'sîs etmek. Avrupalılar pek dûr-endîş, pek sabûrdur. Bu emre gāyet ihtiyâtkârâne teşebbüs ettiler. Adımlarını senelerle ölçtüler. Nihayet temeli kurdular. Binâ-yı mefsedete başladılar.

Ben bir mekteb-i âlîde tahsîl ederken Marsilyalı olan Fransızca muallimim ders esnâsında –münâsebet düşsün düşmesin mutlak– İslâmiyet aleyhinde müstehziyâne iki damla zehir saçacaktı. Bu zehir damlalarını kalbimize dökmedikçe rahat edemezdi. Ben, yetim bir çocuk olduğum ve tahsîl için can verdiğim hâlde dayanamadım. Kemâl-i nefret ve istikrâh ile mektebi terkte muztar kaldım.

İşte bugünkü "feministler", garb misyonerlerinin bir asırlık mahsûl-i mesâîsi! Şimdi mekteplerinde teslîs dersleri, salîb ibâdetleri bütün bütün alenî! Bidâyette, hatta otuz üç sene evvel böyle değildi. Cesaretlerini bu kadar ileriye götürmüyorlar, ihtiyâtkârlığı henüz elden bırakmıyorlardı. Mekteplerinde bilâ-lüzûm ma'bed-i teslîs bulundurmak ve nihâyet İslâm yavrucuklarını cebren sokup âyîn-i rûhânîye iştirâk ettirmek, bütün bunlar mahfî sahîfe-i îmânımız üzerine bir Salîb çizmekten, rûhumuzu zehirlemekten başka ne içindir? İnkılâbdan az evvel İstanbul'da küberâdan bir zatın yetişmiş nur topu gibi iki kerîmesi mürebbiyelerinden aldıkları terbiye ve misyoner mektebinde ettikleri tahsîlin netîce-i medeniyyet-(!) perverânesiyle âşiyâne-i pederi terk ederler. Zavallı peder ciğerpârelerinin ardına düşer. Belgrad'da bir otelde bulur. Avdetlerini hüngür hüngür ağlayarak ricâ eder. Mümkün değil bu âteşîn yaşlar matmazellerin kalbine te'sîr etmez. "Biz Paris'e gidiyoruz. Siz bizi İstanbul için değil, Paris için büyüttünüz. Paris terbiyesi verdirdiniz. Paris tahsîli ettirdiniz!" cevabından başka bir söz alamaz. Sırp hükûmetine mürâcaat eder. Sinn-i rüşde vâsıl olan evlad için Sırp kānûnunda cebr olmadığı cevabıyla hâiben ve hâsiran döner.

Zavallı peder! Bedbaht vâlide!

Biz bu vicdansız hâileyi –hayat bahâsına hafiyyen aldığımız– Avrupa cerîdelerinde okuduğumuz dakîkada intizâ'-ı rûh işkenceleri içinde kıvranıyorduk. Ricâl-i İslâm'dan birinin iki kerîmesinin birden Paris'e firarları, orada birinin hânende, diğerinin de sâzende olması ne müdhiş bir felâket-i dîniyye ve milliyedir!

Hele Avrupa matbûâtının bu fecî' rezâleti taaccüb, hayret, istihzâ işaretleriyle yazmasını görmekten ise ölmek namuslu, hassâsü'l-kalb bir müslüman için büyük bir saâdet addolunur. Fransız Konsoloshânesi vâsıtasıyla abone olduğum üsbûî *Paris Postası* "Genç İslâm kızları çarşafları atıp Paris'imiz âgūş-ı saâdetine koşuyorlar. Kaçan kaçana! Abdülhamîd telaş içinde. Şeyhi Ebu'l-hüdâ İslâm kadınlarının Hıristiyan aileleriyle görüşmekten men' edilmesi lüzûmunu tavsiye ediyor. Geçmiş ola!" sözleri hançer gibi yüreğime batmıştı. Hâlâ o meş'ûm satırları unutamıyorum.

Artık şimdi kadınlarımızın sütre-i hürriyyetlerine, nikāb-ı iffet ve ismetlerine riâyeti unutmamalarına dair bir beyânnâme-i Meşhîhat-penâhî i'lân olununca "feministler"in sinirlenmelerine, o pederâne o hayır-hâhâne, o şerîat-perverâne beyânnâmeye lisân-ı tenkīd ve ta'rîzi uzatmalarına hiç de hayret olunmasın!

Şeref-i diyânet, nâmûs-ı milliyyet nâmına mukābelede muztar kalan ehl-i îmânı taassubla* irticâ' ile ithâm etmeleri de çok görülmesin! Biz bu bedbaht kardeşlerimize kızmayız. Bilakis acırız. Çünkü aldıkları terbiyenin, gördükleri tahsîlin semeresini iktitâf ediyoruz.

Vaktiyle bu karga alaylarına vatanımızda yuva yaptırılmamış olaydı şimdi bu felâket bizden çok uzak kalırdı. Memleketin ma'rifete, fenne hayat kadar muhtâc olduğunu takdîr etmedikten mâadâ bilakis küfür addederek mekteplerin teessüsüne mâni' olanların ve buna mukābil misyonerlere karşı hissizlikte, gayretsizlikte cansız mezar taşlarını tanzîr edenlerin ferdâ-yı kıyâmetteki şiddet-i mes'ûliyyetleri görülecek. Ba'sü ba'de'l-mevte imânı olanlar bunu şübhesiz bilirler.

Mehmed Fahreddin

* * *

* Taassub nedir biliyormusunuz? Taassub (1): Dimâğı, o bütün vücûdun yegâne kumandanını, nâzım-ı hayâtını tabîatin harâret ve burûdetinden muhâfaza için başa sarık sarmak. (2): İnsan, ailesini, akrabâsını, milletini vatanını vâlidesine son derece düşkün bir sevdâzede ma'sûm muhabbetiyle sevmek. (3): Bî-günâhı, mazlûmu zâlimin, pençe-i kahrından kurtarıp onu hayatıyla himâye etmek. İşte bu kadar fâci' bir tahkīre ma'rûz kalan "taassub"un cinayeti! "Asabiyet" aynıyla bir milletin hayatıdır. Asabiyetten mahrûm olan bir millet ölü demektir. "Taassub"u bi-gayri hakkın tahkīr ediyoruz. O tahkīrin asıl mef'ûl-i meşrûu (cehâlet-cinnet)dir. Ben milletimi severim, Livâü'l-hamd-i Hilâfeti yed-i yemîn-i takdîsinde tutan Osmanlılığın i'tilâ-yı şevket ve iclâli uğrunda fedâ-yı cânı kendime en büyük bir saâdet bilirsem bunun da ma'nâsı "taassub" olursa hiç o "şevketli taassub" tahkīr olunur mu? –Li-muharririhi–.

[237] **EDEBİYÂT**

İNSAN

Küçük bir cüsse, fânî bir beden, gāyet fütûr-âlûd,
Muhakkar bir sinekten müştekî, şekvâsı nâ-mahdûd,
Nizâr ü bî-tehammül bir vücûd-i meskenet-meşhûd…
Dayanmaz germ ü serde, mahv olur açlık, susuzluktan
Bakılsa: Acz ü za'fın bir mücessem şeklidir insan.

Doğar, nâçâr ağlar; hâl ü tavrı pek melâl-âver;
Gezer pîş ü pesinde türlü nekbetler, musîbetler;
Bu hâl-i ye's ü gamla az zaman imrâr-ı ömr eyler;
Olur bir pîr-i fânî: Titriyor eller, bükülmüş bel;
Kalır metrûk-ı mâzî, târik-i müştâk-ı müstakbel.

Bu hâliyle sanırsın sen onu şâyân-ı istihkār;
Fakat bir de bakarsın: Pek kavî, gāyet metânet-kâr…
O âciz sandığın kollarda bir dehşetli kuvvet var;
O dest-i ra'şedârın taht-ı teshîrinde, dünyâlar…
Nedir bilmem?! Beşerde pek hafî bir sırr-ı hilkat var.

O âciz, nâ-tüvân cismiyle, müstahkar vücûduyla
Yorulmaz hiç… Cihânın uğraşır bûd ü ne-bûduyla;
Alır bir hazz-ı lezzet fâciât-ı gam-füzûduyla;
Duyar bir neşve dehrin iltifât-ı bî-sebâtından;
Usanmaz âlemin şu gîr u dâr-ı hâdisâtından

Nigâhı semt-i ulvî-i kemâle mün'atıf … Durmaz
Koşar; rûhunda var bir âteş-i gayret ki durdurmaz;
Eder şehbâl-i fikri mâverâ-yı arşa dek pervâz;
Hemen yükselmek ister göklere… Durmak nedir bilmez
Semâ-yı mecde yükseldikçe artar hırsı, eksilmez.

O, ister her ne varsa anlaşılsın, kalmasın mübhem:
Nedir hilkat, nedir sırr-ı meâd ü mebde'-i âlem
Onun içün pek ağırdır, pek büyük züldür "Hayır,
bilmem!"
Nesin sen?! Ey beşer! Sende büyük bir kābiliyyet var
Bakılsa fil-hakīka sende bir başka meziyyet var

Savâik yağdırırsın yerlere semt-i semâdan sen;
Hevâya kaldırırsın dağları bir hamlede yerden;
Senin rûhun büyüktür çünkü yerlerden ve göklerden
Bilirsen kendini, hatta meleklerden de âlîsin
Onun'çün dâimâ sen, böyle meyyâl-i teâlîsin,

Avâlim mündemicdir sende; sen gerçi küçüksün pek
Fakat kadrin büyüktür, cevher-i hâsiyyetin yüksek
Senin mâhiyyet-i fıtriyyenin icâbı, yükselmek…
Hemen koş, durma, uğraş, kadrini bil, ey beşer! Yüksel
Yetişmez erdiğin evc-i kemâlâta senin, bir el.

Bu hâlinle sana lâyık mıdır bîgânelik söyle
Çalış, hep ukde-i mâhiyyet-i eşyâyı halleyle,
Açılsın mübhemiyyetler dehâ-yı tâb-dârınla;

Ziyâ-yı fıtnatınla olsun estâr-ı serâir-i çâk.
Sana bahş eylemiştir Hâlik'ın bir akl-ı pür-idrâk
Sana bahş eylemiştir Hâlık'ın bir fikri âteş-nâk

Konya: Fethiye Müderrisi
İbni Hâzım Naim

Arap Târîh-i Edebiyyâtından:

EBU'L-ALÂ' MAARRÎ

Enbiyâ ve Edyân Hakkındaki Fikri

–192'den mâba'd–

Ebu'l-Alâ' el-Maarrî diyor ki:

قالت معاشر لم يبعث الهكم — الى البرية موساها ولا عيسى
وانما جعلوا للقوم مأكلة — وصبروا لجميع الناس ناموسا
ولو قدرت لعاقبت الذين بغوا — حتى يعود خليف الغى مرموسا

Feylesofu; bu şiirinde alemdâr-ı musaddikīn, pîşdâr-ı mü'minîn olarak görüyoruz; hatta o dereceyi bile geçmiştir; peygamberlerin düşmanlarını eline geçirip kafalarını koparmak istiyor. Maarrî, bununla da kalmıyor, tasdîk husûsunda bu kadarla da iktifâ etmiyor, yalnız mürselîni tasdîk ve müdâfaa eden bir cemâat içinde bulunmakla da kāni' olmuyor; işi daha ileriye götürüyor. Enbiyâyı tasdîk etmekle beraber dünyâda en iyi amel, en güzel fiil onların emrettikleri fürû'-ı ibâdât, ikāme-i salavât ile te'mîn olunabileceğini kemâl-i sarâhatle i'lân ediyor. Bu yolda şöyle söylüyor:

الحمد لله قد اصبحت ذادعة — ارخى القليل ولا اهتم بالقوت
وشاهد خالقى ان الصلاة له — احل عندى من در ويا قوت

Feylesof bu şiirleriyle karşımıza mescidden kalbi korkularla dolu, lisânı duâ ve senâ ile meşgūl bir mü'min-i samîmî gibi çıkıyor.

Maarrî, diyânetce bu mertebede kalsaydı bile yine "yevmü'llâh"da bu, bir hüccet olabilirdi. Lakin Maarrî bu husûsda yükselmiş, seyr ilallâh etmiş, ibâdât-ı Hudâ'da adımlarını sıklaştırmış, Hakk'a pek ziyâde yaklaşmıştır; öyle ki koca feylesof mertebe-i duâta vâsıl olmuş, **[238]** Allah'ın emrettiğini emir, nehy ettiğini nehy eylemiştir. Halkı ibâdete tergīb etmiş, onlardan nefl ü farzı istemiştir, şöyle diyor:

اركع لربك فى نهارك واسجد
واذا آطفت تهجداً فتهجد

Halkı peygamberlerin gösterdikleri yola gitmediklerinden dolayı tevbîh etmiş ve şöyle haykırmıştır:

جاء النبى بحق كى يهذبكم
فهل أحسن لكم طبع بتهذيب

Biz buraya kadar feylesofu; en iyi bir musaddık ve mu'terif buluyoruz. Fakat diğer nevi' şiirlerini okuyunca feylesofun ceyş-i yakīninin inhizâma başladığını, bedr-i imânının gurûba meyl ettiğini, yâhûd görünmeyecek sûrette mahâk derecesine geldiğini görürüz. İşte onlardan bir tanesi:

دعا موسى فزال وقيام عيسى — وجاء محمد بصلاة خمس
وقيل يجئ دين غير هذا — فأودى الناس بين غدوامس
ومن لى أن يعود الدين غضا — فينفع من تنسك بعد خمس

ومهما كان فى دنياك امر — فلا تخليك من قمر وشمس
وآخر ها باولها شبيه — وتصبح فى عجائبها وتمسى

Nihâyet şöyle bağırıyor:

اذا قلت المحال رفعت صوتى
وان قلت اليقين اطلت همسى

Bize feylesof hakkında ilk şübhe, (ومهما كان فى دنياك... الخ) beytinden giriyor. Çünkü burada feylesof, ebediyet ve bekā-yı âleme kāil gibi görünüyor; halbuki enbiyâ zevâl ve fenâsına kāildirler. Ancak ufak bir tasarruf ile bu mes'elenin halli kolaydır. Müsâmahakâr bir mü'min, böyle bir beyitle bir imân-ı sâbit ve yakīn-i kadîmi yıkmaz. Bu beyitleri geçelim, biraz da şunlara göz gezdirelim:

وينشأنا شئ الفتيان منا — على ما كان عوده ابوه
وماد ان الفتى بحجا ولكن — يعلمه التدين اقربوه
وطفل الفارسى له ولاة — بأفعال التمجس دربوه

Bunda da feylesofu, cevâbdan âciz bırakacak bir şey yok. Daha doğrusu şâir dönse de "Ben bu şiirimle Resûlullâh (sallallâhu aleyhi vesellem)'in sünen-i seniyyelerinden birini ihyâ etmiş oldum, bir hadîs-i nebevîyi nazm ettim: (يولد المرء على الفطرة وانما ابواه يهودانه او ينصرانه او يمجسانه) dese bizi ifhâm etmiş olur; zannederim ki bu sözüne mukābele için teşekkür ve senâlarımız bile kâfî gelmez.

Buraya kadar feylesof, kendini müdâfaa edebilir. Fakat bir kere ithâmnâmesinde:

ان الشرائع آلقت بيننا احناً
وأودعتنا أفانين العداوات

Dediği okunursa reddetmek, cevap vermek zorlaşır. Yalnız şu kadar söyleyebilir:

"Şerâi'den maksadım, zuamâ ve rüesâdır. Herkes gibi ben de mecâzen söyledim. Mecâzımın karînesi; rüesâ-yı dînin ebnâ-yı beşeri kurtlara tahvîl ve baba ile oğul arasını tefrîk, insanları bir takım şuûb ve kabâile taksîm ile beynlerinde îkā'-ı nefret ve tefrika eylemeleri birbirleriyle çarpıştırmalarıdır." Biz de kalbimizde hak için bir zâviye-i hürmet ve tekrîm tahsîs eyledikse feylesofu bu te'vîline göre tasdîk eyler ve onunla beraber:

ان الشرائع آلقت بيننا احناً
وأودعتنا أفانين العداوات

deriz. Artık bu kabîlden bir töhmet daha teveccüh ederse feylesof için –yukarıda yaptığı gibi– "Mecâzen söyledim, istiâre ettim" demek kolaylaşır.

Mesela sen şöyle de:

اذا رجع الحصيف الى حجاه — تهاون بالمذاهب وازدراها
فخذ منها بما اداه لب — ولا يغمسك جهل فى صراها

Söylüyorsan, bu sözünle dini ta'yîb ediyorsun; desek bunu reddetmek, cevap vermek ona pek kolay gelir.

–mâba'di var–

Mütercimi
Abdüllatif Nevzad

TÂRÎH

KILIÇ DİNİ

Altıncı Bâb
İbrânîlerin İkinci Hükümdârı

Gilboa muhârebesinin haberi Dâvûd (as)'e sür'atle vâsıl olmuştu; Dâvûd (as) yalnız Benî İsrâîl'in mağlûbiyetinden dolayı değil, hükümdâr Tâlût'un ve oğlu Yonatan'ın vefâtı için de en derin bir keder ve hüzünle müteessir oldu. Bununla beraber vaktini feryâd ü figān ile israf etmeyip birden bire Hebron'da isbât-ı vücûd etti ve Yehûdâ Sıbtı tarafından alkışlarla istikbâl olunarak boş kalan tahta is'âd olundu. Lakin Benî İsrâîl'in diğer kabâili Sıbtları hükümdâr olarak Tâlût'un yegâne sağ kalan oğlu İşboş'u kral intihâb ettiklerinden bir muhârebe-i dâhiliyye zuhûr, iki sene devam etti. Bu muhârebelerden birinde Hazreti Dâvûd'un hâdimleri düşmanlarından üç yüz altmış kişi katl ettiler ve mağlûb tarafın kumandanı Dâvûd'un hâdimleri reîsine nidâ etti ki: "Kılıç böyle ile'n-nihâye yiyecek midir? (kesecek midir?)"*

"İmdi Tâlût hânedânı ile Dâvûd hânedânı arasında uzun bir harp var idi; lâkin Dâvûd gittikçe gittikçe kuvvetlendi, Tâlût gittikçe, gittikçe zaîfledi."**

Bir müddet sonra hükümdâr-ı rakīb İşboşet sû'-i kasd ile katl olundu. Şimdi otuz yaşında olan Dâvûd (as)'un iktidâr ve meşrebi Benî İsrâîl kabîlelerinin bütün kıskançlıklarına, rekābetlerine galebe eylemişti. Bütün millet onu hükümdârları tanıyıp kuvve-i mecmûalarını sancağı altında tevhîd ettiler, Benî İsrâîl'in en cesur kumandanları Hazreti Dâvûd (as)'a itâat etmeyi **[239]** kendisine fahr ü şeref addetti. Dâvûd'un yalnız nâmından ürkerek kendi hududları dâhiline çekilmiş olan Filistînîler her cihette mağlûb oldular.*** Dâvûd (as) de "Cenâb-ı Hakk'ın ona emrettiği vechile Senta (Caba)'dan Azer'e gelinceye kadar" onları kılıçtan geçirdi.****

Müteâkıben Dâvûd (as) Benî İsrâîl içinde silah taşımaya muktedir olan bütün efrâdın harp için mücehhez merkez-i hükûmet olan Hebron şehrine gelmelerini emretmişti. Bundan sonraki vekāyii doğrudan doğruya, kelime kelime Yûsuf (Yâsef–Josephus)'dan nakl edelim.*****

"Bâlâdaki emre imtisâlen –Hebron'da– evvelki hükümdârın vefâtında kendilerinin Dâvûd (as) tarafdârı olduklarını i'lân edenlerden başka Yehûdâ kabîlesinden altı bin sekiz yüz kişi ictimâ' etti. Bunların hepsi müsellah idi. Şem'ûn kabilesinden yedi bin yüz, Levi kabîlesinden dört bin yedi yüz, Bünyamin kabîlesinden sâde dört bin, Efrim kabîlesinden yirmi bin sekiz yüz kişi gelmiş ve Efrayimliler cüssece, cesaretçe şâyân-ı hayret adamlar bulunmuştu."******

Manasse kabîlesi on sekiz bin, İsakar kabîlesi yirmi bin, Zebulun kabîlesi elli bin geldiler. Bu elli bin kişi bütün kabîle olup hepsi Cad kabîlesi gibi kılıç, mızrak kalkan ve tolga ile müsellah idiler. Naftali ordusu bin nefer cesaret ve mahâretle mütemâyiz zâbitleri kumandasında azim bir kalabalık teşkîl etmekte idiler, Dan kabîlesi de yirmi yedi bin kişi, Aşer kabîlesi kırk bin kişi geldiler; (Ruben-Rubil) ve Cad kabîlelerinden ve Manasse kabîlesinin Ürdün nehri ötesindeki nısfından yüz yirmi bin kişi vardı; bunlar kalkan, kılıç, mızrak ve tolga ile müsellah idiler. (Bu hâlden müstebân olur ki: Kılıç bütün kabîleler (yani kabâil-i Benî İsrâîl) içinde sûret-i umûmiyyede isti'mâl olunan bir silah idi.)*******

Mikdârı ta'dâd olunan bu asâkir Hebron'a gelirken beraberlerinde külliyetli mikdârda hubûbât, şarab ve levâzım-ı sâire getirmişlerdi. Bunlar hep birden Dâvûd (as)'u hükümdârları tanıdılar ve kendisine her husûsda bey'at ettiler. Dâvûd (as) kemâl-i sehâ ile ahâliye üç gün in'âm ve ikrâm ettikten sonra asâkir-i mevcûdenin başına geçip o zaman Ken'ânîler'den Ceyusiler elinde bulunan Kudüs şehri üzerine hücûm eyledi. Yahûdîlerin Kudüs önünde görünmelerine karşı Kudüslüler muhâcimlerle istihzâ olmak üzere aralarındaki topal ve a'mâ ahâliyi Kudüs surlarının üstüne çıkarmışlar, bu kadar hakīr ve zaîf düşmana karşı başka türlü müdâfaa[ya] hâcet olmadığını söylemişler idi. Bu hakāretten ziyâde müteessir olan Dâvûd (as) şehir üzerine hemen hücûma karar vermiş, fil-hakīka surlarının gayr-i kābili't-teshîr olduğu zehâbıyla bu tedbîrsizlikte bulunan düşmanlarına kabâhatlerini göstermiştir. Dâvûd (as) müntahab bir fırkanın riyâsetinde ilerleyip şedîd ve umumî bir hücûm ile aşağı kasabayı ele geçirmiştir.

Mamâfîh: İç kale hâlâ bir müdâfaa-i şecâne ibrâz ediyor idi. Burasının menâat-i fevkalâdeye mâlik olduğunu ve zabt edemediği hâlde şöhret-i askeriyyesinin zedeleneceğini düşünen Hazreti Dâvûd hücûmda ibrâz-ı şecâat edeceklere mükâfât-ı nakdiyye vaad etmiş, surun üzerine ilk evvel çıkarak orada sebât edebilecek kumandanlara ordunun başkumandanlığını vaad eylemişti. Bunun üzerine İbrânî ordusunda kumandandan son nefere kadar azîm bir şevk ve gayret hâsıl olup herkes âdetâ şecâat mu'cizeleri göstermeye başladı. Ancak bizce ilk defa suûd saâdeti Yoab nâmında birine nasîb olmuş, o da nu'mân Dâvûd (as)dan va'dinin incâzını taleb etmiştir. Benî İsrâîl böylece küme küme şehre girdiklerinden Ceyusiler bilâ-şart teslîm olmuşlardı. Dâvûd (as) şehrin istihkâmâtını ve ebniye-i sâiresini ta'mîm ve termîm edip şehrin i'mâl ettiği aksâmına da "Dâvûd'un Şehri" nâmını izâfe eylemiştir. Aynı zamanda Hazreti Dâvûd makarr-ı hükûmetini buraya nakl ettiğinden Kudüs müşârun-ileyhin müddet-i saltanatınca Benî İsrâîl'in merkez-i saltanatı oldu."

---

* İşmoil 2, İkinci Bâb.

** İşmoil 2, Üçüncü Bâb.

*** Milman'in *Yahûdîlerin Târîhi*.

**** İşmoil 2, Beşinci Bâb.

***** Yûsuf, Yedinci Kitap, İkinci Bâb.

****** *Hükkâm Kitabı*'nın Onikinci Bâbı'nda Yahûdîlerin bu kabîleden 4200 kişiyi nasıl katletmiş olduğu okunduktan sonra Efrayim kabîlesinin bu seferde çıkardıkları muhâribîlerin kesreti akla gayr-i muvâfık geliyor. Yahûdîlerle kendi hem-mezhebleri, din kardeşleri olan bu kabîleyi katl-i âm etmelerinin sebebi ise ancak "Şib-bo-let" kelimesini telaffuza adem-i iktidârlarından "Sin" ile "Sib-bo-let" telaffuz etmeleri idi.

******* Parantez içindeki son cümle muharririn ise de tafsîlât-ı evveliyye hep Yosefus'dandır.

Dâvûd (as)'un ikinci işi dîn-i millînin şeref ve ihtişâm-ı lâzımı ile tesbît ve takrîri oldu. Bunun için müşârun-ileyh dâimî yerli bir ma'bed te'sîsini düşünmüş, bu husûsda Natan peygamberin re'yine mürâcaat etmiştir. Peygamber evvela bu maksad-ı takvâ-perestâneyi çok takdîr ettiyse de biraz sonra emr-i İlâhî ile Dâvûd (as)'un bu azîm teşebbüs-i millîden vazgeçmesi ve onun şan ve şerefini vâris-i tahtı olacak oğluna terk eylemesi lâzım geleceğini ihbâr etti. Şimdi bu men' ve reddin hikmet-i İlâhiyyesi olarak ve kelâm-ı İlâhî meziyetiyle ileri sürülen şu aşağıki satırları kāriîn-i mütefekkirînin bilhassa nazar-ı dikkatine vaz' eylemeyi vazîfe addederim: "Sen kanı bol bol döktün ve azim muhârebeler yaptın. Sen benim gözümün önünde o kadar çok döktüğün için benim nâmıma bir ma'bed binâ etmeyeceksin."*

Ve yine bu miyânda Hazreti Dâvûd'un son sinîn-i hayâtında hâdis olduğunu Yahûdîlerin elindeki *Tevrat*'ın (*Ahd-i Atîk*'in) haber verdiği vekāyi'-i müheyyiceye âid birkaç söz daha söylemez isem, tedkîkini taahhüd eylediğim mebhasi noksan bırakmış olurum.** –bu bâbın mâba'di var–

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Hazînedâr, ertesi günü tekrar gelip bin eşrefî getirdi ve:

– Her gün bu kadar meblağın hâk-i pâyinize takdîmini hân emretti, dedi.

Beş gün sonra vezîr-i memleket, ziyâretime gelip hâna vereceğim cevap ile nasîhatler hakkında istîzâhda bulundu.

– Ricâl-i devlet fikrimi kabûl ederse hân hazretleri, kendi **[240]** mahremlerinden birkaç zat ile beni Rusya hükûmetine sefîr göndersin. Gidip iki hükûmet arasında bir muâhede tanzîm edelim. Yoksa günün birinde Rusların Ürgenç havâlîsine geleceklerini, kendilerini muhâfaza için istihdâm ettiğiniz asâkir-i ma'dûdenin Rusya gibi kavî bir hükûmete karşı durmayacaklarını anlıyorum, dedim.

Vezîr gitti ve bu husûsda müşâvirleriyle müzâkere etti. Hîveliler o zamana kadar bir devlet-i muazzamanın derece-i kuvvet ve satvetini görmemiş olduklarından fikrimi tasvîb etmediler ve :

– Ruslar, Ürgenç civârına gelirlerse kendi mezarlarını kazmış olurlar, cevabını verdiler.

Vezîr, nezdime avdetle hân ve bazı ricâl-i hükûmetin tedbîrimi takdîr ettiklerini, lâkin ahâlinin pek bâlâ-pervâzâne mütâlaada bulunduklarını haber verdi.

– Öyle ise bu kadar câhil ve ahvâl-i âlemde bu derece âkıl bir halk arasında ikāmet edilemez, dedim. Vezîr:

– Hân hazretleri, mürûr-ı zamân ile fikrinizin doğruluğunu anlayacak olan halkın nasîhatinizden müteneffi' olması için kerîmesini size tezvîc etmek istiyor, deyince:

– Hânın bu teklîfi şâyân-ı teşekkür olmakla beraber ahâlinin hakkımda hasedini mûcib olacağı cihetle kābil-i icrâ değildir. Bence en iyisi buradan kalkıp Buhârâ'ya gitmektir. Cevabını verdim. Son sözüm üzerine vezîr mükedder olarak:

– Buhârâ emîri hakkınızda lâzım gelen ihtirâmâtta bulunmaz sanırım. Nitekim oradaki rufekānıza doğru dürüst yevmiyelerini vermediği gibi amca-zâdeniz İshak Hânı da nezâret altında bulunduruyor. Siz gitmekten sarf-ı nazar buyurun. Ben gayret eder, oradaki yoldaşlarınızı da getirtirim, dediyse de;

– Buhârâ'ya mutlaka gitmem lâzım orada görülecek işlerim var. Siz lutfedin de azîmetim için hândan müsâade alın. Cevabını verince:

– Öyle ise yarın tekrar ziyaretinize gelirim, diyerek gitti. Vezîr ertesi günü gelip:

– Hân hazretleri, mufârakatinizi arzu etmiyorlarsa da ısrâr buyurduğunuz takdîrde azîmetinize mâni' olmayacaklardır. Fakat iki gün sabrediniz ki esbâb-ı sefer tehiyye olunsun, dedi.

Üçüncü günü de hân tarafından erzâk yüklü yüz elli deve ile çadır ve döşek gibi levâzım gönderildi. Allâha ısmarladık demek için müşârun-ileyhin nezdine gittim. Azîmetimden dolayı fevkalâde teessüf gösterdi. Nihayet yola çıktık ve beş gün içinde Ceyhun kenarına vâsıl olarak –hâlen Rusya hükûmetinin taht-ı tasarrufunda bulunan– Gor ve Şorab hudûdundan geçtik. Yedi gün sonra da Buhârâ muzâfâtından olan Karagöl'e muvâsalat eyledik.

Burada iken –Buhâra'da bulunan– amca-zâde İshak Hân ile yoldaşlarımdan tahassür ve iştiyâkı hâvî birer mektup aldım. Üç gün sonra Buhârâ'ya girdik ki emîr, Rusların emrine tebaan Emîr Sehrab Big ile harp etmek için Hisar ve Kalab'a azîmet eylemişti. Harbin sebebi de Sehrab Big'in Rus tâbiiyetini kabûl etmemesi idi.

Buhârâ emîri ile eskiden âşinâlığımız olduğu cihetle kendisine bir mektup yazdım. Buhârâ'ya geldiğimi bildirip avdetinize kadar bekleyim mi, yoksa nezdinize geleyim mi? diye sordum. Yanıma gel cevabını gönderdi. Bunun üzerine Hîve hânının verdiği eşrefîleri tebdîl ettirip develeri sattırdıktan sonra lâzım olan eşyayı tedârik ederek beş yüz kişi ile Hisar'a müteveccihen yola çıktım. Hîve hânının vermiş olduğu köleleri de âzâd ettim. Yolculumuz on gün kadar sürmüştü ki yüksekçe bir mevki'de Buhârâ emîrinin çadırları kurulmak için düzeltilmiş bir yere geldik. Burası kandan çamur hâline gelmişti. Emîrin galebesine şükrâne olarak bir çok öküz kurban edilmiş sandım ve:

* Chronieles (Yani Yahûdîlerle hıristiyanlar beyninde mu'teber ve mülhem addolunan kütüb-i mukaddeseden olup târîh-i Benî İsrâîl'i şâmil iki suhuftur.) Yirmi İkinci Bâb, Fıkra 8.

** İşmoil (as) Sekizinci Bâb Birinci Fıkra'dan 14'üncü fıkraya kadar Chronicles yani iki suhuf târîh-i Benî İsrâîl'in 18'inci Bâbı da kelimesi kelimesine buna mutâbıktır.

– Niçin öküzleri uzakta kesmediler? diye oradaki ahâliye sordum. Meğerse o kan, hûn-i insân imiş ki on beş gün evvel Hisar kalesi feth olunup bin tane esir alınmış ve emriyle burada gözlerinin önünde hepsi katledilmiş.

Bu haberden müteessir olarak:

– Acaba üserâ bir kabâhatte mi bulunmuştu? suâlini îrâd ettim ve:

– Emîr, yüzlerce adamı bilâ-sebeb öldürüverir! cevabını aldım. Kendi kendime düşündüm ki müslümanların hükümdârları Allah'dan ve Allah'ın dininden bu kadar gâfil bulunuyor, kendileri de mahlûkāt-ı Hudâ'yı esir ederek bilâ-kusûr katlediyor. Buhârâ emîri ise ahkâm-ı İlâhiyye ve şerîat-i nebeviyyeye i'tinâ eylemiyor. Hâmî-i şerîat olmaları lâzım gelen ulemâya gelince vazîfe-i dîniyyelerini îfâ etmiyorlar. İşte bu sebebler dolayısıyla da Ruslar Türkistan'ı taht-ı istîlâya alıyorlar. Buhârâ ahâlisinin dindârlıktaki şöhretine rağmen şerîate muhâlif hareket etmelerine ve cehl ü gurûrlarından yekdiğeri aleyhine düşmelerine, bunun netîcesi olarak da a'dâ-yı dînin intifâ' ve istifâdesine meydan açmalarına fevkalâde müteessir oldum. Nâ-hak yere katledilen zavallı esirler için de hüngür hüngür ağladım. Maiyetimden birkaç kişiye tenbîh ederek meydandaki kanları toprakla örttürüp orasını kabristan şekline koydurdum. Ba'dehu kemâl-i ye'sle Hisar'a müteveccihen hareket ettim.–mâba'di var–

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

[241] CELÂL-ZÂDE SÂLİH EFENDİ

Fudalâ-yı üdebâ ve müverrihîn-i Osmâniyye'den bir zat olup tercüme-i hâli *Sırâtımüstakīm*'in 182'inci numaralı nüshasında muharrer Celâl-zâde Koca Nişancı Mustafa Bey'in küçük biraderidir.

Allâme-i Rûm İbni Kemâl ve Muallim-i Sultânî Hayreddin Efendi gibi efâzıldan tahsîlini ba'de'l-ikmâl tedrîse başlayıp İstanbul ve Edirne medârisinde i'tâ-yı icâzeye muvaffakiyetten sonra meslek-i kazâya sâlik olarak Haleb, Şam, Mısır'da îfâ-yı vezâif-i şer'iyye eyledi. İstanbul'a avdetini müteâkib inzivâ ve tekāüdü ihtiyâr ederek Nişancı'da binâ ettiği hanesinde te'lîf-i âsârla dem-güzâr oldu. Ve "Kabr-i Sâlih cennet ola yâ İlâh" mısraının delâleti olan 973 târîhinde irtihâl-i dâr-ı bekā eyleyip biraderi yanında vedîa-i hâk-i fenâ kılındı. Merhûm ilim ve fazl ile ma'rûf olduğu gibi cûd ü sehâ ile de mevsûf gerek akrabâ ve taallukâtından gerek civârı mahallâtından bir hayli muhtâcîne muâveneti canına minnet bilen eshiyâ-yı ümmetten idi.

Âsârı: 1) *Tercüme-i Câmi'u'l-Hikâyât ve Lâmi'u'r-Rivâyât*: Asl-ı eser Cemâleddin Muhammed Avfî'nin Vezîr-i a'zam Nizâmülmülk nâmına yazdığı Fârisiyyü'l-ibâre târîhî ve ahlâkī bir eser-i mu'teberi olup gerek aslı gerek tercümesi İstanbul'da kütübhânelerde vardır.

2) *Târîh-i Mısr-ı Cedîd:* Meşâhîr ve müverrihîn-i Arab'dan Takiyyüddin Ahmed-i Makrîzî'in sadece *Hıtat-ı Makrîzî* ismiyle ma'rûf olan *El-Mevâiz ve'l-İ'tibâr bi-Zikri'l-Hıtat ve'l-Âsâr*'ını me'haz edinerek yazmıştır ki bir nüshası Topkapı Sarayı'nda Revân Köşkü dolabında vardır.

3) *Kitâbü'l-Muhtasar fî Ahvâli'l-Beşer*: Allâme Suyûtî'nin *Hüsnü'l-Hâzıratü fî Ahbâri Mısri'l-Kāhire*'siyle sâir âsâr-ı mu'tebereden iltikāt sûretiyle yazmıştır ki Mısır âsâr-ı atîkasına dair bir hayli ma'lûmât-ı nâfia mündericdir.

4) *Târîh-i Budun*: Budin, yani Budapeşte: Bir nüshası Revân Köşkü dolabında vardır.

5) *Fetihnâme-i Rados*: Bir nüshası Viyana'da kütübhâne-i imparatorîde vardır.

6) *Dîvân*: Tarz-ı ma'lûm üzere olup bir nüshası Ayasofya Kütübhânesi'nde mevcûddur.

7) *Manzûme-i Leylâ vü Mecnûn*: Birbirini müteâkib vefât eden iki mahdûmunun te'sîriyle yazdığı için sûzişli parçaları hâvîdir.

8) *Hâşiye alâ Şerhi Miftâh* 9) *Hâşiye alâ Şerhi Mevâkıf 10) Hâşiye alâ Sadru'ş-Şerîa*[1] *11) Hâşiye alâ Islâh ve İzâh 12) Menâkıb-ı Fîrûz Ağa 13) Münşeât*

Evâhir-i ömründe gözlerine amâ târî olduğu hâlde müstahzarâtından istiktâb sûretiyle ulemâ-i Osmâniyyenin letâif ve mutâyebâtıyla nevâdir ve müfâkehâtını cem' ve tertîbe başlamış ise de itmâmına ömrü vefâ etmemiştir.

Gazel-i âtî zamân-ı şeyhûhetinde nazm ettiği eş'ârındandır ki ahvâl-i rûhiyyesini musavvir olmak i'tibârıyla derc edildi:

Âhir oldu ömr çün geçti hevâ şimden girü
Neyleyem el verdiğin dünyâ bana şimden girü
Ben cihan sevdâlarından çekdim el ey müddeî
Ser be-ser gavga-yı dehri al sana şimden girü
Pîrlik hengâmı geldi gitti eyyâm-ı şebâb
Su gibi dil tıfli akmaz her yana şimden girü
Tâir-i kudsî-i rûh andı tecerrüd âlemin
Cîfe-i dünyâ gamı düşmez ana şimden girü
Bir gün âgâh olmadın düş gibi geçti mâ-mezâ
Sâlihâ hâlin nolur bâri ana şimden girü

Bursalı
Mehmed Tâhir

SİYÂSİYÂT

ŞARK VE GARB

– 1 –

Medeniyetçe, tarz-ı tefekkür ve maîşetçe yekdiğerine tamamıyla mütehâlif iki âlemin arasında bulunan İstanbul'dan atılan sathî bir nazarda şark ile garbın vaz'iyet-i mütekābilesi tebeyyün eder: Garb müdhiş bir kartal gibi şarkın üzerine saldırmak ve kanadlarını gererek, pençesini sıkarak, minkārını açarak şarkı iki taraftan tazyîk etmektedir. Cenûbda Arabistan'dan başlamış, Basra Körfezi'ni, Belücistan'ı, Hindistan'ı, Tungin, Siyam'ı… Şimâlde Kafkasya'yı, Türkistan'ı ve Sibirya'yı pençe-i kahr u taaddîsi altında ezmektedir. Fakat

[1] Metinde (شريفه) şeklinde yazılmıştır.

şu yırtıcı, kan içici hayvanın dîde-i tama' ve hırsı bu gibi şikârlar ile ıtmâ' edilemez. Kesici gözlerini dâimâ ileri dikmiş, dâimâ yeni şikârlar, yeni kurbanlar arıyor ve mütemâdiyen cenûb ve şimâlden merkeze doğru yürümektedir!

Merkezdekiler ise bugün yalnız iki unsurdan ibârettir: Unsur-ı İslâm ve ırk-ı asfer! Kartalın nazarı şimdi Osmanlılığa, İran'a, Çin'e dikilmiştir; bunları da yutmak, bunları da parçalamak, bunların da yurdlarında baykuş öttürmek istiyor!

Ne kadar müdhiş ve dil-sûz bir levha! Küre-i arzda yaşayan beşeriyetin kısm-ı a'zamını teşkîl eden şu merkez, hakîkaten, avcı tarafından ta'kîb edilen bir şikâr kuşu gibi mütevahhiş, mütezelzil, müstereddid bir hâlde çabalıyor, el ayak vuruyor, kendisini çalılıktan çalılığa, önüne gelen siperin arkasına atıyor, kendisi için bir çâre-i halâs, bir me'vâ, bir me'men arıyor! **[242]** Fakat bî-rahm ü insâf zâlim kartal ta'kîbinde devam ediyor, bir an bile fırsat, mühlet vermiyor!

İşte bir darbe-i cân-güdâz ile İran'ı hâk-i ihtizâra serdi. Zavallı ölümler, kanlar içinde çabalarken kātil kuş kanlı pençesi ile bîçârenin sînesini parçalıyor. Emdiği kan hırs ve tamaını ıtmâ' ve teskîn edecek yerde gözlerini bir kan çalasına döndürüyor; kan, katl, tahrîb şevk ve hevesini daha teşdîd ediyor!

İşte şimdi de Osmanlılığın, Çin'in üzerine saldırmaktadır. Şikârlarına karşı bir vaz'iyet-i mütehakkimâne alarak sadâ-yı mevt-âveri ile diyor ki:

"Dur! Kurtaramazsın! Seni benim pençe-i kahr u tedmîrimden hiçbir şey istihlâs edemez! İlticâ etmekte olduğun hürriyet, mütevessil bulunduğun meşrûtiyet, sendeki şevk ve heves-i hayât, teceddüd.. Abesdir! Hürriyet, meşrûtiyet, hayat, benim içindir! Senin nasîbin zillet, meskenet, mevttir! Evet; hürriyet, hayat benim içindir, yalnız benim içindir! Şu hakkı bana bahşeden, şu yıldırım gibi fezâ-yı âsumânîyi kat' eden kanatlarım, şu kılınç gibi canları yakan pençem, şu ok gibi sîneleri parçalayan minkārımdır! Sende ne var? Sen henüz bâl ü per açmak istiyorsun! Fakat bilmiş ol ki kanatlarımı besleyen, şu pençeyi tağdiye eden sensin, senin kanın, canındır! Sen olmazsan ben yaşayamam! Senin kanındır benim ruhumu perverişyâb eden! İkimiz birlikte yaşayamayız! Sen öleceksin ki ben hayat bulayım!!"

Evet; Asya semâ-yı nâ-mütenâhîsinden, Asya sularının akıntılarından, dağlarının zirvesinden, ovalarının içinden tanîn-endâz olan sadâlarının kâffesi şu müdhiş sadâ-yı mevttir! Kartal her yere saldırmış! Ne din bilir, ne kavmiyet; ne cins tanır, ne ırk! Önüne gelen ve az çok ibrâz-ı hayât eden, âsâr-ı hareket gösteren bütün akvâm ve mileli parçalayıp bitirmek istiyor.

Âlem-i İslâm'dan sonra Çin âlemi de kendisini kurtarmak için hürriyete, meşrûtiyete, teceddüd-i hayâta tevessül etti. Dâhilen uzun ve azîm bir buhrân ve inkılâb geçirdikten sonra bilâhare işlerini tanzîm ve usûl-i meşrûtiyeti kabûl ve tatbîk eder gibi gözüktü. Meğer ki bî-emân kartal pusuda imiş: Hemen atıldı; İran'da yapmış olduğunu, bizimle yapmak istediğini Çin'de de aynı şekil ve sûrette, aynı vesâite mürâcaat ederek yapmak fikrinde olduğunu gösterdi.

Çin bir çok müşkilâttan sonra idâre-i cumhûriyye vaz' ederek kendisi için bir hükûmet, bir reîs intihâb etti. Buhrân yavaş yavaş sükûna tebeddül etmeye başladı. Fakat bu Avrupa'nın işine gelmiyordu. Beş yüz altmış milyon nüfûsdan ibâret olan bir kitle-i azîme-i beşeriyyeyi muhtevî olan bu memleketin can bulup âlât-ı hâzıra-i mübâreze ile mücehhez olarak meydân-ı gîr ü dâr-ı hayâta atılması, Avrupa için pek de menfaatdâr bir iş değildi, zaten tâ öteden beri Avrupa kendisini "Irk-ı asfer", "ittihâd-ı İslâm" tehlikesi dediği gûyâ iki azîm ve mühlik cereyânlar karşısında görüyordu ve şu cereyânların önünü almaya çalışıyordu. Âlem-i İslâm ile Avrupa'nın muâmelesi ma'lûmdur. "Irk-ı asfere" gelince Japonya'dan almış olduğu ders kendisini mutabassır ve müteyakkız etti. Asya'nın tâ orta göbeğinde yeni ve daha müdhiş, daha cesîm, aded-i nüfûsca bütün Avrupa'dan azîm yeni bir Japonya'nın teşekkülüne elbette ki rûy-ı muvâfakat göstermezdi. Avrupa ulûm ve fünûnu ile âlât-ı tahrîbiyyesi ile usûl-i idâresi ile mücehhez olan Çin'in karşısında garbın birgün ser-ber-zânû-yı itâat olacağı muhakkak idi. Yeniden şarktan garba doğru akın tufanlarının açılacağı âşikâr idi. Ve şu akınlar, şu seylâb evvel be-evvel Rusya'yı istîlâ edecekti.

İşte bunun içindir ki Çin buhrân-ı inkılâbdan çıkmak ve kendisini toplamak âsârını gösterir göstermez hemen müdhiş kartal kanatlarını gererek pençesini minkārını açarak önüne dikildi! Kendini toplayamazsın! dedi. Çin buhrân ve inkılâb içinde olduğu müddetçe kartal uzaktan hatta bir vaz'iyet-i müsâadetkârâne alarak seyrediyordu.

Çin'in inkılâb tufanları içinde yaşayacağını zannederek onun mürde cesedini bekliyordu. Fakat Çin inkılâb dalgalarının içinden muvaffakiyetle çıkar çıkmaz yırtıcı hayvan hemen üzerine atıldı!

İngiltere, Rusya, Fransa, Amerika, Almanya beş taraftan Çin'e hücûm ederek şu zavallı memleketi de İran gibi berbâd ettirmek istiyorlar. Ve bunun için her yerde yaptıkları gibi en ziyâde şu memleketin seyyiât-ı sâbıkasından, nekāis-ı ahlâkıyye ve ictimâiyyesinden istifâde etmek istiyorlar. Cenûbda İngiltere Tibet vilâyetinin rüesâ ve eşrâfını yeni idâre aleyhine iğvâ ederek Tibetlileri gûyâ istiklâliyet, Çin'den ayrılmak, kendi başlarına bir hükûmet teşkîl etmek sevdasına salmıştır. Şimâlde Rusya, Moğolistan'ı aynı vesâit ile kendi makāsıd-ı mahsûsası için âlet ederek tahrîk ve teşvîk ediyor. Daha diğer eyâlât ve vilâyâtta Amerika, Fransızlar, Almanlar aynı rolü oynuyorlar. Eşrâf ve rüesâ-yı mahalliyye sırf kendi menâfi'-i hasîselerini te'mîn için ecânibin tahrîkât ve teşvîkātı üzerine câhil ahâliyi hükûmet aleyhine kıyâm ettiriyorlar ve hatta bazı yerlerde mesela Moğolistan'da ve Tibet'te ecânibin müdâhalesine tevessül ettiriyorlar. Zaten şu hîlelerin kâffesini müdâhale için yaptırıyorlar. İşte hem-civârlık münâsebeti ile menâfi'-i milliyyelerinin haleldâr olduğunu bahâne ederek hemen müdâhaleye mübâderet ediyorlar.

Bu sûretledir ki el-yevm Çin'in pâyitahtı bulunan Pekin'de yukarıda zikr ettiğimiz hükûmetlerin kâffesi birer müfreze-i askeriyye bulunduruyorlar ve yeni teşekkül etmiş olan

Çin hükûmetinin önüne hergün türlü mümânaatlar **[243]** îcâd ediyorlar. Mesela hükûmet-i mezkûre işlerini tanzîm ve kuvâ-yı berriyye ve bahriyyesini tertîb etmek için bir istikrâz-ı dâhilî yapmak istiyor. Hemen ortaya atılıyorlar ve ahâlinin fakr u ihtiyâc içinde olduğunu bir çok yerlerde vâridât-ı mahalliyyenin kendi indlerinde merhûn bulunduğunu, bahâne ederek istikrâzın yapılmasına mümânaat ediyorlar. Aynı zamanda da kendileri Çin'e para vermek için müheyyâ olduklarını söylüyorlar. Çin hükûmeti kabûl ediyor. Fakat hemen cümlesi müttehiden istikrâza mukābil Çin umûr-ı mâliyyesi üzerine hükûmât-ı mezkûre tarafından bir kontrol icrâsının kabûlünü, verilecek paranın ne tertîb-i kuvâ ve ne de tertîb-i umûr için sarf edilmesini taleb ediyorlar.

Hülâsa âlem-i İslâm'ın başına gelmiş olan bütün belâ ve musîbetler bugün de "ırk-ı asfer" âlemi başına getirilmektedir! Bütün şark bir pençe-i kahr u hıyânet içinde eziliyor. Bir milyar yüz milyon ahâli dört yüz yirmi beş milyon ahâlinin dest-i zülm ve teaddîsinde esir ve zebûn kalmıştır! Garb şarka bir tahakküm-i gālib ile diyor ki: "Sana emân vermeyeceğim!" acaba şark ne cevap veriyor?

Ahmed Agayef

Girit Mes'elesi:

TAVZÎH-İ HAKĪKAT

— 4 —

Mevzû'-ı bahsimiz olan gazetelerdeki mektûbun muharriri gavâmız-ı ahvâli tedkīk edemeyen efkâr-ı umûmiyye-i cihânı reh-i râsttan şaşırtacak bir takım Yunan muhteriâtı mahz-ı hakīkat olarak kabûl etmekle unsur-ı İslâm'ı –farkına varmaksızın– nezâhetten külliyen âri bir sûretle rencîde-i hâtır ediyor. Mûmâ-ileyh diyor ki: "Giritli müslim, komşusu hıristiyan gibi Rumdur. Arap olanların adedi pek az ve hele Türkler hiç mesâbesinde olup isti'mâl olunan lisân ise Rumca'dır" Memâlik-i Osmâniyye'nin her tarafından koşup bir seyl-i hurûşân gibi Bahr-i Sefîd perisini –Girit'i– emvâc-ı mülâtama-i hamâsetleri altında yirmi beş sene müddetle yuvarlayarak âkıbet kendilerine râm eden mücâhidîn-i İslâmiyyeden ba'de'l-feth olsun cezîrede ihtiyâr-ı ikāmet edenleri ketm etmek ve ceffe'l-kalem Girit sükkânını mecmûan Rum addetmek bedâhet-i târîhiyyeye karşı taâmî ve hakīkat-i ahvâle de münâfîdir.

Âlem-i ensâl-i ümem mütehassıslarınca ma'lûm olduğu üzere Girit Cezîresi Osmanlı gazanferlerin pâ-yı celâdetine rû-mâl olmadan mukaddem orada Rumlar değil "Venedikliler" bulunuyordu. Rumlar ile Venedikliler arasında ırk, cinsiyet, kavmiyet, milliyet i'tibârıyla müşâbehet ve münâsebet aramak, fikrimizce pek büyük bir hatâ-yı ilmîdir. Şu hâlde "Girit feth olunduğu zaman ahâlisi Rumlar ile meskûn idi" iddiâsını ileri sürecek hiç kimse tasavvur olunamaz. Eğer Osmanlılık şanından olan ulüvv-ı cenâb esnâ-yı fethde Girit'de âsâr-ı mübeccelesini göstermemiş olsa idi ahâlî-i kadîme-i mağlûbesi bulunan Venediklilerin cümlesi ya kılıçtan geçirilir, yâhûd memleketten tard edilirdi. Fakat Bahr-i Sefîd'de azamet ve celâdetini düşmanlarına tasdîk ettirmiş olan Osmanlı Devleti böyle bir zül irtikâb etmedi. Vakt-i zaferde zaîf ve mağlûb olanlara karşı merhamet, şefkat ve insâniyet göstermek ve Osmanlılık âleminin mefâhir ve an'anât-ı mübeccelesi mukteziyâtındandır.

İşte bunun içindir ki bugün Rumluk, Yunanîlik iddiâsında bulunan Girit hıristiyanlarının Venedikli ecdâdı zıll-i himâye ve re'fet-i Osmâniyye altında Girit'de kalmışlar ve Devlet-i Aliyye'nin tâbiiyetine girmişlerdir. Bu mes'ele hakkında dûr [ü] dırâz bast-ı makāl lüzûmsuzdur. Zîrâ bürhân-ı kātı' târîhdir. Asıl unsur-ı İslâmı dilgîr edecek madde kendilerine isnâd olunan Rumluktur.

Esâsa girişmeden evvel şurasını arz edelim ki biz "Rum" ta'bîrinden kavmiyet, cinsiyet i'tibârıyla hissiyât ve âdâtı ve gāye-i hayâliyyesi nokta-i vâhidede birleşmiş bir kitle ma'nâsını istihrâc ediyoruz. İşte şu ma'nânın medlûlüne istinâden deriz ki Girit'in sekene-i kadîmesi bile Rum değil iken fâtihlerine Rumluk isnâdı mantıksızlık olmaz mı? Kezâlik sille-i mağlûbiyyeti yedikten sonra sekene-i kadîmeden rızâ ve dilhâhlarıyla ihtidâ ederek Dîn-i İslâm ile müşerref olan ve adedi her hâlde pek büyük bir yekûne bâliğ olmayan ahâlî-i kadîmeyi mahzâ Türk, Arap, Kürd, Arnavud olmadığı yani Girit'e gelip tavattun etmiş olan gazenferân ı'dâdına dâhil bulunmadığı için Rum addetmek akıl ve hikmete muvâfık düşer mi? İstıtrâd kabîlinden olan şu iki suâle cevap mektup muharririni şerm-sâr edecek derecede vâzıhdır.

Burasını kayd ettikten sonra asıl nokta-i nazara gelelim: Girit ahâlisi evvela zamân-ı fetihde mağlûb olan bir kitledir, sâniyen: Esnâ-yı fetihde memleketin güzelliğine, kuvve-i inbâtiyye ve i'tidâl-i hevâsına meclûb olup orada tavattun etmiş mücâhidîn-i İslâmiyye'den, sâlisen: Bilâhare cezîreye hâricden gelip ihtiyâr-ı ikāmet etmiş kimselerden ibârettir. Bunlardan başka faraziye mutasavver değildir.

Bâlâda arz olunduğu üzere rızâsıyla ihtidâ etmiş olsun olmasın Girit'in ahâlî-i kadîmesini teşkîl eden Venedikliler ile Rumluk arasında hiçbir vech-i şibh mevcûd değildir. Binâenaleyh bunlara Rûmiyyü'l-asıldır denemez. Mücâhidîn-i İslâmiyye'den cezîrede tavattun etmiş olanlara gelince onlar Türk, Arap, Kürd, Gürcü, Tatar, Arnavud olabilirler. Fakat Rum değildirler. Bir çok makālât ile mukaddemâ bu bâbda tafsîlât vermiş olduğumuzdan tekrarına lüzûm görmeyerek deriz ki şu iddiâmızı sicillât-ı resmiyye ve berevât-ı sultâniyye ve müteaddid şecerenâmeler ile isbâta hazırız.

Fetihden sonra hâricden gelip ihtiyâr-ı ikāmet edenlerin mikdârı pek azdır. Zîrâ Girit'in o feyyâz toprakları öyle bir Rum kitle-i azîmesinin süknâsını te'mîn edecek derecede vâsi' değildir.

Bu zümreye dâhil olanların cümlesini Rum addetmek galîz bir hatâ olur. Zîrâ onlar miyânında Arap (Bingazi taraflarından), Türk (Konya, Kastamonu'dan) Arnavud (Yanya, İşkodra'dan) bulunduğu gibi Fransız, (beş on âileden) ibârettir, İngiliz (hatâ etmiyorsak üç âiledir) ve daha başka cin-

siyet ve kavmiyet ve tâbiiyetlere mensûb zevât mevcûddur. Bunlara nasıl Rum denilebilir?

Lisân bahsine gelince: Girit'de Arabî, Fârisî, Latin, İtalyan ve Rum lisânlarının garîb ve kaba ihtilâtâtından mürekkeb bir lisân ile tekellüm edilmektedir. Bu lisâna Rumca demek lisân-ı Rûmî'ye bir hakārettir. Zîrâ Rumca başka, Girit'de konuşulan lisân da başkadır. Buna "Giritlice" demek muvâfık-ı insâf olur.

Bugün Rumca'yı bilen bir zat "Giritlice"yi ne tamamıyla anlayabilir ve ne de konuşmaya muvaffak olabilir. Bu hakīkat meydanda ve isbâtı pek kolay iken muharrir-i mektûbun iddiâsına taaccüb ederiz.

Esâsen Rumca olmayan bir lisân ile tekellüm eden bir halkı "Rum" deyip işin içinden çıkmak zannederiz ki efkâr-ı umûmiyye-i cihânın bu gibi hakāyık-ı basîtayı görecek bir seviyeden dûn oluğunu farz ederek icâle-i kalem demek olur ki böyle bir cesaret-i gayr-i makbûleyi muharrir-i mektûba isnâd ve atf etmekten hazer ederiz.

Girit Resmo ahâlî-i müslimesi vekîl-i umûmîsi
Da'vâ Vekîli Giridî
Ahmed Sâkī

[244] **ZAVALLI YEFREM HÂN**

İRAN MEŞRÛTİYETİ'NİN SONUNCU KURBANI

Yefrem Hân, Hemedân'da, Sâlârüddevle'nin etbâ' ve şürekâsından olan Mücellilüssultan'a galebe ettikten sonra çadırına muâvedetle hükûmete bu husûsda bir telgraf yazmakta iken mechûl bir el tarafından atılan kurşunla terk-i hayât etmiştir. Kurşun Yefrem Hân'ın ağzından girip beynini parçalamıştır. *Times* gazetesinin Tahran'daki muhâbirinin beyânât ve ictihâdâtına nazaran Yefrem Hân'ın katliyle Taşnaksütyun Komitesi'nin ihtilâfât-ı dâhiliyyesi beyninde bir münâsebet varmış.

Hatırlarda olsa gerektir ki 12 Mayıs-ı Efrencî târîhinde İran hükûmeti Rusya'nın ültimatomunu kabûl etmişti. O zamana kadar Yefrem Hân İran'ın en birinci kumandanı sıfatıyla her gürültü ve muhârebede vazîfesini kemâl-i şecâat ve cesaretle îfâ edip hiçbir zaman İran istiklâli aleyhinde bulunmamıştır. Şu son zamanlarda Rusya'nın ültimatomunu kabûl etmek için Yefrem Hân İran kabinesine nasîhat etmiş ve ültimatomun kabûlünden sonra ecnebilerin muhâfaza edileceğine dair hükûmetine söz vermiştir.

Yefrem Hân bu âna kadar bütün musâdemâtta ihrâz-ı muzafferiyyet ve muvaffakiyyet edip hiçbir muhârebeyi gāib eylememiştir. İranîlerin bu adama karşı son derece hürmet ve riâyetleri vardır. Nitekim haber-i vefâtı derhâl bütün İran'a sirâyet edince bütün İranîleri derin bir sûrette dûçâr-ı hüzn ü keder eylemiştir.

Tahran'da meşrûtiyet istihsâlinden beri Yefrem Hân polis ve jandarma nezâretini deruhde etmiş ve bu vazîfede kalmıştır. Şu son zamanlarda Ruslar müşârun-ileyhden son derece memnûn gibi görünüyorlardı.

Taşnaksutyun Cem'iyyeti İran istiklâlinin dâimâ lehinde çalışmağı tasmîm ettiklerinden, Rusya ve İngiltere'nin 1907 i'tilâfnâmesini İran istiklâline muzır addediyorlardı. Ermenilerin asıl ve esâslarını tedkīk edecek olursak bunlar vaktiyle İran'da büyük bir kitle hâlinde yaşamış olduklarını derhâl anlayacağız. Vaktiyle İran hükümdârlarıyla Ermeniler beyninde Ermenistan'da büyük muhârebeler ve kanlı vekāyi' zuhûr etmiştir. Ermeni lisânıyla da Fârisî lisânı beyninde bir çok münâsebât-ı lugaviyyenin mevcûd bulunmasına bakılırsa her iki kavmin Arya kavmine şiddetli sûrette mine'l-kadîm mensûb oldukları anlaşılır.

İran'ın bütün memâlikinde Ermeniler az çok bulunur. Fakat ekseriyet sûretiyle Ermeniler İran-ı Cenûbî'nin Isfahan şehrinde ve bir sâat kadar uzak bulunan Culfa kasabasıyla Azerbaycan, Reşt ve Geylan'da ikāmet ve temekkün ederler.

Taşnaksutyun Komitesi'nin İran meşrûtiyetine zahîr olması boş ve ma'nâsız değildir. Ermeniler İran'da –âtî için– büyük bir ümid beslemektedirler. İran'da bir çok arâzî ile emlâk sâhibi olan Ermeniler dâimâ İran'da büyük ve vâsi' çapta menâfi'-i iktisâdiyye elde etmeye muvaffak olmuşlardır. Anadolu'da olduğu gibi İran'da da Ermeniler umûr-ı sarrâfiyye ve ticâriyye ve sâire ile iştigāl etmekte olduklarından İran mukadderâtına kendilerini yakından sehîm ve şerîk addediyorlar.

Ermeniler, Meşrûtiyet'den sonra İran'ın Geylan, Reşt ve Mâzenderân vilâyetlerinde bir çok yerler tedârik edince Ruslar buna nazar-ı nâ-hoşnûdî ile bakmaya başlamışlardır. Çünkü Kafkasya'daki Ermeniler dâimâ Rusya'ya karşı muhâlifâne bir vaz'iyette davrandıklarından, Rusya bunları tecziye etmeye kalkışınca bunlar kolay kolay Rusya hudûdunu aşıp İran'a gidebilir ve Rusların mezâliminden bu sûretle tahlîs-i girîbâna muvaffak olurlar. İran'a geçen Ermeniler oradaki hem-cinsleri tarafından hüsn-i kabûle mazhar olur ve kemâl-i refâhla imrâr-ı hayât ederler.

Binâenaleyh Taşnaksutyun Komitesi İran'da büyük bir rol oynayabilmek için kendi komitelerine mensûb en cesur ve faâl a'zâları İran'a sokup büyük bir nüfûz-ı maddî ve ma'nevî tahsîline karar vermişlerdi. Yefrem Hân ise mezkûr komitenin en değerli bir a'zâsı olmak üzere tanınmış ve bu âna kadar kendi milletdâşları uğrunda azîm fedakârlıklar ibrâz eylemiş, bu vechile iktidâr ve ehliyetini isbâta muvaffak olmuştur.

Bu rolleri lâyıkıyla îfâ edebilmek için zaten İran inkılâbı ve meşrûtiyeti gibi güzel bahâneler elde mevcûd iken artık durulur mu? İran şâh-ı sâbık-ı mahlûu Muhammed Ali İran Meclis-i Millîsi'ni topa tuttuktan sonra Yefrem 1909 sene-i Mîlâdîsi'nde Reşt'e giderken Taşnaksütyun Komitesi'nin evâmirini telakkī etmeye başlamıştır. Aldığı evâmiri harfiyen tatbîk edip Kafkasya'dan bir takım ihtilâlci ve inkılâbcı Ermenileri İran'a da'vet ederek bir tarafdan onları komitenin parasıyla teslîh etmiş ve diğer tarafdan da Muhammed Ali'nin zulüm ve istibdâdından iğrenen İranlıları da kıyâma teşvik ve Reşt'te bir çok emlâk ve akāra mâlik ve nüfûz-ı küllî sâhibi olan Sipehdâr'ı da iknâ' ederek millî bir ordu

teşkîline teşebbüsle zâhiren Sipehdâr'ın ve bâtınen kendi kumandası tahtında mezkûr ordu ile Tahran'a yürümüş ve Muhammed Ali'yi Rusya Sefâreti'ne ilticâ etmeye mecbûr etmiştir. O târîhden i'tibâren Yefrem İran'ın en nüfûzlu bir kumandanı olarak tanınmıştır.

Yefrem Hân cidden değerli ve ciddî bir inkılâbcı ve muhârib idi. Bu adamın kulaklarına top ve tüfenk gülleleri âdetâ bir ninni gibi geliyordu. Dağlarda, ormanlarda gezmeyi, pusu tutmayı, harp u darb etmeyi fevkalâde bir haz telakkī ediyordu. İran'a bu adamın ettiği hidemâtı hiçbir İranlı –fiilen– etmemiştir. Yefrem'in ismini işiten tuğāt tirtir titriyorlardı.

Rusya'nın teşvîk ve tergîbiyle Muhammed Ali hempalarıyla beraber tekrar İran'a **[245]** girince, İran Hükûmeti Yefrem Hân ile Bahtiyârîlere mürâcaat etmiş ve az bir kuvvetle Muhammed Ali'nin maiyyetinde bulunan Türkmen kabâili efrâdını târumâr ve perîşân ederek kumandanları olan Erşedüddevle'yi esir edip i'dâm ettikten sonra Muhammed Ali artık bir iş görmeye muvaffak olamayarak dâimâ serseriler gibi ormanlarda, dağlarda gezmeye mecbûr ve muztar kalmıştır.

İki sene evvel Sâlârüddevle İran'a girip iğtişâşât ihdâsına başlayınca yine Yefrem Hân ile Bahtiyârîlerden mürekkeb bir kuvvet İran hükûmeti tarafından namzed ve ta'yîn olunarak Sâlâr'a karşı i'zâm edilmiş ve az zaman içinde Sâlâr'ın etrafındaki evbaşları mahv ü istîsâl edip kendisini müterrisiyle hudûd hâricine kadar firara mecbûr eylemişlerdi.

Bu son zamanlarda Taşnaksutyun Komitesi'nin Ninova'daki merkezi tarafından Rusya ve İngiltere'nin İran'daki harekât-ı istîlâkârânelerine karşı bî-taraf kalmak ciheti tercîh edilmiş ve keyfiyet Yefrem Hân'a iş'âr edilmişti. Mezkûr komitenin Tahran'daki şu'besi –ki Yefrem Hân'ın riyâseti altında bulunuyordu– de merkezin nokta-i nazarını tasdîk ve tensîb eylemişti. Ancak bu son zamanlarda tekrar Sâlârüddevle'nin Kirmanşah ve Hemedân'da etbâ' ve avanesiyle beraber yeniden türediklerini ve bîçâre bî-günâh ve ma'sûm ahâlinin mal ve canlarına tasallut edip envâ'-ı mezâlim-i hûn-rîzânede bulunduklarını gören Yefrem Hân İran hükûmetinin teklîfini kabûl edip kendi mensûb olduğu komitenin kararına muhâlefet etmiş ve Hemedân'a doğru dört nala koşmuş gitmiştir.

Evvelce gönderilen Fermânfermâ'yı mağlûb ve kendisinden yedi aded top zabt eden Sâlârüddevle'nin pîşdârı olan Mücellilüssultan'ın maiyyetindekilerine Yefrem büyük bir darbe vurup üç yüz kişiyi itlâf ile evvelce zabt ettikleri topları da istirdâda muvaffak olmuş ve fakat en sonra canını da üstüne koymuştur.

Bana kalırsa Yefrem'i yine Ruslar telef etmeye sebebiyet vermişlerdir. Çünkü Yefrem ile avane ve etbâının İran'da kök salıp, dal budak teşkîl etmelerine Rusya iyi bir nazarla bakamazdı. Bunlar İran'da kesb-i kuvvet ettikçe Kafkazya ve Rusya'daki Ermenilerin iktisâb-ı kuvvet etmelerini te'mîn edeceğini bilen Rusya er geç Yefrem'in vücûdunu ortadan kaldırmayı kendisine bir vazîfe bildiğinden ve fakat Yefrem'i Amerikalı Mister Şuster Morgan gibi bir tekme ile azl ile İran'dan teb'îd ettirmeye kolay kolay muvaffak olamayacağını bilirdi.

Binâenaleyh İran kabîne-i hâzırasını –ki Rusya'nın tavh-ı[1] benânıdır– kandırıp Yefrem'i Sâlâr'a karşı i'zâm ettirmeye çalışmıştır. Bu işte Rusya her cihetçe kârlı çıkacağını güzelce takdîr ve iki şerrin birinden tahlîs-i girîbân edeceğini evvelinden tahmîn etmiştir. Şöyle ki Yefrem'in muvaffakiyeti takdîrinde kendi tarafdarı olan İran hükûmet-i hâzırasını Sâlâr'dan kurtaracağını ve olmadığı takdîrde Yefrem'i Sâlâr'a öldürtmekte kendisi için büyük bir muvaffakiyet te'mîn etmiş olacağını düşünmüş ve bu tasavvurunu da kuvveden fiile çıkarmıştır.

İkinci bir kaziyye-i mantıkıye de vârid-i hâtır oluyor ki, bu da Yefrem'in doğrudan doğruya meydân-ı musâdemede veyâhûd çadırında bir Rusyalı veya Rus tarafdarı tarafından öldürüldüğü keyfiyetidir.

İki sene evvel İran meşrûtiyetini her türlü felâket ve şâibeden tahlîs için İran ricâl-i sâbıkasından Sanî'uddevle milletine, memleketine ciddî bir hizmette bulunmak üzere her şeyden evvel İran umûr-ı mâliyye ve iktisâdiyyesinin ıslâhına teşmîr-i sâid-i himmet edip İran hükûmeti nâmına büyük bir istikrâz akd etmek için bir takım Amerika müessesât-ı mâliyyesiyle doğrudan doğruya muhâbere ederek Amerika bankerlerinden bir hey'eti mâliye nâzırı bulunmak haysiyetiyle İran'a celb edip tam muvaffak olacağı sıralarda Rusya'nın nazar-ı dikkatini celb etmiş ve bir gün Tahran'daki İngiliz bankasından çıkıp arabasına bineceği sırada –Yefrem katlinde olduğu gibi– iki mechûl el tarafından zavallı itlâf edilmiştir. Ahîren cânîler elde edilince Rusya tebaası ve Rusya tarafından katle me'mûr oldukları tebeyyün etmiş ise de Rusya hükûmeti Tahran'daki sefîrleri vâsıtasıyla cânîleri İran adliyesinin elinden alıp tecziye için Rusya'ya göndermiş ve orada cânîlere bol bol mükâfât verdikten sonra sellemehü's-selâm tahliye etmiştir. Bu gibi cinâyât-ı siyâsiyye îkāında Rusya büyük rol oynamış ve İran'ın en vatanperver ve âtiyen işe yarayacak ricâl-i muktediresini kurtlara parçalattırmıştır.

Yefrem'i öldürmek zaten Rusların ehass-ı âmâli olduğundan bu vesîle ile hem Ermenilere ve dolayısıyla Taşnaksutyun Cem'iyeti'ne, hem de aynı zamanda İranîlere büyük bir darbe vurdurmayı tasavvur ettiği delâil-i akliyye ve mantıkiyye ile müsbet bulunmuştur.

Yefrem vaktiyle Rusya ve Kafkasya'da Rusların mezâlimi aleyhinde Ruslara karşı mukābelede bulunmuş ve müteaddid sûrette Rusları ızrâr eylemiştir. Bunun üzerine müddet-i medîde Ruslar tarafından haps ve tevkîf edildiği gibi bir aralık da Sibirya'ya nefy ü teb'îd edilmişti.

Memâlik-i Osmâniyye'de devr-i sâbıkta vukū' bulan Ermeni mesâilinde de Yefrem kendi milletine karşı fedakârlıkta bulunmuştur.

Yefrem Hân duvarcı bir Ermeninin oğlu olup, gençliğini Kafkasya ve Türkiye'de ihtilâlcilikle imrâr etmiştir. Yefrem İran'a karşı dâimâ bir hüsn-i nazar ve hiss-i sadâkat besledi-

[1] Metinde (توغ) şeklinde yazılmıştır.

ğinden bilumum İranîlerce mazhar-ı hürmet ve i'tibâr olmuş ve evvelce İran'a hizmet etmiş olan Neriman Hân ve Prens Mülküm Hân'dan ziyâde bir sît ü âvâze-i şöhret kazanmaya muvaffak olmuştur. Müşârun-ileyhin itlâfından dolayı İranîleri hüngür hüngür ağlatmıştır.

Yefrem Hân'ı tezkiye için *Times* gazetesinin Tahran'daki **[246]** muhâbir-i mahsûsunun şu beyânâtı kâfî olup, herkese müşârun-ileyh hakkında dakîk bir fikir verebilir.

Times muhâbiri diyor ki "Müddet-i hayâtımda memleketlerinin saâdeti için uğraşan bir çok büyük inkılâbcı ve ihtilâlciler görmüş isem de, Yefrem kadar vatanına, memleketine sâdık ve cesur hiçbir kimseye tesâdüf etmemişidim"

Yefrem'in vefâtından sonra kendisine hem-ayâr olan Keri Hân yerine ta'yîn olunmuştur ki bu da arkadaşı gibi büyük bir değer ve mâhiyete mâliktir.

Hülâsa İran işlerinde dâimâ Rusların parmağını aramak lâzım gelince Yefrem kaziyye-i mevtinde de Rusya'nın parmağı olduğuna bence hiç şübhe yoktur.

S[sin]**. M.T**[te]**.**

AFGANİSTAN HÜKÛMET-İ İSLÂMİYYESİ

Hükûmât-i İslâmiyye içinde kendi şeref ve istiklâlini muhâfaza etmekle beraber memleketinin, milletinin terakkī ve saâdetini te'mîne muvaffak olan yegâne hükûmet Afganistan'dır. Afgan kavmi, memleketlerinin ahvâl-i tabîiyye ve coğrafiyyeleri noktasından cesur ve yiğit bulunurlar. Afganlıların kalblerinde havf ve korku denilen şey yoktur. Salâbet-i dîniyyeleriyle şuûnât-i dîniyye ve mezhebiyeye olan temessükleri de darbü'l-mesel olmuştur. Afganistan târîhini tedkîk ve mütâlaa edenler bu kavm-i celîlü'l-kadrin mezâyâ-yı adîdelerini hiçbir vakit inkâr edemezler. Vaktiyle İran pâdişâhı bulunan Şâh Sultân Hüseyin hazretlerinin elinden taht u tâcını alan Afganlar büyük bir şecâat ve kahramanlık göstermişler ve en sonra İran târîhinin medâr-ı iftihârı olan Bader Şâh –yâhûd ta'bîr-i âharla Tahmasb Kulu Hân– ın himemât-ı ber-güzîdesiyle Afganîler İran toprağından çıkarılıp kendi yerlerine yurtlarına muâvedet eylemişlerdir. Bu vesîle ile –Afganîleri ta'kîb etmek bahânesiyle– Nâdir askeriyle beraber Hindistan üzerine hücûm etmiş ve Hind İmparatorluğu'nu bil-cümle Hindistan hükkâm ve vülâtıyla kendisine mutî' ve fermân-berdâr eylemiştir. Nâdir'in Hindistan'dan aldığı emvâl-i ganâim o kadar çok ve girân-bahâ şeylerden ibâret idi ki, İran'ın esbâb-ı servet ve sâmânını teşkîl ediyordu. Nâdir'in eline geçen Taht-ı Tâvûs –yedi çeşid cevâhirle tarsî' edilmiş olduğu cihetle bu nâm ile yâd edilmiştir– dünyânın en büyük kırmızı yakutlarından ma'dûd bulunan deryâ-yı nûr ganâim-i mezkûre içinde bulunuyordu. Mezkûr yâkût-pâreler çift olup, ikincisi yüz sene evvel Hindistan'daki muhârebât esnâsında bir İngiliz askerinin eline geçmiş ve bilâhare hüsn-i rızâsıyla bir meblağ mukābilinde İngiltere hükümdârına ihdâ edilmiştir. Bu iki semîn ve nâdirü'l-cins taşlar el-yevm biri Tahran'da, İran hazîne-i şâhîsinde, diğeri İngiliz kralının tâcında bulunmaktadır.

Yine vaktiyle Afgan ümerâsından Ahmed Şâh kendi askeriyle İran toprağına geçerek, Kazvin'e kadar yürüyüp bütün vilâyât-ı İraniyeyi zapt ve istîlâ eylemişlerdi. Fakat Afgan ahâlisini hâb-ı gafletten uyandırıp, kendilerine hakīkī refâh ve ni'met bahş eden hükümdâr merhûm Abdurrahman Hân idi. Bu zat, amcası büyük Dost Muhammed Hân Afganistan Emâreti'ni deruhde ettiği sıralarda, müşârun-ileyhin kahr ve gazabına uğramış ve Rusya'ya gitmeye mecbûr olmuşidi. Rusya ordusunda ulûm-ı askeriyye ile Rus lisânını hakkıyla tahsîl eden Abdurrahman Hân amcasının vefâtından sonra Kâbil şehrine dört nal koşarak gelmiş ve tâc-ı emâreti başına koymuştu.

Afganistan memleketiyle Afgan kavmi o günden i'tibâren kesb-i saâdet ve refâh eylemeye başlamış ve her türlü niam-ı lâ-tuhsâ-yı ilâhîye mazhar olagelmiştir. Abdurrahman Hân her şeyden evvel Afganistan'da küçük bir ordu teşkîl ve tensîkine mübâderetle cesur Afganlıları meşk ve ta'lîm-i askerî ile alıştırıp müsellah ve mücehhez bir hâle ifrâğ eylemiştir. Böylelikle kendisini, komşuları bulunan Rusya ile İngiltere hükûmetine kāhir ve kuvvetli olarak tanıttırmış ve ahîren Hindistan'ı Rusya'nın hecemâtından muhâfaza ve sıyânet etmek üzere kendisine İngiltere hükûmeti tarafından maâş ve tahsîsât bağlandığı gibi, senevî bir mikdâr da silah ve malzeme-i askeriyye bahş edilmiştir. Tahsîsât-ı mezkûre git gide artmış ve el-yevm senevî yedi yüz bin İngiliz lirasında karar kılmıştır. Uykusunu, rahat ve asâyişini kendi milletinin teâlî ve terakkīsine hasr eden emîr-i müşârun-ileyh bu kadarla iktifâ etmeyerek ahîren Kâbil Dârü'l-emâreti'nde bir silah fabrikası celb ve te'sîs ile silah i'mâli için Almanya'dan kontrato mûcebince usta ve muallimler celbiyle silah i'mâline teşebbüs ederek, on sekiz sene evvel günde otuz tane tüfenk i'mâline muvaffak olmuştur.

O zaman içinde Afgan ustaları Almanlardan bu husûsa dair olan san'atı ve mahâretleri öğrendikten sonra Almanlara yol verilmiş ve Afganlar kendi başlarına esliha yapmaya başlamışlardır.

Merhûm emîr, milletini bu noktadan müstefîd ve müstağnî ettikten sonra para darbına mahsûs diğer bir makine celb ederek akçe darbına mübâşeret edip, Afganistan umûr-ı iktisâdiyyesini bu vesîle ile ihyâ eylemiştir. Bütün Memâlik-i Afganiyye'de tek bir ibtidâî mektebi mevcûd değil iken yine Emîr Abdurrahman Hân merhûmun gayret ve faâliyeti sâyesinde Afganistan'ın her tarafında mekâtib-i ibtidâiyye küşâdıyla, Afganların ta'lîm ve terbiyelerine müsâraat olunmuş ve az vakit içinde bir tabaka-i münevvere ile unsur-ı fazîletin Afganistan'da nümâyân olmasına hizmet etmiştir. Böylelikle Afganistan Emâreti ve ahâlisi yevmen fe-yevmen iksitâb-ı füyûzât-ı maddiyye ve ma'neviyye ederek memleketlerinin şuûnât-ı siyâsiyye ve istiklâliyyesini muhâfazaya gayret etmeyi vazîfe edinip, şan ve şereflerinin tezyîdi esbâbını ikmâl eylemişlerdir.

[247] İngiltere hükûmeti Afganistan hükûmetinin kesb-i kuvvet ettiğini görünce bu millete karşı hürmeti artmış ve onlara her türlü yardım ve muâvenette bulunmaktan çekin-

memiştir. Bir aralık İngiliz kraliçesi bulunan müteveffâ Viktorya Afgan emîrini berây-ı seyâhat ve tenezzüh Londra'ya da'vet etmesi üzerine, her ne esbâba mebnî ise Abdurrahman Hân beyân-ı ma'zeret edip kendi küçük oğlu Nasrullah Hân'ı bil-vekâle İngiltere'ye göndermiştir.

İngilizler hürmet-i fevkalâde ile genç Afgan emîrini Hindistan hudûdundan istikbâl edip, husûsî bir trenle Bombay limanına îsâl ve orada bir İngiliz harp gemisine bil-irkâb Londra'ya göndermişlerdir.

Nasrullah Hân maiyetiyle beraber İngiltere'ye muvâsalat ettikten sonra Kraliçe tarafından ihtirâmât-ı mu'tâde ile kabûl olunup hakkında emsâlsiz bir sûrette bezl-i âtıfet ve insâniyyet olunmuştur. Genç şehzâde Londra'nın seyir ve eğlence yerlerini görmeye yeltenmeyerek, ancak İngiliz dâru's-sınâalarıyla, müessesât-ı ilmiyye ve fenniyyesini ziyaret eyleyerek iktisâb-ı feyz ve behre ettikten sonra Afganistan'a aynı merâsim-i mahsûsa ile muâvedet etmiştir.

İngiltere kraliçesi bir gün esnâ-yı musâhebette Nasrullah Hân'a hitâben: "İngiliz nişanlarından hangisini ister isen, derhâl verilmesini emrederim" demesi üzerine, genç prens: "Biz duâcılara en ziyâde elzem olan şey silah ve paradır, ancak bununla Hindistan'ı her türlü düşman taarruzundan muhâfaza ve sıyânet edebiliriz" cevabını vermiş ve kraliçe dahi kendilerine verilen tahsîsâtın tezyîd edeceğini vaad ve incâz etmiştir.

Abdurrahman Hân hazretleriyle İngiltere hükûmeti beyninde meveddet ve vifâk dâimî sûrette cârî olmuş ve fakat bir aralık Kâbil'deki İngiliz sefîrinin huşûneti üzerine tehavvüle uğramış ve akîbinde sefîrin Kâbil'den ihrâcıyla İngilizlere karşı i'lân-ı harb olunmuştur. Beş altı hafta kadar devam eden mudârebât ve musâdemât neticesinde maddî ve ma'nevî hasârâta dûçâr olarak kendi hadlerini tanıyıp, emîr ile akd-i musâlaha etmişlerdir.

Abdurrahman Hân Avrupa medeniyeti nâmına kendi memleketi dâhilinde yalnız Avrupa sanâyi' ve hırfetlerini neşr ve ta'mîm edip, sâir Avrupa'nın örf ve âdâtına asla takarrub etmemiştir. Hatta Avrupa seyyâhlarıyla İngiliz misyonerlerini kırk günden ziyâde Afganistan'da ikâmet etmeye müsâade etmediğini İngilizler bizzat i'tirâf ve şikâyet etmişler ise de emîr-i merhûm bu sözlere havâle-i sem'-i i'tibâr eylememiştir.

Şurada ufak ve tuhaf bir hikâyeyi istıtrâd kabîlinden nakl etmeyi ve Afganistan emîr-i sâbıkı merhûm Abdurrahman hakkında bir fikr-i mahsûs vermeyi vecîbeden addediyorum. İngilizler bi'd-defaât Abdurrahman Hân'ı aldatmaya tasaddî etmişler ise de muvaffak olamamışlardır. Bunun üzerine hîle ve desîseye mürâcaat etmeye karar vererek bir gün emîre, misyonerler tarafından Kâbil Dârü'l-emâresi'nde yeni âlî bir mektebin açılacağını ve bu mektepte Afgan çocuklarının leylî ve nehârî olarak meccânen kayd ve kabûl edileceklerini ve bu sâyede Afganistan nesl-i âtîsinin tahsîl-i ilm ü hüner eyleyeceklerini Hindistan'daki İngiliz vâlî-i umûmîsi yazıp göndermiş ve emîrin müsâadesini istihsâle müsâraat eylemeye çalışmıştır. Emîr Abdurrahman Hân, cevâben vâlîye azîm teşekkürler ederek bu husûsdaki hüsn-i niyyet ve teveccühünden emin olduğunu ve fakat Afganistan ahâlisinin asabiyet-i dîniyye ve gılzat-ı ahlâkıyyelerinden bahsederek, misyonerlerin Kâbil'e gelmelerinin münâsib olmadığını beyân etmiş ve ancak bu fikrin kuvveden fiile çıkarılmasına kendisi bizzat emâret nâmına teşebbüs etmeye âmâde ve müheyyâ olduğunu ve bu ümniyenin husûlü için tahsîsi lâzım gelen mebâliğin doğrudan doğruya kendisine gönderilmesi lüzûmunu dermiyân eylemesi üzerine İngilizlerce emîrin aldanacak bir zat olmadığı fikri hâsıl olarak, bir daha bu gibi latîfelerden sarf-ı nazar etmeye karar vermişlerdir.

İstıtrâd bu hafta bu kadarla iktifâ ederek, ileride muhterem kāri'lere bu memleket hakkında ma'lûmât-ı mufassala vereceğimi vaad ederim.

S[sin]**. M. T**[te]**.**

MEKÂTÎB

İNGİLİZ DÜRBÜNÜYLE AVRUPA'NIN GÖRÜNÜŞÜ

Stuttgart

Daily Telegraph Acentesi uzun makālelerle Avrupa'nın hâl-i hâzır seyâsîsini İngiliz imbiğinden geçerek taktîr edip Avrupa'nın mevkii şu son günlerde daha ziyâde fenalaştığını isbâta çalışıyor. Osmanlı ve İtalya muhârebesi her ne kadar mûcib-i endîşe bir vak'a ise de Avrupa'nın mevkiini tezelzüle uğratacak hâssaya mâlik değildir. Belki bu zelzelenin kökü Rusların iki taraflı kullandıkları politikanın altında aranmalıdır. Ruslar bir tarafdan İtalya'yı İttifâk-ı Müselles'den ayırmak, diğer tarafdan Çanakkale Boğazı'nın Rus harp gemilerine küşâde edilmesi ile Şimâlî Anadolu'da dâire-i nüfûzlarını tevsî' etmek arzusundadırlar. İtalya'yı İttifâk-ı Müselles'den ayırmak arzusu doğrudan doğruya Almanya aleyhinde olduğu gibi, Çanakkale Boğazı'ndan harp gemilerini serbestçe imrâr edebilmeleri de yalnız Almanya'nın muâvenât-i siyâsiyye ve fiiliyyesiyle kābildir. Binâenaleyh Rusların siyâsetlerini pek beceriksiz sûrette yürütmüş olmaları, bilumum karışıklıkların ve yekdiğere adem-i i'timâd ile mûcib-i vesvese hâllerin îkāına sebeb olmuştur.

Maamâfîh Rusların muhârebe-i hâzırada İtalya menfaatini iltizâm etmek **[248]** tarafdarlığına karşı Fransızların müctenibâne ve mütereddidâne hareketi, Rusların Petersburg Fransız sefîrine karşı adem-i hoşnûdîlerini ibrâz eylemelerini tevlîd eylemiştir.

Almanlar Anadolu'da Suriye'de ve Cezîretü'l-arab'daki mevki' ve vaz'iyyetlerini tertîb ve tanzîm etmek zamanının takarrub ettiğini tefekkür ile Osmanlıların arkasından Ruslarla birleşmek emeli geçen sene her nasılsa dûçâr-ı ifşâât olarak hükümden sâkıt olmuş idiyse de, Almanların Bâbıâlî'ye karşı takınmış olduğu Osmanlı dostluğu maskesi

artık o zamandan beri yırtılmış idi. Baron von Marshall'ın İstanbul'u terk edişi, Almanların Osmanlılara karşı başka bir meslek takınmak ve artık Bâbıâlî'ye riâyeti ber-taraf ederek kurmuş oldukları proğramlarını mevki'-i icrâya vaz' eylemek içindir.

Almanlar ile Rusların Dersaâdet sefîrlerini geri çağırmaları yekdiğeriyle hem-fikir ve hem-menfaat olduklarını irâe etmez mi?

Yine bu iki devlet iktisâdî nokta-i nazarından Memâlik-i Osmâniyye'nin beynlerinde taksîm olunması için İngilizlerin dahi muvâfakatini istihsâl edebilmek arzusuyla, Çanakkale Boğazı'nın lüzûmsuz ve neticesiz yere topa tutulmasını ve binâenaleyh seddine Osmanlıları mecbûr bırakarak bu sebeble İngiliz ticâretini ızrâr ile İngilizleri Osmanlılar aleyhine çevirmek fikrine istinâden yapılmış olduğunu göstermez mi?

Bundan mâadâ Berlin'de Sefîr Goschen'in aleyhine icrâ olunan tahrîkât, sefîr-i müşârun-ileyhin geriye çağırılması Alman ricâli tarafından arzu olunduğunu îmâ etmez mi? Aynı zamanda Rusların Petersburg Fransız sefîri aleyhine edilen protesto ile ehemmiyetini izdiyâd, fikrimize takviyet vermez mi?

İşte İngiliz Telgraf Acentesi'nin bâlâda taktîr eylediği hâl-i hâzır-ı siyâsîden Avrupa üzerinde kesîf bulut kütlelerinin cevelân etmekte olduğu anlaşılıyor. Hava ister bulutlu, ister açık olsun. Her fırtınaya ve her boraya mukāvemet edebilmekliğimiz için Osmanlı sancağı altında tahaşşüd etmiş anâsırın ittihâdıyla bir kitle hâline girmekliğimiz lâzımdır.

Burada mektep çocuklarının kitaplarındaki ufacık bir hikâyeyi hatırlatmak ister; hâlet-i nez'de bulunan ihtiyâr bir adam vefâtının takarrub ettiğini anlayınca tabîat ve fikirce yekdiğerinin zıddı olan üç oğlunu yatağı başına çağırarak yekdiğerine merbût üç değnek parçasını kırmalarını emreder. Her ne kadar üçü de olanca kuvvetlerini sarf ederler ise de bir türlü kırmaya muvaffak olamazlar. Ba'dehu ihtiyâr peder, o üç değneği yekdiğerine rabt eden bağları çözerek bu defa da her birisine birer değnek vererek kırmalarını emreder. Oğullarının her biri kemâl-i suhûletle verilen değnekleri kırarlar. Bunu gören peder, oğullarına: "Görüyorsunuz ki hâlet-i nez'de bulunuyor ve çok geçmeden vefât edeceğim. Bunun için hayatımda nasıl birlikte imrâr-ı hayât ve sa'y ü gayrette devam ediyorsanız vefâtımdan sonra da ayrılmayıp şu merbût üç değnek gibi yekdiğerinize merbût kalınız ki sizi perîşân ve berbad etmeye hiçbir kuvvet muktedir olamasın. Şayed yekdiğerinizden ayrılır, müteferrik sûrette hareket edecek olur iseniz hemen her zaîf bile sizi birden bire mahv ü perîşân edebilir…" diye mükemmel bir vasiyette bulunur. Bunun için her nerede ve hangi bir şey üzerine olur ise olsun ittifak ve ittihâd ile hareket her hâlde hüsn-i netîce hâsıl ettiği gibi, hiçbir şey de böyle bir kitleye karşı bir mazarrat îrâs edemez.

Stuttgart'ta Anadoluhisarlı
Mehmed Hayreddin

AMERİKA'DA MÜSLÜMAN DÜŞMANLARI

Şimâlî Amerika'da San Fransisko şehrinden Üsküdarlı Ali Enver Efendi Manastır'da münteşir *Neyyir-i Hakīkat* gazetesine yazıyor:

Amerika'dayım, İslâmiyet'in feyzlerini buradan daha iyi görüyorum. Senelerden beri Avrupa'da, Amerika'da dolaşıyorum. Fakat ittihâd-ı İslâm menfaatlerini buralardan daha iyi takdîr ediyorum. Hem tedkīkim ve hem bana mülâkī olan fikirler anlatıyor ki ittihâd-ı İslâm pek muvâfık ve müsâiddir.

Osmanlı-İtalya muhârebesi başladı. Bu, İslâmiyet'e, Osmanlılığa hücûm için mükemmel bir silah, bir fırsat! Osmanlılık, İslâmlık aleyhine ne küfürler!... İftirâlar!.. Amerika'da "William Randolph Hearst" isminde garazkâr bir milyoner var. Bu herifin New York'da, Chicago'da, Boston, Philadelphia, San Francisco, Los Angeles'de Examiner isminde daha bir çok şehirlerde bir çok gazeteleri var. İşte bizim için en fena yazan bu adamdır. Diyor ki: "İtalyanlar Trablus'a Hıristiyanlık, medeniyet götürüyorlar, İtalyanlar Kudüs-i Şerîf'i de alıp Papa'ya hediye edecekler. Osmanlıları Avrupa haritasından değil, âlem-i medeniyyetten silecekler." Bu gazete hem tavsiye eyliyor ki: Medenî Amerikalılar siyahlara nasıl muâmele ediyorsa mahv edilecek Osmanlılara da o yolda muâmele lâzım gelir. Amerika'da siyahlar insan değildir. Onlar için kānûn ayrıdır. Bir beyaz kadın ile bir siyah erkek evlenemez. Eğer bir evlenmek vâki' olur ise o siyah erkek cayır, cayır yakıldığı vâki'dir.

Ben isterim ki böyle müslüman düşmanı gazetelerin neşriyâtı tercüme edilerek Türkçe, Arapça, velhâsıl bütün İslâm gazetelerinde neşr edilsin. Müslümanlığın onlara karşı adâveti kat kat ziyâdeleşsin! Hiç mutaassıb olmayan ve Avrupa, Amerika'nın envâ'-ı hayâtında sürünmüş olan ben kendime, nefsime bakmayarak işte böyle istiyorum. Ve her zaman böyle isteyeceğim.

[249] New York'ta, Chicago'da İtalyanlar William Randolph Hearst'in şerefine ziyafetler verdiler. Bu ziyafetlerde mezkûr şehrin mayorları, belediye reîsleri med'uv idi. Daha pek çok resmî adamlar vardı. Osmanlılık, İslâmlık aleyhine nutuklar irâd olundu. Asıldı, kesildi, biçildi. Ama hep lafla, alkışlar Amerika semâlarını doldurdu.

Panama'ya hâlâ hiçbir Osmanlı bırakmıyorlar, sürüyorlar. Yalnız Panama'da değil, Jamaika'da da böyle!.. Bunu bütün Amerika cihânı biliyor.

Bizim memleketimizde Amerikalılar en büyük müsâadelere mazhar olsunlar, kollarını bizden ziyâde sallaya, sallaya gezsinler de biz Amerika'da makhûr zelîl yaşayalım; koğulalım, artık bunlara tahammül kalmadı.

MATBÛÂT

"AVRUPALILAŞMAK?"

İktihâm refîk-ı muhteremimiz ikide birde "Avrupalılaşmak" lüzûmunu ileri sürüyor. Hatta Cuma günkü başmakālesini bu mes'eleye tahsîs etmişidi. Makāleyi okuyanlar gör-

müşlerdir ki bizim için yegâne çâre-i selâmet varsa yoksa "Avrupalılaşmak" imiş. Pekala; ancak şimdiye kadar meydana atılan vesâyâ gibi bu tavsiye de gāyet umûmî, gāyet mübhemdir. Zaten ictimâî, siyâsî, iktisâdî mütâlaalarıyla halkı irşâd etmek, memleketi kurtarmak da'vâsında bulunan zevâtın bizce en büyük kusûru, böyle umûmiyâtçılıktır. Müstahsillerin mikdârını çoğaltalım, köprüler yapalım, kanallar açalım, halkın seviye-i irfânını yükseltelim, yalnızlık politikasından vazgeçelim.. gibi umûmî sözler birer tedbîr gibi meydana atılır; lakin o müstahsillerin kemmiyeti nasıl çoğalır? Kanallar nereden, ne ile açılır? Halkın seviye-i irfânı hangi tarîk ile daha çabuk, daha emîn bir sûrette yükselir? İnfirâd politikasından ne gibi mesâilde ne gibi fedâkârlıklar ihtiyârıyla halâs olunabilir?.. Buraları hiç îzâh edilmez.

İşte *İktihâm* refîkımizin "Avrupalılaşalım" demesi de tıpkı yukarıki umûmiyât zümresindendir. Avrupalılaşmak ne demektir? Bu gāyete vusûl için nereden başlayacağız; hangi yoldan gideceğiz? Mevcûddan neleri bırakacağız, yeniden neleri alacağız? Bunlar etrafıyla, hem de açıkça anlatılmalıdır ki yegâne medâr-ı necâtımız olmak üzere önümüze sürülen bu vâsıtaya tevessül bizim için ne dereceye kadar kābildir, öğrenelim de ona göre davranalım. Şayed alacağımız îzâhât evvela Avrupalılaşmakla kurtulacağımıza, sâniyen îcâbında Avrupalılaşabileceğimize kanâat verecek mâhiyette ise bu tedbîrin biz de en başlı müdâfi'lerinden olacağımızı şimdiden vaad ederiz.

Ne hâldeyiz... Nelerle uğraşıyoruz?

Târîh tekerrürdür, diyen adam her kim ise pek acı, fakat hiç şaşmaz bir hakîkate tercümân olmuş. Beş asır evvel Fâtih Sultân Mehmed'in ordusu İstanbul'u kuşattığı zaman şehrin içindekiler ne hâlde bulunmuşsa bugün de memleketin şimdiki sekenesi aynı hâlde bulunuyor! Haydi diyelim ki avâm yanıbaşındaki tehlikeyi göremeyecek kadar gāfil bulunsun; ya milletin havâssından, üdebâsından, hükemâsından geçinmek isteyenlere de ne oldu ki düşünecek başka derd kalmamış gibi müslüman hanımlarının kıyafetiyle, tarz-ı maîşetiyle meşgūl oluyorlar? Müslümanlardaki aile hayatını değiştirmek herkesin harîm-i beytini herkese açık bulundurmak erkeklerin sefâhetine, sefâletine zavallı kadınları da teşrîk eylemek gibi arzuların tahakkuk edeceği zamanı mümkün olduğu kadar çabuk getirmek istiyorlar? Bize kalırsa o devri biran evvel getirmek için çalışmaya hiç lüzûm yok. Zîrâ bu gidişle o kendi kendine, hem pek yakın bir zamanda gelecektir. Meğer ki Allah bu ümmete hiç olmazsa en basit hakîkatleri görebilecek kadar basîret vere!

ŞUÛN

Cava Hüccâcı – Cidde'den gazetemize yazılıyor: Bin üç yüz otuz hacının ilk kāfile-i şeref-âverini teşkîl eyleyen altmış altı Cava hüccâc-ı muhteremi İngiliz bandıralı Proz nâmındaki vapurla 23 Nisan sene 328 târîhinde kemâl-i âfiyetle Cidde'ye muvâsalat eylediler, muazzez Cavalı kardeşlerimiz birkaç güne kadar Mekke-i Mükerreme'ye hareket edeceklerdir.

Osmanlı-İtalyan Muhârebesi:

Dârü'l-cihâddaki İslâm kumandanlarının iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti'nden Osmanlı Telgraf Ajansı'na teblîğ olunmuştur:

Trablusgarb:

7 Mayıs – Tunus kurbundaki Suva nâm mahalde bulunan düşman 7 Mayıs 1328 târîhinde beş tabur piyade iki cebel topuyla iki mitralyözden mürekkeb bir kuvvetle cenûbda memlahalar arasındaki Benî Eytâm geçidi istikāmetinde taarruz etmiş ise de geçit pîşgâhında bir buçuk sâat kadar devam eden şiddetli bir muhârebeden sonra bir hayli cephane, kazma kürek ve portatif çadır ve şapkalar bırakarak firar sûretinde ric'ate mecbûr edilmiş ve kendi istihkâmâtına kadar ta'kīb olunmuştur. Sekiz şehîd yirmi kadar mecrûhumuz vardır.

11 Mayıs – Bu sabah Furuva'da bulunan düşman şark istikāmetinde olarak beş tabur piyade, bir batarya top ve bir bölük mitralyözden mürekkeb bir müfreze ile hurûc hareketi icrâ ederek ileri karakollarımız ve Şeyhsaîd'den yetişen askerimizle muhârebeye tutuşmuş ve beş buçuk sâat kadar devam eden muhârebeden sonra ric'at ile istihkâmâta kadar ta'kīb olunarak telefât-ı külliyyeye dûçâr edilmiştir. Zâyiâtımız üç şehîd ile altı mecrûhdan ibârettir.

[250] Bingazi:

9 Nisan – Nisan'ın dokuzuncu gecesi düşmanın garb istihkâmâtına doğru sevk olunan küçük bir müfreze tarafından istihkâmât etrâfına yerleştirilen lağım bombalarından 25 adedi mahallerinden çıkarılarak telleriyle beraber ordugâha getirilmiştir.

3 Mayıs – Bugün bir piyade taburu ve bir süvari alayıyla üç sahra bataryasından ve bir mikdâr Eritre askerinden mürekkeb bir düşman müfrezesi dört cihetten hurûca cesaret eylediğinden devriyelerimiz tarafından mukābelesine mübâderetle üç sâat kadar devam eden ateş muhârebesinden sonra düşman telefât-ı külliyyeye dûçâr olarak firar etmiş ve istihkâmâta kadar tarafımızdan ta'kīb edilmiştir. Zâyiâtımız yoktur.

Yemen:

7 Mayıs – Bugün Debâb önüne gelen bir İtalyan harp sefînesi mevki'-i mezkûru bombardıman etmiştir. Mitralyözlerle mücehhez iki çatana sâhile tekarrüble asker üzerine ateş etmiş ise de gördüğü mukābele üzerine oradan tebâüd etmiştir. Buradaki sevâhilin abluka hâricinde olmasına rağmen erzâk yüklü bir senbuk düşman tarafından batırılmıştır. Nüfûsca zâyiâtımız yoktur.

Adalar Denizi:

İstanköy ve Sömbeki'nin İşgāli – İzmir vilâyetinden Dâhiliye Nezâreti'ne vârid olan telgrafnâmede İstanköy ve Sömbeki adalarının İtalyanlar tarafından taht-ı işgāle alındığı bildirilmiştir. Mezkûr adalarda kuvve-i müdâfaa mevcûd olmadığından İtalyanlar dûçâr-ı mukāvemet olmamışlardır ve me'mûrîn-i mahalliyyeyi esir eylemişlerdir.

Ma'lûmât-ı Müteferrika:

Trablus'da ve Bingazi'deki Kuvâ-yı Osmâniyye'nin Tasavvurâtı – *el-Müeyyed* gazetesine ihbâr olunduğuna nazaran meydân-ı harbde bulunan mücâhidîn-i Osmâniyye düşman üzerine nâ-gehânî hücûm etmeyi tasavvur ve tasmîm ediyorlar. Mücâhidîn, İtalyanları kâmilen tenkîl ve memleketi vücûdlarından tathîr etmeye karar verdikleri gibi bu muhârebeden dönmeyeceklerine, ya gāzî ya şehîd olup avdet edeceklerine müştereken ahd ü kasem etmişlerdir.

Bingazi Ahâlisi – İki yüz kadar yerli Bingazi'den firar ve Osmanlı ordugâhına ilticâ ve iltihâk etmiştir. Bu bîçâreler açlıktan son derece bîzâr bir hâlde bulunmaktadırlar. İçlerinde bir çok kadın ve çocuk dahi bulunmaktadır. Kumandan Aziz Bey bunları kemâl-i lutf u insâniyetle kabûl edip, kendilerine birkaç koyun kesilmesini emretmiş ve bu vesîle ile Pâdişâh'a hayır duâlar celbine muvaffakiyet elvermiştir.

Eritre Askerleri Geri Gidiyorlar – *el-Alem* gazetesinde okunduğuna göre Robanito Kumpanyası'na mensûb bir İtalya vapuru yedi yüz Eritre askerini hâmil bulunduğu hâlde İskenderiye'ye muvâsalat etmiştir. Bunların çoğu elsiz, kolsuz, ayaksız mecrûh ve ma'lûl ve muattal bir vücûda mâliktirler. Asâkir-i mezkûre Bahr-i Ahmer'deki Eritre müstemlekesine –kendi vatanlarına– îsâl edileceklerdir. Vapurun içinde bulunan bedbahtların sözlerinden, daha arkadan diğer bir vapurun da mecrûhîn ve ma'lûlîni hâmilen Trablus'dan çıkmak üzere bulunduğu anlaşılmıştır. İtalya yalancıları, bunları emvâl-i hasîse-i dünyeviyye ile ıtmâ' edip Trablus'a götürmüşlerdi. Fakat ahîren bunların Trablus'da bir şey yapamadıklarını görünce tekrar memleketlerine sevk etmeye başlamıştır. Çe fâide ki zavallılar mükemmel a'zâlı olarak Trablus'a gittikten sonra şimdi yarım ve çarpık a'zâlı dönüyorlar.

Din ve Vatan Hâini Bir Nâmerd – Urla Tapu Kitâbeti'nde hırsızlık edip mahkûm olan ve şimdi Rodos'da İtalyanlara casusluk eden "Altındiş" nâmındaki Aksaraylı İsmail Hakkı mel'ûnu asker elbisesi giyip zâbit şapkasıyla İtalya kumandanının maiyyetinde ester-süvâr harbe iştirâk etmiştir.

Ma'sûmların Hapsi – İtalyanlar Rodos'da 178 ma'sûmu intikām için hapse atmışlardır.

Bir Osmanlı Askerinin Şecâati – Rodos'da bulunan İtalya zâbitlerinden birisinin ifâdesine nazaran siperde bulunan bir Osmanlı askeri İtalyanlardan seksen nefer ve bir zâbit vurup fişengi kalmayınca süngü ile düşman üzerine yürümüş ve o esnâda şehîd düşmüştür. Mezkûr İtalyan zâbiti de bu "Osmanlı askerini görenler hayrette kaldı" diyor.

Arap-Türk Uhuvveti – *el-Livâ* gazetesi Tunus'da münteşir *el-Hakīka* gazetesinden naklen âtîdeki fıkrayı derc etmiştir:

Meşâyih-i Arap ile Enver Bey beyninde bir meclis-i meşveret teşkîl edilip mukarrerât-ı âtiyyenin ittihâzına karar verilmiş ve bu bâbda bir ahidnâme kaleme alınmıştır: 1) On beş yaşından yetmiş yaşına kadar olan Bingazi ve Trablus urbânı İtalyanlar aleyhinde ömürleri oldukça muhârebe etmeyi ahd ü peymân ediyorlar – 2) Muhârebeye güçleri olmayan pek genç ve ihtiyâr kimseler, mücâhidîne âid olan erzâk ve malzemenin muhâfazasıyla mükelleftirler – 3) Mücâhidler, meydân-ı muhârebeye kendi silah, erzâk ve mevâşîleriyle gitmeyi taahhüd ederler – 4) Her on mücâhidin yemeğini, yatağını hazırlamak için bir hizmetçi istihdâm edilecektir – 5) Kabâil-i müctemia hükûmet tarafından tahsîs olunan mahalde çadır kurup zâbitlerin evâmirine itâat ve harekâtına imtisâl edeceklerdir. Zâbitinden müsâade almadıkça mücâhidler hiçbir harekette bulunmayacaklardır. Buna muhâlefet edenler ise mücâhidîn miyânından men' ve tard edilecektir – 6) Meydân-ı muhârebeye en yakın bulunan kabâil tarafından mücâhidînin ahmâl ve eskāli sevk ve nakl edilecektir – 7) hükûmet-i Osmâniyye Roma Bankası'ndan zabt ve müsâdere eylediği emvâli îcâb-ı hâlinde mücâhidîne tevzî' edecektir.

Bu ahidnâme on dört maddeden ibârettir ki diğer yedi maddesi pek hafî olduğu için derc edilememiştir. Ahidnâmenin tahrîr ve temhîrinden sonra bütün kabâil-i urbân namus, din ve şerefleri üzerine yemîn etmişlerdir.

İtalya:

İtalya'da İhtilâl – İtalya'nın pek çok şehrinde ihtilâl zuhûr etmektedir. İşsiz ameleler isyân edeceklerinden bahisle tehdîdâtta bulunmaktadırlar. Cenûbî İtalya'nın pek çok yerinde kaht u galâ icrâ-yı hüküm etmektedir. Anarşistler bir isyân icrâsı için Sosyalistler ile i'tilâf etmekte olup, eğer İtalya hükûmeti iş bulmaz ve iâne-i nakdiyyede bulunmaz ise vahîm bazı vekāyi' zuhûruna intizâr etmelidir.

İtalya'da İânât Derci – Trablus'da telef olan asâkirin aileleri nâmına derc edilen iânât mikdârı 6 milyon franga bâliğ olmaktadır. Tayyâre filosu için iki milyon, Türkiye'den teb'îd olunan İtalyanlar için de 500 bin frank iâne toplanmıştır.

Bir Sosyalist İtalyan Askerinin Beyânâtı – Sosyalist bir İtalyan nefer kātil Kral'ın emriyle bu kadar kanlar dökülmekte olduğundan bahisle teessüfler etmekte olduğunu alenen söylemekten çekinmemiştir.

[251] İngiltere ve Akdeniz:

Malta İctimâı – İngiltere Başvekîli Mister Asquith ile Bahriye Nâzırı Lord Churchill Malta'ya azîmet ederek, İngiltere'nin Mısır me'mûr-ı siyâsîsi Lord Kitchener ile cezîre-i mezkûrede ictimâ' etmişlerdir. Alınan ma'lûmât-ı mevsûkaya nazaran İngiltere hükûmeti Bahr-i Sefîd muvâzenesine dair bu kere bir proje tanzîm etmiştir ki bu ictimâ', mezkûr projenin ne sûretle tatbîk edileceğinin ta'yînine ma'tûftur. Mezkûr projede Mısır'daki İngiliz askerinin tezyîd-i mikdârı ile İngiliz Bahr-i Sefîd Filosu'nun merkezi olan Cebelü't-târık'dan mâadâ Malta cezîresinin donanma için bir ikinci merkez ittihâz edilmesi ve bu kabîl husûsâtın dâhil olduğu ayrıca istihbâr olunmuştur.

Girit:

Küçük Bir Ehl-i Salîb – Girit'de münteşir *İstikbâl* gazetesinde okunduğuna göre Girit'in Hanya şehrinde "Fodors – Râbıta-i Milliyye" nâmıyla bir cem'iyet-i hususiyye-i Hıristiyaniyye vardır. Hatt-ı hareketi târîhde ma'rûf Ehl-i Salîb

cem'iyet-i İseviyye'sinin hatt-ı hareketine mutâbıktır. Efrâdı, dâimâ nişân ta'lîmiyle iştigāl ediyor. Bu cem'iyyet efrâdı, geçen Pazar günü Hanya şehri hâricindeki Trokor[?] köyüne giderek nişân ta'lîmleri icrâ etmiş, ba'dehu müctemian ve müsellahan şehre dönmüştür.

Girit'i karıştıran bu cem'iyettir. Bu cem'iyetin esliha-i harbiyye ve Ehl-i Salîb iş'ârıyla lebâleb dolu bir dâire-i mahsûsası da vardır. Bu cem'iyette bir çok etibbâ ve ekâbir vardır. Eğer Yunanistan, Osmanlılar ile muhârebe eder ve Memâlik-i Osmâniyye'nin mukāsemesine başlanırsa bu cem'iyet efrâdı harbin birinci hattında bulunacaklarmış!

Fas:

İğtişâşât ve Fransa'nın Mezâlimi – Fas'da ihtilâl, Fransızların asıp kesmelerine, i'dâmlarına rağmen el'ân devam ediyor. Şu son günlerde altmış kişiyi Fransızlar i'dâm ettikleri hâlde cesur Faslılar üzerine bir gûne te'sîr bahş etmemiştir. Mutaassıb ve dindâr ahâli vatanına, milletine hâin olan Mulay Hafîz yerine şürefâdan bir zâtın emârete intihâbına teşebbüs etmişlerdir. Fas kabâili Fransızların, memleketlerini, yurtlarını zabt ve tasarruf etmeye muvâfakat etmek istemiyorlar. Fransızlar ise ahâliden zabt ettikleri emlâkı iâde etmedikleri gibi, bu bâbdaki şikâyâtı dinlememek için de karar vermişlerdir. Bu politika ile asıl Faslılar Fransızlara ısanamayacakları âşikârdır. Envâ'-ı mezâlim Fransızlar tarafından icrâ edilmekte ve medenî bir kavim olmadıklarını Faslılar nazarında min külli'l-vücûh isbât etmektedirler.

İran:

Mücellilüssultan'ın İ'dâmı – *Âfitâb* gazetesinin beyânına nazaran Sâlârüddevle'nin en muktedir erkân-ı askeriyyesinden Mücellilüssultan esir edilerek İran Hükûmeti asâkiri tarafından i'dâm olunmuştur.

Efrem Hân'ın Halefi – Keri nâmında bir Ermeni Efrem Hân'ın yerine ta'yîn olunmuştur. Bu zat Sâlârüddevle asâkirini dûçâr-ı hezîmet etmiştir.

İran'a Verilen Bir Avans Daha – *Times*'in beyânına göre İran'ın ihtiyâcât-ı hâzırasına sarf olunmak üzere sâbıkı vechile İngiltere-Rusya tarafından bir mikdâr paranın avans olarak i'tâsı takarrur etmiştir. Hâl-i hâzırda İngiltere kendi hissesine düşen mikdârı bizzat verecek ise de, Rusya'nınki böyle değildir. Rusya'nın hissesini Fransa ve Hollanda bankaları tesviye edeceklerdir. Bu vesîle ile Fransa'nın İran'daki menâfi'-i iktisâdiyyesi de bir dereceye kadar te'mîn edilmiş olacaktır. İhtimâl âtîdeki ikrâzâtta Fransa'ya da bir sehm terettüb eder. Şimdiki avansın mikdârı yüz bin liradan ibârettir.

Nâib-i Hükûmetin Yolculuğu – Nâibü's-saltana Avrupa'ya seyahatini üç hafta te'hîr etmiştir.

Kuveyt:

Şeyh Mübârek'e İngiliz Nişânı – Bağdad'da münteşir *er-Riyâz* gazetesinde okunduğuna göre iki İngiliz harp gemisi Kuveyt'e muvâsalat etmiş ve içinde bulunan İngiliz askerinden yüz yirmi nefer müsellah oldukları hâlde üç kayıkla karaya çıkmışlardır. Asâkir-i mezkûrenin başında kumandanları bulunuyordu. Bu askerler sâhilde bulunan Kuveyt şeyhi tarafından berây-ı istikbâl gönderilen eşhâs tarafından mazhar-ı ihtirâm olmuşlardır. Asâkir-i mezkûrenin önünde bulunan muzıka bandosu tarafından İngiliz marşları çalınmış ve bu minvâl ile şeyhin kasrına gidilmiştir. Şeyh, İngilizleri hüsn-i kabûl ve ikrâm ettikten sonra, askerin kumandanı ayağa kalkarak İngiltere hükûmetinin medâyihini yâd ile tebaa-perver olduğu beyân eyledikten sonra hâmil olduğu Hind yıldızı nişânının kumandora rütbesini geçen sene Muhammere Hâkimi Haral Hân'a yapıldığı gibi Şeyh Mübârek'in göğsüne takmıştır. Bunun üzerine İngiliz harp gemilerinden kırk bir pâre top endâht edilmiş ve şeyh topçuları tarafından da mukābeleten o kadar top endâht olunmuştur.

İngiltere:

Misyonerler Tevhîd-i Mesâî Ediyorlar – *el-Müeyyed* gazetesinde okunduğuna nazaran Edinburg Dârülfünûnu'na, misyonerlerin tevhîd-i a'mâl ve vezâif eylemelerine dair Profesör Schlather tarafından mufassal bir takrîr takdîm olunmuştur. İngiltere'de intişâr eden *Âlem-i İslâm* mecmûası bu takrîrlerin sûretini neşretmiştir. Buradan anlaşıldığına göre misyonerlerin Çin'de, Hind'de, Japonya'da, Afrika'da ve Madagaskar ve sâir havâlî-i cihânda bulunan cem'iyetlerine âid raporlar, Hıristiyanlığı neşr ü ta'mîm husûsunda bu son senelerde son derece muvaffakiyet görüldüğünü nâtık imiş. Aynı zamanda kendilerine, telkīnât ve beyânât husûsunda memâlik-i İslâmiyye'de dahi misyonerlere mümânaat edilmekte imiş! Profesörün nokta-i nazarına bakılırsa bütün misyonerler cem'iyyâtının tevhîd-i meslek ve mesâî eylemeleri lâzım imiş. Böylelikle daha vâsi' bir sûrette vezâif-i mevdûalarına devam edebileceklermiş!.

Afganistan:

Resm-i Geçit İcrâsı – Kâbil'de münteşir *Sirâcü'l-ahbâr* gazetesinde okunmuştur: Afganistan Emîri Habîbullâh Hân hazretleri huzûrunda geçen Rebîüssânî ayının beşinci gününde Afgan asâkir-i muntazaması tarafından bir resm-i geçit icrâ edilmiştir. Afgan ordusunun mükemmeliyetiyle intizâmı huzârın mazhar-ı takdîri olmuştur. Resm-i geçidi müteâkib emîr hazretleri orduya hitâben Fârisiyyü'l-ibâre bir nutuk îrâd ederek cümlesinden beyân-ı memnûniyyet etmiş ve demiştir ki: "Afgan hükûmetiyle milletinin şân ve şerefiyle mukadderât-ı âtiyyesi sizin gibi cesur ve bahâdırların süngülerinin ucuna bağlıdır. Bit-tabi' vezâif-i askeriyyenize gönül bağlayıp kendi istiklâl ve haysiyetinizi âlem nazarında muhâfaza etmeye gayret ederseniz."

Nutuktan sonra emîr hazretleri, ümerâ ve zâbitânını kendi bulunduğu çadıra da'vetle birer birer taltîf etmiş ve o esnâdaki muhâvereler pek teklîfsizce cereyân etmiştir. Emîr hazretlerinin nevâziş ve muâmelâtından bütün Afganistan ordusu **[252]** son derece müteşekkir ve minnetdâr kalmışlardır. Askerler emîr hazretlerini, muhterem ve sevgili peder ünvânıyla yâd ediyorlar.

Afganistan'da Maârif – Afganistan'ın Kâfiristan eyâletindeki Mûsevîlerin çoğu şeref-i İslâm ile teşerrüf edip nûr-ı hidâyeti iktibâsa muvaffak olmuşlardır.

Emîr hazretleri tarafından bunların çocuklarına –98 ço-

cuğa– bir bâb mektep küşâd etmiş ve bugünlerde bizzat imtihânlarında isbât-ı vücûd ederek mükâfâta müstahak olan çocukları birer birer taltîf buyurmuşlardır.

TENKİD VE TAKRÎZ

MEDENİYET-İ İSLÂMİYYE TÂRÎHİ'NİN HATÂLARI

–mâba'd–

Emevîlerin Seyyiâtı

Müellifin gözettiği yegâne maksad zihinlere şunu yerleştirmektir ki: Ümmet-i Arabiyye hâlis Arap kaldığı müddetçe zulüm, katı yüreklilik, kan dökmek gibi her nevi' fenalığı nefsinde cem' etmiştir. Şu kadar var ki müellif bunu açıktan açığa söyleyemediğinden hile tarîkine sapmış, telkîn edeceği fikri dışı yaldızlı cümleler altında saklamıştır. İşte asr-ı İslâm'ı üç devre taksîm ile Hulefâ-yı Râşidîn'in siyâsetini takdîr etmesi bu cümledendir. Ancak bu siyâseti medh ile beraber sonunda diyor ki:

"Maamâfîh Hulefâ-yı Râşidîn'in siyâseti hey'et-i umûmiyyesi i'tibârıyla kavânîn-i ictimâiyyeye yâhûd idâre-i mülkün îcâbâtına muvâfık değildi. Bu siyâset olsa olsa bir hilâfet-i dîniyyedir ki, tedvîri bir asırda ictimâı nâdiren görülen ricâlin vücûduna mütevakkıfdır. Ulûm-ı ictimâiyye erbâbı o devr-i fevkalâdenin hâricindeki zamanlar için bu siyâseti idâre-i memlekete sâlih görmezler. O sebebden bu hilâfet-i dîniyyenin bir idâre-i siyâsiyyeye inkılâbı zarûrî idi."

(Cild 4 sahîfe 2–30)

Müellif Hulefâ-yı Râşidîn tarafından tutulan siyâsetin başkaları için numûne-i imtisâl olamayacağını, bunun bir istisnâ teşkîl edeceğini bu sûretle isbât eyledikten sonra Abbâsîler devrine gelince bunu medh ediyor. Lakin bu medih Devlet-i Abbâsiyye'nin Devlet-i Arabiyye olması i'tibârıyla değil, belki maddesi, tarzı, nizâmı nokta-i nazarından bir hükûmet-i Fârisiyye olduğundandır. Nitekim kendisi de bunu tasrîh ediyor:

"Her ne kadar Abbâsîler [Arab] devri dâhilinde ise de yine biz bu asra bir asr-ı Fârisî dedik. Zîrâ Devlet-i Abbâsiyye halîfeleri, lisânı, diyâneti i'tibârıyla bir devlet-i Arabiyye ise de siyâseti, idâresi haysiyetiyle bir hükûmet-i Fârisiyye'dir. Çünkü bu hükûmete muîn olanlar, şevketini te'yîd edenler Acemlerdi. Bundan başka idâresine intizâm verenler, şuûnunu tedvîr eyleyenler yine onlardı. Vüzerâsı, ümerâsı, kâtipleri, hâcibleri hep Acemlerden idi" (Cild 4 sahîfe 106)

Müellif eserinin birkaç yerinde hâlis bir devlet-i Arabiyye'nin ancak Devlet-i Emeviyye olduğunu söylemiştir:

"Sözün hülâsası Devlet-i Emeviyye bir devlet-i Arabiyye'dir." (Cild 4 sahîfe 103) "Araplar Emeviye zamanında bedevîlikleriyle, kabalıklarıyla kalmışlardı. Halîfeler evladlarını lisânı iyi öğrenmek, bedâvet âdâtını tahsîl etmek için bâdiyeye gönderirlerdi." (Cild 4 sahîfe 61)

Müellif artık Hulefâ-yı Râşidîn'in hilâfeti kānûn-ı tabîata muvâfık olmadığını, Devlet-i Abbâsiyye bir devlet-i Fârisiyye olup Arabiyetini muhâfaza eden hükûmetin ancak Devlet-i Emeviyye'den ibâret bulunduğunu isbât ettikten sonra müstakil ünvânlar altında Emevîlerin fenalıklarını saymaya başlıyor ki bir kısmı şunlardır: Dini, ehl-i dîni istihfâf; Kur'ânı, Haremeyni tahkīr; gadr, şiddet; çocukları öldürmek; ilh. Hem bu ünvânların altına sıkıştırdığı sözlerde iftirâyı, yalanı, tahrîfi hadd-i ma'rûfu geçecek dereceye vardırıyor. Şimdi bunlardan bir nebze bahs edeceğiz.

* * *

Kur'ân ile Haremeyni Tahkīr

Müellif bu ünvân altında diyor ki:

Abdülmelik'e gelince, o, şer'a muhâlif bile olsa yine şiddet, tegallüb tarafdârı idi. Zaten hilâfete geldiği zamandan i'tibâren dini açıktan açığa tahkīr ediyordu. Öyle hikâye ederler ki:

Kendisine halîfeliğini tebşîr ettiği zaman Mushaf okumakta imiş. Bu beşâreti duyunca Kelâm-ı Kadîmi kapamış: "Seninle son musâhabetimizdir – yâhûd– işte bir daha görüşmemek üzere ayrılıyoruz" demiş. Artık iş böyle olduktan sonra Haccâc'ın Ka'be'yi mancınığa tutmak. İbni Zübeyr'i öldürerek başını Ka'be içinde kendi eliyle kesmek gibi harekâtını hoş görmesi elbette istib'âd olunamaz. İşte bu vak'ada kıtâl üç gün devam etti. Beyt-i İlâhî tanıdıkları Ka'be'yi yıktılar; taşlarıyla astârı arasında ateş yaktılar" (Cild 4 sahîfe 78-79)

Vak'ayı mücmelen hikâye edelim: İbni Zübeyr hilâfet da'vâsıyla meydana çıkarak Haremeyn'i, Irak'ı zapt etti. Şam'ı almasına da az bir şey kaldı. Bir taraftan nüfûzu günden güne ilerliyordu. Karşısında da Emevîler var idi, ki bunlar Şam'ı merkez ittihâz etmişlerdi. Abdülmelik hilâfete gelince Haccâc'ı İbni Zübeyr'e gönderdi. İbni Zübeyr'in Mekke'ye ilticâ eylemesi üzerine Haccâc şehri muhâsara etti. Mancınığı da İbni Zübeyr'in yaptırmış olduğu ilâveye doğru çevirdi. Nitekim tafsîli aşağıda görülecektir." Târîhe az çok vukūfu olanlar bilirler ki Haccâc İbni Zübeyr'i öldürmek istiyordu. İbni Zübeyr ise Ka'be'ye sığındığı için Haccâc da mancınığı oraya çevirmekte muztar kaldı. Bununla beraber doğrudan doğruya Ka'be'ye atmaktan sakınarak İbni Zübeyr'in yaptırmış olduğu ilâveyi hedef ittihâz etti. Bakınız müellif hikâyeyi nasıl değiştiriyor da Kur'ân'ı, Haremeyn'i tahkīr ünvânı altında bir bâb açıyor; sonra; Abdülmelik (هذا فراق بينى وبينك) diye Kur'ân'ı elinden attı, Haccâc'a Ka'be'yi taşa tutup yıkmak, astârı arasında ateş yakmak gibi emirler verdi diyor. Şimdi müellifin sözlerini gören şöyle bir zanda bulunur, daha doğrusu şuna yakînen hükm eder ki Abdülmelik halîfe olur olmaz dini, Kur'ân'ı istihfâf ile işe başlamış; bunu kendisine gāye ittihâz etmiş. İbni Zübeyr'in katli ise ya Ka'be'yi müdâfaa etmesinden, yâhûd bu katilde de Harem-i Şerîf'e karşı bir nevi' hakāret bulunmasından imiş.

–mâba'di var–

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

6 Haziran 1912 | 20 Cemâziyelâhir 1330 Perşembe 24 Mayıs 1328 | Cild: 8 - Aded: 196

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ. كَبُرَ مَقْتاً عِندَ اللهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ.

إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفّاً كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ [1]

Tercümesi

"Ey iman eden kimseler, yapamayacağınız bir şeyi niçin söylüyorsunuz? Sizin böyle yapamayacağınız işi söylemeniz indallâh ne kadar çirkin oluyor! Allah o kimseleri sever ki, parçaları birbirine kaynamış yekpare binayı andırır, saflar halinde fî-sebîlillâh gaza ederler."

* * *

Bu âyât-ı kerîme سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْأَرْضِ[2] (وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ) âyet-i celîlesiyle başlayan Saff Sûresi'ne mensûbdur. Sebeb-i nüzûlü bazılarınca şöyledir: Müslümanlar, daha cihâd farz olunmazdan evvel, "Nezd-i ilâhîde en makbûl amel hangisidir? Bilsek de o uğurda malımızı canımızı feda ediversek." demişler. Yahud, Cenâb-ı Hak Şühedâ-yı Bedir'in nâil olduğu sevâbı haber verince "Bir cihad olursa biz de olanca vüs'umuzu sarf ederiz." ahdinde bulunmuşlar; Uhud Gazvesi'nde ise sözlerini yerine getirmedikleri için böyle bir itâba müstahak olmuşlar.

Bazılarınca da böyledir: Adamın biri muhârebede öldürmemiş, saplamamış, vurmamış, sebat göstermemiş iken, "Öldürdüm, sapladım, vurdum, sebat ettim." dermiş. Binâenaleyh tekdîr ona râci' imiş. Bir takımlarına göre, Suheyb'in öldürdüğü müşrikin katlini kendisine mâletmek isteyen adam hakkında; diğerlerinin re'yince de münâfıklar için inzâl buyurulmuş.

"Makt" bir adamdan çirkin bir iş zuhûrunu görüp o adama buğz eylemektir. Araplar "Şu heriften ne kadar hoşlanmam bilir misin?" yerinde olarak: (فلان ما امقته عندى) derler. Bu ibârede makt kelimesi lâfzen teaccüb sîgası üzerine geldiği gibi Zemahşerî'ye göre âyet-i kerîmedeki (كَبُرَ مَقْتاً) de ma'nen yani sîgası üzerine gelmemek şartıyle fi'l-i teaccübdür.

Hakîkat, azıcık düşünülürse görülür ki: Sözünü tutmamak, ahdini yerine getirmemek kadar sevimsiz, bununla beraber mühlik bir i'tiyâd olamaz. Efrâdı bu nakîsa ile ma'lûl olan cemâat için helâkten kurtuluş yoktur." (دوصد كفته چون نيم كردارنيست) "İki yüz lâf, yarım işin yerini tutmaz!" diyen Firdevsî ne açık bir hikmet söylemiştir!

Hazret-i Osman'ın hilâfeti zamanında valilerden biri ilk defa olarak hutbe îrâd etmek üzere minbere çıkmış; lâkin bir türlü Elhamdülillahın arkasını getirememiş. Nihayet, "Ey cemâat-i müslimîn, görüyorsunuz ben öyle natûk bir adam değilim. Yalnız kavvâl bir emîrden ziyâde faâl bir emîre muhtâc olduğunuzu unutmayınız" diyerek minberden inmiş. **[254]** Bunu işiten meşhûr Ahnef "Vallâhi şu minbere bu kadar belîğ bir hatîb çıktığını görmedim." demiş.

Acaba müslümanları birbirine bağlayan râbıta ne derecelerde muhkem olmalıdır ki, düşmanlarına karşı bünyân-ı mersûs denecek kadar metîn saflar vücûda getirebilsinler? Şu vak'a-i târîhiyye işte o râbıtayı bize gösteriyor.

Huzeyfetü'l-Adevî diyor ki:

Yermük Vak'ası günü kimi zî-rûh yatan, kimi bî-rûh serilen ecsâd-ı müslimîn arasında amcamın oğlunu arıyordum. Yanımda azıcık su vardı. Şâyed henüz ölmemişse hem bir iki yudum içiririm, hem de yüzünü gözünü silerim diyordum. Nihayet kendisini baygın bir halde buldum. "Su ister misin?" dedim. Gözleriyle "Evet" cevabını verdi. Lâkin bu sırada öte taraftan bir inilti işitildi. Amca-zâdem suyu ona götürmemi işaret etti. Gittim baktım ki Hişâm bin el-Âs imiş. Tam ağzına bir iki yudum su vereceğim anda biraz arkadan bir inilti daha duyuldu. Bu sefer de Hişâm suyu içmekten imtinâ' ederek, gözleriyle ona götür dedi. Ben o son nefe-

[1] Saf, 61/2-4.

[2] Saf, 61/1.

sin geldiği yere gittim, lâkin bîçâreyi ölmüş buldum. Hemen koşarak Hişâm'ın yanına geldim, baktım ki ölmüş; amca-zâdeme koştum. O da ölmüş.

Mehmed Âkif

MÜDÂFAAT-I DÎNİYYE

HAK VE HAKİKAT

Doktor Dozy'nin İslâmiyet Aleyhindeki İsnâdâtına Karşı

– 8 –

Vahy-i Rabbânî'nin Merâtib-i Adîdesi Vardır

Altıncı Mertebe – Mele'-i a'lâda salavât-ı hamse ve diğer ferâiz-i mühimmeye âid Cenâb-ı Cibrîl'in diğer bir sûret-i melekiyyede görünerek tavassut eylediği vahiydir. Çünkü melek-i müşârun-ileyh melâike-i sâire gibi nasıl ki sûret-i beşeriyyede zuhûr iktidârını hâiz oluyorsa diğer bir melek sûretinde zâhir olmaya da muktedirdir. Kendi sûretinde zuhûru yalnız iki defaya münhasırdır.

Yedinci Mertebe – Müşâhede vâki' olmayarak bilâ-vâsıta kelâm-ı Sübhânî'yi işitmek tarîkiyle olan vahiydir. Hazret-i Mûsâ'ya "Tûvâ" ve "Tûr"da vukū' bulan mükâleme-i Rabbâniyye bu cümledendir. Husûs-ı mezkûre [1](فَلَمَّا اَتٰيهَا نُودِىَ يَا مُوسٰى. اِنِّى اَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى) ve [2](وَلَمَّا جَاءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ اَرِنِى اَنْظُرْ اِلَيْكَ) âyet-i celîleleri delâlet etmektedir.

Envârü't-Tenzîl'de mervî olduğu üzere Cenâb-ı Mûsâ'ya hitâb-ı ilâhî vukū' bulunca mütekellimin kim olduğunu sormuş (اِنِّى اَنَا رَبُّكَ) cevâb-ı cemîlini almış idi. Fakat kelâm-ı mesmûun gayr-i Rahmânî olmak ihtimâli vârid-i hâtır-ı mübârekleri olmakla tedkīk-i hâle lüzûm görerek der-akab fark etti ki kelâm-ı şerîf-i mezkûr kelimât-ı sâire gibi cihet-i vâhideden gelmiyor ve yalnız kulakla işitiliyor. Belki cemî'-i cihâttan gelerek bütün havâsla işitiliyor. İşte bu hârika ile anladı ve yakînen bildi ki şeref-yâb-ı semâi olduğu kelâm-ı celîl Rahmân-ı bî-adîl hazretlerinin kelâm-ı Sübhânîsi'dir, ihtimâl-i diğer kat'iyyen münselibdir.

Beydâvî merhûm rivâyet-i mezkûreyi derc ettikten sonra ber-vech-i âtî tedkīk-i makām ediyor: Rivâyet-i vâkıa şehâdet ediyor ki Hazret-i Kelîm o esnâda âlem-i beşeriyyet mâ-fevkine irtikā ile kelâm-ı Rabbânî'yi bilâ-vâsıta telakkī-i rûhânî sûretiyle telakkī etmiş, kelâm-ı Celîl bütün vücûduna temessül ile hiss-i müşterek denilen kuvve-i idrâkiyyesine intikāl ve orada intikāş eylemiştir. Bundan dolayı semâ'-ı vâki' bir cihete ve yalnız kuvve-i sâmiaya ihtisâs etmemiştir. E[elif] H[he]. Vallâhu a'lem.

Sekizinci Mertebe – Müşâhede-i Sübhâniyye esnâsında teklîm-i ilâhî şeref-sunûhu ile olan vahy-i sâmîdir. Bu kısmın leyle-i Mi'râc'da Seyyidü'l-mürselîn Efendimiz hazretlerine inâyet buyurulduğuna ekser ulemâ-yı hadîs kāil oluyorlar. Mes'ele hilâfiye olup mahallinde tahkīk olunmuştur.

Beydâvî (rahimehullâh) diyor ki: Kelâm-ı Sübhânî hadd-i zâtında temevvücât-ı müteâkıbeye mütevakkıf hurûf-ı mebânîden müterekkib bulunmadığı cihetle işitilmesi tedrîc sûretiyle olamaz. Belki hârik-ı âde tarîkıyla ânî oluyor, binâenaleyh kelâm-ı hafî addolunarak "vahy" mefhûm-ı küllîsinde dâhil kılınır, [3](وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَائِ حِجَابٍ) nazm-ı şerîfinin hâvî olduğu aksâm-ı vahyde münderic bulunuyor.

Müfessir-i müşârun-ileyhin bu tevcîhi kelâm-ı zâtî-i Sübhânî'nin doğrudan doğruya imkân-ı mesmû'iyyetine zâhib olan ulemâ-yı Eş'ariyye mezhebine muvâfıktır. Amma ulemâ-yı Mâtürîdiye nezdinde mesmû' olan nefs-i sıfat-ı kelâm olmayıp belki onun tealluku ile hâdis olan elfâz-ı mahsûsadır. Bu mezhebe göre kelâm-ı mesmûa "vahy" ıtlâk edilmesi semâ'-ı vâkıın enbiyâ ile melâikeye ihtisâsı i'tibârıyladır, diye tevcîh olunur. (Kur'ân-ı Kerîm'de İblîs ve sâire hakkında mezkûr olan muhâtabât-ı ilâhiyye melâike vâsıtasıyla vukū' bulmuştur. Bizzat değildir.)

Tavzîh – Kelâm-ı zâtî-i ilâhînin imkân-ı mesmûiyyetini mezheb-i Eşâ'ireye tahsîsimiz kavl-i meşhûre göredir. Şeyh Kemâl ibni el-Hümâm aleyhi'r-rahme *Müsâyere* nâm te'lîflerinde Mâtürîdiye indinde savttan ârî bulunan kelâm-ı zâtînin semâı muhâl olduğunu tasrîh ve sem' ta'bîri idrâk-i asvâta mevzû' **[255]** olup savt kabîlinden olmayan şeylere rü'yet ve sâir nevi' idrâkât tealluk edebilir diye tercîh etmiştir. (Taftazânî de: Ebû Mansûr hazretlerinin muhtârı budur, diyor)

Lakin şârih-i fâzıl diyor ki: Levn ve keyfiyetten münezzeh olan zât-ı Bârî teâlânın rü'yeti hârik-ı âde tarîkıyla vâki' olacağı gibi kavl-i tahkīke göre tarîk-ı mezkûr ile savt u harfden ârî kelâm-ı Bârî de mesmû' olabilir. Sem' kuvve-i sâmia ile husûl bulan idrâkten ibârettir. İdrâk-i mezkûr bi-kudreti'llâh savtın gayrısına da tealluk edebilir. Binâ-berîn Mâtürîdiye ile Eşâ'ir'e beyninde ihtilâf imkânda olmayıp vukū'-ı semâ'da cârîdir. Demek isteriz ki Hazret-i Mûsâ (as) bil-ittifâk Kelîmu'llâh'dır, defaâtle kelâm-ı Sübhânî'yi işitmiş oldukları Kur'ân-ı Kerîm'de musarrahtır. Fakat acaba bizzat, bi-tarîkı'l-âde kelâm-ı zâtî-i ilâhîyi mi, yoksa sıfat-ı kelâmın tealluku ile vücûd bulan elfâz-ı şerîfeyi mi işitmişler? İşte ehl-i sünnet fırkaları arasında câ-yı ihtilâf bu noktadır. Eimme-i Eşâ'ir'e şıkk-ı evvele kāil oluyorlar ki Beydâvî merhûm da –ânifen beyân olunduğu üzere– kendisinin sâlik bulunduğu bu mezhebe binâ-yı kelâm ile tevcîh-i merâm etmişlerdir. Mi'râc gecesinde Cenâb-ı Risâlet-penâh hakkında vukûuna kāil olduğumuz kelâm-ı Sübhânî de inâyet-i ilâhiyye ile böylece işitilmiş olabilir.

Mâtürîdiye: Hayır! Cenâb-ı Hakk'ı dünyâ gözüyle gören olmadığı gibi kelâm-ı zâtî-i Sübhânîsi'ni işiten de yoktur, Hazret-i Mûsâ'nın hitâb-ı ilâhîyi hâvî olan elfâz ve kelimât-ı kudsiyyeyi bilâ-vâsıta telakkī etmiş olması Kelîmullâh tesmiye buyurulmasında kâfîdir, diyorlar.

[1] Tâhâ, 20/11-12.
[2] A'râf, 7/143.
[3] Şûrâ, 42/51.

Külliyâtü Ebil-Bekā'daki beyân-ı âtî mebhasimizi tenvîre yardım edeceğinden –bazı tavzîhât ilâvesiyle– şuraya derc olunuyor:

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَائِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً... nazm-ı celîli nev'-i beşer hakkında teklîm-i ilâhî ıtlâk olunabilen ahvâli üç sûrete hasr ediyor:

Nev'-i Evvel – Bilâ-vâsıta vâki' olandır, bu mükâleme mûhâ-ileyhin, kendisine hitâb olunan zât-ı şerîfin kelâm-ı zâtî-i kadîmden idrâkine meşiyyet-i Rabbâniyye tealluk eden mikdârı idrâk etmesinden ibârettir. O zat bu idrâkin hakîkatini kalb-i pâkinde ilm-i zarûrî hâsıl olmasına binâen cezm ü teyakkun eder. Bu nevi'de ne mübellağ, ne de elfâz tavassut etmediğinden aslâ vâsıta-i teblîğ bulunmuyor. Ulemâdan bir cemâatin re'yine göre leyle-i Mi'râc'daki hâlet-i Muhammediyye bu kabîldendir. (Beydâvî'nin tasrîh eylediği üzere mükâleme-i ilâhiyyenin bu nev'i müşâfehe sûretiyle olacağı gibi gāibâne tarzda dahi olabilir. Hazret-i Mûsâ'nın mazhar buyurulduğu mükâleme bu nevi'den olduğu takdîrde gāibâne kısmından olur. Leyle-i Mi'râc'da Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretlerine rü'yetu'llâh isbât eden ulemâ-yı kirâma göre mükâleme-i vâkıa kısm-ı evvelde dâhil olur.)

Nev'-i Sânî – Şecere-i mübâreke gibi bazı ecsâmla kāim elfâz-ı mesmûa îcâdı vâsıtasıyla olan mükâleme-i Sübhâniyye'dir. Hazret-i Mûsâ'nın "Tuvâ" nâmı verilen vâdî-i mukaddesde mazhar kılındığı mükâleme bu nevi'dir. (İşte Ebu'l-Bekā merhûm da bu mes'elede Mâtürîdiye mezhebini ihtiyâr ediyor.)

Nev'-i Sâlis – Bir melek irsâliyle vukūa gelen teblîğ-i Sübhânî'dir ki enbiyâ-yı izâmın ağleb-i ahvâli bundan ibâretti. Melâike-i kirâmın mazhar oldukları mükâlemât-ı Rabbâniyye hep nev'-i evveldendir. Mükâlemenin nev'-i evveline mûmâ-ileyhin gayrisi muttali' olamaz, hîn-i vukū'da iştirâk edemez. Ama nev'-i sânîde ihtisâs yoktur, diğer kimseler de iştirâk edebilir. Nasıl ki [1](وَاخْتَارَ مُوسٰى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا...) nazm-ı celîlinde mezkûr mîkāt-ı Mûsevî'de Hazret-i Mûsâ'ya murâfakat eden seb'în-i muhtârîn de semâ'-ı kelâm-ı ilâhîde iştirâk etmişlerdi. Hatta husûs-ı mezkûrdan cür'et olarak, [2](اَرِنَا اللهَ جَهْرَةً) diyerek cîhâren rü'yet-i ilâhiyye talebinde bulundulardı. Nev'-i sâliste melek-i vahyin nebiyy-i mûmâ-ileyhe müşârik bulunması emr-i zarûrîdir. E[elif] H[he].

Manastırlı İsmail Hakkı

İSLÂMİYET HAKKINDA

HEGEL'İN MAKĀLESİ MÜNÂSEBETİYLE

– 3 –

Bu Nastûrîlerin kimler olduğunu da anlayalım, çünkü bu sûretle hem kāriîn-i kirâmımızda Nastûrîler hakkında husûlü tabîî olan merâkı izâle etmiş oluruz, hem de menâzırımızın kâffe-i delâilini ortaya koyarak onun da serbestî-i müdâfaasını te'mîn etmiş bulunuruz. Zîrâ hasmın sözlerinin bazılarını, mes'eleye tealluku olduğu hâlde, zikr u beyân etmemek, haksızlık olmakla beraber, ketm-i hakîkat demektir, ki izhâr-ı hakk u hakîkatten ibâret olan bizim maksadımızla bu hâl kābil-i tevfîk değildir. Her şeyi bilâ-noksan, aleyhimize de olsa, ityân etmek vazîfe-i hak-şinâsîdir; ketm-i hakîkatte aksi te'sîr husûlü de tabîî olmakla, bu gibi mülâhazât bizi Nastûrîler hakkında biraz fazlaca ma'lûmât vermek mecbûriyetinde bulundurdu.

* * *

Nastûrî Mezhebi'nin Zuhûru: "Nastûrîliğin mûcib ve müessisi 427 târîh-i Mîlâdîsi'nde İmparator Kostantin tarafından İstanbul Patrikliği'ne da'vet olunan Antakya Despotu Nasturiyus'dur. Kostantin Hıristiyanlığı kabûl ettiği zaman putperestlik de memzûc bir hâlde Hıristiyanlık'ta kaldı. Her mahal despotlarının da Hıristiyanlığı kabûl eden ahâlî-i mahalliyyeyi eski dinleri olan putperetlikten men' etmemek menfaatlerine muvâfık geliyordu. Evvelki taabbüd ettikleri putların yerine şimdi eb, ibn, Meryem'in sûretleri vaz' olunmuş idi.

Bu asrın kilise ve hatta siyâsî târîhi üç büyük belde-i merkeziyyenin **[256]** (İstanbul, İskenderiye, Roma) despotları arasındaki mücâdele üzerine müessestir.

Nasturiyus zât-ı ulûhiyyete insan şekli isnâd olunması esâsını reddederek buna âdetâ şân-ı celîl-i ulûhiyyet hakkında istihkār ve binâenaleyh küfür nazarıyla bakardı, Aristo mezhebine ziyâdesiyle meyyâl idi, denilebilir ki Nasturyus kilisenin hikmet-perver olan fırkası riyâsetinde bulunuyordu.

Bu esnâda Nasturyus ile İskenderiye Patriki Sen Siril arasında bir münâzaa peydâ oldu: Siril Nasrâniyet'e bir çok putperestlik usûlünü katan fırkanın reisi olup Hazret-i Meryem'i ümmullâh olmak üzere bit-ta'yîn ona mahsûs bir taabbüd usûlünü te'sîs ettirmek azminde idi.

Nasturyus dahi bunu men' ettirmek cezm-i kat'îsine düştüğünden Kostantiniyye Başkilisesi'nde îrâd ettiği bir nutukta kadîm ve kayyûm ve alâ külli şey'in kadîr olan Allâh-ı Vâhid-i Zü'l-Celâl'in kâffe-i sıfâtını ta'yîn ederek: "Böyle bir zât-ı ecll ü a'lâ vâlideye muhtâc ve müftekır olur mu?" dedi. Sâir vaazlarında ve kitaplarında dahi Nasturyus isbât eyledi ki Hazret-i Meryem'e "ümmüllâh" tesmiye olunmamalıdır, belki Hazret-i İsa'nın sıfat-i insâniyyesi hasebiyle vâlidesi tesmiye olunmalıdır. Allah doğmaz ve doğurmaz.

Bunun üzerine İskenderiye papasları tarafından edilen tahrîkât ile bütün papaslarla beraber İstanbul papasları dahi "Vay reîs-i rûhânimizin yaptığı nedir? Hazret-i Meryem'i ulûhiyetten çıkarıyor" diyerek gayret-i ümmullâh ile silahlandılar, memlekette bir arbededir koptu. Kostantin ne olduğunu anlayamıyordu. Asâyiş-i memleket dehşetli sûrette muhtel oldu. Nihayet bunların önüne silah ile geçmek mümkin ve muvâfık olamayacağını görünce, bu mes'eleye bir karar vermek üzere, "Efes" nâm-ı diğer "İznik" şehrinde bir konsil yani meclis-i umûmî-i rehâbîn cem'ine mecbûr oldu.

Kısm-ı a'zamı Yunanlı olan iki yüz elliyi mütecâviz piskopos maiyetlerindeki rahibleriyle meclisde bulundular. Siril konsile ayak takımı sınıfından bir cemm-i gafîr ile gitti,

[1] A'râf, 7/155.
[2] Nisâ, 4/153.

meclisin riyâsetini kendi yed-i iğtisâbına alarak henüz Suriye papasları gelmeksizin imparatorun emirnâmesini okudu, galabe-i kâmileyi ihrâz için yalnız bir gün kifâyet eyledi.

Bîçâre Nasturyus tarafından i'tilâf için edilen teklîfâtı kâmilen reddederek Nasturyus'un kaleme almış olduğu ifâdenâmesinin bile okunmasını men' ile onu istimâ'sız olarak reddetti. Ondan sonra Suriyeli papaslar yetişip gelerek karâr-ı vâki' aleyhinde protesto için ictimâ' eyledilerse de Siril'in işaretine tâbi' olan ayak takımı ma'rifetiyle Saint Jean kilisesi derûnunda bir kanlı arbede çıkarak saray-ı imparatorî tarafından artık terk olunmuş bulunan Nasturyus biraz sonra Mısır'ın hücrâ bir mahalline nefy olundu ve tarafdârlarına bir çok ezâlar edildi. Lakin Nasturyus'un bir mağlûbiyet ve menkûbiyet-i şahsiyyesi kendi mezhebini mahv edemedi, tarafdârânı Nastur'un mezhebini etrafa neşretmeye sa'y ettiler. Nastûrîlerden bir çoğu Fırat kenarlarına kadar hicretle Keldânî kilisesini te'sîs ettiler, başka taraflarda da kiliseleri vardı. *Nizâ'-ı İlim ü Din'*den hülâsa."

* * *

Zavallı Nasturyus hakîkati çok güzel anladığı hâlde, maatteessüf dinleyen olmamış, işte Cenâb-ı Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin mülâkāt buyurdukları, aşağıda ber-tafsîl îzâh edeceğimiz Bahîrâ ve Nastûrâ nâm rahibler bu mezheb sâliklerinden ve şer'-i İsa'nın hakîkatine vâkıf olanlarından idiler.

Bu îzâhâttan anlaşılıyor ki putperestlik Nasrâniyet'e sonradan girmiş, teslîs sonradan olmuş, bir takım tasâvîr ve hayâlât sonradan meydan bulmuş. Öyle ise şimdiki Nasrâniyet soyula soyula, altından bir tevhîdin çıktığını gâliba göreceğiz. (Bu da İslâmiyet'in doğru bir din olduğuna şehâdet eder.) Bideât-ı Nasrâniyye, Dîn-i Nasârâ'ya gire gire temellerine varıncaya kadar sarsmış, Hazret-i İsa'nın vaz' ettiği esâstan eser bile kalmamış. Bu hâlde demek oluyor ki hâl-i hâzır-ı Nasrâniyyet'te ele alınacak bir şeyler bulunamıyor. Bunu Draper diyor, amma bilmem kilise erbâbı tasdîk ederler mi? (!) Temennî olunur ki Draper bunu tahkîmü'l-hâl ale'l-mâzî kabîlinden istishâb yapıp da İslâmiyet'te bulunan mezâyâdan Nastûrîliği keşf etmek gibi bir tarîkı ihtiyâr etmiş olmasın, maamâfîh vak'anın bu sûretle cereyân ettiği târîhlerde dahi mezkûrdur.

* * *

Draper'in bu beyânâtı ehl-i İslâm'ın Nasrâniyet hakkındaki i'tikādına muvâfıktır. Draper şurada yanılıyor ki: Nastûrîlik'te tevhîd mevcûd, İslâmiyet'te de var; Nasturyus, Allah doğmaz ve doğurmaz demiş, Hazret-i Muhammed (sav) [1](لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ) diyor; Hazret-i Muhammed'in (sav) Bahîrâ ile görüştüğü de mervî, (Amma sûret-i mülâkāt başka türlü imiş, nasıl olursa olsun) her hâlde Hazret-i Muhammed (sav) ondan Nastûrîliği teallüm etmiştir… Draper böyle diyor. Halbuki bu muhâkeme yanlıştır. Zîrâ Nastûrî Mezhebi'nin bazı esâsâtı İslâmiyet'te mevcûd ise bunu Cenâb-ı Peygamber'in Nastûrîliği teallümünde aramamalı, hakîkatin vâhid olmasında aramalı. Çünkü hak teaddüd etmez. Bir misal ile tenvîr-i merâm edelim: Mesela bir memlekette üç ile beşi darb etmişler, on beş etmiş, diğer birinde bu ameleyi yapsalar, elbette yine on beş edecek. Netîceler yekdiğerine müsâvî olduğu için denilebilir mi ki: Mâdem ikisi de on beş olmuş, sonra bulunan behemehâl evvelkinden öğrenmiştir? Elbette denilemez. Çünkü evvel bulan nasıl buldu ise sonra bulan neden o sûretle bulamasın?

Nastûrîlerin Hazret-i İsa'nın mezheb ve dîn-i hakîkīsine oldukça vâkıf bulundukları anlaşılıyor. Hazret-i İsa'nın ahz-ı ulûm ettiği menba' ne ise –ki bizim i'tikādımıza göre de Allâhu Zü'l-celâl'dir– Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve selemin dahi o menba'dan ahz-ı ulûm etmesi neden mümkin olmasın? Öyle ise yani âmir ve muallim-i hakīkī Allâhu Zü'l-celâl ve'l-Kemâl olunca telakkī olunan ma'lûmât arasında elbette muhâlefetin bulunmaması lâzım gelir.

* * *

Peki amma ibâdât ve muâmelâttaki ihtilâfa ne diyeceğiz? Hazret-i İsa bir türlü demiş, Hazret-i Muhammed bir türlü; mâdem ki menba'lar birdir, oradaki muhâlefet neden neş'et ediyor? Cenâb-ı Hak bir defa bir türlü, diğer defa **[257]** diğer türlü ibâdet ile emir buyursun, nasıl olur? diye edilecek bir istîzâha karşı âti'l-beyân bazı îzâhâtın i'tâsına lüzûm görülür:

Alel-umum edyân iki rükn-i esâsî üzerine istinâd eder: Biri ahkâm-ı asliyye yani i'tikādât diğeri ahkâm-ı fer'iyye yani ameliyâttır. Her hangi bir dine intisâbı murâd eden bir kimsenin önüne şu iki kısım sürülür, denir ki: Şunlara inanacaksın, şunlarla da amel edeceksin.

Dinleri böyle iki parçaya bölünce mes'ele kolaylaşır, ahkâm-ı usûliyye, yani i'tikādât; aslâ tebeddül etmez, İslâmiyet i'tikādiyâtta mesela sıfât-i ilâhiyye hakkında ne gibi ahkâm beyân etmiş ise şerîat-i İseviyye ve Mûseviyye'de ve şer'-i İbrâhîm ve Dâvûd'da ve hatta şer'-i Âdem'de bile öyledir. Çünkü iki nokta beynine ancak bir hatt-ı müstakīm vasl olunabilir, diğer hatlar müstakīm iseler hep o hat üzerinden geçerler, ikisi birbirine uymadı mı, mutlaka biri müstakīm değildir.

Edyânın i'tikādât kısmı nesih ve tebdîli kabûl etmez, çünkü nesih ve tebdîli kabûl etse kizb ala'llâh lâzım gelir. Allâhu azîmü'ş-şân zât-ı ulûhiyyetini defaât-ı müteaddidede muhtelifen tavsîf etmesi, bir kere "üç Allah varız" bir kere de "bir, Allahım" demesi lâzım gelir ki bu mümkin değildir. Nesh yalnız ameliyâtta olabilir.

Selanik İttihâd ve Terakkī Ulûm-ı Dîniyye Muallimi
H[ha]. **Mehmed Şevket**

FIKIH VE FETÂVÂ

Fıkıh ve İbâdât-i İslâmiyye Târîhi'nden:

Hac
– 11 –

Fahr-i kâinât sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz arefe gününün vakt-i zevâli hulûl edince Nemre nâm mahalden

[1] İhlâs, 112/3.

Kasvâ adlı devesine binerek Batn-ı Vâdî'ye geldiler. İşte burada tevakkuf ile adedleri yüz bini tecâvüz eden hüccâc-ı kirâma hitâben gāyet uzun bir hutbe îrâd buyurdular. Bu hutbede kavâid-i İslâmiyye'nin en mühim esaslarını takrîr ile şirk ve mukteziyâtı ve âdât-ı câhiliyye birer birer hedm olundu. Sonra kan, can, mal, ırz… gibi bütün milletlerce kudsiyeti sâbit olan şeylerin hürmetini, insanların hayât-ı iktisâdiyyelerini mahv ile refâh ve saâdet-i umûmiyyeyi tedrîcî bir sûrette izâle eden bir nevi' hırsızlık ve gasb demek olan ribânın harâm olduğunu beyân eylediler. Ba'dehu kadınları erkeklere tavsiye ederek dâimâ onlara karşı lütufkâr ve iyi muâmelede bulunmalarını, hukūk-ı zevciyyete tamâmıyla riâyet edilmesini emir buyurdular. Bir de hiçbir zaman Hazret-i Kur'ân'dan ayrılmamalarını, dâimâ Kitâbullâh'a i'tisâm eylemelerini tavsiye ile buna i'tisâm edildiği sûrette ebeden dûçâr-ı dalâlet olmayacaklarını haber verdiler… Sonra hüccâc-ı kirâma hitâben: Bir diyeceğiniz var mı, hakkımda nasıl şehâdet edersiniz?... gibi bir suâl îrâd etmesi üzerine ashâb-ı kirâm hep bir ağızdan: – Yâ Resûlallâh, risâlet ve nübüvveti teblîğ, emâneti te'diye, ümmeti irşâd buyurduğuna şehâdet ederiz… dediler. Ol hazret de üç defa "Yâ Rab, şâhid ol!" dedikten sonra hutbeyi işitenlerin işitmeyenlere teblîğ etmelerini tavsiye ile hutbe tamâma ermişti. Ba'dehu Hazret-i Bilâl'e ezân okumak ve kāmet getirmek ile emr eylediler. Öğle ve ikindi namazları kasr tarîkıyla bir ezân, iki kāmet ile ikişer rek'at olmak üzere öğle vaktinde cem'an edâ edildi. Ehl-i Mekke dahi kasr ve cem'e iştirâk etmişlerdi. O gün yevm-i Cuma olmakla beraber Cuma namazı kılınmadı.

Aleyhissalâtü vesselâm efendimiz hazretleri namazdan fâriğ olunca nâkasına binerek Arafât mevkiine geldiler. Dağın eteğinde büyük sahraların yanında tevakkuf buyurdular. Develeri üzerinde bulundukları hâlde Cebel-i Müşât'ı önlerine alarak kıbleye teveccüh ile duâ ve niyâza başladılar. Ashâb-ı kirâm dahi bâ-emri Risâlet-penâhî Nemre havâlîsinden, Arz-ı Urene'den kalkarak Arafât'a gelmişlerdi. Ol hazret Arafât'ın her yeri mevkıf olduğunu i'lân ettirdiler. Yevm-i arefe duâsının en hayırlı bu duâ olduğunu da bildirmişlerdi. Herkes yerinde vakfe ediyor; duâ ile meşgūl oluyorlardı.

Fahr-i kâinât Efendimiz hazretleri mübârek ellerini göğüslerine kadar kaldırmış oldukları hâlde büyük bir dikkat üzerine Hazret-ı Allah'a karşı tazarru' ve niyâzda bulunarak diyorlardı, ki: (اللَّهُمَّ لَكَ الحَمْدُ كَالَّذِي نَقُولُ وَخَيْرًا مِمَّا نَقُولُ، اللَّهُمَّ لَكَ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي، وَإِلَيْكَ مَآبِي، وَلَكَ رَبِّ تُرَاثِي، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ القَبْرِ وَوَسْوَسَةِ الصَّدْرِ وَشَتَاتِ الأَمْرِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَسْمَعُ كَلَامِي، وَتَرَى مَكَانِي،)** (بِكَ مِنْ شَرِّ مَا يَجِيءُ بِهِ الرِّيحُ وَتَعْلَمُ سِرِّي وَعَلَانِيَتِي، لَا يَخْفَى عَلَيْكَ شَيْءٌ مِنْ أَمْرِي، أَنَا الْبَائِسُ الْفَقِيرُ الْمُسْتَغِيثُ الْمُسْتَجِيرُ الْوَجِلُ الْمُشْفِقُ الْمُقِرُّ الْمُعْتَرِفُ بِذَنْبِهِ، أَسْأَلُكَ مَسْأَلَةَ الْمِسْكِينِ وَأَبْتَهِلُ إِلَيْكَ ابْتِهَالَ الْمُذْنِبِ الذَّلِيلِ، وَأَدْعُوكَ دُعَاءَ الْخَائِفِ الضَّرِيرِ، مَنْ خَشَعَتْ لَكَ رَقَبَتُهُ، وَفَاضَتْ لَكَ عَيْنَاهُ، وَذَلَّ لَكَ جَسَدُهُ وَرَغِمَ أَنْفُهُ لَكَ، اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْنِي بِدُعَائِكَ شَقِيًّا، وَكُنْ بِي رَءُوفًا رَحِيمًا يَا خَيْرَ الْمَسْئُولِينَ وَيَا خَيْرَ الْمُعْطِينَ) Bu bâbda İmâm Ahmed ibni Hanbel'in, Taberânî'nin rivâyetleriyle daha başka duâlar da menkūl olmuştur.

Arafât vakfesi esnâsında: [1](اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا) âyet-i kerîmesi nâzil oldu.

Bir de ehl-i Necid'den bazı kimseler nezd-i risâlete gelerek hac hakkında **[258]** suâller îrâd ettiler. Ol hazret de "Hac, Arafe vakfesinden ibârettir; yevm-i nahrın fecri tulû' etmeden vakfe edebilenler hacca erişmiş sayılırlar" buyurdular.

Yine bu vakfe esnâsında hüccâc-ı kirâmdan bir zat hayvanından düşerek vefât eyledi. Emr-i nebevîye tevfîkan su ve sidr ile gasl edildi; fakat yüzü, başı için hoş kokular isti'mâl etmeksizin üzerinde bulunan ihrâmlara sarılarak defn edildi.

Gurûb-ı şemsi müteâkib mağrib tarafındaki sarılık gāib olunca Arafât'tan Müzdelife'ye gidilecekti. Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz bindiği devesine Hazret-i Üsâme'yi de almış, dizgini bizzat kendisi tutarak yavaş yavaş ilerliyor, ashâba da sekînet tavsiye buyuruyorlardı. Az çok açıldıktan sonra dizgini bir mikdâr boşaltmış orta bir yürüyüş ile gitmeye başlamışlardı. Kalabalık olmayan açıklıklarda dizgini daha ziyâde boşaltır, fakat yokuşlarda nâkayı kendi ihtiyârına bırakırlardı. Esnâ-yı râhda inerek su döktükten sonra hafifce abdest aldılar. Bunu gören Hazret-i Üsâme'nin "Yâ Resûlallâh, namaz mı?.." demesi üzerine ol hazret de: Namaz kılınacak yer ileridedir… buyurdular. Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz yol üzerinde hep telbiye ediyorlardı.

Müzdelife mevkiine erişince namaz için abdest aldılar. Emr-i nebevî ile ezân okundu; kāmet getirildi. Ba'dehu ol hazret daha kāfile erişmeden akşam namazını edâ eylediler. Bu sırada kāfile de geldi.

Resûl-ı Ekrem Efendimiz bu arada başka bir namaz kılmadan onların akşam kılmalarını beklediler. Ba'dehu birlikte olarak ezansız yalnız kāmet ile yatsı namazı da kılındı. Geceyi burada geçireceklerdi. Zuafânın kāfile hareket etmeden, ortalık galabalık olmadan gece üstü Mina'ya gitmelerine müsâade edilmiş, fakat güneş tulû' etmedikçe remy-i cemre edemeyeceklerdi. Fahr-i kâinât Efendimiz bu geceyi sabaha kadar uyku ile geçirdiler. Yevm-i nahrın fecri tulû' edince hemen erkenden sabah namazını kıldılar. Ba'dehu râkib olarak Meş'ar-i Harâm'a geldiler. Burası mevkıf idi. Kıbleye teveccüh ederek ortalık aydınlanınca, güneşin tulû'una az bir vakit kalıncaya kadar zikir ve tehlîl, tekbîr ve tazarru' ile meşgūl, Hazret-ı Allah'a karşı bütün dikkat ve samîmiyetleriyle duâ ve niyâzda bulundular.. Yerli yerinde vakfede durdular. Zaten Resûl-i Ekrem Efendimiz bütün Müzdelife'nin mevkıf olduğunu haber vermişlerdi.

Bu esnâda ashâbdan Urve bin Mudar et-Tâî nâmında bir zat huzûr-ı nebevîye gelerek: "Yâ Resûlallâh, Tay taraflarından geliyorum; hacca erişebilmek için kendim, râhilem ziyâdesiyle yorulduk. Maamâfîh iktizâ eden yerlerin hepsinde tevakkuf ederek vakfeleri icrâ eyledim. Şu hâlde bu sene haccına erişmiş sayılır mıyım?" dedi. Bunun üzerine Fahr-i

* Zekerehu't-Tirmizî [3520].

** Zekerehu't-Taberânî [*ed-Duâ*, 877. Metinde Taberî yazılmıştır].

[1] Mâide, 5/3.

kâinât Efendimiz: "Evet, Arafe vakfesini gündüz, yâhûd geceleyin icrâ ettikten sonra gelip de namaza erişen ve bizimle beraber vakfede bulunan kimsenin haccı tamam sayılır…" buyurdular.

Sonra Müzdelife'den kalktılar. Mina'ya gidiliyordu. Resûl-i Ekrem Efendimiz bu defa devesine Fazl bin Abbâs'ı almış; Üsâme ise Kureyş arasında gidiyordu. Fazl yolda deveden inerek ol hazret için yedi tane ufak taş topladı. Nebiyy-i muhterem Efendimiz taşları mübârek avucuna alarak tozlarını sildi; ashâbına: "– İşte böyleleriyle remy-i cemerât edersiniz. Fakat sakınınız, zinhâr dinde gulüv ve taşkınlık göstermeyiniz; zîrâ ümem-i sâlife dinlerinde taşkınlık göstermeleri yüzünden dûçâr-ı helâk oldular… diyordu. Ol hazretin bütün yol boyunca tebliyeye devam buyurdukları görülüyordu.

Bu sıralarda Has'amîler'den güzel bir kadın huzûr-ı nebevîye gelerek: – "Yâ Resûlallâh, pederim ziyâdesiyle ihtiyâr olduğundan şedd-i rahle tahammülü yoktur. Onun için haccını îfâ edemiyor; bu husûsda ne buyurulur? demiş idi. Fakat deve üzerinde Hazret-i Peygamber'in yanında olan Fazl ibni Abbâs ile kadın arasında nazarlar teâtî edilmekte olduğu görüldü. Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz mübârek elleriyle genç Fazl'ın yüzünü diğer tarafa çevirdikten sonra kadına: Pederin için hac kılmaklığın lâzım gelir… buyurdular. Bunu müteâkib diğer bir kadın da râhile üzerinde duramayacak bir hâlde ihtiyâr olan vâlidesinin haccından suâl etmesine karşı ol hazret de: –Vâlidenin birisine borcu olursa te'diye edersin değil mi? demesi ve kadından evet, cevabını alması üzerine: – "O hâlde vâlidenin Allah'a karşı olan borcunu da edâ etmeklik iktizâ eder…" demişlerdi.

Halim Sâbit

FELSEFE

İSLÂM'DA FEN VE FELSEFE

Şarkın âgūş-ı pür-ismetinde perverişyâb-ı kemâl olmuş nice zengin dimağlar, nevvâr zekâlar vardır ki ahlâfın kadir nâ-şinâslıkları yüzünden isimleri unutulmuş, eserleri kûşe-i nisyâne atılmış, mesâîlerinden, ilim ve fenne olan hidemât-ı ber-güzîdelerinden haberdâr olmak şöyle dursun âlem-i İslâm'da bu gibi eâzımın gelip geçtiklerine bile ihtimâl verilemeyecek derecelerde gaflet gösterilmiştir.

Maatteessüf bu sehâbe-i gaflet el'ân pîşgâh-ı tedkīkimizde bir sütre-i kesîfe hâlinde pâyidârdır.

[259] Garbda yetişen ve ulûm fünûna az çok bir hizmeti sebk eden zevât nâmına yer yer rekz olunan âbideler, neşr olunan kitaplar nazar-ı i'tibâra alınırsa lâ-kaydîmizin derecesi belki takdîr olunabilir.

Bugünkü, iflâs-ı ilmî ve ictimâîmizin esbâbı taharrî olunurken ta'mîk-ı nazar edilirse, urûk-ı hayâtımızı âtıl bırakmış olan lâ-kaydînin bu husûsda da pek mühim bir müessir olduğuna hükmetmemek kābil olamaz. Erbâb-ı kemâlin mezâyâ-yı âliyyesini takdîr ve lâyık oldukları derecede tebcîl edebilmek için kemâlât-ı ilmiyyeden az çok nasîbedâr olmak îcâb eder.

Bir Arap edîbinin dediği gibi cibâh-ı ilim ü ma'rifet – maddeten fenâ-yâb olsalar bile– hakīkatte bir hayât-ı câvidânîye mazhardırlar. Fakat bu hayât-ı ebedîyi tecellî ettirecek onların ahlâfıdır. Şark senelerden beri galîz bir kâbûs-ı cehâlet ve zillet altında uyuşa uyuşa o derece bîhûş, o kadar âtıl bir hâle gelmiştir ki bugünkü şarklıların bir vakitler asırlarca cihâna huzemât-ı irfân ve medeniyet neşr etmiş olan eâzımın ensâli olduklarına bi-hakkın iştibâh olunabilir. Meskenet o dereceyi bulmuştur ki bir şarklının kudret-i irâdiyye ve fikriyyeye mâlik olup olmadığında bile insanın tereddüd edeceği geliyor. İslâm'ın îkād ettikleri meş'ale-i irfân ahlâf için bir misbâh-ı rehnümâ olursa şâh-râh-ı terakkīde yeniden yeniye pek çok şeyler daha keşf olunabilir.

Bir mütefennin veya bir kâşif hiçbir zaman kendisinden evvel geçen ulemânın âsârından istiğnâ gösteremez.

Ensâl-i evveliyyeden ilim ve fenne hizmet eden eâzımın kitaplarından, mesâîlerinden istifâde sâyesindedir ki günden güne bir çok şeyler keşf olunuyor, iklîm-i fennin menâtık-ı mechûlesine kadar îsâl-i fikr edilerek bir çok hakīkatlerin îzâhına muvaffakiyet hâsıl oluyor.

Bir keşif veya bir ihtirâ' –ne kadar ehemmiyetsiz olursa olsun– binlerce zevâtın muhassala-i zekâları eseri olduğundan şübhe etmemelidir. Kâşif veya muhteriin muvaffakiyeti, o zekâların âsârını terkîb ve te'lîf ederek muhassalayı ta'yîn etmekten başka bir şey değildir.

Müslümanlar birkaç asırdan beri derin bir gaflet uykusuna dalarak eslâfın mesâî-i ilmiyye ve fenniyyelerini tedkīk ve tevsî'den istiğnâ göstermeleri netîcesindedir ki bugünkü girdâb-ı sefâlete sukūt etmişlerdir. Maârif-i şarkıyyenin hakīkī vârisleri biz olduğumuz hâlde bu hakka mâlik olmak liyâkatini gösteremediğimizden mütebahhirîn-i eslâfın semere-i mesâîlerini garblılara kaptırdık ve bunun netîce-i müessifesi olarak cihân-ı İslâm baştan başa bir feyfâ-yı cehl ü sefâlet hâlini aldı.

Biz bu derin uykuda iken Avrupalılar şarkın en izbe köşelerine kadar nüfûz ederek buldukları kıymetdâr kitapları yığın yığın memleketlerine nakl ve münderecâtlarından bi-hakkın istifâde ederek emîn ve metîn hatvelerle şeh-râh-ı terakkīde ilerlediler. Bugün bizi vâlih ü hayran bırakan âsâr-i medeniyyenin temel taşları işte bu sûretle atılmış oldu.

Âlem-i İslâm'da pek çok dâhîler yetişmiş olduğu hâlde –mahdûd birkaç zat müstesnâ olmak üzere– iştihâr eden zevât pek azdır. Halbuki o ma'rûf sîmâlar derecesinde dehâyı felsefî ve iktidâr-ı ilmîye mâlik pek çok eâzım gelip geçmiştir.

Bunların bir çoğu te'lîf-i âsârdan ziyâde neşr-i ulûma hasr-ı vücûd etmiş olduklarından sît-i fazîletleri –ara yerde geçen devr-i fetret sebebiyle– ahlâfa kadar intikāl edememiştir.

Onbirinci asr-ı mîlâdîde ber-hayât olan Ebu'l-Hasen Saîd bin Hibetullâh bin el-Hüseyin ahlâfın kadr [nâ-]şinâslığı,

daha doğrusu ilm ü irfâna rağbetsizliği yüzünden lâyık olduğu derece-i iştihâra nâil olamayan bu nâdir zekâlardandır.

Müşârun-ileyh Irak'ın en meşhûr etibbâsından idi. Müddet-i hayâtının kısm-ı küllîsini tetebbuât-ı felsefiyyeye hasr eylemişti. Zamanının en büyük mütefekkirlerinden ma'dûddur. Kütüb-i felsefiyye mütâlaasından o kadar zevk-yâb olurmuş ki bazen sâatlerce bilâ-ârâm tetebbuâta dalar. Geceleri tâ-be-sabâh tefekkürât-ı amîka içinde pûyân olurmuş.

Onbirinci asr-ı mîlâdînin nısf-ı ahîrinde hükümrân olan iki halîfe, Muktedi Biemrillâh ile Müstazhır Billâh müşârun-ileyhe karşı fevkalâde bir hürmet-perverde ederlermiş.

Bu iki hükümdârın devre-i saltanatlarına âid olan şa'şaa-i ilmiyye Saîd'in neşr ettiği huzemât-ı maârif sâyesinde revnak-ı tâmmını iktisâb eylemiştir. Saîd, Bîmâristân-ı Adudî'nin en meşhûr etibbâsından idi. Burada amelî ve nazarî tedrîsât-ı tıbbiyyede bulunmuş ve dershâne-i irfânında pek çok eâzım perverişyâb-ı kemâl olmuştur.

Müellefât-ı tıbbiyyesinden *el-Muğnî fi't-Tıb* ünvanlı meşhûr eser, Paris Kütüphânesi'nde mevcûd ve 1007 ve 1075 numaralarda mukayyed ve mahfûzdur.

el-Muğnî fi't-Tıb, tıbb-ı tatbîkîye âid bir cetvel-i icmâl gibidir. Daha doğrusu *el-Muğnî*, tertîb-i edviyye ve bünye-i insâniyyeden bâhis bir nevi' tıb lügatidir. Bu kıymetdâr kitabın bir nüshası da Budleyn (Bodléienne) Kütüphânesi'nde mevcûddur.

el-Muğnî dört kısma ayrılmıştır: Birinci kısımda alel-umum hastalıklardan, ikinci kısımda esbâb-ı emrâzdan ve üçüncüde hastalıkları teşhîse medâr olan a'râz ve alâim-i mütenevviadan, dördüncü kısımda ise emrâz-ı muhtelifenin tarz-ı tedâvîsinden bahs olunmuştur. Müellif bu eserini Halîfe Muktedî Biemrillâh nâmına ithâf eylemiş olduğu mukaddimesinden anlaşılıyor.

Saîd'in *Telhîsü'n-Nizâmî* nâmında kıymetdâr bir eseri daha vardır. **[260]** İbni Ebû Usaybi'a tarafından müşârun-ileyhin müellefâtına dair verilen ma'lû[mâ]ta nazaran dokuz kadar te'lîf-i güzîni olduğu teayyün ediyorsa da *Keşfü'z-Zünûn* sâhibi İbni Useybi'a'nın cetveline alâim ve esbâb-ı emrâzdan bâhis bir kitap daha ilâve etmektedir.

Saîd neşr-i âsârdan ziyâde tedrîsâtla meşgūl olmuştur. Dershâne-i feyyâzında yetişen zevât miyânında pek çok eâzım isimlerine tesâdüf olunuyor. Hibetullâh'ın dest-i terbiyyetinde inkişâf eden büyük dimâğlardan İbni Cezle, Emînü'd-devle, Ebu'l-Berekât gibi meşâhîri ta'dâd edebiliriz.

Saîd, Hicret'in 436'ıncı senesinde mehd-ârâ-yı âlem-i nâsût olmuş ve 495 târîhinde cihân-ı fânîye ebediyen vedâ' eylemiştir.

Âsâr-ı meşhûresi ber-vech-i âtîdir:

1- *el-Muğnî fi't-Tıb*
2- *et-Telhîsü'n-Nizâmî*
3- *Makāletün fî Sıfâtı Terkîbil-Edviye*
4- *Makāletün fî Zikri'l-Hudûd ve'l-Fürûk*
5- *Cevâbü an Mesâili Tıbbiyye*
6- *Kitâbü Halki'l-İnsan*
7- *el-İknâ'*
8- *Kitâbü fi'l-Berkān*
9- *Makāletün fî Tahdîdi Mebâdi'l-Ekāvîli'l-Melfûzi bihâ ve Ta'dîdihâ.*

Saîd, sâât-ı hayâtını ta'lîm ve tedrîse hasr etmiş olduğundan fazîlet-i ilmiyyesiyle münâsib âsâr neşr ü te'lîfine vakit bulamamıştır.

Müşârun-ileyhin kudret-i ilmiyyesi müellefât-ı mevcûdesinden istidlâl olunmak istenilirse dûçâr-ı hatâ olmamak mümkin olamaz. Çünkü bu büyük dâhînin kudret-i ilmiyyesini bi-hakkın takdîr ettirecek büyük bir kitabı yoktur. Tilmîzlerinin yazdıkları âsâra nazarandır ki Saîd'in pâye-i bülend-irfânına karşı hayretle memzûc sitâyişler ediyoruz.

Esâsen Saîd'i ahlâfa tanıttıran eserlerinden ziyâde yetiştirdiği ma'rûf sîmâlardır.

Midilli İ'dâdîsi Müdürü
Şemseddin

İCTİMÂİYÂT

FEMİNİZM MES'ELESİ

– 2 –

Bizde Nisâiyyûn Nasıl Türedi?

Bizden bir cem'iyet-i ilmiyyenin vücûdunu farz ediniz! Kormayınız! Vebâli –ümenâ-yı ümmet kabûl etmezse– benim boynuma olsun. Mesela: Bu gayûr, bu hâmî-i şerîat, bu nâşir-i envâr-ı diyânet cem'iyet mevâtın-ı mağsûbe-i İslâmiyye'den Kafkasya, Kırım, Cezâyir… kişverlerinden birine gidip etfâl-i müslimîn nâmına sırf bir mektep küşâdına teşebbüs ediyor. Acaba muvaffak olabilirler mi? Muvaffakiyet mi dediniz? İşte bu korkunç farz ve tahayyülün vebâline katlanamam. Çünkü mevkūfiyet, tard ve ihrâc muhakkak. Evvela orada bir hey'et-i muazzama-i ruhbâniyye var. Bu hey'et uyumaz. Öyle kahvelerde mastaba-nişîn-i atâlet olarak esnemekle, uyuklamakla, bî-sûd laklakiyât ile ümenâ-yı ümmet, nigehbân-ı diyânet geçinmez. Böyle bir cem'iyet-i ilmiyyenin geldiğini herkesten evvel o haber alır. Pür-kîn ve pür-gazab kiliselere koşar. Müdhiş çanlara sarılarak memleketi sağır eder. Ahâliye mitingler yaptırır. Hükûmete protestolar yağdırır. Artık cem'iyet-i ilmiyye olsun da orada bir dakîka tevakkuf edebilsin! Bedbaht İslâmiyet! İşte şuracıkta burnumuzun dibinde daha dünkü Bulgaristan bütün ma'nâ-yı ciğer-sûzuyla zavallı bîçâre müslüman köylerinde mekteplerimizi bî-muhâbâ seddederek yerlerine Bulgar mektepleri açıyor. Kur'ân-ı Kerîm, ilm-i hâl bile okutmuyor. Kara yazılı müslüman çocuklarını âdetâ cebren ve kahren Nasrâniyet'e, irtidâda sürüklüyor. Sonra da Makedonya'da, Memâlik-i Osmâniyye'de kemâl-i faâliyyetle çalışmakta, sür'at-i berkiyye ile terakkī etmekte olan o muhteşem Bulgar mektepleri, o muazzam Bulgar dârülfünûnları için "Türkiye mekteplerimizi seddediyor; Bulgar unsurunu Türkleştirmeye çalışıyor?!" diye şeytanların bile hâtır ve hayâline gelmeyecek iftirâlarla yaygaralar, kıyâmetler koparıyor.

Yüzüncü asr-ı insâniyyetin vahşî engizisyonu o kanlı çehresini sahte bir nikāb-i medeniyyet altında gizleyerek dilsiz, gözsüz, silahsız, hâmîsiz İslâmiyet'e bütün gayz-ı akürânesiyle saldırmakta, paralatmakta devam edip gidiyor.

O kendi nokta-i nazarınca pek büyük, en mukaddes bir vazîfe îfâ ediyor. Diyor ki: "Bir millet bir ailedir. Vatanı da onun –iştirâk kabûl etmez!– hânesidir. Onun için de –velev vehmen– hayatının tehlikede kaldığını görmek istemez. Hayatını tehdîd eden yabancı bir unsurdan tek bir ferdin bile bulunmasına rızâ ve muvâfakatini intihâr, cinnet addeder. Binâenaleyh ailesi halkı içindeki muzır unsurları şu üç tedbîrden biriyle mutlaka yok eder: Dinini tebdîl sûretiyle rûhunu bel'. Olamazsa tard, bu da olamadığı hâlde mezara gömer!" İşte onun nokta-i nazarı! İşte onun bir harfini bile tebdîl ve tağyîr etmemeye huzûr-ı Salîb'de diz çökerek ettiği yemîni! Ahd ü mîsâkı! Yemîn ederim ki eğer İslâmiyet Allah dini, hak yolu olmasaydı daha kurûn-ı vüstâda tûfân dalgaları gibi üzerine yığılıp gelen Papa ordularına, Salîb yanar dağlarına bir Kılıç Arslan'la, bir Selâhaddîn-i Eyyûbî ile mümkün değil mukāvemet edemez, mahv olur biterdi.

[261] Siz İngiltere'ye kadar zahmet ediniz de cenâb-ı Selâhaddîn'in şemşîrinden saçılan yıldırımlardan nasıl tilki gibi kaçtığını Arslan Yürekli! Şarl'ın mezarından sorunuz! Orada (salâhu'l-milleti ve'd-dîn)in nâm-ı celâdet ve azametini daha yâd ederken mezarın titremeye başladığını göreceksiniz.

Seni ey dîn-i hak takdîr eden vicdan azdır az.
Yüzün zîr-i nikābından gören çeşmân azdır az.

Asıl hayret bu kim sûrette herkes ibni Âdem'dir
Hakîkatte fakat matlûb olan insân azdır az

Görürsün Mushaf'ın huffâzını âlemde pek çoktur
Velakin âşinâ-yı ma'nî-i Kur'ân azdır az

Cehâlettir cehâlet âdemi teb'îd eden haktan
Ona lâzım olan gencîne-i irfân azdır az

Bu taksîm-i ezel âlûde-i esrâr-ı hikmettir
Bu idrâk-i beşer fevkında kalmış bir meşîyyettir.

Ne hayret, ne garâbet, ne musîbettir ki biz müslümanlarda hâl bunun –tamamen değil, belki– muzâafan aksine: Bizde misyoner denilen insan kıyafetli bu İslâmiyet ve insâniyet düşmanlarına hâne-i vatanın kapıları ardına kadar açılır! Kudûmleri şerefine ezhâr-ı ta'zîmât ve tekrîmât arz ve takdîm kılınır. Kara tâli'li yavrucaklar bizzat pederleri tarafından götürülerek bir vaz'iyet-i müstemendâne ile o vicdan ve idrâk sayyâdlarına teslîm olunur.

Bunlar o yâdigârlardır ki kendi muhîtleri içinde, kendi cemâatleri arasında yapmadık fuhş u rezâlet bırakmadılar. Nihayet Fransa hükûmeti bunları memleketten tard ve ihrâcda muztar kaldı. Hatta Papa'yı ma'bûd-ı a'zam derecesinde sayan İspanyalılar bile bu şeyâtîn-i mer'iyyeden, bunların hatır ve hayale gelmedik mefsedet ve mel'anetlerinden yaka silktiler ve Fransa'yı taklîde mecbûr oldular. İşte bizde medeniyet, terakkī ve tekâmül nâmına bir imdâd-ı gaybî derecesinde mazhar-ı tevkīr olan, dindaşlarından yüz bulamayan, kendi memleketlerinden koğulan silindir şapkalı, altın salîbli, uzun tırnaklı Papa evladları hakkında; dinine, vatanına, milliyetine âteşîn bir sevda ile merbût bulunan fâzıl bir mütefekkir, hakīkī bir mü'min kemâl-i teessürle anlatıyor:

Misyoner dârü'n-nedvelerine devam eden bedbaht çocuklarımızdan sekiz yaşlarında biri mektep kilisesine girmekten ve –hâşâ!– Cenâb-ı Mesîh aleyhissalâtü vesselâm efendimiz nâm-ı ma'sûmuna merkûz heykelin ayağını öpmekten imtinâ' ve imtinâın da kemâl-i şiddet ve fart-ı istikrâh ve nefretle ısrar eder. Misyoner kızar. Çocuğu izinsiz bırakır. Çocuk sınıf başısından sebebini sorar. Hareket-i vâkıasından dolayı cezâya mahkûm olduğu cevabını alır. Bir takrîb oradan sıvışır, evine gelir. Mektebe bir daha gitmeyeceğini ve eğer pederi icbâr ederse itâat etmeyeceğini hıçkıra hıçkıra ağlayarak söyler. Validesi sorar; mâcerâyı dinler. Mes'ele pederine akseder. Osmanlı sinyörü çocuğunu çağırır; istintâka başlar:

– Bir daha mektebe gitmeyeceğini madam söyledi, sebebi?..

– Kat'iyyen bey baba kat'iyyen!

– Sebebini soruyorum; niçin?

– (Şiddetle ağlayarak) Beni hıristiyan yapmak istiyorsanız bu işkenceye ne hâcet! Kiliseye götürün! Huzûrunuzda resmen vaftiz ettirip ismimi değiştirin, olsun bitsin!

Nisâiyyûn beylere ricâ ederim; söylesinler? İnsanı hayvandan tefrîk eden meziyet nedir? Hakīkat nedir? Bedâhet nedir? Bu müdhiş cinâyet nedir?

Bir insan öldürülür. Kātil ya i'dâm yâhûd on beş sene küreğe konulur. Niçin? Maktûl için ise o bir daha ebediyen avdet etmemek üzere gitti. Kātilin i'dâmıyla hayatı alınıp maktûle verilmez. Bunda koca bir milletin mukaddes olan hayatını sıyânet vazîfe-i mühimmesi vardır.

(Kısâsda sizin için hayat vardır) düstûr-ı Kur'ânîsi bu belîğ hikmeti nâtıktır.

Halbuki bu ma'sûmun tahsîl-i ma'rifet, iktisâb-ı envâr-i medeniyyet nâmına katolik misyonerine teslîmi, tanassura, irtidâda terki o zavallıyı yatırıp kuzu gibi boğazlamaktan bin kat hûnhârâne, bin kat vahşiyâne bir cinayettir. Çocuk ölüp mezara girmiyor; belki rûhu öldürülüyor, vücûdu o maktûle canlı bir mezar oluyor. İnsanın hakīkī rûhu diyânet ve onun atf-ı mürâdifi olan milliyetidir. Milliyet bir şeceredir. Efrâd-ı millet de onun yemişleridir.

Şecere-i milliyyet yaşadıkça esmârı mütevâlî ve lâ-yenkatı'dır. Fakat o şecere kökünden baltalanınca ne dal kalır, ne budak; ne yaprak, ne yemiş. İnsâf edelim! Bu, o kadar nazarî bir felsefe değildir. Ah… İnsan bu hevl-engîz muhâvereyi göz önüne getirince sanki beyni üstünde yüz bin yıldırım birden patlıyor. Rûhu bu lâgar, bu bunak vücûd-ı beşeriyyete nefretler yağdırıyor. Kaçacak yer arıyor.

Şimdi sekiz yaşındaki bir ma'sûmun mülhem olduğu şu büyük sözlerine, şu hakîmâne cevabına bakınız! Bu mülzim, bu müskit intâk-ı hakka mazhariyet çocuğun ne ulvî bir rûha, ne âteşîn bir zekâya mâlik olduğuna şehâdet eder.

Pederinin bu belîğ ilzâm ve ifhâmdan ne kadar hacîl, ne kadar zelîl olduğunu mu sormak istiyorsunuz? Orasını bil-

mem. Şu kadar derim ki eğer bu herifte akıl nâmına bir zerreciği olaydı zaten ciğerpâresini, hayru'l-halefini kendi eliyle götürüp de cellâd-ı milliyyete teslîm etmezdi. Bu zavallı deliden ziyâde bin kat ziyâde şâyân-ı merhamet! Çünkü deliye aklı **[262]** vedâ' etmiş. Bu garîb mahlûk ise lüzûm ve ihtiyâc görmemiş, aklına yol vermiş. Cinneti hiddete gelmiş, hasmını koğmuş!

Hiç yaşar mı böyle milliyet, olur mu pâyidâr?
Milletin efrâdı tedrîcen ederken intihâr.

Vicdân-ı selîm diyor ki: Evvela bu misyonerlere vatanımızda mektep inşâsına kat'iyyen müsâade olunmayacaktı. Bu; birinci cinayet. Bunun vahâmet-i encâmını zamanının ulemâsı der-pîş ederek meydân-ı hamiyyete atılacak ve medârisin ıslâhını hükûmetten isteyecekti. Evet, evet: Avrupa'dan celb olunan muallimler talebe-i ulûmun en zekî, en faâl dimâğlarını karşılarında bulacaklar ve fünûn-ı cedîdeyi onlara tedrîs edeceklerdi. Bunlar da mekâtib-i İslâmiyye'nin ıslâh ve tekessürüne başlayacaklar, evlâd-ı vatanın hakîkī mürebbîleri, muhterem hocaları, veliyyü'n-ni'met-i idrâk ve irfânları olacaklardı. Medreseler mükemmel birer dâru'l-muallimîn, birer muhteşem dârülfünûn şeklini alacaktı. Maârif Nezâreti Bâb-ı Meşîhat'in bir şu'besi olacak, ibtidâî, rüşdî, i'dâdî, âlî bütün sunûf-ı muallimîni oradan isteyecek, ihtiyacını medâris-i İslâmiyye'den te'mîn edecekti. Vücûd-ı şerîatin dimâğı olmak iddiâsında bulunanlar dâimâ istikbâle giden beşeriyetin hayatı teceddüd ve terakkīden, tekâmül ve teâlîden ibâret olduğunu düşünecekler. Bir çocuğun ilk doğduğu gündeki basit ve iki katre sütten ibâret olan ihtiyâc-ı hayâtıyla yirmi sene sonraki yığın yığın ihtiyâcât-ı mütenevviasının bir olmadığını ve bunun te'mîni için büyük bir cidâl, sa'y ve amel meydanına atılmak mecbûriyet-i kat'iyyesini takdîr edeceklerdi. Allah'ın; ibâdı üzerine nigehbânları, kanadlarını germiş melekü's-sıyâneleri, mürebbîleri, mürşidleri olduklarını fiilen gösterecekler ve ümmeti kendilerine minnetdâr edeceklerdi.

(الْعُلَمَاءُ أُمَنَاءُ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ)[1] hadîs-i celîlü'ş-şânının ma'nâyı münîfi bu demek değilse nedir? Allah; ibâdının nesini ulemâya emânet ediyor? Yalnız nikâhını, talâkını, cenâzesinin merâsim-i tedfîni mi? Şerîat bir sıfattır; mevsûf ile kāimdir. Müteşerri' olmazsa şerîat kalır mı? Misyonerler gelir, bî-pervâ çocuklarımızın vicdanını zehirlerlerse şerîati sînesinde taşıyacak, onu istikbâle götürecek, yaşatacak kim kalır? Kurdlar içimize dalmış, dişili erkekli koyunları kuzularıyla beraber muttasıl kapıp duruyorlar. Koyunlar dâimâ azalmakta, eksilmekte. Kırk sene evvel câmilerde sufûf-ı cemâat ne kadardı, şimdi ne kadar? Çobanlık böyle koyunları kurdlara kapdırmak mıdır? Emânet böyle mi muhâfaza olunur? Emânete –husûsiyle böyle bir emânet-i kübrâya– hıyânetin, ziyâın cezâsı (ان كنا نؤمن بالله واليوم الآخر وما فيه – بين يدى الله تعالى – من دقة الحساب – ثم للمجرمين – الذين خانوا الله رسوله باضاعة الامانة الكبرى وهل هى الا الدين والشريعة – من شدة العذاب) nedir? Ziyâı hâlinde kānûna karşı mes'ûl olmak, ta'zîr ve tekdîr görmek. Haps olunmak korkusundan dünyâ emâneti üzerine gözlerimizi fal taşı gibi açar ve kemâl-i i'tinâ ve ihtimâm ile muhâfazasına çalışırız değil mi? Fakat mes'ûliyeti âcil, uhrevî emânete gelince iş değişir. Nazarlarda ehemmiyeti, kalplerde endişesi, korkusu azalır. Muktezâ-yı îmân (بالله واليوم الآخر) bu mudur?

(يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللهِ وَهُوَ مَعَهُمْ اِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحيطًا) "Erbâb-ı hıyânet, dûçâr-ı hacâlet ve rezâlet olmak, mes'ûl tutulmak ve mücâzât görmek korkusuyla insanlardan gizlenmeye, hıyânetlerini ört bas etmeye çalışırlar da Allah'dan utanmazlar. Kahr u gazabından hiç de korkmazlar. Halbuki Allah onlarla beraberdir. Kendilerine şah damarlarından daha yakındır. Güyâ sütre-i hıyânet, delîl-i berâet ve ma'sûmiyetleri olmak üzere Allah'ın kat'iyyen râzî olmadığı yalanları uydurur, âleme iftirâlar, bühtânlar îcâd ederken Allah onları görüyor, işitiyor. Allah'ın tenâhî şânından münezzeh ve müteâlî olan ilm-i ezelîsi onların bütün a'mâl ve ef'âl-i cinâiyyelerini muhîttir. Bir zerre gayb olmaz ve olamaz". (Sûre-i Celîle-i Nisâ. Âyet 108)

Biz sırtımıza yüklendiğimiz bu emânet-i kübrâyı muhâfaza etmedik. Bu milletin hayât-ı tayyibe-i dîniyye ve milliyyesini din ve şeraîtimizin en müdhiş düşmanları olan papaslara, misyonerlere, mürebbîlere, mürebbiyelere bıraktık. Azîm cinâyet işledik. Şu hâlde bâri mütesemmimlere karşı o kadar gazûbâne ve mütehevvirâne çıkışmayalım. Hıyânetin hepsini onlara isnâd ve tahmîle, kendimizi serîr-i ma'sûmiyyete çıkarmaya çalışmayalım. Cinayeti aramızda taksîm edelim. Birbirimize yaklaşalım. Musâfaha edelim. Barışmağa, ittihâda sa'y ü gayret edelim. Elbette onlar da insandır. Onlar da bu milletin efrâdı, bu sevgili mâder-i vatanın evladıdır. Güneşe karşı ilelebed göz yummak, sadâ-yı hakk u hakîkate kulak tıkamak için misyonerlere namusları üzerine söz vermediler ya! Emîn olalım ki bu memleketin selâmeti işte bu iki unsurun barışmasına, musâfahasına, ittihâdına bakıyor. Yekdiğerini dinsizlikle, taassubla, köhne-perestlikle ithâmdan vazgeçtikleri dakīka bu mukaddes vatan için bir îd-i ekber-i inkılâb olacaktır. Yâ Rab! Bize o mes'ûd dakīkayı göstereceksin değil mi? (لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ)[2]

Mehmed Fahreddin

EDEBİYÂT

Trablusgarb Mücâhidînin Pîşvâ-yı Muazzamı Şeyh Senûsî-i Kebîr Hazretlerine

Ey unsur-ı necîbin bir dürr-i şâh-vârı
Sensin bugün şuâı enzârı ibtisârın

Senden doğarsa çok mu encüm kadar maâlî
Yarmış ufukları hep seyf-i kazâ-medârın

[1] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, 8320.

[2] Zümer, 39/53.

Dönmez o seyf-i hâsim şehrâh-ı adl-i haktan
Fevka'r-ruûs o şu'le bir necm-i hâledârın

[263] *Seyfinle hem sarâmet faslu'l-hitâb-ı nutkun*
İşhâr eden o seyfi bâzû-yı iktidârın

Bir şu'le-i dehâdır vakkād olan nigâhın
Ma'tûftur Hudâ'ya her medd-i intizârın

Yoktur mehâfetin hiç bâzîçe-i vegādan
Hûnâbe-i şehâdet reyhâne-i bahârın

Hâmûn u deşt-i harbin sensin sırâcı el-hak
Yoktur hubûtun aslâ memdûd iken menârın

Bast-ı cenâh ederler sükkân-ı sermediyyet
Oldukça cebhe-fersâ ensâr-ı bî-şümârın

Meydân-ı kerr u ferrde galtân olan nevâsî
Mihrâb-ı mecd ü necdet, minberleri kibârın

En nuhbe-i hamiyyet, ey seyyid-i hamâset
Nisyan-pezîr olur mu âmâl-ı intisârın

Sensin mücâhidînin bir ferd-i bî-adîli
Bir ferd isen de sensin külliyyeti vekārın

Ma'şûka-i fuâdın a'dâ-yı dîni ezmek
Şehdâne-i celâdet her ferd-i cansipârın

Seyf-i cihâd elinde meslûl iken demâ-dem
Şâdân olur muhakkak ervâhı Çâr-Yâr'ın

Tarrâka-i adüvden lerzan değil urûkun
Anterlerin tanîni gûyâ ki gûş-dârın

Mutlak ölüm girîzân pîş-i mehâbetinden
Ser-pençe-i rızâda seyf-i kazâ-nisârın

Dârü'l-cihâda sînen bir me'men-i rızâdır
Destâr-ı hûn-disârın iklîl-i iştihârın

Bir hâtifî nidâdır sem'inde mevc uran ses
Gûyâ telâtum eyler fevka'l-fezâ şiârın

Mermileri adûnun bir seyl-i sâil ammâ
Tûfân-ı hûn u âteş bir mevc-i dil-şikârın

Mahz-ı belâgatindir iblâğ-ı emr-i ma'rûf
Merzâ seciyyelerdir eş'ârı âbdârın

Hutben lisân-ı gaybın bir nefha-i revânı
Hassân ile Lebîd'i sensin bu kâr-zârın

Sadr-ı güzîn-i İslâm cebhende muntabı'dır
Ayn-ı şifâsıdır o enzâr-ı i'tibârın

Var ol şehâmetinle ey şeyh-i pâk-sîret
Güldeste-i tahiyyât oldukça yâdigârın

Bir haşyet-i mücessem olsun aduvv-i nâ-kâm
Yardıkça deşt-zârı tekbîr-i zâr-zârın

Ali Salahaddin

Arap Târîh-i Edebiyyâtından:

EBU'L-ALÂ MAARRÎ

Enbiyâ ve Edyân Hakkındaki Fikri

–192'den mâba'd–

Mesela Maarrî'ye, sen şöyle diyorsun:

اذا رجع الحصيف الى حجاه تهاون بالمذاهب واز دراها
فخذ منها بما اداك لب ولا يغمسك جهل فى صراها

Ve bu sözünle dini ta'yîb etmiş oluyorsun desen, cevap vermekte dûçâr-ı işkâl olmaz.

Ebyât-ı sâbıkaya göz yumalım, fakat şu beyitleri de kolay kolay onlara ilhâk edebilir miyiz?

والعقل يعجب والشرائع كلها خبر يقلد لم يقسه القائس
متمجسون ومسلمون ومعشر متنصرون وهائدون رسائس
وبيوت نيران تزاد تعبدا ومساجد معمورة وكنائس
والصائبون يعظمون كواكبا وطباع كل فى الشرور حبائس
انى ينال اخو الديانة سؤدد ومآرب الرجل الشريف خسائس

Evet, bunlarda da müsâmahakâr davranalım, feylesofun buradaki maksadı, şu:

وينشأ ناشى الفتيان منا على ما كان عوده ابوه

Beytindeki ma'nâyı okşuyor, diyelim; hakîkat de budur, (وينشأ ناشئ الفتيان منا...الخ)

Sözünü kabûl edince:

والعقل يعجب والشرائع كلها خبر يقلد لم يقسه القائس

Fikrini de telakkī bil-kabûl etmek îcâb eder.

Şimdi siz diyeceksiniz ki:

"Söylediklerini anladık. Lakin sen sözünde durmadın. Şartımızı, hudûd-ı tedkīki unuttun mu? Feylesofun hiçbir isâetini, hiçbir sözünü gizlemeyecek değil mi idin, hani vaadin nerede? Bu; vaadde durmamak, ahdi bozmak değil midir? Hani, bütün mezâhibi teşnî' ettiği, bütün dinlerle alay ettiği sarîh beyitleri nerede? Niçin bize:

تناقض مالنا الا السكوت له، ونستعيذ بمولانا من النار؛
يد بخمس مئين عسجد ودي ما بالها قطعت فى ربع دينار؟!..

Gibi sözlerini zikr etmiyorsun? "Menâsik-i haccı" takbîh ettiği şu:

ما الركن فى عرف قوم لست أذكرهم
الا بقية اوثان وأنصاب.

Şiirini niçin kāle almıyorsun?

Feylesofun:

أفيقوا أفيقوا ياغواة فانما، دياناتكم مكر من القدماء؛
ارادوا بها جمع الحطام فادركوا، وبا دوا وبادت دولة اللؤماء.

Dediğinden haberin yok mu?

Ben de derim ki:

"Vallâhi ben şimdiye kadar takdîm ettiğim beyitleri; yalnız onları ortaya koymuş olmak için ileriye sürmüş değilim; saydığınız kabîlden beyitleri de ortadan kaldırmak, hesâba koymamış olmak için te'hîr etmedim, bunları sona koymak-

tan maksadım, bütün söylediğiniz takımdan sözlerini toplayarak bir arada îrâd etmektir. İşte yazıyorum:

هفت الحنيفة والنصارى ما اهتدت ويهود حارت والمجوس مضللة،
اثنان اهل الارض: ذوعقل بلا دين وآخر دين لاعقل له.

Bir daha:

عجب لكسرى واشياعه وغسل الوجوه ببول البقر
وقول اليهودا له يحب رسيس العظام وريح الفتر
وقو النصارى اله يضام، ويظلم حيا ولا ينتصر؛
وقوم أتوامن أقاضى البلاد، لرمى الجمار ولئم الحجر.
فوا عجبا من مقالاتهم، أيعمى عن الحق كل البشر؟!.

Maarrî, bu sözleriyle her şeyi, tasrîh etmiş oluyor. Feylesofun acı, tatlı, fikir ve mezhebini tamamıyla şerh edeceğine kāni' olduğum ne sözü varsa naklettim; şimdi ilk sözlerine bakarak îmânına hükm etmek câiz ise, son sözlerini yine kulak vermeyerek geçmek de lâyık değildir. Hatta içimizden biri buna râzî olsa bile zannetmem ki Maarrî râzî olmuş olsun. Çünkü feylesof; bu sözleri, bu yüzden kendine tevecc üh edecek mes'ûliyetin derecesini takdîr ederek söylemiştir; eğer sözlerinin mes'ûliyetini deruhde etmemek istemiş olsaydı, hiç söylemezdi, **[264]** *Lüzûmiyyât*'ını cem' ederken bunları hiç bulundurmazdı; çünkü şiirlerini bizzat cem' ve tertîb eylemiştir.

Biri çıkar da "Bu şiirlerin, öldükten sonra kitapları arasına sıkıştırılarak Maarrî'ye nisbet edilmiş olmak ihtimâli vardır." diyebilir; fakat bu sözün sahîf olması şöyle dursun, tıbâatın zuhûrundan evvel yazılan bütün kitaplardan emniyeti kaldırmak gibi mühim bir işkâli de vardır. Bu emniyetsizliğe kāil olursak büsbütün şaşırır kalırız. Ben derim ki:

"Bu söz, pek çürüktür. Çünkü hadi feylesofun bu sözleri söylemediğine, diğer biri tarafından tertîb olunan bazı sözlerin Maarrî'ye nisbet olunduğuna cevâz verelim. Fakat düşünelim, bu adam, niçin başkasına nisbet etmiyor da feylesofa ediyor, niçin bu sözler yalnız ona isnâd olunuyor? Şübhe yok, onun sözüyle kendine nisbet olunan söz arasında bir müşâbehet var ki bu nisbete cesaret ediliyor. Yoksa bir mazmûn-ı felsefîyi, bir şâire nisbet etmek nasıl ma'kūl olur, bu nisbetin ne ma'nâsı olur? Ona isnâd edileceğine İbni Sînâ, İbni Rüşd, Fârâbî gibi feylesoflardan birine nisbet edilir de onların felsefî sözleri arasında revâcı te'mîn edilir. Böyle yapmak, pamuktan bir libâs üzerine dîbâc-ı hüsrevânîden yama vurmaya benzer. Hâsılı, bu şiirlerin Maarrî'nin olmadığını söyleyerek ona intisâr etmek dâiyesinde bulunanlara rağmen bizim bu ihtimâli tasdîka hiçte meylimiz yoktur. Maarrî'yi bu yolda müdâfaaya kalkışmak; arkadaşına iyilik etmeye kalkıp da yolunu şaşırarak fenalık yapan câhil bir dostun hareketine benzer. Böyle bir tarz-ı himâye tutanlar kadar da hiç kimse feylesofun şan ve şerefini tenkîl etmiş, haysiyetini düşürmüş olmaz. –mâba'di var–

Mütercimi
Abdullatif Nevzad

TÂRÎH

KILIÇ DİNİ

Altıncı Bâb
İbrânîlerin İkinci Hükümdârı

–mâba'd –

"İşte bundan sonra Dâvûd (as) Filistinlileri kahr u mahkûm etti. Dâvûd Filistinlilerin elinden Mezka Muhah'ı aldı ve Moab kabîlesini kahretti; onları yere atarak bir ip ile ölçüp mahvetti. Ve onları hesab ile kesti; böylece Moab kabîlesi onun hâdimi, tâbii oldular, ona hediyeler getirdiler. Dâvûd Fırat nehri sâhilinde hudûdunu kurtarmaya giderken Tsuba[1] kralı Rehub'un oğlu Hadadezer'i[2] de kahretti; ondan bin muhârebe arabası, yedi yüz süvari, yirmi bin piyade aldı. Dâvûd bu muhârebe arabalarının hayvanlarının ard ayaklarının sinirlerini keserek işten bıraktı; yalnız kendisi için yüz harp arabası alıkoydu. Ve Şam'ın Suriyelileri Hadadezer'i imdâd için geldikleri zaman Dâvûd yirmi bin iki Suriyeli kesti. Dâvûd Şam Suriyesi'ne muhâfız koydu, Suriyeliler Dâvûd'un tâbii olup hediyeler (haraç) getirdiler……

"Ve Edom'a muhâfızlar koydu, bütün Edomîler de Dâvûd'un tebaası oldular.."

Târîh-i Benî İsrâîl (yani kütüb-i mukaddeseden ma'dûd Chronicles)'in birincisinin altıncı bâbında Hazret-i Dâvûd'un daha bir çok icrâât-ı muhâribânesi, içlerinde bilhassa Amoniler dâhil olmak üzere katl olunan nüfûs-ı azîmeye ve "harp arabalarında kavga eden yedi bin Suriyeli ile kırk bin piyade Suriyelinin[3] ve kumandanları Şafat'ın[4] katline" âid ma'lûmât vardır.

"Ve öyle oldu ki sene nihâyetine erince yani pâdişâhların harbe gitmek mevsimi geçince Yoab (yani Kudüs'ün zabtına sebeb olan ve Dâvûd (as)'un askerine kumandan nasb olunan) orduyu sevk edip Benî Amon'un memâlikini harâb, Rabba'yı[5] muhâsara, zabt ve tahrîb etti. Ve Dâvûd (as) onların kralının tâcını başından alıp bir ağırlığı talan altın olduğunu tarttı.* Ve bundan başka tâcın üzerinde kıymetdâr taşlar var idi. Bu tâc Dâvûd (as)'un başına vaz' olundu. Şehirden de o kadar ganâim getirilmiş idi. Ve şehirden ahâlisini de alıp getirdi; onları destereler ile demir oklarla ve

[1] Metinde (زوباخ) şeklinde yazılmıştır.
[2] Metinde (مدادزر) şeklinde yazılmıştır.
[3] Birinci Chronicles (yani mukaddes târîh-i Benî İsrâîl) –Ondokuzuncu Bâb–19'uncu fıkra.
[4] Metinde (شفاق) şeklinde yazılmıştır.
[5] Metinde (ربباح) şeklinde yazılmıştır.
* Buradaki (talan) Talent mikyâsı Yunan-ı kadîm, Benî İsrâîl, Roma gibi kavimlerde muhtelif keyfiyet ve kemiyette kıymeti hâiz idi; keyfiyetce evvela hem bizim batman, kantar gibi mikyâs-ı sıklet idi, hem de kise, yük gibi mikyâs-ı kıymet. Buradaki mikyâs-ı siklet olmak gerektir; çünkü müellif kitapta (tartmak) ma'nâsına olan Weigh kelime-i İngilizîsiyle tercüme etmiş. Kıymet olsaydı Cost demek lâzım gelirdi. Tedkīkāt-ı âcizîye göre talanın Yunan-ı kadîm akvâmı arasında sikletce mikdârının bizim Osmanlı kıyye-i atîkasına tahvîli 20 Benî İsrâîl'de 30 kıyye, mikyâs-ı nakdî cihetince olanı Yunan-ı kadîmde takrîben 27 bin, Benî İsrâîl arasında 43 bin kuruş-ı Osmânî olmak lâzım geliyor. (Mütercim)

baltalarla kesip parçaladı. Dâvûd bunu yalnız onlara değil bütün Benî Amon (Amoniler) şehirleri ahâlisine yaptı. Ve bundan sonra Cerz'de Filistinlilerle harp çıktı. Bunda Haskat olan Sippekay, Sipay'ı katletti; bu Sipay Devler (Gol)ler cinsinden olduğundan onlara tâbi' oldu.

"Ve yine Filistinîlerle harp çıktı, Elhanan Gat[1] kabîlesinden Câlût'un biraderi Lahmı'yı katletti. Lakin yine Gat'ta muhârebe var idi. Orada azîmü'l-cüsse biri çıktı ki: El ve ayak parmaklarının mecmûu yirmi dört idi: Yani her elinde altı ve her ayağında altı idi. O da (Gol ta'bîr-i âmiyânesince Dev) oğullarından idi. Ancak Benî İsrâîl'e karşı mağrûr ve hakāretkâr olunca Şimei'nin oğlu Yonatan (Dâvûd aleyhisselâmın biraderi) onu katletti. Bunlar Gat'ta Gol (Dev) olarak doğmuşlardı ve Dâvûd (as)'un ve tebaasının eliyle katl olundular."*

Bu mebhasi bitirmek için en muvâfık hareket Milme'nin Hazret-i Dâvûd'un son safahât-ı hayâtiyyesi, bu sâhib-i şevket İbrânî hükümdârının telhîs-i hüviyyeti hakkında yazdığı satırları buraya nakl etmek ile olabilir:

"Zamân-ı intikāli yaklaştığı zaman Dâvûd oğlunu şerîat-i Mûseviyye'ye, kavânîn-i ilâhiyyeye ıktifâ ile emretti. Buna ilâveten oğluna şecî' ve sabırsız Yoab'ı **[265]** kemâl-i dikkat ve müsâbakatla teftîş etmesini vasiyet etmişti. Onun fikrince Yoab şecî' ve sâdık olmakla beraber hiç sükûnet bulmayan tûl-ı âmâli (hasîsa-i teşebbüskârîsi) ve düşmanlarının irâka-i deminde gösterdiği kayıtsızlık nokta-i nazarından tehlikeli bir adam olabilirdi. Hazret-i Süleyman'ın, Yoab'ı ilk maksad-ı hıyânetkârîsinin tezâhüründe bilâ-merhamet katl etmesi lâzım geliyordu. Şimei de şayed en cüz'î bir alâmet-i gayr-i hoşnûdî gösterirse katl olunacaktı. İşte bu vechile verâset-i hükümdârî ve bekā-yı şerîat ve kānûn ve dîn-i milliyyetin şeref-i dâimini taht-ı emniyyete aldıktan sonra, cidden bânîsi addolunabileceği bir hükûmet-i şevket-medârı kırk sene idâre ettikten sonra son nefesini teneffüs etti.** Dâvûd her cihetce dâhilî nifâklarla zedelenen, her tarafı muzaffer düşmanlarla mahdûd ve merkez-i hükûmetsiz, hemen hemen ordusuz ve kabâili arasında cihet-i câmia gayr-i mevcûd bir kraliyetin riyâsetine gelmiş idi. Halbuki: Vefâtında ortada bir müellef, müttehid bir hükûmet bıraktı ki: Eb'âdı Mısır hudûdundan Lübnan Cibâli eteklerine, Fırat Nehri'nden Bahr-i Sefîd sevâhiline imtidâd ediyordu.

Dâvûd (as) Filistinlilerin kudret ve şevketini mahv, bütün civardaki hükümdârlıkları ya kendisine tâbi' veyâhûd tebaasıyla beraber harîta-i âlemden hakkeylemiş idi. Bu miyânede Tir yani Su şehr-i azîmiyle de esaslı, dâimî bir ittifâk akd etti. Ortaya i'timâda şâyân bir ordu çıkmış, her zaman nevbetle kabâilden yirmi beş bin genç silah altında bulundurularak müdâfaa-i milliyye kuvvet-i dâimesi te'sîs olunmuştu. Bu ordunun kumandanları umumiyetle sâhib-i liyâkat ve tecrübe olup o zamanın usûl-i harbinde pek mühim havâs ile yani cür'et, şecâat-i şahsiyye ve azîm kuvvet ve cesâmet-i bedeniyye ile mümtâz idiler. Bu kahramanlar bize Şarlman'ın ve Kral Artur'un masallarındaki şövalyeleri ihtâr eyler, ancak bu esâtîri şövalyelerin muhteşem ve kavî zırhlılarına mukābil Benî İsrâîl kumandanları hârikulâde kuvâ-yı medeniyyeye (bedeniyye olabilir mi), asla yılmaz bir ısrar ve mukārenet-i fikriyyeye sâhib idiler. Dâvûd (as)'un aile husûsâtı da diğer hükümdârân-ı şarkiyyeninkine müşâbihdir. Harbe giriştiği vakitler, asrının ve memleketinin âdeti olduğu vechile gāyet şedîd sûrette düşmanlarından ahz-ı intikām ederdi.."***

Hazret-i Dâvûd'un devre-i hükûmetinin nihâyete erişmesi ile yeni açılan devirde Yahudilerin secâyâsı, tab' ve meşrebleri büyük bir inkılâb arz ediyor idi. Bu âna kadar Benî İsrâîl'in arz-ı Filistin'deki mevki'leri o kadar güvenilebilecek bir mâhiyette değil idi ve her İsrâilî için her taraftan zuhûru melhûz olan tecâvüzât ve tedâfuâta karşı silah ile mukābele eylemek üzere asker olmak bir vazîfe-i esâsiyye idi. Ancak nihayet arz-ı Ken'ân kabza-i teshîre geçince İsrâilîler içinde san'at ve temeddün esâsları tevessüe başlamış, Hazret-i Dâvûd'un halefi devr-i hükûmetinde harpten ziyâde sulh ve müsâlemete atf u i'tinâ edilmiştir.****

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

---

[1] Metinde (جبت) şeklinde yazılmıştır.

* Birinci târîh-i Benî İsrâîl (Chronicles). Yirminci Bâb.

** Şu tercüme ettiğimiz kitabın sahîfeleri altına bir çok hâşiyeler, ilâveler konulabilir; lakin şurasını da nazar-ı dikkatten dûr tutmayalım ki: Yazacağımız o satırları, şayed yazacak isek, bu kitabı metin ittihâz ederek değil, bu kitabın hemen her cümlesini aynen nakl eylediği Mûsevîlik ve İsevîlik kütüb-i mukaddesesini mevzû'-ı bahs eyleyerek ve onları masamızın önüne koyarak yazmalıyız. Bu kitabın mevzûu Yehudilere ve Hıristiyanlara hitâb edilen ve dillerindeki i'tikādât aksâm-ı müşterekesinin, ellerindeki *İncil* ve *Tevrat*ların mülhem, kelâmullâh, vahyullâh olmadıklarını söyleyen, bunu ne Hıristiyan, ne Yehudi ve ne İslâm olmayan bazı hükemânın da isbât ettiklerini izhâr eden bir vesîkadır. Yani İslâmiyet aleyhine "Siz kılıçla dünyâyı İslâm ettiniz" da'vâsını güden Mûsevî ve İsevîlere karşı hangi dinin fazla kan dökmüş olduğunu kendi lisânlarından isbât ettirmektedir. Binâenaleyh müellif kabûl etmeyeceklerini ve daha uzun münâkaşâta sebeb olacağını bildiği cihetle bilhassa mütefekkirîn-i Hıristiyâniyeye karşı bu tarîkı tutmuştur. Bu beyânâtımızla beraber mütefekkirîn ve ulemâ-yı İslâmiyemizin erzân buyuracakları mütâlaât her hâlde hayırlı olur. (Mütercim)

*** Milman'in: *Yahudilerin Târîhi*, *Yedinci Kitap*.

**** Profesör Husmer'in *Yahudilerin Hikâyesi*.

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Buhârâ emîri birkaç zâbit maiyetinde olarak istikbâle bin kişi göndermişti. Benim için hazırladıkları menzile kondum. Üç gün sonra emîr tarafından bir me'mûr gelip beni mülâkāt için da'vet etti. Gittim, görüştüm, döndüm. Avdetimde emîrin bin teneke nakd ile birkaç top kumaştan ibâret olan hediyesi geldi. Bir iki gün daha oturduktan sonra Semerkand'a azîmet ettim.

Ruslar tarafından mansûb olan Semerkand hâkimi hakkımda hürmet ve riâyet gösterip gerek benim, gerek maiyetim için ikāmetgâh ta'yîn etti. Ve her türlü i'zâz ve ikrâmda bulundu.

Birkaç gün sonra Rusların Türkistan vâlî-i umûmîsi beni Taşkend'e da'vet etti. Masârıf-ı seferi de Semerkand hükûmeti tahammül eyleyerek beni yola çıkardı. Taşkend'e vusûlümde kemâl-i muhabbet ve ihtirâm ile istikbâl olundum. Vürûdumun ertesi günü vâlî-i umûmînin da'vetnâmesi geldi. Gidip görüştüm. Fevkalâde ihtirâmkârâne davrandı ve beni gece yarısına kadar alıkoydu. Avrupalıların merâsim-i ülfeti hoşuma gitti. Bunlar, misâfirlerini büyük bir salonda kabûl ediyorlardı. Misâfirler, odadan odaya gezip birbiriyle konuşuyorlar, sıgara içip meyve yiyorlardı. Nısfu'l-leylde menzilimize avdet ettik. Ertesi günü vali, ziyaretime geldi. Kapıdan karşıladım. Hâl, hatır soruştuktan sonra kendisine murassa' bir kılıç ile altı tane Keşmir şalı ve iki top kemhâ kumaşı verdim. İki sâat oturup gitti.

Ertesi günü Ceneral Ali Hanef beni sabah yemeğine da'vet etti. O günü musâhabetle geçirdik. Birkaç gün zarfında diğer ceneraller tarafından da çağırılıp icâbet eyledim.

Bu esnâda Rusların büyük paskalyası – ki Hudâ-zâdelerinin doğduğu güne müsâdif bayramdır– geldi. Vali, muâviniyle arabasını gönderip beni ikāmetgâhına da'vet etti. Birlikte gittik. Vali, bizi kāimen kabûl eyleyerek bir salona götürdü. Bundan ümerâ ve ekâbir kadınları ve çocuklarıyla orada idiler. Meşrû' ve gayr-i meşrû' içkilerin hepsinden vardı. Huzzâr, gece yarısına kadar yiyip içmekten el **[266]** çekmediler... Nısfu'l-leyl olunca (Hristos, Hristos) diyerek birbirlerini öpmeye başladılar.

Sâhib-i hâneden izin alıp menzilimize geldik. Üç gün sonra vali, yine arabasıyla muâvinini yollayıp beni yapılacak askerî merâsime çağırdı. Gidip gördük, ertesi günü vali muâvini gelip:

– Vali, sizinle görüşmek istiyor, dedi. Birlikte gittik. Çaylar içildikten sonra, vali:

– İmparator hazretleri telgrafla istifsâr-ı hâtırınızda bulunuyorlar dedi. Teşekkür ettim. Ba'dehu:

– Bir de görüşülmek üzere Petersburg'u teşrîfinizi arzu ediyorlar. Muvâfakat buyurur musunuz? suâlinde bulundu.

– İmparatorun memleketini şimdiki hâlde kendime melce' ittihâz ettim. Zaten buraya gelişim âmâl ve makāsıdımı zât-ı haşmet-penâhîlerine arz eylemek içindir. Petersburg'a azîmet bahsine gelince yarın ma'lûmât veririm, dedim.

Avdetimde arkadaşlarımı çağırıp bu husûsda fikirlerini sordum.

– Sizi salıvermeyiz. Çünkü sizsiz edemeyiz. Dediler.

– Rusya'daki benim gibi bir çok firârî bulunduğu hâlde imparator hiçbirini mülâkāt için çağırmamıştır. Şu hâlde da'vetini kabûl edip gitmek lâzım gelir.

Diye kendilerini iknâa çalıştımsa da muvaffak olamadım.

Ertesi günü valinin nezdine gittim. Çay ve cıgara içildikten sonra:

– İmparatorunuz hakkımda fevkalâde nezâket gösterip beni Petersburg'a da'vet eylemiş, buna tekrar tekrar teşekkür ederim. Fakat ben Rus memâlikine yeni gelmiş bir adamım ki maiyetimde beş yüz kişi vardır. Bir çok seyr ü seferde bulunup muhtâc-ı istirâhat bir hâle gelmiş olan bu adamlara mesken tedârik ve istirâhatlerini te'mîn eyledikten sonra imparatorun da'vetine icâbet edebilirim, dedim.

Vali:

– Pek güzel, şimdi bir telgraf çekip cevabınızı imparator hazretlerine arz ederim, dedi.

İki gün sonra vali muâvini araba ile gelip beni vâlî-i umûmînin nezdine götürdü. Vali:

– İmparator hazretleri, mütâlaanızı tasvîb buyurmuşlar ve zât-ı fahâmetiniz için Semerkand, yâhûd Taşkend'de bir ikāmetgâh iştirâ olunarak bin iki yüz elli manat aylık tahsîsini de irâde etmişler, dedi.

– Ben imparator cenâblarına ilticâ etmiş bir adamım. Hakkımda ne arzu ederlerse kabûlümdür, cevabını verdim. Tekrar:

– İmparator hazretleri, sergerdelerinizden bazılarıyla zât-ı fahîmânenizin tasvîrini istemişler, deyince:

– Hazırım, dedim.

Ertesi günü vali muâvini beni fotoğrafcı dükkanına götürdü. Fakat bizim arkadaşlar:

– Resmini çıkartan gavur olur! diyerek fotoğraflarını aldırmadılar. O vakte kadar yoldaşlarımı oldukça münevverü'l-fikr sanırdım. Meğerse aldanmışım.

Muâvin: – Rufekānız, niçin resim çıkarmadılar? suâlinde bulundu.

– Bunlar, hiçbir tâifenin sergerdesi değil, ancak benim yol arkadaşlarımdır. Binâenaleyh bir sıfat-ı resmiyyeleri yoktur ki resimleri imparator hazretlerine takdîm olunsun, cevabını verdim.

Muâvin: – Çok âkıl bir zâtsınız. Hakîkaten imparator hazretleri, bu adamların mansıbı nedir? diye sorsalardı verecek cevap bulamayacaktık, dedi. Bundan sonra hiçbir husûsda arkadaşlarım ile istişâre etmedim. Zîrâ iki defa teklîfimi reddeylemişlerdi. Kendilerinin ma'lûmât ve tedbîrlerine de i'timâdım yoktu. Birkaç gün sonra yine vali muâvini gelip beni valinin ikāmetgâhına götürdü. Gece yarısına kadar oturup eğlendik. Bu esnâda Semerkand'a gitmek için validen izin istedim. Talebimi kabûl ederek Ceneral Abramof'a hitâben bir mektup bana verdi. Ertesi günü gidip vali ile vedâ' eyledikten sonra geldiğim tarîk ile Semerkand'a azîmet eyledim. Hâmil olduğum mektûbu Ceneral Abramof'a verdim.

Ceneral: – Taşkend valisinden aldığım emir mûcebince zât-ı fahâmetinize beğendiğiniz bir menzil iştirâ olunacaktır, dedi.

Adamlardan birini dolaştırıp verdiği ma'lûmât üzerine cenerale mektup yazdım. Ve: "Dervâze-i Kalenderhâne" civarında kâin olup Buhârâ emîrinin emlâkinden bulunan 12000 arşın vüs'atinde bir bağ hoşuma gitti, dedim. Burası latîf ve âbdâr bir mahal olmakla beraber emlâk-ı hükûmetten bulunduğu cihetle iştirâsı için para sarf edilmeyecekti, dedi.

Birkaç gün sonra oraya taşındım. Amca-zâdem İshak Hân ile yoldaşlarım için de şehir dâhilinde birer ev kiraladım. İmparatorun nezdine gitmeme râzî olmayan sergerdelerimden bazıları birkaç gün sonra benden izin istediler. Bazıları da bilâ-istîzân savuştular. Yalnız kendi adamlarım maiyetimde kalıp sâdıkāne hizmetten ayrılmadılar.

–mâba'di var–

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

[267] **SİYÂSİYÂT**

FAS VE TRABLUS

Fas ahvâli kimse tarafından beklenilemeyen, tasavvur edilemeyen bir şekil almaktadır. Bütün Marakeş bir buhrân ve heyecân-ı azîm içinde alevlenmektedir. Afrika-yı Şimâlî'yi kendi aralarında masa başında taksîm ederken miyonlarca ahâliyi koyun sürüsü gibi farz ederek bilâ-mukāvemet kasap bıçağı üzerine koyacaklarını tahmîn edenler kendi hesablarında aldandılar. Marakeş müslümanları ölmeden evvel kendilerinin ber-hayât olduklarını isbâta kalkıştılar. Memleketin iç tarafından akın akın gelen kabâil ve aşâyir istiklâl-i millînin imhâsı Fransızlara pek bahalı bir fiata mal olacağını göstermek fikrinde olduklarını irâe etmektedirler. Fransızlar pür telaş, pür heyecân şu seylâb-ı hayâtın nerden geldiğini, hangi menba'dan feyz aldığını ta'yîn edemeyerek şaşırmıştırlar. Onlar ile beraber memleketi kendi menâfi'-i zâtiyyeleri, kendi istirâhat-i şahsiyyeleri için feda eden zimem-dârân-ı umûr da titriyorlar, kesb-i istihkāk etmiş oldukları cezaları görmeden sahne-i gîrudârdan çekilmek istiyorlar.

Memleketi bilâ-mukāvemet ve yalnız kendi menâfi'-i şahsiyyesini te'mîn ederek ecânibe teslîm etmiş olan Fas sultânı şimdi hiddet ve şiddet karşısında kendisini gāib ederek isti'fâ etmek istiyormuş. Lakin buna ne Fransız, ne de Faslılar râzî olmuyorlar. Her iki taraf da müşârun-ileyh hakkında hiss-i nefret ve istikrâh ile mütehassis olarak kendisi ile hesablarını görmek istiyorlar. Fakat bundan evvel tarafeyn kendi aralarındaki hesablarını bitirmek fikrindedirler. Cereyân-ı ahvâl Fransızların Marakeşliler tarafından kat'iyyen böyle bir mukāvemete dûçâr olduklarına muntazır olmadıklarını ve binâenaleyh Marakeş'de şu mukāvemete karşı gelecek ve kifâyet edecek kuvvete mâlik bulunmadıklarını gösteriyor. Halbuki el-yevm bütün Fas'ın hemen kâffe-i nikātında Fransızlara karşı Faslılar tarafından bir hücûm-ı umûmî icrâ edilmektedir ve bir çok yerlerde Fransızlar taht-ı muhâsarada bulunmaktadırlar, hatta bir aralık Fransız başkumandanının ve Fransa murahhasının Marakeşliler tarafından katledildiği şâyiası intişâr etti. Fransa'da tahmîn edildiğine binâen şu kıyâmı yatıştırmak için lâ-ekal yüz bin kişilik orduya ihtiyac messediyorlarmış! Hülâsa Marakeş'de hâl ve vaz'iyet birden bire, az bir zaman içinde son derece vahîm bir şekil aldı! Hatta Fransa matbûatının bir kısmı Marakeş'in Fransa'nın başına bir bela kesileceğini, şu memleketin istîlâsı senelerce muhârebenin devamına, mebâliğ-i külliyyenin sarfına mütevakkıf olacağını tahmîn ediyorlar. Kim bilir, belki Marakeş'ten şu hâl el-Cezâyir'e, Tunus'a da sirâyet eder ve bütün Afrika-yı Şimâlî vâsi' bir meydân-ı cihâd kesilir.

Fransızlar şu felaketten dolayı kimseyi tahtie etmemelidirler. İtalya ile uyuşarak Trablus'u İtalya'ya ve Marakeş'i kendilerine verdikleri esnâda bir de şu yerlerin asıl sâhib ve mâliklerini nazara almalı idiler. Tâ öteden beri âlem-i İslâm ile alâkada bulunan, İslâmiyet'i âlimâne ve vâkıfâne bir sûrette tedkīk ve tahkīk etmiş olan bir çok ulemâya, müsteşrikīne mâlik olan Fransa hükûmeti biraz ihtiyatkârâne davranmalıydı; icrâ etmekte olduğu alım satımda müslümanları Afrika'nın diğer kabâil-i vahşiyyesi yerine koymamalıydı; Fransa bilmeliydi ki âlem-i İslâm'da –şu âlem ne kadar münevvim, mütedennî gözüküyorsa da– bir rûh, bir hayat, bir medeniyet, bir an'ane-i târîhiyye vardır. Müslümanlar nîm vahşî diğer akvâma teşbîh edilemez. Onlara karşı biraz ihtiyâtkârâne davranmak lazımdır. Lakin Fransa bir çok münevverü'l-efkâr Fransızların bile ihtârâtına ve tenbîhâtına rağmen bunları nazar-ı dikkate almadı ve işte bugün şu hatâsının cezâsını çekiyor.

* * *

İtalya da hesablarını aynı yanlış rakamlar üzerine yürüttüğünden, bununla beraber Fransa kadar iktidâr-ı siyâsî, mâlî ve askerîye de mâlik olmadığından daha ziyâde cezâya ma'rûz kalmıştır. Bugün İtalya hükûmeti kendini tamamen gāib etmiştir, ne yapacağını, ne söyleyeceğini bile ta'yîn edemiyor. Hükûmet-i mezkûrenin Adaları işgālden maksadı Avrupa hükûmetlerini işe müdâhale ettirerek bir konferans vâsıtası ile nâil-i merâm olmaktı. Lakin diğer tasavvurâtında olduğu gibi bu kere de aldandı. Hükûmât-ı sâirenin etvâr ve harekâtının nâzım-ı hakīkīsi elbetteki İtalya değildir. Hükûmât-ı mezkûrenin konferansı İtalya'nın arzusu vech ile tertîb etmek için bizi böyle bir konferansa iştirâk etmeye icbâr etmeleri lâzım gelirdi. Ta'bîr-i âhar ile müttehiden bize karşı çıkmaları îcâb ederdi. Evvela böyle bir iş dâire-i imkândan hâriçtir, sâniyen Avrupa'yı kendi eli ile ateşten İtalya için kestane çıkarmaya sevk edecek hiçbir sebeb-i ma'kūl mevcûd değildir. Binâenaleyh konferans mes'elesi bir aralık harâretle müzâkere edildiyse de şimdi sâha-i münâkaşadan çıkmak üzeredir, her yerden kimsenin konferans tarafdârı olmadığına dair te'mînât geliyor, hatta Rusya hükûmeti bile konferans tarafdârlığından istinkâf ettiğini resmen i'lân etti. Demeli ki konferans şâyiaları sırf bir tecrübe balonu olarak İtalya ve İtalya dostları tarafından salınmıştı. Fakat metânet-i Osmâniyye'ye karşı şu balon da mukāvemet edemeyerek mahv oldu.

Bu İtalya diplomasisi, İtalya ordusunun Trablusgarb'daki ma'rûz kalmış olduğu ricat ve hezimetten daha müdhiş bir mağlûbiyettir. Zîrâ **[268]** evvela bu kadar masârıfa mâl olmuş olan Adalar seferi de neticesiz kalıyor; sâniyen İtalya için mürâcaat eyleyecek daha bir vesîle kalmıyor. Bun-

dan mâadâ şu sefer, İtalya'yı son derece nâzik ve müşkil bir vaz'iyet içinde bırakmıştır. Hükûmet-i mezkûre şu seferi ile İngiltere ve Fransa'nın istirkābını celb etti. Ve el-yevm mahâfil-i siyâsiyyede deverân etmekte olan karînü'l-vüsûk bir rivâyete binâen İngiltere ve Fransa hükûmetleri İtalya hükûmetine diğer büyük adaları işgāl edemeyeceğine âid bir nota vermişlerdir. Zaten İtalya kendisi de işgāl etmiş olduğu Adalar'da kalamaycağını pek ra'nâ biliyor. Demek İtalya yeniden kendi kendini çıkılmaz bir sokağa sokmuştur.

İşte bunun içindir ki İtalya ricâl-i devleti artık sersemlemeye başladılar. İtalya başnâzırı İngiliz gazetesi *Daily Chronicle* muharririyle icrâ etmiş olduğu bir muhâverede demiş ki: "Osmanlılar Trablus'un İtalya'ya ilhâkı hakkında ısdâr edilmiş olan emirnâme-i kralîye lüzûmundan fazla ehemmiyet verdiler. Bizim maksadımız ilhâktan ziyâde hâkimiyettir. Zîrâ biz yerlilerin hukūk ve imtiyâzâtına, âdât ve kavâid-i milliyyelerine ve sultânın hilâfetine riâyet etmek fikrindeyiz!.."

Bu ne demektir? Sersemleme ve bilhassa diplomasi sersemlemesi olduğu için şu sözlerin ma'nâ-yı hakīkīsini anlamak biraz güçtür. Fakat şu cümlenin irâe etmekte olduğu ahvâl-i rûhiyye ile iki ay evvelki ahvâl-i rûhiyye arasındaki fark-ı azîmi ta'yîn etmek pek de güç bir şey değildir. Zaten İtalya hükûmetinin emr-i ilhâkı ilgā ve Trablus'u şimdiki Mısır hâline vaz' edebilecek şerâit-i sulhiyyenin kabûle hazır bulunduğunu îmâ eder Roma'dan bir çok havâdis teraşşuh etmeye başladı. İtalya başnâzırının mübhem kelimâtı da bu ma'nâyı anlattırıyor. Fakat mahâfil-i Osmâniyye'de böyle bir fikre yanaşabilecek bir racül-i devlet bile tasavvur etmiyoruz.

Düşman bize karşı bütün vesâit-i tazyîkıyyesini tecrübe etti. Beslemekte olduğu bütün ümîdlerin boşa çıktığını gördü. Düvel-i muazzama ne bize karşı icrâ-yı tazyîkāta, ne de konferans akdine yanaştılar. Balkanlarda sulh ve müsâlemet ihlâl edilemedi. Balkan hükûmât-ı sağīresi yalnız kımıldamadılar değil, bizimle hoş geçinmek fikrinde olduklarını beyân ettiler, el-yevm bile Viyana'da Avusturya imparatoru ile Bulgaristan kralı arasındaki mülâkāt münâsebâtı ile İtalya ve Rusya aleyhine gāyet ma'nîdâr bir nümâyiş icrâ edilmektedir. Rusya sustu. Fransa ve İngiltere'de efkâr-ı umûmiyye tamâmıyla İtalya'nın aleyhine çevrilmiştir. Avusturya ve Almanya İtalya için bizi feda etmek istemiyorlar. Kendisi için gāyet nâ-müsâid olan şu vaz'iyet-i umûmiyyeye karşı İtalya hükûmeti şaşırmıştır. Bir taraftan bize sulh teklîf ediyor, diğer taraftan İzmir'e asker çıkararak bizi karada muhârebe etmekle tehdîd ediyor. Fakat şu tehdîdi yaparken bile kendi kendini istihzâ ediyor, zîrâ pek ra'nâ biliyor ki bütün Osmanlıların da yegâne arzusu düşmanla karada karşı karşıya gelmektir. Bizim yegâne ta'kīb edeceğimiz meslek, devam ve sebâttır. Biz devam ettikçe düşman kendini gāib edecektir ve bilâhare hakkımızı teslîmden başka bir çare olmadığını kendisi de ikrâr edecektir.

Ahmed Agayef

MEKÂTÎB

GİRİT'DEN YÜKSELEN BİR ENÎN-İ HİTÂB

Dârülhilâfe'de Sebîlürreşâd hey'et-i tahrîriyyesinden fâzıl-ı şehîr Mehmed Fahreddin Efendi hazretlerine

Efendim, her hâlde Cenâb-ı Hakk'ın hıfz-ı Samedânî-si'nde olmanız duâsıyla selâm-ı vefîre ve tahiyyât-ı kesîremizi takdîm ederiz. Vatan, millet ve devleti seven ve müdâfaa edenlerden olduğunuzu üç seneden beri okumakta olduğumuz mev'iza ve makālelerinizden pek ra'nâ anlıyoruz. Makāleleriniz burada daha çok te'sîr yapıyor ve hele biz Girit'in bağrı pâre pâre müslümanlarına dair sözleriniz cümlemize gözyaşları akıttırıyor. Şühedâmızın analarını, kadınlarını, evladlarını hüngür hüngür ağlatıyor. Bizim, İslâm askeri ecnebiler tarafından çıkarıldığı günden beri neler çekdiğimizin siz binde birini bilmezsiniz. Girit a'dâ-yı dîn vahşilerinin, biz eli bağlı müslümanlara yapmakta oldukları kıtâl ve cinayetlerinin birkaç tasâvîrini güç hâl ile, bin türlü, korku ile hafiyyen alabildik, bunları bu kere bütün Osmanlılık ile İslâmiyet'in çeşm-i insâf ve merhametine konulmak için bir makāle ile Resimli Kitap Müdîriyet-i Aliyyesi'ne gönderdik ve bir nüshasının size gönderilmesini ricâ ettik. Size de ricâ ederiz ki bunun üzerine bir makāle yazınız. Bütün İstanbul'daki gazeteler de yazsınlar. Başımıza gelmekte olan felaketleri bütün dindaşlarımıza bildirsinler.

Biz silsile-i felaketleri hep donanmasızlık yüzünden çekiyoruz. Donanmanın kadr u kıymetini bilmeyenler gelsinler de bizden ve Trablusgarblılardan ve bugünlerde İtalya'nın dest-i işgāline düşen Adalar'dan sorsunlar. Bu kadar binlerce müslümanlar yanıp kavruluyorlar, berbâd ve perîşân oluyorlar. Oradaki ehl-i îmân, ehl-i insâf acaba bu zavallı din kardeşlerinin gayr-i müdâfî Adalar'da ve Trablus'da başlarına gelen felaketlere ne kadar yanıp yakılıyor. Biz hep bu kadar zulümleri ancak müslüman olduğumuzdan ötürü çekiyoruz. Ehl-i salîb muhîti içindeyiz. Bizi sinekler gibi öldürüyorlar ve seslerimizi çıkartmıyorlar. Bu millet, bu ehl-i dîn ve îmân, acaba Almanların ve Yunanistan'ın gayret-i milliyyelerini ve donanmalarını büyütmek için vermekte oldukları iânât-ı cesîmelerini nazar-ı **[269]** i'tibâra almazlar mı? Bir millet, bir hükûmet, bir devlet ne ile kāimdir. Kuvvet ile değil mi?

Bakınız geçenlerde Yunanistan'ın Avarof zırhlısıyla iki aded torpidosu İskenderiye'ye gittiler. Mısır toprağında ne kadar Yunanlı ve Rum varsa hepsi koştular geldiler. Harp gemilerini ziyaret ederek güvertelerini üç yüz bin (300.000) Mısır altınıyla gark ettiler. Yunanlıların bu kadar büyük gayret-i milliyet-perverîleri bize ibret olmasın mı? İşte bunlar yine bir zırhlı parası yaptılar demektir. Hele buradaki Rumlar Atina'ya ne kadar çok bahriye iânesi gönderiyorlar. İlhâk için ne kadar çalıştıkları meydandadır.

Biz bunları görüyor ve kederler içinde yanıp kavruluyoruz. Sekiz aydan beri Trablus'da dâimâ şanlı muzafferiyetler kazanıyoruz. Bu kadar müslümanlar din ve vatan uğrunda şehîd oluyorlar. Yine donanmasızlık yüzünden bunca ka-

zançlarımız istifâdesiz kalıyor, bir semeresini tadamıyoruz. Tayyârelerin kadrini Trabluslular ne kadar acı anladılar, ki bugünkü hâlleriyle beraber yine can ve mallarıyla çalışıyorlar ve ateşler arasında tayyâre iânesine bin üç yüz yirmi altın birden veriyorlar. Donanmasızlığın ve tayyâresizliğin acısını düşmanların ayakları altında ezilen, bî-tâb ve bî-penâh kalan müslümanlar çekiyor, Allah sizlere ne tattırsın ve ne de çekdirsin. Biz Girit müslümanları bu esir hâlimizle beraber gece gündüz donanma-yı Osmânî için çalışmaktayız. Şimdiye kadar kırk beş bin Fransız altını iânemiz toplandı. Sizin o Hak kelâmı olan makâlelerinize dört el ile sarıldık, çalışıyoruz. Bu kadar vâridâtımıza karşı çaresiz masrafımız topu topu üç yüz seksen franktan ibârettir.

Ramazân-ı Şerîf yaklaşıyor. müslümanların âdeti zekâtlarını Ramazân'dan az evvel, sadaka-i fıtralarını da Ramazân'da verirler. Amma şimdi câiz mi? Değil. Bu âdet olmuş. Bu gayr-i câiz olduğunu bize tamamıyla makâlelerinizle anlattığınız âdetleri bırakalım. Allah nereye buyurduysa oraya verelim. Olmaz mı? Bize hac ve zekâtından evvel Allah'ın âcil emri kuvvet ve donanmaya bu paraları hep birden versek bir günde donanmamıza acaba kaç tane zırhlı katardık? Biz bütün Girildi müslümanlar kadınlarımızla çocuklarımızla size ricâlar ederiz, siz yazınız ve teşvîkât-ı müessire-i kat'iyyeden ayrılmayınız. Devam ediniz. Makâleleriniz rahmet-i Hak'tır. Biz buna inandık ve îmân getirdik efendim.

Girit (İmzâ mahfûzdur)

MATBÛÂT

LORD KİTCHENER'İN MISIR HAKKINDAKİ RAPORU VE HARB-I HÂZIRA DÂİR BEYÂNÂTI

Times'ten:

İngiltere'nin Mısır me'mûr-ı siyâsîsi Lord Kitchener'in 1911 senesine dair olan mufassal raporu dün akşam İngiltere Hâriciye Nezâreti tarafından neşir ve tevzî' olunmuştur. Müşârun-ileyhin bu raporu pek mufassal olup hıtta-i Mısriyye'nin ahvâl-i zirâiyye, iktisâdiyye ve siyâsiyyesiyle maârifi, mecâlis-i umûmiyyesi, mehâkim ve umûr-ı askeriyyesi ve husûsât-ı sâiresi mevzû'-ı bahs olmuştur.

Lord Kitchener bu münâsebetle hıtta-i Mısriyye ile hem-hudûd ve mücâvir bulunan Trablus ve Bingazi muhârebesi hakkında da bazı beyânâtta bulunmuştur.

Lord Kitchener raporunda harb-ı hâzır hakkında şu sûretle idâre-i kelâm etmiştir:

"Me'mûren Mısır'a muvâsalatımı müteâkib İtalya Hükûmeti nâ-gehânî bir sûrette Devlet-i Osmâniyye'ye karşı i'lân-ı harb ve Trablus'a Bingazi'ye hücûm eylemişti. Bu keyfiyet bütün âlem-i İslâm ve bilhassa Mısır müslümanları üzerine büyük bir te'sîr hâsıl ettiği gibi Mısır'ın hayât-ı âsûdegîsini de ihlâl etmiş ve ahâliyi fevkalâde ve emsali nâ-mesbûk bir sûrette heyecâna getirmiştir. Bu heyecânın tezâyüdüne başlıca hizmet edenler miyânında Mısır'daki gayr-i mes'ûl bazı gazeteler gösterilebilir. Gazeteler tarafından efkâr-ı umûmiyye tehyîc edildiği için derhâl muhârebe etmekte olan komşuları hakkında Mısır'ın hemen her tarafında iânât derc edilmiş ve buna bütün ahâli, zükûr ve inâs, büyük, küçük umûmen iştirâk eylemiştir. Cem' ve derc edilen mebâliğ meydân-ı harbe ve Dersaâdet'e irsâl olunduğu gibi, ayrıca meydân-ı harbe zahîre ve sâire gönderilmeye başlamış ve peyderpey Hilâl-i Ahmer Cem'iyyâtı da teşekkül ederek müteaddid doktorlarla eczâcılar ve bunlara lâzım gelen edviye ve malzeme tedârik edilip sevk olunmuştur.

Harbin i'lânını müteâkib Hükûmet-i Mısriyye bî-taraflığını i'lân etmişti. Bî-taraf kalmakta ve soğukkanlılığını muhâfaza etmekte hükûmet-i mezkûre me'mûrları tarafından her türlü sitâyişe lâyık bir eser-i dirâyet gösterilmiştir.

Mısırlıların bu husûsdaki heyecânları tabîî bir şey idi. Diyâneten müşterek olduğu gibi hıtta-i Mısriyye ile doğrudan doğruya mücâvir ve mülâsık bulunan Bingazi ve Trablus urbânına karşı İtalyanlar tarafından gösterilen muâmelât-ı i'tisâf-kârâne ve istîlâ-cûyâneden dolayı Mısır müslümanları heyecâna dûçâr olmakta ma'zûr idiler. Öteden beri Mısır ile Bingazi arasında karadan çölden muvâsalât ve münâkalât-ı ticâriyye cârî olduğundan, her iki unsur birbirine maddeten, diyâneten ve ticâreten büyük, metîn bir bağ ile pek sıkı ve kavî bir sûrette merbûtturlar. Her ne hâl ise, bâlâda tafsîl edilen heyecân bu son günlerde şiddet ve ehemmiyetini bir dereceye kadar tahfîf etmiş ve evvelki galeyânlar mübeddel-i sükûn ve i'tidâl olmaya başlamıştır.

DERNE MEB'ÛSUNUN BEYÂNÂTI

el-Müeyyed gazetesinden:

Gerek Yemen'de ve gerek Derne'de fevkalâde yararlıklar gösteren Binbaşı Abdülkādir Ganay Bey Trablus'dan Mısır'a gelmiş ve buradan İstanbul'a azîmet etmiştir.

Bu zat Yemen'deki müsâdemât esnâsında büyük bir eser-i şecâat ve cesâret göstermiş ve meşhûr Sinanpaşa mevkiini aylarca müdâfaa ve muhâfazaya muvaffak olmuş ve bilâhare Kumandan İzzet Paşa imdâdına yetişmesiyle muhâsaradan kurtulmuştur. İtalyanların Trablus'a hücûmları üzerine Abdülkādir Bey'le Mısırlı Aziz Ali Bey **[270]** beraberce Yemen'den kara tarîkıyla Mısır'a ve buradan meydân-ı harbe gidip kendi vatanı olan Bingazi'ye muvâsalat ettikten sonra oranın en büyük ve kalabalık kabâilinden ma'dûd olan Beraasa kabîlesi kumandanlığını deruhde ederek musâdemât-ı kesîreye iştirâk eylemiş ve cümlesinde de gālib ve muzaffer olmuştur.

Bundan başka bu gayûr mücâhid bütün kabâil beyninde ittihâd ve ittifak te'sîsine muvaffak olarak düşmanın entrikaları ve sû'-i niyyeti hakkında urbânı îkāz etmiş ve düşmana karşı şiddetle mukāvemet lüzûmunu telkīn etmiştir.

Müşârun-ileyhin beyânâtına nazaran meydân-ı harbde mevcûd olan bilumum Arap ve Türk mücâhidleri kılıç ve Kur'ân üzerine müdâfaa ve muhârebeye devam etmek üze-

re ahd ü peymân ettikleri gibi Hudâ-nekerde Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'yi Avrupa devletleri sulha mecbûr etseler bile Trablus mücâhidlerinin İtalya âmâline ser-fürû etmeyip ilâ-mâşâallâh harbe devam edecekleri kararlaştırılmıştır. Trablus mücâhidleri İtalyanları Trablus'un her noktasından koğmadıkça silahlarını ellerinden bırakmayacaklardır.

Meydân-ı harbde bulunan Osmanlı zâbitânıyla askerleri de hîn-i hâcette askerlikten isti'fâ edip Arap kardeşleriyle beraber düşmana karşı sebât edeceklerine dair yemîn etmişlerdir.

Mücâhidînin mâlik oldukları erzâk ve eslihaya dair olan suâlimize "Hamd olsun mücâhidlerimiz her şeye mebzûlen mâlik bulunuyorlar –hiçbir şeye muhtâc değillerdir– harb-i hâzır on sene devam edecek olsa bile yine mücâhidlerimiz hiçbir vech ile sıkıntı çekmeyeceklerdir" cevabını vermiştir.

ŞUÛN

İshakpaşa Yangını – Pazartesi günü sabahı İshakpaşa'da büyük bir yangın zuhûr ederek yatsıya kadar 12, 13 sâat devam etmiştir. Etrafdaki mahallelere de sirâyet ederek 1131 hâne, 117 dükkân, 6 câmi, 4 mektep, 3 hamam, 1 türbe, 2 medrese yanıp kül olduktan sonra ancak söndürülebilmiştir. Bazı vefât ve mecrûhlar da vardır. Cenâb-ı Hak bil-cümle memâlik-i Osmâniyye'yi âfât ve mesâib-i kevniyyeden muhâfaza buyursun.

İhyâ-yı Mefâhir – Her sene Birinci Kosova Muhârebesi muzafferiyetinin yevm-i tahakkuku olan yedi yüz doksan bir senesi Haziran'ın on altıncı günü Meşhed'de ictimâ' edilmesi husûsuna Meclis-i Vükelâ kararıyla irâde-i seniyye şeref-tealluk etmiştir.

OSMANLI-İTALYAN MUHÂREBESİ:

Âtîdeki ma'lûmât dârü'l-cihâddaki İslâm kumandanlarının iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti'nden Osmanlı Ajansı'na teblîğ edilmiştir:

Trablusgarb:

17 Mayıs – Humus'da düşman istihkâmâtına karîb mahalde bulunan bir pusuda edilen ateşle düşman devriyesinden iki kişi itlâf ve üç kişi cerh edilmiştir. Bunların cesetlerini kaldırmaya gelen müfreze de üç maktûl bırakarak firar etmiştir. Muahharan düşman bir bölük sevkiyle cesetleri kaldırmış ve şiddetli top ateşine rağmen küçük müfrezemiz sâlimen avdet eylemiştir.

18 Mayıs – Bükmüş cihetinde düşmanın beş tabur piyade bir batarya top ve bir takım mitralyözden mürekkeb kuvveti iki koldan hücûm eylemiştir. Bu kollardan biri cenûba ve diğeri askerimizi ihâta için şark-ı cenûbîye doğru ilerlemiştir. Düşman kollarının ileri kollarımıza tesâdüf ile muhârebeye başlanması akîbinde kısm-ı küllîmiz muhârebeye yetişmiş ve süvarimiz düşman ihâta kolunu yanına alarak hücûma kıyâm eylemiştir. Bunun üzerine düşman bidâyette mecbûr-ı ricat olmuş ise de bu ricat bilâhare münkalib-i hezîmet olmuştur. Düşmandan bir hayli kazma, kürek ve külliyetli mikdârda fişenk iğtinâm edildi. Müsâdeme ve ricatte düşmanın hayli telefâtı vardır. Piyade ve topçu muhârebesi dört sâat imtidâd etmiştir. Zâyiâtımız beş şehîd ve yirmi üç mecrûhdan ibârettir.

Bingazi:

3 Mayıs – Merciinden vârid olan ma'lûmâta nazaran Bingazi'de İtalyanların bir tabur piyade bir alay süvari bir sahrâ bataryası ve bir zenci müfrezesi garba doğru ilerledikleri sırada devriyelerimiz tarafından görülerek müsâdemeye ibtidâr eylemeleriyle düşman telefât-ı külliyye ile ricat ve firara mecbûr olmuştur. Düşman istihkâmâta kadar ta'kîb olunmuş ve güzergâhda müteaddid ecsâd ile süvari ve piyade şapkaları, zenci sarıkları bulunmuştur. Müfrezelerimiz düşmanın müstahkem hutûtuna kadar ilerleyerek bir çok telgraf ve telefon telleri iğtinâm eylemişlerdir. Bu müsâdemede telefâtımız yoktur.

17 Mayıs – Bingazi'de düşmanın kābil-i sevk bir balonu ordugâhımıza kadar yaklaşmış ise de askerimiz tarafından açılan topçu ateşinden ürkerek avdet etmiştir. Düşmanın daha evvel çıkardığı tayyâre Bingazi ordugahına birkaç bomba atmış ise de îrâs-ı zarar edememiştir. Açlıktan ve İtalyanların sû'-i mu'âmelesinden bîtâb kalan Bingazi şehri ahâlisinin bir kısmı firar ile ordugâha iltihâk etmiştir.

Bir küçük müfrezemiz düşmanın Futman istihkâmına sokularak bir düşman süvari bölüğüne edilen ateşten 4 süvari itlâf edilmiştir.

Derne:

19 Mayıs – Derne'de bir zâbit keşif kolu istihkâmâta kadar ilerlemiş ve civarda düşmana tesâdüf etmemiştir. Sabah erkenden istihkâmâttan çıkan iki bölük üzerine ateş ederek düşmana yirmi kadar maktûl ve o kadar da mecrûh verdirmiştir. Bunun üzerine düşman firar etmiştir. Kezâlik leyl-i mezkûrda sâhil cihetine gönderilen bir müfrezemiz sabahleyin yol inşâsı için çıkan düşman piyadesi üzerine icrâ ettiği ateşle düşmanı dûçâr-ı telefât ettirmiştir.

Tobruk:

11 Mayıs – Tobruk'ta düşmanın yeni inşâ etmekte olduğu istihkâm kurbunda bir müfrezemiz tarafından kurulan pusudan bir düşman bölüğü üzerine ateş edilmesiyle bir çavuş ve dört düşman neferi maktûlen telef olmuş ve bunun üzerine mezkûr bölük perîşân bir hâlde firar eylemiştir. Müfrezemiz avdette düşmanın kulesinde nöbet bekleyen iki düşman neferini dahi kurşunla itlâf etmiştir. Zâyiâtımız yoktur.

13 Mayıs gece – Tobruk'ta ileri sevk olunan bir müfrezemiz düşman tarafından hafr olunan avcı siperlerinde pusu kurarak geceyi orada geçirmiş ve sabah erkenden bir yerli kılavuzu ta'kîben düşmanın bir zâbit kumandasında yirmi kişilik bir müfrezesi ve bunun gerisinde emniyet tertîbâtını alan üç tabur piyadesiyle iki cebel bataryası Tobruk'tan çı-

karak ilerlemeye başlamalarıyla evvel emirde başta bulunan müfreze üzerine ateş edilerek zâbit cerh ve altı düşman neferi katledilmiş ve müfrezenin bakiyye-i efrâdı bir müddet yere yattıktan sonra zâbitlerini terk ile sürünerek çekilmeye başlamıştır. Müteâkiben istihkâmâttan başlayan top ve mitralyöz ateşinin himâyesinde düşmanın gerideki taburları küçük müfrezemizi ihâta etmeye teşebbüs etmişlerse de vürûd eden kuvve-i imdâdiyye düşmana yetmişten ziyâde maktûl verdirerek onu ber-mu'tâd firara mecbûr etmiştir. Zâyiâtımız cüz'îdir.

[271] Yemen:

13 Mayıs – İtalyanlar Havsa'yı ve civarında bulunan Ebûzühre mevkiini topa tutarak Havsa'da üç mescid ve bir hâneyi hafif ve Ebûzühre'de iki hâne ile bir câmi'-i şerîfi kâmilen tahrîb eylemiş ve bir kadın ile iki çocuk ve beş hayvan itlâf etmişlerdir. Havsa esbâb-ı müdâfaayı kat'iyyen gayr-i câiz olduğu gibi burada asker dahi yoktur. 20 Nisan 328 târîhli emr-i nezâret-penâhîlerine melfûf İtalya Hâriciye Nezâreti'nin tahrîrâtında Lhayye ve Meyzî ve emsali kasabâtın asla bombardıman edilmediği hakkındaki müddeiyâtın nâ-be-câ olduğu şu vak'a ile de sâbit olmaktadır.

Adalar Denizi:

20 Mayıs – Düşmanın bir torpido ve kruvazörü Kuşadası'na üç çeryek mesâfede vâki' Ilıca Divansu mevki'lerine doksan üç aded gülle atmıştır.

MA'LÛMÂT-I MÜTEFERRİKA:

Şeyh Senûsî'nin Gönderdiği İlk Mücâhidîn Kâfilesi – Mısır gazetelerinde okunduğuna göre bizzat Senûsî Şeyhi Seyyid Ahmed eş-Şerîf hazretleri tarafından meydân-ı harbde bulunan mücâhidîn-i İslâmiyye'ye iltihâk etmek üzere gönderilen mücâhidlerin ilk kâfilesi Cağbûb'a muvâsalat etmiştir. Osmanlı Ordugâhı Umûm Kumandanlığı tarafından mücâhidîn-i mezkûrenin istikbâli için Cağbûb'a bir hey'et-i mahsûsa i'zâm olunmuştur.

Karargâh-ı Osmânî'te Mektep – *el-Alem* gazetesinde okunduğuna göre aileleriyle maan dârü'l-harbde bulunan mücâhidîn-i İslâmiyye etfâlinin ta'lîm ve tahsîllerine hâdim olmak ve etfâl-i mezkûrenin ni'met-i ma'rifetten istifâzalarını te'mîn etmek üzere karargâh-ı askerîde mekâtib-i ibtidâiyye küşâd olunmuştur. Mezkûr mektepte otuz kadar talebe tahsîl ile iştigāl etmektedirler.

Muhâfızîn Fırka-i Askeriyyesi – *el-Livâ'* gazetesinde okunduğuna göre Bingazi ve Derne kuvvetleri umum kumandanı mücâhid-i muhterem Enver Bey tarafından yerlilerden mürekkeb olmak üzere bir muhâfızîn fırkası teşkîline ibtidâr olunmuştu. Ahîren mezkûr fırkanın teşkîlât ve tensîkātı hitâm bulmuş, bu fırka mensûbîni askerî vezâif ve ta'lîmlerde rüsûh ve meleke iktisâbına başlamışlardır.

Bir İngiliz Zâbitinin Vefâtı – *el-Müeyyed* gazetesinde okunduğuna göre meydân-ı harbde, şeref-i İslâm ile teşerrüf eden ve Osman el-Mehdî ismiyle yâd olunan bir İngiliz zâbiti İtalyan istihkâmlarına yakın bir mevki'de fotoğraf alırken, İtalyanlar tarafından vurulmuştur. Mûmâ-ileyh faâl ve muhibb-i İslâmiyyet bir zat idi. Osmanlı mücâhidîninin şecâat ve hamâsetlerini musavvir hayli fotoğrafı ahz etmişti.

İtalyanların Zulüm ve Denâeti – Bingazi'deki İtalyanlar mücâhidîn-i Osmâniyye karşısına çıkıp harp etmenin müşkilâtını anladıkları için ilk safa, cebren Bingazi yerli ahâlisini sevk ediyor. Bu zavallıları bil-iltizâm pençe-i mevte atıyorlar. Mücâhidîn-i Osmâniyye, bu bedbaht hâinlerden 70 kişiyi cerh ve onbir kişiyi de itlâf eylemişlerdir.

Duyûn-ı Umûmiyye'deki İtalyanlar – Duyûn-ı Umûmiyye'de müstahdem bulunup İstanbul'dan teb'îd olunan İtalyanlara Mayıs maâşına mahsûben 18.615 ve tazmîmât olmak üzere de 140.431 kuruş tevzî' olunmuştur. Duyûn-ı Umûmiyye Meclis-i İdâresi'nin maâşları bin kuruşa kadar olan İtalyan tebaası me'mûrlarına dört ve binden yukarı maâş alanlara iki ve üç maâş nisbetinde tazmînât verilmesine karar verildiği müstahberdir. Osmanlıların düşman-ı menfûru olan İtalyanlara karşı Osmanlı Duyûn-ı Umûmiyye İdâresi'nin bu lutufkârlığına ne isim bulacağımızı bilemiyoruz!

Harekât-ı Bahriyyenin Tahdîdi – İtalyanların Adalar'daki harekât-ı bahriyyelerini tahdîd eyleyeceklerini ve şimdiye kadar işgāl eyledikleri cezîrelerden mâadâ sâir adaları işgālden sarf-ı nazar eyledikleri mahâfil-i diplomatikiyyede te'mînen beyân edilmektedir.

Konferans Mes'elesi ve Devletler Beyninde İhtilâf – Düvel-i muazzama kabîneleri beyninde Osmanlı-İtalyan muhârebesi hakkında bir konferans akdi için bir müddetten beri müzâkerât cereyân etmekte olduğu ma'lûmdur. Alınan ma'lûmâta nazaran kabînelerce konferansa esâs ittihâz edilecek mevâd hakkında i'tilâf hâsıl olamamış, İngiltere hükûmeti diğer bazı devletlerce ta'yîn edilmek istenilen esâsı şâyân-ı kabûl görmediği için konferans teşebbüsü adem-i muvaffakiyetle netîcelenmiştir.

Girit:

Girit Meb'ûsları – Girit meb'ûslarının Yunan Meclisi'ne sokulmalarına meydan verilmeyip mümânaat edilmiştir. Meb'ûslar ilhâh ettikçe, Venizelos, kendilerine Yunan hükûmetinin kararında sâbit olduğunu bildirmiştir. Venizelos'un fikrine iştirâk etmeyen Adliye nâzırı isti'fâ etmiş ve isti'fâsı kabûl olunmuştur. Yunan Meclisi'nin resm-i küşâdı esnâsında sükûn ve âsâyişin muhâfaza olunması zımnında zâbıtaca tedâbîr-i şedîde ittihâz olunmuştur.

Cinâyât ve Hicret – *İstikbâl* gazetesi yazıyor: "Girit'deki cinâyât-ı siyâsiyye ile fakr u sefâlete dayanamayan müslümanlar ne yapacaklarını şaşırmışlardır. Bîçâreler su bahâsına mallarını satıp gidiyorlar. Bize kalırsa bunlar hiç olmazsa emlâk ve akārlarını satmamalıdırlar. Bundan birkaç sene evvel mülklerini satıp da İzmir'e göçenlerden birkaç kişi Girit'e dönerek boş geziyorlar. El-yevm Girit'de en kıymetli emlâk ve akārât ve ticâret ve sanâyiin bir kısm-ı mühimmi unsur-ı İslâm'ın elindedir."

Osmanlı- İran:

İran Hudûdunda Müsâdemât – İran eşkıyâsından Semiko ale'l-ekser Osmanlı asâkirine tecâvüz ile hudûdu muhâfazaya me'mûr olan Osmanlı askerine tecâvüzde bulunmakta idi. Tahran sefîri keyfiyetten haberdâr olup İran Hükûmeti nezdinde i'tirâz eylemiştir.

Geçende eşkıyâsı yeniden hudûdu tecâvüz eylemişler ve asâkir-i Osmâniyye ile aralarında bir müsâdeme vukūa gelmişti. Fakat asâkir-i Osmâniyye kuvâ-yı imdâdiyye aldıklarından çeteyi teb'îd mümkün olmuştur. Osmanlı tarafından üç şehîd olmuştur. Mes'ûliyetlerin tebyîni için tahkīkāt icrâsına başlanmıştır.

İran:

İran'ın Muvaffakıyeti – Bağdad Başkârperdâzlığı'ndan vârid olan bir kıt'a telgrafnâmede İran asâkirinin Kirmanşah'a muzafferen dâhil olarak Sâlârüddevle firar, Davud Hân-ı Gülher ağır sûrette mecrûh ve büyük oğluyla yüz nefer rüesâ ve eşirrâ maktûl oldukları ve diğer bir oğlu dahi külliyetli eşirrâ ile esir edilerek Tahran'a sevk edilmiştir.

Berliner Tageblatt gazetesine Tahran'dan iş'âr olunduğuna göre Sâlârüddevle Kirmanşah'da Rusya Konsoloshânesi'ne iltică eylemiştir.

Genç Şâh Avrupa'da – Genç şâh önümüzdeki Sonbahar esnâsında sûret-i gayr-i resmiyyede Avrupa pâyitahtlarını dolaşacakmıştır.

Reşt'te Müdhiş Bir Yangın – Reşt'te zuhûr eden müdhiş bir harîkde beş yüz mağaza ile 12 kervân deposu muhterik olmuştur. Hasârât kırk milyon mark raddesinde tahmîn ediliyor. Müteaddid kimseler telef olmuştur.

[272] Fas:

El-ân Fas ahâli ve kabâil-i İslâmiyyesiyle mütecâviz ve gāsıb Fransız asâkiri beyninde müsâdemât-ı hûn-rîzâne devam etmektedir. Fransızlardan bir çok telef ve cerh edilmiştir. Ceneral Livokay ne yapacağını şaşırmış ve Fransa'dan imdâd istemiştir. Mulay Hafîz terk-i taht ve saltanat etmeye mecbûr olmuştur. Ahâli sultânı resmen memleketin başı olmak üzere tanımadıklarını ve ilelebed vatanlarına tecâvüz edenlere karşı muhârebe edeceklerini bir beyânnâme ile i'lân eylemişlerdir. Fas'da bulunan bil-cümle tebaa-i ecnebiyye kendi konsülatolarına korkularından ilticâ ve tahassun etmişlerdir. Fransızlar yeniden Fas'a kuvve-i askeriyye göndermişlerdir. Her taraftan cihâd ve kan sesleri yükselmekte, ortalık büyük bir dâru'l-melhameye benzemektedir.

Malta ve Mısır:

Malta'da İngiliz Kuvve-i Askeriyyesi – Hâl-i hâzırda Malta Cezîresi'nde bulunmakta olan kuvve-i askeriyye ile Mısır'daki İngiliz ordusu takviye olunduktan sonra Malta'ya diğer mahalden asâkir gönderilecektir.

Kıbrıs:

Kıbrıs Müslümanları – Kıbrıs'da ahâlî-i İslâmiyye ile Hıristiyanlar arasında vukū' bulan müsâdemede beş kişinin telef ve altmış kişinin mecrûh olduğuna dair bir şâyia deverân eyliyor.

Almanya:

Berlin Cem'iyyet-i İslâmiyyesi tarafından gönderilen beyânnâmedir:

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله على نعمة الاسلام والصلاة والسلام على خير الانام أما بعد فنحييكم بتحية أهل الاسلام وتسئل الله لنا ولكم الهداية وحسن الختام وترفع اليكم بهذا مايأتى. تعلمون أن الدولة العثمانية صاحبة الخلافة العظمى وحامية الحرمين الشريفين قد بغت وتعدت عليها حكومة ايطاليا الظالمة وناوئتها العدوان والحرب فى ولاية طرابلس افريقيا المتاخمة للمصر. وحيث ان الامة الاسلامية أمة واحدة بدليل قوله تعالى «ان هذه أمتكم أمة واحدة» وحيث أن للمسلمين اخوة يجب عليهم معاونة بعضهم بعضا بدليل قوله تعالى «انما المؤمنون اخوة» وقوله عليه الصلاة والسلام «المؤمن للمؤمن كالبنيان المرصوص يشد بعضه بعضا.»

وحيث أن الله جل وعلا قد أمرنا فى كتابه الكريم أن ترد كيد المعتدين علينا بدليل قوله تعالى «من اعتدى عليكم فاتعدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم» فيجب حتما على كل مسلم ومسلمة يؤمن بالله واليوم الاخر وملائكة وكتبه ورسله أن يدفع هذا العدأ الذى نزل بأخواننا فى لدين ببذل نفسه وماله بدليل قوله تعالى «وجاهدوا فى سبيل الله بأموالكم وانفسكم» وأى سبيل الله أقوم وأفضل من المجاهدة لدفع عدأ حكومة ايطاليا الباغية الطاغية على اخواننا المسلمين.

لهذا ندعوكم اولا أن أعينوا دولة خلافتكم فى حربها ببذل المال والنفس كل على قدر طاقته واستطاعته لان فى ذلك ايمانة لاخوانكم المجاهدين بطرابلس وأن تقطعوا كل معاملة تجارية ومعاشية مع الطليان النازلين والمقيمين ببلادكم اى تقاطعوهم مقاطعة تامة.

هذه دعوتنا اليكم كتبناها بدم قلوبنا نرجو منكم اذ اعتها ونشرها بين اخواننا المسلمين بطرقهم كما انا نرجو توزيع النسخ المرسولة مع هذا على بعض الاخوان لقرائتها بالمساجد او نشرها بالطرق التى تستحسنونها. ونحيطكم علما أن هذه الدعوة قد بعثت ايضا الى أطراف العالم الاسلامى. وانا نتضرع الى المولى عز وعلى أن يلهمكم الصواب وأن يثيبكم على آراء هذا الفرض الدينى ثوابا عظيما.

İhvânükum fi'd-Dîn
el-Müslimûne'l-Mukīmûn
bi-Almanya

* * *

TENKİD VE TAKRÎZ

MEDENİYET-İ İSLÂMİYYE TÂRÎHİ'NİN HATÂLARI

–mâba'd–

Vak'anın tafsîli şöyledir: İbni Zübeyr Haremeyn'e sâhib olunca Emevîleri Medîne'den çıkardı. Mervan ile oğlu Abdülmelik de hasta olduğu hâlde o miyânda çıktı. Sonra İbni Zübeyr'den bir takım hareketler sâdır oldu ki halkı aleyhine çevirdi. İşte Benî Hâşim üzerine hücûm etmesi, onlara karşı buğz ve adâvet göstermesi bu cümledendir. Hatta bir kere hutbede tasliyeyi terk etti. Sebebini sordular: "Hazret-i Peygamber'in âl ve ehli içinde fenaları var. İşitirlerse

burunları kabarır da onun için..” cevabını verdi. Kezâlik İbni Zübeyr’in, ta’mîr ve ıslâh maksadıyla olmakla beraber, Ka’be’yi yıkması da halka pek fena te’sîr etti. Çünkü alışılmamış bir hareket idi.

Hatta aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz Ka’be’ye Hatîm’i idhâl etmekten ihtirâz buyurmuşlardı. İşte Haccâc, İbni Zübeyr’in bu gibi hareketlerini vesîle ittihâz ederek halkı onun aleyhine çevirdi. Belki İbni Zübeyr şu harekâtında muztar idi. Lakin herkese hakkını vermek adillik şerâitindendir. Eğer İbni Zübeyr’i ma’zûr görecek isek Abdülmelik ma’zûr görülmeye daha lâyıktır. Zîrâ ilk başlayan İbni Zübeyr’dir. Mes’ûliyet ise dâimâ ilk başlayana râci’dir. Şu sözlerden anlaşılıyor ki Abdülmelik Ka’be-i Muazzama’nın kadrini, şerifini tenzîl etmek istemedi. Ancak İbni Zübeyr’i öldürmekte muztar kaldığı için öbür vak’alar istemeyerek zuhûra geldi. Haccâc’ın mancınıkları kurduğu zaman asıl Ka’be’ye çevirmeyerek İbni Zübeyr’in yaptırdığı ilâveye tevcîh etmesi bu sebebdendir. Allâme el-Beşşârî *Ahsenü’t-Tekāsîm* ismindeki eserinde bunu sarâhaten söylüyor. Bundan başka fıkıhda bir mes’ele vardır ki bâgîlerin Ka’be’ye tahassunları kendilerini katilden kurtaramaz. Nitekim Fetih vak’asında Hazret-i Peygamber bunlardan birini astâr-ı Ka’be’ye yapışmış olmakla beraber yine öldürtmüştü. İbni Zübeyr ise Şamlılarca bağy ile, hurûc ani’d-dîn ile müttehem idi.

Eğer Haccâc’ın maksadı Harem-i Şerîf’e hakāret olsa idi İbni Zübeyr’i öldürdükten sonra tekrar ta’mîr eder miydi? Ma’lûmdur ki Haccâc’ın ta’mîr etmiş olduğu Ka’be hâlâ İslâm’ın Ka’be’si, hâlâ bütün müslümanların kıblesidir.

Abdülmelik’in Kur’ân’a (هذا فراق بينى وبينك) demesine gelince, işin hakīkati şundan ibârettir: Abdülmelik hilâfetinden evvel bütün zamanını ibâdetle geçirir, dünyâya âid hiçbir şeyle uğraşmaz idi. Nâfi’ “Medîne’de Abdülmelik’ten daha âbid, daha zâhid kimse görmedim.” diyor. İbni Ömer’e “Senden sonra fetvâ için kime mürâcaat edelim?” demişler. “Mervan’ın oğluna” cevabını vermiş. –mâba’di var–

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes’ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

13 Haziran 1912 | 27 Cemâziyelâhir 1330 Perşembe 31 Mayıs 1328 | Cild: 8 - Aded: 197

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللهِ إِنَّ اللهَ لاَ يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ

وَإِذَا أَرَادَ اللهُ بِقَوْمٍ سُوءاً فَلاَ مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُم مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ [1]

Tercümesi

"İnsanın önünde, arkasında dolaşan melekler vardır ki Allah'ın emriyle onu siyânette bulunurlar; şu muhakkaktır ki, bir kavim kendisinde olan secâyâ-yı kerîmeyi bozmadıkça Allah onun saadetini bozmaz; bir kere de Cenab-ı Hak bir kavmin felâketini isterse, def'ine çare olmayacağı gibi, kendileri için ondan başka sahip de yoktur."

* * *

Âyet-i celîle Sûre-i Ra'd'a mensûbdur. Âyetteki (مُعَقِّبَاتٌ) kāfile-i melâikdir. Bazıları, melâike-i siyânetin, hatta bütün ecsâm-ı latîfenin vücûdunu inkâr ediyorlar. Şâyed bunlar âlem-i hilkati baştan başa dolaşmış; fıtratın bütün zevâhirine, bütün serâirine mahrem olabilmiş iseler ona diyeceğimiz yok! Heyhat, beşerin nazar-ı ittilâına her an yeni bir cihân açılır dururken, idrâkimizin ihâtası hâricinde, hem şu gördüğümüz hilkat-i kesîfenin fevkında bir silsile-i mahlûkât daha olacağı, acaba hangi delile istinâden inkâr edilebilir?

Gelelim âyet-i kerîmenin diğer kısmına. Cenab-ı Hakk'ın gerek ferdler, gerek cemâatler üzerinde câri bir takım kavânîn-i ezeliyyesi vardır ki, bir hikmet-i bâliga üzerine mevzû' olan o kānûnlar asla değişmez. İşte,

(إِنَّ اللهَ لاَ يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ)

suretindeki tebliğ-i beliğ de kıyamete kadar mer'iyetini muhafaza edecek bir kānûn-ı fıtrattır.

Âyât-ı muhkeme-i Kur'aniyye bize gösteriyor ki milletlerin arş-ı izzetten esfelü's-sâfilîn-i mahkûmiyyete yuvarlanması; nihayet mevcûdiyetlerine başkaları tarafından hâtime çekilmesi hep o kānûnların çizmiş olduğu sebîl-i fıtratı bırakmalarından ileri gelmiştir. Yoksa, o yolu takîb edenler, hudûd-i ilâhiyyenin hâricine çıkmayanlar için böyle bir âkıbet tasavvur olunamaz. Zaten târîhin tekerrürden başka bir şey olmaması da kavânîn-i fıtratın istisna kabul eylememesindendir.

Uzaklara gitmeye hacet yok! İşte efrâdı üç yüz elli milyona varan ümmet-i İslâmiyye gözümüzün önünde duruyor. Bir hizb-i kalîl iken hârikalar gösteren; cihana hâkim olan bu ümmet, şu kesretiyle beraber, şimdi cihanın mahkûmu bulunuyor! Bu ne musîbettir? Bu ne felâkettir? Acaba bu sukūtun sebebi, bu inhitâtın illeti ne olabilir? Cenâb-ı Hakk'ın bize karşı bir çok mevâîdi vardı. Acaba onlar hakkındaki imanımızı mı değiştireceğiz? Neûzübillâh. Acaba rahmet-i İlâhiyyeden ümidi kesecek de "Aldanmışız!" mı diyeceğiz? Maâzallâh.

Biz bu felâketlerin, bu hüsranların esbâbını hep kendimizde aramalı; hep kendi nefsimizi muhâsebe altına almalıyız. O zaman görürüz ki, biz **[274]** kendi cezâ-yı amelimizi çekmekteyiz. Evet, şehâmeti, himmeti, sa'yi, sıdkı, istikāmeti, iffeti, ittihâdı, teâvünü, asabiyeti, gayreti, faâliyeti bıraktığımız için öyle şanlı bir mâzîden böyle zelîl bir hâle geldik.

Âyet-i celîlenin (وَإِذَا أَرَادَ اللهُ بِقَوْمٍ سُوءاً) kısmına gelince, "Cenâb-ı Hak bir kavmin felâketini isterse" demek, yukarıdan beri verilen izâhâta göre, o kavim kendi muamelâtıyla, kendi harekâtıyle felâkete istihkāk gösterirse demektir.

Şeyh Muhammed Abduh
Mehmed Âkif

[1] Ra'd 13/11.

FIKIH VE FETÂVÂ

Fıkıh ve ibâdat-ı İslâmiyye târîhinden:

Hac

– 12 –

Resûl-i ekrem efendimiz hazretleri Batn-ı Muhassir denilen yere gelince oradan süratlice geçiverdiler. Nahr gününün güneşi tulû' etti. Artık Cemretü'l-Akabe'ye gelmişlerdi. Beyt-i Şerîf'i soluna, Mina'yı sağına alarak râkib oldukları hâlde Cemre'ye müteveccihen ardı sıra yedi taş ile orasını taşladılar. Her taşı attıkça tekbîr getiriyorlar, fakat artık telbiye edilmiyordu. Remy-i cemre esnâsında Üsâme ile Bilâl radıyallâhu anhümâdan biri nâka-i Nebevî'nin dizginini tutuyor, diğeri de ol hazreti güneşten muhâfaza ediyordu.

Sonra Mina'da Mescid-i Hayf kurbünde zât-ı Nebevîlerine mahsûs olmak üzere hazırlanan yere gelerek yüksek ses ile gāyet belîğ bir hutbe îrâd buyurdular. Bu hutbeyi Mina'da bulunan hüccâc-ı kirâmın hepsi de işitiyordu. Hutbede yevm-i nahrın fazîleti, Mekke-i Mükerreme'nin mahremiyeti, Kitâbullâh'a da'vet eden ümerâya itâatin lüzûmu beyân buyuruluyordu. Bundan sonra küfre meyl ile yek-diğerine düşmemeleri tavsiye, menâsik-i hac ta'lîm olunuyordu.. "Me'mûldür ki bir daha hac edemem, bundan böyle şu yerlerde görüşmek mümkün olamaz… Fakat Rabbinize ibâdet ediniz, beş vaktinizi kılınız, Ramazân orucunu tutunuz, emîrlerinize itâat ediniz…" dedikten sonra nâsa vedâ' ile işitenlerin işitmeyenlere eriştirmesini tavsiye buyurdular. Burada ef'âl-i hacca dâir bazı suâller îrâd olundu. Meselâ remy-i cimârdan evvel tıraşın ve zebhin hükümleri sorulmuş; ol hazret tarafından "beis yok" manasında olan (لاخرج) cevabı alınmış idi. Abdullah bin Ömer, burada sorulan suâllerden hepsinin (لاخرج) ile iâde edilmiş olduklarını rivâyet ediyorlar. Üsâme bin Şüreyk diyor ki: Esnâ-yı hacda ol Hazret'e türlü türlü suâller soruluyor, "menâsik arasında takdîm, te'hîrler yaptım…" deniliyor; fakat Peygamber aleyhi's-selâm da "beis yok, günâh müslümanların ırzına tecâvüz eden zâlimler içindir…" buyuruyorlardı.

Sonra aleyhissalâtü vesselâm efendimiz Mina Pazarı'nın vasatında kâin olan menhara –kurban boğazlanacak yere– geldiler. Kendi mübârek elleriyle altmış üç deve zebh ettikten sonra yüze bâliğ olmak üzere otuz yedisi de Hazret-i Ali eliyle kesildi. Ba'dehu emr-i Nebevî üzerine kurbanların etleri, derileri hepsi Hazret-i Ali tarafından fukarâya tevzî' olundu. Hattâ zebh husûsunda yardımları dokunanların ücretleri dahi kurbanlardan değil, ceyb-i Nebevî'den tesviye olundu. Bunları müteâkib bilâ-istisnâ Mina'nın her yerinde kurban kesilebileceğini, hattâ Mekke'ye inilecek yolların hepsi de mahall-i nahr olduğunu i'lân buyurdular. Sonra ashâbdan Ma'mer bin Abdillah nâmında bir berber çağrıldı. Ol Hazret'in işâreti üzerine ibtidâ mübârek başının sağ tarafı tıraş edilerek saç taneleri birer, ikişer orada bulunan ashâb beyninde tevzî' olundu. Sol tarafın saçları da Ebû Talha'ya verildi. Mübârek tırnakları kesilerek onlar da yere düşürülmedi, ashâb-ı kirâm tarafından alındı.

Ba'dehu Mekke-i Mükerreme'ye inerek henüz zevâl bulmamış iken Ka'be-i Muazzama'yı yedi defa tavâf ettiler. Bu tavâfa "tavâf-ı ziyâret" ve "tavâf-ı ifâza" ve "tavâf-ı sadr" nâmları verilir. Aleyhissalâtü vesselâm efendimiz ya kesret-i izdihâmdan yahud bazı rivâyetlere göre mübârek ayaklarında az çok ağrı bulunduğundan, hülâsa her hâlde bir ma'zerete mebnî bu tavâfı râkiben icrâ buyurmuşlardır. Sonra Zemzem-i şerîf kapısı yanına gelerek takdîm olunan sudan kāimen içtiler.

Ba'dehu Mina'ya avdet buyuruldu. Öğle namazının Mekke'de mi yahud Mina'ya avdet ettikten sonra mı edâ edilmiş bulunduğu hakkında ihtilâf olunmuştur. Hazret-i Aişe ile Câbir bin Abdillah birinci şıkkı, Abdullah bin Ömer hazretleri ise ikincisini iltizâm buyurmuşlardır.

O gece Mina'da geçirildi. Ertesi yani eyyâm-ı nahrın ikinci günü ba'de'z-zevâl, kable's-salât yürüyerek Mescid-i Hayf kurbünde olan Cemre-i Ûlâ'ya geldiler. Her defasında tekbîr getirerek yedi taş attılar. İnişe doğru azıcık ilerleyerek kıbleye müteveccih bulundukları ve ellerini kaldırdıkları hâlde hemen Sûre-i Bakara kadar uzun bir duâ yaptılar. Sonra Cemre-i Vüstâ'ya gelerek orasını da birincide olduğu gibi taşladılar. Soldan vâdinin vasatına doğru birkaç adım ilerleyerek kıbleye karşı durdukları hâlde hemen birinciye yakın uzunca duâ ettiler. Sonra Cemretü'l-Akabe'ye gelerek Beyt-i Şerîf'i soluna, Mina'yı sağına almış bulunduğu hâlde orasını da usûlü vechile taşladılar. Fakat bu cemreyi müteâkib **[275]** duâ edilmedi. Zâten ol Hazret ale'l-ekser duâyı akîb-i ibâdette değil, esnâ-yı ibâdette yaparlardı.

Eyyâm-ı teşrîkin ortalarında –yevm-i nahrın ikinci gününde olacak– Mina'da ikinci defa olmak üzere bir hutbe îrâd buyurdular. İbni Ömer'in rivâyetine göre yine şu günde olacak: (إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ) sûre-i celîlesi nâzil olarak ashâb-ı kirâmca bu haccın hakîkaten "Haccetü'l-vedâ'" olduğu tahmîn edilmiş idi.

Aleyhissalâtü vesselâm efendimiz Cumartesi, Pazar, Pazartesi günleri Mina'da kaldılar. Bu günlerde minvâl-i sâbık üzere remy-i cemerât edildi. Salı gününün zevâline kadar dahi orada kalarak son remy-i cimârı müteâkib "Muhassab" nâm mahalle geldiler. Kafile-i Nebevî'den evvel hareket eden Ebû Râfi' bit-tesâdüf burasını beğenerek ol Hazret için çadır kurmuşlardı. Peygamber öğle, ikindi, akşam, yatsı namazlarını kıldılar.

Bu sıralarda Ümmü'l-Mü'minîn Hazret-i Âişe ayrıca bir umre getirmek için müsâ'ade edilmesini ol Hazret'ten istirhâm eyledi. Peygamber efendimiz paklığa erdikten sonra Arafe vakfesini müteâkib icrâ ettiği tavâf ve sa'yin hac için kifâyet edeceğini söylediler. Fakat Hazret-i Aişe asıl inde'l-ihrâm niyet ettikleri umrenin âdeti sebebiyle icrâ edilememesinden gönüllerinde bir ukde bulunduğunu dermiyân edince, biraderi Abdurrahman bin Ebî Bekr ile "Ten'îm" denilen yerden ihrâma girerek umre getirmelerine izin verildi. Umrelerini geceleyin ikmâl ederek nezd-i risâlete avdet ettiler. Aleyhissalâtü vesselâm efendimiz: "İşte bu umre evvelce ma'zeretten dolayı getiremediğin umrenin makāmına kāim oldu." buyurdular.

Peygamber efendimiz hazretleri yatsı namazından sonra azıcık uyuyarak istirâhat etmiş bulunduklarından Hazret-i Aişe ve Abdurrahman'ın avdetlerini müteâkib Mekke'ye inerek geceleyin seher vakitlerinde remel yapmadan tavâf-ı vedâı icrâ buyurdular. Ba'dehu sabah namazını Harem-i Şerîf'de edâ ile Mekke-i Mükerreme'nin aşağı taraflarından çıkarak Medîne-i Münevvere'ye müteveccihen hareket edildi.

Nebî-i muhterem efendimiz hazretleri şu onuncu sene haccı esnâsında ümmetine karşı vedâ' ettiğinden buna "Haccetü'l-Vedâ'"" nâmı verilmiştir. Hakîkaten haccı müteâkib ol hazret çok yaşamayıp irtihâl-i dâr-ı bekā buyurmuşlardır; bu hac da son hacları olmuştur.

Erbâb-ı tefsîr ve siyerin rivâyetlerine göre Sûre-i Mâide'nin evvelleri dahi bu sefer esnâsında, ya gelirken Mekke ile Medîne arasında, ya Arafât'ta veyahud Mina'da nâzil olmuştur. Sûre-i Mâide'nin birinci ve ikinci âyetleri –ki (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ. يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللّٰهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْىَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا اٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ.) dan ibârettir– Olabilir ki bu âyetler Mina'da nâzil olmuştur. Nasıl ki Beyhaki'nin tahrîcine göre Esma bint-i Yezid bu sûrenin evvellerinin Mina'da nüzûlünü rivâyet eder. [1](اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ...) âyet-i kerîmesinin de Arafât'ta nüzûlü hemen derece-i şöhrete vâsıl olmuştur. İhtimâl ki bu sûre-i celîlenin hepsi Haccetü'l-Vedâ' seferi esnâsında nâzil olmuş olsun. Zâten bu husûsu te'yîd edebilecek bazı haberler de vârid olmuştur.

Halim Sâbit

FELSEFE

İSLÂMİYET'TE FEN VE FELSEFE

İbni Cezle – Saîd'in dershâne-i irfânında tenevvür eden feyyâz dimâğlar arasında İbni Cezle'nin de bulunduğunu söylemiştik.

İbni Cezle üstâdının dehâ-yı fazîletini ahlâfa tanıttırmış ve muallim-i irfânı hakkında hürmet ve tebcîl-i âmmeyi celbe muvaffak olmuştur.

Kitâbü'l-Hükemâ ve Ebu'l-Ferec müşârun-ileyhin nâmını "Ebû Ali Yahya bin İsa" sûretinde kayd ediyorlarsa da sâir terâcim-i ahvâl kitaplarında "Ebu'l-Hasen Ali bin İsa bin Cezle el-Kâtib el-Bağdadî" tarzında mukayyed olduğu görülüyor.

Târîh-i ulûmda ise büyük dâhî İbni Cezle ünvânıyla iştihâr eylemiştir. İbni Cezle On dördüncü asr-ı mîlâdînin ibtidâlarında Bağdad'da mehd-ârâ-yı âlem-i şühûd olmuştur.

Kâtib Çelebi merhûm târîh-i vefâtının on birinci asr-ı mîlâdînin nihâyetlerine yani Hicret'in 493'üncü senesine müsâdif olduğunu beyân ediyor. Şu hâlde, bir tarafta İbni Cezle gibi cihân-ı İslâm'a huzemât-ı irfân saçan bir necm-i ma'rifet ufûl ederken diğer tarafta da âlem-i İslâm felâket-nisâr bir kâbus altına giriyordu. Fil-hakîka Kudüs-i Şerîf'in Ehl-i Salîb tarafından ilk işgâli târîhi bu zamana tesâdüf ederler. *Kitâbü'l-Hükemâ* mü'ellifi ile Ebû'l-Ferec ise müşârun-ileyhin Hicret'in 473'ncü senesinde vefât etmiş olduğunu iddiâ ediyorlar.

Fakat; İbni Cezle'nin 468 târîhinde makām-ı hilâfeti ihrâz eden Muktedî Biemrillah nâmına bir çok âsâr ithâf etmiş olduğuna bakılırsa Kâtib Çelebi'nin beyân ettiği târîhin hakīkate daha ziyâde mukārin olduğunu kabûl etmek îcâb eder.

Müşârun-ileyhin Paris Kütübhânesi'nde mahfûz *Minhâc* nâm eserinin **[276]** nihâyetine derc edilmiş olan tercüme-i hâlinde 493 senesi Şa'bân'ında vefât etmiş olduğu tasrîh edilmiştir.

İbni Cezle aslen Bağdad hıristiyanlarından idi. Oradaki Hıristiyan mekteplerinde ikmâl-i tahsîl ettikten sonra Saîd'in dershâne-i irfânına mülâzemete başlamış ve tıb tahsîline koyulmuştur.

Kendisinin hârika-nümâ zekâ ve faâliyeti, üstâdının feyyâz-ı huzemât-ı irfânı sâyesinde az müddette rüfekāsına gıbta-bahş olacak bir iktidâr-i ilmî, bir şöhret-i tıbbî kazanmış ve nihâyet Bağdad'ın en hâzık etibbâsı sırasına geçmiştir.

İbni Cezle, bilâhare mantık ve felsefe tahsîline heves ederek o esnâda Bağdad'da mantık ve felsefede parlak bir şöhret sâhibi olan Reîsü'l-Mu'tezilîn Ebû Ali'nin derslerine mülâzemeten başladı.

Hikemiyât tahsîlinde ilerledikçe; İbni Cezle'nin dimâğı derin endîşeler, tûfân-engîz şübheler altında eziliyor, sarsılıyordu. Felsefe ve mantıkın metîn ve nâ-kābil-i indirâs berâhîni karşısında, kendisine âbâ-i kenîse tarafından öteden beri dîn nâmına telkîn edilen şeylerin vehmiyât-ı âdiyye derekesine düştüklerini, hakîkat kisvesi altında öğretilen safsataların, huzemât-ı şemse ma'rûz buz tabakası gibi eriyip zâil olduklarını görmüş, bu andan i'tibâren Hıristiyanlığa olan i'timâd-ı kalbîsi yavaş yavaş sarsılmaya başlamıştı.

Artık pederinin akîdesine îmân edemiyordu. Asîl bir azm, vicdânî bir meyl ile ahkâm-ı İslâmiyyenin tedkîkine koyuldu.

Hikmet-i âliyye ve fünûn-ı müsbete ile hakāik-ı İslâmiyye arasındaki kat'iyyet-i tevâfuk, kendisini hayran bırakıyor, dîn-i Ahmedî'nin sâdegî ve ulviyetine karşı kalbî bir aşk duyuyordu. Tetebbuâtına devam ettikçe incizâb-ı vicdânîsi de o nisbette kesb-i şiddet ediyordu.

İhtilâs edebildiği zamanlarını ilm-i kelâm tahsîline hasr eyledi. Hengâm-ı tederrüsde Ebû Ali ile mühim mübâhaselerde zihnine hutûr edebilen şübheleri serd ederek medîd münâkaşalardan fârig olmuyordu.

Ebû Ali'nin kuvve-i iknâiyyesi, kat'î bürhânları; İslâmiyet'in ulviyetine ve akıl ve fenne muvafık bir dîn-i hakīkī olduğuna dâir; kendisinde lâ-yetezelzel bir kanâat-i vicdâniyye, samîmî bir tasdîk-i dimâğî hâsıl eyledi. Nihayet İbni Cezle fikir ve vicdânına mukāvemet edemedi. İslâmiyet'i kabûl ederek ihtidâ eylediğini i'lândan çekinmedi.

[1] Mâide, 5/3.

İbni Cezle vicdânî bir tasdîk, ilmî bir kanâatle İslâmiyet'e îmân etmiş olduğundan, ba'de'l-ihtidâ, bütün mesâîsini İslâmiyet'in ulviyetini münkirîne karşı müdâfaaya hasr eylemiştir.

Yazdığı kitaplarda İslâmiyet'ten başka hiçbir dînin fen ve felsefe ile kābil-i te'lîf olamayacağını, mütefennin bir hakîm-i dîn nâmına Müslümanlık'tan başka bir şey kabûl edemeyeceğini kat'î ve mantıkī delîllerle isbâta çalışmıştır. Pek güzel bildiği Hıristiyanlığa karşı bî-emân hücûmlarda bulunmaktan çekinmemiş, âbâ-i kenîseiyyenin vehmiyâtını tehekküm-âmîz ifâdelerle çürütmüş eski dindaşlarını şefîk bir kardeş sıfatıyla hakîkati kabûle da'vetten bir ân fâriğ ol[ma]mıştır.

Rahib Elyas nâmında bir hıristiyan âlimine hitâben yazdığı kitapta akîde-i Nasrâniyye'yi bî-emân bürhânlarla tenkīd etmiş, İslâmiyet'in ulviyetini rengîn ve kat'î ifâdelerle tasrîhe çalışmış ve her iki dînin ahkâm-ı esâsiyyesini mütefennin bir hakîm sıfatıyla mukāyese ederek hükm-i kat'îyi vermiştir. Târîh-i Hicrî'nin 466'ıncı senesinde ikmâl ettiği bu kitapta, İbni Cezle ne gibi mukavemet-sûz berâhîn-i akliyye sevkiyle ihtidâ etmiş olduğunu, İslâmiyet'in câzib ve hikmet-âmîz ulviyet ve sâdeliğine karşı, kendisinde ne sûretle vicdânî bir aşk hâsıl olduğunu, fikr-i hikmet ve turuk-ı mantıkiyye önünde Hıristiyanlığın hiçbir mukāvemet gösteremediği hâlde İslâmiyet'in nasıl i'tilâ arz ettiğini uzun uzadıya teşrîh eylemiştir.

İbni Cezle, felsefe, mantık, ulûm-i hikemiyye ve tabîiyye, fizyoloji, ilm-i teşrîh ve fenn-i tıbda teferrüd etmiş eâzımdandır.

Felsefe ve edyâna âid pek derin tedkīkātta bulunmuş ve mütefennin bir feylesof için İslâmiyet'ten başka bir din kabûlü mümkün olamayacağına ilmen kanâat hâsıl etmiştir.

Teslîs ile esâsât-ı fenniyyenin te'lîfi mümkün olamayacağını, Hıristiyanlığın Roma ve Yunan-ı kadîm hurâfeleriyle büsbütün karıştırılmış olduğunu, Hazret-i İsa'nın telkīnâtıyla âbâ-i kenîseiyyenin turrehâtı arasında hiçbir münâsebet bulunmadığını kat'î ifâdelerle tasrîhten çekinmemiştir.

–mâba'di var– Midilli İ'dâdîsi Müdürü
M. Şemseddin

İCTİMÂİYÂT

HÜVİYET-İ MİLLİYYE

Bir milletin hüviyeti, yani asl-ı sâbiti, her türlü müessirât-ı hâriciyyenin te'sîrinden âzâde bir mâhiyet-i müstakille olmayıp an'anât, âdât, mu'tekadât ve sâire gibi bir takım müessirât-ı kaviyyenin hülâsa-i mütemessilesidir. Bu hakîkat bütün erbâb-ı ukūlün kabûl ettikleri bir düstûr-ı kat'îdir.

Her kavmin âsâr-ı medeniyyesi de hüviyet-i milliyyesine hâs olan isti'dâd-ı kâminin suver ve eşkâl-i bârizesidir. Nevi'leri, mâhiyetleri ne olursa olsun akvâm-ı muhtelife tarafından vücûda getirilen eserlerin kâffesi onların şahsiyetlerine hâs olan bir damgayı hâizdir.

Mesela her hangi bir san'atın uslûbundaki husûsiyet-i bârize onu vücûda getiren kavmin şahsiyetini o eserin âheng-i umûmîsinde –fakat **[277]** eserin mâhiyetine mütemessil bir surette– tecellî ettirir. Bu şahsiyeti görmek husûsunda melekesi olan bir göz nazra-i ûlâda onu temyîz eder; eserde kavmin sîmâ-yı umûmî ve husûsîsini daha doğrusu rûhunun, zevkinin bi-tarîkı't-tenâsüh o esere intikālini, onda tecellîsini görür. Mesela Mısır'ın ehrâmında, kavâim-i musavveresinde, Romalılarla Yunanlıların, Asûrîlerle Keldanîlerin âsâr-ı metrûke ve mebânî-i müşeyyedelerinde, o milletlerin sîmâ-yı umûmî ve husûsîlerinin vasf-ı müştereki olan heyûlâ-yı hâssı görmek mümkündür.

Milletlerin şahsiyetleri âni olarak hâsıl olmuş bir şey değildir. Bu şahsiyet edvâr-ı mâziyye tezgâhlarından çıkan, halefen an-selef intikāl eden bir mîrâs-ı umûmîdir. O şahsiyet dâimâ o devirlere hâs olan ahvâl ve etvârı birlikte getirir. Bu da bir kavmin hasâis-i eslâfa tevârüsünü intâc eder. Hasâis-i eslâfa tevârüsün en kavî bir müessir olduğundan kinâye olmak üzere: "Diriler ölülerin tercümânıdır" denilmiştir. Benim fikrime kalırsa diriler ölülerin birer mezâr-ı seyyârıdır, demek daha muvâfık olur.

Akvâm üzerinde hükm-i anîfini icrâdan hâlî kalmayan bu müessirât-ı kaviyye ve müteselsilenin hükümden iskātına kalkışmak muhâli imkâna takrîb ile uğraşmaktan başka bir şey değildir ki netîcesi hızlâna müeddîdir. Zîrâ enfüsî olsun, âfâkī olsun hâdisâtı yekdiğerine rabt eden silsile-i müessirât onun fekkine kıyâm sûretiyle vukū' bulan isyânı şiddetle tedmîr eder.

El-yevm bütün milletlerin, kuvvetine ser-fürû etmeye mecbûr oldukları bu müessirâta karşı bizim de baş eğmekliğimiz zarûrîdir. Hâl böyle iken bu müessirâtın def'aten izâlesi mümkün olduğuna kāil olmak biraz değil, gereği gibi sâf-derûnluktan daha doğrusu şuûn-ı âleme vukūfsuzluktan başka bir şeyle tefsîr olunamaz. Çünkü onlar pek kuvvetli, pek dehşetli bir takım âmillerdir. Bu avâmilin istihkārı hüviyet-i milliyyenin hüviyyât-ı sâire tarafından ifnâ ve temsîliyle netîcelenir. Bir milletin, hüviyet-i milliyyesinin milel-i sâirenin hüviyâtında temsîl edilmesine râzı olacak kadar eser-i semâhat göstermesi en kısa bir ta'bîr ile intihâr demektir. Bu intihara yanaşmayan, hüviyet-i milliyyesinin tatarruk-ı halelden muhâfazası şartıyla tekâmüle yol açmak isteyen bir kavim o hüviyetin anâsır-ı mükevvine ve müşekkilesi demek olan yukarıki müessirâtı hiçbir zaman nazar-ı dikkatten dûr tutmaz. Onların muhâfazasını akdem-i vecâib, ehemm-i vezâif addeder.

Zîrâ bir milletin kendi hüviyetini hüviyyât-ı sâirede ifnâya rızâ göstermesi hüner değil, hamâkattir. Hüner, hüviyyât-ı sâirenin feyizli filizlerini kendi şecere-i hüviyyetine aşılayarak onun semerâtını iktıtâf etmektir. Bu dakīkayı üss-i hareket ittihâz eden basîretkâr bir millet kendi asl-ı sâbitini bir takım fürû'-ı nâbite ile tezyîn etmiş, kemâle eriştirmiş olur. Şahsın sıfat-ı gālibesi ondaki sâir sıfatlara hâkim olduğu gibi bir milletin hüviyeti de istiklâlini muhâfaza nokta-i nazarın-

dan âdetâ hüviyyât-ı sâireye hâkim olmalı, hâkim olmaya çalışmalıdır. Çünkü cihân âkil ve me'kûlden ibârettir. Aks-i kaziyye hüviyet-i milliyyenin başka hüviyetler tarafından bel' ve temsîl edilmesini intâc eder. Bir kavim ki kendisini muhâfaza-i hüviyyet kaydından vâreste görür; artık onun için tarîk-ı terakkîde mücâhedât-ı husûsiyyeye mahal yoktur. Çünkü o mevcûdiyet-i müstakillesini fedâya râzı olmuş, kendisini bir gıdâ gibi başkalarının dîde-i iştihâsına arz etmiş demektir. Onun için yapacak bir şey varsa o da gözünün kestirdiği bir hüviyet-i hâkimeye teslîm-i nefs etmekten ibârettir.

Zîrâ kasîru'l-himme olan, kendi hüviyetinin istiklâliyle izmihlâli beyninde bir fark görecek kadar nazar-ı nâfize, izzet-i nefise mâlik olmayan bir millet için en sâlim tarîk budur.

İzzet-i nefsi bu mezellete râzı olmayan bir millet, hüviyetinin anâsır-ı müşekkilesi olan avâmilin mizâcını kollamaktan, bu sûretle tekâmülüne bir şekl-i istiklâl vermekten gâfil olmaz. O, şarkın büsbütün garb, garbın da tamâmıyla şark olamayacağını, şarka mahsûs olan bir şeyin garbda müstaid olduğu kemâli bulamayacağını; mesela aktâr-ı kutbiyyede hurma ağacının yaşayamayacağını bilir. Bununla beraber şarkın da kendisine hâs bir nehc-i tekâmülü olduğunu aslâ unutmaz. Dâimâ o yoldan gidip garbın gıdâ-yı medeniyyetini şarkın şerâ'it-i hayâtiyyesine göre ta'dîl ve temsîl eder.

Şu umûmî sözlerden husûsî bir netîce çıkarmak lâzım gelirse o da bizim dâimâ âdâmıza, an'anâtımıza, mu'tekadâtımıza sâdık kalmaklığımızı tavsiyeden ibârettir. Zîrâ bunlar binâ-yı mevcûdiyetimizin birer taşı mesâbesindedir. Onlardan birini çekip çıkarmak o binâya bir rahne açmak demektir. Vâkıa onun yerine başka bir taş koymak mümkündür. Fakat bu sûretle devam edilecek olursa ortada bir binâ kalır, fakat kalan binâ her hâlde bizim binâ-yı mevcûdumuz değildir.

Bu mütâlaayı şahıs i'tibârıyla da tekrar edelim. Mesela bugün bir Müslüman, bir Osmanlı maddî, ma'nevî kâffe-i mahsûsât-ı hayâtını bir Avrupalının tarz-ı hayâtına benzetecek olursa acaba müslüman ve Osmanlı olarak temeddün mü etmiş olur? Yoksa Avrupa'ya bir Avrupalı daha kazandırmış mı olur? Her Osmanlı mahsûsât-ı milliyyesinin kâffesini Avrupalıların mahsûsât-ı milliyyeleriyle mübâdeleye kıyâm edecek olursa ortada bir millet kalır ki o da her hâlde Osmanlı milleti değildir.

Bu sûretle hareketin netîcesi de mevzû'-ı bahsimiz olan hüviyet-i milliyyenin muhâfaza-i istiklâli değil, tesrî'-i izmihlâli demektir. Eğer biz bugün her türlü mahsûsât-ı milliyyemizden tecerrüdle büsbütün Avrupalılaşacak olur isek emin olalım ki Frenklerin en aşağı bir tabakasını teşkîl ederiz. Çünkü şark mahsûlüyüz, büsbütün garbı temsîl edemeyiz. Fenâ bir mukallid derekesinde kalıp fenâya mahkûm oluruz.

Hüviyet-i milliyyemizi muhâfaza şartıyla tarîk-i tekâmülde devam ede **[278]** bilmekliğimiz için metîn akılların, doğru fikirlerin yolumuzu tenvîr, bizi irşâd etmesine muhtâcız. Yoksa son mevkıfı –velevki Avrupa medeniyet-i şa'şaa-bârı olsun– her şeyin zevâhirinden ibâret olan, ondan öteye geçmeyen ukūl-i heyûlâniyye her zaman bize serâbı âb gösterecek ve hiçbir vakit bizi vâdî-i selâmete götüremeyecektir.

من يمشى مع الغراب سيرجع الى الخراب

Eğer biz hüviyet-i milliyyemizin hüviyyât-ı sâire tarafından iltikāmını arzu etmiyor isek onun nâmına bir damga yapdırıp bize mahsûs olan şeylerin kâffesini onunla damgalamalıyız. Yoksa milliyetimizle onun mahsûsâtını istihkāra yeltenmek gibi çıkmaz bir yola sapacak olursak âkibetimiz pek vahim, pek muzlim olur. Hakîkaten memleketimizde öyle garîb adamlar görülüyor ki istihsâna şâyân olan birçok mahsûsâtımızı hiçbir fikre, hiçbir muhâkemeye müstenid olmaksızın istihcân ediyorlar. Onları sırf memleketimize ihtisâsından dolayı tezyîften lezzet alıyorlar. Sonra bir Avrupalı onlardan birini istihsân etti mi derhâl bunlar da tebdîl-i fikir ediyorlar Bahisde yer tutacak bir misâl değilse de serd etmeden geçemeyeceğim; âdî misaller bazı kere pek mühim hakîkatlerin tefhîmine medâr olur.

Mesela bundan evvel Avrupa'da terbiye görüp vatana avdet edenler ez-kazâ sofrada yoğurt görecek olsalar yoğurta bedâvet yâdigârı bir gıdâ-yı metrûk nazarıyla bakarak hâlâ sofralarda bulundurulmasına taaccüb ederler idi. Bilâhare yoğurt Avrupalıların takdîrine, istihsânına mazhar oldu. Bu sûretle bugün en muhteşem sofralarda kendisi için bir mevki' te'mîn etti. Evvelce yoğurtu zem edenler Avrupa'nın bu teveccühünden sonra yoğurtun meddâhı kesildiler. İdrâksizliğin bu derecesine ağlamak mı lâzım gelir, gülmek mi bilemem!

Bu bir misâldir ki çok şeylerde emsâline tesâdüf olunur. Bir kavim ki takdîrinde, temyîzinde muhâfaza-i istiklâl melekesinin takrîrine lüzûm görmez; elbette hüviyet-i milliyyesine sâhib olamaz. Hüviyet-i milliyyesine sâhib olmayan bir millet de er geç zevâle mahkûm olur. Eğer biz bir millet, bir müstakil hüviyet olmak üzere yaşamak istiyor isek garbın mümesseli değil, mümessili olmalıyız! Garbın kâffe-i meâsirini yoluyla iktibâs ederek memleketimizi müstaid olduğu terakkîye îsâle çalışmalıyız. Fakat şarklı olduğumuzu da aslâ hâtırdan çıkarmamalıyız. Mahsûsât-ı milliyyemizi istihcân değil, bil-aks istihsân etmeliyiz. Memleketimize "bonjur"dan ziyâde amele gömleği lâzım olduğunu bilmeliyiz. Gümrüklerimizden piyanodan ziyâde âlât-ı zirâiyye ve sınâiyye geçmesini temennî etmeliyiz.

Gustav le Bon bir eserinde diyor ki:

"Devr-i hilkatten beri birbirini vely eden medeniyetler hakkında icrâ olunan tedkîkāt gösteriyor ki bu medeniyetler terakkîlerinde birkaç düstûrun delâletine iktıdâ etmişlerdir.

"Milletlerin târîhleri yalnız medeniyetlerine rehber olan bu düstûrlara hasr edilmiş olaydı o târîhler pek muhtasar olur idi.

"Eğer bu medeniyet bir asır zarfında sınâyi', ulûm, edebiyât, felsefe vâdilerinde rehber olacak iki üç düstûr keşf edecek olursa o medeniyete pek parlak bir medeniyet nazarıyla bakılabilir."

Gustav le Bon'un bu sözü hakîkaten pek büyük bir

düstûrdur. Eslâfımız zamanlarının muktezâsına göre kabûl ettikleri düstûrlarla altı asırdan beri hüviyet-i milliyyelerini muhâfaza etmişler. O vedîa-i mukaddese şimdi bizim yed-i emânetimizdedir. Biz de onun muhâfazası şartıyla tarîk-ı tekâmülde delâletine iktıdâ edecek, çok değil, iki üç düstûra muhtâcız.

Bu düstûrlar ya vardır, ya yoktur. Fakat varsa onları bize gösterecek, yoksa vaz' edecek dâhîyi nerde bulmalı?

Ferid

FEMİNİZM MES'ELESİ

– 3 –

Kadınlık, Vücûd-ı Beşeriyyetin Kısm-ı Mestûrudur

Şimdi biz, nisâiyyûn beylerden –eğer bu vatan-ı İslâm'a zerre kadar muhabbet duygusu besliyorlar, efrâdından bulundukları bu millete zerre kadar acıyor, felâketleri, musîbetleri zerre kadar vicdânlarını sızlatıyorsa– akıl ve mantık nâmına biraz insâf, biraz meyl-i i'tirâf isteriz. Bu talebimiz vicdânî olduğu kadar şer'îdir. Bilmem bu kadarcık bir lütfu da bizden dirîğ ederler mi?

Biz –tarafeyn– üç yüz milyonluk koca bir âlem-i İslâm'ın mahkeme-i vicdânı huzûrunda iddiâ-yı hak ve hakîkat etmekte olduğumuzu göz önüne getirirsek verilecek hükmün ne kadar ağır, ne kadar gayr-ı kābil-i istînâf ve temyîz bir hükm-i kat'î olacağını elbette takdîr ederiz.

Bu mahkeme-i ma'neviyye bütün mehâkim-i nizâmiyye ve örfiyyenin fevkinde bir dîvân-ı âlîdir. Bunun hükmü insanın nâsiye-i vicdânında ebediyyen silinmez siyâh bir damgadır. Eğer dirîğ ederlerse kendileri bilirler. Biz –ulemâyı mütefekkirîn– o dîvân-ı âlîye alnımız açık olarak gidiyor ve misyoner şâkirdlerinin düştükleri müdhiş uçurumu gösteriyoruz.

İstinâdgâhımız Hak. Yegâne muîn ve zahîrimiz o.

"Etmedim her bâtıla bir hakk tasavvur bir zaman
İstinâdım Hakk'adır hep âlihâtın rağmına"

Nisâiyyûn beyler iyi bilmelidirler ki bu memleketin dimâğına hâkim olan vücûdunu idâre eden, hâsılı: Bu memleketi bütün füyûz-ı ma'nâsıyla yaşatan ve ilâ mâşâallâh yaşatacak olan yegâne kuvvet, sultân-i İslâmiyyet, şâhen-şâh-ı Hilâfet'tir. **[279]** Nisâiyyûn beyler kat'iyyen inanmalı ve kanâat-i tâmme hâsıl etmelidirler ki bu kuvveti o dimâğdan çekip alabilecek, yerine başka bir kuvvet koyabilecek, yabancı bir hâkime nasb edebilecek bir dest-i âhenîn, bir şîr-pençe (!) tasavvur olunamaz.

O emelin ne elem-efrûz, ne hıred-sûz bir muhâl-endermuhâl olduğu hâlâ rûhu o dûzah-ı lehîb içinde yanmakta olan Papa İkinci Pie'den* sorulmalıdır.

Şarkda kadınlık hayattan muazzez olan namus ile müsâvî ve belki tev'emdir. Namus; iffet ve ismet demektir. Namus gizli bir şey demektir. Kadınlık da Cenâb-ı Hakk'ın envâr-ı letâfetinden, nefha-i ismetinden mahlûktur. Namusun kadrini bilen erkek kadınlığın iffet ve ismetini, izzet ve hürmetini muhâfaza uğrunda ölmeyi kendine en büyük şereflerden biri addeder.

Şarkın, o matla'-ı hûrşîd-i İslâmiyyet ve insâniyyetin nazar-ı hakîminde kadınlığın mevki'-i şerefi işte bu kadar bâlâ-terîndir.

O lisân-ı hikmet diyor ki: "Kadınlık; vücûd-ı beşeriyyetin kısm-ı mestûrudur. Çünkü namusudur. Binâenaleyh namusun setr ve ihfâsı lâzımdır."

İslâmiyetin nazar-ı hikmet-penâhı maddiyetten ziyâde ma'neviyete iltifât eder.

Onun rûh-ı feyyâzı nâsutî değil, lâhûtîdir. Sırf mâddî bir hayat onun nazarında pek süflîdir.

İslâmiyet diyor ki: "İnsan yaşamak, insâniyete hizmet, Hâlik-i yegânesine arz-ı ubûdiyyet ve mahlûkiyyet etmek için yer, yoksa yemek içmek, giyinip kuşanmak, nefsinin bitmek, tükenmek bilmeyen hevesât ve şehevâtına esîr olmak için yaşamaz. Böyle sefîl bir hayatın hayât-ı hayvânîden ne farkı var?" Yemek, içmek, huzûzât-ı şehevâniyye beyninde koşmak olduktan sonra –evet! Pek doğru! Ne farkı var?

---

* İkinci Pie cenâb-ı Fatih'le muâsır olan papalardandır. Katolikliğin âlem-i teslîsince –ma'lûmdur ki- papalar akl-ı külle mâlik, lâ-yuhtî derecesinde ma'sûm-i hatâyâ ve zelel addolunur. Akvâl ve ef'âli her türlü tenkīd ve tahti'enin fevkinde birer cevher-i hikmet sûretiyle telakkī olunur. Akıl ve idrâkin garb ile ne kadar münâsebetdâr olduğunu mâziye âid olan fakat garâbeti, târîhde ilâ yevmi'l-kıyâm mahfûz kalacak olan şu hâdise isbât eder: İstanbul, Cenâb-ı Fâtih'in seyf-i cihângîri önünde zemîn-i teslimiyeti öpüyor. Bu feth-i celîlü'ş-şânın sadme-i kahhârı bütün garbı –şiddetli bir zelzeleye tutulmuş gibi- zangır zangır titretiyor. Papa İkinci Pie bu haberin dehşetinden olduğu yerde dona kalıyor. Muvâzenesini gayb ediyor. Düşünüyor. Kendisine ilhâmât açık! Bu müdhiş seyl-i fütûhâtın önüne geçmek, bunu durdurmak çaresini arıyor ve buluyor! Bulduğu çare pek müessir! Pek sehhâr! Hemen kaleme sarılıyor. Bizans'ın fâtihü'l-ebediyyü'l-iştihârına bir mektup yazıyor. Cenâb-ı Fâtih'i Nasrâniyyete da'vet ediyor! Ne o? Hayret ediyorsunuz! Hiç etmeyiniz! Siz papalardan böyle cevherler, böyle hikmetler bekleyiniz? Fâtih Pie'nin da'vet ve irşâdıyla (!) –hâşâ– mürted olacak, Sen Piyer'in rûhu onu fütûhât-ı celîlesinin ortasında tevkîf edecek??

Bu mecnûnâne teklifin bir aynı da Papa Sekizinci (İnnocentius – ma'sûm) tarafından necl-i necîb-i Fâtih Sultan Cem merhûma vukū' bulur!! Sultan Cem'i Rodos şövalyeleri Roma'ya götürüp Vatikan'a teslîm ediyorlar. Sekizinci İnnocentius ile mülâkātın ikinci sözü –pederinizin tahtına mâlik olmak isterseniz tanassur ediniz; şimdi ma'iyyetinize dehşetli bir Salîb ordusu vereyim. Gidiniz İstanbul'u zabt ediniz! –Cem hayretle memzûc bir nefret ve istikrâh ile– cihânın yegâne pâdişâhlığı olsa yine mukaddes dinimi terk edip de mürted olmam. Farz-ı muhâl olarak irtidâd etsem de koca Osmanlı millet-i İslâmiyyesi bir mürteddi emîru'l-mü'minîn sıfat-ı celîlesiyle kabûl ve öyle adama bî'at ederler mi? La Martin- *Osmanlı Târîhi*, Cild 3, [s.] 96.

Görüyor musunuz? İşte bunların en akıllısı, kendisini hakîm, lâ-yuhtî addeden papası böyle! (فَاَخَذْنَاهُمْ اَخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ) [Kamer, 54/42]

Lisân-i İslâmiyyet öyle müstağrak-ı şehvet olmuş bî-çâreye diyor ki:

يا خادم الجسم كم تسعى لخدمته!؟
و تطلب الربح مما فيه خسران
عليك بالنفس واستكمل فضائلها
فانت بالنفس لا بالجسم انسان

İnsan cismiyle, unsur-ı hâkîsiyle değil, belki nefsiyle, cevher-i hakîkatiyle insandır. İnsanın hayvandan mâ-bihi'l-imtiyâzı budur.

Yüksel ki yerin bu yer değildir
Dünyâya geliş hüner değildir
Yüksel ki cihan sefîl ü dûndur
Rağbet ona âdetâ cünûndur.

İşte İslâmiyet'in; Hâlık'ını cüst [ü] cû eden rûh-ı feyyâz-ı lâhûtîsi! İşte İslâmiyet'in vicdân-ı ulvîsi!

Ey insan! Ey zavallı fânî! Hiç düşünmez misin? Hiç aklına getirmez misin? Seni bu derd âlemine gönderen, bu sefîl topraklara indiren, bu mudîk-i unsurîye –gayr-ı ihtiyârî bir teslîmiyet-i ebkemâne ile– habs eden kimdir? O ne kuvvetdir, o ne kudrettir, on ne meşiyyettir ki seni hükmüne râm etmiş. Gelişin de gayr-ı ihtiyârî gidişin de.

Sen bu belâlı, bu musîbet-engîz müsâferet-i çend-rûza niçin râzı oldun? Bu hayâl-i sür'at-i berkiyyesiyle geçen ve nihâyet bir torba etten kemikten başka bir eser, mütefessih, müteaffin bir eser bırakmayan hayatın her türlü kahrını, bin bir çeşit azâbını, işkencesini –hem garîbdir, ki seve seve!– neden çekiyorsun? Yalnız yemek, içmek, yalnız aklına gelen her zevkin, her safânın, her sefâhetin esîri olmak için mi? Bir kerecik insânlığına rücû' etmek, bir kerecik âkibetini düşünmek senin için değil mi?

Aman ya Rabbi! Bir insanın gözü olup da görmemesi, kulağı olup da işitmemesi, kalbi olup da duymaması serîr-i insâniyyetten ne dehşetli sükûttur.

أُولٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ[1]

Bunların vasf-ı şânı! Bunların berât-ı hızlân ve hüsrânı! Eyvâh… Esfel-i sâfilîn-i hayvâniyyete sukût etmek! Efsûs… İnsan gelip de hayvân gitmek! **[280]** La Martin – *Osmanlılar* nâmında yazdığı târîhinin birinci cildinin ellinci sahîfesinde mühim bir bahs-i felsefî açıyor. Kendine hâs âteşîn bir hâme-i beyân ile söylediği sözlerin karşısında şark hem iftihâr ediyor, hem de girye-i teessür döküyor.

الفضل ما شهدت به الاعداء[2]

Hakîkat! İnsan için mensûb olduğu milletin büyüklüğünü, mu'tekidi bulunduğu dinin kudsiyetini hasmının lisânından dinlemek, kaleminden okumak kadar bir hazz-ı azîm, bir zevk-i naîm tasavvur olunamaz. Senin hazîneler değer bir cevherin olsa fakat kıymetini bilmiyor, âdî bir çakıl taşından ibâret zannediyorsun; bir de öteden bir kıymet-şinâs çıkıp da elindeki o cevherin milyonlar, milyarlar değerinde olduğunu söylese nasılsın? Cevher yalnız mâddî mi olur? Kıymet yalnız mâddiyâta mı münhasır, asıl kıymet ma'neviyetindir. Çünkü maddiyyâtın şerefi ma'neviyât ile kāimdir. Madde kuvvetle yaşar.

Senin kıymetin ma'neviyetinledir, rûhunladır değil mi?

La Martin'in birkaç sahîfe süren bu bahsini harfiyyen tercüme ve nakle hâcet yoktur. İsteyen o sahîfeleri okur. Ben burada müşârun-ileyhin i'tirâfât-ı hâk-gûyânesini şu birkaç sözle anlatmaya çalışacağım.

Mehmed Fahreddin

[1] A'râf, 7/179.

[2] "Fazilet odur ki, düşmanların bile onu tasdik etsin" anlamındadır.

TÂRÎH

KILIÇ DİNİ

Yedinci Bâb
Hazret-i Süleyman

Hazret-i Süleyman (as) yirmi yaşında tahta çıktı. İlk icrââtından birisi kendi biraderi Adoniya'yı[3] hâssa askerinin kumandanı Benaya vâsıtasıyla i'dâm ettirmek oldu. Bunu müteâkib pederinin ser-askeri Yoab'ın ve Şimei denilen adamın başlarını pederinin vasiyeti mûcebince kestirdi. Hazret-i Süleyman sulh ve müsâlemeti harbe tercîh etmek ve pek muhteşem bir saray takımı tertîb etmiş olmakla beraber Kudüs şehrinin istihkâmâtını, surlarını ta'mîr, tevsî' ve takviye eylemişti. Ordu hakkında da aynı i'tinâyı sarf ediyordu. "Muhârebe arabaları pek çok idi ve bu arabaların beygirleri için dört bin ahır yemliği yapılmıştı. Hâssa askeri 12 bin süvariden ibâret olup bunlardan 6 bini nefs-i Kudüs'de ve mütebâkīsi civâr karyelerde bulunurdu…"*

Hazret-i Süleyman Suriye'ye doğru uzanan çölün medhalini elde ettikten sonra buraya müstahkem Tamadora kasabasını inşâ etti. Cebel-i Lübnan ile Amaz şehri arasında elân Benî İsrâîl hükümdarına itâat göstermeyen bazı Ken'ânî kabâil vardı. Nihayet Hazret-i Süleyman bunları da mağlûb edip her sene kendisine muayyen bir mikdâr esîr vermeye cebr etmiş idi. Bu üserâ Benî İsrâîl arâzîsini sürerler ve sâir hidemât-ı şâkkada istihdâm olunurlardı. Benî İsrâîl kendilerini –bu kadar akvâmı dâire-i itâate almış olduklarından dolayı– bir mertebe-i mümtâzede addeylediklerinden üserâya mahsûs olan hidemât-ı süfliyye ile iştigāli haysiyet ve şereflerine bir leke addederlerdi. Benî İsrâîl'in meşgūl oldukları başlıca işler, silah ta'lîmleri, askerî idmanlar, beygir ve harb arabalarını kullanmak idi. Ken'ânîler ale'd-devâm çalıştırılır ve yalnız bunların îfâ-yı vazîfe etmelerine nezâret için 600 müfettiş istihdâm olunurdu.**

Hazret-i Süleyman 40 sene hüküm-fermâ olduktan sonra vefât etmiş ve onun vefâtıyla Yahûdî Kraliyeti'nin şevket ve ihtişâmı da sönüp gitmiştir.

[3] Metinde (آدونيجا) şeklinde yazılmıştır.

* Josephus, Sekizinci Kitap.

** Josephus, Sekizinci Kitap, İkinci Bâb.

Sekizinci Bâb
Benî İsrâîl ve Yehûda Hükûmetleri

Hazret-i Süleyman'ın yerine oğlu Rehoboam makām-ı saltanata geçmiş idi. Lâkin bu genç tarafından ahâlinin kendisine gönderdiği hey'et-i murahhasaya verilen düşüncesizce bir cevap üzerine esbât-ı İsrâîliyyeden onu müttefikan i'lân-ı isyân edip Yeroboam isminde birisini tahta çıkardılar. Hazret-i Süleyman'ın oğlu Kudüs'e firâra mecbûr oldu. Âsî kabâil Rehoboam'ın tahsîldârını dahi taşa tutarak katl etmişlerdi. Yalnız Yehûda sıbtı ile Bünyamin sıbtı Rehoboam'ın itâatinde kaldılar. İşte böylece Yahûdîler arasındaki ittihâd-ı millî mahv olmuş bulunduğundan bundan sonra bunların vekâyiini biri Yahûdî, diğeri Benî İsrâîl kraliyetleri tesmiye olunan iki hükûmet târîhinde ta'kīb etmekliğimiz lâzım gelir.

Rehoboam yüz seksen bin kişiden ibâret bir ordu cem' ederek âsî olan on kabîle Benî İsrâîl'e karşı harbe girişmek fikrine düşmüş ise de Şemaya Peygamber'in müdâhalesi ile bu teşebbüs bir müddet için geri kalmış, Rehoboam kendi memâlikini tahkîm ile iştigāl eylemiştir. Rehoboam 17 sene hükûmet ettikten sonra yerine oğlu Abiya çıkmış, biraz sonra da İsrâiliyye kralı büyük bir ordu ile onun aleyhine hareket etmiştir. İki hükûmet ordusu Efraim Cebeli civârında birbirine müsâdif oldular.

"Yahûdiye hükümdârı Abiya'nın maiyyetinde 400.000 kişi asâkir-i cesûreden mürekkeb bir kuvvet vardı. Yeroboam'ın da onun karşısına koyduğu hepsi cengâver 800.000 kişi idi." "Ve İsrâiloğulları Benî Yehûda önünden kaçdılar; Cenâb-ı Hak onları (İsrailîleri) Benî Yehûda'nın eline teslîm etti. Abiya ile maiyyeti onlardan birçok kişi katl ettiler. İsrâiliyyeden 500.000 bin müntehab cengâver düştü."*

Bu muzafferiyet-i azîmeyi ta'rîf sadedinde Josephus der ki: "Yahûdiyeliler işâret verilinceye kadar duâya vakf-ı nefs ettiler; işâret verilince bülend âvâz ile düşmana hücûm edip onları mağlûb eylediler ve ne Yunan, ne akvâm-ı vahşiyye târîhlerinde görülmemiş sûret-i müdhişede çok adam katl ettiler. Beytel ve İzen ve en iyi tahkîm edilmiş şehirleri zabt ve yağma olundu…"**

Dört senelik kısa bir devre-i hükûmetten sonra Abiya vefât etti. Yerine oğlu Asa geldi; bu sâhib-i akl ve dindâr bir hükümdâr olup "gerek dîniyât ve gerek ahlâkıyâtta tamâmıyla evâmir-i ilâhiyyeye göre hareket etti. **[281]** Yehûda kabîlesine mensûb, mızrak ve kalkanlarla müsellah 320.000 seçme askeri vardı. Bünyamin kabîlesinden de 250.000 tîr-endâza mâlikti…"***

Asa'nın tahta kuûdundan on sene sonra memleketi Nube hükümdârı tarafından istîlâ olundu. Lâkin Asa müstevlîlerin üzerine kemâl-i şiddetle hücûm ederek onları telefât-ı azîme ile dûçâr-ı hezîmet etti.

Biraz da İsrâiliyye Krallığı'na atf-ı nazar edersek Yeroboam'a da vefâtında yerine ancak iki sene hükûmet eden oğlu Nadab'ın çıkdığını görürüz. Nadab iki sene hükûmetten sonra indirilip bir sûret-i hâinânede katl edilmiş, bütün ailesi Baaşa tarafından da kılıçtan geçirilmiştir. Baaşa ba'dehu İsrâiliyye tahtına çıkarak Fereavn tarafından katl edilinceye kadar 24 sene icrâ-yı hükûmet etti. Baaşa'dan sonra oğlu Elah hükümdâr oldu. İki sene icrâ-yı hükûmet edip saray kethüdâsı Artsa[1] ile serhoş olurken yine saraya mensûb Zimri tarafından öldürüldü. Kātil tahta çıktı. "Zimri tahta çıkınca Baaşa ailesini tamâmıyla katl etti ve ne hısımlarından ne de dostlarından sağ bir erkek bırakmadı."****

Lâkin pek az sonra Zimri kendisini Omri isminde diğer bir taht ve tâc tâlibi karşısında bulmuştu. Omri, Zimri'yi Ta'berza şehrinde muhâsara etti. Zimri nihayet şehrin zabt olunduğunu görünce hemen İsrâiliyye hükümdârlarına mahsûs saraya gitmiş, ona ateş vererek kendi de alevler içinde terk-i hayât eylemiştir.

Omri İsrâiliyye tahtına kuûd, on iki sene icrâ-yı hükûmet etti. Yerine oğlu Ahab geldi. Bu hükümdâr Sayda (Sidon) kralının zâlime ve şedîdü't-tab' kızı Cebel'i tezvîc etmiş idi. Bu kadının nüfûzu ile Sidonluların ma'bûdu olan Baal (yani güneş) ma'bedleri Benî İsrâîl memâlikinde inşâ ve takdîs edilmeye başlanmış, putperestlik mezhebi İsrâilîlerin dîn-i kadîm ve millîlerini âdetâ taht-ı tehlikeye koymuş idi. Enbiyâ-i İsrâiliyye katl olunuyordu. Bunlardan yüz tanesi mağaralara saklanmak sâyesinde tahlîs-i hayât ettiler.

Maamâfîh dîn-i ecdâdın bu cerî ve müteşebbis müdâfi'leri hükümdârın ihtiyâr ettiği bu harekât-ı meş'ûmeye karşı bütün kuvvetleriyle isyân ettiler. Nihayet İlya[2] dahi mübârezeye iştirâk edip kralın zulüm ve adâvetine, kanlı zevcesinin denâetlerine karşı ihrâz-ı galebe ve zafer eylediler. İlya, Hükümdâr Ahab'ın huzûruna ilk çıkışında mezheb-i millînin böyle terki aleyhine şiddetle idâre-i lisân etmiş ve bu hareketin nice acı, felâket-engîz kurak seneler sûretinde cezâsı çekileceğini söylemişti." –mâba'di var–

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

Beşinci Fasıl
1287'den 1298 sene-i hicriyyesine kadar Semerkand'da ikāmetim

Semerkand'da ikāmetim esnâsındaki zuhûr eden vekāyii tamâmıyla yazmak lâzım gelse şu risâle hiçbir vakit hitâma resîde olmaz. Binâenaleyh o vekāyi'den milletim hakkında fâidesi olabilenleri tahrîr ile iktifâ edeceğim.

Bir, Rus memleketi olan bu şehirde on bir sene geçirdim. Ekser evkātımı ata binmek ve ava gitmekle imrâr ederdim. Ahırımda on re's binek atı ve on re's mekârî hayvanı mev-

* Chronicle -2 (Yani Târîh-i Benî İsrâîl, 13'ncü bâb, 3'ncü, 16'ncı ve 17'nci fıkralar.

** Josephus- Sekizinci Kitap, 5'nci bâb

*** Josephus, Sekizinci Kitap, 6'ncı bâb.

1 Metinde (اوسا) şeklindedir.

**** Kitâbü'l-hükümdârân, On altıncı bâb, 11'nci fıkra.

2 Metinde (اليجاح) şeklindedir.

cûd olduğu gibi atmaca, şahin gibi şikârî kuşlarım da vardı. Kuyruktan dolma tüfenklerle mücehhez beş yüz süvari bulunuyordu ki bunların neferâtına beşer rupiye ve zâbitânına daha fazla aylık veriyordum.

Masrafım ziyâde olduğu için oldukça zarûret çekiyordum. Rusların bana tahsîs ettiği mebâliğ gayr-ı kâfî idi. Bununla beraber yine memnûn idim. Çünkü onlardan bir şey talebine hakkım yoktu.

Rus me'mûrlarıyla görüşürken tahsîsât hakkında lakırdı açıldı mı derhâl bunun kifâyetinden, hattâ bilâ-istihkāk verilmiş olmasından bahs eder:

– Bana gösterdiğiniz şefkat derecesinde Cenâb-ı Hak devletinizi pâyidâr buyursun, derdim.

Resmî günlerde Ceneral Abramof ile diğerleri beni evlerine çağırırlar ve fevkalâde ihtirâmda bulunurlardı. Bilhâssa Ceneral Abramof pek ziyâde meveddet ve samimiyet gösterirdi. Ne vakit para, yahud başka bir şeye ihtiyâc hâsıl olsa nâzırım Abdullah Hân'ı –ki merhûm Abdurrahim Hân'ın oğlu olup şimdi Katagan ve Bedehşan hâkimidir– kendisine gönderir ve bir mülâkāt taleb ederek maksadımı beyân eylerdim.

Hülâsa bana karşı ihtirâmkârâne davranırlar ve kavânîn-i hükûmetten müstesnâ tutarlardı. Ne vakit istesem görüşmeye giderdim. Onlar da arzu ettikleri gibi bana gelirlerdi.

Her ayın on beş gününü şehirde, mütebâkīsini de av için kırlarda geçirirdim. İşte hayatımın on bir senesi Semerkand'da bu sûretle geçti.

Yalnız mükedder olduğum bir şey vardı ki o da esîr olan vâlidem ve haremim ile oğlum Abdullah'ın ne olduklarına dâir ma'lûmâtım yoktu.

Semerkand'a gelişimin ikinci senesi Afganlar ile Ruslar arasında bir mukārenet husûle gelmeye ve Alişir Hân ile Rus Devleti beyninde bir meveddet peydâ olmaya başladı. Bunun esbâbını öğrendim.

Belh Hâkimi Muhammed Alim Hân Buhârâ Emîri Muzaffer Hân vâsıtasıyla Ceneral Abramof'a ve Türkistan valisine mektûblar yollamış, onlar da fırsattan bil-istifâde cevaplar yazmışlar.

Bidâyeten gāyet gizli tutulan bu hâller, bilâhare şüyû' bularak gazetelere yazıldı.

Semerkand'a geldiğim esnâda Bedehşan beyinin kerîmesiyle tezevvüc etmiştim. İkinci sâl-i izdivâcımda Cenâb-ı Hak bir erkek evlâd ihsân buyurdu. İsmini Habîbullah koydum ki hâlâ büyük oğlum olması dolayısıyla velîahdimdir. (Hâlen Afgan emîri olan Habîbullah Hân hazretleri) Ondan iki sene sonra bir oğlum daha dünyâya geldi. Ona da Nasrullah [**282**] tesmiye ettim. Bunlardan mâadâ iki erkek ve bir kız evlâdım olduysa da küçükken irtihâl eylediler. Birkaç sene sonra Rus Devleti Şehr-i Sebz üzerine asker gönderiyordu. Ceneral Abramof bana:

– Maiyyetinizi alıp siz de askerimizle gitseniz iyi olur, teklîfinde bulundu.

– Bidâyeten de gerek valiye gerek size söylemiştim ki ben Rus Devleti'nin hizmet ve me'mûriyetini kabûl edemem. İsterseniz Şehr-i Sebz'in ümerâ ve ekâbirini teşvîk edeyim. Şerâitinizi kabûl eyleyerek musâlaha yapsınlar, dedim.

Ceneral –İş musâlaha derecesini geçti ve i'lân-ı harb edildi, deyince:

– O hâlde beni ma'zûr görünüz, askerinizle kat'iyyen gidemem, cevabını verdim. Bir de Semerkandlıların bir şûriş çıkarmaları ihtimâline binâen kendimi muhâfaza için üç yüz tüfenk ile mikdâr-ı kâfî fişenk istedim.

Ceneral buna müsâade etti. Ben de maiyyetimi silahlandırdım. İki gün sonra Rus askeri Şehr-i Sebz'e müteveccihen hareket etti. Ahâliyi tehdîd için askerinizi Karşı yolundan Şehr-i Sebz'e gönderin diye Buhârâ emîrine de emir verildi.

Ruslar, dört defa Şehr-i Sebz'in kal'asına hücûm ettikleri hâlde şehri alamadılar. Bu hücûmlar esnâsında Ceneral Abramof hafifce yaralandı. Beş bin neferden ibâret bulunan asâkir-i muhâcimeden iki bin kadarı da mecrûh ve maktûl oldu.

Ruslar, bu inhizâm üzerine ahâlîden altı günlük bir mütâreke taleb ettiler ve nakz-ı ahd eylemeyeceklerine dâir söz verdiler. Zavallı ahâlî, bu muazzam devletin ahdini sâbit zannıyla teklîfine râzı oldu ve kal'adaki iki bin müdâfi'den bini, Buhârâ emîrinin geleceği yolda kalmış olan evlâd ü ıyâlini kal'aya getirmek için dışarıya çıktı.

Ruslar, kal'adaki kuvvetin azaldığını görünce gece yarısı bir hücûm yaptılar. Kal'adaki bin kişi merdâne döğüşerek muhâcimleri evvela püskürttülerse de muahharan kancıkcasına şehri almalarına mâni' olamadılar. Şehr-i Sebz ümerâsı üç yüz kişi ile Kûhistan yolundan Katagan'a kaçtı. Rus ceneralı de beldeyi Buhârâ me'mûrlarına teslîm eyledikten sonra avdet eyledi.

Semerkand'a vürûdunda ziyâretine gittim. Hafifce yaralı idi. Bana altın bir enfiye kutusu ile çifte bir tüfenk ve büyük bir dürbin verecek oldu. Halbuki bunlar Şehr-i Sebz'den aldıkları ganâimden idi. Kabûl etmedim ve:

–Bizim dinimizde müslümanlardan yağma edilen bir malın kabûlü câiz değildir, diyerek gösterdikleri ahd-şikenliğe canım sıkıldığı cihetle sözü kısa kesip kalktım.–mâba'di var–

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

SİYÂSİYÂT

TAASSUB-I CÂHİLÂNE KİMDEDİR?

Harb-i hâzır münâsebeti ile İtalya muhibbi bir kısım matbûât-ı ecnebiyye, *Tan* gazetesi başta olduğu hâlde, müslümanların taassub-ı câhilâne-i dîniyyelerinden bahis açmışlardır. Bu, pek eski ve bu gibi hâllerde ale'l-âde kullanılmış bir silâhdır. Yapılan haydûdluğu, yağmagerliği hak, hakkāniyet, kavânîn ve âdât-ı mevcûde ile tebriye etmeye muvaffak olunamadığı esnâda son silah ve istinâdgâh olarak müslümanlara taassub-ı câhilâne isnâdına mürâcaat edilmiştir. Zira işbu silaha mürâcaat edenler silahın pek keskin

ve müessir olduğunu pek ra'nâ biliyorlar. Bunlar pekala biliyorlar ki bir Avrupalı ne kadar hür ve serbest olursa olsun ne kadar din hakkında lâkayd ve lâübâlî ve hatta mütemâdiyen "ateye" yani dinsiz, din düşmanı bulunursa bulunsun yine bahis Müslümanlık'tan, İslâmiyet'ten açıldığı zaman kalbinin en derin umkunda, en hafî köşelerinde Müslümanlığa, İslâmiyet'e karşı bir kin, bir adâvet, bir nefret hissine tesâdüf edilecektir. Bugünkü Avrupa ne kadar âlim ve dânişmend, ne kadar Hıristiyanlık'tan tecerrüd etmiş olsa bile İslâmiyet hakkında tamâmıyla bî-taraf olamaz. Mutlak kendisinde, kendi kalb ve dimâğında bir Ehl-i Salîb enkāzı âsârı bulunacaktır. Arslan Yürekli Richard'ın Salahaddin'e karşı beslemiş olduğu hissiyât ve efkârdan bir kısmını olsun muhâfaza etmiş olacaktır.

Bu hâli biz her günkü müşâhedâtımız, tecrübelerimizle görmekte, hissetmekteyiz. Zaten de başka türlü olamaz. Asırlarca devam etmiş olan bir târîhin izleri, eserleri kolay kolay silinmez, mahv edilemez. İslâmiyet tâ bidâyet-i zuhûrundan beri karşısına Avrupa'yı çıkmış bulmuştur. İbtidâ şu husûmet, şu adâvet müslümanların Roma ve Bizans ile uğraşmasında temerküz etti. Mâdem ki yıpranmış, izmihlâle ve inkırâza doğru sürüklenmekte olan şu imparatorluklar salâbet-i İslâmiyyeye karşı müdâvemet ve mukāvemet edemeyerek mahv u nâ-bûd oldular, bunların yerini tutmuş olan Avrupa hükûmetleri İslâmiyet'e karşı ayn-ı tarîk-ı adâvet ve husûmeti ta'kīb etmeye devam ettiler. Hattâ kin ve adâvet-i İslâmiyye yekdiğeri ile dâimâ çarpışmakta olan şu hükûmetlerin bir zaman birleşmeleri, ittihâd ve ittifâk etmeleri için en büyük, en müessir âmil yerine geçti. İslâm ve Müslümanlık nâmı gelince bunlar kendi aralarında ihtilâf ve husûmeti unutarak kuvâ-yı müttehideleri ile İslâmiyet aleyhine hücûm etmeyi vazîfe-i vicdâniyye kabîlinden addediyorlardı. İşte bunun içindir ki bir Pierre L'Ermite'in bir Papa'nın propagandaları netîcesinde onuncu asrın evâhirinde bütün **[283]** Avrupa'yı müttehiden İslâmiyet'e karşı yürümekte olduğunu görüyoruz. Târîhte "Hurûb-ı Salîb" nâmıyla meşhûr olan şu devr-i taassub tam üç yüz elli sene imtidâd ediyor. Bin-netîce Avrupa mağlûb oluyor. Lakin yorulmuyor, bıkmıyor, hiss-i kin ve adâvet dâimâ kalbini sızlatıyor, yakıyor. İstanbul'un müslümanlar tarafından fethi bütün Avrupa'da cân-güdâz bir sadâ-yı nefrîn ve feryâd ile karşılanıyor. Bütün Avrupa şu hâdisenin intikāmını almayı kendisi için bir vazîfe-i dîniyye addediyor. İşte o günden bugüne gelinceye kadar İslâmiyetin pîşdârlık ve alemdârlık vazîfelerini üzerlerine almış olan Osmanlılar Avrupa hücûmâtını def' etmeye sarf-ı himmet ve dikkat etmek mecbûriyetindedirler.

Elbette ki bin seneden beri devam etmekte olan şu kadar uzun bir târîh-i kin ve husûmet kolay kolay unutulmaz. Bugün bile dince en lâ-kayd, en lâübâlî olan ve ilimce en yüksek makāmları ihrâz etmiş olan zevâtın kalb ve dimâğlarının mahfî köşelerinde Pierre L'Ermite'ler gizlenmiştir. Müsâid zamanlar esnâsında şu kalb ve dimâğlar kurcalanırken Pierre L'Ermite'ler uyanıyor, kendilerini gösteriyor.

Biz şu müddeiyâtımızı isbât için Avrupa edebiyâtından, en meşhûr ulemânın âsârından ve hattâ bütün Avrupa'ya dinsiz ve Hıristiyanlık düşmanı tanınmış zevâtın te'lîfâtından birçok delîller îrâd edebilirdik; fakat makālemizin hacmi bu gibi tafsîlâta müsâid olmadığından biz kendi muhîtimizde, herkesçe müşâhede ve tahkīk edilebilecek birkaç delâil ile iktifâ edeceğiz:

Bugün hiçbir Avrupa milleti yoktur ki Osmanlılık içinde müteaddid ve muhtelif dînî propaganda hey'etlerine Mission religieuse mâlik olmasın. Şu hey'etleri hükûmât-ı mezkûre buraya resmen gönderiyorlar, resmen iâşe ediyorlar ve resmen himâye ediyorlar. Bunun için hattâ bütçelerinde husûsî tahsîsâtlar ta'yîn ediliyor. Hatta Katolik dînini kendi içinde resmen fesh etmiş ve Cizvit tarîkına mensûb olan ruhbanı Fransa'dan nefy etmiş olan Fransızlar herkesten ziyâde memâlik-i Osmâniyye'ye propaganda hey'etleri gönderiyorlar, herkesten ziyâde Cizvitler için para sarf ediyorlar. Kendileri için revâ görmedikleri metâı bizim için bol bol sarf ediyorlar!! İki ecnebî konsolosu tarafından neşr edilmiş olan *Suriye'de, Arz-ı Filistin'de ve Şarkda Hükûmâtın Vaz'iyyeti* nâm eser-i mühimde şu propaganda hey'etleri ve onların faâliyeti hakkında verilmiş olan ma'lûmâttan anlaşılıyor ki el-yevm memâlik-i Osmâniyye'de elliyi mütecâviz propaganda hey'etleri icrâ-yı faâliyyet ediyorlar. Bunlara mensûb ruhban ve keşîşlerin adedi birkaç bine bâliğdir. Te'sîs etmiş oldukları mekâtibe gelince beş bini mütecâvizdir. Şu mekteplerde ta'lîm ve tedrîs edilen etfâlin mikdârı ise yüz binlere varıyor ki bu mikdârdan yüzde ellisi İslâm evlâdıdır.

Şimdi soruyoruz: Acaba bütün küre-i arzda bir hükûmet-i Hıristiyaniyye bulunur mu ki kendi içine İslâm hükûmeti tarafından resmen gönderilen ve resmen himâye edilen bir İslâm propaganda hey'eti kabûl etsin? Gidiniz de tecrübe ediniz?! Bugün bir ecnebi İslâm kalkıp da Rusya'ya el-Cezâyir'e, Tunus'a, Hindistan'a, Mısır'a ve sâir bilâd-ı İslâmiyyeye gittiği hâlde etrâfını bir alay polis me'mûrları, hafiyeler ihâta ediyor. Ufak bir şübhe üzerine hemen hudûd hâricine atılıyor, ma'nen de işkencelere, ukūbâta dûçâr oluyor. Hele bir fikr-i dînî için gelmiş olduğu anlaşılırsa istihlâs-i girîbân etmesi bile kābil olamaz.

Halbuki bizde gözümüz önünde yüzlerce Hıristiyan propaganda hey'etleri, binlerce mekteplerinde, ma'bedgâhlarında icrâ-yı da'vet, propaganda ediyorlar. Bütün ma'neviyâtımızı bütün kuvvetleri ile bozmaya bezl-i mesâî ediyorlar. Mekteplerde İslâm çocukları Hıristiyan âyîninin icrâsına mecbûr ediyorlar. Ahkâm-ı şer'iyye-i İslâmiyye, ilm-i hâl, elsine-i İslâmiyye aslâ ta'lîm ve tedrîs edilmiyor!! Biz bunların hepsine katlanıyoruz, sabır ve tahammül ediyoruz ve yalnız şimdi değil, kavî, muhteşem, Avrupa'yı önümüzde titrettiğimiz zamanlarda ediyorduk. Zîrâ dîn-i İslâm fıtrî, tabîî, aklî ve mantıkī bir dîn olduğu için hiçbir şeyden korkmuyor, muhtevi olduğu hakāika güveniyor ve binâenaleyh başka dinler hakkında başka âyînler hakkında husûmet, adâvet beslemeye aslâ lüzûm görmüyor.

Tebaa-i hıristiyaniyyeye gelince Avrupa hükûmâtının taht-ı idâresinde bulunan İslâmların hâlleri ile hükûmât-ı İslâmiyyenin taht-ı idâresinde bulunan hıristiyanların ahvâli

mukābele edildikte Avrupa'nın kızarması, mahcûb olması, yerlerin altına girmesi lâzımdır. Zîrâ tebaa-i İslâmiyyenin her nevi' hukūk-ı medeniyye ve siyâsiyyeden mahrûm oldukları hâlde Hilâfet-i muazzama-i İslâmiyye içinde hıristiyanların hukūk-ı medeniyye ve siyâsiyyece İslâmlardan aslâ farkları yoktur. Bugün İngiltere, Fransa, Almanya parlamentolarında nümûne için olsun bir tane İslâm meb'ûsu, dâire-i resmiyyelerinde bir tane İslâm me'mûru bulunmadığı hâlde Osmanlı Meclis-i Meb'ûsânı ve A'yânı içinde bütün akvâm-ı Hıristiyaniyyenin aded-i nüfûsu nisbetinde meb'ûsları ve a'yânı bulunmakla beraber hey'et-i vükelâ, devâir-i resmiyyede de birçok hıristiyan bulunduğu ma'lûmdur. Bundan mâadâ, hükûmât-ı Hıristiyaniyye taht-i idâresinde bulunan müslümanlar hiçbir yerde teşkîlât-ı husûsiyyeye mâlik olmadıkları esnâda memâlik-i İslâmiyye'de teba'a-i gayr-ı müslime teşkîlât-ı husûsiyyeye mâlik ve ayrı ayrı cemâât teşkîl ederek kendilerine mahsûs umûr-ı dîniyye ve maârifde tamâmıyla müstakil ve bahtiyârdırlar! Bu da tâ öteden beri İslâmiyet'in beşeriyete bahş etmiş olduğu bir fazîlet, bir ni'met netîcesidir. Bu noktayı daha mufassal tedkīk etmek isteyenler kendisi Hıristiyan dinine mensûb olan Corci Zeydan'ın *Medeniyet-i İslâmiyye* eserine mürâcaat etsinler. Hiçbir zaman ve hiçbir hıristiyan **[284]** hükûmetinin taht-ı idâresinde tebaa-i Hıristiyaniyye, hilâfet-i İslâmiyye dâiresinde nâil olmuş bulundukları hukūk ve imtiyâzâta mâlik olmamışlardır. Eğer bugün Osmanlı tebaa-i Hıristiyaniyyesinin hâli meselâ Rusya ve Almanya'daki Hıristiyan Lehlerin hâli ile mukābele edilirse şeref ve fazîletin hangi tarafta olduğu anlaşılır!

Tan ve emsâli gazeteler vahşetten ve taassubdan dem vurmasınlar. Bugün bütün beşeriyet Avrupa'nın zulüm ve teaddîsi altında inliyor, eziliyor. Avrupa ruhbanlarının, dâîlerinin, dinî propagandistlerinin şarka sokmak istedikleri *İncil* ve *Tevrat* arkasında dâimâ, hûn-rîz hançerler, yakıcı ateşler saklanılıyor. Bari utanacak yerde, iddiâ-yı fazîlet etmesinler!

Ahmed Agayef

HİLÂL VE SALÎB
YAHUD
İSLÂM VE NASRÂNİYET

Avrupa medenileştikçe akvâm-ı Asyaiyye ile İslâm aleyhindeki kin ve adâvetleri artıyor. Hükûmât-ı İslâmiyyenin tahdîd ve taksîmini Avrupalılar bir vazîfe-i dînî ve vicdânî addederek memâlik-i İslâmiyyenin siyâseten, iktisâden kendi nüfûz ve tagallübleri altına girmesi için çalışmaktan bir ân hâlî kalmamışlardır. Otuz seneden beri âlem-i Nasrâniyyet her vesîle ile fırsat düştükçe hükûmât-ı İslâmiyyeyi zarar ve ziyâna sokmayı, servetlerini, mallarını, istiklâllerini ellerinden gasb etmeyi âdet edinmiştir. Berlin Kongresi, Londra ve İstanbul Konferansları sırf müslümanların tenkîli için kurulmuş bir ağdan başka bir şey değildir.

Koca bir dünyânın rub'unu teşkîl eden Hindistan'ı, Cezâyir ve Tunus'u, Mısır'ı, Hîve ve Türkistan'ı, Afrika'nın en büyük arâzîsini zabt ve istîlâ eden İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve sâir düvel-i Mesîhiyye bu kadarla kanâat etmeyip en sonra İran ile Fas kıtaât-ı İslâmiyyesinin de gasb ve teshîrine karâr vererek bu husûsta her türlü entrikayı çevirip müteaddid fesâd dolablarını kurdular.

Osmanlı-Yunan Muhârebesi netîcesinde Devlet-i Aliyye tarafından kılıç ve muzafferiyet hakkı olan arâzîyi temellük etmeye "salîbin girdiği yere hilâl giremez" kaziyye-i sofistâiyye ve gayr-ı mantıkıyyesi ile mümânaat gösterdiler.

Yeniden hâb-ı girân-ı gafletten henüz uyanmaya başlayıp da Avrupa'nın meşrutiyet-i idâre tarzını kabûl eden Devlet-i Osmâniyye ve İran hükûmetine karşı türlü türlü müşkilât îkā' ile Bulgaristan'ın kesb-i istiklâl eylemesine, Bosna ve Hersek'in Avusturya idâresine zam ve ilhâkına, Girit'in muhtâr ve mümtâz bir hükûmet-i milliyye-i Mesîhiyye şekline girmesine göz göre yardım ettiler.

Bîçâre İran, bunca fedâkârlıklar netîcesinde binlerce değerli genç ve mütefekkirîninin kanları bahâsına aldığı meşrûtiyeti Rusya ve İngiltere çok görerek Muhammed Ali'yi tahrîk ve teşvîk ile İran Millet Meclisi'ni ona topa tutturup vükelâ-yı milletin bir kısmını kılıçtan geçirerek bir kısmını da çil yavrusu gibi dağıttılar. İran meşrûtiyetperverleri tekrar var kuvveti bâzûya verip millî bir ordu tanzîm ve teşkîl ile Tahran üzerine yürüyüp Muhammed Ali'yi hal' ettikten sonra hükûmet-i meşrûta ve milliyenin yeniden teşkîline muvaffak olunca Rusya hükûmeti envâ'-ı fitne ve fesâd ile İran'ın kendi aşâirini, öz evlâdını kıyâm ve isyâna tahrîk ile İran hükûmetine envâ'-ı müşkilât ve aksâm-ı felâketleri hazırladı.

Bir yandan İran'ın cihet-i şimâliyyesinde bulunan Recim Hân'ı, Türkmenleri, Şahsevenleri, cenûbunda kâin Kaşkâî, İl-i Arab ve sâir kabâil ve aşâiri ayaklandırmaya sa'y ve gayret ettikten mâadâ diğer taraftan Muhammed Ali'yi Şuâussaltana'yı Erşedüddevle ve Sâlârüddevle ile Mücellilüssultan'ı İran'ın aleyhine sell-i seyf-i isyân ve ref'-i livâ-yı tuğyân etmeye Rusya hükûmeti gereği gibi çalıştı. İran'ın umûr-ı mâliyyesini ıslâha gayret eden Sanîuddevle'yi kendi tebaasına öldürtüp, Amerika'dan celb edilen mâliye müşâvirlerini de koğdurdu.

Bilâhare bir iki ültimatom ve nota ile metâlibini İran hükûmet-i zaîfe ve mağlûbesine kahr u tezvîr-i hâinâne ile kabûl ettirerek koca Azerbaycan'ın işgāliyle yüzlerce vatanperverânı, ulemâ-yı kirâm ve sâdât-ı izâmı cellâdâne bir sûrette İranîlerin mâtemli bir gününde –Muharrem'in onunda– darağacına çekip zavallı adamların hayatlarına hâtime verdi.

Bu kadarla da iktifâ etmeyip en sonra umûm müslümanların indinde mukaddem ve muhterem olan Sekizinci İmâm Ali bin Musa er-Rızâ hazretlerinin Meşhed'deki merkad-i mübârekini de –ki umûm müslümanların ziyâretgâhını teşkîl ediyor– topa tutup, sinîn-i vefîreden beri müslümanlar tarafından oraya nüzûrât ve hedâyâ kabîlinden olarak takdîm kılınan âsâr-ı nâdire ve girân-bahâ ile kütüb-i nefîseyi elegeçirip Petersburg'a göndererek kendi müzesinin tezyînine hizmet etmiştir.

Terakkī ve teâlî şeh-râhına doğru ilerlemekte olan Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'ye külle yevmin çeşit çeşit müşkilât-ı dâhiliyye ve hâriciyye ihdâsıyla bütün anâsır-ı Osmâniyye arasında nifâk ve şikāk tohumlarını saçarak gâh Arnavudları gâh Yemenlileri kıyâm ve isyâna tahrîk ile hükûmeti kendi umûr-ı dâhiliyyesiyle meşgūl edip terakkīden alıkoydular.

En sonra bunlardan da bir fâide göremeyince İtalya hükûmetini Trablusgarb ve Bingazi'yi zabt ve temellüke sevk eylediler.

Avrupa bunu yapmakta, böyle davranmakta kendi nokta-i nazarından ma'zûr ve haklı idi. Çünkü âlem-i İslâmiyyet'te görünmeye başlayan nûr-ı hidâyet ve intibâh müslümanları seyr-i serî'-i fevka'l-âde ile semt-i **[285]** maksûda, savb-ı matlûba çekip götürdüğünü gören düvel-i Mesîhiyye daha işin başlangıcında, mukaddimesinde düvel ve hükûmât-ı İslâmiyyenin âmâl ve tasavvurât-ı âliyyesine mâni' ve haylûlet îcâdıyla müslümanları azm ü tasmîmlerinden alıkomayacak olurlarsa nihâyetü'l-emrde hiçbir şey yapmaya muktedir olamayacaklarını iyiden iyiye biliyorlardı. Binâenaleyh 1907 İ'tilâfnâmesi mûcebince evvela İran'ı, daha sonra Fas hükûmet-i İslâmiyyesi'ni zabt ve taksîm eylemeyi farz ve vâcib bildiler.

Buna mukābil Fransa hükûmeti İngiltere'nin Mısır'daki hukūkunu, Rusya da Almanya'nın İran'daki menâfi'-i ticâriyyesini kabûl ve tasdîk etmek sûretiyle kozlarını paylaşıp, bu yağlı lokmaların kemiklerini de İspanya ve İtalya devletlerine terk eylemek istediler. Devlet-i Osmâniyye ile mücâhidîn-i İslâmiyyenin düşmana karşı sebât ve mukāvemetlerini tahmîn etmeyen Avrupa hükûmâtı İtalyanların Afrika-yı Osmânî'deki mağlûbiyetlerini görünce izhâr-ı hayret etmeye başladılar. Fuzûlâne bir sûrette Trablus'u ve Bingazi'yi kendi memâlikine zam ve ilhâk eden İtalya ilk defa Devlet-i Osmâniyye'ye tazmînât vermekle harbin hitâm bulacağını tahmîn ediyorken bilâhare evdeki pazarın çarşıya uymadığını anlayınca Osmanlıları sulha yanaştırmak için en hassâs bir noktaya ilişip, Avrupalıların müdâhalesini da'vet etmeye teşebbüs etti. Çanakkale Boğazı'nın kapanıp açılmasından devlete bir ziyân erişmeyince ve *Times*'in ta'bîr ve iddiâsınca bî-taraf olanların muhâriblerden ziyâde zarar ve ziyâna dûçâr olduklarını gören İtalya, Rusya'nın îmâ ve işâresiyle, müttefiklerinin tasvîb ve tensîbleriyle Adalar Denizi'ne harekât-ı harbiyyeyi nakil ve tahvîl edip Rodos'u muhâsara ve işgāl eyledi. Akîbinde tavassutlar, konferanslar, kongreler akdi lüzûmuna dâir olan nakarât birbirini mütevâlî Avrupa matbûât sahâifini işgāl etti.

Rusya hükûmeti ise Japonya Muhârebesi'nde gāib ettiği şeyleri İran ve Osmanlı hükûmetlerinden telâfî etmeye kendisince karar vermiş olmalıdır ki bir aralık Osmanlı hudûduna kendi askerini tahşîd etmiş ve bu vesîle ile hükûmet-i Osmâniyye'yi İran hudûdundan uzaklaştırmak ve Urumiye ile Saviçbulak ve sâir arâzî-i İslâmiyyeyi yed-i zabta geçirmek ve ötede İtalya'nın metâlibini bir takrîb ile kabûl ettirmek istedi.

Rusya zannediyordu ki kendi fikrine Avrupa devletlerini iştirâk ettirmeye kolaylıkla muvaffak olacak ve merâmına konacaktır.

Bi'n-netîce yanlış yola sâlik olduğunu İngiltere ve Fransa'nın adem-i muvâfakatlarıyla, Avusturya ve Almanya'nın tehâşîleriyle anlayıverdi. İngiltere ve Fransa hükûmetleri, bundan ziyâde Devlet-i Osmâniyye'yi icbâr etmek, dayattırmak gibi ısrâr ve ibrâmların netîcesini vahîm telakkī ettiklerinden tabîatıyla gevşek –bî-taraf– davranmayı kendi menfaatleri uğrunda tercîh eylediler.

Zîrâ fazla tazyîk netîcesinde yeryüzünde bulunan bil-cümle müslümanların bî-zâr olacaklarını ve dolayısıyla bir Hilâl ve Salîb muhârebesine yol ve sebebiyet verileceğini güzelce biliyorlar. Nitekim bugünkü günde Afrika'daki müslümanların maa iyâl ü evlâd İtalyanlara karşı muhârebe etmekte oldukları hâlde Fas kabâil-i İslâmiyyesinin de bir yandan Fransızlar aleyhinde sell-i seyf-i celâdet ettiklerine bakılırsa, Avrupa devletlerinin ısrâr ve taannüdleri netîcesinde mesâil-i hâzıranın pek fenâ bir şekil ve kılığa gireceğine şübhe etmemelidir.

Şimdilik biz müslümanlar için her şeyden elzem ve vâcib olan bir şey var ise o da hakīkī bir sabır ve ittihâddır. Hudâ-nekerde nâ-çâr ve muztar kalacak olursak o zaman muhâberât ve müzâkerât-ı diplomatikiyyeden ziyâde bütün münâzaât ve müşâgabâtı keskin kılıç halledecektir.

السيف اصدق انباء من الكتب
فى حده الحد بين الجد واللعب

S[sin]**. M. T**[te]**.**

FAS AHVÂLİ

Avrupa merâkiz-i mühimmesinden vürûd etmekte olan telgraf haberleri Fas ahvâlinin gittikçe ehemmiyet kesb etmekte olduğunu mutazammındır. Bu telgrafların mahmûl olduğu haberlere göre Faslılar, Fransızlar aleyhinde kıyâm etmiş ve şiddetli muhârebelere başlamışlardır. Bu muhârebe yavaş yavaş yağmaya başlayarak bulutların her tarafı kaplayıp da kesilmeyen yağmur gibi Fas iklîminin her tarafına sirâyet etmiş ve cidden büyük ma'rekelere, vak'alara, melhamelere mukaddime olacak bir vaz'iyet almıştır. Faslılar, Abdülhafîz'in dinine, vatanına, milletine karşı câiz gördüğü ihâneti, hıyâneti, nânkörlüğü ile Fas'a giren ve Fas'ın zimâm-ı idâresini yedine geçirmek isteyen, ırkan, rûhen, hissen ve fikren, maddeten ve ma'nen muhâlif olan ecnebi bir hükûmetin esîri gibi zîr-i mahkûmiyetinde kalmaklığı istemediklerinden istiklâl-i millîlerinin müdâfaası için Fransızlara karşı bu dehşet-nâk muhârebe ateşini açmışlardı. Fas kabâil ve aşâiri hâin Abdülhafîz'in Fas nâmına kabûl eylediği Fransız himâyesini hiçbir vakit aslâ tanımayacakları, idârelerini, memleketlerini Fransızların zabt u tasarruf etmesine hiçbir zaman muvâfakat etmeyecekleri ve bunun için Fransızlara karşı açtıkları bu muhârebede sebât ve devâm edecekleri şüphesizdir.

Çünkü Faslılar, Fransızların Cezâyir'e duhûlünden bugüne kadar Cezayirlilerin Fransızlara olan sadâkat ve fedakâr-

lıklarına rağmen haklarında **[286]** tatbîk etmekte olduğu mezâlim ve taaddiyâtın tahammül-sûz nümûnelerini bilmez değillerdir.

Evet, Faslılar, biliyorlar ki komşuları, ırk ve dindaşları olan Cezâyirliler, Fransızlara cansiperâne hizmet etmişlerdi. Fransa'nın her hangi tarafla muhârebesi oldu ise ibtidâ Cezâyir'den asker tertîb edilir ve o tarafa sevk olunur idi. Bu asker ise Fransa için gittiği yerde hem şecâat-i fıtriyyelerini ibrâz hem de Fransızlar hakkında olan sadâkat ve gayret-i mahsûsalarını isbât eylemişler idi, hattâ Almanya muhârebesinde ibtidâki Weissenburg Vak'ası'nda nice bin Cezâyir canları Fransa'nın namus ve hukūkunu muhâfaza için kurban oldu. Fransa'nın Cezâyir kurbanları olmayan muhârebesi yok gibi idi. Bugün de böyledir. Hakîkat böyle olduğu hâlde Cezâyirlilerin bu kadar sadâkat ve fedakârlıkları mukābilinde Fransa'dan ne mükâfât gördüler? Vaktiyle Cezâyirliler, Dayılar'ı idâresinde Hilâfet-i Muazzama-i Osmâniyye'nin rızâsına mugāyir olarak gördükleri zulüm ve taaddîden kurtulamadılar da Fransızların ellerine geçtiklerinde adâletlere mi gark oldular? Mâl, namus, ırzlarını emniyet ve refâh-ı hâlde mi buldular? Memleketlerinde hiç olmaz ise bir nâhiye müdürlüğü şöyle dursun canlarını telef edercesine içinde bulundukları askerliklerinde yüzbaşılık rütbesini ihrâz edebilmek kadar hukūk mu kazandılar? Hiçbir şey… Nihayet İmparator Napolyon'un sükūtundan sonra teşekkül eden hey'et tarafından Cezâyir'in müstesnâ bir hâlde tutulmayıp da asâleten Fransa'nın bulunduğu derecede müsâvât üzere idâresi resmen gazeteler ile neşr edilmekle güyâ i'lân-ı adâlet olundu. Fakat ne oldu? Cezâyir'in üç eyâlete taksîmiyle her birinin ikişer meb'ûsu olmak ve teferruât-ı müessesâtının icrâsıyla yalnız Mûsevîleri o derece-i müsâvâta mazhar edilerek müslümanlar bu hukūk-ı ictimâiyyenin cümlesinden mahrûm edildi. Sanki Kırım'da, İtalya'da, Meksika'da, Ren Nehri üzerinde bu kadar canlar telef eden Mûsevîler imiş de Cezâyir'de bedevîlik ile rast geldiği yerleri gasb u gāret eyleyen müslümanlar imiş!

İşte Cezâyirlilerin Fransızlardan çekmekte oldukları bu mezâlimi Faslılar bütün çıplaklığı ile bildiklerinden ve iki seneden beri bu mezâlimin aynı kendilerine tatbîk edilmekte olduğunu gördüklerinden Fransa himâyesine aslâ râzı olmayacakları ve hâin-i vatan ve İslâm Abdülhafîz'in imza eylediği himâyenâmeyi Fransa'ya yırttırmak ve mukadderât-ı milliyyelerini kendileri idâre ve istiklâl-i ictimâîlerini muhâfaza etmek için Fransa'ya karşı açtıkları muhârebelerinde devam ve bu husûsta müdâfaası için bütün varlıklarını fedâ edecekleri pek tabîîdir.

Bu makāleyi yazmakta olduğum esnâda şark ve garbın bütün büyük matbûâtıyla beraber âlem-i İslâm'ın en büyük mecelle-i ilmiyye ve siyâsiyyesi olan mu'teber *Sebîlürreşâd*'ın bu muhterem sütûnlarında vicdânî büyük bir te'sîr ve teellüm ile okuduğum şu "Fas'ta ihtilâl, Fransızların asıp kesmelerine, i'dâmlarına rağmen el-ân devam ediyor. Şu son günlerde altmış kişiyi Fransızlar i'dâm ettikleri hâlde cesur Faslılar üzerine bir gûne te'sîr bahş etmemiştir. Mutaassıb ve dindâr ahâli vatanına, milletine hâin olan Mulay Hafîz yerine şürefâdan bir zâtın emârete intihâbına teşebbüs etmişlerdir. Fas kabâili Fransızların, memleketlerini, yurdlarını zabt u tasarruf etmeye muvâfakat etmek istemiyorlar. Fransızlar ise ahâliden zabt ettikleri emlâki iâde etmedikleri gibi, bu bâbdaki şikâyâtı dinlememek için de karar vermişlerdir. Bu politika ile asıl Faslılar Fransızlara ısınamayacakları âşikârdır. Envâ'-ı mezâlim Fransızlar tarafından icrâ edilmekte ve medenî bir kavim olmadıklarını Faslılar nazarında min külli'l-vücûh isbât etmektedirler." Sudûdundaki telehhüf ve teellüm-âlûd muhrik sözler bîçâre Fas mazlûmlarının meslek-i hâzırlarında pây-endâz-ı mukāvemet olacaklarına delîl ve bürhândır.

Faslılar, kendilerini bir ecnebi hükûmetin taht-ı esâretinde görmek ve mezâlimini çekmek istemediklerinden istiklâl-i millîlerini müdâfaa için silaha sarılmışlardır. Fransızlar, Fas gibi Cezâyir'de, Afrika'da, Asya'da her nâm ile istîlâ eyledikleri iklîmlerde neşr-i adâlet ediyor da'vâsında bulunuyorlar; fakat Faslılar o adâletten zerre kadar nasîbedâr olmamışlardır.

Nihâyet bunu anlayan Faslılar şimdi ortaya atılmışlar, istiklâl-i millî ve hürriyet-i sâbıkalarına mazhar olmak için uğraşıyorlar. Fakat muvaffak olabilecekler mi? Burasını işlerin bundan sonra kesb edeceği sûret-i hâl gösterecektir. Eğer Faslılar şu hareket-i ihtilâliyye ve muhârebe-i milliyyelerini, yalnız istiklâllerini iâde etmek ve ele geçirmeye hasr edip de yekdiğerlerinin ittifâk ve ittihâdından ayrılmazlar, her hâl ve hareketlerini yolunda tutarak yeni sultânın emri hâricine çıkmazlar ve muhârebenin bütün metâib ve mezâhimini iktihâmda sebât ve metânet gösterirlerse nâil-i emel olabilirler.

Ancak aralarında ittifâk olmayarak her kabîle kendi başına birer hevâ-yı ihtilâle düşer de bir kısmı muhârebede sebât ve mukāvemet göstermek tarafını iltizâm diğer kısmı dahi Fransızların eslihalarına, altın ve hîlelerine kapılmak tarafını ihtiyâr ederlerse semere-i ihtilâllerini iktitâf edemeyecekleri emsâliyle müberhen olan ahvâl-i mücerrebedendir. Belki böyle müteferrik bir sûrette hareketleri bundan sonra bütün bütün perîşân ve sefâlete dûçâr olmalarını intâc edecektir ki Fransızların dâhilî erbâb-ı ihtilâle bir kere gālib gelmesiyle bunların bu sırada hareket-i ihtilâliyyede bulunmamış olan müslümanların nihâyet derece tenkîllerine i'tinâ ve dikkat eyleyeceği müsellem bir keyfiyettir.

Muhârebenin Faslılar nokta-i nazarınca olan suver ve eşkâli budur. Fransızlara gelince bunu ikinci bir makālede tedkîk ederiz.

Enderûn-ı Hümâyûn Muallimi
Kolcalı Abdülaziz

---

[287] **MEKÂTÎB**

NİL'DE SALÎB VE HİLÂL

Medeniyeti, insâniyeti yalnız kendilerine mahsûs bir tabîat-ı sâniyye addeden ve bu isti'dâda mâlikiyet ancak

mezheb-i Hıristiyaniyyenin ilkāât-ı rûhâniyyesinden olduğu zehâbına düşen, taassubu ise –lisân-ı Osmânî'deki ma'nâsıyla– âlem-i İslâm'ın kılıç ile kazandıkları mezhebleri iktizâsından olduğu iddiâsında bulunan millet-i Hıristiyaniyyenin kisve-i ruhbâniyyesine bürünmüş bir zât, artık medeniyetin evc-i bâlâsına varmaya ramak kalmış dedikleri bu yirminci asırda medeniyet ve insâniyet nâmını âdetâ tahkīr edercesine bazı neşriyâtta bulunuyor. Eğer medeniyet ve insâniyetin ma'nâ-yı hakīkīsi, bizim anladığımız gibi "Cenâb-ı Hakk'ın beşere ihsân buyurduğu fezâil-i evsâf-ı rûhâniyye ve kalbiyye ile muttasıf olup hem-cinsine hayr-hâhlıkta bulunmak, hüsn-i hâl ve refâh ile sanâyi' ve ticâretin semere-i hâl-i hâzırından bi-hakkın istifâde etmek üzere hâl-i âsâyişte yaşamak" demek olmayıp, "âlem-i beşeri ve mezhebleri yekdiğerine karşı kıyâm ettirip boğazlaştırmak" demek ise ona âlem-i İslâm'ın hiçbir diyeceği kalmaz.

Hazret-i İsa (as) ashâbına: "Dünyânın her köşesine gidiniz, nâmıma her kavme telkīn ediniz, size ne emr ettim ise onları öğretiniz. Size ezâ ve cefâ olunur, belki seriniz vücûdunuzdan cüdâ olunur, lâkin bunların hepsine benim için tahammül ediniz" dediğini millet-i Hıristiyaniyyenin yanlış tefsîr etmiş oldukları anlaşılıyor. Zîrâ bugün memleketimizdeki râhat ve huzûru selb eden kimlerdir? Memleketimizde din muhârebesine ibtidâ eden kimdir? (Trablus Muhârebesi bir din muhârebesi olduğunu İtalyanlar alenî söyledikleri gibi resimlerle dahi âleme gösteriyorlar.) Mâdem ki bizim medenî olmadığımızı ve Avrupa'ya pek karîb bulunmadığımızdan ona eşedd-i ihtiyâcımızı iddiâ ediyorlar; hiç olmaz ise medeniyete kadem-nihâde olduğumuzu görüyor ve tasdîk ediyorlar da niçin râh-ı terakkīde önümüze bir sedd-i azîm çekiyorlar? Bugün aleyhimize kıyâm eden hükûmet Katolik milletine mensûb olduğundan Katoliklik ile Protestanlık beyninde mevcûd olan zıddiyet-i azîmeye ve Protestanlığın bidâyet-i intişârında Protestan mezhebini kabûl eden bîçârelerden binlercesini Katoliklerin cayır cayır ateşte yakdıklarına rağmen, bugün en büyük ve sâhib-i nüfûz Protestan milletlerinin İtalya vahşetine karşı nazar-ı lâ-kaydî ile bî-hareket durmaları, acaba neye mübtenîdir? Kıyâm İslâm aleyhine olduğu için her ne kadar doğrudan doğruya iltizâm değilse de, ma'nen muâvenet demek olduğunu îmâ etmez mi? İşte bu hâlin medeniyetten mi, yoksa bize atf olunan mutaassıblığın fazla mikdârda kendilerinde bulunduğundan mı tevellüd ettiğini kārîîn-i kirâmın hükmüne terk eylerim.

Biz bugün bu adâletsizlikleri, Avrupa'nın İslâm aleyhindeki bu hareketleri yalnız kayd ile iktifâ ederiz. Bir gün gelecek elbet bunların hesâbı görülecektir. Ben temennî ederim ki bugün bütün Avrupa memâlikinde dolaşan müslümanlar boş yere vakit geçirmeyip aleyhimizde kurulan bütün entrikaları tedkīk ederek görsünler ve vatandaşlarımızın enzâr-ı ibret ve intibâhına koysunlar. Avrupalılar âlem-i İslâm'ın her tarafında bulundurdukları adamları vâsıtasıyla her gün ahvâl-i İslâm'a dâir dünyânın dört bir köşesinden muntazam ve mufassal haberler aldıkları hâlde biz Avrupa'da bulunan vatandaşlar, dindaşlar neden aleyhimizde çevrilen entrikalardan yekdiğerimizi haberdâr etmeyelim? Fakat vatandaşlarımız da bu yazdıklarımızı kemâl-i ehemmiyyetle nazar-ı i'tibâra alsınlar. İşte aleyhimizdeki neşriyâttan bir nümûne daha. Bu kısa, fakat ma'nâsı çok sözleri okuyarak derin derin düşünmeli ve buna karşı ne yapmak lazımsa hiçbir fedakârlıktan çekinmeyerek yapmalı.

Mısır ve Nil-i ulyâ cihetlerine seyâhat eden Neomark'da Forstenfeld'de ruhbâniyet ile meşgūl Kudüs Protestan Medresesi Ulûm-ı Atîka Meclisi a'zâsından Doktor Feylesof Julius Bomer'in 1910 sene-i Efrenciyye'sinde:

"Nil'de Salîb ve Hilâl"

Nâmıyla te'lîf eylediği kitabı: "1) Salîb, 2) Hilâl, 3) Salîb ve Hilâl Muhârebede" nâmlarıyla üç kısma taksîm eder ve mukaddimesine de şu yolda başlar:

"1908 Temmuz'unda hemen üçüncü defa olarak memâlik-i Osmâniyye'de meşrûtiyet i'lân olundu. Bununla da henüz nihâyetinin neye müncer olacağı şimdiden tahmîn ve takdîr olunamayacak bir takım karışıklıkların vücûd bulmasına sebeb olduğu gibi, el-ân kâğıd üzerinde memâlik-i Osmâniyye'nin bir cüz'ü addolunan, halbuki otuz bu kadar seneden beri İngilizlerin taht-ı idâresinde bulunan Mısır kıt'ası da âlemin nazar-ı dikkatini kendi üzerine celb eyliyor. Kıt'a-i mezkûre henüz Türkiye'nin idâresi tahtında iken bulunduğu hâl ile şimdiki hâli kıyâs edilecek olursa fark hemen gece ile gündüz gibidir. Bu hâlde bile memâlik-i Osmâniyye'deki meşrûtiyetle idârenin Mısırlılara şümûlü yok mudur? Genç Mısırlılar Cenevre'de tecemmu' ederek: Türkiye'nin cihât-ı sâiresinde icrâ olunan teşekkülât ve teceddüdât, tebaa-i Osmâniyyeden bulunduğumuz için bizim de hakkımızdır… diyerek Genç Türklerin bu kadar senelerden beri Paris'de meşrûtiyet için tertîb ettikleri planlar üzerinde terk ettikleri izleri ta'kīb edip târîh-i âleme büyük bir parçanın kaydına olanca kuvvetleriyle çalışıyorlar. Maamâfîh Genç Mısrîlerin hareketleri evvel ve âhir nâil-i emel ve maksad olacaklarına hiç şübhe bırakmaz ise de; istikbâlde Mısır kıt'ası üzerine söylenecek kat'î sözü acaba Hilâl mi, yoksa Salîb mi söyleyecek olduğu en ziyâde şâyân-ı ehemmiyyet bir suâl olduğundan, Avrupa medenî garb devletleri, husûsiyle âlem-i Hıristiyanî buna ziyâdesiyle hisse-mend olduklarından nazar-ı bî-kaydî ile bakamazlar. Bu nokta-i nazardan her iki dîni ve bunlara müteallik mezhebleri yekdiğeriyle kıyâs, birbirlerine karşı olan rekâbeti nazar-ı dikkate alarak, her şeyin tâ bâlâsından ka'rına kadar olan ahvâli ayne'l-yakīn müşâhede ile lâyık olan hükmü vermeli! Bununla beraber âlem-i İslâm ile Hıristiyanlık henüz vakti muayyen olmayan bir zamanda mahal mahal yekdiğerleriyle sûret-i ciddiyyede çarpışacaklarını kimse hâtırdan çıkarmamalıdır. Düşecek zar, ne Vüstâ Afrika'da, ne de Hind'de olmayıp, yalnız Mısır'dadır. Burada kimin menfaatine zar düşer ise onunla âlem-i İslâm'ın bekāsına veya adem-i bekāsına hüküm verilmiş olur.

[288] "Onun içindir ki hıristiyanlar dâimâ gözlerini açık bulundurarak Mısır'a atf etmelidir. İslâm ile Hıristiyanlık beyninde vukūu ihzâr olunmakta olan bu kat'î son muhârebeye hisse-mend olunuz. Hıristiyanlığa dilsiz bir şâhid olmayınız.

El birliğiyle icrââta sarılınız. İslâmı mağlûb etmeye yardım ediniz. Herkes kendi hissesine isâbet edeni yapsın!..”

Zavallı İslâmların mahvına uğraşan Hıristiyaniyet’in yekdiğerine karşı olan teşvîkātından ibret alalım da onların ihzâr etmekte oldukları hücûmlarına karşı bir kütle-i vâhide hâlinde kendimizi ve dîn-i mukaddesimizi müdâfaa etmek için bizde de herkes kendi hissesine isâbet edeni yapmaya sa’y ü gayret etsin. Cenâb-ı Hak âdildir. Başkası için kazdığı kuyuya insan kendi düşer.

Stuttgart’ta Anadoluhisarlı
Mehmed Hayreddin

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

BOSNA MÜSLÜMANLARI

–1–

Ahvâl-i Ulemâ

1328 senesinin ilkbaharı esnâsında Bosna müntesibîn-i ilmiyyesinin geçirmiş olduğu iki safha-i mühimmeyi bütün müslüman kardeşlerimizin nazargâh-ı ıttılâına arz etmek isterim.

Evvela bunu mûcib olan esbâbı bir mukaddime ile îzâh edeyim: Bosna-Hersek’in Avusturya tarafından istîlâsı üzerine hükûmet-i müşârun-ileyhâ –bütün umûra vaz’-ı yed ettiği gibi– evkāf-ı İslâmiyyeyi dahi nezâreti altına almış ve istediği gibi yirmi sekiz sene kullanmıştır. Memleketimiz müslümanlarının intibâhı üzerine hükûmetten vukū’ bulan mütâlebâtı miyânında evkāf ve maârif-i İslâmiyyenin istiklâli mes’elesi mühim bir mevki’ işgāl ediyordu. On sene kadar devam eden mücâhede netîcesinde müslümanlar evkāf ve maârif-i İslâmiyye muhtâriyetine nâil oldular. Bu muhtâriyetin hudûdu İslâm ve hükûmet murahhasları arasında vukū’ bulan ictimâ’larda kabûl edilen “Evkāf ve Maârif-i İslâmiyye Muhtâriyeti Nizâmnâmesi” ile ta’yîn edilmiştir. Tabîîdir ki bu muvaffakiyet bütün müslümanları derece-i nihâyede memnûn etmiştir. Bununla müslümanlar artık isbât-ı rüşd ederek kendi mâllarına vaz’-ı yed etmiş oluyorlar.

Umûr-ı evkāf ve maârifin tedvîri için iki hey’et-i müntehabe icrâ-yı faâliyyet eder; bunların birisi evkāfın umûr-ı mâliyyesi hakkında mukarrerâtta bulunur, diğeri ise mukarrerâtı şer’-i şerîfe muvâfık bulduğu hâlde kabûl ve maârif-i İslâmiyyenin yoluna konulması için lâzım gelen kararları ba’de’l-müzâkere ittihâz eder.

Umûr-ı mâliyyenin tedvîri vazîfesiyle mükellef olan hey’et her sancaktan gönderilen dörder meb’ûstan teşekkül eder. İkinci hey’et ise her kazânın tâbi’ oldukları sancağa gönderecekleri iki murahhastan teşekkül eden hey’etin Saraybosna’ya gönderecekleri ilmiyeye mensûb iki murahhas ile teşkîl olunur. Bosna-Hersek’in altı sancağı hâvî olmasına nazaran on iki âlimden teşekkül eden bu hey’ete “Hâcegân Meclisi” denilir. Bu son meclis reîsü’l-ulemâ ile dört refîkini intihâb eder. Reîsü’l-ulemâ ve rüfekāsı ve intihâb ettiği altı müftî umûr-ı mâliyyeyi tedvîr eden hey’etin a’zâ-yı tabîiyyesi addedilirler. Her iki meclis Reîsü’l-ulemânın riyâseti altında ictimâ’ eder.

Evkāfın umûr-ı mâliyyesi, Meclis-i Evkāf’ın intihâb ettiği hey’et-i idâre tarafından rü’yet edilir. Hey’et-i İdâre’ye riyâset eden zât Evkāf Müdîri nâmı altında tedvîr-i umûr eder.

Bizdeki teşkîlât-ı ilmiyye hakkında şu muhtasar ma’lûmâttan sonra iki hey’etin münâsebât-ı mütekābilesini tedkīk edelim: Birinci intihâbâtta mevki’-i iktidâra geçen bu iki hey’et arasında daha ibtidâ-yı faâliyyette ihtilâf hâsıl olmaya başlamıştır.

İlk ihtilâf Reîsü’l-ulemâ’nın, ta’yînine kānûnen vazîfedâr olduğu üç müftîlîğe –evvelkilerin vefâtına mebnî– diğerlerini ta’yîn etmemesinden ileri geliyordu. Tabaka-i münevverenin bu tekâsüle hiddet etmeleri ber-vech-i zîr esbâbdan neş’et ediyordu:

Reîsü’l-ulemâ, bir müftîlik mahalli açılınca, üç ay zarfında diğer birisini makām-ı iftâya ta’yîne, Muhtâriyet Nizâmnâmesi’nin madde-i mahsûsası mûcebince mecbûrdur. Hükûmet her ne kadar bu nizâmnâmenin kâfili sıfatıyla reîsi buna icbâr edebilir idiyse de, bu sûretle İslâmların birçok umûr-ı milliyyelerini te’hîre uğratabildiğinden hiç ses çıkarmıyordu. Her müftînin, Nizâmnâme’nin mevâdd-ı mahsûsasıyla muayyen vezâifi vardır. Makām-ı mezkûrda eğer ondan mes’ûl edilecek zevât bulunmazlarsa umûr-ı mezkûrenin son derecede mutazarrır olacakları muhakkaktır.

İkinci ihtilâf evkāfın büyükçe bir istikrâzı hakkında vukū’ bulmuştur. Ehemmiyetine mebnî onu bir parça mufassal olarak îzâh edeceğim: Bosna’nın birçok taraflarında vakfın hâlî emlâki vardır. Vakıf bu mahallerden hiçbir fâide görmediği hâlde hükûmete bunlar için ağır vergiler vermek mecbûriyetinde bulunuyor. Halbuki o mahallere binâlar inşâ edilse kendilerine yatırılan sermayeye –bütün rüsûmu edâdan sonra– % 10 ilâ 12 vâridât te’mîn ederlerdi. İşte bu iktisâdî düşünceler Evkāf Meclisi’ni beş milyon kronluk bir istikrâz karârına kadar götürdü. Fakat Ulemâ Meclisi: “Şerîate muhâlifdir” diyerek ibrâz-ı muhâlefet ettiler. Maa-hâzâ bu mes’ele Fetvâhâne’den istiftâ edilerek terakkīperverlerin arzusu vechile halledilmiştir.

Yukarıdaki müftîlerin adem-i ta’yîni mes’elesinde reîsin de bir takım **[289]** esbâb-ı indiyyesi vardır. Çünkü bu üç mevki’ açık kaldıkça onları gāye-i âmâl edinen ulemâ –menfaatleri muktezâsı olarak– reîse hoş görünmeye, ona –velev vicdânlarına muhâlif olsun– tarafdâr olmaya mecbûrdurlar. Reîs de bil-mukābele müftîleri ta’yîn etmeyerek bunu emel edinen ulemâyı kendisine karşı beyne’l-havf ve’r-recâ bir hâle koymayı menfaati iktizâsından addedeceği şüphesizdir. Fakat bu esbâbın vatanperverâne olmadığını yukarıdaki satırları okuyanların derhal kabûl edecekleri bence muhakkaktır.

Üçüncü ihtilâf nisvânın tarz-ı terbiyyesi mes’elesinde zuhûr etmiştir. Yegâne bu mes’elede Reîsü’l-ulemâ’yı haklı görüyorum. Bu mes’elede kûteh-bîn terakkīperverler son derece saçmaladılar. İlmiyyenin irticâı hakkında uzun ve

müheyyiç makāleler neşr ettiler. Makālelerinde her ne kadar o kadar açığa çıkamıyor idiyseler de husûsî mahfillerde hâcelerin memleketten tard edilmeyince terakkīnin adem-i imkânından bahs ediyorlardı. Cehâletlerinden, Otuz Bir Martı tertîb edenlerin ilmiyye olduğunu zannederek makālelerine "İkinci Bir Otuz Bir Mart" nâmlarını verdiler. Bereket versin ki idâre-i örfiyyenin ikāmesi ellerinde değildi, yoksa zavallı hâcelerin hâli hakīkaten yaman olurdu.

Zükûr ve nisvân mekteplerinin proğramlarını tertîb için toplanan hey'et mantıkī cevaplar vermekten geri kalmadı, ilmiyeye vukū' bulan bu tecâvüzden bütün efrâd-ı millet dilgîr oldu. Reîsü'l-ulemâ'ya her taraftan hem-fikir bulunduğuna dâir yüzlerce telgraflar vürûd etti. Atâletinden dolayı enzâr-ı âmmeden sükūta başlayan Reîsü'l-ulemâ, bu mes'ele sâyesinde oldukça te'mîn-i mevki' etmeye başladı. Bugüne kadar birisi İlmiye Cem'iyeti'nin teşkîlinden bahs etmiş olsaydı herkes gülerdi.

Fakat bu tecâvüzler Bosna müntesibîn-i ilmiyyesinin intibâhına sebeb oldu. Bu tecâvüzleri bir hafta geçmemiş idi ki gazetelerde bütün meslekdaşlar cem'iyet-i mezkûrenin teşkîli için bir hey'et-i mürettibe tarafından da'vet ediliyordu. Terakkīperverân mehâfilinde bu haber, hayret ve istihfâfı mûcib oldu: "Yâ! Hâceler de adam olacakmış!" âvâzeleri her yerde işitiliyordu. Zavallı ilmiye müşkil bir mevki'de idi. Çünkü karşısında öyle muhâlifleri var idi ki terakkī ve hayr-hâhîde imtiyâzlı olmak iddiâsında bulunuyorlar. Âcizleri de meslekdaşların bu ictimâında bulundu. Hey'et-i mürettibenin tanzîm ettiği proğram huzzâr önünde okundu. Proğramın esâsı meslekdaşların terfîh-i ahvâli, hayât-ı İslâmiyyenin indirâstan vikāyesi ve evkāf-ı İslâmiyyenin mâ-vudı'a lehine sarfı için cem'iyetin sarf-ı dikkat etmesi gibi mevâdd-ı mühimmeyi hâvîdir.

Burada tesâdüf ettiğim bir hâlet-i rûhiyyeyi kayd etmekten kendimi alamıyorum. Mezkûr ictimâ'da isbât-ı vücûd için mahall-i ictimâa yaklaştığım zaman –fesli diyerek– beni kabûl etmemek istediler. Fakat hüviyet varakamı göstererek zorla kendimi kabûl ettirdim. Bu vak'ada feslilere karşı bir adem-i emniyyet, bir ma'nâ-yı iğbirâr istişmâm ediliyor.

Ma'lûm yâ! Her yerde hükmü cârî bir kāide vardır: "Her amel aksü'l-ameli mûcib olur" İşte benim başıma gelen bu vak'ayı ancak bu sûrette tefsîr edebiliriz. Az kaldı bu aksü'l-amel kāidesinin kurbanı ben olacaktım.

Program teferruâtta bazı mevâddın tebdîli ile huzzâr tarafından kabûl edildi. Hey'et-i mürettibeye hükûmete tasdîk ettirmek vazîfesi verildi. Proğram maddesinin ne raddeye geldiğini bilemem. Yalnız diyebilirim ki cem'iyet rüşeym hâlindedir. Temennî ederim ki inkişâfât-ı lâzımesini idrâk için mâhir ellere tevdî' edilsin. Fakat ne çâre ki âlem-i İslâm'ın bir maraz-ı rûhîsi var, korkarım ki bizim Bosna Cem'iyet-i İlmiyyesi de bunun kurbanı olmasın. Biz her yeni başlanılan işte büyük bir faâliyet gösterir, fakat bilâhare atâlet-i sabıkamıza ric'at ederiz. Bu müdhiş bir hastalıktır. Akıllı geçinenlerimizin ilk tedâvîsine gayret edecekleri bir maraz-ı ma'nevîdir. Bir millet ne kadar hamiyet-mend olursa kendisinde fikr-i ta'kīb olmadıktan sonra hiçbir hareketi muvaffakiyetle netîcelenmez. Bu hastalık ale'l-husûs ilmiye sınıfında hâd bir dereceyi bulmuştur.

Zavallı hâcelerin her fikr-i teşebbüs ve ta'kībi nemnâk medrese odalarının mütefessih havasında çürüyüp gidiyor. Onlardan bazıları mükemmel bir âlim çıkıyorlarsa da nazarî bir âdem olmaktan öteye gidemiyorlar. Bu maddî asırda ise nazariyâtın para etmediği cihânın ma'lûmudur. Temennî ederim ki cem'iyet-i mezkûrenin hey'et-i idâresinde amelî bir âdem bulunsun da cem'iyetten beklenilen fâide hâsıl olsun.

Bir de en ziyâde şâyân-ı dikkat olan cihet müstakbel hâcelerin cesâret-i medeniyyeye sâhib olarak yetiştirilmeleridir. İctimâ'da nazar-ı dikkatimi celb eden nikāttan birisi de budur. Mesela: Şöhret-i şâyia ashâbı tarafından serd edilen ma'nâsız bir fikir genç meslekdaşlar tarafından dûçâr-ı i'tirâz olursa sîmâlarda bir adem-i hoşnûdî nümâyân olur. Öyle ulemâ ister ki kendi fikrini bilâ-pervâ herkese karşı söylemek cesâretinde bulunabileceği gibi, en muhâlif bir fikri dinlemek hürriyetperverliğinde de bulunsun. Maa't-teessüf bu cihetler pek nâkısdır. Fakat bundan me'yûs olmak iktizâ etmez. Bu ictimâ'da memleketimizin birçok ulemâsıyla tanıştım. Aralarında İslâmiyet dâiresinde hürriyetperver ve azim ve cesâret sahibi birkaç âlime tesâdüf ettim.

Makālemin baş tarafında söylediğim iki hâdise-i mühimmenin birisi işte Cem'iyet-i İlmiyye'nin teşkîli mes'elesidir. Zannedersem bunu ehemmiyetli telakkī etmekte siz de benim ile hem-fikirsiniz. Benim fikrimce âlem-i İslâm'ın istikbâli, İlmiyye'sinin ehemmiyet-i zamânı derece-i derki ile mütenâsibdir. Bu cem'iyet vâkıa bir lüzûm-ı tedâfüî üzerine teşkîl olunmuştur. Fakat bir cem'iyetin müntesiblerini muvaffakiyetle müdâfaa edebilmesi için esliha-i **[290]** cedîde ile mücehhez olması îcâb eder. İşte bu lüzûm ve îcâb iledir ki ilmiye mahâfiline de esliha-i cedîde olan ulûm ve fünûnun lüzûmu, ona herkesin muhtâc olduğu fikri girer. Bu tenebbüh meslektaşlara ta'mîm-i maârif lüzûmunu ve bu sâhada icrâ-yı faâliyyeti mûcib olur. İlmiyye bu seviye-i refîaya yükseldikten sonra ötesi kolaydır. Onlar o zaman âlem-i İslâm'ın rehber-i terakkī ve necâtı olurlar. Bütün parlak temennîler, hamiyet-mendâne emeller ancak onların faâliyetleri sâyesinde tahakkuk eder.

İstanbul Dârülfünûn-i Osmânî Dîniyye Şu'besi'nden
Kolinoviç Hidayet

ŞUÛN

OSMANLI-İTALYAN MUHÂREBESİ

Âtîdeki ma'lûmât Dârü'l-cihâddaki İslâm kumandanlarının iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti'nden Osmanlı Ajansı'na teblîğ edilmiştir:

Trablusgarb:

18 Mayıs – Mayıs'ın on sekizinde İtalyanlar Bükmüş cihetinden mevâkiimizin cenûb ve şark-ı cenûbî cihetlerini

ihâta için iki kola münkasem beş tabur piyade ve bir batarya top ve bir takım mitralyöz ile taarruza teşebbüslerinde ileri karakollarımıza tesâdüfle harbe tutuşmuşlardır. Kısm-ı küllîmizden derhâl gönderilen piyade ve süvari kuvveti harbe iştirâk ve düşman ihâta kolunun yanını alarak savlet etmekle düşman bidâyette firâr eylemiş ve bilâhare bu firâr bir ric'at-i münhezimeye inkılâb etmiştir. Düşman firârında edevât-ı istihkâmiyye ve külliyetli fişenk terk etmiştir. Dört sâat imtidâd eden piyade ve topçu muhârebesinde İtalyanlar külliyetli telefât vermişlerdir. Bizim zâyiâtımız beş şehîd ve yirmi üç mecrûhdan ibârettir.

(Mayıs'ın yedisinde dahi düşman istihkâmâtına karîb kurulan pusulardan düşman devriyesinden iki kişi itlâf ve üç ferdi cerh edilmiştir. Maktûlîni kaldırmaya gelen müfrezeye de üç telef daha verdirilerek bir cesed kaldırmalarına mahal vermeden kaçırılmışlardır. Muahharan düşman top ateşi himâyesinde olarak bir bölük asker sevk ile cesedleri kaldırabilmişlerdir. Mücâhidînimiz bu ateşe rağmen selâmetle avdete muvaffak olmuşlardır.)

22 Mayıs – Mayıs'ın 22'inci gecesinde Humus'da şehir ile Merkab cebhesi arasına gönderilen bir keşif müfrezesi düşmanın matbahından bil-cümle edevât-ı tabhiyye ile erzâkı almış ve diğer bir müfreze düşmanın bir telefon hattını kâmilen kaldırmış ve üçüncü bir müfreze dahi düşman istihkâmının tel örgülerini kat' ve develerle ordugâhımıza kadar nakl eylemiştir.

24 Mayıs – Mayıs'ın 24'ünde Humus'da bir keşf-i taarruzî icrâ kılınarak düşmanın mikdâr-ı kuvveti keşf edilmiştir. O gün düşman istihkâmına hücûm olunarak mezkûr istihkâm zabt ve 20 kişi itlâf ve külliyetli cephane ve bir mikdâr esliha iğtinâm olunmuştur.

25 Mayıs – Mayıs'ın 25'inde düşman mezkûr istihkâmı istirdâd etmek üzere hücûm ile istihkâmı zabt eylemiş ise de akşama kadar devam eden muhârebe netîcesinde istihkâmı tekrar terkle kısmen şehre ve kısmen Merkab tepesine firâr etmiştir.

26 Mayıs – İtalyanlar Mayıs'ın yirmi altıncı günü ale's-sabâh bir buçuk fırkalık bir kuvvetle Zanzur'un tahkîm edilmiş olan cebhesine ve bir fırka ile dahi cihet-i şarkiyyesine taarruz eylemişlerdir. Muhârebeye filo ve istihkâmâtın cesîm topları ile iki batarya cebel ve dört batarya seyyâr top iştirâk ederek harb yedi buçuk sâat bilâ-fâsıla devam eylemiştir. Sol cenâhımızın düşman filosu tarafından şiddetli sûrette bombardıman edilmesi mezkûr cenâhımızın terk-i mevki' etmesini îcâb ettirmiş ise de hatt-ı müdâfaamızın diğer aksâmı cephaneleri tükeninceye kadar kahramanâne bir sûrette müdâfaada bulunarak ve nihâyet boğaz boğaza gelinceye kadar terk-i mevki' eylememişlerdir. Fakat düşmanın adeden olan tefevvuk-ı azîmi karşısında bilâhare geri çekilmeye mecbûriyet hâsıl olmuştur. Hey'et-i umûmiyyesi i'tibârıyla bu harb son derece hûnrîzâne bir sûrette cereyân etmiştir. Ve esnâ-yı harbde mücâhidînin irâe eylediği sebât ve metânet ve şecâat her türlü tasvîr ve tasavvurun fevkinde bulunmuştur. Düşmanın telefâtı be-heme-hâl bini mütecâviz olup bizim tarafdaki şühedânın adedi ise yüz elli ve mecrûhînin üç yüz ve küsûrdur. Süvari Yüzbaşısı Abdullah Efendi bu muhârebede rütbe-i şehâdeti ihrâz eylemiştir.

Bingazi:

18 Mayıs – Urbânı hükûmet-i Osmâniyye aleyhine tahrîk eylemek üzere İtalyanların vapurla Susa'ya çıkardıkları Muhammed Ebû Abdülcelil yaklanarak avdet eylemediği cihetle düşman Mayıs'ın on sekizinde Seyyidü'l-Merasin'e bir torpido geçer göndermiş idi. Mezkûr torpido geçer ertesi günü bir sandal indirerek sâhile yaklaşmak istemiş ise de müfreze-i askeriyyemiz tarafından ateş edilmiş ve binâenaleyh akşama kadar sâhili top ateşiyle döğmüştür.

Torpido geçer Mayıs'ın yirmisinde Susa'ya gelerek orada 29 top mermisi atmış ise de yalnız bir yel değirmeninden başka tahrîbât icrâ edememiştir.

22-24 Mayıs – Mayıs'ın 22'inci günü Bingazi'de 20 kişilik bir müfrezemiz ileri hat istihkâmını geçerek istihkâmı geriye rabt eden telefon hattını kat' eder ve en gerideki Sâbiri istihkâmına karşı muhtelif noktalarda emniyet için birkaç pusu tertîb eyler, ba'dehu müfreze kumandanıyla refîki yalnız başlarına ilerleyerek birinci hat tel örgüsünü sökerler ve ikinci hat tel örgüsünden de nüzûl ile istihkâma takarrublarında İtalya efrâd-ı askeriyyesini uykuda bulurlar. Ve üçünün silahlarını ellerinden almalarıyla cümlesi gözlerini açarlar ve karşılarında mücâhidînimizi ateşe müheyyâ bir vaz'iyette görmeleriyle korkup bilâ-mukâvemet firâr etmeye başlarlar. Bunun üzerine bizimkiler de kahramânâne iğtinâm ettikleri silahlarla sâlimen avdet ederler.

Ertesi günü bütün düşman tarafından bütün Bingazi ormanlıkları ihrâk olunmuş ve uzaktan hareket eden bir takım süvarimiz üzerine bir buçuk sâat kadar top ateşi açılmış ve Mayıs'ın 24'üncü günü dahi bir balon çıkarılıp altı bomba atılmış ise de hiçbir zarar olmamıştır.

Tobruk:

13-14 Mayıs – Ordugâh-ı Osmânî'den Mayıs'ın on üçüncü gecesi Tobruk ilerisine gönderilen bir müfreze geceyi düşmanın avcı siperlerinde pusu sûretiyle imrâr ederek sabahleyin sâat onda bir Arab kulavuzunu ta'kîben ilerlemeye başlayan bir zâbit kumandasındaki yirmi kişilik avcı ve onu ta'kîben emniyet tertîbâtıyla üç tabur piyade ve iki cebel bataryası ve mitralyöze karşı vaz'iyet-i lâzımeyi ahz ederek avcının takarrubunda mükerreren edilen yaylım ateşinden zâbit mecrûh olmuş ve altı nefer maktûl düşmüştür. Düşmanın diğer neferâtı tüfenklerini bırakarak ve sürünerek çekilmeye mecbûr olmuşlardır. Bunun üzerine gerideki kısm-ı küllî istihkâmâttan atılan top ve mitralyöz ateşinin himâyesinde olarak küçük müfrezemizi ihâta teşebbüsünde bulunmuş ise de müfrezemiz tarafından vâki' olan ve bir **[291]** buçuk sâat imtidâd eden mukābele-i şedîde üzerine düşmana yetmişten ziyâde maktûl ve bir o kadar da mecrûh verdirilerek ve o sırada muâvenete şitâb eden asker ve milis efrâdın himmetleriyle de düşmana savlet ve hücûm olunarak verdiği zâyiât-ı külliyyeden zâten kuvve-i ma'neviyyesi

kırılmış olan düşman münhezimen firâra mecbûr olmuştur. Bazı ganâimi hâmilen vürûd eden guzâtta zâyiât olmadığı görülmüştür.

Ma'lûmât-ı Müteferrika:

İslâm Mücâhidlerinin Meclis-i Millî'den Talebleri – Trablusgarb Meb'ûsu mücâhid-i muhterem Süleyman el-Bârûnî Efendi'nin 5 Haziran 1912 târîhiyle Düheybat'tan Osmanlı Meclis-i Meb'ûsânı'na çekdiği telgraftır:

"Düşmanımızın bir gün olsun muzaffer olduğuna veya olacağına zâhib olmayarak, avn-i Bârî ile dâimâ makhûr olacağına i'timâd edelim. Düşman Kasr-ı Gümüş'ten büyük bir kuvvetle altı defadır hurûc ettiği, berrî ve bahrî toplarla bârân-ı belâ gibi mermiler yağdırdığı hâlde hamd olsun her defasında münhezimen ric'at etti. Hâzır bulunduğum 7 Mayıs sene 1328 muhârebesinde asâkir ve mücâhidînin hayret-bahş-ı ukūl ve mefâhir-i Osmâniyyeyi te'yîd edecek azm ü sebâtını görmekle ve Füruva'dan Zanzor'a kadar sevâhil karakollarını devrimde dahi şân ve şevket-i Osmâniyyeyi i'lâ, şeref-i Hilâfet-i uzmâyı vikâye için bil-cümle mücâhidînin hamiyet ve hamâset-i vatanperverâne ile meşbû' ve mütevekkil olduklarını müşâhede ile karîru'l-ayn-ı mübâhât ve mefharet oldum. Muhterem arkadaşlarım, önünüzde bir gün vardır ki o günde ya âlem-i insâniyyeti mesrûr veya mahzûn bırakacaksınız. O günde millet-i Osmâniyyeyi ya evc-i kemâl-i şevkete ıs'âd, yahud ifnâ-yı hayât edeceksiniz. O günde ittihâz edilecek hatt-ı hareket ya muhâsamaya hâtime verecek veyâhûd maâzallâh taksîme fâtiha olacaktır. Arkadaşlar! Bizi terk etmeyiniz. Selâmet-i millet nâmına cânımızı, hayatımızı fedâ etmekteki azm ü sebâtımız bir kitle-i mücâhidînin yed-i hamiyyet ve salâbetine mevdû' bir gayretten ibâret olduğunu nazar-ı ibretten dûr tutmayalım (ان كنتم…) va'd-i celîline i'timâd edelim. Düşman tecâvüzât-ı zâlimânesine nihâyet vermezse sevâhildeki erzâk ve cephaneler dâhile nakl ve İtalyanlar tard ve darbe-i şedîde vurulduğu hâlde kahr u iflâstan ve düvel-i muazzama sınıfından sükūttan başka ne netîce verecektir? Hâsıl olan i'timâdımıza halel verecek bir musâlahaya rızâ gösterdiğiniz takdîrde hür olan ümmetlere, şark âlemine ve bil-hâssa âlem-i İslâm'a karşı ne yüzünüz kalacaktır? Kellâ sümme kellâ… İşte bu sene devre-i ictimâiyyesinden bunu taleb ve istirhâmdan başka bir şey istemeyiz. Terk edilsek bile cennet-mekân Sultân Osmân ve Fâtih'in ma'neviyâtına istinâden livâ-yı muhteşemleri altında avn-i Hak'la düşmanımızı kahr u tenkîl veya son nefese kadar uğraşarak şeref-i şehâdeti tahsîl edeceğiz. Vilâyetimiz sâir memâlik-i mahrûse-i Osmâniyyeye nisbetle min külli'l-vücûh müftekır iken hamden li'llâh işte sekiz aydır düşmanımızı ileri hareketten men'a muvaffak oldu. İnşâallâh bilâhare de olacaktır. Düşman, gece ve gündüz cehennem-âsâ binlerce mermi yağdırdığı hâlde karaya ayak atmaya bile muvaffak olamadı. Takrîrini takdîm ettim, ihtirâm."

Enver Bey'in Terfîi – Trablusgarb'da bulunan erkân-ı harbiyye binbaşılarından mücâhid-i muhterem Enver Bey'in hidemât-ı cansiperânesine mebnî rütbesinin kāimmakāmlığa terfîi irâde-i seniyyeye iktirân etmekle mahalline Harbiye Nezâreti'nden bâ-telgraf iş'âr olunmuştur.

Mücâhidînin İânesi – Tayyâre iânesi olarak Trablus ordumuzun Derne karargâhında bulunan ümerâ ve zâbitân ve meşâyih ve urbân-ı muhtereme tarafından 602 İngiliz ve 100 Fransız ve 2 Osmanlı lirasıyla bir buçuk mecidiye ihdâ ve mebâliğ-i mezkûrenin Harbiye Nezâreti'ne irsâl kılındığı Derne Mutasarrıf ve Umûm Kumandanı mücâhid-i muhterem Enver Bey tarafından Muâvenet-i Milliyye Cem'iyyeti merkezine bildirilmiştir.

Kahraman Osmanlı Çocukları – *Anadolu* refîkımize gelen bir mektûbda beyân olunduğuna göre Rodos'da Uzgur Muhârebesi'nde 16 yaşında bir İslâm delikanlısı mücâhidînin evvel sınıfında bulunuyordu. Birden bire düşman şiddetli bir top ve mitralyöz ateşi açmış ve önde epeyce ilerlemiş olan delikanlı mitralyözlerin kurşunların ateşi içinde kalmış barut dumanları içinde görünmez olmuştu. Koca kahraman bundan korkup şaşıracağı yerde bilakis bulunduğu mevkii bırakmamış ve mütemâdiyen kurşun atarak sabaha kadar muhârebe etmiştir.

Rodos Gümrük Me'mûrları – Vazîfesine eskisi gibi –hem zamm-ı maâşla– devam etmek üzere İtalyanlar tarafından vâki' olan teklîfi kabûl etmeyen Rodos Rüsûmât Müdîriyeti Hey'eti ile bazı me'mûrlar Hidîviyet'in Saîdiye vapuruyla şehrimize gelmişlerdir.

Rodos Gümrük Hâsılatı – Rodos'un işgālinden beri üç haftalık gümrük hâsılâtı on beş bin franga bâliğ olarak Rodos Mâliye Sandığı'na teslîm olunmuştur.

İtalyan Mezâlim-i Denâetkârâne ve Vahşiyânesi – Trablus'ta sâhil eşrâfından Hasan bin Herzes'in haremi, hemşîresi refâkatlerinde altı kadın olduğu hâlde şehir dâhilinde Salıpazarı'ndan geçerken İtalyan neferleri yanlarına gelerek mestûr bulunan yüzlerini açmalarını ve kendilerine teslîm olmalarını söylerler. İffetleri dûçâr-ı hakāret olan zavallı kadınlar teklîflerini reddederler. İtalyanlar bu mukāvemete ateşle mukābele ederek Hasan bin Herzes'in haremi ve hemşîresiyle Mahmud ez-Zinârî'nin ailesini şehîd ve diğer beş kadını cerh ederler.

§ Şeyh Busayr'a ziyâret için gelen on beş kadına yine İtalyan neferâtı musallat olur. Bir çok tekâlîf-i gayr-ı meşrûada bulunurlar. Muhâfaza-i nâmûs kaydıyla muhâlefette bulunanlar süngü darbeleri altında fedâ-yı hayât ederler ki bunlardan birisi Trablusgarb tüccâr-ı mu'teberesinden Hacı Miftâh Efendi'nin zevcesi Halime Hanım'dır.

§ İhtirâsât-ı behîmiyyelerinin teskîni maksadıyla yapılan bu cinâyetler İtalyanların redâ'et-i ahlâkıyyesini gösterir. Namus ve hürriyetlerini müdâfaa eden zavallı halk İtalyanların nazarında gayr-ı kābil-i afv görülmüş ve kıyâfet-i milliyyeyi lâbis olmak da İtalyanların nazarında mûcib-i i'dâm bir hareket addedilmiş, bu sıralarda bilâ-tefrîk kime tesâdüf etmişlerse, kimi ellerine geçirmişler ise fecî' bir sûrette i'dâm eylemişlerdir.

§ Sâhil ve Müneyşe[?] taraflarında İtalyanların kurbân-ı

mezâlimi olan ma'sûmların bir cedveli yevmî gazetelerde neşr olunmuştur. Trablusgarb'dan gönderilen bu cedvelde gösterildiği üzere birçok kadınlar zâlim, vahşî İtalyanlar tarafından zebh edildiği gibi, birçokları da fi'l-i şenî' icrâ edildikten sonra koyunlar gibi kesilmiştir. Bu kadar mezâlim ve vahşeti yaptırtan Avrupa medeniyet-i sefîlesi artık insâfa gelsin de İslâmı bu kadar ezmesin, ezdirmesin. Yoksa cihân kana boyanacaktır.

§ Osmanlı Ajansı Derne ahâlîsinden iki kişinin İtalyanlar tarafından i'dâm edildiğini 1 Haziran târîhiyle istihbâr ediyor. Bunlardan biri bilâ-müsâade-i mahsûsa girdiğinden, diğeri İtalyanların yerlilerden teşkîline çalıştıkları alaya dâhil olmaktan ve kendisine cebren giydirilmek istenilen İtalyan üniformasını yırtmasından dolayı i'dâm edilmiştir. Bu ikincisine i'dâm edileceği dakîkada İtalyanlar tarafından İtalyan formasını telebbüs etmesi tekrar teklîf edilmiş ise de hakîkî kahraman Derneli hem-mezhebi üzerine ateş etmekten ise ölmeyi tercîh edeceğini bilâ-pervâ söylemiştir. Bunun üzerine bîçâre Derneli, İtalyanlar tarafından bilâ-rahm i'dâm edilmiştir.

§ Rodos'tan *Anadolu* refîkımıza 15 Mayıs târîhli bir mektûbla yazıldığına göre İstînâf Başkâtibi Ali Efendi'nin elleri ayakları zincirle bağlanıp arkasına demirler sarılıp altı gün altı gece işkence edildiği hâlde askerleri zabtiyeleri köylerde alenen katl eden Rumlar serbest geziyor. Müebbed kürek cezâsına mahkûm bir Arab zindânda hastalandığı haber verilmesi üzerine doktor gelir, muâyeneden sonra İngiliz tozu içirip taşra çıkınca nöbetciler gelir, hastanın elini ayağını bağlar, iki yüzü mütecâviz mevkūflar huzûrunda odanın birisine yalnız habs eder gider.

[292] § Milel-i sâireye bahren gelip gitmek için müsâade edildiği hâlde İslâmlara gelip gitmek memnû'dur. Çend gün mukaddem herkes işiyle meşgūl olsun bağlarına serbest gidip gelsinler diye vali tarafından i'lânlar ta'lîk edildiği hâlde İslâmların bağlarına gitmeleri memnû'dur. Şehrin hâricinde İslâmların hâneleri bağları yağma edildiği hâlde İslâmlara noktaları geçmek, kırık kapılarını kapamak memnû'dur. Zindan nöbetcilerinden bir zebânî kapılar açıldıkta birkaç yüz mevkūfa karşı sizi asacağız keseceğiz gibi her gün yaptığı işâretler mevkūfîn üzerinde heyecânı mûcib olmaktadır.

Mezâlim-i Nasrâniyye – Osmanlı askeri Pesitos civârında iken istikşâf için beş kişiden mürekkeb bir kol Arhangelos nâmındaki Rum köyüne gider. Arhangelos köyüne [giden] asker susuzluktan yanmış idi. Orada bulunan köylerde içecek su isterler. Köylüler kadınların silahlardan korktuklarını ve silahlarını bıraktıkları takdîrde su ve yiyecek vereceklerini te'mîn ederler. Bîçâre askerler sırf kadınları korkutmamak için silahlarını bir tarafa bırakırlarsa da orada muhtefî bulunan köylüden birkaçı hemen tüfenklere sarılırlar ve Kerbelâ Vak'asını andıran bir vak'a-i dil-sûz zuhûr eder. Beş asker kendilerine hücûm eden yirmi otuz köylü ile kasatura ile çarpışırlar. Ve iki tanesini de haklarlarsa da kendileri de şehîd olurlar!.. İbret! Şehîd olan askerin silâhlarını Orhangelos muhtarı Pazar günü şehre getirip İtalya kumandanına teslîm etmek sûretiyle vazîfe-i ubudiyyetini îfâ etmiştir.

§ Rodos'un düşman tarafından işgāli haberini alan birçok köyler ahâlîsi jandarma karakolları üzerine hücûm ederek asker ve jandarmaları şehîd eylemişlerdir. Kastilos'da jandarma onbaşısı Giritli Ali Derviş bu kudurmuş halkın gazabına kurban olmuştur. Katavya'da Bornovalı Abdülvahhab, Resmolu Süvari Neferi Hüseyin dahi Yorgi Moşki, Estergofonaki, Yani Hancaki ve Nikola Çindaki isminde dört alçak yerli Rum tarafından şehîd edilmişlerdir.

Ceneral Ameglio ve Rodos'un Osmanlı (!) Rumları – Rodos'tan *Tan* gazetesine yazılan bir mektubda Hıristiyan ahâli tarafından İtalyanlara gösterilen sûret-i kabûlden bahs edilerek, Rodos'daki bil-cümle Rum kiliselerinde âyîn-i rûhânî icrâ edildiği bildirilmiştir. Ceneral Ameglio Rum Piskoposu Vekili Kristof kabûl etmiş ve ada ahâlî-i hıristiyaniyyesinin gösterdiği muâvenetinden dolayı kendisine tekrar teşekkür etmiştir. Ceneral Ameglio mekâtibde bulunan fukarâ talebe arasında tevzî' edilmek üzere metrepolide bin frank tevdî' eylemiş ve fakîr ailelerin bir listesi tanzîm edilmesini de metrepolidden taleb etmiştir. Ceneral Ameglio mezkûr ailelere Osmanlılardan alınan erzâkı tevzî' ettirecektir. Rahib Kristofi, Rumların günün birinde Türkiye'nin eline düşmekten endîşe etmekte olduklarını Ceneral Ameglio'ya bildirdiğinden ceneral, Kristofi'yi te'mîn etmiş ve İtalya'nın kendileri için her hâlde muhtâriyeti istihsâle çalışacağını beyân ederek bu keyfiyetin İtalya'ya terettüb eden bir vazîfe-i ahlâkıyye olduğunu ve İtalya'nın bunu takdîr ile son dereceye kadar îfâ edeceğini dermiyân etmiştir.

Vatan Hâini Bir Mel'ûn – İtalyanlara her türlü casusluğu îfâ eden, millet ve hükümeti aleyhinde envâ'-ı tezvîrâtta bulunan Altındiş lakabıyla ma'rûf Aksaraylı İsmail Hakkı hâini Rumların şikâyeti üzerine İtalyanlar tarafından bir semt-i mechûle teb'îd edilmiştir.

Diğer Alçak Bir Casus – İtalyanlara casusluk eden jandarma zâbitânından ve mahkûmînden Kürd Ahmed Hamdi nâm şahıs müdâfaa-i vatan için gönüllü kayd edilmiş olan hamiyetperverânı İtalyanlara gösterir ve toplatırken birçok rezâletlerle beraber soygunculukta da bulunmuştur. Aleyhindeki şikâyetler tevâlî eylediğinden Ceneral Ameglio'nun emriyle habs edilmiş ve İtalya'ya sürülmüştür.

Diğer Bir Hâin Daha – Dikensiz gül olmadığı gibi aralarında hâin bulunmayan millet de olmaz. Bunun bir misâl-i müstekreh ve menfûru, Hüseyin Vecîhi Bey'in hizmetcisi Hüseyin Çavuş isminde bir heriftir. Bu herif Bayındır'dan, Yerebatanlar'dan imiş. Bu hafiyenin sivil elbisesi, kıravatını tecdîd ederek, şık bastonunun ucuyla İtalyanlara gösterdiği mazlûmlar toplanıp zindana atılmaktadır.

Devr-i Sâbık Yâdigârı Bir Hâin – Sâbık Encümen-i Maârif mümeyyizlerinden İhsan Bey isminde bir menfî istid'âsının tervîc edildiğini görünce çarşılarda "Yaşasın İtalya" bağırmış ve "İtalya Devleti'nin adâletini mensûb olduğum gazetelerde neşr eyleyeceğim" yollu herzelerle İslâmları dilgîr eylemiştir. Devr-i istibdâdın yâdigârı olan bu herif İstanbul'a gitmek üzere Hidiviye Kumpanyası'nın Saîdiye Vapuru'na bindiği hâlde sûret-i mahsûsada Ceneral Ameg-

lio'nun yaveri Hasan Çavuş'la karaya çıkmıştır. Bir şâyiaya göre merkūm İhsan serkomiser ta'yîn edilmek üzere vapurdan celb edilmiş.

Rodos'da Şenlik – İtalya Kānûn-ı Esâsî'sinin altmış dördüncü sene-i devriyyesi i'lânı münâsebetiyle geçen Pazar günü İtalyanlar şenlikler, resm-i geçidler yapmışlardır.

Ada içlerinde bulunan İtalyanlar resm-i geçide iştirâk eylemişlerdir. Ceneral Ameglio bir beyânname neşriyle İtalyanların îd-i millîsine ahâlîyi da'vet eylemiştir.

Allah Fırsat Vermesin Yoksa – İtalyanlar Rodos Belediye Riyâseti'ne ibkāen Pavlidi'yi ta'yîn etmekle beraber müşâvir ünvânıyla Antilo Prici isminde bir İtalyanı yerleştirmişlerdir. Belediye Reîsi Sava Pavlidi dahi beyânnâmeler neşr ederek ahâliyi İtalyanların şenliğine iştirâk eylemelerini tavsiye ve teşvîk etmiştir.

Girit:

Me'mûriyetinden Azl Edilen İslâmlar – Girit'de müntesir *İstikbâl* gazetesinde okunduğuna göre ahîren Girit hükûmet-i icrâiyyesi, Yunan kralı nâmına sadâkat yemîni vermemiş olan Hanya Sancağı Mutasarrıfı Nâib-zâde Ali ve Hanya Rüsûmât me'mûrlarından Kavur-zâde Ali beylerle Hanya Mutasarrıflığı mübâşirlerinden Kurakaki İbrahim Efendi ismindeki me'mûrîn-i İslâmiyyeyi bilâ-sebeb azl ederek yerlerine Yunan kralı nâmına sadâkat yemîni vermiş me'mûrîn-i sâireyi nasb eyledikleri ma'lûmdur.

Me'mûrîn-i İslâmiyye hakkında düvel-i hâmiyye tarafından Girit Hükûmet-i icrâiyyesine bir nota verilerek bunun Girit statükosuna ve hukūk-ı müktesebe-i İslâmiyyeye mugāyir bulunmuş olmakla Girit hükûmet-i icrâiyyesinin düvel-i hâmiyyenin mukarrerâtına ittibâ'-ı hürmet etmesi lâzım geldiği ve Yunan kralı nâmına yemîn vermiş olanların kasemleri ke-en-lem-yekün hükmünde bulunduğu beyân olunmuştur.

Hanya'dan Yunan gazetelerine çekilen bir telgrafnâmede dahi bu ma'lûmât-ı resmiyye te'kîd olunarak me'mûrîn-i ma'zûle-i İslâmiyyenin me'mûriyetlerine iâdeleri mes'elesinin bu notada muharrer bulunduğu zikr ediliyorsa da yerli Rum gazetelerinin resmî olmak üzere neşr eyledikleri ilâvelerde "me'mûriyete iâde" kaydı görülmemiş olmakla cerîde-i resmiyyenin intişârına kadar bu nota tercümesinden sarf-ı nazar edildi.

Rusya:

Rusya Hudûdundaki Tahşîdât – Hudûd-ı Osmânî'de bir müddetten beri tahşîdât-ı askeriyyede bulunmakta olan Rusya hükûmetinin tahşîdât-ı mezkûreye nihâyet verdiği yazılmıştı. Tahşîdât-ı vâkıa netâyicinden alınan ma'lûmâta göre Rusya Hükûmeti şimdiye kadar Kazan'dan ve sâir ordularından Kafkasya hudûdu ile İran hudûdu civârına iki yüz bin asker sevk etmiştir.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

20 Haziran 1912 | 5 Receb 1330 | Perşembe | 7 Haziran[1] 1328 | Cild: 8 - Aded: 198

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ [2]

Tercümesi

"Müslümanlar birbirinin kardeşinden başka bir şey değildir; onun için iki kardeşinizin arasını bulunuz, Allah'tan da korkunuz ki rahmetine nâil olabilesiniz."

* * *

Âyet-i Celîle Sûre-i Hucurât'a mensûbdur. Zemahşerî diyor ki: "(بَيْنَ اِخْوَانِكُم) yahud (بَيْنَ اِخْوَتِكُمْ) sûretinde kırâetler olmakla beraber kelime tesniye sîgasıyla da olsa kâfidir. Zîrâ aralarında dargınlık zuhûr eden kimseler en aşağı iki kişi olur. Azlığı barıştırmak lâzım olunca, çokluğun arasını bulmak elbette daha ziyâde lâzımdır. Çünkü iki adamın bozuşması yüzünden husûle gelecek fenalık, hiç bir zaman cemâatin yekdiğerine darılmasından meydan alacak fesâda benzemez. (أَخَوَيْن) den murâd, Evs ile Hazrec kabîleleridir, diyenler de vardır."

Evet, hakîkī müslümanlar birbirine kardeş nazarıyla bakarlar. Zaten aradaki râbıta bu kuvvette olmazsa Müslümanlık kuru bir ünvandan ibaret demektir. Azıcık dikkat olunursa görülür ki: Şerîat-i mutahharanın hemen bütün ahkâmı uhuvvet, vahdet esasını tahkîm eylemektedir. Namazlar, haclar, zekâtlar, şehâdetler, oruçlar, aynı kıbleye teveccühler, hep müslümanları birbirine bağlayacak vâsıtalardır.

Resûl-i Ekrem salallahu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretleri: "Müslümanların haline aldırmayan müslüman değildir." buyuruyorlar. Şu hadîs-i şerîfe göre, hakîkī müslümanların mikdarını anlayabilmek için, nüfûs-ı hâzıradan ne dehşetli bir yekûn indirmek lâzım gelecek!

Bizler "Hiç bir müslümanın vücûduna bir diken batmaz ki, onun acısını kendimde duymuş olmayayım" diyen bir Peygamber'in ümmeti iken, cihân-ı İslâm'ı kırıp geçiren felâketlerden haberimiz bile olmuyor! Evet, zelzeleden musâb olan İtalyanların imdadına koştuğumuz sırada, binlerce müslüman Hindli tûfânlar içinde boğuluyordu. Zavallıların elini tutmak şöyle dursun, bedava bir teessür gösterebilmek için, feryatlarını bile işitemedik!

Biz müslümanlar başka milletlere benzemeyiz. Din râbıtasını ihmâl edecek olursak, bu hareketimizin cezâsını, ukbâya kalmaz, daha dünyâda iken çekeriz... Nitekim çekiyoruz! Dîn-i mübîn, kavmiyet, cinsiyet gibi insanları birbirinden uzaklaştıran esbâbı aradan kaldırarak, dünyânın muhtelif noktalarındaki cemâatleri birleştirmiş iken, biz kalkıyoruz da aynı toprakta yaşayan cemâât-i İslâmiyyeyi, kavmiyet hissiyle parçalamak istiyoruz!

Ey cemâât-i müslimîn, bilmiş olunuz ki Müslümanlık'ta kavmiyet yoktur. Resûl-i Ekrem sallâllâhu aleyhi vesellem Efendimiz hazretleri "Kavmiyet gayreti güdenler bizden değildir." buyurmuştur. Şâyed kiminiz Araplığına, kiminiz Arnavutluğuna, kiminiz Türklüğüne, kiminiz Kürtlüğüne sarılacak, **[294]** sizi râbıtaların en metîni ile birleştirmiş olan din kardeşliğini bir tarafa bırakacak iseniz, neûzubillâh, hepimiz için hüsrân-ı mübîn muhakkaktır.

Mehmed Âkif

MÜDÂFAÂT-I DÎNİYYE

HAK VE HAKĪKAT
Doktor Dozy'nin İslâmiyet Aleyhindeki İsnâdâtına Karşı Reddiye

– 9 –

Tekmilemiz burada tamam oldu. Şimdi –Dozy, Cevdet– müftereyâtının ta'kībine başlıyoruz. Biri dışımızdan diğeri

---

[1] Ay adı yanlışlıkla "Mayıs" olarak yazılmıştır.

[2] Hucurât, 49/10.

içimizden olan şu iki garazkâr-ı İslâm burada güyâ insâfa gelerek ikrâr-ı müevvel tarzında şu ifâdeyi dermiyân ediyorlar:

"Bu anda Muhammed hüsn-i i'tikād üzere idi. Bundan asla şübhe edilemez. Kendisi keşiflerine ve me'mûriyet-i kudsiyyesine muhkem ve samîmî olarak i'tikād ediyorlardı. Âdî bir yalancı milyonlarca insanların kabul ettiği ve bir âyîn-i cihânî olan bir din te'sîs etmeye muktedir olamazdı. Metîn ve samîmî bir itmînâna mâlik olmaksızın Muhammed (sav) on seneden ziyâde bir müddet kendisini bekleyen tahkīrât ve mehâlike karşı koyamazdı."

Eser-i ma'hûdun hâvî olduğu isnâdât içinde bir aded olsun doğruya şebîh söz bulmaya uğraşanlar var ise yalnız bu ifâdeyi misal gösterebilirler. Halbuki ber-muktezâ-yı garaz ilâve olunan bir kayd ile bu da doğruluktan sad merhale uzağa atılmıştır. Kayd dediğimiz şey de en baştaki "bu anda" ta'bîri olacağı emr-i âşikârdır. Nasıl ki 40'ıncı sahîfede burada îmâ ile geçtiği isnâd-ı bâtılı ber-vech-i sarâhat dermiyân etmişti. Naklini buraya te'hîr etmiş olduğum oradaki ibâre şundan ibârettir:

"Bundan şu netîce çıkar ki Muhammed hayatının son devrinde mürseliyetine hâlâ inanıyor mu idi, yoksa inanmıyor mu idi? Bunu bilmek muhâldir. Bunu nefy eden delîller mevcûd olduğu gibi tasdîk eden deliller de mevcûddur ve bu iki delâil kuvvetçe hemen hemen yekdiğerine müsâvîdir."

İşte görülüyor ya! Bu garazkârlar bazen sûret-i haktan görünerek böyle bir takım entrikalar yürütmek istiyorlar. En doğru söz kıyâs olunan i'tirâf-ı nifâk-perverâneleri de büyük bir tecâvüz olduğu az mülâhaza ile meydan-ı alâniyyete çıkıyor. Cür'etin zirve-i bâlâsına irtikā ile sultân-ı zî-şân-ı enbiyâ efendimiz hazretlerine (hâşâ ve kellâ) irtidâd, rücû' ani'l-i'tikād isnâdına kadar varıyorlar. Kendi risâletinin hak olduğunu evvelce bilir ve sûret-i samîmânede i'tikād ediyormuş da sonra devr-i ahîr-i hayâtlarına doğru bundan rücû'la "hâşâ sümme hâşâ" sahtekârlığa başlamışlar. Bu müfterîlerin şenâat-i mezbûreleri tâife-i Yehûd'un müşâhede etmiş oldukları mu'cizât-ı celîlelerini sihre haml ederek Hazret-i Dâvûd (as) ile Hazret-i Süleyman'ın küfr ü irtidâdlarına kāil olmaları gibi şenâatin en fâhiş nev'inden olduğu hüveydâdır.

Bir defa ortaya koydukları mantıksızlığa bakınız da hayran olunuz. Bu herifler –bâlâdaki i'tirâflarına nazaran– milyonlarla insanların kabûlüyle müftehir oldukları bir dîn-i mukaddes ve âlî müessis-i vâlâ-şânının hîn-i te'sîsinde yalancı olmak imkânını zihinlerine kabûl ettiremedikleri hâlde muzafferiyet-i kâmile ihrâzına muvaffak buyurulduktan sonra kendisinin yalancı olduğuna mu'tekid bulunabileceğini vicdânlarına sığdırıyorlar. Her âmil bil-bedâhe i'tirâf eder ki bundan saçma bir tenâkuz olamaz. Nasıl ki bu zamana kadar böyle bir söz tefevvühü ferd-i vâhidden rivâyet edilmiş değildir. Zerre kadar idrâk ve iz'âna mâlik olan bir insan tarafından tasavvur olunabilir mi ki hîn-i te'sîs ve teblîğinde muhik ve sâdık bulunan ve mahzâ bu sâyede mazhar-ı tevfîkāt-ı Samedâniyye buyurulan aynı zât, aynı mes'elede muahharan kâzib ve mubtil olsun. Müddeî ve iddiâda aslâ tebeddül vâki' olmadığı hâlde sıdk ile kizb ictimâ' edebilsin. Eğer şu ictimâı câiz gören şahıs i'tikād-ı tenâkuzdan ârî addolunursa kıyâmete kadar dünyâda tenâkuza misal bulmak ihtimâli kalmaz. Öyle lakırdı mı olur. Doğru söz her vakit doğrudur. Yalan da her zaman yalandır. Mürûr-ı zamânın sıdk ve kizb tahakkukunda te'sîri olur mu?

"Bunu nefy eden delîller mevcûd olduğu gibi tasdîk eden delîller de mevcûddur. Bu iki nev' delâil kuvvetçe hemen hemen yekdiğerine mümâsildir. Binâen-aleyh ta'yîn-i hakīkat muhâldir." gibi garazkârâne sözlerle bu hakīkat-i kat'iyye haleldâr olabilir mi? Bir hükmün sübûtuna delâlet eden delil meydanda dururken yine o hükmün intifâsına dâll olacak başka bir delîl bulunsun, yekdiğerine mukābil delîller müteaddid, hem de kuvvetçe mütemâsil bulunsun da bundan dolayı ta'yîn-i hakīkat muhâlât-ı akliyyeden addolunsun? Hiç bu kadar mantıksızlık olur mu?

Sübût-ı hakīkate, Peyâmber-i zî-şân efendimizin irtikâb-ı kizbden ârî ve mukaddes bulunmasına dâll olan, müfterîlerce bile şâyân-ı i'timâd görülen delîller yukarıki kelâmlarında musarrahdır. Bunun hilâfına delâlet edecek, delâil değil, bir tanecik delîl göstermek imkânı yoktur. "Bunu nefy eden delîller mevcûd olduğu gibi tasdîk eden delîller de mevcûddur." diye tesvîd-i evrâk kolay bir şeydir; ancak hilâf-ı hakīkate dâll delîl-i vâhid ikāmesinden âciz kalınırsa o vakit muharrir bi-hakkın müfterîlik sıfatını iktisâb etmez mi. Sübûtu müteyakkın olan bir şeyin zevâli şek ile tevehhüm ile değil, ancak bürhân-ı kat'î ile bilineceği hâlde burada mûris-i şek olacak ednâ bir sebeb irâesi bile kābil değildir.

[295] Resûl-i Ekrem efendimiz hazretlerinin muvaffakiyet-i tâmme ihrâz buyurmuş oldukları zamana kadar mülhidler nazarında dahi kat'iyyü's-sübût olan îmân ve i'tikādlarından muahharan rücû' eylediklerini te'yîd edecek, hiç olmazsa îhâm eyleyecek bir kavl veya öyle bir fiil ortaya konulmalı ki iddiâ-yı garazkârânelerini tervîc etmek kābil olabilsin. Halbuki böyle bir iddiâya asla yanaşamıyorlar. Bu ciheti bil-külliyye mühmel bırakıyorlar da yalnız isnâd ve iftirâ ile da'vâ kazanmaya çalışıyorlar.

Manastırlı İsmail Hakkı

İSLÂMİYET HAKKINDA

HEGEL'İN MAKĀLESİ MÜNÂSEBETİYLE "TEALLÜM-İ NEBÎ" İDDİÂSINA REDDİYYE

– 4 –

Nesih Mes'elesi:

Nesih – Lügaten: Bir şeyi kaldırıp da onun yerine başka bir şey koymaya denir; ıstılâh-ı usûliyyûnda: Bir hükm-i şer'înin hilâfı üzerine delîl-i şer'î-i müterâhînin delâlet etmesine denir.

Neshin mahalli ahkâm-ı fer'iyyedir. Ahkâm-ı i'tikādiyyede, vekāyia dâir ahbârda, ahkâm-ı hissiyyede, ahkâm-ı

akliyyede, tevkît ve te'yîd kaydıyla mukayyed olan ahkâm-ı ameliyyede nesih cereyân etmez.

Zîrâ i'tikādâtın bir zamanda başka, diğer zamanda başka türlü olması, kezâlik ahbâr ve tevârîh-i selefin ve umûr-ı müstakbelenin bir peygambere başka, diğerine başka türlü haber verilmesi mümkün olamaz. Çünkü o zaman kizb ala'l-lâh lâzım gelir ki bâtıldır.

Ahkâm-ı hissiyye ve akliyyede ise neshe ihtiyâc yoktur. Çünkü gözle görünüyor. Mesela "ateş muhriktir", buna bir nesih vârid olup da "ateş muhrik değildir" denilemez. Mahall-i nesh hükm-i şer'î-i fer'îdir.

Nesih aklen ve naklen câizdir:

Aklen câizdir; zîrâ Eş'ariyye ve âmme-i ehl-i hadîs mezhebinde olduğu gibi eğer menâfi'-i ibâd, ahkâm-ı şer'iyyeye illet ve bâis değil ise ganiyyun ani'l-âlemîn olan Cenâb-ı Allah dilediğini yapar, istediği gibi tasarruf eder, hiçbir hikmete ve maslahata bakmaksızın vaz' ettiği ahkâmı tebdîl ve tağyîr eyler.

Eğer mezheb-i cumhûrda olduğu gibi menâfi'-i ibâd, ahkâm-ı şer'iyyeye illet ve bâis ise evkātın ihtilâfıyla mesâlih-i ibâd dahi muhtelif olacağından ve her ne kadar ileride mesâlih-i ibâdın tahallüf edeceğini biz bilemez isek de habîr ve kadîr olan Cenâb-ı Bârî'nin ilmi bunu muhît olduğundan bu nokta-i nazardan ahkâm-ı şer'iyyenin tebeddül ve tağayyürü câiz olur. Nasıl ki emzice ve ezmâna göre başka başka edviye isti'mâli bir hikmete müstenid ise bi-hasebi'z-zamân mesâlih-i ibâdın ihtilâfıyla mütenâsib bir sûrette vaz'-ı ahkâm dahi öylece hikmete müsteniddir.

Nesih, naklen de câizdir: Ahavâtla istimtâ' Âdem aleyhi's-selâm zamanında helâl idi, sonra bu hüküm nesh edildi. Hitân, Hazret-i İbrahim şerîatinde câiz iken Mûsâ aleyhi's-selâm şerîatinde vâcib oldu. Uhteyn beynini cem', şer'-i Ya'kūb aleyhi's-selâmda câiz idi. Sonra şerîat-i Ahmediyye'de mefsûh oldu.

Bazı akvâm-ı gayr-ı münşeria neshi kabûl etmezler. Mesela ulemâ-yı İseviyye neshi kabul ettikleri hâlde ulemâ-yı Yehûd neshi kabûl etmiyorlar. Aklen ve naklen delil îrâd ediyorlar. Diyorlar ki: Nesh, ya bir hikmete mebnîdir, ya değildir. Eğer zuhûr-ı hikmete mebnî ise Bârî teâlâya bed' ve cehl lâzım gelir. Çünkü insanların böyle bir hükme muhtâc olacaklarını da Allah bilmiyordu da bir zaman sonra dediğinden rücû' etti, demek olur. Ve eğer zuhûr hikmete mebnî değil ise nesh abes olur. Biz deriz ki: Nesh elbette bir hikmete müsteniddir. Cenâb-ı Bârî o hükmün ne zamana kadar cârî olacağını ve ondan sonra ne gibi mesâlihin zuhûruyla ne gibi ahkâmın lüzûm ve vücûdunu da biliyordu. Evvelki ahkâmın neshi, ibâda karşı o hükmün hitâmını beyândır. Yoksa rücû' değildir. Mesâlih-i ibâdın bu bâbdaki ihtilâfını zâten ilm-i Bârî muhît olduğundan bedâ ve cehl de lâzım gelmez, çünkü ilm-i ilâhînin teceddüdü muhâldir. Hâricde o hükmün tebeddülünü bâis bir hikmet ve menfaat mevcûd olduğundan işbu nesh abes de olmaz; çünkü hâricde hükmün tebeddülünü mûcib bir menfaat mevcûd ve sâbittir. Eğer böyle bir menfaat mevcûd olmasaydı o vakit nesh abes olurdu.

Edille-i nakliyyeleri ise şâibe-i tahrîften masûn olmayan *Tevrat*'larına râci'dir. Bizce ehemmiyeti yoktur.

Draper'in beyânâtına göre de teallüm-i Peygamberî münâkaşasına ibtidâr edelim:

Buraya kadar olanlar mukaddimâttan ibâret idi. Asıl mes'eleye şimdi girişiyoruz. Dikkat buyurulsun ki: Biz Hegel ile Draper'i yekdiğerine mürâdif gibi addettik; Draper, denilince Hegel de hâtıra gelmelidir. Hegel'in makālesi mücmel idi, Draper'in beyânâtı onu tefsir etti. Binâen-aleyh Draper'e verilen cevaplar Hegel'e dahi cevaptır.

Bahîrâ ile olan mülâkāt-ı Nebî mes'elesinde Draper'in beyânâtı üç noktadan redde şâyândır. Birincisi: Sûret-i mülâkāttır ki Draper'in dediği gibi değildir. İkincisi: Draper "Bahîrâ'nın telkīnâtından Hazret-i Peygamber müteessir oldu" diyor ki bu da yanlış. Üçüncüsü: "Hazret-i Peygamber'in başka defalar da Suriye'ye seyâhati olduğu zannolunabilir" diyor ki burası da tarafımızdan îzâh olunacaktır.

[296] Bahîrâ ile Mülâkāt-ı Nebî:

Ebû Tâlib berây-ı ticâret kervân ile Şam'a azîm ettikleri zaman on iki yaşlarında bulunan Fahr-i âlem efendimizi pek ziyâde sevdiklerinden yanından ayırmayarak maiyyetlerine aldılar, Şam'a karîb Busra denilen mevki'de nâzil oldular. Çünkü orası mahall-i nüzûl-i kervân idi. Buraya yakın bir savmaa var idi – Nastûrîler kilisesi olmak üzere mervîdir– Orada râhib bulunan Bahîrâ, *İncil*'de ve sâir kütüb-i mukaddesede beyân edildiği cihetle bir peygamber-i zî-şânın meb'ûs olacağını ve o peygamberin hâl ve şânını ve alâmetlerini de bilirdi.

Hazret-i Fahr-i âlemin mübârek vücûd-ı saâdetleri güneşten müteessir olmamak için kable'n-nübüvve başları üzerinde bir bulut parçası bulunduğu da mervîdir. (Kable'n-nübüvve olan hârikalara ıstılâh-ı ehl-i siyerde "irhâs" ıtlâk olunur.)

Dâimâ tedkīkātta bulunan Bahîrâ kervânın vürûduyla bazı havârıkın zuhûrunu görünce merak etti, o kervânı ziyâfete da'vet etti, onlar da gittiler, Hazret-i Peygamber'i ufarak oldukları için ziyâfete almadılar, yükler, develer yanında bıraktılar. Bahîrâ gördü ki maksûdu hâsıl olmadı, gelen züvvâra suâl etti: –Arkadaşlarınızdan başka kimse kaldı mı?.. – Hayır, dediler, yalnız küçük bir çocuk yükler nezdinde kalmıştır… Her hâlde o tıfl-ı nâzik-terin de bulunmasını Bahîrâ şiddetle ricâ etmesi üzerine, Hazret-i Peygamber'i de gidip getirdiler. Beraber yemek yediler, Bahîrâ dâimâ tedkīkātta bulunuyordu: Hazret-i Peygamber nasıl yemek yiyor, ne sûretle hareket ediyor, her hâlini nazar-ı tedkīkten geçiriyordu. Nihâyet: –Bu kimin çocuğudur? diye sordu. Ebû Tâlib: – Benim çocuğumdur. Bahîrâ: –Yok dedi, bu bir dürr-i yetîm olmak yakışır. O zaman Ebû Tâlib: –Evet, birâder-zâdemdir, benim yanımda büyüdüğü için oğlum diyorum… cevabında bulundu. Tahmînât ve keşfiyyâtının hep muvâfık çıkdığı-

nı gören Bahîrâ, Fahr-i Âlem'in ketf-i saâdetlerine bakmak arzusunu izhâr ile müsâade talebinde bulundu. Müsâade istihsâlinden sonra ridâ-i saâdetlerini açtı, Cenâb-ı Peygamber'in iki omuzu arasında keklik yumurtası kadar berat benini –ki mühr-i nübüvvettir– görünce telsîm ile yüzünü gözünü sürdü ve ağlamaya başladı, oradaki halk, hepsi şaşırdılar, papasın indinde Muhammed'in ne kıymeti var, diye taaccüb ettiler.

Bahîrâ: –Bi'seti *İncil*-i şerîfde kat'iyyen tasrîh ve tebşîr olunan hâtemü'l-enbiyâ bu tıfl-ı şerîf olacaktır, bu beşâiri ulemâ-yı Yehûd da bilirler, Şam'da ise onlar hem çok, hem nüfûzludurlar, zarar îrâs etmeleri ihtimâli vardır. Emvâlinizi burada satınız da Şam'a gitmeyiniz… diye misâfirlerine nasîhatta bulundu. Gāyet samîmâne olan bu nasîhat kervân halkına da te'sîr etti, hüsn-i sûretle telakkī ve kabul ettiler, Mekke'ye döndüler, bu vak'ayı Mekke'de işâa ettiler. Bu vak'a hemen herkesin ma'lûmu oldu, çünkü Şam'a gitmek üzere çıkan bir kervânın Şam'a gitmeden geriye avdetleri hilâf-ı âdet idi. Herkes sebebini soruyor, onlar da anlatıyorlardı. "Teallüm" nâmıyla hiçbir rivâyet mevcûd değildir.

Mülâkātın bu sûretle cereyânı hakkında bizim birçok şevâhidimiz mevcûddur. İnşâallâh gelecek makālemizde bunları ta'dâd ederiz.

Selanik İttihâd ve Terakkī Mektebi
Ulûm-ı Dîniyye Muallimi
H[ha]. **Mehmed Şevket**

FELSEFE

İSLÂMDA FEN VE FELSEFE

–mâba'd–

İbni Cezle, fıtraten hassâs, nezîh bir şâir, fikren mütebahhir bir hakîm idi. Bütün müddet-i hayâtında beşeriyetin âlâmına karşı ağlamış felâket-i umûmiyyeden rûhen hissedâr olmuştur.

Hem-cinsinden birinin âlâm ve ıztırâbâtına devâ-sâz, bir bedbahtın tehvîn-i ihtiyâcâtına muvaffak olduğu zamanı hayatının en mes'ûd bir ânı gibi telakkī ederdi. Tâli'in merhametsiz pençeleri altında inleyen bîçârelerin imdâdına koşar, felâketlerini tahfîfe çalışır, bu uğurda mâlen, bedenen hiçbir fedakârlıktan geri kalmazdı.

Halîfe Muktedî Biemrillâh'ın mazhar-ı teveccühü olduğu gibi tabâbetteki ihtisâsı cihetiyle de pek ziyâde şöhret kazandığından bu sâyede oldukça mühim bir servet iktisâb eylemişti.

Fakat İbni Cezle râhatı gibi servetini, hatta hayatını beşeriyete vakf etmiş necîb sîmâlardandır. Hânesi adetâ bir dâru'l-aceze hâlinde idi. Nerede bî-kes bir hasta, âciz bir bedbaht duyarsa bâlîn-i felâketine koşar, râhat ve huzûrunu bırakır, o bîçârenin tedâvîsine koyulur, lâzım gelen muâlecâtı kendi parasıyla alır, başka ihtiyâclarını da tesviye eder, münşerih ve fahûr bir kalb, müsterîh ve zafer-dâr bir vicdânla hânesine avdet ederdi. Mağdûrîni pençe-i i'tisâftan tahlîse çalışır, muzlim ve mechûl bir girdâb-ı sefâlete doğru atılan bî-kes, yetîm çocukları toplar, cismen, rûhen tedâvîlerine çalışır, okutturur ve onlara ümîd-bahş ve nûşîn bir istikbâl hâzırlardı.

İbni Cezle, hayatında olduğu gibi ba'de'l-memât da beşeriyete hizmet etmek istemiş, pek kıymetdâr âsârı câmi' olan zengin kütübhânesini Ebû Hanîfe Câmii'ne teberru' eylemiştir. **[297]** Müşârun-ileyh meşhûr hattâtînden olduğu cihetle vakf ettiği kitaplardan birçoğunu kendi eliyle istinsâh eylemişti.

İbni Cezle pek çok âsâr te'lîfine muvaffak olmuştur. Fihrist-nüvîsler tarafından *Kitâbü'l-İşârât fî Telhîsi'l-İbârât* ve *Risâletün fî Medhi't-Tıbbî ve Muvâfakatihi'ş-Şer'* nâmında iki kitap yazmış olduğu beyân ediliyorsa da bunların muhteviyâtına dâir –maa't-teessüf– hiçbir ma'lûmât verilmiyor.

İbni Cezle'nin en meşhûr eserleri *Minhâcü'l-Beyân fîmâ Yesta'miluhu'l-İnsân* ünvânlı te'lîf-i güzîniyle *Takvîmü'l-Ebdân* nâmında kitâb-ı eşheridir. *Takvîmü'l-Ebdân*'ın yazma bir nüshası Cezayir'de Kostantin Kütübhânesi'nde mevcûd olduğu müsteşrikînin cümle-i beyânâtındandır.

Minhâcü'l-Beyân'da; nebâtât, edviye ve mevâdd-ı sâire-i tıbbiyyenin isimleri elif-bâ sırasıyla derc edilmiş ve hizâlarında bunlara dâir ma'lûmât-ı lâzıme verilmiştir. *Minhâc*, âdetâ tıbbî bir ansiklopedidir. Kitap, büyük sahîfede takrîben üç yüz altmış yapraktan mürekkeb olup Paris Kütübhânesi'nde bir nüshası mevcûddur.

Minhâc'ın oldukça uzun olan mukaddimesinde müellif edviye hakkında pek mühim ma'lûmât-ı umûmiyye verdiği gibi kitabı te'lif ederken ne gibi eserlere mürâcaat etmiş olduğunu da ayrıca zikr etmiştir.

Minhâc'ın o vakitlerde yazılmış olan âsâr-ı tıbbiyyenin kâffesine fâik olduğu müsteşrikînin taht-ı i'tirâfındadır.

Minhâc'ın kıymet-i ilmiyyesi eserin bilâhare meşhûr İbni Baytar tarafından tedkīk ve tenkīd edilmesinden de anlaşılabilir.

İbni Baytar *Minhâc*'ı baştan nihâyete kadar tedkīk ederek noksân cihetlerini ıslâh eylemiştir. *Minhâc*'ın bir nüshası Paris Kütübhânesi'nde mevcûd olup 1021'inci numarada mukayyeddir.

İbni Cezle'nin *Takvîmü'l-Ebdân fî Tedbîri'l-İnsân* ünvânlı kitabı *Minhâc*'dan ziyâde meşhûr ve kıymetdârdır. *Takvîmü'l-Ebdân*, ilmü'l-emrâza dâir mebâhis-i mühimmeyi câmi' klasik bir eserdir.

Şarkta bu yolda yazılmış âsâr için *Takvîm*, nümûne ittihâz edilmiştir. Ebu'l-Fidâ gibi bir mütebahhir bile *Takvîmü'l-Buldân* nâmındaki coğrafya kitabında İbni Cezle'yi taklîdden kendini alamamıştır.

Takvîmü'l-Ebdân'ın bir nüshası Paris Kütübhânesi'nde mevcûd ve 1024'üncü numarada mahfûzdur.

Kitap takrîben 352 sahîfeden mürekkeb ve kırk dört tabloyu muhtevîdir. Her tablo iki sahîfe işgāl etmektedir. Birinci sahîfede marazın ismi, maraza dûçâr olan kimsenin mizâcına göre tarz-ı te'sîri, hastanın sinni ve yaşadığı muhîtin îcâbâtı, marazın mevsim-i zuhûru, hastalığın devre-i vahâ-

meti, esbâb ve alâimi îzâh edilmiş olduğu gibi hastalığa karşı îcâb eden tedâbîr dahi gösterilmiştir.

İkinci sahîfede ise alâim ve a'râzı birinci sahîfede irâe edilen hastalığın tarz-ı tedâvîsi beyân olunmuştur. Sahîfelerin ibtidâlarıyla nihâyetlerinde hastalıklara dâir ma'lûmât-ı umûmiyye verilmiştir.

Takvîmü'l-Ebdân'da ilk evvel hummâ hastalıklarından bahs edilmiş, ba'dehu emrâz-ı cildiyyeye, karhalara ve sümûma dâir ma'lûmât-ı lâzıme verilmiş ve nihâyet baştan ayağa kadar bil-cümle a'zâ ve echizeye mahsûs hastalıklar yegân yegân serd ü beyân olunmuştur.

Kitabın sonlarına doğru teşhîs-i emrâza dâir pek mühim ma'lûmât verilmiştir. İbni Cezle bu eserinde emrâz-ı nisâiyye hakkında da tedkīkāta girişmiş ve ihtinâk-ı rahm (hysterie) hastalığından da bahs eylemiştir. Kitapta bunlardan başka haml ve vaz'-ı hamle dâir de ma'lûmât-ı nâfia mündericdir. Paris Kütübhânesi'nde mahfûz olan *Minhâcü'l-Beyân*'ın nihâyetine; muhtelif menâbi'den iktitâf edilmek sûretiyle; müellifin bir de tercüme-i hâli derc edilmiştir. Burada, İbni Cezle'nin ba'de'l-ihtidâ Hıristiyanlığa karşı birçok reddiyyeler yazarak *Tevrat* ve *İncil*'in ne sûretle tahrîf edilmiş olduklarını gösterdiği ve iddiâsını gayr-ı kābil-i cerh bürhânlarla isbât ederek dîn-i Ahmedî'nin i'lâsına çalışmış olduğu bir lisân-ı sitâyişle tezkâr edilmektedir.

İbni Cezle reddiyyelerinde kütüb-i mukaddesede mezkûr olan Faraklit (Paraclite)den maksad, Hazret-i Muhammed (as) olduğu hâlde hıristiyanların bu hakīkati ketm etmekte olduklarını iddiâ ve işâadan çekinmemiştir.* İbni Cezle'nin *Takvîmü'l-Ebdân*'ı şu "*Tacuim egritudinum et morborum fere omnium corporis humani cum curis eorundem. Buhu hylyha byn gezla autore*" ünvânı altında Latince'ye tercüme edilerek 1532 târîhinde Strasburg'da tab' ve neşr edilmiştir.

Midilli İ'dâdîsi Müdürü
M. Şemseddin

İCTİMÂİYÂT

BİR MİLLETİ SEFÂLETE SÂİK KUVVETLER VE KURTARACAK ELLER

Bedbaht vatan, tabîatın bî-pâyân hazâin-i servetini sîne-i hafâsında taşıdığı hâlde, âgūşunda yaşayan evlâdlarının yine sefâlet içinde **[298]** didindiklerini, felâket kovuklarında süründüklerini, ihtiyâc altında ezilip mahv olduklarını görüyor, her gün bağrına saplanan bî-emân bir hançerin yeni açdığı bir cerîha-i ıztırâb ile inlemekten kurtulamıyor.

Münbit vahalara, behiştî ovalara, müsmir buk'alara, ve'l-hâsıl çalışkan bir milleti evc-i saâdete îsâl edecek feyyâz bir toprağa, latîf bir iklîme mâlik olan bir milletin; hazîneler içinde açlıktan ölen bir tâli'-zede gibi; pençe-i sefâlet altında kıvranması ne acıklı bir levha-i fecîa-nümâdır. Bir hâlde ki havanın ciyâdeti, iklîmin letâfeti, suların sâfiyeti olmasa memleket bu kıt'a-i behişti, belki bütün ma'nâsıyla bir mezâristân-ı sefâlet manzarası gösterecek!...

Hudâ-dâd füyûzâttan bile istifâde edemeyen, daha doğrusu etmek zahmetine katlanmayan bir ırk, inkırâzın akūr dişleriyle parçalanmaya mahkûmdur. Faâl ellerde bir hadîka-i saâdet olabilecek feyyâz bir iklîmi miskînler yuvasına döndüren kavimler; yaşamak hakkından mahrûm olduklarını kendi fiilleriyle isbât etmiş olurlar.

Esâsen kānûn-ı hilkat de bunların esbâb-ı inkırâzını teshîl ve ta'cîl eder. Hayat bir mücâdeleden ibâret olduğu gibi nâmûs-ı fıtrat da, bu mücâdelede; her türlü esbâb-ı galebeyi hakk-ı hayâta en ziyâde müstahak olanlara bahş ve tehyie etmekle mükellefdir. Bu, gāyet tabîî ve binlerce vak'alarla müsbet bir hakīkattir. Muhît ve zamanın ilcâât ve ihtiyâcâtına karşı mukābele ve temerrüd gösterenler bî-emân kuvvetler altında ezilir, mahv olurlar. Çünkü kānûn-ı hilkate karşı durulmaz ve durulamaz. Taşkın seylâbeler önlerine gelen mevânii sökerler, yıkarlar. Hiçbir şey onların cereyânına hâil olamaz. Târîh-i kâinât ve târîhçe-i beşeriyetin bu husûsta arz ettikleri ibret-nümâ sahîfelerden bir hisse-i intibâh alınamazsa indirâsa istihkāk, sefâlet-i in'idâma rızâ gösterilmiş olur.

Milletler ma'şerlerin, ma'şerler de ferdlerin ictimâ'ından hâsıl olmuştur. Ferdler ne kadar zinde ve faâl bir seciye iktisâb eder, ne kadar asîl bir terbiye ile perverişyâb olurlarsa teşkîl etttikleri cem'iyet de o kadar rasîn ve o kadar pâyidâr esâslara müstenid olur ve o nisbette âsâr-ı terakkī ve tekâmül gösterebilir.

Ferdler ayrı ayrı birer kuvvet gibi telakkī edilebileceğinden hey'et-i umûmiyyenin meydana getireceği âsârın azamet ve vefreti de tabîî o kuvvetlerin terekkübünden husûle gelen muhassala şiddet-i faâliyyetiyle mütenâsib bulunur.

Fenn-i mihanik bize isbât ediyor ki: Şiddetleri sıfıra müsâvî olan kuvânın muhassalası da sıfır olduğu gibi bir noktaya ma'kûsen te'sîr eden kuvvetlerin gösterecekleri eser ancak onların beynlerindeki fazla muâdil bulunur. Kuvvetler aynı cihetten te'sîr ederlerse şiddet-i muhassala da onların mecmûuna müsâvî olur. Bu kānûn-ı riyâzîyi ictimâiyyâta tatbîk edersek şu netîce çıkar. Bir milletin medenî, ictimâî ve ahlâkī fiiliyyât-ı zâhiresi o milleti teşkîl eden ferdin kudret-i fikriyye ve bedeniyyeleri mecmû'-ı cebrîsine müsâvî bir kuvvetin, bir muhassalanın mevlûdudur.

Ferdler kavî ve zinde olur ve muayyen bir gāyeye müteveccihen ibrâz-ı faâliyet ederlerse millet de sürçmeksizin şâh-râh-ı terakkīde emîn ve serî' hatvelerle muttasıl ilerler. Fakat ferdler başka başka âmâle merbût kalır ve ayrı gāyeler ta'kîbine veya bütün bütün atâlete koyulurlarsa millet ve o milletin zât-nümâsı (representant) olan hükûmet de gittiği yolda sendelemeye başlar, kuvâ-yı muhâlifenin te'sîriyle

* *Tevrat* ve *İncil*'in bilâhare tahrîf edilmiş oldukları Avrupa erbâb-ı tenkīdi taraflarından da i'tirâf edilmektedir. Asr-ı ahîr eâzım-ı ulemâsından Hindli Rahmetullah merhûmun Avrupalı misyonerlerle olan mübâhasâtını câmi' kitâb-ı kıymetdârda kütüb-i mukaddesenin ne sûretle tahrîf edilmiş olduklarına dâir pek dakīk ve kat'î ma'lûmât-ı kâfiyye mündericdir.

muttasıl tebdîl-i istikāmet etmekte muztar kalır veya büsbütün âtıl ve âciz düşer.

Bu derekeye sukūt eden bir milletin gāye-i maksûda erişmesi müteassir ve belki müteazzirdir. Şu hâlde bir milletin ma'rûz kaldığı sefâlet ve inkırâz mes'ûliyetini –zâhir-i hâle bakarak– birkaç şahsın dûş-ı müttehemine yükletmek veya en son batna hasr etmekten ise silsile-i ecdâdı dahi muhît olmak üzere umum efrâd-ı millete teşmîl etmek daha doğru bir hüküm olmaz mı?

Bir adamın vücûdca sağlam ve tüvânâ bulunduğuna dâir hey'et-i tıbbiyyeden bir tasdîknâme alabilmesi, bedenini terkîb eden ensice ve bil-cümle a'zâ ve echizenin sağlam ve her türlü âfetten sâlim ve îfâ-yı vazîfeye sâî olduğunun etibbâ nazarında sûret-i kat'iyyede tahakkuk etmesine vâbestedir.

Çünkü huceyrât-ı bedeniyyeden birinin âtıl ve marîz kalması huceyrât-ı sâirenin de hakkıyla îfâ-yı vazîfe etmesine mâni' olur. Bu ârıza tedrîcen bütün vücûdu istîlâ ederek şahs-ı mezkûrun bî-tâb bir hâlde hasta düşmesini intâc eder. Hıfzu's-sıhhanın echize-i bedeniyyeden her birinin muhâfaza-i sıhhatlerine i'tinâ edilmesine dâir uzun uzadıya vesâyâda bulunması, ayrı ayrı tedbîrler göstermesi bu hikmete mübtenîdir.

Bir milletin zât-nümâsı olan hükûmet bir şahsa teşbîh edilirse ma'şerler o şahsın a'zâsı ve ferdler de huceyrât-ı bedeniyyesi yerini tutarlar. A'zâ ve huceyrât ne kadar sağlam olurlarsa olsunlar, bedenden ayrı bulundukları takdîrde –kendilerine îsâl-i hayât edecek olan seyyâle-i demeviyyeden mahrûm kalacakları cihetle– alâim-i hayât gösteremez ve az müddet zarfında tefessüh ve tahallül ederek mahv olurlar.

Aynı hâl bir hükûmeti terkîb eden cemâatler ve ferdler için de vâki'dir. Ma'şer ve milletlerin urûk-ı zindegîsindeki seyyâle-i hayâtı tezyîd etmek için, ferdleri fikrî ve cismî marazlardan vikāye etmeye çalışmalıdır.

Garblılar şark muhîtini, atâlet-bahş ve şarklıları da sefâlete karşı hamûl ve sabûr olmakla ithâm ederler.

Gözleri inkişâf-ı hakīkate mâni' olacak derecede gışâve-i ağrâz ile kapalı olan satıh-bînler, sefâlet-i hâzıra esbâbını dine haml etmek bile istiyorlar.

Secâyâ-yı kavmiyye ve hayât-ı ictimâî-i milliyyeyi bilmeyen, İslâmiyet'in hakāyıkına, memleketin ruhuna nüfûz edemeyen bir garblının şarkta icrâ **[299]** ettiği kısa bir seyâhat netîcesinde böyle bir kanâat hâsıl etmesi mûcib-i istiğrâb görülmemelidir.

Çünkü muhît içinde yaşayan şarklılardan bazılarının da –ihtimâl ki garblılardan mülhem olarak– tedkīk ve tetebbu' zahmetine katlanmaksızın, aynı hükmü vermekte isti'câl ettikleri müşâhede olunuyor.

Acaba hakīkat-i hâl şu müddeayâta muvâfık mı? Bizi miskîn ve âtıl bırakan muhît ve mu'tekadât-ı dîniyyemiz midir? Böyle ise ümîd-i felâh mefkūd demek olmaz mı?!.

Fakat şayân-ı şükrândır ki; bu iddiânın adem-i isâbeti delîl îrâdına lüzûm göstermeyecek derecede zâhir ve hakīkat pek âşikârdır. Muhît ve mu'tekadâtın ahvâl-i rûhiyyeye olan derin te'sîrlerini kimse inkâr edemez. Mes'ele bu te'sîrin ne sûretle vukūa gelmiş olduğunu ta'yîn etmektedir. Acaba bu derin te'sîr iddiâ edildiği sûrette mi vâki' olmuş!? Bir hükm-i kat'î vermeden evvel ahvâl-i hâzıra teessürâtından tecerrüdle mâzîye ircâ'-ı nazar ve sahâif-i târîhiyyeye atf-ı basar etmelidir.

Târîh, medeniyet-i hâzıraya mehd-i evvelîn olarak şarkı gösterdiği gibi İslâmiyet'i de bunun mürebbî-i zî-irfânı sûretinde takdîm ediyor. Muhît-i meşrık muattal olsaydı sînesinde ne Cemşîdler, ne Dârâlar, ne Astropaller, ne Âsûrîler, ne Keldânîler, ne Buhtunnasarlar, ne Fenikeliler, ne Ebû Ubeydeler, ne Amr bin el-Aslar, ne İbni Vakkāslar, ne Abdülmelikler, ne Hârûn-ı Reşîdler, ne Celâleddinler, ne Mahmûd-ı Gaznevîler, ne Alparslanlar, ne Melikşahlar, nihâyet ne Murâd-ı Evveller, ne Timurlar, ne Selimler, ne Fâtihler ve ne de Nâdir Şâhlar yetiştiremezdi.

İslâmiyet mâni'-i terakkī ve medeniyet bulunsaydı; Bağdad'da, Semerkand'da, Şam'da, Endülüs'de, Kudüs'de, Kayrevân'da, Mısır'da, İstanbul'da o kadar âbidât-ı muhallede, o kadar mebânî ve müessesât-ı medeniyye, o derece eser-i terakkī görülmez, bugün bizi menâzır-ı bedîa-nümâları karşısında vakfegîr-i hayret eden âsâr-ı medeniyye ve sınâiyyeden hiçbir şey müşâhede olunamazdı.

Müslümanlar arasında bir Fârâbî, bir el-Kindî, bir İbni Sînâ, bir İbni Mûsâ, bir Gazzâlî, bir Râzî, bir İbni Rüşd, bir İbni Baytar, bir İbni Kemâl, bir Uluğ Bey yetişmez ve yetişemezdi.

Riyâziyât ve tabîiyâttan, fıkıh ve felsefeden, edebiyât ve ictimâiyâttan ve'l-hâsıl ulûm ve fünûnun her şu'besinden bâhis olarak şark kütübhânelerini dolduran, bir kısmı da kadir-nâ-şinâslık ve teseyyübümüzle garb kütübhânelerine kadar kaçırılan mücelledât-ı nefîse ulemâ-i İslâmiyyenin eser-i hâme-i dehâsı değil midir?

Müslümanlar ilmî ve fennî birçok keşfiyâtın, medenî ve sınâî mütenevvi' muhtereâtın berât-ı şeref-bahşını taşımıyorlar mı?

Din mâni'-i terakkī olsaydı acaba Bağdad medeniyetini, Kurtuba haşmetini, Kāhire saltanatını, Semerkand ma'rifetini, İstanbul şevketini, Hindistan ve İran bedâyiini, Şam sanâatını tasvîr için târîh binlerce sahîfeler yazmaya mecbûr olur muydu?

Dest-i bî-insâf-ı zamanın bile tahrîb edemediği âbidât ve müessesât-ı muhallede karşısında târîh-i ulûm ve târîh-i medeniyyet gibi zî-hayât iki şâhid huzûrunda hâlâ İslâmiyet'in mâni'-i terakkī olduğu iddiâsında musır olmak garaz ve cehâletten başka neye haml olunabilir?

Asırlarca bâr-ı istibdâd ve mezâlim altında ezile ezile kendi hayatlarından bile bî-zâr olacak bir hâle gelmiş olan şarklıların esbâb-ı inkırâz ve sefâletlerini tarz-ı idâreleriyle hayât-ı ictimâîlerinde aramalıdır. Kâşâne-i istibdâdın en emîn istinâdgâhı cehâlettir. Müstebid, halkda hissiyât-ı necîbeyi mahv, kudret-i fikriyyeyi ifnâ, kuvve-i mümeyyizeyi itlâf ettiği gündür ki erîke-i istiklâlini te'yîd ve lâ-yüs'el sıfatını ihrâz eder. Bu günden i'tibâren tebaa ma'nâ-yı hakīkisiyle

bir kitle hâline geçer, müstebidin ihtirâsât ve hevesâtına karşı –sanki hipnotize edilmiş gibi– bilâ-i'tirâz hamûl ve sabûr inkiyâd eder.

Fermân-fermâ olmak isteyen müstebid, tebaasını bî-şuûr u irâde bir âlet gibi kullanmak için onlarda kuvve-i müfekkireyi ifnâ ve bil-mukābele hissiyât-ı galîzayı tenmiye etmeye çalışır. Bu sâyede arzu ettiği zaman o hislere mürâcaatla âtıl kümeyi bir seyl-i hurûşân hâline getirir.

Câhil halkta kaba hislerin nemâlanması taassub sûretinde tecellî eder. Hissiyât-ı dîniyyeyi âlet-i mefsedet edebilmek; herkes nazarında hakāyık-ı şer'iyyenin adem-i inkişâfına mütevakkıf olduğundan müstebid; hakîkī erbâb-ı irfânı mahv u iclâ ve bir sürü ceheleyi din ululara makāmına ıs'âda çalışmaktan geri kalmaz.

Bunlar vâsıtasıyla her emrini, her arzusunu bir hükm-i şer'î şeklinde halka telkīn ettirir.

Tek tük mevcûd olan efkâr-ı münevvere ashâbının irşâdâtına meydan vermemek fikriyle millette hayât-ı ictimâîyi mahv ederek yerine hayât-ı ferdiyeti ikāme eder.

Bu gibi tahrîbât sâikasıyla millette terbiye-i asliyye zevâlpezîr olmaya başlar, hayât-ı âile ve hayât-ı ictimâiyye intizâmsızlığa dûçâr olur.

Terbiye-i fikriyye ya büsbütün muattal kalır veya yanlış gāyelere teveccüh eder. Muhîti kaplayan sehâbe-i cehâlet gittikçe kararır. Karardıkça kesb-i kesâfet ederek bir kâbûs-ı belâ gibi dimâğları uyuşturur. A'sâbı dûçâr-ı rehâvet eder, efrâd-ı milleti hayât-ı behîmiyyeye alıştırır.

Hayât-ı fikrî uyuşunca bit-tab' hayât-ı behîmiyye uyanır, azar, hudûdu aşar ve ferdleri serî' ve tehlikeli hatvelerle felâket ve sefâlete doğru sürükler. Ferdlerde faâliyet-i dimâgıyye ve adaliyyenin mahkûm-ı inhizâl olması hey'et-i ictimâiyyeyi de sarsar, tahrîb eder.

Millet her gün daha titrek bir hatve ile daha acıklı bir safhaya [**300**] dâhil olur: İnhizâmdan sefâlete, sefâletten inkırâza yuvarlanır ve nihâyet dest-i bî-insâf-ı zamân, günün birinde, târîhin solgun bir yaprağına, lâ-kaydâne, hükm-i bî-emân-ı in'idâmını yazmakta terâhî göstermez!...

İnkırâz çukuruna yuvarlanmaya müheyyâ olan bir memlekette fedâkâr bir kuvve-i mübeccele taht-ı istibdâdı devirebilirse memleket uçurum başında tevkîf edilmiş olur. Fakat bu muvaffakiyetle tehlikenin büsbütün önü alınmış olmaz. Hatta yeniden yeniye bir takım hâdisât-ı meş'ûmenin sernümâ-yı zuhûr olmasına meydan bile açılmış olur.

Bu gibi buhrân zamanlarında milletleri müdhiş sukūtlardan kurtarmak kurtarabilmek mu'cize-nümâ dehâlara, polad ellere, lâ-yetezelzel ve samîmî hamiyetlere mütevakkıfdır.

İnsicâmı bozulan hey'ette bir râbıta-i ictimâiyye, bir aşk-ı tekâmül tevlîd edecek kuvvet; ferdlere muayyen gāyeye müteveccih metîn ve asîl bir terbiye-i fikriyye vermek, onları ferdiyetten kurtararak hayât-ı medenî ve ictimâîye alıştırmak, dînî ve ahlâkī terbiye-i ibtidâiyyelerine i'tinâ göstermek sâyesinde te'mîn edilebilir. Bu gāyeye doğru mümkün mertebe ilerlemek için, her köyde hıfzu's-sıhhaya muvâfık, bulunduğumuz asrın ihtiyâcıyla mütenâsib ibtidâî mektepleri, her kasabada –ihtiyâc-ı mahallîye göre– mektep tarzında muhtelif, meslek ve san'at evleri, büyük şehirlerde sanâat, zirâat ve ticâret meşher ve medreseleri açmak ve buralarda vazîfe-i tedrîs ve idâreyi münevver, faâl dimâğlara, ihtiyâc-ı memleketi takdîr etmiş, vatanın sefâlet-i hâzırasıyla kalbi cerîhadâr olmuş metîn ve fedakâr ellere tevdî' etmek îcâb eder.

Köylere varıncaya kadar her yerde pek mebzûl olan evkāf-ı İslâmiyye mâ-vudi'a-lehine yani müslümanların dînî ve hayâtî ihtiyâclarına tahsîs edilirse hükûmete bâr olmaksızın şu ta'dâd olunan müesseseler meydana getirilebilir. Bunun için lâzım olan şey, azm ü sebât ve fedakârlıktır.

Nesl-i âtî için bu gibi istihzârâtta bulunmakla beraber nesl-i hâzırı da tenvîre çalışmaktan geri kalmamalıdır.

Siyâsî cereyânların fevkinde olmak üzere münevver, gayûr ve hamiyetli zevâttan mürekkeb bir (hey'et-i tenvîriyye-i milliyye) teşkîl edilmeli ve bu hey'etin her vilâyet ve livâ merkezlerinde birer şu'beleri bulunmalıdır. Hey'et ve şu'beler senede birkaç defa memleketin muhtelif taraflarına seyâhatler tertîb ederek gezdikleri mahallerde ahâliye va'z u nasîhat ve konferans vermeye, mahallî maârif ve teşvîk-i sanâyi' hey'etleri teşkîl etmeye, ahâliyi mektep ve medreselerin i'mâr ve teksîrine sevk eylemeye çalışmalı ve bil-hâssa atâlete olan inhimâkin önünü almaya sa'y etmelidir.

Hey'et a'zâsından sâhib-i irfân ve fedakâr fudalâyı köylere kadar göndererek bî-çâre kitlenin anlayacakları bir lisân ve lede'l-îcâb hislerini tehy[î]c edecek ifâdelerle maârif, sanâyi' ve zirâate teşvîki mutazammın, atâlet ve meskenetin mezmûmiyetini mübeyyin va'z u nasîhatlar verdirmek, köylüleri hayât-ı faâleye sevk ve tahrîk etmek, ahlâkan mezmûm olan ve milletin urûk-ı hayâtiyyesini kurutan temâyüllerin önünü almaya çalışmak, halkı memleketin menâbi'-i hayâtiyyesini teşkîl eden zirâat, ticâret ve sanâat gibi semere-bahş mesâîye sevk etmek ve lede'l-îcâb bu husûsta kendilerine teshîlât-ı lâzıme göstermek, ulemâ kıyafetine sokularak cerâd-ı münteşire gibi etrâfa dağılan ve saçtıkları zehirlerle halkı atâlet ve uyuşukluğa sevk eden câhil derbederlerin iğvââtına mâni' olmak, va'z u nasîhat vazîfe-i mühimmesini erbâb-ı ilm ü fazîlete tevdî' etmek gibi tedbîrlerle bu husûsta az çok fâideli netâyic istihsâli mümkündür.

Dâimâ der-hâtır etmelidir ki millet-i İslâmiyyeyi kurtaracak dimâğlar atâlet ve sefâlet-i hâzırayı izâle edecek çelik eller, asr-ı hâzıra lâyık dârü'l-muallimînlerle meslek ve san'at evleri, ticâret ve zirâat mektepleridir.

M. Şemseddin

EDEBİYÂT

Şâir-i Meşhûr Eşref

Biz ebced hesabıyla târîh çıkarmanın ma'nâsızlığına kāil olanlardanız. Lâkin mühim vak'aların unutulmaması-

nı te'mîn için hem ma'nîdâr, hem külfetsiz olmak şartıyla bulunan târîhleri beğenmemek de elimizden gelmez. Mesela ekâbir-i milletten Abdülkadir-i Geylânî hazretlerinin biri velâdetini, diğeri irtihâlini bildiren "aşk", "kemâl-i aşk" kelimeleri ile İstanbul'un fethini gösteren "beldetün tayyibetün" terkîb-i celîli gibi.

Ebedî ziyâı Osmanlı edebiyâtı için hakîkaten büyük bir hasâr olan şâir-i mağfûr Eşref hakkında risâlemiz hey'et-i tahrîriyyesinden Tâhirü'l-Mevlevî Bey tarafından bulunan âtîdeki terkîb-i târîhî de o cümledendir:

Talîku'l-lisân-ı Eşref nüktedân
Ki çün o sühan-ver niyâyed besî.
Gözetmezdi aslâ o âteş-zebân
Hakîkat cihâdında pîş ü pesi.
Sataşmazdı erbâb-ı nâmûsa hîç,
Yaşatmazdı âsûde bir nâ-kesi.
Birer yıldırımdır ki alçaklara
İner sâde eş'âr-ı dehşet-resi!
O hiç susmayan ağzı susdurdu hâk…
Fakat yâd-ı millette hâlâ sesi.
Hudâ eylesin rûh-ı mağfûruna
Tenezzüh-serâ gülşen-i akdesi.
Şehâdetle pervâzını gösterir:
"Şehîd-i gazâ-yı hecâ" cümlesi.

1330

---

[301] Arab Târîh-i Edebiyyâtından:

EBÛ'L-ALÂ MAARRÎ

ENBİYÂ VE EDYÂN HAKKINDAKİ FİKRİ

–mâba'd–

Benim fikrime göre bu sözlerin iki türlüsünü de söylemiştir. Evvelce de söylediğim gibi Maarrî, diğer felâsife-i lâhûtun tarz-ı tefekküründen hâric bir yol tutmuş değildir. O da onlar gibi düşünmüş, onlar gibi istintâc etmiş, onlar gibi tasdîk, onlar gibi tekzîb etmiş, delîlin arkasından koşmuş, onunla beraber dönmüş dolaşmıştır.

Feylesofun şiirleri arasındaki tertîbi bileydik, en son fikrine, en yeni mezhebine vâkıf olmuş olurduk. Lâkin târîhleri mechûldür. O hâlde "feylesof, bu sözünden dönmüştür, yok ona kāil olmuştur." gibi hükümlere aklı başında hiçbir kimse râzı olamaz. Bizim için yalnız bir yol vardır. O da: Feylesof, âsâr-ı kudreti tetebbu' ederken ölmüştür demektir. Ebû Osman el-Câhız ve sâire de (nazar ederken fakat Hakk'a vâsıl olmadan ölen; mutîan ölmüş demektir; çünkü nazarın vücûbu ve bu husûsta bezl-i cehd hakkındaki emr-i ilâhîye imtisâl ederek ölmüştür. Hak teâlâ herkese ancak vüs'ü mertebesinde teklîf eder.) tasrîhinde bulunuyorlar.

Şimdi, şu cihet kaldı. Biri çıkar da şöyle diyebilir: "Hakk-ı sarîha karşı bu tereddüd ne, huzûr-ı yakînde bu şek, mevzi'-i hidâyette bu hayret ne?

Bu ne nihâyetsiz sapıtganlık? Bu hâl aklın zaîfliğine, fikrin durgunluğuna, nazarın kısalığına delâlet etmez mi? Herkesin mazhar-ı hidâyet olduğu mesâilde hayretlere dûçâr olmak, âlemin yakîn kesb ettiği umûrda şekten kurtulamamak, i'tikādın fenâlığına, bâtının bozukluğuna, nazarın kısalığına bir delîl değil midir?

Maarrî'ye herkesin tuttuğu yolu tutmak, bu vesveselerden yakayı sıyırmak evlâ değil mi idi?" Ben, ona derim ki:

"Azîzim, biraz yavaş ol, akîdeler satılmak üzere ortaya atılmış, kıymeti eline geçen herkesin alabileceği bir kumaş değildir. Onlar semâ-yı irfânda pervâz eden ervâh-ı kerîmedir. İnsan onlarla kendi rûhunu te'lîf etmek ister, buna muvaffak olunca artık yüreği rahat eder. Bir türlü inanamadığı, bel bağlayamadığı, yahud şek ettiği şeyleri kalbine sokmaya kalkışırsa böbreği ile tıhâlı arasında bir derde uğrayıp da bütün ömrünce süren, hiçbir ilaç kâr etmeyen bir hastalığa tutulan bir adama benzemiş olur. Bu derdin sâir a'zâya da sirâyet ederek hareketten alıkoyması da hesâbda vardır.

Nazar edip, araştırıp da hakka vâsıl olmayan, yahud niyyeti fenâ olmadığı hâlde ayağı bâtıla doğru kayan adam, taklîden hakkı kabûl eden adamdan hayırlıdır. Çünkü: Taklîd; hakta olduğu gibi bâtılda da olabilir, zararlı şeylerde hâsıl olduğu gibi nâfi' şeylerde de bulunabilir. O pek büyük bir zarardır, hayvan, taklîdde ma'zûr olabilir, fakat insan için nâ-hoştur."

İbret Alanlara:

Maarrî; bütün bu sayıp döktüğümüz efkârını, kurûn-ı vüstâda, zulüm ve istibdâd, hürriyet-i akıldan mahrûmiyet, din nâmına hükümrânlık günlerinde tasrîh ediyor. O günlerde ki vezîrler yâ câmid bir fakîh, ya bir budala olurlardı. O günlerde ki; bir adamın ağzından çıkacak bir kelime, yirmi bin kişiyi fazla, bir o kadarı da mecd ü şerefe sevk edebilirdi. Hürriyet-i dîniyye, hürriyet-i matbûât, hüriyet-i neşriyyât, hüriyet-i i'tikād ve nazar yok. Ukūl ve efkâr, zincirlerle bağlı, bir kelime bir adamın hayatına mâl olabilir, kendi öldükten sonra ailesi de hisse-mend-i felâketi olur. Hâsılı en karanlık günlerde…

Maarrî bu sözleri, öyle bir zamanda söyledi, hiçbir zâlimin korkusu, hiçbir hâkimin heybeti, fikrini açıkça söylemesine mâni' olamadı.

Yüksek sesle bağırdı, fikrini cehren i'lân etti. Halbuki kimsesiz bir adamdı. Ne bir hânedân-ı hükümdârîye mensûb, ne bir pâdişâhın vezîri idi. Hâkime rüşvet olarak verilecek mâlı yoktu. İnde'l-hâce metris gibi kullanmak üzere büyüklerle uğraşan şiirleri de yoktu. Bunları, iki meclisin içinde yazdı. Ev ve göz. Senede otuz dinara bâliğ bir geliri var idi, bütün mâ-meleki bundan ibâret idi. O, bir çekirge, bir maymun kadar fakīr ve hakīr idi. Fakat bunların hiç biri, kanâat-i fikriyye ve i'tikādiyyesini serbestçe söylemeye mâni' olamadı.*

Mütercimi

Abdüllatif Nevzad

---

* *Sebîlürreşâd*'ın Maarrî hakkında söyleyeceğini vaad ettiği sözlere gelecek hafta intizâr edilmelidir.

TÂRÎH

KILIÇ DÎNİ

Sekizinci Bâb
Benî İsrâîl ve Yehûda Hükûmetleri

(Bu bâbın üst tarafı geçen nüshada)

Bu söz doğru çıktı. "Kuraklık o kadar devam etti ki: Efraim ve Zebulun sıbtlarına mahsûs münbit, yeşil vadiler ve ovalar harâretin susuzluğun te'sîriyle kavruldu kaldı. Pınarlar, kuyular ve nehirler kurudu. Hükümdârların zatına mahsûs beygirleri ve inekleri doyurmaya kâfî ot **[302]** kalmadı."* Bu esnâda İlya nâgehân hükümdâr Ahab'ın huzûruna çıkıp her iki dinin hangisi hak olduğunu bir mu'cize tecellîsi sûretiyle alenî, umûmî bir tecrübeye koymağı teklîf etti. Vak'a o yüksek Karmel Dağı üzerinde cereyân etti. Ba'al'e taabbüd eden putperest rûhânîlerden 450 kişi toplanmış idiler. Halbuki dîn-i Mûseviyye nâmına İlya yalnız bulunuyordu. Bütün ahâlî toplanmış kemâl-i merakla netîceye intizâr eyliyordu. Her hangi tarafın ortaya vaz' eylediği kurban veya takdime semâî bir âteşle yanarsa o tarafın dini "dîn-i hak" addolunmak takarrür etmişti. Ba'al kâhinleri, ricâl-i rûhâniyyesi kurbanlarını intihâb edip mevki'-i mahsûsuna koydular. Tulû'-ı şemsten gurûb-ı şemse kadar hep bir ağızdan duâlar, ilâhîler okuyarak takdimesinin yanması için Allahlarından istirhâmâtta bulundular. Lâkin her taraf sâkit ve kurban hâlet-i asliyyesinde kaldı. Sonra İlya kendi mihrâbını kurdu ve etrâfına su ile memlû bir hendek yaptı. Nezrini mihrâba koyup Cenâb-ı Hakk'a kısa bir duâ etti. Cevap geldi. Şedîd bir gök gürültüsü işitildi ve büyük bir şimşek çakıp mihrâbdaki takdimeyi yaktı, hendekteki suyu kuruttu. Benî İsrâîl bu mu'cize karşısında hem mütehayyir ve hem mu'tekıd Kādir-i Mutlak'a karşı yüz üstü düşüp onu yegâne ilâh-ı hayy ü hakīkī tanıdılar. "İlyas bunun üzerine dört yüz elli yalancı peygamberin katlini emr etti ve ahâli meserret içinde dağıldılar."**

Bu vak'adan birkaç sene sonra Samiriye'de Ahab, Suriye ve Şam kralı ve onun müttefikleri 22 krallar tarafından muhâsara edildi. Lâkin İsrâilîlerin hükümdârı düşmanı perîşân etti. Hücûm esnâsında düşmanın kısm-ı a'zamı şarâbla serhoş olmuş ve silahsız bulunmuşlardı. Bunlardan bazıları döğüşerek kurtuldu, lâkin arkalarından yetişilip tutulanlar katl olundu. Düşman perîşân kuvvetlerini toplayarak Afeke şehri civarındaki bir sahrâda ordu kurmuş idi. Ahab da Suriyelilerin karşısına ordu kurdu, arada mürûr eden fâsıla-i zamânda Benî İsrâîl'i ve peygamberlerinden biri Ahab ile askerini muzafferiyet-i kat'iyyeye dâir te'mîn etmiş idi. Şiddetli bir muhârebe vukū' bulup Suriyeliler bozuldular. Muzaffer İsrâilîler tarafından "birçokları esnâ-yı ta'kîbte öldürüldüler, bazıları da kendi muhârebe arabaları ve arkadaşları tarafından helâk edildiler, bir takımları da parçalandılar. Firârîlerden birazı yegâne mevki'-i tahaffuzları olan Afeke şehrine kaçabildi. Yapılan hesâba nazaran bu şehrin surları dibinde 27.000 kişi defn edilmiş olup muhârebede telef olanların mikdârı ise 100.000 kişi tahmîn olunuyor."***

İsrâiliyye hükûmeti, bu işlerle uğraşırken Yahûdiye hükûmeti bir devr-i sulh ve refâh geçiriyordu. Kırk bir sene süren bir devre-i hükûmetten sonra Asa'nın oğlu Yehoşafat tahtına geçmiş idi. Yeni hükümdâr da pederinin âkılâne ve takvâ-perestâne hareketine ıktifâ edip memleketlerini tahkîm etti. Kuvvetli bir ordu bulundurdu. Ve oğlu Yehoram ile Azalya'yı evlendirip İsrâiliye hükûmeti ile bir ittifâk vücûda getirdi.

"Bu esnâlarda Moabiler, Amoniler ve kabâil-i Arabiyye para ile kesîru'l-mikdâr asker tedârik edip Kudüs'ten takrîben 38 mil uzaktaki En-gedi şehri üzerine yürüyerek Yehoşafat ile muhârebe etmek istediler. Yehoşafat bunların gölü geçtiklerini görünce milletini toplayıp ibâdetgâhın Mescid-i Aksâ önünde durdu ve düşman üzerine kendilerine bahş-ı galebe eylemesi için Cenâb-ı Hakk'tan duâ etti. Josephus der ki:**** Bu hareket binânın (yani ma'bedin, Mescid-i Aksâ'nın) ilk inşâ olunduğu zamandan beri kabûl edilen âdete muvâfık idi. Her büyük tehlikenin zuhûrunda Benî İsrâîl buraya toplanıp yek-dil ve yek-lisân Cenâb-ı Hak'tan kendilerine bahş ettiği emânet-i mütevârisenin düşmana karşı muhâfazasını istirhâm ederlerdi. Yehoşafat'ın istirhâmâtına gözyaşları da refâkat edip bütün ahâli, hatta kadınlarla çocuklar bile bu duâya iştirâk ediyorlardı. Bu duâ esnâsında Cehazil isminde bir nebî-i Benî İsrâîl onlara duâlarının kabûl olunduğunu ve Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine bahş-i muzafferiyet ettiğini haber verdi. Bu nebî yarın hemen düşman üzerine hareket olunmasını ve düşmanlarını Kudüs ile En-gedi kasabası arasında Sis denilen tepede ordu kurmuş bulacaklarını tavsiye etti. Burada Benî İsrâîl sâdece seyirci gibi dururken Cenâb-ı Hak onların yerine muhârebeyi edecek idi.

Nebî bu beşâreti verince Yehoşafat ile bütün mevcûd ahâlî-i İsrâiliyye yerlere kapanarak Levilerin –yani rüesâ-yı dîniyyenin– âheng-i ubûdiyyet ve şükrânları yükselirken Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ etmişlerdir. Ertesi günü hükümdâr erkenden kalktı. Tekova şehrinin yakınındaki sahrâya götürerek peygamberine i'timâd ve böylece Cenâb-ı Hakk'a istinâd etmelerini söyledi. Ve sanki yevm-i zaferde imiş gibi en büyük rüesâ-yı rûhâniyyeye borularla ileriden gitmelerini ve Levilerle nakîblerin onları ta'kîb eylemelerini emr etti. Yahûdîler bu emre itâaten ve bu tertîb-i muhteşem ile düşman üzerine yürümeye başlayınca düşmanın kalblerine öyle azîm bir havf ü haşyet geldi ki yek-diğerine hücûm ettiler ve son derece bir şiddetle kavga ederek hepsi kendi silahlarının kurbanı oldular. Yehoşafat vadiye baktığı zaman onun ölülerle mestûr olduğunu gördü. Kendi tarafından bir katre kan dökülmeksizin kazanılan bu muzafferiyet-i azîme pek hoşuna giderek askerine ganâimin herkese âid olarak yağmasını emr etti. Ganâim o kadar ziyâde idi ki sâde meydân-ı harbden kaldırmak için üç gün sarf olundu. Dördüncü

---

* Milhi'in [Milman], *Yahûdîlerin Târîhi*, Sekizinci Kitap.

** Josephus, Sekizinci Kitap, Yedinci Bâb.

*** Josephus, Sekizinci Kitap, Sekizinci Bâb.

**** Josephus, Dokuzuncu Kitâb, Birinci Bâb.

günü Yahûdîler Baraçya vadisinde toplandılar ve hükümdara kudretinin merhametkârâne isti'mâlinden dolayı arz-ı teşekkür ettiler. İşte bu vak'aya sahne-i vukū' olduğu için vadiye Vâdî-i Ni'met ismi verilmiş ve bugüne kadar bâkī kalmıştır.

"Ba'dehu ordu Kudüs'e gelmiş, burada nezirler, kurbanlar verilmiş, günlerce şenlikler, ziyâfetler yapılmıştır. Bu şâyân-ı hayret muzafferiyet akvâm-ı mütecâvire üzerinde Yehoşafat'ın emsâlsiz derecede doğru bir adam olduğuna, binâenaleyh Rab tarafından sûret-i mahsûsada mazhar-ı şefâat bulunduğuna âid bir te'sîr hâsıl etmiş idi."

Yehoşafat vefât edince oğlu Yehoram pederinin tahtına câlis olduğundan aynı zamanda gerek İsrailiyye, gerek Yahûdiyye Devleti'nin hükümdârlarının isimleri beyninde müsâvât hâsıl olmuştu. Ancak Yehûda'nın hükümdârı olan Yehoram tahtına çıkar çıkmaz icrââtına kardeşlerini ve pederinin en sevdiği dostlarını i'dâm ile başlamış, nâm ve şöhretini lekedâr edecek her türlü ahvâlde bulunmuştur. Nihâyet bu kanlı hükümdâr müstekreh bir ölüm ile* ölmüştür. Tebaasının o kadar nefretini celb etmiş idi ki cesedi hükümdârâna mahsûs makbereye defn olunmadı. İsrâiliyye hükümdârı olan Yehoram ise Ramoz Cebel-i Ad şehrini muhâsara edip esnâ-yı hücûmda yaralanmış, yarasına baktırmak üzere Yizreel'e[1] çekilmişti. Yahûdiyye'nin yeni hükümdârı Ahazya gelip onu burada ziyâret etti.**

İsrâilîlerin hükümdârı mecrûh yatarken ordusunun kumandanı Yehu belde-i mahsûsayı hücûm ile feth etmiş, ordu da onu hükümdâr olarak alkışlamıştı. Bunun üzerine mütegallib (yani Yehu) Yizreel üstüne yürüyüp Yehoram ile Ahazya'yı tuttu, ikisini de katl etti.

Hîlekâr Yehu kanlı, lâkin muzafferâne icrââtına devam ediyordu. Bunun emriyle maktûl kralın vâlidesi olan Cezebel, Ahab'ın yetmiş oğluyla müteallikātı, Ahazya'nın kırk iki efrâd-ı âilesi, Tir yani Sur şehrinin Ba'al **[303]** rüesâ-yı putperestânının cümlesi katl edilip Ba'al ma'bedi dahi tahrîb olunmuştur.

Yahûdiyye hükûmetinin boş kalan tahtı Yuaş tarafından işgāl olunur olunmaz maktûl hükümdar Yehoram'ın zevcesi Atalya dahi katl edilmişti. "Bu işi yapmaya me'mûr olan zabitlere şayet Atalya'yı kurtarmaya teşebbüs eden olursa onların da hemen öldürülmesi emr edilmişti."

Bu emrin îfâsından sonra yeni hükümdâr Mescid-i Aksâ'ya gidip*** muvâcehe-i umûmiyyede "vezâif-i mezhebiyyenin îfâsına, evâmir-i ilâhiyyeye –Hazret-i Mûsâ tarafından nakl olundığı vechile– inyıkâd-ı tâm göstereceğine" yemîn etti. Bu resm-i tahlîften sonra ahâli müctemian Ba'al Ma'bedi'ne giderek binâyı hâk ile yeksân eylediler ve bu esnâda Matan isminde**** bir putperest rahibini de katl ettiler.

Gerek Yahûdiyye, gerek İsrâiliyye hükûmetlerinde yek-diğerini müteâkib birkaç hükümdâr geldi, geçti. Lâkin i'tâ-yı tafsîlâta şu sahîfeler müsâid olmadığından Erekya'nın Yahûdiyye ve Ahazia'nın İsrailiyye hükümdârı olduğu devre geçeceğiz ki bu esnâda İsrâiliyye hükûmetinin nihâyeti artık sür'atle yaklaşıyordu. Çünkü Asûriye Devleti kralı Salamanzar Sâmiriyye üzerine yürümüş, üç sene devam eden anûdâne bir muhâsara ve müdâfaa netîcesinde şehri teslîm alarak 240 senedir bil-istiklâl mevcûd olan İsrâiliyye hükûmetine nihâyet vermiştir. İsrâiliyye hükümdârı esîr olunmuş, Benî İsrâîl ise vatanlarından nefy ü iclâ olunmuştu. İşte bu târîhten i'tibârendir ki: Târîh Benî İsrâîl'in on iki sıbtından, İsrâiliyye hükûmetini teşkîl etmek üzere ayrılmış olan on sıbtının izini –muayyen, müstakil bir millet olmak üzere– gāib ediyor.

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Şehr-i Sebz'in ümerâsı Hokand'a geldiği gibi oranın hânı bunları tutup Taşkend'e gönderdi. Yoldaşlarıyla mâllarını da nefsi için zabt ve tevkîf eyledi. Beyler, on sekiz ay Taşkend'de mahbûs kaldılar. Sonra mahbesten çıkarılıp bir mikdâr aylığa nâil oldular. Mîr Baba Big ile Mîr Sohrab Big biraderleri ve arkadaşlarıyla 1304 senesine kadar Taşkend'de mevkūf kaldı. Buhârâ emîri de bunların ehl ü ıyâlini yanlarına yolladı. Bu vak'adan iki sene sonra Rus askeri Ürgenc üzerine yürümek için hazırlanmıştı. Taşkend valisi askerle Cezek'e gelip beni de çağırttı. Araba ile iki gün sonra mülâkī oldum. Ale'l-mu'tâd ikrâm ve ihtirâm gösterdi ve esnâ-yı musâhabette:

– Acaba maiyyetinizle beraber Ürgenc'e kadar bana refâkat buyurur musunuz? Teşrîf edecek olursanız levâzım-ı seferiyyenizi ikmâl ederiz, dedi.

– Arkadaşlarımın sizinle gelmek için hazırlanabilmesi bir aya mütevakkıfdır. Siz ise burada dört günden ziyâde duramazsınız. Diğer cihetten bu harbiniz müslümanlarla olacaktır. Biz ise onlarla hem-dîn ve hem-mezhebiz. Şerîatımız bizi ihvân-ı dînimizle çarpışmaktan men' etmiştir. Bundan mâadâ ben, askersiz ve satvetsiz bir adamım. Refâkatimle Rus ordusunun heybeti artmayacağı gibi bulunmayışımla da askerinizin kuvveti eksilmez, cevabını verdim.

– Nasıl arzu ederseniz öyle olsun. Birlikte gelmeye mecbûr değilsiniz dedi.

– Şimdiki hâlde hükûmetinizin taht-ı himâyesinde bulunuyorum. Eğer benim arzumu arıyorsanız ata binmek ve ava gitmektedir. Zîrâ geçirdiğim sademât dolayısıyla artık muhârebeden teneffür ediyorum, diyerek işi latîfeye döktüm.

---

* İkinci Chronicles, *Târîh-i Benî İsrail*, 21'inci bâb, 19'ncu fıkra.

** Milman'ın *Yahûdîlerin Târîhi*, Sekizinci Kitap.

*** Chronicles, *Târîh-i Benî İsrâil*.

**** 2'inci bâb, 6'ıncı fıkra.

[1] Metinde (جرزيل) şeklindedir.

– Kendi çadırımın yanında sizin için iki çadır kurdurdum, dedi. Teşekkür ettim. Fi'l-vâki' imparatorun amca-zâdesi için kurulan çadırlardan otuz, valinin çadırlarından da kırk kadem fâsıla ile bizim için iki çadır ikâme edilmişti. Vali, her gün beş, altı defa benimle görüşmeye geliyordu.

Yirmi gün sonra beni çağırtıp:

– Askerimiz Afganistan'a yürümek için hazırdır. Siz de gitmek ister misiniz? suâlinde bulundu.

– Eğer Afganistan'ı Rusya nâmına teshîr etmek fikrinde iseniz benim gitmemden ne fâide hâsıl olacak? Yok, alıp da bana vermek emeliyle gidiyorsanız nâfile zahmet çekmeyiniz. Bin nefer nizâmiye piyadesi ve bin nefer nizâmiye süvarisi ile bir batarya top veriniz. Ben kendim gider, vilâyetimi istirdâd ederim. Maamâfîh şu sırada duâgûy-ı devlet olmakla ve ata binip ava gitmekle meşgülüm. Binâenaleyh Semerkand'da kalmak benim için müreccahdır. Şu da var ki siz bu kadar az askerle Afganistan üzerine yürüyemezsiniz. Çünkü Afganlıların ne kadar şecî' olduklarını ve Ürgenc ahâlisi gibi olmadıklarını pek iyi bilirsiniz. Şübhesiz ki maksadınız başkadır, cevabını verdim. –mâba'di var–

Mütercimi
Tahiru'l-Mevlevî

SİYÂSİYÂT

TECELLİYÂT-I İSLÂMİYYE

Son haftanın vekāyi'-i mühimmesi arasında en câlib-i dikkat olanlar Afganistan emîri hazretlerinin Osmanlı Sadr-ı a'zamı Saîd Paşa hazretlerine yazmış olduğu mektûbu ve Fransa Başnâzırı Mösyö Poincara'nın nutkudur.

Şu iki vâkı'a yek-diğerine ihtilâf-ı menâbi' ve bu'd-ı mesâfeye rağmen gāyet sıkı bir râbıta-i ma'neviyye ile merbûtturlar. Her ikisi ayn-ı mevzûa **[304]** âid, aynı âmil-i siyâsînin netîcesi ve aynı ahvâl-i rûhiyyenin müvellididirler.

Gerek Mösyö Poincara'nın nutku gerek emîr-i Afgan hazretlerinin mektubu harb-i hazıra âiddir. Nutkun esâsını ruhunu İslâmiyet teşkil ettiği gibi mektubun da sâik ve âmili İslâmiyet'tir. Mösyö Poincara harb-i hâzır hakkında demiş ki: "İtalya-Osmanlı Muhârebesi ahvâl-i hâzıra-i umûmiyye üzerine te'sîrât-ı mühimme icrâ ediyorsa da Fransa Hükûmeti tâ muhârebenin evvelinden beri ahz etmiş olduğu vaz'iyet-i bî-tarafâneden inhirâf etmeyecektir. El-yevm Fransa ile Osmanlı hükûmeti arasında iki milleti yek-diğerine tâ öteden beri rabt etmekte olan ve an'anât-ı târîhiyye sırasına geçmiş bulunan alâka-i dostâne ber-devâmdır. Zâten Fransa başka sûrette hareket bile edemez. Zîrâ Fransa muazzam bir hükûmet-i İslâmiyye olduğu için milyonlarca tebaa-i İslâmiyyesinin efkâr ve hissiyâtını nazar-ı dikkate almak ve Hilâfet-i İslâmiyyeyi hâiz bulunan Türkiye'ye karşı bir siyâset-i meveddetkârâne ta'kîb etmek mecbûriyetindedir!"

Fi'l-hakîka Mösyö Poincara nutkunun sonunda İtalya ile de Fransa arasında revâbıt-ı i'tilâfkârânenin mevcûd olduğunu söylemişse de ne dost kelimesini isti'mâl etmiş, ne de Fransızların hissiyât ve efkârı hakkında bir işârette bulunmuştur. Bütün Avrupa matbûâtı Fransız matbûâtı da başta olduğu hâlde, Mösyö Poincara'nın nutkunda Osmanlılar hakkında daha ziyâde meveddet ve samîmiyet ibrâz edilmiş olduğunu i'tirâf ve teslîm ediyor.

Birkaç müddet bundan evvel İngiltere Hâriciye nâzırının da aynı meâlde ve belki aynı kelimât ile îrâd etmiş olduğu nutku da biz bu sahîfelerde tedkîk ve tahlîl ettik ve dedik ki: İngiltere ile Fransa'nın harb-i hâzır münâsebeti ile bir nümâyiş-i İslâmiyyede bulunmuş oldukları iddiâ edilebilir!

Ne garîb tesâdüf! Mösyö Poincara'nın nutku hemen Emîr-i Afgan hazretlerinin sadr-ı a'zam paşa hazretlerine yazmış olduğu mektûbun İstanbul'a muvâsalatı ile müterâdif oldu. Hamiyetperver emîr hazretleri mektûbunda mücâhidîn-i İslâmiyye için bütün Afganistan'da iâne toplamaya başlamış olduğunu ve şu teşebbüsün inşâallâh mühim netîceler vereceğini ve ilk hisse-i iâne olarak altı bin İngiliz lirası irsâl buyurmuş olduğunu haber vermekle beraber, alçakçasına Osmanlılar üzerine atılmış olan İtalya hakkında da nefret ve istikrâhını alenen beyân buyurmuşlardır!

El-hak emîr hazretlerinin şu hamiyet ve gayret-i İslâmiyyeleri bütün Osmanlıları ve onlar ile beraber bütün âlem-i İslâmı leb-rîz-i şükrân ve minnetdâr edecektir. Emîr hazretlerinin ve gayûr merd Afganîlerin iânât-ı nakdiyyelerinden ziyâde nakdîne-i girân-bahâ-yı hissiyyât ve efkâr-ı İslâmiyyeleri bâis-i sebeb-i meserret ve ümîd olacaktır. Zâten İslâmiyet ve müslümanlar yalnız şu gibi metânet-i hissiyye ve salâbet-i fikriyye sâyesinde te'mîn-i hayât edebilirler.

Görünüyor ki şanlı emîr hazretleri peder-i büzürgvârları cennet-mekân Abdurrahman Hân hazretlerinin vasiyetine sâdık kalmışlardır.

Bilâhare kitap şeklinde neşr edilmiş olan şu vasiyetnâmede merhûm ve mağfur Abdurrahman Hân hazretleri nâmdâr oğluna bil-hâssa üç şey vasiyyet ediyor: Rusya'dan ictinâb, İngiltere ile geçinmek, beyne'l-ahâlî metânet-i ahlâkiyyenin sıyânetine dikkat etmek!

Fil-hakîka bütün akvâm-ı İslâmiyye arasında Afganîler bekâret-i fıtriyyelerini ve metânet-i ahlâkiyyelerini en ziyâde muhâfaza edebilmişlerdir. Aded-i nüfûsu sekiz milyondan ibâret olan şu kavim son derece cenk-cû, reşîd ve şecî'dir. Ruslar ile hem-hudûd oldukları hâlde Rusya ile hiçbir münâsebâtta ve hattâ münâsebât-ı siyâsiyye ve ticâriyyede bile bulunmuyor. Bütün Afganistan Rus tebaası ve ticâreti için mesdûddur.

İngiltere ile Afganistan arasında tâ öteden beri ber-devâm olan bir tedâfüî ve tecâvüzî ittihâd mevcûddur. Ve bu yüzdendir ki Afganistan İngiltere'den senevî bir mikdâr-i küllî para alıyor. Medeniyet-i garbiyyenin fâideli cihetleri tedrîcî bir sûrette memlekete sokulmaktadır. Ve en ziyâde umûr-ı askeriyyenin tanzîmine, mekâtib-i askeriyyenin tertîbine i'tinâ ve dikkat ediliyor. Bir seneden beri memlekette birkaç gazete neşr edilmeye başladı. Afganistan, Hindistan için bir siper vazîfesini îfâ ediyor. Kısm-ı a'zamı dağıstan olan şu

memleket başkalarının istîlâsı için son derece nâ-müsâ'id, zâten ahâlîsi gāyet reşîd ve cenk-cû olduğu için Hindistan yollarının kâffesine hâkimdir. Hindistan için cihet-i şimâlîden bir kal'a-i âhenîn vazîfesini îfâ ediyor.

İşte böyle bir memleketin sâhib-i mutlakı bulunan emîr hazretleri bu kerre Makam-ı Hilâfet'e olan derece-i merbûtiyyetini ibrâz ettiler. Hiçbir resmiyeti, makāmının vaz'iyetini nazara almayarak kalbinden nebeân eden hissiyât ve efkârını âleme bildirdi. Yalnız kendi efkâr ve hissiyâtını değil, başında bulunduğu bütün kavmin bütün memleketin hissiyât ve efkârını ibrâz etti.

Bu, feyz ve bereket-i İslâmiyyenin yeni bir teccellîsi, yeni bir nümûnesidir. Harb-i hâzır şu tecellîyâtın nebeânına sebebiyet vermiştir. Bütün Afrika ve Asya müslümanları bugün aynı fikirler ile mütefekkir, aynı hissiyât ile mütehassisdirler. El-yevm cümlesinin nazarı Osmanlılığa, harb-i hâzıra doğru atf edilmiş, sûzân bir intizâr ile herkes buradan haber bekliyor.

Onlarca, yüzlerce milyon tebaa-i İslâmiyyeye mâlik olan devletler elbette ki şu hâl-i intizârı nazar-ı dikkate almak mecbûriyetindedirler. İşte Poincara'nın, Sir Edward Grey'ın îrâd etmiş oldukları nutukların asıl menbaı! Emîr-i Afganistan hazretlerini tahrîr-i mektûba sevk eden aynı kuvvet, Mösyö Poincara'yı, Sir Edward Grey'i de îrâd-ı nutka sevk ediyor. Vahdet-i İslâmiyye terkîbinden tevahhuş edenler biraz şu nokta hakkında sarf-ı dikkat ve fikr etsinler! **[305]** Dünyâda hiçbir ahmak ve budala bulunmaz ki şu terkîbin ifâde ettiği ma'nâyı küre-i arzda sâkin bütün akvâm ve anâsır-ı İslâmiyyenin bir idâre, bir hükûmet altında toplanarak bir vahdet-i siyâsiyye teşkîl etmeleri tarzında anlasın! Aklı başında, muvâzenesi yerinde olan kimsenin hayâline bile böyle bir tasavvur hutûr etmez. Fakat terkîbin ifâde ettiği ma'nâ, bir vahdet-i ma'neviyyedir ki bi'z-zât mevcûddur ve cümlemiz onun takviye, te'yîd ve tevsîine çalışmakla muvazzafdır. Bu, dinimizin esâsı olduğu gibi hayatımızın da rüknüdür. Yalnız şu rüknün sâyesinde yaşayacağız, hayat bulacağız, Trablusgarb Muhârebesi şu hakîkati, bütün vuzûh ve sarâhati ile meydana attı. Muhârebenin evvelinde kim cesâret ederek bilâhare nâil olduğumuz muvaffakiyetleri hayâline bile getirebilirdi? İşbu muvaffakiyetlerin azamet ve mâhiyet-i hakîkiyyesini lâyıkınca takdîr etmek için Trablus'u biran için olsun adaların bulunduğu şerâit içinde farz ediniz! Acaba o zaman teslimden başka bir çâremiz olur muydu? Teslîm etmeseydik bile düşman bil-fiil ilhâk edecekti. Zîrâ donanmaya adem-i mâlikiyyetimizden dolayı kendimiz müdâfaa edemeyeceğimiz gibi diğer hükûmât da şu ilhâka mümânaat etmezlerdi. Halbuki adalarda şerâit bizim için daha muvâfıkdır. Zîrâ burada hiç olmazsa hükûmât-ı sâirenin menâfi'-i külliyyesi ihlâl ediliyor.

İşte bize bu kadar kuvvet-i maddiyye ve ma'neviyyeyi te'mîn eden bir ser-çeşme-i hayâtı kurutmayalım. Bütün kuvvetimizle şu ser-çeşmenin daha ziyâde feyz-bahş olmasına çalışalım. Mürûr-ı dühûr ile aramıza sokulmuş olan ve bütün mesâib ve belâyânın sebeb-i mühimmi olan ve el-yevm de bir dereceye kadar bâkī kalan bazı ihtilâfâtın ber-taraf edilmesine çalışalım. İslâmiyet sâfiyet-i evveliyyesine ric'at ettiği ve bütün müslümanlar aynı ser-çeşmeden kalben ve dimâğan kesb-i hayât ettikleri gün, yani kalb ve dimâğlarımız aynı hissiyât ve efkâr ile memlû oldukları gün müslümanlar kendilerini, kendi hayat, şeref, izzet ve namuslarını te'mîn etmiş olacaklardır. Bugün bu hakîkati ma'neviyyât-ı İslâmiyye, Poincara'nın, Edward Grey'ın ağızlarıyla bize söyletiyor. Hiç olmazsa bu münâsebetle mütenebbih ve müteyakkız olalım!

Ahmed Agayef

OSMANLI-İRAN İTTİFÂKI

Bir iki aydan beri Avrupa matbûâtı yine sık sık "ittihâd-ı İslâm" yahud "Panislâmizm" ünvânı altında bir takım hilâf-ı hakîkat ve mâhiyet neşriyâta devam ettikleri görülmektedir.

Her nerede müslümanlar arasında bir intibâh ve tenevvür görürlerse derhal onu ittihâd-ı İslâm'a haml ve te'vîl edip, bunun da âmil ve müessirini Osmanlı ve İran inkılâbı olmak üzere gösteriyorlar. Ez-cümle Kaşgar'da, Tibet'te, Türkistan-ı Rusî'de Rusya aleyhinde hâsıl olan âsâr-ı nâ-hoşnûdî ve dolayısıyla kıyâm ve isyânları müslümanların müttefik ve müttehid olduklarına veyahud olmak istediklerine tefsîr edip, kendi zulüm ve tuğyânlarını hiç kāle almak istemiyorlar. Rusya hükûmetinin zîr-i idâresinde bulunan memâlik-i İslâmiyye ile müslümanlara karşı ittihâz etmekte olduğu vaz'iyet-i gaddârâne ve mütecâvizâneden memnûn olmayan ve olamayan müslümanlar bit-tabi' eser-i hayât göstermeye mecbûrdurlar. Bir müslüman gönül rızasıyla hiçbir vakitte izzet-i nefsini ayak altına aldırmaz. Geçenlerde Duma Meclisi a'zâ-yı müslimesinden Sadreddin Maksudof'un Duma'daki nutkunda açıktan açığa Rusya'nın mezâlim-i gûnâ-gûnu birer birer ta'dâd edildiği hâlde yine Rusya bildiğinden şaşmayıp, yeniden Türkistan-ı Rusî'nin şark-ı cenûbîsinde kâin Panka eyâlet-i İslâmiyyesindeki bil-cümle mekâtib-i husûsiyyeyi cebren kapattırıp tedrîsâta nihâyet vermiştir.

Rusya, müslümanları bir esîrden daha fenâ bir nazarla bakmaya alışmış ve vesîle düştükçe hukūk-ı sarîha ve meksûbelerine hâtime vermeyi i'tiyâd etmiştir. Gün geçmiyor ki Rusya hükûmetinin emriyle, çarın irâdesiyle müslümanların câmi', mektep ve sâir müessesât-ı dîniyyeleri kapanmasın. Bu hâl ile müslümanlar Rusya'ya ne sûretle arz-ı itâat ve inkıyâd etsinler?

El-yevm berây-ı kisb ü ticâret o taraflara gitmek isteyen otuz iki Osmanlı Bakü'de felek-zede ve sergerdân bir hâlde kalmışlardır. Petersburg'daki Osmanlı Sefîri Turhan Paşa'nın mürâcaât-ı mütevâliyyesine rağmen Sazanof bunların ubûr ve mürûrlarına müsâade vermemiştir.

O taraflara giden her Osmanlıyı Rusya sellemehü's-selâm mutlak propagandacı ve ittihâd-ı İslâm tarafdârı kabûl ve telakkī ediyor. Rusya bu husûsta mantık, edille ve berâhîn istemiyor. Halbuki Rusya eğer munsifâne ve bî-tarafâne mes'eleyi düşünecek olursa İslâmların kıyâm ve feverânını

sırf sû'-i idâre ve huşûnetinden münbais olduğunu pek güzel teyakkun ve idrâk edebilir.

Propagandaya, tervîce ne hâcet, zulüm ve adâvet İslâmları Rusya'nın aleyhine tabîatıyla bulundurmuştur. Rusların Balkan şibh cezîresindeki teşvîkât ve telkînât-ı mu'tâdesi netîcesi olarak ikide birde alevlenip vâsi' ve sârî bir hâl kesb eden ifsâdâtı, tuğyân ve isyânı söndürmekten Hükûmet-i Osmaniyye vakt ü zamân bulmuş mu ki Rusya'nın taht-ı idâresinde bulunan vilâyâtta ittihâd-ı İslâm fikrini tervîc etsin? Eğer Osmanlılar bu gibi küçüklüklere, entrikalara tâlib olmuş olsaydılar bugün Rusya'nın her türlü tedâbîr ve teşeddüdâtına rağmen yine istediklerini yapabilirlerdi. Fakat umûr-ı dâhiliyyesiyle bir taraftan, diğer taraftan memâlik-i Osmaniyye'nin mütemmimi ve cüz'-i lâ-yenfekki makāmında bulunan Trablus'la Bingazi'ye tecâvüz eden hak-nâ-şinâs İtalyan korsanlarına karşı mücâhede ve müdâfaada bulunan Osmanlılar bu gibi şeyleri düşünmeye vakit ve fırsatları yoktur.

[306] Rusya yine şımarmaya, kudurmaya başlamış olmalıdır ki günden güne Devlet-i Osmaniyye'ye müşkilât îkā' ve îcâd etmeyi düşünüp, bizi düşmanımıza göz göre vâhî ve bî-ma'nâ bahânelerle mağlûb etmek istiyor. Eğer Rusya, Hükûmet-i Osmaniyye'ye karşı bir kin ve adâvet hissi beslemiyorsa Kafkasya ve İran hudûdunda bir çeyrek milyon asâkirini niçin tahşîd ve ihzâr eylemiştir? Demek oluyor ki Rusya'nın bizim hakkımızdaki tasavvurât ve tahayyülâtı muslihâne ve müsâlemet-perverâne bir hâlde değildir. Çarikof'un mu'tedil mesleğini beğenmeyip de onun azli cihetini iltizâm eden Rusya'nın âmâlini her Osmanlı biliyor.

Fakat Rusya eski kaviyyü'ş-şekîme Rus Devleti olmadığı gibi Osmanlı Hükûmeti de sâbık –kendi ta'bîrlerince– hasta ve nahîf hükûmet değildir. Donanma noktasından Rusya ile Osmanlı kuvâ-yı bahriyyesi muâdil olmakla beraber, Osmanlı kuvve-i berriyyesi de Rusya'nınkinden daha aşağı değildir.

Rusya şunu bilmelidir ki eğer Devlet-i Aliyye gereği gibi müsâlemet-perver bir meslek ta'kîb etmeye mâil ve ârzû-keş bulunmasaydı, çoktan Rusya'yı şaşırtacak sûrette Rusların başına bir çok belâları musallat ederdi.

Uzağa gitmeye hâcet var mı? Şurada burnumuzun dibinde koca İran Devleti'yle, Rusya'nın mezâlim-i seffâkâne ve dürüştânesinden bî-zâr olan on beş milyon İranlı kardeşlerimiz duruyor ki, bizimle onlar arasında dînî, kavmî ve millî bir karâbet mevcûddur. Osmanlılar ile İranlılar arasında bir ittihâd husûle getirmek su içmeye benzer. Bu husûsta hiçbir müşkilât ve mezâhime tesâdüf edilmeyeceği âşikârdır.

Ni'met-i hürriyyet ve meşrûtiyyetin istihsâli netîcesinde hâb-ı girân-ı gafletten uyanan Osmanlılarla İranlılar beyninde Ali-Ömer kavgası çoktan mürtefi' ve zâil olmuş ve eski taassub-ı âmiyâneden eser bile kalmamıştır. Buna da lüzûm yoktur, Osmanlılarla İranîler beyninde dînî bir ittihâdın ehemmiyeti kalmıştır. Siyâset ve menâfi'-i sarîha-i tarafeyn ve zâtü'l-beyn noktasından kavî ve metîn ittihâd ve ittifâkın husûlü kolay ve âsândır.

Memâlik-i Osmâniyye ile cesîm İran ülkesi arasında bir hatt-ı fâsıl olmadığı gibi, Ararat dağından tâ Basra körfezine ve oraya dökülen Karun nehrine kadar hudûd ve sınırımız muttasıl ve mülâsık bulunuyor.

Her iki kavim ve unsur-ı necîbin ulemâ ve mütefekkirleri tarafeynin menâfi'-i siyâsiyye ve âtiyyesini düşünüyorlar. Bundan bir an hâlî ve gāfil değillerdir. Azıcık bir himmet ve fedakârlık netîcesinde bu iki devlet, millet-i müttehid ve müttefik olur ve dolayısıyla bütün akvâm-ı İslâmiyyeyi mazhar-ı saâdet edebilirler.

Muhterem vatanperver İranîlerin boykotajına karşı, sabır ve metânetini elden bırakan Rusya o zaman ne yapabilir. Japon muhârebesinde gāib ettiği şeyleri İran'da telâfîye kalkışan Rusya, kendisine hâzır lop zannettiği mıntıka-i nüfûzdan bir eser bâkī kalacak mı? İngiltere Devleti her ne kadar Rusya ile İran umuru hakkında 1907 İ'tilâfnâmesi mûcebince mü'telif görünüyorsa, böyle bir zuhûrâta karşı ister istemez ihtiyâr-ı sükût edeceği şüphesizdir. Zîrâ İngiltere, zîr-i idâre ve tâbiiyetinde bulunan seksen milyon ehl-i İslâm'ı Rusya'nın güzel siyah gözleri için muğber etmez ve edemez. Fransa'ya gelince o da İngiltere gibi birçok tebaa-i İslâmiyyeye mâlik bir devlet-i azîme bulunmak haysiyetiyle bî-taraf kalmayı tercîh edecektir.

Ben burada kendi hissiyâtımdan bahs ediyorum. Kimse beni böyle düşündüğüm için men' edemeyeceğini iyiden iyiye bildiğim için Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'yi bu gibi teşebbüsâta tevessül etmediğinden dolayı şiddetle intikād eder ve bütün vicdânımla kusûr ettiğini alenen söylerim. Bu müddeâmı edille ve berâhîn-i kat'iyye ve emsâliyle isbât ediyorum.

Bugün Fransa-İngiltere-Rusya bir taraftan, Almanya-Avusturya-İtalya diğer taraftan hepsi de Hıristiyan oldukları hâlde akd-i i'tilâf ve ittihâd ettikleri hâlde biz bir Osmanlı-İran ittifakına neden tevessül etmiyoruz?!

Yeter ki bu dediğim ittifâk şerâit-i mütekābile ve menâfi'-i meşrûa dâiresinde hâsıl olsun, bizi bundan hiçbir Avrupa hükûmeti men' edemez. Edecek olursa o zaman kendimizi himâye ve müdâfaa etmeye elbette düşünür ve çâresini de bulabiliriz.

Zâten er geç buna mecbûruz. Şimdiden böyle bir emrin husûlüne çalışmayacak olursak âtiyen pişmân olacağız. Rusya İran'ın inkırâzına çalışıyor. İran'da askerini doldurmuş ve Rus-perest bir takım mürteci' ve müstebid hâinleri iş başına getirip kendi nokta-i nazarını onlara istediği gibi kabul ettirmiştir.

Bir sene daha sonra görülecektir ki Rusya Mâverâ-i İran şimendüfer imtiyâzını koparmış ve işe de başlamış bulunmuştur. Bu şimendüferin bir başı Astana[!] diğer ucu da Gova'dır[?] ve Karaçi olacaktır. Aynı zamanda mezkûr şimendiferin bir şu'besini Tahran'dan Hanekin'e ve oradan Bağdad şimendüferine rabt ve ilsâk edeceğini şimdiden tasavvur ediyor.

Bundan başka İngiltere Devleti de kendi tüccârını teşvîk edip bir sendika teşkîl etmelerini emr etmiş ve bu hafta

zarfında bir İran-ı Cenûbî şimendüferin imtiyâzını mezkûr sendika nâmına İran kabinesinden kendi Tahran'daki sefiri vâsıtasıyla taleb eylemiştir. Küçük demir ağı Hürmüz'den –Basra'nın tâ yakınındadır– başlayıp Karun Nehri hizâsını ta'kîben Bender-i Nâsırî, Ahvaz, Şuşter, Diskul, Hürremabad'a kadar müntehî olacaktır.

Bu şimendüferin güzergâhında öyle kadîm maâbid ve âsâr-ı atîka vardır ki **[307]** bir kıymeti muhtevîdir. İran'ın bütün bu künûz-ı mestûresine (mîrâs-ı pedermânde gibi) konmak isteyen İngiltere'yi oradan sonra kim çıkaracak? Rusya'ya Mâverâ-i İran şimendüferini temdîd ettikten sonra –ki en ziyâde beş sene zarfında bitecektir– kim ne söyleyebilecektir. Bir tarafımızda Rusya, diğer cihetimizde İngiltere gibi iki kaviyyü'ş-şekîme ve kāhir devlet yerleşip kökleşince askerimizi bir buçuk milyona iblâğ etmeye ister istemez mecbûr bulunacağız. Hâl-i hâzırdaki istikrâzlarla iktisâdiyyâtımızın zaaf ve inhilâline bakılırsa bu kadar askeri nasıl besleyebiliriz?

Eyvâh! Yazıklar olsun! Biz müslümanlar ne zaman adam olup, adam gibi düşüneceğiz? Bir gün gelecek pişmân olacağız, fakat acaba pişmânlık para edecek mi?!

Uyanalım, ağır uykudan ebediyyen uyanmaya, kalkmaya çalışalım! Zîrâ yeter.

من آنجه شرط بلا غست باتو میکویم
تو خواه از سخنم پند کیر وخواه ملال

S[sin]**. M. T**[te]**.**

MEKÂTÎB

ÇİN MÜSLÜMANLARININ HATÂLARI VE HÜKÛMET-İ OSMÂNİYYE'NİN ÇİN'DEKİ VEZÂİFİ

Tokyo

Her ne kadar âlem-i İslâm için bugün bir taraftan Trablusgarb'ı ve onun istikbâlini düşünmek büyük bir emr-i vâki' ise de, müslümanlar Aksâ-yı Şark'ta Çin ve Moğolistan mes'elesinden dahi büsbütün gāfil olamazlar.

Çinliler cemâhir-i müttefika sûretinde idâre olunur bir devlet vücûda getirmek hülyâsında bulunmakla ne kadar büyük hatâlar irtikâb ettiler ise, Moğolistan zâdegânı da o derece hatâya düştüler. Her ne kadar bil-istiklâl kendi beynlerinde meşveret meclisleriyle idâre olunmak fikrine hizmet eder gibi olsalar da hakîkatte Rusya'nın ribka-i esâretine girmek sûretiyle istikbâllerine hâtime çektiler.

Çin İslâmları ise, zann-ı âcizîye göre daha büyük hatâ irtikâb ettiler. En mühim olan kısmı Kroçanlılar[?] istiklâliyet i'lân ve tarz-ı kadîm üzere idâre olunmak fikrine zâhib oldular. Kendi zadegânlarından birini de hân olarak i'lân ettiler.

Burada Çin ahvâline vâkıf zevât-ı muhteremeden bazı kimselerin fikrine göre, bu hareketlerin netîcesi olarak Çin ülkesinde inkısâma bir yol açılmış bulunduğu zannolunuyor.

Şimdi merkez-i cumhûriyyet bu ayrılmış parçalarını arayacak, kendini tahkīm eder etmez onları terbiye fikrine zâhib olacak, o zaman işte o hân olanların yahud hanlığa tâbi' olanların başlarına belâlar kopacak.

Zîrâ merkez-i cumhûriyyetin i'timâdını da gayb ettikleri cihetle müslümanların büyük felâkete dûçâr olmak ihtimâlleri hâtıra gelir.

Şimdiye kadar cumhûriyet tarafdârânı İslâmlara i'timâd nazarıyla bakarak büyük mansıblara müslümanları ta'yîn etmekte idiler. Rivâyete göre Harbiye nâzırı Avrupa'ya tahsîl için gönderecek zâbitânı İslâmlardan göndermek fikrinde imiş. Bu sûretle Çin İslâmları istikbâli parlayabilirdi, ne çâre câh, mansıb hülyâsı bî-çâre Çin müslümanlarını bu hâle giriftâr etti.

Bu cehâletin netîcesi onları daha büyük belâlara ilkā etmek ihtimâli melhûz olduğu cihetle, tahlîs çârelerini düşünmek vazîfesinde eb-i müşfikleri olan Makām-ı Hilâfet-i Uzmâ'ya da bir hisse çıkar zannına zâhib olanlar da var.

Trablugarb gāilesi arasında olsa bile cüz'î bir fırsat bulup da Osmanlı Hükûmet-i Muazzaması Aksâ-yı Şark mes'elesini de hâtıra getirip gayr-ı resmî vâizler nâmıyla olsun birkaç muktedir ve müdebbir adamlar gönderilebilse idi hiç şübhesiz ki Çin müslümanları için büyük bir muâvenet ile beraber şark nâmına da bir şeref olurdu. Aynı zamanda istikbâlde Çin müslümanları hukūkuna âid bazı mütâlebâtta bulunmakta Türkiye'nin hakk-ı meşrûu olduğuna kāni' olanlar da var.

Bunlar yalnız gayr-ı resmî değil, gizli ve hafî olsa bile fâide ve menfaatten hâlî olmazdı. Çin Hükûmeti de İslâmlar ile münâsebâtta bulunmaya, zâten ârzû-keştir. Bu sâyede Çin Devlet-i hâzırasıyla kesb-i münâsebet olunursa istikbâlde müdâhale meydanları dahi açılabilirdi.

Japonya ile münâsebet tesrî' olunduğu takdîrde Avrupa hükûmet-i mütemeddinesi karşısında bir de şark kuvveti başgöstermek sûretiyle muvâzenet-i siyâsiyyeye doğru büyük bir hatve atılmış olur, Asya akvâmı beyninde te'sîsi mümkün olabilecek ittifâk ve i'tilâfların temeli kurulmuş bulunurdu. El-yevm Osmanlı emtia-i nefîsesi Çin'e İngiltere ve Alman bandırası tahtında idhâl olunuyor ve onların nâmına Osmanlı mâlı satılıyor. Eğer Osmanlı münâsebât-ı siyâsiyyesi buralara resmen girerse doğrudan doğruya Osmanlı şân ve şerefi olurdu. Mısır pamukları Japonya'da niçin İngiliz nâmıyla satılsın? diyerek teessüf eden zevât bulunuyor.

(Tokyo) **Münir Abdürreşid**

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

BOSNA MÜSLÜMANLARI

– 2 –

Ahvâl-i Ulemâ

Birinci makāledeki yazılarımla iki hey'et arasındaki ihtilâfları ve onlardan [**308**] birisinin mûcib olduğu hâdiseyi

muhtasaran arz ettim. Şimdi diğer ihtilâflarla onların mûcib olduğu ikinci hâdiseyi beyân edeyim:

Dördüncü nokta-i ihtilâf, zîrde yazacağım mes'ele-i mühimmeden zuhûr etmiştir:

Bizim memlekette iki nevi' mektepler vardır: Bunlardan birincisi her milletin otonomisi idâresinde bulunan mekâtib-i husûsiyye-i ibtidâiyye, ikincisi muhtelifü'd-derece resmî mekteplerdir. Riyâset-i ilmiyye bu mekteplerde okunacak ders kitaplarını tertîb ve muallimleri hükûmete tavsiye etmek vazîfesiyle mükelleftir. Ale'l-husûs bu cihet resmî i'dâdiye mekteplerinde son derece mühimdir. Zîrâ bu mekteplerdeki İslâm gençleri eğer hakîkî bir terbiye-i dîniyye altında tutulmazlarsa istikbâl-i İslâm için muzır bir sûrette yetiştirilmeleri ihtimâli çoktur. İşte reîsü'l-ulemâ böyle mühim bir vazîfede tekâsül ile atâletin son derecesini göstermiştir. Daha ufak bir hatâ lâzım idi ki efkâr-ı umûmiyyede adem-i memnûniyyet tâm ma'nâsıyla tezâhür etsin.

Son hatâ pek de evvelkilerden geri kalmaz.. Reîsü'l-ulemâya bir şey hakkında şikâyet için gelen hey'eti mûmâ-ileyh kabûl etmek istemiyor ve murahhasları vâsıtasıyla bütün hey'eti bir reîsü'l-ulemânın ağzına yakışmayan elfâz-ı galîza ile tahkîr ediyor.

İş mahkemeye havâle edilir. Mahkeme bunun İslâm otonomisine müteallik olduğunu söyleyerek red eder. Mes'ele Hâcegân Meclisi'ne havâle edilir.

Meclis-i mezkûr dört kişiye karşı on altı re'y ile reîs ve iki refîkine adem-i emniyyet beyân eder ve onları isti'fâya da'vet eder. Bakalım reîs kendiliğinden isti'fâ ederek hey'eti daha yüksek makāmlara şikâyete mecbûr etmeyecek mi? Eğer bütün hatâlarını bir dereceye kadar unutturmak isterse çekileceği muhakkaktır. Ümid etmeyiz ki mûmâ-ileyh kendisine adem-i emniyyet beyân eden bir milletin riyâset-i ilmiyyesinde bulunmakta ısrâr ederek Hâcegân Meclisi'nin mütâlebâtına muvâfakat etmesin. Bu artık hatâ olmaktan çıkarak umûr-ı milliyyemize başkalarının karışmasını mûcib olacak, bir cürm, bir cinâyet hâlini kesb eder. İhbârını vaad ettiğim ikinci hâdise-i mühimme budur. Ehemmiyetini de arz edeyim:

Bu son hâdisede her ne kadar zâhiren fırka cereyânları halledilmiyorsa da o sûrette tefsîr edilebilmek mâhiyetini hâizdir. Reîs aleyhinde mahkemeye mürâcaat eden hey'etin ekserisi ekseriyet fırkası efrâdındandır. Halbuki reîsü'l-ulemâ fırka-i mezkûrenin ileri gelenleri ile iyi geçinemiyor. Binâen-aleyh mes'ele pek çapraşık idi, korkuluyordu ki sakın Hâcegân Meclisi meslek gayretini güderek reîsin bu kadar hatâyâ ve kusûrlarına karşı ona beyân-ı i'timâd etmesinler. İlmiye'ye muhâlefetle meşhûr bazı zevât böyle olacağını daha karar verilmeden iddiâ ediyorlardı. Ve'l-hâsıl Hâcegân Meclisi'nin bu mes'ele hakkındaki mukarrerâtına –gerek tarafdâr, gerek aleyhdâr– herkes son derecede muntazır idi. Mukarrerât yukarıda beyân ettiğim gibi zuhûr edince İlmiye'nin her gayretten ziyâde gayret-i dîniyye ve milliyyesi bulunduğu tezâhür etti. İlmiye'nin riyâsetinde ona lâyık olacak olmayan bir adama –ne kadar şöhret-i kâzibesi olursa olsun– adem-i emniyyet beyân edeceği anlaşıldı. Bu vak'a İlmiye'nin mevkiinin ehemmiyetini takdîr etmeye başladığına büyük bir delîldir. Arzu ederim ki İlmiye yalnız kendi reîs-i nâ-lâyıklarına karşı değil –milletin büyüğü geçinen liyâkatsiz ve hamiyetsiz kesânın aleyhinde dahi âvâze-i şikâyetlerini lüzûmu halinde– ref' etsinler.

Bunları yazarken Bosna'nın Hâcegân Meclisi'ne aşağıdaki hitâbta bulunmaktan kendimi alamadım: "Yaşayınız, millet-i İslâmiyye sizin ancak bu nevi' gayretlerinizle te'mîn-i istibâl edecektir, gayret-i İslâmiyyeniz her şeyin fevkinde, fırka ve meslek gayretinin fevkinde bulunmalıdır."

Bir de mahkemeye mürâcaat eden hey'ete birkaç söz söyleyeyim: "Biraderler! Bu mürâcaatınız hamiyet-i İslâmiyyeye münâfîdir. Çünkü bu kadar sene mücâhede sâyesinde nâil olduğumuz muhtâriyete yabancıların müdâhalesine sebebiyet veriyorsunuz. Bu mes'ele zuhûr eder etmez Hâcegân Meclisi a'zâ-yı muhteremesini da'vet etmeli ve bu işe hükûmeti müdâhale ettirmemeli idiniz. Buna sebeb olarak sizdeki fırka gayretini gösterebilirim. Siyâseten aleyhdârı olduğunuz bir adamı enzâr-ı umûmiyyeden iskāt için mahkemeye mürâcaat ederek muhtârî işlerimize hükûmetin müdâhalesini mûcib olmak zannetmem ki hamiyetle kābil-i tevfîk olabilsin."

Kolinoviç Hidayet

ŞUÛN

OSMANLI-İTALYAN MUHÂREBESİ

Âtîdeki ma'lûmât Dârü'l-cihâddaki İslâm kumandanlarının iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti tarafından Osmanlı Ajansı'na teblîğ edilmiştir.

Trablusgarb:

30 Mayıs – Humus cihetindeki asâkir ve mücâhidînimiz tarafından fecr zamânında şarktan iki kol ile Lide[?] harâbelerine bir hücûm icrâ olunmuş ve muhârebe pek kanlı ve şerefli bir sûrette yedi sâat devâm etmiştir. Mezkûr harâbede düşmanın iki büyük istihkâmının dâiren mâ dâr sekiz sıra tel örgüsüyle muhât olmasına, lağım, top, tüfenk, mitralyöz ateşlerinin pek şiddetli te'sîrâtına rağmen şecî' ve fedakâr mücâhidînimiz bu gibi mevâni'-i fer'iyyeyi makas ve bıçaklar ile parçalayarak Lide harâbesi müdâfi'lerinden hiçbiri kurtulmamak şartıyla cümlesini itlâf ve istihkâmın müdâfi'lerine âid cesîm İtalyan bandırasıyla bil-umûm tüfenklerini yükler ile cephane ve müteaddid dürbin ve emsâli eşyâ-yı askeriyyeyi iğtinâm ve istihkâmdaki iki topu da tahrîb etmişlerdir.

Bu istihkâmların zabtı esnâsında ikinci kol deniz kenarına kadar ilerleyerek düşmanın hurmalıklar arasındaki mıntıka ihtiyâtını çadırlarında basdırıp kısm-ı a'zamını telef etmişlerdir. Bu ihtiyâtın bakiyyetü's-süyûfu diğer bir istihkâma ilticâ **[309]** sûretiyle ancak canlarını kurtarabilmişlerdir. Mevâni'-i fer'iyyenin tahrîbiyle uzun bir zaman uğraşıldığı esnâ-

da şehirde ve Merkab tepesinde bulunan düşman ihtiyât-ı umûmîsi Lide'nin muâvenetine şitâb etmiş ise de istikāmet-i hareketine evvelce ta'yîn edilen mücâhidînimiz tarafından açılan ateşle tamam yedi defa ric'ate icbâr edilmiş ve bu sâha-i cenk ü vegā dahi düşmanın maktûlleriyle dolmuştur.

Seydibarak ve Merkab mevki'leri ve Humus şehri, bataryalar ile donanmanın pek ziyâde taht-ı te'sîrinde bulunmasından dolayı oralarda kalmak mümkün olmadığından erzâk deposu ve cephanelik kâmilen ihrâk ve avdet olunmuştur.

Düşmanın bu muhârebede biri yüzbaşı olarak takrîben on yedi zâbit ve bin neferi mütecâviz telefâtı vukū' bulmuştur. Bizim yüz kadar şehîd ve iki yüz kadar mecrûhumuz vardır. Mülâzım-ı Evvel Ali Fâik Efendi şühedâ miyânındadır. Düşmanın gösterdiği mukâvemet-i şedîdeye rağmen inâyet-i Hak'la istihsâl edilen bu muzafferiyet târîh-i harbin kitâbe-i şân ü şerefine bir sahîfe-i celâdet daha ilâve etmiştir.

3 Haziran – Haziran-ı Rumî'nin üçüncü günü Misrata'nın Kasr-ı Ahmed İskelesi önüne altı harb ve dört nakliye sefînesiyle gelen düşman, icrâ ettiği bombardımanı müteâkib, oradaki muhâfızlar ile bir sâat kadar şiddetli muhârebeden sonra civardaki Buşair mevkiine asker çıkarmıştır. Tarafımızdan tertîbât-ı lâzımeye tevessül edildi.

Bingazi:

26 Mayıs – Mayıs'ın 26'ıncı günü düşmanın dört, beş yüz kişilik bir kuvvetiyle müsâdeme edildi. Mezkûr kuvvete imdâd için düşmanın bir taburu da askerimizin şiddetli ateşine mukâvemet edemeyerek bir hayli maktûl ve eşyâ terkiyle firâr etti. Bu müsâdemelerde zâyiâtımız yoktur.

27 Mayıs – 27 Mayıs'ta bir düşman tayyâresi iki bomba atmış ise de zâyi'ât olmamıştır.

Derne:

28 Mayıs – Derne'de Mayıs'ın 28'inci günü ale's-sabâh suûd eden düşman tayyâresinden ordugâhımız civârına atılan bombalardan hiçbir zarar görülmemiştir. Mezkûr tayyâre piyade ve mitralyözlerimiz tarafından edilen ateş ve toplarımızla endâht olunan şarapneller üzerine mecbûr-ı ric'at edilmiş ve şarapnellerimizden birinin te'sîriyle tayyârenin sakatlanarak Derne vadisine sukūt ettiği istihbâr kılınmıştır.

Basra-Kuveyt:

Hükûmet-i Osmâniyye ile İngiltere hükûmeti beyninde Kuveyt-Basra mes'elesi hakkında cereyân eden müzâkerâtın karîben hitâm bulacak ve onbeş yirmi güne kadar İngiltere hükûmeti Bâbıâlî'ye sûret-i resmiyyede ve tahrîrî bir cevap gönderecektir. İstihbârâta nazaran Devlet-i Osmâniyye Kuveyt hakkındaki protokolün muhâfazası husûsunda İngiltere hükûmetiyle hem-efkârdır. Mezkûr protokolde gerek hükûmet-i Osmâniyye'nin gerek İngiltere hükûmetinin Kuveyt'e asker çıkarmayacakları musarrahdır. Kuveyt'in sûret-i idâresine gelince burası da Cebel-i Lübnan'daki idâre şeklinde bir idâre-i husûsiyyeye mazhar olacaktır. Bağdad şimendüferinin nokta-i intihâiyyesi hakkında şu sûretle ittifâk hâsıl olmuştur. Basra Körfezi'ne kadar temdîdi tasavvur olunan hattın inşâsından kısmen sarf-ı nazar olunmuş, mezkûr hattın yalnız Basra'ya kadar temdîdi karârgîr olmuştur.

Girit:

Yeni Notalar – Girit'de münteşir *İstikbâl* gazetesinde okunduğuna göre düvel-i hâmiyye, Girit'in tahrîbâtına karşı olmak üzere ihrâcâta vaz' edilmiş olan yüzde üç resmin temdîd-i dercine ve ada umûr-ı mâliyyesinin taht-ı teftîşe alınacağına dâir Girit hükûmetine yeni notalar vereceklerdir. Teftîş mes'elesi Girit Rumlarının menfaatperest siyâsiyyûnunu düşündürüyor.

Yunanistan'ın Hülyâları – Yunanistan Hükûmeti bir konferans in'ikādı ihtimâlini nazar-ı i'tibâra alarak Girit mes'elesinin tesviyesini de konferans proğramına idhâl için düvel-i muazzama ile müzâkerâta girişmiştir. Eğer bu teklîf esâs i'tibârıyla kabûl edilecek olursa Yunanistan Teşrînievvel'e ta'lîk edilmiş olan Yunan parlamentosunun küşâdında Girit meb'ûslarını kat'iyyen red edecektir.

Kıbrıs:

1912 Senesi Vahşîleri – Kıbrıs'da münteşir *Vatan* gazetesinden: "300 senelik Osmanlı ve 34 senelik İngiliz idâresinin tarîk-i medeniyyete îsâle muvaffak olamadığı bir kısım Kıbrıs Rumlarının hayli senelerden beri İslâmı az olan köylerde görülmekte olan muâmelât-ı vahşiyyânelerinin geçen Mayıs'ın 27'inci günü Limason'da gāyet büyük mikyâsta ve âdetâ katl-i âm şeklinde bir nümûnesi zuhûra gelmiştir.

Osmanlıların ve İngilizlerin nesâyih ve tedâbîr-i medeniyyelerinden ziyâde Yunan müşevviklerine kulak vermek isti'dâdında bulunan bu vahşîler âkibet yirminci asıra bir leke olabilecek olan vak'a-i mezkûreyi meydana getirmişlerdir. Yunan müşevvikleri tahayyül ettikleri imtiyâzâtın istihsâli için Kıbrıs'daki İngiltere idâresinin şeref ve haysiyetini ihlâl etmek tehdîdini Lefkoşa'da İslâmları mes'ûl ettirmek tarîkiyle îkāa muvaffak olamadıkları ve Lefkoşa ile civâr kurâda sâkin ahâlinin takrîben üçte biri İslâm ve ikisi Rum olduğundan Rumlar tarafından bir hücûm tertîbine dahi cesâret edemedikleri cihetle takrîben beşte biri İslâm ve dördü Rum olan Limason kasabasına panayır münâsebetiyle gelen iki o kadar daha Rumlardan bil-istifâde ahz u i'tâlarıyla meşgûl olan bî-çâre İslâm ahâlisinin üzerine dehşetli bir hücûm tertîb ile icrâsına başlamışlardır.

Kıbrıs Rumlarının terakkī ve temeddün edip kendi kendilerini idâreye muktedir oldukları, imtiyâzât-ı idâriyyeye kesb-i istihkāk ettikleri iddiâsıyla İngilizlerin şimdiki idâresine artık tahammül edemeyeceklerini ve kendileri Afrika vahşîleri olmadıklarını beyân eden Rum ser-âmedânından birkaç kişilerin hîn-i hücûmda ictimâ' eden haydudların başında hücûmu teşvîk ve teşcî' etmelerine nazaran terakkī ve temeddünden neyi murâd ettikleri tamamıyla anlaşılmış ve hakīkaten bir kısım Rumların Afrika vahşîleri gibi olmayıp dünyâda misli bulunmayan vahşîlerden olduklarını fiilen isbât etmişlerdir. Afrika vahşîleri ne yaptıklarını bilmeyerek bir hiss-i hayvânî ile hareket ederler. Limason vahşîleri ise

irtikâb edecekleri cinâyetleri senelerce düşünerek hazırladıkları cihetle Afrika vahşîlerini gölgede bırakmışlardır.

Limason menâbi'-i muhtelifesinden vürûd eden ma'lûmât şu zemîndedir:

Geçen Pazartesi günü öğleden sonra vasatî sâat üç buçuk râddelerinde Limason kasabasında birkaç köylü İslâm bir Hıristiyan arabasıyla gezmekte iken bir Rum kahvehânesinde oturan Rumlar tarafından üzerlerine şişe, teneke, taş ve sâire atılarak içlerinden birisi başından cerh ve araba durmaya mecbûr edilir.

Araba durunca başlarının çâresini aramak üzere İslâmlar arabadan inerler ve bu hakāretin esbâbını Rumlardan sorup taarruzâtın önünü almak isterlerse de kırk elli râddesinde bulunan Rumlar İslâmları piyade olarak görünce hepsi birden hücûm ile bunları abluka ve darb etmeye teşebbüs ederler.

Tehlikenin büyümüş olduğu ve hiç tanımadıkları hıristiyanlar tarafından dayak altında ezileceklerini hisseden İslâmlardan Piskopi karyeli Ahmed Emir Hüseyin bıçağını çıkarıp müdâfaa-i nefse çalışır. Hücûm kesb-i şiddet eder. Bunun üzerine **[310]** Ahmed üç dört Rumu hafif sûrette cerh ederek hatt-ı muhâsarayı yarıp kurtulur. Diğer dört arkadaşı dahi İslâm çarşısına ilticâ ve polise ihbâr-i keyfiyyet eder.

Bu esnâda sallanmakta olan kilise çanının topladığı kasabalı ve köylü beş altı bin râddelerinde Rumlar birkaç Rum ser-âmedânının alenî sûrette teşvîkiyle çarşılarda birkaç yüz râddelerinde bulunan İslâmların üzerlerine dükkânlarına, "Yaşasın Yunanistan! Yaşasın ilhâk!" sadâlarıyla hücûm ederler.

Hücûmu men'a çalışan İngiliz mevki' kumandanıyla Yüzbaşı Mehmed Efendi dahi darb olunur. Hücûm devam eder. Ellerinde taşlar, sopalar, bıçaklar, revolverler ile müsellah olan Rumlar, çarşıda ve işinde gücünde hiçbir şeyden haberdâr olmayan İslâmlardan erkek, kadın, çocuk, her kimi rast gelirlerse darb ve cerh ve İslâm dükkânlarını tahrîb ederek yollarına devam ederler.

Üç kola ayrılan muhâcimlerden takrîben iki bin râddelerinde olan bir kol, Komiseryat yolundan İslâm mahallesine gitmeye başlar.

Mevki' kumandanıyla Yüzbaşı Mehmed Efendi sekiz on süvari ile yetişerek bunları men'a çalışırsa da bu hey'et zabıtaya dahi hücûm ederler. Süvarileri kumandanı taşlar ve değnekler ile darb ederler. Mehmed Efendi'yi attan düşürürler. Mehmed Efendi tekrar atına binerek arkadaşlarıyla birlikte gāyet cesûrâne savletler icrâsıyla hücûmu men'a devam eder. Bu sûretle hayli müddet uğraşılarak büyük müşkilâtla İslâm mahallesine olan hücûmun önü alınır.

Diğer iki kol ve buradan avdet edenler İslâm dükkânlarını sıradan tutarlar, sokaklarda ve dükkânlarda rast geldiklerini darb ve cerh ettikten sonra dükkânların mefrûşât ve kapı ve pencerelerini, yıkılabilen, kırılabilen yerlerini tahrîb ederek yola devam ederler. Dükkânları müteâkib panayır münâsebetiyle ötede beride olan İslâm satıcılarına hücûm edip darb ve cerh ettikten sonra sattıkları eşyâyı, yemişlerini ve paralarını yağma ederler. Zâbıta hey'etinin kuvveti muhâcimlere nisbetle yüzde bir râddelerinde bile olmadığından tedâbîr-i şedîdeye mürâcaat olunamayarak yalnız havaya silah atılmakla icrâ-yı tehdîdât edilir. Bu herc ü merc, mezâlim ve vahşetler iki sâat kadar devam ettikten sonra, gerek hey'et-i zabıtanın gayret ve fedakârlığı ve gerek Polamidya'da bulunan seksen kadar İngiliz asâkirinin akşam üzeri yetişmesi, tahrîbât ve cinâyâttan artık yorulmuş olan muhâcimleri kendi mahallelerine avdet ettirmiştir.

Gazetemizin bu sahîfesini tab' ettiğimiz sırada gelen haberlere nazaran iki taraftan üç maktûl ve 49 tehlikeli mecrûh olduğu anlaşılmaktadır. Hafif mecrûhların mikdârı henüz ma'lûm değildir.

Bu tafsîlâtı i'tâ eden Kıbrıs gazetesi Rum ahâlînin hûnhârâne muhâcemâtı esnâsında müteferrik olmak üzere ne mühim fecîalar irtikâb ettiklerini de uzun uzadıya yazıyor. Biz bunların naklinden sarf-ı nazar ediyoruz. Yalnız öteden beri Rum ahâli ile meskûn adalar ahâlisinde meşhûr olan hâlet-i rûhiyyenin iç yüzü ne kadar kötü olduğuna dâir bu vak'anın da şehâdetini Avrupa âlem-i medeniyyetinin nazar-ı dikkatine arz ederiz.

Devlet-i Aliyye-İran:

Nevâhî-i Şarkiyye Mes'elesi – İran hudûdunda Nevâhî-i Şarkiyye nâmıyla olup Van ile Musul arasında altı nâhiyeyi ihtivâ eden arâzînin İran Hükûmeti ile hükûmet-i Osmâniyye arasında münâzaun-fîh olduğu ma'lûmdur. Rusya Hükûmeti, bu arâzînin Osmanlı askeri tarafından işgāl olunduğunu ve bunu Rus hudûdunun hükûmet-i Osmâniyye tarafından tehdîdi makāmında telakkī ettiğini Bâbıâlî'ye bildirmiş ve bunun üzerine hükûmet, mülkiye müfettişlerinden Ali Seydi Bey'i berây-ı tahkīkāt mahalline i'zâm etmişti. Mûmâ-ileyh tahkīkātını ikmâl etmiş ve Dersaâdet'e avdetle raporunu Dâhiliye Nezâreti'ne takdîm eylemiştir.

Alınan ma'lûmâta nazaran bu raporda mes'elenin bir sû'-i tefehhümden ibâret olduğu anlaşılarak tarafeyn beyninde i'tilâf hâsıl olduğu gösterilmiş ve mezkûr rapor mes'elenin İran tahdîd-i hudûdu mes'elesine de âidiyeti olması cihetiyle Tahdîd-i Hudûd Muhtelit Komisyonu'na gönderilmiştir.

İran Hudûd Hâdisesi Tahkīkātı – Geçenlerde Osmanlı-İran hudûdu üzerinde vukūa gelen bir hâdiseden dolayı Tahran Sefiri Emin Bey tarafından İran hükûmetinin nazar-ı dikkati celb edilmişti. Bu mes'ele hakkında tahkīkāt icrâ edilmiş ve İranlıların Osmanlı hudûdunu tecâvüz ettikleri anlaşılarak müsebbiblerinin tecziyeleri taleb edilmiştir.

İran hudûdunda münâzaun-fîh olan arâzî mes'elesini tahkīk etmek üzere hudûda azîmetle ahîren avdet eyleyen Ali Seydi Bey tanzîm ettiği diğer raporu Harbiye Nezâreti'ne takdîm eylemiştir.

Osmanlı-İran Hudûd Mes'elesi – *Tan* gazetesine Petersburg'dan vâki' olan iş'âra nazaran Urumiye'ye âid olup Osmanlı-İran Muhtelit Komisyonu tarafından tahdîd-i hudûd mesailine dâir cereyân eden müzâkerât hiçbir netîce

vermemiştir. Osmanlı murahhasları, iddiâ edildiğine göre pek az ihtilâfkâr görünüyorlar imiş. Osmanlı murahhasları hudûdun eski şeklini ta'yîn eden bir haritayı taleb etmekte iseler de İran Hükûmeti kendisinde böyle bir muâhedeye müstenid harita bulunmadığını iddiâ ediyor.

Devlet-i Aliyye-Afganistan:

Afgan Emirinin Mektûbu – Mesned-i celîl-i Sadâret-i Uzmâ'ya 28 Rebî'ulâhir sene 1330 târîhiyle Afganistan emîri hazretleri canibinden irsâl olunan Fârisiyyü'l-ibâre mektûbun tercümesi suretidir:

"Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin sadr-ı a'zamı bulunan muhibb-i azîz ve mihribânımız Mehmed Saîd Paşa (zâde kadruhû) hazretlerine İstanbul harîk-zedegânından melce' ve me'vâsız kalanlar için muhibb-i İslâm ve İslâmiyân olan senâverleri tarafından i'tâ olunan bin aded İngiliz lirasının vusûlünü ve mûmâ-ileyhimin teşekkürâtını mutazammın 27 Zilhicce sene 1329 târîhli mektûb-i muhabbet-uslûbları dest-i senâverîye vâsıl ve bâdî-i meserret-i hâtır olmuştur.

Meblağ-ı mezbûrun ber-vech-i dil-hâh sarf edildiğinden dolayı Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ eder ve bil-münâsebe şurasını da beyân eylerim ki senâverleri râbıta-i cinsiyyet ve milliyyet hasebiyle efrâd-ı millet-i İslâmiyyeden her ferd hakkında fevka'l-âde muhabbet-perverde eylemekte bulunduğumdan dâimâ onların meserretleriyle dilşâd ve mihnetleriyle gamnâk olmaktayım. Eczâ-yı memâlik-i Osmâniyyeden olan Trablusgarb ahâlîsine karşı İtalyanlar tarafından bî-muhâbâ bir takım tecâvüzât-ı hûnhârâne îkâ' edildiği peyderpey vârid olan haberlerden anlaşılmış ve bundan dolayı dil-i meveddet-menzil-i senâverânemde hâsıl olan galeyânın ne merkezde olduğu Afganistan'da münteşir *Sirâcü'l-Ahbâr* gazetesinde elbette manzûr-ı sâmî-i fahîmâneleri buyurulmuştur. Bunun te'sîri mes'ele faysal-pezîr oluncaya kadar kalbimden zâil olmayacaktır. Binâenaleyh Trablusluların felâketlerine bil-iştirâk şühedâ-yı sâlihînin eytâmına muâvenet ve mecrûhîn-i mücâhidînin hâtırlarını tatyîb maksadıyla bu kere iâne defterleri tertîb olunmuş ve Afganîlerden her ferdin kendi arzusu ve vüs'-i iktidârı nisbetinde iâne vermesi için bu defterler Afganistan'ın her tarafına irsâl edilmiştir. İnşâallâh Afganîler bu teşebbüsü kemâl-i şevk ve hâhişle hüsn-i hitâma îsâl edeceklerdir. Lehü'l-hamd Afganistan pek vâsi' bir memleket olmak hasebiyle iânenin cem' ve tahsîli bir az zamana muhâcdır. Şimdilik cem' edilen altı bin İngiliz lirası Bombay Osmanlı Başşehbenderi Cafer Bey vâsıtasıyla huzûr-ı sâmîlerine irsâl olunduğu gibi ba'demâ cem' edilecek mebâliğ dahi peyderpey gönderilecektir. Hemen Cenâb-ı Hak hüsn-i muvaffakiyyet ihsân buyursun."

[311] İngiltere:

Hücâca Karşı – Avam Kamarası'nda Mösyö Fots Mekke ve Medîne'ye azîmet edecek olan hüccâc-ı müslimîne taarruz etmemek üzere İtalya'nın bir gûnâ taahhüdâtta bulunup bulunmadığını Hâriciye nâzırından suâl eylemiş ve taarruz vukûunda İngiliz tâbiiyetinde bulunan İslâmların müte'essir olacaklarını beyân eylemiştir. İtalya'nın hüccâcı hâmil bulunan sefâin-i nakliyyeye karşı müsâmahakârâne bulunacağını ve İtalya tarafından ittihâzına tevessül olunacak olan tedâbîrin hüccâcın mürûruna mâni' olacak mâhiyeti hâiz olmayacağı ümidinde bulunduğunu Sir Edward Grey cevâben beyân eylemiştir.

İran:

İran Müslümanlarına Beyânnâme – Tebriz vâlî-i umûmîsi nezdinde ulemâ-i belde tarafından akd edilen bir ictimâ'da müslümanlara hitâben evâmir-i dîniyyeye ve örf ve âsâyiş-i memlekete riâyet vesâyâsını mutazammın bir beyânnâme neşri taht-ı karâra alınmıştır.

İran Kabinesi Buhrânı – *Times*'in istitlââtına nazaran İran kabinesi buhrânı hâlâ devam ediyor. Rivâyete nazaran kabinede Bahtiyârîler unsurunun çok bulunmasından nâşî adem-i memnûniyyetini izhâr etmek üzere Hâriciye nâzırı isti'fâ etmiş ve nâzır-ı müşârun-ileyhe henüz bir halef bulunmamıştır. Son haberlere göre Muhteşemü's-Saltana müsta'fî Vüsûku'd-Devle yerine Hâriciye nâzırı ta'yîn olunmuş ve hâl-i hâzırdaki İran kabinesi tamamıyla Rus tarafdârı bulunmuştur.

Nâib-i Hükûmetin Avrupa'ya Azîmeti – İran Nâib-i Hükûmeti Nâsıru'l-Mülk geçen Salı günü Avrupa'ya müteveccihen hareket etmiş ve müşârun-ileyhi sâlimen hudûd hâricine kadar îsâl için elli İran jandarması terfîk edilmiştir.

Sâlârüddevle – Etrafına bin kadar adam cem' etmiş bulunan Sâlârüddevle Firuzabad cihetlerine gitmiştir. Tahran Hükûmeti, iğtişâşa meydan vermemek için tedâbîr-i lâzımeyi ittihâz etmiştir.

Fermân-fermâ – El-yevm Fermân-fermâ Kirmanşah'da (Kürdistan) ve (Luristan) İran valisi sıfatıyla bulunuyor. Ekser Kürd rüesâsı mûmâ-ileyhe arz-ı mutâvaat eylemişlerdir. Hükûmet asâkiri küçük bir kuvvet ile Kirmanşah civârında tahassun eden Sâlârüddevle'yi elegeçirebilmek üzere Kirmanşah'da kalacaklardır. Hükûmet âsîleri bu defa sûret-i kat'iyyede tenkîl eylemiştir.

Şahsevenlerle Ruslar – Şahsevenler'le Rusya asâkiri arasında müsâdemât vukûa geldiği Rus hudûdundan iş'âr edilmektedir. Rusların mağlûb edildiği rivâyet olunmaktadır.

Afganistan:

Afgan Kabâilinin İsyânı – Bombay'dan *Times*'a iş'âr olunmuştur: Afgan hudûdunda bulunan mevsûku'l-kelim bir muhâbirin iş'ârâtına nazaran Host kabâili el-ân hâl-i isyânda devam etmektedirler. Âsîlerin adedi çokça bulunduğu gibi Afgan asâkiri tarafından mühim bir muvaffakiyet ihrâz edildiğine dâir hiçbir haber alınamamaktadır. Afgan emîrinin adem-i faâliyyeti nakliyât için lâzım gelen yolların âlâtın fıkdanından münbaisdir. Gaznin'de âsîlerin ihrâz-ı muvaffakiyyet ettikleri söylenmektedir. Afganistan emîri hazretleri ki ittihâd-ı İslâm tarafdârıdır, müslümanlarla darb u harb etmeyi pek arzu etmiyor. Emîrin niyeti âsîleri sulh ve müsâlemet dâiresinde iknâ' etmektir. Bu husûsta me'yûs olursa o zaman silahla âsîlerin te'dîbini deruhde edecektir. Gazâî kābilesine mensûb olan usâtın silahları pek mükem-

meldir. Afganistan asâkirinin kendi hem-cinslerine karşı muhârebe edip dâhildeki ihtilâlleri söndürebilecekleri henüz ma'lûm değildir. Asâkir-i muntazama geride bulunup âsîlere karşı muhârebe etmek için gayr-ı muntazam askerler öne sevk olunmuşlardır. Kâbil'den alınan havâdise bakılırsa Emîr kabâil-i âsiyye ile bir muâhede akd etmekle ihtilâle nihâyet vermek tarafdârı görünüyor. Bu hâlde mücâzâtsız kalan ihtilâlciler en sonra başka fenalıklara da sebebiyet vereceklerdir.

Afganistan'da İsyân Kalmamıştır – *Times*'da münderic bulunduğuna nazaran Host şehrindeki kabâil-i âsiyye mahall-i mezkûr valisinin azlini taleb etmeleriyle Emîr hazretleri mes'ûllerinin is'âf buyurması üzerine isyâna nihâyet vermişlerdir. Mezkûr kabâil-i âsiyyeye icrâ-yı nesâyih-i mü'essire için o civâra gönderilen Afgan kuvâ-yı askeriyyesi kumandanı Ceneral Abdülaziz Hân bir nutuk îrâd etmiş ve demiştir ki: "Emîr hazretleri sizi teslîh etmekten maksadları, silahlarınızı İslâm düşmanı üzerine boşaltmak için olup yoksa kendi kendinize (İslâm İslâm'a karşı) sû'-i kasd etmek için değildir." Bunun üzerine bütün âsîler arz-ı inkıyâd ve teslîmiyyet ederek meydân-ı harb ü vegâdan dağılmışlardır.

Rusya:

Rusya ve Panislâmizm – *Daily Telegraph*'a Petersburg'daki muhâbiri tarafından iş'âr olunmuştur: Petersburg'a vâsıl olan havâdise nazaran Rusya'nın şark-ı cenûbîsinde kâin Tatar gençleri arasında hükûmet-i Osmâniyye ve Panislâmizm âmâli lehinde bir propagandacılar cem'iyeti keşf edilmiştir. Kazan'a tâbi' ve Patka kasabasında derdest edilen mezkûr propagandacılardan ekserisinin isticvâblarına dâir hükûmet tarafından evâmir-i resmiyye ısdâr edilmiş ve aynı zamanda o havâlîde bulunan bütün mekâtib-i husûsiyye-i İslâmiyyenin seddine fiilen mübâşeret olunmuştur.

Türkistan:

Kaşgar'da Anarşi – Kaşgar'dan Petersburg'a telgrafla iş'âr olunduğuna göre Türkistan-ı Şarkī ahâlîsi anarşi halinde bulunuyorlar. Kaşgar şehrinin en nüfûzlu ekâbirinden birisi katl edilmiştir. Bu zât siyâseten ahâli üzerinde büyük bir nüfûza mâlik idi. Me'mûrîn-i hükûmet ortalıkta hâsıl olan kargaşalıktan ürkmüşler, üç gün üç gece teskîn-i fesâd için bilâ-ârâm çalışmış iseler de muvaffak olamamışlardır. Şûriş ve iğtişâş Parkand, Kargalık, Goma ve Hoten vilâyetlerine de sirâyet etmiştir. Ahâli bütün devâir-i hükûmeti zabt ederek idâre-i umûru ele geçirmişlerdir. Ahâli milis askerleri teşkîl ederek her tarafa yayılmışlardır. Geçen Haziran-ı Efrencînin ikisinde vaktiyle ahâli tarafından intihâb olunan Maralbaş valisi de yine ahâli tarafından katl edilmiştir. Hoten'deki me'mûrîn-i hükûmet kâmilen kaçmışlardır.

Kaşgar'a Asker Sevki – Rusya Hükûmeti Kaşgar'a Kazak ve piyade askerlerinden bir mikdâr kuvvet sevk ederek husûle gelen iğtişâşı teskîn etmek istiyor. Çin ihtilâlcileri beyninde münâkaşa ve ihtilâf hâsıl olmuştur. Kaşgar'da her ne kadar ufak fakat yağmalar vukū' bulmuş ise de şâyân-ı ehemmiyyet değildir.

Kaşgar İhtilâlcileri – Kaşgar'dan Petersburg'a gelen haberlerden ahvâlin gittikçe fenalaşmakta olduğu anlaşılıyor. Aksu'da Çinlilerin avâm takımına mensûb pek çok kimse türeyerek milis hâlinde bir kitle teşkîl edip kasabanın idâresini ele almaya çalışıyorlar. Rusya Hükûmeti tarafından gönderilen kuvve-i askeriyye Kaşgar'a muvâsalat etmiş ve me'mûrîn-i hükûmeti itlâf edenleri asmışlardır.

Hindistan:

Dehli'de Teceddüd – Sila'dan *Times* gazetesine iş'âr olunduğuna göre Hindistan'ın yeni makarr-ı hükûmeti olan Dehli şehrinin diğer bir mahalle nakli takarrur ederek daha güzel vâsi' ve düz bir ovada yeniden inşâsı kararlaştırılmıştır. **[312]** Bu mahallin manzarası gāyet latîf olmakla beraber suyu da pek mebzûl imiş.

Hind İslâmlarının İânesi – Hindli Seyyid Emîr Ali hazretlerinin eser-i himmeti olan Trablusgarb'daki İngiliz Hilâl Cem'iyeti için Hindistan ağniyâ ve ahâlî-i müslimesi tarafından verilen iâne mecmûu beş bin yüz otuz dört İngiliz lirasıyla on üç şiline bâliğ olmuştur.

Fas:

Fas ahvâli gittikçe fenâ renk kesb ediyor. Fransızlar peyderpey Marakeş'e asker ve erzâk ile mühimmât sevk ve i'zâm eyliyorlar. İngiltere matbûâtının neşriyâtına bakılırsa el-yevm Fas'ta elli bin Fransız askeri bulunmaktadır. Bununla beraber Fransızlar hiçbir hâtırı sayılacak muvaffakiyet ihrâz etmemişlerdir.

Tebaa-i ecnebiyyeye tâbi' olan Avrupalılar korku ve meskenetlerinden hep kendi konsolatolarına ilticâ eylemişlerdir.

Fransa cenerallerinden Marakeş'e sûret-i fevka'l-âde ve salâhiyet-i tâmme ile gönderilen Ceneral Liyokay pusulayı şaşırmış ve ne yapacağına dâir hayrân kalmışlar. Mulay Hafîz'i kaçırmamak için onu muhâfaza eden Fransızların maksadı onun nüfûz-ı mevhûmu sâyesinde iş görmektir. Halbuki bil-umûm Fas kabâili müşârun-ileyhi hâin-i vatan telakkī ettiklerinden ona hiçbir hürmet ve alâkaları kalmamıştır.

Dâimî sûrette Fransız asâkirine karşı sell-i seyf-i cihâd eden Fas kabâil-i İslâmiyyesi hemen her tarafı sararak Fransızları pek fenâ sûrette düşündürmektedirler.

Faslıların maksadı Mulay Hafîz'i hal' ettikten sonra an-asıl Mekke şürefâsından olup müddet-i medîdeden beri Fas'ta neşr-i envâr-ı ilm ü ma'rifet eden âbid, zâhid Seyyid Abdullah'ı Fas Sultânlığı'na intihâb ve iclâs etmektir.

Fransa Hükûmeti Fransa matbûâtına icrâ ettiği resmî bir teblîğnâme mûcebince Fas'taki Fransız asâkirinin muvaffakiyetsizliğinden bir şey yazmamaları lüzûmu tavsiye olunmuştur. Lâkin Marakeş'te bulunan İngiliz matbûâtı muhâbirleri buna havâle-i sem'-i i'tibâr etmeyerek gördükleri ve işittikleri hakāyıkı mensûb oldukları gazetelere bildiriyorlar.

Times gazetesinin bu bâbda yazdığı bir başmakālede, Fransa hükûmetinin nazar-ı dikkatini celb ederek kemâl-i ehemmiyyet ve şiddetle münâzaâta nihâyet vermek için

îcâb eden tedâbîr-i serîa-i mü'essirenin ittihâzını tavsiye etmiştir.

TENKİD VE TAKRÎZ

MEDENİYET-İ İSLÂMİYYE TÂRÎHİ'NİN HATÂLARI

–mâba'd–

İbni Zinâd "Medîne'de yedi fakih vardır. Birisi Abdülmelik'tir" derdi. İmâm-ı Şa'bî ise "Abdülmelik bin Mervan'dan başka kiminle görüştüm ise kendimi ona fâik buldum." demişti. Bu sözlerin hepsini allâme Suyûtî *Târîhu'l-Hulefâ*'sında zikr ediyor. İşte Kur'ân okuduğu bir sırada kendisine hilâfeti haber verilen Abdülmelik işin ehemmiyet-i azîmesini düşündü. Bu kadar ağır bir yükün başka işlerden el çekilmedikçe kaldırılamayacağını anladı da kemâl-i tahassüründen elindeki Kur'ân'a hitâben "Bu seninle son sohbetimizdir." dedi. Yani şimdiye kadar olduğu gibi artık bundan böyle de sırf ibâdetle, tilâvet-i Kur'ân ile meşgūl olmak kābil olamayacağını söyledi. Görülüyor ki bu söz mutlaka dini tahkīr yolunda söylenmiş değildir. Zaten hilâfetinden sonra da Abdülmelik'in ferâiz ile sünen ile iştigālini görüyoruz. Evet, namaz kılıyor, oruç tutuyor, hacca gidiyor. Ya'kūbî *Târîh*'inde diyor ki: 72, 73, 74 senelerinde Hicaz'a Haccâc'ı gönderdi. 75'de Abdülmelik kendisi gitti. 76, 77, 78, 79, 80 senelerinde Hazret-i Osman'ın oğlu Ebân'ı gönderdi. Ka'be'ye kumaş iksâ eden yine Abdülmelik'tir. Pekala bunlar Harem-i Şerîf'i tahkīr etmek isteyen bir adamın kârı mıdır?

Müellif diyor ki: "İbni Zübeyr'in başını Ka'be'nin içinde kendi eliyle kesti" Cild 4, Sahîfe 79.

Müellif bu rivâyeti *el-Ikdü'l-Ferîd*'den alıyor. Zaten bu gibi vak'alarda bu gibi âsâr ile istişhâd, kendisinin mu'tâdı olan hîlelerden biridir. Bilirsiniz ki İbni Zübeyr'in katli hâdisesi Taberî, İbnü'l-Esîr gibi söylediğine i'timâd olunur, bütün müverrihlerce me'haz tanılır kütüb-i târîhiyyenin kâffesinde mezkûrdur. Lâkin vak'a bu kitaplarda müellifin istediği tarzda tasvîr edilmiş olmadığı için hiç birisini kāle almayarak muhâzarât sınıfından bir kitaba sarılıyor ki bu gibi kitaplara elde başka bir me'haz bulunmaz usûle de muhâlif düşmezse mürâcaat edilebilir. İşte gerek Taberî'de, gerek diğer mu'teber târîhlerde musarrah olduğu vechile İbni Zübeyr Hacun'da erbâb-ı tuğyândan birisi tarafından öldürülmüştür, yoksa başı Ka'be'de kesilmiş değildir.

Müellif diyor ki: "Ka'be'yi yıkdılar"

Yukarıda söyledik ki Ka'be Haccâc'ın hedefi değildi. Haccâc mancınıkları İbni Zübeyr'in ilâve etmiş olduğu kısma çevirmiş, bu ilâve ise asıl Ka'be'ye muttasıl olduğu için atılan taşlardan bir kısmı da Ka'be'ye isâbet etmiş idi. Haccâc kıtâli bitirdikten sonra ilk emrini Mescid-i Harâm'ı taşlardan, kanlardan temizlemek için verdi. İbnü'l-Esîr bunu sarâhaten söylüyor. Pekala, Mescid-i Harâm'ı sildirip süpürtmek ile Ka'be'yi yıkmak aynı şey midir?

Velid'in küfrüne, mushafı okla nişân alıp parça parça ettiğine, sonra;

اتوعد كل جبار عنيد؟ فها أنا ذاك جبار عنيد!

اذا لاقيت ربك يوم حشر، فقل الله مزقنى الوليد.

Beyitlerini söylemesine gelince, müellif bu rivâyeti *Agānî*'den alıyor. Vak'a, *Agānî* hurâfâtındandır. Ma'lûmdur ki *Agānî* sâhibi şîîdir. Emevîlere buğz etmeyi, onları küçük düşürmeyi kendisine din ittihâz eder. Beyitlerin üzerinde ise tevlîd damgası gözüküp duruyor. Edebiyât ile azıcık münâsebeti olanlar şu uslûb-ı nazmın aslâ eskilere âid olmayıp müvellidîn mâlı olduğunu kolayca anlarlar. –mâba'di var–

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

27 Haziran 1912 | 12 Receb 1330 | Perşembe | 14 Haziran 1328 | Cild: 8 - Aded: 199

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُنَ. أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ. وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ.

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللهَ كَثِيراً وَانتَصَرُوا مِن بَعْدِ مَا ظُلِمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ [1]

Tercümesi

"Şâirlerin arkasından ancak sapıklar gider. Görmüyor musun ki onlar her vâdîde dolaşıyorlar. Hem, yapmadıkları şeyleri söylüyorlar. Yalnız, iman ederek a'mâl-i sâlihada bulunanlarla, Allah'ı sık sık hatırlayanlar; bir de zulüm gördükten sonra intikām alanlar için söz yoktur. Zulmedenler ise nasıl bir âkıbete uğradıklarını anlayacaklardır,"

* * *

Bu âyât-ı kerîme [2](طسم تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ. لَعَلَّك...) hitâbıyle başlayan Sûre-i Şuarâ'nın başındadır.

Hakîkat, her vâdîye dalıp çıkan; yalancılıktan başka sermâye-i san'atı olmayan; mevzû' tükendikçe ötekinin, berikinin namusuna hücum eden; herkesin harîm-i serâirini açmak için dilini maymuncuk gibi kullanan; bir mazmun, bir kāfiye uğrunda bin hakîkati, bin hikmeti kurban ediveren; bir nükte hatırı için, hatıra gelmeyecek rezâile âgūş açan bu serserilerin etrafında daima bir sürü kopuk dolaşır ki bunlar o herze-vekillerin kustukları hezeyanları ni'met iğtinâm eder gibi iltikām ederler de gezdikleri yerlere saçıp dururlar!

İşte gerek bu mâhiyetteki şâirler, gerek onların yardakçıları mensûb oldukları millet için birer musîbettirler. Evet, bunların mikdârı hüsrân-ı ictimâînin en sağlam ayarıdır.

Din nâmına, ahlâk-ı fâzıla nâmına, Allah korkusu nâmına kalbinde hiç bir his taşımayan; zulme, haksızlığa karşı ansamîmi'r-rûh cûşa, hurûşa gelmeyen şâirler, hangi cemâatte mebzûl ise, Allah o cemâatin belâsını verecek değil, vermiş demektir.

Öyle ya, evvela bir milletin rûhu edebiyâtında, eş'ârında görülür.

Rûh-ı ictimâîsi yüksek olan bir milletin sînesinde, bu gibi esâfil türese de üreyemez.

Sâniyen efrâd-ı milletin terbiye-i ictimâiyyesini yükseltmek; ulvî, bununla beraber sağlam fikirleri belîğ bir beyânın te'sîr-i sâhiriyle kalblerde his hâline getirmek, ancak şâirlerin vazîfesidir.

Bu vazîfenin ihmâli milletin izmihlâlidir.

Şerîat-i garrâ-yı İslâmiyye şiirin temizini makbûl, murdârını medhûl görür. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz hazretleri, Ashâb-ı Kirâm içindeki şâirlerin neşâidini dinledikten başka, devr-i câhiliyyette yetişmiş söz erlerini de şiirlerinin kıymetine göre takdîr buyururlardı.

[314] Hamâsetteki mevkii erişilemeyecek kadar yüksek olan Antere, kendilerinin ani'l-gıyâb mazhar-ı istihsânı olan bir şâir-i bahtiyâr idi.

Hazret-i Ömer'in hâfızasındaki şiirler biter, tükenir gibi değil idi. Hatta Hazret-i Abbas "Ali derecesinde kudret-i ilmiyyesi, Ömer kadar mahfûzât-ı şi'riyyesi olan adam görmedim." derdi.

(İntisâr) intikām almak ma'nâsınadır ki burada hem husûsî, hem umûmîdir. Yani şâir hücûma, taarruza uğrayan şahs-ı ma'sûmunun intikāmını alacağı gibi, zulüm gören ebnâ-yı milletini de seyf-i lisânıyla müdâfaa edecektir.

(وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ) nazm-ı celîli Kelâmullâh'ın en mehîb, en şedîd parçalarındandır. Teessüf olunur ki onu, aslındaki rûh-ı şiddete dâir bir fikir verebilecek sûrette olsun, lisânımıza nakletmek kābil değildir.

Hazret-i Ebûbekir ahidnâmesinin sonunda bu âyet-i celîleyi îrâd eylemiştir. Cevdet Paşa merhûm, *Kısas-ı Enbiyâ*'sında o ahidnâmeyi tercüme etmiştir ki biz aslını

[1] Şuarâ 26/224-227.
[2] Şuarâ 26/1-3.

İmâm-ı Müberred'in *Kitâbü'l-Kâmil*'inden teberrüken ayniyle yazıyoruz:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

هذا ما عهد به ابو بكر خليفة محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم عند آخر عهده بالدنيا واول عهده بالآخرة فى الحال التى يؤمن فيها الكافر ويتقى فيها الفاجر. انى استعملت عليكم عمر بن الخطاب. فان بر وعدل فذلك علمى به ورأيى فيه. وان جار وبدل فلا علم لى بالغيب. والخير اردت. ولكل امرئ ما اكتسب. وسيعلم الذين ظلموا اي منقلب ينقلبون.

Mehmed Âkif

MÜDÂFAÂT-I DÎNİYYE

HAK VE HAKİKAT

Doktor Dozy'nin İslâmiyet Aleyhindeki İsnâdâtına Karşı Reddiye

– 10 –

Server-i Enbiyâ (aleyhi eşrefü't-tehâyâ) Efendimiz tevârüd eden evâmir-i Rabbâniyyeye tevfîk-ı hareketle evvelâ kendi aşîret ve akrabâsından bed' ile da'vet ü irşâdını bütün akvâm-ı Araba, Hicâz ve Tihâme ve Yemen ahâlîsine ta'mîm buyurduktan sonra bil-cümle mülûk-i dünyâya, etrâf u âfâk-ı âleme da'vetnâmeler neşr ü irsâline de bezl-i inâyet ve kâffe-i efrâd-ı beşeriyyenin nâil-i hidâyet olmalarına sarf-ı himmet buyurdular ve mazhar oldukları fütûhât-ı celîle ve muzafferiyât-ı mütevâliyye üzerine adl ü ihsândan inhırâfla ahlâk u ef'âl-i pesendîde-i ma'rûfelerinde zerre kadar tebeddül görülmemiş, huzûzât-ı âcileye meyl ile meslek-i müttehazleri bulunan zühd ü ittikādan kıl kadar ayrılmamışlardır. Belki niam-i Sübhâniyye terâdüf eyledikçe tevâzu' ve semâhatleri artar, a'dâsına gālib geldikçe afv u keremle muâmele buyururlardı. –cild-i evvel'de sebk eylediği üzere– hiçbir vakit zînet ü ihtişâma, servet ü sâmân ihrâzına rağbet buyurmadıkları gibi salâhıyet-i kâmileleri dâhilinde bulunan imâmet ü hilâfet mansıbını da kendi evlâd ü ekāribine vasiyet etmeyerek ümmetin intihâbına terk ü tevdî' buyurmuşlardı. Bu hâller hep taraf-ı Sübhânîden telakkī eyledikleri evâmire mürâât-ı kâmilede bulunarak haşyet-i ilâhiyye ve ihlâs-ı tâmdan bir lahza ayrılmadıklarını ve hiçbir maddede menfaat-i husûsiyye gözetmediklerini vâzıhan ve kat'iyyen isbât ve iktizâ etmekte değil midir?

İnsâf u iz'ândan hezârân mertebe dûr-ı mehcûr olan bu garazkârlar şu bast u beyân olunan hakāik-ı kat'iyye hâricine çıkarak ne diyebilirler? Bunların acz ü garazlarını bir kat daha meydân-ı vuzûha ibrâz etmek için biraz da teferruâta atf-ı enzâr ile ahkâm-ı şer'iyye ve etvâr-ı Muhammediyyeyi tedkīk edelim:

Bu garazkârlar, ibtidâ-yı İslâm'da meşrû' olmayan cihâd hakkında muahharan emr-i Rabbânî şeref-vürûd etmesi üzerine Nebiyy-i Zî-şân Efendimiz hazretleri lede'l-îcâb küffâr ve münâfıkīn ile mukātele ederek onları makhûr u perîşân eylemiş olmasına mı güceniyorlar? Yoksa bidâyet-i emrde mubâh olduğu hâlde müskirât-ı habîse hakkında ahîren hürmet-i kat'iyye i'lân buyurulmasını mı beğenmiyorlar? Yahud Mekke-i Mükerreme'den izn-i ilâhîye binâen muhâceret ü mufârakat buyurmuşken bir müddet sonra gelip o belde-i mübârekeyi müşriklerden pâk, memâlik-i İslâmiyyeye ilhâk buyurmuş, veyahud her birisi bir hikmet-i âliyyeye ibtinâ kılınan teaddüd-i zevce, talâk, zıhâr, nafaka,… hudûd-ı şer'iyye ve sâir ahkâm-ı terhîbiyye tecvîz ü te'sîs etmiş olmasına mı an-cehlin ta'rîz etmeye yelteniyorlar? Hâlbuki, bu te'sîsâtın kâffesi, bu te'âliyâtın herbiri Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın tekemmüle doğru birer hatvesi, ileride dîn-i umûmî olacağı bütün ukalâ-yı enâm ve erbâb-ı basâir-i akvâm nazarında emr-i muhakkak addolunan Şer'-i Enver-i Ahmedî'nin tezâyüd-i intizâmını intâc eden feyzli birer mukaddimesi olduğu câ-yı iştibâh olmayan hakāik-ı kat'iyyedendir (Tafsîlât-ı kâmileye dest-res olmak arzu eden kāriîn *Beyyinât-ı Ahmediyye* nâm eserimize mürâcaat eylesinler.)

Sultân-ı Enbiyâ (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) Efendimiz'in mebde'-i risâletlerinden irtihâl-i hümâyûnlarına kadar her türlü müşkilâta sîne germeleri, bütün şüce'ân ve bahâdırânın tevakkuf ve tezelzüle uğradıkları hengâm-ı şiddette ibrâz-ı şecâat ve ihrâz-ı sebât ü metânet buyurmuş oldukları tevâtürât-ı kat'iyye ile vâsıl-ı rütbe-i bedâhettir.* Bu ise mahzâ Dergâh-ı Sübhânî'ye ilticâ [ve] istinâdı, **[315]** [1](وَاللهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ) nazm-ı celîli ile mübeşşer buyurulduğu va'd-i Rabbânîye tevekkül ve i'timâdı sâyesindedir. Din ve îmânında zerrece şübhesi olan kimse Cenâb-ı Risâlet-meâb'ın mazhar buyuruldukları bu tevekkül [ve] i'timâdın binde birini hâiz olamaz.

Dozy de; "Metîn ve samîmî bir itmînâna mâlik olmaksızın Muhammed on seneden ziyâde bir müddet kendisini bekleyen tahkīrât u mehâlike karşı koyamazdı." diyerek bil-mecbûriye bu hakīkati i'tirâf ettiği hâlde mehâlik ü muhâtarât içinde bulundukları zamanı yalnız on seneye hasretmeye savaşıyor. En büyük muhâtarât u şedâidin ba'de'l-hicre cihâd ü kıtâl ile iştigāl ve Yahudilerle onlardan dönme münâfıklar tarafından icrâ olunan envâ'-ı mekr ü mefsedete, ashâb-ı kirâmını iğvâ için işâa ettikleri türlü türlü fitne vü mekîdete karşı lâzımü'l-ittihâz tedbîr-i ahvâl hengâmında çehre-nümâ olduğunu hiç kāle almıyor. İşte bu noktada dahi kānûn-ı mantıkīden fersah fersah uzaklaşmış bulunuyor. Evet; mâdem ki –inkâra mecâl olmadığı vechile– ibtidâ-yı İslâm'da, za'f-ı kuvvet hengâmında berây-ı tahammül kuvvetli bir îmân ü i'tikāda lüzûm görülüyor, muahharan düşmanlar çoğalarak, dâhil ü hâricde ihtilâl ü muhâcemeler tekessür ü tezâyüd edince îmân ü i'tikād kuvvet ü metânetine daha ziyâde lüzûm görülmesi evleviyet tarîkıyla sâbit oluyor.

Manastırlı İsmail Hakkı

* Siyer-i seniyye ve gazavât-ı celîlenin tefâsîline vâkıf olanlar bu takım vikāyi'-i nebeviyyeyi yegân yegân istihzâr u mülâhaza ile bu sözlerimizi tasdîka müsâraat edecekleri bî-iştibâhtır.

[1] Mâide, 5/67.

FIKIH VE FETÂVÂ

Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târîhinden

Hac

– 13 –

Ta'kîb etmekte bulunduğumuz silsile-i târîhiyyede hacca dâir nâzil olan âyetlerin, vârid olan hadîslerin bazıları sıraları, yerleri geldikçe zikredildi. Fakat hac hakkında şeref-vârid oldukları açıkça ma'lûm olan bazı âyetlerin, hadîslerin târîh-i nüzûl ü vürûdları bizce perde-i meşkûkiyyet yahud tamâmıyle mechûliyyet altında kaldığından silsilede işgāl edecekleri yerler boş kaldı. İşte bu boşluğun doldurulması, ahkâm-ı haccın ve bu bâbda ashâb ve müctehidîn-i kirâmca vukūa gelen ihtilâfların hakkıyle anlaşılabilmesi için hacca dâir nâzil ü vârid olan âyet ve hadîslerin mühimlerini ayrıca dercetmeyi elzem addediyorum.

* * *

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de Ka'be-i Muazzama'nın ihtivâ ettiği fezâil ü şerâfeti beyân zımnında:

(إِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذى بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمينَ. فيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ اِبْرٰهيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا)[1] buyurduktan sonra erbâbına haccın vücûbunu ifâde için:

(وَلِلّٰه عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبيلًا) diyerek ba'de'l-vücûb terk-i hac edenler hakkında da:

(وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمينَ)

buyuruyorlar. Enes (radıyallâhu anh) rivâyet ediyorlar ki: Hac farz kılınınca Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz hazretleri hutbesinde; (يا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ فَرَضَ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَحُجُّوا)[2] buyurmuşlardı. Bunun üzerine ashâbdan birisi kalkarak; –Yâ Resûlallâh her sene mi? dedi fakat, sükût ile karşılandı. Bu suâl üç defa tekerrür edince ol hazret; (نَعَمْ، لَوَجَبَتْ، وَلَوْ وَجَبَتْ)[3] (لَتَرَكْتُمْ، وَلَوْ تَرَكْتُمْ لَكَفَرْتُمْ) diyerek haccın farz-ı ömrî olduğuna îmâ eylediler. Sonra burasını te'kîdden başka bir de; (وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمينَ)[4] âyet-i kerîmesinin muhtevî olduğu tehdîde ma'rûzıyetten bir nevi' tahzîri mutazammın olarak; (أَلَا إِنَّهُ إِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ قَبْلَكُمْ أَئِمَّةُ الْحَرَجِ، وَاللهِ، لَوْ أَنِّي أَحْلَلْتُ لَكُمْ جَمِيعَ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَيْءٍ، وَحَرَّمْتُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ خُفِّ بَعِيرٍ لَوَقَعْتُمْ فِيهِ) buyurdular.

* * *

Hazret-ı Allah esnâ-yı hacda ticâret ve sâir teşebbüsât ile taleb-i rızk etmekte bir beis bulunmadığını beyân ile:

(لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ)[5] buyurdular. Fahr-i Kâinât Efendimiz hazretleri kādînin esnâ-yı hacda bir bedel mukābilinde kendisini diğerinin hizmetinde bulundurmasına müsâade ediyordu. Ashâbdan birinin huzûr-ı nebevîye gelerek; "Biz, hüccâcı kirâ ile Mekke'ye naklediyoruz. Bundan dolayı bazı kimseler haclarımızın adem-i sıhhatine kāil oluyorlar. Bu husûsta ne dersiniz, Yâ Resûlallâh?" demesi üzerine, Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz sükût etmişlerdi. Fakat çok geçmeden; (لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ...) âyet-i kerîmesi nâzil olarak sâil çağırıldı, hacları sahîh olacağı tebşîr buyuruldu.

* * *

Kur'ân-ı Kerîm'de Arafât'tan kalkarak Müzdelife'ye gelince Meş'ar-ı Harâm yakınlarında Allâhu teâlâ'nın zikredilmesi hakkında;

(فَاِذَا اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْ وَاِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِه لَمِنَ الضَّالّينَ)[6] âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur. Sonra Müzdelife'den Mina'ya gelmek husûsunda da;

(ثُمَّ اَفيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحيمٌ)[7] âyet-i kerîmesi görülüyor. Bazı rivâyetlere göre bu âyet Ahmesîlik iddiâsında bulunarak Arafât vakfesini, binâenaleyh ondan ifâzayı terkeden Kureyş ve emsâli hakkında nüzûl etmiştir. Bu hâle göre âyetten Müzdelife ifâzasını değil, belki Arafât ifâzasını anlamak iktizâ eder. **[316]** Ümmü'l-mü'minîn Hazret-i Âişe'den mervîdir ki, bütün kabâil-i Arab Arafe günü Arafât vakfesinde hâzır bulunur, yalnız Kureyş ve etbâı Harem-i Şerîf dâhilinde bulunan Müzdelife vakfesiyle iktifâ ediyorlardı. İşte bunun üzerine; (ثُمَّ اَفيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ...) âyet-i kerîmesi nâzil olarak o âdet-i câhiliyye ref' edilmiştir.

Ma'lûm olduğu üzere Arablar zamân-ı câhiliyyette menâsik-i haccı ikmâl ettikten sonra Minâ'da ictimâ' eder; her kabîle, herkes dilinin döndüğü kadar mensûr u manzûm olarak âbâ vü ecdâdının hâtırını yâd ederlerdi. Dîn-i Mübîn-i İslâm'a gelince bu âdet-i câhiliyye kaldırılarak yerine zikr-i ilâhînin ve duânın ikāmesi zımnında;

(فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَاءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ. وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ ا)[8] (يَقُولُ رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ ا) âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur.

* * *

Müteaddid tarîkler ile vürûd eden âsâr-ı muhtelifeden müstebân olduğuna göre bazı ashâb-ı kirâm tavâf hakkında nüzûl eden âyet-i kerîmede sa'yin meskûtün-anh bırakılmasıyla beraber, eski âdât-ı câhiliyyelerine teşebbüh olacağını der-hâtır ederek Safâ ile Merve arasında sa'y eylemek husûsunda dûçâr-ı şübhe olmuşlardı.

(اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَليمٌ)[9] âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur. Bu âyetten Safâ ile Merve'nin menâsik-i hac için vaz' olunan nişân u alâmetler cümlesinden olup hac ve umre edenler için bunlar arasında sa'y ü tavâfın meşrûiyeti anlaşılıyor.

İbni Zübeyr Urve (radıyallahu anh); (اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ...) âyet-i kerîmesinde; (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا) cümlesinden sa'yin fiili gibi, terki cihetinde de bir cenâh olmayacağını düşünerek bu ciheti teyzesi Hazret-i Âişe'ye arzetmiş idi. Fa-

[1] Âl-i İmrân, 3/97.
[2] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 10607.
[3] Hadisin ikinci kısmı için bk. Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr,* 7671.
[4] Âl-i İmrân, 3/97.
[5] Bakara, 2/198.
[6] Bakara, 2/198.
[7] Bakara, 2/199.
[8] Bakara, 2/200-201.
[9] Bakara, 2/158.

kat Ümmü'l-mü'minîn, Urve'nin mütâlaasını tasvîb etmedi ve dedi ki: "Bu mes'elenin senin anladığın gibi olması için âyet-i kerîmenin; (لا جناح ان لا يتطوف بهما) sûretinde nüzûlü lâzım gelirdi." dedi. Bunu müteâkıb âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlünü beyândan sonra sözlerini; (وقد سن رسول الله صلى الله عليه وسلم الطواف بينهما وليس لاحد ان يترك الطواف بينهما) cümleleriyle bitirdiler.

Bu hadîs-i şerîfe göre sa'yin ancak ibâhat derecesindeki bir meşrûiyet ile kalmayıp herhâlde mesnûniyet yahud vücûb gibi taraf-ı fi'li râcih bulunan bir meşrûiyet ile muttasıf olduğu anlaşılıyor. Zâten âyet-i kerîmede Safâ ile Merve'nin "şeâirillâh"dan ma'dûd olması da buna delâlet eder.

Halim Sâbit

İCTİMÂİYÂT

FEMİNİSTLERİN NAZARGÂH-I İNSÂFINA

– 4 –

"Türkler devletlerini tamâmıyle İslâmiyet'e medyûndur."

–La Martine–

La Martine, dünyânın üç büyük dîni olan Mûseviyet, Îseviyet ve İslâmiyet'e Şark'ın mehd-i zuhûr olmasındaki hikmeti vicdânından soruyor ve şu cevabı alıyor: "Şark, matla'-ı envâr-ı füyûzât-ı ilâhiyye ve mehbit-ı ilhâmât-ı Rabbâniyyedir. Cenâb-ı Hak nısf-ı küre-i şarkînin bu sâf muhîtını, bu latîf âfâkını ma'kes-i envâr-ı hicâbı buyurmuş. İnsâniyete bahşâyîş-i Samedâniyyesi olan mevâhib-i ezeliyyesinin kısm-ı a'zamını akvâm-ı şarkıyyeye, insanların bu büyük kardeşlerine tahsîs kılmış. Biz garblılar bundaki esbâb-ı hafiyyeyi Cenâb-ı Hak'tan suâle hakkımız yoktur, haddimiz değildir. Cenâb-ı Hak re'yinde muhtâr, irâdesinde müstakildir.

"Şark insanlarını ve bilhassa Arabları feyyâz bir akl ü idrâk, cevvâl bir zekâ ile mağbûtu'l-enâm ve mahsûdü'l-akvâm buluruz.

"Arablar; bulutsuz, berrak, yıldızları şa'şaadâr bir semâyı lâciverdî altında, külfet-i maîşetten âzâde, sâkin ü sâkit bir hayât-ı sâde içinde yaşarlar. Mâddiyâttan ziyâde ma'neviyâta iltifât ederler. Rûhâniyet âlemlerine dalıp giderler.

"Ancak dîde-i basîretle görülebilen ma'nevî cihânlar, lâhûtî[1] kişverler keşfederler. Arabların bu ulviyet-i tefekkürleri, bu azamet-i tasavvurları "ilm-i hey'et-i rûh" ıtlâkına sezâdır.

"Rûhen avâlim-i ulviyyeye i'tilâ, cihân-ı melekûtu seyr ü temâşâ, cüstcû-yı kibriyâ, tahmîd-i Hudâ, temcîd-i nu'ût ü esmâ Arablara hâs bir fazîlet-i hılkat, bir kerâmet-i fıtrattır.

"Biz, bârid bir iklîm içinde, kesîf bulutlarla mestûr bir tabaka-i semâviyye altında derd-i maîşetle lâ-yenkatı' çalışmaya ve ta'b-ı cismânîmizi teskîn etmek için fazlaca uyumaya mecbûruz. İşte bu müşkil tarz-ı hayât bizi ma'neviyât ve tefekkürâttan men' ediyor.

"Maddiyât içinde boğulmuş bî-tâb bir rûh kisve-i nâsûtiyyetinden silkinip avâlim-i lâhûtiyyeye pervâz edemezse ma'zûrdur.

"Biz garblılar bu âlî-fikret kavme sakın nazar-ı istihfâf ile bakmayalım! Zîrâ Cenâb-ı Hâlik-ı kâinâtı bize onlar keşfettiler."

İşte garbın bu müstesnâ racül-i bâliğinin, bu şâz insân-ı kâmilinin, bu –milyonda bir– akl-ı ma'âlî-perverinin şarka ve akvâm-ı şarkıyyeye ve bilhassa Arablara dâir rûhundan tereşşuh eden mütâlaât-ı hakîmâne ve i'tirâfât-ı hak-perestânesi!

Zerre kadar hisse, idrâke, vicdâna mâlik bir insan –husûsıyle İslâmiyet da'vâsında bulunan bir insan– için bu birkaç satırlık söz ne büyük bir kitâb-ı hikmet, ne müessir, ne intibâh-âver bir ders-i ibrettir!

[317] İnsâf! Her biri hurşîdlere garkolmuş ma'nevî bir cihân-ı hakîkat olan bu sözler Fransa'nın Loire eyâletinde Macon şehrinde doğmuş, İslâmiyet'e gayr-i kābil-i teskîn bir âteş-i gayz u husûmetle yanmakta olan katolik mezhebi üzerine terbiye görmüş bir La Martine'in kaleminden dökülüyor. La Martine diyor ki:

"Les Turcs doivent leur Empire tout entier au Prophète arabe."

"Türkler devletlerini tamâmıyla Zât-ı Sıfat-ı Risâlet-penâhî'ye medyûndur." Bu devlet ve saltanatını Cenâb-ı Resûl-i Hâşimî'ye iktidâları, ihtidâları, İslâmiyetleri sâyesinde kazandılar. Türklerin hayât-ı millîleri, rûh-ı istiklâlleri İslâmiyet'tir. Türkler İslâmiyet'in kadrini bilsinler; İslâmiyet'e daima mü'min ve sâdık kalsınlar!

İşte La Martine; "Türkler devletlerini tamâmıyla Zât-ı Hazret-i Risâlet-penâhî'ye medyûndur" demekle bu netîceyi murâd ediyor.

İki satır sonra yine diyor ki:

"L'Islamisme et la Turquie sont un même fait."

"İslâmiyet'le Türkiye aynı şeyden, bir hakîkatten ibârettir." Yani; İslâmiyet Türkiye'den ayrılmaz! Türkiye denilince bilâ-tevakkuf İslâmiyet hâtıra gelir. Türklük bir vücûd ise İslâmiyet onun rûhudur. İslâmiyet gidince Türklük bir ân yaşamaz; derhâl ölür gider. Ne kadar doğru bir söz! Hattâ bakınız: Herhangi bir mü'min ve mu'tekıd Arnavud'a; "Sen nesin?" diye sorsanız, alacağınız cevâb; "Turkyam elhamdülillâh!" yani; "Türküm elhamdülillâh!"dan ibâret olur. Arnavud'un "Türküm" demekten maksadı şübhesizdir ki İslâmiyet'tir; dîn-i tevhîd ve Kur'ân'dır. Yoksa sırf milliyet noktasından olsa bedîhîdir ki, Arnavud Türk değildir. Milliyet ve kavmiyet i'tibârıyle Türk başka, Arnavud yine başka.*

[1] Metinde (دهوتى) şeklinde yazılmıştır.

* Mü'min, muvahhid bir Arnavud "Türk"lüğü böyle düşünür ve öz kavmiyetinden ziyâde takdîs ederken ötede Arnavud nâmını taşıyan bir takım din ve vatan hâinlerinin Arnavud müslümanlarını ıdlâl ü ifsâda çalışmaları İtalya ve Yunanistan mekteplerinde aldıkları dinsizlik, kâfirlik derslerinden başka nedir?

İşte görülüyor ki, Arnavudun "Türk"lükten murâdı İslâmiyet'tir; hiç başka bir şey değildir. Koca La Martine Türkiye'nin rûh-ı milliyyetini ne güzel, ne kadar vâkıfâne tedkîk etmiş! İki kelime ile ne büyük bir hakîkat ifhâm ediyor!

Müslüman nâm-ı celîlü'l-kadrini taşıyan herhangi bir insan hiçbir şey bilmese de insâniyetin, akl-ı selîmin nerede olduğuna dâir bir Fransızdan "insâniyet sizde, akl-ı selîm sizde, medeniyet-i ma'neviyye ve hakîkıyye sizde" i'tirâflarını dinlese yine kalbinde dînine, milletine bir meyl-i muhabbet hisseder. Vicdânından bir sadâ-yı ta'zîm, bir zemzeme-i tekrîm duyar; ona koşar, ona sarılır. Onunla muhâtabı olan Fransıza karşı iftihâr eder.

Sübhânallâh! Garb, Şark'ın insâniyetine, ma'neviyetine, rûh-ı hakîkat-i insâniyye olan İslâmiyet'ine âşık! Şark da Garb'ın medeniyet-i maddiyyesine, na'ş-ı müzehhebine, heykel-i bî-rûhuna, vebâ-yı ahlâkîsine, tâûn-ı ictimâîsine meftûn! Sanki mübâdele-i edyân! Efsûs!... Hakîkat, hayâle kurbân!

أُولٰئِكَ الَّذينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدينَ[1]) Mücerred şevket ü satvet-i İslâmiyye korkusundan yarım ağızla; "Âmennâ! Biz de îmân ettik, müslümanız!" diyen ve kalbinden şiddetli bir kîn, çılgın bir husûmet besleyen münâfıklar, akl-ı selîm ile istihzâ eden o sefîhler, o ahmaklar, o eblehlerdir ki, ne kadar zerrîn-i hidâyetle kâlâ-yı(!) dalâlet satın aldılar!

Gözleri önünde Ka'be-i saâdete götüren gâyet geniş bir sebîlü'r-reşâdı bırakıp felâket uçurumlarına müntehî olan bir reh-i nâ-refteye girdiler. Onlar bilmiş olsunlar ki, bu sevk-ı şeytânîde umdukları kazanç metâ'-ı hızlân u husrândan ibârettir. Onlar zümre-i mühtedînden değildirler. Onlar sevâd-ı a'zamdan, o muhterem cemâatten ayrıldılar; bir fi'e-i zelîle, bir şirzime-i dâlle olarak derk-i esfel-i cahîme sukût ettiler. (Sûre-i Celîle-i Bakara, âyet 15)

Garb'a temâs etmek, Garb medeniyetinden iktibâs-ı fikr-i terakkî ve tekâmül eylemek şerefini(!) kendilerine mâl eden nisâiyyûn beylerden sorabilir miyiz? "Stuart Mill"lerin, "Tourgeon"ların[?], "Émile Faguet"lerin felsefelerini fart-ı hâhişle okudukları kadar niçin "La Martine"lerin, "Lavalle"lerin, "Comte Henry de Castries"lerin te'lîfât-ı hakîmânelerini mütâlaaya, biraz da bunlardan istifâzaya tenezzül etmiyorlar?

Yoksa bunlar İslâmiyet'in, medeniyet-i hakîkıyye-i Kur'ân'ın tarafdârı, senâ-hânı oldukları için mi?

Lütfen söylesinler! Muhterem Comte Henry cenâblarının *İslâm* nâmındaki eser-i kıymetdârı hakkındaki mütâlaaları nedir? Fakat bilmem gördüler, okudular mı? O her harfi bir cevher-i girân-bahâ ıtlâkına sezâ olan kitâb-ı müstetâb İslâmiyet'i ve müessis-i celîlü'l-kadrini ne kadar bî-tarafâne, ne kadar munsıfâne, ne kadar âlimâne müdâfaa ediyor!

İnsan nasıl teessür etmez, nasıl dil-hûn olmaz! Comte Henry bir Fransız iken lisân-ı Arabı mükemmelen tahsîl etmiş, kim bilir kütüb-i dîniyyemizden kaç yüz cild kitâb-ı tefsîr, hadîs, fıkıh okumuş, nihâyet o güzelim eserini vücûda getirmiş! Nisâiyyûn beyler müslüman olduklarını iddiâ eyledikleri hâlde acaba Comte Henry kadar lisân-ı Arabın tahsîline, kütüb-i dîniyyelerinin tetebbuuna, güzel güzel eserler tahrîrine niçin bir lüzûm, hattâ bir meyl-i vicdânî hissetmiyorlar? Hiç olmazsa niçin "*İslâm*" ve emsâli İslâmiyet lehinde yazılmış âsârı tercümeye ve mihr-i münîr-i İslâmiyyet'in –güneş gibi vâsıtaya muhtâc olmaksızın– nasıl Garb'ın âfâk-ı vicdânı üzerinde neşr-i envâr-ı füyûz-ı ma'neviyye etmekte olduğunu millet-i İsâmiyyeye göstermeye tenezzül etmiyorlar?

[318] Comte Henry'ler, Muhammed Webb'ler, Abdullah Quilliam'lar gelseler de bu suâlleri bizzât yüzlerine karşı îrâd etseler ne cevap verebilirler? Evet; tenezzül değil, hattâ himmet ü gayret bile ediyorlar; eğer Doktor Dozy gibi bir İslâmiyet ve insâniyet düşmanının garazkâr târîhi olursa…! Nesl-i âtîmizi zehirleyecek, İslâmiyet'ten tebrîd ü tenfîr edecek –fâzıl bir Hollanda kalemiyle, derin bir im'ân-ı nazarla yazılmış(!?)– hezeyânlar, denâetler olursa!..

Fakat bu; dîn-i fıtrîdir, kānûn-ı insâniyyettir, düstûr-ı medeniyyettir. Bütün cihân halkı, bütün şeyâtîn-i ins ü cin Doktor Dozy'ye yardım etse yine o Allah güneşini söndürmeye muktedir olamaz. Tesemmüme müstaid ve birkaç ma'lûlü'l-vicdân, birkaç mefkūdü'l-îmân o hezeyannâmeyi hırz-ı cân etmekle İslâmiyet bitmez, Müslümanlık ölmez!

يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللهُ اِلَّا اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ[2]) –O İslâmiyet düşmanları Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar ve bütün kuvvetleriyle çalışıyorlar; fakat beyhûde! Allah, nûrunu –onların bütün mesâîlerine rağmen–bir kat daha fürûzân etmekte, hurşîd-i İslâmiyyet'e daha ziyâde tâb u fer vermekte. Velev ki münkirlerinin hoşuna gitmemiş, velev ki onlar gayz u tehevvürleri içinde çıldırmış, kudurmuş; zerre kadar ehemmiyetleri yok!" (Sûre-i Celîle-i Saf, âyet 8) Cenâb-ı Hak bir Dozy'ye mukābil –yine içlerinden– bin Henry de Castries yaratır, dinini müdâfaa ettirir; erbâb-ı akl ü vicdân nazarında Dozy'yi avenesiyle beraber teşhîr ü terzîl ettirir.

İnsan hak ve hakîkate karşı kulaklarını tıkadıktan, doğru sözü dinlememek için şeytân ile ahd ü mîsâk eyledikten sonra gözleri önünde bin güneş doğsa yine cihân karanlık, nûr-ı hakîkatin bir zerresi yok!!..

وتنكر العين ضوء الشمس من رمد
وينكر الضم طعم الماء من سقم

Ağrıklı bir göz hiç güneşin nûrunu ister mi? Hastalıklı bir ağıza âb-ı kevser bile yine acı gelir, yine suratını ekşittirir. Sen isterse –bir değil– bin âyet oku, bin hüccet getir, bin kere sustur; yine nâfile!..

Zât-ı Akdes-i Cenâb-ı Risâlet-penâh-ı A'zamî Kur'ân-ı Hakîm'i tertîl ü tilâvet buyururken müşrikler kulaklarını tıkarlar ve kemâl-i nefret ü istikrâh ile arkalarını çevirip kaçarlardı. Ebâtîl-i hurâfât ve esâtîr-i vehmiyyâta ise –bilakis– cân verirler, dinlemeye doyamazlardı.

[1] Bakara, 2/16.

[2] Tevbe, 9/32.

İnsanlar haktan nefrette, bâtıla muhabbette daima bir ekseriyet teşkîl edegelmişlerdir. İşleri güçleri mütemâdiyen hak ile erbâb-ı hak ile çarpışmak, ma'bûde-i butlânlarına onları da cebren ve fikren secde ettirmek…

Maksadlarına vusûl için dünyâda ne kadar fenâlık, ne kadar cinâyet varsa bunlara mubâh, hele tezvîr, iftirâ, bühtân, şetm ü tahkîr bunların âdetleridir. Fakat beyhûde mesâî! Fakat hüsrâna, hizlâna sâî!

Nisvân-ı İslâm'ın hukūk ve mevki'-i şerefi, farîza-i tesettürü mesâil-i ictimâiyye-i İslâmiyyenin en mühimlerinden biridir.

Nisvân denilince yalnız bir veya birkaç Osmanlı madamları, madmazelleri murâd olunmuyor. Nisvân lafzı bütün cihân-i İslâmiyyet'in harîm-i nâmûsuna, bütün muhadderâtına şâmil bir kelimedir.

Müslüman vardır ki, zevcesinden, kerîmesinden, hemşîresinden velev nisvân lâfzının zımnî delâletiyle bahsine kat'iyyen tahammül edemez, zerre kadar bile dayanamaz. Herkes hür değil mi? Hukūk-ı şahsıyyesine tamâmıyle mâlik değil mi? Onun harîm-i zevciyyeti kendisine hayatından muazzezdir; kimsenin dil uzatmasına kāil olmaz, olamaz! Hattâ ben içimizde bu fıtratta nâmûsuna gayûr, zevcesinin sokağa çıkmasından hiç de hazzetmez, ağyâr tarafından görülüp enzâr-ı şehvet altında ezilmesini istemez, koluna takıp gezmez hıristiyanlar da bilirim. Binâenaleyh böyle son derece mühim ve nâzik bir mes'ele-i ictimâiyyeden bahisde fevkalâde ihtiyâtla davranmak, kimsenin kablini kırmamak, kendisinden dil-gîr ü müteneffir etmemek lâzım gelir zannederim. Şübhesizdir ki, bu, kānûn-ı ictimâın en mühim maddelerinden birini teşkîl eder.

Bu hakīkati takdîr etmeyip de ulu orta nisvân-ı İslâm'dan sahâyif-i matbûât üzerinde bahsetmek âdetâ herkesin –sellemehü's-selâm– evine dalmak, ailesi içine girmek demektir.

Buna en lâkayd bir hissiz, bir gayretsiz de olsa yine dayanamaz, yine bir istîzân-ı dühûl ister.

Stuart Mill'ler, Tourgeon'lar, Émile Faguet'ler ve daha bilmem kimler Paris'te nîm-üryân, sokakta rast gele hoşlarına giden gençlere nâzikâne kollarını takdîm eden ve her leyl-i sefâhetlerini bir âgūş-ı şehvette geçiren iffet-i mücesseme(?) madamlara, mahcûb(?) madmazellere meleklerden ma'sûm, hûrîlerden mukaddes birer âlihetü'r-rûh, birer ma'bûde-i nefs olduklarını söyleyebilirler. Rûhan ve bedenen, aklen ve zekâen ve binâenaleyh hukūkan erkeklerin kat kat fevkında olduklarını anlatabilirler. Hattâ kadınların muhteşem arabalarını erkeklere çektirebilirler. Hattâ kadınlardan bir meclis-i meb'ûsân, bir kabine, bir ordu da teşkîl edebilirler. Kendi memleketlerinde, kendi muhîtlerinde ne isterlerse yapabilmek iktidârına mâliktirler. Fakat Şark'a gelip de nisvân-ı İslâm'dan bahsedemezler; herkesin evine dalıp da kadınlarını seyredemezler; Garb nisvânını taklîd etmeleri derslerini veremezler!

Mehmed Fahreddin

[319]

MAKĀLÂT

BARBAROS'UN MEVLİDİNDE BİR GECE

Midilli

Şeffâf ve hazîn bir gece. Mehtâb bütün letâfeti, bütün şefkatiyle Akdeniz'in haşarı bir çocuk ihtilâcıyla koşuşan hırçın dalgalarını okşamak istiyormuş gibi, huzemât-ı nevvâresine gark ediyor.

Kuşlar yuvalarına, mevâşî inlerine, insanlar evlerine çekilmişler! Hiçbir zî-rûh ses yok. Yalnız ara sıra bî-emân hücûmlarla sâhili yalayan telâtum-ı emvâcın hâsıl ettiği inilti kal'a duvarlarından aksederek mağmûm bir uğultu gibi sımâhı tahrîş ve a'sâbda bir seyyâle-i hirâs-engîz tevlîd ediyor.

Midilli'nin Paşa Köşkü denilen ve limana hâkim bulunan yüksek bir mahallinde oturarak gecenin şu yalnızlığı arasında, dalgaların yosunlu kal'a duvarlarında mün'akis olan ve bir harhara-i vâpesîni andıran hazîn ve müellim uğultusunu dinliyordum.

A'sâbım bu gamgame-i dil-hırâşın taht-ı te'sîrinde pürheyecân, pîşgâh-ı nazarıma musâdif olan yıkık burç, tavr-ı sâmitiyle sanki bana mâzînin inşirâh-bahş ve müellim şuûnâtıyla karışık bir silsile-i vukūât okuyordu.

Her taraf sâkit ü mağmûm… Denizde ne bir kürek fışıltısı, sâhilde ne bir zî-rûh hışıltısı, hiçbir şey işitilmiyordu.

Ahvâl-i hâzıranın te'sîrât-ı buhrân-engîzi altında ezilen a'sâbımda bu yalnızlığın tevlîd ettiği lerze-i hirâsla titredim.

O ânda azgın bir heyecânla Anadolu kıyılarından kopup gelen dalgalar önümdeki kayalara çarparak beni îkāz etti. Bu gulgule-i emvâc arasında mâder-vatanın ümîd-bahş-ı selâm ü tesliyesini duyar gibi oluyordum.

Gözlerim feyyâz mehtâbın nevvâr şuââtıyla yaldızlanmış olan o zümürrüdîn sâhillere kadar akıp gitti.

Anadolu'nun nîm seçilebilen bu sâhillerindeki yosunlu kayalarda ümîd-bahş bir hitâbe-i imdâd okur gibi oldum.

Kalbimdeki yeis zâil, yerine ümîd ü inşirâh kāim oldu. Bir hâlde ki, ufkun arkasında vakit vakit açılıp kapanan ve şübhesiz sefîl düşman gemilerine mahsûs, âid bulunan projektör ziyâları bile artık sükûnumu ihlâl edemiyordu.

Bulunduğum yerde oturdum kaldım. Bilmem ne kadar zaman geçmiş. Projektörler artık görünmez olmuştu. Ben yine tefekkürâtıma dalmıştım: Akdeniz'in sâha-i şarkīsini sefîl düşmana, bî-havf u bî-kayd bir cevelângâh hâline getiren acz-i hâzırın geçmiş sebeblerine karşı kalbimin en derin huceyrâtından bir tûfân-ı gayz u nefret kopuyordu.

Bahr-ı Sefîd'i bir mâlikâne hâline getirmiş olan büyük Barbaros'un mevlidinden, Roma korsanlarının muhteris cakalarına karşı pür-acz ü fütûr seyirci kalmak zilletini düşündükçe akūr bir ârzû-yı intikām yüreğimi kemiriyor, mevcûdiyetimi sarsıyordu.

Mâzîye, dokuz yüz târîhlerine doğru ircâ'-ı fikr ettim: Yine bu kal'a yerinde, daha rasîn ve daha mukāvemetli olan şu yıkık burç yine bu mevkiinde büyücek bir şalopenin üzerinde birbirinden farklı polad vücûdlu iki gencin, şimdiki İtalya torpidoları gibi, bî-havf u bî-kayd şu sâhilleri dolaştıklarını görür gibi oluyordum. Baba Oruç'la Hayreddîn, bu iki

nâdire-i fıtrat, Akdeniz'in bu iki hâkim-i şa'şaadârı mehd-ârâ-yı vücûd oldukları Midilli'nin dört asır sonra hecemât-ı kahramânâneleri karşısında tiril tiril titreyen sefîl İtalyanlar tarafından tehdîd edileceğini acaba hâtırına bile getirirler miydi?!..

Hayreddîn 878 târîhinde bu adada sâatlerce vakfe-gîr-i tefekkür olduğum şu noktadan altı-yedi sâat mesâfede vâkı' bir köyde doğmuştu. Kahraman kardeşi kendisini de hakîkî bir deniz arslanı olmak üzere terbiye etmiş, birlikte Akdeniz'in şark sularını cevelângâh-ı şehâmetleri hâline getirmişlerdi.

Barbaroslar'ın gittiçe artan cesâret ve ikbâline, bir müddet sonra Adalar Denizi dar gelmeye başlamış, gemilerini Bahr-ı Sefîd'in diğer mahallerine, Afrika sâhillerine kadar sevke mecbûr kalmışlardı. Oralarda kendilerini bir vazîfe-i dîniyye karşısında buldular:

Saltanat hırsını birbirlerinin kanını içmekle teskîne çalışan Benî Hafs hükûmeti inkırâz çukuruna yuvarlanmaya başlamış, kendisiyle birlikte Berberistan'ın bedbaht İslâmlarını da Salîb'in ribka-i esâretine sürüklemişti.

Hayreddîn yılgınlık bilmez bir azim, lerze-bahş bir şehâmetle İspanyollar üzerine atılmış, onları târumâr ederek Cezâyir'i kurtarmış, Benî Hafs enkāzı üzerinde bir beylik te'sîsine muvaffak olmuştu. Barbaros üssü'l-harekâtını şarktan cenûba, Adalar'dan Cezâyir ve Tunus sâhillerine naklet-mek lüzûmunu hissetmiş, artık Akdeniz baştan başa Hayreddîn'in havza-i hâkimiyyetine girmişti.

Ne İspanyol gemileri, ne Fransız donanması, ne İtalya, Sicilya ve ne de Venedik ve Ceneviz korsanları Barbaros'un havf u dehşetinden sığındıkları limanlardan dışarıya çıkamaz olmuşlardı.

Barbaros Cezâyir Beyliği'nde kaldığı on dokuz sene zarfında, mütemâdiyen nâgehânî hücûmlarla limanlara ilticâ eden düşman donanmalarını mahvetmiş, Avrupa-yı Cenûbî sevâhilini baştan başa titretmişti.

Vaktâ ki Sultân Selîm Mısır'ı zabt ve hil'at-i beyzâ-yı Hilâfet'i iktisâ ederek istikbâli gören dehâ-yı âlîsine lâyık bir siyâsetle ittihâd-ı İslâm gāye-i mübeccelini ta'kîbe başladı, aynı hisle mütehassis olan ve Avrupa muhîtiyle fazla temâs netîcesi olarak cihân-ı Nasrâniyyet'in âlem-i İslâmiyyet'e karşı perverde ettiği **[320]** âmâl ü ihtirâsı daha yakından takdîr eden Hayreddîn, derhâl Sultân Selîm'e arz-ı itâat ve hizmete şitâb eyledi. Kadir-şinâs büyük Selîm tarafından hizmeti mazhar-ı takdîr olarak kendisi paşalıkla taltîf olundu. Hayreddîn Endülüs'de vukūa gelen fâcialara yakından muttali' olmuştu:

İttihâdsızlık yüzünden felâket ve inkırâza koşan bedbaht Endülüs İslâmları ilticâ ettikleri Ferdinand-İsabella orduları tarafından tahkîr edilmiş, bir kısmı parçalanmış, kimisi kesilmiş, bakıyyetü's-süyûf perîşân bir hâlde sâhillerde sığınmışlardı.

Hayreddîn'in gemileri bu tâli'-zedelerden bulabildiklerini Afrika sâhillerine nakle muvaffak olmuşlardı.

Mûsâ bin El-Gāzân daha evvel:

İttihâd olmayınca millette,
Umulur mu bakā bu devlette.

vâveylâsıyla dindaşlarını ittihâda da'vet etmiş aldığı cevâb-ı lâ-kaydî karşısında eşkâbe-i nevmîdî dökmüş, enîn-i ye'sle inlemiş, bir şehâmet-i hizebrâne ile hûn-i şehâdetini akıtarak vatanını, dindaşlarını kurtarmaya çalışmış, fakat ittihâdsızlıkla hakk-ı bekâlarını gāib etmiş olan İslâmları o müdhiş inkırâzdan kurtaramamıştı.

Hayreddîn karşısında cereyân eden Endülüs fecâyiini görerek, işiterek âtîyi istidlâl ve ittihâd-ı İslâm lüzûmunu hissettiğinden büyük Selîm'in muhteşem siyâsetini candan alkışlamıştı.

Barbaros'un, hiçbir mecbûriyeti olmadığı hâlde, istiklâlini fedâ ederek Sultân Selîm'e arz-ı hizmete koşması esbâbını bu gibi ulvî fikirlerde aramalıdır.

Osmanlı târîh-i şehâmetinin pür-hamâset bu sahîfeleri birer birer gözümün önünden geçiyordu.

Pederinin ta'kīb ettiği siyâset-i basîret-kârâneyi bırakarak o devir için pür-şa'şaa ve şân fakat netîcesiz ve belki âtî için muzır harblerle uğraşan büyük Selîm'in oğlu ve muhteşem halefi Sultân Süleyman 941 târîhinde Hayreddîn'i bi-hakkın şeref-bahş olduğu Kapudân-ı deryâ makāmına is'âd eylemişti.

Barbaros'un Donanma-yı Osmânî Kumandanlığı'nı işgāl ettiği on sene, kuvve-i bahriyyemizin en parlak, en şanlı muvaffakıyetlerle tetevvüc ettiği bir devir idi.

O vakit ki, Avrupa'nın en mükemmel donanması olup "Deniz Kurdu" diye meşhûr Andrea Doria'nın idâresinde bulunan Venedik donanması bile Barbaros'un savletlerine tâb-âver-i mukāvemet olamayarak Preveze önünde mahv ü perîşân olmuştu.

Mağlûb Andrea'nın bugünkü halefleri tarafından Barbaros'un evlâdlarına karşı gösterilen şantajlar, mevlidine beslenen ihtirâslar, o büyük kapudânın cevelângâhı olan denizlerde, sâhillerde icrâ edilen nümâyişler, evet, nesl-i hâzır için pek acı olan felâketler, o muhterem sîmâların halefi olmaya nâ-müstahak sefîllerin seyyiât-ı istibdâdı değil midir?!..

Şarlken'in tecâvüzüne karşı südde-i Süleymân'a ilticâ eden Fransa Kralı François'nın imdâdına koşan, Nice'i zabt ve Şarlken donanmasını perîşân eden Hayreddîn'in bugünkü evlâdları François ahfâdından muhâfaza-i muvâzenet ümîdi dilenecek kadar âciz bir mevkie sükūt etmiş bulunuyorlar! Ne müdhiş sükūt, ne fecî' ihtiyâc!..

Bütün bu hâtırât altında dimâğım yanıyor, vücûdum bir hummâ-yı acz ü ye'sin tevlîd ettiği buhrânlar içinde tutuşuyordu.

Bu esnâda Marmara sâhillerinden kopup geldiğini zannettiğim nesîm-i sabâ, sanki Barbaros'un makbere-i ebedîsinden mehd-i sabâvetine bir peyâm-ı tesliyet ü ümîd getirmişti.

Düşündüm ki; zulm ü istibdâd ile muvakkaten uyuşmuş olsa bile milletteki seyyâle-i hayât yine Selîmlerin, Hayreddînlerin kanı değil midir?!.. Bu kan bir gün yine şehâmetini, asliyetini gösterecek, bugünkü acz ü ye'si yarınki şân u şerefin esâslarını hâzırlayacaktır.

Barbarosların, Turgutların evlâdları, necm ü hilâli yarın yine Akdeniz'in ufuklarında mevcelendirecekler.

Milletin sînesinde kaynayan hûn-ı hamiyyet ü hamâset Bahr-ı Sefîd'i yer yer Osmanlı bayraklarıyla donatacak.

Evet; millette azm ü ittihâd olunca bunların hepsi olacak! Çünkü;

Fıtrat değişir sanma, bu kan yine o kandır

Bir vakitler donanmalarının yelkenlerini ipekten, direklerini gümüşten yapabilecek kadar semîh olan Osmanlı evlâdları bugünde mevcûdiyet-i milliyyemizi kurtaracak donanmamızın böyle öksüz kalmasına şübhe yok ki rızâ gösteremezler.

Vatanını, dinini, nâmûsunu düşünen, bâkir adalarımızın, behiştî sâhillerimizin düşmanın pây-ı hakāreti altında ezilmesine yürekleri dayanamayan vatandaşlar; donanma için veriniz, donanma için fedakârlıktan çekinmeyiniz!

Veriniz ki, karada hârikalar gösteren ordumuz gibi, bahriyemiz de denizlerde bârikalar yağdırsın!

Midilli **M. Şemseddin**

"İHTİFÂL-İ EDEBÎ" HAKKINDA BAZI MUTÂLAÂT

Ecille-i ricâl-i Mevleviyye ve ser-âmedân-ı şuarâ-yı Osmâniyyeden "Şeyh Mehmed Es'ad Gālib Dede" merhûmun sene-i devriyye-i irtihâli münâsebetiyle Receb'in 27'nci günü müşârun-ileyhin medfen-i mağfireti önünde "bir ihtifâl-i âlî-i edebî" icrâsına karâr verildiği *Hak* Gazetesi'nin 9 Haziran 328 **[321]** târîhli ve 101 numaralı nüshasında yazılıyor ve bu ihtifâlin ne sûretle îfâ edileceği üç sütûnluk mufassal ve müressem bir makāle ile anlatılıyordu. Bu mufassal makālenin; ağlamak mı, yoksa gülmek mi îcâb ettiği pek de kestirilemeyen teşebbüsât-ı garîbemize bir lâhika-i acîbe olan meâlini hazîn ve istiğrâb-âkîn bir tavır ile düşündüm.

Gālib Dede merhûmun şahsiyet-i şâirânesinden mâadâ bir de hüviyet-i dervîşânesi bulunduğu ve ihtifâl-i mutasavver o hüviyet ile kat'iyyen münâsebet olmayacak derecede olduğu cihetle gerek Mevlevî meşâyih-ı kirâmı, gerek o tarîk-ı celîlin sâlikân-ı irfân-ittisâmı tarafından bu husûsta bazı mütâlaât serdedileceği ümîdiyle beklemeye başladım.

İfhâm Gazetesi'nin 11 Haziran 328 târîhli ve 100 numaralı nüshasında "Bir Muharrir" imzâlı makāleden ve; "Diyorlar ki; şebâb-ı mütefekkiremize siyâsiyâtın gird-bâd-ı levs ü ihtirâsı fevkında bir sâha-i şiir ü san'at açmak emelindeyiz." Bizim de bu söze karşı vereceğimiz cevap şudur: "Eğer şu aralık mümkünse…" tarzında diğer bir nokta-i nazardan yürütülen muhâkemeden başka beyân edilmiş bir fikir göremediğim için –bir Mevlevî olmak haysiyetiyle– bir-iki söz söylemek istedim:

"Yâd-ı eâzım milletin rûhunda hiss-i vatanperverâneyi takviye edeceği" mütâlaasıyla bu ihtifâl-i edebînin icrâsına lüzûm görülmüş. Eğer usûl ve teâmül-i millî de nazar-ı dikkate alınarak o dâire dâhilinde hareket edilecek olsa idi, teşebbüs-i vâkı' hakîkaten şâyân-ı şükrân olacaktı.

Fakat o teâmülden tegāfül ve bir tekke dâhilinde, ale'l-husûs Şârih-i Mesnevî İsmâil Ankaravî gibi kibâr-ı evliyâullâhtan bir zât-ı mükerremin merkad-i mukaddesi pîşgâhında yapılacak merâsimin nasıl olması lâzım geldiğinde tecâhül gösterilmiş olduğundan mürettibleri teşekkürden ziyâde teessüfe kesb-i istihkāk eylemiştir.

Biz müslümanların yâd-ı eâzım hakkında müstahsen ve mu'tâd bir usûlümüz vardır ki, büyük ve muhterem bildiğimiz zevât-ı merhûmenin tezkâr-ı nâmı için mevlidler, hatimler okutup sevâb-ı mev'ûdunu rûhlarına hediye eyleyerek haklarında duâlar ederiz.

Hele mevlevîhânelerde her beş vakit namazı müteâkıb dedegâhın türbe-i şerîfe pîşgâhına giderek derûnunda medfûn bulunan meşâyih-ı kirâmın rûhuna Fâtiha okuması ve bu sûretle ekâbir-i eslâfı yâd ü tezkâr ederek haklarında hissiyât-ı ta'zîm-kârâne perverde eylemesi Tarîk-ı Celîl-i Mevlevî'nin müstahsenât-ı müteyemminesindendir.

Şu i'tiyâdımızı hâtırladıktan ve Gālib Dede merhûmun da bir Mevlevî şeyhi olduğunu burada tekrar ettikten sonra yâd-ı nâmı için tertîb olunan merâsimin nasıl yapılmak istenildiğini ihtifâl programından okuyalım:

"Bu ihtifâl-i mübeccele iştirâk eden zevâta varaka-i da'vetiyye verileceği cihetle dergâh-ı şerîf-i mezkûr dâiresinde varakayı ibrâz edenler girebilecektir. Receb'in yirmi yedinci Cuma günü vakt-i zuhr ezânı sâat dördü otuz sekiz geçe hulûl etmiş olacağından med'uvvîn-i kirâm sâat dörtte mahall-i merâsimde isbât-ı vücûd edeceklerdir. Resm-i ihtifâle iştirâk edecek zevâtın koyu renk elbise ile gelmeleri, siyah boyun bağı takmaları, ayrıca ricâ olunacaktır. Hey'et toplandıktan sonra ihtifâl hey'eti tarafından vukū' bulan ihtâr üzerine evvela sûret-i mahsûsada da'vet edilecek meşâyih-ı muhtereme-i Mevleviyye, sâniyen hâzır bulunacak zevât, nâm-ı bülendine izâfetle ihtifâl icrâ olunan Şeyh Gālib merhûmun medfûn bulunduğu türbe önünde krokide gösterilen tertîb üzere ahz-i mevki' edeceklerdir.

"Hey'et tamâmıyla teşekkül ve ahz-i mevki' ettikten sonra *Hak* hey'et-i tahrîriyyesinden Köprülü-zâde Mehmed Fuâd Bey, Şark'ın bu büyük ve müteceddid şâirlerinin hayâtı ve âsâr-ı şi'riyyesi ve meslek-i edebîsi ve kendisinden sonra nesillere icra eylediği te'sîrât hakkında bir nutuk îrâd edecektir.

"Bunu müteâkıb Mekteb-i Mülkiyye müdâvimlerinden Âkif Efendi şâirin enfes-i âsârından olan *Hüsn ü Aşk*ı'ndan ve âsâr-ı sâire-i şi'riyyesinden bazı parçalar okuyacaktır.

"Bundan sonra son neslin Üstâd-ı Muazzamı, dâhî-i edebiyyât Abdülhak Hâmid Beyefendi'nin şeyh-i müşârun-ileyh hakkındaki ihtisâsât-ı edebiyyesine dâir irsâl buyurulan mektup Ahmed Hikmet Bey tarafından okunacaktır.

Ba'dehu usûl ü âdâb-ı Mevleviyye üzere dergâh-ı mezkûr postnişîni efendi hazretleri tarafından bir gülbank keşîdesiyle ihtifâle nihâyet verilecektir."

Şu merâsim, Avrupa eâzımından, meselâ "Panteon"da medfûn olan Fransız meşâhîrinden birinin ziyâret-i mezârı için tertîb edilmiş olsaydı, kimsenin bir diyeceği kalmaz ve; "Yalnız kabre konulacak çelenk unutulmuş." i'tirâzına kalkışacaklardan mâadâ şakk-ı şefe edecek bulunmazdı.

Lâkin Garb'dan Şark'a, Paris'ten İstanbul'a, Panteon'dan Galata Mevlevîhânesi'ne, mesela Victor Hugo'nun

medfeninden Şeyh Gālib'in merkadine tahvîl-i nazar edilince şâyân-ı tatbîk ve kābil-i icrâ olmadığı görülür.

Çünkü bizde kabir ziyâretine açık yahud koyu renkli elbise ile değil, abdestle ve temiz kisve ile gidilir. Mezâr başında da nutuklar, mektuplar, şiirler okunmaz; ancak âyât-ı kerîme ve salavât-ı şerîfe kırâet olunur, duâ edilir.

İ'tikādımıza göre hey'et-i ihtifâliyyenin buraları düşünmesi ve frenk usûl-i ihtifâli ile müslüman ve Mevlevî tarz-ı ihtirâmı arasında şark ile garb kadar mesâfe bulunacağını teemmül etmesi ve Receb Paşa merhûmun cenâzesi top arabasına yükletilmek istenildiği sırada efvâh-ı İslâmdan yükselen sadâ-yı i'tirâzı olsun tenezzülen hâtıra getirmesi lâzım gelir.

Biz zannederiz ki, o hey'et miyânında hakīkī bir Mevlevî bulunsa idi. Dede merhûmun fezâili için dergâh-ı şerîfte bir Mevlid okutturulmasını, mukābeleden sonra gunûde-i gufrân olduğu türbe pîşgâhında bir duâ ettirilmesini, ondan sonra ya Dârülfünûn'un kürsî-i tedrîsinde veyahud başka bir mahallin mevki'-i hıtâbetinde meziyyât-ı şâirânesinin teşrîh u tavzîhi zımnında nutuklar, mektuplar ve sâire kırâet olunmasını teklîf ederdi.

Hele ötekinden berikinden toplanacak iâne ile pûşîdesinin **[322]** tecdîdine rızâ göstermez ve nihâyet iki yüz kuruşla mübâyaa olunabilecek birkaç arşın çuhanın tedârikine Galata Mevlevîhânesi'nin vakfı müsâid değilse ihvân-ı Mevleviyyenin vereceği beş on kuruşla alınabilir. "Siz zahmet buyurmayın!" diyerek bir hayât-ı müstağniyâne geçirmiş olan Şeyh Gālib'i vefâtından sonra keşkül-küşâ-yı suâl olmak zilletine düşürmezdi.

Şimdilik bu kadar kâfî ve;

در خانه اکر کس است یك حرف بس است

Tâhirü'l-Mevlevî

SİYÂSİYÂT

Geçende "Arnavudluk ve Hissiyât-ı İslâmiyye" ünvânlı makāleyi yazan meşhûr İslâm muharrir-i siyâsîsi tarafından ba'demâ bu kısımda "Mülâhazât-ı Mütenevvia" ünvânı altında ahvâl-i mühimme-i dâhiliyye ve hâriciyye hakkında mülâhazât-ı siyâsiyye yazılacaktır.

MÜLÂHAZÂT-I MÜTENEVVİA

Rivâyât-ı Masnûa Neşri

Memleketimizde ve ale'l-husûs pâyitahtta menâfi'-i devlete muzır ve efkâr-ı âhâd-ı nâsı müheyyic her gün birçok havâdis dağıtılıyor. Bu husûstaki neşr-i ekâzîb vâsıta-i kalemden ziyâde ağızdan ağıza geçirilmekle vukū' buluyor. Akl-ı selîm sâhibi olan her Osmanlı menâbi'-i ağyârdan gelen ve terakkıyât-ı vatan-perverâne emrinde gösterilmesi lâzım olan cehd-i Osmâniyyeti sektedâr eden bu rivâyâtı lâyikıyla tedkīk eder ve onunla tabîî müteessir olmaz. Lâkin sâde-dilân-ı nâsın bunları işite işite me'yûs olması, vehme düşmesi mümkündür. Mehâlik-i mülk ü millete dâir olan bu rivâyâtın menba'larını ekseriyâ Beyoğlu'nda, Galata'da aramak iktizâ eyler. Nâşirleri arasında Osmanlı sıfatını hâiz bed-tînetler de az değildir. Bizdeki ahlâk düşkünleri para mukābilinde hangi denâeti irtikâbdan çekinirler ki? Bazı devletlerin tahsîsât-ı seneviyye-i hafiyyelerinin mikdârı hakkında geçende elimize geçen bir eseri mütâlaa eyledik. Bundan anladığımıza göre büyük devletler arasında Rusya ile İtalya en ziyâde para sarf eden devletlerdir. Balkan'ın küçük devletleri de az faâliyet göstermiyorlar. Hele Yunan bu husûsta kendisine hizmet edecek pek çok huddâma mâliktir. Rusya'nın senede sarf ettiği tahsîsât 38.000 liradır. İtalya ise 12.000 lira sarf etmektedir. Askerlik nokta-i nazarından mahrûm-ı şeref-i muzafferiyyet olan İtalya i'mâl-i hiyel-i siyâsiyye husûsunda elbette pek ileri gitmiştir ve Avrupa matbûâtına ve havâdis acentelerine hayliden hayli icrâ-yı nüfûz eylemektedir. Gālibâ işine gelecek sûrette bir sulh akdine pek muhtâc olduğundan İtalya bugünlerde Avrupa gazeteleri vâsıtasıyla hayli kabadayılık çalımı satmakta olduğu gibi memleketimizde dahi rivâyât-ı kâzibe dağıtmak ve halkımızın vehm ü heyecânını uyandırmak için mezkûr yüz yirmi bin liralık tahsîsât-ı hafiyyeden mühim bir mikdârını buralarda sarf etmekte bulunmuş olsa gerektir. Memleketimizde havâdis-i hâriciyye neşrine delâlet eden ve isimlerinin zikrine burada lüzûm görülmeyen birkaç telgraf acentesi dahi hiç de kendi vatan ve devletimizin lehinde tefsîr olunamayacak eşkâlde havâdis ısdâr eylemektedirler. Mısır'da vakār ve nef'-i Osmâniyyeti muhıl havâdis veren ecnebî acentelerinin rivâyâtının ihvân-ı Mısriyyenin gûş-ı ıttılâına erişmesine vesâtat eden Mısır gazetelerini ta'yîb ederdik. Hâlbuki bizim kendi gazetelerimiz bile mezkûr acentelerin birer garaz-ı muzmer üzerine Avrupa'dan ahz ve kendilerine tevdî' eyledikleri havâdisi gelişi güzel dercedip gitmektedirler. Bize lâyık olan bu gibi havâdisten külliyyen tecâhül etmek ve neşrlerine rağbet etmemek, değil mi?

§

Ecnebî Müşâvirleri

Sabah ile *Tanîn* geçenlerde ecnebî müşâvirleri istihdâmı mes'elesini ciddiyetle tazelediler. Bu işi uyandırmak teşebbüsü acaba ibtidâ Londra'da mı, yoksa İstanbul'da mı vukū'a geldi? Bu iki gazete dahi ecnebî müşâvirleri istihdâmından maksad yalnız İngiliz müşâvir bulunduğunu sarâhaten yazdılar. *Tanîn* gazetesi İngiliz müşâvirleri istihdâmıyla İngiliz dostluğunu âdetâ birbirinin lâzım ü melzûmu gibi gösterecek bir tarzda idâre-i lisân eyledi. Muharrir-i âciz *Tanîn* gazetesinin gayret-i vatan-perverânesini takdîr edenlerdenim. Fakat mezkûr gazetenin lâ-yuhtîliğine kat'iyyen kāni' olamam. Biz müşâvir getirecek isek sırf kendi ihtiyâcımız ilcâsıyla getirelim. İngilizlerin celb-i muhâdeneti mes'elesini bununla mezcetmek ister isek, emîn olalım ki, bu tarz-ı mülâhazamızı öğrenen İngilizler bıyık altından bize gülerler. Şübhesiz İngilizlerin muhâdeneti bizce pek kıymetdârdır.

Fakat onu te'mîn edecek vesâit başkadır. Bunu bir tedbîr-i idârî dolayısıyla değil, diplomasi tarîkıyla istihsâl eylemekliğimiz lâzımdır. Londra'daki sefâretimiz bu muhâdeneti istihsâlin esbâbı ne ise taharrî ile der-i devlete bildirmelidir; bildirmiyorsa, Londra sefâreti devr-i meşrûtiyyetin faâliyet-i hamiyyet-mendâne ve faâlânesine lâyık bir sûrette tasfiyeye muhtâc olduğunu irâe etmiş olur.

İrfân ve hüner her nerede ise onu arayıp bulmak ihtiyâcında olduğumuzu cümlemiz takdîr eyleriz. Lâkin ecnebî me'mûrlar istihdâmı gâyet nâzik bir mes'ele olduğundan etrâfıyla düşünülmelidir. Şark'ta ecnebî me'mûrları büyük hizmetler gösterebildikleri gibi Şark'ın ahvâl-i **[323]** siyâsiyyesinin sık sık mağrûz-ı tehavvül olmasından dolayı hâkimiyet-i mahalliyye için bir unsur-ı hatar teşkîl eylemeleri dahi muhtemelâttandır. Müteveffâ Hıdîv İsmâîl Paşa Mısır'ın şuabât-ı idâriyyesine tesrî'-i icrâ-yı ıslâhât emeliyle ecnebî me'mûrları doldurduktan sonra bu yüzden birçok belâlara giriftâr oldu. Getirdiği adamlar arasında birçok kısmet kovalayıcılar zuhûr eyledi. Bunlar Hıdîviyet Mısır'ına değil ecnebî mısırına çalıştılar.

Acaba biz ecnebî me'mûrlarını ehl-i hıbre sûretinde bilâ-vâsıta mı, yoksa tarîk-ı resmî ile ve müzâkere-i düveliyye ile mi celb ve istihdâm etmek istiyoruz? Bu mes'eleden bahseden gazetelerimizin tarz-ı beyânına dikkat olunur ise, bu ikinci tarîk ile me'mûr celb olunmak istenildiği anlaşılıyor.

Pekala! Varsın gelsinler; biz, hizmet-i ehl-i hüner ve tecrübeye pek muhtâcız. Fakat şurasını unutmamalıyız ki, mesela bir İngiliz me'mûru Mısır'da gösterdiği semeredâr faâliyeti burada pek kolay gösteremez; meğer ki devleti tarafından mütemâdiyen iltizâm oluna! Bu ise, müdâhaleyi da'vet tehlikesinden âzâde kalamaz.

Ecnebî müşâvirler Mısır'da âmir-i mutlaktırlar; nuzzâr ve me'mûrîn-i mahalliyye onların evâmirine ittibâa muztardırlar. Onların arzûları vechile hareket etmeyen nuzzâr ve me'mûrîn-i Mısriyye Cromer gibi, Kitchener gibi İngiliz politika me'mûrlarının serzenişi üzerine hükûmet-i Mısriyyece derhâl tahtie ve belki azl ediliyorlar. Memleketimizde ise ahvâl değişir. Bu memleket ilâ-mâ-şâallâh istiklâl-i siyâsîsine mâlik kalmak ister. İmdi; İngiliz me'mûrîn-i idâriyye ve zabtiyyesi istihdâmından hâsıl olacak fevâidi idrâk etmekle beraber mes'elenin tefekkürât-ı amîkadan sonra mevki'-i tatbîka konulmasına tarafdârız. Dâhiliye Nâzırı Hacı Âdil Beyefendi hazretleri ahîren Rumeli'de devr ü teftîş buyurdukları sırada maiyyetlerinde İngiliz müşâvirîn-i mâliyyemizden Mösyö Greivis[?] dahi bulunmuştur. Şübhesiz bu muktedir ve tecrübe-i Şarkıyye sâhibi İngiliz kendilerine müşâvir mes'elesi hakkında beyânât-ı müfîdede bulunmuştur. Nâmûs ve liyâkati müsellem olan Mösyö Greivis bilmeyiz ki ecnebî müşâvirler istihdâmının Memâlik-i Osmâniyye'ye edebilecekleri hıdemâtın Balkan Komitesi Erkân-ı Siyâsiyyesi'nin nokta-i nazarından mı, yoksa sırf menâfi'-i milliyye-i Osmâniyye nokta-i nazarından mı vücûbuna kâildir?

Hacı Âdil Beyefendi hazretleri *Tanîn* muhbirlerinden biriyle bu husûsta ettiği bir mülâkâtta me'mûrîn-i zabtiyye ve idâriyye-i ecnebiyye istihdâmının Rumeli'ye münhasır kalmayıp Suriye ve Anadolu'nun Vilâyât-ı Şarkî'sine de teşmîl edileceğini beyân buyurmuşlardır. Gönlümüz Suriye'nin hiç de araya sokulmamasını arzu ederdi. Hele Suriye'ye gidecek ecnebî me'mûru İngiliz tâbiiyyetinde bulunup da Mısır'da tecrübe-i idâriyye görmüş zevâttan ise –velev ki müstesnâ bir kudret-i idâriyyeye mâlik bulunsun– onun istihdâmını kat'iyyen savâb addedemeyiz.

Anadolu'nun Vilâyât-ı Şarkıyye'sini tahsîsan zikre gelince: Bu da Kıbrıs Muâhedesi'nin akdini müteâkıb tasavvur olunan bir tedbîri hâtırımıza getirdi. Devlet-i Osmâniyye Kıbrıs Cezîresi'ni İngiltere idâresine tevdî' eylemeye mukâbil İngiltere Devleti Asya'daki hudûd-ı Osmâniyyeye Rusya'dan gelebilecek tecâvüze karşı devletimize muâvenet eylemeyi taht-ı taahhüde almış idi. Diğer taraftan dahi hükûmet-i Osmâniyye kesretle Ermeni sâkin olan vilâyât-ı Osmâniyyede ıslâhât-ı esâsiyye icrâsını müteahhid bulunmuş idi. O zamanlar İngiltere'de mevki'-i iktidârda bulunan müteveffâ Lord Beaconsfield bu ıslâhâtın icrâsını tarassud zımnında Vilâyât-ı Şarkıyye'ye konsolosluk ve sâir ünvânlarla birçok İngiliz zâbiti ta'yîni gibi bir tedbîr ittihâz eylemiş idi. Lâkin ondan sonra mevki'-i iktidârı ahzeden müteveffâ Gladstone Rusya tarafdârlığından dolayı mıdır, yoksa başka bir maksadla mıdır, her ne ise Vilâyât-ı Şarkıyye'mizde bu zubbât-ı İngiliziyye istihdâmı tedbîrinden sarf-ı nazar eylemişti. Biz mes'elenin bu târîhçesini vermeye lüzûm hissettik. Çünkü hâl-i hâzırda o bâbda İngiltere ile olan müzâkerâtın hüsn-i icrâsınca tenvîr-i ezhâna medâr olur ümîdindeyiz. Mes'elenin ehemmiyeti derkâr olduğundan Hacı Âdil Beyefendi hazretleri kendi vatandaşları arasında bu gibi şeyleri hem Osmanlı ve İngiliz nokta-i nazarından tetebbu' etmiş zevât bulurlar ise onlarla istişârede tereddüd buyurmazlar ümîdindeyiz.

§

Meb'ûsân Nutuklarında İhtiyât

Hutabâ-yı ümmetin çok kere îkāz-ı efrâda hâdim sözler söyledikleri herkesçe ma'lûmdur. Lâkin biz bir devr-i faâliyyette yaşıyoruz. İmdi; Meclis-i Meb'ûsân'ımızın hutabâdan ziyâde iş ehli yetiştirmesini ümîd ederiz. Meclis-i Meb'ûsân'da bazan öyle hatîbler zuhûr ediyor ki, eğer dedikleri olmazsa vatan alt üst olacakmış gibi bir tarz-ı heyecân ile idâre-i kelâm eyliyorlar. Geçenlerde Meclis-i Millî'de bir zât; "şöyle olmazsa, böyle yapılmazsa bu devlet mahvolacak." yolunda laflar sarf eyledi. Hakk-ı kelâma mâlik olan bir zâtın hürriyet-i beyânına mâni' olmayı hürriyeti seven hiçbir Osmanlı arzu eylemez. Lâkin muvâcehe-i âmmede söylenen sözler evvelce lâyıkıyla ölçülüp biçildikten sonra söylenmelidir. Devletin tehlikesine ve ma'rûz-ı inkırâz olduğuna kāil olan bir adamın o yolda düşünmesine karşı hiçbir şey söylemek istemeyiz. Maamâfih Meclis'in matbûâta akseden ve yâr u ağyâra arz olunan nutuklarında vatanını cidden seven ve milletinin terakkıyât ve teâlî-i istikbâliyyesi hakkında kanâat-ı kâmile-i vicdâniyyesi bulunan üç yüze

yakın meb'ûsların hissiyâtını cerîhadâr edecek bu gibi sözleri müstahakk-ı ta'yîb görürüz. Gazetelerde okunan tafsîlâtına nazaran "devlet batar" ta'bîrinin isti'mâline birçok meb'ûslar kızmışlar, mu'terizâne söylenmişler. **[324]** Ba'demâ o yolda söz sarfedecek meb'ûslar bulunursa ümîd ederiz ki, makām-ı riyâset onu derhâl iskât eder ve kāiline sözünü geri aldırır. Reis-i cedîd hazretlerinin müsellem olan hamiyet ve kiyâsetinden me'mûl olan şey de budur.

Ç - Ş - Z[ze].

BAĞDÂD VE MÂVERÂ-YI İRAN HATLARI

İçinde bulunduğumuz asrın müteaddid avâmil-i siyâsiyye ve ictimâiyye miyânında en mühimlerinden birisi de şimendüferlerdir. Bu şimendüferin siyâsiyyât ve ictimâiyyât nokta-i nazarından derece-i ehemmiyyeti, tayyedeceği mesâfenin vüs'ati ile mütenâsibdir. Şu hakîkat o kadar vâzıhtır ki, isbâta bile muhtâc değildir. Şimendüferler bir kıt'adan diğer kıt'aya, bir memleketten diğer memlekete yalnız emvâl-i ticâriyye yahud misâfirler taşımıyorlar. Aynı zamanda bir kıt'anın, bir memleketin emtia-i ma'neviyye ve rûhiyyesini taşıyorlar. Şimendüferler ile berabar lisânlar da, edebiyât da, yeni siyâsî ve ictimâî cereyânlar da, mezâhib ve edyân da seyr ü sefer ediyorlar. Evvelce yekdiğerlerinden uzun uzun mesâfeler ile ayrılmak, yekdiğerine bîgâne kalmak, yekdiğerlerinin lisân, âdâb, i'tiyâdât, akāid-i dînîyyesinden bil-külliyye bî-haber olan, binâenaleyh yekdiğerleri hakkında bazı efkâr-ı bâtılada, hissiyât-ı lâkaydânêde bulunmuş olan insanlar şimendüferler sâyesinde yekdiğerlerine takarrub ederler, lisânlarını, âdâb u i'tiyâdâtını öğrenirler, aralarında birçok yeni alâkalar peydâ ederler.

İşte şu nikāt-ı nazardan Bağdâd Şimendüferi'nin ehemmiyet-i azîmesi derkârdır. Mezkûr şimendüfer evvela Garb ile Şark'ı yekdiğerine ittisâl ettirecektir. Binâenaleyh Garb ve Şark alâkası nokta-i nazarından büyük bir ehemmiyeti hâizdir. Sâniyen, Memâlik-i Osmâniyye'nin kıtaât-ı muhtelifesini yekdiğerine rabtedecektir. Binâenaleyh Osmanlılıkça da azîm bir ehemmiyeti hâizdir. El-yevm Basra'dan veyahud Bağdâd'dan Dârülhilâfe'ye vürûd için haftalar ve bazan da aylar lâzımdır. Bağdâd Şimendüferi inşâ edildikten sonra haftalar, aylar günlere inecektir. Yalnız bunun askerî ve siyâsî nokta-i nazarından ehemmiyetini düşününüz. Bugün hudûd-ı şarkıyyemizde bir muhârebe vukū' bulsa İstanbul'dan veyahud Haleb'den imdâda varmak için hayât-ı milliyyemizde ehemmiyeti takdîr edilemeyecek vakitlerin ziyâı karşısında bulunmak mecbûriyetindeyiz. Kezâ Irak'ta mesela yarın bir hâdise-i mühimme serzede-i zuhûr ederse hükûmetin mahall-i hâdiseye varması için uzun uzadıya vakitler lâzımdır. Bundan mâadâ kıtaât-ı şarkıyyenin yekdiğerinden uzun uzun mesâfeler ile ayrılmış olduğundan vahdet-i milliyyemiz bi-hakkın te'mîn edilememiştir. Bugün her kıt'ada sâkin ahâli ahvâl-i rûhıyye, seviye-i irfâniyye, âdât, i'tikādât, tarz-ı maîşet ve lisânca başka başka "ferdiyet"ler teşkîl etmektedir. Aralarındaki revâbıt-ı ma'neviyye pek az, pek sathîdir. Bu ise siyâsiyyât ve ictimâiyyâtça bir ehemmiyet-i mahsûsayı hâiz olan uhuvvet-i milliyyemizi haleldâr ediyor. Şu noksânı izâle edebilecek avâmil arasında en mühimmi yine Bağdâd Şimendüferi olacaktır.

Asr-ı hâzırda şimendüferler vahdet-i milliyyenin en müessir âmillerindendir. İstanbul'da bugün neşredilen bir gazete, bir mecmûa, yeni tab' edilmiş bir kitap, yeni zuhûr etmiş bir fikir memleketin şimendüferler vâsıtası ile her tarafına yayılırsa âşikârdır ki, hissiyât ve efkâr-ı milliyyenin tevhîdine, lisânının intişâr ve ta'mîmine daha ziyâde hizmet etmiş olur. Kezâ memleketin kıtaât-ı muhtelifesi içinde yangın, zelzele gibi bir âfet vukū' bularak diğer kıtaâtta sâkin ahâli kazâzede ahâlînin yardımına, muâvenetine sür'atle yetişirse elbette ki vahdet-i milliyye daha ziyâde te'mîn edilmiş olur. Zîrâ derd ve eleme iştirâk, meserret ve şâdumânîye refâkat vahdet-i milliyyenin rûhu ve esâsıdır.

İşte bütün şu muhassenât-ı ma'neviyyeyi Bağdâd Şimendüferi hâvîdir. Biz öyle muhassenât-ı maddiyyeyi, menâfi'-i ticâriyye-i iktisâdiyye ve zirâiyyeyi nazar-ı dikkate almıyoruz.

Fakat Bağdâd Şimendüferi bunların kâffesinin fevkında bulunan diğer bir ehemmiyeti de hâizdir ki, bilhassa bu husûsa nazar-ı dikkati celbetmek isterim: O da İslâmiyet nokta-i nazarından hâiz olduğu ehemmiyettir.

Bugün Makām-ı Hilâfet'le Şark Âlem-i İslâm'ı arasında revâbıt-ı maddiyye ma'dûm gibidir. Ne milel ve akvâm-ı İslâmiyye Hilâfet'i biliyor, onunla git-geldedir ve ne de Makām-ı Hilâfet İslâm akvâm ve milelini bilir ve onlar ile âmed-refttedir. Hac mevsimi gāyet mahdûd olan tüccârlar istisnâ edilir ise âlem-i İslâm'ın kalbini teşkîl eden Makām-ı Hilâfet'le aynı âlemin vücûdunu teşkîl eden diğer kıtaât-ı İslâmiyye arasında alâka-i maddiyye-i mürûr u ubûr yok gibidir. Maatteessüf birçok sebebler dolayısı ile hattâ şu hac mevsiminde ve tüccârlardan bile gönlün istediği kadar istifâde te'mîn edilemiyor.

Hâlbuki Bağdâd Şimendüferleri Şark müslümanlarını yekdiğerlerine maddeten rabtederek âdetâ bir âile şekline ifrâğ edecektir. Bir İstanbullu istediği zaman iki hafta müddet esnâsında Kafkasya'yı ve İran'ı dolaşıp yine İstanbul'a avdet edebilecektir. Yine aynı müddet içinde Hindistan'ı seyredebilir. Zîrâ büyük şimendüferlerin hâiz bulundukları fazîletten birisi de hemen kendi etrâflarında birçok küçük hatlar vücûda getirmektir. Bağdâd Şimendüferi itmâm edilir edilmez hemen muktezıyât-ı tabîiyyesi netîcesi olarak etrâfında birçok diğer hutût da vücûd-pezîr olacaktır.

İşte şu münâsebetle Makām-ı Hilâfet bilâ-vâsıta ve gāyet serî' bir sûrette bütün Şark âlem-i İslâmı ile râbıta ve alâka-i maddiyyede bulunabile **[325]** cektir. Bunun ise netâyic-i azîmesi derkârdır. Akvâm-i İslâmiyye arasına mürûr-ı dühûr ile sokulmuş olan bîgânelik, adem-i râbıta, birçok sû'-i tefehhümler izâle edilecektir. Yekdiğerini daha yakından görerek, bilerek yekdiğerinin âdât-ı mahsûsalarına, elsine ve fezâil-i ahlâkıyyelerine hürmet peydâ edeceklerdir. Râbıta-i ma'neviyye yeniden ve bil-fiil hayât bulacaktır. Makām-ı

Hilâfet ise kendi te'sîrât-ı ma'neviyyesini doğrudan doğruya icrâ edebilecektir.

İşte inşâsı itmâm edildikten sonra bu kadar menâfi'-i müteaddideyi te'yîd edecek Bağdâd Şimendüferi'ne rekâbet etmek ve belki de hatt-ı mezkûru muattal bırakabilmek üzere Ruslar tarafından bir Maverâ-yı İran Hattı tasavvur edilmektedir. Rusların planlarınca şu hat Odessa'dan başlayarak Kafkasya tarîkı ile Bakü Denizi'nin cihet-i cenûbîsinden geçerek Sistan ve Belûcistan'dan doğru Hindistan'a inecektir. Şu hat Hindistan'ı bilâ-fâsıla Londra ile birleştirecektir.

Moskofların hesâbınca şu Mâverâ-yı İran Hattı üzerine Hindistan ile İngiltere arasındaki mesâfe Bağdâd Hattı üzerindeki mesâfeden daha kısa olduğu için Şark ile Garb arasında açılacak alâka ve râbıtanın kısm-ı a'zamını gûyâ birinci hat celb edecektir. Ruslar hatt-ı mezkûra büyük bir ehemmiyet veriyorlar ve bütün kuvvetleri ile hayyiz-i husûle gelmesine çalışıyorlar. Rus Hükûmeti tarafından tertîb edilmiş olan bir komisyon-ı mahsûs hatt-ı mezkûr hakkında uzun uzadıya tedkīkāt ve mütâlaâtta bulunmuş, bilâhare takdîm etmiş olduğu raporda hattın inşâ edilmesine karar vermiştir. Bunun üzerine Rus hey'et-i vükelâsı da mes'eleyi müzâkere ederek raporu tasdîk eylemiştir. Fakat Rusya yalnız başına şöyle azîm ve yüzlerce milyon paranın sarfını istilzâm edecek bir hattın inşâsını deruhde edemez. Diğerlerinin paraca muâvenetine ve iştirâkine muhtâcdır.

İşte bunun içindir ki, Ruslar, el-yevm İngiltere ve Fransa mahâfilinde şu iki hükûmeti de tasavvur ettikleri teşebbüse iştirâk ettirmek için bezl-i mesâî ediyorlar. Fransızlar bilâ-i'tirâz iştirâk etmeye hâzırdırlar. Bilhassa ki mes'elede Almanya'ya da rekâbet etmek, Almanya'nın bu teşebbüsünü akīm bırakmak ciheti de vardır.

Fakat İngilizlerin vaz'iyeti böyle değildir. İngiltere hükûmeti teşebbüse iştirâk etmeden evvel mes'eleyi uzun uzadıya mütâlaa ve tedkīk etmek mecbûriyetindedir. Zîrâ filhakīka teşebbüs-i mezkûr, İngiltere'nin rakîbi bulunan Almanya'ya îrâs-ı zarar edebilirse de, diğer taraftan Hindistan'ı da Ruslar tarafından tehlike altına koyabilir. Rusya'nın kuvâ-yı askeriyye ve bahriyyesini tanzîm ü takviye ettikten sonra yeniden İngiltere'ye karşı Asya'da Almanya'dan daha müdhiş bir rakîb olmak hakkını kim te'mîn edebilir? Bu gibi tebeddülât târîhde az mı vukū' bulmuştur? Zaten İngiltere, tâ öteden beri Hindistan'ı yalnız Rus tecâvüzüne karşı müdâfaa etmek mecbûriyetinde değil midir? İran'da hemen hemen hâkimiyet-i mutlakasını te'mîn etmiş olan Ruslar için İngiltere kendi eliyle Hindistan'a doğru bir yol da açarsa acaba âtîde Hindistan'ın selâmet ve bekāsını kim te'mîn edebilir? İşte şu suâllerdir ki, İngiltere hükûmetini Mâverâ-yı İran Hattı hakkında birçok tereddüdlere sevkediyor. Ve bu tereddüdler sâyesindedir ki, hatt-ı mezkûr henüz kuvveden fiile çıkamıyor.

Fakat Ruslar bütün kuvvetleri ile çalışıyorlar. Bilâhare muvaffak olacakları ma'lûm değil ise de, herşeyde ve her işte Osmanlılık'ın ve âlem-i İslâm'ın önüne çıkmayı kendisi için bir meslek ve vazîfe ittihâz etmiş olan Rusya hükûmeti şu mes'elede de aynı tarîka sâlik olduğunu gösterdi. Bu münâsebetle bizim bir ân evvel İngiltere ile görüşüp uyuşmamızın derece-i ehemmiyyeti tebeyyün ediyor. Şu lüzûmu ricâl-i devletimiz elbetteki takdîr etmişlerdir.

Ahmed Agayef

FRANSA VE FAS

Evvelki hafta bu sahîfelerde Fas ve Fransız ahvâlinin Faslılarca olan suver ve eşkâlini yazmış ve Fransızlar nokta-i nazarınca olan etvâr ve vaz'iyyâtını ikinci bir makālede tedkīk ve tahlîl edeceğimizi vaad eylemiş idik. Bugün o vaadin îfâsına şürû' ediyoruz.

Fransa hükûmeti Fas iklîmi hakkında öteden beri beslemekte olduğu fikrine, resmî Avrupa'nın müzâheret ü muâvenetiyle, hâin-i vatan ve millet Abdülhafîz'ın hıyânet ve ihânetiyle geçen senenin on bir Mayıs'ından beri gûyâ nâil olmuş bir vaz'iyette bulunuyor idi. Fransa hükûmeti medeniyet-i müşa'şaasının ve i'lân eylediği ve uğrunda milyonlarca kanlar, milyarlarca paralar döktüğü Hukūk-ı Beşer Beyânnâmesi'nin hilâfına olarak Fas'ta kazandığı bu mevkiini Cezâyir'de tatbîk etmekte olduğu mezâliminin aynıyla tahkîm eylemeye çalışmak gibi vâhî bir meslek ittihâz etmiş idi. Fakat Fransa'nın Fas'ta almış olduğu bu vaz'iyet ve mesleğine karşı Faslılar şu sûretler ile mukābele eyledikleri ve eylemekte oldukları görüldü:

Geçen Nisan ve Mayıs içlerinde evvela Abdülhafîz saltanattan iskāt ve Mulay Muhammed el-Hiba hazretleri Fas Sultânı i'lân edilmiştir. Sâniyen; Benî Verâin[?] Kabîlesi Mevleye[?] sâhiline tecemmu' ile nehrin öbür yakasında olan Fransa askerine hücûm eylemiş, pâyitaht olan Fas şehri ahâlisi ayaklanmış, şehir kumandanının sarayına hücûm edilmiş, kumandan katl ve emvâli yağma edilmiştir. Şehrin etrâfı kabâil ve aşâyir efrâdından yirmi bin kişilik bir kuvvet tarafından ihâta edilmiş, şehir muhâsara altına alınmıştır. Sâlisen; Taviret[?], Gârkûy'deki[?] Fransa askeriyle Benî-Vâin[?] Kabîlesi arasında **[326]** harp ateşi açılmış, yeni sultân tarafından Fransızlara karşı cihâd-ı mukaddes i'lân ve umûm Faslılar bu cihâda da'vet edilmiştir.

Yeni Sultân tarafından Fransızlara karşı i'lân olunan bu Cihâd-ı Mukaddes Beyânnâmesi'nin bazı parçaları Paris'te münteşir *Matin* gazetesinin son nüshalarının birinde şu sûretle tasvîr edildiği manzûrumuz olmuştur: "Hak Teâlâ Hazretleri'ne îmândan sonra en güzel ve makbûl olan amel muhârebedir. Şimdi Fransızlara karşı muhârebe farzdır. Hatta kadınların ve etfâlin dahi bu muhârebeye iştirâk etmeleri vâcibdir. Ey Fas iklîmi müslümanları! Eslâfınızın nâmûsunu muhâfaza ediniz ve onlar gibi düşmandan vatanı muhâfaza için Allah yolunda kanlarınızı irâka ediniz. Fransızlar Fas şehrinde her gün binlerce müslüman kanını dökmektedir. Ne duruyorsunuz ve ne için eslâfınız gibi hareket etmiyorsunuz?"

Matin gazetesi bu cihâd-ı mukaddes beyânnâmesinin o

cümlelerini bu tarz ve şekl ile nakil ve tercümesini müteâkıb diyor ki: "Fas'ın her tarafında Fransızlar aleyhinde şiddetli bir heyecân, fevkalâde bir kıyâm ve galeyân hüküm-fermâdır. Fas'taki Fransa kuvvetinin mevkii büyük bir hatar, büyük bir tehlike ve vahâmet ile muhâttır. Fransa'nın bu vahâmetli mevki'den kendini tahlîs ve Fas'taki emel ve gāyesini te'mîn ü tahkîm edebilmesi büyük, pek büyük masraflara, ciddî, serî', kat'î tedbîrlere muhtâcdır…"

Matin gazetesinin Fransa'nın Fas'taki hâl ve mevkiinin vahâmetini bu sûretle i'tirâfı nazar-ı dikkati celbedecek bir mâhiyeti hâizdir. Çünkü *Matin* gazetesinin i'tirâfı vechile Fransa'nın Fas'taki hâl ve mevki'-i hâzırı gāyet hatar-nâktir. Fransa'nın bu mevki'-i mühlikten kendini tahlîs ile ideal ve hedefine nâil olabilmesi hazîneler sarfından, ciddî, serî', kat'î tedbîrlere mürâcaattan başka uzun vakitlere mütevakkıftır. Bu uzun vakitlerin ise Fransa'ya müsâid çıkacağı gāyet meşkûktur.

Çünkü evvela; Fas iklîmi, kabâil ve aşâyiri Cezâyir ve ahâlîsine makīs değildir. Fransa Fas'a nazaran Cezâyir gibi küçük bir yeri elde etmek için yedi milyar frank sarf etmiş, elli bin kurban vermiş ve yalnız mücâhid-i a'zam merhûm Emîr Abdülkādir ve hamiyetli maiyyeti ile kırk sene uğraşmıştır. Hâlbuki Fas iklîmi Cezâyir'den birkaç defa büyüktür. Yed-i Kudret'ten masnû' tabîî istihkâmları vefîrdir. Kabâil ve aşâiri Cezâyir'in sekiz misli nisbetindedir. Bu ahvâl ise Fransa âmâlinin tecellîsine mâni' ve burada sarf edeceği sa'y ve gûşişlerinin bir semere vermeyeceğine delîldir.

Sâniyen; Afrika müslümanlarının hâl-i hâzırdaki vaz'iyetleri Cezâyir'in istîlâsı zamanındaki vaz'iyete müşâbih değildir. O zamanda Afrika kabâil ve aşâiri arasında nifâk ve münâferet hükümrân idi. Ecnebîlerin nişânlarına, altınlarına, hîlelerine kapılmak, aldanmak ile ecnebî menfaati için yekdiğerinin aleyhinde bulunurlar ve muhârebe ederler idi. Şimdi ise ecnebîlerin iltifâtının semeresi milliyetlerinin mahvına bâdî, ecnebî menfaatine hâdim, yekdiğeriyle olan muhârebeleri istiklâllerinin ziyâına bâis olduğunu re'ye'l-ayn müşâhede eylediklerinden ecnebîlere karşı müttefik ve müttehid olmuşlardır. Afrikalıların bu ittihâdları dahi Fransızların Fas'ta bir şey kazanamayacaklarına burhândır.

Sâlisen; Trablusgarb, Fas Muhârebeleri'ne kadar âlem-i İslâm'ın Fransızlara, Fransa medeniyetine, Fransa lisânına, Fransa ilm ü irfânına, Fransa hakşinâslığına büyük i'timâdları var idi. Bunun sebeb-i yegânesi ise ancak Fransa hükûmet-i fahîmesinin, Fransa millet-i necîbe ve irfâniyyesinin Hilâfet-i Celîle-i İslâmiyye ve hükûmet-i mufahhame-i Osmâniyyeye karşı öteden beri muhâfazasına çalıştığı ve riâyetine i'tinâ eylediği bütün âlem-i İslâm tarafından nazar-ı memnûniyyetle görülen münâsebât-ı veddiyye, tezâhürât-ı vifâkıyye, muâvenât-ı maddiyye ve ma'neviyyesi gibi an'anât-ı kadîme-i mübeccele-i târîhiyyesi idi. Âlem-i İslâm'ın Fransa'ya karşı olan bu hissiyât-ı âliyyesini Fransa Dersaâdet muhterem ceneral konsolosu ve kâtibleri ile iki sene mukaddem Eyüb'de bir kulüpte şeref-vukū' bulan bir mülâkātımda muhterem zevât huzûrunda beyân ile nazar-ı dikkatlerini celbetmiş ve *Tan* Gazetesi'nden de şikâyet eylemiş idim. Konsolos cenâbları dahi bu husûsta memnûniyetlerini ızhâr ve *Tan*'ın hilâfet ve İslâm aleyhindeki neşriyâtına hükûmetin iştirâki olmadığını, maamâfih bunun dahi nazar-ı dikkate alınacağını vaad buyurmuşlardı. Fakat Trablusgarb mes'ele-i hâzırasında *Tan*, *Gaulois*, *Figaro*, *Paris Journal*, *Matin* gibi Paris gazetelerinin Hilâfet ve İslâm aleyhindeki neşriyâtı ve Fransa hükûmetinin böyle bir zamanda Fas'ta tatbîk etmekte olduğu muâmelât, vaz'iyyât ve icrââtı Fransa hükûmetinden Afrikalılar ile beraber bütün âlem-i İslâm'ın dil-gîr ve dil-hûn olmasına ve Fransa'nın âlem-i İslâm nazarındaki o mevki'-i bülendinden sukūt etmesine ve bunun nefret derecesine varmasına sebeb olmuştur. Afrikalılar ve âlem-i İslâm istintâc ediyor ki: Fransa'nın Hilâfet'e ve Afrika'ya karşı olan bu vaz'iyeti, Fransa'nın cihân-ı ilm ü irfândaki o mevki'-i bülend ve müstesnâsına rağmen, Avrupa mutaassıblarından bir takım âmâl-i hasîse kurbanlarının bir nevi' hukūk-ı düvelden olmak üzere tanıdıkları "Hilâlin tasarruf eylediği kıt'aların tedrîcen Salîb'in havze-i temellüküne idhâl edilmesi lâzımdır. Fakat Salîb'in mâliki olan bir iklîm hiçbir zaman Hilâl'in tasarrufuna geçemez." Düstûr-ı garîb ve kānûn-ı acîbine tâbi' olmak ve mevki'-i tatbîka koymaktan başka bir şey değildir.

Faslıların bugünkü Fransa aleyhindeki kıyâmları bu istintâcdan ileri gelmiştir. Fransa hükûmeti bu hakāyıkı nazar-ı dikkate almamış ve Fas'a vaz'-ı yed etmek gibi azîm, mühlik bir hatâda bulunmuştur. Binâenaleyh Fransa hükûmeti hatâsını tashîh ve Fas'tan keff-i yed etmesi ve bu sûretle efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyeyi kendi lehine çevirmesi ve bu harbden evvelki mevkiini kazanması lâzımdır. Âlem-i İslâm efkârının Fransa'nın lehine dönmesi **[327]** Fransa için birkaç Fas iklîmine muâdil olacağını beyâna hâcet yoktur.

Yok, Fransa hükûmeti bu hakāyıkı görmek istemez ve hatâsında devamdan geri kalmaz ise pek yorgun düştükten başka netîcede hiçbir şey de kazanamayacaktır.

Enderûn-ı Hümâyûn Muallimi
Kolcalı Abdülaziz

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

AFGANİSTAN MÜSLÜMANLARI

Emîr Habîbullâh Hân'ın Ulviyeti ve Afganistan'da Âsâr-ı Tekâmül ve Terakkī

Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'den sonra hükûmât-ı İslâmiyyenin en müterakkī ve mükemmeli Afganistan Hükûmet-i Celîle-i İslâmiyyesi olduğu âsâr-ı bâhire tecelliyât-ı hâzırasıyla meşhûd ve nümâyândır. Afganistan'ın teâlî ve terakkīsine en evvel hizmet edip milletini şehrâh-ı saâdet ve vâdî-i tekemmüle sevk ve îsâl eden zât cennet-mekân Emîr Abdurrahmân Hân-ı mağfûr idi. Müşârun-ileyh hazretleri vefâtından sonra velîahdı Afganistan hükümdâr-ı müstakbe-

line –bir vasiyetnâme– bir düstûru'l-amel bırakıp mûcebince amel ve hareket olunmasını ekîden vasiyet ü tavsiye eylemiş ve halef-i âlîsi Sirâcü'l-mille ve'd-dîn Emîr Habîbullâh Hân hazretleri de peder-i âlî-kadrinin vasiyetini harfiyyen ta'kîb ü tatbîk ederek kendi tebaasının refâh ve saâdetlerini ezmine-i sâbıkadan yüz kat ziyâde te'mîn eylemiştir.

Afganistan'ın tarz-ı idâresiyle umûr-ı mâliyye ve iktisâdiyyesini yoluna koyduktan sonra Habîbullâh Hân hazretleri umûr-ı askeriyyeyi ahsen vech üzere tensîk ve tekmîle hasr-ı mesâî ederek az zaman içinde Afganistan'ı hâl-i seferberîde iki yüz elli bin muntazam, mücehhez, müsellah askere mâlik ettiği gibi her bir ihtimâle karşı hîn-i hâcette kendi askerine lâzım gelecek levâzımât ve eşyânın da Kâbil Dârü'l-Emâresi'nde i'mâli için bezl-i himmet buyurup Avrupa'nın en son sistemde bulunan âlât ve edevâtını Kâbil'e celb ile îcâb eden mütefennin mühendis ve ustaları da muayyen bir zaman için kontrato mûcebince elde eylemiştir.

Birkaç sene sonra Afgan ustaları celb edilen mühendis ve muallimlerinden sanâyi'-i lâzımeyi ahz u iktibâs ettikten sonra Avrupalılara izin ve ruhsat verilip yerlerine yerli ustalar dikilmiş ve bu sûretle Afgan askerine lâzım olan bütün mevâdd ü eşyânın i'mâline mübâşeret olunmuş ve memleket ile milletin servet ve menâfii vikâye edilmiştir. Bu hafta zarfında Kâbil şehrinde intişâr eden haftalık *Sirâcu'l-Ahbâr* –ki, Fârisî lisân-ı azbü'l-beyânıyla mükemmel bir matbaa-i emîriyyede tab' ve temsîl edilmektedir– gazetesinde okunduğuna nazaran el-yevm emîr hazretleri tarafından te'sîs olunan İslâmî ve yerli fabrikalarda âtîdeki hıref ve sanâyi' kemâl-i nefâset ve metânetle i'mâl edilmekte bulunduğunu mübâhât ile derc-i sütûn-ı mefharet eylemiştir.

Kâbil dârü's-sınâalarında i'mâl olunan eşyâ ve mevâd ber-vech-i âtîdir:

Esliha-i Nâriyye:
Küçük sahrâ topları (önden dolar)
Büyük toplar (arkadan dolar)
İstihkâm ve kal'a topları
Zodfir Graben top ve tüfenkleri (üç çeşit)
Henry Martin tüfenkleri (piyâde ve süvârîlere mahsûs)
303 sistemli tüfenkler (süvârî ve piyâde için)
Yandan dolan tüfenkler
12 parça tüfenkler
5 parçalı tüfenkler
Çifte tüfenkler (av için)

Esliha-i Câriha:
Zâbitâna mahsûs kılıçlar (altın, gümüş, nikel yaldızlı)
Süvârî asâkirine mahsûs kılıçlar (hâlis demirden)
Tüfenklere mahsûs süngüler
Askere mahsûs kılıç, kama, harbe, hançer, bıçak, kalemtıraş

Gülle ve Fişenkler:
Büyük top gülleleri
Küçük top gülleleri
Schneider ve Maxim gülleleri
Tüfenk için her türlü fişenk
Phius[?] kısmından fişenkler
Âdî fişenk
Dumanlı, dumansız barut
Şarapnel gülleleri

Sanâyi'-i Sâire-i Muhtelife:
Askerî ve mülkî bayraklar (ki, mihrâb ve minber alâmetini hâizdir)
Her çeşit askerî çadırlar
Çadırlara mahsûs edevât-ı sâire
Askerî ayakkabların envâı (yerli derilerden ma'mûl)
Askerî eldivenler
Her nevi' muzıka âlâtı (sarı ma'denden)
Askerî meşk ve ta'lîm ve jimnastik âletlerin envâı
Zâbitâna ve efrâda mahsûs envâ'-ı kalpaklar
Zâbitâna mahsûs dûrbînler
Demirciliğe âid her nevi' sanâyi ve âlât ve edevât
[328] Dülgerlik, marangozluk, doğramacılık sanâyii
Saraçlık
Pirinççilik
Kuyumculuk
Bakırcılık
Boyacılığın envâı
Nakkâşlık
Ressâmlık
Na'lbandcılık, baytarlık
Meskûkât darb ve i'mâli
Sîmkeşlik
Meşînden yapılan her türlü çanta ve askere lâzım edevât
Örmecilik
Dokumacılık
Halıcılık
Kilimcilik
Sırmacılık
Haccârî ve mi'mârî
Litografi
Tipografi
Zinkografi
Hakkâklik (her türlü taş ve ma'den üzerine)
Oymacılık (her türlü taş ve ma'den üzerine)
Mobilyacılık
Çorapçılık
Dişçilik (Ma'denden sun'î diş yapmak)
Dökmecilik
Billûrculuk

Bâlâda gösterilen bütün eşyâ el-yevm Kâbil'de Emîr hazretleri tarafından müceddeden inşâ ve te'sîs olunan büyük fabrikalarda Afganistan kerestelerinden müslüman usta, çırak ve ameleler vâsıtasıyla "buhâr" ile i'mâl olunur. Mezkûr makineler şehir hâricinde en güzel bir mevki'de te'sîs edilip makinelerin kolaylıkla tedvîri için son sistem motorlarla müteharriktir.

Mezkûr fabrikaların nezâret-i umûmîsi "Livâ" Muhammed Server Hân'a Emîr hazretleri tarafından tevdî' ve tefvîz olunduğu gibi müdîriyet-i umûmiyyesine de Mühendis Muhammed Rızâ Beğ Hân ta'yîn olunmuştur.

Fabrikalar her gün kemâl-i faâliyyetle on sâat işlemekte ve Afganistan'ın askeriyle ahâlisine lâzım gelen eşyâyı i'mâl etmektedir. Mezkûr fabrikalara izin ve ruhsat-ı mahsûsa ile girilir. Yabancı ve gayr-i müslime hiçbir zaman müsâade edilmemektedir. Fabrikaların esrârı tamamıyla me'mûrları tarafından muhâfaza ediliyor.

Bâlâda gösterilen sanâyi' ve hıref tamamıyla Avrupa'nın hâl-i hâzırda i'mâl ettiği âlât ve edevâta müşâbih ve mümâsil bir hâldedir. Bunlardan başka Emîr hazretleri tarafından Avrupa'dan daha başka yeni fabrikaların celbi takarrur etmiş ve daha sâir hıref ve sanâyii öğrenmek için Avrupa'ya müslümanlardan birçok genç, dindâr talebeler i'zâm kılınmıştır.

Altı bin senelik an'anâta, şân ve şöhrete mâlik olan İran Devleti hânlık ve elkāb ile uğraşıp vatan ve memleketin menâfi'-i maddiyye ve ma'neviyyesini ağrâz ve âmâle fedâ ettiler. Memleketin (İran'ın) istiklâlini Rusya'ya sattılar. İran ile Afganistan emîr ve kavmi beyninde bir mukāyese yapılmak lâzım gelirse berikilerin mahv ü inkırâza yüz tuttuklarını, ötekilerin ise çoktan beri hâb-ı gafletten uyanıp şuûnât-ı mülkiyye ve vataniyyelerinin ıslâhına bezl-i gayret etmekte oldukları kolayca anlaşılıyor.

İran'ın yüzde biri kadar tantana-i târîhiyyeye mâlik olmayan Afganistan Hükûmet-i İslâmiyyesi el-yevm Rusya ve İngiltere'ye karşı kendisini bi-hakkın muhâfaza ve müdâfaa edebilmek iktidârına mâlik olduğu hâlde İran hükûmeti, büsbütün bitmiş, mahv ü harâb olmuş, Rusya ve İngiltere'nin bütün tahakküm ve tehekkümâtına sürûd etmekte bulunmuştur.

Hâsılı bir şahıs bir milleti batırır, bir adam bir ümmeti evc-i a'lâya çıkarır.

Mulay Hafîz, utanmayarak dinini, milletini, memleketini Fransızlara satar; Afganistan emîr-i dirâyet-mendi bir avuç Afganlıyı i'lâ ve ihyâ eder. [1](اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ)

S[sin]**. M. T**[te]**.**

BULGARİSTAN MÜSLÜMANLARI

UMÛR-I MAÂRİF

Dârü'l-muallimîn Küşâdı – Bulgaristan müslümanları, birkaç seneden beri, kendi mekteplerine muallim yetiştirmek üzere bir "Müslüman Dârü'l-muallimîni" küşâdını hükûmetlerinden taleb ediyorlardı. Onların bu talebi daha "Malinof" kabinesi zamanında kabûl edilmiş ve bir komisyon-ı mahsûs tarafından ta'lîmâtı ve programı ihzâr olunmuş ise de, bunun icrâsı mümkün olmamış idi. Bugün "Geshof" hükûmeti müslümanların bu emelini icrâ ediyor. Artık mektebin ta'lîmâtını hükûmetin cerîde-i resmiyyesi i'lân etti. İrâde-i kralîye iktirân ettiği görüldü. Ta'lîmât-ı mezkûre ber-vech-i âtîdir:

Birinci Madde– Bulgaristan mekâtib-i ibtidâiyye-i İslâmiyyesine muallim yetiştirmek **[329]** üzere Şumnu'da bir Pedagoji Mektebi (Dârü'l-muallimîn) açılacaktır. Bu mektepte ulûm-ı dîniyye dersinin tedrîsi başmüftînin teftîşine tâbi' bulunacaktır. Müftî-i müşârun-ileyh bu husûstaki mütâlaâtını mektep müdîrine bildirecektir.

İkinci Madde– Bu mektep ilk zamanlarda yalnız iki sınıfı hâvî bulunacaktır.

Üçüncü Madde– Mekteb-i mezkûrun birinci sınıfına kaydolunmak isteyenler, Bulgaristan dâhil ve hâricinde bir rüşdiye mektebini ikmâl etmiş bulunmalı veyahud Bulgar mekâtib-i rüşdiyye-i resmiyyesinin ikinci sınıfını ikmâl eylemiş olmalıdırlar. Bulgaristan hâricinde rüşdiye tahsîli görenler, Bulgaristan tâbiiyetinde bulunmak ve dühûl imtihânı vermek mecbûriyetindedirler.

Mülâhaza: El-yevm Bulgaristan mekâtib-i İslâmiyyesinde muallimlik vazîfesiyle meşgūl bulunanlar, Bulgar lisânı, hesâb, ulûm-ı tabîiyye, târîh ve coğrafya derslerinden Bulgar mekâtib-i rüşdiyyesinin ikinci sınıfında okunduğu kadar ve Türkçe'den mekâtib-i rüşdiyye-i İslâmiyyede tedrîs olunduğu kadar sâhib-i ma'lûmât bulunduklarını isbât ettikleri takdîrde Şumnu Dâru'l-muallimîni'nin birinci sınıfına kabûl olunabilirler.

Dördüncü Madde– Bu mektebin birinci sınıfına yirmi yaşını tecâvüz edenler kabûl olunmazlar.

Mülâhaza: El-yevm muallim bulunanlardan, otuz yaşına kadar olanlar mekteb-i mezkûrun birinci sınıfına kabûl edilebilirler.

Beşinci Madde– Dühûl imtihânı, hey'et-i ta'lîmiyye tarafından müntehab beş kişilik bir imtihân hey'eti huzûrunda icrâ edilecektir.

Altıncı Madde– Bulgaristan müslümanları için hükûmet tarafından açılan bu dârü'l-muallimîn Bulgar Mekâtib-i Tâliyyesi Nizâmnâmesi'ne tevfîkan idâre olunacaktır.

Mülâhaza: Mezkûr nizâmnameden, müslümanların âdât-ı dîniyyelerine muhâlif bulunan maddeler, mülgā addedilir.

Yedinci Madde– Şumnu Dârü'l-muallimîni'nde âtîdeki dersler okutulacaktır: Ulûm-ı Dîniyye-i İslâmiyye, Lisân-ı Türkî, Bulgar Lisânı, Hesâb, Hendese, Pedagoji (Terbiye, usûl-i tedrîsiyyenin esâsât-ı umûmiyyesi, her dersin tarz-ı tedrîsine dâir usûller ve bu husûsta lüzûmu olan tatbîkāt), Coğrafya, Ma'lûmât-ı Medeniyye, Târîh-i Tabîî, Resim, Mûsikī, Kemân ve Jimnastik.

Sekizinci Madde– Dersler tercîhan Bulgar lisânı üzerine tedrîs olunacaktır. Ulûm-ı Dîniyye-i İslâmiyye ve Lisân-ı Türkî Türkçe olarak tedrîs edilecektir.

Dokuzuncu Madde– Şumnu Dârü'l-muallimîni muallimleri Bulgaristan Maârif Nezâreti tarafından Maârif Nizâmnâme-i Umûmîsi'ne ittibâen ta'yîn edileceklerdir. Lisân-ı Türkî ve Ulûm-ı Dîniyye-i İslâmiyye için mütehassıs muallimler ta'yîn olunacaktır.

Onuncu Madde– Pedagojiye âid tatbîkāt, mahallî İslâm mekteb-i ibtidâîsinden birinde veyahud mahallî Bulgar mekteb-i ibtidâîsinde icrâ edilir.

[1] Âl-i İmrân, 3/26.

Onbirinci Madde– Bu mektebin iki sınıfını da ikmâl edenler, Türkçe ve Bulgarca'dan hem tahrîrî hem de şifâhî, Ulûm-ı Dîniyye-i İslâmiyye, Pedagoji, Târîh-i Vatan, Coğrafya ve Hesâb derslerinden ise yalnız şifâhî imtihân vermeye mecbûrdurlar. Bu imtihânlar, Pedagoji mekteplerinde tatbîk edilmekte olan Ruûs İmtihânları Nizâmnâmesi'ne tevfîkan ve başmüftî tarafından gönderilecek murahhas hâzır bulunduğu hâlde icrâ edilecektir.

Onikinci Madde– Şumnu İslâm Dârü'l-muallimîni'ni ikmâl edenler, Bulgaristan mekâtib-i ibtidâiyyesine tâlib olan muallimlerin kâffesine müraccah bulunacaklardır.

Bu mekâtib müfettişleri bu gibi muallimlerin ta'yînini teshîl etmekle beraber kendilerine daha münâsib maâş verilmesi için mekâtib encümenleri nezdinde teşebbüsâtta bulunacaklardır.

Mülâhaza: Bulgar Pedagoji veyahud i'dâdîlerini ikmâl eden müslüman gençleri dahi bu husûstaki hakk-ı rüchâna mâlik bulunacaklardır.

MATBÛÂT

LORD KİTCHENER VE HIDÎV

Londra'da münteşir *The Egypt* gazetesi yazıyor:

Lord Kitchener Mısır'da eslâfına muhâlif bir hatt-ı hareket ta'kîb ediyor. Müşârun-ileyh Hıdîv Abbas Paşa ile görüşerek istediğini yapıyor. Me'mûrîn-i hükûmet rüesâsını doğrudan doğruya kabûl ile evâmir-i mahsûsa veriyor. Mısır mülhakātı devr ü teftîş ile köylülerin şikâyâtını bizzât istimâ' ve ona göre müdîrlere evâmir ve nevâhî i'tâ ediyor. İstasyonlara uğradığı zaman ahâli kendisini büyük bir tantana ile kabûl ediyorlar. Hidîve karşı bile gösterilmeyen nümâyişleri ahâlî ve fellâhîn lorda ibrâz ediyorlar.

Hidîvin, Mısır'da yalnız kuru bir isim ve şöhreti kalmıştır. Yoksa zimâm-ı umûr-ı hükûmet tamâmıyla lordun elindedir. Kitchener kendi politikasıyla âmâlini tervîc için hidîvin menâfi'-i şahsiyye ve husûsiyyesine dokunmayarak Mısır evkāfından icrâ ettiği müdâhalâtı görmemezlikten geliyor. Hidîv ise bu kadar bir salâhiyete iktifâ ederek bütün evkātını kendi umûr-ı husûsiyye ve zirâiyyesiyle imrâr ederek yazın mu'tâdı vechile İstanbul'a ve Avrupa'ya seyâhatler yaparak kendi işine bakıyor. Hidîvin vazîfesi milletin, ümmetin işlerine bakmak ve tebaanın hukūkunu muhâfaza ve sıyânet etmek ve kimsenin şikâyetine mahal bırakmamak ise de Mısır'da tarz-ı idâre ve zimâm-ı umûr büsbütün başka bir renk kesb eylemiştir. Her kim İngilizlerle ve onlara pey-rev olanlarla hoş geçinip onlara dalkavukluk ederse sellemehüsselâm her istediğine nâil olur. Böyle yapmayanlar ise ebediyyen mahrûm kalmaya mahkûmdurlar.

Hidîvin Mısır'daki mensûbîni ise o kadar çoktur ki, bunlar, sabahtan akşama kadar kahvehâneleri dolaşıyor, şunun bunun ahvâl-i şahsiyye ve husûsiyyesini tedkīk ediyor ve Nasyonalistlere mensûb olup olmadıklarını anlamaya çalışıyorlar.

Mısır ahvâl-i iktisâdiyyesi günden güne fenâlaşmaktadır. Zavallı fellâhların elinde bir şey kalmamaya başlamıştır. Envâ'-ı hıyel ve desâyis-i iktisâdiyye ile muhtekirler, bankalar ve buna yardım ve müsâade edenler, zavallı fellâhînin servetini sülük gibi emiyorlar. Mısır mahkemelerine gelince, onlar da İngilizlerle hidîvin elinde kör bir âlet gibi kalmışlardır. Hidîvin aleyhdârlarıyla Mısır Nasyonalistleri her gün birer bahâne ve sûretle habs ü nefy ve işkence ediliyorlar. Matbûât Kānûnu tamâmıyla hükûmet-i hidîviyyenin keyfine ta'dîl edilmiş olup ufacık bir tenkīd veya i'tirâzda bulunan gazeteler –husûsıyle Nasyonalistlerin mürevvic-i fikirleri olanları– kapatmak için sudan bir bahâne kâfîdir."

MEKÂTÎB

KAŞGAR AHVÂLİ

Kaşgar'dan Kolçalı Abdülaziz Efendi hazretlerine ahîren vürûd eden bir mektûbun sadede dâir kısmından alınmıştır:

Kaşgar, Urumçi ve havâlîsinde ahvâl muztaribdir. Hükûmet-i sâbıka tarafdârânı ile hükûmet-i cumhûriyye askeri çarpışmaktadır. Kaşgar ve Urumçi ve tâbii olan cümle vilâyetlerdeki hükûmet-i sâbıka erkân ve kumandanları katl ve emvâli yağma edilmiştir. Yağma şehirlere dahi sirâyet etmiş ise de hükûmet-i cumhûriyye tarafından zor ile önü alınmıştır. Ticâret ve san'at durgundur. Rus **[330]** ticâreti Rusya'nın himâyesi ve tedâbîr-i askeriyyesi ile zarardan mahfûzdur. İslâmların mevkii hükûmet-i cumhûriyyenin hakkıyla teessüs edememesinden perîşân bir hâldedir. Vaktiyle Kaşgar ve havâlîsinde hükûmet-i Osmâniyye cânib-i âlîsinden şehbenderlikler te'sîs olunmuş olsa idi böyle bir zamanda büyük işlere yarar ve hükûmet-i Osmâniyye için dahi büyük fâideler te'mîn etmekten hâlî kalmaz idi. Ne ise, yine İslâmların ümîdi muhterem Osmanlılardadır. Hükûmet-i Osmâniyyenin bura İslâmlarının kendine karşı beslemekte oldukları hissiyât-ı sâfiyyelerini nazar-ı dikkate alması ve şehbenderlik mes'elesine atf-ı nazar eylemesi derkârdır. Trablusgarb iâne-i harbiyyesi devam etmektedir. Terâküm ettikçe pey-derpey gönderilecektir. Cenâb-ı Hak İslâmiyet ve Hilâfet'i dâim ve düşman İtalya'yı kahretsin!

Kaşgar **A**[ayın].

ŞUÛN

AFRİKA CİHÂDI:

Senûsî Hazretlerinin Mektûbu – Taraf-ı eşref-i hazret-i Hilâfet-penâhî'den Şeyh Ahmed es-Senûsî Efendi hazretlerine ihdâ buyurulan kılıcın gönderildiğine dâir Bingazi Mutasarrıfı ve Kuvâ-yı Umûmiyye Kumandanı Enver Beyefendi tarafından gönderilen tahrîrâta şeyh-i müşârun-ileyh hazretleri cânibinden irsâl olunan tahrîrâtın *el-Alem* gazetesinde aynen neşrolunan sûretidir:

بسم الله الرحمن الرحيم

وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه أجمعين

من كاتبه عبد ربه وغلام أستاذه السيد المهدى أحمد الشريف السنوسى الخطابى الحسينى

حمدا لمن وعدنا بالحنيفية السمحاء بالعز والتأييد فى الدنيا والمقام فى الجنة الفيحاء وصلاة وسلاما على من بشر به فى سورة الصف وعلى آله وأصحابه الحائزين من الجمال والكمال كل وصف الذين قال عز وعلافيهم وفيمن عمل عملهم (ان الله يحب الذين يقاتلون فى سبيله صفا كأنهم بنيان مرصوص) وقال (وأخرى تحبونها نصر من الله وفتح قريب وبشر المؤمنين).

حضرة شمس المفاخر الذى اضاءت به نواحيها والمنار الذى يهتدى به ساريها المتمسك بالعروة الوثقى من الدين المتين المستعين على مايحمله بقوة المعين قطب دائرة رجال الدولة المرعية المؤلف بحسن سياسته بين أفئدة الرعية مشيد دساكر الدولة الاسلامية ومؤيد عساكر الجحافل الايمانية الماحق بحسامه آيات الغتنة والنفاق الحامى حماه الله تلك الايالة من كل دسيسة ونفاق ذى الكتائب المنصورة والمشاهد المشهورة أسد الآساد وسيف الجاد وقاسم ظهور الاعداء حرصا على الجنات الكائنة تحت ظلال السيوف القومندان العام آنور نوره الله ونور به الاسلام وأحيا به شريعة سيد الانام. وبعد فقد وصل للداعى المشهد المبين المتضمن للمودة القاطعة البراهين والتفات الحضرة الشاهانية الينا ونشر احسانها علينا آيدالله الخليفة الاعظم بنصره آمين.

ما زالت الرعية تستظل بظله وترتع فى دوح احسانه وفضله والشريعة المحمدية فى حماه روضة مفتحة الانوار محورسة من جلالته بعين الرعاية من أهل الضلالة والغواية العامل بقوله تعالى «يا أيها الذين أمنوا اتقوا الله حق تقاته ولاتموتن الا وأنتم مسلمون واعتصموا بحبل الله جميعاً ولاتفرقوا» جعلنا الله واياكم من المتقين الذابين عن سنن سيد المرسلين الراجين ما وعد من تمام النصر والفتح بقوله «ان الله مع الصابرين» و «الماقبة للمتقين» وقوله قاتلوهم يعذبهم الله بايديكم ويخزهم وينصركم عليهم ويشف صدور قوم مؤمنين.»

ونحن على مايقين مما قاله سيد المرسلين «لا تزال طائفة من أمتى ظاهرين على الحق لايضرهم من خالفهم حتى يأتى أمرالله» جعلنا الله واياكم من أولاهم وقد أمرنا سبحانه وتعالى بالاستعداد بقوله «وأعدوا لهم ما استطعتم من قوة ومن رباط الخيل ترهبون به عدوا لله وعدوكم» ومع ذلك فالاعتماد كله على الله حيث قال «وما رميت اذ رميت ولكن الله رمى. فلم تقتلوهم ولكن الله قتلهم» انما ينبغى التنبه للرباط على ما كان عليه السلف الصالح من مرابطتهم على المحمل المدة المديدة والسنين العديدة ومع الصبر وطول المدة ينال المؤمل ما أمله خصوصاً مع قطع الطرق وعدم المعاملة قال تعالى «يا أيها الذين آمنوا اصبروا وصابروا ورابطوا واتقوا الله لعلكم تفلحون» جعلنا الله وايا كم على المحبة البيضاء والنهج القويم ولا زلتم للاسلام ساعدا وعضدا وللدين قوة ومددا وللاجنبى عضبا مهندا ومنا أتم السلام يهدى للحضرة الشاهانية أدام الله تأييدها والبسها من حلل العزة حديدها ولازال الدعاء منا مبذولاً لكم ولها فى الخلوات والجلوات وأوقات الاجابات انه اكرم مسئول وخير مأمول وأزكى السلام الممزوج بالتحية والاكرام نهدى للحضرة واللائذين بالمفام فى البدء والختام تاريخ ٨ ليلة الجمعة ج لى سنة ٠٣٣١.

الختم

المقتبس النور القدسى

Ahmed bin es-Seyyid eş-Şerif es-Sünûsî

§ *el-Alem* gazetesi işbu cevâbnâmeyi derc eyledikten sonra bununla birlikte dârü'l-harbdeki muhâbirinden aldığı bir mektûba atfen Şeyh Ahmed es-Senûsî Efendi hazretleri dârü'l-harbe gelirken Cağbûb mevkiine muvâsalat eylediği vakit Enver Beyefendi tarafından ihtifâlât-ı lâyıka ile istikbâli ve hakkında vecîbe-i ihtirâmın îfâsı zımnında mevki'-i mezkûra zâbitândan mürekkeb bir hey'etin gönderildiğini ve bu hey'etin miyânında Derne Kaymakamı ile Bingazi Erkân-ı Harbiyyesi'ne me'mûr Nuri ve Doktor Abdülganî Zâhid Beyler'in dahi bulunduğunu yazıyor.

İngiliz Hilâl-i Ahmer Hey'eti – Tunus'tan *Times*'a iş'âr olunduğuna göre, İngiliz Hilâl-i Ahmer Hey'eti'nin ikinci kāfilesi iki doktorla altı erkek hasta bakıcı ve altmış hastayı istîâb edecek büyük bir çadır ve sâir levâzımât ile beraber Tunus'a vürûd etmiştir. Bunlara Binbaşı Vickson Johnson riyâset ediyor. Lâzım gelen edviye ve levâzımât-ı tıbbiyyenin İngiltere'den vürûduna kadar hey'etin Tunus'ta ikāmet etmesi takarrur etmiştir. Hey'et reisi yerli Arablardan olmak üzere bir doktorla birkaç hademeyi buradan tedârik etmek istiyor ise de para fıkdânından nâşî bu teşebbüsü kuvveden fiile çıkaramamıştır.

Devlet-i Aliyye – Rusya:

Osmanlı-İran Hudûdu'nda Rusya'nın Tahşîdâtı – Rusya hükûmeti Osmanlı hudûduna gönderdiği Kazak askerinden başka, Osmanlı ve İran hudûdlarına yeni sevkıyâtta bulunmaya karâr vermiştir. Asâkir-i mezkûre piyâde ve süvârî yirmi binden otuz bine kadar olup bunların kısm-ı a'zamı hudûd karakollarını takviye edecek ve diğer kısmı da karârgâhlarda, İran ve Osmanlı hudûdları civârında ihtiyât olarak bulundurulacaklarmış. Yine aynı muhâbirin ifâdesine göre Osmanlı Sefîri Turhan Paşa'ya bu bâbda verilecek cevapta, tahşîdât-ı askeriyyenin Osmanlı ve İran hudûdunda teşevvüşât vukūundan ve İran hükûmet-i hâzırasını iskāt için İran'da bir hareket-i ihtilâliyye ihtimâlinden neş'et ettiği beyân edilecekmiş.

Girit:

Girit Hey'et-i İcrâiyyesi – Ceneral Limbritis ile Sifakianakis hey'et-i icrâiyye a'zâlığını kabûl etmemişlerdir. A'zâdan diğer üçünün de isti'fâ etmeleri kaviyyen melhûzdur. Düvel-i hâmiyye konsolosları tarafından me'mûriyetlerinden bi-gayri hakkın çıkarılan İslâm me'mûrlarının tekrar vazîfeleri başına aldırılmaları hakkında Girit hükûmet-i icrâiyyesine bir müzekkire gönderilmiştir.

[331] İran:

Şâhsevenler'le Ruslar – *Agari*'den bildirildiğine göre akd-i ittihâd etmiş bulunan Şahsevenler'le Kocabeyli, Serdarlı, İsalı ve Avarlı kabîleleri, Hacı ve Hocalı kabîleleriyle münâsebât-ı dâimede bulunmaktadırlar. Bütün bu kabîleler, Ruslarla son dakīkaya kadar mücâhede etmeye ve en nihâyet ihrâz-ı muvaffakıyet edemedikleri takdîrde Türkiye'nin himâyesine iltică eylemeye karar vermişlerdir. Mezkûr kabîleler vukū' bulacak mücâdelelerde serbestçe hareket etmek maksadıyla mâl ve mülklerini satmaktadırlar.

Nâib-i Hükûmet Avrupa'da – Viyana'da bulunan Nâib-i Hükûmet Nâsırulmülk Ebu'l-Kāsım Hân berây-ı tedâvî Avusturya ve Fransa kaplıcalarından birine gidecektir. Mûmâ-ileyhin kâtibi Musa Hân, İran'da sükûn ve âsâyişin icrâ-yı hükm etmekte olduğunu ve nâib-i hükûmetin seyâhate çıkması ahvâlin iyiliğine delâlet etmekte bulunduğunu söylemiştir. Musa Hân, şâh-ı mahlûun her türlü müddeayât-

tan sarf-ı nazar ederek Odessa'da sükûn ve müsâlemet dâiresinde imrâr-ı hayât eylemekte bulunduğunu da ilâveten dermiyân eylemiştir.

Tebrîz Muhâberâtının İnkıtâı – Şimdiye kadar nifâk-ı dâimî içinde yekdiğeriyle çarpışan Şahseven kabâilinden bir çoğu ahîren hep birlikte Rusya aleyhine yürümek üzere te'lîf-i beyn edip Ruslarla müsâdemâtta bulunduklarından dolayı Tebrîz muhâberâtı münkatı' olmaya başlamıştır.

Afganistan:

Afganistan'da Yeni Bir Sâat Kulesi – Kâbil'de münteşir "*Sirâcu'l-Ahbâr*" gazetesinde okunduğuna göre, Afgan emîri hazretlerinin "Dil-güşâ Sarayı" karşısında yeniden büyük bir sâat kulesi inşâ olunarak şehrin tezyîniyle ahâlî-i mahalliyyenin icrâ-yı tâât ve ibâdât için kolayca vakitlerini tanımaya hizmet edilmiştir. Mezkûr kulenin irtifâı yüz İngiliz kademi olup genişliği de ona göredir. Sâat ise İngiltere'de sûret-i mahsûsada ta'yîn-i evkāt-i hamse-i mefrûza için büyük bir ihtimâm ile i'mâl edilerek emîrin mühendisi Mösyö Miller tarafından yerine vaz' olunmuştur. Kâbil şehrinin diğer bir noktasında da yakında diğer küçük bir sâat kulesinin nasbı takarrur etmiş ve işe de mübâşeret olunmuştur.

Hindistan:

Hindistan'da Adem-i Merkeziyyet Usûlü – *Times* gazetesinde okunduğuna nazaran Hind vâlî-i umûmîsi mâlik olduğu salâhiyet-i tâmme mûcebince Hindistan vilâyâtının adem-i merkeziyyet usûlüyle idâre olunması hakkındaki fikrini İngiltere Dâhiliye ve Müstemlekât Nezâreti'ne iş'âr edip bu bâbda İngiltere Parlamentosu'yla Avam Kamarası'nda keyfiyet-i mezkûre pek derin bir sûrette mevzû'-ı bahs edilmiş ve usûl-i mezkûrun tatbîkında bir mahzûr görülmemesi üzerine Hindistan başvâlîsine muktezâsına bakılmak üzere iş'âr-ı keyfiyyet edilmiştir. Binâenaleyh Hind vilâyâtının tarz-ı idâresinde şu günlerde küllî tebeddülâtın vukūuna intizâr ediliyor ise de, Hind umûr-ı mâliyyesinin bu kāideden müstesnâ olup külliye-i nükūd ve vâridâtın Hind hükûmet-i merkeziyyesinde toplanması karâr-gîr olmuştur.

Hindistan'da Kolera – Bombay'dan *Times*'a iş'âr olunduğuna göre, Bombay'da kolera hastalığı zuhûr etmiş ve binlerce telefâta sebebiyet vermiştir. Ölenlerin ikisi Avrupalılardan olduğu tahakkuk etmiş ve ona göre hükûmet tarafından tedâbîr-i müsta'cele ittihâz olunmaya başlamıştır.

Fas:

Kabâil ve Fransızlar – Fransa'nın Fas Sefîri Mösyö Reniyo Paris'e muvâsalatta gazetelere Fas hakkında pek nîkbînâne beyânâtta bulunmuştur. Maamâfih mûmâ-ileyhin beyânât-ı vâkıasının tahakkuk etmemekte olduğu görülüyor. Fransız harekât-ı askeriyyesini ta'kîb eden gazete muhâbirleri, yerlilerin her tarafta ictimâ' etmekte olduklarını ve şehre karşı her ân bir hücûm vukūunu intizâr edilmekte olduğunu iş'âr etmektedirler.

Fas süvârîleri, Fransızların harekât-ı askeriyyesini tarassud ve her tarafta ızhâr-ı husûmet etmektedirler. Fransız asâkiri bazı şübheli mahallerde karârgâh kurmuşlardır. Bazı kabâil rüesâsı, Fransızların kendi arâzîleri dâhilinden çekilmeleri şartıyla Fransa hükûmetine arz-ı mutâvaat edeceklerini beyân etmişlerdir. Bu tarz-ı inkıyâd ise Fransız me'mûrîni tarafından kabûl edilmemiştir.

Çin:

Başvekîl Korkuyor – Çin başvekîli, katledileceğinden korktuğu için Pekin'e evdet etmemek kararını vermiştir. Mûmâ-ileyh, meclis-i a'yânın kendi aleyhinde vâkı' olan hücûmlarından bîzâr olduğunu söylemiştir. Bu sebeble meclis-i millî, başvekîli müsta'fî addederek yerine hâriciye nâzırını ta'yîn eylemiştir.

Kanton'da Musâdeme – Kanton'da ecnebîler mahallesinde vukū' bulan bir musâdemede kırk altı Çinli katledilmiştir. Almanya'nın, Çin'deki tebaasının menâfiini muhâfaza için Çin'e asker sevk edeceği havâdisi doğru değildir.

Mokdan'da İğtişâş – Mokdan'da bir livâ mikdârında olan kıt'a-i askeriyye meyânında iğtişâş zuhûr etmiştir. Bütün gece askerler bilâ-inkıtâ' silah atmışlardır. Birçok banka ve mücevherât mağazaları yağma ve ihrâk edilmiştir. Yüzlerce hâne tahrîb ile ihtilâlciler, ecnebîlerin mâl ve cânlarını sıyânet etmişlerdir. Kadın ve çocuklar İngiltere konsulatosuna iltică etmişlerdir. Umûm dükkân ve mağazalar mesdûd bulunuyor. Şehrin kapılarına Çin asâkiri ikâme edilmiştir.

Çin İslâmlarının Matâlibi – Binlerce seneden beri kahr-ı istibdâd altında ezilmiş olan Çinliler ihtilâl-i ahîr sâyesinde te'mîn-i hürriyyet ve te'sîs-i cumhûriyyet eylediler. Hıtta-i Çin'de anâsır-ı muhtelifenin en mühimlerinden biri olan İslâmlar dahi bu inkılâbdan istifâdeye azm eylemişler ve unsur-ı İslâm'ın hukūkunu te'mîn için lâzım gelen teşebbüsâtta bulunmuşlardır. Orenburg'da münteşir "*Vakit*" Gazetesi'nin beyânına nazaran bütün Çin İslâmları müttefikan bir muhtıra tertîb edip Pekin'deki hükûmet-i merkeziyyeye takdîm eylemişlerdir. Muhtıranın hâvî olduğu maddeler ber-vech-i âtî beyân olunur:

Birinci madde: Çin hükûmetinin pâyitahtında umûm Çin İslâmlarının umûr ve ihtiyâcât-i dîniyyesine nezâret etmek üzere bir şeyhülislâmlık mansıbı te'sîs edilmelidir. Şeyhülislâmın taht-ı idâresinde bir meclis-i mahsûs-ı şer'î ile evkāf idâresi ve bir ders vekîli ve bir fetvâ emîni bulunmalıdır. Umûm Çin'de kādî, müftî, şeyh, mütevellî gibi me'mûrîn şeyhülislâm tarafından ta'yîn ve azl edilmelidir. Şeyhülislâm bütün Çin ahâlî-i İslâmiyyesi tarafından intihâb olunmalıdır. Sekene-i İslâmiyyesi olan her vilâyetin merkezinde bir hâkim-i şer'î bulunmalıdır.

İkinci madde: Umûmî Çin İslâmlarına hürriyet-i dîniyye bahşedilmeli ve umûr-ı dîniyyelerini idârede İslâmlara serbestî-i tâm i'tâ edilmelidir.

Üçüncü madde: Me'mûrîn-i şer'iyye ve talebe-i ulûm hizmet-i askeriyyeden muâf tutulmalıdır.

[332] Dördüncü madde: İslâmlara istedikleri yerde mektep, medrese, câmi', tekke te'sîs etmek hakkı verilmelidir.

Beşinci madde: Mektep ve medrese ve cevâmi' için iâne cem' etmek husûsunda müsâade i'tâ edilmelidir.

Altıncı madde: Evkāf-ı İslâmiyyeye hükûmet tarafından emlâk-i husûsiyye gibi muâmele olunmamalı ve evkāf,

Mecûsîlerin ibâdethâneleri gibi vergiden muâf tutulmalıdır. Evkāfın umûru ve şerâit-ı vâkıf Pekin'deki Evkāf İdâresi tarafından idâre edilmelidir.

Yedinci madde: Hükûmet tarafından Mecûsî rûhânîlere bahşedilen ve edilecek olan her türlü müsâedâttan İslâmların dahi müstefîd olmasına müsâade olunmalıdır. Çin Hükûmeti tarafından mecûsî rûhânîlerine maâş tahsîs edildiği vakitte aynı mikdârda İslâm me'mûrîn-i şer'iyyesine dahi maâş ta'yîn edilmelidir.

Sekizinci madde: Elbise ve kıyâfet-i atîkanın tebdîli hakkında hükûmet tarafından neşredilecek evâmire Çinli İslâmlar mecbûr tutulmamalıdır.

Dokuzuncu madde: İslâmların memâlik-i hâriciyyeye seyâhatine mümânaat edilmez. Farîza-i haccı îfâ için cânib-i Hicâz'a giden İslâmlara teshîlât gösterilmek üzere Çin ile Hicaz arasındaki büyük benderlerde Çin konsoloshânesi te'sîs edilmelidir. Çin'de Osmanlı Sefâreti ve Osmanlı konsolosları ve Memâlik-i Osmaniyye'de Çin Sefâreti ve konsolosları te'sîsi için Çin hükûmeti ile Osmanlı hükûmeti arasında bir muâhede-i mahsûsa akdedilmelidir. Pasaport müddeti altı aydan bir seneye temdîd edilmelidir.

Onuncu madde: Çin Parlamentosu'na ve sâir müessesâta meb'ûs ve vekîl intihâbında İslâmlar ile Çinlilerin hukūku müsâvî olmalıdır.

Onbirinci madde: Her türlü hukūkta İslâmlar ile Çinliler müsâvî olmalıdırlar.

Onikinci madde: Matbaa, kütübhâne, umûmî kırâethâne te'sîsinde ve kitap ve gazete ve risâle-i mevkūte neşrinde İslâmlara hürriyet-i kâmile bahşedilmelidir.

Onüçüncü madde: İslâmlara devâir-i hükûmette isti'dâd ve ehliyetleriyle mütenâsib me'mûriyet verilmelidir.

Ondördüncü madde: Çin hükûmeti Çin mekâtibine vereceği tahsîsât derecesinde İslâm mekteplerine dahi tahsîsât i'tâ eylemelidir.

Onbeşinci madde: Mekâtib-i resmiyyeye Çin İslâmları etfâli dahi kabûl edilmelidir. Avrupa ve Amerika mekâtibine hükûmet hesâbına İslâm talebe dahi gönderilmelidir.

Onaltıncı madde: Hizmet-i askeriyyeye alınan Çin İslâmlarının îcâbât-ı dîniyyesine riâyet olunmalı ve ibâdet ve tâatte bulunmalarına müsâade edilmelidir.

Onyedinci madde: Kışlalarda câmi' te'sîs edilmelidir. İslâm zâbitânın terfî'-i rütbe husûsundaki hukūku Çinli zâbitâna muâdil olmalıdır.

Onsekizinci madde: İslâm askerlerine her sene Ramazân-ı Şerîf'te hânelerine avdet için izin verilmelidir.

İşbu muhtıra umûm Çin İslâmları nâmına verilmiştir. Çin'deki İslâmların mikdârı Çin hükûmetinin resmî istatistikine nazaran elli beş milyondur. İslâmlar kendilerinin mikdârını yetmiş milyon olduğunu iddiâ ediyorlar. Elli beş milyon İslâmdan kırk beş milyonu Çin lisânıyla mütekellim olup ırkan hâlis Çinlidir. Bunlara "Dungan" tesmiye edilmektedir. Elli beş milyondan on milyonu lisân-ı Türkî ile mütekellim olup Türk ırkına mensûbdur. Dunganların ekserîsi Çince okuyup yazmaya muktedir olduğundan Çin Hükûmeti nezdinde sözleri nâfizdir.

Çin Hükûmet-i Cumhûriyyesi tarafından yeni bir bandıra kabûl olunduğu ma'lûmdur. Bu bandıra beyaz, kırmızı, siyah, yeşil ve sarı olarak beş renktedir. Beyaz renk İslâm unsuruna, kırmızı hâlis Çin unsuruna, siyâh Mançu unsuruna, yeşil Tibet unsuruna, sarı Moğol unsuruna nişânedir.

TENKİD VE TAKRÎZ

MEDENİYET-İ İSLÂMİYYE TÂRÎHİ'NİN HATÂLARI

–mâba'd–

Lâkin rivâyâtta merci' tanılan kibâr-ı muhaddisîn ile böyle yerlerde sözleri sened ittihâz olunan zevât bu gibi şâyiaları inkâr ediyorlar. Allâme Zehebî diyor ki: "Velîd'in küfrü, zendekası doğru değildir. Ancak sarhoşluk, bir de, oğlancılıkla iştihâr ettiği için aleyhine hurûc ettiler."

Bundan başka bir mes'ele daha var ki, o da, Velîd'in kātili bir halîfe-i Emevî olmasıdır. Artık hâl böyle iken bütün Emevî halîfelerine dini tahkīr şenâati nasıl isnâd olunabilir? Kaldı ki, *Agânî* sâhibi tarafından Kur'ân'ı tahkīr ile ittihâm edilen Velîd hakkında *el-Akdü'l-Ferîd* müellifi bir vak'a hikâye ediyor ki, o, Velîd'in Kur'ân'ı ta'zîm, nâsı hıfza tergīb eylediğini gösteriyor: "Benî-Mahzûm'dan birisi Velîd'e giderek diğer birindeki alacağının tahsîl ettirilmesini istirhâm etmiş. Velîd; "Pekala! Eğer buna müstahak isen mes'ûlünü is'âf ederim. Sen Kur'ân okudun mu?" demiş. Herif; "Hayır!" deyince; "Yanıma sokul!" diyerek zavallının başındaki sarığını elindeki sopa ile çıkarıp bir temiz döğdükten sonra yanındakilerinden birine; "Şu kâfiri götür; Kur'ân okumadıkça başından ayrılma!" emrini vermiş. Diğer bir alacaklı da aynı suâle ma'rûz olup; "Evet!" cevabını verince, Velîd kendisine bir aşır Enfâl, bir aşr Berâet sûrelerinden okutmuş. Adamcağız aşırları okuyunca halîfe; "Hakkı ihkāk ederiz; çünkü sen buna ehilsin!" demiş." Görüyorsunuz ki Velîd, Kur'ân okuyamayanı kâfir addediyor. Hâlbuki müellif Velîd'i kâfir yapıyor.

Lâkin müellif tarafından gerek Haccâc ile Hâlid el-Kasrî'nin olmak üzere zikrolunan sözlere, gerek bu ikisinin hilâfeti nübüvvete tafdîl etmeleri gibi maskaralıklara gelince, bir kere bu gibi akvâlin kısm-ı a'zamı *el-Akdü'l-Ferîd*'den alınmıştır ki, o da, muhâzarât kitaplarındandır. Sâniyen, biz ne Haccâc'ı ne de Hâlid'i müdâfaa mecbûriyetinde değiliz. Çünkü ikisi de ümmetin erâzilindendir. Maamâfih Abbasîler zamanında aranırsa bunlar gibi mülhidler ne kadar çoktur! İşte Accâr[?] da, işte Râvendî ki, Kur'ân-ı Kerîm'i red için *ed-Dâmiğ* ismiyle bir de kitap yazdı! Abbasîler müellife göre bu gibi heriflerin cinâyetlerinden mes'ûl değil ise Emevîler de öyle olmak lâzım gelir.

–mâba'di var–

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

4 Temmuz 1912 | 19 Receb 1330 | Perşembe | 21 Haziran 1328 | Cild: 8 - Aded: 200

SEBÎLÜRREŞÂD'IN YENİ VE MÜHİM BİR TEŞEBBÜSÜ
İSLÂM MEMLEKETLERİNE MUHBİRLER İ'ZÂMI

Arz-ı Bathâ'da tulû' eden neyyir-i İslâmiyyet az zamanda şa'şaadâr huzemâtıyle Türkistan'ın bî-pâyân ovalarını, Endülüs'ün şükûfedâr hadîkalarını, Afrika'nın çorak feyfâlarını nûr-ı irfân ve medeniyyete garketmiş, vaktiyle birbirlerinin düşman-ı cânı olan akvâmı samîmî bir mevveddetle tev'em kardeşler gibi âgūş-ı şefkate almış, muhârib devletleri barıştırmış, kardeş yapmış, muvahhidîn arasında umûmî bir râbıta-i meveddet te'sîsine muvaffak olmuştu.

Rey'den Kāhire'ye, Bağdâd'dan Marakeş'e, Tuleytula'dan Şam'a koşan ekâbir-i ulemâ buralarda meskûn mü'minleri birbirlerine tanıttırmak için sarf-ı mesâîden geri kalmamışlar ve müslümanlar arasındaki inkıtâ'-nâ-pezîr râbıtanın teşyîdine çalışmışlardı. Vaktâki kâbûs-ı cehâlet kesîf ve ezici sıkletiyle âlem-i İslâm'ı tazyîka başladı, muhteris erbâb-ı istibdâd millet-i İslâmiyyedeki revâbıt-ı ittihâdiyyenin teşyîdine değil, tenkīsine çalışmayı ihtirâsât-ı sefîleleri îcâbâtından addettiler. Bu târîhden i'tibâren cihân-ı İslâm kalın ve müdhiş sedlerle birbirlerinden ayrıldılar. Evvelce seyâhatler icrâsı, fedâkârlıklar ihtiyârıyle müslümanları birbirlerine tanıttıran eâzım-ı ulemâdan kimseler kalmadı. Cehâlet arttıkça arttı. Bir hâlde ki samîmî birer kardeş oldukları Furkān-ı Mübîn'de te'yîd edilen müslümanlar birbirlerinin düşman-ı cânı kesildiler.

Âlem-i İslâm'daki bu iftirâk ve teşettüt urûk-ı mevcûdiyyeti hûn-i taassubla mâlî olan Garb'ın, Şark'a hücûmunu, Ehl-i Salîb bayraklarının Kudüs-i Şerîf burcları üzerinde telâtumunu intâc etmek gibi fecî' bir âkıbete müncer oldu. Hiç unutulmaması îcâb eden târîh-i inkırâzın bu fecîadâr sahîfelerini açmak istemiyoruz. Yalnız nazar-ı ibret ve basîreti mâzîden hâle, hâlden istikbâle tevcîh ettirmeye arzu ediyoruz.

Âlem-i İslâm'ı ayıran kesîf mânialar bugün de bertaraf olmamıştır. Ma'nen Makām-ı Muallâ-yı Hılâfet'e merbût olan milyonlarca muvahhidînin ahvâlinden maatteessüf hiç de haberdâr değiliz. [1](تَعَارَفُوا...) fermânı müslümanların birbirleriyle tanışmaları, bilişmeleri, yekdiğerlerinin âlâm ve meserretinden hissedâr olmaları lüzûmunu ihtâr ettiği hâlde vâ-esefâ ki, biz yine hâb-ı girân-ı lâkaydîden başımızı kaldırmak, etrâfımıza göz gezdirmek muhîtimizde cereyân eden ahvâlden, ihzâr edilen tertîbâttan haberdâr olmak lüzûmunu hissedemiyoruz. Fakat, bu derin uykunun netîcesi pek dehhâş bir bî-dârî ile gāyedâr olmayacak mı? Acaba uyku sersemliği ile o vakit gösterilecek telâşların fâidesi olabilecek mi?..

Cihân-ı İslâmî'nin teâlî-i fikrîsine çalışmayı bir vazîfe-i mukaddese, bir gāye-i muayyene addeden, şimdiye kadar bu uğurda her türlü fedâkârlıkları **[334]** ihtiyârdan çekinmeyen *Sebîlürreşâd* bütçesinin kifâyetsizliğine bakmayarak bu maksad-ı ulvîye doğru bir hatve daha atmaya azmetmiş, tevfikāt-ı kibriyâya istinâden büyük ve masraflı bir işe girişmiştir:

Hindistan, Türkistan, Türkmenistan, Buhârâ, Çin, Romanya, Bulgaristan,... gibi memleketlerde yaşayan dindaşların ahvâl-i ictimâiyye ve terakkıyât-ı fikriyyelerinden haberdâr olmak, müslümanlar arasındaki râbıta-i uhuvvet ve dîniyyeyi takviye etmek, hülâsa müslümanları birbirine tanıttırmak üzere, birçok masraf ihtiyârıyla, Merkez-i Hilâfet'ten pek uzak bulunan bu memleketlere muhbirler i'zâmına karar vermiştir.

[1] Hucurât, 49/13.

Şark ve garb lisânlarına vâkıf, ilm ü iktidârı, nâmûs u fazîleti bütün erbâb-ı matbûâtça müsellem olan ve "S[sin]. M.T[te]." imzâsıyla müfîd makāleler neşreden Basralı Seyyid Mehmed Tevfîk Beyefendi önümüzdeki hafta içinde Hindistan'a müteveccihen hareket ediyor. İki haftaya kadar diğer muhbirlerimiz dahi inşâallâh hareket edeceklerdir. Birkaç hafta sonra vârid olacak mektuplarda muhterem kāri'lerimizin âlem-i İslâm hakkında pek mühim haberler okuyacaklarını şimdiden te'mîn ve tebşîr ederiz. Bu gāye-i mekaddese yolunda erbâb-ı hamiyyet ve diyânetin maddî ve ma'nevî müzâheret ve muâvenetlerine mazhar olacağımıza emîn bulunduğumuzdan, müslümanlarla meskûn kıtaât ve memâlik-i sâireye de pey-der-pey muhbirler i'zâmına çalışacağız.

Sâik-ı vicdânîmiz [1](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ...) fermân-ı celîlidir. Biz hiçbir fedâkârlıktan çekinmeyeceğimiz gibi, her türlü müşkilâtı da iktihâma gayret edeceğiz. (اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ...) fermân-ı celîline râm olan her mü'minin, *Sebîlürreşâd*'ın neşr ü ta'mîmine gayretle, maddeten ve ma'nen mesâîmize iştirâk edeceğine emniyetimiz ber-kemâldir. Ve hüve'l-Muvaffık!

[2](وَاللّٰهُ يَهْدى مَنْ يَشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)

FIKIH VE FETÂVA

Fıkıh ve İbâdât-ı İslâmiyye Târîhinden:

Hac

– 14 –

Şurû' olunan hac ve umrenin bütün menâsik ü şerâiti ile ikmâl ve itmâmın lüzûmunu beyân zımnında:

[3](وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ)

emr-i celîli vârid olmuştur. Bir de ihsâr yahud bu ma'zerete mebnî esnâ-yı ihrâmda halk yahud temettu' sebebleriyle lâzım gelen demlerin (kurbanların) sadaka ve orucun nevi' ve keyfiyetlerini beyân ederek;

(فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِهِ اَذًى مِنْ رَاْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ فَاِذَا اَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِى الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ)[4]

âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur.

İmâm-ı Buhârî'nin Hazret-i Nâfi'a muttasıl olarak rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde Abdullah bin Ömer radıyallâhu anhümâ hazretleri, Halîfe Abdullah bin ez-Zübeyr üzerine Haccâc'ın hücûm ettiği fitneli bir senede umre niyetiyle yola çıkmış idi. Fakat kargaşalıktan dolayı umresinin dûçâr-ı ihsâr olmak ihtimâli vardı. Maamâfih İbni Ömer, umre niyetiyle ihrâma girdi. Ve dedi ki: "Beyt-i Şerîf'e erişebilir isem, tavâf ederim; yok mâni' olurlar ise, Hudeybiye senesinde Peygamber'in yaptığını yaparım." buyurdular.

İmâm-ı Buhârî hazretlerinin Sâlim bin Abdillah'dan rivâyetine göre Abdullah bin Ömer hazretleri; "Hacca gidip de ihsâr sebebiyle haccını edâya muktedir olamayan kimsenin sünnet-i seniyye-i peygamberîye iktidâen –muktedir olduğu sûrette– tavâf ve sa'y ile ihrâmdan çıkar, kurbanını keser, kurbanlık bulamaz ise oruç tutar; haccını da sene-i âtiyyede îfâ eder." buyururlardı.

Bir de, hâtırlardadır ki, bu bâbda Ka'b bin Ucre'nin hadîs-i şerîfi mürûr etmiş idi. Peygamber Efendimiz, muhrim iken başından müteezzî olan İbni Ucre'ye; "Saçlarını kestir de üç gün oruç tut; yahud altı fakīri doyur; yahud bir koyun zebhedersin!" buyurmuşlardı. İşte bu hadîs-i şerîften âyet-i kerîmede ma'zerete mebnî muhrimin halkından dolayı lâzım gelen fidyenin envâından ma'dûd savmın üç gün oruçtan, sadakanın altı fakīri it'âm eylemekten ve nüsükün de bir koyun zebh etmekten ibâret oldukları anlaşılır.

* * *

Hac aylarını, haccın vaktini beyân zımnında; [5](اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) ve esnâ-yı hacda "refes" yani cimâ' ve devâîsinin, "füsûk" yani hudûd-ı şer'iyyeden hurûcun, cidâl ve mücâdelenin memnûiyetlerini i'lân için de;

[6](فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِى الْحَجِّ)

ve bir de hüccâc-ı kirâmı ef'âl-i hayriyyeye tergīb eden ve vücûb-ı hac için zâd ve râhıle şart olduğunu bildiren;

[7](وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى)

âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur.

[335] İbni Ömer (ra) derdi ki:

"Hac ayları, Şevvâl, Zilka'de, Zilhicce'nin on günlerinden ibârettir." İbni Abbâs Hazret-i Abdullah da; "Hac için ancak eşhur-ı hacda ihrâma girilir. Çünkü sünnet böyledir!" buyururlardı. Peygamber Efendimiz, sonra Hazret-i Ebûbekir es-Sıddîk Zilhicce'nin onuncu gününe müsâdif birinci nahr gününü de; "yevmü'l-hacci'l-ekber" nâmıyla yâd ederlerdi. Fahr-i Kâinât Efendimiz hazretleri umre için senenin bütün aylarında ihrâma girilebileceğini söylerlerdi.

İmâm-ı Buhârî'nin Hazret-i Ebû Hüreyre'ye muttasıl olarak rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Fahr-i Kâinât Efendimiz; "Refes ve füsûk irtikâb etmeyerek şu Beyt-i Muazzam'ı hacceden kimse anasının doğurduğu gündeki gibi –günâhsız– olur." buyurdular.

Sahîh-i Buhârî'de mervî olduğuna göre ehl-i Yemen; "Biz Allah'a tevekkül ediyoruz!" diyerek hazırlıksız, havâic-i seferiyye tedârik etmeksizin hac niyetiyle yola çıkarlar, fakat Mekke-i Mükerreme'ye gelince öteye beriye sokularak tese'ül etmek mecbûriyetinde kalıyorlardı. İşte bunun üzerine; (وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى) âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur.

* * *

[1] Hucurât, 49/10.
[2] Bakara, 2/213.
[3] Bakara, 2/196.
[4] Bakara, 2/196.
[5] Bakara, 2/197.
[6] Bakara, 2/197.
[7] Bakara, 2/197.

Hazret-i Allah hac esnâsında memnû' ve mahzûr olan şeylerin bazılarını bildirmek için ibtidâ;

(يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَىْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ اَيْديكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَليمٌ)[1]

âyet-i kerîmesiyle mukaddime yaptıktan, ihrâm hâlinde büyük küçük şikârın saydından imtinâ', mehâfetullâhın delîli gibi telakkī olunarak buna göre mutî' ile âsî yekdiğerinden temeyyüz edeceğini beyândan sonra;

(يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِه ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِه عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ)[2]

buyuruyor. Bu âyet-i kerîme muhrimin katl-i sayd eylemesi cihetini fiilî nehy ediyor. Bir de katl-i saydı irtikâb edenler bulunursa, cezâ olmak üzere katlettikleri hayvanın mislini tedârik ederek zebh yahud miskînleri doyurmaları yahud oruç tutmaları lüzûmunu bildiriyor.

Fahr-i Kâinât Efendimiz hazretleri av hayvanlarının katlinden men' eder ve; "Katledildiği sûrette nazîriyle tazmîn etmek lâzım gelir." buyururlardı. İbni Abbâs radıyallahu anhümâ der ki: "(فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ) âyet-i kerîmesi nâzil olduktan sonra Peygamber Efendimiz sırtlana koçun, geyiğe koyunun, tavşana dişi keçinin, Arab tavşanına dört aylık dişi keçi yavrusunun mesîl ve nazîr olabileceklerini beyân buyuruyorlardı."

Fahr-i Kâinât Efendimiz hazretleri muhrimin av eti yemesini men' eder. Yalnız av, bizzât yahud bil-vâsıta mâni'li bulunmaksızın avlanmış ise bunun etini yemekte bir beis olmadığını dermiyân ederlerdi. Hazret-i Enes'in rivâyet ettiğine göre bir hac seferi esnâsında Resûl-i Ekrem Efendimiz'e av eti takdîm olundu. Ol hazret de kabûl etmeyerek onu reddetmiş idi.

Fakat onu takdîm eden kimsenin yüzünde bir tegayyür görülünce, Cenâb-ı Risâlet, muhrim olduğunu söyleyerek i'tizâr ile helâl olanlara yedirmesini tavsiye buyurdular.

İbni Abbâs radıyallahu anhümâ; güvercin için şât lâzım gelir. derlerdi. Hazret-i Ömer güvercin öldürenlerin tasadduk etmeleriyle hükmederdi.

Risâlet-meâb Efendimiz hazretleri av eti hakkında suâl eden (muhrim)lere; avlanması için sizin tarafdan delâlet yahud emr edildi mi? der, "Yok…" cevabını alırsa; yiyebilirsiniz, zîrâ avları kendi tarafınızdan yahud –işâret ve emrinizle– sizin için avlanmadıkça muhrim olduğunuz hâlde helâl olur. buyururlardı.

* * *

Cenâb-ı Allah, hacc-ı şerîfin fazl ü şerefine işâret zımnında nebiyy-i muhteremi Hazret-i Halîl'in binâ-yı Ka'be'yi müteâkıb nâsı hac ve ziyârete da'vet ile me'mûr olması ve bir de nâsın da etrâf-ı şettâdan, uzaklardan, piyâde, rükbân olarak şu da'vete icâbet edecekleri hakkında vaad buyurduklarını hikâyeten;

(وَاَذِّنْ فِى النَّاسِ بِالْحَجِّ يَاْتُوكَ رِجَالًا وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَاْتينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَميقٍ)[3]

diyor. Hele hacc-ı şerîfin ictimâî, hayâtî, siyâsî,… menâfi'-i dünyeviyyeyi, Hazret-ı Allah'ın zikri, mesâkîn ve fukarânın it'âmı gibi menâfi'-i uhreviyyeyi ihtivâ etmesiyle fazîlet ve şerâfetinin yüksekliğini bildirmek için;

(لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فِى اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهيمَةِ الْاَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقيرَ)[4]

buyurmuşlardır. Bir de bütün menâsik-i hac ikmâl edilerek ihrâmdan çıktıktan sonra bıyık, tırnak ve sâir fazlalıkların izâlesi, nezirleri var ise îfâ edilmesini, bütün bunlardan da sonra erkân-ı hacdan olan tavâf-ı ziyâretin icrâsını emrederek;

(ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتيقِ)[5] evâmir-i celîlesi nüzûl etmiştir.

* * *

Risâlet-meâb Efendimiz hazretleri, muhrim olanlara gömlek, sarık, bornos, **[336]** don, zağferânlı vers (bir nevi' boyalı ot)'li elbise mest giymeyiniz der. Fakat ayaklara giyilecek ihrâm başmakları bulunmadığı sûrette mestlerin kulunçlarını topuk altlarından keserek giyilebileceğini söylerlerdi.

Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretleri ihrâmda bulunan kadınları yüzlerine perde asmalarından, ellerine eldiven, üzerlerine zağferânlı ve resimli esvâb giymekten men' eder, ihrâmdan çıkınca her sevdikleri esvâb giyinebileceklerini bildirirlerdi.

Ümmü'l-mü'minîn Hazret-i Âişe der ki: "Bir hac seferi esnâsında, biz muhrim olarak Resûl-i Ekrem'in maiyyetinde bulunuyorduk. Gelip geçmekte bulunan rükbân yanımıza yaklaşınca Peygamber birimizin ferâcesini alarak yüzlerimize kapayıverdi. Onlar bizden uzaklaşınca yüzlerimizi açardık…"

Peygamber Efendimiz, bilmeyerek gömleğini çıkarmadan ihrâm edenlere soyunmalarını tenbîh eder fakat fidye ile emretmezlerdi.

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz îcâbına göre mesela harâretten dolayı gölgelenmeye müsâade eder de, başın örtülmesini câiz görmezlerdi. Nebiyy-i Muhterem Efendimiz hazretleri bir ma'zeret bulunmadıkça muhrimin silah takınmasını men' buyururlardı…

Halim Sâbit

MÜDÂFAAT-I DÎNİYYE

İSLÂMİYET HAKKINDA

HEGEL'İN MAKÂLESİ MÜNÂSEBETİYLE "TEALLÜM-İ NEBÎ" İDDİÂSINA REDDİYE

– 5 –

1- Kütüb-i Mukaddese'de, *İncil*-i Şerîf'te Fahr-i Âlem Efendimiz'in alâmâtı beyân olunduğu muhakkaktır. Şimdiki

[1] Mâide, 5/94.
[2] Mâide, 5/95.
[3] Hac, 22/27.
[4] Hac, 22/28.
[5] Hac, 22/29.

*İncil*ler'de bile hâlâ mevcûddur. *İncil*-i Yuhannâ'nın 14, 15, 16'ncı Bâbları'nda beyân olunan Hazret-i Îsâ'nın; "Benden sonra Faraklit (ta'bîr-i Yunânîsi Paraklitos, daha doğrusu Periklitos ki, ma'nâsı Ahmed ism-i şerîfine muâdildir) gelecektir; ona ittibâ' ediniz!" kavl-i şerîfi zî-hayât bir şâhid-i âdildir.

Kezâ *Tevrat*lar'da bir kurtarıcı geleceği de musarrahdır. *Zebûr*'da a'mâl-i rusüller'de beşâir-i Muhammediyye beyân edilmiştir. Nastûrîlerin ise Hazret-i Îsâ'nın ulûmuna vâkıf bulundukları münâzırlarımızın beyânâtı ile evvelce sâbit oldu. Hâl-i hâzırda mevcûd olmayan *İncil*'de kim bilir daha nice tafsîlât mevcûd idi. Yontula yontula bu kadar kalan *İncil*lerde evsâf u alâmât-ı peygamberî mevcûd olunca asıl *İncil*'de daha ziyâde bulunacağı evleviyetle sâbit olur. Nastûrîlerin ulûm-ı Îseviyyenin hakīkī vârisleri olduğu teslîm edilince alâmât-ı peygamberîye de vâkıf olacakları ve buna muntazır bulunacakları tabîîdir.

2- Bu da müsellemâttandır ki, eskiden insanlar, geçmişlerle değil, daima geleceklerle uğraşırlardı. "Bakalım kim ne keşfetmiş, kimin dediği çıkıyor?" diye umûr-ı müstakbeleden haber vermek evvelleri âdetâ moda hükmünü almıştı. Hükümdârlar yapacakları herşeyi müneccimlere danışmadan yapmazlar idi. Kehene, sahere pek çoktu. Bu da târîhlerle sâbittir. Bi'set zamanında umûm efkârda bir peygamberin vürûduna intizâr var idi. (Bu mes'eleler de ileride îzâh ve isbât olunacaktır.) Bahîrâ'da dahi böyle bir merak bulunması istib'âd edilemez.

3- Bahîrâ'nın kervan halkından on iki yaşında bir çocuğu meclis-i sohbetine çağırması delâlet eder ki, Hazret-i Peygamber'de –her ne sûretle olursa olsun– her hâlde bir takım havârik görmüş olacaktır.

4- Şam'a gitmek üzere yola çıkan bir kervanın Şam'a girmeden avdet etmesi, yolda her hâlde fevka'l-âde bir vak'anın hudûsuna delâlet eder.

5- Mülâkātın –yine ne sûretle olursa olsun– çok zaman devam etmediği de anlaşılır. Çünkü ticâret için yola çıkan bir kervan çok zamanlar kalamazdı. Umûr-ı ticâriyyede vaktin kıymeti eskiden de takdîr olunmaz değildi.

6) Hazret-i Peygamber'i de orada bırakamazlardı. Çünkü hem ufak bir çocuk idi, hem de Ebî Tâlib Hazret-i Peygamber'i çok severdi. Birâder-zâdesini yanından ayırıp bir papasa bırakması ihtimâl dâhilinde değildir.

7- Târîh ve kütüb-i siyerle de sâbittir; birinci makālemizde beyân ettiğimiz gibi böyle bir rivâyet târîhlerde aslâ mevcûd değildir. Çünkü Fahr-i Âlem Efendimiz'in günü gününe tercüme-i hâl-i saâdet-iştimâlleri tahrîr edilmiştir. Tâ doğduğu günden âhireti teşrîflerine kadar ne sûretle ömürgüzâr oldukları mukayyed olduğu gibi, fi'l-i Resûl'e tebeiyyeti eazz-i makāsıd addeden ashâb-ı kirâm, Fahr-i Âlem'in geceleri ne sûretle geçirdiğini, ne sûretle yattığını, nasıl guslettiğini en ufak teferruâtına varıncaya kadar her fiili tahkīk ve tedkīk ile onlara tebeiyyet ederler ve o tebeiyyeti kendilerine şeref bilirlerdi. Bu tedkīkāt ba'de'n-nübüvve olduğu gibi kable'n-nübüvve dahi ol Efdal-i Mahlûkāt'ın her hâl ü şânı bilâ-inkıtâ' mükemmelen yazılmıştır. Vâlidesinden ne zaman doğduğu, hattâ doğarken ne gibi havârik zuhûr ettiği, hangi süt vâlidelerde ne kadar müddetlerle emzirildiği, çocukluğunun, gençliğinin bi'sete kadar nasıl geçtiği, nereleri seyâhat edip kimlerle görüştüğü ve ne sohbet ettiği, ne kadar at, kılıç, zırh, mızrak **[337]** ve sâire isti'mâl ettiği husûsâtına varıncaya kadar cümlesi birer birer sebt ü tahrîr edilmiştir.

Bu haberler içinde bazı râvîlerin ihtilâfı varsa, o ihtilâflar dahi mahvedilmemiştir. Hadîs rivâyet eden zevât dahi şâyân-ı vüsûk ve i'timâd kimselerdir. Ehâdîsden Kütüb-i Sitte'nin ne sûretle meydana geldiğini, onlara vâkıf olanlar bilirler. Yüz binlerle ehâdîsi câmi' olan mezkûr altı kitap târîh-i Ahmedî'yi o kadar mükemmeliyetle hâvîdir ki, ondan mükemmel bir târîh yazmak cidden ve hakīkaten kābil olamaz. Siyer-i Şerîfe-i Ahmediyye böylece yazılmıştır. Hâlbuki teallüme dâir hiçbir rivâyet yoktur. Eğer hakīkaten teallüm olsaydı bunu saklamakta ne ma'nâ olabilirdi? Küçük iken biri tarafından bir parça ta'lîm edilen bir zât artık sonra peygamber olmaz mı imiş? Hazret-i İbrahim'in oğlu İsmail ve İshâk ve Hazret-i İshâk'ın oğlu Yakūb, Yakūb'un oğlu Yûsuf (aleyhimüsselâm) hazerâtı pederlerinden ahz-ı ulûm ettikleri hâlde yine peygamber idiler. Sadâkat-i peygamberîye bizim delîlimiz yalnız bu mes'ele değildir ki, bundan o kadar tevahhuş edilsin; bundan mâadâ yüzlerle delâil mevcûddur.

* * *

Mülâkāt-ı Nebî beyân ettiğimiz sûretle cereyân ettiği muhakkak olmağla beraber bil-farz ve't-takdîr Draper'in dediği gibi olsa bile evvela Draper ve Hegel ve daha bu fikre kāil olanlardan sorarız ki: On iki yaşında olan –ki bu da onların müsellemidir– bir tıfl-ı mübârek ne kadar hârikulâde bir zekâya mâlik olsa dahi birkaç sâat, hattâ birkaç günler içinde ne öğrenebilir? Hikemiyât ve felsefiyâtı, hakāik-ı kevniyyeyi, Şark Kilisesi'nin ahvâlini, Nastûrîlerin dûçâr-ı mezâlim olduklarını, Hazret-i İsa'nın ibnullâh değil ibn-i Meryem olduğunu, Aristo felsefesini on iki yaşında bir çocuğun bir görüşte teallüm etmesi doğrusu hiçbir âkıl tarafından dermiyân olunamaz!

Mülâkāt-ı mezkûre vukūa geldiği zaman Peygamberimiz Efendimiz hazretleri henüz on iki yaşlarında idiler. Hattâ Ravzatü'l-Ahbâb'ın kütüb-i kadîme-i siyerden alıp kaydeylediğine göre ömr-i şerîflerinden tamâm on iki sene, iki ay, on gün geçmiş idi.

Böyle bir ma'sûm ile Hıristiyanlık'ın ilk mezheb-i tevhîdinden ve sonraki teslîsinden, bu kadar mühim şeylerden bahse girişilebilir mi? Bâ-husûs yanlarında koca bir kervan halkı mevcûd ve hâzır olduğu hâlde bil-farz ve't-takdîr öyle bir mübâhase edilmiş olsa onlara mechûl kalır mı idi? O bahis dahi bilâhare ağızdan ağıza, râvîden râvîye intikāl ederek siyer-i şerîfe kitaplarına kadar vâsıl ve dâhil olmaz mı idi?

Bahîrâ ile Resûlullah Efendimiz arasındaki mülâkātın Avrupalıların dediği vech ve sûrette vukūa gelmiş olmasına sabâvet-i Muhammediyye'nin mâni' olacağı da tabîîdir.

* * *

Fahr-i Âlem Efendimiz kırk yaşında iken risâlet şerefiyle meb'ûs oldu. Çünkü akl-i insan kırk yaşında kemâle gelmiş addolunur. Yirmi üç sene de, bazı rivâyetlerde yirmi iki sene altı ayda, hep vahy-i ilâhî nâzil oluyordu. Demek oluyor ki, kırk yaşından sonra yirmi üç sene zarfında min-tarafillâh ta'lîm-i peygamberî vâkı' oldu. Allâhu Zü'l-Celâl Hazretleri –li-hikmetin– yirmi üç senede peygamberini öğrettiği hâlde Nastûrî Râhibi Bahîrâ bir görüşte bunları öğretmesi mümkünâttan değildir; bunu iddiâ pek garîb düşür.

* * *

Daha garîbi şurasıdır ki, Cenâb-i Peygamber'in kırk yaşında i'lân-ı nübüvvet ettiği muhakkak. On iki yaşında iken Bahîrâ ile mülâkât ettiği de sâbit. On iki ile kırk yaşları arasında yirmi sekiz senelik bir müddet-i tavîle mevcûd. On iki yaşında ta'lîm edilen bir ilmi yirmi sekiz sene sonra Hazret-i Peygamber'in iddiâ etmesi ve o teallümün semeresi olarak mükemmel bir din meydana çıkarması ağrebü'l-garâibdir.

Garb efkârının, afvlarına mağrûran, bu teallüm mes'elesine kāil olanlarına deriz ki: "Bu sözleri yazarken gālibâ bütün mantık ve insâfı ayaklar altına aldınız!"

H. Mahmud Şevket

İCTİMÂİYÂT

FEMİNİZM MES'ELESİ MÜNÂSEBETİYLE

– 5 –

Ahlâk ve Âdâb-ı Milliyye Yok İmiş?

Kolera mikropları gibi vücûd-ı millîmizin –müstaid buldukları– uzuvlarına üşüşerek semlerini telkīha çalışan misyonerlerin mâhiyet-i câniyânelerine yine kendileri –madamlarıyla beraber– şâhid-i zî-hayât iken Avrupa'nın o sefîh filozoflarının, o zen-dost hakîmlerinin, ma'bûdeleri nâmına şarâb masası önünde hayvânî bir aşk ve sevdâ ra'şeleri içinde yazmış oldukları ve kendilerinin –yani: nisâiyyûn beylerin– derin bir im'ân-ı nazar u hikmetle okuyup âteşîn bir harâret-i tebcîl ile alkışladıkları hukūk-ı mukaddese ve mevki'-i bâlâ-terîn-i nisvân desâtîrini koca bir kitle-i Osmâniyyeye, yirmi milyonluk bir hey'et-i ictimâiyyeye kabûl ettirmeye müfrit bir gayret-i temeddünle(!) çıldırasıya bir sevdâ-yı terakkī ve tekāmül(!) ile çalışmaları, hele serbestî-i vicdân ve hürriyet-i kelâma istinâden merdâne karşılarına çıkan ve nazariyât-ı mâ-fevka'l-idrâklerini(!) bütün üryânlığıyla, bütün çirkinliğiyle meydana koyan İslâmiyet ve Osmâniyet müdâfi'lerini vahşî bir taassubla ithâm ve tehdîd-i irticâ' ile iskât etmek istemeleri muvâzene-i akliyyelerini bütün bütün kaybettiklerine delâlet etmez mi?

[338] Misyonerler bu zavallıları o kadar teshîr, o derece ıdlâl etmişler ki, âdetâ mecnûn hâline getirmişler. Sanki insan ancak bunlar imiş! Şu kadar milyon müslüman, nazarlarında bir sürü hayvân!

Yirmi milyon müslüman İngilizlerden, Fransızlardan hattâ iki yüz senelik hasm-ı gālib ve mütehakkimimiz olan Ruslardan daha bâlâ-pervâzâne bir lisân-ı gurûr, bir tavr-ı azametle; "Barbar müslümanlar! Vahşî Türkler! Geliniz; siz de Papa'nın takdîs etmiş olduğu bu asır-dîde şarâb-ı medeniyyetten içiniz! Bakınız; biz bunu misyonerlerin elinden içtik, akl ü idrâkimiz evc-i a'lâ-yı hayvâniyyete terakkī ve teâlî etti. Birleşelim; hepimiz Avrupalılaşalım. Pencerelerimize bir muzlim, kurûn-ı ûlâ yâdigârı bir vahşî taassub ve cehâlet perdesi olan kafesleri kıralım. Kadınlarımızı esâret çuvallarından çıkaralım; hukūk ve mevki'-i nisvânîlerini verelim. Onlar da insanlıklarını anlasınlar; müsâmerelere, tiyatrolara, balolara gitsinler. (Dekolte?) olarak gençlerle sîne-sâf dansetsinler. Avrupalılaşmaz, kadınlarımıza bu mukaddes hukūk-ı medeniyye(!)lerini vermezsek mahvımız muhakkaktır." diyorlar. Evet; bî-muhâbâ söylüyorlar. İslâmiyet'ten, insâniyetten, kendi öz milliyetlerinden ızhâr-ı nefretten, müslüman olduklarına beyân-ı nedâmetten de çekinmiyorlar.

Bunlara kızmak, bunlara hiddet etmek beyhûde. Çünkü dalâlet-i akla dûçâr olmuşlar. Akılları, vicdânları çarpılmış, rûhları misyonerlerin zehirli dersleriyle tesemmüm etmiş, ölmüş. Bunlara acımalı! Bunlara ağlamalı! Bunları dâr-ı şifâya göndermeli! Dalâlet-i aklın, masrûiyet-i vicdânın şiddetine bakınız ki, bunlardan fâzıl bir madam, filozof bir kontes on ay evvel İstanbul gazetelerinden biriyle neşrettiği –mahfûzum olan– "Avrupa'ya Tâlibât İ'zâmı?" serlevhalı makālesinin doksanıncı satırında; "Ahlâk ve âdâb-ı milliyye… gibi sözler hepsi vâhî ve bir mecbûriyet sâikasıyla îcâd olunmuş mahzûrlardır." diyor?!

Doğrusu ben bu nâ-şinîde sözler karşısında medîd bir sekte-i veleh ü hayret içinde kaldım. Bir aralık düşünmek istedim: Belki bu fâzılanın benim pek güç anlayabileceğim veyahud –olabilir ya– hiç de anlayamayacağım derin bir felsefesi var! Heyhât!.. Filozof kontes cenâbları ne düşünmeye imkân bırakmış, ne de te'vîle. "Ahlâk ve âdâb-ı milliyye yoktur. Buna mevhûm ve muhayyel bir vücûd veren vahşî bir taassub, çılgın bir cehâlettir." diye kesip atmış. Fâzılanın bu cümleyi ta'kīb eden sözlerini dinleyelim! Diyor ki: "Doğruyu bilâ-pervâ söyleyeceğiz. Biz, memlekette sâhib-i kuvvet, vahşî bir taassubun tahrîk edilmesinden korkuyoruz. Fakat bu tehâşî mübhemdir; acaba mâni'-i azmimiz olacak kadar hâiz-i te'sîr midir? Hâiz-i te'sîr olduğu meydanda hiçbir şey yapamadığımızla sâbit. Fakat hâiz-i kuvvet midir? İşte bu mechûl! Yine tekrar ediyorum; elimizde bir mi'yâr-ı sahîh yok! Filhakīka bir kısım halkımızın câhil ve mutaassıb olduğu kābil-i inkâr değil. Onların esîr-i tahakkümü olduğu taassub ve yanlış akīdeleri Dîn-i Celîlimiz'in ahkâm-ı nezîhe ve münîfesini telkīn ile izâleye gayret edelim. Onlar da anlasınlar ki, diyâr-ı Garb'da bile kadınların iktisâb-ı hüner ve ma'rifet eylemesine dînimiz mâni' değil, bilakis âmirdir…."

Görüyorsunuz ya, fâzıl madam söylüyor: Memlekette vahşî bir taassubun tahrîkinden korkmasalar Garb desâtîr-i medeniyyesini bir kānûn şeklinde derhâl tatbîka başlayacaklar. İtâat etmeyene evvelâ dînimizin ahkâm-ı nezîhesinde âdâb ve ahlâk-ı milliyye olmadığını anlatmaya çalışacaklar. Kabûl ettiremezlerse mutaassıb, mürteci' diye darağacına çekecekler. İşte bu çılgınlığın hezeyân devirleri!

Filozof kontes; "Ahlâk ve âdâb-ı milliyye gibi sözler ilh…" düstûr-ı felsefîsine i'tirâz olunacağını düşünmüş, cevabını daha evvelce hâzırlamış. Makâlesinin yirmi birinci satırında diyor ki: "Bir İslâm hanımının –sâika-i zarûretle– Avrupa'da mazhar-ı ta'lîm ve terbiye olması neden kabûl olunmuyor? Bunun için araştırılıp nihâyet îcâd olunan yegâne mahzûr "âdâb u ahlâk-ı milliyyenin müsâid olmadığı" gibi mübhem bir kelimedir. Bilmem dikkat olunuyor mu? "Âdâb-ı dîniyye" denilecek kadar cür'etkârlık gösterilmiyor. Şimdi ben sorarım; âdâb ve ahlâk-ı milliyye dediğiniz şeyler nedir? Bunun hudûd-ı mâhiyyetini bana vuzûh ile ta'yîn eder misiniz? İ'tikādâtına sâdık, ahkâm-ı dîniyyesinin bütün şerâitına riâyetkâr olan bir İslâm hanımının dinimizin kendisine bahşettiği hakk-ı serbestî-i tahsîlîye istinâden sâika-i zarûretle Avrupa'da ikmâl-i tahsîle tâlib olması âdâb ve ahlâk-ı milliyyeye münâfî midir? Ulemâ-yı dîne mürâcaat edelim; bakalım bu mes'eleyi nasıl hallediyorlar?"

Söyleyiniz fâzıla, söyleyiniz: Siz "ahlâk ve âdâbı" "Bir mecbûriyet sâikasıyla kuvve-i vâhimenin daha doğrusu vahşî bir mutaassıbın, barbar bir cehâletin cebr ü tazyîkıyla îcâd olunmuş mahzûrlardır. Dinimiz, ahlâk u âdâbdan münezzehtir?!" dedikten sonra istediğinizi söyleyiniz! Hem hiç de ulemâ-yı dîne mürâcaat ve istiğnâ etmeden sâika-i zarûretle, zarûret-i temeddün ve tekâmül ile Avrupa'yı teşrîf ediniz! Vaktiyle hudûda kadar gizlice kaçıyor ve oradan kurûn-ı ûlânın sizi soktuğu esâret çuvalları içinden birer "dekolte" madmazel, madam olarak fırlayıp çıkıyor ve Paris'e can atıyordunuz. Şimdi serbest olarak gidebilirsiniz. Korkmayınız; size vahşî taassub, barbar cehâlet bir şey yapmaz! Arayıp sormaz! Hattâ hepiniz gitseniz o memnûn bile olur. Çünkü râhat kalır. Geniş bir nefes-i selâmet alır. Keşki hepiniz erkeklerinizle Avrupa'ya göç etseniz. Ricâ ederiz; misyonerlerden okuduğunuz derslerle bizim dinimizden bahsetmeyiniz. Çünkü bizde öyle ahlâksız, bî-edeb bir dîn yok! Bizim dînimiz dîn-i ahlâk u âdâbdır! Din tecessüm etse, envâr-ı ulviyyetten bir vücûd-ı ahlâk u âdâb şeklinde görünür. Siz Dîn-i İslâm'ı bilmez ve bilemezsiniz. O isti'dâdınızı misyonerler daha sinn-i sabâvetinizde tesmîme başlamışlar. Sizin rûhunuzu öldürmüşler. Bir hıristiyanın isti'dâd-ı ihtidâsı vardır fakat, sizin işte meydanda! Eğer; "Ulemâ-yı dîne mürâcaat edelim…" sözleriniz bir istihfâf ve istihzâ değilse bilmelisiniz ki, ulemâyı dîn size Kur'ân-ı Mübîn'i gösterecek. O, Lamartine'in "Le Coran est un livre dont chaque lettre est devenue loi." diye şân-ı kudsiyyetini i'tirâf ettiği– nâzım-ı kavânîn-i insâniyyeti, menba'-ı desâtîr-i medeniyyeti gösterecekler, Sûre-i Celîle-i Nûr'da mü'minenin görünebileceği mahârimini ta'dâd ve ta'yîn eden âyet-i celîlede [1](...أَوْنِسَائِهِنَّ...) hüccet-i **[339]** kātıasıyla cevap verecekler. Bu, sizin hiç de hoşunuza gitmeyecek, yüzünüz ekşiyecek. Çünkü bu hükm-i ilâhî, sizi Avrupa'ya gitmekten değil, hattâ nisvân-ı gayr-i müslimeye görünmekten bile şiddetle men' eder. Bu fermân-ı ilâhî diyor ki: "Müslüman kadınları ancak kendi mü'mine, muvahhide hemşîrelerine görünebilirler. Gayr-i mü'minlere görünmelerini, yani onlarla görüşmelerini men' ederim." Zîrâ nisvân-ı gayr-i müslime imâ'-i mü'minâtın küfr ü irtidâdına erkeklerinden bin ziyâde harîstır. Onları baştan, dinden çıkarırlar. Onları diyâr-ı Salîb'e, Paris'e kaçırırlar… Bu cümle-i celîlede "Nisâ'" nazm-ı mukaddesinin –yine kendilerine râci' olan– "hünne" zamîrine izâfeti ihtisâs içindir, umûm için değil. Muhadderâtımızın nisvân-ı gayr-i müslime ile ihtilâtı, hânelerine Fransız, İngiliz, Alman mürebbiyeleri kabûl etmeleri netîce-i fecîası değil midir ki, kızları Paris'e firâra başladılar. İşte bu firârîler müslüman kadınlarının yine ancak kendileri gibi sıfat-ı celîle-i İslâmiyye ile muttasıf nisvân-ı tevhîde görünmelerinin cevâzına ve nisvân-ı teslîsten kaçmalarının vücûbuna bir hüccet-i fi'liyyedir.

Avrupa'ya gidip de ne yapacaksınız? Fenn-i kıbâle, çocuk bakmak usûl ve kavâidini teallüm ü tahsîl edeceksiniz, öyle mi? Dîn-i Celîl-i İslâm mü'minelerine bundan fazlasını, fenn-i tıbbı da tahsîl ve hem-nev'lerine hizmeti emrediyor. Fakat –afv buyurunuz madam cenâbları!– "Avrupa'ya gitsinler." demiyor. Hattâ erkeklere de dinlerini tamâmıyle öğretmeden, diyânet ve milliyetlerini şiddetli bir muhabbetle muhâfaza iktidârını kesbetmeden gitmelerine kat'iyyen râzî olmuyor.

İslâmiyet'te din ve millet birdir. Zîrâ milliyeti din teşkîl eder. Din olmazsa millet de olmaz. Livâ'ü'l-Hamd-i Hılâfet-i Muhammediyye altında Arabları –bunca butûn ve kabâiliyle– Türkleri, Arnavudları, Kürdleri, Çerkesleri, Boşnakları, Pomakları ilh. toplayıp bir millet-i muazzama vücûda getiren, yaşatan İslâmiyet'ten, Kur'ân-ı Kerîm'den başka nedir; gösteriniz! İslâmiyet'in kalblerde zaafı, Osmanlı vücûd-ı milliyyetini teşkîl eden bu kavmiyetleri, mizâcları muhtelif a'zâda yekdiğerine yan bakmaya, birbirinden ayrılmaya başlar. Nitekim sizin gibi misyonerlerden ders-i medeniyyet alan bir takım adı müslüman Arnavudlar İslâmiyet'i –aynı sizin dediğiniz gibi– Arnavud için muzır görüyorlar, Türklere dişlerini gıcırdatıyorlar. "Biz, akvâm-ı garbiyyedeniz; Şark ile, Türklük'le, İslâmiyet'le hiçbir alâka ve münâsebetimiz yoktur." diyorlar. Bir buçuk milyon Arnavud müslümanını beş asırdan beri et-tırnak oldukları Türklük'ten yani İslâmiyet'ten ayırmaya, Avusturya'ya, Karadağ'a, Sırba, Bulgara, Yunana taksîm ve ihdâ(?) etmeye çalışıyorlar. Siz misyoner şâkird ve şâkirdeleri Türkler arasında [ne] iseniz bunlar da Arnavud müslümanları arasında odur.

Zavallı madam! Siz daha din ve millet, milliyet ne olduğunu bilmiyorsunuz! Bir millet nasıl teşekkül eder, müessirât-ı asliyye ve fer'iyyesi nedir, hiç de haberiniz yok. Sonra da ilm-i muvâneset-i beşerden, felsefesinden dem vurmaya kalkışmışsınız! Biliyorsunuz ya ben, size merâm anlatmak ümîdiyle hitâb etmiyorum. Zîrâ siz o ümîdi; "Ahlâk ve âdâb-ı milliyye gibi sözler hepsi vâhî…" düstûr-ı edîbâne(?) ve nezîhâneniz(?)le öldürdünüz! Size hiç de gücenmem; sizi böyle misyonerlere zehirleten ebeveyninize la'net-hân olurum. İşte sizin isminizi o inkâr ettiğiniz kānûn-ı ahlâk u âdâba riâyeten zikretmiyorum. Şimdi isterseniz siz kendinizi bir kere daha teşhîr edebilirsiniz!

Bütün ma'nâsıyla çıldırmak isteyen bunlara iltihâk ede-

[1] Nûr, 24/31.

bilir. Zîrâ hürriyeti kayd ü bend eden akıldır. O bağ çözüldü mü, hürriyet de hürdür, hürr-i mutlaktır. Yularsız azgın, gayr-i kābil-i zabt bir hayvândır. Ne ahlâk tanır, ne âdâb, ne din, ne kitap, ne âr, ne hicâb! Dünyâ kadar geniş bir sâha-i medeniyyet ister ki, arzu ettiği gibi sıçrayarak, çifte atarak koşsun dolaşsın; nihâyet çatlasın, leşiyle bir çukuru doldursun. İnsan bir kere çıldırmasın, bir kere azıp kudurmasın; artık onun gemsiz çenesini zabtedecek ancak "ölüm"ün pençe-i kahhârıdır. Ölüm ne Garb medeniyeti dinler ne de filozoflarının şefâatlerini kabûl eder. Müdhiş tırnaklarıyla rûh-ı habîsini lîme lîme ederek çıkar[ır], Mâlik-i cahîme teslîm eder. Âh!... Biz vebâ-yı cehâletten kurtulmadan tâûn-ı medeniyyete, terakkī ve teâlî maraz-ı frengîsine tutulduk.

Bizi yaşatacak yegâne rûh, İslâmiyet! O sultân-ı cem'iyyet, o rehber-i selâmet, o mürşid-i saâdet iken onu unuttuk, bıraktık, arkamıza attık. Bizim erkeklerimizin âmiri o, kadınlarımızın da hâkimi, hâmîsi o. Cenâb-ı Kur'an-ı Hakîm'e karşı erkek kim oluyor ki, kadını himâyeye, memleketimizde bir de Nisâiyyûn Fırkası teşkîline cür'et etsin? Biz medeniyet-i ma'neviyye ve ahlâkıyyede nasıl Garb medeniyetini taklîd ederiz? Nasıl onların kendi mahsûl-i evhâm ve hayâlâtı olan felsefelerini elimize alır, okur, sonra da tatbîkāta kalkışırız? Allah bunlara akıl ve insâf versin! Versin de, şu Garb medeniyyet-i ma'neviyyesinin ne muhrib bir tâûn-ı insâniyyet olduğunu anlasınlar, tevbe ve istiğfâr etsinler. Biz de görelim, kendilerine elimizi uzatalım, çekip bağrımıza basalım; "Kuzum vahşî mutaassıb biz değil, sizsiniz. Vahşî mutaassıb odur ki, söz dinlemez, akıl ve mantık kabûl etmez. Göz önünde olan canlı felâketleri görmez. Mutlak dediğim olsun diye şeytân gibi inâd ve inâdında ısrâr eder. Bizi terakkī ve teâlî ettirecek ancak ve ancak Kur'ân-ı Hakîm'dir. Sizin aklınız varsa şu makālemi nazar-ı iz'ân ve insâfa alır Hakk'a, Kur'ân'a rucû' edersiniz. Yoksa Allah; din hâini, millet cânîsi, vahşî mutaassıb, barbar, câhil kim ise bilir ve fikreder. İşte bu defalık da size bu kadar.

Mehmed Fahreddin

[340]

TÂRÎH

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HAN

–mâba'd–

Son bahâr mevsimine kadar bir harekette bulunmadılar. "Kâbil'e asker gönderelim mi, göndermeyelim mi?" diye müzâkere ile vakit geçirdiler. Bu esnâda dehşetli bir tâûn zuhûr edip Rus ordusunu kırdı geçirdi. Askerler, korkularından bırakıp savuşmaya başladılar. Vâlî de Taşkend'e azîmet fikrinde bulundu. Bana vedâ' ettiği sırada evvelki mütâlaamı ihtâr eyleyerek;

– Gördünüz mü? Bu kadar hazırlıktan sonra Afganistan'a gitmediniz, dedim.

* * *

Kış sonlarına ve bahâr ibtidâlarına doğru Emîr Şîr Ali Hân'ın İngilizlere muhâlif davranıp Ruslarla arasının iyileştiği ve Hokand ulemâsıyla ahâlîsinin bir ihtilâl çıkarması üzerine hânın infisâl eylediği işitildi.

Biraz sonra ulemâdan elli, ümerâdan iki yüz kişi bazı şerâit mukābilinde mezhebdaşları aleyhine Ruslarla ittifâk etti. Şerâit-ı mukarrere ne idi, bilmiyorum. Bu ulemâ ve ümerâ, haffâf esnâfından birinin kıyâfetini tebdîl ederek "Fulad Hân" tesmiye eylediler. Hokand emîrinin bu isimde bir amca-zâdesi vardı. Ruslar, emîr-i sâbık Musa Hân'ın Fulad Hân nâmında bir oğlu olduğunu işitmişlerse de şahsen görmemişlerdi. Binâenaleyh hîlekâr herîfler; "Hudâyâr Han Hokand Vilâyeti'ni Ruslara verecek!" diye ahâlîyi iğfâl ettikleri gibi; "Hokandlılar Hudâyâr Han'ı azlederek amca-zâdesi Fulad Hân'ı emârete ta'yîn eylemek istiyorlar." tarzında Ruslara da külâh geçirmek fikrinde bulundular.

Filvâkı' bir sürü cehelenin ictimâıyla Hudâyâr Hân infisâl ederek yerine sahte Fulad Hân geçti. Fakat netîcesinde memleket de, emâret de, istiklâl de elden gitti. Çünkü Ruslar, ber-mu'tâd vaadlerinin hilâfına olarak şehri zabtettiler ve ümerâ ve eşrâftan birçoklarını öldürdükten sonra "Üçüncü Şehir" nâmıyla yeni bir belde te'sîs eylediler ki, bu belde latîf ve ma'mûr olup hâlâ Rusların taht-ı tasarrufundadır.

§

Biraz da Şîr Ali Hân tarafına imâle-i nazar eyleyerek o sıradaki ahvâlinden bahsedelim:

Müşârun-ileyh, birçok mükâtebeden sonra Rusların kendisine ebedî bir dost olacağını zannederek İngiliz me'mûrlarıyla muhâsamaya başladı. Ve İngiltere kraliçesinden rû-gerdân olup Rusya imparatoruna teveccüh gösterdi.

Şîr Ali Hân, bir pazarda müşterisi olmayan metâın diğer pazarda da para etmeyeceğini anlayacak kadar idrâk sâhibi değildi. Buna binâen bir tarafa bî-vefâlık ızhârıyla kendini i'tibârdan düşürdükten sonra diğer tarafla hiçbir âkılın kabûl edemeyeceği taahhüdâta girişti. Ez-cümle, Rusların Hindistan'a yürümeleri için Afganistan'dan geçmelerine ve temdîd eyleyecekleri telgraf hutûtunu muhâfaza etmeye söz verdiği gibi, Rusların Hindistan'a doğru bir şimendüfer yapmalarına ses çıkarmayacak ve bil-ittifâk İngilizler ile muhârebe edecekti. Buna mukābil Ruslar da Sind Nehri kenârında kâin olup Afgan hükümdârlarının mülkü iken İngiltere'nin zabtına geçmiş olan vilâyâtı ba'de'l-feth kendisine iâde(!) eyleyecekti.

Bu şerâit kararlaşınca Rus Kazakları Hind'e gidip çapulculuk edecekleri ümîdiyle sevindiler. Lâkin İngiliz ordusu ile Şîr Ali Hân'ın askeri Dera Husrev ve Nivar Kötel denilen Kûh-ı Şotorkerden'de birleşince emîrin askeri, ta'lîm görmemiş olduğu için İngilizlerin muallem efrâdına karşı duramayıp bozuldu; Şîr Ali Hân da –birkaç hafta evvel ailesini yolladığı– Belh'e kaçmak sûretiyle yakasını kurtardı.

Belh'e vürûdunda –mahbesde bulunan– oğlu Ya'kūb Hân'ı ıtlâk ederek Kâbil hükûmetine ta'yîn eyledi.

İngiliz askeri Kendemek'e gelip Ya'kūb Hân ile müzâkereye ibtidâr etti ve netîcede Şalküt, Hayber, Kerem, Peşenk

İngilizlere verildiği gibi Louis Qionnary nâmında bir İngiliz sefîrinin de Kâbil'de ikāmeti takarrur etti.

Bu esnâda Şîr Ali Hân Belh'de oturup delicesine söyleniyor ve:

– Mâdem ki Afganlılar İngilizlere karşı bana yardım etmediler, Rusya'ya gidip Kazakları getireceğim, Afgan kadınlarını onlara bahşeyleyeceğim" diyordu.

Biraz sonra, yani 1296 Saferi'nde müşârun-ileyh Belh'de vefât ederek asker ve ahâlinin rızâsı hilâfına Kâbil sergerdeleri tarafından Ya'kūb Hân makām-ı emârete geçirildi.

İngiliz sefîrinin kendini âdetâ Afgan hükümdârı farzederek her işe burnunu sokması ahâliyi tenfîr eylemeye başlamıştı. Nihâyet galeyâna gelerek gidip sefîri öldürdüler.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

[341] **MAKĀLÂT**

Nâfi' Seyâhatler:

Selânik *Zirâat* gazetesi yazıcı ve bilgiçlerinin seyâhatleri münâsebetiyle

Her yerde, bâ-husûs bizim gibi keşfiyât-ı ilmiyye ve muhtereât-ı medeniyyeden pek az hissedâr olan memleketlerde ilmî, fennî, sınâî ve zirâî seyâhat hey'etlerinin îfâ edecekleri vazîfe-i tenvîriyyenin ehemmiyet ve fevâidini îzâh etmeye lüzûm bile yoktur zannederim.

Mücâvirimiz bulunan akvâm, irfânlarıyla, hırfet ve san'atlarıyla bu kadar ileri gitmiş, bir memleketin urûk-ı hayâtiyyesi demek olan yolları, şimendüferleri ve merâkib-i bahriyyeleriyle vatanlarının en hücrâ, en izbe köşelerine kadar nûrlar, ma'rifetler saçmakta bulunmuş oldukları hâlde, yine her sene muayyen zamanlarda köylere, kasabalara zirâî, sınâî hey'et-i ilmiyyeler göndermekten, muhtereât-ı fenniyyeden köylüleri haberdâr edecek meşherler açmaktan müstağnî olamıyorlar.

Bir milleti yaşatacak menâbi'-i hayâtiyye ticâret, zirâat ve sanâat gibi mübeccel mesleklerdir.

Îcâbât-ı mahalliyyeye göre bir memlekette bu meslekler ne kadar ileri götürülürse efrâd-ı millet ve onun netîcesi olarak o memleket de o derece refâh ve saâdete mazhar olur.

İşsizlik ve ihtiyâc gibi insanların ma'neviyât ve ahlâkını çürüten sâikler bertaraf edilmezse efrâd bil-mecbûriye yanlış gāyeler ta'kîbine koyulur ve siyâsiyât ve ihtirâsâtın âgūş-ı sefîline atılırlar. Netîcede memlekette sükûn ve âsâyiş muhtell olur.

Daima atâlet-i ırkıyye sefâlet-i milliyyeyi intâc eder.

En feyyâz topraklara, en müsâid ticâret limanlarına mâlik olan vatanımızın ahvâl-i zirâiyye ve ticâriyyesine, idhâlât ve ihrâcâtına âid istatistik cedvelleri tedkîk edilirse insanın tüyleri ürperir.

O müdhiş rakamlar huzûrunda bilâ-ihtiyâr; "Ne olacağız?" suâl-i mahûfunu îrâd etmeden kendini alamaz.

Meriç Vâdîsi, Elcezîre ve Asya-yı Suğrâ gibi her biri birçok memleketlere zahîre anbarı vazîfesini îfâ edebilecek kadar münbit ve feyzdâr bî-pâyân topraklara mâlik olan Türkiye'nin hâricden hubûbât celbine mecbûr kaldığı hakīkati karşısında, istikbâli düşünen her vatanperver titremelidir.

Memleketimizde ahvâl-i zirâiyyenin ne hâlde olduğunu anlamak için Anadolu içlerine kadar gitmeye lüzûm bile yoktur.

Kuvve-i inbâtiyye ve i'tidâl-i iklîmîsi ile müştehir bulunan İzmir vilâyeti dâhilinde ufak bir seyâhat zahmetine katlanılırsa kalbi parçalayan pek elîm hakāyıka kesb-i ıttılâ' edilebilir.

Hıfzu's-sıhhaya adem-i riâyet, noksânî-i tegaddî, fart-ı atâlet ve sefâlet gibi bî-emân esbâb taht-ı te'sîrinde ırkın inhizâle, toprakların akāmete mahkûm, münbit vâhaların çoraklığa, feyzdâr ovaların, sıtma ve emrâz-ı muhtelife ocağı olan bir bataklık hâline girmiş oldukları görünür. Frenklere; "Il est fort comme un Turc!" (Bir Türk kadar tüvânâ!) tarzında bir darb-ı mesel îrâd ettiren eski Türklerin bu günkü hafîdleri cılız, zaîf bünyeli, çarpık, kambur bir hâle geldikleri, hayatın en cevvâl devirlerinde bile bî-tâbî-i sefâletin ezici pençeleri altında zebûn kalmaktan kurtulamamış oldukları pek ayân müşâhede olunur. Bu müdhiş hakīkatler karşısında lerzedâr-ı teellüm olmamak insan için mümkün olamaz.

Hâlbuki bu gençler dinç, tüvânâ, polad kemikli, metîn adaleli, tenâsüb-i a'zâya mâlik birer kahraman olmaya nâmzed idiler. Verâset ve ilcâ-yı muhît bunu iktizâ ederdi.

Vaktiyle ma'mûr u âbâdân olan, milyonlarca insanları besleyecek kadar feyz-bâr ve münbit bulunan bu topraklarda bugün vahşî otlardan, hüdâyî-nâbit dikenlerden başka bir şey görülmüyor.

Arâzînin kısm-ı küllîsi bu sûretle muattal kalmış olmakla beraber köylülerin büsbütün zirâati ihmâl etmiş oldukları-na hükmetmek de doğru olamaz. Bîçâre köylü ve bilhassa köylü kadını sâât-i hayâtını tamâmen arâzîsinin zer'ine hasretmiş gibidir. Gece gündüz bu uğurda çalışır çabalar fakat, vâ esefâ ki, mesâîsinin binde biri nisbetinde müstefîd olmak saâdetinden daima mahrûm kalır.

O muttasıl didinir, çabalar, parçalanır, uğraşır; fakat hiçbir vakit yoksulluktan, sefâletten, ihtiyâcdan kurtulamaz.

Köylü daima borçludur. Her sene, daha elde etmeden evvel, mahsûlünün bir kısmını satmak mecbûriyetindedir. Muhtekirlerin bir bâzîçesi, daha doğrusu mutî' bir bendesidir.

Tefeci bu bîçâreyi istediği gibi sağar. İnsâf ve merhamet denilen mezâyâdan soyulmuş olan bu muhtekir, İblîs-pesend hud'alar sâyesinde pençe-i kānûna çarpmaktan da emîn olduğundan fâiz-i mürekkeb ve yüzde yüz hesâbıyla zavallı köylüye birkaç kuruş verir. Câhil köylüyü sefâhet ve isrâfa teşvîk eder ve ikrâz va'dinde bulunur. Çünkü köylünün münbit bir tarlası, mahsûldâr bir bahçesi veya oldukça muntazam bir hânesi vardır. Muhtekir bu hâneyi, o arâzîyi gözüne kestirmiş olduğundan iç etmek emelindedir.

Arâzînin muattal veya son derece az istifâde-bahş bir

hâle gelmesi, köylü o kadar didindiği hâlde mesâîsinin ancak yüzde biri **[342]** nisbetinde istifâde etmesi, usûl-i zirâate adem-i vukūfdan, bu gibi muhtekirlerin insâfsızlığından, urûk-ı hayâtiyyemizi istîlâ eden atâlet ve lâkaydîden, âlât-ı zirâiyye-i cedîdeden istifâde etmek lüzûmunu takdîr edememekten, hülâsa cehâlet-i mutlakadan neş'et etmekte olduğu şübhesizdir.

Cihânın her köşesinde usûl-i zirâat büsbütün değişmiş, insanların az zahmetle çok iş görebilmelerini, çok istifâde etmelerini te'mîn edecek lâ-yüad âlât ü edevât ihtirâ' edilmiş olduğu hâlde, bunların kâffesinden bî-haber bulunan bîçâre köylü hâlâ kurûn-ı ûlâya mahsûs tarz-ı kadîmden ayrılamamıştır.

Çünkü bu yeni ihtirââttan haberdâr değildir. Haberdâr olanlar da ne sûretle isti'mâl edileceklerini, tatbîklerinden ne kadar çok fâide göreceklerini bilmezler ve bilemezler.

Bir tek öküz tedârikine bile müsâid olmayan fakr-ı hâli bu âletlerin iştirâsına bir mânia teşkîl eder.

Köylünün sa'y ü gayretini mümkün olduğu kadar semeredâr ettirecek, onda hayât-ı faâlenin inkişâfına hâdim olacak şey, erbâb-ı fen ve mütehassısînin amelî bir sûrette vukū' bulacak telkīnâtlarıdır.

Ahâlîsi lâyıkı derecede tenevvür etmemiş olan memleketlerde vazîfe-i tenvîriyyeyi yalnız hükûmete bırakmak doğru bir hareket olamaz. Efrâd-ı milletten fikren, irfânen, sınâaten müterakkī olan zevât da vicdânen bu vazîfe-i mühimme ile mükelleftir.

Vazîfenin kudsiyetini takdîr eden zevât ittihâd ederek el birliğiyle îfâ-yı tenvîre gayret ederlerse îkā' edilecek te'sîr, hâsıl olacak netîce de bittabi' daha derin ve daha ziyâde semeredâr olur.

Bize şu satırları yazdıran sâik Selanik gazetelerinde gördüğümüz bir i'lândır. Bu i'lânda Selânik'te neşredilmekte olan "*Zirâat* gazetesi yazıcıları ve bilgiçlerinin" Anadolu'ya vukū' bulacak seyâhat-i fenniyyelerinden bahs olunuyor.

Seyâhatin gazetelerde i'lân ve tasvîr edildiği vechile vukū' bulacağında tereddüd edemediğimizden, bilmediğimiz, tanımak şerefine mazhar olamadığımız bu hamiyetli vatandaşların teşebbüsâtını gıyâben alkışlamaktan kendimizi alamadık.

Erbâb-ı vukūf ve ihtisâstan mürekkeb bir hey'etin Anadolu arâzîsi üzerinde vukū' bulacak seyâhat ve tedkīklerinden pek nâfi' netîceler istihsâl edileceğini ümîd etmekte haklıyız. Selanik Midhat Paşa Sanâyi' Mektebi son sınıf efendilerinin de bu seyâhate iştirâk edecekleri beyân olunuyor ki, bu husûs hey'etin maksad-ı mübeccelini bir kat daha i'lâ etmektedir.

Anadolu'da çalışmaya nâmzed olan bu gençlerin bir kısmı demirci ve bir kısmı da makinist imişler.

Cism-i vatanın birer faâl uzuvları olan bu gençlerin görgü ve san'atlarından memleketin ne kadar müstefîd olacağını tasvîre lüzûm görmem.

Hey'et a'zâ-yı kirâmı Selanik'ten başlayarak İzmir, Bursa, Konya, Ankara, Kastamonu, Sivas, Samsun ve Sinop'a uğradıktan sonra İstanbul tarîkıyla Selanik'e avdet edecekler imiş.

Hey'etin uğradığı yerlerde hüsn-i kabûle mazhar olacakları tabîîdir.

Temennî edelim ki; ahâlimiz hey'etin konferanslarından, amelî tecârib ve telkīnâtından mümkün olduğu kadar çok istifâde etmeye gayret etsin; görecekleri âlât ve makinelerin lüzûm ve fevâidini takdîr, sûret-i isti'mâllerini öğrenerek tedâriklerine çalışsınlar.

Seyâhat hey'etinin ahâlîye göstermek ve gözleri önünde işletmek üzere birlikte götüreceği rencber âlât ve makineleri şunlardan ibârettir:

Tohum temizlemek için kalbur makinesi
Çiğ sütün yağını ayırır makine
Günde yüz yetmiş kile mısır dâneler makine
Tereyağını ayırır makine
Tereyağı kalıbları ve yeni yol yayık
Kirizme yapmak için rodosak(?) pulluğu
Tırmık
Rûzgârsız yerlerde harman savurmak için makine
Bağlara ve ağaçlara ilâç serpmek için tulumba
Bağlara kükürt serpmek için yeni yol körük
Türlü türlü artezyen burguları
Harman makine modeli
Rûzgârla işler tulumba modeli
Akar suları kendi kendine yukarıya çıkarır su terâzîsi modeli
Kemik kıran makine
Pancar ve yeşillik doğrar makinesi
Kırma makinesi
Sağlam toprak ve ma'den aramak için burgular
İki üç bin okka yükü bir adam kaldırmak için mancınık
Köylülerimizin kullanabilecekleri çorap makinesi
Dondurma makinesi ve sâire.

Hey'et i'lânında diyor ki: "Gezdiğimiz yerlerde Avrupalıların îcâd ettiği makinelerle yaptıkları işler anlatılıp gösterileceği gibi beraberimizde bulunan sinematoğraf makinesiyle gezdirilemeyecek derecelerde büyük ve ağır olan islimli ve gazlı makinelerin nasıl işledikleri ve çiftçilikte ne kadar fâideler ve kolaylıklar yaptıkları, yüz elli kulaç derinden kendi kendine toprak üstüne çıkan burgu sularını çıkarmaya mahsûs makineleri ve bu makinelerin geçtikleri toprakların nasıl olduğunu, şimdiye kadar açılıp kendi kendine akmakta olan **[343]** artezyen kuyularını, gece yeni makinelerle çalışan çiftçileri göstereceğiz."

Ahâliye îcâb eden vesâyâ ve tedâbîr-i fenniyyeyi telkīn, çiftçiliğe âid âlât ve muhtereât-ı cedîdeden bazılarının nasıl işlediklerini ve ne gibi fevâid te'mîn eylediklerini bilfiil göstereceklerini vaad ve i'lân eden bu muhterem hey'etin muvaffakıyâtını temennî eyleriz.

M. Şemseddin

CEVABIM

Gālib Dede merhûm hakkında yapılacak "ihtifâl-i edebî"ye dâir geçen hafta yazdığım mütâlaât üzerine *Hak* gazetesinin Pazartesi günkü nüshasında bir buçuk sütûna istinâd etmiş bir yığın yazı gördüm.

Tulumbacı kahvehânelerinin peykelerinden değil, küplü meyhânelerin tezgâh başlarından fırlatılan sadâ-yı hezeyânı andıran bu hurûfât kümesine cevap vermek mecbûriyetinde bulunduğum için hitâbâtım dâire-i nezâheti biraz tecâvüz edecek olursa hoş görülmesini kāriîn-i kirâmdan istirhâm eyledikten sonra muârızıma tevcîh-i kelâm ile derim ki:

Ey Şahâbeddîn Süleyman Efendi!

İhtifâl-i edebî hakkındaki yazılarıma mutlakā bir cevap verileceğini bekliyorsam da, bunun mantıkī bir kalemden çıkıp erbâb-ı mütâlaayı iknâ' edemezse bile ilzâma olsun muvaffak olabileceğini zannediyordum. Meğer aldanmışım. Çünkü karşıma bahâda hafîf, yükte ağır olan makāleniz çıktı. Ne ise, mâdem ki me'mûlümün hilâfına –Razakı-zâde'nin Şeyh Küşterî meydanına çıkışı gibi– "hele sizler, hele sizler!" yâvesiyle meydân-ı mukābeleye atıldınız. Bari sizinle olsun bir-iki satırlık müşâfehede bulanalım.

Fikr-i âlînizce bazı mürâî herifler varmış ki, intifâ' ve iştihâr hevesiyle din bayrağının altına ilticâ eder ve her türlü teceddüdâtı, her türlü mukaddesâtı öldürmek istermiş. Selîm-i Sâlis'in, bu kıymetdâr, bu büyük pâdişâh-ı müteceddidin(!) başladığı teceddüdünü kıranlar, dört senelik hayât-ı meşrûtiyyetimizde vücûda getirilmek istenilen herşeye mâni' olanlar bunlarmış ki, muhâtab-ı muâtebeniz de onlardanmış! Müsâadenizle söyleyeyim ki, bu husûsta da mu'tâdınız vechile bir "çıkmaz sokak"a sapmışsınız. Çünkü modası çoktan geçmiş bir usûl-i ittibâ' ile bana "mürteci'" demek istemişsiniz ki, lehü'l-hamd ve'l-minne artık bu gibi isnâdât ve ta'bîrâtın ma'nâ-yı garazkârîsi anlaşıldı; bu türlü müstekreh dolmaları yine kāillerinin dehân-ı ihtirâsından başka yutacak kalmadı.

A mon bon Bey! Bizim mâni' olduğumuz teceddüdât ve mukaddesât ne ise bir dânecik olsun nümûne gösterebilir misiniz? O "teceddüdât" dediğiniz şeyler, bazı züppelerimizin tırnaklarını uzatıp saçlarını koyuvermesi, bıyıklarını dibinden kırpıp yüzüne pudra ve krem-pertev sürmesi ve yeni açılmış kız mekteplerindeki bir takım ma'sûmelere balolarda oynanan dans dersleri verilmesi mi demektir? "Mukaddesât" ta'bîr ettiğiniz metâ'lar da sizin seviciliğe dâir yazdığınız *Çıkmaz Sokak*'la *Zambak*, *Sevmek San'atı* ve sâire ve sâire gibi fezâhatnâmeler midir ki, biz mürteci'ler onların intişârına mümânaat için kālen ve kalemen çalışmışız da menfaat bulacağız, şöhret kazanacağız diye "küçük beyinlere, mahdûd nazarlara tahakküm için" uğraşmışız? Ma'lûmunuz olsun ki, bizde menfaat hissi ve şöhret hevesi bulunsa idi, acz ü noksânımıza rağmen bilerek bilmeyerek, hattâ tedkīk ve tetebbua lüzûm görmeyerek bir *Edebiyât-i Osmâniyye Târîhi* yazacak ve mekteplere kabûl ettirecek kadar cür'et-i cehâlet gösterirdik. Lütfen i'tirâf buyurur musunuz ki, bunu yapan biz miyiz, yoksa siz misiniz?

İhtifâl-i hürmetkârınız(!) aleyhindeki yazılarımda hâlet-i rûhiyyem görünüyor ve avâm-firîb mütâlaâtımla bâriz hakīkatleri kırmak, ezmek istiyormuşum!

Evet; o yazılarda hâlet-i rûhiyyem görünüyor ve avâmdan değil, ehassu'l-havâs denebilecek birçok zevât-ı irfânsimâtın mazhar-ı takdîri oluyor ki, bu takdîri şifâhen ve tahrîran telakkī etmekle müftehirim. Acaba bütün bu zâtlar, avâmdan (küçük beyinli ve mahdûd nazarlı) da yalnız zât-ı âlîniz mi havâstan, koca kafalı ve dûrbîn bakışlısınız? Şu hâlde en bâriz hak[īkat]leri kırmak, ezmek isteyen ben mi oluyorum, bana cevap vermeye kalkışanlar mı?

Gālib Dede'nin hüviyet-i dervîşânesiyle yapacağınız ihtifâlin neden yakışık almayacağını soruyorsunuz. Geçenki makālemde yazmıştım; tekrar edeyim ve daha açık söyleyeyim ki, Gālib Dede bir Mevlevî şeyhidir. Bir mevlevîhâne dâhilinde, ale'l-husûs hazret-i şârih gibi bilumûm ehl-i tarîkatçe mükerrem ve muhterem tanılan bir zât-ı şerîfin ayak ucunda medfûndur. Öyle bir mevki'-i mübârekte frenkçe merâsim icrâ etmek dînen hürmetsizlik, tarîkaten edebsizlik sayılır da onun için! İnşâallâh anlayabildiniz?

Bizde kabir ziyâretine açık veyahud koyu elbise ile değil, abdestle ve temiz kisve ile gidilir. deyişime i'tirâzan; "Koyu elbise ile gitmek, bu ihtifâl-i güzînde bulunmak abdeste mâni' midir?" diye soruyorsunuz. Ben de size sorayım: "Açık yahud koyu elbise ile kabir ziyâretine gitmek abdeste mâni' olmadığı hâlde niçin elbisenin koyu renklisi ve boyun bağının siyahını tahsîs ettiniz?"

Çünkü frenkler böyle yapar; çünkü onlara benzemek, çünkü usûl ve teâmül-i millîmizi değiştirmek, çünkü "şeytânî zekâ"ların "sâde-nazar olanları iğfâl" ile ayırabilecekleri "maksad-ı mukaddes"i bu sûretle meydana getirmek lâzım değil mi?

"Şebeke-i kelimât"ıma tutulan ve "efkâr-ı basîta"ma mahkûm olanlara karşı bu maksadı; "Ey zavallı büyük kelimelerle kalbleri çalınan saf-diller; bundan maksad yalnız intizâmdan mütevellid şekl-i bedîîyi muhâfaza etmektir! Yalnız bu kadar!" tefsîriyle anlatıyorsunuz. Bari ben de o saf-dillere bir hitâb edeyim:

– Ey Şehâbeddîn Süleyman Efendi'nin lütf-ı îzâhına uğrayıp da maksad-ı mukaddesin neden ibâret olduğunu öğrenenler! Allah aşkına, şu muakkad ibâreden ne anladınız?"

Büyüklerin huzûruna çıkılırken düğmelerin iliklendiği gibi Osmanlı şâirlerinin en büyüklerinden bulunan Gālib Dede'nin huzûr-ı merkadine giderken de "bu şekl-i vakūr ve necîbe ihtiyâc var"mış. "Niçin Hüsn ü Aşk mübdi'-i dâhîsinin makbere-i ebed-metbûuna giderken bir vaz'-ı ihtirâm" alınmamalı imiş. Daha sonra da; "dedegân, ilmiyeye mensûb olanlar da kendine mahsûs resmî elbise" ile gelecekler"miş.

Yalnız büyük zevâtın huzûruna değil, büyük ve kibârâna makāmâta bile girerken bir vaz'-ı ihtirâm alınmak lâzımdır. Bunu, edeb ve terbiye ne demek olduğunu idrâk eyleyen her ferd i'tirâf eder. Fakat o vaz'-ı ihtirâmın yerine göre olması da lâzım gelmez mi? Mesela zât-ı âlîniz şeyhülislâm efendi hazretlerinin huzûruna çıksanız, bir ecnebî sefîri yanına giriyormuşsunuz gibi reverans mı yaparsınız, yoksa teâmülümüz neyi îcâb ederse onu îfâya şitâbân mı olursunuz?

Siz bir müslüman olmanız haysiyetiyle, mesela Ayasofya Câmii'ne girerken ayakkablarınızı çıkarmaya mecbûrsunuz; hiçbir vakit potinlerinizin üstüne terlik giymezsiniz. Fakat alafranga bir mecliste potinlerinizi çıkarmaya kalkışsanız sizi merâsim-nâ-şinâslıkla ithâm eyleyerek âdetâ müsteskıl addederler.

Demek ki, her yerin kendine mahsûs bir edebi varmış ki, onun hilâfına hareket bî-edeblik sayılırmış.

Gālib Dede'nin –ne demek olduğunu bir türlü anlayamadığım– "makbere-i ebed-metbûu" acaba resmî bir balo mahalli midir ki oraya gidebilmek için öyle şekl-i vakūr ve necîbe ihtiyâc hâsıl olsun?

Sonra da ütülü dar pantolonla tek düğmeli bonjour giyilmesinden husûle gelecek şeklin neden "vakūr" ve "necîb" sıfatlarını alması îcâb **[344]** ediyor? Pantolonun darlığı dolayısıyla iktisâ edenin diz çökememesinden, bonjourun da esâsen frak azmanı bir setre olmasından mı?

"Ya mantık nâmına dimâğınızda küçük bir zerreye mâlik değilsiniz (demek zerrenin de büyüğü küçüğü oluyormuş!) yahud her şeyi inkâr ile ma'hûd emel-i iştihârınızı ta'kībe karar vermişsinizdir." diyorsunuz. Cher ami! "Mantık" kelimesinden kasdeylediğiniz ma'nâ-yı şerîf(!) sizin yazıların hükmü ise hamden sümme-hamden küçük bir zerresine değil, hattâ hîç-ender-hîçine mâlik olmamakla iftihâr ederim. Emel-i iştihâr muakkıbı olsa idim, ne yapacağımı da yukarıda söyledim. "Yalnız ithâf-ı duâ etmek, ma'neviyâtı te'mîn etmek" bu ihtifâlin gāye-i maddiyyesi ise hiss-i vatanperverâneyi yâd-ı eâzımla takviye eylemek imiş. Ay efendim! Acaba herşeyi inkâra kalkışan ben miyim, zât-ı edîbâneniz mi? Muhlisiniz, yâd-ı eâzım-ı hiss-i vatanperverâneyi takviye etmez; "Gālib Dede'nin kabrinde ihtifâl yapılmasın!" iddiâsında mı bulundum; yoksa; "Bu ihtifâl vatanperverâne, vatanın usûl ve teâmülü vechile yapılsın" mı dedim.

"Gālib Dede'yi makbere-i mübâreke ve mübeccelesi karşısında zikr-i hayr etmek günâh" değildir. Günâh olan bir şey varsa, o da, müslümanlıkta bid'at-i seyyie telakkī edilecek el çırpıntıları ve alkış sadâları ile bir medfen-i muhteremin sükût-ı mehîbini ihlâl eylemektir.

"Ölülerinizi hayır ile zikrediniz" buyurulmuştur. Fakat; "Ölülerinizin mezârı başına toplanın da şaklabanlık ediniz" buyurulmamıştır. [1](اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ. حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ) âyet-i kerîmesinin Türkçe tefsîrine bakarsanız, epeyce ma'lûmât-ı dîniyye almış olursunuz. İhtifâl-i mürettebinizin fenâlığını dilim döndükçe söylemekten çekinmeyeceğim gibi "ma'lûliyet-i dimâğıyye"me hükmetmek lûtfunuza karşı da zât-ı âlînize âkıl, hakîm ve dâhî ünvânlarını vermekten çekinmeyeceğim ki, erbâb-ı ukūle göre ikimizin de isâbet edememiş olduğumuz anlaşılacaktır.

"Hey'et-i ihtifâliyye arasında hakīkī bir Mevlevî bulunsaydı." deyişime cevâben bazı zevâtı ta'dâd ile sözümü nakzetmek ve tertîb-i vâkıın Tarîk-ı Mevlevî erkânından bazılarının tensîbiyle olduğunu söylemek istiyorsunuz.

Ben yine iddiâ ederim ki, hakīkī bir mevlevî, Mevlevîliğe muhâlif bulunan bu merâsimi kat'iyyen tensîb ve tasvîb eylemez.

Benim kadar ve belki daha kavî bir mevlevî olduğunu ve benim kadar bilip anladığını söylediğiniz Ziyâ Bey, Gālib Dede'nin kabrinde dervîşâna merâsim yapılmasının müteşebbisi olabilir. Galata mevlevî şeyhi efendi hazretleri de dervîşâne olacağı zannıyla bu merâsimin icrâsına muvâfakat eder ve bu sûretle Çelebi Efendi hazretlerinden istîzân olunur; fakat Ziyâ Bey, dediğiniz gibi bir mesnevîhân ise;

نیکوان رفتند سنتها بماند
وزائمان ظلم وبدعتها بماند

beyt-i *Mesnevî*'sinin medlûl-i ma'nevîsini hâtırlayacağı cihetle böyle münâsebetsiz bir teşebbüste ön ayak olmasına –mûmâ-ileyhe– hüsn-i zan etmiş olmak için ihtimâl veremem.

Şeyh efendi hazretlerine gelince: Tarîk-ı Mevlevî'nin turuk-ı sâireye nisbetle âdâb u erkânını saklayabilmiş olması, müntesiblerinin muhâfazakârlığı sâyesinde olduğunu ve; "Hâtır kalsın da yol kalmasın" ta'bîrinin mevlevîler arasında zebân-zed ve mer'î bulunduğunu pekala bildiklerinden ne böyle usûl-i tarîka muhâlif frenkçe bir ihtifâlin icrâsı için Çelebi Efendi hazretlerinden istîzân ederler, ne de müşârun-ileyh hazretleri hasbe'l-makām böyle bir müsâadede bulunurlar. Nitekim de böyle olmuş ve Galata Dergâhı Postnişîni Efendi hazretleri, işin rızâsı ve ma'lûmâtı hilâfına olarak böyle bir renk aldığına müteessifen ihtifâlin men'i yahud tebdîli hakkında teşebbüste bulunmuştur. Diğer bir mevlevî şeyh-i fâzılı da yine bu iş hakkında bana gönderdiği bir tezkirede; "Resm-i ihtifâlin bir tarz-ı efrenc-perestâneye tahvîlini gazetelerde görünce fakīriniz de sizin gibi müteessir olmaktan ve;

کجاماو کجا زنجیر زلفش
عجب دیوانکی اندر سرافته

demekten kendimi alamadığımdan dergâhca adem-i iştirâki münâsib görüyorum. Elden ne gelir ağlamadan başka bu hâle?..." diyor ki, ihvân-ı Mevleviyyenin ihtifâl-ı ma'hûdunuz hakkındaki fikrine delîl-i vâzıh teşkîl eder.

Hele şu son cümleniz, onlar ne kadar fenâ, ne meş'ûm gülüyorlar, biliyor musunuz?.. Onlarda sîmâ-yı rûhunuzu okudum, gördüm:

"Şeyh Gālib'i vefâtından sonra keşkül-küşâ-yı suâl olmak zilletine düşürmek"!!!

"Yâ Rabbî; ne galîz düşünce!.. Biz ona ihtirâmlarımızı, ta'zîmâtımızı takdîm ediyoruz. Bu vesîle ile aramızda topladığımız nâçîz hediyelerle ve yine nâçîzâne ve dehâsına ihtirâmkâr, çuhasını tecdîd etmek istiyoruz." diyorsunuz. Ben de; "Yâ Rabbî, ne rekîk ifâde! A beyim; siz Gālib Dede'nin sandukasındaki pûşîdenin tecdîdine kalkışacağınıza tarz-ı tefekkür ve şîve-i tahrîrinizi tashîha çalışsanız daha ziyâde me'cûr ve Gālib Dede'nin rûhunu asıl bu sûretle şâd etmiş olursunuz." dedikten sonra:

O cümlede sîmâ-yı rûhumu görebilecek kadar rûh-âşinâ olsa idiniz, o kelimâtın fenâ ve meş'ûm güldüğünü değil, Osmanlılar arasında Osmanlılık âdâbından bu kadar gāfil

[1] Tekâsür, 102/1-2.

ve frenk âdâtına bu derece mütemâil kimseler bulunduğuna müteessifen kan ağladığını müşâhede ederdiniz.

Efendi! Siz Şâir Şeyh Gālib'in yâd-ı nâmı için dergâh hâricinde aklınıza geleni yapınız. Lâkin Mevlevî Şeyhi Gālib Dede'yi biz mevlevîlere bırakınız!

کفت پیغمبر که جنت از آله
کرهمی خواهی زکس چیزی مخواه
کر نخوارهی من کفیلم مرترا
جنت المأوی ودیدار خدا

Buyuran Cenâb-ı Hudâvendigâr'ın bir mürîd-i istiğnâ-şiârı için ötekinden berikinden iâneler toplayıp da sanduka-i mübârekesini –tekrar edeyim– dilenci keşkülüne çevirmeyiniz ve huzûr-ı ma'nevîsindeki sükût-ı muhteremi hengâme-gîrâne bir takım hây u hûy ile ihlâle teşebbüs ederek dergâh-ı şerîf dâhilini panayır yerine benzetmeyiniz!

Atalardan kalma bir darb-ı meselimiz vardır:

"Müslüman mahallesinde salyangoz satılmaz!" derler. Bir de şu sözlere cevap verecek olursanız edeb ve terbiye dâhilinde yazınız ki, benden de o sûretle mukābele görmüş olasınız!

ای کریم وای رحیم وسرمدی
در کذار از بدسکالان این بدی

Tâhirü'l-Mevlevî

GİRİT'TE H[ha]. S[sad]. BEYEFENDİ'YE

Mazlûm dindaşım!

Şehîdlerin kanı, yetîmlerin göz yaşlarıyla yazılmış olan enîn hitâbınızı gözlerimi rü'yetten berî eden bir girye-i tûfânnümûn içinde okudum.

O gıyâbî iltifâtnâmenizin her tarafı bir dûzahî şerâre olup rûhuma yapıştı.

Emîn olunuz ki, Osmanlı vatanında, Hilâfet-i Mukaddese-i İslâmiyye yurdunda sizin için ağlamayan bir mü'min gözü, sizin için sızlamayan bir müslüman kalbi, sizin için kanamayan bir muvahhid vicdanı, sizin için inlemeyen hakīkī bir Osmanlı rûhu yoktur.

[345] Osmanlı yurdunda hangi memleket, hangi şehir, hangi köy tasavvur olunabilir ki, Girit'de bir şehîdi, bir kurbanı olmasın? Bugün sîne-pûş-ı mâtem olmuş anaların, beytü'l-hazenlerinde eşk-i sefâlet dökmekte olan genç dulların, sefîl, nîm-üryân kalmış yetîmlerin bir çoğu; "Oğlum Girit şühedâsındandır!. Zevcim Girit kurbanlarındandır! Babam Girit'de şehîd oldu!" diyorlar; daima Girit'i yâd ediyorlar. Girit vird-i zebânları; Girit vesîle-i girye ve hicrânları.

Girit'in derdi vatan derdi, vatan mâtemidir;
Vatanın yâresidir o, vatanın merhemidir.

Girit olmazsa, vatan yâresine var mı devâ?
Meğer Allah'dan ola derdine bir başka şifâ.

Acıklı mektûbunuzu okurken bedbaht Endülüs Devlet-i İslâmiyyesi'nin Gırnata'dan İstanbul afâkı üzerine yükselen, kalb-i İslâmiyyet'i titreten son şehîk-ı feryâdı, Osmanlılardan istimdâdı hâtırıma geldi. Gırnata ile Girit felâkette tev'emdir. Girit'in sâdık(!) Osmanlı(?) Rumları Endülüs vahşetlerini bütün ma'nâ-yı fecî' ve hevl-engîziyle tanzîr ettiler. Gırnata feryâdnâmesinin hâfızamda menkūş bazı ebyâtını tercüme ve nakl ediyorum:

Selâm ey pâdişâh-ı Âl-i Osmânî
Selâm ey mefharet-i cümle emîrân
Selâm ey mülkü vâsi', ceyşi bî-had
Selâm ey nûsret-i Hak'la müeyyed
Selâm ey hâdimi Dîn-i Mübîn'in
Melâzı yeryüzünde mü'minînin
Selâm ey seyf-i meslûl-i ilâhî
Veren a'dâ-yı İslâm'a tebâhî
Senin kahr-ı celâl ü satvetinden
Cihanda bulmasınlar gayrı me'men
Meğer kim sâye-i âlem-penâhın
Meğer olsun o meşmûl-i nigâhın
Ne hoşdur pây-ı tahtın ey mufahham
Sezâ dense Stanbul kutb-ı âlem
Onun feth-i celîli îd-i ekber
Sahîh olsa gerek kavl-i Peyâmber
Cihân-ı şirki titretti temelden
Haber gelmiş gibi semt-i ecelden
Salîbiyyûnu aldı öyle dehşet
Ki kopdu sandılar gerçek kıyâmet
Sarardı çehreler emvâta döndü
Hayatın zevk u şevki hepsi söndü

Selâm erbâb-ı ilm ü ma'rifetten
Selâm ashâb-ı re'y ü meşveretten
Ki gurbet ellerinde Endülüs'de
Felâketler içinde hep yeisde
Muhâtı üç tarafdan bahr-i Rûm'un
Ümîdi sende kalmışdır umûmun
Selâm eyler sana heştâde sâlân
Ki düşmen pençesinde el-aman-hân
Şuyûh-ı memleketti tâc-ı serdi
Nazarlarda azîz ü mu'teberdi
Bugün bâzîçe-i zulm ü sitemler
Ki ta'rîfinden âciz kalemler
Bugün madrûb u merkûb-ı salîbî
Bugün işkencelerde en meşîbi
Selâm olsun benât-ı seyyidâttan
Lisân-ı salihât u kānitâttan
Yazık ruhsâr-ı ısmetler ki soldu
Yazık nâmûs u ırz yağması oldu
Yazık eyvâh… Neler gördü bu gözler
Hicâbından erir nâmuslu yüzler
Büyût-ı müslimîne daldı a'dâ
Kırıp ebvâbı zâlim bî-muhâbâ

O dem kopmuş gibi yevm-i kıyâmet
O dem cinnet, o dem ölmek saâdet
O feryâd u o vâveylâ-yı nisvân
O istimdâdlara ağlardı şeytân
Tutulmuş saçlarından, ellerinden
Çekilmekde veya kim bellerinden
Ne ebkâr u ne a'râs u ne zevcât
Sürüklendi, olundu cümle gārât
Beşikler içre kaldı şîr-hârlar
Ciğerler parçaladı girye-bârlar
Kitâbullâh ferş oldu zemîne
Bu savletler nedir Yâ Rabbi dîne
Buna sabr-ı hıred-sûzun ne hikmet
Bu en vahşîce bir müdhiş cinâyet
Bu Nasrâniyyet'in şân-ı cedîri
Olunca ehl-i İslâm'ın emîri
Selâm eyler size bedbaht acâiz
Kıyâm ve meşyden efsûs âciz
Bu ceddât-ı Arabda zulüm-dîde
Ne zulm amma, ki öyle nâ-şenîde
Yedirdi bunlara Ehl-i Tesâvîr
Tokatlar tekmelerle lahm-ı hınzîr

Âh!.. Biz ne çektik ve el-ân ne çekmekte isek hep cehâletimizden, yaşamayı bilmediğimizden, hakk-ı hayâtı muhâfaza edemediğimizden çekiyoruz.

Din, kemâl-i ehemmiyyetle mütedeyyinlerine, mu'tekıdlerine, mü'minlerine hıfz-ı hayâtı, hıfz-ı nâmûsu, hıfz-ı vatanı, hıfz-ı istiklâli, hıfz-ı şevket ü iclâli emreder. Mücerred hıfz-ı hayât için; [1](اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ) cümle-i celîle-i istisnâiyyesiyle hâl-i ikrâh ve ıztırârda îmân-ı lafzînin bile fedâsına lütfen müsâade ederken, [2](وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى الدّينِ مِنْ حَرَجٍ) "Allah emr-i dînde sizin üzerinize zerre kadar bile bir darlık yapmadı. Din, sizin için kat'iyyen çenber-i tazyîk değildir." Yaşamak, hayatınızı, nâmûsunuzu, istiklâlinizi muhâfaza etmek için en dar görünen yolları sizin selâmetiniz için genişletir, en vâsi' cadde şekline kor. Din, size rahmettir, musîbet değil; saâdettir, felâket değil! Sakın muztar kaldığınız demlerde; "Din müsâade etmiyor." diye Allah'a iftirâ etmeyiniz! İşte ben şâyed düşman kılıcını üzerinize çeker de sizi küfre ikrâh ve icbâr ederse îmân-ı lâfzînizin fedâsına kadar izin veriyorum. Mâdem ki kalbiniz envâr-ı îmân ile münevverdir, îmân-ı lafzînin fedâsında bir beis yoktur.) derken, erkân-ı İslâm diye ibâdât-ı mâliyyeyi, hac ve zekâtı, kurbanı, sadaka-i fıtrı hayata tercîh etmek nasıl olur? İşte biz Kur'ân-ı Kerîm'den haberimiz olmadığına, hikmet-i Kur'ân'ı anlamadığımıza kurban oluyoruz. Bir mü'minin felâketi bütün cihân-ı İslâm'ın felâketidir. En küçük bir uzvun kat'ı bütün vücûdun parçalanmasıdır. Müslümanlar bir vücûddur.

Emîn olalım ki, İtalya'yı bize i'dâd-ı kuvvet emr-i âciline nazar-ı lâkaydî ile bakmaklığımızın cezâsı olarak Allah musallat etti. Allah buyuruyor: [3](فَلْيَحْذَرِ الَّذينَ يُخَالِفُونَ عَنْ اَمْرِه اَنْ تُصيبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصيبَهُمْ عَذَابٌ اَليمٌ) "Emrime muhâlefet edenler kendilerine –dünyâda– müdhiş fitne isâbetinden, **[346]** düşman kılıcı ile katl-i âmm olmaktan, zencîr-i esâretine düşmekten –âhirette de– hâil bir azâb-ı elîme ma'rûz kalmaktan hazer etsinler!"

İşte i'dâd-ı kuvvet emr-i âciline muhâlefetin bize ne kadar pahalıya mâl olduğunu gözlerimizle görmekteyiz.

(اَوْ يُصيبَهُمْ عَذَابٌ اَليمٌ) cümle-i celîlesine dikkat olunsun ne kadar ma'nîdârdır! Dünyâda Allah'ın emrine muhâlefet yüzünden düşman istîlâsına, katl-i âmmına, zencîr-i esâretine düşenler âhiretin cennetiyle ümîdvâr olmasınlar ki, beyhûdedir. Zîrâ; (من عاش ذليلاً فى الدنيا لا يحشر عزيزاً فى الاخرة) Yani; dünyâda düşman yumruğu, düşman tekmesi altında zelîl olarak yaşayanlar âhirette azîz olarak haşrolunmazlar. Çünkü o zilletin, o meskenetin bâisi emr-i ilâhîye muhâlefet idi. O muhâlefetin cezâsı âhirette daha müdhiştir. Asıl mes'ûliyet ordadır. "Niçin Allah'ın fermânına itâat etmedin de dinini, Kur'ân'ını, nâmûsunu düşmanlarına çiğnettin? Buyur, şimdi mahbes-i âteşîne!" denecek!

[4](وَمَنْ كَانَ فى هٰذِه اَعْمٰى فَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبيلًا) "Dünyâda kör olan âhirette kör ve tarîk-ı selâmeti gaybetmişlerin en bedbahtıdır." Dünyâda Hakk'ı görmeyen yahud Hak'tan teâmî eden âhirette kör olarak haşrolunacak. [5](رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنى اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَصيرًا) "Yâ Rab! Beni niçin kör olarak haşrettin? Hâlbuki ben dünyâda görürdüm, kör değildim." [6](كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيَاتُنَا فَنَسيتَهَا وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى) "Dünyâda sana âyât-ı ilâhiyyemiz geldiği, okunduğu vakit sen bize karşı nasıl yaptın, nasıl göz yumdun, arka çevirdin ise, işte biz de bugün seni kör olarak haşrediyor, seni cahîm-i hırmân ve hüsrâna atıyoruz!" Allah emrine itâat ve inkıyâd istiyor; "Ben neyi istersem onu yapınız!" diyor.

Eğer biz i'dâd-ı kuvvet emr-i âciline karşı bu lâkaydîde, bu teâmîde devam ve ısrâr edersek yarın İtalya Harbi bitmeden Moskof hücûmu başgösterir. Zaten hazırlanmakta, gün saymakta, vakt-i merhûnunu beklemekte. Bu da –şübhe etmeyelim ki,– pek yakındır. Karadeniz donanmasını ikmâle geceli gündüzlü çalışıyor. Sonra Yunan Girit ve –şimdi de– Adalar için bir îd-i ekber-i ilhâka hazırlanıyor.

Allah i'dâd-ı kuvvet âyet-i celîlesinde; [7](وَاٰخَرينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمْ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ) "İ'dâd-ı kuvveti yalnız hâl-i harbde bulunduğunuzdan ünvânınıza [udvânınıza] hasretmeyiniz. Bunlardan başka a'dâ-yı istikbâliniz için de âcilen i'dâd-ı kuvvete geceli gündüzlü çalışınız!" buyuruyor.

Bize donanma lâzım; şimendüferler, haralar, tersâneler, havuzlar, tayyâreler hepsi âcilen lâzım. Bunlar tamâmen i'dâd ve ihzâr olunmadıkça ibâdât-ı mâliyyeden hiçbiri makbûl değil. Bu fetvâ-yı ilâhîdir; kimsenin tasdîkına muhtâc değildir. Biz Allah'ın emrini tanısak, bir günde bütün istitâat-ı nakdiyye ve mâliyyemizi meydân-ı itâat ve inkıyâda yığarız. İtalya derhal harbe hitâm verir. Tazmînât bile alınır. Çünkü bir milletin milyonlarla liralık şâhid-i diyânetini, delîl-i hamiyyetini meydanda yığılmış görür. (بادروا الى طاعة الله ايها المؤمنون فتفوزوا فوزاً عظيماً والا فَسَتَذْكُرُونَ مَا اَقُولُ لَكُمْ وَاُفَوِّضُ اَمْرى اِلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بَصيرٌ بِالْعِبَادِ)[8]

Mehmed Fahreddin

MÜSLÜMANIN MÜSLÜMANLA ALIŞ VERİŞ ETMESİ

Bilemiyorum; bütün insanlar da böyle midir? Biz Osmanlı müslümanlarında, belki de bütün dünyâ müslümanlarında ciddiyet-i idrâk ile nâ-kābil-i te'lîf tuhaf bir hâl vardır. Dikkat edilmiş olacak ki, bizde herşey söylenir, her mevzû' hakkında uzun uzadıya bir tafsîlât verilebilir, herkes her mevzû' hakkında allâme kesilebilir. Fakat düşünülür, dikkat edilirse bütün bu sözlerin, hattâ epeyce yaşlı başlı, hattâ şöhrete de mâlik olanların, hattâ âlim, fâzıl geçinenlerden bir çoklarının ağızlarından çıkan sözler, tahlîl ve tedkîk edilecek olursa, inanarak, anlaşılmış olarak söylenmemiş olduğu derhâl meydana çıkar. Bizim şu hâlimizi gören bazı seyyâhlar, târîhin anlayamadığı zamanlarda bizden ayrılmış olan kardeşler, bizi yalancılık yahud riyâkârlık ile tavsîf ediyorlar.

[1] Nahl, 16/106.
[2] Hac, 22/78.
[3] Nûr, 24/63.
[4] İsrâ, 17/72.
[5] Tâhâ, 20/125.
[6] Tâhâ, 20/126.
[7] Enfâl, 8/60.
[8] Mü'min, 40/44. Bir önceki Arapça ibarenin sonuna yazılmıştır.

Ben burada şâyân-ı hicâb olan şu hâlimizin sebebini taharrî edecek değilim. Bu hâl nereden neş'et ederse etsin, adı gerek yalancılık, gerek riyâkârlık olsun, her hâlde buna güzel bir sıfat denilemeyecek olduğuna kāniim…

* * *

Dillerimizde, mecmûalarımızda, her yerde, müslümanların kardeş olduklarını söyler; [1](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ) âyet-i celîlesini ikide birde okur, namazlarda, hatimlerde tekrar eder duruyoruz. Fakat müslümanların kardeş olmaları ne demek olduğunu, zannederim hatırlarımıza bile getirdiğimiz yoktur. Şübhesizdir ki; "Müslüman, müslümanın kardeşidir" cümlesinden karâbet-i nesebiyye ma'nâsını anlayacak değiliz. Bundan her hâlde karâbet-i kalbiyye, uhuvvet-i rûhiyye ma'nâsını anlamaklığımız lâzım gelir. İşte burada biraz tevakkuf ederek az-çok bir mukāyese yapalım:

Biz kardeşlikten karâbet-i nesebiyye ma'nâsını pekala anlarız. Mesela bir kardeşimizin, birâderimizin, sâir akrabâmızın iyiliklerini isteriz. Onlara elimizden geldiği kadar muâvenet etmek lüzûmunu hissederiz. Hülâsa kalbimiz onlara karşı daima büyük bir rikkat duyar. Kardeş kelimesi söylenir söylenmez bütün bu ma'nâlar hemen birden zihne tebâdür eder.

Kardeşlikten karâbet-i dîniyye ma'nâsı alınırsa, bunun ne kadar gevşek, ne kadar te'sîrsiz bir şey olduğu derhâl meydana çıkar. Âdetâ öyle ki, bizim "müslüman kardeşimiz" dediğimiz sözde kardeş kelimesinin **[347]** hiç de ma'nâsı yok gibidir. Bu kardeşlik üzerine hiçbir türlü hüküm terettüb etmez. Şimdiye kadar bunun hiçbir türlü âsâr-ı hayriyyesini görmeye muvaffak olduğum yoktur.

* * *

Bizden dine, millete en ziyâde merbût bulunması, [2](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ) âyet-i celîlesinin bütün ma'nâsını anlaması lâzım gelen birisi, mesela hoca, talebe-i ulûm … hayatı, maîşeti için lâzım olan bir şeyi tedârik etmek husûsunda komşusu, din kardeşi bir bakkalı bırakır da, uzakta da olursa yabancı bir dükkâna gider, fazla verecek olursa da onun ile alışveriş eder.

Yeni bir elbise, yeni bir şey almak isteyen bir müslümanın, Şamlılar, Balmumcu-zâdeler, Karakaşlar, Dülbendci Muhyiddinler,… var iken, Tiring'e, Stein'a, Mayer'e, Heiden'e,… gitmek hâtırlarına bile gelmemeli idi.

Bir müslüman parasıyla kendisi gibi bir müslümandan tedârik edebileceği bir şeyi iyice düşünülecek olursa her hâlde düşmanı olduğunu anlayacağı bir kimseye kat'iyyen mürâcaat etmemeli idi. Karamürsel, Hereke, Feshâne,… fabrikalarının sağlam, latîf çuhaları, kumaşları ve fesleri,… mevcûd iken, Lui, İngiliz, Alman,… çuha ve kumaşlarına kat'iyyen iltifât etmemeli idi.

Yanı başımızda mesela Terzi Mehmed Bahâeddîn, Mehmed Ârif Ahmedler var iken, bilmem kimlere mürâcaat ederek yüz suyu dökmemeli idi.

Yine mesela Tabîb Orhan Tahsinler, Gālib Atâlar, Es'adlar, Âkıl Muhtârlar, Ârif Hikmetler, Besîmler, Feyzîler, Dişçi Hüdâverdiler… var iken, bilmem nereli heriflere dönüp bile bakmamalı idi…

İşte bu zaman, ben "Müslüman müslümanın kardeşidir." kelimesinin ma'nâsı anlaşılarak söylenmekte bulunduğuna kāni' olurdum. Şübhesizdir ki, kardeşlik ve bunun âsârı umûr-ı muâmelâtta, tarîk-ı hayâtta görülmek lâzım gelir. Bilmelidir ki, düşmana verilen bir para kâr, kendi aleyhimizde kullanılmak için verilen en müdhiş bir silahtır. Emîn olmalıdır ki, düşmanlarımıza en büyük cesâret veren şübhesiz bizden onlara geçen paralardır. Emîn olmalıdır ki, düşmanlarımızdan çekdiğimiz bütün belâlar, hep bizim kendi paralarımız vâsıtasıyla gelmektedir…

Fakat biz bu cihetleri hâlâ anlayamıyoruz. Elimize beş on para düştü mü, hemen bir yolunu bulup da, düşmanlarımızın zâlim ellerine sıkıştırıyoruz. Bizde öyle yanlış bir i'tikād hâsıl olmuştur ki, gûyâ müslüman olmayanların, yabancıların herşeyleri iyidir. Fakat bugün bu i'tikādın yanlış olduğunu isbât edecek birçok hazırlıklarımız vardır.

Hamdolsun, birinci sınıf birçok ticârethânelerimiz, mâhir doktorlarımız, bir dereceye kadar bize kifâyet eder san'atkârlarımız yok değildir. Evet; ihtiyâc sûretinde bir müslüman yabancılara da mürâcaat edebilir fakat, böyle bir ihtiyâc, zarûret mevcûd değil iken, kardeşi bırakıp da yabancı kapılarında sürünmek her hâlde büyük bir hamiyetsizlik, âşikâr bir alçaklıktır…

Geçenlerde rufekāmdan, ikide birde müslüman müslümanın kardeşi olduğundan bahseden muhterem bir zâtın ailesi a'zâsından birisine epeyce tehlikelice bir hastalık gelir. İ'tiyâdât-ı kadîmeye tebean, hattâ ahdine muhâlif olarak, şehrimiz piyasasında yalancı bir şöhrete mâlik, yabancı bir tabîbe mürâcaat eder fakat, hastasının daha ziyâde fenâ olduğunu görür. İşin tehlikeye yaklaştığını gören muhibbim, ümmet-i Muhammediyyeden birinin tasviyesiyle mesleğinde, hele kadınlar hastalığı husûsunda mahâret ve hazâkati âcizlerince de müsellem olan Haseki Nisâ Hastahânesi etibbâ-yı muhteremesinden Orhan Tahsin Bey'e mürâcaat eyler. Muhterem müslüman tabîbi hastalığı teşhîs etmek husûsunda hiç de güçlük çekmez. Zavallı hastayı, hattâ yüzde doksan ölüme mahkûm olan çocuğunu da kurtarır. Ve bir de, o yabancı doktor tarafından verilen reçetenin pek ziyâde yanlış, hattâ hastayı bütün bütüne ölüme yaklaştıracak unsurları hâvî bulunduğunu da ayrıca meydana koyar. İşte bu sûretle refîk-ı muhteremim müessir bir ders-i ibret alır; Orhan Tahsin Bey'e karşı da medyûn-ı şükrân kalır.

* * *

Sırâtımüstakīm, sonra *Sebîlürreşad*'da "İslâm Ticârethâneleri" ünvânıyla bir sahîfe açılmıştı. Fakat maatteessüf bunun sonu gelmedi. Risâle bu husûsta vazîfesini etmiyor gibi geliyor. Biz vaktiyle bu teşebbüsü ziyâdesiyle alkışlamış, bütün rufekā bu teşebbüsten dolayı sevinmiş idik. Zannederim, İslâm ticârethâneleri, İslâm san'atkârları, İslâm tabîbleri, bu hamiyeti takdîr edemediler. Ümîd ediyorum ki *Sebîlürreşâd* gibi külliyetli mikdârda intişâr eden, bütün kāri'leri de

[1] Hucurât, 49/10.
[2] Hucurât, 49/10.

şübhesiz hamiyetli müslümanlar olan bir mecmûada i'lân olunmanın her hâlde büyük bir fâidesi olacağı şübhesizdir. Maamâfih fikr-i âcizîye göre *Sebîlürreşâd* bu husûsta az-çok fedâkârlık etmelidir. Meşâhîr-i etibbâ-yı İslâmiyyeyi, İslâm ticârethânelerini kāri'lerine birer defa tanıttırmalı. Sonra alışa alışa i'lânlar da yavaş yavaş vürûd etmeye başlardı.

Münesîbîn-i Fen'den Bir Müslüman

Hâmiş– Yukarıda söylendiği üzere dostum, Allah'ın yardımıyla etibbâ-yı hâzikadan Orhan Tahsin Beyefendi sâyesinde büyük bir tehlike atlatmaya muvaffak olmuştu. İşte mahzâ bunun şükrânesi olmak üzere bizim âlemde pek de ma'rûf olmayan bir sûrette iyilik yapmak düşünüldü idi:

Gönderilen şu meblağ mukābilinde idârece hazâkatleri müsellem beş müslüman **[348]** tabîbinin kāriîn-i İslâmiyyeye tanıttırılması ve leffen takdîm olunan beş adrese teberru' tarîkıyla *Sebîlürreşâd* risâlelerinin irsâli istirhâm olunur. Ricâmızın lütfen is'âf buyurulacağından emîniz. Selâmün aleyküm.

SEBÎLÜRREŞÂD

Herşeyden evvel işbu mektup veya makāle sâhibi zâtın hissiyât-ı âlî-cenâbânesiyle hamiyet-i İslâmiyyesini takdîr eder ve tavsiyelerinin hüsn-i îfâsına çalışacağımızı kaviyyen vaad eyleriz. Zaten biz *Sebîlürreşâd*'a konulacak olan i'lânâttan kâr çıkarmak tarafdârı değiliz. Yalnız ona sarfedilecek olan kâğıd, mürettibiye, tab'iyye ve sâir masârıfın te'mîniyle iktifâ ve kanâat ederiz. Eğer tama'kâr veyahud para âşığı olsaydık, bize pek çok getirilen ecnebîlerin i'lânlarını derc ve neşr etmek sûretiyle bu ümniyemize nâil olurduk. Çe fâide ki, müslüman müteşebbis, tüccâr ve esnâfımız bu fedâkârlığımızı takdîr etmiyorlar. Yoksa biz onların i'lânâtını pek ucuz ve rekābet kabûl etmez bir sûrette cerîdemize derc eder idik.

Bundan başka, *Sebîlürreşâd*'ı ileride yirmi dört sahîfeyi muhtevî olmak üzere tevsî' etmek istiyoruz ki, bu dört sahîfeyi kâmilen İslâm ticâretgâhlarına hasretmek niyetindeyiz.

Muhterem müslüman kardeşimizin risâlemize karşı olan teveccühlerine bütün samîmiyet-i kalbimizle teşekkürler ederiz. Melfûf adreslere bu haftadan i'tibâren altışar aylık abone kaydolunup irsâlâta başlanmıştır. Tabîblerin i'lânlarını da gelecek nüshadan i'tibâren i'lân edeceğiz.

* * *

Garîb tesâdüf; bâlâdaki mektûbu aldığımız sırada âtîdeki mektûbu da aldık:

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ İDÂREHÂNESİNE

Muhterem Efendim

Bendeniz *Sebîlürreşâd* risâle-i güzîdesine aboneliyim. Maamâfih neşr-i maârif-i İslâmiyyeye bir muâvenet-i nâçîzânem olmak üzere 35 kuruş bâ-posta gönderdim. Bunlarla münâsib göreceğiniz tarafa altı ay müddetle risâle-i mezkûreyi göndermenizi istirhâm eylerim.

Cenâb-ı Hak müsâade ederse, velev mûrâne olsun, ileride de bu bâbda emrinize âmâde olacağımı arzeylerim. (تَعاوَنُوا) [yardımlaşın] nass-ı celîli bizim mahz-ı mübeşşir-i saâdetimizdir. Bâkī ihtirâm.

Sofulu Alay 31 Tabur 2 Bölük 3
Yüzbaşı
Hüseyin

Bu muhterem vicdânlı asker *Sebîlürreşâd*'ı âşık-ı irfân bir müslümana hediye sûretiyle gönderilmesini tavsiye ediyor ve parasının kendi ceyb-i hamiyyetinden tesviye edileceğini bildiriyor ki, bu teşebbüs ve tasavvuru cidden sezâvâr-ı takdîrdir. *Sebîlürreşâd* bu muhterem kardeşimize de samîmî teşekkürâtını takdîm eder. *Sebîlürreşâd* idâresi birçok müstahıkkīn-i İslâmiyyeye meccânen cerîdeyi tevzî' ediyor ise de, bu tevzîât hadd-i zâtında mahdûd bulunacağı tabiîdir. Çünkü bizim yapacağımız fedâkârlıklar başka cihetlerdedir. Bütçemiz müsâid olsaydı daha pekçok müstahıkkīne, mesela bütün İslâm medreselerine cerîdeyi meccânen gönderip memleketin hakîkī ve sâf evlâdlarının tenvîr ve intibâhına hizmet ederdik. Ne çâre ki, mümkün olamıyor. Maamâfih, *Sebîlürreşâd*'ın ettiği fedâkârlığı zannedersek muhterem kāri'lerimiz şübhesiz takdîr buyururlar. Görülüyor ki, cerîdemizin mündericâtına, tab'ına, nefâsetine, min-külli'l-vücûh i'tinâ ve dikkat edilmekte ve kāri'lerimizi daha ziyâde memnûn etmek için bu âna kadar hiçbir Osmanlı gazetesi tarafından yapılmayan fedâkârlıkları da ihtiyâr etmekten çekinmeyerek Hindistan'a sûret-i mahsûsada hey'et-i tahrîriyyemizin en değerli bir a'zâsını bile göndermektedir.

Muhterem Hüseyin Bey kardeşimizin arzû-yı âlîlerini yerine getirmek için Dâruşşafaka-i İslâmiyye'ye ilk nüshadan i'tibâren bir abone kaydolunmuş ve münteşir nüshalar gönderilmiştir.

SİYÂSİYÂT

MÜLÂHAZÂT-I MÜTENEVVİA

Vazîfe-i Hamiyyette Kusûr – Trafalgar kahramanı meşhûr Amiral Nelson muhârebede gemicilerine, askerlerine şöyle bir hıtâbda bulunmuştu:

"İngiltere, her İngilizin kendi vazîfe-i vataniyyesini îfâ eylemesini, bekler"

Bu sözün te'sîri Trafalgar Muhârebesi'ni kazandırdı. Bu sözün hâlâ da İngilizler arasında düstûr-ı ef'âl olarak hükmünü icrâ eylediğini işitiyoruz. Bizde dahi hâl-i harb hüküm sürdüğü şu zamanda herkes kendisine isâbet eden vazîfe-i vataniyyeyi îfâ eylemiş olsa bir buhrân-ı siyâsî tehlikesi ihdâsına dâir olan kâffe-i tedâbîr-i bedhâhâne hükümsüz kalır. Emr-i terakkī ve temeddünde çekilen müşkilât-ı mânianın başlıca sebebi her tarafça icrâ-yı vazîfe husûsunda gösterilen terâhî ve teseyyübdür. Amiral Nelson'un bir asır mukaddem İngilizlere ettiği vasiyeti biz de tutabilsek muhâtarât-ı melhûza ve merviyyeden hiç de korkumuz kalmaz.

Hakîkaten, biz tehlikeden pek mi korkuyoruz?

Evet; hattâ tehlike rivâyâtından bile ürküyoruz; kendimiz korktuğumuz gibi ihvân-ı vataniyyemizden önümüze rast gelenleri de korkutmaya çalışıyoruz. Tabîî bu hâlden en ziyâde müstefîd olanlar ağyâr-ı hâriciyye-i vataniyyemizdir. Mayası tehlikeler içinde yoğurulmuş, tehlike içinde idâme-i istiklâl eylemiş bir millet efrâdı için cidden şeyn addolunacak böyle bir hâlet-i rûhiyyeye tutulmuşuz. Vatanperverlik vazîfe-i merdânesi olsa olsa dilimizde bulunuyor. **[349]** Hissiyât-ı kalbiyyeyi keşfedebilen ashâb-ı tedkîk kalblerimizde hevesât-ı zâtiyyenin, ihtirâsât-ı nefsâniyyenin mâ-fevka't-tabîa inşirâhından mütevellid hissiyât-ı süfliyyeden mâadâ bir şey bulamaz. Bu makûle emrâz-ı ma'neviyye te'sîrâtından haylice masûn bir sınıfımız vardı ki, dünyâda bâkî kalabilen istiklâl-i siyâsî-i İslâmiyyet'in hâdim-i yegânesi idi.. O da; sınıf-ı askerî! Onun şecâat derecesinde kıymetdâr olan nizâm-perestliğinin, hamiyet-perverliğinin –velevki kısmen olsun– dûçâr-ı halel olmaması matlûb-ı ümmet iken şu harb zamanında böyle bir halel rivâyâtını işitmekle de muazzeb oluyoruz.

Sevin İtalya, sevin! Sana yakışan anarşi ve şûriş ef'âli bizde daha evvel ihdâs olunmak isteniliyor! Bed-tînetler arasına saçtırdığın paraların ne kadar da te'sîr-i müsahhirânesi var imiş?

§

Ecnebî Müslümanlarının İâneleri – Trablusgarb Harbi'nin bidâyetinden beri düvel-i ecnebiyye tâbiiyyetinde bulunan müslümanlardan mağdûrîn-i harb aileleri veya Hilâl-i Ahmer nâmına birçok iânât geldi. O müslümanların tâbi' oldukları devletlerin buradaki sefâretlerine mensûb tercümânları tarafından mebâliğ-i iâneyi hâvî çeklerin Sadâret Müsteşârlığı ile diğer bir-iki dâire-i resmiyyeye tevdî' edildiğini gazetelerde gördük. Kezâlik mikdâr-ı iânâtı hâvî listeleri yine gazetelerde okuduk. Cem' ve derc-i iânât husûsunda her memlekete mahsûs takyîdât-ı nizâmiyye bulunmamış olsa hiç şübhe yoktur ki, Devlet-i Osmâniyye'nin tedârikât-ı esbâb-ı tedâfüiyyesine medâr olmak üzere birçok iânât daha gelebilirdi. Her iyiliğe mukābelede bulunmak lüzûmu âşikârdır. Biz ne gibi mukābelede bulunuyoruz? Memâlik-i sâire-i İslâmiyyeden mezkûr iâneleri gönderenlerin isimlerini yalnız gazetelerimize dercetmek kâfî değildir. İâneyi verenlerin veya gönderenlerin hüviyetleri tamâmıyla bilinmek ve mümkün olduğu kadar kendileriyle muhâbereye girişilip her defaki iâne mukābilinde madalya ile, kıymet-i maddiyye veya ma'neviyyesi bulunan hedâyâ ile kendilerine mukābele-i cemîle-kârâne gösterilmek iktizâ eyler. Paraları aldıktan sonra nezâket-i siyâsiyye vecâibini ihmâl eylemek pek çirkin ve hattâ pek muzır bir kusûrdur. Yardımcıları küstürmeyelim, ihtiyâc-ı istikbâli de nazar-ı dikkate alalım.

§

Müslümanlarda Şevk-ı Ticâret – Mümtâz bir ehl-i kesb sınıfı türemedikçe ahlâk-ı siyâsiyyemizde lâyıklı bir salâh vukūa geleceğine kāni' değilim. Bizde tâcir sınıfı terbiye-i ictimâiyye ve siyâsiyyece zevât-ı mütehayyize-i ümmetten addolunan nice erbâb-ı kesbe tesâdüf olunageldiği gibi gerek tabakāt-ı asîliyyeden, gerek sunûf-ı resmiyyeden kesb ü ticârete sülûk edenler de bulunur. Evet; ehl-i kesb ü ticâretin terakkī ve tezâyüdü ahlâk-ı siyâsiyyemizin salâhına çok yardım eder. Mütemâdî sa'y ü emek sarfıyla kendisini ve ailesini zillet-i ihtiyâc ve tebeiyyetten kurtarmak fikre bir istiklâl-i meşrû' bahşeyler. Mümtâz bir sınıf-ı kesbîsi olmayan bir memlekette hirfet ve sınâatin idâresi ne kadar da himâyet-i resmiyyeye mazhar olsa yine lâyıkıyla inşirâh bulamaz. Bugün bizde eşhâsın birbirine i'timâdı hemen yok gibidir. Devr-i sâbıkın seyyiât-ı tecessüsiyyesi her gönülde sû'-i telakkī, sû'-i zan ve sû'-i niyyet hislerinin kökleşmesine sebeb olmuş. Bir adam için kuvve-i i'timâdiyyesi zaîf bulunmak fenâ bir hâldir. Fakat i'timâdı da'vet ve iktisâb edememek daha fenâ bir hâldir. Kesb-i ticârî ve sınâîde terakkī lâ-cerem eşhâs arasında hiss-i rekābet uyandırır. Rekābet de gıbta ile karıştırılmamak lâzım gelir. Gıbta ile eşhâs yekdiğerine karşı mennâûn li'l-hayr kesilirler. Nitekim bu redâet-i ictimâiyyenin revâcından dolayı mutazarrır olup gitmektedir. Rekābet ise –mücerreb olduğu üzere– çok kere i'timâdı ihdâs ve rukabâ-yı kesbiyyenin iştirâkini intâc eyleyebilir. Ve binâenaleyh sermâye vücûda getirir. Büyük kâr ve temettu' işlerinin toplu sermâyeler ile husûl bulduğu dahi ma'lûmdur. İmdi, müslümanlar kesbde teşrîk-i mesâîye de muhtâcdırlar. Bizde müslümanlar ekseriyetle ya amele veya çiftçi takımındandırlar veya devlet hizmetine girmişlerdir. Ashâb-ı emlâk bile rütbe ve me'mûriyet yakalamak hevesinden tenzîh-i nefs edememişlerdir. Bu hâl ahlâk-ı siyâsiyyemizi pek bozmuş, hâlâ da bozuyor. Küçük büyük binlerce kimseler kîse-i devletten ayda bir –veya mümkünse birkaç– maâş çıkarabilmek için her teşebbüsü meşrû' sayacak bir hırs gösterirler. Bundan dolayı olmak gerektir ki, içimizde kâfî mikdârda hakîkī ricâl-i umûr-ı resmiyye de yetişmemiş; zoraki racül-i devlet peydâ olmaz. Hem de bu husûstaki hiss-i istirkāb nâ-bî-nâne bir gurûr, sâhte tavırlılık, çılgınca bir heves-i tekaddüm gibi hâlât-ı mezmûme dahi tevlîd eylemiştir.

Bizde kâr u kisbe sülûk edenler fil-vâkı' bir müddetten beri görünmeye başladı. Fakat ihtiyâcâtımızı nısfen olsun onlardan tedârik edebileceğimiz zaman maatteessüf henüz idrâk edilemeyecek kadar baîddir. O müslüman kâr u kisb ashâbında daima bir hâl-i rehâvet ve batâet meşhûddur. Azdan başlayıp bir gayret-i mütemerridâne ile tevsî'-i muâmele edebilmek için lâzım gelen şevk bizim müslüman ehl-i kesbinin hâlinde görülemiyor. Hele tanzîm-i umûra, iktizâ-yı zamâna göre teceddüde, tanzîm-i ticâretgâha, tahâret-i telebbüse, tatyîb ve cezb-i müşteri için elzem olan nezâket ve cemîleye riâyet bizimkilerde pek az görünüyor. İnsan ufak bir sipâriş için bir frenk ehl-i kesbine mürâcaat etse –sâhib-i maârif ve irfân olmakla beraber– muâmelâtı vâsi' ve ganî olan o ehl-i kesb müşterisi muvâcehesinde âdetâ bir terbiye-i huddâmâne ile ve bin zahmet ihtiyârıyle hareket eder. Muhâberesinde dahi o yolda bir tarz isti'mâl eyler. "Alacaksan al, almayacaksan def' ol!" tarzında muâmele etmek bizim erbâb-ı kesbden bir çoğunun hâlini andırır. Yazıklar olsun!

§

[350] Müslümana Karşı Müslüman– A'sâr-ı kadîmeden beri cehl, müslümanın müslümana karşı harbetmesindeki adem-i cevâzın şuyûuna mâni' olmuştur. Bilmem ki uhuvvet-i beyne'l-akvâm hakkındaki ahkâm-ı ma'kūle-i İslâmiyye daha ne zamana kadar idrâk edilemeyecek? Ma'lûmdur ki, İtalyanlar Musavva'ı yed-i temellüke geçirdikten sonra Habeşliler ile muhârebeye girişmişler idi. Adowa Muhârebesi'ndeki hezîmetleri üzerine Musavva' ve havâlîsi ahâlî-i İslâmiyyesinden ve "askerî" denilen yerli neferât-ı me'cûreden beş yüz kadarı Habeşlilerin eline esîr düşünce Necâşî-i Habeşî bu yerli neferâtı hem-cinsine hıyânetle ithâm eyledi ve elleriyle ayaklarını cezâen kat' ettirdi. İtalyanlar muhârebe-i hâzırada dahi bu yerlilerden mürekkeb birçok kıtaât-ı askeriyyeyi Trablus ve Bingâzî'ye sevkeylediler ki, el-yevm muhârebâtta en ziyâde ileri sürülen asker bu Eritreli neferâttır. Bunlar arasında bir müslüman devlete karşı harb edildiğinin farkına varıp da âsâr-ı nâ-hoşnûdî irâe eyleyenler bulunduğunu mukaddemâ Avrupa gazetelerinde okumuş idik. Lâkin asâkir-i mezkûrenin kısm-ı küllîsi cehl-i tâm içinde bulunduğundan İtalya için aleyhinde silah kullandıkları devletin âlem-i İslâm'daki mevkiini idrâk eyleyemezler. Siyâset-i hâriciyyemizde dûr-bînlik gösteren me'mûrlarımız kâfî derecede bulunsa idi daha mezkûr yerli askerlerin mevâkı'-i harbiyyeye sevkinden evvel memleketlerine nâsıhlar gönderilir ve ahvâl îzâh olunabilirdi. Mebâdî-i harbde bu husûs için Musavva' taraflarına gönderilebilecek ezkiyâ-yı müslimîn bulunabileceği Mısır'da bulunan mevkii mühim bir me'mûrumuza ihtâr edilmiş ve fakat nasılsa lâyıkıyle mâhiyet-i mes'ele takdîr olunamamıştır. Yazıklar olsun!

Ç - Ş - Z[ze].

OSMANLI – İTALYA MUHÂREBESİ VE ÂLEM-İ İSLÂM'DA TE'SÎRÂTI

Muhârebe-i hâzıranın umûm küre-i arz ahâlisine az çok şümûl ve tealluku olduğuna şübhe yoktur. Bunlardan bazıları doğrudan doğruya alâkadâr bulunuyorlar. Bu alâkadârânın bir kısmı Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'ye ve pek az kısmı da İtalya'ya merbûtturlar. Muhârebeden evvel İtalya hükûmeti bütün yeryüzünde yaşayan akvâm ve anâsır-ı İslâmiyye nazarında zararsız ve fakat iktisâb-ı servet ü miknet etmeye meyyâl bir kavim ve hükûmet olduğu cihetle muhterem bir mevki' ihrâz etmişti.

Bu yüzden müslümanlar tarafından İtalya'ya oldukça menfaatler te'mîn ediliyordu. Mesela Hindistan'da İtalya ticâreti şu son seneler zarfında revâc bulmuş ve kesb-i ehemmiyyet eylemişti. İtalya'nın makarnalarından mermer taşlarına varıncaya kadar pek çok ma'mûlât ve mahsûlâtı Hindistan'da nâil-i şöhret ve rağbet olmuştu. İplik, ipek ve sâir İtalya mahsûlât-ı arzıyye ve ticâriyyesi Hindistan'da kesretle sarf ve istihlâk olunuyordu.

İtalyanlar bu husûsu takdîr ederek ahîren "The Robatino" Kumpanyası tarafından her hafta Bombay'a bir İtalyan vapuru göndermeye ve orada bir acentahâne te'sîsine de muvaffak olmuşlardı. Bu vapurlar İngiliz posta ve yük vapurlarıyla sâir İngiliz kumpanyalarına mensûb olan vapurlara rekābet etmeye başlayınca İngilizler âsâr-ı hiddet göstermek istediler. Fakat İtalyanlara karşı müslümanların bir hiss-i takdîri olduğundan, İngilizlerce İtalyanlara dokunulmadı. Bu İtalyan kumpanyası yolcu ve yük nakliyâtı sâyesinde senevî yüz bin lira sâfî kâr te'mîn ediyordu. Bombay'da ve bilumum Hindistan'da İtalyanların kârı çoğalmaya başladıktan sonra Hindistan'da İtalyan tebaasının adedi de çoğalmış ve Hindistan'ın hiçbir noktasında bir tek konsolosu yok iken, ahîren Hindistan'ın sevâhil-i cenûbiyyesini teşkîl eden Bombay, Madras, Rangun, Kalküta gibi mevâki'de İtalya hükûmeti tarafından görülen lüzûm üzerine birer konsolos dahi ta'yîn ve sevk olunmuştur. İtalya bu gidişle birkaç sene sonra Hindistan'da dehşetli bir nüfûz te'mîn edebilirdi.

Lâkin sersem, mağrûr İtalya hükûmeti kurbağa gibi yetişip manda olmak arzusunu ta'kîb ederek birden bire büyümek ve imparatorluk teşkîl etmek sevdâ-yı hâm ve hayâl-i bâtılına düşerek Afrika-yı Osmânî'yi zabt u istîlâ hevesiyle Devlet-i Osmâniyye ve dolayısıyla bütün milel-i İslâmiyye ile revâbıt-ı dostânesini kesti. Müslümanları kendisine hakîkī can düşmanı etti. Trablus'ta ve Bingazi'de hiçbir halt edemediği gibi, müslümanlarla olan ticâretini de gāib edip evdeki pirinçten de oldu. Hindliler, İtalyanlara karşı o kadar müteheyyic ve müteneffir oldular ki, sırtlarına giydikleri caketlerin astarlarını –ki, İtalya ma'mûlâtından bulunuyordu– yırtıp yere atıverdiler. İtalya gemilerine, yolcu, yük verilmemeye başlandı. İtalya sefâin-i ticâriyyesi tenezzühe çıkmış gibi Palermo'dan Bombay'a boş gelir gider oldular. Hülâsa İtalya'nın makarnalarına, mermer taşlarına birer yılan ve heykel-i desîse ve tezvîr gibi bakıldı. Hindistan'daki İtalyanlara la'net ve nefrîn edilmeye başladı. Bunlar firârı karâra tercîh edip tekrar kendi mel'ûn memleketlerine def' olup gittiler.

İtalya'nın ticâret yüzünden Hindistan'daki senevî ziyâı hemen beş milyon İngiliz lirasını tecâvüz ediyor ki, bu meblağ sırf kâr olarak fakīr ve sefîl İtalyanlara Hind müslümanları tarafından te'mîn olunuyordu.

İtalyanların, yalnız Hindistan'a değil, memâlik-i İslâmiyyenin her tarafına külliyetle sevkeyledikleri emtia-i ticâriyyeye büyük bir darbe vuruldu. İran'da, Mısır'da, Tunus ve Cezâir'de, bütün Afrika'daki menâfi'-i iktisâdiyye **[351]** ve ticâriyyelerine hâtime çekildi. Cezâir'deki müslümanlar İtalyan kumpanyasına mensûb olan tramvaylara karşı boykotaj i'lan eylediler. Fransa Hükûmeti her ne kadar çalıştıysa, cebr ü tazyîk icrâsına kalkıştıysa hiçbir netîceye müncer olmaksızın en sonra müslümanların dediği ve istediği oldu.

İran'a, İtalya'da ma'mûl sun'î çivitler o kadar kesretle gönderilip menâfi'-i azîme te'mîn olunduğu hâlde, muhârebe-i hâzıra yüzünden İtalya'nın bu metâı da kesâda uğrayıp yerine Hindistan'dan çivit celbedilmeye başladı.

Zengibar'da, Ümid Burnu'nda da müslümanlar tarafından İtalya emtia-i ticâriyyesine müdhiş zararlar îrâs olunmuştur.

İranîler bu kadarla iktifâ etmeyerek Necef'teki ulemâların vâsıtasıyla İtalya emtiasının isti'mâline bir "tahrîm fetvâsı" ısdâr olunduğu gibi İtalya'nın sâir şuûnâtına da ehemmiyet verilmemesi bilhassa İranîlere tavsiye edilmiştir.

Bunlardan başka İtalya, umûm müslümanları kendisine ebedî sûrette düşman etmeye çalıştı. Öyle ki, bir daha bir müslümanla İtalya'nın arası ısınmaz. İtalya Devlet-i Osmâniyye'ye tecâvüz etmeyi kolay ve ehemmiyetsiz bir şey zannediyordu. Giolitti Kabinesi bedbaht İtalyanları aldattı. Hâlbuki i'lân-ı harb akîbinde çok geçmeksizin Makām-ı Muallâ-yı Hilâfet'in bilumûm küre-i arzda bulunan İslâm üzerindeki şiddet-i nüfûz ve te'sîrini gereği gibi gördü. Her taraftan eli boş bir hâlde dönen İtalya her ne yaptıysa merâmına muvaffak olamadı ve peşîmân oldu. Fakat bu peşîmânlık İtalya'ya hiçbir fâide te'mîn edemeyecektir. Çünkü iş işten geçmiş, ok yaydan çıkmıştır.

İtalya'nın Türkiye'de gāib ettiği şeyler de mühimdir. Türkiye İtalya fukarâsının penâhı, melcei idi. Şimdi bu matrûdlara İtalya ne yapabilir?

Hülâsa İtalya Hükûmeti, Giolitti'yi assa da, yaksa da kendi zararını telâfî edemeyecektir. İngilizler İtalya'nın boş kafalığına gülüp dişlerini gösteriyorlar.

İngiltere ve Fransa müttefikan bî-taraf kalacaklardır. Çünkü zîr-i himâyelerinde o kadar müslüman vardır ki, bundan başka bir politika ta'kīb edemezler. Bu iki büyük ve kaviyyü'ş-şekîme Avrupa devletleri bî-taraf kaldıkça İttifâk-ı Müselles erkânı bir şey yapamazlar.

S[sin]**. M. T**[te]**.**

ŞUÛN

Osmanlı – İtalya Muhârebesi:

Dâru'l-cihâddaki İslâm kumandanlarının iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti'nden Osmanlı Ajansı'na teblîğ edilmiştir:

Trablusgarb:

15 ve 16 Haziran – Haziran'ın 15'inci günü düşman Seydisaîd civârındaki muhâriblerimiz üzerine fâik bir kuvvetle hurûc hareketi icrâ ederek hayli mesâfe kazanmış ise de yedi sâat imtidâd eden şiddetli bir muhârebeden sonra makhûran mecbûr-ı ric'at edilmiş ve denize kadar ta'kīb olunmuştur. Düşmanın telefâtı külliyetli olup bizden yüz elli şehîd, iki yüz mecrûh vukū' bulmuştur.

§ Haziran'ın on beşinci günü vukū' bulan ric'atte ve sâhil-i bahre kadar ta'kībde düşmanın meydân-ı muhârebede ve yolda terkeylediği ecsâd-ı maktûlenin adedi beş yüzü mütecâvizdir. Ancak düşman, ertesi Haziran'ın on altıncı günü yeniden üç alay piyâde ile tecdîd-i tecâvüzât eyledi. Bukamis'la[?] üç kilometre şarkına vaz' eylediği büyük çaplı topların ateşi ve denizden dahi iki kruvazörün bombardımanı te'sîrâtıyla sâhil kurbunda olan Seyyidsaîd'in terkine mecbûriyet hâsıl oldu.

Bu sene mektepten çıkan Mülâzım Saîd Subhi Efendi bu muhârebede şehîd oldu. Şühedâ ve mecrûhînimizin mikdâr-ı sahîhi henüz ma'lûm değildir. Muhârebelerimiz [Muhâriblerimiz] Seyyidsaîd'in cenûbunda mevâkı'-i lâzımeyi işgāl eylemişlerdir.

Ma'lûmât-ı Müteferrika:

Tevzî'-i Mükâfât – *el-Alem*'de okunduğuna nazaran meydân-ı harbde te'sîs olunan mekâtib-i ibtidâiyyenin imtihânlarına mübâşeret olunup talebeler üç ay zarfındaki tahsîllerinden imtihân vermişlerdir. İmtihânların resîde-i hadd-i hitâm olmasıyla Enver Bey tarafından tevzî'-i mükâfât merâsimi icrâ edilmiştir. Enver Bey âlî bir ihtifâl esnâsında mükâfâtları kendi eliyle isbât-ı ehliyyet ve liyâkat eden mücâhidîn evlâdına teslîm etmiştir. İhtifâl-i mezkûrda bil-cümle zâbitân ve meşâyih ve rüesâ-yı kabâil ve mücâhidîn hâzır bulunuyorlardı. Talebe, Arabca ve Türkçe lisânlarıyla neşîde, manzûmeler okumuşlardır.

Dârü'l-cihâdda Bir Hindli – *el-Alem* gazetesinde okunduğuna göre Hindistan-ı Vustâ'nın meşhûr Aligede[?] şehrinin İslâm Dârü'lfünûnu Meclis a'zâsından Hindli Ebâ-Saîd gönüllü olarak meydân-ı harbe gitmiştir. Bu zât Hindistan'ın ilmen ve mâlen ekâbirinden ma'dûd bulunup kendi parasıyla herşeyi hazırlayıp yola çıkmıştır.

Irak:

Hıtta-i Irâkıyye'de İngiliz Mahkemeleri – Berây-ı ziyâret Kerbelâ'ya gelen Şîî Mezhebi'ne sâlik Hind ve Cenûbî İran müslümanlarının arasında tehaddüs edecek münâzaaların hall ü faslı için İngiltere hükûmeti Samarra kasabasındaki konsoloshânesinde bir mahkeme küşâd etmiştir. Ora ahâlisi şehirlerinde bile bir ecnebî hükûmetin mahkeme küşâdına tahammül edemeyerek mahkemenin lağvettirilmesi için Bağdâd Vâlîsi Cemâl Bey'e mütevâliyen mürâcaatta bulunmuşlardır. Vâlî-i Vilâyet Cemâl Bey yalnız mahkeme kapısındaki serlevhayı indirebilmiş ve ahâliye karşı teşkîl edilen mahkemenin bir ehemmiyet-i resmiyyesi olmadığını ve levhayı kaldırdığına dâir bir beyânnâme neşrederek ahâliyi tatmîn etmeye çalışmıştır. Hükûmet-i seniyye Memâlik-i Osmâniyye'de devr-i meşrûtiyyette böyle mahkemelerin teşkîline iğmâz-ı ayn edecek olursa imtiyâzât-ı ecnebiyyenin daha ziyâde tevsîine meydan verecek ve böyle diğer ecnebî devletlerin Mekke ve Kudüs'te mahkemeler küşâdına yol açmış olacaktır.

Kıbrıs:

Kıbrıs Fevkalâde Komiseri'nin talebi üzerine Kıbrıs kuvâyı zâbıtasını takviyeten Mısır'dan celb olunan bir bölük İngiliz askeri Lefkoşa'da bir hafta **[352]** [ikāmet] edecektir. Mezkûr kuvâ-yı askeriyye ile Mısır'dan on dört sandık mühimmât nakledilerek başkomiserliğe teslîm olunmuştur.

İngiliz askerlerinin masârıf-ı nakliyyesiyle Kıbrıs'ta bulundukları müddetçe te'mîn-i idâresi hakkında sarfedilecek mebâliğ Kıbrıs mâliyesine tahmîl olunacaktır. Bu bâbda sarf olunacak mebâliğın on bin liraya bâliğ olacağı tahmîn ediliyor.

Mısır:

Her sene olduğu gibi bu sene de İngiltere Kralı George hazretlerinin yevm-i velâdetinde Âbidîn meydanı'nda icrâ edilen merâsimde Mısır Reisü'n-Nüzzârı Mehmed Saîd Paşa İngiliz bandırası altına oturmuş ve merâsime iştirâk ederek Lord Kitchener'ın Kāhire'de bulunmaması üzerine kendisine vekâlet eden diğer bir İngiliz ceneralini tebrîk etmiştir.

Daima Osmanlılık'a karşı büyük bir samîmiyeti olduğunu iddiâ eden Mehmed Saîd Paşa'ya İngiltere hükûmeti tarafından yevm-i velâdet günü "Büyük Salîb" nişânı i'tâ kılınmıştır.

Bir İslâm Memleketinin Felâketi – İngiltere hükûmeti Mısır-Sudan Şimendüfer Hattı'nı Fransız Sudan Hattı'yla birleştirmek niyetinde iken bu kere ilsâktan mukaddem Darfur Sultânı Ali bin Dînâr hazretlerinin zîr-i idâresindeki memleketi yed-i zabta geçirmek ondan sonra şimendüfer hattını rabtetmek arzusundadır. Bu memleketi zîr-i idâresine almak için Mısır askerinin tahşîdine devam etmek üzere bulunuyor. Bu İslâm'a İslâm'ı kırdırmaktan başka bir şey değildir. Darfur sultânı ve Şeyh Senûsî hazretleriyle Vudmara[?] ve Vaday sultânlarıyla müttefik olduğundan bu muhârebe küçük bir muhârebe olmayacaktır. Vudmara[?] Sultânı dörtbeş sene sıra ile Fransa hükûmetiyle muhârebe etmiş ve her defasında muzaffer olmuştur.

Lahic Emîri – *el-Livâ'* gazetesinde okunduğuna göre, Aden dâhilinde müstakil bir emârete mâlik olup İngilizler tarafından kendisine "sir" lakabı verilen Lahic emîri hazretleri berây-ı tenezzüh Mısır'a gelerek Yemen eşrâfı Seyyid Ubeyd bin Bilâl hazretlerine misâfir olmuşlardır. Müşârun-ileyhin Kāhire'ye muvâsalatları üzerine Hıdîviyet-i Mısriyye ile İngilizler tarafından hakkında merâsim-i ihtirâmiyye îfâ kılındığı gibi Osmanlı Komiserliği tarafından da beyân-ı hoş-âmedî zımnında bir me'mûr-ı mahsûs i'zâm edilmiştir.

Bulgaristan:

Bulgaristan'da Maârif-i İslâmiyye – Sofya gazetelerinde okunduğuna göre mâh-ı hâlin 27'inci günü Bulgaristan Muallimîn-i İslâmiyye Cem'iyeti Eskicuma kasabasında bir kongre akdedecektir. Bundan yedi sene evvel teşekkül etmiş ve şimdiye kadar Bulgaristan Maârif-i İslâmiyyesi'ne pek güzîde hizmetlerde bulunmuş olan bu cem'iyetin yedinci defa olmak üzere in'ikād edecek olan kongresinde, gerek mekâtib-i İslâmiyyenin ihtiyâcât-ı maddiyye ve mâliyyesine ve gerek en yeni usûl ve âsâra âid gāyet fâideli konferanslar verilecektir. Bu kongrelerin ehemmiyetini takdîre başlayan Bulgaristan Mekâtib-i İslâmiyye encümenlerin onlara iştirâk edecek muallimlere harc-ı râh vermekte oldukları gibi Bulgaristan hükûmeti de kongreye gidecek muallimler için şimendüfer ücretinden yüzde elli tenzîlât icrâ etmektedir. Aynı zamanda bu muallimîn kongreleri, ahâlî-i İslâmiyyeyi cihet-i maârife teşvîk ve tergīb eylemektedir.

İngiltere:

Londra Cem'iyet-i İslâmiyyesi – *el-Alem* gazetesinde okunduğuna nazaran Londra Cem'iyet-i İslâmiyyesi 8 Haziran efrencî târîhinde Mîrzâ Abbas Ali Bey'in riyâseti tahtında ictimâ' edip umûr-ı idâre ile iştigāl etmiştir. Cem'iyet merkezinde mevcûd nukūd ve masârifât-ı hesâb tedkīk edilmiş ve yüz elli kişiden ibâret bulunan huzzârın kararıyla yeniden cem'iyete reis ve hey'et-i idâre intihâb olunmuştur. Hindli Kaymakām Seyyid Hasan riyâset-i dâime intihâbâtında ihrâz-ı ekseriyyet etmiştir.

İntihâbâtın icrâsından sonra küre-i arz üzerinde yaşayan bil-cümle akvâm ve milel arasında kavî bir râbıta-i meveddet ve uhuvvet te'sîsini müslümanlarla Avrupalılar beyninde de bir meveddet istihsâline müslümanlarla İslâmiyet'in hukūkunu ciddî sûrette müdâfaa etmeye müslümanları tahsîl ve ta'lîme teşvîk ve memâlik-i İslâmiyyede maârifin terakkī ve teâlîsine çalışmaya İngiltere'de bulunan müslümanlara maddeten ve ma'nen muâvenette bulunmaya ve şeâir-i dîniyyenin icrâsı için bir câmi'-i şerîf ve ta'tîl zamanlarını tetebbu' ve mütâlaa ile geçirmek için Londra'da bulunan müslümanlara bir mütâlaahâne inşâsına ve müslümanlara mahsûs olmak üzere bir mezâristân ihdâsına ve müslümanların adem-i terakkīleri esbâbının taharrîsiyle ona göre bir çâre-i hakīkıyye keşfine dâir mukarrerât ittihâz olunmuştur.

Londra'da Hidîv Hazretleriyle Cem'iyet-i Mısriyye – Londra'da tahsîlde bulunan Mısırlı talebe tarafından İngiltere'ye muvâsalat eden hidîv-i Mısır hazretlerine âtîdeki telgrafnâme yazılmıştır:

Windsor Castle Kasrı'nda bulunan hidîv-i Mısır hazretlerine: Ahâlisini seven bir melike vâcib olan muâmele misilli kudûmunuzu "terhîb-i" hoş-âmedîlik îfâ ederiz. Lâkin bi'd-defeât taleb ettiğimiz hakkımızı "meşrûtiyet"i bize iâde etmedikçe size hiçbir ihlâsı rü'yâda hâtırımızdan geçirmeyiz. Kudûmunuzu size "hoş-âmedî"yi îfâ etmeyi düşünen her Mısırlıyı kendi efrâdı miyânına cem'iyetimiz kabûl etmez.

İngiltere'de Cem'iyet-i Mısriyye

İran:

Sâlârüddevle – *Novoye Vremya* gazetesinin beyânâtına göre Sâlârüddevle etbâıyla Burûcerd tarafına doğru hareket etmiştir. Bize kalırsa bu havâdisin kayd-ı ihtiyâtla telakkī edilmesi lâzım gelir.

Muhammere Hâkimi Serdâr Erfa' ve Bahtiyârîler – Şuşter şehri Muhammere hâkiminin mıntıkası dâhilinde bulunduğundan orayı Bahtiyârîler kendi yaylaları için zabtına kalkışmışlardır. Bu münâsebetle Bahtiyârîler'le Muhammere hâkimi arasında muhârebe başlamış ve harbin kesb-i vüs'at edeceği İran hükûmetince kanâat hâsıl olması üzerine Bah-

tiyârîler'in Şuşter'den çıkmaları için Tahran kabinesi tarafından evâmir-i mahsûsa verilmiş ve bu sûretle kavgaya hâtime verilmiştir.

Mâverâ-yı İran Şimendüferi – Rusya'dan Hindistan'a kadar İran tarîkıyle çekilecek olan şimendüferin umûr-ı mâliyye ve fenniyyesine bakmak üzere Fransa-İngiltere-Rusya hükûmetleri tarafından Paris'te bir komitenin teşekkülüne teşebbüs olunmuş ve Fransa sâbık ricâl-i siyâsiyyesinden olan Mösyö Rinder'in[?] riyâseti tahtında bir hey'et teşekkül etmiştir. Bu hey'et dâhilinde her üç memleket müessesât-ı mâliyyesinden birer murahhas gönderilmiştir. Fakat *Times*'ın ifâdesine bakılırsa, Hindistan'ın âtîsinden emîn bulunmadıkça İngiltere hükûmeti bu şimendüferin temdîdine muvâfakat etmeyecektir.

Fas:

Mulay Hafîz makarr-ı hükûmeti terkedip savuştu. Fransızlar toplarını makarr-ı hükûmete ve musallat olan dağ ve tepelerin zirvelerine yerleştirmişlerdir. Ufacık bir hareket akîbinde Fransızlar şehri hâk ile yeksân etmeye muktedirdirler. Muhârebe vergisi veya tazmînâtı Ceneral Lyautey tarafından ilgā edilerek bazı mahbûsînin de tahliyelerini emreylemiştir. Bu sûretle ahâlinin gönlünü elde etmek istemiştir. Kabâil-i âsiyye zâhiren dağılmış gibi görünüyorlar ise de, bâtınen Marakeş Emâreti'ne nâmzed olan Şerîf'in etrâfına toplanmakta ve tekrar Fransızlara karşı muhârebe etmek için tedârikâtta bulunuyorlar.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

11 Temmuz 1912 | 26 Receb 1330 | Perşembe | 28 Haziran 1328 | Cild: 8 - Aded: 201

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُم لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ [1]

Tercümesi

"Ey iman eden kimseler, Allah ile Peygamber'in size hayat verecek da'vetine icâbet ediniz; hem iyi biliniz ki, Allah insanın kendisi ile kalbi arasına girer; şu da ma'lûmunuz olsun ki, sizler onun huzurunda toplanacaksınız."

* * *

Âyet-i kerîme [2](يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ...) hitâbıyle başlayan Enfâl Sûresi'ne mensûbdur.

Müslümanlara hayat verecek da'veti ilme, cihâda yahud şehâdete kasr etmek muvafık değildir. Zîrâ evâmir-i ilâhiyyenin kâffesi, ya doğrudan doğruya yahud dolayısıyle, bizi ölümden kurtaracak; hakîkī, sermedî bir hayat ile yaşatacak mâhiyettedir.

Edâsına mecbûr olduğumuz ferâizden, namaz gibi, oruç gibi, fâidesi yalnız o emri yerine getirenlerin şahsına münhasır görünen, bedenî ibadetlerde bile bütün cemâât-i İslâmiyye için büyük menfaatler vardır. Evet, ebrâr-ı ümmetin huzû'-i kâmil içinde kılınan namazları şöyle dursun; âhâd-ı cem'iyyetin yalnız erkân-ı zarûriyyeye riâyet ederek îfâ edecekleri dinî hareketler bile, tabiîdir ki, kendilerini fuhuştan, münkerâttan, rezâilden kısmen olsun alıkoyar.

Şu hesaba göre efrâdı namaz kılan milletin ahlâk-ı umûmiyyesi mazbût olur.

Sonra, efrâd-ı milletin muayyen zamanlarda aynı ma'bedlere giderek hep birden aynı kıbleye dönmeleri; Cenâb-ı Hakk'a aynı lisân-ı huşû', aynı etvâr-ı huzû' ile yalvarmaları, bunların arasındaki râbıtayı alabildiğine tahkîm eder.

Şu basit hikmetleri sayıp dökmekten maksadımız, evâmir-i ilâhiyyenin hepsinde, gerek ferdlerimiz, gerek cemâatlerimiz için başka yollardan tedâriki, telâfisi kābil olmayacak kadar büyük nasîbe-i felâh olduğunu söylemektir.

Şimdi âyet-i kerîmeden riyâzî bir kat'iyetle şu hakîkat anlaşılıyor ki: Biz müslümanlar dünyâda mevcûdiyetimizi kurtaracak; ukbâda selâmetimizi te'mîn edecek; hâsılı bize her ma'nâsıyle hayat verecek olan şer'-i mübîne sarılmazsak, hüsranımız, helâkimiz muhakkaktır.

Üç yüz elli milyonluk insan yığını nasıl oluyor da sağlam bir eser-i hayat gösteremiyor?

Nasıl oluyor da hergün binlerce efrâdının hakk-ı mevcûdiyyetine hâtime çekiliyor?

Bunu bilmeyecek ne var! İslâm ki dîn-i fıtrîdir; onun ahkâm-ı bülendine isyan, fıtratın lâ-yetegayyer kānûnlarına karşı isyandır.

Bunun cezası ise dünyâda haybet, ukbâda hizlândır.

Ey ma'şer-i müslimîn, evâmir-i ilâhiyyeyi dinlememekte biraz daha devam ederseniz, büsbütün mahvolursunuz. Allah size *"İlim öğrenin, kuvvet hazırlayın, çalışın, adâleti düstûr ittihâz edin, birbirinize* **[354]** *muâvenette bulunun, hakkı tanıyın, tefrikadan sakının."* dedikçe

Siz bilakis cehle revâc verdiniz; meskenete düştünüz; atâlete kapıldınız; zulmü âdet edindiniz; birbirinizin gözünü oymaya kalkıştınız; haktan yüz çevirdiniz; nâ-mütenâhî fırkalara ayrıldınız...

Artık bu tuttuğunuz yolu bırakınız. Çünkü o sizi izmihlâl uçurumuna doğru götürüyor.

Şerîatın gösterdiği şâhrâh-ı felâhı tutunuz. Zîrâ sizi kurtaracak ancak odur.

(رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً...)[3]

Mehmed Âkif

---

[1] Enfâl, 8/24.
[2] Enfâl, 8/1.
[3] Bakara, 2/201.

MÜDÂFAÂT-I DÎNİYYE

HAK VE HAKİKAT

Doktor Dozy'nin İslâmiyet Aleyhindeki İsnâdâtına Karşı Reddiye

– 10 –

Nâil-i hidâyet olmadığı hâlde hâiz-i insâf bulunmasına binâen *Târîh-i Temeddün-i İslâmî* sâhibi Corci Zeydan Efendi nevbet-i kelâm bu fasla gelince işin içine fesâd ve telbîs katmayarak bak ne güzel söylüyor. Kitâb-ı mezkûrun tercümesinden aynen naklediyoruz; dikkatle mütâlâa olunsun:

"Bu mevki'de biraz durup da –târîhçe tetebbuât icrâsından sonra– da'vet-i İslâmiyye hakkında zihnimizde tecessüm eden mütâlaâtı beyân etmek lüzûmunu hissediyoruz. Gayr-i müslim bazı muharrirler Hazret-i Muhammed'in (sav) ancak riyâset ve teferrüd sevdâsını menâfi'-i dünyeviyyeye meyl ü rağbet sâikasıyle iddiâ-yı nübüvvet ettiğine zâhib oluyorlar. Biz ise bu zehâbın husûlünü tecvîz eder bir sebeb göremiyoruz. Zuhûr-ı İslâmiyyet târîhi açıktan açığa gösteriyor ki, Hazret-i Muhammed ancak kemâl-i sıdk u ihlâs ile herkesi Dîn-i İslâm'a da'vet etmiştir. Cenâb-ı Risâlet-penâh min-kıbelillâh mürsel olduğuna, halkı İslâmiyet'e da'vet için evâmir-i ilâhiyye telakkī etmiş bulunduğuna metîn bir i'tikād ile kāni' olarak i'lân-ı da'vet eyledi. Öyle olmasa idi kendisi hakkında revâ görülen bunca mukāvemete, envâ'-ı cefâya kābil değil tahammül edemezdi. Nebiyy-i [zî]-şân ızhâr-ı da'vet etmeden evvel Mekke'de bilcümle ahâli nezdinde büyük bir mevki'-i hürmet ve muhabbete mâlik idi. Kendi akrabâ ve teallukātı da umûmen kendisini seviyor ve ihtirâmda bulunuyorlardı. Kendisi dahi Hazret-i Hadîce'nin serveti ve icrâ ettiği muâmelât-ı ticâriyye sâyesinde müreffehen yaşamak için her türlü esbâb-ı râhat ve yesâr elde etmişti. Hâlbuki ızhâr-ı da'vet ettikten sonra herkes kendisine düşman kesildi. Hakkında her türlü işkence ve hakāret revâ görüldü. Hattâ akrabâları olduklarından dolayı bütün Benî Hâşim'e ızhâr-ı buğz u adâvet edildi. Onlarla münâkehât akdetmemeye, alış-verişte bulunmamasına müttefikan karar verildi. Ve bu ittifâk bir sahîfeye yazılarak Ka'be'nin dâhiline asıldı. Benî Hâşim bu tazyîkāttan dolayı dağlara iltică etmeye ve üç sene mütemâdiyen dağ aralıklarında yaşamaya mecbûr oldular. Bu müddet zarfında, ancak gizli olarak Mekke'ye girebilirlerdi.

Hazret-i Peygamber'in, amcası Ebû Tâlib'in himâyesi altında bulunmak sâyesinde ancak bu sebât ve metâneti gösterebildiğini iddiâ etmek de bizim mütâlaâtımızı nakzedemez. Zîrâ görüyoruz ki Hazret-i Risâlet-penâh amcasının vefâtından sonra daha ziyâde sebât ve metânet gösterdi. Hâlbuki o sırada halk Hazret-i Muhammed'e daha ziyâde kîn ve husûmet göstermeye başlamışlardı..... Eziyetleri o dereceye vardı ki, artık Hazret-i Nebî dayanamayarak kendisine zahîr olacak kimseler bulmak ümîdiyle Tâif'e çekildi. Burada dahi aynı nefret ve tahkīri gördü. Mekke'ye avdet etti. Fakat fikrinden, teşebbüsâtından vaz' geçmedi..... Mekke'de ise kendi kavmini evvelkinden ziyâde kendisine hasm-ı cân kesilmiş buldu. Hazret-i Peygamber'in bu ahvâli cidden şâyân-ı dikkattir. Çünkü gördüğü ahvâl ve muâmelât üzerine ta'kīb ettiği da'vetten vazgeçe idi, herkesten –açıktan açığa kendisine söyledikleri gibi– muhabbet ve hürmet ve ikrâm göreceği muhakkak idi. Fakat Nebiyy-i zî-şân bunların hiç birine ehemmiyet vermedi. Şu hâlde Hazret-i Risâlet-penâh neşrine teşebbüs ettiği da'vetin sıdk u sıhhatine ve Cenâb-ı Hak tarafından bu risâlet ile mükellef olduğuna son derece metîn bir i'tikādla kāni' ve mutmain olmasaydı bunca eziyetlere ve hakāretlere tahammül edemez, vazgeçerdi."

İşte bu kitabın gerek müellifi, gerek mütercimi gayr-i müslim bulundukları hâlde terbiyeleri iktizâsınca İslâmiyet ile nâşir-i zî-şânı hakkında ihtirâmda kusûr etmiyor, hakkı söylemekten geri durmuyorlar. Nasıl ki biz de kendisine diğer bir milletin da'vâ-yı intisâbda bulunduğu hiçbir nebîye hürmetsizlik etmiyoruz. Dînen bununla me'mûr olduğumuz gibi terbiyemiz de bunu muktezîdir.

* * *

"Îmân îmânı celbeder."

Bu mukaddime burada merkūm Dozy'nin kaleminden bilâ-ihtiyâr sâdır olmuştur. Çünkü ifâde-i sâlifede Sultân-ı Enbiyâ Efendimiz'in gāyet metîn ve samîmî bir i'tikāda mâlik bulundukları i'tirâf edilmiş ve hak ve hakîkatin tezâhürü emr-i zarûrî olduğu kābil-i iştibâh olmayan mevâddan bulunmuş olmasına binâen mukaddime-i mezkûre bir netîce-i tabîiyye olarak meydana çıkıyor. Fakat bunu yazan kalem bunun ihtivâ ettiği hakîkati idrâk etmiş olsaydı burada durur, mâba'di olan isnâdâtı dermiyân etmekten âr eder, utanır idi. Hâlbuki hakîkat-i ma'rûzaya mübâyeneti âşikâr bulunan şu sözler de yine o kalemden fırlamıştır:

[355] "Muhammed efrâd-ı âilesi ve ahibbâsı üzerinde bunun tecrübesini yaptı. İlk evvel zevcesini tecrübe etti. Bu dakīkadan i'tibâren Hadîce bir melekü's-sıyâne gibi zevcinin etrâfında bulundu. Onunla istihzâ edenlere karşı tesliye, tasallutâttan muztarib olduğu zaman cesâret ilhâm, mütezelzil olduğu vakit takviye ederdi."

Tecrübe kimin kârıdır? Ol kimsenin ki, kendiliğinden bir şey ihtirâ' eder de onun netîcesi ne olacağını bilmek ister. Yoksa tuttuğu işin encâmına mutmain, âkıbet-i hâline emîn olan zâtın teşebbüsâtı tecrübe dâiresine girmek mutasavver değildir. Bunda şübhe yok! Şimdi bunlar, mâdem ki Resûl-i Ekrem Efendimiz'in risâlet-i celîleleri Cenâb-ı Hallâk-ı Zü'l-Celâl tarafından olmasına îmân ve itmînânı emr-i kat'î olduğunu –kendi taraflarından istihrâc olunan esbâbdan dolayı– i'tirâfa mecbûr oluyorlar, bu i'tirâfları akībinde ol hazrete "tecrübe"ye kıyâm fiilini isnâd etmeleri garazkârâne bir tenâkuz olmasında iştibâh olunur mu?

Manastırlı İsmail Hakkı

İSLÂMİYET HAKKINDA

HEGEL'İN MAKÂLESİ MÜNÂSEBETİYLE "TEALLÜM-İ NEBÎ" İDDİÂSINA REDDİYE

– 6 –

Cenâb-ı Peygamber (sallâllâhu aleyhi ve sellem) yirmi beş yaşlarında iken Şâm-ı Şerîf'e ikinci bir seyâhatleri daha vardır ki, bu seyâhatte "Nastûra" denilen râhib ile mülâkāt etmişlerdi. Draper bu seyâhatten aslâ bahsetmemiştir. Bütün kuvve-i iknâiyyesini Bahîrâ ile mülâkāt mes'elesine sarfetmiş, Cenâb-ı Peygamber'in on iki yaşında bulunduğunu i'tirâf ile beraber bu ulûmu nasıl ahzedeceğini düşünememiştir. Asıl mühim olan bu mülâkāt hakkında yalnız; "Muhammed (as) büyüdükde Suriye'ye başka seferler daha icrâ eyledi. Zannolunmaya müsâade vardır ki, bu fırsatlarda dahi Busrâ Manastırı ile misâfirperver râhibleri unutulmadılar." ibâresini yazmıştır. (Tafsîli ikinci makālemizde idi.)

Draper'in şu ibâresi im'ân ile tedkīk olunursa görülür ki, teallüm-i nebî hakkında söylenen sözler, hep zan kabîlinden şeylerdir. Hâlbuki bin üç yüz sene evvel olan bir vak'a hakkında; "Şöyle zannolunabilir." demek torbaya girer sözlerden değildir. Erişmediğimiz bir zamanın ahvâlini tedkīk ve tenkīd etmenin tarîkı, âsâr ile istidlâldir, târîhlerle isbâttır. Biz, birçok delîllerle isbât-ı müddeâ ediyoruz. Her vak'ayı senesi, ayı, günü ile söylüyoruz. Fakat görülüyor ki, muârızlarımızın da'vâları, da'vâ bilâ-delîldir, kuru bir iddiâdır.

Eğer siyer-i nebî sûret-i sathiyyede olsun nazar-ı tedkīkten geçirilmiş olsaydı, Nastûrîler hakkında teallüm-i nebîye edilecek isnâd şu zikredeceğimiz "Nastûrâ" mes'elesine daha ziyâde yakışık alırdı. İşte biz i'lân ediyoruz ki: "Ey Peygamber'e muallim aramakla uğraşanlar! Teallüm-i Nebî'yi mi istiyorsunuz? Bir iftirâyı ediniz ki, biraz yakışsın! Cenâb-ı Peygamber "Nastûrâ" nâm râhib ile de mülâkāt etti, bu zaman ahz-ı ulûm etmek ihtimâli vardır. İşte böyle söyleyiniz! Yoksa; "On iki yaşında bir çocuk iken Hazret-i Muhammed ahz-ı ulûm etti." demek pek uygun olmaz! Bahîrâ ile mülâkâtta hadâset-i sinn-i nebevî teallüme mâni' idi. Burada o dahi yok! Tam teallüm edeceksin; yirmi beş yaşında bir delikanlı, birçok şeyler öğrenebilir."

Görüyor musunuz İslâmiyet'i? Bin üç yüz sene evvel nasıl tahaddî etti ise bugün de o revnak ve letâfetini muhâfaza ediyor. Çünkü bizim şübhemiz yok, İslâmiyet'te gizli kapaklı şeyler bulunmaz. [1](اَلْاِسلاَمُ يَعْلُو وَلاَ يُعْلَى عليه)

* * *

Şimdi sûret-i mülâkātı beyân edelim de müdâfaâtımızı sonra dermiyân ederiz:

Nastûrâ ile mülâkāt-ı nebî:

Vakt-i saâdetten evvel Mekke ahâlisi ekseriyet üzere ticâret ile iştigāl ederlerdi. Bâhusûs Kureyşîler daha ziyâde ticâretle meşgūl idiler. En mühim menâbi'-i ticâretleri eyyâm-ı mahsûsada Mekke-i Mükerreme'ye gelen hüccâc ile kāim idi. Ka'be-i Muazzama Mekke-i Mükerreme ahâlisinin medâr-ı maîşetlerini teşkîl eyliyordu. Ka'be olmasaydı her türlü kuvve-i inbâtiyyeden mahrûm olan o vâdîde yaşamak imkân hâricinde kalacaktı. Ka'be-i Muazzama tâ Hazret-i İbrâhîm zamanından beri –daha evvel olduğu rivâyetleri de vardır– makām-ı hac ittihâz edilmiş olduğu için etrâfdan pek çok halk ziyârete geldiklerinden Mekke, Hicâz'ın en meşhûr şehri olup her sene evkāt-ı muayyenede ictimâ' eden hacılar sâyesinde bir merkez-i ticâret kesilmişti. Muayyen zamanlarda panayırlar küşâd edilir, bütün kabâil oraya gelirdi. Pek çok ahz ü i'tâlar ederler ve bundan müstefîd olurlardı. Kureyşîler her sene berây-ı ticâret iki seyâhatte bulunurlardı. Biri kışın Yemen'e, dîgeri yazın Şam'a vukū' bulurdu. Bu sebebden Mekke-i Mükerreme Yemen ile Şam arasında muvâsalât-ı ticâriyyenin merkezi idi.

İşte böyle bir zamanda idi. Eşrâf-ı Kureyş'ten genç iken dul kalmış Hadîce nâmında gāyet zengin bir hatun var idi (Hazret-i Hadîcetü'l-Kübrâ vâlidemiz radıyallâhu anhâ) bazı zevâta kârda müşterek olmak şartıyla sermâye verirdi (Buna akd-i mudârabe derler).

Bazı kimseler tarafından Hazret-i Hadîce'ye; "Muhammedü'l-Emîn'e –Çünkü bi'setten evvel Hazret-i Peygamber böylece telkīb olunurdu.– bir mikdâr sermâye versen hayli kâr ve menfaat görürdün. Çünkü hem âkıldir, hem sâdıktır." diye edilen ihtâr üzerine Hazret-i Hadîce Fahr-i Âlem Efendimiz'e küllî sermâye verdi. Bu sebeble Resûl-i Ekrem Efendimiz **[356]** yirmi dördüncü sene-i vilâdetinin Zilhiccesi hitâmına on dört gün kalarak Hazret-i Hadîce'nin Meysere nâm gulâmı ile akrabâsından Huzeyme bin Hakîm nâm zâtın refâkatinde kervân ile âzim-i Şâm olmuşlardı.

Azîmetlerinden akdem Hazret-i Hadîce (ra) gulâmı Meysere'ye; "Sakın Hazret-i Muhammed'in emrine muhâlefet etme; re'y-i rezînlerine tâbi' ol" diye emretmiş, Resûl-i Ekrem'in amcaları da kāfile ricâline kendisini gözetmelerine dâir tavsiyelerde bulunmuşlardı. Suriye'ye muvâsalatlarında Busrâ civârına kondular. Resûl-i Ekrem hazretleri orada bir ağaç altında bulundukları hengâmda mukaddemâ Ebû Tâlib ile olan seferlerinde mülâkī oldukları Bahîrâ'nın savmaasından bu kere Nastûrâ nâm râhib gelerek evvelki seferlerinden dolayı tanıdığı Meysere'ye ağaç altında bulunan Cenâb-ı Peygamber'in ismini, hangi kabîleye mensûb olduğunu ve bazı ahvâlini suâl ettikten sonra; "Alâmâtından istidlâl edildiğine göre âhir zaman peygamberi bu zât olacaktır" dedi, Şam'a gitmekten vazgeçirdi. Emvâli orada sattılar.

Bazı kitaplarda vak'a-i mülâkāt şu sûretle yazılmıştır: Râhib-i mûmâ-ileyh zaten hîn-i kudûmlarında re's-i saâdet üzerinde sâyebân olan beyaz bulut pâresini görmüş ve merâk etmişti. Sonra tahkīkı netîcesinde aldığı ma'lûmât ile şübhesi zâil olarak Hâtemü'l-Enbiyâ Efendimiz'in nezd-i mübâreklerine vardı. Kemâl-i ihtirâm ile mübârek başını ve dizlerini öperek alâmât-ı celîlesi kütüb-i semâviyyede mastûr, âhir zamanda zuhûru mev'ûd Nebiyy-i zî-şân olduğuna şehâdet, îmân ve tasdîka mübâderet eyledi. Mühr-i nübüvveti müşâhede ile bir kat daha mazhar-ı feyz ü saâdet olmasıyçün ketf-i saâdetin keşfi niyâzında bulundu. Nûr-ı

[1] Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Cenâiz, 79.

rahşân-ı hâtemi de görünce itmînân-ı tâm hâsıl ederek kelime-i şehâdet getirdi.

Havran Panayırı'nda birkaç gün zarfında getirdikleri şeyleri tamamen satıp alacaklarını da aldılar, pek çok ticâret ettiler. Yine kāfile ile avdet buyurdular. Hattâ gelirken birçok havârik meşhûd oldu. Artık onların tafsîli çizdiğimiz planın hâricinde kalır. Tafsîlât arzu edenler kütüb-i müdevveneye mürâcaat ederler.

Selânik İttihâd ve Terakkī Mektebi
Ulûm-ı Dîniyye Muallimi
H. Mehmed Şevket

İCTİMÂİYÂT

MÜLÂHAZÂT-I MÜTENEVVİA

Vefeyât-ı Sıbyân Hakkında – Taşrada seyâhat edenler pek iyi bilirler ki, çöl hâlinde bulunan veya tahrîb-i eşcâr cinâyetinden dolayı çöl hâline getirilmiş olan yerler şöyle dursun, eşcârı çok, suyu bol, havası sağlam, toprağı umûr-ı inbâtiyye ve zirâiyyeye pek müsâid olan havâlîde bile pek az sekeneye tesâdüf olunur. Bakā-yı devlet için en çok hâdim olan bir unsur ümmetin tezâyüdü hakkında hiçbir tarafta alâim-i muknia görülemez. İstîlâya ma'rûz kalan memleketlerin muhâcirleriyle bazı yerlerin imlâ olunmasını tezâyüd-i nüfûsa delîl addeylemek de doğru değildir. "Müslümanları kırıp tüketen" hâlin askerlik olduğu hakkında pek çok söz işittik. Mâ-sebakta Yemen'de vukūa gelmiş olan mukātele-i ihvân felâketleri esnâlarındaki telefât-ı asâkir istisnâ edilince bu sözlerin de hakīkati tasvîr etmedikleri kanâat-i kâmile ile iddiâ olunabilir. Bilakis iştigālât-ı askeriyye ecsâm-ı şübbâna kuvvet-bahş olabileceğinden ıslâh ve takviye-i neslin esbâbından addedilmek lâzım gelir. Taşradan cılız cılız gelen birçok kur'a neferâtının tezkire alıp döndükleri zaman idmân-ı bedenî ve intizâm-ı maîşet dolayısıyla gürbüz delikanlı şeklinde göründükleri çok kere işitilir. Hele şimdi askere devr-i sâbıka kıyâs kabûl etmeyecek derecede iyi bakıldığı kābil-i inkâr değildir.

Nüfûsun adem-i tezâyüdüne en büyük sebebin vefeyât-ı sıbyân olduğu her müdakkıkın taht-ı tasdîkındadır. Vâlidelerin cehlinden dolayı ziyâ'-ı cenîn maddesinin kesret-i vukūunu dahi bizdeki noksânî-i nüfûsun esbâbından addedenler vardır. Sıbyânın kuşpalazı gibi, bâsûr gibi, bronşit ve verem gibi emrâz dolayısıyla ne derecede ma'rûz-ı helâk olageldiklerini ta'yîn etmek etibbâya âid bir mes'eledir. Biz, sıbyânın nasıl yetişeceğinden bahsedelim. Bir frenk kadını; "Nev'-i beşer anaları yavruya bakmak için kedi veya kuş analarının mâlik oldukları hüsn-i takayyüde maatteessüf mâlik değildirler." demiş ve bu sözüyle vâlidelerin çocuk yetiştirmek husûsundaki cehl ü teseyyüblerine telmîhda bulunmuştu. Birçok vâlideler kendi giydikleri kumaşa, kendi yedikleri taâma çocuklarının cisim ve mi'delerinin dahi mütehammil olacağına zâhibdirler. Daha garîbi kendi hastalıklarını tedâvî eden ilâcların çocuklarının iltiyâmını da mûcib zannederler. Avutmak üzere çocukların ağzına verilen ve her iki dakīkada bir kere yere düşüp mikroplu tozları ağza nakleyleyen boş emziklerden bir türlü vazgeçmezler. Gebelik alâiminin zuhûru üzerine ve lohusalık hâlinin tamâmıyla zevâlinden mukaddem alelâde işlemeye, çalışmaya mecbûr kalan bedbaht vâlideler dahi ıslâh ve tezyîd-i nesl emrine pek de yarayamazlar. Ziyâsı az, havası mefsûd, sokakları dar, odaları bodrum gibi nemli yerlerde sağlam cisim, gösterişli cüsse sâhibi çocuklar yetişebilmesi âdetâ kerâmete tevakkuf eder. Köyler, sahrâlar gibi havası, ziyâsı yolunda olan yerlerde dahi süknâ için lâzım olan şerâit-ı tahâret ve nezâfet bulunmazsa hayât-ı sıbyân yine ma'rûz-ı hatar kalır.

Nüfûs mes'elesi bizim için en büyük bir mes'ele-i hayât ve memât bulunduğundan vefeyât-ı sıbyânın esbâbını tedkīk ve vesâit-ı mâniasını taharrîye **[357]** her milletten ziyâde muhtâcız. Bunu da tamamıyla hükûmetin dâire-i faâliyyetine bırakmayalım da, bu husûsta kendi kendimize bakmaya alışalım. Bilenler ve yapabilenler, bilmeyenlere ve kudreti olmayanlara yardım etmelidir. Çünkü hayât-ı mütemeddine maânî-i şâmilesi ile teâvünü muktezîdir.

§

Va'zın Te'sîrât-ı İctimâiyyesi – Hayât-ı ictimâiyyenin medeniyet-i hâzıra mukteziyâtına göre tanzîm ve ıslâhı için bizde mürâcaat olunacak vesâitın en mühimmi ve en etrâflı sûrette müessiri telkīnât-ı va'ziyye olmak gerektir. Muhâfaza-i hayât-ı sıbyâna dâir olsun veya hıfz-ı sıhhat-i âmmeye müteallik bulunsun veya halkın fikr-i teşebbüsünü uyandıracak, hiss-i faâliyyetini cûşa getirecek velhâsıl beynelmilel müsâbaka-i temeddünde ilerlemesini teshîl edecek husûsât hakkında olsun, va'z u irşâdın halk üzerinde bir te'sîr-i kerâmet-âveri bulunur. Suver-i dîrîn-i dindârânenin hılâfında olarak vukūa gelmiş olan teşebbüsât-ı teceddüdiyye ve temeddüniyyenin mahkûm-ı akāmet olageldiğine dâir pek çok misâller gösterilebilir. Dürûs-ı temeddüniyye ve ahlâkıyye ve terakkıyyeyi âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe ile takviye ederek nâsa va'z sûretinde ve bir lisân-ı sâf u sâdegî üzere vermek lüzûmunu ince düşünelim. Zannımca böyle bir va'zın te'sîrât-ı hasenesi yüz cerîde makālâtından daha serî', daha vüs'atli olur. İslâm'a olan adâvet-i mevrûselerinden dolayı çok kere tenkīd ve ta'yîb eylediğimiz –hem de bi-hakkın eylediğimiz– ruhbân-ı garbiyyeden bir kısmının o gibi husûsâtta mensûb oldukları kavimlere ettikleri hıdemât-ı irşâdiyyenin o kavimlerin ahlâk ve erkân-ı temeddün-kârânesine pek büyük medârı bulunmuş olduğunu da bil-münâsebe yâda bir mecbûriyet-i munsıfâne hisseyleriz.

Fâzıl, mütefennin, hâzık, hünerver heyeât-ı irşâdiyye teşkîliyle halka telkīnât-ı medeniyyede bulunmak üzere taşraya gönderilmesi tedbîrine himmet edenlerimiz bulunmayacak mı acaba? Yazık ki hâlâ bizde va'z u irşâd gibi bir emr-i nâzik "dünyânın öküzün boynuzunda durduğunu" halka anlatmaya uğraşan esâtîr-gûyânın uhde-i cehlinde kalıp gitmektedir.

§

Heyecân-ı Cebânet veyâ İhânet – Geçen gün yevmî gazeteler Galata'da bir makarna fabrikasının makinesinin patladığını ve bunun gürültüsünü silah seslerine teşbîh eden halkın dükkânları kapayıp pür-telâş öteye beriye sığınmak için koştuğunu yazdılar. Ve fakat hâdiseyi ya istihfâfkârâne veya tarz-ı tekzîbde muhtasarca yazıp geçtiler. Mes'elenin bir de cihet-i ahlâkīsi vardı ki, ondan bahseden olmadı. Bu şehir hamiyetsizlerin bolluğu cihetinden dünyânın en büyük beldelerinin kat kat fevkındedir. İstediğimiz maâşı bulamaz, umduğumuz me'mûriyeti alamaz veya bir sûretle menfaat-i şahsiyye ve hattâ hasîsemizin sekteye uğradığını görürsek hükûmetimizin dünyânın en fenâ hükûmeti olduğunu ötede beride söylemekten, devletimizin mahkûm-ı zevâl bulunduğu mülâhaza-i bedhâhânesini mütemâdiyen tefevvühten kat'iyyen hayâ eylemeyiz. Kendi içimizde bulunan bu makūle ahlâk düşkünlerine muhtelif din ve cinsten olan ve Memâlik-i Osmâniyye hakkında sâlim ve samîmî vatanperverlik beslemeyen bir alay haşerâtı ilâve eder ve yabancı müfsid ve câsûslarının teşebbüsât-ı tehyîciyye ve tedhîşiyyesini nazar-ı dikkate alırsak mülk ü milletin herc ü mercini mûcib vukūâta büyük bir kısm-ı nâsın dîde-i intizâr dikmesine taaccüb eylememekliğimiz lâzım gelir. Ezhân-ı âmme kıtâl ve ısyân, felâket ve tuğyân havâdisiyle doldurduluyor; her gün fenâlık bekleniyor. Kendi kendisini bu derece bedbahtlığa mahkûm eden başka bir memleket daha bulunmasa gerektir. Meşrûtiyet bu memlekete ilim ve mantığa müstenid bir hiss-i siyâset bahşetmemiş de âdî bir politikacılık hevesi vermiş. Politikacıların türrehât-ı muzırrasından dolayıdır ki, efkâr-ı nâs daima müsemmem bir hâlde. Velev ki silâhlar atılsın ve hattâ beş-on kişi de telef olsun, her hâlde cerâid-i ağyârın muhâbirlerini ihtilâl ve kıtâl "müjde"si ile telgraf başına koşturacak derecede kaygı ve telâş alâimi gösterenler ne kadar da nâmerd, ne kadar da cebîn adamlar imiş! Telâş ve heyecânı teşvîk ve ihdâs eden erbâb-ı nifâka kapılanlarımız bu vatana ihânet ediyorlar demektir.

Hakīkaten meydanda tehlike olsa bizdeki ashâb-ı cebânet bilmem ki daha ne derecede ızhâr-ı havf u telâş ederlerdi. Hakīkī Osmanlı hatar-ı muhakkak karşısında bile muvâzenesini şaşırmamalı, metânete mâlik olmalıdır. Ân-ı hatarda şemâtet-i havf u heyecân daha ziyâde mûcib-i felâket olur; sükûnet ve mekânet-i merdâne ise çok kere dâfi'-i belâdır. [1](وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا) nush-ı kerîmi de buna işârettir.

Ç - Ş - Z[ze].

FELSEFE

MADDİYYÛN VE MESLEKLERİ

– 1 –

Mukaddime

Bugün Müslümanlık âlemini güzelce tedkīk edecek olursak, derhâl kendimizi iki müdhiş cereyân karşısında bulacağız. Hem de nasıl buluş? Gāfilâne, sanki, böyle bir cereyânın mevcûdiyetinden bî-haberiz veyahud bu cereyânların Müslümanlık âlemine hiç taalluku yokmuş! Hâlbuki bu iki cereyân nefsü'l-emirde pek mühim olduğu gibi millet-i İslâmiyye için de bir maraz-ı müzmindir. Çünkü, bu cereyânlardan hiç birisi Müslümanlığın mâddî ve ma'nevî terakkīsini tesrî' etmiyor. Belki her ikisi de âlem-i İslâm'ın –maâzallâh– izmihlâlini hâzırlıyor!!

[358] Bunlardan birisi; [2](إِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا...) fikr-i sakīmini düstûr-ı hareket ittihâz ederek hiçbir husûsta mâzîden kat'-ı alâka etmek câiz olmadığını öne sürenlerdir. Bunlara karşı bir mütefekkir, bir sâhib-i hamiyyet, bir hakīkī müslüman çıkıp da ihtiyâcât-ı zamâniyyeyi anlatacak olursa, derhâl ayağa kalkıp; "Ne demek? Bizim bu kadar senedir âbâ vü ecdâdımızdan gördüğümüz şeyi terkettirerek âbâ vü ecdâdımızın işlemedikleri şeyleri mi işletmeye çalışacaksınız?" diye kıyâmeti koparırlar.

Diğeri ise bu fikrin külliyyen hilâfınadır. Onlar, mâzîden tamâmen kat'-ı alâka olunmasını, an'anât-ı dîniyye ve sâir husûsâtın hiç ehemmiyeti olmadığı iddiâ-yı bâtılını öne sürüyorlar. Bu bâbda nokta-i nazarlarına biraz muhâlif görünen her sâhib-i hamiyyete, hiçbir zaman millet-i İslâmiyye'nin terakkīsinden başka emeli olmayan sâhib-i vicdâna karşı fırlatacakları en büyük mermi, –kendilerinin de ma'nâsını bilmedikleri– "mutaassıb!" lâfzıdır.

Şu iki fikr-i sakīmden herhangi birisinin neşv ü nemâ bulması memleketimiz için cidden mûcib-i felâkettir. Bu iki sınıfa sathî bir nazar ile bakacak olursak, nazarlarımızda lâyih olacak şey, bunlardan birisinin müdâfi'-i dîn, diğerinin de nâşir-i ilhâd olmasıdır. Maa-hâzâ biraz dikkat edilecek olursa görülür ki, bu iki sınıftan hiç birisinin hakāyık-ı edyân hakkında zerre kadar ma'lûmâtları yoktur.

Zîrâ birisi (إِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا...) diyerek dini pek basît bir sûrette anlıyor, âbâ vü ecdâdından kalma olan herşeyin doğruluğunu i'tikād ediyor. Binâenaleyh kendisini edyânı tedkīk ihtiyâcından vâreste buluyor. Diğerine gelince; bunlar zâten bir Hâlik'a, kulları irşâd etmek için Sâni'-i Teâlâ tarafından gönderilmiş bir peygambere, bir "din"e adem-i ihtiyâc iddiâsında bulunduklarından, beşeriyetin bir "din" ile mütedeyyin olup olmaması lüzûmunu –velev ki basît bir sûrette olsun– tedkīk etmek zahmetinde bile bulunmuyorlar. Bunların "din" hakkında bildikleri bir şey varsa o da; "Din, mâni'-i terakkīdir!" kelâm-ı nâ-ma'kūlüdür.

Birinci sınıfın maksadları ma'lûm; gizli kapaklı bir şeyleri olmadığı için şimdilik bunlara dâir bir şey söylemeyeceğiz.* Çünkü tedrîcî bir sûrette bunların zihinleri ulûm ve maârifle tenevvür ettikçe dimâğlarında yerleşen yanlış fikirler kābil-i izâledir.

Fakat ikinci sınıf böyle değildir; ulûm ve fünûn ile zihinlerindeki yanlış i'tikādların silinmesi şöyle dursun, bilakis neşv ü nemâ bulmaya çalışıyor. "Tabîiyyûn-dinsiz" nâmını alan bu gürûh-ı dâlle ve mudılle günden güne tekessür etmek-

[1] Âl-i İmrân, 3/139.

[2] Zuhruf, 43/22.

* Bilâhare bu fikrin de İslâm'ın terakkīsine nasıl bir mâni' olduğu îzâh olunacaktır.

te ve her tarafa dal budak salmaktadır. Zîrâ hiçbir memleket yok ki, orada bunlardan birkaç kişi bulunmasın! Şurası şâyân-ı teessüf ki, müslümanların bu cereyân-ı müdhişe, bu dinsizlik mezheb-i bâtılına karşı nazar-ı istihfâf ile bakmaları lâzım gelir iken en ziyâde müslümanlar arasında neşv ü nemâ buluyor; mâhiyetini, gāyesini bilmedikleri bu mezheb-i bâtılı tervîce çalışanlar en ziyâde müslümanlar oluyorlar.

Bunların iddiâsınca beşeriyeti gāye-i saâdete erdirecek olan "dinsizlik" imiş! İnsanlar her türlü kuyûdât-ı dîniyyeden tecerrüd etmedikçe terakkī edemezler imiş! Binâenaleyh müslümanlar eğer terakkī etmek isterler ise i'tikādât-ı dîniyyeyi terketmek lâzım imiş! Çünkü el-yevm mevcûd olan "din"lerin en yenisi Dîn-i İslâm olduğu hâlde o bile bin üç yüz senelik bir kıdeme mâlik olduğundan bu kadar kadîm zamanlarda tatbîk edilmek üzere vaz' edilen bir kānûn(?) şimdi kābil-i tatbîk değilmiş! Bunların iddiâsınca "dinsizlik" pek yenidir. Onun için beşeriyeti saâdete(!) eriştirecek olan bu mezheb-i cedîddir. Bunların bu iddiâlarının bâtıl ve binâenaleyh ta'kīb ettikleri gāyeden pek çoklarının bî-haber olduğunu meydana koymak için evvela ber-vech-i âtî birkaç suâl îrâd etmek lâzımdır ki, bunlara verilecek cevaplar ile hakīkat tezâhür etsin.

"Dinsiz"liğin mâhiyeti nedir? Ne zaman zuhûr etmiştir? Bu fırkanın insanlar arasında neşretmeye çalıştığı –kendi i'tikādlarınca– meslek-i cedîd ile maksûdları yalnız erkân-i medeniyyeti takviye, medeniyetin terakkīsine büyük bir hizmet ederek başka cihete tecâvüz etmemek mi? Yoksa, daha başka maksadları da var mı? Bunların tervîcine çalıştıkları mezheb, mutlak "din"in erkânına mugāyir mi? Yoksa hiçbir sûretle mugāyir-i "din" değil mi? Âlem-i medeniyyet ve hey'et-i ictimâiyye-i beşeriyyede "din"in bahşettiği âsâr ve fevâid ile bu mezheb-i cedîdin te'mîn edeceği fâide beynindeki nisbet nedir? Eğer bu tarîkat –dinsizlik– evvelden beri mevcûd bir mezheb idiyse, niçin şimdiye kadar vâsi' bir mikyâsta tevessü' etmedi? Niçin bu mezheb-i kadîmî neşretmeye sâî olan mürşidler(?) kendilerini göstermiyorlar da gizli duruyorlar? Eğer yeni bir mezheb ise bunu ihdâs ve kabûl etmekten gāye ve fâide nedir?

Eğer şu suâllere tafsîlen cevap verecek olursak "dinsizliğin" mâhiyeti bütün üryânlığı ile meydana çıkacaktır. Fakat biz o tafsîlâtı makālât-ı âtiyyeye bırakalım da şimdi münhasıran birkaç şey söyleyelim:

"Dinsizlik"in mâhiyeti, hakīkati mechûl bir "tabîate" arz-ı perestiş etmektir. Bunların bulundukları mesleğe gelince: Bu, yeni bir mezheb değil, belki kable'l-mîlâd üçüncü ve dördüncü asırda Yunanistan'da zuhûr eden ve o zamanlar "Dehriyyîn" nâmını alan mezheb-i kadîmdir.

Bunların ta'kīb ettikleri maksad, bil-cümle edyân-ı mevcûdeyi mahv **[359]** ederek tekâlîf-i şer'iyyeyi iskāt ve muharremâtı ibâha ve binâenaleyh umûm insanlar arasında "îzâ'" ve "emvâl"de iştirâk ve ibâha esâslarını vaz' ve bin-netîce temhîd-i mebânî-i fısk u ilhâd ve neşr-i âsâr-ı fesâddır.

Bunlar şu maksad-ı hâinâneye erişmek için pek çok çalıştılar ve hâlâ da çalışıyorlar. Bunun için müteaddid nâmlar ile meydana atıldılar, türlü kisvelere bürünerek ortada dönüp durdular. Fakat hangi milletin içinde bulundular ise, onların ahlâkını ifsâd ettiler. Halbuki kendileri muslih-i âlemiz iddiâsında bulunuyorlar.

Hangi müdekkık bu tarîka sülûk edenlerin makāsıdı etrâfında cevelân ederse, onun için inkişâf eder ki, bunların serdettikleri mukaddemât, medeniyet-i hakīkıyyeyi ifsâd, hey'et-i ictimâiyye-i beşeriyyenin esâsını bozmak, zîr ü zeber etmekten başka hiçbir şeye yaramaz.

Çünkü –âtiyen îzâh olunacağı üzere– hey'et-i ictimâiyye-i beşeriyyenin nizâm ve intizâm üzere devamını te'mîn eden mutlakā "din" olduğu şübhe kabûl etmeyen hakīkatlerdendir. Evet; "din"siz usûl-i temeddün, hiçbir vakit kavî ve muhkem olamaz!* Hâlbuki bu mesleğe sülûk edenler için birinci vazîfe, edyân-ı mevcûdeyi i'dâm, dînî akīdelerin hepsini atmak, mezâr-ı ademe göndermektir.

Yirmi dört asırdan beri mevcûd olduğu hâlde bu mesleğin şâyi' olmaması ve sâliklerinin mebgūz olmalarının esbâbına gelince: İnsanları fıtraten me'lûf oldukları nizâm-ı ictimâî –ki, kudret-i fâtıranın âsâr-ı hikmet-i bâhiresindendir– onların meydana koydukları usûl-i vâhiyye üzerine dâimî sûrette galebe etmesinden ileri gelmiştir. İşte, ancak bu esrâr-i ilâhiyye sâyesindedir ki, nüfûs-ı beşer bunların mahz-ı hakīkat olmak üzere öne sürdükleri şeyleri mahvetmeye kıyâm ediyor. Bundan dolayı bunlarda dâimî bir sebât görülmemiş, bunlar için bir dâî, bir mürşid kalkıp da doğrudan doğruya bu mezhebi neşretmeye me'mûr olmamıştır; hiçbir vakit de olmayacaktır.

Aksekili
Ahmed Hamdi

TÂRÎH

KILIÇ DİNİ

Dokuzuncu Bâb
Benî-İsrâîl ve Yehûda Hükûmetleri

İsrâîliye hükûmetinin Âsûriye hükûmeti elinden darbe-i mevti aldığı esnâda Yahûdiye hükûmetinin tahtında Yahûdîlerin en âkıl ve en iyi hükümdârlarından biri olan Ezekiya var idi ve tahta İsrâiliye hükûmetinin inkırâz-ı kâmilinden altı sene evvel kadar çıkmış idi. Mûmâ-ileyh zâten tahta çıktığı zamandan i'tibâren dîn-i millînin takviyesine çalışmaya başlamıştı. "Âlî yerleri yıktı, tesâvîri, bütleri kırdı. Ufak ormanları kesti.** Hazret-i Mûsâ'nın yaptığı pirinç yılanı kırdı.

---

* "Din"siz usûl-i temeddün kābil olamayacağı bahsi pek çok hükemânın, ez-cümle İngiliz hükemâ-yı meşhûresinden Feylesof Herbert Spencer'ın sözleriyle de isbât olunacaktır.

** Bu ormanlar Astaroth Ma'bûdesi'nin ibâdetine mahsûs idi.

Çünkü o vakte kadar Benî-İsrâîl onun üstüne tütsü yakarlardı. O yalnız Benî-İsrâîl'in Allahı'na güveniyordu. Ve Allah onunla idi. Nereye teveccüh ettiyse muvaffak oldu. Âsûriye hükümdârına karşı arz-ı mukâvemet edip hizmet etmedi. Filistînîleri Gaz[ze]'ye kadar ve daha ileriye –nöbetçilerin hisârlarından siperli şehre kadar sürdü."* Kütüb-i Mukaddese şöyle naklediyor: "Bu hükümdârlardan ve tertîbâttan sonra Âsûriye Hükümdârı Sennacherib gelip Yahûdiye diyârına girdi. Müstahkem şehirler karşısında ordusunu kurdu ve kazanmanın yolunu düşündü. Ezekiya, Sennacherib'in geldiğini ve Kudüs'e karşı muhârebe edeceğini anlayınca ümerâsını, ekâbirini toplayıp şehrin hâricindeki su menâbiini kurutmak tedbîrini arz eyledi. Onlar da tasvîb eylediler. Böylece birçok ahâli toplayıp su menâbiini kurutmaya ve ortadan geçen derenin sularını kat' etmeye teşebbüs ettiler. Diyordu ki: "Niçin Âsûriye kralı gelip de çok su bulsun? Bundan başka şehrin duvarlarını kuvvetleştirip kuleler yapıldı. Yahûdiye hükümdârı dış tarafda da bir sûr yaparak Kudüs'deki Millo'yu ta'mîr etti. Birçok kalkanlar, mızraklar yaptı. Ahâlinin üstüne muhârebe kumandanları nasbedip Kudüs Kapısı Sokağı'nda topladı.

Ve onlara kemâl-i i'tidâl ile, metîn ve şecî' olmalarını, Âsûriye kralından ve maiyyetindeki kalabalıktan ye's getirmemelerini tavsiye etti. "Çünkü bizimle olanlar, onunla olanlardan daha çok olacaktır. Onunla lahm ve şahmdan mürekkeb bir kol var, bizim ile ecdâdımızın Rabbi muhârebe etmek üzere bulunuyor…" dedi.**

Müteâkıben Sennacherib'in ordusunun nasıl bir sûret-i i'câzkâr ile mağlûb edilip Kudüs'ün kurtulduğu Kütüb-i Mukaddese'de tasvîr olunmuştur.

Hezekiah (Ezekiya) yirmi dokuz senelik bir devre-i hükûmet nihâyetinde vefât etti. Herkes kendisine muhabbet ve hürmet etmiş olduklarından çok müteessir oldu. Yerine oğlu Manasse çıktı. Lâkin hûn-rîz bir adam olduğundan "şehre ma'sûmların kanı yayıldı. Enbiyânın şahsiyet-i mukaddeseleri dûçâr-ı taarruz oldu. Hattâ İşaya (İsaiah) Peygamberin bir testere ile biçmek sûretiyle katli bu hükümdâr-ı zâlimin hareketi idi…"

Manasse elli beş sene hükûmet etmiş, yerine geçen oğlu Amun da iki sene sonra kendi huddâmı tarafından katlolunmuştur. Bunu müteâkıb Amun'un kātilleri de i'dâm ile mücâzât olunarak yerine o zaman henüz sekiz yaşında olan oğlu Yuşiya (Josiah) kāim oldu. Bu hükümdâr henüz pek genç iken büyük bir asabiyet-i milliyye, merbûtıyyet-i dünyeviyye gösterdi. On iki yaşında babasının tekrar te'sîs etmiş olduğu putperest ma'bedlerini tahrîb, ecdâdının merâsim-i mezhebiyyesini iâde etti ve otuz yaşında iken Mısırlılarla ettiği bir muhârebede maktûl oldu. Bundan sonra birkaç hükümdâr daha geldi. Nihâyet Zedekya'nın (Zedekiah) devr-i hükûmetinde Bâbil Hükümdârı Buhtunnasr (Bâbil hükümdârı) Kudüs şehrini zabt, yağma ve ihrâk ettiği gibi hükümdârları ile beraber ahâlinin kısm-ı küllîsini esîr sıfatı ile Bâbil şehrine götürmüştür.

Yahûdîlerin târîhi işte böylece birden munkatı' oluyor.

Bu eserimizin geçen sahîfelerinde mürâcaat etmiş olduğum bir müverrih Benî-İsrâîl ve Hıristiyaniyet Kütüb-i Mukaddesesi'nden ma'dûd bulunan *Ahd-i Atîk* aksâmından *Chronicle*'ler ile *Hükümdârların Kitabı* hakkında diyor ki:

[360] "Bu sahîfelerde sû'-i kasdlardan, hıyânet, i'dâm ve muhârebelerin ta'dâdından başka târîhe benzer bir şey yoktur. Mûsevîler bir kavl-i dînîye istinâden memleketlerini kendilerine mâl ettikleri Ken'ânîler hakkında daima tatbîka alıştıkları zulümleri, yağmaları nihâyet birbiri hakkında da tatbîk eylemişlerdir. Dikkat olunursa Yahûdîlerin hükümdârlarından hemen nısfını mütecâvizi maktûlen vefât etmiş olduğu görülür; bununla da iktifâ olunmayıp hükümdârın maktûlün bütün familyası ve eviddâsı i'dâm olunduğu… Hâlbuki:

Bu sûretle tahta çıkan hükümdârın birkaç ay sonra hemen aynı âkıbete dûçâr olduğu ekseriyâ görülür.

"*Hükümdârların Kitabı*'nın 10'uncu Bâbı'nda adedi yetmişe bâliğ çocuk başlarıyla dolu olan iki sepetin şehir kapısında nasıl teşhîr olunduğu mezkûrdur.

Bunlar Hükümdâr Ahab'ın çocuklarının başı olup Yehu'nun Allah'ın adamı olan Elisa tarafından Benî-İsrâîl'e hükümdâr-ı meşrû' olmak üzere takdîs edildiği de söyleniyor. Hükümdâr Menahem'in devri vekâyiinde de –ki, bu hükümdâr yalnız bir ay hükûmet edebilen Şalom'u katletmişti– Tipsa şehrini kapılarını kendisine açmadığı için mahv ü harâb eylediğini ve gebe kadınların karınlarının yarılmasını emrettiğini görüyoruz. Bu hâlde kadîm İbrânîleri nasıl bir millet diye tavsîf etmek lâzım geliyor?.."***

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HAN

–mâba'd–

Bazılar; "Bu cinâyet, Mehmed Ya'kūb Han'ın istisvâbıyla oldu." derler. Bazıları da; "Ya'kūb Han'ı emâretten mahrûm etmek için Velîahd Abdullah Hân'ın vâlidesi Dâvûdşâh Hân'a üç bin eşrefî verdi; o da ahâlîyi teşvîk eyleyerek İngiliz sefîrini öldürttü." iddiâsında bulunurlar.

Bu Dâvûdşâh Hân Galicâî tâife-i sâfilesinden olup o sırada sipehsâlâr idi. Çocukluğunda Despez'de[1], çobanlık etmiş yirmi yaşında Kâbil'e gelip istihdâma başlanmıştı.

Sir Louis Cavagnari'nin katli üzerine îfâ-yı tahkīkāt ve icrâ-yı mücâzât için İngiliz askeri Lord Roberts'ın kumandasında olarak Kâbil'e geldi. Ya'kūb Hân istikbâllerine koştu ise de İngiliz zâbitânı onun hîlesini yutmadıklarından tutup

* Josephus, 9'uncu Kitap, 7'nci Bâb.

** Josephus, 9'uncu Kitap, 7'nci Bâb.

*** Chronicles 2, Bâb 32, 1'inci Fıkra. [Bu açıklama boş olan dipnot numarasının açıklaması olarak yazılmıştır.]

[1] Despez Kal'ası Kâbil'in etrâfında kâin olup karpuzu meşhûr imiş.

habsettiler; ba'dehu Hindistan'a gönderip Kâbil ile Kandehar'a mutasarrıf oldular.

§

Şîr Ali Hân'ın Ruslar nezdine yolladığı murahhaslar şunlardı: Serdâr Şîr Ali Hân-ı Kandeharî, Kādî-i Peşâverî, Müftî Şâh Muhammed, Münşî Muhammed Hasan ve merhûm Emîr Dost Muhammed Hân'ın bendegânından bazılarıyla ümerâ-yı askeriyyeden birkaç zât.

Bunlar Semerkand'a geldikleri esnâda Şîr Ali Hân Belh'de kalıp Rus askerinin vürûdunu bekliyor, Rus vâlîsi de Şîr Ali Hân Semerkand'a gelecek diye menzil tedârik ve tertîbiyle meşgūl oluyordu.

Evvelce söylenildiği üzere Şîr Ali Hân vefât ederek bu tedbîrler bî-sûd kalınca vekāyi'-i câriyye hakkında ma'lûmât alabilmek için Taşkend'e gittim. Ya'kūb Hân, Rus vâlîsine bir mektup yazıp; "Pederimle akdolunan muâhedâtın kâffesini icrâ edeceğim." demiş, vâlî de bundan memnûn olarak emîrin mektûbunu Petersburg'a yollamıştı.

Emîrin; "Abdurrahmân'ı Semerkand'dan teb'îd ederseniz minnetdâr olacağım; çünkü ondan emîn değilim" meâlinde diğer bir mektûbu üzerine de Rusların bana olan nazar-ı teveccühleri değişmişti.

Ben, bu tebeddülü anlamamış görünüyor ve her gün teferrücle dem-güzâr oluyordum.

Vaktâ ki Taşkend'e geldim, Şîr Ali Hân'ın benden evvel vürûd etmiş olan murahhasları hakkında tahkīkāt îfâsı için câsûslar ta'yîn ederek bazı ma'lûmât aldım.

Bunlar Rus askerine muâvenet zımnında bazı şerâit dermiyân etmişlerdi ki, Serdâr Şîr Ali Hân Kandehâr Vilâyeti'ni Ruslara verecek, Münşî Hasan Kâbil'deki Kızılbaş ve Hezârîleri Rusların itâatine idhâl eyleyecek, Müftî Şâh Muhammed bütün Galicâîleri Kādî-i Peşâverî de Peşâver, Suvât, Bâcûr'daki tekmîl tavâifi taht-ı inkıyâda getirecekti.

Bunları öğrenince Semerkand'a avdet ettim. Benden sonra murahhaslar da oraya geldi.

* * *

Biraz da –Semerkand'da kendilerini himâye eylediğim– amcazâdelerim Serdâr Muhammed Server Hân ile Serdâr Azîz ve Serdâr Muhammed İshâk hânlardan bahsedeyim:

Murahhasların vürûdu üzerine Serdâr Muhammed Server Hân, benim tarafımdan Şîr Ali Hân-ı Kandehârî'ye bir mektup yazdığını söyleyerek tahtîm için mührümü istemişti:

– Şîr Ali Hân-ı Kandehârî ile emsâlinin yüzünü görmek istemem. Çünkü onlar benim aleyhimde Ruslarla ittifâk etmişler diyerek mührümü vermedim. Server Hân:

– Şîr Ali Hân-ı Kandehârî Kelâm-ı Kadîm üzerine yemîn etti. dedi. Güldüm ve;

– *Kur'ân*'a inanmayan heriflerin mushafa yemînlerinden ne çıkar? cevabını verdim. Server Hân, gösterdiğim delâil-i adîdeye rağmen mührümü **[361]** istemekte ısrâr etti. Ziyâdesiyle canım sıkıldığı için;

– Bu türlü eşhâs ile münâsebette bulunmak arzu etmem. Onlara gidecek bir mektûbu da elimle mühürlemem. Al; ne yaparsan yap diyerek mührümü fırlattım. Server Hân, mektûbu tahtîm eyledikten sonra Kādî Can Muhammed vedâatiyle Şîr Ali Hân-ı Kandehârî'ye gönderdi.

Bu herif de ünvânı kādî olmakla beraber dinsiz bir hâin idi. Dindâr görünmek için uzattığı sakalı ağarmış olduğu hâlde kalbi kömür gibi kararmıştı.

Şîr Ali Hân, aldığı mektûbu okur okumaz Semerkand ceneraline, o da Taşkend Vâlîsi Ceneral Kaufmann'a yollamış.

Beş gün geçip de Kādî Can Muhammed gelmeyince Serdâr Server Hân'a;

– Mektûbu mühürlemesini istemediğim hâlde ısrârınla beni belâya uğrattın dedim.

Altıncı günü ata binip dolaşmaya çıkmıştık. Adamlarımdan biri arkamızdan yetişti:

– Semerkand hâkimi bir tercümân ile geldi; sizi görmek istiyor haberini getirdi.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

TERÂCİM-İ AHVÂL

ALTIPARMAK MEHMED EFENDİ*

Elsine-i selâse edebiyâtına vâkıf fuzalâ-yı üdebâdan bir zât olup Üsküplüdür. Memleketinde "Çıkrıkçızâde" ve "Altıparmak" şöhretiyle be-nâm olmuşsa da, ahîren ikinci şöhretiyle teşehhür etmiştir. *Nüzhet-i Cihân* mukaddimesinde ismini yazdığı sırada "Mehmed bin Mehmed, eş-şehîr be-Altıparmak" yazdığı da ikinci şıkkı te'yîd ediyor. Ulûm-ı âliyye ve 'âliyye tahsîlini vatanında ikmâlden sonra meslek-i kadîm-i tasavvufa da intisâb lüzûmunu derpîş ederek Üsküp Kal'ası'nda defîn-i hâk Tarîkat-i Bayrâmiyye ricâlinden Şeyh Ca'fer Efendi'ye bey'atle gāye-i tasavvuf olan tasfiye-i vicdâna da muvaffak oldu. Ba'dehu İstanbul'a gelerek bir müddet bugün de meşher-i ilm ü fazîlet bulunan Fâtih Câmi'-i Şerîfi'nde hadîs, tefsîr tedrîsiyle neşr-i fazîlet ve iktisâb-ı şöhret eyledi. Daha sonra "Mısır"a rıhletle buradaki tedrîsiyle de kadr-şinâs ulemâ-yı Arabın enzâr-ı takdîrlerine mazhar olarak îfâ-yı hacc-ı şerîf için cânib-i Hicâz'a azîmet ve ba'de edâi'l-hac yine Mısır'a avdetle ke'l-evvel ulûm-ı 'âliyye tedrîsiyle meşgūl olup 1033 târîhinde irtihâl-i dâr-ı bekā etti. Cenâzesi bir cemm-i gafîr tarafından kaldırılarak "Sûk-ı Gar"da binâ-kerdesi olan mescid hazîresine defnedildi.

Âsâr-ı fâzılânesi:

1) *Altıparmak*: Meşâhîr-i ulemâdan Molla Miskîn'in bir mukaddime, dört rükün, bir hâtime üzere müretteb siyer-i enbiyâ ve sîret-i Cenâb-ı Mustafa'dan bâhis *Ma'âricü'n-Nübüvveti fi-Ma'ârici'l-Fütüvveti* ismindeki Fârisiyyü'l-ibâre eser-i meşhûrunun tercümesi olup matbû'dur. Bu eser Koca Nişâncı Mustafa Bey tarafından da *Delâ'ilü'n-Nübüvveti'l-Muhammedî ve Şemâ'ilü'l-Fütüvveti'l-Ahmedî* ismiyle tercüme olunmuştur.

* İznik'te Lefke Kapısı'nda türbesi ziyâret olunmakta olan Altıparmak, Anadolu diyârında 1046'da vefât eden ulemâdan Hayreddîn Efendi'dir..

2) *Tercüme-i Nigâristân-ı Gıfârî*: "Gıfârî" şöhretiyle benâm Ahmed bin Muhammed el-Kazvînî'nin târîh-i İslâm ile hulefâ ve mülûk ve nevâdir-i hikâyâttan bâhis Fârisiyyü'l-ibâre eser-i ma'rûfunun tercümesi olup ismi *Nüzhet-i Cihân ve Nâdire-i Devrân*'dır ki, şâyân-ı istifâde âsârdandır. Nüshaları İstanbul kütübhânelerinin bazılarıyla kütübhâne-i âcizîde vardır. *Nigâristân-ı Gıfârî* fuzalâ-yı Osmâniyyeden şâir-i meşhûr Şeyhülislâm Yahya Efendi tarafından da tercüme olunmuştur. Fuhûl-i ulemâdan Muînüddîn İsferâînî'nin de Ebî Saîd Bahadır Hân-ı Cengizî nâmına *Nigâristân* isminde Fârisiyyü'l-ibâre bir te'lîfi olduğu gibi Allâme-i Rûm İbni Kemâl merhûmun da bu isimde bir eseri vardır.

3) *Tercüme-i Sittîn li-Câmi'i'l-Besâtîn*: Asl-ı eser Hüccetü'l-İslâm İmâm el-Gazzâlî'nin altmış meclis üzere müretteb te'lîf-i makbûlü olup tercümenin bir nüshası Köprülü Kütübhânesi'nde mevcûddur.

4) *Kâşifü'l-Ulûm ve Fâtihu'l-Fünûn*: *Şerhu Telhîsı'l-Ma'-ânî* tercümesi olup bir nüshası Kütübhâne-i Umûmî'de vardır. Bu tercümenin mukaddimesindeki; "Nice resâil-i dakîka ilm-i tefsîr u hadîsde ve nice evrâk-ı münîfe usûl ü fürû'da tasnîf ettim." ibâresinden anlaşıldığı üzere sâhib-i tercümenin ta'dâd ettiğimiz âsârından başka da eserleri olduğu anlaşılıyor. Terâcim-i ahvâl kitaplarımızın bazılarında meşhûr *Mutavvel*'i de tercüme ettiği muharrerse de manzûr-ı âcizî olmamıştır.

Nüzhet-i Cihân mukaddimesindeki eş'ârından:

Kâr u bârı âkılin dâim hatâ-pûş olmadır
Ayb-bîn olmak revâdır Serverâ câhillere
Dîde-i insâf ile nâzır olan ehl-i kemâl
Nisbet etmez şeyn ü aybı bir nefes kâmillere

Bursalı Mehmed Tâhir

[362] HUTBE VE MEVÂİZ

HUTBE
25

الحمدلله صاحب الامر وهو يدبره. الحمدلله مالك الملك وهو يسيره. الحمدلله رب القضاء وهو يقدره. الحمدلله الذى لامعارض لما فعل. اشهد ان لااله لاالله عليه نتوكل. واشهد ان سيدنا محمداً افضل من دعا وتبتل. اللهم صلى وسلم على هذا النبى الافضل. وعلى آله وصحبه مالاح نجم وافل وسلم تسليماً كثيراً «اما بعد فيا عبدالله» مالى ارى الخطيب ينصحك فى كل جمعة ولاتسمع. مالى ارى عينك اسفاً على ساد الا حوال لاتدمع. مالى ارى قلبك حزناً على ضعف الدين لا يتقطع. مالى اراك لاتذوب وقد نزل بك مانزل. ايسرك الصلوات الخمس وقد تركت. ايسرك اعراض المسلمات وقد هتكت. ايسرك آداب الاسلام وقد هجرت. ايسرك مجد الاسلام وقد رحل. هل يليق بك ان ترى اختك فى الدين تخرج عن الصراط السوى. هل يليق بك ان ترى المسلمة يراودها المسلم والنصرانى. هل يليق بك ان ترى الحرة تمشى مشى الغوية مع كل غوى. هل يليق بك ان ترى العرض محفوفاً بالعار والخجل. اترضى ان يكون بيت اللهو معموراً وبيت الله فى خراب. اترضى ان تكون الظواهر فى انتظام والبواطن فى انقلاب. اترضى ان تتأدب فى مجلس فلان وفى مجلس القرآن تعتاب. اترضى ان تكون فى الدنيا على غير هدى وفى الاخرى على غير امل. اهكذا تفعل امة رسولها سيد الاكوان. اهكذا تفعل امة يتلى بينها القرآن.اهكذا تفعل امة يحاسبها الملك الديان. اهكذا الشرع اهكذا الدين اهكذا العمل. قم سلسل الدموع على هذا الفساد الشائع. قم مزق الضلوع حزنا على هذا الشرع الضائع. قم ذكر نفسك بخطاياك فليس السكوت بنافع. قم دبر امرك قبل حلول الأجل. اتق الله واعلم ان الدنيا ليست دار خلود. اتق الله فقد نصحتك والله والملائكة شهود. اتق الله فقد طال هجرك للملك المعبود. اتق تربح وتنجح وتصبح بطل كل بطل. روى ابن ماجه ان رسول الله (ص) قال: ان هذا الخير خزائن لتلك اخزائن مفاتيح فطوبى لعبد جعله الله مفتاحاً للخير مغلاقاً للشر وويل لعبد جعله الله مفتاحاً للشر مغلاقاً للخير. صدق رسول الله.

Ali Şeyh
el-Arab

MAKĀLÂT

Rehâ-kâr ve Ulvî Teşebbüsler:

BURSA'DA DÂRÜŞŞAFAKA TE'SÎSİ MÜNÂSEBETİYLE

Yevmî gazetelerin 23 Haziran 328 târîhli nüshalarını gözden geçirenler, şübhesiz şuûnât-ı yevmiyye arasında şu birkaç satırlık yazıları okumuşlardır:

"Dersaâdet Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyyesi tarafından Bursa'da bir dârüşşafaka mektebi te'sîsine teşebbüs edilmiştir. İşbu mektebe alınacak talebeye amelî zirâat ve baytar dersleriyle ulûm-ı dîniyye okutturulacak ve mektepten me'zûn olacak efendiler köylere muallim ta'yîn edileceklerdir."

Münevver ve nevvâr bir cem'iyetin, bir hey'et-i mübeccelenin, sâkin ve sâkit, vakûr adımlarla mefkûresine doğru yürümekte olduğunu tebşîr eden bu birkaç satırlık yazı, şübhe etmem ki, benim gibi birçok kimselerin de kalblerini çırpındırmış, pek çok rûhları nûşîn ümîdlere düşürmüştür.

Hây u hûy-ı siyâsiyyât arasına karışan bu yazıları, ben, âtîde vukūa getirecek daha parlak ve muazzam teşebbüsâtın, âzâde-i âlâyiş bir başlangıcı gibi telakkī etmek istiyor ve öyle olmasını bütün kalbimle ümîd, bütün varlığımla temennî ediyorum.

Bu diyâr-ı târumârda dört seneden beri parlak i'lânlar, şa'şaalı resm-i ibtidâlarla birçok teşebbüsâta girişildi.

Fakat aradan vakit geçtikçe evvelki hâhişler söndü, geçici hevesler harâretini gāib etti. Ortaya hiçbir eser konulamadıktan mâadâ, bu gibi hayırlı işlere teşebbüs edeceklerin inkisâr-ı cesâretine bâdî olmak gibi ma'kûs netîce hâsıl oldu.

Şark'ta hayât-ı ferdiyyet o kadar kökleşmiştir ki, bunun derin cüzûrunu söküp çıkarmak müt'ib ve medîd birçok mesâî sarfına tevakkuf eder.

Bu sebebe mebnîdir ki, asîl ve metîn bir terbiye-i fikriyye verilmedikçe, nesl-i âtîyi de cem'iyet hayatıyla ünsiyet peydâ ettirmek müşkil olacaktır.

Beş-on münevver gencin bir araya gelerek büyük bir heves ve hâhişle başladıkları herhangi bir teşebbüsün netîcedâr olamaması, cem'iyet hayatına olan temâyülün sûrî,

daha doğrusu taklîdî olmasından, bilakis ferdiyetin daha çok nâfiz ve daha çok hâkim bulunmasından neş'et etmektedir. Baştan başa bir feyfâ-yı nâdânî olan koca bir iklîmin tenvîri, âtıl ve sefâlet-zede bir milletin kurtarılması öyle geçici hevesler, ferdî teşebbüslerle hiçbir vakit mümkün olamaz.

Âzim ve basîretkâr nevvâr dimâğlardan müteşekkil cem'iyetler, hey'et-i tenvîriyyelerdir ki bu muazzam ve ağır vazîfeyi tahammül edebilirler ve etmelidirler.

Kitlenin bî-emân ihtiyâclar altında ezildiğini, akūr yoksullukların merhametsiz dişleri arasında kemirildiğini görüp dururken, azimkâr bir hâhişle, nâfi' ve müsmir teşebbüsâta girişileceğine, siyâsiyât ve ihtirâsâtın gavgā-yı bî-sûduna atılanlar ayıldıkları zaman pek fecî' bir manzara karşısında bulunacaklarını acaba hiç düşünmüyorlar mı?

Hâtıra getirmek istemiyorlar mı ki, bu manzara-i fecîa-nümâ karşısında kendileri de tâb-âver-i tahammül olamayarak eriyecekler, biteceklerdir. **[363]** Bugün cihân-ı İslâm baştan başa cehâlet, atâlet gibi sakīl iki kâbûs altında eziliyor.

Bu iki müdhiş kurt, hûn-âşâm dişleriyle müslümanların urûk-ı zindegîsini parçalıyor, kemiriyor; menâbi'-i hayâtiyyesini emiyor, kurutuyor.

Bütün bu hâli bilen, gören, fecî' âkıbeti takdîr eden münevver dimâğlar ise ihtirâsât ve siyâsiyâtın serâb-ı nûşîni arkasında koşmaktan kendilerini alamıyorlar.

Şahsî emellerden, gayr-i meşrû' hırslardan sıyrılarak kıymetdâr zamanlarını dindaşlarının, kardeşlerinin tenvîr-i dimâğîsine, atâlet ve sefâletten kurtarılmasına hasretmek lüzûm-ı mübremini hissedemiyorlar.

Acaba öksüz evlâdlarının müsmir bir terbiye almasına, bir sahrâ-yı nâdânî olan memlekette nûrlu, çiçekli vâhalar, semeredâr ve feyzli san'athâneler te'sîsine çalışmak zamanı hâlâ gelmedi mi?

Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye şu büyük ve Hudâ-pesend teşebbüsü ile mütefekkirîn-i milleti, ağniyâ-yı ümmeti meydân-ı faâliyyet ve semâhate da'vet ediyor.

Her türlü şahsî ve siyâsî ihtirâslardan tecerrüd ederek sırf ilmî ve ictimâî bir gāye ta'kîbi için sâha-i cihâda atılmak arzusuyla titreyen kalbler birleşir, metîn ve azimkâr kollar tevhîd-i mesâî ederlerse az zaman içinde hayret-bahş muvaffakıyetler tecellî edeceğine şübhe etmemelidir. Dârüşşafaka buna bir misâl-i pâydâr değil midir? Milletin hâtıra-i ihtirâmında ebediyyen yaşayan târîhî birkaç büyük ve muhterem zevâtın himmetleriyle teessüs eden "Dârüşşafaka" bu vatana pek çok kıymetdâr vücûdlar yetiştirmiştir. Pençe-i bî-insâf-ı sefâlet altında, sarsar-ı bî-emân-i ihtiyâc karşısında ezilmeye, ebediyyen sönmeye ma'rûz nice zekâlar, ne kadar ma'sûm dimâğlar bu dâr-ı şefekatin zîr-i sakf-ı irfân-nisârına sığınarak iktisâb-ı kemâl etmiş, vatana nâfi' ve kıymetdâr birer vücûd olarak yetişmişlerdir.

Sâlih Zekî, Emîn, Ferîd ve Hüseyin Remzî Beyler gibi milletin medâr-ı iftihârı olan sâhib-i fazîlet mütefenninler, İsmâîl Safâ, Ahmed Râsim Beyler gibi nezîh edîbler bu dâr-ı feyzin millete yâdigâr-ı kemâlât-nümâsı değil midirler?

Bursa'da te'sîsi mutasavver olan dârüşşafakanın da memlekete, büyük kardeşi gibi, fazîletkâr gençler yetiştirmesini temennî edelim. Cem'iyet-i Tedrîsiyye, te'sîs edilecek bu yeni mektebin programını muhît ve ihtiyâcât-ı mahalliyyeyi nazar-ı i'tibâra alarak tanzîm edeceğinde şübhe yoktur. Esasen gazetelerdeki yazılar da bunu te'yîd ediyor. Cem'iyet-i Tedrîsiyye'nin bu mübeccel ve peyâmber-pesend teşebbüsü[nü] alkışlar ve muvaffakıyetini temennî ederiz.

Bu mühim teşebbüs, kalbleri saâdet-i milliyye temennîsi ile mâlî olan âkıbet-endîş bütün müslümanlar tarafından da şübhesiz alkışlarla istikbâl edilecektir.

Fakat mütefekkirîn-i millet, mütemevvilîn-i ümmet bu hayırlı teşebbüsü yalnız alkışlamakla mı iktifâ etmelidir? Bu gibi mühim teşebbüsâta fikren, mâlen ibrâz-ı muâvenet etmek her müslümanın vezâif-i vicdâniyyesinden değil midir? Bu yolda atılacak hatveler, sarfedilecek gayret ve servetlerin [1](وَجَاهِدُوا) fermân-ı celîlî ahkâmında dâhil olduğuna tereddüd edilebilir mi?

Nazargâh-ı hayretimize her gün yeni bir hârika-i fenniyye vaz' eden garblılar vatanlarını bu gibi heye'ât-ı kirâmın teşebbüsât-ı azim-kârânesiyle kurtarmışlardır. Avrupa'nın, Amerika'nın neş'e-dâr ufuklarını, rûh-nüvâz ve şetâret-engîz zevklerini bırakarak Arabistan'ın ekālîm-i yâbisesine koşan, oralarda mektepler, san'athâneler te'sîs ile temdîn nâmı altında bedevîlere zerk-ı efkâra çalışan hey'etlerin, misyoner cem'iyyetlerinin, bizim zararımıza olan azim ve faâliyetlerinden olsun yazık ki bir hisse-i intibâh alamıyoruz. Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye bugün yalnız Bursa'da değil, Memâlik-i Osmâniyye'nin her tarafında dârüşşafakalar, dârüleytâmlar açmalı değil midir? Memleketin en yüksek, en necîb sîmâlarından müteşekkil olan hey'et-i muhtereme bu ümniye ile kim bilir ne kadar çırpınmıştır?

Bugün Bursa'da i'lâ edilmek istenilen bünyâd-ı ma'rifete, yarın Konya'da, Manastır'da, Erzurum'da, Bağdâd'da, Şam'da da birer kâşâne-i irfân terfîk etmeyi kim bilir ne kadar düşünmüşler, ne kadar arzu etmişlerdir?

Fakat,… Evet; fakat ne çâre ki yâr yok, yâr-ı mededkâr yok!..

Biz herşeyi hükûmetten beklemek hastalığından kurtulamaz isek bütün tatlı ümniyelerimizi adem-âbâd-ı nisyâna gömmeliyiz.

Her yerde, her memlekette bu gibi ilmî, sınâî, zirâî, ictimâî ve temdînî teşebbüslere daima ahâlinin münevver sınıfı rehber olur; hükûmetler de bu hey'etlerin mesâîsini teshîle hizmet ve muâvenet ederler.

Her türlü ihtirâsât ve âmâl-i siyâsiyye fevkında olmak üzere lüzûm-ı teşkîlini *Sebîlürreşâd*'ın geçen nüshalarından birinde arzetmiş olduğum "hey'et-i tenvîriyye-i milliyye"ler, işte bu gibi mukaddes ve ulvî gāyeler ta'kîbine hasr-ı mesâî edecek hey'etlerdir.

Efrâd-ı milleti hasîs ve sefîl temâyüllerden, nefret-engîz ve âdî ihtirâslardan kurtararak müsmir ve feyzdâr bir sâha-i faâliyyete sevkedecek olan hey'et-i tenvîriyyeler halkta

[1] Mâide, 5/35; Tevbe, 9/41, 86; Hac, 22/78.

cem'iyet fikrinin tenmiyesini, ferdiyet meylinin azalmasını te'mîn edeceklerdir.

Ancak o vakit, muhîti kaplayan kâbûs-ı atâlet dağılarak milletin pîşgâh-ı azmine vâsi' bir sâha-i faâliyyet açılır. Zinde ve münevver gençler bu sâha-i faâliyyette metîn ve serî' adımlarla evc-i terakkī ve tekâmüle doğru kat'-ı mesâfe ederek geçtikleri, uğradıkları yerleri, huzemât-ı irfânlarıyla, nûr-ı ma'rifete garkederler.

Bursa Dârüşşafakası'na alınacak yetîm ve bî-kes çocuklar, bu dâr-ı feyzin âgūş-ı irfânında perverişyâb-ı kemâl olduktan sonra, feyyâz dimâğları, metîn bâzûlarıyla milleti kurtarmaya, bî-kes köylülere nevvâr ve azimkâr birer velî-i **[364]** müşfik olmaya koşacaklardır. Ne ulvî teşebbüs, ne mübeccel netîce!.. Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye'nin bu feyyâz ve müsmir teşebbüste muvaffak olmasını teshîl ve temennî etmek, bu uğurda her türlü fedâkârlıktan çekinmemek bütün müslümanlar için bir vazîfe-i mukaddese, bir vazîfe-i hamiyyettir.

M. Şemseddin

NİSÂİYYÛNDAN CEVAD SÂMİ BEY'E AÇIK CEVAP

Beyefendi!

25 Mayıs sene 328 târîhli mektûbunuzu aldım. Cevabını makālemin hitâmına ta'lîk ettim. İstediğiniz tarzda cevap veremediğime müteessifim. Mes'ele şahsî değil. Bütün bir millet-i İslâmiyyenin hayât-ı millî ve ictimâiyyesine şâmildir. Bu muhterem vücûd-ı dînî ve millînin –ırkan Arnavud olduğum hâlde– câzibe-i i'câz-ı tevhîd ile –elhamdülillâh alâ-ni'meti'l-îmân ve'l-İslâm– bir uzv-ı zî-hayâtı bulunuyorum. Vazîfenin takdîri ise her türlü derece-i takdîrin fevkındedir. Makāleme amîk bir teessür-i vicdân ile –muvakkaten– hitâm verdim. İşte şimdi nevbet sizin mektûbunuza geldi.

"*Sebîlürreşad* Mecmûası'nda iki haftadan beri "Bizde Nisâiyyûn Nasıl Türedi?" ünvânlı makāleler yazıyorsunuz. Tarz-ı tahrîrinizden gāyet âlim (Estağfirullâh!) ve dîndâr bir zât… olduğunuz anlaşılıyor." diye büyük bir teveccühle söze başlarken; "Lâkin ilmin şart-ı evveli lâ-yuhtîliğe kalkışmamaktır. "Ben ne söylersem ayn-ı hikmet, muvâfık-ı şerîat'tir! Benim fikrimi kabûl etmeyen dînsiz, hâin-i millettir." diye ortaya atılmak âlim bir adama yakışır mı?" cümle-i istidrâkiyyesiyle ve ma'nîdâr bir istifhâm-ı tevbîhî ile o büyük teveccühünüzü geriye alıyorsunuz. Görülüyor ya!; bu pek açık bir tenâkuzdur. Evvelâ ilmin hem de vasf-ı gāyet ve kemâliyle –tebcîl, sonra da tevbîh ve techîl?! "İlmin şart-ı evveli lâ-yuhtîliğe kalkışmamaktır...ilh." demek; "Sen câhilsin, henüz ilim ne demek olduğunu bilmiyorsun. Bilsen lâ-yuhtîliğe kalkışmaz, da'vâ-yı enâniyyet etmezsin." ta'bîrinin üslûb-i diğeridir. Hâme-i irfânınız nasıl oldu da daha ilk satırlarda böyle bir tenâkuza düştü? Elbette bunu sormaya hakkım vardır. Fakat müsâade edin de cevabını ben vereyim: Hakāik-ı bedîhiyyeyi ihtivâ eden o makāleyi siz tasdîk ve belki takdîr edecektiniz. İlk kelimât-ı teveccüh-kârâneniz buna delîldir. Bu sözlerde bir gayr-i ihtiyârîlik gizleniyor. Çe fâide ki, içine düşmüş olduğunuz muhît fikrinizi bulandırdı; hissinizi boğdu, şaşırttı; sizi elîm bir tenâkuza düşürdü. Sizin bu mütenâkız sözleriniz ayniyle bir hastanın tabîbine: Siz mesleğinizde fevkalâde mütehassıs ve hazâkat-i kâmile ile mümtâzsınız. Lâkin henüz fenn-i tıbbın şart-ı evveli olan teşhîs-i maraz ve usûl-i tedâvîden bî-haber denecek kadar câhilsiniz. Çünkü vermek istediğiniz ilâc fenn-i tıbba muvâfık değil. Siz onu kendi vâhimenizin tazyîkıyle tertîb ettiniz. Bir de şimdi; "Benim bu ilâcım son derece muvâfık-ı fendir, fevkalâde müessirdir; içmezseniz ölümünüz muhakkaktır." da'vâ-yı hod-kâmânesinde bulunuyorsunuz. İçmediğim hâlde beni "Ölümünüz muhakkaktır" diye tehdîd ediyorsunuz. Bu, bir tabîb-i hâzık ve mütehassısa yakışır mı?" demesine benzer. Zavallı hasta!

Bu teşbîh-i belîğ –ihtimâl ki– sizin hoşnuza gitmez. Fakat ihvân-ı kāriînin bunu takdîr edeceklerine şübhe yoktur.

ولیس بقر قی الاذهان شئ
اذا احتیاج النهار الی دلیل

Azîzim! Âlim; tabîb-i rûhânîdir. O, rûha ârız olan emrâz-ı ma'neviyyeyi tedâvî eder. Cismânî hastalıkların, bâ-husûs emrâz-ı dâhiliyyenin tedâvîsi –sorunuz!– bir tabîbi ne kadar yorar! Evvela marazı teşhîs etmek, sonra onun ilâcını bulmak, mikdâr-ı fennîsini ta'yîn etmek ne kadar belini büker! Cüz'î bir sehv, ufacık bir hatâ hastayı ölüme, kendisini de kānûnun pençe-i intikāmına teslîm eder. Emrâz-ı cismâniyyenin teşhîs ve tedâvîsi bu kadar güç, tabîb için bir nâmûs, hattâ hayat mes'elesi olursa ya rûhânî hastalıklar!.. Hummâdan müdhiş, vebâdan, tâûndan mühlik bir maraz-ı ictimâî tepemize çökmüş, beynimizi kemiriyor. Marîz olan uzv[un] hastalığından haberi yok. Şiddetle in'ikâr ve âfiyette olduğunu muannidâne iddiâ ve iddiâsında ısrâr ediyor. Tabîbine –hazâkatini tasdîk ve teslîm ettiği hâlde yine– cehâlet isnâd ediyor ve "Niçin evlâd-ı vatandan sizin fikrinize iştirâk etmeyenleri misyoner şâkirdi nâmıyla tevsîm ediyorsunuz?" diye muâhaze ederek vahşet ve nefretle memzûc nazarlar fırlatıyor.

Bir hasta için en büyük musîbet marazını inkâr etmesi, tabîbini gayz u tehevvürle koğmasıdır. Bir tabîb için de en müşkilü'l-iktihâm derd, en vicdân-sûz azâb böyle bir hastanın tedâvîsine me'mûr olmasıdır. Bîçâre tabîb tedâvî etsin; nasıl?.. Çekilip gitsin; mümkün mü? Hastasını nasıl göz göre [göre] ölüme terketsin?

İyi bilmelisiniz ki, ben kendi fikrimden hiçbir söz söylemiyorum. Belki gözle görülen, el ile tutulan hakāyık-ı mahsûse-i bedîhiyyeden bahsediyor ve kānûn-ı ilâhî olan Cenâb-ı *Kur'ân*-ı Hakîm'in –âcizâne– tercemân-ı ahkâm-ı evâmir ve nevâhîsi olmaya çalışıyorum.

Emîn olmalısınız ki, bir tabîb sehv ü hatâdan ne kadar korkar, bir mâhî-i hayât sıfat-ı kātilesiyle kānûnun pençe-i kahrına düşmekten ne kadar titrerse Allah ve kıyâmet gününe, o dehşetli günün mahkeme-i kübrâsına, şiddet-i hesâbına, hevl-i azâbına kalben ve rûhan inanan bir mü'min âlim ondan yüz bin kat ziyâde lerze-nâk-i havf u haşyet olur.

Lisân-ı akdes-i Cenâb-ı Peyâmber-i a'zamîden olmak üzere rivâyet olunur ki: (لو يعلم المرء مَا يَأْتِيهِ بَعْدَ المَوْتِ مَا أَكَلَ أَكْلَةً وَلاَ شَرِبَ شَرْبَةً إِلاَّ وَهُوَ يَبْكِي وَيَضْرِبُ على صدره) "Eğer insan öldükten sonra dûçâr olacağı ahvâli bilse yediği her lokmayı, içtiği her yudum suyu gözyaşlarıyla ıslatır ve sînesini döğer; içine zehir olur gider. Fakat ahvâl-i mâba'de'l-mevti bilmez de zevk u safâ içinde kemâl-i huzûr u râhatle bol bol yer içer; zavallı gâfil!" (*Câmi'-i Sağîr,* [10329] İmâm-ı Süyûtî'nin)

هر كه او بيدار تر پردرد تر
هر كه او آكاه تر رخ زرد تر

Burada kānûnun pençe-i adâletinden tahlîs-i girîbâna imkân vardır; lâkin ferdâ-yı haşrda aslâ! Burada iltecâ, iltimâs kābil; orada muhâl ender-muhâl. el-Yevmü'l-âhir öyle hevl-engîz, öyle hıred-sûz bir gündür ki, insan ef'âl-i cinâiyye-i dünyeviyyesini bütün kuvvetiyle inkâr etmek isterken aleyhindeki şâhidleri yine kendisinde görür. Görür ki lisânı, elleri ayakları aleyhine şehâdet eder. İşte *Kur'ân*-ı Hakîm; (يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْديهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) Sûre-i Celîle-i Nûr [âyet 24]) Ellerin, ayakların nutku istib'âd mı olunuyor? Dil nâmına bir et parçasına meziyet-i nutku veren Cenâb-ı Kādir ale'l-ıtlâk neden o meziyeti ele, ayağa, göze, kulağa veremesin? Sen insan iken sadâyı sinematografa alır, sâhibini ufacık bir kutu içinde gizlemiş kadar bir hârika-i iktidâr gösterirsin de seni yaratan Allâhu Ekber neden eli ve ayağı söyletemesin? Sen şu âyet-i celîlede (اَيْديهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ) terâkîb-i münîfesinin (اَلْسِنَتُهُمْ) nazm-ı mukaddesi üzerine atfına dikkat et. Bu atıf diyor ki: "Allah'ın indinde el ve ayağın lisândan bir farkı yoktur. Lisânı söylettiği gibi el ve ayağı da söyletir." Âkıl için bunda istib'âd edecek zerre kadar bile bir garâbet yoktur. Bilakis pek tabîîdir. Mâ-ba'de'l-mevte inanmayanlar, omuz silkerek istihfâf ve istihzâ ile gülenler ölümü de **[365]** inkâr edemezler ya! Nihâyet günün birinde o dehhâş pençe-i mevtin tırnakları arasına düşeceklerini ister istemez i'tirâf ederler ya!

Kıymetli canları o nâzenîn, o "çıt kırıldım?!" vücûdlarının her zerresinden ayrı ayrı çekilip alınır, kıvrım kıvrım kıvrandırır, inim inim inletirken, aileleri, evlâdları, akrabâları döşekleri etrâfında hıçkırıklarla hüngür hüngür ağlar, yaka yırtar, saç yolarken yine omuzlarını silkerek, istihfâf ve istihzâlarla inkâr etsinler! Çene atar, gözlerini bu gülşen-i zevk u safâ(???)ya karşı ebediyyen yumarken yine omuzlarını silkerek istihfâf ve istihzâlarla inkâr etsinler! İşte bu sözler, şu; (فَلَوْلَا اِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ. وَاَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ) Sûre-i Celîle-i Vâkıa [83-84]) nazm-ı ezelîsinin meâl-i pür-melâlidir.

Şimdilik bize ölümün i'tirâf-ı cân-sitânı kâfîdir. Üst tarafını da gördükleri vakit lütfen(?!) ikrâra tenezzül ederler.

İltifâtnâmenizde diyorsunuz ki: "İşte size bu satırları yazan ömründe bir misyoner görmemiş, hiçbir ecnebî mektebinde tahsîl etmemiştir. Elhamdülillâh müslümanım ve salâbet-i dîniyyem yerindedir." demek salâbet-i dîniyye sâhibi, yani: Dininize pek kavî, pek muhib, pek sevdâzede hakīkī bir müslümansınız. Oh… ne â'lâ! Buna ben de; "Elhamdülillâh!" derim. Fakat bilirsiniz ki, bu bir da'vâdır; sıhhati delîlden müstağnî değildir. Mâdem ki salâbet-i dîniyye sâhibisiniz, mâdem ki dininizi tebcîl ve takdîs ediyorsunuz o hâlde sevdâvî bir aşk-ı îmân ile sevdiğiniz dine bîgâne kalan, Türklük'e, İslâmiyet'e yan gözle bakan, milliyetinizi, diyânetinizi sevmeyen misyoner şâkirdleriyle nasıl oluyor da birleşiyorsunuz? Bir taraftan misyoner şâkirdliğinden, ecnebî mektebinden tahsîlden teberrî ederken yine nasıl onlarla akd-i râbıta ediyor, nasıl fikirlerini muvâfık-ı akl ü hikmet buluyorsunuz? Doğrusu bu sözlerinizde de –darılmayınız!– sarâhate karîb bir tenâkuz görüyorum. Hem; "Elhamdülillâh müslümanım ve salâbet-i dîniyyem yerindedir." demek, hem de; "Biz mâni'-i temeddün ve terakkī olan İslâmiyet'ten kurtulup da Avrupalılaşmadıkça kābil değil adam olmayız?!" hezeyânlarını savuran misyoner şâkirdlerine dest-i muhâdenet ve musâfâtı uzatmak bilmem nasıl mümkün olabilir? Ahibbânızdan biri çıksa da veliyyü'n-ni'met-i vücûdunuz aleyhinde tefevvühât-ı lisâniyyede bulunsa, yüzünüze karşı pederinizi tahkīr etse ne yaparsınız? Kalbiniz cerîhadâr olmaz, vicdânınız kanamaz mı? Artık miyânenizde dostluk, uhuvvet kalır mı? Farz-ı muhâl olarak kırılmasanız, dostluğunuzu muhâfaza etseniz pederiniz de bu çirkin hâdiseden haberdâr olsa size ne der, ne nazarla bakar? Beyefendi! Bahsimizde tecâvüz gören, pederinizden yüz bin kere sevgili olmak lâzım gelen dininizdir. Dinini gerçekten seven, onun dostuna dost, düşmanına düşmandır. Salîb Hilâl'i sevmiyor; nerede galebe çalarsa vahşiyâne ve akūrâne ayakları altında eziyor. Bu hâl ile Hilâl Salîb'e nasıl dest-i meveddetini uzatır? Diyorsunuz ki: "Fakat milletimi, vatanımı sevdiğim için ve kadınlarımızın bu hâl-i esef-iştimâlde kalmaları devletimizin bekāsını tehlikeye koyacağına yakīn hâsıl eylediğim için zümre-i nisâiyyûna dâhil oldum." Bu memleketinin öz milliyetini teşkîl eden İslâmiyet'tir. İslâmiyet aradan çekilince milliyet de vedâı çeker. Bu hakīkati makālemde de söyledim. Hâl-i esef-iştimâlleri devletimizin bekāsını tehlikeye koyacağına yakīn hâsıl ettiğiniz kadınlarla kimleri murâd ediyorsunuz? Misyoner şâkirdlerini mi? O İslâmiyet'ten müsta'fî madamları, Müslümanlık'tan mütecerrid kontesleri mi?

"Ahlâk ve âdâb-ı milliyye vahşî bir taassubun, akūr bir cehâletin mahsûl-i evhâm ve hayâlâtıdır. İnsanın fazîleti ahlâksızlıktır…" diyen filozof misleri mi? Bunlar gerçekten devletimizin bekāsını tehlikeye koyacaklarına hiç şübheniz olmasın. Türkistan'dan Buhârâ'dan, Cezâyir'den, Tunus'tan, Rusya'dan gelen din kardeşlerimiz yüzleri kulaklarının –elmas küpelerini göstermek için– ardına kadar açık, tuvaletli saçları meydanda, kolları dirseklerine kadar çırçıplak, gerdenleri memeleriyle beraber gāyet ince ve seyrek bir tüy (tül) altında en nâmûskâr insanların bile câzib-i enzâr-ı şehveti, gûyâ çarşaf diye kullandıkları –nisvân-ı gayr-i müslimenin bile hiddet ve hicâb ile yüzlerini çevirdikleri– inadına dar kösteklenmiş kısrak gibi ayağıyla sıçratan eşkâl-i tabîiyyesiyle gösteren bir İslâm kadınından başka herşeye benzeyen bu garîb mahlûkları görünce; "Aman yâ Rabbî! Bizim dört yüz milyonluk âlem-i İslâm'ın kıblegâh-ı Hilâfet-i Mukaddesesi diye selâmet ve saâdetine gece gündüz gözyaşları dökerek duâ ettiğimiz yer burası mı? İstanbul'un muhadderât-ı İslâmiyyesi bu nisvân-ı firenge taş çıkartan u'cûbeler mi? Bir

daha bunlar için ağlamak, hayır duâ etmek mi? Tevbeler olsun yâ Rabbî!" nedâmetleriyle elleriyle yüzlerini kapayarak kaçıyorlar. Memleketlerinde bu gördükleri manâzır-ı vakāhat ve rezâleti anlatıyorlar, âlem-i İslâm'ı merkez-i Hilâfet-i Muhammediyye'den (alehissalâtü vesselâm) bu yegâne devlet-i *Kur'âniyye*den soğutuyorlar. Anadolu içlerinden gelip de Kadıköyü'ndeki hayâsızlıkları, âşüftelikleri… gören müslümancıklar ağlayarak, la'netler okuyarak dönüyorlar. Sonra dâhilî düşmanlarımız müslüman köylerine gidiyorlar; o sâf yürekli köylü dayılara; "İstanbul Avrupa medeniyetini kabûl etti. Hele kibârları hânelerinde kaçı göçü kaldırdı. Yakında kadınları evlerinden kafesleri, sırtlarından çarşafları bütün bütün atacaklar; sizin kadınlardan da kaldıracaklar. Türkiye Avrupalılaşacak; erkekleri kadınlarıyla kol kola gezecekler?!" diyorlar. Zavallı köylüler; "Ya… Demek hepimizi gavurlaştıracaklar ha? Demek dinimizi hepten kaldıracaklar; öyle mi?" diye müfsidlerin yüzlerine şaşkın bakakalıyorlar. Bütün bu tezvîrât-ı mel'ûnâneyi inkılâba ve inkılâbiyyûna azv ü isnâd ederek ehl-i îmânı bu güzelim inkılâbımızdan tebrîd ve tenfîre çalışıyorlar. Arnavudluk'a da serpilen fesâd tohumları miyânında en irisi yine bu madam ve madmazellerin eşkâl-i frenk-perestâneleri, İslâmiyet'ten teberrîleri oluyor! Daima inkılâbiyyûnu, ittihâd-ı ümmet müessislerini dinsizlikle enzâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyede teşhîre, ittihâd-ı İslâm esâs-ı ulvîsini yıkıp mahvetmeye gayret ediyorlar. İnkılâbiyyûnun ise bu misyoner şâkirdleriyle zerre kadar bile alâka ve münâsebeti olmak şöyle dursun, bilakis onlardan son derece müteneffir.

İsnâd-ı taassub olunur merd-i gayûra
Dinsizlere tevcîh-i reviyyet yeni çıkdı
İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakkī
Evvel yok idi işbu rivâyet yeni çıkdı
Milliyyeti nisyân ederek her işimizde
Efkâr-ı Freng'e tebaiyyet yeni çıkdı

Hasbihâl-i teessür-iştimâliyle –daha altmış sene evvel– bunlardan acı acı şikâyet eden milletin nâtıka-i irfânı, tercemân-ı vicdânı, dimâğ-ı hükûmeti, nâsıye-i bülend-i fazîleti merhûm Ziyâ Paşa inkılâb-ı Osmânînin ilk müessislerinden değil mi? O zaman rûh-ı milliyyetimizin bu misyonerlerden ne kadar nefret ve istikrâh ettiğine; "Türkler câhil ve mutaassıbdır. Terakkīlerine İslâmiyet mâni'-i yegânedir." gibi ilkāât-ı mel'ûnânelerinden ne derece gönlü bulandığına merhûm-ı müşârun-ileyh hazretlerinin *Terkîb-i Bend*i'ndeki şu beyitlerden daha vâzıh delîl mi olur? Efsûs ki, müslümanlar ekseriyetle bu elîm hakīkati bilmedikleri için bütün fenâlıkları bi-gayri hakkın mukaddes inkılâbımıza, muhterem inkılâbiyyûnumuza azv ü isnâd ediyorlar. Allah'ın bu ecell-i ni'metini, ni'met-i hürriyyet ve hâkimiyyetini ayaklar altına alıyorlar; pek azîm küfrân-ı ni'met ediyorlar. İnsan buna nasıl kahretmez? Nasıl dil-hûn olmaz? Uğruna fedâ-yı cân ettiğimiz ve bi'd-defaât ölümle kucaklaşarak i'dâm olunmak vartalarını geçirdiğimiz mukaddes inkılâbımızın birkaç südü bozuk masrû'u'l-vicdân, mesmûmü'r-rûh misyoner şâkird ve şâkirdeleri yüzünden lekelenmesine zerre kadar vicdân ve îmânı, iz'ân ve irfânı olan nasıl tahammül eder?

İşte sizin selâmet-i vatan ve millet nâmına dâhil olduğunuz cem'iyetin himâyesiyle müftehir ve mübâhî bulunduğu kadınların –kendi ta'bîriniz vechile– hâl-i esef-iştimâlleri! Öyle bir hâl-i felâket-meâl ki, gerçekten devletimizin bakāsını tehdîd **[366]** ediyor. Kangrenleşmiş bir uzuv gibi vücûd-ı milleti kemiriyor.

Siz kendi dilinizle, sözünüzle tutuluyorsunuz. Eğer gerçekten dininize âşık, milletinize muhib, vatanınıza meftûn iseniz, tersine taktığınız o gözlüğünüzü düzeltiniz de bir daha bakınız! Devletimizin bekāsını tehlikeye koymak isti'dâdını gösteren unsur-ı nisvân ahlâk ve âdâb-ı milliyyeyi vahşî bir cinnetle inkâr eden bu mürebbiye-perverdeleri, bu misyoner şâkirdelere mi yoksa Dîn-i Celîl-i İslâm üzerine terbiye olunmuş hakīkī muhadderât-ı ahavât ve mestûrât-ı zevcât ve benâtımız mı?

Biz –ulemâ-yı mütefekkirîn– nisvânımızın hâl-i hâzırından beyân-ı hoşnûdî ediyoruz zannolunmasın. Cenâb-ı *Kur'ân*-ı Hakîm'in kadınlarımıza te'mîn ettiği hukūk ve vezâif-i ictimâiyye ve medeniyyeden bir çoğu zalâm-ı cehâlet içinde kaybolup gitmiş. Buna biz herkesten ziyâde müteessifiz. Bu hukūku aramak, meydana çıkarmak, sâhibesine vermek herkesten evvel ulemânın vazîfesidir. Çünkü mes'ûliyet-i ma'neviyyenin en ağır kısmı ulemânın boynundadır. Fakat bir ailenin erkeği câhil olursa kadınına ne kalır? Mürebbî-i evvel erkektir, kadın değil. Asırlardan beri sürüklenip gelen bir silsile-i cehâletin kesilecek halkası kadınlık değil, erkekliktir.

Asr-ı mes'ûd-ı Cenâb-ı Risâlet-penâh-ı a'zamîde (alehissalâtü vesselâm) fevc fevc dâhil-i dâire-i İslâmiyyet olan Arabların erkekleri okutulurdu. Onlar da gider, evlerinde kadınlarını, kızlarını okuturlardı.

Halîfe-i Sânî Hazret-i Fârûk-ı Ekrem (radıyallâhu anh) evlâd-ı sahâbeye hitâben söyledikleri şu; (تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تُسَوَّدُوا.) (وَقَدْ تَعَلَّمَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي كِبَرِ سِنِّهِمْ) "Ey evlâd-ı ashâb! İhtiyârlamadan din ve dünyâ ilminde tefakkuha çalışınız. Veliyy-i ni'met-i İslâmiyyet ve insâniyyetimiz sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin ashâb-ı güzîni ihtiyârlıklarıyla beraber ilm-i dîne çalıştılar." (*Buhârî-i Şerîf*, cild-i evvel, s. 26) söz ne kadar ma'nîdârdır! O bahtiyâr sâbıkīn-i İslâm'ın bölük bölük, takım takım huzûr-ı akdes-i cenâb-ı rahmeten li'l-âlemîne (alehissalâtü vesselâm) gelerek kemâl-i ta'zîm ü tekrîm ile arz-ı ihtidâları, nâil oldukları iltifât-ı cihân-derecât tasavvur olunsun, sonra sakalları beyaz, belleri bükülmüş o muhterem, o fedâkâr ihtiyârların mektep çocuklarını tanzîr eden tahsîlleri göz önüne getirilsin. Acaba bu –mâzîye âid– manzaraya ağlamayacak göz de göz müdür? Öyle göz hiç olmasın daha ehven!

İnkılâb ne demektir? Mevtten hayata avdet! Cehl, mevt, ilim hayattır. Bizi mezâr-ı inkırâza sürükleyen cehl idi. Biz yakamızı kurtarıp hayâtın âgūş-ı saâdetine atıldık. Heyhât!.. Girîbânımız yine cehâletin pençe-i bî-emânında; sürüklüyor, yine o mezâra sokmaya çalışıyor. Nerde inkılâb! İnkılâb dimâğda, rûhda olursa işte ona hakīkī inkılâb denir.

On Temmuz'dan sonra bazı yerlerde Cem'iyet Kulübü

esnâf-ı memlekete gece dersleri açtı. Eğer ciddî tutulmuş ve bütün muhît-ı vatana ta'mîm edilmiş olaydı ne kadar güzel olacaktı. Biri geldi, a'mâyı uçurumun kenârından aldı, caddenin ortasına getirdi, iki hatve atmadan 31 Mart'ta bir hâin geldi; "Yolu sapıtmışsın, uçuruma doğru gidiyorsun" diye müdhiş bir girdâb-ı irticâa sevketmek istedi. Bu zavallının selâmetini isteyen gözlerini açar.

Biz daha ferdâ-yı inkılâbımızda başımızı ellerimizin içine alıp derin derin düşünecektik. Hayât-ı millîmizi tehdîd eden, hattâ bazısı rûhumuza kadar sokulan anâsır-ı muzırrayı, zehirli mikropları tedâbîr-i hakîmâne ile vücûd-ı millîmizden çekip alacak idik. İşte bu mikropların en semdârı, en mühliki mürebbîler, misyonerlerdir. Bunlar şecere-i milliyyetimizin körpe dallarını zehirliyorlar. Milletimizi bel' ve mahv edecek yabancı milliyetler telkîh ediyorlar. Bu kadar bedîhî, bu kadar tehlikeli bir muzır unsurun içimizde bırakılması maksad-ı inkılâb ile gayr-i kābil-i te'lîf bir teâmîdir. Efsûs ki, bu semdâr mikroplar hâlâ muzâaf bir faâliyetle çalışıyorlar, hâlâ etfâl-i İslâm'ı zehirleyip duruyorlar. Ya o bedbaht çocukların pederlerine ne demeli? Anâsır-ı gayr-i müslimeden, kavmiyetlerine gösterdikleri ifrât-ı muhabbetlerinden çocuklarının terbiyeleri üzerine nasıl titremekte, yabancı(?) bir terbiyeden ne kadar sakınmakta, bize karşı ne vaz'iyetler almakta olduklarından olsun ibret almıyorlar! Bir Rum çocuğu, bir Bulgar yavrusu evvela kendi lisânını, kendi kavmiyetini öğreniyor; dimâğı Rumluk'la, Bulgarlık'la işbâ' ediliyor. Bu şaşkın babalar ise bilakis ciğerpârelerini mürebbîlere, misyonerlere teslîm, rûhlarını Fransızlık'la, Almanlık'la, İngilizlik'le tesmîm ediyorlar. Artık âkıl olsun da bunlardan hayr u meymenet, dine, milliyete muhabbet, vatana aşk u sevdâ beklesin! Evet; beklesin: Hem de yetişmiş gelinlik kızlarının Paris'e firârlarını beklesin! Ne söylüyorsunuz Allah aşkına?! Bunlar, bu fâci' hakīkatler benim zâde-i fikrim, mahsûl-i hayâlim mi? Lütfen makālemi –fakat bî-tarafâne bir i'tidâl-i vicdân ile– bir daha mütâlaa ediniz! Makālem, her satırı hattâ her harfi üzerine eşk-i teessür dökülmeye lâyık bir levha-i hakīkattir. Siz istediğiniz kadar mu'teriz olunuz! O hakīkate i'tirâzın, onu istihfâf ve ihtihzânın, ona vahşet ve taassub isnâdının zarar-ı azîmini istikbâl daha fâci' bir sûrette gösterecektir.

Mehmed Fahreddin

GĀLİB DEDE İÇİN YAPILAN İHTİFÂL HAKKINDA

Hak gazetesinin Cumartesi günkü nüshasında "Baykuş" serlevhalı ve "Şehâbeddîn Süleyman" imzâlı yine bir buçuk sütûn yazı münderic idi.

[1](إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ) meâlini andıran ve baykuş feryâdını –kerâhet-i edâsına göre– âvâz-ı bülbül sandıran bu nağmeler! Geçen hafta yazdığım cevabın gûyâ cevabı olmak üzere karalanılmış.

Tâhirü'l-Mevlevî ile Şehâbeddîn Süleyman Efendi'yi bilenler, kendilerini pek iyi tanıdıkları cihetle zât-ı mes'eleye taalluku olmayan ve sırf şahsıma tecâvüzden ibâret bulunan o türrehâta mukābele etmeyeceğim. Çünkü o yazılara mukābele etmek yazanın seviyesine inmek olacağı gibi (Nasreddin Hoca'ya sibâhat dersi vermek) tarzında muârızımın; "Sizi *Sebîlürreşâd*'ın ta'kīb ettiği gāye-i güzîn ve mübârek için terbiyeye da'vet ediyorum." demesine muhâlif düşecek. Yalnız Şehâbeddîn Efendi'nin; "Baykuş bu hafta yine öttü… Bu sadâ-yı meş'ûm biraz sussa, en mukaddes hislerin, en necîb arzuların tezâhürâtı için bir sabâh-ı nevîn, bir sabâh-ı güzîn doğsa…" diye acıklı çığlıklar koparmasının sebebini îzâh edeyim:

Ma'lûm ya; Şeyh Gālib merhûm için bir ihtifâl-i edebî yapılacağı *Hak* gazetesiyle i'lân edilmiş ve nasıl yapılacağına dâir bir de program neşrolunmuştu.

آنچه مردم میکند پوزینه هم

Vâdîsinde tertîb edilmiş olan bu frenkçe merâsimin bir Osmanlı pâyitahtında ve bir İslâm ibâdethânesinde kābil ve şâyân-ı icrâ olmadığına dâir ilk makāleyi ben yazdım. Cevap verdiler ve teşebbüslerini müdâfaa değil, **[367]** bana tecâvüz ettiler. Bit-tabi' ben de sertçe mukābelede bulundum. Bunun üzerine son makāle yazıldı ve; "Bu sadâ-yı meş'ûm biraz sussa" temennîsi ızhâr edildi. Çünkü bu müretteb ihtifâli yapamayacaklarını –dediğim gibi– müslüman mahallesinde salyangoz satamayacaklarını anladılar. Kâşâne-i hülyâları yıkıldı, sâha-i emelleri harâb ü türâb oldu. Tabîî benim nidâ-yı îkāzımı baykuş sadâsı telakkī ettiler. Ne ziyânı var? Hazret-i Bilâl'in Ka'be üstünde okuduğu ezânı duymamak için kulak tıkayanlar da olmamış mı idi?

"Müretteb ihtifâllerini yapamayacaklar." dedim. Evet; yapamayacaklar. Zîrâ Receb'in yirmi yedinci Cuma günü Galata Mevlevîhânesi her hafta ve her günkü gibi züvvâra küşâde bulunacak. Gelenlerden kimse bilet ve da'vetnâme sormayacak. Her ferd, kisve-i mu'tâdesiyle gelip dergâha girebilecek. Öğle ezânı okununca Cuma namazı kılınacak, namazdan sonra mevlid-i şerîf okunacak. Velâdet Bahri'ni müteâkıb, Şeyh Gālib'in;

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin efendim
Hak'dan bize sultân-ı müeyyedsin efendim

Na'tı inşâd edilecek. Ba'dehu mukābele icrâ edilerek hitâmında –taraf-ı şâhâneden ihsân buyurulup– mihrâb dâhiline konulmuş olan sitâre-i şerîfe alınacak, tekbîrât ve ta'zîmât ile türbeye gidilip hazret-i şârihin sandûkası üzerine konulacak. Ondan sonra da türbe pîşgâhında bir duâ kırâeti ve bir gülbank keşîdesi ile bu ihtifâl-i mukaddese nihâyet verilecektir. Bu tertîbâtı, Çelebi efendi hazretlerinin;

"Tarîkımızda öyle bir ihtifâl yok. Meşâyihın bulunmaya mecbûr olmayacağı tabîîdir. Muhâlif-i şer' olmamak üzere herkes hazret-i şeyhi ziyârette muhtârdır. Bize program gelmedi."

24 Eylül sene 328

Post-nişîn-i Dergâh-ı Hazret-i Mevlânâ
Veled-i Hazret

[1] Lukman, 31/19.

Telgrafnâmesi ve Galata Mevlevîhânesi post-nişîni efendi hazretlerinin ifâdesi vechile maa'ş-şükrân i'lâna mübâderet ediyorum.

İşte benim de anlatmak isteyip bazı lâ-yefhemâna anlatamadığım maksad, merâsimin bu sûretle yapılması ve hissiyât-ı vatanperverâneyi takviye için yapılacak ihtifâlin vatandaki usûl ve teâmüle muvâfık olması idi. Fe-lillâhi'l-hamdü ve'l-minne.

İhtifâl-i mutasavverin şu renk-i müstahseni alması üzerine artık münâkaşâta hitâm verilmesi lâzım gelirse de, *Baykuşnâme*(!)nin alt tarafındaki "Bir îkāz-ı necîb"i yazan "muhibbân-ı Mevleviyye'den Üsküdarlı Şeyh Ebu'l-Hasan Hüsnü en-Nakşıbendî el-Hâlidî" Efendi'nin, bu kahve döğücünün hınk deyicisi olan ibnü'z-zamân azîz hazretlerinin nutk-ı şerîflerinde(!) mi'de bulandıracak bazı cihetler bulunduğu için cevapsız bırakmak istemiyorum ve afv-ı mürşidânelerine iğtirâran ber-vech-i âtî bazı ma'rûzâta ictisâr ediyorum:

Ünvânı irfânından büyük efendim!

Hasbe'l-meslek bilmeniz lâzım gelir ki: Gāye-i tarîkat, sâha-i ma'rifettir. Derecât-ı ma'rifetin ibtidâsı da insanın nefsini bilmesi, yani haddini tecâvüz etmeyecek derecede mertebe ve mikdârını öğrenmesidir. Maatteessüf görüyorum ki, nazarınız, bu ibtidâî dereceye de vâsıl olamamış ve (erenler) in henüz saff-ı ni'âline bile geçememişsiniz. Çünkü hadd ü mikdârınızın hâricindeki işlere karışmaya ve aklınızın ereceği, ermeyeceği şeylerden bahse çalışmaya kalkışmışsınız.

Bilmem kimlere hulûs çakmak için benim mütâlaâtımın sırf taassubdan ileri geldiğini söylüyor ve menâkıb-ı evliyâyı okuyup okumadığımı soruyorsunuz? Evliyâ-yı kirâm hazerâtının bazı menâkıb-ı celîlesini âcizâne okumuş olduğumu ez-cümle tarîk-ı hâcegânın ecille-i ricâlinden bulunan "Abdülhâlik Gocduvânî" hazretlerinin; "Ya olduğun gibi görün, ya göründüğün gibi ol" irşâd-ı ârifânesini zîver-i hâfıza eylediğimi söylemekle isbât ederim.

Şâhım! Ehl-i ihlâs olması lâzım gelen erbâb-ı tarîkata hulûskârlık yakışmaz. Meşâyih-ı izâmın vazîfesi: Li-maksadin hakīkati tağyîr etmek değil, levme-i lâimden bile çekinmeyerek hasbeten lillâh irşâdât-ı hâlisânede bulunmaktır. Yazık ki nazarınız, bu husûsta ehlullâhın meşreb-i hudâsına değil "Şeyh Necdî"nin meslek-i hevâsına ittibâ' ile "müftî-i mâcin"lik ediyorsunuz. İhtifâl-i (sâbık) edebî hakkındaki mesned ve müttekânız sağlam olmadığı için sizi ve peyrevânınızı çürük tahtaya ayak bastırmış. Buhârâ ahâlîsinin "Şâh-ı Nakşibend" hazretlerini ziyâret için müzeyyen elbise ve siyah bayraklar ile "Kasr-ı Ârifân"a gitmeleri, Cenâb-ı "Ahmed el-Bedevî"nin türbe-i şerîfesi civârında toplananların da azîm cem'iyetler tertîb etmeleri, Gālib Dede için yapılması tasavvur edilen alafranga merâsime sened olabilir mi?

Sânihâtınız gālibâ istiğrâk esnâsında zuhûr etmiş. Bilirsiniz ki, bunlara "şathiyyât" derler ve zâhir-bînânı mezlaka-i inkâra sevkedeceği için nakl ü neşrine cevâz vermezler. Siz neye öyle yapmadınız? Nev-niyâz dervîşânınızdan, yahud daha sizi lâyıkıyla tanımamış olanlardan tenk-havsala bulunanların yolunu vuracağının ve kendilerine;

ما مریدان، روبسوی کعبه چون آریم؟ چون
روبسوی خانهء خمار دارد پیرما!

dedireceğini düşünmediniz mi?

چو کفر از کعبه برخیزد کجا ماند مسلمانی؟

Bir de; "Hakîkī kelimesiyle Mevlevîliği hizb-i cedîd, hizb-i atîk nâmıyla **[368]** ikiye mi taksîm etmek istiyor" suâlinde bulunuyorsunuz. Ben de zât-ı reşâdetinize sorayım: Şimdi de mürşidlik ve müftîlikten politikacılığa mı heves ettiniz?

Vazgeçiniz imanım! Politikacılığın örf-i avâmda müdâhinlik ma'nâsına geldiğini düşününüz. Müdâhene etmek, Türkçesi kavuk sallamak sizin gibi kisve-i evliyâ lâbislerine ve üç tarîkatten makām-ı irşâd câlislerine yaraşmaz. Siz, hizb-i cedîd ile hizb-i atîkdan bahsedeceğinize kûşe-i ferâğınızda bir hizb *Kur'ân* okuyup vatan ve milletin selâmetine duâ ediniz ki, asıl vazîfenizi îfâ eylemiş olasınız.

"Bir zamanlar aynı âsâr-ı taassubla mürşid-i âlî-himem Şeyh Nazîf kolu diye mecâzî ve hakīkī sözleriyle Mevlevîliği ikiye ayırmak teşebbüsleri oldu ise de muvaffak olamadı idi." buyuruyorsunuz.

Aman erenler!

Arzı bilmez lâ-halâdan lâ-melâdan bahseder,
Susturun, söyletmeyin sûfîyi bî-câ söylüyor!

Ve;

Değil kerâmetini, şeyhi almayın hiçe;
Bakın da ibret alın mürşidin dalâlinden!

diyeceğim geliyor.

Mevlevîlik'i ikiye ayırmak isteyen kimlerdir? Şeyh Nazîf kolu ne demektir? Vâkıa biz Şeyh Nazîf Efendi'yi göremedik. Lâkin müşârun-ileyhin zamanına yetişenler hâlâ mevcûd. Bize inanmazsanız onlara sorup tashîh-i akīde eyleyiniz ki, Mevlevîlik'in öyle dalı budağı, kolu bacağı yoktur. Dosdoğru bir meslek-i irfândır ki, altı yüz bu kadar seneden beri o tarîk-ı ma'rifette zuhûr eden ekmelîn, zerrât-ı müncezibe gibi Şems-i Mevlânâ'nın şuâ'-i hak-iltimâında mahv ü müstehlek olup kalmıştır. Yalnız sizi yanıltan bir saçma vardır ki, tebdîlü'ş-şekl li-ecli'l-ekl vâdîsinde dolaşan bazı serseriler tarafından çıkarılmış "Şemsîlik", "Veledîlik" i'tibâr-ı merdûdudur. Gûyâ Şemsîler meşreb-i aşkı, Veledîler meslek-i zühdü ihtiyâr ederler ve menzil-i hakīkate bu yollardan giderlermiş!

Hakîkatte ise Sultân Veled hazretleri, Cenâb-ı Şems-i Tebrîzî'nin de halîfesi olduğu cihetle Şemsîlik ile Veledîlik, Mevlevîlik'ten başka bir şey değildir.

İşte şeyhim! Şu ma'rûzâtı gûş-ı intibâha alınız da idrâkinize tenezzülden müteâlî bulunan mebâhise karışmaktan ictinâb ve duâ-gûy-ı emvât olarak çâre-cûy-ı akvât olmaya şitâb ediniz ki, nazarınıza;

جون بسی ابلیس آدم روی هست
بس بهر دستی نشاید داد دست
حرف دوریشان بدزدد مرد دون
تا بخواند بر سلیمی زان فسون

demesinler. Bâkī:

Nüshan maraz-ı aşka ilâc eylemedi hîç;
Ey şeyh-i kerâmât-fürûş! Ez de suyunu iç!

Tâhirü'l-Mevlevî

Hâmiş – *Hakk*'ın Pazar günkü nüshasında da; "Dedegân-ı Mevleviyye'den on beş kişi nâmına Ali Rıza Dede" ve "Yenişehirli Şâir Avni Bey hafîdi muhibbân-ı Mevleviyye'den Hüseyin Avni" ünvân ve imzâlarıyla iki varaka vardı.

Ali Rıza Dede ile Hüseyin Avni Bey re'y ve mütâlaalarında serbest bulundukları için yalnız kendi nâmlarıyla vekâlet ettikleri zevât hesâbına söz söyleyebilirler. Lâkin birinin; "Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mevlevîler nâmına haksız ve bî-lüzûm tecâvüzüne iştirâk edecek hiçbir Mevlevînin bulunmadığını kemâl-i cesâretle ityân" etmesi, diğerinin de; "bu gibi gayr-i mantıkī i'tirâzâtın Mevlevîlik'in şahsiyet-i ma'neviyyesi ile hiçbir münâsebeti olamayacağı" iddiâsında bulunması asıl gayr-i mantıkī ve şâyân-ı taaccüb görülecek efkâr-ı müteceddidâneden olsa gerektir.

دوران باخبر به از نزد یکان بی بصر!

T[tı]**. M.**

SİYÂSİYÂT

MÜHLİK BİR MARAZ

Târîh-i İslâm arîz u amîk bir sûrette tedkīk edilirse akvâm-ı İslâmiyyenin tâ öteden beri ma'rûz oldukları maraz-ı mühlikin iftirâk ve ihtilâftan ibâret olduğu tebeyyün eder. Şu marazın âsâr ve tezâhürâtını tâ bidâyet-i İslâmiyyet'te müşâhede eylemek kābildir. Hazret-i Resûl-i Ekrem'in vefâtı günü bile şu müdhiş maraz kendisini gösterdi. Eyyâm-ı cehâlete hâs ve rûh-ı İslâmiyyet'e taban tabana zıd olan şu hâl, İslâmiyet'in vâsıta-i zuhûru olan Zât-ı Mübârek'in vefâtı dakīkasında bile tecellî eylemeye başladı. Fakat rûh-ı Nebevî ile müteneffis ve hakāyık-ı İslâmiyye'yi hâmil bulunan birkaç zât-ı meâlî-sıfâtın himmetleri sâyesinde eyyâm-ı cehâlet hissiyâtı bu kere de mağlûb edildi. Makām-ı Muallâ-yı Hilâfet'e intihâb edilen Ebûbekr-i Sıddîk *(*radıyallâhu anh) ilk hutbelerinde; "İslâmiyet'i kābil-i zevâl olan cesed-i mübârek-i Muhammedî'den addedenler için İslâmiyet artık bitti, yoktur. Fakat İslâmiyet'i beşeriyetin saâdetini mütekeffil bir silsile-i hakāyık-ı âsumânîden addedenler için İslâmiyet ebediyyen bâkīdir ve işte biz şu İslâmiyet'i ibkā ve neşr vazîfesi ile mükellefiz." siyâkında beyân-ı efkâr etmişlerdi.

Filhakīka İslâmiyet'in başında tezelzül ve tereddüd-i nâpezîr bir kuvve-i hâkime-i **[369]** ma'kūle ve meşrûa ile bütün irâdât ve temâyülât-ı şahsiyyeleri aynı mecrâya, aynı gāye-i mukaddeseye doğru sevkeden Ebûbekr-i Sıddîk, Ömer ibni Hattâb (radıyallâhu anhüm) gibi muktedir zevât bulundukça târîh-i beşeriyyette emsâli na-mesbûk ve hakīkaten mu'cize-nümâ bir faâliyet, bir iktidâr ibrâz eyledi.

Zîrâ hayât-ı ictimâiyye milliyeti mütehâlif u mütezâd ve irâdât u temâyülât-ı şahsiyyeye mâlik olan milyonlarca nüfûsun ictimâ' ederek bir kitle-i vâhide teşkîl etmeleri için en birinci şart, en umde esâs nizâm ve intizâma riâyet etmeleridir.

Nizâm ve intizâmı te'mîn için de iki kuvve mevcûddur. Birisi kuvve-i kāhire-i kānûn, diğeri ise vicdân-ı millî! Evvelkisi bir kuvvet-i maddiyyedir ki, hudûd-ı tabîiyyesinden çıkmak temâyülâtında bulunan irâdât-ı şahsiyyeleri derhâl hudûd-ı mezkûre dâiresine sevkeder. İkincisi ise bir kuvvet-i ma'neviyyedir ki, insanları kendi temâyülât, arzu ve irâde-i şahsiyyelerini bir maksad ve gāye-i âliyyenin istihsâli için menfaat-i umûmiyye yolunda fedâ etmeye sevkeyler.

İşte, bidâyet-i İslâmiyyet'te, vefât-ı Nebevî'yi müteâkıb biz şu iki kuvvetin de aynı derece hâkim olduğunu görüyoruz. Yukarıda arzettiğimiz gibi vefât-ı Nebevî'yi müteâkıb eyyâm-ı cehâlete mahsûs ahvâl ve alâmât kendilerini göstermeye başladılar. Zuhûr-ı İslâmiyyet'e kadar müteferrik ve mütehârib kabâil-i vahşiyyeden ibâret olan Arablar İslâmiyet sâyesinde bir kitle-i vâhide, bir millet-i muktedire şekline girmekteler iken, vefât-ı Nebevî münâsebeti ile eski hâl ve evzâ' yine başgöstermek isti'dâdında bulundu. Rüesâ-yı kabâil eski vaz'iyetlerini ahzetmek arzusunda bulundular; ötede beride kıyâma, isyâna şürû' ettiler. İslâmiyet'ten bile hâric oldular. Medîne'de Ensâr ile Muhâcirler arasına hilâfet mes'elesi münâsebeti ile sokulmuş olan nizâ' u şikāk da şu ahvâl-i umûmiyyenin başka bir tecellî, bir tezâhüründen ibâretti. İslâmiyet müdhiş bir tehlike karşısında bulunuyordu.

İşte o zaman vicdân-ı millet kendisini gösterdi. Rûh-i İslâmiyyet'le mütehallî, mâddî ve ma'nevî mevcûdiyetlerini İslâmiyet'e vakfetmiş olanların kâffesi hemen tehlikenin azametini derkederek bütün kuvvetleri ile izâlesine koyuldular. İrâdât ve temâyülât-ı şahsiyyeler unutuldu; arzu ve ihtirâsât-ı ferdiyyeler menfaat-i umûmiyyeye fedâ edildi. Evvel be-evvel Fârûk-ı A'zam'ın ittihâd-ı ârâ ile intihâbıyla vicdân-ı millîyi taşıyanlar içinde ihtilâf ve şikāk bertaraf edildi. Şimdi sıra kuvve-i kāhire-i kānûna geldi. Ebûbekr-i Sıddîk, Ömer bin Hattâb zamanlarında kavânînin bütün efrâd-ı ümmet hakkında siyyânen ne derecede şiddetle tatbîk edildiği cümlece ma'lûmdur. İşte bu münâsebetle şîrâze-i vahdeti bozmak temâyülâtında bulunan ve sırf eyyâm-ı cehâlete mahsûs olan irâdât-ı ferdiyyeler dâire-i ma'kūleye sevkedilerek târîh-i İslâmiyyet en zerrîn sahîfelerini şu iki halîfe-i zî-şânın eyyâmında hâiz oldu.

Fakat eyyâm-ı cehâlet rûhu henüz bütün bütün mahv ü nâbûd edilememişti; havâ-yı nesîmîde geziyordu, kendisi için müsâid şerâit arıyordu. İşte şu müsâid şerâitı Osman ibni Affân ve Ali ibni Ebî Tâlib hazerâtı zamanlarında buldu. Osman ibni Affân radıyallahu anh hazretleri tarafından ibrâz edilen ufak bir za'f-ı mizâc temâyülât ve irâdât-ı şahsiyyeler için vâsi' bir meydan açtı; şîrâze-i devlet bozulmaya yüz tuttu. Bu hâl Ali ibni Ebî Tâlib hazretleri zamanında daha ziyâde kesb-i şiddet etti. Cemel, Sıffîn, Nehrevân muhârebeleri İslâmiyet'i ebediyyen dâğdâr edecek târîh-i İslâm'ın kanlı ve fâciadâr sahîfeleridir. Havâricin zuhûru, Kerbelâ vâkıa-i müdhişesi, Yezîd ve Haccâc ibni Yûsuf gibi hâkimlerin sahne-i İslâmiyyet'te nümâyân olması şîrâze-i hükûmetin tamamen bozulduğunu ve bir herc ü merc-i umûmînin, anarşinin kāim olduğunu gösteriyor.

Ali ibni Ebî Tâlib'in kātili olan İbni Mülcem'den kerîmesi Hazret-i Zeyneb; "Babam halîfeyi niçin öldürdün?" diye

sordukda kātil; "Ben halîfeyi öldürmedim, Ali'yi öldürdüm; el-hükmü lillâh!" diye cevap verdi." Bugünkü Avrupa anarşistleri başka bir şey söylemiyorlar. Anarşi cârî ve hükümrân olan bir yerde ne vicdân-ı millînin ne de kavânînin tatbîkına meydan kalmaz. Anarşiye karşı konulacak yegâne kuvvet, istibdâddır. Milyonlarca irâdât ve temâyülât-ı şahsiyyelerin bir herc ü merc-i umûmî içinde yekdiğerleri ile çarpışmalarına karşı yegâne çıkabilecek kuvvet yine bir irâde-i vâhide-i kāhire olabilir. Benî Ümeyye ve Benî Abbâsiyye zamanları hakīkat-i hâlde İslâmiyet'in esâs ve erkân-ı hükûmet hakkında vaz' etmiş olduğu kavâide tamamen muhâlif olan bir usûl-i istibdâdın te'sîsinden başka bir şey değildi, ve bu da çâresiz idi. Üstâd-ı fâzıl Manastırlı İsmail Hakkı Efendi hazretlerinin *Sırâtımüstakīm* sahâyifinde târîh-i İslâmiyyet'e âid neşretmiş olduğu tetebbuâtta buyuruluyor ki: "Arablardan birisi Haccâc Ebû Yûsuf'a: Sen Fârûk-ı A'zam zamanına yetiştin; adâletini gördün. Niçin o halîfe-i zî-şâna imtisâl etmezsin? demiş. Buna cevâben Haccâc da demiş ki: "Fârûk-ı A'zam zamanında Ebâ Zer vardı; sen Ebâ Zer ol da, ben de Ömer olayım!"

Şu ufak cümle tam bir hikmet-i hükûmettir! İbni Mülcemlerdir ki Yezîdleri doğuruyor. İstibdâd, anarşi… yekdiğerlerinin şerîk ve refîk-i gayr-i mufârıkıdır. Anarşi olan yerde mutlak istibdâd olur ve istibdâd hâkim olduğu mahalde mutlak anarşi vücûd bulur. Târîh-i İslâmiyyet'i tedkīk ediniz; zâhiren kavî, muktedir bir hükûmet-i müstebiddenin mevcûdiyetine rağmen bâtınen umûmî bir herc ü merci, bir adem-i intizâmın hükümrânlığını görürsünüz. Rüesâ, kabâil, akvâm ale'd-devâm yekdiğerleri ile çarpışmaktadır. Daima bir seylâb-ı hûnîndir ki akıyor. Hattâ düşmana karşı gönderilen asâkir-i İslâmiyye arasında şu hâlet-i rûhiyye berdevâm olarak **[370]** rüesâ arasında istirkāb, kanlı fâcialar, çarpışmalar hiçbir zaman eksik değildir.

İşte akvâm ve milel-i İslâmiyyenin dehşet-nümâ bir sûrette sükūtuna başlıca sebeb de şu ahvâl-i rûhiyye olmuştur. Endülüs'te İslâmiyet'in sûret-i inkırâzını, Hindistan'da hükûmet-i İslâmiyyenin sukūtunu, Afrika-yı Şimâlî'de, Asya-yı Garbî'de bu kadar İslâm saltanatlarının târîh-i izmihlâlini der-hâtır ediniz; hep aynı sebebi, aynı hâli görürsünüz. Biz müslümanlar ihtirâsât, infiâlât, temâyülât-ı şahsiyyemizi menâfi'-i umûmiyyeye fedâ etmek hâssasına mâlik değiliz. Bizim en büyük, en mühlik hastalığımız, marazımız da bundan ibârettir. Fakat şu hastalık münâsebeti ile dûçâr olduğumuz zilletler, musîbetler bile bizi îkāz edemiyor.

Manastır vâkıa-i elîmesi bugün her bir müslümanı tâ rûh-ı kalbinden cerîhadâr etmelidir. Biz, şu vâkıanın mübâşirleri tarafından dermiyân edilen müddeayât ve mütâlebâtın mâhiyeti hakkında beyân-ı efkâr etmeyeceğiz. Bunların hak olduğunu teslîm e[t]sek bile, yine şu hakkın istirdâdı için mürâcaat edilmiş olan tarîkı tasvîb edecek dünyâda bir sâhib-i vicdân, bir sâhib-i iz'ân bulunduğunu bile tasavvur etmiyoruz. Eğer bugün ser-i kârda Abdülhamîd bile bulunsaydı ve memleketin içinde bulunduğu gavâil ve müşkilâtla beraber bir de böyle bir gāile îkā' etmiş olsaydılar, biz bilâ-tereddüd şu gāileyi îkā' edenleri –kim olursa olsun– hamiyetsizlikle vasfederdik! Zîrâ bugün bütün Osmanlıların, bütün müslümanların üzerine yegâne bir vazîfe tahmîl edilmiştir ki, o da karşımıza çıkmış olan, bizim mevcûdiyet-i milliyye ve diniyyemize bile hitâm vermek niyetini beslemekte bulunan düşmanla müttehiden ve müttefikan pençeleşmekten ibârettir. Eğer bize zulm ü şetm, kahr u cebr olursa bile biz şu düşmanı bertaraf edinceye kadar herşeye sabr u tahammül etmeliyiz. Bizde bir vicdân-ı millî, İslâmiyet'in şu son nişânesi olan Hilâfet-i Osmâniyye'yi muhâfaza etmek kaygusu var ise –böyle hareket etmeliyiz. Bugün hesâb vakti değildir. Kātil kātile bile el vererek düşman-ı umûmîye karşı çıkmalıdır. Zîrâ maâzallâh düşman galebe çalarsa, düşman vatanı makhûr ve menkûb ederse bugün is'âf ettireceğimiz müddeayât ve mutâlebâttan bile hiçbir behre ve semere göremeyiz! Halbuki işte mevsimsiz, vakitsiz yapılmış olan şu gibi harekâttır ki, düşman için en ziyâde medâr-ı zafer ve galebe olabilir! Şu gibi harekâttan sakınalım ki, göklerde ervâh-ı enbiyâ kan ağlıyor!!

Ahmed Agayef

MEKÂTÎB

DÂRÜLHİLÂFE'DE *SEBÎLÜRREŞÂD* CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ'NE

Ma'rûz-ı dâîleridir ki;

Matbûât-ı Osmâniyye ve İslâmiyye arasında mündericât-ı ciddiyyesiyle kesb-i temeyyüz ve zîr-i idâre-i fâzılânelerinde intişâr etmekte bulunan *Sebîlürreşâd* nâm cerîde-i ferîdeleri bilumûm üserâ arkadaşlarımla mutâlaa olunmak arzu edildiğinden lütfen irsâl buyurulmasıyla bir derece hâl-i esâretten mütevellid ye's ü kederlerimizin ref' ve tatmînine himmet ve inâyet buyurulmasını temennî eder ve bu vesîle ile takdîm-i ihtirâmât eylerim efendim.

16 Haziran 328
İtalya'nın Napoli şehri civârında Salerno'nun
Kampanya nâm kasabada kışlada mukīm üserâ-yı
Osmaniyyeden Çekmeceli Komiser Muâvini
Ali Hilmi

* * *

SEBÎLÜRREŞÂD

Cerîdemiz hakkındaki teveccühât-ı aliyyelerine teşekkürler ederiz. Risâlemiz maal-iftihâr takdîm olunmuştur; ba'demâ da gönderilecektir. Muhterem kardeş, [1](لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللهَ مَعَنَا)

İMÂM YAHYÂ'NIN BİR MEKTÛBU

İmâm Yahyâ hazretleri tarafından Yemen Meb'ûs-ı muhteremi es-Seyyid Ahmed el-Kebsî hazretlerine gönderilen mektûbun aynen tercümesidir:

[1] Tevbe, 9/40.

Birâder-i azîzim Yahyâ el-Kebsî; selâm ve tahiyyâttan sonra: Ma'lûm-ı âlîleri olduğu vechile ecnebîler daima ahâlî-i mutîa-i İslâmiyyeyi iğvâ ve iğfâle sâî ve envâ'-ı hiyel ü desâyis isti'mâlinden gayr-i hâlîdir. Bazı müslümanlarımız dahi bu iğfâlâta kapılarak yekdiğerine karşı îkā'-ı zarar etmekte ve ahîren gelecek mazarratın derecesini hesâb ve ta'yîn eyleyememekte ve düşmanın bundan istifâde ederek bugün cümlesini mahv ü perîşân eyleyeceğini teyakkun edememektedirler. Bu hâlin İslâmiyet'in mahvını intâc eyleyeceğini tahattur edemedikleri gibi bu hareketleriyle düşmanın muvaffakiyetine hizmet etmekte olduklarını da anlayamamaktadırlar.

Her sâhib-i akl ü iz'ân ednâ bir mülâhaza ile vukū' bulan kâffe-i harekâtın bir desîse-i ecnebiyye mahsûlü olduğunu ve bütün ecnebîler müslümanların aleyhinde yekdiğerine hafiyyen ve celiyyen muâvenet etmekte bulunduklarını görmemek ve bunun netâyic-i vahîmesini anlamamak kābil değildir. İslâmiyet'i zaîf olan müslümanlardan bazıları bunları me'kûlât ve melbûsâtta ve ifâdât ve beyânât ve harekâtta taklîd etmekte ve bunlardan muâvenet ve müzâheret görmekte ve ahâlî-i İslâmiyye arasında îkā'-ı şikāk u fesâd eyleyecek beyânatta bulunmaktadırlar.

Ne olurdu bu gibi adamlar ahkâm-ı dîniyyeden olan teâvün ve tenâsur kavâidine riâyet ve aralarında vukūa gelmekte olan nizâ' ve şikākı bertaraf etmiş ola idiler. Efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyye te'sîrât-ı hâriciyye netîcesi olarak Meclis-i Meb'ûsân'da teşekkül eden fırkaların birbirine karşı aldıkları vaz'iyetten fevkalâde müteessir ve müteellimdir.

Hele müntahibler, biz meb'ûsân-ı kirâmı zarar-ı âmmı intâc etmekte olan **[371]** ihtilâf için değil, şevket-i İslâmiyye ve i'mâr-ı Memâlik-i Osmâniyye'yi tezyîd edecek olan ittihâd ü ittifâk için intihâb eyledik, diyorlar ve bu netîceye intizâr eyliyorlar.

Seyyid İdrîs'e gelince: Bunun ahvâl ve harekâtı vaktiyle size yazılmış ve bir kısmı evrâk-ı havâdisle neşredilmiş olduğundan tafsîlâtına hâcet yoktur. Yemen Kıt'ası mülk-i mevrûs-ı Osmânîdir. Burada hâkimiyet-i İslâmiyye-i Osmâniyye ilâ-nihâye bâkī ve pâyidârdır. Bunun bir cüz'ü bile İtalya ve emsâlinin bi-inâyetillâh taarruzundan masûndur.

Seyyid Dahyânî el-Kāsımî'ye gelince: Bunun kâffe-i bilâd ve kılâı ve hattâ Ümm-i Leylâ nâmındaki hısn-ı hasînî zabtedilmiş ve kendisi Asîr'e firâr eylemiştir.

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

HABEŞİSTAN MÜSLÜMANLARI

Mesâfenin uzaklığı, muvâsalâtın suûbeti sebebiyle Habeşistan'daki müslüman kardeşlerimizin ahvâlinden hemen bî-haber kalmışız; Habeşistan'ın ahvâline, nizâmâtına, usûl-i idâresine vukūf-ı tâmmı bulunan el-Üstâz Şeyh Tâhâ Hasan Efendi'nin burada bulunmasından bil-istifâde *el-Hilâl* muharriri mûmâ-ileyhin ma'lûmâtına mürâcaat ile âtîdeki ma'lûmâtı istihsâl etmiştir. İşbu ma'lûmâttan Habeşistan müslümanlarının ahvâline kāri'lerimizin bir dereceye kadar vukūf hâsıl edeceğini me'mûl ederiz.

* * *

Habeşistan üç kısma münkasemdir.

1. Kısım, İkinci Menelik'in maskat-ı re'si ve Habeşistan'ın makarr-ı idâresi "Emhara"dır; 2. Kısım "Cala", 3. Kısım "Necra"dır.

İşbu üç kısımda adedleri 33'e bâliğ birçok vilâyât vardır. İşbu 33 vilâyetten üçünde üç müslüman, diğerlerinde hıristiyan vâlîler vardır.

Müslüman vâlîlerin birisi es-Sultân Muhammed Davud Ebû-Cafâr'dır. Bunun makarr-ı hükûmeti Cala kısmında kâin Cama'dır. İşbu sultân yakın bir zamana kadar istiklâl ve hürriyet-i tâmmeye mâlik idi. Ahîren Habeşistan'a inkıyâda mecbûr edildi ise de şimdiye kadar hâkim olduğu vilâyetin umûr-ı dâhiliyyesine müteallik husûsâtta tasarrufât-ı mutlakayı hâiz bir çok imtiyâzâtı hâlâ bâkīdir.

İşbu Sultân Muhammed'in hâkim olduğu memleket ahâlîsinin cümlesi müslümandır. Bu memleketlerde akıl, dirâyet ve salâbet-i îmân ve diyânet ile ma'rûf birçok ulemâ ve mütefekkirîn-i İslâmiyye vardır. Kuvve-i harbiyyesi 160 bin mukātildir. Bunların 80 bini Menelik'in 80 bini de kendisinindir.

İşbu sultân her sene Habeşistan'ın makarr-ı idâresi olan Adisababa'ya vergisini vermek üzere gelir ve bir ay Ababa'da ikāmet ettikten sonra merkez-i vilâyete avdet eder.

İşbu sultânın Habeşistan kıralı nezdinde pek çok nüfûzu ve sâir vâlîlere nazaran pek muhterem ve âlî makāmı vardır. İşbu sultânın Habeşistan hükûmetine her sene verdiği vergi altın haşâlarla müzeyyen olan birçok at ve esterlerden ve evânî-i zehebiyyeden başka 300 bin kıyye altındır.

Diğer iki müslüman vâli Emhara kısmında ikāmet ederler. Bunlardan birisi Devâ Vâlîsi Deccâc Ahmed'dir. Bunun hâkim olduğu vilâyet ahâlîsi umûmen müslüman olup içlerinde bir hıristiyan bile yoktur.

İşbu vilâyette birçok ulemâ ve ashâb-ı zühd ü takvâdan birçok sâlihîn olup Mısır'daki Câmi'-i Ezher gibi medârisde tahsîl-i ulûm için bütün Habeşistan ahâlî-i müslimesi her taraftan bu vilâyete gelirler.

Müslümanlardan Habeşistan'da bulunan üçüncü vâlî, Heleboko Vilâyeti'nin hâkimi bulunan Deccâc Bro nâm zâttır. İşbu vilâyet ahâlîsi müslim ile hıristiyandan ibâret ise de müslümanların adedi daha ziyâdedir. Vâlî-i mûmâ-ileyh dindârlıkla ve ulemâya fevka'l-had muhabbet ve i'tibâr ile meşhûr ve ma'rûftur. Ulemâya pekçok iltifât ve ikrâm eder ve ulemânın terfîh-i hâlleri için arâzîsinden birçok vâsi' ve mahsûldâr yerlerini ulemâya sarfolunmak üzere vakfetmiş bir zâttır. Kuvve-i harbiyyesi yetmiş bin askerden ibârettir.

Hıristiyan vâlîlerin taht-ı idâresinde bulunan diğer vilâyetlerin bir kısmı sırf hıristiyan Habeşîlerle ve diğer kısımları da müslüman ve hıristiyanlarla meskûndur.

ŞUÛN

Osmanlı – İtalya Muhârebesi:

Dârü'l-cihâddaki İslâm kumandanlarının iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti'nden Osmanlı Telgraf Ajansı'na teblîğ edilmiştir:

Trablusgarb:

21 Haziran – Haziran'ın 21'inci günü sabahı düşmanın bir alay piyâdesiyle bir mitralyöz müfrezesi Seyyidsaîd Tepesi'nden sâhil-i bahrı ta'kîben mezkûr tepenin takrîben beş kilometre şarkında vâkı' Seyyidali Tepesi'ne doğru ilerlemiş ve mezkûr tepeye İtalya bayrağını rekz ile oraları da işgâl eylemiş ise de düşmanın Seyyidsaîd'de icrâ ettiği şiddetli top ateşine rağmen muhâriblerimiz tarafından vukū' bulan hücûm-ı dilîrâne üzerine düşman rekz ettiği bayrağı indirerek Seyyidsaîd'e kadar mecbûr-ı ric'at olmuştur. Düşmanın külliyetli telefâtı vardır. Şehîd ve mecrûhînimizin mikdârı henüz ma'lûm değilse de lehü'l-hamd pek azdır.

Yemen:

İdrîs'in Tenkîli – Harbiye Nezâreti'nden Osmanlı Telgraf Ajansı'na teblîğ edilmiştir: "Haziran'ın 14'ünde Seyyid İdrîs eşkıyâsı Berşûma civârında Sûsân Tepesi'nde bulunan müfrezemize ateş etmiş ise de edilen mukābele üzerine eşkıyâ-yı merkūme tenkîl edilmiştir. Bu musâdemede eşkıyâ top isti'mâl etmiş iseler de iki kıt'a topları isti'mâlden iskât edilmiştir. Mütemerrid bulunan Batâriye Kabîlesi dehâlet etti. Benî Beşîr'den daha dört karye taleb-i emân etmiştir."

Basra:

Basra'da Bir İslâm Mekteb-i Âlîsi – Bağdâd'da münteşir *er-Riyâz* gazetesinde okunduğuna göre Basra Şîîlerinin himmetiyle İslâmî bir mekteb-i âlînin te'sîsine mübâşeret olunmuştur. Bu müessesenin te'sîsiyle içinde lâzım olan muallimîn ve âlât ü edevâtının istikmâli için Basra'daki Şiiyyü'l-mezheblerin âlimi Şeyh İbrâhîm hazretlerinin riyâseti tahtında bir encümen teşekkül etmiş ve yine Basra'daki ileri gelen Şiîlerden Mûsâ el-Atıyye tarafından müesseseye sarfolunmak üzere mebâliğ-ı külliyye ihdâ olunmuştur.

Kıbrıs:

Yunanlılar ve Müslümanlar – Müslümanlar aleyhinde entrika çevirmekten bir ân hâlî kalmayan Yunanlılar ahîren Kıbrıs'taki fecâyia sebebiyet vererek birçok müslüman ma'sûmlarının **[372]** kanını akıtmışlardır. Müslümanların ma'sûmiyeti İngilizlerce tebeyyün etmiş olmakla beraber mes'eleyi kemâl-i bî-tarafî ile tahkîk ve tedkîk etmek üzere Londra'dan bir hey'et-i tahkîkıyyenin Kıbrıs'a i'zâmına karar verildiği gibi aynı zamanda ihlâle uğrayan âsâyişin iâdesi zımnında da Mısır'daki İngiliz asâkirinden yüz neferin Kıbrıs'a i'zâmı kararlaşmıştır.

Mısır:

Hidîv ve İngiltere Kralı – Londra'ya muvâsalat eden hidîv-i Mısır "Windsor Castle"da İngiliz kral ve kraliçesine üç gün misâfir olarak şerefine müteaddid ziyâfetler keşîde edilmiş ve Londra Osmanlı sefîri de mezkûr ziyâfetlere da'vet olunmuştur.

Kāhire'de Bir Sû'-i kasd Cem'iyeti – Kāhire matbûâtında okunduğuna nazaran Mısır'da müstahdem İtalyan polisler tarafından hidîv, Lord Kitchener, reis-i nüzzârın hayatlarına hâtime çekmek üzere teşekkül eden bir cem'iyet-i hafiyye keşfedilmiş ve Nasyonalistlere mensûb üç genç tevkîf olunmuştur.

Bu bâbda Mısır müddeî-i umûmîsiyle dâhiliye müsteşârı, Kāhire Emniyet-i Umûmiyyesi müdîrinden mürekkeb bir komisyon teşekkül edip tahkīkāta faâliyetle devam olunmaktadır. Tevkîf olunanların mesâkini taharrî edilip birçok evrâk ve mekâtîb dahi elde edilmiştir. Etrafa dahi tahkīkāt-ı hafiyye icrâsı için me'mûrîn-i mahsûsa i'zâm olunmuş ve bu mes'ele gereği gibi hükûmet-i Mısriyyeyi işgāle vesîle olmuştur.

Sebîlürreşâd – Bize kalırsa, Mısır Nasyonalistlerinin Osmanlı-İtalya Muhârebesi'nde İtalyanlar aleyhinde ittihâz ettikleri vaz'iyetten memnûn olmayan Mısır'daki İtalyan polisleri tarafından mes'ele intikām için tertîb ve tasnî' olunmuş olsa gerektir. Çünkü hidîv ile Lord Kitchener'ın Mısır'da bulunmadıkları bir sırada Mısır Nasyonalistleri böyle bir vâhî fiile iştirâk etmeyecekleri bedîhîdir.

İran:

Şahsevenler ve Ruslar – Lenkerân kazâsı dâhilinde iki yüz Şahseven bir Rus hudûd karakolunu muhâsara etmişler ve şiddetli bir müsâdemeden sonra hücûm def' edilmiştir. Rus asâkirinden biri telef ve diğer biri mecrûh olmuştur. Musâdemât esnâsında Şahsevenler'in dûçâr oldukları zâyiât mikdârı mechûldür.

İran Kabinesi ve Şahsevenler – Şahsevenler'in Ruslar aleyhine kıyâmla onlara karşı vatanlarını müdâfaa edip mukātelâta teşebbüs eylemeleri keyfiyeti –Rus tarafdârı olan– İran kabîne-i hâzırası tarafından şiddetle takbîh edilmiş ise de, Şahsevenler ehemmiyet vermeyerek kemâl-i germî ile müsâdemâta devam ile Ruslara hemen her gün telefât vermektedirler.

İran Mücâhidleri ve Şahsevenler – Rusların Tebrîz'deki son vaz'iyet ve mezâlimlerinden firar ile Dersaâdet'e gelen Tebrîz mücâhidleri tekrar İran'a gidip Şahsevenler'le beraber Ruslara karşı vatanlarını müdâfaaya karar vermişlerdir.

Sâlârüddevle ve Serdâr Erfa' – Kirmanşah'da mağlûb olan Sâlârüddevle Muhammere'de bulunup büyük bir nüfûz-ı kuvvete mâlik olan "Serdâr-ı İrân Erfa"ın nezdine gelerek istimdâd talebinde bulunduğu rivâyet olunmuştur. İran hükûmet-i hâzırasını idâre etmekte olan Bahtiyârîler'den hoşnûd olmayan Serdâr Erfa' henüz Sâlârüddevle'ye muâvenet edip etmeyeceğine dâir bir vaad olunmamıştır.

Fas:

Haziran-ı efrencînin yirmi birinden beri Fas ahvâli yine kesb-i vehâmet etmiş ve ahâlî ve kabâilin heyecânı artma-

ya başlamıştır. Galâvî'nin Mulay Hafîz tarafından vâlî ta'yîn olunduğuna dâir olan fermânın kırâetinden sonra, ahâli Avrupalılara karşı ibrâz-ı gayz u husûmete ve ecnebîlere taşlarla hücûma başlamışlardır. Mülâzım Heining'in kumandası altında bulunan yerli asâkir tarafından galeyânın teskînine muvaffakiyet elvermiştir! Sultânlık da'vâsında bulunan zât kendi tarafdârânıyla beraber sâbık Marakeş vâlîsinin tarafını iltizâm ederek yeni ta'yîn olunan vâlî aleyhinde harekât-ı hasmâneye devâm eylemektedir. Ceneral Guro ve Ceneral Dalbiez'ye kabâil-i âsiyye tarafından arz-ı mutâvaat ve inkıyâd edilmiştir. Ceneral Monpierre Fas'ı terkle Dârülbeyzâ'ya gitmiştir.

Tunus:

Tunus İsyânı Müşevvikleri – Tunus'ta *Times* gazetesine iş'âr olunduğuna göre Tunus'ta teşkîl edilmiş olan dîvân-ı harb-i örfî tarafından geçen Teşrîn-i Sânî-i efrencî ayında vukū' bulan harekât-ı ihtilâliyyenin müşevviklerinin muhâkemesi icrâ eylemiştir. Bunların isticvâbı evvelce mahsûs müstantıklar tarafından zabtedilmişti. Muhâkeme netîcesinde otuz beş kişinin ithâmlarına karar verilmiştir ki, bunların yedisi i'dâma, diğerleri muhtelif habs ve pıranga cezâlarına mahkûm edilmişlerdir. Habs cezâlarına mahkûm olanlardan biri müebbed küreğe, diğeri de yirmi senelik pırangaya mahkûm olmuşlardır. Otuz altı kişinin de ma'sûmiyetleri tahakkuk ettiğinden tahliyelerine karar verilmiştir.

Hindistan:

Rusya'nın Mezâlimine Karşı Hindistan Şîî Müslümanlarının Heyecânı – Kalküta'da münteşir Fârisî "*Hablü'l-Metîn*" gazetesinde okunduğuna nazaran Hindistan'ın "Leknehu" şehrindeki Şîiyyü'l-mezheb Hindlilerin komitesi bütün Hindistan'daki Şîîleri büyük bir konferansa iştirâk için murahhas göndermelerini kendilerine teblîğ etmiş ve mezkûr kongre ahîren in'ıkād ederek Rusya'nın Meşhed (İran'da) şehrindeki İmâm Rızâ'nın mezâr-ı şerîfini bombardıman ettiğinden dolayı alenen ızhâr-ı nefret eyleyip mukarrerât-ı âtiyyenin ittihâzına karar vermişlerdir:

1) Rusya'nın Meşhed'de bulundurmakta olduğu asâkirin geri aldırılmasına,

2) Bombardıman esnâsında hasâra uğrayan imâmın mezârının Ruslar tarafından ta'mîr ve termîmine,

3) Rusya'nın İran'da harekât-ı zâlimâne ve mütecâvizânesinin tahdîdine,

4) Bâlâdaki metâliblerinin is'âfı zımnında Hindistan başvâlîsi vâsıtasıyla İngiltere hükûmeti nezdinde mürâcaât-ı resmiyyede bulunulmasına,

5) Mezârın bombardıman edildiği 15 Rebîussânî ayında her sene mâtem icrâsıyla Rus mezâliminin tezkâr ve tekrar edilmesine,

Bâlâdaki mukarrerât ekseriyet-i mutlaka ile kabûl edilmiş ve icrâ-yı îcâbına tevessül olunmuştur.

Hindistan'da İran Hilâl-i Ahmer Hey'eti – Fârisî *Hablü'l-Metîn* gazetesinde okunduğuna nazaran geçen Cumâdessânî ayının on beşinde İran Hilâl-i Ahmer hey'eti Kalküta'da kâin Medical Külcher Caddesi'nde İranîlerin en ileri gelen fuzalâsından Gulâm Hüseyin Ârif hazretlerinin riyâseti altında in'ıkād edip mukarrerât-ı âtiyyenin ittihâzına karar verilmiştir:

1) Meydân-ı harbde (Afrika-yı Osmanî) bulunan mücâhidîn-i İslâmiyyeye bir hey'et-i tıbbiyyenin i'zâmıyla hey'ete Doktor Abdullah el-Me'mûn es-Sühreverdî'nin reis olarak ta'yînine,

2) Hey'ete lâzım olan âlât ü edevât ile eczâların mübâyaasıyla i'zâmına,

3) Hey'etin sâlimen meydân-ı harbe muvâsaleti için İngiltere hükûmeti tarafından îcâb eden tedâbîrin ittihâzı zımnında Hindistan hükûmetine mürâcaat olunmasına.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

18 Temmuz 1912 — 4 Şa'bân 1330 — Perşembe — 5 Temmuz 1328 — Cild: 8 - Aded: 202

TEFSİR-İ ŞERİF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ. إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِى خُسْرٍ. إِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ

Tercümesi

"İkindiye kasem ederim ki, insan muhakkak ziyandadır. Ancak imanı olan kimselerle a'mâl-i sâlihada bulunanlar; bir de birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler ziyanda değildir."

* * *

Kitâbullâh'ın her sûresi, her âyeti tasavvurların fevkinde belîğ olmakla beraber, bu parçalardan bir kısmı diğerinden daha yüksek bir seviye-i belâgattadır. Seyyid Şerif:

در كلام خالق بيجون كه وحى منزلست
كى بود تبت يدا ما نند يا ارض ابلعى!

diyor. Yani "Hakîm-i Zülcelâl'in kelâmında bile -ki vahy-i münzeldir- nasıl olur da Tebbet Sûresi [1] (يَا اَرْضُ ابْلَعِى) âyetine muâdil olabilir!"

İşte Asr Sûresi de hem îcâz, hem i'câz i'tibâriyle en ileri gelen bir hârika-i nazımdır.

İmam-ı Şâfiî:

"Kur'an nâmına yalnız bu sûre nâzil olsaydı bizim için kâfî idi. Evet, insanlar bu sûreyi ihâta edebilselerdi başkasına hâcet kalmazdı." dermiş.

Ashâb-ı kirâm efendilerimizin ikisi bir yere geldi mi, biri diğerine bu sûreyi okumadan, o da evvelkine selâm vermeden ayrılmazlarmış.

Sahâbenin şu âdeti teberrük içindir zannedenler yanılıyorlar. Zîrâ onların bu sûre-i güzîni okumaktan maksadları, içindeki meânîyi, husûsiyle hakkı, sabrı tavsiyede bulunmayı karşısındakinin hatırına getirmek idi.

Ta ki arkadaşında bir vasiyet-i hayr varsa kendisine celbedebilsin.

Asr ya zamanın ma'lûm olan bir cüz'üdür ki o da mütekellimin içinde yaşadığı müddettir; ister bu müddet senelerin adediyle takdîr olunsun da mesela yüz yıl densin, isterse hiç mikdârı ta'yîn edilmesin. Yahud öğle ile akşam arasındaki vakt-i ma'rûfdur. Burada iki ma'nâdan hangisi ihtiyâr olunsa doğrudur. Çünkü her ikisi nezd-i ilâhîde cây-ı kasem olabilir.

Ve'd-Duhâ Sûresi'ni tefsîr ederken de söylemiştik, âlem-i hilkatteki eşyadan yahud şüûn-ı kâinattan birine yemîn etmek Kur'an-ı Kerîm'de cârî olan âdetullâh muktezâsıdır.

Bundaki maksad ise o kasem olunan şeye ezelde mevdû' hikmeti insanlara ihtâr etmektir; ta ki ondan bir nev'i şer tevehhüm edilmiş ise tashîh-i i'tikād olunsun.

Mesela insanlar bulundukları asrı daima zemmederler; kendi kusurlarını hep o bîçârenin boynuna yüklerler! Bütün evsâf-ı kerîmeyi de yetişemedikleri asırlarla beraber gitmiş sanırlar.

İşte bunun bâtıl bir zehâb, fâsid bir vehm olduğu, Cenâb-ı Hak tarafından asrın nâmına kasem edilmesiyle meydana çıkıveriyor.

Demek kabahat asırda değil, asrı hüsn-i isti'mâl edemeyen insanlarda imiş

Asr'a "ikindi" ma'nâsını verirsek yine aynı netice çıkar. Zîrâ **[374]** vaktiyle Arapların işsiz takımı gündüzün bu devresini pek fâidesiz şeylerle geçirmek mu'tadında oldukları için, zihinlerde bu zamanın şerden başka bir işe yaramayacağı vehmi yerleşmişti.

Artık yeri, gökleri yaratan Allâhu Zü'l-celâl tutar da bu zamana kasem ederse, kadri ne derecelerde yüksek olacağı derhal anlaşılır.

[1] Hûd Sûresi 44.

Husr "dalâl, helâk, noksan" ma'nâlarınadır. Evet, sûre-i celîlede istisnâ edilenlerin hâricinde ne kadar insan varsa hepsi hüsrân içindedir.

Evvelâ imanı ele alalım, bakalım; bu feyizden nasîbi olmayanların hüsrandan âzâde kalması mümkün mü imiş, değil mi imiş:

Vâkıa, insanların esbâb-ı saâdet bildikleri vesâiti elde edenler için –dinsizlere göre zaten bu hayatın mâba'di olmadığından– hüsrân yoktur gibi gelir; ama azıcık düşünülürse hakîkatin büsbütün başka olduğu görülür.

Çünkü insan, yalnız müessirât-ı tabîiyyeye karşı cismâniyetini barındırmak ihtiyacında değildir. Ma'neviyâtını hücûm-ı infiâlâttan kurtarmak zarûretini daha şiddetli bir sûrette hisseder. Zîrâ elbette insan, hayvan gibi olamaz.

Şimdi biraz da *Dinî, Felsefî Musâhabeler*'in, maalesef ikincisi yazılmayan o muhalled eserin sâhib-i hakîmini dinleyelim. Bakınız imandan nasîb alamayanları nasıl tasvîr ediyor:

"Dinsiz bir adam gāyet karanlık bir gecede fırtınaya tutulmuş, yelkensiz, dümensiz, safrasız gemi gibi bu ummân-ı havâdisin emvâc-ı müdhişesi arasında çalkanır durur. Nihayet, sâhil-i selâmete ermeden dehşetli bir kayaya çarpıp parça parça olur.

Eğer dinsiz olmak ezvâk-ı mümkine-i beşeriyyeden istenildiği kadar nasîb almak maksadına müstenid ise, emîn olmalı ki Cenâb-ı Hak asla buna meydan vermez; sû'-i i'tikād ashâbının dimâğından isti'dâd-ı telezzüz hassasını derhal nez' eder.

Din gittiği dakîkada, insanın gözüne bir siyah gözlük takılır; dünyâ insanın nazarında bir zindân-ı belâ kesilir; bütün mevcûdatı simsiyah görmeye başlar.

Âfâk, bir kemend-i âteşîn gibi boğazına geçmek için dakîka be dakîka darlaşır. Kalb her türlü mezâyâ-yı insâniyyeden tearrî eder.

Dinsiz, ailesi efrâdına, kendisini me'kel ittihâz etmiş bir alay mahlûkāt-ı muzırra nazarıyle bakar; benî nev'ine karşı hiç bir muhabbet, hiç bir şefkat hissetmez.. Buhrân-ı küfr ü ilhâd, bütün eczâ-yı bedeniyyesine sereyân eder.

Nevmi azâb, yakazası endîşe-i bî-hesâb olur. Kuşların negamât-ı can-fezâsı gırîv-i mâtem, ezhâr-ı nevbahârın hande-i inkişâfı girye-i derd ü elem gibi gelir.

Nereye baksa çîn-i cebîn, la'n ü nefrîn görür. Bütün mevcûdatın kendisine diş gıcırdatmakta olduğuna hükmeder.

İlletsiz, gāyetsiz, sâhipsiz, ma'nâsız gördüğü bu âlem, nazarında bir levha-i matemî-reng-i belâ kesilir. Onun için fazîlet bir lafz-ı bî-ma'nâ; vicdan kayd-ı tahzîr-i bülehâ; muhabbet bir maraz; şefkat ukūl-ı kâsıra mahsûsâtından vehmî bir arazdır.

Din gidince bünyân-ı fezâil yıkılır; hissiyât-ı mübeccele nâmına kalbde, dimâğda ne varsa hepsi birer birer çekilir. Sâha-i kalb bomboş, tamtakır kalır. O sâhayı tenvîr eden ne kadar şu'le varsa, hepsi söner. Onun yerine pâyânı olmayan bir meydan; göz gözü görmeyen bir zindan kāim olur. O zindanın her tarafından mübhem, muvahhiş, müdhiş sadâlar aksetmeye başlar.

İşte buna zulmet-âbâd-ı küfr ü ilhâd derler ki, ayniyle cehennemdir. Orada insanın dimâğına istilâ eden efkâr-ı müdhişe-i muzlime de o cehennemin âteşîn tâziyâneli zebânîleridir. Cenâb-ı Hak dinsizlere azâb-ı ekberin nümûnesini burada bu sûretle gösterir.

(وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ...)[1]

Bu buhrân-ı aklî ve asabînin netîcesi ne olmak lâzım geleceği herkesin ma'lûmudur..."

Mehmed Âkif

MÜDÂFAÂT-I DÎNİYYE

HAK VE HAKĪKAT

Doktor Dozy'nin İslâmiyet Aleyhindeki İsnâdâtına Karşı Reddiye

– 11 –

"Müteâkıben kızları îmâna geldiler. Amcası oğlu Ali de onlara iltihâk etti. Ali on yaşında bir çocuk idi. Bir kaht senesinde amcasının bâr-ı maîşetini tahfîf için onu kendi evine almıştı. Bunu müteâkıben köle Zeyd geldi. Zeyd hâlâ köle miydi, yoksa Muhammed âzâd edip evlâd etmiş miydi, burası lâyıkıyla ma'lûm değildir."

Kerâim-i seniyyenin îmân etmelerini zikretmek zâiddir. Onlar zâten peder-i zî-şânları terbiyesi tahtında yaşamakta oldukları cihetle putlara tapmış değillerdi. Risâlet haberini tasdîkte tereddüd etmeyecekleri de emr-i âşikârdır. Binâberîn ekser-i kütüb-i siyerde husûs-ı mezkûr meskûtün-anh bırakılmış, dine da'vet buyuruldukları beyân edilmemiştir. İçlerinde yalnız en büyükleri olan Seyyide Zeyneb hazretleri tezevvüc etmiş olup diğerleri hep sağīre idi. Hattâ Hazret-i Fâtıma (ra) henüz dünyâya gelmişti. (Müşârun-ileyhinne hazerâtının menâkıb-ı aliyyeleri cild-i evvelde icmâl olunmuştur.)

Hazret-i Ali (kerremallâhu vechehu) Efendimiz'in de hâne-i saâdet-âşiyâne-i peygamberîde terbiye görerek ibâdet-i asnâmdan masûn kaldıkları hâlde kabûl-i İslâmiyyet'leri mevzû'-ı bahs oluyor. Çünkü sinn-i bülûğa ermeyen çocuk pederine tâbi' addolunur. Müşârun-ileyhin pederi Ebû Tâlib ise dîn-i kadîmi **[375]** üzere bulunuyordu. Binâenaleyh kendisinin Dîn-i Hakk'a da'vet buyurulup icâbet eylediğini ulemâ-yı siyer tasrîh ediyorlar.

Hazret-i Ali Efendimiz'in sûret-i ihtidâları da şâyân-ı tezkârdır. Şöyle ki: (Sûretü'l-Müddessir'in bâlâda mezkûr evâili şeref-nüzûl ederek) Sultân-ı Enbiyâ Efendimiz hazretlerine mansıb-ı risâlet ihsân ü inâyet buyurulan Pazartesi günü akşam vaktine doğru zevce-i mükerremeleri Hazret-i Hadîce ile birlikte edâ-yı salât buyurdukları esnâda müşârun-ileyh yanlarına gelip hıtâm-ı salât akībinde istifsâr-ı keyfiyyet ey-

[1] Secde, 32/21.

ledi. Cevâben; "Bu ibâdet Cenâb-ı Hakk'ın Zât-ı Ulûhiyyeti için ıstıfâ ve mürselîni ba's ü irsâl ile kullarını irşâda inâyet buyurduğu Dîn-i Hakk'ın ahkâm-ı celîlesi cümlesindendir. Yâ Ali! Seni de şerîk ve şebîhten mukaddes olan Ma'bûd-ı Zü'l-Celâli'mize ibâdet ve Lât ve Uzzâ gibi âlihe-i bâtılaya perestişten tevakkī ve münâcebet etmeye da'vet ederim." buyuruldu. Ali (ra): "Bu da'veti henüz işitmiş olduğumdan müsâade buyurun da biraz düşüneyim bir kere de pederimle istişâre edeyim." dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz: "Hayır! Bu sırrı kimseye açmaya izin vermem! Eğer muvâfakat etmezsen, bâri ketmeyle" buyurdular. Hazret-i Ali o gece kendi kendine mülâhaza ve tefekkür sâyesinde mazhar-ı hidâyet olup ertesi Salı günü tekrar huzûr-ı Risâlet-penâhî'ye duhûl ile saâdet-i ezeliyyesini ibrâz etti ve bu hâl ü hareketini bir müddet gizli tuttu. Pederi muttali' olup sebât etmesine muvâfakat ettikten sonra i'lân eyledi. Hazret-i müşârun-ileyh bu sırada sinn-i temyîze bâliğ olmuştu ki, bu sinde bulunan sabînin îmân ve İslâm'ı ittifâkan sahîhtir. Ama sinn-i bülûğa vâsıl olmadıkça terk-i îmân sebebiyle muâhaze olunmaz.

Rivâyet olunduğuna göre Ebû Tâlib bir gün mahdûmunu Resûl-i Ekrem hazretleriyle namaz kılarken görüp kendisine: "Bu ne hâldir?" demiş, Ali hazretleri de: "Başka bir şey değil! Ben Cenâb-ı Bârî'ye ve Nebiyy-i Zî-şânı'na îmân ettim. İbâdette de kendisine iştirâk ediyorum." cevabını vermiş olmağla pederi: "Pekala! Demek seni hayr-ı azîme delâlet etmiş; iktidâda devam et!" diye takdîr ve tahsîn etmiş idi. Bir defa da Ebû Tâlib Hazret-i Ali'ye Resûl-i Ekrem Efendimiz'in sağ cânibinde salât ederken gördükde dîger oğlu Cenâb-ı Ca'fer'e hıtâben: "Ne dursun, sen de amca-zâdenin diğer cânibini vasl eyle!" demişti. Ca'fer (ra) da pek ziyâde müştâk bulunduğu Dîn-i Hakk'ı kabûl ile Resûl-i Ekrem'in sol cânibine kavuştu, edâ-yı salâta müsâraat etti. Maamâfih Ebû Tâlib hazretleri: "Birâder-zâdemin söylediği sözlerin hak olduğunu biliyorum. Eğer Kureyş kadınları beni ta'yîb edecek olmasalardı, ben de kendisine mütâbaat ederim." diyerek dîn-i kadîmi olan putperestlikten ayrılmaya muvaffak olamamıştır.

Dozy'nin "Köle Zeyd" dediği zât *Kur'ân-ı Kerîm*'de ism-i şerîfi mezkûr Zeyd bin Hârise (radıyallâhu anh)dır. Müşârun-ileyh küçük yaşında vâlidesiyle beraber Benî Tayy kabîlesinden bulunan dayılarını ziyârete giderken gasb olunarak Sûk-ı Ukâz'da bey' ve Cenâb-ı Hadîce'nin birâder-zâdesi Hakîm bin Hizâm (ra) tarafından iştirâ ve müşârun-ileyhâya ihdâ edilmiş idi. İzdivâc-ı mes'ûd-ı nebevî vukūu akībinde Hadîce Vâlidemiz onu Risâlet-penâh Efendimiz'e hibe eyledi. Efendimiz de kabûl ile der-akab âzâd, zekî ve zarîf bir gulâm olmasına mebnî kendisini evlâd ittihâz buyurdu. Hengâm-ı bi'set-i mübârekede Hazret-i Ali Efendimiz'in tasdîk-ı risâlete müsâraati üzerine almış bulunduğu terbiye-i hasene sâyesinde Cenâb-ı Zeyd bilâ-da'vet tasdîka mübâderet etmişti. Burası câ-yı tereddüd olmadığı gibi Dozy'nin tereddüdüne rağmen kıssa-i i'tâkın kable'n-nübüvve vukūu da mahall-i iştibâh değildir.

İ'tâk-ı mezkûr tebennîye (oğul ittihâzına) iktirân etmiş olmağla kable'l-İslâm cârî olan usûl-i Araba tevfîkan Hicr-i Ka'be'de* müctemi' bulunan ekâbir-i Kureyş'in işhâd oldukları bir vak'a-i ma'lûmedir.

(**İstitrâd) –** Cenâb-ı Zeyd'in gaybûbetinden sonra pederi Hârise firâkıyla müteessir olarak hayli eş'âr inşâd etmiş ve pek çok ağlamış idi. Muahharan oğlunun nezd-i Risâlet-penâhî'de olduğunu istihbâr edip birâderi Ka'b'ı istishâbla Mekke'ye gitmiş ve hâne-i saâdette oğlu ile buluşmuş idi.

Müteâkıben fidye verip tahlîsi için istirhâmda bulunması üzerine Resûl-i Ekrem hazretleri; "Fidye vermenize hâcet yok. Ben kendisini muhayyer bırakıyorum. Eğer sizi isterse beraber gidiniz; beni tercîh edip de burada kalmak isterse bütün dünyâyı verecek olsanız kabûl etmem" buyurdular. Bu sözü işitince onlar pek sevindiler. Fakat lede't-tahyîr Zeyd'in gözleri sulanıp Resûl-i Ekrem'e hitâben: "Ben sizin üzerinize hiç kimseyi tercîh edemem. Benim babam da siz, amcam da sizsiniz.." demesi üzerine hayrette kaldılar. Fikrini tahvîl için müteessir edecek ne söyledilerse fâidesini göremediler. Binâenaleyh mezbûrların hâtırlarını tatyîb için Cenâb-ı Risâlet-meâb Zeyd'i yanına alarak mahfil-i Kureyş'e îsâl ile kendisini oğul ittihâz ettiğini bir daha i'lân buyurdu. Hârise ile Ka'b da müsterîhen yurtlarına avdet ettiler.

Manastırlı İsmail Hakkı

İSLÂMİYET HAKKINDA

HEGEL'İN MAKĀLESİ MÜNÂSEBETİYLE "TEALLÜM-İ NEBÎ" İDDİÂSINA REDDİYE

– 7 –

İşte Nastûrâ ile de mülâkāt bir görüşmeden ibâret kalmıştı. Hattâ bu Bahîrâ ve Nastûrâ nâm râhibleri bazı ulemâ ashâbdan saymışlar fakat, esah olan ashâb-ı Resûl'den addedilmemeleridir. Çünkü ashâb; **[376]** (من رای النبی صلی الله علیه وسلم مؤمناً او راه النبی علیه السلام مؤمناً لیدخل فیه الامی ومات علی الایمان) diye ta'rîf olunur ki, bir kimsenin ashâbdan ma'dûd olmasıyçün mü'min olduğu hâlde Peygamber'i görmesi, yahud –a'mâlarda dâhil olmak için– Peygamber'in onu görmesi lâzımdır ve îmânında sâbit olarak vefât etmesi de sahâbetin şerâitindendir. Hâlbuki bu muhterem râhibler bi'sete erişmemişler, Şerîat-i Ahmediyye ile mükellef olamamışlardır. Bizce onlar ehl-i fetretin nâcî kısmına dâhil mü'min ve muvahhidlerdir. Fakat yine inkâr edilemez ki, nâil oldukları şeref ve saâdet az değildir. Allah onlara rahmet eylesin.

* * *

Görülüyor ki burada daha ta'lîm ve teallüm nâmıyla hiçbir rivâyet mevcûd değildir. Teallüm olmadığını biz Bahîrâmes'elesinde olduğu gibi bunda dahi biraz muhâkeme ile tedkīk-ı mes'ele ederek anlarız:

---

* Kesr-i "hâ" ve sükûn-ı "cîm" ile, "Hatîm" tesmiye olunan mahall-i mübârektir.

1) Bahîrâ'ya halef olan bu Nastûrâ vefât eden Bahîrâ'nın şâkirdi veya şerîki olmak ihtimâli yok değildir. Çünkü evvelleri şimdiki gibi mükemmel müesseseler, her yerde dâru'l-maârifler bulunmadığı için hâcenin vefâtında oğlu varsa oğluna, yok ise veya ehil değilse yine o medreseden veya kiliseden yetişen diğer birine o vazîfe tevdî' olunurdu. Bu usûle şimdi bile riâyet edildiği vardır.

Cenâb-ı Peygamber'in Bahîrâ ile mülâkāta müncer olan evvelki seyâhati ile bu seyâhatleri arasında on üç senelik bir zaman geçmiş idi. Bahîrâ'nın ne zaman vefât ettiğini bilmiyoruz. Yalnız Nastûrâ ve Bahîrâ'nın şâkirdi veya şerîki olmak sûretlerinde kat'î bir sûrette şu netîceye dest-res oluruz ki; Bahîrâ Hazret-i Peygamber'e mülâkī olduğunu Nastûrâ'ya herhâlde söylemiştir. Çünkü nebiyy-i muntazara mülâkāt hâdise-i azîmedir. Nastûrâ dahi o merâk ile daima tedkīkāt ve taharriyâtta bulunurdu. Nihâyet arzu ettiği şerefe nâil oldu.

Yok eğer Nastûrâ Bahîrâ'yı görmediyse, yani ikisi görüşemeyip Bahîrâ'nın vefâtıyla Nastûrâ âhar mahalden celb olunduysa o vakit deriz ki; Bahîrâ nasıl istidlâl ettiyse Nastûrâ dahi öylece istidlâl etmiştir. Çünkü Kütüb-i Mukaddese'de, bâ-husûs *İncil*-i Şerîf'te bir peygamberin ba's olunacağı mübeşşer ve o peygamberin evsâf ve alâmâtı mübeyyen idi. Şimdiki *İncil*ler de dahi vardır. (Bu bahsi ilerde îzâh ve isbât edeceğiz.)

2) Kervân halkı yanlarında olmakla beraber Hazret-i Hadîce'nin tenbîhiyle Meysere ve Huzeyme dahi Cenâb-ı Peygamber'in yanından ayrılmamışlardır. Kezâ Cenâb-ı Peygamber'in amcaları Hazret-i Peygamber'e göz kulak olmaları için kervândaki ahbâblarına tenbîhâtta bulunduklarından Cenâb-ı Peygamber'in –bil-farz– gaybûbetini herkes görecekti. Aramaya başlayacaklar, bir telâş olacak ve bu Mekke'de şâyi' olacaktı.

3) Ticâret için, bâ-husûs diğer bir kimsenin emvâlini satıp ticâretinde iştirâk maksadıyla yola çıkan bir zât işini gücünü terkedip de "teallüm" ile uğraşması baîdü'l-ihtimâldir. Hem de Cenâb-ı Peygamber'in sadâkati buna mâni'dir. Deruhte ettiği vazîfeyi îfâ etmemek, başka şeylerle meşgūl olmak emâneti yerine getirmemek demektir. Hâlbuki, ahde vefâ Arabların en büyük meziyetlerinden olduğu târîhlerle sâbittir.

4) Hazret-i Hadîce'nin Peygamber'e muahharan zevce olması da vazîfesini hüsn-i îfâ ettiğine en büyük delîldir. Eğer orada bulundukları müddet Nastûrâ ile baş başa vurup da ders okumuş olsaydı, Meysere, Huzeyme elbette bunu Hazret-i Hadîce'ye söyleyeceklerdi. Hazret-i Hadîce (ra) o zaman zevceliğe iltifât değil, verdiği sermâyeyi bile geri alması lâzım gelirdi.

5) Başkasının emvâli ile gittiği için pekçok kalmadıklarını da anlarız. Çünkü âharın mâlını satmak için gidip de aylarla orada kalmak bu da mümkün değildir.

6) Kütüb-i siyerle de sâbittir ki, bizim pek mevsûk kitaplarımızdandır.

7) Başka defalar yalnızca da Hazret-i Peygamber Busrâ'ya gidip tahsîl edemezdi. Çünkü Busrâ denilen mahal Şam'ın 90 kilometre cenûbunda, Kudüs'ün 130 kilometre şimâl-i şarkīsinde kâindir. Busrâ ile Mekke arasında bin küsûr kilometre vardır ki, yalnız bir adamın Mekke'den kalkıp da Busrâ'ya gitmesi ihtimâli yoktur. Çünkü yollar emîn değildi. Şimdi bile hüccâc kāfilelerle gitmek ve aylarla yol yürümek ihtiyâcından vâreste olamazken o vakitler böyle bir tasavvur hâric ez-imkân olacağı tabîîdir.

Hülâsa, kat'iyyen emîn olmamalıdır ki, bu ta'lîm ve teallüm mes'elesi Avrupalılar için o zamanki ahvâlin hakāyıkını bilmeksizin iltizâm olunmuş zaîf bir da'vâ olup bu da'vâlarıyla nazar-ı târîhde hiçbir hak kazanamazlar. O yoldaki da'vâlar zunûn ve evhâm hükmünde kalır, ciddî adamlar nezdinde lihâza-i ehemmiyyeti celbedemez.

Selanik İttihâd ve Terakkī Mektebi
Ulûm-ı Dîniyye Muallimi
H. Mehmed Şevket

FELSEFE

MADDİYYÛN VE MESLEKLERİ
–2–

Hey'et-i ictimâiyye-i beşeriyyeye mazarrât-ı azîmesi derkâr olan bu maddiyyûn fikrinin zamanımız mütefelsiflerinin zu'm-ı bâtılları gibi yeni bir şey olmadığına dâir geçen makālemizde muhtasaran bazı îzâhât vermiştik. Şimdi de bu ciheti daha etraflı bir sûrette îzâh etmek isteriz. Bu husûsta **[377]** istinâdgâhımız tevârîh-i sahîha ile Cemâleddîn-i Efgânî, Şeyh Muhammed Abduh, Gazzâlî, Fahreddîn Râzî, İbni Sînâ ve sâir hukemâ ve felâsife-i hakīkıyye tarafından bu bâbda te'lîf olunan âsâr-ı fâzılânedir.

Tedkīkāt-ı târîhiyye isbât ediyor ki; Yunan hükemâsı, kable'l-Mîlâd üçüncü ve üördüncü asırlar'da iki fırkaya ayrılmışlardı. Bunlardan birisi; –kâinâtı idâre etmek için– levâhık ve avârız-ı cismâniyyeden münezzeh, levâziminde mahsûsâta muhâlif, madde ve müddetten mücerred bir zâtın vücûduna kāil idi. Bu fırkaya göre; mevcûdât-ı maddiyye ve mücerredenin kâffesi, bir mevcûd-ı mücerrede müntehî, ve o mevcûd-ı mücerred her cihetten vahdet ile muttasıf, zâtı te'lîf ve terkîbden müberrâ, zâtında terkîb tasavvuru aklen muhâl, vücûdu hakīkatinin aynı, hakīkati de vücûdundan başka bir şey değildi. Binâenaleyh kâinâtın mübdii, mûcid-i hakīkīsi, masdar-ı evveli bu idi. Bu fırka hukemâ-i "müteellihîn" (ulûhiyeti kabûl eden hükemâ) diye şöhret bulmuştur.*

* Bir dîne mensûb olmadığı, enbiyâyı tasdîk etmediği hâlde Zât-ı Bârî'nin vücûduna kāil olan hükemâya ilâhiyyûn nâmı verilir.

Bu fırkanın başlıca rüesâsı şunlar idi: Pythagoras,* Sokrates,** Platon,*** Aristoteles.****

İkinci fırkaya gelince: Bunlar, madde ve maddiyâttan mâadâ ne varsa hepsini nefy ederek mevcûdâtın, havâss-ı hams ile görülen şeylere mahsûs olup bundan ileri geçmeyeceğine kāil oldular. Bundan dolayı bunlara "maddiyyûn" nâmı verildi. Bunlar kâinâtta madde ve maddiyâttan başka bir şey olmadığına kāil olmaları ve binâenaleyh Sâni'-i Teâlâ'yı inkâr etmeleriyle beraber diğer bir cihet vardı ki, bunları hakīkaten düşündürüyordu, o da maddelerin zâhir ve hâssalarındaki ihtilâf!

Şimdi de bu cihete atf-ı nazar ettiler. Bu ihtilâfın menşeini aramaya başladılar. Pek çok tefekkürden sonra bunların kudemâsı bu ihtilâfın menşeini tabîata nisbet ettiler. Binâenaleyh maddenin zâhirinde, hâssasında rû-nümâ olan bu kadar ihtilâfın menşei, tabîat olduğuna kāil oldular. Tabîatin ismi, Fransız lügatinde "natur", İngiliz lügatinde "nişr"dir. İşte bunun içindir ki, bu fırka Arab nezdinde "tabîiyyûn" ve Fransızlar indinde "naturalisme" yahud "materialisme" diye şöhret bulmuştur. Birincisi tabîiyyûn, ikincisi maddiyyûn demektir.

Bu fırka mârru'z-zikr usûle i'timâd ettikten sonra bu kadar kevâkibin, mevâlîd-i selâsenin –ma'deniyât, hayvânât, nebâtât– ne sûretle vücûd bulduğunu tedkīk ve bu husûsta muhtelif fikirlere ayrıldılar.

Bunlardan bazıları dediler ki: "Bu fezâ-yı nâ-mütenâhîyi imlâ eden bu kadar ecrâm-ı ulviyye ve süfliyyenin, müşâhede etmekte olduğumuz intizâm-ı **[378]** bedî' üzere bulunması, ancak bir ittifâk, bir tesâdüf netîcesidir. Bunların cümlesi tesâdüfî olarak vücûda gelivermiştir. Yoksa –mütedeyyinlerin dediği gibi– bir Vâcibü'l-Vücûd'un eser-i kudreti değildir. Binâenaleyh nizâm ve intizâm üzere müşâhede etmekte olduğumuz kâinât için bir mûcid, bir mübdi' taharrî etmeye lüzûm yoktur."

Bunların fikirlerindeki za'fiyet, fehimlerindeki sehâfet, butlânı pek zâhir olan bu varta-i helâke yuvarladı. Zîrâ bu fikre zâhib olmak için tercîh bilâ-müreccahı tecvîz etmek lâzımdır. Hâlbuki tercîh bilâ-müreccah muhâlât-ı evveliyyedendir.

---

* Pythagoras, Mîlâd'dan 582 sene mukaddem Sisam şehrinde doğmuştur. Seksen veyahud doksan yaşında vefât etmiştir. Hazret-i Süleyman'dan ahz-i hikmet eylediği ve birçok seyâhatler icrâsıyla Mısır'a kadar giderek kendisini Mısır ma'bedlerinden birine kabûl ettirdiği menkūldür.

Tevhîd ile hikmeti cem' ettiği için esâtîn-i hikmettendir. Pythagoras'a göre, asl-ı kadîm vâhiddir. Âlem, anâsır-ı erbaa –nâr, hava, ma', türâb– dan terekkūb etmiştir. Anâsır-ı erbaa ecsâmdan, ecsâm sutûhtan, sutûh hutûttan, hutût noktadan, nokta a'dâddan, o da asl-ı kadîm olan vâhidden hurûc etmiştir. Binâenaleyh mebde'-i mevcûdât adeddir. Âlem daima hâl-i tegayyürdedir. Fakat zerrât-ı avâlimden hiçbirşey mün'adim olmaz. Bizim mahv olup gidiyor zannettiğimiz şeyler hakīkatte yine bâkīdir; muktezâ-yı tegayyür bir taraftan gāib olup diğer tarafa gidiyor. Âlem için rûh ve idrâk vardır. Bu dolab-ı azîmin rûhu da esîrdir. İnsan ve sâir hayvânâtın ervâh-ı cüz'iyyesi de esîrdendir. Ervâh fânî olmaz; cisimden hurûc ettiği gibi havada seyâhat eder. Bir cisme tesâdüf edince derhâl o cisme dâhil olur. Bir insanın rûhu bir hımâra, bir hımârın rûhu da insana girerdi. Binâenaleyh Pythagoras tenâsüh-i ervâha kāil idi.

** Sokrates, Mîlâd'ın 399 mukaddeminde gelmiştir. Tamam ömrü yetmiştir. Esâtîn-i hikmetin büyüklerindendir. Sokrates'ın gelmesiyle âlem-i hikmette bir inkılâb vücûda gelmiştir. Çünkü Sokrates mezheb-i şekki ibtâl ederek yerine mezheb-i istidlâli ikāme etmiştir. Tevhîd-i Bârî'ye, rûhun ebediyetine kāil idi. Sânii hem illet-i gāiyye hem de illet-i ibtidâiyye ile isbât ederdi. Sokrates'ın nazariyesine göre; kavânîn-i beşeriyyeye muhâlefet edenler –muhâlefetleri meydana çıkmadıkça– cezâdan kurtuluyorlarsa da, kānûn-ı ilâhîye muhâlefette bulunanlar cezâ-yı sezâlarını mutlakā görürler. Mesela tenbel olan mutlakā fakīr olur…

*** 347 mukaddem-i mîlâddır. Seksen bir yaşında olduğu hâlde vefât etmiştir. Vefret-i ilmi, şöhret-i mezhebinden dolayı Eflâtun-ı ilâhî diye telakkub etmiştir. Esâtîn-i hikmettendir. Tevhîd-i Bârî, tenâsüh-ı ervâh, ezeliyet-i madde, maâd-ı rûhânîye, nüfûs-ı beşerin kable halki'l-ebdân vücûduna kāil idi. Misl nazariyesini vaz' eden Eflâtun'dur.

Eflâtun, tabîiyyât ve mahsûsâtta Heraklitos'a, mâba'de't-tabîiyye ve akliyâtta Pythagoras'a, kavânîn ve âdâbda Sokrates'a tâbi' idi. Eflâtun üç usûle kāil idi: "İlâh, madde, idrâk. İlâh, aklü'l-ukūle müşâbih. Madde, tevellüd ü fesâdda olduğu için sebeb-i evvele müşâbih. İdrâk de zât-ı ilâh ile kāim cevher-i rûhânîdir." der idi. Eflâtun, her ne kadar kâinâtın eser-i ilâh olarak mahlûk olduğuna kāil oluyorsa da, adem-i mahzdan mahlûk olmasına kāil değildi. Bu bâbda fikri şöyle idi: "Madde kadîmdir, ezelîdir. Hâlik, o madde-i ezelîden şu âlemi tanzîm ve eşkâl-i mütenevvia ile teşkîl eylemiştir. Allah, maddeyi hayyiz-i amâ'dan hayyiz-i zuhûra ihrâc ve bazısını bazısından temyîz eyledi. Netîcede bu âlem vücûda geldi."

**** Aristo, 322 mukaddem-i Mîlâd'dır. Ömrü altmış üçtür. Esâtîn-i hikmetin sonu ve Eflâtun'un tilmîzidir. Ma'kūlât-ı Aşere'yi tertîb eden Aristo'dur.

Aristo'ya göre; Mebde'-i âlem vâhiddir, basîttir; li-zâtihî kâmildir; başkasını mükemmildir. Zâtını bilir, herşeyi de kendiliğinden bilir. Li-zâtihî mevcûddur, lâ-yetegayyerdir; madde ve maddiyâttan münezzehtir. Harekât ü havâdisin envâı ezelî fakat zât-ı fâil i'tibârıyla zât-ı vâcibden müteahhardır. Fi'l-i ilâhî adem ile mesbûk değil, zât-ı fâil ile mesbûktur!.. Ecsâm-ı tabîiyyenin usûlü, adem, madde, sûrettir. Ademi, silk-i usûle idhâli şu sûretle istidlâl ediyordu: Bir şeyin maddesi elbette bir zaman sûretinden hâlî olur. Mesela serîrin maddesi evvelâ mevcûd olur. Bilâhare serîr vücûda gelir. Maa-hâzâ adem, ecsâm-i tabîiyyenin terkîbi için değil, ihdâsı için asl-ı hâricîdir. Madde kadîmdir; eşyânın terkîbi için mebde' olduğu gibi, tağyîrâtın da müntehâsıdır. İlâ-gayri'n-nihâye kısmeti kabûl eder. Kâinât madde ile mümtelîdir, âlem lâ-yezâldir; tenâsül için bir mebde' yoktur!.. derdi.

Bu mezhebin reisi Democrates'tır.*

* Mîlâd'dan 390 mukaddemdir. Yüz dokuz sene ömür sürdüğü söyleniyor. Democrates şöyle düşünüyordu: Kâinâttaki herşeyin husûlü infâkîdir, zerrât-ı âlemin bit-tesâdüf yekdiğeriyle telâkî etmesinden neş'et etmiştir.

Eşyânın aslı eczâ'-i ferde-i sulbedir. Kâffe-i avâlim, –ecrâm-ı semâviyye ve arzıyye– bu zerrâttan mürekkebdir. Bu zerrât, tabîatiyle müteharriktir. Bunların bu hareketinden ecsâmda müşâhede olunan bir takım eşkâl ve hey'ât zâhir olmuştur. Ademden hiçbir şey tekevvün etmediği gibi mevcûd olan bir şey de ma'dûm olmaz. Kâinâtın aslı olan zerrâtın salâbeti her şeye mukâvemet edebildiği cihetle zerrât-ı mezkûreye fesâd ve tegayyür ârız olmaz. Bu zerrâttan avâlim-i mâlâ-nihâye tekevvün eder. Çünkü helâk olan avâlim ma'dûm olmuyor. Belki onun âsârından başka bir âlem tekevvün ediyor.

Democrates'in re'yine göre nefs-i akl olan rûh-ı insânî, zerrâtın ictimâından mürekkeb ve cismin cemî' eczâsında münteşirdir!...

Şu kadar verilen îzâhâttan anlaşılıyor ki, cüz'-i ferd usûlünü vaz' eden Democrates'tır. Şu hâlde yeni zannedilen meslek-i maddiyyûn Democrates mesleğinden başka bir şey değildir. Çünkü müteahhırîn-i tabîattan Lavoisier, Galilei, Johannes (gibi hukemânın; "Kâinât, madde ile kuvvetten ibârettir. Eczâ'-i ferde ezelîdir, ebedîdir. Hiçbir maddenin hiçbir zerresi gâib olmadığı gibi hiçten de vücûda gelemez." tarzındaki kānûnlarıyla Democrates'ın mesleği beyninde fark yoktur.

** 490 mukaddem-i Mîlâdî'dir. Kavl-i meşhûra göre Pythagoras'un telâmîzindendir. Alâ-kavlin esâtîn-i hikmettendir. Lokmân *aleyhisselâma* müdâvemet ve ondan ahz-i hikmet eylediği menkûldür. Tenâsüh-ı ervâha kāildir. Câzibe, dâfia nâmlarıyla iki illet-i asliyye kabûl etmiş idi. Empedokles'in zu'muna göre asl-ı kadîm-i kâinât, anâsır-ı erbaa –türâb, mâ', hava, nâr–dır. Bu anâsır-ı erbaa ile bazıları arasında bazan teellüf, bazan tenâfür alâkası olduğundan daima hâl-i inkılâb ve tegayyürde bulunması zarûrî idi. Fakat ebediyyen fenâ-pezîr olmaz. Kâinâtın bu hâl üzere tertîbi kadîm ve bâkī idi. Edyâna da umûr-ı dakîka-i ma'neviyye nazarıyla bakardı.

*** Anaksagoras, kable'l-Mîlâd, 50'dir. Esâtîn-i hikmettendir. Adem-i tenâhîye kāil ve bunu asl-ı evvel olmak üzere kabûl ederdi. Kâffe-i eşyânın lâ-yetenâhîliğine, cevv-i havâda ferâğ olmadığına, ecsâm-ı sâirenin ilâ-gayri'n-nihâye kısmeti kabûl edeceğine, hattâ mâhir bir muksasim ile o yolda âlet-i taksîm bulunacak olursa bir sinek ayağı milyarlarca cüz'e ayrılacağını söylerdi. Bu feylesof, Cenâb-ı Bârî'yi akl-ı evvel olmak üzere kabûl ediyor ve; "Muharriktir." derdi. Buna göre ademden hiçbir şey zuhûr etmez, kâinâtı terkîb eden anâsır-ı muhtelife ezelde mevcûddur. Hayyiz-i vücûdda müteferrik olan maddeye lâyık olduğu şekli ifâza ve iltiyâm ile mevâddı terkîb, onları suver-i muhtelifeye koyan akl-ı mütekaddimdir; daha doğrusu asl-ı kadîmdir. Kümûn, bürûz usûlünü meydana koyan da budur. Yine bunun zu'muna göre her cisim, eczâ-i sağîre-i mütecâniseden mürekkebdir. Kamerin nefsinde muzlim olup ziyâyı başka taraftan aldığına, arzımız gibi orası da meskûn, ve dağlar, dereler olduğuna kāil idi. Gök gürültüsü ve şimşeğin, bulutların hîn-i mülâkātında bazısı bazısına tesâdüm ve telâtum etmesinden, yıldırımın da sehâbın yalnız yekdiğerine temâsından ileri geldiğini söylüyordu. Daha hâdisât-ı tabîiyyenin pek çokları hakkındaki fikri zamanınız tabîiyyûnunun aynı idi.

Diğer bir fırka da şöyle düşünüyordu: "Ecrâm-ı semâviyye ve arzıyyenin bu hey'et üzere vücûdu ezelîdir. Silsile-i nebâtât ve hayvânât için bir ibtidâ olmadığı gibi bir nihâyet de mutasavver değildir. Böyle gelmiş böyle devam edip gidecektir." Çünkü bu fırka hikmetlerini yeni esâs üzerine binâ ediyorlar idi. Biri ademden hiçbir şeyin zuhûr etmeyeceği, diğeri de kâinâtın tanzîmi için bir illet-i nâzımenin lüzûmu. Birinci esâsın netîcesi olarak diyorlardı ki: "Kâinâtı terkîb eden anâsır-ı mütenevvia ezelde mevcûd idi." İkinci esâsın netîcesi olarak da; "Asl-ı kadîmin vücûdu anâsır-ı muhtelifeyi terkîb etmiştir." diyorlar ve bu sûretle "Kümûn ve Bürûz" usûlüne kāil oluyorlardı.

Bu usûle göre kâffe-i eşyâ asl-ı kadîmin ibdâ' ettiği cism-i evvelde kâmin (gizli) idi. Bilâhare nevi' ve sıfat ve mikdâr [ve] şekil i'tibâriyle cism-i evvelden bürûz (zuhûr) eyledi. Mesela; silsile-i nebâtâtı elimize alacak olursak görürüz ki, bir dâne tohumda bir başak, nebâtât mündemic ve o nebâtâtın her birisinde yine gizli bir tohum, onda da bir başak olup ilâ-gayri'n-nihâye devâm edip gidiyor.

Bu usûl, nebâtât hakkında tatbîk olunduğu gibi, silsile-i hayvânâta da tatbîk olunuyordu. Mesela; cerâsim-i hayvâniyyeden her bir cürsûmede tâmmü't-terkîb bir hayvân-ı kâmin, olduğu gibi onda da başka cürsûmeler ve yine bu cürsûmelerde hayvân-ı âhar vardı. İşte bu sûretle bir dâneden bir başağın, bir yumurtadan bir kuşun meydana gelmesi, hâl-i kümûndan hâl-i bürûza, ta'bîr-i âhar ile kuvveden fiile çıkması demek idi. Eşyânın bürûzdan kümûna çekilmesi de maâd idi. Binâenaleyh bu fırkanın zu'm-ı bâtıllarına göre gerek nebâtât ve gerek hayvânât için ne bidâyet ve ne de nihâyet olmayıp ecrâm-ı semâviyye ve arzıyyenin kâffesi ezelî ve ebedîdir. Bir Mûcid ve bir Hâlik-ı Zî-şân'dan müstağnîdir. Vücûd-ı aslî hiçbir vakit tegayyür kabûl etmez. Zâhirdeki tehavvül ve tegayyür o vücûd-ı gayr-i mütegayyir-i aslînin terkîb ve tefrîkından ibârettir. Zîrâ, bir cisim, anâsırında bulunmayan bir sıfatı ba'de't-terkîb hâiz olabilir. Şeker su ile fahmdan hâsıl olmuştur. Hâlbuki halâveti ne suda bulunur ne de fahmda. Bunlara tabîiyyûn-ı cedîde nâmı verilmiştir. Empedokles,** Anaksagoras,*** Democrates, Leucippus (K.M 490) tabîiyyûn-ı cedîdedendir. Tabîiyyûn-ı cedîde nâmını alan bu fırkanın bu kollarının bedîhiyyü'l-butlân olmasında hiç şübhe yoktur. Çünkü böyle bir fikre zâhib olmak, mikdâr-ı mütenâhî içinde makādîr-i gayr-i **[379]** mütenâhiyyenin bulunmasını tecvîz etmek demektir. Hâlbuki mütenâhînin gayr-i mütenâhîye zarf olması aklen, mantıkan muhâldir.

Aksekili: Ahmed Hamdi

TERBİYE VE TA'LÎM

TA'LÎM VE TERBİYE MES'ELESİ

علموا اولادكم لزمان غير مانكم
فانهم خلقوا لزمان غير زمانكم

Hazret-i Ali

Çocuklarına asîl bir terbiye-i fikriyye verebilen bir millet istikbâlin sademât-ı nâgeh-zuhûrundan korkmaz. Tâli'-i va-

tanı bî-havf u endîşe ahlâfına terk ve tevdî' edebilir. Nesl-i âtînin teâlî-i fikrî ve ahlâkīsini mühmel bırakan kavimler ise evlâdlarını korkunç ve zalâm-engîz bir uçuruma doğru salıvermiş olurlar. Bit-tabi' bu gençler kendileriyle beraber vatanı da gayyâ-yı felâket ü izmihlâle sürükler götürürler.

Hayât-ı milletle pek derinden alâkadâr olan ta'lîm ve terbiye mes'elesi zannederim, hiçbir memlekette bizde olduğu kadar ihmâl edilmiş değildir. Düne kadar zîr-i hâkimiyyetimizde yaşayan Bulgarlar bile muntazam mektepleri, müretteb programları, muktedir ve usûl-şinâs muallimleriyle yüzümüzü kızarttıracak hârikalar, terakkī ve tekâmüller gösterdikleri hâlde bizde el-ân bir hareket-i müsmire müşâhede olunamamasını bilmem neye hamletmemelidir? Sille-i intibâh-bahş-ı zamân bile urûk ve a'sâbımızı donduran lâkaydîden bizi îkāz edemiyor.

Ne yaman uyku! Ne havf-engîz gaflet!...

* * *

Ta'lîm ve terbiye ne demektir? Çocuklarımızı nasıl ve ne sûretle terbiye edeceğiz? Onlara ne gibi şeyler okutacağız? Bunları niçin okutacağız? Nasıl ve nerede okutacağız? Kimler okutacak? Ta'lîm ve tedrîsden gāye ne olacak?

Çocuklarımızı ta'lîm ve terbiyeye başlamadan evvel kendi kendimize îrâd etmekliğimiz îcâb eden şu suâllerin ecvibe-i mukniasını bulmak, ta'yîn etmek, çocuk cidâl-gâh-ı maîşete atılıncaya kadar muayyen olan bu istikāmetten inhirâf etmemeye çalışmak îcâb eder.

Her milletin tarz-ı ictimâîsi ile tarz-ı terbiyyesi arasında yakın bir râbıta, pek derin bir alâka vardır.

Terbiye ne esâsa göre ta'kīb olunursa hayât-ı cem'iyyet de tedrîcen o şekli alır. Yalnız bu noktanın düşünülmesi ta'lîm ve terbiyenin ehemmiyetini isbâta kâfîdir. Bugün terbiye edilen bir nesil, yarın terbiye etmekle mükellef olacaktır. Bugünkü çocuklar yarın mukadderât-ı milleti ellerine alacaklardır. Şu hâlde biz bugün evlâdlarımızı ne sûretle terbiye edersek yarının o hâle gireceğine hiç şübhe etmemelidir.

Ta'lîm ve terbiye beşeriyet kadar kadîm, insanlar kadar ma'rûz-ı tehavvüldür. Hattâ pedagoji fenninin usûl ve kavâidini mübeyyin kitaplar henüz neşr ü te'lîf edilmemiş olduğu zamanlarda, yani beşeriyetin edvâr-ı evveliyyesinde bile bil-fi'l ta'lîm ve terbiyeye devâm olunduğu şübhesizdir.

Her kavmin, her ırkın en büyük mütefekkirlerinden en sâde-dil efrâdına kadar herkes kendi idrâk ü ihtiyâcâtına göre bir usûl, bir tarz dâhilinde çocuklarını terbiye etmeye çalışmışlardır. Hâl-i vahşette pûyân olan bedbaht yamyamlar bile evlâdlarına âdât ve teâmülât-ı vahşiyyelerini öğretmek, anlatmak lüzûmunu takdîr etmişlerdir. Ebeveynin tarz-ı hareketi çocuğun ahvâl-i ruhiyyesine pek derin te'sîrât bırakır. Pedagoji kavâidini tanzîm ederken ebeveynin tarz ve hareketleri behemehâl nazar-ı i'tibâra alınmalıdır. Aksi hâlde usûl ve kavâid-i terbiyye denilen şeyleri nereden istihrâc edebiliriz?

Usûl (mèthode) bil-fi'l işe girişmiş olan zevâtın ef'âl ve icrââtından başka bir şey midir?

Bu usûllerin çok kere bir gāye gözetilmeksizin ve belki farkına varılmaksızın tatbîk edilmiş oldukları şübhesizdir. Fakat mütefekkirîn bu münferid usûlleri, mütenevvi' örf ve an'aneleri tedkīk ve te'lîf ederek "ta'lîm ve terbiye" nâm-ı umûmîsi altında vâsi' bir fen te'sîs edebilmişlerdir.

Ta'lîm ve terbiye ile muvazzaf olan zât, pedagoji fennine vâkıf olursa mesâîsi daha ziyâde semeredâr olur. Fenn-i terbiye esâsâtına vâkıf olan bir pederin evlâdı şübhe yok ki daha âgūş-ı mâderde büyük bir isti'dâd-ı tekâmül gösterebilir.

Nazariyât tatbîkâtla tetvîc edilmedikçe parlak muvaffakıyetler beklemek abestir. Herbart ve Pistaloji gibi ma'rûf pedagoji âlimleri aynı zamanda birer pratikçi, birer muallim idiler. Bunlar ta'lîm ve terbiyeyi kendilerine bir san'at ittihâz etmiş ve bil-fi'l meşgūl bulundukları bu san'atın prensiplerini ta'yîne çalışmışlardı.

Fenn-i terbiye, tecrübelerden, yeni yeni hâdiselerden doğmuş, örfler, an'aneler üzerine müesses bulunmuştur. Şu hâlde evvelâ vak'aları, hâdiseleri tedkīk etmek; teâmülleri, örfleri, an'aneleri toplamak ve netîcede bunlara istinâden usûl ve kānûnları vaz'a çalışmak iktizâ eder.

Fenn-i terbiye hakkında öteden beri kabûl ve tatbîk edilmiş olan usûllere bugün yeni bir şey ilâve edilemez. Fakat bize kadar intikāl eden ve mahsûl-i tetebbu' ve tecârib olan meslekler arasından iyi ve daha ziyâde fâide-bahş olanlarını ayırmak gibi esâslı bir hatve-i terakkī atmak mümkündür.

Her devirde, her iklîmde ta'lîm ve terbiye ile iştigāl edilmiş olduğundan **[380]** ta'kīb edilen usûller şahıstan şahısa, nesilden nesile göre dûçâr-ı tehavvül olmuşlardır. Bu derece mütehavvil usûller miyânında fâide-bahş olanları bulunacağı gibi muzır ve fâidesiz bulunanları da pek çok olabilir.

Hayât-ı cismânî için tenâsül ne kadar mühim bir vazîfe ise terbiye de hayât-ı ictimâî ve ahlâkī nokta-i nazarından aynı ehemmiyeti hâizdir. Bir millet, teâlî ve tekâmülünü te'mîn eden avâmil-i esâsiyyeyi bizzât terbiyede bulur.

Hayât-ı ictimâîde müşterek olan efrâd-ı milletten her şahıs, diğerlerinin tarz-ı terbiyyesine az-çok bir te'sîr îkāından hâlî kalmaz.

Örf, an'ane, te'sîr-i muhît, tevârüs ve muvâneset usûl-i terbiyyeye en ziyâde müessir olan avâmilden sayılırlar.

Bir aile reisi kendi efrâd-ı âilesinin tarz-ı terbiyyesinde zî-nüfûz bir hâkim olduğu gibi bir milleti idâre edenler de o millet efrâdının terbiye ve secâyâsında az-çok tehavvülât husûle getirebilirler.

Bir millete nisbet edilen ef'âl ve harekâtın –ki, hâiz olduğu terbiyeye göre tecellî eder– efrâd arasındaki te'sîrât-ı mütekābilenin muhassala-i fa'âlesi netâyici olduğunda şübhe edilmemelidir.

Şu hâlde bir milletin hâricî tezâhürâtına karşı kuvâ-yı mürekkebe olan efrâd-ı milletten her şahıs, mevki'-i ictimâîsi nisbetinde mes'ûl olması îcâb eder.

Ta'lîm ve terbiye ile meşgūl olan her ferd –bu vazîfeyi ne gibi bir ünvân altında îfâ ederse etsin– deruhde ettiği işin ehemmiyet ve azametini bir ân bile unutmamalıdır.

Evlâd ü ahfâdımızın hayât-ı müstakbelelerini taht-ı em-

niyyette bulundurmak, bir gün kendilerine terkedeceğimiz mevâkii işgāl ettikleri zaman ihtiyâcât-ı maddiyyeden mümkün mertebe âzâde kalmalarını te'mîn etmek için gayret ve fa'âliyetimizle iddihâr-ı servet ü sâmâna çalışırız. Çocuklarımıza ciddî bir terbiye veremez isek bütün bu sa'y ü gayretimiz heder olmuş olmaz mı?

Esaslı bir terbiye veremediğimiz vârisler atılacakları mücâdele-i hayâtta kolayca mağlûb olarak bırakacağımız servet-i maddiyyeyi de mahv ü telef etmeyecekler mi?

Fakat çocuklarımızın ciddî ve esaslı bir ta'lîm, ahlâkī ve nezîh bir terbiye almalarına çalışır ve bu yolda fedâkârlıktan çekinmez isek, emîn olalım ki, bu uğurda sarfedeceğimiz mebâliğin on parası bile beyhûde yere telef edilmiş olmaz.

Kazancımızdan çocuklarımızın ta'lîm ve terbiyesine hasredeceğimiz bu mebâliği onların dimâğlarında mâ-dâme'l-hayât pâyidâr olacak bir îrâd tedârikine hasretmiş olacağız.

Ancak müsmir, ahlâkī bir ta'lîm ve terbiye vermek sûretiyledir ki evlâdlarımıza –ahfâdımıza da aynen tevârüs ve onların da refâh ve saâdetlerini müteselsilen te'mîn edebilecek– bir mîrâs-ı lâ-yüfnâ bırakmış oluruz.

Şübhe yoktur ki, ciddî ve esaslı bir terbiye tahtında perverişyâb-ı kemâl olacak bir genç, reh-güzâr-ı hayâtta tesâdüf edeceği mevâni' ve müşkilâtı daha ziyâde bir metânetle iktihâm edebilir; refâh-ı mâddî ve ma'nevîsi esbâbını daha ziyâde bir sühûletle tedârik etmeye kudret-yâb olur. Bu yolda bir terbiyeden mahrûm kalan bedbahtlar ise pederlerinden intikāl eden servet-i maddiyyelerini de az zamanda telef ederek ma'nen ve maddeten iflâs eder, sefâlet ve felâketin merhametsiz pençeleri altında kahr olur gidirler.

Terbiye mes'ele-i muğlakasının karanlık noktalarını tenvîr için sarfedilecek mesâî, saâdet-i milliyye ve beşeriyye ile pek ziyâde alâkadâr olduğunu daima der-hâtır etmelidir.

M. Şemseddin

EDEBİYÂT

EBU'L-ALÂ MAARRÎ*

Arabın Ebu'l-Alâ'sı –mesleksizlikte– Acemin Hayyâm'ına pek benzer. Evet, şimdi Hazret-i Peygamber'e salavât getiren Hayyâm, birazdan Allah'a dil uzatmak, hattâ vücûd-ı Bârî'den şübheye düşmek derekelerine indiği gibi, Ebu'l-Alâ da bugün âbid, zâhid görünürken, yarın bütün edyâna karşı en hürmetsiz bir lisân ile yürür. Bir rubâîsinde; "Yâ Rabbî! Haydi, benim günâhlarımı afvettin, diyelim. Lâkin, halktan gizli kalmasını istediğim o rezâilin sence ma'lûm olması benim için az rüsvâlık mıdır?" diyecek kadar büyük bir edeb gösteren Hayyâm, diğer bir rubâîsinde Allah'a; "İşlediğim fenâlıkları cezâsız bırakmazsan, seninle aramızda ne fark kalır?" suâl-i mülevvesini îrâd edecek mertebelerde edebsizlik etmiştir. Aynı sözleri, aynı hareketleri Ebu'l-Alâ'da da görürsünüz.

Eserlerinin yarısı diğer yarısıyla mükemmel bir tezâd teşkîl eden Ebu'l-Alâ şâyed müellefâtını bizzât tertîb etmiş olmasa idi; "Şâir fikren birçok tavırlar, bir çok inkılâblar geçirmiş" diyerek kendisinin ya ilhâdına, ya îmânına karar verebilirdik. Lâkin bütün âsâr-ı münteşiresi kendi mahsûl-i tertîbidir. Onun için eğer mülhid idiyse îmânına hükmettirecek, muvahhid ise kendisine mülhid dedirtecek parçaları neşretmemeli idi.

Riyâziyyûndan bir zât-ı muhteremin dediği gibi: "Bu din ya vâhiddir, yahud sıfır. Her hâlde kesr olmasına imkân yoktur." Lâkin şu iki şâir din için ne vâhid diyebilmişler, ne sıfır; hattâ ne de kesr!

[381] Bizim fikrimize kalırsa bu adamların her ikisi orta halli birer şâir imiş. Yüksek tabakadaki san'atdaşlarının mertebesine yükselmek için kābiliyetlerini kâfî görmemişler. İlhâdiyât vâdîsinde ise işlenmemiş birçok nükteler, mazmûnlar görmüşler. "Haydi. Seleflerimizin meşrû' bir maksad gözeterek el uzatmadığı şu maânîyi nazmetmek sûretiyle umûma muhâlif, lâkin yeni bir çığır açalım." demişler. Bunun üzerine bir kısım halk nazarında zındık, diğer bir hizibe göre ise feylesof olmuşlar…

Eserleri im'ân ile okunacak olursa görülür ki: Ebu'l-Alâ'nın olanca felsefesi başkalarının düşünemeyeceği değil, ancak söyleyemeyeceği şeyleri bî-pervâ söyleyivermesidir. Yoksa, ne mülhid göründüğü zaman ileri sürdüğü şübheler yıkılmayacak kadar sağlamdır, ne de muvahhidliği devrelerindeki sânihaları çıkılmayacak gibi yüksektir.

Başlarında Cenâb-ı Ali olmak üzere binlerce hakîm-i âlî-nazar yetiştiren âlem-i İslâm, hamdolsun, Ebu'l-Alâlara, Hayyâmlara feylesof ünvân-ı mübeccelini verecek kadar irfân züğürdü değildir.

Bahse nihâyet vermek için deriz ki: Söz Hazret-i Kemâl'in sözüdür:

"Onları bu türrehâta sevkeden ya kāfiyedir, ya mazmûn!.. Kâle'llâhu Teâlâ: Yekûlune mâ-lâ yef'alûn."[1]

ÇALIŞMAK

Çalışmak, nizâm-ı intizâmı tabîatin;
Odur en büyük kānûnu, düstûr-ı hilkatin.
Bakarsan, görürsün yerde, gökte ne varsa hep
Birer şâhid-i hâmûşudur, bu hakīkatin.
Çalışmak, hayatın mâye-i pür-füyûzudur
Odur rûh-ı mevcûdiyyeti, her saâdetin.
Hayatı seversen, durma, terket atâleti,
Çalış, çünkü yoktur farkı, mevt ve atâletin.
"Küllen nümiddü hâ'ulâi ve hâ'ulâ..."[2]
Hitâb-ı celîli, o kitâb-ı hidâyetin
Bizi sevk için kâfî, kemâl-i fazîlete
– Düşünsek eğer ma'nâsını biz, o âyetin–
Çalışmak husûsunda muvahhidle mülhidi

* *Sebîlürreşâd*'ın 12 numaralı nüshasında muhterem kāri'lerine Bu'l-Alâ'ya dâir olan mütâlaasını bildireceğini va'detmişti. Şu satırlar onun için yazılmıştır.

1 Şuarâ 26/226.

2 İsrâ, 17/20.

Müsâvî tutar Mevlâ, ve zâten adâletin[1]
Budur muktezâsı… Sa'y eden, müşrik olsa da,
Olur hâkimi, âtıl olan kavm ü milletin.

Konya: Fethiye Müderrisi
İbni Hâzım Naim

FENNİYÂT

Maksadımız *Sebîlürreşâd*'ı âlem-i İslâm'ın en mühim ve en ziyâde nâfi' bir mecmûası hâline getirmekten ibâret olduğundan noksanlarını tedrîcen ikmâle çalışacağımızı vaad etmiştik.

Fil-hakîka ciddî mecmûalar kāri'lerine şuabât-ı ulûmdan her birine dâir ma'lûmât-ı lâzıme verebilmelidir.

Siyâsiyâtın mücâdelât-ı bî-sûdundan usanan dimâğlar, ciddî mecmûalarda rûhlarını tenşît, fikirlerini i'lâ edecek mebâhis ararlar.

Huceyrât-ı dimâğıyyenin fa'âliyet-i fizyolojiyyeleri dâimî olduğundan zihin hiçbir zaman meşgaleden âzâde kalamaz.

Öğrenmek, anlamak beşeriyetin en derin ihtiyâclarındandır. Bu ihtiyâc altında kıvranan dimâğ muhtâc olduğu şeyleri kâfî derecede alabilmelidir.

Sebîlürreşâd, tefsîr, hadîs, felsefe, ictimâiyât, terbiye, edebiyât, siyâsiyât, iktisâdiyât, ilh… gibi ciddî ve mükemmel bir mecmûanın havza-i tedkīkıne girebilecek mebâhisi câmi' olduğu hâlde, günden güne bedâyi'-i hârika-nümâsıyla herkesi beht ü hayrete düşüren fenden bahsetmemesi, kāri'lerini fennin en son muhtereâtından haberdâr edememesi bir noksân teşkîl ediyordu.

Kāriîn-i muhteremenin gösterdikleri rağbet, icrâ ettikleri teşvîk, bize, bir de Kısm-ı Fennî açarak bu noksanı bertaraf etmek lüzûmunu hissettirdi.

Sebîlürreşâd'da, fenne de ayrıca bir kısım tahsîs, bazı sebük-magzânın fen ile dinin kābil-i te'lîf olamayacakları hakkındaki bî-esâs kanâatlerini çürütmek, hakāik-ı müsbete-i fenniyyenin Dîn-i Mübîn-i Ahmedî'yi te'yîd etmekte olduğunu göstermek gibi bir maksad-ı ulvîye müsteniddir.

Kısm-ı Fennî'ye tabîiyâta, mebâhis-i hayâtiyyeye, fizyolojiye, hıfzussıhhaya, tabakātu'l-arza… dâir mebâhis-i mühimme dercedilecektir.

Fennin yeni yeni keşfiyât ve muhtereâtından, mühim ve fâideli tatbîkātından bahsolunacak ve nazariyât-ı fenniyye hakkında lâzım geldiği kadar îzâhât verilecektir.

Fikr-i fenden mahrûm olanlarda kudret-i tenkīdiyye bulunamaz. Dimâğları fennî esâslarla da tenevvür eden erbâb-ı diyânet, öğrendikleri yarım yamalak bazı mukaddemâta istinâden saçma sapan iddiâlarda bulunan kûteh-bînlerin sözlerindeki kıymetsizliği pek kolay takdîr edebilirler, fennî intikādâtla esâssızlığını meydana çıkarırlar, mukni' cevaplarla hasmı ilzâm ve iskât edebilirler. Hayât-ı maddiyye ile alâkadâr olan mebâhis-i fenniyyenin mechûl kalması mücâdelât-ı maîşet için elzem olan tevâzün-i kuvâyı ihlâl eder.

Hayât-ı ma'neviyyenin te'âlîsi hayât-ı maddiyyenin zindegî ve tekemmülüne mütevakkıftır. Bunlardan yalnız birisiyle cidâlgâh-ı hayâtta te'mîn-i muzafferiyyet mümkün olamaz. Hakāyık-ı dîniyyeyi kat'î vukūfla beraber sâha-i fennin menâtık-ı mestûresine nüfûz edildikçe insanın ma'neviyâtı teâlî, akīdesi rüsûh peydâ eder. Kendi vücûdundan, a'zâ ve echizesinin vezâif ve bünyelerinden haberdâr olmayan, muhîtini, muhîtinde bulunan eşyâyı, bunlar arasındaki revâbıtı bilemeyen bir kimse mechûl ve muzlim bir diyâra düşmüş, âciz bir gurbet-zedeye benzer. **[382]** Nerede bir tehlike, hangi tarafta bir melce'-i selâmet bulunduğunu bilemez; müttereddid kalır. Fâidesiz yere öteye beriye koşar ve hiçbir zaman mühlik ve hatar-nâk bir vartaya düşmekten emîn olamaz.

Fen bize hayât-ı maddiyyede zaferyâb olmak esbâbını ihzâr eder. Maddiyyetimizin ne olduğunu, vücûdumuzun bünye ve teşkîlâtını, teşrîhini, echizenin vezâifini öğretir. Nasıl ve ne sûretle muhâfaza-i sıhhate muvaffak olacağımızı gösterir.

Nerede bulunduğumuzu, muhîtimizde ne gibi şeyler olduğunu, bunlarla bizim aramızdaki râbıta ve münâsebetleri gösterir.

Ber-hayât olduğumuz müddetçe zebûnu bulunduğumuz kuvâ-yı tabîiyye hakkında bize bir fikir verir.

Silsile-i cemâdât ve nebâtât ve hayvânâta dâir netîce-i istikrâsının neden ibâret olduğunu anlatır. Üzerinde yaşadığımız seyyârenin âlem-i şemsle olan münâsebetini irâe eder.*

Velhâsıl fen bizi ve muhîtimizi tanıttırarak [2](فَانْظُرْ اِلٰى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللهِ…) nazm-ı mübîni ile ıttılâına me'mûr olduğumuz hakāyıka vukūf peydâ etmemize hizmet eder.

TÂRÎH

KILIÇ DÎNİ

Onuncu Bâb
Bâbil Esâreti ve Sonraki Zamanlar

Bâbil esâreti yetmiş sene devam etti. Gerek bu müddet ve gerek birçok felâketlere ma'rûz bulundukları daha uzun edvâr-ı müteâkıbe-i perîşânî esnâsında Yahûdiler diğer akvâmdan büsbütün ayrı kaldıkları gibi din ve mezheblerinin kavânîn ve ahkâm-ı esâsiyyesi de değişmemiş gibi idi. Nihâyet kadîm Bâbil hükûmeti munkarız olup Âsûriye tahtı İran hükümdârı Keyhüsrev'in yed-i zabtına geçti ve yetmiş senelik esâret devresi hıtâma erdi. Keyhüsrev Bâbil'i zabtettiği zaman Yahûdîlerin vatan-ı aslîlerine iâdesini irâe eylediğinden 41360 kişi hemen Zeru Bâbil kumandasında bundan istifâdeye şitâb ettiler. Ancak bunlardan bir takımları avdet etmeyip menfâlarında kalmış idi ki, "Ester'in Kitabı"nda naklolunan vak'anın işte bu vakitlere âid olması lâzım gelir. Esâs-ı vak'ayı şöyle hulâsa edebiliriz:

[1] Asıl metnin 412. sahifedeki tashih gereği "atâletin" kelimesi "adâletin" yapılmıştır.

* *Asr-ı Muhâkeme*, Thomas Paine. [Bu dipnot, işaret ettiği cümle olmadığından tahminen yerleştirilmiştir.]

[2] Rum, 30/50.

İran hükümdârı Keyahar, Ester isminde bir Yahûdî kızını tezvîc etmişti. Ricâl-i hükûmet arasında ise kraliçenin amca-zâdesi olan Mordehai isminde bir Yahûdî ile Hâmân nâmında bir de çapkın ecnebî vardı. Hâmân hükümdâra vezîr nasbolundu. Lâkin rakîbi olan Mordehai'dan açıkça ahz-ı intikām etmekten korktuğundan bütün Bâbil Yahûdîlerini ezmek istedi. Nihâyet bütün imparatorluk eyâlâtı dâhilinde Yahûdîlerin katli için hükümdârdan bir takım iftirâlarla fermân istihsâl etti. Bu katl-i âmmın vukū' bulacağı memleketler dâhilinde Yahûdiye diyârı dâhil idi. Yahûdîler son derece korkmuşlar, yegâne ümîdlerini Mordehai'a bağlamışlardı. Ester Mordehai tarafından ta'lîmâta tevfîkan krala pek ziyâde ibrâz-ı işve-i muhabbet ederek ondan kendisinin mutâlebâtını îfâ eyleyeceğine, hattâ hükûmetinin yarısını bile vereceğine dâir söz almıştı. Ba'dehu kraldan milletdaşlarının afvını taleb edip onları felâket-i müdhişeden kurtardı. Müteâkıben Hâmân'ın müfterîliği fenâlığı da anlaşılarak dûçâr-ı müzâcât edildi. Yani Hâmân darağacına asılmış, Mordehai onun yerine mansıb-ı vezârete geçmişti. Bütün vâlîlere yazılan fermânlarda evvelki fermânın nakzedildiği, Yahûdîlere –hattâ– istikāmet ve sadâkatlerinden dolayı hüsn-i muâmele gösterilmesi i'lâm olunmuştu. Bundan sonrasını Josephus'un kendi lisânıyla ta'rîf eyleyelim:

"Kendi haklarındaki fermânın neşrinden sonra "Sousa" Yahûdîleri düşmanlarından beş yüz kişiyi katlettiler. Hükümdâr bu vak'adan Ester'i haberdâr edip daha başka bir matlûbu olup olmadığını ve varsa is'âf eyleyeceğini sordukta Ester, Hâmân'ın on oğlunun da darağacına çekilmesini ve Yahûdîlere istedikleri gibi düşmanlarından intikām almak üzere bir gün daha müsâade edilmesini taleb etti. Hükümdâr râzî oldu. Ertesi günü 300'e yakın adam daha "Sousa"-da öldürüldü. Bunlarla beraber bütün havza-i hükûmetteki maktûlîn 75000 (Bâbilî ve Âsûrî) kişiye bâliğ oldu. "Sousa"-daki i'dâmlar on ikinci ayın 13'üncü ve sâir vilâyettekiler 14'üncü günü vukūa geldi ve her katl-i âmmı ta'kīb eden günlerde Yahûdîler bayram ve şenlik yaparlardı. Mordehai'ın emriyle bu günler senevî bayram sûretinde ve "purim" yani "muhâfaza bayramı" nâmıyla eyyâm-ı mukaddeseden addolundu…"

Bu hâdise hakkında Mr. Milman yazdığı *Yahudilerin Târîhi*'nde diyor ki:

"Bu şâyân-ı hayret halâs-ı nefs ve mevcûdiyyetin hâtırası Yahûdîler tarafından el-ân takdîs ve ta'zîz olunur. Bu bayramın "purim" tesmiyesi Hâmân'ın Yahûdîleri mahvetmek üzere "pur" yani piyangoya mürâcaat etmiş olmasındandır.

Bu bayram günü kadın ve erkek her Yahûdî sinagogda bulunmaya mecbûrdur. Burada Ester'in kitabı okunur, [Haman'ın adı] her geçtikçe umûm hâzırûn ellerini çırpıp ayaklarını yere vurarak; "Hâtırası mahvolsun!" diye bağırırlar…"

Ardeşir'in İran tahtına kuūdunun yedinci senesinde bir çok Yahûdîlerin Üzeyir (as) kumandasında Kudüs'e hicreti vukūa geldi.–mâba'di var–

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HAN

–mâba'd–

Server Han'a;

– Ektiğiniz tohumun semeresi! diyerek döndüm. Fakat o, gelmekte teallül gösterdi.

Eve avdet ve merâsim-i mîzbânîyi îfâ eyledikten sonra hâkim;

– Vâli sizinle Taşkend'de mülâkāt etmek arzu ediyor, dedi.

– Yarın öğleye iki sâat kala yola çıkarım, cevabını verdim.

– Hayır; ale'l-acele azîmetiniz matlûbdur, dedi. Ben de cevâb-ı red verdim. Hâkim kalkıp gittikten sonra amca-zâdelerimi çağırtıp **[383]** gaybûbetimde ne yapmaları lâzım geldiğini kendilerine söyledim ve;

– Beni mahbûsen Taşkend'e götüreceklerdir. Siz Belh tarafına kaçınız ve Türkistan'a gidip oradaki asâkir ve reâyâ ile müzâkereye girişiniz, dedim. Ba'dehu ora ahâlîsine hitâben: "Amca-zâdelerimi tarafınıza yolladım. Kendilerine edeceğiniz hizmet ve muâvenet bana edilmiş gibi olacaktır." meâlinde birkaç beyânnâme yazdım. Mühürlerimden bir dânesini –hîn-i hâcette isti'mâl etmeleri için– onlara teslîm ettim. Yol masrafı olmak üzere de dört bin Kâbil rubyesi verdim ki, bu paraları iki ay evvel vâlînin bana verdiği on beş bin manattan saklamıştım. Bu işleri gördükten sonra hareme girdim. Gece yarısı Semerkand hâkimi yanında mütercimiyle üç yüz Kazak ve iki yüz polis olduğu hâlde eve gelmiş, beni uyandırmalarını adamlarıma emretmiş.

Harem kapısı vurulunca dışarıya çıktım. Hâkim;

– Benimle geleceksiniz; vâlî sizi pek acele görmek istiyor dedi.

– Beni esîr edeceğinizi bilse idim ilk teklîfinizde kendiliğimden gelirdim, cevabını verip resmî libâsımı giydim ve yanıma Ferâmurz Hân ile Can Muhammed Hân'ı –ki bunlardan biri hâlâ Herat sipehsâlârı, diğeri de Kâbil hazînedârıdır– alıp evden çıktım.

Kazaklar yalın kılıç oldukları hâlde etrâfımı sardılar; polisler de önümden yürümeye başladılar. Bu alay ile Ceneral Ivanof'un ikāmetgâhına gelince;

– Beni niçin istediniz? diye sordum.

– Sizi Ceneral Kaufman istemiş. Taşkend'de görüştüğünüz vakit sebeb-i da'vetini anlarsınız, cevabını verdi.

– Acaba ne kusûr etmiştim ki gece yarısı müsellahan evime girip beni buraya getirdiler? dedim.

Bu sözüm üzerine Ceneral Ivanof hâkimi muâhazeye başladı. O da;

– Fazla kuvvetle gitmeye mecbûr oldum. Çünkü Abdurrahman Hân'ın maiyyetinde bulunan müsellah adamların mümânaat etmek ihtimâli vardı, dedi.

Ceneral;

– Gece yarısı gittiğiniz için pek yanlış hareket etmişsiniz, ta'zîrinde bulundu. Hâkim de:

– Gece yarısı beni gönderdiğiniz için asıl yanlış hareket eden sizsiniz, tarzında mukābele etti. Bunlar yekdiğerini levm ü teşyî' ederken ben sâkitâne dinliyordum. Bir müddet atışıktan sonra Ceneral bana tevcîh-i hitâb ile;

– Yarın öğleye bir sâat kala hazır bulunacağınızı vaad ederseniz şimdi ikāmetgâhınıza gidiniz. Ben, araba ile bir adam gönderir, sizi Taşkend'e yollarım, dedi.

Eve avdetimde bağ kapısının kilitli bulunduğunu gördüm. Yanımdaki adamlara emredip kapıyı açtırdım. İçeri girince baktım, amca-zâdelerim ile sâir adamlarım, âsûde bir uykuya dalıp gitmişler. Yalnız iyâlim ile çocuklarım, bir de Pervâne Hân ile Kurbân Ali Hân –ki, biri şimdi Kâbil'de sipehsâlâr muâvini, diğeri de hazînedârımdır– uyanık olup benim için ağlıyorlardı.

Evlâdım gibi kendilerini perverde ettiğim kimselerden gördüğüm şu tavr-ı lâkaydî, beni müteessir bıraktı. Me'yûsâne hareme girip evlâd ü iyâlimi tesliye ettim. Ve gaybûbetimde ne yapmaları lâzım geldiğine dâir ta'lîmâtta da bulundum. Ba'dehu yarınki sefer için hazırlanmaya başladım. Ertesi günü mev'ûd araba geldi. Pervâne Hân ile muahharan süvârî binbaşısı ta'yîn ettiğin Nizâmüddîn Hân'ı yanıma alıp arabaya râkiben vâlî muâvininin evine gittim. Muâvin kâğıt yazmakla meşgūl idi. Onun bu meşgūliyetini ganîmet bilerek;

– Bu gece uyumadım. Müsâadeniz olursa biraz istirâhat edeyim dedim ve muvâfakatleri üzerine yatıp iki buçuk sâat kadar uyudum.

Ba'dehu hareket ettik. Mahbûs olduğumu göstermek için bindiğim arabayı Şîr Ali Hân-ı Kandehârî'nin evinin önünden geçirdiler. Fenâ hâlde canım sıkıldı. Dünyâ, gözümün önüne simsiyâh kesildi. Arabadan atlamak ve ölünceye kadar düşmanlarımdan birkaçını haklamak istedim. Lâkin hiddetimi zabtederek kendi kendime;

–Bu iş deliliktir. Erbâb-ı ukūl, sabr u sebât ile nâil-i me'mûl olur dedim. Maamâfih şu hâl-i buhrân iki sâat kadar sürdü. Ondan sonra kendimi toplayıp lâkaydâne bir vaz' aldım.

İki gün ve bir gecelik seyâhatten sonra Taşkend'e vâsıl ve evvelce bana verdikleri eve dâhil oldum. Burası, bağlı bahçeli, ahırlı, arabalıklı bir kâşâne idi ki, inşâsı için yüz bin manat sarfedilmişti. Her sene dört defa buraya gelir ve teferrüc ederdim. Lâkin şimdiki hâlim eskisi gibi olmadığı için işin sonu nasıl gelecek diye düşünüyordum.

Beni getirenler bırakıp gittiği ve aradan iki-üç gün geçtiği hâlde Rus me'mûrlarından bir haber gelmedi. Ondan sonra biri gelip;

–Vâlî sizi istiyor, dedi. Birlikte arabaya binip vâlînin nezdine gittik. Her vakitki gibi ihtirâmkârâne istikbâl ederek yanı başına oturttu ve yolculuğumuzun nasıl geçtiğini sordu.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

[384]

MAKĀLÂT

NİSÂİYYÛNDAN CEVÂD SÂMÎ BEY'E AÇIK CEVAP

–mâba'd–

Diyorsunuz ki; "Kadınların elini yüzünü setretmemesine, hattâ hâkim olabilmesine Dîn-i Mübîn-i İslâm cevâz vermiş iken kadınlarımıza Şerîat-i İslâmiyye'nin bahşeylediği ve bir takım i'tiyâdât-ı kadîmenin nezr (doğrusu nez') eylediği hukūku istirdâda uğraşanlara misyoner şâkirdi, din düşmanı demeye nasıl diliniz varıyor?" Afvedersiniz beyefendi ama, mektûbunuzu teşkîl eden fıkralar tenâkuzda yekdiğeriyle rekābet ediyor. Bu, mektup değil, âdetâ bir mecmûa-i tenâkuz!

A canım! Birkaç satır evvel misyoner şâkirdlerinden teberrî eden siz değil misiniz? Mâdem ki salâbet-i dîniyye sâhibi bir mü'min-i tâmmü'l-i'tikādsınız, niçin kuşkulanıyor, neden sözü üzerinize alıyorsunuz? Hem ben makālemde isim tasrîh ettim mi? Yok, murâdınız onları müdâfaa ise –ki, bu âşikârdır– teberrîniz ma'nâsız kalmaz mı? Ya sonra o ağız dolusu; "Elhamdülillâh müslümanım ve salâbet-i dîniyyem yerindedir." da'vâsını ne yapalım? Farzedelim ki, teberrî etmiyorsunuz fakat, Türklük'ten nefret, İslâmiyet'ten mübâadet eden kimselere ne nâm verilir? Bu gibilere nasıl müslüman denilebilir? Denildiği takdîrde İslâmiyet'le, şerîat-i mukaddesemizle –hâşâ!– istihfâf ve istihzâ edilmiş olmaz mı?

Eğer İslâmiyet, mücerred bir ism-i bî-ma'nâ ile olsa, gayr-i müslimler içinde İslâm ismi taşıyan birçok kimselerin de ehl-i îmândan addolunmaları lâzım gelmez mi?

Gāzî "Mihal" Bey merhûm, ismini değiştirmeye pek de lüzûm görmemiş. Yalnız kalben ve rûhan hakīkī bir mü'min-i tammü'l-i'tikād olmakla iktifâ etmiş. Gāzî Sultân Osmân hazretleriyle ulemâsı da ses çıkarmamış.

İslâmiyet, isimde değil müsemmâdadır. İsim, ta'yîn-i hüviyet için –ma'nâsından mücerred– bir alemdir.

Dîni imhâ eyliyor ammâ ki Muhyiddîn adı
Muhribu'd-dîn olsa ahrâdır bırak şu müfsidi

Şimdi bu uzun tırnaklı mösyölerin, bu pudralı şık kontların, Dîn-i Celîl-i Tevhîd nâmına nisvân-ı İslâm'ın müdâfi'-i hukūku geçinmeleri, matbûât sütûnları üzerinde Avrupa filozoflarının desâtîr-i felsefiyyeleriyle ihticâcâ kalkışmaları câmi' içinde âyîn yahud kilisede ibâdete benzemiyor mu?

Delileri bile sâatlerce güldürecek cinnet-i medeniyyet!

Nisvân-ı İslâm'ın hukūk-ı meşrûalarını aramak ancak öz müslümanların, hakīkī mü'minlerin vazîfesidir. Fakat –insâf ediniz insâf!..– şimdi vatanın geçirmekte olduğu şu buhrânlı, şu keder-engîz dakīkalar hukūk-ı nisvânı aramak zamanı mıdır?

Bir tarafını ateş sarmış, cihât-ı sâiresinden de ateşlenerek hâküstere çevrilmek tehlikesinde kalmış olan bir hâne içindekiler aile hukūkuyla, mevki'-i şân u şeref te'mîniyle mi uğraşırlar, yoksa el birliği, can birliğiyle ateşi söndürmeye mi çalışırlar? Vatan derdini, hayât-ı nâmûs, nâmûs-ı dînî ve

millî endîşesini yine öz mü'minler çekerler. Vatanın yaralarını kendi gözyaşlarıyla, damarlarında cevelân eden hûn-ı hamiyyetleriyle yıkamaya ancak onlar koşarlar.

Bu "novateur bien-aime"lere[1] gelince, onların Fransız kalbleri, İngiliz gönülleri, Alman yürekleri öyle vatan-ı İslâm derdini çekmekten, nâmûs-ı dînî ve millî endîşesiyle titremekten Şark ve Garb arası kadar uzak. Nelerine lâzım. Onlara var mı tiyatrolar. Onlara var mı balolar. Onlara var mı madamlarıyla, madmazelleriyle danslar, valsler. Onlara var mı vur patlasın, çal oynasınlar. Onlara var mı Hıristiyanlık'ı takdîsen tırnak uzatmaklar, yüzlerine pudra sürüp bıyıklı madam olmakla iftihârlar.

Bunların maksadı meydân-ı vuzûhda: Kadınları kurûn-ı ûlâ çuvallarından, o vahşî hararlarından çıkarmak! Zâten ademi vücûdundan bin kat ehven olan o müstekreh, o iğrenç, o ismet-şiken tesettürü(?!) de madamlarından, madmazellerinden çekip atmak, bu mülevves, bu fuhş-âlûd medeniyeti hukūk ve mevki'-i nisvân nâmına cebren ve kahran bütün muhadderât-ı İslâmiyyeye teşmîl etmek! Trablusgarb'da, Adalar'da bedbaht nisvân-ı müselmânın peçelerini, çarşaflarını yırtıp üryân bırakmakta olan a'dâ-yı dîne nazîre yapmak. O hâlde İtalyanları neden tel'în ediyor, niçin cerîdelerimizle; "Vahşî İtalyanlar kadınlarımızın peçelerini, çarşaflarını yırtıp atıyorlar!" diye bağırıyoruz?

İşte asıl tel'îne –bütün şümûl-i ma'nâsıyla– elyak İtalyanlar içimizde! Cenâb-ı *Kur'ân*-ı Hakîm kadınlarımızın ellerini, yüzlerini tesettürden istisnâ etmiyor. Veliyyü'n-ni'met-i İslâmiyyet ve insâniyetimiz (alehissalâtü vesselâm) Efendimiz hazretleri gerçi tahsîs ve istisnâ buyurmuşlar fakat, bu da, ancak namaz hâline münhasır. Tesettürün hikmet-i teşrîini pîş-i nazar-ı teemmüle alalım. Tesettürden maksad; kadının hürriyetini, nâmûs ve ismetini, şeref ve haysiyetini enzâr-ı ağyârdan, tecâvüz-i eşirrâdan muhâfaza değil mi? Güzellik, çirkinlik kadının neresinde tecellî eder? Görücüler; elden, ayaktan, boydan, hâsılı her şeyden evvel sîmâya bakarlar, değil mi? Çehre güzelse oldu bitti. Hattâ bazı pek güzel sîmâ bulunur ki, sıska, çelimsiz, tenâsübden mahrûm bir vücûd onun sâyesinde bahtiyâr olur. Sîmâ çirkin oldu mu, görücüler kahve içmeye bile lüzûm görmezler. İsterse en münâsib, en şûh-kad bir vücûd olsun! **[385]** Kadınlığın bütün ma'nâ-yı câzibedârı, bütün medlûl-i fitne-engîzi sîmâ üzerinde titrer. Güzellik denilen sayyâd-ı rûh, şikârını kaşla göz arasında avlar.

Elmas, altın ve emsâli cansız ahcâr ve ma'deniyât mücerred zînet nâmına kadının üzerinde bulunduğu için setri farzolsun da, kadınlığın bütün ma'nâ-yı dil-âşûbu olan yüzün, o levha-i füsûnkârın setri neden farzolmasın? Yüz açıldıktan sonra varsın o elmaslar, o altınlar da görünsün!! Yüz açık iken elmaslara, altınlara kim bakar? En çirkin bir kadın isterse elmaslara garkolsun yine kendini beğendiremez. Kadınların tezeyyün ve tecemmülü kendilerini erkeklere beğendirmek, rûhlarını kapmaktan başka ne içindir? Kendini bilen, aklı başında, nâmûslu hiçbir müslüman kadını tasavvur olunamaz ki, zevcinin hakk-ı meşrûu olan bu tezeyyün ve tecemmülü, bu ihtişâm-ı niseviyyeyi nâ-mahremlere göstermek, fitneler, fesâdlar uyandırmak için sokaklara düşsün! Hülâsa beyefendi, yüz tesettürü, farz olan a'zânın birincisidir. Bu hakîkat-i bedîhîdir. Tekrar ederim: Yüz açık olduktan sonra sırtındaki çarşafın hiçbir hükmü kalmaz! O, gayr-i mütesettire demektir. Farzediniz ki, âdeten mütesettire imiş. Bizim dînimiz, âdet değil, ayn-ı hakîkat, mahz-ı hikmettir.

Geçen sene yine bu sahîfeler üzerinde tesettür-i nisvân nâmına yazdığım mufassal bir makâlede bu hakîkatleri, bu hikmetleri zikretmiştim. O makâleyi isterseniz görünüz. Kadının vâlidelik çağını geçirdiğinden, yüzü buruşup saçları ağardıktan sonra çarşafını atmaya me'zûn olduğunu, maamâfih tesettür yine hayırlı olacağını âyet-i celîle ile isbât etmiştim. Kadının, gençliğinde, vâlidelik deminde tesettürle me'mûr olması, altmışını geçtikten sonra ondan âzâde kalması ne büyük bir hikmettir. Murâd-ı ilâhî mü'minlerin insanca hakîkī bir cinân-ı medeniyyet içinde yaşamalarıdır. Kadınların hâkim olabilmeleri ayrıca bir bahis teşkîl edecek kadar uzundur. Binâenaleyh bunu cevabımın üçüncü kısmına ta'lîka mecbûr oldum.

Mehmed Fahreddin

SİYÂSİYÂT

MÜLÂHAZÂT-I MÜTENEVVİA

Meclis-i Meb'ûsân'da Hissiyât – Yeni meb'ûsândan beklenilen meslek-i faâliyyet hakkındaki alâim bilmem ki ilerisi için henüz ümîd verecek kadar kesretli midir? Meclis-i hâzırın dört senelik ömr-i teşrîini itmâm edebilmesi için sözden ziyâde iş çıkarması lâzım gelir. Bu bâbda cihân-dîde bazı a'zâ tarafından edilen telkînât-ı refâkatkârî ile beraber maraz-ı hitâbetin yine az-çok hükmünü sürdüğü anlaşılmaktadır. Kendi hürriyet-i meşrûasının kadrini bilen başkalarının hürriyet-i meşrûasına ta'rîz etmeyi, halel getirmeyi hâtırından bile geçirmez. Biz de kimsenin meşrû' sûrette vukū' bulan hürriyet-i kelâmına –hattâ fiilen muktedir bile olsak– ilişmeyi hâtırımıza getirmeyiz. Fakat kelâmın Meclis'in hey'et-i umûmiyyesince tezekkür olunan kâffe-i mevâd hakkında kürsî-i hitâbete çıkıp da laf atmak sûretinde isti'mâlinde de bir isâbet göremeyiz. Bilmem ki taşradaki devâir-i intihâbiyye kendi meb'ûslarından iş çıkarmaya, yardımdan ziyâde laf çıkarmaya çalışmak mı bekliyorlar? Meclis-i Meb'ûsân'da en ziyâde sarf-ı mesâî olunacak yer, Hey'et-i Umûmiyye salonu olmayıp encümen odaları bulunduğu ma'lûmdur. Fakat bir encümen faâliyet ve sür'at-i muâmeleye ne kadar himmet ederse etsin, çıkaracağı işlerin her maddesi ve hattâ her noktası Hey'et-i Umûmiyye hitâbetleri sebebiyle dûçâr-ı ta'vîk olur, takılıp kalırsa encümenlerin faâliyet-i serîasından muntazar olan fâide-i ameliyye dahi hükümden düşer.

Bir encümenin müzâkeresi o encümende a'zâ olmayan meb'ûslar için dahi açık bulunduğu usûlüne nazaran aca-

[1] Fransızca ibare metinde (نوتر بيه ن أمه) şeklinde yazılmıştır.

ba Hey'et-i Umûmiyye'nin birçok kıymetdâr sâatlerini işgâl eden mülâhazât-ı hatîbânenin bir kısmı da encümenlere gidilerek sarfolunsa memleket için daha hayırlı olmaz mı? Hele bir encümenin a'zâsından bulunup da o encümenin kâffe-i müzâkerâtında hâzır bulunmayan ve fakat encümenin çıkardığı iş Hey'et-i Umûmiyye'ye gelince dehân-ı tenkîdi açan meb'ûsları nasıl ma'zûr görmeli bilemem! Acaba Hey'et-i Umûmiyye'de hâzır bulunan gazete muhbirleri encümenlere de da'vet olunsa da mensûb oldukları gazetelere; "Filân yerin meb'ûs-ı muhteremi filân encümende şöyle söyledi, böyle mülâhazâtta bulundu." diye yazsalar hey'et-i umûmiyyede icrâ-yı hükm eden maraz-ı hitâbete bir çâre teşkîl eder mi? Yalnız Meclis-i Meb'ûsân'ımızda değil kâffe-i mecâlisimizde dahi nazariyâta pek ziyâde dalmak ihtimâli vardır. Bütün mecâlisimizde ehl-i hibreden olmayanlar bile refîklarını muhtâc-ı îkāz ve ta'lîm mi farzederler, nedir, tatvîle girişiyorlar. Bizde delâili münakkah sûrette tertîb ve suâl veya cevabı vuzû' [vuzûh!] üzere taksîr eylemek kudreti maatteessüf pek azdır. Hele re'yimiz de ekalliyette kalınca gösterdiğimiz huşûnet-ı hâl ü kāl kolayca ma'zûr görülür kusûrlarımızdan değildir. Kendi fikrimizin ulviyet ve tefevvukuna ne kadar da kāiliz! Hissiyâtımıza ne kadar da mağlûb adamlar imişiz!

§

Ye's, Ye's, Ye's – Hoşnûdsuzluk, herkeste ve her yerde hoşnûdsuzluk! Mes'ûdiyet denilen şey'i bulmak herkesin kendi elinde olduğunu iddiâ eden ecânib gelip de hâlimize dikkat etseler, kim bilir bu memleket halkını ne kadar acz ü meskenetle ithâm ederlerdi. İstihkākının **[386]** fevkındeki makāmâtı bulanlar, mikdâr-ı sa'yinden ziyâde ni'met elde edenler de hâlden müştekî, hüsn-i tâliin cilvesine nâil olanlar da bedbahtân-ı ümmet kadar me'yûs. Hattâ müşâhede-i şahsıyyeye binâen diyebilirim ki; birer fırsatla evvelce yükünü tutup da şimdi Avrupa'nın en râhat yerlerinde ve sıhhat-i tâmme ile yaşayabilenlerimizde dahi hissiyât-ı me'yûsâne gālibdir. Acaba âvâze-i şikâyâtı koparan kāfile-i me'yûsâna memleketin mukadderâtını tanzîm eylemek vazîfesi verilse vaz'-ı mes'ûdiyyete imkân bulunur mu idi? Biz zannetmeyiz. Tenbellik, fesâd-ı ictimâî, vazîfe-nâ-şinâslık bu me'yûsiyet-i miskînânenin esbâbındandır. Ezhân-ı âmme fenâlık beklemeye o kadar mâildir ki, bu memleketin düşmanı olanlar en aykırı bir rivâyet-i musîbet işâa etseler, hemen binlerce kimseler üzerinde sâhirâne bir nüfûz-i iknâ' icrâ eyleyebilirler. Bazı kimseler latîfe tarzıyla bu hâli memleketin âb u hevâsının te'sîrine isnâd ederler. Buradaki cemâât-ı ecnebiyye memleketin âb u hevâsını pek a'lâ, pek müferrih bulmuş olmak gerektir ki, daima işleriyle meşgūl oluyorlar, hayattan da zevk alıyorlar. Onlarda bir cem'iyet-i medeniyyeye lâyık sûrette bir aile hayatı bulunuyor; ekserîsinde zevk-ı irfânî var, fen ve san'ate hasr-ı heves etmek isti'dâdı var. Edebiyât-ı mütenevviadan, sanâyi'-i nefîseden, âsâr-ı atîkadan da zevk alırlar. Ya biz bedbahtlar? Daima çenemiz sarkmış, yüzümüz ekşimiş, pür-asabiyet bir musîbete dîde-dûz-ı intizâr olup kalmışız.

Başka memleketlerin bazı aksâmında dahi şûriş ü isyân zuhûr edebilir, başka memleketlerde de mevkii ve şahsı mühim bir nâzır isti'fâ ederek müşkilât-ı muvakkate zuhûr eyleyebilir, başka memleketlerde de beş-on veya birkaç yüz asker metâlib-i tehdîdkârâneye cür'et edebilirler. Lâkin memleket herc ü merc olacakmış gibi nâs telâşa düşmez, hâdisât bir vaz'-ı merdâne ile telakkī olunur, heyecân da ne kadar büyük olursa olsun, az bir zaman zarfında zâil olur gider.

§

Osmanlılık'ta Tefrika-i Milliyyet – Esası Türk kavmine mensûb bir hânedân-ı zî-kadr ü kudret tarafından kurulmuş olmakla beraber bu devlet hiçbir vakitte bir Türk devleti şekl-i muhtassında hüküm sürmemiştir. Livâ-yı Osmânî altına giren akvâm-ı müslime-i mütenevvianın nazar-ı saltanatta daima müsâvât-ı mevkii bulunmuştur ki, bu da, nüfûz-ı İslâmiyyet'in vücûda getirdiği vahdet-i ümmet kāidesi sâyesindedir. Hâl böyle iken Osmâniyeti teşkîl eden tavâif-i nâsın İslâm'a tâbi' olan kısmında bile nüfûz-ı garbiyyûn muktezâsından olarak bazı mertebe ayrılık gayrılık alâimi zuhûra gelmeye başlamıştır. Bir zamanlar Suriyeli gayr-i müslim bazı politikacılar –ber-muktezâ-yı menfaat-i şahsiyye– bir mes'ele-i millet-i Arabiyye ihdâsıyla ötede beride uğraşarak ecânib lehinde Osmâniyet'in vahdet-i siyâsiyyesine bir darbe vurmak istemişlerdi. Fakat beyne'l-İslâm teyakkuz-ı medenî husûlü üzerine Arab'ın Türk'ten ve Türk'ün Arab'dan ayrı olarak vakār ve şeref-i istiklâl ile idâme-i hayât-ı milliyye edemeyeceği ve Türklerden evvel Arabların mahkûm-ı düvel-i ecnebiyye olacağı hakîkati her tarafta anlaşılmaya başladı.

Bugün maatteessüf tefrika ifsâdâtına en ziyâde ma'rûz kalan bir tâife-i Osmâniyye vardır ki, o da, Arnavud kavmidir. Meclis-i Meb'ûsân'ı –kavânîn ve bütçe ile mütemâdiyen uğraşmaya mecbûr olduğu şu sırada– istîzâh vesîlelerinden dolayı politika müzâkerât-ı muzırrasıyla iştigāle sevk için çok çalışan Cenûbî Arnavudluk meb'ûslarından birinin geçende kürsî-i meclisden; "Arnavudlar hükûmet-i Osmâniyye'den me'yûs kalırlar ise başlarının çâresine bakabilecekleri" yolunda bir laf fırlattığını gazetelerde görmüş idik.

Devlet-i Osmâniyye'de makāmât-ı mühimme ibrâz eylemiş ve âlem-i Osmâniyyet'te birer sûretle temeyyüz etmiş birçok Arnavud zevât zuhûr eylediğini târîh bize gösteriyor ki, ufak bir kavimden bu kadar kesretli efrâdın nâil-i ikbâl ve temeyyüz olmak için meydan bulabilmesi sırf vahdet-i milliyye-i İslâmiyye kāidesinin netâyic-i munzamme ve ulviyyesindendir. Yoksa bu hâli zekâvet ve ma'rifet, şecâat ve gayret gibi evsâfta Arnavud ırkına mensûb olanların Türk ve Kürd ve Arab'a fâik bulunduklarına atfetmek pek bâtıl bir iddiâ olur. Acaba Arnavudlar bizden ayrı olarak büyük bir saâdet ve ikbâle nâil olabilirler mi?

Aslâ ve kat'â! Evvel emirde zamanımızda efrâdı kalîl olan milletler için muhâfaza-i istiklâl-i siyâsî fırsatı kâmilen zâil olup gitmektedir. Hattâ Garbî Avrupa'nın Norveç, Danimarka, Hollanda gibi pek müterakkī ve mütemeddin olan memâlik-i sağīresi ahâlîsi bile büyük devletlerin Şark'ı –vesâit-ı ma'lûme ile tedrîcen– parçalayıp taht-ı hükme al-

dıktan sonra nöbetin kendilerine geleceği ve her hâlde büyük devletlerin milel-i müstakille-i sağîreyi yutmak iştihâsında bulundukları endîşesiyle şimdiden muazzeb olmaya başlamışlardır. Arnavud kavmine mensûb bir takım harîs ve mağrûr politikacılar da munsıfâne düşünürler ise i'tirâf ederler ki, Devlet-i Osmâniyye'den –velevki kısmen olsun– iftirâka sevkolunmak istenilen Arnavudluk'un âkıbeti, ecnebînin mahkûm-ı ribka-i mutâvaati olmaktır. Büyük Garb devletlerinin taht-ı hükümlerine geçen küçük ve gayr-i müterakkī milletler efrâdının "stoaian" hukūkundan, hukūk-ı mütesâviyye-i vatandaşâneden mahrûm olduklarını ve ale'l-husûs müslüman iseler "indigène" hâlini iktisâb eyleyip yerli raiyye vaz'iyet-i süfliyyesine düştüklerini anlayamayanlarımızın hâline melekler ağlar, şeytanlar sevinir.

§

Vesâit-ı Hâriciyyenin Lüzûm-ı Islâhı – Münâsebât-ı hâriciyyemiz hakkında Sadr-ı a'zam Paşa hazretlerinin Meclis-i Meb'ûsân'da söyledikleri sözleri gazetelerde okuduk. Bir-iki noktası hakkında nazar-ı dikkati celbetmek **[387]** isteriz. Fransız sermâyedârânının Anadolu'da yapacakları demiryollarından Bahr-ı Siyâh havzasına âid olan kısmın madde-i inşâsı devr-i sâbıkta oralarda Rusya'ya verilen mıntıka-i nüfûz salâhiyet-i meşrûa ve muzırrasından dolayı dûçâr-ı ukde olmakta imiş. Fransız sermâyedârânının evvel-i emirde bu mıntıka-i nüfûz mes'elesinin tesviyesini taleb eylemeleri şübhe yoktur ki, Rusya'nın Paris'te icrâ eylediği diplomasi nüfûzu sâyesindedir. Hükûmetin bu bâbdaki hüsn-i niyyet ve gayretinden emîniz. Lâkin Rusya nüfûzu karşısında hükûmetimiz menfaat-i devleti Paris'te hangi vâsıta-i muktedire-i siyâsiyye ile tervîc edebilecek? Fransa'daki diplomasi vesâitimizin adem-i kifâyetine hâlâ kanâat gelmedi mi?

Bağdad ve Basra havâlîsi demiryollarına âid müzâkerâtın tesviyesine dahi hükûmetin Londra'da tavsît eylediği makāmı da Sadr-ı a'zam hazretleri beyân ve hattâ o işle meşgūl olanların isimlerini bile tasrîh buyurdular. Bunların emr-i mühimm-i mezkûrun tesviyesi için karşılarında bulunacak hamiyetli, faâl, mütefennin, dûr-bîn ve fetânet-i siyâsiyye sâhibi İngiliz me'mûrlarını tasavvur ettikçe pazarlıktan ne kadar muvaffakıyetle çıkabileceğimizi de düşünüyor ve doğrusu me'yûsiyet hisseyliyoruz. Hükûmet-i hâzıra menâfi'-i hâriciyyemizi te'mîn husûsunda gayr-i münker olan mesâîsinin mazhar-ı muvaffakıyyet olması için evvel-i emirde hâricde bulunan âlât ve vesâitin tecdîd veya ıslâhına himmet eylemelidir.

Ç - Ş - Z[ze].

BALTIK MÜLÂKĀTINDAN SONRA

Etrafında birçok kīl ü kāller, müheyyic şâyialar deverân eden Almanya imparatoru ile Rusya imparatorunun arasında Baltık Denizi üzerindeki mülâkātları oldu bitti. Mülâkāttan sonra teblîğ edilmiş olan beyânnâme-i resmî bize evvelden de bildiğimiz ve bin kere ricâl-i siyâsiyye ağızlarından işittiğimiz hakīkatleri tekrar etmekten başka bir şey öğretmedi. Beyânnâme-i mezkûrede harb-i hâzır meskûtün-anh geçiştirilmekle beraber Rusya ile Almanya devletlerinin arasında Balkanlar'da istatükonun lüzûm-ı muhâfazasına, sulh u müsâlemetin ihlâline meydan verilemeyeceğine ve vaz'iyet-i beyne'l-mileliyyede mûcib-i endîşe hiçbir mes'ele-i mühimmenin mevcûd olmadığına âid nikāt-ı nazarlarının tevâfuk ettiği söyleniliyor.

Demek ki, mülâkāt-ı mezkûre zannedildiği kadar âsâr-ı mühimmeyi tevlîd edemedi. Zâten böyle olacağı mesâil-i siyâsiyye ve ictimâiyye ile tevaggul edenler için tâ evvelden muayyen idi. Zîrâ içinde yaşadığımız asır artık iki hükümdârın yekdiğeri ile görüşerek milletlerin mukadderâtını ta'yîn edebilmelerine müsâid ve muhtemil değildir. Asr-ı mezkûrda umûr-ı siyâsiyye ve ictimâiyye üzerine hükümdârların irâdât-ı şahsiyyelerinden daha müessir bir âmil mevcûddur. Şu âmil de milletlerin kendileri ve onların menâfi'-i hayâtiyyeleridir. El-yevm bütün Avrupa içinde bir devlet yoktur ki, umûr-ı memleket yalnız bir zâtın veyahud bir hey'et-i mümtâzenin yed-i iktidârında temerküz etmiş olsun. Her yerde memleketi idâre eden ya doğrudan doğruya millet kendisi veyahud milletin temâyülât ve irâdesini nazar-ı dikkate almak mecbûriyetinde bulunan bir sınıf-ı ahâlîdir. Hattâ Rusya'da bile şu kāide bir dereceye kadar hüküm-fermâdır. Binâenaleyh zamanımızda hükümdârların veyahud nâzırların mülâkātları eski ehemmiyetini gāib etmiştir. Hükümdârlar veyahud nâzırlar kendi aralarında görüşerek kabûl etmiş oldukları kararların icrâsı için mutlak millet tarafından tasvîb edilmesi lâzımdır.

İşte bunun içindir ki, el-yevm bütün Avrupa'yı müşevveş bir hâlde bulunduran ve her dakīka sulh-ı umûmînin ihlâli karşısında saklayan Osmanlı–İtalyan Muhârebesi hakkında iki hükümdâr arasında teâtî edilen beyânnâme-i resmîde meskûtün-anh geçiştirilmiştir. Zîrâ hükümdârân-ı müşârun-ileyhimânın efkâr ve temâyülâtı ne olursa olsun, onu mevki'-i icrâya koyacak arkalarında bir milletin mevcûdiyeti ve bilhassa onlara tebeiyyet edecek bir Osmanlı veyahud İtalya milleti olmalıdır. Hâlbuki hükümdârlar da pek a'lâ biliyorla ki; evvela mensûb oldukları milletlerin menâfi'-i zâtiyyesine mütehâlif bir harekette bulunamazlar ve bulunsalar bile ne Osmanlılık'ta ne de İtalya'da kendilerine tebaiyyet edecek bir millet görmeyeceklerdir. Fil-hakīka devr-i sâbık Avrupa hükümdârlarını başka teâmüle, başka an'anelere alıştırmıştı. Bunlar istedikleri zaman zebûn ve cebîn bir hükûmet vâsıtası ile kararlarını arzuları dâiresinde icrâ ettiriyorlardı: Memleketin bir uzvunu koparārak diğerine bahşediyorlardı, yahud en mukaddes hukūkunu pây-mâl ediyorlardı; işten bî-haber millet ses bile çıkarmıyordu. Fakat bugün hâl ve mevki' Osmanlılık'ta başka bir renk ahzetmiştir. Bugün bütün Avrupa ve hükümdârlarınca pek a'lâ ma'lûmdur ki; Osmanlı milletine menâfi'-i zâtiyye ve şeref-i nefs-i millîsine muhâlif herhangi bir kararı yutturacak hiçbir hükûmet, hiçbir hey'et-i vükelâ mutasavver bile değildir. İşte bunun içindir ki; hükümdârlar isteseydiler bile millet-i Osmâniyye'nin

temâyülât-ı müşterekesine karşı hiçbir karar kabûl edemezlerdi. Meğer ki milleti cebren ve kuvve-i müsellaha ile kararlarına tebeiyyet ettirmeye tasmîm etmiş olsunlar! Fakat o zaman da bunlar arkalarında kendilerini takviye edecek bir millet bulurlar mıydı? Bugün başkaları için kan akıttıracak, paralar sarfederek harbin iktizâ ettiği birçok fedâkârlıklara tahammül ederek ateşten kestâne çıkartacak yeryüzünde bir millet bile bulunmaz! Binâenaleyh hükümdârânın harb-i hâzır hakkında hiçbir karar ittihâz etmemeleri ve hattâ tevassut, müdâhale, konferans gibi vesâitten bile harf-i vâhid bahsetmemeleri gerek kendi milletleri menâfii nokta-i **[388]** nazarından, gerek Osmanlılık nokta-i nazarından pek musîb olmuştur. Evet; İtalya için mülâkātın böylece netîcelenmesi pek acı bir darbe-i ma'nevîdir. Onlar, mülâkāt-ı mezkûreden birçok şeyler bekliyorlardı. Ümîdlerinin kâffesi boşa çıktı ve bugün İtalya nîm-resmî cerîdesi hâibâne bir sûrette; "İtalya'nın kendi seyf-i celâdetinden başka istinâd edecek hiçbir temennîsi yoktur." diye kendisine tesliyet veriyor!!

Ve kezâ mülâkāt esnâsında tereşşuh etmiş ve mülâkāttan sonra deverân etmekte bulunan diğer bir takım şâyiât da boş lâkırdıdan ibâret olduğu âşikârdır. Ez-cümle mesela İngiltere ve Fransa tarafından Trablus'un İtalya'ya ilhâkı tasdîk edilmekte olduğu şâyiası! Tâ öteden beri İtalya tarafgîrliği ile müştehir olmuş *Tan* Gazetesi tarafından meydana atılmış olan şu şâyia o kadar muhâlif-i akl ü mantıktır ki, mâhiyet i'tibârıyla tahlîline bile lüzûm görmüyoruz. Bir şâyianın doğru olduğunu bile farzetsek yine her nevi' ehemmiyetten ârî olduğuna kāiliz. Zîrâ Trablus'un İtalya'ya ilhâkını değil yalnız Fransa ve İngiltere, bütün dünyâ tasdîk etmiş olsa bunun ne gibi bir netîce-i ameliyyeyi hâvî olduğunu biz kestiremiyoruz. Mâdem ki biz muhârebede devama, Trablusgarb'ı son dereceye kadar müdâfaaya azmetmişiz ve bilhassa mâdem ki Trablusgarb mücâhidleri hükûmet-i Osmâniyye'nin irâde ve meyline rağmen bile mücâhedât-ı Hudâ-pesendânelerinde ber-devâmdırlar, İngiltere ve Fransa'nın emr-i ilhâkı tasdîk edip etmemelerinin ne ehemmiyeti olabilir? Acaba İngiltere ve Fransa Trablus'a asker sevkedip de mücâhidîn-i muhteremeyi teslîme icbâr mı edecekler? Böyle bir haydudluğu yapabilecek bir Fransa ve İngiltere'yi biz tasavvur bile edemiyoruz! Daha birkaç hafta bundan akdem İngiltere ve Fransa hâriciye nâzırlarının meb'ûsân-ı millet muvâcehesinde îrâd etmiş oldukları nutuklar hâlâ kulaklarımızda çınlıyor. Hâlâ Mösyö Poincaré'nin Fransa Meclis-i Meb'ûsânı'nda ve Sir Edward Grey'in İngiltere Meb'ûsânı'nda; "Memleketimiz Osmanlı İmparatorluğu'na târîhî bir an'ane-i meveddet râbıtası ile merbûttur. Bundan mâadâ Hılâfet-i İslâmiyye'ye gāyet sıkı ve ma'nevî râbıtalar ile bağlı olan milyonlarca ahâlî-i müslimeyi hâvîdir. Binâenaleyh bu dostluğu ihlâl ve milyonlarca tebaa-i İslâmiyyenin hissiyât-ı dindârânelerini tahrîş edebilecek Osmanlılık'a karşı hiçbir harekette bulunamayız." demiş olduklarını hâlâ işitiyoruz. Nasıl olur da birkaç gün sonra aynı ricâlin başında bulundukları hükûmetler birden bire bütün Osmanlıları ve bütün âlem-i İslâm'ı cerîhadâr edebilecek bir hareket-i gayr-i meşrûada bulunsunlar? Biz daha şâyianın hadd-i zâtındaki boşluğu, İngiltere ile Fransa'nın menâfi'-i hayâtiyyelerine İtalya'nın Bahr-ı Sefîd üzerinde ahz-i mevki' etmesinin ne derecede muhâlif olduğunu sükûtle geçiriyoruz. Görünüyor ki bu gibi şâyiaları Osmanlı efkâr-ı umûmiyyesini iğfâl ve tehyîc etmek niyeti ile meydana atanlar bizim herşeye kapılacağımızı, herşeyden müteessir olacağımızı zannediyorlar! Fakat abes! Biz şâyianın doğru olduğunu bile kabûl ederek her bir ehemmiyetten ârî olduğuna emîniz. Bu gibi şeyler ile İtalya'nın hiçbir şey kazanmayacağına, Osmanlı efkâr-ı umûmiyyesinde îrâs-ı tezelzül edemeyeceğine emîn olmalıdır.

Biz hâricden aslâ tevahhuş etmiyoruz. Hâricdeki ahvâl ve evzâ', silsile-i havâdis öyle bir şekil ve mahiyet kesbediyor ki, bizim mesâil-i hâriciyyeye pek de ehemmiyet vermemize meydan bırakmıyor. Osmanlılık etrâfında toplanmış olan müteaddid, mütehâlif ve mütezâd menfaatler Osmanlılık'ın hâl-i tezelzülünde öyle çarpışmalar mâhiyetini hâizdir ki.. ve şu çarpışmalar Avrupa'nın sulh ve müsâlemet-i umûmiyyesini öyle müdhiş bir sûrette ihlâl edecek bir mâhiyettedir ki, menâfi'-i mezkûrenin yegâne çâre-i tevâzünü yine Osmanlı İmparatorluğu'nun devâm u bekāsıdır.

Fakat bizi en ziyâde düşündüren, ahvâl-i dâhiliyyemizdir. İtalya'yı bize gālib ettirebilecek yegâne âmil hakīkaten dâhildeki buhrânlar ve halecânlardır. Eğer biz hakīkaten şu memleketi yaşatmak azminde isek eğer biz şu memleketi kendi elimiz ile bitirmek cinâyet ve hıyânet-i azîmesini irtikâb eylemek kasdında değilsek, âh, eğer bizde hamiyet-i hakīkıyyeden zerre kadar eser var ise… biz ne yapılmak lâzım ise yapalım ve yalnız şu memleketi bir ân evvel şu kan ağlanacak kadar perîşân hâlden istihlâs edelim! Vaz'iyetimizin vahâmet ve ehemmiyetini takdîr edelim, Trablus'da Osmanlılık, İslâmiyet yolunda canlarını, kanlarını îsâr eden mücâhidînden utanalım ve cümlemiz kendi nefsimize galebe çalarak mücâhede-i azîme niyeti ile yekdiğerimize karşı fedâkârlıklarda bulunalım! Osmanlılar! Unutmayınız ki, üç yüz küsûr milyonluk İslâmiyet bütün nazarlarını bize dikmişlerdir. Ve el-ân ebvâb-ı âsumân açılmış, bütün ervâh ve enfâs-ı mukaddese bizi seyr ü temâşâ ediyor!!

Ahmed Agayef

MEKÂTÎB

MÜSLÜMAN MALLARINA RAĞBET

Geçen haftaki *Sebîlürreşâd* cerîdesinde "Müslümanın Müslümandan Alış-Verişi" nâmıyla bir makāle mündericdi. İslâm mallarına olan rağbetin lüzûmundan bahsediyordu. Evet; diyebilirm ki, biz İslâmlara İslâmdan alış-veriş etmek farz derecesinde lâzım bir şeydir. İslâmlar istiklâl-i iktisâdî ve ticârîye mâlik değildir. Cihet-i iktisâdîde Avrupa zencîrlerine gittikçe daha kuvvetli bağlanıyor. İstiklâl-i iktisâdîsiz istiklâl-i siyâsî boş bir hayâldir. Zâten Avrupa istîlâ ordularının pîşdâr kolları, iktisâd ordularıdır; mâliyyûnu, erbâb-ı sanâiidir.

Her memlekette bu usûlü tatbîk ettiler ve ediyorlar. Bugünkü günde **[389]** Çin istiklâline darbe vurmak maksadıyle 50 milyon liralık istikrâzı teklîf ettiler. Çin hükûmeti istikrâz şerâitının, Çin istiklâli nokta-i nazarından muzır ve mühlik olduğunu teyakkun ederek istikrâzı reddetti. Muhâfaza-i vatan için ordular teşkîl etmek ne derece lâzım ise, istiklâl-i iktisâdîyi muhâfaza için de İslâmların birbirine karşı muâvenet-i mütekâbileleri o nisbette elzem bir şeydir. Hükûmet bu husûsta gümrüklerde himâye usûlünü, kapitülasyonlardan dolayı tatbîk edemiyor. Dâhilde de erbâb-ı sanâi' himâye ve teşvîk edilemiyor. Bu mühim vazîfeyi îfâ İslâmların uhde-i hamiyyetlerine mevdû' bir keyfiyettir. Avrupalılar müterakkî ve kuvvetli oldukları hâlde ahâlisi bu husûsta muâvenette bulunuyorlar. Bir İngiliz İngilizden, bir Yunanlı Yunanlıdan alış-veriş ediyor. Yalnız kābil olmadığı takdîrde bir ecnebîye mürâcaat ediyor. Yalnız bununla kalmıyor, menâfi'-i dâhiliyyeyi himâye için gümrüklerde yüksek ta'rifeler tatbîk ediyorlar.

Bursa'yı ziyâretimde İslâm müesseselerinin âtîsi nokta-i nazarından bende bir ümîd hâsıl oldu. Az bir rağbetle İslâm müesseselerinin terakkî edeceği pek âşikâr bir keyfiyettir. Bu münâsebetle, iki müesseseyi İslâmlara takdîm etmeyi vecîbeden addederim.

Birisi "Mensûcât Fabrikası Anonim Şirketi"dir ki, İttihâd ve Terakkī Klübü a'zâlarının gayretiyle teşekkül etmiş 15-20 bin lira sermâyeli bir şirkettir. Fabrikanın dâhilini gezdim. El ile işler tezgâhlarda kız ve erkek çocukları çalışıyorlar. Diğer tezgâhlar da motor ile işliyor. Ma'mûlâtı havlu ve ipek ma'mûlâtından ibârettir. Pek zarîf ve metîn çarşaflar, boyun bağları, mendiller ve sâire yapıyorlar. Ahâlinin rağbeti ile çabuk terakkī edecek bir müessesedir. Garîbi şurasında ki, şirketin işleri sağlam olduğu hâlde Bursa ahâlisi hisse senedâtına rağbet etmiyorlarmış. Evet, bir dereceye kadar haklı; çünkü şimdiye kadar hisse senedâtı ne demek olduğunu görmemiş ve bilmemişlerdir. İnsan bilmediği bir şeyden ictinâb edeceği tabîîdir.

Diğer müessese de "Makaronya Fabrikası"dır. Sâhibleri İstanbul'da Postahâne karşısında Lastikçi Mustafa, Murtazâ birâderlerdir. Teessüsü daha henüz bir sene olmamış. Fabrikada kuvve-i mihânikiyye olarak mebzûliyetinden su kullanılıyor. Yirmi dört nev'i makarna yapıyorlar. Hâlis irmik ununda yapılıyor. İtalya ve Avrupa makarnalarına fâik olduğu isti'mâl edenlerce mücerrebdir. Makarnalar, sütlü-şekerli ve âdî olmak üzere iki nevi'dir. Makarnalar muntazam ve temiz kutulara konarak satılıyor. Niçin böyle sâf, temiz ve ucuz makarnalar varken ecnebî makarnalarına rağbet edelim. Her İslâm bakkālları bu makaronyayı satmalıdır.

Bursa'ya gelen züvvâra bu iki müesseseyi ziyâret etmelerini kemâl-i ehemmiyyetle tavsiye ederim.

Bursa

A[ayın]**. Selim**

SEBÎLÜRREŞÂD

Biz bu mektûbu okuduktan sonra Dersaâdet'te bulunan Lastikçi birâderlere mürâcaat ederek şu mühim ve müsmir teşebbüs hakkında kendilerinden îzâhât istedik. Aldığımız ma'lûmât bize pek ziyâde emniyet-bahş göründü. Her taraftan gösterilen rağbetin günden güne arttığını büyük bir meserretle öğrendik. Bir İslâm müessesesi mahsûlâtının şu sûretle revâc kazanmasını memnûniyetle telakkī etmeyecek hiçbir müslüman bulunamaz. Lastikçi birâderlerin Yeni Postahâne karşısındaki mağazalarında makarnaların envâına âid nümûneler bulunuyormuş. Arzu edenler gidip görebilirler. Bize verilen ma'lûmât ve te'mînâttan Bursa Makarna Fabrikası'nın mahsûlâtının hem nefâset ve hem fiâtça ecnebî makarnalarına kat kat fâik olduğuna kanâat hâsıl ettik. Ecnebî makarnaları üç buçuk kuruşa satıldığı hâlde Bursa Fabrikası'nın çıkardığı makarnalar nefâsetçe onlara fâik olmakla beraber üç kuruşa satılmakta olduğunu öğrendik ve Dersaâdet mağazalarından birçoğu tarafından fabrikaya sipâriş verildiğini memnûniyetle haber aldık. Hâlis ve letâfetine fevka'l-âde i'tinâ edilerek ve husûsî kutular derûnunda toz-toprak ve muzır cürsûmelerden muhâfaza edilmekte olan müslüman mallarına rağbet gösterilmesini muhterem kāri'lerimize tavsiye ve sâir mahallerde bulunan bu gibi İslâm müesseseleri hakkında bize ma'lûmât verilmesini istirhâm eyleriz. Vereceğimiz paralar memleketimizde bir dindaşımızın kesesine girecek, biz de ehven fiâtla nefîs makarna yiyeceğiz. Bundan iyi ne olur?

Mensûcât müessesesi hisse senedâtına rağbet gösterilmemesi bu gibi şeylere alışılmadığından neş'et ettiği şübhesizdir. Fakat müessese emniyet ve i'timâd-ı milleti kazanacak sûrette teşebbüsâtında azm ü samîmiyetle devam ederse halkın bir müddet sonra sevine sevine hisse senedlerini almaya koşacaklarına emîn olmalıdır.

DÂRÜLHİLÂFE'DE *SEBÎLÜRREŞÂD* CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ'NE

Muhterem Efendim,

Bu günler yine meserret-âver haberler aldık. Şu cümleden Hindistan'da Kelküta şehrinde vâkı' "Nedvetü'l-Ulemâ" Cem'iyeti kâtibi ulemâ-yı be-nâmdan Şeyh Nu'mân-ı Şiblî cenâbları mezkûr cem'iyetin, Hindistan'a gelip Dîn-i İslâm'ı ta'lîm edecek birinci Japon için tahsîl müddetince her ay 150 rupiye yani takrîben 800 kuruş kadar bir maâş ta'yîn ettiğini bize ihbâr ve öyle bir Japon gencinin Hindistan'a irsâline himmet edilmesini ricâ ediyor.

§ Riyâsetinde Ali Efendi Heykî bulunan Cem'iyet-i İslâmiyye Eylül ibtidâsından i'tibâren meccânen konferanslar vermeye başlayacaktır. Bu husûsta şimdiden teşebbüsâta başlandı. Konferanslar Dîn-i İslâm'a dâir olacaktır.

[390] § Hâkezâ bu günler Hasan Efendi Hatano'nun *İslâm ve Müslim* nâm eseri Japonca intişâr üzeredir. İslâmiyet hakkında en mükemmel ve birinci eserdir. Her ne kadar burada epey vakitten beri bazı İslâmlar bulunmuş ise de maalesef İslâm'a âid pek az haber ve ma'lûmât vermişler. Sâniyen, misyonerlerin te'sîri ile bu İslâmların mesâîsi de

semeresiz kalmıştı. Şimdi artık kendi kendine heveskârlar çoğalıyor. Husûsan gençler ve asker takımı arasında ehl-i merâk daha çok görünüyor.

Tokyo **Ahmed Münir Reşid**

AKSÂ-YI ŞARK'TA İSLÂMİYET

Manastır'da *Neyyir-i Hakīkat* refîkımıza Amerika'dan yazılıyor:

Karîben buradan Aksâ-yı Şark'a bir seyâhat icrâ edeceğimden oralar hakkında şimdiden tedkīkāt yaptım. Beni Aksâ-yı Şark tedkīkātı içinde en ziyâde işgāl eden İslâmiyet'in hâl ve mevkii oldu.

Japonya'nın Tokyo şehrinde Muhammed Bereketullâh Efendi –ki, Hindistanlıdır ve kendisini Londra'da *Uhuvvet-i İslâmiyye*'yi çıkardığından beri tanırım– *(The Islamizm Fraternity) Uhuvvet-i İslâmiyye* ünvânı altında bir gazete neşrediyor.

Çin'de kezâ *China Times* isminde İngilizce bir gazete neşrediliyor. Tokyo'da münteşir *Uhuvvet-i İslâmiyye* vaktiyle Paris'te neşredilen *Meşveret* cesâmetinde olup son nüshalarının birinde ahîren İslâm olan bir Japonyalı baron ile kızının ve kayınbirâderinin resimleri vardı. Baronun ismi Baron Ali Kintaro Hiki'dir. Bu aile Japon târîhinde meşhûrdur.

Diğerleri Hasan Hatano Efendi, Fâtıma Hatano Hanım'lardır. Hasan Hatano Efendi 1912 Kânûnisânîsi'nden i'tibâren intişâr-ı İslâm için Japon lisânıyla resimli kitap gibi aylık bir magazin neşretmeye başladı. Masârıfını kendi veriyor. "Asya Gıkay" nâmındaki Asya cem'iyeti de intişâr-ı İslâm için bunlara yardım eyliyor. Her ay muntazaman mevâkı'-i mahsûsada ahâliye vaazlar veriyor. Hasan ve Muhammed Bereketullâh Efendiler birçok Japon asîlzâdegânından tebrîk, duâ-yı muvaffakıyyet, va'd-i muâvenet mektûbları almışlardır. Bu mektûbların sûreti Japonya İslâm gazeteleriyle neşrolunmuştur.

Pekin'de intişâr eden *China Times* gazetesinde şunları okudum: Pekin ahâlî-i İslâmiyyesi büyük bir miting akdetmişlerdir. Dünkü Cuma günü "Niyuçiye" Câmi'-i Şerîfi'nde ictimâ' eden ahâlî Cuma namazını edâdan sonra İslâmların Halîfesi Mehmed Reşâd ve Trablusgarb'da İtalya ile harbeden asâkir-i müslime için muvaffakıyet duâ etmişlerdir.

Pekin Müftîsi Abdurahmân Efendi minberde bir nutuk îrâd ederek İtalya'nın alçaklığını tel'în ve bî-taraf kalan düvel-i muazzamaya teessüfler eyledikten sonra âtîdeki telgrafı İstanbul'a göndermeye karâr vermiştir.

نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ[1]

Çin İslâm ahâlisinin kalbi
Osmanlı müslümanlardadır!"

Size Aksâ-yı Şark İslâmiyeti hakkında şu kadar ma'lûmât verdikten sonra sözümü keser ve âtî-i tâliin bize her hâlde güleceğinden pek ümîdvârım. Şark'ın ucundan parlayacak bir şa'şaa-i İslâmiyyet, bir gün ahvâl-i âlemde başka rûzgârların esmesine sebeb olacaktır. Hülyâlarda yuvarlanmıyor, istikbâlin kavî ümîdlerini belki Jules Verne kadar nüfûzlu görüyorum. Çünkü bunda İslâmiyet, milliyet mes'elesi var… Onun için çok derinden görüyorum…

San Francisco
Üsküdarlı Ali Enver

MÜSLÜMANLARIN ŞANLI BAYRAM GÜNLERİ

Garyân'dan "*Köylü*" refîkımıza yazılan bir mektûbda son Humus muzafferiyeti hakkında şâyân-ı iftihâr bazı tafsîlât verildikten sonra beyânât-ı âtiyye ile mektûba nihâyet veriliyor:

Doğru bir hesâba göre, şu on gün zarfında düşmanın yalnız buralarda yirmi bin kadar telefâtı vardır.

Bu gidişe göre düşmanın artık burada barınması mümkün değildir. Garyân'da, Cebel'de, Zâviye, Humus'da el-hâsıl her yerde kemâl-i muvaffakıyetle cebehânemiz yapılıyor. Askerimiz hattâ kapsül dahi yapmaya muvaffak oldu. Dâhilde barut pek çoktur ve pek güzel barut i'mâl ediliyor. Şimdi de top mermisi yapılmaya teşebbüs olunuyor. İtalyanların vesâit-ı harbiyyesi ne kadar mükemmel olursa olsun, bu arslan millet ile başa çıkamazlar. İşte böyle böyle bir gün kemâl-i rezâletle bu sefîller vatanımızdan çıkacaktır.

Düşman, Osmanlıların hakîkaten pek müdâfi' ve cesûr olduklarını kendi Ajans Stephens'i[2] ile tasdîk ediyor. Zanzur'un Ma'mûresi'ndeki yüz yirmi kişilik bir kuvvetimizin sekiz sâat fâsılasız ve korkusuz sebât ve müdâfaası ve düşmanın beş tabur askeri birden herçi bâd-â-bâd diyerek "hurra, hurra" sadâlarıyla bu yüz yirmi kişilik kuvvetimize hücûmları ve büyük bir zâyiâtla dönerek yine "hurra" deyip de cebehânemizin yoksuzluğu yüzünden tepeyi bin müşkilât ile zabtetmeleri onların hayretlerini mûcib olmuş imiş.

Zavallılar; bilmiyorlar ki bir neferimiz, bine karşıdır. Ve onların karagöz perdelerinden çıkmalarına intizâr ediyor… Artık düşmanın mahvolacak günleridir. Düşman istediği kadar Adalar'da dursun. İnşâallâh bir gün olur oraları da ona mezâristân olur. Zâten daha Adalar'ın intikāmı zamanı gelmedi. Doğrusu şu mücâhidînin ibrâz ettikleri şecâat ve fedâkârlık târîhde yaldız ile değil, elmas ile yazılmalıdır. Bu muazzam millette korku yoktur. Din ve vatanından başka bir şey düşünmüyor. Âilesini millet te'mîn etmiş. Hele gelen iânelerin tevzîinde milletin millete, devlete duâlarını görmeli. (الله ينصر السلطان) dedikçe ağlıyorlar. Kadınlar bile galeyâna gelerek düşman üzerine gidiyorlar, kendi evlâdlarını teşcî' ediyorlar. Bu zaferli günler Osmanlıların, müslümanların büyük bayramıdır. "Biz şan ve şeref isteriz; ecdâdımızın kemiklerini düşmanın kirli çizmeleri altında ezdirmeyiz" diyorlar.

[1] Saf, 61/13.

[2] Metinde (استفانيسى) şeklinde yazılmıştır.

MATBÛÂT

UYAN EY MİLLET!

Ey Millet!

Uyan! Mâzîden, târîhten ibret al! Çünkü vakit pek kısa ve mahdûd. Artık el ele veriniz. Şa'şaa-i İslâmiyyet'in yegâne enkāz-ı an'anâtı olan bu hükûmeti elinizle ateşe yuvarlamayınız. Mülkünüz feyzdârdır. Onun her bir zerre-i türâbı altında birer kenz-i mes'adet var. Beyhûde yere çağlayan suların her damlası size ebedî saâdetler, mutantan ve müzehheb âlî hayatlar ihzâr edebilir.

İşte bunu ihyâ ediniz. İtalya gazeteleri ahvâl-i dâhiliyyemizi pek büyük bir sevinç ve mefharet ile okuyor. Âdetâ i'lân-ı şâdmânî ediyor.

[391] İtalya diplomatları aranızda canlanacak buğz u adâveti titreye titreye bekliyorlar. Çünkü filoların, orduların, topların, tayyârelerin iktisâb edemediği bir muvaffakıyeti sizin dedikodunuz onlara bahşeder. Onlar artık Trablus'ta bir adım ileri gidemeyeceklerine kāni' oldular. Fakat gavâil-i dâhiliyyemiz düşmanı muzaffer edebilir. İşte İtalya ve Avrupa mağlûbiyetimizi bu yüzden bekliyorlar. Top ile tüfenkle bize daima makhûr olacaklarını çoktan idrâk ettiler.

Ey âteşîn, hamiyetli Millet!

Kalbini parçalayacak bir silâhı kendi elinle düşmana vermeyi şân u şerefine yakıştırabiliyor musun? Düşmanın milyonlar, birçok genç ve kıymetdâr canlar mukābilinde nâil olmadığı bir muzafferiyeti kendi elinle takdîm ederken titremiyor musun?

Uyan! Senden başka hâmîsi, nigehbânı kalmayan öksüz İslâmiyet'i ağlatma!

Yüksel! Ortalığı toplarının velveledâr kesâfetleri içinde inlet. Ve o mâvimtırak top bulutlarının mübhemiyeti içinde yalnız muzaffer, mütemevvic Hilâl'inin başını yukarıya kaldır. Onun cebhe-i tâb-nâki daima yükselsin! Çünkü biz seni öteden beri maâliyât için, şân u şeref için, ölmek için mahlûk bir kahraman biliyoruz. Menâfii çiğne, ez ve semâ-yı ulviyyete kadar yüksel!..

el-Hilâlü'l-Osmânî

ŞUÛN

Osmanlı – İtalya Muhârebesi:

Bingazi Ordugâhı'nda Bir İctimâ' – *el-Alem* gazetesine Bingazi'den yazıldığına göre, İtalyanlar Bingazi'de yakında hükûmet-i Osmâniyye ile musâlaha edeceklerini i'lân eylediklerinden bugün bütün Senûsî zâviyeleri meşâyihi ile rüesâ-yı Urbân Bingazi Ordugâhı'nda ictimâ' ederek İtalya'nın Trablus toprağına müdâhale etmelerini intâc edebilecek hiçbir sulha rûy-ı muvâfakat göstermeyeceklerini ve kendi memleketlerinin Osmanlılığına halel verecek hiçbir hâl kabûl etmeyeceklerini beyân ile ile'n-nihâye harbe devam edeceklerine ve başka bir sûret-i halle kat'iyyen râzî olmayacaklarına ahdetmişlerdir. Osmanlı zâbitleri bu husûsta bunlarla tamamen müttefiktirler. Bununla beraber İtalya hükûmeti yerliler tarafından kabûl olunmayan bir muâhededen fâide hâsıl olmayacağını ve Osmanlı hükûmetinin de Arabların rızâsına makrûn olmayan bir muâhedeyi imzâya yanaşmayacağını pek güzel bilmektedir.

Düşmanda Cebânet, Bizde Besâlet – Trablusgarb'dan gelen haberlere göre Zanzur Muhârebesi'nden sonra düşman tarafından evvelce zabtolunduğu yazılan Ma'mûre ve Seyyidabdülcelîl mevki'leri üzerine Cebel kahramanlarından Şeyh Sâsî Hizâm Efendi'nin kumandası altındaki mücâhidînimiz tarafından bir gece baskınında düşman münhezim edilerek mezkûr mevki'ler istirdâd edilmiştir. Ve İtalyanlar bu müsâdemede her zaman olduğu gibi pek ziyâde bozularak darma dağınık bir sûrette firâra başlamış ve firâr esnâsında pek çok esliha ve mühimmât terkeylemişlerdir. Bundan sonra askerlemiz Kırkkarış üzerine de yürümek istemişlerse de sabahın takarrubu üzerine yalnız Zanzur takviye edilerek geriye dönülmüştür. Düşmanın bu son günlerde zâyiâtı pek-çok yekûnlara bâliğ oluyor. Askerimizin kuvve-i ma'neviyyesi pek iyi olup cebehâne ve esliha ise mebzûldür. Garyân, Zâviye, Humus ve diğer mevâkı'de dâimî sûrette cebehâne ve barut ve hattâ top mermileri i'mâl edilmektedir.

Düşmanın Vahşet ve Mezâlimi – Trablusgarb'dan merci'-i âlîsine vârid olan ma'lûmât-ı resmiyyeye nazaran İtalyanlar vahşetlerini kuyuları tesmîm etmek derecesine kadar ilerletmişlerdir. Ez-cümle Haziran'ın yirmi yedinci günü derdest edilen bir câsûsun elinde mevâdd-ı semmiyyeyi hâvî bir şişe bulunmuştur. Câsûs isticvâbında Rikadü'l-lîn'de bir kuyuyu tesmîm ettiğini ve bütün kuyuları tesmîm me'mûriyetiyle i'zâm edildiğini ikrâr u i'tirâf eylemiştir. Kendinden başka diğer iki câsûsun da Bûnûme taraflarındaki kuyuları zehirlemek üzere hareket eylediklerini de beyân eylemiştir.

§ *Anadolu* gazetesine yazıldığına göre, vapurlarda işleyip aile besleyen ve altındaki kayıktan başka hiçbir şeye mâlik olmayan İslâm sandalcılar vapurlara yolcu taşımaktan men' edilmişlerdir. Zâten İstanköy'de sandalcıların kâffesi İslâm idi. Bunların men'i sırf Rum vatandaşlarımızın(!) eser-i teşvîki olduğu anlaşılmıştır.

§ İstanköy eşrâfından Hacı Mustafa Bey'den bilinemeyen bir sebebe mebnî yüz lira cezâ-yı nakdî ahzedilmiştir.

§ Altı seneden beri hükûmet-i seniyye cânibinden Rodos'un Kum Burnu'nda Osmâniye Mahallesi'nde dul ve bî-vâye Girit muhadderât-ı İslâmiyyesine mahsûs inşâ olunan Dulhâne'de ikāmet etmekte olan aceze-i nisâ bu kere İtalyanlar tarafından çıkarılıp mezkûr hânede asker ikāmet ettirilecektir.

§ Şehir hâricinde vâkı' İslâm kabristânlarında mevtânın defni taht-ı memnûiyyete alındığından bahisle fîmâ-ba'd kasabadan uzak bir mahalde defnedilmeleri hakkında İtalya hükûmeti tarafından mahkeme-i şer'iyyeye teblîgât icrâ kılınmıştır.

Hüccâcın Taltîfi – Zât-ı hazret-i hilâfet-penâhî Cuma namazını ba'de'l-edâ sarây-ı hümâyûnlarına muâvedet esnâ-

sında Bulgaristan ve Rumeli'nin mevâkı'-i muhtelifesinden hac için gelen müslümanların câmi'-i şerîf kapısı karşısında ahz-ı mevki' ettikleri manzûr-ı şâhâne buyurularak Seryâver Sâlih Paşa'yı i'zâm ile; "Kendilerini burada gördüğümden dolayı memnûn oldum. Sıhhat ve âfiytle îfâ-yı hac ve selâmetle memleketlerine avdet etmelerini eltâf-ı Sübhâniyye'den temennî ederim. Selâmımı teblîğ ediniz" buyurmuşlardır. Sâlih Paşa hüccâc-ı kirâmın yanlarına gelerek zât-ı hazret-i pâdişâhînin fermânlarını teblîğ ve hüccâc-ı kirâm deavât-ı hazret-i hilâfet-penâhîyi tekrar etmişlerdir.

Müftî ve Müsevvid Maâşları – İştigâlâtı kesîr ve diğer me'mûrîn-i ilmiyyeye göre maâşları pek ziyâde dûn olan livâ müftî ve müsevvidlerinin maâşâtına sınıflarına göre yüzer kuruş ilâve edilerek maâşlarının üçer yüz kuruşa iblâğı ve Şâm-ı Şerîf'te Mâlikî müftîsine altı yüz kuruş maâş tahsîsi karârgîr olmuştur.

Ulemâ ve Talebe-i Ulûm – Şuhûr-ı selâse münâsebetiyle taşrada icrâ-yı va'z u nasîhat edecek ulemâ-yı kirâm ve talebe-i ulûm efendilerin satvet-i Osmâniyyenin idâmesi zımnında tezyîdine eşedd-i ihtiyâc bulunan kuvâ-yı bahriyyemizin derece-i matlûbeye îsâli için küşâd edilen Donanma İâne-i Milliyyesi'ne iştirâk eylemeleri hakkında ahâlî-i muhteremeyi teşvîkât ve tergîbâtta bulunmaları ve kendilerinin ahlâk-ı hasene ile ittisâf ve sünen-i seniyyeye ittibâ' ederek bilâ-lüzûm kahvehânelerde izâa-i evkātten ve nazar-ı halkta mûcib-i şeyn olacak ahvâlden ictinâb eylemeleri ve siyâsiyyâtla iştigāl etmeyerek âdâb ve şeâir-i İslâmiyyeyi hüsn-i telkîne gayret etmeleri lüzûmunun ulemâ ve talebe-i mûmâ-ileyhime lisân-ı münâsib ile tefhîmi husûsu Makām-ı Meşîhat'ten hükkâm-ı şer'a ta'mîmen teblîğ edilmiştir.

Evkāf Nezâreti'nin İstimlâk Salâhiyeti – Cevâmi'-i şerîfenin ve Evkāf Nezâreti'ne merbût sâir müessesât-ı hayriyyenin tahtında veya fevkinde veya harîm ve müştemilâtında bulunan ve her nasılsa gayrin uhdesine geçerek bâ-sened-i hâkānî tasarruf edilmekte olan mahallerin, menâfi'-i umûmiyye nâmına olduğuna dâir ayrıca karar istihsâline ihtiyâc gösterilmeyerek istimlâk edilebilmesi ve istimlâk olunacak mahallin ta'yîn-i bedel ve müteferriâtında İstimlâk Kānûnu'na tevfîk-ı muâmele olunması zımnında tanzîm olunup Meclis-i Meb'ûsân ve A'yân'ın tasdîkine iktirân eden kānûn hakkında irâde-i seniyye-i pâdişâhî şeref-sâdır olmuştur.

[392] Mısır:

Mısır'da Sû'-i kasd – Mısır'da sû'-i kasd töhmetiyle tevkîf olunan eşhâs hakkında tahkīkāt kemâl-i ehemmiyyetle ta'mîk olunarak ahîren mahallî matbûât kaleminden teblîğ edilen resmî beyânnâmede böyle bir sûikasd tertîbiyle iştigāl eder bir cem'iyet-i hafiyye-i cinâiyye vücûduna dâir bir delîl ve emâreye dest-res olunamadığı gibi tevkîf olunan eşhâsa isnâd olunan fiilde alâkadâr ve zî-medhal bir şerîk dahi bulunamadığı beyân edilmiştir.

Bulgaristan:

Zavallı Müslüman – Sofya'dan *Balkan Gazetesi*'ne yazıldığına göre Sofya ahâlî-i İslâmiyye ve ma'rûfesinden olup bir müddetten beri Sofya'da berberlik san'atıyla meşgūl olan Halîl Ağa bin İbrâhîm geçen günler Sofya civârında bir Bulgar köyüne gider. Halîl Ağa avdetinde Kostenbrut Garası'na karîb bir tarlalıkta meyyiten bulunur. Kendisine sâika isâbet etmiş diye işâa olunup oranın Bulgar papasları tarafından âyîn icrâ edilerek defni icrâ olunur. Bu vak'a Sofya'da meskûn ahâlî-i İslâmiyyeyi son derece mahzûn ve mükedder bırakmıştır. Şu çirkin vak'a vaktinden evvel gerek başmüftî efendiye ve gerek vekîl-i lâhıkı Süleymân Fâik Efendi'ye haber verilmişse de hiçbir teşebbüste bulunmamışlardır. Zavallı müslüman!

Bulgaristan'da Muallimîn-i İslâmiyye Kongresi – Sofya gazetelerinde okunduğuna göre 27 Haziran'da Eski Cuma kasabasında Muallimîn-i İslâmiyye Kongresi pek parlak bir sûrette küşâd edilmiş ve Bulgaristan'ın cihât-ı muhtelifesinden gelmiş olan iki yüz muallim Maârif-i İslâmiyye'nin ihtiyâcât ve esbâb-ı terakkīsini müzâkere etmek üzere bir araya toplanmışlardır. Bu ictimâ' Eski Cuma ahâlî-i İslâmiyyesi üzerinde derin bir te'sîr husûle getirmiş ve şimdiye kadar maârifsizlik yüzünden bin türlü belâya dûçâr olmuş bulunan zavallı Bulgaristan İslâmlarının kalblerinde tatlı ümîdler uyandırmıştır.

Muallimler, kongrenin devam edeceği dört beş gün zarfında evvela bütün Bulgaristan mekâtib-i ibtidâiyyesinin nevâkıs ve ihtiyâcâtını tedkīk, sâniyen mekâtib programlarında ihtiyâcât ve fünûn-ı hâzıraya muvâfık bir sûrette ta'dîlât icrâsı, sâlisen mekâtib-i İslâmiyyede tatbîki lâzım gelen yeni ve sehîl usûlleri ta'yîn ve îzâh, râbiân ihtiyâcât-ı milliyye ve îcâbât-ı fenniyye-i tedrîsiyyeye muvâfık olan ders kitaplarını intihâb ve hâmisen mekâtib-i İslâmiyyenin idâresi için menâbi'-i vâridât elde etmek husûsunda müzâkerât icrâ edecekler ve sâdisen Bulgar Muallimîn Cem'iyeti'yle umûr-ı maârifte teşrîk-i mesâîye karar vereceklerdir.

Türkistan:

İğtişâş – Kaşgar'dan Alman gazetelerine iş'âr edildiğine göre milis askeri birçok kimseyi katletmiş ve birçok mebânîyi ihrâk eylemiştir. Maktûlîn arasında Rus tebaasından birkaç kişi bulunduğu rivâyet ediliyor.

§ Sirbang Eyâleti Kıtaât-ı Askeriyye Kumandanlığı'na ta'yîn edilen Ceneral Bi, Barkul şehrinde âsîler tarafından katledilmiştir.

Tunus:

Tunus Beyi Paris'te – Evvelce yazıldığı üzere efrencî Temmuz'un onunda Tunus'tan Victor Hugo kruvazörüyle hareket etmiş olan Tunus beyi maiyyeti erkânı, nazırlar ve çocuklarıyla beraber Toulon'a gelerek orada tahte'l-bahr sefîneler manevralarında hâzır bulunduktan sonra Paris'e müteveccihen yola çıkmıştır. Paris'te sûret-i resmiyyede beş gün kadar hükûmet-i cumhûriyyenin misâfiri olacak ve reis-i cumhûr ile birlikte 14 Temmuz manevralarında hâzır bulunacaktır. Misâferet-i resmiyye nihâyet bulduktan sonra bey, bir-iki hafta kadar Paris'te kalacaktır.

İran:

İran'da Kazak Alayı – *Times* gazetesinin Tahran'dan istihbârâtına nazaran İran hükûmeti son Rus notası müfâdına tevfîkan ikinci bir Kazak alayı teşkîl edecek ve merkezi Tebriz'de bulunacaktır. Bu alaya iki Rus zâbiti kumanda edecek ve dört de küçük zâbit bulunacakmış.

İran'da Rus Müfrezeleri – Petersburg Ajansı'nın Tebriz'den istihbârâtına nazaran Serab'a bir Rus müfreze-i askeriyyesi i'zâm edilmiştir.

Endîşe-bahş Haberler – Tahran'dan Rus gazetelerine çekilen telgraflar İran ahvâlini pek fenâ gösteriyorlar ve pek endîşe-bahş rivâyât deverân ediyor. Genç Nasyonalistler Rusya-İngiltere aleyhine bir hareket hâzırlıyorlarmış. Kâzrûn ile Kirman'da ecnebîleri himâye için ittihâz-ı tedâbîr edilmiştir.

Şâhın İmtihânı – İran şâhı ile velîahdının ve birlikte tahsîl etmekte olan on iki zâdegânın sene-i hâzıra imtihânları icrâ edilmiştir. İmtihânda kabîne erkânı ile ulemâ ve ricâl hâzır bulunmuşlardır.

İran Hudûdunda Rus Askeri – Rusya hükûmetinin Kafkasya'daki Kazak askerinden üç taburu bir erkân-ı harb kumandanının idâresinde olduğu hâlde İran hudûduna sevkettiği haber alınmıştır. Şu yeni sevkiyât usâtın son zamanlarda sık sık Rusya hudûdunu tecâvüz etmelerinden neş'et eylemekte imiş.

Basra Körfezi'ne Asker İ'zâmı – Londra'dan alınan bir telgrafta beyân edildiğine nazaran ahvâldeki vahâmet hasebiyle Basra Körfezi sevâhiline asker i'zâmı mes'elesinin hükûmetçe tedkîk edilmekte olduğu Kalküta'dan iş'âr olunuyormuş.

Fas:

Mulay Hafîz'ın Uçması – Elyevm Ribat'ta bulunan Mulay Hafîz şehr-i mezkûrda bulunan askerî tayyârelerini ziyâret etmiş ve huzûrunda yapılan tecrübelerden pek memnûn kalmıştır. Mulay Hafîz tayyârelere karşı büyük bir temâyül ve merâk hissetmekte olduğundan hemen kumandana mürâcaat ederek kendisinin de uçurulmasını taleb eylemiştir. Fakat mevcûd tayyâreler yalnız bir kişilik olduğundan arzusu is'âf olunamamıştır.

Afganistan:

Afganistan ve Âlem-i İslâm – *Figaro* gazetesi bu kere Afganistan'dan aldığı haberlerden telâşa düşmüş. Afganistan emîri açık fikirli Osmanlı ve İranlılardan bir mikdârını nezdinde cem' ederek İslâm hükûmetleri beyninde bir i'tilâf husûle getirmek için teşrîk-i mesâî ediyormuş. *Figaro*, bunun netîcesi Avrupa devletleri menâfiini rahnedâr edeceği gibi muhâtarât-ı azîmeyi dahi müntic olacağını uzun uzadıya teşrîh ediyor.

Hindistan muhbirimiz Tevfîk Bey bu hafta hareket etmiştir. Cenâb-ı Hak selâmet ü âfiyetler ihsân buyursun. Diğer muhbirlerimiz de inşâallâh birkaç güne kadar hareket edeceklerdir.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

25 Temmuz 1912 | 11 Şa'bân 1330 | Perşembe | 12 Temmuz 1328 | Cild: 8 - Aded: 203

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ [1]

İmandan nasîbi olmayanların müdhiş bir hüsrân içinde çalkandıklarını söylemiştik. Gelelim sûre-i şerîfedeki "sâlihât"a.

"Sâlihât" zevk-i selîmin kabul ettiği a'mâl-i hayrdır ki bunlardan bir takımı her dîn-i sahîhin âmir olduğu ibâdât-ı sahîha gibi rûhu tezkiye, kalbi tasfiye edecek hareketler; diğeri Allah yolunda bezl-i mâl etmek, bîçârelere muâvenette bulunmak, esnâ-yı hükümde adilden ayrılmamak; mazlûmları gadrden kurtarmak gibi insâniyeti kurtaracak büyüklükler; elhâsıl üçüncüsü de emânet, iffet, insâf, muhabbet, şefkat gibi evsâf-ı kerîmenin mahall-i sudûru olan fâzıl melekelerdir.

Evet, ister bedene müteallik bir fi'l-i zâhir sûretinde tecellî etsin; ister rûha aid bir vasf-ı bâtinî şeklinde görünsün; bunların kâffesi sâlihât-ı a'mâl zümresindendir. İnsanın insanlığı bunlarla kāimdir.

A'mâl-i sâlihadan, ahlâk-ı fâzıladan hissedâr olmayanların hüsrânına hükmetmek şöyle dursun, böylelerine insan demek bile doğru değildir.

"Tevâsî" iki kimseden birinin diğerine bir şey tavsiye eylemesidir.

"Hak" bâtıl mukābilidir ki ma'lûmdur.

"Sabr" bütün ahlâk-ı fâzılanın anasıdır. Kitâbullâh'ın tam yetmiş yerinde zikrolunmuştur.

Sabır nedir? Sabır rûhun bir melekesidir ki, tarîk-ı hakda tahammülü güç olan şedâide katlanmak, nefsin hoşlanmadığı meşakkatleri sîneye çekmek, ancak o meleke sâyesinde kābil olabilir.

Sabrın fıkdânı yahud zaafı kadar büyük musîbet tasavvur edilemez. Tedkīk olunursa görülür ki, bütün nekāis, bütün rezâil seciye-i sabrın yokluğundan yahud azlığından meydan alır.

Mesela: Cehâleti ele alsak görürüz ki bu felâketin başlıca sebebi sabrın zaafıdır.

Çünkü: Şuabât-ı ilmden birine intisâb eden adam, o şu'bede ihtisâs sâhibi olacak kadar uğraşmaya, mesâil-i gāmızayı tedkīk için yorulmaya, kendisinde sabır göremiyor. Ma'lûmatını tahkīk derecesine çıkarmaya üşenerek firâş-ı taklîde yan gelip yatıyor.

Şimdi, böyle bir adamın çalışıp istifâde ettiği farz edilse bile, ifâde zahmetine tahammül edemeyeceği için, evinin bir köşesine büzülerek, halkı, bir takımlarının dediği gibi, "Allah'a bırakır"; kendisi hiç uğraşmak istemez.

Kezâlik pintilik rezîlesini ele alsak, anlarız ki, bu da sabrın yokluğundan ileri geliyor. Evet, pinti malını veremez, muttasıl biriktirmek için mücâhede eder durur. Bir çok hayırlı işler zuhûr ettiği halde, hepsinden yüz çevirerek, hiç biri için on parasını fedâ edemez.

Şimdi bu adamın elini bağlayan sebebi araştırsak, sabrındaki zaafından başka bir şey bulamayız. Evet, bu adam vâhimesinde dolaşıp, günün birinde üzerine çökmekle kendisini tehdîd eden zarûretin hayâl-i mehîbine karşı **[394]** durabilecek bir sabra mâlik olsaydı, hem nefsini, hem de kavmini öldüren bu sefîl hırs ile, bu mühlik hastalık ile ma'lûl olmazdı.

Bir müsrif, ezvâk-ı behîmiyyesi uğrunda bir çok paralar heder eder; bir hevesine mağlup adam, muharremâtın içine dalar. Her ikisinin mâ-meleki biter, hâli fenâlaşır. İzzeti zillete, serveti sefâlete inkılâb eder ki, bunların kâffesi, hevesât-ı nefsâniyyeye karşı sabr edememekten başka bir sebep tahtında değildir.

Şimdi, fezâil-i insâniyyeyi de birer birer gözden geçirecek olsak yine sabra varırız.

Artık mevkii bu kadar yüksek olan bir haslet Kitâbullâh'da bilhassa zikrolunmaya lâyık değil midir?

[1] Asr Sûresi 3.

"Hak" ilmin medâr-ı kemâli, itmînanın ma-bihi'l karârı, aklın bâis-i yakīni olduğu gibi "sabır" da fezâilin yegâne câzibi, rezâilin yegâne dâfii, sâlihât-ı a'mâlin yegâne müdâfiidir.

Ashâb-ı kirâm rıdvânullâhi aleyhim efendilerimizin birbirlerine daima bu sûre-i celîleyi okumalarındaki hikmet şimdi anlaşılmıştır, sanırız.

Sûre-i celîlenin tefsîri hakkında daha fazla izahât isteyenler *Sırâtımüstakīm*'in 73, 74, 75, 76, 77 numaralı nüshalarına müracaat buyurmalıdırlar.

Şeyh Muhammed Abduh
Mehmed Âkif

MÜDÂFA'ÂT-I DÎNİYYE

HAK VE HAKİKAT

Yine Dozy söylüyor: "Muhammed'in en azîz dostu ve dîn-i hak taharrî eylediği sırada mahrem-i esrârı bulunmuş ve istikāmeti ve sâbit-i secâyâsı ile umûmun mazhar-ı i'timâd ve ihtirâmı olmuş olan Ebûbekir hemen îmân etti. Muhammed sonraları; "Ebûbekir müstesnâ, herkes benim Resûlullâh olduğuma îmân etmezden evvel az çok tereddüd etti." derdi.

Ebûbekir (ra) hazretleri kable'l-bi'set Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretlerinin en samîmî bir dostu ve ibâdet-i asnâmdan mücânebetleri hasebiyle hâ'iz-i muhabbet ve meveddetleri olabilirdi. Bu husûsa dâir kütüb-i siyerde rivâyetler de vardır. Fakat bundan dolayı düşman için ta'n u i'tirâza ser-rişte olacak bir cihet yokdur. Kanâat-i vicdâniyye hâsıl etmedikçe akl ü kiyâset sâhibi olan kimse babasına bile tâbi' olmaz. Bilhassa "da'vâ-yı risâlet gibi bil-vücûh hâ'iz-i garâbet bulunan husûsâtta tasdîk ve mütâbaat için dostluğun ne te'sîri olabilir?

Hazret-i Ebûbekir'in i'tirâf olunan istikāmet ve sâ'ir secâyâ-yı âliyyeleri metânet-i fikriyyelerine burhân-ı kat'î olacağından hakk-ı âlîlerinde müdâhene isnâdına ve îmân husûsunda bütün mü'minlere tekaddüm ve pîşvâlıklarına binâen taklîd tevehhümüne mesâğ yokdur.

Dîn-i hak taharrîsinde hem-dem ve hem-râz olmak sıfatı ise hiçbir delîl ve emâreye iktirân etmeyen kuru efsânelerdendir. Resûl-i Efham Efendimiz hazretlerinin dîn-i hak taharrîsinde bulunmaları, hattâ bundan dolayı zümre-i hunefâ ile mübâhase ve münâzara etmeleri Dozy'nin ihtirâ' eylediği isnâdât-ı bâtıla cümlesinden olduğu bil-etrâf îzâh edilmiştir.* Zât-ı Risâlet-penâh Efendimiz'in müddet-i ömürlerinde mütâlaa veya müzâkere ile iştigāl buyurmamış oldukları bütün erbâb-ı ıttılâ' ve ibtisârın ma'lûmu olan hakāik-ı kat'iyyedendir. Evet! Ebûbekir hazretleri tasdîk-ı risâlet bâbında aslâ tereddüd ve tela'süm etmeyerek kabûl-i hakka müsâraat eylemiş ve hattâ mazhar buyurdukları şu muvaffakiyet-i uzmâdan dolayı "Sıddîk" ünvân-ı şerîfini ihrâzla kesb-i imtiyâz etmiş oldukları müsellem-i enâmdır. Fakat bu teferrüdleri –kütüb-i siyer ve tevârîhde tastîr olunduğu vechile– Zât-ı Risâlet-penâh Efendimiz hakkında evvelce edinmiş oldukları ma'lûmât-ı kâfiyye sâyesinde kemâl-i sühûletle hakk u hakīkati anlamış olmalarından münba'isdir.

Tavzîh-i Hakīkat: Ebûbekir es-Sıddîk (ra) hazretleri –zikr ü senâları geçen– Varaka bin Nevfel ve Zeyd bin Amr gibi erbâb-ı vukūf ve irfândan ve Şam ve Yemen seyâhatlerinde mülâkī olduğu daha bazı zevâttan, bilhassa Râhib Raskova cenâb-ı Bahîrâ ile mülâkāt-ı nübüvvet vukū' bulan sefer-i mübârekte kāfile ile beraber bulunarak mûmâ-ileyhden ahz ü ikmâl eylediği ma'lûmât-ı sahîha ile tamâmen tenevvür etmiş ve Resûl-i Ekrem hazretlerinin ihrâz-ı risâlet buyuracaklarına emniyet-i kâmile hâsıl eylemiş idi.

Risâlet-i celîle ihsân buyurulduğu gün Ebûbekir Efendimiz Hazret-i Hadîce'nin birader-zâdesi Hakîm bin Hızâm (ra)'ın hânesinde bulunuyorlardı. Mûmâ-ileyhin dadısı hâne-i saâdetten gelerek "ammesi" ta'bîr-i Türkîce halası olan Hadîcetü'l-Kübrâ'nın zevc-i pâkine –Hazret-i Mûsâ (as) gibi– mansıb-ı risâlet ihsân buyurulduğunu kendisinden istimâ' etmiş olduğunu haber vermesi üzerine müşârun-ileyh hazretleri der-akab kıyâmla doğru nezd-i Risâlet-penâhî'ye varıp istifsâr-ı keyfiyyet etmiş ve kıssa-i vahy ve risâlet kendisine hikâye buyurulmakla bilâ-tevakkuf; "Eşhedü en lâ-ilâhe illâllâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Resûluh" diyerek tasdîk ve ikrâra mübâderet eylemiş idi.

(Hakîm bin Hızâm hazretleri kesret-i hayr ile ma'rûf ağniyâ-yı Kureyş'dendir. Feth-i Mekke senesi nâil-i hidâyet olabilmiştir. Müellefe-i kulûbdan ma'dûd idi. Tamam yüz yirmi sene mu'ammer olarak Hicret-i Seniyye'nin ellidördüncü sâlinde Medîne-i Münevvere'de irtihâl etmiştir.)

Manastırlı İsmâil Hakkı

[395] İSLÂMİYET HAKKINDA

HEGEL'İN MAKĀLESİ MÜNÂSEBETİYLE "TEALLÜM-İ NEBÎ" İDDİ'ÂSINA REDDİYEDİR

– 8 –

Nastûrîlerden teallüm-i nebî iddiâsının reddine dâir beyân ettiğimiz delâil, munsıfâne düşünenlere bu teallümün adem-i imkânı hakkında oldukça kanâat hâsıl etmiştir, zannederim. Fakat yine muannidler eksik değildir. "Getirdiğiniz delâil kendi kitaplarınızdandır. Binâenaleyh onlarla bizi ilzâm edemezsiniz." diye i'tirâz edecek olurlarsa cevabında deriz ki: "Pekala! Cenâb-ı Peygamber'in Nastûrîlerle mülâkāt ettiğini siz nereden öğrendiniz? Yine bizim kitaplarımızdan değil mi? Kütüb-i İslâmiyyede mübeyyen olan mülâkāt mes'elesini kabûl edip de delâiline gelince; "İşte orasını dinlemeyiz. Çünkü kendi kitaplarınız bizce mu'teber değildir." diyerek, bir da'vâda hesâbınıza gelen şıkkı alıp da diğerini mu'teber addetmemekte ne gibi bir hak iddiâ edebilirsiniz? Buna tercîh bilâ-müreccah denir ki bâtıldır, deriz."

* Cild-i evvel'in 195. sahîfesine mürâcaat oluna!

(Lâtîfe: Birine niçin namaz kılmadığını sormuşlar. O da demiş ki: "Cenâb-ı Hak *Kur'ân-ı Kerîm*i'nde: [1](يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ) yani; "Namaza yaklaşmayınız" buyurmuştur da onun için kılmam." "İyi amma biraz daha aşağısını oku" demişler. "Orası hesâbıma gelmediği için okumam." demiş. Çünkü âyetin aşağısı (وَاَنْتُمْ سُكَارٰى) gelir. Yani, "Sarhoş olduğunuz zaman namaza yaklaşmayınız." demekdir. Şimdi bizimkiler de mülâkāta kadar okuyorlar, aşağısına bakmıyorlar. Halbuki biz, yalnız kendi kitaplarımızla değil, birçok delâil-i akliyye ve mantıkıyyeden mâadâ, *İncil* ile de isbât-ı müddeâ ediyoruz.)

* * *

Maamâfih ulemâ-yı kirâm-ı İslâmiyye bu i'tirâzı da kabûl etmişler ve pek mukni' cevaplar vermişlerdir. Hazret-i Resûl'ün nastûrîlerden teallüm eylediği iddiâsına karşı İshak Efendi merhûmun *Zıyâ'ü'l-Kulûb*u'nda şu mutâlaâta tesâdüf olunmuştur:

Fâzıl-ı müşârun-ileyh Hazret-i Fahr-i Âlem'in Bahîrâ ile mülâkātını, evvelce beyân ettiğimiz üzere, îzâh buyurduktan sonra diyorlar ki: "Haydi, velev sellem Hazret-i Resûl-i Ekrem Şâm-ı Şerîf'e dâhil olup beş on gün ulemâ-yı Yahûd ve Nasârâ ile mülâkāt etmiş olsun, böyle müddet-i kalîlede ve o yaşta ulûm-ı evvelîn ve âhirîni ahzeylemiş olsa bile yine en birinci mu'cizelerden addolunmaya şâyân değil midir? Hem de bu takdîrce iki müşkil suâl vârid olur. Birincisi; Hazret-i Peygamber'e ta'lîm eyleyen râhib bu kadar ulûmu Hazret-i Peygamber'e ta'lîm edeceğine kendisine iddiâ-yı nübüvvet etse olmaz mı idi? İkincisi de; muallim Bahîrâ Hazret-i Peygamber'den zuhûra gelen ulûm-ı bî-nihâyeyi acaba hangi menba' ve me'hazden almış idi? Çünkü Hazret-i Nebîyy-i Zî-şân'ın cânib-i Hakk'dan teblîğ eylediği ulûm ahkâm-ı *İncil* ve *Tevrat*'ı müştemil olduktan sonra birkaç yüz misli daha ziyâdedir. Zîrâ *Kur'ân-ı Kerîm* –kemâ hüve'l-meşhûr– altı bin altı yüz altmış altı âyet olarak ahkâm-ı ilâhiyye ve maârif-i Rabbâniyyeyi hâvî oldukdan mâadâ lisân-ı ilhâm-beyân-ı cenâb-ı nübüvvetten ulûm ve maârif ve sünnete, vâcibât, mendûbât, menhiyyât, mekrûhât ve me'sûrâta dâir yedi yüz bin hadîs-i şerîf-i sahîhu's-sened zuhûr eylediği inde'l-muhaddisîn zabt ve rivâyet edilmiştir. Hattâ bunu mü'eyyid İmâm-ı Nesâî der ki: "Yedi yüz elli bin hadîs-i şerîf cem' etmiş idim. Lâkin elli bin hadîsin senedinde zaaf olduğu cihetle terkeyleyip yalnız yedi yüz bini hıfz eyledim."

Hâlâ sıhhati beyne'l-Yehûd ve'n-Nasârâ musaddak ve mu'takad olan *Tevrat* ve *İncil* derûnunda kısasdan mâadâ emr ü nehye ve sâir ahkâm-ı dîniyyeye müteallik âyâtın cümlesi bir yere cem' edilse yedi yüze bile bâliğ olmaz. Ve bunu *Kur'ân* ile *İncil*'i mukāyese bâbımızda isbât eyledik (*Zıyâ'ü'l-Kulûb*'da). Hâl böyle iken Hazret-i Muhammed sallâllâhu aleyhi ve sellem rehâbîn-i nasârânın hangisinden ne makūle ilm ahzedebilir? Bir havz-ı sağīrden bir bahr-ı muhît münşaib olmak mümkün müdür? Bundan da ma'lûm olur ki, kavmi içinde bir râhib yok iken bu iftirâya cür'et olunduğu hâlde eğer Benî İsrâîl'den ba's olunsaydı kim bilir daha ne gûnâ-gûn iftirâlara bâdî olurdu! İhtimâl ki, Cenâb-ı Hak Nebiyy-i Muhterem'ini o makūle iftirâlardan sıyâneten Benî İsrâîl'den bahs [ba's!] etmedi de kavm-i necîb-i Arab'dan ba's ve irsâl buyurdu. İntehâ"

* * *

İshak Efendi merhûmun şu beyânât-ı âlimâne ve hakîmânesine karşı da yine kanâat gelmeyerek hâlâ o iddiâda ısrâr olunur ve denirse ki: "Siz ne derseniz deyiniz, Hıristiyanlık'ın hakāyık-ı esrâr ve dekāyık-ı hafâyâsını o kadar mükemmel bilip de reddi için dahi o kadar kuvvetli berâhîn-i kitâbiyye ve delâil-i mantıkıyye ve hıkemiyye îrâd edebilmek ta'lîmsiz mümkün olabilecek ahvâlden değildir."

Artık münâzaranın mükâbere derecesine vardığına teessüf etmekle beraber cevabında deriz ki: "*Kur'ân*'ın Hazret-i Resûlullâh'a böyle künhüyle, hakīkatiyle ihbâr ve i'lâm eylediği şeyler, yalnız hakāyık ve dekāyık-ı nasrâniyyeden mi ibârettirler? Haydi teslîm edelim Nasrâniyyet'i ol Nebiyy-i Zî-şân Bahîrâ veyâhûd Nastûrâ'dan öğrendi, ya Yahûdiyyet'i nereden öğrendi? Haydi onu da İbni Selâm gibi, Ka'bü'l-Ahbâr gibi İslâm ile müşerref olan ulemâ-yı Yehûd'dan öğrendi; ya Sâ'ibiyyet'i nereden? Haydi onu da kefere-i Kureyş'den kendisi bizzât teallüm eyledi, öğrendi… Bir tarafda iddiâ-yı nübüvvet edip; "Herşeyi Allah bana öğrediyor." demek, diğer tarafda ötekinden berikinden teallüm etmek gibi azdâdı cem' mümkün olmamağla beraber münâzara mûcebince kabûl ediyoruz, sizin dediğiniz olsun! Pekala! Ya acaba târîhi, coğrafyayı, kozmoğrafyayı, hey'eti, mevâlîd-i **[396]** tabîiyyeyi, ahkâm-ı şerâyii, ilm-i hukūku, hikmeti, tabâbeti, siyâseti, ahlâkı, ekonomiyi, velhâsıl ulûm-ı evvelîn ve âhirîni ol hâce-i yektâ-yı cihâna kim öğretmiştir?

Şimdi Avrupa'da olduğu gibi o zamanlarda dahi Mekke'de, Cidde'de, Tâif'de, filânda dârü'l-maârifler mi mevcûd idi ki hikmet-hâne-i âsmânda sebak-hân olan ol tilmîz-i ilâhî bu mekâtib ve mekâsib-i dünyeviyyeden iktisâb-ı ulûm ve fünûn eylemişlerdir, diye iddiâ olunabilsin?

Selanik İttihâd ve Terakkī Mektebi
Ulûm-ı Dîniyye Muallimi
H[ha]. **Mehmed Şevket**

FELSEFE

MADDİYYÛN VE MESLEKLERİ

– 3 –

Üçüncü fırka da diyordu ki: "Ecrâm-ı ulviyye ve onun bulunduğu hey'et kıdem-i şahsiyye ile kadîm olduğu gibi silsile-i hayvânât ile nebâtât da kıdem-i nev'iyye ile kadîmdir. Fakat büzûr-ı nebâtiyye ve cerâsîm-i hayvâniyyenin cüz'iyyâtından hiçbir şey kadîm değildir. Ancak her bir cürsûme ile büzûr bir kālıb menzilesidir ki, diğer cürsûme ile büzûrdan o kālıba müşâkil olanlar onda tekevvün ederler."

Diğerlerinin kavilleri gibi bunların da zâhib olduğu bu

[1] Nisâ, 4/43.

nazariye pek muhâkemesiz, binâenaleyh bedîhiyyü'l-butlândır. Çünkü bu da'vânın sıhhatine kāil olmak için mutlakā müşâhedâta göz yummak, kānûn-ı tabîatten gāfil olmak lâzımdır. Zîrâ daima gözümüzün önünde duran bir hakīkattir ki; hılkati nâkıs olan hayvânâtın pek çoklarından, tâmmü'l-hılka hayvânât tevellüd eylediği gibi, hılkati tâm olan bir hayvândan da aslına muhâlif olarak nâkısu'l-hılka veyâhûd zâidü'l-hılka hayvânlar meydana geliyor. İşte silsile-i hayvânât üzerinde cârî olan şu hâl, bunların da'vâ-yı bâtıllarının sehâfetini tamâmıyla ortaya koymaktadır.

Bunlardan bir cemâat de şu yolda beyân-ı mütâlaada bulundular: Envâ'-ı hayvânât ile nebâtât, hâlât-ı muhtelifede dönüp durdular; mürûr-ı zamân, tekerrür-i eyyâm ile muhtelif sûretler aldılar; en sonra meşhûdumuz olan suver ve hey'ete vâsıl oldular. Bu re'y-i bâtıla kāil olanların evveli meşhûr Epicure'dir.* Bunun zu'm-ı fâsidine göre insanlar geçirmiş oldukları etvârın bazılarında vahşî hayvânlar gibi vücûdunun her tarafı kıllar ile mestûr imiş. Fakat insânlar daima bulundukları tavırdan tavr-ı âhara intikāl ederek tedrîcî bir sûrette tekâmül ede ede şu görülen sûret-i hasene ve hulk-ı kavîme vâsıl olmuşlar. Bunlara göre sûretin bir hâlden diğer hâle tebeddülüne, nev'in terakkīsine illet, mürûr-ı zamândır.

Fakat bunlar mürûr-ı zamânın bu sûretle illet olabilmesine dâir ne bir delîl getirebilirler, ne de burhân üzerine istinâd ediyorlar. Yalnız, bir da'vâdır gidiyor. Bu mezhebin de zamanımızdaki maddiyyûn mezhebinden başka bir şey olmadığı tezâhür ediyor. Hattâ bunun mezhebine, efkârına zamanımız mütefekkirleri şâyân-ı ehemmiyyet bir şey bile ilâve edemiyorlar.

Kıdem-i envâa kāil olmak epeyce bir zamana kadar devam edip gelmişti. Fakat ne zaman ki "ilm-i tabakātü'l-arz" bu mesâil-i muallaka-i tabîatin üzerindeki muzlim perdeleri kaldırdı, o zaman mevâlîd hakkında kıdem-i nev'iyyeye kāil olanların kavillerinin butlânı anlaşıldı.

Bundan sonra müteahhırîn-i maddiyyîn evvelce dermiyân ettikleri fikirden rucû' ederek hâdis olduğunu söylediler. Maahâzâ bu defa da iki bahisde ihtilâf ettiler:

1- Cerâsîm-i nebâtiyye ve hayvâniyyenin ne sûretle tekevvün eylediği. Bu mes'ele hakkında serd-i mütâlaa eden efkâr-ı muhtelifeden birisi şu yolda beyân-ı mütâlaa ediyordu: "Küre-i arz, küre-i şemsden âteş-feşân bir hâlde ayrıldıktan sonra pek çok zamanlar yekpâre bir âteş gibi kendi mihverinde deverân etti. Bilâhare arz incimâd ederek iltihâbı tenâkus eylemeye başladı. Bir dereceye kadar geldi ki, o zaman arz üzerinde cerâsîm-i (tohum) hayvâniyye ve nebâtiyyenin yaşayabilmesi kābildi. İşte o zaman bu kadar hayvânât ve nebâtât-ı muhtelifenin tohumları tekevvün eylemiş, tabîat tarafından serpilmiştir. Fakat sonraları küre-i arzın o tavrı munkazî olduğu için tekevvün-i cerâsîm de munkatı' olmuştur. Binâenaleyh hâl-i hâzırda arzın tabîati buna müsâid değildir."

Diğer bir fırka da bunların külliyyen hilâfına olarak diyordu ki: "Tekevvün-i cerâsîm munkatı' olmamıştır. Dest-i feyyâz-ı tabîat evvelce tohm-ı hayâtı nasıl serpti ise el-ân devam ediyor. Alel-husûs harâretin ziyâdesiyle **[397]** şiddetli olduğu hatt-ı istivâda el-yevm tekevvün-i cerâsîm vâkı'dır."

Şu iki fırkadan her birisi, cerâsîm-i mezkûrenin hayât-ı nebâtiyye ve hayvâniyye ile yaşamalarının esbâbını beyândan âciz kalmışlardır.

Bunlardan bazıları da şu yolda idâre-i kelâm ediyorlar: "Küre-i arz kürre-i şemsden hîn-i infisâlinde cerâsîm-i hayvâniyye ve nebâtiyye de arz ile beraber mevcûd idi. Binâenaleyh cerâsîmin tekevvünü arz küre-i şemsden ayrıldıktan sonra değildir; belki arz ile beraber güneşten infisâl etmişlerdir." Bu da'vânın butlânı da bedîhîdir. Çünkü her şeyden evvel bu, kendi istinâdgâhları olan usûle mugāyirdir. Bunların da'vâsına göre arz küre-i şemsden infikâk ederken yalın âteş hâlinde idi. Şu hâlde nasıl oldu da cerâsîm-i mezkûre yanıp mahvolmadı?

2- Mevzı'-ı ihtilâfdan olan bahsin ikincisi de cerâsîm-i mezkûrenin hadıyd-i noksâniyyetten zirve-i kemâle suûd, hâl-i naksdan şu gördüğümüz suver-i mutkıne, hey'et-i muhkeme, bünye-i kâmileye ne sûretle tehavvül eylediği mes'elesidir.

Bu muammâyı halletmek için hukemâdan bazıları şu yolda idâre-i kelâm eyledi: "Her nevi' için kendisine mahsûs bir cürsûme, bu cürsûmeden her birerleri için de tabîat vardır. Bunlar, etvâr-ı hayvâniyyede kendilerine münâsib olan harekete tabîatiyle meyl ve tabîatlerine mülâyim ve fakat hayat ile muttasıf olmayan eczâ'-i sâireyi de kendilerine cezb ve bu sûretle tegaddî ederek eczâ'-i sâireyi de kendi cüz'lerine ilhâk ederler ve bilâhare nev'ine mahsûs olan sûreti bil-iktisâb meydana atılırlar."

Bunlara cevâben deriz ki: "Sizin bu nazariyenizi "fen" ibtâl ediyor. Zîrâ sizin dediğiniz gibi olursa, cerâsîmin tabîati yekdiğerine muhâlif olmak lâzım gelir. Halbuki tahlîlât-ı kimyeviyye isbât ediyor ki; insan, bakar, hımâr ve sâir hayvânâtın nutfeleri beyninde tefâvüt yokdur. Anâsır-ı basîtada nutfeler yekdiğerine mümâsil olarak zuhûr etmiştir. Şu hâlde, anâsırı mümâsil olan cerâsîmin tabîatindeki tehâlüfün menşei nedir?"

---

* 270 mukaddem-i Mîlâd'dır. Epicure'e göre ma'dûmdan mevcûd sudûr edemediği gibi mevcûd da ma'dûm olamazdı. Çünkü ecsâmın bazısı bazısının âsârından tekevvün ettiği bittecrübe sâbit idi. Yalnız bunun için bir sebeb-i âmm bulunmak lâzımdı ki, ona da madde-i evveliyye diyor ve madde-i evveliyyenin ecsâm-ı basîta-i dakīkadan ibâret olan zerrât olup sâir ecsâmın tesâdüf ve ittifâk netîcesi olarak bu zerrâttan teşekkül ettiğini söylüyordu. Epicure, zerrâttan başka bir de asl-ı sânî bulunduğuna zâhib ve onun da ferâğ olduğunu kabûl ediyordu fakat; "Ferâğ, ecsâmın terkîbi için değil, hareketi için asıldır." der idi. Kâinâttaki görülen ihtilâfın menşeini zerrâtın terkîbindeki tekaddüm ve teahhur ile olan ihtilâfa hamlediyor ve zerrâtı hurûf-ı mebânîye teşbîh ediyordu. Mesela; "bekr", "rekb", "kerb", "rebk" kelimeleri bir takım kelimât-ı muhtelife oldukları hâlde harfleri birdir. Kâinâttaki ihtilâf da böylecedir. Epicure'e göre kâinât kadîm olduğu gibi ebedîdir, lâ-yetenâhîdir; rûh cisimdir, cisim olmasa cisme tealluk edemezdi. Şimdi kurt ve sâir haşerât topraktan nasıl çıkmışsa, bidâyeten insanlar da öylece yerlerden çıkıp türemiş, bilâhare tekâmül ederek şimdiki hâli iktisâb etmiştir.

Hükemâdan bazıları da muammâ-yı mezkûrun halli husûsunda şu mütâlaada bulundu: Envâ'-ı cerâsîmin kâffesi alel-husûs cerâsîm-i hayvâniyye, cevher-i maddede mütemâsil, hakîkatte mütesâvîdir. Nev'ler arasında tehâlüf-i cevherî, infisâl-i zâtî yoktur. Binâenaleyh zaman ve mekânın muktezâsı, muhîtin te'sîriyle cürsûme-i vâhidenin nev'ine mahsûs olan sûretten nev'-i âhara mahsûs olan sûrete intikāl etmesi câizdir.

Bu mezhebe sülûk edenlerin reisi Darwin'dir.

Aksekili
Ahmed Hamdi

EDEBİYÂT

EDEBİYÂT BAHİSLERİ

Plân

Osmanlı üdebâsını garblılardan bu kadar geride bırakan esbâbın en birincisi, şüphe yoktur ki plân meselesidir.

Evet, evvelce enine boyuna düşünüp tasarlanmış; bidâyeti, gâyeti kestirilmiş, muntazam, muayyen bir tertîb dahilinde çalışmakla, ale'l-amyâ nâzımlık yahud nâsirlik etmek arasındaki farkı teslîm için uzun uzadıya murâkabeye varmak istemez!

Eski şâirlerimiz böyle muntazam plân dâhilinde hareket etmeyi hatıra getirmiş olmadıklarından başka; bizim tarz-ı kadîm şiirimiz de doğrusu pek öyle plân dinler takımdan değildi.

Yeni şâirlerimiz plâna lüzûmu kadar değilse de, az çok ehemmiyet veriyorlar. Maamafih nâsirlerimiz oldukça muntazam, oldukça ma'kûl bir tertîb dâhilinde yazı yazmaya başladılar.

Garblılar eskiden beri "resimsiz, plânsız hiçbir eser-i san'at meydana gelemez." iddia-yı muhikkındadırlar. Hatta Almanların en büyük edîbi olan meşhur Goethe "Ne çıkarsa plândan çıkar." düstûrunu dâima tekrar ederdi.

Ne hâcet! Dest-i kudretten çıkan âsârı bile nazar-ı im'ân ile tedkîk edecek olursak bir tertîb-i ezelînin bütün hutût-ı müdhişesini kemâl-i hayretle görürüz.

İmam-ı Gazzâlî levh-i mahfûz için kâinatın plânıdır deyip çıkıyor.

Evet, güzel bir plân metin bir eser-i edebînin temeli mesâbesindedir.Vâkıa şu sözler birden bire pek kâide-perestâne telâkkī olunabilirse de iyi düşünülünce bundan daha sağlam bir düstûr bulunamayacağı anlaşılır.

Meydâna getirilecek eser ne olursa olsun, insan öyle bir plân dahilinde harekete mecbûr olmalıdır ki o plân ne kadar mümkün ise o kadar işlenmiş olsun; onun haricine çıkmak kâbil olmasın. Şimdi böyle müfredâtlı bir plân tasarlandıktan sonra bir kere işe başlanıldı mı, artık önce kabul edilen nisbetler gözetilmelidir. Çünkü o nisbetler birçok düşünülerek kabul edilmiş idi; çünki plândan maksad taşkınlıklara meydan vermemek idi. İnsan ne kadar çok yazar, ne kadar çok tetebbu' ederse, şu hakîkate o nisbette kuvvetli bir kanaat hasıl eder; iyi bir plân bir eserin metânetine, kıymetine üslûb kadar hâdimdir.

Evet, iyi bir plân metîn bir üslûb ile birleşince artık o eser **[398]** cihân-ı edebde bekāya namzeddir. Büyük edîblerin muhalled eserleri hep bu tarzda yazılmış olanlardır.

Pek meşhûr bir tiyatro müellifi, eserinin plânını çizdikten sonra "Tiyatromu bitirdim." dermiş. Bu sözde biraz ifrat olsa bile plânın ehemmiyetini pek vâzıh bir sûrette gösterir. Semâhat-ı karîhaya mağrûr olarak işe başlayıvermek, ben plâna tâbi' olacağıma, plân bana tâbi' olsun demek doğru bir hareket değildir. En büyük kabiliyetler nizama ittibâ' ederler.

Eczâsı arasında nisbet gözetilmemiş, kâide-i i'tidâle riâyet olunmayarak gâh ifrâta, gâh tefrîte gidilmiş, elhâsıl gelişi güzel yazılmış ne kadar âsâr-ı edebiyye görüyoruz ki eğer biraz plân, biraz intizam dâhilinde hareket edilmiş olsaymış bugün bütün o eserler kûşe-i nisyâna atılmayacak, muhâfaza-i mevcûdiyyet edecek imiş. Öyle ya, büyük kabiliyette yaratılmış olduğu halde eserlerini sırf karîhasının sevkine tâbi' olarak rastgele yazan edîbler unutulup gidiyor da nisbetle o kadar yüksek fıtratta olmayan diğer birtakım muharrirler ibkā-yı nâm ediyorlar. Çünkü bu sonrakiler hemen kalemi ele almıyor; mevzûunu iyi seçiyor; sonra, iyi düşünüyor; plânı ile adam akıllı uğraşıyor; îcâbeden yerini tavzîh, lâzım gelen tarafını tenkîh ediyor.

Evvelce plânını güzelce tertîb etmeyen bir edîb için eserinde sukūt muhakkaktır. Kim plânını iyi çizmiş; ne söyleyeceğini, ne yapacağını kestirmiş ise muvaffakiyet onundur.

Bazı gençler böyle bir mecbûriyete kolay kāil olmuyorlar. Evet, karîhanın sevkine, hayâlin servetine mütevekkilen işe başlayıvermek çok zamanlar tabiata daha mülâyim gelir. Hiçbir inkişâf yapılmaksızın, hiçbir rehber almaksızın maksada varılır zannolunur. Yazmak, bir an evvel yazıp bitirmek hırsı bu gibi ihtiyatlara meydan bırakmaz. Öyle ya! Tabiat-ı şâirâne galeyâna gelmiş; nükteler, mazmûnlar sahâ-i hayâlde dolaşıp duruyor. Artık neye beklemeli?

Hayır, hiç de öyle değil! O sânihalar, o ma'nâlar, o fikirler biraz sıkışmakla, biraz tazyîk görmekle hiç bir şey gāib etmez. Görmez misiniz ihtimâra terk edilen mâyi' daha kuvvetli olur; şişenin ağzını vaktinden evvel açarsanız dışarıya fışkıran köpükten başka birşey değildir.

Mehmed Âkif

SECDE-İ KALB

Bahâr olunca tabîatte bir hayât uyanır;
Cihân bir yeni reng-i tarâvete boyanır.
Sabahleyin o küçük kuşların terâneleri,
O tatlı nağme-i şâdî-i şâirâneleri
Temevvücât-ı meserretle titretir rûhu;

Bir ihtizâz-ı nüvâzişle kalb-i mecrûhu
Sevindirir, ona serper reşâşe-i eşvâk
Verir o zemzeme bir başka mestî-i ezvâk;
Eser nesîm-i muattar, hayât-ı tâze verir,
Şu hâkdânı behişt-i saâdete çevirir.
Bulutlarıyla semâ bir hadîka-i ezhâr
Akar serâir-i aşkı fısıldayan enhâr;
Akar kemâl-i sükûnetle zî-huzûr u vakûr
Birer neşîde-i ilhâm-ı şâiriyyet okur.
Şükûfeler birer iklîl-i husrevâne giyer,
Televvünüyle döner hacle-i arûsa bu yer.
Güneş bu sahne-i rengîn-i sâfı yaldızlar;
Eder bu hüsn-i tabîîye gıbta hep kızlar.
Bütün zemîn ü semâ hep şükûfe, hep envâr;
Bakılsa âleme her şeyde bir letâfet var.
Gönül bu levha-i şi'ri görür, düşer vecde
Eder o Mübdi'-i Feyyâz'a karşı bin secde.

13 Nisan sene 327 Konya

İbni Hâzım Naim

TERBİYE VE TA'LÎM

TERBİYE-İ İCTİMÂİYYE PRENSİPLERİ

İctimâî inkılâblar tedrîcî ve devamlı inkişâfât-ı dimâğıyye mahsûlü olmadıkça müsmir ve pâydâr olamazlar.

Kābil-i zer' bir hâle getirilmeksizin tohum atılan bir tarladan mahsûl alabilmek ümniyesi vâhî bir ümîddir.

Zemîn ihzâr edilmeden ânî hareketlerle bir tehavvül-i ictimâî husûlüne çalışmak kadar tehlikeli bir teşebbüs olamaz.

Basîretkâr bir zekâ ile tehlikenin ehemmiyetini evvelden takdîr olunamaz veya bu gibi bir teşebbüsün tehlikedâr netâyic tevlîd edebileceğine ihtimâl verilmezse müz'ic ve belki mahûf hâdisâta intizâr etmelidir. Çünkü kavânîn-i müsbete lâ-yetegayyerdir. Daima her te'sîr bir aks-i te'sîr hâsıl eder. Te'sîr ne kadar ânî ve nâ-be-mevsim olursa aks-i te'sîr de o nisbette şedîd ve tehlikedâr bulunmak muktezâ-yı nevâmîs-i fıtrattır.

Bir cisim ne kadar ziyâde bir sür'atle hareket ederse harekâtı ta'dîle sâî olan mevânî' de o kadar te'sîrli olur ve diğer bir cisme çarptığı **[399]** zaman da o kadar çok zedelenir. Hılkat-şiken harekâttan, na-be-mevsim ileri atılmadan fâide me'mûl etmek kadar kûteh-bînlik olamaz.

Sâha-i hilkat bî-pâyân bir dershâne-i hikmettir. Ta'lîm ve terbiye ve ulûm-ı ictimâiyye esaslarını, idâre-i hayât kānûnlarını, hattâ kavâid-i iktisâdiyyeyi sahne-i tabîatten istihrâc etmeye mecbur olduğumuzu takdîr etmeliyiz. Çünkü nevâmîs-i fıtrat hâricinde yapılan kasrî harekâtın daima ma'kûs netâyic tevlîd ettiği binlerce vukûâtla teeyyüd etmiş bir hakîkattir.

Şark'ta parlak ve cidden fâideli teşebbüslerin az müddet sonra ya büsbütün akîm kalmasına veyahud ma'kûs bir netice hâsıl etmesine bir sebep aranılırsa müteşebbislerin muhîtı hazırlamadan işe girişmiş olmaları gösterilebilir.

Psikolociya-yı enâm hakkında tetebbuâta girişmemekten mütevellid olan bu büyük kusur, en azimkâr bâzûları bile âciz ve bî-tâb bırakmıştır.

Mahdûd ve sabırsız beş on dimâğın ihtiyacâtını tatmîn için atılan hatveler, o ihtiyâcı hiç de hissetmeyen ma'şeri istînâs hâsıl edemeyeceği ve belki teneffür edeceği bir sâhaya sürüklemek demektir.

Halbuki ma'şerde de o ihtiyâc hissettirildikten sonra yürünülecek olursa kitle, sendelemeksizin, ric'at arzusu göstermeksizin bu yolda büyük bir hâhişle ilerleyebilir. En metîn müteşebbislerde bile bir müddet sonra inkisâr-ı hayâlden mütevellid bir azimsizlik görülmesi, hâlât-ı gayr-i muntazara karşısında pây-ı sebâtın lerzedâr olması yine evvelce muhîti ihzâr etmemiş olmaktan, tesâdüf edilmesi muhtemel mevânii evvelden takdîr ederek îcâb eden tedâbîri vakt ü zamânıyla icrâ edememekten neş'et ettiği şüphesizdir.

Muhît bir teşebbüse müsâid hâle getirildikten sonra işe başlanılır ise, şüphe yok ki, bu gibi gayr-i muntazar mevâni' zuhûra gelmez. Gelse bile izâlesi çareleri malûm ve muayyen olacağından başlanılan iş behemehâl netîce-pezîr olur.

İnsanlar hiçbir vakit kavânîn-i ezeliyyeyi tağyîr edemezler. Yapabilecekleri şeyi ancak kavânînin tarz-ı te'sîrini ta'dîl edebilmekten ibârettir. Yoksa muktezâ-yı kānûn ne ise behemehâl o sûretle tecellîyâb-ı zuhûr olacaktır.

Yeni doğmuş bir çocuğu kendi yediğimiz yemeklerle tagdiye etmeye kalkışırsak bîçâre çocuğun mevtini tesrî' ve teshîl etmiş oluruz. Bizim idâme-i hayâtımızı te'mîn eden bir gıdâ, nev-zâdın mûcib-i memâtı olur.

Çünkü cihâz-ı hazm bizde tedrîcen tekemmül ederek ağdiye-i mezkûrenin hazmı için iktizâ eden mihânikî, hikemî ve kimyevî ef'âli icrâ edebilecek bir hâle gelmiş olduğundan vazîfesini hakkıyla îfâ eder ve deverân-ı deme karışabilecek mevâd zügâbeler vâsıtasıyla massolunarak ev'iye-i mahsûsa iânesiyle cihâz-ı deme dâhil olur ve beden iktizâ eden mevâdd-ı muhterikayı bu sûretle tedârik eder, kānûn-ı hayât intıfâ-pezîr olmaktan kurtulur. Echize-i beden muntazaman îfâ-yı vazîfeye devam eder gider. Halbuki yeni doğmuş bir çocuğun a'zâ-yı hazmiyyesi henüz bu kābiliyeti iktisâb edememiştir. O, yalnız şîr-i mâderi kabûl ve hazm eder.

Hattâ iki üç yaşındaki bir çocuğun yaşamasını pek güzel te'mîn eden ağdiye-i hafîfe bile bir nev-zâd için sû'-i hazmı intâc ve sıhhatini tehlikeye ilkā edebilir.

Muhît-ı ictimâîde de aynı hâl cârîdir. Tekâmülât-ı ictimâiyyeye karşı bir nev-zâd hâlinde bulunan ma'şerlerin evvelâ kābiliyet-i dimâğiyyeleri tedrîcen inkişâf ettirilmeli, ba'dehu inkişâf nisbetinde, hüsn-i telakkī edebilecekleri efkârın zerkine, teşebbüsâtın tatbîkine girişmelidir.

Noksan bir gıdâ inhizâl ve zaafiyeti, fazla bir gıdâ da sû'-i hazmı müntic olacağı gibi ma'şerin müsâid bulunduğu derecede tenvîr edilememesi milletin zaafını, fazlaca ileri gidilmesi de âhenk-i cem'iyyetin bozulmasını müstelzim olur.

Cehâlet-zede ve mahkûm-ı an'anât bir milletin tenvîrini deruhde eden hey'etin bu dakīk noktayı hiçbir zaman nazaran ehemmiyyetten dûr tutmaması iktizâ eder.

Ancak asırlarca imtidâd eden tekâmülât-ı dimâgiyyenin müsâid bulunacağı bir teşebbüsü henüz o tekâmülün ilk kademesine ayak atan bir kavme gelişi güzel tatbîka kalkışmak, o teşebbüs ne kadar güzel ve ne derece fâide-bahş olursa olsun, hiçbir vakit muhît-ı ictimâîde intıbâ'-pezîr olacak bir eser bırakamaz.

Fazla gıdâ sû'-i hazmı ve bi'n-netîce inhirâf-ı mizâcı mûcib olacağı gibi bu hâlde evvela sû'-i tefehhüm ve bil-âhare buhrân ve ihtilâc-ı ictimâîyi istilzâm eder. Memleketi müstaid bulunduğu terakkıyâta mazhar edebilmek için terbiye-i umûmiyyeyi sâbit bir metoda tevfîkan muayyen bir gāyeye tevcîh etmek esaslarını ihzâra çalışmalıdır. Gāye muayyen olmaz, metodlar muhtelif bulunurlarsa sarfedilen mesâîden yine bir semere hâsıl olamaz. Hedefleri muhtelif ve belki muâkis bulunan ferdlerin te'lîf-i âmâl ve efkâr edebilmeleri imkân dâhilinde değildir.

En evvel düşünülecek şey, ma'şeri sevkedeceğimiz gāyenin ta'yîni mes'elesidir. Mefkûre ne olacak ise ilk evvel o teayyün etmelidir. En mühim ve en ziyâde dâî-i münâkaşa olacak nokta da bu mes'eledir.

Bu husûs teayyün ve mazhar-ı kabûl olduktan sonra ilm-i terbiyye ve fenn-i ictimâî prensiplerini vâkıfâne tatbîk edebilmek mes'elesi kalır ki, tekâmül-i tedrîcî usûlünü ta'kîb edecek hâzik ve azimkâr bir hey'et-i tenvîriyyenin buna muvaffak olması pek de o kadar müşkil bir iş değildir.

[400] Hastalığı teşhîs eden hâzik bir tabîb, marîzın alabileceği gıdâ ve ilâcın keyfiyet ve kemmiyetini takdîr ve ta'yîn husûsunda fenn-i tıbbın vesâyâ ve prensiplerini ihtiyâtkârâne tatbîka muvaffak olursa mesâîsinin mûcib-i memnûniyyet netâyic tevlîd edeceğinde şübhe edilemez.

M. Şemseddin

FENNİYÂT

FENNİN SÂHA-İ ITTILÂI

Cilvegâh-ı şuûnâtta her gün yeni bir levha-i bedîa-nümâ arzeden, her gün yeni bir ihtirâ'-ı hayret-engîz ile bizi vâlih bırakan âlem-i fen, Onsekizinci Asır'dan beri serî' ve azimkâr adımlarla muttasıl ilerlemekte, terakkī etmektedir.

Fikr-i tecrübenin tasavvurâta galebesinden beri atılan hatveler güzergâh-ı fende daha derin ve daha pâydâr izler bırakmaya başlamıştır. Fennin sâha-i tekâmüldeki seyr-i serî'-i terakkī-nümâsını, rengârenk şükûfeler, bedîa-nümâ manzaralar, dil-rubâ meşcereler, mevcedâr havzalar, latîf koylar, pür-âhenk ırmaklar ve nehirlerle müzeyyen bir kıt'a-i behiştînin ortasından her tarafa hâkim muazzam bir şâhikaya suûd eden kimsenin esnâ-yı suûdundaki müşâhedâtına teşbîh edebiliriz.

Dağın sarp bayırlarına, menî' kayalarına tırmanarak yukarı çıkmaya devam eden bu zât, yükseldikçe ufk-ı mer'îsinin daha ziyâde vüs'at peydâ ederek pîşgâh-ı hayret-engîzinde daha rengîn ve daha bedîa-nümâ menâzır zuhûr ettiğini müşâhede eder.

Nazarının hâkim olduğu eteklerin, ovaların, yaylaların, vadilerin, koyların, velhasıl bütün bu güzel kısımların planı gittikçe en ufak tafsîlâtıyla daha müsennem olarak önündeki levhada teressüm etmeye başladığını görür. Evvelce seçemediği kısımları daha vâzıh, nazarının dâire-i nüfûzundan gizlenmiş olan şeyleri daha ayân rü'yet eder.

Şahs-ı sâid henüz bu levhayı temâşâ ederken uzaktan uzağa yeniden daha başka bir letâfeti, daha başka bir câzibeyi hâiz diğer manzaralar tecellî-nümâ-yı zuhûr olmakta devam eder. Yükseldikçe, zirve-i cebele doğru ilerledikçe manzara daha ziyâde bir vüs'at, daha ziyade ihtişâm ve azamet kesbeder. Ufuk daha ziyâde genişlenir. Sâha-i müşâhede daha rengîn, fakat daha karışık ve daha ulviyet-nümâ bir hâle gelir. Mâverâ-yı ufukta daha çok hıred-fersâ bedîalar, daha ziyâde vecd-engîz manzaralar bulunduğunu hisseder. Ve yükseldikçe aynı hâl mütemâdiyen daha ziyâde rengîn ve revnakdâr olmak üzere tevâlî eder gider.

Terakkıyât-ı fenniyye de ayniyle buna benzer. Fen, sâha-i tekâmülde attığı her hatve ile menâtık-ı mechûleden birini keşfetmiş, bir diğerine tekarruba başlamıştır.

Kâinât-ı mahsûseden bizi haberdâr eden, âlem-i hissînin gizli, sütredâr gencînelerine nüfûz edebilmek için bize rehber olan havâssımız maatteessüf ancak pek dar bir sâhayı ihâta edebiliyor. Dâire-i tetebbuu pek mahdûd bulunuyor.

Çıplak gözle müşâhede edebildiğimiz şuâât ve elvânın mâverâsında kim bilir göremediğimiz, farkedemediğimiz nice şuâ'lar, ne kadar renkler vardır. Hiss-i basar, bedâyi'-i hilkatten pek mahdûd bir kısmını dâire-i tetebbuuna alabilir.

Kimyânın terakkıyât-ı hayret-nümâsı sâyesindedir ki gözümüzle göremediğimiz ne kadar renkler, şuâ'lar bulunduğuna vâkıf oluyoruz. İspektroskop (tayf-bîn) denilen âlet ihtirâ' edilmemiş olsaydı ziyâ-yı şemsin mor, lâcivert, sarı, yeşil, mâî, turuncu ve kırmızı yedi renkten mürekkeb olduğunu nasıl anlayabilecektik? Hikmet ve kimyânın terakkıyâtı değil midir ki ziyâ-yı şemsde şuâ'ât-ı kimyeviyye, şuâ'ât-ı harûriyye denilen bir takım şuâ'lar daha mevcûd olduğuna kāni' olduk ve tayf-ı şemsîde bunları aynen müşahede edebildik? Röntgen şuâ'ına, Lenard şuâ'ına, radyum ma'deninin müşa'şaâtına, havâssımıza gizli kalan bütün bu şuâ'lara keşfiyât-ı fenniyye sâyesinde ıttılâ' hâsıl etmiyor muyuz?

Havâssımızdan diğer biri, hiss-i sâmia, ancak mahdûd ve muayyen iki had arasındaki savtları hissedebilmektedir. Bu iki had mâverâsında daha tiz veya daha pest bir takım esvât mevcûd olduğu hâlde biz bunları işitmekten mahrûm bulunuyoruz. A'sâb-ı sem'iyye bu iki had mâverâsındaki ihtizâzâtı zabtedecek kadar hassâsiyet gösteremiyor.

Beşeriyet yalnız fezânın eb'âd-ı bî-pâyânında kudret-i fâtıranın azametine dâll olan şa'şaa-pâş binlerce, milyonlarca şemslerin, ahterlerin, hayret-engîz avâlim-i muazzamanın mevcûdiyetinden tamamıyle haberdâr olamamak acziyle titrememiştir. Aynı zamanda üzerinde yaşadığı kürenin sîne-

sinde gizlenen âlemlerden de bî-haber bulunuyordu. Sâha-i tetebbu' asırdan asıra, tedrîcen, tevessü' ettikçe acz-i beşer de o nisbette artmaya başlamıştır.

Teleskopların keşfi sâyesindedir ki beşeriyet a'mâk-ı fezâda sâir binlerce güneşlerin, milyonlarca yıldızların, arzımızdan binlerce defa büyük olan şemsden pek ziyâde büyük daha bir çok şemslerin, âlemlerin mevcûdiyetine vâkıf olabildi.

Arzın bu lâ-yuad cihânlar arasındaki mevkii, tarz-ı hareketi teayyün etti. Daha sonra mikroskoplar ihtirâ' edildi.

Bu ihtirâ'-ı nevîn de pîşgâh-ı tetebbu'-ı beşeriyyete vâsi' bir âlem-i diğer, bir cihân-ı hurde-bînî açtı:

[401] Her yerde, etrafımızda, bizi muhît olan eşyâda, aktâr-ı hevâiyyede, sularda, gözümüzle göremediğimiz, havâssımızdan hiçbiri iânesiyle vücûdlarından bile haberdâr olamadığımız milyarlarca uzvî mevcûdât, zî-hayât mahlûkāt bulunduklarını, bunların yaşadıkları muhîtler dâhilinde mütemâdî bir faâliyetle hareket ve tekessür ettiklerini gösterdi.

Yine bu sâyede ecsâmın teşekkülât-ı zerreviyyelerinin tedkîkı taht-ı imkâna girdi: Girîvet-i demeviyyenin, ensice ve huceyrât-ı bedeniyyenin zî-hayât birçok tufeyliyât-ı uzviyyeye ârâmgâh oldukları anlaşıldı. Ancak keşfedilen bu hurde-bînlerle vücûdlarından haberdâr olunan nakî'iyelerin bedenlerinde bile daha asgar uzviyât-ı hayâtiyyenin yaşamakta olduklarına ıttılâ' hâsıl oldu. Bu ıttılâ' gittikçe hayret-bahş bir dereceye vâsıl oldu. Bir hâlde ki, zekâ-yı beşer sâha-i hilkatte mevce-i hayâtın acaba nerelerde vakfe-gîr olduğunu düşünmek husûsunda bi-hakkın âciz ve hayran kaldı.

Fen yine terakkī ve tekâmülünde devam ve muttasıl tevessü' ve teâlî ediyor. Zekâ-yı beşer her gün daha ziyâde bir cesâret ve emniyetle yeni ufuklara, yeni âlemlere doğru yükseliyor. Âlâ-i hilkatten yeni bedîalar keşfine çalışıyor.

Fakat bu kadar hârikalar gösteren zekâ-yı beşer, âlâ-i fıtratın bî-pâyânî-i hıred-fersâsı önünde yine ızhâr-ı acz etmekte muztar kalıyor. Bildiğimiz şeylerle, henüz ıttılâ' hâsıl edemediğimiz şeylerin mukāyesesi insanı müdhiş bir inkisâr-ı hayâle uğratacak kadar pâyânsız görünüyor.

Pîşgâh-ı celâletinde zânû be-zemîn-i hayret olduğumuz bu san'at-hâne-i bedîa-nümâda henüz fennin sâha-i ıttılâı fevkında daha o kadar çok şeyler vardır ki, ma'lûmât-ı beşeriyyenin mechûlâtına nisbeti asgar-ı nâ-mütenâhînin a'zam-ı nâ-mütenâhîye nisbeti addedilse hatâ edilmiş olmaz. Fikr-i beşer mahdûd, kişver-i ma'rifet bî-pâyân!.. Kavânîn-i kâinâttan dâire-i ıttılâımıza dâhil olan şeylere nisbeten henüz vâkıf olamadıklarımız bir cihân kadar vâsi' ve şümûllü!..

Mahdûd ve pek noksân olan havâssımızla nâ-mütenâhî bir okyanus-ı bedâyi' içinde hiç denilecek kadar cüz'î ve mugfil ma'lûmâtla, hemen her şeyden bî-haber yaşıyoruz!

Mağrûr insanlar, seylâbe-i huzemât içine gömülmüş a'mâlara ne kadar da benzerler!.....

M. Şemseddin

TÂRÎH

KILINÇ DÎNİ

Onuncu Bâb
Bâbil Esâreti ve Sonraki Zamanlar

–mâba'd–

Ve yine o hükümdârın yirminci sene-i saltanatında Nehemya Kudüs şehrini mümkün olan sür'atle binâ eylemek üzere emir aldı. Civarındaki bütün kabâil, Sâmiriyyeliler, Amoniler ve Arablar bu teşebbüsüne açıktan açığa i'tirâza kalkıştı. Bu hâlde Yahûdîler'in dûçâr olduğu müşkilât-ı azîme Ahd-i Atîk yani *Tevrat*'ta Nehemya lisanından nakledilmek en münâsibdir. Sâlifüz-zikr kabâilin nasıl hep birden Kudüs'e gelerek harb ve tecdîdini men' için nasıl ittifâk ettikleri musarrahtır: "Bununla beraber biz Allah'a duâlarımızı ettik ve gece ve gündüz onları beklemeye başladık. Ve Yehûda dedi ki: "Yük hamallarının takati azaldı, daha ise çok kerpiç var, bunun için sûru inşâya muktedir olamayacağız." Düşmanlarımız da dedi ki: "Onların tâ ortalarına gelip onları katl-i i'dâm, ve işi men' edinceye kadar ne bizi görecekler ne de bilecekler…

Bunun için sûrun yüksek yerlerine ve alçak yerlerine hattâ familyaların arkasına kılıçları, mızrakları ve okları ile adamlar koydum. Ve baktım, kalktım. Onların kibarlarına (Benî Yehûdîler'in) âmirlerine ve sâir ahaliye dedim ki: "Onlardan (yani düşmandan) korkmayınız! Mahûf ve büyük olan Allah'ı der-hâtır ediniz ve kardeşleriniz, oğullarınız, kerîmeleriniz, zevceleriniz ve hâneleriniz için kavga ediniz!

Düşmanlarımız her şeyin bize ma'lûm olduğunu anladılar ve Allah'ın onların hîlelerini boşa çıkardığını görünce biz sûrda işimize geldik. Bundan sonra ahalimin yarısı sûrda çalışır, yarısı kılıç, mızrak, ok ile bekler oldu. Âmirler de Yehûdâ'nın hâneleri arkasında dururlardı.

Duvarlarda çalışanlar, yük taşıyanlar, yükleyenlerin hepsi bir el ile iş görüp bir el ile silah tutarlardı. Çünkü bütün sûr amelesinin kılıcı beline kuşanmış olarak binâ ederlerdi. Ve kumanda borusunu çalan da benim yanımda idi. Ve ben âmirlere, ekâbire ve diğer ahâliye dedim ki: "İş büyük ve geniştir ve biz sûr üzerinde birbirimizden ayrılmış, uzaktayız. Bunun için yanımdaki boruyu ne taraftan işitir iseniz bize, o tarafa yetişiniz. Rabbimiz bizim için muhârebe edecek!" İşte bu sûru binâya çalıştık ve yarımız sabahtan yıldızların parladığı vakte kadar kılıç ve mızrak ile beklerdi. Bundan başka biz demiş idik ki: "Haydi. Hariçte bulunan herkes maiyyeti, hizmetcisi ile Kudüs dâhilinde ikāmet etsin ki, geceleri bize muhâfız olurlar ve gündüzleri çalışırlar." Böylece ne ben, ne kardeşlerim, ne hizmetcilerim, ne de yanımdaki muhâfızlar, hiç birimiz yaykamak lâzım gelmedikçe sırtımızdan esvâbımızı çıkarmadık."*

* Nehemya'nın Suhufu, Dördüncü Bâb, sekizden yirmi üçe kadar fıkra.

"Öyle oldu ki, bütün düşmanlarımız bunu işitince ve etrafımızdaki kardeşlerimiz bu hâlleri görünce düşmanlarımızın cesareti kırıldı. Sûr dahi elli iki günde bittiğinden bunun Rabbimiz'in işi olduğunu anlamış idiler."*

"Nehemya'nın zamân-ı idâresinden İskender-i Kebîr'in devrine kadar Millet-i Yehûdiyye'nin târîh-i vekāyiinde görülebilen yegâne vak'a ser-râhibin familyasında irtikâb edilen bir cinâyet-i müdhişedir. Elyaşib'in yerine ser-râhib olarak Yuda (Yehûda) gelmişti. Yehûdâ'yı da (Con) Yahyâ ta'kīb etti. Bu sonraki Bagus[?] ile biraderi (Jseus) Yû'u kıskanarak ve Fars emîri olan Bagus hakkında; "Rahiblik mesleğini alacak" sû'-i zannını ederek onu bir vazîfe-i mukaddesedir diye katletti." Kable'l-mîlâd 300 **

İskender-i Kebîr'in vefâtından sonra Makedonya fâtihinin memâliki ma'lûm olduğu üzere taksîm olunmuş, bu esnâda Kudüs Ptolemy (yani Batlamyus)ye düşmüş idi. Bu vak'a netîcesinde Kudüs-i Şerîf ile Sâmiriye havâlîsinin ve Karizm[?] Cebeli'nin Yahûdîleri esir edilip Mısır'a naklolundu. Ve Kudüs Yahûdîleri ile Sâmiriyeliler arasında zamân-ı kadîmden beri mevcûd olan adâvet el-ân devâmda idi. Şurası şayân-ı dikkattir ki, Josephus bu adâvet-i dâimenin **[402]** târîhinden şöyle bahseder.*** "Sâmiriyeliler ile Yahûdîler arasında örf ve âdât-ı kadîme dâimî bir menba'-ı ihtilâf idi. Yahûdîler ısrâr ediyorlar idi ki: Kudüs-i Şerîf Ma'bedi yegâne kudsî ve celîl bir ibâdetgâhtır. Sâmiriyeliler ise iddiâ eylerlerdi: Karizm[[?] Ma'bedi tercîh edilmeye sezâdır. Bu ihtilâf büyük mikdârda canların telefini bâdî oldu."

Biz şimdi takrîben 100 senelik bir müddeti sür'atle geçerek Antiochus'un Suriye tahtına çıktığı devre nakl-i kelâm eyleyelim ki: Basun[?] nâmında ve mevkiinden indirilmiş bir serrâhib bir takım erbâb-ı ihtilâl riyâsetine geçerek Yehûdiye diyârında ref'-i alem-i isyân eyliyor. Bunun üzerine Antiochus Kudüs üzerine hareket ediyor, orasını ziyâde bir mukāvemete ma'rûz olmadan fetheyliyor. Üç gün devam eyleyen kıtâl ile kırk bin kişi mahv ve bir çok Yahûdîleri de satılmak üzere esîr ediyor. Bu esnâda hükümdâr-ı müstevlî Kudüs Ma'bedi'ni de yağmalıyor. Yahûdîleri asırlardan beri sâha-i kâinâttan en mukaddes, en ulvî mevki' addeyledikleri mihrâb-ı ibâdetleri üzerinde bir dişi domuz kurban ediyor. Elhâsıl şöyle diyebiliriz ki: Yahûdîlik'in an'anât ve mevcûdiyet-i dîniyye ve mülkiyyesini hâk ile yeksân kılıyor.

Mütercimi
Ali Rıza Seyfi

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

– Nasıl seyahat ettiğimi bilemiyorum cevabını verdim. Gülerek;

– Semerkandlılar, sizin fesâd çıkarmaya çalıştığınızı söylüyorlar dedi ve bir kâğıt gösterdi. Bakınca Server Hân'ın yazıp Şîr Ali Hân-ı Kandeharî'ye gönderdiği kâğıt olduğunu anladım.

– Vâkıa bu mektûbdaki mühür benimdir. Fakat yazı ve ifade benim değildir dedim.

– Niçin böyle yaptınız? diye sordu.

– Bu kâğıtta devletiniz aleyhine bir şey varsa ondan mes'ûlüm. Yoksa yazmayıp da mühürlediğim bir kâğıttan ne çıkar? suâlinde bulundum.

– Bir kere danışmalı idiniz. dedi.

– Siz uzakta idiniz, danışıncaya kadar da Afgan murahhasları avdet eyleyeceklerdi diyerek kâğıdı alıp yırttım. Bunun üzerine;

– Artık Semerkand'a avdet ediniz. Âilenizi meraktan kurtarınız dedi.

– Beni Semerkand'da tevkîf ve terzîl ettiler. Bir daha oraya gidemem. Burada bir menzil verecek olursanız Taşkend'de ikāmet ederim cevabını verdim. Bundan maksadım, ledel-îcâb Afganistan'a azîmet için münâsib bir mevki'de bulunmaktı.

– Neresini intihâb ederseniz ikāmet buyurunuz dedi.

Bir gece tevakkuftan sonra Semerkand'a avdet ederek ehl ü ıyâlimi aldım ve bir müddet de Taşkend'de ihtiyâr-ı ikāmet eyledim.

***

Afganistan'a azîmet için hazırlanıyordum. Bu husûsda Ceneral Kaufman ile dûr u dırâz mükâlemeden sonra Rusya hükûmetinden müsâade istihsâl ettim.

Bir gün gizlice çıkıp tüccârdan birinin nezdine gittim. Bu zât îcâbında bana ödünç para vereceğini vaad etmişti. İki bin eşrefî ikrâzıyla da vadini îfâ eyledi.

Gizli çıkışım da Rusların beni ta'kîb ettirip ettirmediklerini anlamak içindi. Şu tedbîr ile arkamda câsûs olmadığını da öğrendim.

İkāmetgâhıma avdetimde adamın gaybûbetimden merâka düşüp ötede beride beni aradıklarını gördüm. Serdâr Abdullah Hân kapının önünde durup me'yûsâne etrafa bakınıyordu. Seslendim. Beni görünce sevindi ve selâma durdu. Paraları ona teslîm edip içeriye girdim. Arkamdan gelip;

– Bu eşrefîleri nereden buldunuz? dedi.

– Birinden istikrâz ettim dedim ve bu işi gizli tutmasını tavsiye eyledim.

Ertesi günü bir araba kiralayıp At Pazarı'na gittim. Oradaki ahâli ayağa kalkıp selâmıma durdu. At canbazları, hayvan alacağımı anlayınca yanıma geldiler. Yüz re's at mübâyaa ettim.

Abdân Hân vâsıtasıyla da eyer takımı ve sâir levâzımı tedârikinde bulundum. Üç gün içinde esbâb-ı seferi tehiyye ederek dördüncü Cuma günü namazdan sonra rufekâ ve ahibbâ ile vedâ'laşıp yola çıktım.

O gece Çelçik Nehri'nin kenarında menzil ittihâz ettik. Civarındaki şehrin hâkimi beni akşam yemeğine çağırdı. Evvela özür diledim, ısrar edince kalkıp gittim. Yemek esnâsında;

* Nehemya'nın Suhufu'na mürâcaat.
** Milman'ın *Yahûdî Târîhi*, Dokuzuncu Kitab.
*** Josephus, Onikinci Kitap, Birinci Bâb.

– Rusya hükûmeti, size ne kadar yol harçlığı verdi? diye sordu.

– Memleketime azîmet için izin verdiler ki benim için büyük bir lütufdur, bundan başka bir şey istemem. Harçlık için Allah Kerîm'dir cevabını verdim.

Bu cevap üzerine kalkıp dışarı çıktı ve beş bin manat getirip kabulünü rica etti. Ba'det'teşekkür lüzûmu olmadığını söyledim.

– O hâlde yâdigâr olarak şunları alın diyerek altı patlar bir tabanca ile kuyruktan dolma bir tüfenk verdi. Kabûl ettim.

Geceyi hoşça geçirip sabahleyin hâkim ve Taşkend'den gelen bazı rufekā ile vedâ' eyleyerek Partepe'ye müteveccihen yola çıktık. Gece **[403]** yarısı oraya vâsıl olduktan sonra Paskat'a gittik. Orada da üç gün oturup Hocend-i Ataklı Kal'ası'na geldik ve ahibbâdan birinin hânesinde altı gün misafir olduk.

Kal'aya vürûdumun üçüncü günü birkaç beygir almak üzere pazara çıktımsa da güzel hayvan bulamadım. Orada birisine sorduğum sırada bir zât yanıma gelip beni çay yahud kahve içmeye da'vet etti. Birlikte gidip görüştük. Bu zât, evvelce memleketin rüesâsından imiş. Ruslar Hocend'i alınca sâirleri gibi bunu da mevki' ve mansıbından azletmişler. Geçinmek için bir dükkân açmaya mecbûr olmuş.

Ben dükkânında otururken –sâbıkan rüesâ-yı beldeden bulunan– sâir tâcirleri de çağırıp benimle görüştürdü. Hepsi de: "Merak etmeyin, bizde aradığınız beygirler vardır." dediler ve yüz kadar dinç hayvan meydana çıkardılar. İçlerinden otuz re'sini intihâb ve iştirâ ettim.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

MAKĀLÂT

RAMAZÂN VAAZLARI

Ramazân-ı şerîf yaklaştı. Ma'lûm ya, o şehr-i mübârekte bütün kulûb-ı müslimîn cilâlanır; beşeriyet, muvakkaten melekûtiyete tehavvül ve irtikā eder. Ruhlarda bir i'tilâ, hislerde bir safâ hâsıl olur. Telkīnât-ı dîniyye o ayda hâr bir mevki'-i kabûl ve icâbet bulur. Her müslim ibâdeti, hem-cinsine muâveneti kendine bir meşgale-i mahsûsa addeder. İki evli bir köye varıncaya kadar "Ramazân hocaları" tedârik edilir. Onlar bütün bir ayı va'z u nasîhatle, tasfiye-i rûh ve ahlâk ile geçirir. Terâvîhlere, mukābelelere, vaazlara, duâlara, halkın küme küme koşuşması hakīkī bir ittihâdın nümûne-i mukaddesini teşkîl eder. Hülâsa; Ramazân müslümanların rûhu, müstesnâ bir şehr-i akdes ve a'zamıdır… Fakat, bu Ramazân'ın kadr-i bülend-i sehhârânesini takdîr, fırsattan bil-istifâde vazîfe-i tenvîr ve irşâdı hakkıyla îfâ edebilir, müslümanlıkta matlûbu olan gāyeye vâsıl olmanın yolunu bulabilir miyiz?.. İşte burası hakīkaten câ-yı suâl ve melâldir!.

Şehirlileri şöylece bertaraf edelim de evvela köylüleri, o her türlü saâdetten, refâhtan mahrûm dindaşlarımızın ahvâlini nazar-ı i'tibâra alalım: Bugün köylülerin hepsi bir ummân-ı cehâlet ve atâlet içinde boğulmakta, çırpınmaktadırlar. Fesâd-ı ahlâk, cinâyât, her türlü fenâlık onları ihâta etmiş, bîçâreler –âdetâ– zümre-i beşerden hâriç bir tarz-ı hayât-ı ictimâîde bulunuyorlar. Bunları lâyık olduğu mertebe-i ulyâ-yı terakkıyâta ıs'âd ve maâlî-i İslâmiyyeden behredâr eyleyecek vaazlardır. Ramazân-ı şerîf bu vazîfeyi îfâ için büyük bir fırsattır. Çünkü medîd bir senenin ancak o ayında hoca yüzü görebilen köylülerin va'z u nasîhate, telkīnât-ı dîniyyeye arzu ve iştiyâkları pek gālibdir. Bu arzû-yı dîndârâneden istifâde ile onların rûhuna nüfûz edebilecekler ise, Ramazân hocalarıdır.

Ramazân hocaları vazîfe-i îkāz ve irşâdı acaba hakkıyla îfâ ediyorlar, yahud edebiliyorlar mı?.. Evvela bunu tedkīk edelim. Biz; köylere giden akıllı uslu, gerçekten hocaların, hattâ büyük kasabalarda da vazîfe-i irşâdı îfâ eden ulemânın (bit-tâbi' hepsini murâd etmiyorum) verdikleri vaazları dinliyor, bunların medâr-ı bahs ü iştigāllerini –ekseriyetle– Benî İsrâîl hikâyelerinden, akıl ve mantığa hiç uymayan hurâfâttan, –mesela, dünyanın koca öküzün boynuzu üzerinde durduğuna dâir u'cûbelerden– ibâret buluyoruz! Hele köylere tavsiye usûlüyle gönderilen bazı zevât bu kabîl vaazları da îfâ edemeyecek derecede âciz olduklarından bunlardan hiç istifâde edilmiyor.

Taşralarda Şa'bânü'l-muazzam ayında nüvvâb, müftî efendiler tarafından hocalara birer tavsiye verilerek köylere gönderilirler. Fakat köyün cesâmet ve ehemmiyetiyle hocanın ehliyet ve liyâkati beyninde –çok defa– bir nisbet-i âdile gözetilmez. Daha doğrusu bu mes'ele-i mühimmeye hiç ehemmiyet verilmez. Ehliyetsizler büyük büyük köylere gider, hakīkī talebe-i ulûm ve hoca efendiler birkaç hâneli köylerde ömürlerini telef etmekle ve netîcede mağdûr ve me'yûs olmakla kalırlar. Bazan da o kadar uğraştıkları hâlde bir tavsiye almaya bile muvaffak olamazlar. Tavsiye aldıktan sonra köylere kabûl olunup olunmamak mes'elesi de bahs-i âhar! Çünkü kable'r-Ramazân tavsiyesiz olarak köylere yerleşenler, köylüleri memnûn etmek için avâm-firîbâne beyânâtta bulunarak tavsiyeli ve hakīkī hocayı köylülere koğduranlar az değildir!.. İşte bu yüzden de bîçâre talebe-i ulûm her vakit mağdûriyet-i elîmeye mahkûm olmaktadır. Meşîhat-i Celîle-i İslâmiyyemiz bu gibi ahvâle meydan verilmemesi için taşra nâib ve müftîlerine, mahallî hükûmetlerine telgrafla her hâlde bir emr-i kat'î i'tâ buyurmalıdır. Çünkü mes'ele, bir mes'ele-i hayâtiyyedir.

Vaazlara gelelim: Mevâiz-i dîniyye ve teblîgāt-ı şer'iyye asrın emzice ve ihtiyâcâtıyla mütenâsib olmak lâzımdır. Bu dakīkaya peygamberân-ı izâm hazerâtı bile dikkat buyurmuşlardır. Her nebiyy-i zî-şân, ümmetinin ihtiyâcât ve asrının îcâbâtına göre ba's ü irsâl olunmuş ve ona göre teblîgātta bulunmuştur. Hâl-i hâzır, acaba bir takım hurâfâtı dinlemeye müsâid midir? Maddî ma'nevî saâdetimizi kâfil olan Dîn-i Mübîn-i İslâm, başka türlü ahkâmı muhtevî değil midir? Tasfiye-i rûh ve ahlâk, ittifâk, ilim, cihâd, ihzâr-ı kuvvet, istihsâl-i servet, mesâî, men'-i isrâfât, terakkıyât, zirâat,

[404] ticâret, nezâfet… gibi her biri fevz ü necâtımızı müemmin olan mevâdda dâir evâmir-i dîniyye ve şer'iyye yok mudur?

Fakrın medâyihini, servetin zemâimini, i'dâd-ı kuvvetin lüzûmsuzluğunu,… hâlâ –ale'l-ıtlâk– beyân ile bu milleti mahkûm-ı zillet ve zevâl etmek revâ mıdır?

Hazînelerimiz lebâleb doldu da bunların boşaltılmasına, fakr u zarûretin ihtiyârına mı lüzûm görünüyor? Vatanımızı mehâlik-i ecnebiyyeden, umûr-ı dâhiliyyemizi nifâk u şikâklardan tathîr edebildik mi?....

Hülâsa; millet-i İslâmiyyeye yazıktır. İslâmiyet, ayn-ı ulviyyettir. Mezellet, meskenet biz müslümanlara aslâ yakışmaz. Bugün köylerde nazar-ı teessüre çarpan ahlâksızlıkları tedâvî etmenin çâresine bakmalıyız. Köylerde zâtü'z-zevc kadınlar dağa kaldırılıyor, efrâd yekdiğerinin hukûkunu tanımıyor, hukûk-ı âhara, arâzîye tecâvüz ediliyor, âlât-ı zirâiyye, hayvânât çalınıyor, mahsûlât tahrîb olunuyor, darb ü cerh, katl ü i'dâm vukū' buluyor. Hülâsa, ne kadar ahlâksızlık varsa hepsi köylerde icrâ-yı tahrîbât edip duruyor. İşte bunları, bu emrâz-ı ictimâiyye ve ahlâkıyyeyi tedâvî edecek, ancak ma'neviyâttır. Ma'neviyâtın sâhibleri, mübelliğleri ise muhterem hoca efendilerdir. Enzâr-ı dikkati celbeden bazı ahvâl hakkında –ki bunlar umûmîdir– biraz daha teşrîhâtta bulunmaya lüzûm görüyorum:

1- Köylüler, ulemâya âşık ve fakat tahsîl-i ilme düşmandırlar! Kendilerine ilmin fevâid-i ma'neviyye ve maddiyyesini îzâh ve hattâ bu uğurda bazı teşebbüsât-ı husûsiyyeyi ihtiyâr etmeli ve –hiç olmazsa– hazret-i ilm ü irfâna karşı ruhlarında bir arzu ve iştiyâk hazırlamalıdır. Meşrûtiyet efkâr-ı umûmiyyeye müsteniddir. Efkâr-ı umûmiyye, ekseriyetin muhassalasıdır. Ekseriyet ise –bilhassa Anadolu içerilerinde– köylerdedir! Şu hâlde meşrûtiyeti feyyâz ve müsmir bir hâle getirebilmek için evvel emirde kısm-ı ekseriyyeti, yani köylüleri tenvîr ve hiç olmazsa orta bir seviyeye getirebilmenin çâresine tevessül etmek lâzımdır. Ve illâ, bu hâl-i cehâletin devâmı bizi tedennîden tedennîye, daima teşevvüşe, daima fenâ cereyânlara kapılmalara sürükleyeceği, Avrupalılara; "Osmanlı mülkünde efkâr-ı umûmiyye yoktur" hükmünü bi-hakkın verdireceği muhakkaktır.

2- Şimdiye kadar köylerde icrâ-yı va'z u nasîhat eden zevâtın bir kısmı terk-i dünyâyı, tevekkülü, fakrı emr ü telkîn edegelmişlerdir. Bugün köylü, atâleti mahz-ı şerîat, tevekkülü ayn-ı ibâdet, yakıcı ve ihtiyârî bir fakrı mûcib-i dühûl-i cennet olarak biliyor. Terk-i dünyâ, tevekkül, fakr… gerçi birer meziyettir fakat, bizim gibi şerâit-i ictimâiyyesi ma'lûm olan bir millet için ayn-ı zillettir. Dîn-i Celîl-i İslâm'ı, –âhireti unutmamak şartıyla– bizim servet ü gınâ sâhibi olmamızı, hac, zekât, cihâd, iânât, hayrât ve meberrât… gibi dînimizin en mümtâz esâsâtını teşkîl eden mevâddı daima emir ve teşvîk etmekte, zirâat, san'at, ticâret, i'mâr-ı belde hakkında da ayrıca tergîbâtta bulunmaktadır. Tevekkül esbâba tevessülden sonra olur. Bizde yanlış anlaşılan kelimelerden biri de işte budur, tevekküldür. Köylü, tarlayı iki parmak tûlünde sabanlarla yalnız bir kere sürer, buğdayı atar, tarlanın hiç semtine varmaz, oturur, sonra Allah'a tevekkül eder!.. Kendisine; "Yeni âlât-ı zirâiyye ile tarlanı birkaç defa kurutma yap, sonra tavında iken sür, toprağı tesviye et. Ondan sonra buğday dânesini at" denilse; "Ben, tevekkülüm(!) –mütevekkil değil de ayn-ı tevekkül!!– Allah ne verirse ona râzıyım." cevabını verir…

3- İki evli bir köyde kat'iyyen ittifâk ve ittihâd yok. Zaman olur ki köylüler, ellerine söğenleri alarak birbirine girişir, mehâkime düşerler. Artık iş güç kalır. Senelerce mahkeme salonlarında sürüklenirler. İhrâz-ı galebe için tarlalarına, çift öküzlerine varıncaya kadar satarlar, avukatlara me'kel olurlar. Bu husûmet ahfâddan ahfâda sirâyet eder, her köy birçok muhâsım fırkalara ayrılır!.. Bunları *Kur'ân*-ı Azîmü'l-Burhân'ın emri vech ile ıslâh etmek, bir kardeş hâline getirmek, aralarında hakîkī bir ittihâd ve teâvünün husûlüne çalışmak, dînî, târîhî, ictimâî delîllerle zihinlerini kandırmak… vâizlerin vezâif-i esâsiyyesindendir.

4- Köylü donanmayı hâlâ cülûs, vilâdet şenlikleri zannediyor! Hürriyeti alabildiğine bir serbestî, bazıları da bayraktan ibâret olarak biliyor!! Kendilerine donanma iânesinin mâhiyetinden, farziyetinden, meşrûtiyetin meşrûiyetinden bahsetmek, âlem-i İslâm'ın buhrân-ı hâzırını, düşmanların tertîbât ve ma'neviyâtını… müessir bir sûrette îzâh eylemek, rûhlarında bir hiss-i dâimî-i muâvenet uyandırmak her hâlde vâcibdir.

5- Köylerde nezâfete karşı dehşetli bir lâkaydî hüküm-fermâ. Bu yüzden kolera, illet-i efrenciyye, uyuzluk, çiçek… gibi emrâz-ı sâriyye tekessür etmektedir. Tabîbe mürâcaat, köylüler nazarında âdetâ harâm ve dinsizliktir!! Şurası garîb ki, cehlin, ahlâksızlığın verdiği cesaret ve cür'etin sevki ve askerlikten kurtulmak sevdâsı ile bazıları frengiyi yekdiğerine telkîh de ediyorlar! Bu illet-i hânümân-sûz köylülerin hayât-ı ictimâiyyesini günden güne mahvetmektedir. Kendilerine evvel emirde nezâfet ve tahâretin lüzûmunu, bazı hastalıkların sârî olduğunu –çünkü bunlar sirâyet-i emrâza da kāni' değildirler!– anlatmak, sonra "Tıbb-ı Nebî"den bahs ile lüzûm-ı tedâvîyi isbât etmek, o mukaddes cihâddan kaçmanın cezâsı ne olduğunu, harbin farziyyetini, muhâfaza-i dîn ve vatan için can, kan vermenin lüzûm **[405]** ve ehemmiyetini îzâh eylemek lâzımdır.

6- İzdivâc ve hitân düğünleri… Bu da köylünün servet-i umûmiyyesini iflâsa mahkûm eden bir âdet-i câhile-i kadîmedir. Köylerde bir düğün –lâ-ekall– elli liraya patlar. Bu yüzden fukarâ birçok borç ve derde giriftâr olur, tarlasını, bağını satar, insâfsız muhtekirlere fâiz-i mürekkebin bir başka türlüsü, sermâyenin iki üç misli ile borçlanır. Bu borç –ekseriyâ– evlâda kadar da intikāl eder! Bu âdeti îfâ edemeyecek delikanlılar ise bil-mecbûriye istediği kızı dağa kaldırır, bilâ-nikâh ona takarrub eder. Bilâhare o delikanlı hükûmet tarafından ele geçirilir, senelerce zindanlarda çürür, zinde ve kavî vücûdu yıprar. Bu yüzden bir çok cinâyetler tahaddüs eder, hânümânlar söner. İşte bu gibi husûsâtta tam bir fakīr düğünü yapılmasını tavsiye, kendilerini isrâf ve tebzîr aleyhine ahd ü mîsâka, ittifâka da'vet eylemek, Serdâr-ı Enbiyâ (sav) Efendimiz hazretlerinin kerîme-i muhteremeleri Haz-

ret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'nın nasıl gelin olduğunu, cihâzı neden ibâret bulunduğunu söylemek, tenâkuhdan maksad-ı aslî tenâsül olduğunu, fakat tenâkuhda ve emr-i mesnûn-ı hitânda irtikâb-ı muharremât memnû' ve bunun envâ'-ı mahzûrâtı câlib bulunduğunu anlatmak, aile saâdeti, bir hayât-ı nûşîn-i maîşet husûlüne çalışmak, Nebiyy-i Muhtâr (sav) Efendimiz'in –bugün bir ilm-i celîlin me'haz-i aslîsini teşkîl eden– [1](مَا عَالَ مَنِ اقْتَصَدَ) hikmet-i ebediyyesini îzâh, aralarında emniyet-i tâmme husûlünü te'mîn, âlât-ı zirâiyye şirketleri, emniyet sandıkları teşkîl ve te'sîsine himmet etmek, hülâsa dimâğlarında lâ-yemût bir hiss-i iktisâd uyandırmak mukaddes bir vazîfedir.

Netîce, bunlar ve buna mümâsil dertlerdir ki, her hâlde vâizlerce nazar-ı dikkate alınacak birer mâhiyettedirler. Vâizler bu cihetleri düşünmüyor da sırf Benî İsrâîl hikâyeleriyle (Bunlar bahsedilmesin demiyorum. Fikrim, hasran ve kasden bu gibi hikâyelerle vakit geçirilmemesi merkezindedir.) bazı hurâfât ile vakit geçirirlerse bu vatana hizmet etmiş sayılmazlar. Binâenaleyh, Ramazân gibi büyük bir fırsattan istifâde ederek köylülerin rûhuna nüfûz edildiği, bizde müstahsil takımını teşkîl eden o sâf sınıf-ı ahâlîsi mesâîye, tasfiye-i ahlâka sevkolunduğu, Dîn-i Celîl-i İslâm'ın meziyyât-ı lâ-tuhsâsı îzâh, bizim terakkīmiz ancak Dîn-i Celîl'e sarılmakla husûl bulacağı tefhîm, büyüklere, ülü'l-emre, kānûna itâatin lüzûmu şerh u beyân, hülâsa o zümre-i gāfilîne nefh-i aşk-ı dîn ve insâniyet edildiği, her taraftan bu maksad-ı esâs uğrunda çalışıldığı takdîrde servet ve ahlâk-ı umûmiyyeye büyük hizmetler edilmiş olacağından bu cihetler hakkında enzâr-ı dikkat ve ibreti celbe –nâçîzâne– lüzûm-ı mübrem görmekteyim. –(من الله التوفيق وعليه التكلان)–

Balıkesrî
Sîretî

* * *

Enzâr-ı Millete:

Yetimlerin Feryâdı

CEM'İYET-İ TEDRÎSİYYE-İ İSLÂMİYYE'YE MUÂVENET

Cennet-mekân Sultân Abdülaziz Hân hazretlerinin evâhir-i saltanatlarında nâmlarıyla ilelebed iftihâr ettiğimiz zevât ve ahrâr-ı ümmetten müteşekkil Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye ilk eser-i himmeti olan Dâruşşafaka'yı vücûda getirdiler. Dârüşşafaka iâne-i umûmiyye ile yapılmış bir müessese-i İslâmiyye olup bu iâneye herkes vüs'u dâhilinde iştirâk eylemiştir. 710000 kuruş taraf-ı şâhâneden ihsân ve 374109.20 kuruş Hazîne-i Mâliyye'den 786700 kuruş da vükelâ-yı devlet ve me'mûrîn ve zevât-ı sâire tarafından iâne edilmiş ve bu vech üzere tehassül eden 1870909.20 kuruş ile vücûdu her zaman için medâr-ı iftihâr-ı İslâmiyân olan Dârüşşafaka ile te'sîs olunmuştur. Fakat bugün Dârüşşafaka milletin anadan babadan mahrûm ve ebedî bir sefâlete mahkûm evlâdını istîâb edemiyor. Her sene binlerce kişi mürâcaat ediyor. Bunlardan ancak mevcûdun noksânını ikmâl için altmış yetmiş kişi alınabiliyor. Diğerleri ye's ü hüsrân içinde ağlayarak geldikleri yere dönüyor. Her ma'nâsıyla hüzn-âkîn olan şu manzara karşısında titremeyecek kalb bulunamaz fakat îcâb eyler ki, o titremeler evlâd-ı fukarâ ve şühedâ için vesîle-i rahm ü şefkat olacak eserler meydana getirsin! Evet, bunlar ne olacak? Sefâlete mahkûm mu? Ey millet-i necîbe; bugün yetîmlerimiz pek çoktur! Öyle olduğu hâlde bu çocukların ta'lîm ve terbiyesi için yegâne bir mü'essese-i İslâmiyye olan Dârüşşafaka'dan mâadâ hiçbir millet mektebi yoktur. Yalnız milletimizden değil, sekenesi İslâm olan her yerden Dârüşşafaka'ya mürâcaatlar vâki' oluyor. Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye bunların hangisini alsın? Mektep, İstanbul'daki eytâmı bile alamıyor. Aktâr-ı İslâmiyye'den bir takım garîbü'd-diyâr din kardeşlerimizin çocukları Dârülhilâfe'de tahsîl etsinler diye gönderiyorlar, bunlar cem'iyete mürâcaat ediyorlar. Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye bu garîbü'd-diyâr yetîmlerden mektebin nizâmnâmesi ahkâmına tevfîkan bir mikdârını kabûl ediyor, diğerleri ne oluyor?

Mâdem ki Dârüşşafaka millet tarafından iâne-i umûmiyye ile yapılmış bir müessesedir ve biz de o milletin ahfâdı bulunuyoruz; öyle olduğu hâlde milletimizin i'tilâsına, vatanımızın terakkīsine sebeb olacak olan milletin bu öksüzlerinin feryâdını işitiyoruz da neden biz de bir mektep yapmıyoruz, neden her şeyi hükûmetten bekliyoruz? Memâlik-i ecnebiyyede hükûmete muâvenet edecek bir çok cem'iyetler vardır ki, bu husûsda hükûmeti bile geçmişlerdir. Şimdi size bir mahallî gazetenin yazmış olduğu bir bendi ber-vech-i âtî arzediyorum:

"Misyonerlerin vâridât-ı seneviyyesi iki yüz elli küsûr milyon dolardır. Otuz bin misyoner vardır. Üç yüz bin kişi misyon-ı müretteblerinden maâş almaktadırlar. Misyonerlik âlemi dört yüz kimyâgere, altı bin **[406]** süt anasına, üç bin râhibe, otuz bin mektebe, yüz altmış risâle-i mevkūteye, beş yüz gazeteye mâliktir."

İşte milletin öksüzlerinin ta'lîm ve terbiyesi için çalışan Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye'nin yalnız bir Dârüşşafakası'yla iki yüze karîb erkek ve beş de efdal-i nisvândan a'zâsı vardır. Bu ne yapabilir? Cem'iyet-i Tedrîsiyye vazîfe-i tenvîriyyesini îfâ için ne kadar çalışmak lâzımsa o kadar çalışıyor. Ve her sûretle ihtiyâr-ı fedâkârî ediyor. Lâkin noksânî-i vesâit onun bir çok âmâlini ta'kīm eylemektedir. Çünkü lâzım olduğu kadar parası yoktur. Bugün Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye'ye a'zâ olmak için nizâmnâmesi mûcebince her üç ayda birer liradan senevî dört lira iâne vermek, bundan mâadâ senede bir lira-yı Osmânî veren zevât da a'zâyı muâvine olur. Her türlü iânât maal-iftihâr kabûl olunur. Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye'ye efâzıl-ı nisvân da dâhil olabildiğinden yakın zamanda muhterem hanımefendilerin adedi tekessür ederek kız dâruşşafakasını te'sîs etmeleri arzû-yı yegânemizdir.

Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye Teşebbüs Komisyonu ve
Dârüşşafaka Evkāf Encümeni a'zâsından
Cemal

[1] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 4269.

"DÎN MÂNİ'-İ TERAKKĪ DEĞİLDİR"

Bugün maatteessüf görülüyor ki, değil hâricten, hattâ içimizden bazı câhil kimseler dini ve fenni ayırarak fennin dine, dinin fenne hiçbir râbıta ve alâkası olmadığını iddiâ ediyorlar. Bu kadarla da iktifâ etmeyerek dinin terakkīye mâni' olduğunu söylüyorlar. O gibi efkâr-ı bâtıla ashâbı emîn olsunlar ki, bugün din olmasa görülen bu kadar âsâr-i medeniyyet meydana gelmez, hükûmetler teşekkül etmez, bunun netîcesi olarak bu mücessem-i letâfet Osmanlı memleketi, bu mücessem-i şecâat Osmanlı milleti de mevcûd olamazdı. Bir zamanlar hudûdumuzu Kafkas dağlarından Viyana sûrlarına kadar tevsî' eden eslâfımız, o büyük atalarımız hiç şübhesiz bu muvaffakiyetlere, bu muhteşem muzafferiyetlere salâbet-i dîniyye, metânet-i ahlâkıyye sâyesinde vâsıl olabilmişlerdir. Evet, Allah aşkı, vatan muhabbeti olmasa idi acaba muvaffak olabilecekler miydi? Hiç şübhesiz, hayır. Bu hakīkati Avrupalılar bile teslîm ediyorlar. Ehl-i Salîb muhârebelerinin sebeb-i zuhûru İslâmiyet'i mahvetmekten başka bir şey miydi? Kendilerinin selâmetlerini, istikbâllerini İslâmiyet'in, bu muazzam devletin inkırâzında görüyorlar. Fas mahvoldu, İran inkırâza mahkûm oldu; sıra bize, evet biz Osmanlılara, daha doğrusu İslâmlara geldi. Çünkü bizden başka bir İslâm hükûmeti kalmadı. Onların nokta-i nazarınca biz mevte mahkûmuz; çünkü câhiliz, çünkü taassubumuz var, çünkü cereyân-ı umûmîye tâbi' olmuyoruz. Bunun için mevte mahkûmuz. Acaba cidden böyle miyiz, yoksa böyle mi anlatılmışız?

Bir nokta-i nazardan onları ma'zûr görmeliyiz. Zîrâ maatteessüf İslâm nâmını taşıyan bazı şahıslar görülüyor ki, Avrupalıları kat ender-kat geçerek İslâmiyet aleyhine hücûm ediyorlar. İslâmiyet'in pâ-bend-i terakkī olduğunu iddiâ edecek kadar kûteh-bînlikte bulunuyorlar.

Bu gibi eşhâsa sorarız ki, fennin hangi noktasının dine, dinin hangi noktasının fenne mugāyir olduğunu görüyorlar. Bu suâle cevap veremezler. Çünkü din ile fenni beraber mütâlaa etmemişlerdir. Yalnız öteden beriden kaba saba bildikleri ma'lûmâtla iktifâ ederek ötekinin berikinin mukallidleri olmuşlar ve intisâblarıyla mübâhî olmaları iktizâ eden Dîn-i Mübîn-i İslâm hakkında biraz olsun tedkīkātta bulunmak zahmetini ihtiyâr etmemişlerdir. Evet, bu gibi eşhâsın Dîn-i Celîl-i İslâm hakkında ma'lûmâtları pek mücmel, hattâ yok denecek bir derecededir. Eğer Protestan, Katolik ve edyân-ı sâireyi mutâlaa ettikleri kadar Dîn-i İslâm'ı da tedkīk ede idiler, bu gibi iddiâlarda bulunmaya cür'et edemezlerdi. O zaman anlarlar idi ki, İslâmiyet'in yegâne mürâcaatgâh-ı şer'îsi olan *Kur'ân-ı Kerîm*, o Kitâb-ı Mübîn fennin henüz keşfettiği ve etmekte olduğu nice hakāik ve serâiri on dört asır evvel bize ihbâr buyuruyor. Fakat biz de onları anlayacak, o ihbârât-ı ulviyyeden istinbât-ı ahkâm edecek kābiliyet olmadığı için istihrâcâtta bulunamıyoruz. Bulunamıyoruz da, o Kitâb-ı Azîmü'ş-şân'ın ulviyetinden şübhe ediyoruz. Hayâtın mebdei su olduğu hakkındaki nazariye âlem-i fenne atılalı daha ne kadar oldu? Fakat *Kur'ân-ı Kerîm*, o Kitâb-ı Mübîn bize [1]**(**وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ**)** âyet-i kerîmesiyle on dört asır evvel ihbâr buyuruyor.

Evet, biz de tasdîk ederiz ki, dinimize bazı hurâfât karışmıştır. Bazı şeylere tesadüf olunur ki, fen, onları kabûl etmez. Fennin kabûl etmediği şeyi de din kabul etmez. O gibi hurâfâtın menşei taharrî edilsin, görülür ki, menşei ne âyet-i kerîme, ne ehâdîs-i şerîfedir. Belki Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın kadrini tenzîl etmek için bazı bed-hâhân tarafından an-kasdin ehâdîs-i şerîfedendir diyerek naklolunmuş ehâdîs-i mevzûadır. Bugün fennin iki kere iki dört edercesine kabûl ettiği hakīkatlerin içinde hiçbir nokta ve mes'ele gösterilemez ki, dinimizde o hükmü cârih bir kayda tesâdüf edilsin.

Bilfarz, bugün "melâike-i kirâmın mevcûdiyetine îmân" İslâmiyet'in başlıca esaslarındandır. İşte o kabîl bazı eşhâs melâike-i kirâmın mevcûdiyetini bile inkâr ederek fennin kabûl edemeyeceğini söylerler. Kendilerine niçin kabûl etmediklerini sorarsanız, teleskoplarla, mikroskoplarla görülemediği cevabını alırsınız.

Acaba mikroskoplar keşfedilmeden evvel bir şahıs kalkıp da; "Muhtelifü't-tabîa bir çok cürsûmeler vardır. Bunlar emrâz-ı müdhişenin başlıca âmilleridir." diye idi, inanırlar mı idi? Ya "Evet" **[407]** ya "Hayır". İnanırlar idiyse niçin şimdi melâike-i kirâmın mevcûdiyetine inanmıyorlar? Eğer inanmaz idiyseler; "Niçin?" suâli var olur. Bittabi' buna verecekleri cevâb-ı nâ-savâb; "Görmüyoruz"dan ibârettir. Demek ki, her görülmeyen şeyin mevcûd olmaması iktizâ etmez imiş. Belki bizim havâssımızdaki noksânî o şeylerin rü'yet olunmasına mâni' oluyor. İşte maddî bir misâl arzettik. Her rü'yet olunamayan şeyin mevcûd olmaması iktizâ etmeyeceğini isbât ettik.

Eğer kendileri bu kadarla iktifâ etmezler ise yine sorarız: "Bugün fezâ-yı nâmütenâhîyi imlâ eden ve bütün zerrât arasında mevcûd olan mesâmâtı işgāl eden "esîr" nâm seyyâle-i latîfin mevcûdiyetini nasıl isbât ederler? Şübhesiz eserden müessire intikāl tarîkıyla. Demek izi görmeden, havâss-ı hamsemizle hissetmeden mevcûdiyetine inanıyoruz ve inanıyorlar da melâike-i kirâmın mevcûdiyetine, gerek kavlen gerek aklen isbât olunduğu hâlde niçin inanmıyorlar? Bugün i'tikādât-ı dîniyye ilm-i kelâmda pek güzel isbât olunuyor. Zahmet buyurup da ilm-i kelâmı bir kere olsun mütâlaa etseler veya bir bilene sorsalar kendilerinin efkâr-ı bâtılalarına karşı nasıl cevap verildiğini anlarlar.

Doğrusunu söylemek îcâb ederse bir dereceye kadar bu gibi şübbân-ı vatan ma'zûr görülmelidir. Çünkü daha bidâyette pek ufak bir şübhelerini halletmek için mürâcaat edecek ve kendilerinin anlayabilecekleri bir tarzda Türkçe tahrîr edilmiş bir "ilm-i kelâm" mevcûd değil. Teşekkür olunuyor ki, son zamanlarda velev pek sathî olsun bazı ilm-i kelâma müteallik kitaplar neşrolundu. Fakat bunlar da hakkıyla fen ve din tedkīk edilerek yazılmadığı için kendilerinden beklenilen fevâidi te'mîn edemiyorlar ve edemezler. Ulemâ-yı kirâmımız zahmet buyurup da bu tarzda oldukça mikyâsı

[1] Enbiyâ, 21/30.

vâsi' bir kitap yazsalar hiç olmazsa makāle-i âlimâneleriyle efkâr-ı umûmiyyeyi tenvîre sa'y ü gayret buyursalar hiç şübhesiz emekleri boşa gitmemiş olur. Hem bu gibi makāleler ve münâzaralar ile aslâ mevcûd olmayıp da sonradan nasılsa karışmış olan hurâfât dinimizden çıkar da dinimiz Avrupalılar nazarında bile olanca ulviyetiyle, şa'şaasıyla arz-ı vücûd eder.

Şâir Ziyâ Paşa Hafîdi

Halil Fahreddin

ZÂBİTÂNIN TE'EHHÜLÜ MES'ELESİ

Zafer Gazetesi'nin 17 numaralı nüshasındaki "Açık Mektuba Cevap" makālesine cevab: M. C. Bey'e

Zâbitânın teehhülü mes'elesi hakkında *Zafer*'in 11 numaralı nüshasındaki makāleniz tamamıyle hatalıdır. Verilen cevablar (gerek neşrolunmuş, gerek olunmamış) mütâlaa-güzâr-ı âlîleri olmuştur. Bundan bir maksad, bir gāye var idi ki o da, şâyân-ı imtisâl bir hakīkatin tezâhür etmesi idi. Biz bunu böyle yapmadık. Ancak kendi ictihâdâtımızı umûma kabûl ettirmek istedik.

Şu birkaç satırı yine *Zafer* sütûnlarında yazmak ister idik. Fakat bahsimizin gazetenin mesleğiyle gayr-i muvâfık bir cereyân hâsıl etmesinden asıl bu gibi mesâilde alâkadâr olan muhterem *Sebîlürreşâd* sütûnlarını intihâb ettik. Mes'elenin tenvîrini de onun hak-gûluğundan bekleriz. Bizim söyleyeceğimiz bir şey varsa o da asıl maksadımızı teşrîh ederek ne vechile mevzû'dan uzaklaştığını göstermektir.

Zafer'in 11 numarasında erkām ile irâe buyurulan masraf yekûnunu kapatacak bir tahsîsât buluncaya kadar teehhül edemeyecek bir zâbitin asgarî yirmi iki sene zarfında bekâr geçinmesi îcâb ettiğinden ve bu tarz-ı hayâta da Avrupalılar misâl gösterildiğinden; "Bir Osmanlı (müslüman) zâbiti Avrupalılar gibi hayat geçirebilir mi?" suâline nazar-ı dikkatinizi celbetmiş idik. Buna da Avrupalıları yakından tedkīk ederek tarz-ı hayât ve muâşeretlerine iştirâk etmemizi tavsiye buyurdunuz. Gerçi bu tavsiye şâyân-ı teşekkürdür. Fakat ne çâre ki hüviyet-i milliyyesi, an'anesi Avrupalılardan daha âlî olan bir milletin efrâdından birisinin tebdîl-i tarz-ı hayât etmesi için bir mürşide ihtiyâc var idi.

Zafer'in 16 numaralı nüshasındaki suâllerimi yazmaya bundan dolayı kendimi mecbûr görmüş idim. 17 numaradaki cevabınızda Avrupa âdâb-ı muâşereti hakkında te'lîf buyurduğunuz kitabın mütâlaası tavsiye buyurulmuş. Maksadımız Avrupa âdâb-ı muâşeretini kuru kuruya öğrenmek değil, bunu taklîd etmekteki mecbûriyetimizi anlamak idi. Mecbûrî olmayan, işlemesinden bir muhassenât me'mûl bulunmayan bir fiil için kendi ef'âlini tebdîl lüzûmsuz bir zahmetten başka bir şey değildir, zannındayız.

Muhterem dindaş.

Azıcık insâflı davranarak mevzû'-ı bahsimiz olan mes'elenin gazete sütûnlarındaki mehâzîrinden bahsolunarak tağlît-ı ezhâna çalışmaktan ise bir nebze olsun tavsiye buyurulan usûlün muhassenâtından bahsetseniz daha iyi olurdu. Muhâtabınızı taassub-ı hissine mağlûb farzediyor iseniz aldanırsınız.

Avrupalılarda görmüş olduğunuz hayata müteallik iyi usûller hep müslümanlarındır, bizimdir; o tahâret ve nezâfet İslâmiyet'in tecellî ettirdiği ulviyâttır. Bizim sînelerimizde neşv ü nemâ bulmuştur. Cümlesi bizde mevcûddur. Fakat onların ahlâklarındaki bütün o mezmûmât da hep onlarındır, kendi mu'tekadâtları müvelledâtıdır; yine onların olsun.

Âdât-ı kadîmeye merbûtiyet ta'bîriniz de anlaşılamamıştır. Bundan bir şey anlaşılıyorsa o da medeniyet-i İslâmiyye evc-i a'lâda iken ol vakit Avrupalıların âdâtıyla müteâmil, ahlâkıyla mütehallik olduğumuzu, yavaş yavaş inhitâta yüz çevirdikçe tedrîcen âdâb-ı muâşeretimizin bozulduğunu **[408]** îmâ ediyor. Bunu böyle kabûl etmek târîhi inkâr etmek, dürbünün aksi tarafından bakıp iyi görmeye benzer. Dünyâya medeniyeti İslâmiyet getirdi. İnsanları cehlin mülevvesâtından yine o tathîr ettiği hâlde medeniyetin şerîatımızla kābil-i te'lîf olmadığını iddiâ edecek kimse tasavvur olunur mu ki, buna âid bahsin de kapalı, mübhem terkedilmesi iltizâm olunsun?

Bir milletin âdâtı, an'anâtı o milletin mu'tekadâtının müvelledâtından başka bir şey değildir. Bu da seleften halefe devredilmiş kıymetli bir mîrâstır. Şu hâlde biz de âdât-ı kadîmemize (mehâsinden ise) merbûtiyetimiz zarûrîdir. Biz âdâb-ı muâşeretimizi terkederek Avrupalıları taklîd eder isek milliyetimizi gāib etmekten başka ne kazanırız? Milliyetini gāib eden bir kavim tamamıyle hüviyetini gāib etmiş, başka bir kavme kalbolarak mahvolmuş değil de nedir?

İnsâf edelim, Kitap ve Sünnet'e merbût bir kavim elindeki habl-i metîni sımsıkı tutarak onun feyziyle tefeyyüz etmesine acaba ne mâni' tasavvur olunuyor ve ne mahzûr görülüyor ki âdâb-ı muâşeretimizi, usûl-i hayât ve tenâsülümüzü Avrupalılara benzetelim?

Tarîk-ı tekâmüle doğru milliyetimizi muhâfaza ederek ilerlemekte ne mâni' var? Neden mahsûsât-ı milliyyemizi Avrupalılarla tahlît edelim, değişelim? Frenklerin şahsında bize görünen ulviyet acaba nedir?

Bütün bu suâllerin cevabını kudret-i ilmiyyesi efzûn olan mütefekkirlere terkederek hülâsa olarak deriz ki: Bizim herşeyde rehberimiz olacak elimizde sönmez bir meş'alemiz var. Bizi her türlü muavvec dolambaçlardan, muzlim, mülevves yerlerden kurtaracak derecede şu'le-bârdır. Biz onunla yolumuzdaki uçurumları görüp gideriz. Bizi ta'kīb edenler de aynı şu'leden istifâza ederler.

Muhterem dindaş.

Eğer hem-cinsinize iyilik arzu eder iseniz "medenî(!)" Avrupalılara acıyarak onları irşâd buyurmanız daha munsıfâne olurdu.

Debre-i Bâlâ'dan

Hüseyin Rıza

SİYÂSİYÂT

MÜLÂHAZÂT-I MÜTENEVVİA

Tedvîr-i Devlette Baş: İbtidâ-yı makālde şurasını arzedelim ki, bu milletin selâmeti, bu mülkün terakkīsi uğrunda her kim yararlık gösterirse onun ef'âlini takdîr ve devâm-ı muvaffakiyetini temennî bizim için bir vazîfe-i vicdâniyyedir. Ama yararlık gösterenler şüyûhtan olurlarmış veya şubbândan sayılırlarmış, bizce hiçbir beis yoktur. "Fülân ve fülân zâtlar tecrübe-dîdedirler, kâr-âzmûdedirler." veya; "Fülân ve fülân kimseler görgüsüzdürler, acemîdirler…" yollu ağrâz-ı muzmere ve menfaat-i mektûme-i şahsiyyenin ilcââtına göre nâsa telkīnâtta bulunanlar takbîha müstahaktırlar.

Ef'âli tedkīk etmeli, insâf ile muhâkemâta girişmeli de ondan sonra kimlerin ricâl-i müfîde-i devletten olup kimlerin olmadıklarına hüküm vermeli. İ'lân-ı Meşrûtiyet'ten evvel geçmiş olan otuz bu kadar seneyi bir kere düşünelim. O uzun müddet zarfında başka memleketlerde yapılan terakkiyât, butûn-ı sâlifede yapılmış olan terakkiyât-ı beşeriyyenin hiç birisine kıyâs kabûl etmeyecek kadar büyüktür. Yine o uzun müddet zarfında faâliyet-i milliyyemize ârız olan mevânii ve memleketimizde yapılan şeylerle yıkılan şeyleri hatıra getirelim: Bunu iyice mülâhaza edersek devletimizin nasıl olup da harîta-i âlemden silinip gitmediğine hayran kalırız. Zâhir, merhamet-i Rabbânîye mazhar olmuşuz. Fakat bu takdîr-i Rahmânu'r-Rahîm'e karşı artık isyân etmemekliğimiz lâzım gelir.

Devr-i Meşrûtiyyet'te yapılan hatâlarla savâbların muvâzenesinde halka yanlış zehâblar ilkā edenler münâfıktırlar, ağrâz-ı hasîse ilcâsıyla bu mülk ü millete ihânet ediyorlar demektir. Devr-i Meşrûtiyyet'te birçok neşriyât-ı müfîde vukū' buldu ve buluyor, halk yeni yeni birçok şeyler öğrendi ve öğreniyor, idârî birçok yerlerde teşebbüsât-ı umûr-ı nâfia artıyor. Memleketin ticâretle me'lûf anâsırı arasında serbestçe icrâ-yı muâmele edip de refâh bulanlar da az değil.

Bu devr-i cedîd şübhesiz kuvve-i müfekkiresi başka türlü husûl bulmuş, ahlâk-ı siyâsiyyesi başka bir mâye ile yoğurulmuş ricâle dahi muhtâcdır. İhtiyâc-ı zamândan mütevellid bu hâlin ehemmiyeti âtiyen daha ziyâde tavazzuh eyler.

§

Faâliyete İsâbet-i Nüzûl: Her altı ayda bir kere buhrân-ı siyâsîye dûçâr olan bir memlekette terakkiyât-ı serîa ümîdi pek vâhî olur. Avrupa; "Müslümanlarda terakkī isti'dâdı yok" deyip gidiyor. Rahat kaldığımız yok ki isti'dâdımızı gösterebilelim. Hatve-i terakkīyi âheste atmakla da menzil-i temeddünde ilerlenebilir, lâkin bizi bekleyen yok ki. Her buhrân ile erbâb-ı istîlâya bir vesîle-i cedîde bahşediyoruz. Bu gümrâhlığımıza bir çâre bulunabilecek zamanın vürûd ettiğine dâir biz maatteessüf alâim-i sâbite göremiyoruz. Müterakkī memleketlerdeki şuabât-ı idâriyyenin kâffesinde birer iş makinesi kurulmuştur ki, bizzat işler gider; gelip giden nâzır ve âmirlerin işi ise onu yağlamak gibi bir vazîfeden ibâret kalır. Bizde tebeddül vukūu umûr-ı âmmenin temşiyetine sekte getiriyor, herşey kargaşalık nöbeti geçiriyor. İşte böylece bu milletin cehd ü faâliyetine nüzûl isâbet ediyor. Bir nâzırın ve âmirin yaptığını halefinin ikmâl yerinde, tecdîd sadedinde, tefevvuk izhârına kalkışması yolundaki meslek-i ma'hûd ise artık herkesin canına tak dedi. Vükelâ-yı sâbıka **[409]** tarafından istihzâr edilmiş olan kānûn lâyihaları biz zannetmeyiz ki, ekseriyetle fırsat-ı tatbîk bulabilsinler. Meclis-i Meb'ûsân encümenlerinde şimdiye kadar tedkīk edilmiş olan levâyih-ı kānûniyyenin birçoğu da kûşe-i nisyândan kurtulup çıkmaya muvaffak olursa ne mutlu! Yeni nâzırlar yeni kānûnlar yaparlar. Onlar da tedkīka takarrub ederlerken yine bir buhrân çıkar, mülk ü millet de hâl-i harâbîde bekler.

§

Durûğ-ı Tezvîrden Bir Dehâ: Ahibbâdan bir zât bize Londra'da münteşir *Times* gazetesinden tercüme olunmuş bir fıkra gösterdi. Bu fıkra *Times*'ın Viyana muhâbiri tarafından gönderilmiş bir telgrafnâmeden müstahrecti. Muhâbir-i mûmâ-ileyh de bunda serd eylediği efkârı Viyana'da çıkan *Allgemeine Zeitung* nâm cerîdenin İstanbul muhâbirinden aldığı havâdise atfeylemiştir.

Hükûmet-i Osmâniyye'nin akd-i sulh eyleyeceği havâdisinin geçenlerde Bingazi'de İtalyanlar tarafından işâa olunması üzerine mücâhidlerin düşmanı def' edinceye kadar harbe devam eylemek azm-i kat'îsinde bulunduklarını mücâhid-i âlî-himem Enver Bey'in İstanbul'a bildirdiği işitilmiş idi.

Âlem-i Osmâniyyet ve İslâmiyyet'in bed-hâhları bu azm-i merdâne-i mücâhidîni dahi sû'-i te'vîle uğratmışlar ve böylece Devlet-i Osmâniyye'nin zararına olarak bir sulh akdettirmek için örmekte oldukları fesâd ve nifâk tuzaklarına bir tuzak daha ilâve eylemek istemişlerdir.

Gûyâ Enver Bey mücâhidîn beyninde kesbeylediği nüfûz ve şöhretten bil-istifâde Bingazi'de iddiâ-yı hükûmet ve hilâfet edecekmiş de hükûmet-i Osmâniyye akd-i sulh etse bile muhârebede devam azm-i kat'îsinde bulunmak istemesi ondan dolayı imiş!

Bu bir tezvîrdir ki, akl-ı selîmi olan her müslüman mâhiyet-i bâtılasını yek-nazarda anlar ve hamiyeti olan her Osmanlı bu iddiâ-yı bâtılı kemâl-i nefretle reddeyler. Gûyâ Enver Bey'in bu fikri İstanbul mahâfil-i resmiyyesinin bazılarında telâşı mûcib olmuş da Sadr-ı esbak Kâmil Paşa'nın konağında vukūa gelen bir ictimâ'da bu mes'ele mevzû'-ı bahs edilmiş! Biz bu acîb havâdisi *Times* gazetesinin 16 Temmuz-ı efrencî târîhiyle neşrolunan nüshasından muhibbimizin tercüme eylediği fıkradan öğreniyoruz.

Ç - Ş - Z[ze].

VAHÎM GÜNLER

Buhrân-ı hâzırın derece-i vehâmetini ta'yîn için içinde bulunduğumuz şerâit-ı hâzıraya sathî bir nazar atmak bile kifâyet eder. Hâricen bir devlet-i muazzama ile muhârebe,

dâhilde memleketin kıtaât-ı muhtelifesinde iğtişâş ve bütün şu gavâile karşı koyabilecek yegâne muntazam kuvvet olan ordudaki âsâr-ı tereddüd… İşte ahvâl-i hâzıramızın dehşet-nümûn hutût-ı esâsiyyesi.

Biz şu hâllere dalıp kalmış iken elbette ki etrafımızı almış olan düşmanların da hırs ve tama'ları kesb-i şiddet ediyor. Şîrâze-i hayâtı bozulmakta olduğu farzedilen bir devlete son tekme atmanın tam sırası gelmiş olduğu fikri elbette ki kesb-i kuvvet eder. Bulgaristan'dan, Yunanistan'dan ve sâir memleketlerden gelen haberleri mütâlaa ediniz. Bulgaristan bir inhimâk-i mahsûs ile buradaki cereyân-ı havâdisi ta'kîb ediyormuş ve havâdis-i mezkûrenin tevlîd edebileceği vaz'iyeti karşılamaya hazırlanıyormuş. Hattâ bazı müfrit vatanperver Bulgarlar Bulgar nâzırlarının hayâtına sû'-i kasd icra ederek Bulgaristan hükûmetini hâl ve vaz'iyet-i hâzıradan istifâde ederek Osmanlılara i'lân-ı harb ettirmeye azmetmiştir.

İngiltere, Fransa ve diğer memâlikteki bize hayr-hâh olan matbûât ise şu buhrân-ı vahîme nihâyet verilmesini bir lisân-ı niyâz u tazarru' ile bize tavsiye ediyorlar. Tehlike pek yakın, pek âşikârdır. Fakat maatteessüf biz tehlikeye doğru kendi ellerimiz ile atılıyoruz. Ma'kūl nasîhatleri, hayr-hâh ihtârları işitecek ve kabûl edecek bizde ne kulaklar ne de dimâğlar kalmamış gibidir.

Hâlbuki bizden bütün beşeriyetin, târîhin beklediği bu muydu? Zannediliyor ki âlem-i İslâm'ın dehşet-nümûn sukūtu içinde hiç olmazsa makām-ı muallâ-yı Hilâfet'i hâvî bulunan âlem-i İslâmiyyet'in son melce' ve penâhı bulunan şu memleket kendine tevdî' edilmiş olan emâneti muhâfaza edecektir. Hiç olmazsa küre-i arzda bir dâne İslâm hükûmeti kendi istiklâl ve şevketini müdâfaa ve muhâfaza ederek Kelimetullâh'ın serbestâne cârî olacağına son bir me'vâ olacaktır.

Fakat eyvâh! Bu kadar memâlik ve akvâm-ı İslâmiyye'nin sürüklenmiş olduğu hufre-i ma'dûmiyyet bizi de bir kuvve-i câzibe-i müdhişe ile kendi âgūşuna çeker gibi gözüküyor. Şu memleketlerin istiklâl ve mevcûdiyetlerini adem-âbâd-ı nisyâna sevketmiş olan âsâr ve alâimin bizim de içimizde nümâyân olduğunu müteessifâne ve müteellimâne bir hâlde müşâhede etmek mecbûriyetindeyiz. Henüz birkaç ay evvel İran'ın ve Marakeş'in hayatına kalem çekmiş olan havâdis bizde de tekerrür etmeye başladı.

Ricâl-i devlet ve zimemdârân-ı umûr içinde adem-i imtizâc, efrâd-ı millet arasında ihtilâf, tereddüd, teşettüt-i ârâ… İşte mezkûr alâim ve âsârın başlıcaları: En kavî, en muhkem hükûmetleri ve saltanatları yıkabilmek mâhiyet ve isti'dâdını hâvî olan şu alâim ve âsâr bizim gibi kuvâ-yı maddiyye ve ma'neviyyesi gayr-i muntazam, etrafı harîs ve müntekım düşmanlar ile muhât bir devlet ve millet için bütün ma'nâsıyla mühliktir. Bu kadar perîşânlıklar içinde, bu kadar tehlikeler karşısında bulunan bir devlet ve millet kendisini yalnız kırılmaz, kesilmez bir ittihâdla idâre, menâfi'-i umûmiyyenin irâdât ve menâfi'-i şahsiyyeye gālib olmaları ile müdâfaa ve muhâfaza **[410]** edebilir. İran ve Marakeş bu kāide-i ictimâiyyeye tebaiyyet etmediler. İrâdât-ı ferdiyyeler çarpıştı, efrâd-ı millet yekdiğerine karşı çıktı, herkes kendi fikr ü âmâlinde ısrâr ve inâd etti. İşte bin-netîce istiklâliyet ve mevcûdiyet-i milliyyelerini gāib ettiler.

Kendimizi aldatmayalım: Biz de aynı tehlike karşısındayız. Bunu her bir Osmanlı, her bir müslüman görmelidir, anlamalıdır. Saymış olduğumuz tarîk-ı felâket-engîzde biraz daha ileri gidersek, emîn olalım ki, hâk-i pâk-i vatanı maâzallâh düşman ayakları ile çiğnenmiş göreceğiz. Biz kendi kendimizle uğraşırken zâten asırlardan beri ma'dûmiyetimizi kendileri için bir hedef, bir âmâl edinmiş, Osmanlılar'ın bırakacakları harâbeler üzerinde kendi saâdet ve satvetlerini te'sîs etmek hevesi ile yaşayan düşmanların üzerimize atılacaklarında aslâ şekk ü şübhe etmeyelim. Şimdiye kadar şu düşmanları harb-i hâzırdan istifâde ile üzerimize atılmak cesâretinden mahrûm ettiren Osmanlılar içinde devam etmekte olan ittihâd ve ittifâk idi. Eğer maâzallâh bundan sonra aramıza sokulmuş olan adem-i imtizâc ve ittifâk kesb-i şiddet ederse, eğer ordu-yı Osmânîdeki tereddüd ve tezelzül devam ederse mezkûr düşmanların vatan-ı Osmânîye tecâvüz edeceklerine emîn olalım.

Bizim yeni teşekkül etmiş olan hey'et-i vükelâ ve Meclis-i Meb'ûsân'dan yegâne temenniyâtımız, yegâne istirhâmâtımız kendi vaz'iyetleri, a'mâl ve harekâtı ile millete bir nümûne, bir timsâl, bir rehber-i ittihâd ve ittifâk olmalarıdır. Hiçbir fırka şahsî ihtirâsât ve temâyülâtına meydan vermeyerek bütün dikkat ve vakitlerini yalnız memleketi dûçâr bulunduğu müşkilâttan istihlâs cihetine atf u sarf etsinler. Bugün fırkalardan, temâyülât-ı şahsiyyeden ziyâde ihtiyâcımız memleketi düşünmektir. Unutmayalım ki, cümlemiz bilâ-istisnâ gāyet vahîm bir tehlike karşısındayız. Unutmayalım ki, tehlikenin uhdemize vaz' edeceği mes'ûliyet gāyet ağır ve büyüktür.

Mes'ele yalnız Osmanlılık'la alâkadâr değildir. Bütün İslâmiyet'i de hâvîdir. Maâzallâh bu memleketin başına bir felâket gelirse bütün İslâmiyet'i mahv ü nâbûd addetmek câiz olacaktır. Artık âlem-i İslâmiyyet'in, kelime-i tayyibenin melce' ü me'vâsı yeryüzünden kalkmış demektir. Böyle vahîm ve azîm bir mes'ele karşısında fırka ve şahsî ihtirâsât ile uğraşmak hakîkaten küçüklük olur; vakār, temkîn, haysiyet ve şeref-i İslâmiyye ile gayr-i mütenâsib olur. Der-hâtır edelim ki, geçirmekte olduğumuz buhrânlardan milletler kendilerini yalnız bir fedâkârî-i umûmî, bir ittihâd ü ittifâk-ı tâmme vâsıtası ile istihlâs edebilmişlerdir. Bilakis bu gibi fedâkârlıklara, ittihâd ü ittifâka adem-i isti'dâd ibrâz etmiş olanlar mahv ü nâbûd olmuşlardır.

Zâten Halîfe-i müslimîn ve binâenaleyh âlem-i İslâmiyyet'in hıfz u müdâfaası vazîfesi ile mükellef bulunan zât-ı melek-simât şu hâl ve evzâı takdîr buyurmuşlardır. Sadr-ı a'zam paşa hazretlerine hitâben ısdâr buyurmuş oldukları fermân-ı âlîlerinde bilhassa; "Efkâr-ı umûmiyyenin teskîn ve huzûru" lüzûmu üzerinde ısrâr etmişlerdir. Halîfe-i müslimînin şu emr ü irâdelerine ittibâan hey'et-i vükelâ ve Meclis-i Meb'ûsân'ın da şu hakîkatleri takdîr edeceklerine kaviyyen emîniz. Fırka ve tefrika ihtirâsâtlarını düşmana ve tehlikeye

karşı olsun unutalım, yekdiğerimize sarılalım, esâs ve rûh-ı dînimiz olan ittihâd ü ittifâka riâyet edelim. Bu münâsebetle hem vatan ve devleti kurtarmış, hem de kendimiz için âtîde uzun uzadıya münâkaşât ve muhâsamâtta bulunmak üzere asırlar kazanmış oluruz. Nefsimize, hırslarımıza bu ân-ı târîhîde gālib gelirsek âtîde onların inkişâfı için vâsi' bir meydan hazırlamış oluruz. Eğer tefrika ve ihtilâfta bir zevk, bir haz duyarsak bile muvakkat bir zaman için tefrika ve ihtilâftan vazgeçelim. Ve illâ düşman-ı bî-amân gelir, ne ittihâdcı, ne i'tilâfçı, ne hürriyet, ne de istibdâd tarafdârı koyar ve o vakit ihtilâf ve tefrika için bir sâha bile bulamayız. Osmanlılar şu hâli gözleri ile görmek isterlerse zencîr-i esârete giriftâr olmuş olan mesela Kafkasya'da, İran'daki din kardeşlerini ziyâret etsinler. Bugün bu mel'ûn ve menfûr ihtilâfât netîcesi olarak İran'a musallat olmuş olan Rus Kazakları hem hürriyetperverleri, hem istibdâd tarafdârânını bilâ-istisnâ, yakıp kesiyorlar, kimseye iftirâk ve ihtilâf için bile fırsat vermiyorlar.

Acaba bu kadar tecârib-i târîhiyye bizim için bir ders-i ibret ve intibâh teşkîl etmeyecek mi?

Ahmed Agayef

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

RUSYA MÜSLÜMANLARI

Rusya'dan *el-Hilâl*'e yazılıyor:

Rus coğrafiyyûnunun kavlince Rusya, şarkında güneş tulû' eylediği anda garbında gece oluyor denilecek kadar vâsi'dir. Vladivostok ile Finlandiya sevâhili arasındaki mesafe küre-i musannaa üzerinde, bu müddeâyı te'yîd ediyor. Küre-i arzın yedide birini işgāl eden Rusya memâlik-i vâsi-asında Rus menâbiine nazaran muhtelifü'l-ecnâs milel ve akvâm mevcûddur.

81 kadar ta'dâd olunan bu cinslerden munkarız, nesli munkatı' olmak derecesine gelmiş olan kavim Haput Kavmi'dir. Şimdi bu kavimden Ruslar arasında ancak birkaç hâne kalmıştır. Merkez-i faâliyeti Tiflis şehrinde bulunan Encümen-i Fen bu kavmin mütekellim olduğu lügati elsine-i mütedâvile ile bu elsinenin şuabâtından olan hiçbir lehçe ve şîvede bulamıyor. Semâya "difko", Hudâ'ya "mefko", babaya "terifiko" dedikleri anlaşılan bu bir avuç milletin lügati henüz tetebbu' olunamadığı için hangi ırk-ı beşere mensûb oldukları belli değildir. Hülâsa-i kelâm bu kadar muhtelifü'l-ecnâs akvâmı zîr-i idâresinde bulundurmakta olan Rusya'da müslümanlar Ruslardan sonra adeden ikinci derecede gelir. Ruslar Malorus ve Likorus (Büyük ve Küçük Rus) lar dâhil olduğu hâlde 60-70 **[411]** milyon ve müslümanlar da 20-25 milyon râddesindedir. Şu nokta-i nazardan bugün Rusya'da bulunan müslümanlar nefs-i Rus unsuruna nisbeten ikinci derecededir.

Rusya'da müslümanların bulunmadığı bir eyâlet, bir kazâ yoktur. Merkez-i hükûmet addolunan Petersburg ile Moskova'da mukīm müslümanların adedi günden güne tezâyüd etmektedir. Cenûba doğru gittikçe her şehir ve kasabada birer İslâm mahallesi vardır.

Başlıca müslümanlar Türkistan, Sibirya, Vasatî Rusya ile Lehistan-ı Kadîm taraflarında, cenûben Kırım, Şimâlî Kafkasya ile Dağıstan, Mâverâ-yı Kafkasya'da meskûn ve mutavattındırlar.

Ruslar Kraliçe Katerina'nın zamanından beri Rusya müslümanlarını başlıca iki kısma ayırarak bunlardan birine bir müddete kadar "Ömerî" diğerine "Alî" mezheb ünvânını vermişlerdir.

Hayır ve şerrini temyîz etmek gibi kuvve-i mümeyyizeden mahrûm olmayan müslümanlar kendilerine verilen ünvân ve sâireyi aslâ nazar-ı dikkat ve i'tibâra almayıp kâffesinin nokta-i nazarı vahdet-i İslâmiyye ve râbıtaları da kelime-i tayyibe-i tevhîd olup bunlar habl-i metîn gibi Dîn-i Mübîn-i İslâm'a sarılmışlardır. Ve fırsat düştükçe Ruslara bunu îmâdan hâlî kalmazlar.

Bugün Rusya müslümanları hey'et-i mecmûalarıyla kendilerini "Muhammedî" bilirler. Mezâhib ve âdâb ve âyîn-i dîniyyelerini cevâmi'-i şerîfede îfâ eylerler. Maamâfîh Sünnî, Şîî diye başlıca iki kısma münkasem olup bu kısımlar da evvelkisi Hanefî, Şâfiî, ötekisi de Ca'ferî, İmâmî, Şeyhî ve Bâbî gibi fırkaları muhtevîdir. Sünnî mezhebi ekseriyeti, Şîî mezhebi ekalliyeti teşkîl eder.

Milliyetlerine gelince, bilâ-istisnâ kâffesi Türk'tür. Bunlar Türkmen, Çağatay, Tatar, Nogay ve Azerbaycan lisânlarıyla mütekellim olup bu lisânlar ise esâsen Türkçe'nin birer lehçeleridir.

Buhârâ ve Hîve Emâret ve Hanlığı ahvâl-i ma'lûmeleriyle Rusya'nın nüfûz ve idâre-i siyâsiyyesi altında bulundukları nazar-ı i'tibâra alınınca Rusya müslümanları nefs-i Rus unsurunun nısfı râddesinde oluyor.

ŞU'ÛN

Devlet-i Aliyye:

Beyânnâme-i Hümâyûn – Cuma ve Cumartesi günleri kıtaât-ı askeriyye zâbitân muvâcehesinde îrâd ve bilumûm asâkir-i şâhâneye teblîğ edilen beyânnâme-i hazret-i pâdişâhîdir:

"Asker!

Hey'et-i vükelânın isti'fâsına mebnî kāide-i Meşrûtiyet'e tevfîkan Meclis-i A'yân ve Meb'ûsân reislerinin mülâhazâtını da istimâ' ettikten sonra Londra'daki Sefîr-i kebîrimiz Tevfîk Paşa'yı mesned-i Sadâret'e da'vet eylemiştim. Hey'et-i cedîde-i vükelânın umûr ve masâlih-i devlette tecrübekâr ve tamâmıyle müstakil bi'r-re'y ve her türlü te'sîrât-ı husûsiyyeden âzâde zevâttan teşkîli nezdimde matlûb ve mültelzimdir. Hâlbuki dünkü gün bazı zâbitân nâmına olarak Kānûn-ı Esâsî ahkâmına ve herkesin riâyetle mükellef olduğu hukūk-ı mukaddese-i Hilâfet ve saltanata karşı bazı metâlib vukūa gelmiştir.

Hukūk-ı sarîha-i saltanata ve başında kumandan-ı a'zam sıfatıyla ben bulunduğum ordunun ahkâmına yemîn ile mecbûr-ı itâat olduğu Kānûn-ı Esâsî'ye münâfî bir taleb dermiyân edecek ordu-yı şâhânem içinde bir ferd-i askerin vücûduna kāil olmadığım hâlde adedinin bî-şübhe pek kalîl olması lâzım gelen bir zümre nâmına vukūa gelmiş olan mürâcaata iştirâk edenlerin bazı sû'-i tefhîmât sâikâsıyla vazîfe-i askeriyyelerini bir ân için unutmuş bulunanlardan olacağını tahmîn ettiğimden ve askerliğin üssü'l-esâsı inkıyâd ve intizâm ve Makām-ı Hilâfet ve saltanata irtibât-ı tâm demek olduğunun ve bu sıfatı hâiz bulunanların siyâsiyyâtı bir tarafa bırakarak yalnız ümerâlarından alacakları emri harfiyyen icrâ ve nefslerini hâk-i pâk-i vatanın muhâfazasına tahsîs ve fedâ ile mükellef bulunduklarından bunun aksine hareket millet ve memlekete ihânet olacağının ve hattâ bu yolda hâdis olan tezâhürât netîcesiyledir ki, müterakkıb-ı fırsat olan düşmanın dün gece pâyitaht-ı saltanat-ı seniyyemizin kapısına kadar gelerek fürceyâb-ı duhûl olmaya çalışması mühim bir nümûne-i ibret olduğunun bütün asâkir-i şâhânemize neşrini ve işbu irâdemizi pâyitahtımızda bulunan kıtaât-ı askeriyyemiz muvâcehesinde bizzât kırâet eylemesini Harbiye nâzırı vekîline emrettim." 6 Temmuz 328

Mehmed Reşâd

Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn – Pazartesi günü merâsim-i mahsûsa ile Bâbıâlî'de kırâet olunan hatt-ı hümâyûn sûretidir:

"Vezîr-i maâlî-semîrim Gāzî Ahmed Muhtâr Paşa, Saîd Paşa'nın vukū'-ı isti'fâsı cihetiyle mesned-i Sadâret ehliyet ve kifâyetinize binâen uhde-i rü'yetinize ihâle ve Makām-ı Meşîhat-i İslâmiyye Cemâleddîn Efendi uhde-i istîhâline tefvîz olunmuştur. Kānûn-ı Esâsî'nin yirmiyedinci maddesi mûcebince hey'et-i cedîde-i vükelânın intihâb ve arzını irâde ve bazı mahallerde, husûsıyle Arnavudluk'ta adem-i hoşnûdîye ve hudûs-ı müşkilâta ve şikâyâta bâdî olan muâmelâtın hey'et-i vükelâca hemen tahkīkıyla mugāyir-i kānûn-ı ma'delet ahvâlin izâlesine ve te'mîn-i efkâr-ı umûmiyyeye hâdim olacak tedâbîr-i kānûniyyenin ittihâzına ve memleketimizin selâmeti ve ma'nen ve maddeten husûl-i terakkıyâtı Kānûn-i Esâsî ahkâmına ve levâzım-ı Meşrûtiyyet'e fevkalâde riâyete mütevakkıf olduğundan hey'et-i cedîde-i vükelânın bu bâbda dahi mesâî-i hamiyyet-mendânesine intizâr ederim. Cenâb-ı Hak hüsn-i tevfîkāta mazhar buyursun. Âmîn! Fî 7 Şa'bân sene 1330 Fî 9 Temmuz sene 1328

Mehmed Reşâd

Yeni Kabîne Listesi – Sadâret'e Ahmed Muhtâr Paşa, Meşîhat'e Cemâleddin Efendi, Şûrâ-yı Devlet'e Kâmil, Adliye'ye Hüseyin Hilmi, Dâhiliye'ye Ferid, Harbiye'ye Nâzım, Mâliye'ye Ziyâ, Bahriye'ye Mahmud Muhtâr, Evkāf'a Mehmed Fevzi, Nâfia'ya Damad Şerif, Zirâat ve Maâdin'e Reşid Paşalar, Maârif'e Müsteşâr Said Bey, Hâriciye'ye Noradunkyan Efendi hazerâtı.

Osmanlı–İtalya Muhârebesi:

Âtîdeki ma'lûmât dârü'l-cihâddaki İslâm kumandanlarının iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti'nden Osmanlı Ajansı'na teblîğ edilmiştir:

Trablusgarb:

28 Haziran– Haziran'ın yirmisekizinde bir alay piyâde bir batarya top ve Arab süvârîlerinden mürekkeb bir düşman kıt'ası Bükmüş'ten cenûb istikāmetinde ilerleyerek Bûnûme'deki kuvvetimizle muhârebe ve netîcede firâr sûretiyle istihkâmlarına iltică etmiş ve akşama kadar karadan mücâhidîn üzerine top ateşi devâm eylemiştir.

1 Temmuz – Temmuz'un birinde fecirden evvel düşmanın Seyyidsaîd'den bir livâ ile hurûc ve sefâin-i harbiyyesiyle karadan mütezâyiden topçu bataryalarının ateşi himâyesinde sâhildeki Seyyidali istikāmetine ilerleyerek mahall-i mezkûru işgāl etti. Tarafımızdan mukābil taarruzlar icrâ edildi. Bu muhârebede hayli telefâtı vardır. Birçok İtalyan tüfengi müsâdere olundu. Mücâhidînin şühedâ ve mecrûhu mikdârı henüz ma'lûm olmayıp iki topçu neferi mecrûh olmuştur.

Çanakkale:

5-6 Temmuz – Harbiye Nezâreti'nden İstihbârât Kalemi'ne vârid olmuştur.

[412] Bugün ba'de nısfı'l-leyl bire doğru düşmanın bir torpido filosu boğaz medhaline girmiş ve Soğanlıdere ile Dardanos istikāmetine kadar ilerlemiştir. Seddülbahir'den verilen ma'lûmât üzerine Soğanlı ve Dardanos mıntıkalarında bulunan bataryalarımız şiddetle ateş açmış ve yarım sâat kadar devam etmiştir. Torpidolardan ikisinin Baykuştepe önünde battığı, oradaki topçu kumandanı Mülâzım Hasan Efendi tarafından haber verildiği ve vâkı' olan mükerrer suâl üzerine işbu haberin sıhhatinde ısrâr eylediği ve dışarıya yalnız üç torpidonun çıktığı görüldüğü ve bu çıkan torpidolarla Seddülbahir istihkâmâtı arasında ateş teâtî edildiği ve şimdi İmroz civarında on beş kadar ziyâ görülmekte olduğu ma'rûzdur.

Düvel-i Muazzama'ya Nota – hükûmet-i Osmâniyye Düvel-i Muazzama'ya teblîğ ettiği bir notada Çanakkale Boğazı'nın geçit mahallini bir kat daha daraltmış olduğunu ve İtalya filosu tarafından ikinci bir hücûm vukūunda derhal tamamıyle seddetmek fikrinde bulunduğunu beyan etmiştir.

Yemen:

İdrîs'in İnhizâmı – Mısır gazeteleri İdrîs'in yeni bir hezîmetini ihbâr ediyorlar. Bu hâin, İmâm Yahyâ Hamîdüddîn'in muârızlarından olan Seyyid Dahyânî'nin hareketinden bil-istifâde Sabyâ civarında bulunan imâmın kāidleri Seyyid Yûsuf ve Seyyid Ebî Nîb üzerine havenesini saldırmış ise de vukū' bulan musâdeme-i şedîdede İdrîs mensûbîni fenâ münhezim olarak 900 tüfenk ile üç top bırakmak sûretiyle bakıyyetü's-süyûfu firâr eylemişlerdir.

Karadağ:

Tahşîdât – Karadağ hükûmeti tarafından hudûd-i Osmâniyye'de oldukça mühim tahşîdât-ı askeriyye icrâ olunduğu gibi Rusya hükûmetiyle de büyük bir istikrâz akdedileceği müstahberdir.

Bulgaristan:

Tahşîdât – Rila'dan Cisr-i Mustafapaşa'ya kadar imtidâd eden Osmanlı ve Bulgar hudûdunda Bulgaristan'ın tahşîdât icrâ etmesi üzerine Bulgaristan'daki Osmanlı maslahatgüzârı bu tahşîdâtın esbâbını suâl etmesi üzerine cevâben sonbaharda icrâsı mutasavver olan Bulgar manevraları için tedârikâttan ibâret bulunduğu bildirilmiştir.

İngiltere:

Londra Cem'iyet-i İslâmiyyesi Merkezi'nde Bir İctimâ' – Mısır'da münteşir *el-Alem* refîkımızda okunduğuna göre, Londra Cem'iyet-i İslâmiyyesi a'zâsından fâzıl-ı muhterem Ali Efendi hazretleri 23 Haziran'da Londra Cem'iyet-i İslâmiyyesi İdârehânesi'nde ictimâ' eden Mısırlı, Türk, Afganlı, Hindli müslümanlardan mürekkeb bir cemm-i gafîr huzûrunda, İngiliz lisânıyla gâyet belîğ bir nutuk îrâd etmiş, nutuklarında bu son senelerde müslümanların başlarına gelen felâketleri tezkâr ederek yapılan muâhedelerin parçalandığını, verilen vaadlerin istihfâf edildiğini ta'dâd ediyor: Avusturya Devleti Osmanlı'nın tamâmiyet-i mülkiyye ve hukûk-ı hükümrânîsini himâye etmeyi taahhüd ettiği hâlde Bosna-Hersek'i yuttu. 907'de İngiltere ile Rusya arasında mün'akid muâhedelere rağmen İran'ı Moskof ayakları altında çiğnedi, kanlar içinde yuvarladı. Halbuki mezkûr muâhede mûcebince İran istiklâlinin muhâfazası mukarrer idi. Cezâir Konferansı'nda istiklâli taht-ı te'mîne alınan Marakeş ne oldu? Osmanlı memleketinin istiklâliyet ve tamâmiyet-i mülkiyyesini muhâfaza husûsunda vaz'-ı imzâ eden devletlerden biri olan İtalya Trablus'un ilhâkına kadar tecâvüz etmekle iktifâ etmeyip Cezâir-i Bahr-ı Sefîd'e kadar tama'ını uzattı. Müttefikan vermiş oldukları karârı ve kānûn-ı düvelîyi çiğnedi. Hatîb-i muhterem bilâhare Mısır'a atf-ı nazar ederek Londra Muâhedesi'nin madde-i mahsûsasını göstererek lede'l-hâce asâkir-i Mısriyyenin Devlet-i Osmâniyye emr ü hizmetine âmâde olacağı taahhüd edildiği hâlde muhâlefet edildiğini, Lord Kitchener'ın Mısır'a ta'yîn olunmasından maksad ne olduğunu bit-tafsîl esrârıyla şerh u beyân buyurdu. Sonra da Hindistan'da İngilizlerin müslümanlara karşı muâmelelerinden bahsederek, müslümanlar için hıristiyan devletlerinden hiçbirine i'timâd kat'iyyen câiz olmadığını, Avrupalıların müslümanlar hakkında meslekleri Gladstone mesleği olduğunu, Gladstone'un; "Salîb'in aldığı Hilâl'e iâde olunmaz." sözü her Avrupalı devletin üssü'l-esâs-ı harekâtı bulunduğunu, "bizim bedbahtlığımız iftirâkımızda, bahtiyârlığımız ise ittifâkımızda" olduğunu uzun uzadıya îzâh ederek sâmiîni tenvîr etti ve dedi ki: "Her ne kadar Avrupalılar bizi taassub ile ithâm etseler bile, biz yine kendimizi muhâfaza için kendimize i'timâd edelim." Bilâhare Avrupa'da İslâmlar hakkında yazılan eserler, risâleler, gazeteler, bilhassa İngiltere'nin âmâlini ve Balkan Cem'iyeti'nin efkâr ve makāsıdını îzâh ederek hâzırûnu dehşet ve hayretler içinde bırakmıştır.

Trablusgarb ve Marakeş mücâhidleri için kalben ve kālıben muâvenette bulunup ehl-i İslâm'ın halâsına hizmet edenlerin kâffesini hayır ile yâd ettikten sonra hâzırûnu *Kur'ân* huzûrunda yemîn etmek sûretiyle ittihâd ü ittifâka da'vet etmiştir. Cem'iyet-i İslâmiyye bu mühim hutbenin mufassal bir sûretini tab' ettirerek Avrupa'da bulunan bilumum müslüman kardeşlere tevzî' etmeyi taht-ı karâra almıştır.

Rusya:

Tazyîkāt – Bu son senelerde Rusya Hükûmeti müslümanları pek ziyâde tazyîk ediyor, o derece ki, herkes hayâtından bîzâr bir hâle geldi. Fakat çâresiz, hürriyet ve istiklâlin kadrini bilmeyenler ecnebî zulümleri altında inleyerek feryâd ederek ömür sürüklemek mecbûriyetindedirler. Bundan bir sene evvel "Bubi" karyesindeki medrese-i İslâmiyye bilâ-sebeb kapatılmış, müderris ve muallimleri tevkîf olunmuştu. Tamam bir sene bilâ-muhâkeme hapishânelerde süründükten sonra bîçârelerin şimdi kimisi iki ay, kimisi beş ay daha habse mahkûm olmuşlardır. "Allâh zâlime insâf versin." demeyelim; Allah Millet-i İslâmiyye'yi îkāz ve mazhar-ı intibâh buyursun.

Maârif-perver Bir Müslüman Hanımı – Ufa beldesinde vefât eden Fâtıma Hanım müslüman mekteplerine sarfolunmak üzere yüz bin ruble (bin iki yüz elli lira) nakid ve –kıymeti henüz takdîr edilmeyen– bir çok mücevherâtı vasiyet etmek sûretiyle cidden şâyân-ı takdîr pek büyük bir hamiyyet-i maârif-perverâne göstermişlerdir. Cenâb-ı Hak rahmet-i ilâhiyyesine mazhar eylesin.

Fas:

Fas'da Fransız Himâyesi – Fas'da Fransız himâyesinin te'sîsine dâir olan Fransa-Fas Muâhedenâmesi'nin tasdîkini mutazammın lâyihâ-i kānûniyye cerîde-i resmiyye ile neşrolunduğu Paris'ten bildiriliyor.

İhtilâl – 17 Temmuz târîhiyle Ribat'tan Paris'e iş'âr ediliyor: "Marakeş ile Ümmü'r-Rabî'a mevki'leri arasındaki Dikâle mıntıkası kâmilen hâl-i ihtilâldedir. Muhâfaza-i sadâkat eden hukkâm firâra mecbûr kalmışlardır."

[Burada "Tashîh" başlığı altında işaret edilen tashih, asıl metnin 382. sayfasında yerine işlenmiştir.]

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

1 Ağustos 1912 | 18 Şa'bân 1330 | Perşembe | 19 Temmuz 1328 | Cild: 8 - Aded: 204

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلٰى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِ إِنَّ اللهَ كَانَ سَمِيعاً بَصِيراً [1]

Tercümesi

"Bilmiş olunuz ki: Allah emânetleri ehline vermenizi, bir de insanların beyninde hükmederken adl ile hükmetmenizi size emrediyor; Allah'ın size verdiği şu nasîhat ne güzel bir nasîhattir! Şüpheniz olmasın ki Allah hem işitir, hem görür."

* * *

Âyet-i celîle Sûre-i Nisâ'ya mensûbdur. Zemahşerî diyor ki:

"Bu hitâb bütün emânetler hakkında bütün insanlara vârid olan bir hitâb-ı âmdır. Bir kavle göre Kâ'be-i Mu'azzama'nın perdedârı Osman bin Talha için nâzil olmuştur. Şöyle ki: Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz fetih günü Mekke'ye girince, Osman Kâ'be'nin kapısını kapadı; anahtarını vermek istemedi. "Muhammed'in gerçekten peygamber olduğunu bilseydim o zaman verirdim" dedi.

"Bunun üzerine Hazret-i Ali radıyallâhu anh Osman'ın bileğini büküp anahtarı aldı, Kâ'be'nin kapısını açtı. Resûl-i Ekrem salallahu aleyhi ve sellem Efendimiz içeri girip iki rekât namaz kıldı, çıktı.

"O zaman Abbas, anahtarın kendisine verilmesini; sikāyet, sidânet yani sakalık, perdedârlık vazîfelerinin kendi tarafından ifâsına müsâade olunmasını istedi. İşte onun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

"Artık aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz, anahtarı Osman bin Talha'ya vermesini; bir de kendisinden özür dilemesini Hz. Ali'ye emretti. Ali aldığı emri yerine getirince, "Demin kolumu incittin. Anahtarı zorla elimden aldın... Şimdi de gelmiş, gönlümü alacaksın, öyle mi?" itâbına hedef oldu.

"Bu sözü işiten Ali: "Allah senin hakkında Kur'an indirdi." diyerek âyet-i celîleyi okudu. Osman, Kelâm-ı İlâhî'yi dinledikten sonra hemen imana geldi. Bunun üzerine vazîfe-i sidânetin ilelebed evlâd-ı Osman'a verildiği Cenâb-ı Hak tarafından Hazret-i Peygamber'e vahiy buyuruldu.

"Bazılarına göre de hitâb, vazîfelerini hakkıyle edâ etmeleri için iş başında bulunanlara âiddir."

Görülüyor ki âyet-i celîlede iki büyük emir var: Biri emânetlerin erbâbına tevdîi; diğeri de adâletin hakkıyle tatbîki.

"Emânet" hak, vedîa, vazîfe gibi bir çok ma'nâlara gelir. Hakîkat, kimsenin hakkını dirîğ etmemek; her ferde ehliyetine göre vazîfe ta'yîn eylemek, ta'bîr-i diğerle, işleri erbâbının eline vermek bir cemâatin selâmeti için o derecelerde zarûrîdir ki: Bu zarûreti kabûlde azıcık düşünmek bile harâmdır.

"Adl" ise bütün fezâili, bütün mehâsini câmi' bir fazîlettir. Hiç bir zaman hâtırdan çıkmamalıdır ki işleri ehline tefvîz etmeyen; bütün **[414]** muâmelâtında adâleti düstûr-ı hareket tanımayan milletler için yaşamak ihtimâli yoktur.

"Memleket kılıç ile alınır; lâkin adâlet ile muhâfaza olunur" sözünü, Timurlenk gibi zâlim bir cihângirin ağzından işitmek ne büyük ibrettir!

Evet, işe göre adam bulmalı; adama göre iş vermeli. Zîrâ ne kadar müşkül olursa olsun, bir vazîfe tasavvur edilemez ki, ehli aransın da bulunmasın; kezâlik kābiliyeti ne derecelerde dûn bulunursa bulunsun, hiç bir adam gösterilemez ki, onun da görebileceği bir iş mevcûd olmasın.

Ne yalnız azmin büyüklüğü her mes'elenin halline kâfidir; ne de kābiliyetin küçüklüğü büsbütün ihmâlini muktezîdir.

Bizde bir kere efrad mesleğini kendi isti'dâd-ı fıtrîsine göre ta'yin edemez. Çünkü meslek intihâbı mes'elesinin gerek şahsı, gerek milleti için hayât memât mes'elesi olduğunu pek geç öğrenir.

[1] Nisâ, 4/58.

Teessüf olunur ki, efrâdı temsîl eden hükümet de umûru tevzî' ederken aynı girîveye düşüyor.

Yukarıdan beri söylenen sözler gâyet basît bir takım hakîkatlerdir. Biz bunu i'tirâf ederiz. Şu kadar var ki, bizden evvel çöküp giden milletler, hep bu gibi basit hakîkatlerin kurbân-ı zuhûlü olmuşlardır!

Mehmed Âkif

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ اَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ [1]

TERCÜME-İ MEÂL-İ MÜNÎFİ

"Der-hâtır ediniz (Ey Benî İsrâîl!) o zamanı ki, sizden birbinizin kanını dökmemek ve kendi öz ellerinizle kendinizi vatanınızdan çıkarmamak üzere ahd ü peymân aldık; siz de buna râzî oldunuz. Verdiğiniz sözde sebât edeceğinize, ahd-şikenlik etmeyeceğinize yekdiğerinizi şâhid tuttunuz." Sûre-i Celîle-i Bakara.

* * *

Hitâb-ı ilâhî, asr-ı mes'ûd-ı Cenâb-ı Risâlet-penâhî'deki (alehissalâtü vesselâm) ulemâ-yı Yehûd'adır. Hâdise-i ahd ü mîsâk ise Hazret-i Mûsâ (aleyhi's-selâm) hazretlerinin zamân-ı nübüvvetlerinde vukū' bulmuştur. Üslûb-ı beyân, tevbîh ve tekdîre şiddet vermek için –ahlâfı eslâf makāmına ikāme sûretiyle– tebdîl buyurulmuştur. Kelâm-ı ilâhîde mecâz-ı hazf vardır. Takdîri: (وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ اٰبَاءَكُمْ...الخ)'dir. Bu üslûb-ı beyân ulemâ-yı belâgatça meşhûr ve pek makbûldür.

Bu nazm-ı celîlin sebeb-i nüzûlü hâss ise de hükmü âmmdır. Zîrâ i'tibâr, nazmın umûmiyetinedir, sebebin husûsiyetine değil. Binâenaleyh bu tekdîr-i ilâhîye istihkākda birbirini öldüren, vatanlarını a'dâya terk edip kaçan her kavim müsâvîdir.

Bir de haber tarzında şeref-vürûd eden (لَا تَسْفِكُونَ) ve (لَا تُخْرِجُونَ) sıyağ-ı menfiyyesi hakîkatte nehy ma'nâsını mutazammındır. Nehy de tahrîmîdir. Katl-i nefsin hurmet-i azîmesi bedîhîdir. Hele terk-i vatan gibi umûmî bir felâket-i müdhişeye avuç açmak, fitneler uyandırmak, şikāk u nifâklar îcâd etmek cinâyât-ı dînîyyenin en büyüklerindendir. Kavâid-i usûliyyedendir: Farzın zıddı –istilzâmen– harâm, harâmın zıddı da –istilzâmen– farzdır. Meselâ; katl-i nefs harâm, bu cinâyet-i azîmeden ictinâb farzdır. Terk-i vatan harâm, hıfz-ı vatan farzdır. Farz olmasa, terki harâm olmamak lâzım gelir. Hâlbuki terki harâm. Öyle ise hıfzı kemâl-i ehemmiyyetle farzdır.

Şu hâlde; (لَا تُخْرِجُوا...) sîga-i nâhiyyesi istilzâmen vatana muhabbetin vücûbuna (yani farz olduğuna) delâlet eder. İşte [2](حُبّ الوَطَنِ مِن الايمان) hadîs-i şerîfinin sıhhatine şu delîl-i *Kur'ân*î kâfîdir.

Veliyyü'n-ni'met-i cihân-ı insâniyyet, hâce-i dershâne-i medeniyyet (alehissalâtü vesselâm) Efendimiz hazretleri Mekke-i Mükerreme'den hicrete me'mûr oldukları gün Harem-i Şerîf'i teşrîf buyuruyorlar. Beyt-i İlâhî'ye nazar-ı teessürle bakarak şu hüzün-engîz hitâb ile râsime-i vedâı îfâ ediyorlar: (والله إنك لأحب أرض الله إلى، وإنك لأحب أرض الله إلى الله، ولولا أن أهلك أخرجوني منك ما خرجت) "Ey Ka'be-i Muazzama! İsm-i A'zam-ı İlâhîye kasem ederim ki sen, bana en sevgili bir hâk-i mübârek ve mukaddessin! Çünkü sen, yeryüzünde Allah'a en sevgili bir makām-ı muhteremsin. Eğer süfehâ-i Kureyş beni hicrete mecbûr etmemiş olaydı, senden bir lâhza ayrılmaz, senin âgūşundan başka bir yerde sâkin olmazdım! Şimdilik elvedâ' ey mukaddes vatan!" (*Mevâhib-i Ledünniyye* li'l-Kastelânî, *Sünen-i Tirmîzî, Müsned-i İmâm-ı Ahmed*)

Âh!.. Ne acıklı, ne dil-sûz vedâ'-ı peyâmberî (alehissalâtü vesselâm). Aradan tam bin üç yüz sene geçmiş iken yine her cevher-i harfi birer şerâre olup rûha yapışıyor, cayır cayır yakıyor. Bu ulvî hitâbe-i vedâ' o rûh-ı akdesin ne büyük bir vatan muhabbetiyle mütehassis olduğuna şâhid-i ebedîdir.

Vahy-i ilâhînin ilk tecellîgâhı olmakla bahtiyâr Cebel-i Hirâ'dan fermân-ı celîl-i *Kur'ân*'ın mehâbet-i celâliyle hâşian avdet ve cenâb-ı Hadîcetü'l-Kübrâ (alâ-zevcihâ ve aleyhâ efdalü's-salevât ve ekmelü't-tahıyyât ve ecmelü't-teslîmât) vâlide-i muhterememizle Varaka bin Nevfel'i lutfen ziyâret buyurmuşlardı. O Cenâb-ı Hakk'ın envâr-ı ulviyyetinden mahlûk mâder-i ismet-penâhımız, o melek-haslet anamız sözü açtı. Varaka kemâl-i i'tinâ ile dinledi, büyük bir meserretle; "Hâk-i pâyinize yüz süren Cibrîl'dir, Hazret-i Mûsâ'ya nâzil **[415]** olan Nâmûs-ı Ekber'dir." diye rütbe-i ulyâ-yı risâletlerini tebşîr ve tebrîk etti. Fakat bir lisân-ı teessürle: (ليتنى اكون حياً ان يخرجك قومك) "Süfehâ-i Mekke zât-ı kudsiyyet-sıfâtınızı mecbûr-i hicret edeceği gün ne olsa da hayatta bulunsam! Size canımla başımla hizmet ve muâvenet ederdim." deyince o sultân-ı kişver-i ismet ve risâlet (alehissalâtü vesselâm) Efendimiz; (!او مخرجي هم؟) "Vay! Onlar beni sevgili vatanımdan mecbûr-ı hicret edecekler mi?" (*Buhârî*, Kitâbu Bed'i'l-Vahy) İstifhâm-ı inkârî ve istib'âdîsiyle beyân-ı hayret buyurdular. Bu cümle-i celîlenin ihtivâ ettiği teessür ve teessüf-i peyâmberînin (alehissalâtü vesselâm) derecesi takdîr olunsun!

اللهم اجمع شملنا والف قلوبنا واجعلنا متحدين كالبنيان المرصوص

Mehmed Fahreddin

EDEBİYÂT

SÜLEYMÂNİYE KÜRSÜSÜNDE*

Bir de İstanbul'a geldim ki: Bütün çarşı, pazar
Na'radan çalkanıyor! Öyle ya... Hürriyyet var!
Galeyan geldi mi, mantık savuşurmuş... Doğru:
Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru.
Kimse farkında değil, anlaşılan, yaptığının;

[1] Bakara, 2/84.

[2] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* 1102.

* *Sırâtımüstakīm*'in 180 numaralı nüshasından mâba'd.

Kafalar tütsülü hülyâ ile, gözler kızgın.
Sanki zincirdekiler hep boşanıp zincirden,
Yıkıvermiş de tımarhâneyi çıkmış birden!
Zurnalar şehrin ahâlîsini takmış peşine;
Yedisinden tutarak tâ dayanın yetmişine!
Eli bayraklı alaylar yürüyor dört geçeli;
En ağır başlısının bir zili eksik, belli!
Ötüyor her taşın üstünde birer dilli düdük;
Dinliyor kaplamış etrâfını yüzlerce hödük!
Kim ne söylerse, hemen el vurup alkışlanacak:
– Yaşasın!
– Kim yaşasın?
– Ömrü olan.
– Şak! Şak! Şak!
Ne devâirde hükûmet; ne ahâlîde bir iş;
Ne sanâyi', ne maârif, ne alış var, ne veriş.
Çamlıbel sanki şehir: Zâbıta yok, râbıta yok;
Aksa kan sel gibi, bir dindirecek vâsıta yok.
"Zevk-i hürriyyeti onlar daha çok anlamalı"
Diye mekteplilerin mektebi tekmil kapalı!
İlmi tazyîk ile ta'lîm, o da bir istibdâd...
Haydi öyleyse çocuklar, ebediyyen âzâd!
Nutka gelmiş öte dursun hocalar bir yandan...
Sahneden sahneye koşmakta bütün şâkirdan.
Kör çıban neşterin altında nasıl patlarsa,
Hep ağızlar deşilip, kimde ne cevher varsa,
Saçıyor ortaya... İster temiz, ister kirli;
Kalmıyor kimseciğin muzmeri artık gizli,
Dalkavuk devri değil! Eski kasâid yerine,
Üdebânız ana avrat sövüyor birbirine!
Türlü adlarla çıkan nâ-mütenâhî gazete,
Ayrılık tohmunu bol bol atıyor memlekete.
İt yetiştirmek için toprağı gâyet münbit
Bularak, fuhş ekiyor salma gezen bir sürü it!
Yürüyor dîne beş on maskara, alkışlanıyor,
Nesl-i hâzır bunu hürriyyet-i vicdan sanıyor!
Kadın, erkek koşuyor borç ederek Avrupa'ya...
Bilemem Asya sizin şıklar için pek mi sapa?
Hakk'a tefvîz ile üç tâne yetişmiş kızını;
"Analık ilmini öğretmek için" baldızını
Taşıyanlar bile varmış Paris'e yüksünmeyerek...
İş büyük, ecri de nisbetle azîm olsa gerek!

Şüphesiz yıktı o hülyâları meşhûdâtım...
Ben fakat kendimi bir müddet için aldattım:
Galeyandır... Galeyan geldi mi kalmaz mantık.
Su bulanmazsa durulmaz... Hele sabret azıcık...
İyi amma, ne kadar beklemiş olsan, işler
Eskisinden daha berbâd, iyileşmek ne gezer!
Vatanın tâkati yoktur o kadar ihmâle:
Dolu dizgin gidiyor baksana izmihlâle.
Ey cemâat, uyanın, elverir artık uyku!
Yok mudur sizde vatan nâmına hiçbir duygu?
Düşmeden pençe-i hizlânına istikbâlin,
Biliniz kadrini hürriyyetin, istiklâlin.
[416] *Söyletip başka memâlikteki mahkûmîni:*
Hâkimiyyet ne imiş, öğreniniz kıymetini.
Yoksa, onsuz ne şu dünyâ kalır İslâm'a, ne din...
Kuşatır millet-i mahkûmeyi hüsrân-ı mübin.
Müslümanlık sizi gâyet sıkı, gâyet sağlam
Bağlamak lâzım iken, anlamadım, anlayamam,
Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize!
Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?
Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,
Aynı milliyyetin altında tutan İslâm'ı,
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir.
Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.
Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez...
Son siyâset ise Türklük, o siyâset yürümez!
Sizi bir âile efrâdı yaratmış Yaradan;
Kaldırın ayrılık esbâbını artık aradan.
Siz bu da'vâda iken yoksa, iyâzen-billâh,
Ecnebîler olacak sâhibi mülkün nâgâh!
Diye dursun atalar: "Kal'a, içinden alınır."
Yok ki hiçbir işiten... Millet-i merhûme sağır!
Bir değil mahvedilen devlet-i İslâmiyye...
Girdiler aynı siyâsetle bütün makbereye.
Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez.
Bırakın eski hükûmetleri, meydandakiler
Yetişir, şöyle bakıp ibret alan varsa eğer.
İşte Fas, işte Tunus, işte Cezâyir, gitti!
İşte Îrân'ı da taksîm ediyorlar şimdi.
Edecekler. Bu da gâyetle tabî'î. Zîrâ
Yaşamak hakkını kuvvetliye vermiş Mevlâ.
Müslüman, fırka belâsıyle zebun bir kavmi,
Medenî Avrupa üç lokma edip yutmaz mı?
Ey cemâat, yeter Allah için olsun, uyanın...
Sesi pek müdhiş öter sonra kulaklarda çanın!
Arzı oynattı yerinden yıkılırken Îran...
Belki bir kıl bile ürpermedi sizden, bu ne kan!

–mâba'di gelecek haftaya– **Mehmed Âkif**

EDEBİYÂT BAHİSLERİ

Plân*

Müfredâtıyle düşünülmüş, iyi çizilmiş bir plân olmazsa eserinizin başa çıkacağı pek şüphelidir, çıksa da karmakarışık bir şey olur. Çünki sevk-i tesâdüfe kalmış olacağı için eserin değersiz, ehemmiyetsiz bir kısmı lüzûmundan fazla i'tinâlı olur da, bilakis çok uğraşılmak îcâb eden en mühim ciheti lâkaydâne geçiliverir.

Büyük bir adamın şu sözleri hiç bir zaman nazar-ı dikkaten dûr tutulmamalıdır:

* Geçen nüshadan mâba'd.

Sırf evvelce plânını çizmemek, mevzûu lüzûmu kadar düşünmemek seyyiesidir ki büyük kabiliyetler bile müşkilât içinde kalarak işin içinden nasıl çıkacaklarını ta'yîn edemezler. Vâkıa ortada birçok maânî, birçok efkâr görülür lâkin onları ne birbirleriyle mukâyese ettikleri, ne de aralarında bir tertîb gözettikleri olmadığından hangisi hangisine tercih etmek lâzım gelecek, birden bire kestiremezler. Tereddüd-i mahz içinde saplanıp kalırlar. Lâkin ne zaman bir plân çizer, ne zaman mevzua doğrudan doğruya irtibatlı olan bütün efkârı toplar, sonra da onları bir tertîbe, bir nizâma koyarlar ise o vakit hangisini en önce kâğıt üzerine nakl edecekler, işe nereden başlayacaklar, derhal kestirirler; eserlerinin en canlı yeri neresi olacağını hissederek o ruhlu noktayı ihsâsa uğraşırlar. Artık bunlar için yazmak, işkence değil, âdeta eğlence olur.

Demek iyi yazmak için evvelâ mevzûu tamamiyle temsîl etmiş olmak, sâniyen maânînin, efkârın sırasını iyice görerek onlara muntazam, mantıkî bir silsile-i cereyân verebilmek için o mevzûu etrafıyle düşünmek lâzımdır.

Bir kere de kalem ele alındı mı, artık o çizilmiş olan dâire dahilinde cevelânına ruhsat verilmeli; yalnız hârice çıkmasına yahud bazı yerlerde pek çok, bazı yerlerde pek az, elhâsıl nisbetsiz bir tarzda dolaşmasına müsâade olunmamalıdır. Yani devr edeceği sahanın ta'yîn eyleyeceği hareketten başka bir hareket verilmemelidir.

Mâdem ki bugün plân bu kadar mühimdir, gayet mutaassıb davranarak bidâyette iyice kesip biçmelidir. Mevzû' henüz mevâdd-ı ibtidâiyye hâlinde, henüz eczâ-i müteferrika şeklinde iken kābil-i ıslâhtır. Yoksa, bir kere kisve-i nazma yahud nesre girdi mi artık fedâ edilemez. Çünkü o kadar uğraştıktan sonra bu fedakârlık insana pek zor gelir.

Bir de herkesin bazı maânîye hatta bazı elfâza karşı husûsî bir temâyülü vardır; onları lüzûmlu lüzûmsuz kullanmak, sarf etmek **[417]** ister. Onun için plân çizilirken o fikirler, o kelimeler şâyet mevzûa uzaktan temas ediyor, daha doğrusu bir güzellik vermiyorsa hemen atılıvermelidir.

Meşhûr Pascal'ın dediği gibi "Bir şeyin yalnız güzel olması kâfî değildir, mevzûa bîgâne olmaması da şarttır. Mevzû' öyle ister ki: ne bir şey eksik olsun, ne bir şey fazla."

Plân hakkında söylediğimiz şu sözleri bir Fransız edîbinden naklettik. Çünki garblıların bu mes'eleye ne kadar i'tinâ ettiklerini göstermek istiyorduk.

Evet, bizim divanlarımızda, mecmûalarımızda yer yer öyle kıymetli beyitler, öyle cem'iyetli mısrâlar bulunur ki bir garp şâirinin karîhasından nâdiren sünûh eder. Lâkin maattessüf onların tertîbine hiç riâyet edilmemiş hatta böyle bir tertîb akla bile getirilmemiş olduğu için hey'et-i mecmûaları pâyidar bir güzellik gösteremiyor. Meselâ Fuzûlî elbette pek büyük bir şâirdir; *Leylânâme*'sinde elbette pek yüksek şiirler vardır. Lâkin hazret efsânesini nazma kalkışmazdan evvel eserine nasıl başlayacağını, nelerden bahsedeceğini, nasıl bir netice vereceğini düşünmemiş; yani hiç bir plân, hiç bir taslak yapmadan sia-i karîhasına, servet-i hayâline, semâhat-i hissine güvenerek işe başlayıvermiş, onun için bu kadar emeği heder olmuş gitmiş!

Leylânâme-i Fuzûlî için, hâşâ, kıymet-i edebiyyeden mahrûmdur, demek istemiyoruz; demek istiyoruz ki Fuzûlî daha az şâir, lâkin daha çok san'atkâr olsaydı, o eseri vücûda getiren ecza-yı edebiyyeden daha az kıymetli mevâd ile daha güzel bir bedîa telîf edebilirdi.

Fuzûlî için söylenen bu sözler Nâbîler, Yahyalar, Şeyh Galibler hakkında da vâriddir. Bizim garb edebiyâtından ettiğimiz, daha doğrusu edeceğimiz istifâde onların bütün hissiyatına, hatta bütün âdâtına tercüman olarak bu millet-i merhûmeye anlayamayacağı, anladığı sûrette de zevk alamayacağı birtakım u'cûbeler okutmak yahud halkın zevk-i behîmîsini okşayacak, zaten sallanıp duran ahlâk-ı umûmiyyeyi temelinden yıkacak numûneler göstermek değildir. Gözümüzü açmalı, aklımızı başımıza almalıyız da edebiyâtı insâniyete hâdim bir fenn-i müstakil telakkī ederek te'âlîsine onlar gibi çalışmalıyız; şerâitini câmi' bir eser-i edebî nasıl oluyor, ne gibi hazırlıklar istiyor, buralarını onlardan öğrenerek muntazam, muayyen plânlar, metin, muhkem usuller ta'kîb etmeliyiz.

Mehmed Âkif

TERBİYE VE TA'LÎM

TA'LÎM VE TERBİYEDE EBEVEYNİN VEZÂİFİ

Haleflerini yaşayacakları muhît ve zamanın ihtiyâcât ve ilcââtına göre terbiye edemeyen milletler kendilerini hakk-ı bekādan ıskāt etmiş olurlar. Ta'lîm ve terbiye mes'elesinin saâdet-i vatan ve hayât-ı milletle en ziyâde alâkadâr mesâilden bulunduğunu tasdîk etmeyecek hiçbir ferd-i mütefekkir yoktur zannederim. Fakat bizde –maatteessüf– en ziyâde ihmâl edilmiş bir mes'ele varsa o da nesl-i âtînin ta'lîm ve terbiyesi husûsu olduğunu i'tirâf etmelidir.

Nesl-i âtîyi düşünmek mukadderât-ı müstakbele-i vatanı düşünmek demektir.

Âtî-i vatanın saâdet veya inkırâzı planlarını çizecek kalemler bugünkü mürebbîlerin dest-i ihtimâm ve hamiyyetine mevdû' bulunuyor.

Refâh ve terakkī-i memleketten ümîdvâr olarak müsterîh bir vicdânla istikbâle nigerân olabilmek için bugünkü nesli yarın yaşayacakları zamana, o zamanın ihtiyâcât ve îcâbâtına göre terbiye etmeye çalışmalıyız.

Ta'lîm ve terbiye mes'elesinde başlıca üç âmilin nazar-ı i'tibâra alınması iktizâ eder:

1) Çocuğun kendi
2) Ebeveyn ve âilesi
3) Muhît-i ictimâî

Terbiyeden gāye çocuğun saâdet ve refâh-ı müstakbelesini te'mîn etmek, onu mücâdele-i hayâta hazırlamak, ve o mücâdelede muzafferiyetine medâr olacak esâslarla kendisini techîz etmek velhâsıl çocuğu ailesinin ve içinde yaşaya-

cağı cem'iyetin lüzûmlu ve fâide-bahş bir uzv-ı faâli hâline getirmekten ibârettir.

Ancak bu gāye gözetilmek şartıyla verilecek bir terbiyeden netâyic-i müsmire iktıtâf olunabilir. Fakat bu gāyeye göre çocuğu kim terbiye edecek? Bu husûsta en çok te'sîr kimler tarafından icrâ edilebilecek? Bu suâllerle ta'lîm ve terbiye mes'elesinin en dakīk bir noktasını kurcalıyoruz: Terbiye ve tezkiye-i nefse çalışmak herkesin bir hakk-ı meşrûu olduğundan, bir çocuk kendi kendini idâre edebilecek bir sinne geldikten, yani sâha-i hayâta atıldıktan sonra ıslâh-ı nefse çalışması kendinin mukaddes bir vazîfesi olacağı şübhesizdir.

Fakat bir çocuk terbiye-i asliyye ve ibtidâiyyesini alarak ef'âl ve harekâtından mes'ûl olabilecek bir sinne vâsıl olmadıkça bittabi' kendisine böyle bir vazîfe teveccüh edemez. Çocuk devre-i tufûliyyette iken bu vazîfe ailesine ve mensûb olduğu cem'iyete yani hükûmete âid bulunur.

[418] Âile ve hükûmet çocuğun ta'lîm ve terbiyesine en yakīnden alâkadâr iki âmil-i mü'essirdir.

Hükûmet nesl-i âtînin terbiyesine, dolayısıyla yani mektepler vâsıtasıyla icrâ-yı te'sîr edebilir.

Âileler ise bu vazîfeyi doğrudan doğruya îfâ ederler. Devre-i ibtidâiyyede bir çocuğun ta'lîm ve terbiyesinden birinci derecede mes'ûl olan kendi velîsi ve ailesidir. Bu mes'ûliyet o kadar azîmdir ki, yalnız derece-i ehemmiyyetini düşünmek insanı lerzedâr-ı dehşet etmek için kâfîdir.

Hengâm-ı tufûliyyette çocukların dimâğı her türlü irtisâmâtı ahz u zabta müsâid hassâs bir fotoğraf plağına müşâbihtir. İyi, kötü her ne görür, işitir ise –nîk ü bedi temyîz etmeksizin– onları kâmilen zabt ve kabûl eder.

Devre-i sabâvette çocukların dimâğlarında nakş-gîr olan mürtesemât-ı seyyie bilâhare –ne kadar i'tinâ edilirse edilsin– tamâmıyle zâil olamaz.

Bütün hayat müddetince, ef'âl ve harekâtta, i'tiyâdât ve melekât-ı evveliyyenin bâriz izleri müşâhede olunur.

Muhît-i ictimâîmizde vazîfe ve mes'ûliyet-i übüvvetini bi-hakkın takdîr edebilen, bir usûl, bir gāye gözeterek evlâdının ta'lîm ve terbiyesine i'tinâ gösteren zevâtın maatteessüf o kadar çok olmadıkları seviye-i irfân-ı umûmîden pek güzel istidlâl olunabilir.

Ekseriyet, vezâif-i übüvveti dâye-i tabîata bırakmış olduklarından bu sûretle hüdâyî nâbit olarak yetişen gençlerde secâyâ-yı lâzıme aramak kadar abes bir şey olamaz.

Vazîfe-i beşeriyyelerini, ihtirâsât-i behîmiyye ilcâsıyle âgūş-ı tabîate bir bedbaht daha atmaktan ibâret addeden insanlarla silsile-i hayvânât arasında bilmem ki bir fark var mıdır?

Her hayvan bir sevk-ı cibillî ile kendi yavrusunun tagdiye ve muhâfazasına i'tinâ etmiyor mu?

Vezâif-i übüvveti bir hayvan kadar îfâ edemeyen, etmek istemeyen kimseler ne hak ve ne sıfatla zümre-i insâniyye arasına sokulabilirler?

Evlâdının ta'lîm ve terbiyesinden hiç de mes'ûl değilmiş gibi lâkayd bir vaz'iyet alan veya vazîfesini sabahleyin çocuğu kolundan tutarak bir mektebe def' etmekten ibâret addeden ebeveyn bizde hemen ekseriyeti teşkîl etmektedir.

Bu sûretle yetişecek bir nesil, mâder-i vatanı pür-ihtirâm ve şefkat okşayacağına, sîne-i bedbahtîsini parçalamakla zevk-yâb olursa istiğrâb edilir mi?

Çocuğu hiss-i şefkati tatmîn eden bir oyuncak gibi telakkī etmek kadar şân-ı beşeriyyete bir darbe olamaz.

Bir hiss-i hod-endîşî mevlûdu olduğunda şübhe edilemeyen bu telakkī pek çok gençleri evvela şımarık ve bilâhare âtıl ve her türlü kudret-i teşebbüsiyyeden mahrûm bir hâle getirmektedir.

Hiss-i şefkati, çocuğun gayr-i ma'kūl hevesât-ı tıflânesine bâzîçe yapan za'f-ı kalb erbâbının muhabbet nâmı altında ciğerpârelerine ettikleri ihânet pek vahîm ve dil-hırâş netâyice meydan açtığı binlerce vak'alarla müeyyeddir.

Yüksek tabakāta mensûb ailelerden bazılarının, terbiye edilmek üzere çocuklarını câhil lalaların, budala dâyelerin dest-i ihmâl ve aczlerine bırakmalarını nasıl telakkī etmelidir?

Çocuk ne olduğunu, secâyâsının ne sûretle tenmiye edilmesi îcâb ettiğini, temâyülât-ı zemîmeden ne yolda vikāye edilebileceğini, fezâilin ne gibi şeylerden ibâret bulunduğunu bilmeyen, bilemeyen bir şahsın dest-i terbiyyetine tevdî' edilen çocuk, doğrudan doğruya anası babası tarafından âgūş-ı felâkete atılmış demek değil midir?

Kalbleri evlâdlarının saâdet ve muhabbetiyle titreyen bu zavallı pederler işledikleri cinâyetin, çocuklarının hayât-ı müstakbelelerine karşı irtikâb ettikleri ihânetin ehemmiyet ve dehşetini takdîr edebilselerdi, hiç şübhe yok ki, vicdân-sûz ıztırâbât-ı nedâmetle ezilip mahvolurlardı. Amel-mânde, câhil, mutabasbıs ve izzet-i nefsden mahrûm, ne oldukları belirsiz bir takım eşhâsın dest-i terbiyyetlerine tevdî' edilen ma'sûmlardan necâbet-i rûhiyye, fazîlet-i hulkiyye ve secâyâ-yı metîne beklemek bütün ma'nâsıyle kaba bir hamâkattir.

Çocuğa lala olarak alınacak adam da evsâf-ı lâzıme bulunup bulunmadığını tedkīk etmek zahmetine girişmek pek az pederlerde müşâhede olunabilen bir hareket-i vazîfe-şinâsîdir.

Ale'l-ekser, hiçbir meziyet-i zâtiyye aranılmaksızın, çocuk lâ-ale't-ta'yîn bir hizmetkârın(!) dest-i ihmâl ve âtılına terkedilmektedir.

En mukaddes vazîfelerini bu sûretle mühmel bırakan pederler hiç olmazsa bir azâb-ı vicdânî olsun hissetmezler mi?

Vezâif-i übüvveti biraz takdîr edebilen bazı zevât, ücretinin mümkün olduğu kadar dûn olması şartıyla muallim sıfatıyle rast gele bir şahsı çocuklarının ta'lîm ve terbiyesine me'mûr ederek kendilerini bu ağır mes'ûliyetten kurtulmuş addederler. Ciğerpâresini metânet-i ahlâkıyyesinden, fazîlet-i zâtiyyesinden pedagoji ilmindeki ihtisâs ve melekesinden emîn olmadığı bir şahsa tevdî' etmekle vazîfe-i übüvvet îfâ edilmiş olmaz. İntihâb edilecek mürebbînin evsâf-ı lâzımeyi hâiz bulunmasına son derece i'tinâ etmek ve bu yolda fedâkârlıktan çekinmemek de iktizâ eder.

[419] Aksi takdîrde mürebbî ve muallim ta'yîn etmemek daha az zararlı bir tedbîr olur.

* * *

Çocuk terbiye-i ibtidâiyyesini âgūş-ı mâderde, âşiyâne-i pederde almalıdır. Terbiye-i asliyyeden mahrûm bir genç, mübâreze-i hayâtta daima mağlûb kalır; her fiili, her hareketi ile girdâb-ı sefâlete bir adım daha takarrub eder.

Âile terbiyesi, esastır. Esas çürük olursa –bilâhare ne kadar i'tinâ edilirse edilsin– yine matlûb metânet te'mîn edilemez.

Çocuğun alacağı ilk terbiye –ister iyi, ister fenâ– ebediyyen dimâğında pâyidâr olur gider.

Akıl ve muhâkemeden ziyâde sevk-ı garîzî ve temâyülâtın hâkim bulunduğu unfuvân-ı sabâvette kazanılan i'tiyâdât kolay kolay terkedilemez.

Çocuğun tehlikeye en ziyâde ma'rûz kaldığı zaman, hengâm-ı sabâvettir.

Melekât-ı dimâğiyyenin tenmiyesi, kuvâ-yı bedeniyyenin terbiyesi esâsları hep bu zamanda ihzâr olunmak îcâb eder.

Ekser çocukların cılız, çelimsiz, sıska ve marîz düşmelerinin başlıca sebebi ebeveynin lâkaydîsi ve ta'lîm ve terbiye prensiplerine tevfîk-ı hareket edememeleri keyfiyeti olduğunda aslâ tereddüd edilemez.

Ana ve babalarının cehâleti yüzünden na-be-mevsim ufûl eden yavrular, özürlü kalan çocuklar muhît-ı ictimâîmizde maatteessüf ta'dâd edilemeyecek kadar çoktur.

Ciddî ve asîl bir terbiye-i fikriyye alamamak yüzünden sönen zekâlar, mahkûm-ı akāmet kalan isti'dâdlar o kadar çoktur ki, memleketin herhangi tarafında, bu husûsta insana medâr-ı intibâh olacak fecîa-nümâ binlerce nümûneler gösterilebilir.

Âilelere teveccüh eden vazîfe-i terbiyye pek mühim ve pek büyüktür.

Âşiyâne-i âile bir dershâne-i fazîlet olmalıdır. Çocuk burada fezâil-i ahlâkıyyenin her gün daha parlak bir nümûnesini görebilmelidir. Peder ve mâder herşeyden ziyâde yavrularının kuvâ-yı bedeniyye ve melekât-ı dimâğıyyelerinin inkişâf ve tekemmülüne çalışmalı, mu'tedil ve gayr-i müz'ic temrînler ile onları terbiyeye sa'y etmelidir.

Yanlış fikirlerden, ma'nâsız göreneklerden sıyrılarak muayyen ve mu'tedil bir usûle tevfîkan çocuğu hem kendisi, hem ailesi, hem vatanı ve hem bütün beşeriyet için nâfi' ve elzem, bir uzv-ı zinde olarak yetiştirmeye çalışmalıdır. Vazîfe-i übüvvet bunu iktizâ eder.

Fakat çocuk her zaman, her yerde kendisini şu esaslar gözetilmek şartıyla terbiye edebilecek nüfûz ve iktidâra mâlik bir aile içinde bulunamaz, teâlî-i fikrîsine hâdim parlak ve fezâil-nümâ misâller göremez. Bu sebebe mebnîdir ki, vazîfe-i terbiyyede, vasî-i umûmî olan ve nesl-i âtînin ta'lîm ve terbiyesiyle pek ziyâde alâkadâr bulunan hey'et-i ictimâiyyenin yani hükûmetin de bir hakk-ı te'sîri vardır.

Hükûmetler bu hak ve bu vazîfelerini umûmî mektepler vâsıtasıyle îfâ edebilirler.

Gelecek makālemizi de bu husûsa hasredeceğiz.

M. Şemseddin

SİYÂSİYÂT

MÜLÂHAZÂT-I MÜTENEVVİA

İtalya Faâliyet-i Siyâsiyyesinden – Londra'da bulunan bir dostumuz, bize gönderdiği gazete maktû'ları tercümelerinden birinde İtalya'nın Avrupa pâyitahtlarında göstermekte olduğu faâliyet-i siyâsiyye hakkında yeni bir nümûneden bahsolunuyor.

Şöyle ki: McCullough isminde an-asl Amerikalı bir muharrir bidâyet-i harbde İngiltere'den kalkıp Trablus'a gider. İtalyanların karaya çıkar çıkmaz Trablus şehri ahâlî-i İslâmiyyesi hakkında irtikâb ettikleri katl-i âm vahşetlerini görür ve muhâbirlik ettiği Londra'da münteşir *Westminster Gazette* nâm cerîdeye tafsîlâtını yazmaktan çekinmez. Bunun üzerine İtalyanlar kendisini Trablus'tan tardederler. Trablus'a gitmiş gelmiş olan bütün Londra gazeteleri muhâbirleri bir müddet sonra İtalya'yı tenkīden hiçbir şey söylemek istemedikleri veya İtalya lehinde icâle-i kalem eylemeye başladıkları hâlde Mösyö McCullough beyân-ı hakīkat zımnında Trablusgarb Muhârebesi esbâb ve tafsîlâtını muhtevî koca bir kitap bile yazar. İngiliz cerâid-i yevmiyye ve resâil-i üsbûiyyesi kütüb-i cedîde hakkında kısm-ı edebîlerindeki intikādâtta bu kitabın sıhhat-i mündericâtı lehinde söz söylemek istemedikleri hâlde müellifinin mensûb olduğu mezkûr *Westminster Gazette* cerîdesi kitap mündericâtındaki sıhhati musaddak bir intikād derceyler.

Nâşirlerin vazîfesi müelliflerin yazdıkları âsârı tab' ve fürûht olup onun mündericâtı hakkında kat'iyyen müdâhale edemedikleri hâlde Mösyö McCullough'ın eserini neşredenler resimlerden bazılarının tab'ına muvâfakat eylemezler. Zîrâ bunlar İtalyanların sıbyân ve nisvân-i İslâmiyye hakkında revâ gördükleri cinâyât-ı fecîayı musavvir imişler. Nâşirler kāideten mündericât-ı âsâra hiç müdâhale edemedikleri hâlde bu eserin nâşirleri mezkûr kitabın ibâresiyle derc edilebilen tasvîrleri tasvîb etmek istemediklerini ve yalnız bir muâmele-i kisb icrâsıyçün neşrine tavassut eylediklerini mukaddime-i kitapta ihtâr eylerler.

[420] Hiç işitilmemiş ve görülmemiş olan bu muâmele münâsebetiyle mezkûr gazete maktû'larından birinin tercümesinde İtalya nüfûz-ı siyâsîsinin Londra nâşirleri idârehânelerinde bile hissolunduğu îmâ ediliyor. Ve ilâve-i mütâlaât olmak üzere hükûmet-i Osmâniyye Hâriciyesi'nin mesâil-i muhtelifede efkâr-ı ecnebiyyeyi Osmanlılar lehinde çevirmek için muktezî olan bu misillü vesâita tevessül zahmetini ihtiyâr etmediği tasrîh olunuyor.

Beyânından hiçbir vakit çekinmediğim bir zehâb vardır ki, bâlâdaki mütâlaât vesîlesiyle burada dahi tekrar edeceğim: Nâzır gelir, nâzır gider; sefîrler gelir, sefîrler gider. Mâdem ki –sekiz veya on kadar erbâb-ı iktidâr ve hamiyyet seçildikten sonra– bütün hâriciye ve sefârât me'mûrîni çıkarılarak bir unsur-ı cedîdi muhtevî olmak üzere teşkîlât yapılamıyor, imdi, hâricde nâmûs ve menfaat-i milliyyemizin rekābet ve tecâvüz-i ağyâra karşı muhâfazasını hiç ümîd

etmemekliğimiz lâzım gelir. Onları muhâfaza sadedinde Meclis-i Meb'ûsân tasvîb ederse tahsîsât-ı munzamma veya mestûre olarak dâire-i âidesine senede on beş bin, otuz bin veya elli bin lira daha versin. Bu fedâkârlık Avrupa'nın büyük ve zevkli pâyitahtlarında yaşayan bazı zevâtın hoşuna giderse de bu milletin ecânib mukābelesinde muhâfaza-i şeref ve müdâfaa-i menfaatine medâr olamaz.

§

Hürriyet-i Matbûât ve Pervâsızlık – Hükûmet-i cedîdenin hükûmet-i sâbıka tarafından matbûât hakkında ittihâz edilmiş olan mukarrerâtı keen-lem-yekün addetmesiyle bazı kimselerin:

Ne yâr-ı cân imişsin âh ey dîdâr-ı hürriyyet
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten

diye terennüme başladıkları anlaşılıyor. Evet, bazı kimseler birşeyin esîr-i aşkı olunca bilâhare tahatturuyla insanlar muvâcehesinde –eğer hayâ sâhibi iseler– utanacakları pek çok münâsebetsizliklerde bulunurlar. Beş-on günden beri bazı gazetelerde gördüğümüz levha-i inkılâbı tasvîr edenler arası çok geçmeksizin şimdiki hâllerinden dolayı havf u hicâba düşseler gerektir.

Hürriyet-i matbûâtın pek iyi bir şey olduğunu herkes bilir. Fakat memleketimizde lâyıkıyla bilinmeyen bir şey varsa o da matbûâtın –muhîte ve hey'et-i ictimâiyyenin vaz'iyetine göre– hayır yerinde çok kere şer vücûda getirebileceğidir. Bazı Avrupa memleketlerinde olduğu gibi burada dahi ahîren yeni yeni bazı cerâid ve resâil bilâ-mâni' intişâra başladı. Lâkin Avrupa memâliki hakkında tahkīkātta bulununca anlaşılıyor ki, Avrupa memâlikinden mesela İngiltere'de kesesi bol olmayan, ecânib veya müşevvikīn-i nifâk parasına muhtâc olan, hey'et-i ictimâiyyede bir mevki'-i şeref sâhibi bulunmayan eşhâs gazete çıkaramadığı gibi gazete ve resâil yazanlar dahi elfâz-ı müstehceneden, müftereyâttan, haysiyet-i şahsiyyeye tecâvüzden ictinâba mecbûrdurlar. Orada bizim şu İstanbul dediğimiz Bâbil Kulesi'ne benzer bir belde ve binâenaleyh ecnâs-ı mütehâlife-i beşer kargaşalıkları bulunmasa gerektir. Elbette orada bir millet-i vâhide, bir vahdet-i terbiyye ve selâmet ve âdâb-ı milliyyeyi sâlimâne sûrette muhâkeme edebilir bir âhenkdâr efkâr-ı âmme bulunur. Hele orada öyle bizde olduğu gibi ecânib tarafından veya ecânibin iltizâmıyla memleketin selâmeti ve istiklâl-i siyâsîsi üzerine icrâ-yı te'sîr edebilir cerâid ve resâil fırsat-ı intişâr bulamaz.

Meşrûtiyet'in i'lânı akībinde bizde de matbûât hürriyet-i müfrita ihrâz eylemişti. Bu hâlden memleketin başına hayli belâlar geldi. Bunun üzerine hürriyet-i matbûâtı sû'-i isti'mâl edenler hakkında tedrîcen takyîdâta hâcet görüldü. Ondan sonra; "Matbûâtın hürriyeti selbolundu." diye haykıranlarımız çoğaldı. "Hürriyet-i matbûât yoktur." diye burada haykırmakla iktifâ etmeyip de Avrupa cerâidi muhâbirlerinin dahi bu şikâyete iştirâk ettirildikleri bir sırada *Panorama* ünvânıyla bir İstanbul varaka-i yevmiyyesine öyle menfûr ve şedîd bir makāle yazıldı ki, onda nâmûsuna tecâvüz olunmadık bir sâhib-i mevki' ve haysiyet bırakılmadı. Londra'da, Paris'te, Berlin'de vâkı' olsa mürtekiblerinin beyne'n-nâs mezmûm ve kānûnen mahkûm olacağı böyle bir makāle burada binlerce kimselerin kîn ve garazını okşadı, nice arsızları yılıştırdı, sevindirdi.

Şimdi yeni hürriyet, yeni yeni cerîdeler, varak-pâreler tevlîd eyliyor. Bunların önünü hükûmet nasıl alacak? Korku kalmadı diye ahîren çıkan beyânnâmelerden "*Umûm Evlâd-ı Araba*" ünvânlı varaka-i tezvîr vahdet-i Osmaniyyeye, istiklâl-i siyâsî-i İslâmiyyete urulmak istenilen darbe-i mühlikin bir huccet-i nifâk u şikākıdır. Hele gençlerin ve ale'l-husûs genç kadınların ahlâk ve sâfiyet-i ırzına te'sîr-i muzırrı olacak ufak tefek hikâyât-ı zillet ü şenâatin yine meydân-ı fürûht bulduğu görülmektedir.

Hâsıl-ı kelâm matbûâta nâ-mahdûd bir serbestî vermek tedbîrinin hatâya mı veya savâba mı mukārin olduğunu memleketin ehl-i hamiyyet ve haysiyyetinin takdîrine bırakırız.

§

Sâbık ve Lâhık Zıddıyeti – Bizde selefin başladığını halefin bozduğu lisân-ı âmmede deverân eden tenkīdâttandır. Bir me'mûrun icrâātını onun yerine gelen me'mûr hoş görmez diyorlar. Kimsenin kimseyi beğenmediği ve her başı sivrilen kimsenin "menem diğer-nîstlik" da'vâsına saptığı bir memlekette bu hâle tabîî nazarıyle bakmalıdır. Hiss-i rekābet ile kerâmet-i icrâātı kendiye mâl etmek gayreti dahi eser-i selefde devâma mâni' olmaktadır ki, tabîî bu tenkīd devâir-i idâreye, âmirlerine tealluk eder. Masâlih-i âmmenin temşiyetini keşmekeşte bırakan ve terakkıyât-ı serîaya hâil olagelen bu hâl bizde mevcûd olan ilel-i ictimâiyye âsârındandır. Bunun def'i uzun müddet terbiye-i hamiyyet ve medeniyyet görmekle mündefi' olur. Eğer devâirin maiyyet me'mûrları ekseriyetle daha vukūflu, daha vazîfe-şinâs olsalardı **[421]** âmir-i lâhıkın tedâbîri âmir-i sâbıkın mübâşeret ettiği ef'âli hükümden düşürmez ve âmirlerde fikr-i müdâvemet ve hiss-i ta'kībin adem-i mevcûdiyyetinden dolayı umûr-ı ibâd ve terakkıyât-ı bilâd geri kalmazdı.

Devâirde iş makineleri maiyyet me'mûrları tarafından işletilebilmeli ve bir dâireye gelip giden âmirler makinenin yalnız sür'at ve derecât-ı harekâtını tanzîm eylemelidir. Bizde selefin yaptığını halefin bozması şuabât-ı idâriyyede kurulmuş iş makineleri bulunmadığından ve bulunsa bile hâl-i ibtidâîde ve pek bozuk olmasındandır. Âmirde ilm ü irfân ve gayret şarttır. Lâkin tecrübekârlığı, kâr-âzmûdeliği daha ziyâde maiyyet me'mûrlarında aramalıdır. Memâlik-i muntazama-i garbiyyede mesela adliyeden, dâhiliyeden, maârifden, harbiyeden, bahriyeden yetişmediği hâlde sâhib-i ilm ü irfân ve gayret bulunduğu ma'rûf olan zevât-ı mu'tebere o şuabâta âmir olarak gelir, orada hazır makine bulduğundan işleri tanzîm eder gider. Buhrân-ı tebeddül sebebiyle umûr-ı âmmenin oralarda bizde olduğu gibi esasından sarsılmaması da bundan dolayıdır.

§

Tefâhur-ı Millî ve Mahviyet – Kavminin kadrini tebcîl etmeyen cism-i millîde fâidesiz bir uzuvdur. Kavminin ac-

zinden bahseden kavmi için pek muzırdır. Ef'âl-i kavmiyenin beyânında –i'tidâli geçmemek üzere– tefâhur câiz ise de milletine safahât-ı azamet atf eylemekte mahviyete riâyet eylemek terbiye-i medeniyye iktizâsındandır. Dikkat olunursa görülür ki, efrâdı kıracak derecede acz-i kavmîden bahsedenlerimiz pek çoktur. Maamâfih mükâlemât-ı husûsiyyede bu tavr-ı kasveti iltizâm eylediğimiz hâlde muvâcehe-i âmmede söz söylemek istediğimizde milletimize sıfât-ı azamet vermekte ıtrâya saparız. Makālât ve hutebde mesela "kitle-i azîme-i Osmâniyyet" ta'bîri âlem-i Osmâniyyetin ehemmiyet-i siyâsiyyesini ihtâr makāmında isti'mâl edildiğinden gurûr-ı tefâhura haml olunamaz. Fakat "kavm-i necîb" veya "âlî-cenâb" veyahud "millet-i muazzama-i Osmâniyye" ta'bîrlerinin âmmeye hitâbda isti'mâli münevver ve medenî bir hey'et-i ictimâiyyece âdâb-ı mahviyyete muvâfık sayılmasa gerektir. Bu makūle tefâhur-ı alenî-i avâm-firîbânenin makāmât-ı mühimmede, re's-i ahzâbda bulunanlardan bile sâdır olageldiği işitilmektedir. Bu zâtlara âdâb-ı mahviyyete riâyette nâsa nümûne-i imtisâl olmağı tavsiye ederiz.

Ç - Ş - Z[ze].

BİR MEMLEKET NASIL MAHVOLUR

Ben doğrusu sahâif-i târîhde; "Fülân memleket munkarız oldu, fülân saltanata nihâyet verilmiş bulundu, fülân kavim ve millet mahv u nâ-bûd oldu…" gibi şeyler okurken bir türlü anlayamıyordum ve kendi kendime daima diyordum ki: "Nasıl olur da milyonlarca nüfûsu hâvî, asırlarca yaşamış, hükümrânlık etmiş olan bir millet, bir kavim, bir saltanat birden bire durup dururken inkırâza doğru yürür, mahv u nâ-bûd olur?"

Fakat bugün içinde bulunduğumuz ve bir müslümanı, hayatından bile bıktıracak, bîzâr ettirecek kadar acı, müellim olan ahvâl bana şu muammâyı keşfettiriyor ve avâmil ve anâsır-ı inkırâziyyenin neden ibâret olduğunu ayne'l-yakîn gösteriyor.

Ben evvela burasını anlıyorum ki bir milletin, bir saltanatın inkırâz ve mahvı için en evvel o inkırâz, o mevt, o milletin kalb ve dimâğında câygîr olur. Memleket ve vatan evvelce efrâd-ı milletin kalbinden sıyrılmış bulunur. Efrâd-ı millette kendi infiâlât ve ihtirâsâtlarını, kendi hissiyât ve efkâr-ı şahsiyyelerini memleketin menâfi'-i umûmiyyesi nâmına fedâ edecek kadar metânet-i ahlâkıyye, salâbet-i ma'neviyye kalmıyor. Memleketi, saltanatı halâs etmek için ma'nen, maddeten kendilerini kurban edecek efrâd az bulunuyor.

Sâniyen: Burasını anlıyorum ki bu hâl, yani memlekete adem-i merbûtiyyet ve ihtirâsât-ı şahsiyyenin menâfi'-i âmme üzerine tahakküm etmesi bütün efrâd-ı milletin irâdât-ı zâtiyyelerini gevşetiyor, zaîfleştiriyor. Galat-ı rü'yet ve idrâkin eseri olarak herkes kendi efkâr ve hissiyâtında inâd etmeyi bir alâmet-i metânet ve şecâat addetmeye başlıyor. Hakîkat-i hâlde bu bir esâret-i ma'neviyyeden başka bir şey değildir. Metânet addettikleri şey kendi ihtirâsât ve infiâlâtlarının altında zebûn ve esîr kalarak onların irâe etmekte olduğu muavvec yollara sapmaktan ibârettir.

Sâlisen: Böyle bir vaz'iyete sokulmuş olan efrâd-ı millette kuvve-i müdrike ve muhâkemenin muvâzenesi bozuluyor. Efrâd-ı nâs havâdis ve vekāyii ihâta ile tahlîl ve tedkîk edemiyorlar, mâhiyetini ve derece-i vehâmetini derk eylemek isti'dâdından mahrûm kalıyorlar. Herkes bilmeyerek, istemeyerek kendi infiâlât ve ihtirâsâtının bâzîçesi olduğu hâlde kendi fikir ve hissiyâtını en musîb ve en muvâfık hakîkat addediyor ve onların tezâhür etmesinde, onların hayyiz-i husûle gelmesinde mâlik olduğu bütün kuvveti ile ısrâr ve inâd ediyor.

İşte bu münâsebetle efrâd-ı nâs arasında mevcûdiyeti memleket ve devletinin hayat ve bekāsı için yegâne zâmin-i hakîkī olan râbıtalar bozuluyor. Rûh-ı cem'iyyet yerine rûh-ı ferdiyyet kāim oluyor. Evvelce vâhid-i küll olan bir vücûd yavaş yavaş birçok gruplara, fırkalara bölünüyor, inkısâma uğruyor. Sonra inhilâl ve inkısâm şu fırkalara bile sirâyet ediyor, bunları da yavaş yavaş hâl-i ferdiyyete sevkedinceye kadar taksîm ve tahlîle dûçâr ettiriyor. Bilâhare hayât-ı ictimâiyyenin bütün şîrâzeleri bozuluyor, metîn ve rasîn bir vâhid-i küll yerine inhilâl ve inkısâma uğramış gāyet gevşek ve zaîf bir çok vücûdlar kāim oluyor.

[422] Yukarıdan beri ta'rîf etmekte olduğumuz alâim-i inkısâm ve inhilâl bir tazyîk-ı hâricî te'sîri ile elbetteki daha ziyâde bir sür'atle icrâ-yı tahrîbât eder. Bu gibi tazyîkāt-ı hârice arasında en müessiri, harbdir. Zâten içinden bile inhilâle uğramış olan bir hey'et-i ictimâiyye hâricî tazyîkāt te'sîri ile elbette ki emr-i inhilâlini daha ziyâde tesrî' eder. İhtirâsât ve infiâlât daha ziyâde kesb-i kuvvet ederler, muvâzene-i ma'neviyye daha ziyâde bozulmuş olur, ferdiyetin ictimâiyet üzerine tahakkümü daha ziyâde kesb-i şiddet eder.

İşte tam şu sıralardadır ki, hâl-i inkısâm ve inhilâle uğramış olan bir hey'et-i ictimâiyyeye dâhil veya hâricden ârız olan bir tekme netîcesinde zâten hâl-i ferdiyyette bulunan ve hayât-ı ictimâiyyelerini müdâfaa ve muhâfaza kuvvetinden mahrûm kalmış olan bir muhît mahv u nâbûd olur.

Eski Asya imparatorluklarının, Endülüs'ün, hilâfet-i Benî Abbâsiyye'nin, Roma'nın ve Bizans'ın sûret-i inhilâl ve inkırâzını, esbâb-ı izmihlâllerini tedkîk ve mütâlaa ediniz; hep aynı alâim-i ictimâiyyeyi müşâhede edersiniz. Her yerde efrâdın ayrı ayrı ve yekdiğerine muhâlif ve mütezâdd mecmûalar teşkîl ettiklerini, şu mecmûaların yekdiğerlerine karşı geldiklerini, aralarında uyuşamadıklarını, herkes gördüğü ve hissettiği felâket-i umûmiyyeye karşı koyulacak esbâb-ı tedâvîyi yalnız kendi düşüncelerinde, kendi ilâclarında görerek başkalarının irâe ettikleri ilâcları kabûl etmemekte ısrâr ve inâd ettiklerini görürsünüz.

Bizans İmparatorluğu'nun son melce' ve penâhı olan İstanbul bile her taraftan Osmanlılar ile ihâta edilmiş olduğu, Ayasofya kubbeleri Osmanlı ordusundaki Macar mühendislerinin gülleleri altında titrediği, Mehmed Fâtih hazretlerinin İstanbul sûrları üzerine son hücûmları hazırladığı anda bile sınıf-ı ruhbân yegâne çâre-i istihlâsı eızzelerin şefâatinde görerek eızzelere kurban kestirilmekte, eızzeler için âyînler icrâ, mumlar yakmakta ısrâr etmekte oldukları hâlde sunûf-ı

asker ve me'mûrîn-i devlet de yine kendi aralarındaki entrikalara dalarak şu felâket-i umûmiyye içinde bile adam kayırmak, bir fırkanın diğer fırkaya tefevvuk etmek kendi menâfi'-i husûsiyyelerini te'mîn eylemek umûru ile iştigāl ediyorlardı. Bilâhare Mehmed Fâtih hazretleri şu inhilâl ve inkısâma uğramış olan çürük enkāza son tekmeyi vurdu. Ne Bizans kaldı, ne imparatorluk; ne fırka kaldı, ne de tefrika!!

Eyvâh! Bugün bile birkaç yüz sene geçtikten sonra şu eski Bizans'ın enkāzı altında muhtefî bulunan Bizans rûhu Osmanlılardan dehşetli bir intikām alıyor. Bu rûh, Dîn-i Mübîn-i Ahmedî'nin bize telkīn etmekte olduğu hablü'l-metîn-i ittihâd ve uhuvveti kırarak bizi de aynı hâllere, aynı perîşânlıklara, ihtirâsâtlara sevketmiştir. Biz de aynı tazyîk altında ezilip bitiyoruz; ezilip bittiğimizden bile haberdâr değiliz. Bir gün gelir ki, ne vatan kalır, ne hükûmet; ne devlet kalır, ne saltanat; ne fırka kalır, ne tefrika! O vakit, eyvâh, nâdim ve peşîmân olacağız; fakat şu nedâmetin ve peşîmânlığın semere-bahş olamayacağı âşikârdır.

Cereyân-ı havâdis ve vukūât bizi önüne alarak sürüklüyor. Nereye? Bilmiyoruz. Fakat bildiğimiz bir şey var ise o da varacağımız noktanın sâhil-i necât ve felâh olmadığıdır. Hâricde bir devlet-i muazzama ile muhârebe, dâhilde ihtilâl ve iğtişâş, asker içinde adem-i intizâm ve inzıbât… Dün "Halâskârân-ı Millet" nâmıyla bir cem'iyet-i hafiyye tezâhür ediyor, bugün "Muhâfazakârân-ı Meşrûtiyyet" nâmıyla ona karşı diğer bir cem'iyet alabildiğine intişâr ediyor. Birimiz usâtın Osmanlı zâbitânından birisini salben i'dâm ettiklerini tel'în ediyoruz; diğerlerimiz aynı usâtın şehirleri fethettiklerini, kasabaları aldıklarını alkışlıyoruz; birimiz Meclis-i Meb'ûsân'ın feshini taleb ediyoruz, diğerimiz aynı meclis için ölmeye müheyyâ olduğumuzu bütün cihâna i'lân ediyoruz. Yahu! Bize ne oluyor? Aklımızı başımıza toplayalım. Eğer merd isek, merdliğimizi evvelâ kendimize, kendi ihtirâsât ve infiâlâtımıza galebe etmekle isbât edelim. Düşman kapı önündedir. Binlerce vatan ve dindaşlarımız Afrika'nın yakıcı güneşi altında bizim için, bizim şan ve şerefimiz için gece gündüz mücâhede ediyorlar. Bâri onlardan utanalım, hayâ edelim. Ölmek, bitmek istiyorsak, kendimizle beraber şu İslâmiyet'e de bir nihâyet vermek istiyorsak pekala ölelim. Fakat böyle kendi kendimizi çiğneterek zilletle ölmeyelim.

Ahmed Agayef

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsamızdan:

Hind Yolunda

3 Temmuz 328:

Üç Temmuz'a tesâdüf eden Salı günü zevâlî sâat dörtte Makarr-ı Hilâfet'i terkle müteheyyi'-i azîmet olan Rusya Kumpanyası'na mensûb Dicle vapuruna bindim.

Vapur, fekk-i lenger edip savb-ı maksûda şitâbân olacağı esnâda ne kadar mağmûm, mahzûn ve mükedder olduğumu bir türlü ta'rîf ve tasvîr edemem. İstanbul menâzır-ı latîfesi, mesâcid ve cevâmi'-i âliyyesi ile Bizans'a, Bizans târîhine âid olan kasırlar, binâlar birer birer gözümün önünde resm-i geçit yaparcasına geçerken ben ailemi, çocuklarımı, ahibbâ ve eviddâmı düşünür ve bana ikinci bir maskat-ı re's kadar azîz ve sevgili olan İstanbul'un firâk-ı gam-âlûduyla müte'essir oluyordum.

Aynı zamanda *Sebîlürreşâd* cerîde-i İslâmiyyesi uğrunda taahhüd eylediğim hıdemât-ı mühimmeyi pîş-i nazar-ı dikkate getirip pek büyük ve ağır bir yük altına girmiş olduğumu tasavvur ettikçe darabân-ı kalbim arttıkça artıyordu.

Sâat dört buçuk (zevâlî)da kalkan vapur yavaş yavaş İstanbul'dan **[423]** tebâud etti. Vapurda birçok yolcu vardı. Bunlar, her unsur ve mezhebden bulunuyorlardı. Mesela bana verilen 45 numaralı kamarada France nâmında ve Avusturyalı genç bir banka me'mûru vardı ki, İzmir'deki İtalyanların tard u teb'îdleri üzerine bu adam, Odesa'dan İzmir'deki Crédit Lyonnais Bankası'na nakl-i me'mûriyyet eylemişti. Gece vakti yemek masası başında bu oda arkadaşı olan gençle zemîn-i musâhabemiz İtalya Muhârebesi'ne intikāl ediverince derhâl Osmanlıların lehinde ve İtalyanların aleyhinde olarak beyânâtta bulundu. Huzzâr ise söze sohbete iştirâk edip umûmen İtalyanların haksız, gaddâr, vahşî, şarlatan, fırsat düşmanı bir kavim olduklarını söylediler.

4 Temmuz:

Hâsılı o geceyi pek mağmûm bir hâlde geçirerek ertesi Çarşamba günü (Temmuz 4) sabahı Çanakkale'ye ve akşamı zevâlî sâat dörtte Midilli'ye vâsıl olduk. Oda arkadaşımla beraber karaya çıktık. Bu adada maatteessüf iskeledeki polislerden başka Türkçe bilir kimselere rast gelemedik. Rast gele oturduğumuz bir kahvehânede şekerli kahve istediğimizi bir türlü kahveci olan herife anlatamadık.

Biraz dolaştıktan sonra tekrar vapura döndük. Vapur, buradan birçok yük ve sâire alarak gece yarısından sonra yoluna düştü.

5 Temmuz:

Temmuz'un beşine tesâdüf eden Perşembe günü sabahleyin zevâlî sâat sekizde İzmir'e geldik. Derhâl İzmir'e inecek olan kamara arkadaşıma refâkat ederek doğruca rıhtıma ve Pasaport İdârehânesi'ne uğrayarak sonra "Hotel Hall"a kadar gittik. Bir müddet istirâhatten sonra rıhtımda ve çarşılarda gezerek ahvâl-i mahalliyye hakkında biraz tetebbu'da bulundum.

İzmir – İzmir ahvâl-i iktisâdiyyesi İstanbul ve Anadolu'ya nisbeten daha ehvendir. Bunun sebebi ise İzmir'e uğrayan vapurlarla yolcuları olsa gerektir.

Aynı zamanda İzmir'de pek büyük bir kuvve-i askeriyye bulunmakta olduğunu bir zâbit bana söyledi. Bu askerlerin herşeyi mükemmel ve muntazamdır.

Osmanlı asâkiri, Anadolu cihetine her bir ihtimâle karşı asker çıkaracak olan İtalya'ya tüfenkle mukābele etmeyeceklerine ve bilâkis ormanlardan kesecekleri meşe odunlarıyla o hınzırları tepeleyeceklerine kasem eylemişlerdir.

İzmir'de nazar-ı dikkati câlib ve herkesin tenkîdine dûçâr olan para ve ufaklık mes'elesidir ki, insan çarşıdan bir şey satın alınca birkaç dakîkada geri alınan parayı saymakla meşgûl olmaya mecbûr oluyor. Hükûmet, Mâliye Nezâreti evzân ve mikyâsât-ı Osmâniyyeyi bilmem ki ne zaman yoluna koyacaktır. Çünkü bu hâllerin ref' u def'i ve Osmanlı parasının her yerde aynı fiyâtla sarfolunması devletimizin nüfûz ve i'tibârını göstermeye hizmet edeceğine şübhe yoktur. Mecîdiyenin yirmi kuruş olduğunu öğrenen ecnebîler, onu ondokuza sarf olunduğunu görünce ızhâr-ı hayretten kendilerini alamıyorlar. Mısır'da on paralık bir şey alınsa hemen liranın üstünü ufaklık olarak derhâl iâde ederler. Bu ufaklık mes'elesinde zannedersem en büyük rolü îfâ edenler miyânında en ziyâde alâkası olan Osmanlı Bankası'dır.

İzmir'deki faâliyet-i askeriyye hatve başında nazara çarpıyor.

Bu şehirde, Midilli'de olduğu gibi lisân-ı Osmânî Rumca'dır. Rumca bilmeyen buralarda ve Sakız'da sıkıntı çeker. Lisân-ı Osmânî'nin intişârına kim bilir bundan sonra muvaffakiyet elverebilecek midir? Bu lisân mes'elesinin siyâset ve hâkimiyet üzerindeki te'sîrini burada bir iki lakırdı ile tavsîf edemeyeceğim.

§ Vapurumuz İzmir'den, akşamın sâat dördünde mufârakatle gece yarısına yakın Sakız'ı buldu. Burada pek az tevakkuf ettik. Karadan ekmek ve sâire ile sakız reçeli vapura kayıkçılar tarafından getirilmişti.

6-7 Temmuz:

Rodos'da İtalyan Teftîşâtı – Cuma günü sâat dört alafrangada vapurumuz Rodos'a muvâsalat etti. Limanda birkaç küçük torpidobotla iki büyük İtalyan kruvazörü bulunuyordu. Vapurumuza doğru İtalya bayrağıyla birkaç İtalyanı hâmil olan bir muş geliyordu. Muşun vapura yanaşmasıyla İtalyanlar belâ-yı nâgehânî gibi vapurun merdivenlerine tırmanmaya başlayıp soluklarını güverte üzerinde aldılar. Bu gelenlerin biri binbaşı rütbesinde, diğeri sivil bir doktorla üç jandarma zâbitinden ibâret bulunuyorlardı.

Çok geçmeksizin İtalyan doktor, vapurdaki yolcuları muâyeneye koyuldu. Resm-i geçit yaptırırcasına yolcular birer birer önünden geçerken muâyene ve teftîş ediyordu. İslâm kadınların yüzlerini açıp dikkatle bakıyordu. Şübhe ettiği eşhâsı ayrı bir tarafa ayırıp sonra isticvâb eyliyordu. Bu kadarla da kanâat etmeyerek asker olup olmadıklarına dâir istîzâhât-ı mahsûsada bulunuyordu. Bana gelince, pek ucuz kurtuldum. Zîrâ evrâkımı, çantalarımı tedkîk ve ta'mîk etmiş olsaydı dinî ve Osmanlı bir cerîde-i İslâmiyye'nin muhâbir-i mahsûsluğuyla Hindistan'a ve âlem-i İslâm'a gitmeye me'mûr olduğumu bilir bilmez hemen beni evvela Rodos'a ve oradan ihtimâl ki, Palermo'daki üserâ-yı Osmâniyye nezdine gönderecekti. Hudâ-nekerde, böyle bir hâle ma'rûz olsaydım bütün emeklerim, âmâlim mahvolacağı gibi *Sebîlürreşâd*'ın da teşebbüsâtı netîce-pezîr olamayacaktı.

Rodos Vapur Acentesi'nin Yalancılığı – İstitrâd kabîlinden burada birkaç söz söylemek isterim ki, esasen Rusların, Rus Kumpanyası'nın yalancılıklarına âid olacaktır. Bunu, yalnız ben tenkîd ve şikâyet etmiyorum. Benimle beraber bu vapurda bulunan sâir Osmanlılar da aynı hâlde bulunuyorlar. Hattâ *Sebîlürreşâd*'a yazacağım mektûbu imzâlamaya bile âmâde olduklarını mükerreren beyân eylemektedirler.

Rus Kumpanyası'ndan bilet alırken vapurlarının Rodos'a uğrayıp uğramayacağını ve İtalyanların teftîşâtına ma'rûz bulunup bulunmayacağını gerek ben, gerek sâir yolcular sorup nefy cevabını aldıklarına rağmen Rus vapuru Rodos'a uğramıştır. Buraya çıkaracak ve alacak hiçbir yük ve metâı da olmadığı ahîren anlaşılmıştır.

§ Rodos'da bir fevkalâdelik olmadığını ve İtalyanlarda da eski faâliyet kalmadığını Rodos'daki Mûsevîlerden biri söyledi. Hattâ birçok ebniye ve inşââta başlamış olan İtalya her nedense birden bire eli ağırlaşmıştır.

Rodos'a yolculardan hiçbirini çıkarmaya ve kasabayı gezmeye İtalyan me'mûrları müsâade etmediler. Hattâ İspanyol tebaası bulunan bir Mûsevînin karaya inmesine bile mesâğ göstermediler.

§ Her ne hâl ise iki buçuk sâat kadar Rodos'da tevakkuf ettikten sonra Rus vapuru demirini kaldırıp yola revân oldu. Esnâ-yı râhda limanın hâricinde demirlemiş olan İtalyan kruvazörü mürettebâtı ve zâbitânı tarafından vapurumuzun hâmil olduğu Rus bayrağı selâmlandı. Bizimki de bil-mukâbele cevap verdi. Hülâsa gerek bana ve gerek *Sebîlürreşâd*'a geçmiş olsun demek lâzım gelir.

Rus Vapurunun Ahvâli – Rus vapurunda intizâm ve nezâfet nâmına bir eser yoktur. Vapurun birinci mevkii sâir kumpanyaların ikincisi kadar temiz olmadığı gibi yemekleri dahi pek biçimsiz ve tatsız şeylerden ibârettir.

Aynı zamanda bu yemeklerin fiyâtı o kadar pahalıdır ki, acından ölmek derecesine gelenler bile bir şey satın almakta tereddüd ediyorlar. Ez-cümle, limonatanın küçük bir şişesi bir franga ve bir tabak çorbanın da aynı fiyâta satıldığını da söylemek sâir şeyler hakkında zannedersem kāriîn-i kirâma oldukça iyi bir fikir verebilir.

Tuhaf ve hakîkī bir hikâyeyi yâd etmekten bir türlü kendimi alamıyorum. İzmir'de **[424]** kamara refîkım benden ayrıldıktan sonra, kamaraya bir genç ve saçlı sakallı bir papaz getirildi. Bu adam İstanbul'dan Yafa'ya kadar bir bilet almış ve fakat bütün kamaralar dolu bulunduğu için iki gün kahve ocağında yatmış, bilâhare münhal yer vukûuna binâen bulunduğum kamaraya gönderilmiştir. Bu bîçâre yalnız yemeksiz bir mevki' bileti yüz bu kadar franga satın alarak yemeğini bir sepet içinde beraber getirmiştir. Arasıra çay içmek mu'tâdı olduğundan ve vapurda bardağı iki kuruşa satılan çayın fiyâtını istiksâr eylediğinden kendi çayını kullanmaya karar veren papaz refîkıma bu kerre vapurdaki aşçı ve kamarot sıcak suyu da para ile satmaya kalkışmaları üzerine papaz cenâbları haddinden aşırı köpürerek bağıra bağıra kamaraya doğru yürüdü. Hiçbir şeyden haberim olmayan ben; "Hayrola, ne oldu?" diye sormaklığım üzerine; "Bu kâfir hınzırlarda insâftan eser bile kalmamıştır." mukaddimesiyle hakkında yapılmak istenilen muâmeleyi kırık dökük Türkçesi'yle anlatmaya başladı ve aynı zamanda sesini işitenleri de başımıza toplamaya sebeb oldu.

Bu esnâda şikâyetçilerin adedi çoğalmaya başladı. Kimi vapurda yazı kâğıdı, kimi de vakit geçirecek oyun ve eğlence âlâtının fıkdânından, kimi de orada masa üzerinde bulunup da gayr-ı kābil-i isti'mâl olan kâğıd kurutmasını elinde tutup huzzâra gösteriyordu. Öyle bir pandomimaya daha ilk defa olarak tesâdüf ediyorum. Hakîkaten sıcak suyu para ile satmak usûlünü ilk defa gālibâ Rus vapurları îcâd ediyorlar.

Vapur acentesinin diğer gayr-i kābil-i afv bir kabâhati vardır ki, başlıca yalan söylemesidir. Vapurun Beyrut'a muvâsalat edebileceğini, kimine Pazar, kimine de Pazartesi günü söylemişken, ahîren vapur kumandanının ifâdesi üzerine ancak önümüzdeki Salı günü öğle vakti oraya yetişeceğimiz tahakkuk eylemiştir.

Hele bu vapurun güvertesinde yaşayan zavallı Osmanlıların hâlini bir türlü ta'rîf ü tavsîf edemem. Öyle ânî rahatsızlıklara mahkûm bulunuyorlar ki, görüp de müteessir olmamak gayr-i kābildir. Vapur iskelelere yanaştığında bu bîçâreler bütün eşyâlarını büküp kaldırmaya ve tekrar limandan hareket ettikten sonra tekrar yerleştirmeye mecbûr olmakla beraber sabah ve akşam tayfaların tahkīrleri yüzünden de zavallılar büsbütün bîzâr oluyorlar.

§ Maatteessüf, henüz ne hükûmet, ne de millet-i Osmâniyye kendi tebaa ve din kardeşlerini böyle mütegallib ve yalancı ecnebî kumpanyalarının tegallüb ve i'tisâfından kurtarmak için büyük bir vapur kumpanyasının teşkîlini düşünememişlerdir. Böyle bir Osmanlı kumpanyası teşekkül edecek olursa, evvela bereketli ve sağlam bir kâr te'mîn edecek, sâniyen kendi vatandaşlarını ecnebîlerin bu gibi tahkīrâtına hedef olmaktan tahlîs eyleyeceğinde hiç şübhe yoktur.

Fakat vaktiyle dünyâyı zabtedip bir aşîretten bir devlet çıkaran Osmanlılarda el-yevm hıref ve sanâyi' ve ticâret nâmına hiçbirşey kalmamıştır. Teşebbüs-i şahsîye mâlik olmayanların sonu inkırâz olduğu her gün edille ve burhânıyla meşhûdumuz olmakta iken hâlâ memleketimizde bir müteşebbis yüzünü görmekten mahrûmuz.

Vapurdaki Osmanlı arkadaşlarım, benim Hindistan'a kadar bir yolculuk ihtiyâr ettiğimi işittiklerinde hayret ve behte dûçâr oldular. Bana; "Bu Temmuz sıcağında Haleb tarîkıyla Bağdad'a, Irak'a Basra'ya, Hindistan'a gitmek doğrusu büyük bir cesârete muhtâcdır." demesinler mi! Hâsılı, bu milleti seyâhat ve ticârete bir ân evvel alıştırmak ve bunları bu gibi nâfi' ve istifâdeli yollara sevk ile rızk ve maîşet peşine istekle koşturmak îcâb eder.

Teşebbüs-i şahsî ve ticâret hevesiyle ma'rûf olan milletler hiçbir zaman makhûr ve mağlûb olmaz. Nümûne göstermek lâzım gelse Îrânîleri derhâl gösteririm. Bu vapurda bile iki İranlı ticâret için Suriye'ye gitmekte olduklarını bana söylediler. Bunlar İran'ın Horasan şehrinden ticâret ve kâr için Suriye ve Mısır'a "fîrûze" götürüyorlar. Vapurdaki frenk madamalarına bile birkaç dânesini satıp vapur navlunlarını kâr çıkardıklarını bana söylediler.

§ Şimdi gece ve sâat zevâlî üç buçuktur. Yarın Pazar ve Temmuz'un sekizidir. Zannedersem sabah vakti vapurumuz Mersin'e uğrayacak ve bir-iki sâat kadar orada duracaktır. Fakat Mersin'de kolera olduğu cihetle yolcuların karaya çıkabilmeleri biraz meşkûk gibi görünüyor. Havalar gittikçe sıcaklaşıyor. Hele bu gece kamarada yatmak hiç kābil değildir. Aydınlık da azdır. Henüz hilâl hâlinde olan ay cevv-i semâda pek az meks ettiğinden denizde bir letâfet görünmüyor.

Fakat şu birkaç günlük yolculukta hamd olsun fırtına ve emsâline tesâdüf etmedik. Herkeste bir şetâret ve şenlik vardır.

Denizin koyu mâî rengi ile güneşin iltimââtı pek şâirâne bir manzara teşkîl ediyor.

§ Her ırk ve milletten vapurda yolcu vardır. Âdetâ sefîne-i Nûh'a benziyor. Yeryüzünde elsine-i şarkıyye ve garbiyyenin ekserîsi vapurda tekellüm ediliyor. Rusya'nın seyâset-i dâhiliyyesi pek yolunda olmadığını bir Rusyalı madam bana bugün anlatıp er geç Rusya'da büyük bir gürültü kopacağını da söyledi. Bu ictihâdın ne derecede kābil-i vüsûk olduğunu vekāyi'-i siyâsiyyeyi daha yakından ta'kīb edenler bilse gerektir.

Vapurda Musul'a gidecek olan iki Keldânî papazı vardır. Bunlar Dersaâdet'te ve Fransa Sefâreti sokağında kâin olan Saint Benoit Mektebi'nde Latince ve Fransızca ruhbânlık derslerini on sene zarfında ikmâl edip şimdi de memleketlerine avdet ediyorlar. Her ikisi Arabca tekellüm ediyor. Aramızda birçok münâkaşât ve mübâhasât-ı dînîyye cereyân etti; gâh ben onları ilzâma, bazan onlar beni iknâa çalıştılar. Fakat "Ekānîm-i Selâse" bahsine gelince; "Bu husûsta papa hazretleri bile sağlam bir cevap veremez. Çünkü bu, öyle bir sırdır ki, o bile künhüne vâkıf değildir." cevabında bulundular.

§ Vapurumuz yarın akşam İskenderun'a, öbür gün (Pazartesi) Trablusşam'a ve Salı günü de Beyrut'a muvâsalat edip bir gün kalacaktır. Sonra oradan Hayfa'ya, Port Said tarîkıyla İskenderiye'ye ve oradan tekrar İstanbul tarîkıyla Odesa'ya geri gidecektir. Bu vapur pek eski ve fakat dâimî sûrette ta'mîr olunduğundan henüz revnakını gāib etmemiştir. Vapurda iki küçük topla on iki tüfenk bulunuyor.

Bu vapurlar zannımca Rusya'nın nüfûzunu Şark ahâlisine ve bilhassa müslümanlara tanıttırmak için İstanbul ve Suriye sularına âmed-şod ederler. Hükûmet-i Osmâniyye'nin bu gibi ticâret ve şirket vapurlarına silah taşıyacak kadar müsâadekârâne davrandığına doğrusu taaccüb olunur.

§ Beyrut'ta tedkīk ve tetebbu' edecek bazı noktalar için birkaç gün kalmaya mecbûrum. İhtimâl ki, Cebel-i Lübnan'a da uğrarım. "Haleb'de kolera vardır." diye şimdiden bir havâdisdir gidiyor. Her ne ise, Cenâb-ı Hak hayırlısını ihsân etsin. Bu mektûbu yarın, eğer mümkün olursa Mersin'de postaya veririm; mümkün olmadığı takdîrde Trablus'dan veya İskenderun'dan gönderirim.

Sebîlürreşad'ın Hindistan Muhâbiri
S[sin]**. M. T**[te]**.**

Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

–Kırkkilise–

Dîn-i Celîl-i İslâm'ın en ziyâde ehemmiyet verdiği şeylerin birisi de hiç şübhe yok ki seyâhattir. Çünkü İslâmiyet bir kavme, bir beldeye **[425]** mahsûs olmadığı gibi, hükümleri de umûmîdir; efrâddan ziyâde hey'et-i ictimâiyyeyi nazar-ı i'tibâra almış, cem'iyet-i beşeriyyenin idâme-i hayâtı için lâzım olan kavânîni vaz' etmiştir. Bir cem'iyetin yaşaması ise o cem'iyeti teşkîl eden efrâdın yekdiğerine karşı cesed-i vâhid gibi merbût olarak zaîf noktalarda birbirlerine muâvenet ederek cem'iyeti muhkem bir kal'a hâline ifrâğ etmekle kābil olabilir ki, bu da, ancak seyâhatler icrâ ederek yekdiğerinin hâlinden haberdâr olabilmeye mütevakkıftır. İşte bunun içindir ki, İslâmiyet bu cihete pek büyük ehemmiyet vermiştir; hattâ ehemmiyetini göstermek için müteaddid âyât-ı kerîme bile nâzil olmuştur. Fakat her nasılsa bu mühim, ve mühim olduğu kadar da fâideli olan seyâhat mes'elesi birçok zamanlardır İslâmlar arasında unutulmuş, âdetâ bir kasabada yaşayan diğerlerinin hâlinden haberdâr değil bir hâle gelmiş.

Bir seyyâh esnâ-yı seyâhatte bazan öyle şeyler görür ki, hakîkaten me'yûs olur. Bazan da öyle şeylere tesâdüf eder ki, milletinin istikbâli hakkında kendisinde büyük bir ümîd hâsıl olur. Bunun her ikisini de enzâr-ı ümmete arzetmek, me'yûsiyete sebeb olan hâlin izâlesini taleb etmek lâzımdır.

İşte İstanbul'dan buraya kadar olan bazı müşâhedâtım da bu hakîkatleri bana gösterdi.

§ İstanbul'dan 4 Şa'bân, akşam alaturka sâat bire on kalarak hareket ve sekize yirmi kala Alpullu İskelesi'ne geldim. Oradan posta arabasıyla Babaeski'ye, oradan da hiç durmayarak doğruca 5 Şa'bân gündüz alaturka sâat üçe on kala Kırkkilise'ye geldim.

Burada ahâli, zâbitân, me'mûrînden bazı zevât ile görüştüm. Bir İslâm cerîdesi olması cihetiyle *Sebîlürreşâd* hakkında göstermiş oldukları teveccühât-ı dindârâne bana pek büyük ümîd verdi. Hakîkaten *Sebîlürreşâd* cerîde-i İslâmiyyesi hakkında pek büyük teveccühleri var. Ta'mîm ve intişârına o kadar sa'y ediyorlar ki, ta'rîf edemem. Musâhabe esnâsında zâbitândan bir zâtın söylemiş olduğu şu sözler *Sebîlürreşâd* hakkındaki teveccühün ne derecede olduğunu göstereceği için aynen yazıyorum:

– Bugün *Sebîlürreşâd* cerîde-i İslâmiyyesi'nin her tarafa intişâr etmesi için çalışmak üzerimize bir vecîbedir; bu çalışmak için âdetâ hac sevâbı vardır. Çünkü haccın hikmet-i şer'iyyesini teemmül edecek olursak en büyük hikmetlerinden birisi bütün müslümanların aktâr-ı âlemin her köşesinden o makām-ı mübâreke gelerek birleşip yekdiğerinin hâlinden haberdâr olması ve o münâsebetle müslümanlar arasında teârüf ve teâvün esâslarının kuvvetlenmesidir ki, *Sebîlürreşâd* cerîde-i İslâmiyyesi'nin ta'kîb etmekte olduğu meslek de budur. Daima âlem-i İslâm'ı yekdiğerinden haberdâr ederek onları intibâha da'vet ediyor…

§ Ferdâsı şehrin içerisini yanımda bir refîk ile geziyorduk. Bu sırada bir arsaya geldik. Bu arsa hakîkaten nazar-ı dikkatimi celbetti: Etrâfı gayr-ı müslimlerin hâneleriyle muhât, bazı kimseler de orasına burasına abdest bozmuşlar. Bununla beraber kısmen harâb olmuş bir minâre de bu arsanın orta yerinde duruyor. Bu yekdiğerine mugāyir olan iki hâl karşısında bulunmaklığım bilâ-ihtiyâr refîkıma şu suâli îrâd etmeme sebeb oldu:

– Azîzim bu hâl ne? Bu ortada duran minâreye benzer şey ne oluyor? Müteessirâne cevap verdi:

– Burası vaktiyle müslümanların namaz kılması için yapılmış mukaddes bir ma'bed, muazzez bir câmi'-i şerîf idi. Doksanüç Muhârebesi'nde Ruslar buraya gelmişler, bunu yıkıp harâb etmişler, bu minârenin yarısı kalmış, şimdi de gayr-i müslimler geliyor da gözümüzün karşısında buralara tebevvül ediyorlar!..

Şu cevap karşısında öyle bir hâle geldim ki, bütün vücûdum bir ra'şe-i teessür içinde kaldı. Zîrâ bu hâl bizdeki ahvâl-i rûhiyyeyi tamâmen meydana koyuyordu. Biz müslümanlar cevâmi' ve mesâcide abdest almaksızın girmezken, câmi'lerimizi en mukaddes bir mahal i'tikād ederken nasıl oluyor da gözlerimizin önünde o mukaddes ma'bedlerimiz –düşmanın gözüne battığı için düşman tarafından tahrîb olunan bir Ka'be-i mukaddesenin– derûnuna abdest bozuyorlar da biz hiçbir teessür[1] duymuyoruz? Biz i'lâ-yı kelimetullâh için böyle mi çalışacağız? Müslümanlığın nâmûs ve haysiyetini yâr u ağyâra karşı böyle mi muhâfaza edeceğiz? Bizler ecdâd-ı izâmımızın evlâdları değil miyiz? Oraya gelip abdest bozmakla Ka'be-i Muazzama'ya, Zemzem Kuyusu'na tebevvül etmek beyninde ne fark vardır? Bizde hiç kan, hiç his yok mudur?

Burada Kırkkilise ahâlî-i müslimesinin üzerine terettüb eden bir vazîfe-i dîniyye vardır ki, o da; hiç ihtiyâc olmasa bile düşmanın tahrîb ettiği bu câmi'-i şerîfi eskisinden daha mükemmel olarak yeniden yapmak, yâr u ağyâra karşı Müslümanlığın ulviyetini, nâmûs ve haysiyetini muhâfaza etmektir. İnâdına olarak gelip oraya tebevvül etmek isteyenlere karşı bu câmii ihyâ etmek hacca gitmekten daha efdaldir. Ümîd ederiz ki, şimdiye kadar nazar-ı dikkate alınmayan bu ma'bed-i mukaddesi ahâlî-i hamiyyet-mendân ihyâ buyururlar!

§ Daha sonra o caddeyi ta'kîb ederek gittim, meydanlık bir yere geldim. Burası vâsi', havadar, memleketin en hâkim bir noktası bulunuyordu. Burada pek dehşetli bir binâ nazar-ı dikkatimi celbetti. Sordum; Rum mektebi olduğunu söylediler. O zaman biraz tevakkuf ettim, mülâhazaya daldım. Bilmem İslâmlardaki bu kansızlık nedir? Her yerde İslâmlara nisbetle sâir vatandaşları müteyakkız, mütenebbih, müterakkī bir hâlde; İslâmlar ise sanki dünyâ ile hiç alâkaları yok imiş gibi herşeye karşı lâkayd. Şimdi gönül arzu ederdi ki, koca bir Kırkkilise sancağında **[426]** –görmüş olduğum Rum mektebine muâdil– hiç olmaz ise sekiz-on kadar İslâm mektebi olsun. Fakat heyhât!

§ Sonra memleketin servet-i iktisâdiyyesi tekmîl gayr-i

[1] Metinde (تأثير) şeklinde yazılmıştır.

müslimlerin elinde bulunuyor. Bir zât-ı muhteremin ifâdesine göre geçen sene bir müslüman, furun açtığı hâlde kimseden rağbet göremediği için bilâhare kapamaya mecbûr kalmış.

Vah Müslümanlığa! Hani ya müslüman müslümanın kardeşi değil miydi? Müslümanın müslümana muâveneti lâzım değil miydi? İnsan bu gibi hâlleri görüyor da; "Hissizlik, kansızlık, atâlet taksîm olunurken başta müslümanlar bulunuyormuş!" diyeceği geliyor.

Burada herşey fiyâtlı; husûsıyle me'mûrîn ve zâbitân sınıfları için yaşamak pek de kolay değil. Çünkü ahâlisinde o kadar hiss-i teâvün yok, sâir sınıflara iki kuruşa verilen bir şey me'mûrîn ve zâbitâna üçe veriliyor. "Siz maâş sâhibisiniz" diyorlar. Hele hâne kirâsı pek fâhiş. Sokakları o kadar [gayr-i] muntazam ki, bir cânî firâr etmiş olsa derhâl bir sâniyede gâib olur, iki kişi yan yana zor gider!

Kırkkilise: 9 Temmuz 328 **Aksekili**
Ahmed Hamdi

Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

JAPONYA TİCÂRET-İ BAHRİYYESİ

–Tokyo–

Biliyorsunuz ki, Japonların terakkıyât-ı mühimmelerinden biri de ticâret-i bahriyyelerinin teâlîsidir. Bu husûsda Garb âsârı, fıtrî olan adâvetlerine mebnî her vakit Japonların istatistiklerini tahtıe ve belki tefâhür için kullanılmış parlak adedlerden ibâret gösterirler; fakat son vakitlerde hükûmetin murâkabesine tâbi' ve gümrük liman idârelerinin tasdîki ile neşrolunmuş birkaç istatistik eseri bulmaya muvaffak oldum. Şu cümleden 1910 sene-i mîlâdîsine âid bir ticâret-i bahriyye istatistiki buldum ki, bu bâbda kāriîn-i muhtereme-ye bazı ma'rûzâtta bulunmayı münâsib görüyorum:

Bu eserlerden birisi husûsan şâyân-ı dikkat olup Japonya'nın yirmi senelik ticâret-i bahriyyesini göstermektedir. Şöyle ki: 1890 senesinde Japon şirketlerine ve eşhâsa âid ekalli 500 tonilato olmak şartıyla sefâin-i ticâriyyenin adedi 125, mecmûunun sikleti 110 bin tonilato iken 1910 senesindeki a'dâdı 1169, tonilato sikleti iki buçuk milyon râddelerinde (yani vasatî olarak her sefîne 2335 tonilato râddesinde) bulunuyor.

El-yevm Japonya ticâret-i bahriyyesinde meşhûr şirketler: 1) Dowayova Kisen Kaisha (Ticâret-i Bahriyye Şirketi) 2) Nippon Yusen Kaisha (Japonya Bahriye Ticâreti) 3) Japonya Gönüllü Filosu nâmlarıyla üç kumpanyadır. Birinci şirket münhasıran millet parası ile vücûda getirilmiş ve bin dokuz yüz iki senesine kadar ufak ticârethânelerden ibâret olan birkaç ehl-i gayretin ittihâdıyla meydana çıkmıştır. El-yevm bu şirketin 420 bin tonilato sikletinde sefâini vardır. Şimdi de 37 bin tonilato istîâbında bir yeni gemi daha yapmaya başlamışlardır. Şirketin yeni projesi mûcebince 1915 senesinde bütün filosu 3 milyon tonilatoya kadar irtifâ' edecektir.

Nippon Yusen Kaisha şirketi yani ikinci şirket dahi hükûmetin postasını nakl ile ve fakat Hindistan ve Avrupa hatlarına işlemekle meşgüldür. Bu şirketin el-yevm 89 sefînesi olup mecmû'-ı istîâbı 235 bin tonilatodur. Bu şirket de sefâininin nezâfet ve güzelliği ile meşhûrdur. (Birincisi ise cesâmet-i fevkalâdeleri ile meşhûrdur.)

Üçüncü şirket Japonya Gönüllü Filosu'dur ki, bunun nısf hissesi hükûmetindir. Binâenaleyh bu vapurlar esnâ-yı sulhda bir ticâret gemisi, eyyâm-ı harbde hafif kruvazördürler. Bu şirketin gemileri cümlesi yeni ve gāyet serî' ve metîn olup seyirleri 18 ilâ 27 mildir. Bu şirketin en eski gemisi 8 seneliktir ki, bunun sür'ati 19 mil olup harb için batî addedildiğinden bu sene İlkbaharında filodan ihrâc olunup satılmıştır.

Hâkezâ Japonya'da bulunan i'mâlât-ı bahriyye tezgâhları şâyân-ı mülâhaza bir derecede terakkī etmektedirler. El-yevm bütün Japonya'da 11 yerde küçük ve büyük tersâne mevcûd olup altısı bunlardan en mühimmidir: Osaka, Kobe ve Nagazaki şehirlerindekiler husûsî olup Kore, Yokosuka ve Kiyoshni'deki tezgâhlar da hükûmete âiddir.

Husûsî tersânelerin en büyükleri Kobe ve Nagazaki tezgâhlarıdır. Bu iki tezgâhta el-yevm Japonya Hükûmeti için iki dretnot (biri 24 bin, diğeri 12 bin tonilato) Çin Hükûmeti için 4 kruvazör, (ikisi 5600, birisi 4750, diğeri de 7000 tonilato) 15 torpido muhribi, birkaç da sâhil karakoluna mahsûs top çekerleri inşâ olunmakta. Osaka Tezgâhı ise el-yevm yukarıda arzettiğim 37 bin tonilatoluk bir gemi ile birkaç da daha küçük gemiler inşâ etmektedir. El-yevm tezgâhlarda çalışan amelenin hesâbı 79-82 bin râddelerindedir.

Yukarıda arzettiğim üç şirketten mâadâ sevâhilde seyr ü sefer eden ve birkaç vapura mâlik daha 45 kadar şirket ve ticârethâneler vardır ki, bunların ehemmiyeti o kadar yoktur.

Tokyo'da bulunan meşhûr ticârethâne ve şirketlerin ekserîsini ziyâret ettim. Ziyâret edemediklerimi de bil-vâsıta anladım. Taaccüb olunacak **[427]** pek çok ahvâl kaydettim. Şu cümleden bu kadar büyük şirketlerde ve onların inşâât tezgâhlarında bugüne kadar hiçbir ecnebî kullanılmamıştır. En son İngiliz me'mûru 1887 senesi Mitsui nâm mütemevvilin idâresinde bulunmuştur ki, ondan sonra artık ecnebî muâvenetine ihtiyâcları kalmamış. Zann-ı âcizâneme göre buraları bizim ehl-i ticâret için hakîkaten gelip görülecek ve nümûne alınacak birer ticâret dâireleridir. Husûsan tezgâhlarındaki intizâm ve mühendislerindeki iktidârı birkaç garblı mütehassısların bile medhettiğini işitip geçen sene hayrân olmuştum.

Burada bulunan Rus ataşenavalının rivâyetine göre Yokosuka Tezgâhı gibi mükemmel bir tezgâh el-yevm yalnız birkaç yerde varmış. Rusların meşhûr Baltık ve Sivastopol Tersâneleri bundan çok derecede aşağı ve nâkıs imiş.

§ Bugünlerde vâsıl olan bazı İstanbul gazetelerinde Reji İdâresi'nin hükûmete alınacağı haberini okuyup memnûn oldum. Lâkin onu hakkıyla idâre edecek muktedir me'mûrlarımız olmadığı eskiden beri ma'lûmum idi. Japonya'da dahi tütün inhisârı hükûmet elinde ve son derece mükemmel bir hâldedir. Geçen sene sonbaharda hasta bulunduğum zaman etibbânın tavsiyesi mûcebince dağlar arasına

köylere gitmiş idim. Oradaki bir köylü dükkânında nasıl bir intizâm cârî ise aynı intizâm ile Tokyo'da da tütün ticâreti icrâ olunduğunu gördüm. Bulunduğum mahal bir derece tütüncüler köyü olduğu hâlde hükûmetin takayyüd ve faâliyeti sâyesinde hiç olmazsa kaçak tütünün ne olduğunu bilen adama bile rast gelemedim. Tütün kaçırmak ne olduğunu bile unutmuşlar. Tütün isti'mâli gāyet şâyi' olduğu hâlde kimse kendi tütününü isti'mâl etmiyor. Belki hepsi hükûmetin tütününü kullanıyorlar. Eğer hükûmetimizde böyle bir fikir mevcûd ise her nasıl olsa da buraya bir-iki İngilizce bilen mütehassıs gönderseler tabîî fâideden hâlî olmazdı; şâyân-ı istifâde noktalar alınıp bizde de tatbîkına gayret olunsa fâidesi çok olurdu zannederim. Husûsan bizdeki kolculara edilen masârıf ve kaçakçılarla beynlerinde vukūa gelen mukātelât ve muhâkemeler burada söylense kat'iyyen inanılmaz zannederim.

Tokyo: 3 Temmuz 1912 **Ahmed Münir bin Abdürreşid İbrahim**

SENÛSÎ HAZRETLERİNİN MÜCÂHİDÎN-İ İSLÂM'A MEKTÛBU VE İKİ OĞLUNUN MEYDÂN-I HARBE VUSÛLÜ

el-Alem refîkımızın dârü'l-cihâddan aldığı mektûbdur:

İbtidâ-i harbden şimdiye kadar İtalyan menâbiinden bir yalan intişâr etmekte, Seyyid Senûsî hazretlerinin kendilerine zahîr olduğu da'vâ olunmakta idi. Biz bu gibi sarîh erâcîf hakkında bir şey demeye lüzûm bile görmemiştik. Fakat bilmezdik bu derece yalana sebeb ne idi.

Hâlbuki Mevlânâ es-Seyyid Senûsî hazretleri ibtidâ-i harbden bu âna kadar mücâhidîn-i kirâmı cihâda teşvîk etmekte ve umûm zâviye şeyhlerinin merkezlerinden meydân-ı harbe azîmetleri husûsuna lâzım gelen evâmiri ısdâr etmekte idi. Umûm meşâyih-ı kirâm da sem'an ve tâaten asâkir-i Osmâniyyeye iltihâk ederek mücâhedeye iştirâk ettikleri, ellerinden geleni dirîğ etmeyip bütün mevcûdiyetleriyle sarf- ı mesâî etmekte oldukları âşikârdır. Bizzat kendileri dahi harbe geleceklerini vaad ederek mahdûmlarını evâmir-i mahsûsa ile göndermiştir. Kendileri de Kufra'dan mufârakat etmiştir. İstikbâllerine me'mûr teşrîfâtcılar çıkıp kendilerine intizâr etmektelerdir. Cenâb-ı seyyidin maiyyeti erkânının kesreti ve yollarda suların azlığı bit-tabi' esnâ-i seferde betâetlerini mûcib olmuştur. An-karîb kāriîn-i kirâma Seyyid Senûsî hazretlerinin meydân-ı harbe vusûlünü dahi tebşîr ederim. Bu kere evlâdlarıyla Urbân mücâhidine göndermiş olduğu hutbenin sûretini göndermekle iktifâ ederim:

بسم الله الرحمن الرحيم وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم تسليماً منكاتبه عبد ربه وغلام استاذه السيد محمد المهدى أحمد الشريف السنوسى الخصلابى الحسنيى الادريسيي.

حمدا لمن جعل اتفاق المؤمنين سببا لعلو الدين وزيادة فى العز والتمكين وجعل ارتباط قلوبهم وتعاطفهم ومودتهم من أعظم القربات والوسائل التى ترفع بها البلايا وتتضح بها المشكلات وأعزالدين بجند كان لهم فيى خدمته التنافس فلم تعز عليهم نفوسهم وأموالهم دون اعلاء كلمته واعزاز شريعة نبيه خير البرية والصلاة والسلام على سيد الاوائل والاواخر محمد المنتخب من اكرم العشائر المبعوث فيى أفضل القبائل وعلى آله وصحبه الباذلين نفوسهم فيى سبيل الله محبة له وطلبا لرضاء الله الى المجتبين المقربين كافة اخواننا المسلمين المجاهدين فيى سبيل رب العالمين الزائدين عن شريعة سيد المرسلين التابعين ما أمروا به فيى القرآن العظيم وعليى لسان النبيى عليه أفضل الصلاة وأز كيى التسليم حفظهم الله ورعاهم وادام علاهم وأخصب فيى طاعته مرعاهم آمين والسلام عليكم ساداتنا ورحمة الله وبركاته وتعمكم بالغدو والآصال نفحاته وبعد فموجبه السؤال من الذوات الزكية بالاخلاق المرضية جعلها الله مدى الزمان محمية بحرمة خير البرية صلى الله عليه وسلم وشرف وكرم وعظم هذا والذى أوصي به نفسيى وأخوانيى البعيد منهم والدانيى وصية الله فيى الاولين والآخرين والانبياء والمرسلين قال جل وعلى فيما أوصاه «وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ» وقال «اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ» وقال «يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ» وقال «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» وقال «اللّٰهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ» وقال «وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ» وكونوا عباد الله اخوانا وعلى البر أعوانا.

واحذر أخوانى من الميل الى شياطين الانس والجن وشياطين الانس شر من شياطين الجن ولذابدأ الله بهم قال «شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ **[428]** يُوحِى بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا» لان شيطان الجن اذا وسوس وتعوذ الانس من يأتى لشيطان أنسى ويوسوس له فيأتى شيطان الانس لذلك الشخص فى صورة ناصح حتى يضله ويغويه نعوذ بالله من تلك الحالة اذهى أعظم بلية واياكم ثم اياكم ومن يصدكم عن طريق مولاكم فاتخذوه عدواً ولا شك أنه من اكبر أعدائكم.

قال تعالى «يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ اِذَا ضَرَبُوا فِى الْاَرْضِ اَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا.»

وقال «اَلَّذِينَ قَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ اَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرَؤُا عَنْ اَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ.»

وقال «قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فى بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ اِلٰى مَضَاجِعِهِمْ» وعليكم بالوثوق بما وعد به سبحانه وتعالى من النصر والفوز العظيم.

قال تعالى «يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فى سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فى جَنَّاتِ عَدْنٍ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ وَاُخْرٰى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ.»

وقال «اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ.»

وقال «وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ» وقال «كُونُوا اَنْصَارَ اللّٰهِ» وقال «وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِىٌّ عَزِيزٌ.»

وقال «اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فى سَبِيلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِى التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ وَالْقُرْاٰنِ وَمَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهِ مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِى بَايَعْتُمْ بِهِ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ.»

وقال «يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ. اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيمٌ. اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ. فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ.

وقال «يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ.»

وقال «قَاتِلُوا الَّذينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقينَ.»

وقال «قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِاَيْديكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنينَ.»

وقال «وَنُرِيدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذينَ اسْتُضْعِفُوا فِى الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ. وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى الْاَرْضِ وَنُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ»

وقال صلى الله عليه وسلم «لكل نبى حرفة وحرفتى الجهاد.»

وقال صلى الله عليه وسلم «جعل رزقي تحت ظل رمحى والويل والصغار على من خالف أمرى.»

وقال صلى الله عليه وسلم «الجنة تحت ظلال السيوف.»

وقال صلى الله عليه وسلم «لنومة فى سبيل الله خير من سبعين حجة تتلوها سبعون عمرة» وقال صلى الله عليه وسلم:

«ان غزوة بعد حجة الفريضة خير من الف حجة. والآيات فى الجهاد اكثر من ان تحصيى وعليكم بالتوافق والتحابب والتوادد و اياكم والتباغض والتخاشن والتحاسد فان الخير كله فى الموافقة والشر كله فى المخالفة واحذروا من يدخل بينكم بالفتنة فانه اعدى عدوكم قال تعالى «اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا اِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ اَصْحَابِ السَّعيرِ» وقال صلى الله عليه وسلم «الفتنة بار لعن الله موقدها.»

وأنتم فى مقام عظيم مدحه الله ورسوله وعليكم بأداء شكركم باجتماعكم ومذاكراتكم فى الله والعفو والصفح والمسامحة فيما بينكم وغض النظر عن مساوى بعضكم والفرج ان شاء الله قريب قريب لاشك ولا ريب وانتم ولله الحمد قد خصكم الله بمزايا عديدة يرجى لكم بها بحول الله وقوته الفضل على غيركم فاولا من امة النبى صلى الله عليه وسلم.

وثانيا من أصحاب الاستاذ المهدى رضى الله عنه وولد فى وطنكم ومنزله بين اظهركم ومن العرب الذين بعث النبيي صلى الله عليه وسلم منهم وكان مبدالدين بهم وقد فتحت أقطار الارض على ايديهم.

ولا شك ان فضلكم زائد ومصداقه لما هو جم قطركم تحرك الاسلام بأسره وارتج العالم من حده الى حده وها هو الفرج مقبل عليكم.

انما اصبروا وصابروا وتيقنوا وتثبتوا وكونوا عباد الله اخوانا ولى البر أعوانا والله حافظكم ومؤيدكم وناصركم وها نحن أرسلنا ولدنا خالدا وولده صالحا ليروا أحوالكم ويفيد انا بما نسر عنكم عند حلو لنا ان شاء الله بوادى قطمير حتى تستريح الخواطر والله يسمعنا عنكم وعن كافة امة النبيى صلى الله عليه وسلم ما يسر بحرمة النبيي الا بر ولا زال داؤنا لكم مبذولا والله يتولانا اجابة وقبولا رفع الله لكم الدرجات وتابع عليكم الخيرات والمسرات وسلام الاسلام منا ومن كافة الاخوان يعم جمعكم فى البدء والختام.

el-Muktebis en-Nûr el-Kuddûsî 18 Cemâziyelâhir

Ahmed eş-Şerif es-Senûsî

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

ADAKALE'DE

Tuna üzerinde beşyüz elli senelik Osmanlılıktan kalmış bir eser… Daha Birinci Murâd'ın vâsıl olduğu Tuna'daki hâkimiyet-i nehriyyemizin son izi… Burası ümmü'l-vatana maddeten ne kadar muttasılsa ma'nen de tekayyüdden **[429]** o nisbette âzâde görülmüştür. Mevkiini görseniz cennete teşbîh ederdiniz. Tuna'nın verdiği feyz ü bereketten en ziyâde müstefîd olan bir mevki', şübhesiz ki, bu Osmanlı adacığıdır. Adanın kuvve-i inbâtiyyesi yerinde olduğu gibi, yazın bu sıcaklarında bile Tuna'nın verdiği serinlik ahâlinin faâliyetini tezyîd eylemektedir.

Ada pek büyük değildir; çevresini yarım sâatte değilse kırk dakîkada bol bol dolaşabilirsiniz. Ahâlisi yedi sekiz yüzü buluyor. Evleri tahta perde içinde saklı olduğu için tarz-ı mi'mârîleri hakkında ma'lûmât veremeyeceğim. Fakat sokaklarının genişliği bir metre ile iki metre arasında tahallüf eder. Ahâlisi fakîr addolunabilir. Maamâfih hepsi çalışkandır. Ada içinde umûma âid olmak üzere iki binâ bulunuyor ki, birisi müdîr-i muhtereminin dediği vechile İstanbul'daki Topkapı hâricinde bulunan reji kolcusu kulübeleri kadar büyük ve müzeyyen hükûmet konağı, diğeri de taştan binâsıyla, güzel bir minber ve yekpâre bir halısıyla adada birinci derecede zînetli bulunan câmi'-i şerîftir. Câmiin içinde mektep olmak üzere ayrılmış husûsî odalarda iki muhterem sîmâ küçükleri yetiştirmekle meşgûl. Her ikisine de gösterdikleri gayretten dolayı hasbe'l-meslek tekrar teşekküre borçluyum.

Hükûmet konağının arkasında kâfî mikdâr arâzisi varken ve defaât ile Viyana Sefâreti vâsıtasıyla mürâcaât-ı resmiyyede bulunulmuşken dört hükûmetin nokta-i iltisâkında bulunan bu mevki'-i mühimme bir hükûmet dâiresi yaptırılmıyor. Viyana Sefâreti dedim de hâtırıma geldi: Adanın vaz'iyet-i hukûkıyye ve idâresi pek garîbdir. Adanın müdîri bittabi' diğer nâhiye müdîrlerinden farklı bir maâş alır. Müdîrin bir kāimmakām yahud mutasarrıf veya vâlîye tâbi' olmayıp Viyana Sefâreti'ne merbûtıyeti ve bâ-husûs bazan da bu defa olduğu gibi sâbık bir şehbenderin ta'yîn edilmiş olması hükûmetin buraya lâyık olduğu ehemmiyetle baktığını zannettirirse de heyhât!. Karşısında Orşova Macaristan'ın en kıyısı olduğu hâlde asfalt kaldırımlarıyla, muazzam ve latîf binâlarıyla nazara çarparken, üç çeyrek ötede Herküleç taşlıklar, dağlar arasında ilim ile irfân ile vücûda getirilmiş bir mevki'-i behiştî arzederken, öbür tarafta Sırbistan'ın Bulgaristan'ın, Romanya'nın muntazam kasabaları bulunurken adanın bir metre genişliğindeki sokakları, tahta perde içindeki evleri, bir kulübeden daha küçük hükûmet konağı, bir müdîr ile bir muallimden ve dört jandarmadan mürekkeb me'mûrîn kadrosu hakîkati hemen gösteriveriyor. Hattâ hükûmet-i sâbıka buraya asker göndermek zahmetinden kendisini kurtarmak için Avusturya'dan 45 nefer askerle bir zâbit gelmesine bile müsâade etmiştir. Daha garîb olmak üzere şunu da söyleyeyim ki, adada dâire-i askeriyye bahçesinde senede üç-dört gün Avusturya sancağı rekz olunur bir bandıra direği de vardır. Bunun kadar bâdî-i teessüf olacak bir şey daha varsa o da adanın dört tarafındaki askerî kumandanlık dâiresinin hattâ asker ikāmethânesinin bizim hükûmet dâiresinden pek büyük olmalarıdır. Adanın dört tarafındaki askerî karakol dâirelerine zamîmeten bu üç mevki'-i resmîye karşı –tekrar edeyim– bizim bir tek hükû-

met dâiremizle bir de câmiimiz var. Onların kırk altı askerine karşı bizim altı me'mûrumuz bulunuyor. Yeni ta'yîn olunan hâkim bile el-ân gelmemiştir.

Buranın bir de belediye meclisi vardır ki, rast gelen dükkânda ve ekseriyâ bir kahvede in'ikād eder. Belediyenin senevî vâridâtı ancak on iki bin kuruştur. Bu para ile bir belediye dâiresi yapılması mümkün olmadığı gibi bir belediye tabîbi de bulundurulamıyor. Hattâ Orşova'dan zaman zaman birkaç gün için bir doktor bile getirilemiyor. Ancak bir ibtidâî muallimi ta'yîn edilebilmiş. Şâyân-ı teşekkürdür. Çünkü her şeyden evvel muallime olan ihtiyâc takdîr olunuyor demektir.

Su, adayı o kadar yiyor ki, "i'tikâl" bir tarafının arzı hemen otuz, otuz beş metreye inmiş. Adanın etrâfına rıhtım gibi bir şeyler yapmak nâ-kābil. Çünkü belediyede para yok. Birkaç seneye kadar adanın ikiye bölüneceğinden korkuluyor. Her sabah; Tuna yükseldi mi? diye bir defa sâhile koşan bu zavallı halk hükûmetten bir mikdâr para istemeyi akledemiyorlar. İ'tikâle karşı birkaç söğüt ağacı dikmek çâresi varsa da ne onu bulabiliyorlar ne de bulsalar esâslı bir mâni' olabilecek.

Adanın ahâlisi üç san'atla iştigâl eder: Şekercilik, kayıkçılık, kaçakçılık. Burada bir gümrük me'mûru ta'yîn etmek külfetinden kurtulmak için hükûmet ahâliyi rüsûm-ı sâireden olduğu gibi bu resmden de afvetmiştir. Onun için ahâli Macaristan'da bahâlı bulunan şekeri adalarına getirterek muahharan Orşova'ya nakledip küllî bir kâr ile satarlar. Bu yüzden zengin olanları çoksa da fakīrlere bu san'at kapalıdır. Bunu zenginler bir inhisâr tahtına vaz' etmişlerdir. Kayıkçılık da başlıca vesâit-i maîşetten biridir. Şu kadar ki, son zamanlarda getirilen bir Avusturya motoru bu ticâreti de ehemmiyetsiz bırakmıştır. Tebaamızın şikâyâtı mesmû' olmamakla beraber şiddetini el-ân muhâfaza etmektedir.

Kaçakçılık pek vâsi' bir mikyâstadır. Burada Reji tütünü de yoktur. Ahâli kendileri tütün i'mâl ederler. Bir fabrika vardır ki, tütün i'mâline yetişemez. Ma'mûlât teneke ve mukavvâ kutular içinde dört tarafa naklolunur. Tuna üzerinde işleyen vapurlarda tekmîl kahveciler Adakaleli olduğu için bu tütünlerin gerek naklinde, gerek vapurlar derûnunda bey'inde büyük bir âmil vazîfesini görürler.

Adaya gelmezden evvel beş yüz elli senelik hâkimiyet-i nehriyye-i Osmâniyyenin son parçasına koşmak, oradan Osmanlı puluyla etrâfa mektûblar, kartpostallar yağdırmak istiyordum. Heyhât! Bu da boşa çıktı. **[430]** Çünkü bir posta me'mûru ta'yîn etmek adanın me'mûrîn bordrosuna zam vukūunu îcâb ediyor.

Ahâliden birisi yalnız bey'iyesine râzî olarak pul satacağını söylüyormuş. Müdîriyet Viyana Sefâreti'ne yazmışsa da iki yüz kuruşluk bir müvezzi' ta'yînî zarûrî olduğundan hükûmetçe adem-i kabûlünden korkuluyor. Zannediyorum ki, hayır, tahkīk eyledim ki, buranın pul sarfiyâtı yevmiye iki-üç lirayı bulacakmış. Çünkü Sırbistan'ın, Bulgaristan'ın, Romanya'nın, Macaristan'ın bu taraf hudûduna kadar gelen züvvâr-ı ecnebiyye ve o taraflar ahâlisi adayı behemehâl ziyâret ederler. Hele adaya üç çâryek mesâfede bulunan Herküleç banyoları zâirîni o kadar fazladır ki, çok defa Orşova'ya telgrafla, telefonla otellerin dolu olmasına binâen banyolara kimsenin gönderilmemesi, züvvârın Orşova'da beklemeleri lüzûmu bildirilir. İşte bu zâirîn Osmanlı toprağına koşarak Osmanlılığın Yirminci Asır'daki medeniyetini görmek, Osmanlı parasını almak, Osmanlı puluyla etrâfa mektûblar göndermek istiyorlar. Fakat hepsi de benim gibi hüsrân-ı emele uğruyor. Burada Osmanlı parasını bereket olarak saklarlar. Bu parayı bilenler, nezdinde bulunduranlar diğerlerine nâz ile gösterirler. Pulun bir dânesi bile bulunmaz. Mektûblar Orşova'ya, Macar postahânesine gönderilir. Hele ecnebîlerin bizim medeniyetimizi görmek için buraya gelip sonra onu bütün memâlikimize kıyâs eylemeleri o kadar girândır ki…

Üsküp'te kalıplanmış fesim yollarda berbâd olmuştu. Zannediyordum ki, adada kalıpçı bulabileceğim. Yanılmadım; kalıpçı vardı. Vardı amma, kalıbı bir o da benim işime yaramadı.

Müdîr Rif'at Bey çalışkandır. Bir hükûmet dâiresi, bir hapishâne, bir posta merkezi yapmak istiyor. Fakat bizim o daracık bütçemizin ufacık, fakat ma'nen pek büyük olan bu adaya bir şey verip veremeyeceğini te'kîdleriyle beyhûde araştırıp duruyor. Avusturya'nın kırk altı askeri için yapılmış hapishâneye karşı bizim bir mahkememiz, bir hâkimimiz bile yok ki sekiz yüz Osmanlı İslâmı için bir hapishâne yapılsın.* Eskiden bir hâkim varmış. Hükûmet dâiresinde yer olmadığından nerede oturduğunu bilmiyorum. Fakat bildiğim bir şey var ki, o da âdî bir zelle-i lisâniyye üzerine birinin i'dâmına hükmetmesidir. Vâkıa edilen şikâyet üzerine hükûmet onu kaldırmış fakat yerine ta'yîn edilen de el-ân meydanda yok. Şer'î ve hukūkī işlerden bir kısmını bu hâkim görecek. Fakat umûr-ı hukūkıyye-i sâire ile umûr-ı cezâiyye meclis-i idâreye âid. Adada kavânîn-i Osmâniyye de cârî değildir. Mesela üç sene habsine Cezâ Kānûnu'nun karar verdiği bir fiil için üç gün habs kâfî görülür. Sonra yer olmadığı için mücrimin habsi de pek müşkil olur da ikinci ve üçüncü günleri afvolunuverir.

Müdîr bey tahrîr-i emlâke başladığını, tahrîr-i nüfûs yapmak istediğini söylüyordu. Fakat adalılar i'tirâz ediyorlarmış: "Emlâkimizi tahrîr etmeyin; vergi mi alacaksınız? Nüfûsumuzu bilmeyin; asker mi alacaksınız?" diyorlarmış. Çünkü bura ahâlîsi bütün vergilerden muâftır.

Dört jandarmamızın elbisesi Avusturya askerî elbisesi yanında o kadar fenâ ki sormayın. Ne ise, bu sene hükûmet edilen ricâlara karşı bir kışlık bir de yazlık elbise gönderebilmiş. Lâkin bunların ne tüfenkleri, ne de kasaturaları yoktur. Müdîr bey bu dört kişinin yerine bir komiserle iki polisin gönderilmesini sefâret vâsıtasıyla hükûmetimizden ricâ etmiş. Verilen cevap ise şu: Yüz altmış beş kuruş maâşları olan bu dört ihtiyâr jandarma İstanbul'a isteniyor. Orada jandarma mektebinde okutulup ikmâl-i tahsîllerinden sonra adaya

* İhtimâl ki, oradaki müslümanların seviye-i irfânları hapishâne inşâsına lüzûm göstermemiştir. *(Sebîlürreşad)*

iâde edileceklermiş. Hâlbuki Avusturya askeri büyük bir intizâm gösteriyor. Muntazam kumandanlık dâiresi, mükemmel asker ikāmethânesi, güzelce karakollar yapılmış, temiz ve muntazam geziyorlar. Maamâfih müdîr ile beraber biz birkaç kişi gidiyorken nefer hiç beklemedi. Yüksek sesle bir "pardon"u müteâkib safımızı yardı geçti. Hükûmetimiz arzu ettiği vakit çıkarmak üzere Avusturya askerini getirdiği vakit kaleyi onlara vermiş. Yıkılan bazı mevki'leriyle bütün(?) kale bağçesini bugün asker kâmilen zabt etmiş bulunuyor. Adanın en münbit yeri bulunan bu kısm-ı arâzî adanın sülüsü değilse bile herhâlde rub'unu buluyor. Buranın istifâdesi kendilerine âiddir. Hattâ daha garîbi bu kısm-ı arâzîde vukū' bulan hâdisât-ı hukūkıyye ve cezâiyyeyi de kendileri halletmek isterler. Mesela bir hayvan buraya girse kıyâmetleri koparırlar. Müdîriyet hayvanların girememesi için nihâyet buraya müntehî yola divar çektirmek mecbûriyetinde kalmıştır. Bu mevki'den bir kısmını ifrâz ederek umûmî bir park yapmışlar, adada hiç Avusturyalı olmadığı tekmîl ahâli İslâm bulunduğu hâlde bu bağçede bulunan "Aviso" serlevhalı bir i'lânda Türkçe bir kelime bile bulunmaz. Maamâfih bazan cemîleler gösterildiği de olur. Ez-cümle sâbık kumandan askerî ikāmethânenin bağçesinde çiçeklerle ve Fransız hurûfuyla Adakale yazdırmış, yanına da ayla yıldız yaptırmıştır ki, müdîr bey bilhassa bunu bize irâe ile memnûniyetini bildiriyordu. Asker her üç ayda bir tebdîl olunur. Müdîriyet bundan da beyân-ı memnûniyyet eylemektedir.

Adada imparatorun husûsî günlerinde ve diğer bir iki günde Avusturya bayrağı temevvüc etmesine de her nedense öteden beri alışılmış, i'tirâz edilmiyor. Bunu mukābil bizimkiler de bir şey düşünmüşler: Her Cuma hükûmet dâiresine çektikleri Osmanlı sancağından başka bir dânesini de minârede bulunduruyorlar. Güzel bir mukābele değil mi?

[431] Ey Tuna üzerinde mütemevvic ve bulunduğun mevki'-i dînî kadar mukaddes ve ulvî Osmanlı sancağı; seni bir daha tebcîl ederim!

Üsküp Sultânîsi muallimlerinden

Mustafa Muhsin

MATBÛÂT

EY ULEMÂ-YI İSLÂMİYYE! HÂLÂ MI UYKU?

Ey ulemâ-yı izâm, ey hükûmet-i İslâm! Şerîat-i Garrâ-i Mutahhara, diyânet-i semhâ-i mukaddese, sizden istimdâd ediyor: A'dâ-yı Dîn-i Mübîn her taraftan canavarcasına saldırıyor, misyonerler her fırsattan istifâde ederek hukūk-ı İslâmiyyeye tecâvüz ediyorlar, bizim ciğergâhımıza kadar hulûl ederek muhadderât-ı İslâmiyyenin akāidini ifsâd için tedbîrler düşünüyorlar, bir çok acûzeler irsâl ederek mekteplere, hastahânelere, hattâ hânelerimize kadar girerek nisvânımızı iğvâ ve ıdlâl ediyorlar, hüsn-i ihtiyârlarıyla kiliselere kadar götürüp teabbüd ettiriyorlar. Üfürükçülük san'at-ı rezîlesi o kadar şâyi' olmuştur ki: Aktâr-ı Mısriyye'nin her tarafını ihâta ederek şarkan ve garben tevessü' etmektedir. Mısrîlerden, Sûdânîlerden bir takım koca karılar misyonerlerin elinde âlet olarak hânelerimize gelirler, nisvânımızı iğfâl ederler, akīdelerini bozarlar, mugayyebâttan ahbâr ve emrâz-ı mütenevviayı tedâvî edeceklerini ileri sürerek paralarını aldıktan sonra şuûrlarına kadar te'sîr ederler.

En belâsı da bunları tenkīd filan kat'iyyen câiz değil. Bunların meşâyihı, ifrîtleri hep bir olup yekdiğerinden infisâli kābil değilmiş. İ'tirâz da kat'iyyen câiz olmayıp her ne derlerse hemen tasdîk etmek vâcibmiş! Şu sûretle asabî hastalıklı olanları büsbütün yoldan çıkarırlar.

Şimdi misyonerler, bunların İslâm kadınlarına olan derece-i te'sîrini tamamıyle anlamışlar, büyük paralar ile o mel'ûneleri İslâm ailelerine, hânelerine saldırıyorlar ve şu sûretle kadınlarımız vâsıtasıyla evlâdımıza tecâvüz ederek onları iğfâl edecekler. Kadınlara diyorlar ki: "Bizim gaybden haber veren şeytânımız, hastalara şifâ veren ifrîtimiz, İsevîdir. Şimdi size, maksadınıza vusûl için salîb takınmak, kiliseye gitmek, Meryem'e secde etmek lâzımdır…" İşte bu gibi ta'lîmât-ı Nasrâniyye'den her ne lâzım ise söyleyerek bilâhare tedâvîsine mübâşeret ederler.

Misyonerlerin tecrübeleri netîcesi olarak diyânet-i İslâmiyye ile mübârezede galebe etmek için en kestirme yol, bu yol imiş. Bu sûretle nisvânımızı iğfâl edebilirlerse onlar da evvelden [evlâd-ı] müstakbelemizin mâderleri olduğu cihetle gāyeye vusûl kolaylaşır, az zaman büyük muvaffakiyet te'mîn olunması melhûz imiş!

Ey ulemâ-yı kirâm! Kendinize veresetü'l-enbiyâ' ünvânını takınmak için herkesten evvel siz ihtimâm ederseniz, Şerîat-i Garrâ-i Mutahhara'nın müdâfaası dahi size vâcibdir. Artık bu gaflet, bu cehâletten uyanınız, bu üfürükçülüğün hurmeti için fetvâ ısdâr ediniz, bunun yegâne ilâcı budur. Bu, Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd'a şirktir. Bu gibi bir fetvâ-yı şer'î ile bu san'at-ı redîeyi men' ve o fetvâyı gazeteler sütûnunda ve risâle şeklinde neşrediniz, avâm ve havâs kâffesi okusun, görsün. Hükûmete resmen teblîğ ederek men'ini taleb ediniz. Hükûmet-i İslâmiyyenin vazîfesi bu gibi mel'ûn ve mel'ûneleri men' etmektir.

Bu sûretle Dîn-i Mübîn-i İslâm üzerine açılmış muhârebeyi müdâfaa etmek size vâcibdir. Zannederiz ki, hükûmet murâd ederse bu şerîre kadınları o san'at-ı rezîleden men' etmek için bir çâre bulur. Hiç olmazsa; "Herkesin ailece râhatını ihlâl ediyorlar" bahânesiyle de men' olunabilir. Eğer o sûretle mümkün olmadığı takdîrde bunların men'i için ayrıca husûsî kānûn vaz' etmeli, behemehâl men' ederek bu fitne-i azîme ve beliyye-i kebîrenin önünü her hâlde almalı, her hâlde bunun çâresini arayıp bulmak hükûmet-i İslâmiyyenin vazîfesidir.

(Mısır – *el-Livâ'*)

MİSYONERLER ÇALIŞMAKLA İNTİŞÂR-I İSLÂM'IN ÖNÜNE DURABİLİRLER Mİ?

10 Ş a'bânü'l-muazzam târîhli *el-Alem* refîkımız böyle bir ünvân ile "kanâtır-ı hayriyye"den Ahmed Atyû imzâsıyla

gönderilen bir mektûbu neşrediyor. Aynen tercüme ediyoruz:

"Bu günlerde misyonerler bütün mevcûdiyetleriyle Nasrâniyet'i neşretmek husûsunda ellerinden gelen vesâilin her türlüsüne teşebbüs ederek her türlü fedâkârlıktan geri kalmıyorlar, her ne lâzım ise hepsine teşebbüs ediyorlar: Mektepler, hastahâneler açarak erkek ve kız çocuklarını meccânen kabûl ediyorlar; kitaplar, risâleler, gazeteler neşrederek meccânen tevzî' ediyorlar; tekkeler açarak fukarâ ve eytâm-ı müslimîni iğfâl etmek istiyorlar. Bunların hepsinden esas maksadları Nasrâniyet'i tervîc olduğunu bilmeyen bir müslüman yoktur.

Bunların o kadar mesâîlerine rağmen beri taraftan insanların hakîkat ve basîret sâhibleri, muhtelif milletlerin ileri gelenleri sürü sürü ihtidâ ederek, Dîn-i Mübîn-i İslâm'ı kendi hüsn-i ihtiyârlarıyla kabûl ederek müşerref oluyorlar. İşte size bu ay zarfında Dîn-i İslâm ile müşerref olanların isimlerini ta'dâd edeyim:

Muhammed Bey Râgıb (Mina a'yânından) Ivaz Beğ Uryân (Benî Süveyf a'yânından) Feylesof Muhammed Osman Efendi (İngiliz eşrâfından) Hazretü'l-vecîhü'l-müfekkir Mehdî Efendi (İskenderiye a'yânından) Bu zât daima; [1](اِنَّ الدّينَ عِنْدَ اللهِ الْاِسْلَامُ) diyor.

Ben bu satırları yazarken bir i'lâm-ı şer'î okudum. Menûf Mahkeme-i Şer'iyyesi hâkimi huzûrunda iki kadın Dîn-i İslâm ile müşerref olmuş. Demek oluyor ki, İslâmiyet seyr-i tabîîsinde alabildiğine kat'-ı merâhıl ediyor. Evet bunda şübhe yoktur; zîrâ bu din , dîn-i fıtrîdir."

ŞUÛN

Osmanlı – İtalya Muhârebesi:

Dârü'l-cihâddaki İslâm kumandanlarının iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti'nden Osmanlı Ajansı'na teblîğ edilmiştir:

Trablusgarb:

7 Temmuz – Temmuz'un yedinci günü ale's-sabâh düşmanın Mısrata'nın garb istikāmetine ve cebheye karşı tam bir fırka kuvvetiyle başladığı harekât-ı taarruziyyesi mücâhidînin mukāvemet-i şedîdesiyle iki-üç kilometre sonra tevakkufa uğradığı ve bu sırada sağ ve sol cenâhda bulunan mücâhidînin düşmanın Mısrata ile muvâsalasını kat' ve her taraftan taaruza kıyâm eylemeleri üzerine ortada kalan düşman kuvvetlerinin azîm bir perîşânî içinde muhtelif istikāmetlere firâra başladıkları ve hurmalıklar içinde ta'kīb olunarak birçok defa boğaz boğaza cereyân ve gündüz sâat dörde kadar devam eden muhârebât ve ta'kībât netîcesinde meydanda küllî telefât bırakarak mütebâkīsinin canlarını kurtarabildikleri ve mücâhidînin hayli ganâim ve bu miyânda bir de top esteri elde ettikleri ve işbu muhârebede on beş **[432]** kadar şehîd ile otuz küsûr mecrûh olduğu ve kuvve-i ma'neviyyenin fevkalâde bulunduğu ma'rûzdur.

§ Ahîren vukū' bulan Mısrata muhârebesinden sonra hurmalıklar içinde yeniden cesedlerle eşyâ ve kuyulardan palaska ve cebehâne ihrâcına devam olunduğu ve 63 ve 66'ıncı Alaylar'la Zenci kıtaâtından mâadâ Üçüncü Alay'a âid birçok cesed ve eşyâ dahi cem' olunduğu ve bu muhârebeye üç alay ile Zenci taburlarının iştirâk ettiği ve bu fırkanın küllî telefât vererek büyük bir perîşânîye uğradığı ma'rûzdur.

Bahr-ı Ahmer:

Hudeyde Bombardıman Ediliyor – Osmanlı Ajansı Piemonte ve Caprera kruvazörleri Hudeyde'nin şimâlinde bulunan İslâm ordugâhını bombardıman etmekte olduklarını beyân ediyor.

İngiltere – İtalya:

Lord Kitchener'ın "Roma Tarîkıyla" Londra'ya Azîmeti – Acaba ne için Roma tarîkıyla? Böyle bir suâle lüzûm var mı? Lord Kitchener kim olmuş, bir İngiliz me'mûru değil mi? Elbette başka bir şey değil. Lord Kitchener'ı zihnimizde ne kadar büyütecek olsak yine bir konsolostur.

Fakat Avrupa gazetelerinden bazıları bu bâbda başka türlü mütâlaalarda bulunuyorlar. Esâsen Lord Kitchener gibi ümerâ'-i askeriyyeden olan bir zâtın bu sûretle konsolosluk vazîfesini deruhde etmesine başka ma'nâlar veriyorlar. Lord Kitchener İtalya ve Trablusgarb muhârebesiyle esâsen alâkadârdır. Mısır'a konsolos ta'yîn olunması dahi aynı maksada mebnîdir. Devlet-i Aliyye'nin Mısır askerini Trablus'a sevketmek fikrine meydan vermemeyi, yahud Mısır tarîkıyla Osmanlı askerinin, esliha ve mühimmâtını geçirmemeyi… daha konsolosluk vazîfesini kabûl ederken deruhde etmiş. Böyle bir vazîfeyi îfâ ettikten sonra "Roma"ya Lord Kitchener'ın misâfir olmak hakkını hâiz olacağı şübhesizdir.

Rusya – İran:

İran'da Rusya – Rusya Hükûmeti İran'a her cihetten müdâhale etmeye karar vermiştir. İran'da teşkîli mukarrer olan Kazak Alayı kumandanlığını dahi Rus zâbitânı uhdesine tevdî' etmek üzere İran hükûmeti kabûl etmiştir. Bunların da vazîfeleri kan dökmek olacaktır.

Marakeş:

Herhangi gazeteyi ele alıp da bakacak olursak mutlakā Fas, Tunus mes'eleleri, Sultân Abdülazîz ve Abdülhafîz isimleri göze çarpar.

Bir zamanlar umûm Mağribîler Abdülhafîz'a hüsn-i zan ederek birâderi Abdülazîz aleyhine kıyâmını istihsân etmişler, vatan ve milletin selâmeti uğrunda büyük büyük ümîdleri Abdülhafîz'a tevcîh etmişlerdi. Hattâ o derecede hüsn-i zan ederlerdi ki; bu adamda yegâne bir emel var ise o da vatan ve millet-i İslâmiyyenin selâmetine hizmet etmektir. Kanlar dökülecek, canlar fedâ olunacak, vatan ve milletin haysiyet ve nâmûsunu lâyıkıyla müdâfaa için lâzım gelen esbâba kemâl-i ciddiyyetle teşebbüs olunacak zannolunuyordu.

Vâ esefâ ki, bu zanların da fâsid olduğu çok sürmeyip

[1] Âl-i İmrân, 3/19.

tahakkuk etti. Vatanın selâmeti uğrunda canını fedâ ederek istiklâliyetini muhâfaza edecektir zannettiğimiz Abdülhafîz, bir gün geldi Fransızların kucağına atıldı, resmen Fransa himâyesini iltizâm denâetini irtikâb etti.

Fransızlar da milletine hıyânet eden Abdülhafîz'ı iğfâl ederek nâil-i merâm olduk zannetmişlerken, Sultân Abdülhafîz'ı elde etmekle memleketini dahi elde ettik zehâbına düşmüşlerken birden bire efkâr-ı umûmiyyede heyecân başgösterdi. Umûm Marakeş ahâlisi silaha sarılarak memleket ve vatanlarını düşman tasallutundan muhâfazaya kıyâm ettiler, her beldeye, her türlü mihen ve mezâhime göğüs gerekek vatan uğrunda kanlarını, canlarını fedâ etmeye karar verdiler. Bunun üzerine Fransa hükûmeti de anladı ki, Marakeş'e tasallut etmek için yalnız Wilhelm cenâblarının muvâfakati ve Mulay Hafîz'ın rızâsı kâfî değilmiş; belki asıl memleket ve vatanın sâhibleri olan milletin rızâsı lâzım imiş. Şimdi Trablusgarb'da İtalyanlar ne hâlde ise, Marakeş'de Fransızlar da aynı hâldedir. Ne canlar gitti, ne paralar sarf olundu. Fransızlar nedâmet edecek dereceye gelmişler. Hâlbuki sonraki pişmânlık fâide vermez. Şimdi ızhâr-ı acz etmek de müşkil. Hülâsa Arabların kuvve-i ma'neviyyelerini Fransızlar şimdi anladılar, pek büyük müşkilâta dûçâr olacaklarını tamâmıyla keşfettiler. Abdülhafîz'dan başka vatanın asıl sâhibleri olduğunu ayne'l-yakîn müşâhede ettiler. Biz de Mağribî kardeşlerimize yalnız bir kelime tavsiye ederiz: [1](اِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ) nass-ı celîlini unutmayınız.

Rusya:

Ruslarda Müskirât İsti'mâlinde Terakkī – Evrâk-ı resmiyyeden tebeyyün ettiğine göre, Rusya'nın Grodna[?] vilâyetinde 1910 senesinde sarf olunan rakı (krotke) iki milyon yüz bin ruble kıymetinde iken 1911 senesinde iki milyon beş yüz bin rubleye çıkmıştır.

Rusya Askerinde İğtişâş – Rusya hükûmeti şimdiye kadar hep Rusların cehâletinden istifâde etmekte idi. Bu kere Rus askeri miyânında dahi laf anlar adamlar zuhûr edebileceği ümîdi biraz açıldı. Bundan bir ay mukaddem Rusya Karadeniz Donanması efrâdı miyânında bir iğtişâş zuhûr ederek tâifeler amirale karşı muhâlefet etmiş, bilâhare efrâd-ı bahriyyeden on kişi mahkeme kararıyla kurşuna dizilip onu kalebend ve yüzlercesi de nefy olunmuştu. Şimdi de asâkir-i berriyye miyânında iğtişâş zuhûr ederek yüzlerce nefer itlâf olunduğu rivâyet olunmaktadır.

Hindistan:

Osmanlıların İhtilâfı Âlem-i İslâm'ı Kan Ağlatıyor – 29 Temmuz târîhiyle Rangoon'dan Dârülhilâfe matbûâtına çekilen telgraftır: Rangoon Cem'iyet-i İslâmiyyesi Burma (Hindistan) İslâmlarının hissiyâtını beyân ederek fırkalar siyâsetini, bu fevkalâde müşkil zamandaki adem-i ittihâdı büyük bir zucret-i kalbiyye ile telakkī ediyor ve Devlet-i Osmâniyye için fenâ netîceler görüyor. Vatanperver ve hissiyât-ı âliyye ile mütehassis, asker ve sivil, bütün Osmanlıları aralarındaki ihtilâfâtı fedâ ve iskât etmeye, hilâfet ve meşrûtiyeti sıyânet eylemeye da'vet eyler. Aynı zamanda bu uğurda sarf-ı nüfûz etmesini Amiral … (burada isim okunamamıştır)'dan ricâ eder.

Ahmed Molla Dâvûd

Rusların Zulmüne Karşı Hind Müslümanlarının Heyecânı – Kalküta'da münteşir *Hablü'l-Metîn* refîkımızda okunduğuna göre, Hindistan'ın Lucknow beldesinde ictimâ' eden Nedve-i İslâmiyye Rusya'nın Meşhed-i Şerîf'de yaptığı tecâvüzâtı nazar-ı i'tibâra alarak ber-vech-i âtî mukarrerâtı ittihâz etmişlerdir:

1) Rusya'nın Meşhed-i Şerîf'de olan askerini geri çektirmek için lâzım gelen teşebbüs

2) Rusya askeri tarafından tahrîb olunan mesâcidin ta'mîri için hükûmet-i mezkûreye ihbâr

3) İran'da Rus zulmüne nihâyet verilmesi

4) Rebîul-âhir'in onbeşinci gününü Rus mezâlimi hâtıra-i müellimesi olmak üzere bir yevm-i mâtem ittihâz ederek müslümanlara o güne mahsûs bir elbise ta'yîni.. Bu mukarrerâtın infâzına da mübâşeret olunmuştur.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

[1] Muhammed, 47/7.

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib

8 Ağustos 1912 | 25 Şa'bân 1330 | Perşembe | 26 Temmuz 1328 | Cild: 8 - Aded: 205

HADÎS-İ ŞERÎF

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا، وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا، أَوَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ؟ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ»

Bu hadîs-i şerîf ecille-i ruvât-ı ashâbdan Ebû Hureyre radıyallâhü anhdan mervî olan *Sahîh-i Müslim*[1] hadîslerindendir. Mü'minlerin tabîbü'l-kulûbu olan Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz bize buyuruyor ki: "Nefsimi yed-i kudretinde tutan Zât-ı Ecell ü A'lâ'ya kasem ederim ki, siz îmân etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de îmân etmiş olmazsınız. Size bir şey göstereyim mi ki, siz onu yapınca sevişesiniz? Kendi aranızda selâmı ifşâ ediniz."

Bir bu hadîs-i şerîfi okuyorum, bir de bu asırda yaşayan müslümanların hâline bakıyorum da, rûh-ı İslâm'dan ne kadar uzaklaştığımıza hayretler ediyorum. Teâlîm-i nebeviyyenin füyûz-ı necât-bahşâsından, kalblere isâle-i hayât-ı câvidânî eden evâmir-i nebeviyyeden bu kadar gâfil olmasaydık, rûh-ı İslâm'dan bu kadar bî-haber davranmasaydık, şübhesiz bugün mezelletin bu derekesine düşmezdik. İslâm'ın mecd-i sâbıkı kılıçla, kuvvetle hâsıl olmuş diye vehm edenlere karşı bu ve emsâli evâmir ve nevâhî-i nebeviyyeden daha parlak daha muknî' burhân mı olur? Bir zamanlar her müslümanın üssü'l-esâs-ı akāyidi iken bugün –hezârân teessüfle söylüyorum– habâyâ-yı hakāyık zümresine dâhil olan bu gibi desâtîr-i hikmet hangi kavmin mülk-i yemînî olur da kişver-i saâdeti fethetmekte müşkilât çeker? Hangi bahtiyâr millet sevişmek düstûrunu havass u avâmına telkīn eder de yine zevâl ü izmihlâl girîvesine düşer?

Biz müslümanlar bugün [2](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ) âyet-i kerîmesini münâsebet düşsün düşmesin tilâvet ediyoruz da, yine yekdiğerimizde gördüğümüz en ehemmiyetsiz taksîrâtı i'zâm etmekle, yekdiğerimize buğzetmekle, her vesîleden istifâde ederek birbirimizi tahkīr ve tezlîl etmekle dem-güzâr oluyoruz. Teâvün ve tenâsur yerine birbirimize hasım olmayı, herbirimiz diğerinin hizlânına karşı lâ-kayd kalmayı, tehâbb ü tevâdd yerine de buğz, nefret yarışına çıkmayı ikāme etmişiz. Hâdî-i A'zam'ımızın, Muktedâ-yı Mükerrem'imizin sözleri ise meydanda. Buna muttali' olan zamâne müslümanlarının yüzlerini humret-i hacâlet istîlâ etmez mi? Yüzlerce milyonlara bâliğ olan ehl-i İslâm'ın her yerde zelîl olması, her iklîmde ecânibin ayakları altında hakīr düşmesi dini unutmaktan, Peygamber-i Zî-şân'ın evâmirine adem-i itâatten başka neye haml olunur?

Hepimiz; "Müslümanız" diyoruz. Da'vâ-yı îmânda sâdık isek, mü'min-i kâmil olmak istiyorsak işte bedraka-i saâdet, meş'ale-i hidâyet gözümüzün önünde duruyor; birbirimizi sevelim. Birbirimizi sevmek için evvel be-evvel tanışalım. Her yerde müslümanlar ne hâlde imiş, öğrenelim. Bir müslüman bir müslümana rast geldiği vakit selâmullâhı dirîğ etmeyelim, bir "es-selâmü aleyküm" demeye üşenmeyelim. Muhbir-i Sâdık bu kelime-i tayyibenin iksîr-i muhabbet, devâ-yı âcil-i salâh u saâdet olduğunu işte bize bildiriyor. Ne garîb **[434]** körlüktür ki bugün "es-selâmü aleyküm" gibi muhâtabımız hakkında selâmet-i dâreyni temennî ma'nâsını mutazammın olan bir kelime-i tayyibeyi câ-nişîn-i ihtirâm olanlardan esirgiyoruz da ona bir inhinâ-yı teabbüd ikāmesinden sıkılmıyoruz! Ne acîb bir dalâlettir ki, lâfz-ı selâm ile yanımıza giren bir müslimi –tahkīr olundum zannıyla– bir nazra-i işmi'zâz ile karşılıyoruz! Âdâb-ı İslâmiyye o derecede giriftâr-ı gurbet olmuştur ki, muhâtabımız gücenmesin diye selâmullâhı çok kere terkediyoruz da kalbini bir "bonjour" veya "bonsoir" ile tatyîb etmeyi evlâ görüyoruz! Cehâlet o kadar teammüm etmiştir ki, selâm veren kimseye karşı redd-i selâm farîzasını icrâ, "es-selâmü aleyküm" diyerek mukābele etmeyi bile aklımıza getiremiyoruz. Bizi bu çıkmaz yollara sevkeden şey hep hüsn-i idâreden mahrûm bir sevdâ-yı temeddün ile ihtiyâr ettiğimiz taklîd-i bî-ma'nâdır.

[1] Kitâbü'l-Îmân, 22.
[2] Hucurât, 49/10.

Anlayamıyorum; biz mukallid olacak olduktan sonra celâlet-i kadrine mü'min ve mülhid bütün akvâm-ı cihân şehâdet eden bir Nebiyy-i Zî-şân'a neden taklîd etmeyelim? O Resûl-i Mükerrem'e ki, kemâl-i tevâzuundan hakîr ve celîl, tanısın tanımasın, her kime rast gelse selâm verirdi ve ümmetine de böyle emrederdi. Zîrâ ifşâ-yı selâm, esbâb-ı ülfetin başlangıcıdır, isticlâb-ı meveddetin miftâhıdır. Zîrâ lâfz-ı selâm şeâir-i İslâmiyyedendir. Bu lâfz-ı mübârek yalnız ehl-i İslâm'a hâs olan bir tahiyyedir. Bu tahiyye-i mahsûsa ile müslümanlar yekdiğerini tanır. Bir de lâfz-ı selâmın müeddâsı bizâtihî buğz u adâvete, fesâd-ı zâtü'l-beyne mâni'dir. Zîrâ bir insan sevmediği, bozuştuğu kimsenin saâdet-mend olmasını istemeyeceğinden bu duâ-yı mübârekle muhâtabı için selâmet-i dâreyni Cenâb-ı Kādı'l-hâcât'tan taleb edince –eğer ağzından çıkanı kulağı işitir makūleden ise– içindeki hıkd u buğza bedel muhabbet doğar. Müslüman kardeşi için istediği saâdet ve selâmetten kendisi de derhâl hisse-mend olur.

Ahmed Naim

EDEBİYÂT

SÜLEYMÂNİYE KÜRSÜSÜNDE

Hiç sıkılmaz mısınız Hazret-i Peygamber'den,
Ki uzaklardaki bir mü'mini incitse diken,
Kalb-i pâkinde duyarmış o musîbetten acı?
Sizden elbette olur rûh-i Nebî da'vâcı.
Ey cemâat, uyanın! Yoksa, hemen gün batacak.
Uyanın! Korkuyorum: Leyl-i nedâmet çatacak.
Ne vapurlarla trenler sizi bîdâr etti;
Ne de toplar bu derin uykuya bir kâr etti!
Sizi kim kaldıracak, sûru mu İsrâfîl'in?
Etmeyin... Memleketin hâli fenâlaştı... Gelin!
Gelin Allah için olsun ki zaman buhranlı;
Perdenin arkası –Mevlâ bilir amma– kanlı!
Siz ki son lem'a-i ümmîdisiniz İslâm'ın,
Dayanın gayzına artık medenî akvâmın!
Şimdilik sulha sebep ordunuzun kuvvetidir;
Bir de vaz'iyyet-i mülkiyyenizin kıymetidir.
Bu tezebzüble o kuvvet de fakat sarsılacak...
Çünkü isyanları bastırmaya me'mûr ancak!
Ordu mâdâm ki efrâdını milletten alır;
Milletin keşmekeşinden nasıl âzâde kalır?
Öyledir, memleketin hâli düzelmezse eğer,
Kışlalar evlere, asker de ahâlîye döner!
Durmasın sonra kazan kaldıradursun ordu...
Düşmanın safları çiğner bu mukaddes yurdu!
Enbiyâ yurdu bu toprak; şühedâ burcu bu yer;
Bir yıkık türbesinin üstüne Mevlâ titrer!
Dışı baştanbaşa bir nesl-i kerîmin yâdı;
İçi boydan boya milyonla şehîd ecsâdı.
Öyle meşbû'-i şehâdet ki bu öksüz toprak:
Fışkıran otları bir sıksa adam kan çıkacak!
Böyle bir yurdu elinden çıkaran nesl-i sefîl,
Yerin üstünde muhakkar, yerin altında rezîl!
Hem vatan gitti mi, yoktur size bir başka vatan;
Çünkü mîrasyedi sâil kovulur her kapıdan!
Göçebeyken koca bir devlete kurmuş bünyâd...
Çerge hâlinde mi görsün sizi kalkıp ecdâd?
"Çerge hâlinde..." dedim... Korkarım ondan da tebâh:
Saltanat devrilecek olsa, iyâzen-billâh,
Öyle iğrenç olacak âkıbetin manzarası,
Ki tasavvur bile vicdanlar için yüz karası!
Azıcık bilmek için kadrini istiklâlin,
Bakınız çehre-i meş'ûmuna izmihlâlin:
Yarılıp sanki zemin, uğrayıvermiş, yer yer
Bin sefîl ordu ki efrâdı bütün âileler.
Hepsi aç, bir paralar yok, kadın erkek çıplak;
Sokağın ortası ev, kaldırımın sırtı yatak!
Geziyor çiğneyerek bunları yüzlerce köpek;
Satılık cevher-i nâmûs arıyor: Kâr edecek!
Sen işin yoksa namaz kılmak için mescid ara...
[435]*Kimi câmi'lerin artık kocaman bir opera;*
Kiminin göğsüne haç, boynuna takmışlar çan;
Kimi olmuş balo vermek için a'lâ meydan!
Vuruyor bando şu karşımda duran minberde;
O sizin secdeye baş koyduğunuz, mermerde,
Dişi, erkek, bir alay boklu ayak dans ediyor...
İşveler, kahkahalar kubbeyi gümbürdetiyor!
Avlu baştan başa binlerce dilenciyle dolu:
Eski sâhipleri mülkün kapamışlar da yolu,
*El açıp yalvarıyorlar yeni sâhiplerine**
.....
.....
.....
Bu sizin ağlamanız benzedi bir dîgerine:
Endülüs tâcı elinden alınan bahtı kara
Savuşurken, o güzel mülkü verip ağyâra,
Tırmanır bir kayanın sırtına, etrâfa bakar.
Bırakıp çıktığı cennet gibi zümrüt ovalar,
Başlar ağlatmaya bîçâreyi hüngür hüngür!
Karşıdan vâlide sultan bunu pek haklı görür,
Der ki: "Çarpışmadın erkek gibi düşmanlarla...
Şimdi, hiç yoksa, kadınlar gibi olsun ağla!"

–mâba'di gelecek haftaya–

Mehmed Âkif

TERBİYE VE TA'LÎM

TA'LÎM VE TERBİYEDE ÜSSÜ'L-ESÂS

Avrupa ulûm-ı ictimâiyye mütehassıslarının eserlerine, kāmûsü'l-ulûmlarına bakılırsa avâmil-i ictimâiyye ve müessirât-ı milliyye olmak üzere vahdet-i ırk, vahdet-i lisân ve mekân ve –esaslanmış kadîm bir– iştirâk-i menâfi' terkîbleri görülür.

* Bir zamandan beri için için ağlayan cemâat bu levhanın karşısında feryâdını zabt edemedi. Ma'bedin içi bir mahşer-i giryân hâlini aldı. O hay u huy arasında ihtiyarın, bir müddet, ne söylediği işitilemedi. Nihâyet, o da beş on dakîka beklemeye mecbûr oldu.

Şimdi bu müessirâtı –umûmî bir nazarla– hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyyemizde arayalım. Ne vahdet-i ırk, ne vahdet-i lisân ve mekân, ne de öyle –esaslanmış kadîm bir– iştirâk-i menâfi' bulabiliriz. Binâenaleyh bu düstûr biz müslümanların âmil-i cem'iyyeti ve nâzım-ı milliyyeti olmaktan pek uzak bulunduğuna bilâ-tereddüd hükmedebiliriz.

O hâlde bizim düstûr-ı ictimâî ve millîmiz nedir? Şübhesiz, İslâmiyet'tir. İslâmiyet ki, bütün o avâmil ve müessirâtın hepsinin fevkında sehhâr bir âmil-i cem'iyyet, füsûnkâr bir müessir-i milliyyet, bir nâzım-ı hayât-ı medeniyyettir.

Evet, bizim mürebbî-i fikr ü vicdânımız, nâzım-ı cem'iyyetimiz, rûh-ı vahdetimiz, câzibe-i ittihâdımız, mâzîmiz, hâlimiz, ebedî hayât-ı istikbâlimiz odur.

Bakınız, aksâ-yı Şark'tan müntehâ-yı Garb'a kadar Çin'de, Sumatra Cezâyir-i Müctemiası'nda, Hindistan'da, Türkistan'da Arabistan'da, Acemistan'da, Asya-yı Suğrâ'da, Avrupa'da, Afrika'da binlerce ırkları, lisânları –tevhîde tenezzül etmeksizin– nasıl âgûş-ı vefâ-penâhına almış! Nasıl rûhen yekpâre bir kitle-i ma'neviyye-i tevhîd vücûda getirmiş! Hepsinin Allah'ı bir, Peygamber'i bir, Kitab'ı bir, Kıblegâh'ı bir. İnsanlara –İslâmiyet'ten başka– bu derece hürriyet-i vicdân, serbestî-i hayât veren bir din, bir kānûn, bir âmil-i cem'iyyet, bir müessir-i milliyyet varsa gösterilsin!

Trablusgarb'da Arabları, Türkleri, Kürdleri, Çerkesleri, Arnavudları, Boşnakları ilh. el ele verdirir, vicdânlarını, rûhlarını mezc ederek müdhiş bir düşmana karşı –istihkār-ı hayât, istihfâf-ı mevt ettirerek– saldırır. Fikdân-ı vesâitla beraber lâ-yenkatı' şanlı bir silsile-i muzafferiyyet içinde yaşatır ve bütün cihân-ı insâniyyeti velehlere, hayretlere düşürür.

Tâ aksâ-yı Şark'tan, Çin'in köhne sûrları üzerinden elli milyonluk bir kitle-i tevhîdin kalbini coşturur. [1](نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ) Çin ehl-i İslâm'ının kalbi Osmanlı müslümanlarındadır. Zümre-i tevhîdi, gulgule-i ittihâdıyla ufuklarımızı sarstırır, kalblerimizi sürûr ve heyecânlar içinde gaşy ettirir.

Nerede vahdet-i ırk, vahdet-i lisân ve mekân? Hani ya iştirâk-i menâfi'? Evet, vahdet-i fikr, vahdet-i rûh, vahdet-i emel.

Nazar-ı idrâk ve irfânları maddiyât ve tabîiyyât içinde boğulup kalmış olan Avrupa filozofları bu mâ-fevka't-tabîa, bu rûhî ve lâhûtî âmil-i cem'iyyete, bu füsûnkâr müessir-i milliyyete bir türlü akıl erdiremezler, şaşıp da kalırlarsa yeri vardır!

"Bir öyle Melîk'e ey esîrân!
Hürriyetim olmasın mı kurbân?"

Mâdem ki hey'et-i ictimâiyyemizin rûh-ı milliyyeti İslâmiyet'tir, evlâd terbiye ve ta'lîminde üssü'l-esâs olan ancak ve ancak odur.

Hayatımızı cem'iyet-i İslâmiyyeye medyûn değil miyiz? O sâyede yaşamıyor muyuz? Evlâdlarımız da o muhterem cem'iyetindir. Çünkü onlar vâris-i hayâtımız, hayât-ı dîniyye ve milliyyemizdir. Onlar müstakbel cem'iyet-i İslâmiyyedir.

Terbiye-i evlâd emr-i mühimminde her mü'min için ittihâzı farz-ı ayn olan üssü'l-esâs:

أَدِّبُوا أَوْلادَكُمْ على ثلاثِ خِصالٍ: حُبِّ نَبِيِّكُمْ **[436]** وَحُبِّ أَهْلَ بَيْتِهِ) 1) وقِراءَةِ القُرآنِ) "Ey mü'minler! (Hitâb-ı ulvî –hâzır, gāib– kıyâmete kadar bütün ehl-i îmâna şâmildir.) Evlâdlarınızı üç haslet-i celîle üssü'l-esâsı üzerine te'dîb ve terbiye ediniz. Birincisi, Nebiyy-i Zî-şânınız'a (alehissalâtü vesselâm) muhabbet, îmân ve İslâm. Rabbini herkesten, hattâ babadan, evlâddan ziyâde sevmek." Düşününüz ki, Allah; (اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ) "Sultân-ı Kişver-i Nübüvvet ve Risâlet hakīkī mü'minlere öz canlarından daha kıymetli, daha sevgilidir. Uğrunda fedâ-yı hayâtta zerre kadar bile tereddüd etmezler. Ve bunu kendileri için en ulvî bir şeref, en büyük bir bahtiyârlık bilirler." (Sûre-i Celîle-i Ahzâb [âyet 6]) buyuruyor. Bu muhabbete ihtiyâc, bende değil sizdedir. O muhabbet hayât-ı cem'iyyetinizin –tevhîd-i ilâhîden sonra– en metîn, en lâ-yetezelzel istinâdgâhıdır.

İkincisi, Ehl-i Beyt'ime muhabbet. [2](قُلْ لَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِى الْقُرْبٰى) "Sevgili Resûlüm! Onlara söyle: Sizi sebîlü'r-reşâd-ı tevhîde irşâdıma mukābil hiçbir ecr ü mükâfât istemem. Ancak Ehl-i Beyt'ime muhabbet etmeniz matlûbumdur. Çünkü emr-i ilâhî muktezâ-yı münîfidir." fermân-ı Samedânîsi'ni der-hâtır ediniz.

Üçüncüsü, *Kur'ân-ı Kerîm*'i güzelce okumak ve –mümkün olduğu kadar– hıfzına çalışmak. Çünkü sizin habl-i metîn-i i'tisâm ve ittihâdınızdır. Sizin faslü'l-hitâb-ı nizâınız odur. O, size –vâsıta-i risâletimle– Allah'ın emânet-i kübrâsıdır, kānûn-ı len-yetegayyeridir. (*Câmi'-i Sağīr*, [1264])

2) (عَلِّمُوا الصَّبِي ابْنَ سَبْعِ سِنِينَ وَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا) "Çocuğa yedinci yaşında namaz kılmayı öğretiniz! Zinhâr hâline bırakmayınız! Hattâ –îcâb ederse– kulağını çekiniz! Tokatlayınız!" Namaz dinin direğidir. Hayât-ı cem'iyyetinizin esâsıdır. Çünkü en müessir vâsıta-i ictimâ'dır. Uhuvvet-i ictimâiyyeniz, dîniyye ve milliyyeniz bütün saâdetiniz ancak namazla kāimdir. (Kezâ *Câmi'-i Sağīr*, [7274])

Mehmed Fahreddin

FENNİYÂT

HIFZUSSIHHAYA DÂİR

Hıfzussıhha ancak son senelerde pek ziyâde mazhar-ı terakkī olmuş bir fendir. Birçok müdhiş hastalıkların esbâb-ı zuhûr ve intişârına dâir vukū' bulan keşfiyât-ı ahîre hıfzussıhha kavâidinin lüzûm ve ehemmiyetini bir kat daha artırmıştır.

Sıhhatinin muhtel olmamasını istemeyecek bir kimse tasavvur edilemez. Cihânda sıhhat kadar bir ni'met, zindegî kadar bir saâdet olabilir mi? Fakat, hasta olmamayı istediğimiz hâlde sıhhatin muhâfazası için iktizâ eden tedâbîrin tatbîkında şâyân-ı hayret tekâsül gösteriyoruz. Hattâ bu husûstaki lâkaydî hayatı tehlikeye düşürecek kadar korkunç netâyic tevlîd ettiği hâlde yine i'tiyâdât-ı muzırradan kendimizi kurtaramıyoruz.

[1] Saf, 61/13.

[2] Şurâ, 22/23.

Bu husûstaki lâkaydî kısmen cehâletten, kısmen de hayât-ı muntazama ile adem-i i'tilâftan ileri gelmekte olduğu şübhesizdir.

Sıhhatin kıymetini takdîr ederek muhâfazasına ne yolda çalışmak îcâb edeceğini anlamak için hayatımızın gayr-i mer'î ve pek müdhiş düşman orduları tarafından ne sûretle tehdîd edildiklerini öğrenmek iktizâ eder.

Muhâfaza-i sıhhat husûsunda gösterilecek lâkaydînin ne kadar vahîm netâyic tevlîd edeceğini bir kanâat-i tâmme ile takdîr etmek lâzım gelir.

İşte hıfzussıhha fenni bize bu lüzûmu gösterecek, emrâz-ı müdhişeye karşı bedenimizi ne sûretle vikâye edeceğimizi bize öğretecektir.

Hıfzussıhha fenninin ehemmiyeti cidden takdîr edilen memleketlerde, kavânîn-i sıhhiyyeye riâyet sâyesinde, her sene nüfûsca vukū' bulan telefât mikdârının bi'n-nisbe tenâkus ettiği, müzmin ve sârî hastalıkların mümkün mertebe önü alındığı istatistiklerle sâbit olmuş bir hakîkattir.

İçilecek suların menba'larından mahfûz borular vâsıtasıyla nakilleri, sokakların genişlettirilerek havadar ve temiz bir hâle getirilmesi, mikrop yuvası olan eski vîrânelerin ortadan kaldırılması, su birikintilerinin, bataklıkların kurutulması, çarşı ve pazarların tanzîfâtına riâyet edilmesi, emrâz-ı sâriyyeye karşı tathîr ve ta'kīm usûllerinin muntazaman tatbîki sâyesinde Avrupa'nın vaktiyle birçok sârî hastalıkların menba'-ı intişârı olan şehirlerinde emrâz-ı müzmineye dûçâr olanların adedi günden güne azalmakta olduğu belediyelerin neşrettikleri cedvellere mürâcaatla pek güzel anlaşılabilir.

Hükûmetlerin mesâîsine her sınıf efrâd-ı millet tarafından iştirâk edilir, sıhhat-i umûmiyyenin muhâfazası husûsunda herkes kendine teveccüh eden vezâifi hakkıyla îfâya çalışırsa hâsıl olacak netîce bit-tabi' daha ziyâde parlak ve daha ziyâde mûcib-i memnûniyyet olur.

Kolera, veba… gibi emrâz-ı sâriyyenin Garb'dan ziyâde Şark'ta, Avrupa'dan çok Asya'da tahrîbât îkā' etmesi, Garblıların hıfzussıhha kavânînine fart-ı riâyetlerinden ve Şarklıların ise bilâkis bu husûsta büsbütün âtıl ve bî-kayd kalmalarından başka bir şeye haml edilemez.

Tedâbîr-i sıhhıyyeye i'tinâ edebilmek için zengin olmaya lüzûm yoktur. Kavâid-i sıhhıyyenin tatbîki her zaman para sarfına ihtiyâc göstermez. (اَلنَّظَافَةُ مِنَ ٱلإِمَان) hükm-i celîlinin îfâsına çalışmak kifâyet eder. Sâât-i mesâî ve istirâhati tanzîm etmek, daima muayyen zamanlarda yemek yemek, beden idmanlarına devam etmek, sâf ve ceyyid hava teneffüsüne çalışmak, pislikten nefret etmek, nezâfete i'tinâ göstermek gibi şeyler pek de para sarfına ihtiyâc göstermez zannederim.

Maamâfih, bilâhare hastalığın müdhiş pençesi altında kıvranarak **[437]** avuç dolusu doktor ve eczâ parası te'diyesine mecbûr kalmaktan ise, bahşâyiş-i Rabbânî olan sıhhatin muhâfazasına i'tinâ göstermek, bu uğurda az-çok masraftan çekinmemek daha ma'kūl bir hareket olmaz mı?

Bir tarlaya atılan tohumlardan bazılarının pek güzel neşv ü nemâ buldukları hâlde diğer bazılarının filiz vermeden çürüyüp mahvoldukları herkesin bildiği bir şeydir. Keyfiyet-i zer'de hiçbir fark olmadığı hâlde tohumlardan bazılarının intâş edememesi ya onlarda cürsûme-i hayâtın tamâmıyle mahvolmuş olmasından veyâhûd arâzînin o kısımları, tohumun intâşına müsâid bulunmamasından neş'et eder.

Beden de, hastalık tohumlarına karşı aynıyle böyle bir tarlaya müşâbihdir. Aynı şerâit dâhilinde ve aynı muhît içinde bulunan iki şahıstan birisi bir hastalığa dûçâr olduğu hâlde diğerinin sıhhatine aslâ halel târî olmadığı ekseriyâ müşâhede olunan ahvâldendir. Mesela yağmura tutularak iyice ıslanan iki şahıstan birisi ya bronşit ya iltihâb-ı rie, yâhûd romatizma gibi bir hastalığa yakalandığı hâlde arkadaşına aslâ bir şey olmaz. Birinci şahıs hastalığın merhametsiz ıztırâbâtı altında kıvranır dururken ikincisi sapasağlam gezer dolaşır. Aynı bir şehirde yaşayan insanlardan bazıları havayı, suyu, sokakları, meskenleri… istîlâ etmiş olan uzviyât-ı hurde-bîniyyenin, mikrop denilen düşmanların te'sîrâtıyla ağır ve tehlikeli hastalıklara uğradıkları hâlde diğer büyük bir kısmının bu gayr-i mer'î düşman alaylarının istîlâsından masûn kaldıklarını biliyoruz.

Hattâ aynı bir hastalık eşhâsa nazaran vahâmetçe muhtelif tezâhürât gösteriyor. Aynı maraza dûçâr olan iki şahıstan biri hastalığı ehemmiyetsizce geçirebildiği hâlde diğeri tehlikeli safhalara ma'rûz kalıyor.

Acaba niçin? Bazı kimselerin bedeni tehlikeli hastalıklara neden daha ziyâde müstaid bulunuyor? Bu isti'dâd-ı marazî neden neş'et ediyor?

Hastalıklara karşı vücûdu techîz ve takviye etmek mümkün müdür? Bütün bu suâllere hıfzussıhha pek sâde bir cevap veriyor: Her şahıs kendi i'tiyâdâtı, kendi tarz-ı hayâtıyla bedenini bir takım hastalıkların zuhûr ve inkişâfına müstaid bir hâle getirir. Yine bu sebebden aynı bir hastalığa bir şahıs daha kolay yakalanabilir. Maraz bu şahsın bedeninde daha çabuk devre-i vahâmete girer. Çünkü bu şahsın tarz-ı hayâtı vücûdunu zaîf düşürmüş, hastalığın istîlâsına mukāvemet edemeyecek bir hâle getirmiştir.

Uzun müddet mülevves ve mahsûr bir hava teneffüs etmek, bedeni temrînlerden, idmanlardan mahrûm bırakmak, vücûdun muhtâc olduğu gıdâyı verememek, fenâ bir sûrette tegaddî etmek, îş ü işrete, fart-ı sefâhete mübtelâ olmak gibi ahvâl bedeni hastalıklara müstaid bir hâle getirecek başlıca sebeblerdir.

Halbuki hıfzussıhha kavâidine riâyet edilerek echize-i bedeniyye takviye, deverân-ı dem, teneffüs, hareket ve hazm gibi ef'âl-i hayâtiyyenin sûret-i muntazamada devamları te'mîn edilirse beden hastalıklara karşı akîm ve gayr-i müsâid bir hâle getirilmiş olur.

Beşeriyeti tahrîb eden hastalıklardan bir çoğunun sebebi bugün tamamıyle anlaşılabilmiştir. Fenâ ve mülevves sular içilirse hummâ-yı tifoidîye yakalanmak ihtimâli ağleb olduğu kat'iyyen ma'lûm bir keyfiyettir.

Durgun sular veya bataklıklar civârında yaşayan insanların ekseriyâ hummâ-yı munkatıaya uğradıklarına herkes dikkat edebilir.

Terli terli soğuk su içilecek olursa ekseriyâ mühlik bir konjestiyona uğranıldığını avâm-ı nâs bile anlamıştır. Tafsîlât-ı ma'rûza gösteriyor ki, bir takım tedâbîr-i ihtiyâtıyyeye fart-ı riâyet sâyesinde hastalıkların istîlâsına karşı vücûdumuzu mümkün mertebe muhâfaza ve takviye etmek taht-ı imkândadır. Vakt ü zamanıyla aşılamak sûretiyle çiçek hastalığının önü alındığını biliyoruz.

Nezâfete riâyet göstermek, elbiseleri, me'kûlât ve meşrûbâtı temiz tutmak, hâneleri havadar ve güneşe ma'rûz bir hâlde inşâ etmek, şehirlerin sokaklarını genişletmek, çarşı ve pazarları daima tathîr etmek sâyesinde vebâ ve kolera gibi sârî hastalıkların, müdhiş âfetlerin dâire-i tahrîbâtı pek ziyâde küçüldüğü istatistiklere mürâcaat etmeye bile lüzûm göstermeyecek kadar âşikâr bir keyfiyettir. Bedeni hastalıklara karşı mücehhez ve mukāvemetli bir hâle getirecek tedâbîrin tatbîkıyla vazîfe bitmiş olmaz. Herşeyden evvel rûh ve bedeni tekâmül ettirmek, hayattan mümkün olduğu kadar çok istifâde ettirecek saâdet-bahş esasları ihzâr etmeye çalışmak îcâb eder.

Hıfzussıhha rûh ve bedeni tekâmül ettirecek, emrâz-ı müdhişeye karşı lâzım gelen tedâbîri öğretecek bir fendir. Bu fennin ahkâm-ı vesâyâsı o kadar karışık değildir. Fakat bu sâde ahkâmın tatbîkinde gösterilecek terâhî ve tekâsül vahîm netîceler verir. Çünkü akciğerler, kalb, ev'iye-i demeviyye, cild, izâm, adalât, a'sâb, havâs ve dimâğ gibi a'zâ-yı bedenin tekâmülü, muhâfaza-i sıhhati ahkâm-ı mezkûrenin sûret-i muntazama ve dâimede tatbîkine vâbestedir.

M. Şemseddin

TÂRÎH

AFGANİSTAN

Altıncı Fasıl
Bedahşân'a Vürûdum Esnâsındaki Vekāyi'
sene 1298

Hoçend'de üç gün daha oturduktan sonra Oratepe'ye müteveccihen yola çıktık. Hîn-i hareketimizde bir adama dört bin rupiye **[438]** verip Mîr Cihândâr Şâh'ın Hokand'da bulunan oğullarına gönderdim ve;

– Ben, Oratepe'ye gidiyorum. Siz, haber-i ahîre kadar Hokand'da oturun diye haber yolladım.

Erbâb-ı mütâlâa tahattur eder ki; Mîr Cihândâr Şâh, kayınpederim olup Şîr Ali Hân tarafından ihrâc edilmiş ve şimdi kendilerine para yolladığım oğulları tarafından katlolunmuştu. Ruslar, bu peder kātillerini tutup habsetmişler ve benim tavassutum üzerine üç yıl sonra mahbesten salıvermişlerdi. Hareketimizin akşamı Timab'a vâsıl olduk. Yollar çamur, hava bozuk idi. Timab'da kimseyi tanımadığım için bir dükkâncıya mürâcaatla;

– İslâm rüesâsından biriyim; beni kabûl edin dedim. Kemâl-i şefkatle kabûl ve ikişer ikişer bizi evlerine misâfir ettiler. Gece toplanıp epeyce dertleştik. Sabahleyin –yol azığı olmak üzere– ekmek ve nevâle getirip verdiler.

İki gün sonra Oratepe'ye vâsıl ve bir misâfirhâneye dâhil olduk. Oradaki Hindûlar, beni kendi kervânsarâylarına da'vet ettiler. Sâir tâcirler de bu teklîfte bulundular. Hiçbirini kırmamak için arkadaşlarımdan bazılarını bunların kervânsarâylarına gönderdim. Kendim de tanıdığım bir tâcirin –da'vet ve ısrârı üzerine– evine gitmeye mecbûr oldum. Burada amca-zâdelerime bir mektup yazıp; "Belh'e gidin; Taşkend'deki ta'lîmâtım mûcebince hareket edin" dedim.

On iki gün Oratepe'de ikāmet ve bazı hil'at ile levâzım-ı sâire iştirâ ederek Oçi Geçidi'ne müteveccihen yola çıktım.

Yolumuz bir dağdan geçiyordu ki Semerkand'dan gelenler mutlaka buradan geçmeye mecbur bulunuyordu. Hâlbuki geçit o esnâda kardan kapalı idi. Tefrîk ettiği dağ ise uzaktan büyük bir yumurta gibi bembeyaz duruyordu. Ben bu geçitten geçip Bedahşân'a gidecektim.

Geçit başına gelince ne kadar dik ve sa'bu'l-mürûr olduğunu görmekle beraber mütevekkilen alallâh tırmanmaya ibtidâr ettik. Dağın tepesine yaklaştığımız sırada sert bir rüzgâr esmeye, soğuk fevkalâde sûrette artmaya, kar ise dizlerimize kadar çıkmaya başladı. Atlarımızı önümüze katıp kuyruklarından tutarak ilerliyorduk. Bir fersah kadar mesâfe kat' etmiştik ki, arkadaşlarım soğuğun şiddetinden muztar kaldılar. Kendilerini tesliye ettim. Fakat birkaç dânesi kar üstüne düşünce müezzine ezân okumasını söyledim.

Yedi defa ezân okunmuştu ki, rüzgâr durdu, soğuk şiddeti de kesildi. İ'tikādımız sâf olduğu için Cenâb-ı Hak şu sûretle bize necât verdi.

Atımın kuyruğundan tuttuğum hâlde ilerliyor ve omuzlarım yerinden çıkıyor sanıyordum. Yüz nefer arkadaşımızdan ancak on kişi ile ben zirve-i cebele vâsıl olabildik.

O kadar kuvvetten düşmüştüm ki, ayaklarım yürüyemiyordu. Kar üzerine oturup sürüne sürüne aşağıya inmeye başladım. Arkadaşlardan beşi önümde gidiyordu.

Dağın öbür tarafına indiğimde ora ahâlîsinden üç yüz kadarının odunlar ile hazır bulunduklarını gördüm. Hemen ateş yaktırıp ısındım. Bizi evlerine götürüp misâfir ettiler ve içlerinden birkaç dağın tepesine çıkıp yolda düşüp kalan arkadaşlarımı getirdiler. Güneş doğarken kal'aya vâsıl olduk. O derece hasta idim ki, beni attan indirip yatağa yatırdılar. Gurûb-ı şemse kadar uyumuşum. Uyandığım vakit her tarafım ağrıyordu. Güç ile kımıldanabiliyordum.

Kal'a ahâlîsinden beherine bir ve reislerinden her birine de beş aded eşrefî verip gönüllerini aldım.

On gün bu kal'ada oturup istirâhat ettik. Bütün arkadaşlarım da kesb-i âfiyyet eyledi. Ba'dehu buradan Hisâr'a gitmek mümkün olup olmadığını sordum. "Yol üzerinde dört büyük dağ vardır." dediler. Binâenaleyh Semerkand tarafından gitmeye karar verdim. Çünkü o yolda Telkâr isminde yalnız bir dağ vardı. Fakat sa'bu'l-mürûr on noktadan geçmek lâzım geliyordu.

Hele Cennet denilen nokta hakkında; "Sırât Köprüsü gibidir ki, üzerinden ka'r-ı Cehennem'e düşmek muhtemeldir. Cehennem'de ateş, bu Cennet'te ise kar ve buz olmaktan başka fark yoktur" deniliyordu.

Ne ise birçok zahmet ve meşakkat çekerek bu noktalar-

dan geçtik. İki gece Pençkend kal'alarında istirâhati müteâkıb Karadaş ve Mağyan'a gidip iki gün oturduk.

Vaktiyle âlem-i ma'nâda Hâce Ubeydullâh-ı Ahrâr hazretlerini görmüş ve "Muazzez evlâdım! Türbemdeki büyük sancağı alıp Afganistan'a gittiğin vakit beraber götür. Sana feth u nusret hâsıl olacaktır" emrini telakkī etmişim ve bu emir üzerine türbedeki sancağı yanıma almıştım.

Burada iki koyun kurban ederek fukarâya dağıttıktan sonra sancağı açıp Şehr-i Sebz'e müteveccihen yola çıktım ve Cevz nâmındaki kal'aya vâsıl oldum. Kal'anın hâkimi beni istikbâl ve kabûl etmedi. Çünkü Buhârâ emîri "Abdurrahmân Hân Rusya hükûmeti nezdinden firâr etmiştir. Onu kabûl ve kimsenin kendisine erzâk satmasına müsâade etmeyin" meâlinde bir emirnâme göndermişti.

Zavallı hâkim "Benim gâvur pâdişâhımın (yani Buhârâ emîrinin) verdiği emir mûcebince sizden tebâüde mecbûrum" diye haber yolladı.

– Merak etmeyin. Cenâb-ı Hudâvendigâr, bize nâsır ve mededkârdır, cevabını verdim.

[439] Kal'a ahâlisi, yanımıza sokulmadıkları gibi bizi de yanlarına uğratmıyorlardı. Mescidi menzil ittihâz ederek arkadaşlarıma;

– Nehir kenarındaki karı süpürüp atları oraya bağlayın dedim ve ba'dehu mescidin damına çıkıp;

– Ey ahâli! Eğer hüsn-i rızânızla bize erzâk satarsanız memnûn olurum. Aksi takdîrde cebren almaya mecbûr olacağım Bunun için mukāteleye de hâzırım. Mâdem ki her iki taraf da müslümanız, yekdiğerimizle dost olarak alış veriş edersek daha iyi olur, diye seslendikten sonra rufekāya kal'aya hücûm emrini verdim.

Ahâli, bunu görünce ellerinde Kur'an-ı Kerîm olduğu hâlde çıkıp ricâ ve niyâza başladılar ve;

– Biz, ceddiniz Emîr Dost Muhammed Hân-ı merhûmun hayr-hâhânındanız. Onun hafîdine de hizmet etmek ister isek de emîrimizin emri üzerine kenâre-gîr olmuştuk, diyerek bize lüzûmu olan şeyleri getirip sattılar.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

HUTBE VE MEVÂ'İZ

MEV'İZA

Filibe'de Murâdiye Câmi'-i Şerîfi'nde Bir Cemm-i Gafîr Huzûrunda

اَعُوذُ بِاللهِ مِن الشَّيْطَانِ الرَّجِيم بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ...[1]

Müslüman kardeşler!

Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerîmesinde bizlere hitâben buyuruyor ki: "Ey benim mü'min kullarım! Sizler, Allah'ın, Peygamber'inin size hayat verecek, sizi dünyâ ve âhirette saâdete erdirecek olan da'vetlerine icâbet ediniz! Yaşamak, mevcûdiyet-i milliyyenizi ilelebed muhâfaza etmek, bütün milletler fevkında bir hayat geçirmek isterseniz –yaşamak isteyenler için– Allah ve Peygamber'inin göstermiş olduğu kānûndan, çizmiş olduğu tarîk-ı müstakīmden ayrılmayın! Eğer o kānûndan inhirâf ederseniz mutlakā mevte mahkûmsunuz!..."

Bize hayat verecek, bizi saâdet-i ebediyyeye erdirecek olan şeyler neden ibâret olduğunu söylemezden mukaddem bir kere hâlimizi tedkīk ve netîcede zuhûr edecek olan maraza göre ilâc tertîb etmek lâzımdır.

Müslüman kardeşlerim;

Eğer bugünkü müslümanların hâlini, geçirmekte oldukları felâketli dakīkaları tedkīk edecek olursak göreceğiz ki: Bugünkü müslümanların hâl-i esef-iştimâli müslümanların bidâyeten bulundukları mahûf, müdhiş hâle pek ziyâde benziyor.

Çünkü [2](بَدَاَ اْلاِسْلاَمُ غَرِيباً وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ...) hadîs-i şerîfi muktezâsınca İslâm bidâyet-i ahvâlde ne kadar garîb, ne derecede zaîf idiyse şimdi de aynı kisveyi iktisâb eylemiştir, İslâmlar her yerde zillet ü meskenet içinde, her yerde mağdûr, mazlûm, hukūk-ı meşrûaları ayaklar altında pâ-mâl oluyor. Herhangi memlekette bulunan müslümanların hâline atf-ı nazar edecek olursak, müşâhede edeceğimiz hâllere karşı hüngür hüngür ağlamamak kābil değildir.

Fakat İslâm'ın bulunduğu mevki' ne kadar elîm olursa olsun, biz yine me'yûs olmayacağız; zîrâ ye's insanları atâletten başka bir şeye sevketmez! Allah buyuruyor ki: [3](لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ...) Bu kadar va'd-i ilâhîye karşı istikbâlden ümîdimizi kesip de ellerimizi göğsümüze koyarak; "Ne yapalım, kader böyle imiş" diye miskîn miskîn durmak, Allah'ın rahmetinden ümîd kesmekten başka nedir?

Bazı kimseler görüyoruz ki; (بَدَاَ اْلاِسْلاَمُ...) hadîs-i şerîfiyle istidlâl ederek; "İslâm garîb gelmiş, garîb gidecektir; binâenaleyh İslâm'ın terakkīsi için çalışmak beyhûdedir.." diyorlar. Acaba bu doğru mu? Hayır; böyle söylemek azîm cinâyettir, Allah ve resûlüne iftirâdan başka bir şey değildir.

Zîrâ pek çok âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i nebeviyye gibi, bu hadîsin mâba'di olan; (فَطُوبَى لِلْغُرَباءِ الذين اَصْلِحُوا ما يفسد النّاس) rivâyeti de gösteriyor ki İslâm bir zaman zaîf düştükten sonra yine evvelki izzet ve mecdini bulacak, yine bir gün gelip de bütün cihâna karşı meydan okuyacaktır. Onun içindir ki, bu zaîf zamanında eski satvet ve şevketini iâdeye çalışanları Cenâb-ı Peygamber Efendimiz tebrîk ve müjde ile tebşîr ediyor.

Şimdi düşünelim; İslâmları bidâyeten bulundukları za'fiyetten kurtaran ne idi? (Gerçi onların hâli ile bizimki bir değildir. Zîrâ onlarda za'fiyet yalnız adeden pek mahdûd olmalarından ileri gelmiştir. Biz ise adeden üç yüz elli milyondan fazlayız. Fakat ne çâre ki, hakīkatte yine onlar kadar kuvvetimiz yoktur. Çünkü sellerin getirip de oraya buraya

[1] Enfâl, 8/24.

[2] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 16690; Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 65.

[3] Zümer, 39/53.

dağıttığı çörçöp gibi dağılmışız.) Bilâ-tevakkuf diyeceğiz ki, kavâid-i *Kur'âniyyeye* hakkıyla tebeiyyet!

Onlar; [1](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ...)[2] (وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعا...) (اَلْمؤْمِنُ اَخُوا **[440]** اَلْمُؤْمِن)[4] (وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ...)[3] (اَلْاِتِّفاقُ رَحْمَةٌ والتفرقة عذاب) (اَلْمُؤْمِنُ مِرْآة المؤْمن)[5] gibi âyât-ı *Kur'âniyye* ve ehâdîs-i peygamberiyyeyi kendilerine düstûr-ı hareket ittihâz ederek yorulmak bilmez bir azim ile çalıştılar. Çok geçmeden [6](وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا...)[7] (انّ مَعَ اَلْعُسْرِ يُسْراً...) gibi nusûs-ı *Kur'âniyye*nin sırrı zâhir oldu. Bir hizb-i kalîl olan İslâmlar bütün dünyâya hâkim oldular, livâ-i medeniyyeti küre-i arzın en hücrâ köşlerine varıncaya kadar rekzeyledi-ler. Bütün dünyâyı zalâm-ı cehâletten kurtardılar.

Yalnız Endülüs'de, Bağdad'da… İslâmların âsâr-ı medeniyyesi olarak binlerce medreseler, zuafâ ve mesâkîn için –ücretsiz olarak– binlerce hastahâneler, hânlar, hamâmlar vücûda getirildi. O zamana kadar vahşet, cinnet, cehâlet içinde yuvarlanmakta olan Avrupa akvâmı, Şark'tan tulû' eden bu şems-i hakîkat sâyesinde gözlerini açarak o zamana kadar ne vahîm bir hâl içinde bulunduklarını anladılar. Endülüs, Bağdad medreselerine atıldılar; orada gördükleri tahsîl ile memleketlerini vahşetten, cehâletten, ulûm ve maârife karşı olan husûmetten tahlîsa çalıştılar ve muvaffak da oldular.

Fakat vâ esefâ ki, İslâmlar gittikçe Kur'an'ın ahkâmından uzaklaşmakta, başta olanlar kendi hevesât-ı nefsâniyyesine tâbi' olarak ittihâd ve ittifâk kâidelerini, uhuvvet, müsâvât, teâvün ve adâlet esâslarını arkaya attılar; birbirleriyle saltanat gavgasına düşerek yekdiğerinin gözünü oymaya kalkıştılar, ilim yerine cehâleti ihtiyâr eylediler. Endülüs gibi âsâr-ı İslâmiyye ile memlû olan memleketler en nihâyet müslümanlar arasında zuhûr eden nifâk u şikāk sebebiyle –İspanyol vahşîlerinin yed-i zâlimânelerine geçerek milyonlarca İslâm mahvedildiği gibi yüzbinlerce de kütüb-i İslâmiyye külhânlarda ihrâk edildi, binlerce câmi'ler de hayvan ahırı oldu. O zamandan i'tibâren İslâmlar tedennî, Avrupalılar terakkī etmeye başladılar. O kadar ki, onlar terakkī husûsunda bir karış ileri gittilerse biz mutlakā bir arşın geride kaldık. Nihâyet şimdi müşâhede edilen hâl-i esef-iştimâle geldik.

Müşlüman kardeşler!

Evvelce olduğu gibi şimdi de bizi bu hâlden kurtaracak olan *Kur'ân*'dır. Ölmüş, mahvolmuş olan millet-i İslâmiyyeye tâze tâze hayat bahşedecek, onun mevcûdiyet-i milliyyesini muhâfaza edecek olan *Kur'ân*'dır, ahkâm-ı İslâmiyyeye tebeiyyettir.

سُنَّةَ اللهِ فِى الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلًا[8]

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا... [9]

[1] Âl-i İmrân, 3/103.
[2] Hucurât, 49/10.
[3] Enfâl, 8/46.
[4] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'n-Nikâh, 6.
[5] Ebû Davûd, *Sünen,* 4918.
[6] İnşirâh, 94/5.
[7] Ankebut, 29/69.
[8] Ahzab, 33/38.
[9] Âl-i İmrân, 3/137.

Kur'ân diyor ki: Bir millet yaşamak, mevcûdiyetini göstermek, zillet ve meskenetten kurtulmak isterse ittihâd ve ittifâk ederek yekdiğerine karşı dest-i uhuvvet ü muâveneti uzatmak lâzımdır. Uhuvvet, biliyorsunuz ki, kardeşliktir. İki öz, hakīkī kardeş birbirlerine nasıl muâmele ederse İslâmlar da yekdiğerine karşı aynı muâmeleyi yapmak lâzımdır.

Sonra bir de; [10](وَتَعَاوَنُوا) emr-i ilâhîsi mûcebince teâvün lâzımdır. Acaba teâvün ne gibi şeylerdir? Şimdi de onu bilelim ki, ona göre muâvenette bulunalım!

Mü'min kardeşlerim! Teâvünün pek çok aksâmı vardır: Ez-cümle tahsîl-i ilm, kesb [ü] ticâret, şirketler teşkîl etmek teâvün cümlesindendir.

"Cehl ile İslâmiyet, ilim ile Nasrâniyet pâyidâr olmaz" kelâmı ne büyük bir hakīkattir.

Dîn-i İslâm nidâ ediyor, sayahât-i şedîde ile feryâd edip çağırıyor ki: Bilenler ile bilmeyenler bir değildir. Beni yaşatmak, bende gizli olan esrâr ve hakāyıka vâkıf olmak için mutlakā tahsîl-i ulûm ü fünûn etmeniz lâzımdır. Eğer ilmi mehcûr, cehli ihtiyâr ederseniz o zamandan i'tibâren ben size elvedâ' derim. Siz de düşmanlarınızın esâret boyunduruğu altında inlersiniz!

(هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ)[11]، (وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا اِلَّا الْعَالِمُونَ)[12]، (وَاِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِاَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ)[13]، (سَتَكُونُ فِتَنٌ، يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِنًا وَيُمْسِي كَافِرًا، إِلَّا مَنْ أَحْيَاهُ اللَّهُ بِالْعِلْمِ)[14]، (طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِم و ملسمة)[15]، (اُطلبوُا اْلعِلمَ مِن المَهْدِ الى اللّحْد)[16]، (مَنْ أَرَادَ الدُّنْيَا فَعَلَيْهِ بِالْعِلْمِ، وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ فَعَلَيْهِ بِالْعِلْمِ وَ مَنْ اَرادَهما فَعَلَيْهِ بِالعِلمْ)

Din kardeşlerim!

Dikkat ediyor musunuz? Şu âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i nebeviyyeler, Dîn-i Celîl-i İslâm'ın ne büyük bir kānûnuna, ne kat'î bir düstûruna tercemân oluyorlar?! Evet! Bilenler ile bilmeyenler bir değildir. Bilenler daima bir saâdet içinde, bilmeyenler ise felâket uçurumlarının kenarlarına yaklaşmaktadırlar ki, buna bütün milletlerin hâli şehâdet eder. Hiçbir devlet yoktur ki: Cehl ile pâyidâr olsun!

Sonra kesb ü ticâret… Evet! Bir milleti teşkîl eden efrâd, ne nisbette gayûr, çalışkan, azminde sebât ederse o millet de o nisbette mes'ûd, dâimî bir hayat geçirebilir. Eğer bir milletin efrâdı tenbel, âtıl, azimsiz, sebâtsız olursa o milletin Allah belâsını vermiş demektir. Artık o milletten hayat nâmına birşeyler beklenilmemelidir.

Kesb ü ticâret de teâvün cümlesinde dâhil, binâenaleyh milletin terakkīsine hâdimdir. Çünkü kesb ü ticâret eden maîşetini tedârik eylediğinden hayatı cem'iyete bâr olmadıktan başka diğerlerinin de havâicini husûle getirdiği veya teshîl eylediği cihetle cem'iyete yardım etmiş olur.

[10] Mâide, 5/2.
[11] Zümer, 39/9.
[12] Ankebut, 29/43.
[13] Enam, 6/119.
[14] İbn Mâce, *Sünen,* Fiten, 9.
[15] İbn Mâce, *Sünen,* İftitâhu'l-Kitâb, 17.
[16] İsmail Hakkı Bursevi, *Rûhu'l-Beyân,* Beyrut, c. 5, s. 274.

Bakınız, *Mültekā* Şârihi Dâmâd merhûm kesb faslında ne diyor: Kesbin menfaati kâsibe münhasır değildir, gayra da şâmildir.

Şeyh-zâde merhûm da; [1](وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فى سَبيلِ اللهِ) âyet-i **[441]** kerîmesinin tefsîrinde şöyle diyor: Cenâb-ı Hak fîsebîlillâh cihâd edenlerle kendinin, ehl ü ıyâlinin teayyüşü ve ebnâ-yı cinsinin ihtiyâcâtı, terakkīsi için mâl-ı helâl iktisâb edenleri bu âyette beraber cem' ederek bu iki sınıfın derecesini müsâvî kılmış olmakla ticâretin cihâd menzilesinde olduğunu beyân buyurdu. Zâten bir hadîs-i şerîfde de Cenâb-ı Peygamber Efendimiz; [2](طَلَبُ الْحَلَالِ جِهَادٌ) buyurmuyor mu? Kesb [ü] ticâret hakkında yüzlerce âyet-i kerîme, binlerce ehâdîs-i nebeviyye vârid olmuştur ki, bu mev'izada bunların zikri kābil değildir.

Binâenaleyh tahsîl-i ulûm u fünûndan sonra esbâb ve vesâil-i maîşetin a'zamı, ehemmiyeti kesb ü gayrettir. İnsan hayat ile kāim, hayât-ı beşer de çalışmak ile dâimdir. Herşey çalışmak ile istihsâl, her şey çalışmak sâyesinde istîsâl olunur. (من جد وجد ولكل مجتهد نصيب…)

Daha sonra şirketler teşkîl etmek… Evet, bu da teâvün cümlesindendir. Zîrâ bir insanın başa çıkaramayacağı mu'zamât-ı umûr şirketlerin kuvvetine müsahhar olduğu cihetle şirketlerin cem'iyet-i beşeriyyeye yardımı pek mühimdir. Şirketler âdetâ âlem-i ticâretin rûhu mesâbesindedir. Umûr-ı ticâriyyenin bu kadar vüs'at peydâ etmesi şirketler sâyesindedir. Meâsir-i külliyye-i beşeri sâha-i vücûda îsâl eden ancak şirketlerdir. Görülmüyor mu ki; kârgâhlar te'sîs, kanallar küşâdı, demiryolları yapılması gibi bunca umûr-ı cesîmenin hemen kâffesi şirketler ile meydana gelmiştir. Biz kendimizi düşünürsek bu bâbda hâricden delîl taharrîsine muhtâc olmayız. San'at, ticâret, şirket gibi menâhîc-i saâdeti kendimize seddeylediğimiz günden beri sırtımızdaki gömleğe varıncaya kadar bütün havâic-i zarûriyyemizi bilâd-ı ecnebiyyeden celbetmeye başladık. İğneden ipliğe varıncaya bilcümle ihtiyâcâtımızı hâricden tedârik ediyoruz. Bu kadar mi'mârlarımız, mühendislerimiz var iken ve hâlâ onların meydana getirdikleri âsâr-ı muhalledenin revnakı, fehâmeti gözlerimizin önünde pertev-feşân iken bugün hemen külliyen denebilecek bir ekseriyetle ma'bedlerimize varıncaya kadar hayâtımızı başka eller ile binâ ediyoruz. Allah bu ümmet-i İslâmiyyeye basîret versin! Âmîn!

İşte müslüman kardeşlerim! Eğer bu zillet ve meskenetten, bu mazlûmiyet, bu esâret boyunduruklarından kurtulmak istersek, hiç olmazsa birlikte yaşadığınız Bulgar vatandaşlarımızdan ibret alarak rûhlarımıza kadar sirâyet eden kānûnsuzluk, hissizlik, atâlet mikroplarını bırakarak çalışınız, kesb [ü] ticâret edelim. Bu sâyede büyük büyük mektepler küşâd edelim, çocuklarımızı okutalım ve şunu da hatırlarımızdan çıkarmayalım ki, Allah çalışanlar ile beraberdir. Eğer biz bu yolda çalışacak olursak emîn olunuz ki, bir gün olup da İslâmların şân ve şerefi bütün dünyâya hâkim olduğunu göreceğiz. Biz görmesek de evlâd ü ahfâdımız mutlak görecektir. Allah o şanlı günleri göstermekle cümlemizi mes'ûd ve bahtiyâr eylesin! Âmîn!

Aksekili
Ahmed Hamdi

[1] Muzzemmil, 73/20.
[2] Kudâî, *Müsnedü Şihâb,* Beyrut, 1986, c. 1, s. 83, no: 82.

MAKĀLÂT

HAK

– 1 –

Beşeriyet, ferdâ-yı hilkatten beri ne zaman başı sıkıldıysa O'nun huzûruna diz çökmüş, O'nun halâskâr Ka'besi'ne sığınmıştır. Denebilir ki, dimâğ-ı insâniyyette doğan ilk ma'nâyı mücerred O'dur; ilk meveddetler, i'tilâflar, hürmetler, ilk şikâyetler, tehdîdler, nefretler, nizâ'lar O'nun engüşt-i îkāzıyla uyanmış, yine O'nun kudsî ve sekînet-bahş hükümleriyle tenvîm edilmiştir.

Zaîflerin da, kavîlerin de melceidir: Birinciler bess-i şekvâ ve fasl-ı da'vâ, ikinciler neyl-i muzâheret için O'na koşarlar. İki zümreden de müstağnîdir. İstirâk-ı hüccet için dolaşan bu zavallılara karşı ebkemdir. Onlar, hakkın nâtıkası olmak da'vâsını tutarlar. Her zümre, hattâ her ferd, O'nun mâlik ve memlûkü olmakla mütesellîdir. O, her elin silahıdır, her ağzın lisânıdır, her i'tikādın musaddıkıdır, her da'vânın şâhididir. Bütün müddeîlerin ilk nidâ-yı da'veti, ilk hüccet-i kıyâmı hak olmuştur. Arzular, iştihâlar, zulümler, zevkler, safâlar, dîbâ-yı hak ile ilbâs edildikten sonra câ-yı telbîs bulabilmiştir.

Hâsılı beşeriyette her hareketin, her fikrî kıyâmın mesned noktası haktır; ister hâricî bir muzâheret olsun, ister olmasın, mutlakā her da'vâda öne hak sürülecektir. Şu farkla:

Da'vâlarını kudret-i maddiyye ile himâye edebilecek olanlar, hakkın pîşdârlığını, kuvvetin dümdârlığıyla te'yîd ve teşdîd ederler. Hırmân-ı kuvvetle nâlân olanlara gelince: Bunlar yalnız hak diye bağırır dururlar, kuvve-i te'yîdiyyeleri yoktur. Bu iki hey'eti karşı karşıya gelmiş farzediniz, ikisi de aynı şeyi istiyor ve; "Benim hakkım" diyor. "Hakkın mikyâsı yok mu? Ona göre ölçer, biçer; hak senindir" der geçeriz!" diyeceksiniz. Sizinle beraber ben de öyle diyeceğim. Bütün düşünceli kafalar da öyle diyor, öyle olmasını istiyor. İstiyor amma öyle oluyor mu? Bir kere zavallı beşeriyet hakkın ne olduğunda da ihtilâf ettiği için bu husûsta nokta-i nazarları muhtelif iki müddeî zümreye aynı mikyâsı kabûl ettirmek lâzım gelecek, bu da olamayacak. Senin, hak bildiğin ona göre hak değil. Sonra böyle müşterek, kabûl-i âmmeye mazhar bir hak mikyâsı elde bulunsa bile mutâ' olamıyor. Çünkü, söyledik ya hak, umûmun benimsediği bir şeydir; "hak bendedir, benim lehimde olursa haktır, aleyhimde oldu mu hak olduğunda şübheye düşerim." diye düşünülüyor. Hâsılı; "hak deyince akar sular durur." gibi sözler, bol bol her ağızdan akıyor. Fakat ortalık yine bir seylâb-ı tereddüd, hayır, bir tûfân-ı intifâ' içinde yüzüyor.

[442] Sözü buraya kadar getirdikten sonra kendimize gelelim:

Bugün müslümanlığın, Osmanlılığın elinde yegâne silah haktır. Bunun keskinliğine şübhe yok; hayır, keskinliğine değil, keskin olabileceğine. Acaba biz bunu te'mîn edebilecek miyiz, hakkı biliyor muyuz, keskinletiyor muyuz? İş burada. İşin doğrusu bu zamanda, daha doğrusu her zaman, hakkın bileği taşı kuvvet olmuştur: Hakkımız var; fakat himâye edecek kuvvetimiz yoksa neye yarar? Hattâ i'tirâf edelim, kuvvet yoksulluğunu, hak yoksulluğuna delîl addedenler de var. Bu acıdır. Fakat ne yapalım ki bugün kuvvetli ve hâkim bir akîdedir ve tatlı tatlı tatbîk olunuyor.

Âlemin mukadderâtını toplarıyla, tüfenkleriyle, dretnotlarıyla taşıyan, bütün mes'ûliyetlere göğüs geren Garb milletlerinde müdîr-i efkâr olan feylesofların hakkı nasıl düşündüklerini bilmek bize pek lâzımdır. Çünkü Garb'ın binâyı ef'âli o düşünceler üzerine kurulmuştur. Şimendüferler, vapurlar onunla hareket ediyor, süngüler, zırhlılar onun işâretine munkād. O hâlde Garb'dan kopan gird-bâd-ı efkâr arasında bocalamak bizi ürkütmemelidir.

Abdüllatif Nevzad

İSTÎLÂ-YI İKTİSÂDÎ

Bugün müterakkī devletler, mütemeddin milletler vâsıl oldukları bu derece-i tekâmüle, bizim için bir hülyâdan başka bir şey olmayan o gāye-i san'ata ne ile nâil olabilmişlerdir? Şübhesiz fen ile değil mi? Amerika, İngiltere, Almanya, Fransa gibi düvel-i muazzama irtikā ettikleri makāmât-ı âliyyeye ve teveccühât-ı umûmiyyeye ne sâyesinde mazhar olabilmişlerdir; ulûm ve maârifle değil mi? Bugün gözle görülemeyen, birden hissedilemeyen, fakat müdhiş bir sûrette netîcesi tezâhür edecek olan "istîlâ-yı iktisâdî" nasıl hüküm-fermâ oluyor? Bu istîlâya "istîlâ-yı ilmî" demek daha münâsibdir. Zîrâ Almanya gibi kâffe-i ulûm ve fünûnun her şu'besinde mütehassıslar yetiştirmiş, sanâyii son derece ileriye götürmüş bir memleket şübhe yok ki bizim gibi cehâletin muzlim a'mâkında çırpınan zavallı milletleri bir istîlâ-yı iktisâdîye ma'rûz bırakmak ve bu sûretle kendi şevket ve şânını evc-i kemâl-i irfâna çıkarmak için çalışıyorlar.

Evet, bir zamanlar bu İslâm hükûmeti de ulûm ve fünûnun mâderi denebilecek bir hâle gelmiş; büyük, hem de pek büyük adamlar yetiştirmiş, şöhretini Şark'tan Garb'a îsâl etmiş; her devleti, her milleti kendisine ser-fürû edecek bir hâle getirmiş; bütün aktâr-ı cihânda ulûm ve maârif tahsîli için gelen binlerce tâlib-i ilmi âgūşunda perverişyâb etmiş bir hükûmet-i muazzama ve mütemeddine idi. Fakat bilâhare Garblılar bizden istifâza ettikleri ulûm ve fünûn sâyesinde terakkī etmişler; ileri, hem de pek ileri gitmişler; biz ise geri, hem de pek geri kalmışız. Kalmışız da işte bugünkü mevki'-i ilmî ve ictimâîmize sukūt etmişiz.

Bizden alındığına hiç şübhe edilmeyen maârif ve medeniyeti yine bize satmak istiyorlar. Onları bizim aleyhimize isti'mâl ediyorlar. Biz ise tekrar hakkımızı almak, o büyük adamların biz de büyük evlâdları olduğumuzu isbât etmek için ufak bir harekette bile bulunmuyoruz. Misyonerler ve sâireler kendi dinlerini neşr ü ta'mîm ediyorlar; herkes birer uzvumuzu kesmeye hâzır u âmâde bulunuyor da, vücûdumuzda kan bile deverân etmiyor. Acaba biz bu hâlimizle o büyük adamların ahfâdı olduğumuzu isbât edebilir miyiz?

Eğer bu devlet-i muazzama bir gün gelip de mahv u inkırâz bulacak olursa, hiç şübhesiz bir istîlâ-yı askerî ile değil, belki bir istîlâ-yı ilmî ve iktisâdî ile mahv u fenâ bulacaktır.

Biz bugün hâricî düşmandan değil, dâhilî düşmandan korkmalıyız. Bu dâhilî düşman da cehâletten başka bir şey midir? Dâhilen her gün muhârebedeyiz. Hem nasıl muhârebe? Yüz kişiye karşı 5-6 kişi muhârebe ediyor. Evet, bugün yapılan nâkıs istatistikler a'zamî yüz kişiye karşı altı kişinin okuyup yazma bildiğini irâe ediyor. O da okuyup yazma. Hakkıyla mektep görmüş, hiç olmazsa bir i'dâdî tahsîli elde etmiş efrâd-ı milletin adedi beşyüzde bire bile vâsıl olamıyor.

Eğer bu hakîkat kemâl-i ehemmiyyetle nazar-ı dikkate alınır ve eskiden beri me'lûfumuz olan lâkaydlığı biraz olsun terkederek tedkīk edersek görürüz ki, altı yüz senelik bu Osmanlı Devleti, on dört asırlık bu İslâm memleketi şecî' milleti ile beraber girdâb-ı inkırâza doğru gözler karartıcı, başlar döndürücü serî'u's-seyr bir sür'atle koşuyor, fakat farkına varılmıyor. Çünkü bir kitle-i vâhide teşkîl etmiş, öyle gidiyor.

Acaba bu cereyânı durduracak, istikāmetini tebdîl edecek bir çâre-i halâs yok mudur?

Eğer bire karşı on çalışılırsa ihtimâl bir sukūt-ı muhakkaktan tahlîs-ı girîbân edilmek ümîdi vardır. Evet, Avrupalılar bir çalışırsa biz on çalışmalıyız. Çünkü hem her gün, her sâat, her dakîka tevsî'-i dâire etmekte olan ulûm ve maârifi ta'kīb etmek, hem de evvelce aramızda açılan mesâfeyi kat' etmek îcâb eder. Fakat değil on misli çalışmak, hattâ onların çalıştığının onda biri kadar bile çalışmıyoruz. Her devlet bütçesinden maârife külliyetli meblağ ayırırken bizde ise tenkīs edilmeye bakılıyor. Hep tecrübe ile vakit geçiriliyor. Köhne bir binâ yaldızlanmaya bakılıyor. Hiç temellerini ta'mîre kimse teşebbüs etmiyor. Şübbân-ı vatan bir mekteb-i âlîden çıkıncaya kadar ne kadar zahmetler çekiyor. Zâten i'dâdînin gayr-i mütecânis dersleriyle hırpalanmış olan bir zihin dârülfünûnun her gün mütebeddil programlarıyla, kitâbsız dersleriyle, Maârif nâzırının tebeddülüyle mütebeddil nizâmnâme ve ta'lîmâtnâme ile bütün bütün harâb oluyor. Velhâsıl dârülfünûnlardan **[443]** çıkarken oldukça müntesib oldukları şu'be ve fen hakkında bir ma'lûmât edinerek çıkılmıyor. Demek ki, bizde bu sûretle mütehassıslar yetiştirmek ve yetişmek hemen adîmü'l-imkândır.

Muhtelif şuabâtta yetişen mütehassıslarımız da sırf kendi eser-i sa'ylarıyla ve şâz kabîlinden olarak yetişmişlerdir. Eğer bu memleketin ahvâline vâkıf olmayan bir ecnebî gelip de dârülfünûna girse şübhe yok bir mahalle mektebi olduğunu tasavvurda bir dakîka bile tereddüd etmez. Öyle bir binânın içinde dârülfünûn dersleri tedrîs olunduğunu aklına değil, hayâline bile getirmez. Bugün dârülfünûnun muhtelif şu'beleri arasında dârülfünûn nâmını ahzetmeye lâyık olabilen

ancak "Mekteb-i Fünûn-ı Tıbbiyye"dir ve dârülfünûna gelen züvvâr-ı ecnebiyyeye de ancak burası irâe edilebiliyor. Bilfarz Tıb Fakültesi'nin laboratuvarı ile dârülfünûnun laboratuvarı hiçbir zaman mukāyese edilemez. Maatteessüf mütehassıs yetiştirmek için açılan dârülfünûnun Hikmet Laboratuvarı hiç olmazsa Tıb Fakültesi Hikmet Laboratuvarı kadar olsun olmak îcâb ederken onda biri kadar bile olamaz. Acaba niçin? Tıb Fakültesi'nin muhterem muallim ve muâvinleri laboratuvarı Avrupa laboratuvarlarından aşağı kalmamak için gece gündüz çalışıyorlar. Hikmet Laboratuvarı gibi bir kısmı da muvaffak oluyorlar. Hâlbuki dârülfünûnda muallimler ancak dersten derse uğramak zahmetini ihtiyâr ediyorlar, çalışacak bile olsalar vesâit yok. Maârif'e müracaat ederlerse; "Para yok" cevabını almakta gecikmiyorlar.

Artık bu millet mahvoluyor. Biraz da maârife himmet edelim. Donanmaya iâne veriyoruz, acaba Maârif daha mı az iâneye muhtâcdır?

Almanya, Fransa ile ettiği muhârebede gāib etti. Esbâbını tedkīk etti, cehâlet olduğunu anladı. Birçok mektepler açtı; köşebaşlarına kürsîler koydu, bu kürsîlere hocalar ta'yîn etti. Az bir zamanda bu umûmî dersler sâyesinde Alman milleti terakkī etti. En nihâyet bu ulûm ve maârif sâyesinde Fransa ile ettiği muhârebede gāib ettiklerini istirdâda muvaffak oldu. Demek ki topun, tüfengin yapamadıklarını ulûm ve fünûn pek güzel yapıyor. İşte bunları pîş-i teemmüle alan Avrupalılar mekteplerinin fevkalâde mükemmel olmalarına ve milletlerinin mütemeddin ve müterakkī bulunmalarına rağmen yine günde binlerce kitaplar, her gün gazetelerle yüzlerce makāleler neşrediyorlar.

Bizde ise gazete sütûnlarında lisân münâkaşâtından, nisâiyyûn ve racûliyyûn gibi derece-i tâliyyede bulunan mesâille iştigālden başka bir şey görülmüyor. Birisi kalkıp da ulûm ve fünûn hakkında makāle neşretmiyor. Eğer bugün lisâna atfedilen ehemmiyet kadar fennin neşr ü ta'mîmi için sarf-ı himmet edilse idi, hiç şübhe yok birçok makāleler neşredilecek ve bu sûretle şübbân-ı vatan istifâde edecekti. Lisânın terakkīsi için Ziyâ Paşa, Nâmık Kemâl gibi eâzım-ı ümmet, mahbûb-ı kulûb-ı millet zevât pek çok uğraşmışlardır ve hâlâ da uğraşılıyor. Acaba fen hakkında kim uğraşmıştır; kim fennin terakkī ve teâlîsi için sarf-ı gayret etmiştir?

Eğer mahvolmamak istiyor isek, eski şevket ve şânımızı istirdâda azm-i kat'îmiz varsa biraz da fen ile iştigāl edelim. Lisân, milletin dili ise, fen de "beyn"idir.

Şâir Ziyâ Paşa Hafîdi

Halil Fahreddin

SİYÂSİYÂT

AHVÂL-İ HÂZIRA

Ağlayarak, sızlayarak i'tirâf edelim ki, ahvâl vahîmdir; hem de müdhiş bir sûrette vahîmdir.

Âlem-i İslâm'ın muhtevî bulunduğu bunca devlet ve hükûmetler peyderpey, yekdiğerlerini vely ederek müdhiş bir silsile ile berbâd olarak adem-âbâda sürüklendiler. Maddî ma'nevî birer maraz-ı ictimâî bunları tâ esasından çürüterek ecânibin tekmesine karşı ma'dûmiyete hazırlanmış zaîf ve nâtüvân bir hâle soktu. Hindistan, Türkistan, Buhârâ, Hîve, Kafkasya, Hacıtarhan, Kazan, Kırım, Afrika-yı Şimâlî'de kâin hükûmât-ı İslâmiyye hep şu hâlin kurbanı olarak mahv u nâbûd oldular.

Yirminci asrın ibtidâ-yı infilâkında dört yüz milyon nüfûsu muhtevî olan âlem-i İslâm'da müstakil olarak az-çok hâkimiyet-i milliyyelerini muhâfaza etmiş olan önümüzde yalnız üç hükûmet-i İslâmiyyeyi buluyoruz ki, onlar da Osmanlılık'tan, Marakeş'ten ve İran'dan ibârettir. Fakat bunların da aynı maraz-ı ictimâîye dûçâr olduklarını, bir felc-i müdhişin bunların da vücûduna ârız olduğunu hiss ü idrâk ediyoruz. Bunların diğerlerini mahkûm-ı adem eden avâmilin altında ezilmekte, kırılmakta, parçalanmakta olduklarını görüyoruz. Lâkin yegâne fark bunların marîz olduklarını, muhtâc-ı tedâvî bulunduklarını anlamış olmalarındadır. Bunlar ölmeden evvel ölümü gördüler ve bir hiss-i muhâfaza-i nefs sâikası ile kendilerini tedâvî eylemeye koyuldular. Fakat eyvâh ki gecikmiştiler. Bir taraftan tedâvî etmek istedikleri maraz tâ iliklerine kadar işleyerek tedâvînin müsmir olması için lâzım olan kuvvet-i irâdeyi, metânet-i ahlâkıyyeyi bunlardan selbetmişti; diğer taraftan da tedâvînin hayyiz-i husûle gelmesi menâfi'-i zâtiyye ve hayâtiyyelerine muhâlif olan ecânibin bin türlü mümânaatlarına dûçâr oldular. Evet, kendilerini ıslâha koyulmuş olan akvâm-ı İslâmiyye kendi başlarına bırakılmış olsaydı elbette ki, bir çok döğüşmelerden, didişmelerden sonra nâil-i merâm olabilirlerdi. Fakat maatteessüf beynelmilel şerâit-ı hayâtıyye öyle bir şekl ü renk ahzetmiştir ki, zamanımızda **[444]** hiçbir kavim ve millet kendi başına bırakılmıyor, hiçbir millet ve kavme döğüşmek ve didişmek fırsatı verilmiyor.

İşte şu iki âmil-i müessirin, yani bir taraftan akvâm-ı İslâmiyyeye müstevlî olan maraz-ı ictimâînin, diğer tarafdan ecânibin müdâhalât, hıyel ve tezvîrât-ı gûnâ-gûnu te'sîri ile yalnız beş-altı sene zarfında Marakeş ve İran gibi iki büyük hükûmet-i İslâmiyyenin de kanlı fâcialar içinde bütün diğer akvâm ve milel-i İslâmiyyenin arkası sıra aynı hufre-i inkırâza sürüklendiklerini gördük.

Şimdi yalnız Osmanlı Hükûmeti kalıyordu. Bütün İslâmiyet'in ve belki bütün beşeriyetin şimdi nazarları şu devlete doğru atfedildi. Herkes kendi kendinden soruyordu: Acaba Hilâfet-i Muazzama-i İslâmiyye'yi hâvî, İslâmiyet'in, Kelime-i Tayyibe'nin son melce' ve me'vâsı olan şu devlette kendisini tedâvî edebilecek kuvvet-i irâdeye, metânet-i ahlâkıyye, ecânibin hıyel ve tezvîrâtını bertaraf etmek için kifâyet edebilecek kadar zekâ ve idrâk bulunacak mı? Yahud burası da karâr-ı mukaddere ittibâan aynı hufre-i inkırâza doğru sürüklenecek mi? İslâmiyet için bir hayât ü memât mes'elesi ve Avrupa siyâsiyyûnu için de mühim bir mâhiyet-i siyâsiyyeyi muhtevî bulunan şu nokta yalnız bizi ve Avrupa siyâsiyyûnunu düşündürüyordu. Mesâil-i ictimâiyye ile tevaggul etmekte olan bütün ulemâ-yı ictimâiyyeyi, sos-

yologları da işgāl ediyordu. Bu nokta mühim bir madde-i ilmiyye olarak ulemâ arasında kemâl-i harâretle müzâkere ve mübâhase ediliyordu. Bir zamanlar biz bütün âleme âlem-i İslâm'ın teşkîl ettiği kāide-i umûmiyyeden müstesnâ kalacağız, tedâvîsine girişmiş olduğumuz marazın bertaraf edilmesine muvaffak olacağımız ümîdini verdik!

Fakat evyâh ki bugün içinde yuvarlandığımız vakāyi' ve hâdisât bunun bir aldatıcı serâb olduğunu gösteriyor ki, bütün âlem-i İslâm'ı mahkûm-ı inkırâz etmiş olan bir maraz-ı ictimâî bizde de aynı derecede belki daha şiddetli bir sûrette icrâ-yı te'sîr ediyor.

Bugün vaz'iyet öyle bir şekl ü hâl kesbetmiştir ki, artık çıkılacak yol bile gayr-i kābil-i tasavvur oldu. En keskin, en muktedir bir zekâ bile sapmış olduğumuz çıkmaz yoldan ne sûretle istihlâs-ı girîbân edeceğimizi kestiremez.

İşin en müdhiş ciheti, memleketi şu vaz'iyete sevkedenlerin ashâb-ı zekâ ve erbâb-ı dirâyet olmalarındadır. İran'ı, Marakeş'i hazîz-ı inkırâza sürükleyen cühelâ-yı nâs, halkın alt takımının üst takımına tahakkümü; cehâletin, sefâhetin ilim ve kuvvete tefevvuku oldu. Bizde ise aks-i hâl hüküm-fermâdır. Bizde cühelâ, ahâlînin alt takımı işe bilfi'l karışmıyor; bütün zimâm-ı umûr efkâr-ı münevvere denilen sunûf elindedir. İşte en ziyâde teşettüte ve tezebzübe sebeb olanlar da bunlardır. Bunların kendi aralarında uyuşamadıkları, yekdiğerine laf ve dert anlatamadıklarıdır.

Memleket hâricen nâmûs ve şerefini muhâfaza ve müdâfaa için kavî ve can alıcı bir düşman ile muhârebe ediyor; dâhilen nâire-i isyân ve tuğyân memleketin mühim bir kısmını yakmaktadır. Ordu müdhiş bir tefrika tehlikesine ma'rûz kalmıştır. Ahâli fırka fırka olarak yekdiğerine karşı ibrâz-ı husûmet ve adâvet eylemekten çekinmiyor. Bu alâmetler yalnız başına bile bir devleti, bir hükûmeti mahkûm-ı inkırâz etmeye kifâyet eder. Hâlbuki iş bununla da kalmıyor. Etrafımızı çenber gibi kuşatmış olan ve canımızı almak için daima müterassıd, müterakkıb bulunan düşmanlar üzerimize akıntılar icrâ etmeye başladılar. Acaba gözü yerinde, aklı başında, kalbi de hâl-i tabîîsinde bulunan insanlar bütün şu alâimi görerek, idrâk ederek kendi vazîfelerini ta'yîn edemez miydiler? Bir ân için olsun ihtirâsât ve infiâlâtlarını unutamaz mıydılar? Fakat eyvâh ki biz tamâmen aksi bir sûrette hareket ediyoruz. Şu alâim bizi yekdiğerimize yaklaştıracak, kalblerimizi muhkem bir sûrette rabtedecek yerde bilâkis bizi daha ziyâde ayırıyor, bâis-i nifâk u şikāk oluyor.

Bugün bütün şu perîşânlıklara, şu âsâr-ı inhilâle karşı koyacak ve milleti teşhîs edecek elimizde iki kuvvet vardır: Birisi hükûmet, diğeri meb'ûsân. Hâlbuki iş öyle bir renk kesbetti ki, bunlar yekdiğeri ile yüzleşmek, anlaşmak değil, kendi aralarında gayr-i kābil-i imlâ bir hufre-i felâket açtılar.

Mâdem ki biz vatanın şu cümlemizi beslemekte olan mihribân-ı vatanın bister-i ihtizârında bile kavgalarımızı, ihtirâsâtımızı, infiâlâtımızı unutacak kadar fedâkârlık gösteremiyoruz, bizim vatanperverliğimiz nerde kalıyor? Âh, insâf ediniz! Yalnız Osmanlılık değil, onunla beraber tam bir âlem, bir beşeriyet, bir medeniyet o büyük muhteşem vedîatullâh olan İslâmiyet de batıyor. Acaba bu muhteşem tâbûtu kendi elinizle hâk-i nisyâna gömdüğünüz zaman etrâfta bir yandan şakırdayan handeleri, istihzâları; diğer yandan gelen sadâ-yı enîn ve hüznü, figān-ı nefrîn ve tel'înî işitiyor musunuz? Bari bu handelerden, bu istihzâlardan utanalım; bu enîn ve figānlardan korkalım!

* * *

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

MALEZYA MÜSLÜMANLARI

el-Alem refîk-ı muhteremimizde Malezya'da sâkin ihvân-ı dînimiz hakkında görülen ma'lûmâtı ber-vech-i âtî iktibâs ediyoruz:

"Malayo" Malezya sâkinlerine verilmiş bir nâmdır. Malezya; Malakka, Johor ve Singapur Adaları'ndan ibârettir. Bu adalar halkının asılları cins-i asferdir. Sonraları Hindlilerle ihtilât ederek "Anomali" nâmı verilen bugünkü cins meydana gelmiştir. Hâlâ cins-i asferin mümeyyiz **[445]** hâssaları kendilerinde görülür. Öteden beri Malezya havâlîsinde sâkin bulunurlar ve balıkçılık ile taayyüş ederlerdi.

Memleketlerine Müslümanlık, Hind, Çin yoluyla ve tâcirler ile Arab seyyâhları vâsıtasıyla girmiştir. Bugün bunlar, şecâat ve şehâmet sâhibi bir halktır. Fakat kanâatkârlıkları, kendilerine "iş"ten yüz çevirtmiş, "işçilik" ile aralarını açmıştır. Ulûm, maârif ve sanâyi' telakkīsi husûsunda maatteessüf kābiliyetleri yoktur. İşten yüz çeviriyorlar, balıkçılık ve "hind cevizi" garsiyle kanâat ediyorlar. Bunları bir defa diktiler mi, artık nemâsını inâyet-i ilâhiyyeye bırakırlar. Memleketlerinin bütün menâbi'-i refâhını Hindlilerle Çinlilere bırakarak kendileri kendi diyârlarında garîb kalmışlardır.

Lisânları dünyânın en kolay ve güzel bir dilidir. Arabca yazılır. Java'da, Sumatra'da, Borneo ve Siyam'da müntesirdir.

Memleketleri üçe ayrılır:

1) Müslümanların müstakil bulundukları kısım ki Johor'dur.

2) İngilizlerin işgāl ettikleri kısım ki Malakka, George Town, Singapur.[1]

3) Ecnebîlerin hulûl ettiği kısımlar: Beral[?], Sencor[?], Kelapian (İngilizlerin), Patani (Siyam'ın).

Johor, küçük bir emârettir; askere sâhib bir devlet değildir. Malezya'nın cüz'-i cenûbîsini teşkîl eder. Dokuz bin mil-i murabbaı sâhasındadır. Nüfûsu iki yüz bindir. Bunun otuz beş bini müslüman Malezyalılar, yüz elli bini Çinliler, on beş bini Javalılardır. Johor'un vasat tarafları meskûn değildir, çöllüktür. 1900 sene-i mîlâdiyyesinden evvel adım atılmamıştır. Buranın hâsılâtı: karabiber, cambiyer (Gambrier), hazeran, hind cevizi, ananastır. Az mikdârda her şey de yetişir. Toprağı, az münbittir. Bazı Avrupalılar, kahve ve çay yetiştirmek istemişlerse de elvermemiştir. Payitahtı Johor Baru (Yeni Johor)dur ki, boğazın kenarında ufak bir kasabadır. Yirmi bin nüfûsu vardır. Bunun yalnız beş bini Malayo ve Hindlidir, bâkī Çinlidir. Kasabanın 1512 sene-i mîlâdiyye-

[1] Metinde (سن جيور) şeklinde yazılmıştır.

sinde kurulduğunu iddiâ ederler. Müekked olan cihet şudur: Malayo'nun en meşhûr ümerâsından Temenjon[?] Ondokuzuncu asır evâilinde Linca'da[?] (Sumatra kurbunda bir cezîredir.) zuhûr etmiş, 1811'de buradan Johor'a geçerek 1855'de İngiltere hükûmeti, hâkimiyetini tasdîk edinceye kadar kalmış ve sonra yeni pâyitahta gitmiş.

Johor Bahru'da el-yevm raca olan zâtın –Raca İbrâhîm– teşyîd ettiği bir kumar gazinosu vardır. Bir Çinli şirket de diğer birini te'sîs etmiştir. İşte bunun için bu pâyitâhta "Şark-ı Aksâ'nın Monte Carlosu" derler. Pâyitaht, değersiz evlerden terekküb eder. Emâretin ecnebî bir binbaşının idâresinde bulunan bir taburdan ibâret askeri de burada bulunur. Bahriyesi 400 ve 200 ton istîâbında bulunan iki gemidir. Bunun biri sultâna hâstır, diğeri de posta işlerinde kullanılır.

Şekl-i idâresi mutlakıyettir. Re's-i idârede Raca İbrâhîm bulunuyor. Bu zât, okumuş, terbiyeli, frenkleşmiş (müteferrenc) bir adamdır. Dört vezîri vardır; yirmi kadar da karye şeyhi. Bu emâretin halkı müslümanlığın yalnız esas ve müteâref kavâidini bilirler. *Kur'ân-ı Kerîm*'den âdeten namazda okunan bazı kısa sûreleri hıfzederler, husûsî bir lehce ile okurlar.

İngiltere'nin müstakıllen idâre ettiği kısım, Malakka ve Bolobenc[?] kasabalarıyla ("Bolo" cezîre; "benc" cevzetü't-tayyib ağacı demektir.) Singapur Adası'dır. İngiltere buralara, Hind'e sâhib olduktan, deniz hükümrânlığı Portekizlilerin, Hollandalıların elinden çıktıktan sonra sokulmuştur. Bundan evvel kulübelerden mürekkeb üç karye hâlinde idi. Malezyalılardan ve Portekizlilerden birkaç bin halk sâkin bulunuyordu. Yegâne san'atları balıkçılık idi. Bugün son iki isim, büyük ticâret hareketlerine merkez olan iki şehir hâlini almıştır. Bunların hepsi birden merkez-i idâresi Singapur olan "Straits setlements garer) hükûmetini meydana getiriyor.

Bu hükûmetin başında Londra'da Müsta'merât Nezâreti'nden ta'yîn olunan bir muhâfız bulunur. Bu zâta umûr-ı idâre, "legislative council"[1] nâmı verilen ve bir kısmı ahâlî tarafından intihâb, kısm-ı diğeri hükûmetçe ta'yîn olunan a'zâdan mürekkeb bulunan bir meclis yardımcı olur. Muhâfızın "Malakka" ve "Penang"da iki vekîli vardır. 1907'de bu hükûmete İngiliz Borneosu'nun şimâli de ilhâk olunmuştur. Bundan evvel buraları British North Bornes Co nâmı verilen bir şirket isti'mâr ediyordu; İngiltere'ye bir meblağ mukâbilinde buraları terketti. Hind Şirketi de böyle yapmamış mıydı!

Bu diyârda maîşet cidden ucuzdur. Yerlilerin yegâne taâmı diğer Hind memleketleri gibi pirinçtir. Bu havâlîde esîr ticâreti şâyi' olmuştur. İşte bu dehşetli bir hakîkattir.

Malayoların "misyonerler"e hiç aldırdıkları yoktur. Şimdiye kadar İseviyet veya putperestliğe kapılmış hiçbir Malayo görülmemiştir. Bunun için misyonerler, buralarda neşr-i dînden vazgeçerek savuşmuşlardır.

[1] Metinde "Legislalve couniel" şeklinde yazılmıştır.

[446] # MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA

– 2 –

7 Temmuz:

Mersin – Geçenki mektûbumda Rodos'a kadar tesâdüf eylediğim şeyleri yazmıştım. Şimdi de mâba'dini yazmakla kāriîn-i kirâma lâzım gelen ma'lûmâtı veriyorum. Cumartesi ve Temmuz'un yedisi sabah vakti erkenden Mersin sâhiline yetiştik. Kasabanın uzaktan görünüşü ve dağların eteğinde bulunuşu cidden latîf ve ferah-fezâ bir manzara teşkîl ediyordu. Akşama kadar tevakkuf edeceğinden karaya çıkıp dolaşmayı münâsib gördüm. Binâenaleyh bir kayığa binerek rıhtıma çıktık. İtalyanların tekrar Çanakkale Boğazı'na hücûm ettikleri havâdisini ahâli ötede beride nakl ü hikâye ettiklerinden keyfiyeti menbaından istifhâm için telgrafhâneye gittim. Evvela esnâ-yı râhda yazmış olduğum mektûbu *Sebîlürreşâd* İdârehânesi'ne göndermek için postahâneye uğradım. Ahîren telgrafhânede nevbette bulunan bir efendiden bombardıman keyfiyetini sorduğumda; "Böyle bir havâdis münteşir olmuştur. Adana vilâyetinden henüz bura mutasarrıflığına resmî bir ma'lûmât vürûd etmemiştir. Fakat İtalya'nın üç torpidobotunun tahrîb edildiği, batırıldığı rivâyeti de söylenmektedir." dedi. Binlerce hâneye mâlik olan bir livâya ajans tarafından ma'lûmât verilmediğine pek ziyâde taaccüb ettim. Zîrâ Osmanlı Ajansı altı yüz hâneye mâlik olan her Osmanlı kasabasına ma'lûmât i'tâsına mecbûr olduğundan, bu husûsun ihmâl edildiğini anladım.

Bura ahâlisinde biraz hayat ve faâliyet eseri meşhûd ise de, maîşetlerini atalarından kalma usûl ile te'mîn eylemekte ve kasabanın ticâret ve sâir feyyâz işleri birkaç ecnebînin elinde bulunmaktadır. Mersin'de göze çarpan ve nazar-ı dikkati celbeden bir şey var ise, şimendüfer sebebiyle kasabadaki âsâr-ı umrânın pek serî' bir sûrette terakkī eylemesi keyfiyetidir. Kasabanın evleri ve binâları, sokaklarının genişliği hakîkaten güzeldir. Fakat maatteessüf kaldırımlar, caddeler tamamıyla kesîf bir toz tabakasıyla mestûrdur. İnsan yarım sâat kadar dolaşacak olursa üstü başı toz içerisinde kalır. Şimendüfer istasyonuna gidip orayı gözden geçirdim. İstasyon gāyet küçük ve Alman tarzında binâ edilmiş, etrafına bağçeler tarh olunmuştur. İstasyona mücâvir bir kırâathâneye oturup etrâfı temâşâya koyuldum. Rıhtımdan istasyona kadar muvassal olan depo ve sâir anbâr ve şimendüfer hutûtu yeniden yapılmakta ve bu ameliyâta lâzım gelen âlât ü edevât Alman vapuruyla Mersin'e getirilmektedir.

Kasabada müessesât-ı Osmâniyyeden yalnız hükûmet konağıyla dâire-i askeriyye ve posta ve telgrafhâne gibi binâlara tesâdüf olundu. Fakat Mersin'de, Amerika misyonerlerinin mektep ve kiliseleri gāyet muhteşem bir binâ ve tamamıyla Amerika tarzında mefrûş bulunuyor. Binânın dâhiline girmeye teşebbüs ettim. İçeride soğuğun def'iyle sıcağın teskîni için "kalorifer" "vantilatör" gibi âlât ve edevât-ı medeniyyenin son ihtirââtı kendisini enzâra arzediyordu.

Kütübhâne salonunda her türlü İngilizce, Almanca, Fransızca kitaplarla büyük bir tahrîr masası bulunuyordu. Zâir bulunmak sıfatıyla orada mevcûd olan deftere imzâ etmekliğim ricâ olunması üzerine Türkçe olarak; "Osmanlı bayrağı altında bulunan bir Osmanlı livâsında bunca saâdet ve refâh ile, memleketlerinde bile böyle bir izzet ve şâna nâil olamayan misyonerler cidden tebrîke sezâvârdırlar." cümlesini yazdım.

Bu binâ dâhilinde misyonerler istediklerini yapar ve hiçbir teftîşe ma'rûz değildirler. İngilizce lisânıyla Hıristiyanlık'ın neşrine var kuvvetlerini bâzûya vermişlerdir. Mersin'de İngiliz lisânıyla mütekellim müteaddid Ermenilere tesâdüf eyledim. Maatteessüf lisân-ı Osmânî'nin neşrine hükûmetimiz misyonerler kadar ihtiyâr-ı külfet etmediğini her zekî ve mütefekkir görebilir.

"Burada kolera vardır." diye sıhhiye ve belediye tarafından meyvelerin satılması men' edilmiştir. Mersin'de yenecek en iyi yemek kebâbdır ki, bunun i'mâlinde yerlilerin pek ziyâde mahâretleri vardır. Biz de Mersin'in bu yemeğini tadarak kasabadan mufârakat ettik.

Bu kasabada tam tahsîl çağında bulunan çocuklar deniz kenarında ve denizde nîm-uryân bir hâlde geziniyorlar. Bunlar mektebe devam edecek olsalar herbiri bir hârika olur. Fakat velîlerinin cehâleti yüzünden bîçârelerin istikbâli mahvolup gidiyor. Hükûmet bunları tahsîle cebren sevketmeyecek olursa bence büyük bir cinâyet işlemiş olur.

Midilli, Sakız, Rodos'tan birçok Rum âileleri buraya gelerek sâhib-i mâl ve servet olmuşlardır. Burada da müslümanların ticâret ve teşebbüs-i şahsîye mâlik olmadıkları göründü.

Mersin'den akşam geç vakit mufârakat edip vapura döndüm.

8 Temmuz:

İskenderun – Pazartesi günü de İskenderun'a muvâsalat ettik. Burada şimdilik bir fevkalâdelik yoktur. Fakat Bağdad Şimendüferi'nin bir şu'besi buraya îsâl edilip, bir de güzel bir rıhtım inşâ edildikten sonra herhâlde kasabanın umrân ve servetine büyük bir hizmeti dokunacağı şübhesizdir.

Bu kasabanın Osmanlı bir kasabası olduğunu görenler tasdîk eder. Aynı zamanda pek ucuzluktur. Ahâlisi de munsıf ve mükrimdir. Fakat dikkat netîcesinde buradaki iyi iş ve ticâretlerin sırf Ermenilere münhasır olduğu anlaşılır. Müslümanlar ise bildiğimiz hasîs ve karın doyurmayacak san'atlerle iştigâl ediyorlar. Buralarda alış veriş metelik ve beşlik ta'bîr ettikleri "eski yüzlükler" iledir. Mecîdiyeyi de on dokuz kuruş hesâbıyle alırlar.

Burada da misyonerlerin ve bilhassa Amerikalıların müessesesi vardır. Hattâ çarşıda Türkçe'ye tercüme olunmuş ve Amerika'da sûret-i mahsûsa ve nefîsede tab' edilmiş enâcîl ve sâir ruhbâna mahsûs hikâyeli kitaplar satan bir Ermeniye rast geldim. Bu adam yalnız kitap satmıyor; aynı zamanda telkîn vazîfesiyle de meşgûldür. Ben ise bilmemezlikten gelerek misyonerlerin İskenderun'da ne yaptıklarını kendisinden sordum. Cevâben; medeniyet ve insâniyete hizmet için bunca meşâkk u mezâhimi ihtiyâr ile beraber birçok para sarfıyla burada bir mektep açtıklarını, tedrîsâtta bulunan bu protestan papasıyla beni görüştüreceğini, papasın bu vapurla Beyrut'a gitmek üzere bulunduğunu söyledi. Hülâsa, muhâtabımdan anlamaklığım lâzım gelen şeyleri öğrendikten sonra vapura avdet ettim ve mevzû'-ı bahs olan papasla uzun uzadıya görüştük.

9 Temmuz:

Trablusşam – Salı günü (9 Temmuz) öğle vakti Trablusşam'a ulaştık. Yine karaya çıktık. Maatteessüf Türkçe bilene tesâdüf etmedik. Arabca bilmeyenlerin burada pek ziyâde sıkıntı çektiklerini anladım. Hamdolsun ben Arabca tekellüm ettiğim cihetle kendileriyle görüşebildim.

Beyrut – Trablus'tan Beyrut'a doğru yollanıp yevm-i mezkûrun akşam sâat altısında Beyrut'a eriştik. Kasabanın manzara-i muhteşemesi uzaktan pek dil-rubâ görünüyordu. Binalar birer heykel-i umrân ve medeniyet sûretinde nâzırînin temâşâsına ma'rûz bulunuyordu. Vapur rıhtıma pek yakın mesâfede demir attı. Mersin koleralı bulunduğu hâlde orasıyla yolcular hem ihtilât, hem de vapurumuz **[447]** oradan yolcu almışken hamdolsun temiz "pratika" almaya muvaffak olarak yolcularını sâhile indirmeye muvaffak oldu. Vapurda bulunan Beyrutlu Yâsîn-zâde Misbâh Efendi'nin delâletiyle sâhibi müslüman ve Trablusşamlı olan "Kasru'l-Bahr" Hoteli'ne nâzil oldum. Bu hotel iki katlı ve deniz kenarında gâyet temiz, örf ve âdâb-ı İslâmiyyeye muvâfık bir sûrette tanzîm ve tertîb edilmiştir. Müslüman aileler burada gereği gibi rahat edebilirler. Hotelin bütün müstahdemîni de İslâmdır.

Bu müteşebbis müslümanı a'mâk-ı kalbimden tebrîk ettim. Keşke Memâlik-i Osmâniyye'nin her tarafında böyle güzel ve mükellef, mefrûş hoteller müslümanlar tarafından te'sîs edilse de, müslim yolcuların rahat ve istirâhatleri te'mîn edilse.

10 Temmuz:

On Temmuz îd-i millîsine tesâdüf eden günde Beyrut Vâlîsi Hâzım Beyefendi sûret-i resmiyyede bilumum me'mûrîn-i mülkiyye ve askeriyyeyi, ecnebî konsoloslarıyla rüesâ-yı rûhâniyyeyi beşâşetle kabûl ettiğini yerli gazeteler yazıyor. İkindi vakti de kasabada mevcûd olan askerlere bir resm-i geçit icrâ edildikten sonra yevm-i mezkûrun sabahında Mısır'da çoktan beri kendisini tedâvî ile iştigāl eden ve o gün Beyrut'a muvâsalat eden Tobruk Mevkii Kumandanı Edhem Paşa hazretleri bir nutuk îrâd ederek İtalyanların Trablusgarb'la Bingazi'de bize karşı daima mağlûb olacaklarını edillesiyle beyân etmiş ve bilcümle huzzârın takdîrâtına mazhar olmuştur.

O gece Beyrut'ta emâkin-i resmiyye fevkalâde bir sûrette donaldığı gibi Beyrut'taki eşrâf ve a'yân ve mu'teberânın meskenleri de şân-ı Meşrûtıyyet'e lâyık bir sûrette donalmıştı. Bu şehr-âyîn, kasaba ahâlîsinin pek şen ve şâtır olarak düşmanımız olan İtalyanların tecâvüzâtına ehemmiyet vermediklerini isbât ediyordu.

Beyrut kasabası hakîkaten ma'mûr ve Avrupa şehirlerine min-külli'l-vücûh benzemektedir. Kasabada yeniden birkaç geniş caddeler açılmış ve İstanbul'da bile emsâli bulunmayan elektrikli tramvayların âmed-şüdünü te'mîn ile halkın istirâhati taht-ı te'mîne alınmıştır.

Beyrut müslümanları alış verişte, ticârette gereği gibi umûr-ı ticâriyye ve iktisâdiyye ile imrâr-ı hayât ve te'mîn-i saâdet ve refâh etmekte, Avrupalılara rekâbet eylemekte olduklarını maa'l-mesâr müşâhede eyledim. Bu kavm-i necîb bütün ma'nâsıyla Devlet-i Aliyye'ye –her türlü ecnebî entrikalarına rağmen– merbût ve can ve mallarını bile Devlet-i Aliyye ve Millet-i Osmâniyye uğurunda fedâ etmeye âmâde olduklarını fiilen hiss ü idrâk eyledim. Bu muhterem usurda kat'iyyen ayrılık gayrılık hissi yoktur. Aksâ-yı emelleri yekvücûd Osmanlı kitlesi hâlinde yaşamak ve Osmanlı bayrağı altında, mâ-dâme'l-hayât imrâr-ı hayât ve evkât eylemektir. Hattâ hükûmet konağı civârında güzel bir eczâhâneye mâlik olan Beyrutlu Bedî' Şemlî Efendi nâmında hamiyet ve gayret-i mücesseme ıtlâkına sezâvâr olan bir zât donanma vergisi nâmıyla her hafta muntazaman birer kuruşluk bir resmin hükûmetçe tarh edilmesi lüzûmunu ve buna bütün Arabların kemâl-i hâhiş ve istekle iştirâke âmâde olduklarını söyledi. Burada Vâlî Hâzım Bey'le İttihâd ve Terakkī Murahhası Ahmed Fehmi Beyler'in Arablık-Türklük (milliyet) mes'elelerinin münâzaât ve münâkaşâtını ref'le onun yerine hissiyât-ı samîmiyyenin yerleştirilmesinde gösterdikleri himem-i meşkûreyi yâd ü tezkâr etmeksizin bir türlü geçemeyeceğim.

Bî-taraf ve her türlü gıll u gıştan âzâde ve hükûmetle hiçbir sûretle işleri olmayan mevsûku'l-kelim ahâliden işittiğime nazaran Beyrut'ta mürtekib hiçbir me'mûr yoktur. Hele Beyrut Adliyesi me'mûrları cidden nezîh ve vazîfe-perver kimselerdir. Adâlet ve hakkāniyet gereği gibi nâm-ı pâdişâhîye izâfetle icrâ edilerek ve bütün tebaanın –bilâ-tefrîk-ı cins ü mezheb– deavât-ı hayriyyelerini isticlâba muvaffak olmuşlardır.

Adliye me'mûrları içinde bilhassa Bidâyet Merkez Cezâ Reisi Cemâl Bey'in nezâhet ve nezâketiyle büyük bir fedâkârlığını misâl ve nümûne olarak kayda mecbûr oldum. Bu hamiyetli zât geçenlerde bir jandarma zâbitini yolsuz muâmele ve vazîfe icrâsından dolayı bidâyeten habse mahkûm etmiş ve verilen hüküm istînâf olunmuştur. Bu mes'eleden yirmi gün sonra mahkûm olan zâbit hükûmet konağı kapısında bekleyerek, oradan geçmekte olan Cemâl Bey'e bir bastonla tecâvüz eylemiş ve akîbinde adliye me'mûrları bu ikinci yolsuz muâmele üzerine me'mûriyetlerini muvakkaten terkle nezârete isti'fâlarını vermeye teşebbüs eylemişlerdi. Aynı zamanda Cemâl Bey'in izzet ve istikāmetine, hüsn-i ahlâk ve nâmûsuna meftûn olan Beyrut ve mülhakātı ahâlîsi de yapılan haksızlığı Adliye Nezâreti'ne protesto eylemeye başlamışlar. Ve bu yüzden fenâ bir tatsızlık yüz göstermeye başlamıştır.

Ahîren bu kargaşalıklara, tatsızlıklara nihâyet vermek için Cemâl Bey nefsine cidden zulmedip mütecâviz zâbite karşı hakkını helâl etmek fedâkârlığında bulunmak sûretiyle mes'eleye hâtime vermiştir. Bunun üzerine mîr-i mûmâ-ileyhin esniye ve mahâmid-i ahlâkıyyesiyle fedâkârlığı bilcümle ahâlî tarafından mazhar-ı takdîr olmuştur.

Bu zât, İtalyanların Beyrut'u bombardıman ettikleri esnâda müsellah olarak refâkatindeki polislerle beraber dolaşmakla, âsâyişi muhâfaza etmek vazîfesini de hamiyyeten deruhde eyleyerek büyük bir hizmet îfâsına mazhar olmuş idi.

Beyrut bombardımanı esnâsında Vâlî-i Vilâyet Hâzım Beyefendi'nin hazm ü dirâyeti sâyesinde kasabada büyük bir fenâlığın, daha doğrusu –Adana'da olduğu gibi– bir katl-i âmın önü alınmış ve bu sûretle devleti azîm bir gâileden kurtarmıştır.

Vâlî-i vilâyetin ilm-i idâredeki nüfûz ve kuvvetini hemen her ağızdan işittim. Müşârun-ileyhin lâyıkıyle bir Osmanlı dâhîsi olduğuna bütün ahâlî hüsn-i şehâdet eylemektedir.

Vicdânıma, nâmûsuma yemîn ederim ki, henüz vâlî ile görüşmediğim hâlde ahâlîden işittiğim ve icrâ eylediğim tahkīkāt netîcesinde bu satırları yazıyorum. Bunu yazmaktan maksadım müşârun-ileyhi bir hüsn-i misâl ve nümûne olarak göstermek ve vücûduyla iftihâr eylemektir.

Şimdilik bu kadar yetişir. Sonraki mektûblarımda Beyrut'un ahvâl-i sâiresini tedkīk ve tetebbu' ederek îcâb eden ma'lûmâtı muhterem kāri'lerimize arzederim.

Muhâbir-i Mahsûsunuz

S[sin]**. M. T**[te]

Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

– 2 –

(Filibe)

Evvelce yazdığım vechile 10 Temmuz günü alafranga sâat beş buçukta Kırkkilise'den hareket ederek akşam sâat ikide Edirne'ye geldim. Edirne pek dehşetli bir sûrette donadılmış idi. O gece Edirne'de kalarak 11 Temmuz ale's-sabâh ona onaltı kala Filibe'ye hareket eyledim.

Edirne'den hareketimden iki sâat sonra idi ki, artık Osmanlı yurduna vedâ' ediyordum. Öyle bir vedâ' ki, âdetâ evlâdın anasından –süt emdiği sırada– ayrılmasını andırıyordu. O zaman, gayr-i ihtiyârî olarak ârız olan hâlâtı tavsîf edecek bir kelime bulmaktan tamâmıyle âcizim. Bu sûretle ye's içinde tamam sâat dörtte Filibe'ye geldim.

Buraya geldiğim zaman bende ye's nâmına bir şey kalmayacak i'tikādında bulunurdum. Meğer bu i'tikādımda tamâmen muhâtî imişim de ben anlayamıyormuşum. Çünkü Filibe'ye dâhil olur olmaz iki şey nazar-ı dikkatimi celbediyordu: **[448]** Birisi yakın bir zamanda bir İslâm yurdu olan Filibe şehrinde tanıdığım bir zâtın hânesine varıncaya kadar İslâm nâmına bir kişiden fazla insan görememekliğim; ikincisi de, içinde bulunduğum Filibe'nin on onbeş sene evvelki Filibe'ye benzememesi. İşte bu iki cihet beni cidden dil-hûn ediyordu. Onun için kendi kendime diyor idim ki: "Aman yâ Rab! İslâmların idâresinde iken bakılmaya değeri olma-

yan Filibe bugün ne hâle gelmiş! Her yerde zillet ve meskenet bize, saâdet ve selâmet başkalarına mı taksîm olundu?"

Doğrusu birkaç sene zarfında Bulgaristan'da görülen bu kadar terakkıyât karşısında insan vâlih ve hayrân kalıyor.

"Memleketi i'mâr edin. Çarşılarınız göze görünecek sûrette gāyet dehşetli olsun. Fakat câmi'leriniz sâde ve zînetsiz olsun. Arza sâlih olan kullarım vâris olurlar. Eğer siz bu kānûndan inhirâf ederseniz bu amelinizle kendinizin o yerlere lâyık olmadığınızı isbât etmiş olursunuz. O mülke başka kimseleri vâris kılarım…" diye hitâb edip duran *Kur'ân* olduğu hâlde bizler hiç kulak vermemişiz de bunun cezâsını şimdi çekiyoruz. Böyle giderse –maâzallâh– daha birçok yerlere başkalarının vâris olacağı şübhesizdir. [1](اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ الصَّالِحُونَ)

Bir mecliste otururken Bulgaristan'ın akılları vâlih ve hayrân eden bu kadar terakkıyâtına dâir söz açarak bu terakkıyât-ı serîanın ne sâyede olduğu suâlime karşı Bulgaristan ricâlinden bir zâtın vermiş olduğu cevabı bilhassa zikretmeden geçemeyeceğim:

"Sizde bu kafa var iken kat'iyyen eser-i terakkī gösteremezsiniz. Zîrâ biz Bulgarlar kendi aramızda pek çok fırkalara ayrılırız; fakat Bulgarlık'a, vatana taalluk eder bir mes'ele olursa derhâl fırka gürültülerini bir tarafa atarak muvâfık, muhâlif cümlemiz o mes'ele ile uğraşırız. Bulgarlık aleyhinde görülen cüz'î bir şeye karşı muhâlif, muvâfık bütün gazeteler müttefikan hücûm ederler. Fakat siz böyle değilsiniz! İtalya bir taraftan Trablusgarb'da, hattâ pâyitahtınızın kapısı önünde muhârebe ediyor da siz de yine birbirinizle muhârebe ve sandalye kavgası ediyorsunuz. Sizin yaptığınız bu hareketi İtalya'da Sosyalistler bile yapmıyor. Binâenaleyh Bulgaristan'ın bu kadar terakkıyâtını çok görmemeniz lâzımdır!.."

Bilmem ki düşünüyor muyuz? Bir Bulgar ricâlinin ağzından sudûr eden bu sözlere, bu cevâba karşı yüzümüz kızarıyor mu?

Burada yalnız bir şey daha söyleyeceğim: Burada bulunan muallimîn-i muhteremeden birkaç zât bizi bir bahçeye götürdüler. Bunun da eskiden İslâm kabristânı olup iki-üç bin liraya istenildiği hâlde verilmeyip bilâhare hiç parasız İslâmların elinden alınıp bu bahçenin vücûda getirildiğini söylediler. Burasını ta'rîf etmek için İstanbul'da öyle bir yer göremiyorum ki oraya teşbîh ederek anlatayım! İçinde sun'î deniz olup kayıklarla geziyorlar. Üstâd-ı muhterem Âkif Bey gelmeli de içinde bir sâat kadar oturup manzûmeler, neşîdeler yazarak anlatmalı… Binâenaleyh; "Allâhım, biz İslâmlara da teyakkuz u intibâh ver" diyelim, başka bahse geçelim.

* * *

Filibe Müslümanlarının Hissiyât ve Temennîleri

Filibe müslümanlarında Makām-ı Hilâfet'e karşı olan merbûtıyet o kadar büyük ve sağlamdır ki, Osmanlılarda cüz'î bir ihtilâf hissederlerse hemen ağlamaya başlıyorlar. Bîçâreler gözlerini Makām-ı Hilâfet'e dikmişler, bütün ümîdlerini oradan bekliyorlar. Diyorlar ki:

"Bizim burada rahat yaşamamız, yatıp kalkmamız, yiyip içmemiz mutlakā Osmanlı hükûmetinin kuvvetleşmesi, onun saâdet ve selâmeti ile mütenâsibdir. Osmanlı hükûmetinin za'fiyetini, orada tehaddüs eden ihtilâfât-ı dâhiliyye ve onun tevlîd edeceği vahâmeti anlamak için Bulgaristan âdetâ bir "barometre"dir. Her ne zaman Osmanlı hükûmetinde cüz'î bir ihtilâf zuhûr ederse biz burada envâ'-ı tahkīrâta hedef oluruz…"

Tüccârdan bir zâtın dükkânında oturmakta iken aramızda cereyân eden şu muhâvere şâyân-ı dikkattir. Arkadaşım dükkân sâhibine hitâben:

– Nasıl, alış-verişler güzel gidiyor mu?

Dükkân sâhibi:

– Alış-verişimiz gāyet güzel gidiyor; amma gönlümüz şen değil.

– Canım alış-veriş güzel olur da insanın gönlü şen olmaz mı?

– Yahu görmüyor musun, Osmanlı ahvâlini? Osmanlılar arasında bu ihtilâf, bu nifâk u şikāk devâm ettikçe bizim gönlümüz ferahlı olur mu? Biz burada milyona mâlik olsak bize ne fâide? Makām-ı Hilâfet –Allah etmesin– biraz zaîflesin de sen burada başına şapka geçirmeden durabil bakalım; bu mümkün mü?..

Allâhım; felâket günleri gelmezden evvel Osmanlı müslümanlarının da basîretlerini aç!

* * *

Filibe Müslümanları ve Maârif

Beş altı seneden beri Bulgaristan müslümanları arasında maârifin terakkīsi ve evlâd-ı vatanın teâlîsi için çalışan bir Cem'iyet-i Muallimîn bulunduğu ma'lûmdur. Bu cem'iyet birkaç senelerdir maârif-i İslâmiyyenin terakkīsi için sa'y ü gayret ve muayyen zamanlarda kongreler akdediyormuş.

Cem'iyetin bu seneki kongresi Eski Cuma'da in'ikād eylemiş ve Haziran'ın yirmi altısından dört Temmuz'a kadar devam eylemiştir. Kongrede reisi ve kâtib intihâbâtı ve sâire gibi bir takım teferruât ve daha sonra mekâtib-i ibtidâiyye ta'lîmâtnâmesinden birkaç madde ta'dîlâtı kabûl edilerek ibtidâî müfredâtlı **[449]** programlar müzâkerâtına girişilmiştir. Bilâhare köy muallimleri için "kur"lar te'sîsi müzâkere edilerek paraya mütevakkıf olan büyük işin piyango tertîbiyle hâsılatından on bir yerde "kur" küşâdı takarrur etmiş ve nerelerde olacağı da Merkez-i Cem'iyyet-i Muallimîn bir lâyiha ile ta'yîn eylemiştir ki ber-vech-i âtîdir: Aydos, Filibe, Plevne, Rusçuk, Eskicuma, Hezargrad, Şumnu, Pravadi, Varna, Dobroviç, Silistre.

Bu "kur"lara devam edecek efendilerin adedi yirmiden dûn olmayacaktır. Şayet aşağı olursa "kur" oradan başka tarafa naklolunacaktır. Gelecek sene kongre Filibe'de in'ikād edecek. Bu senelik merkez Şumnu'dur.

Bu sene Bulgar Muallimîn-i İslâmiyye Cem'iyeti şâyân-ı dikkat bir hatve-i terakkī daha atmışlardır ki, o da, dört Temmuz'daki ictimâ'da Temmuz'un sekizinde Sofya'da in'ikād eden Bulgar Muallimîn Kongresi'nde Muallimîn-i İslâmiyye

[1] Enbiyâ, 21/105.

Cem'iyeti'ni temsîl eylemek üzere mekteplerin, muallimlerin, maârif-i İslâmiyyenin ahvâline vâkıf ve Bulgarca'ya âşinâ iki zâtın murahhas olarak intihâb edilip gönderilmesine karar verilmesidir. Doğrusu bu teşebbüs ne kadar fâide-bahştır. Bu husûsta Muallimîn-i İslâmiyye Cem'iyyet-i muhteremesini tebrîk etmeyi bir vecîbe addediyorum.

Vazîfe-i mukaddeseyi îfâ etmek için Filibe Mekâtib-i İslâmiyye Müdürü Halîl Zeki Bey ile Rusçuk muallimlerinden Hâfız Ahmed Muhtâr Efendiler ekseriyet-i ârâ ile intihâb olunarak gönderildiği gibi Muallimîn-i İslâmiyye Cem'iyyet-i Merkeziyye reisinin de bu kongreye iştirâki takarrur etmiş ve Muallimîn-i İslâmiyye nâmına gönderilen bu zevât-ı kirâm Bulgar Muallimîn Kongresi tarafından alkışlarla kabûl olunmuşlardır.

Tahkîkātıma nazaran Bulgar Muallimîn Cem'iyeti yirmi sene mukaddem birkaç kişi ile işe başladığı hâlde bugün beş bin a'zâsı, yarım milyon ihtiyât akçesi, cem'iyetin malı olarak Sofya'nın en mu'tenâ bir yerinde iki yüz elli bin frank kıymetinde kendi mülkü olmak üzere bir merkez-i idâresi olduğu gibi, vereme dûçâr olan muallimlerin tedavisi için bir dârü't-tedâvî yaptırılmak üzere biriktirilmiş ve biriktirilmekte olan birkaç yüz bin frank da mevcûd imiş. Bununla beraber felâketzede, mağdûr muallimlere muâvenet, muallim evlâdlarının emr-i tahsîl ve terbiyesine mahsûs tahsîsâtları hep ayrı bulunuyormuş.

Tabîîdir ki, yirmi senelik bir sa'y netîcesinde vatandaşları olan Bulgar muallimlerinin böyle bir müessese vücûda getirdiğini gidip anlayan Muallimîn-i İslâmiyye Cem'iyyet-i muhteremesi kendi teşekkülâtlarına daha ziyâde takviyet vereceklerdir.

Bulgar kongre reisinin beyânına nazaran Bulgar Muallimîn Cem'iyeti pek çok safahât-ı târîhiyye geçirmiş, hatta bin dokuz yüz beş senesinde bu cem'iyeti bozmak emeliyle hükûmet bir hayli roller oynamış ise de, a'zâsının sebât ve metâneti sâyesinde bugün hükûmetin bile yıkamayacağı bir kuvvete mâlik bulunuyormuş. Bunlar ile tevhîd-i mesâî eden muallimîn-i İsmâmiyyenin de yakın zamanda böyle bir kuvvete mâlik olacağını şimdiden ümîd ederiz.

Şimdi gelelim nefs-i Filibe'ye: Filibe'de bir zükûr, bir inâs rüşdiyesi, üç de zükûr-inâs muhtelit olarak ibtidâiye vardır.

Zükûr rüşdiyesi muallim-i evvelinin bin, inâs rüşdiyesi muallimesinin yedi yüz kuruş maâşları olup bunlar Hükûmet-i Seniyye tarafından gönderilmektedir. Diğer muallimlerin maâşâtı iktidârına göre Filibe Maârif Encümeni tarafından tesviye edilmektedir. Bu mekteplerde bulunan şâkirdânın mecmûu 350 kadardır. Mekteplerini gidip gezdim. Mekteb-i rüşdiyye Rus imparatoru tarafından Bulgarlara bir hâtıra olmak üzere yapılan Bulgar İ'dâdîsi'nin karşısında güzel bir mevki'de kâindir. Şimdiye kadar nehârî olan rüşdiyeye leylî olmak üzere bir kat daha ilâve edilmektedir. Burada bilhassa köylerden gelecek talebe yatarak kendilerine yemek verilecektir ki, Filibe Encümen-i Maârifi'nin bu teşebbüsü de bilhassa şâyân-ı teşekkürdür. Tahkîkātıma nazaran bu mektep gelecek sene i'dâdî derecesini bulacaktır.

Yukarıda bahsettiğim "kur"lardan Muallimîn Cem'iyeti Filibe Merkez Şu'besi daha evvel davranıp kongrenin küşâdından evvel açmıştır ki, gidip her iki kısmını da gezdim. "Kur"lar demek köylerde bulunan muallimleri, imâmları okutmak için açılmış bir ders, bir sınıf demektir. Onları müftî-i belde vâsıtasıyla köylerden getirtip tevsî'-i ma'lûmât ve usûl-i tedrîs öğretmek için bir buçuk ay kadar tahsîl ettiriyorlar, bu sûretle istikbâl için muallimler yetiştirmeye çalışıyorlar. Devam edenlerin adedi elliye bâliğ olmaktadır.

Filibe Maârif-i İslâmiyyesi'nin Filibe mekteplerine sarfettiği meblağ yirmi bin frank râddesinde olup on iki bin frankı Evkāf-ı İslâmiyye Sandığı'ndan, iki bin beş yüzü Bulgar hükûmetinden, mütebâkīsi de Maârif Encümeni'[ni]n kendisine âid emlâkten hâsıl olan vâridâttır.

Yukarıda söylediğim gibi şimdiye kadar Bulgar Muallimîn Kongresi'ne iştirâk etmeyen müslüman muallimleri bu sene ilk defa olmak üzere Sofya'da 8 Temmuz târîhiyle in'ikād eden kongreye iştirâk etmiş ve bundan pek büyük fâideler hâsıl olacağı da anlaşılmıştır ki, Bulgar Muallimîn Kongresi'nde reisin huzzâra hitâben söylemiş olduğu ber-vech-i âtî birkaç cümle buna şâhid-i belîğdir:

– Bulgar Muallimîn Cem'iyeti muallimîn-i İslâmiyyeye her vechile müzâherete ve onlarla beraber harekete müheyyadır…

Allah bizim Osmanlı İslâm muallimlerine de teyakkuz u intibâh versin! Duâsıyla kendilerine otuz senelik bir Bulgar hükûmetinin muallimlerinden hisse almalarını tavsiye ederim.

[450] Filibe'deki Mekâtib-i Rüşdiyye Programı:

İnâs Rüşdiyesi Programı

Birinci sene: *Kur'ân-ı Kerîm*, ulûm-ı dîniyye, hesap, kırâat, imlâ ve kitâbet-i Bulgarca, coğrafya, Fârisî, târîh-i İslâm, aile dersleri, kavâid-i Osmâniyye, hüsn-i hat, Arabî.

İkinci sene: *Kur'ân-ı Kerîm*, Bulgarca, aile dersleri, ulûm-ı dîniyye, Arabî, coğrafya, hesap, teoriya, kavâid-i Osmâniyye, Fârisî, târîh, hüsn-i hat, kırâat, imlâ ve kitâbet.

Üçüncü sene: *Kur'ân-ı Kerîm*, hesap, teoriya, târîh-i Osmânî, imlâ ve kitâbet, ulûm-ı dîniyye, aile dersleri, coğrafya, Arabî, Bulgarca, kırâat, Fârisî, kavâid-i Osmaniyye.

Zükûr Mekteb-i Rüşdiyyesi

Birinci sene: Bulgarca, kırâat, coğrafya, hesap, Arabî, Fransızca, malûmât-ı dîniyye, hayvânât, hıfzussıhha, târîh-i İslâm, *Kur'ân-ı Kerîm*, kavâid, imlâ, ulûm-ı dîniyye.

İkinci sene: Hesap, Fârisî, ulûm-ı dîniyye, hıfzussıhha, coğrafya, târîh, malûmât-ı medeniyye, kavâid, imlâ, Fransızca, Bulgarca, hayvânât, Arabî, *Kur'ân-ı Kerîm*, hendese, kırâat.

Üçüncü sene: Fransızca, Bulgarca, kitâbet, nebâtât, hendese, hesap, nahv-ı Osmânî, hikmet, coğrafya, Arabî, malûmât-ı medeniyye, Fârisî, târîh-i umûmî, ulûm-ı dîniyye, kimya.

Dördüncü sene: Akāid, vücûd-ı beşer, hikmet, usûl-i

defterî, ma'lûmât-ı medeniyye, coğrafya, Arabî, Fransızca, hendese, Bulgarca, kitâbet, Fârisî, târîh, kimya, hesap, cebir.

Sebilürreşad'ın Bulgaristan Muhâbiri
Aksekili Ahmed Hamdi

Hindistan Mektûbu:

HİNDİSTAN MÜSLÜMANLARI VE HARB-İ HÂZIR

Hindistan müslümanları umumiyetle muhârebe-i hâzıraya kalben zahîr olduklarında şüphe yoktur. Değil yalnız Hindistan müslümanları, belki bütün dünyâ müslümanları müzâherete şitâb etmişler, bu mes'ele-i mühimmede alâkadâr olduklarını fiilen göstermişlerdir. Herkes kendi muhîti dâiresinde te'sîr ve teessür eylediği muhakkak olup yalnız muhîtlerin ihtilâfı derecesinde alâkaları da tehâlüf edeceği şüphesizdir.

Hindistan müslümanları muhît i'tibâriyle üç tabakaya tefrîk olunur: Tabaka-i âliyye ki, ashâb-ı servet ü i'tibârdır. Bunların her biri daima hükûmetin tarassut ve tehdîdâtı altında bulunduklarından hiçbir vakit kalbinde olanı ifşâ edemezlerdi. Hükûmetin Hindistan müslümanlarını Hindu (yani Mecûsîler) ve Bengaleler derecesinde büsbütün tazyîkāt altında bulunduramaz. Zîrâ, onlarda olduğu gibi komiteler ve hafî cem'iyetlerin müslümanlarda olmadığını biliyor. Maamafih müslümanların Trablusgarb mücâhidîn-i kirâmına olan hissiyâtını hükûmet anladı.

İkinci tabakada olanlar efkâr-ı münevvere ashâbıdır. Bunlar da tabaka-i âliyye derecesinde değilse de yine dâimî tarassut altında bulunurlar.

Üçüncü tabaka da fukarâ ve gurabâ ve işçilerden mürekkeptir. Bunların siyâsetle iştigāle kat'iyyen hâl ve vakitleri müsâid değildir. Bunların kūt-i yevmiyyesini düşünmekten başka bir emeli, gam ve kederi yoktur.

Ramazân-ı şerîfin son günleri idi. Telgraflar Hindistan'a i'lân-ı harb havâdisini getirince ortalık bir acâyib oldu, umum müslümanlar galeyâna geldi. Gayret-i dîniyye ve hamiyyet-i İslâmiyyelerinden, gösterdikleri muâvenet ü müzâheretlerinden bahsetmeye lüzûm göremem. Devlet-i Aliyye ve Halîfe-i muazzamalarına olan fart-ı muhabbetlerini dahi beyâna hâcet yoktur.

Hiç şüphe yoktur ki, mağribden maşrıka kadar bütün müslümanlar aynı his ile mütehassistirler. Harp devam ettikçe yine aynı hissiyât üzere devam edeceklerdir. Fakat gariptir ki, burada olan müslümanlar Avrupa devletlerinin İtalya'ya olan muzâherâtını gördükçe, Rusya'nın Devlet-i Osmâniyye aleyhinde beslemekte olduğu adâvetini ve Balkan hükûmetlerinin harekât-ı bedbînânelerini gazete sütûnlarında okudukça bu hâli mutlakā Salîb'in Hilâl'e hücûmu sûretinde telakkī ederler.

Emîn olunuz ki, hiç mübâlağa değildir: İngilizlerin taht-ı tarassutunda bulunan tabaka-i âliyye ashâbı tüccârân-ı mu'teberân kendi iş güçlerini unuttular, mağazalarında borsadan, ticâretten bahsedecekleri yerde herkesin mağazası adeta bir mahfil-i siyâset oldu. Her yerde muhârebe havâdisi, mücâhidînin hamâseti, Avrupa devletlerinin Hilâfet-i Osmâniyye'ye olan adâveti ve ahvâl-i sâire ile akşamı buluyorlar. İşçi, fukarâ ve amelelere gelince bunlar da kendi derecelerinde merak etmeye başladılar; her yerde gazete okuyanların yanlarına sokularak havâdis aramaktadırlar. Hulâsa her akşam muhârebeye dair kalbe itmi'nân verecek bir haber almadıkça kimse evine gidemiyor.

Burada musavver gazetelerden biri bir zamanlar Hazret-i Sultân Mehmed Reşâd Hân hazretlerinin resm-i mübârekleri ile ricâl-i Devlet-i Aliyye'den bazı zevâtın isimlerini neşretmiş, fakat satılamamış kalmış. İ'lân-ı harb haberi şâyi' olunca gazete iki misli fiyata çıktı. Herkes aldığı resimleri hânesinde, yahut mağazasında en muhterem mevkie ta'lîk ettiler. Son vakitler gazeteyi arayıp da bulamayanlara Osmanlı arması diye ay yıldız resmi satıldı.

Bir gün bildiğim tüccârdan biri bana gelmiş diyor ki: "Yahu, ne yapalım? Evde çocuklar Enver, Neş'et, Fethi Beyler'in resimlerini istiyorlar; akşam eve gidemiyorum. Çocuklar; "Bu resimleri getirmezsen eve gelme!" diyorlar. Ricâ ederim, ne yaparsan yap, şunların resimlerini getir! Eğer burada bu adamların resimlerini bulamazsam, muhârebe meydanına kadar gideceğim"

Tüccârın sözleri son derece bana te'sîr etti. Mısır'da bildiğim bir zâta telgraf çekerek mûmâ-ileyhin resimlerini istedim.

Bu gibi daha neler var. Hulâsatü'l-hulâsa, Trablusgarb Muhârebesi müslümanların umûmuna ale's-seviyye te'sîr etti. Bütün müslümanların gözleri kulakları Dârülhilâfetü'l-İslâmiyye'ye ve muhârebe meydanına ma'tûf kaldı. İşte Hindistan müslümanları ahvâlinden bir hulâsa.

Abdülaziz Nevâitî

ŞUÛN

Osmanlı – İtalyan Muhârebesi:

Beyhûde Bir Hitâb – Umûm mücâhidîn-i İslâmiyye nâmına Cebel Meb'ûsu mücâhid-i muhterem Süleyman Bârûnî Efendi hazretleri tarafından 5 Ağustos 1912 târîhiyle Dehibad'dan matbûât-ı Osmâniyye'ye çekilen telgraftır:

"Biz Trablus'ta düşmanla uğraşmakta iken hükûmetimizin de ihtilâlât-ı dâhiliyye ile uğraşmalarına pek çok esef ettik. Düşman cihetinde vukūunu ümîd ve temennî [ettiğimiz] bu hareketi vatan-ı Osmânî içinde gösterenlerin selâmet-i vatanı ne derece tehdîd eylediklerinden, düşman-ı gaddârımıza ne kadar cesaret verdiklerinden gāfil olsalar gerektir. Fakat şu âfet devam etmemeli ve bu kimseler serîan mütenebbih ve nâdim olmalıdırlar. Zîrâ, **[451]** Bizanslılar münâzaât-ı dâhiliyye ile gözleri kararmış iken Fâtih ordusunun İstanbul surları etrafında at koşturduğunu görmemişlerdir. Yeniçerilerin mükerrer isyânlarından vatan-ı Osmânî'nin nasıl parçalandığı asla unutulacak felâketlerden değildir. Bu

günlerde düşman matbûâtının oradaki asker ve ahâlînin isyânından dolayı i'lân-ı şâdumânî eylediğini görerek ağladık. Gāfil vatandaşlar, düşmana zafer kazandırdınız, memleketimiz mirasına göz dikenlere ümîdler verdiniz. Bunlarla mı iftihâr edeceksiniz? Bütün Trablus muhâribîninin kalbinden kopup size vâsıl olan bu sadâ-yı intibâhı işitecek kadar aklınızı muhâfaza etmiş iseniz ne mutlu vatana!..."

Umûm mücâhidîn nâmına Cebel Meb'ûsu

Süleyman Bârûnî

***Sebîlürreşad* –** Allah emirlerine kulak asmayan bir halk kul sözüyle mi mütenassıh olacak? Muhterem mücâhidler o kum çöllerinde bize istinâden harp ediyorsanız, netîcede kendi hayat, bekā ve istirahatımız için, her zamanki gibi, kulağınızdan tutup sizi düşmana teslîme mecbûr kalacağımızı biliniz. Yok, sırf Müslümanlığı muhâfaza için Allah yolunda cihâd ediyorsanız, Allah sizinle beraber olduğu için hitâbınızı ona tevcîh ediniz ki, beyhûde gitmesin.

Enver Bey Musâlaha Kabûl Etmiyor – Berlin'den iş'âr olunduğuna göre *Gazette de Voss* Enver Bey'e bir telgraf çekerek; "şahsî ve askerî nokta-i nazarından nasıl olduğunu, sulh ihtimâli mevcûd olup olmadığını" sormuş, 29 Temmuz'da Enver Bey de şu cevabı vermiştir: "Şahsî ve askerî nokta-i nazarından pek iyiyiz. Sulhun bizce ehemmiyeti yoktur."

Hüccâc-ı Kirâm – Cidde'deki kāriîn-i muhterememizden bir zât tarafından bildirildiğine göre, ilk kāfileden sonra Mayıs ibtidâsından 9 Temmuz sene 328 târîhine değin Cidde'ye muvasalat buyuran hüccâc-ı kirâmın mikdârı ve mevridi ber-vech-i âtîdir: İki postada Sevakin'den 500 Sûdânî, üç postada Bombay'dan 442 Hindî, muhtelif postalarda Mısır'dan 400 Mısrî, muhtelif mahallerden 300 Osmanlı ve sâire, dokuz postada Singapur-Batavya'dan 6025 Cavalı.

Koçana'da Bomba – Temmuz'un on dokuzuncu günü ezanî sâat üçte Kosova Vilâyeti dâhilinde Koçana Kasabası çarşısında yekdiğerinden beşer dakîka fâsıla ile iki bomba iştiâl eylemiş, kırk beş kişi telef ve ekserîsi hafif olmak üzere yüz seksen kişi mecrûh olmuştur. Hâdise esnâsında ahâlî-i İslâmiyyeden biri bir Bulgar tarafından tüfenkle katledilmiş ve kātil derdest edilmiştir.

Osmanlı – Karadağ:

Karadağ'ın Hudûdu Tecâvüzü – Temmuz'un yirmi birinci günü altı bin kadar Karadağlı ile Malisör Seniçe ve Moykovaç taraflarında hücûm ile karakolları tahrîb etmişlerdir. Bizim tarafımızdan Ragova müstahfızlarına silah tevzî' edilmiş ve derhal kuvâ-yı ihtiyâtiyye gönderilmiştir. Bunun üzerine Moykovaç istirdâd olunmuş ise de Karadağlılar top isti'mâliyle be-tekrar işgāl etmişlerdir. Me'mûrîn ile birçok ahâlî Şahovik'e çekilmişlerdir. Düşman büyük kuvvetle ilerlediğinden Seniçe Kasabası büyük tehlikede kaldığına, sıbyân ve nisvân şiddetli heyecanda bulunduğuna, sür'atle imdâd gönderilmesine dair Seniçe meb'ûsu Âmir Bey'e müteaddid telgraflar çekilmiştir. Osmanlı ricâli birbiriyle uğraşmaktan düşman tecâvüzünü def'a acaba vakit bulabilecekler mi?..

Devlet-i Aliyye'nin Protestosu – Çetine, 5 Ağustos: Türkiye'nin Çetine sefîri dün hudûd hâdisâtını şifâhen protesto etmiş ve bugün Karadağ kabînesine yirmi dört sâat zarfında Hükûmet-i Seniyye'ye tarziye verilmesi talebini mutazammın bir nota vermiştir. Sefir bu talebi is'âf edilmediği takdîrde münâsebât-ı diplomatikıyyeyi kat' ederek İstanbul'a avdet edeceğini beyân eylemiştir.

Devlet-i Aliyye – Rusya:

Hudûdda Müsâdeme – *Russkiy Slova* gazetesinde okunduğuna göre; İran hudûdunda Yüzbaşı Nikitin taht-ı kumandasındaki Rus askeriyle Osmanlı asâkiri miyânında şiddetli bir müsâdeme olmuş, Osmanlılar büyük zâyiâta dûçâr oldukları mevkiinden vârid olan resmî telgraftan anlaşılmış. Nikitin kemâl-i muvaffakiyyet ile mevkiini muhâfaza ettiği de ilâve olunuyor.

İran:

İran'da Ruslar – Karadeniz Kazaklarına mensûb birkaç müfreze Bakü Alayları'ndan teşkîl olunan İran hudûd muhâfızlarını takviye etmek üzere Tiflis'ten hareket ettiği Petersburg Telgraf Ajansı'na bildirilmiştir.

Şâh-ı Sâbıkın Avdeti İçin – Şâyân-ı i'timâd menâbi'den tereşşuh eden rivâyâta nazaran, şâh-ı sâbıkın İran'a avdeti için İngiltere ile Rusya arasında müzâkerât-ı hafiyye cereyân ettiği, buna mukābil İngiltere'nin Cenûbî İran'da bir takım ta'vîzât elde etmesi muhtemel olduğu Tahran'dan *Colonia* gazetesine bildirilmiştir. Bu haberin doğru olması muhtemeldir. Zîrâ kendileri gelip uğraşmaktan, birçok telefâta dûçâr olmaktan ise dâhilî fitneler çıkararak budala müslümanları birbirine kırdırdıktan, zebûn ve bîtâb düşürdükten sonra gelip bilâ-mezâhim istîlâ etmek Avrupa politikasının üssü'l-esâsıdır. Ne çare ki anlayan yok!

Rusya:

Taşkend'de Rus Askerî İhtilâli – Rusların nîm-resmî gazetesi olan *Novye Vremya* yazıyor:

Zah Arık Nehri üzerinde bulunan gāyet büyük Troviski Ordugâhı kurbünde Niyaz Bey Kışlağı'nda bir takım hüviyetleri mechûl kimseler tarafından açılmış meyhâneye saldat neferler ve bazı zâbitân devam etmişler. Orada karakol vazîfesinde bulunan süvari pişdâr alayı zâbitleri teşvîkāta kapılarak nihâyet itâatsizlik baş göstermeye başlamış. Bilâhare Temmuz'un birinci gecesi efrâd silaha sarılarak zâbitânın çadırlarını kurşuna tutmaya başladılar. Topçu ve piyade askeri sevkolunarak vak'anın etrafa sirâyet etmemesine, te'mîn-i âsâyişe gayret olunduysa da her iki taraftan birçok telefât oldu. Ancak ertesi günü ihtilâlin önü alınabildi. İhtilâlcilerden dört yüz kişi tevkîf olundu. Birçoğu da dehâlet etti.

Tazyîkāt – Rusya'da son zamana kadar müslümanların mektep ve medreseleri tamamıyla kendi idârelerinde olup hükûmet kat'iyyen müdâhale etmezdi. Şimdi Rusya Hükûmeti müslümanların mekâtib ve medâris-i dîniyyelerini teftîş için anâsır-ı gayr-ı müslimeden müfettiş ta'yînine karar verdiği Kırım'da münteşir *Tercüman Gazetesi*'nde görülmüştür.

Müfettiş olacak adamların Misyoner Cem'iyeti'ne mensûb olması muhakkak addolunur.

[452] Hindistan:

Hindistan'da Hoşnutsuzluk – *Pise Ahbar* (Lahor) gazetesinin rivâyetine göre; umûm Hindistan ahâlîsi gāyet sıkıntı içindedir. Her tarafta hükûmetin mezâliminden şikâyet olunuyor. Bir taraftan açlık, diğer taraftan arâzî vergilerinin sene be-sene tezâyüd etmekte olması bütün Hindistan ahâlîsini rûhsuz bir ceset hâline getirmiştir. Bu hâl devam ederse millet kendi hayatı için çare aramak husûsunda lâzım gelen esbâba teşebbüs edecektir.

İtalya:

Harb Aleyhinde Nümâyiş – Breçiya'dan yazılıyor: "Burada harb aleyhinde gāyet büyük bir miting akdolunmuştur. Nümâyişçiler 6000'den ziyâde idi. Hutabâ hükûmetin siyâsetini şiddetle tenkīd etmişlerdir. Nümâyişçiler tarafından hükûmet müteaddid defalar tahkīr edilmiştir."

Düşmana yakışan nifâk u şikāk maatteessüf Osmanlılar arasında zuhûr etti.

Devlet-i Aliyye – Bulgaristan:

Bulgar Hükûmetinin Teşebbüsü – Koçana'da iştiâl eden bomba münâsebetiyle Bulgarlar hakkında revâ görülen muâmelât-ı cebriyyeden Bulgar Hükûmeti hükûmet-i Osmâniyyenin nazar-ı dikkatini celb ve bu gibi muâmelâta bir nihâyet verilerek ciddi bir tahkīkāt icrâsıyla bu muâmelâta cür'et edenlerin tecziyesini taleb için İstanbul sefîrine evâmir-i lâzime i'tâ eylediği Sofya'dan bildiriliyor.

Silah Başına! – Ministerler Meclisi Tuna Fırkası'nın ber-vech-i zîr efrâd-ı ihtiyâtiyye ve redîfesini da'vet etmeye karar vermiştir: 17, 18, 19, 20, 21, 26, 27, 28, 29 ve 30'uncu sınıf efrâdı taht-ı silâha da'vet edilmiştir. Aynı fırkanın 6 sınıf istihkâm askeriyle 10 sınıf topçu askeri dahi taht-ı silâha da'vet edilecektir.

(Balkan)

TENKİD VE TAKRÎZ

MEDENİYET-İ İSLÂMİYYE TÂRÎHİ'NİN HATÂLARI

–mâba'd–

Bir de Abdülmelik ile Velîd Haccâc'ın şenâatlerine karşı rû-yı rızâ göstermişlerse ma'lûmdur ki, Emevîler'in bu ikisinden başkası Haccac'a kızarlardı, hattâ Hişam; "Acaba Haccâc cehennemde yerleşebildi mi, yoksa hâlâ iniyor mu?" demiştir. Kezalik Hişam, Hâlid'in bir müslüman karısını tahkīr ettiğini işitince, derhal emâretten azlederek hapse atmıştır. Nitekim vak'a İbni Hallikân'da mezkûrdur.

Elhâsıl, eğer müellif Emevîler'den yalnız bir yahud iki adama atıp tutmuş olaydı, kendisine hak verirdik. Lâkin o, mu'tâdı olan desîse tarîkına saparak ferdi cemâat, biri ikiz, nâdiri âmm, şâzzı muttarid sûretinde göstermiştir.

* * *

Emevîler'in Mezâlimi

Buhtunnasr'ın zulümlerini işittik, Cengiz Hân'ın şenâatlerine yakīn hâsıl ettik, Tatar'ın cinâyetlerine muttali' olduk; lâkin Allah'a yemîn ederim ki, –eğer müellifin sözleri doğru ise– bunların hiç biri Emevîler'den daha zâlim, Emevîler'den daha hunhâr, Emevîler'den daha gaddâr değilmiş!

Müellif diyor ki: "Muâviye Busr bin Ertât'ı askerle beraber gönderdi. Bundan başka Ali şîasından kimi bulurlarsa öldürmelerini, hatta kadınları da, çocukları da bırakmamalarını emretti. (Cild 4, sahîfe 82)" İşin hakīkatini anlatmazdan evvel bir mukaddime serdetmek lâzım geliyor: Müellif Abbasîler'i medhediyor, onların harekâtını adâlete esas, rıfk u mülâyemete delîl ittihâz eyliyor da diyor ki: "Abbasîler'in sâye-i devletinde memleketlerin ma'mûr olması şâyân-ı istiğrâb değildir. Zîrâ adâlet, emn ü âsâyişi te'mîn eder. İnsanlar canlarından, hukūklarından emîn oldukları sûrette işe sarılacakları için tabîî memâlik ma'mûr olur, ahâlî refâhiyet kazanır, verginin mikdârı çoğalır. (Cild 2, sahîfe 81)"

İmdi, Emevîler'i bütün hareketlerinde Abbasîler'e tamamıyla müsâvî bulursak tabîîdir ki, Abbasîler'in bırakılıp da yalnız Emevîler'in zemmolunmasını fâhiş bir haksızlık, büyük bir tarafgîrlik addederiz. Sonra bir mes'ele daha var:

Ma'lûmdur ki; müverrihlerin kâffesi Abbasîler zamanında idi. Sonra Abbasîler'in devr-i devletinde hiç kimse çıkıp da Emevîler'in mehâsinini söyleyemezdi. Kazârâ böyle bir cür'ette bulunanlar ta'zîbâtın envâına hedef olurdu ki, târîhten bizim için buna dair birçok misaller göstermek kābildir. Vâkıa kemâl-i iftihâr ile şunu söyleyebiliriz ki; müslüman müellifleri vekâyii olduğu gibi rivâyet etmek, hakkı bî-pervâ söylemek husûsunda birinciliği kazanmışlardır. Hakīkati beyân etmekten, ne pâdişâhların kudreti ne de zâlimlerin mehâbeti kendilerini men' etmemiştir. Ancak kasden yalan seylemekle, hakkı söylememek arasında fark vardır. Onun için devr-i Abbasîdeki müellifler Emevîler hakkında iftirâda bulunmadılar. Lâkin birçok mehâsinlerini sükût ile geçmeye mecbûr oldular dersek, bu sözlerimiz cerh olunamaz, i'tikādında bulunuyoruz.

Abbasîler'e gelince, bunlar zamanlarında hem memleketin sâhibi, hem halkın mâlik-i mutlakı oldukları için tevecchüleri hayat, gazapları herkes için memât idi. Ufacık hatâlarını muâhaze ölüm tehlikelerini göze aldırmaksızın kābil olamazdı. –mâba'di var–

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûlü: H. Eşref Edib

15 Ağustos 1912 | 2 Ramazan 1330 | Perşembe | 2 Ağustos 1328 | Cild: 8 - Aded: 206

TEBRÎK

Kudûmüyle cihân-ı tevhîdi nûrlara gark eden Ramazân-ı Şerîfi *Sebîlürreşâd* yeryüzündeki bütün müslüman kardeşlerine tebrîk eder.

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اُدْعُ إِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ [1]

Tercümesi

"Tanrı'nın yoluna insanları hikmetle, güzel güzel nasihatle da'vet et; bir de onlarla mübâhase ederken en iyi tarîk hangisi ise onu tut; senin Tanrı'n yok mu, işte o, yolundan sapanı da bilir, hidâyeti kabûl edenleri de bilir."

* * *

Âyet-i kerîme اَتٰى اَمْرُ اللهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ [2]) tarzındaki tehdîd-i mehîb ile başlayan Sûre-i Nahl'in son sayfasındadır.

Şüphe yoktur ki aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz'e teveccüh eden bu hitâb-ı Sübhânî o Peygamber-i güzînin ümmetine de teveccüh eder. Âyetteki (sebîl) den maksad bütün hakāyıkı, bütün fezâili câmi' olan Müslümanlık'tır.

Gāyet fıtrî bir din olan; daha doğrusu fıtratın kendisinden başka bir şey olmayan İslâm'ı kabûl etmeyenler, ya o dîn-i ilâhînin rûhundaki sırr-ı mübîni, sırrındaki rûh-ı güzîni göremiyorlar; yahud gördükleri hâlde nefsânî bir yığın esbâbın te'siri altında kalarak görmek istemiyorlar.

İmdi, İslâm'ın esasını, yahud fürûundan bir kısmını kabûl etmeyenlere karşı bu emr-i ilâhîye tevfîk-i hareket olunmaz da –ber-mu'tad– şiddetli davranılırsa, bu şiddetle pek ma'kûs, pek menhûs te'sîrler husûle getirilmiş olur. Evet, dini anlayamadıkları için fikirlerine mülâyim bulamayanlar, böyle bir harekete karşı İslâm'ın büsbütün düşmanı kesilirler. Hakāyık-i dîniyyeden inâdları sâikasıyla yüz çevirenler ise, o haşîn muâmelâtı görür görmez, dine de, erbâb-ı dîne de i'lân-ı harbe kalkışırlar.

Zaten hiddetler, şiddetler, tazyîkler, cebrler hep aczin meşîmesinden düşen bir sürü eksik mahlûklardır ki, beşeriyet muztar kalmadıkça bunları âgūş-ı kabûlüne alamaz; alsa da mümkün değil sevemez. İnsanlar rıfk ister, mülâyemet ister; iknâiyâtta getirilecek delâilin hem hakîm, hem halîm bir ağızdan çıkmasını bekler.

Resûl-i Muhterem sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretleri mu'cizelerin en bâhirini, şiddetlerin en kāhirini göstermek iktidârında iken bakınız, **[454]** insanları Allah yoluna getirmek için hangi tarîkı ihtiyâr etmekle me'mûr.

Kemâl'in dediği gibi, "Fikre galebe yine fikrin şânındandır." Mülhid yahud muânid fikirleri devirecek kudreti kendilerinde görmeyenler; sebîl-i hakkı bulabilmek için bir hayli mücâhede geçirmiş olmayanlar, mevki'-i irşâda, çıkıp da ibâdullâhı idlâle kalkışmamalıdır. Vâizlik, nâsihlik, mürşidlik gāyet müşkil vazîfelerdir.

Sözlerini dinletebilip de efkârı arkalarından getiremeyenler, cemâati kābil-i hitâb olmamakla töhmetleyerek işin içinden sıyrılıveriyorlar; asıl kābiliyetsizliğin, aczin kendilerinde olduğunu hiç hatırlarına getirmiyorlar!

Ömründe medrese, mektep görmemiş; üç beş uydurma hadîs ile sekiz on şenî' masaldan başka sermâye-i ma'rifet edinememiş ümmî vâizler kürsîlere tasarruf edeliden beri, bu millet-i merhûme, dini umacı hey'etinde, sâhib-i şerîati de –hâşâ– yeniçeri ağası fıtratında tahayyül etmeye başladı! İslâm'ın o pâk, o nezîh, o ilâhî sîmâsı bir çoğumuzun hayâlinden silindi gitti!

Hiç, esasa imanı olmayanları cehennemle korkutmak;

[1] Nahl, 16/125.
[2] Nahl, 16/1.

yahud o pek acîb bir kılığa soktukları cennetle avutmak mümkün olur mu?

Ne garîbdir ki: Derse çıkacak hoca efendiden icâzetnâmeden başka sıkı bir imtihân geçirmiş olmasını isteriz de vaaz kürsüsüne tırmanacak mürşid-i kâmilden hiç de ehliyetnâme sormayız! Halbuki iş aksine olmak lâzım gelirdi. Öyle ya okutacağı dersi hakkıyla bilmeyen müderris, esasen tedrîse kalkışamaz. Zira karşısındaki talebe temyîz iktidarında olduğu için hocasının aczine yarım sâat bile dayanamaz. Vâizlerin mevkii ise böyle müşkil değil; çünkü cemâatin bir kısmı din nâmına söylenen her sözü dinlemek i'tiyâdındadır!

Üdebâ-yı ulemâdan Ziya Paşa merhum, "Bizde gâyet mühim iki vazîfe vardır ki bil-iltizâm en ehliyetsiz ellere tevdî' olunur: Biri nâhiye müdürlüğü, diğeri çocuk lalalığı" diyor ki, biz buna bir de "vâizliği" ilâve etmek için hiç düşünmeye hâcet görmüyoruz.

Vâizlik, mürşidlik edecek adamın yalnız sebîl-i hakkı tanıması kâfî değildir; o caddeye çıkan yolların nerelerden sapmak ihtimâli olduğunu iyice bilmelidir. Bir de yanlış yol tutanlara "Dalâlettesin!" demekle iş bitmez. Oraya nasıl düşmüş; sâha-i reşâda nasıl çıkacak, buralarını tamamıyla ta'yin etmeli, sonra bîçârelerin eline yapışmalıdır. Hele "tekfîr", tehdîd makamında ele alınacak silahlardan değildir. Zîrâ bunun îkā' edeceği mevt-i ma'nevîyi duyacak hisler pek azaldı. Onun için "Sus! Kâfir oldun..." nidâsı top gibi patlasa, yine kuru sıkı telâkkī olunacak!

Mehmed Âkif

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ[1]

TERCÜME-İ MEÂL-İ MÜNÎFİ

"Ey şeref-yâb-ı îmân sevgili kullarım! Üzerinize oruç tutmaklığınız farz olundu. Nitekim sizden evvel geçen ümmetlerin de üzerlerine farz olunmuştu. Bu farîza-i mühimme ile mükellefiyetiniz münâfî-i İslâmiyyet ve mugâyir-i insâniyyet ahlâk-ı rediyye ve ef'âl-i dîniyyeden ittikā ve ictinâb etmeniz içindir."

* * *

Bilsek –ey mü'min kardeşler!– şu iltifât ve şu hitâb-ı ilâhîye muhâtab olmak şerefinin büyüklüğünü, yüceliğini bilsek!....

Vicdânımızı dinleyelim! İltifât ve hitâb-ı pâdişâhîye nâiliyyet şerefi bizim için ne kadar kıymetdâr, ne derecede bâis-i sürûr u iftihârdır.

Şübhesizdir ki, birer canlı meserret kesiliriz. Muhakkaktır ki fart-ı şâdîden kabımıza sığamayız. O derece-i bâlâ-terînde ki gûyâ bir daha yed-i hilkatten geçmişe, sanki yeniden dünyâya gelmişe döneriz. Sanki bu cihân-ı dûn bütün mefâtih-ı hazâin-i pür-füsûnuyla bize verilmiş! Öyle değil mi?

Hâlbuki bulunmak saâdet-i uzmâsıyla gerçekten –eğer kadr-dân isek, eğer sâhib-i rüşd ü iz'ân isek, eğer hâiz-i cevher-i îmân ü irfân isek– bahtiyâr olduğumuz şu makām-ı akdes-i hitâbda o pâdişâh da sufûf-ı muhâtabîn miyânında iltifât-ı ilâhîye mazhariyyet ni'met-i bî-bahâsıyla kalbi bir tûfân-ı mesâr içinde çırpınıyor. Bütün ihvân-ı dîniyle cebîn-sâ-yı zemîn-i tazarru' u ibtihâl oluyor.

سر بادشاهان كردن فراز
بدركاه او بر زمين نياز

Hitâb-ı ilâhî ezelî olduğu gibi ebedîdir de. Onun içindir ki, biz ehl-i îmân bu kudsî hitâba el-ân muhâtab bulunmakla müftehir ü mübâhîyiz. "El-hamdü lillâhi alâ-ni'meti'l-îmâni ve'l-İslâm" Cenâb-ı Sultân-ı ekālîm-i risâlet ü nübüvvet (aleyhissalâtü vesselâm) efendimiz hazretleri ümmet-i muhteremelerine iltifât ü nevâzişi nâtık böyle âyât-ı celîle şeref-bahş-ı nüzûl oldukça mübârek güneş-i cemâlleri pertev-nisâr-ı beşâşet ü meserret olurdu.

Hele encüm-i âsmân-ı risâlet olan sahâbe-i güzîn (aleyhim rıdvânullâhi'l-ekber) hazerâtı o envâr-ı mesâr içinde gaşy olur giderlerdi. O dakīka-i hitâb-ı Hak onlar için dâreynden muazzez bir hayât-ı ebedî, bir fahr-i sermedî idi.

Bu hitâb-ı teşrîf biz mü'minlere saâdet-i hayât nâmına bir düstûr-ı sıhhat ü âfiyet ihsân ü inâyet buyuruyor: Farîza-i celîle-i sıyâm. Bununla **[455]** beraber bir de cümle-i tesliyet-bahşâyı ihtivâ ediyor: "Nitekim sizden evvel ..... ilh." Çünkü takdîr-i hikmette, irfân-ı ni'mette acz-i idrâkimizi, za'f-ı vicdânımızı biliyor.

Bu tesliyet; avâm-ı ümmete âiddir. Havâssa gelince onlar için bir müjde-i diğerdir. Avâm; "Oruç yalnız bize değilmiş; bizden evvel geçen ümmetlere de farz imiş." diye mütesellî olur. Îfâsı nefse ağır gelen bir emrin umûmiyeti anlaşılınca tahammülü kolaylaşır.

Havâs ise: "Elhamdülillâh, bu ni'met-i ilâhiyye yalnız bize hâs değilmiş, ihvân-ı insâniyyetimiz olan ümem-i sâlife de ni'met-i sıyâm ile mütena'im imişler." diye Cenâb-ı Hakk'a arz-ı şükrân u mahmidet ederler.

(لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ، حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ) – "Ey ümmet-i hâl ü istikbâlim! Sizden hiçbiriniz tâ ki kendi nefsi için istediği ni'metleri, husûlünü arzu ettiği –maddî, ma'nevî– saâdetleri dâder-i İslâmiyyet ve insâniyeti için temennî etmedikçe îmânın rütbe-i bâlâ-terîn-i kemâline vâsıl olamaz." (Revâhu'l-Buhârî an Enes ibn Mâlik radiyallâhu te'âlâ anhu, cild 1, s. 9) hadîs-i şerîfi bunların vasf-ı hâlleridir.

Yine mes'ûddur o hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyye ki, *Kur'ân-ı Hakîm* âmir-i vicdânı, mürebbî-i idrâk ü irfânı, cismânî, rûhânî nâzım-ı hayâtı ola!

Âh ... Eğer bu ezelî kānûn-ı ilâhînin kadrini bilsek!

لو علمنا لاقتدينا	اقتداءً واهتدينا
كيف اصحاب الرسول	كيف ارباب العدول
ثم كيف تابعوهم	هؤلاء المهتدونا

Himye, kānûn-ı tıbbın en mühim bir düstûr-ı sıhhîsidir. Tabâbet daha bir milyon sâl-i istikbâl içinde tekemmül etse yine sernâme-i mefhareti edecek [2](الحمية رأس الدواء والمعدة بيت الداء) hadîs-i şerîfine müdânî bir düstûr-ı sânî bulamaz.

[1] Bakara, 2/183.

[2] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* 2320.

Tabâbet henüz beşerin muhît-ı idrâki hâricinde [1](لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا) iken hazret-i ebü'l-beşer sıyâm ve ta'bîr-i diğerle himye-i şer'iyye ile me'mûr idi. [2](كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ) nazm-ı celîli bu da'vâmızın sıdkına bürhân-ı sâtı'dır.

Bugün tabâbet bütün o bedâyi'-ı terakkī ve tekâmülüyle beraber lisân-ı hikmet-beyânından işitilen en büyük hıfzussıhha düstûru şu oluyor:

"Le jeûne entretient la santé"

Bunun Türkçesi: "Rûh sıhhat-i hayâtı muhâfaza eder. Himyeye riâyet eden hastalanmaz."dan ibârettir. Bu düstûrun kāili değil, hatta ellinci ceddi bile rahm-i mâdere düşmemiş iken [3](صُومُوا تَصِحُّوا) emr-i celîl-i Risâlet-penâhîsi (aleyhissalâtü vesselâm) sâmia-i insâniyyeti teşnîf, vicdân-ı medeniyyeti senâ-hân-ı ulviyyeti ediyordu. Akl-ı îş ü nûşun! hiç de hoşuna gitmeyen, çehresini ekşiten bu emr-i lâhûtîyi akl-ı insâniyyet, vicdân-ı İslâmiyyet lâyık olduğu ehemmiyetle takdîr ve kemâl-i tekrîm ile der-âgūş eder. O rûhun –gerek şahsî, gerek ictimâî ve medenî– menâfi'-i hayât-bahşâsı mükemmel bir hıfzussıhha kitabı vücûda getirecek kadar çoktur.

Dîn-i celîl-i İslâm hıfzussıhha kavânînini bir liste şeklinde göstermekten şânı âlîdir. Çünkü dînin mevkii bütün maddiyât ve ma'neviyâtın fevkında ukūl-i beşerin yetişemeyeceği bir serîr-i ulviyyettir. Bütün ulûm u fünûn onun bir harf-i hikmetinde mündemicdir.

Din reçete yazmaz. Çünkü ona ihtiyâc bırakmaz. Hastalığın def'i elbette ref'inden evlâdır. Hüner bir musîbet gelmeden önüne sed çekmektir. Yoksa geldikten sonra buyurun firâş-ı ıztırâb u enîne!

Fenn-i menâfi'u'l-a'zânın herkesin anlayabileceği derecede basît ve vâzıh olan şu sözlerini dikkatle okuyalım: "Her uzvun bir zamân-ı fi'li olmasına mukābil bir de vakt-i sükûn u istirâhati olmalıdır. Faâliyyet-i uzv gündüzün olduğu gibi istirâhati de aynı zaman olmak lâzımdır. Eğer bir uzv hiç dinlenmeden ilâ-nihâye faâl kalacak olursa kuvvetini zâyi' eder. Bir daha filini icrâya muktedir olamamak tehlikesine düşer." Mide de bir uzvdur. Hem de a'zâ-yı vücûdun hazîne-i hayâtıdır. On bir ay mütemâdî bir faâliyyet ile îfâ-yı vazîfe eden midenin bir ay hakk-ı sükûn ve istirâhati olmamalı mıdır? Bu pek bedîhî bir hakîkat-i fiz[yo]lojiyyedir. Hastalanınca tabîbin en şiddetli perhîz emirlerini kemâl-i mutâvaatla kabûl eden insan tabâbet ve tabîbin hâlıkını nasıl dinlemez? Hakkında ayn-ı rahmet ve mahz-ı ni'met olan evâmir-i mukaddese-i ilâhiyyeye karşı nasıl dudak büker? Nasıl omuz silker? Muktezâ-yı akl-ı selîm bu mudur?

Orucun menâfi'-i hayâtiyyesine dâir ma'lûmât-ı fizyolojiyye almak için ihvân-ı sâimîne etibbâ-yı hâzikamızdan merhûm Hüseyin Remzi Bey'in *İlmihâl-i Tıbbî*'si ile Altûnî-zâde Muhyiddîn Bey'in *Sıhhat ve Âfiyet-i İslâm*'ını ve Tabîb-i muhterem Milaslı İsmail Hakkı Bey'in *Dîn-i İslâm ve Ulûm u Fünûn*'unu kemâl-i ehemmiyetle tavsiyeyi bir farîza-i dîniyye addederim.

Evâmir-i hâzıkāneleri dînen vâcibü'r-riâye olan ancak böyle muhterem tabîbler, böyle hakīkī mü'minlerdir. Cenâb-ı Hak emsâlini, âsârını çoğaltsın!

Şehr-i celîl-i sıyâm âlem-i İslâm'a ecell-i na'mâ-yı Samedâniyyedendir. Kadr-i azîmini bilelim de indallâh makbûl ü muhterem olalım!

Mehmed Fahreddin

[456] HADÎS-İ ŞERÎF

قال رسول الله صلى عليه وسلم:

مَنْ حَمَلَ عَلَيْنَا السِّلَاحَ فَلَيْسَ مِنَّا

Bu hadîs-i şerîf *Sahîh-i Müslim* [Kitâbü'l-Îmân, 43] hadîslerindendir. Râvîleri Abdullah bin Ömer, Ebû Mûsâ El-Eş'arî, Seleme ve Ebû Hüreyre (radiyallâhü anhüm)'dür. Ebû Hüreyre hazretlerinin rivâyetinde (وَمَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا) ziyâdesi de vardır. Bu ziyâde ile beraber hadîs-i şerîfin tercümesi şu olmuş oluyor: "Her kim bize karşı silah çekerse bizden değildir. Her kim de bizi aldatırsa yine bizden değildir."

Dîn-i İslâm tehâbb ü tevâdd, teâvün ü tenâsur dînidir. Müslümanlar beynindeki uhuvvet uhuvvet-i nesebiyyeden akvâdır. Bu uhuvveti kıracak, vahdet-i İslâmiyyeye karşı gelecek, şakk-ı asâ-yı müslimîn edecek herhangi fiil ve hareket –muktezâ-yı tabîatı olarak– İslâm'ın hâricinde kalır, evâmir ve ta'lîmât-ı nebeviyyeye muhâlif düşer. Bunların en fenâsı müslümanın müslümana kılıç çekmesi, müslümanın müslüman canına kasdetmesidir. Müslümana karşı silah çekmek kebâirin a'zamıdır.

Buhârî ile *Müslim*'in rivâyet ettikleri diğer bir hadîs-i şerîfte; [4](سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ) buyurulmuştur ki "Müslümana sebbetmek fısktır. Müslüman ile mukātele etmek ise küfürdür" demektir. Dîn-i İslâm müslimin cân u ırzını te'mîn etmiştir. Her müslümanın canı da ırzı da diğer bütün müslümanlara harâmdır. Bu hürmete riâyet etmemekteki ma'siyetin derecesine bakın ki müslümana söğmek fısk olu[y]or. Yani âdetâ dâire-i dînden çıkmaya yol açıyor. Üzerine bi-gayri hakkın silah ile yürümek ise âdetâ küfür mertebesini buluyor.

Zât-ı Ecell ü A'lâ *Kur'ân-ı Kerîm*'inde: [5](وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِه اِخْوَانًا) Yani: "Ey mü'minler. Hablullâh'a yapışın da dağılmayın, ayrılmayın. Bir de Allah Teâlâ hazretlerinin şu büyük ni'metini hâtırınızdan çıkarmayın ki siz yekdiğerinizin düşmanı iken kalblerinizi te'lîf etti de o ni'met-i ilâhiyyesi sâyesinde hep kardeş oluverdiniz" diye bize imtinân ediyor. Müslimîne bahş ettiği nimetlerin en büyüğü bu ülfet-i kulûb olduğunu bize haber veriyor.

[1] İnsan, 76/1.

[2] Bakara, 2/183.

[3] Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 7944.

[4] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 3; Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 14.

[5] Âl-i İmrân, 3/103.

Diğer bir âyet-i kerîmede de: [1](وَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ اَنْفَقْتَ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا مَا اَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ)

Yani: "Mü'minlerin kalbini Allah Teâlâ te'lîf etti. Eğer sen rû-yı zemîndeki ni'am ü hazâinin kâffesini birden infâk edeydin yine kalblerini te'lîf edemezdin" diyerek o ni'metin büyüklüğünü bize iş'âr ediyor.

Kur'ân'ın neresini okusanız, ehâdîs-i şerîfenin hangisine baksanız bu imtinân-ı Rabbânînin azamet ü ehemmiyeti nazarınızda artar. Zîrâ İslâm ve îmânın mebnâ-yı üstüvârı gönül birliğidir, kardeşliktir. Lisân-ı Şerîat'te her ne zaman "Kardeşiniz şöyle olsa, böyle olsa" denilmişse maksûd olan din kardeşliğidir. Gönül birliğini tefrikaya ilkā edecek, vahdeti şikāka müncer edecek, kardeşliği adâvete kalb edecek herhangi fiil ve hareket ve hatta kasd u niyyet îmân ve İslâm'a muhâlif olduğu için Resûl-i Ekrem salla'llâhü aleyhi ve sellem Efendimiz onu ya küfür ile ya füsûk ile ya nifâk ile tavsîf buyurmuşlar ve halâvet-i İslâm'dan ne derecede nasîbedâr olduğumuzu anlatmak için bize hiç şaşmaz bir mîzân-ı adâlet, bir mi'yâr-ı fazîlet ihsân etmişlerdir.

Müslim ile Buhârî'de mervî olan: [2](اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ)

Yani: "Müslim o kimsedir ki müslümanlar onun dilinden, elinden sâlim olur" hadîs-i şerîfinden daha sağlam bir mikyâs bulunabilir mi? Elinde böyle terâzisi olan kimse kardeşinin canına kasd ve hatta kalbini bi-gayri hakkın rencîde ederse da'vâ-yı îmân ve İslâmda bulunmaya hayâ etmez mi?

Buhârî'deki diğer bir hadîs-i şerîfte: [3](إِذَا الْتَقَى الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ)

Yani: "İki müslüman kılıçlarıyla karşılaştıkları zaman kātil de maktûl de cehennemdedir" buyurulmuştur. Bunu duyan ashâb-ı kirâmdan birinin: "Yâ Resûlallâh. Kātilin cehenneme girmesini anlıyoruz. Ya maktûle ne oluyor ki o da onunla beraber tutuluyor?" tarzında îrâd ettiği suâle: (إِنَّهُ كَانَ حَرِيصًا عَلَى قَتْلِ صَاحِبِهِ) Yani: "Arkadaşının katline harîs idi de onun için" cevabını vermişlerdir. Lisân-ı Şerîatte müslümanlar daima yekdiğerine karşı kardeşlikle tavsîf edilmişken bu hadîs-i şerîfte (على قتل اخيه) buyurulmayıp da (على قتل صاحبه) buyurulmasını böyle bir hâlde muktezâ-yı İslâm olan uhuvvetin artık zâil olduğuna ve muktezî ile muktezânın zevâline binâen her iki hasmın da makarr-ı ehl-i küfr olan cehenneme gideceğine haml etmek îcâb eder.

Artık görünen köye kılavuz istemez. Bugünkü dereke-i inhitâta niçin düştüğümüzü anlamak için sahâyif-i târîh-i İslâm'ı şöyle bir acele ile çevirmek de kâfîdir. Peygamber-i zî-şânımız, Hâdî-i muazzamımız bize ne öğretmiş, biz müslümanlar hangi yoldan gitmişiz! Ne musîbettir ki şehrâh-ı sulh u selâmı gösteren Peygamber-i âhirzamânın ümmeti olan bizler hep harb u hısâm yolunu tutmuşuz. İslâm'ın en son tahassungâh-ı bekāsında **[457]** bile kardeş kanı içmekten bıkmadık, usanmadık. Ne emirler, ne nehiyler, ne târîhî ibretler ihtirâsât-ı şahsiyye ve siyâsiyyemizi teskîn edememiş. Her devirde, her diyârda ecânibin pâ-yı hakāreti altında ezildiğimizin illeti bünyân-ı mersûs gibi yekvücûd olmamıza dair olan ihtirâsât-ı mükerrereye ittibâ' etmemek olduğunu bilip dururken yine hep yekdiğerimizin hürmetini hetk etmiş durmuşuz. Bizim bu hâlimiz mehbit-ı vahy olan o Resûl-i zî-şânın zâten ma'lûmu olduğu için âhirzamân fitnelerinden bizi çokça tahzîr buyurmuşlar, son nefes-i mübâreklerini Hakk'a teslîm buyurdukları âna kadar ümmet arasında tahaddüs edecek şikāk ve mücâdelenin mazarrâtını beyân etmekten vazgeçmemişler hatta Buhârî ile Müslim'in rivâyetine göre Haccetü'l-vedâ'da bile Cerîr bin Abdillah el-Becelî'ye cemâat-i ashâbı susturmak için emir verdikten sonra: (لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا، يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ)[4] buyurmuşlardır ki: "Benden sonra kâfir olup da birbirinizin boynunu vurmaya kalkışmayınız" demektir. Ne acınacak hâl, ne bitmez tükenmez gaflettir ki dârülislâm olan yerler hep bu yüzden dârülküfr oldu, her yerde müslümanlar Benî İsrâîl hakkında vârid olan (وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ)[5] âyet-i kerîmesine mâ-sadak oldu, son ilticâgâh-ı İslâm'da bile yalnız râhat ve huzûrumuz değil varlığımız bile münselib oldu da biz yine hâlâ birbirimizi boğmaktan, yekdiğerimizin kanı ile, ırz u nâmûsu ile teşeffî etmekten vazgeçemiyoruz!

Artık gözlerimizin çapaklarını silip bu girân hâb-ı gafletten uyanmanın zamanı gelmiş, çoktan beri geçmiştir bile. Bu fenâ huylardan vazgeçip evâmir-i dîniyyemizin binde birine olsun ittibâ' edelim. Te'lîf-i kulûba, teâvün ü tenâsura, müslimînin mâlına, canına, ırzına hürmet etmeye alışalım. Hatta muâveneti yalnız mazlûmlara değil, zâlimlere bile teşmîl edelim. Buhârî'de, Tirmizî'de, Müsned-i İmâm Ahmed'de vârid olan âtîdeki hadîs-i şerîf ile amel edelim:

انْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا. قيل: كَيْفَ اَنْصُرُ ظَالماً؟ قال: تَحْجُزُهُ،عَنِ الظُّلْمِ فَإِنَّ ذَلِكَ نَصْرُهُ[6]

Resûl-i Ekrem salla'llâhü aleyhi ve sellem Efendimiz: "Kardeşine ister zâlim olsun ister mazlûm olsun yardım et." buyurmuşlar. Biri: "Yâ Resûlallâh, zâlim olduğu hâlde ona nasıl yardım edeyim?" diye sorunca: "Onu zulümden men' edersin. Ona yardım böyle olur" cevabını vermiştir.

Ahmed Naim

İCTİMÂİYÂT

KANAYAN YARALARIMIZ

Siyâsiyât ve ihtirâsât mücâdelâtı âfâk-ı vatanda gittikçe daha ziyâde kesîf, daha ziyâde muzlim sehâbeler tevlîd edecek bir hâl alıyor.

Bağrı yanık, sînesi hançer-zede bedbaht vatanın kayıdsız evlâdları mevcûdiyet-i milliyyeyi kemiren, mâder-i vatanı

[1] Enfal, 8/63.
[2] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 35; Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 28.
[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 21.
[4] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm, 43.
[5] Bakara, 2/61.
[6] Benzer şekilde, Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İkrâh, 7.

her gün daha serî', daha hevl-engîz hatvelerle adem diyârına takrîb eden hastalıkları; bî-fütûrî-i mu'tâde ile karşılıyor, müzmin bir hâle gelinceye kadar tedâvî etmek lüzûmunu hissetmiyor, etmek istemiyor!

Sanki herkes bütün gayretini, bütün azmini hastalığın daha vahîm bir devreye girmesine, daha müdhiş, safhalar geçirmesine hasr etmiş! Yalnız; evet, yalnız bunun için çalışıyor!.. Asırlarca kaygusuz evlâdlarının düşüncesiz hareketlerinden tevellüd eden mesâib altında inleyen, tündbâd-ı ihtirâsları uğrunda zedelenerek cânhırâş vâveylâlarla bîhûde yere sızlanan vatan, bugünkü nesilden de aynı lâkaydî ile mi muâmele görecektir?

Semâ-yı vatan ilim yerine cehâlet, faâliyet yerine atâlet bulutlarıyla istîlâ edildiği uzun devirlerden beri şems-i saâdet bu bedbaht iklîme en sönük şuââtını bile îsâr edememiştir. İlim yoksulluğu, sefâlet ve atâlet bolluğu bu memleketi yıkıcı sadmeler, insâfsız hançerlerle parçalatmış, kuvve-i zindegîsini, menâbi'-i hayâtiyyesini kurutmuş, echize-i faâlesini artık îfâ-yı vazîfe edemeyecek bir hâle getirmiş, bünyesini umûmî bir inhizâl ve bî-tâbîye dûçâr eylemiştir.

Vatan bir hârika-i ilâhî olarak yaşıyor. Bugünün mütefekkirleri acaba hasta nefes-i vâpesînini verdiği zaman mı uyanacaklar, tevârüs ettikleri lâ-kaydîden kurtulmak için böyle fecî' bir zamanı mı bekleyeceklerdir?!

Bugün Anadolu'ya seyâhat etmek, oradaki bîçâre köylülerin tarz-ı hayâtını yakından görmek, sûret-i maîşetlerini, emrâz-ı rûhiyye ve bedeniyyelerini tedkîk etmek ... zahmetini ihtiyâr edecek hâzık bir müdekkık, zannetmem ki münşerih u müsterîh bir kalb ile âtîden ümîdvâr olarak avdet edebilsin!

Her sâat göreceği fecîa-nümâ levhalar karşısında yüreğinde iltiyâm nâ-pezîr cerîhalar, ebediyyen pâyidâr olacak yaralar açılmadan dönmek mümkün olsun!

Vaktiyle gürbüz, tüvânâ ve bütün ma'nâsıyla dinç bir ırk yetiştiren Anadolu bugün baştan başa yosunlu bir harâbezâr, mikroplu bir hastahâne hâline gelmiş!

Irk bütün bütün bozulmuş, kolu bükülmez, bastığı yeri **[458]** titretir, kavî ve sağlam bir unsur yerine cansız, çelimsiz, hastalıklı, frengili, sıtmalı bir sürü sıska alayı veya müteharrik bir yığın canlı cenâzeler kâim olmuş!

Vâsi' Anadolu arâzîsinin Hudâ-dâd kuvve-i inbâtiyyesi bile artık eski kudret-i feyyâzânesini gâib etmiş, işlenmeden, emile emile, menâbi'-i gıdâiyyesi kâmilen kurumuş. Münbit vâdîler bir çoraklığa, mahsûldâr tarlalar bir dikenliğe, zümürrüdîn çimenlikler merzagî bir sazlığa tehavvül etmiş! Bâğlar, bâğçeler kâmilen bozulmuş, vaktiyle oraların ma'mûr olduklarını bildiren âsâr-ı kadîmeden başka hiçbir şey kalmamış. Uzak zamanlardan beri hükümrân olan idâresizlik yüzünden senelerce gurbet diyârlarında, Yemen çöllerinde, Rumeli balkanlarında, Irak bâdiyelerinde, Kürdistân ovalarında dolaşarak, sürünerek çürüyen vücûdlar, menâbi'-i zindegîleri kuruduktan, kardeşlerinden pek çoğunu o diyârların yosunlu toprakları altına gömdükten sonra dönebiliyorlardı.

Bu alîl ve yarım kadîdler, çökük tavanlı, yıkık duvarlı kulübelerinde yosunlu ve çamurlu inlerinde sızlayarak kendilerini bekleyen ailelerine kavuşuyorlardı. Yoksulluk, açlık, sefâlet, zulüm, hastalık gibi hâin sebeblerle çürüyen kadınlarla perîşân ve kötürüm bir hâlde yurduna dönen bu iskeletlerin mahsûl-i hayâtları ne olabilirdi?

Şimdi sorarız? Sevk-ı kaderle meydân-ı felâkete sukût eden bu tâli'-zede nesilde yaşamak, yaşayabilmek isti'dâdı bulunabilir mi? Bunlar hayata değil, bir müddet süründükten sonra memâta nâmzed değil midir?

Îmân edelim ki: Nesil inkırâza doğru sürükleniyor. Belki de koşuyor. Bugünün vicdânlı mütefekkirleri yarın huzûr-ı târîhte bu sür'atin ta'dîline olsun şitâb etmedikleri cihetle ithâm olunmayacaklar mı?

Yâ Rab! Bu ne derin uyku! Hâb-ı girân-ı atâletten, lâ-kaydîden bizi sûr-ı İsrâfîl mi uyandıracak? Yoksa, istîlâ ordularının sâmia-hırâş boruları mı?! .....

Mâder-i vatanı düşünmek, yarasından akan kanları dindirmek, sînesini parçalayan hançerleri çıkarmak, cerîhalarını sarmak evlâdlarına teveccüh eden en mukaddes bir vazîfe değil midir?

Şahsî ihtirâslar arkasında mest ü meshûr koşanlar, şübhe yok ki bir gün pek müdhiş bir mâniaya çarparak ezileceklerdir. Ne çâre ki kendileriyle beraber felek-zede vatan da ayaklar altında kalacak!...

Evet, ırk inhizâle, inkırâza düşmüş! Anadolu baştan başa karanlık, haşyet-engîz bir hastahâne hâline gelmiş! Nûr-ı ümîd gibi şu'le-i ma'rifet de bu bedbaht iklîmde sanki ebediyyen sönmüş!

Buna karşı vatanın evlâdları bu felâketleri, bu acıklı manzaraları görmemek, işitmemek için gözlerini kapamışlar, kulaklarını tıkamışlar, hevâ-yı nûşîn-i hây u hûy içinde uyuşmuş kalmışlar.

Verâset kānûnu; evet, bizi kemiren, kanımızı cevelândan, dimâğımızı tayerândan alıkoyan bu müdhiş ve müessir kānûn; gençleri de ihtiyârlara, ahfâdı da ecdâda benzetiyor, benzetmeye çalışıyor.

Onlar da babaları, dedeleri gibi lâ-kaydî ve atâlet çukurlarına sürükleniyorlar.

Onlar da cedleri gibi istikbâli düşünmek, görmek, görmeye çalışmak istemiyorlar.

En bâriz hakîkatlere, en korkunç izmihlâl alâmetlerine karşı onlar da kendilerinden evvel geçen ve bütün bu felâketleri hâzırlayan ataları gibi "Adam sende!.." demekle iktifâ ediyorlar.

Zavallı vatan; acaba seni canıyla, îmânıyla sevecek evlâdların yetişmeyecek mi?!...

Esîr milletler, câhil kavimler, inkırâza sürüklenen ırklar nasıl kurtulmuşlar, nasıl kurtarılmışlar! Buraları düşünmek, bugünün mütefekkir vatanperverlerine teveccüh etmez mi?

Çâre-i tedâvî vaktiyle aranılmazsa, hastalık müzmin ve mühlik bir devreye girdiği, vatan çökmeğe, millet ezilmeye başladığı zaman gösterilecek telâşlar, koparılacak vâveylâlar hiçbir fâide te'mîn edemez.

Dün bizden câhil ve bizim çobanlarımız, bizim mahkûmlarımız olan, fakat, bugün bize ilimleriyle, terakkîleriyle,

muntazam idâreleriyle bi-hakkın caka satan, bizi ezmeye yeltenen bir avuç Bulgarlardan olsun ibret almayacak mıyız?!..

Bulgarları kurtaran, terakkī ve teâlîye sevk eden nevvâr dimâğlar, polat bâzûlar acaba nasıl düşünmüşler, ne yolda çalışmışlar, ne gibi tedbîrlerle mahkûm ve sefîl bir kavmi hâkim ve mes'ûd bir dereceye çıkarmışlar?!...

Rûh-ı terakkī sîne-i milletten doğmalıdır. Millet de bu rûhu yetiştirecek sûrette terbiye edilmelidir.

Bir milleti düştüğü girdâbdan kurtaracak zinde dimâğlar, aynı gāyeyi, aynı ideali ta'kīb etmek, kavî bir îmân, lâ-yetezelzel bir kanâatle, garazsız, ivazsız, çalışmak, uğraşmak için tevhîd-i mesâî ederler, reh-güzâr-ı faâliyetlerine tesâdüf eden hâiller, mânialar pâ-yı azm ü sebâtlarını sarsamaz, sarsacak kadar metânetsiz bulamazsa –ki bu da gayr-i meşrû' ve şahsî hiçbir ümniye beslememek, her türlü siyâsî ihtirâslardan âzâde kalmak sâyesinde müyesser olur– emîn olmalı ki böyle bir hey'et o bedbaht milleti kurtarır, kurtarabilir.

Bulgarları tahlîs edenler, reh-güzâr-ı gayretlerine vâsi' bir sâha-i faâliyyet açanlar bu gibi hey'et-i tenvîriyyelerdir.

Hiçbir zaman, hiçbir memlekette hükûmetler bu ağır vazîfeyi tamâmıyla yüklenememişlerdir. Esâsen de yüklenemezler.

Hükûmetler, halka ve bu yolda toplanan hey'etlere yalnız rehberlik **[459]** ederek onların mesâîlerini teshîl, îcâb eden muâveneti dirîğ etmezlerse vazîfelerini îfâ etmiş olurlar.

Cihân-ı beşeriyyetin en müterakkī milletleri olan İngiliz-ler, Fransızlar, İsveçliler, Belçika ve İsviçreliler bile el-ân bu gibi hey'etlerden müstağnî olamamışlardır.

Esâsen bu mes'ûd memleketlerde her türlü teşebbüsât-ı nâfia ve tenvîriyye hükûmetlerden ziyâde efrâd-ı milletten müteşekkil ferd yığınlar tarafından icrâ edilir. Münevver ve zinde dimâğlı ferdlerin muhassala-i iştirâki kitleyi emîn ve müsmir sâhalara sevk eder, hârika-nümâ muvaffakıyetler gösterir.

Hey'et-i tenvîriyyelere en ziyâde ihtiyâcı olan bir iklîm varsa o da bizim memleketimizdir. Heyhât ki, bu gibi nâfi' teşebbüslere en az cilvegâh olan mahal de yine bizim tâli'siz vatanımızdır.

Kāni' olalım ki: Irk inhizâle düşmüş, inkırâza yuvarlanıyor.

Vatanın hamiyetli ve mütefekkir evlâdları bu lâ-kaydîden sıyrılmazlarsa vicdânî mes'ûliyetten, târîhî mahkûmiyetten acaba nasıl kurtulacaklardır?!...

M. Şemseddin

EDEBİYÂT

SÜLEYMÂNİYE KÜRSÜSÜNDE

Bırakın mâtemi, yâhu! Bırakın feryâdı...
Ağlamak fâide verseydi, babam kalkardı!
Hem neden ye'se gelip inleyelim, sızlayalım?
Derdiniz neyse dökün ortaya, bir anlayalım.
Sizde erbâb-ı tefekkürle avâmın arası
Pek açık.. İşte budur bence vücûdun yarası.
Milletin beyni sayarsak mütefekkir kısmı;
Bilmemiz lâzım olur halkı da elbet cismi.
Bir cemâat ki dimâğında dönen hissiyyât,
Cismininkiyle bir olmaz, durur âheng-i hayât,
Felcin a'râzını göstermeye başlar a'zâ;
Böyle bir bünye için âkıbet elbette fenâ.
Mütefekkir geçinenler ne diyor sizde, bakın:
"Medeniyyette teâlîsi umûmen Şark'ın,
Yalınız bir yolu ta'kîb ederek kābildir;
Başka yollarda selâmet arayan gâfildir:
Bakarak hangi zeminden yürümüş Avrupalı,
Aynı izden giderek hârice hiç çıkmamalı.
Garb'ın efkârını mâl etmeli Şark'ın beyni;
Duygular çıkmalı hep aynı kalıptan; ya'ni
İçtimâî, edebî, hâsılı her mes'elede
Garb'ı taklîd edemezsek: Ne desek beyhûde.
Bir de din kaydını kaldırmalı artık, zîrâ
Bütün esbâb-ı terakkīmize mâni' o belâ!"

Bakalım şimdi, ne merkezde avâmın hissi?
Şüphe yoktur ki tamâmiyle bu fikrin aksi:
Görenek neyse, onun hükmüne münkād olarak,
Garb'ın efkârını, âsârını düşman tanımak;
Yenilik nâmına vahy inse kabûl eylememek;
Şöyle dursun o teceddüd ki dışardan gelecek,
Kendi milliyyetinin kalb-i muhîtinde doğan
Yerli, hem haklı teceddüdlere hattâ udvan...
Müşterek hissi budur işte avâmın sizde.

Mütefekkirleriniz tuttuğu yanlış izde
Öyle saplandı ki: Aldırmadı hiç başkasına!
Hiç o gitsin de dönüp bakmayarak arkasına,
Nâsın efkârı –ki efkâr-ı umûmiyye odur–
Gitmesin kendi yolundan... Bu nasıl kābil olur?
Açılıp böylece artık iki hizbin arası,
Pek tabî'î olarak geldi nizâın sırası.
Yıldırımlar gibi indikçe "beyin"den şiddet,
Bir yanardağ gibi fışkırdı "yürek"ten nefret!
Öyle müdhiş ki husûmet: Mütefekkir tabaka
Her ne söylerse fenâ gelmede artık halka;
Hem onun aksini yapmak ebedî mu'tâdı.
Bir felâket bu gidiş... Lâkin işin berbâdı:
Mütefekkir geçinenlerdeki taşkınlıktan
Geldi efkâr-ı umûmiyyeye mühlik bir zan:
"Bu fesâdın başı hep fen okumaktır." dediler;
Onu mahvetmeye kalkıştılar artık bu sefer.
Niye ilmin adı yok koskoca millette bugün?
Çünkü efkâr-ı umûmiyye aleyhinde bütün;
Çünkü yerleşmek için gezdiği yerlerde fünûn,
Önce gâyetle büyük hürmet arar, sonra sükûn.
Asr-ı hâzırda geçen fenlere sâhip denecek
Bir adam var mı yetişmiş içinizden, bir tek?

Mütefennin tanılan üç kişinin kıymeti de,
[460] *Münhasır anlamadan, dinlemeden taklîde!*
Kim mesâîsini bir gâyeye vardırdı, hani?
Gösterin pâye-i tahkīke teâlî edeni?
Nazariyyâta boğulmakla geçen ömre yazık!
Amelî kıymetidir kıymeti ilmin artık.
Bu hakīkatleri lâkin kim okur, kim dinler!
Yetişen zübbelerin hepsi beş on söz beller,
Düşünür "Dîni nasıl yıkmalı bunlarla?" diye...
Böyle bir maksad için çok bile i'dâdiyye!

–mâba'di gelecek haftaya– **Mehmed Âkif**

TERBİYE VE TA'LÎM

TA'LÎM VE TERBİYEDE MEKTEPLER

علموا اولادكم لزمان غير مانكم
فانهم خلقوا لزمان غير زمانكم

(Hazret-i Ali)

Bir milleti teşkîl edecek ma'şerler arasında evlâdlarının ta'lîm ve terbiyesine i'tinâ edebilecek, onları yaşayacakları devre göre yetiştirecek ailelerin adedi bi'n-nisbe pek mahdûddur.

Bilhassa bizim memleketimizde vezâifini bi-hakkın takdîr etmiş veya ettiği hâlde sia-i mâliyyesi, îcâb eden ta'lîm ve terbiyeyi verebilmeye müsâid bulunmuş ailelerin mikdârı ekalliyeti teşkîl edecek bir râddededir.

Hey'et-i ictimâiyye ve hükûmetin istinâdgâhı olan kitleyi zinde ve münevver bir hâlde yetiştirmek hükûmetlerin en mühim vezâifinden birini teşkîl eder. Hükûmet sırf kendi menfaati, kendinin te'mîn-i refâh ve şevketi için etfâl-i memleketin tenvîr-i fikrîsine, terbiye-i bedeniyyesine i'tinâ etmeye mecbûrdur. Bu mecbûriyeti takdîr, bu hakkı îfâda tegāfül ve tekâsül gösteren bir hükûmet bekādan ziyâde inkırâz peşinde koşmakta olduğunu kendi hareketiyle isbât etmiş olur.

Bu mühim dakīkayı cidden takdîr eden hükûmetler, Maârif teşkîlâtında esâs olarak dârü'l-muallimînlerle tedrîsât-ı ibtidâiyyeyi nazar-ı i'tinâya almışlar, muallim sıfatına bi-hakkın müstahak zevât yetiştirilmesine i'tinâ göstermişlerdir.

Memâlik-i garbiyyede tahsîl-i ibtidâînin –bizde olduğu gibi değil– hakīkaten sıkı bir mecbûriyet altına alınması sâyesindedir ki bugün oralarda ta'lîm ve terbiye görmemiş efrâdın mikdârı yok denilecek bir râddeye tenezzül etmiştir.

İsviçre gibi mes'ûd bir iklîm ile Bulgaristan gibi daha dün ribka-i hâkimiyyetimizden kurtulmuş olan faâl ve yaşamaya müstahak bir memleketin maârif husûsundaki hayret-bahş terakkīleri bi-hakkın yüzümü[z]ü kızartmalıdır.

İsviçre'de herhangi bir köye gidilse, şehirlerimizden daha muhteşem ve daha mükemmel mebânî ile müzeyyen olan karyenin en havadar ve en dil-rübâ mevâkiinde pür-ihtişâm ve gurûr yükselen bir veya müteaddid kâşâne-i dil-rübâ nazara çarpar. Bu binâların ne olduğunu suâl etmeye lüzûm yoktur. Oraları nesl-i âtîyi âgūş-ı şefkat ve irfânında perverişyâb-ı kemâl edecek birer dâru'l-ilm, birer mekteb-i fazîlettir. Köyün gerek erkek gerek kız bütün çocukları bu mekteplere devama mecbûrdur.

Bu tâli'li yavrucaklar tahsîl ve terbiyelerini pedagoji fennine vâkıf en muktedir muallimlerin dershâne-i irfânında ikmâl edinceye kadar bilcümle levâzimât-ı tedrîsiyyeleri meccânen hükûmet tarafından tedârik edilir.

Hükûmet bu gençlerin hayât-ı müstakbelelerini de nazar-ı i'tibâra almayı unutmaz:

Hükûmet bu çocuklara; tahsîl-i ibtidâîyi (bize nazaran ibtidâî ve rüşdî tahsîli) ikmâl ile sâha-i maîşete atıldıkları zaman boş zamanlarında tenvîr-i dimâğlarına hâdim olacak açık yazılmış birçok da kitap hediye eder. Bu kitaplar arasında mutlakā vezâif-i medeniyye, vezâif-i vataniyye, vezâif-i âileye dair kıymetdâr kitaplar bulunacağı gibi bir de diksiyoner mevcûd olmak şart-ı esâsîdir.

İsviçre'de bulunduğum esnâda memleketimizin ekâbirinden bir zât berây-ı seyâhat oraya gelmişti. Bir tenezzüh icrâsını arzu etmiş olduklarından elektrikli tramvayla (bizde henüz pâyitahtta bile görülmesi nasîb olmayan bu gibi şeyler o mes'ûd memleketlerin köylerine kadar taammüm etmişti) civâr köylerden birine gidilmişti. Köye girerken sıhhî, dil-rübâ hâneler arasında ve karyenin en güzel ve en şerefli bir mahallinde inşâ edilmiş bir binâ, cenâh-ı himâye ve şefkatini bütün köy üzerine açmış gibi pür-şân u i'tilâ nazarlarımızı okşamaya başlamıştı. O zât bu binânın ne olduğunu suâl etmiş "mektep" cevabını alınca şaşalamıştı.

Evet, Osmanlı Devleti'nin ancak bir vilâyeti kadar cesâmeti hâiz olan bu memleketin her kasabasında yükselen dârülfünûnlar, jimnaslar, ticâret ve sanâat mekteplerinden başka her köyünde de yegâne dârülfünûnumuzdan daha muhteşem, daha müzeyyen ve asrın terakkıyât-ı ahîresine göre inşâ edilmiş bir veya birkaç ibtidâî mektebi vardır.

Ne mes'ûd memleket! Ne tâli'li çocuklar!...

* * *

Ta'lîm ve terbiyede hükûmetin bil-vâsıta bir hakk-ı te'sîri olması mekâtib-i umûmiyyede çocukların daha esâslı ve daha iyi terbiye alabilmelerini te'mîn edebilir mi? Ta'bîr-i diğerle bir çocuğun husûsî bir tahsîl görmesi veya mekâtib-i umûmiyyeden birinde ikmâl-i tahsîl etmesi, şıklarından acaba hangisi daha ziyâde inkişâf-ı fikrîsini te'mîn ve çocuğu metîn bir seciye sâhibi yapar?

[461] Pedagoji ulemâsının kısm-ı a'zamı mektep tahsîlini husûsî tedrîse tercîh etmişlerdir. Hatta bazıları çocuktaki secâyânın tekâmülüne mektebin âşiyâne-i pederden daha ziyâde müsâid bulunduğunu iddiâ ediyorlar.

Filhakīka bir çocuk mektepteki rufekāsıyla temâsda bulundukça tedrîcen kendi kuvâsına i'timâd etmeye başlar. Derslerde rufekāsına galebe ve tekaddüm etmek emellerini ta'kībe koyulur ve bu sâyede kendisinde vazîfesine azm ü sebâtla çalışmak arzuları uyanır.

Evvelce anlayamayacağı, öğrenemeyeceği zu'munda

bulunduğu mebâhisi; hiss-i rekābet sâikasıyla çalıştıkça; günden güne daha kolay öğreneceğinden büsbütün cesâreti artar ve artık yavaş yavaş kendi irâdesine hâkim olmaya başlar.

Derslerde ma'rûz kaldığı müşkilâtı başlı başına bertaraf etmek mecbûriyetinde bulunacağından bu hâl kendisinde fikr-i teşebbüsü tenmiye eder.

Mekteb aynı zamanda çocuklara yekdiğerine karşı ne sûretle muâmele edilmek îcâb ettiğini de öğreteceğinden şâkirdân daha mektep sıralarında iken cem'iyet hayatıyla ülfet peydâ ederler ve vezâif-i ictimâiyyelerini küçük yaştan öğrenmiş olurlar.

Mekteb küçük mikyâsda bir sosyete, bir cem'iyettir ve öyle olmalıdır.

Mekteb idâreleri ve mualli[m]în bu husûsu nazar-ı dikkate alarak çocukları hayât-ı ferdiyyetten kurtarıp hayât-ı ictimâiyyeye alıştırmaya gayret etmelidir.

Mekteplerin tahsîl-i husûsîye esbâb-ı tercîhlerinden biri de, mekâtibin çocuklarda kuvve-i zekâiyyenin inkişâfına daha ziyâde müsâid olması keyfiyyetidir.

Bir mektepte ikmâl-i tahsîl etmiş bir şâkird ile ailesi içinde husûsî ta'lîm görmüş bir tâlib arasında kuvve-i zekâ, kuvve-i muhâkeme, metânet-i fikriyye ve görgü nokta-i nazarından pek büyük bir fark vardır.

Mekteb çocuğu bir hayât-ı muntazamaya alıştırır. Melekât-ı dimâğiyyesini tenmiye eder. Genç şâkirdde hiss-i vazîfe ve hiss-i mes'ûliyyet esâslarını uyandırır.

Tahsîlini sûret-i husûsiyyede ikmâl eden bir genç, dar bir saksıya mağrûs fidana benzer. Böyle bir fidan neşv ü nemâ bulmak için îcâb eden mevâddı tamâmıyla saksıda bulamayacağı gibi büyüdükçe de artık saksıya sığışamayacak bir hâle gelir, tedrîcen körlenir ve belki de kurur gider.

Maamâfîh çocukların mekâtibde tahsîl ve terbiye görmelerini aile arasında sûret-i husûsiyyede teallüm etmelerine bilâ-kayd ü şart tercîh tarafdârı değiliz. Bu tercîh mektebin bütün ma'nâsıyla bir (mekteb) olmasıyla mukayyed olmalıdır.

Derme çatma adamlardan müteşekkil ve pedagojinin ne olduğundan, vazîfelerinin neden ibâret bulunduğundan bîhaber bir hey'et-i ta'lîmiyye ile rutûbetli, hava ve ziyâdan mahrûm, ma'sûmların değil, cânîlerin bile ikāmetine müsâid olamayan gayr-i sıhhî bir binânın içine bir sürü ma'sûmları göndererek henüz körpe olan dimâğ ve bedenlerini tahrîb etmeyi kimse tavsiye edemez.

Erbâb-ı felsefeden Jan Jak Russo (Rousseau) ve Lok (Locke) gibi zevât terbiye-i husûsiyyeyi mekteplere tercîh ediyorlarsa da biz, muntazam mektepler ve vazîfe-şinâs muallimler bulunduğu takdîrde çocuğun bir mektebe gönderilmesinin her hâlde daha ziyâde fâide-bahş olacağı iddiâsında ısrâr edeceğiz.

Esâsen her pederin kuvve-i mâliyyesi husûsî muallimler tedârikine müsâid değildir. Muktedir ve vazîfe-şinâs bir muallim cüz'î bir ücretle husûsî olarak hizmet-i tedrîsiyyeyi kabûle yanaşmaz. Fazla para vermeye de her pederin kesesi müsâid olmaz. İşte bu gibi esbâb sâikasıyladır ki ekseriyet çocuklarını bir mektebe göndermek mecbûriyetindedirler.

Cem'iyet-i beşeriyyeye karşı bir gayz-ı ebedî, bir infiâl-i sükûnet nâ-pezîr perverde eden *Emil (Emile)* müellifi, çocuklardaki temâyülât-ı necîbe-i fıtriyyenin sosyete hayatıyla muhtell olduğuna kāni'dir. Russo çocukların mümkün olduğu kadar muhît ve sosyetenin te'sîrâtından masûn kalmalarına i'tinâ edilmesi lüzûmunu tavsiye ediyor. Russo vasat-ı muhîtî ve hey'et-i ictimâiyyenin genç ve ma'sûm çocuklar üzerine icrâ edecekleri te'sîrâtı daima tehlikedâr görüyor. Diyor ki: Çocuklarda fıtrî olan her şey iyidir, mükemmeldir. Fakat fıtrî olan temâyülât-ı hasene te'sîrât-ı beşeriyye ile tedrîcen gāib olurlar ve yerlerini temâyülât-ı seyyieye terk ederler; hey'et-i ictimâiyyenin te'sîrâtı irşâdî değil, ıdlâlîdir. Russo'nun bu sözlerinden çocukların mekâtibe gönderilmemesi gibi bir netîce-i mantıkıyye çıkıyor. Russo çocukları hey'et-i ictimâiyyeye göre değil, tabîata nazaran yetiştirmek tarafdârıdır. Şu hâlde küçük bir mikyâsda birer hey'et-i ictimâiyye demek olan mektepler Russo nazarında mahkûmdur. *Emil* müellifinin heyecân-engîz mütâlaât-ı bed-bînâ[ne]sini tenkīd edecek değiliz. Esâsen Russo çocukları îcâbât-ı tabîata göre terbiye edilmelerini tavsiye ettiği hâlde îcâbât-ı mezkûrenin neden ibâret olduğunu sûret-i kat'iyyede ta'yîn edemiyor. Tavsiye ettiği tarz-ı terbiyyenin ne yolda tatbîk edileceğine dair basît bir plan bile gösteremiyor.

Russo'nun fikrince terbiye (tabîata) göre olmalı imiş! Acaba hangi tabîata!? *Emil* müellifi burasını sûret-i kat'iyyede ta'yînde tereddüd ediyor. Bazı beyânâtından edvâr-ı kadîmede yaşayan insanların hayât-ı vahşiyânelerini hayât-ı medeniyyeye tercîh ettiği anlaşılıyor. Fakat Russo'nun tavsiyesine tatbîkan terbiye edilecek bir çocuk bugünkü cem'iyet içinde yaşayabilir mi? İşte burası şübheli!

Vasat-ı muhîtîye tevâfuk edemeyen uzviyât mahkûm-ı inkırâzdır, **[462]** yaşayamaz. Russo'nun fikrini cerh etmek için birçok bürhânlar serdine lüzûm yoktur. Bu husûsta âlem-i İslâm'ın büyük mütefekkiri cenâb-ı Haydar'ın sernâme-i makāleyi tezyîn eden tavsiye-i hikmet-nümûnu kadar parlak bir delîl olabilir mi? Feylesof Lok ise daha başka esâsa ibtinâ-yı fikr ederek terbiye-i husûsiyyeyi, çocuğu sosyete ve cem'iyete bir uzuv olarak yetiştirmek gāyesini ta'kīb eden mekteplere tercîh eder gibi görünüyor. Ta'lîm ve terbiyede Lok'un gāye-i hayâli; asâlet, vakār ve nefse hâkimiyettir. Lok'a göre terbiye, insandaki ihtirâsât ve hevesâtı akıl ve muhâkemenin zîr-i hâkimiyyetine almak esâsına mübtenî olmalıdır. Görülüyor ki Lok pedagoji ile ahlâkı tamâmıyla birbirine karıştırmıştır.

Acaba terbiye-i husûsiyye Lok'un bu mefkûresinin husûlünü bi-hakkın te'mîn edebilir mi? Burası insanı biraz düşündürür. Aynı mefkûre daha şümûllü olmak üzere mekteplerde niçin ta'kīb edilemesin!?

Nefsine hâkimiyet terbiyenin bir gāyesi değil bir vâsıtasıdır. Esâsen insana teveccüh eden vezâif yalnız nefsine hâkimiyet değildir. Mekteplerde nefse hâkimiyetle beraber çocuğun bilâhare yaşayacağı muhîtte idâre-i maîşetini te'mîne

ve kendisine teveccüh eden diğer vezâifi hüsn-i îfâya medâr olacak bir terbiye almasına ne mâni' vardır?

Hayât-ı cem'iyyete bîgâne olarak yetişecek bir genç –nefsine ne kadar hâkim olursa olsun– mücâdele-i hayâtta daima mağlûb düşmez mi?

Hâlbuki ta'lîm ve terbiyeden maksad, insanları cem'iyet içinde ne olmaları lâzım ise onun için hazırlamaktan ibârettir.

M. Şemseddin

TÂRÎH

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

O geceyi kal'anın rüesâsı ile sohbet ve istirâhat eylemek üzere geçirip sabahleyin Şehr-i Sebz'e âzim oldum. Şehrin civârına vusûlümde orada bulunan Buhârâ emîrine "Ben ki Serdâr Abdurrahmân'ım. Amm-i muhteremim emîr hazretlerine ber-vech-i âtî ma'rûzâtta bulunuyorum: Afganistan'a gitmek için buraya geldim. Eğer müsâade buyurulacak olursa ziyâretinizle teşerrüf eyledikten sonra azîmet etmek istiyorum" meâlinde bir arîza gönderdim. Ertesi günü cevabı geldi ki "Allâh aşkına yanıma gelmeyiniz. Sizinle görüşmem kābil değildir" tarzında yazılmıştı.

Bu cevabı alınca Rusların mahmîsi olan bu adamla görüşmekten sarf-ı nazar ederek şehre girmek istedim. Muahharan ondan tahvîl-i fikr ile Ya'kūb Bağ'a gitmek için yola çıktım. Yolun yarısını kat' eylediğimiz sırada iki üç bin öküzün yayılıp otlamakta olduğunu gördük. Bizim arkadaşlar, bunları görünce korkup geri döndüler. Çünkü öküzleri, Buhârâ emîri tarafından sevk edilmiş asker sanmışlardı.

Nâçâr şehre avdete karar verdik ve bir fersah kadar yürüdük ki öküzlerin bize doğru geldiğini ve şehir kapılarının seddedildiğini gördük.

Hizmetimde iken Semerkand'da kalıp Buhârâ emîrinin hizmetine giren bazı adamların, vürûdum üzerine kendi hizmetinden çıkacakları vehmiyle Buhârâ emîri bana yukarıki cevabı yazmış, bizimkiler ise Abdurrahman Hân gelecek diye birleşerek it'âm u ikrâm levâzimi tedârikine kalkmıştı.

Büyük kapının mesdûd bulunduğunu görünce diğer kapı tarafına gittik. Orada gördüğüm eski adamlarımdan birine bir mektup verip arkadaşlarına götürmesini söyledim ki mektûbda "Benimle birlikte Afganistan'a geleceğinizi me'mûl ederim. Bugün ikindi vaktine kadar gelirseniz beraberce Yartepe'ye gideriz" demiştim.

Şahs-ı merkûm, mektûbumu götürüp Ceneral Nasîr Hân ile Kādî Cân Muhammed ve sâir sergerdelere vermiş. Onlar da herifi habsettikleri gibi mektûbu da gizlemişler.

Nâfile yere bunları bekledikten sonra ikindi üstü Yartepe'ye müteveccihen yola çıktım ve geceyarısından üç sâat sonra oraya vâsıl olup üç gün oturdum. İkāmetim esnâsında eski adamlardan on kişi Şehr-i Sebz'den kaçıp geldi ve:

– Yazdığınız kâğıdı bize göstermediler, dedi. Müsebbiblerinin harekât-ı nâmerdânesinden müteessir ve mahzûn oldum.

Üç gün sonra "Kelteminar" denilen mevkie müteveccihen yola çıktık. Buhârâ emîri, bizi nezâret altında bulundurmak için arkamızdan yüz kişi gönderdi. Akşamüstü Kelteminar'a geldiğimizde muakkıbleri nehir kenarında gördük. Üzerlerine ateş etmelerini rufekāma emrettim. İçlerinden on beşi maktûl ve mecrûh olunca bırakıp kaçtılar.

Bundan sonra yürüyüşümüzde sür'at lâzım olduğunu anladığım cihetle üç menzili bilâ-tevakkuf kat' ederek ertesi gece Yanda kasabasına geldik. Ertesi günü Balyun'a, oradan da Serasya, Yorcı, Reygâr tarîkıyla Hisâr'a vâsıl olduk. Buhârâ emîrinin oğlu burada idi. Lâkin benim geldiğimi haber alınca şehirden çıkıp Karadağ yaylağına gitti.

Hisâr, güzel ve müferrih bir kasaba olup derûnunda afyonkeşlerin kahvehânesi ve bâde-nûşların meyhânesi de vardı.

[463] Bu kasabaya konduğum sırada aklıma bir mu'ziblik geldi. Serdâr Abdullah Hân'a söyleyip şehrin sergerdelerine "Sizinle mahremâne bir mükâlemede bulunmak arzusundayım. Emîriniz hakîkaten bizimle dosttur. Ruslardan çekindiği için lâkaydâne davranmaya mecbûr olmuştur" meâlinde bir mektup yazdırıp gönderdikten sonra bazı tenbîhâtta da bulundum.

Bu mektup üzerine Buhârâ emîrinin sergerdelerinden altı kişi geldi. Esnâ-yı mülâkātta Abdullah Hân, çadırın ortasındaki perdeyi kaldırıp bana ta'zîm ettikten ve kim olduğumu misâfirlere söyledikten sonra onların atlarının dizgininden tutup:

–Zât-ı fahâmetiniz, emîr-zâde olduğu için bu sergerdeler, atlarını size takdîm ediyorlar dedi. Sâhibleri bir şey diyemedikleri cihetle şu sâyede altı at sâhibi olduk.

Tâhirü'l-Mevlevî

TERÂCİM-İ AHVÂL

ŞEMSÜDDÎN-İ SİVÂSÎ EBU'S-SENÂ ŞEYH ŞEMSÜDDÎN AHMED ES-SİVÂSÎ

Tarîkat-ı Halvetiyye şuabâtından "Şemsiyye" şu'besinin müessisi olan ârif bi'llâhdır. 926 târîhinde Mehmed Efendi nâmında bir zâtın sulbünden Zile'de dünyâya gelerek sinleri yediye bâliğ olduğu zaman peder-i âlîlerinin mürşidi olan Amasyavî Şeyh Hacı Hızır Efendi'nin daavât-ı hayriyyesine nâil olmak üzere maiyyet-i pederde Amasya'ya azîmet ve hazret-i Şeyh'in teveccühâtına mazhariyetten sonra maskat-ı re'sine avdetle ta'lîme başladığı mukaddemât-ı ulûmu tahsîl ederek Tokat'a rihlet ve meşâhîr-i ulemâdan Arakıyeci-zâde Şemsüddîn Efendi'den ulûm-ı akliyye ve nakliyye tahsîline sarf-ı mâ-hasal-i gayret eylediler.

Hitâm-ı tahsîlleri esnâsında görmüş oldukları rü'yâyı urefâdan Künkçü-zâde'ye arz ederek pek çok tâlibîn-i ilm ü irfânın kendilerinden istifâde edecekleri vâdîsindeki ta'bîrât ile mübeşşer oldular. İkmâl-i tahsîli müteâkıb İstanbul'a rihletle ulûm-ı âliyye tedrîsine mübâşeret ve az vakitte iktisâb-ı şöhretle rüteb-i ilmiyyeden "Sahn-ı Süleymânî" ahzine muvaffak oldularsa da mukaddemâ gördükleri ma'nâ tecelliyâtı mukaddimesinin zuhûrundan nâşî terk-i meslek eyleyip cânib-i Hicâz'a azîmet ve ba'de'l-hac memleketlerine muâvedetle va'z u tedrîs ile iştigāl ve bu esnâda *Hallü'l-Meâkıd* ismiyle İbni Hişâm'ın *Kavâidü'l-İ'râb*'ını şerh ederek hall-i işkâl ettiler. Bu vech ile güzârende-i evkāt iken sülûk-i tarîkat-ı aliyye dâiyesiyle Cumapazarı karyesinde post-nişîn olan ve peder-i âlîlerinin pîrdaşlarından bulunan Şeyh Muslihuddîn Efendi'den inâbetle tavr-ı râbia kadar terakkī ederek evvelâ Tokat'a ba'dehu Zile'ye giderek tedrîs-i tâlibîn ile meşgūl oldukları zamanlarda *Zübdetü'l-Esrâr* ismiyle *Muhtasaru'l-Menâr Şerhi*'ni meydana getirdiler. Bu esnâda meşâyıh-ı Halvetiyye küberâsından Mecdüddîn-i Şirvânî hazretlerinin Tokad'ı teşrîflerini üstâd-ı ekremi Şemsüddîn Efendi ihbâr etmesi üzerine be-tekrar Tokad'a azîmetle Şeyh-ı müşârun-ileyhin terbiye-i mürşidânelerine dehâlet ve altı ay zarfında tekmîl-i etvâr-ı tarîkatle nâil-i mertebe-i hilâfet olarak memleketlerine avdet eyleyip irşâd-ı âşıkīn ve ta'lîm-i talibîn meşgale-i hayriyyesine başladılar. Bu sırada ashâb-ı hayr u yesârdan Sivas Vâlîsi Hasan Paşa tarafından binâ olunan câmi'-i şerîf imâmetiyle dergâh-ı münîf-i meşîhatine olunan da'vete icâbetle ailesiyle beraber Sivas'a rihlet ederek ilâ-ahırı'l-ömr tedrîs ü terbiyetle iştigāl buyurdular. İşte bu vech ile evkāt-güzâr iken "Nüh felek şemsi dolundu nûr ile" mısraının delâleti olan 1006 târîhinde [1](ارْجِعِی…) emr-i celîline mutâbaatle terk-i âlem-i nâsût eylediler. Eğri seferinde bulunan müstecâbü'd-da've zevât-ı âliyyedendir. Kaddesa'llâhü sirrahü'l-azîz.

Tafsîl-i ahvâl ve menâkıb-ı aliyyeleri Şeyh Receb-i Sivâsî'nin *Necmü'l-Hüdâ* ve Şeyh Nazmî-i İstanbulî'nin *Hediyyetü'l-İhvân* ve Müstakīm-zâde Süleyman Sa'deddîn Efendi'nin *Hülâsatü'l-Hediyye* isimlerindeki eserleriyle âsâr-ı sâire de mezkûrdur. Ser-halka-i Halvetiyân olan Pîr-i a'zam Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî hazretlerine merbûtıyyetleri iki vâsıta iledir ki ber-vech-i âtî zikrolunur:

1) Aniş-şeyh Muslihiddîn ani'ş-Şeyh Hızır el-Amâsî ani'ş-Şeyh Habîb-i Karamânî ani'ş-Şeyh Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî.

2) Ani'ş-Şeyh Mecdiddîn Nûrullâh Abdülmecîd-i Şirvânî ani'ş-Şeyh Kubâd-ı Şirvânî ani'ş-Şeyh Muhyiddîn Muhammed eş-Şirvânî ani'ş-Şeyh Ziyâiddîn Yûsuf Mahdûm-ı Şirvânî ani'ş-Şeyh Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî (Kaddesa'llâhü esrârahüm) hazerâtıdır.

Müellefât-ı Aliyyelerinden

Mensûr olanlar

1- *Şerhu Muhtasari'l-Menâr el-Müsemmâ* (bi-Zübdeti'l-esrâr)
2- *Şerhu Kavâidi'l-İ'râb li'bni Hişâm el-Müsemmâ* (bi-Halli'l-Meâkıd)
3- *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn* (Matbû'dur.)
4- *Cilâü Uyûni'l-Arâisi'l-Muhaddere*
5- *Nakdü'l-Hâtır**
6- *Umdetü'l-Edîb fi't-Teallümi ve't-Te'dîb* – Kavâid-i Fârisiyye
7- *Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultân Murâd Hân-ı Sâlis*
8- *İlcâmü'n-Nüfûs*
9- *Letâifü'l-Âyât ve Nukūşü'l-Beyyinât*
10- *Dâiretü'l-Usûl*
11- *Hüccet-i İlâhiyye*
12- *Kıssa-i Mûsâ ve Hızır*
13- *Şerh-i Kelimât-ı Kümeyl bin Ziyâd*
14- *Menâzilü'l-Ârifîn*
15- *Meclis*

Manzûm olanlar

1- *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* (Matbû'dur.)
2- *İrşâdü'l-Avâm*
3- *Menâsik-i Hac*
4- *Mir'âtü'l-Ahlâk ve Müşevviku'l-Eşvâk***
5- *İbret-nümâ****
6- *Gülşen-âbâd*
7- *Heşt Bihişt*****
8- *Tercümetü İlâhînâme-i Şeyh Attâr*
9- *Tercümetü Mantıkı't-Tayr-i Şeyh Attâr*
10- *Tercümetü Pend-nâme-i Şeyh Attâr*******
11- *Süleymân-nâme*
12- *Dîvân-ı Ârifâne*
13- *Mevlid-i Nebî* (Matbû'dur)
14- *El-Fasâyıh fî Tercümeti'l-Levâyıh*
15- *Tercüme-i Kasîde-i Bür'e*
16- *Mir'âtü'l-Eşvâk*

[464] Gazeliyyât-ı Ârifânelerinden

Vâsıl olmaz kimse Hakk'a cümleden dûr olmadan
Kenz açılmaz şol gönülden tâ ki pür-nûr olmadan
"Mûtû kable en-temûtû" sırrına mazhar olan
Gördü anlar haşr u neşri nefha-i sûr olmadan
Sen müyesser eyle yâ Rab bizlere Beyt'in tavâf
İlmin ile âmil eyle va'de tekmîl olmadan
Hak cemâlin ka'besini kıldı âşıklar tavâf

---

[1] Fecr, 89/28.

* Şeyh İsmail Hakkı Efendi hazretlerinin de bu isimde bir eserleri vardır.

** 1005'te vefât eden Kādî-i İstanbul Bostan-zâde Yahyâ Efendi'nin de yirmi sekiz bâb üzere bu isimde ve bu vâdîde bir kitabı mevcûddur.

*** Bursa'da Lâmiî Çelebi ile meşâyıh-ı Uşşâkıyye'den Bursa'da Üçkuzular'da medfûn Bursevî mahlaslı Mehmed Muhyiddîn Efendi'nin de bu isimde bir eserleri vardır ki bunlardan birincisi matbû' iken ikincisi gayr-i matbû'dur.

**** Mevlânâ İdrîs-i Bitlisî'nin bu isimde Fârisiyyü'l-ibâre Târîh-i Osmânî'si, Mûsâ Bey'in *Tezkiretü'ş-şuarâ*'sı Şehrî-zâde Ahmed Efendi'nin *Kostantiniyye Târîhi* vardır.

***** Matbû' olan bir şerh olmayıp şuarâdan 893'te vefât eden Emrî'nindir.

Yerde Ka'be gökyüzünde Beyt-i Ma'mûr olmadan
Mest hem mestâne geldim tâ ezelden tâ ebed
İçmişem aşkın şarâbın âb-ı engûr olmadan
Mest olanların kelâmı kendüden gelmez velî
Pes Ene'l-Hak nice söyler kişi Mansûr olmadan
Bir devâsız derde düşdi bu dil-i Şemsî müdâm
Hakk'a makbûl olmak ister halka menfûr olmadan

Bursalı
Mehmed Tâhir bin Rif'at

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsamızdan:

HİND YOLUNDA

– 3 –

Beyrut Cereyân-ı Siyâsîsi – Beyrut vilâyeti akvâm ve anâsır-ı Mesîhiyye'nin nümâyişgâhı ve Avrupa devletlerinin de hedef-i âmâlini teşkîl eden bir yerdir. Bu vilâyette bütün Avrupa devletlerinin mürevvic-i efkârı, propagandacısı vardır. Her devlet kendi siyâsetini tervîcle kendisini beğendirmek için var kuvveti bâzûya vererek ona göre çalışmaktadır.

Mekâtib-i ecnebiyye bu siyâsetin en birinci mürevviclerinden olduğu gibi gazetelerin de büyük bir dahli vardır. Bin beş yüz nüshadan ziyâde satış yapmayan gazetelerin adedi bir ikiye münhasır olmayıp pek çoktur.

Matbûâtı iki kısma, belki, üç kısma tefrîk etmek îcâb eder. Bir kısmı matbûât-ı Mesîhiyyedir ki başlıcaları *el-Ahvâl* –sabah ve akşam iki kere intişâr eder–*Lisânü'l-Hâl*, *el-Beşîr*, *en-Nasîr*, gazeteleridir. Bunlar kendi hâl ve mevki'lerini ta'yîn ve teşhîs ederek gāyet mu'tedilâne ve bî-tarafâne bir sûrette neşriyâta devam ediyorlar. Aynı zamanda hükûmet-i Osmâniyye'nin menâfiini de pîş-i nazar-ı teemmüle alarak ona göre yazı yazıp hiçbir fırkayı diğerine tercîh etmedikleri gibi, aynı zamanda hiçbirisine de temâyül göstermemektedirler. Yalnız kendi menâfi'-i milliyyelerini mu'tedil bir sûrette ta'kîb etmekle iktifâ ediyorlar.

Matbûât-ı mahalliyye içinde sâhibi İslâm olanlardan biri yevmî *er-Re'yü'l-Âmm* diğeri de üsbûî *el-Belâğ* cerîde-i dîniyyesidir. Bu iki cerîde hakîkaten meslek sâhibi ve sırf Osmânlı menâfiini ta'kîb etmektedirler. Geçenlerde Asfer Kumpanyası aleyhinde Beyrut ve Şam gazeteleri uzun uzadıya bendler ve makāleler derc eylediklerinden, Asfer bizzât bu gazetecilerden birkaçını ıtmâ' etmek sûretiyle kendi lehine çevirmeye muvaffak olmuş ise de, mezkûr gazetecilerden *er-Re'yü'l-Âmm* sâhibi Tâhâ Müdevvir Efendi içlerinden çekilip para ahzini menâfi'-i vataniyye ve dîniyyesine mugāyir gördüğünden bir başmakāle ile hem kendisine vukū' bulan teklîfi, hem de arkadaşlarının foyalarını meydana koymakla muâhedelerini bozmuştur. Bu genç, Osmânlı Dâru'l-muallimîn Mektebi'nde ikmâl-i tahsîl etmekle beraber aynı zamanda Fransızca'ya da âşinâ ve Arabca lisânıyla tahrîre son derece muktedirdir. Mesleği ise daima hükûmet-i Osmâniyye'ye bî-tarafâne, sâdıkāne hizmet etmekten ibârettir. Nitekim hüsn-i hizmetine mükâfâten birkaç gün evvel kendisine bir de nişân verilmiştir.

el-Belâğ cerîde-i dîniyyesi haftada bir defa Cuma günleri muntazaman intişâr eder ve tamâmıyla Avrupa devletlerinin entrikalarından ve akvâm-ı İslâmiyye ile şuûn-ı İslâmiyyeden bâhis siyâsî, ictimâî, edebî, felsefî ve dînî bir gazetedir. Bir-iki ay evvel gazetesine derc ettiği bir kasîdeden dolayı İstanbul'a i'zâm edilmiş ise de Dîvân-ı Harb-i Örfîce berâetine karar verilerek tekrar Beyrut'a avdet eylemiştir. Ziyâretine gittiğim zaman idârehânesinde bulamadım. Maamâfîh iâde-i ziyâret etmek lutfunda bulunmuştur.

Matbûâtın aksâm-ı sâiresi ise *el-Müfîd* ve *el-İttihâdü'l-Osmânî* gazeteleridir ki birincisi meslek ü mişvâr sâhibi olmakla beraber Arablığı ve her şeyin lisân-ı Arabî ile teâtî olunmasını ve me'mûrînin lisân-ı Arabîye âşinâ olmaları lüzûmunu ta'kîb ediyor. Sâhibi de terbiyeli ve lisân-âşinâ **[465]** iki gençtir. Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası'nın mürevvic-i efkârıdır. Hâlbuki Beyrut'ta Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası'nın resmî bir kulüp ve merkezi ve teşkîlâtı yoktur. Ancak evvelce İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti'ne intisâb eden birkaç zât vardır ki bunlar her nedense Cem'iyet-i İttihâdiyye'den ayrılan kimselerdir. *el-Müfîd* gazetesinin ta'kîb ettiği meslek her ne kadar hadd-i zâtında meşrû' ve ma'kūl ise de pek müfritâne ve nâ-be-hengâmdır. Çünkü ittifâk ve ittihâda en muhtâc olduğumuz bir sırada Arablık hissiyâtını ta'kîb etmek ve ayrılık gayrılık mesleğini neşre hizmet eylemek zann-ı âcizânemce devlet ve milletin menâfii muktezâsından olamaz.

el-İttihâdü'l-Osmânî gazetesi isminden anlaşılacağı üzere evvelce sırf İttihâdiyyûn'dan olduğu hâlde birkaç ay evvel İttihâdcıların davulunu çalmağı terkle bî-taraflığını i'lân ve ahîren sırf İ'tilâfcı olduğunu i'lân eylemiştir. İki gün evvel Beyrut Dîvân-ı Harb-i Örfîsi tarafından gazetesi bilâ-müddet ta'tîl edilmesi üzerine, yeniden *el-İ'tilâfü'l-Osmânî* nâmıyla diğer bir imtiyâz almaya başlamıştır. Renkten renge, şekilden şekle giren bu adamdan her iki fırkanın da bir hayır görmeyeceğine sened veririm.

Hâlihâzırda İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti'nden başka Beyrut'ta resmî bir cem'iyet yoktur. Cem'iyet-i mezkûrenin hem kulübü hem de teşkîlâtı olup aynı zamanda *el-Bürhân* ve *Ebâbîl* gazeteleri de onlara mensûb olduğu rivâyet olunmaktadır.

Bu hafta zarfında bir de Cem'iyyetü'l-İhâ'i'l-İslâmî nâmıyla diğer bir cem'iyetin teşkîline Beyrut eşrâfından Şeyh Mahmûd Efendi Ferşûh himmet eylemiştir.

Müşârun-ileyh tarafından vukū' bulan da'vet üzerine gece vakti hânesine gittim. Orada me'mûrîn ve eşrâfdan müteaddid zevât ile Tobruk mevkii Kumandan-ı sâbıkı Halîl Edhem Paşa ve nezdinde misâfir bulunduğu Dâ'ûk Efendi de hâzır bulunuyorlardı. Teberrüken ve teyemmünen iki genç tarafından Furkân-ı Mecîd tilâvet olunduktan sonra şâir ve edîb Fuâd Efendi tarafından gāyet fasîh ve belîğ bir nutuk kırâet olunduğu gibi küçük bir çocuk tarafından da Arabiyyü'l-ibâre bir manzûme kırâet olundu. Hâne sâhibi

ve cem'iyetin müessisi zât da cem'iyetin sûret-i teşekkülüyle mesleğinden bâhis bir nutuk ve neşîde okudu. Bendenizin de bir şey söylemekliğimi ricâ eylemeleri üzerine âcizâne bir-iki söz söyledim. Cem'iyet-i mezkûrenin programıyla beyânnâmesini leffen takdîm eyledim.

Beyrut'ta anâsır-ı muhtelife bulunduğunu bâlâda söylemişidim. Şimdi bu anâsır üzerine icrâ-yı te'sîr ve nüfûz eden devletlerden bahsedeceğim.

Beyrut müslümanları Osmanlı oldukları hâlde maatteessüf aralarında gereği gibi ittifâk u âhenk mevcûd değildir. Aynı zamanda kendi menâfi'-i milliyye ve kavmiyyelerini lâyıkıyla düşünememektedirler. Fakat şâyân-ı tebrîk bir şey varsa Beyrut müslümanlarının pek hamiyyetli ve gayretli ve mükrim, misâfirperver ve teşebbüs-i şahsî taraftarı oldukları keyfiyyetidir.

Gerek Beyrut İslâmları ve gerek Lâtinlerin bir kısmı tamamıyla Devlet-i Aliyye'ye sâdık ve hayırhâh bulunuyorlar. Lâtinlerin diğer bir kısmı da Fransa hükûmetinin nüfûzunu teshîl ve tercîh ediyorlar.

Ortodokslar ise külliyyen Rus taraftarı bulunmakla ma'rûf ve meşhûrdurlar. Rusya hükûmeti tarafından Ortodokslara pek çok iyilikler yapılmış ve on beş hâneyi muhtevî olan köylerinde bile bir bâb mektep açmak sûretiyle hem çocuklarını ta'lîm, hem de kendi nüfûzunu ileri götürmektedir.

Ayrı bir makāle ile göndereceğim istatistiğe dikkat buyurulursa Ruslar tarafından te'sîs olunan mekâtibin seksen yedi aded olduğunu mütâlaa eden kāri'lerimiz şübhesiz taaccüb edeceklerdir. Hatta bu kadarla da iktifâ edilmeyerek, bütün talebelerin başında Rus şapkası bulunuyor. Bu mektebe devam eden muallimînin kısm-ı a'zamı Osmanlı ve yerli olup, İslâm çocuklarının da çoğu hükûmet mekteplerinin fıkdânı yüzünden bu mekteplere devam etmektedirler.

Beyrut'ta her devletten ziyâde Fransa Devleti'nin nüfûzu vardır. Mârûnî tâifesi –ki Cebel-i Lübnan'ın kısm-ı a'zamını teşkîl ediyor– tamamıyla Fransa'nın nüfûzu altında bulunmakta ve gençleri ise Fransız politikasını tervîc eylemektedirler. Mârûnîler içinde hissiyât-ı Osmâniyye ile mütehassis bir ferd bile bulunmaz.

Bu tâifenin Cebel'de bir patrikleri vardır. Patrikin me'mûriyyeti resmen hükûmet-i Osmâniyyece gayr-i musaddak olup kendisinin hiçbir fermânı yoktur. Yalnız Fransızlar bu zâta çok ehemmiyyet veriyorlar. Fransa nüfûzuna en çok hizmet eden bu zâttır.

Fransa konsolosu hemen her işte bu patrikin re'yine mürâcaat ediyor.

Aynı zamanda Fransa nüfûzunu tervîc eden gazeteler de Beyrut'ta intişâr ile bu fikre hizmet eylemektedirler.

Mevsûkan istihbâr ettiğime nazaran Vâlî-i Vilâyet Hâzım Beyefendi, Bâbıâlî'ye gönderdiği bir takrîrde Beyrut vilâyetinin Alsas-Loren'den pek az farkı bulunduğunu ve Devlet-i Aliyye tarafından kemâl-i sür'atle tedâbîr-i kat'iyye ve müessire icrâ edilmediği takdîrde Fransız politikasının günden güne sür'at ve faâliyetle intişâr edeceğini geçenlerde yazmış olduğu hâlde buna karşı Bâbıâlî'den hiçbir ciddî cevap alamamıştır.

İngiltere ve Amerika nüfûsu [nüfûzu?] ise Fransızlarınki kadar değil ise de her hâlde hâtırı sayılır. Yalnız hâl-i hâzırdaki İngiliz konsolosu evvelce İzmir'de bulunmuş ve Türkçe'yi de öğrenmiş bir zâttır.

Kendisi tamamıyla Osmanlı muhibbi bir zâttır. Vâlî Hâzim Beyefendi'ye birçok işlerde –ecnebîlere karşı– yardım ve muâveneti dokunmuştur.

Hükûmet-i mahalliyyenin kesb-i kuvvet etmesine de taraftardır. Beyrut **[466]** bombardımanı esnâsında fart-ı gayret ve hamiyyeti sebkat eden bir yerli askere kendi devleti nâmına İngiliz konsolosu bir gümüş tütün tabakasını kendi eliyle ihdâ etmiştir.

§

Beyrut Ahvâl-i Belediyye ve Sıhhiyyesi – Beyrut şehri her şeyden evvel pek temiz, berrâk bir suya, elektrikli tramvaya, havagazı ve su şirketlerine mâlikiyyetle ahâlinin esbâb-ı istirâhatleri te'mîn edilmiştir. Kasaba ortasında ve hükûmet konağının karşısında genişçecik bir meydanda bir beledî bahçesi vardır. Bahçenin içinde bir yemek lokantasıyla birkaç kahvehâne vardır.

Beyrut hotelleri de güzel ve temizdir. Yalnız sokakların kısm-ı a'zamı henüz dar ve taş ve çimento ile tefrîş edilmemiş bir hâldedir.

Bu yüzden toz, toprak hiç eksik değildir. Beyrut Belediyesi'nin vâridâtı kırk bin lira kadardır. Fakat beledî vâridâtı ilim ve fen dâiresinde sarf edilmediği cihetle memlekete nâfi' hizmetler îfâsına muvaffakiyyet elvermemiştir.

Mesela Beyrut Hükûmet Konağı'nın civârında ikāmet eden fâhişelerin çoğu elyevm emrâz-ı habîse-i sâriyye ile ma'lûl bulunmaları yüzünden memleket dâhilinde frengi hastalığı günden güne tevsî'-i dâire-i sirâyet etmiştir. Beşeriyyetin bu yüzkaraları her nerede bulunurlarsa mutlak memleketi telvîs ederler.

Bidâyet-i emrde pek az masrafla önü alınırken, ihmâlcilik sâyesinde en sonra evlâd-ı vatanı bu gibi müdhiş, öldürücü illetlerden kurtarmak için bir frengi hastahânesi –Kastamonu'da olduğu gibi– inşâ ve te'sîse mecbûriyyet hâsıl olacaktır!

Bu işte en ziyâde vazîfesini îfâ eden Sıhhiyye Müfettişiyle Sıhhiye Komisyonu olduğu hâlde maatteessüf mukarrerâtlarının çoğu icrâ edilmediği cihetle a'zâların birkaçı Komisyon'a gelmekten imtinâ' eylemişlerdir.

Hele koleranın, Haleb'den Şam'a sirâyeti ve Şam'ın da Beyrut'a yakın bulunup günde bir defa Şam'dan Beyrut'a trenin gidip gelmesi nazar-ı dikkat ve i'tibâra alınırsa cidden hükûmetin pek ziyâde yorulması lâzım gelir. Halbuki Beyrut içinde yüzlerce ahırların hıfz-ı sıhhate pek muhâlif bir sûrette bulunması ve daima revâyıh-ı kerîhenin intişârıyla kolera mikroplarının beslenmesine hizmet ettiği fennen sâbit iken bunun ref'ine bir çâre-i kat'iyye düşünülememiştir.

Sıhhiye Müfettişinin faâliyetini burada münteşir Fransızca *Leroy* gazetesi bir başmakāle ile senâ etmesine bakılırsa ihmâlin başka me'mûrlarda olduğu anlaşılıyor. Hülâsa hükûmet-i mahalliyye tarafından memleket içinde yapılma-

sı îcâb eden şeylerde kusûr ve ihmâl gösterilmektedir. Bu bâbdaki kusûrun kimde olduğunu ben bir türlü anlayamadığım gibi, me'mûrları medh u zemmeylemek de vazîfem hâricindedir.

§

Hüseyin El-Mısrî'nin İ'dâmı – Bu hafta zarfında üç kişi öldüren Hüseyin El-Mısrî'nin i'dâmı hakkında sâdır olan irâde-i seniyyenin vilâyete teblîği üzerine maktûlün vereseleri kātilin i'dâmını şiddetle taleb eylediklerinden sabahleyin (18 Temmuz) erkenden kātil habishâneden kuvve-i zâbıta ile İttihâd meydanı'na getirilerek, kendisine irâdenin teblîğinden sonra i'dâm edilmiştir. Sâirîne ibret olmak üzere ölüsü bir sâat kadar asılı bulunduktan sonra defnine müsâade olunmuştur.

Beyrut Muhâbir-i mahsûsunuz
S[sin]**. M. T**[te]**.**

Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

– 3 –

(Sofya)

Geçen mektûbumda Bulgaristan muallimîn-i İslâmiyyesinden, bu seneki kongresinden, Bulgar Muallimîn Kongresi'ne sûret-i iştirâkinden, bundan hâsıl olacak fevâid-i azîmeden bahsetmiştim.

Bilâhare yirminci asr-ı medeniyyetin yegâne silahı olan maârif mes'ele-i mühimmi hakkında daha ziyâde ma'lûmât almak, bu cihetle Bulgaristan mekteplerine dair *Sebîlürreşâd* kāri'lerine esaslı bir ma'lûmât vermeyi düşündüm.

Bunun için bazı yerlere mürâcaat etmiş isem de hakīkī bir ma'lûmâta dest-res olamadığımdan her hâlde Sofya'ya gitmekliğim lâzım geldi. İşin en ziyâde fenâ olan ciheti şu ki: Biz hudûddan geçeli on gün olduğu hâlde hâlâ pasaportumu vermiyorlardı. Hudûddan geçerken pasaportları hep aldılar, fakat Filibe'ye gelmezden mukaddem diğerlerinkini verdiler, benim pasaporta gelince kimi Filibe istasyonunda verileceğini kimi de konsoloshâneden alınacağını söylediler. İşte Filibe'ye geleli bu kadar gün oluyor, hâlâ bizim pasaport yok. Bu defa Sofya'ya gideceğim tahakkuk edince artık neçarniğe (kaymakâm) mürâcaat ederek daha ziyâde Filibe'de ikāmet edemeyeceğimi anlattım. Bize karşı –îfâ etmeyeceği– bir vaadde bulundu: Bugün mektup yazacağını, ve fakat benim pasaportsuz da gidebileceğimi söyledi; ve "Şayet suâl ederlerse buraya havâle edersin." cümlesini de ilâve eyledi. Ben de bunun üzerine ne olursa olsun, "Tevekkeltü ala'llâh" deyip alafranga sâat beşte faytona râkiben Sofya trenine yetiştim.

Sâat beşte tren hareket ediyordu. Fakat ne garîb hâl! İnsan için derdini, hâlini anlatamayacak kimseler içinde bulunmaktan daha güç bir şey yokmuş, Bulgarlar bana söylerler, ben de onlara cevap veriyorum, ammâ bilseniz, ne suâl! ne cevap!

Her nasılsa Allah iki kişi gönderdi, bunlar güzel Türkçe biliyorlardı. Başladılar ordan burdan söz açmaya, nihâyet söz Osmanlı kabînesine geldi. Hakīkaten Bulgarlar hakkımızda pek bed-bîndirler.

Birkaç istasyon geçtikten sonra Bulgaristan'ın kibrit fabrikasına geldik. Bu fabrikayı görünce bir kendimizi, bir de Bulgaristan'ı düşündüm ve hemen bilâ-ihtiyâr bir kere âh! çektim.

[467] Oradan da geçerek sâat on râddelerinde Sofya istasyonuna muvâsalat olundu. Buraya muvâsalatımız bittabi' gece idiyse de elektriklerin ziyâsıyla ortalık gündüzden daha parlak idi.

İstasyonda pek çok araba gördüm; fakat bizdeki gibi gürültüsü insanın beynini patlatmıyor, hepsi lastikli olduğu cihetle ses çıkarmıyorlar. Tramvaylar da tekmîl elektrikle işliyorlar. Her nereye gidersek yirmi paraya, biz de bittabi' bir tramvay ile doğruca Metrepol Hoteli'ne geldik.

O gece orada istirâhat edip ferdâsı gün yanıma iki refîk bularak lâzım gelen tetebbuâtta bulundum.

Sofya'da beş-altı kişiden başka İslâm yok demektir. Burada dört gün kadar kaldım. Başmüftülük'te bulunan İkinci Kâtib Hasan Fuâd Bey bize pek çok delâlette bulundu.

Burada âsâr-ı İslâmiyyeden hiçbir şey yoktur. Mesmûâta nazaran vaktiyle kırk beş câmi'-i şerîf ile belki bu kadar da mescid var imiş: Bilâhare Bulgaristan tarafından bunların hepsi hedm edilerek yalnız câmi'-i şerîfin birisi eski hâlinde kalmış diğer birisi de evvelce kilise idi diyerek "Küllü şey'in yerci'u ilâ-aslihî" kāidesine tevfîkan aslına tahvîl olunmuş, ben de yanına giderek kubbenin üzerindeki salîbe nazar ede ede bir kahve içtim. Daha doğrusu bir fincan zehir içtim ... Oh! Ne acı şey ..! Eski meşhûr câmi'lerden birisi de müzehâne olmuştur.

§

Kütübhâne ve Kıymetli Bir Kısas-ı Enbiyâ – O günü refîklerim beni Bulgar Kütübhânesi'ne götürdüler, Bulgarların gāyet dehşetli bir kütübhânesi vardır. Bu kütübhâne fevkānî, tahtânî olmak üzere iki kattır. Karşıdan görünce bizim Nâfia Nezâreti'ne biraz benzer; kütübhâneyi daha görürken İstanbul'da böyle mühim bir kütübhânemiz olmadığına ne kadar teessüf ettim. Buranın asıl me'mûru gāyet nâzik, mahviyyetli, Türkçe, Arabca güzel bilir bir gençtir. Gittiğimiz vakit kendisini tecvîd-i *Kur'ân*'a müteallik yazma bir Arabca kitabın mütâlaasıyla meşgūl bulduk.

Bu kütübhânede 3.500 kadar âsâr-ı İslâmiyye vardır. Bunların içinde en ziyâde nazar-ı dikkatimi celb eden şey dokuz yüz seksen üç târîhinde Fârisî lisânı üzere te'lîf olunmuş bir kısas-ı enbiyâdır. Kitap ta'lîk yazıyla yazılmış ve içinde pek çok enbiyâ-i izâmın resimleri de gösterilmiştir.

Hatta Nûh aleyhisselâmın sefînesi, Sâlih aleyhisselâmın mu'cizesinin ne sûretle olduğu; enbiyâ-i kirâma itâat etmeyenlerin sûret-i helâkleri bile tablolar ile gösterilmiştir. Kitabın kabı da âsâr-ı atîkadandır. Bu kitap diğer kitapların bulunduğu yerde olmayıp büyük bir demir sandık derûnunda kilitli bulunuyor. Me'mûra niçin burada mahfûz olduğunu suâl ettim. Cevâben dedi ki: "Kütübhânemizde en kıymetli kitabımız olduğu için ziyâından korkuyoruz da onun için bu büyük demir sandıkta muhâfaza etmeye mecbûr kalıyoruz."

[1](فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِى الْأَبْصَارِ). 1128 târîhinde Vidin muhâfızı Hâfız Ali Paşa merhûm tarafından vakfedilmiştir.

Tahkîkātıma göre bu zât Melek Ahmed Paşa merhûmun dîvân efendisi olup Sofya'da vefât etmiş ve bu kitabı da Bitlis Hânı ile olan bir muhârebede Bitlis Hânı'nın kütübhânesinden almış imiş.

§

Yeni Bulgar Kilisesi ve Bulgarların İslâmlara Karşı Hissiyâtı – O gün yine şehrin içinde şâyân-ı ehemmiyyet olan mevâkii dolaşırken bir meydanlıkta yüksek bir yerde at üzerinde büyük bir heykel ve bunun etrafında yine at üzerinde birçok ceneraller, ön tarafında alâmet-i muzafferiyyet olmak üzere bir de kadın resmi bulunuyordu. Bunun İkinci Aleksandr olup Bulgar milletine yapılan iyiliğe mukābil bir hâtıra olup nâmının ebediyyen unutulmaması için yapıldığını söylediler. İşte milletini, milliyetini sevenler büyüklerine böyle hürmet ederler, dediler, bunun bir aynı da yine Bulgar Müzehânesi'nde görülür, Bulgarlar şimdiye kadar kaç nevi' elbise giymişler ve giyiyorlarsa hepsi müzehânede vardır. Köylerin en âdî elbisesinden en yüksek beylerinkine varıncaya kadar mevcûddur. Zannedersem milliyetine muhabbeti olanlara lâyık bir amel olsa gerektir.

Bu miyanda yine en ziyâde nazar-ı dikkatimi celb eden şey yeni yapılan Bulgar kilisesi olmuştur. Kilise yapılıp hitâma ermek üzeredir. Kubbeleri altun yaldız ile yaldızlanmış, parıl parıl parlıyor. (4.000.000) dört milyon frank sarf olunduğunu söylediler. Bunun karşısında dehşetli bir binâ daha vücûda getirilmiş ki o da büyük papaslara mahsûs bir yerdir. Bu kiliseden başka daha birçok cesîm kiliseler de vardır.

Bilmem ki bir taraftan yirminci asr-ı medeniyyette dinin zerre kadar ehemmiyyeti hâiz olmadığı öne sürülerek, bu uzun uzun minârelerin, câmi'lerin hâlâ göz önünde durduğuna taaccüb edilirken diğer tarafta –krala mahsûs hâlâ bir saray yok iken– nasıl olur da milyonlar sarf edilerek kiliseler, rûhânîlere mahsûs âlî binâlar, nezâretler vücûda getirilmeye çalışılır?!

Demek oluyor ki "din"in büyük fâidesi var imiş ki ehemmiyyet veriliyor. Böyle milyonlar sarf ederek kiliseler vücûda getirmekteki maksad hiç şübhe yoktur ki Bulgar milletinin istikbâli için düşünülmüş siyâsî bir mes'eledir. Şu hâlde bir milletin istikbâlini te'mîn etmek husûsunda "din"in pek büyük bir dahli vardır. Bu kiliselerdir ki Bulgaristan'ın istiklâlini vücûda getirmiş ve daha tahayyül eyledikleri pek çok şeyleri getirecek i'tikādında bulunuluyor.

Onun için bu defa Bulgar Eksarhhânesi ile ministerler arasındaki ihtilâfta hepsi birden ayağa kalktılar, Eksarhhâne ile kiliseyi ayırmaya çalışanları tel'în eylediler. (Bu mes'eleye dair bilâhere ayrıca bir makāle yazacağım.)

Bulgarlar'da İslâmlara karşı acîb hissiyât var: Bir İslâm gördüler mi hepsi birden kadın erkek tekmîl ona bakarlar, bazan tahkīr de eksik değil, bir gün kralın sarayı yanındaki meşhûr Belediye Bahçesi'nde taşradan gelmiş bir misâfir ile beraber otururken görmedik demeyecek kadar biz de gördük fakat ben Bulgarca bilmediğim için söylediklerini işitmiyorum da iyi geliyor. Eğer gezen adamın başında bir de sarık olursa Sofya'nın karıncaları bile ona bakarlar.

Şurasını da söylemek mecbûriyetindeyim ki her işte müslümanlara karşı mutlakā müşkilât gösteriyorlar. 1909 senesindeki protokol ahkâmına riâyet edilmiyor. Bunu bilâhare yazacağım mes'eleler îzâh edeceği gibi paso mes'elesinde bana karşı yaptıkları muâmele de isbât ediyor.

Pazar günleri, yortu günleri –hıristiyanlar gibi– müslümanlar da dükkânlarını kapatmaya mecbûrdur. Bu da müsâvât, adâlet sayılacak mı bilmem.

Sofya'da bulunduğumun ikinci günü gazete muhbirlerine mahsûs olan usûlden müstefîd olmak için bir paso almak maksadıyla nezârete mürâcaat ederek kendimi bildirdim. Ne maksadla gezeceğimi sordular, ben de cevâben: Hiçbir maksadım yoktur, yalnız Bulgaristan'ın gerek maârif ve gerek husûsât-ı sâirede göstermiş olduğu terakkıyât-ı serîa ve bunun esbâbını mensûb olduğum cerîdeye yazarak kendi milletimizin nazar-ı intibâhına arz edeceğim ... dedim bunun üzerine bir arzuhâl yazmak lâzım geldiğini, bu arzuhâlde ne sûretle ve nereden çıkıp nereye gideceğimi de sırasıyla zikretmemi mükerreren tenbîh eyledi ki tamamen kayd altına alıyordu. Biz de söylediği gibi arzuhâl yazdık, arzuhâli başka bir yere havâle ettiler. Bu kere de oraya gittim, orada *Sebîlürreşâd*'dan bir-iki nüsha istediler, verdik, bu defa da meclise koyacağız, yarın gel cevabını aldım.

Yarın oldu gittim, nâzır olmadığı cihetle birkaç saat sonra gelmemi **[468]** söylediler. Birkaç sâat sonra olunca nâzır da gelmişti. Fakat yine meclise koyacağız yarın gel cevabını aldım, bu defa maksadları tamamen anlaşılıyordu; fakat her nasılsa yine gittim, bu defa da üç gün sonra gelmemi söylediler, ben de kemâl-i teessür ve teessüfle dedim ki: Bütün muhbirler hakkında cârî olan bir usûlü *Sebîlürreşâd* muhbiri hakkında tatbîk etmekten niçin istinkâf ediyorsunuz? Bu işi yarına, öbür güne atmaktansa vermeyeceğiz deseniz de şimdiye kadar ben de burada beklemesem olmaz mı?

Bunun üzerine: *Sebîlürreşâd* öbür gazetelere benzemeyip ilmî, fennî bir gazete olduğu için meclis toplanıp bunun hakkında bir karar vermeden paso vermeyeceklerini söyledi.

Biz de *Sebîlürreşâd*'ın ilmî ve fennî bir risâle olmakla beraber aynı zamanda da siyâsî bir gazete olduğunu, binâenaleyh asıl böyle gazeteleri himâye etmek lâzım geleceğini anlatarak paso almadan yine Filibe'ye döndüm.

İşte vâki' olan mürâcaatlarda İslâmlara gösterilen müşkilâtın bir nümûnesi! İslâm gazetesi muhbirine bu muâmele olursa başkalarına neler olmaz?

§

Sözüme hitâm vermezden evvel Sofya şehrine âid olarak birkaç cümle daha söylemek isterim.

Sofya'nın içerisi kısmen dört parmak arzında altı-yedi parmak tûlünde kesme paket taşlar ile döşenmiş olup araları da zifttir. Görenler sabun kalıbı zannederler. Bir kısmı da İstanbul'da gördüğümüz paket taşlarının ufakları ile döşenmiştir. Her tarafı zift olan yer de vardır. Pek dehşetli bahçeler vücûda getirilmiş. Eğer İstanbul'a buraya sarf edilen

[1] Haşir, 59/2.

himmetin yarısı sarf olunsa öyle bahçeler vücûda gelecek ki âlem hayret içinde kalacak!

Bu gibi mu'zamât-ı umûrda o kadar masârıf bile etmiyorlar. Bütün mahbûslara işletiyorlarmış: Mesela, on beş sene mahkûm olan kimselere birkaç senesini afvederek hizmet ettiriyorlar ki pek a'lâ bir usûl! Zîrâ bu sûretle cem'iyet-i beşeriyye iki cihetten müstefîd oluyor: Birisi milletin menâfiine âid büyük büyük müesseseler vücûda geliyor, diğeri de cem'iyet-i beşeriyyenin bir a'zâsı atâletten kurtarılıyor. Bilmem ki ne gibi mülâhazaya mebnî bizde de bu usûl tatbîk olunarak istifâde edilmiyor?

Şimdi bahis asıl maksadımız olan maârife geldi zâten Sofya'ya o maksadla geldiğimden bunu ayrı makāleye bırakıyorum.

§

Bulgaristan Müslümanlarına Revâ Görülen Mezâlim – Zavallı müslümanlar! Evet zavallı müslümanlar, diyorum. Çünkü: Avrupa bir taraftan yirminci asırda insâniyetten, medeniyetten bahsediyor; Hudâ ne-kerde müslümanlar tarafından cüz'î bir şey görülse insâniyet, medeniyet nâmına protestolar yağdırılır; müslümanların barbarlığından, vahşîliğinden bahsolunur; hatta bu kadarla da kalmayarak medeniyet nâmına müslümanları temizlemek lüzûmu bile dermiyân olunur. Diğer taraftan ise müslümanlar aleyhinde tasavvuru bile insanın kalbini parça parça edecek olan bir takım mezâlim, kurûn-ı vustâ barbarlarının bile cesâret edemeyeceği canavarlıklar insana, insâniyete şeyn verecek vahşetler icrâ ediliyor da medenî(?) Avrupalılar hiç ses bile çıkarmıyorlar.

Demek oluyor ki müslümanlara revâ görülen her fenâlık, bütün edebsizlikler ayn-ı medeniyyet(?) mahz-ı adâlet(?) oluyor da müslümanların hukūk-ı meşrûalarını taleb etmeleri barbarlık oluyor.

Bulgaristan'da müslümanlara revâ görülen muâmele-i zâlimânenin derecesini anlatmak için "Pravadi" kazâsının "Putreşan" karyesinde Hüseyin ibni Mehmed ile zevcesi Hanîfe'ye icrâ edilen canavarlığı bütün müslümanların nazar-ı ibret ü basîretlerine arz ile iktifâ edeceğim. Pravadi'de "Hasan Celâl" Efendi tarafından sâir gazetelere gönderildiği gibi –bir İslâm gazetesi olmak münâsebetiyle– *Sebîlürreşâd* cerîde-i İslâmiyyesine de gönderilmek ve bu münâsebetle Bulgaristan müslümanlarının hâl-i esef-iştimâlinden bütün müslümanları haberdâr etmek için bu mezâlimi tasvîr eden levhanın bir aynı da bil-vâsıta bendenize gönderilmiş olmakla vak'ayı ber-vech-i âtî enzâr-ı kāriîne arz ediyorum:

"Son günlerde bazı vatandaşlarımızın İslâmlara karşı ettikleri tecâvüzât hakīkaten fenâ bir renk almaya başladı. Tecâvüz o dereceye geldi ki insan zavallı ma'sûm İslâmlara edilen bu edebsizlikleri gördükçe ağlamaktan kendini alamaz. İnsan nasıl ağlamasın, nasıl feryâd etmesin ki gözümüzün önünde muhadderât-ı İslâmiyyenin de ırzına tecâvüz edilmeye başlandı. Hatta bu edebsizliklere âsâyiş ve inzibâtın te'mînine me'mûr olan bazı polislerin de iştirâki insanı acı acı düşündürüyor. İşte ber-vech-i zîr bir vak'a yazacağım ki her bir hamiyetkâr kalblerde bir hiss-i elîm-i teessür uyandıracaktır.

Pravadi kazâsına tâbi' Putreşan karyesinde manifaturacılık eden Dimitri'nin dükkânından bir değirmi çenber gāib olur. Dükkâncıda hâsıl olan zan ve şübhe üzerine Yeniköy merkezinde İstarşo (Jandarma onbaşısı) Kosta Pançef ile beraber Putreşan karyesi ahâlisinden Hüseyin bin Mehmed'in hânesi taharrîye gidilir.

Mûmâ-ileyhin zevcesinin çenberleri aktarma edildikte bir dânesi müşâbehet peydâ edip dükkâncıya gösterildi. "Benziyor, lâkin böyle değildir" diyerek sû'-i zanla iktifâ edilir, iş bir sükûtla geçer.

Bir-iki gün mürûrunda mezkûr İstarşo Kosta Pançef piyâde jandarmalarından biriyle tekrar Hüseyin bin Mehmed ve zevcesi Hanîfe'yi berây-ı istintâk 18 Temmuz'da Yeniköy merkezine celb ve her ikisini de odasına alarak bir istid'â eden olmadığı hâlde mezkûr Hüseyin'i son derece şiddetle döğüp mahbese ilkā eder ve Hanîfe'yi de yanında alıkoyup odanın kapısını kapayarak ve pencerenin perdelerini indirerek "Çabuk çıkar şalvarı?" deyip revolver ve kılınç ile tehdîd ederek mezbûreye zebân-dirâzlık ettikte bîçâre kadın ağlayıp feryâda başlamışsa da feryâd u figānı o harîs canavara zerre kadar te'sîr etmemiş ve cebren ırzına tecâvüz edip nâmûsunu pây-mâl etmiştir.

Zavallı kadının feryâdı üzerine imdâdına can atan jandarma bulunmuşsa da kapı beklemekte olan çandarın müdâfaasından ve kapının kapalı bulunmasından muâvenet mümkün olmayıp akūrâne hareketini ba'de'l-icrâ bîçâre kadın gözyaşları içinde dışarı çıkarılır.

Buna Yeniköy süvârî jandarmalarından İstani Pençof ve Dobref isminde rütbesinin kıymetini bilir iki nâmûslu Bulgar, ve Putreşan'dan Ahmed Mustafa Ağalar şehâdet edip ve lâzım gelen makām-ı âlîde dahi şehâdet edeceklerini ihbâr ettiler.

Bunun üzerine bütün "kamçı boyu bir galeyân" ve heyecâna düşer. Netîcede 22 Pazar günü Pravadi müftîsi efendi berây-ı tahkīk karye-i mezkûreye gitti.

Karyeye muvâsalatında köy imâmlarıyla birlikte gidilerek ırz u nâmûsu pâymâl edilen bu zavallı İslâm kadınından tahkīk-ı keyfiyyet olundukta vukū'-ı hâl ta'rîfinden ziyâde vukū' bulduğunu ve söylenmesi gayr-i kābil edebsizlikler yaptığını ağlaya ağlaya köy imâmı Abdullah ve Bekir Hocalar huzûrunda ikrâr etmiştir.

Hemen yapmış olduğu arzuhâli müftî efendiye takdîm eder, ve diğer istid'âsını dahi Naçalniğe vermelerini efendi-i mûmâ-ileyhten ricâ eder.

Bîçâre kadının zevci beş gün Yeniköyü'nde dört gün de Pravadi'de mahbûs bulunduğu ve zerre kadar kabâhati olmadığı hâlde gözü korkutularak bu haksızlıktan kimseye şikâyete kādir olamamıştır.

Çenber sirkati tahakkuk etmeyip ve istid'â eden dahi bulunmamış iken efkâr-ı denâetini icrâdan sonra kadını karyesine gönderip dört gün sonra da **[469]** Hüseyin'i Pravadi'ye gönderir. Ahâliden bir şikâyete meydan bırakmamak için yollara jandarmalar ikāme edip gelen giden tarassud altına alınmıştır.

Bugün Pravadi eşrâfından İbrahim Efendi, Sâatçi Hasan Efendi, Belediye Reisi Muâvini Ali Efendi, Saîd Efendi,

Mustafa Efendilerden müteşekkil bir hey'et müftî efendi ile beraber Pravadi Naçalnik Vekîli Kasabof'a hem arzuhâli takdîm ve hem de bu me'mûrun tecziye olunmasıyla hukūk-ı İslâmiyyenin sıyâneti istirhâm olundu. Çünkü Kosta Pançef isimli bu canavarın harekât-ı bî-edebânesi bu kadarla kalmayıp "Karyağdı" karyesinden Cemîle isminde bir kadını zevci ile beynlerinde olan nizâ'dan nâşî nezdine celb ve onun da nâmûsuna tecâvüz ederek gûyâ zevcine itâat emri verir.

Ve yine bundan bir buçuk ay mukaddem Sarıkovanlık karyesinde Halîl Hoca'nın kızı "Ümmühan" nâm kadını dahi Pirece karyesinde Ali Hoca'nın odasına celb edip o gece mezbûreye akūrâne bir sûrette denâetini icrâ eder.

Vak'adan sonra arzuhâlin bir kopyası Varna Sancak Müftîliği'ne, bir de Upravitel Efendi'ye bir kopya da Başmüftî ile Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilmiştir. Bundan mâadâ gazetelere bir kopya *Pravadi* gazetesi ser-muharriri Nedo Petrof Efendi'ye (*Pravadi* gazetesinde aynen derc olunmuştur.) Bir de sosyalistlerin şefi Vladislaf Marinof Efendi'ye verilmiştir. *Narod* ve Pravadi'de çıkan *Sabojdane* gazeteleriyle neşrolunacaktır.

İşte emsâli gāyet kesîr olan bu gibi şâyân-ı teessüf vukūât yüzünden zavallı müslümancıklar bugün yarın hicret fikirlerindedirler.

Hani ya nerede o "Türk Arnavutlar'da Türkler Bulgar kızlarına tecâvüz ediyor" diye iftirâ eden gazeteciler! Hani ya nerede o bizim Gospodin Otroci?

Bu acıklı vak'ayı görür de acaba ne derler? Az buçuk kızarmaz mı? Heyhât! Aman yâ Rabbi! Te'mîn yâ Rabbi! Te'mîn-i âsâyişe me'mûr adamlar böyle yapıyorlar, ahâliye ne kalıyor? Her hâlde yakın vakitte hükûmet-i mahalliyyenin o heriften beline hiç yakışmadığı o kılıcı, o resmî elbiseleri alıp polisya nâmûsunu da lekeleyen o canavarın da cezâ-yı sezâya çarptırılmasını merci'-i âidinin adâletinden bekleriz."

Sebîlürreşâd'ın Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsu
Ahmed Hamdi

MATBÛÂT

HİNDİSTAN VE AFGANİSTAN MÜSLÜMANLARI ARASINDA DİN KARDEŞLİĞİ TEZÂHÜRÂTI

Afganistan'ın pâyitahtı olan Kâbil şehrinde lisân-ı Fârisî ile münteşir *Sirâcü'l-Ahbâr-ı Afgāniyye* cerîde-i İslâmiyyesi "Hindli Müslüman Kardeşlerimiz, Bizim Hakkımızda Neler Hissediyorlar?" ünvânıyla Emritser'de Urdu lisânıyla münteşir *Müslüman* cerîdesinden tercüme ettiği makāleyi neşrediyor. Biz de mezkûr makāleyi *Sirâcü'l-Ahbâr*'dan ber-vech-i âtî iktibâs ve tercüme ediyoruz:

Mâdem ki Müslümanız, *Kur'ân-ı Kerîm*'in [1](إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) rişte-i mukaddesiyle birbirimize bağlıyız. İşte bundan dolayıdır ki Çinli bir müslümanın derdinden Afrika müslümanları da bî-ârâm olur, yine bir kısım müslümanların terakkīye, saâdete doğru ilerlediği haberi bütün dünyâdaki müslümanları hoşnûd, şâdân eder. Hâsılı âlemdeki bütün müslümanlar –ister beyaz, ister siyah renkli olsun, ister Amerikalı, ister Asyalı bulunsun– bir kabîlenin efrâdı, bir cismin a'zâsı gibidirler. Hâl böyle olmakla beraber birbirinden uzak ma'şerlere nisbetle yakın olanlar –komşu hakkı nasıl fazla ise– birbirlerinin hâllerinden daha ziyâde mes'ûldürler, birbirlerini düşünmek hakkına daha ziyâde mâliktirler. Binâenaleyh biz Hindlilerin Afganistanlı müslüman kardeşlerimiz hakkında bu sûretle mütehassis olmamız bir emr-i tabîîdir. İşte bunun için Afganistan'ın pâyitahtı olan Kâbil'de *Sirâcü'l-Ahbâri'l-Afgāniyye*'nin intişârı bize birçok hayırlı haberler vaad etti, kalbimiz ümîdlerle doldu.

Niçin? Yalnız şunun için: Bu sûretle Afganlı kardeşlerimiz arasında rûh-ı terakkī ve bîdârî sereyân edecek. *Sirâcü'l-Ahbâr*, neşr-i ulûma emîn bir vâsıta olacak. Ulûm ve fünûnun bugünkü terakkıyâtına bîgâne kalan ekser Afganlılara rehnümâlık edecek. Cehâlet yüzünden peydâ olup şer'-i şerîfe muhâlif olan rüsûm ve bid'atleri, ortadan kaldıracak; hakīkī Müslümanlığı telkīn edecek. Hâsılı dînî, dünyevî hizmetlerde bulunarak yeni baştan Afganistan'ı izzet-i zindegîye nâil edecek. Elhamdülillâh biz bu ümîdleri tahmînimizden fazla nümâdâr bulduk. *Sirâcü'l-Ahbâr-ı Afgāniyye*'yi; bülend-pâye mazmûnlarla pîrâyedâr görüyoruz. Vâkıa o henüz bir gülbün-i nev-reste ve nâziktir. Lâkin tâkat ve tedbîrin verdiği müsâade nisbetinde işini tam bir doğrulukla yoluna koydu, yüksek tabakadakilere zevk-ı mütâlaa verdi, sâha-i mütâlaanın pek ziyâde tevessü' edeceğine ümîdimiz kâmildir. *Sirâcü'l-Ahbâr*'ın bu muvaffakıyeti karşısında "Hükümdâr-ı bîdâr-mağz" sirâcü'l-milleti ve'd-dîn pâdişâh-ı devlet-i memleket-i Afganistan hazretlerinin ihsânlarını, teşvîklerini ilâve-i makāl etmezsek şükr-güzârlık etmemiş oluruz. Zât-ı şâhânelerinin hüsn-i kûşişleri sâyesinde nûr-ı ilm, cilveger oldu. Böylelikle Afganistan bir buk'a-i nûr olacaktır. İnşâallâhü Teâlâ, nâm-ı mübârekleri de Afganistan târîh-i ulûmunda pâyidâr ve memdûh olup kalacak, altun suyu ile yazılacaktır, nesl-i âtî ism-i memdûhlarını kemâl-i hürmet ve ta'zîm ile yâd eyleyecekler, Afganistan'da ulûm ve fünûnun terakkīsi husûsunda gösterdikleri himâyet-i âliyyeyi nazar-ı ihtirâm ve tekrîm ile göreceklerdir. Bu sûretle zât-ı ma'rifet-meâbları Hudâ ve mahlûk nazarında azîz olacaklardır.

Afganistan ne sûretle terakkī yolunu tutabilir?

Biz neşriyât-ı sâbıkamızda da dermiyân etmiştik ki İslâm'ın râz-ı terakkīsi; müslümanları "yetişmiş müslüman" yapmaktadır. *Kur'ân-ı Mecîd*'i –nazar-ı amîk ile– çok okumalı, ahkâm-ı münîfesiyle amel etmeli. O kitâb-ı muazzamın nüktelerini Resûl-i Ekrem (salla'llâhü aleyhi ve sellem) in ehâdîs-i şerîfesiyle halletmeli. Cehâlet ve akvâm-ı sâirenin ihtilâtı yüzünden dine girmeye yol bulan fenâ rüsûm ve âdâtı bir kalemde ortadan kaldırıvermeli **[470]** ve eslâfımızı serîr-i terakkīye eriştiren, onları üstâd-ı küll yapan avâmil-i hakīkıyye hangileri ise onlara tâbi' olmalı. Yine bizi berbâd u tebâh eden, mazarratlar fırlatan neler olduğunu araştırarak bunlardan kaçmalı. Bu anâsır-ı âmilenin hepsi *Kur'ân-i*

[1] Hucurât, 49/10.

Kerîm'de ve ehâdîs-i nebeviyyede teşrîh buyurulmuştur. Lâkin efsûs ki bizim o tarafa teveccüh ettiğimiz yok. Bu yolu terk ederek kendi kendimizin esbâb-ı felâketini ihzâr etmiş olduk. Biz *Sirâcü'l-Ahbâr* Müdîri (cenâb-ı Mahmûd Tarzî Sâhib)'in bu sırr-ı necâta vâkıf olduğunu görmekle mütesellî olduk. Birinci senede kalem-i kudretlerinden nebeân eden "İlim ve İslâmiyyet" makâlesinde, vâkıa mazmûn muhtasardır. Fakat Afganistan'ın hâlet-i ilmiyyesine göre biz mezkûr mazmûnu büyük bir ganîmet biliriz."

SİYÂSİYÂT

HÜRRİYET-İ HAKİKIYYE NEFSE HÂKİMİYETTİR

Nefsine, kendisine, kendi hissiyât ve efkârına mâlik olmayan insan hiçbir zaman hür olamaz. Hürriyet-i hakîkıyyenin esası, teşkîlât-ı siyâsiyye ve kavânîn-i esâsiyyeden evvel, insanların kalb ve dimâğlarında câygîr olur. Menbaı kalb ve dimâğ-ı beşer olmayan hürriyet ne hakîkî, ne de dâimî addedilebilir; geçici rûzgâr gibi olur, birgün gelir, birgün de gider. Zîrâ hürriyet esâretle tev'em olamaz, birlikte yaşayamaz. Dâhilen esîr olanlar zâhiren hür olamazlar. Bâtınen girdbâd-ı nefsânî içinde boğulup kalanlara hâricen ne kadar serbestî ve âzâdî verirseniz veriniz yine bilâhare esîr kalacaklardır. Zâten hürriyetin esası, menbaı kalb ve dimâğ olduğu gibi, istibdâdın esâretin de esas ve menbaı kalb ve dimâğdır. İnsanlar fıtraten hür doğuyorlar. Zîrâ hürriyet, fıtratın, hilkatin, kâinâtın esasıdır. Hürriyet bir kānûn-ı ilâhîdir. Lâkin her kānûnun olduğu gibi bu kānûnun da hudûdu vardır. İşte insanlar şu hudûdu ta'yîn ve kendi nefslerine hâkim olarak hudûd-ı mezkûreye riâyet edemediklerinden esîr oldular.

Mesela henüz dâire-i medeniyyet ve ictimâiyyete dâhil olmamış, ormanlarda kayalıklarda, su kenarlarında av ile geçinen vahşîler elbette ki hürriyet-i zâhirenin en vâsi' mertebesine mâliktirler. Lâkin bunlar şu hürriyetin mâhiyet ve hudûdunu ta'yîn ve o hudûda riâyet edemediklerinden bilâhare kendilerinden kavî ve daha ziyâde nefsâniyyetine mağlûb olan birisi tarafından taht-ı esârete alındılar. Devr-i medeniyyete gelince aynı hâl müşâhede ediliyor. Roma Cumhûriyeti'ni te'sîs edenleri târîh metânet-i ahlâkıyye, safâ-yı kalbiyye, hâkimiyyet-i nefsiyye ile tavsîf ediyor. Bunlar hakîkaten er oğlu erler idiler. Zîrâ her şeyden ziyâde kendi nefslerine, kendi hissiyât ve efkârlarına hâkim idiler. Kezâ Yunanistan Cumhûriyetleri te'sîs ediliyor. Fakat asırlar mürûr ediyor. Eski metânet-i ahlâkıyye, safvet-i kalbiyye, hâkimiyyet-i nefsiyye gibi havâs bozuluyor. Yavaş yavaş hırs, tama', infiâlât-ı şahsiyye onların yerine kāim oluyor. Efrâdı idâre eden âmil; artık menfaat-i umûmiyye için kendini fedâ etmek, kendi efkâr ve hissiyâtını kurban eylemek gibi sıfât değil, bilakis kendini ileri sürmek, diğerleri üzerine tefevvuk etmek, ne olursa olsun kendi efkâr ve hissiyâtı üzerinde ısrâr ve inâd etmek gibi hasâil oluyor. Artık insanların, efrâdın, bâtınen esîr, kendi infiâlât ve ihtirâsâtları elinde zebûn oldukları anlaşılıyor. İşte tam o zaman bir "Sezar" nümâyân oluyor ve bazılarını altun, diğerlerini ise demir zencîr ile bağlayarak şîrâze-i hayâtı yeniden habl-i hürriyetle değil, habl-i istibdâd ile iâde ediyor.

Bugün bile usûl-i hürriyyet ve meşrûtiyyetle idâre edilen milletler arasında en ziyâde hür ve serbest olan elbette ki İngiliz kavmidir. Neden? Acaba İngiltere teşkîlât-ı siyâsiyye ve kavânîn-i esâsiyyesi başkalarınkinden daha ziyâde hürriyetperver olduğu için mi? Asla ve kat'â! Bilakis: İngiltere'nin muharrer ve muayyen kavânîn-i esâsiyyesi bile yoktur. Kurûn-ı vustâdan kalma ve barbarlık zamanlarını andırır birçok kānûnlar el-yevm bile mevcûddur ve îcâbı hâlinde icrâsı mecbûrîdir. Mesela bugün İngiltere Cezâ kānûnları içinde bazı mücrimleri darb etmek gibi kararı müstelzim kānûnlar mevcûd ve mer'îdir. Avrupa'nın diğer kıtaâtında böyle bir kānûn nefret-i âmmeyi celb eder ve kimse tarafından kabûl edilemez. Kezâ İngiltere'de Lordlar sınıfı bir takım hukūk ve imtiyâzâta mâliktir ki başka hiçbir yerde tesâdüf edilmiyor. Bilâhare İngiltere kralı kānûnen mutlak, ve öyle imtiyâzâta mâliktir –mesela mesâil-i dîniyyede– ki Rusya imparatoru bile mâlik değildir. Fakat bunların kâffesi ile beraber bütün cihânca müsellemdir ki İngiliz kavmi dünyâda en hür ve en serbest bir kavimdir. Zîrâ İngilizler tabîatlarının, terbiyelerinin îcâbı olarak bâtınen hür ve serbesttirler, zîrâ İngilizler evvel be-evvel kendilerine mâlik, kendi nefslerine gālibdirler, hudûd-ı hürriyyeti anlamışlardır, ona riâyet ediyorlar.

İngiliz matbûâtını okuyunuz! Bu kadar müteaddid, mütehâlif ve mütezâdd fırkalara mensûb bulunan şu matbûâtta en ziyâde gözünüze iki nokta çarpacaktır: Birisi bütün efkâr-ı umûmiyyenin mesâil-i hâriciyyede ittifâkı. Bütün millet hükûmetin doğru, yanlış ta'kīb etmekte olduğu siyâset-i hâriciyyeyi te'yîd ve takviye ediyor. Âh ! Bu ne metânet, ne fetânet ! Bir ecnebî, İngiliz matbûâtını okurken bütün bir milletin bir ferd-i vâhid gibi aynı noktaya doğru yürüdüğünü hissediyor. Bu hâlin ecânib üzerine bahşetmekte olduğu te'sîr-i azîmi düşününüz! Bunun in'ikâsı olarak Meclis-i Meb'ûsân'da mesâil-i hâriciyye hakkında asla uzun uzadıya müzâkereler cereyân etmez. Hükûmet tarafından filân, yahud filân mes'ele **[471]** hakkında verilen îzâhât bir sükûn-ı tâm içinde dinlenilip kimse kalkıp da "Neden filân şeyi filân tarz ve şekilde yapmadın?" demez. İngiltere'de bu bir kāidedir, an'anedir. Zîrâ her bir İngiliz diğer İngilizi kendisi kadar vatanperver, nâmûslu addediyor, ona kendisi kadar i'timâd ediyor.

İkinci göze çarpacak nokta adem-i şahsiyyâttır. Mesâil-i dâhiliyye hakkında bu kadar fırkalar arasında bu kadar müzâkereler, münâkaşalar, mübâhaseler geçiyor. Fakat kat'iyyen müstehcen, şeref-i nefsi, izzet-i şahsiyyeyi haleldâr edecek bir kelime-i vâhideye tesâdüf edilemez. Bütün müzâkereler, bütün mübâhaseler ilmî, fennî ve son derece edeb dâiresinde cereyân eder. Bunun sebebi aynıdır. Yani İngilizlerin yekdiğerlerine karşı perverde etmekte oldukları hürmet, i'timâd, i'tibârdır. Bir de İngilizler bir mes'eleyi müzâkere ederken kendilerini, kendi hissiyât, efkâr ve infiâlâtlarını, onların mutlak galebesini düşünmüyorlar ki yekdiğerlerine karşı elfâz-ı müstehcene, muhill-i haysiyyet ve

nâmûs kelimeler isti'mâl etsinler. Onlar her şeyden ziyâde hakkın, hakîkatin tezâhürünü düşünüyorlar ve bunun için de elfâz-ı müstehcenenin, haysiyet ve nâmûs-şiken elfâzın vesîle olmadığını pek ra'nâ takdîr etmişlerdir.

Şimdi şu yukarıdan aşağıya kadar yazdığımızı nazar-ı dikkate alarak biraz da kendi ahlâk-ı siyâsiyyemize, kendi matbûâtımıza da bir dikkat edelim! Âh! İnsan için tâ a'mâk-ı kalbine kadar müteessir ve müteelim olmamak kābil değildir. Hürriyyet-i matbûât iâde edildi deniyor; fakat bence esâret-i nefsiyyemiz i'lân edilmiştir; dâhilen, bâtınen ne kadar esîr olduğumuz, ne kadar kendi ihtirâsâtımız, infiâlâtımız, nefsâniyyetimiz elinde zebûn bulunduğumuz meydana atılmıştır. Okuyunuz bugünkü matbûâtı! Ne ye's-âver, ne ümîd-şiken levhalara tesâdüf edilir! İzzet-i nefs, haysiyyet-i şahsiyye, nâmûs, ırz, hulâsa bir insan için, bir evlâd-ı vatan için en muazzez, en muhterem addedilmesi lâzım gelen her şey çiğneniyor, çamurlatılıyor; bütün kudsiyyâta hücûm ediliyor; ne ferd kalıyor, ne aile! Aralıkta münâze'un-fîh olan mes'ele bir tarafta bırakılarak hep yekdiğerimiz üzerine atılıyoruz. Hiç düşünmüyoruz ki hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyyeyi teşkîl eden bütün efrâd yekdiğerinin ırz u nâmûsunu, cân u mâlını taht-ı kefâlet ü zımâna almak için birlikte yaşıyorlar. Bu kadar cân u mâl vergisi veren Osmanlılar bu kadar kanlar bahâsına devletin bekāsına çalışan Osmanlılar yalnız yekdiğerinin haysiyet ve şerefini te'mîn için şu fedâkârlıkları ihtiyâr ediyorlar. Hepimiz bu vatanın evlâdı, birçoğumuz din kardeşi. Böyle olduğu hâlde aynı şeref ve haysiyeti, aynı ırz ve nâmûsu yıkmakta ne kadar da haz ve lezzet duyuyoruz!? Anlaşılmaz bir muammâ! Daha doğrusu mevt-âver bir derd ve musîbet! Acaba hemşehrilerimizi, vatandaşlarımızı bu kadar haysiyetsizlik, şerefsizlik, nâmûssuzlukla ithâm etmekle biz şeref, izzet, haysiyet mi kazanıyoruz? Dün takdîr ettiğini bugün çamurlar içinde ezen, efrâdının nâmûs ve haysiyetine riâyet etmeyen bir millet hiçbir zaman ne hür olur ne de felâh bulur. Zîrâ yarın da bugünkülerin diğer taraftan nâmûs ve haysiyeti çiğnemeyeceğini kim te'mîn eder? Te'mîn değil, öyle olacağı muhakkaktır. Zîrâ böyle bir muhît hürriyete, hakka, hakîkate âşık olmaktan ziyâde kendi nefsâniyyetine, kendi infiâlât ve ihtirâsâtına esîrdir. Esîr olan da hür olamaz. Zîrâ hürriyetle esâret tev'em olamaz, birlikte yaşayamaz.

ŞUÛN

Osmânlı – İtalyan Muhârebesi:

Trablusgarb:

23 Temmuz – Temmuz'un yirmi üçüncü Cuma günü sabahı on sekiz harb sefîne[si], on iki nakliye gemisi ve külliyetli merâkib-i bahriyye-i sağîreden mürekkeb İtalya filosu denizden ve iki Eritre, üç İtalya alayı, iki bölük İtalyan süvârîsi, iki yerli sipâhî bölüğü, dört batarya-i cebel, dört bölük-i mitralyözî Seyyidali cihetinden gelerek garbdan Zuvâra üzerine muhârebe açmıştır. Zuvâra'da bulunan mücâhidînin yirmi iki Temmuz akşamı yapılan şiddetli bombardıman üzerine sâhilde üç-dört noktada yalnız onar-onbeşer kişiden mürekkeb nöbetçiler bırakarak dâhile çekilmiş olmalarına mebnî düşman tulû'dan evvel iskelenin birkaç kilometre şarkındaki nikāta bilâ-mukāvemet asker çıkarmış ve bir alay kuvvetle Zuvâra'nın bir buçuk kilometre şarkındaki iskeleye yürümüş ve Zuvâra sâhilinde bulunan kırk-elli asker ve mücâhid geriye çekilerek Zuvâra tahliye olunmuştur. Zuvâra hurmalığının şark ve garb kenarlarında mukāvemete tesâdüf etmediği hâlde düşman üç buçuk sâat kadar tevakkufla karadan ve denizden ateş açmıştır. Düşmanın Zuvâra'ya karşı yaptığı taarruza mukābil Trablus cihetinde Seyyid Abdülcelil Tepesi'ne hücûm eden bir kısım mücâhidîn düşman mevziine duhûl ve esliha ve eşyâ iğtinâm ve fakat donanma ateşi altında bilâ-lüzûm durmayarak bilâhare avdet eylemiştir. Muhârebe dört sâat kadar imtidâd etmiş olup üç mecrûhumuz olduğu tahakkuk eylemiştir.

Derne ve Tobruk'da:

Enver Bey'den alınan 22 Temmuz 328 târîhli telgrafnâmedir: Bingazi'de yeni bir vukūât yoktur. Tobruk'ta düşman on beş santimetrelik toplarla ordugâhı topa tutmuş ise de hiçbir zarar îrâs edememiştir. Derne'yi de aynı sûretle bombardıman etmekte ise de hiçbir zarar ve telefâtı mûcib olmamakta ve külliyyen te'sîrsiz kalmaktadır. Vaziyetimiz aynıdır. Şehir ve İtalyan ordugâhını döğüyoruz. İtalyan Rakalı[?] ordugâhını terk ve ateşten mahfûz olan istihkâmlarının arkasına ilticâ ettiler. Topçu mevziimize düşmanın deniz ve istihkâmâttan açtığı ateşin hiçbir te'sîri olmamıştır. On gün evvel başladığımız bombardımana fâsılalı devam edilmektedir.

Zelzele – Temmuz'un 27'nci Cuma gecesi zevâlî üç buçuk sularında Edirne, Selanik, İstanbul, Bursa, Aydın vilâyetlerinde oldukça müdhiş bir zelzele olmuştur. Zelzelenin merkezi Marmara sevâhil ve havza-i garbiyyesi olduğu cihetle Gelibolu, Tekfurdağı ve havâlîsinde yüzlerce kurâ ve kasabât mahv u harâb olmuş, birçok kimseler enkāz altında vefât etmiş, binlerce aile mesken ve me'vâsız kalmıştır; bazı mahallerde sular kurumuş, bazı mahallerin de suları tezâyüd etmiştir. Zelzeleyi müteâkib bazı yerlerde yangın zuhûr etmesiyle bu sebeble de **[472]** yüzlerce hâneler yanıp kül olmuştur. Felâketzedegâna İstanbul'dan vapurlar dolusu ekmek ve erzâk gönderilmiştir. Dârülhilâfe'de şeref-mukīm sâhibetü'l-hayr bir hanımefendi tarafından âfetzedegân için yorgan, Amerikan bezi, pirinç, un, yağ vesâire olmak üzere bin liraya yakın kıymette eşyâ ve erzâk irsâl edileceği haber alınmıştır. Her türlü mesâibe dûçâr olan vatanımız eksik kalan bu felâketi de gördü. İnşâallâh bununla felâket defteri kapanmış olur. Cenâb-ı Hak bilcümle memâlik-i İslâmiyyeyi âfât ve mesâib-i kevniyyeden muhâfaza buyursun âmîn.

§ Geçen sene vukū' bulan harîk-ı kebîr esnâsında İstanbul'u ziyâret eden Hindistan mihrâcelerinden Behupal Hâkimesi Beyabi Bigüm hazretleri o zaman bu harîk-ı hânmân-sûzdan musâb olanlara tevzî' edilmek üzere beş bin lira ihdâsı sûretiyle mütehallık oldukları seciye-i insâniyetperverîyi izhâr buyurmuşlardı. Haber alındığına göre hâkime-i

müşârun-ileyhâ muhtâcîn-i musâbîne tevzî' kılınmak üzere iki bin beş yüz lira ihdâ ederek keyfiyeti hükûmet-i Osmâniyyeye iş'âr eylemişlerdir. Beyabi Bigüm hazretlerinin Osmanlıların felâket ve meserretleriyle daima müşterik ve onların hisleriyle mütehassis olduğunu sarâhaten îmâ eden şu lutf-ı insâniyyet-güsterânesi dahi hiç şübhe yok ki kulûb-ı Osmâniyânın en amîk köşesinde câ-yı ihtirâm ve kabûl bulacak, bu ikinci hediyeden dolayı da müşârun-ileyhâya takdîm-i şükrân olunacaktır.

Beyrut'ta İhâ-i İslâm Cem'iyeti – Bu nâm ile Beyrut'ta bir cem'iyet teşekkül etmiştir. Muhâbir-i mahsûsumuz tarafından idârehânemize gönderilen nizâmnâmesinin mukaddimesinde deniliyor ki: "Bazı müslüman gençlerinin, zamanımızın mühlik cereyânlarına kapılarak dine, devlete, vatana müteallik vâcibâttan yüz çevirdiklerini, insanı doğru yoldan saptıran gayr-i meşrû' amellerle ülfete başlayıp israf denilen çıkmaz yola düştüklerini gören Beyrut müslümanlarından bir takımı; genç, yaşlı bütün müslümanları iktisâdiyât yolunda yürümeye alıştırmak, [1](إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) kavl-i kerîmiyle me'mûrun-bih olan uhuvvet-i İslâmiyyeye irşâd etmek ve bu sûretle zıll-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'de birr u takvâ yolunda muhabbetler, ülfetler, teâvünlerle mes'ûd olmalarını te'mîn eylemek üzere El-İhâü'l-İslâmî nâmıyla bir cem'iyet teşkîline karar vermişlerdir. Bu teşebbüsle, bütün anâsır arasında Osmanlı vatanına muhabbet-i rûhî; kuvvet bulacaktır. Bu şerîf maksadlar işte bizi "ma'rûfu emr, fahşâ, münker ve bağyi nehy eden" böyle iktisâdî bir cem'iyet-i hayriyyenin te'mînine tahrîk ve teşvîk etmiştir."

Nizâmnâmeden anlaşıldığına göre bu cem'iyetin gâyesi; kardeşliğin, sevişmenin, zamanın felâketlerine karşı yekdiğere muzâheretin neşri olup umûr-ı siyâsiyye ile kat'iyyen iştigâl olunmayacaktır. Bu cem'iyet a'zâsından olabilmek için; ferâiz-i dîniyyeyi edâ ile şer'-i şerîfin nehy, kānûnun men' ettiği şeylerden uzaklaşmakta ve halk ile iyi geçinerek onlarla sıdk u istikāmetle muâmeleyi taahhüd etmek lâzımdır.

Mısır:

İskenderiye'de İngiliz Mevkıf-i Bahrîsi İnşâsını Protesto – İngiltere Bahriye nâzırının İngiliz kuvve-i bahriyyesi için bir mevkıf inşâsını tazammun eden beyânâtı; *el-Alem* refîk-ı muhteremimizde, Mısır'ın her tarafından birçok protestolarla karşılanmıştır. Bu ihticâcnâmelerde mezkûr beyânâtın Mısır'ın hürriyet ve istiklâl-i siyâsîsine, Devlet-i Osmâniyye'nin hukūk-ı hâkimiyyetine karşı bir tecâvüz olduğu beyân olunmakla beraber muâhedât ve kavânîn-i düveliyyeye de muhâlif addolunacağı ilâve ediliyor.

İran:

İran'da Rusya – Rusya Hükûmeti "Tebriz'de yeni bir Kazak fırkası teşkîl ederek iki Rus zâbitinin kumandası altına tevdîini" İran'dan şiddetle taleb etmişti! Ahîren *Royter Ajansı*'na Tahran'dan vârid olan habere göre İran Hükûmeti, buna muvâfakat etmiş ve fırkanın 700 kişilik olmasını kararlaştırmıştır. Ancak bu fırkanın Tebriz Fırkası gibi İran Harbiye Nezâreti'ne tâbi' olmasını şart koşmuştur. Hükûmet, mazbatasında hâtır-nüvâzlık demek olan bu muvâfakatin Rusya'nın işgāl-i askerîsi tahtında bulunan nikāttan çekilmesiyle netîceleneceğini dermiyân ediyor.

Marakeş:

Faslıların Şehâmet-i Vatanperverâneleri – Vârid olan haberlere göre Fransa-Almanya ittifâkını mutazammın olan "Tevkī"den biraz evvelki hâlde tegayyür yoktur. Fransızlar, hâlâ evvelce hulûl ettikleri yerlerde bulunuyorlar. Memleketin içerlerine veya etrafa doğru bir adım ilerleyememişlerdir. Çünkü orada Faslıların âteşîn bir heyecân-ı harb ile kendilerine muntazır olduğunu biliyorlar. Biz bu haberler karşısında Faslıların şehâmet ve vatanperverliğine takdîr-hân oluyoruz. Fransa hükûmetinin yaptığına da esefler ederiz. Fransa hükûmetinin diyoruz, Fransız milletinin değil. Çünkü hükûmet, tama'kârlık ediyor, millet ise zıll-i selâm ve sükûn içinde saâdet istiyor. (*el-Livâ'*)

Fransızlara Mukāvemet, Dînî ve Vatanî Hareketler – *Mancester* gazetesi Fas'ta Mocador'da bulunan muhâbirinden aldığı haberleri ber-vech-i âtî neşrediyor: "Hiç şübheye mahal olmayan bir hakîkat varsa o da bütün Fas'ın Fransız himâyesine karşı şiddetli, sâbit ve bütün kuvvet-i meyelânla düşmanlık göstermekte bulunduğudur. Bu hakîkat, gayr-i kābil-i inkârdır. Fas samîm-i rûhu ile biliyor ki: Maddî değilse bile, ma'nevî olarak âlem-i İslâm'ın muzâheretine nâildir. Bunun Cezâyir'de, Tunus'ta, Mısır'da, Türkiye'de, diğer cihât-ı şarkıyyede birçok şevâhidi vardır. Sudan, Marakeş ile Afrika ortalarını bu husûsta mevzû'-ı kelâm etmeye bile lüzûm yoktur. Bütün müslümanların sâkin bulunduğu yerlerde "Fransa, Müslümanlığın yegâne düşmanıdır." diye düşünceler hâsıl oluyor. Hakāyık-ı ahvâle vâkıf olanlara göre Fas için vesâil-i müdâfaa çoktur. Bilhassa cenûb cihetlerinde (Atlas silsilesinin arkasında) Mulay Hâmid İlâhiyân'ın rufekā-yı mücâhidîni ile beraber Fransızları Fas'dan tard ederek Fas'da Mulay Abdülhafîz'ın temsîl ettiği hükûmet-i munkarızaya mukābil yeni bir hükûmet te'sîs etmek emelinde bulunduğunu görüyoruz."

Muhâbere-i Aleniyye

Devrek'te tüccârândan Hacı Ali-zâde Hacı Abdullah Efendi'ye. – *Sebîlürreşâd*'ın mesleği, her türlü siyâsî cereyânların fevkında olarak, sırf âlem-i İslâm'ın teâlî ve terakkī-i fikrîsine hâdim olmaktan ibâret olduğu için her türlü şahsî ihtirâslardan, bî-ma'nâ mücâdelelerden tevakkīyi kendine en mukaddes bir vazîfe telakkī eder. Bahsettiğiniz mes'elenin *Sebîlürreşâd*'ın maksad ve mesleğiyle hiçbir münâsebeti yoktur. Gazete gürültülerine karışmakta ma'zûruz.

İhtâr: Gönderilecek mektûblarda imzâ yanına abone sıra numarasının her hâlde yazılması muhterem kāri'lerimizden ricâ olunur.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib

[1] Hucurât, 49/10.

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم — *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* — اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib

22 Ağustos 1912 — 9 Ramazan 1330 — Perşembe — 9 Ağustos 1328 — Cild: 8 - Aded: 207

TEFSİR-İ ŞERİF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ اِدْفَعْ بِالَّتِى هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ [1]

Tercümesi

"İyilikle kötülük bir olamaz; kötülüğü, en büyük iyilik hangisi ise onunla def' et; böyle yaparsan, aranızda düşmanlık bulunan adam, âdeta sâdık dost olur."

* * *

Âyet-i kerîme [2](حم. تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ) âyetleriyle başlayan Sûre-i Secde'ye mensûbdur.

Zemahşerî diyor ki: "İyilikle kötülük nefsü'l-emrde ayrı ayrı şeylerdir. Senin önüne iki iyilik çıktığı zaman, nisbetle daha büyük olanını ihtiyâr et de düşmanlarının birinden gelen fenalığı onunla def' eyle. Mesela böyle bir fenalığa karşı akla gelecek iyilik onu afvetmendir; lâkin en büyük iyilik fazla olarak kendisine iyilikte bulunmandır: Seni zemmedeni medhetmen; ciğerpâreni öldüren adamın oğlunu ölümden kurtarman gibi."

Celâleyn'de ise (هِيَ أَحْسَنُ) kavl-i celîli, gazaba karşı sabır; cehle karşı hilm; fenalığa karşı afv ile tefsîr olunmuştur. Zaten bunu ta'kîb eden âyet-i kerîmede fenalığı afvettikten başka fazla olarak bir de iyilikte bulunmak büyüklüğü, ancak sabır denilen seciye-yi mübârekeden geniş mikyâsda nasîb alanlarla, insanlıktan hazz-ı azîmi bulunanların kârı olduğu musarrahtır. Şu hâlde biz *Celâleyn*'in gösterdiği mikdâra da râzıyız. Evet, ahlâk-ı umûmiyyenin bu derekelere düştüğü bir zamanda insanlardan o kadar büyük fedâkârlıklar, o kadar necîb hareketler beklemek, hirmâna rızâ göstermek demektir. Ancak hoş görülebilecek kusûrları afvetmedikten başka, büsbütün i'zâm ile, ağır sûrette mukābeleye kalkışmayı; uhuvvet-i İslâmiyyeyi unutarak ebedî bir düşmandan intikām alır gibi davranmayı ne insanlık nâmına muvâfık görürüz; ne de milletin menfaati hesâbına.

Afv ile safh ile muâmelede bulunarak düşman-ı cânı yâr-ı cân etmek kābil iken, ufacık bir hatâya ağır ağır mukābelelerde bulunmak yüzünden kardeşlerin ebediyyen birbirine hasım olması revâ mıdır?

Maalesef görüyoruz ki, efrâd-ı millete mürşidlik etmesi lâzım gelen, hem de kendilerini o mevki'de gösteren zümre, yani mütefekkir tabaka, sözleriyle yazılarıyla, hareketleriyle halkı pek yanlış bir yola götürüyorlar! Memleket dâhilî, hâricî bir çok felâketlere ma'rûz iken, biz hâlâ birbirimizin mâzîdeki seyyiâtını kurcalamakla; hâlâ birbirimize bir daha yüz yüze bakamayacak kadar şenî, küfürler savurmakla uğraşıyoruz! (وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِاللهِ)

Mehmed Âkif

[1] Fussilet, 41/34.
[2] Fussilet, 41/1-3.

[474] MÜDÂFAAT-I DÎNİYYE

HAK VE HAKİKAT

– 13 –

Yine Dozy başlıyor: "An'ane-i târîhiyye beş mühim ihtidâyı Ebûbekr'e atfediyor. Vâkıa bu bir mübâlağa gibi görünür. Şurası muhakkaktır ki dîn-i cedîdi neşre gayretle çalışıyor ve bunun için fedâkârlığı seviyordu. Diğer zevât da Muhammed'i tasdîk ettiler. Evvela biri on altı diğeri on yedi yaşında iki genç oldu ki biri hem zevcesinin hem kendisinin akrabâsı bulunan Zübeyr ile Muhammed'in diğer akrabâsı Sa'd bin Ebî Vakkās idi. Sonra tüccârdan Abdurrahman bin Avf ve Talha îmâna geldi. Müteheyyic muzlim?! Osmân bin Maz'ûn ki daha kable'l-ihtidâ hiç şarâb içmiyordu. Husye-

lerini çıkartarak çilekeş hâlinde dünyâyı gezmek istiyordu. Muhammed'in dilber kızı Rukıyye'nin dest-i izdivâcına nâil olmak maksadıyla ihtidâ eden Osmân bin Affân. İlk ihtidâ bunlardandır."

Bu satırları okuyanlar insâfla düşünmelilerdir ki dîn-i mübîn-i İslâm'a en evvel duhûl şerefiyle kâmyâb olan zevât-ı kirâmın her birine bir türlü garaz ve vesîle isnâdına cür'et eden Dozy'nin ortaya sürmüş olduğu evrâk-ı fâsideden müteşekkil defter-i mefâside *Târîh-i İslâmiyyet* nâmını veren mütecâsirin zerre kadar bu dine muhabbet ve irtibâtı mutasavver midir? Bu büyük cür'etkârın bu derece Müslümanlık düşmanı olduğuna hayret ve teessüf olunur.

Ey mütercim efendi, ey gece gündüz nân u ni'metiyle geçindiğin milletin bütün mukaddesâtını yıkmaya çabalamaktan zevk alan ni'met nâ-şinâs efendi! Sizde zerre kadar olsun irfân ve insâf yok mu? Bir kere düşününüz: Roman mı yazıyorsunuz, yoksa bugün zînet-sâz-ı âlem-i ekvân olan üçdört yüz milyon efrâd-ı İslâmiyyenin kemâl-i samîmiyyet ile, ihlâs ve iftihârla sâlik bulundukları bir dîn-i âlînin mebde'-i teessüsünden, pîşvâyânı olan eâzımın terâcim-i ahvâlinden mi bahsediyorsunuz? Tecâvüzât-ı garazkârânenin de bir hadd ü gāyesi olmak îcâb etmez mi?

Peygamberân-ı izâm hazerâtından sonra dünyâda en büyük, en muazzam ve muhterem tanılmış olan Hulefâ-yı Râşidîn içinde ser-âmed-i âlî-şân bulunan Ebûbekr es-Sıddîk hazretlerinin dîn-i mübîne âid hidemât-ı celîlesinin ulviyyet ve ehemmiyyeti derkâr ve gayr-i kābil-i inkâr olması dolayısıyla bil-mecbûriyye i'tirâf olunduğu hâlde beş mühim ihtidâya bâis olmaları bir mübâlağa gibi görünürmüş, acaba niçin? Yâ! Bunu an'ane-i târîhiyye ihbâr ediyormuş da onun için! Eğer müşârun-ileyhin bu delâleti, gāyet sâde görünen bu hizmeti tasdîk edilecek olursa (an'ane-i târîhiyye) dedikleri vesâik-ı İslâmiyyenin bilcümle şehâdâtına karşı ağız açmadan kabûl etmek lâzım gelecek, tezvîrât yolları tamamen kapanmış olacak. Bu ise müfterîlerin iflâsını mûcib büyük bir felâkettir. Hâlbuki bu hakîkati yalnız tevârîh-i İslâmiyye yazmıyor. Bütün bî-taraf târîh-şinâsân i'tirâf ediyorlar.

Îmân ve tasdîkte ihrâz-i sâbıkıyyet eyleyen zevâtın bir kısmı genç imiş, bir kısmı da şeref-i karâbeti hâiz imiş veya ticâretle iştigāl ediyormuş; diyerek ta'rîzde bulunmak da pek ma'nâsız ve mantıksızdır.

Bu türlü ahvâl ve avârızın ihtidâya bâis olacak münâsebât-ı kaviyye ve ilel-i mûcibe kabîlinden olmadığı muârızlar arasında daha genç, daha yakın akrabâ olanların vücûduyla sâbittir. Hele Hazret-i Osmân Efendimiz hakkındaki isnâd-ı bârid ve iftirâ-yı kâsidin zerrece hissedâr-ı terbiyye olan düşman ağızından işitilecek hezeyânlardan olmadığı derkârdır.

Kerîme-i pâkîze-i seniyye Hazret-i Rukıyye'nin o esnâda Ebû Leheb-zâdelerden birinin taht-ı nikâhında bulunması bu isnâd-ı vakāhatkârânenin butlânına dair olan beyyinâtın en vâzıhlarındandır. Gerçi –cild-i evvelde beyân olunduğu üzere– muahharan Ebû Leheb ile zevcesinin dünyâ ve ukbâca vahâmet-i encâmları beyânına dair "Tebbet" sûresinin nüzûlü üzerine münfail olan Ebû Leheb'in ilhâh u ısrârı üzerine mahdûmu o dürre-i cihân-kıymetin şeref-i bî-adîl-i rü'yetinden mahrûm bırakılmış, huzûr-ı Risâlet-penâhî'ye gelerek tatlîka cür'et etmiş olmakla Hazret-i Osmân musâheret-i seniyye şeref ve saâdetini ihrâz etmiş idi. Fakat bunun böyle olacağı kable'l-vukū' keşfolunmak aslâ kābil değildi.

Demek oluyor ki Dozy âdeti vechile buradaki cühelâya karşı telbîs-i hakîkat irtikâbına yeltenmiş, ancak şu sûretle giriftâr-ı fazâhat olacağını hesâba katmamış.

(Mütercim-i garazkârın dîbâce-i kelâmında ehl-i İslâm'a isnâd eylediği gāfilâne ve mütegāfilâne yazı yazmak nakīsası işte kendisinin dikkat-i nazar ve derin im'ân vasfıyla tavsîf etmekte bulunduğu sevgili Dozy'sinde tecessüm ediyor.)

Osmân bin Maz'ûn (ra) da sâbikīn-ı evvelîn zümre-i celîlesindendir. Fakat beş mühim ihtidâyı sayarken araya katılması Dozy'nin ve hempâsının mübtelâ bulunduğu şaşkınlık emârâtındandır. Zevât-ı hamse Hazret-i Osmân bin Affân ile Talha ve Zübeyr ve Sa'd bin Ebî Vakkās ve Abdurrahman bin Avf hazerâtından ibârettir ki her biri Aşere-i Mübeşşere-i kirâmda dâhildir.

Osmân bin Maz'ûn'un ihtidâsı Aşere-i Mübeşşere'de dâhil olan Saîd bin Zeyd hazretlerinden bile sonra vukū bulmuştur.

Kaldı ki Dozy veya mütercimi kendi sıfat-ı redîesi olan (müteheyyic-i muzlim) ünvânını hazret-i müşârun-ileyhe isnâd ile burada bir münâsebetsizlik daha göstermiştir. Makām-ı te'yîdde sahâbî-i müşârun-ileyhin kable'l-İslâm dahi şarâb içmeyen hoşyârân zümresinden olmasını îrâd ediyorlar. Besbelli kendi meşreb ü mezâklarına muvâfık düşmediği ecilden olacak! Bir de saded hâricine çıkarak müşârun-ileyhin maksad-ı tezehhüdle ıhtısâ arzusunda bulunmasını ta'yîb ediyorlar. Evet! Bir aralık kendisine böyle bir tasavvur ârız olup [1](لاَ رُهْبَانِيَّة فى الاِسْلاَم) misilli ehâdîs-i şerîfe ile irşâd **[475]** olunduğuna dair bir rivâyet vardır. Fakat bu nevi' efkâr-ı husûsiyye muhâkemesine girişmek bunların kat kat salâhiyetleri hâricinde bulunduğu hüveydâdır.

Manastırlı İsmail Hakkı

TEALLÜM-İ NEBÎ İDDİÂSINA REDDİYE

– 9 –

Bu saydığımız ulûm öyle ale'l-amyâ yekûn dolsun diye söylenmiş sözler değildir, bunların her biri hakkında cildler dolusu âyât ve ehâdîs mevcûddur. Lâkin bunlara vukūf için bir parça sa'y ü himmet ister. Mahbûb-ı dilârâ-yı hakîkat öyle kolayca arz-ı dîdâr etmez.

Biz bu ulûma âid yalnız birer âyet veya hadîs zikredeceğiz ki Arabların bir darb-ı meseli vardır. (القطرة تدل على الغدير) der. Yani bir katre su, gölden nümûne olur. Biz de birer nümûne göstereceğiz. Artık söz anlayanlar, insâf ile düşünsünler.

[1] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* 3154.

Mevâlîd-i tabîiyyeden bir misâl: Esteîzü bi'llâh [1](وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ) kavl-i kerîminde bütün nebâtât ve eşcârda izdivâc isbât ediliyor. Bütün ağaçlar erkekli ve dişilidirler ve yekdiğeriyle zevc ve zevce olurlar, buyuruluyor. Hikmet-i tabîiyye ulemâsı bile bunu ne kadar müddet sonra anlayabilmişlerdir. Demek ki cenâb-ı Peygamber "nebâtât" da bilirmiş. Neyi bilmez ki? Acaba nereden öğrendi? İlm-i tıbba âid "Tıbb-ı Nebevî" diye ehâdîs-i celîleden müteşekkil kitâb-ı mahsûs vardır. Bir hadîs-i şerîf beyân edelim: [2](إِذَا سَمِعْتُمْ بِالطَّاعُونِ بِأَرْضٍ، فَلَا تَدْخُلُوا عَلَيْهِ، وَإِذَا وَقَعَ وَأَنْتُمْ بِأَرْضٍ، فَلَا تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ) Yani bir arzda tâûn illeti mevcûd olduğunu işitirseniz oraya girmeyiniz, siz içinde olduğunuz hâlde vaki' olursa ondan da hârice çıkmayınız.

İşte bin üç yüz sene sonra illet-i müstevliyye ve sâriyyeye çâre olarak bulunan karantinanın icmâli bu değil midir? Sonra kolera zamanlarında etibbânın vesâyâsı, şer'-i İslâm'da zâten mevcûd. Bunlar da ilm-i tıbba vukūfa delâlet etmez mi?

* * *

İlm-i hukūk için de kānûn-ı medenîmiz olan *Mecelle-i Celîle* bir misâl teşkîl eder ki *Mecelle*'nin bugün Fransa Kānûn-ı Medenîsi "Code civil"den daha mükemmel olduğu erbâb-ı hukūk nezdinde müsellemdir, fıkhın muâmelât kısmından 1851 maddeyi hâvî Türkiyyü'l-ibâre olan kitâb-ı mezkûrun her bir mebhasi mutlakā bir hadîs-i şerîfe veya bir âyet-i celîleye istinâd eder. Mesela [3](اَلْبَيِّنَةُ لِلْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ) hadîs-i şerîfi bugün nazariyyât-ı hukūkıyyenin en yüksek mevkiini ihrâz eylemiştir. Kezâ [4](إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى) gibi ehâdîs-i Nebeviyye hukūkun esaslarını teşkîl ediyor, hatta ulemâdan bir zât: (إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ) hadîs-i şerîfinden mâadâ hazret-i Peygamber hiçbir şey söylememiş olsaydı, yalnız bu hadîs, sadâkatine delîl-i kâfî teşkîl ederdi." diyor, İslâm'da hiçbir hikmet yoktur ki ya doğrudan doğruya veya bil-vâsıta âyât ve ehâdîs[den] münşaib olmuş olmasın. Hikemiyyât-ı İslâmiyye bütün füyûzâtını hep o menba'dan ahz ü telakkī eylemiştir.

Bu söylediklerimiz deryâdan bir katredir, bunu da iyi bilmeli, ulûm-ı fıkhiyye hakkında ahkâm-ı İslâmiyye ta'dâdı kābil olmayacak derecede kesîrdir.

* * *

Kozmoğrafya, hey'et ve tabakâta âid misâli hâce-i muhterem İsmail Hakkı Efendi hazretlerinin kitap şeklinde matbû' *Beyân-ı Hak ve Hakīkat*'inden iktibâs edelim: "Bin üç yüz sene evvel kamerin ziyâ-yı zâtîye mâlik olmadığını ve şems merkez-i âlem olup havl-i şemsde deverân eden cemî' kevâkibin şemsden müstenîr olduğunu bilmek ihtimâli yok idi.

Kur'ân-ı Kerîm ise daha o zamanlar [5](فَمَحَوْنَا اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً) nazm-ı celîli ile bu hakīkati i'lân etmiştir. [6](هُوَ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا) [7](الَّذِى جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا) gibi âyât-ı celîle dahi, şemsin bizâtihî ziyâdâr olduğunu, kamerin nûru ise in'ikâs ile husûle geldiğini iş'âr etmektedir.

Kezâlik o zamanlarda şemsin merkez-i âlem olmasını, küre-i arzın deverânda bulunmasını i'tikād eden bir kimsenin bulunması imkân hâricindedir. Hâlbuki *Kur'ân-ı Kerîm*'de [8](وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللهِ الَّذِى اَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ) âyet-i celîlesi arzın havl-i şemsde deverânından haber veriyor.

(Kavl-i esahha göre bu âyet-i kerîme ahvâl-i kıyâmet beyânına dair değildir. Çünkü (تَحْسَبُهَا جَامِدَةً) kavl-i şerîfi makām-ı tehvîl ü tahvîfe münâsib olmadığı gibi (صُنْعَ اللهِ الَّذِى اَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ) ta'bîr-i âlîsi mevki'-i ihlâk ü ifnâya münâsib düşmez.)

Yine bu kabîlden olan [9](وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَا. وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰيهَا) nazm-ı şerîfi de müfessirîn-i kirâmı hayli zaman it'âb eylemişti. Çünkü o devirlerde seyr ü hareketle şemsin nehârı tecliye ve teşkîl etmekte olması zannolunuyordu, deverân-ı arz ile husûl bulan nehârın bize şemsi tecliye ve ibrâz etmesi, leylin de onu gāşî ve sâtir olması ayn-ı hakīkat olduğunu bilmek, şemsin merkez-i âlem olduğunu bilmeye tevakkuf eder.

Kezâlik cirm-i kamerin müşâhede olunan eşkâl-i muhtelifesi, hacminin küçülüp büyümekte olmasından değil, belki şemse nisbetle ihtilâf-ı menâzilinden nâşî olduğunu beyân eden [10](وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ) nazm-ı celîlinden, kamerin havl-i şemsde dâir olduğunu bilmek iktizâ eder.

Kezâ yağmurun buhardan tekevvün sûretiyle husûl bulduğunu mübeyyin **[476]** olan [11](وَالْجِبَالَ اَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعٰيهَا. اَرْسٰيهَا) fermûde-i Rabbânîsiyle bilâ-istisnâ bütün miyâhın, denizleri ve gölleri muhtevî bulunan a'mâk-ı arzdan, hurûcunu sarâhaten bildiriyor, [12](وَاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا) gibi âyât-ı *Kur'ân*iyye de sûret-i tekevvününe dâir işâreti hâvîdir.

Bunlardan başka –Kevâkibî-zâde merhûm tasrîh eylediği vechile– hayât-ı eşyânın, mâ-i teblûr ile, (havayı teşkîl eden müvellidü'l-mâ' murâd edilmek gerektir) hudûsü, arzın semâdan ayrılması, ve kābil-i intikās olmasıyla kamerin arzdan infisâli, bütün kâinâtta müstemir olan şuhûs ve hübûttan hareket-i dâime husûlü, terkîbât-ı kimyâiyyede zabt-ı makādîrin ehemmiyyeti, âlem-i kevnin esîr ile imtilâsı, ve onun madde-i kâinât olması, ve buhar ve elektrik ile merâkib-i berriyye ve bahriyyenin hareket etmesi tabakāt-ı arziyyenin yedi kısma münkasem olması gibi bir takım desâtîr-i fenniyye dahi âyât-ı âtiyye işârâtından müstebân olur.

Esteîzü billâh:

---

1 Rad, 13/3.
2 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 21811. (فرارا) kelimesi metin unutulmuştur.
3 Benzer şekilde, İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'l-Ahkâm, 7.
4 Buhârî, *Sahîh,* Mukaddime, 1.
5 İsrâ, 17/12.
6 Yûnus, 10/5.
7 Nebe, 78/13.
8 Neml, 27/88.
9 Şems, 91/3-4.
10 Yûnus, 10/5.
11 Nâziat, 79/31-32.
12 Nebe, 78/14.

(وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ)[1]، (اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا)[2]، (اَفَلَا يَرَوْنَ اَنَّا نَاْتِى الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا)[3]، (كُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ)[4]، (وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ)[5]، (ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَاءِ وَهِىَ دُخَانٌ)[6]، (وَاٰيَةٌ لَهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ)[7]، (وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ)[8]، (وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ)[9]،

Bu işârâtın ekserîsi herkese, bazısı da yalnız erbâbına müncelî olmaktadır. İ'câz-ı *Kur'ân*-ı Mübîn'de iştibâh edenler, biraz insâf edip düşünmelidir ki devr-i câhiliyyette neş'et eden bir zâtın kelâmında bu mertebe sıdk-ı ifâde ve o zamanlarca ma'rûf ve ma'mûlün-bih olmayan mesâil-i ilmiyyeye dair bî-nihâye işârât ve rumûz-i aliyye bulunmak kābil olur mu? İntehâ.

Bakınız, ahkâm-ı İslâmiyyedeki mezâyâya da teallüm-i Nebî iddiâsının, delâil îrâd olunduğu nisbette ne kadar solduğu anlaşılıyor. Çürük esasa istinâd eden da'vâlar bittabi' bekā bulamaz.

Mehmed Şevket

EDEBİYÂT

SÜLEYMÂNİYE KÜRSÜSÜNDE

Üdebânız hele gâyetle bayağı mahlûkāt!
Halkı irşâd edecek öyle mi bunlar? Heyhât!
Kimi Garb'ın yalınız fuhşuna hasbî simsar;
Kimi, Îran malı der, köhne alır, hurda satar!
Eski dîvanlarınız dopdolu oğlanla şarab;
Biradan, fâhişeden başka nedir şi'r-i şebab?
Serserî: Hiç birinin mesleği yok, meşrebi yok;
Feylesof hepsi; fakat pek çoğunun mektebi yok!
Şimdi Allah'a söver... Sonra, biraz bol para ver,
Hiç utanmaz Protestanlara zangoçluk eder!
O benim en ebedî hasmım olan, Rusya bile,
Hakkı teslîm edelim: Hiç de değildir böyle.
Mütefenninleri tâ keşfe kadar tırmanıyor;
Edebiyyâtı anıldıkça zemin çalkanıyor.
Kudretim yetse eğer, on yedisinden yukarı,
Üdebâ nâmına kim varsa, huduttan dışarı
Atarım hem asarım boynuna "bah-nâme"sini:
Okuyanlar onu elbette çıkarmaz sesini.
Sonra bir tarz-ı telâfî bulurum: –gerçi garib–
Konturatlar yaparak Rusya'dan on onbeş edib
Celb eder, yazdırırım millet için birçok eser!

Gâlibâ bahsi değiştirdi bu müz'ic sözler...
Nerde kaldıktı?.. Evet... Ortada bir pis uçurum
Var ki, günden güne dehşetleniyor, korkuyorum:
–Kapatılmazsa gelip bir yere şâyed efkâr–
Olmasın millet-i merhûmeye bir kanlı mezâr.
Hem bu hüsrân-ı müebbeddeki mes'ûliyyet
Mütefekkirlere râci' kalacaktır elbet.
Başı boş kaldı mı, zîrâ, şaşırıp ber-mu'tâd,
Bulamaz kendiliğinden yolu aslâ efrâd.
Yalınız, gösterilen yol tutacak yolsa gider;
Hissidir çünkü onun azmine dâim rehber.

Mütefekkirleriniz anlamıyorlar sanırım,
Ki çemenzâr-ı terakkīde atılmış her adım
Değişir büsbütün akvâma, cemâ'âte göre.
Başka bir kavmin izinden yürümek, çok kerre,
Âdetâ mühlik olur. Bir de ne var, her millet
Gözetir seyr-i tekâmülde birer başka cihet.
Sonra, hâtırlamıyorlar ki, umûmen beşerin
Dâimâ koştuğu son maksada yükselmek için,
Tutacak silsile akvâma değildir hep bir;
Belki her millet için ancak o "mâhiyyet"tir
Ki kopar kendisinin rûh-i umûmîsinden.
Şimdi, bir kavmin içinden mütefekkir geçinen
Zümre evvelce bu "mâhiyyet"i takdîr ederek;
[477] *Sonra kaç safhası mevcûd ise tenvîr ederek;*
Çekecek oldu mu önden bu İlâhî feneri,
Arkasından da cemâat yürür artık ileri.
Rûhudur, çünkü, karanlıkta elinden yedecek...
Yolcu şaşkın mı ki dursun, mütemâdî gidecek.

–mâba'di gelecek haftaya–

Mehmed Âkif

TERBİYE VE TA'LÎM

TA'LÎM VE TERBİYEDE MEKTEPLER

Geçen haftaki makālemizde genç dimâğların inkişâf ve tekâmülü nokta-i nazarından mektepleri tahsîl-i husûsîye tercîh etmiştik. Bu gün de aynı iddiâda ısrar edeceğiz. Hatta biraz daha ileri giderek diyeceğiz ki: Bir mektep sosyeteye karşı ne kadar az kapalı olursa şâkirdânın inkişâf-ı fikrîsine de o nisbette fâide-bahş olur.

Mekteplerde sâat-i mesâî ve istirâhat muayyen ve muntazam olduğundan bu hâl, henüz küçük yaşta bulunan çocukları ciddî bir intizâma alıştırır. Çalışmak zamanlarında izhâr-ı faâliyyet, istirâhat vakitlerinde de vücûdu dinlendirerek iâde-i kuvvet etmek lüzûmuna dair kendilerinde bir kanâat-i kat'iyye hâsıl eder.

Mektep, çocukların şahsiyyetini inkişâf ettireceği gibi aynı zamanda onları hayât-ı cem'iyyetle de ülfet ettirir. Pedagojinin en mühim mesâilinden birini teşkîl eden çocuğu (zabt ve idâre etmek) keyfiyyeti, yani çocukta tenperverî ve âvâreliğe karşı olan temâyülâtın önünü almak, her an bütün harekâtını nazar-ı teftîşten dûr tutmamak, melekât-ı rûhiyyesini bozacak eğlencelere, sefâhetlere karşı mücâdele etmek,

[1] Enbiyâ, 21/30.
[2] Enbiyâ, 21/30.
[3] Enbiyâ, 21/44.
[4] Enbiyâ, 21/33.
[5] Rad, 13/8.
[6] Fussilet, 41/11.
[7] Yâsin, 36/41.
[8] Yâsin, 36/42.
[9] Talak, 65/12.

muhayyilesinin bî-ma'nâ hülyâlara kapılmasına meydan bırakmamak gibi takayyüdât mekteplerde daha kolay icrâ ve tatbîk edilebilir.

Çocuk mektepte muayyen ve sâbit ta'lîmâta tevfîkan muâmele görür.

Bir trampet sadâsı ona ders, namaz, teneffüs, mütâlaa, istirâhat, uyku ... gibi meşâgıl-i muayyene zamanlarını ihtâr eder.

Bir intizâm-ı tâm içinde geçen mektep hayâtını –ta'lîm ve terbiye nokta-i nazarından– kararsız, gayr-i sâbit ve gevşek olan aile hayatına tercîh etmek îcâb eder.

Aile arasında terbiye gören bir gencin kuvâsından hiçbirisi lâyıkıyla inkişâf ve tevessü' edemez. Çünkü aile içinde çocuklar ve zaîfler himâye edilirler.

Vâlidenin hiss-i şefkat ve meveddeti, evlâdına bir istinâdgâh-ı halâskâr olacağından, çocuk kendi hukûkunun sıyânetini mâderinin hiss-i merhametinden bekler. Bu hâl ise melekât-ı dimâğıyyesinden birçoğunun lâyıkıyla nemâlanmasına bir mânia teşkîl eder.

Bir çocuk ailesi arasında, haksızlıklara karşı kendini veya bir diğerini müdâfaa etmek lüzûmunu pek az hisseder ki bu şerâit dâhilinde melekât-ı rûhiyyenin bir şeyi kazanmayacağı tabîîdir.

Çocuk mektepte her gün muayyen ve sâbit nizâmlara tevfîk-ı harekete mecbûr olduğunu, kendisiyle beraber diğer arkadaşlarının da aynı usûllere, aynı ta'lîmâta itâat ettiklerini göre göre bir kānûn-ı umûmî, bir kudret-i mutlaka bulunduğuna dair kendisinde tedrîcen daha vâzıh ve daha kanâat-bahş bir fikir hâsıl olur.

Hüsn ü hâl ve hareketleriyle herkesin mazhar-ı takdîri olan arkadaşlarının kazandıkları teveccühâta karşı kendisinde bir hiss-i gıbta uyanır ve onlar gibi olmaya çalışır.

Arkadaşlarının mûcib-i mücâzât olan hatâları, kusûrları onda derin bir intibâh hâsıl eder ve bu intibâh o gibi harekât-ı nâ-lâyıkadan ictinâb etmek lüzûmunu hissettirir.

Arkadaşlarından göreceği muâmelât bile çocuk için bir ders-i ibret yerini tutar.

Kendisine hüsn-i muâmele eden arkadaşlarına karşı kalbinde pek derin bir hiss-i hürmet ve muhabbet uyanacağı cihetle; kendisinin de refîkleri tarafından mazhar-ı hürmet ve meveddet olabilmesi için; onlara karşı hüsn-i muâmelede bulunmak îcâb edeceğini istidlâl eder.

Arkadaşlarından hırçın, kaba, nezâketsiz, geçiniksiz olanlarla ihtilâttan bittabi' şahsı i'tibâriyle dilgîr olacağından, kendini herkese sevdirmek, herkesin mazhar-ı hürmeti olabilmek için bu gibi ef'âl-i mezmûmeden ictinâb etmek îcâb edeceğini anlar ve ictinâb etmeye gayret eder.

Mektepte bütün arkadaşlarıyla birlikte aynı muâmele gören, dersleri onlarla beraber aynı sûretle tederrüs eden bir çocukta; adâletin ne olduğuna, müsâvâtın hudûd-ı tabîiyye ve lâzimesinin neden ibâret bulunduğuna dair; daha mektep sıralarında iken; bir fikr-i mahsûs tevellüd eder.

Mekteb idâreleri ve muallimîn çocuklarda bu fikrin sûret-i sâlimede tenmiyesine fevkalâde i'tinâ etmelidirler. Çünkü, ufak bir haksız muâmele, ehemmiyetsiz bir müsâvâtsızlık genç dimâğlarda ebediyyen zâil olamayacak izler bırakabilir.

Çocuk arkadaşlarıyla temâsda bulundukça, başkalarının ef'âl ve harekâtının kendi şahıs ve saâdetiyle ne kadar alâkadâr olduğunun farkına varır. Bu hâl; bilmukābele; onu arkadaşlarına karşı ufak tefek bazı hizmetler, bazı iyilikler îfâsına sevk eder ki bu sûretle de, **[478]** mektepte temâyülât-ı necîbe-i ahlâkıyyenin esasları kurulmuş olur. Bunun netîcesi olarak ma'sûm kalblerde mütekābilen bir hiss-i uhuvvet ve samîmiyyet uyanır ve bu hâl ilâ-nihâye devam eder gider.

Mekteplerin fevâid-i ma'rûzayı te'mîn edebilmesi, muallimînin bu gāyeleri takdîr edecek mezâyâyı hâiz ve vazîfelerinin ehemmiyet ve ciddiyetini ihâtaya muktedir olan zevât miyânından intihâb edilmelerine mütevakkıftır.

Pedagoji bilmeyen bir kimse; ne kadar âlim, ne kadar muktedir olursa olsun; hiçbir zaman iyi bir muallim olamaz. Muallimlik dakīk ve müşkil bir san'attır. San'atın gavâmızından bî-haber kimselerden bedîa-nümâ âsâr beklenilemez!. Mekteb; ta'lîm ve terbiye husûsunda; aile muâvenetinden hiçbir zaman müstağnî olamaz.

Mekteb; aile ve hey'et-i ictimâiyyeye; nesl-i cedîdin ta'lîm ve terbiyesinden yegâne mes'ûl kendisi olduğu fikrini veremez ve vermemelidir.

Evet, mektep bütün mesâîsini bu uğura sarf eder. Fakat çocukların terbiyesinden yegâne mes'ûl kendisi değildir.

Ebeveyn ve efrâd-ı âilenin evlâdları üzerindeki hakları ne kadar mukaddes ise evlâdlarına karşı vazîfeleri de o kadar esaslı, onlar üzerine icrâ edecekleri te'sîrler de o nisbette amîk, o nisbette devamlı ve o kadar hâkimdir.

Cismânî, fikrî ve ahlâkī terbiyede aileler mekteplerin ihmâl edilmeyecek bir müşâriki, bir muâvinidir ve öyle olması îcâb eder.

Bir vâlide çocuğunun kalbini, rûhunu daha iyi keşfeder, daha iyi anlar.

Zekâsını açmak, meveddet ve samîmiyetin, fazîlet ve mehâsinin ilk cürsûmelerini onun taze dimâğında inkişâf ettirmek yollarını daha güzel takdîr eder. Anlayacağı bir lisânla ona herşeye dair doğru ve esaslı ma'lûmât-ı ibtidâiyye verebilir.

Vâlideler çocuklarına az kelime ile çok şey öğretebilir ve onların dimâğında derin ve devamlı izler bırakırlar. Bir rûh-ı şefîkın, bir rûh-ı ma'sûmla beş on kelimelik müşâfehesi, haşîn bir muallimin sâatlerce süren takrîrlerinden daha müessir, daha pâyidâr eserler bırakmaz mı?! Herhangi birimiz hissiyât ve efkâr-ı evveliyyemizi yoklayacak olursak analarımızın müessir ve şefkat-âmîz telkînâtlarına dair lâ-yetezelzel kanâatler, pâyidâr izler bulmaz mıyız?!...

Fakat, şurasını da kemâl-i hicâbla der-hâtır etmelidir ki çocuklarına esaslı bir terbiye, ibtidâî bir ma'lûmât verebilecek kadar münevver fikirli vâlideler muhît-ı ictimâîmizde pek azdır.

Kızlarına lâzım gelen terbiye-i esâsiyyeyi veremeyen mil-

letler, oğullarını ebedî bir bedbahtlığa, nesillerini âgūş-ı inkırâz ve sefâlete atmış olurlar.

Kadınların, evlâdlarının ta'lîm ve terbiye-i evveliyyelerini îfâ edebilecek kadar bir tahsîl görmeleri, hâne-i âileyi bir âşiyâne-i nezâhet ve samîmiyet yapacak, zevcinin refîk-ı mesâîsi olacak sûrette necîb ve asîl bir terbiye almaları evâmir ve vesâyâ-yı Peyâmberî'den olduğu hâlde; bilmem ne gibi yanlış fikirlere saplanarak; kız çocuklarının câhil kalmaları, tahsîl görmelerine tercîh edilmektedir.

Bu yanlış fikrin ekseriyyet-i milleti taht-ı teshîrinde bulundurması cidden acınacak bir felâkettir.

Çocuklarda hissiyât-ı necî[b]e[1] ve ahlâk-ı fâzıla esaslarının aileler tarafından atılması îcâb eder.

Filhakîka çocuğun dimâğındaki ilk intıbâât âşiyâne-i âilede teşekkül etmektedir. Ebeveyn, evlâdları üzerinde bir nüfûz ve bir hakk-ı tabîîye mâlik olduklarından, te'sîrleri de bittabi' muallimlerin te'sîrâtından daha tabîî ve daha sebâtlı olur.

Ebeveynin evâmir ve nevâhîsi, çocukları tarafından daha müsâadekârâne bir sûrette mazhar-ı telakkī olur, çocuklar bu evâmire karşı daha ziyâde âsâr-ı inkıyâd gösterirler.

Çocuklar, ihtisâsât-i âliyye ve fezâil-i necî[b]enin ilk nümûnelerini lâne-i âilede görmeli, muâvenet-i mütekābile esaslarını kendi kardeşlerinin ef'âl ve harekâtından öğrenmelidir. Âgūş-ı âilede böyle bir terbiye-i ibtidâiyye alan çocuk, bir mektebin sakf-ı irfânı altına girdiği zaman; refîklerine kardeş, muallimlerine baba nazarıyla bakacağından; onların telkīnâtını aynı tarz-ı itâatkârâne ile kabûl eder.

Görülüyor ki ta'lîm ve terbiyenin en mühim âmili mektep olduğu hâlde bu husûsta ailenin ehemmiyeti de mektepten dûn bir derecede kalamıyor.

Yalnız nazar-ı dikkate alınacak nokta, aile ve mektebin terbiye husûsundaki ideallerinin, gāye-i hayâllerinin müttehid bulunması keyfiyetidir.

Bu ittihâd te'mîn edilirse mektepler secâyâ-yı lâzime ve fezâil-i âliyye ile ittisâf için en emîn bir melce'-i irfân olurlar.

M. Şemseddin

TA'LÎM VE TERBİYEDE ÜSSÜ'L-ESÂS

– 2 –

İşte biz bütün müslümanlar için çocuklarımızın ta'lîm ve terbiyeleri emrinde kemâl-i i'tinâ ve ehemmiyetle tatbîkı dînen, aklen ve hikmeten üzerimize farz-ı ayn, ayn-ı farz olan ve "terbiye-i etfâl" nâmına yazılacak herhangi bir eserin len-yetegayyer ve ebedî ilk düstûrları olacak iki emr-i celîl-i Risâlet-penâhî (sav).

Evet dînen olduğu gibi "aklen ve hikmeten de farzdır" diyorum. **[479]** Bu, pek bedîhî bir hakīkattir. Bedîhiyâtı idrâk edemeyecek kadar da fıkdân-ı rüşd, gabâvet-i akl ile ma'lûl olan cism-i milletin meflûc birer uzv-ı bî-rûhu demektir. O gibilerin vücûd-ı milletteki mevkii fazla tırnak kadar lüzûmsuz, nasır kadar fâidesizdir. Peki, hissiyât-ı mukaddese-i dînîyemizi –bir ân için– kalbimizin harîm-i tebcîl ü tekrîminde gizleyelim de hissiyât-ı milliyyemizi yaşatacak –bunlardan başka– ta'lîm ve terbiye prensipleri arayalım: Acaba ırkan, lisânen ve mizâcen muhtelif binlerce insan kitlelerini bir yere toplayabilecek, onların vicdânlarını, rûhlarını yekdiğerine mezc edip millet-i vâhide mâhiyetini verebilecek desâtîr-i esâsiyye bulabilecek miyiz? Her kitle terbiye-i etfâl husûsunda kendi secâyâ-yı kavmiyye ve unsuriyyesini desâtîr-i esâsiyye ittihâz edecek olur ve kavmiyet hisleri uyanırsa vahdet-i milliyye-i İslâmiyye aradan çekilip gitmiş olmaz mı? Tevhîd-i ilâhî üssü'l-esâsı üzerine mebnî olan milliyet-i İslâmiyyenin hayatı vahdettir. Teaddüd ve tenevvü' ise onun ölümüdür.

Dîn-i tevhîd nasıl milel-i mütenevvia ve muhtelife teşkîl eder? Mü'min olan her kimsenin milleti ancak millet-i İslâm'dır. İşte Sultân-ı iklîm-i hikmet ü risâlet (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimiz hazretlerinin şu: (لَيْسَ مِنَّا مَنْ دَعَا إِلَى عَصَبِيَّةٍ، وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ قَاتَلَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ، وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ مَاتَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ) – Asabiyyet-i kavmiyye ve unsuriyyesini asabiyyet-i dîniyye ve milliyyesinden üstün tutup ümmetimden hem-ırkı olan müslümanları vahdet-i dîniyye ve milliyyelerinden ayırarak vahdet-i kavmiyyeye da'vet eden bizden değildir. Asabiyyet-i kavmiyye üzerine ihvân-ı dînine karşı kılıç çekip harb eden de bizden değildir. Bu asabiyyet-i câhiliyye üzerine ölen dahi bizden değildir. (*Câmi'-i Sağīr*, [10403] ravâhü't-Taberânî an ibni Abbâs radıya'llâhü teâlâ anhümâ.) hadîs-i şerîfleri vahdet-i milliyye-i İslâmiyyenin gayr-i kābil-i tecezzî olduğunu bir lisân-ı tehdîd ve teb'îd ile beyân buyuruyor. Zâten bu, aklen ve matıkan da muhâldir.

İ'tikādımca hadîs-i şerîfteki (لَيْسَ مِنَّا...) cümle-i nâfiyyesi tehdîdden ziyâde hakīkate mahmûldür. Çünkü kavmiyyet ve unsuriyyeti milliyete tercîh aynıyla dine ve Mübelliğ-ı zî-şânına (sav) tercîh demektir. Din ve Peyâmber muhabbetini asabiyyet-i kavmiyyesine fedâ eden kimse nasıl mü'min sayılabilir? Buna hiç de aklım ermez. Hem [2](اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ) âyet-i kerîmesine inanmak, hem de muhabbet-i kavmiyyeyi hubb-i Nebî'ye –hâşâ– tercîh etmek ... hiçbir mü'min kalbinin düşeceği gayyâ-yı tenâkuz ve hüsrân değildir.

Hakīkī mü'minler, ne kavmiyet bilirler, ne de unsûrîn tanırlar.. Onların rûhlarında fürûzân olan bir âteş-i sevdâ varsa o da hasebün leh ve aşk-ı Risâlet-penâh'tır. Bu muhabbete karşı dünyâ ve mâfîhâ hiçtir.

Buyuruluyor ki, (لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ، حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ) "Ey –hâzır ve gāib– mü'minler sizden hiç biriniz îmânın rütbe-i bâlâ-terîn-i kemâline vâsıl olamaz; tâ ki ben ona peder ü mâderinden, öz evlâdından ve bütün cihân-ı insâniyyetten daha sevgili, daha kıymetdâr olmadıkça. Îmânınız bana olan muhabbetiniz nisbetindedir." (Revâhü'l-Buhârî an Enes radıya'llâhü anh. Cild 1, s. 9.)

Şimdi libâs-ı kavmiyyet ve unsuriyyetlerini çıkarıp kisve-i hubb-i Nebî (sav)'i iktisâ[3] eden ve bu sevdâ-yı ulvîde

[1] Metinde (نجيه) şeklinde yazılmıştır.

[2] Ahzab, 33/6.

[3] Metinde (اكتساب) şeklinde yazılmıştır.

yekdiğeriyle rekābet eyleyen hakīkī mü'minlerin vücûda getirdikleri hey'et-i ictimâiyyedeki hayât-ı dîniyye ve şevket-i milliyye tasavvur olunsun! İşte bu kudsî muhabbet-i Resûl (sav) vücûd-ı cem'iyyet ve milliyyetimizin lâ-yemût bir rûh-ı feyyâzıdır.

Onu biz hakīkī mü'minler nasıl sevmeyiz? Nasıl takdîs etmeyiz? Nasıl yoluna fedâ-yı hayâtı en büyük bir saâdet, bir bahtiyârlık bilmeyiz? Şübhesizdir ki, zât-ı akdes-i Risâlet-penâhîleri mihr-i cihân-efrûz-i insâniyyet ve medeniyyettir. Güneş bize muhtâc değil, biz güneşe muhtâc ve müftekıriz. Çünkü o bize ifâza-i envâr-ı hayât ediyor, o bizi yaşatıyor; biz onu değil.

Yâd-ı nâmı revân-ı pâkine vesîle-i ithâf-ı rahmet olmak için şurada muhterem bir şehîdin vasiyetini ihvân-ı kāriînin enzâr-ı diyânet-perverânesine arz edeceğim. Beyrut'ta düşman gülleleriyle batan Avnullâh zâbitânından Yüzbaşı Fuâd Bey gülle yağmuru altında ailesine hitâben yazdığı vasiyetnâmesinde evlâdının ta'lîm ve terbiyesine dair şu sözler görülüyor: "Çocuklarımı terbiye-i İslâmiyye dâiresinde ta'lîm ve tedrîs ediniz. *Kur'ân*-ı azîmüşşân ümmü'l-kitâbdır. Akāid ve vezâif-i dîniyye ve İslâmiyyelerini kemâ-hiye hakkuhâ öğrettikten sonra, ulûm ve fünûn-ı mevcûdeyi ve memleketin en ziyâde lüzûm gösterdiği ecnebî lisânlarını tahsîle gayret etmeli !...." İşte genç yaşında hıfz-ı dîn, hıfz-ı vatan için sînesini düşman güllelerine açan, şânlı ve ebedî bir rütbe-i celîle-i şehâdete nâiliyetle bahtiyâr olan merhûm-ı müşârun-ileyhin son ve en mukaddes emeli! (عليه وعلى اخوانه الشهداء سحائب الرحمة)

Şimdi her ferd-i mü'minin bu fikri, bu vicdânı taşıması, bu his ile mütehassis olması, evlâdını bu sûretle terbiyeye başlaması hayât-ı milliyye nâmına en mühim bir farîza-i dîniyye ve milliye değil mi?

Hakīkat bu kadar vâzıh, bu derece bedîhî iken nasıl olur da "Bir Millet İçin Rûh-ı Terbiyye ve Tedrîs" ünvânıyla yazılan bir makālede: "Diyânet mes'elesi burada mevzû'-ı bahs olamaz." denir? Sonra uhuvvet-i dîniyye, râbıta-i ictimâiyye, muhabbet-i milliyye nerede kalır? Kim kimi sever? Kim kimin yüzüne bakar? Kim kimin muâvenetine koşar? Teessüf olunur teessüf ...!

Sadedimize gelelim: Çocuğun vicdân-ı ismeti bir fonograf plağına benzetilebilir. Bu (cam)a göre bir kelime-i mukaddese-i Tevhîd levha-i garrâsıyla bir Salîb resmi müsâvîdir. Hangisi mukābile getirilirse ondaki yazı veyahud sûreti cezb ve intikāş eder; ve ilelebed kalır gider.

(كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ، أَوْ يُنَصِّرَانِهِ، أَوْ يُمَجِّسَانِهِ)

"Her insan fıtrat-ı îmân üzerine doğurulur. Sonra babası, **[480]** anası hangi dine hangi millete mensûb iseler o esâs-ı diyânet ve milliyyet üzerine ta'lîm ve terbiye olunur. Yahûdî ise Yahûdî. Hıristiyan ise hıristiyan. Mecûsî ise Mecûsî." (*Buhârî* cild 2, s. 104) hadîs-i celîli işte bu hikmeti beyân emrinde şeref-vârid olmuştur.

Binâenaleyh her müslüman çocuğu evvel be-evvel dîn-i celîl-i İslâm üzerine terbiye olunmalı. Terbiyesinin üssü'l-esâsı İslâmiyet olmalı. Akāyid-i dîniyye ve vezâif-i İslâmiyyesi tamamıyla öğretildikten sonra ulûm ve fünûn-ı mevcûdenin, elsine-i ecnebiyyenin tahsîline başlatılmalı. Zîrâ cenâb-ı Ali'nin (ra) dediği gibi "Evlâd istikbâl içindir. Mâzî için değil. Binâenaleyh onu istikbâl için ta'lîm ve terbiye etmelidir." Bu da kazâyâ-yı bedîhiyyedendir.

Her cem'iyet-i medeniyyenin hayât-ı sahîhası rûh-ı milliyyetidir. Bu rûhun gıdâsı ise mâide-i irfân, nevâle-i terakkī ve tekâmüldür. Bu mâideden, bu gıdâdan mahrûm kalan herhangi bir cem'iyet-i medeniyye açlığa ve bi'n-netîce mevte mahkûmdur. İnsan, mâzî ile yaşamaz. İstikbâl ile yaşar. İstikbâl ise terakkīden başka nedir?

Görülmez mi: Henüz ana rahminden düşen çocuğun küçük midesini iki katre süt şişirirken gün geçtikçe, mide genişledikçe katreler de ziyâdeleşir. Bir zaman gelir ki, artık süt gıdâsı olamaz. Ekmek, yemek ister. İlk nefes-i hayâtında mini mini vücûduna geçirilen yarım arşınlık (zıbın) bir ay sonra atılır. Daha büyüğü yapılır. Vücûdu büyüdükçe ihtiyâcât-ı hayâtiyye ve iktisâdiyyesi de o nisbette çoğalır. İşte beşeriyet de böyledir. Her asr-ı hayâtında ihtiyâcâtı mütezâyiden teceddüd eder. Daima terakkī, daima tekâmül. Fakat hayât-i dîniyye ve milliyyemizi yaşatmak için. Yoksa "incor-poration" sûretiyle gıdâ olmak ve yabancı vücûdları yaşatmak için değil. Gıdâ olmak felâketinden hayvanlar bile kaçarlar. Nerede kaldı insanlar ...!

Mehmed Fahreddin

FENNİYÂT

HIFZUSSIHHAYA DÂİR

Mikroplar ve emrâz-ı müntine, mikropların ifrâzâtı, toksinler, emrâz-ı müntinenin menşe' ve sûret-i intişârı, ma'lûm mikroplar, gayr-i ma'lûm mikroplar, mikropların bedene sûret ve tarîk-ı duhûlleri, mikropların tarz-ı hayâtı, tekessür ve inkısâmları, sporlar, haşereler, akarlar, didanlar, sinek sürfeleri ve protozoerler bunlara karşı tedâbîr-i ihtiyâtiyye, emrâz-ı müntinede zamân-ı tefrîh

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ

Kur'ân-ı Mübîn [Muddessir, 74/3]

Sârî ve müntin hastalıkların esbâbı mikrop denilen bir takım tufeyliyât-ı hurde-bîniyyenin bir vâsıta ile bedene duhûl ve orada neşv ü nemâ bularak vücûdu tahrîb etmelerinden neş'et eder. Gözümüzle göremediğimiz bu küçük uzviyyât, suda, toprakta, her yerde mebzûlen mevcûddur. Bunların mevcûdiyetlerini mikroskop (hurdebîn) denilen bir âlet vâsıtasıyla anlıyoruz. Mikroskoplarla muâyene ettiğimiz zaman her an tefeneffüs ettiğimiz hevâ-yı nesîmin bile bî-pâyân yığınlarla, mikrop kümeleriyle mâlî olduğunu görebiliriz.

Hava dâhilinde bulunan tozlar, kum, kömür, pamuk ve bez kırıntıları nebâtât, böcek parçacıkları, deri, kıl ve mevâdd-ı sâire enkāzından ibârettir.

Hava dâhilinde bunlardan mâadâ iki yüz nevi kadar da

mantar mevcûd olduğu erbâb-ı tedkīkın cümle-i beyânâtındandır. Bu mantarlardan bazıları bir çok emrâz-ı cildiyyenin menşeini teşkîl ederler. Mesela (kel) illeti cild-i re'si tahrîş ederek orada yuva yapan mantarlardan neş'et etmektedir. Tedkīkāt-ı hurde-bîniyye daha ileri götürülürse hava dâhilinde daha bir çok mikroplar bulunduğu tahakkuk eder. Bu mikroplardan bazılarının te'sîrât-ı muharribâneleridir ki vücûdumuzda hâsıl olan yara ve berelerin kolayca iltiyâm-pezîr olmasına mâni' olur ve yarayı günden güne daha tehlikedâr bir hâle getirirler. Bu tehlikenin önünü almak için yara ve berelerin açık bırakılmaması bunların muntazaman asitborikli sularla yıkanması îcâb eder.

Yine bu mikroplar iledir ki kolera, verem, çiçek, kızamık, kızıl, hunnâk, kuşpalazı gibi emrâz-ı müntine zuhûr ve intişâr etmektedir.

Mikrop nâm-ı umûmîsi altında toplanılan uzviyyât, hamîre (ferment) bakteri (bacteries) ve basil (bacilles) isimleriyle de yâd olunur.

Mikroplar suda, mevâdd-ı uzviyyede, ekmek, et, süt, meşrûbât derûnunda bulunurlar ve bunlar da tehavvülât-ı mühimmeye sebeb olurlar. Ekmeğin mayalanması, sütün ekşimesi, şıranın sirke ve şarâba münkalib olması hep bu hamîrelerin te'sîrâtıyla vukūa gelir.

Mikroplardan bazıları da mevcûdât-ı hayâtiyye bedenlerinde yaşarlar. Mikropların eşkâli pek mütehavvildir: Bazılarının yuvarlak, bazılarının üstüvânî, bir kısmının virgül ve tirbüşon veya çubuk şeklinde bulundukları hurdebînlerle icrâ edilecek muâyeneden anlaşılabilir. Mikroplar ne şekilde olurlarsa olsunlar, cesâmetçe bir milimetrenin ancak bindesiyle ölçülebilecek kadar küçüktürler.

Mikroplar yaşadıkları sâhada bazan sâkin ve bazan fevkalâde müteharrik bulunurlar. Yaşadıkları muhît müsâid şerâitı hâiz bulunursa sür'atle tekessür ve inkısâm ederler.

Çoğalan mikroplar ya hep bir yerde toplanarak bir koloni teşkîl ederler veya birbirlerinden büsbütün ayrılırlar. Mikropların bir nevi yumurtaları vardır ki erbâb-ı fen bunları (spor) nâmıyla yâd ediyorlar. Sporların **[481]** kudret-i hayâtîleri bizzat basillere nisbeten pek ziyâdedir. Mesela basiller 60-80 derece-i harârette telef oldukları hâlde sporlar râtıb bir vasat dâhilinde 100-120 derece harârete kadar hayatlarını muhâfaza edebilirler. Görmediğimiz bu uzviyyât-ı sağîre halkı o kadar tedhîş etmiştir ki mikrop der demez herkes titremeye başlar. Maamâfîh unutmamalı ki mikropların hepsi muzır ve tehlikeli değildir. Hatta mikroplardan bazıları beşeriyet için nâfi' bir hizmet bile îfâ ederler. Sirke hâsıl eden bakteriler, ekmek mayası, peynir mayası ... işte bu gibi nâfi' hamîrelerden başka bir şey değildir.

Mikroplar, toksin denilen zehirli bir madde-i kimyeviyye ifrâz ederler. Nevileri ise mahdûd değildir. Her gün yeniden yeniye bir takım mikroplar keşfedilmekte olduğu gibi, evvelce sârî olup olmadıkları mechûl olan bazı hastalıkların da emrâz-ı sâriyyeden bulundukları; keşfiyyât ilerledikçe; anlaşılmakta ve bunların da bir nevi mikropları bulunduğu tahmîn edilmektedir. Mesela zâtürrie (La pneumonie) hastalığından vaktiyle hiç şübhe edilmiyor ve sârî olduğuna ihtimâl verilmiyorken bilâhare hakîkat anlaşılmıştır. Hummâ-yı tifoidi, kuşpalazı, verem, kolera gibi emrâz-ı müntinenin mikropları bugün sûret-i kat'iyyede tanılmış olduklarından bunların te'sîrât-ı mühlikelerinin önünü almak çâreleri aranılmaya başlanmıştır.

Hâlbuki çiçek, kızamık, kızıl hastalıklarıyla koyunlardaki cederî (La clavelee) illetinin sârî birer maraz oldukları ve bunların mikroplardan neş'et ettikleri şübhesiz olduğu hâlde, henüz bu mikroplar etibbâca sûret-i kat'iyyede ma'lûm olamamışlardır. Mevcûdiyetleri kat'î olan bu mikropların keşfedilememesi, bunları telvîn ederek kābil-i rü'yet bir hâle vaz' edebilecek bir usûlün henüz bulunamamasından ve mikroskopların da bu kadar küçük mevâddı gösterebilecek kadar tekâmül edememesinden ileri geldiği muhakkaktır.

Seretân (Le cancer) hastalığının da henüz keşfedilememiş bir nevi mikroptan neş'et ettiği zannedilmektedir.

* * *

Mikroplar bedene suver-i muhtelife ile nüfûz edebilirler. Bazan doğrudan doğruya teneffüs ettiğimiz hava vâsıtasıyla dâhil-i beden olurlar. Bazan da yediğimiz gıdâlarla birlikte cihâz-ı hazm tarîkıyla vücûda girerler. Mikroplu tozlar veya müvellid-i maraz cürsûmeleri hâvî sularla mülevves olan veya pişmemiş bulunan me'kûlât ve meşrûbât, mikropların nakli için en emîn birer vâsıtadır.

Turplar, salatalar, çiy süt, istiridye ve hayvânât-ı nâ'ımeden bazıları pek ziyâde ihtiyâtla ekl olunacak gıdalardan oldukları unutulmamalıdır. Bazı defa da mikroplar didanlar, sinek veya protozoerlerin sürfeleriyle em'âların gışâ-yı muhâtîlerine telkīh olunurlar.

Sath-ı bedende açılacak yara veya bere, kesik ve çizik gibi yerler de mikropların idâre-i bedene duhûlü için bir menfez vazîfesi îfâ edebilirler. Emrâz-ı zühreviyye (maladies vénériennes) emrâz-ı cildiyyeye bu sûretle yakalanıldığı tahakkuk etmiştir.

Bir haşerenin ısırmasıyla da vücûda bazı hastalık mikropları dâhil olabilir. Mesela sivrisineklerin ısırmasıyla hummâ-yı mütekattıa ve hummâ-yı asfer hastalıkları, diğer bir nevi sineğin ısırmasıyla uyku hastalığı, pire ve tahtakurularının ısırmasıyla vebâ illeti, kehlelerin ısırmasıyla hummâ-yı tifoidi, gibi bazı hastalıkların zuhûru muhtemel olduğu etibbâ tarafından musırran beyân ediliyor.

Filhakīka hayvânât-ı mûziyye bu hastalıklara dûçâr olan insan veya bir hayvanı ısırırlarsa a'zâ-yı massiyyeleri hastanın kanında bulunan mikroplarla televvüs edeceği şübhesizdir. Echize-i massiyyeleri bu sûretle mikroplarla televvüs eden mûziyât sağlam bir adamı ısırdıkları zaman a'zâ-yı massiyyelerindeki mikropları o şahsın kanına telkīh ederler ve o kimse de bu sûretle aynı hastalığa yakalanabilir.

Âdî sinekler bile emrâz-ı sâriyye mikroplarının en faâl bir vâsıta-i intişârı vazîfesini îfâ ederler.

Tederrün-i rievî, hummâ-yı tifoidi ve kolera hastalıkları ekseriya bu sinekler vâsıtasıyla intişâr ve intikāl etmektedir. Şöyle ki sinekler bu nevi hastalığa mübtelâ olan kimsele-

rin balgamları, tükürükleri veyahud mevâdd-ı müzahrafeleri üzerine konarak hortumları, ayakları, kanatları ile bir yığın mikrop yüklenir ve oradan kalkarak süt, yemek gibi mevâdd-ı gıdâiyye ve su kapları üzerine kondukları zaman, yüklenmiş oldukları mikroplarla bunları da telvîs ederler.

Geceleri cibinlik altında yatmak, yemekleri tel dolaplar derûnunda muhâfaza etmek gibi ihtiyâtlar sâyesinde sineklerin sebebiyet verebilecekleri mehâzîrin önü mümkün mertebe alınabilmek kābildir.

Profesör Guyyar (Guiart), Rafael ve Mençikof gibi zevâtın son zamanlarda icrâ ettikleri tedkīkāta nazaran didanlar, sinek sürfeleri ve protozoerlerin dahi mikropların intişâr ve istîlâsı husûsunda az çok bir te'sîrleri olduğu anlaşılmıştır.

Mesela tenyalar (teinas), botriyosefaller (Bathriocephales) askarid lomberikoidler (ascarides lombricoides), oksiyorlar (oxyuers)lar, trikosefaller (trichocephales) gibi em'âlarda ve bağırsaklarda tufeylî olarak yaşayan didanlar bu husûsta pek ziyâde şâyân-ı tedkīk görünüyorlar. Bunların apandisit (appendicite), hummâ-yı tifoidi, kolera gibi hastalıkların zuhûr ve tevellüdü nokta-i nazarından îfâ **[482]** ettikleri vazîfe pek ziyâde hâiz-i ehemmiyyet olduğu zan ve tahmîn edilmektedir.

Hind-i Çînî taraflarında, sular ve çamurlar içinde yaşayan bir nevi hurdebînî didan (anguillule) ile protozoerlerden bir nevi amipin (amibe de ladysenterie) dizanteri hastalığının intişârı husûsunda en mühim bir âmil yerini tuttukları anlaşılmıştır.

Hayvânât-ı nakī'iyyeden balantidiyum (Balantidium) dahi dizanteri amipine müşâbih bir vazîfe îfâ etmektedir.

Sinek sürfeleri, bir takım sancılara ve kan ziyâına sebebiyet verecekleri gibi bağırsakları da tahrîş ederek mikropların kana duhûlüne müsâid menfezler açabilirler.

İnsanların bağırsaklarında tufeylî olarak yaşayabilen bir nevi huveynâtın sürfeleri ve yumurtaları sularda, çiy sebzeler üzerinde, salatalarda, meyvelerde, iyice pişirilmemiş olan etlerde, çamurlarda, toz ve topraklar arasında mebzûlen bulunabilir.

Mevâdd-ı mezkûrenin ekl ü şürbü veyâhûd ellerin bu nevi toz topraklar ve çamurlarla mülevves olması, didan-ı em'â yumurta ve sürfelerinin cihâz-i hazma duhûlünü te'mîn ederler.

Bunların bağırsaklara duhûlüne mâni' olabilmek için suların kaynatılarak içilmesi, sebzevâtların iyice pişirilmeden ekl edilmemeleri, meyve ve salataların temiz sularla iyice yıkandıktan sonra yenilmesi gibi tedâbîr-i ihtiyâtiyyeye riâyet etmek îcâb eder.

Hatta etibbâdan bazıları meyve ve salataların bile çiy olarak yenmelerine muârız bulunuyorlar.

Sofraya oturmadan evvel ellerin gāyet temiz olarak yıkanması lâzımdır. Esasen elleri yıkamadan evvel sofraya oturmak an'anât-ı dîniyyemize de mugāyirdir. İslâmiyet'in hıfzu's-sıhhaya riâyet husûsundaki tedâbîr ve tavsiyelerini daima bir fikr-i tebcîl ile yâd ve tatbîk etmeliyiz. Çünkü fennin en son keşfiyyâtı cihân-ı irfânın en mütebahhir ulemâ ve etibbâsı da bugün aynı hakīkatleri tekrar, aynı tavsiyeleri îrâd etmekten başka bir şey yapmıyorlar.

Emrâz-ı müntinenin seyri, hastalığın nev'ine göre pek mütehavvildir. Ekser-i ahvâlde hastalık birçok safhalar geçirir. Fakat nâdiren kolerada olduğu gibi bütün safahâtını bir gün içinde geçirerek şahs-ı musâbı derhâl telef edenleri de mevcûddur. Devre-i tefrîh yani hastalık mikrobunun bedenine duhûlünden i'tibâren ilk alâimini izhâr edinceye kadar geçen zaman, hastalığın nev'ine göre tehavvül eder.

Bazı ahvâlde koleranın zamân-ı tefrîhı birkaç sâat olduğu olduğu hâlde kızıl, kızamık, çiçek hastalıklarının zamân-ı tefrîhları 8-18 gün kadar imtidâd ettiği vâkı'dır. Cüzzâm illetinin (Lepre) yedi gün ve bazı ahvâlde, kuduz hastalığının ise bir sene kadar sürdüğü tahakkuk etmiştir.

Zamân-ı tefrîhın şu sûretle tehavvül etmesi keyfiyeti, hastalıkları tevlîd eden mikropların tedkīkı husûsunda pek ziyâde işe yaramaktadır.

Mösyö Pastör emrâz-ı sâriyyenin menşei mikroplar olduğunu, on dokuzuncu asır nihâyetlerine doğru keşfetmişti. Aradan bi'n-nisbe pek az bir müddet geçmiş olduğu hâlde mikrop ilminin (microbiologie) mazhar olduğu terakkıyât cidden hayret-bahşâdır. Maamâfîh mikropları henüz tamamıyla ma'lûm olamayan birçok hastalıklar daha bulunduğunu unutmamalıdır. Fakat, etibbânın, hayatları bahâsına gösterdikleri sa'y ü gayret günden güne sâha-i tabâbeti daha nevvâr bir hâle getirmekte olduğunu inkâr etmek pek haksız bir nankörlük olur. Jener (Jenner) tarafından telkīh usûlünün keşfinden beri sâha-i tabâbette tecellî-nümâ olan terakkıyâta karşı zânû-be-zemîn-i tekrîm olmak beşeriyetin vezâif-i minnetdârîsinden olduğunu daima der-hâtır etmeliyiz.

M. Şemseddin

TÂRÎH

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMÂN HÂN

–mâba'd–

Hisâr'da hoşça bir gece geçirip "Sergerdelerinizin takdîm ettiği atlardan müteşekkirim. Şayed ileride Ruslar ile aranız açılacak olursa Kâbil'i teşrîf buyurunuz. Kemâl-i hürmet ve minnetle sizi istikbâl ederim" meâlinde bir mektup yazarak Buhârâ emîrine gönderdikten sonra yola çıkıp bir geceyi Tengikak'ta geçirdik. Oradan da Kuzguntepe'ye gidip altı gün ikāmeti müteākıb Hâce Gülgûn'a vâsıl olduk. Burada beni asabî bir başağrısı tuttu ve lutf-ı ilâhî ile üç gün sonra bilâ-tedâvî geçti.

İcrâ ettiğim tahkīkāt üzerine Mîr Cihândâr Şâh'ın oğlu Şâhzâde Hasan ile amcaları Mîr Yûsuf Ali ve Mîr Nasrullâh'ın Rustâk, Katagan, Bedahşan vilâyetlerini aralarında taksîm ettikleri ve Şehzâde Hasan'ın Feyzâbâd'da, Mîr Yûsuf Ali'nin Rustâk'ta, Mîr Nasrullâh'ın da Kaşem'de hükû-

met eylemekte bulunduklarını öğrendim. Hâce Gülgûn'a vürûdumu müş'ir Şâhzâde Hasan'a bir mektup yazıp adamlarımdan Mîralem ile gönderdim. Bu mektûbun irsâlinden sonra da kalkıp üçüncü günü akşamüstü Rustâk kalelerinden birine dâhil olduk. Şâhzâde Hasan, mektûbumu okuyunca Mîralem'i habsettirmiş, "Afganlıların ayak bastığı toprağı biz necis addediyoruz. Binâenaleyh Ceyhûn'u geçip bu tarafa gelmeyiniz. Yoksa sizi cebren vilâyetimizden **[483]** çıkarmaya mecbûr olacağız." meâlinde bir de cevap yollamış. Ben de bu cevabın cevabı olmak üzere "Ey alçak ahmak! Sana ve birâderlerine bu kadar hizmette bulunmuş ve sefîl ailene sıhriyyet peydâ eylemiştim. Hîn-i hâcette bana yardım edeceğinizi umuyordum. Şimdi anladım ki aldanmışım. Ölümden korksa idim buralara kadar gelmezdim. Hangimizin daha metîn ve daha yürekli olduğu yarın anlaşılır" tarzında bir mektup gönderdim.

Şehzâde Hasan, hemen o gece bin süvârî gönderip geçeceğimiz sâhili muhâfaza ettirdi. Evvela ses çıkarmadım, fakat ortalık kararınca verdiğim emir üzerine bizim karakollardan yirmi nefer, karşı tarafa tüfenk atarak süvârîleri kaçırdılar. Altı dânesi de elimize düştüler.

Ertesi gün yanımdaki yüz on kişi ile on iki bin kişilik bir düşmana karşı duracaktım. Vâkıa bu yüz on kişinin ne kadar şecî' olursa olsun on iki bin kişiye karşı koyamayacağını biliyordum. Lâkin fî-sebîlillâh mücâhede ettiğimi ve Cenâb-ı Hakk'ın mücâhidîn-i dîne olan mevâîdini düşündüğüm için on bin ve hatta bir milyon düşmanın nazarımda ehemmiyeti kalmamıştı. Yarın sabah Allah yoluna öleceğim diye seviniyordum. Bu ma'rekeden kurtulsam da Bedahşan ve Katagan ahâlisinin elinde katlolunacağımı, onlardan da halâs bulsam İngiliz askerine karşı duracağımı düşünüyorum. Bu kadar muhâtarât üzerine hayatımdan ümîdvâr olmamakla beraber bir şahsı Cenâb-ı Allah muhâfaza buyurursa bütün dünyaya galebe eyleyeceğini kaviyyen i'tikād ediyordum. Bende o derece kuvvet husûle gelmişti ki cihânın tekmîl askeri önüme çıksa karınca gibi ayağımın altında ezilecek farz eyliyordum.

Bunları nakletmekten maksadım izhâr-ı şecâat değildir. İhvân-ı dînime sergüzeşt ve tecâribimi sarâhaten söylemek istiyorum. Onlar da safvet-i kalb ile sebîl-i ilâhîde hareket edecek olursa şübhesiz zafer ve saâdet bulacaklardır.

İşte bugün Afgan hükümdârı olduğum hâlde netîce-i i'tikādım budur.

Ertesi gün Şâhzâde Hasan'ın askerine mukābele için mütevekkilen ala'llâh yola çıktık. Üç fersah kadar mesâfe kat' eyledikten sonra düşman askerini gördük ki on iki bayrağı hâmilen on iki bin kişi oldukları hâlde bize doğru geliyorlardı. Aramızda rub' fersah kalıncaya kadar birbirimize yaklaştık. O vakit düşman askerinin şeytan çarpmış gibi müteferrik bir sûrette yürüdüğünü gördük.

Diğer taraftan Şehzâde Hasan'ın amca-zâdesi olan Bedahşan beyinin askerini müşâhede ettik ki tekbîr alarak geliyorlardı. Arkadaşlarıma:

– Durun bakalım, anlayalım diyerek birkaç kişi ile ilerledim ve nereye gitmekte olduklarını sordum.

– Serdâr Abdurrahman Hân'a selâm ve ihtirâm için gidiyoruz cevabını verdiler.

– Abdurrahman Hân'a mutî' iseniz böyle hep birden değil kısım kısım olarak nezdine gitmelisiniz, dedim.

Sergerdelerinden birkaçını ayırıp göndermeye karar verdikleri esnâda:

– Abdurrahman Hân benim diye hüviyetimi izhâr ettim. Müteaccibâne selâm verdiler ve:

– İsterseniz Şâhzâde Hasan'ın askerini ta'kīb ederek hepsini öldürelim. istifsârında bulundular.

– Ben müslümanları öldürmek için değil, fî-sebîlillâh din düşmanlarıyla cihâd etmek üzere geldim. Hatta bu kaçan süvârîler de avdet ederlerse kendilerini kemâl-i muhabbetle kabûl eyler ve İngilizler ile edeceğim harbe götürürüm dedim. Ondan sonra yola devam ederek Rustâk şehrinin hâricindeki Kal'a-i Mîr'e konduk. Şehrin eşrâf u a'yânı hediyelerle gelip ta'zîmât ve tekrîmâtta bulundular ve kemâl-i sadâkatle bey'atimi kabûl ettiler, ben de onları hil'atler iksâsıyla tesrîr eyledim.

Burada, bir gün içinde yirmi bin kişilik bir kuvveti nasıl elde etmiş olduğuma dair bir suâl vârid olabilir. Cevâben derim ki insanların kalbi Cenâb-ı Hakk'ın yed-i kudretindedir. İşte böylece bir gün zarfında yirmi bin kişinin kulûbunu benim tarafıma imâle etti.

Tâhirü'l-Mevlevî

MAKĀLÂT

MÜSLÜMANLIK İLMÎ VE FENNÎ BİR DİNDİR

(Savâbü'l-Kelâm fî-Akāidi'l-İslâm ünvânlı eser-i mu'teberin mukaddimesidir)

Hak ve savâb olan her şeyin daima muârızları bulunmak kavâid-i külliyye-i kevniyyeden ve âdât-ı umûmiye-i beşeriyyedendir. Bunun sebebi de hadd-i zâtında efrâd-ı beşerin efkâr ve ukūlündeki tefâvüt ve tehâlüftür. Alelhusûs hakkı bâtıldan tefrîk, savâbı hatâdan temyîz için muktezî olan kuvve-i muhâkeme, kuvve-i mümeyyize, kuvve-i fikriyye gibi ahvâl-i mümtâzenin nev'-i beşerin bilcümle efrâdında bulunması şimdiye kadar gelip geçen a'sârda görülen hâlât-ı beşeriyye ve insâniyyeye nazaran gayr-i mümkindir. İhtimâl ki istikbâl bu imkânı tehiyye eder.

Maârif-i beşeriyye ilerler, efrâd-ı beşerden her biri kendi leh ve aleyhinde olan hukūku tamamıyla anlayacak, ona riâyetin vecâyib-i akliyye ve insâniyyesini tamamıyla takdîr edebilecek bir zaman gelir de hakk u savâba karşı muârazalar, da'vâlar da mahv u zâil olur veyahud azalır.

Fakat mücerred ilim ve maârifin öyle bir saâdet-i umûmiyye ve muhtemeleyi istihsâl ve ikmâl edebileceği me'mûl müdür? Böyle bir saâdet emel edilse bile beşerin târîh-i tegayyürât-ı ahvâline göre o zamanın henüz pek uzak olduğu, cidden baîd bulunduğu muhakkaktır; hatta denilebilir

ki nev'-i beşerin öyle bir zamanı **[484]** hiç de görememesi ihtimâli bu saâdetin husûlü ihtimâline nisbetle daha kavîdir.

Efrâd-ı beşer tarafından hakk u savâba karşı en ziyâde muârazaya, münâzaaya hedef olan husûsâttan biri ve en mühimmi umûr-i dîniyyede tecellî etmiştir. Vâkıa akvâm ve milel-i muhtelife ve mütenevvianın görenek denilen gayr-i musîb, hakka gayr-i muvâfık bazı âdât ve i'tiyâdâtında dahi hakk u savâbın pek çok muârazâta, münâzaâta uğradığı şübhesiz ise de; i'tiyâdât ve teâmülât-ı kavmiyye ve milliyye dahi umûr-ı dîniyye kadar hedef-i i'tirâz olamamış ve olamamakta bulunmuş olduğu bedîhîdir.

Kitâb-ı ahvâl-i beşer tetebbu' ve tedkīk olunsa her sahîfesinde bu ifâdeyi müeyyid bir eser, bir delîl, bir bürhân bulunur. Ekseriya o sahîfelere yerleşmiş olan eserler, delîller, bürhânların kan ile mülemma' olduğu görülür.

Umûr-i dîniyyenin bu kadar muârazâta, bunca münâzaâta sebebiyet vermesinde büyük bir illet, mühim bir hikmet vardır. Bu illet, bu hikmet de insanın ebediyetine mütealliktir. Ebediyetindeki saâdete veya şakāvete râci'dir. Bu kârgâh-ı maîşeti hây u hûy-i meşgalesiyle ve envâ'-ı debdebesiyle işgāl, küre-i arzın menâfi' ve semerâtını ve her türlü lezzâtını istihsâl eden nev'-i beşerin tabîî tenebbüt eden nebâtât gibi mahv olup gideceği, bî-nâm u nişân kalacağı i'tikādında bulunulamaz. Bu i'tikād-ı bâtılda bulunanlar olsa da pek azdır, cidden nâdirdir. Hatta o fikirde bulunanların dahi tereddüdden hiçbir zaman kurtulmadıkları bit-tedkīk anlaşılır.

Bütün edyân-ı semâviyye insanları ma'âde, ma'âdin vücûdunu i'tirâfa sevk etmektedir. Edyân-ı semâviyyeye vukūfu olanlara ma'lûm olduğu vechile buna kat'â bir diyecek yoktur. Bu sevkin keyfiyet ve sûreti ne kadar muhtelif ve mütenevvi' olursa olsun netîcesi yine ma'âdi i'tirâf dâiresine yetişir.

Edyân-ı semâviyye ile mütedeyyin olmayanlar dahi insanı, nev'-i beşeri nebât gibi tenebbüt edip mahv olacak bir mertebede hakīr görmek istemiyorlar. İnsan için behemehâl bu dâr-ı hayâttan, bu dünyâ-yı maîşetten başka bir mercin mevcûdiyetine, bir ma'âdin vücûduna i'tikād ederler. O merciin neresi olduğu, ne olduğu, nasıl olduğu, ne vakitte, ne sûretle görüneceği kendilerince mechûl olmasıyla ve öyle bir merci' var ise onda saâdet ve şakāvet mi bulunacağı, bu saâdet ve şakāvetin suver-i imkâniyye ve istihsâliyyesi ne gibi esbâb u harekâta, ne makūle muâmelâta menût ve merbût bulunduğu sûret-i kat'iyyede bilinememesiyle herkes kendi fikrince, kendi aklınca ittihâz ettiği kararın, verdiği hükmün kat'î olduğuna, musîb idiğine i'tikād etmekle mesrûrdur, mahzûzdur. O esbâb ve muâmelâta mümkün mertebe mütevessildir.

İhtilâfât-i dîniyye işte bu mütehâlif efkârdan, bu mütebâyin ârâdan, münâzaât dahi o i'tikādâta taarruzdan veyahud cebren o i'tikādı başkalarına kabûl ettirmekten neş'et ediyor. Edyân-ı semâviyye erbâbından olanlar bi'z-zarûr ulûhiyyete ma'bûdiyyete, haşre, ma'âde i'tikād ve yalnız "nübüvvâtta" ahkâm-ı şerâyiin nesh u feshinde ihtilâf ettiklerinden onlar bittabi' nev'-i beşer için bir merci'-i ebedîye, bir dâr-ı âhiretin vücûduna kāil bulunurlar. Mütedeyyin oldukları edyân ve şerâyiin gösterdiği tarîka göre o merci'-i ebedîdeki saâdet ve şakāvetin esbâb-ı meşrûa ve muayyenesini de bilirler ve ona göre hareket ederler.

İnsanın "nebât" gibi tenebbüt edip mahv olması insanlık için son bir mertebe-i tenezzüldür. Bir merci'-i ebedîye, bâhusûs o merci'-i ebedîde bir saâdet-i ebediyyeye terakkīsi de gāyet müteâlî bir derece-i ulviyyedir. İki nokta-i mütehâlife teşkîl eden şu tenezzül ve zillet, bu teâlî ve ulviyyet ise pek ziyâde mühim bir mes'eledir. Bu mes'ele-i mühimmedir ki nev'-i beşerle edyân arasında gāyet kavî bir râbıta, pek metîn ve rasîn bir alâka akdetmiştir.

Devr-i Âdem'den bugüne gelinceye kadar nev'-i beşer bu alâkalar, bu râbıtalar arasında sıkışarak, sıkılarak, yuvarlanarak gelmiş ve hiçbir zaman bu kuyûd-ı mütehâlife ve mütebâyineden âzâde kalmamıştır.

Dünyâda bu deryâ-yı maîşetin emvâc-ı mütebâyinesi arasında birbirine tesâdüf eden mütehâlif din ve mezheb erbâbının tesâdüfü hep birbirine kendi fikrini anlatmak, beğendirmek veyahud kendi fikrine ötekinin tecâvüzünü men' etmek gibi ahvâlden mütevelliddir.

Herkes kendi fikri hakk u savâb ve ötekinin fikri hatâ olduğunu ileriye sevk ederek muârazalar, münâzaalar, münâkaşalar ihdâsı hep o hakk u savâbı muhâfazaya mebnîdir.

A'sâr-ı ahîrede envâr-ı fünûn u medeniyyet Avrupa'yı bi-hakkın işrâk etti. O ma'den-i envârdan, o menba'-ı ziyâdan eşi'a-i zertâr-ı fünûn ve medeniyyet bütün küre-i arza sevk olunmaya başladı. Şu asr-ı ahîrde ise medeniyetin o envâr-ı lâmiası, fünûnun o ziyâ-yı şa'şaa-pâşı gerçekten bütün âlemin gözünü kamaştıracak dereceye vardı. Bir taraftan medenîler nûr-i medeniyyetleriyle gayr-i mütemeddinleri tenvîre, inâreye ve diğer taraftan gayr-i mütemeddinler o envâr-i medeniyyetten istifâdeye, istinâreye gāyet ciddî bir sûretle çalışmakta olduklarını görüyoruz.

Avrupa'nın, o menba'-i medeniyyet, o ma'den-i fünûn olan memleketin dini bin dokuz yüz seneden beri küre-i arzımızda gāyet mühim bir sûretle icrâ-yı hükm ü nüfûz eden Îseviyyet dinidir. Esâsı edyân-ı semâviyyeden olan Hıristiyanlık dinidir.

Bu dinin ne edyân-ı siyâsiyyeden ve ne de edyân-ı fenniyyeden olmadığı ihtilâf-ı mezâhibiyle beraber bütün Hıristiyanlık âlemince de musaddaktır, gayr-i kābilü'l-i'tirâz bir hakīkattir.

Avrupa'da "fenn"in terakkıyât-ı fevkalâde-i hâzırası çoktan beri bu dinin ahkâmına karşı gelmeye başlamıştır. Ta'bîr-i âharla erbâb-ı fen tarafından bu dinin muvâfık-ı fen olmadığı ve binâberîn gayr-ı lâzimü'l-ittibâ' olduğu meydana konulmuştur. Mütefennin olanlar ruhbânın maddî ve ma'nevî, idârî ve siyâsî bunca mesâî-i fedâkârîlerine rağmen dinin saâdet-i beşeriyyeyi ne 'âcilen, ne âcilen istihsâle kifâyeti olmadığını isbât etmişler ve etmekte bulunmuşlardır. **[485]** Avrupa'da maârif ve bunun mahsûlü olan medeniyet ilerledikçe Yesûiyyet dahi o tekaddümle mütenâsiben teehhur etmekle mahkûm olduğu anlaşılmıştır. Hayfâ ki fen ve

dinin şu muârazasından hâsıl olan netîce dahi dine adem-i i'tinâ kaziyyesinde karar kılmıştır. Çünkü dine hücûm ile beraber mütefenninler ortaya lâzimü'l-ittibâ' bir din koyamamışlardır. Binâenaleyh Avrupa'da dinsizlik günden güne çoğalmakta bulunmuştur. Dinin ruhbânı ve henüz ekseriyeti zâyi' etmemiş olan ruhbân tarafdârânı Cizvitler, misyonerler, mektepler, müessesât-ı âliyye gibi envâ'-ı vesâyıt-ı mümkine ile Avrupa hâricinde dini tevsîa çalışmakta iken Avrupa dâhilinde fünûnun eşi'a-i münevviresine karşı dinin sönük bir hâle gelen ziyâsı daima tedennî etmektedir. Her gün bir darbe-i tenezzüle uğramaktadır.

Fennin muhâcemât-ı mütevâliyyesiyle dinde görülen bu tedennî terakkıyât-i medeniyye îcâbıyla artık Avrupa'ya da münhasır kalmıyor; telgraflar, postalar, şimendüferler, vapurlar hâsılı esbâb-ı muhtelife-i medeniyye vâsıtasıyla dünyânın her tarafına tecâvüz ediyor, mühim bir sûretle bütün küre-i arza yayılıyor.

Avrupa'ya pek yakın olan ve vesâyıt-ı nakliyye ile daha ziyâde tekarrüb eden memâlik-i mahrûse-i Osmâniyye dahi "fenn"in ortaya vaz' ettiği dinsizlikten büsbütün kurtulamamaktadır. Bu münâsebetsiz efkâr, ihtilât ve teveddüd münâsebetiyle ve taklîd eseriyle bizi de ta'cîz etmeye başlamıştır. Fakat biz müslümanlar hamden li'llâhi teâlâ mütedeyyin olduğumuz dîn-i mübîn-i İslâm edyân-ı sâire gibi fennin o müşa'şa' güneşine karşı erimekten masûndur. Ma'kūl olan her fenni kabûl ettiği için daima fenne galebe edeceği ve fen dahi envâr-ı dîn-i Ahmedî'den bir şu'be bulunduğu muhakkak olmasıyla dinsizliğe karşı ilelebed her nevi sademâttan mahfûz ve me'mûndur.

Bizim muhtâc olduğumuz şey envâr-ı hakāyık-ı dîniyyemizi ziyâ-yı fen ile karşılaştırarak o ziyânın bu envârdan müteşa'ib olduğunu ortaya koymaktır, bu hakîkati lüzûmu nisbetinde isbât etmektir.

Şâyân-ı taaccübdür ki fen ve medeniyet müterakkī olmadığı zamanlarda Avrupa'nın şarka daha doğrusu Îseviyyet'in diyânet-i celîle-i Ahmediyye'ye karşı taassubunu nasıl muhâfaza etmiş ise bugün dahi o dîn-i mübînin medeniyete, tahsîl-i ulûm ve fünûna mâni' olduğu iddiâsı yine o kuvvetiyle meydana sürülüyor. Bizzat kendisi fennin darbe-i kahrı altında zebûn kalmış olan dîn-i Yesû' erbâbı Müslümanlığın yalnız fenne muhâlif olduğunu da'vâ etmekle iktifâ etmeyerek mân'-i ulûm ve medeniyet olduğunu iddiâdan da bir türlü geri kalmıyorlar.

Avrupa'da mütefenninlerin bazısı diyânet-i celîle-i İslâmiyyenin bir dîn-i fennî olduğunu bilseler, öğrenmiş olsalar bile ekseriyet-i erbâb-ı fen, dinimize vukūfları olmadığından, envâr-ı fünûnun o şa'şaa-i hârikası karşısında azvâ'-i diyânet-i Ahmediyye'nin hâşâ dîn-i Yesû' gibi sönük olduğunu zannedebilirler. Bilmezler ki âlemin gözünü kamaştıran o şa'şaa-i fenniyye envâr-ı diyânet-i Ahmediyye'nin bir nebzesidir, bir şu'besidir.

Avrupa'nın ruhbânı ve tarafdârları fenne karşı dîn-i Yesû'un merkezi olan Avrupa'daki mağlûbiyetle beraber çâr-aktâr-ı cihânda yine o dinin tevsîine çalışıyorlar, edyân-ı gayr-i semâviyye ile mütedeyyin olanları o dine idhâl etmek gayretinde bulunuyorlar; ale'l-husûs Afrika'da bu mesâîlerini mertebe-i gāyete yetiştiriyorlar. Cizvitlerin, misyonerlerin neşr-i dîn emrindeki gayret-i fevkalâdeleri, mâlen bedenen fedâkârâne mesâîleri herkesçe ma'lûm olduğu cihetle teşrîha gayr-i muhtâcdır. Avrupa hâricindeki memâlikin ve bâhusûs şarkın her tarafında, her memleketinde bunların göze çarpan mektepleri, hastahâneleri ebniye-i sâireleri, müessesât-ı mütenevvia-i ilmiyyeleri lisân-ı hâl ile bu ifâdeyi tasdîk ediyor. Faâliyetleri sezâvâr-ı hayret bir dereceye varıyor.

Dîn-i mübîn-i İslâm'ın ne Cizvitleri ne de misyonerleri olmadığı hâlde nerede dîn-i Yesû' ile karşı karşıya geldilerse edyân-ı gayr-i semâviyye erbâbına te'sîrât-ı hârikulâdesini gösterdi ve mütedeyyin olmayanları kendi tarafına celb etti ve ediyor. Bu hakîkat o faâl Cizvitlerin de, o mukdim misyonerlerin de taht-ı tasdîkında bulunduğu her gün gazetelerde ayn-ı şükrân ile görünüyor.

Dîn-i mübîn-i Ahmedî'nin fenne riâyetini, fenne mutâbakatını, fenne muvâfakatini isbât edebilecek âsâr-ı nâfia ortaya konulur ve Avrupa erbâb-ı fünûnu bu sûretle dinimizin hakāyıkını öğrenirse fennin ve Avrupa'daki erbâb-ı fennin kâmilen dinimize hürmet ve riâyet etmeye mecbûr olacaklarında şübhe edilir mi? Hiç olmazsa dîn-i mübîn-i İslâm'ın terakkıyât-i medeniyyeye ulûm ve fünûna mâni' olduğu hakkındaki iftirâların önüne olsun bir sed çekilmiş olmaz mı? Kıbâle-i fennin tevlîd ettiği dinsizlik efkârını henüz cenîn iken mahv etmek için erbâb-ı kalemimizden, üdebâmızdan bu gibi âsâr-ı nâfia-i dîniyye beklemek zamanı gelmiştir. Zîrâ Avrupa dinsizliği memleketimizde ayak basmaya başlamıştır. Hamdolsun bizde erbâb-ı fünûn çoğalmış, Avrupa mütefenninlerinin emsâli zevât zuhûr etmiştir. Binâenaleyh dîn-i mübîn-i Ahmedî'nin fenne münâfî ve mugāyir olduğu hakkındaki iftirâların redd ü cerhi dinimizin kâffe-i ma'kūlâtı ve ma'kūlât cümlesinden olan fünûnu kabûl etmek esasına mübtenî bulunduğunun dinsizlere karşı, mütefenninlere karşı, velhâsıl âlem-i medeniyyete karşı isbât olunması ve dakāyık-ı umûr-ı dîniyyeye vukūfu olmayan efrâd-ı ümmeti de dinsizlik olan o müz'ic misâfirin şerrinden, zararından vikāye edilmesi erbâb-ı kalem ü fen olan üdebâmıza, ulemâmıza bir vazîfe-i dîniyye hâlini almıştır.

Biz müslümanlarca hamdolsun ma'lûmdur ki ulûm-ı *Kur'âniyye* lâ-yetenâhîdir. Bu ulûmu, bu fünûnu tefsîr eden müfessirlerimizin eserleri de add ü ihsâdan hâricdir. Kitâb-ı Azîz'in ilim ve fen kitabı olup dinimizin akla muvâfık, ma'kūlâta mutâbık bir dîn-i mübîn olduğunu her zaman isbâta b[â]liğan-mâ-belağ kâfîdir. Her zamanda, her mekânda dinimize karşı zuhûr etmiş olan efkâr-ı bâtılaya mukābil ulemâ-yı millet müdâfaa sûretiyle ve isbât-ı hakk u savâb tarîkıyla te'lîfât-ı mühimme vücûda getirmişlerdir. Ulûm-ı dîniyyemizin en mühim bir kısmını teşkîl eden İlm-i Kelâm ulemâ-yı izâm-ı eslâfın himmetiyle bu fikr ü mütâlaaya mebnî vücûda gelmiştir.

[486] Fennin müterakkī olduğu, erbâb-ı fennin çoğaldığı ve bâ-husûs fennin edyâna maddî ma'nevî doğrudan doğ-

ruya veya dolayısıyla taarruz ettiği şu zamanda bu asr-i medeniyyette de dinimizin "kat'ıyyüs'sübût" olan fünûn-ı cedîde-i mevcûdeye mutâbakat husûsundaki hakîkati îzâh ve isbât erbâb-ı ulûm u fünûnumuzun mütehattim-i zimmetidir.

Her şeyde pîşvâ ve muktedâmız olan Arablar, zamanlarındaki ahvâle, ezmine-i muhtelifede tesâdüf ettikleri efkâr-ı bâtıla-i muhtelifeye göre izhâr-ı hakîkat zımnında hazret-i *Kur'ân*'dan istinbât ettikleri ulûma dair yüzlerce, binlerce müellefât-ı mühimme ve nâfiayı vücûda getirmişlerdir. Fakat o dühât-ı Arab zamanında veyahud Arablarda ashâb-ı dühâtın mevcûd bulunduğu vakitlerde şimdiki fünûnun tevlîdine sebeb olduğu dinsizliklere dair ne âlem-i medeniyyette, ne de ahvâl-i bedeviyyette âsâr ve alâmât-ı muzırra yoğidi. Onun için fünûn-ı hâzıra-i medeniyyeyi muhâkemeten dîn-i mübîn-i Ahmedî'yi müdâfaa ve muhâfazaya müteallik âsâr-ı Arabiyye görünememek zarûrîdir.

Eslâf-ı kirâm-ı ulemânın bu husûstaki ma'zereti bedîhîdir. İslâmiyet'in ulûm ve fünûna mâni' olduğu hakkında bu asırda zuhûr eden müftereyâtın fenne tatbîkan ve hazret-i *Kur'ân*-ı Mecîd'e ve dîn-i mübîn-i Ahmedî'ye istinâden redd ü cerhi bilhassa Osmanlılar'ın erbâb-ı ulûm ve fünûnuna kalmış bir vazîfedir.

Eâzım-ı ulemâ-yı asrdan mâ-bihi'l-iftihâr-ı ümmet ve serâmedân-ı erbâb-ı ilm ü fazîlet olan Trablusşam fudalâsından ve ashâb-ı kemâlden semâhatlü –Şeyh Hüseyin Efendi Cübeyr hazretlerinin akāyid-i İslâmiyyeye dair *Husûn-ı Hamîdiyye* nâmıyla te'lîf ettikleri risâle-i mühimmenin lisân-ı azbü'l-beyân-ı Arabîden –*Savâbü'l-kelâm fî-Akāyidi'l-İslâm*– ünvânı tahtında Türkçe'ye tercüme ve neşrini tensîb ettim.

Fâzıl-ı müşârun-ileyh hazretlerinin bu eserleri akāid-i İslâmiyyeyi tavzîh ve fenne tevfîkan İslâmiyet'e edilen bazı i'tirâzâtı yine fünûna tatbîkan red ve tasrîh ettiği ve mütâlaası i'tikādât-i dîniyyemizi takviyeye ve i'tirâzât-ı fenniyyeyi de redd ü cerhe fil-cümle medâr olduğu cihetle kemâl-i aczimle beraber tercüme ve neşrine cesâretim mücerred ulemâmıza, üdebâmıza, erbâb-ı fünûnumuza böyle bir fikri ve dinimize zaman îcâbınca muktezî olan bir hizmeti ihtârdan ibârettir. Tevfîk Allah'tan.

Baban-zâde
Mustafa

SİYÂSİYÂT

MÜLÂHAZÂT-I MÜTENEVVİA

Resmî ve Efrâd Telgrafnâmeleri – Muâmelât-ı beşeriyyenin tesrî'-i tesviyyesine en mühim bir vâsıta olan telgraf hakkında bizde pek çok şikâyet işitiliyor. Bizdeki telgraf maksadı lâyıkıyla hâsıl edemiyor. Her şey gibi bu da ıslâhâta muhtâc. Geçenlerde Meclis-i Meb'ûsân'da Posta ve Telgraf bütçesi tedkîk olunduğu sırada posta gibi telgraf hakkında dahi birçok mülâhazât-ı i'tirâziyye beyân olunmuş, efrâd-ı nâsın telgraf muâmelâtından lâyıkıyla istifâdesine mâni' olan ahvâl şerh edilmiş. Zabıt müzâkerâtı[nı]n gazetelerde mütâlaasından anlaşıldığına göre hutût-ı telgrafiyyenin adem-i kifâyeti mevâni'-i mezkûrenin başlıcasını teşkîl etmektedir. Memleket vâsi' ve hutût-ı kâfiyye ta'lîkı ise uzun zamana ve çok paraya muhtâc. Maamâfîh başka memleketlerde ve hatta noksân vesâit ile intizâm ve mehmâ-emken sür'at-i muayyene yine te'mîn olunabilir. Efrâd-ı nâsın muâmelât-ı ticâriyye ve ictimâiyyede telgraflardan sühûlet-i istifâdesine başlıca mâni' olan şey resmî telgrafnâmelerin kesretidir. Resmî telgrafnâmelerin efrâd telgrafnâmelerine takdîmen keşîdesi i'tiyâdât-ı idâriyyedendir. Menâfi'-i âmme muvâcehesinde nef'-i ferd beklemeli değil mi ya. Ancak ferdin vikāye-i hukūku için muâmele-i resmiyyedeki müsta'celiyyet ve ehemmiyet de muhakkak bulunmalıdır. İkinci ve üçüncü derecede ehemmiyeti hâiz olan mesâil-i resmiyyenin çok kere mevâdd-ı müsta'cele kılığında teller vâsıtasıyla cereyânında devam olundukça –velev ki hutût-ı telgrafiyyemiz tekessür eylesin– efrâd-ı nâsın muâmelât-ı ticâriyye ve ictimâiyyesi hakkındaki muhâberât-ı müsta'celesi telgrafhânelerde ma'rûz-ı avk u ihmâl olur gider. Asabiyeti tutan âmirin, telâşa düşen me'mûrun hemen telgraf başına mürâcaat eylediği ve tellerin beyân-ı hâlde tahrîrât tastîrinden daha kolay addedildiği yerlerde tekaddüm-i resmiyyet dolayısıyla halkın muhâberât-ı şahsiyesi daha çok zaman sektedâr olur gider. Ya resmî telgrafnâmelerin tatvîlini mûcib olan ve tahrîrâta muhsûs bulunan elkāb isti'mâline, kelimât-ı tavsîfiyye ve iltifâtiyye beyânına ne demeli? Başka memleketlerde telgrafnâmelerde lâzime-i îcâz ve taksîre be-gāyet riâyet olunur. Mesela Fransa'da bir adam "Paris'te Dâhiliye'de filân me'mûru filâna" diye bir adres yazdığı hâlde bizde "Dersaâdet'te Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi ... Kalemi hulefâsından izzetlü veya saâdetlü filân beyefendi hazretlerine" yollu yazması iktizâ eyler. Bu misillü zevâid-i resmiyyete riâyet lâzım geldikçe hutût-ı mevcûdeden nâsın istifâdesi elbette mahdûd kalır.

Müterakkī memleketlerde bile telgraflar menba'-ı vâridât teşkîl etmezler, onların ziyânı posta hâsılâtından çıkar. Lâkin o memleketlerin hükûmetleri ziyâna bakmayıp da tezyîd-i hutût eyledikleri gibi telgraf ücûrâtını da ahâlinin kudret-i te'diyyesi nisbetinde tenzîl eylerler. Bu ise halkı muamelât-ı kesbiyye ve ictimâiyyede intizâma, sür'ate, müdâvemete tergīb eyler. Bu vechile halkın terakkıyât-i medeniyyesinden de devlet ve memleket müstefîd olur.

§

[487] Bizde Vech-i Temeyyüz – Dünyâda dünyâyı dolaşarak medenî hey'et-i ictimâiyyelerde mevcûd olan mahâfil-i muâşereti görenlerimiz az değildir. Bunlar pek [i]yi bilirler ki medenî memleketlere isti'dâd-ı fıtrîlerine mesâî-i iktisâbiyyelerinin verdiği inşirâh sebebiyle temeyyüz etmiş zevât yalnız bir sınıfa mensûb değildir. Bizde ise tabaka-i âliyyeye vusûl için hâlâ tarîk-ı temeyyüz birdir; o da tarîk-ı resmiyyettir. Derecât ile sınıf-ı me'mûriyyetten yetişmemiş ve turuk-ı ma'lûme-i resmiyyeden birinde kat'-ı rüteb etmemiş bulunan bir kimse bu vatanın umûrunda sâhib-i re'y ü

nüfûz olamıyor; teşrîfât-ı ictimâiyyede ise öyle bir kimsenin işgāl ettiği mevki' daima mevki'-i mâdûniyyettir.

Çend seneden beri meşrûtî bir devlet hâline girdik. Hatta bir aralık hürriyet ve müsâvât-ı şahsiyyenin pek vâsi' sûrette tevsîi tarafına bile meylettik. Fakat tevârüs eylediğimiz (fonksiyoneriter) daha doğrusu me'mûriyet-i resmiyye illeti bilâhare nüks etti. Tarîk-ı me'mûriyet-i resmiyyenin hâricinde bir adam ta'lîm ve terbiye gördüğü hâlde bu mülk ü millete yararlık gösteremez mi? Elbette gösterebilir. Ticâret ve sanâatte, ta'lîm ve te'lîfde liyâkatini fiilen göstermiş olan kimselerin de medenî bir hey'et-i ictimâiyyenin mevki'-i mahâfil-i âliyyesinde şerefleri bulunmak iktizâ eder. Nazar-ı âmmede mevzi'-i şerefin bizimki gibi bir (bürokras)'tan derecât ile yetişmiş olanlara inhisârı takdîrinde bu mülk ü millet için teâlî ve iktisâb-ı refâh ümîdlerinden vazgeçmek lâzım gelir. Mehd-i meşrûtiyyet tavsîf olunan İngiltere'de ulûm ve fünûn ile, fabrikatörlük ile, hatta gazetecilik ile temeyyüz eden zevâta "Lordluk" ünvânı verilegelmiş ve bunların kamarada mevki'leri bulunmuştur.

Bizde bu husûsâtta muhâfazakâr bulunanlar zamanın temâyülâtına ehemmiyet-i kâfiyye atfetmiyorlar demektir. Taannüd ederlerse cidâl-i siyâsîde lâ-cerem er geç mağlûb olmuş olurlar.

§

Hamiyetsizlik Nümûnelerinden – Ma'lûmdur ki zamân-ı kadîmde şark müterakkī ve mütemeddin, garb câhil ve vahşî idi. Zamanımızda garb müterakkī ve müteyakkız, şark ise bî-ahlâk ve pür-nifâktır. Bu iki dâire-i arz halkı kadîmden biri yekdiğerini taht-ı tahakküme alacak teşebbüsâttan geri durmamış ve fakat son zamanlarda garb tevsî'-i dâire-i tecâvüzünde ve binâenalayh şark üzerinde vaz'-ı tahakkümünde mazhar-ı muvaffakıyet olmuştur. Bu muvaffakıyet devam ettikçe şarka mahsûs bir eser-i hâkimiyyet kalmaz. Nifâk u fesâdda pûyân olan ve akvâm-ı şarkıyyeden bulunan müslümanlar felâket-i tâbiiyyete düştükçe eyvâh derler ammâ geç salâh u teyakkuzun ne fâidesi olur? Bizim şu muhît-ı fâsidde pek çok kimseler vardır ki evvelce dahi söylediğimiz vechile istedikleri me'mûriyeti alamadıkları, umdukları kadar maâş çıkaramadıkları takdîrde devletimizin battığını arzu edecek derekede hissiyât-ı redîe izhâr ederler. Son senelerde adedleri artan bu musîbetler filân ve filân devletin tâbiiyetinde bulunmağı filân ve filân "zâtların icrâ-yı hükûmet ve nüfûz[1] eylediği devlete" yani kendi devletine tâbiiyete müreccah tuttuklarını söylemekten utanmamaktadırlar. Böyle menfûr ve hâinâne bir his beslemeleri, hakīkatte filân zâtların devleti sû'-i idâreye uğratmalarından dolayı değil, ancak o zâtların yerine geçemediklerinden nâşî idi. Hırs-ı kîn ü intikām bizde bazı kimselerin basîretlerini o derece ta'lîl etmiştir ki şimdiye kadar tâbiiyet-i garbiyyûna düşmüş olan ehl-i İslâm'ın hâl-i ye's ü mezelletini hiç göremezler. Onlarca en mutavassıt bir frenk kendi vatandaşlarından, en âkıl ve âlim bir adama bile müreccahtır. Hâlbuki vatanları fütûhât-ı ecnebiyyeye dûçâr olan ve binâenaleyh ekserîsi iktidâr-ı sathîye mâlik ve birçoğu da şarlatan me'mûrîn-i ecânibin taht-ı hükm ü nüfûzunda kalan memâlik-i şarkıyye müslümanları tek başına müstakil kalmış olan şu mülk-i İslâm'ın olsun istîlâ-yı ecânibden sıyânetine duâ ederler. Cezâyir'den, Tunus'tan, Hind'den, Mısır'dan, Kafkasya'dan, Bulgarya'dan gelen müslüman gençlerine sorunuz da bakınız. En azâblı bir istiklâl-i siyâsî-i millînin en hür ve muntazam sayılan bir idâre-i ecnebiyyeye bin kat müreccah olduğunu size söylerler. Hırs-ı vuhûşâne ile hissiyât-ı necîbe-i hamiyyeti kāle almayan bizdeki ahlâk düşkünleri bekā-yı istiklâl-i Osmâniyyet'e hâdim olabilecek her türlü kuvâ-yı milliyye ve dînîyyemizi kesre uğraşan yabancılara yardım bile ederler. Zaman geldikçe bu erbâb-ı ihânetin akvâl ü ef'âli hakkında misâller veririz. Şimdilik o makūlelerin gazab-ı Rabbânî'ye dûçâr olmaları niyâzıyla iktifâ edelim.

§

Matbûât-ı Milliyyede Mizâh – Garbda câri olan âdâttan biri gelişigüzel şarka tatbîk olunuverince muvaffakıyet-i hasene te'mîn edemiyor. Fi'l-vâkı' tabîat-i beşeriyye her yerde az çok müteşâbih olduğundan eğlenceden, latîfeden insanlar her yerde hoşlanırlar. Mizâh ve latîfe ile okşanan kalbden kasvet ve keder çıkar; hatta iyi bir kahkaha dahi rûha ferahlık verir ve binâenaleyh sıhhat-i cisme yarar. Maamâfîh ferahın tarzı âdât ve hissiyât-ı mahalliyye ile mütetâbık olmaz ise istihzâya mahmûl olur. İstihzâ hakāreti mûcib, hakāret ise hiddet-i nefsâniyyeti dâîdir.

Bizde mizâh-ı siyâsî bir bid'attir; çok kere nezâhet ü bî-tarafî ile vukū' bulmadığından bir bid'at-i seyyiedir. Hatta Avrupa'nın müterakkī memleketlerinde bir mizâh eğer nezâhetten ârî olur ve infiâli da'vet edecek bir şekilde bulunur ise halkın tabakāt-ı münevvere ve mütemeddinesi arasında kat'iyyen gûş-ı telakkī ve câ-yı kabûl bulamaz. Çirkâb-ı garaz ile tahrîr ve tersîm olunan bir varak-pâre-i mizâh onlarca yırtılıp süprüntü sepetine atılmaya lâyık görülür. Anlayabildiğime göre hâl bizde öyle değilmiş! Mizâhda garaz, nâmerdlik, zebûnküşlük, hâsse-i intikām ne kadar ziyâde tasvîr olunursa makbûliyeti de o nisbette ziyâde bulunur imiş!

Geçen gün bir zât "Şunu gördünüz mü?" diye elime resimli bir **[488]** risâle tutuşturdu. Açtım, göz gezdirdim, lâkin doğrusu ya ıttılâım risâleyi veren zât gibi beni mesrûr edemedi. İâde eylediğim sırada kendisi gibi benim yüzümde dahi tebessüm-i beşâşet bulunmaması onun yüzünde bir hayret peydâ ediverdi. Hele Anadolu'ya mensûb bir zâtın tarz-ı telaffuzunu taklîd etmek Anadolu'daki birçok ihvân-ı dînimizi güldürmez; bilakis müteessir eder, kızdırır.

Bundan evvel yazdığım bir mülâhazada matbûâtın takyîd veya tahliyesi bir ihtiyâc-ı tedrîcî ile vukū' bulmak lâzım geleceğinden bahseylemiş idim. Bu iki sûrette dahi mübâlâtsızlık ağrâzı tahrîk ve buhrânı teşdîd eder. Matbûât hakkındaki tedâbîr-i ahîreden dolayı bazı gazeteler alabildiklerine gitmeye başladılar. Onlara uymak hamiyet-i sahîhası olan Osmanlılar için tarîk-ı necâttan sapmak demektir.

Ç - Ş - Z[ze]

[1] Metinde (نفوس) şeklinde yazılmıştır.

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA

– 4 –

Nüfûz-ı Ecânib, Beyrut Mektepleri:

Beyrut ahâlisi ister İslâm ister Hıristiyan olsun içlerinde Türkçe bilir kimselere nâdiren tesâdüf olunur. Devr-i sâbıkta ve lâhıkta Türkçe lisânının ta'mîmi ile ahâliyi nüfûz-ı ecânibden tahlîs için buraya ta'yîn olunan vâlîler tarafından hiç ciddî bir teşebbüs ittihâz olunmamıştır. Şâz ve nâdir olarak bu fikirde bulunan vâlîlerin bu bâbdaki lâyihalarına Bâbıâlî havâle-i sem'-i i'tibâr eylememiştir. Beyrut vilâyetindeki maârif-i Osmâniyye Anadolu'daki vilâyetlerin pek mâdûnundadır. Hükûmet ve devlet tarafından vaktiyle maârifle lisân-ı Osmânî'nin ta'mîmi hakkında bezl-i himmet ve ehemmiyet olunsaydı zekî ve ifrât derecesinde fatîn olan Beyrut ahâlî-i mahalliyyesinin cümlesi bugün Türkçe lisânıyla tekellüm eder ve ecnebîleri büyük ve azametli görmekten kurtulurlardı. Bîçâre ahâlinin kısm-ı a'zamı kendi lisân-ı mâder-zâdları bulunan Arabcayı bile –kavâid-i sarfiyye ve nahviyyeye tevfîkan– doğru okuyup yazmaya gayr-i muktedirdirler. Türkçenin neşr u ta'mîmine çalışmamak yüzünden değil midir ki Girit'i de âdetâ kendi rızâmız ve elimizle bugünkü hâle getirdik.

Bağdâd vilâyetinde Türkçe lisânını ta'mîm burası kadar lâzım değildir. Zîrâ ora ahâlîsi daima Kürdler ve Türklerle hâl-i temâsta bulunmak sâyesinde herkes az çok Türkçe konuşur. Bir de Bağdâd vilâyeti kadar Beyrut vilâyetinde hükûmetin mekâtib-i husûsiyye ve resmiyyesi yoktur. Hâlbuki burada her şeyden evvel ve elzem ve namaz ve oruç gibi farz ve vâcib bir şey varsa maârifin neşr u ta'mîmidir. Ahâliyi ecnebî boyunduruğu altından ancak bu sûretle tahlîs etmek mümkündür. Öyle olmasa muâmelât-ı hükûmetin lisân-ı Arabî ile icrâ ve tatbîk olunmasını taleb etmekte ahâlinin hakkı vardır. Zâten ikide birde yerli ve muhâlif vaz'iyyetini takınan gazeteler muâmelât-ı resmiyye ile teblîgātın Arabca ile neşrini taleb etmektedirler. Bu husûsta matbûât-ı mahalliyyeden ziyâde ısrâr u ilhâh eden *el-Müfîd* gazetesidir. Eğer bu mutâlebe-i aleniyye altında –zamîr-i müstetir– gibi hafî bir maksad yoğise –bana kalırsa tamamıyla– haklıdır.

İngiltere Devleti tarafından İngilizce lisânının neşr u tevsîi için verilen tahsîsâtın yüzde birini bile hükûmet-i Osmâniyye sarf etmiyor. Hâlbuki mekâtib-i husûsiyye-i İslâmiyye ve ecnebiyyede Türkçe lisânının tedrîsiyle ta'mîmi için hükûmetimiz muâvenet-i nakdiyyede bulunmak mecbûriyetindedir. Ta'yîn olunacak muallimin de me'mûriyetleri Maârif müdîrleri tarafından tasdîk olunmalıdır. Bu şerâiti kabûl etmeyen mektepleri sedd ü ta'tîle hakkımız vardır.

Beyrut'taki mekâtib-i ecnebiyye ile Maârif Müdîriyeti arasında hiçbir vechile bir râbıta yoktur.

Maârif müdîri ise –imtiyâzât-ı ecnebiyye ile hükûmetin kudretsizliği yüzünden– ses çıkaramamaktadır. Zîrâ böyle bir fikirde olduğunu ecnebîler hissedecek olurlarsa, dakîkasında yaygarayı koparırlar. Hâlihâzırda Beyrut Maârif Müdîri bulunan Fâik Bey Beyrut'a yeni muvâsalat ettiği zaman mekâtib-i ecnebiyye müdîr ve reîsleri tarafından kendisine beyân-ı hoşâmedî edilmedikten mâadâ, birkaç gün sonra kendisi, onları ziyâret etmeye karar vermiş ve fiilen mekteplerine kadar gittiği hâlde pek bâridâne bir sûrette kabûl etmişler, hatta kendisine iâde-i ziyârette bile bulunmaya tenezzül etmemişlerdir.

Bundan başka yine bir ecnebî mektebinin mükâfât resm-i tevzîine da'vet olunduğu hâlde, usûlen ve nezâketen mükâfâtın talebeye tevzîi Vilâyet Maârif Müdîriyyeti tarafından icrâsı îcâb ederken maatteessüf Fransa konsolosu cenâbları fuzûlâne olarak bu vazîfeyi icrâ eylemiştir. Bir Osmanlı vilâyetinde bir Osmanlı Maârif müdîrine bu kadar ehemmiyet vermemek tahkîr ve tevhîn ma'nâsını tazammun etmez mi?!

Bu gibi tatsızlıkların yegâne sebebi ise, vaktiyle ve hâlâ bizim tarafımızdan ta'mîmi lâzım gelen maârifin ecnebîler tarafından icrâ olunmasından ileri gelmiştir. Sonra daha câlib-i dikkat ü im'ân bir şey varsa bizim mekteplerimizin Hazret-i Âdem devrindeki tarzda bulunup, mekâtib-i ecnebiyyeye min-külli'l-vücûh rekābet edememesi keyfiyetidir. On, on iki sene bir ecnebî misyoner mektebine devam eden bir Osmanlı tıfl-ı ma'sûmunun a'mâk-ı kalbinde Osmanlı[lı] k hissi kalabilir mi? Hâşâ ve kellâ! Misyonerler mekâtibinde bir İslâm çocuğa verilen dersle bir gayr-i müslim çocuğa verilen ders beyninde hiçbir fark ve tefâvüt olmadığı gibi kitapları da birdir. Bu kitapların hemen her sahîfesinde Hıristiyanlığa âid âdât ü ahlâk ile teslîse müteallik cümleler vardır ki hemen birkaç yüz defa ma'sûm talebenin gözüne, vicdânına, dimâğına, kuvâ ve hayatına ister istemez ilişir. Bu hâl senelerce –İştayn ve Tirbing mağazalarının reklam ve i'lânları gibi– göz önünden geçerse artık o tıfl-ı ma'sûmda İslâmiyet'ten, Osmanlılık'tan bir eser bırakır mı?!

Bu kadarla iktifâ edilse yine ziyânı yoktur. Fakat sabah, akşam gayr-i müslim talebelerle beraber mektebin ibâdethânesini teşkîl eden kiliseye müslimlerin gitmesi usûlü cârîdir.

Esnâ-yı ibâdette bir müslim talebenin gayr-i müslimlerle beraber bulunması şart ittihâz kılınmış ve programa da idhâl olunmuştur. Hakāyık-ı dîniyye ve mezhebiyyesiyle İslâmiyet'te cârî olan örf ve âdâta hakkıyla ve lâyıkıyla vâkıf olamayan bir küçük çocuk bu mekteplere devam ettikten sonra gereği gibi (tanassur) ile Hıristiyanlığı kabûl etmeye tabîatıyla mecbûrdur.

Akāid-i dîniyyesiyle âdât ve i'tikādātını İslâm mekteplerinde küçüklükten beri tahsîl etmeye muvaffak olanlar biraz büyüdükten sonra bu gibi mekteplere girecek olurlarsa ihtimâldir ki mekâtib-i mezkûrenin avâmil ve müessirâtından yakalarını kurtarabilirler, yoksa aksi takdîrde muhâldir.

İşte hükûmetin vazîfe-i nazîfesi burada an'anesiyle kesb-i vuzûh eder. Beyrut müslümanları pek gayretli ve hamiyyetli oldukları için hükûmete maârifin neşr **[489]** ü ta'mîmi hak-

Beyrut Vilâyeti Dâhilinde Mevcûd Mekâtib-i Muhtelife İstatistik Cedveli

Esâmî-i Kazâ	Mekâtib-i Resmiyye			Nîm-resmî Mekâtib			Mekâtib-i Husûsiyye-i İslâmiyye			Mekâtib-i Husûsiyye-i Gayrimüslime			Mekâtib-i Ecnebiyye			Yekûn		
	Aded-i Mekâtib	Talebe ve Tâlibât	Me'mûr ve Muallim	Aded-i Mekâtib	Talebe ve Tâlibât	Me'mûr ve Muallim	Aded-i Mekâtib	Talebe ve Tâlibât	Me'mûr ve Muallim	Aded-i Mekâtib	Talebe ve Tâlibât	Me'mûr ve Muallim	Aded-i Mekâtib	Talebe ve Tâlibât	Me'mûr ve Muallim	Aded-i Mekâtib	Talebe ve Tâlibât	Me'mûr ve Muallim
Beyrut kazâsı	7	753	70	8	1109	41	25	3375	145	21	2380	139	50	7709	427	111	15326	826
Saydâ kazâsı	3	157	10	13	1355	41	0	0	0	3	208	9	5	395	29	24	2115	89
Sur kazâsı	3	163	6	1	60	2	0	0	0	1	35	4	5	465	16	10	723	28
Merciuyûn kazâsı	1	31	2	0	0	0	0	0	0	8	455	15	6	238	9	15	724	26
Trablusşâm kazâsı	3	152	15	3	410	15	35	1377	56	2	102	3	10	1150	65	53	3191	154
Akkâr kazâsı	4	176	7	0	0	0	5	91	5	1	36	1	14	1175	37	24	1478	50
Hısnulekrâd kazâsı	2	82	4	0	0	0	3	57	3	5	216	5	4	197	6	14	552	18
Sâfîtâ kazâsı	2	55	4	0	0	0	0	0	0	1	30	1	2	80	3	5	165	8
Akkâ kazâsı	3	140	14	2	271	6	0	0	0	14	891	44	5	565	12	24	1869	76
Hayfâ kazâsı	1	55	3	3	482	11	3	322	4	8	1324	40	8	1261	38	23	3244	96
Nâsıra kazâsı	2	115	4	2	85	2	1	30	1	16	524	29	23	1326	70	44	2080	106
Taberiyâ kazâsı	2	75	4	2	165	8	0	0	0	4	500	24	3	98	9	11	838	45
Safed kazâsı	1	25	2	3	370	12	0	0	0	8	862	40	9	720	32	21	1981	86
Lâzkıye kazâsı	12	378	24	2	273	8	17	564	17	1	20	1	8	791	53	40	2026	103
Cebele kazâsı	19	311	17	2	128	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	13	439	16
Merkab kazâsı	11	288	13	1	52	1	1	50	2	1	41	5	0	0	0	14	431	21
Sahyûn kazâsı	9	234	11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	234	11
Nâblus kazâsı	6	478	15	75	2642	101	0	0	0	7	102	7	14	314	26	102	3536	149
Cenîn kazâsı	6	507	14	34	754	35	0	0	0	0	0	0	1	9	1	41	1270	5
Benîsa'b kazâsı	1	30	2	29	1677	36	0	0	0	1	10	1	0	0	0	31	1717	39
Yekûn	90	4207	241	180	9835	322	90	5666	233	102	7736	368	167	16495	833	629	43939	1997

kında var kuvvetleriyle yardım ve muâvenet etmeye hâzır olduklarını Maârif müdîri söylediği gibi kendilerinden de istidlâl ettim. Mesela gerek küçük ve gerek büyük mekteplerin inşâ ve te'sîsi ile maârifin tervîci hakkında hükûmet bunlara senevî bir mikdâr tahsîsât verirse az bir zaman içinde bâlâda arz eylediğim felâketlerden millet-i necîbe-i Osmâniyyeyi kurtarmak imkân dâhilindedir. Burada bir (külliye) –ki dârülfünûn demektir– inşâsının lüzûmuna gerek vâlî ve gerek ahâli tarafından defaâtle Maârif Nezâreti'ne mürâcaat olunduğu hâlde matlûb derecesinde bir netîceye dest-res olamamışlardır. Yalnız üç yüz lira kadar bir muâvenetle iktifâ edilmiştir.

Burada bir sanâyi' mektebi vardır ki ismi var cismi yoktur. Fakat mektebin binâsı gâyet büyük ve bir dârülfünûn ittihâzına min-külli'l-vücûh elverişlidir. Fransızlarla Amerikanların tıbbiye ve hukûk mekteplerine rekâbet etmek için hükûmet bir dârülfünûn inşâsına er geç mecbûrdur.

Konya Hukûk Mektebi'yle Şam Tıbbiye Mektebi'ni hükûmet Beyrut'a nakledip Mekteb-i Sanâyi' binâsını da bu işe hasr eylemelidir. Vâlî-i vilâyetin de fikri bu merkezde olduğunu işittim. Hatta bu bâbda Maârif Nezâreti'yle Bâbıâlî'ye fikrini bildirmiştir.

Beyrut vilâyetinde iki Tıbbiye mektebi vardır. Biri Fransızların, diğeri de Amerikanlarındır. Amerikan ve Fransız Tıbbiye mekteplerinin beherinde üçer yüz talebe vardır.

Bu Tıbbiye mekteplerinde eczâcılık için birer şu'be olduğu gibi, aynı zamanda Amerikan Tıbbiye Mektebi'nde dişçilik için de bir şu'be küşâd edilmiştir.

Amerikanların bir de Ticâret Mektepleri vardır ki nüfûzlarını bu vesîle ile daha ziyâde te'mîne muvaffak olagelmektedirler.

Beyrut'a bir de Sanâyi' mektebi lâzımdır. Çünkü memlekette san'at muhabbeti pek çoktur. Hakîkaten güzel şeyler de yapılıyor.

Fransızların Beyrut'ta bir de (Ecole Laique) nâmıyla bir mektepleri vardır ki, Selanik'teki mekteplerine benzer. Bu mektepte kiliseleri olmadığı gibi, ibâdât ve tâât-ı dîniyye dahi icrâ edilmemektedir. Bu mektebin bir de hukûk şu'besi vardır.

Bu mekteplerden başka ibtidâî ve i'dâdî derecesinde ecnebîlerin sâir mektepleri daha vardır ki, bunların hiçbirisinde Türkçe tedrîs edilmiyor. Osmanlı bir talebe buralara devam ettikten sonra az müddet içinde Osmanlılığını, hatta Müslümanlığını unutur gider.

Beyrut'ta en ziyâde câlib-i nazar-ı dikkat bir şey daha vardır ki, hıristiyanlarla müslümanların isimleri birbirine müşâbihtir. Yalnız hıristiyanlarda "Muhammed" ve "Ahmed" isimleri yoktur.

Hâsılı devlet, Beyrut'ta bir hükûmet-i Osmâniyye'yi te'sîs etmek isterse maârife dikkat edip ona göre fedâkârlıkta bulunmalı ve Türkçe lisânını da bu sûretle neşr u ta'mîm eylemelidir.

Aynı zamanda bu kadarla iş bitmez, adâlet ve müsâvâtın lâyıkıyla icrâ ve te'mîniyle kuvvetli bir hükûmete burada şiddetle ihtiyâc vardır. Bu ise değerli ve her türlü tecrübeden geçmiş ciddî, faâl, devletin haysiyetini muhâfazaya muktedir me'mûrlarla meydana gelebilir.

Hâlihâzırda me'mûrlarla ahâli beyninde gereği gibi bir ihtilât yoktur. Bunun en birinci sebebi ise ahâlinin Türkçe'ye âşinâ olmamaları ve me'mûrînin de Arabca tekellüm edememeleridir.

[490] Beyrut jandarma ve polisleri matlûb bir hâlde değildirler. Çünkü hem adedleri az, hem de ...

Re's-i Beyrut'ta bulunan bir eczâhânede bulunduğum esnâda ismini bilmediğim genç bir polis geldi, ilâc istedi, bi'n-netîce (belsoğukluğu)na dûçâr bulunduğunu eczâcı söyledi. Diğer bir polis de sokakta vazîfe başında bulunduğu esnâda bir taraftan (konyak) içip diğer taraftan da gramofon çaldırıyordu. Bunu ben re'ye'l-ayn gördüğüm gibi, ertesi günü cerâid-i mahalliyye de yazmıştır.

Hükûmet-i Osmâniyye'nin âsâyiş me'mûrluğunu deruhde eden bir me'mûr böyle olursa artık hükûmetin ahâli nazarında haysiyet ve i'tibârı kalır mı?!

Ahmed Agayef Bey'in müdhiş adedler altında bir makālesini okumuşidim. Hakīkaten Beyrut'ta ve memâlik-i Osmâniyye'nin birçoğunda bulunan mekâtib-i ecnebiyye pek dehşetli bir yekûn teşkîl ediyorlar. Buna binâen burada pek derin bir sûrette ettiğim tahkīkāt netîcesinde âtîdeki istatistik cedvelini tanzîme muvaffak oldum. Yalnız cedvelin dikkatle kāriîn tarafından mütâlaa olunmasını ricâ ederim. Netîcede her şey anlaşılır.

Ahâlî-i mahalliyyeyi hükûmetten soğutturan esbâb u vesâilin başlıcası terbiye-i ecnebiyye ile müterebbî olması ve sâniyen devr-i sâbıktaki me'mûrînin zulm ü irtikâbıdır. Meşrûtiyetten sonra her ne kadar irtikâb âdet-i mezmûmesi ortadan gāib olmuş ise de kökü henüz maatteessüf kal' u kam' edilmemiştir.

Bir de maatteessüf Arablık, Türklük, ayrılık gayrılık hissiyâtı neşredecek cereyânın da Beyrut'ta neşr u ta'mîmi için bir cereyân-ı hafî mevcûd olduğu "Fityân-ı[1] Kahtân" nâmı altında bir cem'iyet teşkîl eylediklerini anladım. Fakat hamden sümme hamden ukalâ-yı millet üzerine bir te'sîr icrâ edememekte olduklarını ve yalnız birkaç serseriden ibâret bulunduklarını da istihbâr ettim.

Burada şimdilik ahkâm-ı örfiyye sâyesinde âsâyiş hüküm-fermâdır. Bunu Beyrut'un ileri gelen nâmûslu zevâtı bir ni'met telakkī ediyorlar. Hatta eşrâftan birisinin beyânâtına bakılırsa, Dîvân-ı Harb-i Örfî'nin teşekkülünden evvel her gece silah sesleri işitilir ve mutlakā vukūâta sebebiyet verilirdi. Fakat ahkâm-ı örfiyye sâyesinde bu hâl külliyyen ref' ve zâil olmuştur.

Bunu yazmaktan maksadım Beyrut'un dâimî bir sûrette ahkâm-ı örfiyye ile idâre edilebileceğini te'yîd etmek değildir. Ancak kavî bir hükûmete memleketin şiddetle muhtâc olduğunu bildirmektir.

[1] Metinde (فتان) şeklinde yazılmıştır.

Zâten burada teşekül eden Dîvân-ı Harb o kadar şiddetle meşgūl değildir. Yalnız vücûdu ahâliye bir rahmet olmuş ve şerîrlere hadlerini tanıttırmıştır. Şimdilik bu kadar yetişir.

Beyrut Muhâbir-i mahsûsunuz

S[sin]**. M. Tevfik**

Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

– 4 –

Geçen mektûbda Sofya'ya gelmekteki maksadımı îzâh etmiştim. Gerek buraya gelmezden ve gerek geldikten sonra Bulgaristan muallimîn-i İslâmiyyesi nâmına Bulgar Muallimîn Kongresi'ne iştirâk eden zevâtın bazılarıyla görüştüğüm gibi bilhassa kongre reîsi ile de görüştüm. Bittabi' maârif-i İslâmiyyeye âid hayli ma'lûmât edindim.

Bu sûretle destres olabildiğim ma'lûmâtı, bununla beraber Bulgaristan mekâtib-i ibtidâiyye-i İslâmiyyesine mahsûs ve "146" madde ve birçok îzâhâtı hâvî olan ta'lîmât ve mezkûr mekâtibe âid programı gönderiyorum.

Gerek ta'lîmâtta muhtevî olduğu mevâd; gerek bu maddelerin her birisi müzâkere edilirken kongrede cereyân eden münâkaşât ve mübâhasât-ı ilmiyye gösteriyor ki: Bulgaristan ahâlî-i İslâmiyyesi ve bilhassa vatanın, milletin saâdet ve selâmeti kendilerine mevdû' olan muhterem muallimîn-i İslâmiyye ve kongre a'zâları hakīkaten ihtiyâcâtı anlamışlar, hakīkaten intibâh ve teyakkuz devresinde olduğumuzu; millet-i İslâmiyyenin mübtelâ olduğu maraz ve onun tedâvîsi ne yolda olacağını bi-hakkın takdîr etmişler, bunun için bütün fedâkârlıklarıyla bu maraz-ı müzmini mahv etmeye çalışıyorlar.

Ben bu, yüz kırk altı maddenin her birisi hakkında cereyân eden müzâkereyi bizzat görüp okuduğum için yakın bir zamanda Bulgaristan müslümanlarının bir maârif ordusu teşkîl edeceklerine kanâat hâsıl eyledim.

Elverir ki bütün muallimler, ahâli azimlerinde sebât etsinler, yorulmasınlar, bizde olduğu gibi evvela heves ile pek hızlı giderek sonra duruvermesinler. Zâten durmak da kābil değil ya! Ve bilsinler ki her güçlüğün yanında bir de kolaylık vardır. [2](اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا) Şurası da ma'lûm olmalıdır ki bu husûsta muallimîn müttefik olmalı, garaz ivaz gibi şeyler beslemeyerek vatanı, milleti düşünmeli. Ben isterdim ki bu maddeler hakkında cereyân eden mübâhasât-ı ilmiyyeden bütün *Sebîlürreşâd* kāri'leri müstefîd olsunlar! Maatteessüf bu kābil olmadığı cihetle yalnız yirmi beşinci maddenin müzâkeresi münâsebetiyle kongre a'zâsından muhterem bir zâta söylemiş olduğu mühim fıkraları zikr ile iktifâ edeceğim.

Ta'lîmâtnâmede görüleceği vechile yirmi beşinci madde aynen şudur:

Madde 25 – "Her muallim, evkāt-ı hâliyyesinde, bâ-husûs eyyâm-ı ta'tîliyyede ilmî ve terbiyevî ma'lûmâtını tezyîd ve tevsîe mecbûrdur. Arzu olunur ki muallimler, topoğrafya, coğrafya, tabakāt fenlerine dair ma'lûmât almaya, memleketin ahvâl-i iktisâdiyyesini öğrenmeye, millî türküleri, masalları, âdâtı, hâsılı vatanın ahvâl-i umûmiyyesini zabta

[2] İnşirah, 94/6.

çalışsınlar." Bu maddeyi şerh makāmındaki fıkra ber-vech-i âtîdir:

"Efendiler! Tezyîd ve taleb-i ilm ile me'mûr olan biz müslümanlar ve be-tahsîs muallimler, evkāt-ı hâliyyesini mütâlaaya hasr ile ulûm ve fünûn-ı mütenevviada; bâ-husûs san'atımız olan tedrîs ve terbiye-i etfâle müteallik son zamanlarda intişâra başlayan resâil ve kütübü okuyarak tevsî'-i ma'lûmât etmeliyiz. Zaman; zamân-ı terakkīdir. Eğer biz terakkī etmeye çalışmazsak inhıtât muhakkaktır. Târîh nazarında, vicdânımız huzûrunda mes'ûl kalırız.

Efendiler! Çocuklarını terbiye etmeyi deruhde ettiğimiz bu mâzîsi şânlı; fakat hâli perîşân zavallı millet-i İslâmiyyenin saâdet ve selâmetine hizmet edebilmek, onları bulunduğu mezlaka-i cehâletten kurtarabilmek için pek çok fedâkârlıklar yapmaya mecbûruz. Bulgar efkâr-ı umûmiyyesini uyandırmakta pek çok himmetleri sebk eden müteveffâ Slavikof'un tercüme-i hâlinde pek çok şeyler gördüm: Zavallı kendisini milletine sevdirince, milletin teveccühünü kazanınca pek çok sıkıntılar, maddî pek çok fedâkârlıklar yapmaya mecbûr olmuş. Birçok mahrûmiyetlere, tahkīrâta katlanmış. Fakat sabr u sebâtla bin-netîce merâmına nâil olmuş. Biz de silkimizde tefeyyüz edebilmek, muvaffak olabilmek için büyük fedâkârlıklar yapacak, ma'lûmâtımızı ziyâdeleştireceğiz.

İkinci fıkraya –arzu olunur ki den aşağısı– gelince: Bir insan bulunduğu memleketin mensûb olduğu milletin târîhini bilmek farzdır ve zannederim ki burada hepimiz müttefikiz. Pek a'lâ! Biz Bulgaristan Türkleri târîhimizi biliyor muyuz? Mâzîmizi tanıyor muyuz? Ben diyeceğim ki hayır!

Canım târîh okumuyor, okutmuyor muyuz? Okuyor okutuyoruz. Ama, o umûm Türkiye Târîhi! Ya bulunduğumuz Bulgaristan, bu eski Tuna vilâyeti, ya bu eski Rumeli eyâleti târîh-i husûsîsine dair ne biliyoruz? Mesela, Cum'a, Şumnu, Yenipazar, Osmanpazarı, Varna, Rusçuk hakkında ne ma'lûmâtımız var? Buraların ahâlisine dair ne biliyoruz? Deliorman'ın adamı ile Karlova'nın veyahud başka yerlerin adamları birbirlerine benziyor mu? Bu benzememezliğin sebebi nedir hiç tahkīk ettik mi?

[491] Demek isterim ki, bu maddenin rûhu şudur: Biz muallimler bulunduğumuz yerlerin ahvâl-i coğrafyasını, topoğrafyası, tabakātü'l-arzına dair ma'lûmâtını bilsek, tahkīkātta bulunsak, eski masallarımızı toplasak, âdetleri öğrensek pek çok yeni ma'lûmâta destres oluruz zannederim.

Milletdaşlarımız olan Macarlar bir târîhte memleketimizde misâfereten bulunmuşlardı. Bizim ne kadar türkülerimiz, masallarımız varsa hepsini toplamışlar, birçok mecmûalar yapmışlar. Maatteessüf biz birçok târîhî türkülerimizi unuttuk yahud unutacağız.

Ya bu vatanın yetiştirdiği büyük adamlar; bunları biliyor muyuz? Burada birçok meâsir-i hayriyyenin pek çokları, bizim benimseme[me]miz yüzünden mahv olup gitti, bir takımları da mahv olacaktır. Eğer şimdiden bunları sahîfe-i târîhe tesbît etmezsek emin olunuz ki bizden sonra gelecekler; ecdâdımız, evet! O şânlı ecdâdımız hakkında pek fenâ sû'-i zanda bulunacaklar. Müslüman medeniyetine, müslüman umrânına, müslüman an'anâtından bir şey bulamayacaklardır. Binâenaleyh bize, bu maddenin geçmesiyle beraber herkesten –yani muallimler– sene nihâyetine kadar bulunduğu yerin ahvâl ve âdâtına dair bizim nokta-i nazarımıza muvâfık birer tahkīkāt-ı târîhiyye ve coğrâfiyye isteyeceğim. İstenmesini teklîf ettiğim şeyler ber-vech-i âtîdir:

1- Her yerde san'at ve târîh nokta-i nazarından kıymetli mebânî ve hayrât bugün ister mevcûd olsun ister olmasın.

2- Bunları yaptıranlar.

3- Bulunduğumuz kasaba ve köylerin târîhi.

4- Bu yerlerde yetişen büyük adamlar ve bunların tercüme-i hâlleri.

5- Çeşmelerin, kalelerin, câmi'-i şerîfin, tekkelerin, medreselerin, kütübhânelerin, mezârların târîhleri, bânîleri ve sâireleri.

6- Müslümanlar arasında meşhûr ve mütevâtir olan rivâyât-ı târîhiyye.

7- Eski türküler.

8- Masallar gerek manzûm ve gerek mensûr.

9- Âdât ve an'anât.

10- Köylerin, kasabaların civârında olan meşhûr vekāyi'-i harbiyye ve bunlara dair ahâlî-i mahalliyyenin bildikleri.

11- Köylerin, kasabaların eski isimleri ve sebeb-i tesmiyyeleri.

12- Ahâlinin asıl nereden geldikleri.

13- Elde edilen mühim vakıf, berât, hüccet, i'lâm ve sâire sûretleri.

Bâlâya aynen nakledilen şu fıkralar gösteriyor ki Bulgaristan muallimîn-i muhteremesi muallimlik vazîfesini bi-hakkın takdîr etmeye başlamışlardır.

Evet; biz muallimlerin vazîfesi yalnız ders zamanında yarım yamalak birkaç sâat söz söyleyip de çıkıp gitmek değildir.

Bize öyle geliyor ki dünyâda muallimlik vazîfesi gibi mühim ve mukaddes bir vazîfe yoktur. Zîrâ milletin terakkīsi mekteplerde aldığı ders ile mütenâsibdir.

Mektepte muallîminden ne kadar fikir alır, ne gibi bir duygu ile perverde olursa o mensûb olduğu milletin de kendisinden o kadar istifâde edebilir. Binâenaleyh bu vazîfe-i mühimmeyi üzerlerine alan muallimler bir kere vazîfenin büyüklüğünü takdîr ederek ona göre çalışmaları lâzımdır.

Ölmüş olan bir millete rûh verecek, onu yavaş yavaş ayağa kaldırıp gezdirecek, ona dünyâyı seyrettirecek, ona hukūkunu, insâniyetini bildirecek olan muallimler olduğu gibi bir milleti atâlete, inkırâza doğru sürükleyip götürecek olan da muallimlerdir.

İşte bunun içindir ki bir muallim okutacağı ders hakkında pek vâsi' ma'lûmâta mâlik olmalı; derin bir vukūf ile huzûr-ı tullâba çıkmalı. Ehli olmayan kimseler verilen dersleri kabûl etmemeli, hangi dersi kabûl ettiyse gece ve gündüz o ders hakkında tetebbuâtta bulunmalı.

Bununla beraber o dersten maksad ne olduğunu da hâtırdan çıkarmamalı?

Sonra muhît-ı millîyi, kendi mensûb olduğu milleti düşünmeli! Âdât-ı millî ve an'anâtına ehemmiyet vermeyen milletler er geç mahkûm-ı inkırâz olduklarına târîh şâhid-i belîğdir. Yukarıdan beri söylediklerim gayr-i kābil-i inkâr bir hakîkat iken maatteessüf bizim muallimler hâlâ bunu takdîr edememişlerdir.

Ders zamanlarının hâricinde çalışmak şöyle dursun ders zamanında bile bir sâati zor geçiriyorlar. Memleketimizin en büyük mektebi olan dârülfünûnda öyle muallimler biliyoruz ki ders zamanı olan bir sâatte üç defa sâate bakar, zil vurulmadığından şikâyet eder hiç derse bakmadan; tedkīkātta bulunmadığı bir dersi talebeye takrîr etmek ister.

Yine öyle muallimler görülür ki kürsüye çıktığı gibi mensûb olduğu milleti unutarak milliyetini tahkīr etmeye kalkışır, efendim din, milliyet gibi şeylerin ehemmiyeti yoktur, bunlar terakkīye mâni'dir, der.

Yine öyle muallimler görülür ki talebenin fikrini bütün ma'nâsıyla kurûn-ı ûlâya ircâ' etmek ister. Hâsılı bir sâat evvel gelir birisi bir şey söyler, öbür sâatte diğer muallim gelerek onu nakz eder talebe de şaşırır kalır.

Gönül arzu eder ki bizim muallimler de bir Muallimîn-i İslâmiyye Kongresi akdederek tedrîcen bu gibi yolsuzluklara nihâyet versinler!

Bâlâya aynen nakletmiş olduğumuz 13 madde pek çok hakīkatleri hâvîdir. Zannederim, her birisinde büyük büyük maksadlar vardır. Allah onlara muvaffakıyet bizimkilere teyakkuz ve intibâh versin!

Muhbir-i mahsûsunuz
Ahmed Hamdi

ŞUÛN

Osmanlı – İtalyan Muhârebesi:

Seyyid Senûsî Hazretleri – *el-Livâ* gazetesinin dârü'l-harbde bulunan muhâbirinin Cağbûb'dan keşîde eylediği telgrafta Senûsî Şeyh-i Kebîri Seydî Ahad eş-Şerîf hazretlerinin Câlû'ya geldiği ve yakında Cağbûb'a muvâsalat edeceği ve ihtifâlât-ı lâyıka ile istikbâli için tertîbât ve ihzârâtta bulunulmakta olduğu bildirilmiştir.

İtalyanların Hâl-i Perîşânı – Malta'dan *el-Livâ* gazetesine yazıldığına göre şehr-i hâlin on dokuzuncu günü Palermo nâmındaki vapur Trablusgarb'dan buraya muvâsalat eyledi. Bu vapurda kâffesi mecrûh olmak üzere üç bin İtalyan askeri ve doksan zâbit bulunuyordu. İstıtlââtımıza nazaran bunlar Zanzur ve Seydi Saîd vak'alarında mecrûh olanlardan ber-hayât kalanlar olup İtalyan askerlerinin izhâr ettikleri temerrüd ü isyân üzerine memleketlerine iâdeleri taht-ı karâra alınanlardır. Mezkûr vapurda bulunan *Malta* gazetesi muhâbirinin verdiği îzâhâta göre Trablusgarb'daki İtalyanların ikinci kumandanı ile Kırkkarış civârındaki jandarma mektebi mürettebâtından on üç nefer intihâr etmişlerdir. Trablusgarb ve havâlîsindeki İtalya askerleri parasızlıktan, açlıktan ve bilhassa yorgunluktan son derecede şikâyet ediyorlar. Yakında kumandan-ı umûmînin intihârı, yahud İtalyan askerleri tarafından katli havâdisine intizâr edilmektedir.

Devlet-i Aliyye – Karadağ:

Karadağ'ın Hudûdu Tecâvüzü – 1-14 Ağustos târîhinden beri Karadağlılar bilâ-inkıtâ' ateş ederek Yaşko Glova Kulesi'ne doğru ilerlemekte **[492]** idiler. Ertesi gün Karadağlılar taarruz eyledikleri Eşter Karakolu'nda bir onbaşıyı şehîd eylemişler ve karakolu ihrâk etmişlerdir. Osmanlı müfreze-i askeriyyesi bunun üzerine Berane'ye avdete mecbûr kalmış ve on altı nefer gāib olmuştur. Bundan mâadâ bir mülâzim ile dört nefer şehîd olmuştur. Bu hâdise üzerine mahall-i vak'aya kuvâ-yı imdâdiyye sevk edilmiştir. Fakat bundan evvelce haberdâr olan Karadağlılar anâsır-ı hıristiyâniyyeden mürekkeb olan havâlî-i mezkûre ahâlisini teşvîk ile asâkir-i Osmâniyyeye taarruza teşcî' eylemişlerdir. Binâenaleyh asâkir-i imdâdiyyenin vürûdu üzerine hücûm eden halk ile bir sâat şiddetli bir müsâdeme icrâsına mecbûriyet hâsıl olmuştur. Karadağlılar her ne kadar Berane kasabasına dâhil olmuşlar ise de istihkâmlar asâkir-i Osmâniyye'nin taht-ı işgālinde kalmış ve bilâhare kuvâ-yı muâvinenin vürûdu üzerine [Kara]dağlılar çekilmeye mecbûr olmuşlardır.

Bâbıâlî'nin Tahrîrât-ı Umûmiyyesi – Karadağlılar tarafından Berane'ye karşı vukū' bulan tecâvüz-i hukūk-şikenâneden dolayı Bâbıâlîce süferâ-yı Osmâniyye vâsıtasıyla devletlere evvelisi gün bir tahrîrât-ı umûmiyye irsâl ve teblîğ kılınmıştır. Bu tahrîrât-ı umûmiyyede Karadağlılar'ın hudûdlarda tevâlî eden ve ahîren Berane kasabasına karşı vukū' bulan hukūk-şikenâne harekât ve tecâvüzâtları ber-tafsîl îzâh u beyân edilmiştir. Diğer taraftan Karadağlılar'ın tecâvüzât-ı ahîreleri üzerine bittabi' hudûd civârında tedâbîr-i lâzimeye tevessül edilmesi mecbûriyeti hâsıl olmuş ve Karadağlılar harekât-ı sakīmânelerine nihâyet vermedikleri takdîrde terettüb edecek bilcümle mes'ûliyetin Karadağ'a râci' olacağı bildirilmiştir. Hâriciye Nezâreti'nden aldığı emir üzerine Çetine Maslahatgüzârlık vazîfesini îfâ eden Ali Rızâ Bey dahi Karadağ Hâriciye Nezâreti nezdinde teşebbüsât-ı müessire-i siyâsiyyeyi îfâ eylemiştir.

Kosova:

Şân-i İslâmiyyet Budur – Üsküb'den vârid olan ma'lûmât-ı telgrafiyyeye nazaran Karadağlılar'ın mütecâvizâne bir vaz'iyet alarak, hatta Berane'ye kadar pâ-yı tecâvüz uzattıklarını haber alan bilumum Arnavudların bu hareketten pek ziyâde münfail olarak Hükûmet-i Seniyye'nin en küçük bir işâretiyle Karadağ hudûduna tahvîl-i veche-i azîmet edeceklerini beyân etmeye başladıkları ve harekât-ı kıyâmiyyenin bu sebeble de tebdîl-i şekl ü mâhiyet ederek sükûnun sür'atle teessüs eylemekte olduğu anlaşılmıştır.

Girit:

Hanya'da Yeni Bir Tecâvüz – Ağustos'un dördüncü günü Hanya kasabası hâricinde bir İslâm bir şahs-ı mechûl tarafından cerh edilmiştir.

Mısır:

Mısır'da Mazlûmîn-i Siyâsiyye – Mısır'da Hidiv ile Lord Kiçinır'a ve Reîs-i Nüzzâr Saîd Paşa'ya sû'-i kasd tertîbâtıyla iştigāl etmek töhmetiyle taht-ı tevkīfe alınmış olan *el-Livâ* gazetesi muharrirlerinden İmâm Vâkid ve Muhammed Abdüsselâm Efendiler ile talebeden Mahmûd Tâhir El-Arabî Efendi'nin Kāhire Cinâyet Mahkemesi'nde icrâ olunan muhâkeme-i vicâhiyyeleri netîcesinde İmâm Vâkid Efendi'nin hidemât-ı şâkka ile beraber on beş sene küreğe vaz' olunmasına ve Muhammed Abdüsselâm ve Mahmûd Tâhir El-Arabî Efendilerin de on beşer sene hapislerine karar verildiği okunmuştur.

Fas:

Fransızlarla Muhârebe – Tanca'dan *"Ajans Havas"*a yazılıyor: Ayın on dördünde Puvan kıt'a-i askeriyyesi tarafından icrâ olunan muhârebede Fransızların 10 maktûl ve 48 mecrûh verdikleri te'mîn olunmaktadır. Mecrûhlardan yirmi bir neferin yarası vahîmdir. Fumaliler nezdine dâhil olan Manga kuvve-i askeriyyesine mensûb Senegal efrâdından mürekkeb bir müfreze yüz kadar Fas süvârîsi tarafından dûçâr-ı taarruz olmuştur. Müsâdeme birkaç sâat devam etmiştir. Fransızların kuvve-i imdâdiyye almaları üzerine Faslılar ric'ate dûçâr edilmiş! Fransızların bu müsâdemede iki maktûl ve yirmi mecrûhları vardır.

Mulay Yûsuf – Mulay Yûsuf başlıca şehirlerde Hükûmet-i Şerîfiyye Sultânı i'lân olunmuştur. Merkez-i idâredeki i'lân esnâsında ahâli, ulemâ ve mu'teberândan pek çok kimse hâzır bulunmuş ve bilâhare berây-ı arz-ı ubûdiyyet saraya azîmet eylemişlerdir.

Rusya:

Rusya'da İdâre-i Örfiyye – Rusya Hükûmeti Karadeniz'in en büyük harb limanı olan Sivastopol'da idâre-i örfiyye i'lân eylemiştir. Petersburg'dan *Berliner Tageblatt* gazetesine iş'âr olunduğuna nazaran Baltık Denizi'ndeki en büyük harb limanı olan Kronştad'da dahi idâre-i örfiyye i'lân edilmiştir. Ma'lûmât-ı mevsûka sâhibi mahâfilde Rusya efrâd-ı bahriyyesinde harekât-ı ihtilâliyyenin son derecede tevessüünden dolayı idâre-i örfiyyelerin i'lân olunduğu beyân olunuyor. Rusya hükûmeti idâre-i örfiyyenin i'lânını Puvankara'nın azîmetine te'hîr eylemek istemiş ise de harekât-ı ihtilâliyyenin bâis-i endîşe olacak derecede artması hükûmeti isti'câle sevk eylemiştir.

Rusya'da Müskirât İsti'mâli – Rusya'da 1908 senesi yalnız Rus rakısı olmak üzere yedi yüz yetmiş dört milyon 774.000.000 ruble kıymetinde rakı içilmiştir. İçilen rakının mikdârı 86 milyon kova çilaktir. Her çilak yirmi şişe hesâb olunur. Umûm Rusya'da bir sene zarfında küûl isti'mâlinden vefât edenler 113.835, tedâvîsi gayr-i kābil hastalığa dûçâr olanlar 26.187, berây-ı tedâvî hastahânelere girenler 81.849, bu sebeble tecennün edenler 7.434 kişidir. Nefs-i Petersburg vefeyât istatistiğinde binde otuz rakıdan vefât görülüyor. İşte nîm-resmî bir istatistik olduğu cihetle nazar-ı i'tibâra alınarak mülâhaza olunursa Rusların istikbâli bir derece keşfolunabilir. Müslümanlar da Şerîat-i Garrâ-i Muhammediyye kıymetini takdîr etsinler, hamrin hürmetine bundan daha büyük bir delîl aramak abestir.

İran:

Rusya İran'ı Kemiriyor – *Petersburg Ajansı* Tiflis'ten istihbâr ediyor: Ceneral Nedarof Sâdilân dağında Şâhsevenler'e ale'l-gafle hücûm ve kabâil-i mezkûrenin bütün ordugâhını zabtetmiştir. Mîralay Çenançef Ânbulan civârında Hâcebeylü kabîlesini mecbûr-ı ric'at etmiştir. Diğer bir Rus kıt'ası Rus pîşdârını, bunların kuvve-i külliyyesinden ayırmak için hücûm eden iki yüz Şâhseven'i ric'at ettirmiştir. Rusların bu muhârebede zâyiâtı yedi maktûl, dört mecrûhtan ibârettir. Ceneral Mevadof Mîralay Çenançef ile müştereken şimâl istikāmetine doğru Şâhsevenler'e karşı bir hareket icrâsı tasavvurundadır.

Moğolistan:

Avrupalılar Şark Memleketlerini Nasıl İstîlâ Ediyorlar – Rusya ile Moğolistan [arasında] âtîdeki beş maddeyi ihtivâ eden bir muâhedenâme akdolunmuştur: 1) Rusya hükûmeti, Moğolistan'ı kendine düşman göreceği ihtirâsât-ı ecnebiyyeye karşı müdâfaa edecektir. 2) Rusya hükûmeti Çin'in Moğolistan umûr-ı dâhiliyyesine müdâhalesini men'e çalışacaktır. 3) Moğolistan, Rusya'dan gayri yerlerden istikrâz akdetmemeyi deruhde eder. 4) Rusya hükûmeti; memlekette servet-i tabîiyyenin semeredâr olması husûsunda hukūk-ı husûsiyyeyi hâiz olacaktır. 5) Umûm Moğolistan ve mülhakātında turuk-ı hadîdiyye inşâsı hakkı, ancak Rusya'ya verilecektir.

Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı | Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد *Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir* والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib

29 Ağustos 1912 | 16 Ramazan 1330 | Perşembe | 16 Ağustos 1328 | Cild: 8 - Aded: 208

TEFSÎR-İ ŞERÎF

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَوَ لَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَآثَاراً فِى الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللهِ مِن وَاقٍ [1]

Tercümesi

"Yoksa, yeryüzünde de dolaşmadılar mı ki kendilerinden evvel gelenlerin âkıbetleri nasıl olduğunu göreler? İşte, yeryüzünde kuvvetçe, âsâr-i medeniyyetçe kendilerine fâik iken günâhları yüzünden Allah ötekileri helâk etti; hem onları Allah'ın azâbından bir kurtaran da olmadı."

* * *

Âyet-i celîle,

حم. تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ. غَافِرِ الذَّنبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ [2]

âyetleriyle başlayan Sûretü'l-Mü'min'e mensûb olmakla beraber "Dünyâyı dolaşınız; evvelce gelip giden milletlerin izlerini araştırınız; onların evvela ikbâl, sonra izmihlâlleri esbâbını tedkîk ediniz..." meâlini nâtık âyât-ı kerîmeye Kitâbullâh'ın böyle bir çok yerinde tesâdüf olunur.

Hakîkat, insan kafa gezdirmemek şartıyle gezer; uğradığı yerlerde, ağzını değil gözünü açarsa pek büyük ibretler görür. Hele biz şarklılar için devr-i âlem seyâhatine pek o kadar hâcet yok: Zîrâ memleketimizin her köşesinde büyük büyük saltanatlar, koca koca milletler kaynamış, hâlâ gidiyor; toprağımızın neresini eşsek bakıyoruz ki: Orada başlı başına bir cihân-ı ümrân gömülmüş yatıyor!

Vaktiyle yerin yüzünü bizden çok, hem kıyâs kabûl etmeyecek kadar çok i'mâr eden; kuvvetlerine, satvetlerine, medeniyetlerine, sâmânlarına, servetlerine kıyâmete kadar şehâdet edebilecek eserler bırakan bu ümmetler, acaba hangi zelzelenin, hangi tûfânın, hangi kıyâmetin te'siriyle yerin dibine geçmişler? Hangi inkılâb-ı elîmin kurbân-ı bî-günâhı olarak bu âlemden gitmişler?

Hâliyle vârid olacak bu suâli halletmek için târîhi karıştırırsak anlıyoruz ki, bütün o felâketler, o inkırâzlar, o helâkler, enbiyânın gösterdiği yola gitmemekten ileri gelmiş.

Peygamberler, Allâhü Zü'l-celâl tarafından insanlara hem dünyâda, hem ukbâda mes'ûdiyetlerini kâfil olacak birer şerîat teblîğ ediyorlar. Bu âlem-i hilkatte cârî olan kavânîn-i ilâhiyyeyi kendilerine bildiriyorlar. "İşte bu kānûnların muktezâsına tevfîk-i hareket ederseniz dünyâda bir hayât-ı tayyibe ile yaşar; ukbâda ise naîm-i ebedîye mazhar olursunuz. Yok, Allah'ın evâmirini dinlemezseniz, her iki dünyâda belânızı bulursunuz" diyorlar.

Milletler bu ilâhî tebligâtı dinledikçe, fıtratın ezelî, ebedî kānûnlarına itâatten ayrılmadıkça; maddî, ma'nevî her türlü feyzi, her türlü terakkīyi elde ediyorlar. Bilakis, o teblîgâtın sıdkına, semâviyetine inanmayacak; **[494]** o kānûnların kat'iyetinden, istisnâ kabul eylemeyeceğinden zuhûl edecek bir hâle gelince, esfelü's-sâfilîn-i hüsrâna doğru inip gidiyorlar.

Hem o evâmirin yalnız ilâhî olduğuna iman etmek bir cemâati kurtarmıyor; onlara hakkıyle sarılmak, onların gösterdiği yoldan sapmamak îcâb ediyor. İsyanlar, tuğyânlar, fitneler, tefrikalar, sefâhetler, atâletler, nifâklar, şikâklar, cehâletler musallat oldukları milletleri izmihlâl uçurumuna mutlakā sürüklüyor. Artık bu belâlar ister imansızlık yüzünden neş'et etsin, isterse esasa inanıldığı halde a'mâle karşı mübâlâtsızlıktan ileri gelsin, aynı âkıbet-i elîmeyi hazırlamaktan kābil değil, geri kalmıyor.

Öyle ise biz de, bâri bundan sonra olsun, gözümüzü açalım. Târîhi öyle masal dinler gibi dinlemeyelim. Her vak'adan kendimiz için ibretler, hisseler almaya çalışalım. Gezdiğimiz uğradığımız memleketlerin yalnız havasıyla suyu

[1] Mü'min 40/21.
[2] Mü'min 40/1-3.

hakkında ma'lûmât edinmeye kasr-ı himmet etmeyelim! Geçmişten ibret almamakta devam edersek, el-iyâzu-billâh, gelecekler için pek acıklı bir ibret olacağız.

اِلٰهِي خَلِّصْنَا عَنِ ٱلاِشْتِغَالِ بِٱلْمَلاَهِي وَاَرِنَا حَقَائِقَ ٱلاَشْيَاءِ كَمَا هِي.

Mehmed Âkif

MÜDÂFAÂT-I DÎNİYYE

HAK VE HAKİKAT

Doktor Dozy'nin İslâmiyet Aleyhindeki İsnâdâtına Reddiye

–14–

Dozy *Târîh*'inden: "Diğer mühtedîlerin kâffesi ecnebî, köle ve kadın idi. Bir Allâh-ı vâhide i'tikād ve amellerinden mes'ûliyetleri fikri ekserîsinde bir keşif ve rehber ihtiyâcı uyandırmıştı. Muhammed mu'cizeleriyle bu ihtiyâcı teskîn etti ve kendisinin bizzat gördüğü gibi hastalığının hamlelerinde, me'mûriyet-i mahsûsa-i kudsiyyesinin isbâtını gördüler."

Zikrolunan zevât-ı kirâmı ta'kīb eden mühtedîlerin hiçbiri ricâl-i ahrârdan değilmiş, bu da hilâf-ı hakīkat olarak söylenmiş ve garaz-ı izdirâyı mutazammın bulunmuş olmağla şâyân-ı tekzîbdir. Def'-i iştibâh için o sırada nâil-i hidâyet olan zevâtın en meşhûrlarını ta'dâd edelim: Zeyd bin Amr bin Nüfeyl'in ferzend-i pâki cenâb-ı Saîd zevcesi Fâtıma binti el-Hattâb –ki Ömer el-Fârûk'un hemşîresidir– ile beraber dâire-i münciyye-i İslâmiyyet'e dâhil olmuş idi. Kezâlik emînü'l-ümme Ebû Ubeyde bin el-Cerrâh, Ubeyde bin el-Hâris bin Abdilmuttalib, Ebû Seleme el-Mahzûmî, Kudâme bin Maz'ûn, Abdullah bin Maz'ûn, Ebû Huzeyfe bin Utbe bin Rebîa –ki zâdegân-ı Kureyş'tendir– Ebû Zer-i Gıfârî, Hâlid bin Saîd bin el-Âs, Amr bin Saîd, Yâsir ve oğlu cenâb-ı Ammâr, Husayn ve oğlu İmrân bu zümrede dâhildir. Bunlardan biraz sonra da Hazret-i Hamza ve Hazret-i Ömer saâdet-i ezeliyyelerini izhâr etmişlerdir. (Rıdvânu'llâhi aleyhim ecmaîn)

Bir de îmân edenlerde zâten tevhîd ve mücâzât i'tikādı bulunmasına binâen rehber ihtiyâcı uyanmışidi diyor. Bu da doğru değildir. O esnâda birkaç büyük zâttan mâadâ kabûl-i İslâmiyyet edenlerin kâffesi putperest oldukları cihetle kendilerinde i'tikād-ı vahdâniyyet eseri bulunmadığı gibi mes'ûliyet-i a'mâl dediği cezâ-yı uhrevî fikri de yok idi. Arab müşriklerinin kabûl-i İslâmiyyet'e kābiliyetleri pek az ve ihtidâları gāyet müteassir olduğunu Dozy mâ-sebakda îzâh ve i'tirâf* eylediği gibi Resûl-i Ekrem Efendimiz'e muârız bulunan sanâdîdin ne derece mütemerrid ve umûr-ı âhiretle müstehzî olduklarını da ileride sırası gelince tasvîr edecektir.** Maahâzâ rehber talebinde bulunan eşhâsı irşâd etmek de kolay bir şey olmadığını mukaddime-i kitapta biz îzâh etmişidik. Yeniden bir din te'sîs edip halâıkı me'lûfları bulunan âdât ve i'tikādâttan çevirmek te'yîdât-ı Sübhâniyyeye mazhar olmaya mütevakkıftır.

Dozy'nin kelâmı tenâkuzdan da sâlim değildir. Bir taraftan zât-ı Risâlet-penâhî hakkında mu'cizeleriyle halkın rehbere dair hissetmekte oldukları ihtiyâcı teskîn etti, me'mûriyet-i kudsiyyesinin isbâtını gördüler diyor, diğer taraftan da sâha-i nübüvvetin müberrâ bulunduğu bir nevi hastalıktan bahs ile halt-ı kelâm ediyor! Bu hastalık Şebrenger nâm doktorun isnâd eylediği "histeriya-yı adalî" denilen sinir illetinden, bir nevi' masrûiyetten ibârettir ki bu zümre-i garazkârân esnâ-yı vahyde enbiyâda müşâhede edilen hâlet-i mukaddese-i insilâhiyyeyi buna hamle yelteniyorlar. Cild-i evvelde biz bu iftirâ-yı telbîskârâneyi redd ü ibtâl ile onların utanmak bilmeyen çehrelerine çarptık, hengâm-ı vahyde enbiyâ-yı izâm hazerâtında görünen bu tegayyürât-ı zâhiriyyenin vukūu emr-i zarûrî olduğunu defaâtle anlattık. Binâenaleyh artık burada ıtnâb-ı makāle lüzûm görmüyoruz.

Dozy bunu müteâkıb kelâmı Hazret-i Ömer el-Fârûk (ra)'un İslâmiyet'ine nakl ile evvela müşârun-ileyhin şecâat ve istikāmet gibi bazı evsâf ve mezâyâsından bahsetmiş*** ba'dehu keyfiyet-i ihtidâlarına dair –kısas-ı enbiyâda mezkûr– kıssa-i ma'lûmeyi nakl ile bunu da an'ane-i târîhiyye dâhilinde kâin ihtirâât cümlesinden addeylemiştir.

Bu kıssanın mahzâ müşârun-ileyhin dîn-i hakkı kabûl etmesi –hâiz bulunduğu ehemmiyete binâen– bir kerâmete, bir hârikaya atfedilmek, bu vesîle ile **[495]** *Kur'ân-ı Kerîm*'in tilâvet ve mütâlaasındaki te'sîr mübâlağalı bir tarzda gösterilmek maksadıyla tertîb olunmuş bir menkabe, bir efsâne olduğu iddiâsında bulunarak mebde'-i kıssada "Şiire muhabbeten burada bu menkabeyi zikrederiz", nihâyetinde de "Bu bir menkabedir ki hem Ömer'in ihtidâsını müessir bir sûrette tasvîr etmek, hem de bu ihtidânın ulviyyet-i *Kur'ân* ile vukūunu isbât etmek için tasavvur olunmuştur" deniyor.

Buna dair olan şübhesini de iki yüzden yürütmek istiyor. Evvela Hazret-i Ömer, bâis-i hidâyeti gösterilen Tâhâ sûresini okumazdan evvel *Kur'ân-ı Kerîm*'in başka suver ve âyâtını istimâ' etmemiş değildi. Çünkü "Muhammed'in vahyleri kâfî derecede ma'rûf idi." Niçin bunlar kendisine te'sîr etmemiş? Sâniyen! Dîn-i cedîde –menâkıbın dediği kadar– âteşîn düşman olmamışidi. Binâberîn onun müessis ve müntesibleri hakkında taarruzâtta bulunması istib'âd olunur. Hatta hemşîresiyle eniştesi Saîd'in (ra) ihtidâlarına vâkıf idi diyor. Ve bu iddiâsını Hazret-i Saîd'in Kûfe kürsîsi üzerinde alâ-melei'n-nâs müşârun-ileyhin izhâr-i İslâmiyyetlerinden evvel zevcesi ile kendisini tasdîk etmekte olduğunu beyân etmiş olmasıyla te'yîde çalışıyor.

---

* Cild-i evvelin 122'nci sahîfesinden i'tibâren mütâlaasıyla ma'lûm olur.

** Dozy *Târîh*'inin 61'inci sahîfesine mürâcaat.

*** Şâyân-ı hayrettir ki adüvv-i merkūm, ciddiyet ve samîmiyeti bütün cihân müverrihlerince müsellem bulunan hazret-i müşârun-ileyh hakkında bile "Her ne kadar âheng-i selâseti altında kurnazlık ihfâ ediyorduysa da bununla beraber hodperestlikten ârî idi." diye garazkârlık redâet-i cibilliyyesini bırakmamış, tenâkuz-ı sarîh irtikâbından tebâüd edememiştir. Ahzâhü'llâhü ve ensârahû.

Bu şübhelerin her biri kābil-i def'dir. Çünkü *Kur'ân-ı Kerîm*'in medâr-ı ihtidâ olması mücerred uzaktan istimâ'la tecellî etmez. Belki bil-iltizâm mazmûn-ı şerîfini tedbîr ve mülâhazaya vâbestedir. Câiz ki Hazret-i Ömer kıssanın beyânını hâvî olduğu zamana kadar hiçbir âyet-i celîleyi dikkat ve i'tinâ ile nazar-ı mütâlaaya almamış, hakkıyla mülâhaza ve tefekkür etmemiş olsun.

Hazret-i Saîd'in zikrolunan i'lânı hazret-i müşârun-ileyhin izhâr-i İslâmiyyet'ten çok zaman evvel kendilerini musaddık olmasına delîl olamaz. Belki kıssada mezkûr rûz-ı ihtidâdaki mülâkāt netîcesi olan tasdîk ve i'tirâfa da müsâiddir.

Her hâlde Dozy'nin taht-ı i'tirâfında olarak –Hazret-i Ömer kemâl-i celâdeti ve istiklâl-i fikrî ile beraber– kanâat-i vicdâniyyesi hilâfına hareket etmemiş, ancak ve ancak istimâ'-ı *Kur'ân* sâyesinde nâil-i hidâyet olmuştur. İstimâın tekerrür edip etmemesi esas i'tibâriyle siyyândır. Bu cihet kābil-i inkâr olmadığı hâlde *Kur'ân*-ı Azîm'in te'sîr-i hârikānesini tasavvur maksadıyla kıssa ihtirâına mecbûriyet iddiâsı be-gāyet gülünç bir şey oluyor.

Manastırlı İsmail Hakkı

EDEBİYÂT

SÜLEYMÂNİYE KÜRSÜSÜNDE

Mütefekkirleriniz dîni de hiç anlamamış;
Rûh-i İslâm'ı telâkkīleri gâyet yanlış.
Sanıyorlar ki: Terakkīye tahammül edemez;
Asrın âsâr-ı kemâliyle tekâmül edemez.
Bilmiyorlar ki: Ulûmun ezelî dâyesidir;
Beşerin bir gün olup yükselecek pâyesidir.
Mündemic sîne-i pâkinde bütün insanlık...
Bunu teslîm eder insâfı olanlar azıcık.
Müslüman unsuru gâyet mütedennî, doğru;
Şu kadar var ki: Değildir bu, onun mahzûru.
"Müslümanlık" denilen rûh-i İlâhî, arasak,
"Müslümânız!" diyen insan yığınından ne uzak!
Dîni tedkīk edeceksek, dönelim haydi geri;
Alalım neş'et-i İslâm'a yakın bir devri:
O ne dehşetli terakkī, o ne müdhiş sür'at!
Öyle bir hârika gösterdi mi insâniyyet?
Devr-i fetrette kalan, hem de asırlarca kalan;
Vahşetin, gılzetin a'mâkına daldıkça dalan;
Gömerek dipdiri evlâdını kum çöllerine,
Bunda bir neşve duyan hiss-i nedâmet yerine;
Önce dağdan getirip yonttuğu taş parçasını,
Sonra hâlik tanıyan bir sürü vahşî yığını
Nasıl olmuş da, otuz yılda otuz bin senelik
Bir terakkī ile dünyâya kesilmiş mâlik?
Nasıl olmuş da o fâzıl medeniyyet, o kemâl
Öyle bir kavmin içinden doğuvermiş derhâl?
Nasıl olmuş da zuhûr eyleyebilmiş Sıddîk?
Nereden gelmiş o Haydar'daki irfân-ı amîk?
Önce dehşetli zıpırken, nasıl olmuş da Ömer
Öyle bir adle sarılmış ki: Değil kâr-ı beşer?
Hâil olsaydı terakkīye eğer Şer'-i mübîn,
Devr-i mes'ûd-kudûmuyle giren asr-ı güzîn
En büyük bir medeniyyetle mi eylerdi zuhûr?
Mündemic olmasa rûhunda onun nâ-mahsûr
Bir tekâmül, o kadar hârika nerden doğacak?
[496] *Mütefekkirleriniz, anlaşılan, pek korkak*
Yâhud ahmak... İkisinden bilemem hangisidir!
Sanıyorlar ki: "Bugün Avrupa tekmil kâfir.
Mütedeyyin görünürsek, diyecekler; barbar!
"Libri pansör" geçinirsek değişir belki nazar..."

Şark'ı baştan başa yıllarca dolaştım, gezdim;
Hem de oldukça görürdüm... Kafa gezdirmezdim!
Bu Arabmış, bu Acemmiş, bu Tatarmış, demedim;
Müslüman unsurunun hepsini gördüm kendim.
Küçük âdemlerinin rûhunu tedkīk ettim;
Büyük âdemlerinin fikrini ta'mîk ettim.
İstedim sonra, neden böyle Japonlar yüksek?
Nedir esbâb-ı terakkīsi? Yakından görmek.
Bu uzun boylu mesâî, bu uzun boylu sefer
Bir kanâat verecekmiş bana dünyâda meğer.
O kanâat da şudur:

Sırr-ı terakkīnizi siz,
Başka yerlerde taharrîye şitâb etmeyiniz.
Onu kendinde arar yükselecek bir millet;
Çünkü her noktada taklîd ile sökmez hareket.
Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;
Veriniz hem de mesâînize son sür'atini.
Çünkü kābil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyyeti yok san'atin, ilmin; yalnız,
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin;
Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için,
Kendi "mâhiyyet-i rûhiyye"niz olsun kılavuz.
Çünkü pek saçmadır ümmîd-i selâmet onsuz.
Sonra, dikkatlere şâyân olacak bir şey var:
İnkişâfâtını bir milletin erbâb-ı nazar,
Kocaman bir ağacın tıpkı çiçeklenmesine
Benzetirler ki, hakīkat, ne büyük söz bilene!
Bu muazzam ağacın gövdesi baştan aşağı;
Sayısız kökleri, tekmil dalı, tekmil budağı,
Milletin sîne-i mâzîsine merbut; oradan
Uzanıp gelmededir. —Öyle yaratmış Yaradan—
Bir cemâat ki nihâyet ona gelmez de iyi
Ağacın hey'et-i mecmûası, yâhud çiçeği,
Tâ gider sîne-i milletten urup hâke serer...
Milletin kendi olur işte o baltayla heder!
İnkişâf etmesi âtîde de pek zordur onun:
Çünkü meydanda kalan kütle yığınlarca odun!
Hastalanmışsa ağaç gösteriniz bir bilene
Bir de, en çok köke baksın bakacak kimse yine.
Aşılarken de vurun kendine kendinden aşı.

Şâyed isterseniz ağacın donanıp üstü, başı,
Benzesin tâze çiçeklerle bezenmiş geline;
Geçmesin, dikkat edin, balta çocuklar eline!
İşte dert... İşte devâ... Bende ne var? Bir tebliğ.
Size âid sizi tahlîs edecek sa'y-i belîğ.

Yâ İlâhî bize tevfîkını gönder...
– Âmin!
Doğru yol hangisidir, millete göster...
– Âmin!
Rûh-i İslâm'ı şedâid sıkıyor, öldürecek.
Zulmü te'dîb ise maksûd-i mehîbin, gerçek,
Nâra yansın mı berâber bu kadar mazlûmîn?
Bî-günâhız çoğumuz... Yakma İlâhî!
– Âmin!
Boğuyor âlem-i İslâm'ı bir azgın fitne;
Kıt'alar kaynayarak gitti o girdâb içine!
Mahvolan âileler bir sürü ma'sûmundur;
Kalan âvârelerin hâli de ma'lûmundur...
Nasıl olmaz ki, tezelzül veriyor Arş'a enîn?
Dinsin artık bu hazîn velvele yâ Rab!
– Âmin!
Müslüman mülkünü her yerde felâket vurdu;
Bir bu toprak kalıyor dînimizin son yurdu.
O da çiğnendi mi, çiğnendi demek Şer'-i mübîn...
Hâk-sâr eyleme yâ Rab onu olsun...
– Âmin!
Ve'l-hamdu li'l-lâhi Rabbi'l-âlemîn.

Sonu **Mehmed Âkif**

---

[497] # TERBİYE VE TA'LÎM

TA'LÎM VE TERBİYE ESÂSLARI

Ta'lîm ve terbiye ile meşgūl olan zevâtın münferid tecrübelerini, şahsî metodlarını bir yere toplayarak ma'kūl ve fâide-bahş olanları bit-tefrîk umûmî prensiplerle yekdiğerlerine rabt etmek sûretiyle, muayyen bir sistem meydana çıkarılırsa, bunun tatbîkından pek çok fâide istihsâl olunabilir.

Her mürebbî, muallim kendi idrâk ve temâyülâtına göre bir usûl ta'kīb etmekte serbest kalırsa muhtelif gāyelere göre terbiye edilecek olan nesl-i âtî arasında bir âhenk, bir vifâk bulunamaz. Bu hâlin mahzûrları ise îzâhtan müstağnîdir.

Şübbân-ı vatanın acemi ellerde, beyhûde ve gāyesiz usûllerle heder edilmesine bittabi' müsâmaha gösterilemez. Mürebbî ve muallimlerin kavânîn-i tabîiyyeyi hiçe sayarak arzuları vechile bir usûl-i keyfî vaz' ve tatbîkına kalkışmaları netîcesiz ve hilkat-şiken bir hareket addolunabilir.

Bu hâl genç dimâğları terakkīye değil, bilakis inkırâza sevk etmekten başka bir netîce hâsıl edemez.

Yetiştirilecek gençler –ki âtiyen mukadderât-ı vatan kendilerine tevdî' olunacaktır– âgūş-ı mâderden i'tibâren nevâmîs-i tabîiyyeden müstahrec bir usûle tatbîkan metîn ve esâslı bir terbiye-i fikriyye alamazlarsa istikbâlden intizâr edilen tatlı ümniyeler bir serâb hâlini alır. Asliyetini gāib ederek yetişecek nesil, milletin saâdet ve refâhına karşı dâimî bir unsur-ı tehlike ve tehdîd teşkîl edebilirler.

Her millet kendisine mahsûs bir takım secâyâ-yı nebîleye mâliktir. Bu seciyelerdir ki milletlere mümtâz birer pâye-i mahsûs bahş etmiştir. Ta'lîm ve terbiye, secâyâ-yı necîbe-i milliyyenin muhâfaza ve netîcesi esâsına müstenid olmalıdır.

Silsile-i uzviyyâtta müşâhede olunan temâdî ve tekâmül-i cismânî ve psikolocya kānûnu aynıyla nev'-i beşerde de hükümrândır. Yalnız sevk-ı tabîî ve temâyülât-ı ırkıyye insanlarda inkişâfât-ı zekâiyye ile tev'em olarak nemâlanırlar, meleke-i zekâiyye, muğlak bir terbiye-i psikolojiyye netîcesinde inkişâf eder.

Sâha-i hilkatte hüküm-fermâ olan temâdî kānûnu uzviyyâtta tecdîd-i şekl yani tenâsül tarzında tecellî ederek cismânî ve psikolocyâî iki safha arz etmektedir. Temâdî-i cismânî tekâmül-i uzvîyi intâc ettiği gibi temâdî-i psikolocyâî de temâyülât ve sevk-i garîzî gibi âmillere merbût bulunmaktadır. Avâmil-i mezkûre hayât-ı rûhiyyenin üss-i muharrikleri olup verâset nâmı altında ecdâddan ahfâda intikāl ederler.

Fakat çocuk büyüdükçe vasat-ı muhîtinin temâyülât-ı şahsiyyesine olan te'sîri de o nisbette artmaya başlar. Nihâyet bu te'sîrâta ser-fürû etmek mecbûriyeti hâsıl olur ki bunu da (muhîte tevâfuk) sûretinde beyân edebiliriz. Temâyülât-ı mezkûreye daha sonra ebeveyn ve mürebbîlerin te'sîrât-ı irâdiyyeleri inzimâm ediyor. Fikir ve muhâkemeye müstenid bir gāyeye müteveccih bulunan bu te'sîrât da ta'lîm ve terbiye ünvânı altında cem' edilmektedir.

Çocuktaki isti'dâd ve temâyülât-ı psikolojiyyenin, yaşayacağı muhîte göre inkişâf ettirilmesi îcâb edeceği gibi gāyenin de behemehâl muayyen olması lâzımdır. Çocukları ta'lîm ve terbiyeden maksad nedir? Onları ne gibi bir gāye için yetiştirmek istiyoruz? Her şeyde[n] evvel bu mes'elenin taayyün etmesi iktizâ eder. Bu husûs taayün ettikten sonra nasıl yetiştireceğimiz mes'elesi gelir ki pedagoji bize bu esâsları ihzâr etmiştir.

Şimdiye kadar mekteplerimizde ta'kīb edilen tarz-ı tedrîs ve terbiyede Eflatun'un köhne (Hükûmet Mefkûresi) kabûl edilmiş olduğu görülür. Çocukları hükûmet me'mûru olmak üzere yetiştirmek gāyesine müstenid olan bu usûl bile maatteessüf sûret-i sâlimede tatbîk olunamıyor.

Cidâlgâh-ı hayâta atılacak gençler acaba yalnız idâre-i hükûmet vazîfesiyle mi mükellef olacaklardır? Ve öyle mi olmalıdır?... Her şahıs evvela bizzat kendini, sonra, umûr-ı zâtiyyesini hüsn-i idâre ile muvazzaf değil midir? Saâdet-i hayâtiyyenin en esâslı renklerinden bulunan bu vazîfeleri hakkıyla îfâ edebilecek kadar bir terbiye-i asîle alamamış olan bir genç, umûr-ı hükûmeti ne sûretle idâre edebilecektir?

Mütâlaa-i âcizâneme göre ta'lîm ve terbiye, çocukları cem'iyet içinde ne olmaları lâzım ise o hayat için hazırlamak esâsına müstenid olmalıdır. Bu esâsa binâen ta'lîm

ve terbiye edilecek bir genç, hayatın bilcümle safahâtında bizzat kendi kendini, zekâ ve kudret-i akliyyesini, umûr ve husûsât-ı zâtiyyesini, vezâif-i medeniyye ve ictimâiyyesini hüsn-i idâre ve kuvâ-yı bedeniyyesini muhâfaza ederek arasında yaşadığı cem'iyet-i beşeriyeye nâfi' bir uzuv olarak yetişebilir.

Hazret-i Haydar'ın (علموا اولادكم لزمان غير مانكم...) tavsiye-i âliyyesi ta'lîm ve terbiye husûsunda bizim için bir mişkât-i hakîkat-bîn olamaz mı?

Alman hakîm-i şehîri Kant "Altından çıkamayacağımız mes'ûliyetlerin en ağır ve en müşkili ta'lîm ve terbiye mes'elesidir." demişti. Filhakîka böyledir. Hayât-ı ictimâîde müşterek olan efrâddan her biri diğerlerinin terbiyesine az çok bir te'sîr icrâ etmekten geri kalmaz. Ensâl-i cedîdeyi örf, an'ane, te'sîr-i muhît, tevârüs, muvâneset gibi avâmilin te'sîrâtından kurtararak hem şahıs ve hem nevi için en haşîn ve en ziyâde velûd şerâit-ı hayâtiyyeye tevfîk etmek ve insan nâmına bi-hakkın şâyeste bir mertebeye **[498]** i'lâya çalışmak hakîkaten güç bir mes'eledir.

Ta'lîm ve terbiyeye esâs olmak üzere evvelemirde ber-vech-i âtî üç şey nazar-ı i'tibâra alınırsa bu ağır ve müşkil vazîfe mehmâ-emken tahfîf edilmiş olur:

1) Bir tarz-ı hayâtı iyi ve saâdet-bahş görmek
2) Bu tarz-ı hayâtı tercîh etmek
3) Çocuğu bu hayata hâzırlamak

Bu prensipler gözetilmek üzere tatbîk edilecek tedrîsât sâyesindedir ki vatana muhtâc olduğu münevver ve zinde dimâğlar yetiştirilebilir.

M. Şemseddin

TÂRÎH

AFGANİSTAN

EMÎR ABDURRAHMAN HÂN

–mâba'd–

O havâlî sergerdeleriyle ahâlîsi aralarında bir meclis teşkîl ettikten sonra bana bir takım hediyeler getirdiler, birkaç gün içinde iki bin süvârî ile bin piyâde teşkîl olunarak Mîr Baba Big kumandasında Feyzâbâd'a gönderilmesine emir verdim. Bu emir icrâ olundu. Ber-vech-i âtî bir de mektup yazıp bu askere terfîk ettiğim bir me'mûr ile yolladım:

"Ehl-i İslâm!

"Ben müslüman olan Afgan ahâlisiyle harb etmek için değil, a'dâ-yı dîn ile cihâd eylemek üzere geldim. Binâenaleyh bana itâat göstermeniz lâzımdır. Benim hükmüm, cânib-i İlâhî ve taraf-ı Risâlet-penâhî'dendir. Çünkü hepimiz Allah'ın kuluyuz ve cümlemiz cihâd ile me'mûruz.

İmza: Bir Müslüman"

Feyzâbâdlıların bana mütâbaat edeceklerini umduğum için mektûbumu umûm ahâlîye hitâben yazmıştım. Bundan başka bir de ümerâ ile eşrâfa hitâben bir mektup tahrîr ile Mîr Baba Big'e tevdî' ettim. O mektup da şu sûretle muharrer idi:

"Mîr Şâhzâde Hasan ve Feyzâbâd sergerdeleriyle ahâlisine ma'lûm ola ki:

"Ben, Afganistan'ı İngilizlerden kurtarmak için geldim. Bu emel, sulhan kābil olursa fe-bihâ, olmadığı sûrette harb edeceğim.

"Siz memleketin ümerâsı ve ekâbirisiniz. Vilâyât-ı İslâmiyyenin Frenkler eline geçmesine rızâ göstermeyiniz. Şâyed böyle bir felâket vukū' bulursa nâmûsumuz berbâd olacağı gibi bütün dünyâ nazarında asabiyet-i kavmiyye ve gayret-i dîniyye sâhibi olmamakla, nifâk u şikāk netîcesinde memleket ve dîni elden kaçırmakla ithâm ediliriz.

"Beyler!

"Nesâyıhımı dinleyiniz. Sözüme kulak asmadığınız sûrette açık söyleyeyim ki sizi din düşmanı farz eyleyerek harb edeceğim. İyi düşününüz: Ya dinin hâmîsi olunuz, yahud benimle muhârebeye hazırlanınız."

Bu mektûbu okuyan sergerdegân ile ahâli, beylerinin nezdine gidip bana itâat ve memleketlerinin yed-i küffâra geçmesine mümânaat etmelerinin en doğru bir hareket olacağını söylemiş. Bey ise:

– Ben, Keşmir hâkimleriyle iyi görüşürüm. Abdurrahman gibi bir müslümana tâbi' olacağıma Keşmir ümerâsına ilticâ ederim! demiş

Sergerdeler de:

– Sizin Keşmir Hindûlarına tâbi' olacağınızı bilse idik hiçbir vakit kendimize hâkim intihâb etmezdik. Mâdem ki fikriniz anlaşıldı, sür'at-i mümkine ile Keşmir'deki dostlarınızın yanına buyurun, cevabını vermişler.

Budala herif, memleket ve hükûmetini bırakıp ve ıyâl ü etfâlini Çetral ve Ledah tarîkıyla Keşmir'e gitti. Çok geçmeden de orada vefât ederek ehl ü ıyâlini zarûret içinde bıraktı.

* * *

Birkaç gün sonra Katagan Beyi Mîr Sultân Murâd'a "Afganistan'ı İngilizlerin elinden tahlîs için geliyorum. Askerimle vilâyetiniz dâhilinden geçmeye müsâade eder ve gerek mâlî, ve gerek askerî bana yardım eyler misiniz?" meâlinde bir mektup yazıp yolladım.

Şöyle bir cevap gönderdi:

"İngilizlere muhâlefet edecek kuvvetimiz olmadığından vilâyetimiz dâhilinden geçmenize müsâade edemeyeceğiz."

Tekrar şu mektûbu irsâl ettim:

"Küffâr ile müttefik olduğunuz anlaşıldı ve ibtidâ sizinle harb etmek lâzım geldi."

Bu mektûbu da gönderdim ama Mîr Sultân Murâd'ı fikrinden döndüremeyeceğimi anladığımdan sutûr-ı âtiyyeyi hâvî bin kadar beyânnâme yazdırıp dervîş kıyafetine girmiş bir me'mûr ile Belh askerine isbâl ettim:

"Ey Afganistan ahâlisi!

"Ma'lûmunuz olsun ki: Belh'e girmek için yola çıkıp Rustâk'a[1] vâsıl oldum. Fakat gelip size iltihâk etmeme Mîr Sultân Murâd mâni' oluyor."

* * *

[1] Metinde (رستان) şeklinde yazılmıştır.

Bir parça da Bedahşan ahvâlinden bahsedelim:

Evvelce beyân olunmuştu ki: Amca-zâdelerim Serdâr Server Hân ile **[499]** Serdâr İshâk Hân'a yol masrafı, kuyruktan dolma altmış tüfenk ve on iki bin fişenk verip Türkmenlere hitâben yazılmış mektûblar ile Semerkand'dan i'zâm eylemiştir.

Müşârun-ileyhimâ ile Abdülkuddûs Hân, Türkistân'a vâsıl oldukları esnâda Gulâm Haydar Hân iki üç bin Kızılbaş süvârîsini bunların ahz ü giriftine me'mûr etti.

"Bu Gulâm Haydar Hân Verdek tâifesinden olup Şîr Ali Hân zamanında "Grinellik" (Binbaşılık) rütbesini ihrâz eylemiş ve Muhammed Ya'kūb Hân'ın devr-i emâretinde Belh Hâkimliği'ne ta'yîn olunmuş, mansıb-ı cedîdine geçince Gader Hân Kızılbaş'ı Şebergan Hâkimliği'ne, Gulâm Muizzüddîn Hân Nâsırî'yi Serpul Hâkimliği'ne Muhammed Server'i de Ağça Hâkimliği'ne nasb eylemişti."

Amca-zâdelerim, Gulâm Haydar Hân'ın teşebbüsünden haberdâr olunca –mukābeleye kuvvetleri olmadığı için– Belh tarîkını bırakıp Şebergan cihetine gittiler ve yolda Şebergan hâkimine –ki Kızılbaş idi– bir kâğıd yazdılar.

İhtimâl ki hâkim-i mûmâ-ileyh, bunlara bir ümîd vermişti. Gece yarısı Şebergan hâricine geldikleri sırada Server Hân, şehre gidip hâkimle görüşmek fikrinde bulundu. Birâderleri men' etmek istedilerse de dinlemedi ve:

– Beni bırakırsınız, yahud sizi tüfenkle vururum! diyerek Şerbet Ali nâmındaki hizmetkârı ile gidip kale kapısını çaldılar ve:

– Kimsiniz? suâline:

– Ceneral Gulâm Haydar Hân'dan Şebergan hâkimine bir kâğıd getiriyoruz cevabını verdiler.

Kapı açılıp bunlar içeriye girdilerse de karakol me'mûru Server Hân'ı tanıdığı cihetle:

– Şehre girmekten maksadınız nedir? diye sordu. Server Hân maksad-ı duhûlü anlattı. Me'mûr:

– Şimdi dönüp gidiniz. Yoksa hâkim sizi esîr edecektir. Yarın süvârîlerinizle gelecek olursanız ahâli ile birlikte size mutâvaat eyleyeceğiz dedi. Server Hân, benim Bedahşan'ı teshîr ettiğimi zımnen işitmiş olmakla beraber bu sözü dinlemedi:

– Buranın hâkimi beni da'vet etmiştir. Gidip onun elini, ayağını öperek kendisine itâat eyleyeceğim cevabını verdi. Nihâyet hâkimin huzûruna götürüldü ve eli ayağı bağlanıp bir binbaşı ile bir müfrezeye teslîmen Deşt-i Erzene tarîkıyla Mezâr-ı Şerîf'te bulunan Gulâm Haydar Hân'a gönderildi. Müfreze ile bedbaht esîr, sabahleyin[1] Devâdî'ye geldiler ve oradan Gulâm Haydar Hân'a Server Hân'ın giriftini müş'ir haber yolladılar.

Gulâm Haydar Hân, erkân-ı hükûmetiyle müşâvereden sonra Server Hân'ın vürûdu duyulacak olursa Kûhistân ve Özbek tâifelerinin iğtişâş çıkarmaları ihtimâline binâen vücûdunu ortadan kaldırmaya karar verdiler.

Bu karar üzerine Gulâm Haydar Hân'ın Vezîri Rıdvân ile Gulâm Muizzüddîn nâmında bir herif Server Hân'ın katline me'mûr olarak Devâdî'ye geldiler. Ve muktezâ-yı me'mûriyetlerini îfâ eyleyerek cesed-i maktûlü oradaki bir dîvârın dibine defneylediler. Vazîfe-i me'mûrelerini icrâ ettiklerini isbât için de ser-i maktûu alıp Gulâm Haydar Hân'a getirdiler.

§

Diğer amca-zâdelerim el-Kuddûs ve İshâk Hânlar, Server Hân'ın başına gelen felâketten haberdâr olmadıkları hâlde Meymene tarafına gittiler.

Meymene Vâlîsi Dilâver Hân bunların vürûdunu işitince ahz ü giriftleri için oradaki Türkmenlere emir verdi. Fakat Türkmenler:

–Biz, Abdurrahmân Hân'ın amca-zâdelerine taarruz değil, ömrümüz oldukça kendilerine hizmetle iftihâr ederiz diyerek iki bin kadarı müşârun-ileyhimânın nezdine geldiler.

Dilâver Hân şu hâli görünce Abdülkuddûs ve İshâk Hânları, Muhammed Eyyûb Hân tarafından tevkîf olunmaları için Herat'a gitmeye teşvîk etti.

Mütercimi
Tâhirü'l-Mevlevî

[1] Metinde (صاچيلان) şeklinde yazılmıştır.

* Felsefenin "mebde'-i hak" bahsini ik[ti]bâs ediyor.

MAKĀLÂT

HAK
2

Diyorlar ki:*

"Hakk"ın mebdei nedir? Bu mes'ele "vazîfenin mebdei" gibi muhtelif sûretlerle hallolunmuştur:

1) On sekizinci asır feylosof Helvetius'a göre hakkın mebde' (principe)i "ârzû- désir"dir. Arzu olunan her şeyde hak vardır. Fakat iki şahıs, aynı zamanda aynı maddeyi isterlerse bunlardan her birinin hakkı nasıl ta'yîn olunacak? En büyük hakka, en şiddetli arzu mu nâil olacak; o hâlde arzunun bu şiddeti nasıl takdîr olunacaktır? Şübhesiz bu, her birinin sarf edeceği gayrete ve nihâyet elde edeceği muvaffakıyete göre taayyün edecektir. Böylelikle "Helvetius Nazariyesi" şu sûrete müncer oluyor: Herkes, kuvvetli olmak şart-ı zarûrîsiyle, arzu ettiği şeye nâil olmak hakkına mâliktir: Hak, kuvvetten ibârettir.

2) Son asır ibtidâlarında yetişen feylosof Destutt de Tracy; hakkın menşe'ini (ihtiyâc)da buluyor. Bu ta'dîl, **[500]** "Epikür"ün cyrenaisme'e müncer olan mezhebine benziyor. Arzular; sebâtsız ve ekseriya ca'lîdir. İhtiyâclar ise sâbit, tabiîdir, herkeste aynı şeydir. Her ferdin emniyete, hürriyete temellüke ihtiyâcı vardır. O hâlde emniyet, hürriyet, temellük birer haktır. Fakat "arzu" ile "ihtiyâc"ın hudûdunu tesbît etmek mümkün değildir. Terakkıyât-i medeniyye; evvelce ancak bir "arzu"dan ibâret olan şeyleri, bugün "ihtiyâc" sûretinde tecellî ettiriyor. Bununla beraber aynı müşkil burada da vardır: İki adam, aynı şeye karşı müsâvâten arz-ı ihtiyâc ederlerse bunlardan her birinin hakkını hangi kāide ta'yîn edecektir? Bu kāide "nefs-i ihtiyâcât - des be soins eux-memes"den istinbât edilemez: Yine bu kāide, bir fikr-i sebebiyyet olamayınca, evvelki gibi bu da bir "vâkıa-i tecrübiyye"den, bir "kuvvet"ten başka bir şey değil demek olur.

3) O hâlde bu nazariyât-ı ihtiyâriyye - Les theories empiriques, Hobbs'un "Hak kuvvettir." nazariyesine müncer oluyor: "Hakîkat-i hâlde yapabileceğiniz her şeyi, yapmak hakkına da mâliksiniz."

Lâkin "Hak, kuvvettir." kaziyyesi ya "tahlîlî - analytique" ya "te'lîfî - synthetique"dir. Birinci sû[re]te göre: Elden gelen her şey yapılabilecek, en kuvvetli olan daima istediğini yapıverecek demektir. Ancak hakkı böyle "kuvvet" ile aynı seviyeye koymak, onu inkâr etmek demektir. O hâlde "Hak, kuvvettir" diyecek yerde daha sâde bir şekilde "Kuvvet, kuvvettir." yahud ıstılâh-ı halka göre: "Kuvvete hiçbir mânia karşı duramaz." [1](الحكم لمن غلب) denivermelidir.

İkinci sûrete yani kaziyyenin te'lîfî olmasına göre: Bu kaziyye, bedîhî olamaz, siz, en kuvvetli olabilirsiniz, fakat bu; yapmak kudretine mâlik olduğunuz şeyi, sûret-i meşrûada yapmak için bir sebeb bulunduğunu isbât etmez.

O hâlde "kuvvet"in meşrû' olduğuna [na]sıl bir delîl ikâme etmelidir? Şu yolda istidlâl etmekten başka çâre yok gibi görünüyor: Ben muvaffak olduğum müddetçe Cenâb-ı Hak da benimle beraber oluyor demektir; kuvvet ise irâde-i İlâhiyyenin bir tecellîsidir. O hâlde ona karşı durmak küfr-âmîz olur.

Fakat hiçbir şey "kuvvet"in bu esrârengîz "hâssıyyet - caractere"inden daha ziyâde muzlim ve kâbil-i i'tirâz olamaz. Cenâb-ı Hak, "bir kudret-i amyâ - puissance aveuqle" değildir; o, herşeyden evvel Müsebbibü'l-esbâb ve Hakîm'dir. Bununla beraber insanın mâlik olduğu kuvvet, daima mahdûd ve mütehavvildir: Bugün hak olduğu iddiâ olunan bir şey, yarının hakkına zıd olabilir. Bundan anlaşılıyor ki kuvvet, "hakk"ın hâssıyetlerinden hiçbirine mâlik değildir. O, bilakis nisbî ve mütehavvildir. O hâlde kuvvet, hiçbir sûretle "hakk"ı te'sîs edemez; o, ancak hakka hâdim olduğu zaman meşrû' olabilir. Adâletsiz bir kuvvetin muzafferiyetlerine karşı daima istikbâlin telâfî ve tashîhlerinden, i'dâdlarından ümîdvâr bulunmaya imkân-ı müsâade vardır.

Abdüllatif Nevzad

* * *

SİYÂSİYÂT

MÜLÂHAZÂT-I MÜTENEVVİA

Meded-i Rabbânî Cemâatledir – Geçen mülâhazât-ı mütenevvia fıkralarının birinde adedi kalîl olan milletler için zamanımızda istiklâl-i siyâsî üzere idâme-i mevcûdiyyetin imkânı kalmamakta olduğundan bahsedilmişti. Dünyânın birçok aksâmını istîlâ etmiş ve her gittiği yerde vaz'-ı hâkimiyyet eylemiş olan tavâif-i Etrâk kendileri için muzır pek çok hatâyâ-yı siyâsiyyede bulundukları hâlde büyük bir meziyyet-i siyâsiyye dahi gösteregelmişlerdir ki bu da kendilerine mülhak olan tavâif-i sâire-i Müslimeyi kendileriyle bir saymış olmalarıdır. Türkler için din ve millet birdir. Binâenaleyh gıll-i nifâkdan ve garaz-ı muzmer-i şikâkdan âzâde olarak Türklük âleminde yaşayan her tâife ma'nen ve maddeten mütena'im olur ve cân [u] gönülden olan bu gibi ihtilât sebebiyle Türkler de kuvvet kazanır. [2](يدالله مع الجماعة) nush-ı şerîfi de zâten ma'lûm değil mi ya?

Memâlik-i Saltanat-ı Osmâniyye'nin vilâyât-ı mühimmesinden birisinde sâkin ufak bir tâife vardır ki aslen Benî İsrâîl'den münşa'ib iken bilmem hangi târîhte i'lân-i İslâmiyyet etmişlerdir. Bu tâife efrâdı cümlemizce müslüman tanılıyor; lisânları da Türkçe'dir. Aslen mensûb oldukları iddiâ edilen cemâat-i Mûseviyye ile kapı bir komşu bulundukları hâlde aralarında vahdete delâlet eder bir râbıta kalmamıştır. Münâsebet-i sıhriyyet de cârî değil; birisinde lisân-ı âile eski İspanyolca, diğerinde ise Türkçe'dir. İslâm'a gelen eşhâsa dönme daha doğrusu mühtedî tesmiye olunduğu ma'lûm ise de mühtedîlik sıfatı muvakkat ve ânî olmak iktizâ eder. Dâire-i hidâyete girdikten sonra müslüman sayılırlar biter; imdi ümmet-i İslâmiyye artık onlarda bir alâmet-i fârika görmek istemez. Hâlâ bir tâife-i mühtediyye sıfatını iltizâm eden efrâd-ı mezkûre ise evsâf ve mezâyâ-yı milliyyede âhenk hâsıl eden ibâdet ve sıhriyyet husûslarında cemâat-i muazzama-i müslimeden mu'tezil bir tavr-ı hayât iltizâm edip gitmektedir. Bu ise bizim için cidden teessüf olunacak bir hâldir. Müslüman sıfatını alan bir cemâat her hâlde vahdet-i İslâm'ın en büyük bir sebeb-i tehassülü olan emr-i izdivâcda ayrılık gayrılık gütmemelidir. Zamanımız a'sâr-ı câhile yâdigârı olan i'tikâdât-ı garîbenin revâcına müsâid olmamak lâzım gelir. Gönül isterdi ki Selanik'e mensûb olan zekî, çalışkan, kârgüzâr o tâife-i sagîre her husûsta sâir efrâd-ı müslime ile hem-hayât ola. Pekala bilirler ki sâir efrâd-ı müslimenin âgūş-ı uhuvveti kendileri için açıktır. Dîn-i fıtrat olan ve muhâdenet-i beşerin en müessir bir vâsıtası bulunan İslâmiyet'e intisâb edenlere lâyık olan da budur.

[501] Kabineden Hâric Nâzırlar – Evkāf Nâzır-ı sâbıkı Hayri Bey'in muâmelât-ı evkāfiyyenin hüsn-i temşiyyetindeki himmeti pek çok kimseler tarafından tasdîk olunagelmiştir. Bu zât Evkāf Nezâreti'nin müstemirren îfâ-yı hüsn-i vazîfe eyleyebilmesi için Evkāf nâzırının kabinede dâhil bulunmamasını arzu eylermiş. Pek doğru bir arzu. Bazı kimseler: "Meşrûtiyette kabineler sık sık değiştiğinden devâire nuzzâr-ı cedîde vürûd edegelmesi çok kere muâmelât-ı câriyyeyi sektedâr ediyor" diyorlar. Zannımca bunu hâl-i meşrûtiyyete atfeylemek bir hatâ-yı fâhiştir.

Tebeddül-i mütetâbiî ve binâenaleyh tezebzüb-i idârîyi mûcib olan şey, hâl-i meşrûtiyyet değil; ancak hâl-i inkılâbdır. Bu mülk hâl-i inkılâbdan kurtulmadıkça umûru da teşevvüşten hâlî kalamayacaktır. Biz Maârif Nezâreti'ni işgāl eden zâtların bile hey'et-i vükelâdan hâric kalmasını arzu ederdik. Maârif husûsundaki noksânımızdan dolayı bunca şikâyetler vâkı' olduğu ma'lûmdur. Dört senelik devr-i inkılâbımızda yarım düzine nâzır gelip gitmesinden dolayı maârifçe esaslı hiçbir terakkī meydana gelemedi; hatta maârif-i umûmiyye için elzem olan kavânîn bile takarrur edemedi. Maârif Nâzır-ı sâbıkı Emrullâh Efendi'nin tedrîsât-ı ibtidâiyye ve muallimlerin terfîi hakkında tanzîm eylediği lâyiha-i kānûniyyeler Meclis-i mesdûdun encümen-i mahsûsunda tedkīk

[1] "Hüküm gâlip olanındır" anlamındadır.

[2] "Allah'ın eli cemaatle birliktedir." anlamındadır.

edilmişiken buhrân-ı hâzır sebebiyle ârızaya uğradı, daha doğrusu ma'rûz-ı harâbî oldu. Nitekim diğer birçok kavânîn dahi aynı felâkete uğradı. Yeni nâzırların yeni levâyıh-ı kānûniyye teklîf edegeldiği, yeni meb'ûsân intihâbının üç dört ayda ancak vukū' bulabildiği ve yeni gelen bir meclisin tertîbât ve muâmelât-ı dâhiliyyesini ikmâl edip de ciddî sûrette iş ve levâyıh-ı kānûniyye çıkarmaya başlaması lâ-ekal üç aya mütevakkıf bulunduğu nazar-ı i'tinâya alınırsa hayât-ı mülkiyyemizden kıymetli zamanların nasıl hebâ olup gittiği anlaşılıyor da insanın yüreği yanıyor. Bari şu mülk ü milleti bilâ-ârıza terakkī ettirecek başka türlü çâreler dahi keşfolunsa da efrâd-ı millet de biraz tesliyet bulsa !!!

§

Ramazân'da Tâât ve İntihâbât – Geçenlerde intihâbâta başlanılması için taşraya evâmir ısdâr olunduğunu gazetelerde okuduğum zaman Ramazân-ı Şerîf'te bunun ehl-i İslâm için hoş bir hâl addolunmayacağını düşünmüş idim. Taşradan gelen haberlere nazaran isti'câl-i intihâbât için hiçbir tarafta ciddî bir teşebbüs vukū' bulmamaktadır ki bu da Ramazân'da pek tabîîdir. İntihâbât, hayât-ı siyâsiyyenin en dağdağalı umûrundandır; imdi ihtirâsâtı, ağrâzı, münâfeseyi teşdîd eyler. İhvân-ı dîniyyenin yekdiğerine karşı hilm ü rıfk üzere, müsâadât-ı semîhâne ile muâmele etmesi muktezî olan mübârek bir zamanda musâraa ve mübâreze-i siyâsiyyeye tutuşturulmaları muvâfık-ı maslahat değildir.

Arzu edilen meb'ûsân intihâbâtının tesrîinde gayr-i müslimler için bir beis yoktur; hatta fâide bile melhûz olsa gerektir. Geçenki intihâbât münâsebetiyle gayr-i müslim a'zânın adem-i kifâyetinden ve binâenaleyh Türklerin nisbet-i âdile kāidesine adem-i riâyetlerinden bahseden ecnebî gazeteleri için intihâbât-ı cedîde icrâsı, hem de bilâ-imhâl icrâsı hoşa gidecek bir hâldir. Fakat bundan mutazarrır olacak taraf ancak unsur-ı İslâm'dır. Bir fırkadan diğerinin iğtinâm edeceği a'zânın mikdârı nisbetinde Meclis-i Meb'ûsân'da unsur-ı İslâm za'fiyetle temessül edeceği gibi müslümanlardan Ramazân'da tâât ve ibâdât ile meşgūl olan bir kısm-ı küllî-i efrâdın intihâbât işlerinde gayret-i kâfiyye ile iştigāl edememeleri dahi ahâlî-i İslâmiyyenin hukūk-ı intihâbiyyesinin tamâmî-i te'mînine mâni' olur.

§

***Hilâl-i Osmânî* ve Mısır –** Çend seneden beri hükûmet-i meşrûta-i Osmâniyye'nin hürriyet-i matbûâtı takyîd eylediğinden pek çok bahsetmiş olan İngiliz matbûâtına şaşarım. *Hilâl-i Osmânî* gazetesinde muzır addolunacak ne vardı ki Mısır'a duhûlü şiddetle men' edildi? Bizdeki takyîd-i matbûâtı şiddetle tenkīd eylemiş olan İngiliz gazeteleri Mısır'daki matbûât-ı İslâmiyye üzerine İngiliz me'mûrlarının tenbîhi ile Hükûmet-i Hidîviyyenin vaz' eylediği şiddet-i tazyîkı pek musîb addeylemişlerdir. Anladığımıza göre Japonya'nın Tokyo şehrinde Hindli Bereketullah Efendi nâm zâtın İngilizce olarak neşreylemekte olduğu *Uhuvvet-i İslâmiyye* risâlesi dahi *Times* gazetesi tarafından "müfsid ve muzır" bir gazete olarak telakkī edilmiş ve İngiltere hükûmetinin o bâbda nazar-ı dikkati celb olunmuştur. Artık *Uhuvvet-i İslâmiyye* risâlesi Hindistân'a giremeyecek demektir. Zâhir, İngiliz siyâsiyyûnu ehl-i İslâm'a lâyık olan şekl-i matbûâtı müslümanlardan ziyâde kendilerinin ta'yîne salâhiyetdâr olduklarına zâhibdirler! Biz *Hilâl-i Osmânî* cerîde-i mu'teberesinde menâfi'-i İslâmiyye ve Osmâniyye'nin muhıkkāne ve mu'tedilâne müdâfaasından başka bir şey göremiyoruz. O hâlde men'-i duhûlünde taannüdden maksad nedir anlayamayız.

Bugün *Hilâl-i Osmânî* gazetesinin Türkçe nüshası Osmanlılar için makālât-ı mühimme ve havâdis-i müfîdeyi hâvî olarak çıkıyor. Gönül isterdi ki bu gazetenin Arabca kısmından da Mısırlılar müstefîd ola. Zîrâ Müdîr-i Mes'ûlü olan Şeyh Abdülazîz Şavuş fazîlet ve fetânet-i siyâsiyye sâhibi bir zât olup onun vukūf-ı mükemmelinden her müslüman müstefîd olabilir. Hele İngiltere'nin siyâset-i şarkıyye ve İslâmiyyesini Şeyh Abdülazîz derecesinde anlayabilir bizde bir racül-i devlet bile yoktur. Bu iddiâma kāni' olmak istemeyenler İstanbul'da her gün neşrolunmakta bulunan *Hilâl-i Osmânî*'nin Türkçe ve Arabca nüshalarını alıp okuyabilirler.

Ç - Ş - Z[ze]

[502] GARBIN ŞARKTA KİLİSE SİYÂSETİ

Sebîlürreşâd'ın 206 numaralı nüshasında Hindistan muhâbir-i mahsûsunun "Beyrut Cereyân-ı Siyâsîsi" nâmı tahtındaki makālesinde Beyrut vilâyeti akvâm ve anâsır-ı Mesîhiyyenin nümâyişgâhını ve Avrupa devletlerinin hedef-i âmâlini teşkîl eden bir mahal olduğunu yazıp bir hakīkati söylemiştir. Bu devletler mezheb nâmı altında yekdiğerine rekābeten politika çevirdikleri cümlece ma'lûmdur. Garbın şarkta çevirdiği kilise politikası hemen kurûn-ı vustâda bed' eylemiştir. Evvela Roma Kilisesi'nin hâmîsi yine Roma imparatorları idi ki ikinci, üçüncü ve beşinci Salîb hücûmlarına rehber olmuşlardı. Ba'dehu İstanbul Osmanlılar'ın yed-i zabtına geçtikten sonra İslâmiyet'in Avrupa'yı tehdîdi mülâhaza olunarak Latin Kilisesi'nin sıfat-ı hâmîliğini Hamburg hükümdârları yed-i himâyesine almış ve 1615 senesi Viyana Musâlahası'nda Avusturyalılar'ın işbu himâyesi ilk defa olmak üzere tanınmış idi. Bunu müteâkıb 1680'de İstanbul, 1699[1] Karloviç, 1718 Saroviç, 1739 Belgrad ve 1791 Ziştovo Musâlahalarında işbu himâye-i hukūk-ı Ehl-i Salîb tevsîan Habsburg hükümdârlarına verilmiş idiyse de hemen On Altıncı asır evâsıtından beri bu hukūk-ı himâyeyi o zamanlar filosunun kesreti sâyesinde Bahr-i Sefîd'de hâkim olan Fransızlar tedrîcen gasb etmişler idi. 1526 senesinde Fransızlar ile Osmanlılar beyninde vukū' bulan hafî bir mukāvele Viyana'nın ilk muhâsarasını mûcib oluyor. Ba'dehu 1533 senesinde yine devleteyn-i mezkûreteyn beyninde teâtî olunan Ticâret Mukāvelenâmesi'nde daha bir takım imtiyâzât ile şarktaki hukūk-ı tebaa-i Hıristiyâniyyenin himâyesi Fransızlara verildiği gibi Avusturyalılara da şarkta mevcûd Katolikleri sıyânet hakkı verilmiş idi. Her ne kadar Fransızlara verilen imtiyâzât yalnız Fransız tebaasına şümûlü sarâhaten mukāvelenâmede münderic idiyse de Fransızların kuvve-i

[1] Metinde "1696" yazılmıştır.

bahriyyesi sâir Avrupa devletleri bahriyesine nisbeten kavîce bulunduğundan bâlâda zikrolunduğu üzere himâye-i hukūk-ı Ehl-i Salîb Fransızlar üzerine devrolmuş idi.

Çünkü: Papalık makāmının günden güne zaîf düşmesine mebnî müşkilât vukūunda bizzat himâyeye muktedir olamadığından bazı İspanya, bazı Venediklilerin, bazı defa da Avusturyalıların âgūş-ı himâyesine atılmaya muhtâc kaldığından nihâyet Bahr-i Sefîd muhâfızı sıfatını takınan Fransızların işbu hukūku himâye etmeleri On Dokuzuncu asırda Papa tarafından kabûl olunmuştu.

Fransızlar'ın bu teşebbüsâtına karşı en müdhiş rakîbi Ruslar idi ki 1774[1] senesi Küçük Kaynarca Muâhedesi'nde: Evvela Ruslar şarkta mevcûd Ortodoks milletlerinin himâyesi hakkını kazanarak Fransızlara tekaddüm etmiş idiyse de fî 25 Haziran sene 1802 târîhinde vukū' bulan Paris Muâhedesi'ne gelinceye kadar Fransızlara tevdî' olunan hakk-ı himâye yalnız husûsî bir imtiyâz hükmünde iken işbu muâhedede Fransızların şarkta "hâmî-i hukūk-ı Ehl-i Salîb" olarak tanınmasına kongrede mevcûd murahhaslar tarafından tasvîben karar verilmesi Ruslar'ın bu hukūktan sâkıt olmasına bâis olmuş idi.

Bu himâye mes'elesinin esasen meydana çıkması Suriye'de mevcûd kabîle ve müteferrik mezâhib-i Hıristiyâniyye'nin yekdiğerine karşı buğz u adâveti olduğundan hatta 16'ncı asırda Ortodoks mezhebi mensûbîni Roma Kilisesi'ne mensûb Françiskanları kilise ve me'vâlarından çıkarıp teb'îde kadar çalışmışlar ise de İmparator On Üçüncü Lui'nin müdâhalesi üzerine zabtettikleri kiliselerle mebânînin Rum ve Ermenilerin yed-i gasbından tekrar alınmasına ve Kudüs'te bir de Fransız Konsoloshânesi'nin te'sîs olunması için irâde-i seniyye ahzine muvaffak olmuşlardı. On Dördüncü ve On Beşinci Lui'nin teşebbüsât-ı mükerreresine atfen Beyt-i Makdis hemen tamamen Katolikler'e verilmiş; işte Fransızlar'ın böyle bir muvaffakıyet-i fevkalâde ile kazandıkları bu gibi imtiyâzâtın Paris Muâhedesi'nde bir hukūk-ı milel sıfatıyla resmen tanınmasına bâis olmuş idi. Bunun üzerine Ortodokslar ile Ruslar Beyt-i Makdis'teki haklarını evâil-i zamân-ı Hıristiyâniyyeye istinâd ettirerek çünkü Makber-i İsa Kilisesi'nin Hazret-i İsa'nın çârmıhının bulunduğu mahalde 326 târîh-i milâdîsinde Roma İmparatoriçesi Mukaddes Helen (Kocası İmparator Kostantinus Kloros ve Kostantin-i Kebîr'in vâlidesi kocasının vefâtından sonra râhibeliği ihtiyâr ederek seksen yaşında olduğu hâlde vefât etmiştir.) tarafından binâ olunduğunu iddiâ, hatta müverrihîn-i Yunaniyye'den Dipocedis Kirmpakos[?] kendi târîhinde işbu kilisenin Patrik Sofroyinus taht-ı idâresinde bulunduğu Hazret-i Ömer tarafından tasdîk olunduğunu yazıyor ise de bunun sahîh olduğuna delâlet edecek diğer târîhlerde hiçbir şeye tesâdüf olunmamıştır. Diğer taraftan da Latinler İmparatoriçe Helen'in Katolik mezhebine mensûb olduğunu, binâenaleyh Makber Kilisesi'nin kendilerine âid olduğunu iddiâ ederler.

Bu Makber-i İsa Kilisesi 1808 senesinde ihrâk olunuyor ki müsebbibinin Rumlar olduğu rivâyeti ihtimâle pek karîb olduğu şununla anlaşılıyor: O zamanlar Latinler'in mâliyece pek zaîf bulunmalarından bil-istifâde kilise Ortodokslar tarafından müceddeden binâ ve taht-ı muhâfazaya dahi alınır ise de Fransızların Bâbıâlî'ye olan mürâcaatlarında binânın Ortodokslar tarafından inşâsı Latin hukūkunun iskātına bir sebeb olamayacağından bahisle hukūklarının kemâ-fi's-sâbık vikāye olunması için evâmir-i kat'iyye ahzine dahi muvaffak olurlar.

1840 senesinde Fransızlar'ın Mârûnîler'in hâmîsi sıfatıyla Cebel-i Lübnan'a girerek yerleşip kalmasına mâni' olmak için evvela Dürzîleri ayaklandırmakla onu bahane ederek ilk defa olmak üzere İngilizler dahi işe müdâhale ederler. Bu müdâhale nihâyet 1861 senesinde Lübnan'a imtiyâz **[503]** verilmesine bâis ve tarafeynce teâtî olunan mukāvelede Fransızlar'a aslâ bir salâhiyet ve hakk-ı himâye tefrîk olunmadığından İngilizler'in bu bir defacık müdâhalesi bunca asırlardan beri Fransızlar'ın elde etmeye çalıştıkları emelleri mahv u perîşân etmiş idi.

Bu maksad ve emellerinin mahviyetini gören Fransızlar te'sîr ve nüfûzlarının iâdesi maksadıyla 1827 senesinde Beytüllahim'de Latinler tarafından vaz' olunmuş ve üzerinde "Bu, Hayrünnisâ'dan tevellüd eden Jesu Krist'tir." ibâresi mahkûk bir yıldızın sirkatini ganîmet ittihâz ederek, altı yüz sene mukaddem lağv olunmuş olan Kudüs Latin Patrikliği'nin tekrar te'sîsine müsâade olunmasını taleb ve hâdisenin taharrî ve tecessüsü için bir de me'mûr-ı mahsûs gönderir. Bu me'mûr, Mösyö Bone 1850 senesinde Belgrad Muâhedesi'nin Otuz Üçüncü maddesine istinâd ederek Roma Katolikleri hukūk-ı kadîmesinin tekrar iâde olunmasında ısrâr eder ve her ne kadar Şark Kilisesi buna olanca kuvvetiyle mümânaatta bulunmak ister ise de Fransa hükûmetine bu husûsta Portugal, Sardunya, Napoli ve Avusturya hükûmetlerinin muâvenet etmesiyle Bâbıâlî muâhede mûcebince harekete mecbûr kalır. İşbu hareket Rus nüfûzunun arz-ı Filistin'de hükümden sukūtunu îmâ ettiğinden bu defa da Ruslar kıt'a-i mezkûre üzerinde statükonun muhâfaza olunmasını arzu ve aksi takdîrde sefîrini geri çağırmakla münâsebât-ı diplomatiyyenin kat' olunacağını makām-ı tehdîdde anlatması üzerine hükûmet-i Osmâniyye bir komisyon teşkîl ederek münâzeun-fîh olan mes'eleyi taharrî ve netîcede komisyon Ortodokslar lehine ittihâz-ı karâr eder ve mûcebince sudûr eden fermân gāyet mutantan sûrette Kudüs'te kırâet ettirilir. Lâkin Çar Nikola dahi buna kanâat etmemiş olmalı ki bidâyet-i mes'elede sûret-i mahsûsada Dersaâdet'e irsâl eylediği Prens Menşikof Bâbıâlî'den Ruslar'ın arz-ı Filistin üzerinde olan hukūkunun tahdîd ve tasdîk olunmasını da taleb eder. Her ne kadar Bâbıâlî adem-i muvâfakat yoluna gider ise de nihâyet sâdır olan diğer bir fermân ile Ruslar'ın tahdîd-i hukūk talebi is'âf, lâkin arz-ı Filistin üzerinde taleb ettikleri tasdîk-ı hukūk doğrudan doğruya reddolunur. Bu da Kırım Muhârebesi'ni intâc eder. Bugünkü günde arz-ı Filistin üzerinde Moskof bayrağının temevvüc etmediğine sebeb ancak cennet-mekân Sultân Mecîd'in bu talebe karşı kat'î olan muhâlefetidir ki [şâyân-ı] teşekkürdür.

Bunun üzerine Berlin Muâhedesi'ne gelinceye kadar daha bazı ufak tefek sızıltılar geçirildi ise de nihâyet 1878 senesinde vukû' bulan Berlin Muâhedenâmesi'nin Altmış

[1] Metinde "1474" yazılmıştır.

İkinci maddesine "Memâlik-i Osmâniyye'de mukīm ve seyyâhîn-i milel-i muhtelifenin cümlesi mensûb oldukları milletlerin konsoloslarının himâyesi tahtındadır" cümlesi derc olunmasıyla, değil yalnız Ruslar'ın iddiâsında bulundukları tekmîl Şark hıristiyanlarının hâmîliği sıfatı sâkıt, hatta cümle devletler kendi tebaaları hakkını hâiz oldu. Ancak bu muâhededen en ziyâde mutazarrır olan Fransızlar idi. Ba'dehu Almanya imparatorunun Dersaâdet'e ve Suriye'ye olan seyâhati ve bir Alman Katolik kilisesinin vaz'-ı esâsı esnâsında îrâd ettiği nutuk arz-ı Filistin'de mevcûd Alman Katoliklerini doğrudan doğruya kendisi himâye edeceğini ve gayrın himâyesine muhtâc olmadıklarını açıkça herkese anlattığı gibi Fransızlar'ın bu halk üzerinde mevcûd olan nüfûzunu da kırdı. Lâkin bu işten münfail olan Fransızlar dolandırıcı "Tobini ve Loran" mes'elesiyle İstanbul Rıhtım mes'elesini vesîle ittihâz ederek yeniden bir hâdise çıkarır ve matlûbâtına Türkiye'de mevcûd Fransız mektepleri ve Fransız himâyesi tahtında bulunan cümle müessesât-ı hayriyye için vukū' bulan idhâlâtın gümrük resminden muâf tutulması ve bu gibi müessesâtın gerek ta'mîr ve tevsîi ve gerekse daha bir takım müessesâtın müceddeden te'sîsi hakkını hâiz olmayı ve bir de Kaldei Patrikliği'nin resmen kabûlünü ilâve eder. 1902 senesinde Almanya'nın talebi üzerine Memâlik-i Osmâniyye'de mevcûd 53 Alman müessesât-ı hayriyye ve mektepleri bâ-irâde-i seniyye resmen kabûl olunur. Fransızlar Almanlar'ın bu muvaffakıyetine karşı bir teşebbüste bulunamadıkları gibi 1901 senesinde Roma Katolikleri ile Ortodokslar beyninde vukū' bulan mudârebede Alman, İspanyol, İtalyan ve Felemenklilerden 17 kişinin yaralandığına rağmen ashâb-ı cinâyetin taht-ı mes'ûliyyete alınmamalarını Fransız ve Ruslar müttefikan arzu etmişler ise de Devlet-i Aliyye tarafından dâhil-i memâlikte böyle hâdisenin vukūunda mücrimleri taht-ı muhâkeme[ye] almak ancak kendine mahsûs bir vazîfe olduğu ciddiyetle beyân olundu ve yalnız huzûr-ı mehâkim ve cereyân-ı muhâkemede her iki cihetin hukūkları muhâfaza olunabilmek için konsoloslarının mevcûd bulunmasına müsâade ile cümlesi taht-ı mes'ûliyyete alındı. 1896 senesinde bir İtalyan ruhbânının katlolunması üzerine Fransızlar'ın bu cinâyete karşı bî-taraf ve bîgâne kaldığını gören İtalyanlar, sefîri Marki Malaspinna ma'rifetiyle Sultân Hamîd'e olan mürâcaatlarında Rum ruhbânlarının cezâlandırılmasını ve esnâ-yı vak'ada hiçbir teşebbüs ve muhâlefette bulunmayan hükûmet me'mûrlarının azlini taleb eder. İtalyanların bu hareketi Almanlar tarafından iltizâm olunduğundan Bâbıâlî bu talebin is'âfı yolunu tercîh ederek cürmü isbât edilen Rum papaslarını habs ile cezâlandırır. Lâkin İtalyanlar böylelikle işe nihâyet vermeyi arzu etmediklerinden bu defa da Habeş İmparatorluğu tarafından Kudüs'te elde ettikleri bir manastırın o âna kadar Fransız himâyesi tahtında iken şimdi İtalya Hükûmeti himâyesine tevdîini taleb eder ve is'âfı yoluna gidilmesine de muvaffak olurlar.

Şu pek muhtasarca arz eylediğim târîhçe, arz-ı Filistin'de hıristiyanların yekdiğeriyle olan tercîh-i hukūk mücâdelelerinin ne kadar kadîm olduğunu bize anlattığı gibi bu mücâdele yüzünden ne gibi müdâhale-i ecnebiyyeye ma'rûz kaldığımız ve bizzat kendi hâkimiyetimize sâhib olmaya muktedir olamadığımız için vatanımız dâhilinde anâsır-ı muhtelifenin adem-i ittifâk u ittihâd **[504]** sebebiyle Avrupa devletlerinin her bir talebini is'âfa mecbûr kaldığımız, buna binâen beynelmilel politika nokta-i nazarından ne kadar mâ-dûn bir hâlde bırakıldığımız netâyicini meydân-ı tezâhüre vaz' eder.

Avrupa devletlerinin her biri arz-ı Filistin'i Hıristiyanlığın beşiğidir diyerek ancak nüfûzlarını takviye ettirmek için papazlarının, ruhbânlarının hemşîrelerinin ve bunlara mahsûs müessesâtın adedini günden güne tezâyüd ettirmekten geri kalmıyorlar. Fransızlar memleketlerinde hükûmet ile kiliseyi yekdiğerinden tefrîk ve Jesvitleri tard ettikleri hâlde bile yalnız nüfûzlarının şark-ı karîbde te'sîrsiz kalması ve zâten bu kiliseler ve müteferrik mezâhib-i Hıristiyaniyye yüzünden sûret-i dâimede tahaddüs eden münâzaalardan tarîk-ı istifâdenin seddolunmaması için kilise müessesâtı muhassasâtı olan senevî bir milyona karîb frank el-ân bütçeden tayyolunmadı. Rusya'da açlıktan ve kahtlıktan telef olan bu kadar binlerce insana ehemmiyet vermeyerek mahzâ şarkta nüfûzlarının bâkī kalması ve bununla da entrika çevirmek maksad-ı yegânesiyle hükûmetin teşvîkı ve maddî ma'nevî muâvenetiyle müessesâtını günden güne teksîr ettiriyorlar. Protestanların şu son asırlardaki harekâtını dahi bunlara ilâve edecek ve onların cümlesini bu kilise politikalarında bu minvâl üzere önlerine bir sed çekmeyerek terakkīde devam ettirecek olur isek memleketimizin an-karîb ne hâl kesb edeceğini şimdiden tefekkür ediverelim!

Frits Lorh'un *Suriye'de Roma ve Ortodoks Kiliseleri* nâmlı kitabındaki istatistiğe nazaran yalnız Kudüs'te mevcûd Katolikler'in 153'üne bir manastır, 114'üne bir kilise, 125'ine bir papaz cem'iyeti ve her yedi kişiye de bir Katolik papazı isâbet ediyor. Diğer kilise mensûbîni ve müessesâtı dâhil olmadığı hâlde yalnız Roma Katolikleri'nin müessesâtı 9 ruhbân ve 8 râhibe manastırı, 6 imâret, 1 hastahâne ve dört yüz şâkirdi hâvî 4 erkek ve 1 kız i'dâdî mektebi, 7 öksüz mektebi, 1 kız, 2 sanâyi' mektebi, 4 nehârî mektebi, 1 küçük çocuklara mahsûs kindergarten, bulunma çocuklara mahsûs 2 mektep, 1 a'mâ mektebi ile 2 dârü'l-aceze, bundan mâadâ 22 kilise ve kapek mevcûddur. Roma Katolikleri'nin Kudüs'teki mevcûdu 2850'dir ki bunlardan 200'ü papaz ve 150'si de râhibedir.

Bir kere de arz-ı Filistin'de mevcûd yüzlerce kilise ve binlerce mektepleri ve bunların hiçbirisinin de boş kalmadığını düşünecek olur isek memleketin ihtiyâcı tezâhür eder. Sâhib-i memleket olduğumuz hâlde bile diğer millet ve devletlerin memleketimiz dâhilinde böyle müessesâtta bulunduklarına ve bulunmalarına bizi icbâr ettiklerine aslâ gücenmemelidir. Zîrâ kendi ihtiyâcâtımızı yine kendimiz kapatamayacağımız iktidârsızlığını gören Avrupa hep mezhebi bahane ederek memleketimize girdiler ve başımıza da nice beliyye getirdiler. Bu adamlar böyle müessesâtın meydana getirilmesine bir medâr olmak için her kilisenin medhaline fedâkârlık akçesine mahsûs bir sandıkça vaz' olunmuştur ki

derûnuna her ferd hemen bilâ-istisnâ mâliyesinin vüs'atine göre bir meblağ atar. İşte bunun üzerine daha bir takım hayırhâhân tarafından verilen meblağ terâküm ederek taraf-ı hükûmetten olan muâvenetle bu gibi müessesât meydana getiriliyor.

Altı yüz bu kadar senelik bir hükûmet bulunduğumuz hâlde, değil memâlik-i hâriciyyede, hatta memleketimiz içerisinde bile ihtiyâcât-ı milliyyeye kâfî câmi'lerimizden mâadâ ne müessesât-ı hayriyyelerimiz, ne de evlâd-ı vatana dîn-i mukaddesimizi hakkıyla tahsîl ettirecek mekteplerimiz mevcûddur. Olan yerlerde de tabîatsizlik yüzünden veya ihmâlciliğimizden mahv u perîşân oldu gitti. Tam ecnebîlerin memleketimizi ihâta edip İslâmlığa olan taarruzunu görünce her ne kadar aklımız başımıza geldi ve mektepler ile müessesât-ı hayriyye yaptırmaya, vakıflarımızı ihyâ etmeye başladık ise de heyhât ki bu başlangıç bir taraflı olduğundan yani yalnız hükûmetin yed-i iktidâr ve mâliyesine terk olunduğundan ve bir de maatteessüf o menhûs unsur münâzaâtı memleketimizden henüz zâil olmadığından sür'atle terakkīsine değil yalnız mümânaat, hatta yapılmasına bile azîm bir hâil oluyor.

Zâten memleketimizi bir harâbezâra çeviren bu kilise ve unsur münâzaâtı olduğunu ve bununla da daima müdâhale-i hâriciyyeye ma'rûz kaldığımızı pek yakından bildiğimiz hâlde el-ân bu gibi menhûs bir tabîattan vazgeçemiyoruz. Bu defa da Arnavutluk mes'elesiyle diğer vukū' bulan iğtişâşât-ı dâhiliyyemize gûyâ bir hüsn-i sûretle tesviye çâresini bulmak, bununla beraber Makedonya mes'ele-i muallakasının da hükûmât-ı mütecâvire-i sagīrenin arzu ve emellerine muvâfıkça bir sûretle halliyle bertaraf etmek için müttefikan "maamâfîh dostâne?!" bir müdâhalede bulunmak üzere henüz teâtî-i efkârda bulunan Avrupa devletleri, Avrupa'daki hukūk-ı hükümrânîmizin sonunun başlangıcını ihzâr etmediklerinden bizi te'mîn edecek kimdir? Milel-i muhtelife aleyhimize yekdiğerleriyle ittifâk u ittihâd ediyorlar da biz bir millet bir vatan evlâdları olduğumuz hâlde yekdiğerimizle lehimize ittifâk u ittihâda muvaffak olamıyoruz. Değil bir memleket hatta bir aile içerisinde bile zıddiyet-i efkâr husûle gelirken bunun her defasında eli sopalı veya silahlı olarak def'ine kalkışacak olur isek o ailenin veya o milletin mahvına kalkışmış olmaz mıyız? İslâmiyet bize hubb-i vatan telkīn ettiği hâlde, husûsiyle gayr-i müslim vatandaşlarımıza bir numûne-i imtisâl olmaklığımızı bildiğimiz hâlde vatanımızı kendi elimizle felâketten felâkete sevk ediyoruz. Cenâb-ı Hak isyânımızı görüyor ve bizi beliyyeden beliyyeye sokuyor da el-ân mütenebbih olmuyoruz. Başımızda felâket deverân ettiği zaman günâhımızı i'tirâf ediyor ve "Allah bizi ıslâh eylesin." diyoruz. Cenâb-ı Hak ıslâh olmaklığımız için hem fırsat, hem musîbet veriyor da yine **[505]** ıslâh-ı nefs etmiyoruz. "Biri yapar bine dokunur" fehvâsınca bir unsur yapıyor, koca bir milletle beraber bir İslâm hükûmeti daha mahv u perîşân olup gidiyor. Allâh-ı Zü'l-celâl encâmını hayreyleye.

Stuttgart'ta Anadoluhisarlı
Mehmed Hayreddin

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND YOLUNDA

– 5 –

Cebel-i Lübnan Ahvâli:

Bu son zamanlarda Cebel-i Lübnan'da başlamış olan cereyân-ı siyâsîyi anlamak ve hakīkatin neden ibâret olduğunu öğrenmek ve bu bâbda cerîdemiz kāri'lerine ma'lûmât vermek için Beyrut'tan Cebel-i Lübnan'a gittim. Beyrut'tan Cebel'e şimendüferle gidilir. Bu şimendüfer imtiyâzını vaktiyle Beyrut eşrâfından Beyhümler almış ve yüz bin lira para mukābilinde bir Fransız kumpanyasına satmışlardır. Şimendüfer dar hatlı ve mürtefi' tepelere tehlikesiz çıkabilmek için dişli yapılmıştır. Şimdi ise daha mükemmel bir hâle ifrâğı için teşebbüsât-ı mukteziyyeye tevessül edilmek üzeredir. Cebel müteaddid ve münteşir kasabalardan mürekkeb olup berrî ve bahrî olarak iki kısma tefrîk edilebilir. Şimendüfer Beyrut İstasyonu'ndan müfârakat eder etmez birkaç dakīka sonra birbirini vely eden üç tünelden mürûr ile ceste, ceste ve âheste mürtefi' bir tarîka sâlik olur.

Beyrut'u terk edip bir sâat sonra Âliye kasabasına muvâsaletle el-Kasr el-Cedîd Hoteli'ne indim. Bu kasaba sath-ı bahrden altı yedi yüz metre irtifâa mâlik, âb u hevâsı latîf, her tarafı ma'mûr ve temiz bir yerdir. Etrâf-ı erbaasında köşkler, saraylar, güzel manzaralı hâne ve bahçeler tarh ve inşâ edilmiş; yaz vaktini râhat geçirmek isteyen ağniyâların yuvası makāmında bulunuyor.

Beyrut vâlîsinin burada bir ikāmetgâhı vardır ki her sabah Beyrut'a inip umûr-ı mevdûasını rü'yet ettikten sonra akşamleyin Âliye'ye avdet eder.

Burada Beyrut'tan gelen ağniyâ ve erbâb-ı servet edebî ve fazîletkârâne bir hayat geçirmeyip, bütün vakitlerini sefâhet ve kumar ile imrâr ederler. Gece taâmından sonra kumar oyunu her yerde oynanmakta olduğu gibi El-Âtiye ta'bîr olunan rakshâneler de ikinci ve üçüncü tabakada bulunan ahâlinin izdihâmgâhını teşkîl ediyor. Şâyân-ı dikkat bir şey var ise ekl ü şürb ile hotel ücreti burada, Avrupa ve sâir bilâd-ı mütemeddinede olduğu gibi bahâlı değildir. Orta hâlli bir adam ayda on liralık bir masrafla gāyet iyi bir yaz mevsimini geçirebilir.

Burada Beyrut Vâlîsi Hâzım Beyefendi ile bir sâat kadar görüşmek nasîb oldu. Müşârun-ileyh cidden hazm ü ihtiyâta mâlik bir zâttır. Haddizâtında kibr ü azamet denilen haslet bu adamda aslâ yoktur. Esnâ-yı seyâhatte Beyrut vilâyetinin güç idâreli bir yer olduğunu müşârun-ileyhin beyânâtından istişmâm ettim.

Lübnan'da âsâr-ı umrân ve terakkī gereği gibi meşhûddur; hatta birçok memâlik-i Osmâniyyenin mağbût ve mahsûdü bulunmaktadır. Âsâyiş ve emniyet ma'nâ-yı hakīkīsiyle burada hükü[m]fermâ olmakla beraber, zirâat ve felâhat dahi son derece müterakkī bir hâldedir. Amerika, Avrupa ve Mısır'a muhâceret eden Lübnanlılar kendi yurdlarını usûl-i

cedîd-i zirâiyye dâiresinde i'mâr eylemeyi öğrenmişlerdir. Yaz mevsimini geçirmek ve bu Osmanlı ülkesini yakından müşâhede etmek için her sene binlerce misâfir, seyyâh buraya gelmekte olduklarından ahâlinin daha ziyâde müstefîd olmalarına hizmet ediyorlar.

Âliye kasabası bir müdîriyyet merkezi olup, müdîrin maiyyetinde birçok jandarma bulunup, âsâyiş gereği gibi muhâfaza edilmektedir. Cebel-i Lübnan ahâlisi kanâatkâr ve fakîr zürrâ' ve fellâhînden mürekkebdir. Buralarda her türlü yazlık ve kışlık sebze ve meyve yetişmektedir. Ancak çileği İstanbul'unki kadar tatlı ve lezzetli olamıyor. Cebel-i Lübnan'ı ihâta eden dağ zirveleri kış zamanı kâmilen kar ile örtülür. Buraları umrân ve tekâmüle o kadar müstaiddir ki, emsâline hiçbir yerde tesâdüf olunmaz.

Cebel'in ileri gelen eşrâfından bir zât ile görüşmek nasîb oldu. Ahvâl-i hâzıra-i mahalliyye ile Lübnanîlerin metâlibini kendisinden istîzâh eyledim. Siyâsiyyâtla uğraşmadığını ve fakat ismini yâd etmeyeceğimi vaad eder isem, bana her hakîkati bî-tarafâne söyleyeceğini vaad etti. Ben de dilhâhına muvâfık bir sûrette davranacağımı kendisine vaad ettiğim için bana âtîdeki ma'lûmâtı vermek lutfunda bulundu.

§

Lübnan[lı]ların Metâlibi – Cebel-i Lübnan ahâlisi gâyet fakîr oldukları için seyyâhîn yüzünden yaz vakti para kazanıyorlar. Buraya gelen seyyâhlar sâyesinde ahâli birçok para kazanır ve kış zamanında aileleriyle beraber müsterîhâne ve münzeviyâne bir sûrette geçinirler. Fakat Cebel sevâhilinde bir iskele ve limanın fıkdânı yüzünden buraya âmed-şüd eden seyyâhîn birçok suûbâta dûçâr olduklarından kesretle buraya seyyâhîn gelememekte olduklarına binâen mezkûr ihtiyâcın ref'i zımnında Cebel ahâlîsi tarafından bir limanın küşâdı için devlete mürâcaat olunduğu gibi, aynı zamanda mezkûr **[506]** limanın gümrük ve sıhhiye ve sâire muâmelâtıyla vâridâtını Devlet-i Aliyye'ye terke bir diyecekleri yoktur. Mezkûr limanın açılmasından gerek devlet ve gerek Lübnan ahâlisi seviyyen istifâde edebilir. Vaktiyle Devlet-i Aliyye tarafından senevî Cebel-i Lübnan'ın açık olan bütçesini kapatmak için muâvenet nâmıyla bir mikdâr paranın verilmesi vaad edilmiş iken bu cihet keen-lem-yekün hükmünde kalmış ve ahîren buna mukābil kendilerine posta ve telgraf vâridâtı bahş ü ihsân olunmuştur.

Lübnanlıların sâir metâlibi ise şunlardır: Yerli jandarma tanzîmi, mecâlis-i idâre a'zâlığına intihâb olunacak zevâtın sûret-i intihâblarını lâyıkıyla te'mîn eden en doğru bir nizâmnâmenin vaz'ı, mahkeme reisleriyle hey'et-i hükkâmın bilâ-sebeb ve muhâkeme mutasarrıfların keyfiyle ma'zûliyetlerini vikāye edecek bir kānûnun ta'yîni, evvelce yanlış bir sûrette misâha ve tahmîn olunan arâzî ile hiç misâha olunmayan arâzîyi yeniden tedkîk ile ona göre şimdiden sonra ma'kūl bir vergiye tâbi' tutulması, bir de bütün memâlik-i Osmâniyye'de olduğu gibi Cebel dâhilinde de mehâkim-i ticâriyyenin te'sîsi gibi mevâd Lübnânîlerin başlıca metâliblerini teşkîl etmektedir.

Bu metâlibin bazısı –bana kalırsa– kābil-i is'âf olup, bazıları ise Cebel'in tamamıyla müstakil olmasına hizmet edecek bir hâldedir.

Zîrâ Cebel'in müstakil bir limana mâlik olması yüzünden Beyrut Limanı hâlihâzırdaki ehemmiyetini büsbütün gāib edecek, Beyrutluların şikâyâtına meydan verecektir.

Sâir metâlibleri ise dâhilî bir şey olup is'âf edilmesinde bir beis yoktur. Maamâfîh Lübnanlılar bu metâlibin hemen bu gibi bir zamanda is'âfını iltizâm etmiyorlar. Ancak Amerika, Avrupa ve Mısır'da bulunan Lübnanlılar metâlib-i mezkûrenin sür'atle te'mîni[n]i istemekte ve Avrupa devletleri de kendilerini bu husûsta teşcî' ve tergīb eylemektedirler. Hatta kemâl-i cür'etle diyebilirim ki Lübnan fellâhlarının bundan aslâ haberleri yoktur. Bu gürültüyü yapanlar yüz kişiyi bile tecâvüz etmiyorlar.

Muhâtabım Türkçe ve Fransızca'ya vâkıf, eşrâf-ı mahalliyyeden bir Lübnanlı olduğu cihetle Lübnan ahâlisinin Devlet-i Aliyye'ye karşı ne gibi bir hissiyâtla mütehassis bulunduklarını sordum. Mûmâ-ileyh, Lübnan ahâlisinin Devlet-i Aliyye'ye tamamıyla sâdık ve muhlis olduklarını Avrupa devletlerinin nüfûz ve boyunduruğu altında yaşamayı ikrâh eylediklerini söyleyerek sözüne delîl olarak âtîdeki beyânâtta bulundu:

Memâlik-i Osmâniyye'de olduğu gibi, Lübnan ahâlisi de anâsır ve mezâhib-i muhtelifeden mürekkeb bulunuyorlar. Mesela İslâm, Rum, Mütesâvile, Dürûz, Katolik ve Mârûnîler Lübnan ahâlî-i mahalliyyesini teşkîl ediyor.

Mârûnîler sâir anâsıra nisbeten adedleri çoktur. Küçük ve az adede mâlik olan tavâif-i sâire daima Devlet-i Aliyye nüfûzuyla onun merciiyyetini nüfûz-ı ecnebîye tercîh ediyorlar. Bunun sebebi ise, büyük bir kitle teşkîl eden tâife ve cemâatlerin tegallübünden ancak bu sâyede –îcâbında– tahlîs-ı girîbâna muvaffak olabileceklerini tahmîn ettiklerinden nâşîdir.

Lübnânîlerin en mühim metâliblerinden biri de dâhilî temyîz mahkemesinin teşkîli ve deâvî-i mümeyyezenin İstanbul'a gitmemesi keyfiyetidir ki bu matlabın da gayr-i kābil-i tervîc olduğunu anladım. Zîrâ böyle bir hakka mâlik olmak ve bunu talebde ısrâr u ilhâh etmek aslâ doğru olamaz. Bu matlabın tervîcini en ziyâde arzu edenler de ahâlî-i mahalliyye olmayıp memâlik-i ecnebiyyede yaşayan Cebel ahâlisidir. Hâricde yaşayanların ise böyle bir talebe hak ve salâhiyetleri yoktur. Devlet-i Aliyye, zannederim ki hiçbir vakit Lübnanîlerin bu arzularına iştirâk etmez. İştirâk etmemekte de ma'zûrdur. Çünkü böyle bir hukūka Lübnânîler mâlik olurlarsa Devlet-i Osmâniyye ile her türlü râbıtaları çözülecektir. Binâenaleyh bu bâbda ilhâh etmemelerini muhâtabıma nasîhat ettim.

§

Lübnan'da Ecnebî Nüfûzu – Cebel-i Lübnan'da Fransa nüfûzu yok değildir. Fakat zu'm ve tasavvur olunduğu kadar şâyân-ı ehemmiyyet değildir. Cebel ahâlisiyle ecnebîler ve Fransa Devleti beyninde hakîkat-i hâlde doğrudan doğruya bir râbıta olmayıp, ancak râbıta-i mezkûre sırf dînî bir şekilde olup, o da Mârûnîler'in Fransa ile dînen –lâ-siyâseten– merbût bulunmalarından ibârettir.

Bu râbıtaya en ziyâde hizmet eden Mârûnî patrikiyle Fransa konsoloslarıdır ki, her ikisi de zan ve tahmîn edildiği kadar bütün ahâli üzerinde matlûb derecede nüfûza mâlik bulunmuyorlar.

Bu nüfûza gelince tabîatıyla ve mürûr-ı zamânla hâsıl olmuş bir şeydir.

Zîrâ Fransa hükûmeti bu nüfûzunu te'mîn için öteden beri büyük fedâkârlıklar ihtiyârıyla Lübnanlılara ve bilhassa Mârûnîlere mektepler, hastahâneler ve müessesât-ı hayriyye inşâ eylediği gibi, her sene Cebel fukarâsına tevzî' olunmak üzere patrikleri vâsıtasıyla mebâliğ-ı külliyye tevzî' etmek sûretiyle muvaffak olmuştur. İşte Fransa nüfûzu bu vechile ceste ceste Lübnan'a girip kökleşmiştir.

Bununla beraber Lübnan ahâlisi yine Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'ye merbût bulunuyorlar. Çünkü Lübnanlılar iyi biliyorlar ki, bugün içinde yüzmekte oldukları refâh ve saâdet tamamıyla Devlet-i Aliyye tarafından kendilerine vaktiyle bahş ü ihsân olunmuş bir ni'mettir. Bu ni'mete ise, yeryüzünde yaşayan hiçbir kavim mâlik değildir.

Askerlikten, vergiden, her türlü tekâlîf-i resmiyye ve emîriyyeyi Devlet-i Osmâniyye'ye takdîm etmekten ma'fuv ve âzâde bulunan Lübnan ahâlisi **[507]** ale'd-devâm devletin bu lutfuna karşı hissiyât-ı minnetdârâne ve sâdıkâne ile mütehassis bulunmaya ve ecnebî boyunduruğu altında yaşamamaya mecbûrdurlar. Husûsiyle Avrupa, Amerika'ya muhâceret eden Lübnanlılar düvel-i mezkûrenin ne kadar çok vergi aldıklarını gördükten sonra içinde bulundukları ni'metin kadr ü kıymetini takdîr etmelidirler. Böyle düşünmek ve hissiyât-ı muhlisânelerinde devam etmek Lübnanîlerin kendi menfaati muktezâsındandır.

§

Lübnan Mutasarrıflığı ve Salâhiyeti – Cebel-i Lübnan mutasarrıfına Devlet-i Aliyye tarafından bahş olunan salâhiyet bütün memâlik-i Osmâniyye'de bulunan vâlîlerden kat kat ziyâdedir. Hatta sadrazamın da fevkında bir salâhiyete mâlik olduğu âtîde beyân olunan mevâddan kolayca anlaşılır:

Cebel-i Lübnan mutasarrıfı beş sene müddetle ta'yîn olunur bir Osmanlı idâre me'mûrudur. Mutasarrıf, Mülkiye ve Askeriye, Adliye ve İdâre me'mûrlarını azl ü nasba me'zûn ve salâhiyetdâr olmakla beraber, aynı zamanda (lâ-yüs'el) dir.

Hîn-i hâcette, mutasarrıfı kendisini her türlü mes'ûliyetten kurtarabilmek için gâh ecnebî nüfûz ve imtiyâzâtına, bazan da devlet-i metbûasına istinâd ile tahlîs-i girîbâna muktedirdir.

Lübnan mutasarrıfı kadar me'mûrîn-i Osmâniyye içinde hiçbir kimse mes'ûd ve bahtiyâr değildir. Şöyle ki mutasarrıfın aylığı ayda iki yüz elli Osmanlı lirası olup, her sene mülhakātı devr ü teftîş için dahi ayrıca üç yüz lira kadar bir tahsîsâtı vardır.

Bu devr ü teftîş ise uzun ve masraf ihtiyârına muhtâc bir şey olmayıp, yalnız bulunduğu mahalden yarım sâatlik mesâfe uzaklığında bulunan bir kaymakamlığa kadar teşrîf etmek ve orada kemâl-i istikbâl ve ihtirâmla nevâle-çîn-i izz ü ihtişâm olmaktan ibârettir.

Mutasarrıfın iki ikāmetgâhı vardır ki biri yazlık, diğeri de kışlıktır. Mutasarrıfın yazlık konağını teşkîl eden mevki' öyle bir yerdir ki, memâlik-i şarkıyyenin en birinci kusûr-ı âliyye ve müzeyyenesinden bulunduğu gibi, aynı zamanda Avrupa hükümdârânının da mahsûd ve mağbûtu bulunacak kadar mefrûş ve müzeyyendir. Kışlık ikāmetgâh ise Beyrut'un en a'lâ bir yerindedir. Îcârı da Lübnan Hükûmet Sandığı'ndan tesviye ve te'diye edilir.

Bu iki saray-ı muhteşeme lâzım gelen âlât ü edevâtın cümlesi Lübnan hükûmeti tarafından mübâyaa olunup yerli yerine yerleştirilmiş ve mutasarrıf hazretlerinin râhat ve istirâhatleri gereği gibi te'mîn olunmuştur.

Mutasarrıf, istediği yere husûsî trenler ve müzeyyen araba ve otomobillerle gider gelir. Bir de kendisini eğlendirmek için Cebel'in en mükemmel bir bando muzikası taht-ı emrinde ve îcâbında levâzim-i seferiyye gibi maiyyetinde bulundurmaktadır. Bu bando yirmi dört sâatte ve yemek zamanlarında üç defa mutasarrıfı dinlendirmek için isti'mâl olunmaktadır.

Cebel-i Lübnan'da istihdâm olunan jandarmalardan yüz nefer daima mutasarrıfın konağı etrâfında maiyyet-i askerî vaz'iyyetiyle her emre âmâdedirler.

Mutasarrıf, rüşvet irtikâb etmeyecek olsa bile yılbaşı münâsebetiyle karısına –Yusuf Franko Paşa'ya olduğu gibi– etek dolusu kıymetinde hedâyâ ve behâyâ Cebel eşrâf ve erkânı tarafından verilir ki, bunu ahz etmekte mutasarrıf vicdânen mes'ûl ve müttehem olmasa, ahlâkan her hâlde müttehemdir.

Hülâsa Cebel Mutasarrıflığı'na ta'yîn olunan zât Avrupa'daki küçük devletlerin bir kralı kadar ve ondan ziyâde saâdet ve refâh içinde yaşar. Hâlbuki bunca saâdet ve azameti tedârik etmek para ile gayr-i kābildir.

Lübnan mutasarrıfları bu saâdet ve râhatı kaçırmamak ve daha bir müddet buna nâil olmak için Lübnânîleri devlete pek fenâ ve hilâf-ı vâkı' tanıttırmaya ve aynı zamanda ihmâl ve sû'-i siyâset netîcesinde devletin başına –lüzûmsuz yere– iş açıp, hem ecnebîlerin müdâhalâtına, hem de yerlilerin gücenmelerine hizmet edebilir.

Cebel-i Lübnan mutasarrıf-ı sâbıkının harekât ve sekenâtını tedkîk edemedim. Çünkü mufârakat etmek üzere idi. Fakat kendisiyle görüşüp bazı istîzâhâtta bulunmayı ve cerîdemiz kāri'lerine ma'lûmât vermeyi çok arzu ediyordum. Çünkü bu zât-ı muhteremin lehinde ve aleyhinde cereyân vardır. Hakîkati öğrenmek, bîtaraf bir kimseden müşârun-ileyhin icrâātını tahkîk etmek nasîb olmadı.

Müşârun-ileyh hazretleri Temmuz'un on yedisine müsâdif olan Salı gününde Avrupa tarîkıyla Dersaâdet'e gitmek üzere maiyyetinde madamaları bulunduğu hâlde Beyrut'tan mufârakat etti. Kendisini Beyrut vâlîsi, ahibbâ ve eviddâsı teşyî' etmişlerdir. Bir bando muzika vâsıtasıyla da ihtirâmât-ı resmiyye hakkında îfâ kılınmıştır.

Beyrut Muhâbir-i Mahsûsunuz

S[sin]**. M. Tevfîk**

Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

5
BULGARİSTAN MEKTEPLERİ

Geçen mektûbumda Bulgaristan mekâtib-i İslâmiyyesine âid olup bu seneki kongrede kabûl edilen ta'lîmât ve bazı mütâlaâtı *Sebîlürreşâd* kāri'lerinin nazar-ı dikkatlerine arz etmiştim. Bilâhare bu bahsi daha ziyâde ta'mîk ederek komşumuz bulunan genç Bulgaristan'ın umûm mekâtibi ve bunlarda bulunan şâkirdân ve husûsât-ı sâire hakkında *Sebîlürreşâd* kāri'lerine daha etrâflı ma'lûmât vermek için Bulgaristan Maârif Nezâreti'ne, İstatistik Dâiresi'ne mürâcaat ettim. Hîn-i mürâcaatımda gerek nâzır ve gerek sâirleri tarafından görmüş olduğum muâmele-i insâniyyetkârâneye karşı bilhassa müteşekkirim.

[508] İstatistik Dâiresi'nden aldığım ma'lûmâta göre 1908-1909'da en son alınan istatistiklere göre Bulgaristan mekâtib-i umûmiyyesi ber-vech-i âtî taksîm olunur:

1-Ana mektebi, 2-Mekâtib-i ibtidâiyye, 3-Rüşdiye, 4-İ'dâdî, 5-Âlî, 6-Sanâyi'.

* * *

Bulgaristan'da Ana Mektepleri:

Bu mekteplerde altı yaşına kadar olan ufak çocukları okuturlar. Bunların adedi 13'tür. Üçü resmî, onu husûsîdir.

Bunlarda bulunan şâkirdânın mecmûu: 675'tir. Bunlardan; 344'ü zükûr, 331'i inâstır. Bu mecmûun 139'u mekâtib-i resmiyyede, 536'sı husûsîdedir. Bunlarda 16 muallime ile bir muallim vardır. Bu mekteplere 8.921'i muallim ve muallimeler maâşâtı 8.855'i de masârıfât-ı sâire olmak üzere cem'an yekûn 17.776 frank sarf olunuyor.

* * *

Bulgaristan'da Mekâtib-i İbtidâiyye:

Bulgaristan mekâtib-i resmiyye-i ibtidâiyyesi: 3.393 olup 224.640 zükûr, 138.366'sı inâs olmak üzere cem'an yekûn 363.006 şâkirdânı muhtevîdir. Bu mekteplerde: 2.345 muallim, 3.667 muallime bulunmaktadır.

Masârıfâta gelince: 8.881.441'i muallim ve muallime maâşâtı 2.554.216'sı da masârıfât-ı sâire olmak üzere cem'an 11.435.657 frank sarf olunmaktadır.

Müslüman mektepleri: 1.206'dır. Bu mekteplerde bulunan şâkirdânın mecmûu: 40.779'u zükûr, 22.999'u inâs olmak üzere cem'an: 63.778'dir.

1.371 muallim 49 muallime vardır ki yekûnu 1.420 eder.

Masârıf: Muallim ve muallime için 208.375, masârıfât-ı sâire 78.706, ki yekûn 287.081.

İbtidâiyye muallimlerinin maâşât-ı seneviyyesi üç yüz franktan bine kadardır. Bu muallimler içerisinden yüz otuzu meslek sâhibi yani yalnız muallimdir. Diğerleri muallim olduğu gibi başka şeyler de yapıyor. Mesela müezzin veyâhûd imâm ve daha sâire gibi..

§ Burada mevzû'-ı bahs olan "müslüman mektepleri" ünvânında Tatar, Pomak, müslüman Kıbtîler ve sâire de dâhildir. Biz bunların hepsine birden müslüman mektebi diyoruz. Fakat Bulgarlar böyle ta'dâd etmiyorlar. Onlar kendi nokta-i nazarlarına, kendi siyâsetlerine yarayacak bir sûrette taksîm ederek bunların hepsini ayrı ayrı bir millet gibi göstermeye çalışıyor. Ve hepsinden az çalışkan olmak üzere Türkleri gösteriyorlar.

* * *

Bulgaristan'da Mekâtib-i Rüşdiyye:

Bulgar mektepleri: 278 aded şâkirdânın mecmûu 50.316 (34.000 zükûr, 16.316 inâs). 1.561 muallim, 383 muallime. Mecmû'-ı masârıfât frank: 6.409.196 (4.827.280 muallim ve muallime için, 1.581.916 masârıfât-ı sâire).

Müslüman mektepleri: 28 aded. Şâkirdânın mecmûu 1.286 ve (1.145 zükûr, 141 inâs). 52 muallim, 7 muallime. Mecmû'-ı masârıfât: 100.554 (65.603 muallim ve muallime için 34.951 masârıfât-ı sâire).

Müslüman rüşdiye muallimlerine verilen maâşât-ı seneviyye yedi yüz yirmi bir franktan bin iki yüz franka kadar ise de bu sene ziyâdeleşmek üzeredir.

* * *

Bulgaristan'da Mekâtib-i İ'dâdiyye:

İ'dâdî denildiği gibi bittabi' yalnız Bulgarlar hâtıra gelir. Çünkü müslümanlarda henüz i'dâdî yoktur. İ'dâdî muhtelif derecelerdedir. Fakat biz yalnız yedi senelik olan i'dâdîden bahsedeceğiz.

İ'dâdî mektepleri: Mecmû'-ı şâkirdân 20.549 (zükûr 14.566, inâs 5.983). (Zükûr: Birinci sene 5.050, ikinci sene 2.838, üçüncü sene 1.608, dördüncü sene 1.534).

Dördüncü seneden i'tibâren şu'be ikiye ayrılıyor: Birisi fünûn kısmı diğeri edebiyât. Dördüncü sene fünûn kısmında: 1.534, edebiyâtta: 315; beşinci sene fünûnda: 1.209, edebiyâtta 193; altıncı sene fünûnda: 885, edebiyâtta: 133; yedinci sene fünûnda: 671 edebiyâtta: 120'dir.

İ'dâdî-i inâs: Birinci sene 1.360; ikinci sene 1.122; üçüncü sene 956; dördüncü sene 868; beşinci sene 695; altıncı sene 592; yedinci sene 390

Rüşdiye ve i'dâdî muallim ve muallimelerinin maâşât-ı seneviyyeleri bin franktan üç bin franka kadardır.

* * *

Bulgaristan'da Mekâtib-i Âliyye:

Mekâtib-i Âliyye; târîh ve filoloji fakültesi; fizik ve matematik fakültesi, hukûk fakültesi gibi fakültelere ayrılarak bunların her birisi de şuabâta inkısâm eder:

Târîh ve filoloji fakültesi ber-vech-i âtî üç şu'beye ayrılıyor:

1- Pedagoji ve felsefe şu'besi, 2- Coğrafya ve Târîh şu'besi, 3- Islav Filolojisi ve Edebiyât şu'besi.

Birinci şu'bede talebe-i asliyye ve sâmiîn olmak üzere 59 talebe vardır. Bunlardan 30'u zükûr 29'u inâstır. Otuz zükûrdan 21'i talebe-i asliyye, 9'u sâmiîndir. İnâsın 10'u asliyye, 19'u sâmiâttır. **[509]** Bu fakültede 291 talebe ve tâlibât vardır.

İkinci şu'bedeki talebe ve tâlibâtın yekûnu 83'tür. Bunlardan 47 zükûr 36 inâstır. 47'nin 44'ü talebe-i asliyye, 3'ü sâmiîndir. 36 inâstan 28'i tâlibât-ı asliyye, 8'i sâmiadır.

Üçüncü şu'bede[1] 149 şâkird olup bunların 76'sı zükûr 73'ü inâstır. Zükûrun 63'ü talebe-i asliyye, 13'ü sâmiîndir.

[1] Metinde (سنه ده) şeklinde yazılmıştır.

İnâsın da 57'si asliyye 16'sı sâmiadır. Şu hâlde bu fakültenin yekûnu 291'dir.

§ Fizik ve Matematik fakültesi hükmünce bu da ber-vech-i âtî şuabâta inkısâm eder: Riyâziyyât ve Hikmet-i tabîiyye şu'besi, Kimya şu'besi, Târîh-i tabîî şu'besi.

Birinci şu'bede beş sâmiîn olmak üzere 97'si zükûr, dördü sâmiât olmak üzere 24 inâs vardır ki yekûnu 121'dir.

İkinci şu'bede: ikisi sâmiîn olmak üzere 78 zükûr sekiz inâs vardır ki mecmûu 86'dır.

Üçüncü şu'bede: Üçü sâmiîn olarak 45 zükûr iki sâmia olmak üzere 39 inâs vardır ki yekûnu 84'tür. Şu hâlde bu fakültenin mecmûu 291'dir.

§ Hukūk Fakültesi: Bu fakültede 816 talebe-i asliyye, 160 sâmiîn olmak üzere 976 zükûr; dördü asliyye dördü sâmia olarak 8 inâs vardır.

Dârülfünûnda bulunan talebenin mecmûu 1.859'dur.

* * *

Bulgaristan'da Sanâyi' Mektepleri:

Bu da iki kısımdır: Birisi rüşdî derecesinde ve fakat amelî olan mektepler, diğeri de i'dâdî derecesindeki mekteplerdir.

İ'dâdî derecede san'ata müteallik olan on mektep vardır. Bunlardan 3'ü ticâret, ikisi demirci, ikisi zirâat, biri doğramacı, biri şekerlemeci, birisi de yemiş bahçesi ve bağcı mektepleridir.

San'ata müteallik olup da rüşdî derecesinde olan 102 mektep vardır. Bunlardan seksen dokuzu başlıca mektep on üçü de mahallî mekâtib-i rüşdiyyelerine merbûttur. Bunlar da şu vechile inkısâm ediyor:

Ticâret mektebi, elektrik mektebi, doğramacı, sepetçi, şekerlemeci, şapkacı, çiçekçi, umûmî zirâat, bağcı ve yemişçi, ipekçi, idâre-i beytiyye mektebi.

San'ata müteallik olan mekteplerde de diğerleri gibi hem zükûr, hem inâs mevcûddur.

* * *

Bulgaristan'da Kör ve Dilsizler Mektebi:

Körler mektebinde 38 zükûr, 48 inâs vardır ki cem'an 86'dır.

Dilsizler mektebinde 27 zükûr, 12 inâs olmak üzere 39 talebe vardır. Bunların yekûnu 125'tir.

Körler mektebinde altı muallim, bir muallime; Dilsizler mektebinde de sekiz muallim bir muallime vardır. Bunlara verilen maâşât 900 franktan 4.200 franka kadardır.

Sofya Muhâbir-i Mahsûs
Ahmed Hamdi

MÜSLÜMAN KARDEŞLERİMİZE

Mütâlaa etmekte olduğumuz *Sabah* gazetesinin i'lânât sahîfesinde "Knor'un et suyu dâneleri" i'lânı gözümüze iliştî. Deniyor ki:

"Et fiyâtının yüksek olduğu zamanlarda hiçbir ev kadını "Knor" et suyu dânelerinden çorba ve salça ihzâr etmeyi unutmamalıdır..."

Hâlbuki bu, etsuyu değil, belki domuz yağıdır. Birkaç defa oldu bu i'lânı görüyoruz. Müslüman kardeşlerimizin Ramazân-ı Mübârek'te bu gibi domuz yağından i'mâl edilmiş olan mezkûr dâneler ile iftâr etmelerine bir türlü sabredemeyerek hakîkat-i hâli yazmak mecbûriyetini hissettik. Müteaddid defalar, bu etsuyu dânelerini i'lân eden Mösyö Knor'un fabrikasında bulunduk. Bu dânelerin derûnunda aslâ etsuyu olmayıp sırf domuz yağından ibâret olduğunu bizzat gördük. *Sebîlürreşâd* cerîde-i İslâmiyyesi'nin bu hakîkati müslüman kardeşlerimize i'lân etmesini ricâ ederiz.

Almanya'da Hayilbron fabrikalarında
tahsîlde bulunan müslümanlardan
Mehmed Fevzi, Ahmed İbrahim

ŞUÛN

Dârülhilâfe:

Vesâyâ-yı Şer'iyye – Müslim olan kimseler için özr-i şer'î bulunmadıkça şehr-i Ramazân'da nakz-ı sıyâma tasaddî muharremât-ı dîniyyeden olup bunun mes'ûliyet-i ma'neviyyesi pek azîm olduğu gibi bu bâbdaki mübâlâtsızlığın alenen icrâsı daha ziyâde ukūbeti müstelzim ve bu gibi mücâhirînin Kānûn-ı Cezâ'nın 99'uncu maddesine tevfîkan icrâ-yı mücâzâtı hakkında mukaddemâ Meclis-i Vükelâ karârıyla şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî hükm-i münîfinin tatbîk ve icrâsı emr-i mütehattim olduğu ve tâife-i nisâdan tesettüre adem-i riâyetle âdâb ve şeâir-i İslâmiyyeyi muhâfazada kusûr edenler görülür ise men'i hakkında zâbıtaca tedâbîr-i hakîmâne ittihâzıyla hissiyât-ı İslâmiyyenin rencîde edilmesine meydan verilmemesi vâcibâttan bulunduğu makām-ı Meşîhat-ı Ulyâ'dan bildirilmiştir.

Osmanlı-İtalyan Muhârebesi:

Âtîdeki ma'lûmât dârü'l-cihâddaki İslâm kumandanlarının iş'ârı üzerine Harbiye Nezâreti'nden *Osmanlı Ajansı*'na teblîğ edilmiştir:

[510] Trablusgarb:

2 Ağustos – Ayın ikinci günü sabahı üç kıt'a-i askeriyyeye müfrez düşman ordusu Zuvâre'den hurûc ve Münşiye üzerine yürüyerek ordugâhımıza pek yakın bir mesâfeye tekarrüb etti ve derhâl şedîd bir muhârebe başladı. Fakat mücâhidînimizin mukāvemeti karşısında düşmanın mesâîsi boşa çıkmıştır. İtalyanlar alaturka sâat sekiz buçuğa kadar mevâkıimiz önünde kalmışlarsa da bilâhare ric'at ve askerlerimiz tarafından Zuvâre bahçelerine kadar ta'kîb olundular. Şimdi bu telgrafı gönderdiğim zamana kadar tarafımızdan 4 şehîd ve 18 mecrûh vardır. Vâhada görülen düşman maktûlînin adedi yüzü tecâvüz etmektedir.

Şehrin mu'teberânından olan Zuvâre Belediye Reisi Temmuz'un otuzuncu günü yanında maiyyeti erkânından iki kişi olduğu hâlde düşman ordugâhına geçmiştir. Mücâhidînin kâffesi bu hareket-i denâetkârâneyi tel'în ve kendilerinin daima sâdık kalacaklarını te'mîn etmektedirler.

Derne:

3 Ağustos – Derne İtalyan ordugâhının on beş günden beri fâsıla ile bombardıman edildiği ve düşmanın mukābil ateşinden hiç zarar görülmediği ve yirmi altı Temmuz'da yapılan bombardımanda şarapnellerin tamamen düşman barakaları üzerinde patladığı ve düşmanın denizden ve istihkâmâttan yirmi dört top ile iki buçuk sâat mütelâşî ve gayr-i muntazam endâht etmiş ise de topçularımıza zarar vermediği ve ancak iki topçu neferinin mecrûh olduğu ve endâhtın intizâmsızlığı düşmanın bombardımandan pek müteessir olduğunu gösterdiği ve kumandanlarla askerin mahfûz mahallere çekildikleri Bingazi ve Havâlîsi Kumandanlığı'ndan mevrûd 3 Ağustos 328 târîhli telgrafnâmede bildirilmektedir.

Tobruk:

25 Temmuz – Alessabâh düşmanın üç tayyâresi Tobruk ileri karakol ve hastahâne mevâkıını keşf ve işâret vermesi üzerine Basil ve Gavre istihkâmlarından asâkir-i Osmâniyye ve mücâhidîn karârgâhı bombardıman edilmiş ise de hiçbir zararı mûcib olmamıştır. Tayyârelerden atılan yirmi kadar bombadan yedisi patlamayarak toplanmıştır. Hastahâneye attığı bombalardan biri hastahânenin 20 metre kurbünde ve ileri karakollara attığı bombaların üçü karakol civârında patlamış ise de bir gûnâ zarar îrâs etmemiştir.

Müteferrik:

Lede'l-îcâb İ'lân-ı İstiklâl – Paris: İtalya ile müzâkerât-ı sulhiyye şâyiâtı üzerine mahallî Arab rüesâsının îcâbında Trablus'un istiklâlini i'lân ve kendi kendilerine harbe devam edecekleri Trablus'tan *Ajans Havas*'a yazılıyor. Türk zâbitleri Arablarla kalmayı vaad eylemişlerdir.

Derne'den Telgraf – Trablusgarb ve havâlîsinde bulunan mücâhidlerin kâffesi Avrupa'nın müdâhalesi ne dereceye varırsa varsın, İtalyanların harekâtı ne kadar iştidâd eylerse eylesin toprağı kendi kanlarıyla boyanan memleketlerinden kat'iyyen ferâgat etmemekte yekdil ve yekzebân olarak müttefiktirler. Buradaki Osmanlı ümerâ ve zâbitânının daima terakkıyât-ı zirâiyye ve iktisâdiyeye sarf-ı gayret ve ihtimâm etmeleri kumandan-ı umûmî ile refâkatindeki bütün zâbitânın dahi mücâhidînin bu fikrine tamamen müşterik olduğuna en kat'î bir delîl olup bu havâlîde uzun müddet ikâmeti ihtiyâr edeceklerini de göstermektedir. Cümlesi İtalyanların sevâhili taht-ı işgâle almalarına aslâ nazar-ı ehemmiyyet atfetmemekte ve bu hâlin uzun zaman sürmeyeceğine kāni' bulunmaktadırlar. Bir de şurası ma'lûm olsun ki Trabluslusların kabûl ve rızâlarına iktirân etmeyecek olan her bir teşebbüsün zerreten-mâ fâidesi olamayacaktır.

İâne: Maraş'ta Kayabaşı Medresesi'nde Kırmacı-zâde Hacı Mehmed Saîd Efendi'nin delâlet-i hamiyyetperverânesiyle Maraş ashâb-ı hamiyyeti tarafından Trablus mücâhidîn-i İslâmiyyesi nâmına 1.458 kuruş toplanmış, mahalline gönderilmek üzere Harbiye Nezâreti'ne teslîm edilmiştir.

Hindistan:

Hind Müslümanlarının Temenniyâtı – Garbî Hindistan'da kâin Koraçi şehrinden İstanbul matbûâtına âtîdeki telgrafnâme vürûd eylemiştir: "Buradaki İslâmlar tarafından akdolunan bir mitingde memâlik-i Osmâniyye'de hüküm-fermâ olan fırka münâzeâtı muvâfık-ı maslahat görülmeyip tenkīd edilmiş ve umûm Osmanlı din kardeşlerinden hâlihâzırda ihtilâfât-ı dâhiliyyenin bertaraf edilmesini ve rızâ-yı âlî-i hazret-i Hilâfet-penâhî dâiresinde ittihâd ve ittifâk etmelerini ricâ ve istirhâma karar verilmiş ve ihtilâfâtın beyhûde devamı Hindistan'daki ehl-i İslâm'ın Türkiye hakkında perverde eylediği teveccühât-ı azîme ile kābil-i te'lîf görülmemiştir."

İmzâ: Miting Reisi Mîr Ya'kūb Hân

35 Bin Mühtedî – *Hilâl-i Osmânî* refîkımızde okunduğuna göre Hindistan'ın Keşmir vilâyetindeki otuz beş bin Hindlinin dîn-i mübîn-i İslâm'ı kabûl ettikleri mevsûkan haber alınmıştır.

ÂSÂR-I MÜNTEŞİRE

FENNİN EN SON KEŞFİYÂTINDAN

Memleketimizde fennî ve ilmî eserlerin neşr u ta'mîmine ne kadar ihtiyâc olduğu şübhesizdir. Milleti kurtaracak fezâil-i ahlâkıyye ile terakkıyât-ı fenniyyedir. Fennin her gün daha sür'atli hatvelerle ilerlediği hâlde maatteessüf muhîtimizin ciddî eserlere karşı o derece rağbet göstermemesi netîcesi olarak terakkıyât-ı fenniyyeden büsbütün bîgâne bulunuyoruz, beyhûde lâklâkıyâta sarf edilecek kıymetdâr zamanları, ilmî ve fennî bir eser mütâlaasına hasr ederek tenvîr-i fikre çalışırsak vezâif-i beşeriyyemizi daha güzel îfâ etmiş oluruz. Bu gibi âsâr mütâlaası yalnız erbâb-ı fenne mahsûs kalmamalıdır. Herkesin de terakkıyât-ı asriyyeden haberdâr olması îcâb eder. Bunun için umûmun anlayacağı tarzda yazılmış eserlere ihtiyâc vardır. İşte cerîdemiz hey'et-i tahrîriyyesinden M. Şemseddin Beyefendi'nin bu defa (*Fennin En Son Keşfiyyâtından*) ünvânıyla neşrettiği kıymetdâr kitap bu ihtiyâca karşı kaleme alınmıştır.

Bu kitap mümkün mertebe açık yazılmış, mebâhis-i lâzimenin kolayca anlaşılması için otuz dört kadar da şekil ilâve edilmiştir. Mektep ve medâris-i ilmiyye müdâvimîni eserin mütâlaasından pek çok istifâde edebilecekleri gibi, fennin muhteraât-ı hayret-engîzinden haberdâr olmak isteyen herkes de kitapta merâkını teskîn, fikrini tenvîr ve muammâ gibi görülen şeyleri hallettirecek esaslı ve kat'î ma'lûmât bulabiliyor.

Kitabın mündericâtı İ'lânât kısmımızda tamamıyla münderictir.

Sebîlürreşâd'ın 8'inci Cildinin Hitâmı

Müdîr-i Mes'ûl: Eşref Edib

YAZAR İNDEKSİ[1]

A. Süleyman: 158

A[ayın]. (Kaşgar): 319

A[ayın]. Selim (Bursa): 377

Abdullah Quilliam [William Henry]: 113, 131, 152, 171, 187, 213, 230, 254, 270, 292, 348, 371, 390

Abdülaziz Nevâitî: 437

Abdüllatif Nevzad: 93, 151, 171, 212, 229, 253, 291, 428, 484

Abdürreşid İbrahim Efendi: 26, 40, 134

Ahmed Agayef: 38, 62, 80, 116, 135, 156, 177, 192, 232, 257, 272, 294, 314, 359, 376, 397, 409

Ahmed eş-Şerif es-Senûsî, el-Muktebis en-Nûr el-Kuddûsî: 64, 415

Ahmed Hamdi, Aksekili (Sebîlürreşâd Bulgaristan Muhâbir-i Mahsûsu): 76, 174, 347, 366, 385, 413, 426, 434, 452, 475, 492

Ahmed Hilmi, Savur Kazâsı Müftüsü: 206

Ahmed Münir bin Abdürreşid İbrahim, Japonya'da Osmanlı Talebesinden, Tokyo: 101, 197, 297, 378, 414

Ahmed Naim, Baban-zâde, Meclis-i Maârif A'zâsından: 421, 442

Ahmed Sâkī, Girit Resmo ahâlî-i müslimesi vekîl-i umûmîsi Da'vâ Vekîli Giridî: 159, 179, 194, 219, 234

el-Alem: 431

Ali Hilmi, İtalya'da mukim Çekmeceli Komiser Muâvini: 359

Ali Rıza Seyfi (Göztepe): 22, 58, 78, 98, 113, 131, 152, 171, 187, 211, 213, 230, 254, 270, 292, 348, 371, 390

Ali Salahaddin: 252

Ali Şeyhü'l-Arab: 133, 351

Boşnak İbrahim Alagiç (İzmir): 118

Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif'at: 38, 113, 176, 232, 350, 448

Cemal, Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye Teşebbüs Komisyonu ve Dârüşşafaka Evkāf Encümeni a'zâsından: 394

Ç - Ş - Z[ze]: 397, 217, 312, 337, 346, 374, 407, 471, 485

Emîr Abdurrahmân Hân: 21, 56, 74, 112, 132, 153, 188, 214, 231, 255, 271, 293, 329, 349, 372, 391, 425, 448, 467, 483

Ferid, Hariciye Tercüme Şu'besi Mümeyyizi: 7, 32, 52, 71, 129, 168, 207, 267

G[gayın]. N (Üsküb): 34

H[ha]. Mehmed Şevket, Selânik İttihâd ve Terakkī Mektebi Ulûm-ı Dîniyye Muallimi: 154, 215, 246, 285, 325, 345, 365, 384, 460

Halil Fahreddin, Şâir Ziya Paşa Hafîdi: 395, 429

Halim Sâbit, Kazanlı: 51, 70, 89, 107, 127, 147, 166, 185, 206, 226, 247, 265, 306, 324

Hasan Ruhi, Samsun İ'dâdî muallimlerinden: 119

Hilâl: 399

el-Hilâlü'l-Osmânî: 380

Hüseyin Rıza (Debre-i Bâlâ): 396

Hüseyin, Yüzbaşı (Alay 31, Tabur 2, Bölük 3, Sofulu): 337

Ispartalı Hakkı: 97

İbni Hâzım Naim, Fethiye Müderrisi (Konya): 111, 211, 228, 370, 387

İbnü'l-İsâm Rıza: 117

İmam Yâhyâ: 359

İmzâ mahfûzdur (Girit): 258

İmzâları Mahfuz Kimseler (Ödemiş): 52

İslâm, Tokyo: 68

İsmail Hakkı, Manastırlı, A'yândan: 10, 20, 36, 55, 73, 111, 130, 245, 284, 305, 344, 344, 384, 459, 480

Kolcalı Abdülaziz, Enderûn-ı Hümâyûn Muallimi: 136, 190, 217, 275, 315

[1] Yazarlara dair burada yer alan bilgiler, yazılarının yayınlandığı sayılarda, dergi kapağında ve yazarının adı yanında verilen mâlûmâttır. Yazarın o sıradaki durumunu göstermektedir. Ayrıca kendilerinden iktibasta bulunulan gazete ve dergiler de italik dizilerek indekse alınmıştır.

Kolinoviç Hidayet, İstanbul Dârülfünûn-i Osmânî Dîniyye Şu'besi'nden: 278, 297

el-Livâ (Mısır): 418

M. Şemseddin, Midilli İ'dâdîsi Müdürü: 16, 33, 53, 72, 81, 92, 109, 149, 169, 266, 287, 288, 309, 330, 351, 368, 370, 388, 389, 405, 423, 443, 446, 462, 465, 482

Mehmed Âkif, Darülfünûn Muallimlerinden: 5, 9, 16, 19, 31, 50, 69, 87, 88, 107, 125, 127, 147, 164, 166, 185, 203, 205, 225, 243, 244, 262, 264, 284, 303, 304, 322, 343, 362, 383, 387, 402, 403, 404, 422, 439, 441, 445, 459, 462, 479, 481

Mehmed Ali, Redîf Mülâzım-ı evveli (Babaeski): 120

Mehmed Fahreddin, Alay Müftüsü: 57, 75, 172, 189, 227, 249, 250, 269, 307, 327, 334, 353, 373, 403, 422, 441, 464

Mehmed Fevzi, Ahmed İbrahim, Almanya'da Hayilbron fabrikalarında tahsîlde bulunan müslümanlardan: 493

Mehmed Hayreddin (Stuttgart): 186, 197, 238, 276, 486

Muhammed Hilmi, Mustafa Şevki, Selim Sâmi, Mustafa, Hâfız İbrahim 83

Muhammed Muhammed Ali: 47

Muhammed Reşid Rıza Efendi: 114

Mustafa, Baban-zâde: 468

Mustafa Muhsin, Üsküp Sultânîsi muallimi: 416

Müntesibîn-i Fen'den Bir Müslüman: 335

Nazmi Efendi: 137

Ömer Fâruki, *Tenkīd-i Muhıkk* muharriri, Rusçuklu: 18

Rumeli: 150

S[sin]. M. T[te]: bk. Seyyid Mehmed Tevfik

Sebîlürreşâd: 3, 4, 4, 6, 6, 7, 8, 10, 11, 11, 11, 11, 12, 12, 12, 12, 14, 47, 65, 83, 83, 84, 106, 106, 120, 120, 126, 165, 198, 203, 220, 239, 239, 290, 318, 319, 323, 337, 337, 359, 360, 371, 378, 379, 418, 441, 458, 458, 494

Seyyid Mehmed Tevfik, Basralı, *Sebîlürreşâd*'ın Hindistan Muhâbiri: 63, 64, 95, 100, 115, 194, 235, 237, 274, 295, 316, 339, 410, 432, 450, 473, 489

Sirâcü'l-Ahbâr-ı Afgâniyye: 455

Sîretî, Balıkesrî : 392

Şeyh Şiblî en-Nu'mânî: 125, 164, 203, 243, 262, 303, 322, 439

T[tı]. M.: 357

Tâhirü'l-Mevlevî: 21, 56, 74, 112, 132, 153, 176, 188, 214, 231, 255, 271, 293, 311, 329, 332, 349, 356, 372, 391, 425, 448, 467, 483

Üsküdarlı Ali Enver (San Francisco): 379

Yunus-zâde Ahmed Vehbi (Bolvadin): 90

***: 430